I II-497

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC ROMÂN

VOL. IV Q — Z

46.989

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI 1966

46.989.

2402

COMITETUL PRINCIPAL DE REDACȚIE

Președinte : *acad.* ATHANASE JOJA. **Membri :** *prof. univ.* GEORGE BĂRĂNESCU, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; acad.* MIHAI BENIUC ; *acad.* ELIE CARAFOLI ; *prof. univ.* ȘERBAN CIOCULESCU, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; acad.* CONSTANTIN DAICOVICIU ; *prof. univ.* VIRGIL IANOVICI, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; prof. univ.* TRAIAN IONAȘCU, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; acad.* GHEORGHE IONESCU-ȘIȘEȘTI ; *acad.* IORGU IORDAN ; *conf. univ.* GEORGE IVAȘCU ; *prof. univ.* DIMITRIE MACREA, *coordonator principal, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; acad.* VASILE MALINSCHI ; *acad.* ȘTEFAN MILCU ; *acad.* GRIGORE MOISIL ; *acad.* ILIE MURGULESCU ; *acad.* GEORGE OPRESCU ; *acad.* ANDREI OȚETEA ; *acad.* EMIL POP ; *prof. univ.* CĂLIN POPOVICI ; *acad.* REMUS RĂDULEȚ ; *prof. univ. ing.* VALTER ROMAN ; *prof. univ.* ALEXANDRU ROȘCA, *membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România ; general de armată* IACOB TECLU ; *acad.* NICOLAIE TEODORESCU ; *acad.* ȘERBAN ȚIȚEICA ; GHEORGHE VASILICHI

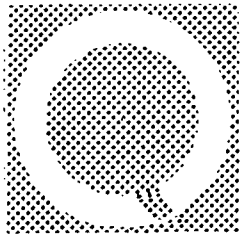

q *[cū]*, literă din alfabetul latin, existentă în scrierea multor limbi moderne care utilizează acest alfabet; nu face parte din alfabetul limbii române, dar se foloseşte în cuvinte străine care păstrează grafia limbii de origine şi în nume proprii străine sau, mai rar, româneşti (ex. *Quintescu*). De cele mai multe ori, *q* este urmat în scris de *u*; *qu* se citeşte diferit după limba din care provine cuvîntul respectiv, de exemplu *cv* în cuvintele latineşti *(quadrivium*, numele propriu *Tarquinius)* şi *k* sau *k'* în cuvinte venite din franceză sau în nume proprii franceze (ex. *Quinet*).

Q-metru (TELEC.), instrument folosit pentru determinarea factorului de calitate $Q = \frac{2\pi fL}{R}$ (*f* reprezintă frecvenţa de alimentare, *L* inductivitatea bobinei şi *R* rezistenţa acesteia) al unei bobine de înaltă frecvenţă. **Q-m.** poate fi utilizat şi la măsurarea inductivităţilor şi a capacităţilor electrice.

quadrivium (lat. „patru drumuri"), al doilea ciclu al învăţămîntului latin medieval, care (pe lîngă teologie) cuprindea iniţial aritmetica, geometria, astronomia şi teoria muzicii; mai tîrziu, după reunirea acestor obiecte în matematică, s-au adăugat etica, fizica şi metafizica. Împreună cu primul ciclu, t r i v i u m, forma cele şapte a r t e l i b e r a l e. Începînd din sec. XI—XII, în Transilvania au existat şcoli episcopale latine cu ciclurile trivium şi quadrivium.

quaestor, magistrat roman însărcinat cu repartiţia şi perceperea dărilor publice. — *Q. sacri palatii* (în timpul imperiului), secretar principal al împăratului roman, şeful cancelariei, însărcinat în special cu probleme legislative.

quakeri (engl. *quakers* „tremurători"), numele membrilor unei secte protestante, numită *Societatea păcii*, apărută în timpul revoluţiei burgheze din Anglia (sec. al XVII-lea) în rîndurile sărăcimii de la oraşe (fondator puritanul G. Fox). **Q.** nu recunosc tainele, riturile şi clerul; ei refuză prestarea jurămîntului şi a serviciului militar. Fiind persecutaţi, mulţi **q.** au emigrat în America de Nord, unde W. Penn (1644—1718) a întemeiat în 1682 colonia din care s-a dezvoltat statul Pennsylvania. Azi secta **q.** are adepţi în S.U.A., în Anglia şi în estul Africii.

Quasimodo, Salvatore (n. 1901), poet italian. A debutat într-o perioadă dominată de ermetism, de baroc intelectual, de preţiozitate şi căutări verbale. În anii celui de-al doilea război mondial, **Q.** devine un poet al Rezistenţei, se accentuează orientarea lui spre o lirică de rezonanţă socială. Este promotorul unei poezii echilibrate şi armonioase, dense, încordate, sincere, uneori cerebrale, poezie în care cuvintele se valorifică plastic pe fondul unei tăceri cu ritmuri grave (volumele „Zi după zi", 1947; „Viaţa nu e vis", 1949; „Pămîntul neasemuit", 1958; „Poezii", 1960). Stăpîn pe o solidă cultură clasică, a tradus din Virgiliu, Catul, Eschil ş.a. A tălmăcit în italiană din poezia lui T. Arghezi. A fost tradus în limba română (A.E. Baconsky). Premiul Nobel (1959).

quaternio terminorum (lat. „împătrirea termenilor"; LOG.), eroare în procedeul de demonstraţie, care provine din faptul că termenul mediu este folosit în premise cu două înţelesuri diferite. În felul acesta se încalcă regula după care silogismul trebuie să aibă trei şi numai trei termeni, întrucît folosirea a doi termeni medii face ca silogismul respectiv să aibă în realitate patru termeni. Eroarea **q.t.** se săvîrşeşte uneori sub influenţa *polisemiei*, a faptului că numeroase cuvinte au în limbă înţelesuri multiple; alteori ea se datoreşte *amfiboliei*, faptului că o propoziţie poate să aibă un înţeles echivoc. Sin. *fallacia falsi medii* („eroarea termenului mediu fals").

Quatremère de Quincy *[catrəmér dō chēsī]*, Antoine Chrysostome (1755—1849), arheolog şi istoric de artă francez, neoclasicist. Lucrările sale, caracterizate prin claritatea şi eleganţa stilului, exaltă frumuseţea artei antice şi a artei Renaşterii italiene („Iupiter Olimpianul", „Monumente şi opere de artă antică", „Viaţa lui Rafael", „Viaţa lui Michelangelo" etc.).

quattrocento, denumire dată culturii italiene din sec. al XV-lea, cunoscută şi sub numele de *Renaştere timpurie*, perioadă în care se afirmă principiile umaniste. Leagănul înfloririi şi dezvoltării artistice în **q.** l-a constituit Florenţa, sub mecenatul

familiei de Medici. De aceea, deşi urmată de oraşele Urbino, Padova, Veneţia, Siena, cultura din această epocă este numită adesea şi perioada florentină a Renaşterii italiene.

quazi, vechi trib germanic, aşezat la începutul erei noastre în Moravia. Împreună cu marcomanii, sarmaţii şi alte triburi, **q.** au purtat războaie împotriva Romei în timpul împăratului Marc Aureliu (161—180).

Quebec *[engl. cuibéc; fr. chebéc]*, oraş în sud-estul Canadei, situat pe ţărmul estuarului Sf. Laurenţiu. 172 000 loc. (1961).

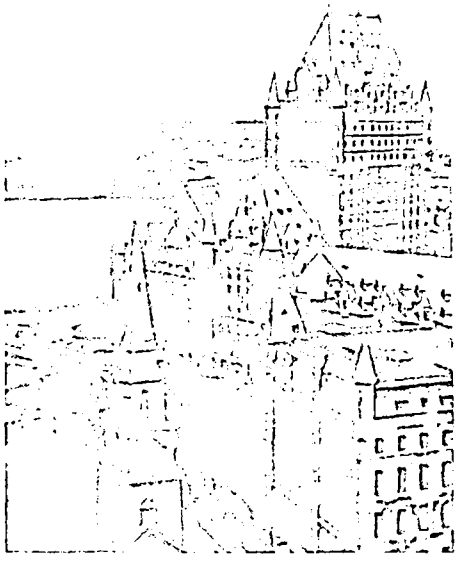

Vedere din Quebec

Industrie de prelucrare a lemnului, a hîrtiei, de construcţii navale şi uşoară. Port maritim, prin care se exportă în special cereale şi lemn. Este centrul cultural al canadienilor de limbă franceză. Universitate, muzee, teatre. Monumente istorice din sec. al XVII-lea. Turism.

quebracho *[chebrácio]* (BOT., IND. PIEL.), arbore din familia anacardiaceelor, care creşte în regiunile tropicale şi subtropicale ale Americii de Sud. Lemnul de **q.** este foarte dur, are greutatea specifică 1,3 şi un conţinut de 17—25% substanţe tanante. Este utilizat ca material de construcţie şi pentru obţinerea extractului tanant *(extractul de q.)*. În prezent, circa o treime din producţia mondială de tanin se obţine din lemnul şi rădăcina de **q.**

Queneau *[chönó]*, Raymond (n. 1903), scriitor francez. A debutat cu poezii suprarealiste. A scris poeme cuprinzînd spirituale jocuri de cuvinte, în care satirizează sclerozele limbajului cotidian, banal şi lipsit de conţinut. Romanele sale („Odile", 1937; „O iarnă aspră", 1939; „Pierrot, amicul meu", 1942; „Duminica vieţii", 1952; „Zazie în metrou", 1959 ş.a.) se disting prin persiflarea subtilă şi ingenioasă, de pe poziţii anarho-existenţialiste, a unor aspecte ale convenţionalismului societăţii burgheze. În prezent, **Q.** conduce „Enciclopedia Pleiadei".

Quental *[chẽtál]*, Anthero de (1842 — 1891), poet şi filozof portughez de orientare eclectică, contradictorie. A avut iniţial o atitudine anticatolică şi antimonarhică. A fost influenţat de ideile socialiştilor francezi, apoi de filozofia lui Schopenhauer şi Hartmann şi de cea a lui Hegel. Opera sa poetică („Sonete", 1886), de inspiraţie romantică, vădeşte adesea o atitudine profund pesimistă.

Quercia *[cuércia]*, Jacopo della (c. 1374—1438), sculptor italian din şcoala sieneză, unul dintre reprezentanţii iluştri ai Renaşterii timpurii. Viziunea monumentală, tratarea largă şi viguroasă a formelor sînt principalele caracteristici ale artei sale („Mormîntul Ilariei del Caretto", reliefurile de la San Petronio, „Doi profeţi", statuia ecvestră a căpitanului Azzo Ubaldini).

Quesada *[chesáda]*, Gonzalo Ximenez de (c. 1499—1579), conchistador spaniol. A condus, între 1536 şi 1538, expediţia spaniolă care a descoperit şi a cucerit Columbia.

Quesnay *[chené]*, François (1694—1774), economist şi medic francez, fondator al şcolii fiziocraţilor în economia politică şi adept al concepţiei liberaliste. S-a pronunţat împotriva voluntarismului în economie, a cercetat procesele economice ca procese naturale şi a căutat să descopere legităţi obiective privind desfăşurarea lor. A susţinut că plusvaloarea (numită de el „produs net") se creează numai în agricultură, fiind un dar al naturii. Deşi greşită, această concepţie reprezintă un progres faţă de mercantilism, deoarece transpune cercetarea izvorului plusvalorii din sfera circulaţiei în sfera producţiei. Lucrările sale „Tabloul economic" (1758—1759) şi „Analiza tabloului economic" (1766) conţin prima încercare de analiză a procesului de reproducţie la nivelul întregii societăţi, sintetizată într-un model economic. V. şi fiziocraţi; liberalism.

Quételet *[chetlé]*, Adolphe (1796—1874), statistician, matematician şi astronom belgian, adept al lui Laplace, membru al Academiei de Ştiinţe din Bruxelles, preşedinte al Comisiei centrale de statistică a Belgiei. A avut merite deosebite în organizarea statisticii pe plan naţional şi internaţional, a iniţiat Congresele internaţionale de statistică, fiind considerat întemeietorul statisticii sociale burgheze moderne. Folosind metode statistice în dezvăluirea legităţilor sociale şi dînd acestora o interpretare probabilistă, a ajuns la concluzii determinist-mecaniciste. **Q.** a combătut reprezentările şi interpretările religioase în domeniul fenomenelor sociale şi morale, dar în acelaşi timp a emis teoria „omului mediu" care este o ficţiune statistică, pentru care a fost combătut chiar de filozofii şi statisticienii burghezi.

Quetzalcoatl (în religia unor populaţii precolumbiene), divinitate de prim rang, zeul oceanului ceresc, al Lunii şi al vîntului. Este reprezentat printr-un şarpe cu pene, simbolul ştiinţei nahuatl (nagua). În o

rașul zeilor, Teotihuacan, aflat la o depărtare de 50 km de capitala Mexicului, se păstrează celebrele ruine ale piramidei și templului lui Quetzalcoatl.

Quevedo y Villegas *[chevédo i vil'égas]*, Francisco Gómez de (1580—1645), scriitor spaniol, reprezentant de seamă al Renașterii spaniole. Spirit fin, poliglot și erudit, s-a afirmat în cele mai variate genuri. Operele sale satirizează cu un mizantropism amar și necruțător, uneori cinic, dar plin de vervă, moravurile corupte ale nobilimii și monarhiei, pe care le-a cunoscut trăind la curte. Dintre lucrările sale se disting: „Politica lui dumnezeu" (1635), tratat didactic, „Istoria lui don Pablo de Segovia" (1626), unul dintre cele mai renumite romane picarești, „Viziunile" (1627), culegere de fantezii satirice cu tendințe moralizatoare ș.a. Quevedo y Villegas este considerat șeful școlii *conceptiste*, caracterizată prin finețea excesivă a gîndirii și expresia căutată.

Quezon City *[chésón síti]*, capitala statului Filipine, situată în insula Luzon; constituie de fapt o suburbie a orașului Manila. 135 000 loc. (1960). Universitate.

Quinet *[chiné]*, Edgar (1803—1875), istoric, scriitor și filozof idealist; a fost profesor la Collège de France. Opera sa istorică și literară, apărută în plină epocă romantică, are o orientare eclectică. A apărat în numeroase articole și în lucrarea „Românii" (1857) drepturile și libertățile naționale ale românilor. Pentru atitudinea sa filoromână a fost ales membru de onoare al Academiei Române și i s-a acordat cetățenia română. Soția sa, Hermiona, fiica lui Gh. Asachi, a publicat ediția completă a operelor lui *Quinet* în 30 de volume (1877—1882).

Quito. Vedere generală

Quintana *[chintána]*, Manuel José (1772—1857), poet neoclasic și om politic spaniol. A fost un adversar al absolutismului și a participat la războiul de independență împotriva ocupației franceze (1808—1814). A scris ode („Bătălia de la Trafalgar", 1805), proză („Vieți de spanioli iluștri", 1807) și tragedii. În „Regulile dramei" (1791) a reluat ideile lui Boileau.

Quintilian (Marcus Fabius Quintilianus) (circa 35—96 e.n.), renumit retor și pedagog roman. S-a născut în Peninsula Iberică și a studiat la Roma. A fost profesor de retorică și avocat. I s-a încredințat educația nepoților împăratului Vespasian. Lucrarea sa „De institutione oratoria" (Despre oratorie), în 12 cărți, este primul tratat sistematic de pedagogie.

Quiroga *[chiróga]*, Horacio (1878—1937), scriitor argentinian. A înfățișat cu mare forță realistă natura regiunilor subtropicale ale Argentinei și viața dramatică a lucrătorilor de pe plantații („Anaconda", „Povești de dragoste, de nebunie și de moarte", „Poveștile pădurii").

Quisling *[cvísling]*, Vidkun (1887—1945), conducător al fasciștilor norvegieni. În timpul ocupației hitleriste a Norvegiei a fost numit șef al unui guvern colaboraționist (1942). După eliberare a fost judecat și executat. Numele lui a devenit sinonim cu trădarea de țară și cu colaboraționismul.

Quito *[chíto]*, capitala statului Ecuador, situată între culmile munților Anzi, pe locul unui vechi oraș indian, la circa 2 800 m altitudine, într-o regiune cu frecvente cutremure de pământ. Este capitala cea mai apropiată de ecuator din lume (0°14′ lat. s.). 350 000 loc. (1962). Mici întreprinderi textile, alimentare și de pielărie. Are o universitate, bibliotecă națională, muzee, monumente istorice din timpul dominației spaniole.

Qumran (Wadi-Qumran), ținut deșertic în Iordania, unde au fost descoperite „Manuscrisele de la Marea Moartă".

R

r *[re]*, a douăzecea literă a alfabetului limbii române (după reintroducerea literei *â*, prin reforma ortografică din 1965); sunetul notat prin această literă. Este o consoană sonantă lichidă vibrantă dentală.

Ra, personificarea cea mai populară a Soarelui în Egiptul antic, considerat strămoşul celorlalte zeităţi, ziditorul lumii şi părintele faraonilor. O dată cu ascensiunea Tebei în mileniul al II-lea, Ra s-a contopit cu zeul acestui oraş, A m o n, luînd numele de *Amon-Ra*.

Ra

Raab (Rába), riu în Europa centrală pe teritoriul Austriei şi R.P. Ungare, afluent pe dreapta al Dunării (400 km). Izvorăşte din Alpii Stiriei. În aval de oraşul Körmend (R.P. Ungară) este navigabil pentru vase mici. La vărsarea **R.** în Dunăre se află oraşul Győr (R.P. Ungară).

Raabe, Wilhelm (1831—1910), prozator german. A debutat cu romanul idilic „Cronica uliţei vrăbiilor" (1857), inspirat din viaţa micii burghezii. În trilogia „Pastorul foametei" (1864), „Abu Telfan" (1867) şi „Căruţa morţii" (1870), ca şi în romanele „Plăcintă" (1891) şi „Actele lui Vogelsang" (1895), **R.** zugrăveşte societatea germană a timpului, dînd glas protestului său împotriva orînduirii feudale-monarhice şi a burgheziei filistine germane. A scris şi nuvele („Gîştele din Bützow", volum selectiv, trad. rom.). În creaţia lui **R.**, în care realismul vieţii cotidiene se împleteşte cu transfigurarea acesteia, umorul cunoaşte accente de pesimism.

Rabat, capitala Marocului, situată pe ţărmul Oceanului Atlantic, la vărsarea fluviului Bu-Regreg. 300 000 loc. (1964). Aeroport internaţional, important pentru legăturile dintre Africa şi Europa. Industrie textilă, de confecţii, a materialelor de construcţie, de prelucrare a metalelor, de pielărie şi încălţăminte, alimentară. Universitate, bibliotecă naţională, muzee.

rabat comercial 1. Partea din plusvaloare pe care capitalistul industriaş o cedează comerciantului la vînzarea mărfii şi din care comerciantul îşi acoperă cheltuielile, rămînîndu-i profitul mijlociu. **2.** Diferenţa care există în economia socialistă între preţul cu ridicata al industriei şi preţul de desfacere cu amănuntul, diferenţă destinată acoperirii cheltuielilor de circulaţie ale unităţilor comerciale şi formării beneficiului lor. **R.c.** se stabileşte sub forma unei cote procentuale, care se scade din preţul cu amănuntul. **R.c.** diferă de a d a o s u l c o m e r c i a l numai prin modul de calculare.

rabátere (MAT.), rotirea unei figuri plane în jurul unei drepte (orizontale sau frontale) din planul figurii pînă cînd ajunge să fie paralelă cu unul dintre planele de proiecţie (orizontal sau vertical) şi deci să se proiecteze pe acesta în adevărata sa mărime.

Rabat. Vedere generală

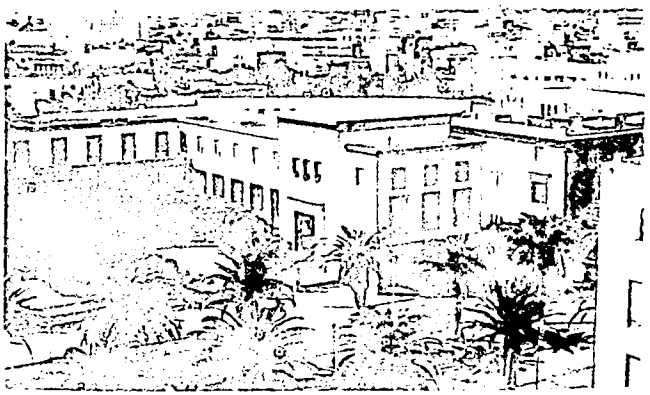

rabatór (MAȘ. AGR.), organ de lucru cu poziție reglabilă, folosit în construcția secerătorilor, a combinelor de cereale păioase, a combinelor de siloz etc., pentru aplecarea plantelor spre aparatul de tăiere, împiedicarea căderii lor pe sol și așezarea lor uniformă pe platforma mașinii.

Rabaud *[rabó]*, Henri (1873—1949), compozitor și dirijor francez. A fost membru al Institutului francez. A studiat la Conservatorul din Paris cu Massenet și Gédalge. A compus șase opere (dintre care cea mai cunoscută este „Mârouf"), două simfonii, poeme simfonice („Procesiune nocturnă"), lucrări vocal-simfonice, muzică de cameră, vocală și instrumentală.

Rabelais *[rablé]*, François (circa 1494—1553), mare scriitor francez, una dintre cele mai reprezentative figuri ale Renașterii. S-a născut la Chinon. A fost călugăr, iar mai tîrziu medic. Spirit umanist, poliglot, avid de cultură, și-a însușit filologia, dreptul și medicina, pe care a practicat-o la Lyon. A călătorit mult în suita unor puternici protectori, care nu totdeauna au izbutit să-l apere de persecuțiile bisericii. Împreună cu cardinalul Jean Du Bellay a vizitat Italia. Opera care i-a asigurat nemurirea o constituie romanele „Gargantua" (1534, ult. trad. rom. 1962) și „Pantagruel" (1532—1564, postum), condamnate de biserică. Inspirate dintr-o narațiune populară lioneză, ele au în centrul acțiunii lor figurile legendare a doi uriași: Gargantua și Pantagruel. Povestirea aventurilor acestor personaje fabuloase, burlești și alegorice este un prilej pentru scriitor de a introduce în narațiune figuri tipice ale societății contemporane lui și aluzii critice la evenimentele vremii. El satirizează cu îndrăzneală filozofia scolastică, biserica catolică, bigotismul, superstiția, moravurile corupte ale călugărilor și papalității, abuzurile feudalilor, monarhia acaparatoare și războinică ș.a. În regulile abației Thélème, imaginată de el, este schițată, în spiritul concepțiilor înaintate ale timpului, o atrăgătoare utopie a unei vieți libere și fericite. Spirit profund generos, epicurean, cu o nemărginită dragoste de viață și o mare încredere în virtuțile

F. Rabelais

naturii umane, **R.** susține dreptul și datoria omului de a se perfecționa, de a se dezvolta potrivit firii sale, în afara oricăror constrîngeri dezumanizante, de a-și satisface fără opreliști setea de cunoaștere și de fericire. Capitole întregi ale romanelor sale sînt consacrate politicii, educației, științei ș.a. Cu **R.** pătrunde în literatura franceză acțiunea autentică, mișcarea, dinamismul personajelor, redat cu cele mai adecvate și mai sugestive mijloace. El excelează în exprimarea pregnantă a amănuntului, ca și a vălmășagului impresiilor vizuale, auditive și olfactive, care țîșnesc nestăvilite și care transmit senzația caldă și colorată a vieții. **R.** îmbină stilurile cele mai diferite, procedeele literare populare și cele savante, vorbirea omului simplu ca și stilul oratoric, erudit, ficțiunea ca și realitatea. Înzestrat cu un deosebit simț al limbii, scriitorul a știut să valorifice cu vervă inepuizabilă resursele comice ale limbajului, a ales cu îndrăzneală epitetele cele mai truculente, verbele cele mai expresive, fără să evite grotescul, pornografia și scatologicul prohibit. Vocabularul său, extrem de bogat, cuprinzînd arhaisme, termeni argotici, dialectali, tehnici și științifici, debitați torențial, este un inventar pitoresc al întregii civilizații a Renașterii franceze. Virtuos al veseliei și optimismului galic, el a introdus în scrierile sale un umor suculent, savuros, de inspirație populară. **R.** este creatorul romanului satiric, gen pe care l-a ridicat la o mare înălțime. Influența lui **R.** a fost imensă. Mari scriitori satirici și umoriști din literatura universală modernă au fost influențați de opera acestui umanist militant și geniu al Renașterii.

răbie (MED., MED. VET.) v. **turbare.**

răbin (ebr. *rabbi* „domn, stăpîn"), conducător religios al unei comunități mozaice.

răbiț (CONSTR.), rețea de sîrmă galvanizată, cu ochiurile avînd dimensiunile de 1—4 cm, folosită în construcții ca suport al unei tencuieli.

rabotéză (TEHN.), mașină-unealtă folosită pentru prelucrarea, prin așchiere *(rabotare)*, a suprafețelor plane ale pieselor metalice de dimensiuni mari. **R.** este constituită dintr-un batiu (corpul mașinii), pe care se deplasează, în mișcare rectilinie alternativă, masa portpiesă. Cuțitul (scula) cu care se execută așchierea este montat pe o sanie deplasabilă pe o traversă, fixată, la rîndul ei, pe unul sau pe doi montanți (suporți). Unele **r.** sînt prevăzute cu două sau cu trei sănii portcuțit. V. și **șeping.**

„Rabotnicesko delo", organ de presă al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar. A fost înființat în 1927. Apare zilnic, la Sofia. Între 1935 și 1944 a apărut ilegal.

rac[1] **1.** (*Astacus fluviatilis;* ZOOL.), specie de crustaceu decapod, cu corpul împărțit în cefalotorace și abdomen, cu carapacea

Rac

de culoare neagră-verzuie, care devine roșie la fiert. Prima pereche de picioare are clești puternici; abdomenul, alcătuit din șapte inele, servește la înot. Trăiește în Europa, în riuri și în bălți, și este comestibil.

2. (MED.) Denumire populară pentru c a n c e r.

rac[2] (EXPL. PETR.) **1.** Dispozitiv folosit pentru fixarea coloanei de țevi de pompare în coloana de exploatare a unei sonde. După destinație se deosebesc: *r. de siguranță*, care intră în funcțiune în caz de accident (ruperea coloanei, smulgerea din filet etc.) pentru a fixa coloana de țevi, împiedicînd astfel căderea ei în gaura de sondă; *r. de ancorare*, care este folosit pentru fixarea de la început a coloanei de țevi de pompare în coloana de exploatare la adîncimea stabilită **2.** Dispozitiv folosit în operațiile de instrumentație pentru prinderea și readucerea la suprafață a unor piese scăpate sau rămase accidental în gaura de sondă.

Rac

Racan *[racă]*, Honorat de Bueil, marchiz de (1589—1670), poet francez, discipol al lui M a l h e r b e. A scris ode, meditații („Stanțe despre retragerea la țară", 1618), pastorala dramatică „Arthénice" (1625) ș.a. Scrisă în versuri elegante, poezia lui **R.** vădește o puternică dragoste de natură.

racém (lat. *racemus* „ciorchine"; BOT.), tip de inflorescență formată din axe primare lungi, purtînd în lungul lor axe secundare florifere așezate cîte una (de exemplu la mălin, la agriș).

racemáze (BIOCHIM.), clasă de enzime care catalizează reacțiile de racemizare. Ex. alaninracemaza catalizează transformarea reversibilă a D-alaninei în L-alanină.

racémic (CHIM.), substanță chimică organică, formată dintr-un amestec echimolecular de antipozi optici (levogir și dextrogir). Prin compensarea reciprocă a activității optice a celor doi antipozi, amestecul este optic inactiv. Se obține în sinteza de laborator. **R.** poate fi scindat (dedublat) în antipozii optici respectivi prin diferite metode (mecanice, fizice, biochimice).

racemizáre (CHIM.), transformare parțială a unei substanțe optic active în antipodul său pînă la obținerea unui amestec echimolecular al celor doi antipozi (racemic). **R.** se produce numai la substanțele care conțin la atomul de carbon asimetric un atom de hidrogen și una sau mai multe grupări activante ($-CO$, $-COOR$, $-COOH$, $-SO_3H$ etc.).

Rachel *[raşél]*, Elisabeth Felix (1821—1858), tragediană franceză, societară a Comediei franceze, pe a cărei scenă a interpretat cu strălucire pe eroinele teatrului clasic (Camille din „Horațiu" de Corneille, Roxana, Monima, Estera, Athalie, Hermiona, Fedra din tragediile lui Racine etc.).

rachétă[1] (TEHN.) **1.** *Motor-rachetă*, motor la care propulsia se realizează prin evacuarea cu mare viteză a unui jet gazos și care funcționează autonom, independent de condițiile mediului exterior (carburantul și comburantul necesari pentru funcționarea motorului se găsesc în interiorul corpului rachetei). După forma de energie folosită pentru accelerarea jetului gazos se deosebesc: *m.-r. termochimic* (cel mai răspîndit), la care jetul de gaze, cu presiune și temperatură ridicată, se realizează în urma unor reacții chimice puternic exotermice; *m.-r. electric*, care folosește energia electrică pentru accelerarea jetului (format dintr-un fluid ionizat sau din plasma unui gaz); *m.-r. nuclear*, care folosește energia nucleară pentru a încălzi jetul de gaze sau care folosește un jet de izotopi radioactivi pentru propulsie. *M.-r. termochimic* (cu combustibil solid sau lichid) este constituit din camera de ardere, ajutajul de reacție, rezervoarele de combustibil, sistemul de alimentare, dispozitivul de aprindere; la *m.-r.* cu combustibil solid, încărcătura de combustibil este amplasată în camera de ardere. **2.** Aparat de zbor, propulsat cu motor-rachetă. Principalele elemente constructive ale **r.** sînt corpul, motorul și încărcătura utilă (aparatură științifică, vehicul spațial, substanță explozivă). După măsurile luate în scopul stabilizării **r.** în cursul zborului, se deosebesc: *r. cu ampenaj*, care este prevăzută cu ampenaje stabilizatoare dispuse pe corp la partea posterioară; *r. cu aripi* (avion-rachetă), care este prevăzută cu suprafețe portante amplasate pe corp, ca și la avion; *r. cu stabilizare giroscopică* (fără ampenaj), căreia i se imprimă o mișcare de rotație în jurul axei sale longitudinale. Se utilizează *r. cu o singură treaptă (r. simple)* sau *cu mai multe trepte (r. compuse, r. etajate)*; acestea din urmă reprezintă un ansamblu de **r.** simple (etaje propulsoare) cu funcționare succesivă, dintre care numai ultima treaptă poartă încărcătura utilă. **R.** compuse pot fi: *cu trepte în serie*, cînd au etajele propulsoare dispuse unul după altul; *cu trepte în paralel*, cînd au etajele propulsoare amplasate în jurul treptei principale (care poartă încărcătura utilă). *R. dirijate* sînt prevăzute cu sisteme de comandă (suprafețe aerodinamice de comandă, deviatori ai jetului de gaze, mici **r.** auxiliare etc.), acționate corespunzător pentru modificarea traiectoriei și legii de mișcare pe traiectorie; comenzile de dirijare pot fi transmise din exterior *(telediri-jare)* sau pot fi elaborate de dispozitive speciale amplasate la bord *(dirijare autonomă, autodirijare)*. Primele **r.** cu încărcătură de pulbere neagră (praf de pușcă) au fost folosite în China și apoi în India, pentru focuri de artificii sau ca mijloace de luptă, fiind legate de săgeți aruncate din arc (*săgețile de foc chinezești*, menționate în cronici încă din sec. al XIII-lea). În Europa, **r.** a apărut în evul mediu, după înființarea primelor fabrici de pulbere, în sec. al XV-lea; în sec. al XVI-lea, C. Haas din Sibiu a imaginat primele **r.** cu mai multe trepte. Perfecționarea **r.** ca mijloace de luptă a început în sec. al XIX-lea în Anglia și în Rusia. Teoria zborului **r.** a fost fundamentată de mecanicienii ruși I.V. Meșcerski, care a pus bazele mecanicii corpurilor de masă variabilă și K.E. Țiolkovski, care a creat teoria mișcării corpurilor pe principiul reacțiunii. Țiolkovski a preconizat folosirea **r.**

cu combustibil lichid, cu mai multe trepte, pentru realizarea zborurilor interplanetare. În cursul celui de al doilea război mondial au fost realizate rachete de luptă perfecționate, care transportau încărcături cu explozivi (ex. instalațiile B-M 13 în U.R.S.S. și r. balistică V-2 cu combustibil lichid în Germania). Un moment deosebit de important în evoluția tehnicii r. îl constituie construirea r. balistice intercontinentale și a celor cosmice (cu mai multe trepte, atît cu combustibil lichid, cît și cu combustibil solid). Dintre principalele realizări în tehnica actuală a r., se citează r. care au plasat pe orbită navele cosmice de tipul Voshod și Gemini, precum și cele care au lansat în spațiu

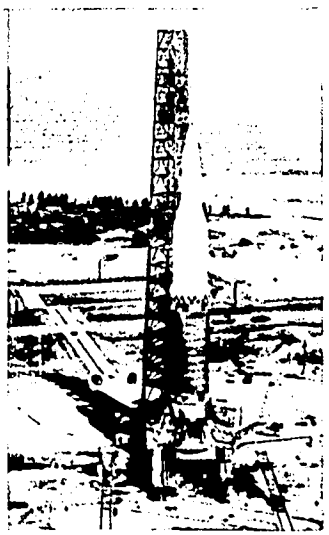

Rachetă pe rampa de lansare

diferite stații automate interplanetare. — *R. cosmică*, rachetă care servește la plasarea unui obiect spațial (satelit, navă cosmică, stație interplanetară) pe o orbită cosmică. — (METEOR.) *R. meteorologică*, rachetă a cărei încărcătură utilă este constituită din aparatură pentru cercetări meteorologice. — (GEOFIZ.) *R. geofizică*, rachetă echipată cu aparate destinate cercetărilor geofizice și care atinge altitudini de sute de kilometri. — (MILIT.) *R. de luptă*, rachetă care se întrebuințează pentru lovirea obiectivelor importante ale inamicului. După raza lor de acțiune *r. de l.* pot fi *tactice*, *tactic-operative* și *strategice*. De asemenea, *r. de l.* pot fi: *antitanc*, *antiaeriene*, *antirachete*, *balistice-intercontinentale*, care pot lovi obiective situate la distanțe de mii de kilometri. După poziția relativă a lansatorului față de țintă (obiectiv), rachetele de luptă aparțin uneia dintre categoriile sol-sol, sol-aer, aer-aer, aer-sol etc.

rachétă[2] (SPORT), paletă pentru jocul de tenis de cîmp, formată dintr-un cadru de lemn de formă ovală, și un mîner; pe cadrul **r.** este fixată o rețea de coarde întinse, confecționate din intestine de animale (de obicei de oaie), fire sintetice (nailon, capron) sau metalice. **R.** au greutăți diferite (pentru bărbați, femei, juniori).

Rachmuth, Ion (n. 1911), economist român, profesor universitar, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A tradus în limba română „Capitalul" (vol. I, 1947 și II, 1951) și a publicat studii îndeosebi cu privire la producția de mărfuri, legea valorii și fixarea prețurilor în socialism. Op. pr.: „Legea valorii și temeiurile aplicării ei în economia socialistă" (1949), „Deosebirea esențială dintre rolul economic al statului socialist și rolul economic al statului capitalist (1960), „Aspecte ale crizei economiei politice burgheze contemporane" (1965).

Racine *[rasín]*, Jean-Baptiste (1639—1699), mare dramaturg francez, unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai clasicismului francez. S-a născut la Ferté-Milon. S-a format la mănăstirea jansenistă Port-Royal. După încercări nereușite de a studia dreptul, se dedică literaturii. Tragediile sale („Andromaca", 1667; „Britannicus", 1669; „Bérénice", 1670; „Baiazid", 1672; „Mithridate", 1673; „Ifigenia", 1674; „Fedra", 1677 ș.a.), majoritatea de inspirație mitologică, aduc în scenă eroi cu viață intensă, teme, situații și replici caracteristice, de fapt, mediului aristocratic francez al sec. al XVII-lea. Influențat de gîndirea lui Pascal, **R.** înfățișează omul sfîșiat de tendințe contradictorii, amestec de virtute și viciu, adesea victimă a pasiunilor care covîrșesc rațiunea. Această încleștare lăuntrică care conferă

J.-B. Racine

pieselor sale o monumentalitate psihologică impresionantă și redă omului dimensiuni firești, verosimile, se întemeiază pe realismul consecvent al observației și este întruchipată cu o deosebită bogăție de mijloace artistice. Setea de puritate, ca și darul de pictor al pasiunilor omenești ce animă și stimulează creația lui **R.**, se afirmă și în tragediile „Estera" (1689) și „Atalia" (1691), ale căror simboluri biblice nu pot ascunde pledoariile autorului pentru toleranța religioasă și politică. Critica monarhiei, ca și „Memoriul" adresat de **R.** lui Ludovic al XIV-lea, în care pledează cauza unei țări pe cale de ruină, i-au atras dizgrația suveranului. **R.** a scris și o comedie („Încrîncinații", 1668), în care, ca și Molière, biciuiește atît înfumurarea unei aristocrații ridicole și pretențioase, cît și parvenitismul noii clase în ascensiune, burghezia. **R.** a mai scris două culegeri de poezii lirice („Ode" și „Cîntări spirituale"). Fin cunoscător al dialecticii subtile și complexe a sentimentelor, **R.** a dat viață unor caractere profund diferențiate, și în special unor personaje feminine, al căror suflet eroic și delicat reprezintă scena desfășurării acțiunii interioare, conduse exclusiv de forța impetuoasă a dragostei. Arta lui **R.** se distinge prin puritatea și armonia, suplețea și limpezimea sa. Virtuos al proprietății cuvîntului, al

expresiei elegante, dar simple, străine de sublimul retoric declamatoriu, **R.** este stăpîn pe o prozodie remarcabilă prin forța de sugestie a aliterațiilor, prin muzicalitatea și fluența versurilor. Sinceritatea, naturalețea și măiestria creației sale au fost adesea comparate cu aceleași calități din opera lui La Fontaine. Ultimele sale piese (care nu mai respectă strict regula celor trei unități) și lirismul accentuat al întregii sale creații vestesc romantismul. Piesele lui **R.** s-au tradus în românește încă de la începutul sec. al XIX-lea, printre traducători numărîndu-se Iancu Văcărescu. În 1959 a apărut un volum selectiv.

raclaj (MED.) **1.** Intervenție chirurgicală care constă în îndepărtarea, cu ajutorul unei chiurete, a mucoasei uterine la o femeie gravidă pentru evacuarea produsului de concepție și întreruperea sarcinii. **2.** Intervenție chirurgicală prin care se îndepărtează, cu ajutorul chiuretei, o formațiune patologică de pe un organ intern (ex. verucă, polip, vegetație etc.). Se mai numește *chiuretaj*.

racléte (IND. EXTR.), transportor cu lanțuri articulate sau cu cabluri prevăzute cu palete echidistante. Sin. *crafer*.

racórd[1] (TEHN.), element de legătură între două țevi, conducte etc., format dintr-una sau din mai multe piese (ex. o piuliță de **r.** și o piesă tubulară cu un capăt bordurat sau bucșe filetate ori nefiletate, cu una sau cu mai multe piulițe de **r.**). **R.** se folosesc la instalațiile de apă, la prăjinile de foraj, la instalațiile din industria chimică, la furtunurile de stins incendii etc. — *R. olandez*, element de construcție folosit pentru asamblarea a două țevi sau a două piese cu mufe sau a unei țevi cu o mufă etc.

racórd[2] (CINEMA), plan de legătură între două secvențe de film care asigură continuitatea acțiunii cinematografice, obținută prin montarea a două pelicule de film.

racordáre 1. (MAT.) **a)** Construire a unei curbe tangente la două curbe date. **b)** Construire a unei suprafețe tangente la două suprafețe date. **2.** (DRUM., C.F.) Legare a două porțiuni ale unui drum sau ale unei linii de cale ferată, prin introducerea între ele a unui tronson de traseu cu axa curbă, astfel încît circulația să se poată face cu viteze cît mai mari și în deplină siguranță. Din punctul de vedere al elementelor care se racordează, se deosebesc: *r. aliniamentelor*, care se face printr-o curbă (de ex. arc de cerc) tangentă la cele două aliniamente; *r. curbelor*, care se face printr-un traseu cu rază de curbură diferită de cea a porțiunilor racordate; *r. declivităților*, care se realizează printr-o porțiune de traseu cu axa în arc de cerc (în plan vertical) cu rază foarte mare.

Racoșul de Jos, comună în raionul Rupea, reg. Brașov, situată pe Valea Oltului. 2 540 loc. (1965). Exploatări de bazalt și de calcar.

Racoviță (Cehan), familie de boieri ai cărei membri au deținut importante dregătorii, îndeosebi în Moldova; au fost domni în țările române. Cei mai importanți reprezentanți ai familiei **R.** au fost: *Mihai R.*, domn al Moldovei (1703—1705, 1707—1709, 1715—1726) și al Țării Românești (1730—1731, 1741—1744), și fiul său *Constantin R.*, domn al Moldovei (1749—1753, 1756—1757) și al Țării Românești (1753—1756, 1763—1764), ale căror domnii s-au caracterizat printr-o excesivă fiscalitate; *Ștefan R.*, domn al Țării Românești (1764—1765), în vremea căruia a avut loc răscoala rufeturilor (breslelor) bucureștene (1765); *Alecu R.* (1773—1853), a fost profesor de drept comercial la colegiul Sf. Sava și magistrat, iar în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească, președinte al Comisiei proprietății.

Racoviță, Emil (1868—1947), biolog român. A fost membru și președinte (între anii 1927 și 1929) al Academiei Române și profesor la Universitatea din Cluj (1920—1947). A participat, împreună cu Amundsen, la expediția cu nava „Belgica" (1897—1899), în calitate de naturalist, în Antarctica, unde a adunat un bogat material științific botanic și zoologic și a făcut cercetări devenite clasice asupra balenelor. A fost subdirector (1900—1920) al stațiunii zoologice marine de la Banyuls-sur-Mer (Franța), avînd aceeași funcție și la laboratorul de anatomie comparată de la Sorbona, și codirector

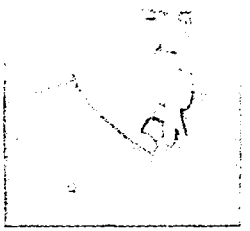

E. Racoviță

al revistei internaționale „Archives de zoologie expérimentale et générale". A înființat la Universitatea din Cluj primul institut de speologie din lume (în 1920) și a predat primul curs de biologie generală din România. **R.** este fondatorul *biospeologiei*, definită de el ca știință a formelor de viață din mediul subteran (peșteri și pînze freatice de apă). În problemele evoluției biologice, **R.** s-a situat pe poziții materialiste. A apărat doctrina evoluționistă de denaturări și de atacurile idealismului. Cercetările sale asupra sistematicii, ecologiei și evoluției animalelor subterane au contribuit la dezvoltarea unei perspective filogenetice în sistematică. Ideologia marxistă i-a fost cunoscută lui **R.** încă din tinerețe; în anii studenției a participat la mișcarea socialistă, iar în anul 1889 a fost printre semnatarii manifestului pentru declararea zilei de 1 Mai ca sărbătoare internațională a muncii. Mare iubitor al naturii țării, este unul dintre inițiatorii ocrotirii monumentelor naturii în România. **R.** a publicat și materiale privind organizarea învățămîntului superior și a cercetării științifice. Op. pr.: „Essai sur les problèmes biospéologiques" (1907), „Speologia" (1927), „Evoluția și problemele ei" (1929).

Racovski, Cristian (1873—1941), militant al mișcării mun-

citoreşti din România şi al celei internaţionale, de origine bulgar. A aderat din tinereţe la mişcarea socialistă. A participat la Congresul Internaţionalei a II-a de la Stuttgart (1907), ca membru al delegaţiei socialiştilor români. Împreună cu alţi conducători ai mişcării muncitoreşti din ţara noastră **R.** a participat la editarea seriei a doua a ziarului „România muncitoare". A avut o bogată activitate publicistică în presa socialistă din România; a scris numeroase studii şi eseuri cu caracter politic. După reorganizarea în 1910 a Partidului social-democrat din România, **R.** a fost ales membru în Comitetul Executiv al acestuia. În 1915 a reprezentat Partidul social-democrat din România la Conferinţa internaţională de la Zimmerwald. Prigonit de organele represive, **R.** a plecat în 1917 în U.R.S.S., unde a avut munci de răspundere pe linie de partid şi de stat. A murit în U.R.S.S. în anul 1941.

Racovski, Gheorghi (1821—1867), democrat-revoluţionar bulgar, conducător al mişcării naţional-revoluţionare bulgare împotriva dominaţiei otomane. Pentru activitatea sa revoluţionară a fost arestat şi întemniţat de autorităţile turceşti. Evadînd, a trăit în emigraţie (România, Serbia, Rusia şi Grecia), unde şi-a continuat activitatea revoluţionară. **R.** a organizat în 1862 şi în 1867, la Belgrad, detaşamente de voluntari bulgari în vederea eliberării ţării sale. În 1867, la Bucureşti, a pus bazele Comitetului secret revoluţionar bulgar. În paginile ziarelor editate de el, „Lebăda Dunării" (Belgrad, 1860) şi „Viitorul" (Bucureşti, 1864), a militat pentru solidaritatea popoarelor balcanice în lupta de eliberare de sub dominaţia otomană.

Racul (ASTR.), constelaţie situată în regiunea cea mai nordică a eclipticii; face parte din constelaţiile zodiacului. Soarele se află în semnul zodiacal al **R.** la sfîrşitul lunii iulie şi la începutul lunii august. Este compusă din stele puţin strălucitoare, cele mai mari fiind abia de mărimea 4. Sin. *Cancerul*.

racursiu (ARTE PLAST.), procedeu de folosire a perspectivei liniare (în desen, pictură, basorelief), al cărui efect constă în faptul că extremităţile obiectului reprezentat apar apropiate, iar unele dimensiuni ale acestuia reduse. Printre cele mai cunoscute racursiuri se numără „Hristos mort" de Andrea Mantegna.

Racursiu: „Hristos mort", de A. Mantegna

rad (iniţialele denumirii în limba engleză: *radiation absorbtion dosage* „dozarea radiaţiei absorbite"; METR.), unitate de măsură egală cu doza de radiaţie ionizantă, care, fiind absorbită de o substanţă, cedează unui gram din substanţa respectivă o energie de 100 de ergi.

Radamant (în mitologia greacă), unul dintre cei trei judecători care împart dreptatea în Hades (Infern), considerat fiul lui Zeus şi al Europei. **R.** judeca umbrele morţilor alături de Minos, fratele său, şi de Eac.

radár (după iniţialele denumirii englezeşti *radio detecting and ranging* „detectare şi localizare prin radio"; TELEC.), una dintre denumirile instalaţiilor pentru *radiolocaţie*.

Radaui, Husein (Salam Adil) (1924—1963), militant al mişcării muncitoreşti din Irak, participant activ la mişcarea de eliberare naţională. Membru al Partidului Comunist din Irak din 1943, prim-secretar al C.C. al P.C.I. din 1954. A fost asasinat de către regimul terorist instaurat în februarie 1963.

rádă[1] (NAV.), zonă de apă situată în jurul unui port (pînă la o distanţă de circa două mile), apărată de vînturi, de valuri sau de curenţi şi în care sînt ancorate navele care aşteaptă intrarea în port sau ieşirea în larg.

rádă[2] (la unele popoare slave, de ex. ucraineni, polonezi), denumire dată consiliului, adunării, organului colegial al puterii. În diferite perioade istorice, prin termenul **r.** se înţelegeau adunările populare (ex. **r.** din Pereiaslav), adunările politice şi alte organizaţii.

Radcliffe *[rédclif]*, Ann (1764—1823), scriitoare engleză. Este autoarea a numeroase romane de groază şi mister, cu implicaţii sociale, în care elementele romantice se îmbină cu cele realiste. Cel mai cunoscut este „Misterele din Udolpho" (1794).

Radetzky von Radetz *[radéţchi fon rádeţ]*, Joseph (1766—1858), feldmareşal austriac. A luat parte la ultimele campanii antinapoleoneene (1813—1815). În calitate de comandant suprem al armatelor austriece din Italia (din 1831), a înfrînt armata piemonteză la Custoza (1848) şi la Novara (1849). Ca guvernator general al regatului lombardo-venetian (1849—1857), Radetzky von Radetz a reprimat cu cruzime mişcarea revoluţionară din nordul Italiei.

Radhakrishnan *[radacríşnan]*, Sarvepalli (n. 1888), om de stat şi filozof indian, preşedinte al Republicii India (din 1962). Face parte din conducerea partidului Congresul naţional indian. Între anii 1949 şi 1952 a lucrat în diplomaţie, iar între 1952 şi 1962 a fost vicepreşedinte al Indiei. Profesor de filozofie din 1916, autor a numeroase studii filozofice. Membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România.

radialtriangulatór, instrument fotogrammetric cu ajutorul căruia se măsoară pe fotograme unghiurile dintre direc-

țiile radiale determinate de punctul principal și de diferiți reperi situați în zona de triplă acoperire, în lucrările de fototriangulație plan-radială.

radián (METR.), unitate de măsură a unghiurilor plane în sistemul de unități SI; un radian este unghiul care, avînd vîrful în centrul unui cerc, intersectează pe circumferința acestuia un arc a cărui lungime este egală cu lungimea razei cercului. Are simbolul *rad*. 1 rad = 57°17′45″.

radiánță (lat. *radius* „rază"; FIZ.), mărime fotometrică definită ca raportul dintre fluxul luminos total emis de o suprafață și aria acelei suprafețe. — *R. spectrală*, limita raportului dintre radianța unei suprafețe, asociată radiațiilor cu lungimea de undă cuprinsă între λ și $\lambda+\Delta\lambda$, și intervalul $\Delta\lambda$, cînd mărimea acestui interval tinde către zero.

radiáte (ZOOL.), nume dat animalelor cu simetrie radiară (ex. celenteratele, echinodermele).

radiatór 1. (FIZ.) Corp sau dispozitiv care emite radiații. După tipul radiației emise se deosebesc: r. *acustice* (ex. instrumentele muzicale, difuzoarele etc.), r. *electromagnetice* (ex. filamentele incandescente, antenele de radio etc.) ș.a. — *R. integral*, radiator electromagnetic constituit dintr-un corp care este capabil să absoarbă complet orice radiație incidentă (ex. *corpul negru*). Are un spectru de emisie continuu și o distribuție energetică caracteristică. — *R. selectiv*, radiator în a cărui distribuție spectrală energia prezintă maxime pentru anumite lungimi de undă. 2. (TELEC.) Partea activă a unei antene directive, formată, în general, dintr-un dipol situat în focarul antenei. 3. (TEHN.) Aparat, instalație sau parte de instalație folosită la încălzirea prin radiații sau la răcirea unui sistem tehnic. — *R. de calorifer*, ansamblu format din mai multe elemente de încălzire centrală cu aburi sau cu apă, interschimbabile și montate rigid, care asigură o suprafață mare de radiație. — *R. electric*, aparat electric de încălzire, constituit dintr-unul sau din mai multe rezistoare și dintr-un reflector de radiații. — *R. de automobil*, parte din instalația de răcire a motoarelor, formată dintr-o rețea de tuburi sau dintr-un rezervor cu o rețea de celule

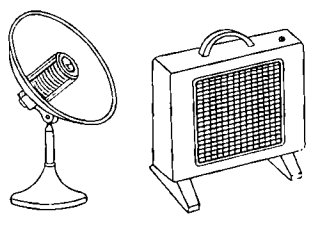

Radiatoare electrice

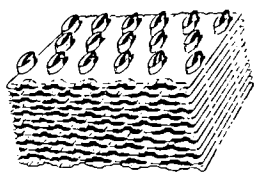

Radiator de automobil

așezate în fagure, în care se răcește apa sau uleiul ce circulă prin instalație. Căldura este cedată aerului care circulă prin rețeaua r.

radiație (FIZ.), emitere și propagare de unde *(r. ondulatorie)* sau de corpusculi *(r. corpusculară)*; orice r. implică un transport de energie. Deoarece, în numeroase cazuri, r. se face sub forma unui fascicul de raze, termenii de *radiație* și de *raze* se folosesc pentru aceste situații cu aceeași accepțiune. — *R. acustică*, radiație constituită din vibrația unui mediu elastic (gazos, lichid sau solid), care se propagă sub formă de unde cu viteze de ordinul sutelor și al miilor de metri pe secundă. V. și sunet. — *R. electromagnetică*, radiație constituită dintr-un cîmp electromagnetic variabil, care se propagă în substanțe sau în vid sub formă de unde transversale. Viteza *r.e.* în vid este de 299 792,5 km/s; ea reprezintă limita absolută a tuturor vitezelor (v. teoria relativității). În celelalte medii (în substanțe), viteza *r.e.* scade în raport invers cu indicele de refracție al mediului. Cele două componente (electrică și magnetică) ale undei electromagnetice oscilează în două plane perpendiculare unul pe celălalt, linia de intersecție a acestor plane fiind direcția de propagare. Pe lîngă caracterul continuu (ondulatoriu) conferit de unde, *r.e.* are și un caracter discontinuu (corpuscular), cuantele sale fiind fotonii. *R.e.* cu lungime de undă mică este constituită din fotoni cu energie mare, a căror comportare corpusculară este pronunțată; pe măsura creșterii lungimii de undă, caracterul corpuscular al *r.e.* devine tot mai puțin evident. Proprietățile ondulatorii ale *r.e.* se manifestă îndeosebi în fenomenele legate de propagare (reflexie, refracție, interferență, difracție etc.), iar proprietățile corpusculare se relevă mai ales în fenomene ca efectul fotoelectric, efectul Compton, emisia și absorbția (la scară atomică) etc. *R.e.* interacționează cu substanța, producînd numeroase efecte de natură fizică (încălzire, presiune, ionizare, luminescență etc.), chimică (descompunere, sinteză etc.) sau biologică (fotosinteză, mutație etc.). Spectrul *r.e.* este împărțit după criteriul lungimii de undă în cîteva domenii: r. *hertziene*, r. *infraroșii*, r. *luminoase*, r. *ultraviolete*, r. *X* (sau *Roentgen*) și r. γ *(gamma)*. Aceste domenii posedă, pe lîngă proprietățile generale ale *r.e.*, numeroase însușiri specifice, legate de modul de producere sau de efectele produse și de utilitatea lor. — *R. termică*, radiație electromagnetică emisă de orice corp cu temperatura superioară lui zero absolut, datorită exclusiv agitației termice a atomilor și moleculelor corpului; ea reprezintă o pierdere de energie pentru corpul emițător. Spectrul *r.t.* a corpului negru depinde numai de temperatura lui. La temperaturi obișnuite, centrul de greutate al spectrului *r.t.* se află în domeniul infraroșu; el se deplasează către lungimi de undă mici pe măsură ce temperatura corpului crește. Emisia în domeniul vizibil devine evidentă pe la circa 600°C. — *R. corpusculară*, radiație alcătuită din corpusculi (de la particulele elementare pînă la molecule) care se deplasează cu viteze

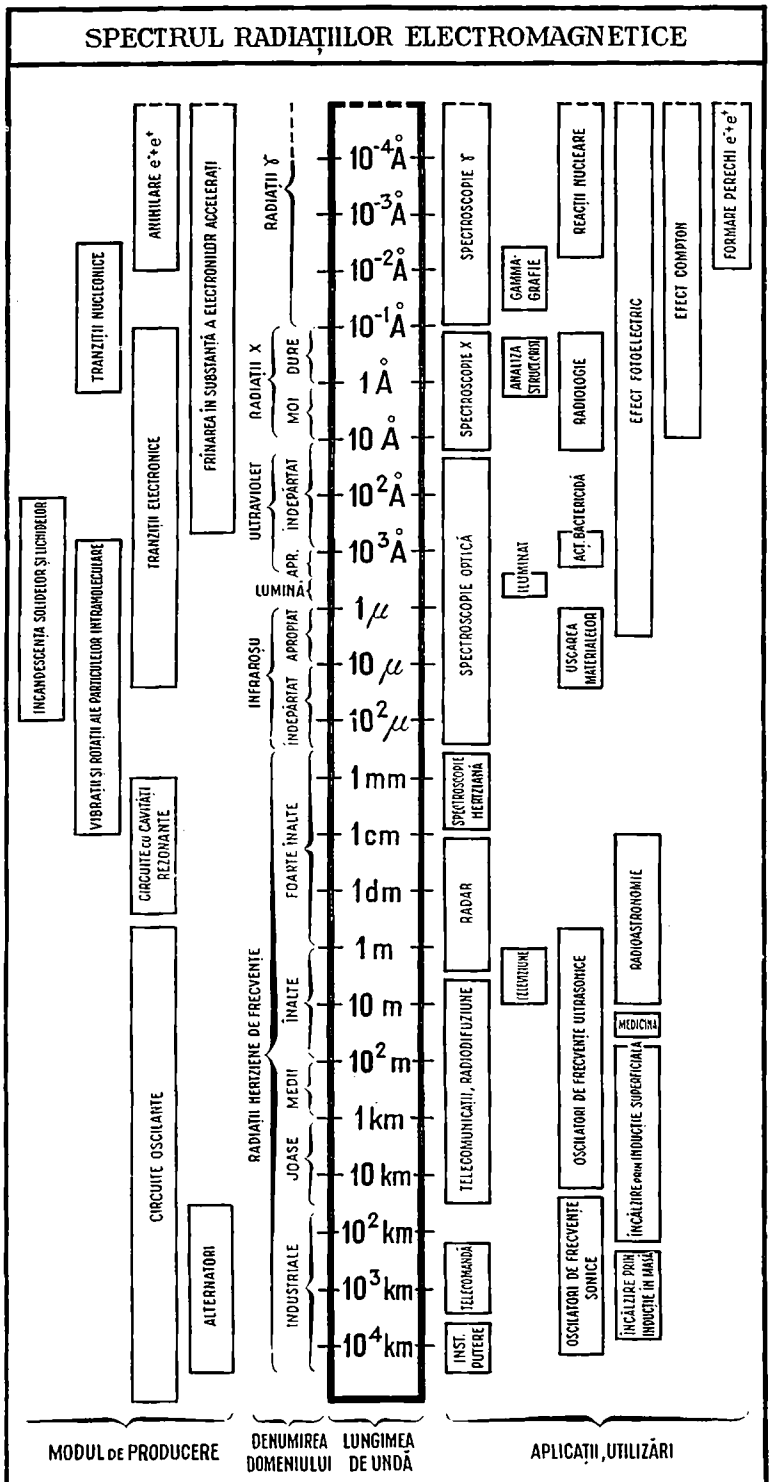

mari (de la cîteva sute de metri pe secundă pînă aproape de viteza luminii), cel mai adesea sub formă de fascicule dirijate. *R.c.* realizează un transport de substanță; ea exercită o presiune asupra corpurilor întîlnite și produce numeroase alte efecte, de natură fizică, chimică sau biologică. — *R. alfa* (α), radiație formată din particule α (nuclee de heliu) emise de unele substanțe radioactive, îndeosebi de izotopi cu numere atomice mari (ex. uraniu 238, radiu 226, radon 222 etc.). Este **r.** cea mai puțin penetrantă. — *R. beta* (β), radiație formată din particule β (electroni sau pozitroni) emise de multe substanțe radioactive (ex. fosfor 32, stronțiu 90, toriu 234 etc.). Este o **r.** puțin penetrantă. V. și radioactivitate. — *R. catodică*, radiație alcătuită din electroni emiși de catodul unui tub într-un gaz suficient de rarefiat. — *R. canal*, radiație alcătuită din ioni pozitivi obținuți printr-o descărcare electrică într-un tub vidat; ionii trec prin orificiile (canalele) făcute pentru acest scop în catod și se propagă în spatele acestuia. — *R. moleculară*, radiație constituită din fascicule de molecule, eventual de atomi *(r. atomică)*, emise printr-un orificiu al unui cuptoraș din care se evaporă o substanță și colimate cu ajutorul cîtorva diafragme. — *R. cosmică*, radiație de natură corpusculară și electromag-

netică provenită direct din spațiul cosmic (*r.c. primară*) sau din interacțiunile acesteia cu particulele din atmosferă (*r.c. secundară*). *R. c. primară* este alcătuită din protoni (în majoritate) și din alte nuclee atomice, lipsite complet de înveliș electronic, precum și din alte particule sau din cuante gamma; ea își are originea în procesele interstelare, unde particulele dobîndesc energii uriașe (pînă la 10^{19} megaelectronvolți). *R. c. secundară* conține îndeosebi particule elementare, stabile (electroni, pozitroni etc.) și instabile (mezoni, hiperoni etc.). Oferind particule cu energii foarte mari (nerealizabile în condiții de laborator), *r.c.* permite efectuarea unor importante studii asupra reacțiilor nucleare, asupra naturii și structurii particulelor elementare etc. — (METEOR.) *R. solară*, radiație electromagnetică emisă de Soare, avînd lungimi de undă din întregul spectru al **r.** electromagnetice. Trecînd prin atmosfera Pămîntului, o parte a *r.s.* este absorbită, încălzind aerul, o altă parte este împrăștiată de moleculele aerului, de vaporii de apă, de pulberi etc. (constituind *r. difuză*), iar cea mai mare parte ajunge pe suprafața Pămîntului *(r. directă)*. Spectrul și intensitatea **r.** difuze depind de natura particulelor întîlnite de *r.s.*; dacă atmosfera este curată, sînt împrăștiate îndeosebi **r.** cu lungimi de undă mici, fapt care explică culoarea albastră a cerului. O parte din **r.** difuză ajunge pe suprafața Pămîntului, iar altă parte se răspîndește în spațiul interplanetar. Intensitatea **r.** directe depinde de starea atmosferei și de poziția punctului pe glob; ea prezintă variații zilnice și anuale în funcție de mișcarea globului terestru, fapt care constituie principala cauză a modificărilor de temperatură de la ziuă la noapte și de la un anotimp la altul. V. și *energie solară*.

Radić *[rádici]*, Stepan (1871—1928), om politic iugoslav, lider al Partidului național țărănesc croat (creat în 1904), reprezentînd interesele țărănimii înstărite, republican burghez. În activitatea sa, în timpul monarhiei, a combătut preponderența politică a burgheziei sîrbe, ulterior însă, a dus o politică de colaborare cu aceasta.

radícál 1. (MAT.) **a)** Subst. Simbolul matematic $\sqrt[n]{\ }$ care indică operația de extragere a rădăcinii de ordinul *n* dintr-un număr dat. Pentru $n=2$, simbolul $\sqrt[2]{\ }$ se mai scrie prescurtat $\sqrt{\ }$. — *R. nilpotent al unui inel comutativ*, mulțimea elementelor x ale unui inel comutativ, pentru care există un număr natural n, astfel încît $x^n=0$. **b)** Adj. *Axă radicală a două cercuri*, locul geometric al punctelor care au puteri egale față de două cercuri date. — *Plan radical a două sfere*, locul geometric al punctelor din spațiu care au aceeași putere față de două sfere date. **2.** (CHIM.) Grupare de atomi ai unei molecule, neutră din punct de vedere electric, care are una sau mai multe valențe nesatisfăcute și care se comportă în reacțiile chimice ca un element unic. În moleculele substanțelor organice, **r.** este legat de o grupare funcțională. Poate fi obținut în stare liberă prin descompunerea fotochimică sau termică a moleculelor și prin transfer de electroni. În acest caz, **r.** are proprietăți fizice speciale (paramagnetism, culoare) și este foarte reactiv, avînd unul sau mai mulți electroni de valență necuplați (ex. metil—CH_3, etil—C_2H_5, propil—C_3H_7, fenil —C_6H_5 etc.). **3.** (LINGV.) V. *rădăcină*.

Radičević *[radícevici]*, Branko (1824—1853), poet romantic sîrb. Influențat de ideile lui Karadžić, **R.** este primul poet sîrb care a scris în limba populară, exercitînd la rîndul lui o mare influență asupra dezvoltării literaturii sîrbe („Versuri", 1847, 1851, Viena, și 1862, Timișoara).

radiculă (BOT.), rădăcină a plantulei din sămînță în stare de embrion. După încolțirea seminței, **r.** iese în afară și se transformă în rădăcină principală.

radiér (CONSTR., HIDROTEHN.), element de construcție în formă de placă din beton sau din beton armat (mai rar din pavele de piatră sau din bolovani), care servește ca fundație a unei construcții hidrotehnice ori a unei căptușeli de tunel, ca fund de canal ori de bazin sau drept căptușeală pe fundul albiei, între picioarele unui pod (pentru a împiedica eroziunea).

radiére (DR.), suprimare, dintr-un registru ținut de un organ al administrației de stat, a unei înregistrări, prin inserarea pe marginea ei a unei mențiuni privitoare la desființarea înregistrării și la actul în temeiul căruia

Oy — axe radicale a două cercuri

măsura a fost dispusă (ex. prin **r.** se suprimă de către notariatul de stat inscripția unei ipoteci dintr-un registru de publicitate).

radio- (lat. *radius* „rază"), element de compunere care indică referirea la radiație sau la simetria radială a unui proces sau a unui obiect; de exemplu: a) faptul că un element este radioactiv (ex. *radioizotop*) sau că un fenomen este în legătură cu dezintegrarea spontană a nucleelor atomice (ex. *radioactivitatea*); b) calitatea unui semnal, a unei mărimi, a unui dispozitiv, a unei instalații etc. de a fi în legătură cu undele radioelectrice utilizate pentru transmiterea de informații (ex. *radioreceptor*); c) faptul că un aparat, un proces etc. este în legătură cu radiația (ex. *radiometru*); d) faptul că forma unui animal, obiect etc. prezintă, cel puțin aproximativ, o simetrie radială (ex. *radiolari*).

radioactivitáte (FIZ.), ansamblu de fenomene constînd în emiterea spontană a unor radiații corpusculare (α, β etc.) sau electromagnetice (γ) de către nucleele atomice instabile. Sînt cunoscute următoarele tipuri de transformări radioactive: *dezintegrarea α (alfa)*, în urma căreia nucleul se

transformă într-un alt nucleu, avînd numărul atomic mai mic cu două unităţi şi numărul de masă mai mic cu patru unităţi; *dezintegrarea β (beta)*, în urma căreia numărul atomic creşte sau scade cu o unitate, după cum se emite un electron sau un pozitron; *captura K*, în urma căreia numărul atomic scade cu o unitate; *tranziţia izomerică*, în urma căreia se modifică numai energia internă a nucleului, şi *fisiunea spontană*, în urma căreia nucleele grele se sparg în două sau mai multe fragmente, cu mase aproximativ egale, şi se emit cîţiva neutroni. Toate aceste transformări sînt însoţite cel mai adesea de emisii de cuante γ. Prin **r.** se produce o degajare de energie care face ca temperatura unui preparat radioactiv să fie mai mare decît cea a mediului ambiant. **R.** este un fenomen specific nuclear, nefiind influenţată practic de condiţiile exterioare, ca temperatură, presiune, cîmpuri electrice sau magnetice, stare de agregare, legături chimice etc. Transformarea radioactivă a unui nucleu instabil este un proces aleator (nu se poate şti în care moment se va produce), de aceea viteza de dezintegrare a unei substanţe radioactive prezintă fluctuaţii. În medie, viteza de dezintegrare la un moment dat este proporţională cu numărul de nuclee existente în acel moment, ceea ce înseamnă că numărul mediu de nuclee radioactive descreşte după o lege exponenţială. Mărimea care caracterizează substanţele radioactive din acest punct de vedere este timpul de înjumătăţire (durata după care activitatea sursei scade la jumătate). Prezintă **r.** numeroşi izotopi ai elementelor care se găsesc în natură (ex. radiu, uraniu, toriu). Prin bombardarea nucleelor atomice ale unor elemente cu anumite particule pot fi obţinuţi şi izotopi radioactivi care nu se găsesc în natură şi care de obicei au timpi de înjumătăţire mici; **r.** lor este numită uneori, impropriu, *r. artificială*, însă ea nu se deosebeşte cu nimic de **r.** propriu-zisă, a izotopilor din natură. Radiaţiile emise prin **r.** produc numeroase efecte, ca impresionarea plăcilor fotografice, ionizarea gazelor, provocarea luminescenţei unor substanţe, amorsarea sau accelerarea unor reacţii chimice, distrugerea celulelor vii sau a microorganismelor, mutaţii genetice etc. Aceste radiaţii

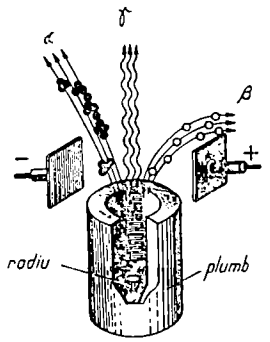

Influenţa unui cîmp electric asupra radiaţiilor α, β şi γ

sînt vătămătoare pentru organismul omenesc (îndeosebi radiaţiile γ, care sînt cele mai penetrante), şi de aceea împotriva lor trebuie luate măsuri de protecţie (realizate, de ex., prin paravane absorbante). **R.** are utilizări în cele mai diverse domenii (industrie, agricultură, medicină etc.), utilizări care se bazează fie pe efectele produse de radiaţii asupra substanţei, fie pe identificarea substanţelor radioactive (v. t r a s o r). Între aplicaţiile mai importante sînt: analiza radiochimică, defectoscopia nedistructivă (v. g a m m a g r a f i e), tehnica reglajului automat, carotajul radioactiv, determinarea vîrstei absolute a formaţiilor geologice şi a pieselor arheologice etc. Prin studierea radiaţiilor, îndeosebi a spectrului lor energetic, se pot obţine informaţii asupra structurii nucleului atomic. **R.** a fost descoperită în 1896 de H. Becquerel, pe cînd studia luminescenţa unor săruri ale uraniului. În 1898 soţii Pierre şi Maria Skłodowska-Curie au descoperit poloniul şi radiul, două elemente cu **r.** mult mai puternică decît a uraniului. Legile generale ale **r.** au fost date de către E. Rutherford şi F. Soddy în 1903. **R.** artificială a fost descoperită de soţii Irène şi Frédéric Joliot-Curie în 1934. V. şi r a d i a ţ i e.

radioaltimétru (AV.), aparat de bord folosit pentru măsurarea înălţimii de zbor a unui avion; este constituit dintr-un emiţător de unde electromagnetice şi dintr-un post care recepţionează undele reflectate de sol. Determinarea înălţimii se face prin măsurarea intervalului de timp dintre momentul emisiunii undelor şi momentul recepţionării undelor reflectate.

radioamatorism (TELEC.), practicare a radiocomunicaţiilor de către persoane care stabilesc legături între radiostaţiuni proprii (pe care, de obicei, şi le construiesc singure), fără a urmări interese economice sau transmiterea altor informaţii decît acelea referitoare la calitatea legăturilor radio stabilite (cu excepţia semnalelor de ajutor medical, în cazul unei catastrofe etc.). Funcţionarea staţiunilor de radioamatori este reglementată prin convenţii internaţionale.

radioamplificáre (TELEC.), operaţie de radiorecepţie, amplificare şi distribuire prin fire a programelor de radiodifuziune cu ajutorul unei instalaţii care poate fi folosită şi pentru captarea, amplificarea şi distribuirea unor programe locale (instalaţie de **r.**).

radioastronomíe, capitol al astronomiei care foloseşte informaţiile obţinute prin radioundele venite de la corpurile cereşti. **R.** s-a dezvoltat în ultimii 20 de ani sub impulsul dezvoltării electronicii. S-au realizat mari radiotelescoape, radiointerferometre pentru studierea radioundelor emise de corpurile cereşti. Radioundele pe care ionosfera le lasă s-o străbată au lungimile de undă cuprinse între cîţiva milimetri şi aproximativ 20 m. Pe sateliţii artificiali şi pe rachetele cosmice se pot recepţiona unde radio cu lungimi de undă şi mai mari. Unele radiounde emise de corpurile cereşti sînt produse prin procese termice, altele prin accelerarea electronilor în cîmpuri magnetice (mecanism sincrotronic) etc. Prin procedee radar se pot trimite fascicule de unde radio asupra meteoriţilor, Lunii, planetelor şi Soarelui, observîndu-se radio-ecoul. Pe baza lor s-a constituit *astro-*

nomia-radar, capitol al **r.** Cu aceste mijloace s-au studiat curenţii meteoritici în timpul zilei şi pe vreme noroasă şi s-au determinat cu mare precizie distanţele în sistemul solar. **R.** a adus noi cunoştinţe despre Soare, Lună şi planete, despre Galaxia noastră şi Metagalaxie. **R.** a pus în evidenţă forma spirală a braţelor Galaxiei noastre, a adus date privind legătura dintre razele cosmice şi exploziile de supernove în care iau naştere radiounde, a permis sondarea celor mai îndepărtate regiuni accesibile ale Metagalaxiei. Radiosursele extragalactice, radiogalaxiile, emiţînd în domeniul undelor radio mult mai mult ca galaxiile obişnuite, şi în special cvasistelele, obiecte cosmice extragalactice de aspect punctal, intense emiţătoare de radiounde, sînt cele mai îndepărtate corpuri cereşti identificate. Distanţa pînă la care se poate ajunge în spaţiu cu radiotelescoapele este de cîteva ori mai mare ca aceea la care se ajunge cu telescopul de 5 m diametru. Primele radiounde din Galaxia noastră au fost recepţionate de K. Jansky în 1932. Emisia radio a Soarelui a fost observată în 1942, prima *radiosursă* (Lebăda A) a fost detectată în 1946, iar emisia hidrogenului neutru în linia de 21 cm a fost observată în 1951. **R.** are o deosebită importanţă în studierea structurii universului.

radiobalíză (AV.), aparat terestru de radionavigaţie, constituit dintr-un radioemiţător care emite unde electromagnetice orientate pe verticală pentru a fi recepţionate de avioane în momentul trecerii lor deasupra punctului respectiv. **R.** sînt folosite de obicei în instalaţiile pentru dirijarea aterizării fără vizibilitate a avioanelor.

radiobiologíe, ştiinţă care se ocupă cu cercetarea acţiunii radiaţiilor ionizante (ultraviolete, roentgen, cosmice, α, β, γ) asupra organismelor vii. Problemele de bază ale **r.** sînt următoarele: lămurirea mecanismului intim, la nivel molecular, al acţiunii radiaţiilor ionizante asupra organismului; efectele iradierii; stabilirea dozelor maxime de radiaţii pe care le pot suporta fiinţele vii fără să apară efecte negative şi elaborarea pe această bază a regulilor de lucru cu substanţe radioactive. **R.** are largi aplicaţii în medicină, în selecţia şi ameliorarea animalelor şi plantelor de cultură etc.

radiochimíe, ramură a chimiei care studiază unele probleme legate de elementele radioactive: schimbul izotopic, procesele chimice iniţiate de transformările nucleare şi de radiaţii, chimia elementelor care nu au izotopi stabili, chimia proceselor nucleare, metodele de obţinere a izotopilor radioactivi şi a compuşilor marcaţi etc.

radiocinematografíe (MED.), metodă modernă de diagnostic radiologic, care constă în înregistrarea pe film cinematografic a imaginii radiografice a unui organ în plină funcţiune (stomac, plămîn, colecist etc.), permiţînd astfel punerea în evidenţă a unor aspecte funcţionale ale organului respectiv. Este o metodă mai laborioasă şi care necesită aparatură specială.

radiocomándă (TELEC.), telecomandă realizată cu ajutorul undelor electromagnetice. Se poate efectua fie printr-o *radiocomunicaţie unilaterală*, de la un punct de dirijare, care emite comanda prin unde radioelectrice către obiectul comandat, care recepţionează undele, decodifică semnalul primit şi execută operaţia comandată (ex. **r.** unei macarale), fie prin *radioautocomandă*, care constă în emisiunea unor unde de către obiectul comandat, care le recepţionează după ce au fost reflectate de obiectele căutate (ex. **r.** rachetelor antiaeriene autoghidate).

radiocompás (AV.), aparat de radiorecepţie instalat la bordul unui avion şi care serveşte la determinarea direcţiei de zbor a acestuia în raport cu un post terestru de radionavigaţie, ale cărui semnale le recepţionează.

radiocomunicáţie (TELEC.), telecomunicaţie prin intermediul undelor radioelectrice neghidate. Reprezintă forma cea mai răspîndită de telecomunicaţie, fiind superioară celorlalte prin distanţa de transmisiune, cantitatea de informaţie transmisă şi prin calitatea transmisiunii. **R.** poate fi *unidirecţională* (ex. radiodifuziunea) sau *bidirecţională* (ex. radio-telefonia), mesajele în cele două sensuri putînd fi transmise simultan (sistemul *duplex*) sau succesiv (sistemul *simplex*). După tipul transmisiunii, **r.** pot fi: telegrafice, telefonice, de facsimile, de televiziune, complexe etc. V. şi *radiofrecvenţă*.

radiodifuziúne (TELEC.), radiocomunicaţie unilaterală care constă în transmisiunea sistematică a unor programe sonore sau vizuale şi sonore asociate (în cazul televiziunii radiodifuzate), destinate recepţiei publice. În principiu, **r.** constă în: a) traducerea (transformarea) unui mesaj (acustic sau optic) într-un semnal electric echivalent, efectuată în *studiouri* de **r.** sonoră sau de televiziune, special construite şi înzestrate cu aparatajul necesar traducerii mesajului (microfoane, camere de luat vederi etc.); b) modularea cu acest semnal (reglat şi amplificat în prealabil) a unor unde radioelectrice şi emisiunea acestora, în *staţiuni de* **r.**, care cuprind unul sau mai multe emiţătoare, un grup de antene şi alte instalaţii; c) propagarea undelor radioelectrice şi d) recepţia undelor radioelectrice, demodularea semnalului electric obţinut, amplificarea şi transformarea semnalului rezultat într-un mesaj de aceeaşi natură (sonor sau optic) şi reproducînd cît mai fidel mesajul iniţial (efectuate cu ajutorul radioreceptoarelor aflate la abonaţi). Prin **r.** se asigură transmiterea unei mari varietăţi de programe, a unei mari cantităţi de informaţie şi promptitudinea informării. După realizarea în 1920 a primei transmisiuni radiofonice pentru public (v. şi electronică; emiţător), **r.** a cunoscut o dezvoltare rapidă. Între 1920 şi 1924 au fost inaugurate sisteme de **r.** în toate statele mari, iar în 1930 majoritatea statelor de pe glob dispuneau de staţiuni de radioemisie. Numărul staţiunilor a crescut de la aproximativ 600 în 1925 la circa 12 600 staţiuni de radiodifuziune sonoră şi

2 380 stațiuni de televiziune, în 1963, ajungîndu-se ca în ultimul deceniu, pe scară mondială, numărul abonaților r. să-l întrecă pe acela al cititorilor de ziare; în 1963 existau 400 000 000 de radioreceptoare radiofonice și 130 000 000 de televizoare în funcțiune. Problemele foarte variate (distribuirea radiofrecvențelor, cercetarea științifică-tehnică, transmisiunea de programe internaționale, rețelele de radiocomunicații etc.) ridicate de răspîndirea r. necesită coordonarea activității diferitelor organe și instituții de specialitate. Pe plan internațional ea este efectuată de Comisia electrotehnică internațională, Comitetul consultativ internațional de radiocomunicații, Organizația internațională de radiodifuziune și televiziune, Uniunea europeană de radiodifuziune etc. V. și Radioteleviziunea română.

radiodistribúție (TELEC.), distribuție publică, prin linii de telecomunicații speciale, a programelor de radiodifuziune sonoră. Un sistem de r. este format dintr-o stațiune de r. centrală, substațiuni de amplificare și de transformare, o rețea de distribuție pe fire, branșamente și instalații interioare de recepție la abonați. Se pot realiza sisteme de r. a unui singur program, transmis prin curenți de audiofrecvență, și sisteme de r. simultană a mai multor (de obicei trei) programe, transmise prin curenți purtători. Avantajele r. față de transmisiunea fără fir sînt: prețul mai redus la abonat, protecția contra perturbațiilor electromagnetice industriale, posibilitatea transmiterii unor programe locale, posibilitatea transmiterii programelor în localități îndepărtate neelectrificate sau unde condițiile locale de propagare a undelor electromagnetice nu permit o recepție directă satisfăcătoare.

radioelectricitáte (FIZ.), capitol al electromagnetismului care studiază oscilațiile de înaltă frecvență și undele electromagnetice din punctul de vedere al utilizării lor în radiocomunicații, radiolocație, navigație, măsurări etc.

radioemițátór (TELEC.), instalație utilizată în telecomunicații pentru producerea oscilațiilor electromagnetice purtătoare de informații, care sînt apoi emise în mediul înconjurător sub formă de unde electromagnetice prin intermediul antenelor. V. și emițător.

radiofár (AV.), stațiune terestră de radioemisiune care servește la ghidarea avioanelor în timpul zborului (pentru orientarea direcției de zbor în planul orizontal).

radioficáre (TELEC.) 1. Generalizare a transmisiunii programelor de radiodifuziune sonoră prin radiodistribuție. 2. (Impropriu) Radiodistribuție.

radiofízică, disciplină care constituie baza fizică a radiotehnicii; ea studiază oscilațiile electromagnetice de înaltă frecvență, producerea și propagarea undelor radioelectrice ș.a. Metodele de cercetare ale r. își găsesc utilizare și în alte domenii, de exemplu în studierea straturilor superioare ale atmosferei.

radiofonie (TELEC.), transmisiune uni- sau bilaterală, prin unde electromagnetice neghidate, a mesajelor sonore.

radiofrecvénță (TELEC.), frecvență a unei oscilații sau a unei unde electromagnetice, folosită în radiocomunicații; poate avea valori cuprinse între 10 kHz și 3 000 MHz.

radiogenétică (GENET.), capitol al geneticii, al cărui obiect îl constituie cercetarea influenței mutagene a radiațiilor ionizante, în scopul ameliorării soiurilor de plante de cultură și a raselor de animale.

radioghidáj (TELEC.), dirijare de la distanță, prin mijloace radiotehnice, a aparatelor de zbor fără pilot (rachete, proiectile-rachetă, avioane fără pilot, sateliți artificiali etc.). Există patru tipuri principale de r.: *autonom* (la care programul de dirijare este calculat anticipat și introdus în servomecanismul cu program al aparatului înainte de lansarea lui), *prin comandă* (la care aparatul este dirijat prin semnale emise de obicei de la locul lansării), *automatizat* (la care aparatul este înzestrat cu dispozitive capabile să sesizeze abaterile de la traiectoria impusă și să-i corecteze zborul pentru a putea urmări și atinge ținta) și *autoghidaj* (la care aparatul este

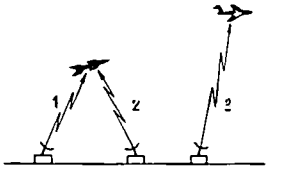

Schema sistemului de radioghidaj al unui proiectil-rachetă

1 — fascicul de transmitere a comenzii; *2* — fasciculul radiolocatorului de urmărire a proiectilului; *3* — fasciculul radiolocatorului de urmărire a țintei

echipat cu sisteme ce-i permit să descopere ținta și să se orienteze singur spre ea).

radiogoniometríe (TELEC.), metodă de măsurare a unghiului format de direcția din care se emit semnale radioelectrice cu o direcție de referință, bazată pe proprietatea de propagare rectilinie a undelor electromagnetice radiate de emițător și pe proprietățile direcționale ale cadrelor electromagnetice. Măsurătorile se efectuează cu ajutorul *radiogoniometrelor*, constituite din radioreceptoare prevăzute cu cadre electromagnetice verticale rotitoare, eventual combinate cu antene verticale.

radiografíe (lat. *radius* „rază" și gr. *graphein* „a nota"; FIZ., MED.), înregistrare, pe film fotografic special, a imaginii structurale a unui obiect obținute cu ajutorul radiațiilor X sau γ. R. permite examinarea obiectelor netransparente pentru lumină, bazîndu-se pe proprietatea radiațiilor amintite de a fi mult mai penetrante. La realizarea r., sursa de radiații este dispusă de o parte a obiectului, iar filmul de cealaltă parte. Străbătînd obiectul, radiațiile sînt atenuate inegal în diferitele puncte ale acestuia (în funcție de densitatea și de grosimea materialului), astfel, încît, pe film, componentele obiectelor neomogene se diferențiază prin contrast. R. se utilizează pe larg în medicină, diferitele țesuturi sau organe avînd transparențe inegale la radiațiile X. Față de radioscopie, r. prezintă avantajul de a fixa

definitiv imaginea structurală, înregistrînd totodată amănunte pe care ochiul nu le poate percepe la prima vedere (pe ecranul fluorescent). În tehnică, **r.** se utilizează, mai ales, pentru defectoscopie. De asemenea, se fac **r.** ale picturilor, care servesc drept replici pentru identificarea originalelor.

radioizotóp (FIZ.) v. **izotop radioactiv.**

radiolári (ZOOL., PALEONT.), ordin de protozoare rizopode marine, a căror parte centrală, cuprinzînd endoplasma cu nucleul, este înconjurată de o membrană pseudochitinoasă (capsulă) străbătută de numeroşi pori, pe unde ies la exterior, radial, pseudopode. Zona extracapsulară cuprinde ectoplasma, bogată în vacuole, cu rolul de a uşura plutirea. Unii radiolari au un schelet (test) silicios, care nu se distruge după moartea animalului şi se depune, formînd roci biogene. Prin fosilizare, scheletul **r.** poate cristaliza, trecînd în calcedonie sau cuarţ; uneori pe aceste schelete are loc pseudomorfoza piritei, calcitei sau a altor minerale. Prin acumularea resturilor de radiolari s-au format roci silicioase, numite *radiolarite*. **R.** au un rol important în formarea zăcămintelor de mangan, prin descompunerea sticlelor vulcanice bazice. În România, radiolarii fosili sînt întîlniţi în accidentele silicioase din triasic, jurasic, cretacic ale Carpaţilor Orientali, din Banat, Munţii Apuseni şi în depozitele miocene din Subcarpaţi (şisturile cu radiolari).

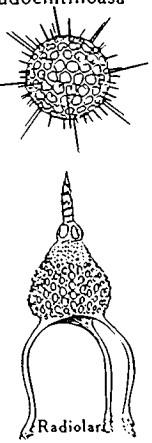

radiolarít (PETROGR.), rocă sedimentară organogenă silicioasă, rezultată prin acumularea scheletelor de radiolari. În constituţia ei se găsesc de asemenea material argilos şi oxizi de fier. Prin transformarea ulterioară a **r.** se formează jaspuri. Sînt utilizate drept abraziv şi ca adsorbant.

radiolocáţie (TELEC.), determinare, cu ajutorul undelor radioelectrice, a poziţiei faţă de un reper a unui obiect, fără participarea lui activă. Instalaţiile de **r.** (numite *radiolocatoare* sau *instalaţii radar*) emit fascicule de unde electromagnetice ultrascurte, recepţionează undele reflectate de obiect (numite semnale de ecou) şi le transformă în semnale vizibile pe ecranul unui cinescop, permiţînd interpretarea rapidă a informaţiilor primite. Sistemele de **r.** pot determina una, două sau toate cele trei coordonate (ex. distanţa directă, azimutul şi unghiul de elevaţie) ale obiectului urmărit, distanţa fiind determinată pe baza măsurării timpului necesar propagării undelor de la emiţător la obiect şi înapoi la receptor, iar coordonatele unghiulare după poziţia antenei directive în momentul cînd axa sa este îndreptată spre obiect. După principiul de funcţionare, sistemele de **r.** pot fi *cu impulsii* (folosite cel mai adesea) sau *cu emisie continuă* (folosite ca radioaltimetre, radiotelemetre şi pentru determinarea, pe baza efectului Doppler-Fizeau, a vitezelor lineare). Primele instalaţii de **r.** au fost realizate aproape în acelaşi timp, în deceniul al patrulea al sec. al XX-lea, în S.U.A., Anglia, U.R.S.S., Franţa şi Germania; producţia şi utilizarea lor în scopuri militare s-au dezvoltat mai cu seamă după introducerea în producţia industrială a magnetroanelor. În prezent, **r.** este larg utilizată în navigaţie (navele, avioanele de pasageri şi de transport moderne, marile porturi şi aeroporturi sînt înzestrate cu radiolocatoare), în meteorologie (localizarea ploilor, furtunilor, ninsorilor etc.), în geodezie, astronomie etc.

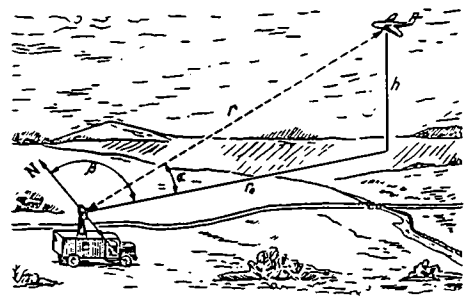

Determinarea coordonatelor unei ţinte aeriene prin radiolocaţie: r — distanţa directă; r_0 — distanţa orizontală; h — înălţimea; α — unghiul de elevaţie; β — unghiul azimutal; N — direcţia nordului.

radiologíe (MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu examinarea corpului uman cu ajutorul radiaţiilor X şi γ, pentru precizarea diagnosticului unor boli interne, urmărirea evoluţiei lor, cît şi pentru tratamentul multor boli.

Sală de radiologie

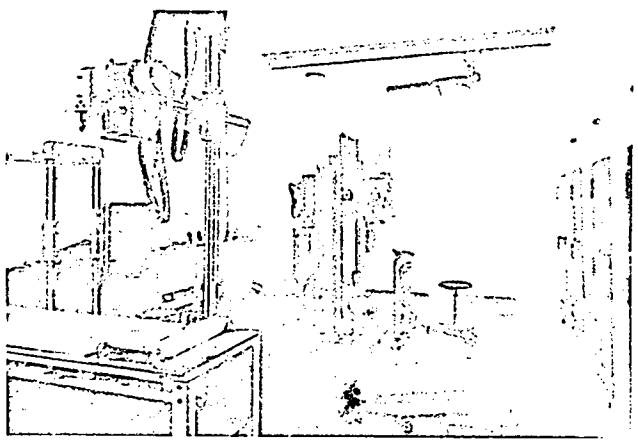

radiomanometrie biliară (MED.), metodă de examen simultan a aspectelor morfologice şi a presiunilor manometrice din căile biliare extrahepatice. Realizată în timpul sau după operaţiile pe căile biliare, **r.b.** permite diagnosticul unor tulburări funcţionale sau organice ale căilor biliare (veziculă, coledoc, sfincter Oddi).

radiometalografíe (METAL.), ramură a metalografiei care se ocupă cu studiul structurii fine a metalelor şi aliajelor şi cu studiul defectoscopic nedistructiv al pieselor metalice cu ajutorul radiaţiilor (raze X şi radiaţii γ).

radiometeorográf (METEOR.), instalaţie pentru înregistrarea presiunii atmosferice, a temperaturii şi a umidităţii la diferite înălţimi în atmosferă, folosind o radiosondă şi un aparat înregistrator instalat pe sol.

radiométru (FIZ.) **1.** Aparat pentru măsurarea presiunii

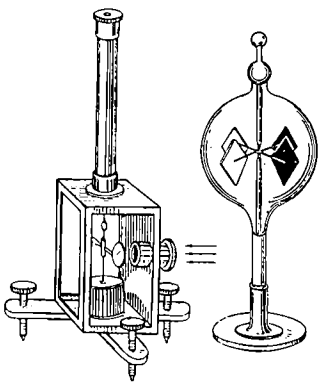

Radiometre acustic şi optic

de radiaţie sonoră. Este constituit dintr-o balanţă de torsiune, avînd pe un braţ o plăcuţă pe care se exercită presiunea sonoră, iar pe celălalt braţ o contragreutate. **2.** Aparat demonstrativ constituit dintr-o morişcă cu paletele lucioase pe o faţă şi mate (absorbante) pe cealaltă. Prin iluminare, cele două feţe se încălzesc diferit, fapt care creează o diferenţă între presiunile exercitate de aer pe cele două feţe şi pune morişca în mişcare. Sensul rotaţiei este contrar celui determinat de presiunea luminii; aceasta se poate manifesta numai dacă în **r.** se face vid.

radionavigáţie (AV., NAV.), conducere a unui avion sau a unei nave cu mijloace radiotehnice. În **r.**, stabilirea poziţiei avionului sau a navei se poate face cu ajutorul postului de radio de la bord şi al staţiunilor de radiogoniometrie de pe sol, cu ajutorul staţiunii de radiogoniometrie de la bord şi al radiofarurilor de pe sol sau prin radiolocaţie. Aparatele de **r.** permit navigaţia fără vizibilitate a avionului sau a navei; în acelaşi timp ele sînt folosite şi în navigaţia cu vizibilitate, pentru asigurarea securităţii transportului aerian sau naval.

radioreceptór (TELEC.), aparat sau instalaţie de telecomunicaţii folosite pentru captarea, prin intermediul unei antene, a undelor radioelectrice modulate şi folosirea acestora pentru producerea de semnale (acustice, optice etc.) cu un mers în timp cît mai apropiat de acela al semnalelor care au modulat undele la emisie. Se construiesc *r. de radiodifuziune sonoră, r. de televiziune, r. de radiolocaţie* etc. **R.** moderne *(r. superheterodină)* sînt compuse din etaje amplificatoare de radiofrecvenţă, unul sau mai multe schimbătoare de frecvenţă, un etaj demodulator, etaje amplificatoare de audio- sau videofrecvenţă şi dispozitive de comandă, control şi reglare (manuale sau automate). Acestea sînt net superioare tipurilor mai vechi de **r.** (cu simplă detecţie cu cristal, cu reacţiune şi cu superreacţiune), avînd o amplificare mai mare în etajele de radiofrecvenţă, o sensibilitate aproape constantă pentru diferite benzi de frecvenţă, o mare selectivitate etc.

radioreléu (TELEC.), sistem de radiocomunicaţie uni- sau bilaterală, constituit din două staţiuni terminale şi un lanţ de staţiuni intermediare echipate cu cîte un radioreceptor şi un radioemiţător, pentru ca semnalele emise să poată fi retransmise de staţiunile terminale între care se realizează comunicaţia fără fir (ex. retransmisia prin **r.** a programelor de televiziune). Pentru radiocomunicaţiile prin **r.** se folosesc

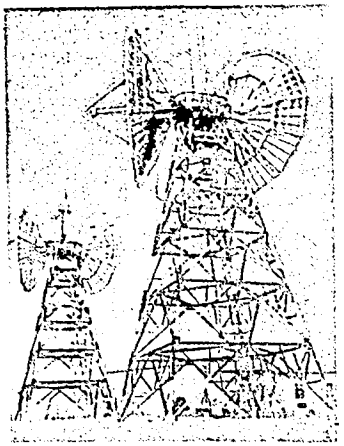

Radiorelee

în prezent numai undele ultrascurte, care permit transmiterea unei cantităţi mari de informaţie, pot fi concentrate cu ajutorul antenelor directive în fascicule înguste, sînt mult mai puţin influenţate de perturbaţiile electromagnetice şi permit realizarea comunicaţiilor cu emiţătoare de mică putere. Undele ultrascurte propagîndu-se practic numai pînă la limita vizibilităţii directe, distanţele dintre staţiunile intermediare nu trebuie să fie mai mari de 40—100 km, în funcţie de înălţimea antenelor folosite. Aceasta permite ca radiocomunicaţiile prin **r.** învecinate şi cu trasee distanţate la cîteva sute de kilometri să nu fie perturbate reciproc, chiar dacă lucrează în aceeaşi gamă de frecvenţe.

radioscopíe (lat. *radius* „rază" şi gr. *skopein* „a examina"; FIZ., MED.), examinare vizuală a structurii interne a unui corp prin proiectarea pe un ecran fluorescent a unui fascicul de raze *X* care a străbătut corpul. Metoda radioscopică se bazează pe proprietatea diferitelor corpuri de a absorbi diferenţiat razele *X*; părţile mai opace apar pe ecran întunecate.

radiosóndă, aparat pentru efectuarea observaţiilor meteorologice pe verticală în atmosferă pînă la 30—35 km înălţime. Aparatul se ridică liber în atmosferă datorită unui balon cu hidrogen şi transmite automat, prin semnale radio, date asupra presiunii, tempe-

raturii și umidității, care sînt recepționate de înregistratoarele de pe sol.

radiostéle (ASTR.), radiosurse cerești fără diametru aparent. Mai corect, *radiosurse punctuale*.

radiosúrsă (ASTR.), sursă cerească de unde radioelectrice.

radiotéhnică (TELEC.), ramură a tehnicii care se ocupă cu aplicațiile oscilațiilor și ale undelor electromagnetice de înaltă frecvență, pentru transmiterea, prin intermediul lor, a informațiilor. Principalele probleme ale r. se referă la: generarea, amplificarea, transformarea (ex. modularea și demodularea) și transmisiunea oscilațiilor de înaltă frecvență; radiația și propagarea undelor electromagnetice; emisia și recepția undelor electromagnetice; folosirea undelor radioelectrice pentru comunicații la distanță (radiocomunicații), localizarea obiectelor (radiolocație), dirijarea navelor (radionavigație), comanda de la distanță a proceselor tehnologice (radiotelecomandă), transmisiunea la distanță a rezultatelor măsurătorilor (radiotelemăsurare), recepționarea undelor radioelectrice emise de surse din univers (radioastronomie) etc. V. și e l e c t r o n i c ă.

radiotelescóp (ASTR.), instrument prevăzut cu antene

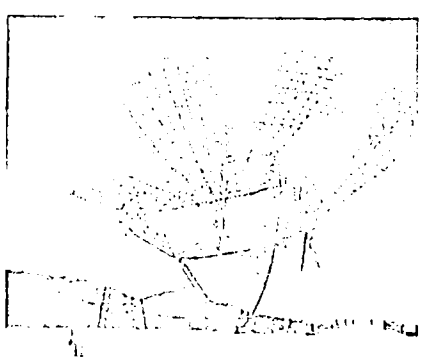

Radiotelescopul de 300 picioare de la Observatorul național de radioastronomie Green Bank, S.U.A.

speciale, folosit la recepționarea și la studierea undelor radio emise de corpurile cerești. Cel mai mare radiotelescop cu antenă parabolică unică are diametrul de 300 m și se află la Porto Rico. V. și r a d i o a s t r o n o m i e.

Radioteleviziunea română *(Comitetul de radiodifuziune și televiziune de pe lîngă Consiliul de Miniștri al Republicii Socialiste România)*, organ central care elaborează, organizează și coordonează difuzarea programelor de radiodifuziune sonoră și televiziune din țara noastră. Primele emisiuni experimentale de radio au avut loc în 1925, sub egida Institutului electrotehnic al Universității din București. În octombrie 1927 a fost înființată Societatea de difuziune radiotelefonică din România, transformată ulterior în Societatea română de radiodifuziune, cu participare mixtă, de stat și particulară, care, în iunie 1948, a trecut în patrimoniul statului. Primele ei emisiuni de radio s-au transmis în noiembrie 1928. În perioada anilor 1939—1944 a funcționat postul ilegal de radio „România liberă", înființat de Partidul Comunist Român. În mai 1949 a fost constituit Comitetul de radioficare și radiodifuziune de pe lîngă Consiliul de Miniștri. La sfîrșitul anului 1956 a intrat în funcțiune prima stație de televiziune din țară. Din 1958 **R.r.** funcționează cu actuala denumire. **R.r.** emite trei programe centrale de radio din București. Funcționează de asemenea cinci studiouri regionale de radio (la Cluj, Craiova, Iași, Timișoara și Tîrgu-Mureș). În 1965 s-au difuzat pentru străinătate emisiuni în 13 limbi. La sfîrșitul aceluiași an existau în țara noastră 30 de stații de radioemisiune și 26 de stații de televiziune (inclusiv stațiile de retransmisiune). **R.r.** editează, săptămînal, „Programul de radio și televiziune". **R.r.** are legături cu 70 de organisme similare din 60 de țări și face parte din Organizația internațională de radiodifuziune și televiziune (O.I.R.T.).

radioterapie (lat. *radius* „rază" și gr. *therapia* „tratament"; MED.), folosire în terapeutică a razelor Roentgen, în tratamentul unor tumori, al unor dermatoze, procese inflamatorii, afecțiuni parazitare ale firului de păr etc. Sin. *roentgenterapie, curieterapie*.

Radișcev, Aleksandr Nikolaevici (1749—1802), scriitor și filozof materialist rus, precursor al d e c e m b r i ș t i l o r și al democraților-revoluționari. A fost influențat de ideile progresiste ale iluminiștilor francezi din sec. al XVIII-lea și ale revoluției franceze. Opera sa principală, „Călătorie de la Petersburg la Moscova" (1790, trad. rom.), conține, sub forma unui șir de tablouri ale vieții din Rusia feudală, un violent protest împotriva iobăgiei și autocrației țariste. Cartea a fost interzisă, iar **R.** condamnat la moarte, pedeapsa fiindu-i apoi comutată în deportare. Respingînd politica de reforme a „absolutismului luminat", **R.** a recunoscut necesitatea revoluției antiiobăgiste. În filozofie, **R.** a continuat tradițiile materialiste ale lui Lomonosov; a criticat dogma religioasă a nemuririi sufletului. Poemele lui Radișcev au contribuit la dezvoltarea versificației ruse.

rádiu (CHIM.), *Ra*. Element radioactiv, cu nr. at. 88; gr. at. 226,05; gr. sp. circa 6; p.t. circa 700°C, din grupa metalelor alcalino-pămîntoase. Se găsește în minereurile de uraniu, de unde se și extrage. În comportarea sa chimică, **r.** prezintă mare asemănare cu *bariul*. Se folosește în medicină la tratamentul unor tumori, ca sursă de neutroni (în amestec cu beriliul) etc.

radiumterapíe (MED.), folosire a radiului în tratamentul unor boli, în special al unor forme de cancer. Prin radiațiile pe care le emite, radiul exercită asupra organismului o acțiune foarte apropiată de cea a razelor X. **R.** se practică cu ajutorul unor aparate speciale, al unor tuburi speciale sau al unor ace de platină care conțin

o cantitate foarte redusă de radiu.

rádius (ANAT.), os lung, situat de-a lungul părții externe a antebrațului; împreună cu cubitusul, formează scheletul antebrațului. Extremitatea inferioară a **r.** se articulează cu oasele carpiene.

Radmaneș, Reza (n. 1905), președinte al Biroului C.C. al Partidului Popular (Tudeh) din Iran (din 1948). Membru al Partidului Popular, din 1941, al C.C. și al Biroului Politic al C.C., din același an.

Radna, localitate componentă a orașului raional Lipova. În apropiere, exploatări de granit.

Radnóti *[rádnoti]*, Miklós (1909—1944), poet antifascist ungur. A fost deportat și ucis de hitleriști. După debutul său, care s-a aflat sub influența expresionismului, **R.** a evoluat în direcția unui umanism militant. Din 1938 poezia sa a căpătat accente tot mai întunecate, tragice. În anii persecuțiilor fasciste, el și-a exprimat în versuri zguduitoare protestul împotriva barbariei și nostalgia după căminul pierdut („Cer învolburat", postum, 1946). A tradus din Apollinaire, Cocteau, Eluard ș.a.

radóm (TELEC.), dispozitiv de protecție a antenelor de emisiune-recepție pe unde ultrascurte (metrice, decimetrice și centimetrice) contra loviriI.

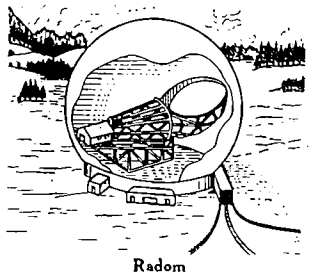

Radom

Radom, oraș în R.P. Polonă. 141 000 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini (mașini-unelte, mașini de cusut, articole electrotehnice, utilaj siderurgic), de încălțăminte, a materialelor de construcție etc. Nod feroviar și rutier. Are o biserică din sec. al XII-lea.

radón (CHIM.), *Rn.* Element radioactiv cu nr. at. 86; gr.

E. Radu

at. 222; p.t. —71°C; p.f. —65°C. Este un gaz incolor, monoatomic, din grupa gazelor nobile. Ia naștere prin dezintegrarea radiului cu emisie de particule α.

Rador *(Agenția Orient-Radio)*, agenție de presă din România, înființată în iunie 1921 ca societate anonimă pe acțiuni, de fapt însă proprietate a Băncii Chrissoveloni. În martie 1925 **R.** a fost cumpărat de Ministerul de Externe, iar printr-o lege adoptată în martie 1926 a devenit agenția oficială a guvernului. În 1947 a fost reorganizată. Și-a încetat existența în mai 1949, cînd patrimoniul ei a trecut la Agenția română de presă *(Agerpres)*.

Radu, Elie (1853—1931), inginer constructor român; a fost profesor la Școala națională de poduri și șosele și la Școala politehnică din București și membru de onoare al Academiei Române. A avut o vastă și multilaterală activitate inginerească; a studiat, proiectat și construit: linii de cale ferată în lungime de 650 km, din care 475 km s-au construit sub conducerea sa; poduri metalice și de beton armat, avînd meritul de a fi introdus și aplicat sistemul construcției de poduri din beton armat cu deschideri mari; șosele (în special transcarpatine); numeroase clădiri publice, fiind inițiatorul introducerii, la noi în țară, a planșeelor despărțitoare din beton armat; lucrări de alimentare cu apă a numeroase orașe, printre care se remarcă alimentarea cu apă (de la Bragadiru) a orașului București.

Radu I, domn al Țării Românești (c. 1377—1383). A fost asociat la domnie de către fratele său, Vladislav I (Vlaicu), în 1372. A avut conflicte cu regele Ungariei, Ludovic I de Anjou, pe care l-a înfrînt (1376—1377), recucerind cetatea Severinului, ocupată de rege, în 1375. A ridicat mănăstirile Cozia și Cotmeana. Cronicarii l-au confundat cu Negru-Vodă, legendarul întemeietor al Țării Românești.

Radu cel Frumos, domn al Țării Românești (1462—1475). La începutul domniei a dus o politică de apropiere față de Matei Corvin, regele Ungariei, al cărui vasal era, ajutîndu-l cu oaste în luptele împotriva turcilor. Mai tîrziu însă, sub presiunea marii boierimi filoturce și în fața amenințărilor turcești, s-a supus Porții otomane. A fost înfrînt de Ștefan cel Mare la Soci (1471) și la pîrîul Vodna (bătălie cunoscută în istorie și sub numele de bătălia de la Cursul Apei, 1473), care a ocupat Bucureștiul și i-a luat ca ostatică fiica, pe Maria Voichița, care a devenit soția domnului Moldovei.

Radu cel Mare, domn al Țării Românești (1495—1508). Bazîndu-se pe mica boierime și pe tîrgoveți, a luat unele măsuri pentru centralizarea statului, limitînd privilegiile marii boierimi. A creat pentru familia Craioveștilor, cu care se înrudea, instituția marii bănii, cu reședința la Craiova. Pe plan extern a dus o politică de supunere față de Poarta otomană. A acordat o mare atenție vieții culturale și bisericești (înființînd o tipografie, unde au apărut, în slavonește, primele tipărituri din Țara Românească: „Liturghierul", 1508; „Octoihul", 1510, și „Evangheliarul", 1512). A făcut numeroase danii mănăstirilor din țară și de peste hotare, mai ales celor de la Athos. A ridicat Mănăstirea Dealu (1500), iar în Iugoslavia biserica de la Lopușnia.

Radu de la Afumați, domn al Țării Românești (1522—1523, 1524, 1524—1525, 1525—1529). A dus în general o politică antiotomană, începîndu-și domnia cu o victorie asupra lui Mehmed-beg, român turcit, pretenden

la tronul Țării Românești. Între 1522 și 1525, pe teritoriul țării s-au purtat lupte crîncene cu turcii și cu Vladislav al III-lea și Radu Bădica, pretendenți la scaunul domnesc, sprijiniți de Poartă; inscripția de pe mormîntul lui de la Curtea de Argeș amintește 19 bătălii. La îndemnul Craioveștilor, s-a supus un timp sultanului, dar, la sfîrșitul domniei, cînd a încercat să reia politica antiotomană, boierii au urzit un complot și l-au ucis.

radúlă (lat. *radula* „răzuitoare"; ZOOL.), placă chitinoasă cu numeroși dințișori, asemănătoare cu o pilă, de pe limba moluștelor (cu excepția lamelibranhiatelor) și care servește la roaderea hranei.

Radu Mihnea, domn al Țării Românești (1601—1602, 1611, 1611—1616, 1620—1623) și al Moldovei (1616—1619, 1623—1626). În politica internă s-a sprijinit mai ales pe boierii greci, ceea ce a provocat o mișcare a boierimii autohtone împotriva lui. A favorizat eliberarea țăranilor dependenți din condiția de r u m â n i e. În politica sa externă, a fost cu totul supus turcilor.

Radu Negru (Negru-Vodă), potrivit legendei „descălecatului", primul domn al Țării Românești, venit din Țara Făgărașului. Sub acest nume este cunoscut, în popor, Radu I.

Radu Șerban, domn al Țării Românești (1602—1610 și 1611), pretins nepot al lui Neagoie Basarab. A ajuns la tron cu sprijinul marilor boieri Preda și Radu Buzescu, care, bucurîndu-se de o mare autoritate politică și militară, i-au tutelat domnia. Bun militar, **R.Ș.** a continuat politica lui Mihai Viteazul de eliberare a țării de sub turci și de apropiere față de Habsburgi. A avut lupte cu turcii, tătarii și cu principii Transilvaniei, Moise Székely și Gabriel Báthory, sprijiniți de Poartă, pe care i-a înfrînt în două bătălii, lîngă Brașov (1603 și 1611). A fost înlăturat de la domnie de Radu Mihnea, cu ajutor turcesc.

Radu Zugravul (1740—1802), pictor de biserici, iconar și copist de manuscris român, figură reprezentativă pentru ultima etapă a picturii medievale din Muntenia. Creația sa se caracterizează prin tendința spre narativ. Ca iconar a continuat stilul brîncovenesc. **R.** este autorul ansamblurilor de la bisericile din Gura Văii (unde și-a lăsat autoportretul), din Brădet și Cornetul. Este și autorul unor caiete de schițe („Caiet de modele") pentru zugrăvit.

Radziwill, familie de nobili lituani, din rîndurile căreia cei mai cunoscuți reprezentanți au fost: *Nicolaie R.* (1512—1588), hatman și cancelar al Lituaniei, care a întreținut relații de prietenie cu domnul Moldovei Despot Vodă (1561—1563); *Ianus R.* (1612—1655), mare hatman al Lituaniei, ginerele lui Vasile Lupu, domnul Moldovei. A încercat atragerea celor trei țări române în Liga antiotomană inițiată de Vladislav al IV-lea, regele Poloniei.

Raeburn *[réibə:n],* sir Henry (1756—1823), pictor scoțian, personalitate reprezentativă a școlii engleze din sec. al XIX-lea. Autodidact, **R.** s-a perfecționat în Italia la îndemnul lui Reynolds. S-a remarcat ca portretist, alături de A. Ramsey, G. Romney și Gainsborough. Portretele sale, mai totdeauna proiectate pe un fundal de peisaj interpretat dramatic, se caracterizează prin forță și printr-un colorit sobru. Ca pictor al lui George al IV-lea, a fost distins cu titlu de noblețe.

Rafael, Sanzio (**Raffaello** Sanzio sau Santi), (1483—1520), pictor italian, reprezentant de frunte al apogeului Renașterii. Fiu al pictorului Giovanni Santi din Urbino, **R.** a fost elevul lui Pietro Perugino, care l-a influențat prin viziunea calmă a peisajelor sale întinse și prin grația melancolică a figurilor („Logodna Fecioarei", 1504). Formația artistică a lui **R.** s-a desăvîrșit pe lîngă Pinturicchio, dar mai ales prin studiul lucrărilor marilor maeștri florentini (Leonardo da Vinci și Michelangelo), care l-au ajutat să depășească limitele școlii umbriene. Din această perioadă datează portrete, picturi de altar și unele dintre primele madone cu pruncul, interpretate ca scene de gen, care s-au bucurat de o mare popularitate, datorită atît reprezentării delicate a idealului contemporan de frumusețe feminină, cît și atmosferei

Rafael

de veselie senină, primăvăratică („Madona cu sticletele", „Frumoasa grădinăriță", 1507). Chemat în 1508 la Roma de papa Iuliu al II-lea, **R.** a ajuns repede celebru și a condus principalele lucrări de artă (ansamblul picturilor murale din încăperile apartamentului papal de la Vatican). Într-una din ele, și anume în Stanza de la Signatura, prin compoziția „Școala din Atena", **R.** a adus un omagiu gîndirii omenești, filozofiei și științei din antichitate și pînă în Renaștere. Organizarea echilibrată, simțul proporțiilor și ritmurilor armonioase care organizează compoziția, arta figurării unui spațiu amplu și de o excepțională adîncime, culorile luminoase inspiră o încredere fermă în forțele omului. În desen domină curbele line, care evită contrastele cu efect dramatic. O altă compoziție de la Vatican este „Missa din Bolsena" (1512), caracterizată prin tonuri calde și prin bogăție cromatică, precum și printr-o marcare viguroasă a formelor care conferă figurilor o deosebită forță expresivă. Solicitat de papa Leon al X-lea, **R.** a devenit principalul realizator al proiectelor artistice ale acestuia. **R.** a folosit numeroși elevi pentru realizarea unora dintre lucrările sale. Printre acestea se numără ansamblul decorativ al

loggiei Vaticanului, care cuprinde scene din „Vechiul testament" („Biblia" lui Rafael), şi remarcabile motive ornamentale adaptate arhitecturii contemporane a sec. al XVI-lea, asemănătoare cu cele din catacombele Romei antice. Decorarea Vilei Farnesina cu picturi mitologice („Triumful Galateii") a constituit un model pentru decoraţiile de curte ulterioare. Cartoanele sale pentru tapiseriile destinate Capelei Sixtine (1526), ţesute la Bruxelles şi ilustrînd faptele apostolilor, sînt exemple de subordonare a tapiseriei sec. al XVI-lea picturii murale. În pictura de şevalet, **R.** a continuat seria madonelor celebre prin graţie şi prin ingenuitate („Madona Sixtină", circa 1516) şi a realizat numeroase portrete, opere realiste, semnificative pentru pictura sec. al XVI-lea prin caracterizarea complexă a personalităţii modelelor (portretul papii Iuliu al II-lea, 1511; portretul papii Leon al X-lea, 1519; portretul lui Baldassare Castiglione). Ca arhitect, **R.** a condus, după moartea lui B r a m a n t e, lucrările bisericii Sf. Petru şi a conceput planurile unor construcţii realizate de elevii săi (Vila Madama de lîngă Roma). **R.** a întruchipat pe deplin idealurile despre umanitate şi artă din epoca Renaşterii tîrzii. Meritul său nu este acela de a fi fost un deschizător de drumuri, ca Leonardo da Vinci, ci de a fi exprimat plastic echilibrul, armonia, seninătatea olimpiană ca aspiraţii ale timpului său. Urmărirea frumosului ideal, absolut, în afara conflictelor dramatice, a fost preluată formal de urmaşii săi, care au creat însă o artă manieristă mai convenţională, mai academică.

Raffet *[rafé]*, Denis Auguste Marie (1804—1860), grafician francez. **R.** a desfăşurat o activitate prodigioasă ca ilustrator („Chansons" de Béranger, „Opere" de Chateaubriand etc.), ca evocator al marilor bătălii napoleoneene, în litografii impresionante prin inventivitatea şi prin epicul eroic al compoziţiilor, ca reporter în imagini. În 1837 **R.** a călătorit prin ţările române, realizînd un mare număr de schiţe, reproduse în litografii (tipuri, costume, peisaje, monumente), care constituie un preţios material informativ pentru cunoaşterea unor aspecte caracteristice ale vieţii sociale de atunci din ţara noastră.

ráfie *(Lepidocaryinasae raphieae)*, plantă monocotiledonată din familia palmaceelor, originară din Africa de sud, care cuprinde şase specii. Are tulpina scurtă şi groasă şi o coroană de frunze care ating lungimea de 15—20 m. Din frunzele unor specii se obţin fibre, folosite în viticultură şi în pomicultură sau la confecţionarea de frînghii, de covoare, de ţesături etc. De la unele specii (ex. *Raphia vinifera*) se obţine vinul de palmier; de la altele un produs alimentar, asemănător cu tapioca, numit *sagu* etc.

rafinăre 1. (CHIM., METAL.) Procedeu folosit pentru îndepărtarea impurităţilor din unele substanţe, de obicei naturale, în scopul îmbunătăţirii calităţii lor (ex. **r.** grăsimilor animale, a uleiurilor vegetale, a zahărului, a produselor petroliere, a cuprului, a plumbului etc.). **R.** metalelor se face, în general, prin electroliză (ex. **r.** electrolitică a cuprului, a argintului etc.) şi are loc după afinare. Unitatea industrială în care se face **r.** se numeşte *rafinărie*. **2.** (IND. HÎRTIEI). Tratament mecanic al semifabricatelor fibroase (pastă mecanică, semiceluloză etc.), care se efectuează după măcinare, în scopul separării, perierii şi hidratării fibrelor. Rafinarea se execută cu ajutorul unor maşini numite *rafinoare*.

rafinărie petrolieră, unitate industrială în care se face prelucrarea ţiţeiului pentru obţinerea de produse petroliere (combustibili lichizi şi produse intermediare necesare industriei chimice). Denumirea este improprie deoarece procesul propriu-zis de rafinare reprezintă o mică parte din activitatea unei **r.p.** Principalele **r.p.** din Republica Socialistă România se găsesc la Brazi, Ploieşti, Teleajen, Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Dărmăneşti. Prima **r.p.** din România a fost aceea a lui Teodor Mehedinţianu de la Rîfov, lîngă Ploieşti, care a intrat în funcţiune în 1857.

rafinóză (CHIM.), trizaharidă nereducătoare, formată din galactoză, fructoză şi glucoză. Se prezintă ca o pulbere albă, cristalină, cu gust slab dulce. Se găseşte în seminţele de bumbac, de mană şi în sfecla de zahăr (în melasă). Este folosită în medicină şi în bacteriologie.

Ragusa v. **Dubrovnik.**

rahianestézice (FARM.), substanţe cu acţiune anestezică locală, care se injectează în canalul rahidian. Cele mai utilizate **r.** sînt novocaina, procaina, percaina, stovaina.

rahianestezíe (gr. *rhachis* „coloana vertebrală", *an* „fără" şi *aisthesis* „sensibilitate"; MED.), metodă de anestezie care constă în injectarea, prin puncţie, în canalul rahidian, între a patra şi a cincea vertebră lombară, a unei substanţe anestezice. Prin **r.** se obţine insensibilitatea jumătăţii inferioare a corpului (abdomen, perineu, membre inferioare).

rahicentéză (gr. *rhachis* „coloana vertebrală" şi *kentesis* „puncţie"; MED.), introducere a unui ac de seringă în spaţiul subarahnoidian dintre două vertebre. **R.** poate fi exploratoare, terapeutică sau anestezică şi se aplică în diferite regiuni ale coloanei vertebrale: suboccipital, cervical, dorsal, lombar.

ráhis (ANAT.) v. **măduva spinării.**

rahitísm (MED.), boală metabolică generală, caracteristică primei copilării. Se datoreşte lipsei vitaminei D, care provoacă tulburări în metabolismul fosforului şi al calciului, cu repercusiuni în special asupra sistemului osos (deformări, uneori permanente, ale toracelui, craniului, membrelor, întîrzieri în dentiţie). **R.** poate fi prevenit şi tratat cu vitamina D_2, helioterapie, săruri fosfocalcice şi alimentaţie completă.

Rahman, Abdul (n. 1903), prim-ministru al Federaţiei Malayezia de la constituirea acesteia (1963). Între 1957 şi 1963 a fost prim-ministru al Malayei.

Rahmaninov, Serghei Vasilievici (1873—1943), compozitor, pianist şi dirijor rus. După ce a activat ca dirijor al Teatrului Mare din Moscova, s-a stabilit în S.U.A. (1917), unde a şi murit. A compus opere

S. V. Rahmaninov

(„Aleko", 1892; „Francesca da Rimini", 1904; „Cavalerul avar", 1904), lucrări vocal-simfonice (cantata „Primăvara", 1902; poemul „Clopotele", 1913), trei simfonii, poeme şi alte piese simfonice, patru concerte pentru pian şi „Rapsodia pentru pian şi orchestră pe o temă de Paganini" (1934), sonate şi preludii pentru pian, lucrări pentru ansambluri de cameră, melodii pentru voce şi pian. Personalitate cu formaţie şi inclinaţii romantice, **R.** a imprimat muzicii sale un conţinut liric, străbătut de patos şi forţă. Melodismul său de largă respiraţie, bogăţia graiului armonic, coloritul naţional al creaţiei îl leagă de cele mai bune tradiţii ale muzicii ruse din secolul trecut.

Rahova *(Orehovo)*, localitate în Bulgaria. Cetatea turcă de la **R.** a fost unul dintre principalele puncte de sprijin ale armatei otomane pe linia Dunării. În timpul războiului ruso-româno-turc (1877—1878), a fost asediată şi cucerită de armata română la 9/21 noiembrie 1877. În bătălia de la Rahova a murit eroic, în fruntea batalionului pe care-l comanda, maiorul Constantin Ene.

rai (NAV.), roată din lemn sau din metal, prevăzută la periferie cu caneluri prin care poate fi rulată o parimă de cinepă sau de oţel.

raia (turc. „turmă, gloată") 1. Teritoriu ocupat de turci şi care forma hinterlandul unei cetăţi (în ţările române existau r. cetăţilor Brăila, Giurgiu, Turnu). 2. Denumire dată supuşilor creştini din Imperiul otoman.

Raiačić *[raiácici]*, Iosif (1785—1861), cleric croat. A fost episcop al Dalmaţiei (1829—1834), al Virşeţului (1834—1842), iar în 1842 a devenit mitropolit al bisericii ortodoxe sîrbe, căreia îi era subordonată biserica ortodoxă română din Transilvania. În timpul revoluţiei din 1848—1849 a slujit, prin atitudinea sa, interesele Habsburgilor.

Raicevich *[ráicevici]*, Ignaz Stephan (sec. XVIII), medic şi om de cultură raguzan, preceptor al fiilor domnului român Ipsilanti. A fost primul consul al Austriei în Ţara Românească (1782). Trăind timp de 11 ani în Ţara Românească, a scris opera „Observaţii istorice, naturale şi politice asupra Valahiei şi Moldovei" (Napoli, 1788), tradusă în franceză şi în germană; cuprinde informaţii interesante privitoare la istoria ţărilor române din sec. al XVIII-lea.

ráid (AV., NAV.), incursiune făcută de nave sau de avioane (individual ori în grup) în scopul efectuării unor recunoaşteri, al unor cercetări ştiinţifice etc.

ráigras 1. *Raigras englezesc (Lolium perenne)*, plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu tulpina înaltă pînă la 60 cm şi cu frunze alungite, late de circa 0,4 cm, fără perişori, lucioase pe o parte. Inflorescenţa este un spic cu numeroase spiculeţe nearistate. Se însămînţează în amestec cu alte specii, pentru păşuni temporare, peluze, aeroporturi, terenuri de sport etc. 2. *Raigras italian (Lolium multiflorum)*, plantă erbacee anuală sau bienală din familia gramineelor, cu tulpina înaltă pînă la 100 cm şi cu spiculeţe aristate. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe restrînse, în amestec cu alte specii, pentru păşuni de scurtă durată, mai ales în condiţii de irigaţie.

Raimondi, Marcantonio (1480—1534), gravor italian. Şi-a descoperit vocaţia venind în contact cu gravurile lui A. Dürer. **R.** a contribuit la popularizarea compoziţiilor lui Rafael în întreaga Europă, transpunîndu-le în gravură.

Raimu */remü/* (pseudonimul lui *Jules Muraire*) (1883—1946), actor francez. Şi-a început cariera ca actor de music-hal, devenind apoi celebru ca actor de teatru şi film. **R.** a creat mai ales roluri tragicomice, jucînd în filme ca: „Fanny", „Tartarin de Tarascon", „Nevasta brutarului", „Straniul domn Victor" etc.

Raimund, Ferdinand (1790—1836), autor de comedii, regizor şi actor austriac. Continuator al tradiţiei teatrului popular vienez, **R.** a creat feeria de factură romantic-alegorică, bazată pe comicul de caracter, cu elemente de critică socială şi cu tendinţe umanitare („Fata din ţara zînelor, sau Ţăranul milionar", 1826; „Regele Alpilor şi mizantropul", 1828; „Risipitorul", 1834).

Rainer, Francisc Iosif (1874—1944), medic şi anatomist ro-

Fr. I. Rainer

mân. A fost profesor la universităţile din Iaşi şi din Bucureşti. A întreprins studii fundamentale asupra sistemului limfatic, asupra inimii, asupra structurii funcţionale a organelor etc. **R.** este creatorul şcolii antropologice româneşti. A preconizat în anatomie o concepţie biologică dinamică, fundînd în ţara noastră anatomia funcţională. Savant progresist, a militat împotriva curentelor retrograde din ştiinţă şi împotriva ideologiei fasciste. Op. pr.: „Note de anatomie" (1908).

Rainis, Janis (1865—1929), poet revoluţionar şi dramaturg

leton. A fost unul dintre organizatorii „curentului nou", a cărui aripă de stînga propaga marxismul. Deportat pentru activitate revoluționară (1897–1903), a activat, după eliberare, ca membru al P.M.S.D. din Letonia. În 1905 **R.** a emigrat în Elveția, unde a rămas pînă în 1920. Ca scriitor s-a format sub influența lui M. Gorki și a ideologiei democraților revoluționari ruși. În creația lui **R.**, de o înaltă ținută umanistă și artistică, valorificarea tradiției literare naționale și realist-critice se îmbină cu patosul romantic al ideilor inspirate de lupta clasei muncitoare împotriva capitalismului. Op. pr.: piesele de teatru „Văpaia și noaptea" (1905), „Calul de aur" (1910), „Adie, vînt" (1913), culegerile de versuri „O forță nouă" (1907), „Cei ce nu se uită" (1910), „Începutul și sfîrșitul" (1912), poemul „Ave sol!" (1910).

raión (DR.), unitate administrativ-teritorială în Republica Socialistă România, în cuprinsul unei regiuni, alcătuită din orașe raionale și din comune. În actuala împărțire administrativ-teritorială a țării noastre există 142 de asemenea **r.** În afară de acestea, teritoriul orașului București este împărțit în opt **r.** orășenești.

raionáre 1. (GEOGR.) **a)** *Raionare climatică*, împărțire a unui anumit teritoriu (țară, continent, globul terestru) în zone sau în regiuni cu condiții climatice oarecum omogene, pe baza unor indici climatici cum ar fi indicele de ariditate, temperatura, umezeala etc. **b)** *Raionare fizico-geografică*, împărțire a unei regiuni în unități teritoriale naturale, fiecare dintre ele fiind caracterizată printr-o fizionomie proprie, prin anumite particularități ale părților componente, printr-o dinamică internă proprie și printr-un anumit grad de utilizare de către societatea umană. **c)** *Raionare hidrologică*, împărțirea unui teritoriu în unități cu particularități hidrologice proprii (în special în privința regimului hidrologic), pe baza analizării detaliate a structurii și densității rețelei hidrografice, a regimului nivelelor, a debitelor lichide și solide, a particularităților fizice și chimice ale apei, a mobilității albiilor. *R.h.* a unui teritoriu stă la baza lucrărilor de sistematizare teritorială, de alimentare cu apă, de irigații, desecări, construcții hidrotehnice etc. **2.** (PEDOL.) *Raionare pedologică*, împărțire a unei regiuni în unități teritoriale cu o structură relativ unitară a învelișului de sol (rezultată dintr-un proces specific de geneză și de evoluție a acestui înveliș, care se desfășoară sub influența unor condiții fizico-geografice proprii acestui teritoriu) și cu o anumită capacitate potențială de utilizare. Prezintă o mare importanță pentru zonarea culturilor agricole. **3.** (AGR.) *Raionarea soiurilor*, repartizarea teritorială a celor mai valoroase soiuri de plante agricole, în funcție de condițiile pedoclimatice locale. Periodic, soiurile de plante agricole sînt înlocuite cu altele noi, mai productive. Pe baza *r.s.* se organizează producerea de sămînță-elită. La noi în țară se realizează pe baza încercărilor experimentale de la stațiunile Institutului central de cercetări agricole și la centrele Comisiei de stat pentru încercarea și omologarea soiurilor. **4.** (MED.) *Raionare sanitară*, delimitare a teritoriului administrativ al unei țări în scopul deservirii populației cu o asistență medico-sanitară corespunzătoare. În sistemul de organizare sanitară din țara noastră, circumscripțiile medicale sînt unități stabilite (arondate) pe baza criteriului *r.s.* și cuprind un anumit număr de locuitori, adică numărul de locuitori din raionul respectiv. În același fel sînt organizate policlinicile și spitalele.

rajáh (radjah, radja, raja), titlu purtat de șeful statului în India antică, iar mai tîrziu titlu princiar.

Rajasthan */ragiastán/*, stat în nord-vestul Indiei. Suprafața: 343 002 km². Populația: 20 155 600 loc. (1961). Centrul administrativ: *Jaipur*. Cuprinde o parte din Cîmpia Indo-Gangetică (cu pustiul Thar), marginea Podișului Deccan și munții Aravalli. Resurse de subsol: cărbune, beriliu, azbest, gips, minereu de zinc, de plumb, de mangan și petrol (la prospectarea căruia au participat specialiști români). Se cultivă grîu, porumb și arahide. În partea vestică a **R.** se cresc numeroase oi, capre, cămile. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă (lînă, bumbac, nailon, țesături cu fir de aur și de argint) și alimentară.

Rajna */ráina/*, Pio (1847–1930), filolog și istoric literar italian. A adus o importantă contribuție la depistarea izvoarelor epopeilor cavalerești italiene („Izvoarele lui *Orlando Furioso*", 1876) și franceze („Originile epopeii franceze", 1884). A publicat o ediție critică a operei lui Dante „Despre limba populară" (1896).

Rákóczi */rácoți/*, familie nobiliară din Transilvania, din rîndurile căreia mai cunoscuți au fost *Sigismund R.*, principe al Transilvaniei (1606–1608); *Gheorghe R. I*, principe al Transilvaniei (1630–1648), care a dus o politică de întărire a puterii centrale monarhice și a sprijinit calvinismul, încercînd să-l răspîndească printre români (în acest scop a permis folosirea limbii române în biserică și în tipărituri religioase). A participat la războiul de 30 de ani de partea Suediei și Franței, cu care a încheiat în 1643 o alianță împotriva Habsburgilor. După ce a înfrînt pe Habsburgi, a încheiat pacea de la Linz (1645), obținînd libertatea religioasă, iar prin pacea din Westfalia (1648) recunoașterea Transilvaniei ca stat suveran. A dus o politică antiotomană, înfrîngînd la Salonta (1636) pe turci, care urmăreau să-l înlocuiască, a aderat la Liga statelor creștine, inițiată de Polonia, și s-a aliat cu Matei Basarab, domnul Țării Românești, și cu Vasile Lupu, domnul Moldovei. *Gheorghe R. al II-lea*, principe al Transilvaniei (1648–1657, 1658 și 1659–1660). Pe plan intern, a dus o politică de întărire a puterii centrale, iar pe plan extern, o activă politică antiotomană, în care scop a urmărit realizarea unui sistem de alianțe cu Moldova și Țara

Românească, sprijinind pe Gheorghe Ştefan să ocupe scaunul Moldovei (1653) şi pe Constantin Şerban, domnul Ţării Româneşti, să înăbuşe mişcarea populară din 1655.

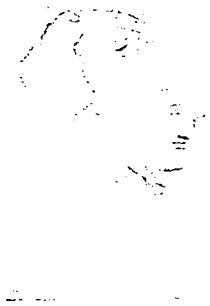

Gh. Rákóczi al II-lea

A organizat în 1657 o expediţie urmărind ocuparea tronului Poloniei, dar a fost înfrînt. Mazilit de turci, a început lupta direct cu aceştia, împreună cu Constantin Şerban, apoi l-a ajutat pe Mihnea al III-lea împotriva turcilor, dar a fost înfrînt şi a murit în urma rănilor primite în luptă. *Francisc R. al II-lea*, principe al Transilvaniei (1704—1711). A fost conducătorul răscoalei din Ungaria şi Transilvania, izbucnită în 1703 împotriva Habsburgilor, care ocupaseră aceste ţări. În 1704, nobilimea transilvăneană l-a ales principe. La răscoală au participat şi numeroşi ţărani români, cărora li s-au făcut promisiuni de scutire de dări şi de slujbele iobăgeşti; dintre ei s-au remarcat căpitanii Balica Cîmpeanu, Ciurilă, Sudriceanu şi haiducul Pintea Viteazul. Părăsit de ţărani, cărora nu le satisfăcuse promisiunile, şi de nobilime, care s-a împăcat cu Habsburgii prin pacea de la Satu-Mare (1711), a pribegit prin Rusia, Franţa şi în Imperiul otoman, unde a şi murit (1735). A avut legături cu Ţara Românească şi mai ales cu Moldova şi a încheiat o alianţă cu Petru I, ţarul Rusiei. A scris „Confesiuni" şi „Memorii" interesante documente de epocă.

ral (MED.), simptom manifestat prin zgomot respirator patologic, perceput la auscultaţia toracelui şi provocat de prezenţa, în arborele respirator, a unui exsudat inflamator care îi modifică lumenul. Există **r.** umede şi **r.** uscate.

Ralea, Mihai (1896—1964), sociolog, psiholog, eseist şi om politic român. A fost profesor la universităţile din Iaşi şi din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R., director al revistei „Viaţa românească" (din 1933). Atras de timpuriu de problemele social-politice (teza de doctorat „Ideea de revoluţie în doctrinele socialiste", 1923), **R.** s-a afirmat în viaţa politică românească dintre cele două războaie mondiale ca un reprezentant al radicalismului democrat burghez, făcînd parte din aripa stîngă a partidului naţional-ţărănesc. **R.** a apărat valorile democraţiei, a combătut naţionalismul şovin, misticismul, antiintelectualismul, a luat poziţie împotriva forţelor reacţionare şi îndeosebi împotriva fascismului. După ce a părăsit, în 1938, Partidul naţional-ţărănesc, **R.** a înfiinţat Partidul socialist-ţărănesc, care s-a alăturat, în 1943, Frontului patriotic antihitlerist, făurit din iniţiativa P.C.R.

M. Ralea

După Eliberare, **R.** a ocupat numeroase funcţii politice şi obşteşti. A fost membru al Consiliului de Stat şi preşedinte al Consiliului naţional pentru apărarea păcii şi reprezentant al ţării noastre la U.N.E.S.C.O. Gîndirea sociologică dinainte de Eliberare a lui **R.** se cristalizează în jurul idealului unei democraţii „sociale", care să depăşească democraţia „politică" burgheză, pur formală, îmbinînd salvgardarea libertăţilor individuale cu *solidarismul* social (prioritatea societăţii asupra individului). **R.** a căutat argumente în favoarea concepţiei sale în sociologia lui E. Durkheim, pe care a îmbinat-o eclectic cu unele teze marxiste („Introducere în sociologie", 1927; „Contribuţii la ştiinţa societăţii", 1927). După Eliberare, gîndirea lui **R.** s-a orientat spre concepţia marxistă. El a reluat, pe baze noi, problema sancţiunilor premiale („Sociologia succesului", în colab. 1962), care îl preocupase şi înainte. În eseurile sale de antropologie filozofică („Explicarea omului", 1944—1945), **R.** a denunţat mutilarea personalităţii în lumea „mercantilismului" contemporan şi a subliniat capacitatea omului de a-şi depăşi condiţia biologică. Consecvent premiselor umaniste ale gîndirii sale, **R.** a subliniat, ca psiholog, condiţionarea socială a psihicului individual, a combătut exagerarea rolului inconştientului şi instinctelor şi a căutat să definească specificul psihicului uman, punînd la baza acestuia fenomenul *amînării*, aptitudinea de a introduce momente intermediare între stimul şi acţiune. În estetică şi în critică literară, **R.** a combătut estetismul, punînd accentul pe determinările sociale şi psihologice ale operei literare. El a afirmat conceptul specificului naţional al literaturii, respingînd însă interpretările retrograde, tradiţionaliste ale acestui concept. **R.** a fost şi un remarcabil eseist („Interpretări", 1927; „Atitudini", 1931; „Valori", 1935) şi autor al unor strălucite pagini memorialistică („Memorial", 1930; „În Extremul Occident", 1955). Alte opere: „Cele două Franţe" (1956), „Istoria psihologiei" (în colab. 1958), „Introducere în psihologia socială" (în colab. 1966).

Raleigh *[ró:li]*, sir Walter (c. 1552—1618), navigator şi om politic englez. **R.** a întreprins prima expediţie de colonizare în America de Nord, întemeind în 1585—1587 colonia Virginia. În căutarea legendarului El Dorado a condus mai multe expediţii de jaf împotriva colo-

niilor spaniole; a fost condamnat la închisoare şi apoi la moarte (1618) de Iacob I, regele Angliei, acuzat de a fi participat la un complot împotriva sa.

Ralet, Dimitrie (1817 1858), om politic moldovean, unul dintre conducătorii luptei pentru Unirea Principatelor. A fost membru al Comitetului central al Unirii din Iaşi şi deputat în Adunarea ad-hoc a Moldovei (1857). **R.** a scris fabule, scenete politice, satirice şi note de călătorie.

ralifórme (*Ralliformes*; ZOOL.), ordin de păsări terestre sau semiacvatice, alergătoare, întîlnite mai ales prin locuri mlăştinoase. Au talie mică sau mijlocie, cioc scurt şi comprimat lateral şi picioare relativ lungi. Aripile nu ating vîrful cozii. Culoarea penelor este întunecată. Puii sînt nidifugi. **R.** (ex. cîrsteii, găinuşa de baltă, lişiţa) se hrănesc cu vegetale şi cu diferite nevertebrate.

Rally, Dionisie (Paleologul), mitropolit de Tîrnovo. A întreţinut legături cu Mihai Viteazul, în numele căruia a pregătit acţiunea pentru o răscoală antiotomană a bulgarilor. Adus în ţară de Mihai Viteazul, a devenit unul dintre sfetnicii acestuia, care l-a numit mitropolit în Moldova (1600).

Ralu, *domniţa* ~, fiica mai mică a domnului Ioan Gheorghe Caragea (1812 —1818). A cultivat muzica, fiind, în acelaşi timp, o animatoare a vieţii teatrale româneşti. L-a avut sfătuitor pe Iancu Văcărescu. A amenajat un local de teatru (1817), cunoscut sub numele de Teatrul de la Cişmeaua Roşie, recrutînd actori dintre elevii Academiei greceşti, printre care şi pe C. Aristia.

Rama (în mitologia hindusă), erou al celebrului poem epic „Ramayana", considerat prototipul bărbatului ideal, model de eroism, cinste şi virtute.

Ramadan, Constantin (1896 —1958), actor dramatic român, artist al poporului. A studiat la Conservatorul de artă dramatică din Iaşi. În 1926 a fost angajat la Teatrul naţional din Iaşi, iar din 1946 a jucat la Bucureşti pe scena Teatrului Armatei, unde a reluat una dintre cele mai mari creaţii ale sale, rolul Harpagon din „Avarul" de Molière. Alte roluri de mare succes ale lui **R.** au fost: primarul din „Revizorul" de Gogol, Nichita din „Puterea întunericului" de Tolstoi ş.a. **R.** se distingea prin expresivitatea nuanţelor subtile ale trăirilor lăuntrice, precum şi prin farmecul graiului său moldovenesc.

Ramakrishna *[ramacrişna]*, Paramahansa (pe numele adevărat *Gadadhar Chatterjee* (1834 —1886), gînditor mistic indian, reformator al hinduismului, adept al monismului vedantei. A predicat toleranţa religioasă. În condiţiile vremii, apelul său la unificarea tuturor religiilor slujea idealul înfăptuirii unităţii naţionale a Indiei.

Raman, Chandrasekhara Venkata (n. 1888), fizician indian, directorul Institutului de

Ch. V. Raman

fizică din Bangalore, preşedintele Academiei Indiene de Ştiinţe, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Este autorul unui mare număr de lucrări din domeniile opticii, acusticii şi fizicii moleculare. Studiind difuzia luminii în lichide, **R.** a descoperit (în 1928) fenomenul *difuziei combinate* (numit şi *efect R.*), fenomen descoperit, în acelaşi timp, dar în solide, de către L.I. Mandelştam şi G.S. Landsberg. A cercetat, de asemenea, difracţia luminii pe unde ultrasonore. Premiul Nobel (1930). — *Efectul R.*, apariţia, în spectrul luminii difuzate pe moleculele unei substanţe, a unor noi linii spectrale (numite *sateliţi*) pe lîngă fiecare linie din spectrul luminii incidente. Frecvenţele sateliţilor corespund combinaţiilor (prin adunare sau prin scădere) dintre frecvenţa liniei incidente şi frecvenţa liniilor din spectrele de vibraţie şi de rotaţie ale moleculelor.

Ramanuja *[ramanúgia]* (sec. XI), gînditor indian, fondator al unei orientări mai raţionaliste a vedantei, denumită *monismul limitat*, care a stat la baza mişcării eretice antifeudale bhakti. După **R.,** lumea a fost creată de Brahma din materie şi este reală.

„Ramayana", epopee sanscrită, alcătuită probabil în sec. IV î.e.n., considerată a doua, ca importanţă, după „Mahabharata". Este atribuită înţeleptului legendar Valmiki. Compusă din circa 24 000 de distihuri, **R.** istoriseşte peripeţiile prinţului Rama, cea de-a şaptea încarnare a lui Vişnu. Persecutat de mama sa vitregă, acesta este silit să-şi caute refugiul în junglă împreună cu soţia sa, virtuoasa Sita. Răpită de diabolicul rege Ravana, Sita este salvată de Rama. Pătrunsă, ca şi „Mahabharata", de generozitate umană, dar avînd o acţiune mai simplă şi mai unitară decît a acesteia, **R.** este susţinută de o fantezie epică bogată în elemente de miraculos şi de feerie şi de un puternic simţ al naturii. A fost tradusă parţial în limba română de G. Coşbuc.

Rambaud *[rābó]*, Alfred (1842—1905), istoric liberal francez. Împreună cu E. Lavisse, a condus publicarea unei „Istorii generale din sec. al IV-lea pînă în zilele noastre" (12 vol., 1893—1901). Op. pr.: „Imperiul grec în sec. al X-lea" (1870), „Istoria Rusiei de la origini pînă în zilele noastre" (ed. a V-a, 1900), „Istoria sec. al XIX-lea" (ed. a II-a, 8 vol., 1938—1939).

rambleiére 1. (IND. EXTR.) Ansamblul operaţiilor de umplere a golurilor rămase în urma unor excavări subterane. **R.** se face în scopul dirijării şi al reducerii presiunii exercitate de roci asupra unor lucrări de susţinere, al limitării tasărilor, al creării unor platforme de lucru, al prevenirii focurilor de mină etc. După modul în

care se face transportul materialului de rambleu în subteran, **r.** poate fi *uscată, pneumatică* sau *hidraulică*; umplerea golurilor se poate face prin cădere liberă sau mecanizat. **2.** (CONSTR.) Executare a unui rambleu.

rambléu (DRUM.), lucrare de terasamente, de formă prismatică, alcătuită din materiale adecvate şi destinată să susţină suprastructura unei şosele sau a unei căi ferate. Se execută pe o suprafaţă de teren, special amenajată. **R.** se construiesc pentru a asigura continuitatea profilului longitudinal al căii, în conformitate cu proiectul.

rambúrs (din fr. *rembourser*, „a încasa"; CONT.), contravaloare a mărfurilor sau a taxelor de transport pe care destinatarul le plăteşte expeditorului prin intermediul cărăuşului (poştă, cale ferată etc.) în momentul sosirii mărfurilor la destinaţie şi înainte de ridicarea lor.

Rameau *[ramó]*, Jean Philippe (1683—1764), compozitor şi teoretician francez. Fiu al unui organist din Dijon, a devenit el însuşi organist, după ce a călătorit în Italia şi a învăţat mai întîi vioara. Numeroasele sale lucrări dramatice: opere-balet, comedii-balet (unele dintre ele pe librete de Voltaire, cu care era prieten), abordează subiecte mitologice, pastorale („Hippolyte şi Aricie",

J. Ph. Rameau

1733; „Indiile galante", 1735; „Castor şi Pollux", 1737; „Dardanus", 1739 ş.a.) şi se disting prin originalitatea melodică şi armonică. Creaţia sa mai cuprinde cîteva cantate, muzică de cameră (62 piese pentru clavecin, o culegere de triouri) ş.a. Eminent teoretician, Rameau este autorul unui celebru „Tratat de armonie" (1722), apreciat şi de Debussy, în care subliniază, în spiritul tradiţiei muzicale franceze, importanţa armoniei ca factor generator de tensiune dramatică şi de punere în valoare a melodiei.

raméză (IND. TEXT.), maşină folosită la uscarea ţesăturilor. Elementul principal al **r.** este o ramă constituită din două lanţuri fără fine, prevăzute cu organe de prindere a ţesăturii şi care conduc ţesătura, menţinînd-o întinsă, prin zona de uscare.

rámia *(Boehmeria nivea)*,

Ramia

plantă perenă din familia urticaceelor, cu tulpina înaltă de 2—3 m, cu frunze mari, late şi cu flori unisexuate. Se cultivă ca plantă textilă în zonele subtropicale din sud-estul Asiei. Fibrele de **r.**, caracterizate prin rezistenţă şi prin fineţe, sînt folosite în industria textilă.

Ramidava, localitate getodacă (neidentificată), pe care geograful Ptolemeu a situat-o în sudul Moldovei (sec. I e.n.).

ramificáţie (BOT.), formare a ramurilor laterale la tulpinile şi rădăcinile plantelor. V. şi monopodiu; simpodiu.

Ram Mohan Roy (1772—1833), literat şi reformator religios indian, întemeietorul iluminismului în India. A elaborat un sistem religios-filozofic care respinge o serie de laturi retrograde ale hinduismului (castele, idolatria, autojertfirea văduvelor ş.a.). A fost adept al învăţămîntului laic şi al studierii ştiinţelor naturii şi s-a străduit să introducă în India cultura occidentală.

ramolisment cerebral (MED.), necroză a unei porţiuni din ţesutul cerebral, datorită întreruperii circulaţiei sanguine locale în urma unei tromboze sau a unei embolii. Apare în urma hemoragiilor cerebrale, a spasmelor arterelor cerebrale etc.

Ramón y Cajal *[cahál]*, Santiago (1852—1934), histolog spaniol. A fost profesor la Facultatea de medicină din Madrid. A făcut studii asupra histologiei sistemului nervos, cercetînd anatomia microscopică a simpaticului, a măduvei spinării şi a creierului, a retinei etc. A studiat embriogeneza şi regenerarea nervilor. Utilizînd metode noi şi originale de colorare a ţesutului nervos *(impregnare R.)*, a adus contribuţii importante în neuromorfologie, citologie etc. A întreţinut strînse legături ştiinţifice cu Gh. Marinescu. Op. pr.: „Textura sistemului nervos al omului şi vertebratelor" (1897 — 1904). Premiul Nobel (1906).

„Rampa", cotidian cu profil cultural artistic, apărut la Bucureşti, cu intermitenţe, între 16 octombrie 1911—31 decembrie 1913, 1 ianuarie 1915—20 iunie 1938, 21 octombrie 1946—18 iulie 1948. La conducerea **R.** s-au succedat N.D. Cocea, Scarlat Froda ş.a. Dedicat în special teatrului, ziarul înregistra şi ecouri din viaţa muzicală şi literară, din cinematografie, artă plastică etc. Au colaborat: T. Arghezi, I. Minulescu, V. Eftimiu, Camil Petrescu, Felix Aderca, A. Maniu, Tudor Muşatescu, I. Massof ş.a.

rámpă[1] **1.** (DRUM., C.F.) **a)** Porţiune înclinată faţă de orizontală a unui drum sau a unei căi ferate, parcursă în sensul urcării. **b)** Declivitate, exprimată în procente, a unei căi de comunicaţie terestre, în urcuş. **2.** (TEHN.) Platformă pe care se poate instala un utilaj sau care serveşte la depozitarea, încărcarea şi descărcarea mărfurilor dintr-un vehicul rutier ori feroviar. **3.** (IND. EXTR.) Lucrare minieră prin care se face legătura între galeria de transport a unui orizont şi un puţ de mină sau un plan încli-

nat. În interiorul **r.** sînt garate vagonetele de transport care circulă în galerie şi se fac manevrele necesare pentru încărcarea şi descărcarea acestora din colivii. **R.** cuprind, în general, un ansamblu de excavaţii orizontale (galerii, camere de aşteptare, ateliere, bazine etc.). **4.** (AV., TEHN.) *Rampă de lansare*, suport sau platformă prevăzută cu dispozitive de orientare şi ghidare, folosită pentru lansarea avioanelor catapultate sau a rachetelor. *R. de l.* pot fi *fixe* (instalate pe sol) sau *transportabile* (instalate pe nave, submarine, avioane, tancuri etc.). Se deosebesc *r. de l. pentru rachete nedirijate în zbor*, care au forma unor şine, tuburi sau carcase de ghidare, şi *r. de l. pentru rachete dirijate*, care au forma unor turnuri cu înălţime mare (30—50 m) şi sînt prevăzute cu instalaţii de comandă pentru orientarea şi teledirijarea rachetelor.

rámpă[2] (TEATRU), linie de lumini situată la marginea dinspre sală a avanscenei; în sens figurat, scenă.

Ramsauer *[rámzauər], efectul ~* (după numele fizicianului german *C.W. Ramsauer*, 1879—1955; FIZ.), reflexie selectivă a electronilor observată în experienţele de împrăştiere a acestora pe atomii gazelor inerte. Curba secţiunii eficace de împrăştiere în funcţie de energia electronilor prezintă un minim caracteristic, care poate fi explicat pe baza mecanicii cuantice, atribuind atomului proprietăţile unei gropi sferice de potenţial.

Ramsay *[rę́mzi]*, Allan (1713—1784), pictor englez. A pictat cu delicateţe şi eleganţă mai ales portrete feminine, fiind apreciat multă vreme de contemporanii săi alături de Reynolds şi Gainsborough. **R.** a lucrat şi la curtea lui George al III-lea. Printre operele sale se numără „George al III-lea", „Regina Charlotte", „J.J. Rousseau", „Portretul soţiei" ş.a.

Ramsay *[rę́mzi]*, William (1852—1916), chimist englez. A fost profesor la University College din Bristol, apoi la Londra şi membru de onoare al Academiei Române. Studiile sale asupra gazelor inerte din atmosferă l-au dus la descoperirea heliului, a argonului (împreună cu J. W. Rayleigh) şi a kriptonului, neonului şi xenonului (împreună cu M. W. Travers). De asemenea a făcut cercetări asupra emanaţiei de radiu şi a determinat masa atomică a radonului. **R.** a descoperit o grupă întreagă a sistemului periodic (grupa 0), descoperire care a confirmat încă o dată valoarea ştiinţifică a legii periodicităţii. Premiul Nobel (1904).

Ramsden *[rę́mzdən], ocular ~* (după numele opticianului englez *J. Ramsden*, 1735—1800; FIZ.), ocular pozitiv constituit din două lentile plan-convexe, cu feţele convexe îndreptate una spre cealaltă. Se foloseşte în construcţia microscoapelor şi a lunetelor topografice.

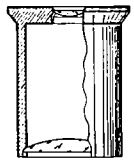

Ocular Ramsden

Ramses, numele mai multor faraoni egipteni, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ramses al II-lea* (1317—1251 î.e.n.), în timpul căruia Egiptul a atins culmea puterii sale militare şi un înalt grad de dezvoltare economică. A purtat războaie victorioase împotriva statului hitit, Siriei, Arabiei şi Nubiei. Vestigiile giganticei săli

Ramses al II-lea

cu coloane ale templului din Teba (Rameseul), ale necropolei de la Abydos şi ale templului-peşteră de la Abu-Simbel din Nubia sînt mărturii ale activităţii sale edilitare. *Ramses al III-lea* (1204—1173 î.e.n.), în vremea căruia Egiptul antic trăieşte ultima fază a strălucirii sale militare. Din timpul lui datează vestitul templu de la Medinet-Habu.

ramură a economiei naţionale (EC.), ansamblu de unităţi specializate, constituit după criteriul diviziunii sociale a muncii, a căror activitate se desfăşoară într-o formă organizată (întreprinderi, organizaţii, instituţii etc.) şi care îndeplinesc funcţii social-economice identice sau similare. În cadrul unei economii naţionale se disting ramuri ca: industria, agricultura, silvicultura, construcţiile şi altele, care fac parte din sfera producţiei materiale, şi ramuri care fac parte din sfera neproductivă, cum sînt: gospodăria comunală, de locuinţe şi alte prestări de servicii neproductive, învăţămîntul, cultura şi arta, ocrotirea sănătăţii, asistenţa medicală şi cultura fizică, administraţia etc. **R.e.n.** pot avea la rîndul lor ramuri (ex. industria chimică este o ramură a industriei) şi subramuri (ex. producţia de fire sintetice) deosebite între ele, prin caracteristici specifice în funcţie de natura activităţii şi a rezultatelor ei, de destinaţia economică etc.

„Ramuri", revistă literară, apărută cu intermitenţe de la 5 decembrie 1905 pînă la 1 mai 1947, la Craiova, Iaşi şi Bucureşti. Între 1 ianuarie 1915 şi 15 iulie 1917, purtînd titlul de „Drum drept", s-a aflat sub direcţia lui N. Iorga. Iniţial, **R.** a avut o orientare semănătoristă, sprijinită de redactori şi colaboratori ca: C. Şaban-Făgeţel, D. Tomescu ş.a. Treptat ea a căpătat un caracter eclectic. Printre cei care au colaborat în ultima perioadă în paginile revistei se numără T. Arghezi, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, I. Pillat, V. Voiculescu, I.M. Sadoveanu ş.a. **R.** a avut un rol de seamă în viaţa culturală şi artistic-literară a Olteniei. De la 1 august 1964 apare lunar, la Craiova, o nouă serie, cu un profil legat de realităţile culturale contemporane.

Ramus, Petrus (numele latinizat al lui *Pierre de La Ramée*; 1515—1572), filozof francez. Adversar al scolas-

ticii, **R.** a respins autoritatea lui Aristotel („Tot ce a spus Aristotel e fals"). A încercat să creeze, în opoziție cu formalismul logicii medievale, o logică nouă, „naturală", și o metodă nouă de cunoaștere. A fost ucis în timpul războaielor religioase, după cît se pare, de adversarii săi scolastici.

Ramuz *[ramü* și *ramüz]*, Charles Ferdinand (1878—1947), scriitor elvețian de limbă franceză. În romanele sale, a evocat cu lirism, într-o limbă uneori crudă, dar de o patetică simplicitate, poezia peisajului natural și viața țăranilor din ținutul său natal, cantonul Vaud („Jean-Luc persecutat", 1909; „Spaima în munți", 1926; „Frumusețea pe pămînt", 1928; „Sărbătoarea podgorenilor", 1929).

rână (MED.) v. **plagă.**

randalină (TEHN.), sculă folosită la prelucrarea pieselor în vederea obținerii unor suprafețe striate, în special la piulițele rotite manual. **R.** are forma unui disc sau a unei role din oțel călit care se rotește liber pe un ax și a cărui suprafață cilindrică este prevăzută cu striuri axiale sau înclinate (într-un singur sens sau în ambele sensuri). Operația de *randalinare* se execută pe strung, iar striurile se imprimă, prin presare, pe piesa care se rotește. Sin. *moletă.*

randaménț (fr. *rendement*, din *rendre* „a da, a oferi") **1.** (TEHN.) Raportul dintre valoarea unei mărimi utile conservative (ex. energie, putere, masă etc.) restituite de un anumit sistem tehnic (ex. un motor, o instalație etc.) și valoarea aceleiași mărimi absorbite de sistemul respectiv. **R.** are totdeauna o valoare subunitară, datorită pierderilor în sistem. — *R. energetic*, raportul dintre energia utilă restituită de un sistem tehnic și energia absorbită de sistem într-un anumit interval de timp (de obicei intervalul de timp este egal cu unitatea). — *R. indicat*, raportul dintre valoarea unei mărimi deduse din diagrama sistemului tehnic și valoarea teoretică a acelei mărimi produsă sau absorbită de sistem (ex. raportul dintre puterea indicată dedusă din diagrama unui motor și puterea teoretică produsă de motor). — *R. intern*, raportul dintre lucrul mecanic dedus din diagrama mașinii și lucrul mecanic produs conform ciclului teoretic al mașinii date. — *R. mecanic*, raportul dintre energia sau puterea efectiv produsă a unei mașini și energia sau puterea indicată. — *R. termic*, raportul dintre echivalentul în căldură al lucrului mecanic efectuat într-o mașină termică ideală (fără pierderi) și cantitatea de căldură necesară teoretic. — *R. total*, randamentul tuturor transformărilor dintr-un motor, mașină, sistem energetic etc., egal cu produsul **r.** parțiale, cînd transformările sînt în serie pe fluxul de energie, și egal cu media ponderată a **r.** parțiale, cînd transformările sînt în derivație. Se mai numește *r. economic* sau *efectiv.* — *R. volumetric*, raportul dintre volumul de fluid admis sau debitat de o mașină de forță și volumul de fluid calculat. — *R. integral global*, randamentul ansamblului transformărilor din toate sistemele tehnice care lucrează împreună la un anumit proces tehnic. **2.** (ZOOTEHN.) *Randament la tăiere*, greutatea netă a cărnii animalului sacrificat (fără piele, cap, organe interne și membre de la genunchi sau jaret în jos) exprimată în procente din greutatea vie.

Ranetti, George (1875—1928), scriitor și publicist român. S-a născut la Mizil. A debutat la „Adevărul literar", a colaborat la „Moș Teacă" și „Moftul român" și a editat, în colaborare, revistele umoristice de largă circulație „Zeflemeaua", „Furnica". Discipol al lui I.L. Caragiale și A. Bacalbașa, a cultivat cu talent cronica rimată, fabula, satira, cu obiective sociale, antidinastice și antipolitic ianiste („De inimă albastră", 1899; „Strofe și apostrofe", 1900; „Fabule", 1907; „Poezii", 1924 ș.a.), semnate uneori cu pseudonime (Dom' Paladu, Cyrano ș.a.). A mai scris schițe umoristice („Schițe vesele", 1909; „Matache Pisălog", 1914 ș.a.) și comedii („Romeo și Julieta la Mizil", „Săracu Dumitrescu", 1907). În 1956, o parte din creația sa a fost reunită într-un volum selectiv („Versuri"), îngrijit și prefațat de M. Dragomir.

ranfluáre (NAV.), operație de readucere la suprafață a unei nave scufundate. Se execută cu ajutorul unor macarale plutitoare, pontoane ridicătoare, cilindri ridicători etc.

ranforsáre (TEHN.), întărire a unei piese sau a unei construcții metalice cu ajutorul unor nervuri, bare sau grinzi, în scopul măririi rigidității construcției și uneori al reducerii consumului de material folosit.

rang[1] (MAT.) **a)** *Rangul unui termen dintr-un șir*, numărul natural care indică locul pe care îl ocupă un termen într-un șir. **b)** *Rangul unei matrice*, cel mai mare dintre ordinele determinanților nenuli ai matricei respective. **c)** *Rangul unei forme pătratice*, rangul matricei coeficienților unei forme pătratice.

rang[2] (DR.) **a)** Calitate a unui privilegiu sau a unei ipoteci, ce determină ordinea în care se va face plata în cazul în care mai mulți creditori (privilegiați sau ipotecari) urmează să fie plătiți din prețul obținut la vînzarea silită a bunului în privința căruia există aceste drepturi. **b)** *Rang diplomatic*, treaptă în ierarhia diplomatică. Există următoarele *r.d.*: ambasador, ministru plenipotențiar, însărcinat cu afaceri.

Rangheț, Iosif (1904—1952), militant de seamă al mișcării muncitorești din România. Membru al P.C.R. din 1930, a fost în anii următori secretar al unor comitete regionale (Cluj,

I. Rangheț

Banat şi Valea Jiului). În 1934 a organizat şi a condus din însărcinarea P.C.R. răscoala ţăranilor din Valea Ghimeşului. În 1943 a fost cooptat în C.C. al P.C.R. Din însărcinarea activului de partid, a participat, alături de tovarăşii Constantin Pîrvulescu şi Emil Bodnaraş, la asigurarea conducerii operative a activităţii partidului, pentru realizarea sarcinilor legate de înfăptuirea insurecţiei armate din august 1944. În 1945 a fost ales membru al C.C., iar în 1948 membru supleant al Biroului Politic al C.C. al partidului. A avut munci de răspundere pe linie de partid şi de stat.

Rangoon *[rangún]*, capitala Birmaniei, situată în delta fluviului Irrawaddy. 800 000 loc. (1964). Principalul centru industrial al ţării, cu întreprinderi ale industriei alimentare (decorticătorii de orez, fabrici de ulei etc.), textile, de prelucrare a lemnului, farmaceutice, o rafinărie de petrol, un laminor. Mare centru comercial, nod rutier şi feroviar, important port fluvio-maritim (prin care se exportă orez, lemn de teak, minereuri), aeroport internaţional. Are o universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzeu naţional, galerie de artă.

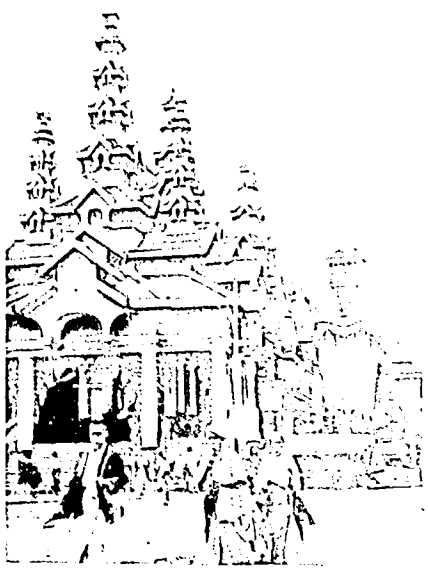

Rangoon. Pagode

Ranke, Leopold von (1795—1886), istoric german, întemeietor al şcolii obiectiviste; a fost profesor la Universitatea din Berlin. A scris numeroase lucrări consacrate, în majoritatea lor, istoriei politice a ţărilor din Europa apuseană din sec. XVI—XVII. A îmbinat critica izvoarelor cu generalizarea amplă şi cu măiestria stilului. Op. pr.: „Istoria Germaniei în timpul Reformei" (1839), „Nouă cărţi de istorie prusiană" (1847), „Istoria Franţei în sec. XVI—XVII" (1852—1856).

Rankine *[rêŋchin]*, William John Macquorn (1820—1872), inginer şi fizician scoţian. A fost profesor la Universitatea din Glasgow. **R.** este unul dintre fondatorii termodinamicii tehnice. În 1850, independent de Clausius, a elaborat, pe baza legilor termodinamicii, teoria generală a ciclurilor de funcţionare a motoarelor termice şi a studiat ciclul teoretic al instalaţiei de forţă cu abur, cunoscut sub denumirea de *ciclu R.*

ranunculacée (BOT.), familie de plante erbacee perene sau anuale, cu tuberculi sau rizomi, frunze alterne cu limbul lobat, flori bisexuate, nectarifere şi cu numeroase stamine (ex. piciorul-cocoşului, spînzul, dediţeii, bujorul, omagul).

ranversáre (AV.), evoluţie a unui avion într-un plan vertical, constînd dintr-o jumătate de buclă verticală (prin care se realizează schimbarea sensului de zbor al avionului), urmată de o jumătate de rotaţie în jurul axei longitudinale a aparatului (pentru readucerea acestuia de la zborul pe spate în poziţie normală de zbor).

Raoult *[raúl]*, François M. (1830—1901), chimist francez. A fost profesor la Universitatea din Grenoble. Este cunoscut în special prin lucrările sale în domeniul soluţiilor. **R.** a formulat legea care-i poartă numele. — *Legea lui R.*, lege conform căreia scăderea punctului de topire, ca şi scăderea presiunii de vapori (sau creşterea punctului de fierbere) a soluţiei faţă de solventul pur, este proporţională cu fracţia molară a substanţei dizolvate. Se aplică exact soluţiilor ideale. Pe această lege se bazează determinarea greutăţii moleculare prin metoda ebulioscopiei şi crioscopiei.

rapakívi (PETROGR.), rocă granitică cu aspect porfiric, caracterizată prin granule mari şi rotunjite de feldspat potasic, înconjurate de plagioclaz. Este utilizat ca material de construcţie şi de ornament. **R.** este răspîndit în formaţiile algonkiene ale scutului baltic din Karelia, în ale scutului ucrainean etc.

Rapallo, oraş în nordul Italiei, unde au avut loc, în repetate rînduri, tratative diplomatice. La **R.** a fost semnat, în aprilie 1922, un tratat între Germania şi U.R.S.S., prin care cele două state restabileau relaţii diplomatice; acest tratat a fost prima recunoaştere *de iure* a statului sovietic.

rápăn (FITOPAT.), boală a merilor şi perilor, provocată de ciuperca *Endostigme inaequalis*, care atacă frunzele, ramurile tinere şi fructele, făcînd să apară în locul atacat nişte formaţii cu aspect de crustă, de plută şi oprind sau încetinind astfel creşterea. **R.** se combate prin tratament cu fungicide.

rapél (fr. *rappel* „chemare, aducere înapoi") **1.** (TEHN.) Readucere, în poziţia iniţială sau într-o poziţie determinată, a unui sistem tehnic; readucere la valoarea iniţială sau păstrarea constantă a valorii unei anumite mărimi caracteristice cu ajutorul unei instalaţii sau al unui dispozitiv (ex. regulatorul centrifug Watt pentru menţinerea constantă a turaţiei unor mecanisme etc.). **2.** (MED.) Injectare, la un anumit timp după vaccinare, a unei noi cantităţi din acelaşi vaccin, cu scopul de a prelungi şi de a consolida imunitatea împotriva unei anumite infecţii. **R.** se practică în imunizarea împotriva febrei tifoide, variolei etc.

rapídă, sector al unui riu în care apa are o viteză mai mare decît în amonte şi în aval, datorită înclinării foarte mari a fundului albiei, provocată de obicei de prezenţa unor roci dure în acel sector.

Rapisardi, Mario (1844—1912), poet italian influenţat de tendinţele scientiste ale pozitivismului. A scris poemele filozofice: „Paligeneza" (1868), „Lucifer" (1877) şi „Iov" (1884), în care a preamărit omul şi patetica sa căutare a desăvîrşirii morale şi intelectuale în condiţiile conflictului acut dintre religie şi ştiinţă, poemul satiric alegoric „Atlantida" (1894), pamflet amar inspirat de situaţia social-politică a Italiei timpului său ş.a. Poet al ideilor generoase, legat de popor, **R.** a fost un exponent al romantismului umanitar care încheie Risorgimentul.

rápiţă 1. *Rapiţa colza (Brassica napus oleifera)*, plantă anuală din familia cruciferelor, cu rădăcina pivotantă şi cu tulpina ramificată, înaltă pînă la 1,7 m. Florile sînt de culoare galbenă-aurie, cu fecundaţia alogamă, mijlocită de insecte, iar fructul este o silicvă subţire, puţin curbată. Seminţele mici, negre-albăstrui, conţin 45—49% ulei, folosit în industria alimentară, a lacurilor şi a vopselelor. Se cultivă pentru producerea uleiului şi mai puţin ca plantă de nutreţ. În ţara noastră ocupă suprafeţe restrînse. **2.** *Rapiţa naveta (Brassica rapa oleifera)*, plantă anuală din familia cruciferelor, care, spre deosebire de rapiţa colza, are frunzele părcase şi fructul mai mic. Fiind mai rezistentă la ger, se cultivă, ca plantă oleaginoasă, în regiunile cu ierni aspre.

Rapiţă

rapórt[1] **1.** (FILOZ.) V. *relaţie.* **2.** (MAT., FIZ.) **a)** *Raportul a două numere a şi b,* cîtul împărţirii numărului *a* prin numărul *b*. Se notează cu simbolul $\frac{a}{b}$. **b)** *Raportul a două mărimi de aceeaşi natură,* raportul măsurilor a două mărimi, obţinute cu aceeaşi unitate de măsură. **c)** *Raportul anarmonic a patru numere a, b, c, d,* notat cu *(a, b, c, d)*, numărul $(a, b, c, d) = \frac{c-a}{c-b} : \frac{d-a}{d-b}$. — *Raportul anarmonic a patru puncte coliniare A, B, C, D,* notat cu *(A, B, C, D)*, numărul $(A, B, C, D) = \frac{AC}{BC} : \frac{AD}{BD}$. Noţiunea de *r.a.* este una dintre noţiunile fundamentale ale geometriei proiective şi invariantul cel mai important al transformărilor proiective. Se mai numeşte *dublu raport.* Sin. *biraport.* — *R. armonic,* raportul anarmonic a patru numere sau a patru puncte coliniare egal cu — 1:

$$\frac{c-a}{c-b} : \frac{d-a}{d-b} = -1;$$

$$\frac{AC}{BC} : \frac{AD}{BD} = -1.$$

3. (TEHN.) **a)** *Raport de compresiune,* raportul dintre presiunea unui fluid la sfîrşitul compresiunii (ex. amestecul combustibil în cilindrul unui motor cu combustie internă) şi presiunea aceluiaşi fluid la începutul compresiunii. **b)** *Raport de transmisiune,* raportul dintre turaţia sau viteza unghiulară a unui organ de maşină conducător (arbore, roată dinţată etc.) şi turaţia sau viteza unghiulară a organului de maşină, de acelaşi fel, condus. **4.** (ELT.) *Raport de transformare,* raportul dintre tensiunea la bornele înfăşurării de înaltă tensiune şi tensiunea la bornele de joasă tensiune ale unui transformator electric, la mersul în gol. La transformatoarele polifazate se consideră tensiunile de linie; la transformatoarele monofazate, *r. de t.* are o valoare apropiată de valoarea raportului dintre numerele de spire ale înfăşurărilor la care se referă *(r. de înfăşurare).*

rapórt[2] (DR.) **1.** Act întocmit de o comisie permanentă a Marii Adunări Naţionale cu privire la un proiect de lege sau la o problemă ce i se trimite spre studiere de către preşedintele Marii Adunări Naţionale. **2.** *Raport juridic,* raport social, reglementat pe plan juridic, între persoane care sînt titulare de drepturi şi obligaţii, a căror realizare poate fi asigurată prin intervenţia statului. *R.j.* ia naştere şi se desfăşoară pe baza normelor juridice şi în urma producerii faptelor juridice de care aceste norme leagă naşterea, modificarea sau stingerea lui. El constituie principala formă de transpunere în viaţă a normelor juridice. *R.j.* fac parte din suprastructura societăţii, fiind determinate atît de natura relaţiilor sociale care le condiţionează (ex. **r.j.** de proprietate este o expresie juridică a relaţiilor economice de proprietate), cît şi de tipul de drept căruia îi aparţin normele juridice care le reglementează. V. şi drept. **3.** *Obligaţie de raport succesoral,* obligaţia moştenitorilor descendenţi sau a soţului supravieţuitor aflat în concurs cu descendenţii de a readuce în moştenire bunurile pe care le-au primit prin donaţie de la cel care lasă moştenirea, dacă el nu i-a scutit de această obligaţie şi dacă ei nu au renunţat la moştenire. Este instituită spre a restabili egalitatea dintre aceşti moştenitori.

raportór (MAT.), instrument folosit pentru măsurarea unghiurilor, constituit dintr-o placă semicirculară împărţită în

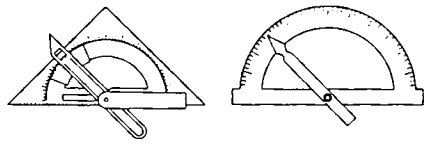

Raportoare

180° (grade sexazecimale) sau în 200^g (grade centesimale).

rapsód (gr. *rhapsodos,* din *rhaptein* „a coase, a îmbina" şi *ode* „cîntec") **1.** (În Grecia antică) Recitator pribeag, a cărui artă era superioară improvizaţiei mai vechi a *aedului* şi al cărui repertoriu era format cu deosebire din fragmente ale marilor epopei. **2.** Autor de lucrări epice de largă respiraţie, care evocă pagini impresionante din viaţa unui popor.

rapsodíe (MUZ.), piesă instrumentală, de cele mai multe ori de formă liberă, alcătuită din succesiunea unor motive și fragmente de melodii populare. **R.** se deosebește de fantezie printr-o mai mare libertate în expunerea și în prelucrarea temelor. Au scris **r.** Liszt, Dvořák, Lalo, Brahms, Enescu ș.a.

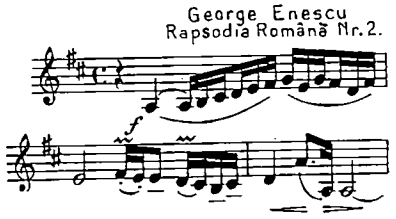

Rapsodie

Rarău, masiv muntos în Carpații Orientali, cuprins între valea Moldovei și valea Bistriței, format din șisturi cristaline, peste care stau depozite calcaroase mezozoice (Pietrele Doamnei, declarate monumente ale naturii). Pe versantul estic al **R.** se situează rezervația forestieră științifică Slătioara. În zona alpină sînt pășuni întinse. Altitudinea maximă: 1 653 m (vîrful **R.**). Important obiectiv turistic. Stațiune meteorologică de altitudine.

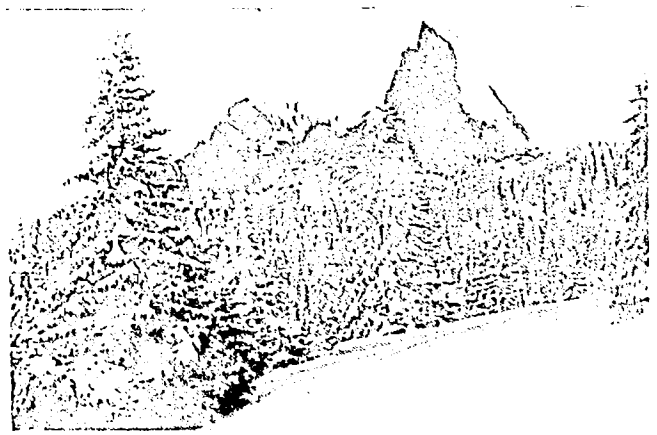
Vedere din munții Rarău

rarefiére (FIZ.), scădere a densității unui gaz dintr-un recipient. Se poate realiza prin îndepărtarea unei părți a gazului, prin mărirea volumului recipientului etc.

rásă (BIOL.), grup de populații în cadrul unei specii de microorganisme, de plante sau animale, caracterizate prin însușiri comune de ordin biochimic, fiziologic, morfologic, ecologic etc., fixate ereditar. **R.** se dezvoltă din varietăți, fiind trepte mai avansate în evoluția speciilor. Populațiile deosebite din punctul de vedere al locului și modului de trai și care nu prezintă între ele deosebiri morfologice constituie *r. ecologice* distincte. Uneori diferențierea ecologică a **r.** este mai profundă, ducînd la absența interfecundității dintre ele. **R.** ecologice prezintă numeroase specii de insecte și de alte animale, precum și unele specii de plante și de bacterii. Populațiile unei specii care se deosebesc morfologic și au un areal propriu constituie r. *geografice*; acestea ocupă areaIuri separate care se exclud reciproc. În sistematica animalelor, **r.** geografică este singura categorie sistematică de rang inferior speciei recunoscută oficial de congresele internaționale de zoologie și se notează cu *nomenclatură ternară* (ex. stavridul din Marea Neagră aparține rasei *Trachurus trachurus mediterraneus*). Una dintre **r.** geografice ale speciei, anume aceea descrisă din același loc de unde a fost descrisă și specia, poartă denumirea de **r.** geografică nominată, avînd al treilea nume identic cu al doilea (ex. pițigoiul moțat, *Parus cristatus cristatus*). Sin. *subspecie.* — (ZOOTEHN.), *R. ameliioratoare*, rasă formată în urma unei selecții artificiale sistematice, cu o productivitate ridicată, specializată pe un anumit tip de producție (lapte, lînă, carne, ouă etc.) și cu o mare valoare de prăsilă. Datorită calităților superioare, consolidate puternic, folosirea *r.a.* duce la ridicarea în masă a productivității **r.** locale asupra cărora se acționează. Pentru aceasta se folosesc masculii din *r.a.* de la care, mai ales în cazul folosirii însămînțărilor artificiale, se poate obține în timp scurt o descendență numeroasă cu caractere îmbunătățite. În țara noastră, la taurine au fost folosite, pe o scară largă, **r.** simmental și schwiz, merinos la ovine, marele alb și landras la porcine etc.

rascólnici (rus. *raskol* „schismă"), adepți ai unei mișcări religios-sociale din Rusia, care, împotrivindu-se înnoirilor aduse în domeniul cultului de patriarhul Nikon (1653—1660), s-au separat de biserica ortodoxă oficială și au creat așa-zisul „rit vechi". Protestul lor împotriva autocrației și a intensificării asupririi iobăgiste a îmbrăcat forma fanatismului, a izolării de cultură. **R.** s-au împărțit în două curente: *popovți* (cu preoți) și *bezpopovți* (fără preoți).

rase omenești, mari grupări umane caracterizate prin anumite caractere ereditare, care se referă la forma părului, pigmentația pielii, abundența pilozității, forma nasului și dispoziția nărilor, gradul de ortognatism, forma și dispoziția oaselor malare, direcția fantei palpebrale, forma pleoapei superioare etc.. **R.o.** reprezintă o expresie a variabilității speciei umane *(Homo sapiens)*, unitară prin originea și caracterele sale fundamentale morfo-fiziologice, dar variabilă din punctul de vedere al unor caractere de ordin secundar, determinate de variabilitatea spontană a patrimoniului ereditar și

diversitatea condițiilor geografice din cele mai vechi timpuri ale istoriei omenirii. Pentru aceste timpuri se admite un raport strîns între **r.o.** și arealul geografic. În antropologie, majoritatea autorilor consideră trei rase mari, subîmpărțite, la rîndul lor, în rase secundare: a) *rasa ecuatorială*, sau *australo-negroidă (melanodermă)*, cu rasele secundare: australoidă, veddoidă, melaneziană, negroidă, negrilă, bușmenoidă, etiopiană și dravidiană; b) *rasa eurasiatică*, sau *europoidă (leucodermă)*, cu rasele secundare: mediteraneană, nordică, est-europidă, alpină, dinarică, armenidă și turanidă; c) *rasa asiato-americană*, sau *mongoloidă (xantodermă)*, subîmpărțită în rasele secundare: arctică, nord-asiatică, extremasiatică, sud-asiatică, amerindiană, polineziană și ainos. În prezent, **r.o.** au pierdut din valoarea lor adaptivă, după cum a dispărut și legătura strînsă dintre **r.o.** și arealul geografic inițial. Migrațiile popoarelor, colonizările au dus la amestecul **r.** și la anularea sau atenuarea unor trăsături biogenetice. Datele antropologiei, etnografiei, istoriei etc. demonstrează lipsa de identitate între noțiunea pur biologică de *rasă* și noțiunile de ordin istoric, de *popor* și *națiune*.

rasism, teorie social-politică antiștiințifică și reacționară, care susține inegalitatea biologică și intelectuală a raselor umane. Într-un sens mai larg, termenul **r.** desemnează ansamblul concepțiilor potrivit cărora factorul determinant al procesului istoric l-ar constitui particularitățile rasiale ale oamenilor, lupta dintre rase. **R.** justifică inegalitatea socială, exploatarea, războaiele de cotropire, subjugarea unor popoare de către altele prin apartenența oamenilor la diferite rase, prin concepția potrivit căreia există rase „superioare", apte, în virtutea însușirilor biologice înnăscute, să atingă culmile civilizației și să domine rasele „inferioare", incapabile de dezvoltare. Deși ideea inegalității raselor umane a apărut încă în perioada expansiunii coloniale a țărilor europene (sec. XVI—XVII), ca o justificare a subjugării și exterminării popoarelor coloniale, **r.** ca doctrină s-a constituit și s-a răspîndit îndeosebi în epoca imperialismului. În perioada crizei generale a capitalismului, fascismul, urmărind canalizarea nemulțumirii maselor, abaterea lor de la lupta revoluționară, a ridicat **r.** la rangul de teorie fundamentală în sociologie, istorie, drept, politică și l-a instituit ca doctrină oficială a dictaturilor fasciste. Ideologii fasciști au avut ca precursori ai concepțiilor lor rasiste pe J. A. Gobineau și H. S. Chamberlain. Ideologii hitlerișți, printre care A. Rosenberg, au propagat teoria superiorității rasei nordice, germanice, pentru a justifica tendințele expansioniste și pretențiile la dominația mondială ale regimului fascist german, acțiunile de exterminare în masă a evreilor, a popoarelor slave și a altor popoare stigmatizate de ei ca „inferioare". **R.** stă la baza teoriilor și practicilor discriminatorii împotriva negrilor din S.U.A., precum și a politicii de „apartheid" a cercurilor reacționare conducătoare din Republica Sud-Africană, Rhodesia etc. În România burghezo-moșierească, **r.** a fost propagat de ideologi fasciști ca A.C. Cuza, Tr. Brăileanu, N. Roșu ș.a. și a stat la baza concepțiilor politice ale organizațiilor Garda de fier și L.A.N.C., devenind doctrină oficială în timpul dictaturii militare-fasciste. Inconsistența teoriilor rasiste este demonstrată de datele antropologiei științifice, care arată că toate rasele umane de astăzi reprezintă o singură specie biologică, *Homo sapiens*, că deosebirile dintre rase (culoarea pielii, forma părului, nasului etc.) privesc numai caracterele morfologice secundare, neavînd nici o influență asupra aptitudinilor intelectuale și posibilităților dezvoltării culturale ale diferitelor rase. Diferențele în ritmul dezvoltării civilizației la diferite popoare nu sînt legate de deosebirile biologice, ci sînt condiționate istoricește.

Rask, Rasmus Christian (1787—1832), lingvist danez. A fost profesor la Universitatea din Copenhaga. În aceeași vreme cu Fr. Bopp și J. Grimm a pus bazele lingvisticii comparate, prin descoperirea corespondențelor fonetice regulate dintre limbile indo-europene. Este primul lingvist care a analizat fenomenul mutației consonantice din limbile germanice, fenomen studiat apoi de J. Grimm. Op. pr.: „Cercetări asupra limbii vechi nordice, sau originea limbii islandeze" (1818).

Rasmussen, Knud (1879—1933), explorator polar originar din Groenlanda, fiul unui danez și al unei eschimose. A întreprins numeroase expediții în nordul Groenlandei și în Arctica americană, studiind viața eschimoșilor și problema originii lor. A realizat cea mai lungă expediție cu sănii trase de cîini din istoria Arcticii (în 1921—1924), plecînd din Groenlanda peste Strîmtoarea și Golful Hudson, de-a lungul țărmului nordic al Americii, pînă la Strîmtoarea Bering. A publicat numeroase cărți despre expedițiile sale și despre viața eschimoșilor.

Rasputin (Novîh), Grigori Efimovici (1872—1916), aventurier rus, favorit al familiei țarului Nicolaie al II-lea. Pretins „proroc și tămăduitor", a pătruns la curtea imperială, unde a avut o mare influență în rezolvarea treburilor statului. Rasputinismul a fost expresia totalei descompuneri a cercurilor conducătoare din Rusia țaristă. A fost ucis de monarhiști.

Rastatt *[răștat], tratatul de pace de la* ~, unul dintre tratatele de pace cu care s-a încheiat *războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei* (1701—1714). Prin pacea de la **R.** (1714), încheiată între Franța și Germania, împăratul german Carol al VI-lea a recunoscut dinastia Bourbonilor în Spania, iar Habsburgii au primit actualul teritoriu al Belgiei, precum și posesiunile franceze și spaniole din Italia.

Rastrelli, Bartolomeo (1700—1771), arhitect rus de origine italiană. Cel mai de seamă reprezentant al barocului rus. Fiu al sculptorului Carlo Bartolomeo, **R.** a venit cu acesta la Petersburg în 1716. Din 1730

a reconstruit numeroase edificii, adaptîndu-le vechii tradiţii arhitecturale ruseşti. Printre creaţiile sale se numără: extinderea palatului mare de la Petrodvoreţ (1747—1752), reconstrucţia palatului Ecaterinei, a pavilionului „Ermitaj" şi construcţia pavilionului „Grot" la Ţarskoe Selo (1749), complexul mănăstirii Smolnîi (1748). Ultima sa creaţie importantă a fost Palatul de iarnă din Leningrad (1754—1762).

Rastu, liman fluviatil în lunca Dunării (24,84 km²), situat între Calafat şi Bistreţ. Adîncimea maximă: 1 m. Datorită digului construit pe malul Dunării, lacul a fost izolat de apele fluviului.

raşél (IND. TEXT.), maşină de tricotat rectilinie, echipată cu două sisteme de ace cu limbă. Cu ajutorul ei se obţin tricoturi din urzeală cu legături caracteristice, numite *tricoturi raşel.*

răşpel (TEHN.) **1.** Sculă aşchietoare acţionată manual şi folosită la prelucrarea pieselor din materiale nemetalice.

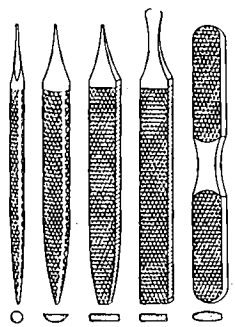

Raşpele

2. Pilă cu dantură foarte mare (batardă), folosită la prelucrarea metalelor moi.

ratacénsi, trib dac din nordul Daciei, menţionat de geograful Ptolemeu (sec. II e.n.).

rata plusvalorii, raportul procentual dintre plusvaloare şi capitalul variabil. Se calculează după formula: $\frac{p}{v} \cdot 100$ şi exprimă gradul de exploatare a proletariatului de către capitalişti. — *R. anuală a plusvalorii,* raportul dintre cantitatea totală a plusvalorii create în decursul unui an şi capitalul variabil avansat. La aceeaşi mărime a capitalului variabil avansat şi la aceeaşi rată a plusvalorii, *r.a. a p.* este direct proporţională cu numărul de rotaţii ale capitalului variabil avansat şi indică eficacitatea lui.

rata profitului, raportul procentual dintre plusvaloare şi întregul capital avansat. Se calculează după formula: $\frac{p}{c+v} \cdot 100$. Este influenţată direct proporţional de rata şi masa plusvalorii şi invers proporţional de compoziţia organică a capitalului, de asemenea, de variaţia productivităţii muncii în ramurile producătoare de capital constant şi de viteza de rotaţie a capitalului. **R.p.,** este mai mică decît rata plusvalorii şi are o tendinţă de scădere datorită creşterii compoziţiei organice a capitalurilor. În economia capitalistă există cauze care duc, pe de o parte, la scăderea **r.p.,** iar pe de altă parte la creşterea masei profitului, deci contracarînd tendinţa de scădere. De exemplu, printre factorii care se opun acestei tendinţe de scădere sînt: ridicarea gradului de exploatare a muncitorilor, reducerea salariului sub valoarea forţei de muncă, ieftinirea elementelor capitalului constant, proporţiile suprapopulaţiei relative, comerţul exterior, creşterea capitalului pe acţiuni.—*R. medie a profitului,* raportul dintre cantitatea totală a plusvalorii create de clasa muncitoare şi capitalul total avansat de clasa capitaliştilor în toate sferele şi ramurile economiei capitaliste. Compoziţia organică a capitalului, diferită de la o ramură de producţie la alta, determină ca la capitaluri egale să existe rate diferite ale profitului. Cu toate acestea, datorită concurenţei dintre ramuri, prin migraţiunea stihinică a capitalurilor din ramurile în care există o rată joasă a profitului în cele unde există o rată ridicată a profitului, se formează *r.m. a p.,* astfel încît, prin procesul redistribuirii plusvalorii între capitaliştii din diferite ramuri de producţie, la capitaluri egale se obţin profituri egale. Egalizarea ratei profitului este o lege obiectivă a economiei capitaliste, care acţionează pe ansamblul economiei pe perioade mai îndelungate. V. şi profit mijlociu.

ratatinăre (ANAT.), proces de deformare a ţesuturilor, a celulelor etc., care se caracterizează prin încreţirea acestora ca urmare a unor tulburări metabolice, în special datorită scăderii concentraţiei apei din celule (ex. **r.** celulară).

rátă (CONT.), parte eşalonată dintr-o datorie sau dintr-o obligaţie care urmează să fie plătită sau distribuită la un termen dinainte fixat.

ratéu (MAŞ.), defect de funcţionare a unui motor cu electroaprindere, care constă în arderea unei părţi din amestecul combustibil în conducta de evacuare şi care este consecinţa arderii incomplete a amestecului combustibil în cilindrul motorului.

Rathenau, Walther (1867—1922), om politic german, de orientare liberală. Ca ministru de externe al Germaniei (1922), a participat la Conferinţa de la Genova şi a semnat tratatul de la Rapallo. A fost asasinat de teroriştі naţionalişti.

ratiéră (IND. TEXT.), mecanism de antrenare a iţelor la războiul de ţesut mecanizat, care efectuează ridicarea şi coborîrea iţelor în ordinea corespunzătoare legăturii ţesăturii.

ratificáre (lat. *ratus* „sigur" şi *facere* „a face"; DR.), act prin care un stat îşi manifestă acordul de a fi parte la un tratat. **R.** este de competenţa organelor de stat prevăzute în Constituţie şi se comunică celorlalte state participante prin instrumente de ratificare. În Republica Socialistă România, tratatele care implică modificarea legilor se ratifică de către Marea Adunare Naţională, iar celelalte de către Consiliul de Stat.

ratinăre (IND. TEXT.), operaţie de finisare prin care fibrele scămoşate de pe suprafaţa ţesăturilor de lînă se strîng şi se răsucesc în noduri sau se aranjează în valuri.

Ratisbona, numele latin al oraşului Regensburg (R.F. Germană). Între 1663 şi 1806, aici s-a aflat sediul permanent al

Dietei *Sfîntului imperiu roman de națiune germană.*

ratite (ZOOL.) v. **acarinate.**

Ratke, Wolfgang (cu numele latinizat *Ratichius*) (1571—1635), pedagog german, unul dintre întemeietorii d i d a c t i c i i, alături de J.A. Komenský. A preconizat principiul intuiției și învățămîntul laic de stat în limba maternă.

Ratzel *[rátsəl]*, Friedrich (1844—1904), etnograf și geograf german. A fost profesor la München și Leipzig. A călătorit prin Europa vestică și centrală și prin America de Nord. A scris numeroase lucrări, care cuprind un mare volum de material faptic din diferite ramuri ale geografiei, dar prin concepția neștiințifică, potrivit căreia dezvoltarea economică, orînduirea politică și specificul cultural ale unei țări depind de condițiile fizico-geografice și de înclinațiile înnăscute ale „rasei" a pus bazele a n t r o p o g e o g r a f i e i și g e o p o l i t i c i i. Tezele sale despre „legile spațiale ale istoriei" și despre „stat ca organism biologic" au fost folosite de cercurile imperialiste în justificarea politicii lor de expansiune. Op. pr.: „Antropogeografia" (2 vol., 1882—1891), „Geografia politică" (1897), „Pămîntul și viața" (2 vol., 1901—1902).

Raț, Giurgiu (Gheorghe), căpitan, sîrb de origine, în serviciul lui M i h a i V i t e a z u l și R a d u Ș e r b a n. S-a remarcat în timpul campaniilor din Transilvania ale celor doi domni. În timpul domniei lui Radu Șerban a ocupat dregătoriile de mare comis și mare ban. A murit în bătălia de la Brașov (1611) dintre Radu Șerban și Gabriel Báthory, principele Transilvaniei.

rață, nume dat mai multor specii de păsări din ordinul anseriformelor, de talie mijlocie sau mare, cu trunchi scurt și

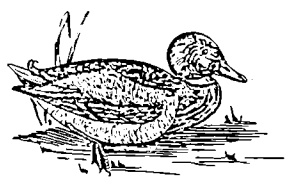

Rață sălbatică

îndesat, cu picioare scurte deplasate în partea posterioară a trunchiului, cu cioc lățit. Masculul este de obicei mai viu colorat. La *rața sălbatică mare (Anas platyrhynchos)*, masculul are capul de culoare verde cu luciu metalic, în jurul gîtului un guler alb îngust, pieptul brun-roșcat și coada albă, iar femela este de culoare brună, stropită cu pete mai întunecate. Se vînează. *R. sălbatică mare* este strămoșul celor mai multe rase de *rațe domestice*, care prezintă o mare varietate de rase, deosebindu-se între ele prin colorația penajului, poziția corpului, însușiri productive etc. Unele rase de *r. domestice* sînt specializate pentru producția de carne (ex. peking, rouen, aylesbury, leșească), altele pentru producția de ouă (ex. alergătoare indiană, campbell), iar unele sînt crescute cu scop decorativ (ex. cayuga, pitică, mandarină etc.). În țara noastră sînt mai răspîndite rasele peking și campbell.

rață (ZOOTEHN.), varietate de oi cu lînă groasă aparținînd

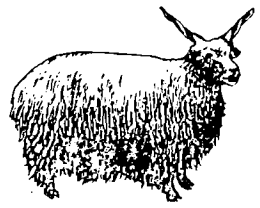

Rață

rasei t u r c a n ă, de care se deosebește prin coarnele răsucite în formă de tirbușon, orientate lateral și înapoi. Este crescută în număr restrîns în regiunea Banat.

rație[1] (MAT.), număr constant care se adaugă la un termen al unei p r o g r e s i i a r i t m e t i c e, respectiv număr constant cu care se înmulțește un termen al unei p r o g r e s i i g e o m e t r i c e pentru a obține termenul următor. — *Medie și extremă r.*, mod de împărțire a unui segment de dreaptă AB printr-un punct M, astfel încît $AM^2 = AB \cdot MB$.

rație[2] **1.** (FIZIOL.) *Rație alimentară*, cantitate de hrană, avînd o anumită compoziție, necesară unui om pe un timp determinat. Se calculează după norme speciale, stabilite în raport cu starea fiziologică a individului și cu condițiile de mediu. Ea trebuie să aibă o valoare energetică corespunzătoare și să acopere cerințele organismului în proteine, lipide, glucide, elemente minerale și vitamine. **2.** (ZOOTEHN.) *Rație de hrană*, cantitate de nutreț dată unui animal timp de 24 de ore și menită să asigure necesarul de substanțe nutritive în vederea obținerii producției urmărite. În alimentația rațională, *r. de h.* trebuie să ofere o hrănire completă în funcție de specie, vîrstă, sex, greutate vie și tipul de producție.

rațional (MAT.) **a)** *Număr rațional* v. *număr.* **b)** *Expresie rațională în raport cu anumite litere*, expresie în care literele respective sînt legate numai prin operațiile de adunare, scădere, înmulțire și împărțire. Expresiile raționale pot fi *întregi* $\left(\text{ex. } 2x - \frac{5}{2}\right)$ și *fracționare* $\left(\text{ex. } \frac{5v^2 - a}{2x + 1}\right)$. **c)** *Funcție rațională întreagă*, funcție definită de o expresie rațională întreagă, adică de forma

$$f(x) = a_0x^m + a_1x^{m-1} + \ldots + a_{m-1}x + a_m,$$

unde $a_0, a_1, \ldots, a_m$ sînt numere date, iar m un număr natural, deci exprimată printr-un polinom de grad m. **d)** *Funcție rațională fracționară*, funcție definită de o expresie rațională fracționară, adică de forma

$$f(x) = \frac{b_0x^n + \ldots + b_n}{c_0x^p + \ldots + c_p},$$

unde $b_0, b_1, \ldots, b_n$ și $c_0, c_1, \ldots, c_p$ sînt numere date, iar n și p numere naturale, deci exprimată prin raportul a două polinoame. **e)** *Curbă rațională*, curbă ale cărei ecuații parametrice sînt de forma

$$x(t) = \frac{P(t)}{R(t)} \text{ și } y(t) = \frac{Q(t)}{R(t)},$$

unde $P(t)$, $Q(t)$ și $R(t)$ sînt polinoame în t (ex. cercul). Se numește și *curbă unicursală.* **f)** *Suprafață rațională*, suprafață care admite o reprezentare biunivocă și birațională pe un plan (ex. cuadricele).

rațiónalism (FILOZ.) **1.** Concepție care recunoaște ca singură sursă a cunoașterii autentice și certe rațiunea. **R.** consideră că simțurile pot oferi numai cunoștințe confuze sau nesigure (Platon, Descartes, Spinoza); necesitatea și universalitatea proprie cunoașterii științifice nu pot proveni din experiența senzorială, ci numai dintr-o intuiție a rațiunii (Descartes) sau din formele aprioric ale intelectului (Kant). În acest sens, **r.** se opune e m p i r i s m u l u i. Rupînd cunoașterea rațională de cea senzorială, care realizează contactul nemijlocit al subiectului cu lumea materială, **r.** duce în cele din urmă la idealism, fie sub forma concepției potrivit căreia realitatea obiectivă nu poate fi cunoscută, obiectul cunoașterii fiind construit de subiectul însuși (Kant), fie sub forma concepției potrivit căreia realitatea este identică sau de aceeași natură cu rațiunea, cu alte cuvinte este de natură spirituală (Platon, Hegel). **R.** se manifestă și sub forma exagerării rolului rațiunii în dezvoltarea socială, în diferite sfere ale activității omenești. Astfel, în *psihologie*, **r.** constă în absolutizarea rolului funcțiilor intelectuale în dauna afectivității, a voinței etc.; în *etică*, în absolutizarea motivelor raționale ale conduitei; în *estetică*, în afirmarea caracterului pur intelectual al creației, ca și al receptării operei de artă. **2.** Încredere în rațiune, în capacitatea acesteia de a cunoaște realitatea. **R.** este legat de convingerea că realitatea are un caracter legic, ordonat. În acest sens, **r.** se opune i r a ț i o n a l i s m u l u i sub toate formele sale, inclusiv misticismului religios. Reprezentanți ai acestei poziții au fost filozofi premarxiști ca Descartes, Spinoza, materialiștii francezi din sec. al XVIII-lea (Holbach, Helvétius, Diderot), exponenți ideologici ai intereselor burgheziei în ascensiune. Forma superioară a **r.** o reprezintă filozofia marxistă, care ține seama de dialectica momentului senzorial și a celui rațional din procesul cunoașterii, depășind atît unilateralitatea empirismului, cît și pe aceea a vechiului raționalism. Ea dezvăluie rădăcinile sociale ale iraționalismului și misticismului, arătînd că acestea trebuie căutate în dominația forțelor sociale spontane, oarbe și neînțelese asupra oamenilor, generată de proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. **R.** marxist implică afirmarea legilor obiective ale istoriei, a posibilității cunoașterii lor și, pe această bază, a convingerii că oamenii pot supune controlului lor rațional procesul propriei lor vieți sociale.

rațiónalizáre[1] **1.** (MAT.) Transformare a unei fracții avînd ca numitor o expresie algebrică irațională într-o fracție egală, cu numitor rațional (ex.:

$$\frac{8}{\sqrt{5}+\sqrt{2}} = \frac{8(\sqrt{5}-\sqrt{2})}{(\sqrt{5}+\sqrt{2})(\sqrt{5}-\sqrt{2})} = \frac{8(\sqrt{5}-\sqrt{2})}{5-2} = \frac{8(\sqrt{5}-\sqrt{2})}{3}).$$

2. (FIZ., METR.) Operație de înlăturare a factorului 4π din unele formule de electromagnetism, prin alegerea convenabilă a unităților de măsură (factorul 4π reprezintă unghiul solid total exprimat în unități naturale, steradiani). Formelor raționalizate sau neraționalizate de scriere a formulelor le corespund sisteme de unități de măsură raționalizate, respectiv neraționalizate. Sistemele de unități CGSε_0, CGSμ_0 și MKSA se dau în ambele forme; sistemul SI cuprinde numai unități raționalizate. Unele unități de măsură nu diferă de la un sistem neraționalizat la unul raționalizat (ex. amperul, voltul), altele însă diferă (ex. unitatea de măsură a intensității cîmpului magnetic în sistemul MKSA neraționalizat este milioerstedul, iar în sistemul MKSA raționalizat amperspira pe metru, $1\frac{\text{A. sp}}{\text{m}} = 4\pi$ mOe). **R.** simplifică formulele și ușurează folosirea lor.

rațiónalizáre[2] (EC.) **1.** *Raționalizarea producției*, organizarea sistematică și perfecționarea procesului de producție prin norme și metode raționale, avînd ca urmare folosirea mai eficientă a resurselor de producție existente, sporirea producției, îmbunătățirea calității produselor, creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost. *R.p.* se poate realiza prin măsuri de perfecționare a structurii producției, măsuri de îmbunătățire a utilajelor și a folosirii lor, precum și a materiilor prime, materialelor, combustibilului, prin organizarea mai bună a muncii și producției etc. **2.** *Raționalizarea consumului*, reglementarea consumului materiilor prime, materialelor, combustibilului, energiei electrice, semifabricatelor etc., după metode și principii raționale, în scopul reducerii consumurilor tehnologice, a pierderilor rezultate din transport, manipulare, rebuturi etc., a pierderilor provocate din utilizarea unor materiale necorespunzătoare procesului tehnologic din punctul de vedere al calității sau dimensiunilor etc.

rațiónament, formă logică fundamentală; act prin care gîndirea, pornind de la cunoștințe date, derivă din acestea cunoștințe noi. Ca înlănțuire de judecăți, **r.** are față de n o ț i u n e și j u d e c a t ă o structură logică mai complexă. **R.** este o i n f e r e n ț ă mediată, întrucît trecerea de la o cunoștință anterioară la cunoștința nouă nu are loc direct, ci prin intermediul unei a treia judecăți. **R.** se compune din: 1) *consecință* (judecata derivată, *concluzia r.*); 2) *argumente* (judecăți din care se face derivarea, *premisele r.*); 3) *inferență* (operația logică de derivare). Valabilitatea cunoștinței cuprinse în concluzie depinde de certitudinea cunoștințelor exprimate în premise. Concluzia este o judecată adevărată dacă și numai dacă **r.** se supune atît condiției materiale (caracterul adevărat al premiselor), cît și celei formale (respectarea legilor logice de derivare). În logica clasică se deosebesc: 1) *r. deductive*, în care operația logică pornește de la general (în premise) și ajunge la ceea ce cade sub acest general (în concluzie); 2) *r. inductive*, în care operația logică este mișcare de la cazuri particulare la general sau esen-

țial, de la fapte la concepte. Avînd la bază observația și experimentul, inducția științifică merge la stabilirea cauzelor, a rațiunii suficiente a fenomenelor. Pentru aceasta, inferența are ca mijloc de generalizare, în inducția științifică, metodele inductive de cercetare a cauzalității. Importanța **r.** inductive pentru întreaga știință a făcut ca studiul lor să se constituie într-o ramură deosebită a logicii, *logica inductivă*. (v. inducție); 3) *r. transductive* (sau *traductive*), în care punctul de pornire și punctul terminus al operației logice se află la același grad de generalitate. După felul judecăților din care se compun, **r.** deductive sînt de mai multe feluri: 1) silogismele categorice, **r.** deductive formate din trei judecăți de predicație; 2) **r.** ipotetice, în care intervin judecăți ipotetice; 3) **r.** disjunctive, în care intervin judecăți disjunctive; 4) **r.** disjunctive-ipotetice (lematice), compuse din judecăți ipotetice și disjunctive. **R.** ipotetice sînt de două feluri: 1) **r.** ipotetice-ipotetice (ipotetice pure); 2) **r.** ipotetice-categorice. Un tip deosebit de **r.**, care are o mare aplicabilitate în matematică, este r. *prin recurență* (v. și inducție completă). **R.** prin analogie este un tip de **r.** transductiv, prin care, pe baza asemănării dintre două obiecte în ceea ce privește o serie de note, se conchide apartenența unor note noi la al doilea obiect, note care au fost constatate la primul, dar necunoscute pînă acum la al doilea. **R.** prin analogie se caracterizează prin aceea că inferența asupra noii însușiri se bazează pe relația presupusă necesară dintre însușirile comune cunoscute și noua însușire. Cu toate că **r.** prin analogie este cel mai puțin cert, valoarea lui este mare, fiind un punct de plecare în generalizări științifice. **R.** de relație constituie un alt tip al **r.** transductive, care se compun din judecăți de relație. În **r.** de relație, conchiderea se fundamentează pe proprietățile relațiilor ce se enunță între termenii judecăților de relație. Studiul **r.** de relație constituie un important capitol al *logicii relațiilor*. V. și deducție; inducție; silogism.

Rațiu, Ioan (1828—1902), unul dintre conducătorii luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania, participant la revoluția din 1848. În 1863—1864 a fost deputat și secretar al Dietei Transilvaniei din Sibiu. Adversar al pactului dualist austro-ungar, **R.** a fost unul dintre inițiatorii *Pronunciamentului de la Blaj din 1868* și al *Memorandumului din 1892* și unul dintre întemeietorii Partidului național român din Transilvania (1881), al cărui președinte a fost între 1892 și 1902. A fost conducătorul delegației, formată din 300 de români, care trebuia să prezinte împăratului, la Viena, textul Memorandumului din 1892. Judecat și condamnat la doi ani închisoare, a fost eliberat după 15 luni, în urma protestelor opiniei publice din țară și din străinătate.

rațiúne 1. Treapta a doua, superioară, a cunoașterii, numită și treapta rațională sau a gîndirii abstracte, caracterizată prin faptul că operează cu noțiuni, judecăți și raționamente; la nivelul ei se sesizează esența obiectelor și proceselor din natură și din societate, se descoperă cauzele și legile acestora. Ea se află într-o strînsă corelație dialectică cu treapta senzorială a cunoașterii. **2.** Moment al treptei raționale a cunoașterii opus intelectului. Activitatea gîndirii se realizează în două etape: etapa intelectului, în care se identifică, adică se stabilesc ideile ca de sine stătătoare, și etapa rațiunii, în care se realizează raportarea dialectică a acestor idei. Conexiunea dialectică a ambelor etape este necesară, deoarece intelectul în afara **r.** duce la fixitatea absolută a abstracțiilor, la determinarea lor ca date prime și ireductibile, iar **r.** în afara intelectului duce la anihilarea raportării dialectice prin însăși lipsa relatelor (termenii relației), iar prin aceasta la absolutizarea procesului, adică la conceperea sa ca fiind doar abstract-unilateral. Ambele deformări duc inevitabil la idealism, prin considerarea, ca fundament al cunoașterii și al realității, a abstracțiilor ca atare sau a procesului ca atare. Problema raportului intelect-rațiune a ocupat un loc central în filozofie, începînd cu Aristotel; reluată în filozofia clasică germană (Kant, Hegel), ea a primit o rezolvare consecvent științifică în operele clasicilor marxism-leninismului.

„Rațiunea", revistă de orientare raționalist-ateistă a liber-cugetătorilor români, organ al Asociației științifice de educație pozitivă. A apărut la București între 1911 și 1914. Pe lîngă propaganda ateistă a preconizat despărțirea bisericii de stat, laicizarea învățămîntului, votul universal. Printre colaboratorii ei se numărau și militanți ai mișcării socialiste.

rațiune suficientă, *legea rațiunii suficiente*, lege, principiu fundamental al gîndirii, alături de legile (principiile) identității, noncontradicției și terțului exclus. Se formulează astfel: „Orice enunț are un temei". Principiul **r.s.** își manifestă acțiunea la nivelul procesului de gîndire, prin cerința ca orice afirmație sau negație, pentru a fi acceptată, să fie dovedită, adică să se arate temeiul, rațiunea în virtutea căreia ea trebuie acceptată. Principiul **r.s.** guvernează ordinea ideilor, procesul demonstrației și constituie reflectarea, la nivel logic, a conexiunii obiective, a dependenței cauzale dintre fenomenele materiale. Legea a fost utilizată încă de Aristotel, dar primul care i-a dat o formulare explicită a fost G.W. Leibniz. Rațiunea, temeiul poate fi: 1) *rațiune necesară, dar nu suficientă*, pentru susținerea unei teze; 2) *rațiune necesară și suficientă*, atunci cînd temeiul enunțat este unica rațiune pe baza căreia putem accepta teza enunțată și în același timp nu este nevoie de nimic altceva în afara acestui temei pentru a susține teza respectivă; 3) *rațiune suficientă*, atunci cînd teza poate fi acceptată pe baza temeiului enunțat, fără ca acesta să fie unica rațiune posibilă

pentru acceptarea tezei. Acest ultim fel de întemeiere se impune ca cerinţă a principiului **r.s.** în mod general în actul demonstraţiei logice.

Rauch, Christian Daniel (1777—1857), sculptor german. Format în ambianţa sculpturii academice (cu studii la Berlin şi la Roma), **R.** s-a afirmat ulterior ca un precursor al romantismului, realizînd mai multe monumente de mari proporţii în bronz, impresionante prin elanul concepţiei, prin amploarea formelor şi prin desăvîrşirea execuţiei (monumentele generalilor Blücher, York, Gneisenau, monumentul lui Frederic cel Mare etc.).

Ravel, Maurice (1875 — 1937), compozitor francez. Elev al lui Bériot, Pessard, Gédalge şi Fauré la Conservatorul din Paris. Personalitate originală, s-a impus încă de la primele lucrări. Fineţea, verva şi lirismul discret al artei sale, virtuozitatea orchestraţiei l-au situat la loc de frunte în muzica contemporană, ca exponent al spiritului francez, continuator al tradiţiilor lui Couperin şi Rameau. Printre cele mai cunoscute lucrări ale lui **R.** se

M. Ravel

numără baletul „Daphnis şi Chloe" (1909), piesele orchestrale, de o rară vigoare coloristică, „Pavana pentru o infantă defunctă" (1899), „Rapsodia spaniolă" (1907), „Valsul" (1919), „Bolero" (1928), „Jocuri de ape" (1901) pentru pian, cele două concerte pentru pian, cvartetul de coarde (1903), piesele vocale, unele inspirate din folclorul grecesc şi evreiesc, rapsodia pentru vioară „Tzigane" (1924), „Valsuri nobile şi sentimentale" (1911), „Mormîntul lui Couperin" (1917).

ravénă, formă negativă de relief rezultată din eroziunea în adîncime a apelor provenite din precipitaţii, cu aspect de vale strîmtă care prezintă versanţi abrupţi, profil longitudinal sinuos şi neregulat. **R.** sînt caracteristice zonelor deluroase alcătuite din roci sedimentare friabile.

Ravenna, oraş în nordul Italiei, situat în apropiere de ţărmul Mării Adriatice. 124 450 loc. (1964). Industrie alimentară, textilă, chimică. Important centru de cultură şi artă cu numeroase monumente datînd din mai multe epoci: mausoleul Galla Placidia (sec. V), cu un valoros ansamblu de mozaicuri bizantine, palatul şi mausoleul regelui ostrogot Teodoric (sec. VI), bazilica Apollinare Nuovo (începutul sec. VI), biserica San Vitale (sec. VI), măreţ monument de plan central octogonal decorat cu mozaicuri celebre (excepţionale sînt reprezentările cortegiilor imperiale în frunte cu Justinian şi Teodora), bazilica San Apollinare în Classe (sec. VI), decorată cu fresce şi mozaicuri, mormîntul lui Dante Alighieri etc. — *Istoric.* Vechi oraş etrusc, cucerit de romani în sec. I î.e.n. Reşedinţă principală a împăraţilor romani (din 402) şi capitală a regatului ostrogot (din 493). Cucerit de bizantini (540), a devenit centrul Exarhatului cu acelaşi nume (568—751). Ocupat de longobarzi, a fost cucerit apoi de franci (754), care l-au donat papii (756), devenind domeniu pontifical (cu excepţia sec. al XV-lea, cînd a fost ocupat de Veneţia); în 1860 oraşul Ravenna a intrat în componenţa regatului italian.

Rawalpindi, capitala Pakistanului, situată în Pakistanul de Vest, pe un afluent al Indului. 430 000 loc. (1964). Industrie textilă (bumbac, lînă, mătase), de prelucrare a petrolului, chimico-farmaceutică, alimentară etc. Centru comercial, nod feroviar şi rutier, aeroport. Se află situat pe drumul de legătură dintre Afganistan şi India. **R.** este o capitală provizorie; în apropiere de Rawalpindi se construieşte noua capitală a ţării, *Islamabad.*

Rawlinson */ró: linsn/*, Henry (1810—1895), orientalist englez. Pe baza studiului inscripţiilor cuneiforme, a reuşit să stabilească principiile de bază ale descifrării textelor caldeene şi asiriene. Op. pr.: „Inscripţiile cuneiforme din Asia de vest" (5 vol., 1861—1884).

rayl (METR.), unitate de măsură a impedanţei acustice specifice în sistemul CGS, egală cu 1 dyn·s/cm^3.

Rayleigh */réili/*, John William Strutt (1842—1919), fizician englez. A fost profesor

J. W. S. Rayleigh

la Universitatea din Cambridge şi membru al Societăţii Regale din Londra. Principalele lucrări ale lui **R.** se referă la radiaţie. Pornind de la ipoteza echipartiţiei energiei, **R.** a obţinut (în 1900) o formulă a intensităţii radiaţiei, care concordă cu datele experimentale înspre lungimile de undă mari, dar nu concordă pentru lungimile de undă mici (fapt cunoscut sub numele de *catastrofa din ultraviolet*). A studiat propagarea undelor (stabilind expresiile vitezei de grup şi presiunii de radiaţie) şi împrăştierea luminii în atmosferă (explicînd culoarea cerului). Făcînd determinări precise asupra densităţii gazelor, **R.**, împreună cu W. Ramsay, a reuşit (în 1895) să descopere un nou gaz, *argonul.* Premiul Nobel (1904).

Raymond */remõ/*, numele mai multor conţi de Toulouse, dintre care cel mai cunoscut este *R. al IV-lea, de Saint-Gilles* (1093—1105), conducătorul cavalerilor provensali participanţi la prima cruciadă.

razachie (VITICULT.), soi românesc de viță de vie cu struguri cilindroconici și boabe uniforme, albe (**r.** albă) sau roșii (**r.** roșie), cultivat pentru producerea strugurilor de masă.

Razachie

Fiind depășit de alte soiuri cu însușiri superioare, nu este raionat în țara noastră. Prezintă însă interes pentru lucrările de selecție.

rază 1. (MAT.) a) *Raza unui cerc sau a unei sfere*, distanța constantă de la centru la un punct oarecare al cercului, respectiv al sferei. b) *Raza vectoare a unui punct din plan sau din spațiu față de pol*, una dintre coordonatele polare ale unui punct, egală cu distanța dintre pol și punctul respectiv.

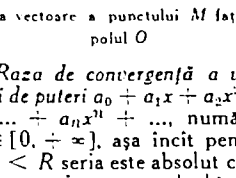

Raza vectoare a punctului *M* față de polul *O*

c) *Raza de convergență a unei serii de puteri* $a_0 + a_1x + a_2x^2 + \ldots + a_nx^n + \ldots$, numărul $R \in [0, +\infty]$, așa încît pentru $|x| < R$ seria este absolut convergentă, iar pentru $|x| > R$, divergentă. d) *Raza de curbură într-un punct P al unei curbe plane sau strîmbe*, limita raportului dintre arcul de curbă cuprins între un punct *P* dat și un punct mobil ale unei curbe plane sau strîmbe și unghiul dintre tangentele la curbă în cele două puncte, cînd punctul mobil tinde către *P*. Ea este egală cu raza cercului de curbură (osculator) la curbă în punctul considerat. e) *Raza de torsiune într-un punct P al unei curbe strîmbe*, limita raportului dintre arcul de curbă cuprins între un punct *P* dat și un punct mobil ale unei curbe și unghiul dintre planele osculatoare în cele două puncte, cînd punctul mobil tinde către *P*. 2. (REZ. MAT.) *Rază de inerție*, mărime convențională, avînd dimensiunile unei lungimi, egală cu rădăcina pătrată a raportului dintre momentul de inerție al unui corp și masa totală a corpului, sau dintre momentul de inerție al unei suprafețe și aria ei. 3. (HIDROTEHN.) *Rază hidraulică*, mărime geometrică utilizată în calculele hidraulice, a cărei valoare este egală cu raportul dintre dublul ariei secțiunii transversale a unui curent de fluid și semiperimetrul udat al conductei (albiei) prin care curge fluidul. 4. (FIZ.) Fascicul paralel îngust dintr-o radiație ondulatorie sau corpusculară, cu secțiunea constantă și neglijabilă în raport cu dimensiunile sistemului fizic în care se propagă (ex. **r.** luminoasă, **r.** electronică, **r.** moleculară). Deoarece numeroase radiații (ex. cele electromagnetice cu lungime de undă mică, cele corpusculare) sînt constituite din fascicule de **r.** mai mult sau mai puțin divergente, termenii de *radiație* și de *raze* se folosesc pentru aceste cazuri cu aceeași accepție (ex. raze X, raze catodice, raze atomice etc.). În fenomenul dublei refracții prin cristale uniaxe există două **r.** luminoase care poartă denumiri speciale: *r. ordinară*, care se propagă în cristalul birefringent după legile obișnuite ale refracției, și *r. extraordinară*, care nu respectă legile refracției; ambele **r.** sînt total polarizate, avînd planele de polarizație perpendiculare între ele. V. și r a d i a ț i e. — (MED.) *Raze milogenetice*, radiații ultraviolete care se presupune că ar fi eliberate de celulele în activitate și ar stimula înmulțirea celulelor vecine.

Razelm, complex lagunar, situat pe litoralul românesc al Mării Negre (731 km²), format, în timpuri istorice, prin bararea de către cordoane litorale a vechiului golf *Halmyris*. Complexul **R.** este format din două grupe: una nordică, a lacurilor cu apă dulce, care sînt alimentate de apele rîurilor și comunică cu marea prin Gura Portiței (Razelm, 394 km²), și una sudică, a lacurilor cu ape sărate (Sinoe, Zmeica), care primesc apă din mare prin Gura Periteasca. Adîncimea maximă: 3 m (Lacul **R.**) Prin canalele *Dunavăț* și *Dranov*, **R.** comunică cu brațul Sf.-Gheorghe. Importanță piscicolă.

Razin, Stepan Timofeevici (?—1671), conducătorul războiului țărănesc antifeudal din Rusia (1670—1671), cazac de pe Don. Învins de armatele țariste, **R.** s-a retras cu resturile armatei țărănești spre Don, dar, la Kagalnik, a fost prins, prin trădare, de către căzăcimea bogată și predat autorităților țariste; a fost executat la Moscova.

raznocinți (rus. *razno* „diferit" și *cin* „grad, categorie"), denumire a intelectualității care s-a format în Rusia, începînd din sec. al XVIII-lea, din rîndurile funcționărimii, ale micii burghezii, ale negustorimii și ale țărănimii. În sec. al XIX-lea, **r.** au jucat un rol important în mișcarea revoluționară din Rusia, în dezvoltarea științei, literaturii și artei ruse, printre ei numărîndu-se democrați-revoluționari, narodnici ș.a.

Răcari, comună în reg. București, reședință de raion, situată în lunca Dîmboviței. 5 940 loc. (1965). Centru agricol. — *Raionul R.*, cu 105 110 loc. (1965). Legumicultură (cartofi, zarzavaturi), cultura cerealelor și creșterea animalelor. Industrie alimentară, textilă și studiouri cinematografice (Buftea).

răchită *(Salix viminalis)*, arbore din familia salicaceelor, înalt de 4—8 m, cu ramuri lungi, erecte și subțiri. Crește spontan în regiunile de cîmpii și coline, pe malurile rîurilor. În țara noastră se cultivă în plantații *(răchitării)*. Nuielele și scoarța de **r.** sînt folosite la confecționarea coșurilor și a împletiturilor. Denumirea de **r.** este folosită și pentru alte specii din genul *Salix (Salix fragilis, Salix purpurea, Salix triandra)*.

răchițéle *(Oxycoccus quadripetalus)*, arbust tîrîtor, pitic, din familia ericaceelor, cu frunze pieloase și flori de culoare roz-carmin. Fructul, o bacă, este roșu, de mărimea unui bob de mazăre, cu gust acrișor. Avînd un conținut bogat în glucoză, acid citric și ascorbic, fructele sînt folosite în alimentație și în industria farmaceutică. În țara noastră, **r.** sînt răspîndite în regiunile montană și subalpină.

Răchițele

răcíre 1. (FIZ.) Scădere a temperaturii unui corp sau a unui sistem fizico-chimic prin transfer de căldură la alt corp. **R.** se poate realiza prin radiație (îndeosebi la corpurile cu temperatură mai mare decît cea ambiantă), prin cedarea căldurii către un corp mai rece aflat în contact cu corpul care se răcește, prin evaporare (a lichidelor), prin destindere adiabatică (a gazelor sau a vaporilor), prin demagnetizare adiabatică (în domeniul temperaturilor joase) etc. **2.** (TEHN.) Menținere a temperaturii unui sistem tehnic (un motor, o mașină de lucru etc.) în care se dezvoltă căldură, prin cedare de căldură mediului exterior, unui curent de fluid cu o temperatură mai joasă decît cea a sistemului etc. **R.** se face cu ajutorul unui agent refrigerent (aer, apă, ulei etc.). Ea este artificială sau naturală (după cum agentul refrigerent este dirijat sau nu asupra sistemului tehnic de răcit) și poate fi continuă sau intermitentă.

răcitór (TEHN.), instalație folosită pentru răcirea sau menținerea unei temperaturi scăzute a unui material, a unei substanțe sau a unui spațiu închis, cu ajutorul unui agent refrigerent (gheață, lichid volatil, aer sau apă rece etc.). **R.** au diferite forme constructive, în funcție de natura materialului de răcit (aer, apă, gaz, ulei, alimente etc.). **R.** folosite pentru alimente pot fi: cu *absorbție*, la care răcirea se obține prin desorbția, sub acțiunea căldurii, a unui gaz dintr-un lichid (ex. soluție de amoniac cu apă) în care fusese absorbit în prealabil; cu *compresiune*, la care răcirea se obține prin destinderea unui gaz, comprimat în prealabil cu ajutorul unui compresor; cu *gheață*, la care gheața este agent frigorigen etc. Răcitorul este un *schimbător de căldură*.

rădășcă *(Lucanus cervus)*, insectă din ordinul coleopterelor, de culoare neagră-castanie, la care se constată un dimorfism sexual bine marcat: masculul are o pereche de mandibule puternice, lungi, asemănătoare coarnelor de cerb. Este cea mai mare insectă din fauna țării noastre.

Rădăceanu, Lothar (1899—1955), militant de seamă al mișcării muncitorești din România. În 1919 a devenit membru al Partidului social-democrat din Bucovina. Între 1927 și 1938 a făcut parte din Comitetul Executiv al P.S.D.R. și a îndeplinit, cu unele întreruperi, funcția de secretar al acestuia. A luat parte activă

L. Rădăceanu

la pregătirea și la înfăptuirea Frontului unic muncitoresc (1 Mai 1944). După 23 August 1944, ca secretar general al P.S.D.R., a militat pentru făurirea unității politice, organizatorice și ideologice a clasei muncitoare. La Congresul de unificare (februarie 1948) a fost ales membru al C.C. al P.M.R. A fost membru al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.M.R. (1948—1952). Între 1945 și 1955 a avut munci de înaltă răspundere pe linie de stat; a depus activitate științifică și didactică.

rădăcínă 1. (BOT.) Organ al plantelor superioare, care are rolul de a fixa planta în sol și de a absorbi apa împreună cu substanțele minerale dizolvate în ea. **R.** participă la metabolismul plantei; în afară de aceste funcții specifice, unele **r.** servesc la depozitarea substanțelor de rezervă, iar altele stabilesc legături fiziologice cu ciupercile și cu bacteriile din sol. O **r.** are patru regiuni (zone): c a l i p t r a (piloriza); regiunea netedă, care cuprinde zona de creștere în lungime a **r.**; regiunea piliferă, acoperită cu peri sugători (numită și zonă absorbantă); regiunea aspră, în care se diferențiază țesuturile definitive specializate (mecanice, conductoare etc.). După aspectul lor deosebim: **r.** pivotante (ex. la morcov, lucernă etc.), **r.** rămuroase (ex. la arbori) și **r.** fasciculate (ex. la graminee). **2.** (MAT.) **a)** *Rădăcina de ordinul n a unui număr a*, notată cu $\sqrt[n]{a}$ sau $a^{\frac{1}{n}}$, numărul care, ridicat la puterea a *n*-a, reproduce numărul *a* (ex. 2 este rădăcină de ordinul 5 a lui 32, fiindcă $2^5 = 32$). **b)** *Rădăcinile unei ecuații algebrice*, soluțiile unei ecuații algebrice. **c)** *Rădăcină multiplă de ordinul n a unei ecuații algebrice*, soluția *b* a unei ecuații de forma $(x - b)^n \cdot \varphi(x) = 0$, cu $\varphi(x)$ polinom și $\varphi(b) \neq 0$. **3.** (LINGV.) Element ireductibil al unui cuvînt, obținut prin eliminarea tuturor elementelor de formație (desinențe, sufixe, prefixe). **R.** conține sensul lexical, este comună cuvintelor din aceeași familie și, de obicei, identică în cuvintele cu origine comună din limbi înrudite; adesea însă analiza prezintă deosebiri de la o limbă la alta (ex. în rom. *cînta, cîntec, cîntăreț* etc., rădăcina este *cînt-*; în lat. *cantare*, frecventativul lui *canere*, rădăcina este *can-*, iar *t* un sufix). Se mai numește și *radical*.

Rădăuți, oraș raional în reg. Suceava, reședință de raion, situat pe pîrîul Toplița. 18 780 loc. (1965). Industrie alimentară (spirt pe bază de cartofi, bere) și de prelucrare a lemnului (mobilă). Biserică episcopală, cel mai vechi monument de

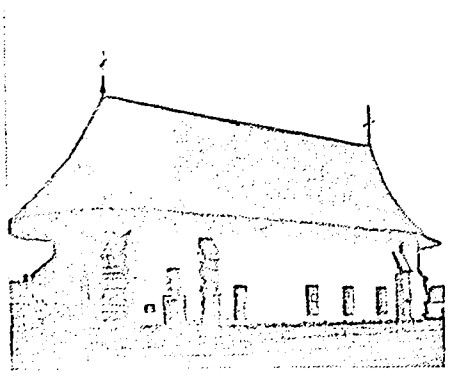

Rădăuți. Biserica sf. Nicolaie

arhitectură din Moldova, construită în vremea lui Bogdan I (1359—1365) și mărită în 1559 de Alexandru Lăpușneanu. Prezentînd o originală adaptare a planului bazilical la nevoile cultului ortodox, acest monument păstrează valoroase picturi murale și lespezi funerare așezate de către Ștefan cel Mare pe mormintele primilor Mușatini. În **R.** se află un muzeu raional, cu o bogată colecție etnografică. Centru vestit de olărie populară. — *Raionul R.*, cu 153 040 loc. (1965). Exploatări forestiere și de balast. Industrie alimentară (Rădăuți, Dornești), de prelucrare a lemnului (Brodina, Falcău ș.a.), a materialelor de construcție (Dornești). Culturi de cereale, cartofi, sfeclă de zahăr. Creșterea animalelor.

Rădescu, Nicolae (1876—1953), general și om politic român. A fost președinte de onoare al organizației fasciste „Cruciada românismului". Urmărind instaurarea unei guvernări de „mînă forte", capabilă să salveze regimul burghezo-moșieresc, cercurile reacționare l-au adus la putere, ca șef al guvernului, în decembrie 1944, dar n-au reușit să diminueze pozițiile obținute de F.N.D. în guvernul anterior. În timpul guvernării sale (6 decembrie 1944—28 februarie 1945) **R.** a căutat să împiedice dezvoltarea revoluției, ordonînd reprimarea acțiunilor și manifestațiilor populare, între care marile manifestații din 24 februarie 1945, care cereau formarea unui guvern alcătuit de F.N.D. Lupta maselor populare conduse de P.C.R. și situația internațională favorabilă unor largi acțiuni democratice, l-au silit pe **R.** să-și dea demisia. Ulterior a fugit peste granță.

Rădulescu, Alexandru D. (n. 1886), chirurg român, profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Republicii Socialiste România și al Academiei de chirurgie din Paris. **R.** este întemeietorul spitalului ortopedic din Cluj. A făcut numeroase cercetări privind grefele și transplantele osoase la om, chirurgia morbului Pott (procedeu personal), osificarea, resorbția osului și osteogeneza, fiziopatologia articulațiilor, tratamentul ortopedico-chirurgical al poliomielitei, refrigerația în chirurgie, fiziopatologia fracturilor deschise etc. **R.** a creat o școală românească modernă de ortopedie chirurgicală, care are la bază o concepție fiziopatologică. Op. pr.: „Mica chirurgie", „Fracturi și luxații" (1950), „Probleme de patologie a osului" (1955) etc.

Rădulescu, Andrei (1880—1959), jurist român. A fost profesor la Academia de înalte studii comerciale din București și membru al Academiei R.P.R. A publicat îndeosebi studii privitoare la vechiul drept românesc, iar în ultima perioadă a condus lucrările de tipărire, în ediții critice, a unor vechi legiuiri românești. Op. pr.: „Din viața și activitatea lui Andronache Donici" (1906), „Pravilistul Flechtenmacher" (1916).

Rădulescu, Eugen (1904), fitopatolog român, membru al Academiei Republicii Socialiste România, profesor la Institutul agronomic „N. Bălcescu" din București. A efectuat cercetări asupra mălurii, tăciunelui zburător și ruginii cerealelor, asupra rezistenței plantelor cultivate la boli criptogamice și asupra biologiei agenților fitopatogeni; a studiat probleme legate de acțiunea biologică a insectofungicidelor.

Rădulescu-Codin, Constantin (1875—1926), folclorist român. A publicat numeroase culegeri (poezii și basme) din folclorul Munteniei.

Rădulescu-Motru, Constantin (1868—1957), filozof și psiholog român. A fost profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Române și președinte al acesteia (1938—1941). A înființat și condus „Societatea de filozofie" și publicațiile periodice „Noua revistă română" (1900—1902 și 1908—1916), „Studii filozofice" (1907—1919), „Revista de filozofie" (1923—1943) și „Analele de psihologie"

C. Rădulescu-Motru

(1934—1944). **R.-M.** a susținut în filozofie concepția idealistă a personalismului energetic, care îmbină personalismul cu energetismul lui W. Ostwald („Personalismul energetic", 1927). El subordonează întreaga evoluție a universului unui singur scop: formarea și desăvîrșirea personalității umane, deasupra căreia postulează „personalitatea divină". **R.-M.** a interpretat în spirit indeterminist unele descoperiri din științele naturii, ca teoria relativității și relațiile de nedeterminare. Deși s-a situat în unele împrejurări pe poziții democratice, a fost în genere un teoretician al conservatismului politic („Doctrina conservatoare", 1902; „Cultura română și politicianismul", 1904; „Concepția conservatoare și progresul", 1922). În deceniul al patrulea, **R.-M.** s-a situat pe poziții tradiționaliste și etniciste,

a susținut teoria „statului țărănesc" și teoria „românismului" („Românismul", 1936; „Timp și destin", 1940 ș.a.). El s-a delimitat însă de obscurantismul și xenofobia „gîndiriștilor". În domeniul psihologiei, activitatea lui a fost precumpănitor pozitivă. Concepînd psihologia ca o știință exactă, el a relevat legătura proceselor psihice cu cele fiziologice, a încurajat dezvoltarea cercetărilor experimentale de laborator și a luat în considerație acțiunea factorilor sociali asupra vieții psihice („Problemele psihologiei", 1898; „Curs de psihologie", 1923). La sfîrșitul vieții, **R.-M.** a încercat să concilieze filozofia sa personalistă cu materialismul dialectic.

Răduleț, Remus (n. 1904), inginer electrician, om de știință român, profesor la Institutul politehnic „Gheorghe Gheorghiu-Dej" din București, membru al Academiei Republicii Socialiste România, membru corespondent al Academiei saxone de științe din Leipzig, vicepreședinte al Consiliului Național al Cercetării Științifice (1965). Lucrările sale științifice privesc: teoria generală a cîmpului electromagnetic, în care a dovedit independența dintre teoria mărimilor de stare de primul ordin

R. Răduleț

și teoria legilor interne ale electromagnetismului; electrotermia, în care a dat prima teorie a impedanței echivalente a șarjei, totdeauna scurte, a cuptoarelor de inducție fără fier; sudura electrică în capete și prin puncte, unde a predeterminat puterea necesară și dependența ei de curentul de aducție; frînele de inducție și mașinile electrice cu rotoare avînd conductoare masive, pentru care a elaborat teorii mai precise ale predeterminării cuplului; liniile electrice lungi pentru care a elaborat prima teorie generală a parametrilor lor lineici în regim tranzitoriu. A întemeiat școala românească de cercetare electrotehnică bazată pe teoria cîmpului. Este autor a numeroase manuale de fizică și de electrotehnică pentru învățămîntul superior și coordonator și principal autor al „Lexiconului tehnic român", apărut, într-o nouă elaborare în 18 volume, în anii 1957—1966. A fost redactor al revistei „Sudura" (1938—1947). Președinte al Comisiei electrotehnice internaționale. Laureat al Premiului de stat.

Răileanu, Grigore (1913—1966), geolog român. A fost profesor la Universitatea București. În cele peste 60 de lucrări științifice publicate în țară și străinătate, s-a ocupat de geologia, de tectonica, de stratigrafia și de substanțele minerale utile (în special de cărbuni) din diferite regiuni ale țării noastre. Op. pr.: „Cercetări geologice din regiunea Svinița-Fața Mare" (1952).

răpciugă (MED. VET.). v. **morvă.**

răpitór, animal care prinde și consumă hrană de origine animală, în general vie. — *Răpitoare de zi* v. *falconiforme.* — *Răpitoare de noapte* v. *strigiforme.*

răsád (HORT.), plantă tînără crescută din sămînță în răsadniță sau în seră, cu scopul de a fi plantată în cîmp, în parcuri etc. Majoritatea speciilor de flori și legume iubitoare de căldură se cultivă prin **r.** *Răsadnița* în care se produc **r.** este un loc adăpostit, delimitat de un toc de lemn și acoperit cu geamuri. În interiorul tocului se pune un strat de 10—20 cm de pămînt. Încălzirea răsadnițelor se realizează fie cu ajutorul bălegarului în fermentație, fie cu o instalație de apă caldă. În mod obișnuit, o răsadniță are 4 m lungime și 1,5 m lățime.

răscoale țărănești din țările române *(în evul mediu)*, forma principală a luptei de clasă a țărănimii împotriva asupririi și exploatării exercitate de stăpînii feudali laici și clericali, și de stat. **R.ț.** au avut un caracter complex. Ele se îmbinau de multe ori cu răscoalele sărăcimii orașelor, cu ale lucrătorilor de la mine și ocne, cu ale militarilor mercenari, cu răzmerițele boierești, iar în Transilvania, cu cele ale micii nobilimi. Unele **r.ț.** s-au desfășurat pe o arie geografică mai întinsă decît granițele statelor feudale, împletindu-se cu lupta antifeudală a ungurilor, a cazacilor din Ucraina, a rutenilor din sudul Poloniei sau cu cele din sudul Dunării. Împotriva acțiunilor stăpînilor feudali pentru aservirea obștilor, pentru restrîngerea autonomiei unor uniuni de obști și împotriva accentuării exploatării, în sec. XIV—XVI au avut loc numeroase răscoale, dintre care cele mai cunoscute sînt cele din centrul și sudul Transilvaniei (1417—1419, 1510—1513), din regiunea Hunedoarei (1302—1317, 1398), din Maramureș (1343), din Țara Făgărașului (1433—1434, 1502—1503), din Transilvania și Ungaria (1569—1570), de sub conducerea lui Gh. Crăciun, supranumit „Omul negru". Momente culminante ale luptei țăranilor din Transilvania în acest răstimp au fost răscoala din 1437—1438, cunoscută în istorie sub numele de răscoala de la B o b î l n a, și războiul țărănesc din 1514, de sub conducerea lui Gheorghe D o j a. În Moldova și în Țara Românească, primele **r.ț.** cunoscute au avut loc în sec. al XV-lea (răscoala din 1457 a țăranilor din nordul Moldovei și sudul Poloniei, răscoala din 1490 din nordul Moldovei, condusă de Muha). În țările române, răscoale țărănești mai puternice au avut loc în sec. al XVI-lea și al XVII-lea, datorită mai ales legării țăranilor de glie („Tripartitul lui Werbőczi" în Transilvania, „legătura lui Mihai Viteazul" în Țara Românească și „așezămintele lui Miron Barnovschi" în Moldova) și măririi dărilor în legătură cu sporirea haraciului către Poarta otomană. Dintre acestea, în sec. al XVI-lea mai cunoscute sînt **r.ț.**

din 1523 din Ţara Românească şi cele din 1563—1564 şi 1590—1591 din Moldova. În sec. al XVII-lea, răscoalele au căpătat, în Moldova şi în Ţara Românească, o amploare deosebită (**r.ţ.** din 1633, din 1671 şi din 1683—1684 din Moldova) şi s-au împletit în 1616—1618 cu răzmeriţa boiernaşilor, condusă de Lupu Mehedinţeanu, iar în 1623—1624 cu răscoala roşilor şi slujitorilor. Amploarea **r.ţ.** din sec. al XVII-lea a silit boierimea din Moldova şi din Ţara Românească să apeleze la ajutor străin pentru a le învinge. Astfel, în 1606, răscoala din Moldova a fost înăbuşită cu ajutorul oştilor transilvănene, cea din 1616—1618 din Ţara Românească cu ajutorul turcilor, iar cea din 1671 din Moldova, condusă de Hîncu, cu ajutorul tătarilor. Cea mai mare **r.ţ.** din sec. al XVII-lea, care a cuprins Ţara Românească şi Moldova, a fost aceea din 1655 şi din anii următori, cu un caracter net antifeudal, împotriva boierilor şi a bisericii, şi la care au luat parte ţăranii dependenţi şi cei liberi, oştenii (seimenii), precum şi orăşenii. Amploarea răscoalei l-a silit pe Constantin Şerban, domnul Ţării Româneşti, să fugă şi să cheme în ajutor pe principele Transilvaniei, pe domnul Moldovei şi pe paşa de Silistra. În sec. al XVIII-lea, ascuţirea luptei de clasă, precum şi necesitatea creşterii producţiei agricole pentru piaţă au avut drept rezultat eliberarea personală a *rumânilor* şi *vecinilor* şi stabilirea de către stat a zilelor de muncă datorate de ţărani stăpînilor de moşii în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat. Introducerea *clăcii* şi a *nartului* a înăsprit însă situaţia grea a ţăranilor, ceea ce a dus la izbucnirea numeroaselor răscoale locale de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea (atît în Moldova cît şi în Ţara Românească) şi la participarea masivă a ţăranilor la mişcarea revoluţionară din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. În Transilvania, la vechile cauze ale mişcărilor ţărăneşti, s-a adăugat un nou motiv: încercarea Habsburgilor de a catoliciza cu forţa pe ţăranii români. Astfel de răscoale antifeudale, antihabsburgice şi anticatolice au avut loc în 1720 în regiunea Bîrsei, în 1735 în Banat, sub conducerea lui Pero Seghedinaţ, la care au luat parte români, sîrbi şi maghiari, în 1744 în Transilvania, împotriva clerului catolic, sub conducerea călugărului Visarion Sarai, iar în 1759—1761, tot în Transilvania şi cu acelaşi caracter, sub conducerea călugărului Sofronie din Cioara. Cea mai însemnată **r.ţ.** din sec. al XVIII-lea din Transilvania a fost, prin amploarea şi intensitatea ei, aceea din 1784—1785, de sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan, cu un program antifeudal, care preconiza desfiinţarea nobilimii şi împărţirea pămînturilor ei la ţărani. În urma acestei puternice răscoale, Dieta Transilvaniei a fost nevoită, în 1791—1792, să recunoască desfiinţarea servituţilor. După înăbuşirea mişcării revoluţionare din 1821 a avut loc în 1826, în Oltenia, o puternică mişcare ţărănească, condusă de Ghiţă Cuţui şi Simion Mehedinţeanu. Agravarea situaţiei ţărănimii prin creşterea clăcii, în urma aplicării regulamentelor organice în Moldova şi Ţara Românească şi prin îngrădirile care anulau de fapt desfiinţarea servituţilor personale votată de Dieta Transilvaniei în 1791—1792, a provocat creşterea nemulţumirii ţărănimii, care a răbufnit violent în timpul *revoluţiei* din *1848* din ţările române, ţărănimea fiind principala forţă socială a revoluţiei. *(În epoca modernă)* Menţinerea rămăşiţelor feudale în agricultură a alimentat permanenta stare de nemulţumire a ţărănimii. Lipsiţi de pămînt în majoritatea lor şi nevoiţi să lucreze moşiile boiereşti în condiţiile de cruntă exploatare ale învoielilor agricole, ţăranii s-au răsculat de nenumărate ori; răscoalele locale s-au înmulţit spre sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea. Cea mai puternică răscoală din a doua jumătate a sec. al XIX-lea a fost aceea din 1888, care a cuprins o mare parte a ţării avînd o amploare deosebită în regiunile de deal şi de cîmpie ale Munteniei. În 1907 a avut loc cea mai puternică **r.ţ.** din istoria ţării, desfăşurată sub lozinca „noi vrem pămînt". Izbucnită în nordul Moldovei, răscoala din 1907 s-a întins cu rapiditate, cuprinzînd întreaga ţară. Ţăranii au ars conacele şi registrele cu învoielile agricole şi au pornit, în coloane, către oraşele reşedinţă de judeţ. Represiunea ordonată de guvernul liberal a fost sălbatică. Sub gloanţele armatei trimise împotriva răsculaţilor au căzut mii de ţărani. **R.ţ.** din 1907, care a reliefat necesitatea acută a rezolvării problemei agrare în favoarea maselor largi ale ţărănimii, a demonstrat uriaşa energie revoluţionară a ţărănimii şi a avut un puternic răsunet şi în străinătate, ceea ce a silit guvernele ţărilor limitrofe să ia măsuri pentru a împiedica extinderea ei. Clasa muncitoare a sprijinit, prin greve şi demonstraţii de solidaritate, ţărănimea răsculată, iar ziarul „România muncitoare" a publicat un manifest prin care cerea soldaţilor să nu tragă în ţăranii răsculaţi. *(În epoca contemporană)* Lupta ţărănimii pentru satisfacerea revendicărilor sale a început să capete un caracter mai organizat după crearea Partidului Comunist Român. P.C.R. a pregătit şi condus răscoala ţăranilor români şi maghiari din Valea Ghimeşului (1934). Lupta ţărănimii a căpătat finalitate o dată cu închegarea şi consolidarea alianţei trainice dintre clasa muncitoare şi ţărănime, în timpul revoluţiei populare.

răsfug alb (MED. VET.) v. **agalactie contagioasă.**

răspunderea materială a angajaţilor (DR.), răspundere prevăzută de Codul Muncii al Republicii Socialiste România, potrivit căreia angajaţii sînt obligaţi să repare pagubele pe care le pricinuiesc din culpă şi în legătură cu munca lor organizaţiei socialiste la care lucrează. În afară de cazurile limitativ prevăzute de lege (de ex. cînd paguba a fost pricinuită printr-o faptă penală), angajaţii răspund de prejudiciul efectiv cauzat, nu însă şi de foloasele nerealizate, iar despă-

gubirea nu poate depăși cuantumul salariului tarifar net pe ultimele trei luni.

răsucire (REZ. MAT.), solicitare simplă a unei bare sau a unei piese, produsă de un sistem de forțe exterioare care se reduce la un moment rezultant, al cărui vector este dirijat după axa longitudinală a barei sau a piesei. Sin. *torsiune*.

răsucirea frunzelor (FITOPAT.), boală virotică a cartofului, pătlăgelelor roșii și tutunului, care se manifestă prin răsucirea și îngălbenirea frunzelor, după care întreaga plantă rămîne pitică.

răsură, impozit adițional în țările române, în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea. Din încasările **r.** se făcea plata dregătorilor. A fost desființată prin Regulamentul organic.

Rășcanu, Vasile (n. 1885), fiziolog român, profesor la Universitatea din Iași, membru al Academiei Republicii Socialiste România și profesor emerit. Este cunoscut prin cercetările sale referitoare la acțiunea nervilor pneumogastrici asupra blocării inimii, la electrofiziologia musculară, prin studiul cronaximetric al neurodinamicii reflexelor medulare etc. **R.** este un exponent al curentului nervist la noi. S-a ocupat și de probleme de organizare sanitară. Op. pr.: „Problema organizării sanitare în România" (1935, în colaborare); „Istoricul spitalului orășenesc de adulți din Iași" (1956).

Rășinari, importantă așezare rurală, situată la 4 km de Sibiu, la poalele Munților Cibin. Vestit prin bogăția artei populare și a tradițiilor folclorice, **R.** este totodată păstrătorul unor vechi monumente istorice: cetatea țărănească (rezervație arheologică, sec. X—XII), biserica sf. Paraschiva (1752), cu prețioase picturi murale (1785). Aici se află un muzeu etnografic și casa memorială „Octavian Goga".

rășini (CHIM.), amestec complex de compuși organici, de constituție adeseori necunoscută. Sînt substanțe amorfe, solide sau semisolide, fără punct de topire definit. **R.** pot fi *vegetale* (copalul, damarul), *animale* (șelacul) sau *sintetice* (**r.** alchidice, **r.** anilin-formaldehidice, galalitul etc.). **R.** naturale nu sînt solubile în apă, spre deosebire de gume. Sînt solubile în anumiți solvenți organici, cu care formează soluții utilizabile ca lacuri de acoperire. — *R. alchidice* v. *alchidali*. — *R. anilin-formaldehidice*, amestec complex de produși macromoleculari obținut prin condensarea anilinei cu un exces de formaldehidă, în prezența unor catalizatori acizi. *R. a-f.* au structură tridimensională și sînt termoinerte. Amestecate cu diverse materiale de umplutură, pot fi prelucrate prin presare la cald. Obiectele formate sînt dure, casante și electroizolante. Se mai utilizează la fabricarea lacurilor pentru lemn, pînză sau hîrtie. V. și aminoplaste. — *R. cazein-formaldehidice* v. *galalit*. — *R. de melamină*, produși de condensare ai melaminei cu formaldehida. Sînt substanțe solide, rezistente la apă și cu bună stabilitate termică. Se pot colora cu ușurință în cele mai diferite nuanțe. Sînt întrebuințate la fabricarea unor adezivi pentru hîrtie, lemn și carton, în industria textilă, la fabricarea unor obiecte de uz casnic și, în amestec cu fibre de sticlă, la confecționarea unor elemente de construcție care au rezistență mecanică foarte mare. V. și aminoplaste. — *R. de presare*, rășini artificiale, obținute prin procese de policondensare și prelucrate prin presarea la cald a amestecului format din polimer, materiale de umplutură, coloranți etc. În condițiile de prelucrare, între macromoleculele polimerului se stabilesc legături tridimensionale, datorită cărora materialul obținut devine termoinert, infuzibil, insolubil și dur (ex. fenoplastele, aminoplastele etc.). — *R. epoxidice* (sau *epoxi*), produși macromoleculari obținuți prin reacția de condensare dintre un compus epoxidic și un difenol. Au structură liniară, care poate fi trecută ușor într-o structură tridimensională prin adăugarea în masa de reacție a unor agenți de întărire (etilendiamina sau anhidrida ftalică). Prezintă o mare stabilitate termică și chimică. Se întrebuințează în special ca adezivi pentru lipituri rezistente între obiecte din materiale diferite (metal, ceramică, sticlă, materiale plastice), în industria lacurilor etc. — *R. fenol-formaldehidice* v. *fenoplaste*. — *R. schimbătoare de ioni*, produse macromoleculare cu grupări polare care au proprietatea de a schimba ionii lor cu o cantitate echivalentă din ionii existenți în soluția cu care vin în contact. Există rășini schimbătoare de cationi și rășini schimbătoare de anioni. Se întrebuințează la epurarea apei, în industria zahărului, la separarea unor elemente, în medicină etc. (ex. **r.** obținute prin condensarea formaldehidei cu amide sau cu proteine etc.). V. și schimbători de ioni. — *R. ureo-formaldehidice* (sau *carbamidice*), produse de policondensare ale ureei cu formaldehida. În prima etapă a reacției se obține un produs lichid, care, amestecat cu un material de întărire (rumeguș de lemn), se supune la încălzire, se solidifică prin răcire, apoi se mănă și se formează din el obiecte prin presare. Sînt incolore, translucide, incasante și pot fi frumos colorate în nuanțe pastel. Se întrebuințează la fabricarea unor obiecte de uz casnic, a reflectoarelor, a abajururilor, în industria peliculogenelor, ca adezivi în industria textilă etc. V. și aminoplaste.

rășinoase (SILV.), denumire dată unor arbori, arbuști sau subarbuști cu frunze aciculare sau solzoase, de regulă persistente, mai rar căzătoare, dispuse cîte una, două sau în mănunchiuri. Inflorescențele mascule au forma unor conuri mici sau a unor mițișori, iar cele femele sînt conuri lemnoase, pieloase sau cărnoase. Semințele unor specii de **r.** sînt aripate. Cele mai multe **r.** formează, singure sau în asociații, păduri întinse, cu o mare valoare economică. Lemnul de **r.** are o creștere rapidă și se folosește în construcții sau în industria hîrtiei și celulozei. Rășina produsă de acești arbori are numeroase utilizări industriale. Printre cele mai importante specii de rășini-

noase se numără bradul, pinul, molidul etc.

rău (MED.) **1.** *Rău de altitudine*, tulburare trecătoare care apare în cursul ascensiunilor peste o anumită altitudine. Se datorește scăderii concentrației de oxigen din aerul atmosferic și se caracterizează prin ameteală, dureri de cap, stare de oboseală cu somnolență, dureri musculare, palpitații, creșterea frecvenței respirației, cianoza feței, greață etc. **2.** *Rău de mare*, tulburare trecătoare întîlnită frecvent în cursul călătoriilor pe mare. Se caracterizează prin senzații de ameteală, dureri de cap, paloare, salivație abundentă, greață și vărsături și se datorește excitării anormale a terminațiilor senzitive ale aparatului vestibular (organul echilibrului, situat în urechea internă) din cauza legănării ambarcației respective.

războaiè de succesiune, denumire a războaielor purtate între diferitele case domnitoare pentru succesiunea la tronurile rămase vacante, ca urmare a lipsei urmașilor direcți. Cele mai cunoscute sînt: a) *Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei* (1701—1714), provocat în urma morții regelui Spaniei, Carol al II-lea, de pretențiile lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței, la moștenirea spaniolă. b) *Războiul pentru succesiunea la tronul Austriei* (1740—1748), purtat între Prusia, Franța, Spania, Bavaria, Saxonia și Sardinia, pe de o parte, și Austria, sprijinită de Anglia, Olanda și Rusia, pe de altă parte.

războaiele balcanice, denumire a două războaie purtate în Peninsula Balcanică. Primul dintre acestea (octombrie 1912—mai 1913), război de eliberare națională, purtat de Uniunea Balcanică (Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru) împotriva Turciei, s-a încheiat cu victoria coaliției antiotomane. Potrivit tratatului de pace încheiat la Londra (1913), Turcia restituia toate posesiunile din Europa, cu excepția orașului Istanbul și a unui mic teritoriu în jurul acestuia, iar Albaniei i se recunoștea independența, proclamată la 28 noiembrie 1912. Al doilea **r.b.** (iunie—august 1913), război nejust pentru toate statele participante, purtat între Bulgaria, pe de o parte, și Grecia, Serbia și Muntenegru (cărora li s-au alăturat România și Turcia), pe de altă parte, s-a încheiat cu înfrîngerea Bulgariei. Potrivit tratatului de pace încheiat la București (1913), Bulgaria a pierdut partea de sud a Macedoniei și partea de apus a Traciei, care reveneau Greciei, partea de nord a Macedoniei, care revenea Serbiei; regiunea din sudul Dobrogii, cunoscută sub numele de Cadrilater a intrat în componența statului român. Bulgaria pierdea de asemenea și Adrianopolul, care în baza unui tratat turco-bulgar revenea Turciei. **R.b.** au contribuit, prin ascuțirea contradicțiilor internaționale, la grăbirea izbucnirii primului război mondial.

războaiele husite (1419—1434), puternică mișcare cu caracter antifeudal, anticatolic și de eliberare națională din Cehia. **R.b.** au început după arderea pe rug a lui Jan H u s (1415), prin răscoala meșteșugarilor din Praga (iulie 1419). Împotriva husiților s-au coalizat împăratul german, papa și marii feudali, care au organizat cinci cruciade antihusite (1420—1431). Mișcarea revoluționară a taboriților, condusă la început de Jan Z i z k a, iar după moartea acestuia de Procop cel Mare, a obținut succese importante. **R.h.** s-au terminat o dată cu trădarea calixtinilor (reprezentanții curentului moderat din mișcarea husită) și cu zdrobirea taboriților lîngă Lipany (1434); ele au zdruncinat poziția bisericii catolice și ale feudalilor germani în Cehia și au avut o importantă contribuție la succesul Reformei în Europa. Caracterul antifeudal al **r.h.** a influențat o serie de răscoale țărănești, ca cea de la 1437—1438 din Transilvania.

războaiele medice, nume dat conflictelor armate desfășurate între anii 500 și 449 î.e.n., între statele grecești și Imperiul persan, pentru hegemonie asupra bazinului oriental al Mării Mediterane și asupra teritoriilor riverane. V. și G r e c i a a n t i c ă.

războaiele opiului, denumire a două războaie de cotropire purtate de Anglia și Franța împotriva Chinei. Numele vine de la pretextul războaielor: măsurile prohibitive chineze împotriva comerțului cu opiu practicat de capitaliștii europeni și nord-americani. *Primul război al opiului* (1840—1842), purtat între China și Anglia, s-a terminat, prin pacea de la Nankin (1842), cu primul tratat de înrobire a Chinei. *Al doilea război al opiului* (1856—1860) a fost purtat între China, pe de o parte, și Anglia și Franța, pe de alta. Războiul s-a încheiat cu tratatele de la Teantzin (1858), iar după reluarea ostilităților de către puterile capitaliste, cu tratatele de la Pekin (1860). După terminarea războiului, statele capitaliste au ajutat guvernul manciurian să înăbușe războiul țărănesc al taipinilor (1851—1864). În timpul și în urma **r.o.**, și S.U.A. și Rusia țaristă au impus Chinei tratate înrobitoare. Tratatele încheiate de marile puteri au marcat începutul transformării Chinei într-o semicolonie a statelor capitaliste dezvoltate.

războaiele punice, nume dat celor trei războaie purtate de Roma antică împotriva Cartaginei (264—241, 218—201 și 149—146 î.e.n.) pentru hegemonie asupra bazinului occidental al Mării Mediterane. V. și R o m a a n t i c ă.

războaiele ruso-turce, conflicte armate din sec. XVIII—XIX între Rusia țaristă și Imperiul otoman. Prin aceste războaie, Rusia urmărea să obțină supremația în bazinul Mării Negre, să ia locul stăpînirii turcești în Balcani și să-și deschidă drum spre Constantinopol. Numeroși voluntari români, sîrbi, bulgari și muntenegreni, animați de năzuința de a scutura jugul otoman, au participat la aceste războaie alături de armatele ruse. În cursul istoriei au avut loc următoarele războaie ruso-turce: **r.r.-t.** din 1711 la care a participat și domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir; s-a încheiat prin pacea de la Prut

(iulie 1711), dar starea de război s-a menținut pînă în 1713. **R.r.-t.** din 1735—1739, la care a participat, de partea Rusiei, și Austria; potrivit păcii de la Belgrad, cu care s-a încheiat războiul, Imperiul otoman a înapoiat Rusiei fortăreața Azov, demilitarizată. **R.r.-t.** din 1768—1774, încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi, prin care Rusia a primit stepele de pe țărmurile Mării Negre și cîteva teritorii din Crimeea, precum și libertatea comerțului în Marea Neagră și Mediterană. Prevederile acestei păci limitau monopolul turcesc asupra comerțului țărilor române. În timpul ostilităților, țările române au fost sub administrația provizorie militară rusă de sub comanda mareșalului P.A. Rumeanțev. **R.r.-t.** din 1787—1791, la care Austria a participat din nou de partea Rusiei; prin pacea de la Iași, care încheia războiul, Rusia a primit teritoriul dintre Bugul de sud și Nistru, și i se recunoștea stăpînirea asupra Crimeii. În timpul ostilităților, Moldova a fost ocupată de trupele ruse, iar Țara Românească de cele austriece. **R.r.-t.** din 1806—1812 încheiat prin pacea de la București, prin care Rusia a încorporat Basarabia, parte a Țării Moldovei, situată între Prut și Nistru; în timpul operațiilor militare, Moldova și Țara Românească au fost sub administrația provizorie militară rusă. **R.r.-t.** din 1828—1829, încheiat prin pacea de la Adrianopol, prin care Rusia obținea recunoașterea stăpînirii asupra țărmului caucazian al Mării Negre, asupra Gruziei și a altor teritorii din Transcaucazia, asupra gurilor Dunării, precum și dreptul pentru flota comercială rusă de a trece nestingherită prin Bosfor și Dardanele; Turcia a recunoscut independența Greciei și acorda Serbiei o largă autonomie. Prevederile acestei păci desființau monopolul turcesc asupra comerțului țărilor române. Între 1828 și 1834, Moldova și Țara Românească au fost sub administrația militară rusă, în care timp au fost elaborate și au intrat în vigoare regulamentele organice. În 1877, Rusia a început un război împotriva Turciei, care, prin participarea României, s-a transformat în războiul ruso-româno-turc din 1877—1878. V. și războiul pentru independență.

războí, luptă armată organizată între anumite grupuri, clase sociale, în special între diferite state pentru realizarea unor interese economice și politice; reprezintă continuarea, cu mijloace violente, a politicii statelor și claselor respective. **R.** este un fenomen social-istoric complex și contradictoriu, apărut pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății omenești, o dată cu apariția proprietății private, a claselor sociale antagoniste și a statului, și va dispărea pe o altă treaptă de dezvoltare a societății, o dată cu dispariția cauzelor care l-au generat. În condițiile imperialismului, datorită dezvoltării inegale și în salturi a țărilor capitaliste și amplificării contradicțiilor pe plan mondial, au apărut **r.** mondiale. Ținînd seama de caracterul **r.**, marxism-leninismul le împarte în **r.** drepte și **r.** nedrepte. *R. drepte* sînt **r.** claselor asuprite și exploatate împotriva claselor dominante, ale popoarelor împotriva cotropitorilor străini, *r.* de eliberare națională, **r.** popoarelor pentru apărarea independenței și suveranității lor naționale împotriva imperialismului, **r.** duse de proletariatul învingător pentru apărarea socialismului împotriva agresiunii statelor imperialiste etc. (ex. războaiele pentru independența coloniilor spaniole și engleze din America, războiul de independență al României din 1877, războiul național revoluționar al poporului spaniol ș.a.). *R. nedrepte* sînt războaiele care se duc pentru anexiuni, pentru cotropirea, jefuirea și subjugarea altor popoare, **r.** care servesc intereselor imperialismului, colonialismului și sînt îndreptate împotriva forțelor revoluționare (ex. agresiunea Italiei fasciste împotriva Abisiniei 1935—1936, agresiunea Statelor Unite ale Americii în Vietnam ș.a.). Analiza științifică a caracterului unui **r.** are o mare importanță, deoarece aceasta permite stabilitatea atitudinii clasei muncitoare, în frunte cu partidele comuniste, față de el. În opoziție cu pacifismul burghez, care se ridică împotriva oricărui fel de **r.**, fără a-i analiza conținutul politic și de clasă, marxism-leninismul condamnă **r.** nedrepte și în același timp ia apărarea **r.** drepte, revoluționare, eliberatoare. În epoca noastră, deși în lume au avut loc transformări radicale, pericolul unui nou **r.** mondial n-a trecut încă, deoarece, atîta vreme cît există imperialism, se menține și terenul pentru **r.** În lupta pentru piețe de desfacere, pentru surse de materii prime și sfere de influență, pentru menținerea și acaparare de poziții dominante asupra altor popoare, contradicțiile interimperialiste devin tot mai profunde; forțele cele mai agresive ale imperialismului se opun procesului de transformare social-politică progresistă a lumii, atentează la independența și suveranitatea popoarelor, recurg la represiuni colonialiste și intervenții armate deschise, periclitînd pacea mondială. Analiza științifică a epocii contemporane arată că, deși esența imperialismului nu s-a schimbat, raportul de forțe pe plan mondial s-a modificat radical în favoarea forțelor păcii. Forțe uriașe se opun tendințelor agresive ale imperialismului: țările socialiste, clasa muncitoare internațională, noile state independente, mișcarea de eliberare națională, mișcarea mondială pentru apărarea păcii; aceste forțe își impun tot mai mult voința asupra mersului evenimentelor, exercită o influență tot mai puternică asupra evoluției vieții politice internaționale. În condițiile existenței armelor racheto-nucleare, cînd o conflagrație mondială ar atrage după sine calamități incomparabile cu cele din trecutele războaie, mase populare dintre cele mai largi, forțe politice și sociale de pe toate continentele s-au ridicat la luptă, pentru pace. Toate acestea creează posibilitatea de a exclude **r.** mondial din viața societății

încă înaintea victoriei depline a socialismului. România duce o politică îndreptată spre întărirea continuă a forțelor socialismului și păcii în întreaga lume, spre dezvoltarea mișcării antiimperialiste, a luptei pentru democrație și progres social. — *R. civil*, formă a luptei de clasă dusă cu ajutorul armelor în vederea schimbării orînduirii sociale de stat sau pentru menținerea și dezvoltarea noii orînduiri sociale sau de stat deja create. *R.c.* au loc între clasele progresiste și cele reacționare, care se împotrivesc tendințelor revoluționare sau se răscoală împotriva orînduirii de stat progresiste existente (ex. *r.c.* din S.U.A., 1861—1865; din U.R.S.S., 1918—1920; din Spania, 1936—1939). — *R. de partizani*, luptă dusă de detașamente armate în spatele frontului armatei dușmane, cotropitoare; lupta dusă de partizani, ca formă a războiului popular, împotriva unui regim politic reacționar și a armatelor sale oficiale. Se caracterizează prin participarea largă a maselor populare și printr-o mare varietate a formelor de luptă. *R. de p.* are tradiții istorice vechi. O mare extindere a cunoscut mișcarea de partizani în timpul celui de-al doilea război mondial în U.R.S.S. și în țările europene ocupate de armatele fasciste germane, ca și în țările Asiei ocupate de trupele imperialiste ale Japoniei, contribuind la înfrîngerea agresorilor. *R. de p.* se desfășoară și în prezent într-o serie de țări din Asia, Africa și America Latină, în care masele populare luptă împotriva asupririi imperialiste și a regimurilor dictatoriale, instaurate și susținute de către cercurile colonialiste și neocolonialiste. — (MILIT.) *R. de poziție*, război în care, pe același teatru de acțiuni militare, ambii adversari duc în general acțiuni de apărare, ca rezultat al unui echilibru de forțe. Linia frontului rămîne un timp îndelungat neschimbată, iar pozițiile de apărare capătă o mare dezvoltare din punctul de vedere al amenajării genistice. Această formă de luptă nu poate hotărî deznodămîntul războiului. — *R. manevrier*, război în care acțiunile de luptă au un pronunțat caracter dinamic. Spre deosebire de războiul de poziție, *r. m.* se caracterizează prin schimbări dese și bruște ale situației și liniei frontului, prin regrupări rapide de forțe și de mijloace, precum și prin încercuirea și nimicirea într-un timp scurt a unor importante grupări de forțe ale adversarului. — *Legile și obiceiurile războiului*, totalitatea normelor de drept internațional care trebuie respectate într-un conflict armat de către părțile beligerante în raporturile dintre ele sau cu statele neutre. Scopul principal al *l. și o.r.* este de a înlătura folosirea unor mijloace de purtare a r. de natură a provoca suferințe deosebit de mari, precum și ocrotirea populației civile și tot astfel a anumitor bunuri împotriva consecințelor nemijlocite ale operațiilor militare. *L. și o.r.* reglementează, printre altele, tratamentul răniților, bolnavilor și prizonierilor, statutul populației civile și regimul proprietății. Încălcările acestor legi și obiceiuri constituie *crime internaționale*, prevăzute, printre altele, în statutele tribunalelor militare de la Nürnberg și Tokio, adoptate după cel de-al doilea război mondial. Cele mai importante convenții internaționale referitoare la normele de purtare a r. sînt: convențiile de la Haga din 1899 și 1907, care cuprind normele privind războiul terestru și maritim, protocolul de la Geneva din 1925 pentru interzicerea folosirii în război a gazelor asfixiante, otrăvitoare și a altor gaze, precum și a mijloacelor bacteriologice, convențiile de la Geneva din 1949, privind protecția victimelor războiului, și convenția de la Haga din 1954 cu privire la protecția valorilor culturale în caz de conflict armat. Aplicarea *l. și o.r.* este negată de teoria imperialistă a *r. total*, care susține că este permis să se folosească toate mijloacele de distrugere nu numai împotriva forțelor armate, ci și împotriva întregii populații a țării inamice.

război mondial, *Primul război mondial* (1914—1918), conflict armat izbucnit ca urmare a contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste, în lupta pentru reîmpărțirea sferelor de influență și pentru acaparare de colonii și de teritorii străine. Început între tabăra imperialistă a *Puterilor Centrale* (Germania și Austro-Ungaria) și cea a *Antantei* (Anglia, Franța și Rusia), războiul a antrenat 33 de țări cu o populație de peste 1 miliard de locuitori. Războiul a izbucnit prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria (28 iulie 1914), care a folosit pretextul împușcării principelui moștenitor austriac Franz-Ferdinand, la Sarajevo, în Bosnia, de către un student sîrb. La 1 august, Germania declară război Rusiei; Franța și Marea Britanie declară război Germaniei, la 3, și respectiv 4 august. Războiul devine astfel general. Principalele operații militare s-au desfășurat în Europa; acțiuni militare secundare au avut loc în Africa, în Asia și în Pacific. În 1914, armatele germane au ocupat, în vest, Belgia (august) și o parte a Franței, dar au fost oprite de armatele franco-engleze pe Marna (septembrie), iar în est, au oprit ofensiva armatelor ruse, pe care le-au înfrînt la lacurile mazuriene (august). Armatele austro-ungare sînt înfrînte însă de armata rusă, în Galiția, și de armata sîrbă. La sfîrșitul anului 1914, fronturile s-au stabilizat, războiul devenind un război de poziții. În 1915, frontul răsăritean a fost cel mai activ; ofensiva Puterilor Centrale s-a soldat cu ocuparea Poloniei și cu reocuparea Prusiei Orientale și a Galiției. Ofensivele armatei Italiei, intrată în război de partea Antantei în acest an, sînt lipsite de succese, frontul stabilizîndu-se în Alpi. După intrarea în război a Bulgariei, de partea Puterilor Centrale, Serbia este înfrîntă și ocupată, iar Antanta debarcă trupe în Grecia, formînd frontul de la Salonic. În cursul anului 1916, mai activ a fost frontul apusean, unde au avut loc marile bătălii de la *Verdun* și de pe *Somme*. Pe frontul răsăritean, s-a desfășurat cu succes ofensiva rusă din iunie—

septembrie; armata austro-ungară s-a retras din Galiția răsăriteană și din Bucovina. La 27 august 1916, după doi ani de neutralitate, România burghezo-moșierească s-a alăturat coaliției imperialiste a Antantei, care promitea satisfacerea deziderateului unității naționale. După cîteva succese militare în Transilvania, armata română a suferit mari pierderi și a fost nevoită să se retragă. Armatele inamice au ocupat 2/3 din teritoriul României, fiind oprite în decembrie 1916, pe frontul Siretului, unde luptau și trupe ruseți. În 1917, prin intrarea în război, alături de Antantă, a S.U.A., Chinei și a altor state, șansele Antantei de a cîștiga războiul s-au mărit. Pe frontul românesc, armata română, reorganizată, a dejucat ofensiva de la *Mărăști* (iulie) și a zdrobit ofensiva armatei germane, la *Mărășești* (iulie—august). În 1917, în aproape toată țările beligerante se manifestă criza politică, mai puternică fiind în Rusia. În februarie, țarismul a fost răsturnat. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care a inaugurat o nouă eră în istoria omenirii, a dat o puternică lovitură sistemului imperialist. În condițiile refuzului Germaniei de a încheia o pace fără anexiuni, Rusia Sovietică a încheiat, în interesul salvării revoluției, pacea de la Brest-Litovsk (3 martie 1918); Germania și Austro-Ungaria ocupă întinse teritorii sovietice. În vara anului 1918, forțele contrarevoluționare, sprijinite de puterile imperialiste, au dezlănțuit războiul civil împotriva Rusiei Sovietice; în același timp, Antanta începe intervenția fățișă împotriva Rusiei Sovietice. În 1918, armatele Antantei trec pe toate fronturile la contraofensivă. În Balcani, ei înaintează rapid spre Dunăre; Bulgaria, unde izbucnise o răscoală republicană, capitulează (29 septembrie). În Austro-Ungaria au loc mari mișcări revoluționare de eliberare națională și pentru transformări sociale burghezo-democratice ale cehilor, slovacilor, sîrbilor, croaților, românilor etc. Revoluția burghezo-democratică din Ungaria, izbucnită în octombrie, proclamă abolirea dualismului austro-ungar, independența Ungariei, republica democratică; Croația, Slovenia, Muntenegru, Bosnia s-au unit cu Serbia, formînd Regatul sîrbilor, croaților și slovenilor (din 1929, Iugoslavia), iar Cehia și Slovacia au format Cehoslovacia. În noiembrie, statul polon independent este restabilit. Austro-Ungaria, înfrîntă și pe frontul italian, a semnat armistițiul (3 noiembrie). Germania, unde începuse revoluția, care, învingătoare la Berlin (9 noiembrie), a răsturnat monarhia, cere armistițiu și îl semnează la 11 noiembrie. România, care încheiase, în decembrie 1917, armistițiul cu Puterile Centrale și fusese nevoită să încheie cu acestea tratatul de pace preliminar de la Buftea (martie) și tratatul de pace de la București (mai), le denunță printr-un ultimatum adresat generalului Mackensen (10 noiembrie). În împrejurările prăbușirii Imperiului habsburgic și ale victoriei Marii Revoluții din Octombrie, a apărut posibilitatea încununării victorioase a luptei de eliberare națională a poporului român, pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român; la 27 octombrie, Bucovina s-a unit cu România, iar în octombrie-noiembrie, în Transilvania au avut loc mari lupte revoluționare în urma cărora Marea Adunare populară de la Alba-Iulia (1 decembrie 1918), a proclamat unirea Transilvaniei cu România. Primul război mondial a luat sfîrșit cu victoria Antantei. În acest război s-au folosit pentru prima oară submarinele, gazele toxice (Ypres, 1915), tancurile (Somme, 1916) și avioanele. El a pricinuit uriașe pierderi umane (aproape 9 700 000 de morți și aproape 20 000 000 de răniți, contuzionați, gazați) și materiale (evaluate la peste 278 de miliarde de dolari). Tratatele de pace cu Germania și cu aliații săi, încheiate în 1919—1920 la Versailles, Saint-Germain, Neuilly, Sèvres și Trianon, consfințeau preponderența marilor puteri ale Antantei în cadrul lumii capitaliste, împărțirea fostelor colonii germane și a posesiunilor turcești din Orientul Apropiat între puterile învingătoare. Sub imperiul stării de fapt create în toamna anului 1918 prin lupta de eliberare națională a popoarelor din fosta Austro-Ungarie, aceste tratate consacră granițele noilor state (Cehoslovacia, Polonia) și ale statelor care și-au desăvîrșit unitatea națională (România, Iugoslavia). *Al doilea război mondial (1939—1945)*, cel mai mare conflict militar, politic, economic și diplomatic din istoria omenirii, care a cuprins 72 de state, cu o populație de 1 700 000 000 de oameni (circa 80% din populația lumii la data respectivă). A fost dezlănțuit de Germania hitleristă, aliată cu Italia fascistă și cu Japonia militaristă cu scopul instaurării dominației lor asupra lumii, lichidării independenței popoarelor și chiar exterminării fizice a unora dintre acestea. Dezlănțuirea războiului a fost precedată de o serie de agresiuni cărora le-au căzut victime țări din Europa, Asia și Africa. Această politică a fost favorizată de faptul că puterile occidentale au respins propunerile și planurile de organizare a securității colective, au promovat o politică de cedare în fața pretențiilor statelor agresive. La 1 septembrie 1939, Germania a atacat Polonia, dezlănțuind al doilea război mondial. Franța și Marea Britanie au declarat război Germaniei (3 septembrie), dar n-au întreprins nici o acțiune militară de anvergură („războiul ciudat"). Polonia a fost înfrîntă în 26 de zile. După ce a ocupat Danemarca și Norvegia (aprilie 1940), armatele hitleriste au invadat Olanda, Belgia (care au capitulat în mai 1940) și Luxemburgul, înaintînd rapid pe teritoriul Franței, care, atacată și de Italia (aceasta intră în război la 10 iunie 1940), capitulează la 22 iunie 1940. Prin intrarea Italiei în război, au început operațiile militare și în Africa. După ce, prin aceste acțiuni și-a întărit considerabil potențialul economic-militar,

Reichul nazist şi-a îndreptat din nou eforturile diplomatice şi militare spre estul şi sud-estul Europei. România, părăsită de toate puterile Europei, a fost nevoită să accepte condiţiile nedrepte ale *Dictatului de la Viena* (30 august 1940), prin care i se răpea partea de Nord a Transilvaniei. La 6 septembrie, cercurile politice reacţionare instaurează dictatura militară-fascistă; începînd din octombrie 1940, trupele germane pătrund în ţară. În primăvara anului 1941, Germania, împreună cu aliaţii ei, ocupă vremelnic Iugoslavia (care se declarase neutră) şi Grecia (atacată anterior de Italia), instaurîndu-şi astfel controlul asupra întregii Peninsule Balcanice. La 22 iunie 1941, trupele hitleriste au atacat prin surprindere Uniunea Sovietică, obiectiv esenţial al planurilor aventuriste ale hitleriştilor de cucerire a dominaţiei mondiale, sperînd ca prin înfăptuirea „războiului fulger" s-o învingă pînă la sfîrşitul anului. Împreună cu Germania au început operaţii militare împotriva U.R.S.S., Italia, România, Finlanda, Slovacia şi apoi Ungaria. Prin concentrarea de forţe şi prin amploarea bătăliilor, frontul sovieto-german a devenit principalul front al celui de-al doilea război mondial. În primele luni ale războiului, hitleriştii au cotropit o mare parte a teritoriului U.R.S.S., dar în decembrie au suferit în faţa Moscovei prima mare înfrîngere militară. În Extremul Orient, Japonia, care continua războiul împotriva Chinei, a atacat baza maritimă militară a S.U.A., de la Pearl Harbor (7 decembrie); S.U.A. şi Anglia au declarat război Japoniei (8 decembrie 1941). S-a constituit coaliţia antihitleristă, în care U.R.S.S. a reprezentat principala forţă, ceea ce a marcat schimbarea situaţiei internaţionale în favoarea forţelor antifasciste. Un rol însemnat în întărirea forţelor antifasciste l-a avut R e z i s t e n ţ a antifascistă a popoarelor. În anul 1942, pe frontul european, unde U.R.S.S., în lipsa unui al doilea front în Europa, suporta tot greul războiului, începe, la 19 noiembrie, bătălia de la S t a l i n g r a d (noiembrie, 1942 — februarie 1943), terminată printr-un mare dezastru pentru trupele hitleriste; bătălia a însemnat începutul unei cotituri radicale în desfăşurarea războiului. Pe frontul din Extremul Orient şi din Pacific, Japonia a ocupat, pînă în 1942, posesiuni coloniale importante, dar începînd din a doua jumătate a anului 1942, armatele anglo-americane au pornit la contraofensivă. Pe frontul din Africa de nord armata engleză provoacă trupelor germano-italiene, o grea înfrîngere la El'Alamein (octombrie 1942); în noiembrie, trupele americane şi engleze debarcă în Maroc şi Algeria; lor li se alătură forţele franceze din Africa. Anul 1943 a marcat trecerea definitivă a iniţiativei strategice de partea forţelor militare ale coaliţiei antifasciste. Pe frontul răsăritean după bătălia de la Kursk şi Orel, ofensiva armatei sovietice sileşte armatele germane la o retragere precipitată din cotul Donului şi din Caucazul de Nord. În mai 1943, armatele anglo-americane debarcă în Italia; în septembrie aceasta iese din războiul hitlerist şi declară război Germaniei, ceea ce provoacă ocuparea Italiei de nord şi centrale de către hitlerişti. Mişcarea de rezistenţă capătă amploare atît în Europa cît şi în Asia; creşte mişcarea de partizani (în U.R.S.S. au activat, în spatele frontului inamic, mari unităţi de partizani); în unele ţări aceasta a luat proporţiile unor adevărate războaie de eliberare naţională (Iugoslavia, Italia, China ş.a.). În 1944, pe frontul de răsărit armatele sovietice au zdrobit mari grupuri de armate germane şi după eliberarea teritoriului U.R.S.S. au depăşit graniţele de stat ale Uniunii Sovietice, contribuind la eliberarea, pînă la sfîrşitul războiului, a Poloniei, României, Bulgariei, Iugoslaviei, Ungariei, Cehoslovaciei, Austriei, Danemarcii şi Norvegiei. În septembrie, Finlanda, înfrîntă, cere armistiţiu. În vest, puternice forţe anglo-americane au debarcat în Normandia (iunie), şi au început, împreună cu forţele franceze din interior (F.F.I.), operaţiile de eliberare a Franţei. Anul 1944 a fost anul unor victorii hotărîtoare ale coaliţiei antifasciste, al insurecţiilor naţionale, din Paris (august), România (august), Slovacia (august), Bulgaria (septembrie), şi al ofensivei generale a armatelor de eliberare din Iugoslavia, Grecia şi Albania. În octombrie 1944, trupele engleze au debarcat în Grecia. În România la 23 august 1944, P.C.R. în colaborare cu celelalte forţe antihitleriste, a trecut la înfăptuirea i n s u r e c ţ i e i a r m a t e: dictatura militaro-fascistă a fost răsturnată, România a întors armele împotriva Germaniei, alăturîndu-se coaliţiei antihitleriste. Forţele insurecţionale au eliberat, prin lupte grele, Capitala şi cea mai mare parte a teritoriului ţării. Participînd la război cu efective care s-au ridicat la aproape 540 000 de soldaţi, armata română a luptat cot la cot cu armata sovietică, pentru eliberarea părţii de nord a Transilvaniei şi pentru eliberarea Ungariei şi Cehoslovaciei pînă la încheierea victorioasă a războiului în Europa. În 1945, armatele sovietice încercuiesc Berlinul şi-l ocupă (2 mai) după lupte îndîrjite. La sfîrşitul lunii aprilie 1945, se realizează joncţiunea dintre trupele sovietice şi cele americane şi engleze. La 5 mai a izbucnit insurecţia la Praga, oraşul fiind eliberat, la 9 mai, de armata sovietică. Înfrîntă, Germania hitleristă capitulează fără condiţii (8 mai 1945). În Extremul Orient, Japonia suferă înfrîngeri importante; în iunie 1945, forţele americane debarcă pe teritoriul Japoniei, în insulele Ryu-Kyu. În august 1945, U.R.S.S. începe operaţiile militare împotriva Japoniei, zdrobind puternica armată din Manciuria (armata din Kwangtung). Deşi soarta războiului era hotărîtă, S.U.A. au supus bombardamentelor atomice oraşele Hiroshima (6 august) şi Nagasaki (9 august). Zdrobită, Japonia capitulează fără condiţii (2 septembrie 1945). Astfel, al doilea război mondial s-a încheiat cu

înfrîngerea statelor fasciste. Pierderile umane din timpul războiului au fost imense: au fost uciși peste 30 000 000 de militari; circa 25 000 000 de oameni au pierit din rîndurile populației civile; circa 35 000 000 de oameni au fost răniți și mutilați. Pierderile materiale se cifrează la 1 384 miliarde de dolari. În acest război, statele fasciste, încălcînd convențiile internaționale, au folosit metode barbare de ducere a războiului de o cruzime fără precedent în istorie, ducînd și un război de exterminare a populației civile. Numai în lagărele de concentrare au fost exterminați 12 milioane de oameni. Crimele de război săvîrșite de statele fasciste au fost condamnate la Procesul de la Nürnberg (noiembrie 1945 — octombrie 1946) și la Procesul de la Tokio (mai 1946 — noiembrie 1948). După terminarea războiului s-au încheiat la Paris (februarie 1947) tratate de pace cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda; în septembrie 1951, S.U.A. au încheiat unilateral, fără participarea U.R.S.S. pacea cu Japonia. În mai 1955 a fost semnat tratatul de stat cu Austria. Tratatul de pace german nu a fost încă încheiat.

război țărănesc, formă superioară a luptei țărănimii împotriva exploatării feudale, care, prin amploarea acțiunilor, prin aria de desfășurare, prin programul de revendicări și prin formele de organizare, depășește răscoalele țărănești. Printre cele mai importante războaie țărănești se numără *jacqueria* (1358), *războiul țărănesc condus de Gh. Doja* (1514), *războiul țărănesc german* (1524—1525), *războiul țărănesc condus de Emelian Pugaciov* (1773—1775).

războiul Crimeii (1853—1856), război nedrept purtat între Rusia, pe de o parte, și Turcia, Anglia, Franța și Regatul Sardiniei, pe de altă parte, ca urmare a ascuțirii contradicțiilor anglo-franco-ruse în problema orientală, în general, și problema împărțirii posesiunilor Imperiului otoman aflat în declin, în special. În primele zile ale războiului, flota rusă a distrus la Sinope flota turcă. Operațiile militare au avut loc pe Dunăre, în Transcaucazia și în Crimeea, pe Marea Baltică și pe coastele Kamciatkăi, însă teatrul principal al războiului a fost Crimeea, unde aliații au debarcat forțe numeroase și au provocat armatei ruse înfrîngeri grele (printre ele și căderea Sevastopolului, 1855). Încheiat prin tratatul de pace din 1856 de la Paris, războiul a schimbat raportul de forțe în Europa, în favoarea Franței.

războiul de 7 ani (1756—1763), război purtat între Anglia, Prusia și Portugalia, și Franța, Austria, Rusia, Suedia, Saxonia și Spania, izbucnit ca urmare a ascuțirii luptei dintre Anglia și Franța pentru colonii și a înăspririi contradicțiilor dintre Prusia, pe de o parte, și Franța, Austria și Rusia, pe de altă parte. Războiul s-a purtat, în Apus, pe mare și în coloniile din America de Nord, între Franța și Anglia, iar în răsăritul Europei între armatele coalizate ale Franței, Austriei și Rusiei, pe de o parte, și armatele Prusiei, pe de alta. Războiul s-a încheiat în 1763 prin păcile de la Paris (între Franța și Anglia) și de la Hubertusburg (între Prusia, Austria și Rusia, care-și schimbase, în ultimul an al războiului, atitudinea față de Prusia). În urma acestui război, puterea colonială a Franței a slăbit considerabil și a început supremația maritimă a Angliei, iar Prusia și-a consolidat preponderența în Germania.

războiul de 30 de ani (1618—1648), război între principii protestanți din Imperiul romano-german, pe de o parte, și principii catolici și împărat, pe de altă parte, transformat dintr-un război german într-un război general european. În acest război, împăratul urmărea întărirea Sfîntului imperiu roman de națiune germană sub steagul catolicismului, iar principii, fără deosebire de credință religioasă, voiau să-și întărească independența lor față de împărat, menținînd fărîmițarea Germaniei. **R. de 30 de ani** a început cu răscoala Cehiei împotriva dominației habsburgice. În cursul războiului s-au constituit două tabere: blocul habsburgic (Habsburgii spanioli și austrieci, principii catolici germani, sprijiniți de papalitate, și Polonia) și coaliția antihabsburgică (principii protestanți germani, Franța, Suedia, Danemarca, sprijinite de Olanda, Anglia și Rusia). În funcție de intervenția diferitelor state, războiul s-a împărțit în patru perioade: *cehă* (1618—1624), *daneză* (1625—1629), *suedeză* (1630—1634) și *franceză* (1635—1648). Războiul s-a încheiat cu pacea din Westfalia. La acest război a participat și Transilvania, sub conducerea principelui Gheorghe Rákóczi I, împotriva Habsburgilor; prin pacea din Westfalia (1648), Transilvania a fost recunoscută ca stat suveran.

războiul de 100 de ani, conflict armat între Anglia și Franța ca urmare a luptei dintre acestea pentru teritoriile din Franța, stăpînite de dinastia engleză de la mijlocul sec. al XII-lea și pentru Flandra. Considerat ca cel mai îndelungat război din istorie, el a durat, cu întreruperi, peste o sută de ani (1337—1453). La început, succesul în război a fost de partea Angliei, care a obținut victorii importante asupra trupelor franceze în două bătălii (*Crécy*, 1346, și *Poitiers*, 1356) și a ocupat o mare parte a teritoriului Franței. În deceniul al optulea al sec. al XIV-lea francezii au reușit să recucerească aproape toate teritoriile, dar după bătălia de la *Azincourt* (1415) au pierdut nordul Franței și Parisul. În cursul războiului popular (1429), condus de Ioana d'Arc, feudalii englezi au pierdut toate posesiunile de pe teritoriul Franței, cu excepția portului Calais, care a rămas în stăpînirea Angliei pînă în 1558. Flandra a reușit să evite atît cucerirea franceză, cît și pe cea engleză. **R. de 100 de ani** a constituit o etapă importantă în crearea statului centralizat francez.

războiul hispano-american (1898), primul război imperialist pentru reîmpărțirea lumii. A fost dezlănțuit de S.U.A. pentru a ocupa unele colonii spaniole. Prin pacea de la Paris

(1898), S.U.A. au obținut Filipinele (unde au înăbușit în sînge, după un război de trei ani, 1899 — 1901, mișcarea de eliberare), Porto Rico, Guam ș.a.; Cuba devenea, formal, independentă, dar, de fapt, colonie a S.U.A. În urma acestui război, S.U.A. au obținut importante poziții strategice în Atlantic și Pacific și au întărit politica lor expansionistă în America Latină și în Extremul Orient.

războiul național-revoluționar al poporului spaniol (1936—1939), izbucnit în urma rebeliunii fasciștilor spanioli, la 18 iulie 1936, împotriva Republicii Spaniole (proclamată în 1931). După o luptă eroică dusă timp de trei ani, Republica Spaniolă a fost înfrîntă datorită intervenției fățișe a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste. Totodată, înfrîngerea a fost provocată și de politica de „neintervenție" a Franței, Angliei, S.U.A. ș.a. În Spania s-a instaurat regimul fascist al generalului Franco. Războiul civil din Spania a constituit prima mare ciocnire dintre forțele antifasciste și fascism, în perioada de ascensiune a acestuia. În acest război, poporul spaniol a fost ajutat de antifasciștii din aproape toate țările lumii; peste 35 000 de voluntari, din 54 de țări (printre care 500 de antifasciști români), încadrați în șase brigăzi internaționale și șase regimente de artilerie, printre care unul românesc, au luptat, alături de unități ale armatei republicane spaniole. V. și Spania; brigăzi internaționale.

războiul pentru independența coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783), război de eliberare purtat de cele 13 colonii engleze din America de Nord împotriva metropolei, care stingherea dezvoltarea industriei și comerțului lor. La 4 iulie 1776, Congresul continental (organul conducător al coloniilor) a adoptat „Declarația de independență", care a proclamat crearea republicii Statelor Unite ale Americii, primul stat independent de pe continentul american. Armata regulată a S.U.A. și detașamentele de voluntari au repurtat, sub conducerea lui George Washington, o serie de victorii asupra armatelor engleze, dintre care cele mai însemnate au fost la Saratoga (1777) și Yorktown (1781). În urma victoriei S.U.A. în război, Anglia a fost nevoită să-i recunoască în 1783 independența. Prin programul său, prin participarea unor largi mase populare și prin consecințele sale politice și economice, războiul a avut caracterul unei revoluții burgheze și a exercitat o puternică influență asupra luptei burgheziei europene împotriva feudalismului.

războiul pentru independența coloniilor spaniole din America Latină (1810—1826), război de eliberare purtat de coloniile spaniole din sudul Americii de Nord și din America de Sud împotriva metropolei. În cursul războiului, care a evidențiat calitățile militare ale lui Simón Bolívar (conducătorul armatelor populare din nordul Americii de Sud) și ale lui José de San Martin (conducătorul armatelor populare din sudul Americii de Sud), întreg teritoriul Americii Latine (cu excepția Cubei și a lui Porto Rico) a fost eliberat de sub dominația spaniolă, constituindu-se actualele state latino-americane. Brazilia, care era colonie portugheză, n-a participat la acest război; ea și-a proclamat independența în 1822.

războiul pentru independență (1877—1878), război împotriva turcilor, care a avut drept consecință recunoașterea pe plan internațional a independenței României. Ca urmare a necesității istorice și a împrejurărilor favorabile create prin răscoala din Bosnia și Herțegovina (1875), din Bulgaria (1876) și prin declanșarea de către Rusia a unui nou război împotriva Turciei (1877), România și-a proclamat independența de stat (9 mai 1877). În temeiul convenției româno-ruse din 4/16 aprilie 1877, armata rusă a trecut prin România și a ocupat linia Dunării pînă la gura Oltului, iar armata română a fost concentrată în Oltenia de sud. În iunie, trupele ruse au trecut Dunărea și au început operațiile pe teritoriul Imperiului otoman. Rezistența lui Osman Pașa la Plevna, în spatele armatei ruse în ofensivă, a determinat comandamentul rus să oprească înaintarea. Începînd din iunie 1877, armata română a participat la operațiile militare, peste Dunăre, cu Diviziile a III-a și a IV-a și cu o divizie de rezervă, avînd un efectiv total de 38 000 de oameni și 108 tunuri. Atacul ruso-român din 30 august/11 septembrie a avut ca rezultat cucerirea redutei *Griviția I* de către români; în ansamblu, Plevna a rezistat, fiind ocupată abia după un asediu îndelungat, care a durat pînă la 28 noiembrie/10 decembrie, cînd, după o încercare nereușită de a rupe încercuirea, Osman Pașa a fost silit să se predea cu întreaga sa armată. Cu puțin timp înainte, la 9/21 noiembrie, armata română cucerise cetatea Rahova. Căderea Plevnei a dus la precipitarea evenimentelor militare; în timp ce trupele române au început asedierea Vidinului, cele ruse au trecut Balcanii și au înaintat grabnic spre Constantinopol, în apropierea căruia aŭ ajuns la 18/30 ianuarie 1878, după ce cuceriseră Plovdiv (Filipopol) și Adrianopol (Edirne). Turcia a fost nevoită să ceară un armistițiu; la 19 februarie/3 martie 1878 s-a semnat tratatul de la *San Stefano*, în temeiul căruia, între altele, era recunoscută independența României. Puterile apusene s-au opus însă unor prevederi ale acestui tratat și în vara anului 1878, a avut loc la Berlin un congres care a elaborat tratatul de pace definitiv. Prin acest tratat, România a fost recunoscută ca stat independent și i se restabilea autoritatea asupra Dobrogii, străvechi teritoriu românesc; portul Constanța îi asigura ieșirea directă la Marea Neagră. La Congres, lupta pentru stăpînirea gurilor Dunării a fost cîștigată de Rusia, care relua în stăpînire județele din sudul Basarabiei (retrocedate Moldovei prin tratatul de pace de la Paris din 1856).

război de ţesut, maşină de lucru folosită la fabricarea ţesăturilor din fibre textile. Elementele constitutive principale ale **r. de ţ.** sînt: sulurile pentru înfăşurarea urzelii

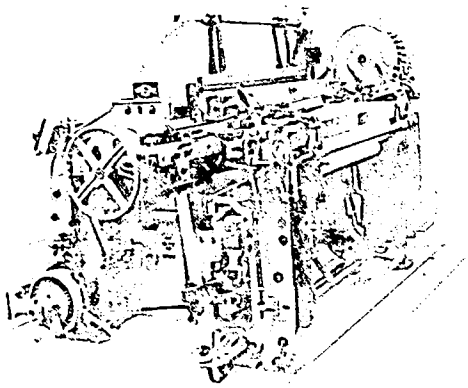

Război automat de ţesut bumbac

şi a ţesăturii; dispozitivul de separare şi de dirijare a firelor de urzeală (fuscei, rame cu lamele etc.); iţele, acţionate prin pedale (la războiul manual) sau prin dispozitive cu came; dispozitive Jacquard ori ratiere (la războiul mecanizat); suveicile şi dispozitivul de aruncare a lor; vatalele; maşinile şi dispozitivele de acţionare. **R. de ţ.** reprezintă una dintre cele mai importante invenţii ale omului. Primele **r. de ţ.** manuale au apărut în mileniul al şaselea î.e.n. În antichitate s-au folosit **r. de ţ.** verticale, la care ţesăturile se făceau prin împletirea manuală a firelor de urzeală cu firul de bătătură, înfăşurat pe o vergea ascuţită. **R. de ţ.** orizontale, cu iţe acţionate prin pedale pentru formarea rostului, s-au răspîndit în timpul evului mediu. Primele încercări de mecanizare a **r. de ţ.** (ex. **r. de ţ.** ale lui M. de Gennes, 1678; J. de Vaucanson, 1745 etc.) datează din perioada producţiei manufacturiere în apusul Europei, cînd au fost inventate unele mecanisme de aruncare a suveicii. Apariţia în timpul revoluţiei industriale din Anglia a maşinii de filat (de tors) a dat un impuls pentru mecanizarea ţesutului. În 1785 E. Cartwright a obţinut patentul şi a construit primul **r. de ţ.** mecanizat, la care suveica, iţele şi vatala erau acţionate mecanic. Cea mai importantă invenţie aparţine lui J.M. Jacquard, care în 1804—1808 a realizat mecanismul de comandă automată individuală a iţelor, ceea ce a permis obţinerea unor ţesături cu desene complicate şi variat colorate. Mai tîrziu s-au adus perfecţionări care au permis mărirea vitezei de lucru, oprirea automată, crearea de **r. de ţ.** specializate etc. Mai importantă a fost realizarea, în 1889—1894, de către J. H. Northrop, a mecanismului de înlocuire automată a ţevilor cu firul de bătătură din suveică. Acesta, împreună cu mecanismul de oprire automată a **r. de ţ.** în caz de defecţiune şi cu mecanismul de întindere constantă a urzelii, a permis mărirea numărului de **r. de ţ.** supravegheate de un singur lucrător pînă la circa 100. În prezent, în afară de **r. de ţ.** clasice cu suveică, pe care se prelucrează peste 98% din totalul ţesăturilor de pe piaţa mondială, se folosesc şi **r. de ţ.** la care firul de bătătură este introdus cu ajutorul altor agenţi, ca: vîna de aer sau de apă, baghete (tije), mici proiectile etc., cum sînt, de exemplu, **r. de ţ.** Neumann, Leontiev, Maxbo, Murata, Topor etc.

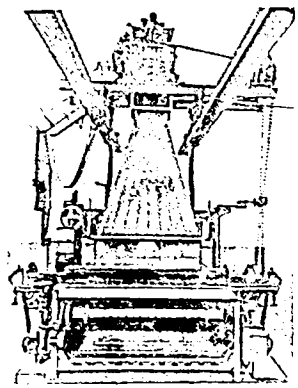

Război de ţesut

răzeşi, termen prin care erau denumiţi în evul mediu, în Moldova, ţăranii liberi organizaţi în obşti, stăpînind în comun moşia satului lor, dar lucrînd deosebit, pe familii, loturile agricole. Pădurea, izlazul, fîneaţa, iazul rămîn în folosinţă comună. În Ţara Românească se numeau moşneni.

Răzoare, pădure în apropiere de oraşul Mărăşeşti. Aici, la 6/19 august 1917, armata română a zdrobit ultima încercare, şi cea mai puternică, a trupelor germane de a străpunge frontul românesc de la Mărăşeşti. În lupta de la **R.** a căzut eroic, în fruntea companiei sale, căpitanul Grigore Ignat.

re (MUZ.), denumire a unuia dintre cele şapte sunete ale gamei. Corespunde notaţiei literale *D* sau *d*.

reabilitáre (DR.), repunere a unei persoane, care a suferit o condamnare penală, în folosinţa drepturilor de care era lipsită din cauza existenţei acelei condamnări. Potrivit legislaţiei române, **r.** se acordă pentru buna conduită pe care condamnatul a avut-o într-un anumit interval de timp stabilit de lege, după executarea sau stingerea pedepsei ce i se aplicase. — *R. de drept*, reabilitare care are loc automat prin scurgerea intervalului de timp cerut de lege, înăuntrul căruia condamnatul nu a mai săvîrşit vreo infracţiune. — *R. judiciară*, reabilitare care se acordă de către instanţa judecătorească, în condiţiile prevăzute de lege.

rea-credință (DR.) **1.** Comportare contrară regulilor de conviețuire socialistă la încheierea sau la executarea unor contracte. **2.** Cunoaștere de către o persoană a lipsei de temei a pretențiilor sale ori a caracterului potrivnic legii al modului în care dobindește un bun.

reactánță (lat. *reactum*, de la *reagere* „a reacționa"; FIZ.), mărime caracteristică circuitelor electrice care lucrează în curent alternativ și care conțin elemente reactive (bobine, condensatoare). **R.** se definește ca raportul dintre valoarea efectivă a componentei reactive (în cvadratură cu intensitatea curentului) a tensiunii la borne și valoarea efectivă a intensității curentului absorbit. Valoarea **r.** depinde de frecvența curentului. După cum curentul este decalat în urma sau înaintea tensiunii, **r.** se numește *inductivă* sau, respectiv, *capacitivă*. Cazul **r.** nule corespunde fie lipsei din circuit a elementelor reactive, fie rezonanței. **R.** constituie componenta reactivă a i m p e d a n ț e i; ea se notează cu X și se măsoară în ohmi.

reactánți, substanțe care participă la o reacție chimică.

reactivánt (IND. EXTR.), reactiv chimic folosit la flotația unor minereuri, pentru a reda particulelor de minereu proprietatea de a putea pluti într-un lichid (proprietate pierdută în urma unor reacții de suprafață).

reactiváre (MED.), reapariție a unor fenomene biologice dispărute sau inhibate (ex. penicilina poate activa la început o reacție Wassermann la un vechi sifilitic). — *R. serului*, restabilirea proprietăților unui ser vechi inactiv prin adăugarea de ser normal, proaspăt.

reactívi 1. (CHIM.) **a)** Substanțe chimice (săruri, acizi, baze, substanțe organice) care se folosesc în analiza chimică sau la transformarea altor substanțe. Se utilizează fie în stare solidă, fie sub formă de soluție. **b)** Substanțe chimice care, în anumite condiții (*p*H, temperatură etc.), dau reacții specifice (de precipitare, de culoare etc.) cu un anumit ion. Se folosesc în chimia analitică atît pentru identificarea, cît și pentru dozarea ionilor. **2.** (METAL.) *Reactiv metalografic*, soluție alcoolică sau apoasă, conținînd substanțe cu acțiune acidă sau bazică, folosită în metalografie pentru a pune în evidență structura metalelor și a aliajelor. Pentru oțeluri și fonte se folosește soluție alcoolică cu 4% acid picric sau 2% acid azotic; pentru cupru și aliajele lui, soluție apoasă de clorură cuprică amoniacală etc.

reactivitáte 1. (FIZ.) Mărime ce caracterizează funcționarea unui reactor nuclear, definită prin formula $\rho = (k_{ef} - 1)/k_{ef}$, unde k_{ef} este coeficientul de multiplicare efectivă a neutronilor. Valoarea nulă a **r.** corespunde regimului critic, valorile pozitive corespund accelerării reactorului, iar valorile negative corespund scăderii puterii reactorului. **2.** (CHIM.) Capacitate a substanțelor chimice (simple sau compuse) de a intra în reacție. **R.** depinde de structura electronică a atomilor, de natura atomilor unei molecule și de natura legăturii chimice dintre ei etc. **3.** (MED.) **a)** Capacitate sintetică de răspuns a unui organism la excitanții mediului extern, rezultantă a caracterelor ereditare și a celor dobindite în cursul dezvoltării individuale. **b)** Ansamblul particularităților reacțiilor de răspuns ale organismului la acțiunea agenților etiologici și terapeutici. **R.** patologică reprezintă alterarea capacității organismului de a răspunde adecvat la excitanții din mediu, în sensul unei exagerări, al unei diminuări sau al lipsei de răspuns (ex. alergie, anafilaxie, hipersensibilitate).

reactór 1. (CHIM.) Aparat industrial sau de laborator în care se efectuează reacții chimice (catalitice sau necatalitice) în scopul obținerii anumitor substanțe. **R.** constituie partea principală a unei instalații chimice. Există **r.** în care materiile prime se introduc o singură dată, la început, iar după terminarea reacției se scot produsele finite *(r. discontinuu)*, sau în care se introduc materiile prime și se scot produsele finite în mod continuu *(r. continuu)*. După natura procesului chimic se deosebesc *r. termice*, *electrochimice*, *biochimice* și *fotochimice*, iar după fazele prezente în proces se deosebesc **r.** în care fazele reactante sînt gaze (gaz-gaz), lichide (lichid-lichid omogen sau neomogen), solide și gaz (gaz-solid) etc. (ex. **r.** pentru polimerizarea etilenei, **r.** pentru oxidarea amoniacului în amestec cu oxigen și vapori de apă, **r.** pentru nitrarea benzenului etc.). **2.** (AV.) Motor termic folosit pentru asigurarea propulsiei unor vehicule (de obicei avioane), în interiorul căruia are loc transformarea energiei chimice a combustibilului în energia cinetică a unui curent de fluid (jet de gaze de ardere), în scopul producerii forței de propulsie (care apare datorită efectului de reacțiune provocat de evacuarea gazelor de ardere cu viteză mare). **R.** la care aerul necesar arderii combustibilului este introdus în camera de ardere, sub presiune, de către un compresor (axial sau centrifugal) antrenat de o turbină cu gaze se numesc *turboreactoare*. Principalele elemente componente ale unui turboreactor sînt: *difuzorul* (care are rolul de a frîna curentul de aer atmosferic la intrarea în motor), *compresorul*, *camera de ardere*, *turbina cu gaze* și *efuzorul* (în care are loc destinderea gazelor evacuate din turbină). În prezent, turboreactoarele cu compresor centrifugal sînt prevăzute cu *camere de ardere individuale*, iar cele cu compresor axial au *camere de ardere inelare* (camere bloc). **R.** care echipează avioanele cu viteze de zbor supersonice pot fi construite fără compresor, comprimarea aerului necesar arderii făcîndu-se în difuzor (datorită vitezei foarte mari cu care aerul atmosferic intră în motor). **R.** fără compresor pot fi: *statoreactoare*, cînd aerul și gazele de ardere circulă în curent continuu în interiorul motorului, și *pulsoreactoare*, în care circulația gazelor este intermitentă (pulsatorie); **r.** fără compresor pot funcționa numai după ce avioanele pe care sînt montate au fost lansate în zbor prin alte mijloace (rachete, ca-

tapulte etc.). Sin. *motor cu reacție*. **3.** (ELT.) Bobină electrică cu reactanța mult mai mare decît rezistența ei electrică, utilizată în instalațiile electrice pentru limitarea curenților de scurtcircuit.

reactor nuclear (FIZ.), instalație complexă în care se realizează fisiunea nucleelor elementelor grele printr-o reacție în lanț controlată. Funcționarea unui **r.n.** se bazează pe faptul că fisiunea unui nucleu atomic, provocată de acțiunea unui neutron, este însoțită de eliberarea altor 2—3 neutroni, precum și de degajarea unei însemnate cantități de energie (indeosebi ca energie cinetică a fragmentelor de fisiune și a neutronilor emiși), care, în final, apare sub formă de căldură. Fiecare nou neutron poate provoca, la rîndul lui, fisiunea altui nucleu și astfel numărul neutronilor, ca și cel al fisiunilor, poate crește în avalanșă, procesul dobîndind un caracter de reacție în lanț autoîntreținută. Din punctul de vedere al vitezei neutronilor care realizează fisiunile, **r.n.** se împart în: *r. termice*, în care viteza predominantă corespunde practic unei situații de echilibru termic al neutronilor cu materialele din zona activă; *r. epitermice*, în care aproape jumătate din fisiuni se datoresc neutronilor cu viteze superioare celor de agitație termică; *r. intermediare*, în care majoritatea fisiunilor sînt produse de neutroni ale căror viteze sînt superioare celor de agitație termică și inferioare celor cu care neutronii sînt eliberați în procesele de fisiune; *r. rapide*, în care fisiunile sînt înfăptuite de neutronii ale căror viteze nu diferă mult de cele cu care ei sînt emiși prin fisiune. Partea cea mai importantă a unui **r.n.** este regiunea unde se desfășoară reacțiile de fisiune, numită *zonă activă*. Aici se află materialul fisionabil sau *combustibilul nuclear*, care poate fi: uraniu natural, uraniu îmbogățit în izotopul U^{235}, plutoniu etc., și *moderatorul*, care are rolul de a încetini neutronii rapizi și care poate fi: apă obișnuită, apă grea, grafit etc. În **r.n.** de tip *eterogen*, combustibilul nuclear este dispus sub formă de elemente distincte (de obicei bare) înconjurate de moderator, iar în **r.n.** de tip *omogen* combustibilul și moderatorul formează un amestec intim, sub forma unei soluții sau a unei suspensii.

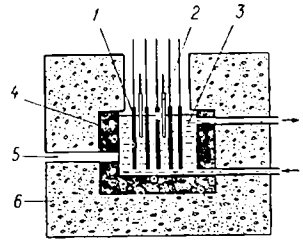

Reactor nuclear

1 — bară fisionabilă (uraniu); *2* — bară de reglaj (cadmiu); *3* — moderator și agent de răcire (apă); *4* — reflector (grafit); *5* — canal experimental; *6* — protector (beton)

Proporția de moderator raportată la cantitatea de combustibil depinde de felul **r.n.**, fiind mai mare la **r.n.** termice și foarte mică (sau lipsind complet) la **r.n.** rapide. Zona activă este înconjurată de un *reflector*, care are rolul de a reduce, prin împrăștiere elastică, scăpările de neutroni în afara zonei active. Pentru reglarea puterii, **r.n.** este prevăzut cu cîteva *bare de control* (sau *de reglaj*), care pot fi introduse mai mult sau mai puțin în zona activă și care, fiind făcute din materiale puternic absorbante, acționează asupra cantității de neutroni liberi și, implicit, asupra intensității reacției globale. Alte bare de același tip, numite *bare de siguranță*, au rolul de a opri automat funcționarea **r.n.** în caz de avarie. Căldura produsă în zona activă este preluată și transferată în afara **r.n.** prin intermediul unui *agent de răcire*, care poate transporta energia termică pînă la un schimbător de căldură sau direct la un turbogenerator (în cazul unor tipuri de **r.n.** energetice) ori la un turn de răcire (în cazul **r.n.** de cercetare). Drept agenți de răcire se folosesc: apă, apă grea, gaze (ex. bioxid de carbon), metale topite (ex. sodiu), substanțe organice (ex. difenil) etc. Uneori agentul de răcire se confundă cu moderatorul (de exemplu la **r.n.** cu apă). O componentă importantă a **r.n.** este *recipientul*, care împiedică substanțele radioactive să iasă în afara zonei active și care uneori este și vas de presiune pentru agentul de răcire. Pentru evitarea iradierii personalului cu radiațiile nocive foarte intense care se formează în zona activă, precum și pentru evitarea contaminării aparaturii și echipamentului auxiliar, recipientul **r.n.** este înconjurat de un zid gros dintr-un material absorbant (de obicei beton special). **R.n.** este prevăzut cu un *tablou de comandă*, care conține comenzile dispozitivelor de reglaj, precum și instrumentele de măsură și de înregistrare pentru temperatura și presiunea din zona activă, fluxul de neutroni, pozițiile barelor de control și ale celor de siguranță etc. Se construiesc **r.n.** pentru diferite scopuri: a) *r. de cercetare*, care oferă posibilitatea utilizării fluxurilor intense de neutroni și de radiații gamma și care uneori poate fi folosit și pentru producerea izotopilor radioactivi; b) *r. energetic*, care este destinat producției de energie termică și care poate fi staționar (montat într-o centrală electronucleară) sau mobil (montat pe nave de suprafață, pe submarine etc.); c) *r. reproducător*, care transformă un material puțin fisionabil (ex. U^{238}) sau nefisionabil (ex. Th^{232}) într-un combustibil nuclear mult mai eficient (în Pu^{239}, respectiv U^{233}), în vederea utilizării ulterioare a acestuia într-un **r.n.** energetic. Primul **r.n.** a fost construit la Chicago (S.U.A.), în 1942, de către E. Fermi; era un **r.n.** eterogen, cu grafit ca moderator, de putere practic nulă. În prezent, puterea **r.n.**, ca și diversitatea de tipuri, este în continuă creștere; cele mai mari **r.n.** au puteri de ordinul sutelor de megawați. La noi în țară a fost dat în funcțiune, în 1954, un **r.n.** de cercetare, de tip eterogen, care funcționează cu uraniu îmbogățit (10% U^{235}), avînd ca moderator apa obișnuită. Ținînd seama de faptul că țara noastră dispune de

zăcăminte de uraniu, precum și de faptul că tehnica contemporană permite obținerea energiei electrice de origine nucleară la un preț competitiv cu cel al energiei produse din combustibili clasici, planul de electrificare de zece ani (1966—1975) prevede construirea de centrale electronucleare ale căror **r.n.** vor avea o putere totală de circa o mie de megawați.

reacție (CHIM.), transformare pe care o suferă substanțele sub acțiunea unor agenți fizici sau a altor substanțe chimice, în urma căreia se formează substanțe noi, cu proprietăți diferite de ale celor inițiale. În cursul **r.** se pot forma atomi, radicali sau noi molecule, ca urmare a descompunerii moleculei inițiale (ex. *r. de cracare*); procesul poate consta însă și din unirea mai multor molecule inițiale într-una nouă (ex. *r. de combinare, de polimerizare, de hidrogenare* etc.) sau din schimbul de atomi sau radicali între moleculele substanțelor care participă la **r.** (ex. *r. de dublu schimb, r. de substituție* etc.). **R.** se reprezintă prin ecuația chimică respectivă. Diferitele **r.** se produc în timp, cu viteze care depind de însuși procesul chimic, de concentrația reactanților, de temperatură, de solvent (dacă au loc în soluție) și de prezența unor substanțe, denumite catalizatori, care, deși aparent nu participă la **r.**, influențează viteza acestora. **R.** se împart în **r.** mono-, bi- și trimoleculare, după cum în procesul respectiv are loc **r.** unei molecule, a două sau a trei molecule. Din studiul dependenței vitezei de **r.** de concentrația reactanților s-a putut defini ordinul de reacție. **R.** de ordinul zero, întîi, al doilea și al treilea au vitezele proporționale cu concentrațiile reactanților la puterile zero, unu, doi și trei, definindu-se astfel condițiile cinetice în care are loc procesul chimic. Cercetarea molecularității, a ordinului de reacție, a factorilor termodinamici și structurali permite descrierea *mecanismului de r.*, adică a **r.** elementare, a căror succesiune formează **r.** chimică, reprezentată global prin ecuația chimică respectivă. Interpretarea mecanismului de **r.** se poate face cu ajutorul chimiei cuantice, considerînd că în fiecare **r.** elementară sistemul trece printr-o stare intermediară, de tranziție. **R.** se produce datorită capacității moleculelor de a interacționa chimic, iar aceasta (reactivitatea chimică) depinde de natura atomilor ce compun moleculele, de structura moleculară și mai ales de structura electronică. Unele **r.** sînt *ireversibile*, adică au loc într-o singură direcție pînă la epuizarea reactanților, iar altele sînt *reversibile*, avînd loc simultan în ambele sensuri pînă la stabilirea unei stări de echilibru, în care, la presiune și temperatură constantă, concentrațiile substanțelor care participă la **r.** nu se modifică în timp. Starea de echilibru se stabilește datorită faptului că viteza **r.** într-un sens este egală cu cea a **r.** în sens opus. După efectul termic al **r.** (degajare, respectiv absorbție de căldură), acestea se pot clasifica în *r. exoterme* și *r. endoterme*. **R.** care se produce în urma intervenției unui factor fizic (acțiunea luminii, la electrozi sau în urma procesului electrochimic etc.) se denumește în mod corespunzător: *r. fotochimică, r. electrochimică* etc., iar cînd se produce datorită intervenției unor substanțe biocatalitice (enzime) se numește *r. enzimatică*. După cum au loc într-o singură fază sau în mai multe faze, **r.** se clasifică în *r. omogene*, respectiv *r. eterogene*. — *R. în lanț*, reacție care constă dintr-o succesiune de **r.** elementare, astfel încît substanțele produse în una dintre **r.** iau parte la **r.** următoare. **R.** elementară inițială poate fi fotochimică, termică etc., după care procesul poate continua de la sine, fără nici o intervenție din afară. Un asemenea lanț de **r.**, compus din cîteva zeci, sute sau chiar zeci de mii de **r.** elementare, poate fi întrerupt în urma unor **r.** secundare. — *R. specifică*, reacție care, în condiții bine determinate (*p*H, temperatură, prezența substanțelor complexante etc.), este dată numai de un anumit ion. — (BIOCHIM.) *R. antigen-anticorp*, reacție dintre anticorpii din serul imun și antigeni. Este o reacție specifică, deoarece anticorpul reacționează numai cu acel antigen sub influența și în prezența căruia a luat naștere. Există mai multe tipuri de *r.a.-a.*: unele (aglutinare, precipitare) sînt puse în evidență mai cu seamă *in vitro*, altele (bacterioliză, hemoliză) atît *in vitro*, cît și *in vivo*, iar altele (neutralizarea toxinelor și a virusurilor) de obicei numai *in vivo*. *R. a.-a.* au multe aplicații practice, în biologie în general și în medicină în special.

reacție nucleară (FIZ.), fenomen care constă în ciocnirea a două sau mai multe nuclee atomice (sau constituenți ai acestora), în urma căreia, datorită interacțiunii cauzate cu precădere de forțele nucleare, se produc unul sau mai multe nuclee atomice (sau constituenți ai lor). Ciocnirea particulelor inițiale poate duce fie la o împrăștiere elastică sau inelastică a lor (modificîndu-se numai impulsul, respectiv impulsul și energia particulelor), fie la o **r.n.** propriu-zisă, în urma căreia se schimbă nu numai impulsul și energia, dar și natura (eventual numărul) particulelor care intră în reacție. Astfel, prin **r.n.** se poate face transmutația elementelor și se pot obține izotopi care nu există în natură sau chiar elemente noi (transuranice). Cel mai adesea, **r.n.** sînt realizate prin bombardarea nucleelor imobile cu neutroni, cu nuclee sau cu particule accelerate (particule α, deuteroni, protoni etc.). Izbind nucleul, particula incidentă poate provoca diferite fenomene: smulgerea unei particule din nucleu, captarea particulei incidente urmată (sau neurmată) de expulzarea din nucleu a altei particule, fisiunea nucleului în cîteva fragmente etc. Deoarece **r.n.** constituie fenomene deosebit de complexe, explicarea lor se face cu ajutorul unor modele intuitive simplificate, numite *mecanisme de reacție*. Toate **r.n.** respectă anumite legi de conservare, unele mărimi fizice globale avînd în starea finală aceeași valoare ca în starea ini-

țială (ex. energia, numărul de masă, sarcina electrică, impulsul, momentul cinetic etc.); există însă legi de conservare respectate numai de unele **r.n.** (ex. legea conservării spinului izotopic). Spre deosebire de reacțiile chimice, care se desfășoară la nivelul învelișului electronic al atomilor, **r.n.** se petrec la nivelul nucleelor atomilor. Ca urmare, este mult mai mare energia implicată într-o **r.n.** (v. și e n e r g i e). Din punct de vedere energetic, cele mai importante **r.n.** sînt f i s i u n e a n u c l e a r ă și f u z i u n e a n u c l e a r ă.

reacțiúne **1.** (FIZ.) Forță sau cuplu de forțe pe care le exercită un corp asupra altui corp atunci cînd cel de-al doilea corp exercită asupra primului o forță sau un cuplu de forțe considerate *acțiune*. Conform principiului acțiunii și reacțiunii, acestea sînt întotdeauna egale și de sensuri contrare. **2.** (CIBERNETICĂ) Stabilire, în sistemele de transmisiune, în sistemele automate, în calculatoare, în organismele vii și în societate, a unui semnal *(semnalul de r.)* prin intermediul căruia se transmit, la i n t r a r e a acestora, informații referitoare la starea organelor de execuție sau la rezultatul acțiunii lor. **R.** se efectuează cu ajutorul unei legături speciale, numită *legătură de r.* sau *legătură inversă*, care asigură întoarcerea la intrare a unei părți din energia semnalului de ieșire. În sistemele tehnice automate, semnalele de **r.** se stabilesc la intrarea unui amplificator și sînt, de regulă, proporționale cu semnalele de ieșire. După cum semnalul de **r.** este în fază cu semnalul de intrare și-l întărește sau în opoziție de fază cu acesta și-l slăbește, **r.** poate fi pozitivă sau negativă. *R. pozitivă* are drept rezultat o mărire a amplificării (o intensificare progresivă a semnalelor de ieșire), putîndu-se ajunge pînă la amorsarea de oscilații (în care caz amplificatorul se transformă în generator de oscilații), la funcționarea nestabilă a sistemului și chiar la scoaterea lui din funcțiune. În organismele vii, *reacțiunea pozitivă* servește la intensificarea sau la prelungirea unui efect (autoexcitație). *R. negativă* are drept efect o reducere a amplificării, reducerea distorsiunilor și perturbațiilor, mărirea stabilității sistemului și adaptarea funcționării lui la solicitări. De aceea *reacțiunea negativă* este o condiție generală a autoreglării sistemelor automate și a organismelor vii și are un rol esențial în cibernetică. **3.** (ELT.) *Reacțiunea indusului*, totalitatea fenomenelor datorite cîmpului magnetic produs de indus la funcționarea în sarcină a unei mașini electrice. Cîmpul magnetic al indusului se compune cu cîmpul magnetic inductor, dînd cîmpul magnetic rezultant. Compunerea acestor cîmpuri depinde, la mașinile de curent continuu, de poziția periilor, iar la mașinile sincrone de factorul de putere.

Reade */ri:d/*, Charles (1814—1884), romancier și dramaturg realist englez. S-a impus prin romanul „Niciodată nu este prea tîrziu pentru îndreptare" (1856), în care denunță abuzurile din închisori. Romanul istoric „Mănăstirea și căminul" (1861), povestire a vieții părinților lui Erasm, este considerat capodopera sa. **R.** a manifestat o grijă deosebită pentru documentarea istorică minuțioasă.

realgár (MINER.), sulfură naturală de arsen (AsS), cristalizată în sistemul monoclinic. Are culoarea roșie-închis și luciu adamantin. Se găsește în filoane hidrotermale asociat cu auripigment, stibină, marcasit ș.a. Se utilizează pentru extragerea arsenului, în vopselărie, în pirotehnie, la fabricarea sticlei etc. În Republica Socialistă România se găsește la Cavnic, Baia Sprie (reg. Maramureș), Săcărîmb (reg. Hunedoara), Moldova Nouă (reg. Banat) etc.

realism[1], mișcare sau atitudine în creația sau teoria literară și artistică, avînd ca principiu de bază reflectarea realității în datele ei esențiale, veridice, obiective, caracteristice. Ca mișcare s-a constituit în Franța la mijlocul sec. al XIX-lea, fiind o reacție parțial antiromantică. El a fost teoretizat de G. Courbet care l-a situat în plină actualitate socială, legîndu-l de intrarea clasei muncitoare în arena politică. Scriitorul Champfleury (creatorul termenului), un alt teoretician al **r.**, a recomandat orientarea scriitorilor spre studiul societății și cu deosebire al vieții maselor populare, în lumina unei interpretări „imparsibile", asemănătoare celei a omului de știință. Sursele principale ale **r.** trebuiau să fie experiența, observația, informația documentară, evitîndu-se idealizarea, lirismul, fantasticul, transfigurarea. Printre reprezentanții **r.** se numărau prozatorii H. Murger, Duranty, G. Flaubert, E. Feydeau, E. și J. Goncourt, J. Barbey D'Aurevilly și dramaturgii E. Augier, Al. Dumas-fiul ș.a. Evoluînd spre naturalism, mișcarea capătă curînd trăsături pronunțat pozitiviste. Paralel, cunoscînd o linie de dezvoltare relativ autonomă, **r.** apare și în literatura rusă, sub numele de *școala naturală*, avînd ca principali teoreticieni pe Belinski, Dobroliubov și Cernîșevski, iar ca scriitori ilustrativi pe Pușkin și Gogol. Ca tendință și ca atitudine estetică fundamentală, **r.** se manifestă încă din cele mai vechi timpuri în toate țările, fiind propriu tuturor scriitorilor și artiștilor care considerau realitatea obiectivă (ulterior și pe cea subiectivă) drept izvor primordial de inspirație și vedeau în actul creator o „imitare" a ei prin oglindire. Manifestînd îndeobște o tendință critică, anticonservatoare și laicizantă, nu însă întotdeauna în formele cele mai cristalizate, **r.** a avut ca substrat social fie aspirațiile maselor populare, fie pe cele ale burgheziei în ascensiune, fie ale anumitor pături și clase sociale interesate în combaterea laturilor negative ale burgheziei însăși. Conceptul de **r.** și-a lărgit mereu, de-a lungul epocilor, sfera de cuprindere și de semnificație, în funcție de cunoașterea, pe cale empirică și rațională, a diferitelor ipostaze ale realității sociale și de transformările continue ale acesteia. Presupunînd aprofundarea propriu-zisă a cunoașterii, **r.** e condiționat și de dezvoltarea

ştiinţelor naturii şi mai ales a celor sociale. **R.** s-a dovedit a fi deosebit de deschis la diferitele inovaţii ale altor curente sau şcoli artistice literare, fără a renunţa la reflectarea veridică a realităţii. Arta însăşi a fost definită în acest spirit de către Aristotel (teoria *mimesis*-ului), de către umanistul padovan J.C. Scaliger (care afirmă funcţia cognitivă a poeziei), de Boileau (care pune accentul, de pe poziţii clasiciste, pe ideea de adevăr), de romancierul englez H. Fielding (pentru care sarcina scriitorului e de a observa societatea şi de a copia „cartea naturii"), de Stendhal (al cărui model stilistic era Codul civil şi a cărei ambiţie era de a oglindi sufletul uman), de Balzac (care, considerîndu-se „doctor în ştiinţe sociale", tindea să concureze „starea civilă") şi de mulţi alţii, printre care trebuie amintiţi, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, cu deosebire Fr. De Sanctis (în Italia) şi G. Brandes (în ţările nordice). Tendinţa realistă a caracterizat, ca viziune, operele unor mari scriitori, cum sînt comediile lui Plaut, romanul lui Petronius sau epigramele lui Marţial (la romani), iar mai tîrziu textele literare ale lui Rabelais, Racine şi Molière (în Franţa), romanele picareşti, proza lui Cervantes sau comediile lui Lope de Vega (în Spania), povestirile lui Boccaccio şi teatrul lui Machiavelli (în Italia), „poveştile" lui Chaucer, teatrul lui Ben Jonson şi piesele lui Shakespeare (în Anglia), chiar dacă operele unora pot fi integrate şi în alte curente. În secolul al XVIII-lea, tendinţa realistă se accentuează prin Defoe, Swift, Fielding şi Sheridan (în Anglia), prin Goldoni şi Alfieri (în Italia), prin Lesage, Marivaux şi Diderot (în Franţa) pentru ca în prima jumătate a sec. al XIX-lea să se cristalizeze, în forme socotite ulterior exemplare, prin Stendhal, Balzac, Merimée (în Franţa), Dickens şi Thackeray (în Anglia), Heine (în Germania), Gogol (în Rusia). În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, realismul este o orientare artistică generalizată, extrem de receptivă la sugestii şi în continuă diversificare şi improspătare. Prin Flaubert, Maupassant şi Zola (în Franţa), Turgheniev, Dostoevski, Lev Tolstoi (în Rusia), Ibsen, Björnson (în ţările nordice), Grillparzer, Hebbel, Fontane (în Germania şi Austria), Verga, Capuana, De Robertis (în Italia), G. Eliot, Meredith, Hardy (în Anglia), Pérez Galdós (în Spania) ş.a., pătrund în literatură aspecte dintre cele mai inedite şi mai caracteristice ale relaţiilor sociale, ale frămîntărilor trăite de marile colectivităţi, ale raportului dintre individ şi societate. Tipologia cunoaşte, alături de problematică şi de tematică, o îmbogăţire progresivă, în funcţie de prefacerile petrecute în planul existenţei sociale şi al celei spirituale. În sec. al XX-lea, procesul se adînceşte. Ascensiunea sau decadenţa claselor, contradicţiile dintre acestea, dinamica vieţii interioare, condiţia umană în genere, sînt teme explorate cu precădere şi în mod critic de Anatole France, Mark Twain, Jack London, J. Galsworthy, G.B. Shaw, M. Proust, R. Martin Du Gard, R. Rolland, Th. Mann, H. Mann, A. Cehov ş.a. **R.** continuă să se dezvolte şi spre mijlocul secolului prin E. Hemingway, A. Miller, W. Faulkner, J. Steinbeck, Moravia, Priestley, E.M. Remarque, O'Casey şi e azi în plină desfăşurare în toate ţările lumii, dezvăluindu-şi inepuizabila putere de reînnoire şi de adaptare la variate condiţii istorice. Prin M. Gorki, M. Şolohov, Leonov, Th. Dreiser, M. Andersen-Nexö, Aragon, Brecht, modul de interpretare realist începe să fie inspirat de idealurile socialismului. Disociind potrivit valenţelor personale, se poate vorbi de un **r.** stendhalian sau balzacian, dostoevskian sau proustian, flaubertian, tolstoian etc. Corespunzător evoluţiei specifice fiecărei literaturi naţionale, se pot distinge, de asemenea, **r.** englez, rus, francez, scandinav etc. În România, **r.** a coexistat iniţial (în perioada paşoptistă) cu romantismul şi cu clasicismul, a cunoscut o primă formă de manifestare în „fiziologiile" lui C. Negruzzi şi M. Kogălniceanu, a devenit dominant, dar nu exclusiv, în romanul „Ciocoii vechi şi noi" de N. Filimon şi a fost teoretizat într-o scrisoare-prefaţă publicată în 1861 în ziarul „Independinţa" de către anonimul autor al romanului „Donjuanii din Bucureşti", iar în 1882 de către T. Maiorescu. Prin Slavici şi Caragiale, el s-a impus definitiv, pentru ca ulterior să se diversifice, devenind între cele două războaie mondiale, prin L. Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, H. Papadat-Bengescu, G. Călinescu ş.a., o mişcare atotcuprinzătoare. După Eliberare, **r.** a evoluat, îmbogăţindu-şi tematica şi problematica prin reflectarea transformărilor revoluţionare, sociale şi psihologice, în lumina concepţiei marxiste despre lume şi viaţă. V. şi neorealism; verism; România. *În arta plastică*, **r.** are două accepţii. Prima se referă la curentul artistic apărut în sec. al XIX-lea în diferite ţări ale Europei, al cărui strălucit reprezentant în Franţa a fost Gustave Courbet şi care a cultivat o tematică socială cu trăsături critice şi o execuţie veridică, exactă, demistificatoare, antiidilică. **R.** francez a avut, mai ales sub acest aspect, un răsunător ecou în arta ţărilor Europei centrale. În Germania (A. Menzel), în Ungaria (Munkâcsy), în Rusia (Repin şi şcoala peredvijnicilor), în Cehoslovacia şi în Polonia, **r.** sec. al XIX-lea a fost apropiat de mişcările politice progresiste. **R.** a evoluat pe căi complexe, din el ramificîndu-se concepţii, viziuni şi stiluri diverse: naturalismul, impresionismul. **r.** de factură romantică, în cadrul căruia poate fi inclusă parţial şi pictura lui Nicolaie Grigorescu. Opere cu trăsături manifest realiste au pictat şi Şt. Luchian, O. Băncilă, C. Ressu, N. Tonitza, C. Baba ş.a. A doua accepţie se referă la viziunea artistică întemeiată pe reprezentarea realităţii, pe afirmarea şi recunoaşterea existenţei ei obiective şi a valorilor etice şi estetice derivate din aceasta. În acest sens, cu puţine excepţii,

întreagă artă plastică europeană pînă la apariția unor curente apărute la finele secolului al XIX-lea, a căror evoluție și filiații continuă și în secolul nostru, poate fi socotită, în linii mari, realistă. — *R. socialist*, orientare estetică teoretizată la primul Congres al scriitorilor sovietici (1934) de M. Gorki și ilustrată de o parte a operelor acestuia, de cele ale unor scriitori din țările socialiste, ca și ale unor reprezentanți ai literaturii proletare din lumea capitalistă. Caracteristica sa principală este interpretarea realității în perspectiva idealurilor socialismului.

realism[2] (FILOZ.), curent din filozofia scolastică medievală care consideră că noțiunile generale constituie realități de sine stătătoare și anterioare lucrurilor individuale. V. și nominalism și realism.

realism critic (FILOZ.), curent idealist din filozofia burgheză contemporană, apărut în Germania la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, ca reacție a unor filozofi și naturaliști față de subiectivismul și apriorismul neokantian. Reprezentanți principali: A. Riehl, O. Külpe, C. Stumpf, W. Wundt (în parte), A. Wenzl. Din deceniul al doilea al sec. al XX-lea, r.c. s-a răspîndit în S.U.A. Spre deosebire de neorealism, care susține un monism idealist-subiectiv, identificînd obiectul cu subiectul, r.c. recunoaște realitatea lumii materiale, dar interpune între subiect și obiect un al treilea element, de natură spirituală, denumit „dat" sau „esență". Constituind, după r.c., adevăratul conținut al cunoașterii, „esențele logice" ar avea, ca și „universaliile" realismului medieval, o existență în sine și n-ar fi imagini sau reflectări ale lucrurilor. Realismul critic duce adesea la un idealism obiectiv de tip platonician și fenomenologic (G. Santayana), și la agnosticism (Durant Drake).

realism naiv (FILOZ.), termen folosit uneori pentru a desemna materialismul spontan al vieții cotidiene, convingerea proprie oricărui om și izvorîtă din practica vieții de toate zilele, potrivit căreia lucrurile există independent de conștiința omenească și se reflectă în aceasta. Termenul „naiv" înseamnă, în acest caz, „spontan", „neconștient din punct de vedere filozofic". La filozofii idealiști, termenul de r.n. are o nuanță peiorativă, ei căutînd să discrediteze materialismul spontan al vieții cotidiene, considerîndu-l ca o atitudine necritică. Prin sine însuși, r.n. nu reprezintă o concepție filozofică; de aceea nu poate înlătura sau înfrînge idealismul filozofic, ba chiar coexistă adesea în conștiința aceluiași om cu reprezentări idealiste, religioase, cu superstiții etc.

realitáte (FILOZ.) v. **posibilitate și realitate.**

realizánt (MAT.) v. **discriminant.**

reambulâre (lat. *re*—„din nou" și *ambulare* „a merge"), complex de lucrări topografice sau fotogrammetrice care se execută pentru determinarea detaliilor topografice de planimetrie și nivelment recent apărute și pentru transpunerea lor pe hărțile vechi în vederea actualizării acestora.

reanimâre (lat. *re*—„din nou" și *anima* „viață"; MED.), ansamblu de măsuri terapeutice (transfuzie de sînge, oxigenoterapie etc.) folosite în vederea restabilirii funcțiunilor vitale ale organismului (respirația și circulația) cînd acestea au încetat. R. se practică în cazuri de șoc traumatic, operator sau chirurgical, în sincopă cardiacă etc.

rearbitráre, *cerere de* ~ (DR.), cerere pentru desființarea, ca netemeinică ori nelegală, a unei hotăriri pronunțate în litigiul arbitral și pentru o nouă rezolvare a litigiului.

Rea Silvia, în legendele romane, mama lui Romulus și Remus, considerată fiica eroului troian Enea, sau după o altă versiune, a regelui Albei, Numitor, descendent din Enea. Potrivit legendei, după conceperea celor doi gemeni, ar fi fost întemnițată de unchiul ei Amuliu, care detronase pe Numitor, și apoi, după nașterea gemenilor a fost ucisă de acesta. După o altă versiune, R.S. ar fi fost eliberată de cei doi fii ai săi, după uciderea lui Amuliu.

Réaumur *[reomûr]*, René Antoine Ferchault de ~ (1683—1757), fizician și naturalist francez; a fost membru al Academiei de Științe din Paris. Este cunoscut îndeosebi pentru termometrul său cu alcool, care a dat numele unei scări termometrice mult utilizate pînă de curînd. Ca naturalist, R. a studiat nevertebratele, în special insectele. — *Grad R.*, unitate de măsură a temperaturii într-o scară termometrică pe care punctul de topire a gheții este notat cu 0, iar punctul de fierbere a apei este notat cu 80; un grad Celsius este egal cu $\frac{4}{5}$ dintr-un g.*R*. Se notează cu simbolul °*R* (ex. 20 R). V. și *scară termometrică*.

Reazan, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe valea riului Oka. 287 000 loc.

Vedere din Reazan

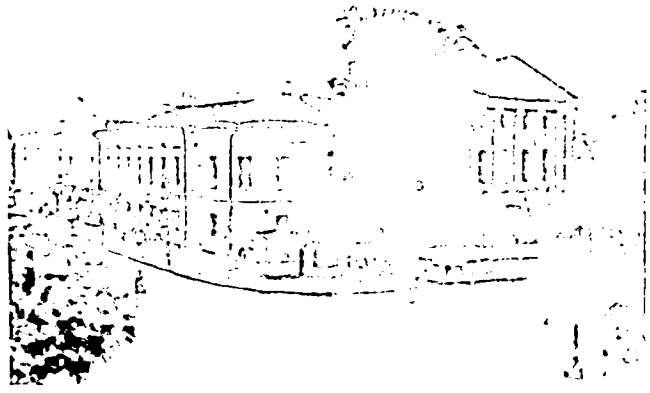

(1965). Industrie constructoare de mașini (mașini-unelte, mașini agricole, piese turnate și forjate, mașini de calcul), ușoară, alimentară, a mobilei, a materialelor de construcție. Port fluvial. Institute de învățămînt superior, teatre, muzee, casa memorială „I. P. Pavlov". Monumente arhitectonice din sec. XIV—XV.

reázem (REZ. MAT.), legătură care anulează unul sau mai multe grade de libertate ale unui corp prin restrîngerea posibilităților de mișcare (translație sau rotație) a corpului respectiv. După restricțiile impuse de legătură la deplasarea și la rotirea corpului se déosebesc: *r. simplu, articulația* și *încastrarea.—R. simplu*, legătură a două corpuri prin care este împiedicată deplasarea acestora după normala comună la suprafețele în contact. În calculul mecanic al pieselor, r.s. se înlocuiește printr-o forță de legătură (reacțiune) normală la suprafața de contact.

rebeliúne (DR.), infracțiune care constă în acte de violență sau de amenințare gravă săvîrșite față de un organ de stat sau de un reprezentant al acestuia, în scopul de a împiedica îndeplinirea atribuțiilor sale sau de a-l constrînge să ia sau să nu ia o hotărîre sau o dispoziție. **R.** este o formă mai gravă a infracțiunii de u l t r a j.

Rebinder, Piotr Aleksandrovici (n. 1898), chimist sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S., specialist în chimia fizică și coloidală și în fizica moleculară. A cercetat, sub numeroase aspecte, fenomenele de suprafață, adsorbția, flotația, tixotropia. A descoperit efectul de scoborîre a rezistenței mecanice a corpurilor solide, în special a metalelor, sub acțiunea substanțelor ce se adsorb pe acestea (efectul Rebinder).

Rebreanu, Liviu (1885—1944), mare scriitor român. S-a născut la Tîrlișiua (reg. Cluj), ca fiu al unui învățător. A urmat școala elementară la Maieru, liceul la Năsăud și la Bistrița, școala militară la Sopron și la Budapesta, devenind ofițer în armata austro-ungară. După trei ani demisionează, debutînd în același an (1908) cu două nuvele la revista sibiană „L u c e a f ă r u l". În 1909 se stabilește la București, unde colaborează cu nuvele la „Convorbiri critice" și e redactor la ziarul „Ordinea". În toamna anului 1910 e arestat și extrădat la cererea guvernului austro-ungar. După cîteva luni de detențiune la Gyula (Ungaria) este achitat. Reîntors la

L. Rebreanu

București, scoate, împreună cu M. Sorbul, revista teatrală „Scena" (1910—1911), iar între 1911 și 1912 funcționează ca secretar literar al Teatrului național din Craiova. În 1914 e ales secretar al Societății scriitorilor români. După primul război mondial, în timpul căruia a fost urmărit de autoritățile de ocupație, își continuă activitatea literară și jurnalistică la „Flacăra", „Rampa" și „Sburătorul", conduce publicațiile „M i ș c a r e a l i t e r a r ă" (1924—1925) și „R o m â n i a l i t e r a r ă" (1932—1934), e (între 1924 și 1934) președinte al Societății scriitorilor români și din 1928 pînă în 1944, cu intermitențe, director al Teatrului național din București. În 1939 a fost ales membru al Academiei Române. S-a afirmat mai întîi ca nuvelist. Volumele sale („Frămîntări", 1912; „Golanii", 1916; „Mărturisire", 1916; „Răfuiala", 1919, și „Cuibul visurilor", 1927) reflectă veridic aspecte și conflicte specifice lumii satului transilvănean („Ofilire", „Proștii", „Nevasta", „Talerii"), tragice dileme morale generate de război („Catastrofa", „Ițic Ștrul dezertor", „Calvarul"), creionează figuri de declasați din lumea periferiei bucureștene și evocă, în tradiția literaturii lui Caragiale și Gogol, viața și dramele micii burghezii citadine („Filibaș"). Cu „Ion" (1920), **R.** dă literaturii române primul mare roman modern, creație monumentală, remarcabilă prin atitudinea de strîngentă obiectivitate adoptată de scriitor în prezentarea evenimentelor și personajelor. Geneza romanului a durat aproape zece ani și a trecut prin mai multe elaborări. Prima parte a versiunii definitive („Glasul pămîntului") relatează drama dezumanizării treptate a personajului titular, căruia pămîntul îi apare, în contextul social-economic al epocii, ca singura soluție de depășire a condiției sale umile de țăran sărac. Partea a doua („Glasul iubirii") urmărește încercarea lui tîrzie și tragică de recuperare morală prin dragoste. Vastă frescă socială a satului transilvan, romanul evocă, într-o acțiune paralelă, și viața intelectualității sătești. Al doilea mare roman al lui **R.**, „Pădurea spînzuraților" (1922), reluînd tema tratată în „Catastrofa", a fost inspirat de sfîrșitul tragic al fratelui său Emil, sublocotenent în armata austro-ungară, executat pentru încercarea de a trece, pe front, în timpul primului război mondial, de partea românilor. Axat pe criza morală trăită de către intelectualul transilvănean, ca o consecință a conflictului interior dintre sentimentul datoriei față de Imperiul austro-ungar și conștiința apartenenței la poporul român, romanul demască absurditatea și ororile războiului. El vădește marile posibilități introspective ale lui **R.**, capacitatea de a investiga sufletul omenesc pînă în adîncimile lui neexplorate. Ca și „Ion", „Pădurea spînzuraților" are remarcabile calități compoziționale și de atmosferă. Romanul „Adam și Eva" (1925) reia, cu mijloacele narațiunii realiste, mitul romantic al metempsihozei. Roman al unei obsesii patologice, „Ciuleandra" (1927) sugerează procesul degenerării și descompunerii morale a clasei boierești. Continuîndu-și căutările artistice,

R. încearcă formula episodului istoric cu „Crăişorul" (1929), dedicat răscoalei de la 1784 a românilor din Transilvania. „Răscoala", ultimul mare roman al lui **R.**, apărut la sfîrşitul anului 1932, realizează cronica vieţii social-politice din România în preajma anului 1907, evidenţiind, în volumul I („Se mişcă ţara"), cauzele complexe, multiple, adînci ale răscoalei, apoi, în volumul al II-lea („Focurile"), caracterul spontan şi anarhic al acesteia, desfăşurarea ei, represiunea. Punînd în mişcare un mare număr de personaje din medii sociale diferite, conferind tipicitate şi semnificaţie faptelor şi atitudinilor, **R.** construieşte o impresionantă frescă social-istorică şi vădeşte capacităţi unice în literatura română de evocare a sufletului colectiv, a comportamentului şi dinamismului maselor răsculate. Următoarele sale romane sînt mai puţin reprezentative pentru viziunea sa artistică („Jar", 1934; „Gorila", 1938; „Amîndoi", 1940). A lăsat în manuscris două romane neterminate: „Păcală şi Tîndală", proiect de epopee folclorică, şi „Minunea minunilor", satiră a practicilor inumane ale hitlerismului. Creaţia dramatică a lui **R.** (comediile „Cadrilul", 1919; „Plicul", 1923; „Apostolii", 1926) atestă, pe lîngă îndemînare tehnică, influenţa teatrului lui Gogol şi Caragiale (în special prin critica moravurilor corupte şi politicianiste), dar şi a teatrului francez bulevardier. **R.** a scris şi cronici dramatice, remarcabile prin competenţa şi siguranţa gustului. Principalele sale articole, conferinţe sau interviuri cu privire la literatură şi la menirea socială a scriitorului, expunînd un crez realist şi umanist, au fost reunite în volumul „Amalgam" (1943). Solicitat cu deosebire de conflictele vitale ale existenţei, observator lucid al realităţii în datele ei fundamentale, caracteristice, **R.** se distinge ca excelent creator de tipuri, definite prin apartenenţa şi comportarea lor socială şi prin avatarurile lor psihologice. Realismul obiectiv al viziunii sale, acuitatea acesteia, arhitectura riguroasă, desăvîrşită a naraţiunii, stilul său anticalofil marchează o cotitură în dezvoltarea prozei române moderne, influenţînd în chip decisiv evoluţia ei ulterioară. Romanele şi nuvelele lui **R.** au fost traduse în 20 de limbi străine, bucurîndu-se astăzi şi peste hotare de o largă popularitate.

rebrusmént (C.F.), schimbare a direcţiei traseului unei căi ferate, astfel încît cele două ramuri ale liniei de cale ferată să admită o tangentă comună în punctul de schimbare a direcţiei. În punctul de rebrusment trenul îşi schimbă sensul de mişcare.

rebút (EC., TEHN.), produs care nu corespunde condiţiilor de calitate stabilite prin STAS, norme interne, caiete de sarcini sau condiţiilor tehnice stabilite prin contracte şi care nu poate fi folosit conform destinaţiei sale. **R.** duc la depăşirea consumurilor specifice, la scăderea productivităţii muncii, la creşterea preţului de cost etc. — *R. recuperabil*, rebut care, printr-o prelucrare suplimentară (remaniere), poate fi readus la condiţiile de calitate stabilite.

recalescénţă (lat. *re-* „din nou" şi *calescere* „a se încălzi"; METAL.), creştere spontană a temperaturii unui metal în curs de răcire, care se manifestă vizibil printr-o licărire a metalului. Se poate observa la solidificarea metalelor, la producerea transformărilor în stare solidă (transformări polimorfice, eutectoide etc.) şi la subrăciri mari, cînd căldura latentă de transformare se degajează brusc, ridicînd temperatura cu cîteva grade.

recalificáre, pregătire în vederea obţinerii unei noi meserii sau unei noi calificări. **R.** este legată de schimbările în structura economiei naţionale, de adîncirea diviziunii sociale a muncii, de cerinţele tot mai variate şi calitativ superioare ale tehnicii noi folosite în producţie: mecanizare, automatizare, chimizare etc., ceea ce duce la dispariţia unor profesiuni legate de munca manuală şi la apariţia altora noi, şi ca urmare face necesară organizarea procesului de **r.** a unor lucrători.

recarburáre (METAL.), reîncorporare de carbon în baia metalică în cursul elaborării oţelurilor, cînd decarburarea a fost dusă mai departe decît era necesar pentru a conduce procesele ce urmează, cînd temperatura este prea joasă sau cînd se elaborează cu oxidare totală a carbonului. **R.** se realizează cu adaos de feroaliaje, fontă sau carburanţi (cocs, resturi de electrozi, mangal, brichete de carburant cu aşchii etc.).

recensămînt (STATIST.), formă specială de o b s e r v a r e s t a t i s t i c ă de mare amploare, de obicei periodică şi exhaustivă, în care culegerea datelor despre fenomenele supuse observării se face direct de către observatorii speciali trimişi la faţa locului. **R.** este cea mai veche înregistrare statistică, cunoscută încă din antichitate. Teoria şi tehnica **r.** moderne au elaborat unele principii şi au stabilit condiţiile ce trebuie respectate (să fie investite cu autoritate de stat, pregătite din timp, momentul său critic să fie bine ales, înregistrările să se efectueze unitar, simultan şi într-un timp scurt pe întreg teritoriul supus observării, de către cadre instruite special în acest scop). În practică se mai numesc **r.** şi unele observări statistice de mare amploare, efectuate pe baza datelor din dările de seamă (ex. *r. cadrelor*, *r. stocurilor de materiale*, *r. utilajelor*). — *Recensămîntul populaţiei*, recensămînt al cărui scop îl constituie stabilirea, pe întreg teritoriul unei ţări la un moment dat, după un program unitar, a numărului şi structurii populaţiei după principalele sale caracteristici demografice, economice şi social-culturale: sex, vîrstă, stare civilă, naţionalitate, limbă maternă, nivel de instruire, ocupaţie, ramură de activitate, categorie socială etc. Ultimul recensămînt al populaţiei din România a avut loc la 15 martie 1966.

recénzie (lat. *recensio* „numărare, evaluare"), prezentarea succintă, la apariţie, a unei scrieri literare sau ştiinţifice, cu comentarii şi aprecieri critice.

recepáre (SILV.), tăiere, de la suprafaţa solului, a unui puiet dintr-o specie forestieră, pentru a provoca formarea unor tulpini noi prin lăstărire. Se execută la puieţii care au tulpinile vătămate.

receptácul (BOT.), porţiune terminală a axului floral, de obicei mai îngroşată, formînd partea susţinătoare a florii. De regulă, receptaculul se prelungeşte, alcătuind pedunculul floral. Se mai numeşte *axă floralǎ*.

receptór (lat. *receptum*, de la *recipere* „a primi") **1.** (TEHN.) Sistem tehnic destinat să primească şi, eventual, să dirijeze un anumit material. **2.** (ELT., TELEC.) Aparat, instalaţie sau maşină destinate să primească

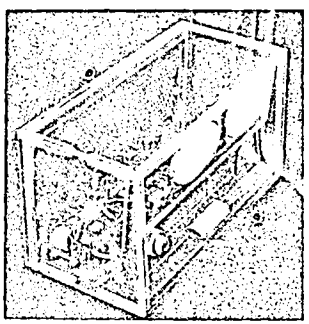

Radioreceptor

energie de o anumită formă şi s-o transforme în forma în în care aceasta trebuie folosită (ex. motoarele electrice, radioreceptoarele, receptoarele telefonice etc.). — *R. telefonic*, dispozitiv care transformă oscilaţiile electromagnetice în oscilaţii acustice similare mesajului sonor transmis. Cele mai frecvente sînt *r. t. electromagnetice*, alcătuite dintr-un magnet permanent (pentru polarizare) pe care este fixat un electromagnet, a cărui înfăşurare este parcursă de curentul electric modulat, şi o diafragmă (membrană) feromagnetică. Acest ansamblu este introdus într-un locaş din material plastic, servind ca suport şi ca pavilion acustic. Curentul electric variabil din înfăşurarea electromagnetului face să varieze forţa de atracţie exercitată asupra diafragmei, care vibrează şi produce astfel unde sonore ce reproduc sunetele transmise. V. şi t e l e f o n. **3.** (ELT.) Element de circuit electric care absoarbe energie în scop util. **4.** (FIZIOLOGIE) Organ care transformă energia stimulilor externi în excitaţie nervoasă. Receptorul este constituit dintr-una sau din mai multe celule sau prelungiri celulare specializate, sensibile la o anumită categorie de stimuli (optici, acustici, mecanici, termici, chimici etc.). **R.** fac parte integrantă din aparatul anatomofuncţional al a n a l i z a t o r i l o r, avînd o proiecţie corticală la nivelul căreia se realizează analiza şi sinteza superioară.

recépţie[1] (DR.), procedură de verificare la debitor sau la beneficiar a cantităţii sau calităţii unor produse sau lucrări. În situaţiile prevăzute de lege, verificarea făcută la debitor nu exclude o nouă verificare la beneficiar.

recépţie[2] (TELEC.), captarea şi detecţia (extragerea mesajului) semnalelor de telecomunicaţii, urmată de amplificarea şi transformarea lor într-un mesaj (sonor, optic sau grafic) asemănător şi de aceeaşi natură cu mesajul transmis.

recesiúne (lat. *re-* „înapoi" şi *cedere* „a merge"), termen folosit în economia politică pentru a defini scăderea producţiei în perioade de criză sau o stagnare temporară a afacerilor.

rechín (ZOOL.), nume generic dat unor peşti marini răpitori din ordinul plagiostomilor, cu corpul acoperit de solzi mărunţi, aspri, cu coada formată din doi lobi inegali; pe laturile capului au cinci fante branhiale (nu au opercul). Scheletul **r.** este cartilaginos. Ex.: *r. albastru (Charcharias glaucus)*, lung de 3—5 m, care trăieşte în Marea Mediterană

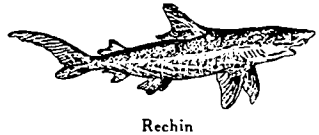

Rechin

şi în Oceanul Atlantic; ciinele-de-mare din Marea Neagră *(Acanthias vulgaris)*.

rechizitór (DR.), denumire dată în trecut actului prin care procurorul punea în mişcare acţiunea penală împotriva infractorului sau dispunea trimiterea acestuia în judecată.

rechizíţie (DR.), act de stat, intervenit în împrejurări excepţionale, prin care organele administrative iau unele bunuri mobile sau imobile de la populaţie în folosinţă temporară şi în schimbul unei despăgubiri, în condiţiile prevăzute de lege. Bunurile de consum se iau în proprietate contra plată şi deci fără obligaţia de restituire. În timp de război, **r.** se face de organele militare.

recidívă (DR.), situaţie în care o persoană, după ce a fost condamnată definitiv la o pedeapsă privativă de libertate mai mare de şase luni (marea **r.**) sau la trei pedepse ce nu depăşesc şase luni (mica **r.**), săvîrşeşte din nou o infracţiune fie după executarea pedepsei sau pedepselor (**r.** reală), fie înainte de executare, în timpul acesteia sau în stare de evadare (**r.** fictivă). **R.** atrage o agravare a pedepsei cuvenite pentru infracţiunea săvîrşită ulterior, precum şi alte consecinţe (ex. pierderea posibilităţii de a beneficia de suspendarea condiţionată a executării pedepsei sau de graţiere).

recif coralier, depuneri calcaroase biogene, comune în mă-

Recif: *1* — calcar recifal vacuolar; *2* — brecie recifală; *3* — nisip coraligen; *4* — mîl coraligen; *5* — calcar recifal masiv

rile din zona ecuatorială şi tropicală, între latitudinile 32° nord şi 32° sud. Sînt foarte numeroase în vestul Oceanului Pacific, în Oceanul Indian, în Marea Roşie şi în Marea Caraibilor. **R.c.** sînt alcătuite, în cea mai mare parte, din scheletul madreporarilor, din scheletul unor coralieri, echinoderme, foraminifere, cochilii de moluşte şi uneori şi din plante *(ex. Lithothamnium)*. Se formează în ape cu adîncime mică (de obicei mai

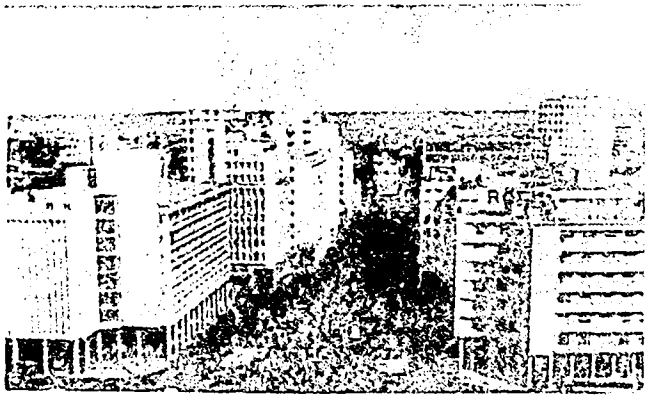

Recife. Vedere din centrul orașului

puțin de 50 m) și cu temperaturi de peste 20°C; **r.c.** care se întîlnesc în afara locurilor cu aceste condiții indică o schimbare a adîncimii apei sau a temperaturii. După forma și dispoziția lor deosebim trei feluri de **r.c.**: *marginal* (sau *litoral*), care se găsește lîngă țărm, *barieră*, de întindere mare, de zeci de kilometri, situat mai departe de țărm și despărțit de acesta printr-un brîu larg de apă, și *inelar* (sau *atol*), de forma unui inel.

Recife */resi:fe/*, oraș în nord-estul Braziliei, centrul administrativ al statului Pernambuco, important port la Oceanul Atlantic. 800 000 loc.(1962). Industrie textilă (bumbac), alimentară, constructoare de mașini. Centru comercial (zahăr, bumbac și cafea). Universitate.

recipiént (TEHN.), vas folosit pentru păstrarea sau pentru transportarea unor materiale sau a unor substanțe solide (grăunți sau pulberi), lichide ori gazoase.

recipróc, *determinant reciproc al unui determinant D* (MAT.), determinantul format cu minorii elementelor lui *D*, împărțiți la *D*. Este egal cu D^{-1}.

reciprocitáte[1] (DR.), asigurare de către un stat, în relațiile cu un alt stat, a unui tratament egal sau echivalent cu acela pe care acest din urmă stat i-l asigură la rîndul său (ex. în domeniul diplomatic, comercial sau cultural).

reciprocitáte[2] (FIZ.), proprietate a razelor luminoase de a nu-și schimba traiectoria atunci cînd este inversat sensul de propagare a luminii. **R.** se păstrează în cazul fenomenelor de reflexie și de refracție.

recirculáre (TEHN.), reintroducere a unui material sau a unei substanțe în ciclul de fabricație în scopul măririi cantității de material prelucrat (ex. retopirea și reprelucrarea metalelor rezultate din rebut sau din deșeuri); reintroducerea în ciclul de fabricație a unor materiale auxiliare (ex. **r.** amestecului de formare); reintroducerea în circuit a unui agent termic (ex. **r.** apei în sistemul de răcire a motoarelor cu combustie internă).

recitál (MUZ.), concert susținut de un singur solist (ex. **r.** de pian, de vioară, de orgă).

recitatív, gen de muzică vocală care, prin intonații și prin debitul ritmic asemănător vorbirii, se apropie de declamație. Este acompaniat de pian sau de clavecin (**r.** secco), de unul sau două instrumente de coarde sau de orchestră (**r.** accompagnato). A apărut o dată cu opera, servind ca element de legătură între arii și comentînd acțiunea dramatică. **R.** este larg întrebuințat în muzica modernă.

reclamánt (DR.), persoană care se adresează, printr-o cerere, unui organ de jurisdicție pentru valorificarea unui drept.

Reclus */röclü/*, Jean Jacques Elisée (1830—1905), renumit geograf francez, revoluționar mic-burghez, anarhist. **R.** a studiat în Franța și apoi la Berlin. A participat la revoluția din 1848, apoi, silit să plece din Franța, a călătorit prin Europa și America (1852—1857), culegînd un bogat material documentar asupra naturii, economiei și populației țărilor vizitate. Întors la Paris, a desfășurat o intensă activitate de propagare a cunoștințelor geografice. În 1871 a participat la Comuna din Paris; după înfrîngerea ei a fost exilat și a trăit în Italia, Elveția și apoi în Belgia. În 1893 a fost numit profesor de geografie comparată la Universitatea din Bruxelles. Op. pr.:

Gluck. recitativ din actul I din opera „Alcesta"

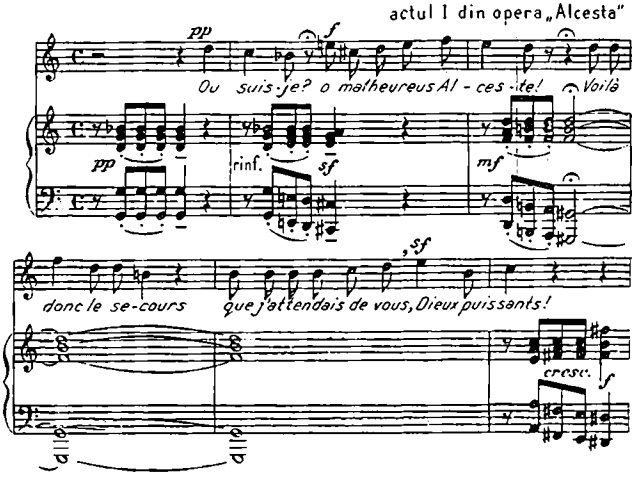

Recitativ

„Pămîntul" (1867), „Oceanul" (1868), „Noua geografie universală, pămîntul şi oamenii" (19 vol., 1875–1894), „Evoluţia, revoluţia şi idealul anarhismului" (1897).

recluziúne (DR.), în trecut, pedeapsă privativă de libertate prevăzută pentru anumite infracţiuni calificate crime. În Codul penal român din 1936, **r.** a fost înlocuită cu pedeapsa temniţei grele.

recoácére (METAL.), operaţie de tratament termic aplicată materialelor şi pieselor metalice în special din oţel, care constă în încălzire, menţinere la o anumită temperatură şi apoi răcire (de obicei înceată). În funcţie de scop şi de regimul de lucru, **r.** poate fi: r. *completă*, pentru micşorarea durităţii unui aliaj feros şi pentru obţinerea unei structuri de echilibru; r. *incompletă*, pentru detensionarea oţelurilor forjate cu mai puţin de 0,8% C sau pentru înmuierea oţelurilor cu peste 0,8% C (înmuierea uşurează prelucrarea mecanică ulterioară a acestor oţeluri); r. *de normalizare*, pentru obţinerea unei structuri fine (grăunţi fini) la oţeluri; r. *de omogenizare*, în scopul uniformizării compoziţiei chimice a cristalelor şi al eliminării segregaţiilor (zone de concentrare a elementelor componente sau a impurităţilor) intercristaline; r. *de globulizare*, care se aplică oţelurilor dure, în scopul înmuierii pentru uşurarea prelucrării ulterioare sau al obţinerii unei structuri favorabile pentru călire; r. *izotermă*, care urmăreşte acelaşi scop ca şi **r.** de normalizare, dar prin care răcirea se face cu un alt regim; r. *de recristalizare*, aplicată metalelor ecruisate (întărite) prin deformare la rece şi prin care metalele îşi recapătă maleabilitatea; r. *pentru eliminarea tensiunilor* (sau *de detensionare*).

recognitív, *înscris* ~ (DR.), înscris care cuprinde recunoaşterea unui drept a cărui existenţă fusese constatată şi printr-un înscris anterior, dacă acesta s-a pierdut sau există riscul să se piardă. *Î.r.* se alcătuieşte pentru a servi ca mijloc de dovadă sau la întreruperea prescripţiei.

recoltáre (MICROBIOL.), luare de probe din produsele provenite de la bolnavi şi de la purtători de germen (sînge, urină, materii fecale etc.), de la cadavre, din diferite medii (sol, apă, alimente etc.), în vederea examenului microbiologic al acestora.

recombináre (FIZ.), neutralizare reciprocă a particulelor cu sarcină electrică de semn contrar, ducînd la dispariţia purtătorilor de sarcină. **R.** se poate produce în electroliţi (între ionii pozitivi şi cei negativi), în gaze (între ionii pozitivi şi electroni) sau în semiconductoare (între goluri şi electroni). După locul unde se realizează, ea poate fi: *de volum* sau *de suprafaţă*. Mecanismul **r.** poate fi: *direct* (prin ciocnirea celor doi purtători) sau *indirect* (prin mijlocirea unei particule neutre din gaze, a impurităţilor sau a defectelor din semiconductoare etc.). **R.** este uneori însoţită de alte fenomene (disocierea moleculelor, emiterea unei radiaţii electromagnetice etc.).

recompénsă (DR.), sumă de bani cuvenită inventatorului sau inovatorului care şi-a oferit statului invenţia sau inovaţia, drept retribuţie pentru rezultatele muncii sale. **R.** se stabileşte proporţional cu economiile realizate prin aplicarea invenţiei sau inovaţiei respective timp de un an, iar dacă economiile nu pot fi evaluate, prin aprecierea importanţei acestora.

recondiţionáre (TEHN.), operaţie de renovare sau de restaurare a unor piese sau a unor produse tehnice în scopul restabilirii caracteristicilor constructive şi funcţionale. La **r.**, manopera şi consumul de materiale sînt mai reduse decît la fabricarea unui produs nou.

Reconquista *[reconchísta]*, denumirea perioadei din istoria Peninsulei Iberice cuprinse între sec. al VIII-lea şi sec. al XV-lea, dominată de lupta pentru recucerirea teritoriilor ocupate de arabi şi de berberi. În timpul **R.**, terminată prin cucerirea Granadei (1492), s-au format regatele *León*, *Aragon*, *Navarra*, *Castilia*, iar în vestul Peninsulei Iberice regatul Portugaliei. Perioada **R.** a avut un mare rol în dezvoltarea economică şi politică a statelor iberice, contribuind la crearea statelor unitare ale Spaniei şi Portugaliei; în acelaşi timp însă, creşterea devotamentului fanatic faţă de regalitate şi biserică a făcut din Spania principalul instrument al *contrareformei*.

reconstituíre 1. (DR.) **a)** Întocmire a unor noi acte de stare civilă (naştere, căsătorie sau deces) în cazul în care actele iniţial întocmite au fost pierdute sau distruse ori în cazul în care aceste acte, fiind întocmite în străinătate, nu pot fi procurate. **b)** Procedeu folosit de organele judiciare în scopul aflării adevărului şi care constă în restabilirea împrejurărilor în care a fost săvîrşită o faptă incriminată de legea penală. 2. (LINGV.) V. *reconstrucţie*.

reconstrúcţie (LINGV.), refacere, cu ajutorul comparaţiei dintre formele existente în limbile înrudite, a unor forme ale limbii de bază neatestate în texte; prin **r.** s-a obţinut, de exemplu, forma lat. *plovia*, neatestată (clasic *pluvia*), dar singura din care puteau proveni formele romanice (rom. *ploaie*, it. *pioggia* etc.). În ciuda faptului că adesea s-a abuzat de ea, **r.** este o metodă utilă, a cărei valabilitate s-a dovedit în numeroase cazuri. Sin. (învechit) *reconstituire*.

reconversiúne (EC.), modificare a obiectului activităţii unor întreprinderi sau a unor ramuri industriale ca urmare a trecerii lor de la producţia de război la producţia de pace sau a altor cauze, printre care crizele economice. **R.** de mare amploare au avut loc în ţările industriale după primul şi mai ales după cel de-al doilea război mondial.

recórd, performanţă sportivă, stabilită individual sau pe echipe, potrivit unor norme oficiale de concurs, superioară performanţei anterior omologate. **R.** pot fi: mondiale, olimpice, continentale (ex. europene, interamericane), naţionale etc.

recristalizáre (METAL.), proces de obţinere a unei modificări alotropice sau de refacere a cristalelor unui metal sau ale unui aliaj deformat la rece

(ecruisat). **R.** se realizează prin încălzire peste temperatura de transformare sau peste temperatura de recristalizare. V. și r e c o a c e r e d e r e c r i s t a l i z a r e.

recrutáre (MILIT.), operație de luare în evidență la comisariatele militare a tinerilor care urmează să fie încorporați pentru satisfacerea serviciului militar.

rect (lat. *rectum [intestinum]* „[intestin] drept"; ANAT.), ultimul segment al intestinului gros, lung de 12—14 cm la adult, care se întinde de la colonul sigmoid pînă la orificiul anal. În porțiunea sa inferioară, **r.** prezintă o dilatație, denumită *ampula rectală*, în care se adună materiile fecale. Inflamația **r.** se numește *rectită* și se manifestă prin dureri locale, hemoragii, secreții muco-purulente etc.

rectificábilă, *curbă* ~ (MAT.), curbă dintr-un spațiu metric care are lungime.

rectificáre 1. (TEHN.) **a)** Operație de prelucrare mecanică prin așchiere a suprafețelor pieselor metalice, executată pe mașini de rectificat universale sau speciale cu ajutorul sculelor abrazive, în scopul obținerii unei precizii dimensionale și geometrice mari și a unei netezimi superioare. **b)** Operație de modificare a dimensiunilor, formei sau elementelor unei piese, mașini, sistem tehnic, construcții etc., în scopul readucerii la starea inițială sau la o nouă stare. — (C.F.) *Rectificarea căii*, ansamblul lucrărilor de readucere în poziție corectă, la forma și dimensiunile reglementare, a șinelor de cale ferată care s-au deformat ori s-au deplasat în cursul exploatării. După obiectul lucrărilor se deosebesc: rectificarea curbelor, rectificarea traseului, rectificarea înclinării șinelor etc. **2.** (CHIM.) Operație complexă de separare a componentelor volatile cu puncte de fierbere diferite dintr-un amestec lichid; constă dintr-o succesiune de evaporări și de condensări, în care o parte din lichidul rezultat prin condensarea vaporilor este recirculat în coloană sub formă de reflux. Se execută în coloane de **r.** (sau de fracționare). V. și d i s t i l a r e. **3.** (MAT.) *Rectificarea unei curbe*, operația prin care se asociază unei curbe dintr-un spațiu metric un număr pozitiv, numit *lungimea curbei*, în cazul în care această lungime există (ex. $y = f(x)$ cu $f(x) \in C^1[a, b]$; $l = \int_a^b \sqrt{1 + f'^2}\, dx$).

rectificát, *mașină de* ~ (TEHN.), mașină-unealtă pe care se execută operația de rectificare a suprafețelor cu ajutorul unor scule abrazive (disc, ceașcă, profilate etc.). După forma suprafeței rectificate, există: *m. de r. plan*, *m. de r. rotund* (exterior sau interior), *m. de r. dantura roților dințate*, *m. de r. arbori cotiți*, *m. de r. arbori cu came* (de distribuție), *m. de r. supape*, *m. de r. rulmenți* etc.

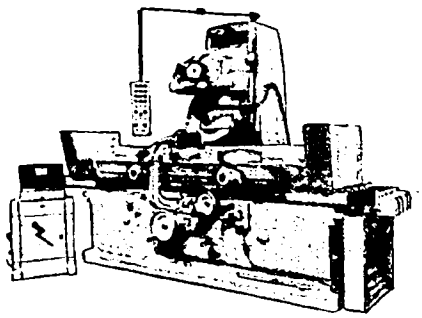

Mașină de rectificat plan

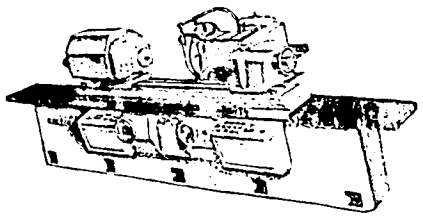

Mașină de rectificat rotund

rectilíniu (MAT.) **1.** (Despre o mișcare) Care este în linie dreaptă. **2.** (Despre o figură geometrică) Care este mărginită de linii drepte (ex. poligoane **r.**, triunghiuri **r.**).

réctor 1. Conducător al unei universități, al unui colegiu sau al altei instituții de învățământ superior. **2.** (În unele țări din Apus) Titlu purtat de conducătorul unei școli medii.

recțiúne (LINGV.), proprietate a unui cuvînt de a primi un determinant care trebuie să aibă o anumită formă flexionară sau o anumită construcție prepozițională.

recúl (FIZ., MILIT.), mișcare îndărăt a unui corp, produsă, pe baza principiului acțiunii și reacțiunii, de mișcarea unui alt corp considerat că are sensul de deplasare înainte și care, de obicei, are masă mult mai mică decît primul corp (ex. **r.** unei arme de foc la efectuarea unei tragere, **r.** unui corpuscul la emiterea unei radiații etc.). **R.** are loc pe o distanță și cu o viteză mult mai mică decît mișcarea care l-a provocat. La pușcă, *r.* produce deplasarea întregii arme; la armamentul automat are loc fie deplasarea țevii cu închizătorul, fie numai a închizătorului; la tun se deplasează țeava cu o parte din legătura elastică.

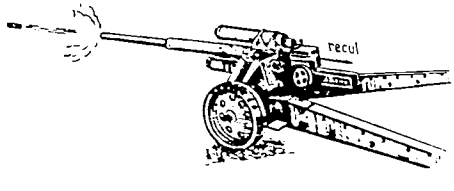

Recul

recunoáștere 1. (PSIH.) Proces al memoriei prin care ne dăm seama, în prezența unui obiect perceput anterior, că el a mai fost cunoscut de noi în trecut. În general, **r.** se realizează mai ușor decît r e p r o d u c e r e a, care are loc în lipsa obiectului perceput anterior. **R.** intervine de obicei și în desfășurarea procesului de reproducere. Sînt însă și excepții, cînd se realizează reproducerea fără **r. 2.** (DR.) Act prin care un stat declară expres sau admite tacit că înțelege

să dea curs, pe planul relațiilor internaționale, unor situații nou create. De exemplu, **r.** unui stat nou, a unei națiuni care luptă pentru eliberarea ei, a unui guvern care a luat puterea în urma unei revoluții, lovituri de stat etc., a calității de răsculați sau beligeranți celor care, într-un război civil, luptă împotriva autorităților existente. **R.** poate fi de iure sau de facto.

recuperáre 1. (TEHN.) Folosire parțială sau totală a resturilor ori deșeurilor de material rezultate dintr-o prelucrare sau a energiei dintr-o instalație de producere ori de transformare, care altfel se pierde (ex. **r.** prin termificare a căldurii aburului folosit în instalațiile energetice etc.). **2.** (EXPL. PETR.) *Recuperare secundară*, denumire folosită pentru metodele de exploatare secundară, aplicate în scopul unei drenări mai complete a zăcămintelor de hidrocarburi prin aport de energie din exteriorul acestora.

recuperatór 1. (TEHN.) **a)** Parte dintr-o instalație industrială servind la folosirea deșeurilor sau a energiei, care altfel se pierd. **b)** Schimbător de căldură, folosit pentru recuperarea căldurii dintr-un fluid (gaze de ardere dintr-un focar, abur prelevat sau abur de emisie). **2.** (METAL.) Instalație de preîncălzire a aerului cu transfer de căldură direct, folosită la cuptoarele industriale (ex. **r.** tip Cowper pentru furnal). **R.** este denumit impropriu *regenerator*.

recurént (DR.), parte care folosește recursul.

recúrs (DR.), cale de atac ordinară, prin care, în termenul prevăzut de lege, partea interesată sau procurorul cere instanței imediat superioare să verifice legalitatea și temeinicia hotărîrii nedefinitive, în vederea desființării sau modificării ei. — *R. în supraveghere*, cale extraordinară de atac, existentă în legislația Republicii Socialiste România, prin care, în termenul prevăzut de lege, Procurorul General cere Tribunalului Suprem să verifice legalitatea și temeinicia unei hotărîri judecătorești definitive în vederea desființării sau modificării ei.

recursívă, *funcție* ~ (MAT.), funcție de n variabile, $y = f(x_1, x_2, ..., x_n)$, avînd ca domeniu de definiție și ca domeniu al valorilor numerele naturale. Valoarea *f.r.* pentru un sistem de numere naturale $x_1, x_2, ..., x_n$ se calculează, din aproape în aproape, aplicînd anumite reguli de calcul (ex. definiția adunării numerelor naturale este dată prin egalitățile: $x+0=x$; $x+(y+1) = (x+y)+1$). *F.r.* se folosesc în matematică, în logica matematică, în teoria mașinilor electronice de calcul etc.

recuzáre (DR.), procedură folosită de partea interesată spre a obține îndepărtarea din completul care rezolvă o cauză aflată în fața unui organ de jurisdicție a persoanei ce se găsește într-una dintre situațiile considerate de lege ca putînd influența nepărtinirea sa. **R.** poate fi folosită și în cazul procurorului sau al secretarului.

recuzíță (TEATRU), ansamblu de obiecte auxiliare decorului și costumației necesare reprezentării unei piese.

recviém (lat. *requies* „odihnă, pace"), compoziție corală cu orchestră, alcătuită

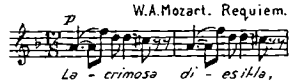

Recviem

din mai multe părți, scrisă pe textul liturgic al misei funebre. Cele mai cunoscute **r.** sînt acelea ale lui Cherubini, Mozart (terminat de elevul său Süssmayer), monumentalul **r.** al lui Berlioz, **r.** lui Verdi (dedicat memoriei poetului Manzoni), „Recviemul german" al lui Brahms ș.a.

red (prescurtare din engl. *reciprocal degree* „grad reciproc"; METR.), simbol al unității de măsură *grad reciproc*, folosită pentru mărimi de tipul (temperatură)$^{-1}$.

redán 1. (AV., NAV.) Suprafață proeminentă pe fundul cocăi unei ambarcații sau a unui hidroavion (ori al flotoarelor acestuia), pe care ambarcația sau hidroavionul alunecă pe apă cu o rezistență redusă la înaintare. **2.** (HIDROTEHN.) Element de construcție în formă de stîlp (prismatic, cilindric sau conic), din beton armat. **R.** se încastrează în număr mare în radierul unui disipator de energie a apei pentru a mări efectul de disipare.

redevénță (în dreptul burghez), sumă datorată periodic în cazul anumitor acte juridice (ex. în caz de concesiune a lucrărilor de drumuri publice, suma plătită de cel care a primit concesiunea).

Redi, Francesco (1626 — 1698), om de știință și literat italian, de formație enciclopedică. Este considerat un precursor al studiilor de filologie romanică și de dialectologie. Ca biolog, a combătut teoria generației spontanee. Scrierile sale de biologie, medicină, zoologie sînt apreciate și pentru valoarea lor literară. Din opera sa poetică (ode, sonete) se distinge ditirambul „Bachus în Toscana" (1685).

rédie (ZOOL.), stadiu larvar în dezvoltarea gălbezei. Corpul, de formă alungită și cu un tub digestiv scurt și drept, este plin cu celule germinative care dau naștere la un alt stadiu larvar, numit *cercar*. **R.** trăiește ca parazită în melcul de apă dulce limnea.

redistribuirea venitului național, a doua etapă a repartiției venitului național, care constă în trecerea unei părți a lui dintr-o formă de proprietate în alta, de la o clasă socială la alta, de la o ramură la alta, din sfera productivă în cea neproductivă. În socialism, **r.v.n.** se înfăptuiește prin sistemul financiar, prin sistemul de prețuri, prin prestarea de servicii etc., în vederea asigurării veniturilor instituțiilor și lucrătorilor din sfera neproductivă, a transferării unor mijloace bănești dintr-o sferă în alta în raport cu cerințele politicii economice a statului. În **r.v.n.**, un rol important îl are bugetul de stat, cu ajutorul căruia statul orientează o parte însemnată a venitului net centralizat pentru dezvoltarea științei, artei, învățămîntului etc., pentru întreținerea aparatului de stat și pentru ajutorul celor incapabili de muncă, bolnavi etc.

Redon *[rödô]*, Odilon (1840—1916), pictor și gravor francez. Multă vreme necunoscut, a devenit înțeles și apreciat abia în climatul simbolismului literar. Inspirat de realitatea înconjurătoare, **R.** a transpus totodată în imagini fantastice vise, obsesii, viziuni de coșmar, ascultînd de sugestiile inconștientului („Ciclopul", 1895—1900). Poezia și misterul, fantasticul și detașarea onirică de care creația sa e pătrunsă au influențat pe suprarealiști. Cele mai multe dintre lucrările sale sînt executate în tehnica litografiei și gravurii în acuaforte (litografiile „Omagiu lui Goya", 1885; „Tentațiile sfîntului Anton", 1888—1896). A lăsat remarcabile lucrări teoretice asupra culorii în pictură.

redresatór (TOPCGR.) v. **fotoredresor.**

redresór 1. (ELT.) Mutator care transformă energia electromagnetică de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu prin blocarea alternanțelor de un anumit sens ale tensiunii alternative (efect de redresare) aplicate unui element cu conductibilitate electrică unidirecțională. **R.** este alimentat la intrare în curent electric alternativ (mono- sau polifazat), obținîndu-se la ieșire o tensiune pulsatorie, care, cu ajutorul filtrelor electrice, poate fi adusă la o formă foarte apropiată de aceea a unei tensiuni continue. După principiul pe care se bazează efectul de redresare, **r.** pot fi *electronice* și *mecanice*. **R.** electronice, cel mai frecvent utilizate, sînt constituite dintr-un transformator de alimentare, un număr de elemente redresoare și un filtru electric. Elementele redresoare, numite și *supape electrice* sau *ventile electrice*, sînt dispozitive care, supuse unei tensiuni electrice alternative, permit trecerea curentului electric practic numai într-un singur sens. După proprietățile mediului în care se produce efectul de redresare, elementele redresoare pot fi cu vid (kenotroane), cu gaz (fanotroane, tiratroane, tuburi polianodice cu catod de mercur, excitroane, ignitroane etc.), semiconductoare (cu cuproxid, cu germaniu, cu seleniu și cu siliciu) și electrolitice. **R.** mecanice funcționează pe baza comutării periodice a legăturilor unui

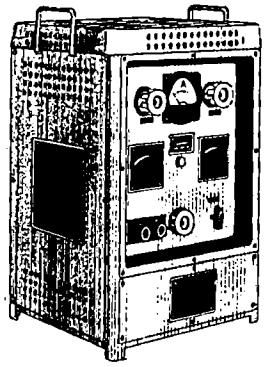

Redresor

circuit electric alimentat în curent alternativ. Mai frecvent utilizate sînt **r.** sincrone, **r.** cu contacte, **r.** cu relee de curent și **r.** cu vină de mercur mobilă. **2.** (FIZ.) *Redresor optic*, sistem alcătuit din lentile sau prisme cu reflexie totală, dispus de obicei între obiectivul și ocularul unui instrument optic (lunetă terestră, binoclu etc.), cu scopul

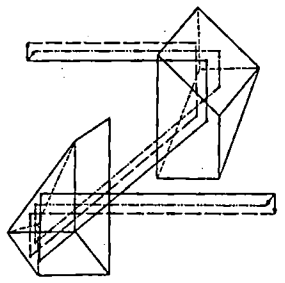

Redresor optic

de a redresa imaginea reală răsturnată dată de obiectiv.

Red River *[red rívə]*, rîu în sudul S.U.A. (2 050 km), afluent pe dreapta al fluviului Mississippi. Izvorăște din podișul Llano Estacado (nordul statului Texas). În timpul apelor mari, din el se desparte un braț (Atchafalaya), care se scurge direct în Golful Mexic (Golful Atchafalaya). Este navigabil în aval de orașul Shreveport (560 km). Numeroase lacuri de acumulare. Hidrocentrale.

reducătór (CHIM.), substanță care, într-o reacție de oxido-reducere, pierde electroni, oxidîndu-se (ex. carbonul, hidrogenul etc.).

redúcere 1. (LOG.) Operație care constă în probarea validității modurilor silogistice, pornind de la considerentul că numai modurile primei figuri silogistice sînt evident valide, prin aceea că întruchipează perfect axioma silogismului; validitatea modurilor figurilor II, III și IV urmează să fie probată. Pentru aceasta se utilizează: *reducerea directă*, cu ajutorul conversiunii judecăților și mutației premiselor, și *reducerea indirectă* (demonstrația apago-

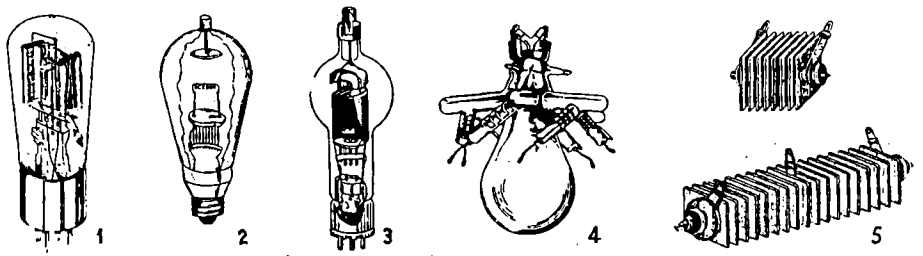

Elemente de redresare

1 — kenotron; *2* — fanotron; *3* — tiratron; *4* — tub polianodic cu catod de mercur; *5* — coloane de elemente redresoare cu seleniu

gică), aplicată îndeosebi în cazul modurilor care conțin judecăți particular-negative; conversiunea fiind inoperantă, demonstrația se face prin reducere la absurd (v. a r g u m e n t u m a d a b s u r d u m). La nivelul logicii simbolice (matematice) se folosește deducerea modurilor din axiomele sistemului formalizat. 2. (CHIM., METAL.) Proces invers oxidării, caracterizat prin îndepărtarea oxigenului dintr-un compus oxigenat; prin generalizare, orice reacție în care un atom sau un ion cîștigă electroni. **R.** se face cu ajutorul carbonului, oxidului de carbon, al hidrogenului și al unor metale (aluminiu, siliciu etc.). În metalurgie se face **r.** (parțială sau totală) a oxizilor metalici, în scopul obținerii metalului respectiv, a unui aliaj sau a unui oxid inferior. 3. (MED.) Metodă ortopedică prin care oasele luxate sau fracturate sînt puse la loc. Uneori, prin extensiune, termenul se utilizează și pentru operația de punere la loc a unor organe deplasate (ex. rinichi, intestin).

reductór 1. (MAȘ.) Mecanism cu unul sau cu mai multe angrenaje cu roți dințate montate într-o carcasă separată, cu raport de demultiplicare fix, cu ajutorul căruia se reduce viteza de transmitere a mișcării. **R.** intră în componența mașinilor de ridicat și de transport, a laminoarelor etc. V. și s c h i m b ă t o r d e v i t e z ă. — *R. de presiune*, mecanism sau aparat pentru reducerea presiunii unui gaz, constituit dintr-un ajutaj (orificiu) obturat cu o piesă mobilă (ac, supapă etc.). 2. (ELT.) V. *transformator electric de măsură*.

redúcție (TEHN.), piesă de legătură, filetată sau nefiletată, prin intermediul căreia se realizează o asamblare demontabilă între două piese tubulare sau de alt fel, cu secțiuni sau cu dimensiuni diferite. (ex. **r.** pentru conducte de presiune, **r.** de racord pentru furtunuri de stins incendii etc.).

reducțiúne (DR.), cerere în justiție prin care liberalitățile ce depășesc partea din moștenire de care putea dispune cel ce lasă moștenirea (aducîndu-se, prin aceasta, atingere rezervei succesorale) sînt reduse sau înlăturate, potrivit cu ceea ce este necesar pentru întregirea rezervei.

redundánță (redondanță) (lat. *redundantia* „abundență excesivă, exces") 1. (LINGV.) Surplus de comunicare care asigură exactitatea transmiterii ei. **R.** gramaticală este impusă de sistemul fiecărei limbi. Astfel, în limba română se folosesc adesea mai multe elemente pentru marcarea pluralului (ex. *semințe* față de sg. *sămînță*; aici forma de pl., pe lîngă terminația *e* față de *ă* a sg., are și *i* în temă față de *î* de la sg.). În cursul istoriei limbilor se renunță uneori la anumite trăsături redundante. 2. (STIL.) Defect stilistic constînd în abundența inutilă a expresiilor, a cuvintelor sau a imaginilor în formularea unei idei. Uneori **r.** poate fi folosită intenționat de scriitori pentru a sublinia o situație obiectivă sau un caracter. 3. (TELEC.) Exces de semnale față de strictul necesar pentru transmiterea unei anumite cantități de informație. **R.** este prezentă în toate semnalele utilizate în telecomunicații, din cauza imperfecțiunii actuale a sistemelor de transmisiune, ceea ce determină o anumită risipă de energie și de dispozitive tehnice. Ea este utilă cînd excesul de semnale peste strictul necesar pe care-l reprezintă este introdus în scopul protejării transmisiunii contra perturbațiilor.

reduplicáre (LINGV.), repetare a unui fonem sau a mai multor foneme din rădăcina unui cuvînt, folosită în flexiune, în derivare sau ca mijloc expresiv. În limba română, verbele *a da* și *a sta* au unele timpuri formate cu **r.**: perfectul simplu *dădui, stătui* și mai mult ca perfectul *dădusem, stătusem*, de asemenea imperfectul *dădeam, stăteam*, ceea ce le dă caracter de verbe neregulate.

redútă (fr. *redoute*, din lat. *reductus* „loc retras, izolat"; MILIT.), lucrare de campanie de formă poligonală, pregătită pentru apărarea circulară și care constituia ultimul punct de sprijin al fortificației în cadrul pozițiilor fortificate. Redutele au apărut în sec. al XVI-lea, fiind folosite în mare măsură în sec. XVII—XIX. Au încetat să fie întrebuințate la începutul primului război mondial, din cauza marii vulnerabilități față de focul artileriei moderne.

Reed */ri:d/*, John (1887—1920), publicist și reporter american, militant al mișcării muncitorești din S.U.A. A publicat

J. Reed

numeroase reportaje despre lupta clasei muncitoare americane și despre mișcările populare din Mexic. În timpul primului război mondial a scris reportaje de pe frontul de răsărit („Războiul în Europa de răsărit", 1916). Cea mai cunoscută lucrare a sa este „Zece zile care au zguduit lumea" (1919; ult. trad. rom. 1962), în care înfățișează cu clarviziune politică și forță artistică precipitarea evenimentelor în primele zile ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. A fost unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului Comunist din S.U.A. (1919) și membru al Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a.

reescontáre (FIN.; în capitalism), operație prin care o bancă vinde, înainte de scadență, altei bănci cambii la ordinul său, în scopul accelerării rotației capitalului și lărgirii plasamentelor. Pentru a putea fi reescontată la banca de emisiune, o cambie trebuie să poarte cel puțin trei semnături și să aibă scadența la un termen scurt. V. și s c o n t a r e.

reexaminăre, *cerere de ~* (DR.), cerere pentru obținerea unei noi rezolvări a litigiului arbitral de către organul care a pronunțat hotărîrea, în cazul

în care partea nemulțumită de hotărîre nu a fost citată la termenul de arbitrare, deși citarea era obligatorie, sau în cazul că sînt prezentate acte noi, de natură să ducă la schimbarea soluției date.

reexpórt (EC.), exportare a unor mărfuri care după import nu au suferit vreo prelucrare. **R.** este un comerț de mijlocire.

refacția căii (C.F.), ansamblul lucrărilor efectuate pentru reconstruirea unei linii de cale ferată cînd șinele acesteia au suferit o uzură peste limita admisibilă sau cînd traficul și viteza de circulație au depășit valorile admise pentru linia existentă.

referéndum (lat. „ceea ce trebuie arătat"; DR.), formă în care cetățenii participă la activitatea legislativă sau la rezolvarea unor probleme de stat, pronunțîndu-se prin *da* sau *nu* asupra propunerilor făcute de organul de stat competent (ex. Constituția franceză din 1958 a fost aprobată printr-un **r.**). — *R. obligatoriu*, referendum care are loc în baza obligației constituționale de a supune anumite acte aprobării populare, precum și **r.** în care opinia exprimată de cetățeni obligă, din punct de vedere juridic, organul legislativ. — *R. facultativ*, referendum asupra căruia organul legislativ are deplina libertate de a decide consultarea populară, precum și **r.** în care votul cetățenilor este consultativ.

reflectáre (FILOZ.), categorie fundamentală a filozofiei materialiste care exprimă esența relației dintre obiect și subiect, dintre materie și conștiință, privită sub raport gnoseologic. Senzațiile, reprezentările, noțiunile și celelalte forme ale cunoașterii sînt reflectări ale realității obiective. Ele apar ca rezultat al acțiunii obiectelor exterioare asupra organelor de simț și al prelucrării rezultatelor acestor acțiuni în creier, fiind *imagini* ale realității obiective. Imaginile nu reprezintă o reproducere identică, fotografică a obiectelor exterioare, ci sînt doar *izomorfe* (prezintă o asemănare de structură) cu ele. Potrivit materialismului dialectic, **r.**, la nivelul cel mai înalt, nu este ceva instantaneu și pasiv, ci un proces care include reconstruirea activă, cu ajutorul abstracțiilor, a trăsăturilor esențiale ale obiectului. Premisa apariției **r.** propriu-zise, psihice, este însușirea generală a sistemelor materiale de a se reflecta unele în altele, adică însușirea lor de a interacționa, lăsînd modificări, urme izomorfe cu acțiunile exercitate. **R.** psihică este rezultatul unei dezvoltări îndelungate a acestei însușiri generale a materiei, ale cărei trepte sînt: **r.** proprie materiei anorganice; *excitabilitatea* sau reactivitatea nediferențiată față de stimulii exteriori, proprie materiei vii în genere; *sensibilitatea* (facultatea de a avea senzații) proprie organismelor înzestrate cu un sistem nervos și, în sfîrșit, *r. conștientă*, proprie psihicului uman și condiționată de existența omului în societate. Din punctul de vedere al cibernetici, **r.** poate fi privită ca un proces de codificare, transmitere, prelucrare și decodificare a informației în ființele vii și în sistemele automate. V. și cunoaștere; teoria cunoașterii.

reflectométru (FIZ.), instrument pentru determinarea puterii reflectătoare sau a

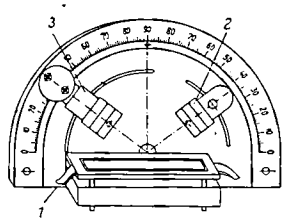

Reflectometru

1 — probă; *2* — dispozitiv de iluminare; *3* — fotometru

calității luciului suprafeței corpurilor, prin comparare cu suprafața unui corp de referință.

reflectór (FIZ., TEHN.) **1.** Dispozitiv al unui corp de iluminat sau al unui proiector, care servește la modificarea repartiției spațiale a fluxului luminos emis de o sursă de lumină și care se bazează pe fenomenul de reflexie (regulată sau difuză) sau pe fenomenul de reflexie totală. După construcție, **r.** pot fi: cu oglinzi concave (de obicei paraboloidale, utilizate în proiectoare), cu prisme simple sau cu reflexie totală (la proiectoarele cu deschidere foarte mare), emailate sau de sticlă difuzantă (utilizate la

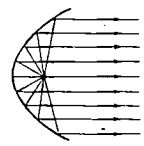

Reflector cu oglindă paraboloidală

corpurile de iluminat) etc. **R.** se folosesc în construcția unor instrumente optice, în tehnica iluminatului, în tehnica militară, în teatru și în cinematografie etc. **2.** Piesă care înconjură zona activă a unui reactor nuclear, avînd rolul de a evita scăpările de neutroni prin reflectarea lor difuză spre interiorul zonei active. Se confecționează din materiale dense, care însă sînt slab absorbante pentru neutroni (ex. grafit).

reflécție (lat. *reflexio* „întoarcere înapoi"; FILOZ.), termen care desemnează, la diversi gînditori (John Locke, G.W. Leibniz ș.a.), cunoașterea actului de cunoaștere însuși sau, în genere, a proceselor care se petrec înăuntrul conștiinței, „reîntoarcerea" gîndirii asupra ei însăși. Termenul este apropiat de cel actual de introspecție. La Locke, reflecția („cunoașterea de către spirit a propriilor sale operații") este un izvor al cunoașterii opus *senzației*, al cărei obiect sînt lucrurile externe.

reflex (FIZIOL.), reacție adecvată a organismului animal sau uman la o modificare a mediului extern sau intern; act fundamental al sistemului nervos, prin care se reglează relațiile dintre organism și mediu, precum și cele dintre diferitele părți ale organismului. Mecanismul unui **r.** se realizează pe calea arcului reflex. **R.** se pot manifesta prin reacții motorii (mișcări musculare) sau prin reacții vegetative (vasculare, secretorii etc.). **R.** a fost conceput de Descartes, denumit de Th. Willis (1682) și experimentat inițial de R. Whytt (1782). Noțiunea de **r.** a fost extinsă și la activita-

tea etajului celui mai înalt al sistemului nervos central de I.M. Secenov (1863). Toate **r.** se împart în două mari categorii: **r.** necondiționate și **r.** condiționate. — *R. necondiționate*, reflexe înnăscute, care se manifestă la toți indivizii normali ai unei specii date, reprezentînd reacții adecvate și constante la acțiunea unor anumiți excitanți, a unor anumite condiții de mediu. Ele pot fi **r.** de apărare, alimentare, sexuale etc. Instinctele constituie complexe de *r.n.* — *R. condiționate*, reflexe dobîndite în cursul dezvoltării ontogenetice în urma asocierii, de obicei repetate, a unui excitant oarecare cu un excitant care provoacă un reflex înnăscut. De exemplu, dacă hrănirea unui ciine este asociată de repetate ori cu sunetul unui clopoțel, **r.** salivar, care se produce ca **r.** necondiționat numai la acțiunea hranei, se va produce după un timp și la auzul clopoțelului. Acesta este un *r.c.* elaborat în condiții experimentale; *r.c.* se formează însă în mod similar și în condiții naturale. *R.c.* au fost descoperite (1904) și studiate sistematic de I. P. Pavlov. Deoarece *r.c.* se formează sub influența condițiilor de mediu, pe baza experienței individuale, ele diferă în cadrul aceleiași specii de la un individ la altul. Totodată, *r.c.* sînt **r.** temporare; dacă stimulul condițional nu mai este întărit un anumit timp, acționînd fără a mai fi asociat cu stimulul necondițional, reacția condiționată începe să diminueze și, în cele din urmă, dispare *(stingerea r.c.)*. Prin *r.c.* se realizează un tip superior de adaptare la condițiile complexe și în continuă transformare ale mediului înconjurător, întrucît un număr nelimitat de stimuli, indiferenți pentru anumite reacții ale organismului, pot deveni prin condiționare *semnale* ale acestor reacții, determinînd răspunsuri adecvate (de apărare, alimentare etc.). Totodată, caracterul temporar al *r.c.*, posibilitatea stingerii lor, asigură o adaptare mobilă, elastică la schimbările mediului. La animalele inferioare predomină **r.** necondiționate, în timp ce la animalele superioare și la om capătă un rol tot mai mare **r.** condiționate. În timp ce **r.** necondiționate reprezintă funcții ale etajelor inferioare ale sistemului nervos (măduva spinării, bulbul etc.), *r.c.* sînt legate mai ales de activitatea emisferelor cerebrale. În cazul omului se elaborează *r.c.* nu numai la stimulii direcți, ci și la cei verbali, cuvintele constituind semnale ale semnalelor directe (cel de-al doilea sistem de semnalizare). — *R. de orientare*, reflex care se produce la acțiunea unui stimul nou sau la schimbarea unui stimul existent, avînd rolul biologic de a mobiliza organismul la modificările condițiilor de mediu. Se manifestă, pe plan psihologic, prin atenția involuntară. —*R. antidromic*, propagare a influxului nervos de-a lungul unei căi nervoase senzitive în sens invers celui obișnuit, adică de la centru spre periferie.

refléxie (FIZ.), reîntoarcere parțială în mediul din care au venit a radiațiilor care întîlnesc

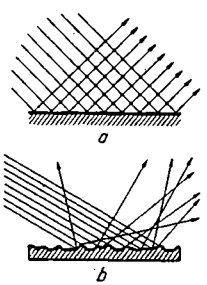

Reflexie
a-r. regulată; *b*-r. difuză

suprafața de separare a două medii. Pot suferi fenomenul de **r.** radiațiile electromagnetice (în particular lumina), acustice (în general orice mișcare ce se propagă sub formă de undă), precum și radiațiile corpusculare. Dacă suprafața de separare prezintă neregularități, are loc o *r. difuză*; dacă suprafața este netedă, se produce o *r. regulată*, în care caz fasciculul incident își păstrează caracterul (paralel, convergent sau divergent), unghiul de **r.** al unei raze fiind egal cu unghiul de incidență. — *R. totală*, reflexia, pe suprafața de separare a două medii transparente cu indici de refracție diferiți, a unei raze de lumină care vine

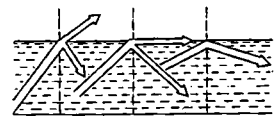

Reflexie totală

din mediul mai dens sub un unghi de incidență mai mare decît unghiul limită.

reflexív, *verb* ~ (LINGV.), verb însoțit de pronume reflexiv. *V.r.* sînt de mai multe feluri: *r. obiective*, care arată că acțiunea săvîrșită de subiect se răsfrînge tot asupra lui (ex. *se spală, își amintește*); *r. reciproce*, care arată că acțiunea săvîrșită în același timp de două sau de mai multe subiecte se răsfrînge asupra fiecăruia dintre ele (ex. *se bat, își spun pe nume*); *r. eventive*, care arată transpunerea subiectului în altă stare (ex. *se înveselește*); *r. dinamice*, care arată participarea intensă a subiectului la acțiune (ex. *se gîndește, își închipuie*); *r. pasive*, care arată că subiectul gramatical suferă acțiunea săvîrșită de altcineva (ex. *se aude un zgomot*); *r. impersonale*, la care nu se arată subiectul acțiunii (ex. *se mănîncă bine*). De obicei, toate aceste tipuri sînt grupate în așa-numita diateză *reflexivă*, cea de-a treia diateză a limbii române, pe lîngă diateza activă și cea pasivă. De fapt, unele *v. r.* aparțin celorlalte două diateze: *r. pasive* aparțin clar diatezei pasive, iar dintre celelalte tipuri *r. obiective* și cele *reciproce* se pot încadra în diateza activă. *R. dinamice* se apropie, ca valoare, de diateza medie din alte limbi (ex. din greaca veche).

reflexívă, *relație* ~ (MAT.), relație R între elementele unei mulțimi M cu proprietatea: xRx, oricare ar fi $x \in M$ (ex. egalitatea, asemănarea; perpendicularitatea este un exemplu de relație care nu este reflexivă).

reflexivitáte 1. (LOG.) Proprietate a unei relații de a avea loc întotdeauna între un element și el însuși. Dacă avem relația „aceeași vîrstă", atunci orice membru al ei (toți care au

aceeaşi vîrstă) are relaţia „aceeaşi vîrstă" cu sine însuşi. V. şi ireflexivitate. 2. (MAT.) Proprietate a unei relaţii matematice de a fi reflexivă.

reflux 1. (GEOGR.) Faza de coborîre a nivelului apelor oceanice în cadrul fenomenului de maree. 2. (CHIM.) Lichid rezultat prin condensarea vaporilor obţinuţi la rectificare şi care este reintrodus în aparatul din care provine. V. şi rectificare.

Reforma, mişcare social-politică cu caracter anticatolic şi antifeudal, manifestată pe plan religios, în epoca *Renaşterii* (sec. XV—XVI), generată de ascensiunea burgheziei şi de ascuţirea contradicţiilor sociale. Prin situaţia ei de mare stăpîn feudal şi de putere seculară, biserica romano-catolică şi-a atras adversitatea ţărănimii exploatate prin dijma ecleziastică, a orăşenimii nemulţumite de privilegiile clerului, a nobilimii interesate în secularizarea averilor bisericii şi a cercurilor umaniste, dornice să elibereze cugetarea de sub supravegherea severă a autorităţilor ecleziastice. Ideologii **R.** au afirmat principiul mîntuirii prin credinţă, au respins rolul decisiv atribuit bisericii prin administrarea „tainelor", au declarat Biblia drept singurul izvor al adevărurilor credinţei, au cerut secularizarea averilor clerului şi au militat pentru introducerea limbilor naţionale în serviciile de cult, traducînd Biblia. Cele dintîi manifestări ale **R.** au avut loc în Anglia (J. Wyclif) şi Cehia (J. Hus), în sec. al XIV-lea şi la începutul sec. al XV-lea. **R.** s-a dezvoltat în sec. al XVI-lea, şi din Germania, care devenise centrul ei, s-a răspîndit în cea mai mare parte a Europei. În cadrul **R.** se disting trei curente: *burghez*, reprezentat de M. Luther, J. Calvin şi U. Zwingli, care urmărea, prin simplificarea ierarhiei şi a cultului, adaptarea bisericii la interesele burgheze; *popular*, reprezentat de T. Münzer, care exprima tendinţele egalitariste ale maselor; *nobiliar*, care exprima interesele nobilimii de secularizare a averilor bisericeşti. În urma **R.**, puterea şi autoritatea bisericii catolice au fost zdruncinate şi au apărut bisericile protestante. V. şi protestantism.

reformare 1. (EC.) Operaţie prin care o comisie, anume constituită, dispune scoaterea din folosinţă a unor bunuri socotite neutilizabile. 2. (CHIM.) Proces de transformare a benzinelor medii şi grele în benzine cu cifre octanice mari sau în concentrate de hidrocarburi aromatice. **R.** poate fi termică sau catalitică. V. şi aromatizare.

reformă, transformare politică, economică, socială cu caracter limitat sau de structură. Amploarea schimbărilor aduse de **r.** depinde de raportul forţelor de clasă şi de caracterul puterii politice care le realizează. **R.** se pot înfăptui în domenii extrem de variate (ex. **r.** administrativă, **r.** agrară, **r.** bănească, **r.** învăţămîntului). V. şi reformism — *R. agrară*, schimbarea relaţiilor agrare sau a formelor de stăpînire şi de folosire a pămîntului. Reforma agrară are, în general, un caracter burghezo-democratic şi constituie o cale importantă de rezolvare a problemei agrare. În funcţie de caracterul puterii de stat, de raportul forţelor de clasă, scopurile şi efectele *r.a.* sînt diferite. În ţările în care revoluţia burgheză nu a fost dusă pînă la capăt şi relaţiile feudale nu au fost complet lichidate, *r.a.* înfăptuite de statul burghez se fac sub presiunea maselor şi tind să favorizeze dezvoltarea capitalismului la sate. Exproprierea pămînturilor moşiereşti se face de obicei cu despăgubiri, avantajează unele categorii, ceea ce adînceşte procesul de diferenţiere a ţărănimii, întărind poziţia elementelor capitaliste la sate. *R.a.* înfăptuite în condiţiile deţinerii puterii politice de către oamenii muncii reprezintă transformări revoluţionare, care lichidează complet relaţiile feudale şi sînt realizate în interesul ţărănimii muncitoare. În ţări care şi-au cucerit recent independenţa, din Africa, Asia şi America Latină, limitarea proprietăţii moşiereşti, înfăptuirea unor reforme agrare consecvente constituie una dintre principalele probleme ale revoluţiei antiimperialiste, antifeudale şi democratice. Cele mai cunoscute *r. a.* din istoria României sînt cele din anii 1864, 1921 şi 1945. În baza *r. a.* din 1864, au fost desfiinţate claca, dijma, corvezile şi toate sarcinile feudale ale ţărănimii, au fost împărţite 1 766 mii ha terenuri la aproape o jumătate de milion de ţărani, aceştia trebuind însă să suporte unele despăgubiri. Cu toate că nu a rezolvat decît parţial problema ţărănească această *r. a.* a favorizat dezvoltarea societăţii pe cale capitalistă, prin separarea de pămînt a foştilor ţărani clăcaşi şi transformarea lor într-o masă de oameni nevoiţi să-şi vîndă forţa de muncă precum şi prin acumularea de capitaluri în urma plăţii despăgubirilor. *R.a.* din anul 1921, înfăptuită de către burghezie sub presiunea marilor frămîntări sociale şi a necesităţilor economice obiective, a dus la exproprierea a peste 6 milioane ha, reprezentînd circa 66% din întreaga suprafaţă de pămînt deţinută de moşierime, a dat impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, slăbind puterea economică şi rolul moşierimii şi mărind rolul economic al burgheziei săteşti, a accentuat diferenţierea ţărănimii şi a adîncit contradicţiile social-economice. Aplicarea şi definitivarea acestei reforme au fost tărăgănate, despăgubirile erau mari, ţăranii nu primeau credite de la stat, nu-şi puteau procura inventarul agricol necesar, iar impozitele erau apăsătoare. În aceste condiţii, un număr din ce în ce mai mare de ţărani se ruinau, pierdeau pămîntul primit la reformă în favoarea elementelor capitaliste, a băncilor etc. *R.a.* din 1945, înfăptuită sub conducerea Partidului Comunist Român, a lichidat rămăşitele feudale din agricultură, a desfiinţat moşierimea ca clasă, a dus la încheigarea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. *R.a.* din 1945 a împroprietărit din pămînturile expropriate, fără despăgubiri,

918 000 de țărani săraci cu 1 109 000 ha de pămînt, creîndu-se peste 400 000 de noi gospodării țărănești, acordîndu-le totodată și inventar agricol. Statul a sprijinit țărănimea prin credite, înlesniri de impozite, anularea vînzărilor de pămînt făcute în timpul secetei etc., menținînd astfel și consolidînd rezultatele reformei. V. și naționalizarea pămîntului. — (FIN.) *R. bănească*, transformare făcută de stat în domeniul circulației monetare, care constă în înlocuirea sistemului bănesc existent sau în modificarea unor părți importante ale acestuia. *R.b.* sînt efectuate pentru a ține seama de modificările valorii metalului monetar și (sau) pentru a retrage banii de hîrtie care au pătruns sau au rămas în circulație fără cauză economică, ca urmare a războiului, crizei etc., și sînt însoțite, de regulă, de schimbarea semnelor bănești existente cu altele. Fiind acte de stat, înfăptuite de puterea politică, reformele bănești au întotdeauna o esență de clasă. În România, prima *r.b.* s-a făcut în 1867, prin adoptarea unui sistem monetar național bimetalist și prin înlocuirea tuturor monedelor străine aflate în circulație cu leul (folosit pînă atunci ca monedă de calcul). A urmat reforma din 1889, cînd a fost adoptat monometalismul aur. Reforma din 1919—1920 a realizat unificarea monetară în întreaga țară. În 1925 a avut loc o reformă prin care s-a plafonat emisiunea monetară la 21 de miliarde de lei, pînă în momentul cînd acoperirea metalică urma să asigure convertibilitatea biletelor de bancă, și s-au luat măsuri pentru retragerea din circulație a emisiunilor făcute pentru stat. Plafonarea emisiunii, deși asigura o stabilitate a schimbului fără convertibilitatea biletului de bancă, era o frînă în calea dezvoltării economice, a relațiilor comerciale externe. Prin *r.b.* din 7 februarie 1929, leul a fost devalorizat, conținutul său fiind fixat la 10 miligrame de aur cu titlul 900/1000. Acoperirea metalică existentă împreună cu împrumutul extern contractat urmau să asigure convertibilitatea biletelor de bancă și, prin aceasta, să înlăture plafonarea emisiunii lor. *Reforma monetară din 1947* a fost efectuată în scopul lichidării urmărilor războiului în domeniul circulației bănești și pentru a se crea condițiile necesare redresării economice și financiare a țării. Conținutul în aur al leului a fost redus la 6,6 miligrame de aur cu titlul 900/1000, iar schimbul banilor s-a făcut la raportul de 1 leu nou contra 20 000 de lei vechi pentru sume variind între 1,5 și 7,5 milioane de lei, diferențiat după ocupația prezentatorului. În vederea întăririi rolului circulației monetare în dezvoltarea economiei a fost efectuată *reforma bănească din 1952*, prin care conținutul leului a fost ridicat la 0,079346 g de aur fin; schimbul banilor s-a făcut la raportul de la 20 pînă la 400 de lei vechi pentru 1 leu nou, diferențiat pentru populație, întreprinderi de stat și cooperatiste etc. La 1 februarie 1954 conținutul leului a fost mărit la 0,148112 g de aur fin, fără să se modifice prețurile și salariile. — *R. financiară*, operație prin care se aduc modificări importante sistemului de formare și de cheltuire a veniturilor statului. În România, printre principalele *r.f.* efectuate în trecut se numără: *r.f.* a lui Constantin Mavrocordat din 1741, prin care boierii erau scutiți de dări, se acorda prioritate plății în bani a impozitelor, se realiza o unificare a acestora și se stabilea o oarecare ordine în folosirea veniturilor; *r.f.* din 1831—1832, prin care a fost simplificat sistemul dărilor; *r.f.* a lui Alexandru Ioan Cuza, prin care se introducea impozitul funciar și repartizarea sarcinilor fiscale mai apropiate de veniturile fiecăruia; *r.f.* din 1921 și apoi din 1923. La începutul sec. al XX-lea, România avea un sistem fiscal capitalist, în cadrul căruia impozitele indirecte aveau un rol însemnat în formarea veniturilor statului. Prin *r.f.* din 1921 se pune accentul pe *impozitele directe* și pe impozitul global progresiv, dar legea nu a fost aplicată, din cauza opoziției moșierimii și a marii burghezii. Legea din 1923 a menținut sistemul cedular, după natura venitului, al legii din 1921, a introdus o evidență mai clară a contribuabililor și a raporturilor acestora cu fiscul, dar a micșorat cotele de impozit care loveau clasele avute. Pînă la sfîrșitul anului 1948 s-a menținut în general sistemul legii din 1923, crescînd continuu ponderea impozitelor indirecte în totalul veniturilor statului. *R.f.* din 1 ianuarie 1949, necesară după naționalizarea principalelor mijloace de producție, a modificat fundamental sistemul fiscal al țării noastre. Au fost reorganizate în adîncime relațiile financiare dintre stat și întreprinderi, dintre stat și populație. A scăzut simțitor în totalul veniturilor ponderea impozitelor percepute de la populație, cea mai mare parte a acestora încasîndu-se de la întreprinderile și de la organizațiile socialiste. O parte importantă a veniturilor este destinată dezvoltării economiei naționale, ridicării nivelului de trai al populației; întregul sistem al asigurărilor sociale a fost preluat de stat, care acoperă cheltuielile respective pe seama contribuției celor care plătesc salarii, fără vreo contribuție din partea salariaților.

reformism, curent politic oportunist în mișcarea muncitorească, potrivnic marxismului, care urmărește înlocuirea luptei revoluționare a clasei muncitoare pentru răsturnarea capitalismului, pentru socialism, cu lupta pentru reforme care nu ating bazele orînduirii capitaliste. **R.** a apărut la sfîrșitul sec. al XIX-lea, avînd ca bază socială aristocrația muncitorească. **R.** a devenit, după moartea lui Engels, ideologia oficială a Internaționalei a II-a. În epoca contemporană, partizanii **r.** răspîndesc în rîndul celor ce muncesc iluzia despre posibilitatea „transformării" treptate a capitalismului și integrării lui în socialism, renunță tot mai deschis la principiile fundamentale ale socialismului. Respingînd **r.**, marxism-leninismul nu neagă oportunita-

tea luptei pentru reforme în condițiile capitalismului. Partidele comuniste și muncitorești din țările capitaliste luptă pentru realizarea unor reforme menite să ducă la îmbunătățirea situației clasei muncitoare, a țărănimii, a celorlalți oameni ai muncii, pentru cucerirea sau lărgirea drepturilor și libertăților democratice etc. Unele partide comuniste din țări ale Europei unde capitalismul monopolist de stat este dezvoltat acordă un loc important luptei pentru înfăptuirea unor reforme democratice, adînci, de structură, care urmăresc să restrîngă puterea economică și politică a monopolurilor. Fără a avea ca obiectiv răsturnarea imediată a capitalismului, aceste reforme constituie o etapă a luptei pentru socialism, o fază pregătitoare a revoluției socialiste.

refractár (TEHN.; despre un material, o piesă sau un produs), care rezistă la temperaturi înalte fără a-și schimba caracteristicile (ex. cărămidă **r.** pentru căptușirea focarelor, șamotă pentru căptușirea cuptoarelor metalurgice, oțeluri **r.** etc.).

refractométru (FIZ.), instrument optic pentru măsurarea indicilor de refracție ai substanțelor (îndeosebi ai substanțelor lichide), cu scopul cunoașterii valorilor acestor indici sau pentru studierea altor

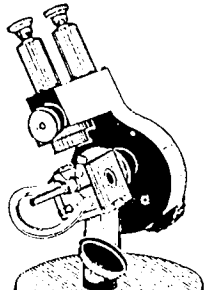

Refractometru

proprietăți ale substanțelor (ex. dispersia lor). După modul de funcționare, se deosebesc **r.** cu reflexie totală, cu deviație, interferențial etc.

refrácție (lat. *refractum*, de la *refringere* „a rupe, a frînge") 1. (FIZ.) **a)** Modificare a direcției de propagare a unei unde atunci cînd traversează suprafața de separare a două medii. Pot suferi **r.** radiația electromagnetică (în particular lumina), sunetul (în general undele elastice) etc. În cazul **r.** unei raze de lumină, raportul sinusurilor unghiurilor de incidență și de refracție

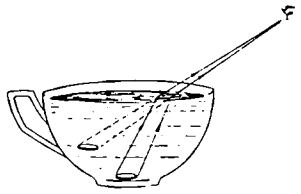

Refracție

definește *indicele de r.* al mediului în care pătrunde lumina față de mediul din care vine aceasta; indicele de **r.** este egal cu raportul dintre viteza luminii în mediul din care vine raza și viteza luminii în mediul în care raza se refractă. Funcționarea lentilelor, a prismelor optice etc. se bazează pe fenomenul de **r.** — *Dublă r.*, termen folosit uneori pentru b i r e f r i n g e n ț ă. **b)** Schimbare bruscă a direcției liniilor unui cîmp vectorial la trecerea printr-o suprafață de discontinuitate. 2. (ASTR.) *Refracție astronomică*, fenomen astronomic care modifică direcția aparentă a aștrilor, caracterizat prin unghiul dintre direcția aparentă în care se vede un astru și direcția în care s-ar vedea acesta în ipoteza în care nu ar exista atmosfera terestră. *R.a.* ridică aștrii deasupra orizontului; ea este maximă la orizont și egală cu zero la zenitul locului de observație.

refrén 1. (MUZ.) **a)** Tema principală a r o n d o u l u i, care se repetă mereu, alternînd cu alte teme, numite *episoade* sau *cuplete*. **b)** Frază muzicală reluată la sfîrșitul cupletelor unui cîntec, în general pe aceeași linie melodică 2. (LIT.) Cuvînt, vers sau grup de versuri care se repetă după una sau mai multe strofe, cu rolul de a sublinia, prin repetiție, o idee poetică.

refrigerâre (lat. *re-* „din nou" și *frigus* „frig"; IND. ALIMENT.), răcire a unui produs alimentar pînă la o temperatură apropiată de punctul de înghețare, la care este încetinită dezvoltarea microorganismelor, pentru a putea păstra produsul în stare naturală un anumit timp, dependent de structura țesuturilor. **R.** cărnii se face la temperatura de −3°C pentru carnea de bovine și −5°C pentru cea de porc, iar păstrarea de scurtă durată la temperatura de 0°C. Temperatura de **r.** și de păstrare timp de maximum șase luni a ouălor este de 0°C, iar a fructelor și legumelor apropiată de 0°C.

refrigerație (MED.), metodă chirurgicală care constă în răcirea unui membru, a unui segment de membru sau a unei porțiuni limitate de tegument cu ajutorul pungilor cu gheață sau al aparatelor refrigerente. Se practică în scop anestezic sau terapeutic (în gangrene, arterite, plăgi mari etc.).

refrigerént (CHIM.), schimbător de căldură, confecționat din sticlă sau din metal, folosit

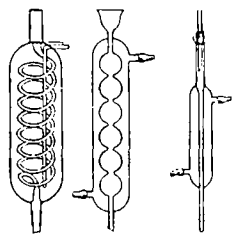

Refrigerente

în lucrările de laborator pentru condensarea vaporilor rezultați la distilare.

refringénță (FIZ.), mărime caracteristică mediilor transparente, izotrope din punct de vedere optic (care nu prezintă birefringență), egală cu diferența dintre indicele de refracție absolut al mediului respectiv și unitate.

refulâre 1. (PSIH.) Alungarea din conștiință a unor dorințe, motivații sau idei care au un caracter penibil, care contrazic tendințele persoanei sau normele morale. Noțiunea de **r.** a fost introdusă de S. Freud, care afirmă că dorințele sau ideile refulate continuă să acționeze din preconștient (subconștient), manifestîndu-se sub

o formă deghizată mai ales în cursul viselor sau în unele tulburări psihice. Freud a extins în mod neîntemeiat sfera de acțiune a **r.** și a exagerat importanța **r.** dorințelor sexuale. El consideră, de pildă, că toate nevrozele se nasc datorită refulărilor, datînd cel mai adesea din copilărie, că orice uitare este rezultatul unei **r.** etc. **2.** (TEHN.) **a)** Împingere a unui fluid (lichid sau gaz) într-o conductă sau în atmosferă prin presiunea exercitată asupra lui cu ajutorul unei pompe. **b)** Operație de prelucrare la cald (ex. forjare) sau la rece a pieselor din metal prin baiere cu ciocanul sau prin presare la unul dintre capete, cu scopul de a schimba, parțial sau total, forma pieselor, respectiv dimensiunile transversale (ex. **r.** capetelor de bielă, **r.** capetelor de cuie sau de șuruburi etc.).

refuz de serviciu (DR.), infracțiune constînd în fapta funcționarului care, pe nedrept, refuză, omite sau întîrzie îndeplinirea unui act la care este obligat în virtutea funcției sale ori care nu dă urmare sau întîrzie să îndeplinească ori să desăvîrșească un act al funcției sale pentru care a primit o însărcinare specială de la superiorii săi. **R. de s.** este o formă specială a infracțiunii de abuz în serviciu.

reg (GEOGR.), suprafață netedă în cadrul deșerturilor, ocupînd, în general, porțiunile mai coborîte ale reliefului, acoperită cu pietrișuri și nisipuri grosiere transportate de torenți și de vînt din zona h a m a d e l o r.

regátă (ital. *regata* „provocare"), concurs de ambarcații sportive (bărci cu pinze, cu visle sau cu motor), care constă din cîteva probe clasice.

Regatul celor două Sicilii, stat din care au făcut parte Sicilia și sudul Peninsulei Italice (1504—1860, cu întreruperi). Mai este cunoscut și sub numele de Regatul Neapolului. Desființat în 1860, teritoriul **R. celor două S.** a intrat în componența regatului italian. Denumirea se folosește și pentru a desemna statul întemeiat în Sicilia și sudul Italiei de normanzi (1130—1284).

Regatul Sardiniei (Piemont), stat din care au făcut parte Piemontul și insula Sardinia (1720—1861). **R.S.** a constituit nucleul în jurul căruia, în sec. al XIX-lea, a fost realizată unificarea Italiei.

Regatul Unit v. Marea Britanie.

régе (în statele feudale și în unele state burgheze), titlu dat monarhului, care este șeful statului. În epoca contemporană, în majoritatea monarhiilor, puterea **r.** este îngrădită de parlament.

regenerâre (lat. *re-* „din nou" și *genus* „soi, neam") **1.** (BIOL.) Proprietate a unui organism de a-și reface integritatea atunci cînd aceasta este lezată. **R.** reprezintă o proprietate fundamentală de autoreproducere a materiei vii și are o mare importanță în cicatrizarea rănilor, în chirurgia plastică, precum și în fitotehnie, în horticultură etc. În unele cazuri, organismele pot regenera organe întregi (ex. **r.** membrelor de triton); în alte cazuri, un organism se poate regenera în întregime din părți izolate (ex. **r.** hidrei). **2.** (TEHN., CHIM.) Readucere în condiții de folosire a unor produse uzate, prin procedee care refac în parte sau în întregime proprietățile lor inițiale (ex. **r.** uleiurilor, a catalizatorilor, a cauciucului, a schimbătorilor de ioni etc.). **3.** (METAL.) Tratament termic făcut cu scopul de a transforma o structură grosolană în structură fină. *V. și normalizare; recoacere de normalizare.*

regénță 1. (DR.; în statele monarhice) Organ colegial care exercită prerogativele monarhului lipsit de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrînsă. Această funcție poate fi îndeplinită și de o singură persoană, denumită *regent.* **2.** (ARHIT.) Stil în arhitectura și în artele decorative franceze din perioada minoratului regelui Ludovic al XV-lea și a regenței lui Filip de Orléans (1715—1723). Stilul **r.** face tranziția de la stilul L u d o v i c a l X I V-l e a, sever, grav și somptuos, la stilul Ludovic al XV-lea, elegant, grațios, plin de fantezie. Contururile și unghiurile drepte se curbează, formele se topesc în treceri ușoare (care leagă, de pildă, planurile pereților cu tavanul), pilastrul plat ia locul coloanei, ornamentele delicate înlocuiesc sculptura în relief. Apar unele dintre noile elemente decorative, care se vor dezvolta în stilul r o c o c o (scoici, flori, trofee etc.). Printre reprezentanții de seamă ai stilului **r.** au fost: arhitectul Robert de Cotte și decoratorii G.M. Oppenordt, Cl. Audran, ebenistul Ch. Cressent.

Reger *[régər]*, Max (1873—1916), compozitor, organist și dirijor german. A fost unul dintre muzicienii care au reprezentat perioada de tranziție de la romantismul tîrziu la muzica contemporană. În lucrările sale pentru orchestră („Simfonietta", „Variațiuni pe o temă de Mozart", „Patru poeme simfonice după Arnold Böcklin"), de cameră (șase cvartete de coarde), pentru pian și pentru alte instrumente, în special pentru orgă (numeroase piese și corale), precum și în lucrările vocale, **R.** folosește un limbaj muzical intens cromatizat. Maestru al polifoniei, inovator al armoniei, **R.** a pregătit drumul neoclasicismului. A activat și pe tărîm pedagogic.

Reggio di Calabria, oraș în sudul Italiei, în Calabria, 157 050 loc. (1964). Port la țărmul estic al strîmtorii Messina, nod feroviar și rutier; este legat prin feribot de orașul Messina. Stațiune balneară și centru piscicol.

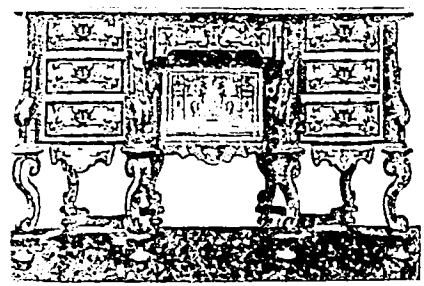

Secretaire stil regență

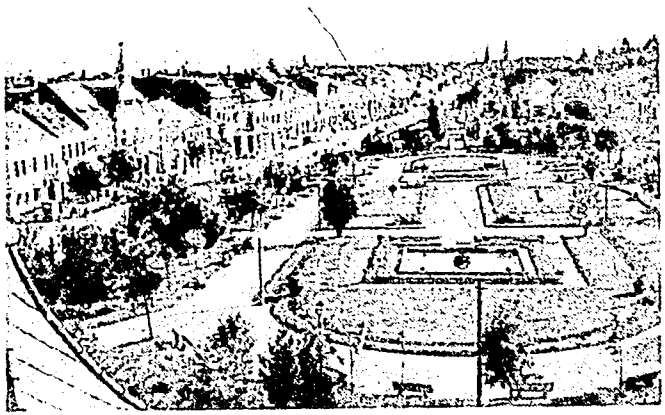

Reghin. Centrul orașului

Reghin, oraș raional în reg. Mureș-Autonomă Maghiară, reședință de raion, situat pe valea Mureșului. 21 790 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (utilaje pentru exploatarea și prelucrarea lemnului) și de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje, ambarcații sportive, instrumente muzicale). Monumente istorice: biserica de lemn (1748), valoros exemplar de arhitectură populară; biserica evanghelică, impozant edificiu gotic (sec. al XIV-lea), cu unele modificări baroce (1778). Muzeu raional. — *Raionul R.*, cu 107 630 loc. (1965). Exploatări de gaz metan (Teleac) și exploatări forestiere. În vestul raionului se practică o agricultură intensivă: culturi de cereale, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui; livezi și creșterea animalelor. În raionul **R.** se află cea mai bătrînă pădure din țară, *Mocear*, cu circa 370 de arbori în vîrstă de 650—750 de ani.

regie[1], concepția și interpretarea scenică a unui text dramatic, scenariu sau libret destinat a deveni spectacol; activitatea de îndrumare și de supraveghere a jocului și a montării unui spectacol de teatru, de operă, de film etc. Inițial simplă funcție administrativă, **r.** a cuprins, cu timpul, și domeniul de urmărire a disciplinei muncii artistice și tehnice (organizarea și conducerea repetițiilor; dirijarea jocului și a relațiilor actorului în spectacol; alegerea și dispunerea decorurilor și efectelor scenice etc.). În acest stadiu, **r.** avea un caracter empiric și era încredințată directorului teatrului sau unui actor de frunte (la noi, C. Aristia, C. Caragiale, M. Pascali, M. Millo). Din deceniul al patrulea al sec. XIX, **r.** se aplică cu precădere în domeniul artistic și e înțeleasă ca un fenomen de artă specific teatral, care concepe și inițiază, potrivit unei viziuni de ansamblu, prealabile, încorporarea scenică a unei idei teatrale sau a unui text dramatic. **R.** dispune în acest scop de întreaga sferă a artelor și de întregul aparat al scenei (actori, dansatori, scenografi, muzicieni, costumieri, tehnicieni, mașiniști, dotarea tehnică, decorativă, arhitectonică etc.). **R.** distribuie acestor factori sarcini artistice corespunzătoare, organizează și urmărește procesul lor de creație în vederea închegării finale a spectacolului. Începuturile **r.** moderne pentru spectacolul dramatic se socotesc a fi apărut după 1870, la curtea ducelui George de Meiningen, iar pentru spectacolul de operă la festivalurile muzicale inițiate de R. Wagner la Bayreuth. Sub imperiul curentului realist critic de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, s-au dezvoltat apoi școlile regizorale veriste și naturaliste, ale așa-numitului „teatru liber" (animate de Antoine, Brahm, Stanislavski). Curentele ideologice și artistice ulterioare au imprimat **r.** noi tendințe stilistice. Înainte de primul război mondial și în perioada interbelică, aceste tendințe au fost inițiate și animate de teoreticieni și de practicieni ai teatrului ca: M. Reinhardt, G. Craig, Ch. Dullin, F. Gémier, V.E. Meierhold, E.B. Vahtangov, A.I. Tairov, A.G. Bragaglia, L. Jessner, E. Piscator, E.F. Burian, A. Artaud etc. După cel de-al doilea război mondial, rolul **r.** ca factor determinant al artei și imaginii teatrale a crescut și este ilustrat de animatori ca B. Brecht, N.P. Ohlopkov, G.A. Tovstonogov, J. L. Barrault, Peter Brook, G. Strehler, J. Vilar ș.a. Școala românească de **r.** modernă, inițiată de I.L. Caragiale și dominată vreme de aproape jumătate de secol de activitatea lui P. Gusti, a fost în perioada interbelică reprezentată de regizori ca Soare Z. Soare, Ion Sava, V.I. Popa, G.M. Zamfirescu, I. Maican, I. Șahighian etc. După Eliberare, **r.**, în continuă dezvoltare, este animată deopotrivă de vechea generație (Sică Alexandrescu, Val Mugur, Al. Finți, M. Ghelerter, N. Tompa etc.), ca și de regizori din generația mijlocie și tînără (Liviu Ciulei, Radu Penciulescu, Vlad Mugur, Horia Popescu, Lucian Pintilie, Sorana Coroamă, Lucian Giurchescu, David Esrig, Crin Teodorescu etc.). În cinematografie, **r.** urmărește și coordonează toate etapele realizării filmului, de la decuparea subiectului în scenariu regizoral pînă la montajul care gradează ritmul peliculei, inclusiv conducerea actorilor, stabilirea luminilor, a unghiului de luat vederi, a mișcărilor aparatului, a decorurilor, a trucajelor etc. Cei mai importanți regizori de film au fost: Georges Méliès, D.W. Griffith, Mack Sennett, S.M. Eisenstein, V. Pudovkin, A. Dovjenko, G.W. Pabst, John Ford ș.a. Astăzi **r.** de film e ilustrată de mari creatori, ca: R. Clair, J. Renoir, Orson Welles, William Wyler, L. Visconti, Rossellini, De Sica, F. Fellini, J.A. Bardem, Kalatozov, M. Romm, G.N. Ciuhrai ș.a În vechea cinematografie românească s-au distins în arta regiei de film Ion Șahighian, Jean Mihail,

Jean Georgescu ş.a. După Eliberare, alături de unii dintre realizatorii mai vechi, se afirmă personalităţi regizorale din generaţia mai tînără, ca V. Iliu, Liviu Ciulei, I. Popescu-Gopo, Mircea Drăgan, Mihai Iacob ş.a.

regie[2] (EC.), formă capitalistă de organizare a unor întreprinderi avînd ca obiect exploatarea de bunuri ale statului sau valorificarea unor drepturi ale acestuia, caracterizată prin personalitate juridică proprie şi gestiune separată de a statului, dar legată într-o măsură mai mare sau mai mică de buget prin rezultatele financiare obţinute. **R.** este *directă* cînd administrarea bunurilor afectate **r.** şi conducerea întreprinderii se asigură de stat prin agenţii săi şi *cointeresată* atunci cînd statul participă alături de particulari la formarea capitalului şi la conducerea întreprinderilor respective.

regim 1. (FIZ., TEHN.) Ansamblu de structuri sau de evoluţii ale unui sistem fizic sau tehnic, determinat, într-un interval de timp limitat, de anumite condiţii externe invariabile. Evoluţia în timp a unui sistem fizic sau tehnic este caracterizată printr-o succesiune de **r.**, care constituie serviciul sistemului respectiv. După modul de variaţie în timp al mărimilor caracteristice ale sistemului, **r.** poate fi: *static*, dacă nici una dintre mărimile lui de stare nu variază în timp şi nu au loc transferuri sau transformări de energie; *staţionar*, dacă mărimile de stare ale sistemului nu variază în timp, dar au loc transferuri sau transformări de energie; *permanent*, dacă mărimile de stare ale sistemului variază periodic în timp; *nestaţionar*, dacă mărimile de stare variază în timp, şi *tranzitoriu*, dacă cel puţin o mărime de stare variază în timp ca urmare a trecerii sistemului dintr-un regim static, staţionar sau permanent într-alt regim static, staţionar sau permanent. — *R. deformant*, regim periodic de funcţionare a reţelelor electrice de curent alternativ în care există curenţi sau tensiuni care nu variază sinusoidal în timp. Apare fie datorită elementelor de circuit nelineare (redresoare, bobine cu miez feromagnetic saturat etc.), fie datorită faptului că tensiunile de alimentare nu sînt riguros sinusoidale. **2.** (TEHN.) Ansamblu de condiţii externe invariabile, care, pentru un anumit interval de timp, determină dispoziţia, funcţionarea sau modul de utilizare a unor sisteme tehnice (maşini, aparate, instalaţii, clădiri etc.). Condiţiile externe pot fi: a) valorile anumitor mărimi funcţionale caracteristice (cuplu, putere, viteză, presiune, temperatură, tensiune electrică etc.), în cazul *r. de funcţionare*, sau b) valorile mărimilor ce caracterizează fie condiţiile în care este utilizat un sistem tehnic, fie condiţiile în care se efectuează un proces tehnic, în cazul *r. de utilizare*. Din punctul de vedere al condiţiilor generale, *r. de f.* al unui sistem tehnic poate fi: *nominal*, cînd este corespunzător condiţiilor pentru care a fost construit, *uzual* şi *accidental*, cînd este provocat de defecte interne sau de cauze exterioare. Din punctul de vedere al sarcinii, se deosebesc *r. de subsarcină*, *de plină sarcină*, adică de mers în sarcină nominală, şi *de suprasarcină*. Pentru motoarele termice se defineşte şi *r. economic* (**r.** în care motorul funcţionează cu consum minim de combustibil). **3.** (HIDROTEHN.) *Regim hidrologic*, regim definit de ansamblul mărimilor variabile caracteristice unei ape sau unui bazin hidrografic (debitul apelor din precipitaţii, pierderile de apă prin evaporare, nivelurile suprafeţelor libere, vitezele şi curenţii, debitele lichide şi solide etc.). **4.** (PEDOL.) *Regim hidric*, ansamblul fenomenelor de mişcare şi de reţinere a apei în sol, care determină raportul dintre apa provenită din precipitaţii, din scurgerile de suprafaţă, din apa subterană şi apa pierdută prin evaporare şi prin infiltrare. *R.h.* al solurilor este determinat de factori fizico-geografici (climă, relief, apă freatică, vegetaţie) în raport cu anumite însuşiri ale solului (permeabilitate, capacitate de a reţine apa etc.). **5.** (EC.) *Regim preferenţial*, acordare de avantaje, în legătură cu comerţul exterior, de către un stat altui stat pe bază de reciprocitate (ex. reducerea taxelor vamale de import), fără ca faţă de statele terţe să se aplice „clauza naţiunii celei mai favorizate". *R.p.* este folosit de Anglia în relaţiile sale cu ţările care fac parte din Commonwealth, de ţările care fac parte din „Piaţa comună" în relaţiile dintre ele. **6.** (MED.) *Regim alimentar*, utilizare a alimentelor şi a băuturilor în conformitate cu anumite reguli impuse de condiţiile de sănătate sau de boală ale unei persoane. La omul normal, *r.a.* este mixt, cuprinzînd toate principiile alimentare. În diferite boli, *r.a.* este un factor terapeutic şi se prescrie în raport cu boala persoanei suferinde (ex. *r.a.* lactat, hidrozaharat, vegetarian etc.). **7.** (LINGV.) **a)** V. *recţiune*. **b)** Termen dependent de altul, corespunzînd cerinţelor recţiunii acestuia. Se vorbeşte, de obicei, de **r.** unui verb sau al unei prepoziţii (ex., în limba română, **r.** celor mai multe prepoziţii este în cazul acuzativ: *cu mine*, *la mine* etc.). — *R. direct*, alăturarea unui determinant fără intermediul unui cuvînt auxiliar.

regiment (MILIT.), unitate de bază a forţelor armate. Fiecare **r.** are un drapel de luptă, simbol al onoarei, vitejiei şi gloriei militare (v. d r a p e l u l u n i t ă ţ i i). De regulă, **r.** este subordonat nemijlocit diviziei şi se compune din mai multe batalioane (divizioane, escadrile etc.).

regimentele grănicereşti unităţile militare de români şi de secui, înfiinţate în 1762 de Curtea imperială de la Viena de-a lungul frontierei Transilvaniei. **R.g.** de români cuprindeau oameni liberi sau răscumpăraţi din iobăgie, de confesiune greco-catolică, scutiţi de o serie de sarcini către stat şi iobăgeşti în schimbul satisfacerii obligaţiilor militare. S-au înfiinţat două **r.g.**: Regimentul I, cu sediul la Orlat, şi Regimentul al II-lea, cu sediul la Năsăud; în 1768 s-a

mai înființat, în Banat, Batalionul I românesc, cu sediul la Caransebeș. Prin înființarea **r.g.**, care urmau în concepția organizatorilor să slujească întru totul interesele Habsburgilor, se lărgea cercul românilor liberi și se întărea lupta de emancipare națională a românilor din Transilvania.

Regiomontanus, Johannes Müller (1436—1476), astronom și matematician german. Este cunoscut prin lucrările sale de astronomie și de trigonometrie. Op. pr.: „Cinci cărți despre triunghiurile plane și despre triunghiurile sferice, cu tabele de valori ale sinusurilor" (1464, publicată postum în 1533).

regionalísm (LINGV.), fapt de limbă existent numai într-o anumită regiune, caracteristic pentru un anumit grai. **R.** sînt de obicei de natură lexicală (cuvinte, de exemplu mold. *curechi* „varză") și fonetică (variante ale cuvintelor existente în limba comună, de exemplu pronunțarea bănățeană *frace* pentru *frate*); există însă și **r.** gramaticale-morfologice (forme flexionare) și sintactice (construcții). **R.** sînt folosite pentru culoarea locală în limba literaturii artistice, unele dintre ele devenind, cu timpul, bunuri ale limbii literare. Sin. *provincialism.*

registru[1] **1.** (CONT.) Caiet, condică, sistem de fișe sau de foi volante în care se înscriu operații sau acte privind activitatea unei întreprinderi, organizații economice, instituții sau persoane fizice. — *R. de casă*, registru care se ține obligatoriu de către fiecare casierie și în care se înscriu zilnic, în ordine cronologică, încasările și plățile făcute de aceasta. **2.** (DR.) *Registru de stare civilă*, registru în care sînt trecute acte de stare civilă privitoare la naștere, căsătorie și deces și sînt înscrise recunoașterea și stabilirea filiației, înfierea și schimbarea numelui sau prenumelui, precum și divorțul. *R. de s.c.* sînt ținute de comitetele executive ale sfaturilor populare comunale, orășenești și ale raioanelor de oraș. **3.** (ZOOTEHN.) *Registru genealogic*, înscris care cuprinde, defalcat pe rase, date privind cele mai bune animale de prăsilă din cadrul unei specii de animale domestice. În registrul genealogic pentru fiecare animal sînt descrise ascendența (originea), descendența (urmașii), cu datele principale asupra producției acestora și performanțele animalului respectiv pe ani (sau lactații în cazul taurinelor), precum și aprecierea conformației exterioare (inclusiv principalele dimensiuni corporale). Pentru fiecare specie și rasă se întocmesc *r.g.* de creșcătorie, *r.g.* regional și *r.g.* republican (de elită), înscrierea lor în aceste registre făcîndu-se în funcție de îndeplinirea anumitor condiții de productivitate. Datele furnizate de *r.g.* reprezintă un istoric al fiecărei rase și o sinteză a acțiunii de selecție în cadrul rasei respective, fapte care permit cunoașterea rezultatelor procesului de ameliorare și care dau, în același timp, posibilitatea folosirii celor mai valoroase exemplare cu maximum de eficiență. **4.** (NAV.) *Registru de clasificație*, instituție de stat sau particulară organizată în scopul stabilirii normelor tehnice de construcție, de recepție și de exploatare a navelor comerciale, al avizării proiectelor de nave și de instalații navale și al asigurării recepțiilor de nave sau de mașini și aparate cu care sînt dotate navele. Fiecare navă trebuie să posede *certificatul de clasă*, eliberat de registrul de clasificație care i-a supravegheat construcția.

registru[2] **1.** (ARTE PLAST.) Denumire dată zonelor orizontale în care este împărțită uneori o suprafață decorată (perete pictat, relief, vas etc.). Împărțirea în **r.** a fost folosită frecvent în antichitate la reliefurile policrome egiptene; în evul mediu registrul apare mai ales în pictura monumentală bizantină, și în timpanele catedralelor gotice, construite în serii paralele și cuprinzînd figuri așezate unele deasupra celorlalte. **2.** (ARHIT.) Denumire dată cîmpurilor orizontale în care sînt distribuite elementele de plastică arhitectonică. (ex. decorația exterioară a bis.

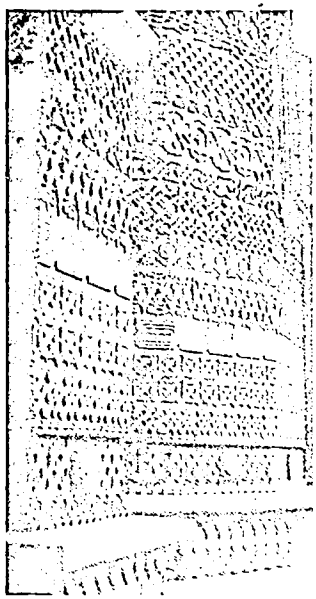

Decorație în registre. Fațada bisericii Trei Ierarhi din Iași (fragment)

Trei Ierarhi din Iași). **3.** (MUZ.) **a)** Întinderea sonoră a diapazonului unui instrument sau al unei voci. Pentru instrumente există *r. înalt*, *r. mediu* și *r. profund*, iar pentru voci se deosebesc: *r. de piept*, *r. mediu* și *r. de cap* (falset). **b)** Grupul tuburilor (ex. la orgă) sau butoanelor (ex. la acordeon) de același timbru. **4.** (TEHN.) Plăcuță-obturator din oțel, din fontă sau din alt material, folosită la închiderea parțială sau completă a unui canal prin care circulă un fluid gazos (ex. **r.** de aer și **r.** de gaze de ardere la instalația unui cazan de abur). **5.** (TELEC.) Dispozitiv utilizat în centralele telefonice automate la înregistrarea automată a numărului telefonului chemat și la dirijarea ulterioară a selecției legăturilor pentru găsirea și pentru prinderea liniei telefonului chemat. Din punctul de vedere al construcției, **r.** pot fi: *electromecanice*, cu relee și selectoare acționate de electromagneți, și *electronice*, cu dispozitive semiconductoare și tuburi electronice, fără contacte mobile.

regiúne 1. (GEOGR.) *Regiune geografică*, regiune mai mult sau mai puțin omogenă a

învelişului geografic, căreia îi sînt specifice anumite caractere (de relief, climă, ape, resurse, economie); din interacţiunea acestora rezultă un peisaj geografic propriu, prin care se deosebeşte de regiunile vecine. — *R. naturală*, a) regiune geografică a cărei fizionomie (peisaj) este dată numai de particularităţile elementelor componente abiotice (aer, ape, roci) şi biotice (plante, animale) şi a cărei dinamică internă se rezumă la procesele legate de schimbul de substanţă şi de energie dintre aceste elemente. Elementele antropice lipsesc sau au un rol cu totul secundar în formarea fizionomiei regiunii (ex. r. deşertului polar, ale tundrei, ale taigalei, ale stepelor uscate montane asiatice, ale pădurii ecuatoriale sud-americane, ale deşerturilor tropicale etc.); b) unitate teritorială a cărei extindere este marcată de limite naturale (ex. Kalahari). — *Regiune zoogeografică*, teritoriu întins care are o compoziţie specifică a faunei ca rezultat al evoluţiei istorice comune în condiţii de relativă izolare geografică. Pe glob există opt asemenea r. *R.z. neozeelandeză* are fauna cea mai veche, în care mamiferele lipsesc, şi prezintă numeroase endemisme. *R.z. australiană* (Australia şi Noua Guinee) are o faună foarte originală; dintre mamifere îi sînt proprii monotremele (ex. ornitorincul), iar marsupialele (ex. cangurul) sînt foarte bine reprezentate; mamiferele placentare lipsesc aproape complet. *R.z. polineziană* se caracterizează prin lipsa aproape totală a mamiferelor, precum şi prin lipsa a numeroase familii şi genuri din celelalte clase. *R.z. neotropicală*, care ocupă toată America de Sud şi America Centrală, are numeroase forme proprii, printre care ordinul edentatelor (leneşi, tatu, furnicari), al struţilor americani, subordinul maimuţelor platirine, familia vampirilor. *R.z. malgaşă* se caracterizează prin familia endemică a tanrecilor (mamifere insectivore primitive) şi a lemurienilor. *R.z. etiopiană*, care se întinde în Africa la sud de Sahara, are o faună foarte bogată. Specii proprii acestei r. sînt struţul african, cîrtiţa aurie, elefantul african, rinocerul african, girafa, zebra; foarte numeroase sînt antilopele şi carnivorele mari. *R.z. indo-malaeză*, care cuprinde India, Indochina şi Malaezia, are multe asemănări cu r.z etiopiană. Aici există multe specii de cervidee, sciuride, veveriţe zburătoare, fazani, maimuţe. Este caracteristic elefantul indian şi rinocerul indian. *R.z. holarctică*, care ocupă toată Europa, Africa de nord, Asia fără partea de sud şi de sud-est, toată America de Nord, are o faună relativ săracă faţă de întinderea ei. Acestei r. îi sînt proprii cîrtiţele, castorii, dintre păsări tetraornidele, alcidele şi colimbiformele, dintre batracieni urodelele, iar dintre peşti acipenseridele şi salmonidele. Sînt bine reprezentate sciuridele şi alte rozătoare, bovideele, canidele (lupi, vulpi etc.), ursidele etc. Se împarte în subregiunile *Palearctica* (Europa, Asia, Africa de nord) şi *Nearctica* (America de Nord). — *Regiune floristică*, teritoriu întins acoperit cu o floră relativ omogenă, ca rezultat al unei îndelungate evoluţii comune în condiţii de relativă izolare geografică şi care posedă unele familii, precum şi numeroase genuri şi specii absente în celelalte regiuni (grupate în unităţi de vegetaţie proprii). Pe glob există şase *r.f. R.f. holarctică* ocupă toată Europa, Africa de nord (inclusiv Sahara), Asia, în afară de partea ei sudică, America de Nord pînă la Podişul Mexican. Se caracterizează prin conifere, foioase şi plante erbacee cu un ciclu vegetativ legat de alternanţa dintre vară şi iarnă. Principalele ei subregiuni sînt: *arctică, eurosiberiană, chino-japoneză, pontico-central-asiatică, mediteraneană* (care uneori este considerată ca o *r.f.* separată), *nord-americană atlantică, nord-americană pacifică, a preriilor. R.f. paleotropicală* ocupă Africa, la sud de Sahara (cu excepţia extremităţii ei sudice), sud-vestul Arabiei, India, Indochina, sudul Chinei, Malaezia şi Oceania. Se caracterizează prin păduri tropicale şi savane, cu numeroase specii proprii. Cuprinde subregiunile: *indo-africană, malgaşă, malaeziană, neozeelandeză* şi *havaiană*. *R.f. neotropicală* ocupă America Centrală, Mexicul, sudul Floridei, America de Sud pînă la 40° lat. sudică. Prezintă păduri tropicale cu palmieri şi arbori de cauciuc, deşerturi cu cactuşi, savane, stepe. Cuprinde subregiunile *central-americană, americană tropicală* şi *andină*. *R.f. australiană* are foarte multe specii proprii, printre care diverse specii de eucalipt. *R.f. a Capului* ocupă extremitatea sudică a Africii; are o floră foarte bogată. *R.f. antarctică* ocupă sudul Americii de Sud, insulele antarctice şi ţărmurile Antarctidei. Are o vegetaţie săracă, formată în special din muşchi şi licheni. 2. (GEOGR., METEOR.) *Regiune anticiclonică* v. *anticiclon*. 3. (DR.) Unitate administrativ-teritorială în Republica Socialistă România, alcătuită din raioane şi din oraşe regionale; are o structură economică complexă, cuprinzînd atît centre industriale, cît şi centre agricole. În actuala împărţire administrativ-teritorială a ţării există 16 regiuni. V. şi R o m â n i a.

Regiunea Ecuatorială Spaniolă v. **Guineea Spaniolă.**

reglâj (MILIT.), determinare, precizată prin tragere, a elementelor (bătaie şi direcţie) necesare pentru nimicirea unui obiectiv. Se execută înaintea tragerii de efect.

reglâre (TEHN.) 1. Ansamblu de operaţii executate cu ajutorul unor dispozitive prin care o mărime (mărimea reglată sau de ieşire) a unui proces sau a unui sistem tehnic este menţinută într-o anumită dependenţă de o altă mărime (mărimea de intrare). Se efectuează pe baza măsurării mărimii de ieşire, a comparării ei cu mărimea de intrare şi a acţionării asupra instalaţiei, astfel încît diferenţa dintre acestea să fie cît mai mică, în limite prescrise. R. poate fi manuală sau automată (ex. r. turaţiei arborelui principal sau a avansului sculei la maşini-unelte, r. admisiei aburului într-o turbină cu abur

etc.). 2. *Reglare automată*, reglare în care toate operațiile sînt efectuate de aparate, mașini, dispozitive etc., împreună cu legăturile aferente, destinate acestui scop (instalația de reglare automată). Spre deosebire de operațiile de comandă automată, care se efectuează în circuit deschis, mărimea de ieșire fiind modificată de mărimile perturbatoare (cel mai frecvent perturbații de sarcină), operațiile de *r.a.* se efectuează în circuit închis, numit *circuit de r.a.*, mărimea de ieșire nefiind, în regim staționar, influențată sensibil de perturbații, deoarece modul în care ea urmărește pe cea de intrare este controlat. Circuitul de *r.a.* este alcătuit din a) *calea directă*, în care sînt situate elementul de comparare, regulatorul, elementul de execuție și elementul automatizat (instalația, procesul, mașina etc., care constituie obiectul reglării), și b) *calea inversă*, sau *calea de reacțiune*, în care este situat elementul de măsură (traductorul). După domeniul tehnic de aplicație, cele mai importante sînt: *r.a. a acționărilor*, caracterizate prin faptul că obiectul reglat este o mașină (de cele mai multe ori o mașină de lucru); *r.a. a proceselor tehnologice*, prin care se reglează anumite mărimi fizice (debite, niveluri, presiuni, temperaturi etc.) caracteristice unui anumit proces, și *r.a. a sistemelor electroenergetice*, prin care se mențin constante tensiunea și frecvența și se asigură repartiția corespunzătoare a puterii active și reactive pe agregatele centralelor electrice. 3. Ansamblu de operații efectuat asupra unui sistem tehnic înainte de intrarea lui în funcțiune, în vederea stabilirii valorilor permise sau optime pentru toți parametrii funcționali.

regn (BIOL.), cea mai mare categorie sistematică. Organismele au fost împărțite în două r.: *animal* și *vegetal*. Ca urmare a gradului diferit de evoluție la care au ajuns și a descendenței unora din altele, organismele sînt diferențiate în grupuri naturale mai mari sau mai mici, mai vechi sau mai noi, mai primitive sau mai evoluate, între care există legături de înrudire mai apropiată sau mai îndepărtată. Aceste grupuri naturale (categorii sistematice) au primit rang de încrengătură, clasă, ordin, familie, gen, specie etc., putînd fi orînduite într-un sistem de clasificare ce oglindește evoluția și gradul lor de înrudire.

Regnard *[rönár]*, Jean François (1655—1709), autor comic francez, cel mai de seamă dintre continuatorii direcți ai lui Molière pe linia comediei de intrigă. Piesele sale exploatează cu facilitate comicul de situație și de limbaj, avînd și astăzi un efect hilariant irezistibil („Jucătorul de cărți", 1696; „Nebuniile dragostei", 1704; „Legatarul universal", 1708, trad. rom.).

Regnault *[röñó]*, Elias (1801—1868), istoric și publicist francez, democrat burghez. A întreținut legături strînse cu revoluționarii români de la 1848 exilați în Occident. Pe baza informațiilor extrase din lucrările lui N. Bălcescu, A. Papiu-Ilarian, I. Ghica și I. Heliade-Rădulescu, a scris „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes" (1855), care a fost utilizată ca sursă documentară de K. Marx; a mai scris și „Mystères diplomatiques aux bords du Danube" (1858).

Regnault *[röñó]*, Henri Victor (1810—1878), fizician și chimist francez. A fost profesor la Collège de France și membru al Academiei de Științe din Paris. Este autorul unor determinări precise asupra proprietăților elastice ale gazelor și vaporilor. **R.** a descoperit că, în apropierea unui centru de explozie, viteza sunetului este mult mai mare decît în condiții obișnuite.

Régnier *[reñié]*, Henri de (1864—1936), poet și romancier francez. A fost membru al Academiei Franceze. La început sub influența parnasienilor, a evoluat apoi de la simbolism spre o poezie erudită, de factură neoclasică („Aréthuse", 1895; „Jocuri rustice și divine", 1897; „Medaliile de lut", 1900). **R.** îmbină nostalgia cu grația și cu senzualitatea elenică în versuri fluide și melodioase, uneori prețioase. A scris romanele „Dubla amantă" (1900), „Vacanța unui tînăr cuminte" (1903) „Teama de dragoste" (1907) ș.a.

Régnier *[reñié]*, Mathurin (1573—1613), poet satiric francez, ultimul discipol al Pleiadei. Adversar al lui Malherbe prin apărarea inspirației libere, a scris elegii, epistole și satire, cuprinzînd pitorești tablouri de moravuri de la începutul sec. al XVII-lea, din care se desprind cîteva memorabile tipuri sociale (tînărul curtean, curtezana îmbătrînită etc.), prezentate cu vervă și bonomie galică (vol. „Satirele", 1608—1612).

regresiune marină (GEOL.), proces de retragere a mării de pe o întinsă porțiune a scoarței terestre ca urmare a mișcării de ridicare a acesteia. Urmele **r.m.** se recunosc în specificul succesiunii formațiilor depuse; astfel, în partea superioară se află depozite terigene, mai grosiere, dispuse peste depozite argiloase și calcaroase inferioare. Prin **r.m.**, regiunile acoperite de mare se ridică deasupra nivelului apelor (se exondează), alăturîndu-se uscatului (ex. **r.m.** de la sfîrșitul pliocenului pe teritoriul Republicii Socialiste România a dus la ridicarea deasupra nivelului apelor a bazinului Transilvaniei și a unei importante părți a Cîmpiei Române).

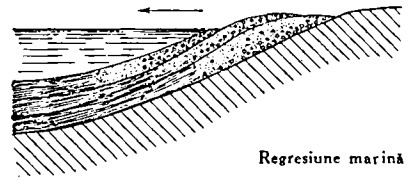

Regresiune marină

regula celor trei unități principiu fundamental în teatrul clasic, potrivit căruia acțiunea piesei trebuie concentrată într-un subiect principal unic *(unitatea de acțiune)*, evenimentele să se petreacă în răstimpul a maximum 24 de ore *(unitatea de timp)* și să se desfășoare în același loc *(unitatea de loc)*. **R. celor t. u.** își are originea în unele observații ale lui Aristotel din „Poetica",

referitoare la unitatea de acțiune și la unitatea de timp. În epoca Renașterii, este întregită cu ideea unității de loc, formulată de Trissino în Italia, de Ben Jonson în Anglia, de Cervantes și Tirso de Molina în Spania, de P. Ronsard, Joachim du Bellay, Scaliger în Franța. Aplicată riguros pentru prima dată de Mairet în pastorală („Silvanire", 1631) și în tragedie („Sophonisbe", 1634), ea a fost susținută de Chapelain, Scudery, d'Aubignac și s-a impus în mod absolut în teatrul francez al sec. XVII—XVIII, după ce Boileau a canonizat-o în „Arta poetică". Începînd cu romanticii, **r. celor t. u.** a fost abandonată.

regula de trei compusă (MAT.), regulă pentru calcularea valorii unei mărimi depinzînd de două, de trei sau de mai multe mărimi, cu care mărimi luate cîte una, separat, este sau direct proporțională sau invers proporțională.

regula de trei simplă (MAT.), regulă pentru calcularea valorii unei mărimi direct sau invers proporționale cu o altă mărime, atunci cînd se cunosc două valori ale uneia dintre mărimile considerate și o valoare a celeilalte. Regula revine la calcularea lui x din proporțiile $\frac{a}{b}=\frac{c}{x}$ sau $\frac{a}{b}=\frac{x}{c}$, unde a și b sînt valorile unei mărimi M, iar c este valoarea mărimii N direct sau invers proporțională cu M, corespunzătoare lui a; x este valoarea lui N care va corespunde valorii b a lui M.

regulament (DREPT), act administrativ cu caracter normativ, emis de Consiliul de Miniștri sau de miniștri în aplicarea legii. — *R. intern*, act de reglementare juridică emis de anumite organe referitor la funcționarea lor. — *R. de ordine interioară* (în statele socialiste), ansamblu de dispoziții referitoare la disciplina muncii și, în general, la obligațiile angajaților și ale celor ce angajează. *R. de o. i.* sînt stabilite de către conducerea fiecărei organizații socialiste de acord cu comitetul sindicatului, prin completarea cu dispoziții specifice a regulamentului tip de ordine interioară, întocmit de către organele administrative și sindicale centrale pentru o ramură de activitate.

regulamentele organice, regulamentele de organizare și de conducere a Moldovei și a Țării Românești, preconizate prin convenția de la Akkerman și întocmite potrivit prevederilor tratatului de la Adrianopol (1829). Puse în aplicare în 1831 în Țara Românească și în 1832 în Moldova sub îndrumarea și supravegherea generalului Pavel Kiseleff, **r.o.** au menținut și au întărit privilegiile boierimii, care continua să fie clasa conducătoare în stat. Ele au constituit o aspră legislație agrară și un instrument de represiune capabil să frîngă rezistența țărănimii, ceea ce l-a determinat pe K. Marx să le caracterizeze drept „codicele muncii de clacă" și „o expresie pozitivă a goanei după supramuncă". **R.o.** au îngrădit puterea domnească, au introdus principiul separării puterilor în stat, au instituit *adunările obștești* (embrion al regimului parlamentar), au reorganizat vechile servicii publice și au creat altele noi. Prin prevederile lor politice și economice-administrative, **r.o.** au favorizat dezvoltarea capitalismului, deschizînd astfel burgheziei drumul către puterea politică. Cuprinzînd dispoziții aproape identice, **r.o.** au pregătit unirea celor două țări într-un singur stat, ceea ce, de fapt, și anticipau ambele regulamente în cîte un articol din partea lor finală. **R.o.** au devenit în scurt timp, datorită dezvoltării capitalismului, o piedică pentru progresul economic, social și politic al Principatelor.

regularizáre 1. (FIN.) *Regularizare bugetară*, operație de redistribuire planificată a resurselor bugetare între diferitele verigi ale bugetului de stat pentru a se asigura echilibrarea bugetelor tuturor unităților teritorial-administrative ale unei țări socialiste (mijloacele necesare bugetelor inferioare se alocă din resursele bugetelor superioare sau din surplusul unor bugete locale). În România, sursele și mărimea cotelor destinate *r.b.* se stabilesc anual, pe fiecare regiune, de către Marea Adunare Națională, prin legea pentru aprobarea bugetului de stat. 2. (CONT.) *Regularizarea conturilor* **a)** Operație prin care, în urma unei inventarieri, se pun în concordanță soldurile conturilor și constatările de fapt, concretizate în datele inventarierii. **b)** Operație de punere în ordine a unor erori de înregistrare prin stornări, virări etc. 3. (HIDROTEHN.) **a)** *Regularizarea cursurilor de apă*, ansamblul lucrărilor executate în albia unui curs de apă în scopul îmbunătățirii condițiilor de curgere a apelor și al creării posibilităților de utilizare a lor, pentru obținerea de energie electrică, pentru navigație, alimentări cu apă, hidroameliorații etc. **b)** *Regularizarea debitului*, ansamblul lucrărilor de transformare a regimului natural al debitelor unui curs de apă în scopul utilizării în mai bune condiții a debitelor și al reducerii acțiunii distructive a cursului de apă. *R.d.* se poate face, în general, prin construirea de baraje și crearea lacurilor de acumulare (ex. barajul și lacul de acumulare de la Bicaz asigură *r.d.* Bistriței).

regulátor (TEHN.), aparat sau dispozitiv al unui sistem de reglare automată, care primește, la intrare, semnalul emis de elementul de comparație (mărimea de acționare) și transmite, la ieșire, mărimea de comandă a elementului de execuție care efectuează operația impusă. Este alcătuit din elemente de amplificare și de

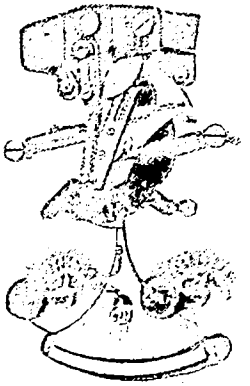

Regulator de viteză

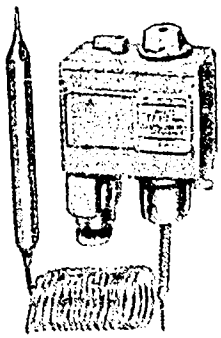

Regulator de temperatură

corecție. Împreună cu elementul de comparație, **r.** asigură funcționarea instalației automate, astfel încît, atît în regim

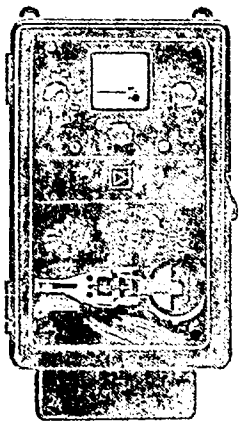

Regulator electropneumatic

staționar, cît și în regim tranzitoriu, diferența (abaterea) dintre valoarea mărimii de ieșire și valoarea ei impusă să fie cît mai mică. După natura mărimii reglate, **r.** pot fi: de presiune, de debit, de nivel, de temperatură, de umiditate, de viteză, de curent, de putere etc., iar după felul energiei utilizate pot fi: *mecanice*, la care interacțiunea dintre diferitele organe și acțiunea asupra elementului de execuție se efectuează prin intermediul unor mecanisme simple (ex. **r.** centrifugal Watt); *hidraulice*, la care acțiunile și interacțiunile se realizează prin intermediul energiei unui lichid sub presiune; *pneumatice*, la care interacțiunile se efectuează cu ajutorul aerului comprimat; *electrice* și *electronice*, dintre care există o mare varietate de tipuri și care au cea mai largă utilizare, fiind cele mai sensibile, rapide, compacte etc. Tendința actuală este de a se utiliza sisteme unificate de reglare (constituite din blocuri interschimbabile la care toate mărimile de intrare și de ieșire ale diferitelor blocuri au aceeași natură fizică și aceeași gamă de variație), electronice, pneumatice și combinate.

regulator de competență (DR.), denumire dată hotărîrii prin care o instanță judecătorească superioară rezolvă conflictul de competență ivit între două instanțe judecătorești inferioare și stabilește instanța competentă să soluționeze cauza.

Regulus (ASTR.), steaua principală din constelația Leul, notată α, de mărimea întîi.

Regulus, Marcus Atilius (sec. III î.e.n.), consul al Romei în timpul primului război punic. După cîteva succese militare în Africa, a fost învins și luat prizonier de cartaginezi (255 î.e.n.). Trimis la Roma spre a determina senatul roman să accepte pacea, el a pledat pentru continuarea războiului și, potrivit angajamentului, s-a reîntors în captivitate, unde a fost torturat și ucis.

regurgitație (FIZIOL.), revenirea, fără spasm vomitiv, în cavitatea bucală a conținutului gastric. Este însoțită de obicei de eructație. Se observă în mod normal la sugari și la unii adulți după masă, iar în mod patologic la bolnavii de gastrită hiperacidă.

Rehmke *[rémche]*, Johannes (1848—1930), filozof german, cunoscut mai ales prin lucrarea „Filozofia ca știință fundamentală" (1910). Deși reprezentant al școlii imanente, el s-a distanțat de subiectivismul acesteia, respingînd teza potrivit căreia obiectul este imanent conștiinței și tinzînd astfel spre idealismul obiectiv.

„Reich" *[raih]* (germ. „imperiu"), termen folosit de la sfîrșitul sec. al XIX-lea pentru a desemna Germania, în istoria căreia sînt cunoscute trei formațiuni statale, denumite astfel: *Sfîntul imperiu roman de națiune germană* (962—1806); statul creat prin unificarea Germaniei sub autoritatea Prusiei (1871—1918); statul hitlerist (1933—1945), cunoscut și sub numele de „al treilea Reich".

Reichenbach *[ráihənbah]*, Hans (1891—1953), fizician, filozof și logician german, unul dintre organizatorii „Societății de filozofie științifică" din Berlin, care, alături de cercul vienez, a pus între anii 1920 și 1930 bazele neopozitivismului. A studiat de pe poziții neopozitiviste problema cauzalității și a legității, raportul dintre cauzalitate și probabilitate. Ca logician este cunoscut mai ales prin lucrarea „Teoria probabilității" (1935).

Reichsrat *[ráihsrat]* **1.** Denumire dată parlamentului bicameral din fostul Imperiu austro-ungar. **2.** Denumire dată în Germania (1919—1934) organului reprezentativ în unele landuri. **3.** Denumire dată Consiliului de pe lîngă coroană, care participa la conducerea țării, în Danemarca (pînă în 1866) și în Suedia (pînă în 1772). **4.** Denumire dată, în Bavaria (1818—1918), camerei organului reprezentativ, landtag.

Reichstag *[ráihstag]* **1.** (În evul mediu) Denumire dată unuia dintre organele puterii centrale în Sfîntul imperiu roman de națiune germană. **2.** Denumire dată parlamentului german în Uniunea germană de nord (din 1867), în Imperiul german (din 1871) și în Republica de la Weimar (1919—1933). După acapararea puterii de către fasciști, Reichstagul a devenit un instrument al acestora.

Reichstein *[ráihștain]*, Tadeusz (n. 1897), chimist elvețian, născut în Polonia. A făcut cercetări fundamentale în domeniul hormonilor corticosuprarenali. Premiul Nobel (1950) pentru fiziologie și medicină, împreună cu E. C. Kendall și Ph. S. Hench.

Reichswehr *[ráihsve:r]*, denumire dată forțelor armate germane, create în 1919 prin tratatul de pace de la Versailles, care fixa efectivul acestora la 100 000 de oameni. **R.** era format din forțele armate de uscat (Reichsheer) și forțele

militare maritime (Reichsmarine). Prin adoptarea legii cu privire la serviciul militar obligatoriu (16 martie 1935), Germania hitleristă a lichidat toate îngrădirile impuse prin clauzele militare ale tratatului, transformînd Reichswehrul în Wehrmacht.

Reid *[ri:d]*, Thomas (1710—1796), filozof idealist englez, fondatorul şcolii scoţiene. A fost pastor prezbiterian. A criticat idealismul subiectiv al lui Berkeley şi scepticismul lui Hume, considerate de el ca incompatibile cu religia, apelînd la aşa-numitul „simţ comun" *(common sense)*. Acesta ar fi o facultate înnăscută, izvor al unor principii admise de toţi oamenii, printre care „credinţa naturală" în realitatea lumii exterioare, recunoaşterea existenţei lui dumnezeu, a sufletului ca substanţă imaterială etc. Thomas Reid îmbina astfel realismul naiv cu idealismul religios.

Reid *[ri:d]*, Thomas Mayne (1818—1883), romancier şi nuvelist britanic, de origine irlandeză. A trăit mult timp în America, unde a dus o viaţă aventuroasă, a cărei experienţă a folosit-o într-un mare număr de scrieri pentru tineret, cu acţiune palpitantă, localizată în sudul sau în vestul sălbatic al Americii de Nord („Călăreţul fără cap", 1866, trad. rom. 1961; „Vînătorii de scalpuri", 1851; „Căpetenia albă", 1855).

Reimann *[râiman]*, Max (n. 1898), prim-secretar al C.C. al P.C. din Germania (din 1956). A făcut parte din organizaţia revoluţionară Spartacus, iar în 1919 a devenit membru al Partidului Comunist din Germania, în cadrul căruia a avut diferite munci de răspundere. În 1939 a fost arestat de Gestapo şi deţinut pînă în 1945. A fost preşedinte (1948—1954) şi apoi prim-secretar al conducerii centrale a P.C. din Germania (1954—1956).

Reims *[rē:s]*, oraş în nordul Franţei, situat în provincia istorică Champagne. 138 600 loc. (1963). Industrie alimentară (vin, şampanie), textilă (lînă şi bumbac), electrotehnică. Nod feroviar. Numeroase monumente vechi: arcul de triumf „Poarta lui Marte", datînd din antichitatea romană, biserica Saint-Remi (sec. XI—XVI), biserica sf. Iacob (sec. XIII—XIV) şi catedrala Notre Dame, construită în mai multe etape (între anii 1211—1480). Dimensiunile catedralei (149 m lungime şi 38 m înălţime), execuţia desăvîrşită a formelor arhitectonice, precum şi frumuseţea decoraţiei sculptate, o clasează printre operele celebre ale artei gotice. Universitate. În evul mediu oraşul Reims a avut un important rol politic, devenind, după botezul lui Clovis (25 decembrie 496), locul de încoronare al regilor Franţei.

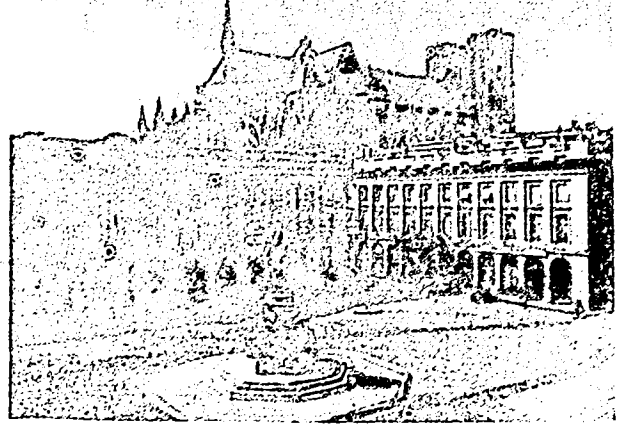

Piaţa regală din Reims

Reinhardt *[râinhart]*, Max (1873—1943), om de teatru austriac. A desfăşurat o prodigioasă activitate ca director de trupă sau ca regizor în numeroase teatre (Deutsches Theater,

M. Reinhardt

Berliner Volksbühne, Berliner Theater, Komödie etc.). Inovator, autor a numeroase experimente scenice opuse şcolii naturaliste, a abordat un repertoriu foarte larg (Eschil, Sofocle, Euripide, Aristofan, Calderon, Shakespeare, Molière, Goethe, Schiller, Gogol, Cehov, Gorki, Ibsen, Strindberg, Hauptmann, Pirandello etc.). Preocupat, nu cu rezultate egale, de realizarea virtuţilor poetice ale textului, atent la valorile ritmice ale spectacolului, la forţa de sugestie a decorului, **R.** a insistat în acelaşi timp asupra rolului primordial al actorului în spectacol. Uneori a dovedit o preocupare excesivă pentru fastul montării. Printre actorii pe care i-a format şi cu care a lucrat se numără: Al. Moissi, P. Wegener, W. Krauss, Paula Wessely, A. Bassermann. **R.** este cunoscut şi ca organizator al Festivalurilor de la Salzburg.

reiteraţie (lat. *re-* „din nou" şi *iteratio* „reluare, repetare"; TOPOGR.), metodă de măsurare a unghiurilor în triangulaţiile geodezice, prin care se urmăreşte reducerea erorilor de divizare a cercului orizontal al teodolitului şi care constă în măsurarea repetată a unghiurilor în tur de orizont, cu diferite origini alese în mod simetric pe cerc, în funcţie de numărul de repetări prestabilit.

reîncălzire (METAL.), încălzire, la o anumită temperatură,

a unui metal în timpul prelucrării în cazul cînd temperatura lui a scăzut sub limita admisă (ex. **r.** pieselor din oțel în vederea continuării prelucrării prin forjare).

Réjane *[reján]*, Gabrielle Charlotte Réju (1857—1920), actriță franceză. A interpretat, cu remarcabilă inteligență scenică, o variată gamă de roluri de comedie și de dramă la teatrele Variété, l'Ambigu, Palais-Royal, Odéon și Nouveau-Théâtre (Teatrul Réjane). Cu prilejul unuia dintre numeroasele turnee peste hotare, a vizitat și țara noastră.

relascóp (SILV.), aparat folosit pentru determinarea înălțimii arborilor, a diametrului la orice înălțime, a suprafeței de bază la hectar, precum și a unor elemente topografice, ca distanța și panta. Cel mai răspîndit este **r.** cu oglindă al lui Bitterlich.

relativ, care există în cadrul condițiilor și relațiilor, reprezentînd ca atare o realitate finită, imperfectă și variabilă, opusă de obicei absolutului. V. și adevăr; finit și infinit.

relativísm, doctrină idealist-subiectivă care exagerează relativitatea cunoștințelor omenești, negînd caracterul obiectiv al adevărului și ignorînd corelația dialectică dintre adevărurile relative și adevărul absolut. Inițiat încă în antichitate de către sofiștii Protagoras și Gorgias, **r.** este propriu agnosticismului în genere, pozitivismului, idealismului „fizic" etc. În științele sociale, **r.** are ca trăsături distinctive sublinierea unilaterală a variabilității fenomenelor, ruperea acesteia de acțiunea legilor obiective, precum și negarea progresului social. — *R. etic*, concepție filozofică unilaterală, care, în opoziție cu dogmatismul etic, recunoscînd schimbarea concepțiilor morale în funcție de timp și de loc, ajunge la concluzia eronată că nu există un criteriu obiectiv al moralității, al binelui și răului; el deschide astfel calea negării răspunderii morale și justifică amoralismul. În realitate, criteriul obiectiv al moralei, îl constituie cerințele dezvoltării progresive a omenirii, a societății omenești; el ne permite totodată să dezvăluim existența unui progres în evoluția istorică a moralei.

relativitáte, proprietate a mărimilor fizice de a avea valori dependente de condițiile concrete în care se efectuează măsurarea lor (ex. unghiul sub care se vede un corp depinde de punctul din care corpul este privit; viteza unui corp depinde de sistemul de referință). Fizica modernă a dezvăluit **r.** multor mărimi (ex. masa, lungimea, durata), care, în trecut, erau considerate ca avînd caracter absolut. V. și teoria relativității.

relație 1. (FILOZ.) Legătură reciprocă între obiecte și procese, ca și între proprietățile acestora, constituind un moment necesar al conexiunii universale. Dialectica marxistă dezvăluie caracterul obiectiv, universal și dialectic al **r.**, care pot fi de interdependență, de contradicție, de deosebire etc. Existența lucrurilor, trăsăturile lor specifice, dezvoltarea lor depind de ansamblul **r.** lor cu celelalte lucruri. Însușirile unui obiect sau ale unui proces se manifestă numai în **r.** lui cu alte obiecte sau procese. Dezvoltarea proceselor duce la schimbarea **r.** lor cu alte procese. **R.,** din punct de vedere calitativ, sînt extrem de variate, iar cantitativ infinite. Științele s-au dezvoltat în măsura în care au izbutit să studieze obiectele și procesele în multiplicitatea **r.** lor și să desprindă din mulțimea acestora pe cele stabile, esențiale, necesare, ca legi generale și specifice ale mișcării materiei. Se mai numește *raport*. **2.** (LOG.) Conexiune între doi sau mai mulți termeni (ex. *A* este mai mare decît *B*). Analiza **r.**, a proprietăților lor și a raportării lor reciproce constituie un capitol fundamental al logicii, numit logica relațiilor.

relații de nedeterminare (FIZ.), formule care exprimă o teoremă din mecanica cuantică, enunțată de către W. Heisenberg (1927); această teoremă afirmă imposibilitatea măsurării simultane, cu împrăștieri statistice oricît de mici, a unor anumite perechi de mărimi fizice (cărora le corespund, în mecanica cuantică, operatori necomutativi). Dacă, de exemplu, x este o coordonată care desemnează poziția unei particule și p este componenta impulsului particulei pe direcția aceleiași axe de coordonate, între ele are loc următoarea relație de nedeterminare:

$$(\Delta x) \cdot (\Delta p) \geqslant \frac{h}{4\pi},$$

unde Δx și Δp reprezintă împrăștierile statistice (măsuri ale abaterilor statistice de la valorile medii) ale mărimilor respective, iar h este constanta lui Planck. O relație analogă se poate scrie și pentru energie și timp. **R. de n.** nu pot fi interpretate în sens agnostic, ci doar ca o limitare a aplicabilității noțiunilor din fizica clasică la fenomenele microscopice studiate de fizica cuantică. Se mai numesc *relații de incertitudine* sau *relații de imprecizie*.

relații de producție (EC. POL.), relații care se stabilesc între oameni în procesul de producție al bunurilor materiale. În procesul de producție, oamenii nu acționează numai asupra naturii înconjurătoare, ci sînt nevoiți să intre și în anumite relații între ei, în vederea activității comune și a schimbului reciproc de produse ale muncii lor. În **r. de p.** sînt cuprinse relațiile de proprietate asupra mijloacelor de producție, relațiile reciproce dintre oameni (clase, grupuri sociale) în sistemul producției sociale în legătură cu schimbul lor de activități și relațiile de repartiție. **R. de p.** se stabilesc în mod obiectiv, independent de voința și conștiința oamenilor; ca relații materiale, ele determină, în ultimă analiză, celelalte relații sociale. Caracterul lor este determinat de forma de proprietate asupra mijloacelor de producție. **R. de p.** constituie o latură necesară a oricărui mod de producție, fiind strîns legate și determinate de forțele de producție. Legătura dialectică dintre forțele de producție și **r. de p.** explică

mecanismul legic al dezvoltării și succesiunii modurilor de producție în dezvoltarea societății și este exprimată de *legea concordanței r. de p. cu caracterul forțelor de producție.* Deși determinate de forțele de producție, **r. de p.** exercită influență asupra acestora fie în sensul favorizării dezvoltării lor (atunci cînd corespund nivelului și caracterului lor), fie în sensul frînării (atunci cînd sînt în contradicție cu caracterul lor). În dezvoltarea societății au existat diverse tipuri de **r. de p.**: unele, bazate pe stăpînirea în comun a pămînturilor și a rezultatelor muncii, relații de colaborare gentilică, corespunzătoare unui nivel extrem de scăzut al forțelor de producție; altele, bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, relații de exploatare, caracteristice orînduirilor sclavagistă, feudală și capitalistă; altele, bazate pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producție moderne, relații de colaborare și ajutor reciproc, corespunzătoare unui grad înalt de dezvoltare a forțelor de producție, caracteristice orînduirii socialiste. Instaurarea pe cale revoluționară a **r. de p.** socialiste înlătură contradicția antagonistă existentă în capitalism între caracterul tot mai social al forțelor de producție și relațiile bazate pe proprietatea privat-capitalistă, deschid cîmp liber dezvoltării și perfecționării neîntrerupte a forțelor de producție. **R. de p.** socialiste se perfecționează necontenit, pe baza activității conștiente a societății. Tendința obiectivă de răminere în urmă a unor laturi ale **r. de p.** față de dezvoltarea forțelor de producție are, în socialism, un caracter parțial și temporar și nu duce la conflicte sociale, deoarece nu există clase interesate în menținerea formelor economice învechite; cele două clase prietene sînt deopotrivă interesate în perfecționarea continuă a **r. de p.**, în vederea dezvoltării rapide a forțelor de producție.

relații diplomatice, raporturi politice cu caracter de continuitate pe care le întrețin statele prin misiuni permanente, ce și le trimit reciproc, în scopul unei mai strînse colaborări internaționale și al apărării intereselor fiecărui stat și ale cetățenilor săi pe teritoriul celuilalt stat. **R.d.** se stabilesc prin acorduri între statele interesate, care prevăd și rangul misiunilor (ambasadă sau legație). **R.d.** se rup întotdeauna în caz de război între statele respective și se pot rupe și atunci cînd intervin neînțelegeri grave între state.

relații sociale, legături între oameni și între grupuri de oameni, care se stabilesc în procesul activității lor comune, materiale și spirituale. **R.s.** au caracter istoric concret și se structurează dialectic într-un sistem (grup social, formă de organizare socială, formă de comunitate umană, formațiune socială). Societatea însăși este un sistem, istoricește determinat, de **r.s.** Rezolvînd științific problema fundamentală a științei sociale, materialismul istoric distinge între **r.s.** materiale, care sînt primordiale, și **r.s.** spirituale, ideologice, care au un caracter derivat. Relațiile de producție determină, în ultimă instanță, toate celelalte **r.s.**, exprimînd specificul calitativ al unui anumit tip istoric de societate.

relaxáre (lat. *re-* „din nou" și *laxare* „a destinde"; FIZ.),

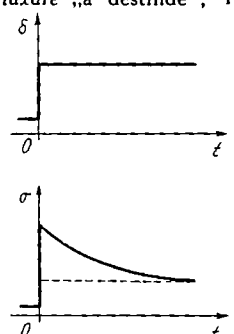

Relaxare mecanică
sus — deformare bruscă; *jos* — relaxarea tensiunii

proces ireversibil prin care un sistem fizic scos dintr-o stare de echilibru termodinamic și lăsat liber tinde către vechea stare sau către o nouă stare de echilibru. Pentru a se putea produce **r.** unui sistem, în cadrul lui trebuie să existe interacțiuni ale părților componente care să permită transferul de energie, precum și disiparea ei. Prin **r.**, mărimile caracteristice sistemului considerat variază în timp. În funcție de natura acestor mărimi pot avea loc fenomene de relaxare mecanică, electrică, dielectrică, magnetică etc.

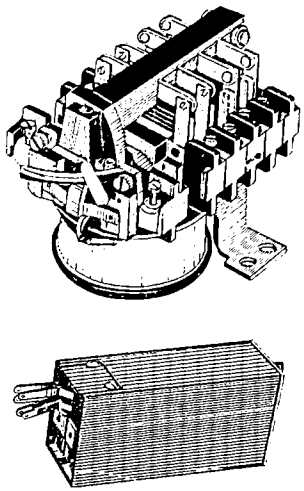

Relee electromagnetice

reléu (TEHN.), aparat sau dispozitiv caracterizat prin faptul că determină automat o variație bruscă, în salt, a mărimii sale de ieșire cînd mărimea sa de intrare atinge anumite valori. Principalele elemente funcționale ale **r.** sînt: *elementul sensibil* sau *organul de excitație*, care este supus direct acțiunilor determinate de mărimea de intrare (ex. bobina de excitație și miezul feromagnetic al unui **r.** electromagnetic); *elementul de comparație*, care compară mărimea de intrare cu o anumită mărime de referință și împiedică funcționarea **r.** dacă mărimea de intrare nu a depășit o anumită valoare prestabilită (ex. resortul antagonist care reține armătura mobilă a unui **r.** electromagnetic), și *elementul* sau *organul de execuție* (ex. contactele care deschid sau închid brusc un circuit electric, mărimea de ieșire fiind în acest caz curentul din circuit). După funcțiunea pe care o au, **r.** pot fi: *de*

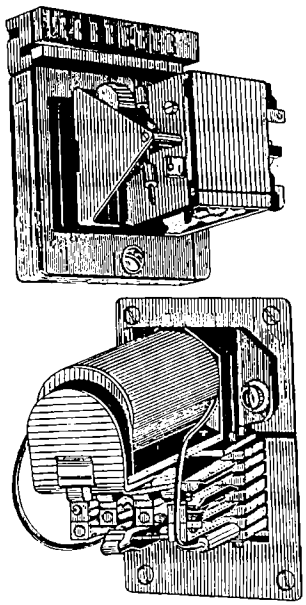

Relee electromagnetice

protecţie, de control, de semnalizare, de blocare, de timp, selectoare, cu programe etc. După natura fenomenelor pe care se bazează funcţionarea lor, **r.** pot fi: *mecanice* (de presiune, de debit, de viteză, de acceleraţie etc.), *termice* (de temperatură), *optice, chimice* şi *electrice*, care, la rîndul lor, după principiul de funcţionare, pot fi: *electromagnetice, magnetoelectrice, electrodinamice, de inducţie, electronice* (cu tuburi electronice sau cu dispozitive semiconductoare), *cu miezuri magnetice* etc. Se construiesc şi relee combinate: termoelectrice, electromecanice, fotoelectrice etc.

relevéu (ARHIT.), figură desenată şi cotată, care redă, la o scară indicată, dispoziţia de plan, o secţiune sau un detaliu dintr-o construcţie arhitecturală sau dintr-un ansamblu urbanistic.

relíctă, *specie ~* (BIOL.), specie actuală de plante sau de animale, rămăşiţă a unei faune sau a unei flore dispărute, cunoscută într-o formă identică sau abia schimbată din timpuri geologice trecute. Unele *s.r.* s-au menţinut pînă în zilele noastre *(s.r. conservative)*, datorită constanţei condiţiilor de mediu (ex. d r e ţ e l e, relict terţiar; h a t t e r i a, relict mezozoic din Noua Zeelandă), iar altele s-au adaptat condiţiilor noi, supravieţuind (ex. m i z i d e l e).

relicváriu (lat. *reliquia* „rămăşiţă"), cutie avînd forme variate, executată din materiale preţioase şi folosită pentru păstrarea rămăşiţelor din trupul unui sfînt sau a obiectelor legate de acesta. Uneori, părţi din trupul sfîntului respectiv se îmbrăcau în aur sau în argint, **r.** luînd forma acestora. Remarcabile exemplare de **r.** au fost executate de aurarii evului mediu.

reliéf 1. (GEOGR.) Abatere pozitivă sau negativă a suprafeţei litosferei faţă de un plan de referinţă general (suprafaţa oceanului planetar), cînd se referă la dimensiuni mari, sau local (suprafaţa unei forme de **r.** oarecare), cînd este vorba de dimensiuni mijlocii şi mici. În raport cu sensul abaterii de la planul de referinţă, **r.** poate fi: pozitiv (continente, cîmpuri, culmi, creste, movile etc.), sau negativ (bazine oceanice, depresiuni, văi, crovuri etc.). Este alcătuit din: elemente de **r.** (suprafeţe orizontale şi înclinate, ca, de exemplu, versant, povîrniş, cîmp, pod, fund de vale etc.), forme elementare de **r.** care reprezintă asocieri de elemente, ca, de exemplu, *valea* (care este alcătuită din doi versanţi ce se intersectează sau se racordează în partea lor inferioară prin intermediul unei suprafeţe orizontale, numită fund de vale), *interfluviul* (care este alcătuit fie dintr-o suprafaţă plană, orizontală sau slab înclinată, mărginită de două povîrnişuri, fie din două povîrnişuri care se intersectează în partea lor superioară etc.) şi forme complexe de **r.** care reprezintă asocieri de forme elementare de **r.**, pozitive şi negative (cîmpii, dealuri, podişuri, munţi etc.). După dimensiuni se deosebesc următoarele categorii: *megarelief* (continente, bazine oceanice), *macrorelief* (munţi, podişuri, cîmpii, depresiuni), *mezorelief* (interfluvii, văi) şi *microrelief* (neregularităţi ale căror variaţii altimetrice nu depăşesc cîţiva metri, uneori chiar numai cîţiva centimetri, ca de exemplu: crovuri, movilite înierbate, pîlnii carstice, lapiezuri etc.). **R.** s-a format ca rezultat al acţiunii simultane, conjugate, a forţelor endogene şi exogene asupra suprafeţei Pămîntului. Aceste forţe acţionează în mod antagonist: cînd cele endogene creează, prin mişcări pozitive ale scoarţei, proeminenţe ale suprafeţei Pămîntului, cele exogene tind să le niveleze prin procese de eroziune, iar cînd forţele endogene creează, prin mişcări negative ale scoarţei, depresiuni ale suprafeţei Pămîntului, forţele exogene tind de asemenea să le niveleze, de astă dată însă prin procese de acumulare a materialelor rezultate în urma eroziunii proeminenţelor învecinate. **R.**, prin altitudinea, orientarea şi alcătuirea sa geologică, modifică condiţiile climatice (atît macroclima, cît mai ales microclima) şi contribuie la diversificarea hidrografiei, învelişului vegetal, a celui de soluri şi a faunei. **2.** (ARTE PLAST.) **a)** Lucrare de sculptură caracterizată prin aceea că întreaga compoziţie aderă la un plan-suport faţă de care volumele se desprind mai mult sau mai puţin. În funcţie de gradul de evidenţiere a volumelor faţă de suprafaţa-suport, se disting mai multe feluri de **r.**: m e p l a t (denumit şi **r.** scobit sau incizat), b a s o r e l i e f, **r.** înalt (denumit şi a l t o r e l i e f). **R.** sînt întrebuinţate la decorarea edificiilor, a soclurilor de monumente, a mobilierului, a unor obiecte de artă decorativă etc. **b)** (În grafică sau în pictură) Modelajul sculptural al volumelor, obţinut prin v a l o r a ţ i e. **c)** Tehnică specială în gravură. V. şi g r a v u r ă.

religie (lat. *religio* „legătură"), formă istorică a conştiinţei sociale, care constituie o reflectare falsă, denaturată, fantastică a realităţii naturale şi sociale. **R.** a apărut în comuna primitivă, cînd stadiul înapoiat al dezvoltării forţelor de producţie şi, în consecinţă, mijloacele slabe ale oamenilor de a rezista calamităţilor naturale i-au determinat să dea fenomenelor naturii explicaţii şi interpretări fantastice. Nepu-

tința, ignoranța și teama, datorate acestei inapoieri, i-au impins pe oameni să atribuie forțelor naturii un caracter supranatural și să le adore prin intermediul cultului. R. societății primitive erau extrem de variate, reprezentînd un amalgam de credințe și de rituri, aflate adeseori în strînsă interdependență. Animismul, totemismul, fetișismul, magia, cultul strămoșilor, cultul Soarelui, cultul Lunii și al stelelor ș.a. se intrepătrund, își împrumută elemente fundamentale. O dată cu apariția societății scindate în clase antagoniste, în care oprimarea socială a maselor muncitoare apare ca o forță oarbă, de neînțeles, la interpretarea fantastică a forțelor naturii se adaugă interpretarea denaturată a forțelor sociale, care devine cu timpul preponderentă. În interesul menținerii și consolidării dominației lor, clasele exploatatoare au întreținut și întrețin în conștiința maselor oprimate speranța iluzorie într-o viață personală dincolo de mormînt, într-o izbăvire miraculoasă de suferințele pămînțești și într-o răsplată care le-ar aștepta în ceruri. Diferitele varietăți ale r. își găsesc explicația în evoluția condițiilor vieții sociale, în particularitățile raporturilor dintre oameni și natură și ale relațiilor de producție din anumite epoci istorice. Astfel, o dată cu apariția monarhiei despotice orientale și cu unificarea triburilor în state antice centralizate, politeismul inițial face loc henoteismului, iar ulterior, este înlocuit cu monoteismul. Credințele religioase au fost pas cu pas sistematizate în dogme și adaptate intereselor asupririi de clasă. Sub raport ideologic, ca reflectare falsă, denaturată a realității, r. este fundamental opusă științei și, prin esența ei, înrudită cu idealismul filozofic. Istoria științei este implicit istoria unor conflicte între r. și promotorii științei, conflicte în cadrul cărora se situează și încercările repetate, dar zadarnice, de conciliere a r. cu știința, de „modernizare" a r. Aceasta nu poate fi redusă însă numai la aspectul ei ideologic. Instituțiile și organizațiile religioase reprezintă de asemenea elemente definitorii ale r. ca fenomen social-istoric suprastructural. Prin faptul că dogmele și ritualurile ei sînt considerate sfinte și deci intangibile în principiu, ca și prin faptul că este relativ îndepărtată de viața materială a societății și mai puțin supusă influenței schimbărilor acesteia, r. este cea mai conservatoare formă a conștiinței sociale. În reprezentările și în ritualurile religioase, numeroase elemente se mențin numai ca rămășițe ale unor epoci istorice trecute, nemaiavînd o bază în existența socială dată. Forța tradiției se împletește cu tendința de adaptare a r. la noile condiții istorice. Cele mai cunoscute r. de astăzi sînt *creștinismul, islamul* (mahomedanismul), *budismul, hinduismul, șintoismul, confucianismul, daoismul, mozaismul* (iudaismul). Analiza critică a r., făcută de marii gînditori materialiști ai antichității, de reprezentanții iluștri ai iluminismului burghez din sec. al XVIII-lea, ca și de Feuerbach, conține numeroase elemente valoroase îndeosebi pe linia precizării izvoarelor gnoseologice ale r. Întregul ateism premarxist s-a oprit însă în fața dezvăluirii rădăcinilor sociale, de clasă, ale fenomenului religios. Ateismul marxist a elaborat pentru prima dată o concepție consecvent științifică asupra r. și, implicit, a dezvăluit căile depășirii credințelor religioase. Victoria socialismului face să dispară rădăcinile sociale ale r. și asigură totodată condițiile necesare pătrunderii științei și culturii în cele mai largi mase populare. Schimbările în conștiința oamenilor se înfăptuiesc însă relativ mai încet decît transformările din viața social-economică și politică a societății. Concepțiile religioase se mai mențin, deși sfera lor de influență scade treptat, datorită puterii obișnuinței, tradițiilor religioase, rămînerii relative în urmă a conștiinței sociale față de condițiile vieții materiale și altor cauze care țin de condițiile specifice în care se desfășoară procesul de transformare a conștiinței oamenilor. În țara noastră, activitatea multilaterală pentru educarea maselor în spiritul ideologiei socialiste, al concepției științifice despre lume se desfășoară concomitent cu asigurarea și cu garantarea libertății conștiinței. Statul consideră r. ca o chestiune particulară și asigură fiecărui cetățean libertatea credinței religioase, ca și libertatea de a fi ateu. Constituția Republicii Socialiste România prevede: „Oricine este liber să împărtășească sau nu o credință religioasă. Libertatea exercitării cultului religios este garantată. Cultele religioase se organizează și funcționează liber".

relón (CHIM.), denumire comercială pentru fibra sintetică românească, obținută prin filarea unei topituri de policaprolactamă.

reluctanță (FIZ.), mărime caracteristică circuitelor magnetice, definită ca raportul dintre tensiunea magnetomotoare din lungul circuitului și fluxúl magnetic care îl străbate. R. depinde de dimensiunile geometrice ale circuitului și de permeabilitatea sa magnetică. Este mărimea inversă permeanței magnetice și analoga rezistenței unui circuit electric.

reluctivitáte (FIZ.), mărime caracteristică materialelor magnetice, egală cu reluctanța dintre două fețe opuse ale unui cub confecționat din materialul respectiv și avînd muchia egală cu unitatea.

remanénță (lat. *remanere* „a rămîne, a dăinui"; FIZ.) **a)** *Remanență electrică*, stare de polarizație a unui corp feroelectric păstrată de acesta după anularea cîmpului electric exterior polarizant. Materialele cu *r.e.* mare (ex. titanatul de bariu) sînt utilizate în dispozitivele cu memorie feroelectrică. **b)** *Remanență magnetică*, stare de magnetizație a unui corp feromagnetic păstrată de acesta după anularea cîmpului de magnetizare exterior. Materialele cu *r.m.* mare, numite materiale magnetic dure, se utilizează la confecționarea magneților permanenți, iar materialele cu *r.m.* mică, numite materiale magnetic moi, se folosesc la construcția electro-

magneților, a mașinilor și aparatelor electrice etc.

remaniére (TEHN.) **1.** Transformare parțială a unui sistem tehnic, a unei construcții, a unei căi de comunicație etc. în scopul îmbunătățirii unor caracteristici ale lor. **2.** Operație de înlăturare a defectelor unor materiale sau ale unor produse care nu corespund prescripțiilor tehnice impuse, dar care nu sînt considerate rebut definitiv.

remaniere ministerială (DR.), schimbare produsă în compunerea guvernelor în statele burgheze ca urmare a demisiei unor miniștri sau a trecerii lor de la un minister la altul.

Remarque *[römárc]*, Erich Maria (n. 1898), prozator german. S-a impus cu romanul „Pe frontul de vest nimic nou" (1929, ult. trad. rom. 1965), în care urmărește consecințele dezumanizante ale primului război mondial. Scris sub forma unui jurnal liric de front, romanul se remarcă printr-o sinceritate brutală, dar generoasă. Inegale ca realizare artistică, romanele următoare dezbat problema integrării în viața socială a generației mutilate sufletește de război („Întoarcerea de pe front", 1931, trad. rom. 1931; „Trei camarazi", 1938; „Obeliscul negru", 1956 etc.) sau căutarea tragică a adevărului de către victimele nazismului („Iubește pe aproapele tău", 1941, trad. rom. 1945; „Arcul de triumf", 1946, trad. rom. 1947; „Soroc de viață, soroc de moarte", 1954, trad. rom. 1966 etc.).

Remaxos, rege daco-get, din stînga Dunării, la începutul sec. al II-lea î.e.n., protector al orașelor-colonii grecești din Dobrogea, care îi plătea tribut în schimbul obligației de a le apăra de atacurile sciților.

Rembrandt, Harmensz van Rijn (1606—1669), celebru pictor și gravor olandez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai artei universale. Născut la Leyda ca fiu al unui morar, **R.** a învățat pictura și gravura în orașul natal cu Jacob van Swanenburgh, apoi la Amsterdam cu Iacob Pynas și Pieter Lastman, prin intermediul căruia a venit în contact cu experiența artei italiene și în special cu aceea a clarobscurului, practicat de Caravaggio. În 1630, se stabilește la Amsterdam. Urmează o perioadă de bogată activitate și prosperitate materială, datorită atît comenzilor, cît și căsătoriei sale cu Saskia van Uylenburgh. Tema eleganței și a frumuseții, a opulenței și fericirii familiale, inspirată

Rembrandt (autoportret)

de noua sa viață, a revenit de nenumărate ori în acea vreme în operele sale. Moartea Saskiei coincide cu crearea unuia dintre cele mai interesante portrete colective, „Garda de noapte" (1642), care, neînțeles de contemporani, îi aduce artistului un verdict defavorabil. Comenzile se răresc, situația materială se înrăutățește pînă cînd, în 1668, **R.** este declarat în stare de faliment, vînzîndu-i-se averea la mezat. Ajutat în această grea perioadă de unicul său fiu, Titus, și de prietena lui credincioasă, Hendrickje Stoffels, **R.** întreprinde un modest comerț de gravuri și picturi. Hendrickje i-a inspirat lui **R.** tipul de frumusețe feminină emoționant prin prezența caldă și vibrantă a vieții. Moartea Hendrickjei în 1662 și a fiului său în 1668 l-au împins într-o sumbră singurătate. Opera vastă (circa 700 de picturi, 300 de gravuri, 1 600 de desene) lăsată de **R.** îl caracterizează prin multilateralitatea preocupărilor, prin varietatea tematicii (compoziții cu subiecte biblice, mitologice, din viața cotidiană, portrete, portrete de grup, peisaje). Ea se poate periodiza, după subiecte și după tehnică, în patru etape distincte, care corespund perioadelor vieții sale, intensitatea redării sentimentelor cunoscînd de-a lungul acestora o profunzime și claritate crescînde. Prima perioadă o constituie creația din Leyda, caracterizată prin lucrări de format mic înfățișînd scene biblice de interior, a căror acțiune este determinată de contrastele dintre alb și negru, portrete ale unor oameni și femei în vîrstă, autoportrete și nuduri. Cea de-a doua perioadă de creație începe cu portretul de grup „Lecția de anatomie a doctorului Tulp " (1632). În această perioadă, concepția compozițională aparține barocului, se atenuează diferența dintre alb-negru și se mărește luminozitatea (portretele Saskiei, suita de tablouri „Danae", 1636, „Jertfa lui Manoach", „Garda de noapte", 1642, „Danae"). Tot în această perioadă, **R.** este atras de peisaj („În furtună", 1638, „Peisaj cu podul de piatră", 1637—1638). A treia perioadă a adus o interiorizare crescută a scenelor și personajelor, elementele dramatice spectaculare ale barocului dispărînd („Hristos în Emaus", 1638; „Peisaj cu ruine pe deal", 1650; „Bethsabe," 1654, „Cei trei copaci", 1643 ș.a.). Ultima perioadă (1656—1669) se caracterizează prin lucrări monumentale, echilibrate, cu un contur nedefinit, realizat numai prin culoare („Portretul Hendrickjei și al lui Titus"; „Logodnica evreică" ș.a.). Arătînd un interes constant pentru viața de fiecare zi, **R.** a pictat și gravat scene de stradă, chipuri de oameni săraci, figuri pitorești ale ghetoului ș.a., preferate de el înaltelor notabilități ale epocii. Aceleași modele și aceeași atmosferă apar și în lucrările sale care ilustrează scene biblice, de inspirație protestantă, lipsite de exaltare fanatică, pătrunse de o reculegere gravă, înclinate spre farmecul firesc al realității și spre scrutarea condiției umane cu toate enigmele ei. Astfel „Sfînta familie" reprezintă, de fapt, familia modestă a unui tîmplar, silueta și chipul personajelor olandeze obișnuite. Expresia unor personaje din alte ta-

blouri comunică sentimente calde, omenești („Povestea lui Tobias", „Povestea Suzanei", „Gravura de 100 de guldeni"). Concentrarea sentimentului, extrem de puternic, este subliniată de sobrietatea ținutei personajelor („Întoarcerea fiului risipitor"). În portrete, **R.** a urmat aceeași evoluție de limpezire în redarea esențialului uman („Omul cu casca de aur"). În portretul de grup a căutat să integreze personajele într-o acțiune unitară („Lecția de anatomie"). În „Garda de noapte", realizează, printr-o asimetrie ciudată, momentul în care ostașii se grupează, marcînd prin această scenă de stradă ruperea de tradiția portretelor de grup convenționale. Ultimul mare portret de grup, „Sindicii postăvari", ajunge la o mare naturalețe și simplitate, realizate prin armonia calmă a compoziției, prin gama coloristică, caldă și sobră. Rembrandt excelează în redarea meditației, a unei vieți sufletești adînci și bogate („Pastorul Anslog", „Jan Six" și nenumăratele sale autoportrete). Ideea de gîndire concentrată apare exprimată cu o mare putere de sugestie în scenele cu filozofi, cu bătrîni înțelepți care meditează solitari în penumbra chiliei. Ca și ceilalți pictori din țara sa, **R.** înfățișează cu dragoste cîmpiile întinse la nesfîrșit, caracteristice peisajului olandez. El a știut să surprindă cu o finețe unică nuanțele atmosferei, punînd în evidență poezia naturii, măreață și totuși apropiată de om („Moara" și „Podul Six"). Creația lui **R.** constituie un punct de cotitură în pictura universală, fiind o sinteză a mijloacelor artistice cucerite de Renaștere și ridicate de el pe o nouă treaptă. Dintre acestea, **R.** duce la perfecțiune clarobscurul, efectele lui prestigioase, elementele esențiale ale conflictului fiind așezate în plină lumină, astfel încît strălucirea culorilor să fixeze atenția, să exprime cu patetică intensitate adevărul vieții aparente, din care iradiază cel al vieții lăuntrice. Organizarea compoziției, depinzînd de subiectul tratat, este de o varietate infinită. Studiul luminii este dus atît de departe, încît gama valorilor este nelimitat de bogată în nuanțe. **R.** a folosit tușa și grosimea pastei cu o tehnică neobișnuită, în funcție de diversitatea materialelor (obiecte de artă, bijuterii, arme și mobile de preț, curiozități exotice etc., pentru care a avut o adevărată pasiune) și făcîndu-le să strălucească în lumină ca și în umbră. Desenul lui **R.**, notabil și prin accentele lui moderne, a surprins în trăsături expresive detaliul caracteristic. Gravura lui în acuaforte, finisată cu acul, a atins o perfecțiune neegalată, realizînd aspecte de mare subtilitate prin folosirea cu virtuozitate a resurselor tehnice, adaptate propriei viziuni artistice.

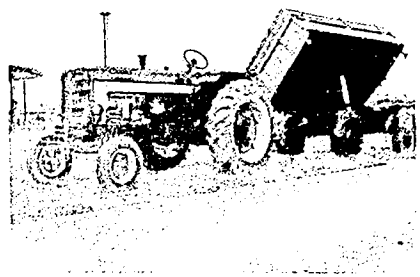

Tractor cu remorcă

R. este reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin tablourile „Haman implorînd iertare Esterei" și „Episod din lupta lui Saul cu David", precum și printr-un însemnat număr de gravuri.

Remetea, comună în raionul Gheorgheni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, situată pe valea Mureșului. 6 890 loc. (1965). Fabrică de conserve de lapte cu o capacitate de 800 t/an de lapte praf, intrată în funcțiune începînd din 1954. În **R.** se află o biserică, monument istoric (sec. XIV), în care se păstrează importante fragmente de pictură murală (sec. XV).

remisiúne (lat. *remissio* „încetare"; MED.), reducerea sau dispariția temporară a manifestărilor unei boli.

remitere de datorie (DR.), renunțare, totală sau parțială, a unui creditor la dreptul său împotriva debitorului, care, în mod corespunzător, este astfel eliberat de obligația sa.

remíză 1. (EC.) a) *Plata în remiză*, formă de retribuire a muncii, practicată în comerț și în alimentația publică, la achiziții și contractări, la difuzarea presei etc., potrivit căreia lucrătorii primesc pentru munca prestată o sumă de bani, calculată după cote stabilite, în funcție de volumul vînzărilor, cumpărărilor, contractărilor etc. pe care le efectuează. b) Suma de bani acordată în această formă de retribuire. 2. (SPORT) Consemnare, prin înțelegere între concurenți, a unei situații de egalitate ivite într-o partidă de șah.

remórcă (TRANSP.), vehicul fără mijloace proprii de propulsie, destinat transportului de persoane sau de mărfuri și antrenat (remorcat) de un vehicul motor. După natura căii de circulație folosite, se deosebesc: *r. pentru transport aerian* (ex. planor), *r. pentru transport naval* (ex. șlep, ponton, plută etc.), *r. pentru transport feroviar* (ex. vagon) precum și *r. pentru transport rutier.*

remorchér (NAV.), navă de dimensiuni mici și cu bună maniabilitate, echipată cu un grup propulsor de putere mare. Este folosit pentru remorcarea ambarcațiilor fără

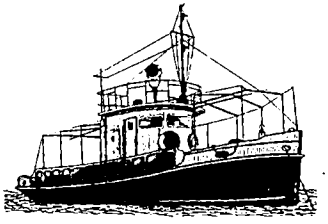

Remorcher

propulsie proprie sau a navelor mari în interiorul porturilor. După destinație, **r.** pot fi *de linie* sau *de port*, iar după zona de navigație *r. maritime* și *r. fluviale.*

ren *(Rangifer tarandus)*, specie de mamifer rumegător, asemănător cu cerbul, cu coarne în formă de arc, având concavitatea îndreptată înainte, și cu

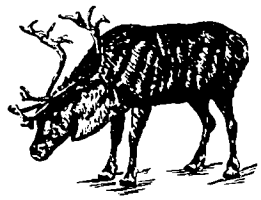

Ren

smocuri lungi de păr aspru între copite. Trăiește în tundrele din nordul Europei, Asiei și Americii de Nord. Se hrănește mai ales cu licheni. **R.** domesticit este folosit ca animal de tracțiune.

Renan *[rönă]*, Ernest (1823—1892), scriitor, filolog, istoric al religiilor și filozof romantic francez. A renunțat la cariera ecleziastică în jurul anului 1845. Opera sa, vastă, încearcă o fuziune a gîndirii filozofice cu cea religioasă într-o modalitate literară, vădind erudiție, fantezie și un talent de filiație voltairiană. A studiat îndeosebi începuturile creștinismului. A negat caracterul divin al lui Hristos (motiv pentru care autoritățile au interzis cursurile sale de ebraică la Collège de France), ca și minunile biblice. Operele sale, deși pătrunse de simpatie pentru religie, afirmă încrederea în rațiune, în știință și în valorile civilizației. În politică, **R.** a adoptat o poziție antidemocratică, promovînd o teorie a „elitelor". Op. pr.: „Istoria generală a limbilor semitice" (1855); „Istoria originilor creștinismului" (7 vol., 1863—1881), care cuprinde și lucrarea cea mai cunoscută a lui **R.**, „Viața lui Iisus" (1863); „Istoria poporului lui Israel" (1887—1893); „Amintiri din copilărie și tinerețe" (1883).

Renania de Nord-Westfalia, land în R.F. Germană. Suprafața: 33 978 km². Populația: 16 276 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Düsseldorf*. Are în general relief de cîmpie; în sud cuprinde o parte din Masivul Șistos Renan. Mari zăcăminte de huilă (bazinele Ruhr și Aachen) și cărbune brun (Köln); mai există minereuri de fier și neferoase (plumb, zinc etc.). Este cea mai importantă regiune industrială din R.F. Germană. Principalele ramuri industriale: industria cărbunelui (3/4 din producția de cărbuni a R.F. Germane), energetică, siderurgică (70% din producția țării), industria constructoare de mașini (în special mașini-unelte, automobile, electrotehnică, mecanică fină, utilaje, construcții navale), chimică, textilă și alimentară. Centrele industriale sînt concentrate în bazinul Ruhr (Essen, Oberhausen, Duisburg, Dortmund, Bochum, Gelsenkirchen ș.a.), în Cîmpia Rinului Inferior (Düsseldorf, Köln, Krefeld, Leverkusen) și în bazinul Aachen. Alte centre: Wuppertal, Solingen, Münster, Bielefeld. Se cultivă cereale, legume, cartofi, se cresc bovine și ovine.

Renania-Palatinat *(Rheinland-Pfalz)*, land în vestul R. F. Germane. Suprafața: 19 831 km². Populația: 3 493 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Mainz*. Cuprinde partea vestică a Masivului Șistos Renan și o parte din Cîmpia Rinului Superior. Principalele ramuri industriale: industria chimică (Ludwigshafen), constructoare de mașini (Mainz, Neuwied ș.a.), de prelucrare a lemnului, de pielărie, încălțăminte (Pirmasens), textilă și alimentară (vin, zahăr). Se cultivă secară, sfeclă de zahăr, ovăz, tutun, legume. **R.-P.** este cea mai importantă regiune viticolă a R.F. Germane (mai ales valea rîului Moselle și valea Rinului).

Renard *[rönár]*, Jules (1864—1910), scriitor francez de orientare realistă. A debutat cu versuri, dar s-a afirmat cu nuvele și cu romane („Pomanagiul", 1892; „Morcoveață", 1893, trad. rom.; „Podgoreanul și via sa", 1893), în care a criticat cu o ironie usturătoare moravurile burgheze, dovedindu-se totodată un profund cunoscător al vieții și sufletului oamenilor simpli, un poet dotat cu un fin sentiment al naturii. A scris și piese de teatru („Plinea de casă", 1898; „Domnul Vernet", 1903), volumul „Istorii naturale" (1896), inspirat din viața animalelor, și un „Jurnal" (postum, 1925—1927), document psihologic de adîncă autenticitate.

Renart *[rönár]*, *„Le Roman de ~"*, culegere de povestiri franceze versificate, datînd din sec. XII—XIV. Eroii acestor povestiri aparțin lumii animalelor, cărora li se atribuie, în stil alegoric, gînduri și fapte omenești: sub privirea îngăduitoare a regelui Noble (leul), feudalul mărginit și crud, ca și burghezul șiret și subtil, întruchipați de Ysengrin (lupul) și Renart (vulpea), sînt încleștați într-o luptă necruțătoare. Făcînd apologia isteției care triumfă asupra violenței, lucrarea exprimă, în forma narațiunii savuroase, protestul antifeudal al maselor. *Le R. de R.* a cunoscut, în epocă, versiuni în limbile germană și olandeză.

Renașterea, epocă în istoria Europei care cuprinde, în linii generale, sec. XIV—XVI, perioada începutului destrămării feudalismului și a apariției capitalismului. **R.** a început în Italia, unde au apărut mai întîi germenii relațiilor capitaliste, dar a fost un fenomen general european, care s-a dezvoltat, mai curînd sau mai tîrziu, în sînul orînduirii feudale, cunoscînd deosebiri de la o țară la alta, în funcție de etapa istorică respectivă și de situația specifică, de tradiție etc. Baza economică-socială a **R.** a constituit-o trecerea de la meșteșug la manufactură, de la vechea economie orășenească la cea capitalistă. În epoca **R.**, burghezia se dezvoltă, începe emanciparea țărănimii, iar nobilimea feudală pierde treptat supremația economică, păstrîndu-și doar preeminența politico-socială. Cu excepția Italiei și a Germaniei, de exemplu, în care fărîmițarea feudală s-a menținut multă vreme, se formează statele centralizate în jurul monarhiei (Franța, Spania, Anglia), care încurajează expansiunea comercială, protejează creditul și sprijină industria. În epoca **R.** au loc marile descoperiri geografice (călătoriile lui Henric Navigatorul, Vasco da Gama, Cristofor Columb, Fernando de Magellan

ș.a.), care au spart limitele vechii lumi cunoscute, punînd bazele comerțului mondial și grăbind, prin exploatarea noilor teritorii cucerite, procesul acumulării primitive a capitalului. Ca urmare a acestor schimbări din economie și din structura socială, încep să apară statele naționale moderne, care corespund cel mai bine cerințelor de dezvoltare a capitalismului și a burgheziei. Acestor transformări social-economice și politice profunde le-a corespuns o uriașă răsturnare și în domeniul culturii, o perioadă de înflorire a artei, literaturii, științei, gîndirii social-politice și filozofice. **R.**, la care a contribuit influența culturilor arabă și bizantină, a fost „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte cunoscuse pînă atunci omenirea" (Engels). Purtătorii noii culturi și ideologii ei, *umaniștii*, au considerat epoca lor o epocă de „renaștere" spirituală, întemeiată pe reînvierea culturii antice greco-romane după o lungă perioadă de întuneric și de decădere. Prin conținutul ei, cultura **R.** a oglindit, de fapt, interesele burgheziei timpurii. Aceasta a creat o cultură nouă, profană, în centrul căreia se afla omul, opusă culturii predominant bisericești a clasei feudale. Ascetismului și pesimismului creștin medieval, **R.** i-a opus o concepție nouă, optimistă, despre lume, pătrunsă de încrederea în om și în natură, de idealul unei fericiri terestre. Învățații **R.** au făcut elogiul culturii, al studiilor umaniste ca mijloc de înnobilare și de desăvîrșire a omului, au formulat idealul unei dezvoltări multilaterale a personalității, a omului universal, întruchipat în figura unor titani ai creației și ai acțiunii, ca Leonardo da Vinci, Michelangelo sau Dürer. Promovînd spiritul critic, punînd rațiunea mai presus de credință și de tradiție, **R.** a zdruncinat temeliile dictaturii spirituale a bisericii. Ea a pus bazele științelor moderne ale naturii, a inițiat istoriografia modernă, întemeiată pe o concepție laică și pe studiul critic al izvoarelor, a asigurat triumful limbilor „vulgare" în literatură. Datorită faptului că **R.** s-a caracterizat din punct de vedere social-economic prin împletirea relațiilor burgheze în formare cu relațiile feudale, care rămîn predominante, opoziția dintre spiritul medieval și cel rinascentist n-a fost permanentă și pretutindeni la fel de netă și de clară, tendințele laice îmbrăcînd adesea un veșmînt religios, iar cele mistice infiltrîndu-se uneori în creațiile profane. *Științele naturii* au cunoscut în epoca **R.** un puternic avînt. Din această epocă datează începuturile științelor moderne ale naturii, întemeiate pe experiment și pe aplicarea matematicii. Ramurile științei care se dezvoltă cu precădere sînt cele legate de formele cele mai simple ale mișcării materiei: mecanica cerească și terestră și, în strînsă legătură cu ele, disciplinele matematice. Cea mai mare realizare științifică a epocii o constituie crearea sistemului heliocentric de către Copernic, care a dat o lovitură decisivă teologiei. Galilei pune bazele cinematicii, iar Kepler descoperă legile mișcării planetelor. În matematică se dezvoltă mai cu seamă algebra și geometria (Tartaglia, Ferrari, Cardano). În domeniul medicinii, A. Vesalius pune bazele anatomiei moderne, iar M. Servet descoperă circulația mică a sîngelui. Un progres considerabil au înregistrat cunoștințele tehnice; se răspîndesc armele de foc, se dezvoltă considerabil industria textilă, mineritul, metalurgia, fabricarea hîrtiei, construcțiile de corăbii (în legătură cu explorările geografice). Tot din această epocă datează descoperirea tiparului în Europa (sfîrșitul sec. al XV-lea), a telescopului, a lunetei și a microscopului (sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea). *În filozofie*, trăsătura caracteristică generală a **R.** a constituit-o orientarea sa antiscolastică. În cursul sec. XIV—XV a predominat reluarea și dezvoltarea, potrivit cu condițiile specifice ale epocii, a curentelor filozofice antice. Gînditorii **R.** au apelat la stoicism pentru a crea o morală independentă de religie, bazată numai pe rațiune și pe natură, pentru a proclama triumful omului asupra „Fortunei". Ei au îndreptat epicureismul împotriva ascetismului medieval (L. Valla), scepticismul împotriva dogmelor bisericii (Montaigne). Reprezentanții Academiei florentine (Marsilio Ficino, Pico della Mirandola) au pornit de la Platon și neoplatonism pentru a fundamenta, pe baze idealiste-panteiste, teza unității dintre om și natură, dintre spirit și corp, cultul frumosului ca întruchipare sensibilă a divinului, concepție care a influențat arta **R.** Neoaristotelicienii de la Universitatea din Padova au opus imaginea autentică a lui Aristotel celei falsificate de scolastică, au tras concluzii ateiste din doctrina Stagiritului (P. Pomponazzi). Umaniștii **R.** au dezvoltat o nouă concepție despre om, promovînd ideea demnității omului ca ființă liberă, autonomă, creatoare (Pico della Mirandola, T. Campanella). Concepției pesimiste creștine despre om i-au opus teza „naturii bune" a omului (Erasm, Rabelais, Vittorino da Feltre), fundamentînd astfel pedagogia umanistă. Filozofia naturii, dezvoltată într-o perioadă ulterioară, a enunțat într-un înveliș panteist idei materialiste și dialectice. Concepția despre însufletirea întregului cosmos exprima, într-o formă încă naivă, fantastică, ideea unei materii active, care își desfășoară prin sine însăși bogăția formelor (G. Bruno); concepțiile magice și astrologice sugerau ideea conexiunii universale (Paracelsus). Filozofia **R.** culminează cu concepțiile legate nemijlocit de științele noi ale naturii. Aceste concepții fundamentează metodele cercetării experimentale-matematice a naturii (Leonardo da Vinci, Galilei), opun finalismului scolastic determinismul, formulează conceptul modern, științific al legilor naturii (Galilei, Kepler), pregătind materialismul modern din sec. XVII—XVIII. Formarea statelor naționale s-a oglindit în epoca **R.** în concepțiile sociologice care au negat caracterul divin al puterii de stat, marcînd emanciparea teoriei politice și juri-

dice de sub tutela teologiei (Machiavelli, Bodin). În epoca **R.** apar și primele doctrine comunist-utopice; ele zugrăvesc imaginea unei societăți viitoare în care proprietatea privată va fi desființată (T. Morus, T. Campanella). Umanismul rinascentist a avut ecouri puternice și în țările Europei centrale (istoricul A. Bonfini în Ungaria, marele pedagog J. A. Komenský în Cehia, gînditorul A. Modrzewski-Frycz și poetul J. Kochanowski în Polonia etc.). *Literatura* **R.** a pus bazele creației literare europene moderne. Dante, „ultimul poet al evului mediu și în același timp primul poet al epocii moderne" (Engels), a promovat în opera lui, alături de elementele mistice-fantastice, un filon umanist. Creația prin excelență satirică, antifeudală a unor scriitori ca Villon sau Chaucer aparține aceleiași perioade de tranziție. Petrarca ilustrează prin versurile sale, pentru prima dată în literatură, bogăția eului, Boccaccio opune obscurantismului feudal spiritul laic burghez și popular, exaltă dragostea descătușată de prejudecățile ascetice. Lorenzo de Medici, Angelo Poliziano, Luigi Pulci, Ludovico Ariosto și Torquato Tasso au cultivat o poezie a temelor mitologice și cavalerești împletite cu cele de inspirație populară, care celebrează plăcerea și bucuria de a trăi. În Franța, realismul satiric al **R.** este reprezentat în primul rînd de creația lui Rabelais, străbătută de un optimism și de un umor de resurse populare. Clément Marot și poeții Pleiadei au inaugurat o poezie de inspirație pastorală și contemporană, cu bogate referiri la mitologia greco-romană. În Spania, literatura **R.** este ilustrată îndeosebi prin romanul picaresc, ai cărui reprezentanți au fost Mateo Alemán y de Enero, Quevedo y Villegas ș.a. Filonul realist-satiric al literaturii spaniole rinascentiste este strălucit valorificat de Cervantes în „Don Quijote", primul roman al literaturii moderne. Epopeea „Luisiadele" a portughezului Luís de Camões cuprinde, alături de idei cu caracter rinascentist, aluzii polemice la stări sociale și politice ale vremii. În Anglia, **R.** este dominată de personalitatea lui Shakespeare, a cărui operă oglindește dramatic atît crepusculul feudalismului, cît și contradicțiile embrionare ale noii societăți burgheze. În Germania, datorită unor condiții specifice, umanismul Renașterii (Ulrich von Hutten, Hans Sachs ș.a.) s-a dezvoltat și sub haina reformei religioase în luptă cu biserica catolică, impunîndu-se prin spiritul său pronunțat popular și prin ideea patriotică a unității naționale. Cărțile populare care au circulat în sec. XV—XVI („Burghezii din Schilda", „Doctor Faust" și „Till Eulenspiegel") au contribuit la răspîndirea în mase a spiritului **R.** În *arhitectură, artele plastice și decorative*, stilul **R.** a apărut întîi în Italia în sec. al XV-lea. În concretizarea noilor idealuri umaniste, artele vizuale, care s-au inspirat după modelul operelor clasice greco-romane, au deținut un rol hotărîtor. Înlocuirea viziunii fantastice a lumii, corespunzătoare concepțiilor medievale, cu cea a unui univers organizat, inteligibil a determinat noua structură a imaginilor artistice și orientarea lor spre oglindirea realității obiective și concrete, spre figurarea spațiului real. Cunoașterea artistică și cea științifică se împletesc în activitatea multor creatori de seamă (L.B. Alberti, Leonardo da Vinci, A. Dürer ș.a.). Încercînd să pătrundă legile frumuseții (de structură, proporții, ritm etc.), ei au contribuit la dezvoltarea științelor ajutătoare artei (perspectiva, optica, tehnologia culorii, anatomia artistică etc.). În aprecierea operelor de artă, principalele criterii aveau în vedere claritatea, echilibrul și armonia ansamblului. În epoca **R.**, rolul artistului a evoluat de la cel al meșteșugarului medieval (de obicei anonim) la cel al creatorului care semnează opera. Sculptura și pictura se desprind de arhitectură și, pe lîngă arta monumentală (pictura murală și decorațiile sculpturale), se dezvoltă pictura de șevalet și sculptura de postament. Desenul este apreciat ca operă de sine stătătoare, iar gravura cunoaște o mare răspîndire, răspunzînd prin posibilitatea de multiplicare, ca și textul tipărit în noile tipografii, necesităților publicului numeros al orașelor. În Italia, **R.** cuprinde următoarele perioade: *Prerenașterea* (sec. al XIV-lea), *R. timpurie* (sec. al XV-lea), *R. deplină* (c. 1500—1530), *R. tîrzie* (sfîrșitul sec. al XVI-lea) și are următoarele centre principale: în sec. al XV-lea numeroase școli locale la Florența, Siena, Veneția, Padova, Urbino etc., iar în sec. al XVI-lea la Roma și Veneția. Arhitectura **R.** se caracterizează prin revenirea la principiile constructive romane, cu dominanta orizontală și zidurile pline. În sec. al XV-lea s-au adoptat (prin renumiții arhitecți L.B. Alberti, F. Brunelleschi) elemente antice, ca arcade semicirculare, coloane etc. În sec. al XVI-lea s-a dezvoltat tema planului central cu elevație piramidală (D. Bramante, Michelangelo), desăvîrșindu-se compoziția ritmică a fațadelor (ex. palatul Pitti din Florența). În sculptură, opera lui Donatello rezumă evoluția artei sec. al XV-lea, de la statuile care împodobeau biserica, la portretul laic și monumentul ecvestru (Ghiberti, Jacopo della Quercia, Verrocchio, Luca della Robbia ș.a.). În sec. al XVI-lea, Michelangelo realizează deplina dezvoltare a sculpturii de ronde-bosse. În pictură, trăsăturile înnoitoare din creația lui Giotto sînt dezvoltate, la începutul sec. al XV-lea, în pictura murală de florentinul Masaccio, alături de Fra Angelico, Uccello etc., apoi, în a doua jumătate a secolului, de Piero della Francesca, Mantegna, Botticelli, Signorelli etc., iar pictura de șevalet este ilustrată cu precădere la Veneția (familia Bellini). În sec. al XVI-lea, apogeul picturii **R.** este atins în operele lui Leonardo da Vinci, Rafael Sanzio, Michelangelo Buonarroti (ultimul lucrînd mai ales la Roma) și în cele ale venețienilor Giorgione, Tiziano, Veronese, Tintoretto. Artele decorative au atins un înalt nivel artistic (mătăsurile și catifelele venețiene și genoveze, majolica

din Faenza sau din Urbino, sticlăria de Murano etc.). Evoluția generală a stilului a fost de la simplitate (sec. al XV-lea) spre fast și măreție (sec. al XVI-lea). În Țările de Jos, începuturile **R.** au loc în sec. al XV-lea în pictura fraților Van Eyck, a lui Memling etc. În arhitectură și în decorație persistă încă stilul gotic. În sec. al XVI-lea, sub influența artei italiene, ia naștere curentul romanist, cei mai de seamă pictori rămînînd însă credincioși tradițiilor populare locale, folosindu-le în lărgirea tematicii sau în crearea unei viziuni artistice moderne (H. Bosch, Pieter Brueghel cel Bătrîn, Lucas van Leyden). În Germania, **R.** a avut loc la sfîrșitul sec. al XV-lea și în prima jumătate a sec. al XVI-lea numai în cîteva orașe, printre care Nürnberg. În arhitectură, în sculptură și în decorație, fondul tradițional gotic este asimilat în noua structură constructivă rinascentistă. În pictură, limbajul gotic expresionist rămîne determinant în opera lui M. Grünewald, dar prin opera lui A. Dürer, H. Holbein cel Tînăr și L. Cranach se remarcă o eliberare sub semnul tendinței de laicizare. Gravura are un rol major în concretizarea noilor concepții artistice, opera lui A. Dürer fiind în această privință reprezentativă. În Franța, arta **R.** se dezvoltă abia în sec. al XVI-lea, la curtea regală; primele ei elemente apar în miniaturile lui Fouquet (sfîrșitul sec. al XVI-lea). Castelele de pe Loara alcătuiesc sinteze între tradiția națională gotică și influența italiană, asimilată treptat în cadrul școlii de la Fontainebleau. Apare stilul original al **R.** francez (aripa palatului Louvre construită de arhitectul P. Lescot și opera sculptorului J. Goujon). În artele plastice se remarcă portretul (în sculptură G. Pilon, în desen și în pictură Jean și François Clouet ș.a.). În artele decorative capătă o mare dezvoltare tapiseria și ceramica (B. Palissy). În Spania, influența artei italiene s-a manifestat direct, prin import de opere de artă, sau prin formarea unor artiști locali (Juan de Juanes, Alejo Fernández etc.). În țările din centrul și din răsăritul Europei, stilul **R.** se manifestă mai ales în arhitectură. În Polonia este reprezentat prin Castelul Wawel din Cracovia (1507—1563) și prin capela funerară a Iagellonilor, capodoperă a **R.** polone, prin loggia primăriei din Poznan etc., în Cehoslovacia prin Pavilionul Belvedere din Praga, în Ungaria prin vestigiile palatului lui Matei Corvin de la Buda, iar în Rusia prin unele elemente integrate unor construcții din Kremlinul Moscovei, ca Palatul cu fațete după modelul Palatului diamantelor din Ferrara. În *muzică*, **R.** începe în sec. al XIV-lea, prelungindu-se pînă spre sfîrșitul sec. al XVI-lea. Influența **R.** se manifestă pentru prima oară în Italia, în „Ars nova florentina", în care stilul polifon devine caracteristic și pentru lucrările laice, iar muzica, eliberată de canoanele bisericești, devine expresia sentimentelor omenești. Poezia lirică a lui Dante și Petrarca e tălmăcită în muzică de Fr. Landino, Ghirardello, G. da Cascia etc. Forma muzicală predominantă este m a d r i g a l u l. În Franța, P. de Cruce, G. de Machault, Cl. Janequin, Cl. Le Jeune, G. Costeley sînt reprezentanții cei mai de seamă ai spiritului **R.** În școala franco-flamandă, în special compozitorii de origine franceză sînt exponenții idealului estetic al **R.**, întruchipat în chansonul francez. O pregnantă notă individuală caracterizează influența **R.** în lucrările maeștrilor stilului cromatic (L. Marenzio, G. di Venosa și C. de Rore). În muzica școlii venețiene (Andrea și Giovanni Gabrieli și A. Willaert) se observă diminuarea rolului polifoniei în favoarea armoniei. Palestrina și O. di Lasso (care a activat și în Germania, alături de H.L. Hassler), reprezentînd culmea polifoniei vocale, exprimă atît în lucrările laice, cît și în cele liturgice, în modul cel mai cuprinzător, umanismul **R.** În epoca **R.** apar primele suite și sonate instrumentale. **R.** tîrzie cunoaște apariția genului inovator al operei, iar în domeniul muzicii corale de ample proporții, cantata și oratoriul. În țările române, **R.** s-a manifestat prin u m a n i s m u l transilvănean (sec. XV—XVI), iar mai tîrziu în Moldova și în Țara Românească, prin marii cărturari din sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea. Prin mijlocirea înaltului cler și a marii nobilimi, aflate în strînse relații cu Roma, **R.** a influențat puternic arhitectura transilvăneană. Caracteristic stilului **R.** este capela Lazoi a catedralei Sf. Mihail din Alba-Iulia. În același stil au fost transformate, în sec. al XVI-lea, și castelele nobiliare. S-au construit pe plan dreptunghiular, cu curte interioară, castelele din Vințul de Jos, Criș și Sînmiclăuș, cel din urmă avînd două loggia suprapuse, formate din arcade în semicerc. Casele burgheze din orașe au adoptat formele noi în special în decorația porților și a ferestrelor (casa Göllner din Sibiu, casa Halphard din Cluj ș.a.).

rendzină (PEDOL.), grupă de soluri intrazonale formate pe calcare, dolomite, gipsuri sau marne calcaroase, într-un climat umed sau semiumed, sub o vegetație de pajiști sau de păduri cu covor ierbos. Orizontul de suprafață al **r.** este colorat în negru, bogat în humus, cu o structură glomerulară asemănătoare cernoziomului. **R.** au o fertilitate naturală mijlocie sau bună; în țara noastră ele ocupă suprafețe restrînse în sudul Banatului.

renet ananas (HORT.), soi de măr de origine olandeză, înalt pînă la 3,5 m, cu coroana sferică, deasă. Fructul, de mărime mijlocie, este conic, fără coaste, galben-limoniu, porto-

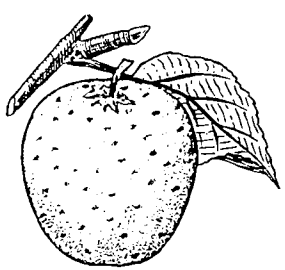

Renet ananas

caliu pe partea expusă la soare, cu numeroase puncte ruginii proeminente. Este un soi răspîndit în Germania și în Italia. La noi se cultivă numai în grădini.

Reni, Guido (1575—1642), pictor baroc italian, format la școala bolneză a fraților Carracci. A lăsat o operă vastă, cuprinzînd compoziții cu subiecte religioase și mitologice, în care se remarcă tendințe artistice eclectice, sentimentalism și facilitate. **R.** a fost renumit pentru virtuozitatea reprezentării variate a privirilor înălțate spre cer, care sugerau martiriul sau extazul. Op. pr.: frescele bisericii San Gregorio din Roma, „Aurora" de la Palatul Rospigliosi, pînzele „Atalanta și Ippomene", „Ecce homo", „Portretul mamei".

rénie (GEOGR.), porțiunea convexă din meandrul unui rîu, joasă, acoperită cu nisip; reprezintă zona de acumulare a aluviunilor.

renină (BIOCHIM.), enzimă proteolitică, secretată de rinichi în anumite condiții. Transformă hipertensinogenul (α_2-globulină) din sînge în hipertensină, participînd astfel la reglarea presiunii sanguine.

réniu (CHIM.), *Re.* Element chimic, cu nr. at. 75; gr. at. 186,2; gr. sp. 20,9; p.t. 3 150°C; p.f. 5 500°C, din grupa VII a sistemului periodic. Este un metal rar. Formează combinații în stările de valență de la 3 la 7, dintre care cele mai stabile sînt cele corespunzătoare valențelor 7 și 4.

„Renmin Ribao" v. **„Jenminjibao".**

Renn, Ludwig (n. 1889), scriitor progresist german, membru al Academiei germane de artă. După experiența tragică a primului război mondial, a renunțat la cariera de ofițer. Întemnițat de hitleriști, emigrează apoi în Elveția. Participă la războiul național-revoluționar al poporului spaniol („În războiul spaniol", 1955). După ani de exil în Cuba și în Mexic se reîntoarce în patrie (1947). În principala sa lucrare, romanul „Război" (1928, trad. rom.), **R.** dezvăluie inumanitățile militarismului. A mai scris romane autobiografice („Nobilime în declin", 1944; „Pe ruinele imperiului", 1961), volume de reportaje și de povestiri pentru copii. Laureat al Premiului național al R.D. Germane.

Renner, Karl (1870—1950), om politic austriac, unul dintre conducătorii social-democrației de dreapta din Austria. Ideolog al austromarxismului, **R.** a fost unul dintre autorii teoriei autonomiei național-culturale. În 1919—1920 a fost cancelar și ministru al afacerilor externe, iar între 1945 și 1950 președinte al Austriei.

Rennes *[ren]*, oraș în nordvestul Franței, situat în Bretagne. 157 700 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (mașini agricole, automobile etc.), chimică, de pielărie, textilă etc. Nod de cale ferată. Universitate, muzee, monumente arhitectonice.

Renoir *[rönuár]*, Auguste (1841—1919), pictor francez, unul dintre reprezentanții de seamă ai curentului impresionist. După un debut șovăitor ca pictor pe porțelan, **R.** se consacră picturii de șevalet, studiind la Paris în atelierul pictorului Gleyre. Atras inițial de pictura sec. al XVIII-lea (Watteau, Boucher), permanent preocupat de problemele culorii și ale plein-air-ului, **R.** a aderat în cele din urmă la metoda impresionismului, față de care a manifestat totuși o constantă independență. Folosind uneori diviziunea tonurilor cu o vervă impetuoasă, **R.** a rămas în același timp credincios lecției lui Rafael și Ingres și, în consecință, desenului, la care a revenit ca la un modulator necesar al imaginii picturale. Autor a numeroase compoziții, a realizat o pictură de moravuri în care, dincolo de subiect, preocuparea principală este exprimarea generoasă ori senzuală a dragostei de viață, a tinereții și a petrecerii. **R.** a știut să confere acestor lucrări o sărbătorească strălucire cromatică, dominată de infinita modulație a roșului, savoare și prospețime, voluptatea păgînă a formelor și materiei, scăldate în lumină („Le moulin de la Galette", „Loja", „Dejunul", „Umbrelele", „D-na Charpentier și fiicele sale", „Nud în soare" etc.). **R.** a fost totodată autorul unor admirabile tablouri cu nuduri feminine și scene de baie, realizînd un ideal de frumusețe cu forme pline, dar de o caldă

A. Renoir (autoportret)

poezie și tandrețe. Este reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, la Muzeul Zambaccian și în colecția de stampe a Academiei Române.

Renoir *[rönuár]*, Jean (n. 1894), regizor de film francez, fiu al pictorului Auguste Renoir. Este socotit cel mai de seamă cineast francez dintre cele două războaie. Creația sa, profund realistă, s-a impus prin filmele „Nana", „Marea iluzie", „Bestia umană", „Regula jocului" ș.a. După război a realizat filmele „Jurnalul unei cameriste", „French-cancan", „Elena și bărbații" etc.

Renouvier *[rönuvié]*, Charles (1815—1903), filozof francez, șeful școlii idealiste a neocriticismului, variantă franceză a neokantianismului. În lucrarea sa „Eseuri de critică generală" (1851—1864), **R.** îmbină empirismul subiectivist al lui Hume cu aprioriismul lui Kant. Voluntarismul lui **R.** a căpătat, o dată cu lucrarea „Personalismul" (1903), un caracter teologic, el evoluînd spre un idealism obiectiv de tip personalist. În 1848 **R.** a scris „Manualul republican al omului și cetățeanului", prelucrat de N. Bălcescu în „Manualul bunului român".

rentabilitáte, capacitate a unei întreprinderi de a aduce profit sau venit net. În capita-

lism, **r.** înseamnă calitatea întreprinderilor de a valorifica mai rapid capitalul avansat şi de a aduce un profit cît mai mare, acesta constituind scopul nemijlocit al producţiei. În socialism, **r.** unei întreprinderi înseamnă capacitatea de a realiza un beneficiu, după acoperirea cheltuielilor făcute cu producţia, pe seama încasărilor obţinute din vînzarea producţiei proprii. Fără să constituie scopul producţiei sociale şi nici criteriul hotărîtor şi singur al aprecierii activităţii economice, **r.** joacă un rol important în economia socialistă, fiind o condiţie a acumulării socialiste, o pîrghie în cointeresarea materială a întreprinderilor şi unul dintre principalii indicatori ai eficienţei activităţii economice. Gradul de **r.** al unei întreprinderi este exprimat de *rata rentabilităţii*, care se calculează ca raportul dintre suma totală a beneficiului obţinut de întreprindere într-o perioadă de timp determinată şi preţul de cost complet comercial al producţiei. Nivelul **r.** depinde de o serie de factori interni, legaţi de eforturile proprii ale întreprinderii (reducerea preţului de cost, îmbunătăţirea calităţii producţiei etc.), precum şi de factorii care nu depind de întreprindere (modificarea preţurilor la mijloace de producţie, condiţiile naturale diferite etc.). Sporirea *venitului net al întreprinderii* şi a ratei **r.** contribuie la mărirea posibilităţilor de investiţii pentru realizarea unui ritm susţinut al reproducţiei socialiste lărgite şi, prin aceasta, la realizarea scopului producţiei socialiste. Deşi necesitatea şi oportunitatea dezvoltării diferitelor ramuri ale economiei naţionale nu sînt determinate de criterii de **r.**, totuşi ele sînt luate în consideraţie, alături de alţi indicatori, la determinarea eficacităţii investiţiilor, la introducerea în producţie a unui nou produs etc.

réntă (lat. *reddita* „ceea ce se dă înapoi") **1.** (EC.) Venit regulat pe care îl pot obţine proprietarii de pămînt *(r. funciară)*, posesorii de capital bănesc (dobînda) sau deţinătorii unor hîrtii de valoare cu curs ferm *(r. de stat)*, venit care nu este legat de o activitate de întreprinzător. — *R. funciară*, formă de rentă existentă în orînduirile bazate pe exploatare, care reprezintă în întregime sau parţial plusprodusul creat de producătorii nemijlociţi şi însuşit de proprietarul funciar. *R.f.* nu este deci un produs al pămîntului sau al proprietăţii funciare, ci un produs al muncii omeneşti. În feudalism, *r.f.* a reprezentat forma dominantă de însuşire a plusprodusului de către proprietarii funciari, în condiţiile unui nivel scăzut de dezvoltare a forţelor de producţie şi a relaţiilor bazate pe iobăgie. *R. feudală* a cunoscut trei forme: a) *r. în muncă* (claca, boierescul), răspîndită la începutul orînduirii feudale, constînd din obligaţia ţăranului iobag de a lucra cu uneltele şi cu vitele sale un anumit număr de zile pe pămîntul moşierului; b) *r. în produse* (dijma, zeciuiala, ruşfeturile etc.), prin care dijmaşul lucrează cu uneltele şi cu vitele sale pe pămîntul moşierului, iar produsul în natură îl împarte cu proprietarul funciar; această formă a fost cea mai răspîndită; c) *r. în bani*, în cadrul căreia ţăranul plăteşte sub formă bănească **r.** după ce şi-a vîndut produsele pe piaţă. Transformarea *r. în produse* în *r. în bani* a fost legată de dezvoltarea producţiei de mărfuri şi a schimbului şi este caracteristică etapei de descompunere a feudalismului. În România, formele **r.** feudale s-au menţinut pînă tîrziu, datorită rămăşiţelor feudale păstrate în agricultura ţării. Dacă *claca* a fost înlăturată în mare parte după răscoala din 1907, *dijma* a continuat să reprezinte forma principală de exploatare a ţărănimii pînă la reforma agrară din 1945, fiind complet lichidată în procesul transformării socialiste a agriculturii. — *R. absolută*, formă a rentei funciare caracteristică orînduirii capitaliste. Reprezintă venitul încasat de la arendaşi de către proprietarii funciari în virtutea monopolului proprietăţii private asupra pămîntului. Arendaşul poate plăti *r.a.* datorită faptului că plusvaloarea obţinută în agricultură este mai mare decît profitul mijlociu, iar valoarea mărfurilor agricole este mai mare decît preţul de producţie. Acest excedent de valoare şi de plusvaloare a fost explicat de către Marx prin *compoziţia organică a capitalului*, mai scăzută în agricultură, şi prin neparticiparea capitalurilor din agricultură, datorită monopolului proprietăţii private, la procesul egalizării ratei profitului. *R.a.* plătesc toţi arendaşii, indiferent de fertilitatea terenurilor şi de poziţia lor. Existenţa ei determină rămînerea în urmă a agriculturii faţă de industrie şi scumpirea produselor agricole. O dată cu desfiinţarea monopolului proprietăţii private asupra pămîntului dispare şi *r.a.* — *R. diferenţială*, formă a rentei funciare. Reprezintă partea din profitul suplimentar, rezultat din diferenţa de productivitate a muncii pe diferite terenuri agricole, pe care arendaşul o cedează proprietarului funciar. Datorită particularităţilor agriculturii, ca ramură a producţiei materiale, şi nevoilor crescînde şi imperioase de produse agricole, care fac necesară şi cultivarea celor mai slabe terenuri, preţul produselor agricole este determinat nu de condiţiile sociale medii, ci de cele existente pe terenurile mai proaste. Diferenţa dintre profitul obţinut pe un teren mai bun ca urmare a unei productivităţi mai înalte a muncii şi profitul realizat chiar şi pe cele mai proaste terenuri este însuşită de proprietarul funciar. Existenţa *r.d.* este legată de caracterul limitat al terenurilor agricole, îndeosebi al celor bune, şi de monopolul proprietăţii asupra pămîntului. În raport cu condiţiile în care se formează, se disting: *r.d. I*, rezultată din profitul suplimentar obţinut pe terenurile mai fertile şi mai bine situate în raport cu centrele de consum şi cu căile de comunicaţie, şi *r.d. II*, rezultată din profitul suplimentar dat de investiţiile succesive pe acelaşi teren, făcute în vederea intensificării producţiei. În perioada contractului de arendare, profiturile suplimentare aduse de investiţiile noi de capital rămîn

în posesiunea arendașului, iar la încheierea noului contract trec în posesiunea proprietarului funciar, care mărește renta. Sursa *r.d.* o constituie plusprodusul creat în agricultură și nu condițiile naturale favorabile, care creează numai baza pentru o productivitate sporită a muncii, și nici proprietatea funciară, care permite numai însușirea acestui profit suplimentar sub formă de **r.** În economia socialistă, menținîndu-se diferențele de fertilitate și de poziție ale terenurilor și unele particularități ale formării prețurilor în agricultură, precum și efectuarea unui volum diferit de investiții, există posibilitatea obținerii unor venituri diferențiate de către cooperativele agricole. Veniturile suplimentare obținute pe această cale servesc la dezvoltarea gospodăriei respective și la satisfacerea unor nevoi generale ale societății. — *R. de monopol*, formă a rentei funciare. Reprezintă venitul suplimentar obținut prin închirierea sau prin arendarea de terenuri de către proprietarii care monopolizează diferite forțe și resurse naturale sau anumite poziții în spațiu. De exemplu, *r. de m.* pot încasa proprietarii terenurilor unde se află zăcăminte bogate de țiței, minereuri, diamante etc., căderi de apă utilizabile în condiții avantajoase, precum și proprietarii unor terenuri de construcție cu așezare deosebită. 2. (DR.) *Rentă viageră*, sumă de bani pe care o persoană se obligă, cu titlu gratuit sau oneros, s-o plătească periodic alteia, pe toată durata vieții acesteia (ex. *r.v.* plătită persoanei care transmite dreptul de proprietate asupra unei locuințe).

rentiér (EC. POL.), persoană care trăiește din rentă; capitalist care cedează în folosința altui capitalist (întreprinzător) capitalurile lui și trăiește din dobînzi, dividende etc., pe care le încasează de la acesta. Creșterea considerabilă în condițiile imperialismului a păturii **r.** este o expresie a parazitismului și putrefacției capitalismului, ajuns în acest stadiu de dezvoltare.

renúră (TEHN.), canal sau grup de canale executate pe suprafețele exterioare sau interioare ale unor piese și ale unor organe de mașini, avînd un anumit rol funcțional sau de asamblare.

reobáză (gr. *rheos* „curent" și *basis* „sprijin, susținere" FIZIOL.), valoare minimă a intensității unui curent electric continuu, capabil să producă excitația unui substrat viu (celulă și fibră nervoasă, celulă și fibră musculară etc.). **R.** este utilizată în fiziologie pentru determinarea excitabilității substratului viu respectiv.

reologíe (gr. *rheos* „curent" și *logos* „știință"), ramură a fizicii al cărei obiect de studiu îl constituie curgerea și deformarea în timp a corpurilor sub acțiunea forțelor aplicate asupra lor. Principalele proprietăți ale materialelor studiate de **r.** sînt: elasticitatea, plasticitatea, viscozitatea (denumite proprietăți reologice esențiale), ductilitatea, maleabilitatea, penetrabilitatea ș.a. (denumite proprietăți tehnologice). *Macroreologia* consideră corpurile continue, omogene și izotrope; *microreologia* ține seama de structura internă discontinuă a corpurilor, deducînd din aceasta comportarea lor reologică. Obiectul de studiu fiind foarte complex, **r.** teoretică utilizează îndeosebi metoda lucrului cu modele. **R.** experimentală folosește numeroase metode fizice de determinare a proprietăților reologice, în special a celor de interes tehnic. Însușindu-și progresele recente ale matematicii și fizicii, **r.** a dobîndit o mare importanță pentru metalurgie, construcția de mașini, industria construcțiilor etc.

reométru (FIZ., TEHN.), instrument folosit pentru studierea și pentru măsurarea proprietăților reologice ale materialelor. După modul de funcționare și după tipul de solicitare, se deosebesc: **r.** cu deformație pură (ex. aparatul pentru încercarea oțelului la întindere), **r.** cu lunecare laminară (ex. viscozimetrul cu tub capilar, **r.** cu cilindru

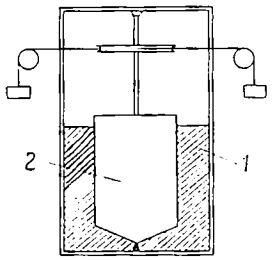

Reometru
1 — probă; *2* — cilindru rotitor

rotitor), **r.** cu curgere liniară (ex. **r.** cu căderea liberă a unei sfere mici) etc.

reospălătór (IND. EXTR.), aparat folosit pentru spălarea și pentru concentrarea cărbunilor. În **r.**, materialul este antrenat de un curent de apă (descendent sau ascendent), care favorizează separarea și concentrarea cărbunilor.

reostát (gr. *rheos* „curent" și *statos* „care stă pe loc"; ELT.), aparat al cărui element

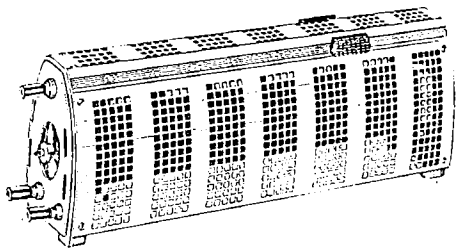

Reostat

constitutiv principal este un rezistor la care rezistența electrică poate fi reglată fără demontarea conexiunilor. Este utilizat la reglarea intensității curentului electric din circuite.

reostricțiúne (FIZ.), contracție transversală a unui conductor străbătut de curent electric, datorită forțelor exercitate de către cîmpul magnetic propriu. **R.** este mai puternică

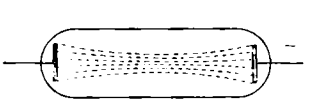

Reostricțiune

la conductoarele lichide (ex. în cuptorul cu inducție) și la coloanele de plasmă. Se mai numește *efect pinch*.

reotropism (gr. *rheos* „curent" și *tropein* „a se întoarce"; BIOL.), orientare a organismelor acvatice fixate, în direcția curentului apei.

reparație (DR.), acoperire a unui prejudiciu de către persoana răspunzătoare de pricinuirea lui. **R.** poate fi: *în natură*, cînd constă în restabilirea situației anterioare, sau *prin echivalent*, cînd constă în acordarea unei despăgubiri. — *Reparații de război* v. *despăgubiri de război*.

reparații (EC.), complex de lucrări necesare în vederea îngrijirii și menținerii *fondurilor fixe* în stare normală de funcționare. — *R. curente*, reparații periodice care constau în înlocuirea sau în refacerea unui număr redus de piese mici sau a unor părți neînsemnate ale clădirilor, utilajelor etc., care se uzează într-o perioadă mai scurtă de un an. Executarea la timp și în bune condiții a *r.c.* contribuie la buna funcționare a utilajelor, mărind perioada de lucru între două reparații capitale, la îmbunătățirea utilizării fondurilor fixe. — *R. capitale*, reparații efectuate la intervale mari și care constau în înlocuirea sau în refacerea completă a unor părți principale ale utilajelor, clădirilor etc. ori a unui număr important de piese uzate, cu scopul de a le menține caracteristicile tehnice-economice și pentru a preîntîmpina ieșirea acestora din funcțiune înainte de termen. Cînd sînt însoțite de unele modernizări și perfecționări, *r.c.* contribuie la prelungirea duratei de funcționare, la creșterea randamentului și a eficacității utilajelor respective. În țara noastră s-a trecut la organizarea pe scară industrială a *r.c.*, la concentrarea acestor lucrări în unități specializate care să folosească metode moderne (ex. organizarea reparațiilor în flux), la repartizarea teritorială rațională a unităților de reparații. Toate acestea permit realizarea unor *r.c.* de calitate superioară și deci o mărire a perioadei de funcționare a fondurilor fixe, între două reparații.

repartitór (TELEC.), instalație care servește la legarea liniilor telefonice din rețeaua exterioară cu circuitele din interiorul unei centrale telefonice. **R.** este prevăzut și cu dispozitive de protecție contra supratensiunilor, mai cu seamă în cazul acelora conectate la liniile aeriene. **R.** permite modificarea numerelor de telefon prin schimbarea corespunzătoare a legăturilor dintre rețea și circuitele din centrală.

repartiția primară a venitului național v. **distribuirea primară a venitului național.**

repartiție, moment al procesului reproducției produsului social total, care, alături de schimb, face legătura între producție și consumație. Într-un sens mai larg, **r.** cuprinde repartizarea mijloacelor de producție în societate, pe baza și în funcție de care se face repartiția în societate a membrilor acesteia și repartizarea produselor muncii între ei. Repartiția are întotdeauna o formă istorică concretă. Caracterul, structura și conținutul ei sînt determinate de însuși caracterul și structura producției, deci de forma de proprietate asupra mijloacelor de producție. Totodată **r.** are un rol activ asupra producției, putînd s-o stimuleze sau s-o frîneze. Dominația proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție face ca **r.** în capitalism să aibă un caracter de clasă, antagonist, lovind în interesele oamenilor muncii. Înlăturarea acestui caracter al **r.** capitaliste devine posibilă o dată cu trecerea la socialism, cînd mijloacele de producție și produsele muncii devin proprietate socialistă. **R.** socialistă, înfăptuită în mod planificat în interesul dezvoltării economiei naționale și al ridicării nivelului de trai al poporului, exercită un puternic rol stimulator asupra producției. — *R. după muncă*, formă de repartizare a bunurilor destinate consumului individual, specifică primei faze a societății comuniste, socialismul. Necesitatea obiectivă a *r. după m.* este determinată de o serie de condiții, printre care: nivelul de dezvoltare al forțelor de producție care nu asigură încă belșugul de bunuri materiale necesar repartiției după nevoi; munca nu a devenit încă prima necesitate vitală pentru toți membrii societății; se mențin unele deosebiri esențiale între munca fizică și intelectuală, grea și ușoară, calificată și necalificată, între munca din industrie și cea din agricultură. Toate acestea fac necesară în mod obiectiv o legătură directă între ceea ce revine prin **r.** fiecărui membru al societății și cantitatea și calitatea muncii prestate de el și, prin urmare, controlul riguros al statului asupra cuantumului muncii și al consumului. Această necesitate obiectivă este exprimată de *legea repartiției după muncă*, lege economică specifică socialismului. În socialism, **r.** are la bază principiul „de la fiecare după capacități fiecăruia după muncă", care se înfăptuiește prin plată egală la muncă egală, prin diferențierile în repartiție în funcție de gradul de calificare, de importanța socială a muncii, de condițiile de lucru etc. În țara noastră, *r. după m.* se înfăptuiește, în sectorul de stat și al cooperației meșteșugărești, prin s a l a r i u, iar în sectorul cooperatist din agricultură prin plata în natură și bani după z i u a - m u n c ă, completată cu plata suplimentară în funcție de producția obținută. *R. după m.* are un puternic rol stimulator, realizînd cointeresarea materială a membrilor societății la creșterea și perfecționarea producției, la sporirea productivității muncii, la ridicarea calificării lor, îmbinînd în mod armonios interesele personale cu cele ale întregii societăți. Partidul și guvernul țării noastre se preocupă în permanență de îmbunătățirea formelor de *r. după m.*, prin perfecționarea sistemului de salarizare, al celui de repartiție în cooperativele agricole, a sistemului de normare a muncii etc. V. și s o c i a l i s m. — *R. după nevoi*, formă de repartizare a bunurilor destinate consumului individual,

corespunzătoare comunismului deplin construit. Trecerea la *r. după n.* presupune crearea unui belșug de bunuri materiale și transformarea muncii în prima necesitate vitală a oamenilor. Principiul corespunzător realizării ei este „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi". V. și comunism. — *Repartiția forțelor de producție*, partea procesului de repartiție care realizează distribuirea mijloacelor de producție și a forței de muncă între diferite ramuri și sfere de activitate, precum și pe teritoriul țării. Caracterul și modul de realizare a *r.f. de p.* sînt determinate de esența modului de producție respectiv, de legile economice proprii lui, iar în cazul **r.** teritoriale și de factori naturali (resurse și condiții naturale favorabile). În capitalism, *r.f. de p.* se face, în general, în mod spontan, anarhic, sub influența concurenței și a luptei pentru un profit cît mai mare, fiind reglementată de legea valorii. În aceste condiții, este favorizată dezvoltarea anumitor ramuri, industria este concentrată în anumite centre, regiuni întregi rămînînd slab dezvoltate din punct de vedere economic. În socialism, *r.f. de p.* se înfăptuiește conștient, planificat, în scopul asigurării unei dezvoltări armonioase, proporționale a economiei naționale. În România, pe baza procesului de industrializare socialistă, se realizează o **r.** a forțelor de producție rațională, care asigură dezvoltarea complexă, multilaterală a economiei naționale, imprimînd un ritm mai rapid ramurilor hotărîtoare pentru progresul tehnic, ridicarea regiunilor și raioanelor mai slab dezvoltate din punct de vedere economic și obținerea unei eficiențe ridicate a activității economice.

repartizór (DRUM.) v. **distribuitor.**

repáus 1. (FILOZ., FIZ.) Moment integrant al mișcării, care, în raport cu caracterul absolut al acesteia, apare ca fiind condiționat, temporar și relativ. În mecanică, prin **r.** se înțelege starea unui corp în timpul căreia nu se schimbă poziția lui relativă și distanța față de un alt corp sau față de un sistem de referință, considerate fixe. Deoarece în natură nu există corpuri sau sisteme de referință absolut imobile, **r.** oricărui corp se definește în raport cu un sistem de referință ales arbitrar. 2. (FIZIOL.) Suspendare temporară a unei activități, avînd rolul de a restabili capacitatea de muncă a unui organ sau a întregului organism (ex. **r.** fizic, intelectual, digestiv etc.). 3. (ZOOTEHN.) *Repaus mamar*, intervalul de timp de la încheierea unei lactații (încetarea mulsului) pînă la următoarea fătare a vacilor și a oilor. Durata *r.m.* la vaci este în medie de 50—60 de zile, putînd varia în funcție de tipul de producție (lapte sau carne), vîrstă, starea de întreținere etc. Respectarea *r.m.* condiționează într-o măsură importantă capacitatea productivă a femelei la viitoarea lactație, precum și dezvoltarea viitorului făt.

repér (din lat. *reperire* „a regăsi") 1. (MAT.) Figură cu ajutorul căreia se poate introduce un sistem de coordonate într-un spațiu prin metode invariante. De exemplu, trei puncte necoliniare într-un plan

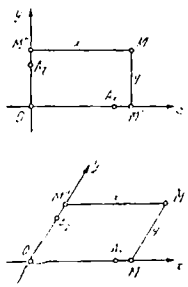

Repere în plan

sau patru puncte necoplanare în spațiu, date într-o anumită ordine (notate O, A_1, A_2 sau O, A_1, A_2, A_3), formează un **r.** cartezian în plan, respectiv în spațiu. Se numește și *sistem de referință*. În geometria diferențială se consideră *repere mobile* **r.** care se asociază punctelor unei curbe, unei suprafețe sau unei varie-

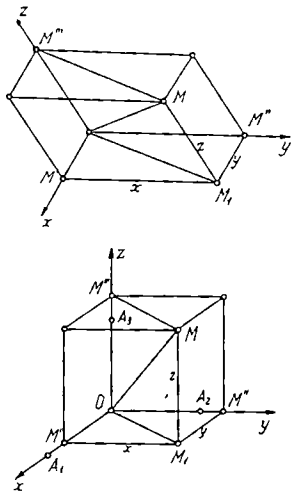

Repere în spațiu

tăți cu mai multe dimensiuni. 2. (TOPOGR.) *Reper fotogrammetric*, detaliu topografic punctiform, natural sau artificial, identificat pe fotogramă și pe teren și utilizat în lucrările de restituție sau de redresare pentru legarea precisă a hărților de rețeaua geodezică și de nivelment a unei țări.

reperaj fotogrammetric, complex de lucrări prin care se stabilesc pe fotograme și se determină pe teren, prin metode topografice, punctele de reper necesare lucrărilor de întocmire a hărților. Se mai numește *reperaj terestru*.

repetitór, pianist acompaniator al unui cîntăreț sau al unui instrumentist în repetiții și în recitaluri. Se mai numește și *corepetitor*.

repetiție 1. (LINGV.) Procedeu sintactic-stilistic care constă în întrebuințarea de două sau de mai multe ori a aceluiași cuvînt sau grup de cuvinte. Ca procedeu gramatical, **r.** exprimă durata unei acțiuni, intensitatea unei acțiuni sau a unei calități, precum și numeroase sensuri, legate de obicei de circumstanțe ca: distribuția, progresia, succesiunea, periodicitatea etc. (ex. **r.** verbului *vine* în versurile: *Mircea însuși mină-n luptă vijelia-ngrozitoare,/ Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare*. M. Eminescu). Unele **r.** se folosesc exclusiv cu valoare afectivă, exprimînd

anumite stări psihice, sau cu scopul de a atrage atenţia cuiva, de a sublinia o idee. **2.** (TOPOGR.) Metodă de determinare a unghiurilor în triangulaţiile locale cu ajutorul tahimetrului prin repetare, luîndu-se ca origine a măsurătorii valoarea finală a măsurătorii anterioare. Permite reducerea erorilor de divizare a cercului orizontal şi măreşte precizia determinării finale (peste precizia de lectură din microscopul tahimetrului).

repetór (TELEC.), aparat electronic folosit pentru amplificarea semnalelor telefonice în ambele sensuri de comunicaţie. **R.** este compus, în general, din două amplificatoare (cîte unul pentru fiecare sens de comunicaţie) şi din dispozitive de separare a sensurilor şi de transmitere a apelului. Este utilizat în telefonia la mare distanţă.

repicáre (fr. *répiquer* „a transplanta"; HORT.), lucrare, executată în răsadniţe şi în sere, care constă în răsădirea la distanţe mai mari a plantelor tinere cînd au 2—3 frunze. Prin **r.**, răsadurilor li se asigură o suprafaţă de nutriţie mai mare şi condiţii mai favorabile de creştere. La flori şi la unele legume, **r.** se face de mai multe ori înainte de plantarea la locul definitiv.

Repin, Ilia Efimovici (1844—1930), pictor rus, reprezentant de seamă al p e r e d v i j n i c i l o r. A fost membru al Academiei de artă. A studiat la Academia de artă din Petersburg, unde apoi a fost profesor (1893—1907). A cunoscut de timpuriu concepţiile estetice ale democraţilor revoluţionari ruşi. Între 1873 şi 1876, **R.** a studiat în Italia şi în Franţa („Cafenea pariziană", 1875). El a înfăţişat sub cele mai variate aspecte viaţa poporului rus. Inspirat din trecutul Rusiei, a realizat compoziţia „Zaporojenii scriind o scrisoare sultanului Mahomed al IV-lea" (1878—1891), galerie de portrete, remarcabilă prin robusteţea şi optimismul tipului popular, a înfăţişat momente dramatice din istoria Rusiei („Ivan cel Groaznic şi fiul său Ivan", 1885; „Ţarevna Sofia la mănăstirea Novodevici", 1879), aspecte ale frămîntărilor ideologice şi politice contemporane („Refuz de spovedanie", 1885; „Arestarea propagandistului", 1878; „Neaşteptatul", 1883—1888). Contradicţiile sociale ale epocii şi-au găsit expresia în

I. E. Repin (autoportret)

lucrările sale „Edecarii de pe Volga" (1871—1873), „Procesiune religioasă în gubernia Kursk" (1880—1883), în care se întrezăreşte forţa spirituală latentă a poporului. A lăsat un mare număr de portrete valoroase ale reprezentanţilor culturii ruse. Creaţia lui **R.** se distinge prin viziunea monumentală, dinamism, expresivitatea atitudinilor şi pătrunderea psihologică a modelelor. Cromatica operei sale este caldă şi strălucitoare, iar tuşa largă, generoasă. Concepţiile sale teoretice sînt expuse în lucrarea „Apropiere depărtată".

réplică (lat. *replicare* „a îndoi, a întoarce, a replica") **1.** (TEATRU) Element component al dialogului, destinat să determine şi să anime o acţiune dramatică; partea finală a unui fragment de dialog, care solicită intervenţia interlocutorului. **2.** (ARTE PLAST.) Repetare a unei opere de artă, executată de autor sau sub supravegherea lui. **R.** poate fi de dimensiuni sau din materiale diferite de cele ale originalului şi poate prezenta şi unele mici modificări de formă. **3.** (FIZ.) Mulaj al unui corp obţinut prin depunerea pe suprafaţa acestuia a unei pelicule maleabile, care ulterior este desprinsă de pe corp. **R.** se utilizează în microscopia electronică, pentru studierea structurii suprafeţelor corpurilor care sînt opace pentru electroni; ele se fac de obicei din colodiu şi au grosimea de 50—200 Å. În spectroscopie se folosesc **r.** ale reţelelor de difracţie, deoarece sînt mult mai ieftine decît originalele.

repliére (MILIT.), mutare a apărării de pe un aliniament pe altul situat mai înapoi, de regulă sub presiunea inamicului atacator. Se execută în scopul sustragerii forţelor proprii de sub loviturile inamicului şi al refacerii apărării pe un aliniament mai favorabil ducerii acţiunilor de luptă ulterioare.

repórt (CONT.), trecere a unei sume (reprezentînd un total parţial) din josul unei coloane în fruntea coloanei următoare pentru a fi adunată la aceasta.

reportáj, material publicistic redactat cu scopul informării operative asupra unor evenimente, fapte diverse, de obicei ieşite din comun, regiuni mai puţin cunoscute sau care prezintă un anumit interes ocazional. După modalităţile literare şi gazetăreşti întrebuinţate, se disting: **r.** monografic, **r.** eseu, **r.** portret etc. Printre cei care l-au impus ca gen publicistic de valoare, învestindu-l cu calităţi literare, se numără: Egon Erwin Kisch, J. Fučík ş.a. În România, genul a fost inaugurat de întemeietorii primelor publicaţii periodice: Heliade, Asachi, Bolliac ş.a. N. Filimon l-a ridicat pe o treaptă superioară. **R.** literar românesc, prin Geo Bogza, Zaharia Stancu, G. Călinescu ş.a., a cunoscut o mare înflorire în anii de după eliberarea ţării de sub jugul fascist.

„Reporter", revistă democratică, antifascistă românească, apărută săptămînal la Bucureşti în perioada decembrie 1933 — februarie 1938. La începutul existenţei sale a fost doar parţial influenţată de P.C.R., dar în 1937 a devenit o publicaţie a partidului, avîndu-l ca redactor-şef pe N.D. Cocea. A avut o problematică variată, publicînd articole pe teme de politică internă şi internaţională, economice, culturale, ştiinţifice etc.

represálii (ital. *ripresaglia*, din *ripreso* „reluat"; DR.), măsuri de constrîngere luate de un stat ca urmare a actelor ilicite săvîrşite faţă de el sau faţă de cetăţenii săi de către un alt stat. Scopul **r.** este de a sili statul împotriva căruia ele sînt folosite să înceteze asemenea acte. Dreptul internaţional contemporan admite numai **r.** fără folosirea forţei armate.

represiúne (DR.), formă de constrîngere juridică, cu caracter penal, care constă în sancţionarea infractorilor prin aplicarea şi executarea pedepselor prevăzute de legea penală. V. şi pedeapsă.

reprezentánţă (DR.) **1.** (În unele state socialiste) *Reprezentanţă comercială*, organ al statului care reprezintă în alte state interesele sale în domeniul comerţului exterior. *R.c.* au fost create ca urmare a instituirii monopolului comerţului exterior, pentru a contribui la realizarea şi la dezvoltarea relaţiilor comerciale ale acestor state. Ele au acelaşi statut juridic ca şi misiunile diplomatice. **2.** *Reprezentanţă diplomatică* v. *misiune diplomatică*.

reprezentáre 1. (PSIH.) Imagine senzorială a obiectelor şi fenomenelor realităţii, evocată mintal în absenţa acestora; proces psihic care realizează această evocare. **R.** intervine în procesul *memoriei*, cînd reproducem imaginea unor obiecte percepute anterior, sau în procesul *imaginaţiei*, cînd se creează, pe baza elementelor date de experienţa anterioară, imaginea unor obiecte necunoscute sau inexistente. **R.** constituie o formă de reflectare senzorială, aparţinînd primei trepte a cunoaşterii, dar are un rol important în realizarea trecerii la cea de-a doua treaptă a cunoaşterii, la gîndirea abstractă. **R.** pot fi vizuale, auditive, chinestezice etc. **2.** (MAT.) *Reprezentare conformă* v. *transformare conformă*. **3.** (STATIST.) *Reprezentare grafică*, reprezentare a datelor prin linii, puncte, figuri geometrice, figuri naturale şi simbolice sau prin hărţi. *R.g.* este sugestivă şi uşor de reţinut, arătînd în mod intuitiv structura fenomenelor, legăturile reciproce dintre fenomene şi legităţile în dezvoltarea fenomenelor. Ca mijloc de analiză sînt folosite *r.g.* ca: histograma, histiograma, corelograma, curbele de diferite feluri. V. şi grafic. **4.** (TOPOGR.) *Reprezentare topografică*, figurare pe hartă a detaliilor de pe teren prin semne convenţionale (topografice), care reproduc în mod schematic şi pe cît posibil la scară forma naturală a acestora. **5.** (DR.) Îndeplinire de către o persoană a unui act juridic în numele şi pe seama altei persoane, în temeiul unei împuterniciri fie date de către această din urmă persoană (în cazul mandatului), fie prevăzute de lege (în cazul reprezentării legale).

reprivatizáre (EC. POL.), trecere a unei întreprinderi sau a unei ramuri naţionalizate de către statul burghez din nou în proprietate privată capitalistă. V. şi naţionalizare.

repríză[1] **1.** (TEHN.) Repetare sau reluare, în aceleaşi condiţii, a unei operaţii întrerupte sau a unei faze dintr-o operaţie (ex. reluarea turnării betonului la o construcţie, aplicarea vopselei în mai multe straturi etc.). **2.** (MAŞ.) Mărire a turaţiei unui motor pînă la o anumită turaţie de regim atunci cînd aceasta s-a micşorat incidental. **3.** (METAL.) Defect de turnare care se prezintă sub formă de canale cu adîncimi diferite, cu margini rotunjite şi oxidate, pe suprafeţele pieselor metalice.

repríză[2] (SPORT), fiecare dintre părţile egale în care se împarte desfăşurarea unor jocuri sportive. Numărul şi durata **r.** variază de la un joc sportiv la altul (ex., la fotbal, 2 **r.** a 45 de minute; la rugbi, 2 **r.** a 40 de minute; la hochei, 3 **r.** a 20 de minute; la polo, 4 **r.** a 5 minute). **R.** sînt despărţite între ele prin pauze, a căror durată diferă şi ea de la un joc la altul.

reproducătór (ZOOTEHN.), animal folosit la împerechere, în scopul asigurării înmulţirii efectivelor; în terminologia curentă, denumirea se referă în special la masculi. Selecţionarea **r.** se face în funcţie de valoarea sa ereditară, puterea de transmitere a caracterelor valoroase, precum şi de conformaţia exterioară. Vîrsta optimă de folosire la reproducţie în cazul raselor precoce este de 16—18 luni la taurine, 24—36 de luni la cabaline, 12—18 luni la ovine şi 8—11 luni la porcine.

reprodúcere 1. (PSIH.) Proces al memoriei prin care se evocă, se reactualizează mintal imagini, idei, cunoştinţe însuşite în cursul experienţei anterioare. Spre deosebire de recunoaştere, **r.** se realizează în lipsa obiectelor percepute sau textelor memorate anterior. De aceea **r.** este în general mai dificilă decît recunoaşterea. **R.**, fiind rezultatul final al memorării, reprezintă criteriul verificării practice a eficienţei memoriei. **2.** (BIOL.) Proces de înmulţire a organismelor vii. **3.** (TEHN.) Executare, prin diferite procedee, a uneia sau a mai multor piese după o piesă-etalon, după o piesă-model sau după şablon.

reprodúcţie (EC. POL.), reluare, reînnoire continuă a procesului de producţie, reprezentînd unitatea organică a legăturilor complexe şi a momentelor sale (*producţie*, *repartiţie*, *circulaţie* şi *consum*). Procesul **r.** cuprinde reproducerea produsului social total, a forţei de muncă şi a relaţiilor de producţie. **R.** poate fi: *simplă*, cînd procesul de producţie se reia pe aceeaşi scară, şi *lărgită*, cînd se măresc proporţiile producţiei. **R.** este o necesitate obiectivă pentru existenţa şi dezvoltarea societăţii omeneşti, deci un proces valabil pentru toate orînduirile sociale. Ea se desfăşoară în cadrul unor relaţii de producţie şi al unor legi economice proprii fiecărei orînduiri sociale, esenţa şi trăsăturile ei fiind determinate de caracterul modului de producţie respectiv. Pentru orînduirile precapitaliste, ca urmare a dezvoltării lente a forţelor de producţie, a fost caracteristică, în general, **r.** simplă. Începînd cu capitalismul, devine caracteristică **r.** lărgită. *R. capitalistă* are caracter antagonist, perpetuează forma de capital a mijloacelor de producţie şi

caracterul de marfă al forței de muncă, reproducînd relațiile de exploatare. Reproducția capitalistă se desfășoară în mod anarhic, spontan, în scopul obținerii unui profit cît mai mare; ea este însoțită de nefolosirea unor capacități de producție, de șomaj, de irosirea unei părți din munca socială și întreruptă periodic de crize economice. K. Marx, analizînd mecanismul **r.** în capitalism, a dezvăluit corelațiile necesare și legitățile realizării **r.** simple și lărgite (valabile și pentru socialism), a elaborat schemele **r.**, care ilustrează legăturile reciproce și proporțiile materiale și valorice necesare, a arătat necesitatea legică a *creșterii cu precădere a producției mijloacelor de producție față de producția obiectelor de consum* și a demonstrat că esența procesului **r.** capitaliste este reflectată de l e g e a g e n e r a l ă a a c u m u l ă r i i c a p i t a l i s t e. Marx a precizat însă că aceste proporții și corelații sînt încălcate, echilibrul realizîndu-se întîmplător și temporar. V.I. Lenin a dezvoltat teoria marxistă a **r.**, a dezvăluit împletirea tendințelor spre progres tehnic cu tendințele spre stagnare, a analizat trăsăturile crizelor de supraproducție și a contradicțiilor **r.** capitaliste în imperialism. **R.** capitalistă perpetuează și amplifică toate contradicțiile capitalismului, pregătind condițiile pentru revoluția socialistă. *R. socialistă* se deosebește radical de cea capitalistă, esența ei nouă fiind exprimată de legile economice specifice socialismului. **R.** socialistă reprezintă reproducerea produsului social total, a forței de muncă și a relațiilor de producție pe baza proprietății socialiste. În procesul **r.** socialiste au loc creșterea și perfecționarea necontenită a producției pe baza tehnicii avansate, în strînsă legătură cu satisfacerea tot mai deplină a nevoilor mereu crescînde ale populației, aceasta constituind însuși scopul producției și al reproducției. **R.** socialistă se desfășoară planificat, neîntrerupt, fără crize, reluîndu-se sistematic pe scară lărgită. Ea se întemeiază pe creșterea cu precădere, în mod permanent, a producției mijloacelor de producție, pe sporirea continuă a *acumulărilor socialiste* și a consumului maselor populare. Corelațiile și proporțiile necesare înfăptuirii neîntrerupte a **r.** socialiste lărgite și realizării integrale a produsului social total, stabilite pe baza schemelor elaborate de Marx, sînt următoarele:

$$I(s+v) > II f$$
$$I(f+s+v) > If + II f$$
$$I(s+v) + II(s+v) > II (f+s+v)$$

unde: f = fondul de înlocuire; s = produsul necesar; v = plusprodusul.

1) valoarea produsului necesar și a plusprodusului din sectorul I trebuie să fie mai mare decît fondul de înlocuire din sectorul II, deoarece o parte din plusprodus se utilizează pentru lărgirea producției în ambele sectoare; 2) valoarea produsului social creat în sectorul I trebuie să fie mai mare decît fondul de înlocuire din sectoarele I și II, în așa fel încît producția de mijloace de producție din sectorul I să asigure cantitatea și structura necesară atît pentru înlocuirea mijloacelor de producție uzate în ambele sectoare, cît și pentru lărgirea producției în proporțiile planificate; 3) valoarea nou creată în ambele sectoare (respectiv venitul național) trebuie să fie mai mare decît valoarea produsului social creat în sectorul II, în așa fel încît producția bunurilor de consum să asigure cantitatea și structura necesară pentru satisfacerea cerințelor atît ale muncitorilor ocupați în ambele sectoare și ale celor suplimentari, ceruți de lărgirea producției în cele două sectoare ale producției sociale, cît și a lucrătorilor ocupați în sfera neproductivă. Aceste corelații, cît și nivelul lor, al devansărilor obiectiv necesare în fiecare etapă sînt asigurate în socialism, prin activitatea de planificare a economiei naționale. Procesul **r.** socialiste este organizat de stat, care determină în mod planificat, pe baza posibilităților și a necesităților obiective, volumul producției, ritmul de dezvoltare al economiei naționale, proporțiile și corelațiile între ramurile ei, volumul acumulărilor și al consumului. Reproducția lărgită a fondurilor de producție se îmbină în socialism cu procesul de reproducere sistematică a forței de muncă, cu creșterea nivelului de calificare al lucrătorilor, excluzînd astfel șomajul și asigurînd ocuparea întregii populații apte de muncă în activități utile societății. Paralel cu **r.** produsului social total se reproduc și se perfecționează necontenit *relațiile de producție socialiste*, pregătind astfel condițiile trecerii la comunism. În România, procesul **r.** socialiste s-a desfășurat în ritmuri înalte, fiind condiționat și influențat de industrializarea socialistă susținută a țării, care a favorizat creșterea acumulărilor socialiste. În perioada 1950—1965, din venitul național a fost repartizat circa 25 % pentru acumulare. Aceasta a permis efectuarea unui volum sporit de investiții de la an la an, din care cea mai mare parte au fost destinate lărgirii și perfecționării producției pe baza tehnicii moderne. Lărgirea proporțiilor producției a fost însoțită de creșterea numărului salariaților, de pregătirea unor cadre specializate în raport cu cerințele economiei naționale, procesul reproducerii forței de muncă fiind însoțit de schimbări în structura ei, caracteristice transformării în perspectivă a României într-o țară industrială dezvoltată. V. și R o m â n i a *(Dezvoltarea economică)*.

reptile (lat. *reptilis*, din *repere* „a se tîrî"), clasă de vertebrate amniote, ovipare, cu temperatura corpului variabilă, cu pielea acoperită de solzi cornoși și lipsită, cu puține excepții, de glande; craniul are un singur condil occipital, iar inima este formată din două auricule și un ventricul, împărțit de obicei incomplet în două camere. **R.** au membre scurte, uneori rudimentare, iar alteori (ex. la șerpi) acestea lipsesc. În era mezozoică au trăit forme gigantice de **r.** (ex. d i n o z a u r i e n i i), unele

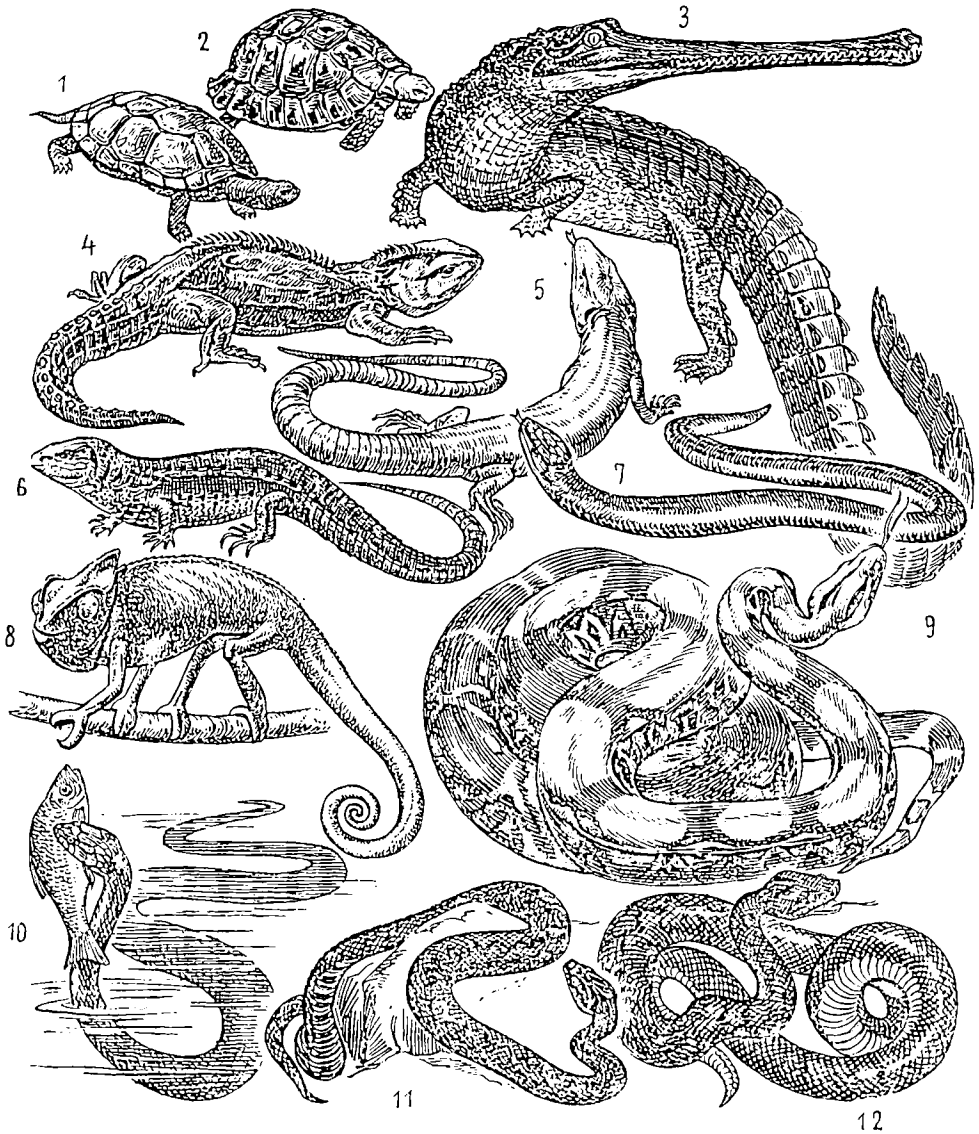

Reptile: *1* — broasca țestoasă de lac *(Emys orbicularis)*; *2* — broasca testoasă de uscat *(Testudo graeca)*; *3* — gavialul *(Gavialis gangeticus)*; *4* — hatteria *(Sphaenodon punctatum)*; *5-6* — șopîrle *(Lacerta viridis* și *Lacerta vivipara)*; *7* — năpîrca *(Anguis fragilis)*; *8* — cameleon *(Chamaeleon vulgaris)*; *9* — șarpele boa *(Boa constrictor)*; *10* — șarpe de casă *(Natrix natrix)*; *11* — vipera *(Vipera berus)*; *12* — șarpe cu clopotei *(Crotalus horridus)*.

dintre ele cu membre bine dezvoltate, adaptate la toate mediile și la multiple moduri de viață; în această eră, **r.** au fost stăpînii uscatului, aerului și mărilor. Trăiesc în toate continentele. Majoritatea reptilelor ſsînt terestre și carnivore (ex. șopîrlele, șerpii, crocodilii, broaștele țestoase).

Republica Arabă Unită, stat în nord-estul Africii, ocupînd și peninsula Sinai din Asia, situat între Libia, Sudan, Marea Roșie, golful Akaba, Israel și Marea Mediterană. Suprafața: circa 1 000 000 km². Populația: 28 900 000 loc. (1964), formată în special din egipteni (de limbă arabă). Capitala: *Cairo*. Limba de stat: araba. Cea mai mare parte a teritoriului **R.A.U.** este un deșert; valea Nilului, care străbate țara de la sud la nord, formînd o deltă întinsă la vărsarea în Marea Mediterană, reprezintă o imensă oază în care se concentrează circa 97% din populație. În partea vestică a țării se întinde

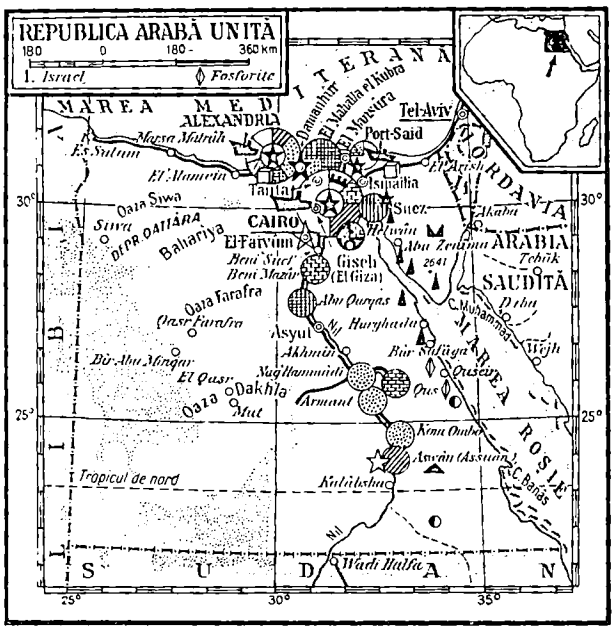

o porțiune din Deșertul Libiei, cu relief de podiș. În cadrul lui apar depresiuni care ating pînza de apă freatică, constituind oaze. La est de valea Nilului se află Deșertul Arabiei, un podiș fragmentat de ueduri, cu înălțimi de 300—700 m, mărginit spre țărmul Mării Roșii de munții Etbai, care pe alocuri depășesc 2 000 m altitudine. Peninsula Sinai are relief de podiș în partea nordică și relief muntos (cu altitudinea maximă de 2 641 m) în sud. Climă tropicală continentală, foarte aridă, cu amplitudini termice diurne mari. Pe țărmul Mării Mediterane clima este subtropicală mediteraneană. Singurul rîu Nilul, nu primește afluenți pe teritoriul **R.A.U.** Zăcăminte de petrol, fosforite, minereuri de mangan, de fier, de zinc, aurifere, săruri (din lacurile sărate). Republica Arabă Unită este o țară agrară cu o industrie în curs de dezvoltare. În industrie, sectorul capitalist de stat deține rolul principal. În agricultură reforma agrară a subminat poziția economică a marilor proprietari feudali; predomină mica proprietate țărănească. Agricultura se practică pe terenurile irigate din valea și din delta Nilului, obținîndu-se două-trei recolte pe an. Principala cultură este bumbacul, care ocupă circa 1/3 din suprafața cultivată (concentrat în special în sudul țării). **R.A.U.** dă circa 60% din producția mondială de bumbac, de calitate superioară, cu firul lung. Pentru consumul local se cultivă în special cereale (porumb, grîu, orez, orz), apoi trestie de zahăr, legume, plante citrice. Este dezvoltată industria extractivă (mai ales a petrolului), energetică, textilă, alimentară (zahăr, ulei din semințe de bumbac), siderurgică, constructoare de mașini (vagoane, biciclete, frigidere, construcții navale), chimică și de prelucrare a petrolului. Majoritatea întreprinderilor sînt concentrate în Cairo, Alexandria, în orașele din delta Nilului și din zona Canalului Suez. Construirea, prin colaborarea cu U.R.S.S., a barajului de la Assuan, care va alimenta o puternică hidrocentrală și va da posibilitatea irigării unor întinse suprafețe deșertice, va contribui la ridicarea economică a **R.A.U.** Se exportă produse agricole (70% din valoarea exportului), în special bumbac, și se importă mașini, utilaje, produse alimentare. Comerțul este orientat spre țările Europei vestice, S.U.A., U.R.S.S. și celelalte țări socialiste, precum și spre țările arabe. — *Istoric.* Ca urmare a revoluției antifeudale și antiimperialiste din 1952—1953, *Egiptul* s-a proclamat republică independentă. Sub conducerea lui G.A. Nasser, guvernul a inițiat o serie de reforme economice, sociale și politice (printre care naționalizarea, în 1956, a Canalului Suez, reforma agrară, care se realizează treptat începînd din 1952, naționalizarea băncilor, a marilor întreprinderi industriale, a companiilor comerciale etc.), care au întărit independența națională a țării. În 1956 a avut loc agresiunea anglo-franco-israeliană asupra țării, care s-a terminat printr-un eșec. În 1958 s-a constituit, prin unirea Egiptului cu Siria, Republica Arabă Unită, din care Siria s-a retras în 1961, Egiptul păstrîndu-și însă titulatura. **R.A.U.** promovează o politică de neaderare la blocurile militare agresive, se pronunță pentru coexistența pașnică între țări cu orînduiri sociale diferite, împotriva colonialismului. **R.A.U.** este membră a Ligii Țărilor Arabe. Constituția provizorie din 1964 declară că în **R.A.U.** puterea politică este bazată pe „alianța forțelor muncitoare ale poporului", cuprinzînd pe „țărani, muncitori, soldați, intelectuali și reprezentanți ai burgheziei naționale". Totodată, Islamul a fost declarat religie de stat. Șeful statului este președintele, ales pe termen de șase ani, printr-un referendum pe întreaga țară, pe baza candidaturii propuse de Adunarea Națională, care este organul legislativ suprem (din 1958 președinte al **R.A.U.** este G.A. Nasser). Guvernul este numit de către președinte. **R.A.U.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România. Organizația politică: Uniunea socialistă arabă, înființată în 1963; conform statutului, ea „trebuie să constituie cadrul politic al acțiunii forțelor populare coalizate". V. și Egipt.

Republica Central-Africană v. **Africa Centrală.**

Republica Dominicană, stat în America Centrală insulară, situat în partea estică a insulei H a i t i. Suprafaţa: 48 734 km². Populaţia: 3 452 000 loc. (1964), formată din mulatri (68%), creoli şi negri. Capitala: *Santo Domingo.* Limba de stat: spaniola. Relieful este format dintr-o succesiune de culmi muntoase (altitudinea maximă 3 175 m) şi cîmpii fertile. Climă tropicală umedă, mai ales pe pantele nord-estice, care se află în calea alizeelor. Munţii sînt acoperiţi de păduri tropicale; în cîmpia interioară predomină vegetaţia de savană. Zăcăminte de bauxită şi minereu de fier. Este o ţară agrară slab dezvoltată, dependentă de monopolurile din S.U.A. Principala plantă de cultură este trestia de zahăr, cultivată în special în regiunile de litoral. Se mai cultivă cacao, cafea, tutun, bananieri, orez, porumb, batate, arahide. Se cresc vite cornute mari, porcine, capre. Industria este reprezentată prin fabrici de zahăr, mici întreprinderi producătoare de ciment, de prelucrare a lemnului şi textile (concentrate în Santo Domingo, San Cristóbal, Barahona şi La Romana). Bauxita şi minereul de fier sînt exploatate de societăţile miniere străine. Se exportă zahăr (peste jumătate din volumul exportului), cafea, cacao, tutun, se importă produse industriale. Principalul partener comercial este S.U.A. — *Istoric.* Republica Dominicană s-a constituit ca stat de sine stătător în 1844. De la mijlocul sec. al XIX-lea, în **R.D.** a început să pătrundă intens capitalul nord-american, iar la începutul sec. al XX-lea monopolurile nord-americane (United Fruit Company, Aluminium Company of America ş.a.) şi-au consolidat poziţiile. Între 1916 şi 1924, teritoriul **R.D.** a fost ocupat de forţele armate ale S.U.A. În 1930, susţinut de monopolurile străine, a venit la putere Rafael Trujillo, care a instaurat în ţară un regim dictatorial, terorist. Repetatele răscoale ale poporului dominican împotriva regimului lui Trujillo au fost înăbuşite în sînge.

În 1942 a fost creat, pe baza partidului comunist, Partidul Socialist Popular Dominican, care activează din 1947 în ilegalitate. După asasinarea lui R. Trujillo (1961), ca urmare a luptelor din sînul forţelor guvernante şi a nemulţumirii generale, cercurile de dreapta au fost nevoite, în 1962, să accepte ţinerea unor alegeri generale. A venit la putere Partidul revoluţionar dominican (partid al burgheziei naţionale), condus de Juan Bosch. Acesta a intenţionat să înfăptuiască unele reforme, dar a fost răsturnat, în 1963, de o juntă militară, care a reintrodus teroarea. Lupta maselor împotriva juntei a dus la înlăturarea acesteia, în aprilie 1965, de către forţele insurgente, militare şi civile. Urmărind împiedicarea reinstaurării regimului constituţional de către aceste forţe, S.U.A. au organizat o intervenţie armată directă în **R.D.**, transformată ulterior în intervenţia aşa-ziselor „forţe interamericane" (alcătuite în cea mai mare parte din militari nord-americani). În alegerile care au avut loc, în iunie 1966, în prezenţa acestor forţe, a fost ales preşedinte J. Balaguer.

Republica Malgaşă, stat în Africa, situat pe insula M a d a g a s c a r. Suprafaţa: 595 790 km². Populaţia: 5 940 000 loc. (1963), dintre care peste 98% malgaşi. Capitala: *Tananarive.* Limbi oficiale: malgaşa şi franceza. Are în mare parte relief înalt, format prin ridicarea pe compartimente, de-a lungul liniilor de falie, a unei vechi regiuni cristaline, în prezent puternic fragmentată de riuri şi depresiuni. Înălţimile maxime se întîlnesc în masivele de origine vulcanică (Tsaratanana, în nord, 2 886 m; Andringitra, 2 666 m ş.a.). Partea estică a zonei înalte coboară în trepte foarte abrupte spre o îngustă cîmpie litorală. Spre vest înălţimile scad treptat; spre ţărm se întinde o regiune de podiş şi de dealuri joase. Clima este tropicală, umedă în partea estică (care se află în calea alizeelor), mai uscată în vest (unde se distinge un anotimp ploios şi unul secetos) şi în special în sud-vest, iar în zona centrală cu caracter montan tropical. Riuri dese, cu mari variaţii de nivel. Flora **R.M.** se caracterizează printr-un mare număr de endemisme. Vegetaţia originară de pădure a fost în mare parte distrusă; în prezent predomină savanele şi formaţiile de tufişuri. Zăcăminte de grafit (locul al patrulea în lume), minereuri de uraniu şi toriu, beriliu, columbit, monazit, mică, aur, cuarţ, cromite. Este o ţară agrară în curs de dezvoltare, în economia căreia monopolurile străine, în special cele franceze, ocupă poziţii importante. Circa 90% din populaţia activă este ocupată în agricultură. În micile gospodării africane se cultivă orez (peste jumătate din suprafaţa cultivată), manioc, porumb, fasole, batate, jams, cartofi etc. Pentru export se cultivă, pe plantaţii şi în unele gospodării africane, arbori de cafea (care furnizează circa 40% din volumul exportului), cuişoare (în producţia cărora **R.M.** ocupă locul al doilea în lume), vanilie, piper, trestie de zahăr, tutun, sisal etc. Se cresc cornute mari (zebu), în special în regiunile înalte şi pe litoralul vestic. Industria este reprezentată prin exploatări miniere, întreprinderi ale industriei alimentare (ulei, zahăr, conserve de carne, decorticá-

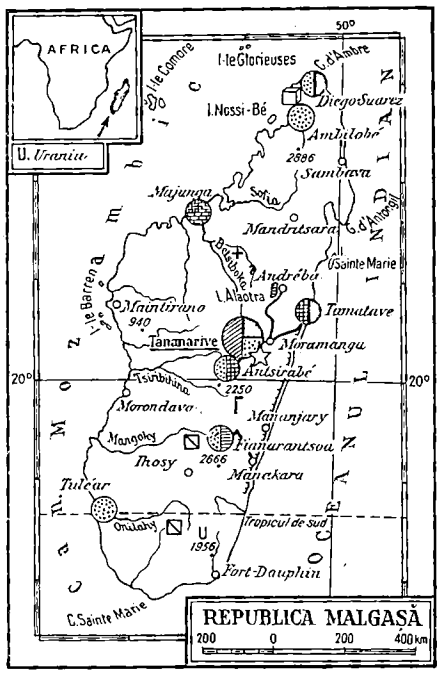

torii de orez) și ale industriei ușoare. Se exportă produse agricole, cromite, grafit, mică și alte minereuri, se importă produse industriale de larg consum, mașini, combustibil. Principalul partener comercial este Franța. — *Istoric.* Istoria veche a Madagascarului este puțin studiată. În sec. al XVI-lea, pe teritoriul Madagascarului s-a constituit statul Imerin, care la începutul sec. al XIX-lea s-a transformat într-o puternică monarhie feudală centralizată. În 1885 Franța a impus Madagascarului protectoratul său, iar în 1886 a declarat Madagascarul și insulele învecinate posesiune colonială. De la începutul sec. al XX-lea, în Madagascar s-a desfășurat o puternică mișcare de eliberare națională, care s-a intensificat mai ales după cel de-al doilea război mondial. În 1947 în Madagascar a izbucnit o puternică răscoală anticolonialistă, reprimată sîngeros de armatele franceze. În 1958 Madagascarul a fost declarat stat autonom, în cadrul Comunității Franceze, sub denumirea de Republica Malgașă, iar în 1960 și-a proclamat independența. Șeful statului este președintele, ales pe termen de șapte ani. Organul legislativ suprem este parlamentul bicameral. Partide politice: Partidul social-democrat (partid de guvernămînt); Uniunea social-democratică din Madagascar; Congresul independenței Madagascarului (partid de opoziție).

„Republica română", revistă a emigranților revoluționari români, apărută la Paris (1851) și Bruxelles (1853), sub îngrijirea liberalilor radicali. „Republica română" a militat pentru realizarea unui stat unitar român cu regim democratic burghez.

Republica Socialistă România v. **România.**

Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă, republică unională care cuprinde estul și nordul părții europene a U.R.S.S., Siberia și Extremul Orient sovietic. Suprafața: 17 075 400 km². Populația: 125 768 000 loc. (1965), formată din ruși (circa 4/5) și peste 60 de alte naționalități. Capitala: *Moscova.* Include și Republicile Sovietice Socialiste Autonome Karelă (172 400 km², 696 000 loc., capitala Petrozavodsk), Komi (415 900 km², 950 000 loc., capitala Siktivkar), Ciuvașă (18 300 km², 1 168 000 loc., capitala Ceboksari), Mordvină (26 200 km², 1 011 000 loc., capitala Saransk), Tătară (68 000 km², 3 065 000 loc., capitala Kazan), Mariikă (23 200 km², 656 000 loc., capitala Ioșkar-Ola), Udmurtă (42 100 km², 1 376 000 loc., capitala Ijevsk), Bașkiră (143 600 km², 3 693 000 loc., capitala Ufa), Kabardino-Balkară (12 500 km², 505 000 loc., capitala Nalcik), Nord-Osetină (8 000 km², 506 000 loc., capitala Ordjonikidze), Daghestan (50 300 km², 1 291 000 loc., capitala Mahacikala), Ceceno-Ingușă (19 300 km², 983 000 loc., capitala Groznii), Kalmukă (75 900 km², 238 000 loc., capitala Elista), Buriată (351 300 km², 761 000 loc., capitala Ulan-Ude), Iakută (3 103 200 km², 612 000 loc., capitala Iakutsk), Tuvină (170 500 km², 207 000 loc., capitala Kîzîl), regiunile autonome Karaceaevo-Cerkesă (14 100 km²), Adighei (7 600 km²), Hakasă (61 900 km²), Gorno-Altai (92 600 km²), Evreiască (36 000 km²) și districtele naționale Neneț, Komi-Permiaci, Hanti-Mansi, Iamalo-Neneț, Evenk, Taimîr, Ust-Ordîn, Aghin, Koreak, Ciuk. Partea europeană a **R.S.F.S.R.** și Siberia de vest (separate între ele de munții Urali) au relief de cîmpie, Siberia centrală relief de podiș, iar Siberia sudică și nord-estică și Extremul Orient relief muntos. În sud-est partea europeană este mărginită de Caucazul Mare. Riurile se varsă în Oceanul Înghețat (Dvina de nord, Peciora, Obi, Enisei, Lena ș.a.), Baltică (Neva), Marea Neagră (Don, Nipru, Kuban), Pacific (Amur ș.a.) și în Marea Caspică (Volga, Ural). Există numeroase lacuri naturale și de acumulare. Bogățiile de subsol sînt foarte variate; o deosebită importanță o prezintă zăcămintele de cărbune, petrol și gaze naturale, minereu de fier, metale neferoase și rare, săruri de potasiu, apatit etc. **R.S.F.S.R.** dă circa 3/4 din producția industrială a U.R.S.S. Sînt dezvoltate toate ramurile industriei, îndeosebi industria energetică, metalurgia feroasă și neferoasă, industria construcțiilor de mașini și chimică. Cele mai numeroase centre industriale sînt concentrate în regiunea Rusiei centrale (cu Moscova) și nord-vestice (Leningrad), pe valea Volgăi, în Urali, în bazinul Kuznețk, în regiunea Irkutsk și în regiunea Amur-Ussuri. În agricultură predomină culturile de cereale, sfeclă de zahăr, in, floarea-soarelui, cartofi, legume și creșterea bovinelor, porci-

nelor și ovinelor. În nord se practică creșterea renilor și vînătoarea animalelor cu blănuri scumpe.

Republica Sovietică Socialistă Armeană (Armenia), republică unională în U.R.S.S., situată în sudul Transcaucaziei, în cuprinsul Podișului Armeniei. Suprafața: 29 800 km². Populația: 2 134 000 loc. (1965), formată în special din armeni. Capitala: *Erevan*. Relief muntos, cu înălțimi între 1 000 și 4 000 m, puternic fragmentat. În est se află marele lac Sevan. Zăcăminte de minereuri de cupru și polimetalice, marmură, tufuri, bazalt. Principalele ramuri industriale sînt metalurgia neferoasă (cupru, molibden, aluminiu), industria constructoare de mașini (în special mașini electrice), chimică, a materialelor de construcție, energetică (cascada de hidrocentrale Sevan-Razdan), a sticlei, alimentară (conserve de fructe, vin, tutun, produse din carne), textilă, de încălțăminte. Cele mai importante centre industriale sînt: Erevan, Leninakan, Kirovakan, Alaverdi. Agricultura se bazează pe viticultură, pomicultură (caiși, piersici, smochini etc.), cultura tutunului, bumbacului, sfeclei de zahăr și pe creșterea vitelor.

Republica Sovietică Socialistă Azerbaidjană (Azerbaidjan), republică unională situată în sudul U.R.S.S., în partea estică a Transcaucaziei. Suprafața: 86 600 km². Populația: 4 518 000 loc. (1965), în special azerbaidjeni. Capitala: *Baku*. Include și Republica Sovietică Socialistă Autonomă Nahicevan (5 500 km², 177 000 loc., capitala Nahicevan) și Regiunea Autonomă Nagorno-Karabahă (4 400 km²). În nord și sud-vest reliefui este muntos, în zona centrală se întinde o cîmpie străbătută de rîurile Kura și Araks, iar de-a lungul Mării Caspice o îngustă cîmpie litorală. Mari zăcăminte de petrol și gaze naturale (în peninsula Apșeron, în cîmpia Kura-Araks și pe fundul Mării Caspice); mai există zăcăminte de minereu de fier, alunit, sare gemă, roci de construcție etc. Cea mai importantă ramură a industriei este extracția și prelucrarea petrolului (Baku). Este dezvoltată industria constructoare de mașini (utilaj petrolier, mașini-unelte, mașini agricole, electrotehnică), energetică (hidrocentrala Mingheceaur, cu un mare lac de acumulare, Zurnabad, Nuha ș.a.), chimică, textilă, alimentară (conserve, vin, tutun, ceai, ulei etc.). Principalele centre industriale sînt Baku, Kirovabad, Sumgait. **R.S.S.A.** este o importantă regiune de culturi subtropicale. Se cultivă bumbac, tutun, ceai, plante citrice, viță de vie, pomi fructiferi (în special nuci). Se cresc vite și oi, pe baza pășunilor naturale. Este dezvoltată sericicultura.

Republica Sovietică Socialistă Bielorusă (Bielorusia), republică unională situată în vestul U.R.S.S. Suprafața 207 600 km². Populația: 8 533 000 loc. (1965), în special bieloruși. Capitala: *Minsk*. Este membră a O.N.U. Relief de cîmpie, cu puternice depozite glaciare, care formează în nord lanțuri de morene. Numeroase mlaștini și lacuri. Principalele rîuri sînt Niprul, Dvina de vest, Neman și Bugul de vest. Zăcăminte de turbă. Este dezvoltată industria constructoare de mașini (mașini-unelte, material rulant, tractoare etc.), de prelucrare a lemnului și a hîrtiei, industria ușoară și alimentară, industria materialelor de construcție. Cele mai importante centre industriale sînt Minsk, Gomel și Vitebsk. Agricultura este multilateral dezvoltată, suprafețe mai mari fiind cultivate cu in, cînepă, cereale (secară, grîu), cartofi, sfeclă de zahăr, plante furajere, pomi fructiferi. Se cresc vite cornute mari și porci.

Republica Sovietică Socialistă Estonă (Estonia), republică unională situată în nord-vestul U.R.S.S., pe litoralul Mării Baltice, între golfurile Riga și Finic. Suprafața: 45 100 km². Populația: 1 273 000 loc. (1965), formată în special din estoni, în rest din ruși, finlandezi, ucraineni. Capitala: *Tallin*. Relief de cîmpie, cu numeroase depozite și lacuri glaciare. Zăcăminte de șisturi bituminoase și de turbă. Principalele ramuri industriale: industrie energetică, constructoare de mașini (electrotehnică, radiotehnică, aparate, utilaje etc.), chimică, a materialelor de construcție, a celulozei și hîrtiei, textilă și alimentară. Principalele centre industriale: Tallin, Tartu, Kohtla-Tarve. Agricultura se bazează pe creșterea intensivă a animalelor (vaci de lapte, porcine). Este dezvoltat pescuitul.

Republica Sovietică Socialistă Gruzină (Georgia, Gruzia), republică unională în U.R.S.S., situată în partea nord-vestică și centrală a Transcaucaziei. Suprafața: 69 700 km². Populația: 4 485 000 loc. (1965), formată în special din gruzini, în rest din armeni, azerbaidjeni, ruși ș.a. Capitala: *Tbilisi*. Include și Republica Sovietică Socialistă Autonomă Abhază (8 600 km², 456 000 loc., capitala Suhumi), Republica Sovietică Socialistă Autonomă Adjară (3 000 km², 288 000 loc., capitala Batumi) și Regiunea Autonomă Sud-Osetină (3 900 km²). În nord se întind culmi muntoase din Caucazul Mare, în sud din Caucazul Mic, iar între ele regiuni depresionare: cîmpia Colhidei, pe litoralul Mării Negre, și Kahetia, în est. Zăcăminte de minereu de mangan (la Ciatura), cărbune, baritină etc., numeroase izvoare minerale. Industrie extractivă, energetică, siderurgică (Rustavi), constructoare de mașini (Tbilisi, Kutaisi, Batumi, Poti), chimică, de prelucrare a lemnului, a hîrtiei, alimentară (ceai, vin, conserve etc.), textilă (mătase, lînă). Pe litoralul Mării Negre se practică culturi subtropicale (plante citrice, tung, ceai, eucalipt, dafin, tutun etc.); în rest se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, plante aromatice, viță de vie, legume. Se cresc cornute mari și mici. Litoralul gruzin al Mării Negre constituie o importantă regiune balneoclimatică.

Republica Sovietică Socialistă Kazahă (Kazahstan), republică unională situată în sud-vestul părții asiatice a U.R.S.S. Suprafața: 2 715 100 km². Populația: 11 853 000 loc. (1965), formată din kazahi, ruși, ucraineni ș.a. Capitala: *Alma-Ata*. Are relief de cîmpie în vest (o parte din cîmpia

pricaspică şi din şesul turanic), în sud (deşertul Bet-Pak-Dala) şi în nord (marginea cîmpiei Siberiei de vest), relief muntos şi deluros în zona centrală şi estică. Climă continentală uscată. Principalele rîuri: Irtiş, Ural, Sîr-Daria, Ili. Numeroase lacuri sărate (Marea Caspică, Marea Aral, Balhaş, Zaisan ş.a.). Mari zăcăminte de minereuri de fier, de metale colorate şi rare, cărbune (Karaganda ş.a.), petrol (regiunea Guriev). Industrie extractivă, siderurgică, constructoare de maşini, metalurgie neferoasă (cupru, plumb, aluminiu), chimică, de pielărie ş.a. Se cultivă mai ales cereale (în special grîu), mai puţin bumbac, sfeclă de zahăr, tutun. Cele mai importante centre industriale sînt: Alma-Ata, Karaganda, Petropavlovsk, Cimkent, Djambul. Mari suprafeţe au fost desţelenite în ultimii ani. **R.S.S.K.** este o importantă regiune de creştere a ovinelor şi a cornutelor mari; în vest se cresc şi cămile.

Republica Sovietică Kirghiză, republică unională în nord-estul Asiei Centrale Sovietice. Suprafaţa: 198 500 km². Populaţia: 2 569 000 loc. (1965), formată în special din kirghizi, în rest ruşi, uzbeci ş.a. Capitala: *Frunze*. Este situată în cuprinsul munţilor Tian-Şan, cu înălţimi de peste 7 000 m. Populaţia este concentrată în văi (la 3 000—2 000 m, iar în zona marginală la 1 500 m altitudine). Principalul rîu este Narîn. În nord-est se află lacul Issîk-Kul. Mari zăcăminte de mercur şi antimoniu, zăcăminte de cărbuni, de petrol, importante rezerve hidroenergetice. Este dezvoltată industria metalurgiei neferoase, extractivă, alimentară, de pielărie şi încălţăminte, textilă (mătase, lînă), energetică, constructoare de maşini. Centre industriale: Frunze şi Oş. Principala ramură a agriculturii este creşterea oilor. Se practică sericicultura. Se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, plante textile, tutun, mac etc.

Republica Sovietică Socialistă Letonă (Letonia), republică unională situată în nord-vestul U.R.S.S., pe litoralul Mării Baltice. Suprafaţa: 63 700 km². Populaţia: 2 241 000 loc. (1965), formată în special din letoni, în rest ruşi, bieloruşi, polonezi ş.a. Capitala: *Riga*. Relief de cîmpie joasă, cu numeroase urme glaciare. Zăcăminte de turbă. Principalul rîu este Daugava (Dvina de Vest). Industrie constructoare de maşini (vagoane, motoare electrice, aparate de precizie, electrotehnică, maşini agricole, utilaj industrial etc.), chimică (îngrăşăminte, coloranţi, produse farmaceutice), a materialelor de construcţie, a prelucrării lemnului, a hîrtiei, textilă, de pielărie, alimentară (preparate din carne şi peşte, produse lactate) etc. Principalele centre industriale sînt Riga, Liepaja, Daugavpils. Agricultura se bazează pe creşterea animalelor (vite pentru lapte şi a porcinelor). Se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, in, plante furajere, cartofi, legume. E dezvoltată apicultura.

Republica Sovietică Socialistă Lituaniană (Lituania), republică unională situată în nord-vestul U.R.S.S., pe litoralul Mării Baltice. Suprafaţa: 65 200 km². Populaţia: 2 949 000 loc. (1965), în special lituanieni. Capitala: *Vilnius*. Relief de cîmpie, străbătut de dealuri morenice. Cel mai important rîu este Neman. Zăcăminte de turbă şi de roci de construcţie, chihlimbar. Principalele ramuri industriale sînt industria constructoare de maşini (aparate de precizie, maşini-unelte, nave, motoare electrice, maşini agricole etc.), energetică, alimentară (în special produse din carne şi peşte, lactate), textilă (amplasată la Kaunas, Vilnius, Klaipeda ş.a.), a materialelor de construcţie etc. Se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, cartofi, plante furajere. Se cresc îndeosebi vite de lapte şi porcine.

Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, republică unională situată în sud-vestul U.R.S.S. Suprafaţa: 33 700 km². Populaţia: 3 303 000 loc. (1965), formată în special din moldoveni, în rest din ruşi, ucraineni ş.a. Capitala: *Chişinău*. Relief de podiş deluros, mai înalt în partea centrală (Podişul Codrilor, circa 400 m) şi nord-estică (Podişul Sorocăi), mai coborît în vest (stepa Bălţi) şi în sud (Bugeac). Principalele rîuri sînt Nistrul cu afluenţii săi, Prutul (la graniţa cu România), Ialpug, Kogîlnik. Este dezvoltată industria alimentară (vin, conserve de legume şi fructe, ulei, zahăr, preparate din carne), de pielărie, încălţăminte, textilă, constructoare de maşini (maşini-unelte şi utilaje), energetică. Cele mai importante centre industriale sînt Chişinău, Tiraspol, Bălţi. Agricultura este specializată în viticultură (**R.S.S.M.** ocupă primul loc în U.R.S.S. ca suprafaţă cultivată cu viţă de vie şi pomicultură). Se mai cultivă grîu, porumb, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, tutun, plante aromate şi medicinale, legume. Se cresc ovine, bovine, porcine. Este dezvoltată apicultura şi sericicultura.

Republica Sovietică Socialistă Tadjikă (Tadjikistan), republică unională în sud-estul Asiei Centrale Sovietice. Suprafaţa: 143 100 km². Populaţia: 2 482 000 loc. (1965), din care mai mult de jumătate tadjici, în rest uzbeci, ruşi etc. Capitala: *Duşanbe*. Include şi Regiunea Autonomă Gorno-Badahşan (63 700 km²). Relief muntos puternic fragmentat, cu înălţimi de 3 000—7 000 m (munţii Altai, Pamir ş.a.), mărginind depresiunile (ex. depresiunea Fergana), şi văile înalte (Hissar, Vahş ş.a.). Principalele rîuri: Sîr-Daria, Zeravşan şi Amu-Daria. Zăcăminte de minereuri neferoase, cărbuni, petrol. Este dezvoltată industria textilă (bumbac, mătase, covoare), de încălţăminte, alimentară (conserve, vin, ulei), energetică, construcţii de maşini. Centre industriale importante sînt: Duşanbe, Leninabad şi Kanibadan. **R.S.S.T.** este o regiune importantă de cultură a bumbacului. Se mai cultivă pomi fructiferi, viţă de vie, cereale. Se cresc cornute mari şi mici. Este dezvoltată sericicultura.

Republica Sovietică Socialistă Turkmenă (Turkmenia), republică unională în Asia Centrală Sovietică. Suprafaţa: 488 100 km². Populaţia:

1 862 000 loc. (1965), formată în special din turkmeni, iar în rest din ruşi, uzbeci, kazahi ş.a. Capitala: *Aşhabad*. În cea mai mare parte are relief de cîmpie, fiind situată în deşertul Karakum. În sud se întind munţii Kopet-Dag şi alte cîteva culmi muntoase. În vest este mărginită de Marea Caspică. Principalele rîuri: Amu-Daria, Murgab, Tedjen, Artek. Este străbătută de canalul Karakum. Mari zăcăminte de petrol şi gaze naturale în zona Nebit-Dag — peninsula Celeken, ozocherită, sare gemă, mirabilit (sulfat de sodiu) în laguna Kara-Bogaz-Gol, cărbune, sulf etc. Este dezvoltată industria extractivă, energetică, chimică (îngrăşăminte chimice etc.), constructoare de maşini, textilă, de pielărie-blănărie, alimentară. Centre industriale: Aşhabad, Marî, Ceardjou, Taşauz. Agricultura este specializată în cultura bumbacului şi a cerealelor, în culturi subtropicale, creşterea oilor (în special caracul) şi sericicultură.

Republica Sovietică Socialistă Ucraineană (Ucraina), republică unională situată în sud-vestul U.R.S.S. Suprafaţa: 601 000 km². Populaţia: 45 300 000 loc. (1965), în special ucraineni. Capitala: *Kiev*. Este membră a O.N.U. Predomină reliefu l de cîmpie: o porţiune din Cîmpia Est-Europeană, în cadrul căreia se întîlnesc unele regiuni mai ridicate (Podişul Volino-Podolic, prelungiri ale Podişului Central Rusesc, colinele Donеţului). În extremitatea vestică se află Carpaţii şi Subcarpaţii Ucrainei, iar în sud, în peninsula Crimeea, Munţii Crimeii. E mărginită la sud de Marea Neagră şi Marea de Azov. Principalele rîuri sînt Niprul, Bugul de Sud, Nistrul. Zăcăminte importante de cărbuni (în special în Donbass), petrol şi gaze naturale (Subcarpaţi ş.a.), minereu de fier (Krivoi Rog, Kremenciug, Kerci), de mangan (Nikopol), de titan, de nichel, sare gemă etc. R.S.S.U. este una dintre principalele baze siderurgice ale U.R.S.S. (Dneprodzerjinsk, Zaporojie, Jdanov, Makeevka, Krivoi Rog, Doneţk, Dnepropetrovsk). Este puternic dezvoltată industria extractivă, energetică (cascada de hidrocentrale de pe Nipru, numeroase termocentrale), constructoare de maşini (maşini agricole, de transport, maşini-unelte, aparate, utilaje; mai intens dezvoltată la Harkov, Kramatorsk, Lugansk), chimică, a materialelor de construcţie, alimentară şi uşoară. **R.S.S.U.** este o importantă regiune cerealieră a U.R.S.S. Se mai cultivă sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, in, legume, pomi fructiferi, viţă de vie. Se cresc bovine, porcine, ovine. Litoralul Mării Negre, în special peninsula Crimeea, reprezintă o importantă regiune balneoclimatică şi turistică. Principalele porturi sînt Odesa, Herson, Jdanov.

Republica Sovietică Socialistă Uzbekă (Uzbekistan), republică unională în Asia Centrală Sovietică. Suprafaţa: 449 600 km². Populaţia: 10 130 000 loc. (1965), majoritatea uzbeci, în rest ruşi, tătari, cazahi, tadjici, karakalpaci şi numeroase alte naţionalităţi conlocuitoare. Capitala: *Taşkent*. Include şi Republica Sovietică Socialistă Autonomă Karakalpakă (165 600 km², 596 000 loc., capitala Nukus). În sud-est se întind culmi din masivul Tian-Şan, cu înălţimi de 2 000—4 500 m, în partea centrală un sector din deşertul Kîzîlkum, în vest delta Amu-Dariei şi marginea podişului Ustiurt. La graniţa nord-vestică se află Marea Aral. Climă continentală uscată. Zăcăminte de cărbune, petrol, gaze naturale, minereuri cuprifere, polimetale, fluorit, alunit, molibden, sare gemă etc. Este dezvoltată industria extractivă, energetică, metalurgia feroasă şi neferoasă, industria constructoare de maşini, chimică, textilă şi alimentară. Principalele centre industriale sînt concentrate în estul republicii: Taşkent, Samarkand, Kokand, Namangan, Andijan. Agricultura se practică pe baza irigaţiilor. R.S.S.U. este cea mai importantă regiune producătoare de bumbac din U.R.S.S. Se mai cultivă plante furajere, pomi fructiferi, viţă de vie. Se cresc ovine, în special caracul, cornute mari, viermi de mătase.

Republica Sud-Africană, stat în extremitatea sudică a Africii, situat între Africa de sud-vest, Bechuanaland, Rhodesia, Mozambic, Oceanul Indian şi Oceanul Atlantic. Suprafaţa: 1 221 042 km². Populaţia: 17 474 000 loc. (1964), din care 2/3 negri bantu (kosa, zulu, basuto ş.a.), în rest buri, englezi, mulatri, indieni ş.a. Capitala: *Pretoria*. Reşedinţa parlamentului: *Capetown*. Alte oraşe mari: Johannesburg, Durban, Port Elizabeth, Germiston. Limbi oficiale: engleza şi afrikaans. Cea mai mare parte a teritoriului ţării este un podiş cu altitudini de 1 000—1 500 m, coborînd lin spre nord, dominat de unele culmi muntoase (ex. Witwatersrand) şi de masive izolate. Marginile înălţate ale podişului formează munţi care coboară în trepte abrupte spre îngustele cîmpii litorale din est (Munţii Scorpiei, cu altitudinea maximă 3 657 m) şi vest, precum şi spre depresiunea Karroo din sud, dominată de Munţii Capului. În nord se întind şesuri aride, prelungiri ale regiunii Kalahari. Climă tropicală, în sud subtropicală, cu nuanţe mediteraneene, aridă în partea centrală. Principalele ape sînt Orange (cu Vaal) şi Limpopo. Vegetaţie de savană, semideşert şi deşert, în munţii din sud-est păduri. Importante zăcăminte de minereuri auroargentifere (în special în Witwatersrand, cel mai mare district aurifer din lume), diamante, uraniu, azbest, cărbuni, minereu de fier, mangan, crom, antimoniu, cupru, tungsten, nichel etc. Ţară industrial-agrară, în economia căreia formele avansate de producţie capitalistă coexistă cu unele forme patriarhale. Capitalul străin (englez şi nord-american) deţine poziţii importante. Principala ramură a economiei este industria extractivă, şi în primul rînd extracţia de metale nobile, uraniu şi diamante. **R.S.-A.** ocupă primul loc în lume în producţia de aur, diamante (din punct de vedere valoric), cromit, platină, antimoniu. Pe lîngă localnici, în minele din **R.S.-A.** lucrează, în condiţii foarte grele (adîncimi pînă la 3 000 m), numeroşi mi-

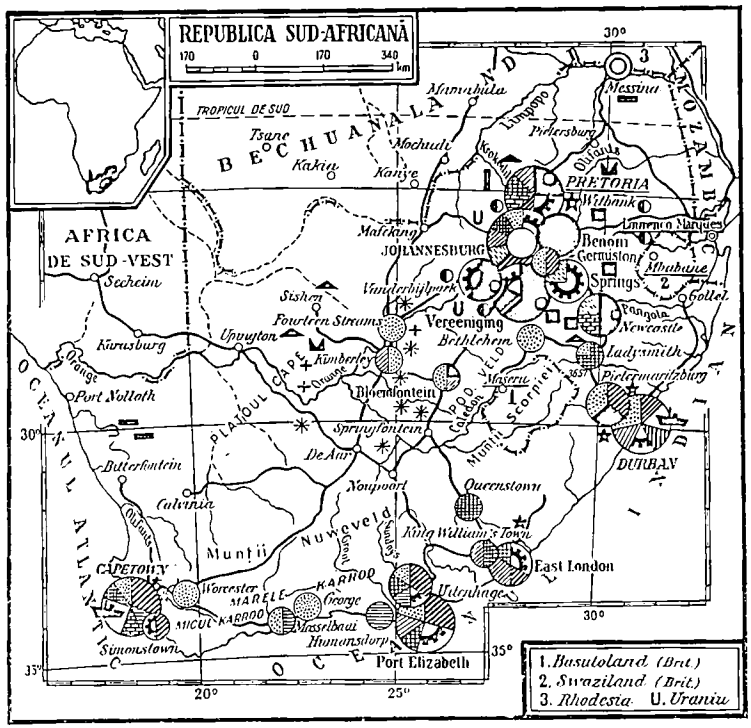

fricană, ca dominion britanic, în componența căreia intrau provinciile Colonia Capului și Natal, precum și fostele republici bure Transvaal și Orange. Uniunea Sud-Africană a participat la primul război mondial de partea Angliei, iar la sfîrșitul războiului a primit mandat din partea Ligii Națiunilor asupra fostei posesiuni germane Africa de Sud-Vest. În 1921 a fost creat Partidul Comunist din Africa de sud, care din 1951 activează în ilegalitate. În anii care au precedat cel de-al doilea război mondial, în Uniunea Sud-Africană s-a intensificat influența organizațiilor fasciste, sprijinite activ de Germania hitleristă. Ca dominion britanic, în 1939, Uniunea Sud-Africană a declarat război Germaniei, iar în 1941 Japoniei. După al doilea război mondial, în țară a fost instaurat un regim dictatorial de asuprire rasială legiferată (a p a r t h e i d), bazată pe lipsirea populației de culoare de cele mai elementare drepturi sociale și politice (drept de vot, discriminare în muncă, în școală, în circulație etc.). După 1960 autoritățile rasiste și-au pus în aplicare planul de a izola populația africană în rezervații (așa-zisele bantustanuri). Sub presiunea țărilor afro-asiatice membre ale Comunității Britanice de Națiuni, care au luat atitudine împotriva politicii rasiste a guvernului sud-african, Uniunea Sud-Africană a părăsit în 1961 Comunitatea Britanică de Națiuni, proclamîndu-se republică. Politica de apartheid a guvernului sud-african a dus la izolarea **R.S.-A.** pe arena internațională. Șeful statului este președintele, ales pe termen de șapte ani. Puterea legislativă este exercitată de parlament, format din Senat și din Camera Adunării. Partide politice: Par-

neri aduși din alte țări africane (Mozambic, Basutoland, Bechuanaland ș.a.). Este dezvoltată industria energetică, siderurgică, alimentară (zahăr, conserve de fructe, vin), textilă, chimică (explozibili, îngrășăminte, acizi etc.), constructoare de mașini (utilaj minier, mașini de transport). Cele mai multe centre industriale și exploatări miniere sînt concentrate în nord-estul țării, în provinciile Transvaal (în special în districtul Witwatersrand) și Orange. Terenurile agricole aparțin marilor fermieri buri și englezi, care întrebuințează muncitori agricoli indigeni și produc în special pentru export. Doar în rezervații (circa 13% din suprafață) pămîntul aparține africanilor, dar în general este slab productiv. Predomină creșterea extensivă a animalelor (ovine, în special merinos și caracul, bovine, porci). Terenurile cultivate ocupă suprafețe restrînse. Se cultivă porumb, grîu, sorg, tutun, cartofi, arahide, trestie de zahăr, ananas, pomi fructiferi, viță de vie. Este dezvoltat pescuitul marin. Se exportă în special aur, lînă, fructe, diamante, uraniu, platină, minereu de mangan, cromit, azbest. Se importă produse industriale. — *Istoric.* Înainte de cucerirea europeană, teritoriul de astăzi al **R.S.-A.** a fost populat de triburi de boșimani și de hotentoți, iar apoi de populațiile bantu. Colonizarea Africii de Sud a fost începută de Compania olandeză a Indiilor Orientale, care în 1652 a întemeiat Colonia Capului. În urma „războaielor împotriva cafrilor", purtate în sec. XVIII—XIX de buri (urmași îndeosebi ai coloniștilor olandezi) și englezi, aceștia și-au lărgit considerabil posesiunile. În 1806, Colonia Capului a trecut în mîinile Angliei. În deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea, burii au întemeiat, pe teritoriile locuite de zuluși, republica Natal (cucerită de englezi în 1843), iar în deceniul al șaselea al sec. al XIX-lea au pus bazele republicilor Transvaal și Orange, ocupate de Anglia în urma războiului anglo-bur din 1899—1902. În 1910 a fost creată Uniunea Sud-A-

tidul naţionalist (partid de guvernămînt) şi Partidul unit (partid al opoziţiei) care în privinţa politicii rasiste sprijină partidul de guvernămînt.

república (lat. *res* „fapt, lucru" şi *publicus, -a, -um* „obştesc, public"), formă de guvernare în care conducerea statului este exercitată de un organ (şeful statului) ales pe un anumit termen. Existenţa acestei forme nu exprimă esenţa de clasă a statului. **R.** au existat încă din orînduirea sclavagistă (ex. **r.** democratică şi aristocratică în Grecia şi în Roma antică). În feudalism, mari oraşe comerciale, ca Veneţia şi Florenţa, au fost **r.** În capitalism, **r.** a devenit forma de guvernare cea mai răspîndită, reprezentînd un fenomen progresist în raport cu monarhia absolutistă din epoca feudală. **R.** burgheze se împart în: *r. cu regim parlamentar*, în care şeful statului este ales de parlament, acesta avînd, formal, supremaţia faţă de puterea executivă (ex. în Italia), şi *r. cu regim prezidenţial*, în care şeful statului este ales prin votul cetăţenilor, guvernul fiind răspunzător, în drept sau în fapt, faţă de el, dar nu şi faţă de parlament (ex. în S.U.A., Franţa). Prin conţinut, ambele forme realizează dictatura de clasă a burgheziei, bazată pe proprietatea privată. În statele socialiste, **r.** reprezintă o formă democratică de organizare statală în care poporul este deţinătorul suveran al puterii, în condiţiile dominaţiei proprietăţii socialiste. În aceste ţări, atribuţiile de şef al statului se exercită fie de organe colegiale ale puterii de stat (ex. Consiliul de Stat în Republica Socialistă România, Prezidiul Sovietului Suprem în U.R.S.S.), fie de un preşedinte (ex. preşedintele R.S. Cehoslovace, R.S.F. Iugoslavia), alese, în ambele cazuri, de organul suprem al puterii de stat şi răspunzătoare de activitatea lor în faţa acestuia. V. şi s t a t.

repudiére (lat. *repudiare* „a respinge"; DR.), renunţare la o moştenire sau la un legat.

repunere în termen (DR.), constatarea, de către instanţa judecătorească sau de către organul arbitral, că depăşirea unui termen de *prescripţie* este pricinuită de cauze temeinic justificate, iar a unui termen de *decădere* de împrejurări mai presus de voinţa părţii. În asemenea situaţii este posibil ca, după împlinirea acelor termene, să se dea curs unei acţiuni în justiţie sau unei căi de atac împotriva unei hotăriri, să se dea urmare unei executări silite ori să se accepte moştenirea.

„Rerum novarum" (lat. „Despre lucruri noi"), enciclică emisă de papa Leon al XIII-lea (1891) în legătură cu situaţia muncitorilor, în care se predică „armonia" de clasă. Constituie baza programului social al bisericii catolice.

resciziúne (DR.), desfiinţarea unui act juridic pentru *leziune*.

Resht *[reşt]*, oraş în nordul Iranului. 120 400 loc. (1960). Industrie textilă, alimentară, de pielărie. Nod rutier. Centru comercial (deservit de portul Pehlevi).

resórbţie (MED.) **1.** Proces de trecere a unui lichid sau a unui gaz dintr-o cavitate a organismului (cavitate pleurală, cavitate peritoneală etc.), dintr-un conduct natural al organismului (tub renal) sau din interstiţiul unui ţesut în interiorul capilarelor sanguine sau limfatice şi de aici în sistemul circulator (ex. **r.** unei soluţii injectate, a unui lichid seros sau purulent etc.). **2.** Proces de dispariţie lentă, prin topire treptată sau prin atrofiere, a unui ţesut sau a unui organ, de obicei străin organismului (ex. **r.** unei grefe tisulare, **r.** unei rădăcini dentare).

resórt (TEHN.), organ de maşină care, prin forma şi prin proprietăţile materialului din care este executat, se caracterizează prin deformaţii elastice relativ mari sub acţiunea unei sarcini exterioare şi revenire la forma iniţială după încetarea sarcinii. **R.** sînt solicitate la încovoiere, răsucire, compresiune sau întindere; prin deformare, **r.** înmagazinează o anumită energie, pe care o restituie la revenire. Ele au diferite forme constructive; se execută din oţel, alamă, bronz etc. şi sînt folosite ca amortizoare de şocuri, pentru asigurarea contactului între două piese sau pentru compensarea unor eforturi.

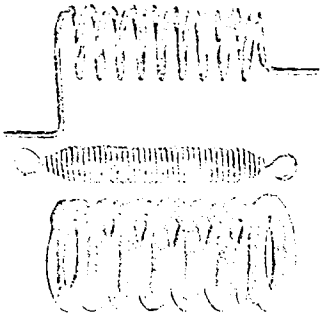

Resorturi

resortisánt (DR.), denumire dată, în înţeles larg, tuturor persoanelor fizice sau juridice cărora un anumit stat le acordă protecţia sa în temeiul dreptului internaţional (ex. cetăţenii sau locuitorii unui teritoriu sub tutelă internaţională încredinţat spre administrare acelui stat).

Respighi, Ottorino (1879—1936), compozitor italian. A studiat la Bologna, Petersburg (cu Rimski-Korsakov) şi Berlin. Profesor la Academia Santa Cecilia din Roma. Într-o epocă de dominaţie a v e r i s m u l u i, **R.** a căutat să reîmprospăteze tradiţiile muzicii instrumentale italiene, realizînd poeme simfonice sugestive, bogat şi colorat orchestrate: „Fîntînile Romei" (1917), „Pinii din Roma" (1924), „Serbări romane" (1929). În unele lucrări vădeşte o orientare neoclasică („Concertul gregorian" pentru vioară, „Concert mixolidian" pentru pian). A mai compus opere, balete, muzică vocală; a editat „Orfeu" de Monteverdi.

respirátor, *aparat ~* (ANAT.), sistem de organe care asigură schimbul de gaze între organismele animale şi mediu (absorbirea oxigenului şi eliminarea bioxidului de carbon). În scara animală, dezvoltarea *a.r.* s-a făcut în strînsă dependenţă de aceea a aparatului circulator, deoarece sîngele este cel care transportă gazele de la ţesuturi la *a.r.* şi invers. Structura *a.r.* este adaptată modului de viaţă al animalului şi tipului de respiraţie. La animalele cu

respirație acvatică, *a.r.* este reprezentat prin branhii (la unii viermi, la crustacee, la unele moluște, la pești, la stadiile larvare ale amfibienilor și la unii adulți); deși îndeplinesc aceeași funcție, branhiile nevertebratelor se deosebesc ca structură și origine de acelea ale vertebratelor (sînt organe a n a l o g e). La animalele cu *respirație aeriană*, *a.r.* este alcătuit dintr-un sistem de trahei ramificate și anastomozate ca o rețea fină la insecte, iar la vertebrate (peștii dipnoi, amfibienii, reptilele, păsările și mamiferele), *a.r.* este constituit dintr-o pereche de plămîni și din căile respiratorii. La mamifere și la om, căile respiratorii (nas, laringe, trahee și bronhii) au rolul de a conduce aerul în plămîni și de la plămîni în exterior și de a curăța, încălzi și umezi aerul inspirat, fără să ia parte la schimbul de gaze. Organele cu rolul cel mai important în respirație sînt plămînii, în special alveolele pulmonare, la nivelul cărora are loc schimbul gazos care condiționează toate procesele metabolice din organism.

respirație (FIZIOL.), totalitate a proceselor legate de schimbul de gaze dintre organisme și mediu (absorbirea oxigenului și eliminarea bioxidului de carbon), care asigură oxidarea substanțelor organice și constituie principala sursă de energie pentru organismele vii. În majoritatea cazurilor, ființele vii utilizează oxigenul molecular *(r. aerobă)*, care se realizează la nivelul celulelor grație enzimelor de oxidație (compuși feroporfirinici), pe cînd la unele organisme **r.** se produce în lipsa oxigenului, energia fiind furnizată de reacții exoterme care se desfășoară fără intervenția acestuia *(r. anaerobă)*; acest tip de **r.** este propriu unor microorganisme care produc f e r m e n t a ț i i. La ființele unicelulare și la plantele inferioare, **r.** se realizează prin difuziunea gazelor prin toată suprafața celulei. La plantele superioare, schimbul de gaze se efectuează mai ales prin frunze și este condiționat de numeroasele spații intercelulare din corpul lor. La animalele metazoare, schimbul de gaze are loc prin toată suprafața corpului (la spongieri, la celenterate) sau prin organe specializate, care alcătuiesc *aparatul respirator*; transportul oxigenului la celule și la țesuturi, precum și eliminarea bioxidului de carbon care se formează în procesele de respirație tisulară se realizează prin circulația sîngelui. Cu ajutorul pigmenților respiratori *(hemocianina, hemoglobina)*, sîngele fixează oxigenul la nivelul aparatului respirator și îl cedează la organe, de unde fixează bioxidul de carbon, pe care îl eliberează la exterior. La vertebratele superioare și la om, **r.** se desfășoară în două etape: în prima etapă *(r. pulmonară)* se produce amestecul aerului inspirat, bogat în oxigen, cu aerul alveolar, sărac în oxigen și bogat în bioxid de carbon, apoi oxigenul trece în sînge și bioxidul de carbon se elimină; în această etapă au loc fenomene mecanice (inspirație, expirație, ventilație pulmonară) și fenomene fizico-chimice (difuziunea gazelor la nivelul alveolei pulmonare datorită diferențelor de tensiune parțială între cele două gaze). În a doua etapă *(r. tisulară)*, sîngele bogat în oxigen, irigînd toate țesuturile, cedează oxigenul necesar oxidărilor celulare și se încarcă cu bioxidul de carbon, pe care îl cedează în plămîn. În alveolele pulmonare hemoglobina se combină cu oxigenul, transformîndu-se în oxihemoglobină, iar în țesuturi, oxigenul fiind cedat, devine hemoglobină redusă. Numărul mișcărilor respiratorii variază la om după sex și vîrstă (circa 16 inspirații pe minut la bărbat, 18 la femeie, 18—20 la copil) și după starea organismului (în cazul unui efort fizic prelungit 30—40 de inspirații). Funcțiunea respiratorie este coordonată și reglată atît pe cale umorală, cît și pe cale nervoasă (autoreglare reflexă și adaptare reflexă a mișcărilor respiratorii). Autoreglarea, atît cea reflexă, cît și cea umorală, este controlată de centrii respiratori din sistemul nervos central (bulb, protuberanță, scoarță), iar lezarea acestora duce la tulburări respiratorii grave, mergînd pînă la moartea individului.— (MED.) *R. artificială*, mijloc de reanimare care constă în introducerea și scoaterea alternativă și ritmică a aerului din plămîni. Este indicată în cazurile de oprire a respirației normale (înec, asfixie, paralizie a mușchilor respiratori). În practica medicală se folosesc diferite metode de *r.a.*, de ex. manuală, mecanică (plămîni de oțel, pat basculant) etc.

responsabilitate (DR.) **1.** Consecință a nerespectării unei obligații, care constă în îndatorirea de a repara prejudiciul cauzat și, cînd este cazul, de a suporta o sancțiune. — *R. civilă*, consecință a nerespectării unor obligații civile, izvorîte fie din contract *(r. c. contractuală)*, fie din delict ori cvasidelict civil *(r. c. delictuală)*. — *R. penală*, consecință a săvîrșirii unei infracțiuni, care constă în îndatorirea impusă de lege făptuitorului de a da socoteală de fapta sa în fața justiției și de a executa, în caz de condamnare, pedeapsa ce i s-a aplicat. — *R. disciplinară*, consecință a nerespectării unei obligații în cadrul disciplinei muncii și care constă în suportarea unei *sancțiuni disciplinare*. **2.** *Responsabilitate internațională*, consecință a nerespectării normelor dreptului internațional. Pe lîngă urmările de ordin moral, statele pot avea o *r.i.* de ordin politic și patrimonial (ex. *r.i.* pentru declanșarea unui război de agresiune și pentru pagubele pricinuite de acesta). Persoanele fizice care au săvîrșit *crime internaționale* au o *r.i.* penală.

Ressu, Camil (1880—1962), pictor, grafician și pedagog român, artist al poporului. A fost membru al Academiei Republicii Populare Române. A studiat la Școala de arte frumoase din București cu G. D. Mirea, apoi la Academia Julian din Paris cu J.P. Laurens. De la început, **R.** s-a angajat pe linia unei arte combative antimonarhice și de demascare a regimului burghezo-moșieresc, participînd cu desene satirice la publicațiile vremii („Adevărul",

„Furnica", „Cronica", „Facla"). S-a opus curentelor estetizante prin scris şi mai ales prin acordarea unui loc de cinste compoziţiilor tematice. Tema de predilecţie a operei sale a fost reprezentarea vieţii ţăranului

C. Ressu (autoportret)

(„Mocanii", „Cosaşi odihnindu-se", „Odihna pe cîmp", „Două ţărănci" ş.a.). Viziunea compoziţiilor sale este monumentală şi gravă, iar imaginea ţăranului, adînc studiată, se desprinde puternică prin forţa morală. În lucrarea „Semnarea apelului păcii" (1952), **R.** a consemnat tipul ţăranului eliberat, care duce o viaţă demnă şi care participă la preocupările vitale ale epocii. O mare parte din opera lui este alcătuită din vasta galerie de portrete ale intelectualilor din generaţia sa (portretul de grup „Terasa Oteteleşanu" şi portretele: Luchian, Arghezi, Sadoveanu, Iser, Paciurea, Brîncuşi), caracteristice prin eliminarea detaliilor, alegerea trăsăturilor care configurează profilul moral al modelelor. În peisajele lui **R.**, construite arhitectonic, masiv, zonele mari de umbră şi de lumină alternează în planuri delimitate, dînd impresia de static. Paleta sa, dominată de tonuri reci, tinde către armonii surde şi aspre. **R.** recurge la desenul energic cu o mare forţă expresivă, înclinînd spre conturul închis şi atingînd echilibrul dintre desen şi culoare. Opera lui **R.**, unul dintre cei mai mari desenatori români, desfăşurată pe o perioadă cuprinsă între anii premergători primului război mondial şi cei de după Eliberare, vădesc evoluţia unui artist realist legat de frămîntările poporului său.

rest (lat. *restare* „a rămîne"; MAT.) **1.** Rezultat al unei scăderi. **2.** Rezultatul scăderii produsului dintre împărţitor şi cît din deîmpărţit. În cazul în care împărţirea se face exact, **r.** este egal cu zero. — *R. al unei serii convergente*, rezultatul scăderii sumei primilor *n* termeni ai unei serii convergente din suma acesteia.

restaurâre (lat. *restaurare* „a restabili, a reface"), operaţie de consolidare şi de completare a monumentelor de arhitectură şi a operelor de artă (pictură, sculptură, mozaic, ceramică etc.), pentru a fi păstrate şi puse în valoare. **R.** se realizează pe baza unor norme stabilite de către specialişti în congrese internaţionale. Principiile care au stat la baza **r.** au fost: *unitatea de stil* (în vederea readucerii la aspectul iniţial), *r. ştiinţifică* (care urmăreşte evidenţierea diferenţelor dintre elementele adăugate în diverse epoci). Operaţia de **r.** cunoaşte două etape distincte: conservarea şi restaurarea propriu-zisă. În unele cazuri, **r.** devine reconstituire dacă ea cuprinde şi părţi refăcute în întregime.

Restauraţie, perioadă din istoria unor state, caracterizată prin restaurarea dinastiilor care au fost detronate în urma unor lovituri de stat, revoluţii etc. Cea mai cunoscută **R.** este cea din Franţa, care cuprinde restaurarea dinastiei Bourbonilor (1814—1830) prin domniile regilor Ludovic al XVIII-lea (1814—1824) şi Carol al X-lea (1824—1830). **R.** din Franţa se caracterizează prin reacţiunea politică a Bourbonilor, care au încercat să restabilească dominaţia marii aristocraţii funciare; ea s-a sfîrşit o dată cu revoluţia din iulie 1830 şi cu proclamarea lui *Ludovic-Filip*, exponent al intereselor marii burghezii, ca rege al Franţei.

restauráţie, stil artistic francez din epoca Restauraţiei. El face trecerea între stilurile e m p i r e şi L u d o v i c - F i l i p. În arhitectură şi decoraţie, stilul **r.** menţine inspiraţia din antichitate, dar, sub influenţa romantismului, în cadrul lui începe să se manifeste admiraţia pentru stilurile naţionale ale goticului şi Renaşterii (Violletle-Duc). Apare stilul *trubadur* (preromantic). În pictură, opoziţia dintre curentele clasic şi romantic este ilustrată prin Ingres şi Delacroix.

Restif (Rétif) de la Bretonne *[dö la brötón]*, Nicolas (1734—1806), romancier francez de origine plebeiană, admirator al lui J.-J. Rousseau. Scrierile sale (circa 250 de volume), care reflectă în bună parte viaţa sa libertină şi în care a îmbinat anecdota cu observaţia sinceră şi tirada moralizatoare, înfăţişează moravurile societăţii franceze din preajma revoluţiei burgheze (romanele „Primejdiile oraşului", 1775; „Viaţa tatălui meu", 1778; culegerea de nuvele „Contemporanele", 1780—1788 ş.a.).

restitutór (TOPOGR.) v. **foto-restitutor.**

restitúţie (DR.), înapoiere a unor bunuri de către un stat beligerant, care şi le-a însuşit şi transportat fără drept pe teritoriul său, celuilalt stat beligerant căruia ele aparţin.

resúrsă (AV.), evoluţie de revenire la poziţia normală de zbor orizontal *(redresare)* a unui avion după un picaj. **R.** se face în plan vertical, cu o traiectorie în formă de arc de cerc.

resúrse 1. (EC.) **a)** *Resurse naturale ale ţării*, totalitatea zăcămintelor de minerale şi de minereuri, terenurilor cultivate şi cultivabile, pădurilor şi apelor de care dispune o anumită ţară. În măsura în care sînt folosite sau sînt atrase în pro-

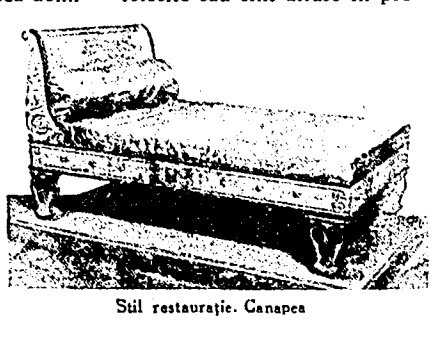

Stil restauraţie. Canapea

cesul reproducției, resursele naturale constituie o componentă a *avuției naționale*. Cunoașterea acestor resurse și folosirea lor rațională cu maximum de eficiență prezintă o importanță deosebită pentru dezvoltarea economică a țării respective. V. și România. (capitolul *Dezvoltarea economică*). **b)** *Resurse de forță de muncă*, totalitatea persoanelor în vîrstă aptă de muncă (în România, bărbații între 16 și 59 de ani împliniți, femeile între 16 și 54 de ani împliniți) și capabile de muncă, precum și a persoanelor care se găsesc sub sau peste vîrsta aptă de muncă, dar care pot fi sau sînt ocupate într-o ramură a economiei naționale. *R. de m.* ale unei țări depind de coeficientul natalității, al mortalității, al morbidității, de gradul de ocrotire al sănătății, de nivelul de trai al populației, de nivelul dezvoltării social-culturale etc. **c)** *Resurse de producție ale întreprinderii*, totalitatea mijloacelor materiale și financiare, precum și a forței de muncă aflate la dispoziția întreprinderii. **d)** Denumire generică utilizată pentru precizarea sursei materialelor, fondurilor bănești etc. (ex. în diverse *balanțe materiale* sînt trecute ca posturi de „resurse": producția internă, importul, achizițiile, contractările, colectările, recuperările, stocul inițial etc. **2.** (HIDROTEHN.) *Resurse hidraulice*, totalitatea efectelor (producere de energie electrică, irigații, alimentări cu apă etc.) care pot fi obținute prin amenajarea complexă a apelor dintr-un bazin hidrografic.

resuscitáre (lat. *resuscitare* „a reda viața, a învia"; MED.), metodă de tratament care urmărește repunerea în funcție a inimii *(r. cardiacă)* sau a respirației *(r. respiratorie)* oprite. Resuscitarea se face cu diferite mijloace (masaj cardiac, excitații mecanice, electrice sau chimice).

Reșița, oraș regional în reg. Banat, situat pe valea Bîrzavei. 49 130 loc. (1965), cu localitățile subordonate 114 715 loc. În subordonarea sa intră două orașe raionale (Anina și Bocșa), șase localități de tip urban și nouă localități rurale. Exploatări de huilă (Doman), de minereuri de fier (Ocna de Fier, Lupac) și de calcare. **R.** este al doilea centru siderurgic al țării. Industrie siderurgică (fontă, oțel, laminate), a construcțiilor de mașini (turbine cu abur, mașini electrice și diesel, utilaj petrolier, siderurgic și chimic, material rulant), chimică (chimizarea lemnului, cocs).

Vedere din Reșița

retárd, *medicament* ~ (FARM.), medicament a cărui acțiune este prelungită prin adăugarea unor substanțe chimice care sînt resorbite lent în organism (ex. insulina, penicilina uleioasă, unii hormoni etc.).

retasúră (METAL.), defect care apare sub formă de gol la partea superioară a lingourilor sau a pieselor metalice turnate, din cauza contracției metalului în timpul solidificării. **R.** poate fi evitată prin folosirea maselotei sau poate fi înlăturată prin îndepărtarea părții defecte. **R.** mici, invizibile cu ochiul liber, se numesc *microretasuri*. **R.** au o influență dăunătoare asupra comportării în exploatare a pieselor și organelor de mașini.

reténție (lat. *retentio* „oprire, reținere") **1.** (HIDROTEHN.) Suprainălțare artificială a nivelului suprafeței libere a unui curs de apă cu ajutorul unei construcții adecvate (ex. baraj de **r.**), în scopul măririi adîncimii navigabile, al captării apei de alimentare etc. Se mai numește *reținere*. **2.** (MED.) Reținere și acumulare în organism a unor substanțe solide, lichide sau gazoase, care în mod obișnuit sînt eliminate de orificiile naturale (ex. **r.** de uree, **r.** de urină, de materii fecale etc.). O formă specială de **r.** este *r. placentară*, care constă în reținerea placentei în uter după evacuarea fătului, peste timpul normal, și care poate fi urmată de infecții grave. **3.** (DR.) *Drept de reținție*, drept acordat celui care deține un lucru de a refuza restituirea lui pînă la plata de către persoana căreia trebuie să i se facă restituirea a ceea ce datorează deținătorului în legătură cu lucrul (ex. depozitarul poate reține lucrul depozitat pînă cînd deponentul îi va plăti ceea ce a cheltuit pentru păstrarea acelui lucru).

Retezat, *Munții* ~, masiv muntos în vestul Carpaților Meridionali, cuprins între depresiunile Hațeg, Petroșeni și valea Riului Mare. Împreună cu munții Țarcu și Godeanu constituie un important nod orohidrografic. Este alcătuit din roci eruptive intrusive (granodiorite) și roci cristaline (șisturi cristaline), iar în sud apar petice calcaroase (cu variate fenomene carstice). Munții **R.** sînt masivi și înalți. În peisajul geografic predomină caracterele tipic alpine, însoțite de vaste platforme de eroziune etajate. Glaciațiunea cuaternară a lăsat în relief urme caracteristice: circuri și văi glaciare, custuri, morene etc.; pe fundul circurilor glaciare se află circa 80 de lacuri (Bucura, cel mai mare lac glaciar din țară, Tăul Negru, cel mai adînc lac glaciar din țară, Tăul Custurii etc.). Altitudinile maxime: vîrful Pe-

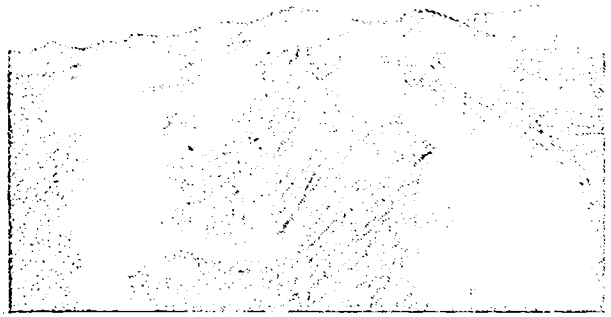

Vedere din munții Retezat

leaga (2 509 m), vîrful Păpușa (2 500 m), vîrful Retezat (2 484 m) ș.a. Climă de munte înalt; predomină vînturile de vest, cu precipitații abundente. Sînt fragmentați de văile a numeroase rîuri tributare Streiului și Jiului. În zona înaltă se află pășuni alpine și o bogată vegetație subalpină (jnepeni, ienuperi, afinișuri). Versanții sînt acoperiți de păduri de conifere și de fagi. Izolat apare zîmbrul, declarat monument al naturii. Alături de fauna obișnuită de pădure, în zona alpină sălășluiesc caprele negre, de asemenea proteguite de lege. Pentru ocrotirea numeroaselor monumente ale naturii, de faună și floră, și a remarcabilului relief glaciar, în **R.** s-a delimitat un parc național, înăuntrul căruia (în bazinul văii Zlătuia) s-a conturat o rezervație științifică cu numeroase endemisme floristice. Important obiectiv turistic (trasee alpine dificile).

Réti, István (1872—1945), pictor și istoric de artă maghiar, originar din Baia Mare. A studiat la München, Paris și Roma. În 1896 a participat, alături de Hollósy Simon, la întemeierea coloniei de pictură de la Baia Mare. Încercînd să-și depășească formația academistă, **R.** a fost preocupat de integrarea atmosferei și a luminii în peisajele și portretele sale („Jókai M.", „Mama artistului").

retícul (lat. *reticulum* „rețea, plasă mică"; FIZ.), ansamblu de linii încrucișate, de scări gradate sau de alte semne, materializate prin fire subțiri sau prin trasare pe lame de sticlă. **R.** intră în construcția unor instrumente optice (microscoape, lunete etc.) și are rolul de a permite vizarea unei direcții sau efectuarea unei măsurări.

reticulár (FIZ.; despre o structură), care este alcătuit în forma unei rețele de puncte sau de linii (ex. cupolele unor construcții, planele rețelelor cristaline etc.).

reticulátă, *formație* ~, formație anatomică situată în trunchiul cerebral, între bulbul rahidian și mezencefal. Este constituită din celule nervoase așezate între nucleele nervilor cranieni și fibrele nervoase ascendente și descendente. *F.r.* a trunchiului cerebral se prelungește pînă la talamus, formînd aici sistemul de proiecție difuz talamic. *F.r.* are un rol deosebit în activitatea sistemului nervos central, și anume în reglarea tonusului muscular, a ritmului somn-veghe, în determinarea nivelului funcțional și al reactivității scoarței cerebrale etc.

reticulínă (BIOCHIM.), scleroproteină prezentă în fibrele conjunctive ale țesutului reticular. Se găsește în organele bogate în țesut reticulo-endotelial (splină, ficat, ganglioni limfatici, suprarenale, măduvă osoasă).

reticulo-histiocitár, *sistem* ~ (HIST.), sistem de celule de proveniență mezenchimală, răspîndit în tot organismul. Este constituit din celule reticulare și endoteliale (care căptușesc sub formă de endoteliu vasele, sinusurile măduvei osoase, splinei, ganglionilor limfatici, ficatului, numite *celule Kupfer*), de asemenea din fibre argentofile și din celule mobilizabile, numite *histiocite*, care sînt situate în țesutul conjunctiv. Principalele funcțiuni ale *s.r.-h* sînt: 1) apărarea organismului prin fagocitoză și coloidopexie cu ajutorul macrofagelor, precum și prin fabricarea de anticorpi; 2) formarea unor elemente celulare sanguine, metabolizarea hemoglobinei și îndepărtarea hematiilor uzate; 3) participarea la metabolismul lipidelor, glucidelor, proteinelor. În cazul tulburării acestor funcțiuni apar boli provocate de supraîncărcarea celulelor *s.r.-h.* cu lipide, glucide, proteine (ex. boala Niemann-Pick, boala Gaucher etc.).

reticulóză (MED.), boală provocată prin proliferarea tipică sau atipică a celulelor sistemului reticulo-histiocitar. Se cunosc mai multe feluri de **r.**: 1) *inflamatorii*, care pot fi: bacteriene (febră tifoidă, endocardită bacteriană subacută), virale (mononucleoza infecțioasă), parazitare (paludism, histoplasmoză); 2) *proliferative benigne* și *maligne* (limfogranulomatoza malignă); 3) *metabolice* sau *limfoidoze* (bolile Gaucher, Niemann-Pick etc.); 4) *tumorale* (limfosarcomul, reticulosarcomul, mielomul). Proliferarea predominantă a celulelor reticulo-endoteliale este denumită *reticuloendotelioză*.

retínă (lat. med. *retina*, din lat. *rete* „rețea"; MED.), membrană interioară, nervoasă, a ochiului, formată din prelungirile nervului optic. Reprezintă aparatul de recepție și de formare a imaginilor vizuale. Foarte subțire, **r.** este alcătuită din mai multe straturi de celule și de fibre suprapuse. Elementele structurale esențiale ale **r.** sînt celulele vizuale (celule senzoriale în formă de conuri și de bastonașe), care primesc impresiile optice. Porțiunea cea mai sensibilă a **r.**, situată la extremitatea posterioară a axului anteroposterior al ochiului, se numește pata galbenă *(macula lutea)*, care prezintă în mijlocul ei o gropiță *(fovea centralis)*. Aici den-

sitatea celulelor-conuri, importante pentru percepția vizuală din timpul zilei și a culorilor, este maximă. V. și ochi.

retinită (MED.), inflamație a retinei, adeseori asociată cu inflamația coroidei *(corioretinită)*. Apare în diabet, alcoolism, arterioscleroză, hipertensiune arterială, tumori cerebrale, după traumatisme locale etc. și este caracterizată prin scăderea progresivă a vederii, mergînd pînă la orbire.

retórică, arta de a convinge un auditoriu printr-o argumentație bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales și o limbă strălucitoare. **R.** a apărut în Grecia antică, fiind strîns legată de activitățile publice și cunoscînd o înflorire deosebită în sec. al V-lea i.e.n., datorită sofiștilor. Platon și mai ales Aristotel (care i-a dedicat lucrarea „Retorica") au fundamentat-o din punct de vedere filozofic, iar Demostene, cel mai de seamă reprezentant al r. în sec. al IV-lea i.e.n, i-a dat o utilizare practică în activitatea politică. Începînd din perioada elenistică, **r.** a intrat în procesul de învățămînt. Ea s-a bucurat de o deosebită prețuire în Roma antică. Cei mai cunoscuți retori romani și teoreticieni ai genului au fost Marcus Fabius Quintilianus („De institutione oratoria") și Marcus Tullius Cicero („De oratore", „Brutus"). **R.** antică s-a dezvoltat în trei direcții: *curentul asiatic* (școala din Pergam, Asia Mică), caracterizat printr-un stil amplu și înflorat, *curentul neoaticist* (școala din Atena), caracterizat prin sobrietate și echilibru, și *curentul rodian* (școala din insula Rodos). În evul mediu, **r.** a fost cultivată în cadrul celor „șapte arte libere" („trivium" și „quadrivium"), ea devenind o știință rigidă, ale cărei reguli și precepte erau asimilate mecanic, dogmatic. Epoca modernă a subordonat retorica altor domenii (științele juridice etc.).

retoromână, *limba* ~, limbă romanică vorbită în sud-estul Elveției, în nord-estul Italiei (regiunea Friuli) și în unele regiuni ale Alpilor dolomiți de circa 500 000 de oameni. Prezintă mari deosebiri dialectale. Varietatea cea mai bine reprezentată este *friulana*, cu circa 400 000 de vorbitori. Urmează varietatea vestică, *romanșa*, pe baza căreia s-a dezvoltat retoromana literară, devenită una dintre cele patru limbi de stat ale Elveției. Cele mai vechi texte datează din sec. XI—XII. Sin. *ladină*.

retorsiúne (lat. *retorsio*, din *retorquere* „a răsuci"; DR.), exercitare cu rigoare a unui drept de către un stat în scopul determinării unui alt stat de a înceta exercitarea unui drept cu aceeași rigoare, neținînd seama de regulile de morală sau de curtoazie internațională *(comitas gentium)* (ex. sporirea excesivă a taxelor vamale sau expulzarea în masă a unor cetățeni străini).

retórtă (lat. *retortus* „răsucit"; CHIM., TEHN., METAL.), recipient de laborator sau industrial, din sticlă, metal sau

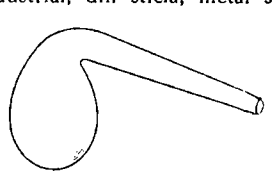

Retortă de laborator

materiale refractare, folosit pentru distilare la temperaturi mai ridicate. Ex. **r.** pentru distilarea sau pentru reducerea zincului, a cadmiului etc., pentru pirogenarea cărbunilor sau a lemnului etc.

retract litigios (DR.), act juridic prin care un drept, ce a fost vîndut după ce cu privire la el s-a ivit o contestație (drept litigios), este dobîndit de la cumpărător prin manifestare de voință unilaterală a persoanei căreia acel drept îi este opus și care plătește prețul real al vînzării, cu dobînzi și cheltuielile aferente.

retrágere (ARHIT.), denumire dată planurilor întrînde față de planul principal al unei fațade. Folosirea **r.** răspunde fie unor cerințe tehnice, fie unui program decorativ.

retransmisiúne (TELEC.), recepție și reemisie concomitentă a unui program de radiodifuziune sau de televiziune, efectuate în scopul măririi distanței de comunicație. Legătura dintre instalațiile de la locul de unde se efectuează transmiterea (montate în camere de regie tehnică sau în care de reportaj) și studioul care retransmite programul sau dintre posturile de radiodifuziune ori televiziune care transmit programe comune se face prin cabluri sau prin radiorelee.

retro- (lat. *retro* „înapoi"), element de compunere cu sensul „înapoi, în sens contrar" (ex. *retrogradare*, *retrospectiv*, *retroversiune*).

retroactivitáte (DR.), excepție de la principiul neretroactivității legilor. În temeiul acestei excepții, o lege nouă se aplică și faptelor săvîrșite sau actelor juridice încheiate înaintea intrării sale în vigoare.

retrognatism (lat. *retro* „înapoi" și gr. *gnathos* „mandibulă"; MED.), conformație a feței caracterizată prin poziția posterioară a bărbiei față de planul frontal al frunții, datorită unei insuficiente dezvoltări a maxilarului inferior.

retuș (POLIGR.), operație de pregătire a originalelor (desene, fotografii etc.) și de corectare a negativelor și pozitivelor destinate pregătirii formelor de imprimare. **R.** poate fi executat prin două metode: manuală și fotomecanică. La **r.** manual se corectează defecțiunile negativelor și pozitivelor fotografice prin creșterea sau reducerea densităților optice, în porțiunile unde acest lucru este necesar, cu ajutorul unor coloranți speciali, al unor soluții de slăbire sau de întărire, folosindu-se instrumente speciale. Prin **r.** fotomecanic, densitățile optice ale negativelor și pozitivelor se corectează cu ajutorul unor măști care permit ca anumite porțiuni să nu fie expuse luminii sau să fie expuse parțial ori suplimentar.

Retz *[res]*, Paul de Gondi, cardinal de (1613—1679), memorialist francez. A dus o viață aventuroasă. Dușman al lui Mazarin, a fost un agitator al maselor populare pariziene în timpul Frondei. Este autorul unor „Memorii", scrise în

exil (postum, 1717), prețioase îndeosebi prin portretele psihologice pătrunzătoare ale personalităților timpului.

rețea[1] **1.** (MAT.) **a)** *Rețea de drepte în plan*, sistem format din două familii de drepte,

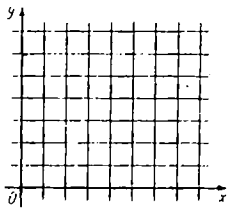

Rețea plană ortogonală

fiecare familie depinzînd de un parametru. **b)** *Rețea de cercuri* (sau de *conice, sfere, cuadrice*), mulțimea cercurilor (a conicelor, sferelor, cuadricelor) depinzînd liniar de doi parametri, adică avînd ecuația

$$\lambda_1 C_1+\lambda_2 C_2+\lambda_3 C_3=0,$$

unde $C_1=0$, $C_2=0$, $C_3=0$ sînt ecuațiile celor trei cercuri (conice, sfere, cuadrice) de bază, care nu fac parte din același fascicul, iar λ_1, λ_2, λ_3 trei parametri variabili. **c)** *Rețea de*

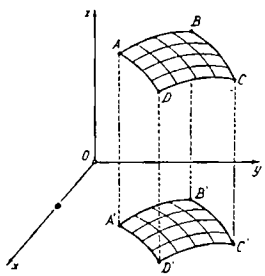

Rețea de curbe pe o suprafață și în plan

curbe pe suprafață, sistem format din două familii de curbe aflate pe o suprafață, fiecare familie depinzînd de un parametru. **d)** *Rețea dreptunghiulară*, mulțimea de puncte (numite și *noduri*) din planul xOy, avînd coordonatele $x=mh$ și $y=nk$, unde m și n sînt numere întregi, iar h și k sînt pașii **r.** Se utilizează și alte **r.** poligonale (ex. **r.** pătratice, **r.** hexagonale etc.). În rezolvarea ecuațiilor diferențiale intervin **r.** unidimensionale, iar în rezolvarea ecuațiilor cu derivate parțiale **r.** multidimensionale (ex. **r.** plane, **r.** în spațiu). — *Metoda rețelelor*, metodă numerică de rezolvare aproximativă a ecuațiilor diferențiale, a ecuațiilor cu derivate parțiale etc., care constă în aproximarea derivatelor prin cîturi de diferențe finite. În acest fel, rezolvarea problemelor puse pentru ecuațiile diferențiale sau cele cu derivate parțiale se reduce la rezolvarea unui sistem de ecuații algebrice, în care necunoscutele sînt valorile aproximative, discrete ale soluției căutate în nodurile **r.** alese. Se numește și *metoda diferențelor finite*. **2.** (TOPOGR.) *R. trigonometrică*, ansamblul punctelor dintr-o triangulație locală sau dintr-o rețea geodezică de ordin inferior. — *R. de nivelment*, totalitatea punctelor de nivelment geometric clasificate pe ordine de precizie, luate în ansamblul unui teritoriu. **3.** (FIZ., TEHN.) **a)** Ansamblu plan sau spațial format din două sau din mai multe sisteme de linii care se întretaie între ele în puncte prin care trece cîte o linie din fiecare sistem și care se numesc *nodurile* (sau *vîrfurile*) rețelei. **b)** Ansamblu de obiecte aflate în nodurile unei astfel de rețele (ex. **r.** de sonde, **r.** hidrometeorologică etc.). **c)** *R. cristalină*, rețea spațială alcătuită din atomi *(r. atomică)*, din ioni *(r. ionică)* sau din molecule *(r. moleculară)*, dispuse în punctele de intersecție a trei familii de drepte paralele și echidistante (în cadrul aceleiași familii). *R.c.* constituie formația structurală caracteristică stării de agregare solidă a substanței. Pentru determinarea unei *r.c.* este suficient să se cunoască natura și distribuția particulelor constitutive dintr-o porțiune limitată, numită *celulă elementară*, cu ajutorul căreia, prin translații succesive, se poate realiza întreaga *r.c.* Prezența unor elemente de simetrie în celula elementară și repetarea lor conferă *r.c.* anumite proprietăți de simetrie și de periodicitate. Mărimea laturilor acestei celule și deci perioadele *r.c.* pot varia de la cîțiva ângströmi, pentru compuși elementari, la cîteva sute de ângströmi, pentru compuși complecși (ex. albumina). Din punctul de vedere al mărimii relative a laturilor celulei elementare, precum și al orientării acestor laturi, *r.c.* pot fi grupate în 14 tipuri (numite *rețele Bravais*). Dintre acestea, unele au particule numai în colțuri *(r. primitive)*, iar celelalte mai conțin particule și în interiorul lor *(r. cu volum centrat)* sau în mijlocul unora dintre fețe *(r. cu fețe centrate)*. În total există 230 de posibilități de aranjare a particulelor într-o *r.c.*; acestea pot fi grupate în 32 de clase de simetrie, care, la rîndul lor, pot fi grupate în 7 sisteme cristalografice. Structura *r.c.*, pe de o parte, forma și proprietățile cristalului macroscopic, pe de altă parte, sînt reciproc condiționate. Punerea directă în evidență a distribuției periodice a substanței în cristale și aflarea tipului de *r. c.* se fac îndeosebi prin difracție cu raze X sau cu electroni ori neutroni (v. și difracție, *rețea de* ~). În natură, din cauza acțiunii mai multor factori (agitația termică, impuritățile etc.), *r.c.* nu sînt perfecte și stabile în timp, cele mai caracteristice defecte fiind: dislocațiile, atomii străini, atomii interstițiali, vacanțele ș.a. **4.** (TEHN.) Ansamblu de conducte legate la noduri între ele (ex. **r.** de alimentare cu gaze, **r.** de distribuție a apei, **r.** de irigație, **r.** de canalizare etc.). — *R. electrică*, ansamblu de elemente de circuit (rezistoare, bobine, condensatoare, surse de energie electrică etc.) legate electric (prin conductoare filiforme) sau cuplate inductiv ori capacitiv între ele. Din punctul de vedere al structurii geometrice, elementele princi-

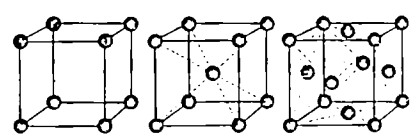

a *b* *c*

Rețea cristalină cubică
a – simplă; *b* – cu volum centrat; *c* – cu fețe centrate

pale ale unei *r.e.* sînt: *laturile* (porțiunile neramificate și cuprinse între două noduri), *nodurile* (punctele de ramificație) și *ochiurile* (succesiunile de laturi care formează o curbă închisă). După cum parametrii elementelor de circuit sînt constanți, variabili în timp sau dependenți de valorile curenților sau ale tensiunilor, *r.e.* pot fi: *liniare*, *parametrice* sau *neliniare*, iar după natura tensiunilor de alimentare există *r.e. de curent continuu* sau *de curent alternativ* (*monofazate* sau *polifazate*, cel mai adesea *trifazate*). După cum *r.e.* conțin sau nu surse de energie electromagnetică, ele pot fi *active* sau *pasive*. Studiul *r.e.* se face cu ajutorul teoremelor lui Kirchhoff sau al teoremelor și metodelor derivate din acestea. — *R. electrică de energie*, ansamblul instalațiilor electrice folosite pentru transmiterea, transformarea și distribuția (la consumatori) a energiei electromagnetice. Principalele elemente constitutive ale *r.e. de e.* sînt: liniile electrice de energie, stațiunile electrice de transformare și de distribuție și posturile de transformare. În prezent se dezvoltă din ce în ce mai mult *r.e. de e. interconectate*, care constituie sisteme de transmisiune de la un ansamblu de centrale electrice la consumatorii de pe un anumit teritoriu, tinzîndu-se astfel să se acopere prin r. de înaltă tensiune întregul teritoriu al unei țări și chiar să se realizeze interconectări internaționale. Uneori termenul *r.e. de e.* este utilizat într-o accepție mai largă, avînd aproximativ același conținut cu al noțiunii de *sistem energetic*. **5.** (TEHN., AV.) *Rețea de profiluri*, ansamblu de profiluri aerodinamice (ex. palete de turbine) identice. În practică se întîlnesc *rețele rectilinii*, a căror linie frontală (care unește bordurile de atac ale profilurilor) este o dreaptă (ex. în construcții hidrotehnice), și *rețele circulare*, a căror linie frontală este un cerc (ex. în construcția turbomașinilor). **6.** (TOPOGR.) *Rețea geodezică*, ansamblu de puncte geodezice marcate pe teren prin borne de beton, a căror poziție în planul de proiecție este precis determinată prin coordonate și care, unite prin linii imaginare, formează o rețea de triunghiuri pe cît posibil echilaterale. *R.g.* pot fi de diferite ordine (de la I la V), după funcția pe care punctele respective o au în geodezia generală, după distanța medie dintre puncte și după precizia cu care acestea sînt determinate. **7.** (GEOGR.) *R. hidrografică*, totalitatea văilor (de la ogașe și ravene pînă la văile cele mai mari) prin care are loc scurgerea apelor de suprafață de pe un anumit teritoriu. Cuprinde *r.h. temporară*, care are apă numai în timpul ploilor sau topirii zăpezilor; *r.h. semipermanentă*, care seacă în perioadele secetoase, și *r.h. permanentă*, care are apă în tot timpul anului. După aspectul *r.h.*, în funcție de modul de asociere a afluenților, se deosebesc o serie de sisteme de *r.h.* (ex. dentritice, radiare, convergente etc.). **8.** *R. meteorologică*, totalitatea stațiilor și posturilor meteorologice care efectuează observații asupra elementelor meteorologice de pe un anumit teritoriu. În funcție de observațiile care se fac, există *r.m. de ordinul I* (aerologice), unde observațiile se fac din oră în oră și se transmit imediat la un centru sinoptic; *de ordinul II* (climatice), unde se fac observații de patru ori în 24 de ore și datele sînt trimise la un centru meteorologic la sfîrșitul lunii; *de ordinul III* (posturi pluviometrice), unde se înregistrează numai precipitațiile căzute. Toate stațiile meteorologice efectuează observații după un program unic, stabilit de Organizația meteorologică mondială. **9.** (FOTOGRAMMETRIE) Placă de sticlă pe care este trasat prin gravare un caroiaj rectangular foarte precis, folosită ca test în operațiile de verificare și reglare a aparatelor de exploatare fotogrammetrică.

rețea[2] (ZOOTEHN.), compartiment al stomacului la rumegătoare, situat între rumen și foios. Interiorul r. este asemănător unui fagure de albine cu alveolele respective. Are rolul, alături de rumen, de depozitare și de triturare a furajelor înainte de reîntoarcerea în gură pentru rumegare. Aici sînt reținute toate corpurile străine înghițite întîmplător de animal.

rețétă 1. (CHIM.) Ansamblu de indicații (materii prime, proporții, mod de preparare) necesare pentru obținerea unui anumit produs. **2.** (FARM.) Formulare în scris de către medic a medicamentelor necesare unui bolnav. **R.** indică atît cantitatea, cît și calitatea substanțelor active și a celor auxiliare după care se prepară medicamentul respectiv. În **r.**, medicul precizează de asemenea doza și modul de administrare a medicamentului.

reținátór 1. (TEHN.) Ansamblu de conducte și de organe de reținere care servesc la dirijarea circulației fluidului într-un singur sens. **2.** (MAȘ.) Casetă la o pompă sau la un compresor cu piston, în care fluidul (aerul, lichidul etc.) este adus prin conducta de alimentare sau este refulat în conducta de evacuare și în care sînt montate organele de reținere (supape etc.). Organele de reținere funcționează sub influența variației de presiune, provocată de mișcarea pistonului. **3.** (EXPL. PETR.) Dispozitiv folosit pentru a proteja coloana de tubaj și pentru a împiedica întoarcerea laptelui de ciment în coloană în cursul operației de cimentare sub presiune a unei sonde.

reținere (DR.), măsură prin care, în interesul cercetării cauzei, organele de urmărire penală lipsesc de libertate o persoană pe timp de cel mult 24 de ore înainte de punerea ei sub urmărire. **R.** este dispusă de către organele de urmărire penală.

Reuchlin *[róihlin]*, Johannes (supranumit *Capnio*, *Kapnion*; 1455—1522), savant umanist, întemeietorul filologiei clasice în Germania. Împotrivindu-se arderii scrierilor în limba ebraică, **R.** provoacă o polemică care antrenează de partea sa pe toți reprezentanții umanismului german, printre care pe Ulrich von Hutten. În sprijinul tezei sale publică culegerea „Clarorum virorum epistolae" („Scrisori ale oamenilor celebri".

1518), dobîndind o victorie morală asupra Vaticanului. A reglementat pronunțarea limbii vechi grecești după pronunțarea neogreacă. Activitatea sa constituie un aport prețios la victoria spiritului rinascentist în Germania.

Reuleaux *[röló]*, Franz (1829—1905), om de știință german. A fost profesor la Școala tehnică superioară din Berlin. **R.** este unul dintre fondatorii teoriei mecanismelor și a mașinilor, care a introdus și a precizat numeroase concepte fundamentale ale teoriei mecanismelor și mașinilor și a elaborat metode de transformarea și calculul cuplurilor cinematice.

reumatism (gr. *rheumatismos*, din *rheuma* „umflătură"; MED.), termen care denumea, în trecut, afecțiunile aparatului locomotor, în special ale articulațiilor, indiferent dacă natura lor era inflamatorie, degenerativă, metabolică etc. Astăzi prin **r.**, sau boală reumatismală, se înțeleg afecțiunile care au următoarele caractere comune: cauză infecțioasă (provocată de obicei de streptococ), patogenie inflamatorie alergică, alterări ale substanței fundamentale a țesutului conjunctiv, manifestări articulare și viscerale. Principalele boli reumatice sînt: **r.** poliarticular acut, poliartrita cronică evolutivă, spondilita ankilopoetică, **r.** părților moi (nervi, mușchi etc.). — *R. poliarticular acut*, boală reumatică frecventă la copii și tineri. Boala începe brusc la 5—20 de zile după o anginâ sau amigdalită, cu febră, transpirații și tumefacții dureroase articulare. Durează, dacă nu este tratată, 3—4 săptămîni, avînd tendința la recidivă, sau trece în stadiu subacut sau cronic. *R.p.a.* se complică frecvent cu îmbolnăvirea cordului, în special la copii (endocardită, pericardită, insuficiențe valvulare), cu pleurezii, nefrite, coree etc. *R.p.a.* se tratează cu doze mari de salicilat de sodiu, piramidon, penicilină etc.

reumatologie (MED.), ramură a medicinii interne care se ocupă cu studiul bolilor reumatismale.

Réunion *[reüniõ]*, insulă de origine vulcanică în arhipelagul Mascarene (Oceanul Indian). Suprafața: 2 510 km². Populația: 370 000 loc. (1963). Relief în general muntos, cu vulcani activi. Înălțimi pînă la 3 069 m. De-a lungul țărmurilor se întind cîmpii joase de acumulare. Climă tropicală, marină. Vegetația: savane, păduri tropicale și păduri de conifere. Se cultivă trestie de zahăr, cafea, vanilie, tutun, pomi fructiferi etc. Principalul oraș este portul *Saint-Denis*. În sec. al XVII-lea, insula, care fusese timp îndelungat nelocuită, a devenit colonie franceză sub denumirea Bourbon (1649). Numele ei actual datează din 1793. Din 1946 are statut de „departament de peste mări" al Franței. Puterea executivă este exercitată de către un prefect, reprezentant al guvernului francez. În **R.** activează diferite partide politice, ca secții locale ale principalelor partide politice din Franța. În 1959 a fost întemeiat, ca partid de sine stătător, Partidul Comunist din **R.** (pînă la această dată a existat ca federație a Partidului Comunist Francez).

reuniune a două mulțimi (MAT.), mulțimea tuturor elementelor care aparțin cel puțin uneia dintre mulțimile considerate (ex. **r.** mulțimilor $A=(-1, 2, 3)$ și $B=(-1, 2, \pi, \sqrt{2})$ este mulțimea $C=(-1, 2, 3, \pi, \sqrt{2})$; se scrie $C=A\cup B$ și se citește A reunit cu B). Se numește și *sumă a două mulțimi*. Uneori, în locul semnului $\cup$ se folosește semnul $+$.

Reuter *[róitə] (Agenția ~)*, agenție de presă din Marea Britanie, cu sediul la Londra. Înființată în 1851, agenția Reuter aparține astăzi unui consorțiu, din care fac parte proprietarii principalelor ziare engleze.

Reuter *[róitər]*, Fritz (1810—1874), scriitor și poet realist-critic german, cel mai însemnat reprezentant al literaturii scrise în dialectul german de nord. A zugrăvit emoționant conflictul dintre clăcași și moșieri și a satirizat reacțiunea feudal-absolutistă. Opera sa principală, romanul „Din timpul cînd eram țăran" (1862—1864), constituie o frescă cuprinzătoare și colorată a vieții din regiunea Mecklenburg în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Reuther *[rú:θə]*, Walter (n. 1907), vicepreședinte al centrului sindical Federația Americană a Muncii-Congresul Sindicatelor Industriale (A.F.L.-C.I.O.) și președinte al Uniunii sindicale a muncitorilor din industria de automobile și aviație (din S.U.A.).

revaccinăre (MED.), inoculare a unui vaccin la o persoană care a mai făcut înainte vaccinul respectiv (ex. **r.** antivariolică, obligatorie la vîrsta de 7 ani, cea dintîi vaccinare fiind făcută în primul an de viață).

revalorificăre (TEHN.), readucere în stare de folosire a unor resturi de materiale, deșeuri, rebuturi, piese și organe de mașini uzate etc., prin fabricarea din ele de produse noi.

revalorizarea banilor (EC.), restabilire a valorii banilor (valutei naționale) în urma unui proces inflaționist. Se realizează prin măsuri luate de stat pe linia ridicării cursului oficial al banilor de hîrtie în raport cu aurul și cu valutele străine. **R.b.** este o metodă de stabilizare bănească atunci cînd procesul inflaționist, combătut prin ea, nu are un caracter pronunțat și cînd situația financiară și economică a țării este în curs de ameliorare.

revărsáre, moment cînd apele unui riu în creștere depășesc malurile pe o suprafață mai mare și pătrund în albia majoră (luncă). Frecvent **r.** au loc în cursul inferior al rîurilor mari, în regiuni joase de cîmpie sau podiș.

revelatór, soluție folosită în practica fotografică pentru *developare*. Pe lîngă un developator, **r.** mai conține cîteva substanțe utile (conservantul, acceleratorul, atenuatorul etc.). Introducînd în **r.** filmul sau placa fotografică, halogenurile de argint din emulsia fotosensibilă sînt reduse la argint metalic în locurile care au fost expuse la lumină; urmează operația de fixare.

revelație (lat. *revelatio* „dezvăluire, destăinuire"), noțiune teologică, desemnînd actul prin care dumnezeu ar face cunoscute natura și „voința" sa înte-

meictorilor de religii, sfinților sau profeților, considerați ca persoane dotate cu facultăți suprarațională.

revendicáre, *acțiune în ~* (DR.), cerere în justiție sau în fața organelor arbitrale, care urmărește recunoașterea unui drept de proprietate sau de administrare operativă directă ori a altui drept real principal de tip nou, în scopul dobindirii posesiunii unui lucru aflat, fără drept, în stăpinirea unei alte persoane.

revenire 1. (METAL.) Tratament termic aplicat pieselor metalice (în special din oțel și din fontă) cu scopul de a le îmbunătăți ductilitatea și tenacitatea sau de a le micșora tensiunile interne. **R.** constă în reincălzirea piesei (călite în prealabil) pînă la o anumită temperatură și apoi în răcirea cu o anumită viteză. Prin **r.** se obțin structuri granulare fine. În practica industrială, călirea și revenirea sînt operații aproape nedespărțite, după călire urmînd una sau mai multe reveniri, în funcție de material și de caracteristicile finale dorite. **2.** (REZ. MAT.) *Revenire elastică*, reducere parțială sau totală, în timp, a deformației unui corp, în urma îndepărtării forțelor care au provocat deformația inițială a acestuia.

revént 1. *(AGR.; Rheum officinale)* Plantă erbacee din familia poligonaceelor, cultivată ca legumă. Are frunze mari, de 50—70 cm, cu nervuri proeminente și marginile limbului ondulate. Se cultivă mult în țările din nord-vestul Europei pentru pețiolul frunzelor, folosit în alimentație. În țara noastră se cultivă sporadic în grădini, mai ales în Transilvania. **2.** (FARM.) Rădăcina și rizomul plantelor *Rheum officinale* și *Rheum palmatum*. Conține principii active (oximetilantrachinone) cu acțiune purgativă, stimulatoare a motilității intestinului gros. Administrat sub formă de pulbere, **r.** este indicat în tratamentul constipației cronice.

Revent

reverberație (lat. *reverberatio*, din *reverberare* „a respinge, a reflecta"; FIZ.), persistență a unui sunet după ce sursa sonoră a încetat să mai emită. **R.** se datorează reflexiilor sunetului pe pereți sau pe alte corpuri. Ea condiționează calitatea unei audiții. Astfel, dacă durata **r.** este prea mare, sunetele se suprapun și cuvîntul sau melodia devin neinteligibile; dacă durata **r.** este mică, vorba și muzica apar șterse, lipsite de culoare și de sonoritate. Pentru diferitele feluri de săli (de teatru, operă, concert, curs etc.) există o anumită durată de **r.** optimă. **R.** constituie una dintre problemele importante pentru acustica unei săli. — (TELECOM.) *R. artificială*, prelucrare electroacustică a semnalelor sonore, în scopul obținerii unor efecte asemănătoare celor determinate de **r.** unei încăperi. Este utilizată în televiziune, pentru obținerea duratei de **r.** corespunzătoare scenei transmise, în radiodifuziunea sonoră și la înregistrările muzicale, pentru reliefarea soliștilor pe fondul muzical etc.

reversibil (despre o transformare a unui sistem fizic între două stări diferite), care se poate desfășura atît într-un sens, cît și în sens invers, sistemul trecînd prin aceeași succesiune de stări intermediare, însă în ordine inversă. Transformările reale sînt practic **r.** numai dacă variația parametrilor fizici ai sistemului respectiv se petrece într-un timp mult mai mare decît timpul de relaxare, sistemul putînd fi considerat că trece prin stări intermediare de echilibru.

reversiúne (lat. *reversio*, din *revertere* „a întoarce"; METAL.), tratament termic aplicat unor aliaje cu bază de aluminiu, în scopul eliminării efectelor îmbătrînirii. Aliajul supus **r.** redevine plastic, poate fi deformat ușor și poate fi durificat din nou.

„Revista contimporană", publicație literară-științifică bilunară, apărută la București, între 1 martie 1873 și 1 august 1876. A purtat polemici îndelungate cu junimiștii. T. Maiorescu a supus cîteva articole din **R.c.** unei severe analize în studiul său consacrat „beției de cuvinte". Printre colaboratorii ei se numără: V.A. Urechiă, G. Sion, P. Grădișteanu, P. Ghica, G. Crețianu, M. Zamfirescu, A. Demetriescu, Șt. C. Michăilescu, D.A. Sturdza ș.a. În paginile ei, V. Alecsandri a publicat versuri și fragmentul de roman „Dridri" (1873).

„Revista critică-literară", publicație lunară apărută, la Iași, între 1 ianuarie 1893 și 1 iunie 1897, sub conducerea lui Aron Densușianu. Revista, expresie a unui cerc restrîns de colaboratori, a tipărit studii de istorie literară, filologie, istoric, texte de folclor și literatură. Printre colaboratori s-au numărat N. Densușianu, M. Străjan, O. Densusianu ș.a.

„Revista de filozofie", revistă trimestrială apărută între anii 1923 și 1943 sub direcția lui C. Rădulescu-Motru, ca serie nouă a publicației „Studii filozofice" (1907—1919). A avut o orientare idealistă eclectică, promovînd însă concepții raționaliste și democratice, antigîndiriste și antitrăiriste. A publicat și studii de logică, psihologie, sociologie, estetică și pedagogie. Printre colaboratorii revistei se numără: P. P. Negulescu, D. Gusti, M. Ralea, T. Vianu, M. Florian, N. Petrescu, I. Brucăr, N. Bagdasar.

„Revista de filozofie", revistă editată de Academia Republicii Socialiste România. Reprezintă seria nouă a revistei „Cercetări filozofice" (1954—1963). Apare lunar.

„Revista de istorie și teorie literară", publicație trimestrială, editată la București, din 1952, de către Institutul de istorie literară și folclor al Academiei și care pînă în 1964 (numerele 1—2) a apărut sub titlul de „Studii și cercetări de istorie literară și folclor". Pînă în martie 1965 a fost condusă de acad. G. Călinescu, împreună cu un comitet de redacție.

„Revista de pedagogie", organ teoretic al Institutului de științe pedagogice. Înființată în 1952, apare lunar, la București.

„Revista de psihologie", publicație a Institutului de psihologie al Universității din Cluj, fundată și condusă de Fl. Ștefănescu-Goangă. A apărut de patru ori pe an, de la 1 ianuarie 1938 pînă la 31 martie 1949. A publicat studii de psihologie teoretică și aplicată. Au colaborat Al. Roșca, M. Beniuc, Liviu Rusu, A. Chircev, S. Cupcea ș.a.

„Revista de psihologie", revistă editată de Academia Republicii Socialiste România. Înființată în 1955, apare de patru ori pe an.

„Revista de Statistică" organ al Direcției Centrale de Statistică de pe lîngă Consiliul de Miniștri și al Societății științe economice din Republica Socialistă România. Apare lunar la București; primul număr a apărut în 1952.

„Revista Fundațiilor regale", publicație lunară cu caracter cultural, literar și artistic, apărută la București, între 1 ianuarie 1934 și 31 decembrie 1947. Orientările variate ale colaboratorilor i-au imprimat de la început o ținută eclectică. În anii dictaturii antonesciene, Revista Fundațiilor regale a căpătat o orientare reacționară. Începînd de la 1 septembrie 1945 a apărut într-o nouă serie, avînd ca director pe Al. Rosetti. În diferite etape din activitatea revistei au colaborat mai toți scriitorii importanți ai vremii.

„Revista generală a învățămîntului", publicație periodică a cadrelor didactice de toate gradele, fundată de Spiru Haret. A apărut de 10 ori pe an, la București, între 1905 și 1917, precum și între 1923 și 1944. A adus contribuții însemnate la progresul învățămîntului și al gîndirii pedagogice pînă în 1938, cînd s-a lăsat influențată de curentele naționaliste și fasciste.

„Revista idealistă", revistă fundată și condusă de Mihail G. Holban. A apărut lunar, la București, din martie 1903 pînă în septembrie 1916, avînd ca prim-redactor pe N. Vaschide (1903—1907) și ca secretar pe N. Zaharia (1911—1913). Deși conservator și adept al idealismului religios, M.G. Holban a atras printre colaboratori numeroși ideologi, savanți și literați progresiști, ca A.D. Xenopol, V.M. Kogălniceanu, D. Drăghicescu, Șt. Antim, V. Babeș, I. Felix, Șt. Hepites, V. Anestin, M. Sadoveanu, E. Lovinescu ș.a.

„Revista istorică", publicație periodică românească, apărută, la București, între 1914 și 1946. A fost înființată de N. Iorga și condusă de el pînă la moarte (1940). A publicat articole și studii critice de istorie și filologie, documente, recenzii și note.

„Revista istorică română", publicație apărută între 1931 și 1947, la București, întemeiată și condusă de un grup de profesori; ulterior a apărut sub egida Institutului de istorie națională de pe lîngă Universitatea din București. „Revista istorică română" a publicat și o serie de volume, constituind *Biblioteca „Revistei istorice române"*.

„Revista învățămîntului superior", organ al Ministerului Învățămîntului. Apare la București, din 1959; din 1963 apare lunar.

„Revista literară", săptămînal de poezie, proză și critică, apărut la București, din martie pînă în decembrie 1947, sub conducerea lui M.R. Paraschivescu.

„Revista matematică din Timișoara", revistă lunară de matematică, înființată de Traian Lalescu în 1921, editată la Școala politehnică din Timișoara și redactată de Valeriu Alaci (1884—1955). A apărut pînă în 1949. A avut un rol important în pregătirea matematică elementară a tineretului din țara noastră.

„Revista modernă", publicație literară săptămînală, apoi bilunară, apărută, cu intermitențe, la București, între 19 februarie 1901 și 24 februarie 1902, apoi sub titlul „Pagini alese" între 14 martie 1902 și 16 februarie 1903. Au colaborat: Al. Macedonski, P. Cerna, I. Al. Brătescu-Voinești, M. Codreanu, D. Teleor, H. Lecca ș.a. Cu pseudonimul M.S. Cobuz, apoi cu numele său, Mihail Sadoveanu a publicat versuri, povestiri și prima versiune a romanului „Șoimii" („Frații Potcoavă").

„Revista nouă", publicație lunară, apărută, la București, sub conducerea lui B.P. Hasdeu din 15 decembrie 1887 pînă în septembrie 1895. A publicat literatură, studii de istorie, filologie și sociologie, cronici plastice și dramatice ș.a. Au colaborat B. Șt. Delavrancea, Al. Vlahuță, I.A. Bassarabescu, V.A. Urechiă, S.F. Marian, I.-A. Candrea, L. Șăineanu, G. Ionescu-Gion, D.A. Sturdza, Th. Speranția ș.a.

„Revista pedagogică", publicație cu caracter progresist, consacrată răspîndirii cunoștințelor de psihologie, pedagogie și sociologie, înființată și condusă de C. Dimitrescu-Iași. Între 1891 și 1898 au apărut la București 12 numere, iar în 1902 un supliment. Au colaborat: Al. Odobescu, P. Dulfu, L. Șăineanu și N. Iorga.

„Revista pentru istorie, arheologie și filologie", publicație periodică românească, întemeiată de Grigore Tocilescu, apărută la București. A avut o apariție neregulată (1882—1885, 1887, 1891, 1893—1894, 1902—1903 și 1909—1922). A publicat articole și studii de arheologie și filologie, documente și recenzii.

„Revista politică și literară", revistă lunară, apărută cu intermitențe, la Blaj, sub redacția lui Aurel Ciato, între 1906 și 1907. A militat pentru unitatea politică și culturală a poporului român. Au colaborat M. Sadoveanu, I. Agîrbiceanu, I. Scurtu, Al. Ciura, I. Gorun, Al. Lapedatu ș.a.

„Revista română pentru științe, litere și arte", publicație lunară apărută, la București, din aprilie 1861 pînă în decembrie 1863, sub conducerea lui Al. Odobescu. A publicat, alături de scrieri beletristice, studii de istorie și arheologie, medicină, economie, geologie, drept. Printre colaboratorii ei s-au numărat: V. Alecsandri, I. Ghica, Al. Donici, P. Ghica, D. Dăscălescu, Gr. Cobălcescu, dr. I. Felix, Radu Ionescu, D. Berindei. În paginile ei au apărut pentru prima dată romanul „Ciocoii vechi și noi" (1862—1863) de N. Filimon

și, parțial, „Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul" (1861—1863) de N. Bălcescu.

„Revista socială", cea dintîi publicație teoretică socialistă din România. A apărut lunar, la Iași, între anii 1884 și 1887. În coloanele revistei au apărut importante studii economico-sociologice („Karl Marx și economiștii noștri", „Ce vor socialiștii români?", „Coaliții, greve și însemnătatea lor", „Robia și socialismul", „Anarhismul și socialismul" ș.a.), în care erau combătute doctrinele politice mic-burgheze, și în primul rînd anarhismul. În 1886 a publicat un articol al lui F. Engels, intitulat „Starea politică și socială". **R.s.** a reflectat în coloanele sale lupta organizată a muncitorimii române. Printre colaboratorii de seamă ai revistei s-au numărat Ion Nădejde și C. Dobrogeanu-Gherea.

revistă de front (MILIT.), verificare periodică de către comandanți a gradului în care unitățile sau subunitățile subordonate și-au însușit instrucția de front. Cu această ocazie se verifică și aspectul exterior al militarilor, starea echipamentului și a tehnicii militare. Revista de front se termină cu defilarea.

revizie 1. (CONT.) Control cu caracter repetat constînd în revederea și în verificarea de documente privitoare la operații economice care au avut loc anterior (ex. revizie efectuată de organele controlului financiar după controlul preventiv al contabililor-șefi). 2. (TEHN.) Totalitatea operațiilor executate asupra unui sistem tehnic (instalație, utilaj, vehicul etc.), cu scopul de a stabili starea acestuia și de a preveni apariția defecțiunilor în exploatare. **R.** presupune efectuarea de încercări, măsurări ale parametrilor funcționali, reglări etc. și poate fi: *incidentală* (neplanificată), *periodică* (planificată) și *tehnică* (complexă).

revizionism, curent în mișcarea muncitorească; reprezintă o varietate a oportunismului de dreapta, care, sub pretextul unei dezvoltări creatoare, revizuiește bazele filozofiei, economiei și politicii marxist-leniniste, denaturînd conținutul lor revoluționar. În istoria mișcării muncitorești **r.** s-a împletit de obicei cu r e f o r m i s m u l. Reflectînd influența ideologiei burgheze în mișcarea muncitorească, **r.** subminează unitatea partidelor marxist-leniniste, duce la demobilizarea clasei muncitoare și a celorlalți oameni ai muncii în lupta împotriva exploatării și a imperialismului. Dezvoltarea în mod creator a teoriei marxist-leniniste pe baza generalizării fenomenelor noi apărute în mersul înainte al societății, lupta intransigentă pentru apărarea purității acestei teorii, împotriva deformărilor reformiste, revizioniste și dogmatice, constituie condiții esențiale pentru ca partidele comuniste și muncitorești să-și îndeplinească misiunea lor istorică.

revizuire (DR.), cale de atac extraordinară prin care, în termenul și pentru motivele arătate de lege, partea interesată sau procurorul cere instanței să revină asupra hotăririi de fond definitive pe care a pronunțat-o și să procedeze la o nouă judecare a pricinii. Prin **r.** se mai poate cere unei instanțe judecătorești superioare anularea ultimei hotăriri în cazul contrarietății a două hotăriri definitive.

revocáre (lat. *revocare* „a rechema"; DR.) 1. Desființare a unui act juridic prin manifestarea unilaterală de voință a persoanei care l-a făcut (ex. **r.** unei oferte de contract ori a unui legat). 2. Desființarea unui act juridic în cazurile prevăzute de lege (ex. revocarea unei donații pentru ingratitudine în cazul cînd donatarul îi refuză donatorului pensia de întreținere datorată potrivit legii). 3. Desființarea, ca urmare a introducerii acțiunii pauliene, a actelor de înstrăinare făcute de către debitor în frauda creditorilor, desființarea avînd drept efect reintrarea în patrimoniul debitorului numai a acelor bunuri necesare satisfacerii drepturilor creditorului care a introdus acțiunea. 4. Act prin care organul de stat competent hotărăște încetarea calității de membru într-un organ ales (ex. dreptul Marii Adunări Naționale de a revoca Consiliul de Stat, Consiliul de Miniștri, Tribunalul Suprem și pe Procurorul General). 5. Act prin care alegătorii retrag mandatul deputatului ales de ei fie în Marea Adunare Națională, fie în sfaturile populare.

„Revolta", gazetă săptămînală muncitorească, apărută, la București, între 1 octombrie 1889 și 1 ianuarie 1890, ca „organ al muncitorilor de toate breslele"; a fost organul oficios al mișcării muncitorești din întreaga țară. A militat pentru unirea tuturor forțelor muncitorești într-un partid politic.

revoluția burgheză din Anglia din sec. al XVII-lea, revoluție burgheză victorioasă, de însemnătate europeană, în urma căreia a avut loc instaurarea orînduirii de stat burgheze în Anglia. Ea a fost îndreptată împotriva regimului feudal-absolutist, care, în timpul regilor Iacob I (1603—1625) și Carol I (1625—1649) din dinastia Stuart, trecea printr-o adîncă criză social-politică. Lupta opoziției (reprezentată de burghezie, noua nobilime îmburghezită și, în parte, de țărănimea engleză) a îmbrăcat un veșmînt religios, desfășurîndu-se sub forma mișcării p u r i t a n i l o r, parlamentul fiind (începînd de la sfîrșitul sec. al XVI-lea) principalul ei centru organizatoric și politic. Revoluția a început în condițiile agravării conflictului dintre rege și parlament, ca urmare a persecuției puritanilor, a politicii externe nefavorabile protestanților, dusă de regele Carol I, și mai ales a războiului împotriva Scoției puritane, care se răsculase în 1637—1638. Carol I a convocat, după o întrerupere de 11 ani (1629—1640), parlamentul (13 aprilie—5 mai 1640, *Parlamentul scurt*, și 3 noiembrie 1640—20 aprilie 1653, *Parlamentul lung*), cerîndu-i să aprobe alocarea unor sume de bani pentru continuarea războiului împotriva Scoției. Parlamentul lung a inițiat o serie de măsuri îndreptate împotriva absolutismului (desființarea impozitelor create de rege între anii 1629

și 1640, lichidarea tribunalelor extraordinare regale și bisericești, stabilirea principiului responsabilității puterii executive în fața parlamentului etc.), care l-au determinat pe regele Carol I să înceapă, în 1642, războiul împotriva parlamentului. În timpul primului război civil (1642—1646) dintre parlament (sprijinit de masele populare) și monarhie (susținută de marea nobilime feudală și de biserica anglicană) s-a dezvoltat revoluția. În prima etapă a războiului, armata parlamentului a suferit înfrîngeri; reorganizată însă de Oliver Cromwell, armata „noului model" (al cărei nucleu l-a constituit detașamentul de cavalerie numit „coastele de fier", format din țărani și din mica nobilime) a obținut victorii decisive asupra armatei regelui la *Marston Moor* (1644) și *Naseby* (1645). În cursul revoluției s-au cristalizat în tabăra revoluționară cîteva grupări și curente politice radicale, care doreau să ducă revoluția pînă la egalitatea socială. În 1648, cu ajutorul nobilimii din nordul țării, regele a dezlănțuit al doilea război civil, dar a fost înfrînt de armata revoluționară la *Preston* (1648). Sub presiunea maselor revoluționare, **r. b. din A. din sec. al XVII-lea** a căpătat, în 1649, un caracter burghezo-democratic; regele Carol I a fost executat, iar monarhia și Camera Lorzilor lichidate; a fost proclamată republica (19 mai 1649), puterea politică trecînd în mîinile burgheziei și ale noii nobilimi imburghezite. V. și Marea Britanie.

revoluția burgheză din Franța (1789—1794), revoluție care a lichidat orînduirea feudal-absolutistă în Franța. Revoluția a fost pregătită pe plan economic de marile transformări din sec. XVII—XVIII (dezvoltarea comerțului, a capitalului cămătăresc, a industriei), care au dus la dominația economică a burgheziei, iar pe plan spiritual de mișcarea iluministă, reprezentată de marii gînditori din sec. al XVIII-lea: Morelly, Mably, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, Holbach, Helvétius, La Mettrie. Precedată de o serie de mișcări țărănești și orășenești, revoluția a izbucnit în 1789, în condițiile agravării situației economice a maselor, ale progresului ideii de națiune, ale necesității acute de creare a unei piețe naționale. Forța conducătoare în revoluție, la care a luat parte întreaga „stare a treia" (care cuprindea majoritatea covîrșitoare a națiunii, adică burghezia, masele populare orășenești și țărănimea), a fost burghezia, iar forța socială principală a constituit-o larga mișcare populară. Deputații stării a treia din Adunarea stărilor generale, întrunită în mai 1789, s-au declarat constituiți în Adunarea Națională, apoi, în vederea elaborării unei constituții, în Adunarea Constituantă (9 iulie 1789—30 septembrie 1791). Ca răspuns la măsurile represive pe care le pregăteau nobilimea și regele, masele populare ale Parisului au luat cu asalt *Bastilia*, simbol al absolutismului și al arbitrarului său (14 iulie 1789, dată devenită sărbătoare națională a poporului francez). Adunarea Constituantă a hotărît desființarea privilegiilor feudale (4 august 1789), a adoptat „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului" (26 august 1789) și prima Constituție burgheză a Franței (14 septembrie 1791), a realizat reforme administrative, judecătorești, fiscale, bisericești, deschizînd drum dezvoltării rapide a relațiilor de producție capitaliste. Sub presiunea insurecției naționale de la 10 august 1792, Adunarea Legislativă (1 octombrie 1791—20 septembrie 1792) a suspendat monarhia și a aprobat instituirea comunei insurecționale (Comuna din Paris), o adevărată putere de stat populară, care a preluat cele mai grele dintre sarcinile revoluției. Perioada august-septembrie 1792 este cunoscută în istoria revoluției sub numele de *prima teroare*; masele, sub conducerea comunei insurecționale, au impus instaurarea democrației politice. În fața primejdiei provocate de invadarea Franței de către armatele prusiene și austriece, precum și de trădarea generalilor monarhiști, comuna insurecțională a declarat „patria în primejdie"; voluntarii sanculoți au înfrînt la 20 septembrie 1792, la *Valmy*, armatele invadatoare. În ziua victoriei de la Valmy, la Paris, Convenția Națională (20 septembrie 1792—26 octombrie 1795) a luat locul Adunării Legislative și la 21 septembrie 1792 a proclamat republica. În cadrul Convenției Naționale s-au reliefat cele două tendințe principale ale burgheziei franceze, reprezentate de partidul moderat al girondinilor și de cel radical al montagnarzilor, conduși de iacobini; între ele se afla masa deputaților independenți, porecliți „cîmpia" sau „mlaștina". Lupta dintre aceste două tendințe a atins punctul culminant în timpul procesului regelui Ludovic al XVI-lea, care, cu toată opoziția girondinilor, a fost condamnat la moarte și executat (21 ianuarie 1793). Întreaga Europă, cu excepția cîtorva state, s-a coalizat împotriva Franței republicane. Înfrîngerile pe front, trădarea generalului Dumouriez, scumpirea vieții și izbucnirea răscoalei contrarevoluționare din Vandeea au provocat sfîrșitul guvernării girondine. În urma insurecției din 31 mai—2 iunie 1793 a fost instaurată dictatura revoluționar-democratică a iacobinilor; girondinii au fost excluși din Convenție, iar mulți dintre conducătorii lor arestați și ghilotinați. Perioada dictaturii iacobine (iunie 1793—iulie 1794), cunoscută în istorie și sub numele de *teroarea iacobină*, a constituit punctul culminant în dezvoltarea revoluției. În timpul dictaturii iacobine au fost desființate, fără răscumpărare, toate servituțile feudale, au fost stabilite prețuri maximale, frînîndu-se astfel specula, a fost introdus învățămîntul elementar gratuit, școlile fiind scoase de sub jurisdicția bisericii. Iacobinii au înfrînt răscoala contrarevoluționară din Vandeea și cea a federaților-regaliști, au creat o armată națională revoluționară de peste 600 000 de oameni, care a alun-

gat din țară armatele intervenționiste. În lunile septembrie-octombrie 1793, dictatura iacobină s-a consolidat, prin votarea în Convenție a legii maximului general privind prețul mărfurilor și salariile și prin lichidarea „turbaților", purtătorii de cuvînt ai sanculoților. Comitetul Salvării Publice, creat în aprilie 1793, a concentrat în mîinile sale întreaga putere executivă. Teroarea a impus pentru o vreme economia dirijată în direcția sprijinirii efortului de război și salvării republicii. În lunile următoare au fost înlăturați atît moderații, în frunte cu Danton și Desmoulins, cît și extremiștii de stînga, în frunte cu Hébert, ceea ce a slăbit considerabil baza socială a dictaturii iacobine și a ușurat sarcina marii burghezii, care a organizat lovitura de stat de la 9 termidor (27 iulie) 1794. Robespierre, Saint-Just, Couthon și alți partizani ai lor au fost ghilotinați a doua zi. Guvernul revoluționar primea astfel o foarte grea lovitură. Prin venirea la putere a marii burghezii, revoluția era, de fapt, terminată. Lupta dramatică pe care a dus-o timp de 10 luni după lovitura termidorienilor (iulie 1794—mai 1795) mișcarea populară, cea mai înaintată forță motrice a revoluției, s-a sfîrșit cu înfrîngerea ei și cu spulberarea speranțelor populare într-o democrație socială consecventă. Dar revoluția învinsese. Desființînd feudalismul și instaurînd definitiv raporturile sociale burgheze, unificînd piața națională și făurind un stat modern, corespunzător intereselor economice și sociale ale burgheziei, ea a accelerat dezvoltarea istorică a Franței. Prin amploarea și semnificațiile ei, **r.b. din F.** a avut și o mare însemnătate internațională, grăbind prin exemplul și prin difuzarea ideilor ei (datorate, în parte, războaielor și cuceririlor napoleoneene) destrămarea orînduirii feudale în întreaga Europă și deschizînd cîmp larg de dezvoltare capitalismului european.

revoluția burgheză din Țările de Jos, prima revoluție burgheză din Europa, care a avut loc între anii 1566 și 1609 în Țările de Jos, aflate în stăpînirea Spaniei. **R.b. din Ț. de Jos** a avut un caracter antifeudal și de eliberare națională de sub dominația absolutismului spaniol. Ea a îmbrăcat forma luptei împotriva bisericii catolice, sprijinul principal al Spaniei în Țările de Jos, și s-a desfășurat sub steagul calvinismului. Începutul revoluției a fost marcat de răscoala populară din 1566, cunoscută în istorie sub numele de *răscoala iconoclastă*, reprimată de armatele spaniole comandate de ducele de Alba, care a instaurat un regim de teroare sîngeroasă; împotriva acestui regim a luat naștere o puternică mișcare de partizani, care s-a generalizat în 1572. Speriate de proporțiile revoluției, vîrfurile burgheziei au trecut puterea în provinciile Olanda și Zeelanda prințului Wilhelm de Orania (Wilhelm Taciturnul). La sfîrșitul deceniului al optulea al sec. al XVI-lea au avut loc răscoale populare și mișcări țărănești antifeudale și în sudul Țărilor de Jos, la Bruxelles, Gand, Ypres, Anvers ș.a., unde au fost create „comitetele celor 18", organe revoluționare ale puterii. Nobilimea și clerul catolic din provinciile de sud ale Țărilor de Jos s-au unit împotriva revoluției, constituind *Uniunea de la Arras* (1579), și au căzut la înțelegere cu Filip al II-lea, regele Spaniei. În același an, provinciile din nord (Olanda, Zeelanda, Frizia, Utrecht ș.a.) au încheiat *Uniunea de la Utrecht*, la care au aderat și orașele din Flandra și Brabant, în frunte cu Gand; pe baza acestei uniuni s-a constituit, în 1581, *Republica provinciilor unite*, care, după numele celei mai mari provincii, a fost numită în mod curent, după 1609, Olanda, primul stat burghez din lume. Independența Olandei a fost recunoscută formal de Spania, în 1609, iar pe plan european prin pacea din Westfalia (1648).

revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, a doua revoluție burghezo-democratică din Rusia. Izbucnită pe fondul contradicțiilor regimului țarist, agravate de participarea Rusiei la primul război mondial, ea a răsturnat țarismul, marcînd începutul transformării războiului imperialist în război civil. Înfrîngerile de pe front și ruina economică pricinuită de război au făcut să crească nemulțumirea maselor largi de muncitori, țărani, soldați, intelectuali, precum și a naționalităților asuprite de țarism. Dezvoltarea mișcării revoluționare și criza politică a claselor dominante deschideau, la sfîrșitul anului 1916 și începutul anului 1917, perspectiva izbucnirii revoluției. În fruntea mișcării maselor largi de țărani și soldați s-a situat clasa muncitoare, hegemonul și forța principală a revoluției, sub conducerea partidului bolșevic. Începutul revoluției l-a constituit greva muncitorilor de la uzina „Putilov" din Petrograd (căreia i s-au alăturat și muncitorii celorlalte mari întreprinderi din oraș), declanșată în 17 februarie/3 martie 1917. La 23 februarie/8 martie a avut loc o mare demonstrație sub lozincile „Pîine", „Jos războiul", „Jos absolutismul". Demonstrația a luat o mare amploare în ziua următoare; ea s-a transformat la 25 februarie/10 martie în grevă politică generală, iar la 26 februarie/11 martie în insurecție. Trupele din Petrograd au refuzat să tragă în muncitori și au trecut de partea insurgenților. La semnalul insurecției din Petrograd, întreaga țară a fost cuprinsă de acțiuni revoluționare. Un rol însemnat în aceste acțiuni l-au avut *Sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților*, organe ale dictaturii democrat-revoluționare a proletariatului și țărănimii, dar Comitetul Executiv al Sovietelor din Petrograd, în conducerea căruia precumpăneau menșevicii și socialiștii-revoluționari, au trădat interesele muncitorilor și țăranilor, hotărînd să însărcineze cu formarea guvernului Comitetul provizoriu al Dumei de stat (care se constituise la 27 februarie). La 2 martie a fost format Guvernul provizoriu, alcătuit din reprezentanți ai burgheziei și moșierimii; în

aceeași zi, țarul Nicolaie al II-lea a abdicat și a fost arestat. În țară s-a creat o situație politică instabilă și vremelnică de echilibru, o originală împletire a două puteri: dictatura burgheziei, exercitată prin Guvernul provizoriu, și dictatura democrat-revoluționară a proletariatului și țărănimii, exercitată prin Sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților. Întors din emigrație, V.I. Lenin a elaborat „Tezele din aprilie", un adevărat plan de luptă pentru trecerea de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă. În perioada dualității puterii, partidul bolșevic a desfășurat o activă luptă politică pentru cucerirea maselor, organizînd marile demonstrații de la 18 iunie și 4 iulie 1917, sub lozinca „Toată puterea în mîinile Sovietelor!". După reprimarea în sînge a demonstrației din iulie, dualitatea puterii a luat sfîrșit; întreaga putere a trecut în mîinile Guvernului provizoriu contrarevoluționar, care a fost răsturnat de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

revoluția din 1848, revoluție burghezo-democratică desfășurată în aproape întreaga Europă în anii 1848—1849, pe fondul grelei situații economice provocate de criza agrară din 1845—1847 și de criza financiară și industrială din 1847. Izvorînd dintr-o „situație socială generală" și din „condițiile de existență ale fiecărei națiuni" (Engels), evenimentele revoluționare din 1848 au antrenat largi pături sociale. Îndreptată împotriva feudalismului și a regimurilor absolutiste reacționare, întărite după Congresul de la Viena (1814—1815), revoluția a avut caracteristici proprii fiecărei țări, dar a fost pretutindeni în conexiune cu mișcarea revoluționară generală. În apusul Europei devenise necesară consolidarea pozițiilor burgheziei și a afirmării proletariatului pe arena luptelor politice, în timp ce în centrul și răsăritul continentului abia se punea problema înlăturării relațiilor feudale, la care se adăuga și aceea a realizării unității naționale și a eliberării popoarelor de sub dominația străină; aceasta imprima revoluției din centrul și răsăritul Europei un puternic caracter de eliberare națională, pe lîngă cel social. În Apusul Europei, creșterea exploatării capitaliste și afirmarea proletariatului pe arena politică ca forță independentă (răscoalele de la Lyon din 1831 și 1834, mișcarea cartistă din Anglia, crearea în această perioadă a organizațiilor Asociația generală a muncitorilor, Liga celor drepți, Liga comuniștilor, răscoala muncitorilor textiliști din Silezia 1844, extinderea grevei ca formă de luptă a proletariatului etc.) făceau ca lupta de clasă dintre burghezie și proletariat să ocupe primul loc în istoria țărilor respective. În această perioadă au apărut planurile socialist-utopice pentru construirea unei societăți lipsite de exploatare; deși greșeau punîndu-și speranțele în bunăvoința claselor posedante, socialiștii utopiști au avut meritul de a fi dezvăluit necesitatea înlăturării exploatării capitaliste. Întemeindu-se pe creșterea în intensitate a luptelor proletariatului, pe dezvoltarea științei și pe marile ei cuceriri, ca și pe valorificarea critică și creatoare a filozofiei clasice germane, economiei politice engleze și socialismului utopic francez, Marx și Engels au făurit, în preajma anului revoluționar 1848, teoria socialismului științific. Dar clasa muncitoare nu era încă suficient de organizată și de conștientă de rolul ei istoric pentru a prelua conducerea luptei revoluționare; ea a avut însă un rol deosebit de important în revoluție, mai ales în țările mai avansate. Revoluția a izbucnit mai întîi în Italia, frămîntată de o mare diversitate de probleme, de la abolirea iobăgiei (în sud, în Regatul Neapolului) pînă la consolidarea pozițiilor burgheziei (în nord, în Regatul Sardiniei), cerința istorică generală fiind însă, pentru întreaga Italie, aceea a realizării unității naționale. Începutul evenimentelor revoluționare l-a făcut insurecția de la Palermo (12 ianuarie 1848), urmată de cea de la Neapole; regele Neapolului, constrîns de revoluție, a fost nevoit să acorde o constituție. Sub presiunea evenimentelor revoluționare, papa și numeroși alți principi italieni au fost nevoiți să acorde unele libertăți poporului italian răsculat. În Italia de nord (Lombardia și Veneția) au izbucnit puternice lupte împotriva dominației habsburgice (insurecțiile din Milan, 18—22 martie, și din Veneția, 17—22 martie); Regatul Sardiniei, cea mai dezvoltată regiune a Italiei, unde se instituise un regim liberal, a pornit războiul împotriva Austriei, dar a fost înfrînt la Custozza (iulie 1848). Revoluția a cuprins curînd aproape întreaga Peninsulă Italică (insurecțiile din Parma, Modena, Toscana), culminînd cu proclamarea, la Roma, în noiembrie 1848, a Republicii Romane, în frunte cu *Mazzini* și *Garibaldi*. În februarie 1848, revoluția a izbucnit și în Franța. Puternicele lupte revoluționare desfășurate la Paris (22—24 februarie) au dus la răsturnarea regelui *Ludovic-Filip* și a oligarhiei financiare și la proclamarea republicii (25 februarie 1848). Victoria revoluției din Franța și proclamarea republicii au exercitat o puternică influență asupra desfășurării ulterioare a revoluției în numeroase țări europene, cît și asupra altor țări din Europa în care nu aveau loc revoluții (în Anglia *cartismul* a cunoscut o perioadă de înviorare, în Belgia a fost adoptată o reformă electorală și parlamentară, în Olanda a fost revizuită constituția). La 13 martie 1848 a izbucnit revoluția în Austria, bastionul politic al reacțiunii în Europa centrală după 1815. Insurecția din Viena (13 martie) a înlăturat de la putere vîrfurile aristocrației și ale birocrației, în frunte cu *Metternich*, a cărui fugă a devenit simbolul căderii absolutismului. În noul guvern au intrat și reprezentanți ai burgheziei liberale: împăratul a fost nevoit să sancționeze, la 25 aprilie, o constituție, iar la 15 mai votul universal. În cadrul evenimentelor revoluționare din Imperiul

habsburgic, o mare importanță a avut-o revoluția ungară, condusă de *L. Kossuth*, izbucnită la 15 martie, la Pesta. Ea a avut importante realizări, ca votarea în dietă a unor legi urmărind să asigure dezvoltarea burgheză a țării, detronarea Habsburgilor și declararea la 14 aprilie 1849 a independenței Ungariei. Conducătorii revoluției au făcut însă și mari greșeli, printre care atitudinea negativă față de revendicările sociale și naționale ale românilor și slavilor. Această atitudine a dus la dezbinarea forțelor revoluționare ale maghiarilor, românilor și slavilor și la conflicte armate între ele. În șirul evenimentelor revoluționare importante s-au înscris și mișcarea de eliberare națională din Cehia (care a culminat cu insurecția din Praga din 12—17 iunie 1848) și revoluția din Transilvania. De asemenea, evenimente revoluționare au mai avut loc și în Croația și Slovenia. În Germania, revoluția a început cu insurecțiile din Baden (27—28 februarie) și din Hessa (11 martie) și apoi s-a întins în toate statele germane; în Bavaria, regele a fost nevoit să abdice (20 martie); numeroși principi germani au fost siliți să acorde maselor răsculate libertăți democratice. Mișcarea revoluționară din Berlin a obligat pe regele Prusiei să accepte formarea unui guvern din reprezentanți ai burgheziei liberale (18 martie) și să acorde o constituție. O mare amploare a avut revoluția în statele germane de vest, unde procesul dezvoltării capitalismului era mai avansat. La revoluția din Germania au luat parte și K. Marx și F. Engels, care, în proclamația „Revendicările Partidului Comunist din Germania" din martie 1848, preconizau sarcinile imediate ale revoluției: răsturnarea monarhilor, lichidarea instituțiilor feudale și unificarea Germaniei într-o republică burghezo-democratică; Marx și Engels au editat, în timpul revoluției, ziarul cu orientare democrat-revoluționară „Neue Rheinische Zeitung" (Noua gazetă renană), în coloanele căruia au militat pentru realizarea acestui program. La 18 mai 1848 s-a întrunit, la Frankfurt pe Main, parlamentul german, ales prin vot universal, în scopul realizării unității Germaniei; această acțiune nu a reușit, atît din pricina poziției capitulante a burgheziei liberale germane, cît și din cauza nerecunoașterii de către Austria și principii germani a autorității parlamentului de la Frankfurt, care oferea coroana imperială a Germaniei unificate regelui Prusiei, Frederic-Wilhelm al IV-lea. Speriată de amploarea mișcării țărănești, temîndu-se de proletariat, care organizase la 14 iunie o insurecție la Berlin, burghezia germană a pactizat cu iuncherimea, trădînd programul burghezo-democratic al revoluției. În a doua jumătate a anului 1848, după eroica insurecție a proletariatului parizian din iunie (eveniment epocal, marcînd prima bătălie dintre proletariat și burghezie, în care proletariatul a acționat ca clasă pentru scopurile sale proprii), burghezia, temîndu-se de pierderea propriilor poziții, s-a aruncat în brațele reacțiunii. Contrarevoluția europeană și-a strîns rîndurile sub steagurile monarhiilor coalizate și a început contraofensiva împotriva mișcărilor revoluționare. O nouă insurecție declanșată la Viena, în octombrie 1848, a fost reprimată cu forța armată; același lucru s-a întîmplat și cu insurecțiile din Baden (septembrie 1848) și Dresda (mai 1849), cu Republica Romană (iulie 1849) și cu revoluțiile din Țara Românească (septembrie 1848), din Transilvania și din Ungaria (august 1849), înăbușite de armatele regelui Prusiei, țarului Rusiei, împăratului Austriei, sultanului Turciei și de armatele republicii franceze. Principalele cauze ale înfrîngerii revoluțiilor din 1848—1849 sînt: trecerea burgheziei din apusul Europei pe o poziție contrarevoluționară și slăbiciunea proletariatului, insuficient de călit pentru a prelua conducerea revoluției, precum și inconsecvența burgheziei din centrul și răsăritul Europei în aplicarea programului antifeudal privind lichidarea marii proprietăți funciare și, în consecință, trădarea principalului ei aliat, țărănimea. La acestea se adăuga, în Europa centrală și răsăriteană, contradicțiile naționale: burghezia austriacă, pentru a dispune de o piață întinsă, a sprijinit pe Habsburgi împotriva luptei de eliberare a italienilor, cehilor, maghiarilor, românilor și polonezilor; nobilimea mică și mijlocie și burghezia maghiară s-au opus, cu armele, luptei de eliberare națională a românilor, slovacilor, croaților și sîrbilor; burghezia prusiană s-a împotrivit formării unui stat polonez independent. Interesele și preocupările îngust-naționale ale burgheziei au subminat colaborarea conducătorilor revoluției din diferite state. Dacă revoluția n-a putut rezolva radical problemele ridicate de necesitatea istorică, luptele maselor populare din anii 1848—1849 au avut, în schimb, consecințe pozitive. Insurecția proletariatului parizian a contribuit substanțial la ridicarea conștiinței clasei muncitoare; puternica ridicare la luptă a țărănimii a impus desființarea iobăgiei în țările din centrul Europei și abolirea a numeroase privilegii nobiliare, burghezia pătrunzînd în administrația de stat (mai ales în Imperiul habsburgic). Revoluția din 1848 n-a rezolvat problema eliberării unor popoare de sub asuprirea străină și nici problema unirii în state naționale a germanilor, italienilor, românilor etc., dar a avut drept rezultat întărirea mișcărilor naționale, de eliberare. *În țările române*, revoluția din 1848 a izbucnit sub impulsul acelorași cauze generale. Ea a fost pregătită de dezvoltarea forțelor de producție, de lărgirea pieței interne mai ales ca urmare a includerii economiei țărilor române în procesul de schimb internațional în urma păcii de la Adrianopol din 1829; apariția și dezvoltarea burgheziei, pe de o parte, menținerea relațiilor feudale și a privilegiilor boierimii în conducerea statului, existența suzeranității turcești (în Țara Românească și Moldova) și a stăpînirii habsburgice

(în Transilvania), pe de altă parte, au fost factorii determinanți ai intensificării luptei de eliberare socială și națională, menită să pună capăt regimului feudal și stăpînirii străine. Forța conducătcare în revoluție o forma burghezia, interesată în dezvoltarea capitalismului, iar forța socială de bază țărănimea clăcașă. Alături de burghezie și țărănime au luat parte la revoluție meseriașii și lucrătorii de la orașe și o parte a boierimii cu tendințe liberale. Larga participare a maselor, precum și revendicările formulate au determinat caracterul burghezo-democratic al revoluției din țările române. Burghezia aspira spre cucerirea puterii politice și spre asigurarea desfășurării pe deplin libere a activităților ei economice, țărănimea cerea abolirea clăcii și împroprietărirea cu pămînt, meseriașii și lucrătorii doreau înainte de toate înlăturarea feudalismului, ceea ce le-ar fi asigurat condiții de viață mai bune și lărgirea drepturilor lor. Toate aceste clase și pături sociale luptau pentru un nou regim, în care să le fie asigurate drepturi și libertăți democratice. Începutul desfășurării evenimentelor revoluționare în țările române l-a făcut mișcarea revoluționară din Moldova. Adunarea protestatară, inițiată de o coaliție în care se găseau nu numai reprezentanții burgheziei înaintate și a boierimii liberale, dar și cei ai unei părți a boierimii conservatoare, aflată în opoziție față de domnitorul Mihail Sturdza (ceea ce a dus la o limitare a programului mișcării, concretizat într-o petiție-program care cuprindea 35 de puncte, și la o legătură relativ slabă cu masele), a fost reprimată de autorități (30 martie — 11 aprilie 1848). Fruntașii cei mai înaintați ai mișcării revoluționare au fost nevoiți să se exileze. Dar mișcarea revoluționară din Moldova nu s-a mărginit la evenimentele desfășurate la Iași în ultimele zile ale lunii martie 1848; mișcarea țărănească și activitatea revoluționarilor emigrați au dat mișcării revoluționare moldovene un caracter burghezo-democratic, ancorînd-o puternic în ansamblul evenimentelor revoluționare din țările române. Programul revoluționarilor moldoveni, concretizat în documentele „Prințipiile noastre pentru reformarea patriei", întocmit la Brașov în luna mai 1848, și „Dorințele partidei naționale din Moldova", redactat în Bucovina de Mihail Kogălniceanu,

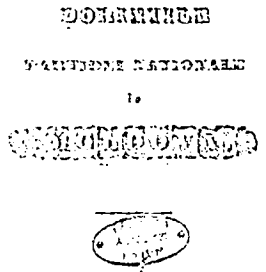

Documentul program „Dorințele partidei naționale din Moldova"

punea, pe lîngă problema împroprietăririi țăranilor, și problema creării statului național român. *In Țara Românească* a avut loc o revoluție burghezo-democratică, la care au participat clase și pături sociale ca: țărănimea, masele orășenești de meșteșugari și lucrători, burghezia și boierimea liberală. Principalii conducători ai revoluției din Țara Românească au fost N. Bălcescu, Gh. Magheru, Al. G. Golescu (Negru), I. Heliade-Rădulescu, C.A. Rosetti, Chr. Tell ș.a. Îndrumate de un comitet revoluționar, evenimentele din Țara Românească au avut o amploare și o eficiență mai mare decît cele din Moldova. Programul revoluției din Țara Românească, sintetizat în *Proclamația de la Islaz*, citită la 9/21 iunie 1848 în fața maselor țărănești și a unităților militare trecute de partea revoluției, cuprindea 22 de articole, care prevedeau independența administrativă și legislativă a țării, egalitatea în fața legii, impuneri fiscale proporționale cu averea, eliberarea și împroprietărirea țăranilor, adunare obștească din toate stările, domn ales pe cinci ani, gardă națională etc. La 11/23 iunie 1848, revoluția a izbucnit și la București; sub presiunea poporului răsculat, domnul țării, Gh. Bibescu, a sancționat programul revoluționar și a numit un cabinet ministerial din fruntașii mișcării, iar la 13/25 iunie a abdicat și a plecat la Brașov, conducerea țării revenind unui guvern provizoriu. Masele populare bucureștene i-au dat Guvernului provizoriu un sprijin neprecupețit. Prin lupta maselor au fost reprimate încercările contrarevoluționare de la 19 și 29 iunie. Conducerea revoluției, dominată de elemente moderate,

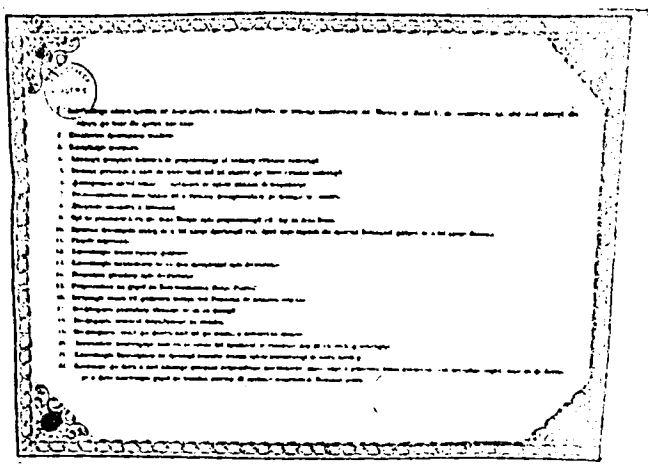

Programul revoluționar de la Islaz

a acceptat înlocuirea Guvernului provizoriu printr-o locotenență domnească, formată din Ion Heliade-Rădulescu, Nicolaie Golescu și Christian Tell. După ce a pus mîna pe putere, burghezia moderată a capitulat în fața boierimii conservatoare, cu care a pactizat; *Comisia proprietății*, alcătuită din reprezentanți ai clăcașilor și ai stăpînilor de moșii, care avea sarcina de a pregăti înfăptuirea concretă a articolului 13 referitor la desființarea clăcii și la împroprietărire, a fost suspendată. Nerezolvarea problemei agrare a făcut ca țărănimea să piardă, într-o oarecare măsură, încrederea în revoluție. Îngrijorat de evenimentele revoluționare din Principate, guvernul țarist a exercitat presiuni asupra Turciei pentru a o determina să reprime revoluția din Țara Românească, deși Poarta otomană recunoscuse, prin reprezentantul ei, comisarul Soliman-pașa, locotenența domnească de la București și, implicit, regimul revoluționar. Stăruințele în vederea organizării unei rezistențe armate, pentru care se pronunțau cei mai înaintați conducători ai revoluției în frunte cu Bălcescu și

Grup de revoluționari români

Gh. Magheru, nu s-au putut concretiza, nefiind susținute de majoritatea moderată. În septembrie 1848, armata otomană și armata țaristă, chemate de reacțiunea boierească, au intrat în țară, reprimînd revoluția. Apărînd cauza revoluției, o unitate de pompieri bucureșteni

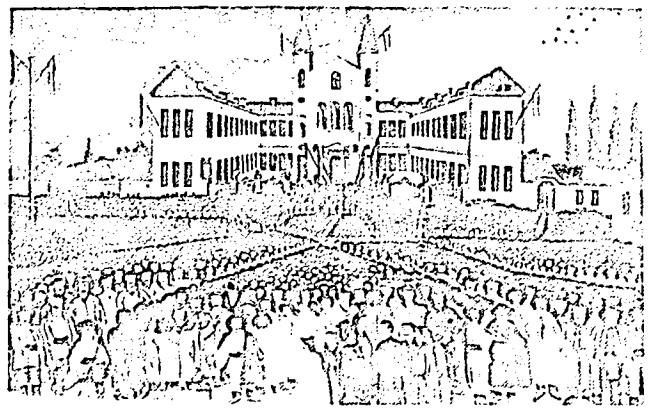

Adunarea națională de la Blaj

a dat, la 13/25 septembrie, o luptă eroică, dar inegală, în Dealul Spirei, împotriva intervenționiștilor otomani, consemnată și de Karl Marx, care a numit-o „baia de sînge de la București". Locul locotenenței domnești a fost luat de caimacamul Constantin Cantacuzino. În Țara Românească a fost instaurat un regim de cruntă represiune; prevederile Regulamentului organic, abolite de revoluție, au reintrat în vigoare. *În Transilvania*, problemele eliberării sociale s-au împletit strîns cu cele ale eliberării naționale, datorită situației de inferioritate în care erau ținuți românii, care constituiau majoritatea populației. Principalii conducători ai revoluției din Transilvania au fost A. Iancu, S. Bărnuțiu, Gh. Barițiu, T. Cipariu, E. Murgu, A. Șaguna ș.a. După izbucnirea revoluției din Ungaria, un număr de fruntași români, în frunte cu Gh. Barițiu și T. Cipariu, au susținut programul de revendicări democratice al acesteia, dar curînd românii au fost siliți, din cauza refuzului conducătorilor revoluției maghiare de a recunoaște drepturile lor naționale, să meargă pe o cale revoluționară proprie; votarea, în martie 1848, de către Dieta de la Pojon (Bratislava) a unirii forțate a Transilvaniei cu Ungaria a provocat protestul unanim al românilor, concretizat în uriașa adunare de la Blaj, de pe Cîmpia Libertății, de la 3—5/15—17 mai 1848, care a constituit punctul culminant al revoluției din Transilvania. În această adunare, cei peste 40 000 de participanți au opus unirii forțate a Transilvaniei la Ungaria lozinca „Noi vrem să ne unim cu Țara!", expresie a dorinței maselor transilvănene de a se realiza unitatea întregului popor român într-un stat național. Adunarea de la Blaj a adoptat programul revoluționarilor români transilvăneni, care prevedea desființarea iobăgiei, egalitate națională și reprezentare proporțională în dietă, administrație, armată și justiție, gardă națională, înființarea de școli (inclusiv o universitate românească), libertate pentru dezvoltarea economiei, și în special a industriei. Neținînd seama de voința clar exprimată în marea adunare de la Blaj și de protestul delegației române, Dieta din Cluj a confirmat la 29 mai 1848 încorporarea Transilvaniei la Ungaria, ceea ce a provocat dezbinarea forțelor revoluționare române și maghiare, fapt de care a profitat Curtea de la Viena. Conflictele dintre masele țărănești, îndeosebi române, și stăpînii de moșii maghiari s-au ascuțit pe tot întinsul Transilvaniei, ajungîndu-se la ciocniri armate. Avram Iancu, „craiul munților", a organizat cetele moților, transformîndu-le într-o oaste țărănească revoluționară, care a apărat eroic regiunea Munților Apuseni împotriva oștilor nemești-mii maghiare, superioare ca

număr și armament. Încercările repetate ale lui N. Bălcescu, ale maghiarului S. Petőfi și ale polonezului I. Bem de a concilia forțele revoluționare române și maghiare n-au fost încununate de succes, din pricina poziției nejuste a conducerii revoluției maghiare, care refuza să recunoască drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Abia în iulie 1849, datorită stăruințelor lui Nicolaie Bălcescu, sosit în acest scop în Ungaria, a fost încheiat „proiectul de pacificare", prin care se punea capăt ostilităților dintre cele două tabere revoluționare și se creau premisele conlucrării. Era însă prea tîrziu, deoarece în august 1849 revoluția maghiară a fost înăbușită prin intervenția contrarevoluționară a trupelor austriece și a celor țariste. Înfrîntă din cauza slăbirii bazei sociale, ca urmare a nerezolvării revendicărilor sociale și naționale ale maselor orășenești și țărănești, și a intervenției armatelor străine, revoluția de la 1848 din țările române a avut totuși urmări însemnate. Cu toate limitele ei, datorate nivelului dezvoltării social-economice, poziției șovăielnice și capitulante a burgheziei, preocupate de interesele ei înguste de clasă, revoluția de la 1848 din țările române a constituit unul dintre cele mai importante momente ale istoriei României. Ea a zdruncinat puternic orînduirea feudală, a dat impuls dezvoltării capitalismului, a contribuit în mod esențial la dezvoltarea conștiinței naționale a poporului român și a pus la ordinea zilei probleme fundamentale ale dezvoltării societății românești: problema agrară, a eliberării sociale, a egalității în drepturi, a unirii celor trei țări române, a libertății și independenței naționale.

revoluția din 1905—1907 din Rusia, prima revoluție burghezo-democratică din epoca imperialismului. A izbucnit ca urmare a ascuțirii tuturor contradicțiilor sociale și politice ale capitalismului rus, intrat în faza sa imperialistă, contradicții agravate de existența unor puternice rămășițe feudale în economia și în orînduirea politică, de asuprirea națională, de criza economică din 1900—1903 și de războiul ruso-japonez din 1904—1905. Revoluția a început prin manifestația pașnică din 9 ianuarie 1905, înăbușită în sînge („Duminica sîngeroasă"), căreia i-au urmat, în primăvara și vara anului 1905, mari greve politice în principalele centre industriale (Petersburg, Moscova, Varșovia, Ivanovo-Voznesensk, Lódz, Riga, Batumi ș.a.) și puternice răscoale țărănești în regiunea Volgăi, în Ucraina, în Gruzia, în țările baltice ș.a.; în același timp au avut loc frămîntări și în rîndurile armatei (care au culminat cu răscoala din iunie 1905 a marinarilor de pe crucișătorul „Potiomkin" din flota Mării Negre). Sarcina imediată a revoluției era răsturnarea țarismului, confiscarea pămînturilor moșierești, cucerirea zilei de muncă de 8 ore și a drepturilor democratice pentru popor. O mare importanță în fundamentarea teoretică multilaterală a strategiei și tacticii partidului în perioada revoluției burghezo-democratice și a transformării ei în revoluție socialistă în condițiile imperialismului a avut cartea lui V.I. Lenin „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică", apărută în iulie 1905. În toamna anului 1905, mișcarea revoluționară a cuprins întreaga țară. Împotriva proletariatului revoluționar, guvernul țarist a folosit organizația teroristă pogromistă numită „sutele negre". Mișcarea revoluționară a continuat însă să se dezvolte; au fost create detașamente de muncitori înarmați. În octombrie a avut loc o grevă generală, care a paralizat forțele guvernului. Speriat de proporțiile pe care le lua revoluția, țarul Nicolae al II-lea a dat, la 17 octombrie 1905, un manifest în care făgăduia satisfacerea unor revendicări general-democratice și convocarea Dumei de Stat; acest manifest a dat satisfacție burgheziei, înclinată spre realizarea unui compromis cu țarismul. Proletariatul și țărănimea au continuat însă revoluția, care a culminat cu insurecția armată din decembrie 1905, începută cu o grevă generală; după înfrîngerea insurecției de la Moscova, revoluția a intrat în declin, fiind, pînă în 1907, definitiv înăbușită. Principalele cauze ale înfrîngerii revoluției au fost: lipsa unei trainice alianțe dintre clasa muncitoare și țărănime (care-și punea speranțe în Duma de stat țaristă), ceea ce a avut repercusiuni asupra atitudinii maselor de soldați (în majoritate țărani), rămași, în general, credincioși țarismului, precum și lipsa unui centru unic de conducere a insurecției și lipsa de unitate care se manifesta în conducerea P.M.S.D.R. Deși înfrîntă, revoluția rusă din 1905—1907 a avut o deosebită importanță istorică; ea a zdruncinat regimul absolutist țarist, a exercitat o mare influență asupra mișcării revoluționare din Rusia și asupra celei internaționale, a generat forme politice de conducere a proletariatului, *Sovietele de deputați ai muncitorilor*, organe ale dictaturii poporului. Revoluția din 1905—1907 a avut un rol important în pregătirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, fiind, după cum a definit-o Lenin, „repetiția generală" a acesteia.

revoluția industrială, procesul complex de trecere de la producția manuală la producția cu ajutorul mașinilor-unelte, de la stadiul manufacturier la stadiul marii producții mecanizate, la fabrică, proces care a revoluționat întreaga bază a societății burgheze. **R.i.** a avut loc pentru prima oară, în Anglia, în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, iar mai tîrziu, în Franța, S.U.A., Germania, Japonia, Rusia, România etc. Ea a avut la bază inventarea și folosirea unor mașini-unelte care au revoluționat vechile metode tehnice manuale, ca: inventarea mașinii de tors „Jenny" în 1764, a mașinii de filat a lui Arkwright în 1769, a mașinii de filat subțire a lui Crompton în 1779, a războiului mecanic de țesut în 1785 și a mașinii

cu abur a lui Watt în 1784. Ca urmare a **r.i.** s-a dezvoltat diviziunea socială a muncii, au apărut noi ramuri de producție, noi centre și orașe industriale; au învins definitiv relațiile de producție capitaliste asupra celor feudale; s-a format burghezia industrială și proletariatul industrial modern, cele două clase sociale de bază ale societății capitaliste. **R.i.** a marcat un salt uriaș în dezvoltarea forțelor de producție și a însemnat victoria definitivă a relațiilor de producție capitaliste. Diversitatea condițiilor istorice, a nivelurilor de dezvoltare economică a imprimat anumite particularități în desfășurarea **r.i.** în diverse țări. *În România*, particularitățile **r.i.** s-au datorat menținerii îndelungate a iobăgiei și a unor puternice rămășițe feudale în agricultură după abolirea iobăgiei, existenței jugului străin și lipsei, mult timp, a unui stat național unitar. **R.i.** în România s-a desfășurat mai tîrziu decît în Anglia, Franța, S.U.A., într-un ritm în general lent, inegal din punctul de vedere al repartizării teritoriale și al ramurilor industriale, uneori fără o legătură organică între ramuri. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, schimbările din domeniul tehnicii de producție și, legat de aceasta, în acela al relațiilor sociale reflectau procesul de înfăptuire a **r.i.**, constituind baza *industrializării* capitaliste a României. V. și *industrie*.

revoluția populară în România, proces revoluționar unitar și neîntrerupt, de adînci transformări politice, social-economice și culturale, început o dată cu victoria insurecției armate antifasciste din august 1944. În cadrul **r.p. în R.** se disting două etape: a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și a revoluției socialiste. Sarcinile primei etape, care, în linii generale, s-a încheiat la 30 decembrie 1947, au fost: lichidarea puterii burghezo-moșierești și instaurarea puterii democrat-populare, lichidarea rămășițelor feudale și desființarea moșierimii ca clasă, democratizarea țării și zdrobirea forțelor politice ale burgheziei și moșierimii, desprinderea de sistemul imperialist și întărirea independenței și suveranității naționale. În prima etapă a revoluției populare s-a făurit unitatea de acțiune a clasei muncitoare, s-a închegat, în focul bătăliei pentru reforma agrară și pentru cucerirea puterii politice, *alianța dintre clasa muncitoare și țărănime*, forța socială și politică în jurul căreia s-au polarizat forțele democratice, unite în *Frontul național democrat* (F.N.D.), care a asigurat instaurarea la 6 *Martie 1945* a guvernului de largă concentrare democratică, condus de dr. Petru Groza, în care clasa muncitoare avea rol conducător. Rolul conducător al clasei muncitoare în frunte cu partidul său, în prima etapă a revoluției, a făcut posibilă dezvoltarea democratică și progresistă a țării și trecerea României într-o nouă etapă a dezvoltării sociale, etapa revoluției socialiste. Realizarea sarcinilor primei etape a revoluției a dus la schimbarea raportului de forțe în favoarea clasei muncitoare și a aliaților săi. Victoria obținută în alegerile parlamentare din 1946 a oglindit baza social-politică largă pe care se sprijinea guvernul democratic, compromiterea și izolarea de mase a partidelor burgheze reacționare, care curînd aveau să dispară din viața politică. A devenit imperios necesară răsturnarea monarhiei, care constituia o piedică în calea progresului social. A doua etapă a revoluției populare a început la 30 decembrie 1947, prin proclamarea Republicii Populare Române, clasa muncitoare preluînd întreaga putere politică, în alianță cu țărănimea muncitoare. În cursul acestei etape a revoluției au fost realizate sarcinile revoluției socialiste: făurirea bazei economice a socialismului în industrie prin crearea proprietății socialiste de stat, pîrghie a dezvoltării întregii economii, construirea bazei tehnice-materiale a socialismului prin industrializarea țării, transformarea socialistă a agriculturii (ceea ce a marcat generalizarea relațiilor de producție socialiste în întreaga economie), înfăptuirea revoluției în domeniul culturii și ideologiei, rezolvarea definitivă a problemei naționale și închegarea națiunii socialiste, ceea ce a asigurat triumful deplin al socialismului în România. Țara noastră parcurge în prezent o etapă nouă a dezvoltării sale, etapa desăvîrșirii construcției socialismului.

„Revoluția proletară și renegatul Kautsky", lucrare a lui V.I. Lenin, scrisă în octombrie-noiembrie 1918, în care se analizează în mod amănunțit denaturările oportuniste ale învățăturii lui Marx despre stat; sînt dezvăluite greșelile teoretice fundamentale ale lui Kautsky și ale altor lideri ai Internaționalei a II-a. În această lucrare, Lenin fundamentează și apără politica revoluționară a partidului bolșevic cu privire la primul război mondial (1914—1918) și la pregătirea Revoluției Socialiste din Octombrie; dezvoltă teoria privitoare la dictatura proletariatului ca instrument al luptei clasei muncitoare împotriva burgheziei și pentru construirea socialismului, formulînd ideea diversității formelor pe care le va îmbrăca dictatura proletariatului în funcție de condițiile concret-istorice existente în diferite țări și a esenței și sarcinilor ei consecvent revoluționare și democratice. Respingînd atacurile ideologilor burghezi și ale oportuniștilor de tot felul îndreptate împotriva primului stat socialist, Lenin analizează raportul dintre dictatură și democrație și prezintă o convingătoare demonstrare a superiorității democrației socialiste, a caracterului ei popular.

revoluția științifică și tehnică contemporană, proces complex de dezvoltare accelerată și în strînsă interdependență a științei și a tehnicii contemporane, știința situîndu-se în fruntea progresului tehnic, transformîndu-se ea însăși tot mai mult într-o forță de producție nemijlocită, și determinînd revoluționarea forțelor de producție. Conținutul re-

voluției în știință îl constituie descoperirile epocale și marile realizări teoretice în diferite ramuri ale științelor naturii, obținute în special în sec. al XX-lea, printre care se numără: teoria relativității și mecanica cuantică, descoperirea nucleului atomic, a particulelor elementare, a fisiunii și fuziunii nucleare, teoria rezonanței, cibernetica ș.a. Toate acestea au determinat importante progrese ale fizicii atomice, nucleare, ale fizicii corpului solid ș.a. A crescut aportul fizicii și al matematicii la dezvoltarea chimiei (teoria mezomeriei), biologiei (bionica, biofizica, bioenergetica, biocibernetica, biomatematica, progresele geneticii). S-a adîncit conexiunea dintre diferitele ramuri ale științei, au apărut științe noi (electronica, cibernetica etc.), de însemnătate hotărîtoare pentru studierea naturii și pentru aplicarea științei în tehnică. Materializarea tehnică imediată a marilor descoperiri științifice ale epocii noastre, condiționarea progresului tehnic de aplicarea realizărilor științei sînt ilustrate în primul rînd de automatizarea complexă a procesului de producție, care constituie elementul fundamental al **r.ș. și t.c.** Revoluția în tehnică, îndeosebi în tehnica producției materiale, constă în schimbările radicale intervenite în domeniul mijloacelor de muncă, în domeniul obiectelor muncii și în tehnologie (automatizarea complexă a procesului de producție, introducerea largă a mașinilor electronice de calcul, chimizarea producției, folosirea unor noi surse de energie, a unor procedee tehnologice moderne etc.). Schimbările profunde intervenite în domeniul științei și tehnicii alcătuiesc premisele unei noi revoluții industriale. **R.ș. și t.c.** determină nu numai crearea unor ramuri noi ale industriei (atomică, a semiconductoarelor etc.), ci și modificarea radicală a condițiilor producției materiale și a posibilităților de valorificare a bogățiilor naturale în folosul omului, asigurarea fabricării pe scară industrială a unor noi și largi game de produse, printre care materii prime inexistente în natură (ex. rășinile sintetice), creșterea considerabilă a productivității muncii sociale, reducerea cheltuielilor de producție ș.a. **R.ș. și t.c.** transformă, astfel, baza tehnică a producției industriale, a producției de bunuri materiale în general. **R.ș. și t.c.** aduce și schimbări în locul pe care îl ocupă omul în procesul de producție. Eliberîndu-l într-o măsură crescîndă de munca fizică și de subordonarea totală față de mașină, ea transformă, totodată, radical activitatea umană în toate domeniile. Datorită **r.ș. și t.c.**, ponderea personalului de cercetare și proiectare, a inginerilor și tehnicienilor, ca și nivelul calificării tehnice a muncitorilor cresc rapid, determinînd schimbări simțitoare în compoziția claselor sociale și respectiv în structura profesională și în gradul de conștiință a clasei muncitoare. Crește numericește intelectualitatea legată de producția materială nemijlocită și rolul ei social. Pătrunderea rapidă a realizărilor **r.ș. și t.c.** în viața economică și în viața social-culturală exercită o influență puternică asupra tuturor laturilor vieții sociale, determină schimbări importante în activitățile și în conștiința oamenilor. **R.ș. și t. c.** se desfășoară pe plan mondial, avînd efecte asupra vieții economice și sociale în ansamblul ei. În capitalismul contemporan, dezvoltarea științei și tehnicii, utilizarea rezultatelor lor au un caracter inegal și tot mai contradictoriu, desfășurîndu-se pe fondul crizei generale a capitalismului și ducînd la adîncirea contradicțiilor antagonice ale capitalismului. În socialism, legile economice specifice creează condiții obiective pentru dezvoltarea planificată, multilaterală și în ritm rapid a științei și tehnicii, pentru folosirea tot mai completă a realizărilor acestora în vederea consolidării și dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului și a creării condițiilor trecerii la comunism. În țara noastră, dezvoltarea științei și tehnicii, folosirea pe scară largă a realizărilor **r.ș. și t. c.** constituie un factor de uriașă importanță a construcției atotcuprinzătoare a socialismului. În România, **r. ș. și t. c.** se înfăptuiește, sub conducerea partidului, de către clasa muncitoare, de către intelectualitate, de către întregul nostru popor. V. și România; știință; tehnică.

revoluție (lat. *revolutio*, din *revolvere* „a desfășura, a rostogoli") **1.** (FIZ.) Mișcare periodică continuă a unui corp, avînd ca traiectorie o curbă închisă. **2.** (ASTR.) *Mișcare de revoluție* v. *rotație*. **3.** (FIZIOL.) *Revoluție cardiacă*, succesiune a contracției (sistolă) și a relaxării (diastolă) a mușchiului cardiac. O r.c. cuprinde sistola auriculară, sistola ventriculară și diastola. Durata r.c. la omul normal cînd se află în stare de repaus este de 0,8 secunde. Sin. *ciclu cardiac*.

revoluție socială, proces de transformare calitativă radicală a societății bazate pe clase antagoniste, prin care se realizează trecerea de la o formațiune social-economică inferioară la alta superioară. **R.s.** este un fenomen legic, necesar, care decurge din dezvoltarea condițiilor materiale ale vieții sociale. Baza economică obiectivă a **r.s.** o constituie contradicția, care apare pe o anumită treaptă a dezvoltării forțelor de producție, între acestea și relațiile de producție existente. Această contradicție se reflectă pe plan social în conflictul dintre principalele clase antagoniste ale orînduirii respective. **R.s.** este cea mai înaltă formă a luptei claselor progresiste, interesate în stabilirea noilor relații de producție, împotriva clasei sau claselor dominante reacționare, care folosesc toate mijloacele, și în primul rînd forța puterii de stat, pentru a menține vechile relații de producție. De aceea problema fundamentală a oricărei **r.s.** este cucerirea puterii politice de către clasa purtătoare a progresului social, a noilor relații de producție. **R.s.** se deosebesc după tipul lor. Tipul de revoluție este determinat de contradicțiile pe care le rezolvă, de sarcinile sociale pe care le îndeplinește, de tipul rela-

țiilor de producție noi pe care le instaurează, de forțele motrice care o înfăptuiesc. Forța hotărîtoare a r.s. o constituie masele populare, epocile revoluționare reprezentînd epoci de activizare a acestora, de ridicare a lor la luptă conștientă pentru o orînduire nouă. În perioadele revoluționare dobîndesc o însemnătate deosebită ideile noi, revoluționare, în care se reflectă conflictul obiectiv dintre forțele de producție și relațiile de producție și care, pătrunzînd în mase, creează forța materială capabilă să înfrîngă rezistența claselor reacționare. V. și contrarevoluție. — *Revoluție burgheză*, tip de revoluție socială care constă în înlocuirea puterii de stat a feudalilor cu cea a burgheziei, în desființarea relațiilor de producție feudale și în generalizarea relațiilor de producție capitaliste. *R.b.* au fost înfăptuite de masele largi ale țărănimii, ale păturilor sărace de la orașe sub conducerea burgheziei, care în acel moment a apărut ca exponent al tuturor claselor și păturilor asuprite, interesate în răsturnarea feudalismului. *R.b.* înlocuiește forma feudală de exploatare a oamenilor muncii cu cea capitalistă. După revoluție sau chiar în cursul desfășurării acesteia, interesele burgheziei ca clasă exploatatoare au intrat în contradicție cu interesele maselor. Din această cauză, în cursul *r.b.* burghezia a înclinat adesea spre un compromis cu feudalismul. Cele mai cunoscute revoluții burgheze au fost cele din Țările de Jos (1566—1609), Anglia (1642—1648), Franța (1789—1794). *R.b.* pot avea loc și astăzi în țările în care nu au fost rezolvate sarcinile luptei antifeudale. — *Revoluție burghezo-democratică*, forma cea mai radicală a revoluției burgheze, care urmărește rezolvarea deplină a sarcinilor antifeudale. În *r. b.-d.*, masele largi de oameni ai muncii participă activ și conștient la înfăptuirea programului revoluției, impunînd în cursul revoluției revendicări proprii. În condițiile capitalismului ascendent, rolul conducător în *r.b.-d.* a fost deținut de burghezie. În condițiile imperialismului, clasa muncitoare luptă pentru cucerirea rolului de hegemon în *r.b.-d.*, cu scopul de a asigura ducerea pînă la capăt a *r.b.-d.* și de a pregăti premisele transformării acesteia în revoluție socialistă (ex. *r.b.-d.* din februarie 1917 în Rusia, prima etapă a revoluțiilor populare dintr-o serie de țări din Europa și din Asia, printre care și România).—*Revoluție de eliberare națională*, formă specifică a revoluției burghezo-democratice în colonii și țările dependente care luptă împotriva dominației imperialiste. *R. de e.n.* se caracterizează prin împletirea sarcinilor antiimperialiste cu cele antifeudale și democratice. Sarcina principală a acestor revoluții o reprezintă cucerirea independenței naționale, lichidarea deplină a dominației politice și economice a imperialismului. *R. de e.n.* sînt o parte integrantă a procesului revoluționar mondial contemporan. Ele subminează bazele sistemului mondial imperialist, mișcarea de eliberare națională fiind aliatul firesc al socialismului în luptă împotriva imperialismului, pentru pace și progres social. Totodată victoriile *r. de e.n.* sînt indisolubil legate de modificarea raportului de forțe pe arena internațională după al doilea război mondial în favoarea socialismului. Creșterea forțelor socialismului, formarea sistemului mondial socialist au contribuit în mod hotărîtor la schimbarea calitativă care s-a produs în desfășurarea *r. de e.n.* În procesul înaintării noilor state pe calea progresului și avînd în față exemplul și experiența țărilor socialiste, popoarele eliberate de sub jugul colonial se conving tot mai mult că drumul cel mai sigur pentru lichidarea înapoierii lor și îmbunătățirea condițiilor de trai este drumul dezvoltării necapitaliste. — *Revoluție socialistă*, tip de revoluție socială care constă în trecerea de la societatea capitalistă la cea socialistă, prin răsturnarea și înlocuirea puterii de stat a claselor exploatatoare cu puterea de stat a clasei muncitoare, în lichidarea relațiilor de producție capitaliste și crearea relațiilor de producție socialiste. *R.s.* este un fenomen legic determinat de conflictul dintre caracterul tot mai social al forțelor de producție și proprietatea privat-capitalistă asupra mijloacelor de producție, de ansamblul contradicțiilor social-economice și politice proprii capitalismului. *R.s.* pune capăt o dată pentru totdeauna exploatării omului de către om, lichidînd clasele exploatatoare și marcînd începutul trecerii de la societatea scindată în clase la societatea fără clase. *R.s.* creează relații de producție noi, socialiste, pe baza premiselor materiale existente, folosind în acest scop puterea politică a clasei muncitoare (dictatura proletariatului). Forțele motrice ale *r.s.* sînt clasa muncitoare, care conduce revoluția, în alianță cu masele largi de oameni ai muncii de la orașe și sate. Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și cu celelalte pături mijlocii, sub conducerea partidului marxist-leninist, alianță trainică, stabilită în virtutea comunității intereselor lor fundamentale, reprezintă forța socială care asigură victoria revoluției socialiste. *R.s.* are particularități diferite în funcție de condițiile istorice în care se înfăptuiește. Esența ei, precum și forțele motrice de bază rămîn însă pretutindeni aceleași. Prima confirmare istorică a teoriei marxist-leniniste a *r.s.* a constituit-o victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, iar după cel de-al doilea război mondial victoria revoluțiilor democrat-populare într-o serie de țări din Europa, Asia și America Latină, printre care și cea din țara noastră. *R.s.* poate fi înfăptuită pe cale pașnică sau nepașnică, în funcție de condițiile istorice concrete. Clasa muncitoare este interesată să cucerească puterea fără război civil, dar clasele exploatatoare nu cedează de bunăvoie puterea, gradul de ascuțire a luptei de clasă depinzînd nu atît de proletariat, cît de folosirea violenței de către clasele exploatatoare, de forța lor de împotrivire. Forma de înfăptuire a

r.s. este stabilită de partidul marxist-leninist pe baza cunoașterii condițiilor și particularităților istorice concrete din fiecare țară. Pentru a înfăptui sarcina sa, clasa revoluționară trebuie deci să înarmeze masele populare cu toate formele și mijloacele de luptă, să folosească formele cele mai adecvate condițiilor concrete din fiecare țară, să fie pregătită și să aibă capacitatea de a trece cu repeziciune de la o formă de luptă revoluționară la alta în funcție de schimbarea condițiilor. — *Revoluție democrat-populară*, tip de **r.s.** care a apărut după cel de-al doilea război mondial într-o serie de țări din Europa și din Asia, printre care și România, în condițiile slăbirii imperialismului și ale schimbării raportului de forțe în favoarea socialismului. În diferite țări, *r.d.-p.* s-a desfășurat în mod diferit, în funcție de condițiile istorice concrete și de raportul dintre forțele de clasă pe plan intern și internațional. Într-o serie de țări, printre care și România, *r.d.-p.*, în prima sa etapă, a avut de rezolvat sarcina desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Particularitatea acestei etape a constat nu numai în caracterul ei antifeudal, dar și în cel antifascist și antiimperialist, rolul conducător aparținînd clasei muncitoare în frunte cu partidul său revoluționar. Aceasta a permis dezvoltarea democratică a societății și depășirea cadrului revoluției burghezo-democratice obișnuite. Dezvoltarea ulterioară a *r.d.-p.* se caracterizează prin instaurarea puterii de stat a clasei muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare și trecerea la construirea socialismului. În procesul înfăptuirii *r.d.-p.* s-au manifestat trăsăturile și legitățile generale ale construirii socialismului, aplicate însă în condițiile concrete de o mare diversitate, potrivit stadiului sau etapei de dezvoltare a fiecărei țări socialiste, particularităților ei istorice. V. și r e v o l u ț i a p o p u l a r ă î n R o m â n i a. — *Revoluție culturală*, parte integrantă a revoluției socialiste; transformare radicală ce se produce în domeniul ideologiei și culturii în procesul construirii socialismului. Întemeietorii socialismului științific au arătat că pentru construirea socialismului și comunismului oamenii muncii trebuie să se elibereze atît din punct de vedere politic și economic, cît și din punct de vedere spiritual de sub dominația burgheziei. *R.c.* constă în făurirea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, în lichidarea influenței ideologiei burgheze asupra celor ce muncesc și dezvoltarea unui larg orizont cultural pe baza celor mai înaintate cuceriri ale științei, tehnicii și artei, în crearea intelectualității socialiste, devotată cauzei clasei muncitoare, în făurirea culturii noi, socialiste. *R.c.* reprezintă o lege generală a construirii socialismului, o necesitate obiectivă pentru orice țară care înfăptuiește revoluția socialistă. Necesitatea obiectivă a *r.c.* decurge, între altele, din faptul că construirea socialismului este un proces conștient, care cere formarea unui om nou, însuflețit de idealurile socialismului, de principiile moralei comuniste, cu o atitudine nouă față de muncă, față de proprietatea obștească, precum și din faptul că făurirea bazei tehnice-materiale a socialismului presupune folosirea științei și tehnicii celei mai moderne și, prin urmare, stăpînirea de către oamenii muncii a unor temeinice cunoștințe tehnice-profesionale și de cultură generală. *R.c.* se desfășoară sub conducerea partidului marxist-leninist al clasei muncitoare, pe baza inițiativei maselor și cu participarea lor conștientă. În țara noastră, ca urmare a transformărilor care au avut loc în viața materială a societății, precum și a muncii ideologice și politice-educative desfășurate de P.C.R., s-au obținut succese hotărîtoare în lichidarea moștenirii grele a vechiului regim pe tărîm cultural, în făurirea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, în dezvoltarea culturii noi, socialiste, în făurirea intelectualității socialiste. Consolidarea și dezvoltarea culturii socialiste are drept rezultat întărirea continuă a unității întregului popor, creșterea rolului creator al maselor, grăbirea ritmului înaintării țării noastre pe drumul desăvîrșirii construirii socialismului și trecerii treptate la comunism.

revolvér (engl. *revolver*, din *to revolve* „a întoarce"), armă individuală de foc, de mărimea unui pistolet. Revolverul are ca încărcător un butoiaș prevăzut cu mai multe locașe de cartuș, care îndeplinesc și funcția de cameră de încărcare. La fiecare apăsare pe trăgaci, cocoșul lovește capsa cartușului. După plecarea glonțului, butoiașul se rotește, aducînd un alt cartuș în dreptul țevii.

„Revue des Études Sud-Est Européennes" *[rövü dez etüd süd-ést öropeén]*, revistă științifică românească, editată de Institutul de studii sud-est europene al Academiei Republicii Socialiste România, succesoare a publicației „Revue Historique du Sud-Est Européen". Apare din 1963, în patru fascicule pe an.

„Revue Historique du Sud-Est Européen" *[rövü istoríc dü süd-ést öropeé]*, revistă de istorie, întemeiată și condusă de N. Iorga. Apărută între 1914 și 1946, a publicat articole și studii privind istoria popoarelor din sud-estul Europei, scrise în cea mai mare parte de directorul ei, N. Iorga.

Revueltas, Silvestre (1899 — 1940), compozitor mexican. Și-a făcut studiile în patrie și în S.U.A. **R.** a scris muzică inspirată din folclorul național (două balete, cvartete, muzică simfonică, de film, precum și melodii vocale). S. Revueltas a fost și profesor, violonist și dirijor.

revúlsie (lat. *revulsio*, din *revellere* „a smulge"; MED.), deplasare spre piele a sîngelui care stagnează într-un organ sau regiune a corpului inflamate. Se obține prin iritația locală a pielii cu substanțe revulsive (făină de muștar, tinctură de iod, ventuze etc.).

Reyes, Alfonso (1889—1959), prozator și poet mexican. Literat erudit, a scris o operă extrem de variată, cuprinzînd eseuri („Probleme asupra lui Góngora", 1927; „Capitole de

literatură spaniolă", 1939—1945), proză artistică („Veghile Spaniei", 1937), biografii literare, dintre care cea mai importantă este aceea a lui Goethe ş.a. Poezia sa, excelînd în rafinament şi sensibilitate, a fost influenţată de numeroase curente literare, de la romantism şi parnasianism la ermetism.

Reykjavik *[réichiavi:c]*, capitala Islandei, situată în sud-vestul ţării, în golful Faxa. 77 000 loc. (1964), reprezentînd circa 40% din populaţia insulei. Port la Oceanul Atlantic, prin care se realizează cea mai mare parte a comerţului exterior al Islandei. În **R.** se concentrează cele mai multe dintre întreprinderile industriale ale ţării: şantiere navale, fabrici de conserve de peşte, de ciment, textile, de încălţăminte etc. Aeroport important pe liniile aeriene care leagă Europa de America. Universitate, şcoală de marină, teatru naţional, muzee.

Reymont, Władysław Stanisław (1867—1925), prozator polon. A debutat cu nuvele. În romanele sale „Comedianta" (1896), „Frămîntări" (1897) şi „Pămîntul făgăduinţei" (1899), **R.** realizează un tablou critic al vieţii provinciale burgheze. Situat pe poziţiile poporanismului, **R.** repudiază oraşul, considerîndu-l un adevărat „iad". Opera care i-a atras faima şi peste hotare (Premiul Nobel, 1924) este romanul „Ţăranii" (1904—1909, trad. rom. 1965), epopee a mediului rural polonez, în care satul, cu obiceiurile, muncile şi pasiunile sale, apare sub aspectele cele mai diferite în decursul succesiunii anotimpurilor. **R.** este un maestru al peisajului natural, rapsod al sentimentului unităţii dintre om şi natură.

Reynaud, Paul (1878—1966), om politic francez. Între martie şi iunie 1940 a fost prim-ministru. În iulie 1940 a fost arestat, iar între 1943 şi 1945 a fost deţinut în Germania hitleristă. După al doilea război mondial a devenit unul dintre liderii Republicanilor independenţi.

Reynolds *[rénəldz]*, sir Joshua (1723—1792), pictor şi scriitor englez, considerat întemeietorul şcolii engleze de pictură din sec. al XVIII-lea. Temeinicele sale studii umanistice şi de artă şi o lungă călătorie prin ţările mediteraneene (1749—1752) i-au asigurat o timpurie maturitate artistică. **R.** s-a afirmat deopotrivă ca portretist şi ca autor de compoziţii istorice şi mitologice. Excelent desenator, colorist subtil, **R.** a cultivat o pictură cu caracter academic şi eclectic, oarecum convenţional în compoziţii, dar căreia gingăşia efectelor de clarobscur, ca şi discreta bogăţie cromatică, îi conferă o caldă vibraţie. Portretele sale se caracterizează prin distincţie şi eleganţă, păstrînd în acelaşi timp caracterul autentic al expresiei (Nelly O'Brien, Samuel Johnson, Lord Heathfield etc.). Fondator al Clubului literar (1764) şi al Academiei Regale de Artă (1768), **R.** a fost totodată un important teoretician de artă, opiniile sale fiind cuprinse în volumele „Discursuri şi observaţii".

Reykjavik. Vedere generală

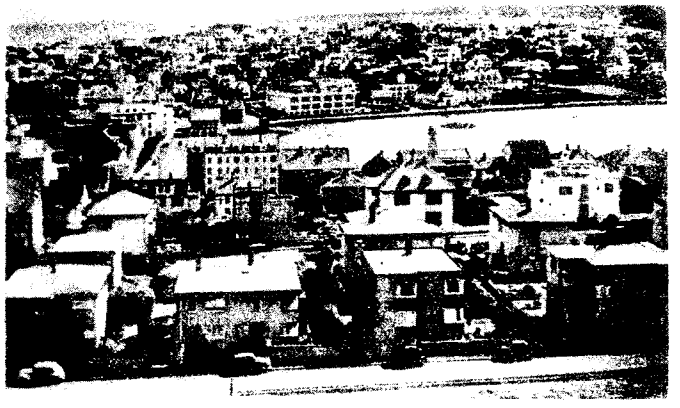

J. Reynolds

Reynolds *[rénəldz], numărul lui* ~ (după numele fizicianului englez *O. Reynolds*; 1842—1912), mărime adimensională egală cu raportul dintre produsul vitezei de mişcare a unui fluid printr-o lungime caracteristică şi viscozitatea cinematică a fluidului. *N. lui R.* este folosit drept criteriu de similitudine în fenomenele hidraulice.

rezalit (ARHIT.), porţiune de zid mult îngroşată, care modulează faţada unei construcţii. **R.** poate ascunde în interior o absidă sau poate găzdui un portal puternic profilat. În arhitectura modernă, deseori **r.** maschează instalaţiile interioare.

Reza Pahlavi Aryamehr, Mohammad (n. 1919), şahinşahul Iranului. S-a urcat pe tron în 1941, după abdicarea tatălui său, Reza Şah, întemeietorul dinastiei Pahlavi. Potrivit constituţiei, deţine largi puteri legislative şi executive.

rezecţie (lat. *resectio*, din *resecare* „a tăia"; MED.), îndepărtare pe cale chirurgicală a unui ţesut sau a unui organ (os, stomac, intestin etc.), în totalitate ori parţial. Prin **r.** sînt eliminate, în majoritatea cazurilor, părţile bolnave ale ţesutului sau ale organului respectiv.

rezédă *(Reseda odorata)*, plantă erbacee din familia resedaceelor, cu tulpina ramificată, frunze alungite şi flori mici galbene-aurii, cu miros plăcut. Se cultivă ca plantă decorativă.

rezerpínă (FARM.), alcaloid extras din planta *Rauwolfia serpentina*, care creşte în India, Ceylon, Indonezia etc. Are acţiune sedativă, liniştitoare asupra sistemului nervos central, precum şi acţiune hipotensivă. Sin. *serpasil*.

rezerváţie, întindere redusă din teritoriul unui stat în care este silită să locuiască populaţia de o anumită rasă, aflată pe teritoriul acelui stat în momentul stabilirii coloniştilor europeni (ex. **r.** pentru indieni în S.U.A. şi în Canada, pentru negri în Republica Sud-Africană ş. a.). Constituind o formă deosebit de gravă a discriminării rasiale, crearea şi menţinerea **r.** încalcă flagrant principiul egalităţii în drepturi a cetăţenilor.

rezervaţie naturală, teritoriu în limitele căruia sînt ocrotite prin lege anumite elemente de mare interes ştiinţific sau cultural (floră, faună, formaţii geologice etc.) sau întregul complex natural. Reprezintă una dintre formele acţiunii de ocrotire a naturii. **R.n.** mai mari, în care regimul de ocrotire se extinde asupra tuturor componentelor cadrului natural, se numesc parcuri naţionale; în acestea turismului îi sînt rezervate numai anumite trasee, iar bogăţiile naturale sînt scoase din circuitul economic. După obiectul ocrotirii se organizează **r.n.** forestiere, zoologice, botanice, ornitologice, geologice, paleontologice etc. Există şi **r.n.** temporare, organizate cu scopul conservării sau refacerii unor resurse naturale. În general, în jurul teritoriului declarat **r.n.** se creează zone-tampon, în care amenajările, vînătoarea, pescuitul, păşunatul, defrişările etc. sînt supuse unui control riguros. În România s-au creat **r.n.** în Retezat (Parcul Naţional Retezat, 13 000 ha), în Bucegi (4 775 ha), în Delta Dunării (34 200 ha), în Ceahlău (1 836 ha), în Pietrosul Mare (2 700 ha) etc. Sînt de asemenea **r.n.** pădurea şi lacul Snagov (1 737 ha), codrul secular de la Slătioara, reg. Suceava (609 ha), Cetăţile Ponorului (462 ha), poienile cu narcise de la Dumbrava Vadului (390 ha), Cheile Turzii (104 ha), complexul carstic de la Scărişoara (80 ha) ş.a.

rezérvă (lat. *reservare* „a pune de-o parte, a păstra") **1.** (EC.) *Rezervă de stat*, cantităţi de bunuri materiale dintre cele mai importante, centralizate la nivelul statului socialist, destinate a asigura continuitatea procesului de producţie şi necesităţile de consum ale populaţiei în cazul ivirii unor greutăţi neprevăzute (calamităţi naturale, disproporţii etc.). Completarea lor se face anual prin planul de stat, prin repartizarea unei părţi din venitul naţional creat. Scoaterea unor bunuri de la *r. de s.* se poate face numai printr-o hotărîre a Consiliului de Miniştri. — *Rezerve ale producţiei*, posibilităţi nefolosite de a spori producţia şi productivitatea muncii, de a îmbunătăţi calitatea produselor şi de a reduce preţul de cost peste prevederile planului prin mai buna folosire a mijloacelor de producţie şi a forţei de muncă. *R. ale p.* pot apărea în legătură cu folosirea mijloacelor de muncă, cu economisirea obiectelor muncii şi a timpului de muncă, cu îmbunătăţirea organizării procesului de producţie în ansamblu, precum şi în legătură cu unii factori din afara producţiei. Descoperirea şi mobilizarea acestor rezerve constituie cea mai eficientă sursă de creştere a producţiei, întrucît permite sporirea volumului acesteia, cu cheltuieli reduse de muncă socială. — *Rezerve de plan*, cantităţi de materiale şi de mijloace financiare reţinute prin plan, în vederea satisfacerii cu ajutorul lor a unor nevoi care ar putea surveni în cursul executării planului. *R. de p.* se consumă în cursul unui an. **2.** (FIN.) **a)** *Rezervă aur*, cantitatea de aur pe care o păstrează băncile de emisiune, ca garanţie pentru biletele de bancă puse în circulaţie şi pentru lichidarea datoriilor către alte ţări, în cazul cînd acestea nu pot fi achitate prin livrări de mărfuri obişnuite. În ţările unde biletele de bancă sînt convertibile în aur, mărimea *r. a.* este stabilită prin lege la o anumită cîtime faţă de valoarea biletelor emise, în aşa fel încît să se poată face faţă eventualelor cereri de convertire. **b)** *Rezervă lichidă*: a) totalitatea mijloacelor băneşti existente sub orice formă, negrevate de nici o sarcină, disponibile la o bancă, la o întreprindere etc.; b) aurul disponibil în monede sau în lingouri, precum şi valutele şi devizele liber convertibile în aur destinate operaţiilor internaţionale; **c)** *Rezervă bugetară*, fond bugetar creat în Republica Socialistă România în scopul acoperirii unor cheltuieli apărute în cursul executării bugetului de stat. Se constituie la dispoziţia Consiliului de Miniştri şi a comitetelor executive ale sfaturilor populare regionale şi ale oraşelor Bucureşti şi Constanţa. **3.** (DR.) **a)** Manifestare prin care un stat, devenind parte la un tratat, declară că vrea să excludă sau să limiteze aplicarea anumitor clauze cuprinse în acest tratat ori să le atribuie un anumit înţeles. **b)** *Rezervă succesorală*, partea din moştenire cu privire la care cel ce a lăsat moştenirea nu putea face liberalităţi, deoarece altfel s-ar fi adus atingerea drepturilor instituite de lege în favoarea descendenţilor, ascendenţilor privilegiaţi (tatăl sau mama) şi soţului supravieţuitor. **4.** (GEOL.) Cantitatea de substanţe minerale utile dintr-un zăcămînt, pusă în evidenţă prin lucrări geologice de *prospecţiune* şi de *explorare*. După gradul de explorare geologică, **r.** se împart în trei categorii principale, notate cu A, B şi C. Categoria A cuprinde **r.** industriale delimitate şi probate prin lucrări miniere sau prin foraje, categoria B cuprinde **r.** identificate şi parţial conturate prin lucrări miniere şi prin foraje, iar categoria C cuprinde **r.** descoperite prin cercetări geologice efectuate la suprafaţa Pămîntului, ale căror forme şi conţinuturi sînt apreciate prin compararea cu alte zăcăminte analoge cunoscute, precum şi prin unele lucrări miniere sau prin foraje. Cunoaşterea **r.** este importantă pentru dezvoltarea în perspectivă a industriei extractive. **5.** (BIOCHIM., FIZIOL.)

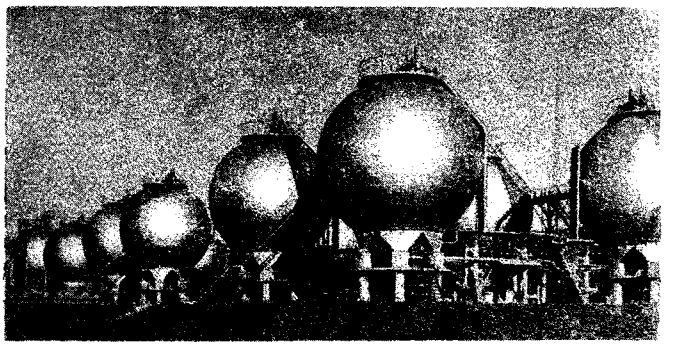

Rezervoare în industria petrochimică

Rezervă alcalină, cantitatea de bicarbonați de sodiu din plasmă, exprimată indirect în cm^3 de bioxid de carbon care se degajează din 100 ml de plasmă la presiunea parțială a bioxidului de carbon de 40 mm Hg și la temperatura corpului. *R.a.* reprezintă deci cantitatea de bioxid de carbon legat din plasmă. În cazuri patologice, *r.a.* este modificată fie spre alcaloză, cînd predomină bicarbonații (ex. după vărsături repetate), fie spre acidoză, cînd predomină acidul carbonic (ex. acidoză diabetică).

rezervór **1.** (TEHN.) Recipient folosit pentru depozitarea unor substanțe fluide (aer, gaze, lichide) sau a unor materiale solide sub formă de grăunți sau de pulbere, în scopul alimentării unor instalații. **R.** pot fi *închise* sau *deschise* și sînt confecționate din diferite materiale (tablă de oțel, beton, lemn etc.). — *R.-tampon*, rezervor de aer sau de lichid, montat între compresor sau instalația de pompe și conducta de alimentare. *R.-t.* servește ca regulator de debit și de presiune sau ca acumulator de energie pneumatică. **2.** (PETROGR.) *Rezervor magmatic* v. *bazin magmatic*. **3.** (MICROBIOL.) *Rezervor de infecție*, sursă naturală de infecție. *R. de i.* poate fi: omul bolnav sau obiectele folosite de el, animalele și plantele bolnave, solul, apa și aerul, din care sau prin care se răspîndesc germenii patogeni.

rezíduu (CHIM.), restul care rămîne în zona de prelucrare a unui material brut, ca urmare a unui proces chimic sau fizic. Ex. **r.** de la distilarea țițeiului (păcura), **r.** de la calcinare (cenușa) etc.

reziduu al unei funcții analitice f(z) (MAT.; relativ la un punct singular izolat *a*), coeficientul lui $(z-a)^{-1}$ în dezvoltarea funcției $f(z)$, în serie Laurent, în vecinătatea punctului $z = a$ (ex.: pentru

$$f(z) = \frac{1 + e^{1/z}}{z},$$

r. funcției relativ la punctul $z = 0$, care este un punct singular esențial izolat, este 2, fiindcă în vecinătatea lui 0,

$$f(z) = \frac{2}{z} + \frac{1}{z^2} + \ldots;$$

pentru $f(z) = \operatorname{cotg} z$, **r.** funcției relativ la punctul $z = 0$, care este un pol, este 1, fiindcă

$$f(z) = \frac{1}{z} - \frac{z}{3} + \ldots).$$

reziliénță (REZ. MAT.), mărime caracteristică pentru comportarea materialelor la solicitările prin șoc; este egală cu raportul dintre lucrul mecanic consumat pentru ruperea la încovoiere (prin șoc) a unei epruvete și aria secțiunii transversale în care s-a produs ruperea respectivă.

reziliére (lat. *resilire* „a sări înapoi, a se întoarce"; DR.), desfacere a unui contract sinalagmatic cu executare succesivă, în cazul în care una dintre obligațiile reciproce nu a fost executată, menținîndu-se acele efecte ale contractului ce s-au produs pînă la data desfacerii.

rezináre (SILV.), recoltare a rășinii din scurgerile naturale sau din tăieturile făcute în trunchiul arboretelor de rășinoase. Uneori provocarea scurgerilor de rășină se face cu ajutorul unor substanțe chimice *(r. chimică)*.

rezináți (CHIM.), săruri ale acizilor rezinici. Sînt substanțe solide, insolubile în apă, cu excepția **r.** de sodiu și de potasiu. Pentru prepararea **r.** se folosește ca materie primă colofoniul. Au utilizări tehnice limitate (industria de săpun, de peliculogene ș.a.).

rezinificáre (CHIM.), transformare a unor substanțe chimice organice în produși asemănători rășinilor, datorită căldurii sau unor agenți chimici.

Rezistența, denumire a mișcării populare antifasciste de eliberare, desfășurată în timpul celui de-al doilea război mondial (1939—1945) în țările cotropite de trupele germane, italiene și japoneze, precum și în alte state cu regimuri fasciste. **R.** a reunit în rîndurile sale pe toți patrioții, indiferent de convingerile lor politice, clasa muncitoare, în frunte cu partidele comuniste și muncitorești, fiind forța ei cea mai activă și mai organizată și în multe țări forța conducătoare. Avînd drept principal țel eliberarea teritoriilor cotropite și răsturnarea guvernelor fasciste, **R.** s-a împletit cu lupta pentru transformări democratice, iar în țările coloniale și dependente și cu lupta de eliberare de sub jugul colonial. Ea s-a transformat în multe țări într-o largă mișcare de masă și a luat o mare amploare în U.R.S.S. (unde au acționat, în teritoriile ocupate de armatele hitleriste, mari unități de partizani, care au pricinuit pierderi grele agresorilor), în Franța, Iugoslavia, Grecia, Polonia, Albania, Cehoslovacia, Belgia, Olanda ș.a., unde s-au format detașamente înarmate care, în unele țări (Iugoslavia, Grecia, Albania, Polonia), s-au constituit în armate populare. În Italia, România, Bulgaria, Ungaria masele populare, forțele patriotice sabotau războiul hitlerist. În Italia, mișcarea de rezistență s-a transformat după 1943 într-un război de eliberare națională. O luptă eroică

au dus, în Asia, popoarele chinez, coreean, vietnamez, indonezian, filipinez, malaez ș.a. împotriva ocupanților japonezi. **R.** s-a manifestat, în funcție de condițiile concrete din fiecare țară, prin greve și sabotaje, neîndeplinirea ordinelor ocupanților, difuzarea presei ilegale și propaganda antifascistă, ajungînd pînă la lupta de partizani și insurecția armată. În România, Partidul Comunist Român a organizat **r.** antifascistă și lupta maselor pentru răsturnarea regimului antonescian, ieșirea din războiul dus alături de Germania și trecerea de partea coaliției antihitleriste. **R.** a luat un mare avînt, în 1944, în condițiile creșterii rezistenței împotriva Germaniei, ale adîncirii crizei regimului dictaturii militare și ale înfrîngerilor suferite pe front de către armatele hitleriste, cînd a avut loc insurecția armată din august 1944. Numeroși români au luptat în **R.** de pe teritoriile altor țări, mai ales în Franța. După război, participanții la **R.** s-au unit în *Federația internațională a luptătorilor din Rezistență, a victimelor și deținuților fascismului (F.I.R.).*

rezistența materialelor, ramură a mecanicii mediilor continue, care studiază tensiunile și deformațiile în corpul solid (deformabil) supus acțiunii unor forțe exterioare. Principalele probleme pe care le rezolvă **r.m.** sînt: determinarea stării de tensiune și de deformație a corpului sub acțiunea forțelor exterioare, generalizarea rezultatelor cercetărilor (efectuate în condiții de laborator, pe epruvete), asupra comportării corpurilor solide deformabile în cazul diferitelor solicitări și determinarea dimensiunilor pieselor, astfel încît acestea să reziste la eforturile produse de forțele exterioare fără a depăși deformațiile admisibile. În **r.m.,** solicitările mecanice la care sînt supuse corpurile se clasifică după natura și direcția efortului (forță sau moment) care se produce sub acțiunea forțelor exterioare: *solicitările simple* (întindere, compresiune, forfecare, răsucire, încovoiere) sînt produse de o singură componentă a efortului, iar *solicitările compuse* (încovoiere cu forfecare, încovoiere cu răsucire, compresiune cu încovoiere etc.) sînt produse de două sau de mai multe componente ale efortului. Se consideră ca întemeietori ai **r.m.**: Galileo Galilei, care în 1638 a formulat teoria sa asupra calculului grinzilor supuse la încovoiere și la întindere; R. Hooke, care în 1678 a formulat legea, care îi poartă numele, asupra proporționalității dintre efortul și alungirea unei bare supuse la întindere; J. Bernoulli, care în 1705 a stabilit ecuația fibrei medii deformate a unei bare; L. Euler, care în 1729 a elaborat teoria flambajului etc. Dezvoltarea industriei și a construcțiilor în sec. al XIX-lea a ridicat noi probleme practice, la a căror rezolvare au participat numeroși oameni de știință și ingineri: L. Navier a elaborat în 1826 un curs de **r.m.,** în care a sintetizat teoriile și metodele de calcul stabilite pînă atunci și în care a expus numeroase rezultate ale cercetărilor proprii; B. Clapeyron (1849) a stabilit metoda de calcul a grinzilor pe mai multe reazeme; D.I. Juravski a cercetat problema tensiunilor tangențiale în grinzile supuse la încovoiere; Saint-Venant a studiat răsucirea barelor de secțiune oarecare etc. În sec. al XX-lea au fost efectuate numeroase cercetări asupra stabilității elastice a corpurilor sub acțiunea forțelor exterioare, asupra oboselii materialelor, studii în domeniul plasticității și s-au extins metodele de cercetare experimentală a tensiunilor etc.

rezistență (FIZ., TEHN.) **1.** Proprietate a materialelor solide de a se opune acțiunilor mecanice (forțe, cupluri) care tind să le deformeze sau să le rupă (ex. **r.** la compresiune, **r.** la forfecare, **r.** la torsiune etc.). **2.** Proprietate a unui material de a se opune acțiunilor distructive (fizice, chimice) care se exercită asupra lui din exterior (ex. **r.** la coroziune, **r.** la uzură, **r.** la temperaturi înalte etc.). **3.** Termen impropriu (folosit în lucrările mai vechi) pentru *efort unitar* sau *tensiune.* — *R. de rupere,* valoare-limită a efortului unitar la care se consideră, în mod convențional (pe baza unor încercări experimentale efectuate pe epruvete), că se produce ruperea materialului supus unei anumite solicitări (întindere, încovoiere, răsucire etc.). — *R. admisibilă,* valoare limită a efortului unitar, stabilită în mod convențional și care reprezintă o fracțiune din valoarea rezistenței de rupere sau a limitei de curgere. În calculele de rezistență la dimensionarea pieselor, efortul unitar în fibra cea mai solicitată nu trebuie să depășească *r.a.* Raportul dintre rezistența de rupere sau limita de curgere și *r.a.* se numește *coeficient de siguranță.* — *R. la oboseală,* limită superioară a efortului unitar variabil periodic, stabilită prin încercări experimentale pe epruvete, pînă la care nu se produce ruperea unei piese indiferent de numărul ciclurilor de solicitări variabile. *R. la o.* depinde de material, de caracteristicile constructive ale piesei și de natura solicitării periodice aplicate (întindere, încovoiere etc.). Un ciclu de solicitări periodice este caracterizat prin valoarea maximă a tensiunii (σ_{max}), valoarea minimă (σ_{min}), valoarea medie

$$\left(\sigma_m = \frac{\sigma_{max}+\sigma_{min}}{2}\right),$$

amplitudinea tensiunii

$$\left(\sigma_v = \frac{\sigma_{max}-\sigma_{min}}{2}\right),$$

și coeficientul de asimetrie

$$\left(r = \frac{\sigma_{min}}{\sigma_{max}}\right).$$

R. la o. pentru *cicluri simetrice* (caracterizate prin $\sigma_{max} = -\sigma_{min}$) se notează σ_{-1}, iar pentru *cicluri pulsatorii* (caracterizate prin $\sigma_{min} = 0$) se notează σ_0 etc. — *R. la fisurare,* valoare minimă a tensiunii normale la care se produce fisurarea elementelor de construcție (din beton sau din zidărie) solicitate la întindere sau la încovoiere. **4.** *Rezistență la înaintare,* forță exercitată de un fluid (lichid, gaz) asupra corpurilor care se mișcă prin masa lui. După natura fluidu-

lui, se deosebesc: *r. aerodinamică* (gazodinamică), dacă fluidul este un gaz (în particular aer), și *r. hidrodinamică*, dacă fluidul este un lichid (în particular apă). *R. la î.* depinde de forma geometrică a corpului, de natura fluidului și de viteza relativă de deplasare dintre corp și fluid. **5.** *Rezistență hidraulică*, rezistența pe care o întîmpină un fluid la curgerea printr-o conductă, datorită frecării dintre straturile de fluid și dintre fluid și pereții conductei sau unor cauze locale în anumite porțiuni de formă specială ale conductei (ex. coturi, variații de secțiune etc.). *R.h.* se manifestă prin reducerea presiunii fluidului în lungul conductei (pierdere de sarcină). **6.** *Rezistență la mers*, forță pe care un vehicul trebuie s-o învingă pentru a înainta pe o cale oarecare. — (C.F.) *R. caracteristică*, rezistența maximă pe care o opune o linie de cale ferată la înaintarea unui tren, datorită rampelor și curbelor, pe distanța dintre două stații; cu ajutorul ei se determină încărcarea cu care poate circula trenul între aceste stații. *R.c.* sînt diferite în cele două sensuri de circulație ale unei linii de cale ferată. **7.** *Rezistență acustică*, partea reală din expresia impedanței acustice a unui tub sonor, corespunzătoare unei pierderi de energie prin frecare, radiație etc. **8.** *Rezistență termică*, mărime care caracterizează proprietatea unui corp sau a unui ansamblu de corpuri de a se opune propagării sau transmiterii căldurii. Pentru un perete plan, *r.t.* este egală cu raportul dintre grosimea peretelui și conductivitatea termică a materialului. **9.** *Rezistență electrică*, mărime caracteristică unui conductor izotrop, definită ca raportul dintre tensiunea constantă aplicată la capetele sale și intensitatea curentului care trece prin conductor. Valoarea *r.e.* a unui conductor depinde de natura lui, de dimensiunile sale geometrice, de temperatură etc. Pentru un circuit care lucrează în curent alternativ și care conține elemente reactive (bobine, condensatoare), *r.e.* reprezintă partea reală din expresia impedanței electrice a circuitului, corespunzătoare pierderii de energie prin efect termic sau lucrului mecanic util. La unele elemente de circuit electric (ex. tuburile electronice, dispozitivele semiconductoare), *r.e.* depinde de valoarea și de sensul curentului; pentru ele se definesc *r. statică*, *r. diferențială*, *r. dinamică* etc. *R.e.* se notează cu R și se măsoară în ohmi. Mărimea reciprocă a *r.e.* este conductanța. — *R.e. specifică* v. *rezistivitate*. **10.** Denumire improprie pentru r e z i s t o r. **11.** (MICROBIOL.) *Rezistență la antibiotice*, adaptare a microbilor la antibiotice. Frecvența și intensitatea *r. la a.* variază în funcție de natura microbului, de natura și de concentrația antibioticului, de tabloul anatomopatologic al bolii etc.

rezistivitáte (FIZ.), mărime caracteristică fiecărui material, egală cu rezistența electrică a unui cub din materialul respectiv, avînd muchia egală cu unitatea. Sin. *rezistență electrică specifică*.

rezistór (ELT.), element de circuit cu inductivitatea și capacitatea neglijabile, dar care are rezistență electrică și este folosit pentru această proprietate. **R.** sînt utilizate în construcția reostatelor, a aparatelor de încălzire electrică, a

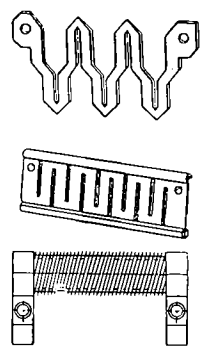

Rezistoare

unor instrumente de măsură electrice etc.

rezól (CHIM.), produs de condensare al fenolului cu formaldehida în prezența unui catalizator alcalin. Această denumire se folosește în special pentru prima fază a condensării (bachelita A). Se prezintă ca o masă sticloasă galbenă sau brună, casantă și ușor de pulverizat, solubilă în solvenți organici. Pulberea de **r.**, amestecată cu materiale de umplutură (rumeguș, sulfat de bariu, azbest, coloranți), este prelucrată prin presare în forme încălzite. Prin încălzire, **r.** se transformă succesiv în *rezitol* (bachelită B), insolubil în solvenți organici, dar încă termoplastic, și apoi la 150° C în produsul final al condensării, *rezita* (bachelita C), care are o structură macromoleculară tridimensională, este insolubilă și termorigidă; la peste 300° C se carbonizează. **R.** este utilizat la fabricarea diverselor obiecte de uz casnic și industrial, precum și a unor materiale electroizolante. V. și b a c h e l i t ă; f e n o p l a s t e.

rezoluțiúne (lat. *resolutio*, din *resolvere* „a dezlega"; DR.), desființare cu efect retroactiv a unui contract sinalagmatic în cazul în care una dintre obligațiile reciproce cărora acesta le dă naștere nu a fost executată.

rezonánță (lat. *resonantia*, din *resonare* „a răsuna, a repeta un sunet") **1.** (FIZ.) **a)** Inițiere sau amplificare de fenomene oscilatorii într-un sistem fizic sub acțiunea oscilațiilor perturbatoare produse de un alt sistem. **R.** are loc numai atunci cînd frecvența perturbațiilor este apropiată sau coincide cu una dintre frecvențele (numite *proprii*) cu care sistemul rezonant este capabil să oscileze. În timpul **r.** are loc un transfer de energie de la sistemul excitator către cel rezonant. La **r.**, amplitudinea oscilațiilor crește foarte mult, prezentînd un maxim caracteristic; ea ar putea deveni infinită dacă nu ar exista pierderi de energie datorate unor factori de genul frecării. După natura oscilațiilor se deosebesc: *r. mecanică*, *r. acustică*, *r. electrică* etc. **R.** este un fenomen des întîlnit. În unele împrejurări, ea este utilă și se caută a se provoca (ex. amplificarea și timbrarea prin **r.** de către cutia unei viori, a sunetelor produse de coarde; acordarea prin **r.** a circuitului de intrare al unui radiorecep-

tor pe frecvența stației emițătoare). În alte împrejurări, **r.** este dăunătoare și se caută a se evita (ex. interzicerea mersului în cadență a unei coloane de oameni pe un pod, deoarece, prin **r.**, acesta ar putea căpăta vibrații atît de puternice, încît s-ar prăbuși). Fiind un fenomen selectiv, **r.** oferă posibilitatea de a pune în evidență oscilații puțin perceptibile prin alte procedee sau de a canaliza un transfer de energie pe o anumită frecvență, în scopul provocării unui fenomen (ex. o tranziție). **R.** constituie o metodă foarte sensibilă de cercetare a fenomenelor sau a substanțelor. — *R. ciclotronică* (sau *diamagnetică*), inducere de tranziții între nivelele energetice cuantificate ale purtătorilor de sarcină care se mișcă pe traiectorii spiralice

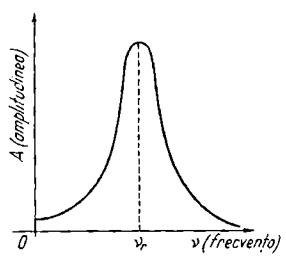

Maxim de rezonanță

într-un cîmp magnetic constant, prin absorbția rezonantă a energiei unui cîmp electric alternativ perpendicular pe primul. Cele mai bune condiții pentru realizarea *r.c.* le oferă cristalele semiconductoare la temperaturi joase. Prin *r.c.* se pot obține informații asupra structurii bandelor de energie ale semiconductoarelor, se poate determina masa efectivă a purtătorilor de sarcină (electroni sau găuri) etc. — *R. paramagnetică*, inducere de tranziții în sistemele cuantice (nuclee atomice, ioni etc.) cu moment magnetic nenul, aflate într-un cîmp magnetic constant, prin absorbția rezonantă a energiei unui cîmp magnetic alternativ, perpendicular pe primul. Cîmpul magnetic constant determină apariția, prin efect Zeeman, a unor nivele energetice suplimentare în sistemele cuantice; între aceste nivele se produc tranziții atunci cînd frecvența cîmpului magnetic alternativ trece prin anumite valori. Dacă la *r.p.* par-

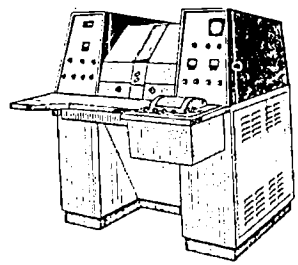

Instalație pentru rezonanță magnetică nucleară

ticipă numai momentele magnetice ale nucleelor atomice, ea se numește *r. magnetică nucleară (RMN)*; dacă *r.p.* are loc în ionii cu moment magnetic produs de electroni printr-o contribuție orbitală și una de spin, ea se numește *r.p. electronică*; în cazul că la aceasta din urmă iau parte numai spinii electronilor, ea se numește *r. electronică de spin (RES)*. Studiul spectrelor de *r.p.* (adică al poziției și al formei maximelor de **r.**) oferă informații asupra nivelelor energetice și mărimii momentelor magnetice ale sistemelor considerate, asupra naturii și distribuției particulelor într-o structură etc. *R.p.* constituie astfel o prețioasă metodă de cercetare în fizica nucleară și cea a solidului, în chimie (urmărirea cineticii reacțiilor), în biologie (efectuarea de analize nedistructive), în tehnica microundelor (amplificarea cu ajutorul maserului) etc. — *R. feromagnetică*, absorbție rezonantă a energiei unui cîmp magnetic alternativ, care provoacă inversarea momentelor magnetice electronice de spin în raport cu sensul preferențial de orientare spontană (la frecvențe înalte) sau oscilația pereților care separă domeniile de magnetizare spontană (la frecvențe mai joase) într-un cristal feromagnetic. Fenomene asemănătoare se produc și în cristalele ferimagnetice *(r. ferimagnetică)* și în cele antiferomagnetice *(r. antiferomagnetică)*. Studiul *r.f.* oferă informații asupra structurii magnetice și a anizotropiei cristalelor cercetate, stabilind condițiile de utilizare (pierderi, frecvență-limită) în tehnica microundelor. **b)** Creștere puternică a secțiunii eficace a unei reacții nucleare, pentru anumite valori ale energiei particulei-proiectil. Pornindu-se de la anumite analogii matematice, **r.** sînt interpretate ca fiind particule elementare de viață foarte scurtă, care ulterior se desfac în produsele finale ale reacției nucleare respective. Viața acestor **r.** este invers proporțională cu lățimea maximului curbei secțiunii eficace, trasate în funcție de energia particulei-proiectil. **2.** (CHIM.) *Teoria rezonanței*, concepție către care a evoluat *teoria mezomeriei* și care stabilește, prin aplicarea metodelor mecanicii cuantice, funcțiile de undă ale diverselor stări structurale probabile ale moleculei considerate. Din combinarea liniară a acestor funcții de undă rezultă funcția de undă globală a moleculei, molecula reală fiind descrisă ca un hibrid de rezonanță a mai multor structuri care nu au ele însele o existență reală. Folosirea mai multor reprezentări structurale pentru aceeași moleculă oferă însă posibilitatea să fie sesizată probabilitatea unor schimbări structurale foarte fine, în special din punct de vedere calitativ. Aparatul matematic utilizat de *t.r.* constituie un mijloc util de stabilire a localizării sau a delocalizării electronilor și un mijloc de cercetare a variației densității electronice dintr-o moleculă.

rezonátor (FIZ.), sistem fizic capabil să intre în rezonanță atunci cînd este excitat de un sistem oscilant (ex. **r.** acustic, care constă dintr-o lamelă sau o cavitate puse în vibrație de sunetele cu anumite frecvențe).

rezorcínă, $C_6H_4(OH)_2$. Substanță organică (difenol) obținută prin topirea alcalină a acidului *m*-benzendisulfonic. Este solidă, cristalizată romboidal, incoloră, solubilă în apă și alcool. Are o slabă acțiune reducătoare și numai la cald. Se utilizează în medicină, în industria pielăriei, la fabricarea coloranților, în cosmetică.

rezultant a două polinoame $f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + ... + a_n$ și $g(x) = b_0x^m + b_1x^{m-1} + ... + b_m$ (MAT.), determinantul de ordinul $n + m$

$$\begin{vmatrix} a_0 & a_1 & a_2 & \dots & a_n & 0 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & a_0 & a_1 & \dots & a_{n-1} & a_n & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 0 & a_0 & \dots & a_{n-2} & a_{n-1} & a_n & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & 0 & a_0 & a_1 & \dots & a_n \\ b_0 & b_1 & b_2 & \dots & b_{m-1} & b_m & 0 & \dots & 0 \\ 0 & b_0 & b_1 & \dots & b_{m-2} & b_{m-1} & b_m & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & b_0 & b_1 & b_2 & \dots & b_m \end{vmatrix}$$

Se numește și „determinantul lui Sylvester" sau eliminant. Anularea rezultantului a două polinoame reprezintă condiția necesară și suficientă ca ele să aibă o rădăcină comună.

rezultántă (FIZ.), forță care reprezintă suma vectorială a mai multor forțe date și care, din anumite puncte de vedere, este echivalentă cu sistemul de forțe dat.

Rhea (în mitologia greacă), fiica lui Uranus (Cerul) și a Geei (Pământul), soția lui Cronos, mama zeilor, asimilată mai tîrziu cu Cibele. Din **R.** s-ar fi născut Zeus, Hera, Poseidon și alți zei de prim ordin. Deoarece soțul ei își mînca copiii îndată ce se năștau, **R.**, zămislindu-l pe Zeus, a pregătit un bolovan înfășurat în scutece, pe care i l-a dat lui Cronos să-l înghită în locul noului-născut.

rhetián (STRAT.), ultimul etaj al triasicului, considerat și primul etaj al jurasicului. În regiunile alpino-carpatice, **r.** este reprezentat prin calcare sau marne, care conțin brahiopode, lamelibranhiate. În celelalte regiuni ale Europei, **r.** este reprezentat prin depozite detritice, care conțin lamelibranhiate, schelete de pești și reptile etc. În Republica Socialistă România, depozitele **r.** se găsesc în munții Hășmaș, Tulgheș, Rarău, Codru-Moma etc.

Rhode Island *[roud áilənd]*, stat în nord-estul S.U.A., situat pe litoralul Oceanului Atlantic. Suprafața: 3 144 km². Populația: 885 000 loc. (1963). **R.I.** este statul cu cea mai densă populație din S.U.A. (circa 280 loc/km²). Centrul administrativ: *Providence*. Cea mai mare parte a teritoriului are relief de cîmpie, cu numeroase urme glaciare. Există multe lacuri. Este dezvoltată industria textilă și constructoare de mașini (mașini textile, mașini-unelte, construcții navale etc.). În agricultură predomină creșterea animalelor (vaci de lapte, păsări) și culturile de legume și plante furajere. Se practică pescuitul.

rhode-island *[róud-ailənd]* (ZOOTEHN.), rasă de găini obținută în S.U.A., în statul cu același nume, specializată pentru producția de ouă și carne. Datorită unei mari puteri de adaptare, rasa **r.-i.** s-a răspîndit în aproape toate țările, fiind crescută în număr mare și în țara noastră. Găinile produc anual 140—180 de ouă, cu o greutate de 57—65 g. Greutatea corporală este de 3,5—4 kg la cocoși și de 2,5—3 kg la găini. În ceea ce privește culoarea, există două varietăți: roșie (cea mai răspîndită) și albă.

Rhodes *[roudz]*, Cecil John (1853—1902), om politic englez. A fost prim-ministru al Coloniei Capului (1890—1896) și unul dintre principalii inițiatori ai războiului anglo-bur (1899—1902). Apologet al colonialismului, **R.** a organizat cucerirea unui vast teritoriu în Africa de sud. *Rhodesia* este denumită după numele său.

Rhodesia (Rhodesia de Sud), țară în Africa, situată între Zambia, Bechuanaland, Republica Sud-Africană și Mozambic. Suprafața: 389 362 km². Populația: 4 210 000 loc. (1964), din care peste 9/10 sînt negri bantu, iar restul sînt în special emigranți din Marea Britanie și din diferite țări asiatice. Capitala (centrul administrativ): *Salisbury*. Limba oficială: engleza. Teritoriul **R.** este un podiș (Platoul Matabele) slab vălurit, cu înălțimi cuprinse în general între 800 și 1 500 m, cu unele vîrfuri muntoase izolate. Marginea estică a podișului, mai puternic fragmentată, cu aspect muntos, atinge altitudinea maximă de 2 596 m. Spre nord și vest podișul coboară în trepte abrupte, iar în sud înclină lin spre valea fluviului Limpopo. Climă subecuatorială în nord, tropicală în sud, destul de aridă mai ales în vestul țării. Din podiș izvorăsc afluenți ai fluviilor Zambezi și Limpopo. Vegetația predominantă este reprezentată de savane cu păduri rare. În zona estică mai înaltă cresc păduri tropicale veșnic verzi. **R.** posedă importante bogății de subsol: minereuri auroargentifere, azbest, cărbune, cromite, minereu de fier, de cupru, de staniu, de beriliu, de wolfram, de antimoniu, de uraniu. Este o țară agrară; în economia ei, coloniștii albi ocupă poziții dominante. O mare parte dintre africani trăiesc în rezervații. În economia agricolă se disting două sectoare principale: marile ferme ale coloniștilor albi și micile gospodării africane. Se cultivă în special tutun (care reprezintă circa jumătate din producția fermelor) și porumb, în rest ceai, arahide, bumbac, trestie de zahăr. Se cresc bovine, porcine, ovine, păsări (în special găini și curcani). Industria extractivă este relativ dezvoltată (**R.** ocupă un loc de frunte în lume în producția de cromite, azbest și aur), dar cea mai mare parte a minereurilor extrase nu se prelucrează în țară. Mai există industrie energetică, metalurgică, electrotehnică, chimică, a materialelor de construcție, industrie ușoară și alimentară, reprezentată prin întreprinderi mici și mijlocii, concentrate în special

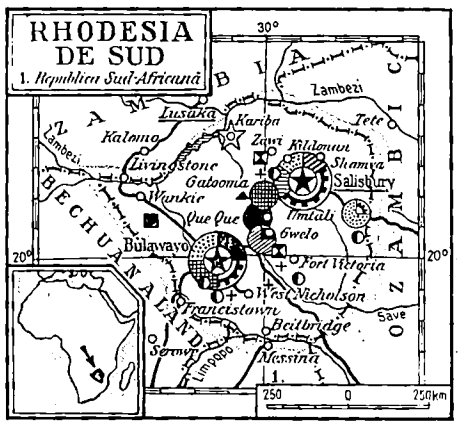

in Salisbury și Bulawayo. Principalele articole de export sînt tutunul și alte produse agricole, aurul, diferite metale și minereuri, iar principalele produse de import produsele petroliere, utilajele și diverse bunuri de larg consum. — *Istoric.* În evul mediu, pe teritoriul **R.** a existat un stat feudal timpuriu, Monomotapa, cu centrul la Zimbabwe, care s-a destrămat la începutul sec. al XVIII-lea. La mijlocul sec. al XIX-lea o mare parte a teritoriului **R.** a fost unificată sub puterea lui Moselecatse (1823—1868), șeful suprem al populației matabele, ramură a zulușilor venită din Africa de sud. În 1889—1890 teritoriul **R.** a fost acaparat de Compania britanică a Africii de sud, fondată de C. J. Rhodes. În deceniul al zecelea al sec. al XIX-lea, populația băștinașă s-a răsculat, în repetate rînduri, împotriva dominației engleze. În 1923, **R.** a fost declarată colonie britanică cu regim de autoadministrare, guvernul fiind compus exclusiv din albi. În 1953 **R.** împreună cu fostele protectorate Rhodesia de Nord și Nyasaland au făcut parte din Federația Rhodesia-Nyasaland (destrămată în 1963). În 1964 a fost instaurat un guvern format din membri ai aripii celei mai reacționare a partidului Frontul rhodesian. În noiembrie 1965, guvernul minorității rasiste din **R.**, nesocotind aspirațiile de libertate ale populației africane și opinia publică mondială, a proclamat în mod unilateral „independența" **R.**, cu scopul perpetuării regimului de asuprire rasială. Populația africană din **R.** se împotrivește regimului rasist și luptă pentru obținerea independenței reale a țării. Această luptă a luat, în ultimul timp, și forma unor acțiuni de guerilă.

Rhodesia de Nord v. **Zambia.**

rhynchonella (PALEONT.), brahiopod din grupa articulată, cu cochilie globulară ornamentată, cu coaste radiare. Valva dorsală este mai dezvoltată decît cea ventrală, iar umbonele valvei ventrale este mic și ascuțit. Partea anterioară posedă sinus frontal în zigzag. Specii caracteristice sînt numeroase în mezozoic. În Republica Socialistă România se găsește în triasicul de la Dîrste (reg. Brașov), în jurasicul de la Strunga (Bucegi) etc.

rhyton, vas de băut din ceramică, metal sau sticlă, folosit în antichitate de greci, sciți, etrusci ș.a. Are forma unui corn, a unui cap de animal sau a unui cap omenesc.

rías (sp. *ría* „estuar, gură de rîu"), tip de țărm marin, format prin pătrunderea apei mării pe văile largi ale rîurilor dintr-o regiune muntoasă cu culmi perpendiculare pe linia țărmului. În forma cea mai caracteristică se întîlnește în nord-vestul Peninsulei Iberice.

Ribar, Ivo Lola (1916—1943), erou al popoarelor din Iugoslavia. A fost secretar al C.C. al U.T.C. din Iugoslavia (din 1937). Din 1941 a fost membru în Comandamentul suprem al Armatei naționale de eliberare și al detașamentelor de partizani din Iugoslavia. A căzut eroic în luptă.

Ribbentrop, Joachim von (1893—1946), ministru de externe al Germaniei hitleriste între 1938 și 1945. Ca unul dintre principalii criminali de război, Ribbentrop a fost condamnat la moarte la *procesul de la Nürnberg.*

Ribeiro, Aquilino (1885—1962), prozator portughez. Revoluționar din tinerețe, profesînd idei republicane și anticlericale, aprig adversar al regimului lui Salazar, **R.** a fost în mai multe rînduri nevoit să fugă din țară. Scrierile sale, povestiri și romane, care amintesc de ironia elegantă a lui A. France, au ca temă centrală existența umilă a țăranilor și a pescarilor portughezi, ca și moravurile citadine (volumul de povestiri „Grădina chinurilor", 1913; romanele „Pămînturile demonului", 1918; „Omul care a ucis diavolul", 1930; „Volfram", 1944).

Ribera, Giuseppe (José) de (zis *lo Spagnoletto*) (1588—1656), pictor și gravor spaniol. După o scurtă perioadă de studii în atelierul pictorului Francisco Ribalta din Valencia, **R.** a plecat în Italia, la Roma, unde a fost atras de intensitatea contrastelor de clarobscur, ca și de forța realistă a picturii lui Caravaggio. La Parma, **R.** a studiat apoi procedeele picturii lui Correggio, dar, dincolo de toate experiențele italiene, pictura sa a păstrat aspectul sever, exaltat, al artei spaniole. Stabilit la Napoli, pe atunci posesiune spaniolă, **R.** a executat un mare număr de tablouri, compoziții cu teme mitologice și religioase, portrete, figuri alegorice. Intens dramatică („Martiriul sf. Bartolomeu") sau suavă („Sfînta Agnes"), de un realism crud („Băiețașul șchiop") sau de un misticism exaltat („Sfîntul Francisc și îngerul"), pictura lui **R.** impresionează prin amestecul ei de lirism plebeian, de naturalism brutal și de patos, prin diversitatea expresivă a tipurilor, prin execuția desăvîrșită, capacitatea de redare a materiei și prin confruntarea savantă a luminii cu întunericul. În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România se păstrează valorosul său tablou „Hercule omorînd centaurul".

Ribița, sat din raionul Brad, reg. Hunedoara, situat pe Crișul Alb, la 5 km în aval de orașul Brad. Valoroasă biserică-monument istoric, construită la începutul sec. al XV-lea de către cnejii locali

Vladislav și Miclăuș. Importante fragmente de picturi murale din anul 1417; tabloul votiv, bine păstrat, înfățișează pe ctitori.

riboflavină (FARM.) v. **vitamina B_2**.

ribonucleáză (BIOCHIM.), enzimă care catalizează depolimerizarea acizilor ribonucleici (ARN), acționînd în mod specific asupra acestora. În funcție de legătura pe care o desfac, există diferite tipuri de **r.** (ex. **r.** pancreatică, care are acțiune specifică numai asupra legăturii fosfat-diesterice internucleotide din molecula acidului ribonucleic).

ribonucléici, *acizi* ~ (BIOCHIM.), grupă de acizi nucleici care conțin în molecula lor riboză. Se găsesc în toate celulele vegetale și animale, fiind localizați în special în citoplasmă. *A.r.* au un rol deosebit de important în procesele biologice: fac parte din structura unor enzime, virusuri, intră în structura proteinelor etc. Acidul dezoxiribonucleic este un purtător de „informație ereditară". V. și d e z o x i r i b o n u c l e i c; e r e d i t a t e.

Ribot *[ribó]*, Théodule Armand (1839—1916), psiholog francez. S-a opus psihologiei spiritualiste speculative, susținînd necesitatea legării psihologiei de fiziologie și biologie. A studiat afectivitatea, memoria, voința, personalitatea și gîndirea, apelînd cu precădere la metoda psihopatologică. **R.** poate fi considerat fondatorul școlii psihologice franceze moderne (P. Janet, A. Binet, H. Piéron, G. Dumas, H. Wallon). Op. pr.: „Bolile memoriei" (1883), „Bolile voinței" (1889), „Logica sentimentelor" (1905).

ribóză (BIOCHIM.), monozaharid din grupul aldopentozelor, care se găsește în molecula acizilor ribonucleici.

Ricardo, David (1772—1823), economist și om politic englez, cel mai de seamă reprezentant al economiei politice clasice burgheze. Fiind ideologul burgheziei industriale în ascensiune, concepția teoretică a lui **R.** și politica economică preconizată de el au avut un caracter general progresist. Față de predecesorii săi, **R.** dă dovadă de o mai mare putere de abstractizare și imprimă un conținut social mai pronunțat economiei politice. **R.** a dezvoltat teoria valorii bazate pe muncă, criticînd inconsecvențele lui Adam Smith și a arătat că izvorul valorii mărfurilor este, în orice condiții, munca cheltuită pentru producerea lor.

D. Ricardo

Un merit principal al lui **R.** îl constituie faptul că a pus teoria valorii bazate pe muncă la baza întregii economii politice. Considerînd salariul, profitul și renta ca părți ale valorii create de muncitor, iar capitalul ca muncă acumulată, **R.** a ajuns la concluzia că mărirea sau scăderea uneia acționează invers proporțional asupra celorlalte și a scos la iveală astfel opoziția de interese dintre proletariat și burghezie, precum și dintre burghezie și proprietarii funciari, dar consideră aceste contradicții ca un fenomen natural care se manifestă în sfera repartiției. Pornind de la teoria valorii bazate pe muncă, **R.** a fundamentat teoria rentei diferențiale, dar a legat-o în mod nejustificat de așa-numita lege a *fertilității descrescînde a solului*. Datorită faptului că nu a luat în considerare rolul monopolului proprietății private asupra pămîntului și al compoziției organice a capitalului, **R.** a ignorat existența rentei absolute. **R.** a fost primul economist care a legat mărimea valorii mărfurilor de *timpul de muncă necesar* pentru producerea lor, dar el nu a putut face deosebirea dintre munca concretă și abstractă, dintre muncă și forța de muncă, dintre valoare și preț de producție, a abordat neistoric categoria economică valoare. Una dintre contradicțiile doctrinei lui **R.** este aceea că a fost adept al *teoriei cantitative a banilor*, luată de la D. Hume, neobservînd că aceasta contrazice propria lui teorie a valorii. În politica economică, **R.** s-a pronunțat pentru liber-schimbism și în favoarea convertibilității în aur a banilor de hîrtie. În acest domeniu, el a elaborat *teoria costurilor comparative de producție*, care, deși reprezintă prima încercare de a elabora o teorie unitară a comerțului exterior pe baza valorii-muncă, reflectă unele confuzii ale lui **R.** și constituie o încercare de justificare teoretică a politicii liber-schimbiste și a diviziunii internaționale capitaliste a muncii. Ca ideolog al burgheziei, **R.** a considerat fenomenele proprii modului de producție capitalist ca naturale, eterne, și de aceea a abordat neistoric categoriile economice. Datorită acestui fapt, el nu a putut înțelege esența valorii, a banilor, a capitalului etc. ca raporturi sociale, limitîndu-se doar la o analiză cantitativă a acestor categorii. Concluziile greșite, precum și lipsa de consecvență din doctrina lui **R.**, au fost și sînt speculate de către reprezentanții economiei politice vulgare, care ignorează tezele științifice din opera lui. K. Marx a prețuit opera științifică a lui **R.**, subliniind aportul însemnat adus de el la dezvoltarea gîndirii economice. Marx și Engels au supus unei analize critice opera lui **R.**, preluînd și dezvoltînd ceea ce era valoros în ea și înlăturînd tot ce era neștiințific. V.I. Lenin a considerat doctrina economică a lui **R.**, alături de cea a lui A. Smith, drept unul din izvoarele teoretice ale marxismului. Op. pr.: „Despre principiile economiei politice și impunerii" (1817).

Riccati, *ecuația diferențială a lui* ~ (MAT.), ecuația diferențială de primul ordin, neliniară:

$$y' = A(x)y^2 + B(x)y + C(x), \quad (1)$$

cu $A(x)$, $B(x)$, $C(x)$ funcții continue pe un interval I, $A(x) \not\equiv 0$, $C(x) \not\equiv 0$. În general,

ecuația (1) nu se poate integra prin cuadraturi. Dacă se cunoaște o soluție particulară a sa, ea se poate reduce la o ecuație liniară. Soluția generală a *e.d.a lui R.* depinde omografic de constanta de integrare. Ecuațiile de forma (1) se numesc *ecuații generale R.*, după numele matematicianului italian *Jacopo Riccati* (1676—1754), care a studiat pentru prima dată ecuația

$$y' + ay^2 = bx^c, \quad (2)$$

în care *a*, *b*, *c* sînt constante, numită *ecuația specială R.* Nici ecuația (2) nu se poate integra, în general, prin cuadraturi.

ricercár (it. *ricercare* „a căuta"; MUZ.), compoziție de factură polifonică, alcătuită din cîteva secțiuni care se cîntă fără întrerupere. Fiecare secțiune are tema sa, care trece de la un instrument la altul, ca și cum fiecare ar „căuta-o". Inițial s-au scris **r.** pentru lăută, apoi pentru orgă, clavecin, diferite ansambluri instrumentale. Piese de asemenea tip se mai numesc și *capricii*, *fantezii*. Apărut în sec. al XIV-lea, dezvoltîndu-se treptat, **r.** a dat naștere, în veacul următor, formei de fugă.

Richard *[rîciəd]*, numele a trei regi englezi: *R.I Inimă de Leu* (1189—1199), a participat la cruciada a III-a (1189—1192), dar la reîntoarcerea în țară a fost făcut prizonier de ducele Austriei și ținut în captivitate la curtea împăratului german Henric al VI-lea; eliberat (1194) în schimbul unei uriașe sume de bani, a pornit război împotriva regelui francez Filip-August, în cursul căruia a murit. *R. al II-lea* (1377—1399), în timpul căruia s-a ascuțit lupta dintre parlament și regalitate. Asprul regim fiscal pe care l-a impus, datorită cheltuielilor pentru războiul cu Franța și Scoția, a determinat izbucnirea răscoalei conduse de Wat Tyler și John Ball (1381). *R. al III-lea* (1483—1485) a impus un regim de teroare și a ucis pe fiii fratelui său, Eduard al IV-lea, urmașii legitimi la tronul Angliei. A fost detronat și ucis în timpul răscoalei feudalilor, condusă de Henric Tudor.

Richards *[rîciədz]*, Theodore William (1868—1928), chimist american. A fost profesor la Universitatea din Harvard. A obținut rezultate remarcabile în domeniul metodelor de determinare foarte exactă a greutății atomice a elementelor chimice. Premiul Nobel (1914).

Richardson *[rîciədsn]*, Samuel (1689—1761), scriitor englez, reprezentant al iluminismului moderat. Romanele sale: „Pamela" (1741), „Clarissa Harlow" (1747—1748) și „Istoria lui sir Charles Grandison" (1754) au un vădit caracter moralizator. În ele, **R.** a descris amănunțit viața de familie engleză de la mijlocul sec. al XVIII-lea, criticînd corupția moravurilor artistocrației și elogiind idealurile burgheziei puritane.

Richelieu *[rișəliŏ]*, Armand du Plessis de (1585—1642), om politic francez, cardinal

Richelieu

(din 1622), cel mai de seamă reprezentant al absolutismului în Franța. Ca prim-ministru (1624—1642) în timpul domniei lui Ludovic al XIII-lea, a fost conducătorul de fapt al Franței. Prin înfrîngerea hughenoților (cucerirea cetății La Rochelle), prin înlăturarea autonomiei militare a marilor feudali și printr-o serie de reforme (finanțe, armată și legislație), **R.** a contribuit la instaurarea centralizării monarhice a statului. Pe plan extern, **R.** a luptat împotriva hegemoniei Habsburgilor în Europa, Franța participînd (din 1635), alături de principii protestanți germani, împotriva Habsburgilor în războiul de 30 de ani (1618—1648). A întemeiat Academia Franceză (1635).

Richepin *[rișpĕ]*, Jean (1849—1926), scriitor francez. A fost membru al Academiei Franceze. A avut o tinerețe boemă, rebelă, plină de peripeții. Principala sa lucrare este volumul de versuri „Cîntecul golanilor" (1876), în care își exprimă simpatia față de oamenii umili. A mai scris romane („Viscul", 1881; „Miarka, fata cu ursul", 1883) și drame („Nana-Sahib", 1883, trad. rom.; „Vagabondul", 1897). Caracteristice pentru arta sa sînt limba savuroasă cu elemente argotice și invenția verbală exuberantă, înclinată spre efectul pitoresc, retoric.

Richet *[rișé]*, Charles Robert (1850—1935), fiziolog francez. A fost profesor la Facultatea de medicină din Paris și membru al Academiei Franceze de medicină. A făcut cercetări importante în domeniul fiziologiei nervoase, a căldurii animale, precum și studii de serologie, descriind pentru prima dată fenomenul de anafilaxie. Premiul Nobel (1913).

Richier *[rișié]*, Ligier (c. 1500—1567), sculptor francez. Format în Italia, **R.** a lucrat în Franța, realizînd un număr însemnat de opere, unele de un tulburător dramatism, mergînd pînă la expresionism, rezultat din modelajul puternic și din exaltarea sentimentelor. **R.** aduce o viziune agitată, răscolită de spaimele omului medieval (Mormîntul lui René de Chalon, Monumentul funerar din biserica sf. Ștefan din localitatea Saint-Mihiel, „Pietà" etc.).

Richmond *[rîcimənd]*, oraș în estul S.U.A., situat pe rîul James, în apropiere de vărsarea acestuia în Oceanul Atlantic. Centru administrativ al statului Virginia. 218 000 loc. (1964). Este dezvoltată industria tutunului, textilă și chimică. Centru comercial. Port fluvio-maritim. Are două universități. În timpul războiului civil din S.U.A. (1861—1865) a fost centrul confederației statelor sudice.

Richter *[rihtər]*, Adrian Ludwig (1803—1884), pictor, desenator și gravor german,

profesor la Academia de artă din Dresda. A avut o solidă formație academică și s-a făcut cunoscut în special ca peisagist (a pictat mult în Italia). În același timp a fost și ilustrator de carte.

Richter *[rihtər]*, Jean Paul Friedrich (pseudonim *Jean Paul*) (1763 — 1825), scriitor german, precursor al romantismului. Nemulțumit de realitate, a încercat s-o depășească prin vis și poezie, care în concepția lui erau aproape sinonime. A debutat cu schițe satirice îndreptate împotriva absolutismului feudal („Procese din Groenlanda", 1783; „Culegere din scrierile diavolului", 1789). Romancier remarcabil, creația sa atinge punctul culminant prin romanele „Titan" (1800—1803), opera sa principală, și „Anii tinereții zburdalnice" (1804—1805), în care prezintă evoluția personalității eroilor săi sub influența educației și a vieții sociale (Bildungsroman). Scrise într-un stil stufos, dar cu umor și fantezie, ele vădesc calda simpatie a autorului pentru omul simplu. A mai scris și o lucrare pedagogică de orientare socială iluministă, „Levana" (1806). Influența sa asupra scriitorilor romantici din sec. al XIX-lea a fost considerabilă. Suprarealiștii îl revendică ca precursor al lor.

Richter, Sveatoslav Teofilovici (n. 1914) mare pianist sovietic. Artist al poporului din U.R.S.S. Posedă un vast repertoriu în care ponderea o are literatura romantică. Interpretările sale, în special din creația lui Skreabin, Beethoven, Schumann, Chopin, Liszt, se caracterizează prin forță imaginativă, printr-o înaltă tehnică, pusă atît în slujba arzătoarei și impetuoasei sale fantezii, cît și în aceea a autenticității expresiei muzicale.

Richthofen *[rihthofən]*, Ferdinand von (1833—1905), renumit geograf și geolog german. A fost profesor la universitățile din Bonn, Leipzig și Berlin și președinte al Societății de geografie din Berlin. A făcut cercetări geologice pe teritoriul Austriei (1856), apoi a călătorit prin Asia de est și prin America de Nord. În perioada 1868—1872 a efectuat cercetări în China, aducînd o importantă contribuție la cunoașterea geologiei și geomorfologiei acestei țări. A enunțat teoria originii eoliene a loessului. S-a preocupat de problema obiectului și principiilor geografiei, subliniind importanța interacțiunii factorilor geografici. Op. pr.: „China, rezultatele unor călătorii" (5 vol., 1877—1912), „Sarcinile și metodele geografiei actuale" (1883).

ricín (BOT.; *Ricinus communis*), plantă anuală în climatul temperat sau perenă în zonele subtropicale, din familia euforbiaceelor; are rădăcina puternică, pivotantă și tulpina înaltă de 1—2 m, pețiolii frunzelor sînt lungi, iar forma limbului palmat-lobată. Florile de culoare verde, roz, roșu sau violet sînt unisexuate. Fructul este o capsulă cu trei compartimente, iar semințele sînt mari de 5—22 mm și conțin 47—53% ulei. Uleiul de **r.** este nesicativ, neinflamabil și își păstrează consistența la variații mari de temperatură. Se folosește ca lubrifiant pentru angrenaje de mare viteză, la motoarele de avion etc. Uleiul de **r.** se folosește și în industria pielăriei, a săpunului, a cauciucului sintetic și în industria farmaceutică. În țara noastră, **r.** se cultivă pe o suprafață de 21 600 ha (1964).

Rickert, Heinrich (1863—1936), filozof neokantian german, conducătorul Școlii de la Baden după moartea lui Windelband. Obiectul cunoașterii îl constituie, după **R.**, o lume de *valori* eterne, superioare realității și independente de ea. **R.** a opus științele istorice științelor naturii, susținînd că, în timp ce în științele naturii conceptele reflectă generalul, în științele istorice acestea sînt menite să reflecte particularul, singularul. Științele istorice nu ar putea stabili legi, ci numai legătura faptelor individuale cu valorile. Deși concepția lui **R.** asupra valorilor este neștiințifică, idealistă, întrucît ignorează geneza lor obiectivă și istorică concretă, analiza sa a contribuit la formarea axiologiei (teoriei valorilor) ca disciplină filozofică aparte. În ciuda unor tendințe iraționaliste din gîndirea sa, **R.** a criticat iraționalismul fundamental al filozofiei vieții. Op. pr.: „Limitele conceptualizării în științele naturii" (1896).

rickéttsii (MICROBIOL.), grup de microorganisme cu o poziție intermediară între bacterii și virusuri, avînd însușiri comune atît cu bacteriile (dimensiune, structură morfologică, sensibilitate față de antibioticele produse de actinomicete), cît și cu virusurile (parazitism obligatoriu, capacitatea de a fi cultivate numai în celule vii și filtrabilitate la unele specii). Produc, la om și la animale, boli numite ricket-tsioze.

rickettsióză (MED.), boală infecțioasă, comună omului și unor animale, provocată de rickettsii și transmisă prin intermediul unor insecte (păduchi, căpușe). Se caracterizează prin febră, erupții cutanate, tulburări neurologice. Cele mai frecvente **r.** sînt: tifosul exantematic și febra recurentă, provocate de rickettsia Prowazeki și transmise prin păduchi, febra butonoasă, provocată de rickettsia Conori, febra Q, provocată de rickettsia Burneti.

ricoșét (MILIT.), înscriere a proiectilului pe o nouă traiectorie cînd întîlnește pămîntul sau alt obstacol sub un unghi mic (pînă la 20°). — *Tragere prin r.*, tragere în care se folosesc efectele exploziei proiectilelor care au ricoșat.

rictus (lat. „deschiderea gurii"; MED.), simptom caracterizat prin contracția mușchilor feței; dă impresia de rîs forțat. **R.** apare în unele boli ale sistemului nervos (ex. tetanos).

ridicáre (TOPOGR.) *Ridicare altimetrică* **a)** Ansamblu de operații topografice care se execută pentru determinarea altitudinii unui punct. **b)** Totalitatea lucrărilor, de teren și de cabinet, necesare pentru reprezentarea reliefului terenului pe planuri sau hărți. — *R. planimetrică*, totalitatea operațiilor topografice, de teren și de cabinet, necesare pentru reprezentarea pe hartă a detaliilor

de planimetrie. — *R. topografică*, totalitatea lucrărilor, de teren şi de cabinet, necesare pentru întocmirea unui plan sau a unei hărţi.

ridicătór (MAŞINI AGR.) *Ridicător de plante*, dispozitiv montat în partea anterioară a platformei secerătorii de la combinele de cereale şi folosit pentru ridicarea şi adunarea plantelor căzute sau a celor tăiate în timpul recoltării. — *R. hidraulic*, ansamblu constructiv al tractorului, care serveşte la ridicarea şi coborîrea maşinilor agricole purtate şi semipurtate. Se mai numeşte *mecanism hidraulic de ridicare*.

ridíche *(Raphanus sativus)*, plantă anuală din familia cruciferelor, cu rădăcina rotundă sau conică alungită, cărnoasă, cu tulpini înalte de 70—90 cm şi frunze mari, adînc crestate. Rădăcina de **r.** este comestibilă, are valoare alimentară ridicată şi însuşiri antiscorbutice şi diuretice.

riebeckít (MINER.), silicat natural hidratat de sodiu şi fier din grupa amfibolilor, cristalizat în sistemul monoclinic, în forme prismatice sau fibroase de culoare neagră-albăstruie. Se găseşte în roci eruptive alcaline (ex. în granitele alcaline de la Iacob-Deal, din reg. Dobrogea).

Riegl *[ri:gl]*, Alois (1858—1905), istoric de artă austriac, unul dintre promotorii istoriografiei de artă. Studiile sale au fost consacrate artei antice şi medievale, **R.** încercînd să precizeze raporturile dintre zonele de artă clasică şi orientală („Arta coptă", „Probleme de stil" etc.).

Riegler, Emanoil (1854—1929), medic şi farmacolog român. A fost profesor la Facultatea de medicină din Iaşi. A elaborat lucrări importante referitoare la antisepsie, la acţiunea chimică a antisepticelor asupra proteinelor, la biochimia acidului uric şi a urinei, la dozarea glucozei (ex. proba **R.** la urina diabetică), la terapia în difterie etc. Este cunoscut şi pentru construirea unui albuminometru şi al unui colorimetru pentru dozarea acidului uric, care-i poartă numele. Op. pr.: „Chimia, fiziologia şi patologia urinei umane" (1904), „Terapeutica bolilor interne" (1913).

Riegler, Paul (1867—1937), medic veterinar român, fost profesor şi decan al Facultăţii de medicină veterinară din Bucureşti, unul dintre întemeietorii învăţămîntului veterinar din ţara noastră. A înfiinţat Institutul de seruri şi vaccinuri „Pasteur" (1909). Prin lucrările sale a pus bazele unei şcoli româneşti de anatomie patologică, microbiologie şi bacteriologie veterinară.

Riego y Núñez *[núnieθ]*, Rafael (1785—1823), general şi om politic spaniol. A fost unul dintre conducătorii revoluţiei burgheze din Spania (1820—1823); în timpul intervenţiei armate franceze a organizat detaşamente revoluţionare (1823). După înfrîngerea revoluţiei a fost condamnat la moarte şi executat.

Riehl *[ri:l]*, Alois (1844—1924), filozof idealist german, reprezentant al neokantianismului, cunoscut prin lucrarea „Criticismul filozofic şi însemnătatea sa pentru ştiinţa pozitivă" (3 vol., 1876—1887), în care îmbină interpretarea idealist-subiectivistă a experienţei cu apriorismul kantian.

Riemann *[ri:man]*, Bernhard (1826—1866), matematician german. A fost profesor la Universitatea din Göttingen. Lucrările lui au avut o influenţă considerabilă asupra dezvoltării matematicilor. Generalizînd geometria intrinsecă pe o suprafaţă, **R.** a introdus o geometrie, numită *geometrie riemanniană*, într-un spaţiu cu n dimensiuni, în care $ds^2 = \sum_{i,j=1}^{n} g_{ij}(x^1, \ldots, x^n)\, dx^i dx^j$. Această geometrie este larg utilizată în teoria relativităţii generalizate. În analiza matematică a extins noţiunea de integrală obişnuită la o clasă mai largă de funcţii, integrală care îi poartă numele. A adus contribuţii importante în teoria ecuaţiilor cu derivate parţiale. În teoria funcţiilor de o variabilă complexă i se datoreşte conceptul de *suprafaţă riemanniană*, cu ajutorul căreia a rezolvat complet problema *integrării funcţiilor algebrice*. A demonstrat teorema generală a reprezentării conforme. În teoria analitică a numerelor a introdus funcţia zeta. Op. pr.: „Fundamentele

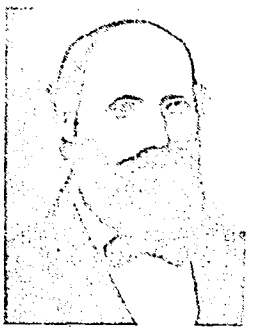

B. Riemann

teoriei generale a funcţiilor de o variabilă complexă" (1851), „Asupra ipotezelor care stau la baza geometriei" (1854), „Asupra unei probleme de propagare a căldurii" (1861).

Riemann *[ri:man]*, Hugo (1849—1919), muzicolog german. Cunoscut îndeosebi prin „Dicţionarul de muzică" (1882), **R.** este totodată autorul a numeroase volume de analiză muzicală, de teorie şi de istorie a muzicii.

Riemenschneider *[rimənşnaidər]*, Tilman (1460—1531), sculptor german, unul dintre marii reprezentanţi ai goticului tîrziu. A lucrat mai multe altare, cuprinzînd grupuri statuare şi reliefuri (altarul din Creglingen, din Rothenburg ob der Tauber, din Dettwang), statui de madone şi monumente funerare (mormîntul episcopului Rudolf de Scherenberg, mormîntul cavalerului Konrad de Schaumberg etc.). În 1525, pentru participare la războiul ţărănesc, a fost pedepsit cu sfărîmarea mîinilor. Arta lui **R.** se caracterizează prin concentrarea dramatică a expresiilor, prin dinamica volumelor, prin lirismul cald şi romanţat al modelajului.

Rienzi *[riénţi]* **(Rienzo)** *[riénţo]*, Cola di (pe numele adevărat *Nicola Lorenzo Gabrini*) (1313—1354), om politic italian, umanist, adept şi prieten al lui Petrarca. A condus, în 1347 şi în 1354, în calitate de

tribun, Republica din Roma, instaurată în urma răscoalei maselor populare (1347), împotriva aristocrației feudale. Idealul său politic era unificarea statelor italiene sub conducerea Republicii din Roma. **R.** i-a inspirat lui R. Wagner opera cu același nume.

Riesa *[rí:za]*, oraș în sud-estul R.D. Germane, în districtul Dresden, situat pe Elba. 38 900 loc. (1963). Important centru siderurgic. Are și industrie textilă. Nod feroviar și port fluvial.

Riesener *[rizönér]*, Jean Henri (1734—1806), ebenist și decorator în bronz francez, de origine germană. Format la Paris în atelierul lui Fr. Oeben, **R.** a lucrat un mare număr de piese de mobilier, fiind ebenistul preferat al regelui Ludovic al XVI-lea. Lucrările sale se caracterizează prin armonia formelor, eleganța decorației și execuția desăvîrșită. *Henri François R.* (1767—1828), fiul precedentului, a fost un notabil sculptor portretist, influențat de Delacroix.

riesling (VITICULT.) **1.** *Riesling de Rin*, soi de viță de vie originar din Germania, cu struguri cilindrici, bătuți și boabe rotunde verzi-gălbui, cu pielița groasă. Produce vinuri superioare, fine. La noi în țară se cultivă în podgoriile din Transilvania. **2.** *Riesling italian*, soi de viță de vie originar din Italia, cu struguri

Riesling italian

cilindrici și boabe mici verzi, ușor rumenite. Produce vinuri de calitate superioară, seci, bine echilibrate. Este unul dintre cele mai răspîndite și mai apreciate soiuri din țara noastră, cultivat aproape în toate podgoriile, atît la deal, cît și la șes. Vinul produs de soiul *r.i.* a fost distins cu mai multe medalii la concursurile internaționale. **3.** *Riesling de Banat* v. *creață*.

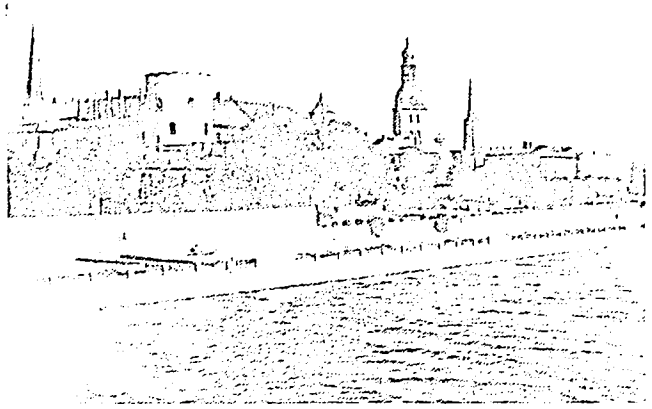

Riga. Cheiul Komsomolului

Riesz *[rí:s]*, Frigyes (1880—1956), matematician ungur. A fost membru al Academiei de Științe din R.P. Ungară. Este unul dintre fondatorii *analizei funcționale*. Are lucrări în domeniul spațiilor funcționale, al operatorilor liniari, al ecuațiilor integrale. A introdus noțiunea de *funcție subarmonică*. Are contribuții și în domeniul teoriei ergodice și al spațiilor topologice. Op. pr.: „Lecții de analiză funcțională" (1952, în colaborare cu matematicianul ungur Béla Szökefalvi Nagy). Laureat al Premiului Kossuth.

Rif, lanț muntos în nordul Africii, situat de-a lungul țărmului mediteraneean al Marocului. Partea de vest a lanțului este alcătuită din structuri geologice complexe cu numeroase șariaje, pe care se dezvoltă un relief intens fragmentat și accidentat, în mare parte împădurit. Partea de est, formată pe structuri geologice simple, este acoperită cu o vegetație de stepă. Altitudinea maximă: 2 451 m (vîrful Djebel Tidirhine).

rifluire (TEHN.), operație de executare a unor șanțuri sau canale elicoidale pe suprafața activă a cilindrului de la valțurile de moară. **R.** se execută prin așchiere, cu ajutorul unui cuțit profilat, pe mașini-unelte speciale, numite *mașini de rifluit*.

Riga, oraș în U.R.S.S., capitala R.S.S. Letone, situată pe fluviul Daugava (Dvina de Vest), în apropiere de vărsarea lui în Marea Baltică. 658 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (în special electrotehnică, mașini de transport), chimică, ușoară, alimentară, de prelucrare a lemnului etc. Mare port la Marea Baltică. Numeroase monumente vechi: turnul pulberăriei (sec. al XVI-lea), azi muzeu, casa „capetelor negre" (sec. al XVI-lea), biserica sf. Petru (sec. al XVI-lea). Centru cultural cu universitate și numeroase alte institute de învățămînt superior, teatre, filarmonică, muzee. Cartierul medieval cu străzi înguste și vechi case de locuit. — *Istoric.* Atestat documentar în 1201, orașul **R.** a devenit un puternic centru comercial și meșteșugăresc. În sec. XIII—XVI a fost obiectul rivalității dintre arhiepiscopul din **R.** și membrii ordinului livonian. Declarată oraș liber în 1561, **R.** a devenit apoi dependentă de Polonia (1581). În 1621 a fost ocupată de Suedia, iar în 1721 alipită la Rusia. În 1919 a fost proclamată capitală a Letoniei Sovietice. Ocupată curînd de intervenționiști și de gardiștii albi, **R.** a fost, între 1919 și 1940, capitală a statului burghez

leton; din 1940, capitala R.S.S. Letone.

Rigas, Constantin (c. 1757—1798), poet revoluționar participant la lupta de eliberare a Greciei de sub jugul turcesc. Din 1790 a trăit la București, apoi la Viena. Predat de austrieci turcilor, aceștia l-au spînzurat într-o închisoare din Belgrad. Prin poeziile sale, **R.** a contribuit la deșteptarea conștiinței naționale a grecilor („Imnuri și ode"). Autor al unor hărți ale Moldovei și Țării Românești.

Rigaud *[rigó]*, Hyacinthe François (1659—1743), pictor francez, renumit portretist. Numeroasele portrete de gală executate pentru nobilimea și înalta burghezie franceză a epocii se disting prin puterea de caracterizare, prin desenul viguros și expresiv, prin coloritul armonios și printr-un perfect simț al echilibrului. Printre lucrările mai importante se numără: Ludovic al XIV-lea, Autoportret, Ludovic al XV-lea etc. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România („Autoportret", „Arhitectul Le Nôtre").

rigaudon *[rigodõ]*, dans francez, de origine provensală, în măsură 2/4 și cu un caracter vioi, vesel. În sec. al XVIII-lea a devenit dans de bal (de tipul c o n t r a d a n s u l u i), fiind introdus, aproape în același timp, în balete și în suitele instrumentale. În forma **r.** au fost scrise numerele de dans și divertismentele din operele compozitorilor francezi din sec. al XVIII-lea: Rameau, Philidor ș.a.

Rigel (ASTR.), steaua β din constelația O r i o n, de mărimea 0, una dintre cele mai luminoase stele de pe cer (de peste 100 000 de ori mai strălucitoare decît Soarele).

rigiditáte 1. (FIZ., REZ. MAT.) Proprietate a corpurilor de a nu se deforma sub acțiunea forțelor care se exercită asupra lor. În natură nu există corpuri perfect rigide. **R.** se exprimă printr-o mărime invers proporțională cu deformația corpului, în condiții de solicitare date, fără ca acesta să fie fisurat. **2.** (FIZ., ELT.) *Rigiditate dielectrică*, proprietate a unui dielectric de a nu fi străpuns sub acțiunea unui cîmp electric. *R.d.* se exprimă prin valoarea maximă a intensității cîmpului electric pe care o poate suporta local dielectricul, în condiții determinate, fără să fie străpuns; depinde, în esență, de natura dielectricului, de puritatea lui (ex., la uleiul de transformator, *r. d.* scade cînd crește umiditatea), de neuniformitatea repartiției în dielectric a cîmpului electric, de presiune (la materialele gazoase sau lichide), de temperatură etc. **3.** (MED.) **a)** *Rigiditate musculară*, lipsă de suplețe musculară. Se întîlnește în unele boli ale sistemului nervos (meningită cerebrospinală, tetanos etc.). **b)** *Rigiditate cadavérică*, fenomen general de întărire și de înțepenire musculară, care apare în primele ore după moarte. Se datorește coagulării proteinelor musculare.

rigidizáre (CONSTR.), întărire a unei piese sau a unui element de construcție (grindă ori placă) cu ajutorul unor nervuri, traverse, platbande etc. (fixate prin nituire ori prin sudură) în scopul evitării flambajului sau voalării piesei respective.

rígla 1. (TEHN.) Instrument de măsură simplu, cu sau fără repere (gradat sau negradat), în formă de prismă dreaptă, confecționat din lemn, metal, celuloid etc. **R.** sînt folosite la desen, pentru trasarea liniilor drepte *(r. obișnuite)*, și în atelier, pentru măsurări brute *(r. de măsură)*, pentru lucrări de trasare *(r. de trasaj)* sau pentru verificarea rectilinității și planeității suprafețelor *(r. de verificare)*. — *R. de calcul*, instrument folosit pentru efectuarea rapidă și cu suficientă precizie a unor operații aritmetice și trigonometrice în afară de adunare și de scădere. *R. de c.* se compune dintr-o riglă fixă, una mobilă (rigletă), care se deplasează în ambele sensuri (culisează) într-un canal, și un cursor cu 1—3 fire reticulare pentru ușurarea manevrării și citirii. **2.** (METAL.) Unealtă metalică sau de lemn folosită pentru netezirea și îndepărtarea surplusului de amestec de formare din cutia de formare. **3.** (CONSTR.) **a)** Piesă de lemn cu secțiunea pătrată sau dreptunghiulară (cu lățimea egală cel mult cu dublul grosimii), folosită în construcții. **b)** Element de construcție în formă de bară, care leagă capetele superioare ale stîlpilor unui cadru de beton armat. În funcție de destinație, **r.** poate avea una sau mai multe deschideri, poate fi dreaptă, frîntă sau curbă, cu secțiune constantă sau variabilă.

riglétă (TOPOGR.), riglă de lemn cu lungimea de 2—5 m și cu secțiune pătrată, folosită la măsurarea aliniamentelor. **R.** este prevăzută cu diviziuni în decimetri și vopsită în alb și roșu.

rigólă 1. (CONSTR.) Canal deschis (cu secțiune trapezoidală, triunghiulară etc.) sau fișie laterală a unei străzi (în vecinătatea trotuarului), care are rolul de a colecta apele superficiale și de a le conduce la un punct de descărcare, la o gură de scurgere etc. **2.** (AGR.) **a)** Șanț sau brazdă prin care este condusă apa de irigație la plante. **b)** Formă a eroziunii în adîncime care rezultă în urma acțiunii șuvoaielor de apă ce se scurg pe terenurile în pantă. De obicei **r.** este adîncă de 20—50 cm.

rigorism (lat. *rigor* „rigiditate, severitate") **1.** Concepție etică, promovată în special de I. K a n t, care, deși are merite în reliefarea categoriei

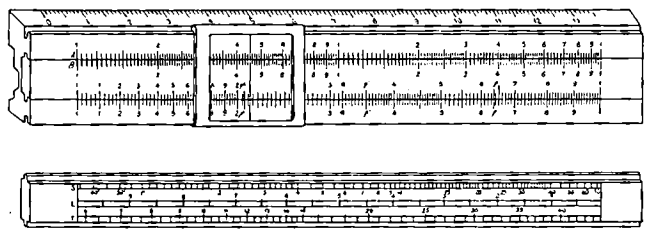

Riglă de calcul

datoriei, opune în mod rigid, metafizic, normele morale necesităților fizice și spirituale ale omului. **2.** (În sens mai larg) Severitate extremă în stabilirea, în interpretarea sau în aplicarea normelor morale. **R.**, în această accepție, este înrudit cu a s c e t i s m u l.

Rigsdag *[rícsda:]*, denumire dată parlamentului bicameral al Danemarcii pînă în 1953; de la această dată se numește F o l k e t i n g.

Rigveda v. **Vede.**

Rijeka *[riiéca]*, oraș în Croația (R.S.F. Iugoslavia), important port la Marea Adriatică, situat în fundul unui golf adînc. 111 000 loc. (1964). Mari șantiere navale, industrie constructoare de mașini, chimică, de prelucrare a petrolului, a lemnului, a hîrtiei, alimentară. Prin port se importă combustibil, bumbac etc. și se exportă lemn și minereuri. Monumente istorice (arcul roman din sec. I ș.a.). Numit de romani și apoi de italieni *Fiume*.

Riker, Thad Weed (1880—1952), istoric american, profesor la Universitatea din Texas (S.U.A.). Autor al unei importante monografii despre Unirea Principatelor Române și despre domnia lui Alexandru Ioan Cuza, intitulată „Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856—1866" (1931, trad. rom. 1944). **R.** a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

Riksdag *[rí:csda:g* și *rí:csta:]*, denumire dată parlamentului bicameral al Suediei.

riksmål *[rícsmo:l]* (în norvegiană „limba statului"), una dintre cele două limbi literare norvegiene moderne (alături de l a n d s m å l), creată în sec. al XIX-lea, pe baza limbii daneze (care fusese timp de patru secole limba scrisă oficială în Norvegia), cu multe elemente norvegiene din graiurile orășenești. În **r.** au scris H. Ibsen și B. Björnson, clasicii literaturii norvegiene din secolul trecut, și tot în **r.** sînt publicate astăzi operele celor mai mari scriitori, principalele ziare și reviste; **r.** predomină, de asemenea, în teatru, în știință, în viața de afaceri etc. Se mai numește *bokmål* (în norvegiană „limba cărturărească"). Există o puternică tendință de apropiere a **r.** de landsmål, ceea ce dă naștere unor forme de compromis între ele.

Rila Planina, masiv muntos în R.P. Bulgaria, situat în sudul depresiunii Sofia. Este format din roci cristaline. În relief apar forme glaciare (circuri și văi glaciare). Altitudinea maximă: 2 925 m (vîrful Dimitrov). Păduri de stejar, fag și conifere (pînă la 2 100 m), după care urmează pajiști alpine. Pe văile apelor care izvorăsc din **R.P.** au fost create numeroase lacuri de retenție. În masivul **R.P.** se află renumita *Mănăstire Rila*, fundată la începutul sec. al XIII-lea.

Rilke, Rainer Maria (pe numele adevărat *René Maria Rilke*) (1875—1926), poet impresionist austriac. S-a născut

R. M. Rilke

la Praga și a trăit o vreme în Germania. Atmosfera birocratică, apăsătoare a Imperiului austro-ungar, ca și lipsa de perspectivă a vieții în epoca wilhelmiană l-au îndemnat la numeroase peregrinări. După primul război mondial se stabilește în Elveția. Înzestrat cu o rară sensibilitate și o bogată cultură umanistă, **R.** intuiește cu anxietate lipsa de sens a existenței burgheziei contemporane, se izolează, mistificînd, printr-o interiorizare estetizantă, semnificațiile vieții și făcînd din artă un act de devoțiune ascetică („Scrisori către un tînăr poet", 1929, trad. rom.). Inspirat de poezia populară a Boemiei, căreia nu-i preia tradițiile progresiste, **R.** exprimă cu delicatețe și cu profunzime, în versuri a căror putere de sugestie rezidă în plasticitatea simbolului și în incantație, sentimentul însingurării, tulburarea unui suflet măcinat de căutări sterile și, în ultimă analiză, o concepție mistică, influențată de neoromantism și de idealizarea prerafaelită a trecutului medieval. Cu „Elegiile duineze" (1923) și „Sonetele către Orfeu" (1923), inspirația lui **R.** evoluează spre celebrarea vieții terestre și a darurilor creatoare ale poetului, care o trăiește și care o distilează în forme pur spirituale. În afara culegerilor de versuri („Cartea icoanelor", 1902, trad. rom.; „Cartea orelor", 1905; „Poezii noi", 1907 și 1908), **R.** a mai scris poemul liric în proză „Povestea despre iubirea și moartea stegarului Christoph Rilke" (1906, trad. rom. 1946), romanul liric „Însemnările lui Malte Laurids Brigge" (1910), eseuri („Auguste Rodin", 1903) și șase volume de scrisori. Proza sa se caracterizează, ca și poezia, prin arta desăvîrșită și originală a mînuirii cuvîntului figurat, încărcat de semnificații, prin limba strălucitoare, subtilă și profund muzicală. Remarcabile sînt și traducerile sale din Michelangelo, Barrett Browning, P. Valéry, A. Gide ș.a. În limba română a fost tradus de I. Pillat, Al. Philippide, M. Banuș și E. Jebeleanu.

rimă, repetarea sunetelor finale în două sau mai multe versuri (începînd cu ultima silabă accentuată). Ca și ritmul, **r.** contribuie la muzicalitatea versului. Originea **r.** se află în versurile latine din perioada declinului literaturii clasice, numite leoniene. După poziția în strofă, **r.** poate fi *împerecheată* (aa, bb), *încrucișată* (ab, ab) sau *îmbrățișată* (ab, ba). După numărul silabelor din care este formată **r.**, ea poate fi *masculină* (o singură silabă accentuată, ex. porfir; fir), *feminină* (două silabe: prima accentuată, a doua neaccentuată, ex. furcii; turcii), *dactilică* (trei silabe: prima accentuată, celelalte două neaccentuate, ex. nunților; frunților).

Rimbaud *[rẽbó]*, Jean Nicolas Arthur (1854—1891), poet francez. Talent de o uimitoare

precocitate, şi-a încheiat la 19 ani cariera literară, dedicîndu-se apoi unei vieţi de peregrinări şi de aventură în Asia şi în Africa. Dezgustat de mediocritatea oraşului provincial, el a avut de timpuriu sentimentul acut al înstrăinării familiale şi sociale

J. A. Rimbaud

(„Poeţii de şapte ani"), extinzînd sensul acestuia asupra întregii lumi. Revolta împotriva societăţii alienate îmbracă în poezia sa forma anarhică-individualistă, fie printr-o profesie de credinţă ateistă („Pedeapsa lui Tartuffe") şi utopic-revoluţionară, fie prin critica ironică şi amară a vidului ei existenţial, fie prin rătăcirea voită în viciu, vagabondaj, reverie sau exaltare ocultă. Sub impulsul revoltei, **R.** a aderat cu entuziasm la insurecţia comunardă („Orgia pariziană", „Mîinile Ioanei-Maria"), redactînd chiar, pentru ea, un proiect de constituţie comunistă. El trece însă, după înăbuşirea Comunei, la căutarea frenetică a unui adevăr situat dincolo de limitele raţionalului, amestecînd ideea unei revoluţii fabuloase menite să elibereze omul de limitele lui, cu viziunea unei *alte* vieţi, inocente şi genuine, de o frumuseţe luxuriantă. Impresia de inteligenţă acidă şi de reverie împinsă pînă la halucinaţie şi miraculos este provocată de confruntarea permanentă a lumii absurde în care poetul se simte întemniţat cu lumea ideală la care aspiră („Corabia beată"). Talentul său, dominat de o fantezie delirantă, recurge la recuzita mijloacelor de expresie contrastante, de la sublim la grotesc, demoniac şi scatologic. Stilul bogat în valori cromatice violente realizează uneori o poezie a senzaţiilor naive, încercînd circumscrierea inefabilului („Cîntec de pe cel mai înalt turn", „O anotimpuri, o castele!", „Comedia setei"). Frazarea eliptică este proprie mesajului, adesea ezoteric şi sibilinic („Iluminări", trad. rom.). Întreaga sa operă este o transcriere lirică a unei naraţiuni introspective („Un anotimp în infern"), în care logica obişnuită şi discursul fac loc salturilor capricioase de la furie la lacrimi, de la duioşie la impertinenţă, de la magie şi grandoare la rîsul şi la divertismentul sarcastic. Prin arta transfigurării realului în sinteze de senzaţii, gînduri şi sentimente („Căutătoarele de păduchi", „Dulapul", „Boema" etc.), **R.** este unul dintre cei mai prestigioşi reprezentanţi ai simbolismului. Conştiinţa tragică a contradicţiilor lumii moderne l-a situat în galeria „poeţilor blestemaţi". Deschizător de drumuri atît pe planul scrutării necunoscutului interior, cît şi pe cel al expresiei inedite, promotor al versului liber şi al poeziei în proză, **R.** a fost revendicat de expresionişti şi de suprarealişti. În limba română a apărut un volum selectiv în 1961.

Rimski-Korsakov, Nikolai Andreevici (1844—1908),

N. A. Rimski-Korsakov

compozitor rus, dirijor şi pedagog. A făcut parte din „grupul celor cinci". Creaţia sa vastă cuprinde mai toate genurile: a compus opere („Pskoviteanka", 1872; „Sadko", 1896; „Logodnica ţarului", 1898; „Cocoşelul de aur", 1907 ş.a.), lucrări simfonice (simfonii, suitele „Capriciu spaniol", 1887; „Şeherezada", 1888 ş.a.), piese pentru ansambluri de cameră, coruri, cîntece pentru voce şi pian, prelucrări şi armonizări de cîntece populare ruse. **R.-K.** a imprimat creaţiei sale un puternic conţinut realist. Muzica sa se distinge prin virtuozitatea şi prin strălucirea coloritului orchestral, prin contopirea tehnicii occidentale cu inspiraţia cîntecului popular rus. În operele sale, uneori întruchiparea obiectivă a realităţii se împleteşte cu imagini fantastice, filonul epic şi cel istoric se interpătrund cu feeria şi lirismul, alegoria învăluie satira demascatoare. A lăsat un valoros tratat de orchestraţie.

Rin, fluviu în vestul Europei (1 360 km), pe teritoriul statelor Elveţia, Franţa, R.F. Germană şi Olanda. Se formează prin confluenţa rîurilor Vorderrhein şi Hinterrhein care izvorăsc din Alpii Lepontini (Elveţia), trece prin lacul Constanţa şi se varsă printr-o deltă în Marea Nordului. Afluenţii principali: Neckar, Main şi Ruhr, pe dreapta; Aare, Moselle şi Meuse, pe stînga. Este una dintre principalele căi de navigaţie din Europa. Navigabil de la vărsare pînă la Basel (886 km). **R.** este legat prin canale cu Dunărea, Ronul, Marna, Weser, Elba ş.a. Trece prin oraşele Basel (Elveţia), Mannheim, Bonn, Köln, Düsseldorf (R.F. Germană), Nijmegen şi Rotterdam (Olanda). Hidrocentrale.

„Rinascita" *[rinaşită]*, revistă teoretică a Partidului Comunist Italian, înfiinţată în 1944, la Roma. Apare săptămînal.

rină (METAL.), jgheab prin care metalele şi aliajele topite se scurg din cuptoare în oalele de turnare sau de transport.

rincocefáli (PALEONT.), ordin de reptile caracterizat prin persistenţa coardei dorsale, a vertebrelor amficelice, a ochiului pineal şi a osului pătrat fixat de craniu. Reprezentanţii acestui ordin au apărut în triasic; în epoca noastră a supravieţuit numai genul *hatteria* din Noua Zeelandă.

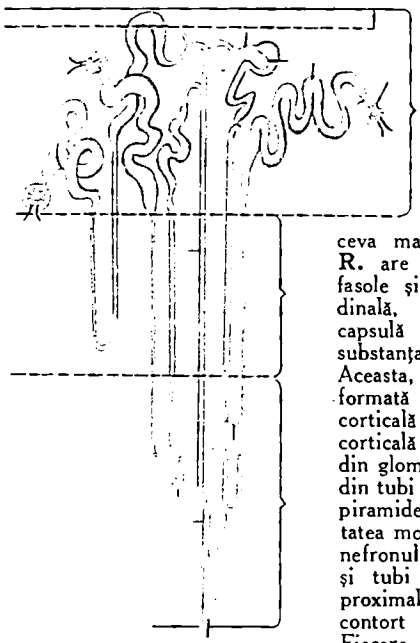

Nefroni

rindeluit, *mașină de* ~ (IND. LEMN.), mașină-unealtă folosită la prelucrarea mecanică *(rindeluire)*, prin așchiere, a pieselor de lemn, în scopul obținerii unor suprafețe plane sau profilate cu muchiile drepte și paralele. La majoritatea *m. de r.*, cuțitele au o mișcare de rotație, prelucrarea fiind asemănătoare cu frezarea.

rinencefál (gr. *ris, rinos* „nas" și *enkephalos* „creier"; ANAT.), parte a creierului situată pe suprafața lui mediană și bazală, cuprinzînd formațiile anatomice olfactive, precum și unele structuri care au legătură cu funcții cerebrale complexe, cum sînt stările afective, stările de foame și de sațietate, unele aspecte ale memoriei. Hipocampul și lobul amigdalian fac parte din **r.**

ring (SPORT), platformă pătrată, special amenajată, pe care se dispută meciurile de box. **R.** este ridicat la 0,75—1,25 m deasupra solului, are o suprafață care variază între 25 și 36 m² și este înconjurat cu trei rînduri de corzi.

rinichi (ANAT.), organ principal din aparatul urinar, de diferite forme, care există la majoritatea animalelor. La mamifere și la om, rinichii sînt reprezentați prin două organe pereche, așezate în cavitatea abdominală, retroperitoneal, în regiunea lombară, de o parte și de alta a coloanei vertebrale; **r.** drept este așezat ceva mai jos decît cel stîng. **R.** are forma unei boabe de fasole și, pe secțiune longitudinală, este alcătuit dintr-o capsulă externă fibroasă și substanța renală propriu-zisă. Aceasta, la rîndul său, este formată din două zone: zona corticală și zona medulară. Zona corticală este formată în special din glomeruli, iar cea medulară din tubi uriniferi, care formează piramidele lui Malpighi. Unitatea morfofuncțională a **r.** este nefronul, alcătuit din glomerul și tubi uriniferi (tub contort proximal, ansa lui Henle, tub contort distal și tub colector). Fiecare **r.** conține aproximativ un milion de nefroni, din care 30% funcționează simultan. **R.** se caracterizează printr-o vascularizație foarte bogată, ceea ce permite ca în decurs de 24 de ore să treacă prin el 1 500 l de sînge. **R.** îndeplinesc în organism o serie de funcții deosebit de importante: filtrarea substanțelor din sînge, reabsorbția celor necesare organismului și îndepărtarea deșeurilor și a substanțelor nocive, concentrația și excreția urinei. De asemenea, **r.** au un rol important în menținerea echilibrului acidobazic și al homeostaziei mediului intern etc.

rinichi artificial (MED.), aparat care servește la înlocuirea temporară a funcțiilor rinichiului, eliminînd totodată produșii toxici din sînge (uree), fără să modifice compoziția lui. Funcționarea acestui aparat se bazează pe principiul hemodializei (separarea sîngelui prin membrana semipermeabilă a rinichiului artificial).

rinită 1. (MED.) V. *coriză*. **2.** (MED. VET.) *Rinită atrofică*, boală a porcinelor care se manifestă prin strîmbarea ritului, atrofia corneților nazali, prin modificări ale oaselor capului și prin dezvoltarea întîrziată a animalelor. Se previne prin eliminarea de la reproducție a animalelor bolnave, prin selecție și prin hrănire rațională.

rinocér (gr. *ris, rinos* „nas" și *keras* „corn"; ZOOL., PALEONT.), denumire dată unor genuri de mamifere imparicopitate, cu 1—2 coarne pe frunte, cu pielea groasă aproape lipsită de păr, corpul masiv lung de circa 5 m. Trăiesc în Africa (**r.** cu două coarne, *Diceros bicornis*) și în sudul Asiei (**r.** cu un corn, *Rhinoceros unicornis*). Resturi fosile de **r.** *(Rhinoceros)*, cunoscute începînd din miocen, s-au găsit și la noi, în pliocenul și în pleistocenul de la Vaslui, Cluj etc.

rinoplastie (MED.), intervenție chirurgicală care constă în refacerea formei nasului; prin grefarea sau transplantarea pielii din alte părți ale corpului. Rinoplastia poate fi estetică sau necesară în urma unui traumatism.

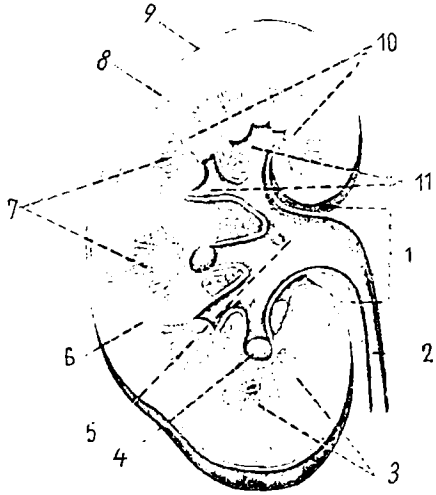

Rinichi (secțiune)

1 — hilul renal; 2 — ureter; 3 — piramidele renale (baza lor); 4 — papila renală; 5 — bazinetul renal; 6 — substanța corticală; 7 — piramidele renale ale lui Malpighi; 8 — cortexul renal; 9 — tunica fibroasă; 10 — columnele renale; 11 — caliciile renale.

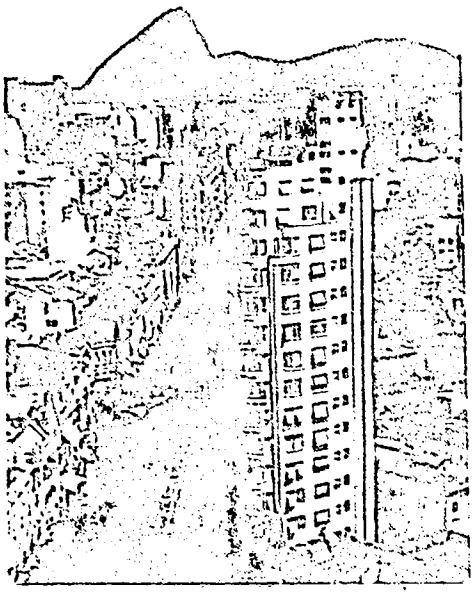

Rio de Janeiro. Avenida Rio Branco

Rio de Janeiro *[riu də janéiru]* **1.** Oraş în Brazilia, situat la ţărmul Oceanului Atlantic. 3 307 000 loc. (1960). Împreună cu suburbiile, formează statul Guanabara (3 360 000 loc., în 1962). Mare centru industrial, cu întreprinderi textile, chimice, alimentare, de prelucrare a metalelor, de pielărie etc. Important port, prin care se importă în special produse petroliere şi se exportă cafea, minereu de fier şi de mangan, carne, bumbac etc. Are două aeroporturi. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior şi institute ştiinţifice, teatre, muzeu naţional, muzeu de artă modernă, o mare grădină botanică. Este unul dintre cele mai frumoase oraşe din America de Sud, cu numeroase clădiri moderne şi palate cu arhitectură neoclasică, dispus în amfiteatru pe colinele care înconjură golful Guanabara şi dominat de vîrfuri ascuţite, printre care renumitul Pan de Azucar („Căpăţîna de zahăr"). Mare centru turistic şi balnear (cu renumita plajă Copacabana). Pînă în 1960 a fost capitala Braziliei. **2.** Stat în sud-estul Braziliei, la ţărmul Oceanului Atlantic. Suprafaţa: 42 588 km². Populaţia: 3 736 900 loc. (1963). Centrul administrativ: *Niterói*. În partea centrală se ridică munţi (Serra do Mar), mărginiţi de regiuni deluroase şi de cîmpii. Climă tropicală. Pe ţărm, zăcăminte de monazit. Se cultivă cafea, plante citrice, bumbac, trestie de zahăr, porumb şi manioc, se cresc vite cornute mari şi porci. Industrie siderurgică (Volta Redonda), textilă, alimentară şi de ciment.

Rio de Oro, partea sudică a teritoriului Sahara Spaniolă.

Rio Grande del Norte, fluviu în America de Nord (2 870 km.). Izvorăşte din Munţii Stîncoşi (statul Colorado, S.U.A.) şi se varsă în Golful Mexic. În aval de El Paso (S.U.A.) formează graniţa dintre Mexic şi S.U.A. În cursul său superior sapă chei şi formează numeroase cascade, iar în cursul inferior apele sale sînt folosite la irigare. În anii secetoşi, **R.G. del N.** seacă în unele sectoare. Navigabil în aval de oraşul Presidio. Trece prin oraşele Ciudad Juarez (Mexic) şi El Paso (S.U.A.).

Rio Grande do Norte *[riu grándə du nórtə]*, stat în nord-estul Braziliei. Suprafaţa: 53 069 km². Populaţia: 1 192 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Natal*. Predomină relieful de podiş; în nord şi est, de-a lungul ţărmului Oceanului Atlantic, se întinde o cîmpie litorală. Climă caldă, cu lungi perioade secetoase. Mari zăcăminte de gips, minereu de wolfram, sare gemă. Se cultivă trestie de zahăr (pe litoralul estic), bumbac, sisal, porumb, orez. Se practică pescuitul.

Rio Grande do Sul *[riu grándə du sul]*, stat în extremitatea sudică a Braziliei. Suprafaţa: 282 480 km². Populaţia: 5 782 600 loc. (1963). Centrul administrativ: *Pôrto Alegre*. Partea sudică are relief de cîmpie; în nord se întind prelungiri ale Podişului Brazilian. Climă subtropicală umedă. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, de staniu etc. Este o importantă regiune de cultură a cerealelor (grîu, porumb, orez), a viţei de vie, a inului şi a unor plante subtropicale (yerba maté, citrice etc.) şi de creştere a animalelor (vite cornute mari, cai, porci şi în special ovine). Se practică apicultura şi sericicultura. Este dezvoltată industria extractivă, alimentară şi uşoară.

riolit (PETROGR.), rocă vulcanică formată din cuarţ, feldspat potasic, oligoclaz şi biotit, de obicei cu structura porfirică şi cu pastă sticloasă sau microcristalină. În Republica Socialistă România se găseşte în munţii Gutii, Vlădeasa şi Metaliferi. Sin. *liparit*.

Rio Madeira, rîu în America de Sud (3 230 km), pe teritoriul statelor Bolivia şi Brazilia, cel mai mare afluent pe dreapta al Amazonului. Se formează prin confluenţa rîurilor Beni şi Mamoré, care izvorăsc din Anzi (Cordillera Oriental). Afluenţi principali: Gi-Paraná şi Aripuanã (pe dreapta). Este navigabil pe teritoriul Braziliei (1 060 km).

Rion v. **Ionescu-Rion.**

Rio Negro, fluviu în sudul Americii de Sud (circa 1 000 km), pe teritoriul Argentinei. Se formează prin confluenţa rîurilor Neuquén şi Limay, care izvorăsc din Anzi, străbate nordul Patagoniei şi se varsă în Oceanul Atlantic printr-un estuar. Navigabil pe unele porţiuni. Hidrocentrală.

Rio Negro, rîu în America de Sud (2 300 km), pe teritoriul statelor Columbia şi Brazilia; afluent pe stînga al Amazonului, cu care confluează la Manaus. Pe teritoriul Columbiei se numeşte *Guainía*. Navigabil pe circa 1 000 km. În cursul superior comunică, prin rîul Casiquiare, cu bazinul fluviului Orinoco.

Rio São Francisco *[riu sãu frãsíscu]*, fluviu în estul Americii de Sud (3 161 km), pe teritoriul statului Brazilia. Izvorăşte din masivul Serra do Canastra, de la peste 1 400 m altitudine, străbate partea estică a Podişului Brazilian

şi se varsă în Oceanul Atlantic. Formează numeroase cascade (Pirapora, Paulo Afonso etc.). Principalul afluent: Rio das Velhas (1 135 km). Este navigabil între oraşele Pirapora şi Juázeiro şi constituie o importantă cale de comunicaţie, care asigură accesul în ţinuturile interioare ale Braziliei. Hidrocentrală (Paulo Afonso).

Ripan, Raluca (n. 1894), chimistă română, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei Republicii

R. Ripan

Socialiste România, doctor honoris causa al Universităţii „Nicolaus Copernicus" din Toruń (R.P. Polonă), om de ştiinţă emerit. A făcut numeroase cercetări asupra combinaţiilor complexe în legătură cu constituţia şi cu aplicaţiile acestora în chimia analitică. Sînt de remarcat în special studiile asupra izo- şi heteropolicombinaţiilor. A descoperit şi a studiat clase noi de combinaţii complexe (selenocianaţi metalici, telurаţi etc.). În domeniul chimiei analitice, R. a instituit metode macro- şi microchimice pentru dozarea cationilor şi anionilor (taliu, plumb, telur, acid selenic, selenocianuri etc.). A publicat numeroase lucrări ştiinţifice, unele dintre ele avînd aplicaţii practice la separarea, concentrarea sau analiza diferitelor elemente. Este autoarea unui tratat de chimie analitică în colaborare. Desfăşoară o bogată activitate pe tărîm social.

ripáre 1. (C.F.) *Riparea căii,* deplasarea în plan orizontal a unei linii de cale ferată, pentru readucerea ei în poziţia corectă conform proiectului sau pentru realizarea unui nou traseu. — (CONSTR.) *Riparea podului,* deplasarea transversală a tablierului unui pod metalic de pe o schelă provizorie pe amplasamentul definitiv sau în sens invers. *R.p.* este folosită cînd se execută în acelaşi timp fundaţiile şi suprastructura podului, cînd se înlocuiesc tablierele vechi ale podurilor în exploatare etc.

riparia gloire *[gluar]* (VITICULT.), soi de portaltoi pentru viţa de vie folosit pe solurile afinate, fertile, cu umiditate suficientă şi cu un conţinut mic de calciu. Soiul riparia gloire nu reuşeşte pe solurile uscate, în zone secetoase.

ripiéno 1. V. *tutti.* **2.** Grupa viorilor în orchestra simfonică denumite *„viori-ripieno".*

Rippl-Rónai *[rónoi],* József (1861—1927), pictor, grafician şi decorator ungur. A studiat la München şi la Paris. La început influenţat de n a b i ş t i, a adus o contribuţie importantă la dezvoltarea artelor decorative în Ungaria. Spre sfîrşitul vieţii s-a apropiat de impresionism. Opera sa, deosebit de variată, cuprinde tablouri în ulei, pasteluri, tapiserii, gravuri etc.

risbérmă (HIDROTEHN.), element de construcţie, de consolidare în aval de un baraj sau de un stăvilar, amplasat după disipatorul de energie şi care pavează albia, avînd rolul de a împiedica eroziunea ei de către curentul de apă care iese din disipator. **R.** poate fi executată din plăci şi blocuri de beton, din gabioane umplute cu pietre sau din anrocamente.

risc (DR.) **1.** *Risc contractual* (în contractele *sinalagmatice*), suportarea de către debitorul, care nu-şi poate executa obligaţia sa din cauze ce nu-i sînt imputabile, a pagubei rezultate din liberarea creditorului de obligaţia corelativă ce avea faţă de debitor. **2.** *Riscul lucrului,* suportarea de către proprietar a pagubei provocate de pierirea fortuită a lucrului său.

Risorgimento *(Il ~),* denumire a epocii din istoria Italiei, caracterizată prin lupta, pe plan politic şi militar, pentru cucerirea independenţei şi pentru crearea statului unitar italian, cuprinsă între 1820 (începuturile organizării *carbonarilor*) şi 1870 (ocuparea Romei de către armatele italiene). Epoca **R.** a fost pregătită prin reformele economice şi sociale efectuate de suveranii regatului Sardiniei, regatului Neapolului şi ai ducatelor Parma-Piacenza şi Toscana la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea. Tot sub acest nume este cunoscută şi mişcarea literară şi ideologică a epocii. Sub numele de *al doilea R.* este cunoscută lupta de eliberare naţională a poporului italian din 1943—1945, împotriva fasciştilor italieni şi a ocupanţilor hitlerişti.

riss (GEOGR.), a treia epocă glaciară în schema glaciaţiilor cuaternare din Alpi. A existat şi în Carpaţi, urmele ei fiind în mare măsură distruse de glaciaţia următoare, würm.

riss-würm (GEOGR.), a treia epocă interglaciară, cuprinsă între glaciaţiile riss şi würm. V. şi g l a c i a ţ i e.

Ristori, Adelaide (1822—1906), actriţă italiană de tragedie, una dintre creatoarele şcolii italiene de interpretare scenică veristă. Elevă a lui G. Modena, a debutat în 1838, realizînd apoi creaţii în rolurile principale din: „Antigona" de Sofocle, „Mira" de V. Alfieri, „Francesca da Rimini" de S. Pellico, „Maria Stuart" de Schiller, „Macbeth" de Shakespeare ş.a. **R.** a întreprins numeroase turnee în Franţa, Belgia, Germania.

rit (lat. *ritus* „ceremonie, cult religios") **1.** Ansamblu de practici şi ceremonii specifice unei confesiuni (ex. ritul mozaic, ritul mahomedan). **2.** V. *ritual* (2).

ritardándo (MUZ.), termen italian indicînd domolirea treptată a m i ş c ă r i i. Sin. *ritenuto.*

ritenúto (MUZ.) v. **ritardando.**

ritidóm (gr. *ritidoma* „încreţitură"; BOT.), strat extern al scoarţei arborilor, alcătuit din ţesuturi moarte (suber, parenchim, liber etc.) care se exfoliază. Ritidomul este de obicei impregnat cu tanin, care îl fac rezistent la descompuneri.

ritm 1. (MUZ.) Diviziune calitativă a timpului, unul dintre elementele fundamentale ale muzicii, constituit din succesiunea organizată a duratei sunetelor. Factorii săi de bază sînt periodicitatea accentelor (metrul) şi corelaţia dintre diferitele valori (durate) ale sunetelor (**r.** propriu-zis). **R.** este un purtător al expresiei muzicale, formulele ritmice putînd avea o infinită varietate. **2.** (LIT.) Efectul obţinut din succesiunea simetrică şi periodică a silabelor accentuate şi neaccentuate într-un vers sau o frază. Unităţile ritmice pe baza cărora se construiesc diferitele feluri de ritm sînt: troheul, iambul, coriambul, dactilul, amfibrahul, anapestul ş.a. Unei anumite ritmicităţi i se supune şi proza literară. **3.** (EC., STATIST.) Indicator exprimat în mărime relativă, folosit pentru caracterizarea dinamicii fenomenelor. Se poate prezenta fie sub formă de *r. de creştere* sau *r. de descreştere* şi arată, în aceste cazuri, de cîte ori a crescut, respectiv a scăzut, nivelul unui fenomen, fie sub formă de *r. al sporului* sau *r. al scăderii* şi arată, în aceste cazuri, cu cît a crescut, respectiv a scăzut, nivelul unui fenomen. În funcţie de perioada luată ca bază de comparare, **r.** poate fi calculat cu bază fixă sau cu bază în lanţ. — *R. mediu*, indicator care caracterizează în mărime medie dinamica unui fenomen pentru un anumit interval de timp. Poate fi *r.m.* al creşterii şi *r.m.* al sporului. Economia Republicii Socialiste România a cunoscut în anii construcţiei socialiste un **r.** rapid de dezvoltare, care o situează printre economiile cele mai dinamice din lume. V. şi R o m â n i a. **4.** (BIOL.) *Ritm biologic*, desfăşurare succesivă a două sau mai multe fenomene biologice, în care fenomenele revin periodic, în mod alternativ şi simetric. Succesiunea bătăilor cardiace, a mişcărilor respiratorii, a somnului şi veghei constituie *r.b.* **5.** (MED.) *Ritm fetal* v. *embriocardie*.

ritmicitáte (EC.), desfăşurare relativ uniformă şi proporţionată în timp a unei activităţi economice (de producţie, de aprovizionare, de desfacere etc.). În activitatea de producţie a unei ramuri, a unei întreprinderi, a unei secţii etc., **r.** se concretizează în îndeplinirea pe zile, decade, luni şi trimestre a sarcinilor de plan.

ritornélă (ital. *ritornello* „întoarcere") **1.** (În muzica vocală din sec. XIV—XV) Revenire a unui r e f r e n cu acelaşi text după fiecare strofă. Începînd din sec. al XVII-lea, **r.** devine o introducere instrumentală a unei melodii sau a unei arii, putînd servi şi ca interludiu sau postludiu. **2.** (În muzica de dans) Fragmente instrumentale care precedă dansurile sau alternează cu ele.

Ritter, Carl (1779 — 1859), geograf german. A fost profesor la Universitatea din Berlin şi membru al Academiei Germane de Ştiinţe. A elaborat metoda comparativă de cercetare în geografie, pe care a aplicat-o cu succes în studiul diferitelor elemente ale mediului geografic. S-a ocupat, de pe poziţii idealiste, de problema raporturilor dintre om şi natură. Op. pr.: „Geografia în raport cu natura şi cu istoria omenirii" (19 vol., 1822—1859).

rituál 1. Orînduiala unei ceremonii religioase. **2.** Ceremonial, derivat din vechi tradiţii religioase, care se desfăşoară după anumite reguli cu prilejul unor momente importante ale existenţei (naşterea, căsătoria, moartea) sau în legătură cu succesiunea anotimpurilor şi cu etape din procesul muncii (semănatul, culesul recoltei etc.). **R.** are strînse relaţii cu folclorul, desfăşurarea sa fiind punctată, la poporul român, cu numeroase cîntece, ca oraţia de nuntă, bocetul, cîntecele *drăgaicei*, ale *cununei* etc.

riváltă (it. *ribalta*, în teatru), instalaţie stabilă de iluminat scena, formată dintr-o serie de lămpi cu lumină difuză de-a lungul bazei avanscenei. V. şi r a m p ă.

Rivarol *[rivaról]*, Antoine de (1753—1801), eseist, pamfletar şi polemist francez, temut în societatea aristocratică pariziană din ajunul revoluţiei burgheze datorită spiritului său satiric, pus însă ulterior în serviciul contrarevoluţiei. Este cunoscut mai ales prin „Discursul asupra universalităţii limbii franceze" (1784), premiat de Academia din Berlin, în care Rivarol face o analiză pătrunzătoare a cauzelor prestigiului internaţional al limbii franceze în sec. al XVIII-lea.

Rivera, Diego (1886—1957), pictor muralist mexican, unul dintre marii maeştri ai picturii murale mondiale. După o perioadă de studii academice,

D. Rivera

R. a lucrat în atelierul gravorului J.G. Posada, care l-a orientat către realitatea revoluţionară a Mexicului. În anii 1906—1920 a călătorit prin Europa, însuşindu-şi experienţele marilor maeştri. Întors în Mexic, **R.** a realizat de-a lungul timpului un mare număr de lucrări murale care decorează clădiri publice şi înfăţişează mai ales episoade dramatice ale istoriei naţionale. În anii 1929—1934 a lucrat în S.U.A. (la Detroit şi New York). Îmbinînd tradiţiile artei vechi mexicane cu o gîndire plastică modernă, **R.** este autorul unei opere care impresionează deopotrivă prin caracterul umanist militant, sincer şi inspirat, precum şi prin forţa dramatică a expresiei. Severitatea compoziţiei, monumentalitatea şi claritatea formelor, dinamismul, ritmica fermă şi cromatica sobră sînt principalele calităţi ale picturii lui **R.** („Curtea muncii", 1923—1924; „Curtea serbărilor", 1925; „Noaptea săracilor", 1929; „Portretul Detroitului", 1930 etc.). A practicat de asemenea pictura şi grafica de şevalet, remarcîndu-se ca excelent portretist.

Riviera, denumire dată litoralului Mării Mediterane în porțiunea cuprinsă între Cannes (Franța) și La Spezia (Italia), mărginită de Alpii Maritimi, Alpii Ligurici și Apeninii Ligurici. Sectorul francez este cunoscut sub numele de Coasta de Azur. În cadrul Rivierei italiene se disting două sectoare. **R.** di Ponente, între granița cu Franța și orașul Genova, și **R.** di Levante, între Genova și La Spezia. Climă mediteraneană, blîndă, vegetație abundentă. Se cultivă plante citrice, viță de vie, măslini, pomi fructiferi și în special flori. **R.** este una dintre cele mai renumite regiuni balneoclimatice din lume. Printre cele mai cunoscute stațiuni sînt: Bordighera, San Remo, Rapallo, Santa Margherita, Imperia (Italia), Cannes, Nisa (Franța) și Monte Carlo (Monaco).

Riyadh v. **Er-Riad.**

riz (TEHN.) **1.** Zgîrietură sau fisură îngustă și de mică adîncime, provocată de acțiunea unor particule dure erozive, rezultate în urma uzurii suprafețelor de contact ale organelor de mașini în mișcare. **2.** Zgîrietură executată cu vîrful unui obiect metalic (ac de trasare, cuțit etc.), în scopul stabilirii poziției unor piese în ansamblul sau în mașina din care fac parte.

rizeáfcă *(Alosa caspia nordmanni)*, pește teleostean din familia clupeidelor, lung de circa 20 cm. Trăiește în partea vestică a Mării Negre, de unde pătrunde în fluvii. Se pescuiește mai ales la gurile Dunării și în Dunăre.

rizoctonióză (FITOPAT.), boală a plantelor (mai ales a cartofului și a tutunului) provocată de ciuperca *Rhizoctonia Solani*. Se manifestă prin înmuierea părților aeriene ale plantei. **R.** este puțin răspîndită în țara noastră.

rizodérmă (BOT.), strat extern de celule la rădăcinile tinere, din care se formează perii absorbanți.

rizóm (BOT.), tulpină subterană, lipsită de clorofilă și cu frunzele rudimentare, în formă de solzi. **R.** este foarte important în viața plantei, atît pentru substanțele nutritive pe care le înmagazinează, cît și ca organ de înmulțire vegetativă.

rizopóde (gr. *riza* „rădăcină" și *pous, podos* „picior"; ZOOL.), clasă de protozoare caracterizate prin prezența pseudopodelor. Unele **r.** au corpul acoperit de un schelet silicios (ex. radiolarii), calcaros (ex. foraminiferele), iar altele au corpul nud (ex. amibele). **R.** trăiesc în ape dulci și în mări.

rizosféră (BOT.), strat de pămînt în care se găsesc rădăcinile plantelor; în general are o adîncime de circa 2 m.

Ribinsk, lac de acumulare în cursul superior al fluviului Volga, format în urma construirii barajului hidrocentralei Ribinsk (început în 1935). Suprafața: 4 580 km². Adîncimea medie: 5,6 m. Face parte din sistemul navigabil Volga-Baltica.

rîie 1. (MED., MED. VET.) V. *scabie.* **2.** (FITOPAT.) *Rîia neagră a cartofului,* boală a cartofului provocată de ciuperca *Synchytrium endobioticum,* care se manifestă prin apariția unor excrescențe moi, de culoare brună-negricioasă, neregulate, pe părțile subterane ale plantei, mai ales pe tuberculi; aceștia se transformă într-o masă buretoasă care putrezește. Se combate prin măsuri de igienă a culturilor.

Rîleev, Kondrati Fiodorovici (1795—1826), poet rus. A fost spînzurat pentru participarea sa la răscoala decembriștilor. Poeziei sale, care dă glas unor aspirații republicane, îi este caracteristică împletirea romantismului cu neoclasicismul. Teoretician al esteticii cetățenești, **R.** o ilustrează prin poezii patetice („Favoritul zilei", 1820; „Cetățeanul", 1824—1825 ș.a.). În „Dume" (1821—1823), precum și în poeme („Voinarovski", 1823—1825; „Nalivaiko", 1824—1825, neterminat), sînt evocate, în scopuri educativ-patriotice, figuri eroice din trecut. Împreună cu A.A. Bestujev a compus cîntece și cuplete satirice-agitatorice îndreptate împotriva țarismului și iobăgiei și a editat almanahul „Steaua polară" (1823—1825).

Rîlski, Maksim Faddeevici (1895—1964), poet sovietic ucrainean. **R.** a parcurs drumul de la o poezie intimist-abstractă („Sub stelele toamnei", 1918) pînă la o creație poetică de inspirație revoluționară, socialistă. Cantabilă și melodică, poezia lui **R.** absoarbe organic motivele sociale în versuri de un lirism profund, închinate dragostei, naturii, figurilor unor mari oameni de cultură din trecut. În anii celui de-al doilea război mondial a scris versuri de un patriotism înflăcărat („Cîntec despre patria mamă", 1942), iar după război a cîntat prietenia dintre popoare („Poduri", 1948; „Frăție", 1950). A mai scris „Trandafiri și struguri" (1957, trad. rom.). Laureat al Premiului de stat.

Rîmnicu-Sărat. Casa de cultură

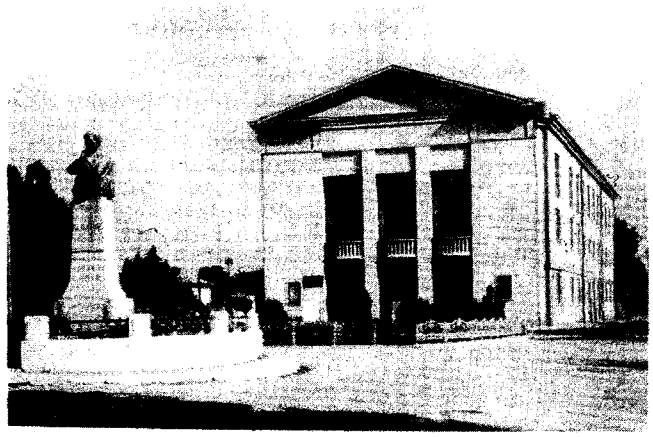

rîmă *(Lumbricus terrestris)*, vierme anelid oligochet, aproape cilindric, puțin turtit dorso-ventral, lung pînă la 30 cm, de culoare roșcată, constituit din numeroase inele lipsite de parapode. Trăiește în pămînt. **R.** este folositoare, deoarece afinează solul și contribuie la formarea humusului.

Rîmnic, afluent pe dreapta al Siretului, în cursul inferior (123 km). Izvorăște din Munții Vrancei și confluează cu Siretul la Nămoloasa. În cursul inferior, apa este folosită în irigații.

Rîmniceanu, Naum (1764 — 1839), cronicar din Țara Românească, cleric. A scris în românește o cronică a Țării Românești, cu o descriere geografică (pînă în 1834), în grecește o cronică privind istoria Țării Românești între anii 1768 și 1810, care cuprinde știri referitoare la istoria Europei și a Imperiului otoman, precum și un „Istoric al zaverei în Valahia", lucrare apreciată pentru bogăția documentară privind mișcarea revoluționară de la 1821.

Rîmnicu-Sărat, oraș raional în reg. Ploiești, reședință de raion, situat pe valea Rîmnicului. 22 220 loc. (1965). Industrie de prelucrare a petrolului (uleiuri, parafine), industrie alimentară (țigarete), a confecțiilor. Centru pomicol și viticol. — *Raionul R.-S.*, cu 146 920 loc. (1965). Pomicultură, viticultură și creșterea animalelor. Industrie alimentară și textilă.

Rîmnicu-Vîlcea, oraș regional în reg. Argeș, reședință de raion, situat pe valea Oltului, în zona subcarpatică. 23 000 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (placaje, furnire, plăci aglomerate din lemn), de pielărie și încălțăminte. — *Raionul R.-V.*, cu 123 030 loc. (1965). Exploatări petroliere (Băbeni-Bistrița), de sare și forestiere. Industrie chimică (Govora), de prelucrare a lemnului (Brezoi și Băbeni-Bistrița). Ape minerale (cloruro-sodice, iodurate și sulfuroase) și stațiuni balneoclimatice (Călimănești, Căciulata, Băile Govora, Olănești și Ocnele Mari). Pomicultură și creșterea animalelor.

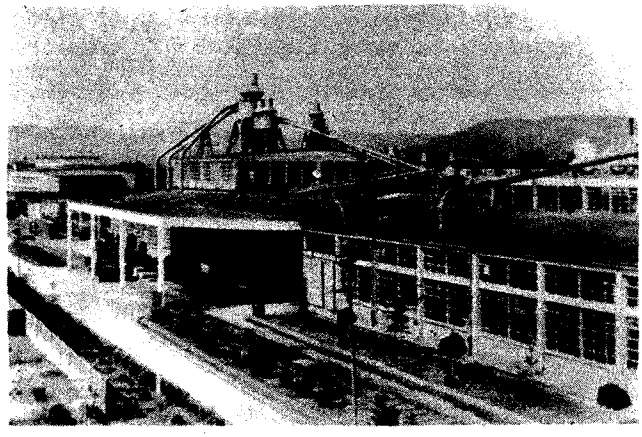

Rîmnicu-Vîlcea. Combinatul pentru industrializarea lemnului

rînduială (în evul mediu în țările române), denumire generică dată unor dări în bani către domnie; unele dintre acestea erau dări noi, altele reprezentau conversiunea în bani a dărilor vechi (ex. **r.** cînepii, **r.** finului, **r.** găleții, **r.** oilor împărătești etc.).

rîndunică 1. (ZOOL.; *Hirundo rustica*) Pasăre călătoare din ordinul paseriformelor, mai mică decît vrabia, cu coada adînc bifurcată, cu ciocul scurt și lat. Pe spate este de culoare albastru-închis cu luciu metalic, pe pîntece albă-gălbuie, pe frunte și pe bărbie roșie. Se hrănește cu insecte, pe care le prinde din zbor. Își clădește cuibul din lut și paie. **2.** (NAV.) Pînză pătrată purtată de un arbore vertical al unei nave cu pînze (a cincea pînză în înălțime de la baza arborelui).

rîndunică-de-mare *(Trigla lucerna)*, specie de pește teleostean marin din familia triglidelor, cu corpul de circa 60 cm lungime; merge pe fundul apei cu ajutorul înotătoarelor pectorale. Trăiește și în Marea Neagră.

rîs *(Lynx lynx)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, cu corpul de circa 1 m lungime, cu blană roșcată uniformă sau cu pete și cu smocuri de păr pe urechi. Trăiește în pădurile Eurasiei, inclusiv la noi. Fiind relativ rar, este ocrotit de lege.

Rîșcanu, Teodor, om politic moldovean, unul dintre conducătorii organizației progresiste „Asociația patriotică" (1846), care reunea marea majoritate a intelectualilor progresiști și pregătea o acțiune armată pentru răsturnarea domnului Mihail Sturdza. După descoperirea complotului, **R.** a fost nevoit să se expatrieze la Paris, unde a participat, alături de N. Bălcescu, la pregătirea organizatorică a revoluției de la 1848 din țările române. După revoluție Teodor Rîșcanu s-a situat pe poziții reacționare, devenind, în perioada luptei pentru Unire, unul dintre fruntașii separatiști.

rîșcov *(Lactarius deliciosus)*, ciupercă comestibilă din familia agaricaceelor, cu pălăria plană sau ca o pîlnie, de culoare portocalie-cărămizie, și cu picior galben-portocaliu. **R.** secretă un lichid lăptos cu gust acrișor și crește în pădurile de fag și de brad.

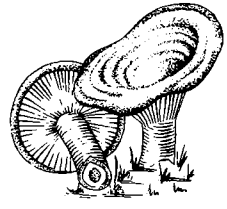

Rîșcov

Rîșnov, oraș raional subordonat orașului Brașov, situat pe pîrîul Rîșnov. 9 330 loc. (1965). Industrie de prelucrare a metalelor (scule) și industrie chimică (acetat de polivinil). În **R.** se află cea mai mare și mai

pitorească cetate țărănească din Transilvania (sec. XIV—XVII). Biserica evanghelică din **R.** este o construcție gotică (sec. XIV—XV), care păstrează picturi gotice tîrzii, cu influențe ale Renașterii (1500). Biserica ortodoxă (1384, cu adăugiri din sec. al XVIII-lea) este un monument valoros, cu bogate picturi murale (sec. XVII—XVIII).

rîu, curs de apă permanent sau aproape permanent, care curge printr-o vale sculptată de el și se varsă în alt curs de apă mai important, într-un lac, într-o mare sau se pierde prin infiltrare în terenurile alcătuite din roci permeabile din zonele aride. Pentru apariția **r.** este nevoie de o cantitate medie anuală de precipitații care să depășească 250 mm în zona temperată, 500 mm în cea subtropicală și 700 mm în cea tropicală și de existența unor terenuri înclinate care să permită scurgerea apelor și concentrarea lor pe un anumit traseu. Suprafața terenurilor de pe care se adună apele din precipitații trebuie să depășească cîțiva km² în regiunile cu păduri și cîteva mii de km² în cele de stepă. Persistînd timp îndelungat pe același traseu, cursul de apă rezultat din concentrarea apelor provenite din precipitații se adîncește treptat, formîndu-și mai întîi o albie și mai apoi, în urma unei evoluții îndelungate, o vale, pe fundul căreia se află albia. Suprafața de pe care se scurg apele pentru a se strînge într-un **r.** constituie bazinul său hidrografic. La un **r.** oarecare se deosebesc: izvorul (locul de apariție la zi a unui strat acvifer, marginea unui ghețar, a unei acumulări de zăpadă persistentă de la an la an, marginea unui lac sau a unei mlaștini), cursul propriu-zis, la care se deosebesc trei sectoare (superior, mijlociu și inferior) și în lungul căruia primește afluenți, și vărsarea (confluență, deltă, liman, estuar, „gură carbă"). Alimentarea rîurilor se face din apele provenite din ploi și din topirea zăpezilor și ghețarilor, din apele subterane, sau din apele unui lac sau ale unei mlaștini. După caracterul regimului și particularitățile morfologice ale văilor prin care curg, se deosebesc: a) *r. de munte*, care au văi adînci, cu versanți puternic înclinați, cu fund îngust și cu o pantă accentuată a profilului longitudinal. Viteza de curgere este mare, albia este slab meandrată, iar aluviunile depuse pe fundul văii sînt grosiere. Regimul este caracterizat prin creșteri de nivel în timpul lunilor cu temperaturi ridicate (cînd se topesc zăpezile și ghețarii), printr-o slabă variație a scurgerii multianuale; b) *r. de cîmpie*, care au văi largi, cu fundul dezvoltat, cu un profil longitudinal slab înclinat, care determină o viteză de scurgere mai redusă. Albia este meandrată sau despletită în brațe. Aluviunile depuse sînt în special nisipoase. Variația scurgerii multianuale este accentuată. **R.** au o mare importanță pentru economie, fiind utilizate drept căi de navigație, pentru transportul lemnelor prin flotație, pentru hidroenergie, pentru alimentarea cu apă a instalațiilor industriale, pentru alimentarea cu apă potabilă a așezărilor umane, pentru colectarea și evacuarea apelor reziduale, pentru irigații, piscicultură etc.

Rîul Doamnei, afluent pe stînga al Argeșului (98 km). Izvorăște din Munții Făgărașului (vîrful Moldoveanul). Partea superioară a rîului a fost captată prin tunel pentru lacul de acumulare Cumpăna al Hidrocentralei „Gheorghe Gheorghiu-Dej" de pe Argeș.

Rîul Negru, afluent pe stînga al Oltului (78 km). Izvorăște din Carpații Orientali (de sub vîrful Șandru) și drenează partea estică a Depresiunii Bîrsei. În cursul inferior străbate o zonă mlăștinoasă și cu dune de nisip (Reci).

Rîul Tîrgului, afluent al Rîului Doamnei (67 km). Izvorăște din Munții Iezer. Trece prin orașul Cîmpulung.

Rîureni, comună în raionul Rîmnicu-Vîlcea, reg. Argeș, situată pe valea Oltului. 5 300 loc. (1965). Industrie alimentară (conserve de legume și fructe, sucuri naturale). În sec. al XIX-lea aveau loc în această comună bîlciuri vestite, care atrăgeau negustori din Țara Românească, Transilvania și din Imperiul otoman. Aici, la Cîmpul lui Traian, s-a organizat în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească o tabără militară, unde, sub comanda generalului Gh. Magheru, un mare număr de voluntari, în majoritate țărani, erau pregătiți pentru formarea corpului de oștire neregulată.

rîuri, element decorativ în costumul popular românesc, cusut sau ales în rînduri verticale ori oblice (obținute prin repetarea ornamentelor geometrice sau florale), care împodobesc mînecile, de la altiță la manșetă, și piepții cămășilor.

Roaită, Vasile (1914—1933), membru al Uniunii Tineretului Comunist din România. A fost ucenic la Atelierele C.F.R. „Grivița" din București. În timpul luptelor de la Grivița din 15—16 februarie 1933, a fost omorît în timp ce trăgea sirena atelierelor.

roată[1] (TEHN.), organ de mașină sau subansamblu unitar de piese, de formă circulară sau de altă formă, care se poate roti în jurul unei axe. Criteriile principale de clasificare a **r.** sînt: rolul și condițiile funcționale (ex. **r.** de transmisiune, **r.** de rulare, **r.** de apă, **r.** cu zbaturi, **r.** de vînt etc.). — *R. de transmisiune*, roată folosită la transmiterea sau la preluarea directă ori indirectă a unei mișcări de rotație în același sens sau în sens contrar, cu raport de transmitere constant sau variabil. Transmiterea directă a mișcării are loc prin contactul direct al roților (**r.** dințate și **r.** de fricțiune), iar transmiterea indirectă se efectuează prin intermediul unor elemente elastice de legătură (curea, cablu, lanț). *Roțile de t.* pot fi: *dințate*, cu dantură exterioară sau interioară, care, cîte două, formează un angrenaj și care transmit sau primesc mișcarea de rotație prin intermediul unor dinți ce intră succesiv în contact; *de fricțiune*, care transmit sau primesc mișcarea prin frecare în contact; *de*

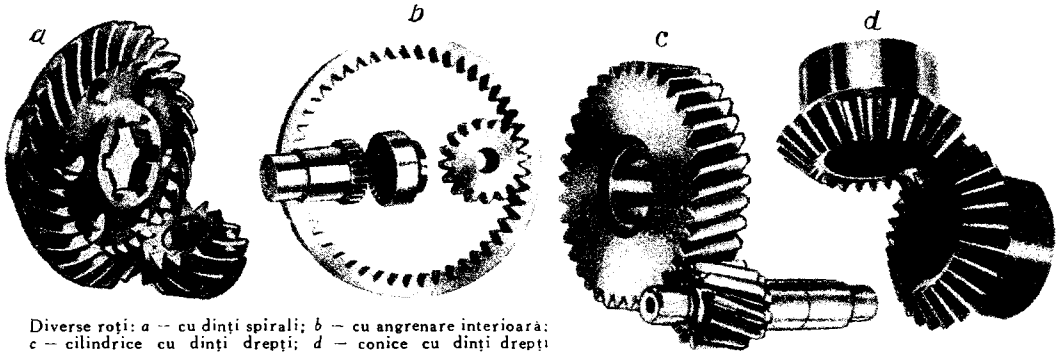

Diverse roți: *a* — cu dinți spirali; *b* — cu angrenare interioară; *c* — cilindrice cu dinți drepți; *d* — conice cu dinți drepți

curea, cu periferia netedă, bombată sau prevăzută cu canale pe care rulează curelele de transmisiune plate sau trapezoidale; *de cablu*, prevăzute la periferie cu un șanț pentru ghidarea cablului de transmisiune; *de lanț*, care la periferie au dinți sau un șanț profilat pentru angrenarea cu zalele lanțului de transmisiune. *R. dințate*, care sînt circulare și, mai rar, eliptice, pot fi cilindrice (cu dinți drepți, înclinați, curbi sau în formă de V), conice, hipoide etc., după cum suprafața de bază a danturii este un cilindru, un con, un hiperboloid de revoluție etc. V. și pinion. — *R. de rulare*, roată folosită la susținerea și la rularea unui sistem tehnic (autovehicul, locomotivă, mașină de ridicat și de transport etc.) pe o anumită cale (șosea, cale ferată etc.). — *R. cu zbaturi*, roată prevăzută la periferie cu un tip de palete, numite zbaturi, și folosită pentru propulsia unor nave fluviale. — *R. de apă*, roată de lemn, avînd la periferie cupe sau palete plane și formînd un motor hidraulic acționat de un curent de apă curgătoare. *R. de a.* acționează, la rîndul ei, un mecanism care efectuează un lucru mecanic (ex. la morile de cereale). —*R. de vînt*, partea principală a unui motor eolian simplu, formată dintr-un butuc pe care sînt montate mai multe pale.

roátă[2] (în evul mediu), unitate militară din armata țărilor române. Avea un efectiv echivalent cu cel al unei companii din armata modernă.

Roată, Ion *(Moș Ion Roată)* (1806—1882), țăran moldovean, luptător pentru drepturile țărănimii. Deputat pontaș în Adunarea ad-hoc a Moldovei (1857), a fost larg popularizat de Ion Creangă prin povestirile „Moș Ion Roată și Unirea" și „Moș Ion Roată și vodă Cuza".

rob (în evul mediu în țările române) **1.** Om aflat în dependență totală față de stăpînul feudal, care nu avea însă și dreptul de a-l omorî. Robii erau mai ales țigani sau tătari. **2.** Captiv român la turci sau la tătari.

róbă (ZOOTEHN.), denumire folosită pentru definirea în ansamblu a culorii corpului unui animal și a particularităților acestei culori (ex. **r.** bălțată alb cu negru, **r.** roib înspicat etc.).

Robbe-Grillet *[rob-griié]*, Alain (n. 1922), romancier francez, unul dintre principalii promotori ai curentului „noului roman" (împreună cu M. Butor, N. Sarraute ș.a.), care sparge tiparele vechiului roman printr-o serie de inovații tehnice, menite să reînnoiască viziunea obișnuită asupra realității, dar care ajunge adesea la ermetism și la confuzie. Caracteristica tehnicii lui **R.-G.** este renunțarea la urmărirea psihologiei care justifică acțiunea personajelor și expunerea minuțioasă a percepțiilor acestora. Op. pr.: „Gumele" (1953), „Spectatorul" (1955), „Gelozia" (1957), „În labirint" (1959).

Robbia, Luca della (1400—1482), sculptor și ceramist italian, aparținînd școlii florentine. Reprezentant de seamă al Renașterii, **R.** este autorul unui număr mare de lucrări destinate decorării edificiilor epocii (reliefurile pentru Spitalul inocenților din Florența, decorații la campanila lui Giotto din Florența: „Învierea", „Înălțarea", „Încoronarea Fecioarei" ș.a.). Operele sale se caracterizează prin modelajul grațios al formelor, prin expresiile gingașe, efeminate. Nepotul său, *Andrea della R.* (1435—1525), de asemenea sculptor, a fost un iscusit ceramist și cioplitor în marmură, vestit pentru eleganța suavă a lucrărilor sale („Fecioara cu pruncul", „Sfînta Ana", „Închinarea magilor", „Sf. Francisc").

Robert *[robér]*, Hubert (1733—1808), pictor, grafician, decorator și proiectant de grădini francez. Format în Italia sub influența lui Piranesi, **R.** a fost supranumit „pictorul ruinelor", opera sa cuprinzînd un mare număr de peisaje în care lumea antichităților din Italia și din Franța este evocată cu fidelitate și cu lirism („Portul Ripetta din Roma", „Capitoliul din Roma", „Colisseumul" ș.a.). În ulei sau în sanguină, **R.** a redat de asemenea frumusețea Parisului, pictura sa fiind caracterizată prin efectele ilu-zioniste ale spațiului, obținute prin rigoarea perspectivei și prin dozajul subtil al luminii. A proiectat unele dintre grădinile de la Versailles și Trianon.

Robert I Guiscard *[robér ghiscár]* (c. 1015—1085), duce normand, conducător al campaniei normande de cucerire a Siciliei și a sudului Italiei. A recunoscut suzeranitatea papii Grigore al VII-lea, pe care s-a obligat să-l sprijine împotriva împăratului german Henric al IV-lea. În 1081—1082 a condus o expediție împotriva Imperiului bizantin.

Roberto, Federico de (1861—1927), romancier italian, reprezentant al v e r i s m u l u i. Opera sa cea mai însemnată, „Viceregii" (1894, trad. rom. 1965), în care a zugrăvit sfîrşitul nobilimii din Sicilia în momentul unificării Italiei, se caracterizează prin varietatea şi pregnanţa tipurilor create. Ea evocă arta lui Balzac.

Robeson *[róbsn]*, Paul (n. 1898), cîntăreţ şi actor american. Dotat cu o voce amplă, de o rară frumuseţe, a făcut cunoscute în toată lumea cîntecele populare ale negrilor din America („Spirituals"). Repertoriul său de cîntăreţ cuprinde şi lucrări de muzică clasică. Ca actor a interpretat rolul lui Othello din piesa cu acelaşi nume a lui Shakespeare. Robeson a realizat, de asemenea, cîteva roluri reuşite în cinematografie.

Robespierre *[robəspiér]*, Maximilien de (1758—1794), democrat revoluţionar francez,

M. de Robespierre

unul dintre conducătorii revoluţiei burgheze din Franţa (1789—1794). Conducător al i a c o b i n i l o r, a devenit, în urma insurecţiei din 31 mai — 2 iunie 1793, şeful guvernului revoluţionar al Convenţiei, instituind *teroarea iacobină* (1793—1794), prin care urmărea să instaureze o republică democratică şi egalitară. A avut o contribuţie de seamă la dezvoltarea revoluţiei, la lărgirea democraţiei sociale, la organizarea armatei revoluţionare. În timpul guvernului revoluţionar iacobin condus de **R.**, revoluţia burgheză din Franţa a atins apogeul. Greşelile făcute, mai ales reprimarea stîngii iacobine (Hébert, Jacques Roux ş.a.), care exprima poziţia sanculoţilor, a slăbit baza socială a guvernării sale şi a făcut posibilă reacţiunea termidoriană a marii burghezii de la 27 iulie 1794. **R.** a fost ghilotinat a doua zi.

Robinet *[robiné]*, Jean-Baptiste René (1735—1820), filozof materialist francez. A fost influenţat de Locke şi de Condillac. **R.** a recunoscut existenţa substanţei materiale infinite în spaţiu şi timp, considerînd totuşi că lumea a fost creată din această substanţă de dumnezeu. Ca adept al h i l o z o i s m u l u i, el considera că cele mai simple elemente constitutive ale materiei ar fi *animalculele*, fiinţe vii elementare, şi că întreaga materie ar fi însufleţită. În gnoseologie, **R.** a fost senzualist. Op. pr.: „Despre natură" (1761—1766).

robinét (TEHN.), organ de maşină sau armătură, care se montează la capătul unei conducte, între două conducte sau la capătul conductei de scurgere a unui recipient, în scopul opririi, restabilirii sau reglării circulaţiei unui fluid. După forma şi mişcarea organului de închidere-deschidere a circulaţiei fluidului, **r.** pot fi: cu ac, cu bilă, cu cep, cu clapă, cu sertar, cu supapă, cu vană etc. După funcţia lor, se disting: *r. de asigurare* (sau *de siguranţă*), pentru oprirea automată a circulaţiei fluidului, în cazul apariţiei unei defecţiuni în instalaţia deservită; *r. de dirijare* a circulaţiei într-o ramificaţie de conducte; *r. de închidere*, folosit în instalaţiile obişnuite de apă, de gaz, de încălzire centrală etc.; *r. special* (sau *de comandă, de reglare, de control* etc.), folosit în condiţii sau în instalaţii speciale etc.

Robin Hood *[rábin hud]*, erou legendar din baladele populare engleze (sec. XII—XV), similar haiducilor noştri. Figura lui a fost evocată de romancierul W. S c o t t, iar Shakespeare şi contemporanii săi s-au inspirat adesea în piesele lor din baladele despre **R. H.**

Robinson *[róbinsn]*, Robert (n. 1886), chimist englez, membru al Societăţii Regale din Londra şi membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România, profesor la Universitatea din Sydney (Australia) şi apoi în Anglia, la Oxford. Este autorul unor cercetări fundamentale în domeniul produşilor naturali: alcaloizi (morfina, stricnina, brucina), coloranţi, hormoni etc. Premiul Nobel (1947).

Robles, Marco Aurelio (n. 1905), preşedinte al Republicii Panama şi şef al guvernului (din 1964); lider al Partidului liberal.

robót (TEHN.), sistem automatizat care acţionează pe baza unui program de lucru stabilit sau care reacţionează la anumite influenţe exterioare, asigurînd executarea operaţiilor corespunzătoare şi dînd impresia unor acţiuni omeneşti. **R.** se compune dintr-o instalaţie de recepţionare a semnalelor, dintr-o instalaţie de prelucrare a datelor şi de stabilire a acţiunilor necesare şi dintr-un mecanism de execuţie.

róbotă (în evul mediu în Transilvania), obligaţia în muncă a *iobagilor* şi *jelerilor* către stăpînul feudal. De la o zi pe săptămînă (la începutul sec. al XVI-lea), **r.** a ajuns la patru zile pentru iobagi şi trei zile pentru jeleri (la sfîrşitul sec. al XVIII-lea), ceea ce a provocat mari mişcări ţărăneşti. În Ţara Românească i se spunea c l a c ă, iar în Moldova b o i e r e s c.

roburít (lat. *robur* „forţă, putere"; IND. EXTR.), exploziv format dintr-un amestec de 86% azotat de amoniu şi 14% clorodinitrobenzen, folosit în lucrările miniere.

rocádă 1. (MILIT.) Cale de comunicaţie cu un traseu orientat în general paralel cu linia frontului, folosită pentru regruparea şi manevra trupelor, precum şi pentru asigurarea materială a acestora. 2. (SPORT) Mişcare la jocul de şah prin care una dintre ture se aduce lîngă rege, iar acesta sare peste ea pentru a se pune la adăpost de atacurile directe; poate fi executată o singură dată în cursul unei partide de către fiecare concurent, cu condiţia

ca nici una dintre cele două piese vizate să nu fi fost mutată înainte. Există o *r. mică* (pe flancul regelui) şi o *r. mare* (pe flancul reginei).

rocaille *[rocái]*, gen de ornamentaţie caracteristic sec. al XVIII-lea, frecvent în stilul r o c o c o (numit şi stil **r.**).

Comodă. Rocaille

De inspiraţie rustică, el constă în imitarea unor elemente naturale, ca grote, stînci, scoici, volute vegetale. Creşterea interesului pentru ştiinţele naturii a favorizat dezvoltarea acestui gen de decoraţie.

rócă (PETROGR.), material constitutiv al unei formaţii naturale, parte integrantă a scoarţei terestre. Se prezintă, în general, sub formă de agregate alcătuite din unul sau din mai multe minerale. **R.** iau naştere în urma variatelor procese geologice. În funcţie de geneza lor, se deosebesc: a) *r. eruptive* sau *magmatice*, formate prin consolidarea maselor topite de silicaţi în interiorul scoarţei *(r. intruzive, r. plutonice)* ori pe suprafaţa ei *(r. efuzive, r. vulcanice)*; b) *r. sedimentare*, rezultate prin depunerea materialelor de dezagregare şi de alterare a rocilor de pe suprafaţa scoarţei, transportate sub acţiunea vîntului, a gheţarilor, a apelor curgătoare şi a mării *(r. clastice)*, sau formate prin precipitare chimică, în ape marine, lacustre sau de izvoare *(r. de precipitare)*, prin intermediul organismelor *(r. biogene)* ori prin acumularea pe loc a materialului insolubil rezultat din alterarea rocilor *(r. reziduale)*; c) *r. metamorfice*, născute prin transformarea rocilor preexistente în condiţii de temperatură ridicată *(r. de contact)* sau în condiţiile unei intense dislocaţii a zonelor mobile ale scoarţei Pămîntului *(r. cristalofiliene* şi *r. cataclastice)*. **R.** sînt caracterizate prin compoziţia mineralogică, structură (gradul de cristalizare, mărimea cristalelor) şi textura lor (dispoziţia în spaţiu a mineralelor componente). Aceste elemente fundamentale pentru identificarea **r.** se pot stabili în unele cazuri cu ochiul liber, dar în mod curent se recurge la examenul microscopic. Pentru studiul mai complet al **r.** se apelează şi la analiza chimică, la determinarea proprietăţilor tehnologice etc. În afară de interesul ştiinţific general al cercetării **r.**, studiul acestora prezintă importanţă practică deosebită, deoarece ele însele constituie uneori substanţe minerale utile sau conţin astfel de substanţe, formate fie o dată cu ele, fie mai tîrziu. — *R. utilă*, rocă folosită în industrie. *R.u.* pot fi materiale de construcţie (ex. marmură, granit, andezit, bazalt), materiale abrazive (ex. piatra ponce, gresia, şmirghelul etc.), materii prime ceramice (ex. argilă refractară), materie primă pentru fabricarea cimentului (ex. marne, calcare), fondanţi în siderurgie (ex. calcare), materiale cu felurite întrebuinţări industriale (ex. piatra litografică, creta, diatomitul etc.). — *R.-mamă de petrol*, rocă argiloasă, marnoasă, silicioasă sau calcaroasă, rezultată în urma consolidării unor sedimente bogate în substanţe organice, prin transformarea cărora, în condiţiile unui bazin marin cu ape de fund lipsite de oxigen, au luat naştere bitumine (gaze, petrol, asfalt etc.). În anumite condiţii de presiune şi de temperatură, *r.-m. de p.* s-a compactizat şi a cedat o parte din petrolul şi din gazele pe care le conţinea rocilor poroase înconjurătoare, care au devenit astfel *roci-magazin* sau *roci-colectoare*. În Republica Socialistă România se întîlnesc roci cu caracter de *r.-m. de p.* în silurian (şisturi cu graptoliţi în Dobrogea), liasic (şisturi bituminoase în Banat), cretacicul inferior (seria şisturilor negre din flişul Carpaţilor Orientali), oligocen (şisturi disodilice, menilite, marne albe bituminoase în Carpaţii Orientali) şi în neogen (marne, şisturi cu radiolari în zona precarpatică şi în Transilvania).

Roche *[roş]*, Jean (n. 1901), medic francez, profesor de biochimie la Collège de France, membru al Academiei franceze de medicină şi membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A întreprins cercetări în biochimia hormonilor tiroidieni, fizicochimia şi biochimia proteinelor, în enzimologie şi biochimie comparată. A descoperit şi sintetizat trei noi hormoni tiroidieni; a pus în evidenţă căile de metabolizare şi rolul particulelor infracelulare; a făcut cercetări asupra pigmenţilor respiratori sanguini şi musculari la vertebrate; a descoperit noi enzime, ca dehalogenazele, fosfomonoesterazele etc. Op. pr.: „Studii asupra biochimiei generale şi comparate a pigmenţilor respiratori" (1936).

roches moutonnées *[roş mutoné]*, stînci rotunjite şi striate datorită eroziunii glaciare (în special în partea dinspre amonte), care se întîlnesc în văile unde au existat gheţari. Sin. *spinări de berbec*.

Rochester *[rǫcistə]*, oraş în nord-estul S.U.A., situat pe malul lacului Ontario, în statul New York. 314 000 loc. (1964), cu localităţile subordonate 600 000 loc. Mari fabrici de încălţăminte, confecţii, articole fotografice, produse optice, aparate medicale, televizoare, aparate electrice, produse chimice etc. Port lacustru. Universitate.

Rochet *[roşé]*, Waldeck (n. 1905), secretar general al Partidului Comunist Francez (din 1964). Membru al P.C.F. din 1924. În 1934 a fost ales membru al Biroului „Confederaţiei generale a ţărănimii muncitoare", iar în 1937 a devenit director al ziarului „La Terre", organ al P.C.F. pentru ţărani. Membru supleant (din

1936) și membru al C.C. al P.C.F. (din 1937). În timpul celui de-al doilea război mondial a fost întemnițat în Algeria pînă la lichidarea regimului lui Pétain în această țară

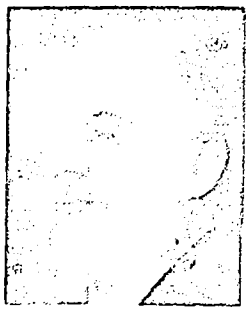

W. Rochet

(1940—1943), iar în 1943—1944 a fost reprezentantul C.C. al P.C.F. pe lîngă Comitetul francez al eliberării naționale (C.F.L.N.) de la Londra. Membru supleant (din 1945) și membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.F. (din 1950). Președinte (din 1958) al grupării parlamentare a P.C.F. în Adunarea Națională a Franței. În 1959—1961 a fost membru al Secretariatului C.C., iar în 1961—1964 secretar general adjunct al C.C. al P.C. Francez.

rochița-rîndunélei (BOT.) v. **volbură.**

Rockefeller *[róchifelə]*, unul dintre cele mai mari grupuri financiare monopoliste din S.U.A., controlat de familia de magnați cu același nume. A fost întemeiat de John Davison **R.** (1839—1937), care a înființat trustul petrolier Standard Oil. Centrul financiar de bază al acestui grup este „Chase Manhattan Bank", una dintre marile bănci din S.U.A. **R.** controlează șase dintre cele mai mari monopoluri petroliere, precum și societăți de asigurare, monopoluri din industria electrotehnică, constructoare de mașini, aeronautică, a zahărului, din telecomunicații etc. În 1962 suma activelor companiilor aflate în sfera de acțiune a grupului **R.** depășea 97,3 miliarde de dolari, din care circa jumătate se afla în companii financiare.

rococó, stil artistic caracterizat printr-un gen de ornamentație la modă în special în Europa apuseană a sec. al XVIII-lea. Se aplică mai ales unei variante a stilului baroc germanic și se caracterizează prin acumularea de ornamente, culori și curbe asimetrice. V. și rocaille.

Rodakowski, Henryk (1823—1894), pictor polonez. A studiat la Viena și la Paris. Influențat din răscoala țărănească din Galiția și de revoluția din 1848—1849, din ale căror evenimente s-a inspirat, creația sa se caracterizează prin tendințe democratice. S-a remarcat cu deosebire ca portretist („Portretul generalului Dembițki", 1852; studii de tipuri de țărani etc.), printr-o ascuțită analiză psihologică și socială. A pictat de asemenea scene istorice.

rodamíne (CHIM.), coloranți organici de sinteză, bazici, din clasa coloranților xantenici Se prezintă sub formă de pulberi de culoare brun-roșcată sau, uneori, verzuie; foarte ușor solubile în apă. Vopsesc bine lîna și mătasea în nuanțe de la roz la roșu-violaceu. Unele **r.** sînt întrebuințate și în chimia analitică.

rodanhídric, *acid* ~ (CHIM.) v. **tiocianic,** *acid* ~.

rodánță (NAV.), inel metalic, cu secțiunea în formă de jgheab, pe care se înfășoară capătul unei parîme care apoi se matisează, formînd un ochi.

rodanúri (CHIM.), *MℓSCN.* Săruri ale acidului rodanhidric. Se obțin prin topirea cianurilor cu sulf. **R.** metalice sînt frumos cristalizate și stabile la temperatura obișnuită. Sin. *tiocianați, sulfocianuri.*

rodáre (TEHN.) **1.** Operație prin care unele mecanisme sau utilaje sînt puse în stare de funcționare în anumite regimuri de exploatare, în scopul netezirii și ajustării suprafețelor de contact în mișcare ale pieselor și organelor componente (ex. **r.** turbinelor, **r.** autovehiculelor etc.). În timpul acestei operații, se spune că mecanismele sau utilajele respective sînt în *rodaj.* **2.** Operație de suprafinisare a suprafețelor de contact în mișcare, executată cu ajutorul unei pulberi sau a unei paste abrazive, în scopul obținerii unei netezimi mari.

Rodbertus-Jagetzow *[iágheţo:]*, Karl Johann (1805—1875), economist german, „socialist de catedră", ideolog al iuncherimii îmburghezite. În lucrările sale a sesizat unele contradicții proprii capitalismului, dar a considerat că ele pot fi lichidate printr-o serie de reforme efectuate de statul prusac; de aici aderiunea sa la doctrina „socialismului de stat". Preocupîndu-se de renta funciară, a încercat în mod just s-o deducă din monopolul proprietății private asupra pămîntului, dar nu a fost consecvent pe această linie, explicînd-o prin inexistența în agricultură a cheltuielilor pentru materii prime. **R.** a încercat să defăimeze învățătura și personalitatea lui K. Marx, dar a primit o ripostă hotărîtă din partea marxiștilor, și în primul rînd din partea lui F. Engels.

Rodenbach *[rodənbác]*, Georges (1855—1898), poet belgian de limbă franceză. Prieten cu Mallarmé și Verhaeren, s-a afirmat ca simbolist (volumele „Tristețile", 1879; „Domnia liniștii", 1891; „Viețile închise", 1896). Poezia sa, în același timp subtilă și precisă, este meditativă și evocă penumbrele, orizonturile cețoase și melancolia vechilor orașe din patria sa. A scris și romane („Bruges-orașul mort", 1892).

rodenticíd (CHIM.), substanță toxică folosită pentru distrugerea rozătoarelor: șoareci, șobolani (raticid), popîndăi, hîrciogi etc. (ex. ceapa-de-mare, anhidrida sulfuroasă, stricnina, arsenitul și arseniatul de calciu, fosfura de zinc, sulfatul de taliu, cloropicrina, sulfura de carbon etc.).

Rodin *[rodẽ]*, Auguste (1840—1917), sculptor francez, cel mai important reprezentant al impresionismului în sculptură. **R.** a studiat desenul și artele decorative la Școala națională de arte decorative din Paris, bucurîndu-se de prietenia lui Dalou. Respins de trei ori la Académie des beaux-arts, **R.** a fost constrîns multă vreme să-și cîștige existența ca artizan. În cursul îndelun-

gatei sale perioade de formaţie, a venit în contact cu sculptura lui Barye, Carpeaux şi în special Carrier-Belleuse, în atelierul căruia a lucrat aproape 20 de ani. După ce realizase mai

A. Rodin

multe lucrări de mică importanţă („Bustul tatălui", 1860; „Abatele Aymard", 1863), adevăratul său debut are loc abia în 1877, cu lucrarea „Vîrsta de bronz". De aici înainte creaţia lui **R.** s-a afirmat cu o forţă titanică, numărul lucrărilor realizate de el, busturi, statui, compoziţii monumentale, fiind impresionant. Conferind lucrărilor sale vibraţia picturală care transmite tensiunea sentimentelor şi fluiditatea vaporoasă a conturului, **R.** a deschis o epocă nouă în istoria sculpturii. Capabil să redea deopotrivă graţia şi gingăşia, încordarea, vigoarea fizică şi concentrarea spirituală, **R.** a realizat un adevărat univers, în care întîlnim ca teme principale dragostea („Sărutul", „Primăvara"), interogarea filozofică în faţa destinului („Gînditorul", „Poarta Infernului", „Burghezii din Calais") şi evocarea geniului („Balzac", „Hugo"). Creaţia lui **R.**, în acelaşi timp puternică şi tumultoasă, echilibrată şi diafană, a exercitat o adîncă influenţă asupra sculpturii universale.

ródiu (CHIM.), *Rh.* Element cu nr. at. 45; gr. at. 102,91; gr. sp. 12,42; p.t. 1 966°C; p.f. 3 900°C. Este un metal alb-argintiu din familia metalelor platinice. În combinaţii funcţionează în stările de valenţă 3 şi 4. Aliajul său cu platina se foloseşte la fabricarea termoelementelor.

Rodna, localitate de tip urban în raionul Năsăud, reg. Cluj, situată la poalele sudice ale Munţilor Rodnei. 5 090 loc. (1965). Exploatări de minereuri complexe cuprifere.

Rodnei, *Munţii* ~, masiv muntos în nordul Carpaţilor Orientali, cuprins între valea Bistriţei Aurii la est, văile superioare ale Vişeului şi Izei la nord, valea Sălăuţei la vest şi valea Someşului Mare la sud. Un versant abrupt al Munţilor Rodnei domină Depresiunea Maramureşului. Sînt alcătuiţi predominant din şisturi cristaline, peste care stau depozite de fliş cretacic şi paleogen (calcare). În depozitele calcaroase s-a descoperit recent peştera Izvorul Tăuşoarelor (5 km lungime), una din cele mai lungi peşteri cunoscute în ţară. *Munţii R.* sînt masivi şi înalţi. Caracteristica peisajului geografic este dată de prezenţa în relief a nivelelor de eroziune etajate şi a numeroase urme glaciare cuaternare (pe versantul nordic gheţari de vale, iar pe cel sudic gheţari de circ). Circa 15 lacuri (printre care Lala şi Buhăiescu) se află în circurile de pe versantul nordic. Altitudinea maximă: 2 305 m (vîrful Pietrosul Mare). Climă de munte înalt, cu precipitaţii abundente; predomină vînturile de nord-est şi vest. În *Munţii R.* îşi au obîrşia numeroase rîuri: Vişeul, Iza, Bistriţa, Someşul Mare etc. Pădurile de conifere şi fag îmbracă versanţii pînă la altitudinea de 1700 m. Păşunile alpine, extinse mai mult în estul masivului, sînt urmate spre pădure de vegetaţia subalpină (jnepeni, rododendroni, ienuperi). Faună foarte bogată şi variată (cerbi, urşi, cocoşi de munte, păstrăvi şi lostriţe). Flora endemică şi frumuseţea peisajului din jurul vîrfului Pietrosul Mare au impus crearea unei rezervaţii ştiinţifice. Staţiune meteorologică de altitudine. Important obiectiv turistic.

rodocrozít (MINER.), carbonat natural de mangan. Se prezintă în cristale romboedrice şi în mase compacte de culoare roz. **R.** reprezintă o sursă importantă pentru extragerea manganului. În Republica Socialistă România se găseşte în zăcămintele de mangan de la Iacobeni (reg. Suceava), Răzoare (reg. Maramureş) şi Delineşti (reg. Banat) şi în filoanele metalifere de la Cavnic (reg. Maramureş), Roşia Montană (reg. Cluj), Brad şi Săcărîmb (reg. Hunedoara) etc.

rododéndron (BOT.) v. **smirdar.**

rodonít (MINER.), silicat natural de mangan, cristalizat în sistemul triclinic. Se întîlneşte sub formă de mase granulare de culoare roz, formate prin metamorfismul sedimentelor cu mangan sau prin depuneri în filoanele hidrotermale. Este folosit ca material pentru ornamentaţii, în confecţionarea bijuteriilor şi în construcţii. În Republica Socialistă România se găseşte în zăcămintele de mangan de la Iacobeni (reg. Suceava), Răzoare (reg. Maramureş), Delineşti (reg. Banat), Munţii Sebeşului şi în filoanele metalifere de la Cavnic (reg. Maramureş) şi Roşia Montană (reg. Cluj).

Rodopi, munţi situaţi în Peninsula Balcanică, pe terito-

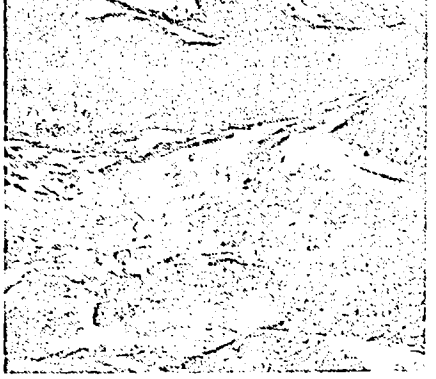

Vedere din Munţii Rodnei

riul R.P. Bulgaria şi Greciei. Formaţi din roci cristaline şi vulcanice; altitudinile scad dinspre vest spre est. Relieful este în general domol. Altitudinea maximă: 2 187 m (vîrful Karlăk). Subsolul bogat în minereuri de plumb, zinc şi crom. Păduri de stejar, fag şi conifere. Pe versanţi, pînă la înălţimea de 600—700 m, se practică culturi de tutun şi de viţă de vie. Din munţii **R.** izvorăşte rîul Arda.

Rodos, insulă grecească în marea Egee (cea mai mare din Arhipelagul Sporadelor de Sud), situată în apropierea ţărmului Asiei Mici. Suprafaţa: 1 404 km². Populaţia: 70 000 loc. Are un relief deluros. Numai în vestul insulei înălţimile depăşesc 1 200 m. Altitudinea maximă: 1 215 m (muntele Atáviros). De-a lungul ţărmurilor se întind cîmpii acumulative. Păduri de pin, de chiparos şi de stejar. Maquis. Se cultivă cereale, viţă de vie, tutun, măslini, citrice etc. Creşterea animalelor se practică în zonele înalte. Principalul oraş-port: *Rodos*. Staţiuni balneoclimatice. — *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, **R.** a fost ocupat de perşi (sec. VI î.e.n.), apoi s-a alăturat ligii ateniene (sec. V î.e.n.). Cunoscînd o dezvoltare rapidă ca centru de producţie şi de comerţ, a devenit în sec. IV—II î.e.n. o putere maritimă de prim rang şi a avut un rol politic de seamă în lumea greacă. În epoca e l e n i s t i c ă a cunoscut o remarcabilă înflorire culturală; astfel şcoala artistică rodiană a creat valoroase opere (ex. Colosul din Rodos). Aici a existat faimoasa şcoală de retorică, frecventată şi de mulţi romani (Cicero, Cezar ş.a.). În sec. I î.e.n. a fost ocupată de romani. În evul mediu a aparţinut Imperiului bizantin cu unele întreruperi; între 1309 şi 1522 a fost ocupată de cavalerii ioaniţi, iar apoi de turci. În timpul războiului italo-turc (1911—1912) a fost ocupată de Italia, care a stăpînit-o pînă la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Prin tratatul de pace de la Paris (1947), insula **R.** a revenit Greciei.

rodul-pămîntului *(Arum maculatum)*, plantă erbacee toxică, din familia araceelor, cu frunze mari, radicale (pornite de la rădăcină), lung-peţiolate, dintre care se ridică tulpina floriferă, purtînd la capătul ei florile mascule, sub care se află cele femele; partea florală a plantei este învelită într-o frunză numită spată. Creşte în păduri umbroase şi umede.

Roentgen (Röntgen) *[rőntgən]*, Wilhelm Conrad (1845—1923), fizician german; a fost

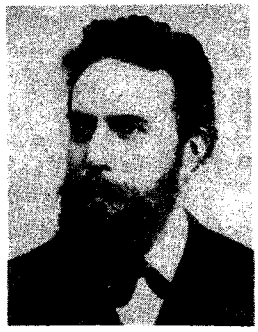

W. C. Roentgen

profesor la universităţile din Strasbourg, Giessen, Würzburg şi München. În 1895, pe cînd făcea experienţe de descărcări electrice în tuburi vidate, **R.** a observat că din locul unde razele catodice cădeau pe sticla tubului răzbeau în exterior nişte radiaţii cu însuşiri deosebite: ele străbăteau corpurile, impresionau plăcile fotografice etc. Aceste radiaţii, numite de către **R.** *raze X*, s-au dovedit a fi de natură electromagnetică, deosebindu-se de lumină numai prin lungimea lor de undă mai mică. Radiaţia *X* a fost larg studiată, găsindu-i-se numeroase utilizări în fizică, tehnică, medicină etc. **R.** s-a mai ocupat cu studiul fluidelor şi al cristalelor. A fost cel dintîi laureat al Premiului Nobel pentru fizică (1901).

róentgen *[röntgən]* (după numele fizicianului *Roentgen*; METR.), unitate de măsură a dozei radiaţiilor *X* sau γ ; un roentgen produce, prin ionizarea unui centimetru cub de aer, o sarcină electrică egală cu un franklin (de fiecare fel: pozitivă şi negativă). Are simbolul *R.*

roentgenterapie (MED.) v. **radioterapie.**

Roesler *[rőslər]*, Robert (1840—1881), istoric german. A scris lucrarea „Românische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens" („Studii româneşti, Cercetări asupra istoriei vechi a românilor", apărută la Leipzig în 1871), în care a reluat teza neştiinţifică a istoricului austriac J. C. E n g e l, privind formarea poporului român exclusiv în sudul Dunării, de unde ar fi imigrat, în sec. al IX-lea, la nord de fluviu. Teoria lui **R.** a fost combătută de Xenopol, Onciul, Pârvan, Iorga şi alţi istorici români şi străini.

Rogalski, Theodor (1901—1954), compozitor, dirijor şi pianist român, maestru emerit al artei. A studiat la Conservatorul din Bucureşti (cu A. Castaldi şi D. Cuclin), la Leipzig (cu Karg Elert), la Schola Cantorum din Paris (cu d'Indy şi Ravel). A fost dirijor al orchestrei Radiodifuziunii române şi al Filarmonicii din Bucureşti şi profesor la Conservatorul din acelaşi oraş. A compus muzică de cameră: „Sonata pentru pian" (1919, distinsă cu menţiunea a II-a a Premiului Enescu), „Cvartetul de coarde" (1925, distins cu Premiul I Enescu); muzică simfonică („Fresca antică", 1923; „Două dansuri româneşti pentru suflători, baterie şi pian la patru mîini", 1926; „Două schiţe simfonice: Înmormîntare la Pătrunjel şi Paparudele", 1926; „Trei dansuri româneşti: Joc din Ardeal, Gaida, Hora din Muntenia", 1950 ş.a.); muzică de film („Viaţa învinge", 1952). Muzica sa, pătrunsă de spirit popular, dezvăluie o gîndire artistică profundă şi este orchestrată cu un viguros simţ coloristic, **R.** fiind unul dintre cei mai mari maeştri români ai orchestraţiei.

Rogerius (sec. XIII), canonic din Oradea, autor al cronicii intitulate „Carmen miserabile" („Cîntec de jale"), care descrie invazia pustiitoare a tătarilor din 1241 în Transilvania şi în Ungaria. **R.** a fost prizo-

nier la tătari timp de un an şi jumătate; astfel a putut prezenta în opera sa importante informaţii istorice privind acţiunile tătarilor mai ales în Transilvania.

rogóz *(Carex)*, gen de plante erbacee din familia ciperaceelor, cu tulpina în trei muchii, cu frunzele lungi, cu flori monoice, grupate în spice. Creşte prin mlaştini, în bălţi, pe malul rîurilor etc.

Rohan *[roă]*, familie nobiliară franceză din Bretagne, din rîndul căreia mai cunoscut a fost *Henri, duce de R.* (1579—1638), conducător al hughenoţilor în lupta acestora împotriva lui Richelieu.

Rohlfs *[rolfs]*, Gerhard (n. 1892), lingvist german, specialist în romanistică. A fost profesor la universităţile din Berlin, Tübingen şi München şi membru al Academiei de Ştiinţe din Bavaria. Este autorul unor importante dicţionare dialectale italieneşti, a numeroase monografii dialectale romanice şi a multor ediţii de texte franceze vechi. A fost unul dintre cei trei anchetatori ai „Atlasului lingvistic al Italiei şi al Elveţiei meridionale". Op. pr.: „«Dezgropări» lingvistice în Magna Grecia" (1933), „Gramatica istorică a limbii italiene şi a dialectelor ei" (3 vol., 1949—1954), „Diferenţierea lexicală a limbilor romanice" (1954), „Studii de onomastică romanică" (1956).

róhmistru (rotmistru), grad militar în armata rusă şi polonă, subordonat polcovnicului şi corespunzător căpitanului. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, **r.** este menţionat şi în Moldova, ca subordonat al s e r d a r u l u i.

róiniţă *(Melissa officinalis)*, plantă erbacee perenă din familia labiatelor, cu rizom orizontal, tulpină patruunghiulară, înaltă de 30—80 cm, şi cu flori albe sau palid liliachii. Din frunze se extrage un ulei volatil, folosit în industria farmaceutică. **R.** este şi o bună plantă meliferă. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe restrînse.

roire (ZOOTEHN.), ieşirea din stup a unei părţi din familia de albine, împreună cu matca, în căutarea unui adăpost nou. Formarea şi maturizarea roiului respectiv sînt determinate de aglomerarea în stup a albinelor-doici tinere. În apicultura sistematică, **r.** este dirijată artificial, putînd fi provocată şi oprită după necesităţi.

roiuri de stele (ASTR.), grupuri de stele de provenienţă comună, relativ concentrate, legate din punct de vedere fizic. **R. de s.** se împart în: *roiuri de stele sferice* (se cunosc circa 120) şi *roiuri de stele difuze* (se cunosc peste 500). Primele sînt formate din zeci de mii şi chiar sute de mii de stele şi au o pronunţată formă sferică, cu creşterea rapidă a numărului de stele spre centru; ele au un diametru de la 40 pînă la 200 de parseci şi sînt distribuite sferic pe o distanţă pînă la 50 000 de parseci în jurul nucleului Galaxiei noastre. *R. de s. difuze* sînt alcătuite din zeci sau sute de stele şi au de obicei o formă neregulată. Ele se mai numesc *roiuri împrăştiate (deschise)* sau *galactice*, au un diametru între 3 şi 15 parseci şi sînt dispuse în planul Galaxiei. Studierea **r. de s.** este foarte importantă atît pentru cunoaşterea structurii Galaxiei, cît şi pentru înţelegerea proceselor de formare şi de evoluţie ale stelelor. V. şi a s o c i a ţ i i d e s t e l e.

Rojas *[róhas]*, Fernando de (c. 1465—c. 1541), scriitor spaniol, autor al celebrei tragicomedii „C e l e s t i n a".

rojdánic (v. sl. *rojditi* „a se naşte"), carte care cuprinde preziceri asupra destinului oamenilor, potrivit constelaţiei (zodiei) în care s-au născut. Alături de g r o m o v n i c şi t r e p e t n i c, **r.** face parte din literatura populară de prevestire. De origine orientală (asiriană sau caldeeană), preluate apoi de bizantini, **r.** au fost răspîndite pe teritoriul patriei noastre prin intermediul unor traduceri sîrbeşti. Cel mai vechi **r.** în limba română este cel copiat în 1620 de popa Ion Românul din C o d e x N e a g o e a n u s. Ulterior s-a numit *zodiac.*

Rokossovski, Konstantin Konstantinovici (n. 1896), mareşal al Uniunii Sovietice. A participat la războiul civil (1918—1920). În al doilea război mondial a comandat Armata a 16-a în timpul apărării Moscovei, apoi a fost succesiv comandantul armatelor de pe Frontul Breansk, al Donului, al Frontului central şi al Frontului I şi Frontului al II-lea bielorus.

rol[1], partitură scenică ce revine unui actor într-o piesă de teatru, unui cîntăreţ într-o operă etc. (textul şi acţiunile fizice), pentru interpretarea unui personaj; personaj de interpretat.

rol[2] **1.** (DR.), totalitatea proceselor care urmează să fie judecate într-o anumită zi de către un organ de jurisdicţie. — *Repunere pe r.*, fixare a unui termen de judecată privitor la un proces al cărui curs a fost suspendat. — *Scoatere de pe r.*, măsură prin care un organ de jurisdicţie dispune întreruperea îndeplinirii actelor de procedură referitoare la un proces (ex. în cazul neprezentării părţilor într-o pricină civilă). **2.** (FIN.) *Rol fiscal*, registru în care organele financiare ţin evidenţa impozitelor pentru fiecare contribuabil în parte. În România se foloseşte *r.f.* unic. **3.** (NAV.) *Rolul echipajului*, lista persoanelor care alcătuiesc echipajul unei nave, ţinută la bordul acesteia.

Roland *[rolă]* (sec. VIII), conducător al mărcii Bretagne, unul dintre cei 12 pairi ai lui Carol cel Mare, comandantul ariergărzii france care, în anul 778, la R o n c e v a u x, a fost atacată şi distrusă de basci. Figură centrală a poemului epic „C h a n s o n d e R o l a n d", el întruchipează tipul ideal de cavaler medieval.

Roland *[rolă]*, *soţii ~*, revoluţionari francezi. Alături de J.P. Brissot, P.V. Vergniaud şi M.J.A. Condorcet, soţii **R.** au fost cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai g i r o n d i n i l o r. *Jean Marie R. de La Platière* (1734—1793) s-a sinucis după insurecţia de la 31 mai — 2 iunie 1793, iar soţia sa, *Jeanne Manon* (1754—1793), cunoscută sub numele de *Madame R.*, a fost ghilotinată.

Roland Holst *[róulant holst]*, Henriette (1869—1952)

poetă olandeză. Lirica sa, influențată inițial de filozofia spinoziană („Sonete și versuri scrise în terține", 1895), reflectă mai tîrziu problematica mișcării socialiste („Noua naștere", 1902; „Între timp și veșnicie", 1934). A scris și drame lirice, eseuri, care marchează evoluția ei ulterioară către un socialism religios, și biografii (despre Tolstoi, Garibaldi, Romain Rolland, Rosa Luxemburg, Gandhi ș.a.).

roláre 1. (TEHN.) Operație de prelucrare prin deformare plastică la cald sau la rece (presare) a unor suprafețe simple sau profilate ale pieselor metalice, în scopul netezirii microasperităților și al durificării stratului superficial (ex. **r.** fusurilor la arbori, **r.** filetului la șuruburi, **r.** de netezire a tablelor etc.). **2.** (CONSTR.) Operație de netezire sau de imprimare pe suprafața stratului de tencuială ori de beton a unor adînciturі dese de o anumită formă. Se execută cu unelte numite *role*.

rólă (TEHN.), piesă sau organ de mașină avînd forma unui corp de revoluție (cilindric, conic etc.), cu lungimea mai mare decît diametrul său și care, în timpul funcționării, se poate roti în jurul unei axe. **R.** se execută din materiale metalice sau nemetalice și se folosesc ca piese componente ale unor rulmenți, la stabilirea unui contact mobil (ex. **r.** de troleu), la rularea unui mecanism pe o cale (ex. la rularea săniilor unor aparate de măsură), la ghidarea într-o anumită direcție sau la întinderea unui organ flexibil (curea, cablu) etc.

Roles, căpetenie (rege) al unui trib geto-dacic de pe teritoriul Dobrogii. Pentru ajutorul dat lui Crassus în luptele cu bastarnii în anul 29 î.e.n., Octavian August i-a acordat titlul de „prieten și aliat al poporului roman".

rólgang (TEHN.), transportor cu rulouri, folosit în industria constructoare de mașini la deplasarea pieselor de la un loc de muncă la altul și, mai ales, în industria metalurgică la deplasarea laminatelor.

Rolla, Constantin (Costache), om politic moldovean, participant la mișcarea revoluționară din 1848 și la lupta pentru Unirea Principatelor. A fost membru al Comitetului central al Unirii din Iași și deputat în Adunarea ad-hoc a Moldovei (1857). În timpul domniei lui Al. I. Cuza, a cărui alegere a susținut-o, a fost ministru al cultelor și instrucțiunii (1859) și ministru de externe (1861) în guvernul Moldovei.

Rolland *[rolă]*, Romain (1866—1944), scriitor francez. S-a născut la Clamecy. A fost profesor de istoria artelor la Sorbona. În literatură a debutat cu ciclul de piese intitulat

R. Rolland

„Teatrul revoluției" (1898—1902), încercare de teatru popular. Muzicolog pasionat, a scris o serie de studii: „Muzicieni de altădată" (1908), „Muzicieni de astăzi" (1908), „Händel" (1910), a analizat în șapte volume marile epoci de creație ale lui Beethoven, scrieri în care muzica apare ca limbaj universal și expresie a celor mai înalte năzuințі umane. S-a impus ca biograf al unor mari personalități artistice („Beethoven", 1903; „Michelangelo", 1905; „Tolstoi", 1911). Între anii 1904 și 1912 a publicat primul roman-fluviu din literatura franceză, „Jean-Christophe" (trad. rom.), povestire a vieții unui tînăr compozitor și în același timp frescă istorică în care pătrund frămîntările vremii sub aspectele cele mai variate. Romanul „Colas Breugnon" (1918, trad. rom.), al cărui erou principal este un om simplu, din popor, din sec. al XVI-lea, reprezintă un elogiu al bonomiei galice, al dragostei de viață și în același timp o sfidare adresată barbariei războiului. Între anii 1922 și 1934 a publicat romanul „Inimă vrăjită" (trad. rom. 1964), în care a urmărit trezirea conștiinței unei micburgheze și aderarea la comunism a fiului ei. **R.** a militat de pe poziții pacifiste împotriva primului război mondial (culegerea de articole „Deasupra învălmășelii", 1915; romanele „Pierre și Luce", 1920, și „Clérambault", 1920), a salutat cu entuziasm Revoluția din Octombrie, iar în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost un aprig promotor al luptei antifasciste. Ca președinte al Ligii internaționale a luptătorilor pentru pace, a condamnat agresiunea împotriva Abisiniei și intervenția militară a lui Hitler și Mussolini în Spania. Prezent în actualitatea politică, și-a ridicat glasul pentru apărarea luptătorilor de la atelierele „Griviția", înfierînd samavolnicia autorităților burghezo-moșierești. **R.** este și cel care l-a descoperit și promovat pe Panait Istrati. Oscilările sale între exaltarea destinului personalităților eroice, sub influența lui Nietzsche, și teoria tolstoiană a nonviolenței (lucrarea „Mahatma Gandhi", 1923), izvorîte dintr-un sentimentalism neoromantic, au generat confuzii și au umbrit uneori viziunea sa filozofică. Dar generozitatea predominantă a lui **R.** transmite mesajul unui umanism militant, purtător al unor nobile și îndrăznețe idealuri croite pe măsura aspirațiilor vitale ale omului. Prin aceasta, **R.** aparține tradiției marilor conștiințe europene ale Franței. Premiul Nobel (1915).

Rolle *[rol]*, *teorema lui* ~ (MAT.), teoremă care afirmă că, dacă o funcție $f(x)$ este con-

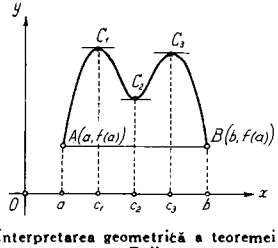

Interpretarea geometrică a teoremei lui Rolle

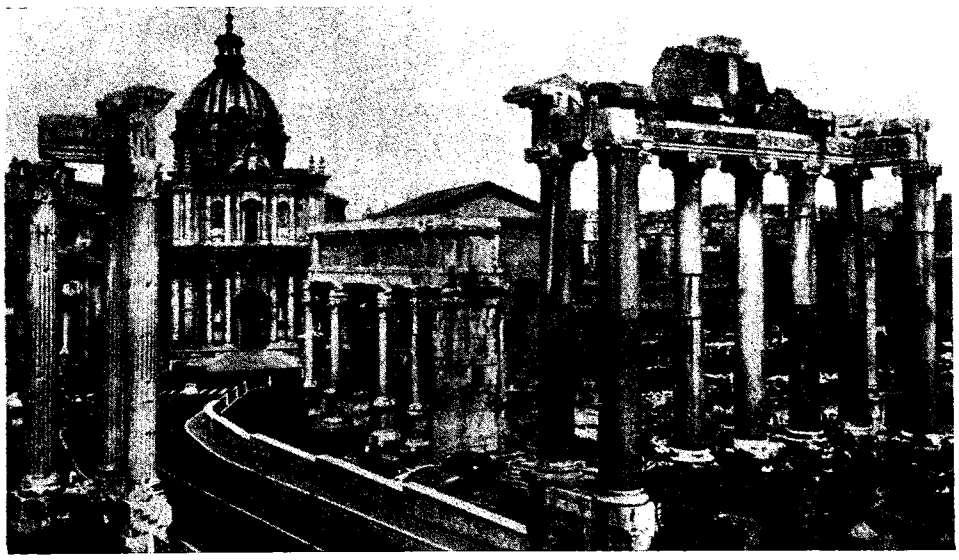

Forumul din Roma

tinuă pe un interval închis $[a, b]$, derivabilă în intervalul deschis (a, b) şi ia valori egale la extremităţile acestui interval, $f(a)=f(b)$, atunci există cel puţin un punct $c\in(a, b)$ în care derivata funcţiei se anulează, $f'(c)=0$. Teorema poartă numele matematicianului francez *Michel Rolle* (1652—1719), care a publicat-o în 1691.

Roller, Mihail (1908—1958), istoric român. S-a preocupat de istoria patriei şi îndeosebi de istoria mişcării muncitoreşti din România. A fost membru al Academiei R.P.R. Membru al P.C.R. din 1926, a activat în presa ilegală a partidului şi în organizaţiile de masă create şi conduse de partid. A făcut parte din comitetul de coordonare a Tratatului de istorie a României. Sub îngrijirea sa au fost publicate şi numeroase documente din istoria patriei. Op. pr.: „Anul revoluţionar 1848" (1948), „Studii şi note ştiinţifice privind istoria României" (1956), „Scrieri istorice şi social-politice" (1957).

Rollon (Hrolf) (? — 927), conducător normand. La începutul sec. al X-lea a cucerit teritoriul de la gurile Senei, care i-a fost recunoscut ca ducat (ducatul Normandiei) în anul 911, în schimbul acceptării suzeranităţii regelui francez Carol al III-lea cel Simplu.

rolul activ al organului de jurisdicţie, principiu de bază în procesul socialist, constînd în obligaţia organului de jurisdicţie de a da un sprijin continuu părţilor în apărarea drepturilor lor, precum şi de a manifesta iniţiativă în stabilirea exactă a faptelor care interesează pricina.

„Rolul muncii în procesul de transformare a maimuţei în om", studiu de antropologie filozofică al lui F. Engels, scris în 1876, care reprezintă o contribuţie remarcabilă la explicarea materialistă a apariţiei omului şi a societăţii omeneşti. Potrivit tezei fundamentale a lucrării, omul s-a creat pe sine însuşi prin muncă, sau munca l-a creat pe om. Diferenţierea mîinii de picior sub raport funcţional, realizarea şi stabilizarea mersului vertical, dezvoltarea creierului, făurirea uneltelor, apariţia limbajului, gîndirii şi conştiinţei, formarea societăţii omeneşti reprezintă momentele principale ale procesului de transformare a maimuţei în om. În acest proces a existat o interacţiune între muncă, limbaj, gîndire şi societate, factorul primordial, determinant fiind munca efectuată cu ajutorul uneltelor. Prin transformarea conştientă a naturii potrivit nevoilor sale, omul a triumfat şi continuă să triumfe asupra necesităţii oarbe care domină în natură. Evoluţia istorică a omului, arată Engels în încheiere, a creat condiţiile ca el să poată triumfa şi asupra necesităţii oarbe care domină relaţiile sociale, să devină stăpînul conştient al acestora în condiţiile transformării revoluţionare a societăţii.

Roma, capitala Italiei, situată în partea central-vestică a Peninsulei Italice, pe cursul inferior al fluviului Tibru, în regiunea Lazio. În limitele **R.** este cuprins oraşul-stat Vatican. Este primul oraş al ţării ca număr de locuitori: 2 472 540 (1965) şi mare centru politic, financiar, cultural. Ca pondere în producţia industrială, **R.** este depăşită de alte oraşe italiene. Principalele ramuri sînt industria construcţiilor de maşini şi de prelucrare a metalelor, industria radiotehnică, textilă, alimentară, de pielărie-încălţăminte, chimică şi producţia cinematografică (Cinecittà). Nod feroviar, rutier şi aerian. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice. Academia Santa Cecilia (cea mai veche academie muzicală din lume), academii de arte, biblioteci şi mari muzee. Este unul dintre cele mai importante centre turistice din lume. Construită pe mai multe coline

(Aventin, Celio, Palatin, Campidoglio, Esquilin, Viminal, Quirinal, Pincio, Gianicolo, Vatican, Monte Citorio şi Monte Testaccio, ultimele două artificiale), **R.** are o dispoziţie urbanistică deosebit de complexă şi originală, aparent haotică, în realitate adaptată reliefului foarte modulat. Acumularea de monumente din diferite epoci a impus pe parcurs rezolvarea a numeroase probleme de compoziţie şi perspectivă, ceea ce conferă fiecărui cartier o structură specifică, dominanta fiind de fiecare dată un monument sau un ansamblu arhitectonic de prestigiu. Prin numărul şi valoarea monumentelor, **R.** este un adevărat oraş-muzeu. Din antichitatea romană sînt de eitat: templul rotund al zeiţei Vesta, ansamblul forumului, teatrul lui Marcellius, P a n t e o n u l, Coliseul, palatul lui Septimiu Sever, forumul şi columna lui Traian, termele lui Caracalla, bazilica lui Constantin ş.a. Din perioada medievală sînt importante bisericile San Lorenzo, Santa Maria in Trastevere şi altele, cele mai multe în stil preromanic şi romanic. Renaşterea a acoperit **R.** cu monumente valoroase: bazilica Sfîntul Petru, construită de Michelangelo şi alţii, palatul Vaticanului, palatul Farnese, Villa Medici etc. Din perioada barocului datează o profuziune de palate şi biserici (Chiesa del Gesù, biserica San Ignazio etc.), unele realizate de artişti vestiţi, ca Bernini şi Borromini. Epoca modernă a contribuit de asemenea la urbanismul **R.** cu edificii monumentale: Foro italico, cetatea universitară, staţiunea Termini, mausoleul delle Fosse Ardeatine. — *Istoric.* Potrivit tradiţiei, **R.** a fost întemeiată în anul 753 î.e.n. de *Romulus* şi *Remus*; însă cea mai veche aşezare descoperită aici datează, potrivit materialelor arheologice, de prin sec. al X-lea î.e.n. De la sfîrşitul sec. al VI-lea î.e.n., **R.** a devenit centrul politic al republicii sclavagiste romane, iar din sec. I. î.e.n. al Imperiului roman. În anul 64, în timpul domniei lui Nero, o mare parte a oraşului **R.** a fost mistuită de incendiu. Reconstruită în timpul Flavilor, **R.** a fost mărită, mai ales sub împăraţii Traian, Adrian şi Caracalla. Mutarea capitalei imperiului la Constantinopol (330), împărţirea imperiului (395), căderea Imperiului roman de apus (476) şi migraţiunea popoarelor au dus la decăderea oraşului. În evul mediu a fost reşedinţă papală, iar din sec. al VIII-lea capitală a regiunii papale (pînă în 1870), transformîndu-se într-un centru politic-ecleziastic al Europei de apus. În 1084 a fost pustiită de normanzi. A fost un teatru al luptei de clasă dintre masele populare şi feudali. Răsculaţii au declarat oraşul republică în 1145—1155 sub conducerea lui *Arnaldo da Brescia* şi în 1347—1354 sub conducerea lui *Cola di Rienzo*. **R.** a cunoscut o perioadă de mare înflorire în timpul Renaşterii. În sec. XVII—XVIII a fost unul dintre marile centre artistice europene. În 1809—1814 a fost inclusă în imperiul napoleonean. A fost centrul Republicii romane (noiembrie 1848—iulie 1849), condusă de *Garibaldi* şi *Mazzini* şi instaurată în cursul revoluţiei din 1848—1849. Ocupat de armatele regatului Italiei (1870), oraşul a devenit în 1871 capitala ţării. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea s-a dezvoltat rapid din punct de vedere industrial şi urbanistic şi a devenit unul dintre principalele centre ale mişcării muncitoreşti. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost puternic bombardată (mai ales în 1943). La 8 septembrie 1943 a fost ocupată de trupele hitleriste, din stăpînirea cărora a fost eliberată în iunie 1944.

Roma (Imperiul roman), stat sclavagist, unul dintre cele mai puternice şi mai mari state ale lumii antice. Cea mai veche perioadă din istoria Romei este cunoscută în istorie sub numele de „perioada regalităţii", care ar fi durat, potrivit tradiţiei, aproximativ două secole şi jumătate (753—509 î.e.n.). Organizarea socială a Romei în această perioadă era d e m o c r a ţ i a m i l i t a r ă; locuitorii Romei *(populus romanus)* erau împărţiţi în trei triburi a cîte zece curii, fiecare curie avînd cîte zece ginţi. Principalele instituţii politice ale statului roman incipient erau adunarea bătrînilor *(senatus)*, adunarea poporului pe curii *(comitia curiata)*, care alegea pe toţi magistraţii, şi regele *(rex)*, ales de adunarea poporului. În cursul evoluţiei sale din această perioadă, populaţia Romei s-a împărţit în *patricieni* (aristocraţia gentilică) şi *plebei* (reprezentanţi ai triburilor aservite), amîndouă categoriile fiind formate din oameni liberi, sclavia, incipientă, avînd un caracter patriarhal. În sec. al VI-lea î.e.n., Roma a cunoscut o perioadă de dominaţie politică etruscă, care a influenţat tradiţia, instituţiile politice şi arhitectura secolelor următoare. La sfîrşitul sec. al VI-lea î.e.n. (potrivit tradiţiei romane în anul 509 î.e.n.), la Roma s-a instituit republica, autoritatea regală fiind înlo-

Frescă de la vila Misterelor din Pompei (sec. I î.e.n.)

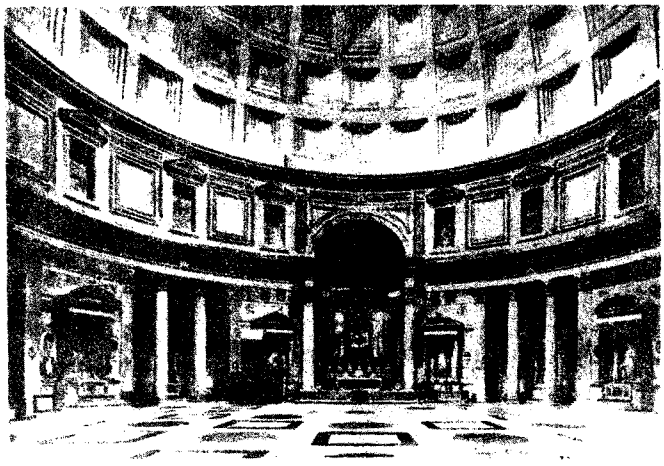

Panteonul din Roma: interior (27—25 î.e.n.)

cuită prin aceea a doi magistraţi, numiţi la început *praetori*, iar apoi *consuli*, aleşi dintre patricieni, de către adunarea poporului. Senatul, alcătuit din patricieni, a devenit organul suprem al puterii în republica romană, dînd acesteia un caracter net aristocratic. În cursul unui îndelungat proces istoric (sec. VI—III î.e.n.) s-au efectuat importante reforme sociale, care au pus bazele organizării statului roman în forma cunoscută de istorie. Principalul conţinut al istoriei interne a statului roman în perioada republicană timpurie îl constituie lupta plebeilor cu patricienii pentru pămînt şi pentru egalitate în drepturi politice. Lupta dintre patricieni şi plebei, încheiată în anul 287 î.e.n., a dus la importante modificări în structura socială a statului roman; populaţia liberă a Romei s-a împărţit în caste *(ordines)*, în fruntea cărora era noua aristocraţie *(nobilitas)*, alcătuită din vîrfurile patriciene şi plebeiene. În a doua jumătate a sec. al V-lea î.e.n., Roma, dispunînd de o excelentă organizare militară, a iniţiat o politică expansionistă în Latium, apoi în Italia. În urma războiului cu coaliţia oraşelor latine (340—338 î.e.n.), care i-a adus hegemonia în Latium şi a războaielor cu samniţii (343—341, 327—304 şi 298—290 î.e.n.), Roma a cucerit întreaga Italie centrală de pe ambii versanţi ai Apeninilor. După cucerirea Italiei centrale, Roma a ajuns în conflict cu oraşele greceşti din sudul Italiei. În urma războiului cu regele Epirului, Pyrrhos (280—275 î.e.n.), şi a asediului Tarentului (272 î.e.n.), Roma a ocupat toată Italia de sud. După ocuparea Italiei şi organizarea ei din punct de vedere politic, social-economic şi administrativ, interesele Romei s-au ciocnit de cele ale Cartaginei. Lupta pentru supremaţie în bazinul apusean al Mării Mediterane a dus la cele trei războaie denumite, după numele dat de romani cartaginezilor, *războaie punice* (264—241, 218—201 şi 149—146 î.e.n.). În urma primului război punic, Roma a obţinut Sicilia, dar forţa economică, politică şi militară a Cartaginei rămînea aproape intactă. În cursul celui de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.), armata cartagineză, condusă de Hanibal, a invadat Italia, pricinuind armatei romane înfrîngeri zdrobitoare la lacul *Trasimene* (217 î.e.n.) şi mai ales la Cannae (216 î.e.n.). Dar tactica temporizatoare elaborată de Fabius Cunctator, precum şi campaniile din Spania şi Africa, conduse de Publius Cornelius Scipio, au hotărît soarta războiului; Cartagina a suferit o grea înfrîngere la Zama (202 î.e.n.) şi a pierdut în favoarea Romei toate posesiunile de peste mări. Roma a obţinut, în urma celui de-al doilea război punic, hegemonia în bazinul apusean al Mării Mediterane şi şi-a îndreptat atenţia spre răsărit (unde ocupase *Iliria*). În urma a trei războaie (215—205, 200—197 şi 171—168 î.e.n.), Macedonia a fost înfrîntă şi supusă. După înfrîngerea unei mari răscoale antiromane (149—148 î.e.n.), Macedonia a fost transformată în provincie romană, iar în 146 î.e.n., după înfrîngerea răscoalei ligii aheene, oraşele greceşti au fost subordonate provinciei romane Macedonia. În acest timp, Cartagina s-a refăcut din punct de vedere economic; un nou război, al treilea război punic (149—146 î.e.n.), provocat de romani, a avut drept rezultat zdrobirea Cartaginei (care a fost dărîmată), includerea teritoriilor acesteia în provincia romană Africa. După consolidarea stăpînirii

Basorelief de la *Ara Pacis Augustae* reprezentînd „aerul, pămîntul şi apa" (13 î.e.n.)

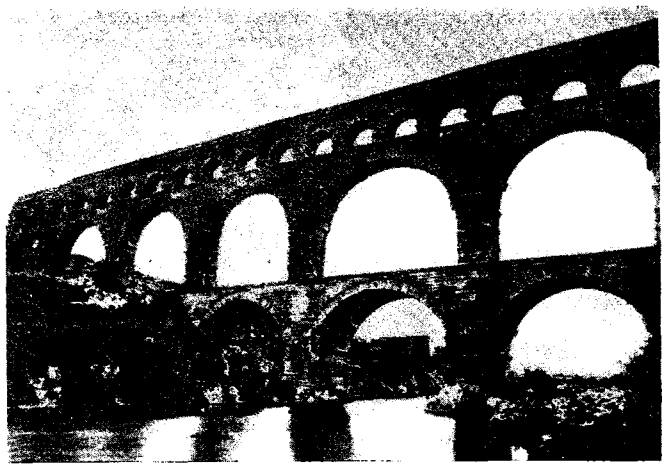

„Pont du Gard". Nîmes, Franța (sec. I e.n.)

lor în Peninsula Balcanică și după zdrobirea Cartaginei, romanii au început ofensiva pentru cucerirea teritoriilor asiatice. În 129 î.e.n., regatul Pergamului și posesiunile sale au fost transformate în provincie romană; aceeași soartă a împărtășit-o Bithynia în 75 î.e.n. În Asia Mică rămînea liber regatul Pontului, care, sub conducerea lui Mitridate al VI-lea Eupator (111—63 î.e.n.), a închegat în jurul lui o vastă uniune politică îndreptată împotriva Romei. În urma a trei războaie (89—85, 83—81 și 73—63 î.e.n.), Roma a înfrînt pe Mitridate, ocupînd toate teritoriile stăpînite sau controlate de acesta. Profitînd de puternica criză politică a statelor elenistice, romanii au înfrînt și au transformat în provincii romane statul Seleucizilor (Siria) în 64—63 î.e.n. și statul Ptolemeilor (Egiptul) în 30 î.e.n., Roma impunîndu-și astfel hegemonia și în bazinul răsăritean al Mării Mediterane. În sec. II—I î.e.n., ca urmare a transformării Romei într-un mare stat maritim, s-au dezvoltat comerțul, capitalul financiar și cămătăresc și a crescut rolul cavalerilor în viața politică și socială a statului. Spre sfîrșitul sec. I î.e.n., Roma devenise unul dintre cele mai mari și mai puternice state ale lumii antice. Creșterea imensă a numărului de sclavi în urma războaielor de cucerire și introducerea pe scară largă a muncii acestora în producție au marcat generalizarea modului de producție sclavagist la Roma. Consecințele principale ale acestui fapt, eliminarea treptată a producătorilor liberi, concentrarea pămîntului și formarea latifundiilor, precum și ascuțirea contradicțiilor sociale au provocat o largă mișcare socială pentru înfăptuirea unei reforme agrare, condusă de frații Caius și Tiberius Gracchus. În sec. II—I î.e.n. au avut loc puternicele răscoale ale sclavilor din Sicilia (136—132 și 104—101 î.e.n.) și răscoala condusă de Spartacus (73—71 î.e.n.), una dintre cele mai puternice răscoale ale sclavilor cunoscute în istorie. În același timp s-au răsculat și aliații italici ai Romei (războiul aliaților, 90—88 î.e.n.), care, deși înfrînți, au obținut cetățenia romană. Mișcarea socială a Gracchilor, răscoalele sclavilor, războiul aliaților, complotul lui Catilina au fost semne ale crizei politice și sociale a republicii romane. Această criză a ieșit mai puternic în evidență în prima jumătate a sec. I î.e.n., în războiul civil dintre *populării* conduși de Marius și *optimații* conduși de Sylla. Încercînd să rezolve criza, conducătorii armatei, ai cavalerilor și ai plebei, Pompei, Crassus și Cezar, s-au unit, formînd *primul triumvirat* (59 î.e.n.). Lupta pentru putere a luat forme ascuțite. După ce în 52 î.e.n. Pompei a fost ales consul fără coleg, instituind în fapt dictatura, Cezar a trecut Rubiconul (49 î.e.n.) în fruntea armatei cu care cucerise Galia (58—52), a ocupat întreaga Italie, l-a înfrînt pe Pompei și pe partizanii acestuia, devenind conducător unic al statului roman. Senatul l-a numit pe Cezar dictator pe termen nelimitat, tribun pe viață și cenzor. Reformele înfăptuite de Cezar au netezit calea instaurării imperiului. Lupta pentru putere, care a continuat cu și mai multă violență după asasinarea lui Cezar (44 î.e.n.), s-a sfîrșit, după un lung război civil, cu instituirea principatului de către Octavian August (27 î.e.n.). În timpul principatului s-a întărit proprietatea funciară mijlocie și s-au dezvoltat viața orășenească, meșteșugurile și comerțul. În sec. I î.e.n. și sec. I e.n., și mai ales în perioada lui August (numită și „epoca de aur" a artei și literaturii romane), cultura romană a atins apogeul. Cele mai remarcabile personalități ale epocii au fost oratorul Cicero, poeții Virgiliu, Horațiu, Ovidiu, istoricii Sallustiu, Cezar, Trogus Pompeius, Titus Livius, Tacit, Suetoniu, naturalistul Pliniu cel Bătrîn. În sec. I e.n., în timpul dinastiei iulio-claudice (14—68) și al dinastiei Flavilor (69—96), puterea personală a cîștigat teren în dauna autorității tradiționale a senatului. Au avut loc dese mișcări sociale (în Galia și Spania) și răscoale ale populațiilor supuse, dintre care cea mai puternică a fost aceea din Iudeea (66—70). Sec. I—II e.n. se caracterizează prin cea mai mare dezvoltare a societății sclavagiste romane, prin întărirea imperiului și prin maxima extindere teritorială. În timpul domniei lui Traian, Adrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Imperiul roman atinge culmea puterii sale. El se întindea din Britania pînă în Arabia și din nordul Mării Negre pînă în nordul Africii, transformînd Marea Mediterană într-o mare interioară („Mare internum").

Instaurarea dominației mondiale a Romei a fost însoțită de răspîndirea relațiilor sclavagiste într-o măsură necunoscută pînă atunci. O caracteristică însemnată a perioadei sec. I—II e.n. a fost întărirea procesului de „romanizare" a provinciilor, unde locul vechilor rînduieli a fost luat de cultura și de civilizația superioară a Romei și creșterea rolului provincialilor în viața imperiului. Traian (98—117), primul provincial devenit împărat, i-a înfrînt pe daci în două campanii sîngeroase (101—102 și 105—106), transformînd cea mai mare parte a Daciei în provincie romană. În sec. al III-lea, Imperiul roman a intrat în criză; pe plan politic, aceasta s-a manifestat în desele schimbări de împărați în urma războaielor civile dintre pretendenți, în slăbirea rolului aristocrației senatoriale, în creșterea rolului politic al armatei, în tendințele unor provincii de a se rupe de imperiu (Galia, Hispania, Britania și regatul Palmyrei) și în răscoale ale colonilor și populațiilor supuse; în această perioadă a început marea mișcare a bagauzilor (sec. III—V) din Galia și din Hispania. În sec. al III-lea sînt remarcabile domniile împăraților Septimiu Sever, Aurelian și Diocleția n. În timpul lui Aurelian, administrația romană a părăsit Dacia, sub presiunea goților și a dacilor liberi. Diocleția n (284—305) a instaurat forma de guvernămînt a *dominatului*, formă a monarhiei absolute, care întărea puterea împăratului și a pus capăt pentru moment, prin reformele inițiate, crizei din sec. al III-lea. Începînd din sec. al II-lea, în agricultură, dată fiind lipsa de interes a sclavilor pentru muncă și primejdia folosirii unui prea mare număr de sclavi, a apărut și s-a dezvoltat forma de dependență a populației rurale față de marii proprietari de pămînt, cunoscută sub numele de colonat, una dintre cele mai importante manifestări ale crizei modului de producție sclavagist. Ca urmare

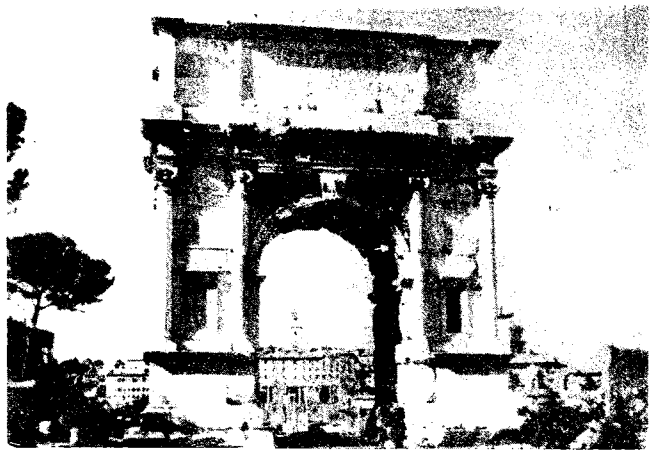

Arcul lui Titus (70 e.n.)

a incursiunilor triburilor „barbare" de la granițele imperiului, a anarhiei interne crescînde și a imposibilității puterii centrale de a mai asigura pacea, în sec. al III-lea centrele vieții economice decad, legăturile comerciale dintre provinciile imperiului se destramă, tendințele centrifuge ale acestora se accentuează. Provinciile încep să ducă o viață aparte, diferențiindu-se; în cadrul lor, latifundiile se transformă în unități economice închise. Constantin cel Mare (306—337) a continuat reformele sociale și politice ale lui Diocleția n; el a împărțit imperiul în patru prefecturi (Galia, Italia, Iliria și Orientul), a mutat capitala la Constantinopol, oraș clădit de el. În anul 313 a dat edictul de toleranță în favoarea creștinismului. Dar, sfîșiat de luptele interne pentru putere, de creșterea luptei de clasă, de atacurile popoarelor din afară, Imperiul roman nu mai putea să revină la vechea lui strălucire. La sfîrșitul sec. al IV-lea, Theodosius (379—395) a realizat ultima reunire a imperiului sub o singură autoritate. După moartea sa, imperiul s-a împărțit definitiv în formațiunile politice cunoscute sub numele de *Imperiul roman de apus* și *Imperiul roman de răsărit*. Dezvoltarea acestor două state a fost diferită. În Imperiul roman de apus, prăbușirea orînduirii sclavagiste s-a făcut spectaculos și a fost însoțită de războaie, răscoale populare și invazii pustiitoare. Teritoriul statului s-a redus mereu, tronul a devenit o jucărie în mîinile căpeteniilor „barbare" ale armatei. În anul 410, Roma a fost ocupată și jefuită de vizigoți, conduși de Alaric și în 455 de vandali, conduși de Genseric. În anul 476, ultimul împărat roman, Romulus Augustulus, a fost detronat de *Odoacru*, comandantul mercenarilor germani și pe teritoriul Italiei s-a constituit primul regat „barbar". Imperiul roman de răsărit, adaptîndu-se, datorită unor condiții speciale, dezvoltării istorice, s-a transformat, în urma unor procese complexe, într-un stat feudal, cunoscut sub numele de Imperiul bizantin, care a continuat să existe pînă în sec. al XV-lea. — *Filozofia în Roma antică* s-a dezvoltat de la sfîrșitul sec. al III-lea î.e.n. și începutul sec. al II-lea î.e.n., adaptînd necesităților sociale ale vieții romane o serie de sisteme filozofice foarte influente din cultura elenistă. În sec. al II-lea î.e.n. a pătruns la Roma doctrina școlii stoice; Panaetius din Rodos (c. 185—110 î.e.n.) și discipolul acestuia Poseidonius din Apameea (135 î.e.n.—51 î.e.n.), au întemeiat așa-numitul *stoicism mijlociu*, care a introdus în mod eclectic în stoicism elemente ale platonismului. Tot în sec. al II-lea î.e.n. s-a răspîndit la Roma *epicu-*

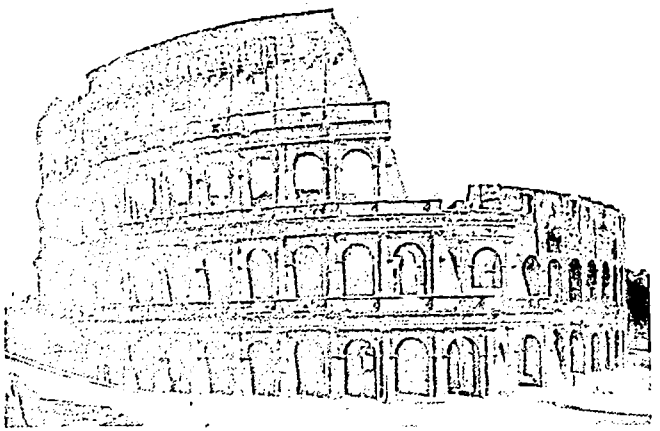

Colosseum (80 e.n.)

reismul, reprezentat de Filodem din Gadara, care a întemeiat în sec. I î.e.n. o şcoală filozofică lîngă Neapole, şi de marele gînditor materialist şi ateist Lucreţiu (sec. I î.e.n.). Epicureismul a influenţat şi pe poeţii Virgiliu şi Horaţiu. Gînditori ca Cicero şi Marcus Terentius Varro au adoptat poziţii eclectice. În perioada crizei imperiului sclavagist roman au început să se răspîndească pe scară largă concepţii filozofice mistice, cum au fost cele susţinute de Filon din Alexandria (c. 25 î.e.n.—c. 40 e.n.) şi de *neopitagoricieni* (Apollonius din Tyana, Moderatus ş.a.). În aceeaşi perioadă, în sec. I—II e.n., se dezvoltă *stoicismul tîrziu*, reprezentat de Seneca, Epictet şi Marc Aureliu, la care se accentuează trăsăturile idealiste, religioase şi pesimiste ale doctrinei stoice. Începînd din sec. al III-lea e.n., s-a dezvoltat, ca o reacţie a filozofiei „păgîne" faţă de creştinism, doctrina idealistă mistică a neoplatonismului, întemeiat de Ammonius Saccas (sec. al III-lea) şi de Plotin (sec. al III-lea). În afara curentelor mistice s-a dezvoltat la Roma, în primele secole ale erei noastre, şcoala peripatetică, reprezentată, printre alţii, de medicul Galenus şi de Alexandru din Afrodisias, precum şi scepticismul (Ainesidemos, Agrippa şi Sextus Empiricus). Ultima şcoală filozofică necreştină la Atena a fost închisă de împăratul Iustinian în anul 529. O trăsătură specifică a gîndirii sociale la Roma o reprezintă marea dezvoltare a istoriografiei şi a *teoriei dreptului*; dreptul roman a exercitat o puternică influenţă şi asupra dezvoltării de mai tîrziu a teoriilor juridice. — *Arta Romei antice*. Prin arta **R.** antice se înţelege nu numai arta care s-a dezvoltat în metropolă, ci şi realizările artistice din provincii. Istoria artei romane se divide în două mari perioade: republicană şi imperială. În prima parte a perioadei republicane, pînă către sec. al III-lea î.e.n. (aşa-numita perioadă primitivă), arta **R.** antice a fost puternic influenţată de arta etruscă. Principalele elemente ale arhitecturii etrusce, arcul şi cupola, au fost mult utilizate în arhitectura romană; tot de la etrusci, romanii au preluat sistemul construcţiilor de apeducte, tehnica tăierii pietrii şi prelucrarea metalelor. Din această perioadă datează închisoarea mamertină, templul lui Iupiter Capitolinul etc. Începînd din sec. al III-lea î.e.n., pătrund în arta romană influenţele elenistice, care, altoite pe fondul tradiţional, vor constitui un factor definitoriu în perioada următoare. O prelucrare tot mai abilă a materialelor, folosirea pe scară largă a betonului, constanta preocupare pentru realizarea, cu minimum de cheltuială, a unor edificii grandioase şi cu apareiaj complex au asigurat arhitecturii romane din perioada imperială o diversitate şi măreţie fără precedent în arta antică. Preluînd din arhitectura elenistică sistemul ordinelor greceşti, romanii au preferat corinticul, pe care l-au interpretat în nenumărate forme decorative, creînd în cele din urmă un ordin nou, ordinul compozit. De asemenea, în arhitectura romană a fost folosit aşa-numitul ordin toscan, de origine etruscă. În perioada imperială, arhitectura romană a atins deplina maturitate. Definitorii pentru arhitectura romană din această perioadă sînt: a) folosirea blocajului şi placajului în construcţii (miezul zidului era alcătuit dintr-o masă informă de pietre şi cărămizi legate prin mortare, faţadele fiind placate cu piatră făţuită sau marmură divers colorată în cazul construcţiilor pretenţioase); b) îndrăzneaţa întrebuinţare a arcului şi cupolei (Panteonul din **R.** are o cupolă cu diametrul de 43,30 m); c) varietatea şi măreţia programelor arhitectonice. Construcţiile erau încadrate într-un sistem urbanistic precis, constînd în esenţă din două axe stradale perpendiculare (carda şi decumanum), la intersecţia cărora se afla piaţa principală, forul. Arhitecţii romani au tratat cu multă libertate programele statornicite în arhitectura greacă (temple, bazilici, amfiteatre), creînd în acelaşi timp programe noi. Pornindu-se de la prototipuri greceşti, au fost construite temple dreptunghiulare (templul Fortunei virile) sau circulare (templul Vestei, Panteonul). Un loc important în arhitectura publică îl ocupau termele, uneori de proporţii grandioase (termele lui Caracalla), teatrele (teatrul lui Marcellus), circurile (Colosseum), amfiteatrele (amfiteatrul Castrense), bazilicile (bazilica lui Maxenţiu), arcurile de triumf (arcul lui Titus, arcul lui Constantin). Construcţiile dobîndeau deseori rezolvări de o certă valoare inginerească şi artistică, apeductele de la Sequoia (Spania) şi Gard (Franţa), ca şi podul de pe Via Aurelia (Roma),

Columna lui Traian. Fragment (113 e.n.)

fiind exemple de notorietate universală. Palatele şi vilele de lux ale patriciatului roman uimesc şi azi prin amploare şi prin rafinamentul amenajărilor. Curţile interioare şi încăperile palatelor erau decorate cu statui şi picturi murale, foarte multe inspirate din arta greacă (Palatul Flaviilor de pe Palatinum-Roma, Vila lui Adrian la Tivoli, Palatul lui Diocleţian din Split-Iugoslavia, casa Poetului şi casa Faunului din Pompei). În sculptură, romanii au fost puternic influenţaţi de statuara greacă. Deosebit de interesante ca document istoric sînt reliefurile care decorează monumentele triumfale evocînd războaiele **R.** cu diferite popoare (Columna lui Traian şi Columna lui Aureliu-Roma, Monumentul de la Adamclisi-Dobrogea). De reală valoare artistică sînt reliefurile, amintind arta elenistică, care decorează Altarul Păcii (Ara Pacis), ridicat de Octavian August (13 î.e.n.) la Roma. Sculptura română a excelat în arta portretului, gen în care au fost realizate numeroase opere remarcabile prin puterea de caracterizare a personajelor (bustul lui Nero, bustul lui Caracalla, bustul lui Gordianus). Pictura s-a bucurat de un real prestigiu în **R.** antică atît în decorarea edificiilor publice şi a locuinţelor, cît şi în ornamentarea sarcofagelor şi a mobilierului. Cele mai frumoase exemple de pictură romană s-au păstrat pe pereţii unor vile din Pompei şi Roma. Dezvoltînd tradiţiile picturii elenistice, alexandrine în primul rînd, pictorii romani au realizat opere caracterizate prin vioiciunea cromatică, prin efectele de lumină şi prin libertatea tratării (decoraţiile din Casino Rospigliossi - Roma, din casa Poetului-Pompei etc.). În provincii, în funcţie de tradiţiile artistice locale, au avut loc şi unele sinteze care nu se mai regăsesc în alte părţi. Deosebit de importantă a fost arta romană din provincia Siria, unde au fost realizate monumente de dimensiuni colosale (templul lui Iupiter Heliopolitanul din Baalbek) şi unde s-a constituit un anume tip de bazilică, transmis apoi arhitecturii medievale bizantine şi romanice. Pe teritoriul României, arta **R.** este reprezentată prin cîteva monumente importante: monumentul triumfal de la Adamclisi, ridicat de Traian în anul 105, forul şi amfiteatrul din Sarmizegetusa, podul de la Turnu-Severin, construit

Portretul împăratului Caracalla

de către arhitectul Apolodor din Damasc (101), mozaicul de la Constanţa (sec. II—III) etc. În muzeele arheologice din Bucureşti, Constanţa, Cluj, Deva etc. se păstrează numeroase statui de epocă romană, vase de lut, obiecte de artă, care ilustrează excepţionala înflorire a artelor şi meşteşugurilor pe teritoriul Daciei romane.

Romains *[romẽ]*, Jules (n. 1885), scriitor francez, membru al Academiei Franceze. A fost promotorul u n a n i m i s m u l u i, pe care l-a ilustrat atît în versuri („Viaţa unanimă", 1908), cît şi în proză. Romanul său „Oameni de ispravă" (28 vol., 1932—1956) este o cronică stufoasă a societăţii franceze şi europene din primele decenii ale secolului nostru, în care multe pagini de descriere realistă sînt umbrite de idei politice retrograde. **R.** a scris şi piese de teatru, dintre care cea mai izbutită, comedia „Knock, sau Triumful medicinii" (1923), este o satiră la adresa medicilor şarlatani.

román (LIT.) **1.** (În evul mediu), operă narativă în proză sau în versuri, scrisă într-o limbă romanică (ex. „Roman de la Rose", „Roman de Renart"). **2.** Specie a genului epic, care cuprinde o acţiune de o relativă amploare şi complexitate, desfăşurată de-a lungul unei anumite perioade, care angajează, de obicei, mai multe personaje şi care presupune un anumit grad de adîncime a observaţiei sociale şi a analizei psihologice. Specific mai ales literaturilor moderne, **r.** există ca manifestare epică, nu întotdeauna distinctă, încă din antichitate (Petronius, Apuleius, Longos, Heliodor) şi evul mediu (sub forma **r.** cavalereşti, eroice, galante, pastorale, scrise în spirit aristocratic). În perioada Renaşterii, **r.** cunoaşte primele sale concretizări moderne, ca viziune şi modalitate, o sferă de cuprindere tematică şi tipologică mai largă, prin Rabelais, Cervantes, proza picarescă. În epocile următoare, în funcţie de schimbările sociale care au loc, de îmbogăţirea continuă a ariei de cunoaştere, de dezvoltarea generală a ştiinţei şi filozofiei, a literaturii şi artei înseşi, ca şi prin contribuţiile unor scriitori deosebit de originali, **r.** se diversifică atît sub raportul problemelor abordate, cît şi sub acela al mijloacelor de expresie, devenind, progresiv (începînd mai cu seamă din sec. al XIX-lea), una dintre speciile cele mai reprezentative şi mai cultivate, exprimînd gustul şi mentalitatea momentului istoric respectiv şi tinzînd să con-

tureze tablouri sugestive ale epocii. Prin W. Scott, Dickens, Thackeray (în Anglia), Goethe (în Germania), Manzoni, Verga (în Italia), Stendhal, Balzac, Flaubert, Zola (în Franţa), Dostoevski, Tolstoi (în Rusia) ş.a., **r.** îşi demonstrează exemplar viabilitatea şi adaptabilitatea. Cunoscînd numeroase modalităţi şi devenit, prin aceasta, un gen „proteic", el atinge ulterior o largă dezvoltare în toate literaturile lumii, impunînd atenţiei, şi în sec. al XX-lea, cîteva nume de prestigiu universal: A. France, R. Rolland, M. Proust (în Franţa), J. Galsworthy, J. Joyce (în Anglia), Th. Mann, H. Mann, R. Musil (în Germania), S. Undset, K. Hamsun, S. Lagerlöf (în ţările scandinave), Dreiser, Hemingway, Faulkner, Steinbeck, Dos Passos, Caldwell (S.U.A.), Gorki, Şolohov, Leonov (în U.R.S.S.) ş.a. Potrivit temelor tratate, viziunii estetice, modalităţii curentului artistic în care se integrează, există **r.** romantic (V. Hugo); realist (Flaubert); naturalist (Zola); suprarealist (R. Queneau); filozofic (Voltaire); sentimental (G. Sand); umoristic şi de moravuri (Dickens); exotic (B. de St. Pierre); psihologic (Dostoevski); istoric (Scott); de aventuri (Dumas); pedagogic (Rousseau); fantastic (Gautier); terifiant (H. Walpole); pastoral (Montemayor); picaresc (M. Aleman); epistolar (Laclos); pamfletar (Swift); bildungsroman (Goethe); epopeic (Tolstoi); de analiză (Proust); ciclic (R. Martin du Gard); fluviu (Rolland); foileton (Sue); pentru copii (Mark Twain); poliţist (Doyle); ştiinţifico-fantastic (Wells); existenţialist (Camus); „noul roman" (Robbe-Grillet); al tinerilor furioşi (J. Osborne) etc., etc. În literatura română, cea dintîi încercare de **r.** tipărit aparţine lui M. Kogălniceanu („Tainele inimii", fragment, 1850). Urmează o etapă de căutări, în care se remarcă în primul rînd D. Bolintineanu, cu „Manoil" (1855) şi „Elena" (1862) şi mai ales N. Filimon cu „Ciocoii vechi şi noi" (1865). Ulterior specia e tot mai des cultivată, pentru ca în veacul al XX-lea,

Vedere din Roman

să cunoască o înflorire deosebită. Printre reprezentanţii ei se numără D. Zamfirescu, I. Slavici, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, H. Papadat-Bengescu, G. Călinescu, I.M. Sadoveanu, Z. Stancu, M. Preda, E. Barbu ş.a.

Roman, oraş regional în reg. Bacău, reşedinţă de raion, situat la confluenţa Moldovei cu Siretul. 35 270 loc. (1965), cu localităţile subordonate 46 820 loc. Centru industrial. Industrie siderurgică (laminor de ţevi), a construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor (utilaje de foraj, piese de schimb pentru tractoare), a materialelor de construcţii (prefabricate din beton), alimentară (zahăr). În **R.** se află mai multe monumente istorice: biserica „Adormirea maicii domnului" (1569), biserica armenească (1609), hanul Viţi (sec. al XVIII-lea), casa vornicului Done (sec. XVIII—XIX) etc. Deosebit de valoroasă este biserica episcopală, construită de către Petru Rareş şi fiul său Iliaş (1542—1550, cu modificări ulterioare), care păstrează fresca, de o remarcabilă calitate artistică, datînd din sec. al XVI-lea. — *Raionul R.*, cu 125 550 loc. (1965). Cultura cerealelor, a sfeclei de zahăr. Legumicultură. Creşterea animalelor. Industrie de interes local.

Roman, numele mai multor împăraţi bizantini, dintre care cei mai cunoscuţi au fost *R.I Lecapenos* (920—944) şi *R. al IV-lea Diogenes* (1068—1071). În lupta de la Manzikert (1071), *R. al IV-lea* a fost înfrînt şi făcut prizonier de Alp-Arslan, sultanul turcilor selgiucizi.

Roman, Alexandru (1826—1897), cărturar transilvănean, unul dintre conducătorii luptei politice a românilor din Transilvania. A fost profesor la gimnaziul românesc din Beiuş, la Academia de drept din Oradea, iar în 1862 profesor de limba română la Universitatea din Budapesta; membru al Academiei Române. Între 1865 şi 1888 a fost deputat în Camera maghiară, unde a apărat drepturile poporului român din Transilvania. Pentru publicarea *„Pronunciamentului de la Blaj"* (1868) a fost condamnat la un an închisoare. **R.** a fost redactor responsabil al ziarelor româneşti „Concordia" (1861—1866) şi „Federaţiunea" (1868—1876), apărute la Budapesta.

Roman, Elly (n. 1905), compozitor român, artist emerit. A studiat la Berlin. Începînd din 1930 desfăşoară o susţinută activitate de compozitor şi dirijor în genul muzicii uşoare. A scris operete („Prichindel şi Mărunţica", „Colomba", „Fetele din Murfatlar"), muzică corală („Salut voios de pionier", „Mulţumim din inimă Partidului" ş.a.) şi numeroase piese de muzică uşoară şi de dans.

Roman, Ioan N. (1866—1931), scriitor şi publicist român. S-a născut la Comîndăreşti (Botoşani). A colaborat la „Tribuna", „Familia", „Convorbiri literare", „Viaţa" ş.a., a condus publicaţii dobrogene şi a lucrat timp de mulţi ani în redacţia ziarului „Adevărul" din Bucureşti. În tinereţe a polemizat cu Gherea în jurul tendenţionismului în artă, dar a receptat influenţa mişcării socialiste. Culegerea „Poezii" (1894) îl situează printre epigonii eminescieni. Volumul memorialistic „25 de ani de acţiune ai «Adevărului», 1888—1913", prezintă interes documentar.

Roman I, domn al Moldovei (1392—1394), frate al lui *Petru I Muşat* şi tatăl lui *Alexandru cel Bun*. A fost primul care s-a intitulat „mare domn, singur stăpînitor al ţării Moldovei de la munte pînă la mare". A recunoscut suzeranitatea regelui Poloniei şi a dus o politică de apropiere de Ţara Românească, unde domnea *Mircea cel Bătrîn*. A fost în conflict cu Patriarhia de Constantinopol, care nu voia să recunoască pe moldoveanul Iosif (recomandat de domn) ca mitropolit al Moldovei.

romancero *[romanθéro]* (în literatura spaniolă), culegere de poeme epice-lirice (romances) anonime. Transmise mai întîi prin tradiţie orală, au început a fi tipărite de prin sec. al XVI-lea. Avînd un conţinut variat, **r.** cuprinde romanţe eroice sau tradiţionale (despre personalităţi din istoria Spaniei, mai ales în legătură cu Cidul Campeador), cavalereşti (care împrumută subiectele din ciclurile epice franceze), de frontieră (despre luptele dintre spanioli şi arabi), legendare sau cu referire specială la mauri. **R.** s-a răspîndit şi în alte ţări de limbă spaniolă.

Romanelli, Raffaello (1856—1928), sculptor italian. Descedent dintr-o familie de sculptori, **R.** s-a impus ca un desăvîrşit practician, operele sale, în special monumente publice, fiind caracterizate prin robusteţea şi echilibrul formelor. A lucrat în Italia, în America, în Anglia, în Austria şi în Romînia (monumentul lui Ion Heliade-Rădulescu la Bucureşti, monumentul lui Ovidiu de la Constanţa, monumentul lui Garibaldi la Sienna etc.).

Romanescu, Aristizza (1854—1918), actriţă română, fiica actorilor Constantin şi Paulina Demetriad. A debutat în 1872 la teatrul din Craiova,

A. Romanescu

apoi a jucat pe scena Teatrului naţional din Iaşi. Din 1877 a fost angajată la Bucureşti de „Societatea dramatică". A studiat, ca bursieră la Paris, împreună cu actorul Grigore Manolescu, partenerul şi apoi soţul ei. Întoarsă în patrie, **R.** a jucat roluri de protagonistă pe scenele Teatrului naţional din Bucureşti şi din Iaşi, în piesele „Ovidiu" de V. Alecsandri, „O scrisoare pierdută", „O noapte furtunoasă" şi „Năpasta" de I.L. Caragiale, în „Romeo şi Julieta", „Othello" şi „Macbeth" de W. Shakespeare, „Tartuffe" de Molière ş.a. Jocul ei era caracterizat printr-o plastică desăvîrşită a mişcării, armonizată cu o voce cristalină şi o dictiune impecabilă. Mimica ei sugestivă exterioriza puternic emoţiile pe care sensibilitatea ei le trăia. În 1891 **R.** a jucat în turneul organizat de Grigore Manolescu la Viena la Karlstheater, în „Hamlet", „Romeo şi Julieta", „Mîndrie şi amor" şi „Neron". A apărut în primul film românesc, „Războiul Independenţei". Ca profesoară de declamaţie la Conservatorul de artă dramatică din Bucureşti, a dat scenei româneşti o serie de actori străluciţi, ca: Lucia Sturdza-Bulandra, Sonia Cluceru, Maria Filotti. **R.** a scris un volum de „Amintiri".

Romania, denumire convenţională dată de lingvişti şi istorici teritoriului pe care sînt răspîndite limbile şi popoarele romanice; denumirea datează încă de la sfîrşitul antichităţii, cînd prin *Romania* se înţelegea, în opoziţie cu *Barbaria*, un teritoriu stăpînit de romani sau, mai tîrziu, locuit de o populaţie romanizată.

românică, *artă* ~, denumire convenţională, adoptată de istoriografi în sec. al XIX-lea, prin care se înţelege în general arta care s-a dezvoltat în ţările europene supuse influenţei catolice în sec. X—XIII. Arta romanică a preluat unele trăsături ale artei bizantine şi în special elemente din arta carolingiană. Dezvoltînd vechi tradiţii ale artei antice romane,

Artă romanică. Biserica mănăstirii benedictine Maria Laach Andernach, R. F. Germană, (sec. XIII)

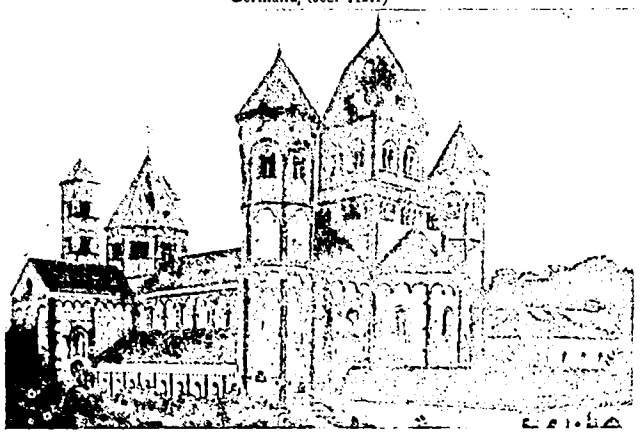

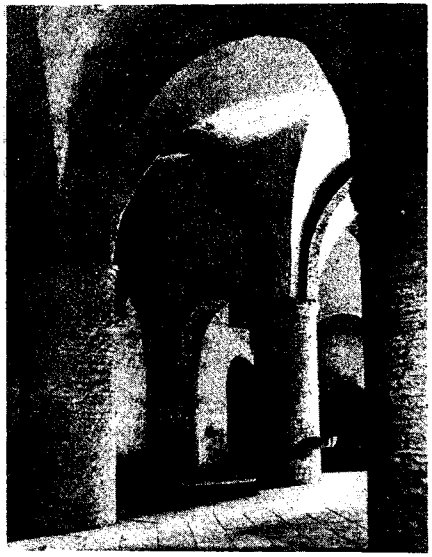

Artă romanică.
Nartexul mănăstirii din Tournus, Franța (sec. XI)

stimulată de frecvente schimburi cu arta orientală, cunoscută fie prin intermediul navigatorilor și al pelerinilor, fie prin intermediul armatelor de cruciați, *a. r.* a îmbrăcat variate aspecte, arhitectura fiind modul ei principal de manifestare. În perioada de înflorire a stilului romanic, principalele edificii au fost bisericile și mănăstirile. Dispunînd de imense averi funciare și tezaurizate, mănăstirile și catedralele romanice au fost, în general, construite potrivit unor programe monumentale, amploarea lor fiind justificată și de faptul că trebuiau să găzduiască un uriaș număr de pelerini atrași de cultul relicvelor sfinte. Principalele tipuri de plan ale arhitecturii religioase romanice sînt: a) biserica-sală (o navă prevăzută cu o absidă pe latura de est și, eventual, cu un turn-clopotniță, b) b a z i l i c a, cu trei sau mai multe nave, c) biserica de plan central (circular sau polilobat). Mănăstirile erau prevăzute cu clădiri anexe, dezvoltate, de regulă, pe un plan dreptunghiular în jurul unei curți interioare, către care se deschidea o galerie cu arcade pe coloane, cu deambulatoriu. Construite în general din piatră (cărămida a fost utilizată numai în anumite zone nordice), edificiile romanice sînt caracterizate prin grosimea masivă a zidurilor și prin folosirea plafoanelor (mai ales în Italia) sau a bolților semicilindrice, uneori întărite cu arcuri-dublou. Mai rar, sub influență orientală, a fost întrebuințată, pentru boltiri, cupola. Deschiderile, în general mici, practicate în ziduri (arcade, portale, ferestre) sînt totdeauna în plin cintru și trebuie subliniat că un principiu definitoriu pentru arhitectura romanică este predominanța plinurilor asupra golurilor. Deseori ferestrele sînt compartimentate în două sau în trei deschideri (bifore, trifore) cu ajutorul unor colonete. În interior, deschiderile sînt sprijinite pe coloane masive sau pe stîlpi articulați. Este de observat că, în cadrul artei **r.**, sculptura și pictura au fost subordonate arhitecturii. Decorul sculptat al edificiilor romanice se plasează în jurul portalurilor, în jurul capitelurilor, de asemenea pe fețele unor obiecte de cult. Inspirată mai ales din mitologia creștină, dar utilizînd și elemente fantastice, multe de origine orientală, sculptura **r.** are în primul rînd un caracter decorativ, hieratizant. Considerată și ea ca un motiv decorativ, figura umană este turtită, alungită, contorsionată, după caz, pentru a răspunde nevoilor compoziționale. Tratarea schematizată, deseori rusticizată, a figurilor este compensată de simțul decorativ și de inventivitatea fabuloasă a meșterilor. Picturile **r.**, de asemenea cu un pronunțat caracter hieratic, sînt la origine o ramură a picturii bizantine, care s-a dezvoltat în condiții specifice, caracterizată fiind prin schematism, dar și prin spiritul narativ-popular. Ca monumente reprezentative de arhitectură **r.** citățm: biserica abațială din Saint-Benoît-sur-Loire, catedrala din Toulouse, biserica din Marmoutier (Franța), domul din Modena, domul din Pisa (Italia), biserica sfinții apostoli din Köln, palatul conților de Turingia din Wartburg (Germania), biserica din Cisnădioara, biserica din Herina, catedrala din Alba-Iulia (România). Pentru sculptura **r.** sînt de amintit timpanul portalului bisericii La Madeleine din Vézelay, portalul bisericii din Autun (Franța), profeții din corul catedralei din Bamberg (Germania), reliefurile catedralei din Alba-Iulia (România). Pentru picturi sînt reprezentative decorațiile murale ale bisericilor din valea Tahull-Catalonia (Spania), ansamblul mural al bisericii Saint Savin (Franța). În cadrul artei **r.** trebuie considerate și piesele de artă decorativă: tapiserii, emailuri în champ-levé, practicate în special la Limoges (Franța), manuscrise caligrafiate pe pergament și ornamentate cu miniaturi, feronerie, argintărie, obiecte din bronz, mobilier etc. În general, stilul artei **r.** se caracterizează prin măreția și severitatea construc-

Artă romanică. Capitel de la biserica sf. Magdalena din Vézelay, Franța (sec. XI—XII)

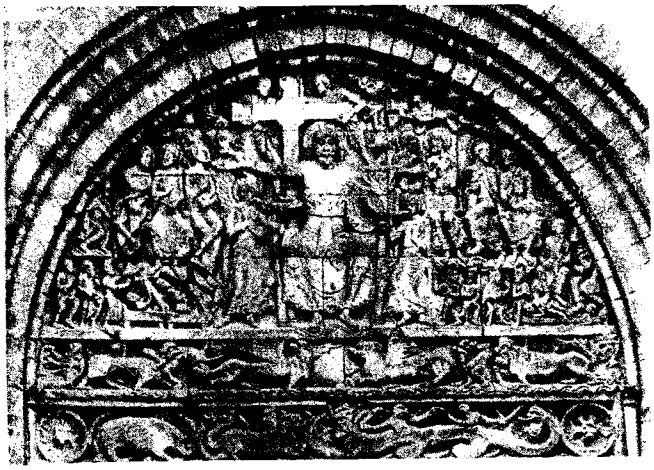

Artă romanică. — „Judecata de apoi." Timpanul bisericii din Beaulieu, Franța

ţiilor, prin hieratismul şi decorativismul artelor figurative. Artei **r.** i-a urmat arta *gotică*.

române, *limbi* ~, grup de limbi care au la bază limba latină. Acestea sînt: româna, dalmata (dispărută la sfîrşitul sec. XIX), retoromana, italiana, sarda, provensala, franceza, catalana, spaniola, portugheza.

„Românische Revue" *[roménişe revû]*, publicaţie periodică ştiinţifică românească, apărută între anii 1885 şi 1904, în mod succesiv, la Budapesta, Viena şi Sibiu, sub conducerea lui C. Diaconovici. Din 1894 a purtat titlul de „Românische Jahrbücher". A publicat articole şi studii privind istoria politică şi culturală a românilor, mai ales a celor din Transilvania.

romaniţă (BOT.) v. **muşeţel.**

Romano, Giulio (zis şi *Giulio Pippi*) (1492 sau 1499—1540), pictor şi arhitect italian. Însemnat elev al lui Rafael, cu care a colaborat la frescele Vaticanului şi pe care le-a terminat după moartea acestuia („Transfiguraţia"). Din 1527 s-a stabilit la Mantova, unde a construit palatul „del Te", pe care l-a decorat cu fresce. Printre creaţiile sale arhitecturale se numără şi vilele Madama şi Lante din Roma.

Romanov, dinastie de ţari şi împăraţi ai Rusiei, întemeiată de *Mihail Fiodorovici R.*, ţar (1613—1645). A domnit pînă la revoluţia burghezo-democratică din februarie 1917, cînd ultimul ţar, *Nicolaie al II-lea* (1894—1917), a fost detronat.

Romanovski, Dmitri Leonidovici (1861—1921), medic rus. A fost profesor de medicină internă la Universitatea din Petrograd. S-a făcut cunoscut mai ales prin cercetările sale de parazitologie şi de histologie a sîngelui. El a elaborat şi a introdus în practica laboratorului clinic coloraţia mixtă cu eozină şi cu albastru de metilen, care-i poartă numele şi care a jucat un rol important în cunoaşterea histologiei sîngelui. Op. pr.: „Parazitologia şi terapia malariei", „Metodica cercetărilor clinice-microscopice".

Romanski, Stoian (1882—1959), lingvist, filolog, etnograf şi istoric bulgar. A fost profesor la Universitatea din Sofia, membru al Academiei bulgare de ştiinţe. S-a ocupat de relaţiile dintre bulgari şi popoarele vecine, printre care şi de probleme privitoare la limba română şi la istoria poporului român.

romantism, mişcare literară şi artistică, apărută în Europa la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, ca o expresie a tensiunii spirituale provocate de prefacerile complexe caracteristice procesului de prăbuşire a ordinii feudale şi de instaurare a celei capitaliste; el reflectă în ultimă analiză fie rezistenţa faţă de procesul înnoitor, fie avîntul mersului înainte, fie decepţia ce a urmat după consolidarea dominaţiei burgheziei. **R.** a influenţat nu numai arta şi literatura, ci şi filozofia, istoria, dreptul, lingvistica, economia politică etc. **R.** se conturează în fiecare ţară ca o mişcare cu conţinut şi finalitate specifică. Reprezentanţii lui se adresează cu precădere tradiţiei, istoriei, folclorului, considerate ca manifestări ale geniului naţional. Literatura romantică şi-a găsit izvoare şi expresii teoretice în cultul rousseauist al naturii, în socialismul utopic, în idealismul kantian, în idealismul subiectiv al lui Fichte, în dinamica dialecticii hegeliene, în idealismul obiectiv al lui Schelling. O înrîurire considerabilă a exercitat, îndeosebi asupra **r.** tîrziu, metafizica voluntaristă a lui Schopenhauer şi individualismul nietzschean, ca şi misticismul existenţialist al lui Kierkegaard. Definit în genere ca o reacţie împinsă pînă la revoltă faţă de canoanele tematice şi formale ale clasicismului, **r.** a militat pentru abolirea dogmatismului estetic şi a academismului, a domniei raţionalismului rece şi a ordinii stereotipizate, pentru ieşirea din convenţional şi abstract, pentru lărgirea nelimitată a universului de probleme, de atitudini, de reprezentări şi de imagini ale omului şi artei; el a proclamat primatul subiectivităţii, ideea afirmării originalităţii, spontaneităţii şi sincerităţii emoţionale, a liberei inspiraţii personale; a promovat fantezia şi sentimentul, cultul eului, individual şi naţional, şi libertatea de expresie ca principii şi condiţii fundamentale ale artei autentice. Sub toate aceste aspecte, **r.** stă la originea întregii arte moderne. Pregătit şi anunţat de către preromantism, **r.** s-a manifestat, în momente diferite ale evoluţiei fiecărei literaturi naţionale, în funcţie de împrejurările sociale, politice şi culturale interne, de tradiţie, de diferitele clase şi categorii sociale ale căror idealuri le exprima, de formaţia şi convingerile filozofice şi politice ale reprezentanţilor săi, de receptivitatea acestora la influenţele exercitate de fenomenul literar străin, ca şi

de particularitățile lor temperamentale. Cumulînd atitudini și tendințe antagonice, în strînsă conexiune cu factorii social-ideologici care îl condiționează, **r.** este un fenomen complex și neunitar. Se poate vorbi, astfel, despre un **r.** de coloratură burgheză sau aristocratică, mic-burgheză sau proletară, și ca atare, despre un **r.** progresist sau retrograd, revoluționar sau reacționar, activ sau pasiv, liberal sau conservator, despre unul catolic sau socialist utopic, mistic sau ateu, cu implicații clasiciste sau realiste etc. Adesea în operele unora și acelorași personalități romantice s-au interferat tendințele diferite și contradictorii ale acestei mișcări. Unii dintre artiștii romantici s-au declarat categoric de partea mișcărilor progresiste și a revoluțiilor democratice eliberatoare care au zguduit Europa în prima jumătate a sec. al XIX-lea (Byron, Pușkin, Lermontov, Hugo, Shelley, Petöfi, Heine). Ei au cultivat un spirit mesianic sau revoluționar, au încercat să perpetueze ideea geniului viguros, tipul titanului răzvrătit, al eroului supradimensionat de marile sale pasiuni nesatisfăcute și neînțelese într-o lume meschină, prea strîmtă și absurdă prin contradicțiile ei nerezolvate. Alții, inadaptabili sau adversari ai realității istorice instaurate de burghezie, ori ai modului de gîndire și viață, dominat de materialismul ei vulgar, suferind de așa-numitul „rău al secolului", s-au situat pe poziția unui idealism ezoteric, a evaziunii mistice (Chateaubriand), a evocării stărilor de spirit tenebroase, onirice și oculte (Novalis, Nerval, Achim von Arnim ș.a.). În opoziție cu clasicismul, **r.** deschide porțile literaturii pentru personajele din păturile sociale socotite altădată inferioare. El introduce în literatură noi categorii estetice (urîtul, grotescul, macabrul, pitorescul, feericul, culoarea locală, bizarul, fantasticul, romanescul etc.) și favorizează apariția unor noi specii în cadrul genurilor tradiționale, ca și fuzionarea sau transformarea unora dintre cele existente. **R.** a infuzat lirism genului epic și dramatic, a încurajat amestecul de tragic și comic, de sublim și grotesc, a desființat regula celor trei unități, s-a arătat deschis la inovațiile prozodice. El a sugerat apropierea poeziei de muzică, a prozei de pictură și a tuturor artelor între ele (sincretismul lui Wagner). În privința mijloacelor de expresie, a preferat comparației metafora, vocabulei nobile cuvîntul comun, popular, încărcat de valori afective, aluzia, sugestia, verbul energic și elocvent. Subordonînd expresia necesității de a comunica „stări sufletești", romanticii au înlesnit diversificarea stilurilor individuale în funcție de natura mișcărilor psihice și a emoțiilor trăite, cultivînd, potrivit temperamentului, stilul patetic, evocativ, colorat, muzical, fraza amplă, încărcată de imagini și antiteze. În proză, el manifestă predilecție pentru peisajul pitoresc, portretul fizic, acțiunea captivantă, iar în dramă pentru conflictele violente, eroii antagonici, lovitura de teatru și tirada retorică. Printre reprezentanții cei mai de seamă ai **r.**, în diferite literaturi, se remarcă: frații Schlegel, Clemens Brentano, Achim von Arnim, Novalis, Tieck, Grimm, Hoffmann, Uhland (Germania); Byron, Shelley, Keats, Scott (Anglia); Lamartine, Hugo, Vigny, Musset, Gérard de Nerval (Franța); Manzoni, Leopardi (Italia); Pușkin, Lermontov (Rusia), Mickiewicz, Slowacki (Polonia), Petöfi (Ungaria), Espronceda (Spania) ș.a. În România **r.** cunoaște trei etape principale: Prima, între 1830 și 1840, caracterizată prin explorarea concomitentă a unor motive preromantice și romantice (poezia ruinelor, a nopții, a visului, a meditației), cu influențe lamartiniene (Heliade-Rădulescu, V. Cîrlova); a doua definește momentul pașoptist, cu predominanța liricii militante, patriotice, vizionare, de evocare istorică, cu descoperirea filonului folcloric (Alecsandri, Alexandrescu, Bălcescu, Bolintineanu, Bolliac, Kogălniceanu, A. Mureșanu, Russo ș.a.); a treia, postpașoptistă, cu inflexiuni elegiace, pesimiste, cu refugiul în natură, mitologic, atracția cosmosului, reacția critică pamfletară (Eminescu). Succesiv (fenomenul e caracteristic și altor literaturi), atitudinea romantică, în diferite ipostaze și parțial, reapare și în epocile ulterioare (Macedonski, D. Zamfirescu, Al. Vlahuță, Delavrancea, Goga, M. Sadoveanu, Arghezi, Beniuc). *În artele plastice*, **r.** este caracterizat de predilecția pentru exprimarea sentimentelor dramatice, prin intermediul subiectelor eroice și patetice, al temelor istorice și al legendelor medievale, al peisajului furtunos sau cu ruine evocatoare de frămîntare și mister, ca și prin colțurile de natură care stîrnesc emoțiile intime, duioșia, melancolia și meditația solitară etc., prin cultivarea u r î t u l u i și g r o t e s c u l u i care modifică idealul clasic al frumuseții echilibrate și armonioase. Actul de naștere al **r.** în pictură pare să fie compoziția „Ciumații din Jaffa" (1804) a lui A.J Gros. Tendințele acestui curent pot fi identificate în tablourile sale istorice în care mizeriile războiului sînt înfățișate cu o crudă și violentă veridicitate, într-o cromatică vie și expresivă. **R.** se definește ca un curent de sine stătător, prin lucrările lui G é r i c a u l t („Pluta Meduzei", 1813) și D e l a c r o i x, Decamps, Fromentin, Gustave Doré, David Caspar Friedrich ș.a. În sculptură întîlnim aspecte romantice în opera lui Fr. Rude și Aug. Préault. Apropiat de curentul **r.**, la noi, este C.D. Rosenthal și, în unele aspecte ale operei sale din tinerețe, Nicolaie Grigorescu. *În muzică*, **r.** a fost prevestit de Școala de la Mannheim (Stamic, Richter), de primii mari clasici vienezi (Haydn, Mozart), și în special, de creația lui Beethoven. Expresia lirică se impune prin liedurile lui Schubert, Brahms și piesele instrumentale ale lui Schumann și Chopin, atingînd patetismul prin simfoniile lui Ceaikovski, prin operele lui Verdi și Wagner și prin lucrări programatice de vaste proporții ca Simfonia Fantastică de Berlioz. Operele lui Shakespeare, Dante, Schiller, Goethe,

Byron, Puşkin, frumuseţile naturii, inspiră pe compozitori, le stimulează fantezia, măiestria transpunerilor sonore; armonia şi orchestraţia devin mai subtile şi mai nuanţate; se afirmă virtuozitatea solistică (Paganini, Liszt) şi dirijorală spectaculoasă. Datorită lui Liszt apare genul nou al poemului simfonic. Este valorificat creator folclorul muzical, se cristalizează şcolile muzicale naţionale, apar critica şi publicistica muzicală. Unii militează pentru revoluţionarea limbajului muzical (Schumann, Berlioz, Liszt, Wagner) alţii preferă să rămînă credincioşi tradiţiilor (Brahms, Reger). Prin Franck, Saint-Saëns, Fauré, Bruckner, **r.** îşi trăieşte epilogul (postromantism) care s-a prelungit pînă către mijlocul secolului al XX-lea (Mahler, Richard Strauss).

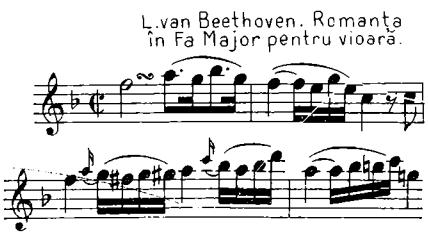

Romanţă

romantism economic, curent utopic apărut în economia politică la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea. Reprezentanţii **r.e.** au constatat unele contradicţii ale capitalismului, fără să înţeleagă însă cauzele lor. Astfel, ei au relevat urmările distrugătoare ale maşinismului şi ale diviziunii muncii în condiţiile capitalismului, consecinţele supraproducţiei şi ale crizelor, ruinarea micilor burghezi şi ţărani, mizeria proletariatului, anarhia în producţie, nedreptăţile în repartiţia bogăţiilor etc. Idealizînd mica producţie de mărfuri, ei au criticat capitalismul de pe poziţii micburgheze. Analiza ştiinţifică a condiţiilor reale ale dezvoltării capitalismului a fost înlocuită de aceştia prin declaraţii sentimentale, condamnări neputincioase şi dorinţe irealizabile. Principalul reprezentant al **r.e.**: J. Ch. Simonde de Sismondi.

romanţă 1. (LIT.) Poezie lirică sentimentală, de obicei de inspiraţie erotică. A fost cultivată mai întîi în Spania, unde termenul de **r.** *(romance)* desemna iniţial compoziţiile lirice-narative scrise în limba romanică (spre deosebire de cele din limba latină), iar ulterior poemele cavalereşti cu conţinut eroic sau legendar din romancero. În sec. al XV-lea, devenită specie a poeziei culte, cu reguli prozodice fixe (o formă metrică unică, octosilabică, versurile pereche asonanţate), **r.** primeşte o accepţie apropiată de cea modernă, putînd trata, prin accentuarea elementului liric sentimental, orice subiect. Prin conţinutul ei emoţional şi prin forma simplă, melodioasă a versului, înrudită cu *liedul*, **r.** a suscitat interesul compozitorilor, care au pus pe muzică numeroase texte de asemenea factură. În literatura română, romanţa a fost cultivată de Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Theodor Şerbănescu, Traian Demetrescu, Maria Cunţan, Cincinat Pavelescu, Arthur Enăşescu ş.a. **2.** (MUZ.) Piesă vocală de formă strofică, cu acompaniament de diverse instrumente. Conţinutul său este, de regulă, liric, sentimental. Prin extindere, piesă instrumentală cu un caracter asemănător.

română, *limba* ~, limba vorbită de poporul român; limba de stat a Republicii Socialiste România. Face parte din familia limbilor romanice, fiind continuatoarea latinei vorbite în provincia romană Dacia şi în regiunile romanizate de pe malul drept al Dunării. Transformarea latinei orientale în *l.r.* a avut loc prin sec. VII–VIII. Structura gramaticală, sistemul fonetic şi cea mai mare parte a vocabularului de bază sînt, în *l.r.*, de origine latină, ca şi în celelalte limbi romanice. Datorită condiţiilor istorice de dezvoltare, *l.r.* a suferit numeroase influenţe, care nu i-au atins esenţa latină, limitîndu-se mai ales la vocabular şi la formarea cuvintelor. Din limbile populaţiei autohtone traco-ilire, *l.r.* nu a păstrat decît cîteva zeci de cuvinte. Dintre influenţele externe, cea mai veche şi de mai lungă durată este cea slavă, căreia i se datoresc şi cuvinte din vocabularul ei de bază. După o fază de dezvoltare unitară, *l.r.* (numită româna comună) s-a scindat, între sec. X şi XII, în patru dialecte: *dacoromân*, vorbit în nordul Dunării şi Dobrogea, *aromân*, vorbit în unele locuri din Grecia, Iugoslavia, Albania şi Bulgaria, *megleno-român*, vorbit în unele locuri din sud-vestul Bulgariei şi nord-estul Greciei, şi *istroromân*, vorbit în opt localităţi din Istria (Iugoslavia). Dialectul *dacoromân* este singurul care a devenit limbă naţională şi literară; în vorbirea curentă, el este identificat cu *l.r.* În dialectul dacoromân au lăsat urme în vocabular influenţele slavă, maghiară, turcă, medio- şi neogreacă; în ultimele două secole, influenţa puternică latino-romanică, mai ales cea franceză, a întărit caracterul romanic al *l.r.* Primele texte scrise în *l.r.* (traducerile rotacizante maramureşene de cărţi religioase) datează de la sfîrşitul sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea. Cel mai vechi text care a putut să fie datat cu precizie este scrisoarea lui Neacşu din Cîmpulung (1521). Înainte de această dată există atestări izolate de cuvinte româneşti în documente bizantine, latine, maghiare şi mai ales slave; asemenea atestări sînt frecvente în sec. XIII–XV. Bazele *l.r.* literare se pun la mijlocul sec. al XVI-lea prin tipăriturile lui Coresi. Formată pe baza graiului muntenesc, *l.r.* literară s-a îmbogăţit ulterior cu elemente aparţinînd altor graiuri, în primul rînd celui moldovenesc. Scrierea actuală a *l.r.* foloseşte alfabetul latin, cu unele semne diacritice necesare pentru a reda sunete inexistente în latină. Pînă în 1860, scrierea oficială în ţările române a folosit alfabetul chirilic; texte scrise cu litere latine există însă din sec. al XVI-lea.

România *(Republica Socialistă România)*, stat în sud-estul Europei, situat între 43°37'07'' şi 48°15'06'' latitudine nordică şi 20°15'44'' şi 29°41'24'' longitudine estică. Se învecinează cu Uniunea Sovietică (la nord şi est), cu Marea Neagră (la est), cu R. P. Bulgaria (la sud), cu R. S. F. Iugoslavia (la sud-vest şi vest) şi cu R.P. Ungaria (la vest). Suprafaţa: 237 500 km². Populaţia: 19 105 056 loc. (15 martie 1966). Teritoriul ţării este organizat administrativ-teritorial în regiuni, raioane, oraşe şi comune. Capitala: Bucureşti. Alte oraşe mari: Cluj, Timişoara, Braşov, Ploieşti, Constanţa, Craiova, Iaşi, Brăila, Arad, Galaţi, Oradea, Sibiu.

GEOLOGIA ŞI BOGĂŢIILE SUBSOLULUI

În cursul istoriei geologice, teritoriul **R.** a fost acoperit de mai multe ori, parţial sau în întregime, de apele mărilor vechi sau mai recente, în care s-au depus diferite sedimente, au avut loc erupţii ale vulcanilor şi s-au produs mişcări ale scoarţei terestre care au deformat stratele şi au ridicat lanţuri muntoase. În prima etapă a istoriei geologice (algonkian), care s-a încheiat acum 550 de milioane de ani, s-a format cea mai mare parte a şisturilor cristaline din constituţia părţii centrale a lanţului muntos carpatic, precum şi a fundamentului Podişului Moldovenesc, Cîmpiei Române şi Depresiunii Transilvaniei. La sfîrşitul acestei etape, tot teritoriul **R.** a devenit un uscat muntos, care a fost apoi nivelat de eroziune. În paleozoicul inferior, ca urmare a unor mişcări de coborîre a scoarţei terestre, o mare parte a teritoriului **R.** a fost acoperită de apele mării. Depozite formate în acest timp se cunosc în munţii Măcinului, precum şi în unele foraje adînci din Moldova (Iaşi), Dobrogea de sud (Mangalia) şi Cîmpia Română (Călăraşi). Se presupune că unele şisturi cristaline mai puţin metamorfozate din Carpaţi s-au format prin transformarea unor depozite ale acestei perioade. La sfîrşitul paleozoicului inferior a avut loc *orogeneza caledoniană*, care a determinat retragerea mării din regiunea Moldovei şi Dobrogii şi din alte regiuni. În paleozoicul superior (carbonifer şi permian), marea a acoperit din nou Dobrogea de nord, Cîmpia Română, Banatul şi o parte a Munţilor Apuseni. Spre sfîrşitul erei paleozoice a avut loc *orogeneza hercinică*, care a determinat ridicarea Munţilor Dobrogii, precum şi retragerea mării din Banat, Munţii Apuseni, Cîmpia Română şi din alte regiuni. Aceste mişcări orogenice au fost însoţite de erupţia unor vulcani şi de pătrunderea spre suprafaţă a unor magme gra-

ÎMPĂRŢIREA ADMINISTRATIVĂ A TERITORIULUI LA 31 DECEMBRIE 1965 ŞI REPARTIZAREA PE REGIUNI ŞI PE MEDII A POPULAŢIEI*

	Suprafaţa kmp	Populaţie			Oraşul de reşedinţă	Numărul raioanelor	Numărul oraşelor			Numărul comunelor
		Total	Urban	Rural			Total	Regionale	Raionale	
Republica Socialistă România	**237 500**	**19 105 056**	**7 305 303**	**11 799 753**	**Bucureşti**	**150**	**183**	**46**	**135**	**4 259**
Regiunea										
Argeş	15 800	1 188 855	242 539	946 316	Piteşti	10	11	3	8	358
Bacău	13 400	1 110 324	346 652	763 672	Bacău	7	12	4	8	216
Banat	21 800	1 285 313	587 859	697 454	Timişoara	12	16	4	12	321
Braşov	15 090	1 106 862	646 858	460 004	Braşov	8	20	5	15	231
Bucureşti	20 480	1 649 714	255 094	1 394 620	Bucureşti	15	10	2	8	414
Cluj	16 910	1 207 488	434 980	772 508	Cluj	9	14	2	12	287
Crişana	12 240	852 025	310 861	541 164	Oradea	9	7	1	6	236
Dobrogea	15 460	510 500	112 279	398 221	Constanţa	7	8	1	7	149
Galaţi	12 910	1 105 351	379 840	725 511	Galaţi	7	7	3	4	228
Hunedoara	10 910	670 298	391 706	278 592	Deva	6	15	3	12	142
Iaşi	11 100	1 067 968	259 293	808 675	Iaşi	7	5	2	3	222
Maramureş	10 500	796 329	297 447	498 882	Baia Mare	8	7	3	4	166
Mureş-Autonomă Maghiară	12 250	818 968	244 191	574 777	Tg.-Mureş	8	11	1	10	233
Oltenia	20 300	1 564 641	381 915	1 182 726	Craiova	13	9	3	6	444
Ploieşti	13 100	1 456 738	593 092	863 646	Ploieşti	8	16	4	12	362
Suceava	13 750	1 002 938	198 617	804 321	Suceava	8	10	2	8	217
Oraşul Bucureşti[1]	970	1 511 388	1 434 337	77 051	Bucureşti	8	1	—	—	28
Oraşul Constanţa[2]	530	199 356	187 743	11 613	Constanţa	—	4	3	—	5

* La 15 martie 1966 — date recensământ

[1] Oraşul Bucureşti este oraş republican

[2] Oraşul Constanţa are regim administrativ asemănător regiunilor

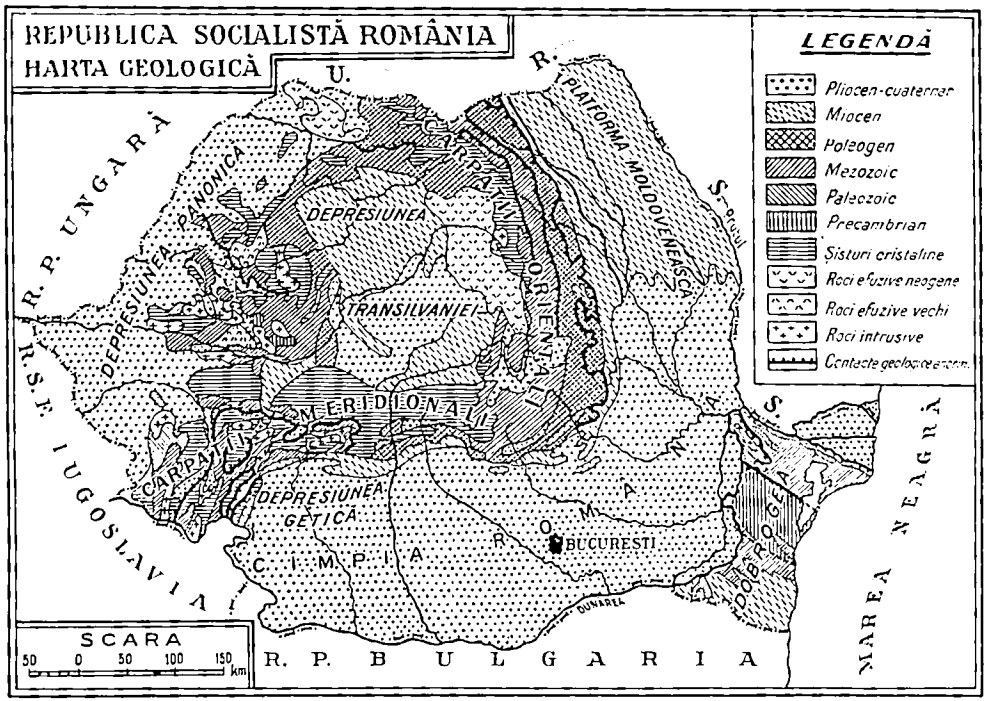

nitice. La începutul erei **mezozoice**, adică acum circa 185 de milioane de ani, marea a înaintat din nou, acoperind cea mai mare parte a regiunii Carpaţilor, a Cîmpiei Române şi a Dobrogii, rămînind ca uscat numai Podişul Moldovei, precum şi unele insule carpatice. Apele mării erau calde şi puţin adînci, ceea ce a permis dezvoltarea puternică a recifelor de corali, care au format mari mase de calcare în cursul triasicului şi al jurasicului. În cretacic, în partea centrală a regiunii lanţului carpatic, au început mişcări de ridicare, urmate de o retragere treptată a apelor mării. În acelaşi timp, la marginea Carpaţilor Orientali, în regiunea Sinaia, în Munţii Bodocului, Baraoltului, Ceahlăului etc., a avut loc o mişcare de coborîre a scoarţei, urmată de o puternică depunere de nisipuri şi miluri, rezultate din distrugerea insulelor carpatice învecinate. În partea mijlocie a cretacicului, şi mai ales spre sfîrşitul lui, cu circa 60 de milioane de ani în urmă, în regiunea Carpaţilor se desfăşoară *orogeneza alpină*, care a determinat puternice mişcări de cutare a stratelor, de încălecare a unor mase de roci peste altele (şariaje), precum şi puternice erupţii vulcanice şi intruziuni magmatice. În urma acestor mişcări orogenice, cea mai mare parte a lanţului carpatic s-a înălţat definitiv deasupra nivelului mării şi nu a mai fost acoperită de apele mărilor mai recente. În prima perioadă a erei **neozoice** (paleogen), marea a continuat să acopere regiunea unde se întind azi Munţii Tarcăului, Oituzului, Vrancei, Buzăului, precum şi Depresiunea Transilvaniei şi regiunea deluroasă din nordul Olteniei şi Munteniei, iar un braţ al acestei mări acoperea şi o parte a Dobrogii de sud. La sfîrşitul paleogenului, în regiunea Carpaţilor Orientali au avut loc mişcări de cutare şi de ridicare, care au dus la înălţarea unui şir nou de culmi ce s-au alăturat zonei muntoase mai vechi a Carpaţilor. În neogen, Carpaţii au continuat să se ridice treptat, în regiunea colinelor subcarpatice şi în regiunea Depresiunii Transilvaniei rămînînd mări închise. În cea de-a doua parte a neogenului, apele mărilor se extind, acoperind Podişul

Creasta Cocoşului. Munţii Gutîi

Piscul Baciului. Munţii Ceahlău

Moldovei, Cîmpia Română, Cîmpia de Vest, Dobrogea de sud, precum şi unele depresiuni din regiunea muntoasă. Spre sfîrşitul acestei perioade, mările de la poalele Carpaţilor s-au redus treptat, prefăcîndu-se în lacuri, iar la începutul perioadei cuaternare au fost complet colmatate cu materialele aduse de rîuri din Carpaţi. În neogen, între Carpaţii Orientali şi Depresiunea Transilvaniei, în scoarţa Pămîntului s-au produs falii adînci, prin care s-au ridicat şi au erupt la suprafaţă mari mase de lavă şi de cenuşă vulcanică, din care s-a format lanţul vulcanic Oaş-Gutii, Ţibleş, Călimani, Harghita (cel mai lung lanţ vulcanic din Europa). În cursul cuaternarului (ultima perioadă geologică), datorită răcirii puternice a climei, regiunile înalte ale Carpaţilor au fost acoperite de gheţuri, care au lăsat urme numeroase: căldări sau circuri glaciare, văi şi lacuri glaciare, morene etc. În alcătuirea geologică a R. se disting, prin structura şi evoluţia lor, următoarele mari unităţi geologice: 1. Platforma Moldovenească, cuprinsă între Prut şi Siret; la vest, o desparte de lanţul Carpaţilor Depresiunea Precarpatică, iar la sud o separă de Dobrogea Depresiunea Bîrladului; este alcătuită dintr-un fundament cutat vechi (precambrian), cristalin, peste care sînt dispuse, transgresiv, depozite marine şi fluvio-lacustre de vîrstă siluriană, cenomaniană şi neogenă. Principalele substanţe minerale utile legate de această unitate geologică sînt: nisipuri cuarţoase folosite la fabricarea sticlei (ex. Miorcani), gipsuri, argile, loess, turbă (ex. Dersca), piatră de var (ex. Ştefăneşti), ape minerale (ex. Nicolina-Iaşi) etc. 2. Dobrogea, alcătuită din formaţiuni paleozoice cutate, străbătute de mase granitice peste care stau depozite calcaroase, grezoase şi argiloase, de vîrstă triasică şi cretacică (partea nordică), din şisturi verzi acoperite de o cuvertură de loess (partea centrală) şi dintr-un fundament de şisturi cristaline cutate, peste care sînt dispuse, tabular, depozite sedimentare mezozoice şi neogene (partea sudică). Subsolul Dobrogii este bogat în roci utile şi anume: granite (Piatra Roşie, Pricopan, Greci), calcare pentru ciment, piatră de var şi cretă etc. (Isaccea, Somova, Zebil, Hagighiol, Basarabi etc.), argile caolinoase (Docuzol), diatomite, ape minerale (ex. Topalu şi Mangalia) etc. De asemenea aici se găsesc şi importante zăcăminte de minereuri de fier (magnetită) la Palazu-Mare, pirită cupriferă la Altîntepe, baritină şi sulfuri complexe la Somova etc. 3. Cîmpia Română, parte a Platformei Moesice, este alcătuită din depozite mezozoice şi terţiare de mare grosime, necutate, acoperite la suprafaţă de depozite cuaternare argilo-nisipoase şi de loess, care stau peste un fundament cutat de vîrstă paleozoică sau chiar mai veche. În subsolul acestei unităţi geologice se găsesc zăcăminte de petrol şi de gaze (ex. Şuţa-Seacă, Vlădeni), precum şi unele intercalaţii de lignit. 4. Carpaţii Orientali (cuprinşi ca unitate geologică între graniţa nordică a ţării şi valea Dîmboviţei) se caracterizează printr-o succesiune de zone: a) zona cristalină-mezozoică (în partea centrală), formată dintr-un nucleu de roci cristaline peste care sînt dispuse depozite triasice şi jurasice, mai ales calcaroase, şi depozite cretacice de calcare, gresii şi conglomerate; b) zona flişului (în partea estică), formată din depozite de argile, marne, marnocalcare, gresii şi conglomerate de vîrstă cretacică şi paleogenă, foarte puternic cutate; c) zona neogenă (în partea estică), formată din depozite de argile, gresii, nisipuri şi conglomerate de vîrstă miocenă şi pliocenă; d) zona lanţului vulcanic Oaş-Gutii, Ţibleş, Călimani, Harghita (în partea vestică), constituită din roci vulcanice (andezite, dacite, riolite) de vîrstă neogenă. Ca substanţe minerale utile, în Carpaţii Orientali se găsesc: petrol (ex. Moineşti, Zemeş, Buştenari, Teţcani, Cîmpeni, Mislea, Moreni, Teiş, Boldeşti, Băicoi, Ţintea, Cîmpina), gaze naturale (ex. Boldeşti, Ariceşti, Mănești), asfalt (ex. Matiţa), lignit (ex. Mera, Şotînga, Doiceşti, Filipeştii de Pădure, Ceptura, Ojasca), sare (ex. Slănic, Tîrgu-Ocna, Cacica), chihlimbar, diatomite, nisipuri silicioase (ex. Vălenii de Munte), marne pentru ciment (ex. Gura Beliei), gips, sulf (ex. Pucioasa), bentonite, ape minerale (ex. Malnaş, Vilcele, Covasna, Zizin), în zona neogenă şi în zona flişului, minereuri de cupru, plumb, zinc, pirită etc. (ex. Rodna, Baia Borşa, Fundul Moldo-

Stîncile Babelor. Munţii Bucegi

Valea Mălăeştilor. Munţii Bucegi

vei, Leşu-Ursului, Bălan), mangan (ex. Iacobeni, Vatra Dornei, Şarul Dornei), baritină şi calcare cristaline (ex. Voşlobeni şi Lăzarea), ape minerale (ex. Vatra Dornei, Bilbor, Borsec), în zona cristalinămezozoică, şi minereuri de plumb, zinc, cupru, aur (ex. Baia Mare), sulf (ex. Gura Haitii) şi ape minerale (în Munţii Harghita-Călimani), în zona lanţului vulcanic. **5.** Carpaţii Meridionali (cuprinşi ca unitate geologică între valea Dîmboviţei, Dunăre şi valea Mureşului) sînt constituiţi, în cea mai mare parte, din şisturi cristaline. Depozitele sedimentare de vîrstă paleozoică şi mezozoică sînt mai dezvoltate în Banat. În Carpaţii Meridionali se disting două unităţi tectonice: autohtonul, format în general din şisturi mai slab metamorfozate, şi Pînza Getică, încălecată peste autohton, constituită în special din şisturi puternic metamorfozate. În această unitate geologică se găsesc importante zăcăminte de antracit, huilă, cărbuni bruni (ex. Schela, Lupac, Petroşeni, Anina, Doman, Cozla, Baia Nouă), grafit (în Munţii Parîng şi Vulcan), de minereuri de fier (ex. Teliuc, Ghelar, Dognecea, Ocna de Fier), de minereuri cuprifere (ex. Moldova Nouă, Deva), de minereuri de plumb şi de zinc (ex. Ruşchiţa, Moldova Nouă, Deva, Muncelul Mic), cromit (ex. Dubova, Tisoviţa), mică (ex. Voineasa, Teregova), talc (ex. Cerişor), azbest, disten, roci utile (granite, pegmatite, calcare etc.). **6.** Munţii Apuseni (cuprinşi ca unitate geologică între Depresiunea Transilvaniei, Depresiunea Panonică, valea Mureşului şi valea Someşului) sînt alcătuiţi dintr-un fundament de granite şi de şisturi cristaline, peste care sînt dispuse depozite sedimentare paleozoice şi mezozoice, străbătute de roci eruptive (andezite, dacite, riolite, granodiorite etc.) şi au o structură cutată şi puternic faliată. Ca substanţe minerale utile, în cadrul lor se găsesc: bauxite (ex. Roşia, Zece Hotare), minereuri auroargentifere (ex. Brad, Băiţa, Săcărîmb, Zlatna, Bucium, Roşia Montană), minereuri de mercur (ex. Izvorul Ampoiului), molibden (ex. Săvîrşin), pirite cuprifere (în Munţii Drocea) şi argile refractare (ex. Bratea-Bihor, Damiş), roci utile, ape minerale (ex. Geoagiu, Boholţ, Moneasa). **7.** Depresiunea Transilvaniei (cuprinsă între lanţul vulcanic Călimani-Harghita, Carpaţii Meridionali şi Munţii Apuseni) este constituită dintr-un fundament de şisturi cristaline, peste care sînt depuse, local, depozite calcaroase mezozoice şi paleogene; umplutura principală a depresiunii o constituie depozitele neogene, care ating grosimi de 3 000—4 000 m. Principala bogăţie a subsolului acestei unităţi geologice o constituie zăcămintele de gaze naturale, localizate în domuri (ex. Noul Săsesc, Bazna, Deleni, Nadeş), şi zăcămintele de sare din zona cutelor diapire (ex. Praid, Ocna-Mureş, Ocna Dejului), cărbune brun (Bazinul Almaşului), alături de care sînt exploatate diferite roci utile (calcare, gipsuri, nisipuri cuarţifere, argile etc.), ape minerale (ex. Bazna). **8.** Depresiunea Getică (cuprinsă între Carpaţii Meridionali şi Cîmpia Română) este alcătuită din depozite groase, predominant detritice, de vîrstă cretacic superioară, paleogenă şi neogenă, dispuse peste un fundament alcătuit din formaţii mai vechi, paleozoice, mezozoice şi din roci metamorfice. Principalele bogăţii ale subsolului sînt zăcămintele de petrol şi de gaze naturale (ex. Ţicleni, Bilteni, Băbeni-Bistriţa, Valea Caselor, Leordeni), lignit (ex. bazinul Motrului, Rovinari, Schitu-Goleşti), sare (ex. Ocnele Mari, Slătioarele), ape minerale (ex. Govora). **9.** Depresiunea Panonică (partea vestică, care se întinde pe teritoriul ţării noastre la vest de Munţii Apuseni şi de Carpaţii Meridionali) are un fundament alcătuit din şisturi cristaline şi din depozite mezozoice, peste care stau formaţii neogene. Ca substanţe minerale utile se găsesc: lignit (ex. Sinersig, în Bazinul Derna-Tătăruş), turbă (ex. Eced), asfalt şi mici zăcăminte de hidrocarburi, ape minerale

Vedere din Munţii Ciucului

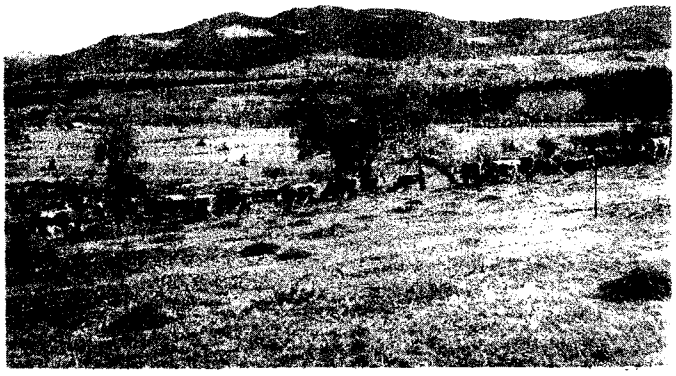

Vedere din Munţii Bistriţei

(de exemplu: băile Felix, Lipova, Buziaş ş.a.).

GEOGRAFIA

RELIEFUL

Raportat la suprafaţa relativ mică a ţării, relieful României se caracterizează printr-o mare diversitate şi complexitate. Din întreaga suprafaţă a ţării, 31% este ocupată de munţi (peste 800 m altitudine), 36% de dealuri şi podişuri (200—800 m altitudine) şi 33% de cîmpii (sub 200 m altitudine). Relieful, armonios dispus, este axat pe arcul Carpaţilor. În centrul teritoriului se află Podişul Transilvaniei, înconjurat de lanţurile muntoase ale Carpaţilor Orientali, Meridionali şi Occidentali, la exteriorul cărora se întind, ca o treaptă mai joasă, podişuri şi cîmpii, către care trecerea se face prin intermediul dealurilor subcarpatice.

Munţii. Carpaţii româneşti fac parte din sectorul estic al sistemului muntos alpin, bine individualizat prin direcţia generală a culmilor principale, prin altitudine, prin masivitate şi structură. Rezistenţa Platformei Ruse le-a impus Carpaţilor la formare o direcţie de la nord-nord-vest spre sud-sud-est, direcţie modificată apoi spre vest de horstul hercinic dobrogean. Altitudinea medie a Carpaţilor este de circa 1 000 m, înălţimile maxime depăşind rar 2 500 m (în Bucegi, Munţii Făgăraşului, Parîngului, Retezatului, Rodnei). În Carpaţii Occidentali, înălţimile culmilor coboară frecvent sub 800 m (în Munţii Codru-Moma, Pădurea Craiului, Banatului etc.). Lăţimea sistemului muntos carpatin pe teritoriul **R.** variază între 120 km (în Munţii Rodnei) şi 70 km (în Munţii Parîngului). Datorită unei accentuate fragmentări tectonice, Carpaţii sînt caracterizaţi prin prezenţa unor numeroase depresiuni intramontane şi văi transversale, totale sau parţiale (Dunăre, Jiu, Olt, Bistriţa, Mureş, Crişul Repede etc.). Potrivit deosebirilor geomorfologice şi geologice, lanţul carpatic românesc se împarte în trei mari unităţi morfotectonice: **1.** Carpaţii Orientali (cuprinşi ca unitate morfologică între graniţa nordică a **R.** şi Valea Prahovei) se caracterizează prin dispunerea paralelă a culmilor, prin numărul mare de depresiuni intramontane şi de pasuri de culme (Prislop, Ghimeş, Oituz, Predeal etc.) şi de vale (Topliţa-Deda, Racoş etc.), prin fragmentarea accentuată a reliefului şi prin triplă zonalitate petrografică. Altitudinea maximă din Carpaţii Orientali este înregistrată în Munţii Rodnei (Pietrosul Rodnei, 2 305 m). De la est la vest se deosebesc: A) *Munţii flişului*, care ocupă flancul estic al acestei grupe montane; au culmi orientate în general conform structurii geologice; în cadrul lor se deosebesc: a) *munţi de înălţimi mijlocii, alcătuiţi din conglomerate* (Ceahlău, Ciucaş etc.), cu forme de relief rezultate în urma eroziunii selective (suprafeţe structurale în trepte, cueste, turnuri şi piramide etc.); b) *munţi de înălţimi mijlocii, alcătuiţi din gresii*, cu culmi largi despărţite de văi adînci (Feredeul, Tarcăul, Vrancei etc.); c) *munţi de înălţimi mici, formaţi din marne şi din şisturi friabile*, fragmentaţi de văi largi şi bine dezvoltate (Ciucului, Bodoc etc.). B) *Munţii cristalini*, care ocupă partea centrală a acestei grupe montane, deosebindu-se în cadrul lor: a) *munţi de înălţimi mari şi mijlocii*, cu culmi însoţite de nivele de denudaţie, despărţite prin circuri şi văi

Şeaua Bucurii. Munţii Retezat

glaciare (Munţii Rodnei şi ai Maramureşului); b) *munţi de înălţimi mijlocii*, cu culmi largi, însoţite de nivele de eroziune şi forme de relief nival, despărţite prin văi adînci (Munţii Bistriţei); c) *munţi de înălţimi mijlocii şi mici*, formaţi pe şisturi cristaline cu petice de calcare şi conglomerate, cu inversiuni de relief, cueste, suprafeţe structurale, hogbackuri şi forme carstice (munţii Rarău, Tulgheş, Hăşmaş etc.). C) *Munţii vulcanici*, situaţi pe flancul transilvănean al Carpaţilor Orientali; se împart în trei sectoare: a) *sectorul Oaş-Gutîi-Văratec* (cu cea mai mică înălţime), care corespunde în mare unor aparate vulcanice erodate aproape pînă la bază (ex. Gutîiul); b) *sectorul Ţibleş-Bîrgău*, alcătuit din munţi cu înălţimi mijlocii şi mici şi cu suprafeţe de denudaţie dominate de martori vulcanici (neck-uri şi dycke-uri); c) *sectorul Călimani-Gurghiu-Harghita*, cel mai masiv şi mai înalt, alcătuit din conuri vulcanice pe versanţii cărora s-a instalat o reţea radiară de văi, dublat în vest de podişuri vulcanice adînc fragmentate. În această unitate morfotectonică există numeroase depresiuni intramontane tectonice (Ţara Bîrsei, Dărmăneşti), tectono-vulcanice (Maramureş, Giurgeul, Ciuc etc.) şi de eroziune (Cîmpulung, Humor etc.). **2.** Carpaţii Meridionali (cuprinşi ca unitate morfologică între Valea Prahovei şi culoarele tectonice Timiş-Cerna şi Bistra-Strei) se caracterizează prin existenţa unor masive noduri orohidrografice, a unui număr redus de depresiuni intramontane, de pasuri de culme (Bran, Vîlcan) şi de vale (Turnu-Roşu), a reliefului glaciar bine dezvoltat şi prin marea extensiune a nivelelor de eroziune (Borăscu, 1800—2 200 m; Rîul Şes, 1 400—1 800 m; Gornoviţa, 400—1 200 m), care imprimă peisajului geografic al acestei grupe montane un caracter alpin. În cadrul acestora se deosebesc: a) *munţi înalţi*, cu platforme de eroziune bine dezvoltate şi cu slabe urme glaciare (Bucegi, Leaota, Lotru, Şurianu, Godeanu etc.); b) *munţi înalţi*, cu custuri şi cu forme glaciare (circuri, văi glaciare şi morene) bine dezvoltate (Făgăraş, Parîng, Retezat); c) *munţi cu înălţimi mijlocii*, cu culmi domoale, în care lipsesc formele glaciare (Ghiţu, Cozia, Vîlcan etc.). Altitudinea maximă din cadrul acestei grupări montane este înregistrată în Munţii Făgăraşului (vîrful Moldoveanu, 2 543 m), care este şi cea mai mare de pe teritoriul **R.** Carpaţii Meridionali sînt fragmentaţi de cîteva depresiuni şi culoare tectonice (Loviştea, Petroşeni, Haţeg şi culoarele Bistra şi Timiş-Cerna). **3.** Carpaţii Occidentali (cuprinşi ca unitate morfologică între valea Dunării, la sud, şi valea Someşului, la nord) se caracterizează prin prezenţa unor noduri orografice cu aspect de munţi în bloc (cu interfluvii largi şi netede pe care s-au dezvoltat nivelele de eroziune Fărcaşa-Cîrligata, Mărişel şi Feneş, pe care lipsesc formele glaciare şi pe care are o mare dezvoltare relieful carstic), separate prin depresiuni tectonice-golf. În cadrul acestora se deosebesc: A) *Munţii Banatului* (situaţi între Dunăre şi valea Mureşului), care, ca structură geologică, fac parte din Carpaţii Meridionali, cuprind: a) *munţi-bloc cristalini*, cu culmi domoale despărţite de văi adînci (Mehedinţi, Poiana Ruscăi etc.); b) *munţi şi podişuri calcaroase*, cu un relief carstic foarte dezvoltat (Podişul Mehedinţilor);

Pasul Giuvala

Vîrful Podragu. Munţii Făgăraş

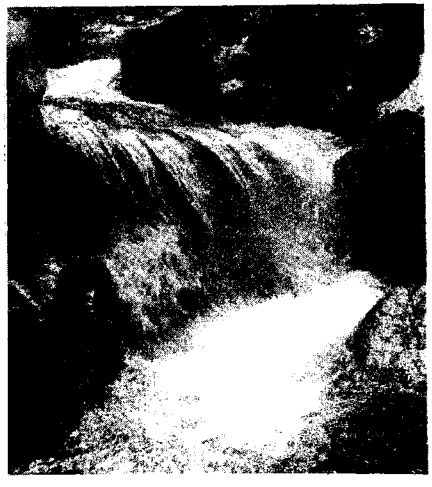

Cascada Bilea. Munţii Făgăraş

Ripa Roşie de lîngă Sebeş

Cetăţile romane de la Roşia Montană

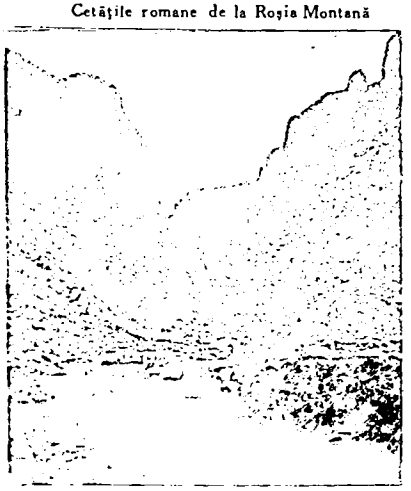

Cheile Turzii. Munţii Apuseni

c) *munţi cristalini insulari*, cu înălţimi de 400—700 m, înecaţi în depozite piemontane (Locvei, Dognecea etc.). Munţii Banatului cuprind în interiorul lor o serie de depresiuni tectonice (Bozovici, Liubcova etc.). B) *Munţii Apuseni* (situaţi între valea Mureşului, la sud, şi văile Someşului, la nord) sînt alcătuiţi dintr-un masiv cristalin central şi o serie de culmi muntoase laterale. Altitudinea maximă înregistrată în Munţii Apuseni este de 1 848 m (vîrful Curcubăta Mare). Munţii Apuseni cuprind: a) *Munţii Bihariei (Bihor)*, care se suprapun unui masiv cristalin străpuns de intruziuni granitice (muntele Gilău), unui masiv eruptiv (Vlădeasa) şi unui podiş carstic înalt (Padiş-Ponor); ei constituie nucleul Munţilor Apuseni (cu platforme de eroziune larg dezvoltate, fragmente de văi adînci); b) *Munţii Pădurea Craiului*, cu altitudine medie redusă şi cu numeroase forme carstice dezvoltate; c) *Munţii Codru-Moma*, cu culmi largi şi podişuri calcaroase; d) *Munţii Zarandului*, cu relief tipic de horst cu înălţimi reduse; e) *Munţii Mureşului*, cu altitudini reduse. Între culmile vestice se află trei depresiuni tectonice-golf: Zarand, Beiuş şi Vad. C) *Munţii insulari ai Someşului* (între valea Crişului Repede, la sud, şi depresiunile Baia Mare şi Lăpuş, la nord) au altitudini medii reduse, reprezentînd resturile unui lanţ muntos hercinic, peneplenizat, fragmentat în horsturi şi depresiuni tectonice, dispuşi în două şiruri: unul vestic (Muntele Şes, Măgura Şimleului, Meseş, Preluca etc.) şi unul estic (Prisnelu, Culmea Brezei), între care se dezvoltă depresiunea tectono-eroziv a Silvaniei.

Dealurile şi podişurile. Aceste unităţi morfologice constituie o treaptă intermediară de relief între munţi şi cîmpii, fiind situate la interiorul şi exteriorul arcului carpatic. Cele mai importante sînt: **1.** Podişul Someşean *(Platforma Someşeană)*, situat în nordul Transilvaniei. este un complex de forme de relief care face legătura între Carpaţii Orientali şi Carpaţii Occidentali şi se caracterizează printr-o succesiune de suprafeţe structurale şi de cueste, orientate spre vest, nord-vest şi nord. **2.** Podişul Transilvaniei (situat în interiorul arcului carpatic şi despărţit de acesta printr-un şir de piemonturi, de depresiuni de contact şi de dealuri subcarpatice), ocupă partea centrală a depresiunii intracarpatice transilvane şi este alcătuit din: a) *Dealurile Tîrnavelor* (o asociere de culmi orientate în general est-vest, despărţite prin văi largi cu terase şi cu interfluvii fragmentate, pe care se produc intense procese de pantă) şi b) *„Cîmpia" deluroasă a Transilvaniei* (o asociere de dealuri domoale cu formă boltită, despărţite prin văi largi cu fundul mlăştinos şi cu lacuri, pe versanţii cărora sînt frecvente alunecările de teren). **3.** Piemonturile Vestice constituie o treaptă intermediară între Carpaţii Occidentali şi Cîmpia de Vest şi sînt o fostă cîmpie piemontană, puternic fragmentată de ape şi descompusă în culmi deluroase. La contactul cu munţii s-au dezvoltat, prin eroziune, depresiuni subsecvente. Este caracteristică prezenţa unor martori de eroziune, alcătuiţi din cristalin (Piemontul Dognecea-Buziaş) sau din lave şi tufuri vulcanice (piemonturile Lipova, Oradea). **4.** Subcarpaţii dublează arcul carpatic, de care sînt legaţi genetic, desfăşurîndu-se în ex-

teriorul acestuia între valea Moldovei şi valea Motrului, iar în interiorul lui în sectoarele Bistriţa-Homoroade, Hîrtibaciu-Ocna Mureşului şi Turda-Beclean. Prezintă cute simple, cute diapire cu nucleu de sare sau cute-solzi; în unele sectoare apar, sub formă de pinteni, elemente structurale ale flişului cretacic. Morfologic, această unitate de relief se împarte în două mari grupe: Subcarpaţii Orientali (între valea Moldovei şi a Dîmboviţei) şi Subcarpaţii Meridionali (între valea Dîmboviţei şi valea Motrului). A) *Subcarpaţii Orientali* se subîmpart în: a) *Subcarpaţii Moldovei* (între valea Moldovei şi valea Trotuşului) sînt caracterizaţi prin existenţa unor culmi deluroase, care închid un şir de depresiuni submontane (Neamţ, Tazlău etc.); b) *Subcarpaţii de la Curbură* (între valea Trotuşului şi Slănicul Buzăului) sînt evidenţiaţi prin existenţa unui şir de culmi deluroase înalte (800—900 m), paralele cu culmile Carpaţilor (Răchitaş, Gîrbova etc.), şi a unor măguri şi culmi (Măgura Odobeşti), care separă două şiruri de depresiuni: unul submontan, tectonoeroziv (Soveja, Vrancea) şi altul intradeluros, de eroziune (Cîmpuri, Mera, Dumitreşti etc.); c) *Subcarpaţii Prahovei* (între Slănicul Buzăului şi valea Dîmboviţei), caracterizaţi prin existenţa unor culmi paralele fragmentate de văi adînci şi despărţite de o serie de depresiuni sinclinale. B) *Subcarpaţii Meridionali (Getici)* se subîmpart în: a) *Muscelele Getice* (între valea Dîmboviţei şi valea Cerna Olteţului), alcătuite dintr-o serie de culmi despărţite de văi adînci şi de depresiuni sinclinale (Cîmpulung, Nucşoara, Horezul etc.), dominate spre nord de o altă serie de culmi înalte (Mătăul, Măgura Slătioarei etc.) şi separate de Piemontul Getic printr-o serie de depresiuni intradeluroase; b) *Subcarpaţii Jiului* (între valea Cerna Olteţului şi a Motrului) constituie o asociere de culmi domoale, despărţite de văi puţin adînci, încadrate de două şiruri de depresiuni largi: unul submontan şi altul intradeluros. C) *Subcarpaţii interni* apar pe structuri diapire, în interiorul arcului carpatic, şi au relief fragmentat. **5.** Piemontul Getic, formă de relief dezvoltată între Subcarpaţii Meridionali, Dîmboviţa, Dunăre şi Cîmpia Română. Este fragmentat într-o serie de culmi deluroase, în nord, şi interfluvii plate, cu aspect de cîmpie colinară, în sud. **6.** Podişul Moldovei (cuprins între Obcinele Bucovinei, Subcarpaţii Moldovei, Cîmpia Siretului şi valea Prutului) se caracterizează prin prezenţa suprafeţelor structurale, a cuestelor simple şi etajate, a văilor subsecvente, obsecvente, resecvente etc. În cadrul lui se deosebesc: a) *sectorul piemontan* (între valea Sucevei, a Moldovei şi a Siretului), alcătuit din culmi deluroase înalte şi cîmpuri joase, cu terase (Rădăuţi, Baia etc.); b) *sectorul podişurilor structurale* (în partea centrală nordică), caracterizat prin interfluvii largi, cu numeroase suprafeţe structurale, despărţite de văi adînci, cueste dezvoltate, şi cu numeroase alunecări de teren; c) *sectorul culmilor deluroase* (în partea sudică), caracterizat prin culmi prelungi, paralele, fragmentate de văi, cu versanţi atacaţi de intense procese de pantă; d) *Cîmpia Jijiei*, de origine erozivă, cu un relief de culmi domoale, teşite, despărţite de văi largi, inundabile.

Dobrogea. Această unitate morfologică (cuprinsă între valea Dunării, Marea Neagră şi frontiera cu R.P. Bulgaria) este alcătuită din următoarele zone de relief: **1.** Munţii Dobrogii (între valea Dunării şi Podişul Babadagului), formaţi dintr-o serie de creste ascuţite (Pricopan, Ţuţuiatu) şi munţi insulari (Turcoaia, Carcaliu etc.), îmbrăcaţi în trene groase de grohotişuri şi cuverturi de depozite leossoide. **2.** Podişul Dobrogii de Nord constituie un complex de forme de relief cuprins între Dunăre, Munţii Dobrogii, Marea Neagră şi Podişul Dobrogii de Sud, caracterizat prin prezenţa interfluviilor largi, a văilor evazate, a reliefului de tip inselberg etc.; în cadrul lui se deosebesc sectoarele: a) *Dealurile Tulcii*, b) *Podişul Babadagului* şi c) *Podişul Casimcei*. **3.** Podişul Dobrogii de Sud (între Podişul Dobrogii de Nord, Dunăre, Marea Neagră şi graniţa cu R.P. Bulgaria) este caracterizat prin prezenţa interfluviilor largi, uşor vălurite. În cadrul lui se deosebesc: a) *Podişul Dobrogii dunărene*, b) *Podişul Dobrogii maritime* şi c) *Podişul Negru-Vodă* (regiune endoreică tipică, cu numeroase forme carstice).

Cîmpiile şi Delta Dunării. Aceste unităţi morfologice constituie cele mai recente formaţii geologice pe care s-a dezvoltat cel mai tînăr relief. **1.** Cîmpia Română (cuprinsă între Piemontul Getic, Subcarpaţi, Podişul Moldovei şi valea Dunării) se împarte, morfologic, în următoarele sectoare: a) *Cîmpia Piemontană*, situată între văile Vedea şi Bîrlad, alcătuită dintr-o juxtapunere şi suprapunere de conuri de dejecţie, care dau o suprafaţă foarte slab vălurită,

Dune de nisip la Agigea

înclinată şi fragmentată intens de văi largi cu numeroase terase (cîmpiile Piteştiului, Ploieştiului, Rîmnicului etc.); b) *Cîmpia de divagare*, cuprinsă între valea Argeşului şi a Siretului inferior (în zona de subsidenţă), se caracterizează prin ape divagante, văi puţin adînci fără terase şi cu aspect general de luncă (Titu-Potlogi, Gherghiţa, Siretul inferior etc.); c) *Cîmpia dunăreană*, alcătuită din cîmpuri largi acoperite cu depozite loessoide, pe care apar numeroase crovuri şi dune, cu terase bine conturate (ale Dunării şi ale afluenţilor săi principali) şi cu lunci largi, inundabile (Cîmpia Băileştiului, a Burnazului, a Bărăganului etc.). **2.** Cîmpia de Vest, cuprinde extremitatea estică a marii cîmpii panonice şi se caracterizează prin predominarea formelor tabulare, slab fragmentate de văi şi cu altitudini medii reduse. Are o treaptă mai înaltă la contactul cu Piemonturile Vestice, alcătuită dintr-o asociere de conuri de dejecţie, şi o treaptă joasă, cu aspectul unei cîmpii de divagare, cu văi fără terase, cu lunci largi, mlăştinoase (Cîmpia Someşului, a Crişurilor, a Timişului etc.), iar în unele porţiuni, cu dune de nisip (Cîmpia Carei-Valea lui Mihai). **3.** Delta Dunării este alcătuită dintr-o asociere de grinduri fluviatile, de cordoane litorale vechi şi noi (Letea, Caraorman, Sărăturile), de resturi ale reliefului predeltaic (Cîmpul Chilia), de depresiuni cu suprafeţe şi adîncimi variabile (unele sub nivelul mării) şi de albii vechi şi noi ale Dunării.

CLIMA

Datorită poziţiei sale faţă de principalele componente ale circulaţiei generale a atmosferei (mase de aer estice-continentale, vestice-oceanice şi sudice-mediteraneene), precum şi complexităţii reliefului, clima **R.** este caracterizată printr-o mare varietate de nuanţe, care, în ordinea mărimii ariei de cuprindere, sînt: **1.** Sectorul cu climă continental-moderată, care cuprinde Cîmpia de Vest, Piemonturile

Peisaj din Bărăgan

Vestice şi Podişul Transilvaniei, este frecvent acoperit de mase de aer temperat-maritim şi ferit, în parte, iarna de invaziile de aer rece continental, oprite în înaintarea lor de obstacolul pe care-l formează Carpaţii. În cadrul acestui sector se deosebesc, datorită varietăţii reliefului, următoarele zone: a) *Cîmpia de Vest*, cu temperaturi medii anuale cuprinse între 9°C şi 15°C, cu amplitudini termice anuale care nu depăşesc 22°C—23°C şi cu o cantitate de precipitaţii care variază între 530 şi 750 mm; b) *Piemonturile Vestice*, cu un regim al temperaturii aerului mai moderat decît cel din Cîmpia de Vest, cu amplitudinile medii anuale de 20°C—22°C şi cu precipitaţii variind între 650 şi 850 mm; c) *Podişul Transilvaniei*, în care temperatura medie anuală scade de la vest (9,5°C) la est (7°C), conform creşterii altitudinii, iar precipitaţiile cresc de la 600 mm în vest, la peste 700 mm în est şi nord; relieful determină, iarna, inversiuni de temperatură (minimă absolută —35°C la Mediaş). **2.** Sectorul cu climă continentală, care cuprinde Cîmpia Română şi Dobrogea, cu excepţia unei fîşii pe litoral; se află sub influenţa mai multor tipuri de mase de aer, care impune diferenţierea în mai multe zone: a) *Cîmpia Olteniei*, unde iarna se produce o invazie de aer umed şi cald dinspre sud-vest, care duce la ridicarea temperaturii aerului şi unde precipitaţiile sînt reduse (480—500 mm); b) *Partea centrală a Cîmpiei Române*, expusă invaziilor de aer rece continental iarna şi de aer cald vara, se caracterizează prin amplitudini termice medii anuale în jur de 26°C (temperatura medie a lunii iulie este cuprinsă între 22°C şi 23°C, iar cea a lunii ianuarie între —2,5 şi —3°C) şi prin precipitaţii anuale reduse (500—550 mm); c) *Partea estică a Cîmpiei Române*, expusă invaziilor de aer rece continental iarna şi de aer cald vara se caracterizează prin amplitudini termice medii anuale în jur de 25°C (temperatura medie a lunii ianuarie scade sub —3°C, iar cea a lunii iulie oscilează între 22 şi 23°C), cu maxime absolute ridicate (44,5°C la Ion Sion) şi cu precipitaţii reduse (400—500 mm); evapotranspiraţia potenţială depăşeşte cantitatea de precipitaţii cu circa 300—400 mm anual, datorită perioadelor lungi de secetă (80—100 de zile); d) *Dobrogea*, cu amplitudini termice medii anuale care depăşesc 23°C şi 25°C şi cu precipitaţii reduse (350—400 mm); e) *Podişul Moldovei*, acoperit iarna de mase de aer rece continental (ceea ce provoacă ierni lungi), iar vara de mase de aer cald şi uscat, are amplitudini medii anuale ale temperaturii aerului de 24°C şi 25°C şi precipitaţii reduse (între 450 şi 500 mm); f) *Subcarpaţii Orientali* au o climă asemănătoare cu aceea a Podişului Moldovei, relieful mai accidentat şi poziţia lor sub culmile carpatice modificînd doar aspectele de amănunt. Subcarpaţilor Orientali le sînt caracteristice inversiunile de temperatură în timpul iernii, iar Subcarpaţilor de la Curbură efectele de föhn; g) *Subcarpaţii Meridionali şi Piemontul Getic* au o climă mai călduroasă decît restul Subcarpaţilor (temperaturile medii anuale sînt cuprinse între 18°C şi 20°C şi precipitaţiile între 600 şi 800 mm). **3.** Sectorul cu climă litorală-maritimă se suprapune unei fîşii late de 15—25 km de-a lungul litoralului Mării Negre şi se caracterizează prin întîrzierea fazelor de încălzire şi răcire a aerului, prin amplitudini termice de 22°C şi 23°C, prin lungimea perioadei intervalului fără îngheţ (220—230 de zile) şi prin variabilitatea precipitaţii-

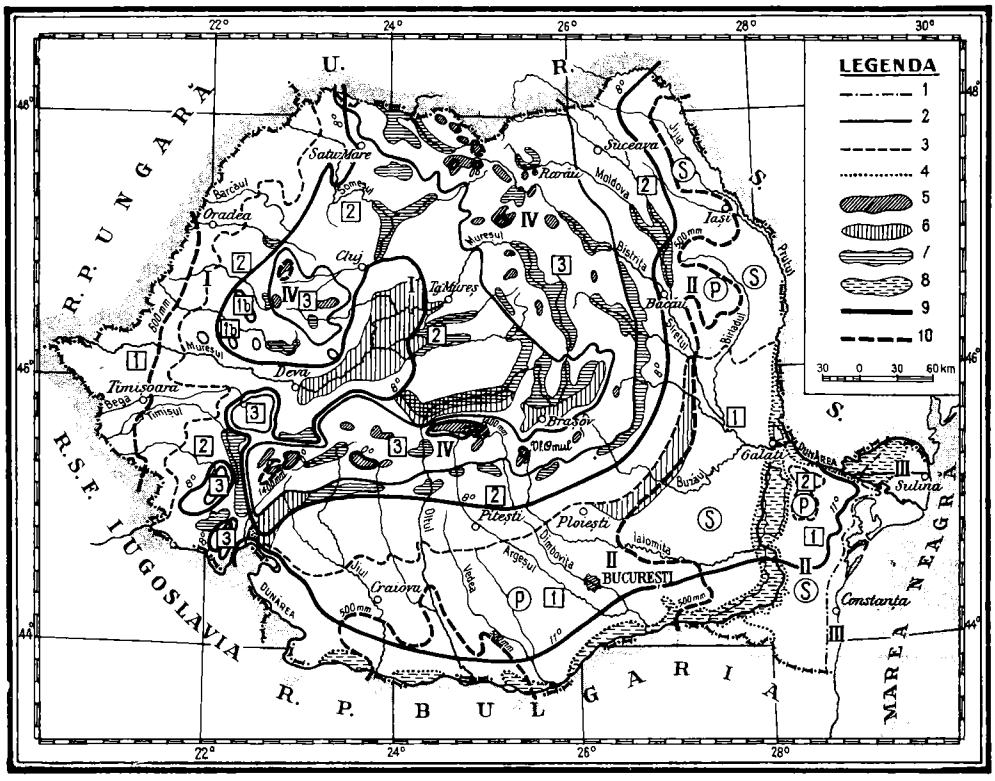

Harta climatică şi topoclimatică

Sectoare climatice: *I*, continental moderat; *II*, continental; *III*, de influenţă maritimă; *IV*, de munte. *Etaje climatice*: [1] de cîmpie; [2] de coline; [3] de munte înalt şi mijlociu. *Limite*: 1, de sectoare climatice; 2, de sectoare şi etaje climatice; 3, de etaje climatice; 4, de suprafeţe topoclimatice. *Suprafeţe topoclimatice*: 5, de munte înalt; 6 efecte de foehn; 7, de depresiune; 8, de baltă; Ⓟ topoclimat de pădure; Ⓢ topoclimat de stepă; 9, izoterme anuale simplificate; 10, izobiete anuale simplificate.

lor, oscilînd între 300 şi 700 mm. **4.** Sectorul cu climă de munte cuprinde culmile Carpaţilor şi este supus tot timpul anului invaziilor maselor de aer temperat maritim din vest. Treptele de relief cu altitudini diferite determină devieri şi perturbaţii termodinamice ale acestor mase de aer. În cuprinsul acestui sector se pot deosebi mai multe zone: a) *Munţi mijlocii* (treapta cuprinsă între 800 şi 1 900 m în Carpaţii Meridionali şi între 600 şi 1 750 m în partea nordică a Carpaţilor Orientali) au amplitudini termice medii anuale cuprinse între 18°C şi 20°C. Temperatura medie anuală este pozitivă (în iulie oscilează între 10°C şi 18°C, iar în ianuarie între −5°C şi −6°C). Pe versanţii orientaţi spre vest, expuşi advecţiei masei umede maritime, cad ploi intermitente de lungă durată (900—1 200 mm). La baza masivelor şi culmilor muntoase orientate transversal faţă de direcţia de deplasare a maselor de aer umed (poalele Munţilor Apuseni, Mehedinţilor, Carpaţilor de la Curbură etc.) apar frecvent fenomenele de föhn; aceste fenomene se produc şi în Depresiunea Făgăraşului şi a Sibiului, fiind însă legate de vînturile din direcţia sudică. Ca efect al diferenţelor mari de presiune atmosferică între regiunile joase şi cele înalte, se produc uneori vînturi puternice cu caracter local (caracteristice în Bucegi, Harghita, Gurghiu etc.); b) *Munţi înalţi* (treapta de relief mai înaltă de 1 900 m în ramurile sudice ale Carpaţilor şi de 1 750 m în cele nordice) au o climă mai aspră şi mai umedă decît cea a treptei precedente, temperatura medie anuală scăzînd sub 0°C (vîrful Omul −2,6°C), iar amplitudinile termice medii anuale sub 10°C. Temperatura minimă absolută înregistrată este de −38°C (vîrful Omul). Anual sînt 250—265 de zile de îngheţ. Cantitatea medie de precipitaţii este de 1 200—1 400 mm. Zăpada acoperă solul 180—220 de zile pe an.

HIDROGRAFIA

1. Apele curgătoare. Cea mai mare parte a apelor curgătoare de pe teritoriul **R.** izvorăsc din Carpaţi şi aparţin bazinului Dunării (excepţie fac unele rîuri din Dobrogea). Bazinele hidrografice ale afluenţilor dunăreni cuprind circa 98% din suprafaţa totală a ţării. Datorită configuraţiei reliefului, reţeaua apelor curgătoare este dispusă radiar. Densitatea medie a reţelei hidro-

Dunărea la Cazane

Valea Oltului

grafice este de 0,49 km/km², fiind mai mare în zona muntoasă și în interiorul arcului carpatic (0,56 km/km²) decît în zonele periferice arcului carpatic (0,43 km/km²). În regiunile de cîmpie și de dealuri, densitatea este de 0,3 km/km², în zona muntoasă de 1,0—1,20 km/km², iar în zona muntoasă înaltă de 0,5—0,3 km/km². Apele curgătoare principale care izvorăsc din Carpați au un profil longitudinal caracterizat prin pante mari în regiunea muntoasă, mai line în regiunea dealurilor și piemonturilor și foarte line în regiunea de cîmpie. Principalele bazine hidrografice de pe teritoriul **R.** sînt: al Dunării și al Mării Negre. Riurile din vestul țării Vișeul, Iza, Someșul, Crasna, Crișurile, Mureșul, Bega se varsă prin intermediul Tisei în Dunăre, iar Timișul, Carașul, Nera, Cerna, direct în Dunăre. Jiul, Oltul, Vedea, Argeșul, Ialomița, Siretul, Prutul sînt tributare Dunării. Din bazinul Mării Negre fac parte Casimcea, Taița, Telița. În afară de aceste bazine hidrografice, pe teritoriul **R.** sînt cîteva zone semiendoreice (în Cîmpia Română, pe interfluviile dintre Ialomița și Dunăre, Călmățui și Ialomița, Buzău și Călmățui). Principalul colector al apelor curgătoare de pe teritoriul țării, D u n ă r e a, are o lungime în limitele **R.** de 1 075 km. În regimul hidrologic al apelor curgătoare apar faze caracteristice de scurgere pe sezoane. Iarna, în urma acoperirii bazinelor de recepție cu zăpadă, se formează minimele de scurgere *(perioada apelor mici de iarnă)*; pe alocuri (în sud-vestul țării) se produc, datorită încălzirilor temporare și parțial a ploilor de iarnă, *viiturile de iarnă*. În perioada de topire a zăpezilor se formează maximele de scurgere *(perioada apelor mari de primăvară)*, iar în aprilie-mai apare un minim de scurgere *(perioada apelor mici de primăvară)*. La începutul verii, o dată cu creșterea frecvenței ploilor, se produc creșteri bruște de nivel *(viiturile de vară)*, după care urmează un sezon cu nivele scăzute *(perioada apelor mici de vară)*. La începutul toamnei se continuă perioada apelor mici din vară *(perioada apelor mici de toamnă)* și apare o perioadă în care, datorită ploilor tîrzii, se formează nivele mari *(viiturile de toamnă)*. **2.** L a c u r i l e. În **R.** sînt circa 2 300 de lacuri (plus circa 1 150 de iazuri), care ocupă o suprafață totală de aproape 2 620 km² (ceea ce reprezintă 1,1% din teritoriul țării). Caracteristică este însă predominarea lacurilor cu suprafețe sub 1 km² (90% din numărul total al lacurilor). Cele mai mari lacuri sînt răspîndite pe litoralul Mării Negre și în Lunca Dunării, iar cele mai mici (cu suprafețe sub 0,5 km²) în regiunile montane. După raportul dintre evaporabilitate și cantitatea precipitațiilor atmosferice, lacurile din **R.** se împart în două mari categorii: A) *Lacurile zonei cu umiditate deficitară*, care sînt repartizate geografic astfel: a) *Lacurile din Dobrogea*, situate în lungul zonei litorale maritime și de-a lungul văii Dunării. În sudul Deltei Dunării se întinde complexul lagunar R a z e l m, format din două grupe: nordică (a lacurilor cu apă dulce) și sudică (a lacurilor sărate). La sud de complexul Razelm sînt mai multe limane maritime: Tașaul, Techirghiol, Agigea etc., cu adîncimi cuprinse între 2 și 10 m, iar în Dobrogea de sud-vest, cîteva limane fluviatile: Oltina, Mîrleanu, Gîrlița etc., cu adîncimi mai mici; b) *Lacurile din Podișul Moldovei*, în majoritatea lor artificiale (iazuri), iar în cazuri izolate formate datorită alunecărilor de terenuri și conurilor de dejecție laterale, au adîncime mică (2—3 m); majoritatea sînt lacuri de apă dulce, dar în Cîmpia Jijiei ele au o mineralizare destul de ridicată (120—200 mg/l); c) *Lacurile din Podișul Transilvaniei*, legate, ca geneză, de masivele saline din zona diapiră (lacurile Ursu, Negru, din regiunea Praid-Sovata etc.); unele dintre ele s-au format prin prăbușirea vechilor saline (lacul Avram Iancu, Sic etc.); d) *Lacurile din Cîmpia Română*, formate în majoritatea lor datorită fenomenelor de sufoziune din depozitele de loess (Ianca, Plopul, Colentina etc.); e) *Lacurile de luncă*, răspîndite de-a lungul luncilor riurilor mai importante, avînd un regim

hidrologic strîns legat de cel al rîurilor (Potelu, Rastu, Suhaia etc.). B) *Lacurile zonei cu umiditate excedentară*, care sînt repartizate geografic astfel: a) *Lacurile din Carpaţii Orientali*, lacuri de baraj (Lacul Roşu), vulcanice (S f. Ana), glaciare (Lala, Buhăescu etc.); b) *Lacurile din Carpaţii Meridionali*, lacuri glaciare (Zănoaga, Bucura, Capra, Bîlea, Gîlcescu etc.), care constituie, în majoritatea lor, obîrşii ale rîurilor. **3.** Marea Neagră formează graniţa **R.** pe o distanţă de 245 km de la braţul Stambulul Vechi al Deltei Dunării (la graniţa cu U.R.S.S.) pînă la Vama Veche (la graniţa cu R.P. Bulgaria). De-a lungul litoralului românesc, adîncimile de 200 m se menţin în dreptul Deltei Dunării pînă la distanţa de 100—200 km de la linia ţărmului, apropiindu-se pînă la 50 km în apropierea ţărmurilor R.P. Bulgaria. După caracterul său, litoralul românesc al Mării Negre se împarte în: a) sectorul de la nord de Capul Midia, în care predomină formele de acumulare, b) sectorul de la sud de Capul Midia, unde predomină formele de eroziune. Insulele mici din apropierea ţărmului sînt de origine acumulativă. Fundul mării în limitele zonei litorale este format din nisipuri şi mîluri, iar în unele locuri din roci de fundament; la sud de latitudinea Constanţei, depozitele de fund sînt reprezentate de acumulări cochilifere de diferite faciesuri. Salinitatea medie a Mării Negre este de 20—22‰. Sub influenţa apelor Dunării, pe o distanţă de 40 km de ţărm, salinitatea nu depăşeşte 21‰ în stratele de la adîncime, scăzînd pînă la 18—19‰ la suprafaţa apei. În sectorul românesc al Mării Negre, salinitatea creşte de la nord spre sud şi de la ţărm spre largul mării. Amplitudinea multianuală a variaţiilor nivelului apelor Mării Negre atinge 32,5 cm, iar amplitudinea maximă totală a atins 113 cm (pentru oraşul Constanţa). Variaţiile fluxului şi refluxului au o amplitudine de 8 cm, cu o perioadă medie de 12 ore şi 25 de minute. Ţărmul românesc al Mării Negre este scăldat de o ramură a curentului principal marin şi de curentul golfului Odesa, care se deplasează cu o viteză de 0,9 — 1,3 km/oră. Temperatura medie anuală a apelor marine este de 12,5°C, ceea ce depăşeşte cu 2°C temperatura medie a aerului; cele mai ridicate temperaturi ating 25°C la ţărm. În iernile foarte aspre, apele marine îngheaţă, stratul de ghiaţă atingînd grosimea de 15—20 cm (iarna anilor 1928—1929).

SOLURILE

Tipurile de sol sînt grupate regional după particularităţile lor, astfel: **1.** Regiunea transilvană (cuprinde regiunea din interiorul arcului carpatic) se caracterizează prin predominarea solului brun de pădure tipic sau podzolic şi cernoziomuri levigate, lîngă care mai apar soluri brune-roşcate şi pseudorenzine. **2.** Regiunea vest-transilvană (cuprinde Cîmpia de Vest, Piemonturile Vestice şi depresiunile din partea vestică a Munţilor Apuseni), în care predomină solul brun de pădure, cernoziomul levigat şi cernoziomuri, lîngă care apar soluri brune-roşcate (în sud) şi soluri cernoziomice freatic-umede, lăcovişti şi soloneţuri (pe formele de relief mai joase, unde nivelul apelor freatice este mai apropiat de suprafaţa terenului). **3.** Regiunea danubiano-getică (cuprinde partea centrală şi vestică a Cîmpiei Române, Piemontul Getic şi partea sudică a Subcarpaţilor Meridionali), unde predomină solul brun de pădure tipic sau podzolic, solul brun-roşcat de pădure, cernoziomuri levigate şi cernoziomuri. **4.** Regiunea danubiano-pontică (cuprinde partea estică a Cîmpiei Române, Subcarpaţii de la Curbură, partea sudică a Podişului Moldovei şi Dobrogea) este caracterizată prin prezenţa solului brun de pădure tipic sau podzolic, cernoziomul levigat şi cernoziomul, însoţite de soluri cenuşii de pădure, cernoziomuri podzolite, soluri saline şi alcaline (în special în lunci). **5.** Regiunea de munţi şi dealuri înalte cuprinde treptele de relief mai înalte de 700—800 m şi pe care se pot urmări mai multe etaje de soluri: a) etajul solurilor brune montane de pădure şi brune montane de

Valea Bistriţei la Iacobeni

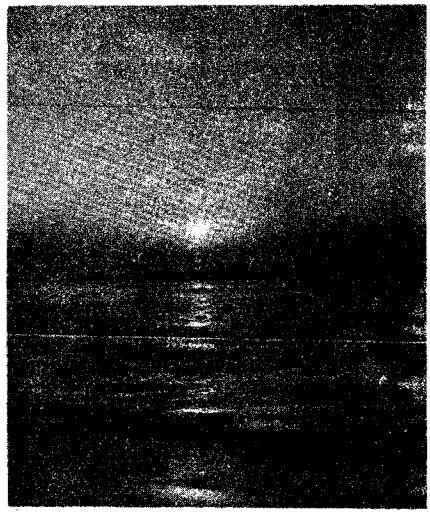

Răsărit de soare la Mamaia

pădure podzolice; b) etajul solurilor brune acide montane de pădure, cu diferite grade de podzolire, şi a solurilor podzolice montane; c) etajul solurilor de pajişti alpine şi subalpine. **6.** Regiunea depresiunilor intramontane, în care, în afară de solurile zonelor specifice etajului la care sînt situate, mai apar soluri pseudogleice, gleice, turboase şi chiar turbării.

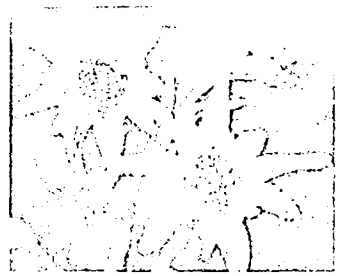

Floare de colţ

VEGETAŢIA

Flora **R.** este compusă din următoarele elemente fitogeografice: nordic şi alpin (circa 14%: arctic, boreal, arctic-alpin etc.), european (circa 40%: eurosiberian, european, holarctic, central-european etc.), sudic (circa 8%: tropical, mediteranean etc.), sud-estic (circa 10%: iliric, daco-iliric, balcanic, moezic), oriental sau continental (circa 20%: pontic, sarmatic, ponto-central-asiatic, ponto-mediteranean), apusean (circa 1%: atlantic, atlantic-mediteranean), endemic (circa 4%, dacic propriu-zis), cosmopolit şi adventiv (circa 4%). Variaţia condiţiilor topoclimatice determină o diferenţiere a învelişului vegetal prin etajarea formaţiilor vegetale: **1.** Vegetaţia alpină şi subalpină, care ocupă culmile muntoase mai înalte de 1 500—1 700 m, este reprezentată prin *pajişti alpine*, formate din graminee, ciperacee şi plante cu flori viu colorate, rogozul alpin, păruşca, rugina etc., care sînt predominante. În cadrul lor se întîlnesc şi tufişuri pitice de smirdar, sălcii pitice şi alţi arbuşti, tufărişuri subalpine şi jneapăn, ienupăr pitic, afini. Pajiştile alpine alternează cu *pajişti subalpine*, formate de obicei pe terenuri despădurite, în care predomină iarba stîncilor, păruşca şi ţăpoşica. **2.** Vegetaţia montană, care acoperă regiunile muntoase sub altitudinea de 1 700—1 500 m, este reprezentată prin: a) *păduri de molid*, în care predomină molidişurile pure, iar în părţile mai joase, doar local, întîlnindu-se brad şi pin. În poienile din această zonă se întîlnesc pajişti cu păiuş roşu, ţăpoşică şi alte graminee şi dicotiledonate; b) *păduri amestecate de fag cu răşinoase*, în care specii caracteristice sînt fagul, bradul şi molidul. Pajiştile formate unde pădurea a fost tăiată sînt bogate în graminee şi dicotiledonate; c) *păduri de fag*, caracterizate prin predominarea fagului (în amestec slab cu bradul), a molidului (în partea superioară), teiului, paltinului, frasinului, ulmului etc. **3.** Vegetaţia de dealuri şi de podişuri este reprezentată prin: a) *păduri de fag*, care se continuă din zona montană; în pajiştile din această zonă sînt abundente gramineele furajere; b) *păduri amestecate de fag cu gorun*; c) *păduri de gorun* şi pajişti secundare stepizate dezvoltate pe locul pădurii de gorun; d) *păduri de*

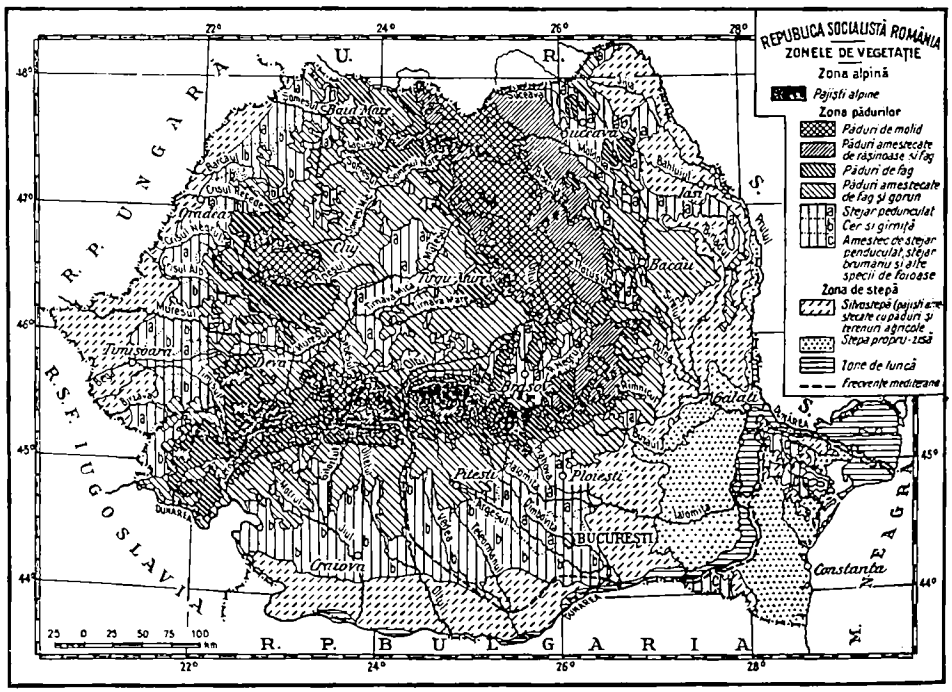

Jnepeni

Pădure de brazi. Munţii Retezat

Stuf în Delta Dunării

stejar pedunculat, în care predomină stejarul pedunculat în amestec cu diverse alte esenţe lemnoase şi pajişti stepizate, derivate şi secundare; e) *păduri de cer şi gîrniţă*, cu pajişti stepizate şi pajişti stepice secundare; f) *pajişti* dezvoltate pe locul pădurilor alcătuite din diverse specii de stejar şi pajişti xeromezofile de silvostepă. **4.** Vegetaţia de cîmpie este reprezentată prin: a) *păduri de stejar pedunculat*; b) *păduri de cer şi gîrniţă* şi pajişti formate pe locul fostelor păduri de stejar; c) *vegetaţie de silvostepă*, care cuprinde păduri izolate de stejar brumăriu şi de stejar pufos şi pajişti xeromezofile în care predomină păiuşul, colilia, sadina, rogozul ş.a.; d) *pajişti xerofile de stepă*, unde predomină păiuşul, colilia, şi pirloage stepice cu firuţă, peliniţă, pir. În cea mai mare parte, vegetaţia de stepă şi de silvostepă a fost desţelenită; pe suprafeţele nearabile vegetaţia a fost puternic schimbată sub influenţa păşunatului. **5.** Vegetaţia luncilor este reprezentată prin păduri de salcie, plop, prin şleauri de luncă (stejar pedunculat, ulm, frasin, carpen, tei) şi pajişti de luncă, în care predomină pirul, iarba-cîmpului şi coada-vulpii. **6.** Vegetaţia acvatică şi vegetaţia turbăriilor. Bălţile şi lacurile prezintă în general o repartizare zonală a vegetaţiei în raport cu adîncimea: la mal apare o zonă de rogozuri şi stînjenei de baltă, urmată apoi de o zonă de stuf (foarte extinsă în Delta Dunării), în care predomină stuful în amestec cu papura şi pipirigul; în zona centrală predomină nuferi şi broscăriţa, iar la adîncimi mai mari brădişul. Vegetaţia pîraielor repezi de munte este formată mai ales din alge, bacterii, muşchi şi, mai rar, din plante superioare cu adaptări speciale pentru a învinge viteza curentului. Turbăriile prezintă o vegetaţie formată din muşchi şi plante de tip boreal (bumbăcariţa, rouacerului, iarba-neagră, răchiţelele etc.), caracteristice tinovului; vegetaţia bahnelor este formată din plante hidrofile (coada-calului, feriga de baltă, rutişorul etc.).

FAUNA

Datorită poziţiei geografice şi diversităţii condiţiilor naturale, în **R.** există o faună bogată şi variată, care cuprinde atît elemente locale vechi, cît şi elemente relativ tinere. Cea mai mare parte a teritoriului ţării face parte din provincia central-europeană a subregiunii eurosiberiene. În sectoarele periferice (Cîmpia Română, Dobrogea, partea de nord-est a Moldovei, Cîmpia de Vest) se întinde tentacular provincia pontică a subregiunii ponticocentral-asiatice. În sud-vestul şi sud-estul **R.** se întîlnesc unele iradiaţii ale subregiunii mediteraneene.

Fauna terestră. În **R.** sînt următoarele complexe faunistice: **1.** Complexul alpin, care constituie domeniul caprei

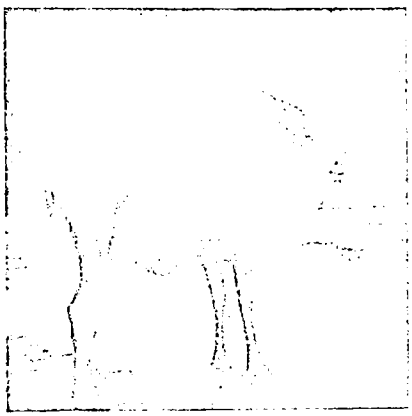

Cerb carpatin

Pui de capră neagră

Colonie de pelicani în Delta Dunării

negre, al vulturului bărbos (animale rare, ocrotite prin lege), al cintezei alpine şi al fisei alpine. Dintre reptile ajung pînă aici vipera comună şi şopirla de munte. **2.** Complexul pădurilor, cu o faună bogată şi variată, în care apar: cerbi, urşi (animale cu importanţă cinegetică), rişi (animale ocrotite prin lege), jderi, veveriţe, şoareci de pădure, pirşi, păsări, ca pajura, vulturul pleşuv (ocrotite prin lege), ciuful de pădure, huhurezul, uliul, ciocănitoarea pestriţă, vîrdarea, piţigoiul, scorţarul, cojoaica, muscarul, cinteza, gaiţa, cucul, porumbelul şi sitarul. Mai apar şi specii apte să trăiască în diferite condiţii geografice, ca mistreţi, căprioare, iepuri, lupi (animale cu importanţă cinegetică), viezuri, dihori, nevăstuici şi arici. Dintre reptile, cea mai largă răspîndire o are şarpele de alun şi năpîrca, iar dintre amfibii broţăcelul. Mai apar vipera comună şi şopîrla de munte. În pădurile de cîmpie trăiesc coţofene, stăncuţe, ciori, granguri, botgroşi, privighetori mari şi mici, dumbrăvence, pupeze, sitari, becaţine, şoimul dunărean, pajura ţipătoare mică şi viesparul. **3.** Complexul de stepă are o faună alcătuită mai ales din rozătoare, dintre care cel mai reprezentativ este popîndăul. Mai apar: hîrciogul, şoarecii de cîmp şi căţeii-pămîntului. Animale mai mari sînt: lupul, vulpea, viezurele, dihorul de stepă, dihorul pătat. Dintre păsări se întîlnesc: ciocîrlia de cîmp, ciocîrlia mare, fisa de cîmp, presura de grădină, prepeliţa, graurul, prigoria, dumbrăveanca etc. Pe cale de dispariţie sînt două specii caracteristice: dropia şi spurcaciul, păsări ocrotite prin lege. În stepă există şi specii răpitoare: pajura de stepă, uliul alb. Dintre reptile apar: şerpi, şopîrle, broaşte ţestoase. Este de remarcat prezenţa unor insecte caracteristice, cum este călugăriţa.

Fauna acvatică se repartizează în următoarele complexe faunistice: **1.** Complexul lacurilor alpine, în general cu o faună săracă, datorită condiţiilor, şi caracterizată prin prezenţa salmonidelor (păstrăvul indigen). **2.** Complexul lacurilor montane (situate sub limita superioară a pădurilor), caracte-

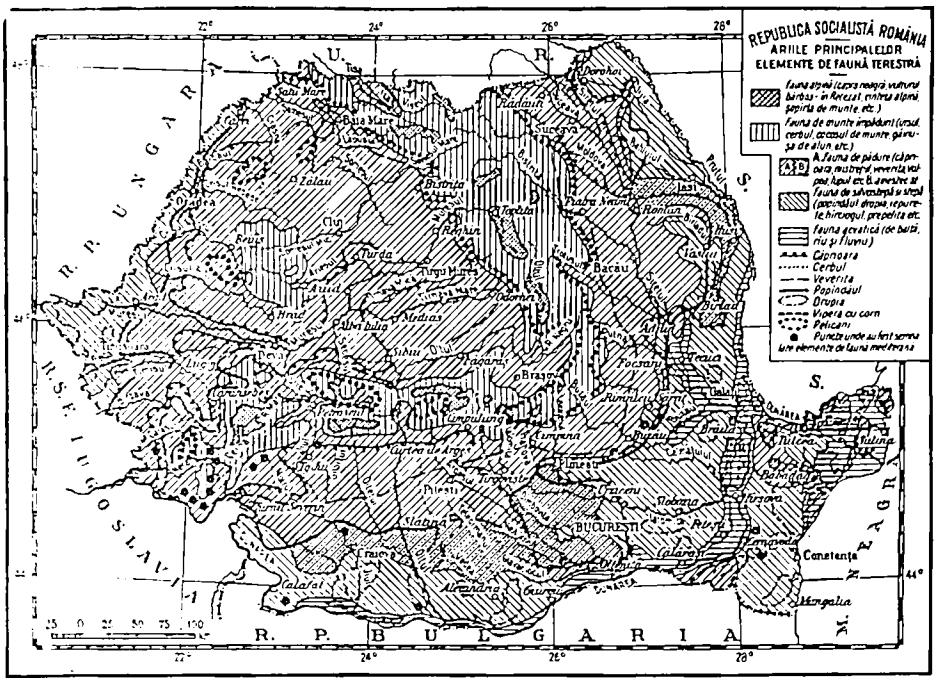
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
ARIILE PRINCIPALELOR ELEMENTE DE FAUNĂ TERESTRĂ
Fauna stepei (cu specii rezistă vulturul bărbos - în Rezat, contra alunii, șopîrla de munte etc.)
Fauna de munte împădurit (ursul, cerbul, cocoșul de munte, gaița de alun etc.)
Fauna de pădure (cu porcul, mistrețul, veverița, vulpea, lupul etc. și arenele ei)
Fauna de silvostepă și stepă (popîndăul, dropia, repurtele, hîrciogul, prepeliță etc.)
Fauna acvatică (de baltă, riu și fluviu)
Capreolus
Cerbul
Veverița
Popîndăul
Dropia
Viperă cu corn
Pelicani
Puncte unde au fost semnalate unele elemente de faună mediteraneană
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVĂ
R. P. BULGARIA
U.R.S.S.
MAREA NEAGRĂ
BUCUREȘTI
Constanța
Mangalia
Sulina
Sf. Gheorghe
Brăila
Galați
Tulcea
Giurgiu
Turnu Măgurele
Calafat
Craiova
Slatina
Pitești
Târgoviște
Ploiești
Târgu Jiu
Sibiu
Brașov
Făgăraș
Sighișoara
Târgu Mureș
Reghin
Gheorgheni
Miercurea Ciuc
Odorheiu
Sf. Gheorghe
Sfîntu Gheorghe
Covasna
Focșani
Râmnicu Sărat
Buzău
Urziceni
Slobozia
Fetești
Călărași
Oltenița
Alexandria
Roșiorii de Vede
Zimnicea
Turnu Severin
Orșova
Caransebeș
Lugoj
Timișoara
Arad
Oradea
Bihor
Satu Mare
Baia Mare
Zalău
Cluj
Turda
Dej
Bistrița
Năsăud
Gherla
Dorohoi
Rădăuți
Suceava
Vatra Dornei
Botoșani
Pașcani
Roman
Piatra Neamț
Târgu Ocna
Bacău
Onești
Adjud
Vaslui
Huși
Iași
Tecuci
Bîrlad
Hîrlău
Tg. Frumos
Fălticeni
Rădăuți
Cernăuți
Hotin
Storojinet
Cernăuți
Hotin
Storojinet
Cernăuți
Hotin
Storojinet

rizat prin prezența păstrăvului, a ochianei și a boișteanului. **3.** Complexul lacurilor litorale, caracterizat printr-o faună amestecată și foarte variată, formată din animale de apă dulce, marine și relicte sarmatice. La limita dintre apele dulci și cele ușor salmastre trăiesc scoici, raci, melcișori din genul *Neritina*. La o salinitate mai redusă trăiesc briozoare, melci de baltă, bureți de baltă și unele specii de pești. Elemente marine de origine mediteraneană sînt în această zonă unele specii de crustacee și moluște, viermi, pești (guvizi, chefali etc.). Dintre relictele sarmatice se întîlnesc polipul *Cordylophora lacustris*, scoica *Dreissena polymorpha*, meduza *Thaumanthias maeotica* etc. **4.** Complexul luncilor și al deltei are o faună bogată și variată, alcătuită în primul rînd din specii al căror mod de viață este amfibiu. Pe malurile rîurilor trăiesc vidre și nurci. Dintre animalele mai mari sînt prezente: vulpea, lupul, mistrețul și iepurele. Nu lipsesc reptilele, dintre care mai caracteristice sînt: broasca țestoasă de baltă, șarpele de apă și batracienii: broasca de lac, tritonii, buhaiul-de-baltă. Păsările de baltă sînt numeroase și variate, în special în Lunca și Delta Dunării: pelicanul comun, pelicanul creț, călifarul alb, călifarul roșu (specii rare, ocrotite prin lege), lebăda mută, lebăda cîntătoare, lișița, rața sălbatică mare, gîrlița, stîrcul, lopătarul, stîrcul alb, țigănușul, găinușa, cîrsteiul de baltă, pițigoiul de stuf, privighetoarea de stuf etc. Dintre păsările răpitoare sînt prezente: vulturul pescar, vulturul codalb, uliul de baltă. **5.** Rîurile din **R.** In funcție de particularitățile regimului hidrologic al diferitelor sectoare, se disting următoarele etaje de faună: a) în porțiunile de munte fauna păstrăvului *(Salmo trutta labrax)*, a lipanului și a moioagei; b) în cursul mijlociu al rîurilor fauna scobarului și a cleanului; c) în cursul inferior fauna mrenei, care cuprinde somnul, cleanul, scobarul, și fauna bibanului, care cuprinde babușca, obletele, crapul, știuca; d) în șenalul Dunării și în porțiunea inferioară a rîurilor de șes fauna crapului, care cuprinde un foarte mare număr de specii, printre care pești marini migratori (nisetrul, păstruga, morunul, scrumbia de Dunăre), cega, pești care se retrag periodic în bălți (văduvița, somnul, crapul, șalăul, plătica, știuca) și pești care trăiesc de obicei în bălțile Dunării (zvîrluga, bibanul-soare, carasul, roșioara). **6.** Marea Neagră (apele teritoriale ale **R.**) are o faună formată din numeroase specii de nevertebrate, pești și mamifere marine (delfinul). Dintre nevertebrate se întîlnesc unele gasteropode, celenterate, unele moluște, protozoare, rotifere ș.a. Dintre pești se întîlnesc hamsii, heringi (speciile de *Caspialosa)*, scrumbii albastre, ciini-de-mare, sturioni și pălămide. Toate aceste specii joacă un rol important în pescuitul marin.

ISTORIA

Teritoriul României a fost locuit din timpuri străvechi. Cele mai vechi urme ale culturii materiale descoperite pînă azi sînt uneltele aparținînd culturii de prund de pe valea Dîrjovului, în apropierea Oltului, lîngă Slatina (reg. Argeș), datînd din protopaleolitic (c. 600 000—480 000 î.e.n.). Urme materiale din *paleolitic* s-au descoperit tot pe valea Dîrjovului, precum și la Căpușul Mic (în Transilvania), la Mitoc și la Valea Lupului (în Moldova), la Baia de Fier (reg. Oltenia) etc. Mezoliticul (epipaleoliticul) (8000—5600 î.e.n.) este atestat prin descoperirile arheologice de la Băile Herculane și din masivul Ceahlău. *Neoliticul* (c. 6000—c. 1900 î.e.n.) este mai amplu atestat; săpăturile arheologice din ultimii ani permit delimitarea destul de precisă a unor largi arii culturale, dintre care mai caracteristice și cu o existență mai îndelungată au fost: *Cultura Criș* (din neoliticul timpuriu), *Cultura Boian* (din neoliticul mijlociu) și culturile *Gumelnița*, *Petrești* și *Cucuteni* (din neoliticul tîrziu). În perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului (c. 1900 î.e.n. — c. 1700 î.e.n.), pe teritoriul României s-au așezat, venind dinspre est, triburi trace, care s-au suprapus băștinașilor, asimilîndu-i. În *epoca bronzului* (c. 1700 î.e.n. — c. 1150 î.e.n.) s-au creat uniuni de triburi, cu centre fortificate, ca cele de la Otomani (reg. Crișana), Sărata-Monteoru (reg. Ploiești) și Glina (reg. București). În epoca fierului (c. 1150 î.e.n. — începutul erei noastre), locuitorii acestor meleaguri încep să fie cunoscuți sub numele de *geți* (sec. V î.e.n.) și apoi de *daci*; economia a căpătat un caracter predominant pastoresc, iar în organizarea socială a atins apogeul *democrația militară*, închegîndu-se puternice uniuni de triburi, dintre care mai cunoscută este uniunea tribală din Cîmpia Dunării, condusă, în jurul anului 300 î.e.n., de Dromichaites. În dezvoltarea culturii lor materiale și spirituale, getodacii au suferit influențe scitice, celtice, sud-tracice și, prin intermediul acestora din urmă și al cetăților grecești de pe țărmul estic al Mării Negre (Histria, Tomis, Callatis), influența culturii grecești. În sec. I î.e.n., *Burebista* (?—44 î.e.n.) a pus bazele statului sclavagist timpuriu dac, stat cunoscut în istorie sub numele de Dacia, consolidat sub conducerea lui *Decebal* (87—106 e.n.), cu centrul politic și religios în complexul întărit din Munții Orăștiei (reg. Hunedoara). La începutul sec. al II-lea, romanii, sub conducerea împăratului *Traian* (98—117 e.n.), au înfrînt pe daci în cursul a două campanii (101—102 și 105—106) și au transformat o mare parte a Daciei în provincie romană, colonizînd-o masiv cu elemente romane și romanizate din întregul Imperiu roman. Civilizația și cultura superioară a romanilor au luat locul civilizației și culturii dace pînă la completa romanizare. Convietuirea dacilor cu coloniștii de limbă latină a avut drept rezultat formarea populației daco-romane, de limbă latină. Pe la mijlocul sec. al III-lea incursiunile goților, care mi-

Decebal

Traian

grau dinspre răsărit, însoţite de atacurile *carpilor* şi de răscoalele populaţiei sărace din Dacia, au silit pe Aurelian să retragă în sudul Dunării armata şi administraţia romană în anul 271; majoritatea populaţiei daco-romane a rămas pe loc, continuîndu-şi neîntrerupt viaţa şi activitatea. Procesul de romanizare a continuat şi după retragerea aureliană, pînă la începutul sec. al VII-lea, Roma păstrîndu-şi pînă la acea dată stăpînirea asupra unor importante capete de pod în nordul Dunării (Drobeta, Sucidava, Turris etc.). În sec. III—VII, peste teritoriul României au trecut popoarele din primul val al marii migraţiuni dinspre răsărit: goţii, hunii, gepizii, avarii, slavii, bulgarii. Principala formă de organizare socială a populaţiei daco-romane, aflată sub dominaţia popoarelor migratoare sau refugiată în locuri mai ferite, pentru a scăpa de jaful acestora, a fost *obştea sătească*. Dintre popoarele primului val al migraţiunilor, doar unele grupuri slave, organizate în obştii, care au pătruns în sec. VI—VII pe teritoriul României de azi au lăsat urme mai adînci; convieţuind un timp mai îndelungat cu populaţia daco-romană, acestea au fost asimilate treptat, participînd la procesul de etnogeneză a poporului român şi lăsînd numeroase urme în lexicul limbii române. Poporul şi limba română, rezultat al romanizării elementului autohton geto-dacic, al asimilării treptate a slavilor şi a altor populaţii stabilite pe teritoriul României de azi, s-au format în ultimele secole ale mileniului I e.n. (sec. VII—IX) în spaţiul de la nordul şi sudul cursului inferior al Dunării, avînd ca teritoriu nucleu regiunile de deal şi de munte ale Daciei. Populaţia autohtonă s-a creştinat începînd din sec. al IV-lea, iar după „marea schismă" a bisericii creştine a păstrat, împreună cu întreaga creştinătate răsăriteană, ritul ortodox. Începînd din sec. al X-lea, populaţia fostei Dacii a început să fie menţionată în izvoarele istorice sub denumirea de „vlahi" sau „valahi". Din punct de vedere social-economic, perioada sec. VII—X se caracterizează prin desfăşurarea procesului de destrămare a obştilor săteşti şi începutul procesului de formare a proprietăţii feudale şi a unei pături conducătoare militare, din care s-a constituit, mai tîrziu, clasa stăpînilor feudali, şi prin închegarea de formaţiuni politice prestatale. Pe teritoriul Transilvaniei sînt cunoscute, în sec. al X-lea, trei formaţiuni statale româneşti mai însemnate, conduse de „ducii" (voievozii) *Gelu*, *Glad* şi *Menumorut*. Formaţiunile statale româneşti din Transilvania au fost cucerite treptat de regatul Ungariei în cursul sec. X—XIII. Încorporată regatului ungar, Transilvania s-a menţinut timp de secole ca voievodat autonom. În multe părţi ale Transilvaniei ocupate de unguri, vechile forme de organizare socială, obştile şi uniunile de obşti (ţări), ca Ţara Oaşului, Ţara Lăpuşului, Ţara Maramureşului, Ţara Haţegului, Ţara Făgăraşului etc., au constituit mult timp centre de rezistenţă românească, cuceritorii fiind nevoiţi să respecte organizarea proprie şi legile proprii ale populaţiei locale. În sec. X—XIII, deşi ultimul val al migraţiunilor (ungurii, pecenegii, uzii, cumanii şi tătarii) a frînat procesul dezvoltării societăţii de pe teritoriul României, sînt atestate noi formaţiuni statale; în sec. al XI-lea în Dobrogea (conduse de *Sacea*, *Seslav* şi *Tatos*), în sec. al XII-lea în Moldova (pe valea Bîrladului), în sec. al XIII-lea în dreapta şi în stînga Oltului (conduse de *Litovoi*, *Ioan*, *Farcaş* şi *Seneslau*). În a doua jumătate a sec. al XIII-lea şi în prima jumătate a sec. al XIV-lea, în condiţiile întăririi

Populaţia dacică se reîntoarce din munţi după primul război cu romanii. Scenă de pe *Columna lui Traian*

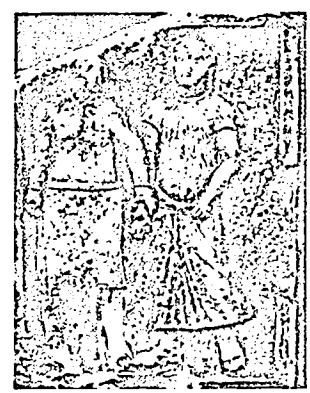

Dac cu sapa. Metopă de pe *Monumentul de la Adamclisi*

Mircea cel Bătrîn

Alexandru cel Bun

Vlad Țepeș

feudalismului pe teritoriul patriei noastre și ale unor împrejurări externe favorabile (anarhia feudală din statul ungar, slăbirea politică și militară a *Hoardei de Aur*), s-a desfășurat procesul unirii formațiunilor statale de la sud și răsărit de Carpați în state feudale mai mari, capabile să înfrunte cu succes atît incursiunile de pradă ale tătarilor, cît și tendințele de expansiune ale statelor feudale maghiar și polon. La sud de Carpați, acest proces s-a încheiat prin crearea statului feudal Țara Românească, sub conducerea lui *Basarab I* (c. 1324—1352), iar la răsărit de Carpați prin crearea statului feudal Moldova, sub conducerea lui *Bogdan I* (c. 1359—1365). Basarab I (la *Posada*, în 1330) și Bogdan I au întărit independența Țării Românești și Moldovei, înfrîngînd încercările statului feudal ungar de a-și reinstaura dominația asupra lor. Cei mai însemnați urmași ai primilor domni au fost *Vladislav I (Vlaicu)* (1364—c. 1377) și *Mircea cel Bătrîn* (1386—1418) în Țara Românească, *Petru Mușat* (c. 1374—1392) și *Alexandru cel Bun* (1400—1432) în Moldova, în timpul cărora s-a desăvîrșit organizarea politică și instituțională a țărilor române și s-a întărit proprietatea feudală. Societatea se împărțea în clasa stăpînilor feudali (boierii), țărani liberi (numiți în Țara Românească *moșneni*, iar în Moldova *răzeși*) și țărani dependenți (numiți în Țara Românească *rumâni*, iar în Moldova *vecini*). În sec. XIV—XV s-a dezvoltat și orășenimea, stimulată atît de necesitățile interne privind schimbul și produsele meșteșugărești, cît și de traficul de pe calea comercială care lega Marea Baltică de Marea Neagră, de-a lungul Siretului, și de comerțul genovez din regiunea gurilor Dunării. Spre sfîrșitul sec. al XIV-lea, la Dunăre s-a ivit un nou pericol care amenința independența țărilor române și a Europei: expansiunea Imperiului otoman. Prima incursiune otomană la nord de Dunăre a avut loc în 1369, în timpul lui Vladislav I (Vlaicu), și ea coincide cu prima victorie a unei oști românești asupra turcilor. În 1394 oștile turcești au trecut Dunărea sub comanda sultanului *Baiazid I Ildîrîm*, dar au suferit o mare

Bătălia de la Posada (1330). Reproducere din *Cronica pictată de la Viena*

înfrîngere la *Rovine*, pe Argeș, din partea oștii Țării Românești, condusă de Mircea cel Bătrîn. În sec. al XV-lea luptele dintre români și turci au fost deosebit de îndîrjite. După luptele victorioase duse sub conducerea lui *Dan al II-lea*, domn al Țării Românești (1422—1431), pe la mijlocul secolului, cel care a polarizat forțele antiotomane românești, sîrbești și maghiare a fost *Iancu de Hunedoara*, voievod al Transilvaniei (din 1441) și regent al Ungariei (din 1446). El a repurtat asupra turcilor cîteva victorii importante, dintre care cea mai strălucită, la Belgrad, în 1456. După moartea lui Iancu de Hunedoara (1456), centrul de greutate al rezistenței antiotomane a românilor s-a mutat în Țara Românească și Moldova; lupta antiotomană a fost reluată de *Vlad Țepeș*, domn al Țării Românești (1456—1462 și 1476), și de *Ștefan cel Mare*, domn al Moldovei (1457—1504). Sprijinindu-se pe orășeni și pe țăranii liberi, Vlad Țepeș a început în iarna anului 1461—1462 lupta împotriva turcilor, zdrobind, în cursul unei lungi campanii (aprilie—septembrie 1462), o mare armată turcească, „cea mai puternică de la cucerirea Constantinopolului", cum scria istoricul bizantin Laonic Chalcocondil. Ștefan cel Mare, domn cu largi vederi politice, bun organizator, abil diplomat și mare conducător de oști, a întărit puterea centrală și s-a îngrijit de ridicarea economică

Ştefan cel Mare

şi culturală a Moldovei, încurajînd dezvoltarea comerţului, a meşteşugurilor şi, implicit, a oraşelor, precum şi artele, în special arhitectura, în timpul său cristalizîndu-se un stil arhitectonic original („stilul moldovenesc"). Principalul sprijin al politicii sale interne şi externe au fost mica boierime, ţăranii liberi şi tîrgoveţii. Şirul marilor bătălii (aproape toate victorioase) împotriva turcilor a început cu lupta de la Vaslui (10 ianuarie 1475), unde oastea moldoveană, de numai 40 000 de oameni, a pricinuit unei oşti otomane de peste 120 000 cel mai mare dezastru militar cunoscut de contemporani, Ştefan fiind, după părerea cronicarului polon Jan Długosz, „cel dintîi dintre principii Europei care a repurtat o victorie însemnată asupra turcilor". În Transilvania, unde românii formau majoritatea absolută şi se găseau în stare de dependenţă feudală, cu excepţia nobilimii, maghiarizată aproape în totalitatea ei, secolele XV—XVI au fost marcate de puternice lupte sociale, cauzate de intensificarea aservirii ţărănimii iobage, române şi maghiare. Dintre acestea, cele mai puternice au fost răscoala din 1437—1438, cunoscută în istorie şi sub numele de răscoala de la Bobîlna, şi războiul ţărănesc de sub conducerea lui *Gh. Doja* (1514), care a cuprins toată Transilvania şi părţile de răsărit ale Ungariei. Căderea în mîinile turcilor a cetăţilor întărite de la Dunăre (Turnu, Giurgiu, Brăila, Chilia) şi a Cetăţii Albe, transformarea statului tătăresc din Crimeea în stat vasal Imperiului otoman (1475), înfrîngerea statului maghiar în lupta de la *Mohács* (1526), lipsa unui ajutor eficient din partea celorlalte state feudale creştine din Europa au determinat ţările române să accepte în cele din urmă suzeranitatea Imperiului otoman. Cu toată rezistenţa unor domni, ca *Radu de la Afumaţi* (1522—1529), în Ţara Românească, şi *Petru Rareş* (1527—1538 şi 1541—1546), în Moldova, la mijlocul sec. al XVI-lea s-a inaugurat perioada dominaţiei otomane asupra Ţării Româneşti, Moldovei şi Transilvaniei, care şi-au păstrat însă autonomia internă într-o bună măsură în schimbul plăţii re-

Gh. Doja

gulate a haraciului, a peşcheşurilor şi a celorlalte obligaţii în muncă, produse şi bani. Spre sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea, stăpînii feudali au intensificat exploatarea sub forma clăcii, cea mai grea formă de exploatare a ţărănimii aservite; procesul de aservire a ţărănimii dependente s-a întărit prin legiferarea legării de glie (în Transilvania, după 1514, prin „Tripartitul lui Werbőczi", în Ţara Românească la sfîrşitul sec. al XVI-lea prin „Legătura lui Mihai Viteazul", iar în Moldova, în prima jumătate a sec. al XVII-lea, prin mai multe aşezăminte domneşti, care desfiinţau dreptul de liberă strămutare a ţăranilor de

Mihai Viteazul

pe o moşie pe alta). Pe plan politic-militar, spre sfîrşitul sec. al XVI-lea este remarcabilă încercarea lui *Ioan Vodă* (1572—1574) de a recuceri independenţa Moldovei; trădat de marea boierime, Ioan Vodă a fost însă înfrînt de oştile turco-tătare după o rezistenţă eroică. La sfîrşitul sec. al XVI-lea, *Mihai Viteazul*, domn al Ţării Româneşti (1593—1601), energic, hotărît, excelent strateg, unul dintre cei mai de seamă conducători de oşti din vremea sa, a reluat, cu sprijinul marii boierimi oltene, lupta antiotomană. El a repurtat victorii strălucite împotriva unor oşti turceşti şi tătare, dintre care cea mai importantă a fost cea obţinută la *Călugăreni* (13 august 1595) asupra unei mari armate turceşti, recucerind independenţa Ţării Româneşti. Urmărind întărirea luptei pentru independenţa ţărilor române prin unirea lor într-un singur stat, Mihai Viteazul a înfrînt, în două campanii fulgerătoare (1599 şi 1600), oştile voievodului Tran-

Pecetea lui Mihai Viteazul reprezentînd stema Ţării Româneşti, a Moldovei şi a Transilvaniei

silvaniei, Andrei Báthory, şi ale domnului Moldovei, Ieremia Movilă. La Alba-Iulia, Mihai Viteazul a fost proclamat, în anul 1600, domn al „Ţării Româneşti, al Transilvaniei şi a toată Ţara Moldovei", realizînd astfel, pentru prima oară, unirea celor trei ţări române. Împotrivirea marii boierimi filoturce, lipsa de sprijin a ţărănimii, căreia el îi întărise aservirea, precum şi interesele de stat ale marilor puteri (mai ales ale Imperiului otoman, ale Poloniei şi ale Imperiului habsburgic), nelinştite de crearea unui puternic stat feudal românesc sub conducerea lui Mihai, capabil să se opună expansiunii lor, au pricinuit însă destrămarea unităţii realizate şi uciderea lui Mihai Viteazul. În sec. al XVII-lea sînt mai importante domniile lui *Radu Şerban* (1602—1610, 1611) în Ţara Românească, *Gheorghe Ştefan* (1653—1658) în Moldova şi *Gheorghe Rákóczi al II-lea* (1648—1660) în Transilvania, care au încercat reluarea programului antiotoman şi antihabsburgic, cît şi domniile lui *Matei Basarab* (1633—1654), *Şerban Cantacuzino* (1678—1688) în Ţara Românească şi *Vasile Lupu* (1634—1653) în Moldova, în timpul cărora s-au făcut însemnate progrese culturale şi de organizare a statului. În timpul lui Şerban Cantacuzino şi *Constantin Brîncoveanu* (1688—1714), cultura a cunoscut o însemnată perioadă de înflorire, a apărut „Biblia de la Bucureşti" (1688) şi şcoala cronicarilor de limbă română, şi s-a dezvoltat un stil arhitectonic original, „stilul brîncovenesc". În sec. al XVII-lea, obligaţiile feudale ale ţărănimii dependente de pe domeniile boiereşti, mănăstireşti şi domneşti au fost mărite, pînă la sfîrşitul secolului, majoritatea ţăranilor ajungînd în stare de dependenţă; la aceasta se adaugă creşterea exploatării pe domeniile mănăstireşti închinate unor mănăstiri greceşti. Această situaţie a provocat numeroase mişcări ţărăneşti în Ţara Românească şi Moldova (1621, 1653, 1655, 1671—1672), unele dintre ele fiind însoţite şi de revolte militare sau de răscoale orăşeneşti. Crearea unor faţiuni boiereşti (Movileştii în Moldova, Cantacuzinii şi Bălenii în Ţara Românească), care urmăreau să-şi impună reprezentanţii pe scaunul domnesc, au determinat întărirea caracterului nobiliar al statului în sec. al XVII-lea. În sec. al XVIII-lea jugul străin care apăsa asupra ţărilor române s-a înăsprit. În urma păcii de la Karlowitz (1699), Transilvania a devenit o provincie a Imperiului habsburgic, iar în Moldova (1711) şi în Ţara Românească (1716) Poarta otomană, nemulţumită de politica filoaustriacă şi filorusă a lui Constantin Brîncoveanu şi a Cantacuzinilor şi de apropierea lui *Dimitrie Cantemir* (1693 şi 1710—1711) de Rusia, a instaurat regimul fanariot, cea mai apăsătoare formă a dominaţiei otomane în ţările române. Autonomia ţărilor române a fost îngustată considerabil; domnii erau numiţi de către sultan dintre *fanarioţi*, armatele Moldovei şi Ţării Româneşti au fost desfiinţate, monopolul turcesc asupra comerţului s-a întărit. Majorarea clăcii impuse de boieri în scopul creşterii producţiei cerealiere a provocat numeroase mişcări ţărăneşti, ceea ce a determinat pe unii dintre domnii fanarioţi să ia măsuri cu caracter agrar şi fiscal. Dintre aceste măsuri, cele mai importante au fost reformele efectuate de *Constantin Mavrocordat* (domn în mai multe rînduri în Ţara Românească şi în Moldova), prin care s-a realizat eliberarea personală a rumânilor şi vecinilor, fixîndu-li-se numărul zilelor de *clacă* pe pămînturile boiereşti şi mănăstireşti. În Transilvania stăpînită de Habsburgi au avut loc puternice mişcări ţărăneşti (1735, 1738—1739, 1759—1761), culminînd cu marea răscoală condusă de *Horia*, *Cloşca* şi *Crişan* (1784—1785), care a zguduit puternic orînduirea feudală în Transilvania. Sec. al XVIII-lea s-a caracterizat prin dese războaie purtate de Austria şi mai ales de Rusia împotriva Imperiului otoman. Războaiele dintre aceste trei mari puteri, purtate deseori pe teritoriul ţărilor române, au avut drept consecinţe însemnate pierderi teritoriale. Prin pacea de la Passarowitz (1718), Turcia a cedat Austriei Banatul şi Oltenia. În 1775, Turcia, ca să-şi asigure alianţa Austriei împotriva Rusiei, a recunoscut ocuparea Bucovinei de către austrieci. În urma războiului din 1806—1812 dintre Rusia şi Turcia, care îşi disputau supremaţia asupra zonei Mării Negre şi a strîmtorilor, Turcia fiind înfrîntă, Rusia i-a impus pacea de la Bucureşti (1812), prin care Basarabia, parte a Ţării Moldovei, situată între Prut şi Nistru, a fost încorporată imperiului ţarist. Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774) a dat prima lovitură monopolului turcesc asupra comerţului ţărilor române, care au început

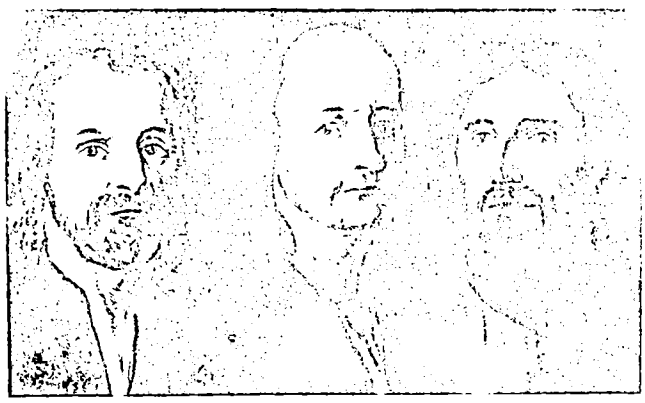

Crişan Horia Cloşca

să fie atrase în circuitul comerțului european. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea a avut loc în țările române procesul de destrămare a feudalismului, caracterizat prin dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului, a orașelor, prin apariția burgheziei. În această perioadă, în contextul avîntului revoluționar pe plan european, s-a închegat ideologia burgheziei românești, în cadrul căreia ideea națională a avut un loc preponderent. Un rol de seamă în formarea acesteia au avut Inochentie Micu și reprezentanții *Școlii ardelene*, care au demonstrat cu argumente istorice și filologice unitatea de origine și de limbă a tuturor românilor și continuitatea neîntreruptă pe teritoriul lor național. Ideea națională a fost concretizată și exprimată și în memoriul denumit și *Supplex Libellus Valachorum* (1791). Paralel cu aceasta s-a dezvoltat în țările române un curent de idei politice, în care se împletea influența ideilor revoluției franceze cu cele izvorîte din realitățile autohtone. Transformările economice, sociale și politice au provocat creșterea luptei sociale și naționale a poporului român și au stimulat dezvoltarea culturii naționale. În urma unei lupte susținute între reprezentanții culturii și limbii grecești (care căpătaseră o largă răspîndire mai ales în timpul regimului fanariot) și reprezentanții culturii și limbii române (care înlocuise, încă din sec. XVI—XVII, limba slavonă în biserică și în cancelarie), pe la începutul sec. al XIX-lea, în Țara Românească și Moldova limba și cultura română au învins. Un rol deosebit în această luptă l-au avut atît noua organizare și orientare a învățămîntului la începutul sec. al XIX-lea de către *Gh. Asachi* în Moldova și *Gh. Lazăr* în Țara Românească, cît și începuturile dezvoltării literaturii originale. În aceste împrejurări a avut loc puternica mișcare revoluționară de la 1821, de sub conducerea lui *Tudor Vladimirescu*, care, sub raport politic, se încadrează

Tudor Vladimirescu

în lupta generală antifeudală și antiotomană a popoarelor din Peninsula Balcanică; ea a constituit prologul revoluției din 1848. Deși înfrîntă cu ajutorul armatelor turcești, mișcarea revoluționară de la 1821 a avut urmări politice însemnate: regimul turco-fanariot a fost înlăturat, în Țara Românească și Moldova fiind numiți domni pămînteni. În același timp, mișcarea de eliberare socială și națională a căpătat un nou impuls, iar cultura națională s-a dezvoltat pe un front mai larg. În urma unui nou război ruso-turc (1828—1829), încheiat prin pacea de la *Adrianopol* (1829), Principatele dunărene (cum erau numite, îndeosebi peste hotare, Țara Românească și Moldova) au fost guvernate după statutele de conducere numite *regulamentele organice*, elaborate de boierime sub îndrumarea generalului rus Pavel Kiseleff, numit guvernator. Puse în aplicare în 1831 în Țara Românească și în 1832 în Moldova, acestea au instituit o aspră legislație agrară, fiind o „expresie pozitivă a goanei după supramuncă" (Marx); în același timp ele au creat instituții comune pentru ambele țări și au favorizat dezvoltarea capitalismului. Dezvoltarea economiei capitaliste (legată mai ales de creșterea exportului de grîu) după pacea de la Adrianopol, în condițiile menținerii relațiilor feudale și a suzeranității turcești (în Principatele dunărene) și a stăpînirii habsburgice (în Transilvania și Bucovina), a determinat intensificarea luptei de eliberare socială și națională. Sub impulsul acelorași cauze generale și urmărind aceleași țeluri, a izbucnit și s-a desfășurat, în toate cele trei țări române, revoluția din 1848. Forța conducătoare în revoluție a fost burghezia, interesată în dezvoltarea capitalismului, iar forța socială de bază, țărănimea; alături de ele au luat parte la revoluție masele muncitoare de la orașe și o parte a boierimii cu tendințe liberale. Larga participare a maselor și revendicările formulate au determinat caracterul burghezo-democratic al revoluției din țările române. În Moldova, evenimentele revoluționare au avut o mai mică amploare și mișcarea revoluționară a fost repede înăbușită; ea a continuat însă în perioada următoare, printr-o puternică mișcare țărănească și prin activitatea revoluționarilor din exil. În Țara Românească, revoluția, condusă de o seamă de luptători progresiști în frunte cu democratul-revoluționar *Nicolae Bălcescu*, conducătorul aripii radicale, *Gheorghe Magheru*, *Alexandru Golescu (Negru)*, *C.A. Rosetti*, *I. Heliade-Rădulescu*, *Ion Ghica* ș.a., s-a situat prin programul ei, de desființare a feudalismului și de independență națională, în rîndul celor mai avansate dintre revoluțiile europene din 1848. În Transilvania, revoluția, condusă de luptători progresiști ca *Simion Bărnuțiu*, *George Barițiu*, *Eftimie Murgu*, *Avram Iancu* ș.a., a izbucnit în primăvara anului 1848, culminînd cu marea adunare de la Blaj din 3/5 mai. Nerecunoașterea de către guvernul revoluționar ungar a egalității în drepturi a românilor cu celelalte popoare, nesatisfacerea revendicărilor lor sociale și votarea de către Dieta de la Cluj a încorporării Transilvaniei la Ungaria au dus la dezbinarea forțelor revoluționare ale românilor și ungurilor. Datorită acestui fapt, revoluția a putut fi înăbușită de trupele țariste, chemate de autoritățile habsburgice. Un episod eroic al revoluției din Transilvania a fost apărarea

Nicolaie Bălcescu

Avram Iancu

Munţilor Apuseni de către legiunile de ţărani români, conduse de Avram Iancu, împotriva trupelor nemeşimii maghiare. Cu toate că a fost înfrîntă în toate cele trei ţări române, revoluţia din 1848 a avut urmări însemnate. Ea a dat o lovitură hotărîtoare orînduirii feudale, marcînd începutul orînduirii capitaliste în România, a pus la ordinea zilei problema agrară, a eliberării sociale, a egalităţii în drepturi a tuturor cetăţenilor, a unităţii, libertăţii şi independenţei naţionale. După revoluţia din 1848, Ţara Românească şi Moldova au cunoscut pînă în 1856 un regim aproape neîntrerupt de ocupaţie (turcă, rusă, iar în timpul războiului Crimeii, austriacă). Tratatul de pace de la Paris (1856), încheiat în urma războiului Crimeii, a pus cele două ţări române sub garanţia puterilor participante la încheierea tratatului, menţinîndu-se însă suzeranitatea otomană. Viaţa politică a ţărilor române a fost dominată în această vreme de lupta pentru unirea principatelor. Alegerile pentru adunările ad-hoc din 1857, care trebuiau să exprime dorinţele poporului român, au dat cîştig de cauză partidei unioniste, cele două adunări exprimîndu-şi dorinţa unirii Moldovei şi Ţării Româneşti. Deşi, la cererea Franţei, Rusiei, Sardiniei şi Prusiei, Conferinţa de la Paris (1858) a recunoscut *Principatele Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti*, datorită opoziţiei Austriei, Turciei şi Angliei, în cele două ţări române s-au păstrat în continuare administraţii separate. Dar ca urmare a luptei majorităţii covîrşitoare a poporului, condusă de intelectuali înaintaţi ca *M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri, Al. Russo, Al. I. Cuza* ş.a., şi a unei susţinute propagande desfăşurate în străinătate de către majoritatea revoluţionarilor de la 1848 exilaţi, masele populare şi-au impus voinţa, realizînd unirea Moldovei şi Ţării Româneşti. Domnitor al celor două ţări a fost ales, în 1859, *Alexandru Ioan Cuza*. În ianuarie 1862 a fost alcătuit un singur guvern, iar cele două adunări au fost contopite într-una singură, procedîndu-se totodată la unificarea deplină pe plan administrativ, Bucureştiul devenind capitala României. Statul naţional român nou creat reprezenta o forţă sporită în lupta pentru dobîndirea independenţei naţionale şi înlesnea, prin crearea unei pieţe unice, dezvoltarea mai rapidă a capitalismului. Unirea Moldovei cu Ţara Românească a avut un larg ecou în Transilvania, românii de aici legîndu-şi speranţele de eliberare naţională de existenţa statului naţional român. În timpul domniei, Al. I. Cuza, susţinut de M. Kogălniceanu, a înfăptuit o serie de reforme, printre care cea mai însemnată a fost reforma agrară (1864). Reformele burghezo-democratice înfăptuite în timpul lui Al. I. Cuza au deschis drum larg dezvoltării capitalismului, modul de producţie capitalist devenind dominant în economia ţării. Silit să abdice în 1866 de către o coaliţie politică formată din o parte a moşierimii şi o parte a burgheziei, Cuza a fost înlocuit cu prinţul *Carol I* din familia princiară germană Hohenzollern-Sigmaringen, încoronat ca rege în 1881. La 9 mai 1877 România şi-a proclamat independenţa de stat, pe care şi-a apărat-o pe cîmpul de luptă, participînd, alături de Rusia, la războiul din 1877—1878 împotriva Turciei. Victoria trupelor ruso-române asupra turcilor a consolidat şi pe plan extern independenţa României, recunoscută prin pacea de la San Stefano şi prin Congresul de la Berlin (1878). Prin Congresul de la Berlin

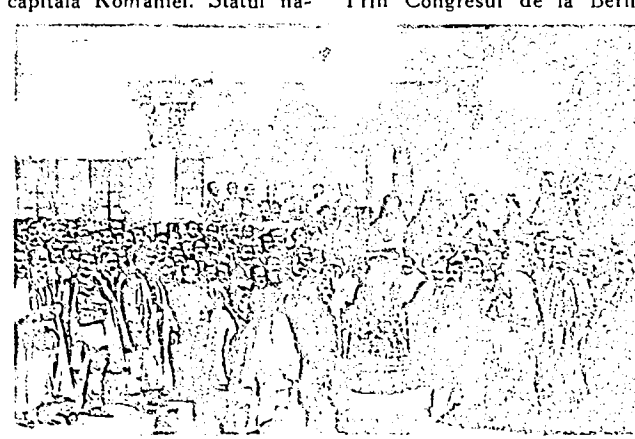

Solemnitatea deschiderii Adunării ad-hoc a Ţării Româneşti (1857). Litografie de Carol Popp de Szathmary

Al. I. Cuza

M. Kogălniceanu

s-a restabilit autoritatea statului român asupra Dobrogii, străvechi teritoriu românesc. Portul Constanța îi asigura, de acum încolo, ieșirea directă la Marea Neagră. În cadrul hotărîrilor Congresului, lupta pentru stăpînirea gurilor Dunării a fost cîștigată de Rusia, care a luat din nou în stăpînire cele trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Ismail, Bolgrad). Cucerirea independenței de stat a creat condiții prielnice dezvoltării economice a țării. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în **R.** a început procesul de creare a industriei; s-au construit căi ferate, s-a organizat sistemul bancar, s-au modernizat porturile dunărene și portul maritim Constanța etc. Dezvoltarea economică a țării era frînată însă de menținerea unor rămășițe de relații feudale în agricultură, de dependența tot mai accentuată față de capitalul străin (german, austro-ungar, iar mai tîrziu

Medalie reprezentînd stema țărilor unite

francez, englez și nord-american), care își începuse la sfîrșitul sec. al XIX-lea penetrația masivă în România, acaparînd principalele ramuri ale economiei ei. Trusturile imperialiste străine au imprimat economiei un caracter unilateral, urmărind transformarea țării într-o sursă de materii prime ieftine și o piață de desfacere pentru produsele lor, s-au amestecat în treburile interne ale **R.**, știrbind grav independența și suveranitatea țării. Dezvoltarea forțelor de producție, extinderea relațiilor capitaliste, procesul de dezvoltare a industriei au făcut să crească rolul burgheziei în viața politică și socială a țării. Moșierimea continua să dețină însă puternice poziții în economia națională (ea stăpînea, la sfîrșitul sec. al XIX-lea, peste jumătate din totalul suprafeței arabile a țării) și în viața politică a țării, opunîndu-se oricăror schimbări progresiste și democratice. Datorită condițiilor în care s-a desfășurat revoluția burghezo-democratică în **R.**, o parte a burgheziei a pactizat cu moșierimea, ceea ce a avut urmări negative asupra evoluției economice și sociale a țării. În 1866 a fost adoptată o constituție (rămasă în vigoare, cu unele modificări, pînă în 1923), care a consolidat regimul burghezo-moșieresc și a imprimat statului caracteristicile unui stat modern. Începînd din ultimul sfert al sec. al XIX-lea, la conducerea treburilor politice ale României s-au succedat partidele liberal și conservator, înființate în deceniul al optulea al sec. al XIX-lea. Structura economică și socială la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea arată că **R.** se afla în prima fază a dezvoltării capitalismului. După înfrîngerea revoluției din 1848, Transilvania a devenit dependentă direct de Curtea de la Viena, iar după crearea statului dualist Austro-Ungaria (1867) a fost încorporată Ungariei, ceea ce a însemnat abolirea tuturor rămășițelor de autonomie și întărirea asupririi sociale și naționale. Guvernele de la Budapesta au început aplicarea unui program de maghiarizare forțată a românilor, ceea ce a provocat creșterea considerabilă a luptei pentru recunoașterea românilor din Transilvania ca națiune egală în drepturi cu celelalte națiuni. În 1881 s-a creat organizația politică centralizată a burgheziei românești, Partidul național român, care a avut un rol însemnat în creșterea conștiinței naționale și în lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni. Un moment important al acestei lupte a fost întocmirea *Memorandumului din 1892*. Un rol de seamă în vehicularea ideii unității naționale, în emulația culturală și în schimburile culturale dintre România și Transilvania l-a avut *Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* (ASTRA), întemeiată în Transilvania în 1861, *Societatea Academică Română* (viitoarea Academie Română), înființată la București în 1866, și *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor* (Liga culturală), întemeiată la București în 1890, toate trei acționînd ca organizații culturale ale tuturor românilor. Proletariatul din România și-a creat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, primele organizații profesionale, iar în 1872 prima organizație muncitorească mai cuprinzătoare, *Asociația generală a lucrătorilor din România*, cu un organ de presă propriu, „Lucrătorul român". Spre sfîrșitul sec. al XIX-lea au luat ființă *sindicatele*, care, după

1905, s-au dezvoltat impetuos. Ca rezultat al dezvoltării mişcării muncitoreşti şi al răspîndirii marxismului, în 1893 a fost creat *Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România* (P.S.D.M.R.). Caracterul eterogen al P.S.D.M.R., existenţa în conducerea sa a unor elemente nelegate de clasa muncitoare, inconsecvente din punct de vedere politic şi ideologic, au determinat dezorganizarea acestuia în 1899. Militanţii revoluţionari au dus mai departe mişcarea muncitorească; partidul clasei muncitoare a fost refăcut în 1910, sub denumirea de *Partidul Social-Democrat din România* (P.S.D.R.). În Transilvania, muncitorii au activat în cadrul organizaţiilor

PROGRAMUL

Partidului social-democrat al muncitorilor

DIN ROMÎNIA

Dezvoltarea economico-socială a societăţilor burghezo-capitaliste moderne are o tendinţă neîncetată şi neînlăturată de a concentra, de a monopoliza toate mijloacele de producţie în mîinile unei clase, a clasei capitaliste.

Prin această concentrare şi monopolizare, societatea burghezo-capitalistă desparte pe producători de mijloacele de producţie, desparte pe meseriaşi de unelte, pe micii agricultori de pămînt, prefăcîndu-i în proletari ce n'au nici un drept asupra produselor muncii lor; iar capitaliştii prin faptul monopolizării mijloacelor de producere, ajung ei, care nu muncesc, stăpîni pe produsul muncitorilor.

Programul P.S.D.M.R.

denumite generic *Asociaţia generală a muncitorilor* şi apoi în rîndurile organizaţiilor locale ale Partidului Social-Democrat, create în 1890. Nerezolvarea problemei agrare, menţinerea unor puternice rămăşiţe feudale, condiţiile foarte grele impuse de „învoielile agricole", votate în 1866, pentru arendarea pămînturilor de la moşieri au întreţinut permanenta nemulţumire a ţărănimii, care a răbufnit la sfîrşitul secolului al XIX-lea în răscoala din 1888, iar la începutul secolului al XX-lea în răscoala din 1907, care a cuprins întreaga ţară, cea mai puternică răscoală ţărănească din istoria României. Mii de ţărani au căzut victime represiunii ori au fost condamnaţi la ani grei de temniţă. Cel de-al doilea război balcanic, război nejust pentru toate statele participante, s-a încheiat cu pacea de la Bucureşti (1913). Prin această pace, regiunea din sudul Dobrogii, cunoscută sub numele de Cadrilater, a trecut în componenţa statului român, pînă în 1940, cînd prin tratatul de la Craiova, acest teritoriu a intrat din nou în componenţa statului bulgar. În 1914 a izbucnit primul război mondial imperialist, între Antantă şi Puterile Centrale; R. a rămas neutră. În aceşti ani, P.S.D.R. s-a situat printre partidele şi grupările Internaţionalei a II-a, care au condamnat războiul imperialist, şi a avut un rol activ în organizarea conferinţei antirăzboinice de la Zimmerwald (1915). Dezvăluind primejdia ce ameninţa R. din partea ambelor tabere imperialiste, socialiştii români au militat pentru o politică de neutralitate; clasa muncitoare a organizat numeroase greve şi demonstraţii, printre care eroica luptă de la Galaţi (iunie 1916). La moartea lui Carol I, i-a urmat la tron Ferdinand I (1914—1927). După doi ani de neutralitate (1914—1916), România burghezo-moşierească

1907. „Ioane, Ioane ai cerut pămînt" *N. Vermont*

s-a alăturat coaliţiei imperialiste a Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului unităţii naţionale, şi a intrat în război la 15/27 august 1916. După cîteva succese militare în Transilvania, armata română a suferit pierderi mari şi a fost nevoită să se retragă. Armatele inamice au ocupat 2/3 din teritoriul României, fiind oprite în decembrie 1916 pe Siret, Milcov, Şuşiţa. În 1917 armata română, reorganizată, a desfăşurat ofensiva de la *Mărăşti* (iulie) şi a zdrobit ofensiva armatei germane la *Mărăşeşti* (iulie—august). În octombrie 1917, în Rusia a izbucnit şi a învins Marea Revoluţie Socialistă, care a inaugurat o nouă epocă în istoria omenirii, epoca trecerii de la capitalism la socialism. Muncitorimea română şi-a exprimat, în cadrul a numeroase manifestaţii şi demonstraţii de masă, solidaritatea cu proletariatul victorios din Rusia. Mii şi mii de muncitori români, care se aflau evacuaţi cu întreprinderile pe teritoriul Rusiei, şi mulţi dintre prizonierii români, foşti ostaşi în armata austro-ungară, au format batalioane revoluţionare, unităţi militare, luptînd cu devotament şi abnegaţie pentru cauza revoluţiei. La începutul anului 1918, Basarabia a intrat în componenţa statului român. În mai 1918, guvernul Marghiloman a încheiat, cu acordul aliaţilor, pacea de la Bucureşti cu Puterile Centrale, prin care României i se impuneau condiţii foarte

Frontispiciul gazetei „România muncitoare"

1 decembrie 1918. Marea Adunare populară de la Alba-Iulia

grele; România nu a ratificat însă tratatul, denunțîndu-l printr-un ultimatum adresat generalului Mackensen la 10 noiembrie 1918. În condițiile prăbușirii Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a dat o puternică lovitură sistemului imperialist, a apărut posibilitatea încununării victorioase a luptei de eliberare națională a poporului nostru, pentru încheierea procesului de formare a statului național român. La 27 octombrie Bucovina s-a unit cu România, iar în Transilvania au avut loc, în octombrie—noiembrie 1918, mari lupte revoluționare, în urma cărora marea Adunare populară de la Alba-Iulia (18 noiembrie/1 decembrie 1918) a votat unirea Transilvaniei cu România. Sub imperiul stării de fapt, marile puteri învingătoare au consacrat, prin tratatele de pace de la *Saint-Germain* și *Trianon*, desăvîrșirea unității naționale a României. Înfăptuirea unității statului român, operă a maselor largi din întreaga țară, a întregului nostru popor, a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție; au apărut condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare. În aceste condiții, în sînul claselor dominante s-a declanșat o puternică criză politică, manifestată prin fărîmițarea partidelor politice și prin dese schimbări de guvern. Adîncirea contradicțiilor social-economice ale regimului burghezo-moșieresc, cauzată de distrugerile războiului, de dezorganizarea activității economice și de înrăutățirea situației materiale a maselor largi populare, a determinat în anii 1918—1920 o creștere impetuoasă a avîntului și combativității revoluționare a maselor muncitoare. În acești ani au avut loc mari bătălii de clasă ale proletariatului, care au culminat cu greva generală din octombrie 1920, cel mai important moment al luptelor de clasă din România. În timpul marilor lupte revoluționare din acești ani s-a accelerat procesul cristalizării ideologice în sînul partidului socialist. Ca urmare a victoriei curentului revoluționar, marxist-leninist, asupra curentului de dreapta și a celui centrist, partidul socialist s-a transformat în *Partidul Comunist din România* (P.C.R.), care a fost creat la congresul din mai 1921, ca expresie a voinței marii majorități a membrilor partidului; în primăvara anului 1922 a luat ființă *Uniunea Tineretului Comunist din România* (U.T.C.). Sub presiunea frămîntărilor populare, în iulie 1917 a fost modificată constituția, prevăzîndu-se efectuarea unor reforme. Sistemul electoral cenzitar a fost abolit și a fost legiferată o reformă electorală (decembrie 1918), care a introdus votul egal pentru toți bărbații. După o serie de decrete (1918—1920), reforma agrară a fost definitiv legiferată în iunie-iulie 1921 (începînd din 1922, s-au împărțit țăranilor, cu răscumpărare, peste 6 000 000 ha, adică 66% din întreaga suprafață de pămînt deținută de moșierime). Reforma agrară a dat impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, a slăbit puterea economică a moșierimii, reducîndu-i și rolul în viața politică și socială a României (în aceste împrejurări a dispărut de pe arena politică Partidul conservator). Modul aplicării reformei agrare a accentuat diferențierea țărănimii, a întărit contradic-

1910. Marea grevă a lucrătorilor tăbăcari din Ploiești

Congresul General al
Partidului Socialist din România
Desbaterile de Duminică 8 Mai și Luni 9 Mai
Constituirea Biroului, Mai multe, Salutul tovarășilor prigoniți, Discuții în jurul activității, Comitetului Executiv.
Anul I

Facsimil din ziarul „Socialismul" (Congresul de constituire a P.C.R., 8—13 mai 1921)

țiile social-economice la sate, a sporit rolul economic al burgheziei sătești. Mulți țărani, neputînd plăti scadențele împrumuturilor făcute pentru a-și achita parcelele primite și inventarul agricol necesar, au pierdut cu timpul pămîntul primit. În martie 1919, în Ungaria a învins revoluția socialistă și s-a proclamat Republica Sovietică Ungară. Revoluționarii din **R.** și-au manifestat cu însuflețire solidaritatea cu aceasta. În același an însă, trupele regale române au participat la acțiunea Antantei de înăbușire a Comunei din Budapesta. În politica externă, **R.** s-a orientat spre crearea unui sistem de alianțe regionale, menit să păstreze situația creată în Europa Centrală și de sud-est după primul război mondial; în anii 1920—1921 a fost creată, cu participarea României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, *Mica Înțelegere* (Mica Antantă). În 1921 România a încheiat o alianță militară cu Polonia. În anii 1923—1929, industria românească a cunoscut un avînt însemnat și s-a diversificat, deși ca structură continuau să predomine industria bunurilor de consum și industria extractivă. În același timp s-a intensificat procesul de concentrare și centralizare a capitalului și s-a accentuat opoziția marii burghezii românești împotriva capitalului străin, care deținea în continuare o pondere însemnată în economia României, mai ales în industria petrolieră. Acestea au dus la întărirea dominației politice a marii burghezii industrial-financiare și, ca urmare, la accentuarea caracterului reacționar al puterii de stat burghezo-moșierești. În 1923 a fost adoptată o nouă constituție, dar faptul că libertățile democratice înscrise nu erau garantate crea o bază juridică luptei împotriva forțelor democratice, întărea prigoana antidemocratică, antimuncitorească și anticomunistă (în 1924 P.C.R. a fost pus în afara legilor). Împletind munca ilegală cu cea legală, P.C.R. a inițiat, organizat și condus în anii 1924—1928 numeroase acțiuni muncitorești, printre care marile lupte muncitorești din valea Mureșului (1925); sub conducerea P.C.R. au luat ființă și au activat organizații de masă, ca *Blocul muncitoresc-țărănesc* (B.M.Ț.), *Ajutorul roșu*, *Liga drepturilor omului* etc. În anii 1922—1928, România a promovat o politică externă de întărire a alianței cu Franța și cu Anglia și de apropiere de Italia; în anul 1926 s-au încheiat tratate de prietenie cu Franța și cu Italia. Criza economică din 1929—1933 s-a manifestat în România cu o violență deosebită în toate sectoarele vieții economice: industrie, agricultură, finanțe. Capacitatea de producție a industriei a scăzut în 1932 la 57,7% față de 1929, multe întreprinderi au fost închise, salariile au scăzut la jumătate, iar numărul șomerilor a ajuns la circa 35% din totalul salariaților. Criza a dus la ruinarea a milioane de producători agricoli mici și mijlocii și la accentuarea degradării agriculturii. Partidul național-țărănesc, constituit în 1926, care a format de mai multe ori guvernul în perioada 1928—1933, a dus o politică de apărare a vîrfurilor burgheziei și moșierimii de efectele crizei în detrimentul maselor muncitoare, prin micșorarea salariilor („curbe de sacrificiu"), prin concedieri, prin închiderea unor întreprinderi etc.; în același timp, prin aplicarea programului economic numit al „porților deschise" pentru capitalul străin, el a adîncit dependența economică a țării. În condițiile crizei politice care amenința să se lărgească, unele cercuri guvernamentale legate de capitalul monopolist englez, considerînd că întărirea monarhiei era necesară pentru stabilitatea regimului, au readus pe tron, în 1930, pe prințul *Carol de Hohenzollern* (care fusese îndepărtat de la succesiune în 1926; în 1927—1930, *Mihai I*, minor, a fost rege sub tutela unui consiliu de regență). În 1931 a avut loc Congresul al V-lea al P.C.R., care a stabilit linia generală, strategia și tactica partidului. Cu toate lipsurile și greșelile sale, Congresul al V-lea a grăbit procesul de maturizare ideologică și politică a clasei muncitoare, de întărire organizatorică a partidului, făcînd să crească rolul partidului comunist în organizarea luptelor împotriva fascismului și războiului. Greutățile crizei economice, acceptarea de către guvernele național-țărănești a unor tranzacții dezavantajoase pentru statul român („planul de la Geneva", „afacerea Skoda"), precum și numeroasele măsuri antipopulare ale guvernului, au provocat o ascuțire a luptei de clasă și mari lupte sociale (greve muncitorești, dintre care mai însemnată a fost greva minerilor de la Lupeni din

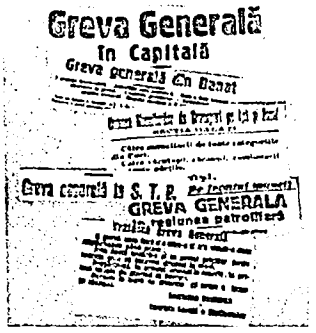
Greva Generală
în Capitală
Greva generală în Banat
Greva generală în S. T. R.
GREVA GENERALĂ

1920. Facsimile din presa vremii despre desfășurarea grevei generale

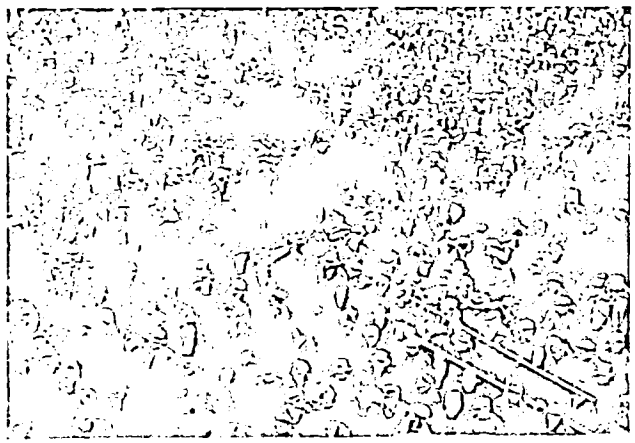

Februarie 1933. Ocuparea de către muncitori a Atelierelor C.F.R.-Griviţa

1929, precum şi demonstraţii ale şomerilor, invalizilor, intelectualilor, studenţilor, mişcări ţărăneşti etc.), care au culminat cu luptele muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie—februarie 1933. Luptele de clasă din perioada crizei economice, şi mai ales luptele din ianuarie-februarie 1933, au constituit un moment de o deosebită importanţă în istoria mişcării noastre muncitoreşti şi au avut o profundă înrîurire asupra vieţii sociale şi politice din România. În 1933 s-a creat, sub conducerea dr. Petru Groza, *Frontul plugarilor*, organizaţie-democratică a ţărănimii. Pe plan extern, România a aderat în 1929 la pactul Kellogg-Briand, în 1930 a semnat un acord cu Cehoslovacia, iar în 1931 a prelungit tratatul de alianţă româno-polonă. La sfîrşitul anului 1933 a fost adus la putere un guvern liberal, condus de *I. G. Duca*, şi apoi, după asasinarea acestuia de către legionari, de *Gh. Tătărăscu* (1934—1937). După ieşirea din criza economică, România a cunoscut o continuă creştere a producţiei industriale şi agricole, atingînd în 1938 cel mai înalt nivel cunoscut în România burghezo-moşierească. În această perioadă s-a accentuat procesul de concentrare a capitalului şi a producţiei, îndeosebi în industria grea, extractivă şi prelucrătoare, de formare a monopolurilor, care încep să aibă un rol dominant în viaţa economică şi politică a ţării. Trei mari grupuri monopoliste (Reşiţa, Mica şi Malaxa) controlau aproape întreaga producţie de armament şi tindeau să acapareze şi alte ramuri ale industriei. În sectorul bancar, un număr de bănci mari, în frunte cu Banca Naţională, deţineau de fapt pîrghiile de comandă în economia naţională. S-a accentuat procesul de diferenţiere a ţărănimii (în 1938 existau peste 1 000 000 de ţărani fără pămînt), în agricultură se menţineau puternice rămăşiţe feudale, ceea ce a provocat numeroase acţiuni şi răscoale ţărăneşti locale (cea mai puternică a avut loc în 1934 în Valea Ghimeşului). În acelaşi timp, dominaţia trusturilor străine în industrie (în ajunul celui de-al doilea război mondial, capitalul străin deţinea 38% din capitalul societăţilor industriale pe acţiuni) accentua dependenţa ţării faţă de puterile imperialiste. În perioada 1934—1937 s-a accentuat pericolul fascist; la sfîrşitul perioadei, regele, care, pregătindu-şi propria dictatură, încurajase în anumite momente Garda de fier, organizaţie teroristă, cea mai agresivă grupare fascistă, agentură a hitlerismului în România, a intrat în conflict cu aceasta. Pentru a lupta cu mai mult succes împotriva fascismului şi pentru a contracara politica de restrîngere a libertăţilor democratice dusă de guvernul Tătărăscu, care începuse să guverneze cu metode extraparlamentare prin decrete-legi, Partidul Comunist din România a iniţiat o largă acţiune în vederea creării *Frontului popular antifascist*; muncitorii din numeroase întreprinderi au realizat Frontul unic muncitoresc de jos şi au desfăşurat, sub conducerea P.C.R., numeroase acţiuni greviste, cea mai însemnată dintre acestea fiind greva textiliştilor de la Buhuşi (martie 1935), împotriva reducerii salariilor şi militarizării întreprinderii. În aceeaşi perioadă, P.C.R. a creat şi condus numeroase organizaţii de masă legale, ca: *Liga muncii*, *Comitetul naţional antifascist*, asociaţia *Amicii U.R.S.S.*, *Blocul democratic*, *Frontul studenţesc democratic*. În acest timp, P.C.R. îşi lărgeşte contactele cu grupările şi organizaţiile democratice, stabileşte legături cu diferite fracţiuni ale forţelor politice burgheze şi cu un mare număr de personalităţi politice şi culturale. Antifaşciştii au obţinut în alegerile parlamentare parţiale din 1936 importante succese în judeţele Hunedoara şi Mehedinţi şi în alegerile pentru consiliile judeţene din 1937 la Ploieşti, Cluj, Iaşi, Bihor etc., înfrîngînd forţele guvernamentale şi fasciste. La chemarea P.C.R., aproape 500 de antifaşcişti români au plecat în Spania şi au luptat, în anii 1936—1939, de partea Republicii Spaniole împotriva fascismului. În acelaşi timp, numeroşi oameni politici democraţi şi reprezentanţi ai intelectualităţii progresiste îşi manifestă neliniştea faţă de activizarea legionarilor şi de pericolul înfeudării ţării imperialismului fascist german. Oameni politici ca Nicolae Titulescu, Nicolae Iorga, Grigore Iunian, Virgil Madgearu, Dem. Dobrescu, Grigore Filipescu şi alţii iau atitudine contra expansiunii agresive a Germaniei naziste, demască activitatea fascistă din interior, militează pentru dezvoltarea colaborării cu alte state şi întărirea securităţii ţării. În aceşti ani, România semnează convenţia de la Londra pentru definirea agresorului (1933), stabileşte relaţii diplo-

matice cu Uniunea Sovietică (1934), întreprinde măsuri pentru întărirea colaborării cu țările din cadrul Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice. În februarie 1938 a fost instaurată *dictatura regală*, în timpul căreia au fost interzise partidele politice și au fost dizolvate sindicatele. După acordul de la München (septembrie 1938), care a deschis drum larg Germaniei spre țările din sudul și din estul Europei, cercurile politice reacționare din România au pășit deschis pe calea trădării naționale. Convențiile economice din 1939 și 1940 cu Germania hitleristă au subordonat economia **R.** intereselor politicii agresive a Germaniei, au pus sub controlul acesteia viața economică și politică a țării, încălcînd grav suveranitatea **R.** Partidul Comunist Român s-a ridicat la luptă hotărîtă împotriva pactelor înrobitoare româno-germane, a planurilor Reichului nazist de a ocupa România. Chemînd masele la rezistență armată, P.C.R. s-a declarat gata să apere, cu arma în mînă, independența **R.** dacă țara va fi silită să ducă un război național de apărare. În primăvara anului 1939, cînd Cehoslovacia a fost ocupată, P.C.R. a dat cuvînt de ordine membrilor săi să se prezinte la concentrări și să lupte „pentru întărirea forței politice și morale a armatei, contra Germaniei hitleriste și a statelor revizioniste". La 1 Mai 1939 au avut loc mari demonstrații sub semnul împotrivirii poporului nostru Germaniei hitleriste, pentru apărarea independenței țării. În același timp, importante grupări ale burgheziei, unele cercuri financiare din jurul Băncii Naționale, fruntași ai partidelor politice burgheze își dau seama de dezastrul care pîndea România, iau poziție împotriva clauzelor înrobitoare ale acordurilor economice impuse de Germania. Dar împotrivirea liderilor partidelor burgheze de a colabora cu P.C.R. a împiedicat formarea unui front comun de luptă. În septembrie 1939, statele fasciste au declanșat cel de-al doilea război mondial. În iunie 1940, ca urmare a cererii formulate de guvernul sovietic prin notele ultimative adresate guvernului român, Basarabia și Bucovina de nord au intrat în componența U.R.S.S. După înfrîngerile suferite de Anglia și Franța pe frontul de vest, pozițiile grupărilor progermane în rîndurile cercurilor guvernante din **R.** s-au întărit; la 4 iulie a fost adus la putere un guvern prohitlerist în frunte cu I. Gigurtu, în care au intrat și cîteva căpetenii ale Gărzii de fier. La 30 august 1940, României i-a fost impus *dictatul de la Viena*, prin care partea de nord a Transilvaniei era smulsă din trupul țării și predată Ungariei horthiste. În acest moment greu pentru destinele țării, poporul român s-a găsit singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile Europei. Dictatul de la Viena a stîrnit indignarea generală a maselor populare, care a culminat în marile manifestații din Cluj, Brașov, Sibiu, Timișoara etc. Cercurile prohitleriste din **R.** l-au silit pe Carol al II-lea să abdice în favoarea fiului său Mihai și au adus la putere pe generalul Ion Antonescu, instaurînd *dictatura militară-fascistă* (6 septembrie 1940—23 August 1944), care a subordonat complet **R.** intereselor Germaniei hitleriste. Au fost lichidate ultimele rămășițe ale libertăților democratice, au fost aduse în țară trupe germane, iar la 22 iunie 1941 **R.** a fost împinsă în războiul împotriva U.R.S.S. Perioada dictaturii militaro-fasciste și a războiului dus alături de Germania hitleristă constituie cea mai neagră pagină din istoria modernă a României. În anii războiului, economia românească a fost ruinată, resursele țării au fost secătuite, ceea ce a făcut ca la sfîrșitul războiului, producția industrială să reprezinte circa 50 la sută față de cea dinainte de război. Caracterul războiului, potrivnic intereselor naționale, lipsurile provocate de război, precum și înfrîngerile suferite pe front, au întărit considerabil opinia antihitleristă și antiantonesciană a poporului român. P.C.R. s-a ridicat, de la început, cu hotărîre împotriva agresiunii Germaniei fasciste și a războiului împotriva Uniunii Sovietice și a organizat lupta antifascistă a poporului. În 1943 a fost creat, din inițiativa și sub conducerea partidului comunist, *Frontul patriotic antihitlerist*. În condițiile înfrîngerilor suferite pe front de armatele hitleriste, ale creșterii rezistenței împotriva Germaniei, ale adîncirii crizei regimului de dictatură fascistă și ale ascuțirii contradicțiilor dintre masa poporului și clica fascistă-antonesciană, activul de partid al P.C.R. din afară și din închisori, în frunte cu *Gheorghe Gheorghiu-Dej*, a elaborat, încă din vara anului 1943, planul de acțiune în vederea răsturnării prin forță a dictaturii militare-fasciste și întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste. O însemnătate hotărîtoare pentru înfăptuirea acesteia au avut-o măsurile pentru întărirea conducerii de partid prin înlăturarea, la 4 aprilie 1944, a elementelor șovăielnice și capitulante și realizarea

„Insurecția armată" S. Chintilă

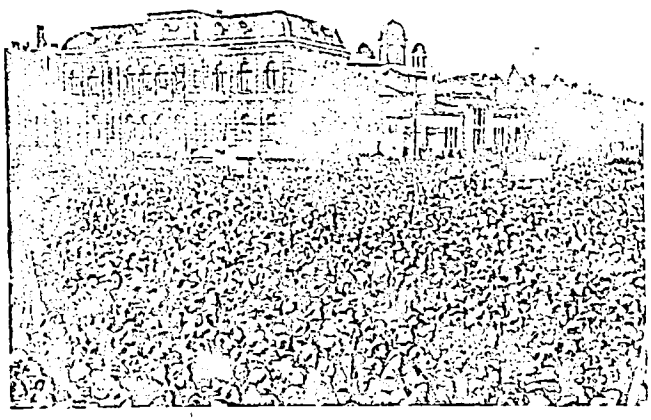

6 Martie 1945. Mitingul din Piața Națiunii. București

la 1 Mai 1944, a *Frontului unic muncitoresc*. Partidul a organizat grupe pentru sabotarea producției de armament și a transportului, precum și formațiuni patriotice de luptă care au acționat în Valea Prahovei, în munții Vrancei și Parîngului, în Delta Dunării, în Maramureș și Suceava. Muncitorii din întreprinderile industriale și din transporturi intensifică grevele și actele de sabotaj; crește împotrivirea țărănimii față de rechiziții și încorporări; au loc acțiuni de protest ale intelectualității; în rîndul armatei se accentuează starea de spirit antihitleristă; numeroși soldați refuză să plece pe front. Rezistența față de dictatura fascistă și față de Germania hitleristă a cuprins cercuri largi, inclusiv ale partidelor burgheze și ale palatului regal, care își manifestau, dintr-un motiv sau altul, adversitatea față de ocupația germană, protestau împotriva jefuirii țării de către hitleriști. P.C.R. a trecut la înfăptuirea unui larg sistem de alianțe cu diferite grupări politice, la atragerea în lupta antihitleristă a unor personalități animate de sentimente patriotice. În iunie 1944 a fost creat *Blocul național democrat*, în care, alături de P.C.R. și P.S.D., au intrat, după îndelungi tergiversări, Partidul național-țărănesc și Partidul național-liberal. Totodată, partidul desfășoară o activitate intensă în rîndul armatei, întărește legăturile cu numeroase cadre de generali și ofițeri patrioți. În vara anului 1944, se creează Comitetul militar, care avea sarcina să pregătească insurecția armată. La 23 august 1944, Partidul Comunist Român, în colaborare cu celelalte forțe antihitleriste, a trecut la înfăptuirea insurecției armate. Guvernul Antonescu a fost arestat la palatul regal, de către un grup de ofițeri și subofițeri, și predat unităților de luptă patriotice. Armata română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste și, împreună cu formațiunile patriotice, a lichidat principalele forțe armate germane aflate pe teritoriul României. R. a devenit o participantă activă, cu toate resursele umane și materiale, la războiul împotriva Germaniei hitleriste. Armata română a luptat cu un efectiv total de aproape 540 000 de oameni alături de armata sovietică, pentru desăvîrșirea eliberării întregului teritoriu național al României de sub jugul fascist (operație terminată la 25 octombrie 1944), și apoi, dincolo de granițele acestuia pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la înfrîngerea completă a Germaniei hitleriste, distingîndu-se în luptele de la Debrețin, de pe Tisa, din munții Bükk și Matra, de la Budapesta (în Ungaria) și în cele de pe valea Hronului, de la Banská-Bystrica, din munții Carpații Albi și Tatra Mică etc. (în Cehoslovacia). Victoria insurecției armate din august 1944 a marcat începutul revoluției populare, inaugurînd o nouă etapă în dezvoltarea R. În octombrie 1944 a avut loc, pe baza platformei elaborate de P.C.R., o regrupare a forțelor democratice și patriotice în *Frontul național democrat* (F.N.D.). La 1 septembrie 1944 s-a refăcut unitatea mișcării sindicale, iar în ianuarie 1945 a fost creată *Confederația Generală a Muncii* (C.G.M.). Sub îndrumarea P.C.R., masele de țărani, ajutate de muncitori, au început realizarea reformei agrare pe cale revoluționară, în cursul căreia s-a făurit alianța dintre clasa muncitoare și țărănime. Sub presiunea luptei revoluționare, guvernele cu majoritate reacționară, conduse de generalii Sănătescu și Rădescu, au fost înlăturate pe rînd, iar la 6 martie 1945 a fost instaurat un guvern de largă

Martie 1945. Împărțirea pămînturilor moșierești

Gh. Gheorghiu-Dej şi dr. Petru Groza

concentrare democratică, prezidat de dr. *Petru Groza*, primul guvern din istoria ţării în care clasa muncitoare avea rolul conducător. Instaurarea guvernului democrat a deschis drum nou profundelor transformări revoluţionare în viaţa economică şi social-politică a României. La 22 martie a fost legiferată reforma prin care au fost împărţite ţăranilor fără pământ sau cu pământ puţin peste 1 100 000 de hectare şi s-a desfiinţat moşierimea ca clasă. În 1945 economia României era într-o situaţie dezastruoasă; producţia industriei scăzuse, în unele ramuri, la 50% faţă de nivelul antebelic, din parcul de maşini-unelte existent în 1943 numai 10% se afla în funcţiune, capacitatea de transport a căilor ferate scăzuse la 30%, agricultura era secătuită. Această situaţie a fost agravată de seceta anilor 1945—1946, de sabotajul reacţiunii. Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945 a pus în centrul preocupărilor partidului redresarea şi dezvoltarea economiei naţionale, îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale populaţiei, consolidarea unităţii clasei muncitoare şi a alianţei dintre muncitori, ţărani şi intelectuali, întărirea unităţii tuturor forţelor democratice, antiimperialiste. Conferinţa Naţională a ales ca secretar general al Comitetului Central pe Gheorghe Gheorghiu-Dej. La 19 noiembrie 1946 au avut loc primele alegeri parlamentare cu adevărat libere din istoria României, în care *Blocul partidelor democratice* (B.P.D.), coaliţie a forţelor democratice conduse de P.C.R., a obţinut o victorie categorică (76,6% din voturi), ceea ce a marcat izolarea completă de mase a partidelor burghezo-moşiereşti, care au dispărut curînd de pe arena politică a ţării. Primul parlament democrat din istoria României, constituit ca urmare a acestor alegeri, a adoptat o serie de măsuri anticapitaliste, care au dat posibilitatea ridicării producţiei industriale şi agricole; a fost etatizată Banca Naţională (decembrie 1946), au fost înfiinţate oficiile industriale (mai 1947), care controlau activitatea întreprinderilor capitaliste, au fost desfiinţate cartelurile, au fost introduse, într-o serie de întreprinderi industriale importante, programe de producţie, a fost instituit controlul economic al statului asupra producţiei şi circulaţiei mărfurilor etc. Pe plan extern au fost restabilite relaţiile diplomatice cu U.R.S.S. (august 1945), cu S.U.A. şi Anglia (februarie 1946), iar în februarie 1947 a fost semnat, la Paris, tratatul de pace, care a recunoscut anularea dictatului de la Viena. În condiţiile schimbării radicale a raportului de forţe politice-sociale în favoarea clasei muncitoare şi a aliaţilor săi, în noiembrie 1947 au fost îndepărtaţi din guvern ultimii reprezentanţi ai burgheziei (gruparea P.N.L. — Tătărăscu), iar în decembrie 1947 a fost abolită monarhia, principalul sprijin politic al reacţiunii interne şi externe, România proclamîndu-se republică populară, stat al dictaturii proletariatului. În februarie 1948 a fost făurit, prin unificarea P.C.R. cu P.S.D. pe baza principiilor organizatorice şi ideologice marxist-leniniste, *Partidul Muncitoresc Român* (P.M.R.), la 13 aprilie 1948 *Marea Adunare Naţională* (aleasă la 28 martie 1948) a adoptat prima constituţie democratică a ţării, iar la 11 iunie 1948 legea privind naţionalizarea principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări şi transport, lichidîndu-se marea proprietate capitalistă, punîndu-se bazele sectorului socialist al economiei naţionale şi creîndu-se premisele pentru trecerea la planificarea economiei naţionale. Comitetul Central al partidului a elaborat politica de industrializare a ţării, de transformare socialistă a agriculturii, de înfăptuire a revoluţiei culturale şi a asigurat aplicarea în viaţă a acestei politici. Prin realizarea planurilor anuale de stat (1949, 1950), a planului cincinal (1951—1955), a planului de stat pe anii 1956—1960, a planului de electrificare de 10 ani (1951—1960) şi a planului şesenal (1960—1965) s-a construit şi s-a dezvoltat baza tehnică-materială a socialismului; pînă în primăvara anului 1962 s-a terminat cooperativizarea agriculturii. România s-a transformat astfel dintr-o ţară slab dezvoltată din punct de vedere industrial, cu o agricultură înapoiată, într-o ţară socialistă, cu o industrie dezvoltată şi o agricultură în continuu

30 decembrie 1947. Manifestaţie populară în Piaţa Republicii din Bucureşti

progres. „Transformările petrecute în perioada de după Eliberare în viața economică și structura socială a țării, victoria socialismului la orașe și sate au creat condiții pentru afirmarea din plin a ființei naționale a poporului român, pentru dezvoltarea și înflorirea multilaterală a națiunii noastre socialiste" (Nicolae Ceaușescu). În iulie 1965 a avut loc Congresul partidului, care a hotărît schimbarea denumirii P.M.R. în *Partidul Comunist Român* (P.C.R.) și numerotarea congreselor începînd cu congresul de constituire a P.C.R. Congresul al IX-lea al P.C.R. (Congresul al IV-lea al P.M.R.) a ales ca secretar general al C.C. al P.C.R. pe Nicolae Ceaușescu. Congresul al IX-lea al P.C.R. a trasat direcțiile de dezvoltare a României socialiste în următorii cinci ani (1966—1970) și ale valorificării resurselor energetice și electrificării țării în perioada 1966—1975 în vederea continuării pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrșire a construcției socialismului. La 21 august 1965 a fost adoptată o nouă Constituție, care a proclamat *Republica Socialistă România*. Politica externă a **R.**, corespunzătoare intereselor fundamentale ale poporului român, cauzei socialismului și păcii, este îndreptată în direcția micșorării încordării internaționale, a dezvoltării colaborării între popoare și a întăririi păcii și securității internaționale, în scopul zădărnicirii politicii agresive a imperialismului. La baza politicii externe a **R.** stă prietenia și alianța cu toate țările socialiste, preocuparea pentru dezvoltarea continuă a forței și coeziunii sistemului mondial socialist, întărirea colaborării frățești cu toate popoarele care construiesc noua orînduire. O caracteristică importantă a politicii externe a **R.** o constituie, de asemenea, lărgirea și consolidarea continuă a relațiilor de colaborare economică, politică, cultural-științifică cu toate țările, indiferent de orînduirea lor socială, promovarea largă a relațiilor de colaborare între state pe baza respectării dreptului fiecărui popor de a-și

Nicolae Ceaușescu prezentînd raportul C.C. la Congresul al IX-lea al P.C.R.

hotărî singur soarta corespunzător voinței și aspirațiilor sale vitale, a principiilor independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului reciproc și neamestecului în treburile interne. Considerînd că reglementarea problemelor politice internaționale face necesar ca fiecare țară, mare sau mică, să lupte cu perseverență pentru a-și aduce contribuția proprie la cauza păcii mondiale, **R.** militează pentru asigurarea securității în Europa și în lume, pentru dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate și de colaborare între țările din Balcani și din regiunea Mării Adriatice, pentru dezvoltarea cooperării interstatale. Prin succesele obținute în opera de desăvîrșire a construcției socialiste și prin întreaga sa politică externă, **R.** contribuie la întărirea forțelor socialismului și păcii în întreaga lume, la victoria cauzei progresului social al omenirii contemporane. **R.** este membră a O.N.U. (din 1955), a C.A.E.R. (din 1949) și a Tratatului de la Varșovia (din 1955) și întreține relații diplomatice cu 67 de țări și economice cu peste 100 de țări (1965).

ORÎNDUIREA DE STAT

România este republică socialistă, stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar; teritoriul său este inalienabil și indivizibil. Întreaga putere aparține poporului. Puterea poporului se întemeiază pe alianța muncitorească-țărănească. În strînsă unire, clasa muncitoare, clasa conducătoare în societate, țărănimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate, construiesc orînduirea socialistă, creînd condițiile trecerii la comunism. Forța politică conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român. Baza economiei naționale a României o constituie proprietatea socialistă (proprietatea de stat și proprietatea cooperatistă) asupra mijloacelor de producție. În Republica Socialistă România, exploatarea omului de către om

Proclamarea Republicii Socialiste România
21 august 1965.

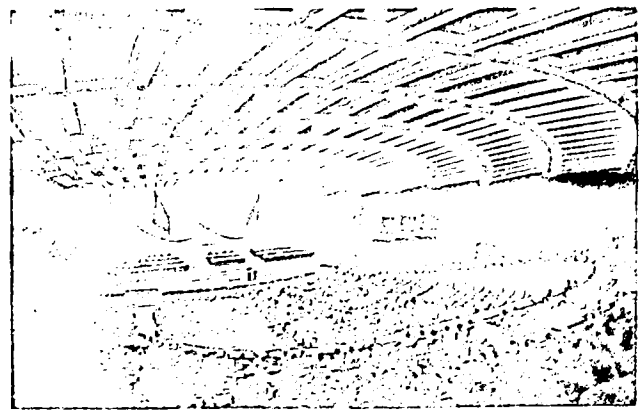

a fost desființată pentru totdeauna și se înfăptuiește principiul socialist al repartiției după cantitatea și calitatea muncii. În R., întreaga activitate de stat are drept scop dezvoltarea orînduirii și înfloririi națiunii socialiste, creșterea continuă a bunăstării materiale și culturale a poporului, asigurarea libertății și demnității omului, afirmarea multilaterală a personalității umane. Pentru aceasta, statul socialist român organizează, planifică și conduce economia națională, apără proprietatea socialistă, garantează exercitarea deplină a drepturilor cetățenești, asigură legalitatea socialistă și apără ordinea de drept, dezvoltă învățămîntul de toate gradele, asigură condițiile pentru dezvoltarea științei, artei și culturii, înfăptuiește ocrotirea sănătății, asigură apărarea țării și organizează forțele sale armate, organizează relațiile cu celelalte state.

Stema Republicii Socialiste România

DREPTURILE FUNDAMENTALE ALE CETĂȚENILOR

Cetățenii țării, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie, sînt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale, iar statul le garantează exercitarea deplină a drepturilor. Drepturile fundamentale ale cetățenilor Republicii Socialiste România sînt: *dreptul la muncă* (fiecărui cetățean i se asigură posibilitatea de a desfășura, potrivit pregătirii sale, o activitate în domeniul economic, administrativ, social sau cultural, remunerată după cantitatea și calitatea ei, la muncă egală salariul fiind egal), *dreptul la odihnă* (garantat celor ce muncesc prin stabilirea duratei maxime a zilei de muncă de 8 ore, a unui repaus săptămînal și prin concedii anuale plătite), *dreptul la asigurarea materială de bătrînețe, boală sau incapacitate de muncă* (care se realizează prin pensii și ajutoare de boală pentru muncitori și funcționari, acordate în cadrul *asigurărilor sociale de stat*, iar pentru membrii organizațiilor cooperatiste și altor organizații obștești prin forme de asigurare organizate de acestea), *dreptul la învățătură* (asigurat prin învățămîntul general obligatoriu, prin gratuitatea învățămîntului de toate gradele, precum și prin sistemul burselor de stat), *dreptul de a alege* (de la 18 ani) și *de a fi aleși* (de la 23 ani) în organele de stat. *Naționalităților conlocuitoare* li se asigură folosirea liberă a limbii materne, precum și cărți, ziare, reviste, teatre, învățămînt în limba proprie. În raioanele locuite și de populație de altă naționalitate decît români, toate organele și instituțiile folosesc oral și scris și limba naționalității respective și fac numiri de funcționari din rîndul acesteia sau al altor cetățeni care cunosc limba și felul de trai al populației locale. Femeia are drepturi egale cu bărbatul, statul ocrotește căsătoria și familia și apără interesele mamei și copilului și asigură tinerilor condițiile necesare dezvoltării aptitudinilor lor fizice și intelectuale. Organizațiile de masă și obștești asigură larga participare a maselor la viața politică, economică, socială și culturală și în exercitarea controlului obștesc. Statul garantează cetățenilor libertatea de asociere, libertatea cuvîntului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și a demonstrațiilor, care nu pot fi folosite în scopuri potrivnice orînduirii socialiste și intereselor celor ce muncesc. Orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă, participarea la astfel de asociații și propaganda cu caracter fascist sau antidemocratic fiind pedepsite prin lege. Libertatea conștiinței este garantată tuturor cetățenilor, oricine fiind liber să împărtășească sau nu o credință

Sediul C.C. al P.C.R.

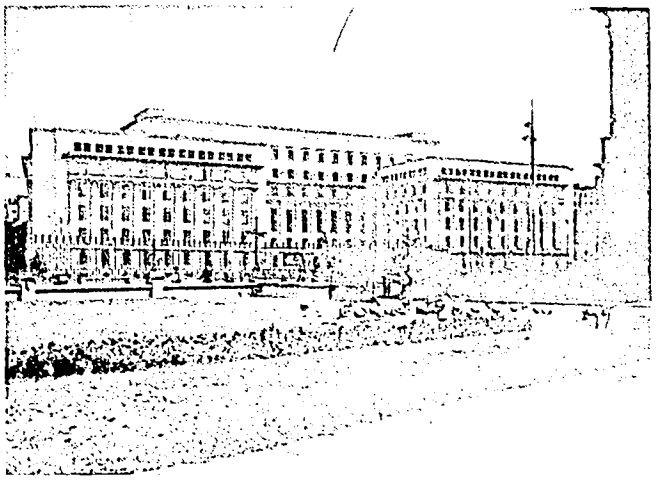

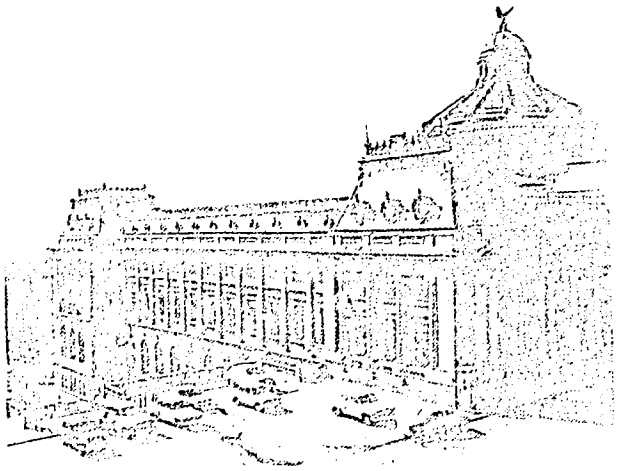

Palatul Marii Adunări Naţionale

religioasă, fiind asigurate organizarea şi exercitarea liberă a cultelor religioase. Sînt de asemenea garantate: inviolabilitatea persoanei, a domiciliului, secretul corespondenţei şi al convorbirilor telefonice, dreptul de petiţionare, organele de stat şi obşteşti avînd obligaţia de a rezolva petiţiile cetăţenilor privind drepturi şi interese personale sau obşteşti. Sînt ocrotite de lege dreptul de proprietate personală şi dreptul de moştenire. Serviciul militar în rîndurile forţelor armate ale **R.** este obligatoriu.

SISTEMUL ORGANELOR DE STAT

Baza întregului sistem de organe ale statului o constituie Marea Adunare Naţională şi sfaturile populare (care îi sînt subordonate), alese prin vot universal, egal, direct şi secret. Marea Adunare Naţională, organul suprem al puterii de stat şi unicul organ legiuitor, aleasă pentru o legislatură de patru ani, este alcătuită din 465 de deputaţi. M.A.N. alege Consiliul de Stat, Consiliul de Miniştri, pe membrii Tribunalului Suprem şi pe Procurorul General şi exercită şi controlul general asupra activităţii tuturor organelor statului. Consiliul de Stat este organul suprem al puterii de stat, cu activitate permanentă, ales de Marea Adunare Naţională şi subordonat acesteia; se compune dintr-un preşedinte, trei vicepreşedinţi, 15 membri şi un secretar ales dintre membrii lui. Consiliul de Stat emite decrete şi hotărîri; decretele cu putere de lege se supun la prima sesiune dezbaterii Marii Adunări Naţionale potrivit procedurii de adoptare a legilor. El reprezintă, prin preşedintele său, **R.** în relaţiile internaţionale. Sfaturile populare sînt organele locale ale puterii de stat în regiuni, raioane, oraşe şi comune, care asigură dezvoltarea economică, social-culturală şi gospodărească a unităţilor administrativ-teritoriale respective, menţinerea ordinii publice, legalitatea socialistă şi ocrotirea drepturilor cetăţenilor şi organizează participarea cetăţenilor la rezolvarea pe plan local a treburilor de stat şi obşteşti. Ele aleg, dintre deputaţi, comitetele executive ale sfaturilor populare. Organele administraţiei de stat sînt Consiliul de Miniştri şi comitetele executive ale sfaturilor populare (care îi sînt subordonate). Consiliul de Miniştri este organul suprem al administraţiei de stat. Este ales de Marea Adunare Naţională şi se compune din preşedinte, vicepreşedinţi (dintre care unul sau mai mulţi pot fi prim-vicepreşedinţi), miniştrii şi conducătorii altor organe centrale ale administraţiei de stat prevăzuţi prin lege. Preşedintele, prim-vicepreşedinţii şi vicepreşedinţii alcătuiesc Biroul permanent al Consiliului de Miniştri. El adoptă hotăriri pe baza şi în vederea executării legilor. *Comitetele executive ale sfaturilor populare* sînt organe locale ale administraţiei de stat cu activitate permanentă, avînd competenţă generală în unitatea administrativ-teritorială în care au fost alese sfaturile populare respective. Sînt alcătuite dintr-un preşedinte, vicepreşedinţi şi dintr-un număr de membri stabilit prin lege. Organele de stat îşi desfăşoară activitatea potrivit principiului conduce-

Palatul Republicii. Sediul Consiliului de Stat

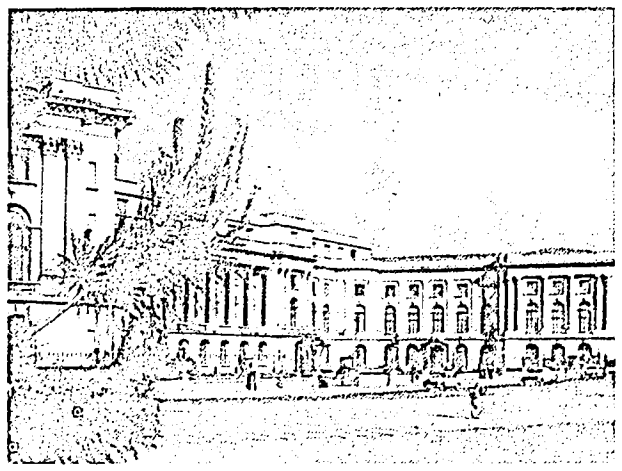

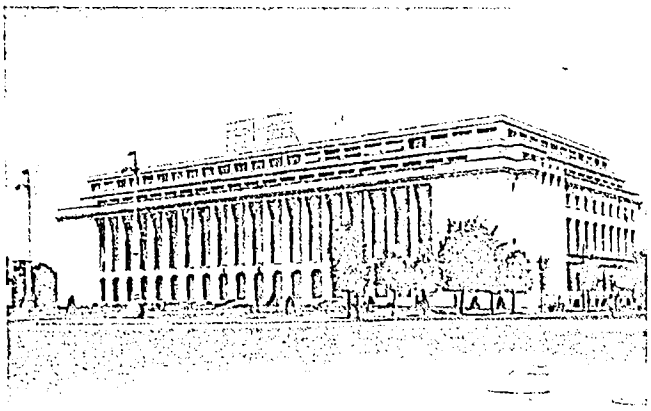

Palatul Consiliului de Miniştri

rii colective. Din sistemul organelor de stat mai fac parte *organele judecătoreşti* (Tribunalul Suprem, tribunalele regionale, tribunalele populare şi tribunalele militare, înfiinţate potrivit legii) şi *organele procuraturii* (Procuratura Generală, procuratura regională, raională şi orăşenească, precum şi procuratura militară).

POPULAŢIA

După numărul locuitorilor, România cuprinde circa 0,60% din populaţia globului şi ocupă locul al 29-lea. În ce priveşte densitatea, **R.** figurează printre ţările cu o populaţie relativ densă (80,4 loc./km²); cea mai mare densitate (80—150 loc./km²) se întîlneşte în zona centrală a Cîmpiei Române şi în Subcarpaţi, iar cea mai mică (20—40 loc./km²) în arcul carpatic şi în Delta Dunării. 48,9% din populaţie este formată din bărbaţi; la 1 000 de bărbaţi revin 1 042 de femei. Potrivit recensămîntului din 15 martie 1966, 87,8% din populaţie este formată din români, 8,4% din maghiari, 2,0% din germani, iar 1,8% din alte naţionalităţi. În ultimii ani se înregistrează o scădere sistematică a mortalităţii generale (de la 19,1‰ în 1938 la 8,6‰ în 1965) şi, în cadrul acesteia, o scădere mai accentuată a mortalităţii infantile (de la 17,9% în 1938 la 4,41% în 1965); creşte sistematic durata medie a vieţii (de la 42 de ani în 1932 la peste 68 de ani în 1963). Profundele transformări social-economice, şi în primul rînd industrializarea socialistă, determină un accentuat proces de urbanizare; în 1966, populaţia urbană reprezenta 38,2%. Dezvoltarea economiei asigură creşterea gradului de ocupare a forţei de muncă. În perioada 1951—1965, în timp ce populaţia în vîrstă aptă de muncă a crescut cu 13,2%, populaţia ocupată a crescut cu 16,3%. Au avut loc schimbări în distribuirea forţei de muncă între ramurile şi subramurile economiei şi între sfera producţiei materiale şi sfera neproductivă, precum şi în repartizarea teritorială a forţei de muncă. În 1965, din populaţia ocupată 89,2% se afla în sfera producţiei materiale. Ponderea populaţiei ocupate în industrie şi în construcţii a crescut de la 14,2% (în 1950) la 25,5% (în 1965), în timp ce ponderea populaţiei ocupate în agricultură şi silvicultură a scăzut de la 74,3% (în 1950) la 56,7% (în 1965). În aceeaşi perioadă de timp, în raport cu cerinţele dezvoltării producţiei materiale, precum şi cu cerinţele dezvoltării ocrotirii sănătăţii, ale dezvoltării învăţămîntului şi, în general, ale ridicării nivelului de trai material şi cultural al populaţiei, ponderea celor ocupaţi în sfera neproductivă a crescut de la 7,4 la 10,8%. În cadrul populaţiei ocupate, cel mai rapid a sporit numărul mediu scriptic al salariaţilor (de peste 2 ori între 1951—1965). Numărul total al salariaţilor la 31 decembrie 1965 era de 4 234,0 mii, dintre care 1 178,9 mii femei. Din numărul mediu scriptic al salariaţilor, muncitorii reprezentau 71,3%, inginerii, tehnicienii şi personalul de specialitate 16,5%, funcţionarii 8,2%, personalul de serviciu şi alţii 4,0%. A avut loc ridicarea necontenită a calificării oamenilor muncii corespunzător cerinţelor tehnicii moderne, modificîndu-se componenţa pe profesiuni a clasei muncitoare şi a cadrelor de specialişti. Din numărul total al muncitorilor, peste 80% sînt calificaţi (faţă de 39% în 1930). Numărul specialiştilor cu pregătire medie şi superioară a crescut simţitor (în perioada 1958—1964 cu 44%) în funcţie de necesităţile ţării, reprezentînd, la 1 iunie 1964, peste 16% din totalul salariaţilor. Aproape 3/4 din numărul specialiştilor cu pregătire medie şi superioară au fost pregătiţi după reforma învăţămîntului din 1948. La 1 iunie 1964, din totalul cadrelor cu pregătire superioară existente, 35,2% aveau pregătire tehnică, 11,9% economică, 10% juridică, 15,5% medico-farmaceutică şi cultură fizică şi sport, 24,7% universitar-pedagogică, iar 2,7% aveau

NUMĂRUL, REPARTIZAREA PE MEDII ŞI DENSITATEA POPULAŢIEI LA RECENSĂMINTELE POPULAŢIEI DIN 1930, 1948, 1956 ŞI 1966

	Populaţia	din care %: Urban	Rural	Densitatea pe km²
29 decembrie 1930	14 280 729	21,4	78,6	60,1
25 ianuarie 1948	15 872 624	23,4	76,6	66,8
21 februarie 1956	17 489 450	31,3	68,7	73,6
15 martie 1966	19 105 056	38,2	61,8	80,4

POPULAȚIA DUPĂ VÎRSTĂ ȘI PE SEXE LA RECENSĂMINTELE DIN 1930, 1956 ȘI ÎN 1965

	Total populație		sub 15 ani		15—59 ani		60 ani și peste	
	mil.	%	mil.	%	mil.	%	mil.	%
1930	14 280 729	100,0	4 786 676	33,5	8 439 798	59,1	1 054 255	7,4
Masculin	7 015 771	100,0	2 416 447	34,4	4 067 320	58,0	532 004	7,6
Feminin	7 264 958	100,0	2 370 229	32,6	4 372 478	60,2	522 251	7,2
1956	17 489 450	100,0	4 813 614	27,5	10 939 646	62,5	1 736 190	9,9
Masculin	8 503 420	100,0	2 451 361	28,8	5 323 650	62,6	728 409	8,6
Feminin	8 986 030	100,0	2 362 253	26,3	5 615 996	62,5	1 007 781	11,2
1965[1]	19 027 367	100,0	5 009 713	26,3	11 698 907	61,5	2 318 747	12,2
Masculin	9 315 510	100,0	2 561 253	27,5	5 738 496	61,6	1 015 761	10,9
Feminin	9 711 857	100,0	2 448 460	25,2	5 960 411	61,4	1 302 986	13,4

[1] 1 iulie 1965 — date calculate

ORAȘE CU PESTE 30 000 LOCUITORI, LA 1 IULIE 1965[1]

	Fără orașele și comunele incluse în teritoriul administrativ actual al orașului	Cu orașele și comunele incluse în teritoriul administrativ actual al orașului
București	1 246 878	1 382 239
Cluj	167 930	206 687
Timișoara	152 552	170 793
Brașov	140 500	236 351[2]
Ploiești	136 757	177 330
Constanța	131 054	173 722
Craiova	128 959	150 936
Iași	125 573	159 588
Brăila	122 410	126 081
Arad	115 468	125 832
Galați	112 795	112 795
Oradea	111 657	121 124
Sibiu	101 431	101 434
Tg.-Mureș	77 012	94 712
Bacău	65 987	76 901
Satu-Mare	61 816	61 816
Hunedoara	63 121	96 460
Buzău	55 382	81 328
Pitești	53 106	72 527
Baia Mare	51 181	94 564
Reșița	49 128	114 713
Mediaș	42 564	42 564
Turda	40 657	66 446
Piatra-Neamț	38 759	49 681
Bîrlad	38 540	50 127
Turnu-Severin	37 771	41 211
Giurgiu	35 477	52 209
Roman	35 268	46 820
Petroșeni	32 900	140 339[3]
Lugoj	32 286	32 286
Tulcea	32 095	32 095
Botoșani	31 604	47 616
Focșani	31 534	39 004
Călărași	31 420	31 420

Notă: datele se referă la teritoriul administrativ al orașelor de la 31 decembrie 1965. [1] Date calculate. [2] Inclusiv orașul Săcele cu 21 315 loc. [3] Inclusiv orașele: Lupeni cu 33 171 loc., Petrila cu 28 755 loc. și Vulcan cu 24 332 loc.

pregătire în domeniul artei și culturii. Într-un ritm deosebit de înalt a crescut numărul inginerilor și al altor cadre de specialiști din agricultură. În 1964 activau în agricultură aproape 23 428 de specialiști, dintre care 12 476 cu pregătire superioară. Toate cooperativele agricole de producție dispun de ingineri agronomi (în 1938 un inginer agronom revenea la circa 30 de comune, respectiv 70—90 de sate), de medici veterinari, zootehniști și alți specialiști.

DEZVOLTAREA ECONOMICĂ

Economia națională a R. este o economie socialistă, bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție este fie proprietate de stat (bunurile aparținînd întregului popor), fie proprietate cooperatistă (bunurile aparținînd organizațiilor cooperatiste). Bogățiile de orice natură ale subsolului, minele, terenurile din fondul funciar de stat, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, fabricile și uzinele, băncile, gospodăriile agricole de stat, stațiunile de mașini și tractoare, căile de comunicație, mijloacele de transport și telecomunicații de stat, fondul de stat de clădiri și locuințe, baza materială a instituțiilor social-culturale de stat aparțin întregului popor, sînt proprietate de stat. În centrul politicii economice de construire a socialismului, P.C.R. a pus *industrializarea socialistă*, baza progresului economiei și culturii, a ridicării nivelului de viață al poporului, a dezvoltării multilaterale a societății socialiste, factor hotărîtor al asigurării independenței și suveranității naționale. Înfăptuirea consecventă a politicii de industrializare socialistă a determinat schimbarea structurii economiei naționale, asigurînd industriei o poziție preponderentă în cadrul producției materiale, dezvoltarea complexă și echilibrată, pe linie mereu ascendentă și în ritm susținut, a întregii economii naționale, valorificarea la un nivel tot mai ridicat a resurselor proprii, sporirea continuă a productivității muncii sociale,

ridicarea sistematică a nivelului de trai al poporului. Ritmul mediu anual de creştere a producţiei industriale în perioada 1951—1965 a fost de 13,3%. A crescut în ritm susţinut produsul social şi venitul naţional, **R.** situîndu-se printre ţările cu o economie dintre cele mai dinamice. Agricultura, una dintre ramurile principale ale economiei naţionale, s-a reorganizat pe baze socialiste prin crearea sectorului socialist de stat şi prin cooperativizare. Profunda reorganizare a producţiei şi a relaţiilor sociale la sate a fost însoţită de creşterea continuă a producţiei agricole vegetale şi animale. Încheierea cooperativizării agriculturii a însemnat o revoluţie profundă în viaţa ţărănimii, a satelor, marcînd generalizarea relaţiilor de producţie socialiste, formarea economiei socialiste unitare. În **R.** s-a încheiat astfel trecerea de la capitalism la socialism; socialismul a învins deplin şi definitiv la oraşe şi sate, au fost lichidate clasele exploatatoare şi orice formă de exploatare a omului de către om, a fost creată şi se dezvoltă baza tehnică-materială a socialismului. Pentru a asigura ritmul şi nivelul calitativ cerut de dezvoltarea economiei naţionale, statul a investit însemnate mijloace pentru crearea de noi fonduri fixe, productive şi neproductive, pentru reconstruirea, lărgirea, reutilarea şi modernizarea celor existente. În perioada 1950—1965, investiţiile din fondurile statului au însumat 319 218 milioane de lei, la care s-au adăugat însemnate investiţii din fondurile cooperativelor. Peste 85% din volumul investiţiilor au fost alocate sferei producţiei materiale, din care 54% industriei. Repartizarea pe ramuri a investiţiilor reflectă politica economică a P.C.R. de industrializare a ţării, de dezvoltare proporţională a economiei naţionale, de punere în valoare a bogăţiilor naturale ale ţării. A avut loc îmbunătăţirea re-

STRUCTURA POPULAŢIEI OCUPATE PE RAMURI ALE ECONOMIEI NAŢIONALE

— în procente —

	1950	1959	1965
Total populaţie ocupată	**100,0**	**100,0**	**100,0**
În sfera prod. materiale	**92,6**	**91,7**	**89,2**
Industrie	12,0	14,2	19,2
Construcţii	2,2	3,9	6,3
Agricultură	74,1	68,0	56,5
Silvicultură	0,2	0,2	0,2
Transport de mărfuri	1,3	1,7	2,3
Telecomunic. care deservesc producţia	0,1	0,1	0,2
Circulaţia mărfurilor	2,5	3,3	4,0
Alte ramuri	0,2	0,3	0,5
În sfera neproductivă	**7,4**	**8,3**	**10,8**
Transportul de călători	0,6	0,6	0,8
Telecom. care deserv. ramurile neprod. şi populaţia	0,2	0,3	0,4
Gospodăria comunală, de locuinţe şi alte prestaţii de servicii neproductive	0,7	1,5	2,1
Învăţămînt, cultură, artă	2,3	2,4	3,5
Ştiinţă şi deservire ştiinţifică	0,2	0,4	0,5
Ocrotirea sănătăţii, asistenţă socială şi cultură fizică	1,1	1,4	2,0
Administraţie	1,7	1,2	1,0
Alte ramuri	0,6	0,5	0,5

INVESTIŢII PE RAMURI ALE ECONOMIEI NAŢIONALE

	1950—1965		1950—1959		1960—1965	
	mil. lei	%	mil. lei	%	mil. lei	%
Total	**337 843**	**100,0**	**126 913**	**100,0**	**210 930**	**100,0**
Industrie	173 352	51,3	69 207	54,5	104 145	49,4
Grupa A	152 870	45,2	60 517	47,7	92 353	43,8
Grupa B	20 482	6,1	8 690	6,8	11 792	5,6
Construcţii	11 879	3,5	4 610	3,6	7 269	3,4
Agricultură	57 442	17,0	16 113	12,7	41 329	19,6
Silvicultură	2 757	0,8	1 325	1,1	1 432	0,7
Transporturi	30 474	9,0	12 214	9,6	18 260	8,7
Telecomunicaţii	2 550	0,8	1 047	0,8	1 503	0,7
Circulaţia mărfurilor	8 698	2,6	3 032	2,4	5 666	2,7
Gospodăria comunală, de locuinţe şi alte prestări de servicii neproductive	30 109	8,9	9 759	7,7	20 350	9,6
din care: locuinţe	20 235	6,0	6 657	5,3	13 578	6,4
Învăţămînt, cultură şi artă	8 949	2,7	3 923	3,1	5 026	2,4
Învăţămînt	5 613	1,7	1 880	1,5	3 763	1,8
Cultură şi artă	3 306	1,0	2 043	1,6	1 263	0,6
Ştiinţă şi deservire ştiinţifică	3 519	1,0	1 654	1,3	1 865	0,9
Ocrotirea sănătăţii, asistenţă socială şi cultură fizică	5 316	1,6	2 593	2,1	2 723	1,3
Administraţie	1 293	0,4	630	0,5	663	0,3
Celelalte ramuri	1 505	0,4	806	0,6	699	0,3

PRINCIPALII INDICATORI AI DEZVOLTĂRII ECONOMIEI NAȚIONALE

1950 = 100

	1955	1959	1965
Populația	106	112	117
Numărul salariaților	139	144	203
Fondurile fixe	125	152	223
Volumul investițiilor	238	326	788
Produsul social	186	237	414
Venitul național	192	242	413
Producția globală industrială	202	293	649
— Grupa A	217	342	623
— Grupa B	185	239	457
Producția de construcții-montaj	256	294	649
Producția globală agricolă	162	168	193
Parcursul mărfurilor	184	224	485
Parcursul călătorilor	151	135	203
Vînzările de mărfuri cu amănuntul prin comerțul socialist	200	247	479
Volumul comerțului exterior	194	225	478
Productivitatea muncii pe un salariat			
în industrie	160	213	343
în constr.-montaj în antrepriză	149	182	261
în transportul feroviar	131	148	210
Venitul național pe un locuitor	181	216	354
Salariul real — total salariați	125	167	226
Cheltuieli pentru acțiuni social-culturale de la bugetul statului	198	352	633

partizării teritoriale a forțelor de producție, apariția unor noi centre industriale, a unor noi orașe, ridicarea unor regiuni în trecut rămase în urmă, ca: Dobrogea, Iași, Mureș-Autonomă Maghiară, Oltenia, Bacău, Argeș. În anii construcției socialiste, în aceste regiuni s-a asigurat un ritm mediu anual de creștere a producției industriale superior celui pe țară. Aceasta a permis atragerea resurselor naturale ale țării în circuitul economic, valorificarea superioară a acestora, dezvoltarea armonioasă a tuturor regiunilor țării, dezvoltarea complexă și unitară a economiei naționale. Un loc important în politica economică a **R.** îl ocupă promovarea progresului tehnic în toate ramurile economiei naționale, extinderea mecanizării și automatizării, a electrificării și chimizării. Au fost create condiții favorabile dezvoltării cercetării științifice și aplicării pe scară largă în producție a celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii. Valorificarea superioară a resurselor naturale pe baza folosirii tehnicii și tehnologiei avansate asigură lărgirea gamei de produse, creșterea cantitativă și calitativă a producției, diversificarea continuă a acesteia, sporirea eficienței întregii activități economice și creșterea potențialului economic al țării. Creșterea eficienței activității economice se reflectă, printre altele, în faptul că în perioada 1951—1965 volumul fondurilor fixe din industrie a crescut de 3,6 ori, în timp ce producția globală industrială a crescut de 6,5 ori; productivitatea muncii pe un salariat din industrie a crescut în aceeași perioadă de 3,4 ori. O direcție principală a valorificării superioare a resurselor naturale o constituie îmbunătățirea sistematică a calității produselor, ridicarea caracteristicilor lor tehnice și economice. Congresul al IX-lea al P.C.R. a trasat direcțiile de dezvoltare a **R.** în următorii cinci ani, în vederea continuării pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrșire a construcției socialiste în toate domeniile de activitate economică, științifică și culturală. La baza dezvoltării viitoare a economiei, a progresului economic și social al **R.**, P.C.R. a pus continuarea neabătută a industrializării socialiste a țării, dezvoltarea cu prioritate a producției mijloacelor de producție, concomitent cu creșterea mai rapidă decît în trecut și cu perfecționarea continuă a producției bunurilor de consum. Se acordă o importanță sporită agriculturii, creșterii rolului ei în economia țării. Pe baza hotărîrilor congresului a avut loc perfecționarea întregului sistem de planificare și conducere a economiei, corespunzător cerințelor etapei actuale. A fost elaborat planul pe 1966—1970,

GREUTATEA SPECIFICĂ A RAMURILOR PRODUCȚIEI MATERIALE ÎN PRODUSUL SOCIAL

(calculată după prețurile fiecărui an)

— procente —

	1938	1950	1965
Industrie	39,0	46,6	57,3
Construcții	5,4	7,4	9,4
Agricultură și silvicultură	30,2	25,8	21,7
Transporturi și telecomunicații	6,4	4,2	3,3
Circulația mărfurilor	11,2	7,9	4,6
Alte ramuri	7,8	8,1	3,7

GREUTATEA SPECIFICĂ A RAMURILOR PRODUCȚIEI MATERIALE ÎN VENITUL NAȚIONAL

(calculată după prețurile fiecărui an)

— procente —

	1938	1950	1965
Industrie	30,8	41,0	48,9
Construcții	4,4	6,0	8,0
Agricultură, silvicultură	38,5	28,0	29,3
Transporturi și telecomunicații	6,5	4,3	4,9
Circulația mărfurilor	14,9	11,8	7,2
Alte ramuri	4,9	5,9	2,6

care stabileşte obiectivele de perspectivă, programul de activitate al fiecărei ramuri şi întreprinderi pe întreaga perioadă de 5 ani şi pe fiecare an în parte, ceea ce va imprima o mai mare stabilitate întregii vieţi economice. În cursul acestui plan cincinal se vor face eforturi mari pentru asigurarea dezvoltării în ritm susţinut a economiei, pentru întărirea bazei tehnico-materiale a socialismului. Fondul de acumulare se va ridica la 28,5% din venitul naţional; volumul total al investiţiilor centralizate din fondurile statului va fi de 280,5 miliarde lei, la care se adaugă fondurile investite de cooperativele agricole de producţie şi de cooperaţia de consum şi meşteşugărească. În industrie se vor investi din fondurile statului circa 157 miliarde lei; ramurilor hotărîtoare ale industriei li se vor aloca 78% din totalul investiţiilor industriale. Pentru dezvoltarea intensivă şi multilaterală a agriculturii, pentru întărirea şi modernizarea bazei sale tehnice-materiale, se prevăd investiţii de circa 36 de miliarde de lei din fondurile statului, la care se adaugă circa 9 miliarde lei investiţii de stat în industria de îngrăşăminte chimice şi insectofungicide, de tractoare şi maşini agricole şi de materiale de construcţie pentru irigaţii, precum şi importante investiţii efectuate din fondurile proprii de către cooperativele agricole de producţie. Din totalul investiţiilor repartizat pe regiuni, o treime va reveni regiunilor mai puţin dezvoltate (Argeş, Bucureşti, Iaşi, Oltenia şi Suceava), ceea ce va da posibilitatea creării unei baze industriale în 70 din cele circa 100 de raioane lipsite în prezent de industrie sau cu o industrie slab dezvoltată. Produsul social va creşte cu 50%, iar venitul naţional va spori într-un ritm mediu anual de 8%. Înfăptuirea programului stabilit de Congresul al IX-lea al P.C.R. va însemna un nou pas înainte în creşterea puterii economice a R. şi în perfecţionarea relaţiilor de producţie socialiste, în asigurarea unui nivel de viaţă mai ridicat pentru toţi oamenii muncii.

INDUSTRIA

Industria constituie ramura conducătoare a economiei naţionale. Ea şi-a mărit producţia între anii 1951 şi 1965 de 6,5 ori, iar faţă de 1938 de 9,6 ori, ajungînd să contribuie în 1965 cu 57,3% la formarea produsului social total al ţării şi cu 48,9% la formarea venitului naţional faţă de 39% şi, respectiv, 30,8% în 1938. Ritmul mediu anual de creştere a producţiei industriale a fost între 1951 şi 1965 de 13,3%. În vederea asigurării unui ritm susţinut dezvoltării atît a *industriei*, cît şi a întregii economii naţionale, în cadrul industriei a fost promovată dezvoltarea cu precădere a producţiei mijloacelor de producţie (spre ramurile din grupa A, în perioada 1951—1965, au fost îndreptate 88,2% din totalul investiţiilor din industrie), iar în cadrul acesteia dezvoltarea cu prioritate a ramurilor care asigură progresul tehnic şi dezvoltarea proporţională şi echilibrată a economiei (industria energiei electrice şi termice, siderurgia şi metalurgia, construcţiile de maşini şi industria chimică); totodată s-a asigurat şi creşterea producţiei bunurilor de consum. În perioada 1951—1965, producţia mijloacelor de producţie a sporit de 8,2 ori, iar producţia bunurilor de consum de 4,6 ori. În 1965 ponderea grupei A în cadrul producţiei industriale a ajuns la 66,5% faţă de 53,0% în 1950, iar ponderea industriei energiei electrice, a siderurgiei şi metalurgiei (inclusiv extracţia minereurilor metalifere), a construcţiilor de maşini, a industriei chimice şi a industriei celulozei şi hîrtiei, luate la un loc, la 50,4% faţă de 21,9% în 1938. Volumul fondurilor fixe din industrie a crescut în perioada 1951—1965 de aproape 3,6 ori, iar numărul salariaţilor de peste 2 ori. Numărul mediu scriptic al salariaţilor din industrie în 1965 a fost de 1 675,6 mii, din care numărul muncitorilor a fost de 1 441,0 mii, iar cel al inginerilor şi tehnicienilor de 113,2 mii. Au luat o mare extindere mecanizarea şi automatizarea producţiei industriale. S-a acordat atenţie ridicării nivelului de mecanizare în special în industria minieră, în exploatarea lemnului, în turnătorii, în industria materialelor de construcţie etc., eforturile fiind îndreptate îndeosebi spre operaţiile la care mecanizarea duce la o eficacitate economică ridicată. Automatizarea s-a extins îndeosebi în industria energetică, siderurgică şi chimică; ea a cuprins şi celelalte ramuri industriale. La sfîrşitul anului 1965 peste 80% din producţia de fontă şi oţel se realiza în agregate automatizate, iar în industria chimică numeroase produse principale, printre care acidul sulfuric, amoniacul, îngrăşămintele, celuloza se fabrică în instalaţii cu nivel ridicat de automatizare. Procesul de industrializare a fost însoţit de concentrarea producţiei, profilarea şi specializarea întreprinderilor şi secţiilor, extinderea formelor de cooperare şi combinare industrială, extinderea producţiei de serie şi a pro-

GRUPAREA ÎNTREPRINDERILOR DIN INDUSTRIA REPUBLICANĂ DUPĂ NUMĂRUL MUNCITORILOR

procente

	Numărul întreprinderilor		Numărul muncitorilor		Producţia globală	
	1959	1965	1959	1965	1959	1965
Total industrie republicană	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
din care:						
— sub 500 muncitori	56,3	38,3	18,0	9,4	25,2	13,3
501—1 000 muncitori	23,1	25,5	21,2	16,4	21,9	19,0
1 001—2 000 muncitori	13,2	22,4	23,5	27,9	20,2	24,6
2 001—3 000 muncitori	4,1	7,3	12,5	15,5	12,4	14,8
3 001—5 000 muncitori	1,6	4,3	7,6	14,0	6,1	12,7
Peste 5 000 muncitori	1,7	2,2	17,2	16,8	14,2	15,6

DINAMICA ŞI STRUCTURA PRODUCŢIEI GLOBALE INDUSTRIALE PE GRUPELE „A" ŞI „B" ŞI PE RAMURI ALE INDUSTRIEI
(calculată în preţuri comparabile 1955)

procente

	Dinamica 1938 = 100			Ritmul mediu anual de creştere 1951—1965	Structura în anii			
	1948	1950	1959	1965		1938	1950	1959	1965
Total industrie	85	147	433	957	13,3	100,0	100,0	100,0	100,0
Grupa A	92	167	572	14 ori	15,1	45,5	53,0	60,3[1]	66,5[1]
								63,3[2]	70,0[2]
Grupa B	79	129	309	591	10,7	54,5	47,0	39,7[1]	33,5[1]
								36,7[2]	30,0[2]
Energie electrică şi termică	156	248	933	27 ori	17,2	1,1	1,9	2,5	3,2
Combustibil	76	98	244	387	9,6	16,8	11,3	10,0	7,0
Cărbune	87	137	268	400	7,4	3,4	3,2	2,3	1,5
Cocso-chimică	99	100	14 ori	27 ori	24,5	0,2	0,1	0,4	0,4
Petrol	72	87	219	333	9,3	13,1	7,7	6,9	4,6
extracţia ţiţeiului şi gazelor petroliere	64	81	199	235	7,4	6,3	3,4	3,0	1,6
prelucrarea ţiţeiului	78	93	233	403	10,3	6,8	4,3	3,9	3,0
Extracţia gazului metan	435	630	19 ori	54 ori	15,4	0,1	0,3	0,4	0,5
Metalurgia feroasă (inclusiv extracţia minereurilor feroase)	121	193	551	12 ori	13,2	4,1	5,4	5,6	5,6
Metalurgia feroasă	121	190	514	12 ori	13,4	4,0	5,1	5,4	5,5
Metalurgia neferoasă (inclusiv extracţia minereurilor neferoase)	68	137	467	998	14,2	2,6	2,1	2,6	2,1
Construcţii de maşini şi prelucrarea metalelor	87	179	868	23 ori	18,5	10,2	13,3	22,9	28,3
Construcţii de maşini	...	...	...	...	19,8	...	6,3	12,7	16,5
Electrotehnică	...	...	...	...	24,7	...	0,9	2,1	4,1
Construcţii metalice şi produse metalice	...	...	...	...	18,0	...	2,2	3,1	3,4
Reparaţii	...	...	...	...	12,9	...	3,9	5,0	4,3
Chimie	101	171	948	35 ori	22,3	2,7	3,1	6,0	10,0
Extracţia minereurilor nemetalifere şi produse din substanţe abrazive	131	108	879	19 ori	21,3	0,1	0,1	0,3	0,3
Materiale de construcţii	117	273	11 ori	23 ori	15,4	1,2	2,4	3,5	3,6
Exploatarea şi prelucrarea lemnului	99	136	336	672	11,3	9,5	9,9	8,2	7,1
Exploatarea forestieră	109	123	273	372	7,7	3,4	4,1	3,2	1,8
Prelucrarea lemnului	93	143	380	915	13,2	6,1	5,5	5,0	5,3
Celuloză şi hîrtie (inclusiv exploatarea stufului)	120	165	322	910	12,1	1,2	1,3	0,9	1,2
Sticlă, porţelan şi faianţă	133	229	697	14 ori	12,9	0,4	0,7	0,6	0,6
Textilă	91	172	345	663	9,4	9,4	11,1	7,8	6,8
Confecţii	123	319	574	13 ori	9,9	3,1	7,5	4,9	5,0
Pielărie, blănărie şi încălţăminte	102	175	372	702	9,7	3,3	4,0	2,9	2,4
Alimentară	62	107	229	382	8,9	32,4	24,2	19,2	14,8
Săpunuri şi cosmetice	84	129	325	538	10,0	0,5	0,4	0,4	0,3
Poligrafie	131	147	475	10 ori	13,8	0,8	0,8	1,0	1,0
Alte ramuri ale industriei						0,3	0,5	0,7	0,7

Notă:
... Lipsă date
[1] Calculate pe baza metodei destinaţiei preponderente a producţiei globale a întreprinderilor
[2] Calculate pe baza metodei destinaţiei preponderente a produselor

ducţiei de masă. A luat amploare diversificarea ramurilor şi subramurilor industriale, s-a lărgit gama produselor fabricate şi s-a îmbunătăţit continuu calitatea acestora. În procesul de industrializare socialistă au luat naştere şi s-au dezvoltat noi ramuri şi subramuri ale industriei inexistente în trecut, cum sînt: producţia de utilaj petrolier, utilaj pentru industria minieră, siderurgică, chimică, alimentară şi uşoară, construcţii navale, maşini-unelte pentru prelucrarea metalelor, motoare cu combustie internă, maşini şi transformatoare electrice, tractoare şi maşini agricole, autocamioane, locomotive diesel-electrice, rulmenţi, linii tehnologice complete pentru diferite ramuri ale economiei, aluminiu, îngrăşăminte chimice şi antidăunători, fire şi fibre sintetice, materiale plastice, cauciuc sintetic şi

PRODUCȚIA PRINCIPALELOR PRODUSE INDUSTRIALE

	U.M.	1938	1950	1959	1965	Prevederi de plan pentru 1970
Energie electrică	mil. kwh	1 130	2 113	6 824	17 215	33 000–34 000
Cărbune brut extras	mii tone	2 826	3 893	7 977	12 095	22 200
Țiței extras	mii tone	6 594	5 047	11 438	12 571	13 200
Gaz metan	mil. mc.	301	1 950	5 782	12 867	18 500
Oțel	mii tone	284	555	1 420	3 426	6 360
Aluminiu primar	mii tone	—	—	—	—	75
Tractoare	bucăți	—	3 469	11 000	15 836	27 500
Autocamioane și autobuze	bucăți	—	—	8 008	15 777	35 000–37 000[1]
Locomotive Diesel și electrice magistrale	bucăți	—	—	—	110	240–260
Mașini-unelte pentru așchierea metalelor	bucăți	—	...	3 116	6 943	13 500–14 500
Motoare electrice peste 0,6 kW	mii kW	2	94	467	1 254	2 500–2 700[2]
Îngrășăminte chimice (100%) substanță activă	mii tone	—	0,6	52,1	292,8	1 300–1 328
Cauciuc sintetic	mii tone	—	—	—	30,8	60
Materiale plastice și rășini sintetice (100%) (fără rășini folosite pentru fibre sintetice)	mii tone	—	0,4	6,6	75,5	220–241,4
Fibre și fire chimice	mii tone	0,9	2,3	3,4	21,0	75–83,5
Anvelope[3]	mii buc.	—	74	312	1 222	2 150
Hîrtie	mii tone	61	86	127	244	450
Ciment	mii tone	510	1 028	2 851	5 406	7 500
Plăci din particule aglomerate și fibro-lemnoase	mii tone	—	—	17,1	263	580–630
Mobilă din lemn	mil. lei	...	64	813	2 989	4 900–5 100
Aparate radio	mii buc.	—	40	167	323	450
Televizoare	mii buc	—	—	—	101	270–300
Răcitoare electrice	mii buc.	—	—	3,8	125	220–250
Țesături (total)	mil. mp	...	193	287	431	565–571,3
Tricotaje (total)	mil. buc.	...	13	30	78	120–123,7
Încălțăminte (total)[4]	mil. per.	...	11	28	42	61–63,7
Carne[5]	mii tone	170	140	241	308	500–524
Uleiuri și grăsimi vegetale comestibile[6]	mii tone	18	36	77	172	280–295[7]
Zahăr	mii tone	95	87	242	402	600

[1] autocamioane și autotractoare
[2] cu putere de peste 0,25 kW
[3] Auto-tractor-avion
[4] Fără producția atelierelor meșteșugărești și a micii industrii particulare
[5] Producția industrială obținută în abatoare, fără slănină
[6] Fără producția preselor țărănești. Cuprinde și producția din uleiuri brute importate în 1959 — 17 mii t
[7] Ulei comestibil fără grăsimi vegetale

detergenți, celuloză din paie și din stuf, celofibră din stuf, medicamente de sinteză și coloranți, plăci aglomerate și fibrolemnoase etc. În 1965 R. dădea peste 1% din producția industrială mondială, față de numai 0,30% în 1938, iar producția medie pe locuitor este mai mare decît media mondială. Producția pe locuitor a crescut în 1965 în comparație cu anul 1950 la energia electrică de 7 ori, la cărbune brut extras de aproape 2,7 ori, la țiței extras de 2,1 ori, la gaz metan de 5,7 ori, la ciment de 4,5 ori. În cursul planului cincinal (1966–1970), industria va cunoaște o importantă creștere cantitativă și calitativă, o accentuare a procesului de diversificare; producția industrială va spori într-un ritm mediu anual de 10,6–11,6%, realizînd o creștere cu 66–73%.

Industria energetică a R. se bazează pe rezervele naționale de petrol, de gaze naturale, de cărbuni și de hidroenergie, care acoperă, în linii generale, necesarul de purtători de energie primară (se recurge la import doar la cărbune cocsificabil și la cocs metalurgic). În perioada 1951–1965, extracția de țiței a crescut de aproape 2,5 ori, cea de gaz metan de 8,6 ori, cea de cărbune de 2,9 ori, puterea instalată în hidrocentrale de 7,7 ori, iar producția de energie electrică și termică de 11 ori, aceasta înregistrînd în perioada 1951–1965 un ritm mediu anual de creștere de 17,2%. Petrolul se exploatează mai ales în zona subcarpatică (regiunile Ploiești, Argeș, Oltenia și Bacău) și se rafinează în țară, asigurîndu-se o valorificare superioară. Cele mai importante rafinării sînt situate la Ploiești, Orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Dărmănești, Brașov și Rîmnicu-Sărat. În 1965 R. deținea locul al doilea în Europa în ce privește extracția de țiței. Gazele naturale se extrag în Podișul Transilvaniei (gaz metan) și în zona subcarpatică și Cîmpia Română (îndeosebi gaze de sondă). În 1965, R. ocupa locul al doilea în Europa și al patrulea în lume la extracția de gaze naturale. Căr-

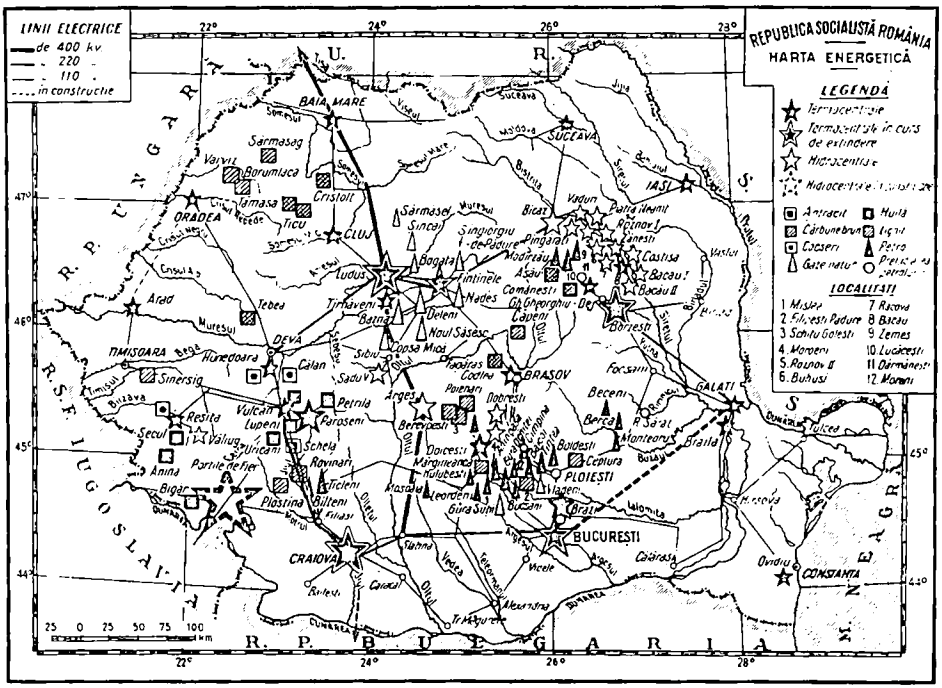

bunele se exploatează în bazinul Petroşenilor (huilă), în regiunile Oltenia, Ploieşti şi Crişana (lignit) şi în regiunile Bacău şi Cluj (cărbune brun). Potenţialul hidroenergetic al apelor R. este evaluat la 83 450 GWh/an, din care 43 750 GWh/an este amenajabil în condiţii economice. Producţia de energie termoelectrică se baza în 1965 în proporţie de 79,7% pe produse petroliere şi gaze şi de 19,6% pe cărbune. Puterea instalată în centralele electrice a crescut în perioada 1951—1965 de peste 4,4 ori, ajungînd în 1965 la 3 258 mii kW. Cele mai importante centrale termoelectrice sînt la Luduş, Paroşeni, Fîntînele, Borzeşti, Brazi, Bucureşti, Craiova, Doiceşti etc., iar cele mai importante uzine hidroelectrice pe riurile Bistriţa (Hidrocentrala „V.I. Lenin"-Bicaz şi alte 12 hidrocentrale), Argeş (Hidrocentrala „Gheorghe Gheorghiu-Dej"), Ialomiţa şi Sadu. S-a dezvoltat termoficarea industrială şi urbană şi îndeosebi furnizarea de către centralele termoelectrice, alături de energie electrică, a unor cantităţi mari de abur pentru încălzire. În vederea acoperirii în condiţii cît mai bune, din resurse interne, a necesităţilor mereu crescînde de combustibili şi energie electrică ale economiei naţionale, se intensifică eforturile în vederea descoperirii de noi rezerve şi creării de noi capacităţi de producţie. Este prevăzută dezvoltarea într-un ritm mai accentuat a extracţiei de cărbune şi a amenajărilor hidrotehnice, începerea utilizării energiei nucleare pentru producerea de energie electrică şi termică, extinderea termoficării şi orientarea rezervelor de ţiţei şi gaze spre folosirea lor sporită ca materie primă în industria chimică şi în scopuri tehnologice. Se află în curs de execuţie mai multe obiective energetice, printre care sistemul hidroenergetic şi de navigaţie de la Porţile de Fier, care se construieşte în colaborare cu R.S.F. Iugoslavia. Pînă în 1970 se prevede o dublare a producţiei de energie electrică faţă de 1965, respectiv se va ajunge la o producţie de circa 34 de miliarde kWh.

Industria siderurgică se bazează atît pe resursele interne de materii prime, cît şi pe import. Între anii 1951 şi 1965 producţia acestei ramuri (inclusiv extracţia minereurilor feroase) a sporit în medie cu 13,2% pe an şi a crescut, în total, de peste 6,4 ori. Minereuri de fier se extrag în regiunile Hunedoara, Cluj, Banat şi Mureş-Autonomă Maghiară, iar minereuri de mangan în regiunile Suceava şi Banat; alte minereuri necesare siderurgiei se exploatează în Banat. Cele mai importante cocserii se află la Hunedoara, Călan, Reşiţa şi Anina. Unităţile cele mai importante ale industriei siderurgice se află la Hunedoara, Reşiţa, Oţelul Roşu, Galaţi, Bucureşti, Roman, Cîmpia Turzii. Fontă se produce în furnalele de la Hunedoara, Reşiţa, Călan şi Vlăhiţa, iar oţel se obţine îndeosebi la Hunedoara, Reşiţa, Oţelul Roşu, Cîmpia Turzii, Bucureşti şi Galaţi. Laminate finite pline se produc la Hunedoara, Reşiţa, Galaţi, Oţelul Roşu, Brăila, Cîmpia Turzii, Nădrag etc.. Ţevi se lami-

nează la Bucureşti şi la Roman, iar ţevi sudate se produc la Bucureşti şi la Iaşi. Planul cincinal (1966—1970) stabileşte o creştere puternică a producţiei de oţel şi în special o sporire masivă a producţiei de oţeluri aliate, factor hotărîtor în ridicarea eficienţei economice şi a calităţii maşinilor şi utilajelor. În 1970 se va acoperi din producţia internă circa 95% din consumul total de laminate al economiei naţionale. Prin intrarea în funcţiune a unităţilor siderurgice aflate în prezent în construcţie: Combinatul „Gheorghe Gheorghiu-Dej" de la Galaţi (căruia i se vor aloca 2/3 din totalul fondurilor de investiţii alocate siderurgiei în actualul cincinal), Uzina metalurgică Bucureşti şi blumingul de la Hunedoara, se va asigura la sfîrşitul cincinalului aproximativ 70% din sporul producţiei.

Industria metalurgiei neferoase se dezvoltă cu precădere prin valorificarea unor bogate şi variate resurse interne şi satisface în măsură mereu crescîndă nevoile de metale neferoase ale economiei naţionale. În perioada 1951—1965, metalurgia neferoasă (inclusiv extracţia minereurilor neferoase) s-a dezvoltat într-un ritm mediu anual de 14,2%, sporindu-şi producţia de 7,3 ori. Minereuri complexe se exploatează în regiunile Maramureş, Hunedoara, Banat şi Cluj. Pirite şi pirite cuprifere se extrag în regiunile Cluj, Mureş-Autonomă Maghiară, Suceava şi Dobrogea. Minereuri auro-argentifere se exploatează în regiunile Hunedoara, Maramureş şi Cluj. Exploatări de bauxită se fac în reg. Crişana. Se mai exploatează minereuri de crom (în Banat), de mercur (în reg. Hunedoara) şi alte minereuri neferoase. Principalele instalaţii de prelucrare a minereurilor se află în apropierea centrelor de extracţie. Centrele cele mai importante ale metalurgiei neferoase se află la Baia Mare (cupru, plumb, aur, argint), la Copşa Mică (zinc şi plumb), Oradea (alumină), Slatina (aluminiu), Zlatna (cupru, aur), Izvorul Ampoiului (mercur). În 1970 producţia de metale neferoase va

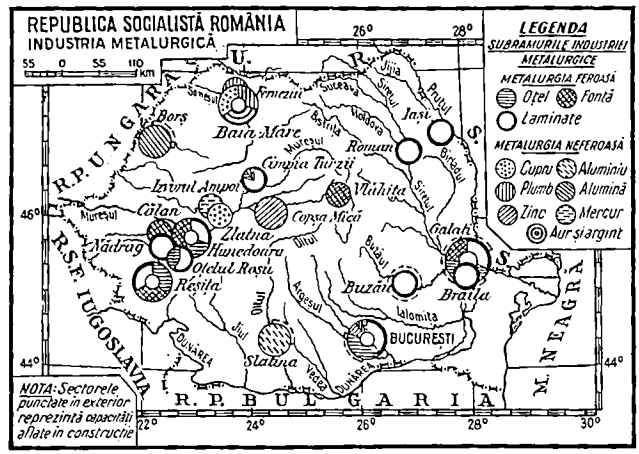
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
INDUSTRIA METALURGICĂ
55 0 55 110 km
26°
28°
LEGENDA
SUBRAMURILE INDUSTRIEI METALURGICE
METALURGIA FEROASĂ
Oţel
Fontă
Laminate
METALURGIA NEFEROASĂ
Cupru
Aluminiu
Plumb
Alumină
Zinc
Mercur
Aur şi argint
Baia Mare
Copşa Mică
Zlatna
Hunedoara
Oţelul Roşu
Reşiţa
Slatina
Roman
Iaşi
Galaţi
Brăila
Buzău
Ploieşti
BUCUREŞTI
Giurgiu
Turnu Măgurele
Calafat
Craiova
Caransebeş
Arad
Oradea
Bors
Salonta
Timişoara
Moldova Nouă
Orşova
Turnu Severin
Drobeta
Petroşani
Vulcan
Lupeni
Uricani
Valea Jiului
Simeria
Teiuş
Sebeş
Copşa Mică
Cîmpia Turzii
Luduş
Tîrnăveni
Sighişoara
Mediaş
Blaj
Sibiu
Făgăraş
Victoria
Zărneşti
Braşov
Codlea
Ghimbav
Zărneşti
Rîşnov
Predeal
Azuga
Sinaia
Bucegi
Ploieşti
Cîmpina
Moreni
Tîrgovişte
Titu
Găeşti
Piteşti
Mioveni
Curtea de Argeş
Costeşti
Rîmnicu Vîlcea
Horezu
Băbeni
Ocnele Mari
Drăgăşani
Bălceşti
Motru
Rovinari
Tismana
Baraolt
Sf. Gheorghe
Tg. Secuiesc
Întorsura Buzăului
Adjud
Focşani
Mărăşeşti
Tecuci
Galaţi
Brăila
Buzău
Slobozia
Urziceni
Feteşti
Feteşti
Medgidia
Constanţa
Mangalia
Tulcea
Sulina
Sfîntu Gheorghe
Delta Dunării
Dunărea
Siret
Prut
Jiu
Olt
Argeş
Ialomiţa
Prahova
Buzău
Ialomiţa
Mureş
Olt
Jiu
Dunărea
Siret
Prut
Bistriţa
Moldova
Suceava
Roman
Iaşi
Vaslui
Bîrlad
Huşi
Vaslui
Tg. Ocna

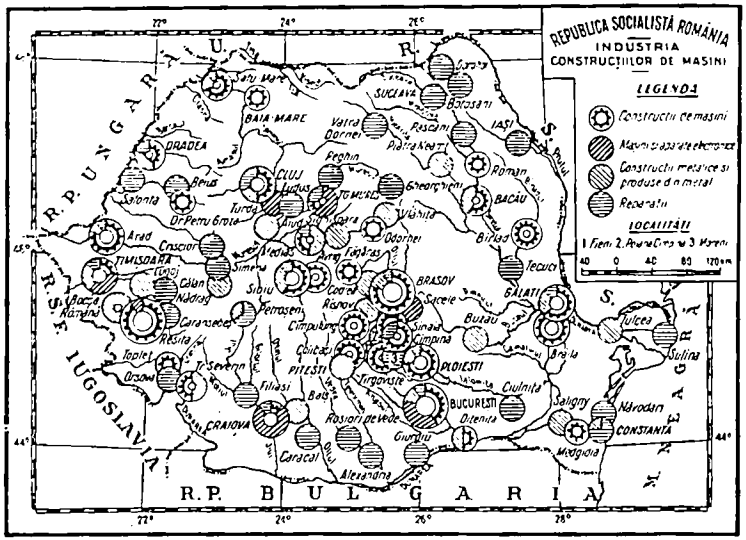

linii tehnologice complete, echipamente tehnice variate și complexe, realizate la nivel mondial.

Industria chimică dispune de o bogată și variată bază de materii prime (sare, gaze naturale, petrol și derivate ale industriei petroliere, pirite, cărbune, lemn, stuf etc.). Ea constituie una dintre ramurile cele mai dinamice ale economiei naționale; între 1951 și 1965 și-a sporit producția cu 22,3% în medie pe an și a ajuns în 1965 la o producție de 21 de ori mai mare decît în anul 1950. Se fabrică produse sodice și clorosodice în Orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ocna-Mureș, Govora, Turda și Tîrnăveni. Acid sulfuric se obține la Baia Mare, Turnu-Măgurele, Năvodari, Zlatna, Copșa Mică, Victoria, Tîrnăveni ș.a., acid clorhidric la Baia Mare, Turda, Tîrnăveni. Îngrășăminte chimice și antidăunători se produc la Piatra-Neamț, Tîrgu-Mureș, Făgăraș, Victoria, Craiova (îngrășăminte azotoase), Năvodari, Valea Călugărească (îngrășăminte fosfatice), Turnu-Severin (nave fluviale și vagoane), Oltenița (nave fluviale) ș.a. Tractoare se fabrică la Brașov. Diverse mașini agricole se fabrică la București (semănători, combine, diverse mașini de recoltat, de împrăștiat îngrășăminte etc.), la Craiova, Timișoara și Topleț. Aparate și utilaje electrotehnice se produc la București (piese radio și semiconductoare, cabluri, elemente de automatizare, radioreceptoare, televizoare etc.), Craiova (mașini și aparataj electric de înaltă și joasă tensiune), Timișoara (pile electrice) etc. Utilaje pentru industria textilă și alimentară se fabrică la Cluj (mașini de filat, de răsucit, de cardat, războaie de țesut automate, mașini și utilaje pentru industria alimentară) ș.a. Utilaje pentru economia forestieră se produc la Roman și Reghin. Diverse aparate de precizie se construiesc la București, Sibiu, Arad ș.a. Aparate și instrumente medicale se produc la Sibiu și București. În vederea acoperirii sporite a nevoilor de mașini, instalații, utilaje, piese de schimb etc. ale economiei este prevăzut ca această ramură să se dezvolte și în viitor într-un ritm susținut și cu prioritate față de alte ramuri ale economiei naționale, în cadrul ei asigurîndu-se un ritm de dezvoltare mai rapid industriei electrotehnice și electronice. Pînă în 1970 producția industriei construcției de mașini și a prelucrării metalelor aproape se va dubla față de 1965; peste 30% din întreaga producție o vor reprezenta produsele noi,

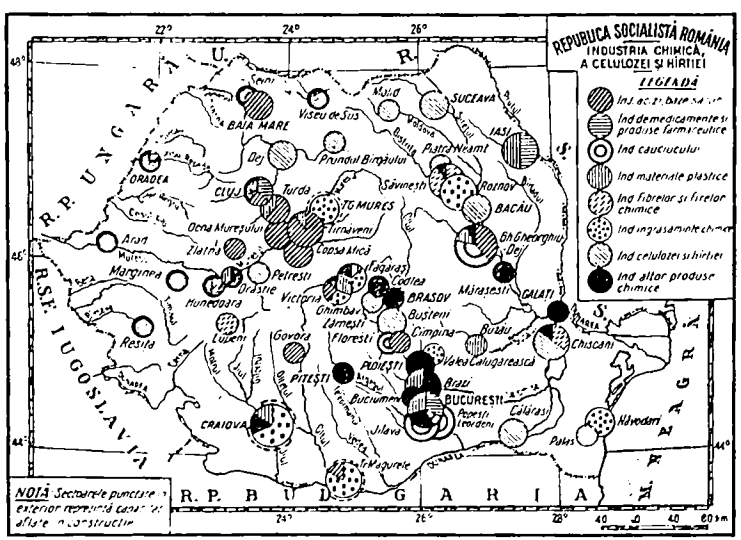

nu-Măgurele (îngrăşăminte ternare cu fosfor, azot şi kaliu etc.) şi în Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej (insectofungicide). Carbid se obţine la Tîrnăveni, iar electrozi şi materiale abrazive la Cluj, Bucureşti, Seini. Negru de fum se produce la Copşa Mică şi Tîrnăveni; cauciuc sintetic în Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej; mase plastice la Craiova, Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Turda, Făgăraş, Victoria, Piatra-Neamţ, Tîrnăveni ş.a.; detergenţi la Ploieşti. La Piatra-Neamţ se produc fire şi fibre sintetice, la Brăila, Lupeni, Bucureşti fire şi fibre artificiale. Celuloză şi hîrtie se produce la Brăila, Călăraşi, Constanţa, Buşteni, Braşov, Suceava, Piatra-Neamţ, Dej ş.a. Coloranţi şi vopsele se fabrică la Braşov, Bucureşti, Oradea, Timişoara, Arad ş.a. Medicamente se produc la Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Oradea. Tananţi se obţin la Piteşti, Vişeul de Sus şi Orăştie. Dezvoltarea în continuare în ritm susţinut a industriei chimice situează această ramură pe primul loc în ce priveşte ritmul de creştere a producţiei. Dinamismul şi diversificarea producţiei ei se bazează pe dezvoltarea petrochimiei. Industria chimică este orientată în principal spre valorificarea complexă a resurselor naturale ale ţării, accentul punîndu-se pe chimizarea gazului metan şi a produselor petroliere, asigurîndu-se totodată şi dezvoltarea corespunzătoare a industriei produselor de bază ale chimiei anorganice. Se va dezvolta îndeosebi producţia de îngrăşăminte, de produse pentru combaterea dăunătorilor, de biostimulatori şi medicamente pentru uz veterinar, de fibre şi fire chimice, de materiale plastice şi răşini sintetice, de cauciuc sintetic, coloranţi, hîrtie, lacuri, vopsele, cerneluri, medicamente etc. Între anii 1966 şi 1970 producţia globală a industriei chimice va creşte de peste două ori.

Industria materialelor de construcţie se dezvoltă valorificînd o bogată şi variată bază de materii prime (calcar, marnă, argile, nisip cuarţos, dolomit, feldspat, granit, bazalt, marmură etc.). În perioada 1951—1965 producţia ramurii s-a dezvoltat într-un ritm mediu anual de 15,4%, ajungînd în 1965 să fie de 8,6 ori mai mare decît în 1950; ea acoperă necesarul mereu crescînd de produse ale economiei naţionale. Se produce ciment la Bîrseşti, Fieni, Medgidia, Turda, Bicaz, Sinaia, Comarnic, Cernavodă, Gura Văii ş.a., azbociment la Bicaz şi var îndeosebi în regiunile Ploieşti, Braşov, Cluj, Oltenia. Cărămidă se fabrică în toate regiunile ţării, iar ţigle la Jimbolia, Cărpiniş, Lugoj, Bucureşti, Roman, Piatra-Neamţ, Satu-Mare ş.a. Produse refractare se fabrică la Aştileu, Azuga, Baia Mare, Braşov, Dej, Cluj, Medgidia, Pleaşa, Reşiţa ş.a. Geamuri şi sticlărie se produc la Scăieni, Poiana Codrului, Albeşti, Pădurea Neagră, Sighişoara, Mediaş, Tîrnăveni, Turda, Tomeşti, Ploieşti ş.a., iar porţelanuri şi faianţă la Ploieşti, Timişoara, Cluj, Sighişoara. Cahle de teracotă se produc la Deva, Bistriţa, Ciurea, Sibiu ş.a. Carton asfaltat şi materiale izolante se fabrică la Bucureşti şi Berceni, iar stufit la Tulcea şi Brăila. Prefabricate din beton se produc la Bucureşti, Roman, Constanţa, Galaţi, Piteşti, Craiova, Petroşeni, Braşov, Hunedoara (Bîrcea), Cluj, Oradea, Giurgiu, Cernavodă ş.a.

Industria de exploatare şi prelucrare a lemnului se dezvoltă prin valorificarea superioară şi complexă a resurselor interne de lemn. În perioada 1951—1965 producţia acestei ramuri a crescut într-un ritm mediu anual de 11,3% şi a ajuns în 1965 să fie de aproape 5 ori mai mare decît în 1950. Unităţi industriale de prelucrare a lemnului sînt repartizate în toată ţara, dar mai ales în zona Carpaţilor. Combinate şi complexe de industrializare a lemnului se găsesc la Bucureşti, Brăila, Blaj, Piteşti, Rîmnicu-Vîlcea, Tg.-Jiu, Comăneşti, Călăţaş, Gherla, Dej, Suceava, Turnu-Severin, Sighetul Marmaţiei ş.a. Se produc: cherestea (în zona carpatică a regiunilor Suceava, Bacău, Maramureş, Mureş-Autonomă Maghiară, Braşov, Ploieşti, Argeş, Cluj ş.a.), lăzi şi ambalaje (Gheorgheni, Frasin, Galaţi, Vatra Dornei ş.a.), mobilă (Tg.-Mureş, Arad, Timişoara, Bucureşti, Cluj, Dej, Sighetul Marmaţiei, Galaţi, Suceava ş.a.), articole de dogărie (Fălticeni, Bucureşti, Piteşti, Caransebeş, Oradea, Baia Mare, Miercurea-Ciuc ş.a.), articole de sport şi instrumente muzicale (Reghin, Sibiu), furnire şi placaje (Bucureşti, Tg.-Mureş, Braşov, Gugeşti, Băbeni-Bistriţa, Caransebeş ş.a.), plăci aglomerate şi fibrolemnoase, articole tehnice speciale etc. Cantităţi mari de lemn sînt îndreptate spre chimizare.

Industria uşoară prelucrează cantităţi continuu sporite de materii prime furnizate de agricultură şi de industria chimică, cît şi unele materii prime importate (bumbac, iută etc.). Se produc: fire de bumbac (Bucureşti, Arad, Sf.-Gheorghe, Piteşti, Galaţi, Timişoara, Lugoj, Iaşi, Tălmaciu, Mediaş, Botoşani, Pucioasa ş.a.), fire de cînepă şi in (Fălticeni, Balotesti ş.a.), fire artificiale (Brăila, Bucureşti şi Lupeni), fire de mătase (Lugoj), ţesături de bumbac şi tip bumbac (Bucureşti, Buhuşi, Arad, Cisnădie, Sf.-Gheorghe, Piteşti, Timişoara, Lugoj, Botoşani, Roşiorii de Vede, Galaţi, Giurgiu, Iaşi, Orşova, Oradea, Satu-Mare, Ploieşti, Pucioasa, Mediaş, Sighişoara ş.a.), ţesături de lînă şi tip lînă (Buhuşi, Bacău, Braşov, Azuga, Cisnădie, Sibiu, Bucureşti, Ploieşti, Lunca Cîlnicului, Sighişoara, Cluj ş.a.), ţesături de mătase şi tip mătase (Lugoj, Cisnădie, Bucureşti, Timişoara, Mediaş şi Sighişoara), tricotaje (Bucureşti, Braşov, Sibiu, Arad, Iaşi, Oradea, Satu-Mare, Cluj, Sighetul Marmaţiei, Sebeş, Piatra-Neamţ, Tg.-Mureş, Mediaş ş.a.), confecţii (Bucureşti, Bacău, Brăila, Oradea, Arad, Sibiu, Tg.-Mureş, Botoşani, Iaşi, Braşov, Galaţi, Satu-Mare, Timişoara ş.a.), pălării (Periam şi Timişoara). Producţia de încălţăminte şi articole din piele se dezvoltă în Bucureşti, Cluj, Oradea, Timişoara, Bacău, Sibiu, Iţcani, Bucovăţ, Mediaş, Alba-Iulia, Arad, Jimbolia, Satu-Mare, Sebeş, Agnita, Ploieşti, Galaţi, Rîmnicu-Vîlcea ş.a., iar cea de

blănărie și marochinărie la București, Orăștie, Vatra Dornei, Cîmpulung Moldovenesc, Brașov, Timișoara, Oradea, Tg.-Mureș ș.a. Se mai produc și alte sortimente din piele (articole tehnice, harnașamente, curele de transmisie etc.). Planul cincinal prevede un spor de 60% în domeniul industriei ușoare, creșterea varietății și calității producției. În sporirea producției de bunuri de consum, un rol însemnat revine cooperației meșteșugărești, care, în anii cincinalului, urmează să se ridice la nivelul celorlalte ramuri ale economiei; activitatea ei va fi orientată spre lărgirea gamei de produse de consum, în special spre realizarea acelor produse care solicită o pricepere și o măiestrie deosebită.

Industria alimentară se dezvoltă pe o bază largă și variată de materii prime furnizate de agricultură și de pescuit. Primul loc în volumul valoric total al industriei alimentare îl deține industria cărnii, marile abatoare fiind localizate în București, Cluj, Brașov, Bacău, Arad, Timișoara, Craiova, Constanța, Iași, Tg.-Mureș, Burdujeni, Salonta și Turnu-Severin. Morăritul este prezent în toate centrele mai mari din zonele cerealiere; cele mai mari mori sînt situate în București, Constanța, Craiova, Timișoara, Oradea, Arad, Iași, Alexandria, Buzău ș.a. Panificația dispune de o vastă rețea de fabrici moderne de pîine, diseminate în toată țara, precum și de numeroase unități producătoare de alte produse făinoase. Fabricile de zahăr sînt amplasate în zonele sau în apropierea zonelor de cultură a sfeclei de zahăr (Roman, Giurgiu, Bod, Timișoara, Tg.-Mureș, Arad, București, Sascut, Podari, Luduș, Bucecea). Producția de uleiuri vegetale este dezvoltată îndeosebi la București, Iași, Oradea, Podari, Constanța, Galați, Timișoara, Cluj, Roman, Carei ș.a. Producția de conserve se dezvoltă multilateral pe baza legumelor, fructelor, a cărnii, a peștelui și a laptelui. Conserve de legume se fabrică la Tecuci, Vădeni, București, Valea Roșie, Arad, Tg.-Mureș, Valea lui Mihai; conserve de fructe la Tecuci, Vălenii de Munte, Băiculești, Rîureni, București, Topoloveni, Hațeg, Baia Mare, Dej ș.a.; conservarea cărnii se face în mari unități industriale, îndeosebi la Sibiu, Mediaș, București, Timișoara, Deva, Salonta ș.a., precum și în unele fabrici de conserve de legume. Cel mai mare centru de conservare a peștelui este Tulcea. Mari unități pentru conservarea industrială a laptelui se găsesc la Cîmpulung Moldovenesc, Remetea, Baraolt ș.a. În zonele viticole ale țării se găsesc mari unități de vinificație, iar în marile centre consumatoare unități de condiționare și industrializare a vinurilor. Cea mai mare producție de vin o dau regiunile Galați, Ploiești, Iași, Argeș, Banat și Oltenia, iar de țuică și rachiuri naturale regiunile Argeș, Ploiești, Oltenia, Galați, Banat și Maramureș. Mari fabrici de bere funcționează la București, Brașov, Sibiu, Azuga, Timișoara, Oradea, Cluj, Bacău, Iași ș.a. Se mai fabrică produse zaharoase, spirt și drojdie, amidon etc. La Borsec, Buziaș, Biborțeni, Bicsad ș.a. se îmbuteliază mari cantități de ape minerale. În București, Sf.-Gheorghe, Cluj, Timișoara, Iași, Tg.-Jiu, Craiova, Arad, Bîrlad, Rîmnicu-Sărat ș.a. se găsesc importante unități de industrializare a tutunului. În următorii cinci ani, producția industriei alimentare va crește cu 56%, se va lărgi simțitor gama sortimentelor, mai ales cu produse de valoare nutritivă ridicată.

Industria poligrafică este concentrată mai ales în orașul București; tipografii importante se găsesc și la Cluj, Sibiu, Brașov, Oradea, Timișoara, Iași.

CONSTRUCȚII

Ramură importantă a economiei naționale, construcțiile au avut o contribuție deosebită la înfăptuirea programului de industrializare, de dezvoltare a agriculturii, de îmbunătățire a condițiilor de viață ale poporului. În perioada 1951—1965 volumul lucrărilor de construcții a crescut de aproape 6,5 ori. Greutatea specifică a construcțiilor în produsul social total și în venitul național a sporit de la 5,4% și, respectiv, 4,4% în 1938 la 9,4%, respectiv 8,0%, în 1965. În perioada 1956—1965 au fost construite și date în exploatare circa 700 de întreprinderi industriale și secții noi (dintre acestea peste 500 în perioada 1960—1965), la care se adaugă numeroase lucrări de reconstrucție, extindere și modernizare a unor întreprinderi și secții existente. De asemenea au fost efectuate numeroase construcții în gospodăriile agricole de stat, în cooperativele de producție, în stațiunile de mașini și tractoare, s-au construit șosele și căi ferate, a sporit rețeaua construcțiilor social-culturale. O mare dezvoltare cunosc construcțiile de locuințe. A crescut gradul de mecanizare a lucrărilor din construcții, s-a extins procesul de industrializare a construcțiilor. Parcul de utilaje s-a mărit în 1965, față de 1955, la excavatoare și screpere de 5,4 ori, la buldozere de 8,3 ori, la automacarale de 21 ori, la macaraleturn de 3,1 ori, la betoniere de aproape 1,3 ori. Pe această bază a sporit, în aceeași perioadă, gradul de mecanizare a lucrărilor: la săpături de la 37,7 la 84,6% (mecanizarea complexă a acestor lucrări crescînd de la 22,9 la 80,7%), la amestecarea betonului de la 87,2 la 94,5% (mecanizarea complexă a lucrărilor de beton de la 21,0 la 80,2%). S-au introdus tehnologii avansate, s-a extins folosirea unor elemente de construcție tipizate și a unor noi materiale de construcție, s-a redus durata muncii de concepție și proiectare, precum și a execuției și finisării construcțiilor. În perioada 1966—1970 vor intra în funcțiune 750 de obiective industriale, se vor executa importante lucrări de hidroameliorații; o amploare deosebită va lua construcția de locuințe și de obiective social-culturale.

AGRICULTURA

România dispune de o însemnată suprafață agricolă (62,3% din suprafața țării în 1965) și de condiții pedoclimatice favora-

DINAMICA PRODUCȚIEI GLOBALE AGRICOLE

1938 = 100

— procente —

	1950	1959	1965
Totală	74	124	143
— vegetală	65	120	133
— animală	94	134	163

bile dezvoltării unei agriculturi intensive și multilaterale. Terenurile arabile reprezintă 41,3% din suprafața țării. În procesul construcției socialiste, ca urmare a industrializării, deși producția agricolă a înregistrat o continuă creștere, ponderea agriculturii (inclusiv silvicultura) în crearea produsului social și a venitului național a scăzut de la 30,2% și, respectiv, 38,5% în 1938 la 21,7% și, respectiv, 29,3% în 1965. Procesul de transformare socialistă a agriculturii a asigurat așezarea acestei ramuri pe bazele marii producții socialiste, a creat condiții pentru dezvoltarea ei intensivă și multilaterală, pentru îmbinarea armonioasă a ramurilor producției agricole, pentru promovarea pe scară largă a metodelor științifice de cultivare a pămîntului și de creștere a animalelor, pentru folosirea rațională a terenurilor agricole, pentru extinderea mecanizării și chimizării, pentru îmbunătățirea organizării producției. În 1965, în agricultura R. existau 721 de gospodării agricole de stat, care dispuneau de o suprafață agricolă de 2 077,0 mii ha (14,0% din totalul suprafeței agricole a țării), 4 680 cooperative agricole de producție, care dețineau o suprafață agricolă de 8 993,9 mii ha (60,8% din suprafața agricolă a țării) și 264 de stațiuni de mașini și tractoare. Unitățile socialiste de stat și cooperatiste dețineau în 1965 95,4% din suprafața arabilă a țării. În scopul modernizării agriculturii, statul a asigurat crearea și dezvoltarea unei baze tehnico-materiale corespunzătoare și pregătirea de specialiști. În perioada 1950—1965 au fost alocate agriculturii din fondurile statului un volum de investiții de peste 44 de miliarde de lei, la care se adaugă investițiile făcute din fondurile proprii de către cooperativele agricole de producție. Statul asigură mecanizarea și chimizarea agriculturii, ca și efectuarea unui mare volum de lucrări de îmbunătățiri funciare. Mecanizarea agriculturii este asigurată pe baza producției interne, care sporește an de an volumul și varietatea parcului de tractoare și mașini agricole necesare dotării agriculturii. La sfîrșitul anului 1965, agricultura dispunea de 81 356 de tractoare fizice (față de 4 049 cîte erau în 1938), de 86 215 pluguri pentru tractor, de 23 241 de cultivatoare mecanice, precum și de alte mașini agricole. Suprafața arabilă ce revine pe tractorul fizic a scăzut de la 2 493 ha, cît reveneau în 1938, la 121 ha în 1965. A crescut gradul de înzestrare energetică a muncii în agricultură. Dacă în 1938 forța de tracțiune mecanică reprezenta numai 5,1% din forța de tracțiune folosită în agricultură, în 1965 ea a reprezentat 85%, volumul mijloacelor energetice ce revin la 100 ha de teren agricol mărindu-se de 4,1 ori. Pe această bază au loc extinderea și diversificarea mecanizării lucrărilor agricole, mecanizarea complexă a acestora, executarea lucrărilor agricole în condiții agrotehnice din ce în ce mai bune, în perioade de timp apropiate de cele optime. Pe întreaga agricultură, mecanizarea lucrărilor la cultura cerealelor păioase reprezintă 86%, iar la cultura porumbului 62,8%, în G.A.S. unele lucrări fiind aproape în întregime mecanizate. În prezent se extinde mecanizarea completă a lucrărilor agricole la cultura cerea-

SUPRAFAȚA AGRICOLĂ DUPĂ MODUL DE FOLOSINȚĂ ȘI SUPRAFAȚA CULTIVATĂ, PE GRUPE DE CULTURI ȘI PRINCIPALELE CULTURI ÎN ANII 1950 și 1965

(la sfîrșitul campaniei de însămînțări)

	1950		1965	
	mii ha	%	mii ha	%
Suprafața agricolă	14 324,0	100,0	14 791,4	100,0
arabil	9 377,9	65,5	9 814,2	66,3
pășuni naturale	2 852,4	19,9	2 945,2	19,9
fînețe naturale	1 682,2	11,7	1 370,9	9,3
vii și pepiniere viticole	227,3	1,6	312,4	2,1
livezi și pepiniere pomicole	184,2	1,3	348,7	2,4
Suprafața cultivată total	9 141,6	100,0	9 691,6	100,0
Cereale pentru boabe	6 935,0	75,9	6 766,5	69,8
din care:				
grîu	2 784,7	30,5	2 983,3	30,8
porumb	2 853,1	31,2	3 305,8	34,1
Leguminoase pentru boabe	166,7	1,8	133,2	1,4
Plante tehnice total	826,8	9,0	835,3	8,6
Plante textile	173,8	1,9	44,0	0,4
Plante uleioase	549,0	6,0	540,8	5,6
din care: floarea-soarelui	496,5	5,4	462,0	4,8
Plante pentru alte industrializări	102,6	1,1	241,5	2,5
din care: sfecla de zahăr	71,6	0,8	189,9	2,0
Plante medicinale și aromate	1,4	*	9,0	0,1
Cartofi, legume, pepeni	429,9	4,7	498,2	5,2
din care: cartofi	228,5	2,5	297,6	3,1
Plante de nutreț	757,1	8,3	1 339,0	13,8
Plante pentru producere de semințe și semincer și cîmpuri experimentale	26,1	0,3	119,4	1,2

* Sub 0,1

STRUCTURA PRODUCȚIEI GLOBALE AGRICOLE

— procente —

	1938	1950	1959	1965
Totală	100,0	100,0	100,0	100,0
— vegetală	69,7	61,4	67,3	65,3
— animală	30,3	38,6	32,7	34,7

lelor, a plantelor tehnice și se elaborează sisteme de mașini pentru legumicultură, viticultură și creșterea animalelor. În complexele și în combinatele de creștere a animalelor se dezvoltă elemente de automatizare a proceselor de producție. Consumul de îngrășăminte chimice în agricultură a crescut în 1965 față de 1950 de 46,6 ori, de la 22 600 t în 1950 la 1 054 000 t în 1965. Amenajările hidrotehnice, îndiguirile și desecările, irigațiile, terasările și amenajarea terenurilor în pantă și slab productive asigură aducerea în circuitul agricol a unor importante suprafețe de teren. În 1965 suprafața agricolă amenajată pentru irigații a crescut față de 1950 de 5,4 ori, ajungînd la aproape 230 000 ha. S-au îmbunătățit continuu, pe baza condițiilor pedoclimatice, repartizarea teritorială a producției agricole, structura culturilor și a avut loc diversificarea producției agricole. Agricultura **R.** se integrează în mod organic în dezvoltarea generală a economiei naționale, asigurînd creșterea permanentă a producției agricole. În perioada 1961—1965, media anuală a producției cerealiere a depășit cu 1 700 000 de tone (18,5%) media anilor 1956—1960 și cu 2 871 000 de tone (36%) media anilor 1934—1938. În aceeași perioadă media anuală a producției globale la suta de hectare a fost în G.A.S. cu aproape 60% mai mare decît în perioada 1955—1959. Producția agricolă vegetală și animală asigură aprovizionarea populației cu produse agroalimentare, a industriei cu materii prime agricole, precum și crearea rezervelor de stat și a unor disponibilități pentru export. În vederea dezvoltării intensive și multilaterale a agriculturii se prevede ca pînă în 1970 să se rezolve, în linii generale, problemele mecanizării complexe și chimizării producției agricole, extinderea lucrărilor de hidroameliorații, în special a suprafețelor irigate, ridicarea nivelului tehnic și organizatoric al producției în toate unitățile agricole socialiste. În 1970 agricultura va dispune de 116 000 de tractoare și 49 700 de combine pentru cereale. În cincinal vor fi irigate din fondurile statului peste 400 000 de hectare, la care se adaugă 250 000—300 000 ha irigate din fondurile proprii ale cooperativelor agricole de producție. Industria chimică va livra agriculturii 3,7 milioane de tone de îngrășăminte, va acoperi 80% din consumul de antidăunători și va asigura integral necesarul de biostimulatori pentru creșterea animalelor pe bază de furaje combinate în complexe industriale. În cursul planului cincinal producția agricolă urmează să crească cu 26—32% față de media realizată în 1961—1965. *Culturile vegetale.* Întreaga suprafață cultivată la sfîrșitul campaniei de însămînțări din 1965 era de 9 691,6 mii ha. S-a schimbat ponderea diferitelor culturi, în cadrul producției vegetale sporind ponderea plantelor tehnice, a cartofilor, a pepenilor, a legumelor și a plantelor de nutreț. Însemnate suprafețe sînt cultivate cu *cereale* (6 766,5 mii ha în 1965). Porumbul s-a cultivat în 1965 pe 3 305,8 mii ha, de pe care s-a realizat o producție de 5 877,0 mii t de boabe. La această cultură, în 1964 **R.** s-a situat pe locul al doilea în Europa și al patrulea în lume. Principalele regiuni producătoare de porumb sînt: București, Banat, Oltenia, Galați, Dobrogea, Argeș. Grîul (în mare parte grîu de toamnă), cea mai veche plantă cerealieră panificabilă din agricultura **R.**, s-a cultivat în 1965 pe 2 983,3 mii ha, de pe care s-a obținut o producție de 5 937,0 mii t de boabe, **R.** la această cultură ocupînd locul 7 în Europa și locul 14 în lume. Regiunile care dețin un loc mai important în cultura grîului sînt: București, Oltenia, Banat, Dobrogea. Orz și orzoaică se cultivă pe o suprafață de 232,8 mii ha în toate regiunile țării, cu o frecvență mai mare în regiunile Banat, București, Brașov, Dobrogea, Mureș-Autonomă Maghiară; în 1965 s-au obținut 485,4 mii t. Secara se cultivă pe suprafețe restrînse (102,2 mii ha în 1965), în special în depresiunile intramontane și în regiunile subcarpatice, cu climă mai rece și mai umedă; în 1965 s-a realizat o producție de 124,9 mii t de boabe. Ovăzul se cultivă pe 115,8 mii ha (1965), cu frecvență mai mare în regiunile Cluj, Mureș-Autonomă Maghiară, Brașov și Banat; în 1965 s-au obținut 124,0 mii t. Orezul se cultivă pe 18,7 mii ha (1965), în regiunile mai călduroase și cu posibilități de irigații (Lunca Dunării, a Ialomiței și Cîmpia Banatului); în 1965 s-au obținut 45,8 mii t de boabe. *Leguminoasele pentru boabe* (mazăre, fasole, linte) se cultivă pe suprafețe restrînse (133,2 mii ha în 1965), în ogor propriu în zonele de cîmpie, precum și intercalate (fasolea) în alte culturi; dintre leguminoase, cea mai mare răspîndire o are mazărea (98,9 mii ha în 1965, de pe care s-au obținut 123,4 mii t), mai ales în regiunile București, Oltenia și Dobrogea, și fasolea (27,0 mii ha în 1965, de pe care s-au obținut 77,8 mii t), cu frecvență mai mare în regiunile București, Bacău, Iași. *Plantele tehnice* (sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, cînepă, in, rapiță, tutun etc.) s-au extins mult ca suprafață, ajungînd la 835,3 mii ha în 1965, adică 8,6% din totalul suprafeței cultivate (față de 252,5 mii ha, respectiv 2,7% din suprafața cultivată, cît era în 1938). Sfecla de zahăr s-a cultivat în 1965 pe 189,9 mii ha, cu frecvență mai mare în regiunile Banat, Mureș-Autonomă Maghiară, București, Suceava, Oltenia, Brașov și s-a obținut o producție de 3 275,2 mii t. Floarea-soarelui s-a cultivat în 1965 pe 462,0 mii ha, în special în regiunile București, Iași, Galați, Oltenia, Dobrogea, Suceava, Banat și s-a obținut

PRODUCȚIA PRINCIPALELOR PRODUSE AGRICOLE VEGETALE ÎN ANII 1934—1938, 1951—1955, 1956—1960, 1961—1965

— mii tone —

	media anilor			
	1934—1938	1951—1955	1956—1960	1961—1965
Cereale pentru boabe	8 015,7	8 232,3	9 186,2	10 886,7
din care:				
grîu	2 629,9	3 121,2	3 300,2	4 320,7
porumb	4 055,5	3 934,9	5 027,6	5 852,7
Leguminoase boabe	251,9	183,6	164,0	214,5
din care:				
mazăre	37,7	83,2	46,4	119,4
fasole[1]	204,4	95,2	113,1	91,3
Floarea-soarelui[1]	48,4[2]	265,7	362,9	503,8
Sfeclă de zahăr	392,5	1 405,6	2 427,8	2 866,5
Cartofi[1]	1 317,8	2 351,5	2 883,2	2 599,7
Legume[3]	...	1 590,1	1 523,6	1 657,1
Fructe	...	590,0	813,2	905,4

...lipsă date
[1] inclusiv producția culturii intercalate
[2] în ogor propriu
[3] inclusiv producția culturii succesive

o producție de 564,0 mii t. Cînepa pentru fuior se cultivă în majoritatea regiunilor din Transilvania și din nordul Moldovei și a ocupat, în 1965, o suprafață de 21,2 mii ha, inul pentru fuior (22,8 mii ha în 1965) în depresiunile intramontane din Transilvania, ricinul în regiunile București, Oltenia și Banat, cicoarea în regiunea Brașov, iar tutunul mai ales în regiunile București, Oltenia, Banat, Brașov etc. *Legumicultura* se practica în 1965 pe 498,2 mii ha. Cel mai mare bazin legumicol se află în jurul orașului București, specializat în producția de cartofi timpurii, roșii, ceapă, varză și ardei. Alte bazine legumicole s-au format în jurul orașelor Timișoara, Arad, Oradea, Cluj, Hunedoara, Deva, Brașov, Tg.-Mureș, Iași, Bacău, Galați, Brăila, Craiova, Ploiești, Constanța, Suceava etc. Suprafața totală cultivată cu cartofi a fost în 1965 de 297,6 mii ha, de pe care s-au obținut 2 194,7 mii t, principalele producătoare fiind regiunile Brașov și Mureș-Autonomă Maghiară, care dau aproape 40% din producția țării. O mare dezvoltare a luat-o cultura legumelor timpurii, care au dat producții anuale de 25—30 mii kg/ha. Au fost construite complexe legumicole cu sere de tip universal. *Plantele de nutreț* s-au cultivat în 1965 pe 1 339,0 mii ha, cu mari întinderi ocupate cu lucernă, trifoi, borceag, porumb pentru însilozare, culturi anuale pentru masă verde etc. *Viticultura* se practică pe teritoriul **R.** din cele mai vechi timpuri. În anii puterii populare au fost extinse suprafețele cultivate, concomitent cu folosirea unor soiuri mai valoroase. Suprafața cultivată cu vii a fost în 1965 de 242,2 mii ha, de pe care s-a obținut o producție de 921,3 mii t de struguri, **R.** situîndu-se, ca suprafață, pe locul 8 și ca producție pe locul 7 în lume. Cele mai renumite zone viticole sînt: Odobești-Panciu, Dealu-Mare, Drăgășani, Tîrnave și Șiria-Păuliș. Mari suprafețe viticole se găsesc în zona subcarpatică (Cotești, Jariștea, Odobești, Panciu etc.), în Podișul Transilvaniei (Mediaș, Crăciunel, Aiud, Alba-Iulia, Țigmandru etc.), în Piemontul Getic (Drăgășani etc.), în Podișul Moldovei (Nicorești, Iași, Cotnari), în Piemonturile Vestice (Șiria, Pîncota etc.), în Cîmpia Olteniei (Segarcea) și în Dobrogea (Basarabi-Murfatlar, Isaccea, Nicolițel etc.). Recolta de struguri este formată din soiuri care asigură producerea unor vinuri de calitate superioară, spumoase, licoroase, aromate etc. precum și din struguri de masă de calitate superioară. Pentru valorificarea superioară a strugurilor au fost construite complexe moderne de vinificație la Tohani, Valea Călugărească, Cotești și au fost lărgite și modernizate instalațiile existente. *Pomicultura*, bucurîndu-se de condiții pedoclimatice și de relief favorabile, cultivă circa 600 de soiuri de pomi, dintre care 380 soiuri autohtone. Livezile și pepinierele pomicole ocupau în 1965 o suprafață de 348,7 mii ha. Din totalul pomilor fructiferi, în 1965, prunii reprezentau circa 60%, după ei urmînd merii, cireșii și vișinii, perii, nucii, caișii etc. Livezile ocupă mari suprafețe în zona Subcarpaților Meridionali (mai ales între valea Rîmnicului și valea Jiului), unde predomină prunii (în proporție de 80%), în Depresiunea Almăjului, culoarul Caransebeș-Mehadia, Dealurile Lipovei, în zona piemontană de la poalele Munților Oaș și Gutii (unde predomină merii), în Podișul Dobrogii (mai ales cireșii, vișinii și caișii), în Delta Dunării (în special piersici și gutui), în Podișul Moldovei (în special pruni și apoi meri și peri); în jurul marilor orașe s-au creat „centuri pomicole" (București, Craiova, Timișoara, Cluj, Iași etc.). În 1965 s-au obținut de pe întreaga suprafață pomicolă 1 134,6 mii de tone fructe, din care aproape 50% a fost dată de principalele regiuni producătoare de fructe: Argeș, Ploiești, Banat și Oltenia.

Creșterea animalelor dispune de o bogată și variată bază furajeră. Folosirea pe scară tot mai largă a condițiilor naturale favorabile pentru mărirea bazei furajere, trecerea la creșterea intensivă a animalelor, organizarea asistenței veterinare ș.a. au avut ca rezultat creșterea efectivului de animale și sporirea continuă a ponderii raselor superioare, precum și creșterea producției animale. Bovinele sînt răspîndite pe tot cuprinsul țării, numărul lor fiind, la începutul anului 1966, de 4 935 mii, din care 2 008 mii

NUMĂRUL ANIMALELOR
(efectivul la începutul anului)

mii capete

	1938	1951	1959	1965	1966
Bovine	3 653	4 502	4 394	4 756	4 935
Porcine	2 761	2 197	4 008	6 034	5 365
Ovine	10 087	10 222	10 662	12 734	13 125
Caprine	364	498	446	744	807
Cabaline	1 581	1 002	1 223	689	689

vaci şi bivolițe; după numărul bovinelor, **R.** ocupa locul 8 în Europa şi locul 17 în lume în 1964—1965. Cea mai mare frecvență se înregistrează în zona Subcarpaților Meridionali (între valea Prahovei şi valea Motrului), în sud-vestul Podişului Transilvaniei, în partea de nord a Subcarpaților de la Curbură, în depresiunile intramontane (Maramureş, Țara Birsei etc.). Porcinele au un efectiv în continuă creştere, mare frecvență a ovinelor se înregistrează în regiunile Dobrogea, Bucureşti, Oltenia, Galați, Banat, Cluj, Iaşi, Braşov. Cabaline se cresc în toată țara, dar mai ales în regiunile Bucureşti, Banat, Crişana, Suceava, Braşov, Galați, numărul lor total fiind la începutul anului 1966 de 689 mii. *Avicultura* se practică în toate regiunile țării, numărul total al păsărilor crescute fiind, la începutul anului 1966, de 40 085 mii; cel mai mare număr s-a înregistrat în regiunile Bucureşti, Ploieşti, Dobrogea, Galați, Banat. *Apicultura*, una dintre vechile ocupații ale poporului român, cunoaşte o dezvoltare din ce în ce mai largă; numărul familiilor de albine era la începutul anului 1966 de 916 mii, cu răspîndire mai mare în regiunile Banat, Oltenia şi Bucureşti, care dețin circa 30% din efectivul total. *Sericicultura* se practică de multă vreme, cele mai importante regiuni producătoare de gogoşi de mătase fiind Oltenia, Bucureşti, Argeş, Ploieşti şi Banat. *Piscicultura şi pescuitul*. Fondul piscicol al **R.** era în 1964 de 700 mii ha. Principalul bazin piscicol al țării îl constituie Dunărea, îndeosebi zona deltei sale. Pentru pescuit, o mare importanță au şi apele teritoriale marine ale țării. Pescuitul fluvial şi maritim dispune de o flotă modernă, creată de către stat. Din 1964 flota piscicolă a început să fie dotată cu vase moderne pentru pescuitul oceanic. Porturile piscicole cele mai importante din țară se află la Tulcea şi la Sulina. În vederea dezvoltării intensive a pisciculturii au fost amenajate stațiuni piscicole de reproducere, stațiuni piscicole experimentale, stăvilare pentru reținerea apei în bălți, s-au întreprins măsuri de populare a rîurilor cu peşti; s-au amenajat heleşteie sistematice (în 1965 suprafața acestora era de peste 500 ha), iazuri (în 1965 circa 2 500 ha), profilate mai ales pentru creşterea crapului, stațiuni de creştere a păstrăvului şi lostriței etc.

PRODUCȚIA AGRICOLĂ ANIMALĂ

	U.M.	1938	1950	1959	1965
Carne[1] total	mii tone greut. vie	763	644	903	1 116
din care:					
— de porc	„	326	214	356	454
Lapte[2] total	mii hl.	21 575	22 930	30 660	32 518
din care:					
— de vacă şi bivoliță	„	17 600	18 931	27 100	28 831
Lînă total	tone	15 130	15 600	21 000	25 410
din care:					
— fină şi semifină	„	...	...	9 500	16 608
Ouă	mil. buc.	1 354	1 100	2 160	2 630

[1] Prăsila şi sporul în greutate vie

[2] Lapte de vacă şi bivoliță (inclusiv consumul viteilor) şi lapte de oaie muls

... Lipsă date

numărul lor fiind la începutul anului 1966 de 5 365 mii; în 1964—1965, la porcine, **R.** ocupa locul 9 în Europa şi locul 15 în lume. Cel mai mare număr de porcine se înregistrează în regiunile Bucureşti, Banat, Braşov, Oltenia, Suceava, Galați, Crişana. Ovinele sînt răspîndite în toate regiunile țării, efectivul lor fiind la începutul anului 1966 de 13 125 mii, din care 9 852 mii oi şi mioare; numărul oilor cu lînă fină şi semifină era de 7 271 mii; la ovine, **R.** ocupă locul 3 în Europa şi locul 11 în lume. Cea mai

SILVICULTURA

Pădurile reprezintă una dintre resursele naturale cu un rol deosebit în dezvoltarea economiei **R.** Fondul forestier ocupă 6 378 mii ha (26,8% din suprafața totală a țării), situîndu-se sub raportul volumului de masă lemnoasă pe locul al patrulea în Europa. În pădurile **R.** cresc peste 70 de specii de arbori, cele mai răspîndite fiind pădurile de fag (1 986 mii ha), de răşinoase (1 419 mii ha) şi de stejar (1 178 mii ha). Aproximativ 61% din suprafața fondului forestier se află în zona de munte, 29% în zona de deal şi 10% în zona de cîmpie. În anii dezvoltării planificate a economiei naționale s-au împădurit terenurile folosite neraţional în trecut, suprafețele dezgolite, poienile etc.; în perioada 1960—1965 s-a împădurit o suprafață de 436 589 ha. Volumul mediu de masă lemnoasă la hectar este de circa 200 m^3, de 2—4 ori mai mare decît cel existent în majoritatea țărilor din Europa, depăşind cu mult media mondială, care este de 110 m^3 la hectar. Ca urmare, în ceea ce priveşte volumul de masă lemnoasă care revine pe un locuitor, România se situează printre primele țări producătoare de lemn din lume.

TRANSPORTURILE

În **R.** s-a creat un sistem unic al căilor de transport și comunicație. Distribuirea teritorială a căilor și mijloacelor de comunicație a fost mult îmbunătățită. Paralel cu construirea de noi șosele și căi ferate, are loc perfecționarea întreținerii și modernizării mijloacelor de comunicație existente. *Căile ferate* aveau în 1965 o lungime totală a rețelei de 10 979 km, densitatea la 1 000 km² fiind de 46,2. Punctul central al rețelei de căi ferate este orașul București. Este în plină desfășurare acțiunea de modernizare a transporturilor feroviare prin dotarea cu locomotive diesel și electrice, prin electrificarea unor linii, mecanizarea și automatizarea proceselor de exploatare etc. Ponderea tracțiunii cu locomotive diesel-electrice în volumul total al transporturilor era de 40% în 1965. Volumul mărfurilor transportate pe căile ferate între anii 1951 și 1965 a sporit de 3,3 ori, iar numărul călătorilor transportați de 2,25 ori. În 1965 intensitatea transporturilor feroviare pe un km de linie în exploatare a fost de 2 822 mii tone-km la mărfuri și 1 233 mii călători-km, față de 597,5 mii tone-km și 530,1 mii călători-km în 1938. Productivitatea muncii în transporturile feroviare a sporit în perioada 1951—1965 de 2,1 ori. *Drumurile și șoselele* au fost mult dezvoltate, ajungînd în 1965 la o lungime totală de 75 939 km, din care 8 863 reprezintă drumuri și șosele modernizate (față de numai 1 180 km în 1945). Transporturile auto au devansat în ultimii ani celelalte forme de transport. Volumul mărfurilor transportate cu mijloace auto a crescut între 1951—1965 de peste 125 de ori, iar numărul călătorilor transportați cu mijloace auto de circa 15 ori, ponderea transporturilor auto ajungînd în 1965 la 51,0% din volumul total al mărfurilor transportate, față de numai 2,7% în 1950. *Transportul maritim și fluvial* este favorizat de ieșirea la Marea Neagră și de prezența Dunării în limitele țării pe o lungime de 1 075 km. Portul maritim cel mai important este Constanța, extins în ultimii ani, modernizat și dotat cu mijloace tehnice perfecționate de încărcare și descărcare. Porturi fluvio-maritime: Galați, Brăila, Tulcea. Volumul mărfurilor transportate pe cale maritimă a sporit între 1951 și 1965 de peste 7,5 ori, iar cel al călătorilor transportați pe aceeași cale de peste 1,8 ori. Principalele porturi fluviale sînt: Turnu-Severin, Turnu-Măgurele, Giurgiu, Oltenița, Călărași. Cea mai mare parte a transportului fluvial se realizează pe Dunăre. În 1965 volumul mărfurilor transportate pe cale fluvială a sporit față de 1950 de aproape 2,6 ori, iar numărul călătorilor de 3,4 ori. *Transporturile aeriene* s-au dezvoltat prin creșterea parcului de avioane, mărirea numărului și lungimii liniilor aeriene, construirea și dotarea de aeroporturi cu aparatură modernă. Aeroportul central de la București-Băneasa leagă liniile interne și cele internaționale ale **R.** Numeroase linii aeriene leagă București de principalele orașe ale țării. În 1965 numărul călătorilor transportați pe calea aerului a fost de 9,5 ori, iar volumul mărfurilor transportate de aproape 2 ori mai mare decît în 1950. *Telecomunicații.* Rețeaua unităților de poștă, telegraf și telefon a sporit de la 1 579 în 1950 la 6 096 în 1965. Alături de aceasta, înzestrarea telecomunicațiilor cu utilaje moderne a asigurat o creștere continuă a activității lor. În cincinal, transporturile și telecomunicațiile vor cunoaște o mare dezvoltare. Investițiile alocate în această perioadă reprezintă 32,2 miliarde de lei, respectiv de 1,89 ori mai mult decît în perioada 1961—1965. Se va continua dezvoltarea și modernizarea bazei tehnice-materiale. În 1970 tracțiunea diesel și electrică va ajunge aproximativ la 80% din întregul trafic feroviar. Se prevede dezvoltarea parcului auto de folosință generală și modernizarea a 2 900 km de drumuri. Volumul total al transporturilor de mărfuri cu mijloace de deservire generală va crește pînă în 1970 cu 65%.

COMERȚUL INTERIOR

Rețeaua comerțului interior este organizată în întreprinderi

PRINCIPALII INDICATORI AI DEZVOLTĂRII COMERȚULUI INTERIOR

	1950	1959	1965
Vînzările de mărfuri cu amănuntul (mil. lei prețurile fiecărui an)	13 900	36 217	67 648
Comerț socialist	12 300	36 117	67 648
— de stat	8 121	23 652	44 188
— cooperatist	4 179	12 465	23 460
Comerț particular	1 600	100	—
din total comerț socialist:			
— Mărfuri alimentare	3 902	13 041	24 905
— Alimentația publică	876	3 751	7 885
— Mărfuri nealimentare	7 522	19 325	34 858
din total comerț socialist:			
— Urban	9 337	26 955	51 027
— Rural	2 963	9 162	16 621
Unitățile comerciale cu amănuntul și de alimentație publică (la sfîrșitul anului)	65 795	51 518	53 371
— Comerț socialist	27 567	50 322	53 371
— de stat	7 762	24 783	24 550
— cooperatist	19 805	25 539	28 821
— Comerț particular	38 228	1 196	—
Numărul mediu scriptic al salariaților din comerțul interior (mil)	141,7	252,1	292,8
din care:			
— personal operativ și muncitori (mii)	72,0	199,8	232,4

de stat, care deţin 65,3%, şi întreprinderi cooperatiste, care deţin 34,7% din volumul desfacerii mărfurilor cu amănuntul. Volumul desfacerii de mărfuri prin comerţul socialist a crescut în 1965 de 4,8 ori faţă de 1950 şi de 1,9 ori faţă de 1959; în totalul vînzărilor cu amănuntul, mărfurile alimentare deţineau în 1965 o pondere de 36,8%, cele nealimentare 51,5%, iar alimentaţia publică 11,7%. Au crescut în mod deosebit vînzările la mărfurile nealimentare, şi în special la mobilă (40 de ori), la articole metalochimice şi electrotehnice (6,4 ori). S-au obţinut realizări importante în dezvoltarea, diversificarea şi modernizarea reţelei comerciale, prin construirea de noi complexe comerciale şi renovarea a numeroase unităţi existente, prin introducerea unor utilaje perfecţionate, a unor forme avansate de desfacere a mărfurilor etc. Numai în perioada 1959—1965 au fost construite şi date în funcţiune aproape 5 400 de magazine şi unităţi de alimentaţie publică, precum şi noi depozite.

COMERŢUL EXTERIOR

Din 1948 comerţul exterior al **R.** constituie monopol de stat. Schimburile comerciale externe au cunoscut o dezvoltare ascendentă susţinută şi o diversificare continuă. În perioada 1951—1959 volumul comerţului exterior a crescut de 2,25 ori, iar în perioada 1961—1965 de 2,1 ori. Principala trăsătură a structurii exportului constă în creşterea ponderii produselor industrializate; mărfurile furnizate de industrie au ajuns să constituie în 1965 peste patru cincimi din export, cuprinzînd produse cu un grad tot mai înalt de prelucrare industrială, cu caracteristici tehnice şi calitative ridicate. O pondere tot mai mare în cadrul exportului o au produsele industriei constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor, precum şi ale industriei chimice. **R.** exportă: maşini-unelte, vagoane, locomotive, motoare şi transformatoare electrice; conductori electrici; lingouri, ţevi şi profile de oţel, zinc, plumb; maşini şi instalaţii complete pentru industria petrolieră, chimică şi petrochimică, metalurgică, energetică, minieră, a materialelor de construcţie, a lemnului, alimentară; tractoare şi maşini agricole, autocamioane, nave şi ambarcaţii; variate produse petroliere; produse chimice, ca: sodă caustică, cauciuc sintetic, carbid, fenol, negru de fum, solvenţi şi coloranţi organici, detergenţi, lacuri şi vopsele, îngrăşăminte azotoase, insecticide, mase plastice, celuloză, medicamente; cherestea, diferite plăci şi placaje, mobilă; materiale de construcţie; textile, covoare, încălţăminte; cereale, sare, fructe şi legume, vinuri şi băuturi alcoolice, carne şi animale vii, diferite conserve, zahăr, ulei, dulciuri; cărţi, hîrtie, produse de artizanat etc. În ce priveşte importul, acesta este orientat cu precădere

DINAMICA COMERŢULUI EXTERIOR

1950 = 100

— în procente —

	1959	1965
Total comerţ exterior	**225**	**478**
— Export	246	519
— Import	206	442

STRUCTURA COMERŢULUI EXTERIOR PE GRUPE DE MĂRFURI ÎN ANII 1950, 1959, 1965

— procente —

	1950	1959	1965
Total comerţ exterior			
Export	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Import	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Maşini şi utilaje pentru producţie			
export	4,2	15,0	18,5
import	37,1	32,4	39,0
Combustibil, materii prime minerale, metale			
export	33,8	45,7	25,3
import	24,8	35,3	32,4
din care: produse petroliere			
export	30,1	34,1	12,6
import	...	...	...
Produse chimice, îngrăşăminte, cauciuc			
export	1,7	2,3	6,5
import	4,5	7,1	6,3
Materiale de construcţii şi accesorii			
export	4,4	3,2	3,4
import	1,1	1,1	1,4
Materii prime de provenienţă vegetală şi animală (în afară de cele alimentare)			
export	29,7	16,4	14,1
import	21,5	15,2	11,1
Animale vii (în afară de cele pentru tăiere)			
export	*	*	*
import	*	0,2	*
Materii prime pentru producţia mărfurilor alimentare			
export	10,8	4,4	7,3
import	0,5	1,7	0,7
Mărfuri alimentare			
export	14,1	7,6	13,9
import	0,3	3,3	2,4
Mărfuri industriale de larg consum			
export	1,3	5,4	11,0
import	10,2	3,7	6,7

... Lipsă date

* Sub 0,1

spre asigurarea de materii prime, materiale şi echipament tehnic modern necesar economiei naţionale. **R.** importă: minereu de fier, cărbune, cocs, materiale refractare, fontă, feroaliaje, diferite oţeluri, metale neferoase; cabluri electrice, maşini-unelte, echipament şi instalaţii industriale complete, produse tehnice, mijloace de transport, cauciuc natural, îngrăşăminte fosfatice, coloranţi, acizi, catalizatori, reactivi, cianuri, medicamente etc. În cadrul comerţului exterior, un rol principal ocupă relaţiile de colaborare şi schimburile reciproce cu ţările socialiste. **R.** promovează de asemenea relaţii de colaborare economică cu toate ţările, indiferent de orînduirea lor socială, pe baza principiilor avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne, respectării independenţei şi suveranităţii naţionale. În 1965 **R.** a întreţinut relaţii comerciale cu peste 100 de ţări (faţă de 29 în 1948). Ponderea principală în cadrul schimburilor economice şi comerciale externe ale **R.** revine ţărilor socialiste (65% în 1965). Din cadrul ţărilor socialiste, partenerii principali ai **R.** sînt: U.R.S.S., R.S. Cehoslovacă, R.D. Germană, R.P. Polonă şi R.P. Ungară. O pondere însemnată revine schimburilor economice şi comerciale cu ţările capitaliste dezvoltate industrial, şi îndeosebi cu R.F. Germană, Italia, Anglia şi Franţa. **R.** acordă de asemenea o mare atenţie stabilirii şi dezvoltării legăturilor economice cu ţările aflate în curs de dezvoltare. În 1970 volumul total al comerţului exterior urmează să fie cu 50—55% mai mare decît în 1965. În acelaşi an, din totalul exportului circa 90% vor reprezenta mărfurile industriale, iar din acestea aproape jumătate vor fi produse ale industriei constructoare de maşini şi chimiei.

SISTEMUL FINANCIAR BANCAR ŞI CIRCULAŢIA BĂNEASCĂ

Sistemul financiar al Republicii Socialiste România are ca verigi: bugetul de stat, finanţele întreprinderilor şi organizaţiilor economice de stat şi cooperatiste, asigurările sociale de stat, asigurările de stat de bunuri şi persoane şi creditul. Bugetul de stat, aprobat anual de către Marea Adunare Naţională, este veriga principală a sistemului financiar, asigurînd resursele băneşti necesare îndeplinirii funcţiilor statului. Sistemul bugetului de stat cuprinde, pe lîngă bugetul republican, şi bugetele organelor locale ale puterii de stat (sfaturile populare), ale căror venituri proprii reprezintă 5,9% din totalul veniturilor statului şi 34,1% din totalul cheltuielilor lor; diferenţa se acoperă prin dotaţie din bugetul republican. Finanţele întreprinderilor şi organizaţiilor economice sînt folosite pentru organizarea raţională a producţiei şi în general pentru asigurarea reproducţiei lărgite. Asigurările sociale de stat se ocupă de formarea şi de folosirea fondului bănesc (administrat de sindicate) destinat satisfacerii nevoilor materiale ale salariaţilor în caz de pierdere a capacităţii de muncă sau de bătrîneţe. Asigurările de stat de bunuri şi persoane se înfăptuiesc de către Administraţia Asigurărilor de Stat (A.D.A.S.). Veriga principală a sistemului bancar este *Banca Naţională* a Republicii Socialiste România. Alte instituţii financiare-bancare importante: Banca de investiţii şi Casa de economii şi consemnaţiuni (C.E.C.). Unitatea monetară a Republicii Socialiste România este leul: moneda divizionară este banul; un leu=100 de bani. În 1965 se aflau în circulaţie: bancnote emise de Banca Naţională a Republicii Socialiste România în cupiuri de 1, 3, 5, 10, 25 şi 100 de lei, monede de 5, 10, 15 şi 25 de bani, de 1 leu şi 3 lei. Conţinutul în aur al leului (stabilit la 1.II.1954) este de 0,148112 grame de aur fin. În raport cu aceasta, paritatea oficială cu un dolar S.U.A. este de 6,00 lei, cu o liră sterlină de 16,80 lei şi cu o rublă de 6,67 lei.

NIVELUL DE TRAI

Dezvoltarea complexă şi în ritm rapid a economiei naţionale a asigurat creşterea venitului

EXECUŢIA BUGETULUI DE STAT AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

	1950		1959		1965	
	mil.lei	procente faţă de total	mil.lei	procente faţă de total	mil.lei	procente faţă de total
Venituri	**19 965,3**	**100,0**	**51 057,7**	**100,0**	**96 953,7**	**100,0**
Bugetul republican	19 193,9	96,1	46 849,4	91,8	91 199,7	94,1
Bugetele locale (venituri proprii)	771,4	3,9	4 208,3	8,2	5 754,0	5,9
Din bugetul republican:						
impozite pe circulaţia mărfurilor	8 510,2	44,3	15 408,5	32,9	28 701,2	31,5
cote-părţi din beneficii	2 863,6	14,9	9 988,4	21,3	18 249,4	20,0
impozite pe veniturile populaţiei	1 420,5	7,4	3 946,4	8,4	4 880,2	5,4
veniturile asigurărilor sociale de stat	1 059,8	5,5	3 048,9	6,5	5 930,4	6,5
Cheltuieli	**19 078,2**	**100,0**	**48 259,5**	**100,0**	**93 057,3**	**100,0**
din care:						
finanţarea economiei naţionale	10 009,1	52,5	29 050,7	60,2	62 534,2	67,2
cheltuieli social-culturale	3 444,9	18,1	12 123,4	25,1	21 809,3	23,4
apărarea ţării	3 246,4	17,0	3 445,8	7,1	4 734,9	5,1
administraţia de stat	1 491,9	7,8	1 540,3	3,2	2 184,8	2,3

național; în perioada 1951—1965 acesta a crescut de 4,1 ori. În medie circa 1/4 din venitul național a fost repartizată pentru fondul de acumulare și 3/4 pentru fondul de consum. Sporirea salariilor nominale la toate categoriile de salariați, reducerea prețurilor de vînzare cu amănuntul la diferite mărfuri și a unor cote ale impozitului pe salarii a dus la creșterea salariului real, în perioada 1951—1965, de aproape 2,3 ori. Au fost mărite toate categoriile de pensii, fondul anual al acestora crescînd, în perioada 1950—1965, de peste 5 ori. Veniturile reale ale țărănimii s-au mărit în perioada 1950—1965 de 2,4 ori. Pe baza sporirii veniturilor bănești au avut loc creșterea și diversificarea volumului mărfurilor desfăcute populației, înregistrîndu-se importante schimbări în structura consumului. A crescut continuu consumul alimentar și s-a îmbunătățit structura acestuia. A crescut desfacerea produselor industriale nealimentare, manifestîndu-se tendința de sporire mai accentuată a cumpărărilor de produse de mai bună calitate și de folosință îndelungată destinate îndeosebi dotării și asigurării unui confort sporit al locuinței (mobilă, frigidere, televizoare, aparate de radio etc.). Cheltuielile făcute din bugetul statului pentru acțiuni social-culturale care sporesc veniturile populației atît direct, sub formă de pensii, burse, ajutoare bănești etc., cît și indirect, sub formă de servicii social-culturale puse la dispoziția populației în mod gratuit sau cu prețuri reduse, au crescut, în medie, pe locuitor de la 211 lei în 1950 la 1 146 de lei în 1965; în perioada 1951—1965 cheltuielile statului pentru nevoile social-culturale au reprezentat peste 176 de miliarde lei, totalul sumelor alocate în acest scop în 1965 întrecînd de 6,3 ori pe cele din 1950. Dezvoltarea construcțiilor de locuințe și creșterea gradului lor de confort au permis îmbunătățirea substanțială a condițiilor de locuit ale populației. În perioada 1951—1965 au fost construite din fondurile statului și ale organizațiilor cooperatiste 372 016 de apartamente, la care se adaugă 1 128 499 de case construite din fondurile proprii ale populației, îndeosebi în mediul rural. **R.** se situează pe unul din primele locuri din lume în privința ritmului mediu al construcțiilor de locuințe terminate. Chiriile reprezintă numai 3% din salariu. O atenție deosebită se acordă problemei sistematizării orașelor, urmărindu-se delimitarea zonelor orășenești industriale de zonele de locuit, precum și zonelor preorășenești a spațiilor verzi pentru odihnă și recreație etc. Sistematizarea accentuează trăsăturile fundamentale ale orașului de tip socialist, manifestat prin lichidarea contrastelor dintre cartierele centrale și cele de la periferie. Pe linia realizări sistematizării, a edificării unor mari complexe urbanistice, construirea de ansambluri arhitecturale, de încadrare a unor magistrale și piețe se îmbină cu construirea de microraioane orășenești. Peste 90% din locuințele construite din fondurile statului și ale organizațiilor cooperatiste fac parte din ansamblurile urbanistice dotate cu unități comerciale, social-culturale, sanitare și de învățămînt. Se acordă o atenție crescîndă și problemei sistematizării satelor. Îmbunătățirea continuă a situației materiale a fost însoțită și de creșterea nivelului cultural al populației. Analfabetismul a fost lichidat încă în perioada 1950—1955 (în anul 1944 existau peste 4 000 000 de analfabeți și semianalfabeți). Învățămîntul de toate gradele este gratuit și cunoaște o amplă dezvoltare. A fost generalizat învățămîntul de 8 ani. Manualele școlare se acordă gratuit tuturor elevilor. În perioada 1951—1965, din fondurile statului s-au cheltuit pentru nevoile învățămîntului peste 52 de miliarde lei. S-a dezvoltat baza materială a învățămîntului prin construcția an de an a unui mare număr de școli (numai în perioada 1960—1965 au fost date în folosință 26 000 săli de clasă), ca și prin construcția unor noi localuri și laboratoare, înzestrate cu utilaje și aparatură modernă destinate învățămîntului superior; de asemenea au fost construite noi cămine și cantine pentru elevi și studenți. Numărul elevilor din învățămîntul de cultură generală (clasele I—XI) a crescut de la 1 604 481 în anul școlar 1938/1939 la 3 347 076 în anul școlar 1965/1966, al celor din învățămîntul profesional de la 61 372 în anul școlar 1948/1949 la 182 391 în anul școlar 1965/1966, iar al studenților de la 48 676 în anul universitar 1948/1949 la 130 614 în anul 1965/1966. În 1965, la 10 000 de locuitori reveneau 1 759 de elevi în învățămîntul de cultură generală, 36 de elevi în învățămîntul tehnic și tehnic de maiștri, 96 de elevi în învățămîntul profesional și 68 de studenți. La fiecare 5 locuitori ai țării, unul studiază în învățămîntul de stat. În prezent 60% din numărul total al studenților și circa 67% din numărul elevilor din învățămîntul tehnic beneficiază de burse. Învățămîntul agrozootehnic de masă organizat în mediul rural cuprindea, în 1965/1966, circa 500 000 de persoane, organizate în circa 20 000 de cercuri agrozootehnice. S-a dezvoltat o vastă rețea de instituții culturale: teatre, cinematografe, instituții muzicale, biblioteci, case raionale de cultură, cămine culturale, cluburi etc. Între anii 1951 și 1965 numărul spectatorilor și al auditorilor la teatre și instituții muzicale a crescut de 2,4 ori, iar cel al spectatorilor la cinematografe de 3,9 ori. Numărul abonaților radio a ajuns în 1965 la 2 790 mii, iar cel al abonaților la televiziune la 501 mii. Statul acordă o atenție deosebită protecției muncii și ocrotirii sănătății poporului. Ziua de muncă a fost reglementată la 8 ore, iar pentru cei ce lucrează în condiții speciale, pentru femeile care alăptează și pentru adolescenți la 7—6 ore sau chiar mai puțin, cu salariul integral. Salariații beneficiază de concedii de odihnă plătite de la 12 la 24 de zile lucrătoare anual. Au fost îmbunătățite radical condițiile de muncă prin construirea de întreprinderi moderne, cu hale spațioase,

prin dotarea întreprinderilor cu mașini perfecționate, care ușurează considerabil efortul fizic al lucrătorilor, prin introducerea a numeroase dispozitive și instalații de protecție a muncii, îmbunătățirea ventilației și a iluminatului, asigurarea electrosecurității, acordarea de echipament și alimentație de protecție etc. S-a dezvoltat rețeaua de asistență medicală în fabrici și uzine, pe șantiere și în celelalte unități de producție. În **R.** asistența medicală este gratuită pentru toți copiii pînă la 14 ani, pentru salariați, pensionari și familiile lor, pentru elevi și studenți, pentru țăranii cooperatori etc. Salariații beneficiază de concedii de boală plătite, iar femeile gravide și mamele de concediu plătit pentru maternitate (52 de zile înainte și 60 de zile după naștere). S-a dezvoltat rețeaua sanitară, îmbunătățindu-se și repartizarea teritorială a ei și a personalului medico-sanitar. În 1965 numărul paturilor de asistență medicală era de 144 054, față de 33 763 în 1938. Un medic revine la 682 de locuitori, față de 1 895 de locuitori la cît revenea în 1938, **R.** situîndu-se din aceste puncte de vedere printre primele 10 țări din lume; numărul cadrelor sanitare medii a ajuns la 77 819 în 1965. Se înfăptuiesc sistematic măsuri cu caracter profilactic și preventiv prin dezvoltarea activității antiepidemice, prevenirea bolilor profesionale și accidentelor de muncă. Un număr din ce în ce mai mare de persoane beneficiază de cură balneară și de trimiteri la odihnă. În 1965 au fost trimiși la odihnă și tratament în stațiuni balneoclimatice, tabere și colonii de copii peste 720 335 de persoane. Creșterea venitului național în perioada 1966—1970 cu peste 47% va asigura sporirea sistematică a venitului întregii populații a țării. Pînă în 1970 salariul real va crește cu circa 25% față de 1965, veniturile reale ale țărănimii calculate pe o persoană cu 20—25%. Din 1966 s-a trecut la organizarea unui sistem unic de pensionare a membrilor cooperativelor agricole. Începînd din ianuarie 1967 se vor majora pensiile de stat de toate categoriile, în medie cu 26%, introducîndu-se, totodată, un nou sistem de pensionare; în acest scop, statul va aloca anual fonduri suplimentare în valoare de 1 miliard 365 de milioane de lei. Se instituie, de asemenea, un sistem de pensii suplimentare acordate din fondurile constituite prin contribuția personală a salariaților. În anul 1970, nivelul mediu al pensiei de bătrînețe va fi cu 35% mai mare decît în 1965. Cheltuielile statului pentru acțiuni social-culturale vor ajunge în 1970 la 31 de miliarde lei, ceea ce va însemna aproximativ 5 000 de lei socotit pe o familie. Se va lărgi baza materială a învățămîntului de toate gradele, se vor construi noi edificii de cultură, artă, spitale și policlinici, 300 000 de apartamente din fondurile statului, la care se vor adăuga cele construite din fondurile populației de la orașe cu ajutorul statului, ca și casele construite la sate din fondurile proprii ale țărănimii.

ȘTIINȚA

În antichitate și în evul mediu s-a închegat și s-a dezvoltat un sistem de cunoștințe în diferite domenii, ca matematica, astronomia, tehnica minerității, a morăritului, medicina. În evul mediu, în Transilvania, s-a afirmat umanismul, iar spre sfîrșitul evului mediu, în toate cele trei țări române, iluminismul. În sec. XVII—XVIII, s-au dezvoltat preocupările filologice și istorice, legate de începuturile formării trăsăturilor constitutive ale națiunii române; această epocă a produs spirite enciclopedice, ca Nicolaie Milescu, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir. Activitatea Școlii ardelene înscrie la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea pagini importante în istorie, filologie și filozofie (S. Micu-Clain, Gh. Șincai, P. Maior, P. Iorgovici, I. Budai-Deleanu). La sfîrșitul sec. al XVIII-lea, chirurgul oftalmolog I. Piuariu-Molnar s-a bucurat de un renume european. Gheorghe Asachi (1813) și Gheorghe Lazăr (1818) au pus bazele unui învățămînt național și au pregătit ingineri hotarnici. După abolirea regimului fanariot (1821), în Principatele dunărene începe o perioadă de intens pionierat cultural, de asimilare a culturii europene, în special a celei franceze. Epoca pregătirii revoluției burghezo-democratice din 1848 și a înființării statului național este dominată de gîndirea democrat-revoluționară a lui N. Bălcescu. Figuri reprezentative din perioada prepașoptistă și pașoptistă sînt, în științele sociale, E. Poteca, I. Heliade-Rădulescu, C. Moroiu, D. Bojincă, A. Donici, Chr. Flechtenmacher, socialistul utopist T. Diamant, A. T. Laurian, M. Kogălniceanu, S. Bărnuțiu, G. Barițiu, St. L. Roth, iar în științele naturii P. Vasici, I. Cihac, M. Zotta, Th. Stamati, I. Ionescu de la Brad, I. Baraș ș.a. În prima jumătate a sec. al XIX-lea matematicianul maghiar din Transilvania, J. Bolyai, pune, independent de Lobacevski și de Gauss, bazele geometriei hiperbolice, neeuclidiene. Iau ființă o seamă de instituții școlare și culturale importante: școala de la Sf. Sava din București (1818), Societatea de medici și naturaliști din Iași (1833), Academia Mihăileană din Iași (1835), Școala de medicină din București (1856), Universitatea din Iași (1860) și cea din București (1864), Societatea de științe naturale (1865), Societatea literară română (1866, devenită în 1879 Academia Română), Universitatea maghiară din Cluj (1872), Școala națională de poduri și șosele din București (1881, transformată în 1920 în Școala politehnică din București). În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se extind în țară relațiile capitaliste, începe să se dezvolte industria. Crește treptat ponderea științelor naturii și a celor aplicate, a cercetărilor privind sursele naturale ale teritoriului nostru. În perioada anterioară cuceririi independenței de stat (1877) se afirmă fizicianul și matematicianul E. Bacaloglu, chimistul Alexe Ma-

rin, medicii N. Kretzulescu şi C. Davila, fondatorul învăţămîntului superior medical. Geologii Gr. Ştefănescu şi Gr. Cobălcescu (autorul primului tratat românesc de geologie) sînt primii darvinişti militanţi în ţara noastră. În ştiinţele sociale îşi desfăşoară activitatea filologul T. Cipariu, marele lingvist şi istoric B.P. Hasdeu, istoricii E. Hurmuzaki şi Al. Papiu-Ilarian, arheologul Al. Odobescu, economiştii I. Ghica, D. Pop-Marţian, P.S. Aurelian, filozoful şi esteticianul T. Maiorescu şi marele filozof materialist V. Conta. Printre jurişti s-au remarcat C. Brăiloiu, C. Bozianu, G. Costaforu şi V. Boerescu. În a doua jumătate a sec.al XIX-lea, burghezia, aflată în plină ascensiune, este interesată în dezvoltarea economiei naţionale, în folosirea ştiinţei şi tehnicii în producţie. Dezvoltarea economiei, a învăţămîntului şi culturii a întărit procesul de formare a intelectualităţii, care, cu toate contradicţiile sale, a jucat un rol de seamă în viaţa social-politică a ţării. În ultimul sfert al sec. al XIX-lea încep cercetările ştiinţifice originale în universităţi şi se formează şcolile noastre naţionale în diferite domenii ale ştiinţei. Concomitent începe pătrunderea marxismului în cultura noastră. O serie de reprezentanţi ai mişcării socialiste, ca Ioan Nădejde, dr. Şt. Stîncă, Raicu Ionescu-Rion ş.a., abordează probleme ale revoluţiei social-politice a României în lumina socialismului ştiinţific. C. Dobrogeanu-Gherea, unul dintre cei mai proeminenţi gînditori socialişti din acea vreme, desfăşoară o vastă activitate teoretică, de mare însemnătate pentru dezvoltarea ştiinţelor sociale în România. Ştiinţa românească începe să aducă o contribuţie de seamă la patrimoniul ştiinţei universale, iar unele dintre descoperirile noastre dobîndesc o largă notorietate internaţională. N. Teclu studiază arderea şi realizează becul care îi poartă numele, precum şi alte invenţii, C. Miculescu efectuează o determinare precisă a echivalentului mecanic al caloriei (1891), iar D. Hurmuzescu descoperă efectul ionizant al radiaţiei X (1896). Inginerul român Anghel Saligny construieşte podul de la Cernavodă (1890—1895), pe atunci cel mai lung din Europa (3 850 m), şi primele silozuri de beton armat. Traian Vuia efectuează, în 1906, prima ridicare de la sol a unui avion cu mijloacele proprii de bord ale aparatului, H. Coandă concepe şi pilotează, în 1910, primul avion cu reacţie din lume, iar Aurel Vlaicu obţine succese însemnate în tehnica aviatică. G. Constantinescu realizează primele construcţii de beton armat din ţară şi, începînd din 1912, creează o nouă ramură ştiinţifică, sonicitatea. Lazăr Edeleanu elaborează, în 1908, procedeul rafinării petrolului cu bioxid de sulf lichid, introdus ulterior în toată lumea. Elie Radu introduce la noi betonul armat în construcţia de poduri. Se pun bazele şcolii matematice româneşti. Contribuţii de seamă aduc Spiru Haret, C. Gogu, N. Coculescu, întemeietorul Observatorului astronomic din Bucureşti (mecanica cerească), A. Davidoglu (ecuaţii cu derivate parţiale), D. Emmanuel (teoria funcţiilor de o variabilă complexă) ş.a. În 1895 a luat fiinţă „Gazeta matematică". În domeniul chimiei se remarcă P. Poni şi C.I. Istrati, fondatori ai şcolii româneşti de chimie, cercetători ai bogăţiilor naturale ale ţării (petrolul, sarea etc.). În geologie se afirmă Sabba Ştefănescu, în hidrogeologie M. Drăghiceanu, în botanică D. Brîndză, fondatorul Institutului botanic şi al grădinii botanice din Bucureşti, iar în mineralogie, V. Buţureanu. Medicina românească este ilustrată de cîteva somităţi cu renume mondial: dr. Victor Babeş, promotor al seroterapiei şi, împreună cu V. Cornil, autor al primului tratat de bacteriologie din lume (1885), dr. Ion Cantacuzino, fondatorul şcolii române de microbiologie şi medicină experimentală, şi dr. Gh. Marinescu, fondatorul şcolii noastre de neurologie. Medicina românească a mai fost ilustrată de dr. Constantin I. Parhon, unul dintre creatorii endocrinologiei şi autor, împreună cu M. Goldstein, al primului tratat de endocrinologie din lume (1909), de chirurgul Thoma Ionescu, de dr. C. Levaditi, unul dintre fondatorii inframicrobiologiei, de fiziologul I. Athanasiu ş.a. În biologie au desfăşurat o activitate de cercetare şi popularizare meritorie dr. N. Leon (parazitologie), Gr. Antipa (hidrobiologie), Şt. C. Michăilescu, P. Bujor, D. Voinov (citologie), Em. Teodorescu, I. Borcea ş.a. E. Racoviţă a creat în 1907 biospeologia. Majoritatea naturaliştilor români s-au situat pe poziţiile materialismului ştiinţific-naturalist, au fost adepţii evoluţionismului şi darvinismului. S. Mehedinţi şi Gh. Vîlsan au întemeiat geografia ştiinţifică românească. În geografia economică se afirmă Şt. Popescu şi G. Arghirescu. Ludovic Mrazec, fondatorul Institutului geologic (1906), Gh. Munteanu-Murgoci, I. Simionescu, I. Popescu-Voiteşti şi Sava Athanasiu şi-au cîştigat merite deosebite în domeniul geologiei. Mulţi dintre aceşti savanţi îşi vor continua activitatea strălucită pînă în pragul perioadei interbelice. O amploare deosebită cunoaşte şcoala noastră de filologie, reprezentată de savanţi ca B.P. Hasdeu, M. Gaster, Al. Lambrior, H. Tiktin, Al. Philippide, L. Şăineanu, I. Bianu, O. Densusianu, I.-A. Candrea, Sextil Puşcariu, Th. Capidan, Pericle Papahagi ş.a., precum şi şcoala noastră de istorie, reprezentată de D. Onciul, Gr. Tocilescu, I. Bogdan şi îndeosebi de A. D. Xenopol, istoric şi filozof al istoriei de renume mondial. Se consacră R. Rosetti şi C. Giurescu, iar N. Iorga şi V. Pârvan dobîndesc o mare notorietate internaţională. În filozofie şi sociologie se remarcă C. Dimitrescu-Iaşi, gînditor materialist. Activează filozofii C. Rădulescu-Motru (fondatorul învăţămîntului ştiinţific al psihologiei şi, împreună cu N. Vaschide, iniţiatorul psihologiei experimentale în ţara noastră), D.

Drăghicescu şi P.P. Negulescu. În ştiinţa dreptului se consacră C. Dissescu, Toma Stelian, Şt. Longinescu, Matei Cantacuzino, D. Alexandrescu, I. Tanoviceanu, N. Titulescu ş.a. În perioada dintre cele două războaie mondiale, în ciuda îngustimii bazei materiale şi a condiţiilor social-politice defavorabile, ştiinţa românească a obţinut în toate domeniile rezultate superioare prin străduinţa multor savanţi din generaţia mai veche, care şi-au dat acum operele fundamentale, şi prin contribuţia a numeroşi savanţi mai tineri, care se consacră în această perioadă. Şcolile ştiinţifice tradiţionale se întăresc. Iau fiinţă noi instituţii ştiinţifice universitare şi ale Academiei, laboratoare, staţiuni experimentale, societăţi ştiinţifice, publicaţii de specialitate etc. În matematici îşi înconunează activitatea Gh. Ţiţeica (geometrie diferenţială), D. Pompeiu (ecuaţii cu derivate parţiale, mecanică), Tr. Lalescu (ecuaţii integrale). Se consacră S. Stoilov (funcţii de o variabilă complexă), A. Myller (geometrie centro-afină), V. Vâlcovici (mecanică), Th. Angheluţă (ecuaţii integrale), O. Onicescu (teoria probabilităţilor), G. Sudan (teoria numerelor), O. Mayer (spaţii proiective). În domeniul astronomiei şi seismologiei au contribuţii de seamă C. Popovici, Gh. Demetrescu, C. Pîrvulescu. În fizică au obţinut realizări importante Şt. Procopiu, Eugen Bădărău, Horia Hulubei, Theodor V. Ionescu ş.a. În chimie s-au ilustrat G.G. Longinescu, Gh. Spacu, creatorul chimiei combinaţiilor complexe, Petre Bogdan (chimia fizică), N. Costăchescu (chimia anorganică şi analitică), A. Ostrogovici, A. Obregia, C.V. Gheorghiu, Şt. Minovici şi Dan Rădulescu (chimia organică). În biologie se consacră noi savanţi de prestigiu, ca Traian Săvulescu, Gh. Ionescu-Şişeşti, întemeietorul Institutului de cercetări agronomice, Al. Borza ş.a. Se elaborează monografii cu caracter general asupra faunei şi florei României, precum şi monografii speciale. În geologie se afirmă Gh. Macovei, I. Atanasiu ş.a. Şcoala geografică îşi lărgeşte activitatea sub conducerea lui S. Mehedinţi, care publică opera sa fundamentală „Terra" (2 vol., 1931). Se afirmă A. Dimitrescu-Aldem, C. Brătescu, M. David, M. Popescu-Spineni ş.a. Cercetări valoroase de tipologie a satelor efectuează G.Vâlsan, V. Mihăilescu şi R. Vuia. Se dezvoltă şi se înmulţesc şcolile de medicină românească. Se consacră, obţinînd realizări însemnate, noi personalităţi, ca M. Ciucă şi C. Ionescu-Mihăieşti (bacteriologie şi parazitologie), Francisc I. Rainer (anatomie şi antropologie), N. Hortolomei (chirurgie), Dimitrie Bagdasar (neurochirurgie), Daniel Danielopolu (fiziologie), N. Gh. Lupu (medicină internă) ş.a. În tehnică, N. Vasilescu-Karpen, C. I. Budeanu, I.S. Gheorghiu, Pl. Andronescu şi C.A. Parteni pun bazele cercetării în domeniul electrotehnicii. D. Ghermani aduce contribuţii în hidrodinamică şi stabileşte o metodă de determinare sistematică a relaţiilor de similitudine. E. Carafoli face cercetări importante în domeniul aerodinamicii şi al mecanicii fluidelor. Multe metode şi procedee, fenomene şi efecte, formule şi reacţii, formaţii biologice, aparate, mărimi şi noţiuni capătă numele savanţilor români care le-au creat (babesiile şi corpusculii Babeş-Negri, fenomenul Cantacuzino, efectul Coandă, convertorul de cuplu Constantinescu, reacţia Spacu, electroscopul Hurmuzescu, procedeul Edeleanu, profilele Carafoli etc.). În domeniul istoriei, N. Iorga îşi continuă impunătoarele lucrări de sinteză, printre care „Istoria românilor" (10 vol., 1936—1939). V. Pârvan termină monumentala sa operă „Getica" (1926). Se afirmă o nouă generaţie de istorici şi arheologi, în frunte cu A. Oţetea, C. Daicoviciu, P.P. Panaitescu, I. Lupaş şi C.C. Giurescu. Istoriografia marxistă se dezvoltă în deceniul al patrulea prin scrierile lui P. Constantinescu-Iaşi, M. Dăscălescu şi M. Roller. O dezvoltare însemnată cunoaşte sociologia românească, reprezentată de D. Gusti, fondatorul şcolii sociologice (monografice) de la Bucureşti, precum şi de alte personalităţi de prestigiu, ca Petre Andrei, Eugen Lovinescu, Henric Sanielevici, Şt. Zeletin, N. Petrescu, M. Ralea, H. H. Stahl, exponenţi ai unor variate tendinţe burgheze şi democrat-burgheze. O intensă activitate pe linia combaterii sociologiei fasciste şi a altor curente reacţionare din sociologia burgheză au desfăşurat, de pe poziţii marxiste, Ilie Cristea, Gaál Gábor, Ath. Joja, C. I. Gulian, Şt. Voicu, T. Bugnariu ş.a. Un mare avînt cunosc cercetările din domeniul filologiei, lingvisticii şi lexicografiei. Ovid Densusianu termină opera fundamentală „Istoria limbii române" (2 vol., 1901—1938), iar Al. Philippide „Originea românilor" (2 vol., 1925—1928). S. Puşcariu iniţiază primul mare atlas lingvistic al limbii române şi desfăşoară o susţinută activitate ca istoric al limbii române şi lexicograf, o dată cu H. Tiktin şi I.-A. Candrea. Se consacră prin lucrările lor Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Tache Papahagi ş.a. În domeniul ştiinţelor economice se remarcă, devenind cunoscuţi peste hotare, o serie de specialişti reprezentînd diferite orientări burgheze, ca Virgil Madgearu, I. N. Angelescu, Şt. Zeletin, Victor Slăvescu, Gr. Mladenatz, Mitiţă Constantinescu. În domeniul ştiinţelor juridice s-au evidenţiat Andrei Rădulescu, C. Rarincescu, Anibal Teodorescu, Paul Negulescu, Vespasian V. Pella, E. Herovanu, P. Vasilescu, Traian Ionaşcu ş.a., iar în filozofia dreptului Mircea Djuvara şi Eugeniu Speranţia. În domeniul psihologiei se consacră M. Ralea, F. Ştefănescu-Goangă (care a înfiinţat şi a condus şcoala de psihologie experimentală de la Cluj), precum şi Al. Roşca, Gh. Zapan ş.a. În filozofie se consacră din generaţia tînără: Mircea Florian, Dan Bădărău, D. D. Roşca, N. Bagdasar ş.a., exponenţi ai unei gîndiri predominant raţionaliste. I. Petrovici şi Lucian Blaga, situaţi pe pozi-

ţii fideiste, au abordat probleme de axiologie, filozofia culturii şi teoria cunoaşterii. Transformările revoluţionare de ordin politic, social şi economic de după 23 August 1944 au avut repercusiuni profunde şi asupra ştiinţei româneşti, determinînd ridicarea acesteia pe un plan superior. Se dezvoltă vechile institute şi se creează noi institute, staţiuni şi laboratoare de cercetare. Baza materială a activităţii ştiinţifice a fost lărgită considerabil. Activitatea ştiinţifică, adeseori spontană şi sporadică din trecut, a fost înlocuită printr-una planificată şi subordonată revoluţiei socialiste; se făureşte legătura strînsă multilaterală a ştiinţelor naturii şi a celor tehnice cu practica de producţie, cu nevoile dezvoltării economiei naţionale. Se accelerează ritmul de dezvoltare a ştiinţelor; apar ramuri de ştiinţă noi. În numeroase ramuri ale ştiinţei, savanţii români obţin rezultate de renume mondial. Ştiinţele umanistice aduc o contribuţie crescîndă la valorificarea tradiţiilor noastre progresiste şi la transformarea socialistă a conştiinţei oamenilor. În deceniul din urmă, ştiinţa a fost pusă nemijlocit în slujba revoluţiei tehnice-industriale care are loc în ţara noastră. Majoritatea oamenilor de ştiinţă formaţi în perioada anterioară au adus o contribuţie activă la construirea socialismului. Între cadrele noastre ştiinţifice mai vechi şi cele noi s-au creat raporturi de colaborare armonioasă şi continuitate de preocupări. În 1948 Academia Română a fost reorganizată, devenind organ de conducere şi de coordonare a unei bogate reţele de institute de cercetare, strîns legate de nevoile economiei ţării şi de cele social-culturale. Au dobîndit o pondere mai mare cercetările din domeniul tehnic şi aplicat. În ansamblul reţelei de cercetare ştiinţifică din ţară lucrează în prezent aproape 23 000 de cercetători. Într-o măsură şi mai mare decît în trecut devin cunoscute şi apreciate peste hotare realizările multor şcoli ştiinţifice româneşti, în frunte cu cele de matematică, fizică, chimie, biologie, tehnică, medicină şi istorie. În domeniul matematicii îşi continuă activitatea cea mai mare parte a savanţilor consacraţi anterior, în frunte cu S. Stoilov. Din generaţia născută după 1900 obţin rezultate însemnate Dan Barbilian (teoria idealelor), Gh. Mihoc (statistica matematică), Gr. C. Moisil (ecuaţii cu derivate parţiale, teoria algebrică a mecanismelor automate), M. Nicolescu (funcţii poliarmonice şi policalorice), T. Popoviciu (funcţii convexe), N. Teodorescu (ecuaţii cu derivate parţiale), Gh. Vrănceanu (spaţii neolonome), care se afirmaseră prin lucrări valoroase încă în perioada interbelică. Se mai consacră N. Ciorănescu, Al. Froda, Gh. Galbură, Al. Ghika, M. Haimovici, Caius Iacob, D. V. Ionescu, Gh. Marinescu, T. Mihăilescu, Al. Pantazi, iar în astronomie Călin Popovici, C. Drîmbă ş.a. Se desfăşoară o intensă activitate de cercetare în institutele de matematică şi de calcul ale Academiei, în universităţi etc. Fizica a cunoscut în ultimele două decenii o mare dezvoltare. S-a creat Institutul de fizică din Bucureşti şi un mare Institut de fizică atomică. Şcoala de fizică teoretică, condusă de Ş. Ţiţeica, a dat lucrări de seamă în domeniul fizicii particulelor elementare şi al fizicii nucleare. Colectivul de fizică atomică, condus de H. Hulubei, a făcut cercetări valoroase în domeniul izotopilor radioactivi şi al aplicaţiilor lor în prospecţiuni geologice, medicină etc. Au fost lărgite cercetările de fizica solidului, punîndu-se accent pe studiul semiconductoarelor şi realizîndu-se dispozitive originale, introduse în producţie şi folosite pentru automatizări. În fizica descărcărilor în gaze s-au efectuat lucrări importante referitoare la plasmă (E. Bădărău) şi la ionosferă (Th. V. Ionescu); a fost realizat, la noi, laserul (I. Agîrbiceanu). Şcoala românească de chimie a înregistrat progrese continue. La Bucureşti a luat fiinţă o şcoală de chimie fizică, condusă de Ilie Murgulescu, cu realizări în domeniul structurii moleculare, al cineticii chimice, al termodinamicii chimice şi al lichidelor ionice. C.D. Neniţescu şi colaboratorii săi dezvoltă şcoala de chimie organică, rezolvînd numeroase probleme ale industriei noastre chimice şi abordînd probleme teoretice de mare însemnătate. E. Angelescu şi colectivul său studiază relaţiile dintre structura şi proprietăţile compuşilor organici; de numele său este legată şi activitatea şcolii de chimie coloidală. C. Drăgulescu şi P. Spacu efectuează cercetări în domeniul combinaţiilor coordinative, E. Bratu şi T. Ionescu, în domeniul chimiei industriale, iar M. Ionescu în cel al chimiei agricole. La Iaşi, R. Cernătescu a efectuat cercetări în domeniul chimiei anorganice; se dezvoltă o şcoală nouă de chimie macromoleculară, condusă de Cr. Simionescu. La Cluj se dezvoltă şcoala de chimie anorganică, condusă de Raluca Ripan, şi cea de chimie organică, întemeiată de I. Tănăsescu. Chimiştii români au adus contribuţii importante la dezvoltarea industriei petrochimice şi a maselor plastice, precum şi la chimizarea agriculturii. Reorganizarea învăţămîntului geologic superior în 1949 a permis formarea unui mare număr de geologi. În 1950 Institutul geologic a fost reorganizat în Comitetul geologic, care a devenit principalul organ de coordonare şi îndrumare a întregii activităţi de cercetare sistematică a subsolului ţării. Prin cercetările lor valoroase s-au făcut cunoscuţi în ţară şi peste hotare: Gh. Macovei, Al. Codarcea, Sabba S. Ştefănescu, G. Murgeanu, M. Savul, Miltiade Filipescu, V. Ianovici, D. Giuşcă ş.a. S-au descoperit rezerve importante de petrol, gaze, cărbuni, minereuri, roci utile etc. Geografii români şi-au lărgit şi adîncit mult cîmpul de cercetare teoretică, dezvoltînd totodată ramurile legate de nevoile industrializării ţării şi dezvoltării agriculturii socialiste. S-au remarcat V. Mihăilescu, Tiberiu Morariu şi V. Tufescu. S-a ela-

borat „Monografia geografică a R.P.R." (2 vol., 1960). În domeniul ştiinţelor agricole şi silvice, cercetarea ştiinţifică a cunoscut de asemenea un mare avînt. Printre obiectivele ei figurează perfecţionarea agrotehnicii plantelor cultivate, combaterea dăunătorilor agriculturii şi silviculturii, ridicarea fertilităţii solurilor, crearea de noi hibrizi şi soiuri de plante (N. Giosan, T. Mureşan), ameliorarea raselor de animale, exploatarea ştiinţifică, raţională a pădurilor şi apelor ţării. A fost creat Institutul central de cercetări agricole, dotat cu o puternică bază materială, care coordonează activitatea de cercetare a unei bogate reţele de institute şi staţiuni cu profil agronomic şi zootehnic-veterinar. Au apărut patru volume din „Pomologia R.P.R." şi cinci volume din „Ampelografia R.P.R.". Gh. Ionescu-Şişeşti publică „Agrotehnica" (2 vol., 1958). În domeniul ştiinţelor biologice se dezvoltă şcolile tradiţionale de botanică, zoologie, hidrobiologie etc. Se iniţiază şi iau amploare cercetări fundamentale în citofiziologie, biochimie, genetică ş.a. În 1949 s-a iniţiat elaborarea unor ample monografii: „Flora R.P.R.", proiectată în 12 volume, din care au apărut pînă în prezent 10, şi „Fauna R.P.R.", din care au apărut 44 de fascicule. Traian Săvulescu a publicat lucrări valoroase de fitopatologie. Au desfăşurat o activitate meritorie: I. Prodan, Emil Pop, E.I. Nyárády, Eugen Pora, E. Macovschi ş.a. În institutele de cercetări medicale (Institutul de fiziologie, Institutul de oncologie, Institutul de inframicrobiologie, Institutul de igienă şi protecţie a muncii, Institutul de endocrinologie, Institutul de geriatrie etc.) se efectuează cercetări privind mecanismele de reglare a homeostaziei organismului în diverse condiţii de viaţă şi muncă, corelaţiile neuroendocrine, bolile cardiovasculare, cancerul, bolile virotice, boala reumatismală etc. Îşi încununează activitatea C.I. Parhon, D. Danielopolu, N. Hortolomei, I. Enescu, I. Haţieganu, N. Gh. Lupu, Şt. Gh. Nicolau, Şt. S. Nicolau. Merite ştiinţifice şi organizatorice deosebite dobîndesc Şt. M. Milcu, A. Moga, I. Enescu, Th. Burghele, V. Mîrza, Gr. Benetato, A. Kreindler, O. Sager ş.a. În domeniul ştiinţelor tehnice, în cadrul institutelor Academiei, institutelor din învăţămîntul superior şi al institutelor de cercetări departamentale au fost cercetate probleme privind: structura şi termodinamica reacţiilor zgurilor metalice (Tr. Negrescu, M. Bolgiu); cinetica procesului de cianurare şi valorificare a piritelor aurifere sărace (Gh. Vanci); metalurgia sudării şi sudarea în capete (colectivul condus de C. Micloşi); tehnologia fabricării materialelor semiconductoare (Suzana Gidea şi M. Protopopescu); aerodinamica vitezelor mari şi a hipersustentaţiei, stabilitatea avioanelor etc. (E. Carafoli, N.N. Patraulea ş.a.); teoria generală a mişcării fluidelor grele cu suprafaţa liberă (D. Dumitrescu); calculul şi construcţia maşinilor hidraulice (colectivul condus de A. Bărglăzan); vibraţiile, stabilitatea, oboseala şi calculul organelor de maşini (Şt. Nădăşan, Gh. Buzdugan, Gh. Manea ş.a.); seismologia inginerească şi calculul fundaţiilor (A. Beleş); metodele cromoplastice pentru studiul structurilor complexe (Şt. Bălan); teoria lubrificaţiei hidrodinamice (N. Tipei); scurgerea prin medii poroase neomogene (T. Oroveanu); termodinamica, funcţionarea, tararea, echilibrajul şi rezistenţa la oboseală a motoarelor termice (M. Bănărescu, C. Aramă, E. Gaiginschi ş.a.); teoria legilor interne ale electromagnetismului (colectivul condus de R. Răduleţ); teoria generală, construcţia şi funcţionarea maşinilor electrice (I.S. Gheorghiu, Al. Nicolau ş.a.); aplicarea calculului matriceal şi a analizei topologice (M. Bercovici, I. Antoniu ş.a.); sensibilitatea şi principiile măsurătorilor electrice (Al. Popescu, V. Petrescu ş.a.); calculul la supratensiuni (A. Avramescu, G. Drăgan, P. Dimo ş.a.); protecţia prin relee (colectivul condus de C. Penescu); optica electronică (T. Tănăsescu); teoria statistică a telecomunicaţiilor (colectivul condus de S. Condrea); modulaţia de frecvenţă (Gh. Cartianu); entropia limbii române (E. Nicolau) etc. S-au făcut cercetări îndreptate spre îmbunătăţirea indicilor tehnici-economici ai agregatelor siderurgice şi instalaţiilor metalurgice, reducerea consumului de combustibili deficitari şi de metal, însuşirea de noi produse şi tehnologii. Ştiinţele umanistice şi sociale au cunoscut de asemenea o mare înflorire. În domeniul istoriei şi arheologiei au dat lucrări importante: A. Oţetea, C. Daicoviciu, P. Constantinescu-Iaşi, E. Condurachi, D. Prodan, M. Roller, D. Pippidi, I. Nestor, Şt. Pascu, P.P. Panaitescu, R. Vulpe, B.T. Cîmpina, M. Berza, C.C. Giurescu, V. Maciu, V. Cheresteşiu, C. Nicolăescu-Plopşor, D. Berciu ş.a. S-au publicat: tratatul „Istoria României", din care au apărut pînă în prezent 4 volume, lucrarea „Din istoria Transilvaniei" (2 vol.), numeroase volume de „Documente din istoria României", „Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România" ş.a. S-au lărgit considerabil problematica, căile şi metodele de cercetare; problemele au fost reconsiderate în lumina materialismului istoric, acordîndu-se o atenţie deosebită cercetării arheologice, problemei formării poporului român, a statelor feudale româneşti, perioadei de descompunere a feudalismului, revoluţiei din 1848, Unirii Principatelor, războiului pentru independenţă, istoriei luptelor de eliberare naţională şi socială a poporului, istoriei Partidului Comunist Român, istoriei clasei muncitoare etc. A fost creat, în 1966, Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Au fost abordate problemele teoretice ale sociologiei, iar în anii din urmă s-au iniţiat o serie de cercetări sociologice concrete. În domeniul ştiinţelor economice au fost abordate în spirit creator problemele noi

ale construcției economice socialiste, și în primul rînd ale industrializării socialiste a țării și transformării socialiste a agriculturii, metodologia de conducere și planificare a economiei naționale, precum și probleme ale istoriei doctrinelor economice și ale istoriei economiei naționale. În aceste domenii și-au adus contribuția economiști ca: Al. Birlădeanu, V. Malinschi, Manea Mănescu, Roman Moldovan, M. Biji, C. Murgescu, I. Rachmuth, Barbu Zaharescu, Gh. Zane, N.N. Constantinescu ș.a. În domeniul științelor juridice s-a desfășurat o muncă intensă de elaborare a legislației socialiste, abordîndu-se totodată probleme teoretice generale ale dreptului socialist. În această direcție au adus contribuții valoroase Ion Gheorghe Maurer, Traian R. Ionașcu, Eugen A. Barasch, Gr. Geamănu, Vintilă Dongoroz, M. Eliescu ș.a. Lingvistica, filologia și lexicografia au realizat progrese însemnate, atît în sensul îmbunătățirii caracterului științific al lucrărilor, cît și al lărgirii tematicii. S-au elaborat „Dicționarul limbii române literare" (4 vol., 1955—1957), „Dicționarul limbii române moderne" (1958), „Gramatica limbii române" (2 vol., 1954), studii de lingvistică generală și de istoria limbii române. Se dezvoltă literatura enciclopedică. A apărut „Dicționarul enciclopedic român" în 4 volume (1962—1966). S-au aplicat metode moderne, structurale și s-au inițiat cercetări de lingvistică matematică. Contribuții valoroase au adus Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur, D. Macrea ș.a. În domeniul logicii clasice și dialectice a adus contribuții însemnate Athanase Joja, iar în cel al logicii matematice Gr. C. Moisil. Rezultate meritorii au mai obținut Dan Bădărău și Florea Țuțugan în logica clasică, iar E. Mihăilescu, M. Neculcea, A. Dumitriu și M. Tîrnoveanu în logica matematică. Cercetările din domeniul psihologiei și-au îmbogățit simțitor tematica, acordîndu-se o atenție mărită psihologiei experimentale. Au dat lucrări valoroase M. Ralea, Al. Roșca, V. Pavelcu, Tatiana Slama-Cazacu ș.a. S-au întocmit lucrări în domeniul istoriei filozofiei românești și universale (C. I. Gulian, M. Florian, D.D. Roșca, Al. Posescu, I. Banu), materialismului dialectic și istoric (P. Apostol, Al. Tănase), problemelor filozofice ale științelor naturii și ale revoluției științifice și tehnice, ale revoluției industriale (V. Roman, C. Joja, S. Ghiță), esteticii (M. Breazu), criticii sociologiei burgheze (Gáll E.). Documentele Congresului al IX-lea al P.C.R. și alte directive ulterioare au preconizat dezvoltarea în ritm accelerat a cercetărilor științifice, dezvoltarea bazei tehnice-materiale a științei, îmbinarea armonioasă a cercetării fundamentale cu cea aplicată. În funcție de nevoile dezvoltării economiei naționale și de cerințele industrializării rapide a țării la nivelul tehnicii mondiale, s-a pus un accent deosebit pe intensificarea activității de cercetare în domeniul științelor fizico-matematice și tehnice (electrotehnica, electronica, automatica, folosirea energiei nucleare etc.), al geologiei, chimiei și biologiei. Totodată s-au trasat sarcini de o mare însemnătate și s-au deschis vaste perspective de activitate creatoare cercetărilor din domeniul științelor sociale. În vederea îndeplinirii acestor sarcini complexe, a coordonării și îndrumării sistematice a tuturor ramurilor științei românești a fost creat, în 1965, Consiliul Național al Cercetării Științifice.

ARTA

Arta populară românească se remarcă în domeniul arhitecturii, costumului, al țesăturilor, cresăturilor, ceramicii, picturii etc. Arhitectura casei de locuit se caracterizează prin proporțiile armonioase, definitorie fiind forma acoperișului, streașina largă și prispa. Tipurile specifice sînt: casa cu foișor (nordul Olteniei și Munteniei), cula (sudul Olteniei și Munteniei), gospodăria cu ocol întărit (în regiunile cu intensă viață pastorală). Arhitectura religioasă din lemn oferă exemplare interesante, avînd uneori turnul înalt, avîntat, de aproape 60 m (nordul Transilvaniei, nordul Moldovei). Costumul popular a păstrat caractere străvechi dacice. Piesele de port variază după specificul regional și se caracterizează prin discreția ornamentării, în care domină motivele geometrice și armonia culorilor și mai ales finețea broderiilor. Țesăturile (scoarțe, lăicere, ștergare și unele piese din costum) se disting prin caracterul specific regional dat de decorul țesut sau ales al motivelor geometrice sau florale puternic stilizate, ca și de cromatica în tonuri calde. Crestăturile în lemn împodobesc atît obiectele de uz casnic (furci, căncee, lăzi de zestre etc.), cît și unele elemente arhitectonice (stîlpi, grinzi, ancadramentele de la uși și ferestre etc.). Ceramica, de tradiție preistorică, roșie, neagră sau smălțuită, se remarcă prin simplitatea și eleganța formelor și a decorului. Pictura populară religioasă pe lemn sau pe sticlă se caracterizează prin fantezia și spontaneitatea inspirației și coloritul exuberant. În perioada formării statelor feudale românești, arta începe să capete aspecte specifice, unitare pe ansamblul teritoriului de azi al României, dar prezentînd și unele caractere diferențiate de la un stat feudal la altul. În sec. XIII—XV, în Transilvania, alături de originalele edificii autohtone (bisericile din Densuș, Gurasada ș.a.) s-au construit biserici romanice (Cisnădioara, Alba-Iulia etc.) și apoi gotice (Cîrța, Brașov, Cluj), uneori adaptate nevoilor de apărare (Prejmer, Biertan etc.). Concomitent, în Țara Românească se modifică în funcție de cerințele locale tipurile de stil bizantin ale edificiilor de cult (biserica sf. Nicolaie Domnesc din Curtea de Argeș, circa 1352; Cozia, 1388), în vreme ce în Moldova se ajunge, încă de la mijlocul sec. al XV-lea, la construirea, printr-o deplină și izbutită sinteză a unor

structuri bizantine cu elemente gotice, la un stil original (cetățile Suceava și Neamț, bisericile din Bălinești, Voroneț, Borzești, Hîrlău, Neamț etc.). În pictură, în Țara Românească, se adoptă stilul bizantin al renașterii paleologe (Curtea de Argeș, Cozia), care ajunge, la finele sec. al XV-lea, să dea naștere în Moldova unui stil propriu, original, stilul moldovenesc. Artele aplicate cunosc, tot în Moldova, o deosebită înflorire în sec. XV—XVI. Dintre creațiile acestora, broderiile sînt printre cele mai valoroase realizări din întreaga artă de tradiție bizantină. În secolele următoare, stilul arhitectural moldovenesc se îmbogățește și se dezvoltă în monumente ca Moldovița, Probota, Galata, Sucevița, adoptînd, din sec. al XVII-lea, în decorație, elemente orientale (Dragomirna, Trei Ierarhi-Iași) și apoi elemente rinascentiste și baroce (Golia). Cea mai originală creație a artei moldovenești din sec. al XVI-lea o constituie pictura exterioară (figurativă), care îmbracă în întregime fațadele a numeroase biserici (Humor, Moldovița, Arbore, Voroneț, Sucevița), surprinzătoare atît prin iconografie, cît și prin vioiciunea coloritului, și reprezentînd, pe lîngă o deosebită realizare artistică, un fenomen aproape unic în întreaga artă medievală europeană. În sec. XVI—XVIII, în timp ce în Transilvania se răspîndeau formele artei Renașterii (valoroase altare sculptate și pictate de la începutul sec. al XVI-lea provenind din atelierele locale), în Țara Românească, căutările pentru crearea unui stil propriu în arhitectură duc la remarcabile reușite artistice (bisericile de la Dealu, 1500, și Argeș, 1517, în piatră, cu o bogată decorație sculptată de tip oriental, sau în cărămidă, ca acelea de la Bolnița Coziei, Bucovăț, Mihai Vodă-București ș.a., cu fațadele împărțite printr-un brîu în două registre decorate cu arcade oarbe). Stilul muntenesc este deplin constituit către mijlocul sec. al XVII-lea (bisericile de la Arnota, Brebu, mănăstirea Cornetu, Patriarhia din București etc.). Către sfîrșitul acestui secol, el intră într-o nouă fază, numită „stilul b r î n c o v e n e s c" (bisericile Colței, Antim din București, cele de la Hurezi, Rîmnicu-Sărat etc. și monumente civile, palate ca Potlogi, Mogoșoaia ș.a.). În aceeași vreme, zugravi ca Pîrvu Mutu și Constantin decorau interioarele cu o pictură originală, în care predomină narativul și pitorescul și în care tradiția bizantină e din ce în ce mai greu de recunoscut. În sec. al XVIII-lea, linia „brîncovenească" este continuată prin cîteva monumente cu o decorație din ce în ce mai bogată (bisericile Văcărești, Stavropoleos din București etc.). Pe de altă parte se realizează prelucrări din ce în ce mai populare atît în Țara Românească, cît și în Transilvania, unde, treptat, se afirma ca arhitectură oficială barocul (palatul Brukenthal din Sibiu, cel episcopal din Oradea etc.). Către sfîrșitul sec. al XVIII-lea și primele decenii ale sec. al XIX-lea se va afirma treptat stilul neoclasic, în toate cele trei principate. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, arta românească modernă își conturează trăsăturile. În arhitectură, I. Mincu este exponentul unui curent inovator cu caracter național, bazat pe tradiția vechii arhitecturi românești. În pictură, portretul a rămas decenii de-a rîndul genul predominant (A. Chladek, N. Livaditti, G. Schiavoni, I. Balomir, N. Polcovnicul, E. Altini). O dată cu pătrunderea ideilor de libertate, progres social, independență și unitate națională apare genul picturii istorice (C. Lecca, G. Asachi). În opera pictorilor revoluționari de la 1848 (I. Negulici, C. D. Rosenthal, B. Iscovescu, G. Tattarescu), portretul capătă o notă socială și o semnificație psihologică accentuată și apar genuri noi (compoziția alegorică, peisajul). În spiritul acestor tradiții, Th. Aman a realizat izbutite tablouri istorice, portrete și scene de gen. Exponent al tendințelor înnoitoare, N. Grigorescu a făcut marele salt de la pictura de atelier la pictura „pleinair"-ului. Psiholog subtil în portrete, autor a nenumărate peisaje înfățișînd țăranul român înfrățit poetic cu natura, mare colorist, Grigorescu s-a înscris în arta noastră ca cel mai mare pictor al țării. Contemporanul său Ion Andreescu a lăsat o operă de înaltă valoare artistică prin gravitatea și intensitatea ei dramatică, evocînd într-o viziune concentrată, de un realism sever, imagini ale mediului rustic. Sculptura epocii este ilustrată prin opera lui Ion Georgescu și Ștefan Ionescu-Valbudea. În Transilvania și în Banat, arta românească a avut în această vreme cîțiva reprezentanți de frunte: pictorii N. Popescu, M. Velceanu, I. Zaicu, Carol Popp de Szathmáry. Pictura sec. al XX-lea este dominată la început de personalitatea lui Șt. Luchian, a cărui artă, de un profund umanism, aduce în sinteze cromatice originale, inedite, de o intensă expresivitate emoțională, o contribuție deschizătoare de drumuri. Contemporan lui, O. Băncilă, de al cărui nume este legată și apariția tematicii muncitorești, a dat expresie protestului împotriva asupririi sociale și a reprimării sîngeroase a răscoalei din 1907. Această orientare democratică se resimte în opera artiștilor reprezentativi din primele decenii ale sec. al XX-lea, dintre care mulți și-au continuat activitatea și după Eliberare. C. Ressu conturează, într-o viziune monumentală, imaginea demnă a țăranului, iar Șt. Dimitrescu aduce, într-o pictură sobră, aspecte din lumea satului, lărgind totodată orizontul tematic cu scene din viața proletariatului. Iser a realizat, într-o sinteză personală a formei plastice, ca expresie a unui puternic dramatism, portrete și figuri din mediul muncitoresc și peisaje dobrogene. N. Tonitza, discipol al lui Luchian, s-a manifestat și el ca un sever critic social în grafică și ca un pictor cu paletă caldă și cu un deosebit simț decorativ atît în portretele de copii, peisaje și flori, cît și în scenele din viața celor umili.

De asemenea, inspirat din viața oamenilor simpli, J. Al. Steriadi, desenator plin de vervă, folosind o cromatică luminoasă, a creat compoziții care vădesc un ascuțit spirit de observație. Practicînd o pictură a atmosferei intime, G. Petrașcu, autor de peisaje, interioare, naturi moarte și portrete, se ridică la o plenitudine și o prețiozitate a materiei cromatice excepționale, Th. Pallady se remarcă în peisaje, naturi moarte și nuduri prin rafinament compozițional și coloristic, iar D. Ghiață, printr-un limbaj simplu și o cromatică de tonuri calde și surdinizate, realizează o artă cu profunde rădăcini în tradiția populară, Fr. Șirato aduce noi experiențe în redarea atmosferei prin culoarea și lumina compozițiilor și peisajelor sale. Rapsozi ai peisajului, N. Dărăscu și Lucian Grigorescu se remarcă prin armoniile coloristice influențate de impresionism. Ca și ei, M. Bunescu utilizează construcția coloristică și compozițională în peisajul urban; H. Catargi, delicat colorist și cu un simț real pentru armonia compozițiilor, a abordat, într-o viziune lirică, mai ales peisajul și portretul compozițional; M. H. Maxy, a cărui operă este dominată de influența cubismului, se distinge prin forța de caracterizare. Creația lui I. Țuculescu, începută în perioada interbelică și desăvîrșită după Eliberare, vădește un temperament viguros și frămîntat, a cărui viziune a evoluat de la un expresionism figurativ la unul de tendință abstractizantă, inspirată de motivele folclorice. În sculptură se impune creația lui D. Paciurea prin viziunea grandioasă de o mare valoare simbolică. Personalitate excepțională, C. Brîncuși a lăsat o operă în care a tins continuu spre esențializarea formei, pornind adesea de la interpretarea elementelor simbolice și decorative ale artei noastre populare și care a avut o puternică înrîurire asupra artei universale a secolului nostru. În aceeași epocă s-au afirmat sculptorii I. Jalea prin armonie și echilibru, C. Medrea prin plasticitatea formelor robuste, O. Han prin stilizarea decorativă. Un mare avînt a cunoscut în această perioadă grafica lui Iser, Tonitza, Șt. Popescu, A. Jiquidi, V. Dobrian, J. Perahim, dominată de orientarea ei militantă. Diversitatea mijloacelor de expresie și originalitatea gîndirii plastice caracterizează această epocă. În arhitectură, Petre Antonescu, N. Ghica-Budești, Gr. Cerchez au continuat tradiția lui I. Mincu, iar D. Marcu, H. Creangă, A. Damian, H. Maicu au introdus în orașele românești formele arhitecturale moderne, caracteristice prin armonia, echilibrul, eleganța și ritmica lor decorativă. După eliberarea țării, artele plastice se dezvoltă pe linia valorificării experiențelor de pînă atunci, în serviciul unor noi idealuri inspirate de umanismul socialist și vădite în tematica majoră, pronunțat militantă, în tonalitatea optimistă și vigoarea realistă a viziunii. Pe lîngă numeroși reprezentanți ai generației dintre cele două războaie care își continuă activitatea, se afirmă pictori ca: Al. Ciucurencu, rafinat colorist, maestru al peisajului și naturii statice, care abordează frecvent subiecte din trecutul revoluționar și din mișcarea muncitorească; C. Baba, autor de portrete de remarcabilă acuitate psihologică și pictor de compoziții; A. Ciupe, remarcabil prin cromatică; Șt. Szönyi, dedicat compozițiilor pe teme revoluționare. Printre reprezentanții mai tineri se numără pictorii B. Covaliu, Eugen Popa, I. Pacea, I. Gheorghiu. În sculptură s-au impus imaginile muncitorului interpretate de I. Irimescu și de A. Szobotka, compozițiile în lemn, robuste și dinamice, ale lui Gheza Vida. Compozițiile lui R. Ladea, Mac Constantinescu, C. Baraschi, Boris Caragea, portretele de personalități ale vieții culturale executate de C. Medrea într-o factură puternic concentrată, de G. Anghel într-una spiritualizată, ca și factura expresivă a lui I. Vlad, au îmbogățit patrimoniul sculpturii din ultimele două decenii. În generația tînără de sculptori talentați se numără: O. Maitec, Victor Roman, Oniță Iulia, Gh. Apostu. Grafica, preocupată în mare măsură în tematica ei de ideea păcii între popoare, ca și de lupta socială, cunoaște o fructuoasă dezvoltare a tuturor genurilor, cultivate de o pleiadă de artiști talentați, ca: Florica Cordescu, remarcabilă în ilustrația de carte, Ligia Macovei, cu desene pătrunse de lirism și executate cu o linie delicată, și Gy Szabó Béla, reprezentant al gravurii în lemn, V. Kazar, Gh. Ivancenco, O. Grigorescu ș.a. Printre caricaturiști se numără I. Ross, E. Taru, C. Damadian, B. Gănescu ș.a., care atacă o tematică antiimperialistă și demască moravurile înapoiate. Arhitectura, urbanistica, arta monumentală s-au dezvoltat impetuos în ultimii ani, schimbînd înfățișarea orașelor atît sub aspect funcțional, cît și din punct de vedere estetic. Printre cele mai importante realizări se numără: Sala Palatului, cartierele noi din București (Balta Albă, Drumul Taberii, Berceni, Floreasca etc.), Pavilionul Expoziției din București, complexele de pe litoralul Mării Negre (Mamaia și Eforie), noul cartier Tiglina din Galați, ansamblul Pieții Unirii din Iași, al Pieții Gării din Constanța sau din Brașov, cartierul Grigorescu din Cluj ș.a. Legate de arhitectură, au luat un avînt nemaiîntîlnit la noi, lucrările de artă monumentală și de artă decorativă.

LITERATURA

Cea mai veche expresie a însușirilor literare ale poporului român o constituie f o l c l o r u l, care a anticipat apariția literaturii scrise, coexistînd apoi cu aceasta într-un raport de influență reciprocă. Valorificat prin intermediul tiparului începînd cu secolul al XIX-lea (prima culegere de poezie populară românească a fost publicată de V. Alecsandri în 1852—1853), el cuprinde o remarcabilă varietate de forme, de teme și de motive, concretizate în diferite genuri și specii. În poezie se relevă cîntecele lirice, numite și *doine* (de dragoste,

de haiducie, de revoltă socială, de dor), şi cîntecele epice (balade), numite în genere *cîntece bătrîneşti*, tratînd teme pastorale, istorice, eroice (cele mai cunoscute sînt: „Miorița", expresie a înfrăţirii omului cu natura şi a seninătăţii lui în faţa morţii; „Meşterul Manole", proslăvire a creaţiei prin sacrificiu; „Toma Alimoş", glorificare a luptătorului pentru dreptate socială). Caracteristic pentru poezia populară este faptul că e cîntată. În proză, speciile cele mai cultivate sînt basmele (cu eroii lor: Făt-Frumos, simbol al tinereţii şi al vitejiei; Ileana Cosînzeana, simbol al frumuseţii, purităţii şi abnegaţiei feminine; Zmeul, întruchipare a ideii de rău), snoavele (avîndu-l ca personaj pe Păcală, prototip al isteţimii populare), legendele şi povestirile cu conţinut istoric, eponimic, mitologic sau cotidian. Alături de aceste genuri şi specii trebuie menţionate textele paremiologice (proverbe, zicători), ghicitorile, strigăturile, poezia obiceiurilor sau cîntecele de muncă şi rituale („Pluguşorul", colindele, oraţiile de nuntă, bocetele etc.) şi t e a t r u l p o p u l a r. Cele mai vechi manifestări literare româneşti (scrieri religioase, cronici, „Învăţăturile lui Neagoie Basarab către fiul său Teodosie") s-au produs în limba slavonă, multă vreme dominantă în biserică şi în administraţie. În 1508 a început să funcţioneze, scoţînd cărţi tot în limba slavonă, prima tipografie din ţările române. Ca o consecinţă firească a progresului social-economic, a necesităţilor de ordin cultural, în condiţiile influenţei exercitate de ideile Reformei, la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea se ivesc în nordul Transilvaniei primele texte de dimensiuni mai mari, redactate în limba română (traduceri manuscrise de cărţi religioase), păstrate doar în copii. Cel mai vechi text laic românesc datat este din 1521 („Scrisoarea boierului Neacşu"), iar prima tipăritură în limba română, nepăstrată însă, este din 1544 („Catehismul luteran", apărut la Sibiu). La mijlocul sec. al XVI-lea, paralel cu răspîndirea textelor manuscrise, unele cu conţinut apocrif, la Braşov şi apoi la Tîrgovişte şi în alte localităţi se tipăresc, îndeosebi prin grija diaconului Coresi, cărţi biblice şi liturgice, care, răspîndite în toate provinciile româneşti, au avut un rol important în constituirea bazelor limbii literare româneşti unitare şi în promovarea limbii române ca limbă de cult. În sec. XVII—XVIII, paralel cu accelerarea activităţii de traducere şi de tipărire a cărţilor religioase, dintre care cea mai de seamă prin rolul pe care l-a avut în dezvoltarea limbii literare este „Biblia de la Bucureşti" (1688), se scriu lucrări propriu-zis literare sau avînd contingenţe strînse cu literatura. Apar primele manifestări de poezie română cultă („Psaltirea în versuri" de mitropolitul Dosoftei, poemul filozofic „Viaţa lumii" de Miron Costin), romanul alegoric („Istoria hieroglifică" de Dimitrie Cantemir). În acelaşi timp, o serie de romane populare de proveniență străină („A l e x a n d r i a", „S i n d i p a", „V a r l a a m şi I o a s a f" ş.a.), culegeri de fabule şi istorioare morale („E s o p i a", „A l b i n u ş a" ş.a.) sînt asimilate prin prelucrarea lor de către tălmăcitori. Circulînd intens mai întîi prin manuscrise, apoi prin tipărituri, ele au exercitat o rodnică influenţă asupra folclorului. Un rol substanţial în dezvoltarea literaturii l-au avut cronicarii (moldovenii Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce, muntenii Radu Greceanu, Radu Popescu, stolnicul C. Cantacuzino ş.a.), prin poziţia lor patriotică, prin expresivitatea stilului, prin utilizarea, în scrierile lor cu caracter istoric-memorialistic, a unor forme artistice, ca naraţiunea, descrierea, portretul ş.a. Cronicarii şi Dimitrie Cantemir (personalitate complexă, de formaţie enciclopedică, umanistă), au susţinut ideea originii latine şi a unităţii poporului român. Această idee, întregită cu concepţii iluministe şi bazată pe argumente istorice şi filologice, a fost dezvoltată de mişcarea Şcolii ardelene din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea (S. Micu, Gh. Şincai, P. Maior ş.a.). În perioada aceasta apar specii literare noi: poemul eroicomic (I. Budai-Deleanu), povestirea alegorică şi snoava în versuri (I. Barac), cronica rimată (Pitarul Hristache), memorialul de călătorie (Dinicu Golescu), comedia satirică (Iordache Golescu), pamfletul (Ionică Tăutu). Poezia lirică, mai întîi predominant erotică şi tributară unor modele neoanacreontice, dar sensibilă şi la ecouri folclorice înnoitoare (poeţii Văcăreşti, Costache Conachi ş.a.), îşi îmbogăţeşte sfera tematică şi modalităţile artistice în sensul clasicismului şi preromantismului (B.P. Mumuleanu, Gh. Asachi). În prima jumătate a sec. al XIX-lea, literatura română cunoaşte un proces de creştere mai rapid, ca de altfel întreaga cultură română. Apar primele gazete („Fama Lipschii", 1827; „Curierul românesc", 1829; „Albina românească", 1829), se înmulţesc şcolile cu limba de predare română, se pun bazele t e a t r u l u i în limba naţională. În condiţiile pregătirii şi desfăşurării revoluţiei din 1848, idealurile de libertate socială şi naţională constituie mobilul activităţii creatorilor şi îndrumătorilor literari ai epocii: I. Heliade-Rădulescu, Gh. Asachi, Gh. Barițiu, M. Kogălniceanu. Se editează culegeri de literatură populară, apar noi reviste literare şi culturale („Foaia pentru minte, inimă şi literatură", 1838 ş.a.), la care colaborează scriitori din toate provinciile româneşti, anticipîndu-se astfel, pe plan literar, unirea politică. Revista „Dacia literară" (1840) defineşte programul literar al generaţiei de la 1848. Trăsăturile specifice acestei literaturi sînt demofilismul, patriotismul, inspiraţia din folclor şi din trecutul istoric, tendinţa vizionară, caracterul agitatoric-militant, cultul pentru eroic, paralel cu înclinaţia spre reverie şi sentimentalism, preocuparea ei activă de integrare în contextul literaturii artistice europene. Sensibil la tendinţele inova-

toare ale culturii timpului, scriitorii asimilează într-un mod propriu influențe rusești, germane, italiene și în special franceze. Ca orientare estetică predomină romantismul militant, îmbinat, într-o sinteză originală, cu preromantismul și clasicismul. Scriitorii, participanți cu rol de frunte la revoluția burghezo-democratică, se manifestă concomitent în diverse genuri, își aduc contribuția la dezbaterea teoretică și practică a problemelor limbii literare. Se produce un remarcabil proces de diversificare a literaturii: înfloresc meditația, imnul și marșul patriotic (V. Cîrlova); apar primele forme de poezie civică și de pastel (Iancu Văcărescu); sînt cultivate elegia și poemul cu implicații filozofice (I. Heliade-Rădulescu), poezia social-agitatorică (C. Bolliac), istorioara morală (A. Pann), fabula, satira și epistola (Gr. Alexandrescu), teatrul satiric (C. Facca), poemul eroic, scrisorile în proză, „fiziologia", nuvela istorică (C. Negruzzi); N. Bălcescu dă primul model de monografie istorică, întemeiată pe idei înaintate și realizată cu mijloace literare; A. Russo creează poemul patriotic în proză, iar D. Bolintineanu legenda istorică; prin M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu, G. Baronzi, A. Pelimon, V.A. Urechiă, Pantazi Ghica ș.a. se pun bazele romanului românesc; V. Alecsandri, personalitatea literară cea mai fecundă a epocii, cumulînd atitudini clasiciste, romantice și realiste, cultivă doina, pastelul, poemul, legenda, notele de călătorie, schița, vodevilul, comedia, drama istorică și contribuie substanțial la consolidarea limbii literare. N. Filimon scrie primul roman realist românesc, B.P. Hasdeu se afirmă cu drama romantică în versuri, Al. Odobescu cu nuvela istorică și cu eseul. Un rol important în stimularea creației literare au, începînd din 1863, societatea „Junimea" și revista acesteia, „Convorbiri literare" (1867), dominate de personalitatea lui Titu Maiorescu, cu merite în promovarea unor scriitori de valoare, în demascarea impusturii literare, în afirmarea necesității unor criterii de judecată estetică sigure și în combaterea aberațiilor lingvistice. Ca un reflex al răspîndirii socialismului, revista ieșeană „Contemporanul" (1881), în special prin C. Dobrogeanu-Gherea, pune bazele criticii literare materialiste românești, opuse autonomismului estetic promovat de „Junimea", încurajînd literatura realistă și militantă. Paralel, în Transilvania, „Familia" (1865), condusă de Iosif Vulcan, sprijină dezvoltarea literaturii naționale, „Tribuna" (1884), aflată sub direcția lui I. Slavici, promovează realismul popular, iar la București „Literatorul" (1880) preconizează, prin Al. Macedonski, la început, reînvierea tradiției pașoptiste și, ulterior, fructificarea experienței literare europene moderne. În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea, literatura română cunoaște o impetuoasă afirmare prin contribuția unor creatori ca: Mihai Eminescu, poet național și unul dintre marii romantici ai lumii; Ion Creangă, povestitor de adîncă substanță epică și de inegalabilă savoare; I.L. Caragiale, dramaturg și prozator satiric, cel mai de seamă reprezentant al realismului critic românesc; I. Slavici, nuvelist și romancier, preocupat de probleme etice; Al. Macedonski, romantic avîntat, precursor al simbolismului. Din generația mai tînără se afirmă George Coșbuc, poet al țărănimii, al revoltei sociale, al naturii și al trecutului eroic; B. Șt. Delavrancea, prin nuvelele consacrate denunțării parazitismului social; Al. Vlahuță, prin poeme patetice și prin nuvele inspirate din „durerile lumii"; Duiliu Zamfirescu, poet de orientare clasicizantă, autorul primului roman ciclic din literatura română. Literatura română a sec. al XX-lea oferă un peisaj complex, în care se înfruntă tendințe diverse, reflectînd starea de spirit a diferitelor clase și pături sociale. În prima etapă, încheiată efectiv în anii celui dintîi război mondial, se remarcă activitatea revistei „Sămănătorul" (1901), sub direcția lui N. Iorga, promovînd o literatură tradițională, dedicată satului și străbătută de spirit popular, dar care alunecă adesea în idilism și patriarhalism desuet, a revistei de orientare poporanistă „Viața românească" (1906), în frunte cu C. Stere și G. Ibrăileanu, care contribuie la consolidarea pozițiilor realismului, și a revistei „Viața nouă" (1905), condusă de O. Densusianu, care stăruie asupra necesității înoirii în sensul adeziunii la simbolism. Sursele de inspirație predominante sînt în această etapă satul, peisajul și istoria națională. Poezia e reprezentată de Șt. O. Iosif, cîntăreț al dragostei, al naturii și al trecutului eroic în spirit folcloric și heinean; O. Goga, tribun al revoltei sociale și al revendicărilor naționale; Panait Cerna, autor de patetice poeme filozofice; D. Th. Neculuță, interpret al aspirațiilor proletariatului ș.a. Proza e ilustrată de C. Hogaș, sensibil mai ales la măreția peisajului carpatin, de I. Al. Brătescu-Voinești, remarcabil prin nuvelele sale consacrate inadaptabililor, de G. Galaction și I. Agîrbiceanu, autori ai unei opere în proză care explorează drame morale și sociale, de M. Sadoveanu, care își începe în această epocă îndelungata și prodigioasa activitate creatoare cu povestiri și romane din viața satului, a trecutului romantic și a tîrgușoarelor unde se ofilesc idealuri. În dramaturgie se impun B. Șt. Delavrancea și Al. Davila cu drame istorice, Victor Eftimiu cu lucrări de inspirație folclorică, M. Sorbul cu piese psihologice ș.a. D. Anghel, poet al florilor, Emil Isac, cu tentativele sale de restructurare prozodică a poeziei, G. Bacovia, cu poeme de atmosferă și de notație, I. Minulescu, cu versuri încărcate de muzicalitate ș.a., adoptă, în modalități originale, atitudini și mijloace de expresie simboliste. În aceeași perioadă se afirmă în critica literară Ilarie Chendi și I. Trivale, iar în estetica literară M. Dragomirescu, discipol al lui T. Maiorescu, de orientare dogmatic-estetizantă. În deceniile din-

tre cele două războaie mondiale se desăvîrşeşte procesul încadrării literaturii române în contextul literaturii universale, precum şi al diversificării ei ca arii de cuprindere, specii, grupări literare sau orientări estetice. Principalele tendinţe literare ale acestei perioade sînt: tendinţa realistă, susţinută de scriitori grupaţi în jurul revistei „Viaţa românească" şi de publicaţiile conduse sau înrîurite de P.C.R. („Bluze albastre", „Cuvîntul liber", „Reporter", „Korunk" ş.a.); tendinţa modernistă, promovată de revista „Sburătorul" şi de E. Lovinescu, promotor al teoriei sincronismului; tendinţa avangardistă, teoretizată de revistele „Integral", „unu", „Contimporanul", „75 HP", susţinînd dadaismul, suprarealismul, futurismul; tendinţa tradiţionalistă ortodoxistă, în ultima perioadă, profascistă, sprijinită de revista „Gîndirea". Este epoca în care critica, teoria şi istoria literară română cunosc un moment de notabilă eflorescenţă şi de ramificare a problematicii prin G. Ibrăileanu (cercetător al specificului naţional), prin Paul Zarifopol (eseist şi polemist, editor al lui Caragiale), prin E. Lovinescu (analist, de pe poziţii impresioniste, al fenomenului beletristic contemporan), prin G. Călinescu (exeget al lui Eminescu şi autor al unei istorii a literaturii române studiate în contextul celei universale), prin Tudor Vianu (estetician de orientare raţionalistă şi fin interpret al stilurilor individuale), prin Pompiliu Constantinescu (spirit analitic cu profunde judecăţi de valoare asupra fenomenului literar contemporan), prin Perpessicius (cronicar subtil al actualităţii literare şi editor al operei eminesciene), prin Şerban Cioculescu (erudit comentator al operei lui Caragiale), prin Vl. Streinu (cu investigaţiile sale privind clasicii şi istoria versificaţiei) ş.a. G. Bogdan-Duică, D. Popovici şi I. Breazu au adus contribuţii în istoriografia literară comparată, N. Iorga, S. Puşcariu şi N. Cartojan în cercetarea literaturii române vechi şi a cărţilor populare, iar D. Caracostea în valorificarea poeziei eminesciene şi a baladei populare. Epoca înregistrează o remarcabilă varietate de teme, probleme, modalităţi şi stiluri. Cu Mihail Sadoveanu, temperament structural romantic, viziunea epopeică, rapsodică a istoriei şi naturii patriei cunoaşte o expresie memorabilă. Cu Liviu Rebreanu, ctitorul romanului românesc modern, maestru al arhitecturii epice, realităţile rurale cu implicaţii tragice, dramele conştiinţei morale, atrocităţile primului război mondial sînt reflectate de pe poziţiile unui realism obiectivat. Prin Camil Petrescu, proza se orientează spre surprinderea raporturilor antagonice dintre intelectualul cinstit şi societatea capitalistă şi spre analiza sufletului uman torturat de întrebări. Cu Hortensia Papadat-Bengescu, analistă mai ales a psihologiei feminine şi a cazurilor patologice, se realizează romanul destrămării vechilor familii. Prin Cezar Petrescu (care a cristalizat secvenţe dintr-o proiectată cronică a veacului), prin I.M. Sadoveanu, solicitat de problema condiţiei sociale a arivistului şi G. Călinescu, cunoscător al mediului citadin, sînt subliniate critic aspecte caracteristice vieţii burgheze şi se aclimatizează formula romanului balzacian. Matei I. Caragiale se arată preocupat de psihologia „crailor" de început de veac, Gib I. Mihăescu explorează cu precădere contrastul dintre teluric şi ideal în viaţa sentimentală, Anton Holban sondează printr-o analiză lucidă, uşor amară, zonele incertitudinilor sentimentale, G.M. Zamfirescu lumea mahalalei, Ionel Teodoreanu mirajul copilăriei, G. Ibrăileanu psihologia virstelor, Panait Istrati avatarurile lumpenproletarilor şi haiducilor, Pavel Dan, satul transilvan devorat de contradicţii, Ion Călugăru, atmosfera de marasm a tîrgurilor provinciale, Al. Sahia, lupta proletariatului român organizat. Cu T. Arghezi pamfletul, iar cu Geo Bogza reportajul cîştigă virtuţi literare. I.A. Bassarabescu, D.D. Pătrăşcanu, Gh. Brăescu, Al. O. Teodoreanu se impun prin nuvele, schiţe şi povestiri umoristice, iar Urmuz prin proza satirică suprarealistă. Poet al zbuciumului interior, al setei de puritate şi de certitudini, T. Arghezi dă cuvîntului sensuri şi străluciri surprinzătoare. Cu L. Blaga, receptiv o vreme la sugestiile expresionismului şi apoi ale folclorului, lirismul se înscrie în zonele misterioase ale inefabilului. Prin Ion Barbu, tradiţiile antonpannești, pitorescul balcanic se asociază cu atitudinea parnasiană şi experimentul ermetic. Ion Pillat face să reînflorească pastelul şi reafirmă atitudinea lirică clasicizantă; Adrian Maniu cultivă decorativul, stilizînd motive populare; Vasile Voiculescu dă o strălucire nouă alegoriei şi limbajului poetic dur, aspru, de sursă populară; poezia lui Al. Philippide se caracterizează printr-o viziune faustică; Ion Vinea se afirmă cu o poezie de notaţie, sensibilă şi cerebrală, Camil Petrescu evocă atmosfera primului război mondial cu tonalităţi umanitare şi se manifestă ca remarcabil poet de idei; Demostene Botez dă glas unor atitudini elegiace; B. Fundoianu se realizează ca poet al roadelor pămîntului; G. Topîrceanu îmbină umorul lucid cu duioşia; M.R. Paraschivescu se dezvăluie ca interpret al unei umanităţi înrobite şi al elementelor naturii, iar Mihai Beniuc şi Magda Isanos, ca poeţi protestatari şi vizionari ai unei epoci revoluţionare. În dramaturgie, V. Eftimiu abordează comedia satirică de moravuri, tragedia cu implicaţii mitologice sau drama cu subiect naţional, Camil Petrescu înfăţişează setea de absolut, tragismul existenţial al intelectualului nonconformist, G.M. Zamfirescu e atras de culorile sumbre ale periferiei marelui oraş, Victor Ion Popa relevă forţa înnoitoare a dragostei şi a solidarităţii umane, Tudor Muşatescu supune ironiei mentalitatea mic-burgheză şi politicianismul, G. Ciprian oglindeşte cu compasiune soarta omului simplu, Al. Kiriţescu ridiculizează moravurile burgheziei provinciale, iar Mihail Sebastian sondează rezervele de puritate ale fiin-

ţei umane şi demască abjecţiunea goanei după avere. După 23 August 1944, literatura română trece într-o nouă etapă, dominată de ideile umanismului socialist, dezvăluie noi surse şi valori ale realismului, precumpănitor sociale şi etice. Revistele literare şi Uniunea scriitorilor sprijină noua orientare şi reunesc, într-un puternic front unitar, scriitori din toate generaţiile. Literatura cunoaşte o remarcabilă înflorire şi varietate. În proză, M. Sadoveanu, rememorînd trecutul legendar, pune accentul pe ideea schimbului împrospătător de forţe dintre eroul popular şi mase, temă proprie şi lui Camil Petrescu, care reconstituie în frescă momentul paşoptist. Zaharia Stancu evocă liric atmosfera întunecată a satului dunărean de la începutul veacului. George Călinescu dezbate evoluţia intelectualului de la apolitism la atitudinea militantă. Geo Bogza se remarcă prin proză simbolică, reportaj şi note de drum. Marin Preda realizează monografia satului din anii premergători celui de-al doilea război mondial, relevînd laturile dramatice ale existenţei sale, transformările intervenite în conştiinţa oamenilor în anii socialismului şi prospectează lumea noii intelectualităţi. Eugen Barbu, atras de faptul neobişnuit, scrie romanul mahalalei bucureştene de altădată, surprinde aspecte dure ale încleştărilor de clasă din ilegalitate şi prezintă, paralel, biografii contemporane, subliniind mutaţii sociale şi etice petrecute în mediul muncitoresc. Titus Popovici, în tradiţia prozei obiective transilvănene, înfăţişează chipul tînărului intelectual neconformist din anii dictaturii militare fasciste şi frămîntările ţărăneşti din timpul luptei pentru înfăptuirea reformei agrare postbelice. V. Em. Galan conturează fizionomii de comunişti angrenaţi în lupta de transformare socialistă a satului. Ion Lăncrănjan expune, în largi panouri epice, procesul de cooperativizare a agriculturii şi ecoul lui în conştiinţa ţăranului român. În limba română, ca şi în limbile naţionalităţilor conlocuitoare, aceste teme sînt abordate în numeroase ipostaze inedite. Se scriu romane şi povestiri de evocare a trecutului eroic îndepărtat (O.W. Cisek, E. Camilar), a luptei comuniştilor în ilegalitate (T. Mazilu, N. Jianu, Fr. Munteanu), a celui de-al doilea război mondial (L. Fulga, A. Mihale ş.a.), a unor momente ale transformării socialiste a ţării (R. Tudoran, Nagy István, N. Breban) şi a prefacerilor survenite mai ales în conştiinţa ţărănimii (Fănuş Neagu, N. Velea, Szabó Gyula, D.R. Popescu, Şt. Bănulescu, Vasile Rebreanu ş.a.). Se cultivă cronica, fresca (I. Pas), „Bildungsroman"-ul (I.M. Sadoveanu), naraţiunea satirică şi umoristică, de aventuri, de anticipaţie, proza precumpănitor analitică, obiectivă, de acţiune, lirică, de atmosferă, simbolică, de evocare, povestirea cu inflexiuni romantice, romanul unei familii sau al unei colectivităţi, reportajul liric, eseistic, notele de drum. O dezvoltare necunoscută epocilor anterioare caracterizează proza pentru copii. O vreme se experimentează poezia militantă obiectivată, menită să descopere în realitatea înconjurătoare latura inedită, elocventă prin ea însăşi (Veronica Porumbacu, N. Tăutu, A. Toma), celebrîndu-se forţa omului descătuşat, biruitor al naturii (Mihu Dragomir), frumuseţea patriei (Victor Tulbure), semnificaţiile luminoase ale socialismului (M. Beniuc, Alfred Margul-Sperber, Al. Andriţoiu, I. Brad, Aurel Rău), lupta pentru pace (Maria Banuş, Radu Boureanu), gestul eroic (E. Jebeleanu, Dan Deşliu). Paralel, poezia cîştigă valenţe noi şi devine progresiv mai personală. T. Arghezi, mereu altul cu fiecare volum, trăieşte sentimentul împlinirilor şi al marilor descoperiri tulburătoare. L. Blaga laudă lumina, puterea vitală a dragostei. V. Voiculescu celebrează omul şi dragostea în spirit rinascentist, dezvăluindu-şi totodată talentul de povestitor şi de creator de mituri. V. Eftimiu scrie sonete de factură parnasiană, închinate patriei şi limbii române, Demostene Botez compune poeme inspirate de lupta revoluţionară pentru socialism, G. Călinescu se relevă ca poet al materiei şi al setei de cunoaştere, M. Beniuc se impune prin poemele sale meditativ-etice şi mobilizatoare, izvorîte din colocviul purtat cu timpul, cu istoria şi cu semenii, E. Jebeleanu se distinge prin nota polemică, alegorică şi profetică, Szemlér Ferenc prin ţinuta clasicizantă a versului, Maria Banuş prin senzualismul şi patetismul viziunii, Kiss Jenö prin tonul meditativ al liricii sale, R. Boureanu prin imagism, feeric şi grafios, Meliusz Jözsef prin revărsările sale maiakovskiene, M.R. Paraschivescu prin elogiul adus ţării, eroilor şi elementelor firii, Marcel Breslaşu prin virtuozitatea fabulei şi a versificaţiei, Horváth Imre prin caracterul sentenţios al expresiei, iar Cicerone Theodorescu prin ascuţimea satirică a rondelurilor. O diversitate similară caracterizează şi creaţia poeţilor mai tineri. Lirica se diferenţiază, cunoscînd nuanţări meritorii: se cultivă oda romantică şi confesiunea dominată de sentimentul cosmosului (Mihu Dragomir), explorarea zărilor luminoase ale existenţei (Letay Lajos), poezia de tonalitate optimistă (Victor Tulbure), frumosul cotidian şi universul copilăriei (Dan Deşliu), cîntecul ostăşesc (N. Tăutu), pamfletul (E. Frunză), demitizarea (Geo Dumitrescu), împletirea pasionalului cu lucidul (Nina Cassian), gestul solemn, grav şi contemplativ (A E. Baconsky), stampa expresivă (Aurel Rău), atitudinea clasicizantă (Şt. A. Doinaş), simţămintele suave şi gingaşe (T. Utan), tonalitatea vizionară alternînd cu romanţa şi madrigalul (Al. Andriţoiu), viziunea agrestă (Ion Horea), cîntecul pămîntului natal şi al istoriei contemporane (Ion Brad). Poezia lui N. Labiş, care vibrează pentru puritate, armonie, luciditate şi antiinerţie, a deschis drum unui impresionant şir de tineri poeţi, printre care se disting glasurile lui Ion Gheorghe, Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Marin Sorescu, Ion

Alexandru, Ana Blandiana, Adrian Păunescu ş.a. O notabilă dezvoltare cunoaşte şi poezia pentru sau despre copii, scrisă fie de poeţi afirmaţi cu deosebire în alte planuri (Otilia Cazimir), fie de autori profilaţi pe un atare gen de literatură. Istoria, populată de eroi încleştaţi în ciocniri vitale menite a reliefa momente din trecutul eroic sau rolul unor personalităţi de frunte ale istoriei noastre, animă dramaturgia lui Camil Petrescu (cu evocarea figurii lui Bălcescu sau a lui Caragiale), a lui Mircea Ştefănescu (Matei Millo, Eminescu sau Cuza-Vodă), sau pe aceea a lui V. Eftimiu (atras de vremile haiduciei). Lupta comuniştilor pentru libertate, momentul insurecţiei armate inspiră pe Aurel Baranga, Al. Voitin, Horia Lovinescu, Titus Popovici ş.a. Majoritatea dramaturgilor abordează o tematică izvorită direct din realităţi ale construcţiei socialismului, conturînd tipuri inedite, fenomene, evenimente, situaţii sociale şi psihologice şi medii în ipostaze necunoscute anterior: lumea furnaliştilor şi minerilor (Mihail Davidoglu), a şantierelor şi a uzinelor socialiste (P. Everac, Dorel Dorian), a satelor cooperativizate (Lucia Demetrius, Sütő András), procesul de destrămare a familiei burgheze (H. Lovinescu). Factorul motor al multor piese e lupta de clasă în formele ei violente. În altele se vădeşte o pronunţată tendinţă de abordare a problemelor de ordin etic (A. Baranga, L. Demetrius, P. Everac, H. Lovinescu, Al. Mirodan ş.a.). Se încearcă drama de acţiune, patetică, de preocupări şi investigaţie socială, fresca, piesa de idei, comedia de moravuri şi de situaţii, dezbaterea etică, teatrul narativ sau publicistic, simbolurile. În domeniul criticii şi istoriei literare are loc un impetuos proces de revalorificare şi de reconsiderare a moştenirii culturale şi, paralel, de sprijinire a orientării scriitorilor pe noile coordonate ale umanismului socialist. După o fază incipientă în care atenţia s-a îndreptat, uneori exclusiv, spre dezbaterea problemelor de conţinut, istoria literară şi critica la zi au cunoscut un notabil reviriment în sensul aprecierii literaturii prin specificul acesteia. În acest spirit s-au realizat studii consacrate clasicilor sau scriitorilor mai recenţi (G. Călinescu, T. Vianu, Perpessicius, Şerban Cioculescu, G.C. Nicolescu, Al. Dima, Al. Piru, D. Micu, Ov. S. Crohmălniceanu, G. Ivaşcu, Savin Bratu, Paul Cornea, Adrian Marino, George Munteanu, Pompiliu Marcea, Zoe Dumitrescu-Buşulenga ş.a.) ori a unor probleme de teorie literară (Vl. Streinu, Silvian Iosifescu, Vera Călin, N. Tertulian ş.a.) şi s-au afirmat o serie de critici preocupaţi mai ales de fenomenul literar curent (I. D. Bălan, Al. Oprea, E. Simion, Paul Georgescu, Ion Lungu, Ion Oarcăsu, Victor Felea, Valeriu Rîpeanu, Matei Călinescu ş.a.).

MUZICA

Muzicalitatea poporului român s-a manifestat din cele mai vechi timpuri în varietatea de genuri vocale şi instrumentale ale f o l c l o r u l u i. Apărut în procesul de formare a poporului şi a limbii române, folclorul muzical şi-a definit caracterul original în legătură cu limba şi cu sistemul de versificaţie. Studiul fenomenelor de sincretism din arta populară confirmă legătura structurală a muzicii cu poezia populară epică şi lirică, cu obiceiurile, cu jocurile şi cu teatrul nostru popular. Astfel, baladele (în special cîntecul păstoresc, haiducesc, de protest social), cîntate pe melodii proprii, sînt acompaniate de instrumente muzicale, iar cîntarea alternează cu recitative şi interludii muzicale. *Doina*, specie caracteristică genului liric, se deosebeşte de alte cîntece lirice prin melodia tărăgănată, contemplativă, duioasă. M u z i c a p o p u l a r ă românească şi-a păstrat pînă astăzi originalitatea şi unele particularităţi arhaice şi în melodiile de joc, executate în ritmuri variate. Izvoare istorice, arheologice, muzicale atestă prezenţa muzicii în viaţa poporului. Cronicarii români şi străini au consemnat aspecte ale muzicii populare, cu caracter militar sau de curte, iar vechi scrieri de muzică religioasă dovedesc o puternică şi originală activitate în acest domeniu. „Codex Cajoni" (sec. al XVII-lea) şi o culegere de dansuri valahe cuprinsă în lucrarea „Istoria Daciei Transalpine" de Fr. J. Sulzer (sec. al XVIII-lea) sînt printre primele surse de notaţie privind muzica noastră populară şi de epocă. Valoroase mărturii despre muzica poporului nostru cuprinde lucrarea „Descrierea Moldovei", realizată în sec. al XVIII-lea, de marele cărturar Dimitrie Cantemir, printre altele, teoretician şi culegător al muzicii orientale. Începînd cu şcoala de la Putna (sec. al XVI-lea), muzica psaltică a adus pe plan creator şi prin activitatea de tipar o contribuţie asemănătoare cu aceea din domeniul picturii sau arhitecturii. Un prim rol de sintetizator al valorilor folclorice muzicale l-a împlinit, prin culegeri („Spitalul amorului"), creaţii, scrieri teoretice şi prin munca de popularizator, Anton P a n n (sec. al XIX-lea). Este de presupus că muzica de curte a claselor suprapuse nu se deosebea esenţial de muzica populară. În timpul domniilor fanariote, are loc, în Principate, un proces de orientalizare a muzicii orăşeneşti şi de curte, căruia îi ia locul, la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, unul rapid şi profund de occidentalizare. Cu formaţiile de operă străine care vin în Principate, îndeosebi în sec. al XIX-lea, se stabilesc aici primii muzicieni. Aceştia prelucrează cîntecul popular în forme simple, vocale sau instrumentale. O seamă de compozitori care au activat în secolul trecut, L. Wiest, J.A. Wachmann, C. Mikuli, Al. Flechtenmacher, Ed. Caudella, G. Stephănescu, C. Dimitrescu, au abordat genuri variate, de la cîntecul şi romanţa epocii pînă la simfonie şi cvartet, acordînd o deosebită atenţie genurilor scenice: vodevilul, o p e r e t a, o p e r a. Puternica mişcare corală, re-

prezentată de G. Musicescu, G. Dima, I. Vidu, C. Porumbescu, D.G. Kiriac, G. Cucu, promovează o artă cu conținut educativ-patriotic, bazată pe prelucrarea cîntecului popular. Un rol deosebit de însemnat în dezvoltarea culturii noastre muzicale l-au avut înființarea celor trei conservatoare, la București, Cluj și Iași, activitatea ansamblurilor corale din Lugoj, Iași, Sălișteа, Poiana Sibiului ș.a., a fanfarelor militare și civile, a Societății filarmonice, precum și dezvoltarea criticii muzicale inițiate de N. Filimon. Prin prodigioasele sale calități de compozitor, violonist, pianist, dirijor, pedagog, George Enescu ridică viața muzicală românească de la începutul secolului nostru pe treapta afirmării sale moderne, universale, în genuri diferite: suită, sonată, simfonie, ansamblu de cameră, lied, operă. Sinteza dintre caracterul național și cel universal înfăptuită de opera enesciană a constituit fundamentul pe care s-a clădit apoi școala muzicală românească modernă. În 1921 ia ființă Societatea compozitorilor români, care a urmărit concentrarea forțelor creatoare spre valorificarea personală a resurselor expresive ale cîntecului popular. Un rol important în ridicarea noilor generații de compozitori l-a avut A. Castaldi, primul profesor de compoziție la Conservatorul din București. El a cultivat la elevii săi interesul pentru formele simfonice și programatice. Continuînd drumul deschis de A. Castaldi, compozitorii I.N. Otescu, A. Alessandrescu și Const. C. Nottara au afirmat, în muzica noastră, orientarea stilistică impresionistă, pe atunci inovatoare, dîndu-și totodată și aportul personalității lor. Ei au excelat în creația programatică, inspirîndu-se din subiecte mitologice, iar în creația de operă, adresîndu-se unor subiecte naționale, au tins spre un conținut original. O altă direcție care a realizat o sinteză între principiile lui Castaldi și muzica franceză tradițională este reprezentată în acea epocă prin D. Cuclin, autor al unor lucrări simfonice de anvergură, S. Golestan, Al. Zirra ș.a., după cum F. Lazăr, D. Lipatti, Th. Rogalski și-au conturat personalitatea în contact cu influențele moderne ale neoclasicismului și post-romantismului, rămînînd fideli surselor de inspirație populară. De o importanță hotărîtoare în definirea trăsăturilor școlii românești moderne este aportul creator al unor compozitori ca M. Jora, S. Drăgoi, M. Andricu, M. Negrea, P. Constantinescu, Z. Vancea, I.D. Chirescu. Formați în contact cu curentele înnoitoare ale muzicii europene din primele decenii ale veacului nostru, acești muzicieni au pus bazele unei exprimări originale în muzica românească, investigînd cu predilecție valorile, îndeosebi de ordin modal și ritmic, ale folclorului țărănesc. Toate aceste direcții stilistice au comună tendința spre o artă bazată pe principiile realiste. Lucrările de valoare ale perioadei interbelice deschid drumul operei, baletului, suitei și poemului simfonic, liedului, muzicii de cameră și creației corale moderne. Deceniile 3 și 4 contribuie în egală măsură la dezvoltarea activității critice, la intensificarea cercetării istorico-științifice, estetice, pedagogice, folclorice. Se remarcă studiile de bizantinologie ale lui I.D. Petrescu, cele de estetică muzicală ale lui D. Cuclin, cele istorice, pedagogice și folclorice ale lui G. Breazul și C. Brăiloiu. Ultimii doi sînt fondatorii folcloristicii românești pe baze moderne, sintetizînd rezultatele obținute de D.G. Kiriac, T. Brediceanu, S. Drăgoi și pe cele ale lui B. Bartók, care s-a preocupat pe plan teoretic și creator și de folclorul românesc. Se fundează acum „Arhiva fonogramică" (1927) și, pe lîngă Societatea compozitorilor, „Arhiva de folclor" (1928), ambele constituind nucleul actualului Institut de etnografie și folclor. Între cele două războaie mondiale viața muzicală se intensifică prin înființarea operelor române de la București și Cluj, prin reorganizarea vechii orchestre simfonice bucureștene, sub conducerea lui George Georgescu, avînd titlul de Filarmonică, prin crearea unei orchestre simfonice la Iași și a orchestrei simfonice a Radiodifuziunii, prin activitatea coralelor „Carmen" și „Cîntarea României". Dintre șefii de orchestră se impun: A. Ciolan, Ion Nona Otescu, E. Massini, Theodor Rogalski, Ionel Perlea, Alfred Alessandrescu. Prestigiul unor interpreți cum sînt pianistul Dinu Lipatti, dirijorul George Georgescu a depășit, alături de acela al lui George Enescu, hotarele țării. Profundele transformări intervenite în viața socială, economică, politică și culturală a țării, după Eliberare, au avut ca urmare dezvoltarea impetuoasă a artei muzicale. Însuflețiți de idealurile epocii noastre, de frămîntările și înfăptuirile ei, compozitorii au realizat lucrări valoroase, simfonice și de cameră, opere, cîntece de masă, lucrări din celelalte genuri de creație muzicală, care au îmbogățit patrimoniul culturii noastre și au avut răsunet și peste hotare. Sprijiniți de Uniunea compozitorilor și muzicologilor (întemeiată în 1949), ei desfășoară o laborioasă și susținută activitate pentru îmbogățirea continuă a mijloacelor de exprimare, pentru însușirea măiestriei artistice, prin valorificarea continuă a patrimoniului culturii muzicale naționale și universale, cît și a experienței pozitive în tehnica componistică contemporană. Aceasta contribuie la diversificarea genurilor și stilurilor, stimulează afirmarea personalităților. O parte dintre compozitorii care au activat între cele două războaie mondiale își continuă și își desăvîrșesc creația după Eliberare. Alții, deși debutează în anii premergători ultimului război, ajung la împlinirea operei lor în zilele noastre: T. Ciortea, Gh. Dumitrescu, I. Dumitrescu, L. Feldman, S. Toduță, A. Mendelsohn, A. Stoia, V. Popovici, M. Socor, N. Buicliu, H. Jerea, C. Palade, O. Varga, M. Eisikovits. Dintre tinerii compozitori s-au remarcat, cu lucrări consacrate,

unele distinse cu premii importante peste hotare: Z. Aladar, P. Bentoiu, W. Berger, Th. Bratu, D. Bughici, D. Capoianu, M. Chiriac, Gh. Costinescu, Th. Grigoriu, L. Glodeanu, Al. Hrisanide, N. Istrate, E. Junger, Şt. Niculescu, T. Olah, D. Popovici, R. Paladi, Al. Paşcanu, L. Profeta, A. Porfetye, S. Sarchizov, A. Stroe, A. Vieru ş.a. Arta interpretativă românească, reprezentată în trecut prin personalităţi de faimă mondială ca N. Leonard, H. Darclée, D. Popovici-Bayreuth, E. Teodorini, Fl. Cristoforeanu, Gr. Gabrielescu, cunoaşte un remarcabil avînt; sînt cunoscuţi în lumea întreagă cîntăreţii N. Herlea, Z. Pally, D. Iordăchescu ş.a., pianistul V. Gheorghiu, violoniştii I. Voicu, Şt.Gheorghiu, Şt. Ruha, violoncelistul R. Aldulescu ş.a. Printre dirijorii care şi-au cîştigat prestigiul în ţară şi peste hotare, după Eliberare, se numără: M. Basarab, N. Boboc, C. Bugeanu, I. Conta, M. Popa, M. Cristescu ş.a. Creaţii îndrăgite de public au fost realizate în domeniul muzicii uşoare, datorită contribuţiei unor compozitori ca: Ion Vasilescu, G. Dendrino, H. Mălineanu, N. Kirculescu, R. Şerban, E. Roman, V. Veselovschi ş.a. În domeniul criticii şi muzicologiei activează Z. Vancea, R. Ghircoiaşu, G. Sbârcea, G. Bălan, P. Brînculş, A. Brumaru, L. O. Cosma, V. Cosma, A. Hoffman, L. Rusu, Şt. Lakatos, V. Tomescu, iar în domeniul folcloristicii, G. Ciobanu, E. Comişel, T. Alexandru, Tr. Mîrza ş.a. Activitatea ştiinţifică muzicală se desfăşoară şi în cadrul Institutului de etnografie şi folclor (unul dintre cele mai mari din lume) şi al Institutului de cercetări de istoria artelor, ambele ale Academiei Republicii Socialiste România. Editura muzicală a Uniunii compozitorilor are drept scop tipărirea creaţiei româneşti şi universale, a publicaţiilor de muzicologie, a lucrărilor de popularizare etc., iar casa de discuri „Electrecord", imprimarea în tiraje de masă a muzicii universale şi româneşti. În anul 1958, a fost iniţiat Festivalul şi Concursul internaţional „George Enescu", care are loc din trei în trei ani la Bucureşti. O vastă reţea de şcoli muzicale de nivel superior, elementar şi mediu, răspîndite în toată ţara, întregesc profilul învăţămîntului muzical. Muzica devine un factor important în educarea maselor. Pentru îmbogăţirea lor spirituală, pentru formarea gustului lor, masele de iubitori ai muzicii sînt atrase pe de-o parte spre manifestările muzicale profesioniste, iar pe de altă parte sînt încadrate în numeroase formaţii de amatori. În repertoriul acestora, alături de creaţia clasică şi contemporană universală, un loc de frunte îl ocupă creaţia românească originală. Muzica corală cunoaşte un nou avînt prin activitatea desfăşurată de marile formaţii profesioniste: coralele filarmonicilor din Bucureşti, Iaşi, Timişoara şi Arad, formaţiile Radioteleviziunii, ansamblurile de cîntece şi dansuri.

INSTITUŢII DE ÎNVĂŢĂMÎNT, CULTURAL-ŞTIINŢIFICE ŞI ARTISTICE

În anul şcolar 1965—1966, în învăţămîntul de cultură generală au funcţionat 15 521 şcoli cu 3 347 076 elevi, în învăţămîntul de artă 51 şcoli cu 20 380 elevi, în învăţămîntul profesional 441 şcoli cu 182 391 elevi, în învăţămîntul pedagogic 24 şcoli cu 12 703 elevi, în învăţămîntul tehnic şi tehnic de maiştri 349 şcoli cu 68 409 elevi, iar în învăţămîntul superior 183 facultăţi cu 130 614 studenţi în 15 centre universitare (Bucureşti, Cluj, Iaşi, Timişoara, Craiova, Tîrgu-Mureş, Braşov, Baia Mare, Bacău, Constanţa, Galaţi, Oradea, Piteşti, Petroşeni, Suceava) şi 48 de instituţii de învăţămînt superior, printre care 4 universităţi, la Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Timişoara. În 1965 au funcţionat 78 teatre, 5 opere, 37 orchestre, 9 ansambluri de cîntece şi dansuri, 6 244 cinematografe, 217 muzee, 24 395 biblioteci, precum şi 11 889 cămine culturale şi case de citit, 179 case de cultură, au activat 30 478 echipe (formaţii) artistice de amatori, s-au editat 8 422 titluri de cărţi şi broşuri cu un tiraj total de 78 024 mii exemplare. În 1965 au apărut 57 ziare de informare generală cu un tiraj anual total de 995 316 000 exemplare şi 432 alte publicaţii periodice cu un tiraj anual total de 140 300 mii exemplare; dintre acestea, cea mai mare răspîndire au cotidianele „Scînteia", „România liberă", „Scînteia tineretului" şi revistele „Lupta de clasă", „Contemporanul", „Lumea", „Flacăra", „Gazeta literară", „Luceafărul". Au funcţionat 30 staţii de radioemisiune şi 26 staţii de televiziune (inclusiv staţiile de retransmisiune). *Instituţii ştiinţifice.* În prezent funcţionează în întreaga ţară 264 unităţi de cercetare ştiinţifică, dintre care 53 institute ale Academiei, 163 unităţi de cercetare departamentală şi 48 laboratoare uzinale mari în întreprinderile industriale moderne.

„România liberă", ziar apărut la Bucureşti, între 1877 şi 1889. A militat pentru desăvîrşirea unităţii naţionale.

„România liberă", ziar editat ilegal la Paris, în 1943—1944, de către comuniştii şi antifasciştii români participanţi la mişcarea de rezistenţă din Franţa împotriva hitleriştilor. A publicat ştiri din mişcarea de rezistenţă din Franţa şi din România. Concomitent a apărut şi o ediţie franceză, „La Roumanie Libre", cu acelaşi conţinut.

„România liberă", organul de presă al sfaturilor populare din ţara noastră (din 1950). A început să apară la 28 ianuarie 1943, ilegal, ca ziar de luptă patriotică şi antifascistă, din iniţiativa şi sub conducerea Partidului Comunist Român. A avut o importantă contribuţie la mobilizarea maselor în pregătirea insurecţiei armate din august 1944. Primul număr legal al ziarului „România liberă" a apărut la 24 august 1944. Apare zilnic, la Bucureşti. Este decorat cu Ordinul „Apărarea Patriei" cl. I.

„România literară", revistă săptămînală, editată la Iași între 1 ianuarie și 3 decembrie 1855, sub conducerea lui V. Alecsandri. Continuînd tradiția inaugurată de „Dacia literară" și „Propășirea", a promovat literatura originală și a militat pentru unitatea națională și culturală a românilor. A fost suprimată pentru că preconiza desființarea iobăgiei. Printre colaboratorii ei s-au numărat Al. Russo, M. Kogălniceanu, C. Negri, I. Ghica, D. Bolintineanu ș.a.

„România literară", săptămînal de critică și informație literară, artistică și culturală. A apărut la București, sub direcția lui Liviu Rebreanu, între 20 februarie 1932 și 23 decembrie 1933, avîndu-i printre colaboratori și pe E. Lovinescu, G. Călinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Anton Holban, I.M. Sadoveanu, Al. A. Philippide, G.M. Zamfirescu, Camil Baltazar. Revista s-a preocupat de încurajarea tinerelor talente, contribuind la afirmarea unor scriitori ca Eugen Jebeleanu, Mihail Sebastian, Cicerone Theodorescu ș.a.

„România muncitoare", gazetă socialistă românească, apărută la București, în perioada 1902—1916, în două serii. Prima serie a apărut în 1902, ca organ al cercului socialist „România muncitoare"; a doua serie a început să apară în martie 1905, cu subtitlul „Organ social-democrat săptămînal", iar din 1910 ca organ al Partidului social-democrat din România. Între 7 și 12 septembrie 1914, gazeta a apărut sub titlul „Jos războiul", iar de la 12 septembrie 1914 pînă la 15 august 1916, cînd a fost interzisă, sub titlul „Lupta zilnică". **R.m.** a îndeplinit un rol important în organizarea și îndrumarea clasei muncitoare din România. A avut o largă răspîndire și în Transilvania. Au colaborat I.C.Frimu, St. Gheorghiu, C. Dobrogeanu-Gherea, Mihai Gh. Bujor, Gh. Vasilescu-Vasia ș.a., precum și numeroși intelectuali socialiști, muncitori, corespondenți voluntari.

„România muncitoare", organ al muncitorilor români din Franța, editat în perioada ianuarie 1925—august 1927 de comuniștii români aflați în emigrație la Paris. A publicat o serie de articole referitoare la mișcarea muncitorească din țara noastră.

„România viitoare", revistă a revoluționarilor români pașoptiști aflați în exil. A apărut un singur număr la Paris, în noiembrie 1850, avînd printre colaboratori pe N. Bălcescu, D. Bolintineanu, C.A. Rosetti ș.a. A publicat prima versiune a „Cîntării României" a lui Al. Russo, în versiunea lui N. Bălcescu.

„Românul", ziar liberal-radical, apărut la București (1857—1864, 1865, 1866—1905). A fost condus de C.A. Rosetti pînă la moarte (1885), iar după aceea de fiul său Vintilă C.A. Rosetti. A militat pentru dobîndirea independenței și pentru reforme democratice burgheze. Între 1864 și 1865, fiind suprimat, a apărut sub titlurile „Libertatea" și „Conștiința națională". A avut ca supliment „Românul de duminică" și „Românul literar".

„Românul american", săptămînal din S.U.A., în limba română. A fost înființat în 1914 sub denumirea „Deșteptarea" și poartă numele actual din 1939. Apare la Detroit (statul Michigan). Are o orientare progresistă.

romb (MAT.), paralelogram cu toate laturile egale. Diagonalele unui **r.** sînt perpendiculare între ele, sînt bisectoarele unghiurilor rombului și axele lui de simetrie.

Romm, Mihail Ilici (n. 1901), regizor de film sovietic, artist al poporului. A fost la început scenarist, apoi, din 1934, regizor. Puternică personalitate artistică, s-a remarcat prin filmele istorice „Lenin în Octombrie" (1937) și „Lenin în 1918" (1939). De asemenea este autorul filmelor, consacrate în opinia publică, „Chestiunea rusă" (1948), „Misiunea secretă" (1950), „Amiralul Ușakov" (1953), „Nouă zile dintr-un an" (1961), „Adevărata față a fascismului" (1965).

Rommel, Erwin (1891—1944), feldmareșal german. În timpul celui de-al doilea război mondial a comandat corpul expediționar german din Africa de nord (1941—1943). Vreme îndelungată partizan zelos al regimului hitlerist, a fost apoi implicat în conspirația generalilor împotriva lui Hitler și a fost silit să se sinucidă în urma eșuării ei.

Romney *[rómni]*, George (1734—1802), pictor englez. După o lungă și dificilă perioadă de debut, **R.** s-a impus ca un portretist de seamă, operele sale beneficiind de claritatea expresivă a desenului și de o cromatică armonioasă. Remarcabile sînt portretele Emmei Lyon, viitoarea lady Hamilton, „M. Robinson", „Autoportret".

romney-marsh *[rómni-ma:ș]* (ZOOTEHN.), rasă de oi originară din Anglia, crescută pentru producția de carne. Se caracterizează printr-o greutate corporală mare (la vîrsta de un an ajunge la 65—68 kg, iar oile îngrășate ating 100—120 kg) și o carne de calitate bună. Lîna, în cantitate de 4—4,5 kg anual, este de culoare albă. În țara noastră a fost importată și folosită pentru încrucișări cu rasele țurcană și țigaie.

Romniceanu, Grigore (1845—1915), chirurg român. A fost profesor de chirurgie la Facultatea de medicină din București, membru corespondent al Academiei Române și membru al mai multor societăți de medicină și chirurgie din străinătate. Studiile sale au cuprins atît domeniul anatomiei, cît și al patologiei chirurgicale (grefe dermo-epidermice, bandaje și aparate pentru fracturi, bolile chirurgicale ale copiilor, patologia operatorie a tuberculozei localizate etc.). Op. pr.: „Tratat elementar de anatomie descriptivă" (1870), „Manual de patologie chirurgicală" (1880—1882).

Romula, important oraș roman în Dacia, identificat pe teritoriul satului Reșca (raionul Caracal, reg. Oltenia). **R.** a fost oraș autonom, cu rangul de *municipium* și apoi de *colonia*. Era un important centru de producție agricolă și meșteșugărească, precum și stațiune fiscală pe drumul de la Sucidava spre defileul Oltului.

Romulus Augustulus, ultimul împărat al Imperiului roman de apus (475—476). A fost înlăturat de Odoacru, conducătorul herulilor. Anul detronării lui **R.A.** (476) este considerat ca sfîrşit al Imperiului roman de apus.

Romulus şi Remus (în mitologia romană), fraţi gemeni, consideraţi întemeietorii Romei. Potrivit legendei, **R. şi R.** au fost născuţi de o vestală *(Rhea Sylvia)*; abandonaţi apelor Tibrului, ei au fost găsiţi de o lupoaică şi, hrăniţi de aceasta, au scăpat cu viaţă. Este posibil însă ca sub aceste două nume să se ascundă acelaşi personaj legendar, din care tradiţia romană a făcut fraţi gemeni pentru a explica prezenţa a doi consuli la conducerea statului roman.

Ron, fluviu în vestul Europei (812 km), pe teritoriul statelor Elveţia şi Franţa. Izvorăşte din gheţarul Ron, de la 1 750 m altitudine (Alpii Lepontini), trece prin lacul Geneva şi, printr-o deltă vastă (1 200 km²), se varsă în Marea Mediterană (Golful Lyon). Afluenţii principali: pe dreapta Saône, pe stînga Isère şi Durance. Are debit bogat în tot cursul anului. Navigabil. Este legat prin canale de Rin, Moselle, Loara ş.a. Pe **R.** s-au construit cîteva mari hidrocentrale. Trece prin oraşele Geneva (Elveţia), Lyon, Avignon (Franţa).

Roncevaux *[rõsövó]* **(Roncesvalles)** *[ronθesvál'es]*, trecătoare în munţii Pirinei, unde, în anul 778, ariergarda armatei lui Carol cel Mare, condusă de R o l a n d, a fost nimicită de basci.

ronde-bosse *[rõd-bós]*, lucrare de sculptură ale cărei volume se desfăşoară deplin în spaţiu, neaderînd la o suprafaţă plană.

rondél (LIT.), poezie cu formă prozodică fixă, compusă din 13 versuri (în literatura franceză 14) cu două rime, repartizate în trei strofe. Primele două versuri se repetă în cuprinsul poeziei astfel: primul vers este egal cu versul al şaptelea şi al treisprezecelea; versul al doilea este egal cu versul al patrulea (respectiv al paisprezecelea). **R.** este cunoscut din sec. al XIV-lea şi a fost cultivat îndeosebi în poezia franceză medievală tîrzie (Charles d'Orléans), iar mai tîrziu de Clément Marot, Voiture, Musset ş.a. În literatura română a fost ilustrat de Al. Macedonski în „Poema rondelurilor", iar în zilele noastre de Cicerone Theodorescu.

rondélă (SILV.), porţiune din trunchiul unui arbore, de formă cilindrică, folosită pentru analiza structurii macroscopice a lemnului, pentru determinarea vîrstei arborilor doboriţi etc.

rondó (în muzica instrumentală a sec. XVII), formă muzicală întemeiată pe revenirea periodică a temei principale (r e f r e n), care alternează cu diferite alte teme (episoade sau cuplete). A căpătat o largă răspîndire în muzica clavecinistilor francezi din sec. XVII—XVIII. În formă de **r.** sînt scrise unele lucrări vocale şi instrumentale mai ample, în general finalurile sonatelor, cvartetelor, simfoniilor etc.

rondóu (NAV.), manevră de întoarcere a unei nave, prin care aceasta îşi schimbă direcţia de înaintare cu un unghi de 180°.

Ronetti-Roman (1853—1908), scriitor român. S-a născut la Roman. A colaborat la „Revista literară şi ştiinţifică", „Timpul", „Convorbiri literare", „Curentul nou" ş.a. Dintre lucrările sale se impun poemul „Radu" (1878) şi mai ales drama „Manasse" (1900), în care prezintă conflictul dintre prejudecăţile rasiale sau religioase şi puterea de neînfrînt, profund umană, a dragostei.

rongalítă (CHIM.), substanţă chimică (formaldehidsulfoxilat de sodiu) obţinută prin reacţia dintre aldehida formică şi ditionitul de sodiu. Se întrebuinţează ca reducător în vopsitorie şi la sinteza unor medicamente (neosalvarsan).

ronjáre (IND. TEXT.) v. **corodare.**

Ronsard *[rõsár]*, Pierre de (1524—1585), mare poet francez, şef al P l e i a d e i. Ilustrînd genurile poetice reprezentative ale literaturilor antice, **R.** a creat în literatura franceză valori universale, mai ales în domeniul poeziei lirice, al satirei şi al poemului filozofic („Ode", 1550—1556, inspirate de Pindar şi de Horaţiu; „Amoruri", 1552—1578; „Imnuri", 1555—1556; epopeea neterminată „La Franciade", 1572). Volumul său „Cuvinte asupra nenorocirilor vremii" (1562),

P. de Ronsard

scris în timpul războaielor civile, este de inspiraţie patriotică. Umanist, exponent al spiritului Renaşterii, dotat cu un puternic temperament liric, **R.** a fost un delicat cîntăreţ al dragostei şi al naturii, pe care le-a asociat într-o intimă comuniune. În poezia sa, voluptatea păgînă se îmbină cu meditaţia gravă, cu melancolia şi cu visarea graţioasă, erudiţia, uneori pedantă, şi artificiul fiind depăşite de sinceritatea cuceritoare a sentimentului. Înzestrat cu un deosebit simţ al ritmului şi sonorităţii, el a mînuit o metrică extrem de suplă şi de variată, aducînd reale inovaţii prozodiei şi fundamentînd pentru mai multe secole principalele moduri de expresie ale poeziei franceze. **R.** şi şcoala sa au însemnat un apogeu al liricii renascentiste. Subapreciat în perioada clasică, **R.** a fost reabilitat de romantism (Sainte-Beuve). În 1959 a apărut în limba română un volum selectiv din poeziile lui **R.**

Röntgen v. **Roentgen.**

Roosevelt *[róuzəvelt]*, Anna Eleanor (1884—1962), soţia lui F.D. Roosevelt. Personalitate politică de prestigiu din S.U.A., **R.** a militat pentru democraţie şi împotriva fascismului.

Roosevelt *[róuzəvelt]*, Franklin Delano (1882—1945),

om de stat nord-american, membru al Partidului democrat. A fost președinte al Statelor Unite ale Americii timp de 12 ani (1933—1945). După terminarea studiilor (la universitățile Harvard și Columbia), a practicat avocatura (din 1907).

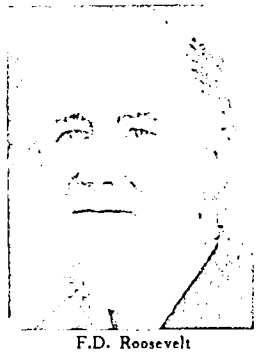

F.D. Roosevelt

În 1910 și în 1912 a fost ales membru al Senatului statului New York, iar în 1928 guvernator al acestui stat. Ca președinte al S.U.A. (ales în 1932 și, din nou, în 1936, 1940 și 1944), a inițiat un plan de reforme (New Deal), care urmăreau redresarea economiei S.U.A. și întărirea capitalismului de stat. În timpul celui de-al doilea război mondial, **R.** s-a afirmat ca un partizan al întăririi coaliției puterilor antifasciste și a participat la importantele reuniuni interaliate de la Teheran (1943) și Ialta (1945).

Roosevelt *[róuzəvelt]*, Theodore (1858—1919), om de stat nord-american, membru al Partidului republican, vicepreședinte (1900), apoi (1901—1909) președinte al S.U.A. Protagonist al expansiunii imperialiste nord-americane în America Latină, de numele său este legată politica așa-numită a „marii bîte".

Röpke, Wilhelm (1899—1966), economist și sociolog burghez german stabilit în Elveția. Unul dintre fondatorii și reprezentant de seamă al neoliberalismului. În ultimii ani ai vieții, în repetate rînduri, s-a pronunțat împotriva „integrării" vest-europene, în formele suprastatale și supranaționale generate de Piața comună.

Rops, Félicien (1833—1898), pictor gravor și litograf francez. După o perioadă de temeinică pregătire în domeniul științelor și literaturii, **R.** s-a dedicat artei plastice, în care s-a format ca autodidact. Tehnician desăvîrșit, desenator incisiv, cu o excepțională forță de caracterizare, **R.** a realizat un uriaș număr de gravuri și de litografii, fiind cu deosebire preocupat de genul satiric („Satanicii", „Băutoarea de absint", „Dantelăreasa", „Tentația sf. Anton"). A influențat puternic arta gravurii.

Roques *[roc]*, Mario (1875—1961), lingvist și filolog francez, specialist în romanistică. A fost profesor la École des langues orientales (unde a predat limba română), la École des hautes études și la Collège de France, membru al Institutului Franței și doctor honoris causa al Universității din București. A condus timp de mai mulți ani revista „Romania". Este autorul unor lucrări asupra cronologiei latinei vulgare, asupra metodei geografiei lingvistice și a istoriei vocabularului francez, precum și a numeroase ediții critice de texte franceze medievale. S-a ocupat de limba și literatura română, înființînd în 1912 un lectorat de limba română la Facultatea de litere din Paris, devenit „Institutul de filologie română", care funcționează și astăzi. În 1925 a editat „Palia de la Orăștie", al cărui original îl studiase din 1913; a publicat un studiu asupra conjuncțiilor condiționale *să*, *de* și *dacă* din limba română veche.

Rosa, Salvatore (1615—1673), pictor, gravor, poet și muzician italian din școala napolitană. Format în atelierul lui Ribera, **R.** a desfășurat o prodigioasă activitate artistică, stilul său fiind caracterizat în toate domeniile de creație printr-o aspră grandoare și prin melancolia tumultuoasă. A pictat un mare număr de compoziții, dar genul în care a reușit să lase opere de valoare este peisajul cu figuri. A compus piese muzicale de calitate, iar ca poet a excelat în satire și sonete. Reprezentat cu mai multe lucrări în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

Rosario, oraș în Argentina, în statul Santa Fé, situat pe malul fluviului Paraná. 671 850 loc. (1960). Este al doilea oraș al țării ca mărime. Centru industrial, cunoscut pentru producția de zahăr, preparate din carne, tutun, băuturi alcoolice. Nod feroviar, port însemnat pentru exportul de cereale, zahăr, produse din carne, lemn.

Roscelin din Compiègne *[roslè din cõpiéń]* (c. 1050—1112), filozof scolastic francez, unul dintre întemeietorii nominalismului, cunoscut numai prin lucrările adversarilor săi, Anselm de Canterbury și Abélard. A afirmat că noțiunile generale sînt simple cuvinte, „emisiuni vocale" (flatus vocis).

Roscher *[róșər]*, Wilhelm (1817—1894), economist burghez german, unul dintre principalii reprezentanți ai școlii istorice germane. A respins metoda abstractizării și tezele de bază ale economiei politice clasice burgheze, a negat existența legilor economice obiective și a susținut că „tradițiile istorice" joacă un rol primordial în dezvoltarea societății. În cercetarea fenomenelor economice, **R.** a acordat o importanță de prim ordin unor factori ca morala, dreptul etc. Concepțiile lui **R.** au fost combătute de către K. Marx. Op. pr.: „Sistemul economiei naționale" (1854).

Rose *[roz]*, „*Roman de la* ~", poem medieval francez, compus din două părți distincte. Prima, scrisă într-un stil suplu și grațios de Guillaume de Lorris în jurul anului 1235 și cuprinzînd peste 4 000 de versuri, este povestirea alegorică a unui roman de dragoste în spiritul literaturii feudale de curte. Partea a doua, avînd ca autor pe Jean de Meung (c. 1277), compusă din peste 18 000 de versuri, adevărată enciclopedie a epocii, este o satiră îndrăzneață la adresa societății feudale și exprimă aspirațiile burgheziei în ascensiune. În ciuda prolixității, poemul prezintă interes prin tendințele realiste, prin pitorescul cadrului și originalitatea gîndirii, care anunță Renașterea.

Rosegger *[rózegər]*, Peter (1843—1918), scriitor austriac, reprezentant al aripii radicale a liberalismului. A evocat cu ingeniozitate şi umor, într-o manieră idilizantă, întîmplări din mediul mic-burghez, rural şi orăşenesc (romanele „Scrierile unui învăţător", 1875; „Ultimul Jacob", 1888, şi volumul de povestiri „Cînd eram băiat de ţăran", 1902), în care se întîlnesc atît tendinţe slavofobe, naţionaliste, cît şi tendinţe de critică anticlericală şi antiburgheză.

Rosenberg *[rózənberg]*, Alfred (1893—1946), ideolog al fascismului german, teoretician al rasismului, unul dintre conducătorii partidului hitlerist. În 1941 a fost numit „ministru pentru teritoriile ocupate din est". La *procesul de la Nürnberg* al principalilor criminali de război a fost condamnat la moarte.

Rosenbusch *[rózənbuş]*, Harry (1836—1914), geolog şi petrograf german. A fost profesor la Universitatea din Heidelberg. Este unul dintre autorii metodei de studiu în secţiuni subţiri a mineralelor şi rocilor. În 1890 a expus teoria diferenţierii magmei ca o cauză a variabilităţii rocilor. Op. pr.: „Fiziografia microscopică a celor mai importante minerale din punct de vedere petrografic" (1873), „Chimismul rocilor eruptive" (1890).

Rosenthal, Constantin Daniel (1820—1851), pictor şi revoluţionar român paşoptist, născut la Budapesta. A studiat

C. D. Rosenthal

la Academia de arte frumoase din Viena, apoi la Paris în atelierul lui Martin Drolling. Începînd din 1842, se află la Bucureşti, unde, în strînsă legătură cu capii mişcării revoluţionare româneşti, participă la pregătirea revoluţiei din 1848. La începutul activităţii autor al unor picturi de gen, **R.** a devenit apoi un excelent portretist, tinzînd şi spre pictura de compoziţie. Este autorul evocatorului portret „Elena Negri", al portretului „Ancăi Manu" şi al portretului alegoric „România revoluţionară", pictat la Paris în 1850, care, împreună cu compoziţia „România rupîndu-şi cătuşele pe Cîmpia Libertăţii", se numără printre primele opere cu conţinut politic-social din pictura românească. A lucrat şi litografii. Străbătută de suflu romantic, pictura lui **R.**, deşi în esenţă de factură academistă, reprezintă şi sub aspect plastic un moment înnoitor, prin intensitatea şi claritatea expresiei formelor.

Roseteştii v. **Cupăreştii.**

Rosetti, Alexandru (n. 1895), lingvist şi filolog român, elev al lui Ovid Densusianu, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Republicii Socialiste România, membru al Academiei suedeze regale de ştiinţe, doctor honoris causa al Universităţii din Lyon, om de ştiinţă emerit. A întemeiat şi a editat revista „Bulletin linguistique". Este redactor responsabil al revistelor „Studii şi cercetări lingvistice" şi „Revue roumaine de linguistique", al publicaţiei neperiodice „Cahiers de linguistique théorique et appliquée" şi a îngrijit publicarea culegerii de studii „Fonetică şi dialectologie" (5 vol.). Op. pr.: „Cercetări asupra foneticii limbii române în sec. al XVI-lea" (1926), „Curs de fonetică generală" (1930, trad. portugheză 1962), „Istoria limbii române" (vol. I—IV şi VI: ed. I 1938—1946, ult. ed. 1964), „Filozofia cuvîntului" (1946), „Lingvistica" (1965). A editat texte româneşti vechi: „Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei (1926 şi 1944). Laureat al Premiului de stat.

Rosetti, Constantin A. (1816—1885), om politic şi publicist român, unul dintre conducătorii revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească şi ai luptei pentru unirea principatelor. În timpul revoluţiei burghezo-democratice din 1848 a fost conducătorul aripii liberalilor radicali; a fost secretar al

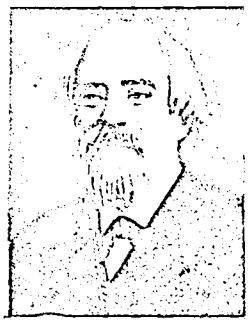

C. A. Rosetti

Guvernului provizoriu, prefect de poliţie şi redactor al ziarului „Pruncul român". În anii exilului (1848—1857) a contribuit la editarea revistei „România viitoare" şi mai ales a revistei „Republica Română", în care a militat pentru unirea principatelor într-un stat democratic. Revenit în ţară, a editat ziarul liberal-radical „Românul" şi a avut un rol de seamă în Adunarea ad-hoc şi în alegerea lui Al. I. Cuza ca domnitor şi în Ţara Românească. În paginile ziarului „Românul", care a apărut timp de aproape o jumătate de secol, a militat pentru reforme democratice, pentru unitatea naţională, pentru independenţa naţională a ţării. A fost unul dintre conducătorii Partidului naţional liberal, creat în anii 1874—1875, dar în 1884, intrînd în conflict cu Ion Brătianu, a organizat o disidenţă liberală. Patriot înaintat, a susţinut cu entuziasm proclamarea independenţei ţării şi participarea României la războiul ruso-turc din 1877—1878. În 1858 a pus bazele „Asociaţiei lucrătorilor tipografi din Bucureşti", al cărei preşedinte a fost la început, şi a sprijinit pe socialiştii N. Zubcu-Codreanu, dr. Russel, C. Dobrogeanu-Gherea, urmăriţi de ohrana ţaristă. A fost în mai multe rînduri ministru şi preşedinte al Camerei Deputaţilor. Publicistica

lui se caracterizează prin avînt romantic, stil patetic, vibrant. În tinereţe a scris şi versuri sentimentale şi social-patriotice („Ceasuri de mulţumire", 1843). A tradus din Byron, Béranger, Lamartine, Hugo.

Rosetti, Radu (1853—1926), istoric român, specialist în cercetarea evoluţiei relaţiilor agrare din Moldova. A studiat cel dintîi structura satelor stăpînite în devălmăşie, precum şi originile stăpînirii boiereşti. Deşi a admis că obştea este forma de organizare anterioară diferenţierii sociale, el a considerat, greşit, că satele răzeşeşti sînt foste sate boiereşti a căror stăpînire s-a divizat, cu timpul, la extrem. Ocupîndu-se şi de probleme ale istoriei moderne, a studiat îndeosebi frămîntările ţărăneşti din România în sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea. S-a pronunţat pentru o nouă împroprietărire a ţărănimii, dar cu menţinerea proprietăţii moşiereşti. Op. pr.: „Originile şi transformările clasei stăpînitoare din Moldova" (1906), „Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova" (1907), „Pentru ce s-au răsculat ţăranii" (1907) şi „Pentru adevăr şi dreptate" (1911).

Rosetti, Radu Dumitru (1874—1964), scriitor român. S-a născut la Bucureşti. A publicat numeroase volume de versuri, de factură sentimentalistă, galantă sau larg umanitaristă („Din inimă", 1895; „Sincere", 1897; „Duioase", 1898; „Valuri", 1900; „Poezii", 1926 ş.a.), schiţe inspirate din viaţa tribunalelor şi barourilor („Din sala paşilor pierduţi", 1922), note de călătorie („Din largul lumii", 1903; „Dincolo de hotare", 1908; „Din Egipt", 1909 ş.a.). S-a afirmat mai ales ca virtuos al epigramei („Epigrame", 1894). A scris şi piese de teatru. În 1958 i-a apărut volumul antologic „Spicuiri".

Rosny *[roní]* **J.H.** (pseudonimul fraţilor *Joseph Henri Boex*, 1856—1940, şi *Justin Boex*, 1859—1948), romancieri francezi de origine belgiană, autori a numeroase romane, unele scrise în colaborare, dintre care mai valoroase sînt cele cu tematică socială („Bilateralul", 1887 ş.a.) şi cele care evocă într-un stil pitoresc vremurile preistorice („Vamireh", 1892; „Războiul focului", 1911 ş.a.).

Ross, Iosif (n. 1899), caricaturist român, maestru emerit al artei. Exponent al graficii militante, a colaborat începînd din 1914 la diferite publicaţii („Adevărul", „Rampa", „Cuvîntul liber" ş.a.) cu desene satirice antimonarhice, antiguvernamentale. Un loc important îl ocupă în opera lui **R.** portretele caricaturale. În şarjele sale se perindă o întreagă galerie de oameni politici şi de cultură surprinşi în imagini sintetice, de o mare forţă sugestivă şi de o subtilă incisivitate.

Ross, sir James Clark (1800—1862), explorator polar englez. În perioada 1819—1833 a participat la mai multe expediţii în Arctica (dintre care una condusă de unchiul său John Ross), descoperind în 1831 polul nord magnetic în peninsula Boothia Felix. Între anii 1839 şi 1843 a condus o expediţie în Antarctida pentru cercetări geomagnetice. A cercetat Marea Ross, a descoperit bariera de gheaţă Ross, ţara Victoria, vulcanii Erebus şi Terror ş.a. Rezultatele ştiinţifice le-a publicat într-o lucrare intitulată „Călătorie de descoperiri şi cercetări în mările sudice şi antarctice".

Ross, sir John (1777—1856), explorator polar englez. A condus două expediţii în Arctica pentru căutarea trecerii de nord-vest din Oceanul Atlantic în Oceanul Pacific. A cercetat Arhipelagul Arctic Canadian, descoperind peninsula Boothia Felix.

Ross, *Marea* ~, mare din Oceanul Pacific, situată la ţărmul Antarcticii, cuprinsă între 170°15′ longitudine estică şi 158°15′ longitudine vestică. Suprafaţa: circa 960 000 km². Adîncimi pînă la 700 m. Partea de sud a *M.R.* este acoperită de gheţarul Ross (grosimea medie a gheţii este de circa 300 m). În *M.R.* se află insula Ross, cu vulcanii Erebus (4 023 m) şi Terror (3 277 m); a fost obiectul a numeroase cercetări. Între anii 1926 şi 1956, pe gheţarul Ross a funcţionat, în anumite perioade, staţiunea antarctică Little America (S.U.A.), iar în 1957 staţiunea Scott (Noua Zeelandă). În acelaşi an, pe capul Hallet, şi-a început activitatea staţiunea Hallet (S.U.A. şi Noua Zeelandă).

Rossellini, Roberto (n. 1906), regizor de film şi de teatru italian. Talent viguros, spirit realist şi stăpîn pe mijloacele de expresie ale filmului, **R.** este unul dintre promotorii neorealismului italian („Roma oraş deschis", 1945; „Paisa", 1946; „Generalul della Rovere", 1959; „Viva Italia", 1961, ş.a.).

Rossellino, Antonio (1427—1497), sculptor italian din şcoala florentină. Format în atelierul fratelui său Bernardo, **R.** a practicat o sculptură a formelor efeminate şi elegante. Remarcabil portretist (bustul lui Matteo Palmieri), **R.** a realizat un număr mare de graţioase madone, de asemenea monumente funerare (mormîntul cardinalului Iacopo di Portogallo), reliefuri („Anunţarea păstorilor") etc.

Rossellino, Bernardo (1409—1464), sculptor şi arhitect italian din şcoala florentină. Încercînd o sinteză între claritatea compoziţiei lui Brunelleschi şi dinamica plastică a lui Donatello, **R.** a reuşit să realizeze sculpturi care impun prin robusteţea formelor şi prin intensitatea contrastelor de clarobscur („Madonna della Misericordia", „Bunavestire", „Mormîntul lui Leonardo Bruni" etc.). Ca arhitect, **R.** a colaborat cu L.B. Alberti la construcţia palatului Rucellai (1450—1455), a dirijat construcţia oraşului Pienza (palatul Piccolomini), a construit domul nou din Siena etc.

Rossetti, Dante Gabriel (1828—1882), pictor şi poet englez, fiu al unui revoluţionar italian emigrat în Anglia, întemeietor şi principal reprezentant al prerafaelitismului. Pictura sa, inspirată din „Divina comedie" şi din „Vita nuova" ale lui Dante, frecvent alegorică, populată cu tipuri feminine de o stranie frumuseţe, se caracterizează prin sentimentalismul excesiv şi prin preluarea unor pro-

cedee cromatice ale înaintaşilor lui Rafael („Bunavestire", „Fericita Beatrice", „Visul zilei" ş.a.). Ca poet, a cultivat o lirică în care motivele erotice şi mistice-fantastice se interferează în forme alegorice (poemul „Fericita fecioară", 1850; culegerea de versuri „Casa vieţii", 1870 ş.a.). Arta sa poetică e caracterizată prin eleganţă, prin căutarea pitorescului şi a efectelor muzicale inedite. A încercat să reînvie forma sonetului. A tradus în engleză din opera lui Dante şi a altor poeţi italieni.

Rossi, Ernesto (1827—1896), actor italian. A jucat numeroase roluri din teatrul clasic şi contemporan, tragic şi comic, realizînd mari creaţii în interpretarea eroilor shakespearieni: Hamlet, Othello, Macbeth, Lear, Richard al III-lea, Romeo, Iuliu Cezar. În turneele lui prin Europa, a vizitat şi ţara noastră. Autor al volumelor „Studii shakespeariene" (1885) şi „Patruzeci de ani de viaţă artistică" (1887—1889).

Rossi, Karl Ivanovici (1775—1849), arhitect, urbanist şi decorator rus, reprezentant de seamă al clasicismului rus. A făcut călătorii de studii în Italia, luînd contact cu monumentele de arhitectură antică. Din 1816 **R.** a creat o serie de ansambluri monumentale la Petersburg, definitorii pentru înfăţişarea părţii centrale a oraşului: palatul Mihailov (1819—1825), ansamblul pieţei Mihailov, ansamblul teatrului Aleksandrinski (1820—1830), clădirea Senatului şi a Sinodului (1829—1834). Caracteristicile creaţiei lui **R.** sînt rezolvarea complexă a sarcinilor urbanistice, procedeele constructive inovatoare (acoperişurile metalice ş.a.), integrarea ordinelor clasice în tipul modern de construcţie, expresivitatea volumelor arhitecturale şi îmbinarea armonioasă a formelor arhitecturale cu abundenţa detaliilor sculpturale fastuoase.

Rossi, Pellegrino (1787—1848), jurist, economist şi om politic de origine italiană, naturalizat francez. A adus o contribuţie importantă la precizarea şi la sistematizarea principiilor şcolii clasice a dreptului penal, fundamentînd dreptul de a pedepsi pe ideea de justiţie şi de utilitate. Op. pr.: „Tratat de drept penal" (2 vol., 1829), „Curs de economie politică" (1839).

Rossini, Gioacchino (1792—1868), compozitor italian. Provenit dintr-o familie de muzicieni, **R.** şi-a făcut educaţia la Liceul muzical din Bologna,

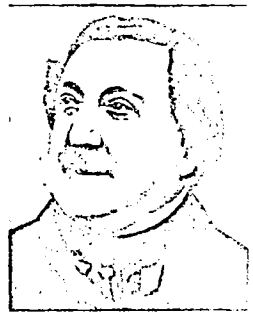

G. Rossini

vădind de timpuriu remarcabile însuşiri muzicale. A compus 34 de opere cu o mare uşurinţă, multe dintre ele bucurîndu-se de succes în principalele metropole ale lumii: Roma, Viena, Londra şi Paris, unde s-a stabilit definitiv. Printre primele sale opere figurează „Scara de mătase" (1812) şi „Italianca în Alger" (1813). După „Bărbierul din Sevilla" (1816), capodopera sa, **R.** a mai compus cîteva opere, printre care „Cenuşăreasa" (1817), „Coţofana hoaţă" (1817), „Semiramida" (1823). **R.** este unul dintre reprezentanţii cei mai de seamă ai *bel cantoului* italian. Muzica lui, bogată în arii uşor memorabile, vădind o sursă inepuizabilă de invenţie melodică, străbătută adesea de un umor specific, degajează o bună dispoziţie cuceritoare. Năzuinţele eroico-patriotice ale romantismului, care se intensificaseră în ajunul revoluţiei din 1830, şi-au găsit întruchipare în unele opere ale sale, mai cu seamă în „Wilhelm Tell" (1829), care a jucat un mare rol în evoluţia genului operei „mari" franceze. Este şi autorul unui remarcabil „Stabat Mater" (1836), al unor cantate, oratorii, al unor cvartete, cicluri de romanţe şi duete etc.

rost 1. (IND. TEXT.; la războiul de ţesut) Unghi diedru, format de planul firelor de urzeală ridicate de iţe şi cel al firelor rămase jos, permiţînd astfel trecerea suveicii şi depunerea firului de bătătură. **2.** (CONSTR.) Spaţiu de dimensiuni reduse, lăsat între două construcţii alăturate sau între două părţi ale unei construcţii pentru a permite mişcarea lor relativă sub acţiunea forţelor exterioare sau a variaţiilor de temperatură. După poziţie şi destinaţie se deosebesc: *r. de dilataţie-contracţie*, care permite modificarea lungimii elementelor de construcţie, datorită variaţiilor de temperatură; *r. de tasare*, care permite tasarea independentă a diferitelor părţi ale unei construcţii; *r. de etanşare*, amenajat între două elemente de construcţie supuse presiunii apei; *r. de lucru*, care marchează planul de întrerupere a turnării elementelor de beton cu volum mare. Operaţia de umplere cu material de etanşare a **r.** pentru a împiedica pătrunderea apei de ploaie sau de infiltraţie se numeşte *rosluire*.

Rostand *[rɔstã]*, Edmond (1868—1918), autor dramatic francez. A fost membru al Academiei Franceze. A debutat cu versuri, dar s-a impus prin piesele sale de teatru romantice: „Romanţioşii" (1894, trad. rom.), „Cyrano de Bergerac" (1897, trad. rom.), „Prinţesa îndepărtată" (1895, trad. rom.), „Puiul vulturului" (1900), „Chantecler" (1910). Teatrul lui **R.**, plin de spirit, scînteietor prin verva, virtuozitatea şi strălucirea versurilor, uneori emfatice, a constituit o reacţie împotriva teatrului naturalist şi a celui simbolist. În comedia eroică „Cyrano de Bergerac", operă construită cu fantezie şi adînci resurse lirice, **R.** a biciuit obscurantismul, minciuna şi laşitatea prin intermediul neînfricatului şi generosului Cyrano, întruchipare a unor nobile calităţi ale poporului francez. Printre traducătorii operei sale în limba română se numără M. Codreanu.

Rostock 1. Oraş în nordul R.D. Germane, situat pe rîul Warnow, centrul administrativ al districtului cu acelaşi nume,

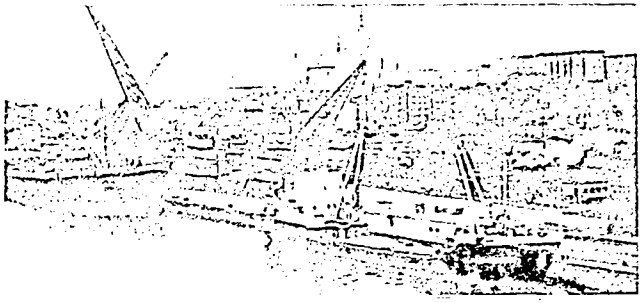

Rostock. Vedere din port

important port la Marea Baltică. 179 300 loc. (1964). Șantiere navale, industrie alimentară (conserve de pește etc.), constructoare de mașini, chimică; universitate, muzeu, monumente arhitectonice medievale. **2.** District în nordul R.D. Germane. Suprafața: 7 071 km². Populația: 848 990 loc. (1963). Relief de cîmpie netedă sau slab vălurită. Principalele ramuri industriale: construcții navale (Rostock-Warnemünde, Wismar, Stralsund, Wolgast), construcții de mașini, industrie alimentară (în special conserve de pește), de prelucrare a lemnului. Se practică pescuitul. Se cresc vite de rasă pentru lapte, porcine, ovine, se cultivă cereale, cartofi, sfeclă de zahăr și plante furajere.

rostogól (IND. EXTR.), lucrare minieră provizorie cu secțiune redusă, avînd direcție verticală sau înclinată și prin care se transportă materialul extras în abataj către orizontul inferior; transportul materialului se face prin rostogolire și alunecare, sub acțiunea greutății proprii.

rostogolíre (FIZ.), mișcare a unui corp aflat în contact cu un alt corp, efectuată în așa fel încît viteza relativă dintre punctele de contact ale celor două corpuri să fie mereu nulă. Pot efectua o **r.** numai corpurile a căror suprafață este convexă (ex. sfera) sau riglată (ex. cilindrul, conul). În cazul **r.**, frecarea este mult mai mică decît în cazul alunecării, fapt care a stat la baza unor importante invenții tehnice (ex. roata, rulmentul etc.).

rostopâscă (BOT.; *Chelidonium majus*), plantă erbacee din familia papaveraceelor, cu flori galbene-aurii. Crește prin locuri umbroase, pe lîngă locuințe, ruine și ziduri vechi și conține un suc galben-portocaliu, acru și otrăvitor. **R.** este plantă medicinală.

Rostov pe Don, oraș în U.R.S.S., în sud-vestul R.S.F.S. Ruse, situat pe malul drept al Donului, în apropiere de vărsare. 720 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (în special mașini agricole), alimentară, de încălțăminte și de confecții, de mobilă, a materialelor de construcție. Port fluvial. Centru cultural-științific, cu o universitate și alte institute de învățămînt superior, teatre, muzee.

Rostovțev, Mihail Ivanovici (1870—1952), istoric rus. S-a ocupat de probleme de arheologie și istorie antică, privitoare mai ales la regiunile de la nordul Mării Negre, și de istoria statelor din perioada elenistică tîrzie. Pînă în 1917 a lucrat în Rusia. În 1918 a emigrat în S.U.A. și a fost profesor la Universitatea din Wisconsin și apoi la Universitatea din Yale. Op. pr.: „Istoria socială și economică a Imperiului roman" (1926), „Istoria lumii antice" (vol I, „Orientul și Grecia", 1926, și vol. II, „Roma", 1927).

Rostow *[rȯ́stou]*, Walt Whitman (n. 1916), economist și sociolog burghez american, profesor de economie, de istorie și de istorie economică. În principala sa lucrare, „Stadiile creșterii economice. Un manifest necomunist" (1960), consideră că bunăstarea este legată în mod exclusiv de nivelul dezvoltării tehnice. Înlocuind criteriul hotărîtor al relațiilor de producție în periodizarea evoluției societății omenești cu alte criterii, **R.** caută să estompeze deosebirile esențiale dintre socialism și capitalism și să nege inevitabilitatea socialismului.

róstru (lat. *rostrum* „cioc"; ZOOL.) **1.** Prelungire cartilaginoasă a botului la rechini și la acipenseride. **2.** Țep frontal al cefalotoracelui la unii raci. **3.** Trompă ascuțită la unele insecte (ex. la muște, la ploșnițe).

Roșca, Alexandru (n. 1906), psiholog român. Profesor la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A efectuat cercetări experimentale în domeniul psihologiei generale și aplicate, îndeosebi al psihologiei pedagogice. A elaborat studii privitoare la psihologia gîndirii, a motiva-

Rostov pe Don. Bulevardul F. Engels

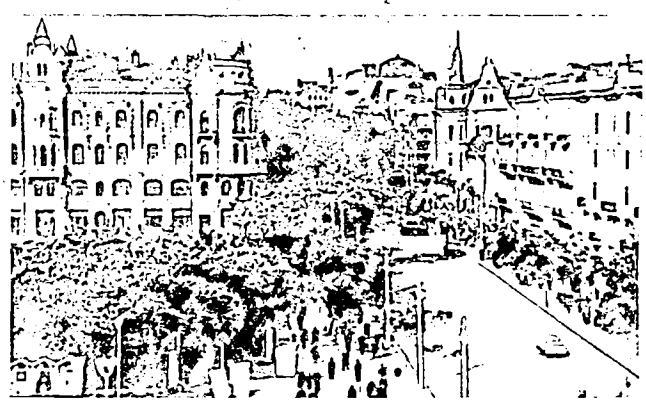

ţiei, la problema odihnei active. Sub redacţia sa au apărut mai multe lucrări colective, printre care „Tratat de psihologie experimentală" (1963). Op. pr.: „Tehnica psihologiei experimentale" (1947). Laureat al Premiului de stat.

Roşca, D.D. (n. 1895), filozof român. Profesor la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. În „Existenţa tragică" (1934), încercare de sinteză filozofică, **R.** consideră că existenţa este şi raţională, şi iraţională, fapt din care decurge sentimentul tragic al existenţei, dar şi răspunderea morală a omului, care poate opta pentru deznădejde sau pentru o tensiune îndreptată spre acţiune şi creaţie. **R.** pledează pentru cea de-a doua atitudine, generatoare de valori. De pe poziţiile filozofiei sale, **R.** a respins neotomismul, iraţionalismul şi ideologia fascistă. **R.** este autorul unor studii valoroase de istorie a filozofiei („Influenţa lui Hegel asupra lui Taine", 1928, în franceză). A tradus în limba română opere fundamentale ale lui Hegel.

Roşcani, localitate lîngă Cahul, unde, în 1574, a avut loc o bătălie între oastea moldovenească condusă de Ioan Vodă şi oastea otomană. După o rezistenţă îndîrjită, dar, constrîns de lipsa de apă, trădat de marea boierime, atacat şi de tătari, Ioan Vodă s-a predat turcilor, care, încălcînd condiţiile stabilite, l-au ucis.

róşcove (BOT.), fructe (păstăi) ale arborelui *Ceratonia siliqua*, din familia leguminoaselor, originar din Arabia. Sînt bogate în substanţe pectice.

Roşia Montană, localitate de tip urban în raionul Cîmpeni, reg. Cluj, situată în Munţii Apuseni. 2 270 loc. (1965). Exploatări de minereuri complexe şi prelucrare primară a acestora (concentrate de aur, argint şi cupru, pirită).

róşie (ZOOTEHN.) **a)** *Roşie daneză*, rasă de taurine obţinută în Danemarca şi crescută pentru producţia de lapte. Se caracterizează printr-o producţie medie anuală de lapte de 4 000 l, cu un conţinut de 4,1% grăsimi, şi o greutate corporală a

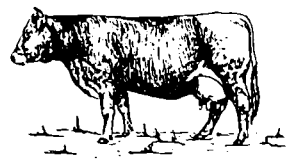

Roşie daneză

vacilor de circa 600 kg. În ţara noastră este crescută în număr restrîns cu bune rezultate. **b)** *Roşie de stepă*, rasă de taurine bună producătoare de lapte, obţinută în U.R.S.S. Culoarea corpului variază de la vişiniu-închis pînă la roşu-deschis. Greutatea corporală a vacilor este de 300—450 kg şi a taurilor de 600—700 kg. Producţia anuală de lapte este de 2 500—3 500 l, cu un conţinut de grăsime de 3,7%. Este o rasă bine adaptată la condiţiile de stepă.

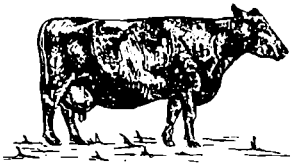

Roşie de stepă

În ţara noastră a fost importată şi folosită pentru încrucişări cu taurinele locale în regiunea Dobrogea.

róşii (în evul mediu în Ţara Românească), breaslă militară şi fiscală. Membrii ei au fost numiţi astfel datorită îmbrăcămintei roşii pe care o purtau. În sec. al XVII-lea au fost înglobaţi în rîndul *slujitorilor*. În Moldova sînt menţionaţi doar în timpul primei domnii a lui Grigore al II-lea Ghica (1726—1733), care a înfiinţat un steag de **r.**

roşioară *(Scardinius erithrophthalmus)*, peşte teleostean din familia ciprinidelor, lung de 20—30 cm şi avînd greutatea de 200—300 g; are corpul turtit lateral, acoperit cu solzi mari, şi înotătoarele (în afară de cea dorsală) de culoare roşie. Trăieşte în Europa şi în Siberia centrală; în ţara noastră este mai frecventă în bălţi.

Roşiorii de Vede, oraş raional în reg. Bucureşti, reşedinţă de raion, situat pe valea rîului Vedea. 19 960 loc. (1965). Industrie de prelucrare a metalelor, textilă şi alimentară. — *Raionul R. de V.*, cu 113 810 loc. (1965). Cultura cerealelor, a plantelor tehnice şi creşterea animalelor.

Roşiu, Palaghia (1800 — 1870), eroină a revoluţiei de la 1848 din Transilvania. A participat, în fruntea ţăranilor din satul Mărişel, la luptele din Munţii Apuseni împotriva oştilor nemeşimii maghiare.

Roşu, Nicolaie (1907—1938), militant al mişcării muncitoreşti din România, muncitor metalurgist. S-a încadrat de tînăr în mişcarea muncitorească din România şi a devenit membru al P.C.R. În anii 1934—1935 a fost întemniţat pentru activitatea sa revoluţionară. În 1936 a plecat voluntar în Spania, unde a căzut eroic în luptele de pe fluviul Ebru.

roşu de Congo (CHIM.), colorant organic de sinteză, direct (substantiv), din clasa coloranţilor azoici. Se prezintă ca o pulbere roşie foarte uşor solubilă în apă. Vopseşte bine fibrele de celuloză. Îşi modifică culoarea de la roşu pînă la albastru cînd trece din mediu alcalin în mediu acid. Este folosit în industria textilă şi ca indicator în chimia analitică.

rotacísm (gr. *rhota*, numele grecesc al literei *r* LINGV.) **1.** V. *rotacizare*. **2.** (În limba română) Transformarea în r a lui *n* intervocalic din cuvintele moştenite din latină. **R.** este un fenomen care caracterizează dialectul istroromân; în dialectul dacoromân mai există astăzi numai în unele puncte din Munţii Apuseni (Scărişoara), unde se spune, de exemplu, *bire* pentru *bine*. La sfîrşitul sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea, **r.** cuprindea jumătatea de nord a Transilvaniei, de la Mureş în sus, şi nordul Moldovei. Primele scrieri în limba română (Codicele Voroneţean, Psaltirea Voroneţeană, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Hurmuzaki) conţin fenomenul **r.**, ceea ce constituie o dovadă că ele provin din regiunea rotacizantă, şi anume, după majoritatea cercetătorilor, din Maramureş.

rotacizáre (LINGV.), fenomen fonetic care constă în transformarea unei consoane în *r* (ex. trecerea lui *s* la *r* în latina

arhaică, a lui *l* intervocalic la *r* în cuvintele românești moștenite din latină: rom. *moară* din lat. *mola*). Sin. *rotacism*.

rotamétru (TEHN.), denumire improprie pentru d e b i t m e t r u l c u i n d i c e p l u t i t o r sau debitmetrul tip Rota.

rotaprínt (POLIGR.), mașină de imprimare de format mic, la care cerneala se transmite de pe forma de imprimare pe o

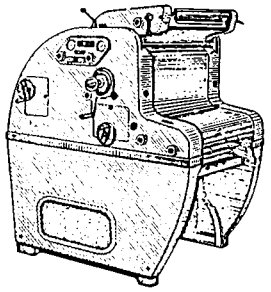

Rotaprint

suprafață de cauciuc intermediară și apoi pe hîrtie. Forma de imprimare este o placă subțire (0,15—0,20 mm) din aluminiu, zinc sau carton metalizat. Pe aceasta, textul se transpune cu ajutorul mașinii de scris, iar ilustrațiile, prin desenare directă sau prin copiere fotografică. **R.** este folosit, în special, pentru multiplicarea unor tipărituri de tiraj mic (circulare, formulare, etc.).

rotativă (POLIGR.), mașină pentru imprimarea publicațiilor de tiraj mare (ziare, reviste, cărți etc.). La **r.**, forma de imprimare și suprafața de presiune (printre care trece hîrtia) sînt cilindrice, ceea ce permite o viteză de lucru mare și asigură o productivitate înaltă. **R.** se împart în două grupe: cu hîrtie în coli și cu hîrtie în bobine. Cele cu hîrtie în bobine sînt mai productive și se utilizează mai des; după numărul bobinelor montate ele pot fi: cu o rolă, cu două sau cu mai multe role.

rotáție[1] **1.** (FIZ.) Mișcare a unui corp ale cărui puncte descriu traiectorii circulare cu centrele pe o dreaptă comună, numită *axă de rotație*, planele traiectoriilor fiind perpendiculare pe această axă. — *R. propríe*, una dintre cele trei componente (*r. p.*, nutația și precesia) în care se descompune mișcarea unui corp cu un punct fix. *R. p.* se face în jurul unei axe centrale a corpului. **2.** (ASTR.) *Mișcare de rotație*, mișcare a unui corp ceresc în jurul axei sale sau în jurul altui corp ceresc. Uneori mișcarea corpului ceresc în jurul altui corp ceresc este denumită și *mișcare de revoluție*. Durata (perioada) *m. de r.* este intervalul de timp necesar revenirii astrului în aceeași situație originară (ex. la Soare durata *m. de r.* siderală, în raport cu stelele, și durata *m. de r.* sinodică, în raport cu linia care unește Soarele cu Pămîntul). — *R. legată*, mișcarea în care perioada de rotație este egală cu perioada de revoluție în jurul corpului central (ex. mișcarea Lunii în jurul Pămîntului). **3.** (MAT.) **a)** *Rotație de un unghi* α *în raport cu un centru O*, transformare prin care unui punct M al planului îi corespunde punctul M' situat pe cercul cu centrul în O și cu raza OM, astfel încît $\sphericalangle MOM' = \alpha$. **b)** *Rotație de un unghi* α *în raport cu o axă* Δ, transformare prin care unui punct M din spațiu îi corespunde un punct M' situat în planul perpendicular pe axă și care trece prin M, astfel încît punctele M și M' sînt egal depărtate de axă, iar unghiul diedru al planelor determinate de cele două puncte și de axă este egal cu α. **4.** (AGROTEHN.) Mod de succesiune a culturilor agricole în timp, pe același teren, în cadrul asolamentului. **R.** se stabilește în funcție de caracteristicile diferitelor culturi, cu scopul de a menține fertilitatea solului și a obține producții mari.

rotáție[2] (EC.), *rotația capitalului*, circuitul capitalului industrial privit nu ca un act izolat, ci ca un proces periodic, care se repetă mereu. Cuprinde perioada de timp din momentul avansării capitalului sub formă bănească și pînă în momentul întoarcerii lui la capitalist sub aceeași formă. Viteza *r. c.* influențează, în raport direct proporțional, rata profitului. — *Rotația mijloacelor circulante*, procesul de schimbare succesivă, neîntreruptă a formelor funcționale pe care le îmbracă m i j l o a c e l e c i r c u l a n t e în trecerea lor prin sfera producției și a circulației.

Roth, Joseph (1894—1939), scriitor și eseist austriac. În romanele sale abordează probleme acute din perioada de după primul război mondial și pledează pentru necesitatea promovării unor idealuri umaniste. Cu un ascuțit spirit critic, **R.** oglindește veridic procesul de descompunere a monarhiei austro-ungare, îndeosebi în opera sa principală, „Marșul lui Radetzky" (1932, trad. rom.), și în „Cavoul capucinilor" (1938). Ca foiletonist, **R.** a dus în presă o îndrăzneață campanie împotriva hitlerismului și a militarismului. A murit în exil.

Roth, Stefan Ludwig (1796—1849), gînditor progresist sas, istoric, profesor și pastor. A fost colaborator al lui Pestalozzi la Yverdon (1818—1820). A participat la revoluția de la 1848 din Transilvania. Concepțiile sale politice (îndeosebi în ceea ce privește rezolvarea problemei naționale)

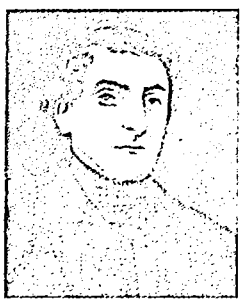

St. L. Roth

au avut o largă răspîndire prin publicația „Siebenbürgisches Wochenblatt", la care colabora. A susținut că limba română, ca limbă vorbită de majoritatea populației Transilvaniei, ar trebui să fie recunoscută ca limbă oficială. Pentru ideile sale progresiste și pentru participarea la revoluție a fost condamnat la moarte de un tribunal militar maghiar și executat la Cluj. Op. pr.: „Istoria Transilvaniei, încercare de o nouă periodizare" (1846).

rothliegende */rotli:gənde/* (STRAT.), permianul inferior și mediu în facies continental, separat după o veche clasificație germană. Corespunde autunianului și saxonianului (în facies continental) din vestul Europei sau artinskianului și kungurianului (în facies marin) din U.R.S.S. și din sudul Europei. Este reprezentat prin depozite detritice, uneori cu intercalații de cărbuni, care conțin impresiuni de gimnosperme și resturi de pești, stegocefali, reptile, insecte, crustacee, lamelibranhiate etc. În Republica Socialistă România, depozite corespunzătoare **r.** se găsesc în zonele Reșița-Moldova Nouă, Svinecea-Svinița, în munții Bihorului și Codru-Moma, în nord-vestul Dobrogii etc.

Rothschild */rótșild/*, familie de magnați financiari întemeiată de bancherul Mayer Amschel **R.** (1743—1812) din Frankfurt pe Main. La începutul sec. al XIX-lea, descendenții lui au fundat bănci la Londra, Paris, Viena, Neapole și în alte orașe. Ei au jucat apoi mult timp un rol important în viața economică și politică internațională, acordînd împrumuturi diferitelor state europene. În prezent, Rothschildzii controlează mari întreprinderi capitaliste, îndeosebi prin ramuri ale familiei respective din Anglia și Franța.

rotifére (lat. *rota* „roată" și *fero* „a duce, a purta"; ZOOL.), grup de viermi microscopici cu corpul alungit, cilindric sau sferic; la partea anterioară au o coroană de cili puternici care se învîrtesc ca o roată (de unde și numele), servind la antrenarea particulelor alimentare spre gură. La partea posterioară au un „picior", cu care se pot fixa temporar de suport. **R.** sînt comune în toate mediile acvatice, constituind o bună parte din plancton.

rotóndă (ARHIT.), construcție de zidărie în plan circular, avînd acoperișul în formă de cupolă. Folosită încă din antichitate, **r.** a cunoscut o largă răspîndire în arhitectura din evul mediu. În arhitectura modernă, **r.** sînt folosite mai ales ca săli de expoziții (ex. Sala Expoziției econo-

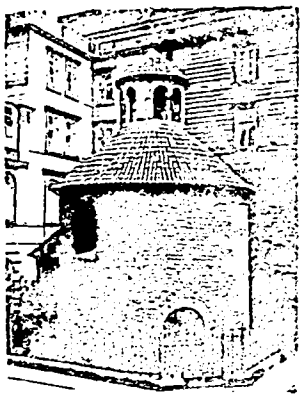

Rotondă

miei naționale), săli de sport etc. Denumirea de **r.** se aplică și sălilor în plan circular înglobate într-o construcție mai amplă (ex. **r.** Ateneului Român din București).

rotór 1. (TEHN.) Organ rotitor al unei mașini de forță motoare sau generatoare, cu ajutorul căruia, la mașinile motoare, energia fluidului motor se transformă în energie mecanică de rotație, iar la mașinile generatoare energia mecanică de rotație se transformă în energie a fluidului deplasat. **R.** este prevăzut cu elemente speciale (palete, cupe etc) active în contact cu fluidul de lucru (aburii, apa etc.). **2.** (ELT.) Subansamblu rotitor al mașinilor electrice, avînd funcțiunea de indus sau de inductor (la mașini sincrone); este prevăzut cu înfășurări electrice, cu poli etc.

3. (MAT.) *Rotorul unui cîmp vectorial* $\vec{v}(x, y, z) = a\vec{i} + b\vec{j} + c\vec{k}$ (definit într-un domeniu al spațiului metric euclidian cu trei dimensiuni, în care s-a fixat una dintre cele două orientări posibile) cîmpul vectorial, notat rot $\vec{v}$, avînd componentele

$$(\text{rot}\,\vec{v})_x = \frac{\partial b}{\partial z} - \frac{\partial c}{\partial y},$$

$$(\text{rot}\,\vec{v})_y = \frac{\partial c}{\partial x} - \frac{\partial a}{\partial z},$$

$$(\text{rot}\,\vec{v})_z = \frac{\partial a}{\partial y} - \frac{\partial b}{\partial x}.$$

Rotrou */rotrú/*, Jean de (1609—1650), autor dramatic francez, influențat de P. Corneille. A creat, ca și acesta, eroi voluntari, însuflețiți de idealuri înalte („St. Genest", 1646; „Venceslas", 1647). Voltaire îl consideră „adevăratul întemeietor al teatrului francez".

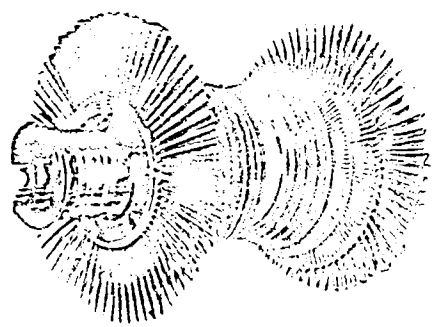

Rotor de turbină

Rotterdam, oraș în sud-vestul Olandei, situat în delta Rinului. 731 565 loc. (1965). Este unul dintre cele mai mari porturi din lume, cu rol important în tranzitul de mărfuri din-

Rotor de generator sincron cu poli aparenți

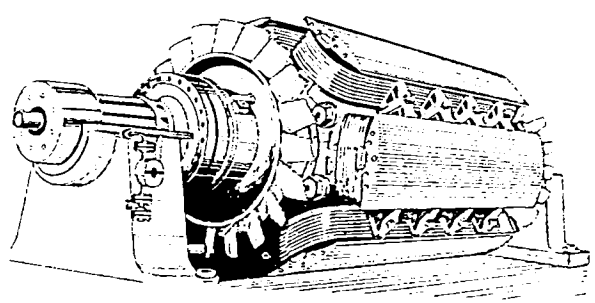

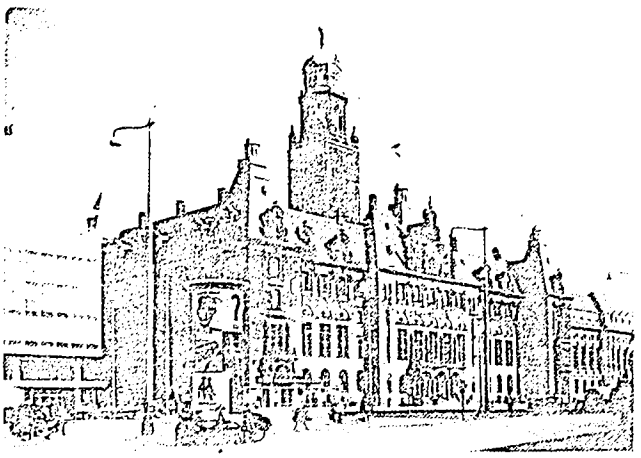

Rotterdam. Primăria cartierului Codsingel

tre țările Europei vestice, centrale, nordice și America de Nord, la intersecția liniilor de navigație maritimă (Marea Nordului) și fluvială (Rinul, Meuse, Escaut). Prin canale comunică cu Haga și cu Amsterdam. Mare aeroport și nod rutier. Centru comercial, financiar și industrial, cu șantiere navale, intreprinderi constructoare de mașini, electrotehnice, chimice, rafinării de petrol, fabrici textile și alimentare, multe dintre ele în localitățile subordonate (Vlaardingen, Dordrecht ș.a.). A fost în mare parte distrus în timpul celui de-al doilea război mondial și ulterior reconstruit. — *Istoric.* Întemeiat în 1299, **R.** a devenit unul dintre cele mai mari orașe medievale, căpătînd în sec. al XIV-lea statut de oraș liber. A fost un puternic centru al luptei împotriva Habsburgilor spanioli în timpul revoluției burgheze din Țările de Jos. În sec. al XIX-lea s-a dezvoltat rapid, devenind unul dintre cele mai mari porturi ale lumii.

rotúlă (ANAT.), os scurt, turtit anteroposterior, de formă aproximativ triunghiulară, situat în partea anterioară a genunchiului. Contribuie la formarea articulației genunchiului.

rotunjită, *vocală ~* (LINGV.), vocală pronunțată cu participarea activă a buzelor, care se apropie formînd o deschizătură circulară. În limba română sînt rotunjite vocalele *o* și *u*. V. și *labială; labializare.*

roua-cérului *(Drosera rotundifolia)*, plantă erbacee insectivoră din familia droseraceelor, cu frunze dispuse în rozetă bazală, acoperite cu peri (tentacule), care secretă o substanță vîscoasă, clară și care conține fermenți proteolitici; insectele care ating acești peri sînt capturate, apoi „digerate", rămînînd numai chitina. Crește pe soluri sărace în azot (mlaștini, turbării), lipsa acestuia fiind completată prin modul de nutriție carnivor. Roua-cerului se folosește ca spasmolitic.

Rouault *[ruó]*. Georges (1871—1958), pictor, grafician, decorator și scriitor francez. Dezvoltînd o concepție proprie a expresionismului, **R.** a exaltat acordurile cromatice și a conferit desenului valențe sensibile, pictura sa subordonîndu-se evocărilor mistice, tensiunilor lirice și cultivării cu violență profetică și cu tendințe vădit protestatare a grotescului dezumanizării cotidiene („Crist", „Clovn", „La oglindă" etc.). A ilustrat numeroase cărți și a realizat decoruri pentru balet, precum și decorații pentru ceramică și vitralii.

róuă, picături de apă în stare lichidă, care acoperă dimineața suprafața pămîntului, obiectele de la sol, vegetația, în general corpurile caracterizate prin conductibilitate termică și căldură specifică slabe. **R.** se formează atunci cînd aerul are o umiditate bună, nu există un schimb turbulent al masei de aer și suprafața pămîntului se răcește prin radiație (dar temperatura nu scade sub 0°C).

Roubaix *[rubé]*, oraș în nordul Franței. 113 200 loc. (1963). Împreună cu Lille și Tourcoing formează o mare aglomerație urbană. Important centru al industriei textile (lînă, bumbac etc.) și de confecții. Nod de comunicații.

Rouché *[rușé], teorema lui ~* (MAT.), teoremă care stabilește condiția necesară și suficientă pentru ca un sistem de *m* ecuații algebrice liniare cu *n* necunoscute să admită soluții. Această teoremă a fost dată de matematicianul francez Eugène Rouché în 1875.

Rouen *[ruă]*, oraș în nordul Franței, situat în cursul inferior al Senei, în Normandia. 325 000 loc. (1962), cu suburbiile. Industrie textilă cu veche tradiție, siderurgie, construcții navale, industrie chimică (coloranți, îngrășăminte) și de pre-

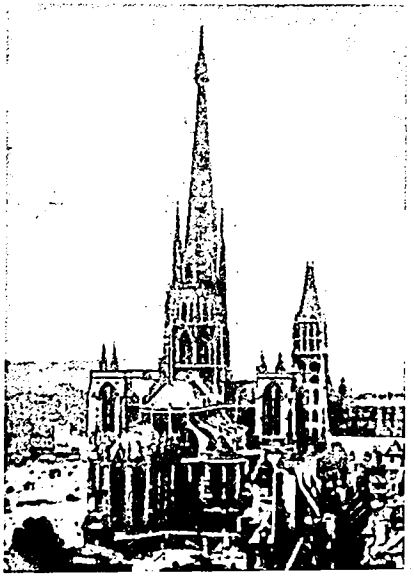

Rouen. Catedrala Notre Dame

lucrare a petrolului. Port fluvio-maritim, cu mare trafic de mărfuri (cărbune, petrol, lemn etc.), în mare parte reexpediate spre Paris şi spre regiunea de nord a Franţei. Oraş celebru pentru numărul mare şi frumuseţea monumentelor de arhitectură. Catedrala Notre-Dame (sec. XIII—XVI), una dintre cele mai vestite realizări ale artei gotice, bogat decorată cu statui gotice, conţine şi monumente funerare de prestigiu artistic (mormîntul lui Richard Inimă de Leu, al cardinalului d'Amboise etc.). Biserica Saint-Ouen în stil gotic (sec. al XIV-lea), biserica Saint-Maclou (sec. XV—XVI), palatul justiţiei (sec. XV—XVI), numeroase palate şi locuinţe civile medievale, muzee de artă şi arheologie. Faianţa de **R.** se bucură de prestigiu încă din sec. al XVI-lea. În sec. al XVII-lea a existat la **R.** şi o fabrică de porţelan, piesele produse aici fiind azi foarte rare şi apreciate.

Rouget de Lisle *[rujé dö lil]*, Claude Joseph (1760—1836), ofiţer francez participant la revoluţia burgheză din 1789—1794. În 1792 a compus, la Strasbourg, cîntecul revoluţionar, „Cîntec de război al armatei Rinului", devenit, sub numele de „La Marseillaise", imnul naţional al Franţei. Este, de asemenea, autorul unor cîntece revoluţionare, al unor romanţe, a două librete de operă ş.a.

Rousseau *[rusó]*, Henri (supranumit *Le Douanier* „Vameşul") (1844—1910), pictor şi scriitor francez, cel mai de seamă reprezentant al picturii naive din sec. al XX-lea. Funcţionar fiscal, **R.** a început să picteze pentru plăcerea proprie, evocînd, cu ingenuitatea şi sinceritatea primitivului, aspecte din viaţa curentă a cartierelor pariziene sau amintiri din America. Verva fanteziei înclinată uneori spre exotism, expresia directă şi candidă, precum şi coloritul viu, decupajul precis al formelor dau tablourilor lui **R.** un farmec original. Prin răsunetul operei sale, **R.** a contribuit la redescoperirea şi la valorificarea artei primitive („Autoportret", „Ţigancă adormită", „Plimbare", „Guillaume Apollinaire şi Marie Laurencin" etc.).

Rousseau *[rusó]*, Jean Jacques (1712—1778), filozof iluminist, pedagog, scriitor şi compozitor francez. Fiu al unui ceasornicar din Geneva, la vîrsta de 16 ani părăseşte oraşul natal şi, după ce practică mai multe meserii în Elveţia şi Franţa, se stabileşte la Paris (1741), devenind unul

J.J. Rousseau

dintre colaboratorii E n c i c l o p e d i e i (în problemele de muzică). Natură neliniştită, candidă şi orgolioasă, sensibilă şi pasionată, temperament original şi independent, a intrat de timpuriu în conflict cu prejudecăţile şi principiile conservatoare ale epocii. Urmărit pentru concepţiile sale, în 1762 se refugiază în Elveţia, apoi în Anglia, pentru a se întoarce în Franţa în 1770. În lucrările „Discurs asupra ştiinţelor şi artelor" (1749), scriere premiată la un concurs iniţiat de Academia din Dijon, „Discurs asupra originii inegalităţii dintre oameni", (1755), „Contractul social" (1762) ş.a., Rousseau dezvoltă concepţiile sale privind influenţa nocivă a civilizaţiei asupra omului, originea societăţii, inegalitatea dintre oameni. Criticînd societatea contemporană şi idealizînd „starea naturală", în care oamenii ar fi fost liberi şi egali, **R.** susţine că omul este „bun de la natură", dar că societatea îl corupe. El vede originea inegalităţii sociale în apariţia proprietăţii private, care a dus la formarea statului şi, mai tîrziu, la despotism. Întrucît inegalitatea încalcă aşa-numitul c o n t r a c t s o c i a l încheiat între oameni în perioada trecerii de la starea naturală la cea „civilă", ea trebuie înlăturată. Analiza dialectică făcută de **R.** apariţiei şi dezvoltării inegalităţii sociale a fost apreciată de Engels ca genială. **R.** privea ca legitimă insurecţia poporului îndreptată împotriva despotismului. El era un adept al ideii suveranităţii poporului şi preconiza, ca ideal de stat, republica patriarhală, în care cetăţenii pot aproba în mod direct legile. Critica rousseaueană a civilizaţiei şi teoria contractualistă au avut, în condiţiile epocii, un rol progresist. **R.** a criticat religia şi biserica oficială, intoleranţa religioasă, dar a rămas un adept al d e i s m u l u i, pe care-l interpreta ca o religie bazată pe sentiment. Concepţia pedagogică a lui **R.**, expusă în opera „Emil, sau despre educaţie" (1762, trad. rom.), preconizează conformitatea educaţiei cu natura proprie a copilului. Descoperind copilăria ca atare, subliniind farmecul ei genuin şi ireversibil, **R.** a considerat-o ca o perioadă specifică extrem de importantă în formarea personalităţii umane. El a pus bazele unei concepţii a educaţiei pe vîrste şi a metodelor acestei educaţii. **R.** a întemeiat instrucţiunea pe autoactivitatea copilului, reducînd în mare măsură rolul educatorului la protejarea celui educat de influenţe dăunătoare (educaţia negativă). Totodată, **R.** a accentuat importanţa educativă a muncii, arătînd că eroul romanului său, Emil, trebuie să-şi însuşească o profesiune, menită să-i asigure independenţa în viaţă. Limitele principale ale concepţiei pedagogice ale lui **R.** constau în individualismul ei şi în izolarea de societate a procesului educativ. Concepţia sa, explicabilă în contextul vremii, a fost exagerată şi denaturată mai tîrziu de pedagogia burgheză. Ideile dezvoltate de **R.** au contribuit la pregătirea ideologică a revoluţiei burghezo-democratice de la 1789 din Franţa; ele au stat la baza concepţiei i a c o b i n i l o r şi au exercitat o mare influenţă asupra constituirii ideologiei democrat-burgheze în genere. Ideile lui **R.** au exercitat în ţările române o înrîurire fecundă asupra ideo-

logiei prepașoptiste și pașoptiste. Principiul revenirii la natură și ideea primordialității sentimentelor omenești în raport cu rațiunea, care străbat principalele sale scrieri (romanul epistolar „Iulia, sau noua Eloiză", 1761, trad. rom., și lucrarea autobiografică „Confesiuni", 1781—1788), au făcut din **R.** un precursor al romantismului în literatura franceză și au exercitat o mare influență asupra întregului romantism european. Stilul său, caracterizat prin fraza amplă, armonioasă și fluidă, care se opunea stilului sec al multor contemporani ai săi din secolul luminilor, a stat la baza întregii proze romantice. Autor al unui sistem de notare muzicală, **R.** a compus muzică de operă („Vrăjitorul satului", 1752), cîntece, și a abordat în mai multe lucrări probleme de estetică și teorie a muzicii.

Rousseau *[rusó]*, Théodore (1812—1867), pictor francez. A fost unul dintre promotorii grupului de la Barbizon. Observator atent al naturii, **R.** a practicat peisajul, fiind un mare pictor al copacilor. Peisajele sale se remarcă prin folosirea senzuală a materiei picturale, prin căldura redării unor colțuri simple din natură, prin coloritul luminos și vibrant. Printre cele mai cunoscute dintre operele sale se numără: „Margine de pădure", „După ploaie", „Toamnă", „Mlaștină".

Roussel *[rusél]*, Albert (1869—1937), compozitor francez. Elev al lui d'Indy la Schola Cantorum din Paris, unde a fost, la rîndul său, profesor. Vigoarea ritmică, structura melodică și armonică modală și un exotism specific caracterizează lucrările lui **R.**, dintre care cele mai importante sînt baletele „Ospățul păianjenului" (1913), „Bachus și Ariana" (1931), patru simfonii, „Suita in fa" (1927), concerte, muzică de cameră vocală și instrumentală.

Rousselot *[rusló]*, Jean Pierre (1846—1924), lingvist francez, specialist în fonetică. A fost profesor de fonetică experimentală la Collège de France și creator al acestei discipline. A întemeiat și a condus, împreună cu J. Gilliéron, „Revue des patois gallo-romans", în care a publicat numeroase texte dialectale transcrise și adnotate. Op. pr.: „Modificările fonetice ale limbajului studiate în graiul unei familii din Cellefronin (Charente)" (1892), „Principii de fonetică experimentală" (2 vol., 1897—1909).

Roussy *[rusí]*, Gustave (1874—1948), medic francez. A fost profesor la Facultatea de medicină din Paris și membru de onoare al Academiei Române. A făcut cercetări importante de anatomie patologică și de patologie, în special asupra glandelor endocrine și a sistemului nervos. Fundamentale sînt lucrările sale asupra tumorilor experimentale („*sarcoidul*" *R.*), precum și asupra etiologiei, biologiei, statisticii, serodiagnosticului, terapeuticii radiologice și problemelor sociale ale cancerului. Op. pr.: „Cancerul" (1929).

Roux *[ru:]*, Jacques (1752—1794), participant la revoluția burgheză din Franța (1789—1794), iacobin, unul dintre conducătorii mișcării „turbaților", care reprezenta interesele maselor populare. După asasinarea lui Marat (1793), **R.** a continuat editarea ziarului acestuia „Prietenul poporului". Arestat în 1793 din ordinul lui Robespierre, **R.** s-a sinucis în închisoare.

Roux *[ru:]*, Pierre Paul Emile (1853—1933), bacteriolog francez, elev și continuator al lui L. Pasteur. A fost membru al Academiei franceze de științe. A studiat difteria, descoperind, împreună cu A. Yersin, exotoxina diferică (1890) și a aplicat, pentru prima dată în clinică, seroterapia diferică. Împreună cu I.I. Mecinikov, a urmărit transmiterea sifilisului la maimuță și a descoperit toxina și antitoxina vibrionului holeric, precum și a tetanosului.

Rovinari, localitate subordonată comunei Moii din raionul Gorj, reg. Oltenia, situată pe valea Jiului. Importante zăcăminte de lignit, exploatate în carieră.

Rovine, loc în Muntenia (neidentificat, dar, probabil, în apropiere de Curtea de Argeș), unde, în octombrie 1394, s-a dat una dintre cele mai mari bătălii din istoria României, între oastea turcească, sub comanda sultanului Baiazid, și oastea Țării Românești, în frunte cu Mircea cel Bătrîn, terminată cu victoria românilor. Bătălia de la **R.** a fost evocată de Eminescu în „Scrisoarea a III-a".

Rowland *[róulənd]*, Henry Augustus (1848—1901), fizician american. A fost profesor la Universitatea din Baltimore și unul dintre fondatorii Societății americane de fizică. Principala sa contribuție este dovedirea experimentală a producerii efectelor magnetice prin deplasarea corpurilor electrizate. De asemenea, **R.** a construit rețele de difracție.

Rowlandson *[róulənd sn]*, Thomas (1756—1827), grafician și caricaturist englez. A studiat la Academia Regală din Londra, apoi în Franța, Olanda și Germania. Preocupat inițial de portret și de peisaj, **R.** s-a consacrat desenului satiric pe teme sociale și politice. Ascuțimea observației, fantezia generoasă, linia simplă și coloritul rafinat sînt calități care-l situează pe **R.** printre marii artiști englezi ai epocii.

roxoláni, denumire a unor triburi sarmatice, existente la începutul sec. I e.n. la răsărit de Prut. Au atacat în repetate rînduri, alături de bastarni și iazygi, provincia romană Moesia. În timpul primei campanii romane împotriva statului dac (101—102), **r.** au fost aliați cu Decebal, apoi au devenit clienți ai Imperiului roman. La mijlocul sec. al III-lea au fost supuși de goți.

Royal Dutch Shell Co. *[róiəl daci șel cou]*, concern petrolier anglo-olandez, creat în 1907. În afară de Anglia și Olanda, sfera lui de activitate se întinde în Venezuela, Mexic, Orientul Apropiat și Mijlociu, R.F. Germană etc. În trecut a deținut concesiuni și acțiuni în România, mai ales prin Astra română. În 1964 a deținut active în valoare de 11 248,0 mil. de dolari, a ocupat locul

patru printre monopolurile industriale ale lumii în ceea ce privește cifra de afaceri (6 825,0 mil. de dolari) și a obținut 583,0 mil. de dolari profit.

Royer-Collard *[ruaié-colár]*, Pierre Paul (1763—1845), om politic și filozof idealist francez. A fost, sub Restaurație, șeful și teoreticianul partidului „doctrinarilor", care ducea o politică de compromis între absolutism și liberalism. A combătut senzualismul materialist al lui Condillac și Cabanis, întemeind, împreună cu Maine de Biran (1766—1824), spiritualismul francez, influențat de școala scoțiană și de „ideologia" lui Destutt de Tracy.

rozacée (BOT.), familie de plante dicotiledonate, lemnoase și erbacee; au frunze simple sau compuse, cu stipele, flori alcătuite din cinci sepale, cinci (sau multiplu de cinci) petale, numeroase stamine și gineceu, format din una, cinci sau mai multe carpele. Din familia **r.** fac parte numeroase specii cultivate (trandafirul, mărul, părul, gutuiul, cireșul, prunul, caisul etc.), precum și păducelul, măceșul, scorușul, zmeurul ș.a.

rozásă (ARHIT.) v. **rozetă.**

roza vînturilor 1. (METEOR.) Diagramă pe care se reprezintă viteza vîntului în m/s și direcția în funcție de punctele cardinale și intercardinale (N, NE, E, SE, S, SV, V, NV). De obicei, pe aceeași diagramă se reprezintă și frecvența vînturilor pe direcții, în procente. **2.** (NAV.) Reprezentare grafică a direcțiilor punctelor cardinale și a unor direcții intermediare (de obicei, în total, 32 de direcții).

rozătoáre *(Rodentia)*, ordin de mamifere cu dentiția adaptată pentru roaderea materialului vegetal, cu incisivii foarte dezvoltați, în formă de arc, fără rădăcină, și care cresc în tot cursul vieții; caninii lipsesc, între incisivi și măsele fiind un spațiu mare gol. Majoritatea **r.** nasc un număr mare de pui (ex. iepurele, șoarecele, castorul, veverița, popîndăul). **R.** produc stricăciuni.

rozeólă (MED.), simptom caracterizat prin erupția pe piele a unor pete mici, de culoare roz, care dispar fără a

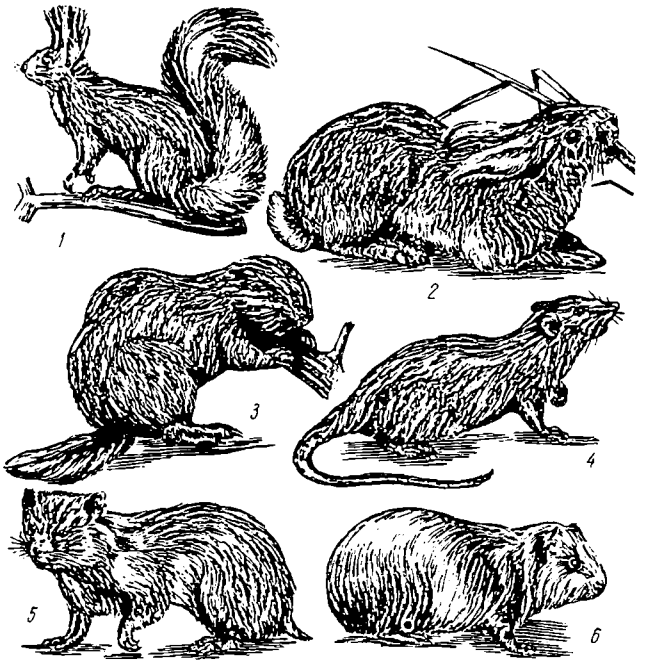

Rozătoare: *1* — veveriță *(Sciurus vulgaris)*; *2* — iepure de cîmp *(Lepus europaeus)*; *3* — castor *(Castor fiber)*; *4* — șobolan *(Rattus norvegicus)*; *5* — hîrciog *(Cricetus cricetus)*; *6* — cobai *(Cavia porcellus)*.

lăsa urme. **R.** poate apărea fiziologic la persoanele emotive, iar patologic în unele boli infecțioase (rubeolă, rujeolă, febră tifoidă, tifos exantematic, sifilis etc.) și în intoxicații.

rozétă 1. (TEHN.) Armătură, guler sau flanșă, la unele piese, folosite ca elemente de legătură (ex. la legarea firelor electrice aeriene), ca elemente de susținere (ex. la suspendarea lămpilor), ca piese intermediare de protecție în unele subansambluri și mecanisme, ca elemente de blocare a deplasării axiale a unor organe de mașini, ca mînere etc. **2.** (ARTE PLAST.) Motiv decorativ circular, care amintește dispoziția compozițională a unui trandafir. **R.** apare frecvent și în arta populară românească, fiind prelucrarea străvechilor motive solare. **3.** (ARHIT.) Fereastră circulară de mari dimensiuni, decorată cu vitralii și folosită mult la ornamentarea fațadelor catedralelor gotice. Sin. *rozasă*.

rozmarín *(Rosmarinus officinalis)*, mic arbust din familia labiatelor, cu frunze totdeauna verzi, cu flori albastre, roșii sau albe, dispuse în verticile. Întreaga plantă degajează un miros plăcut, datorită unui ulei eteric *(Oleum rosmarini)*, folosit (extern) ca analgezic, în dureri reumatice și în nevralgii. Ramurile florifere de rozmarin au proprietăți stomahice și emenagoge.

Roznov, localitate de tip urban, situată pe valea Bistriței, în raionul Piatra-Neamț, reg. Bacău. 8 440 loc. (1965). Lîngă **R.** se găsesc *Combinatul de îngrășăminte cu azot Piatra-Neamț*, intrat în funcțiune treptat începînd din 1962, două uzine hidroelectrice, *Roznov I* și *Roznov II*, cu o putere totală instalată de 21 MW, intrate în funcțiune în 1963, și o unitate a industriei de prelucrare a lemnului.

Rozvani, Eugen (1878—1937), militant în mișcarea muncitorească din România, de profesie avocat. A intrat din tinerețe în mișcarea socialistă. Militant pentru crearea Partidului Comunist din România, a fost unul dintre raportorii la

Congresul de constituire a P.C.R. La Congresul al II-lea al P.C.R. a fost ales membru supleant al Comitetului Central. În 1925—1931 a făcut parte din conducerea Blocului muncitoresc-țărănesc. În 1931 a plecat în U.R.S.S. A murit în 1937.

Rozwadowski, Jan (1867—1935), lingvist polonez, care a adus prețioase contribuții în domeniul lingvisticii generale, al indo-europenisticii și al slavisticii. Op. pr.: „Formarea cuvintelor și semnificația lor" (1904), „Fonetica istorică a limbii polone" (1915), „Raportul dintre limba polonă și celelalte limbi slave" (1915), „Despre fenomenele și dezvoltarea limbii" (ed. a II-a, 1950).

„Rruga e Partisë", *[partísă]*, revistă teoretică și politică, organ al Comitetului Central al Partidului Muncii din Albania. Înființată în 1954, apare lunar, la Tirana.

Ruanda (Rwanda), stat în Africa ecuatorială, situat între Uganda, Tanzania, Burundi și Congo (Kinshasa). Suprafața: 26 338 km². Populația: 3 018 000 loc. (1964), formată din grupele etnice bahutu și batutsi și dintr-un număr mic de pigmei. Capitala: *Kigali*. Limbi oficiale: franceza și kinyaruanda. Relieful este alcătuit din podișuri înalte (1 500—3 000 m), traversate de mari linii de fractură a scoarței, constituind o porțiune din marele graben est-african. La granița vestică, într-un astfel de graben s-a format lacul Kivu. Climă ecuatorială-musonică, cu un anotimp ploios lung și un anotimp secetos scurt. Predomină vegetația de savană. Zăcăminte de minereu de staniu, wolfram, tantalo-columbit, beril, aur, gaze naturale. **R.** este o țară agrară slab dezvoltată. În agricultură se păstrează puternice rămășițe feudale și gentilice. Predomină mica proprietate. Se cultivă porumb, sorg, grîu, batate, manioc, cartofi, iar pentru export cafea, ceai, tutun, piretrum etc. Creșterea extensivă a animalelor (cornute mari și mici, porci) are un rol important în economie. Este dezvoltat pescuitul. Industria extractivă este dominată de capitalul belgian și american. Industria prelucrătoare se află doar în stadiu incipient (mici întreprinderi alimentare, de pielărie, de materiale de construcție). Se exportă concentrate de staniu, wolfram, tantalo-columbit, produse agricole, vite, piei. — *Istoric.* În sec. al XV-lea sau al XVI-lea, triburile batutsi, de origine hamită, au ocupat teritoriul **R.**, subjugînd populația băștinașă bahutu. La începutul sec. al XVII-lea s-a constituit statul feudal **R.** În 1894 a fost ocupată de armatele germane și inclusă în componența coloniei Africa Germană de Est. În timpul primului război mondial, **R.** a fost ocupată de trupele belgiene (1916), iar după război, potrivit tratatului de pace de la Versailles (1919), Ruanda, împreună cu Urundi (Burundi), a trecut sub mandatul Belgiei. În 1946 O.N.U. a recunoscut tutela Belgiei asupra Ruandei-Urundi. În 1961 **R.** a devenit republică, iar în 1962 și-a proclamat independența. Șeful statului și guvernului este președintele, ales pe termen de cinci ani. Organul suprem al puterii de stat este Adunarea Națională. **R.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România.

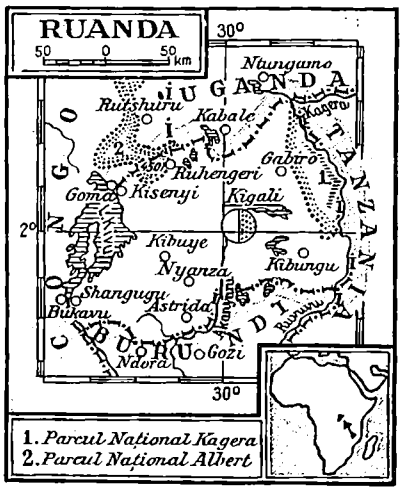

rubai (pl. *rubaiate)*, catren persan care exprimă o idee mistică sau filozofică, cultivat îndeosebi de Omar Khayyam. În poezia română a scris sporadic **r.** Ion Pillat.

rubáto (MUZ.), termen italian, indicînd o interpretare mai liberă, în scopul obținerii unei mai mari expresivități.

rubefiánte (FARM.), substanțe care irită pielea, determinînd o acțiune revulsivă (ex. terebentina, cloroformul, tinctura de iod). Cel mai utilizat **r.** este făina de muștar.

Rubens, Peter Paul (1577—1640), pictor flamand, considerat cel mai de seamă reprezentant al barocului. Născut la Siegen (Westfalia), unde tatăl său, suspectat de calvinism, fusese exilat. După moartea acestuia, mama sa revenind la Anvers, **R.** a studiat mai întîi cu peisagistul Tobias Verhaecht și cu „romaniștii" Adam Van Noort și Otto Van Veen, apoi în Italia, copiind și colecționînd operele pictorilor venețieni (Tiziano, Tintoretto, Veronese, Basano), făcînd desene după Rafael, Giulio Romano și Bolonesi, precum și după frescele Capelei Sixtine și colaborînd la Curtea ducelui de Mantua la decorarea serbărilor și a reprezentărilor teatrale. În 1609, întors la Anvers, unde se căsătorește cu Isabella Brant, **R.** devine celebru. Pictor oficial al arhiducilor Flandrei și secretar al colegiului iezuit din Anvers, își împarte timpul între atelierul său și diferite misiuni diplomatice în Franța (1621—1624), Anglia (1625) și Spania (1628). Dotat cu o mare putere de muncă, a lăsat peste două mii de lucrări în toate genurile: pictură istorică, mitologică, alegorică, de gen, portrete, peisaje etc. Cea mai mare parte a operelor sale sînt produse între 1610 și 1626. Mai tîrziu, asaltat de comenzi, a cedat ușurinții cu care lucra și a încredințat din ce în ce mai mult execuția compozițiilor sale numeroșilor elevi, fapt reflectat în valoarea lor inegală. Printre lucrările mai însemnate din prima pe-

rioadă figurează: „Ridicarea crucii" şi „Coborirea de pe cruce" (1610), executate pentru catedrala din Anvers, „Adoraţia magilor" (1612), „Sf. Bavon" (1614), „Judecata de apoi" (reluată în mai multe variante),

Rubens

şase tablouri, în care Rubens prezintă „istoria consulului Decius Mus", destinate să fie copiate în tapiserie, „Pescuitul miraculos" (1618), „Lovitura de lance" (1620) ş.a. Însărcinat în 1620 de Maria de Medici să execute pentru palatul Luxemburg două serii de compoziţii destinate s-o glorifice pe ea şi pe Henric al IV-lea, **R.** termină doar 34 de tablouri din prima serie, în care realitatea, alegoria şi mitul se îmbină într-un amestec somptuos şi elegant, corespunzător spiritului epocii, pentru rest lăsînd doar schiţe. În anul 1630 se căsătoreşte cu Hélène Fourment, care la 16 ani părea să întruchipeze tipul de frumuseţe feminină înţeles de el, executînd numeroase portrete ale acesteia şi introducînd-o în diferite compoziţii („Betsabe", „Andromeda", „Venus" etc.). Printre lucrările mai importante din cea de-a doua perioadă figurează „Masacrul inocenţilor" (1635), „Răpirea sabinelor" şi „Chermesa" (1636). Între 1635 şi 1640, **R.** execută şi cele mai multe dintre peisajele sale în regiunea castelului din Steen pe care l-a cumpărat („Apus de soare", „Curcubeul", „Întoarcerea de la muncă" etc.). **R.** uneşte în opera sa, într-o viziune originală, observaţia realistă şi dragostea de viaţă, proprie tradiţiilor flamande, cu ştiinţa marilor ansambluri decorative, pe care o datorează studiilor sale în Italia. Tot din Italia Rubens a mai reţinut clarobscurul lui Caravaggio, atmosfera vaporoasă a lui Correggio, culorile puternice veneţiene, prezentarea temelor într-o regie spectaculoasă cu efecte teatrale şi concepţia umanistă a Renaşterii, care privea corpul omenesc ca pe un nud atletic şi frumos, considerîndu-l şi cel mai de seamă scop al creaţiei. Figurile sale, aproape totdeauna colosale, sînt străbătute de tensiunea vieţii, iar nudurile, chiar şi cele mai planturoase, au o carnaţie elastică, o moliciune şi o transparenţă care sugerează viaţa. În opera sa, **R.** adună o numeroasă populaţie, reprezentînd toate categoriile sociale, eroi biblici şi mitologici, tipuri exotice, relevă contrastele în mişcările vieţii, de la cea a copilului nou-născut pînă la aceea a bătrînilor, toate pasiunile, instinctele esenţiale (foamea, ura, dragostea, cruzimea, mila etc.); arhitecturile sale sînt monumentale, iar compoziţiile cuprind o mare mulţime de amănunte, care, îngrămădite savant, aduc dovada unei abundenţe rafinate (brocarturi, podoabe, arme, flori şi fructe etc.). În compoziţiile sale, nimic nu este stins şi liniştit, figurile fiind înscrise de obicei pe diagonala care indică torsiunea şi instabilitatea şi supuse unei tratări adecvate; desenul subliniază şi el mişcarea şi însăşi culoarea este străbătută de reflexe, în care şi umbrele apar colorate. Lumina nu este nici ea stabilă şi liniştită. Proiectată printr-o fereastră sau arcadă, ea străbate nori şi apare ca un triumf al materiei revărsate pletoric, al trupurilor scăldate de ea, al strălucirii stofelor şi podoabelor, al profunzimii cerului. Universul colorat de **R.**, viu şi agitat de pasiuni, este unul dintre cele mai puternice imnuri din istoria artei închinate vieţii şi îl definesc ca pe cel mai strălucit reprezentant al picturii din epocă. Opera lui **R.** a exercitat o mare influenţă asupra dezvoltării artelor. Dintre numeroşii săi elevi, Van Dyck a contribuit la formarea şcolii de pictură engleză, iar romanticii, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, îl considerau ca pe cel mai de seamă precursor al lor. În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, **R.** este prezent prin lucrarea „Lupta lui Hercule cu leul din Nemea".

rubeólă (lat. *ruber* „roşu"; MED.), boală infectocontagioasă, mai frecventă la copii, provocată de un virus. Se manifestă prin erupţie cutanată, asemănătoare cu cea din rujeolă, dar cu pete mai mari, prin febră, tuse, adenopatii, anginâ, conjunctivită. Evoluţia bolii durează trei-patru zile. Nefiind o boală gravă, **r.** nu necesită un tratament special, dar impune o izolare de 20 de zile.

rubiá, mică monedă de aur turcească, emisă spre sfîrşitul evului mediu. A circulat în ţările române în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Rubicon, mic riu în Italia, care forma, la sfîrşitul republicii romane, graniţa dintre Italia propriu-zisă şi Gallia Cisalpina. Spre a preveni eventuale lovituri de stat militare, senatul a declarat inamic public pe cel care va trece cu armata peste riu în Italia. Pornind din Gallia Cisalpina împotriva senatului, Cezar a trecut **R.** cu o parte a armatei sale în ianuarie 49 î.e.n., îndreptîndu-se asupra Romei. Cu acest prilej, el a rostit memorabilele cuvinte: *Alea jacta est!* (Zarul a fost aruncat!); devenite proverbiale, aceste cuvinte exprimă simbolic luarea unor hotărîri irevocabile.

rubídiu (CHIM.), *Rb.* Element chimic cu nr. at. 37; gr. at. 85,48; gr. sp. 1,52; p.t. 39°C; p.f. 696°C. Face parte din familia metalelor alcaline. Se găseşte în natură în cantităţi mici. Este foarte reactiv din punct de vedere chimic; reacţionează energic cu apa, se aprinde spontan în contact cu oxigenul. Este monovalent.

rubín (lat. *ruber* „roşu"; MINER.), varietate de corindon colorat în roşu, datorită unui conţinut redus de oxid de crom. Este o piatră de podoabă. Astăzi se produc cantităţi mari de rubine sintetice, pentru principala lor utilizare la fabricarea ceasornicelor.

Rubinstein */rú:binstain/*, Arthur (n. 1886), pianist și compozitor american de origine poloneză. A apărut în public de la vîrsta de șase ani. Înregistrările pe discuri și concertele sale în întreaga lume îl consacră ca pe unul dintre cei mai virtuoși interpreți contemporani. S-a făcut cunoscut în special prin interpretarea deosebit de inspirată a muzicii lui Chopin. A scris muzică de cameră și simfonică.

Rubinștein, Anton Grigorevici (1829—1894), compozitor, dirijor și mare pianist rus. Creația sa, influențată de muzica orientală, a îmbrățișat toate genurile: a scris 19 opere (printre care „Demonul"), oratorii dramatice, simfonii, concerte pentru pian și orchestră, muzică de cameră, lieduri. Este întemeietorul Conservatorului din Petersburg și al celui din Moscova.

Rubinștein, Serghei Leonidovici (1889—1960), psiholog sovietic. A fost membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S. **R.** a adus o contribuție importantă la fundamentarea filozofică a psihologiei în lumina materialismului dialectic. A enunțat ideea unității dintre conștiință și activitate și a subliniat principiul determinismului în psihologie. Op. pr.: „Bazele psihologiei generale" (1946).

rúblă, unitate monetară a U.R.S.S. În circulația bănească a fost folosită în Rusia, începînd din sec. al XIII-lea, sub forma de lingou de argint în greutate de 204 g. În 1897 Rusia a adoptat monometalismul aur. După revoluție, respectiv după reforma bănească din 1922—1924, s-a pus în circulație *cervonețul*, definit cu un conținut de 7,74234 g de aur fin, egal cu al monedei de aur de 10 ruble de dinaintea revoluției. În anii celui de-al doilea război mondial, puterea de cumpărare a **r.** a scăzut. În 1947, printr-o reformă bănească, s-au creat condiții pentru întărirea și asigurarea stabilității **r.,** iar în 1950 conținutul în aur al **r.** a fost stabilit la 0,222 168 g aur fin. În 1961 conținutul **r.** a fost ridicat la 0,987 412 g de aur fin, un dolar S.U.A. fiind egal cu 0,9 **r.,** iar lira sterlină cu 2,52 **r.**

Rubliov, Andrei (1370—1430), pictor rus, cel mai important reprezentant al picturii medievale ruse. Format în ambianța pictorului Theofan (Grecul), **R.** a dezvoltat tradițiile vechilor școli de pictură de la Rostov și Suzdal, realizînd o sinteză artistică de o nobilă puritate. În colaborare cu Theofan (Grecul) și Daniil Ciornii, a executat frescele catedralei Bunavestire din Kremlinul Moscovei (1405), apoi, numai cu Daniil Ciornii, a decorat biserica Adormirii din Vladimir (1408). Celebru în special ca iconar, **R.** este autorul mai multor icoane care impresionează prin frumusețea ideală a tipurilor, prin muzicalitatea desenului, prin coloritul delicat și luminos. Principalele sale opere se păstrează la Galeria Tretiakov („Sfînta treime") și la Muzeul Rubliov din Moscova.

Rubobostes (sec. II î.e.n.), conducător (rege) al uniunii de triburi dace din Transilvania, probabil succesor al lui Oroles. Istoricul roman Trogus Pompeius îi atribuie calități deosebite de organizator.

Rubruquis (Ruysbroeck */rȕisbruc/*), Wilhelm von (c. 1220—1293), călugăr franciscan de origine flamandă, trimis în 1253—1256 ca sol al regelui francez Ludovic a IX-lea la curtea marelui han mongol Mongku (lîngă Karakorum). Raportul său de călătorie conține informații prețioase asupra Asiei Centrale și amintește de *Vlahia*.

Rucăr, localitate de tip urban în raionul Muscel, reg. Argeș, situată pe valea Riușorului, la confluența cu Dîmbovița. 5 790 loc. (1965). Exploatări forestiere; industrie de prelucrare a lemnului. În evul mediu era un important punct de vamă pe drumul comercial care lega Transilvania de Țara Românească și de porturile de la Dunăre. Pe muntele Sasului se păstrează ruinele cetății Orăștea, denumită și „Cetatea nemților" și atribuită cavalerilor teutoni (sec. al XIII-lea, rezervație arheologică). În **R.** se află biserica sfîntul Gheorghe și sfîntul Dumitru (1780), exemplar valoros de arhitectură feudală tîrzie.

rudări (în evul mediu în țările române), denumire dată țiganilor domnești care confecționau obiecte din lemn (linguri, albii etc.).

Rude */rüd/*, François (1784—1855), sculptor francez, reprezentant al romantismului. După o lungă perioadă de formație, **R.** a debutat ca autor de grupuri statuare pe teme mitologice („Mercur") sau religioase („Fecioara imaculată"). În anii 1830—1835 a executat pentru arcul de Triumf „de l'Étoile" din Paris două reliefuri, printre care „Plecarea voluntarilor" (1792), „la Marseillaise", care, prin elanul compoziției, prin mișcarea și expresivitatea formelor, constituie una dintre capodoperele sculpturii sec. al XIX-lea. **R.** a reușit să redea în lucrările sale avîntul romantic al luptei eliberatoare, vigoarea și măreția ei. A fost și un talentat portretist: statuia mareșalului Ney, statuia mareșalului de Saxonia etc.

Rudeanu, Teodosie (sec. XVI—XVII), boier cărturar din Țara Românească. A fost vistier (1594—1596) și mare-logofăt (1596—1599) al lui Mihai Viteazul și cronicarul oficial al domniei acestuia. Cronica sa, care cuprinde perioada anilor 1593—1597, prețioasă prin informațiile asupra domniei lui Mihai Viteazul, s-a păstrat prin mijlocirea a două traduceri: în limba polonă, făcută de Andrei Taranowski, și apoi în limba latină, aparținînd silezianului Balthazar Walter, care a publicat-o la Görlitz în 1599.

rudénie (DR.), legătură între persoanele care coboară una din alta *(r. în linie dreaptă)* sau între persoanele care, fără să coboare una din alta, au un ascendent comun *(r. în linie colaterală)*.

„Rudé právo", organ de presă central al Partidului Comunist din Cehoslovacia. A fost înființat în 1920. În timpul ocupației hitleriste (1939—1945) a apărut ilegal. Apare zilnic, la Praga.

rudiști (PALEONT.), grup fosil de lamelibranhiate din ordinul pachyodonta, ai căror reprezentanți au valvele foarte modificate din cauza fixării lor.

Au apărut în jurasicul superior şi au dispărut la sfîrşitul cretacicului. În Republica Socialistă România se găsesc în cretacicul din jurul Clujului (Gilău, Iara), în Munţii Apuseni etc.

Rudolf, lac salmastru în estul Africii (pe teritoriul statelor Kenia şi Etiopia), de origine tectonică (8 600 km²). Adîncimi pînă la 73 m. Lacul nu are scurgere. Bogat în peşte. Se întîlnesc crocodili şi rinoceri.

Rudolf, numele a doi împăraţi germani: *R. I de Habsburg*, împărat (neîncoronat) şi rege al Germaniei (1273—1291), întemeietorul dinastiei de Habsburg. În 1276 a supus autorităţii sale Austria, Stiria, Carintia şi Carniolia. *R. al II-lea*, împărat (1576—1612), rege al Boemiei (1575—1611) şi al Ungariei (1572—1608). Preocupat de artă, de astronomie (la curtea sa din Praga au lucrat Tycho Brahe, J. Kepler ş.a.) şi de alchimie, a neglijat conducerea imperiului şi războiul cu turcii. A întreţinut relaţii cu Sigismund Báthory şi cu Mihai Viteazul.

Rueda, Lope de (începutul sec. XVI—c. 1565), scriitor şi actor spaniol, considerat întemeietorul teatrului în Spania. A scris comedii, colocvii pastorale, drame religioase („autos"), egloge, dar s-a remarcat mai ales prin intermediile sale („passos"), pretexte comice burleşti, profane, intercalate în comedii. Inspirat din commedia dell'arte, teatrul de moravuri al lui R. este rodul unei fantezii libere, ingenue şi al unui spirit realist („Teatru", 1567).

ruf (NAV.), construcţie deasupra punţii superioare a unei nave şi care se extinde numai pe o parte din lăţimea navei. În r. sînt amenajate, de obicei, locuinţele echipajului navei.

Ruffini, Mario (n. 1896), istoric şi filolog italian, profesor la universitatea din Torino. Are numeroase studii privitoare la limba, literatura şi istoria românilor. Este autorul unei remarcabile traduceri în limba italiană a poeziilor de dragoste ale lui Eminescu (M. Eminescu, „Poesie d'amore", 1964), traducere premiată, în 1965, de Academia Republicii Socialiste România. Alte lucrări: „Contribuţie la bibliografia asupra artei populare româneşti" (1932), „Istoria românilor din Transilvania" (1941).

rugbi, joc sportiv desfăşurat între două echipe a cîte 15 jucători, pe un teren de formă dreptunghiulară (lungime 95—100 m, lăţime 65—68 m), avînd ca obiect de joc o minge de formă ovală, care poate fi jucată cu mîna sau cu piciorul. Jocul durează 80 de minute, împărţit în două reprize a 40 de minute fiecare, cu o pauză, între ele, de 5 minute, în care timp jucătorii nu părăsesc terenul de joc. Jucătorii echipei care reuşesc să „culce" mingea în terenul de ţintă-advers („încercare") situat în spatele liniei buturilor (două bare verticale cu o înălţime de peste 3,5 m, unite, la înălţimea de 3 m faţă de sol, printr-o bară transversală, lungă de 5,65 m), adiţionează trei puncte şi, în acelaşi timp, beneficiază de o lovitură „de transformare", executată cu piciorul, din interiorul terenului de joc, dintr-un punct perpendicular pe locul „încercării"; trimiterea mingii deasupra barei transversale şi în spaţiul cuprins între cele două bare verticale, chiar dacă se depăşeşte înălţimea acestora, aduce obţinerea a încă două puncte. Cîte trei puncte se obţin şi în urma trimiterii mingii în spaţiul amintit, ca urmare a unor lovituri efectuate cu piciorul. Victoria se atribuie echipei care acumulează cel mai mare număr de puncte. În unele ţări, r. se desfăşoară şi între echipe a cîte 13 jucători, avînd unele reguli de joc deosebite. **R.** este originar din Anglia; numele vine de la oraşul *Rugby*, unde s-a jucat pentru prima dată. Primele reguli de joc au fost formulate în 1846. În 1934, a fost creată Federaţia Internaţională de Rugby Amator (F.I.R.A.). Primul campionat naţional de r. a avut loc în 1914. Echipele de club şi reprezentative ale României au obţinut în ultimii ani succese de prestigiu în confruntările internaţionale.

Ruge */rügə/*, Arnold (1802—1880), publicist german, hegelian de stînga. A întemeiat, împreună cu Marx, revista „Analele germano-franceze" (1844). A fost deputat în Adunarea Naţională din Frankfurt, ca exponent al democratismului radical burghez. Ulterior a evoluat spre liberalism.

Rügen */rügən/*, insulă în partea sudică a Mării Baltice, situată în apropierea ţărmului. Suprafaţa: 926 km². Populaţia: circa 90 000 loc. Aparţine R.D. Germane. Relief de cîmpie (altitudinea maximă 161 m), format pe depozite de roci sedimentare. Climă temperată maritimă cu precipitaţii bogate. Păduri de stejar. Populaţia practică agricultura (cultura cerealelor, a sfeclei de zahăr, creşterea animalelor) şi pescuitul. Staţiuni climatice. Insula **R.** este legată de continent (Stralsund) printr-un dig peste care trec o cale ferată şi o şosea. Punct de plecare pentru feribot (face legătura cu Suedia). Principalul oraş-port: *Sassnitz*.

rugét (MED. VET.), boală infecţioasă a porcilor, provocată de bacilul *Erysipelothrix rhusiopathiae suis*. Se manifestă prin febră şi prin apariţia unor pete roşii pe piele. Uneori evoluează cronic cu tulburări cardiace, necroză a pielii şi artrite. Se previne prin vaccinări şi prin măsuri de carantină la introducerea porcilor în creşcătorii. Se tratează cu serul specific şi cu antibiotice. Boala se poate transmite şi la om, în special prin manipularea cărnii de porc infectate.

rugină 1. (CHIM.) Oxid de fier hidratat, rezultat prin coroziunea fierului în contact cu oxigenul, în condiţii de umiditate atmosferică *(ruginire)*. **R.** se produce iniţial numai la suprafaţa obiectului de fier, apoi continuă şi în adîncime. Este de culoare brun-roşcată şi sfărîmicioasă. Protejarea fierului împotriva ruginirii se face prin acoperirea suprafeţei sale cu pelicule de natură organică sau anorganică. **2.** (FITOPAT.) Boală infecţioasă a plantelor, provocată de ciuperci microscopice. Se manifestă, în general, prin pete de culoare brună-ruginie, care apar pe frunze, pe tulpini sau pe inflorescenţe şi necrozează ţesuturile, împiedicînd dezvoltarea normală a plantelor. Mai răs-

pindite sînt: *r. neagră (Puccinia graminis)*, *r. galbenă (Puccinia glumarum)*, care atacă grîul, orzul, secara şi unele graminee spontane, *r. brună a grîului (Puccinia triticina)* şi *r. brună a orzului (Puccinia hordei)*. Combaterea ruginei se realizează prin cultivarea soiurilor de plante rezistente şi prin măsuri de igienă a culturilor.

rugozitáte (TEHN.), calitate a suprafeţelor corpurilor solide de a avea asperităţi (numite şi microasperităţi) cu dimensiuni foarte mici în comparaţie cu dimensiunile suprafeţelor respective. Aprecierea cantitativă a **r.** se face cu ajutorul unor parametri care, conform standardelor Republicii Socialiste România, sînt: abaterea medie aritmetică a asperităţilor faţă de linia medie a profilului, notată R_a; înălţimea medie a asperităţilor (în zece puncte), R_z; înălţimea maximă a asperităţilor, R_{max}. Rugozitatea are o influenţă mare asupra comportării în funcţionare a pieselor şi a organelor de maşini cu suprafeţe de contact în mişcare.

Ruhr */ru:r/*, bazin carbonifer în R.F. Germană, situat în landul Renania de Nord-Westfalia, în bazinul rîurilor Ruhr, Emscher şi Lippe (afluenţi ai Rinului). Suprafaţa: 6 200 km². Rezerve de cărbuni pînă la adîncimea de 1 200 m: 65,2 miliarde t (cel mai mare bazin carbonifer din Europa occidentală). Este puternic dezvoltată industria extractivă, cocsochimică, siderurgică, chimică, constructoare de maşini Densitatea populaţiei este foarte ridicată; oraşele aproape se unesc între ele, formînd o importantă aglomerare urbană. Cele mai mari centre industriale sînt: Essen, Oberhausen, Duisburg, Dortmund, Bochum, Mühlheim, Gelsenkirchen.

Ruiz */ruiθ/*, Juan (sfîrşitul sec. XIII—mijlocul sec. XIV), poet spaniol, considerat a fi cel mai important din epoca sa. Poemul său „Cartea adevăratei iubiri" conţine date autobiografice şi reflectă atitudinea echivocă a scriitorului, oscilînd între o morală austeră şi senzualitate.

rujeólă (MED.), boală infectocontagioasă, de natură virotică, manifestată prin febră, catar oculo-nazal şi al căilor respiratorii, erupţie caracteristică a pielii şi a mucoaselor. **R.** afectează numai omul, în special copiii între 2 şi 10 ani, fiind foarte frecventă şi foarte contagioasă. Dacă nu sînt respectate regulile de igienă şi de regim alimentar, pot apărea complicaţii grave (bronhopneumonie, otită, conjunctivită etc.). **R.** se mai numeşte, popular, *pojar*, *cori*.

ruláre (TEHN.), deplasare, sub acţiunea unei forţe de propulsie sau de tracţiune, a unui sistem tehnic (autovehicul, macara portabilă etc.), prin rostogolirea roţilor sau a rolelor de susţinere pe o cale fixă.

rulétă (TOPOGR.), instrument folosit pentru măsurarea lungimilor şi distanţelor, care constă dintr-o panglică de oţel sau de fibre textile, cu inserţie metalică, divizată în metri cu subdiviziuni centimetrice, în lungime de 5, 10, 20 sau 50 m, şi care se strînge, prin rulare, într-o casetă cilindrică, prin acţionarea unei manivele.

rúliu (NAV.), oscilaţie transversală a unei nave, în jurul unei axe longitudinale *(axa de r.)*, provocată de o mare cu valuri înalte cînd direcţia de înaintare a navei este paralelă cu valurile.

rulmént (TEHN.), organ de maşină care serveşte la rezemarea şi ghidarea fusurilor de arbori sau de osii, astfel încît să permită rotirea acestora, şi care este constituit dintr-un inel interior (ce se montează pe arbore), dintr-un inel exterior (ce se montează în carcasa sau corpul maşinii) şi din cîteva piese de rostogolire (bile, role cilindrice, conice sau în formă de butoiaş, ace), aşezate între cele două inele şi menţinute la distanţe egale între ele cu ajutorul unei piese intermediare, numită colivie. În unele cazuri, **r.** este constituit dintr-un inel şi din cîteva corpuri de rostogolire sau numai din cîteva corpuri de rostogolire, care se montează direct între arbore şi carcasă. **R.** sînt clasificaţi după mărimea sarcinii pe care o suportă (serie uşoară, serie mijlocie şi serie grea), după direcţia sarcinii (**r.** radiali, **r.** axiali etc.) şi după forma corpurilor de rostogolire (**r.** cu bile, **r.** cu role etc.). Faţă de alte tipuri de lagăre, **r.** prezintă o serie de avantaje, ca de exemplu: frecări minime la pornire şi în exploatare, gabarit mic pe lungime, consum redus de lubrifiant ş.a., ceea ce explică utilizarea lor pe scară largă în construcţia de maşini. În ţara noastră, **r.** se produc la Bîrlad (din 1950) şi la Braşov (din 1959), ajungîndu-se în 1964 la o producţie anuală de 11 068 000 de bucăţi, din care 3 711 300 pentru export.

„Rulmentul", *Uzina ~*, unitate a industriei constructoare de maşini din România, situată în Braşov. A luat fiinţă în 1959,

Rulmenţi

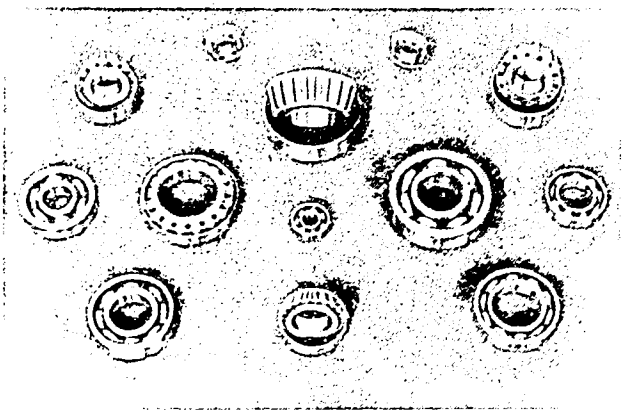

dintr-o secție producătoare de rulmenți a uzinelor „Steagul roșu". Dezvoltată și modernizată treptat, a produs în 1965 peste 11 milioane de rulmenți de 122 de tipuri.

rulóu (TEHN.), organ de mașină, de forma unui corp de revoluție cu lungimea mai mare decît diametrul, care se poate roti în jurul unei axe și care servește la susținerea și la rularea unui sistem tehnic, la transmiterea unei mișcări, la transportul unor piese, la înfășurarea unor fire metalice sau din alte materiale etc.

rumâni (în evul mediu în Țara Românească), denumire dată țăranilor dependenți de stăpînii feudali. În Moldova se numeau *vecini*, iar în Transilvania *iobagi*. Pînă la „legarea de glie" prin *Legătura lui Mihai Viteazul*, **r.** se puteau strămuta de pe o moșie pe alta, plătind stăpînului „găleata de ieșire".

rumânie (în evul mediu în Țara Românească), condiție a țăranilor dependenți de stăpînul feudal al moșiei (domn, boieri, mănăstiri). **R.** constituiau o obște cu drept de folosire a pămîntului, dar datorau stăpînului feudal dijma din produsele pămîntului lăsat în folosința lor (numită *găleată*) și dijma din vite (numită *datul*), precum și diferite prestații în muncă. **R.** privea numai pe bărbați, nu și pe femei. A fost desființată prin reforma lui Constantin Mavrocordat din 1746.

Rumeanțev, Piotr Aleksandrovici (1725—1796), mareșal rus. S-a remarcat în timpul războiului de șapte ani (1756—1763) și în timpul războaielor ruso-turce din 1768—1774 și 1787—1791. În 1794 a fost comandantul suprem al armatelor ruse din Polonia, care au înăbușit mișcarea de eliberare de sub conducerea lui T. Kościuszko.

rumegătoáre (ZOOL.), subordin de mamifere erbivore, de obicei biungulate, caracterizate prin prezența unui stomac format din patru compartimente *(rumenul, rețeaua, foiosul* și *cheagul)* și prin existența funcției de rumegare. Prin acest act fiziologic, executat prin contracția musculaturii rumenului și a esofagului, masa de alimente este readusă în gură, remestecată și din nou înghițită. Rumegarea este posibilă datorită existenței unui șanț esofagian care se întinde de la cardia pînă la foios. În privința dentiției, **r.** se caracterizează prin reducerea sau absența incisivilor de pe maxilarul superior și prin cheratinizarea acestei regiuni a intermaxilarelor. Incisivii inferiori (de formă lățită) servesc la ruperea plantelor. Subordinul cuprinde mai multe familii de animale terestre, răspîndite pe tot globul (camelide, tranqulide, moschide, cervide, antilocapride; bovide). Dintre **r.** au fost domesticite taurinele, bivolii, oile, caprele, iacul, lama, renul, cămila.

Rumelia, denumire turcească dată părții din Peninsula Balcanică cuprinsă între Marea Neagră, Marea Egee, Marea Marmara și Munții Balcani. A fost cucerită de turci pe la mijlocul sec. al XIV-lea.

Rumeli-Hisar (turc. „castelul Rumeliei"), fortăreață construită de sultanul Mahomed al II-lea, în 1452, pe coasta europeană a Bosforului, în vederea cuceririi Constantinopolului.

rúmen (ZOOL.), cel mai mare dintre cele patru compartimente ale stomacului la rumegătoare. Are forma unui sac dublu, ocupînd întreaga cavitate abdominală stîngă, de la diafragmă pînă la bazin, și treimea inferioară ventrală a cavității abdominale drepte. În **r.** alimentele se înmagazinează și suferă (în special celuloza) un proces de macerare, sub acțiunea florei bacteriene, a fermenților și a mișcării pereților. Contracțiile **r.** se repetă de mai multe ori pe minut (în funcție de specie) și pot fi percepute prin palparea flancului stîng al animalelor. V. și rumegătoare.

Rumford *[rámfəd]*, Benjamin Thompson (1753—1814), fizician american de origine engleză. A fost membru al Societății Regale din Londra. În 1798 **R.** a demonstrat experimental producerea căldurii prin frecare și invariabilitatea căldurii specifice a corpurilor încălzite, contribuind astfel la infirmarea teoriei *flogisticului*.

Runciman *[ránsimən]*, Steven (pe adevăratul său nume *James Cochran Stevenson*) (n. 1903), istoric englez, specialist în istoria Imperiului bizantin. Op. pr.: „Civilizația bizantină" (1953), „Istoria cruciadelor" (3 vol., 1951—1954), „Schisma răsăriteană" (1955).

rúndă (SPORT) **1.** Una dintre seriile de partide din cadrul unui turneu de șah, în cursul căreia un participant joacă o singură dată. **2.** (Și în forma *rund*) Interval de timp de trei minute, în cursul căruia are loc întrecerea dintre doi boxeri. Fiecare întîlnire de box are cîteva **r.** (3 **r.** pentru boxerii amatori, 6—15 **r.** pentru boxerii profesioniști), cu pauze între ele de un minut pentru odihnă. Se mai numește *repriză*.

Runeberg *[rúnəberiə]*, Johan Ludvig (1804—1877), poet finlandez de limbă suedeză. Versurile sale, de inspirație populară („Poezii", 1830 — 1832) și patriotică (epopeea „Regele Fjalar", 1844; ciclul de poezii „Povestirile cornetului Stâl", 1848—1860), îmbină umanismul antic cu idealismul creștin.

Runge *[rúngə]*, Friedrich Ferdinand (1795—1867), chimist german. A fost profesor de chimie la Breslau și la Berlin. Este cunoscut pentru cercetările sale asupra gudronului de huilă, din care a separat prin distilare anilina, fenolul ș.a. A descoperit cafeina și atropina.

Runge *[rúngə]*, Philipp Otto (1777—1810), pictor și teoretician de artă german. Exponent al picturii romantice, membru al grupării n a z a r e e n i l o r, preocupat de problemele culorii, cărora le-a consacrat cîteva scrieri, **R.** a fost un portretist, apreciat atît pentru vigoarea expresiilor, cît și pentru calitatea bogată a coloritului („Autoportret", „Părinții artistului" „Dimineața").

Rupea, oraș raional în reg. Brașov, reședință de raion. 5 460 loc. (1965). Industrie alimentară. Ape minerale clorurosodice și sulfuroase, recomandate în tratarea reumatismului și a afecțiunilor ginecologice. Monumente istorice:

cetatea țărănească (cetatea Cohalmului), construită în mai multe etape (sec. XII—XVII), făcînd parte dintr-un vast complex de fortificații destinate apărării mai multor sate; biserica evanghelică (1488), edificiu gotic în care se păstrează o bogată colecție de covoare orientale. — *Raionul R.*, cu 45 780 loc. (1965). Exploatări de roci de construcție. Creșterea animalelor, culturi de cartofi și de cereale.

rúpere 1. (TEHN.) Fenomen de distrugere a continuității unui material solid sub acțiunea unor solicitări mecanice. — (REZ. MAT.) *Teorii de r.*, teorii elaborate pentru a explica ruperea corpurilor solide deformabile supuse unor solicitări mecanice pe mai multe direcții. Condiția pentru producerea **r.** unui corp este precizată cu ajutorul mai multor mărimi: efortul unitar maxim, efortul unitar tangențial maxim, deformația specifică maximă, lucrul mecanic de deformație. Se deosebesc următoarele *t. de r.*: *teoria efortului unitar maxim*, care consideră că ruperea materialului se produce datorită atingerii unei anumite valori-limită a acestei mărimi; *teoria deformației specifice maxime*, care admite că ruperea se datorește atingerii valorii-limită a lungirii specifice; *teoria efortului unitar tangențial maxim*, care consideră că ruperea este provocată de atingerea valorii-limită a efortului unitar tangențial; *teoria energiei de deformație*, care admite că ruperea se produce cînd energia de deformație acumulată în corp atinge o anumită valoare-limită. 2. (HIDROTEHN.) *Rupere de pantă*, construcție (de beton, zidărie de piatră, lemn) între două porțiuni vecine ale unui canal, situate la niveluri diferite, pentru a menține panta longitudinală a acestuia între limitele admisibile (la care nu se produc eroziuni).

rupéstră, *artă* ~, denumire dată manifestărilor artistice (desen, pictură, gravură sau sculptură) de pe pereții peșterilor sau de pe stînci. Cele mai vechi manifestări de acest gen datează din paleoliticul superior, celebre fiind cele de la *Altamira* (Spania), frescele din *Lascaux* (Franța) și *Tassili* (nordul Africii).

rupestris du Lot (VITICULT.), soi de portaltoi pentru viță de vie, folosit pe soluri sărace, bogate în carbonat de calciu. Este folosit în țara noastră mai ales pentru podgoriile din Dobrogea.

rúptă (în evul mediu în țările române), înțelegere între o categorie fiscală (comunitate sau contribuabil) și vistierie, prin care, în locul tuturor dărilor existente, se stabilea o sumă globală, fixă, plătibilă anual. Se mai numea *ruptoare*. Categoriile fiscale care făceau o asemenea înțelegere se numeau *rupte*, iar contribuabilii *ruptași*.

ruptór (ELT.), aparat electric care deschide și menține deschis un circuit electric, sub acțiunea și pe durata excitării unei comenzi din exterior. **R.** cu utilizare curentă (la comanda motoarelor electrice, la comutarea circuitelor depărtate de locul de comandă, în automatizări etc.) sînt de tip electromagnetic, cu contactele mobile acționate de electromagneți. Se folosesc și **r.** cu comandă mecanică, pneumatică sau hidraulică.

Ruric (sec. IX), conducător normand, care, potrivit tradiției, a fost chemat în anul 862 de către locuitorii orașului Novgorod pentru a domni peste ei și pentru a-i apăra cu cetele sale de războinici. Conform „teoriei normaniste", combătută de istoriografia sovietică, **R.** a fost întemeietorul statului rus.

rusálce (în mitologia slavă), duhuri ale rîurilor, lacurilor, pădurilor și cîmpiilor. Erau închipuite sub forma unor tinere fete îmbrăcate în alb, care atrag pe tineri în fundul apelor, înecîndu-i. **R.** corespund *rusaliilor* din folclorul românesc.

rusálii (v. sl. *rusaliya*, lat. *Rosalia*) 1. Sărbătoare religioasă creștină cu străvechi origini mitologice, provenind din ritualuri de pomenire a morților, prăznuită a 50-a zi după paști. În cadrul vechilor obiceiuri populare, de **r.** erau practicate jocuri de obîrșie precreștină: *borăcenii* (pînă în sec. al XIX-lea) și călușul. 2. (În mitologia populară) Ființe fantastice, asemănătoare cu i e l e; zîne rele, care dezlănțuie furtuni și schilodesc pe oameni.

rúsă, *limba* ~, limba națională a poporului rus, vorbită ca limbă maternă de circa 115 000 000 de oameni (1964) și folosită ca mijloc comun de înțelegere de către toate popoarele Uniunii Sovietice. Face parte din grupul limbilor slave orientale, împreună cu ucraineana și bielorusa. În *l.r.* s-a creat o bogată literatură de renume mondial. Se folosește și ca una dintre limbile internaționale. Cele mai vechi atestări în scris datează din sec. al X-lea.

Ruse (Rusciuc), oraș în nordul R.P. Bulgaria, port la Dunăre. 125 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (mașini agricole, nave),

Ruse. Vedere din port

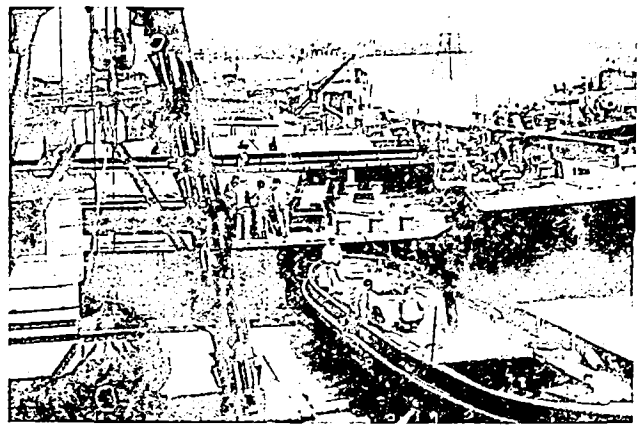

textilă (mătase, bumbac), de pielărie şi alimentară (morărit, zahăr). Punct de legătură peste Dunăre cu Republica Socialistă România prin Podul Prieteniei (Giurgiu-Ruse). Instituţii cultural-ştiinţifice.

Rusidava, castru şi aşezare civilă romană, ale căror urme s-au descoperit la sud de Drăgăşani (reg. Argeş).

Ruskin *[ráschin]*, John (1819—1900), scriitor, critic de artă şi sociolog englez. **R.** a preconizat legătura indisolubilă dintre societate, artă şi morală, arătînd că unei societăţi nobile trebuie să-i corespundă o artă nobilă. El a denunţat esenţa dezumanizantă a capitalismului industrial, ostil dezvoltării spirituale, artistice şi morale a maselor muncitoare, dar a conceput, în spirit anacronic, o societate ideală, bazată pe munca meşteşugărească de tip medieval şi progresul social pe calea educaţiei morale şi estetice a poporului. Studierea pasionată a artei medievale („Şapte candelabre ale arhitecturii", „Pietrele Veneţiei" etc.) l-au apropiat de mişcarea prerafaeliţilor, al căror susţinător entuziast a fost. Ca şi lucrările de estetică, studiile consacrate problemelor sociale se disting prin îndrăzneala, sinceritatea şi umanismul elanului, prin bogăţia, supleţea şi strălucirea limbajului, care conferă expresiei puritate şi nobleţe. Spre sfîrşitul vieţii şi-a cheltuit întreaga avere în opere de binefacere, rămînînd sărac.

Russell *[rasl]*, Bertrand (n. 1872), filozof şi logician neopozitivist englez, militant activ pe tărîm obştesc. A adus o contribuţie însemnată la dezvoltarea logicii simbolice (matematice), încercînd pe această bază deducerea matematicii din logică pînă la ultima ei consecinţă. În legătură cu aceasta a elaborat teoria tipurilor. Caracteristic pentru **R.** este interpretarea idealistă a sistemelor formalizate ale logicii simbolice, în sensul că, după el, matematica pură este independentă de real, ea decurgînd exclusiv din concepte logice abstracte. În filozofie s-a situat iniţial pe poziţii idealist-obiective, orientîndu-se ulterior spre idealismul subiectiv agnostic. Existenţa şi conştiinţa sînt compuse, după **R.**, din elemente neutre identice („fapte atomare"); deosebirea dintre materie şi gîndire este numai o deosebire de structură. A exercitat o puternică influenţă asupra cercului vienez. **R.** a profesat idei antireligioase şi pacifiste. După al doilea război mondial, idealurile umaniste ale lui **R.** îşi găsesc expresia în lupta sa activă pentru dezarmare şi preîntîmpinarea unui război termonuclear. A fost unul dintre principalii iniţiatori ai conferinţelor Pugwash. Op. pr.: „Principia mathematica" (Principii matematice) (3 vol., 1910—1913, în colaborare cu A.N. Whitehead), „Analiza materiei" (1927), „De ce nu sînt creştin" (1927), „Istoria filozofiei occidentale" (1945). Premiul Nobel (1950).

Russell *[rasl]*, Henry Norris (1877 — 1957), astronom american. A fost profesor la Universitatea din Princeton (S.U.A.). A elaborat lucrări în domeniul astrofizicii privitoare la spectrofotometrie, stele duble, structura internă a stelelor şi a atmosferelor lor, evoluţia stelelor etc. Împreună cu Hertzsprung a întocmit diagrama repartiţiei stelelor după spectre şi luminozităţi, cunoscută sub numele de *diagrama Hertzsprung-Russell.*

Russel, Nicolaie (1850—1930), revoluţionar, medic de profesiune. Stabilit în România în 1875 după ce a emigrat din Rusia, a făcut parte, alături de N. Zubcu-Codreanu şi C. Dobrogeanu-Gherea, din conducerea cercului revoluţionar secret de la Bucureşti. A publicat lucrări cu tendinţe socialiste, schiţînd un program de luptă pentru cercurile socialiste. Expulzat în 1881 în urma sărbătoririi la Iaşi a 10 ani de la Comuna din Paris, a trăit şi a activat în Hawai, în Japonia şi apoi în China, unde a şi murit.

Russo, Alecu (1819—1859), scriitor român. Şi-a făcut studiile (1829—1835) în Elveţia şi la Viena. Reîntors în ţară, se angajează activ în lupta antifeudală, alături de M. Kogălniceanu, V. Alecsandri şi C. Negri, considerînd valorificarea trecutului (şi literatura în genere) drept mijloc eficient de răspîndire a ideilor înaintate. Acuzat că „tulbură orînduiala" prin mesajul cuprins în piesele „Băcălia ambiţioasă" şi „Jignicerul Vadră" (ambele pierdute), e surghiunit în 1846 la mănăstirea Soveja, unde descoperă, printre altele, „Miorița". După înăbuşirea revoluţiei de la 1848 din Moldova, pleacă în exil.

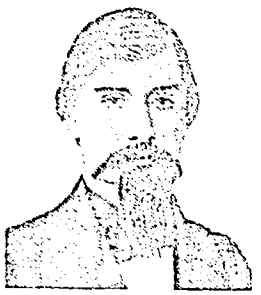

A. Russo

Participă la adunarea de pe Cîmpia Libertăţii din Blaj, semnează la Braşov programul revoluţionarilor moldoveni, iar la Paris se alătură luptei politice a emigraţiei româneşti, conduse de N. Bălcescu. Revenind la Iaşi (1851), colaborează la „Zimbrul", „România literară", „Steaua Dunării" şi se afirmă ca militant intransigent pentru Unire. Primele sale scrieri, redactate în limba franceză, probabil în 1840 (publicate postum, în traducerea lui V. Alecsandri, A.I. Odobescu, M. Sadoveanu ş.a.), au caracter memorialistic. Ele conţin note de călătorie, romantice prin atmosferă, vădind un remarcabil sentiment al naturii („Piatra teiului", „Piatra corbului"), sau descrieri în spirit realist ale capitalei Moldovei („Iaşii şi locuitorii lui în 1840"). „Soveja", scrisă în franţuzeşte, cuprinde „ziarul unui exilat politic în 1846". Suita de „Amintiri", publicată în „România literară" (1855), evocă anii copilăriei şi ai adolescenţei, în pagini remarcabile prin duioşia şi umorul comentariului. Dintre scrierile sale

cel mai mare ecou în epocă l-a avut, datorită semnificației sale patriotice și revoluționare, poemul în proză „Cîntarea României", atribuit de unii lui N. Bălcescu și apărut mai întîi la Paris, în „România viitoare" (1850), apoi în versiunea lui **R.** în „România literară" (1855). Evocare a istoriei patriei, văzută (sub influența concepțiilor lui Vico și ale lui J. Michelet) ca o succesiune ciclică a epocilor de robie și de libertate, poemul afirmă ideea demnității naționale, protestează violent împotriva asupririi feudale și a trădării boierești, subliniază inevitabilitatea victoriei finale a forțelor progresiste. Scris în versete cu încărcătură adesea folclorică, într-un stil retoric cu puternice accente profetice, poemul se impune prin calitățile lui melodice, prin arta folosirii antitezelor romantice, prin fraza scurtă, vibrantă și ironia mușcătoare, prin accentele solemne ale odei, sugestiile doinei și ale baladei. Scrierile teoretice ale lui **R.** sintetizează, în spiritul „Daciei literare" și al „Propășirii", ideile generației sale despre necesitatea unei literaturi inspirate din realitățile naționale („Critica criticii", 1846), despre valoarea estetică și documentară a folclorului văzut romantic ca „arhivă a popoarelor", expresie a specificului național și model exemplar, inepuizabil al literaturii culte („Poezia poporală", publicat postum 1868). **R.** combate cu vervă polemică tendințele latiniste, italienizante și galomane („Studie moldovană", 1851; „Cugetări", 1855), recomandînd limba poporului ca bază a limbii literare. A fost unul dintre pionierii criticii literare române și unul dintre primii culegători de poezie populară, o parte din materialul folcloric publicat de V. Alecsandri, inclusiv „Miorița", datorîndu-i-se lui.

Russo, Demostene (1869—1938), istoric român, specialist în bizantinologie. A fost profesor la Universitatea din București. A publicat o serie de studii valoroase privind relațiile greco-române, precum și o lucrare de metodologie filologică, intitulată „Critica textelor și tehnica edițiilor". Lucrările sale mai importante au apărut în culegerea „Studii istorice greco-române" (1939).

Russo, Luigi (1892—1961), critic și istoric literar italian. A fost profesor la Școala normală superioară din Pisa și director al mai multor reviste („Belfagor" ș.a.). Discipol al lui B. Croce (de a cărui estetică s-a depărtat în ultima parte a vieții), **R.** a fost influențat și de De Sanctis și Carducci. Atitudinea consecvent cetățenească, soliditatea formației culturale, robustețea și impetuozitatea temperamentală și tonul polemic sînt trăsăturile caracteristice ale creației lui **R.** Ele se manifestă și în vioiciunea stilului, bogat în note de ironie și de umor („Giovanni Verga", 1920; „Povestitorii", 1923; „F. de Sanctis și cultura napolitană", 1928; „Critica literară contemporană", 1942—1943; „Machiavelli", 1945; „Dialogul popoarelor", 1952).

Rustam, erou legendar persan, care ar fi trăit în sec. al VI-lea î.e.n. Faptele sale de vitejie au fost cîntate de poetul clasic persan Firdousi în epopeea sa „Cartea șahilor" (994).

Rustaveli, Șota (sec. XII), poet și umanist gruzin, autor al celebrului poem „Viteazul în piele de tigru" (trad. rom. 1956). Scris în spiritul eposului cavaleresc ostășesc, poemul are la bază ideea patriotică a unității naționale și a independenței statului centralizat. Înfierînd arbitrarul seniorilor feudali, abuzurile și obscurantismul, **R.** exaltă marile pasiuni, cîntă frumosul și armonia naturii și relațiile omenești aflate sub semnul nobleței morale, prieteniei și onoarei. Concepția sa despre lume, de esență deistă și panteistă, este liberă de misticismul medieval și de scolastica teologală. Poemul a fost transpus în numeroase limbi străine.

Rustem-pașa (c. 1500-1561), mare vizir și istoric otoman. Cronica sa, „Istoria dinastiei otomane", înfățișează istoria statului otoman de la începutul sec. al XIII-lea și pînă la 1561. Cuprinde informații referitoare la istoria țărilor române.

rustémul, joc popular răspîndit în sudul Olteniei și părțile învecinate ale Munteniei. Jucătorii formează de obicei o coloană mixtă sau numai de bărbați, ținîndu-se cu brațele încrucișate la spate. Ușor săltat, are ritm asimetric ($^5/_{16}$) și tempo vioi. Se caracterizează prin pași executați în față și în spate, cu încrucișarea picioarelor.

Rusu-Șirianu, Ioan (1864—1909), ziarist și om politic român. Membru marcant al Partidului național român din Transilvania, a avut un rol important în lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni. A condus ziarul „Tribuna" (din Sibiu), a întemeiat ziarele „Foaia poporului" (1893, la Sibiu) și „Tribuna poporului" (1898, la Arad). A colaborat la ziarul „Românul" din Arad, condus de V. Goldiș, și la revista „Luceafărul" din Budapesta. A fost deputat în Parlamentul de la Budapesta (1905—1906).

Rusznyák *[rúsńaċ]*, István (n. 1889), medic ungur, profesor la Universitatea din Budapesta, președintele Academiei Ungare de Științe și membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Are cercetări științifice asupra biologiei și patologiei sistemului limfatic al ficatului, al inimii, al plămînilor. De asemenea, are studii asupra conținutului plasmei sanguine în zahăr și cloruri, asupra rolului complexului vitaminelor flavonice. Op. pr.: „Bolile ficatului și ale căilor biliare" (1933), „Studiul biologic și patologic al sistemului limfatic" (1955). Laureat al Premiului Kossuth.

rușálă (în evul mediu în Țara Românească), denumire dată birului plătit de r o ș i i.

Ruschița, localitate subordonată localității de tip urban Rusca Montană din raionul Caransebeș, reg. Banat, situată în Munții Poiana Ruscă. Exploatări de marmură alb-roză și de minereuri complexe (plumb, zinc, argint).

rușfét (în evul mediu în țările române), sumă de bani dată spre a se obține o slujbă.

rut (lat. *rugitus* „răcnet, zbieret"; BIOL.), perioadă de

activitate sexuală la animale, care revine ciclic, avînd durată variabilă. În timpul **r.** se petrec unele transformări ale aparatului genital, iar uneori apare h a i n a d e n u n t ă.

Rutebeuf *[rütbŏf]* (c. 1230—1285), truver francez. A exprimat în versuri mișcătoare mizeria propriei sale existențe boeme și a sărăcimii pariziene, anticipîndu-l pe Villon. A excelat în poeme satirice îndrăznețe și colorate, în care denunță parazitismul călugărilor și indolența marilor feudali. **R.** este, alături de J. de Meung, cel mai însemnat poet al timpului său.

ruténiu (CHIM.), *Ru.* Element cu nr. at. 44; gr. at. 101,1; gr. sp. 12,30; p.t. circa 2 400°C; p.f. circa 4 200°C. Este un metal alb-argintiu din familia platinei, cu duritate foarte mare. Este rezistent față de acizi. Formează combinații în mai multe trepte de valență și combinații complexe stabile.

Ruthenberg *[rúðənbə:g]*, Charles Emil (1882—1927), militant al mișcării muncitorești din S.U.A., unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului Comunist din S.U.A. (1919). A fost membru al Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a (din 1920). Arestat și închis în 1926, a murit în închisoare.

Rutherford *[ráðəfəd]*, Ernest (1870—1937), fizician englez. A fost profesor la universitățile din Montreal, Manchester, Cambridge, precum și membru (din 1903) și președinte (din 1925) al Societății Regale din Londra. Prin numeroase experiențe (absorbție în substanțe, deviere în cîmp magnetic, descărcări în gaze etc.), **R.** a descoperit cele două componente principale, α și β, ale radiațiilor emise de substanțele radioactive și a stabilit natura particulelor α. A studiat emanația substanțelor radioactive, demonstrînd că ea reprezintă un nou gaz, *radonul*, pe care ulterior a reușit să-l lichefieze. **R.** a arătat că prin radioactivitate elementele chimice se transformă în alte elemente (transmutație) și a explicat caracterul statistic al proceselor de dezintegrare spontană. Prin experiențele sale de împrăștiere a particulelor α de către substanță (1911), **R.** a precizat și a consacrat definitiv modelul planetar al atomului. Iradiind azotul cu particule α, el a reușit (în 1919) să provoace prima

E. Rutherford

transmutație artificială (a azotului în oxigen). Ulterior a realizat transmutația majorității elementelor ușoare, inaugurînd astfel cercetările asupra reacțiilor nucleare dirijate. Op. pr.: „Substanțe radioactive și radiațiile lor" (1912). Premiul Nobel pentru chimie (1908).

rutherford *[ráðəfəd]* (după numele fizicianului *E. Rutherford*; METR.), unitate de măsură a activității unei surse radioactive, egală cu un milion de dezintegrări pe secundă. Are simbolul *Rd*.

rutil (MINER.), oxid natural de titan (TiO_2), cristalizat în sistemul pătratic sub formă de cristale prismatice de culoare galben-închis sau brun-roșcată. Se întîlnește mai ales în rocile metamorfice sau în aluviuni. Uneori se folosește pentru extragerea titanului. În Republica Socialistă România este răspîndit în șisturile cristaline din Carpați, în aluviunile de la Pianu (reg. Brașov) ș.a.

rutină (FARM.), substanță chimică naturală, care face parte din grupa flavonelor (vitamina P). Se găsește în florile, în frunzele și în tulpinile multor plante, din care se și extrage (hrișcă, diferite specii de *Forsythia* etc.). **R.** mărește rezistența capilarelor, diminuează permeabilitatea celulară, fiind utilizată pentru aceste calități în tratamentul diatezelor hemoragice, în hipertensiunea arterială, ca diuretic etc.

Ruwenzori *[ruuənzóri]*, masiv muntos în estul Africii (la granița dintre Congo-Kinshasa și Uganda), format din roci cristaline. Altitudinea maximă: 5 119 m (vîrful Stanley). Pe versanții vestici, cu precipitații abundente (4 000 mm pe an), se întîlnesc păduri tropicale umede și montane ecuatoriale. Versanții estici, cu climă mai secetoasă, sînt acoperiți de savane și păduri. Înălțimile peste 4 600 m sînt ocupate de zăpezi persistente și de ghețari (care coboară pînă la 4 100 m). Masivul **R.** este cuprins, în parte, în Parcul național Albert. A fost descoperit în 1889 de Stanley.

Ruxandra (Ruxanda) (sec. XVII), fiica lui Vasile Lupu. În 1652 s-a căsătorit cu Timuș, fiul hatmanului cazacilor, Bogdan H m e l n i ț k i. Rămasă văduvă în 1653, s-a stabilit în Ucraina, de unde s-a reîntors în Moldova în timpul domniei lui Gheorghe Duca (1668—1672).

Ruysdael (Ruisdael) *[rœisda:l]*, Jacob van (1628 sau 1629—1682), pictor olandez, unul dintre marii peisagiști ai picturii sec. al XVII-lea. Format la Haarlem, în atelierul unchiului său Salomon van Ruysdael, **R.** s-a afirmat cu precocitate, realizînd de timpuriu opere de o remarcabilă calitate artistică. **R.** a preferat perspectivele larg desfășurate cu ceruri înnorate, lucrările sale impresionînd prin grandoarea și dramatismul viziunii, prin gravitatea acordurilor cromatice și surprinderea cu delicatețe a farmecului detaliilor. **R.** s-a bucurat de admirația romanticilor și impresioniștilor, datorită valențelor poetice conferite de el peisajului, care apare în pînzele sale transfigurat într-o măsură necunoscută pînă atunci („Peisaj olandez", „Vedere din Haarlem", „Peisaj cu cascadă", „Moara din Wyk" ș.a.).

Ruyter *[rœitər]*, Michiel Andrianszoon (1607—1676), amiral olandez, conducătorul flotei olandeze în timpul războaielor împotriva Angliei și Franței pentru stăpînirea căilor maritime. A înfrînt flota engleză în 1653 și 1666, pe cea fran-

ceză în 1676 şi o flotă anglo-franceză în 1673.

Ruzicka *[rúžicica]*, Leopold (n. 1887), chimist elveţian, născut în Iugoslavia. A fost profesor la Şcoala tehnică superioară din Zürich şi la Universitatea Utrecht din Olanda. Este autorul unor lucrări remarcabile în domeniul terpenelor (sesqui-, di-, triterpene), al steroidelor (hormoni sexuali, vitamina D) ş.a. Premiul Nobel pentru chimie (1939), împreună cu Adolf Butenandt.

Rydberg *[rûdberiə]*, Abraham Viktor (1828—1895), scriitor suedez de orientare romantică şi democrată. A scris romane istorice în genul lui W. Scott: „Corsarul din Baltica" (1857), „Ultimul atenian" (1859), cu care şi-a cîştigat faima, şi „Armurierul" (1891). În lucrările „Doctrina Bibliei lui Hristos" (1862) şi „Magia în evul mediu" (1865) a criticat Biblia şi superstiţiile medievale. Este autorul unei valoroase traduceri a lui „Faust" de Goethe.

Ryswick *[ráisvaic]*, localitate în Olanda, unde au fost semnate, în 1697, tratatele de pace dintre Franţa şi statele „ligii de la Augsburg" (Austria, Olanda, Spania, Suedia, majoritatea statelor germane şi Anglia), care punea capăt războiului din 1672—1697. Prin prevederile tratatului de la **R.**, Franţa restituia toate teritoriile anexate după pacea de la N i j m e g e n.

Ryukyu, arhipelag japonez, situat între Marea Chinei de Est şi Oceanul Pacific, format din 55 de insule, înşirate pe 1 200 km între insula Kyushu şi insula Taivan. Suprafaţa: 2 422 km². Populaţia: circa 953 000 loc. Relief în general deluros, cu înălţimi de 300—500 m (înălţimea maximă 1 935 m). Sînt larg dezvoltate terasele litorale. Climă musonică, în nord subtropicală, în sud tropicală, cu taifunuri frecvente. Populaţia se ocupă cu agricultura (culturi de orez, trestie de zahăr, banane, ananas etc.) şi cu pescuitul. Principalul oraş şi port: *Naha* (în insula Okinawa). Din 1945 cea mai mare parte a insulelor Ryukyu (2 196 km², cu 807 000 loc.) este ocupată de trupele americane.

Rzeszów *[jéşuf]*, oraş în sud-estul R.P. Polone. 68 000 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini, alimentară şi textilă; rafinării de petrol.

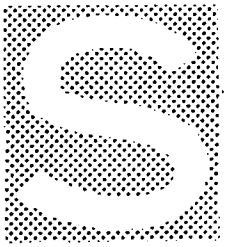

s *[se]*, a douăzeci şi una literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană constrictivă dentală surdă.

Saad, Pedro Antonio (n. 1909), secretar general al C.C. al P.C. din Ecuador (din 1952). Membru al P.C. din 1934, al C.C. din 1935 şi al Comitetului Executiv al C.C. din 1939. Între 1944 şi 1952 a fost preşedinte al Confederaţiei oamenilor muncii din Ecuador.

Sa'adeddin, Mehmed Hodja Efendi (1536—1599), istoriograf turc. A scris cronica intitulată *Tadj-üt Tevarih* (Coroana istoriilor), care prezintă istoria statului otoman începînd din sec. al XII-lea pînă la sfîrşitul domniei lui *Selim I* (1520), considerată ca fiind cea mai amănunţită relatare a istoriei Imperiului otoman. Ea cuprinde informaţii preţioase privind ţările române.

Saadi, Muslihiddin (1184—1291), poet persan, clasic al literaturii persane şi tadjice. Născut la Şiraz, **S.** şi-a petrecut aproape toată viaţa în peregrinări prin ţările Orientului. Continuator al unei vechi tradiţii poetice, este autorul poemului didactic „Bustan" („Grădina fructelor", 1257), al unei culegeri de parabole şi scurte povestiri, „Golestan" („Grădina florilor", 1258, trad. rom.), al unor divanuri lirice ş.a. În opera sa, **S.** îndeamnă la respectarea tradiţiilor, cîntă bărbăţia şi eroismul, condamnă tirania, dar predică în acelaşi timp şi supunerea faţă de rînduielile existente. Lirica lui, de resurse populare, aproape lipsită de simbolistică mistică, este sugestivă, deosebit de bogată în elemente plastice.

Saale, rîu în sudul R.D.Germane, afluent pe stînga al Elbei (427 km). Izvorăşte din Munţii Fichtel şi drenează Thüringia de Est. Navigabil în aval de Naumburg pe 175 km. Trece prin oraşele Jena, Naumburg, Halle ş.a.

sáanen (ZOOTEHN.), rasă de capre originară din Elveţia (localitatea *Saanen*), crescută pentru producţia de lapte. Se

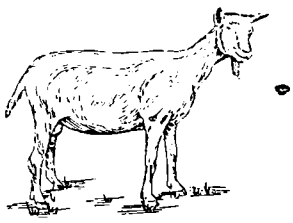

Saanen

caracterizează printr-o talie medie de 65 cm la capră şi 75 cm la ţap. Părul este scurt, des şi de culoare albă. Producţia de lapte este de 650 l anual, cu un conţinut de grăsime de 3,5—4%. În ţara noastră se creşte în număr foarte mic.

Saar *[za:r]*, land în sud-vestul R.F. Germane. Suprafaţa: 2567 km². Populaţia: 1 102 600 loc. (1963). Centrul administrativ: *Saarbrücken*. Relief deluros. Mari zăcăminte de cărbune. Regiune industrială dezvoltată. Principalele ramuri sînt industria cărbunelui (anual se extrag peste 16 000 000 de tone), industria siderurgică, constructoare de maşini, a materialelor de construcţie etc. Cele mai importante centre industriale sînt: Saarbrücken, Dillingen, Völklingen. Se cultivă cereale (ovăz, secară, grîu) şi cartofi, se cresc vite cornute mari şi porcine.

Saar, rîu în vestul Europei (246 km), pe teritoriul Franţei şi R.F. Germane, afluent pe dreapta al Mosellei. Izvorăşte din masivul Donon şi străbate regiunea industrială Saar, trecînd prin Saarbrücken. Navigabil pe circa 120 km. Printr-un canal comunică cu canalul Rin-Marna.

Saarbrücken *[za:rbrŭcən]*, oraş în partea de sud-vest a R.F. Germane, situat pe rîul Saar, centrul administrativ al landului Saar. 133 100 loc. (1963). Cel mai important centru industrial din bazinul carbonifer Saar, cu întreprinderi siderurgice, constructoare de maşini (locomotive, utilaj minier, electrotehnică), optice, chimice, textile şi alimentare. Port fluvial, nod feroviar şi aerian. Universitate, muzee, monumente arhitectonice.

Saarinen, Aarne (n. 1913), preşedinte al Partidului Comunist din Finlanda (din 1966). Membru al partidului din 1944, al C.C. al partidului din 1957 şi al Biroului Politic al C.C. al P.C. din Finlanda din 1964.

Saarinen, Eero (1910—1962), arhitect finlandez, fiul arhitectului **S.** Eliel, cu care a lucrat mult timp. A manifestat o totală libertate în elaborarea formelor şi a structurilor în noua arhitectură. I se datorează ansamblul arhitectonic „General Mo-

tors" la Detroit (1942), supranumit „Versailles"-ul american sau „una dintre cele 7 minuni ale arhitecturii americane".

Saba, regat antic cvasilegendar din sudul Peninsulei Arabia, centru al negoţului din regiunea estului Africii şi sud-vestului Asiei Mijlocii în prima jumătate a mileniului I î.e.n. Este menţionat în legătură cu relaţiile Palestinei antice cu sudul. Potrivit legendei, în sec. al X-lea î.e.n., o regină din S. s-ar fi căsătorit cu Solomon, regele statului israelito-iudeu.

Saba, Umberto (1883—1957), poet liric italian. „Canţonierul" său (ed. întîi, 1921; ediţia ultimă, îmbogăţită, 1951) reia, într-o mare varietate de motive, tema singurătăţii şi a nevoii de comunicare şi de afecţiune, a dorinţei de „a trăi viaţa tuturor", a dragostei pentru existenţa simplă şi bucuriile umile, temă adîncită în contextul celor două războaie mondiale, şi îndeosebi al anilor persecuţiilor fasciste. Format în afara curentelor poetice contemporane, S. este un liric autentic şi modern prin sensibilitate şi experienţă poetică.

Sabah, teritoriu din Federaţia Malayezia, fostul Borneo de Nord Britanic.

Sabah al-Salem al-Sabah (n. 1915), şeic, emirul (şef al statului) Kuweitului din 1965. A urmat fratelui său, şeicul Abdullah al-Salem al-Sabah, la moartea acestuia. Între anii 1963 şi 1965 a fost şef al guvernului.

Sabahattin, Ali (1907—1949), scriitor progresist turc. A scris versuri de inspiraţie folclorică, poveşti, romane şi nuvele (culegerea „Lumea nouă"), în care a surprins, cu realism, aspecte din viaţa grea, lipsită de bucurii a muncitorilor şi ţăranilor exploataţi şi a satirizat lăcomia claselor conducătoare, samavolnicia autorităţilor şi fanfaronada intelectualilor liberali. A fost asasinat de reacţiune.

Sabar, afluent pe stînga al Argeşului (197 km). Izvorăşte din zona de dealuri. Cursul mijlociu şi inferior este paralel cu cel al Argeşului, cu care formează o luncă comună, folosită în legumicultură.

sabát (ebr. *şabbat* „repaos") **1.** Sîmbăta, ziua de repaus a mozaicilor şi a unor sectanţi creştini (ex. adventiştii de ziua a şaptea), în care dumnezeu, potrivit Bibliei, s-ar fi odihnit după „facerea-lumii". **2.** Numele primului tratat din Talmud, referitor la sărbători. **3.** Adunări vrăjitoreşti, practicate, conform legendelor medievale, sîmbăta la miezul nopţii.

Sabatier *[sabatié]*, Paul (1854—1941), chimist francez, membru al Academiei de Ştiinţe din Paris; a fost profesor la Universitatea din Toulouse. A descoperit acţiunea catalitică a metalelor fin divizate (nichel, cobalt, platină etc.) şi a oxizilor metalici (oxid de aluminiu, de wolfram etc.) în reacţiile de hidrogenare, de deshidratare, de cracare a hidrocarburilor grele etc. Tratatul său intitulat „Cataliza în chimia organică" a avut un mare rol în dezvoltarea catalizei organice. Premiul Nobel (1912).

sábie 1. Armă tăioasă formată dintr-o lamă lungă de oţel, ascuţită la vîrf şi pe una dintre laturi; a fost folosită mai ales în evul mediu şi în epoca modernă. **2.** (SPORT) **a)** Armă sportivă formată dintr-o lamă elastică de oţel, din gardă şi din mîner, avînd lungimea de circa 105 cm şi greutatea de 500 g, folosită la scrimă. **b)** Denumirea probei de scrimă care se practică cu sabia **(a).**

sabíni, populaţie italică antică, locuind în zona muntoasă de la nord-est de Latium. În sec. IV—III î.e.n., s. făceau parte din federaţia triburilor sabellice din Italia centrală, condusă de samniţi. Au fost supuşi de romani în urma celui de-al treilea război samnit (298—290 î.e.n.). Un episod al supunerii s. de către romani şi-a găsit expresia poetică în legenda „Răpirea sabinelor".

Sabinus, Massurius (sec. I e.n.), jurisconsult roman, contemporan cu împăraţii Tiberiu şi Nero. A întemeiat o şcoală de drept *(şcoala sabiniană)*, care s-a situat pe poziţii conservatoare, în opoziţie cu şcoala întemeiată de Proculus (şcoala proculiană). Op. pr.: „Trei cărţi despre dreptul civil".

sabír, limbă mixtă folosită în porturile Mării Mediterane şi alcătuită dintr-un amestec de franceză şi provensală, spaniolă şi catalană, greacă, italiană şi arabă; prin extensiune, acest termen se foloseşte uneori pentru orice limbă mixtă.

sábiţă *(Pelecus cultratus)*, specie de peste teleostean din

Sabiţă

familia ciprinidelor, lung de 30—35 cm şi avînd greutatea de 300—400 g; are corpul turtit lateral, în formă de pumnal, acoperit cu solzi mici şi subţiri, spinarea dreaptă şi capul scurt, cu gura oblică. În ţara noastră trăieşte în apele de la gurile Dunării, în Dunăre

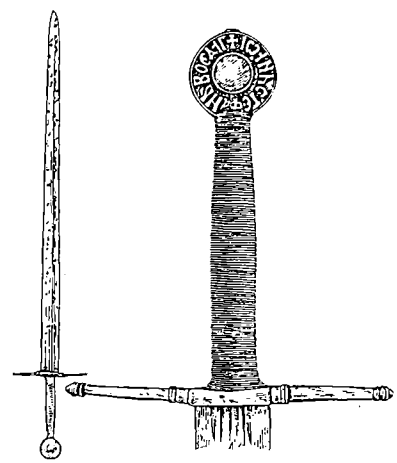

Sabia (spata) lui Ştefan cel Mare

şi în bălţile ei, precum şi în cursul inferior al afluenţilor Dunării. Are o importanţă economică locală. Datorită formei sale, se numeşte şi *săbiuţă*.

sablare (fr. *sable* „nisip"; TEHN.), operaţie de curăţire a suprafeţelor pieselor metalice turnate, forjate, laminate ori

tratate termic sau de netezire ori de pregătire a lor în vederea efectuării unor operații ulterioare (vopsire, suprafinisare etc.). **S.** se execută în instalații speciale, în care piesele sînt împroșcate și lovite cu particule metalice (alice de oțel, de fontă etc.) sau nemetalice (nisip, zgură, bucățele de bachelită etc.), în funcție de materialul și de dimensiunile lor.

sabórd (NAV.), deschidere practicată în parapetul unei nave în scopul evacuării apei acumulate pe puntea superioară (datorită valurilor).

sabordáj (NAV., MILIT.), scufundare voluntară a navei proprii pentru a evita capturarea ei de către inamic în timpul războiului.

sabót 1. (TEHN.) Organ principal al unei frîne cu fricțiune, care are rolul de a încetini sau de a opri mișcarea unei mașini (autovehicul, mașină-unealtă etc.) prin apăsare directă pe un organ al acesteia. **S.** se confecționează din metale sau din aliaje, din lemn etc. și uneori se căptușesc cu metalazbest. **2.** (C.F.) Dispozitiv portabil sau fix, montat pe una dintre șinele unei linii de cale ferată, în scopul frînării, respectiv al opririi vagoanelor. **3.** (EXPL. PETR.) Piesă sau dispozitiv care se fixează la capătul inferior al unei coloane de țevi sau al unei scule introduse în gaura de sondă, în scopul protejării părții terminale a acestora. După destinație, se deosebesc: *s. de coloană, s. pentru filtre, s. pentru linguri cu piston* etc. Sin. *șiu.*

sabotáj 1. (DR.) Infracțiune care constă în încălcarea de către un angajat a unei îndatoriri de serviciu, prin neîndeplinirea sau prin îndeplinirea ei în mod defectuos, cu scopul de a aduce atingere securității statului. —*S. contrarevoluționar*, sabotaj în care scopul urmărit de infractor este subminarea orînduirii socialiste. **2.** Mijloc de acțiune al oamenilor muncii din țările capitaliste în lupta lor justă de eliberare. A fost folosit pe scară largă îndeosebi în timpul celui de-al doilea război mondial în țările ocupate de Germania hitleristă, precum și de muncitorii străini duși cu forța în Germania.

sac 1. (BOT.) **a)** *Saci polinici*, camere situate în antera staminei, în general în număr de patru, în care iau naștere grăuncioarele de polen. **b)** *Sac embrionar*, cavitate situată în interiorul n u c e l e i ovulului de angiosperme, în care se află de la șapte pînă la cîteva zeci de celule, dintre care una, oosfera, reprezintă gametul femeiesc. **2.** (ANAT., ZOOL.) **a)** *Saci aerieni*, organe în formă de sac, caracteristice păsărilor, cu pereți subțiri, care provin din dilatarea pereților plămînilor. Prin aerul care intră în *s.a.* se înlesnește respirația și scade greutatea specifică a corpului păsării în timpul zborului. În mod normal există cinci perechi de *s.a.* **b)** *Sac vitelin*, anexă sferică sau piriformă de pe fața ventrală a embrionului peștilor selacieni și teleosteeni, a reptilelor, păsărilor și mamiferelor, care cuprinde în ea vitelusul nutritiv sau gălbenușul oului și al cărei perete este format din cele trei f o i ț e e m b r i o n a r e. *S.v.* la pești persistă și la puiul tînăr. El comunică cu intestinul printr-un canal din pedunculul său, prin care gălbenușul trece în intestin și servește la hrănirea embrionului, respectiv a puiului. Sin. *vezică ombilicală.*

Sacchetti, Franco (c. 1330—1400), nuvelist și poet italian. A scris 300 de nuvele, rod al bogatei sale experiențe de viață și al tradiției orale, în care a povestit, cu multă vervă, întîmplări hazlii, adesea licențioase, din viața poporului. A mai scris balade și „Predici evanghelice".

Sacco-Vanzetti *[vanțétti], Procesul ~*, proces intentat activiștilor sindicali Nicola Sacco (1891—1927) și Bartolomeo Vanzetti (1888—1927) în perioada ofensivei patronale din S.U.A. împotriva sindicatelor (1919—1922). Pe baza unor acuzații false, cei doi muncitori au fost condamnați la moarte și, în pofida puternicei mișcări de protest din S.U.A. și din întreaga lume, executați pe scaunul electric (1927).

Sacea (Sața) (sec. XI), conducătorul unei mici formațiuni statale românești din Dobrogea, amintit de Ana Comnena în opera sa „Alexiada".

Sachs *[zax]*, Hans (1494—1576), cel mai de seamă poet german din sec. al XVI-lea. Cizmar de profesiune, **S.** a fost un *Meistersinger* renumit și un animator al școlii *(Singschule)* din Nürnberg. Situat pe pozițiile breslelor orășenești, adept al reformei lui Luther, el a criticat cu vehemență atît clerul catolic și moravurile clasei feudale, cît și pe cele ale patriciatului burghez. Vasta sa operă literară (peste 6 000 de lucrări), inspirată din autori antici, nuveliști italieni și mai ales din tradițiile populare orale, cuprinde: cîntece (M e i s t e r g e s ä n g e), tragedii, comedii, fabule, povestiri și farse. Poezia sa se remarcă prin simplitate, profunzimea sentimentului și sinceritate. A dus la desăvîrșire genul farsei de carnaval („Studentul în drum spre Paradis", 1550) și a excelat în povestiri anecdotice *(Schwänke)*, axate pe teme variate din viața zilnică și caracterizate printr-un umor naiv, sănătos („Țara minunilor", 1530). Forma artistică a scrierilor sale suferă însă de didacticism. Foarte popular în epoca lui, **S.** a fost dat o vreme uitării, fiind apoi redescoperit de Goethe („Misiunea poetică a lui H. Sachs", 1776) și de R. Wagner („Maeștrii cîntăreți din Nürnberg", 1862).

Sacidava, veche localitate geto-dacă din Dobrogea, în apropiere de Durostorum (Silistra). Era numită astfel după populația *sacilor* (probabil de neam scitic).

sacîz (CHIM.) v. **colofoniu.**

Sackville *[sécvil]*, Thomas (1536—1608), poet și om de stat englez din perioada Renașterii. A fost unul dintre inițiatorii colecției de biografii în versuri „Oglinda magistraților" (1559), inspirată de „Divina comedie" a lui Dante. A scris împreună cu Th. Norton piesa „Gorboduc", sau „Ferrex și Porrex" (1562), îndreptată împotriva fărîmițării feudale, prima tragedie engleză în vers liber, care anunță piesa lui Shakespeare „Regele Lear".

sacnasíu (ARHIT.), denumire dată unor mici încăperi situate

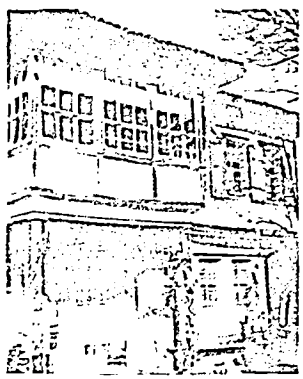

Sacnasiu

la caturile de sus ale caselor boierești și ale palatelor domnești din sec. XVIII—XIX. S. era scos în consolă în afara fațadei și închis printr-un geamlic prevăzut cu grilaj. Servea ca odaie de zi pentru femei. Uneori prin sacnasiu se înțelegea camera de așteptare a vizitatorilor.

sacóviște, instrument folosit pentru pescuitul de la mal pe Dunăre în regiunea cataractelor. Are forma unei linguri mari și este confecționată din plasă montată pe un schelet de lemn, fiind prevăzută cu o coadă de 2—2,5 m.

Sacramento *[sękrəméntou]*, oraș în vestul S.U.A., centrul administrativ al statului California. 227 000 loc. (1964). Nod de cale ferată, port pe fluviul cu același nume. Industrie alimentară (conserve de legume și fructe, produse zaharoase), constructoare de mașini etc. Aeroport.

sacristíe (ARHIT.), clădire specială sau încăpere anexată unei biserici catolice, de obicei pe latura de nord a corului, destinată păstrării obiectelor de cult. Tot în sacristie preoții se pregătesc pentru celebrarea liturghiei.

sácru (lat. *sacrum* „consacrat (zeilor la sacrificiul animalelor)"; ANAT.), os de formă triunghiulară situat în partea inferioară a coloanei vertebrale. Este alcătuit din cinci vertebre rudimentare, sudate între ele. Prin fețele sale laterale, s. se articulează cu oasele iliace, împreună cu care formează bazinul.

sádă (SILV.), butaș de salcie, lung de 3—4 m, folosit la împăduriri pe terenurile de luncă inundabile.

Sadeler, Egidius (1570—1629), pictor și gravor din școala flamandă. A călătorit mult, realizînd un mare număr de gravuri: portrete și scene de curte. În calitate de pictor de curte al împăratului Rudolf al II-lea, a cunoscut la Praga pe Mihai Viteazul, al cărui portret l-a executat (1601).

Sa de Miranda, Francisco de (c. 1495—c. 1558), scriitor rinascentist și umanist portughez. Poet strălucit, reprezentant al școlii din Coimbra (culegerile de „Cantigas" și „Egloge"), este și unul dintre creatorii teatrului portughez (comedia „Străinii" ș.a.). Cele șapte „Epistole", scrise în manieră horațiană, reflectă, într-un stil dur, bogat în elipse și aforisme, integritatea morală a autorului și cunoașterea problemelor politice contemporane lui. **S. de M.** a denunțat corupția și abuzurile curții.

sadísm (de la numele marchizului de *Sade*; MED.), perversiune sexuală care constă în faptul că plăcerea sexuală nu se obține decît prin supunerea partenerului la suferințe fizice și psihice.

Sadjad, Zahir (n. 1905), secretar general al Partidului Comunist din Pakistan de la înființarea acestuia (1948).

Sadova, comună în raionul Cimpulung, reg. Suceava, situată la poalele Obcinei Feredeului. 2 580 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea).

Sadová, localitate din R.S. Cehoslovacia, unde prusienii au înfrînt decisiv, la 3 iulie 1866, armata austriacă în cursul războiului austro-prusian (iunie-august 1866). Bătălia este cunoscută și sub numele de bătălia de la Königgrätz.

Sadoveanu, Ion Marin (pseudonimul lui *Iancu-Leonte Marinescu*) (1893—1964), scriitor român. S-a născut la București. A făcut studii de filozofie la București și Paris. A debutat cu versuri de factură tradiționalistă (reunite în 1930 în volumul „Cîntece de rob"), în care obsesia morții și sentimentul mărginirii terestre sînt contrazise uneori de aspirația spre desăvîrșire spirituală. După cîteva încercări în genul dramatic („Metamorfoze" și „Anno Domini", 1927; „Molima", 1930), scriitorul a abordat cu mai mult succes romanul. „Sfîrșit de veac în București" (1942) continuă, în formulă balzaciană, cronica arivismului burghez, începută de N. Filimon, și reconstituie cu precizie și culoare ultimele decenii ale sec. al XIX-lea. „Ion Sîntu" (1957), conceput ca un „Bildungsroman" (roman al formării personalității), întregește fresca socială cu primii ani ai sec. al XX-lea. „Taurul mării" (1962) evocă viața din vechiul oraș dobrogean Histria. S. a profesat cu competență cronica dramatică și a publicat studii despre teatru: „Dramă și teatru" (1926), „De la Mimus la Baroc" (1933) ș.a.; a tradus din H. Kleist, Stendhal, Shakespeare ș.a. S-a distins și ca excelent conferențiar.

Sadoveanu, Mihail (1880—1961), mare scriitor român. S-a născut la Pașcani. A debutat cu versuri, la 15 ani, dedicîndu-se apoi prozei. Între 1903 și 1906 a lucrat în redacția revistei „Sămănătorul", devenind apoi unul dintre principalii colaboratori ai „Vieții românești". A înființat și condus, în colaborare, mai multe reviste: „Răvașul poporului" (1907), „Cumpăna" (1909—1910), „Însemnări literare" (1919), „Însemnări ieșene" (1936—1940). În 1936, a devenit director al ziarelor „Adevărul" și „Dimineața". După Eliberare, s-a aflat în fruntea primilor scriitori care s-au raliat programului revoluției populare, slujindu-l printr-o intensă activitate obștească, publicistică și literară. A fost vicepreședinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R., vicepreședinte al Academiei R.P.R., președinte al Uniunii scriitorilor și al Comitetului Național pentru Apărarea Păcii, membru în Consiliul Mondial al Păcii. În 1955 a primit titlul de Erou al Muncii Socialiste. I s-a conferit Premiul internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1960). Autor fecund (a peste o sută de cărți),

S. este unul dintre cei mai reprezentativi exponenți ai caracterului popular și ai specificului național în literatura română. Opera lui Sadoveanu este o vastă monografie artistică a poporului nostru, care sintetizează și desăvîrșește tradiția înaintașilor direcți I. Neculce, I. Creangă ș.a., care află o inepuizabilă și permanentă sursă în creația folclorică. Scriitorul a cunoscut, ca puțini alții, viața țăranului român, din care a făcut personajul central al creației sale. Lumea satului de odinioară, chinuit de sărăcie, obijduit de boieri, arendași și stăpînire, umilit, dar și capabil de răzvrătire bărbătească, apare în numeroase povestiri cuprinse în volumele: „O istorie de demult" (1908), „Un instigator" (1912), „Bordeienii" (1912), „Hanu-Ancuței" (1928) ș.a., ca și în romane precum: „Venea o moară pe Siret" (1925), „Nopțile de Sînziene" (1934) și mai ales „Baltagul" (1930), capodoperă a prozei sadoveniene, replică la balada păstorească „Miorița". În opera lui S., țăranul înfățișat ca slugă și pribeag, vînător și pescar, păstor și prisăcar, pădurar și pustnic, e un om al naturii, înfrățit cu aceasta și inițiat în toate tainele ei, înzestrat cu inteligență și înțelepciune, însetat de dreptate și sensibil la frumusețea locurilor în care trăiește. El însuși explorator pasionat al întregului teritoriu al patriei, ca vînător și undițar, este un pictor neîntrecut al peisajului românesc, pe care-l zugrăvește măreț și sălbatec, în tablouri pline de culoare și pitoresc, cu detaliile specifice de floră și faună, cunoscute în profunzime, însuflețit întotdeauna de prezența omului: „Țara de dincolo de negură" (1926), „Împărăția apelor" (1928), „Nopțile de Sînziene" (1934), „Valea Frumoasei" (1938), „Poveștile de la Bradul Strîmb" (1943) ș.a. Dînd viață informației documentare, întregind-o cu atmosfera și amănuntele semnificative, surprinse parcă de un martor ocular, S. a reconstituit, cu o adîncă intuiție, episoade de răscruce din viața poporului român, începînd cu trecutul cel mai îndepărtat, aflat în umbra legendei („Creanga de aur", 1933). Firul epic ce străbate povestirile și romanele istorice sadoveniene îl formează lupta poporului pentru apărarea libertății țării și pentru cucerirea dreptății sociale. În „Vremuri de bejenie" (1907), țărănimea e surprinsă într-o dramatică încleștare cu dușmanul invadator, în „Neamul Șoimărești-lor" (1915), răzeșii răsculați

M. Sadoveanu

îl sancționează pe boierul spoliator și reintră în posesia pămînturilor ce le aparțin de drept. Nota eroică și patriotică, reconstituirea realistă și avîntul romantic se înmănunchiază cu măiestrie în trilogia „Frații Jderi", în care este evocată vremea lui Ștefan cel Mare („Ucenicia lui Ionuț", 1935; „Izvorul alb", 1936 și „Oamenii măriei sale" 1942). „Zodia cancerului sau vremea Ducăi vodă" (1929) și „Nunta domniței Ruxandra" (1932) reunesc episoade ale unor timpuri zbuciumate. În contrast izbitor cu eroii care populează proza de inspirație istorică și rurală, firi aprige care nu acceptă compromisul, se definesc personajele din mediul provincial, cel de-al treilea domeniu tematic principal ilustrat de opera lui S. Scrierile consacrate vechiului tîrg moldovenesc zugrăvesc, în spiritul adevărului, o lume fățarnică, meschină și inertă în care se consumă „dureri înăbușite", se ofilesc visuri și elanuri, se ratează aspirații: „Floare ofilită" (1905), „Însemnările lui Neculai Manea" (1907), „Apa morților" (1911), „Locul unde nu s-a întîmplat nimic" (1933) ș.a. După 23 August 1944, creația lui S. se întregește cu povestiri și romane inspirate din actualitate sau din trecut privit într-o perspectivă nouă. „Mitrea Cocor" (1949, distins, în 1950, cu „Medalia de aur pentru pace") schițează drumul parcurs de țărănimea muncitoare, în anii războiului și îndată după aceea, de la revolta anarhică la lupta conștientă. „Aventura în lunca Dunării" (1954) fixează aspecte ale satului contemporan în plină transformare socialistă. Alte cărți reiau scrieri mai vechi, în versiuni cărora scriitorul cu îndelungată experiență, le dă o nouă strălucire. „Nada Florilor" (1950) refăcea pitorescul fermecător din „Împărăția apelor" și completează imaginea societății de la sfîrșitul secolului trecut cu momente din istoria mișcării muncitorești. Capodopera ultimei perioade a scrisului sadovenian este romanul „Nicoară Potcoavă" (1952), al cărui punct de plecare îl constituie povestirea istorică de debut, „Șoimii". Seva cronicărească și folclorică, înnoită de valori cromatice și muzicale proprii, arta conturării vii a personajelor și evenimentelor istorice, măiestria descrierilor de natură, stăpînirea perfectă a arhitecturii epice, tonul echilibrat și sfătos, fraza cizelată sînt puse în serviciul evidențierii acelei legături necesare dintre conducători și popor care asigură succesul luptei pentru o viață mai bună și conferă eroului calitatea de exponent al năzuințelor celor mulți. S. este creatorul unui stil original, inimitabil. O undă de lirism dă în permanență vibrație narațiunii; perioada amplă, savant orchestrată, capătă cadență de poem. Scriitorul valorifică artistic expresivitatea graiului popular, păstrînd o ușoară nuanță regională moldovenească, dezvoltă limba literară, utilizînd cu măsură lexicul arhaic și neologistic, în spiritul specific și originar al limbii române. Clasic al literaturii române, S. este un scriitor prețuit și pe plan universal, numeroase dintre cărțile lui fiind traduse încă de multă vreme în diverse țări.

Sadoveanu-Evan, Izabela (1873—1941), critic literar și publicist român. S-a născut la Mihăileni. A debutat în 1889 în revista „Școala nouă" și a colaborat cu cronici literare și recenzii la „Adevărul", „Adevărul literar și artistic" și „Viața românească". A publicat volumele „Impresii literare" (1908), „Teatru pentru copii și tineret" (1931), traduceri din literatura italiană, iar în colaborare cu M. Sadoveanu și I. Simionescu cartea „Să ne cunoaștem neamul și țara" (1933). Sadoveanu-Evan a publicat și lucrări pedagogice influențate de concepțiile Mariei Montessori.

Sadu, afluent pe dreapta al Cibinului (45 km). Izvorăște din masivul Cindrel. Pe cursul său superior s-a construit un lac de acumulare și un sistem de centrale hidroelectrice, dintre care cea mai mare este Centrala hidroelectrică Sadu V (15,4 MW), intrată în funcțiune în 1955.

saduchéi, denumire a adepților partidului marelui cler iudeu și ai dinastiei regelui Iudeii *Irod cel Mare* (40—4 î.e.n.), protejat al romanilor. Reprezentau interesele marilor proprietari de pămînt, fiind adversari ai fariseilor.

sáfic, vers endecasilabic, alcătuit din cinci picioare (troheu, spondeu, dactil, doi trohei). Este atribuit poetei Safo și a fost des folosit în vechea lirică greacă și latină. Strofa s. este compusă din patru versuri, dintre care trei sînt s., iar unul adonic.

safir (MINER.), varietate albastră de corindon, care își datorește culoarea conținutului de oxizi de fier și de titan. S. se obține în mod curent pe cale artificială. Cele mai frumoase exemplare de s. natural s-au găsit în Ceylon și în Birmania. Se utilizează ca piatră prețioasă.

safism (MED.), perversiune sexuală care constă în relații sexuale între două femei. V. și lesbianism.

Safo (Sappho) (sec. VII—VI î.e.n.), poetă greacă, care a condus, în orașul Mitilene din insula Lesbos, o școală de poezie pentru tinerele fete. A scris epitalamuri, imnuri și elegii, păstrate fragmentar. Versurile ei, închinate mai ales dragostei, vădesc un lirism de o sensibilitate deosebită, un sentiment viu al naturii, o fire feminină pătimașă, exprimată cu o sinceritate inimitabilă. Inovațiile sale prozodice (strofa safică și versul safic) au fost des utilizate în poezia greacă și latină (ex. de Catul, Horațiu).

saftián (IND. PIEL.), piele de oaie, de vițel sau de capră tăbăcită cu scumpie și vopsită în diferite culori, folosită la confecționarea articolelor fine de marochinărie și de galanterie.

sága (LIT.) **1.** Gen nordic (islandez) de povestire istorică, în proză, în general anonimă, transmisă inițial oral, apoi în scris, între sec. al XII-lea și al XIV-lea. S. narează despre primii eroi și luptători pentru libertate din vremea colonizării Islandei de către danezi (sec. X—XI), despre istoria regilor norvegieni și a altor țări. Ele pot fi locale (consacrate evenimentelor din viața unei familii sau persoane de seamă din Islanda) și generale (care privesc istoria țării). În s. se împletesc elemente ale mitologiei nordice, împrumutate din edde, cu realități istorice și sociale, precum și cu motive și personaje din vechile legende și basme germanice. **2.** (În literaturile nordice și anglo-saxone moderne) Povestire de largă respirație, cronică, roman.

Sagan *[sagă]*, Françoise (pe numele adevărat *Françoise Quoirez*) (n. 1935), scriitoare franceză. În romanele sale, inspirate din mediul și viața burgheziei franceze contemporane, S. înfățișează, adesea foarte veridic, destinul unor eroi care încearcă în zadar să umple vidul unei existențe lipsite de orizont, refugiindu-se în erotism („Bună ziua, tristețe", 1954; „Un anume surîs", 1956; „Vă place Brahms?", 1959).

sagenít (MINER.), concreștere fibroasă reticulară de rutil acicular.

Sager, Oscar (n. 1894), neurolog român, profesor la Universitatea din București, elev și continuator al lui Gheorghe Marinescu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A făcut cercetări, experimentale și clinice, asupra tonusului muscular, relațiilor somn-veghe, excitabilității neuronului motor periferic, asupra transmiterii excitațiilor vizuale la cerebel, transmiterii excitațiilor senzitive pe căi nespecifice la rinencefal etc. S-a mai ocupat de problema originii subcorticale a unor accese de epilepsie și de rolul rinencefalului în elaborarea reflexelor condiționate. Op. pr.: „Diencefalul" (1960), „Formația reticulată" (1965). Laureat al Premiului de stat.

sagitál (ANAT.), plan vertical orientat antero-posterior, care urmează axul de simetrie al corpului. — *Sutură sagitală*, sutură antero-posterioară care unește cele două oase parietale. Este situată pe linia mediană a cutiei craniene.

Saguntum, vechi oraș în Spania (azi *Sagunto*), întemeiat de coloniști greci. Aliat al Romei în sec. al III-lea î.e.n., a fost cucerit, după o rezistență îndîrjită (219 î.e.n.), de Hanibal, ceea ce a provocat izbucnirea celui de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.).

Saha, Megh Nad (1893—1956), fizician și astrofizician indian. A fost membru al Institutului național de științe din Calcutta și al Societății Regale din Londra. Este cunoscut prin lucrările sale în domeniul termodinamicii, teoriei ionizării, teoriei spectrelor stelare, coroanei solare, cromosferei, fizicii nucleare. A dat formula care îi poartă numele și care exprimă gradul de ionizare a materiei stelare în funcție de temperatură și de presiune, făcînd posibilă interpretarea clasificării spectrale.

Sahalin, insulă sovietică situată în Oceanul Pacific, în apropierea țărmului estic al Asiei, cuprinsă între Strîmtoarea Tătară, strîmtoarea La Pérouse și Marea Ohotsk. Suprafața: 76 400 km². Populația: 638 000 loc. (1965), împreună cu Insulele Kurile. Relief accidentat, alcătuit din două șiruri de munți (Munții Sahalin de Est și Munții Sahalin de Vest)

și care cuprind în nord Cîmpia Sahalinului. Altitudinea maximă: 1 609 m (vîrful Lopatina din Munții Sahalin de Est). Zăcăminte de cărbuni (în vest) și petrol (în nord-est). Climă musonică, cu precipitații bogate. Taigaua, formată din zadă (în cîmpie), molid și brad (în munți), se amestecă în sud-vestul insulei cu păduri de foioase. Orașe principale: Iujno-Sahalinsk, Pobedino, Oha.

Sahara, cel mai mare deșert de pe glob, ocupînd aproape în întregime partea de nord a Africii; este împărțit între Algeria, Ciad, Libia, Mali, Maroc, Mauritania, Niger, R.A.U., Sahara Spaniolă, Sudan, Tunisia. Suprafața: circa 7 000 000 km². Fundamentul cristalin, acoperit în mare parte de depozite paleozoice (gresii, calcare), mezozoice și terțiare, apare la suprafață în vest și în masivele montane din centrul **S.** (Mouydir, Ahaggar, Tassili, Tibesti etc.), cu altitudinea maximă de 3 415 m (vîrful Emi Koussi din masivul Tibesti). În relief, caracteristice sînt h a m a d e l e (în platourile vulcanice din Libia și Mauritania și în zonele montane), iar în vest r e g u r i l e și e r g u r i l e (1/6 din suprafața **S.** este acoperită de nisipuri). Climă tropicală deșertică, cu precipitații foarte reduse și cu amplitudini termice diurne mari. **S.** este în cea mai mare parte o regiune endoreică, lipsită de cursuri de apă permanente; la periferia **S.** curg Nilul și Nigerul. Vegetația (sub 1 000 de specii), xerofită, lipsește pe alocuri complet; în oaze apar graminee, compozee, crucifere etc. **S.** are o faună săracă în specii, întîlnindu-se antilope, gazele, hiene, rozătoare, reptile etc. Este slab populată (cu excepția oazelor, unde densitatea ei atinge 1 000 loc. pe km²), teritorii întinse fiind lipsite de așezări omenești.

Sahara Spaniolă, posesiune spaniolă în nord-vestul Africii, situată între Oceanul Atlantic, Maroc, Algeria și Mauritania. Suprafața: 266 000 km². Populația: 25 000 loc. (1962), formată din berbero-arabi. Centrul administrativ: *Villa Cisneros.* Limba oficială: spaniola. Cuprinde două părți: *Saguia El Hamra* în nord și *Rio de Oro* în sud. Cea mai mare parte a țării are relief de cîmpie, joasă în vest, mai înaltă și mai fragmentată spre est și spre nord. În est se află Podișul Adrar, cu înălțimi de 300—350 m. Climă tropicală aridă; aproape toată **S.S.** are caracter deșertic. Zăcăminte de fosfați, de sare gemă, minereu de fier. Economia este foarte slab dezvoltată. Se practică păstoritul nomad (cămile, oi, capre). În oaze se cultivă curmale, orez, mei, grîu. Pe litoral se practică pescuitul. În Villa Cisneros există fabrici de conserve de pește. Se exportă pește, piei, lînă, fosforite. Comerțul exterior este orientat în special spre Spania.

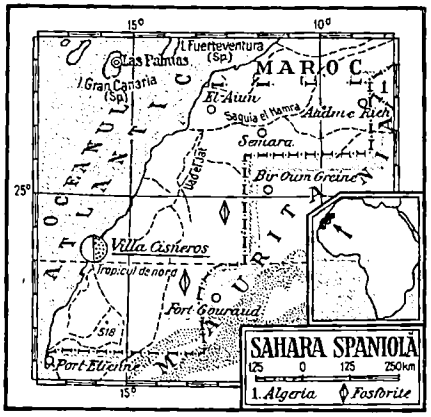

sahél, zonă de tranziție între Sahara și savanele Africii subecuatoriale, cu o lățime de 300—500 km; se caracterizează prin precipitații puține (200—700 mm), care cad în timpul verii, și prin vegetație de semideșert și de savană uscată. Este o regiune de creștere a vitelor și de cultură a arahidelor.

Sahia, Alexandru (pseudonimul lui *Alexandru Gh. Stănescu*)

Al. Sahia

(1908—1937), scriitor și publicist român. S-a născut în satul Mănăstirea (reg. București). A fost redactor sau colaborator la diferite ziare și reviste cu orientare democratică („Dimineața", „Adevărul", „Facla", „Cuvîntul liber" ș.a.), în paginile cărora a publicat articole închinate vieții și luptei muncitorimii, reportaje, schițe, nuvele. Stabilind legături strînse cu mișcarea muncitorească, a editat în 1932, sub îndrumarea P.C.R., publicațiile „Veac nou" și „Bluze albastre" („revistă de literatură proletară"), suprimate după cîteva numere de către cenzură. În 1935 a publicat volumul de reportaje „U.R.S.S. — azi". Nuvelele sale cuprind imagini ale luptei clasei muncitoare în societatea capitalistă („Uzina vie", „Revolta din port"), episoade din viața chinuită a țărănimii sărace („Ploaia din iunie"), denunță războiul („Întoarcerea tatei din război", „Pe cîmpia de sînge a Mărășeștilor"), teroarea din armata burghezo-moșierească („Moartea tînărului cu termen redus", „Execuția din primăvară"), mizeria adusă de șomaj și rasismul („Moartea înghițitorului de săbii", „Șomaj fără rasă"). Scrierile lui **S.,** remarcabile prin realismul lor și viziunea revoluționară inspirată din concepția despre lume a proletariatului, au fost reunite în volum, postum, în anii puterii populare. Membru post-mortem al Academiei Republicii Socialiste România.

Saian, sistem muntos din Asia, situat pe teritoriul Uniunii Sovietice, cuprins între izvoarele fluviului Obi și lacul Baikal. Altitudinea maximă: 3 491 m (vîrful Munku-Sardîk). Se împarte în două sisteme: *Saianul de Vest* (format din șisturi cristaline și roci vulca-

nice), lung de 650 km, şi *Saianul de Est* (format din şisturi cristaline şi intruziuni granitice), de 1 000 km lungime, între care se dezvoltă depresiuni înalte (Minusinsk, Tuvinsk ş.a.). Climă continentală rece, cu precipitaţii variabile (700—1 200 mm). Păduri formate din cedru siberian, zadă, molid etc.

Saida, oraş în Liban, situat pe coasta Mării Mediterane. 22 000 loc. (1963). Port important pentru transportul petrolului adus prin conducte din Arabia Saudită. Are o rafinărie de petrol. Pe locul lui s-a aflat în antichitate oraşul S i d o n.

Saidel, Teodor (n. 1874), chimist şi pedolog român, fondatorul agrochimiei în ţara noastră; a fost profesor la Institutul agronomic „N. Bălcescu". A studiat starea de fertilitate a solurilor, elaborînd metode noi de determinare a fosforului şi potasiului din sol, accesibil plantelor. A fost primul care a demonstrat importanţa reacţiei solului, exprimată în concentraţia ionilor de hidrogen. Prin lucrările sale a corelat metodele chimice, fiziologice şi agrotehnice de cercetare a fertilităţii solurilor. Op. pr.: „Despre legile solubilizării componentelor solului şi despre aplicarea lor la cercetarea chimică a solului" (1934), „Corelaţii între legea creşterii plantelor şi legile solubilizării substanţelor din sol" (1960).

Saigon, oraş în Vietnam, aşezat pe malul drept al rîului Saigon, în apropiere de vărsarea acestuia în Marea Chinei de Sud; reşedinţa autorităţilor guvernamentale din Vietnamul de sud. 1 431 000 loc. (1962). Centru comercial şi port maritim. Şantier pentru reparaţii navale, industrie alimentară (decorticarea orezului, băuturi alcoolice), textilă, de prelucrare a lemnului. Împreună cu oraşul vecin Cholon, cu care practic s-a unit, formează un nod industrial. Important nod de comunicaţii rutiere, maritime şi aeriene (aeroportul internaţional Tanşoniat) în Asia de sud-est. Universitate, muzeu naţional, teatre.

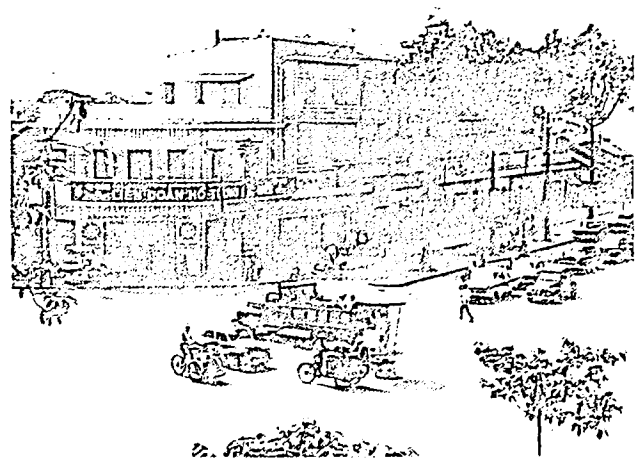

Vedere din Saigon

Saillant *[saiă]*, Louis (n. 1910), secretar general al Federaţiei Sindicale Mondiale (din 1945), membru al Consiliului Mondial al Păcii. Activează pe tărîm sindical din 1929; unul dintre militanţii de seamă ai mişcării sindicale din Franţa.

L. Saillant

Între 1940 şi 1944 a fost unul dintre conducătorii R e z i s t e n ţ e i franceze împotriva ocupanţilor hitlerişti.

Saimaa, sistem de lacuri situat în sud-estul Finlandei, de origine tectonică-glaciară. Suprafaţa: circa 4 400 km². Lacul **S.** (1 800 km²) ocupă partea sudică a acestui sistem. Adîncimea maximă: 82 m. Are ţărmuri intens fragmentate şi numeroase insule. Îngheaţă în noiembrie-decembrie; se eliberează de gheaţă în aprilie-mai. Prin rîul Vuoksi comunică cu lacul Ladoga, iar prin canalul Saimaa (56 km) cu Golful Finic. Navigabil.

Saint-Amant *[sĕt-amă]*, Marc Antoine Girard de (1594—1661), poet francez; a fost membru al Academiei Franceze. Prin poezia sa plină de vervă şi fantezie, Saint-Amant a fost un principal reprezentant în patria sa al poeziei numite de italieni „giocosa" (burlescă, satirică).

Sainte-Beuve *[sĕt-bŏv]*, Charles Augustin (1804—1869), critic literar şi scriitor romantic francez. A fost membru al Academiei Franceze. A debutat ca poet şi romancier („Voluptate", 1834), dar s-a realizat în critica literară. Opunîndu-se dogmatismului clasic, care considera opera literară ca fenomen independent, un lucru în sine, el a adus o concepţie nouă, formată sub influenţa istoriografiei romantice burgheze: explicarea operei prin personalitatea scriitorului, reconstituirea cu minuţiozitate a mediului şi a orizontului literar al acestuia, marcînd astfel un progres însemnat în critica vremii. În spiritul ştiinţelor naturii, cu răsunet în epocă, el a preconizat o clasificare a scriitorilor în familii literare. Dotat cu o inteligenţă suplă, avidă, cultivată, cu o rară

finețe și putere de pătrundere psihologică, a sesizat nuanțele cele mai subtile ale gîndirii și sentimentelor, temperamentul, climatul spiritual specific personalităților literare, filiațiile și înrudirile acestora. Scrierile sale prezintă remarcabile calități artistice (concizie, eleganță, poezie) și conțin portrete de valoare antologică („Portrete contemporane", 1846; „Port-Royal", 1840—1859; „Chateaubriand și grupul său literar", 1861; „Convorbirile de lunea", 1851—1862; „Noi convorbiri de lunea", 1863—1870).

Sainte-Claire Deville *[sẽt-cler dövil]*, Henri Etienne (1818—1881), chimist francez; a fost membru al Academiei de Științe, profesor la Sorbona și la Școala normală superioară. Are lucrări în domeniul chimiei organice, termochimiei, chimiei analitice ș.a. Prin metode experimentale proprii, a realizat disociația termică a apei, a acidului clorhidric, a bioxidului de carbon, contribuind astfel la dezvoltarea teoriei echilibrului chimic. A obținut anhidrida azotică, a elaborat primul procedeu industrial pentru obținerea aluminiului și metode pentru purificarea și topirea platinei. A studiat constituția chimică a unor compuși organici și a descoperit toluenul.

Saint-Etienne *[sẽt-etién]*, oraș în Franța, situat în Masivul Central. 203 600 loc. (1962); împreună cu orașele din jurul său formează o aglomerație urbană cu peste 350 000 loc. Centru industrial important. Principalele ramuri sînt industria carboniferă, constructoare de mașini, siderurgică și textilă (în special mătase). Instituții culturale și de învățămînt. Monumente arhitectonice medievale (biserici din sec. XIII, XV, XVII etc.).

Saint-Evremond *[sẽt-evrəmõ]*, Charles de (c. 1616—1703), scriitor francez. Urmărit de Mazarin din motive politice, și-a petrecut la Londra cea mai mare parte a vieții. A scris eseuri de critică literară, istorie și mai ales opuscule morale („Despre plăceri", „Despre prietenie" ș.a.), caracteristice prin ținuta lor sceptică și epicuriană moderată și prin stilul de aleasă finețe. Saint-Evremond este un precursor al iluminiștilor.

Saint-Exupéry *[sẽt-egzüperĭ]*, Antoine de (1900—1944), romancier francez. De profesiune aviator, a căzut pe front în războiul antifascist. În scrierile sale, el a înfățișat, cu o rară artă a preciziei și simplității, cu sugestivă putere de evocare, episoade dramatice din viața de aviator, exaltînd cele mai nobile trăsături ale caracterului uman („Curierul de Sud", 1929; „Zbor de noapte", 1931; „Pămîntul oamenilor", 1939; „Pilot de război", 1942, trad. rom.). Umanismul autentic și generozitatea dusă pînă la sacrificiul de sine sînt caracteristicile eroilor din romanele sale. Povestirea alegorică „Micul prinț" (1943, trad. rom.) cuprinde subtile aluzii critice la formele dezumanizării din societatea capitalistă, într-o expresie concisă, voit candidă, plină de poezie, bogată în valori simbolice. Există o perfectă unitate între viața și opera lui Saint-Exupéry.

Saint-Germain *[sẽ-jermẽ]*, *Tratatul de pace de la ~*, unul dintre tratatele de pace ale sistemului de la Versailles, semnat la 10 septembrie 1919, în orașul *Saint-Germain-en-Laye* (în apropiere de Paris), între puterile Antantei și Austria. Prin Tratatul de la **S.-G.** s-a consfințit dezmembrarea Imperiului austro-ungar, crearea statelor naționale Austria, Cehoslovacia și Ungaria și includerea unor părți din teritoriul fostului imperiu, locuite de români, italieni și slavi, în componența României, Iugoslaviei, Italiei și Poloniei.

Saint-Gothard *[sẽ-gotár]* **(Sankt Gotthard) 1.** Masiv muntos situat în Alpii Lepontini, în sudul Elveției. Este format din șisturi cristaline, granite și gnaise. Relief glaciar. Altitudinea maximă: 3 196 m (vîrful Rotondo). Din **S.G.** izvorăsc fluviile Rin și Ron. Masivul **S.G.** este străpuns, la altitudinea de 1 154 m, de un tunel de cale ferată de 15 km lungime. **2.** Trecătoare transalpină (2 112 m), care leagă Elveția de Italia printr-o autostradă.

Saint-John Perse *[sẽ gion pə:s]* (pe adevăratul nume *Alexis Saint-Léger Léger*) (n. 1887), poet francez. S-a născut în insulele Antile. Poeziile sale, care evocă adesea cadrul luxuriant al insulei natale, cultivă un exotism simbolic, subordonat evocării universului interior, și vădesc, prin limbajul lor alegoric, influența lui Baudelaire și Rimbaud. Volumul „Prietenia prințului" (1924), inspirat din Biblie, și poemul „Anabasis" (1924, trad. rom.) exprimă, sub forma eposului fabulos, dar într-o manieră ermetică, triumful creației umane, instaurarea dominației sale în univers. În 1940 s-a exilat în S.U.A. („Exil", 1942). Premiul Nobel (1960).

Saint-Just *[sẽ-jüst]*, Louis Antoine (1767—1794), unul

L. A. Saint-Just

dintre conducătorii guvernului revoluționar iacobin, membru al *Comitetului Salvării Publice* în timpul revoluției franceze. A fost unul dintre organizatorii apărării naționale, contribuind la obținerea victoriilor armatei revoluționare asupra intervenționiștilor străini. În urma loviturii contrarevoluționare de la 9 termidor, **S.-J.** a fost arestat și ghilotinat.

Saint Louis *[sẽ lui]*, oraș în Senegal, situat pe o mică insulă la vărsarea fluviului Senegal în Oceanul Atlantic. 48 840 loc. (1960). Port fluvial și centru comercial. Întreprinderi textile și alimentare (uleiuri, prelucrarea peștelui). Aeroport.

Saint Louis *[seint lú:is]*, oraș în S.U.A., în statul Missouri, port fluvial pe Missis-

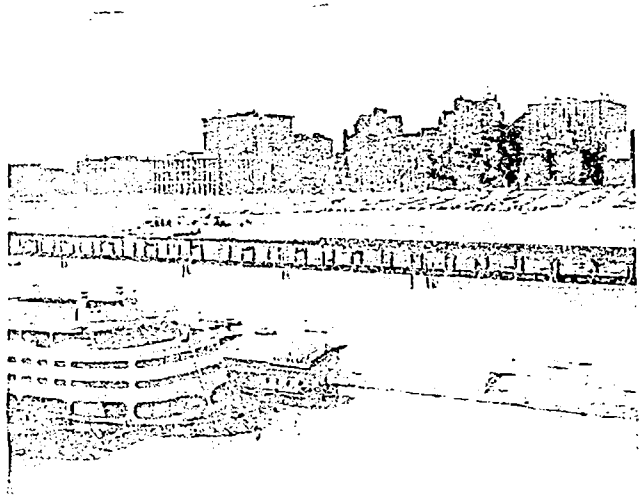

Saint Louis. Cheiul fluviului Mississippi

sippi. 2 100 000 loc. (1962), cu suburbiile. Mare centru industrial, cu întreprinderi constructoare de mașini, siderurgice, chimice, ale industriei alimentare etc. Important nod de comunicații și centru comercial. Are două universități, teatre, muzee.

Saint-Malo *[sẽ maló]*, oraș în nord-vestul Franței, în Bretagne, situat pe o mică insulă la vărsarea riului Rance în Marea Minecii. 17 800 loc. (1962). Port comercial și de pescuit. Ansamblu impresionant de construcții defensive: ziduri crenelate, turnuri (sec. XVI—XVII), dominat de casa castelului (sec. XIV—XV) și de catedrala gotică (sec. XII—XIII). Localitatea păstrează numeroase vechi case de locuit (sec. XV—XVI), aliniate de-a-lungul unor străzi înguste și pitorești.

Saint Moritz *[sẽ moríț]* (germ. *Sankt Moritz*), stațiune climatică în Elveția, situată în valea Innului, la circa 1 800 m altitudine, pe malul lacului Saint Moritz. 3 750 loc. (1964). **S. M.** este una dintre cele mai importante stațiuni turistice pentru sporturile de iarnă din Alpi. În apropiere se află localitatea Saint-Moritz-les-Bains, cu renumite ape minerale.

Saint Paul *[seint pol]*, oraș în nordul S.U.A., situat pe fluviul Mississippi, centrul administrativ al statului Minnesota. 310 000 loc. (1964). Împreună cu Minneapolis și cu localitățile mai mici din împrejurimi formează o aglomerare urbană. Important nod de cale ferată, port fluvial și centru comercial. Industrie alimentară (în special morărit și conserve de carne), constructoare de mașini (utilaje de cale ferată, automobile etc.), poligrafică. Institute de învățământ superior, muzee.

Saint-Pierre et Miquelon *[sẽ pier e micölô]*, grup de insule în vestul Oceanului Atlantic, la circa 20 km sud de Newfoundland; posesiune franceză. Suprafața: 242 km². Populația: 5 020 loc. (1962). Centrul administrativ: *Saint-Pierre*. Sînt insule stîncoase, puternic erodate de ghețari. Climă umedă și rece. Principala ocupație a populației este pescuitul.

saint-prestián (STRAT.), subdiviziune a cuaternarului inferior, echivalentă ca vîrstă cu partea superioară a *villafranchianului*. În România, depozitele **s.-p.** sînt cunoscute sub denumirea de *strate de Frătești* și se găsesc în subsolul părții meridionale a Cîmpiei Române, favorizînd acumularea de bogate strate acvifere.

Saint-Saëns *[sẽ-sä:s]*, Camille (1835—1921), compozitor francez, pedagog, pianist și organist. Copil precoce, **S.-S.** a studiat mai întîi pianul, apărînd în public ca solist. La Conservatorul din Paris a fost elevul lui Halévy (compoziție) și Benoît (orgă). Cîștigînd de timpuriu celebritatea, **S.-S.** și-a dedicat forțele nu numai artei interpretative, prin turnee în întreaga lume, ci și creației. A compus opere (cea mai cunoscută este „Samson și Dalila", 1877), muzică de scenă, vocal-simfonică, simfonii (a III-a, cu orgă, i-a adus celebritatea), poeme simfonice („Dans macabru"), concerte pentru vioară, pian, violoncel, piese vocale și instrumentale. Muzica sa, continuînd tradiția artei franceze, se caracterizează prin melodica generoasă, influența unei întinse culturi muzicale, forma echilibrată, de o rece perfecțiune, și printr-o oarecare tendință academică, neoclasicistă. **S.-S.** s-a îngrijit de editarea operelor lui Rameau.

C. Saint-Saens

Saint-Simon *[sẽ-simô]*, Claude Henri de Rouvroy (1760—1825), socialist utopist francez. Alături de Owen și Fourier, **S.-S.** este unul dintre marii precursori ai socialismului științific. De origine nobilă, **S.-S.** a renunțat în 1789 la titlul de nobleță și s-a alăturat revoluției. Format în spiritul materialismului francez din sec. al XVIII-lea, el a elogiat spiritul „pozitiv", științific, al epocii moderne, a criticat idealismul, deismul și religia. El a susținut ideea progresului; a considerat capitalismul industrial ca o treaptă necesară a progresului social, care va trebui să cedeze

însă şi ea locul unei noi societăţi, superioare, numită de **S.-S.** sistemul social „pozitiv" (adică ştiinţific) sau „sistemul industrial". **S.-S.** a rămas totuşi idealist în concepţia sa istorică, deoarece a considerat ştiinţa, dezvoltarea raţiunii omeneşti ca factori determinanţi ai progresului societăţii. Societatea viitoare se va întemeia, potrivit concepţiei lui **S.-S.**, pe marea industrie, organizată planificat şi unită strîns cu ştiinţa, pe participarea la muncă a tuturor membrilor societăţii şi pe repartiţia după muncă, cu păstrarea totuşi a proprietăţii private şi a claselor; statul va dispărea, guvernarea oamenilor fiind înlocuită cu „administrarea lucrurilor", cu conducerea producţiei, înfăptuită de savanţi şi de clasa „industrială", în care **S.-S.** includea atît pe muncitori, cît şi pe industriaşi, bancheri şi comercianţi. Deşi a considerat, mai cu seamă în ultimele sale scrieri, că socialismul exprimă în primul rînd interesele clasei muncitoare, el a crezut că socialismul se va instaura, ca urmare a propagării ideilor sale, cu ajutorul claselor avute. Datorită contradicţiilor sale, *saint-simonismul* a fost îmbrăţişat la început atît de exponenţi ai proletariatului, cît şi de unii exponenţi ai burgheziei industriale. După moartea lui, şcoala saint-simonistă, condusă de S.A. Bazard şi B.P. Enfantin, a renunţat tot mai mult la trăsăturile progresiste ale doctrinei lui **S.-S.**, transformîndu-se într-un fel de sectă religioasă. Saint-simonismul a influenţat pe A. Comte şi sociologia burgheză din sec. al XIX-lea. Op. pr.: „Scrisorile unui locuitor din Geneva către contemporanii săi" (1803), „Memoriu asupra ştiinţei despre om" (1813), „Despre sistemul industrial" (1821—1822), „Catehismul industrialilor" (1823—1824).

Cl. H. Saint-Simon

Saint-Simon *[sẽ-simõ]*, Louis de Rouvroy, duce de (1675—1755), scriitor francez. Este cunoscut prin „Memoriile" sale (21 de volume, apărute postum, în 1829—1830), vast tablou al moravurilor curţii regale şi ale societăţii franceze din prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Scrise pe baza unei informaţii foarte bogate, cuprinzînd un comentariu adesea subiectiv, ele constituie opera unui artist dotat cu o mare perspicacitate psihologică şi care reuşeşte, prin impetuozitatea pătimaşă a stilului său, să dea senzaţia vieţii reale.

Saint-Venant *[sẽ-vönă]*, *principiul lui* ~ (REZ. MAT.), lege fundamentală în rezistenţa materialelor, care afirmă că înlocuirea unui sistem de forţe care acţionează asupra unui element de suprafaţă al unui corp elastic printr-un alt sistem (echivalent din punct de vedere static cu primul) provoacă modificări apreciabile ale tensiunilor şi deformaţiilor numai la locul de aplicare a forţelor, dar rămîne practic fără efect la distanţe mari de acest loc.

Sais, vechi oraş în Delta Nilului, capitala Egiptului în sec. VII—VI î.e.n., în epoca regatului tîrziu. După numele oraşului, dinastia a XXVI-a, întemeiată de *Psametic I*, s-a numit *dinastia saită*, iar scurta perioadă de înflorire din timpul acestei dinastii, s-a numit *renaşterea saită*.

saiván (ZOOTEHN.), adăpost pentru ovine. **S.** se construiesc, de regulă, fără tavan, cu acoperişul din materiale uşoare (stuf, scînduri etc.). Potrivit condiţiilor de climă, **s.** pot fi închise sau deschise (numai cu trei pereţi). Suprafaţa de adăpost, calculată pe cap de animal, variază între 0,6—0,9 m^2 pentru miori, mioare şi batali şi 1,8—2,2 m pentru oi-mame şi berbeci adulţi.

Sakai, oraş şi port în Japonia, situat în insula Honshu, în aglomeraţia urbană O s a k a, 409 000 loc. (1962). Mare centru al industriei metalurgice neferoase (cupru şi aluminiu) şi textile (bumbac).

Sakaria, fluviu în partea de nord-vest a Turciei (790 km). Izvorăşte din Podişul Anatoliei şi se varsă în Marea Neagră. Apele rîului sînt folosite în irigaţii. Hidrocentrală.

Sakia (Şakia) Muni (în sanscrită „înţelept, pustnic din neamul Sakia"), unul dintre numele date lui Buddha, fondatorul mitic al budismului.

Sakse, Anna (n. 1905), scriitoare sovietică letonă. A participat la lupta ilegală revoluţionară din Letonia. Este autoarea unor romane realiste, cu conţinut social, închinate vieţii şi luptei oamenilor muncii dinaintea revoluţiei şi procesului de reconsiderare a valorilor umane în cadrul societăţii socialiste („Seminţia muncitoare", 1941; „Spre culmi", 1948, trad. rom.; „Scîntei în noapte", 1950).

Salacrou *[salacrú]*, Armand (n. 1899), dramaturg francez. În piesele sale a zugrăvit neliniştea intelectualului în condiţiile crizei societăţii burgheze („Un om ca ceilalţi", 1937; „Pămîntul este rotund", 1937), a satirizat cu virulenţă lumea marelui capital („Arhipelagul Lenoir", 1947, trad. rom.) şi a evocat cu căldură aspecte ale vieţii şi luptei muncitorimii franceze („Puntea Europei", 1927; „Bulevardul Durand", 1961).

Saladin (Salah ad-Dîn) (c. 1138—1193), sultan al Egiptului, întemeietorul dinastiei Eiubizilor, vestit comandant de oşti şi bun diplomat. Pînă în 1171 a fost vizir al lui Nureddin, ultimul calif din dinastia F a t i m i z i l o r, pe care l-a răsturnat, proclamîndu-se sultan şi unificînd apoi (1175), sub conducerea sa, Siria, Palestina, Arabia apuseană şi Nubia. Începînd din anul 1187 Saladin a cucerit o mare parte din Regatul Ierusalimului, din comitatul Tripoli şi din principatul Antiohiei, ceea ce a constituit una dintre principalele cauze ale cruciadei a III-a (1189—1192).

salaírică, *fază* ~ (GEOL.), fază de mișcări orogenice, care s-a manifestat la sfîrșitul cambrianului în Kazahstan, în estul și vestul Siberiei și în Timan și care a provocat discordanța depozitelor ordoviciene peste cele cambriene, cutate. Situații similare se remarcă și în Țara Galilor, Bretania și Boemia. Corespunde fazei v e r m o n ț i e n e din America de Nord.

Salamanca, oraș în Spania situat pe rîul Tormez, afluent al fluviului Duero. 93 130 loc. (1963). Industrie alimentară, de pielărie, textilă, chimică. Centru comercial și nod de comunicații. În timpul evului mediu a fost un centru cultural înfloritor, cu o renumită universitate. Numeroase monumente arhitectonice, printre care catedrala veche (sec. XII), catedrala nouă (1513—1733), biserica San Estebán, clădirea universității (sec. XV).

salamándră *(Salamandra salamandra)*, specie de amfibian

Salamandră

din ordinul urodelelor, cu corpul de culoare neagră cu pete galbene și laturile înelate. Trăiește în nordul Africii, în sudul și centrul Europei; în țara noastră trăiește mai ales în pădurile de fag. Tegumentul s. secretă o substanță iritantă. În evul mediu se credea că s. este capabilă să trăiască în foc. Credința își are originea în confuzia care s-a făcut între acești batracieni și „spiritele" focului de care vorbeau alchimiștii și pe care le numeau tot s.

Salamina, insulă stîncoasă în vestul Aticii, celebră prin victoria navală repurtată aici, în timpul războaielor medice, de flota greacă asupra flotei persane (480 î.e.n.).

Salamon *[șólomon]*, Ernő (1907—1943), scriitor maghiar din România. S-a născut la Gheorgheni, într-o familie de muncitori, și a studiat dreptul la Universitatea din Cluj. În 1933 a părăsit facultatea, dedicîndu-se luptei revoluționare a proletariatului. Și-a desfășurat activitatea publicistică la „Brassói Lapok" și mai ales la „Korunk". În 1943 a fost asasinat de fasciști. Versurile sale („Soartă minunată", 1937; „În pragul săracilor", 1938), cu conținut antifascist, valorifică tradițiile cîntecului și baladei populare. Formată sub influența poeziei lui József Attila, lirica lui S. evocă în culori sumbre un univers proletar mizer, însuflețit însă de elanurile revoltei și de încredere în viitor. S. a tradus în limba maghiară din opera lui Alecsandri, Arghezi, Panait Istrati. Un volum antologic din opera lui S. a apărut în limba română în 1965, sub titlul „Cîntec pentru urmași".

salariát (DR.) v. **angajat.**

saláriu (EC.), formă de realizare a r e p a r t i ț i e i, prin intermediul banilor, specifică orînduirilor capitalistă și socialistă, dar cu conținut radical deosebit, exprimînd relații de producție diferite. În capitalism, s. reprezintă prețul forței de muncă (devenită marfă) și exprimă relații de exploatare a omului de către om. Această esență a s. în capitalism a fost descoperită de către K. Marx. La suprafața societății capitaliste, s. apare nu ca preț al forței de muncă, ci ca preț al muncii, ceea ce ascunde împărțirea zilei de muncă în *timp de muncă necesar* și *timp de supramuncă*, creîndu-se iluzia că întreaga muncă este plătită. În realitate, capitalistul angajează pe muncitor (cumpără f o r ț a d e m u n c ă), plătind acestuia un s. al cărui echivalent este compensat prin *munca necesară*, dar îl are la dispoziția sa și în timpul de *supramuncă*, în cursul căruia se creează *plusvaloarea*, însușită de el sub formă de *profit*. Dat fiind că s. și profitul la un loc reprezintă întreaga valoare nou creată de *munca salariată*, mărirea sau reducerea uneia dintre ele acționează invers proporțional asupra celeilalte și, în consecință, interesele capitaliștilor și ale muncitorilor sînt antagonice, capitaliștii tinzînd să reducă s. Mărimea s. în aceste condiții depinde de nivelul productivității muncii și de măsura în care, în condițiile istorice concrete determinate, clasa muncitoare poate impune burgheziei mărirea părții care-i revine. În lupta dusă pentru ridicarea nivelului de trai, proletariatul poate obține, în anumite condiții, sporiri de salarii pînă la limitele valorii forței de muncă. Lupta economică nu poate duce însă la desființarea e x p l o a t ă r i i, aceasta fiind posibilă numai în condițiile lichidării orînduirii capitaliste. În socialism, s. reprezintă expresia bănească a acelei părți din venitul național ce se repartizează lucrătorilor din întreprinderile și instituțiile socialiste de stat, potrivit cu cantitatea și calitatea muncii prestate. El exprimă relații de colaborare și ajutor reciproc între oamenii liberi de exploatare, proprietari ai mijloacelor de producție. Mărimea lui este determinată de nivelul productivității muncii sociale, de proporția obiectivă în care venitul național se împarte în fond de acumulare și fond de consum și apoi acesta din urmă în fond de consum individual și fond de consum social. S. în socialism reprezintă principalul mijloc de cointeresare materială a lucrătorilor în rezultatele muncii lor. Calcularea și atribuirea s. se fac pe baza sistemelor de s a l a r i z a r e și a sistemelor de n o r m a r e a m u n c i i. — *S. nominal*, sumă de bani pe care un lucrător o primește pentru munca prestată. Mărimea *s.n.* în capitalism este determinată de acțiunea legii valorii, oscilînd pînă la nivelul valorii forței de muncă. În socialism, nivelul *s.n.* este planificat de stat, iar mărimea lui depinde, în condițiile unui anumit grad de dezvoltare a forțelor de producție și ale unei anumite productivități sociale a muncii, de cantitatea muncii depuse, de calificarea lucrătorului, de însemnătatea ramurii în care lucrează, precum și de condițiile concrete în care își desfășoară munca. În Republica Socialistă România, pe măsura dezvoltării economiei și a sporirii productivității muncii, a avut loc sporirea continuă a *s.n.*

atît pentru diferite categorii, cît şi pentru totalul salariaţilor. — *S. real*, cantitatea de bunuri şi de servicii care pot fi cumpărate sau plătite de un lucrător cu ajutorul **s.** nominal. Nivelul *s.r.* depinde de mărimea salariului nominal şi de nivelul preţurilor mărfurilor, al tarifelor serviciilor, al chiriilor, al impozitelor etc., aflîndu-se într-un raport direct proporţional cu primul şi invers proporţional cu celelalte. În capitalism, *s.r.* calculat de economiştii burghezi nu exprimă întotdeauna în mod real puterea de cumpărare a oamenilor muncii, atît datorită unor premise greşite de calcul (nefiind incluşi şomerii, făcîndu-se o medie între salarii mult diferenţiate), cît şi oscilaţiilor foarte mari şi continue ale preţurilor. În socialism, *s.r.* este un indicator de bază al nivelului de trai real al oamenilor muncii, datorită faptului că atît **s.** nominal, cît şi nivelul preţurilor sînt planificate, stabile pe o anumită perioadă, iar şomajul a dispărut. În socialism, *s.r.* are o tendinţă continuă de creştere. În Republica Socialistă România, în perioada anilor 1950—1965, *s.r.* a crescut de 2,24 ori la totalul de salariaţi, atît pe calea sporirii **s.** nominal, cît şi prin reducerile de preţuri efectuate periodic. V. şi v e n i t u r i r e a l e. — *S. tarifar*, salariul stabilit pentru un lucrător la încadrarea lui într-o anumită categorie a indicatorului tarifar de calificare a unei forme de salarizare date. Se determină prin înmulţirea salariului tarifar de bază (adică **s.** primei categorii de încadrare al formei respective) cu coeficientul tarifar corespunzător categoriei lui de calificare. — *S. mediu*, salariul care revine pe un salariat într-o anumită perioadă şi care se calculează pe baza raportării fondului total de salarii din perioada respectivă la numărul mediu scriptic de salariaţi existenţi.

„Salariu, preţ şi profit", lucrare a lui K. Marx, care reprezintă prelegerile ţinute la 20 şi 27 iunie 1865 la şedinţele Consiliului general al Asociaţiei internaţionale a muncitorilor şi publicată pentru prima oară în 1898. Răspunzînd cuvîntării lui John Weston, care nega utilitatea luptei muncitorilor pentru sporirea salariilor, precum şi tezei false după care creşterea salariului atrage după sine creşterea valorii mărfurilor, K. Marx dezvăluie, într-o formă populară, esenţa mecanismului exploatării capitaliste, înarmînd pe conducătorii Internaţionalei I cu cunoaşterea bazei obiective a luptei muncitorilor pentru sporirea salariilor, K. Marx expune aici, pentru prima dată, descoperirile sale cu privire la forţa de muncă ca marfă, la delimitarea valorii de valoarea de schimb, la egalizarea ratei profitului etc. şi analizează o serie de probleme, ca: pauperizarea proletariatului, influenţa creşterii salariilor asupra oscilaţiilor preţurilor etc., care, ulterior, au fost reluate şi dezvoltate în „C a p i t a l u l". În această lucrare, Marx arată importanţa şi limitele luptei economice a proletariatului, necesitatea şi inevitabilitatea luptei politice pentru înlăturarea sistemului muncii salariate.

salarizáre, *sistem de* ~, totalitatea elementelor pe baza cărora se determină nivelul salariului, în funcţie de gradul de calificare al lucrătorilor, precum şi diferitele adaosuri variabile, stabilite în raport cu realizarea concretă a sarcinilor şi cu condiţiile în care se desfăşoară munca. Principiile şi metodele de salarizare sînt radical deosebite în socialism faţă de capitalism, datorită esenţei noi a salariului şi caracterului relaţiilor de producţie. În capitalism, **s.** diferă nu numai de la o ţară la alta, dar şi de la o întreprindere la alta şi adeseori după criterii de vîrstă, sex, rasă etc. avînd un caracter instabil. *S. de s.* socialist are caracter unitar pentru întreg sectorul de stat al economiei naţionale, este stabil şi asigură o corelare justă a salariilor dintre diferite ramuri, activităţi, categorii de salariaţi etc. Principiile sistemului de salarizare socialist sînt: remunerare egală la muncă egală, luarea în considerare a deosebirilor esenţiale dintre munci, a importanţei ramurii în care se desfăşoară munca, a rezultatelor muncii. Cu ajutorul *s. de s.*, statul socialist asigură concordanţa dintre cuantumul muncii şi al consumului, realizează proporţionarea veniturilor diferitelor categorii de salariaţi, înfăptuieşte repartizarea planificată a forţei de muncă pe diferite ramuri şi locuri de muncă, stimulează ridicarea calificării lucrătorilor, asigură în general *cointeresarea materială* a oamenilor muncii în procesul de producţie. În România, elementele componente ale sistemului de salarizare sînt: *sistemul tarifar*, formele de salarizare, *sistemul premial* şi *sistemul de sporuri*. Salarizarea se realizează în strînsă legătură cu sistemul de n o r m a r e a m u n c i i. Sistemul tarifar constituie elementul hotărîtor al *s. de s.*; pe baza lui se determină nivelul salariilor în toate ramurile economiei naţionale, pentru toate categoriile de salariaţi. Formele de salarizare (salarizarea în acord şi salarizarea pe unitate de timp sau în regie) au rolul să asigure o r e p a r t i ţ i e corespunzătoare conţinutului şi formelor organizatorice ale procesului de producţie, să lege salariul de rezultatele urmărite la fiecare loc de muncă, asigurînd o cointeresare materială cît mai mare a celor ce muncesc. *Sistemul premial* cuprinde totalitatea criteriilor şi condiţiilor de premiere, modul de constituire şi aprobare a fondului de premiere, limitele premiilor individuale etc. *Sistemul de sporuri* cuprinde diferitele categorii de s p o r u r i d e s a l a r i u. Toate elementele sistemului de salarizare sînt strîns îmbinate, se completează şi se influenţează reciproc, formînd un cadru unitar. Formarea şi perfecţionarea sistemului socialist de salarizare au ocupat şi ocupă un loc important în politica economică a P.C.R. şi a statului nostru. — *S. în acord*, formă de salarizare potrivit căreia cuantumul salariului se calculează în raport direct cu cantitatea de produse realizate şi de tariful diferenţiat stabilit pe unitate de produs. *S. în a.* cunoaşte mai multe forme: *acord direct*,

în care salariul se stabileşte după un tarif direct proporţional cu îndeplinirea normelor de muncă; *acord progresiv*, în care salariul se stabileşte după un tarif ce creşte progresiv cînd producţia realizată depăşeşte norma stabilită; *acord premial*, în care la salariul stabilit după una dintre formele de acord precedente se adaugă premii pentru rezultatele deosebite, calitative şi cantitative, obţinute în muncă. *S. în a.* se acordă fie individual, cînd norma poate fi fixată pe un muncitor, fie colectiv, cînd operaţiile procesului de producţie se execută de o echipă de muncitori. *S. în a.* este larg răspîndit în ţara noastră, ea cointeresînd în mai mare măsură pe muncitori în rezultatele muncii lor. În condiţiile extinderii automatizării producţiei, a proceselor tehnologice moderne, nemaiputîndu-se determina concret contribuţia fiecărui muncitor, *s. în a.* se restrînge, crescînd ponderea formelor colective de salarizare completate cu premii. — *S. pe unitatea de timp*, sau *în regie*, formă de salarizare potrivit căreia cuantumul salariului se stabileşte în raport cu timpul lucrat şi cu încadrarea tarifară a salariaţilor. Această formă se foloseşte în condiţiile de producţie care nu permit determinarea exactă a contribuţiei fiecărui lucrător, precum şi pentru salarizarea personalului tehnic-administrativ, a medicilor, a profesorilor etc.; este completată cu premii acordate pentru rezultatele bune obţinute în îndeplinirea sarcinilor de serviciu. V. şi p r e m i u.

salátă *(Lactuca sativa)*, plantă anuală legumicolă din familia compozitelor, cultivată pentru frunzele sale, care se consumă în stare crudă. În cultură sînt răspîndite patru varietăţi de s.: *lăptuca, marula, s. de foi* şi *s. aurie*. *Lăptuca* formează căpăţîni puţin turtite, *marula* o rozetă strîmtă de formă lunguiaţă, *s. de foi* nu are căpăţîni, iar *s. aurie* are frunzele de culoare ruginie-cafenie. În ţara noastră se cultivă frecvent în grădini.

Salazar, Antonio de Oliveira (n. 1889), preşedinte al Consiliului de Miniştri al Portugaliei din 1932. A instaurat o dictatură de tip fascist. Este fondator şi preşedinte al partidului Uniunea naţională (1930). Duce o politică de menţinere şi de înăsprire a jugului colonial (în Angola, Mozambic, Guineea portugheză ş.a.).

salbándă (germ. *Sahlband* „margine, lizieră"; PETROGR.), zonă de contact dintre pereţii unui filon şi roca înconjurătoare, alcătuită în general din argilă, adesea mineralizată.

sálbă[1] **1.** Podoabă de purtat la gît, alcătuită dintr-unul sau mai multe şiraguri de monede, medalii, pietre preţioase, mărgele etc. **2.** (ZOOTEHN.) V. *fanon*.

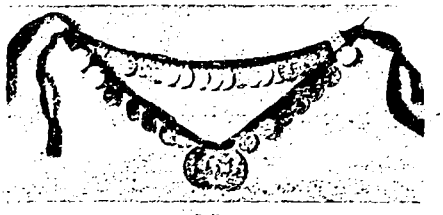

Salbă

sálbă[2] (SILV.) **a)** *Salbă moale (Evonymus europaea)*, arbust din familia celastraceelor, înalt pînă la 6 m. Ramurile tinere sînt verzi, apoi brune, cu patru muchii rotunjite, frunzele lanceolate şi florile de culoare verde-gălbuie. Din lemn se prepară un cărbune foarte fin, folosit la desen, iar din scoarţa rădăcinilor se extrage gutaperca (1—6%). În ţara noastră creşte frecvent în pădurile din regiunea de cîmpie şi de coline. **b)** *Salbă-rîioasă (Evonymus verrucosa)*, arbust din familia celastraceelor, înalt de 1—3 m, cu ramuri rotunde şi frunze ovale sau alungit-eliptice. Scoarţa rădăcinilor conţine 9—18% gutapercă. În ţara noastră creşte spontan în pădurile din zona de cîmpie şi coline.

sálcie *(Salix alba)*, arbore din familia salicaceelor, înalt pînă la 20 m, cu frunze lanceolate şi flori grupate în inflorescenţe (amenţi cilindrici). Are lemnul uşor, moale, omogen, folosit mai mult pentru foc şi la fabricarea chibriturilor. Scoarţa şi frunzele conţin tanin (8—10%), folosit la tăbăcitul pieilor. Scoarţa de s. mai conţine un glucozid amar, *salicina*, cu proprietăţi antifebrile şi antireumatice. Sub denumirea de s. sînt cunoscute şi alte specii ale genului *Salix (Salix fragilis, Salix caprea, Salix babylonica)*. În ţara noastră creşte spontan în zona de cîmpie şi dealuri, pe malul apelor.

salcîm *(Robinia pseudacacia)*, arbore din familia leguminoaselor, înalt pînă la 30 m. Are scoarţa groasă şi ramurile brune, cu cîte doi ghimpi la baza frunzelor. Este o bună plantă meliferă, cu flori albe grupate în raceme lungi, cu miros caracteristic. Lemnul de s. este folosit în construcţii. În ţara noastră creşte uneori spontan în zonele secetoase şi se plantează mai ales pe terenurile nisipoase. — *S. galben (Laburnum anagyroides)*, arbust din familia leguminoaselor, înalt de 3—6 m, cu frunze trifoliate şi cu ciorchini de flori galbene. Creşte spontan în Banat şi Oltenia, şi cultivat în parcuri şi grădini, ca plantă ornamentală, meliferă

Salcîm galben

şi medicinală. Din lemnul de salcîm galben se confecţionează articole de lux.

Sale *[sal]*, Antoine de La (c. 1388 — c. 1461), scriitor francez. Principala sa operă, „Povestea micului Jehan de Saintré" (1465), este un roman de aventuri cavalereşti, care oglindeşte moravurile decadente ale nobilimii de la sfîrşitul războiului de 100 de ani.

Salem *[séiləm]*, oraş în nord-vestul S.U.A., centrul administrativ al statului Ore-

gon, situat pe rîul Willamette. 51 000 loc. (1964). Centru comercial. Industrie alimentară, textilă, a hîrtiei. Universitate.

Salford *[sɔ́:lfəd]*, oraș în Marea Britanie, situat în apropierea orașului Manchester. 154 000 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini, textilă, a confecțiilor, chimică, de prelucrare a lemnului, alimentară.

Salgótarján *[șɔ́lgotorian]*, oraș în nordul R.P. Ungare. 33 800 loc. (1963). Important centru de extracție a cărbunelui brun. Industrie siderurgică, a sticlei etc.

salicacée, familie de plante dicotiledonate, care cuprinde arbori și arbuști cu frunze simple, alterne, prevăzute cu stipele, cu inflorescențe în formă de amenți și cu fructe capsule. Din familia **s.** fac parte două genuri: plopul *(Populus)* și salcia *(Salix)*, cu numeroase specii, răspîndite în zonele temperate și reci ale emisferei boreale.

salicilamídă (FARM.), pulbere cristalină albă sau roz-pal, inodoră, aproape fără gust, solubilă în soluție slabă de hidroxizi alcalini. Are o acțiune analgezică superioară aspirinei.

saliciláți (CHIM., FARM.) **1.** Săruri ale acidului salicilic cu diferite metale. Sînt substanțe solide, de culoare albă, solubile în apă. Se utilizează în medicină și în cosmetică (ex. salicilatul de sodiu). **2.** Esteri ai acidului salicilic cu diferiți alcooli sau fenoli. Sînt substanțe lichide sau solide, incolore sau slab gălbui, cu miros caracteristic, plăcut. Importanță prezintă *salicilatul de metil (esență de Wintergreen)*, utilizat în medicină (în tratamentul reumatismului), în parfumerie, în cosmetică, precum și *salicilatul de fenil (salol)*, utilizat în medicină (ca antiseptic, analgezic, antipiretic). — *Salicilat de sodiu*, $HO-C_6H_4-COONa$. Sare de sodiu a acidului salicilic. Se obține prin încălzirea în autoclavă, la 8—10 atmosfere și 120°C, a fenolatului de sodiu cu bioxid de carbon. Este o substanță solidă, cristalină, de culoare albă, cu gust ușor dulceag, solubilă în apă, în alcool și în glicerină. Se întrebuințează drept conservant pentru cleiuri, gelatine, legume, fructe, precum și în medicină (în tratamentul reumatismului).

salicílic, *acid* ~ (CHIM., FARM.), $HO-C_6H_4-COOH$. Acid orto-hidroxi-benzoic. Se prezintă sub formă de cristale aciculare, albe, cu p.t. 157°C, parțial solubil în apă, ușor solubil în alcool și în eter. Se prepară prin încălzirea fenolatului de sodiu cu bioxid de carbon sub presiune, intermediar obținîndu-se salicilatul de sodiu, din care se eliberează prin tratare cu un acid mineral. Are acțiune slab antiseptică, antienzimatică, antipiretică, keratolică. Se întrebuințează în dermatologie (pentru uz extern), ca agent de conservare în industria alimentară, și în cantități mari la fabricarea unor coloranți.

saliéni (la romani), preoții zeului Marte, doisprezece (mai tîrziu 24) la număr, grupați într-un colegiu cu sediul pe colina Palatinului la Roma. Cu ocazia sărbătorilor lui Marte porneau în procesiune, cîntînd și dansînd, înveșmîntați în purpură, purtînd scuturi caracteristice (ancilia) și lănci.

Salieri, Antonio (1750–1825), compozitor austriac de origine italiană, reprezentant al operei italiene la Viena, apreciat de Gluck. A compus 39 de opere (printre care opera bufă „La Grotta di Trofonio", „Tarare", „Danaide" ș.a.), 7 cantate profane, oratorii, un recviem, 2 simfonii, 2 sonate pentru pian, 5 concerte instrumentale ș.a. S-a manifestat și ca dirijor și a desfășurat o bogată activitate pedagogică (a fost profesorul lui Beethoven, Liszt, Schubert).

salifér, *complex* ~ (STRAT.), depozite sedimentare atribuite mediteraneanului II (helvețian și tortonian) din zona precarpatică *(zona saliferă)*. Denumirea a fost folosită în literatura geologică românească mai veche din cauza existenței izvoarelor sărate, a eflorescențelor saline de pe suprafața stratelor și a zăcămintelor de sare pe care le conțin formațiile acestui complex în unele regiuni.

salifiére (CHIM.), separare a coloizilor liofili din soluție prin adăugare de electroliți, alcool etc.

Saligny, Anghel (1854—1925), inginer constructor și om de știință român; a fost profesor la Școala națională de poduri și șosele și membru al Academiei Române. În 1882

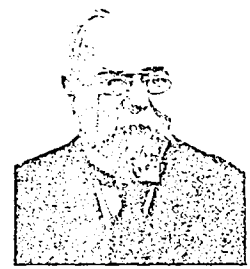

A. Saligny

a proiectat și construit podurile de cale ferată de pe linia Adjud-Tg. Ocna și podul dublu de șosea și cale ferată de pe Siret, la Cosmești, care i-a consacrat reputația de inginer constructor. În 1884—1889 a lucrat la construcția docurilor și antrepozitelor de la Galați și Brăila, dînd soluții originale, printre care: construcția fundațiilor pe straturi de fascine și piloți pentru cheiuri, a bazinelor de legătură cu Dunărea pentru silozuri și folosirea, pentru prima oară în lume, a betonului armat în construcția silozurilor. Lucrarea lui cea mai importantă este proiectarea în 1888 și construcția în 1890—1895 a podului peste Dunăre de la Cernavodă, care era la acea vreme cel mai lung din Europa. Proiectul elaborat de **S.** aducea două mari inovații în construcția de poduri: sistemul nou de grinzi cu console pentru suprastructura podului și folosirea oțelului moale în locul fierului pudlat ca material de construcție pentru tabliere de poduri. Între anii 1889 și 1909 a condus lucrările de amenajare a portului Constanța, introducînd pentru prima oară în România piloții și radierele din beton armat în construcțiile portuare și proiectînd silozurile de cereale și stația de petrol. Printre celelalte lucrări ale lui **S.** se numără linia de cale ferată

Tg.-Jiu—Filiași, tunelul de cale ferată din Valea Mostiștei, portul Ramadan (Giurgiu) etc. A fost președinte al Academiei Române (1907—1916).

Saligny, comună în raionul Medgidia, reg. Dobrogea, situată în apropiere de Cernavodă. 2 690 loc. (1965). Industrie de prelucrare a metalelor (șuruburi, nituri, piulițe).

Salinae, veche localitate în Dacia romană, în apropiere de Ocna-Mureș, centru de exploatare a sării.

salină (IND. EXTR.), complex de construcții și instalații în subteran sau la suprafață, destinate exploatării unui zăcămînt de sare. Sarea poate fi extrasă fie sub formă de blocuri sau de bulgări, fie în soluție concentrată. Pentru a se obține sare gemă în stare solidă, exploatarea zăcămîntului se face în camere subterane mari (cu profil trapezoidal sau dreptunghiular), cu ajutorul havezelor sau cu explozivi. Soluția concentrată de sare (folosită în industria chimică) se obține prin dizolvarea sării fie în bazine subterane (la care se ajunge prin puțuri și galerii), fie cu ajutorul unor sonde. Principalele saline din țara noastră sînt la Slănic (regiunea Ploiești), Tg.-Ocna, Ocnele Mari, Ocna-Mureș, Ocna-Dej, Praid și Cacica; în 1964, din producția totală de sare (1,809 milioane de tone), mai mult de jumătate a fost extrasă sub formă de soluție concentrată cu ajutorul sondelor (la Ocna-Mureș, Ocnele Mari și Tg.-Ocna).

Salinger */séilingiə/*, Jérome David (n. 1919), scriitor nord-american, unul dintre cei mai reprezentativi din generația postbelică. Este un continuator al tradiției realiste a literaturii nord-americane, precum și al stilului oral, voit simplu, al lui Mark Twain, Hemingway ș.a. **S.** dezvăluie cu subtilitate, cu un lirism purtător de neliniște și melancolie falsitatea educației publice, vidul existenței sociale a tinerei generații din țara sa. Eroii săi sînt firi sensibile și ingenue de adolescenți sau temperamente rezistente de adulți lucizi, care refuză să se adapteze condițiilor de viață inumane ale unei societăți ipocrite și vulgare (romanul „De veghe în lanul de secară", 1951, trad. rom.; volumele de nuvele „Nouă povestiri", 1953; „Franny și Zoey", 1961).

salinitate (CHIM.), conținutul în săruri al unei soluții, exprimat în grame. Această denumire este folosită mai ales pentru soluțiile de clorură de sodiu.

salinizáre (PEDOL.), proces de acumulare sau de reținere a sărurilor solubile în sol. Se datorează ascensiunii capilare a apei încărcate cu săruri dintr-un strat acvifer situat la mică adîncime sau izvoarelor sărate de pe versante. Pe terenurile irigate exploatate nerațional, se poate produce o *s. secundară* în cazul folosirii unei ape necorespunzătoare sau ca urmare a ridicării nivelului hidrostatic al stratului acvifer. **S.** duce la scăderea fertilității solului.

salipirínă, C_{18} H_{18} N_2 O_4. Substanță medicamentoasă sintetică, preparată din acid salicilic și antipirină. Se prezintă sub formă de cristale incolore, amare, solubile în apă. **S.** are proprietăți analgezice și antireumatice.

Salisbury */só:lzbəri/*, centrul administrativ al Rhodesiei, situat în nord-estul țării, într-o zonă auriferă. 313 600 loc. (1964), cu suburbiile. Are întreprinderi chimice, de ciment, alimentare, de tutun, textile. Nod feroviar și rutier, aeroport internațional. Colegiu universitar și institute de cercetări științifice.

Salisbury */só:lzbəri/*, Robert Cecil (1830—1903), om politic englez, lider al Partidului conservator. Ca prim-ministru (1885—1886, 1886—1892, 1895—1902), a dus o politică expansionistă în Africa și în Asia.

salivă (FIZIOL.), lichid secretat de glandele salivare și eliminat prin canalele excretoare în cavitatea bucală. **S.** reprezintă la om secreția mixtă a tuturor glandelor salivare (parotidă, maxilară și sublinguală) și conține apă, urme de albumină, mucină, clorură de potasiu și sodiu, precum și fermentul digestiv ptialina (care începe digestia hidrocarbonatelor din alimente). **S.** se produce prin mai multe mecanisme: reflex necondiționat (vederea sau mirosul alimentelor), reflex condiționat (discuția despre alimente, reflexul la timp) și chimic (la pătrunderea alimentelor în cavitatea bucală). **S.** are un rol important în masticație și în deglutiție, datorită proprietății de a umezi și de a dizolva alimentele; de asemenea are rol în digestie.

Sallal (al ~), Abdullah (n. 1917), mareșal, președinte al Republicii Arabe Yemen (din noiembrie 1962) și președinte al Consiliului Republican (din 1965). A condus acțiunea de înlăturare a regimului monarhic (septembrie 1962). Între septembrie și noiembrie 1962 a fost președinte al Consiliului de Miniștri.

Salmanassar, numele mai multor regi asirieni. Cei mai importanți au fost: *S.I* (sec. XIII i.e.n.), care și-a întins stăpînirea pînă la Eufrat, și *S. al III-lea* (860—825 î.e.n.), care a cucerit întreaga vale a Eufratului (inclusiv Babilonul) și a supus influenței Asiriei Siria, Israelul, Tirul și Sidonul; în timpul domniei lui s-a dezvoltat tehnica construcției de fortificații.

salmonella (MICROBIOL.), gen de bacterii în formă de bastonaș, nesporulate, mobile (ciliate), gram negative, care provoacă febra tifoidă, paratifozele, gastroenteritele paratifice la om, precum și paratifosul purceilor, tifoza și diareea albă a păsărilor etc.

salmonelóză (MED., MED. VET.), denumire dată unui grup de boli infecțioase ale mamiferelor și păsărilor, produse de bacteriile din grupa *Salmonella*. Boala este mai frecventă la animalele tinere, apariția fiind favorizată de alimentația deficitară și condițiile de întreținere necorespunzătoare. Se manifestă prin febră, tulburări gastrointestinale, pneumonii și avorturi la mamifere. Carnea și ouăle provenite de la animalele infectate, ca și alimentele infectate de salmonelle, pot produce intoxicații grave la om. Se previne prin măsuri de dezinfecție și hrănire corespun-

zătoare. Tratamentul constă în administrarea de substanţe bacteriofage specifice, de lapte acidofil, de purgative etc. Sin. *paratifoză*.

salmonide *(Salmonidae)*, familie de peşti teleosteeni, caracterizaţi printr-o a doua înotătoare dorsală, adipoasă. Trăiesc în ape dulci, mai ales în cele de munte (ex. păstrăvul, fîntînelul, lostriţa, lipanul) şi în mări (somonul, keta). S. constituie obiectul unui intens pescuit; unele specii de **s.** se cresc în amenajări speciale *(salmonicultură)*.

Salomea, fiica lui Irod Filip, fiul regelui Irod cel Mare, şi a Irodiadei. Îndemnată de mama sa, **S.** ar fi obţinut de la unchiul său, tetrarhul Irod Antipa, drept răsplată pentru dansul executat în faţa lui, capul lui Ioan Botezătorul. Legenda evanghelică a **S.** a inspirat numeroşi pictori şi muzicieni.

salón, denumire dată în sec. al XVI-lea în Italia şi în sec. XVII—XIX în Franţa reuniunilor la care participau scriitori şi oameni de artă, alături de persoane din înalta societate, şi în care discuţiile se purtau în jurul problemelor de literatură, filozofie, artă, politică etc. **S.** au contribuit, prin educaţia gustului literar şi artistic, la receptarea operelor de artă şi cultură, la îndrumarea şi stimularea creaţiei în special în timpul Renaşterii (ex. **s.** Vittoriei Collona în Italia), al înfloririi clasicismului francez (ex. **s.** lui Ninon de Lenclos), al iluminismului (ex. **s.** doamnei de Lambert) şi romantismului (ex. **s.** doamnei de Récamier).

Salonic (Thessaloniki), oraş în nordul Greciei, situat la vărsarea fluviului Vardar în Golful Salonic, important port la Marea Egee. 250 900 loc. (1961), cu suburbiile 378 000 loc. Important nod de comunicaţii şi port de tranzit pentru ţările din nordul Peninsulei Balcanice. Centru economic cu întreprinderi ale industriei alimentare, textile, constructoare de maşini, şantiere navale. Anual au loc la **S.** tîrguri internaţionale de mostre. Monumente arhitectonice romane şi bizantine. Universitate. — *Istoric.* Pe locul

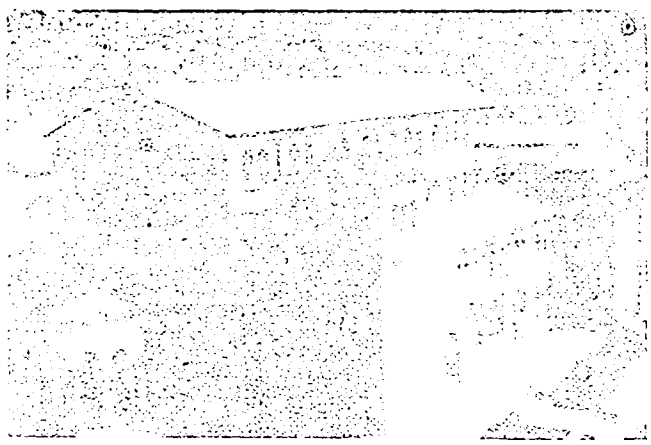

Salonic. Biserica sf. Dumitru

actualului **S.** se afla în antichitate oraşul Therma; reconstruit de macedoneni în sec. al IV-lea î.e.n., a devenit, în 146 î.e.n., capitala provinciei romane Macedonia. A făcut parte, cu unele întreruperi, din Imperiul bizantin, iar în sec. al XIII-lea a fost capitala regatului Thessalonic, înfiinţat de cruciaţi. Cucerit de sultanul turc Murad I (1387), a fost restituit (1405) bizantinilor, care l-au cedat Veneţiei (1423). Recucerit de sultanul Murad al II-lea (1430), a rămas în stăpînirea turcilor pînă în 1912, cînd a fost eliberat de greci. În timpul primului război mondial, în octombrie 1915, la **S.** s-a deschis un nou front prin debarcarea trupelor Antantei.

Salonta, oraş raional în reg. Crişana, reşedinţă de raion, situat în Cîmpia Crişurilor. 16 520 loc. (1965). Industrie alimentară (carne şi produse din carne) şi de prelucrare a lemnului (mobilă). — *Raionul S.*, cu 76 590 loc. (1965). Industrie alimentară şi de prelucrare a lemnului. Creşterea animalelor; cultura cerealelor şi a plantelor industriale (sfeclă de zahăr, floarea-soarelui); legume şi zarzavaturi.

salpetru (MINER.), azotat natural de sodiu *(s. de Chile)* sau de potasiu *(s. de India)*. Apare sub formă de cristale romboedrice sau prismatice-aciculare, adesea în agregate grăunţoase compacte, efloreşcenţe etc. Sînt incolore sau colorate de impurităţi în alb, cenuşiu, brun, roşiatic etc. Se dizolvă uşor în apă şi are gust sărat, răcoritor. Se formează în regiunile calde, uscate, lipsite de vegetaţie, prin descompunerea biochimică a substanţelor care conţin azot (ex. guano), a microvegetaţiei acvatice etc. Se utilizează la prepararea acidului azotic, a diferiţilor explozivi, în metalurgie, în industria sticlei, în industria alimentară, fiind în acelaşi timp unul dintre principalele îngrăşăminte minerale. Zăcăminte de **s.** se găsesc în Chile, în India, în U.R.S.S. (Kazahstan şi Asia Centrală) etc.

sálpinx (gr. *salpinx* „trompă"; ANAT.) **1.** Conduct pereche care face legătura între ovar şi uter. Prin **s.** circulă ovulul sau oul fecundat spre uter. Sin. *trompă uterină*. Inflamaţia acută sau cronică a **s.** se numeşte *salpingită*. **2.** Conduct care stabileşte legătura între urechea medie şi fosele nazale. Se mai numeşte *s. auditiv, trompa lui Eustache*.

salt calitativ, moment, latură, stadiu necesar al dezvoltării în natură, societate şi gîndire, constînd în schimbarea calităţii unui obiect sau proces; **s.c.** este pregătit şi determinat de schimbările cantitative, cu care se află într-o strînsă unitate. El se poate efectua în sens progresiv, în sens regresiv sau la acelaşi nivel de complexitate. Avînd caracter universal, **s.c.** se înfăptuieşte în forme spe-

cifice, care variază în funcție de forma de mișcare a materiei, de natura fenomenelor, de felul contradicțiilor pe care le rezolvă, ca și de condițiile concrete în care se realizează.

saltarello, străvechi dans italian, în mișcare rapidă și măsură de 3/8, 6/8 sau 7/8. Se dansează în perechi, băiatul cîntînd la chitară, iar fata acompaniind la tamburină. A fost introdus în suitele instrumentale prin sec. al XVI-lea. Mendelssohn-Bartholdy a prelucrat un s. în „Simfonia italiană".

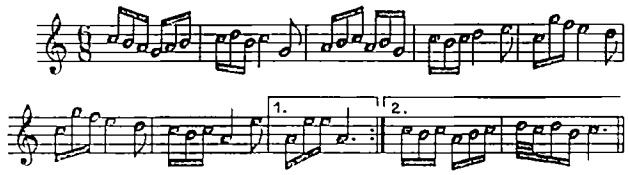

Saltarello

Saltîkov-Șcedrin, Mihail Evgrafovici (pseudonimul *N. Șcedrin)* (1826—1889), scriitor satiric rus, unul dintre cei mai de seamă maeștri ai genului din literatura universală. **S.-Ș.** aparține tinerei generații de liber-cugetători care au evoluat în spiritul doctrinei socialismului utopic francez și sub directa înrîurire a ideilor lui V.G. Belinski. Aderînd în 1845 la cercul lui P e t r a ș e v s k i, **S.-Ș.** s-a orientat apoi spre concepția democrat-revoluționară, fiind, datorită ideilor sale, exilat la Veatka (1848—1855) ca simplu slujbaș în aparatul administrativ guvernial. Luată în ansamblu, opera lui **S.-Ș.** reprezintă un vast și pitoresc tablou critic al tipurilor, mediilor sociale, moravurilor și modului de viață din Rusia de dinainte și de după reforma din 1861. **S.-Ș.** a înregistrat diversele practici abuzive și imorale ale înaltei funcționărimi și ale protipendadei nobiliare în scrieri ca „Satire în proză", „Pompaduri și pompadure", „Nimicurile vieții", în piesa „Moartea lui Pazuhin", satira desăvîrșindu-se în etapa maturității într-o sinteză în care sarcasmul atinge culmea acuității și rafinamentului („Din trecutul Poșehoniei", 1887—1889). Tembelismul birocratic, venalitatea, ignoranța, și arbitrarul care domneau în aparatul de stat țarist sînt demascate nemilos și pregnant mai cu seamă în „Istoria unui oraș" (1869—1870), roman satiric, adevărat model al genului, în care limbajul „esopic" se îmbină cu elementele fantastice și cu ironia aluzivă, împinse pînă la grotesc și hiperbolă. „Refugiul «Mon repos»" este un rechizitoriu îndreptat împotriva ofensivei brutale și fără scrupule a capitalismului ascendent și care consacră o galerie de tipuri cu semnificație simbolică, devenite proverbiale. Ciclul „Povești", apărute în volum cu specificarea „pentru adulți", biciuiește cu mijloacele alegoriei liberalismul, carierismul, servilismul oportunist, mentalitatea filistină și alte tare sociale sau general-umane. Scriitor dotat cu meticulozitatea unui cercetător al mecanismului relațiilor umane, cu un subtil dar al observației și un infailibil simț al ridicolului, **S.-Ș.** a creat ample, profunde și durabile sinteze satirice, configurînd totodată o structură originală a romanului cu problematică socială și a romanului-cronică de familie. Astfel, în romanul „Domnii Golovliov" (1875—1880), reluînd tema tradițională a destrămării „cuiburilor de nobili", **S.-Ș.** înfățișează procesul decăderii fizice și morale a moșierimii ruse, paralel cu acela al dezagregării ei economice, urmărindu-l pînă la ultimele lui consecințe. Stilul său este adesea figurat, dens, încărcat de aluzii politice, de proverbe, zicători și expresii idiomatice. Primele versiuni românești ale schițelor sale satirice au apărut în paginile „Contemporanului" (1884). Astăzi opera sa este tradusă în întregime.

Salt Lake City *[sɔ:lt leic sîti]*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Utah, situat la sud-est de Marele Lac Sărat, la poalele Munților Wasatch. 192 000 loc. (1964). Nod feroviar. Centru comercial. Industrie alimentară (zahăr), chimică, rafinării de petrol, metalurgie feroasă și neferoasă (aluminiu, plumb, cupru) etc. Universitate.

saltus in concludendo (lat. „saltul în concluzie" sau „concluzia pripită"; LOG.), eroare intilnită în raționamentele inductive și caracterizată prin aceea că faptele (argumentele) pe care se sprijină generalizarea sînt insuficiente sau vin chiar în contradicție cu concluzia (teza) raționamentului. Eroarea **s. in c.** poate să aibă loc și în argumentările deductive, îndeosebi în e n t i m e m e, în care uneori se omit tocmai premisele necesare pentru efectuarea demonstrației.

salubritáte (MED., URB.), stare generală, favorabilă sănătății, a condițiilor igienice din locuințe, curți, străzi sau dintr-un teritoriu. Gradul de **s.** depinde de o serie de factori, cum sînt însorirea și umiditatea aerului, intensitatea și frecvența vînturilor, existența terenurilor mlăștinoase cu focare de malarie, a emanațiilor gazoase, a degajărilor de fum și gaze toxice de la diferite fabrici și uzine etc. Pentru menținerea stării de **s.**, o mare importanță au acțiunile întreprinse de centrele sanitare și antiepidemice: dezinfecțiile periodice și sistematice ale locuințelor, dormitoarelor de pe șantiere, școlilor, spitalelor etc., deratizările, dezmuștizările, asanarea focarelor epidemice și endemice (malarie, febră tifoidă). Din cadrul acțiunilor de **s.** fac parte întreținerea spațiilor verzi, stropitul și măturatul străzilor, curățirea zăpezii, colectarea, evacuarea și tratarea gunoiului menajer și de pe străzi. Pentru menținerea stării de **s.**, în afara serviciilor de **s.** care efectuează operațiile respective, este necesară și participarea activă a populației la întreținerea curățeniei și aspectului estetic al locuințelor, curților, străzilor, spațiilor verzi etc. Aceasta nu

se poate realiza decît printr-o intensă muncă de educaţie sanitară a populaţiei.

Salustiu (Caius Sallustius Crispus) (87—35 î.e.n.), istoric şi om politic roman. A fost tribun al plebei şi senator, partizan al lui Cezar, după moartea căruia s-a retras însă din viaţa politică, ocupîndu-se cu studiul istoriei. În lucrările sale, scrise după modelul lui Tucidide şi Polibiu, **S.** s-a folosit de izvoare autentice; a luat atitudine împotriva aristocraţiei senatoriale. Din opera lui Salustiu nu s-a păstrat complet decît „Despre conjuraţia lui Catilina" şi „Despre războiul cu Iugurta", iar fragmentar lucrarea „Istorii", care cuprinde perioada dintre anii 78 şi 64 î.e.n.

Salvador *(República de El Salvador)*, stat în America Centrală, situat între Oceanul Pacific, Guatemala şi Honduras. Suprafaţa: 21 393 km². Populaţia: 2 824 000 loc. (1964), majoritatea metişi, în rest indieni. Capitala: *San Salvador*. Limba de stat: spaniola. Teritoriul **S.** este situat în cadrul Cordilierei Andine; este un podiş cu altitudini de 600—700 m, mărginit de lanţuri muntoase cu numeroşi vulcani stinşi şi activi, depăşind uneori 2 000 m altitudine. Cel mai înalt vîrf este Santa Ana (2 386 m). Ţărmul Oceanului Pacific este însoţit de o îngustă cîmpie litorală. Climă tropicală. Principalul rîu: Lempa. Zăcăminte de minereuri neferoase, auroargentifere şi de sulf. Este o ţară agrară slab dezvoltată. 70% din populaţia activă este ocupată în agricultură. Marii proprietari de pămînt deţin 59% din suprafaţa cultivată. Principalele culturi de export sînt culturile de cafea şi de bumbac. Se mai cultivă agave, trestie de zahăr, susan, iar pentru consumul intern în special porumb, apoi orez, mei, leguminoase. Se cresc vite cornute mari. Din pădurile de pe litoral se recoltează balsam de Peru. Există exploatări miniere, fabrici de produse alimentare şi textile. Se exportă cafea (circa 4/5 din valoarea exportului), bumbac, fibre de agave, balsam de Peru. Principalii parteneri comerciali: S.U.A., R.F. Germană şi Japonia. — *Istoric.* Teritoriul **S.** a fost locuit în epoca precolumbiană de triburi de indieni (amerindieni). În prima jumătate a sec. al XVI-lea, ţara a fost cucerită de conchistadorii spanioli şi inclusă ulterior în Guvernămîntul General Guatemala. După eliberarea de sub dominaţia spaniolă (1821), **S.** a făcut parte, între 1823 şi 1839, din Federaţia Republicilor Americii Centrale. În 1839 şi-a proclamat independenţa. În sec. al XIX-lea, în economia ţării a început să pătrundă capitalul străin, iar la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, S.U.A. a reuşit să-şi asigure aici o influenţă predominantă. În 1930 a fost creat Partidul Comunist din Salvador, care activează în ilegalitate. În 1931 a fost instaurat în ţară un regim dictatorial, în frunte cu M.H. Martínez, răsturnat în 1944, în urma unei greve generale şi a unei puternice mişcări antiimperialiste. După 1944 situaţia politică din ţară s-a caracterizat printr-o continuă instabilitate guvernamentală, în majoritatea timpului statul fiind guvernat de junte militare.

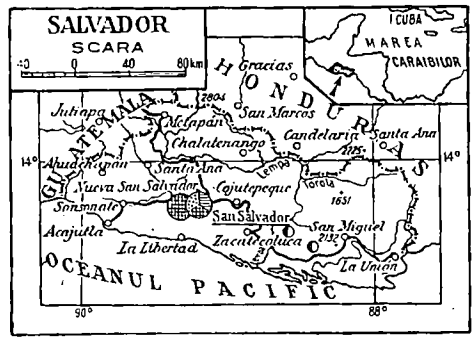

Salvador, oraş în Brazilia, centrul administrativ al statului Bahia, situat pe ţărmul Oceanului Atlantic. 655 700 loc. (1960). Nod feroviar şi mare port prin care se exportă cacao, tutun, cafea, zahăr, piei de animale, diamante etc. Industria alimentară (rafinarea zahărului, vinificaţie etc.), textilă, de încălţăminte, de prelucrare a lemnului (mobilă) şi a materialelor de construcţie (ciment, sticlă); şantiere navale. Universitate şi alte instituţe de învăţămînt superior. În apropierea oraşului se exploatează diamante, petrol şi gaze naturale.

salvarsán (CHIM., FARM.), derivat organic al arsenului. Se prezintă ca o pulbere galbenă, higroscopică, solubilă în apă, în alcool etilic şi glicerină; la aer se oxidează uşor, degradîndu-se. Se obţine prin reducerea cu ditionit de sodiu a nitro-hidroxi-fenil-arsonatului de sodiu şi apoi se precipită sub formă de clorhidrat cu alcool metilic. Este un medicament folosit în tratamentul sifilisului, cunoscut şi sub denumirile: *arsfenamină, 606, Ehrlich 606*.

sálvă (MILIT.), lovituri de tun sau de puşcă trase simultan. — *S. de salut*, salvă trasă cu încărcături speciale, fără proiectile, de către artilerie în diferite ocazii festive.

sálvie *(Salvia splendens)*, plantă anuală din familia labiatelor, cu tulpina înaltă de 30 — 100 cm, cu frunze ovate sau eliptice şi flori de culoare roşu-aprins. Se cultivă ca plantă ornamentală prin grădini şi parcuri.

Salvie

Salvini, Tommaso (1829—1915), actor italian. Înzestrat cu un temperament şi o voce excepţională, **S.** a creat roluri care s-au caracterizat prin sobrietate şi măsură, prin unitatea şi coerenţa interpretării. A excelat în special în roluri shakespeariene (Lear, Othello, Hamlet ş.a.). **S.** a publicat o autobiografie, „Amintiri, anecdote şi impresii" (1895), şi numeroase articole şi studii despre personajele shakespeariene.

Salvius, Iulianus (sec. II e.n.), jurisconsult roman, contemporan cu împăratul Adrian. A reunit într-un singur cod

Salzburg. Vedere generală

edictele date înaintea sa de pretori. Op. pr.: „Digeste", scrisă în 90 de cărți.

Salween *[saluí:n]*, fluviu în Asia de sud (3 200 km), pe teritoriul R.P. Chineze și Birmaniei. Izvorăște din Podișul Tibet (Munții Tangla), de la peste 4 000 m altitudine, și se varsă prin două brațe în golful Martaban al Mării Andamanelor. Navigabil pe circa 100 km de la vărsare și pe unele porțiuni din cursul inferior și mediu. La gura de vărsare a fluviului sînt situate orașele Moulmein și Martaban.

Salza *[zálța]*, Hermann von, mare maestru al ordinului teutonilor (1210—1239), care a strămutat acest ordin din Palestina în Europa. A fost unul dintre susținătorii luptei împăratului german Frederic al II-lea împotriva papalității. Conducător al teutonilor colonizați în 1211 de regele Andrei al II-lea în Țara Bîrsei. În timpul lui Hermann von Salza a avut loc unirea Ordinului teutonic cu cel livonian (1237).

Salzburg *[zálțburc]*, oraș în vestul Austriei, situat pe riul Salzach, într-o depresiune la poalele Alpilor. 110 460 loc. (1962). Industrie siderurgică, constructoare de mașini, chimică, a lemnului, textilă și alimentară. Nod feroviar și rutier, aeroport. Centru cultural cu veche tradiție muzicală. Anual au loc la S. reputate festivaluri muzicale și teatrale internaționale. Teatre, muzee (printre care casa memorială W.A. Mozart), numeroase monumente istorice și arhitectonice (castelul Mirabella, Hellbrunn, catedrala etc.). Important centru turistic.

sáma (seama) (în evul mediu în Țara Românească) **1.** Recensămînt efectuat de domnie în vederea fixării birului. **2.** Dare în bani care îngloba toate obligațiile financiare ale birnicilor, percepută inițial de domnie de patru ori pe an. Existau *s. cea mare*, *s. a doua*, *s. a treia*, care acopereau cheltuielile generale, și *s. cea mică*, care acoperea cheltuielile bairamului.

Samain *[samẽ]*, Albert Victor (1858—1900), poet liric francez. Influențat de simboliști, a exprimat cu eleganță și grație sentimente subtile, delicate, de un intimism minor (volumele de versuri „În grădina infantei", 1893, și „Carul de aur", 1901). A mai scris o piesă de teatru în versuri. („Polifem", 1901) și un volum de „Povești" (1903) în proză, apărute postum.

Samara v. **Kuibîșev.**

samără (BOT.), fruct uscat indehiscent, care conține o singură sămînță și al cărui pericarp se prelungește sub forma unor aripioare (ex. fructele de ulm, arțar, frasin, mesteacăn etc. sînt s.).

Samaria, oraș în Palestina antică. În sec. IX—VIII î.e.n., capitală a statului sclavagist *Israel* pînă în 722 î.e.n., cînd a fost cucerit de regele asirian Sargon al II-lea. În epoca romană, orașul a fost donat de August lui *Irod cel Mare*, rege al iudeilor (40—4 î.e.n.), care l-a înfrumusețat, denumindu-l, în cinstea împăratului, *Neapolis Sebaste*.

samariténi (samarineni), locuitori ai provinciei palestiniene Samaria, proveniți din amestecul israeliților cu coloniști aduși de cuceritorii asirieni (722 î.e.n.). Au constituit principalul nucleu etnic al statului antic I s r a e l. Urmașii lor, care au trecut prin diferite stăpîniri (egipteană, siriană, romană, arabă, turcă), formează azi o comunitate etnică-religioasă restrînsă.

samáriu (CHIM.), *Sm*. Element cu nr. at. 62; gr. at. 150,35. Este un metal alb-cenușiu din familia lantanidelor. Formează combinații stabile în starea de valență 3.

Samarkand, oraș în U.R.S.S., în estul R.S.S. Uzbece, așezat pe valea rîului Zeravșan. 233 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini și de prelucrare

Samarkand. Medresa Șir-dar din ansamblul pieței Reghistan (sec. al XVII-lea)

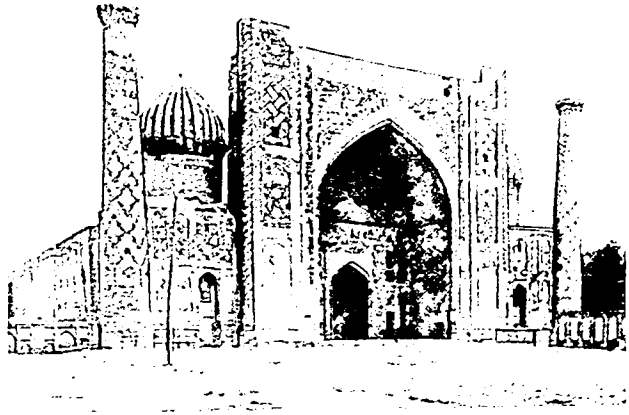

a metalelor (tractoare, piese auto, aparatură cinematografică), chimică (superfosfaţi), uşoară şi alimentară. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee. — *Istoric.* Vechi oraş din Asia Centrală, întemeiat în mileniile IV—III î.e.n.; în sec. IV î.e.n. este amintit sub numele de *Maracanda*, o dată cu cucerirea lui în 329 î.e.n. de către Alexandru cel Mare. În evul mediu a fost unul dintre cele mai importante centre politice, economice şi culturale din Asia Centrală. În 1917 în **S.** a fost instaurată Puterea sovietică, iar între 1924 şi 1930 oraşul Samarkand a fost capitala R.S.S. Uzbece.

Samaveda v. **Vede.**

samba, dans de origine braziliană, înrudit cu rumba, muzica sa avînd un tempo de 2/4, dar de un ritm mai viu, mai dinamic, discontinuu şi sincopat. **S.** a cunoscut o mare răspîndire în Europa după sfîrşitul celui de-al doilea război mondial.

sámbo, descendenţi proveniţi din căsătoriile indienilor amerindieni cu negroizii. Sînt mai numeroşi în America Centrală şi America de Sud. Ei mai sînt cunoscuţi şi sub numele de *cafuzo.*

Sambu, Jamsaranghiin (n. 1895), preşedinte al Prezidiului Marelui Hural Popular al Republicii Populare Mongole şi membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Popular Revoluţionar Mongol (din 1954). Membru al Partidului Popular Revoluţionar din 1922.

sámeş (în evul mediu în Ţara Românească), dregător însărcinat cu strîngerea s a m e i.

Sámi, László (1817—1881), pedagog maghiar din Transilvania. A fost secretar al lui Kossuth şi a participat la revoluţia din 1848—1849. Din 1852 a funcţionat ca profesor de istorie la Cluj. A revendicat, în spirit iluminist, instrucţiunea generală şi a criticat învăţămîntul confesional.

Sammartini, Giovanni Battista (1700—1775), compozitor italian, autor a circa trei mii de lucrări muzicale. Şi-a desfăşurat activitatea la Milano (ca organist şi dirijor). A fost profesorul lui Gluck. În 1734 a scris prima sa simfonie (fiind, prin aceasta, un precursor de seamă al genului). A mai compus opere, oratorii, sonate etc.

samniţi, trib italic din grupul triburilor sabellice, care populau partea centrală a Apeninilor. Ei au purtat, în sec. V—IV î.e.n., numeroase războaie victorioase împotriva oraşelor greceşti din Italia şi împotriva Romei, asupra căreia au repurtat celebra victorie de la C a u d i u m. Au fost înfrînţi şi supuşi de romani în urma a trei războaie (343—341, c. 327—304 şi 298—290 î.e.n.).

Samo, *Statul lui* ~, nume sub care este cunoscută în istorie uniunea triburilor slavilor de apus (din Cehia, Moravia, Panonia ş.a.), constituită în 623 sub conducerea şefului militar Samo în faţa primejdiei avarilor. Acest stat a reuşit să oprească expansiunea avarilor spre apusul Europei. După moartea lui Samo (658), statul s-a destrămat.

Samoa, arhipelag în Oceanul Pacific, în Polinezia, situat între 13° şi 15° latitudine sudică. Este format din 14 insule de origine vulcanică, avînd o suprafaţă totală de 3 039 km² şi circa 138 000 loc. (1963). Relief în general muntos, cu înălţimi pînă la 1 858 m; pe ţărmuri, mici cîmpii litorale. În jurul insulelor există numeroşi recifi coralieri. Climă subecuatorială şi tropicală umedă. Insulele sînt acoperite de păduri tropicale. Partea vestică a arhipelagului constituie un stat independent (Samoa de Vest), iar partea estică este posesiune americană (Samoa Americană).

Samoa Americană, posesiune americană în Oceanul Pacific, în partea estică a arhipelagului Samoa. Suprafaţa: 197 km². Populaţia: 19 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Pago Pago.* Limba oficială: engleza. Populaţia se ocupă cu cultivarea de cocotieri, jams, manioc etc. şi cu pescuitul.

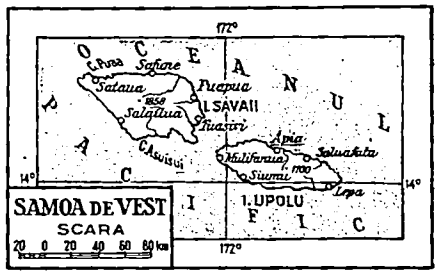

Samoa de Vest, stat în Polinezia, ocupînd partea vestică, cea mai importantă, a arhipelagului Samoa. Suprafaţa: 2 842 km². Populaţia: 119 000 loc. (1963), formată în special din polinezieni, în rest din chinezi, europeni etc. Capitala: *Apia.* Limba oficială: o variantă locală a limbii engleze. Principalele insule ale statului sînt Savaii şi Upolu. În relief se disting o serie de vulcani stinşi şi unul activ. În cîmpiile litorale, care ocupă suprafeţe restrînse, se cultivă arbori de cacao, cocotieri, bananieri, plante citrice, taro, jams, arbori de pîine etc. Se cresc porcine şi păsări. Este intens dezvoltat pescuitul. Se exportă copra, cacao, banane, nuci de cocos etc. — *Istoric.* Între 1899 şi 1918, **S. de V.** a fost colonie germană, din 1918 teritoriu sub mandat al Noii Zeelande, iar între 1947 şi 1961 teritoriu sub tutelă al Noii Zeelande. La 1 ianuarie 1962, Samoa de Vest s-a proclamat stat independent.

Samos, insulă grecească situată în Marea Egee, în apropierea ţărmului turcesc. Suprafaţa: 502 km². Populaţia: circa 60 000 loc. Relief muntos în vest şi de dealuri şi cîmpii în est. Altitudinea maximă: 1 436 m (vîrful Kerketeus). Climă mediteraneană. Păduri cu specii sempervirescente şi maquis. Se practică agricultura şi creşterea animalelor. Principalul oraş-port: *Vathi.* — *Istoric.* Colonizat de grecii ionieni, **S.** a fost un important centru comercial, meşteşugăresc şi cultural al lumii greceşti antice. A cunoscut o epocă de mare înflorire în sec. al VI-lea î.e.n., în timpul guvernării tiranului Policrate.

samovár, balanță specială cu care se determină greutatea volumetrică a semințelor. Poate avea capacitatea de 0,25, 0,50 sau 1 l.

Samson, judecător izraelitean înzestrat cu o putere neobișnuită, care, potrivit legendei biblice, ar fi fost trădat de Dalila și predat filistenilor. Aceștia l-au pus în lanțuri, l-au orbit și l-au supus la munci grele. Revenindu-i puterile, **S.** a dărîmat coloanele templului filistean, îngropîndu-se sub ruinele lui împreună cu 3 000 de filisteni. Legenda lui **S.** a inspirat numeroși artiști plastici și muzicieni.

Samuelson *[sémiuəlsn]*, Paul Anthony (n. 1915), economist burghez nord-american, profesor universitar, membru al Academiei de Arte și Științe din S.U.A. Reprezentant de seamă al *keynesismului*, se pronunță pentru intervenția largă a statului în economie. În timpul administrației Kennedy, **S.** a participat la elaborarea programului economic al guvernului S.U.A. Este autor a numeroase lucrări de specialitate, printre care „Bazele analizei economice" (1947), „Economia. Analiză introductivă" (1948), „Programarea liniară și analiza economică" (1958).

Samuil, țar al statului bulgar de apus (997—1014), constituit după cucerirea de către Bizanț a Bulgariei de răsărit (972). În urma unor războaie victorioase cu Imperiul bizantin, **S.** a eliberat o mare parte a Bulgariei și a cucerit Tesalia, Epirul și o parte a Serbiei. A fost înfrînt în 1014 de Vasile al II-lea Bulgaroctonul, împăratul Bizanțului.

samúr *(Martes zibellina)*, specie de mamifer carnivor din familia mustelidelor, cu blană sură și cu o pată albă pe piept. Trăiește în U.R.S.S., Mongolia, Nordul Chinei. Blana de **s.** este foarte apreciată. Sin. *zibelină*.

samurái, membru al castei privilegiate feudal-militariste din Japonia; casta **s.** a fost înlăturată după revoluția din 1867—1868.

Sanaa, capitala Yemenului, situată într-o regiune muntoasă, la circa 2 400 m altitudine. Circa 100 000 loc. (1960). Centru comercial, meșteșugăresc și nod de comunicații, legat prin șosele cu porturile Hodeida și Mocca de la Marea Roșie. Are o fabrică textilă. Numeroase moschei.

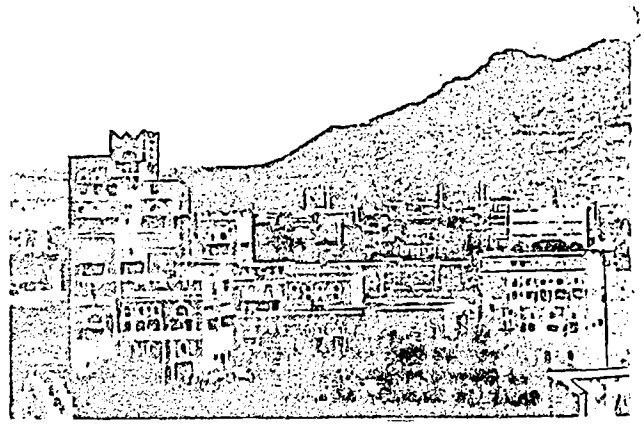

Sanaa. Vedere generală

San Antonio *[sən əntóuniə]*, oraș în sudul S.U.A., în statul Texas. 627 000 loc. (1964), cu localitățile subordonate 700 000 loc. Rafinării de petrol, fabrici de produse alimentare etc. Centru comercial. Institute de învățămînt superior.

sanatóriu (lat. *sanatorius* „care vindecă"; MED.), instituție medicală în care sînt tratate unele boli cronice: reumatismul, cardiopatiile, nevroza și în special tuberculoza. **S.** pentru tuberculoză pulmonară sînt construite de obicei în regiunile de munte, la altitudini variind între 500 și 800 m, ferite de ceață și de praf. **S.** pentru tuberculoză osteoarticulară, cutanată și ganglionară sînt situate pe malul mării. Există și **s.** de repaus și recuperare pentru convalescenți și invalizi.

Sanchez *[sánchеθ]*, Florencio (1875—1910), dramaturg uruguayan. A fost influențat de L.N. Tolstoi și de alți scriitori ruși, de romancierii naturaliști francezi, de doctrinele libertare etc. Dramele sale evocă, în general, lumea celor săraci, conflicte între generații și decăderea morală și materială a unor familii („Fiul meu doctorul", 1903; „Străina", 1904; „Pe povîrniș în jos", 1905).

Sancho *[sáncio]*, numele mai multor regi (sec. X—XIII) din regatele iberice ale Castiliei, Aragonului, Navarrei, Leonului și Portugaliei. Cel mai cunoscut a fost *S. al III-lea „cel Mare"* (1000—1035), care a reunit sub conducerea sa o mare parte a teritoriului spaniol.

Sancho Panza *[sáncio pánθa]*, erou al romanului „Don Quijote de la Mancha" (1605—1615) de Miguel Cervantes, participant la aventurile cavalerului Don Quijote în calitate de scutier al acestuia. În contrast cu stăpînul său, veșnicul visător, **S. P.** întruchipează simplitatea naivă a țăranului, dotat însă cu simțul empiric al realității.

sanctuar (lat. *sanctum* „loc sfînt"; IST. REL.) **1.** Loc considerat de credincioși ca sfînt și interzis profanilor. **2.** Parte a unui locaș de cult unde sînt împlinite diferite ceremonii religioase (ex. altarul la creștini și „sfînta sfintelor" la iudei). **3.** Orice locaș de cult sau altar de jertfă unde se săvîrșește un ritual în cinstea unei divinități.

sancțiúne (DR.) **1.** *Sancțiune civilă* (în înțeles larg), consecință a nerespectării anumitor cerințe prevăzute de lege pentru formarea unui act juridic (ex. nulitatea unui act juridic pentru violență, eroare, dol, incapacitate) sau consecință de care se poate prevala, potrivit legii, una dintre părțile din contractul valabil format, ca urmare a nerespectării de către

cealaltă parte a obligațiilor contractuale (ex. acțiunea în rezoluțiune pentru neîndeplinirea obligațiilor contractuale); (în înțeles restrîns) consecință patrimonială a neexecutării unei obligații (ex. amenda). 2. *Sancțiune penală* v. *pedeapsă*. 3. *Sancțiune în dreptul procesual*, consecință legată de neexercitarea, în termenele prevăzute de lege, a anumitor drepturi (ex. decăderea pentru neexercitarea în termen a unei căi de atac) sau de neîndeplinirea, potrivit cerințelor legii, a anumitor acte (ex. nulitatea pentru neîndeplinirea corectă a unei proceduri). 4. *Sancțiune disciplinară*, consecință a încălcării disciplinei muncii. În dreptul Republicii Socialiste România, *s.d.* sînt: observația, mustrarea, mustrarea scrisă cu avertisment sau retrogradarea pe timp de maximum trei luni. Abaterile sistematice și cele deosebit de grave pot fi sancționate cu desfacerea contractului de muncă. 5. *Sancțiune administrativă*, consecință a săvîrșirii unor fapte care prezintă un grad redus de pericol social, constînd, de obicei, în obligația de a plăti o amendă aplicată pe cale administrativă. 6. *Sancțiune în dreptul internațional*, consecință a încălcării unei norme de drept internațional, constînd în măsuri de ordin politic, economic sau militar, luate de state, individual sau colectiv (ex. ruperea relațiilor diplomatice, a relațiilor comerciale, blocada). Potrivit Cartei O.N.U., **s.** militare pot fi aplicate numai în temeiul unei hotărîri a *Consiliului de Securitate al O.N.U.*

sanculóți denumire a revoluționarilor francezi din cadrul mișcării populare în timpul revoluției burgheze din Franța (1789—1794).

Sand *[sănd]*, George (pe numele adevărat *Amandine Lucie Aurore Dupin Dudevant*) (1804—1876), scriitoare franceză. A debutat cu romane sentimentale, puternic influențate de romantism, în care a pledat pentru emanciparea socială a femeii („Indiana", 1832, trad. rom.; „Valentina", 1832, trad. rom.; „Lélia", 1833, trad. rom.; „Mauprat", 1837, trad. rom.). Mai tîrziu, sub influența socialismului utopic, a scris romane cu tematică socială, preconizînd în spiritul unui umanitarism naiv, ideea concilierii claselor prin dragoste („Calfa care a făcut ocolul Franței", 1840; „Păcatul domnului Antoine" 1847).

G. Sand

S. a luat parte activă la revoluția din 1848, ca redactor-șef al „Buletinului Republicii". Tot ei îi aparțin romanele rustice „Balta dracului" (1846, trad. rom.), „Mica Fadette" (1849), care cuprind scene idilice și tipuri de țărani idealizate. Opera de factură romantică a lui **S.**, cu multe elemente realiste, se remarcă printr-un pătrunzător simț psihologic, prin sentimentul naturii, democratism și viziune optimistă.

sandarác (CHIM.), rășină naturală exotică, folosită în industria pelicule-lor.

Sandburg *[sęndbə:g]*, Carl (n. 1878), poet nord-american, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai poeziei nord-americane contemporane. Continuator al tradiției lui Whitman, a fost influențat de literatura populară americană. Cultivînd maniera impresionistă într-un vers liber de o mare prospețime și vigoare, **S.** a cîntat valorile spirituale și tradițiile progresiste ale poporului american („Bună dimineața, Americă", 1928; „Poporul, da", 1936) și a exprimat totodată încrederea în viitorul clasei muncitoare („Poeme din Chicago", 1916; „Fum și oțel", 1920). A mai scris o vastă biografie a lui Lincoln, literatură pentru copii, amintiri ș.a.

Sandfeld (Jensen), Kristoffer (1873—1942), lingvist danez. A fost profesor de filologie romanică la Universitatea din Copenhaga. S-a ocupat în mod special de limba română și de problemele lingvisticii balcanice. Op. pr.: „Dispariția infinitivului în română și în limbile balcanice" (ed. daneză 1900, versiune germană, prescurtată, 1902), „Lingvistica balcanică" (ed. daneză 1926, franceză 1930), „Sintaxa limbii franceze contemporane" (3 vol., 1928—1943), „Sintaxa română" (în colaborare cu Hedvig Olsen, 3 vol., 1936—1962).

San Diego *[sęn diégou]*, oraș în S.U.A., în sudul statului California, port comercial și militar la Oceanul Pacific. 640 000 loc. (1964), cu localitățile subordonate 1 100 000 loc. Industrie constructoare de mașini (piese pentru avioane și rachete, construcții navale) și alimentară (conserve de pește).

Sandino, Augusto César (1893—1934), general, erou al luptei de eliberare națională din Nicaragua. A condus, în 1927—1933, războiul de partizani împotriva reacțiunii interne și împotriva regimului de ocupație nord-american. A fost ucis de reacțiune.

sándre, cîmpii fluvioglaciare ușor vălurite, constituite din nisip și pietriș, situate la periferia ghețarilor, în fața morenelor frontale. Apar prin unirea conurilor de dejecție ale apelor provenite din topirea gheții, care transportă și depun materialul spălat din morene.

Sandu-Aldea, Constantin (1874—1927), prozator de orientare semănătoristă și agronom român. S-a născut la Tichilești (reg. Galați). Fiu de țăran, a făcut studii agricole la Paris și la Berlin. A fost profesor la Școala centrală de agricultură de la Herăstrău. Ca agronom, este fondatorul științei ameliorării plantelor în România („Ameliorarea plantelor agricole", 1915). Ca scriitor, a debutat cu poezii și note de călătorie, dar s-a afirmat mai ales ca prozator. Personajele nuvelelor („În urma plugului", 1905; „Pe drumul Bărăganului", 1908; „Ape mari", 1910) și romanele sale („Două neamuri", 1906), recrutate din lumea Bărăganului și a bălților

Dunării (argaţi, vechili, moşieri etc.), sînt naturi elementare şi aprige, mînate de instincte violente. A tradus din H. Ibsen, L. Andreev, P. Loti, H. Sudermann.

Sanepid (MED.) v. **centru sanitar şi antiepidemic.**

sanforizáre (IND. TEXT.), operaţie de stabilizare, la apretare, a dimensiunilor ţesăturilor de bumbac, executată în vederea eliminării contracţiei ulterioare (la spălare, vopsire etc.) a produselor confecţionate. **S.** se execută în instalaţii speciale, în care ţesăturile sînt umezite, aburite, întinse şi comprimate de mai multe ori şi apoi uscate.

San Francisco */sæn frənsiscou/*, oraş în vestul S.U.A., în statul California, situat pe o mică peninsulă limitată la nord de strîmtoarea Golden Gate, la est de golful San Francisco, iar la vest de Oceanul Pacific. 750 000 loc. (1964), cu localităţile subordonate 2 450 000. Mare centru financiar şi comercial. Este cel mai mare port al S.U.A. la Oceanul Pacific, cu un trafic de mărfuri foarte intens şi variat. Nod feroviar, rutier şi aeroport. Este legat de oraşul Oakland, peste golful San Francisco, printr-un pod lung de circa 13 km, unul dintre cele mai lungi din lume. Mari rafinării de petrol, întreprinderi chimice, ale industriei alimentare, poligrafice, constructoare de maşini (aparatură, utilaj electronic etc.), şantiere navale. Are numeroase institute de învăţămînt superior (printre care Universitatea statului California şi Universitatea Stanford), muzee, teatre. — *Conferinţa de la S.F.*, conferinţă care a avut loc între 25 aprilie şi 26 iunie 1945, cu participarea a 50 de ţări (în majoritate participante la coaliţia antihitleristă) şi la care a fost elaborată şi adoptată Carta Organizaţiei Naţiunilor Unite.

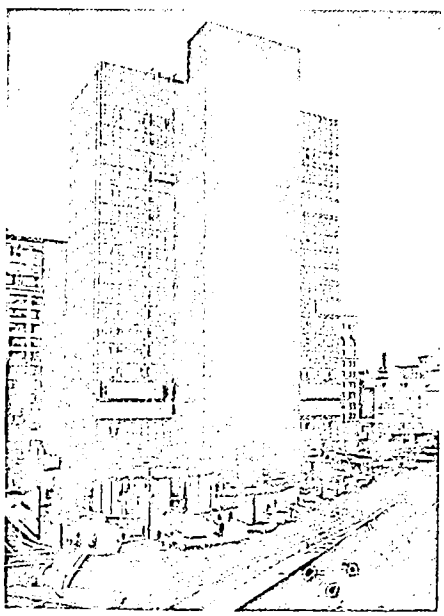

Vedere din San Francisco

sângeác (În evul mediu în Imperiul otoman) **1.** Subdiviziune administrativă a unui paşalîc. **2.** Steag de culoare verde; (în special) steagul cu semilună în vîrful lancei, trimis de Poarta otomană cu prilejul alegerii noului domn în ţările române.

Sanger */sęŋgə/*, Frederick (n. 1918), biochimist englez, profesor de biochimie la Universitatea din Cambridge. A elaborat lucrări importante referitoare la structura proteinelor şi a identificat structura şi formula chimică a insulinei. Premiul Nobel pentru chimie (1958).

sanguínă (lat. *sanguis, -inis* „sînge") **1.** Mineral conţinînd oxid feric natural (hematită sau ologist). **2.** Creion cu mina din sanguină **(1)**, de culoare roşie-brună, asemănătoare cu cea a singelui. **3.** Denumire dată desenului executat cu creion din sanguină **(1)** (sînt celebre desenele în sanguină **(1)** ale lui Leonardo da Vinci, Rafael, Watteau, Renoir ş.a.). **4.** Litografie imitînd un desen în sanguină **(2)**.

sanidín (MINER.), feldspat potasic, cristalizat în sistemul monoclinic; este incolor, are luciu sticlos şi se formează la temperaturi ridicate, păstrîndu-şi proprietăţile specifice prin răcire rapidă.

sánie (MAS.), organ de maşină sau piesă componentă a unor subansambluri de maşini-unelte (ex. cărucior de strung) sau a unor aparate de măsură,

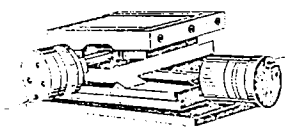

Sanie

care poate aluneca pe ghidaje de diferite tipuri, asigurînd deplasarea fie a sculei prelucrătoare sau a mecanismului de măsurare, fie a piesei care se prelucrează sau se măsoară.

Sanielevici, Henric (1875—1951), critic literar, estetician, sociolog şi biolog român. S-a născut la Botoşani. În tinereţe a colaborat la publicaţiile muncitoreşti „Munca", „Proletarul", „Lumea nouă" şi a fost secretar de redacţie la „Noua revistă română" (seria I, 1900—1902). A întemeiat publicaţia „Curentul nou" (seria I, 1905—1906; seria a II-a, 1920). În critica literară, continuînd direcţia estetică inaugurată de Gherea, a apărat valorile artei cu conţinut social, combătînd principiile autonomiei esteticului. Partizan al artei şi literaturii de tip clasicist, a abordat, cu rezultate parţial valabile, probleme controversate legate de evoluţia şi de caracterul social al unor curente literare (clasicism, romantism, realism), a dat interesante studii analitice cu privire la opera lui Eminescu („Sărmanul Dionis"), I. Slavici, G. Coşbuc, I. Agîrbiceanu, P. Istrati ş.a., alunecînd uneori în susţinerea unor puncte de vedere sociologizante şi biologizante (ex. articolele şi studiile antisadoveniene). În sociologie, **S.** a militat de pe poziţii burgheze împotriva curentelor de idei tradiţionaliste (sămănătorismul, poporanismul), pledînd pentru

necesitatea evoluției României spre o civilizație de tip industrial cu ajutorul capitalului străin. Studiile sale biologice sînt interesante în special prin bogatul material informativ acumulat. Op. pr.: „Încercări critice" (1903), „Cercetări critice și filozofice" (1916), „Poporanismul reacționar" (1921), „Probleme sociale și psihologice" (1920), „Probleme politice, literare și sociale", „La vie des mammifères et des hommes fossiles déchiffrée à l'aide de l'anatomie" (1926), „În slujba Satanei?!" (2 vol., 1935).

Sanielevici, Simion (1870—1963), matematician român. A fost profesor la Universitatea din Iași și membru al Academiei R.P.R. Are lucrări în domeniul ecuațiilor integrale, al ecuațiilor integro-diferențiale, al geometriei neeuclidiene, al teoriei numerelor. Op. pr.: „Ecuațiile diferențiale ale coardelor și membranelor vibrante" (1909).

San José *[san hozé]*, capitala statului Costa Rica, situată într-un podiș cuprins între lanțurile Cordilierilor, într-o zonă cu cutremure frecvente. 102 600 loc. (1964), cu localitățile subordonate 261 590. Centru comercial. Mici întreprinderi ale industriei textile, de pielărie-încălțăminte, alimentare. Este legat prin cale ferată de porturile de la Oceanul Pacific și Marea Caraibilor. Nod rutier pe șoseaua panamericană. Universitate.

San Juan *[san huán]*, oraș în America Centrală, centrul administrativ al insulei Porto Rico, situat pe țărmul ei nordic. 450 000 loc. (1962), cu localitățile subordonate 600 000 loc. Centru comercial și port însemnat în exportul de zahăr, cafea, tutun, precum și centru industrial cunoscut prin producția sa de tutun, de zahăr și de rom. Aeroport. Universitate.

sankhya (în sanscrită „care enunță principii adevărate"), școală tradițională „ortodoxă" a filozofiei indiene, fundată aproximativ în sec. al VII-lea î.e.n. de înțeleptul legendar Kapila. Susține dualismul materiei *(prakriti)*, considerată ca substratul și cauza primordială a lumii, și al unor suflete individuale *(puruṣa)*. A dezvoltat principiul determinismului și o concepție evoluționistă despre lume. Doctrina etică a școlii este idealistă. Concepțiile materialiste și ateiste inițiale ale filozofiei s. au fost substituite treptat prin concepții idealiste.

Sankt Gallen *[zanct gálən]*, oraș în nord-estul Elveției. 79 000 loc. (1962). Industrie textilă, constructoare de mașini, chimică, alimentară. Nod feroviar.

Sankt Pölten *[zanct pöltən]*, oraș în Austria, situat în apropiere de Viena. 40 100 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, textilă și chimică. Nod feroviar.

San Marino, stat în Europa, situat în Peninsula Italică, la mică distanță de țărmul Mării Adriatice; este înconjurat de teritoriul Italiei. Suprafața: 60,6 km². Populația: 17 000 loc. (1963). Capitala: *San Marino* (2 150 loc.). Limba de stat: italiana. Relief deluros, dominat de muntele calcaros Titano (749 m), pe care este construită capitala. Economia se bazează pe agricultură: culturi de cereale (grîu, porumb), viticultură, pomicultură și creșterea animalelor (cornute mari și porcine). Exploatări de roci de construcție și de sulf, industrie textilă și alimentară. Se produc obiecte de artizanat din sticlă, metal, marmură și majolică. Export de vinuri, piei, ceramică, piatră de construcție, țesături. Venituri importante se realizează din turism și din emisiunea de mărci poștale. Pentru legăturile economice externe, statul San Marino are acces la portul italian Rimini printr-o cale ferată electrificată și printr-o șosea. — *Istoric.* Întemeiat ca oraș în anul 301, **S.M.** a devenit în 1263 republică, dependentă de ducii din Urbino (sec. XIII—XVII); după includerea posesiunilor acestora în statul papal, a redevenit independent. În 1862 s-a instituit de facto protectoratul Italiei asupra republicii **S.M.** În 1921 a fost creat Partidul Comunist din San Marino. În 1945 a fost instaurat un guvern format din reprezentanții partidelor comunist și socialist,

care a înfăptuit o serie de reforme progresiste. În urma unei lovituri de stat, puterea a fost preluată, în 1957, de un guvern format din creștin-democrați, social-democrați și socialiști „independenți". Organul suprem al puterii este Marele Consiliu General (parlament unicameral); acesta alege, pe timp de șase luni, doi căpitani-regenți, care sînt șefii statului și ai guvernului. Partide politice: Partidul creștin-democrat, Partidul Comunist din San Marino, Partidul social-democrat și Partidul socialist.

San Martin, José de (1778—1850), general, unul dintre conducătorii luptei pentru independența coloniilor spaniole din America de Sud. A participat la lupta de eliberare a poporului spaniol împotriva armatelor franceze (1808—1812). Devenit comandant al forțelor armate ale patrioților argentinieni (1814), **S.M.** a eliberat de sub dominația spaniolă Chile (1817—1818) și Peru (1821—1822). În urma unor neînțelegeri cu *S. Bolívar*, **S.M.** a emigrat în Franța.

Sannazzaro *[sannaţţáro]*, Jacopo (1455 sau 1456—1530), poet și umanist italian. A scris elegii, epigrame și egloge în limba latină, dintre care se remarcă cele despre viața pescarilor din Neapole („Eclogae piscatoriae"), și versuri inspirate din poezia populară, cu elemente satirice, în limba italiană. Romanul său pastoral „Arcadia" (1504), alcătuit în versuri și proză, a avut o largă influență asupra dezvoltării ulterioare a poeziei pastorale în apusul Europei. Creația lui **S.**, tipic rinascentistă prin ele-

ganţa, limpezimea şi fluiditatea stilului, a contribuit la definitivarea limbii italiene literare.

San Remo, oraş din nordul Italiei, situat în Liguria, pe Riviera. Circa 55 200 loc. Aici a avut loc, în aprilie 1920, conferinţa primilor miniştri ai Franţei, Angliei şi Italiei, a împuternicitului Japoniei şi a reprezentantului S.U.A. ca „observator", la care s-au discutat probleme referitoare la: tratatul de pace cu Turcia, repartizarea mandatelor Ligii Naţiunilor asupra ţărilor arabe, îndeplinirea de către Germania a prevederilor cu caracter militar ale tratatului de la Versailles şi poziţia aliaţilor faţă de Rusia Sovietică. La conferinţă au mai participat reprezentanţii Belgiei şi Greciei ca invitaţi la discutarea problemelor privitoare la ţările lor.

San Salvador, capitala statului Salvador, situată la poalele

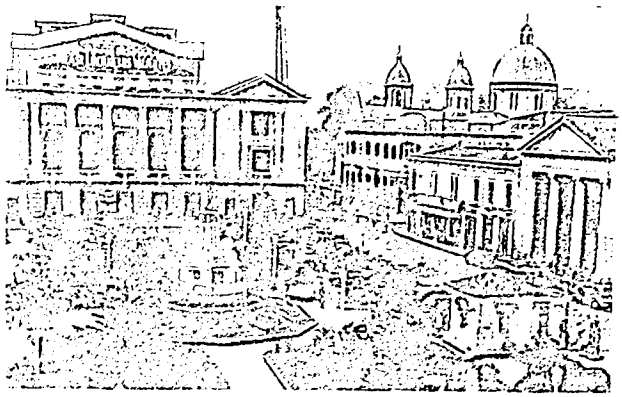

San Salvador. Teatrul naţional

vulcanului cu acelaşi nume, într-o zonă cu frecvente cutremure. 260 000 loc. (1962). Centru comercial. Fabrici textile (în special de bumbac), alimentare (conserve de fructe), de prelucrare a tutunului, de pielărie, de prelucrare a lemnului. Nod feroviar şi rutier (pe şoseaua panamericană).

sanscrită, *limba* ~, veche limbă indo-europeană din India. Varianta ei străveche, *s. vedică*, socotită de unii lingvişti limbă aparte, este limba textelor religioase (compuse începînd din sec. al XVIII-lea î.e.n.) şi a comentariilor lor (care sînt mai noi, pînă prin sec. al V-lea î.e.n.). În *s. clasică* s-au scris opere literare de diferite genuri, începînd din sec. al V-lea î.e.n.; *s. clasică* a rămas pînă tîrziu (în parte pînă astăzi) limba savantă a întregii Indii.

San Sebastián, oraş în nordul Spaniei, situat în Ţara Bascilor, pe litoralul golfului Biscaia. Port maritim. 140 900 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini, chimică, a cimentului, a hîrtiei, textilă. Importantă staţiune balneară.

Sansovino (pe adevăratul nume *Andrea Contucci*) (1460—1529), sculptor italian. A lucrat la Florenţa (altarul din biserica San Spirito ş.a.), Roma (monumentul cardinalului Ascanio Sforza şi al cardinalului Girolamo Basso din biserica Santa Maria del Popolo), Volterra, Loreto, precum şi în Portugalia (Lisabona şi Coimbra), lucrările sale caracterizîndu-se prin sobrietate şi prin claritatea volumelor.

Sansovino, Jacopo (pe adevăratul nume *Jacopo Tatti*) (1486—1570), sculptor şi arhitect italian din şcoala florentină. Ca sculptor, S. s-a distins prin măreţia lucrărilor, prin modelajul sigur şi viguros (statuile colosale Marte şi Neptun la Palatul Dogilor din Veneţia, statuile Apolo, Mercur şi Palas în Campanile di San Marco etc.). Ca arhitect, S. este autorul Palatului Cornaro, al bisericii San Giorgio dei Greci şi al altor monumente din Veneţia şi Roma.

San Stefano (azi *Yeşilköy*), oraş în Turcia europeană, în apropiere de Istanbul. Aici s-a încheiat tratatul de pace semnat la 19 februarie / 3 martie 1878, în urma războiului ruso-româno-turc (1877—1878). Prevedea recunoaşterea independenţei Serbiei, Muntenegrului şi României, precum şi autonomia Bulgariei. *T. de la S.S.* a fost revizuit de către Congresul de la Berlin (1878), convocat la cererea Angliei şi Austro-Ungariei. Potrivit prevederilor noului tratat, era recunoscută independenţa Serbiei, Muntenegrului şi României, căreia i s-a restabilit autoritatea asupra Dobrogei, portul Constanţa asigurîndu-i ieşirea directă la Marea Neagră; principatul autonom al Bulgariei a fost micşorat, Bosnia şi Herţegovina au fost date spre administrare Austro-Ungariei (care le-a anexat în 1908), iar Ciprul a fost dat Angliei.

Santa Catarina, stat în sudul Braziliei. Suprafaţa: 94 800 km². Populaţia: 2 322 200 loc. (1963). Centrul administrativ: *Florianópolis*. Relief de podiş (sud-estul Podişului Brazilian), mărginit de o îngustă cîmpie litorală. Zăcăminte de cărbune. Se cultivă grîu, batate, porumb, orz, manioc, tutun, viţă de vie, măslini. Se recoltează yerba-maté. Se cresc cornute mari şi porcine. Este dezvoltată apicultura. Industrie de prelucrare a lemnului, de celuloză şi hîrtie, alimentară, textilă şi de pielărie.

Santa Cruz *[cruθ]*, arhipelag melanezian în Oceanul Pacific, cuprins între insulele Noile Hebride şi Solomon; se află sub administraţia Marii Britanii. Suprafaţa: 938 km². Populaţia: circa 7 000 loc. Principalele insule: Santa Cruz şi Vanikoro (lîngă care a naufragiat La Pérouse).

Santa Cruz *[cruθ]* **de Tenerife,** oraş în insula Tenerife din arhipelagul Canare. 135 000 loc (1960). Port la Oceanul Atlantic. Punct de aprovizionare cu combustibil pentru navele transatlantice.

Santa Fé, oraş în estul Argentinei, port fluvial situat pe

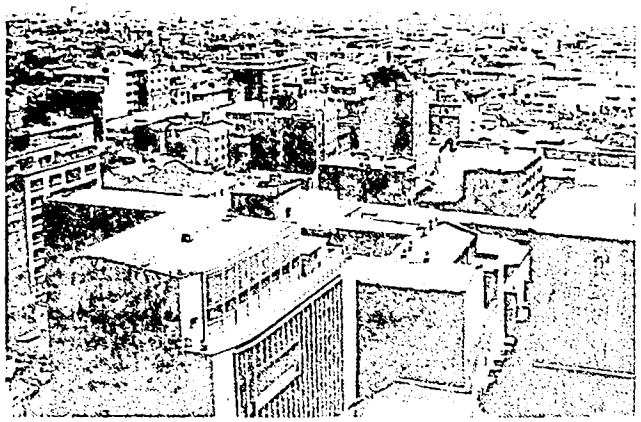

Santiago. Vedere generală

fluviul Paraná. 225 000 loc. (1962). Centru comercial. Industrie alimentară, uşoară, metalurgie neferoasă. Universitate.

santa-gertrúda (ZOOTEHN.), rasă de taurine bună producătoare de carne, obţinută în S.U.A., de unde s-a răspîndit în Canada şi în alte ţări. Greutatea vacilor este de 700—800 kg, iar a taurilor de 800—900 kg (în urma îngrăşării pot depăşi chiar 1 000 kg). Randamentul la tăiere este de circa 70%. În ţara noastră este crescută în număr foarte restrîns.

Santander, oraş în nordul Spaniei. 122 600 loc. (1963). Port la golful Biscaia. Industrie siderurgică, constructoare de maşini (şantiere navale), chimică (mase plastice), de prelucrare a petrolului, textilă şi alimentară. Catedrală în stil gotic (sec. al XIII-lea).

Santayana *[santaiánə]*, George (1863—1952), filozof idealist american, reprezentant al „realismului critic". S. explică lumea printr-un principiu spiritual imanent, admiţînd posibilitatea unui contact nemijlocit cu aşa-numitele „esenţe logice". A acordat o mare atenţie problemelor de etică şi estetică, pe care le-a tratat într-un spirit iraţionalist. Deşi idealist, S. a respins dogmele teologice şi credinţa în supranatural, considerînd că natura există prin ea însăşi.

Santiago, capitala statului Chile, situată într-o depresiune la poalele Anzilor. 900 000 loc. (1962), cu localităţile subordonate 1 700 000 loc. S-a dezvoltat mult datorită poziţiei sale între regiunea minieră şi cea agricolă a ţării. Aeroport, nod feroviar şi rutier, situat în apropierea portului Valparaiso, pe autostrada panamericană. Principalele sale ramuri industriale sînt industria constructoare de maşini, chimică, de pielărie-încălţăminte, textilă şi alimentară. Producţia sa industrială reprezintă circa 50% din valoarea producţiei industriei prelucrătoare a statului Chile. Are două universităţi şi alte institute de învăţămînt superior, muzee, teatre. Numeroase clădiri în stil colonial spaniol.

Santiago de Cuba, oraş în sud-estul Cubei, port la Marea Caraibilor. 224 550 loc. (1961). Industrie alimentară (zahăr, rom, conserve, tutun) şi constructoare de maşini. Universitate. Monumente arhitectonice din sec. XVI—XVII.

Šantić *[şántici]*, Aleksa (1868—1924), poet sîrb. Conducător al revistei „Zora", a luptat împotriva asupririi habsburgice. S-a remarcat prin poeziile sale elegiace, patriotice şi sociale, precum şi prin poemele sale dramatice („În ceaţă", 1907; „Femeia lui Aga Hasan", 1911).

santínă (NAV.), spaţiu la fundul unei nave, situat între varange şi bordaj sau între bordaje şi marginala dublului fund (la navele cu fund dublu), în care se scurge apa de pe punţile inferioare sau apa provenită din infiltraţii ori din condensare. Apa colectată se evacuează cu ajutorul pompelor de s. ale navei.

Santo Domingo, capitala Republicii Dominicane, situată în sud-estul ţării, pe ţărmul Mării Caraibilor. 367 000 loc. (1960). Important port, prin care se exportă zahăr, lemn, piei. Aeroport. Industrie alimentară (zahăr, cafea, ulei, ciocolată, băuturi alcoolice) şi uşoară. Universitate. Este o renumită staţiune balneoclimatică. Monumente arhitectonice din sec. al XVI-lea. Între 1936 şi 1961 s-a numit *Ciudad Trujillo*.

santonián (STRAT.), al doilea subetaj al senonianului, caracterizat prin anumite specii de amoniţi, echinide, lamelibranhiate, corali etc. În Repu-

Santo Domingo. Vedere generală

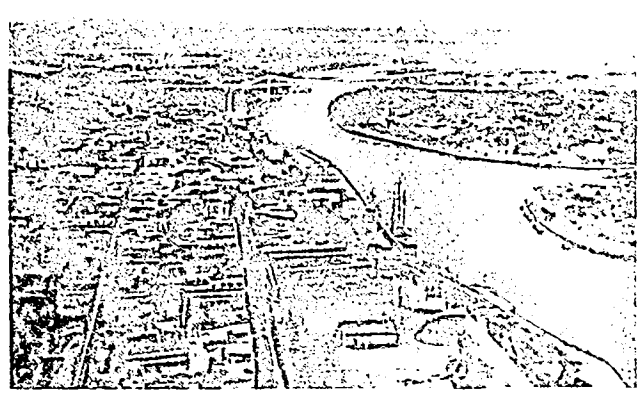

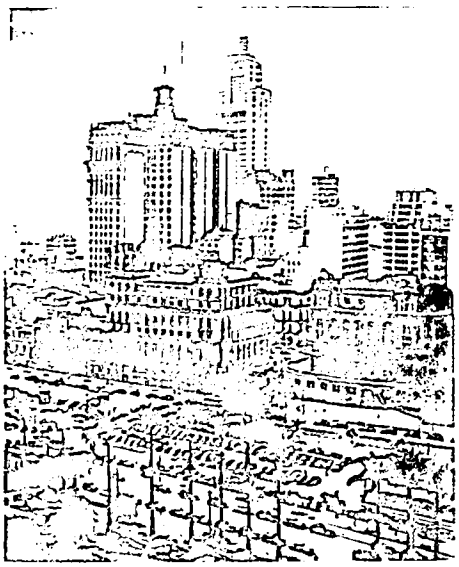

Sao Paulo. Piaţa Ramos de Azevedo

blica Socialistă România se găsesc depozite **s.** în Dobrogea (Babadag, Medgidia), în Depresiunea Getică, în Munţii Apuseni ş.a.

santonină (FARM.), principiu activ din capitulele florale ale plantei *Arthemisia cina*. Se prezintă sub formă de cristale lucioase, inodore, incolore, cu gust amar, greu solubile în apă. Santonina are acţiune vermifugă şi se utilizează în tratamentul ascaridiozei.

Santorin, grup de insule greceşti în Arhipelagul Cicladelor (circa 16 000 loc.), reprezentînd resturile unui vulcan prăbuşit în mare pe la anul 1000 i.e.n. Relief deluros. Populaţia practică viticultura.

Santos */sănţuş/*, oraş în sud-estul Braziliei, port la Oceanul Atlantic, situat în insula São Vicente. 280 000 loc. (1962). Centru comercial, important în special pentru exportul de cafea. Industrie alimentară, textilă, de prelucrare a petrolului şi siderurgică.

Santos-Dumont */şănţuş-dumõ/*, Alberto (1873—1932), inginer şi aeronavigator brazilian, unul dintre pionierii aviaţiei. S-a ocupat de proiectarea şi construcţia aerostatelor dirijabile şi a avioanelor. În iunie 1906, după recordul lui Tr. Vuia, a reuşit să zboare cu un avion de construcţie proprie pe distanţa de 220 m.

Saône */so:n/*, rîu în Franţa, afluent pe dreapta al Ronului (482 km). Izvorăşte din Munţii Faucilles (Lorena). Afluent principal: Doubs. Este navigabil de la vărsare pînă la Canalul de est; comunică prin canale navigabile cu Rinul, Moselle, Marna, Sena, Loara ş.a.

São Paulo */sãu páulu/* **1.** Oraş în sud-estul Braziliei, centrul administrativ al statului São Paulo. 3 164 800 loc. (1960). Este cel mai important centru industrial al Braziliei, cu întreprinderi textile (de bumbac, lînă, iută, mătase artificială) şi de confecţii, alimentare, de prelucrare a tutunului, de pielărie-încălţăminte, de fabricarea hîrtiei, constructoare de maşini (maşini agricole şi de transport), chimice, metalurgice (de aluminiu) etc. Nod feroviar, rutier şi aerian. Centru comercial, cea mai importantă piaţă a cafelei din Brazilia. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzee, teatre. **2.** Stat în sud-estul Braziliei. Suprafaţa: 247 222 km². Populaţia: 14 080 000 loc. (1963). Ocupă o porţiune din Podişul Brazilian şi din cîmpia litorală atlantică. Este regiunea cea mai dezvoltată din punct de vedere economic a Braziliei, principala producătoare de cafea şi de bumbac a ţării. Se mai cultivă porumb, bananieri, plante citrice, viţă de vie, arahide, ceai. Se cresc vite cornute mari şi porcine. Este dezvoltată industria textilă, chimico-farmaceutică, alimentară, metalurgică, constructoare de maşini (în special maşini de transport), energetică.

São Tomé şi Principe */sãu tumé şi prínsipe/*, grup de insule (colonie portugheză) situate în Oceanul Atlantic (Golful Guineei), în apropierea ţărmului vestic al Africii. Suprafaţa: 964 km². Populaţia: 56 000 loc. (1963), în majoritate negri bantu. Centrul administrativ: *São Tomé*. Relief muntos. Altitudinea maximă: 2 135 m (vîrful São Tomé). Climă ecuatorială. Plantaţii de arbori de cacao, cafea, cocotieri etc. Se exportă cacao (3/4 din valoarea exportului), copra, ulei de palmier, cafea etc.

sapă de foraj (EXPL. PETR.), unealtă de săpare folosită pentru sfărîmarea sau aşchierea rocilor în vederea realizării găurii de sondă. Pătrunderea *s. de f.* în teren se face prin rotirea şi apăsarea sa cu ajutorul garniturii de prăjini de foraj (la a cărei extremitate inferioară este montată sapa). După modul de lucru al elementelor tăietoare, se deosebesc: *sape care lucrează prin tăiere şi aşchiere*, care sînt constituite din una sau din mai multe lame tăietoare, un corp şi un cep filetat (pentru racordarea la garnitura de prăjini) în interiorul căruia se găseşte un canal prin care circulă fluidul de sapă; *sape care lucrează prin despicare în plan vertical*, la care elementele de tăiere sînt discuri ce se rotesc în jurul unor axe orizontale; *sape care lucrează prin despicare şi sfărîmare*, prevăzute cu role (susţinute de braţele corpului sapei) pe care se găsesc dinţi în formă de pană şi care în timpul funcţionării execută o mişcare de rotaţie şi o mişcare de translaţie (faţă de talpa sondei), provocînd despicarea şi sfărîmarea materialului etc.

Sapir */səpíə/*, Edward (1884—1939), lingvist nord-american. A fost profesor la universităţile din Chicago şi din Yale. S-a ocupat de unele limbi indigene din America de Nord şi de probleme de lingvistică generală. **S.** a propus o clasificare tipologică a limbilor după criterii structurale. A acordat o mare atenţie teoriei modelării, pe care a aplicat-o atît în studiul limbii, cît şi în acela al fenomenelor culturale şi sociale în general. Opera lui fundamentală este „Limbajul, o introducere în stu-

diul vorbirii" (1921). Mai multe studii importante ale sale au fost reunite în volumul „Scrieri alese despre limbă, cultură şi personalitate" (1949).

saponificáre (CHIM.), reacţie de descompunere a grăsimilor sub acţiunea apei şi în prezenţa hidroxizilor alcalini, cu formare de glicerină şi de săpunuri. Termenul s-a generalizat pentru toate reacţiile organice de hidroliză din care rezultă, alături de alţi compuşi, şi săruri ale acizilor organici (ex. **s.** nitrililor, a amidelor, a esterilor etc.).

saponínă (BIOCHIM.), glicozid din plante care are proprietatea de a forma cu apa o spumă abundentă şi persistentă. **S.** reduce tensiunea superficială a apei (este tensioactivă). Introdusă direct în sînge, **s.** are acţiune hemolitică.

Sapporo, oraş în Japonia, situat în insula Hokkaido. 523 840 loc. (1962). Industrie alimentară (morărit, conserve, bere, decorticarea orezului), uşoară (prelucrarea inului) şi de prelucrare a lemnului. Nod de comunicaţii feroviare. Mare centru comercial, deservit de portul Otaru. Universitate.

saprofít (gr. *sapros* „putred" şi *phyton* „plantă"; BIOL.), organism vegetal heterotrof, care îşi procură hrana din substanţele organice în descompunere provenite de la plante şi animale moarte. **S.** se deosebesc, pe de o parte, de *organismele autotrofe* (care sintetizează substanţele organice din cele anorganice) şi, pe de altă parte, de *organismele parazite* (care trăiesc pe seama altor fiinţe vii). Cele mai multe **s.** se găsesc în rîndul bacteriilor şi al ciupercilor.

sapropél (gr. *sapros* „putred" şi *pelos* „mil"; PETROGR.), mîl bogat în substanţe organice aflate în diverse stadii de descompunere. Se formează în ape sărace în oxigen, unde materia organică se poate conserva. Din **s.** iau naştere rocile argiloase bituminoase şi roci le-mamă de petrol. Fundul Mării Negre este acoperit în mare parte de **s.**

Saqqara, localitate egipteană, lîngă Cairo, în apropierea căreia se află mormintele arhaice ale faraonilor din dinastia a III-a egipteană (2780—2680 î.e.n.) din perioada regatului vechi. Dintre ruinele de la **S.**, remarcabilă este piramida în trepte a faraonului Zoser, una dintre cele mai vechi construcţii monumentale ale lumii antice.

sarabándă, dans popular spaniol de origine orientală, cu caracter solemn, maiestuos, în mişcare lentă şi în măsură de 3/4 sau 2/4. În sec. XV—XVI **s.** se executa înaintea comediilor muzicale. În sec. al XVII-lea, în Franţa, devine dans de curte, răspîndindu-se apoi şi în alte ţări europene. În sec. al XVIII-lea este introdusă în balete. Ca formă muzicală, **s.** se fixează ca partea a treia a suitei instrumentale începînd din sec. XVII—XVIII.

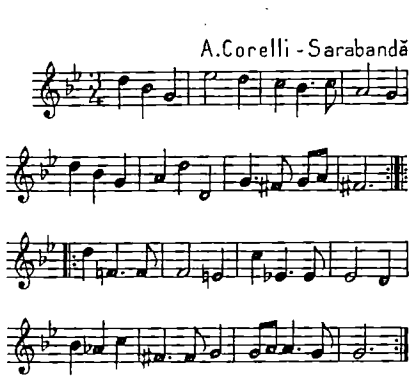

Sarabandă

Saraçoglu *[saráciolu]*, Şükrü (1887—1954), om politic turc; a deţinut (din 1925) diferite portofolii ministeriale (printre care cel al externelor), iar între 1942 şi 1946 a fost prim-ministru. A iniţiat diverse reforme în finanţe şi justiţie. În timpul celui de-al doilea război mondial, guvernul condus de **S.** a adoptat o atitudine de neutralitate. Din 1946 a fost preşedinte al Partidului republican popular.

sarafán, piesă de costum popular feminin în Rusia. Se prezintă ca o rochie fără mîneci, purtată peste cămaşă. În sec. XIV—XVII, **s.** făcea parte din costumul boieresc, apoi s-a răspîndit în portul popular. În sec. al XIX-lea apare mai ales forma de sarafan scurtat la poale.

Saragat, Giuseppe (n. 1898), preşedinte al Republicii Italia (din 1964). Şi-a început activitatea politică în rîndurile Partidului socialist, în 1922. În timpul dictaturii fasciste a trăit în emigraţie. În 1947 a părăsit Partidul socialist şi a fundat Partidul social-democrat, al cărui secretar general a fost între 1947 şi 1963. A făcut parte din mai multe guverne, fiind în 1963-1964 ministru de externe.

Saragosa (Zaragoza), oraş în nord-estul Spaniei, centrul provinciei istorice Aragon, situat pe malul drept al Ebrului, într-o zonă de cîmpie fertilă. 343 470 loc. (1963). Nod feroviar şi rutier, aeroport. Industrie constructoare de maşini (vagoane, troleibuze, automobile, avioane), alimentară, chimică, textilă, de prelucrare a lemnului şi a plutei etc. Universitate (din 1474), muzeu de artă. Vechi centru artistic, **S.** păstrează numeroase monumen-

Saragosa. Vedere generală

te celebre: catedrala Doña Maria del Pilar (sec. XIII—XIV), Turnul orologiului (sec. XIV), biserica sf. Mihail (sec. XV), marele pod (sec. XV).

Sarajevo */saraiévo/*, oraş în R.S.F. Iugoslavia, capitala Republicii Socialiste Bosnia şi Herţegovina. 218 000 loc. (1964). Industrie constructoare

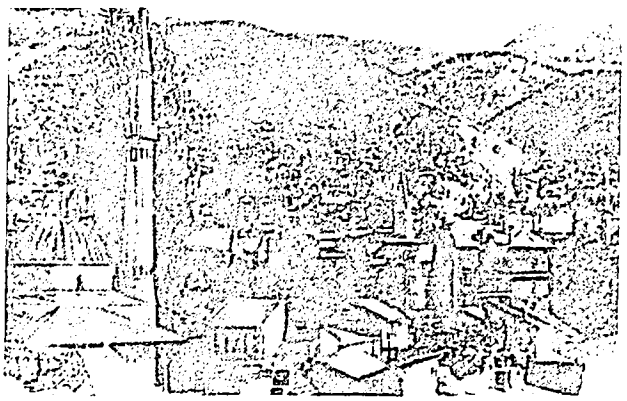

Sarajevo. Vedere generală

de maşini (maşini-unelte, material feroviar, electrotehnică), de prelucrare a lemnului, textilă, alimentară, de prelucrare a tutunului, de covoare etc. Nod feroviar. Universitate. La **S.** a fost asasinat, la 28 iunie 1914, arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Austro-Ungariei, de către membrii unei organizaţii naţionaliste sîrbe. Asasinatul de la **S.** a servit Germaniei şi Austro-Ungariei ca pretext pentru a declanşa *primul război mondial* (1914—1918).

saramuráre (IND. PIEL.), operaţie de conservare a pieilor brute curăţite şi spălate; constă în introducerea (după cel mult trei ore de la jupuire) şi menţinerea timp de 24 de ore a pieilor într-o soluţie saturată de sare. Pieile conservate prin **s.** pot fi păstrate timp de cinci ani fără a-şi pierde calităţile.

saramúră (CHIM.), soluţie de sare în apă. Denumirea se foloseşte, în general, pentru soluţia de clorură de sodiu. **S.** pot fi *naturale* şi *artificiale*. *S. naturală* se obţine din zăcămintele de sare, din mări, din lacuri etc. şi conţine, în general, pe lîngă clorura de sodiu, diferite alte săruri (cloruri de magneziu, de calciu, bromuri şi ioduri de potasiu etc.). În ţările calde, din **s.** se separă mari cantităţi de sare prin evaporarea apei de mare în saline marine. *S. artificială* se prepară prin dizolvarea clorurii de sodiu în apă. **S.** se întrebuinţează în industria chimică (la fabricarea carbonatului de sodiu prin procedeul amoniacal, la fabricarea clorului, a hidroxidului de sodiu prin procedeul electrolitic etc.), în tehnica frigului (ca agent frigorigen), în industria alimentară (la conservarea cărnii, a peştelui, a unor legume etc.).

Sarandy, Frosa (1840 — 1904), actriţă română. Discipolă şi parteneră a actorului Matei Millo, **S.** a jucat pe scena teatrelor naţionale din Bucureşti şi din Iaşi. În repertoriul ei au predominat rolurile de comedie, gen în care actriţa excela prin autenticitate şi forţă de caracterizare. Multe dintre creaţiile sale din comediile lui Molière, Labiche şi îndeosebi din repertoriul clasic românesc de comedie (Florica din „Paracliserul" de V. Alecsandri, Miţa Baston din „D-ale carnavalului" de I.L. Caragiale) au rămas modele ale genului, preluate în tradiţia artei interpretative româneşti.

Saransk, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Mordvine (R.S.F.S. Rusă). 139 000 loc. (1965). Industrie electrotehnică, constructoare de maşini, uşoară, chimico-farmaceutică, alimentară, a materialelor de construcţie. Universitate.

Sarasate, Pablo (1844 — 1908), violonist spaniol, compozitor de piese de virtuozitate, autor al cunoscutelor „Melodii lăutăreşti". A studiat la Conservatorul din Paris, făcînd apoi numeroase turnee în Europa, America de Nord şi de Sud. Maniera sa violonistică se caracteriza prin pasiunea romantică, deosebita suplete şi facilitate tehnică.

Saratoga */sęrətóugə/*, localitate în S.U.A., situată pe malul de vest al lacului Hudson. În timpul războiului pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783), în apropiere de **S.**, trupele americane au înfrînt o armată britanică, silind-o să capituleze (17 octombrie 1777).

Saratov, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, aşezat pe malul drept al fluviului Volga.

Saratov. Piaţa Kirov

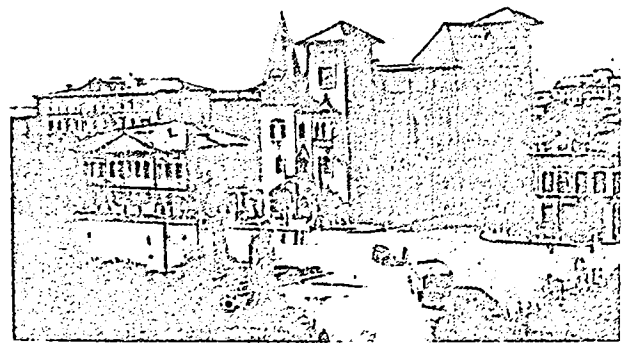

683 000 loc. (1965). Industrie energetică (uzine termoelectrice şi hidroelectrice), constructoare de maşini (aparate de precizie, maşini-unelte etc.), chimică (prelucrarea petrolului, alcool sintetic, lacuri), a materialelor de construcţie (sticlă, prefabricate din beton, cărămizi), de prelucrare a lemnului etc. Important nod feroviar şi port fluvial. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, operă, muzee. Catedrală în stilul barocului rus (sec. al XVII-lea).

Sarawak */sərá:uəc/*, teritoriu în nordul insulei Kalimantan, între Brunei, Indonezia şi Marea Chinei de Sud, inclus în Federaţia Malayezia. Suprafaţa: 125 206 km². Populaţia: 831 000 loc. (1964), formată din daiaci, chinezi şi malaezi. Centrul administrativ: *Kuching*. Relief muntos şi deluros, cu înălţimi pînă la 2 400 m, în partea centrală şi sudică, iar în nord relief de cîmpie. Climă ecuatorială, cu precipitaţii abundente pe litoral. Pădurile ecuatoriale, veşnic verzi, ocupă suprafeţe întinse. Zăcăminte de petrol, aur, fosforite, bauxită. În cîmpia litorală şi în văile riurilor se cultivă în plantaţii arbori de cauciuc, iar în micile gospodării ţărăneşti orez, porumb, batate, manioc, piper. În zona ţărmului cresc cocotieri şi sagotieri. Este dezvoltată industria extractivă (în special a petrolului), de rafinare a petrolului şi industria forestieră. Există mici întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare. Se practică pescuitul şi vînătoarea. Se exportă în special petrol şi produse petroliere, apoi cauciuc, piper, material lemnos.

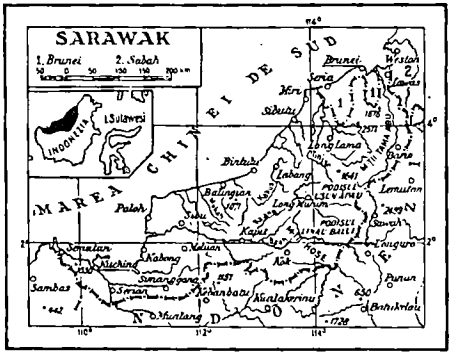

sarazín (saracín), denumire dată de autorii antici populaţiei Arabiei apusene şi sudice. La începutul evului mediu, ea s-a extins asupra tuturor arabilor, iar mai tîrziu, în timpul cruciadelor, asupra tuturor popoarelor musulmane.

sárcină[1] **1.** (REZ. MAT.) Mărime fizică (forţă, moment, deplasare, cîmp electromagnetic etc.) care produce o stare de solicitare mecanică (stare de tensiuni şi deformaţii) într-un corp solid deformabil sau într-un sistem fizic. După mărimea domeniului (zonei) asupra căruia acţionează, **s.** poate fi *concentrată* (dacă este aplicată pe un domeniu atît de mic încît poate fi asimilat cu un punct) sau *distribuită* (dacă este aplicată pe o suprafaţă sau în lungul unei piese). După poziţia faţă de corp, se deosebesc *s. fixe* şi *s. mobile*. **S.** care încarcă un corp sau un sistem cu o intensitate practic constantă în timp se numesc *statice*, iar **s.** care se aplică brusc sau cele care variază rapid se numesc *dinamice*. **S.** corespunzătoare stării-limită la care se produce ruperea materialului unei piese sau a unui element de construcţie poartă numele de *s.-limită de rupere; s. admisibilă* reprezintă o fracţiune din **s.**-limită de rupere, egală cu raportul dintre aceasta şi un coeficient de siguranţă (stabilit de la caz la caz, în funcţie de condiţiile funcţionale ale piesei). **S.** la care un element de construcţie îşi pierde stabilitatea (adică forma corespunzătoare echilibrului mecanic stabil) se numeşte *s. critică*. După modul de încărcare a corpului sau a sistemului, se deosebesc: *s. reale*, care acţionează în mod efectiv asupra corpului sau sistemului; *s. virtuale*, care sînt **s.** unitare considerate în calcule ca acţionînd asupra corpului în anumite puncte şi pe anumite direcţii, astfel încît să determine anumite deformaţii sau reacţiuni; *s. echivalente*, care sînt **s.** fictive uniform repartizate şi care, în calcule, înlocuiesc **s.** concentrate. În calculele de rezistenţă ale elementelor de construcţii, **s.** se clasifică în *fundamentale* (care reprezintă **s.** pe care le suportă construcţia datorită condiţiilor funcţionale) şi *extraordinare* (care acţionează incidental). **2.** (TEHN.) Putere activă sau aparentă dată sau luată de un sistem tehnic generator, transmiţător sau transformator de energie. Se deosebesc: *s. nominală*, putere pentru care a fost proiectat şi realizat un sistem tehnic (ex. **s.** nominală a unui motor cu electroaprindere), şi **s.** *normală* (sau *uzuală*), putere la care un sistem tehnic anumit funcţionează în condiţii obişnuite. **3.** (FIZ., ELT.) *Sarcină electrică*, mărime scalară ce caracterizează proprietatea unui corp de a crea în jurul său un cîmp electric sau de a fi acţionat atunci cînd se află în cîmpul electric al altui corp. *S.e.* poate fi pozitivă (notată cu +) sau negativă (notată cu −). Unităţile de măsură ale *s.e.* sînt coulombul (în sistemul SI) şi franklinul (în sistemul CGS electrostatic). — *S. e. elementară*, valoarea absolută a sarcinii electrice a electronului (sau a altor particule elementare care au sarcină electrică). Sarcina electrică are un caracter cuantificat, orice corp poate să posede numai un multiplu întreg de *s.e.e.* (nu există fracţiuni ale *s.e.e.*). Valoarea *s.e.e.* este $1{,}602 \cdot 10^{-19}$ C. **4.** (MICROBIOL.) Denumire generală dată bacteriilor sferice gram pozitive care formează grupuri, în general de cîte opt celule, rezultate din înmulţirea lor în trei direcţii perpendiculare între ele. Sînt saprofite şi trăiesc în sol, mîl, gunoi, dar se găsesc în mare număr şi în aer.

sárcină[2], stare a femeii gravide din momentul fecundării ovulului de către spermatozoid pînă la expulzarea produsului de concepţie. La femeie, durata **s.** variază între 260 şi 290 de zile, media fiind 275—280 de zile. În cazul în care depăşeşte 300 de zile, **s.** este considerată prelungită. **S.** este normală cînd oul se fixează şi se dezvoltă în uter. De asemenea există şi

așa-numita *s. falsă*, care apare în diferite afecțiuni (ex. tulburări uterine, tumefacții abdominale datorită unor tumori sau acumulării de lichid etc.). **S.** poate fi *simplă* sau *multiplă*. Din categoria **s.** multiple, cea mai frecventă este *s. dublă* sau *s. gemelară* (10—15 cazuri la 1 000 de nașteri). **S.** gemelară poate fi bivitelină (produsă prin fecundarea a două ovule) sau univitelină (datorită scindării în două a unui singur ovul fecundat). Semnele **s.** se împart în: semne de probabilitate (suprimarea menstruației, creșterea în volum a sînilor, pigmentarea areolei mamare, creșterea progresivă a abdomenului, stare persistentă de greață etc.) și semne de certitudine (mișcările fătului, care încep din luna a patra, și perceperea bătăilor cordului fetal). Diagnosticul biologic de **s.** se poate pune cu ajutorul mai multor teste, cel mai folosit fiind testul lui Galli-Mainini, efectuat pe broscoi, care permite constatarea existenței **s.** în 98% din cazuri. **S.** poate decurge normal sau poate fi însoțită de tulburări, unele foarte grave, care impun întreruperea acesteia. Aceste tulburări au fost numite toxemii gravidice sau disgravidii, manifestîndu-se prin vărsături incoercibile, albuminurie, edeme, hipertensiune arterială și eclampsie. V. și g r a v i d i t a t e. — *S. extrauterină*, sarcină patologică în care oul fecundat se dezvoltă în afara cavității uterine (în trompă, ovar sau în cavitatea abdominală). *S.e.* trebuie întreruptă chirurgical.

sarcocél (gr. *sarx*, *sarkos* „carne" și *kele* „tumoare"; MED.), tumoare dură a testiculelor datorită unei inflamații, unui traumatism etc.

sarcofág (în antichitate), sicriu monumental executat din materiale durabile (piatră, ceramică, bronz), uneori bogat decorat cu motive ornamentale, cu scene mitologice sau din viața defunctului. În Egiptul antic, **s.** aveau forme antropoide; în antichitatea romană, imitau deseori construcția unei case (exemplare reprezentative la muzeele de arheologie din București și din Constanța).

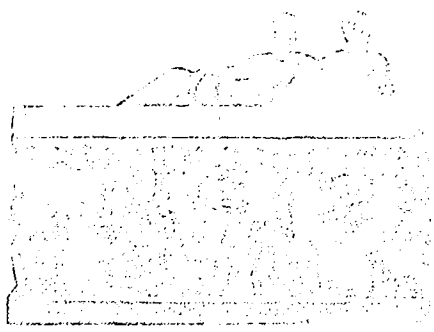

Sarcofag

sarcóm (gr. *sarx*, *sarkos* „carne"; MED.), tumoare malignă a țesutului conjunctiv, constituită din celule atipice care se dezvoltă rapid și produc metastaze în diferite organe. După țesutul în care se dezvoltă, se cunosc mai multe tipuri de **s.**: fibrosarcom, osteosarcom, endoteliom, reticulosarcom etc. **S.** poate fi inoculat experimental la animale (ex. **s.** lui Roux de origine virotică).

sarcomicínă (FARM.), antibiotic extras din ciuperca *Streptomyces eritrochromogenes*. Are acțiune citostatică, dovedită experimental pe șoareci. Deocamdată nu este utilizată în terapeutică.

sarcoplásmă (gr. *sarx*, *sarkos* „carne" și *plasma* „formație"; HIST.), parte din citoplasma celulei sau a fibrei musculare nediferențiată în miofibrile. **S.** are structură granulară și rol nutritiv sau trofic.

sarcosínă (BIOCHIM.), metilglicocol. Se prepară prin metilarea glicocolului și prin descompunerea creatinei. **S.** se prezintă sub formă de cristale incolore, este ușor solubilă în apă, puțin solubilă în alcool. Se găsește în mușchii animalelor, în arahnide, homari, crabi etc.

sarcosporidióză (MED.VET.), boală parazitară a mamiferelor și păsărilor, provocată de paraziți monocelulari din genul *Sarcocystis*. Aceștia se dezvoltă în țesutul muscular, unde formează chisturi. În caz de generalizare, **s.** duce la slăbirea animalelor.

Sardanapal, rege legendar al Asiriei, potrivit tradiției, ultimul descendent al S e m i r a m i d e i. Tradiția clasică a făcut din **S.** tipul omului preocupat doar de plăcerile fizice, lipsit de grija zilei de mîine.

sárdă, *limba ~*, limbă romanică vorbită în Sardinia de circa 1 000 000 de oameni. Cel mai vechi text în *l.s.* datează din sec. al XI-lea.

sardeá, denumire dată mai multor specii de pești marini din familia clupeidelor, dintre care cea mai cunoscută este *Sardina pilchardus*, care trăiește în Oceanul Atlantic și în bazinul Mării Mediterane, mai rar în Marea Neagră.

Sardes, vechi oraș în Asia Mică. Important centru economic-comercial. **S.** a fost capitala statului sclavagist L i d i a, apoi, după ocuparea acestuia de către perși (546 î.e.n.), reședința satrapilor persani ai provinciei Lidia. Azi orașul *Sart* din Turcia.

Sardínia, insulă italiană în bazinul vestic al Mării Mediterane. Suprafața: 23 812 km². Populația: 1 413 300 loc. (1961). În estul insulei se află un masiv muntos cu numeroase podișuri, iar în vest un podiș vulcanic. Altitudinea maximă: 1 834 m (vîrful Marmora). Climă mediteraneană secetoasă, cu precipitații neregulate. Exploatări de cărbune (circa jumătate din producția de cărbune a Italiei), de minereu de plumb și zinc (circa 4/5 din producția pe ramură a Italiei), de sare etc. Se cultivă cereale, viță de vie, citrice, măslini etc. și se practică creșterea animalelor (cornute mari și mici, porcine etc.). Principalul oraș-port: *Cagliari*.

sardónix (MINER.), o n i x cu dungi roșii sau brune regulate; colorația poate fi obținută și în mod artificial. Este o piatră semiprețioasă de podoabă și ornamentală.

Sardou */sardú/*, Victorien (1831—1908), autor dramatic francez, influențat de Scribe și Al. Dumas-fiul. A fost membru al Academiei Franceze.

Dotat cu reale calităţi de om de teatru, el a mînuit cu abilitate, uneori facilă, intriga şi dialogurile, a ştiut să sugereze sensul vieţii, al mişcării şi situaţiei dramatice, să obţină efecte mari prin mijloace neînsemnate. A scris comedii satirice („Madame Sans-Gêne", 1893; „Unchiul Sam", 1873), drame („Patria", 1869; „Tosca", 1887, după care s-a scris libretul operei cu acelaşi nume de G. Puccini).

Sardur, numele a trei regi ai statului U r a r t u, dintre care mai cunoscuţi sînt *S. I* (sec. al IX-lea î.e.n.), care a purtat un lung război victorios cu regele Asiriei *Salmanasar al III-lea*, şi *S. al II-lea* (760—730 î.e.n.), care a extins hotarele statului Urartu asupra teritoriilor din jurul lacului Sevan şi din Transcaucazia.

sáre (CHIM.) **1.** (La pl.) Combinaţii cu structură ionică, care se formează prin neutralizarea unui acid cu o bază. În general, s. în soluţii apoase sînt disociate în ioni. **S.** sînt electroliţi tari. Se mai pot obţine în reacţiile dintre un acid şi o altă sare, dintre metale sau oxizii lor şi acizi sau prin combinarea directă a elementelor. Se cunosc săruri normale (sau neutre), acide şi bazice. *S. neutre* rezultă prin tratarea cantităţilor echivalente de acid şi de bază (ex. sulfatul de sodiu, Na_2SO_4). *S. acide* se obţin, în general, de la acizi polibazici şi conţin un număr mai mare de echivalenţi de acid la un echivalent de bază (ex. sulfatul acid de sodiu, $NaHSO_4$; fosfatul acid de sodiu, NaH_2PO_4 etc.). *S. bazice* conţin mai mulţi echivalenţi de bază la un echivalent de acid (ex. carbonatul bazic de plumb, $Pb_3(OH)_2(CO_3)_2$). În natură se găsesc cantităţi mari de s. atît în regnul mineral, cît şi în cel vegetal şi animal. Unele s. au un rol important în fenomenele biologice (ex. s. de sodiu, de calciu, de fier etc.), altele constituie materii prime pentru numeroase industrii (metalurgică, chimică, alimentară etc.). De exemplu azotaţii, carbonaţii, clorurile, sulfaţii, fosfaţii etc. — *Săruri cuaternare de amoniu*, combinaţii organice cu formula generală $(R_4N)X$, obţinute prin reacţia dintre amine terţiare şi derivaţi halogenaţi reactivi. Se întrebuinţează ca intermediari în unele sinteze din chimia organică. — *Săruri duble*, combinaţii formate prin cristalizarea împreună, în proporţii definite, a două săruri simple, reţeaua cristalină a *s.d.* fiind de obicei diferită de a celor două componente. *S.d.* sînt stabile în stare solidă, iar în soluţii se descompun în componente (ex. alaunii, dolomita etc.). — *Săruri de diazoniu*, denumire generică pentru d i a z o d e r i v a ţ i i aromatici. — (AGROCHIM.), *S. potasică*, îngrăşămînt agricol provenit din amestecarea clorurii de potasiu cu săruri naturale de potasiu măcinate (silvinit, kainit etc.). Conţine 30—40% oxid de potasiu şi are culoare albă, cu particule cenuşii, galbene sau roşii. Este un îngrăşămînt higroscopic, folosit mai mult pe soluri podzolice şi nisipoase cu reacţie acidă, cultivate cu sfeclă de zahăr, cartofi etc. — (FARM.) *S. amară*, denumire populară dată s u l f a t u l u i d e m a g n e z i u. — *S. Seignette*, $KNa(C_4H_4O_6)\cdot H_2O$. Tartrat mixt de sodiu şi potasiu. Este o substanţă cristalină, incoloră, solubilă în apă. Are proprietăţi piezoelectrice şi feroelectrice. Se întrebuinţează la prepararea soluţiei Fehling şi ca medicament în tulburările digestiei. — *S. de măcriş*, combinaţie moleculară, frumos cristalizată, a unei molecule de acid oxalic cu o moleculă de oxalat acid de potasiu $(KHC_2O_4 \cdot H_2C_2O_4 \cdot 2H_2O)$. Se foloseşte ca decolorant în industria textilă. — *S. de lămîie*, denumire populară atribuită impropriu acidului tartric, utilizat drept condiment în alimentaţie. În mod propriu, denumirea de *s. de l.* este folosită pentru acidul citric. **2.** Denumire populară a c l o r u r i i d e s o d i u. Se numeşte şi *sare de bucătărie*. — (MINER.) *S. gemă*, clorură naturală de sodiu $(NaCl)$, cristalizată în sistemul cubic. Este incoloră sau divers colorată (cenuşie roşie, albastră etc.), datorită incluziunilor de substanţă argiloasă, bituminoasă, de hematit etc.; are luciu sticlos, este uşor solubilă şi are gustul specific sărat. Zăcămintele importante de *s.g.* se formează în regiuni aride, prin precipitare chimică, în condiţii de evaporare intensă a apelor sărate din lacuri şi lagune puţin adînci, despărţite de mare prin praguri de nisip, cînd aceste ape îşi reduc volumul de 10—11 ori. În zăcăminte, *s.g.* apare în stare pură sau asociată cu săruri de potasiu şi de magneziu, sub formă de mase compacte ce alcătuiesc strate, lentile, cuiburi sau impregnează alte roci sedimentare. Deoarece ea are proprietatea ca la presiune să devină plastică, în scoarţa terestră stratele de sare suferă adesea deformaţii complexe, formînd masive, cute etc. În acest mod au luat naştere zăcăminte de sare în diferite perioade geologice, ca de exemplu cele din cambrian, din devonian, din terţiar etc.; cele mai importante se găsesc însă în depozitele permiene (ex. zăcăminte de *s.g.* din Germania, Polonia, România, U.R.S.S., nordul Indiei, R.A.U., S.U.A. etc.). Dintre sărurile apelor marine, *s.g.* reprezintă cel mai important component (30,060 g/l din totalul de 35,000 g/l de săruri). Din acest motiv, în unele regiuni ale globului se formează şi se exploatează zăcăminte actuale de *s.g.*, care iau naştere, în condiţii favorabile, prin evaporarea acestor ape sărate (ex. lacurile Elton şi Bascunceak din U.R.S.S.). În Republica Socialistă România, numeroase zăcăminte de *s.g.* se găsesc în zona subcarpatică şi în bazinul Transilvaniei. Se exploatează la Slănic (reg. Ploieşti), Tîrgu-Ocna, Ocnele Mari, Ocna-Mureş, Ocna-Dej, Praid, Cacica etc. Principalele ţări producătoare de *s.g.* sînt: S.U.A., U.R.S.S., Anglia, R.F. Germană, Franţa, India, Canada, Italia, Polonia, România, Spania, Olanda, Brazilia. *S.g.* reprezintă o importantă materie primă pentru industria chimică, servind la fabricarea carbonatului şi hidroxidului de sodiu, a clorului, a acidului clorhidric, a sodiului metalic etc. Se utilizează în tăbăcărie, în industria conservelor etc.

De asemenea constituie un important aliment. Conținutul de clorură de sodiu din organismul animal și uman are un deosebit rol fiziologic, contribuind la menținerea echilibrului osmotic. Cantitatea de sare necesară zilnic unui om adult este de 20 g, cantitate ce se elimină prin rinichi. În sînge se găsește în proporție de 9 g‰, și în această concentrație este folosită în terapeutică sub formă de injecții subcutanate sau intravenoase de ser fiziologic. Scăderea sau creșterea concentrației normale de sare din organism duce la tulburări mai mult sau mai puțin grave. Din acest motiv, ea este adăugată și în alimentația animalelor. Sin. *halit*. V. și s a l i n ă.

Sarema, insulă sovietică (R.S.S. Estonă) situată în Marea Baltică. Suprafața: 2 714 km². Relief slab fragmentat. Pajiști și păduri de pin. Se practică agricultura, creșterea animalelor și pescuitul. Orașul principal: *Kingisepp* (stațiune balneoclimatică și port).

Sargasselor, *Marea ~*, mare în Oceanul Atlantic, situată în nord-estul Arhipelagului Antilelor, cuprinsă în centrul circuitului format de curenții Atlanticului de Nord (curentul Canarelor, Golfstrom). Suprafața: 6—7 000 000 km². Apele *M.S.* au transparență foarte mare (peste 65 m). Este bogată în pește. În *M.S.* migrează anghilele pentru reproducere. Denumirea provine de la algele *Sargassaceae*, care se găsesc în cantități mari la suprafața apei.

Sargent *[sá:giənt]*, John Singer (1856—1925), pictor american. A studiat la Florența, Roma și Paris. A călătorit mult prin Anglia, Olanda și Spania. Dedicîndu-se în special portretisticii, **S.** a practicat o pictură eclectică, impresionantă prin virtuozitate și întemeiată în general pe efecte ușoare (portretul doamnei Gautereau, copiii Wickers ș.a.). Autor de remarcabile peisaje.

Sargetia, rîu în Dacia, aproape de *Sarmizegetusa*, corespunzînd, probabil, cu Apa Orașului (Valea Orăștiei). Potrivit istoricului roman *Dio Cassius*, în albia acestui rîu și-a ascuns Decebal tezaurul. Cu toate că el a ucis sclavii care au lucrat la ascunderea tezaurului, romanii au aflat locul de la Bicilis, un sfetnic al lui Decebal.

Sargon, numele a doi regi din Mesopotamia antică: *Sargon I* (2369—2314 î.e.n.), rege al Akkadului, care a instaurat hegemonia akkadienilor semiți asupra Sumerului și a organizat prima armată permanentă cunoscută în istoria lumii, cu care a reușit să înfrîngă oștile coalizate ale orașelor sumeriene, conduse de Lugalzaggisi; *Sargon al II-lea* (722—705 î.e.n.), rege al Asiriei, în timpul căruia statul asirian atinge culmea dezvoltării sale economice și a puterii militare. A cucerit I s r a e l u l, a supus T i r u l, a terminat cucerirea Siriei începută de către *Tiglatpalassar al III-lea* și a înfrînt oștile statului Urartu. *S. al II-lea* și-a construit o nouă capitală, *Dur-Șarrukin* (actualul Khorsabad).

sari, piesă principală din costumul femeiesc tradițional indian. **S.** este constituit dintr-o fîșie de țesătură dreaptă, mai mult sau mai puțin ornamentală, lungă de 5—7 m și lată de 1 m. **S.** se poartă înfășurat în jurul corpului ca o fustă strîmtă, un capăt strîngînd mijlocul ca un cordon, iar celălalt capăt liber aruncîndu-se peste umăr.

Sarian, Martiros Sergheevici (n. 1880), pictor sovietic. A studiat la Moscova și a călătorit în Turcia, Egipt, Persia. Creator fecund, **S.** este autorul unui mare număr de tablouri: portrete, peisaje, flori, caracterizate prin vioiciunea cromatică și prin decorativismul viziunii („Depresiunea Ararat", „Amiază", „Pe muntele Tumanian", portretul lui I.E. Zarian, autoportret ș.a.).

sărică, manta țărănească lungă, țesută din fire groase de lînă și mițoasă pe partea exterioară. **S.** este purtată de locuitorii regiunilor de munte din țara noastră.

sarmați, veche populație indo-europeană, înrudită cu *sciții*, împărțită în triburi, dintre care mai bine cunoscute sînt *iazigii*, *roxolanii* și *alanii*. Păstori nomazi, **s.** au venit în valuri succesive din regiunile uralo-caspice, s-au așezat în sec. al III-lea î.e.n. la vest de Tanais (Don), în stepele din nordul Mării Negre, supunîndu-i pe sciți și asimilîndu-i. În sec. I. e.n. **s.** s-au stabilit în regiunea dintre Tisa și Dunăre, iar în sec. al III-lea în cîmpiile din Moldova și Muntenia. Puterea politică și militară a **s.** a fost distrusă de goți și huni în sec. III—IV. **S.** au fost asimilați de slavii vechi, de geto-daci și de alte populații cu care au conviețuit.

sarmațian (STRAT.), ultimul etaj al miocenului din sud-estul Europei, reprezentat prin depozite detritice, calcare oolitice și calcare organogene, care conțin faună de lamelibranhiate, gasteropode, foraminifere, briozoare, viermi tubicoli etc., adaptate la un regim de ape salmastre. În Republica Socialistă România, depozite **s.** se cunosc în Platforma Moldovenească, în sudul Dobrogii, în zona precarpatică, în Depresiunea Maramureșului, în Depresiunea Getică, în Depresiunea Transilvaniei ș.a. Formațiile **s.** de la Boldești și de la sud—est de Tîrgu-Jiu cuprind zăcăminte de petrol; în Platforma Moldovenească și în Depresiunea Transilvaniei, **s.** conține gaze naturale, iar în regiunea Suceava cărbuni.

Sarment *[sarmă]*, Jean (n. 1897), autor de comedii și actor francez. Opera sa dramatică, inegală ca valoare, exprimă amărăciunea renunțărilor impuse de societatea burgheză, față de care autorul are o fățișă atitudine critică („Căsătoria lui Hamlet", 1922; „Sînt prea mare pentru mine", 1924; „Cei mai frumoși ochi din lume", 1926; „Mamouret", 1943, trad. rom.).

Sarmiento, Domingo Faustino (1811—1888), scriitor și om politic argentinian. A militat împotriva tiraniei dictatorului Rosas, a trăit în repetate rînduri în exil și a ocupat diverse funcții de stat, fiind și președinte al republicii (1867—1874). Opera sa (53 de volume) cuprinde romane („Facundo, sau civilizație și barbarie", 1845

considerat drept o capodoperă a literaturii sud-americane), studii politice, pamflete etc. Adversar al oricărei forme aristocratice şi clasicizante legate de tradiţiile secolului de aur spaniol, **S.** a adoptat o poziţie romantică de orientare democratică.

Sarmizegetusa, capitala statului dac în vremea lui Decebal, situată în apropierea satului actual Grădiştea Muncelului.

Sarmizegetusa, sat în raionul Haţeg, reg. Hunedoara, pe locul oraşului antic *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica* ridicat de romani în anul 110 e.n., centrul politic, comercial şi religios al provinciei romane Dacia, devenit în sec. al III-lea metropolă. Aici viaţa orăşenească a continuat şi după retragerea romanilor (271).

saróng, element de port malaiez, de forma unei fuste lungi şi strîmte, purtată deopotrivă de bărbaţi şi de femei.

saros (ASTR.), ciclu după care se repetă eclipsele de Soare şi de Lună, cunoscut încă din vechime de asiro-caldeeni. **S.** are 18 ani şi 11 zile.

Saroş (pînă în decembrie 1964), vechea denumire a comunei *Delenii* din raionul Tîrnăveni, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată în Podişul Tîrnavelor. 2 880 loc. (1965). Mare centru de extracţie a gazului metan.

Saroyan *[səróiən]*, William (n. 1908), prozator nord-american de origine armeană. Scrierile sale, inspirate din viaţa oamenilor simpli şi a copiilor, majoritatea cu ecouri autobiografice, unele atingînd tare ale societăţii capitaliste (şomajul, ura rasială ş.a.), se remarcă prin spontaneitatea inspiraţiei, umorul amar, tendinţa spre optimism, precum şi printr-un stil vorbit, extrem de personal (volume de nuvele: „Îndrăznetul tînăr de pe trapez", 1934; „Un american de baştină", 1938; „Mă numesc Aram", 1940; romane: „Comedia umană", 1943; „Aventurile lui Wesley Jackson", 1946; piese de teatru: „Clipe de viaţă", 1939, trad. rom., „Inima mea e pe înălţimi", 1939, trad. rom.; „Vechiul şi dulcele cîntec al dragostei", 1941 ş.a.).

Sarpi, Paolo (supranumit *Fra Paolo*) (1552—1623), scriitor italian, călugăr, gînditor umanist. **S.** a combătut tutela statului papal asupra statelor italiene, susţinînd ideea autonomiei puterii laice faţă de biserică. În lucrările sale, dintre care cea mai însemnată este „Istoria Conciliului din Trento" (1619), a atacat cu violenţă contrareforma şi politica iezuiţilor, demascînd abuzurile săvîrşite în numele bisericii. A făcut cercetări în domeniul anatomiei şi astronomiei.

Sarraute *[sarót]*, Nathalie (n. 1901), scriitoare franceză, reprezentantă a „noului roman" (M. Butor, A. Robbe-Grillet ş.a.). A debutat cu mici poeme, influenţate de suprarealism. **S.** respinge mijloacele literaturii psihologice tradiţionale, optînd pentru surprinderea comportării involuntare a personajelor şi pentru dialogurile al căror subtext relevă caracterele. Straniile sale construcţii sînt însoţite uneori de o autentică poezie a sugestiei („Portretul unui necunoscut", 1949) sau de o ascuţită notă satirică la adresa marii burghezii pariziene („Planétariumul", 1959). A mai scris eseul „Era suspiciunii" (1956) şi romanul „Fructele de aur" (1963).

sart (NAV.), parîmă din grupul *manevrelor fixe*, care susţine lateral (în borduri) un arbore de navă.

Sarto, Andrea del (1486—1531), pictor italian din şcoala florentină. Influenţat de Leonardo da Vinci şi de Michelangelo, **S.** a desfăşurat o prodigioasă activitate, numărul tablourilor pictate de el fiind impresionant. Pictura sa, elegantă şi armonioasă, se caracterizează prin desenul graţios, prin cromatica tandră, prin evitarea tensiunilor şi contrastelor puternice („Naşterea Fecioarei", „Madona între sfinţi", „Madonna del Sacco", „Închinarea magilor" ş.a.).

Sartre *[sartr]*, Jean Paul (n. 1905), filozof, scriitor şi publicist francez, reprezentant al aripii „ateiste" a existenţialismului. Între 1941 şi 1944

J. P. Sartre

a luat parte activă la Rezistenţă, iar după război a militat pentru pace, pentru apărarea libertăţilor democratice, împotriva acţiunilor agresive ale imperialismului. Potrivit concepţiei lui **S.,** influenţată de fenomenologia lui Husserl şi de Heidegger, „existenţa precedă esenţa", omul (individul) mai întîi există şi apoi devine, prin libera lui alegere, ceea ce este. Existenţa fiind, după **S.,** contingentă, absurdă, lipsită de sens (prin ea „neantul" vine în lume), omul poate să-i dea un sens, să dobîndească o existenţă „autentică" numai smulgîndu-se din conformismul vieţii cotidiene, ca şi din strînsoarea normelor morale; el trebuie să devină conştient de libertatea sa şi să se „aleagă". „Condamnat la libertate", omul sartrian trăieşte o stare perpetuă de anxietate („angoasă"). Ponderea acordată libertăţii şi alegerii, căutarea realizării de sine a personalităţii constituie un filon umanist în gîndirea lui Sartre, filon care s-a accentuat în cursul evoluţiei acesteia. Dar iluzia unei libertăţi şi „autenticităţi" independente de societate şi de valorile sociale obiective, analiza abstractă, ruptă de condiţiile social-istorice şi de datele ştiinţelor concrete, a problematicii omului, ipostazierea trăirilor negative („angoasa", „grija") au dat antropologiei din lucrările fundamentale ale lui **S.** („Existenţa şi neantul", 1943; „Existenţialismul este un umanism", 1946) un caracter individualist, subiectivist şi o coloratură pesimistă. În ultimii ani, **S.,** preocupat de găsirea unor solu-

ţii realiste ale problemelor omului, încearcă să se apropie de marxism, pe care îl defineşte ca „singura antropologie filozofică posibilă" şi singurul umanism real („Critica raţiunii dialectice", 1960), fără să izbutească să se desprindă încă de subiectivismul şi de apriorismul fenomenologic din lucrările sale iniţiale. Activitatea literară a lui **S.** se desfăşoară în strînsă legătură cu concepţia sa filozofică. Primul său succes literar, „Greaţa" (1938), abordează tema gratuităţii existenţei umane, reluată şi în povestirea „Zidul" (1939). În piesa „Muştele" (1943), tragedia lui Oreste capătă semnificaţia unei alegorii antifasciste, dar şi a unei ilustrări a problematicii existenţialiste a libertăţii, abordată şi în piesa „Uşi închise" (1945). Evoluţia scriitorului spre poziţii politice progresiste şi înţelegerea necesităţii unei arte „angajate" este oglindită în piesa „Morţi fără mormînt" (1946). „Tîrfa respectuoasă" (1946) este o satiră a făţărniciei moralei burgheze şi o demascare a rasismului. Pe teme protestatare sînt scrise şi piesele „Diavolul şi bunul Dumnezeu" (1951), „Nekrasov" (1956, trad. rom. sub titlul „Adevărul, numai adevărul") şi „Sechestraţii din Altona" (1960). Romanul tetralogic „Drumurile libertăţii" (1945—1949, neterminat) reia problema intelectualului angajat. În 1964 a apărut primul volum („Cuvintele") dintr-o serie de romane autobiografice. Ca prozator, **S.** este minuitorul virtuos al unei îndrăzneţe tehnici literare, care valorifică procedeele naraţiunii în planuri paralele şi ale curentului „fluxului conştiinţei". Este fondatorul revistei „Les Temps Modernes", deschisă şi contribuţiilor sociologice marxiste.

sas (TEHN.), încăpere sau compartiment dintr-un sistem tehnic sau dintr-o instalaţie, care poate comunica alternativ cu alte încăperi ori cu exteriorul (ex. **s.** chesonului pneumatic pentru executarea fundaţiilor; **s.** unei ecluze dintr-un sistem hidrotehnic; compartimentul-tampon la intrarea într-un depozit frigorific).

Sasaki, Kozo (n. 1901), preşedinte din 1965 al Partidului Socialist din Japonia.

Sasanizi, dinastie de şahi persani (226—651), dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ardaşir I* (226—241), întemeietorul dinastiei; *Şapur I* (242—272), învingătorul lui Valerian; *Şapur al II-lea* (309 — 379) şi *Chosroe I* (531—579). Statul Sasanizilor cuprindea, pe lîngă Iran, Afganistanul, Irakul, o mare parte din Armenia şi Gruzia ş.a. În timpul dinastiei **S.** s-au format relaţiile de producţie feudale, iar *zoroastrismul* a devenit religie de stat. Şahii **S.** au purtat numeroase războaie cu statele asiatice vecine, cu romanii şi cu Imperiul bizantin; în anul 651, statul Sasanizilor a fost cucerit de arabi.

Sascut-Tîrg, comună în raionul Adjud, reg. Bacău, situată în lunca Siretului. 3 680 loc. (1965). Industrie alimentară (fabrică de zahăr).

Saskatchewan *[səsché̯iəuən]*, rîu în sudul Canadei (1 928 km), format prin confluenţa rîurilor **S.** de Sud şi **S.** de Nord. Izvorăşte din Munţii Stîncoşi şi se varsă în lacul Winnipeg. Apele sale sînt folosite în irigaţii. Navigabil pe 1 450 km.

Sassetta, Stefano di Giovanni, il (1392—1450), pictor italian din şcoala sienneză. De formaţie artistică eclectică, **S.** păstrează, într-o epocă de afirmare a viziunii rinascentiste, nostalgia picturii gotice şi a miniaturilor burgunde. Creaţia sa, remarcabilă prin farmecul narativ şi atmosfera de basm, este dominată de acordul dintre volume, culoare şi lumină. Ea se distinge de asemenea prin compoziţia elegantă, delicateţea suavă a figurilor şi prin fineţea execuţiei („Polipticul sfîntului Francisc", 1437—1443).

Sassoon *[səsú:n]*, Siegfried (n. 1886), scriitor englez. Primul război mondial a reprezentat o experienţă hotărîtoare pentru formaţia sa. Oscilaţia între pesimism, revoltă şi aspiraţia spre cucerirea păcii sînt notele dominante ale operei sale (volumul de poezii „Poeziile războiului", 1919; „Memoriile complete ale lui George Sherston", 1937; romanul „Călătoria lui Siegfried, 1916—1920", 1945 ş.a.).

saşi, denumire generică a populaţiei germane originară din Flandra, din părţile Rinului şi Mosellei şi din Saxonia, colonizată în Transilvania în sec. XII—XIII. **S.** au fost aşezaţi pe Tîrnave, în părţile Sibiului, ale Braşovului şi ale Bistriţei, beneficiind de numeroase privilegii acordate de regii Ungariei. Au avut o contribuţie însemnată la dezvoltarea economică (meşteşugurile, comerţul şi implicit oraşele) şi culturală a Transilvaniei.

sat, formă de aşezare umană, a cărei populaţie se ocupă îndeosebi cu agricultura. Este o categorie social-teritorială complexă, alcătuită dintr-o aglomerare de case şi dependinţe („vatra satului") şi dintr-un teritoriu de pe care se obţine producţia agricolă (numit în ţara noastră *hotarul, moşia* sau *mereaua* satului). Cea mai veche formă de proprietate în **s.** românesti era stăpînirea în devălmăşie a pămîntului de către obştea sătească. Fiecare familie avea un lot egal în folosinţă, dar lotul (*delniţă* în Ţara Românească, *jirebie* în Moldova, *sesie* în Transilvania) se trăgea la sorţi în fiecare an. Pădurea, apele, păşunile erau folosite în comun. Cu timpul, obştile săteşti au început să se diferenţieze, loturile devenind ereditare şi inegale ca întindere. Prin ridicarea unei pături mai avute *(cnejii, juzii)* se creează premisele stăpînirii feudale a satelor. Totuşi, în timpul orînduirii feudale şi chiar în cel al orînduirii capitaliste s-au păstrat, în special în regiunile de munte şi de dealuri, satele libere stăpînite de obşti (*moşneni* sau *moşteni* în Ţara Românească, *răzeşi* în Moldova, *comunităţi de avere* în Transilvania). Satele boiereşti şi mănăstireşti, constituite mai ales în preajma întemeierii statelor feudale, au rezultat din cotropirea feudală a străvechilor obşti libere şi din aservirea ţăranilor liberi. Aceştia din urmă îşi păstrau organizaţia de obşti, cu dreptul de folosinţă al delniţei *(jerebie, sesie)*

şi a părţilor comune, dar erau obligaţi a plăti dijmă (a zecea parte din produse în natură) şi de a executa claca pentru stăpîn. În România există peste 15 000 de sate. Mărimea, forma şi structura lor variază în funcţie de o serie de factori geografici, istorici şi social-economici. În regiunile de cîmpie predomină satele mari (în general 2 000—3 000 de locuitori), în care casele sînt grupate compact; în regiunile de deal, satele cu o populaţie de 500—1 500 de locuitori, cu case înşirate în general de-a lungul văilor sau drumurilor ori uşor răsfirate datorită viilor şi livezilor care se întind printre case (acest tip de **s.**, cu diferite variante, are cea mai largă răspîndire pe teritoriul ţării); în regiunile muntoase, satele mici (300—500 de locuitori), cu case în general mult distanţate unele de altele, iar în depresiunile intramontane sate mai mari şi cu case mai adunate.

Satan (ebr. *haschatân* „duşman"), numele „spiritului răului" în diverse religii. Apare drept căpetenia diavolilor, ca stăpîn al iadului şi principalul vinovat de existenţa răului în lume. Este numit şi: *Belzebut, Belial, diavolul, Şeitan* (la mahomedani) etc.

satarále (în evul mediu în ţările române), denumire generală a dărilor excepţionale.

satelít (lat. *satelles, -itis* „însoţitor") **1.** (ASTR.) Corp ceresc care se roteşte în jurul altui corp ceresc mai masiv decît acesta. — *Sateliţi naturali ai planetelor*, corpuri cereşti care se rotesc în jurul planetelor, sub acţiunea atracţiei acestora, şi pe care le însoţesc în mişcarea lor de revoluţie în jurul Soarelui. *S. n. ai p.* descriu, în jurul planetelor cărora le aparţin, elipse, după legile de mişcare ale planetelor în jurul Soarelui. Pămîntul are un satelit (Luna), Mercur, Venus şi Pluton nu au **s.**, Marte are doi, Iupiter are doisprezece, Saturn nouă, Uranus cinci, Neptun doi. — *Sateliţi naturali ai stelelor*, corpuri cereşti luminoase (stele) sau întunecate (planete) care se rotesc în jurul unor stele, uneori fiind vizibile (stele), alteori invizibile (stele sau planete), putînd fi detectate prin mijloace spectroscopice, fotometrice sau după felul mişcării (ondulate) a stelei principale pe bolta cerească. Pe această din urmă cale s-a pus în evidenţă existenţa unor planete ale unor stele de ordinul de mărime al planetei Iupiter. — *Sateliţi artificiali ai Pămîntului*, corpuri artificiale lansate în spaţiul circumterestru şi capabile să se miste un anumit timp în jurul Pămîntului fără consum suplimentar de energie. Pentru plasarea lor pe orbită trebuie comunicată aparatului de zburat (rachetei) o viteză cuprinsă între 7,9 şi 11,2 km/s (v. şi v i t e z e c o s m i c e). **2.** (TEHN). Roată dinţată care se poate roti liber în jurul unui ax al unui portsatelit, precum şi, împreună cu acesta, în jurul axului roţii planetare. În acest mod, o mişcare de rotaţie poate fi transformată în alte mişcări de rotaţie cu raporturi de transmisiune diferite, în funcţie de condiţiile de lucru ale mecanismului. V. şi m e c a n i s m p l a n e t a r.

Satie *[sati]*, Erik (1866—1925), compozitor francez. Personalitate originală, ataşat de mai toate curentele de avangardă, **S.** a fost mentorul estetic al g r u p u l u i „c e l o r ş a s e". Muzica sa, plină de spirit, caracteristică prin melodia şi armonia îndrăzneaţă, delicată, poartă adesea titluri derutante („Piese în formă de pară", „Piese reci", „Gymnopedii", „Sonatina birocratică" etc.) şi relevă o gîndire antiacademică, neconformistă, dotată cu simţul umorului şi al ironiei.

sátiră 1. Specie a poeziei lirice, în care se demască şi se ridiculizează, cu intenţii moralizatoare, aspecte negative ale vieţii individuale sau sociale. Puţin dezvoltată la grecii antici, ea a fost cultivată mai ales de romani (H o r a ţ i u, I u v e n a l). În epoca modernă, în literatura universală specia a fost ilustrată de Ariosto, J. du Bellay, Boileau, Dryden, Pope, A. Cantemir, Heine ş.a. În literatura română au scris **s.** Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi, D. Bolintineanu, M. Eminescu, Al. Vlahuţă ş.a. **2.** Orice scriere cu caracter de critică batjocoritoare, vehementă.

satíri, divinităţi minore din mitologia greacă. Iniţial zeităţi ale fecundităţii solului, au fost curînd asociaţi cu Dionysos (Bachus), făcînd parte din cortegiul acestui zeu. Făpturi

Satir cu menadă

pe jumătate animalice, cu urechi ascuţite şi picioare de ţap, **s.** cutreieră, pe jumătate beţi, pădurile şi pajiştile. În reprezentările plastice apar cu pocalul sau cu tirsul în mînă, adeseori în tovărăşia lui Dionysos şi a nimfelor.

satîrgíi, denumire a oştenilor lefegii din armata ţărilor române în sec. XVI—XVII, după denumirea unui corp de oaste turcească înarmat cu securi.

Satlej, rîu în sudul Asiei (1 500 km), pe teritoriul R.P. Chineze, Indiei şi Pakistanului, afluent pe stînga al Indului. Izvorăşte din Podişul Tibet. În India, pe **S.** s-a construit complexul hidroenergetic Bhakra-Nangal.

Satmari, Alexandru (1872—1933), pictor român, fiu al pictorului Carol Popp de Szatmáry. A studiat la Bucureşti cu Th. Aman şi Gh. Tattarescu. A pictat peisaje influenţate de N. Grigorescu, apoi, inspirat de motivele peisajului dobrogean, a evoluat spre o viziune mai personală. **S.** a fost şi decorator de teatru şi restaurator de picturi.

Sato, Eisaku (n. 1901), om politic japonez, preşedinte al Partidului liberal-democrat (din 1964), prim-ministru al Japoniei (din 1964). Între 1948 şi 1964 a fost, în repetate rînduri, ministru în guvernele liberal-democrate.

satráp, guvernator al unei provincii în vechiul Imperiu persan, cu puteri aproape nelimitate.

Satsuma, denumire dată faianţei japoneze produse în provincia S. Manufacturile din S.

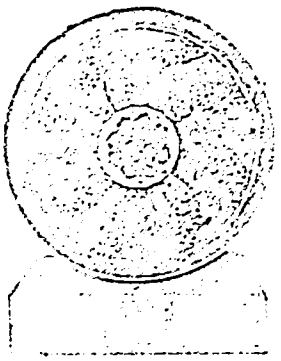

Satsuma

au fost fundate de ceramişti veniţi din Coreea şi au devenit celebre mai ales din sec. al XVIII-lea. Piesele de S. (vase de flori, statuete etc.) au forme elegante şi sînt decorate cu ornamente aurite, deseori uşor reliefate.

Satu-Mare, oraş regional în reg. Maramureş, reşedinţă de raion, situat pe valea Someşului. 64 850 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor (vagonete de mină şi utilaje miniere, maşini de aragaz, piese de schimb), textilă şi a confecţiilor (ţesături de bumbac, confecţii, tricotaje), de prelucrare a lemnului (cherestea, parchete, mobilă) şi alimentară (produse lactate, carne). Nod de cale ferată. Aeroport. Teatru dramatic. Orchestră simfonică. Monumente istorice: biserica „cu lanţuri" (1788—1807), catedrala (1798), casa muzeului (sec. al XVII-lea). Muzeu regional. — *Raionul S.-M.*, cu 94 690 loc. (1965). Industrie alimentară, de prelucrare a lemnului (Ardud). Culturi de cereale, plante industriale (in, cînepă), legumicultură (suprafeţe întinse irigate). Pomicultură (meri ionatan) şi viticultură (Ardud). Creşterea animalelor pentru carne şi lapte.

Satu-Mare (Sătmar), vechi comitat situat în nord-vestul Transilvaniei, cu centrul în cetatea cu acelaşi nume, menţionată de cronicarul maghiar *Anonnymus* ca făcînd parte din „ducatul" (voievodatul) lui *Menumorut* la începutul sec. al X-lea. Comitatul este atestat documentar, pentru prima oară, în 1181.

saturát (CHIM.) **1.** (Despre unii compuşi chimici) Care nu poate forma compuşi de adiţie. **2.** (Despre unele soluţii) Care nu mai dizolvă noi cantităţi din substanţa conţinută.

saturáţie (FIZ.), stare a unui sistem fizico-chimic sau tehnic în care, prin variaţia unui anumit parametru, a fost atins asimptotic maximul unei mărimi ce caracterizează sistemul. Prin extensiune, se numeşte s. şi acea stare a sistemului în care mărimea caracteristică nu şi-a atins încă maximul, dar valoarea ei este foarte apropiată de acesta; în această situaţie, creşterea în continuare a valorii mărimii caracteristice necesită sporirea considerabilă a valorii parametrului. După natura sistemului sau a mărimii caracteristice, se deosebesc stări de s. ale soluţiilor, vaporilor, tranzistoarelor etc. sau stări de s. electrică, magnetică etc.

Satu-Mare. Centrul oraşului

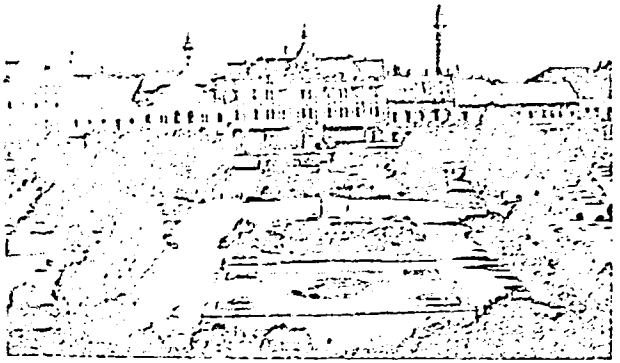

Saturn (în mitologia romană), divinitate arhaică a semănăturilor şi a recoltelor îmbelşugate, identificată la un moment dat cu zeul Cronos din mitologia greacă. Potrivit mitului, după ce a domnit un timp ca divinitate supremă, S. a fost detronat de Iupiter şi adăpostit în Latium, unde i-a învăţat pe locuitori agricultura şi a instaurat o „vîrstă de aur", de pace şi de abundenţă. În amintirea acestei epoci, reminiscenţă mitică a regimului de egalitate socială din comuna primitivă, se celebrau la Roma, între 17 şi 19 decembrie, *Saturnaliile*, cînd orice muncă era întreruptă, nu se declarau războaie şi se suspenda puterea stăpînilor asupra sclavilor.

Saturn

Saturn (ASTR.), planetă, a doua în ordinea mărimii, în sistemul solar, aflată la 9,55 unităţi astronomice (1 428 mil. km) de Soare, în jurul căruia se roteşte în 29,46 ani. S. face parte din grupa planetelor mari: are diametrul egal cu 9,47 diametre terestre, masa de 95,22 ori mai mare decît cea a Pămîntului, densitatea medie de 0,69 g/cm³ şi perioada de rotaţie la ecuator de 10 ore şi 14 minute. Are nouă sateliţi. Este înconjurat de un inel format dintr-o mulţime de mici corpuri şi pulberi, care se ro-

tesc în jurul planetei aproape în același plan, diametrul inelului fiind de 276 000 km, iar grosimea sa de mai puțin de 20 km. Din cauza poziției relative a planetei față de Pământ, deschiderea aparentă a inelului variază în așa fel, încît din 15 în 15 ani, cînd Pământul trece prin planul inelului, el să se înfățișeze pe muchie. Inelul este împărțit în trei regiuni concentrice diferite. **S.** are temperatura superficială de —150°C și atmosfera formată din hidrogen, metan, amoniac. Pe suprafața planetei se observă sisteme de benzi paralele cu ecuatorul, însă mai puțin intense decît cele ale lui Iupiter. **S.** are o emisie de unde radio, descoperită în 1957, mai puțin puternică decît emisia lui Iupiter. Unul dintre sateliții săi, Titan, posedă o atmosferă de metan.

saturnín, tip de vers (probabil predominant iambic), cu o alcătuire metrică insuficient cunoscută, caracteristic poeziei latine arhaice. În versuri **s.** au fost scrise epitafurile a doi membri ai familiei Scipio și extrasele din „Odiseea" traduse de Livius Andronicus.

saturnísm (lat. med. *saturnus* „plumb", în limbajul alchimiștilor; MED.), boală profesională provocată de intoxicația cronică cu plumb. Apare la tipografi, pictori, lucrători din fabricile de acumulatoare. Manifestările principale ale **s.** sînt: colica abdominală saturnină, stomatita, tulburări neuropsihice (encefalite, nevrite, paralizii), anemie, înrăutățire progresivă a stării generale. Tratamentul **s.** constă în suprimarea contactului cu plumbul și eliminarea acestuia din organism cu ajutorul unor substanțe chimice, cum este EDTA (etilendiaminotetraacetat de sodiu). În cadrul măsurilor de protecție a muncii, categoriilor de muncitori care lucrează cu plumb li se asigură zilnic lapte antidot.

„Satyrul", revistă umoristică, apărută la București, săptămînal, între 6 februarie și 5 iunie 1866, sub redacția lui B.P. Hasdeu. A avut printre colaboratori pe N. Nicoleanu, Șt. Vellescu, I.C. Fundescu ș.a.

Saul, rege semilegendar al statului sclavagist Israel (sec. al XI-lea î.e.n.), potrivit tradiției, întemeietorul acestuia. A fost ucis într-o luptă cu filistenii; urmașul său David a unificat statele sclavagiste Israel și Iudeea.

sáulă (NAV.), parîmă subțire folosită la bordul unei nave pentru legarea suplimentară a unor vele, legarea bandulei, ridicări de pavilioane etc.

saurién (gr. *sauros* „șopîrlă"), ordin de reptile cu pielea acoperită cu solzi cornoși și cu o singură arcadă a craniului. Corpul are forme variate (cilindrică, comprimată lateral etc.), coada este de obicei lungă. Majoritatea **s.** au membrele bine dezvoltate, la altele membrele sînt rudimentare sau lipsesc (ex. la năpîrcă). Se hrănesc mai ales cu nevertebrate. Trăiesc în toate continentele (ex. gușterul, șopîrlele).

Saussure *[sosûr]*, Ferdinand de (1857—1913), lingvist elvețian, specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene și în lingvistica generală. A fost profesor la Paris (École des Hautes Études) și la Universitatea din Geneva. Lucrările lui publicate în timpul vieții sînt puține. A rămas remarcabil „Memoriul asupra sistemului primitiv al vocalelor în limbile indo-europene" (1879), scris la vîrsta de 21 de ani; postum, a apărut lucrarea fundamentală „Curs de lingvistică generală" (1916), tradus în numeroase limbi, și o „Culegere a publicațiilor științifice ale lui Saussure (1922). **S.** a promovat concepția justă că faptele de limbă constituie un sistem; manifestînd însă preferință pentru studiul sincronic al limbii, a subapreciat legătura dintre dezvoltarea limbii și istoria societății. Este creatorul așa-numitei *școli lingvistice franceze.* Concepțiile lui **S.** stau la baza structuralismului și fonologismului din lingvistica actuală.

saussurít *[sosûrît]* (PETROGR.), agregat fin cristalizat de albit, epidot, zoizit, sericit și calcit, care rezultă prin transformarea plagioclazilor calcici din rocile bazice supuse diferitelor procese metamorfice.

sauvignón *[soviñõ]* (VITICULT.), soi de viță de vie originar din Franța, baza sortimentului de la Château Yquem-Bordeaux. Are struguri mici,

Sauvignon

cilindrici și îndesați, cu boabe verzui, rotunde și transparente. Produce vinuri fine, demiseci, de calitate superioară. În țara noastră reprezintă soiul de bază al podgoriei Drăgășani, dar este răspîndit și în alte podgorii. Se cunosc două varietăți: *s. mic* și *s. mare.* Vinul de **s.** a obținut mai multe medalii de aur și diplome de onoare la concursurile internaționale (Ljubljana; Montpellier, 1959).

Sava, riu în R.S.F. Iugoslavia (940 km), afluent pe dreapta al Dunării. Se formează prin confluența a două rîuri care izvorăsc din Alpii Iulieni. Navigabil (pe 600 km). Trece prin orașele: Ljubljana, Zagreb, Belgrad.

Sava, Ion (1900—1947), regizor român. Înzestrat cu o

I. Sava

întinsă cultură artistică regizorală, **S.** a adus în teatrul românesc o concepție nouă, creatoare, opusă conformismului și convenționalismului. Regizor al Teatrului național din Iași și al celui din București

înzestrat şi ca desenator, **S.** a montat o serie de spectacole valoroase cu piese din dramaturgia naţională şi universală, în formule regizorale originale şi într-o viziune plastică şi dinamică („Macbeth" de Shakespeare, spectacol experimental cu măşti). Teoretician al artei regizorale şi pedagog. **S.** a dezbătut în presă problemele esenţiale ale teatrului românesc şi a lăsat postum cîteva lucrări dramatice inedite. În 1947 a înfiinţat o şcoală de teatru.

savánă, formaţie vegetală erbacee, caracteristică regiunilor tropicale cu perioade lungi secetoase (trei-opt luni), alcătuită din graminee înalte (pînă la 2—3 m) care se dezvoltă abundent în sezonul ploios; în cadrul lor se întîlnesc şi arbori capabili să reziste la condiţiile de secetă (baobab, acacia ş.a.). **S.** sînt dezvoltate larg în Africa, mai restrînse în Asia, în Australia şi America de Sud.

Savang Vatthana (n. 1907), rege al statului Laos din 1959. S-a urcat pe tron la moartea tatălui său, Sisavang Vong.

savár (după numele fizicianului francez *F. Savart*, 1791—1841; METR.), unitate de măsură pentru intervalele muzicale; un savar este intervalul dintre două sunete simple pentru care logaritmul zecimal al raportului supraunitar al frecvenţelor este egal cu 0,001. Savarul este de 301 ori mai mic decît o octavă.

sávică, *fază ~* (GEOL.), fază de mişcări tectonice, care s-a manifestat între oligocen şi miocen în Munţii Pirinei, Alpi, Carpaţii Orientali, Apenini etc., determinînd formarea de cute, falii şi încălecări de strate.

Savigny *[sáviñi]*, Friedrich Karl von (1779—1861), jurist german. A fost profesor de drept roman la Universitatea din Berlin. **S.** a întemeiat *şcoala istorică a dreptului*, susţinînd teza idealistă potrivit căreia dreptul izvorăşte organic din „spiritul" fiecărui popor. A combătut ideea codificării dreptului. Op. pr.: „Despre chemarea timpului nostru spre legiferare şi ştiinţa juridică", „Sistemul dreptului roman actual".

Savoia, provincie istorică situată în partea de sud-est a Franţei. Stăpînită de romani (121 î.e.n.—407 e.n.), de burgunzi (sec. al V-lea), a făcut parte din Imperiul lui Carol cel Mare. Ducat (1416—1720) şi ţară de origine a casei de Savoia, care a domnit în regatul Sardiniei; între 1720 şi 1860 a făcut parte din acest stat. În 1860 **S.** a fost inclusă în statul francez.

Savonarola, Girolamo (1452—1498), călugăr dominican, originar din Ferrara, superior al mănăstirii sf. Marcu din Florenţa. A avut un important rol politic în Florenţa între anii 1494 şi 1498, cînd, folosindu-se şi de vocaţia sa oratorică, a redus autoritatea signoriei şi a curiei papale şi a impus un regim teocratic. Împins de fanatism, a distrus numeroase opere de artă care au făcut gloria Renaşterii florentine, considerîndu-le ca mărturii ale vanităţii. Excomunicat, a fost ars pe rug ca eretic.

Savrasov, Aleksei Kondratievici (1830—1897), pictor rus, exponent al curentului realist-critic. A studiat la şcoala de pictură din Moscova. Peisagist prin excelenţă, **S.** este autorul mai multor lucrări cu caracter elegiac, meditativ („Stăncuţele", „La marginea riului", „Ostrov la Sokolniki", „Mănăstirea Pecerska").

Savul, Mircea Ion (1895—1964), geolog şi geochimist român. A fost profesor de mineralogie la Universitatea din Iaşi

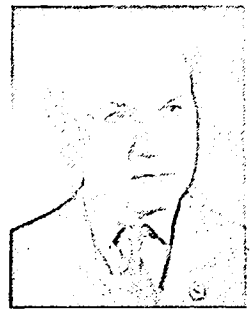

M. I. Savul

şi membru al Academiei R.P.R. Autor a numeroase lucrări privind petrografia formaţiilor eruptive din nordul Dobrogii şi a formaţiilor metamorfice din Carpaţii Orientali, geochimia vanadiului, fosforului, manganului şi a elementelor majore din rocile carbonatice din Republica Socialistă România, geotermometria şi analiza structurală petrologică etc. Op. pr.: „Erupţiunile de diabaze din nordul Dobrogei" (1931), „Cristalinul munţilor Bistriţei între Dorna şi Borca" (1935). Laureat al Premiului de stat (1952).

savúră (DRUM.), material granular (cu dimensiuni pînă la 20 mm), obţinut prin concasarea pietrelor; se foloseşte ca agregat mineral la construcţia îmbrăcăminţilor rutiere.

Saxa, denumire a provinciei

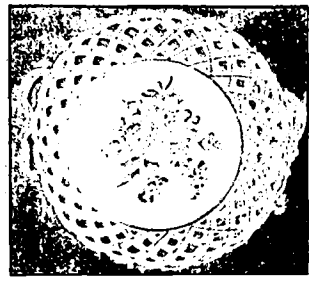

Porţelan de Saxa

istorice germane Saxonia, folosită pentru porţelanul produs în manufactura de la Meissen.

saxofón (din *Sax*, numele inventatorului, şi gr. *phone* „sunet"), instrument de suflat din metal (alamă) cu ancie simplă şi tub conic. Familia **s.**, compusă din şapte tipuri (sopranino, sopran, alto, tenor, bariton, bas şi contrabas), acoperă aproape întreaga scară muzicală. Se întrebuinţează cu precădere în formaţiile de muzică uşoară.

Saxo Grammaticus (c. 1140—1206 sau 1216), cronicar danez, autorul scrierii „Faptele danezilor" („Gesta Danorum" sau „Historia Danica"), important monument literar al evului mediu danez şi una dintre principalele surse pentru studierea legendelor istorice şi a cîntecelor eroice ale vechilor popoare germanice. Subiectul tragediei „Hamlet" a lui Shakespeare a fost inspirat din cronica sa.

saxóni, neam germanic care popula ţinuturile cuprinse între Elba şi Rin. O parte din **s.** au

participat, alături de *angli* și *iuți*, la cucerirea și la colonizarea Britaniei (sec. V—VII). În urma a numeroase războaie (772—804), **s.** au fost supuși și creștinați cu forța de Carol cel Mare.

Saxonia Inferioară, land în nordul R.F. Germane. Suprafața: 47 383 km². Populația: 6 761 600 loc. (1963). Centrul administrativ: *Hanovra*. În cea mai mare parte are relief de cîmpie, în sud relief deluros și muntos. Cuprinde și insulele Frisice de Est. Din subsol se extrag minereuri de fier (aproximativ 2/3 din cantitatea de minereuri de fier extrasă în R.F. Germană), petrol (85%), gaze naturale, săruri de potasiu, sare gemă. Principalele ramuri industriale: siderurgia (Salzgitter, Peine ș.a.), industria construcțiilor de mașini, care produce automobile și tractoare (Wolfsburg — întreprinderea „Volkswagen" —, Braunschweig, Hanovra), mașini-unelte, aparatură, industria optică (Braunschweig), construcții navale (Emden, Wilhelmshaven ș.a.), precum și industria chimică, textilă, alimentară etc. Se cultivă secară, ovăz, sfeclă de zahăr, cartofi, legume etc. Este dezvoltată creșterea animalelor (bovine, porcine) pe baza pășunilor și a plantelor furajere cultivate. Este străbătută de canale navigabile (Mittelland Kanal, Dortmund-Ems ș.a.). Porturi maritime: Wilhelmshaven, Emden, Cuxhaven ș.a.

saxonián (STRAT.), permianul mediu din vestul Europei, reprezentat prin depozite continentale detritice, care conțin resturi de pești, stegocefali, reptile, insecte, crustacee, lamelibranhiate etc. și resturi de gimnosperme. În unele regiuni cuprinde intercalații de cărbuni. **S.** îi corespunde k u n g u r i a n u l, dezvoltat în U.R.S.S. și în sudul Europei, în depozite marine. În Republica Socialistă România, **s.** se găsește în Banat (zona Reșița-Moldova Nouă).

Saxton */sęxtən/*, Alexander (n. 1919), scriitor progresist nord-american. În romanele sale a zugrăvit viața și luptele muncitorilor feroviari și ale docherilor din S.U.A., a căror viață a cunoscut-o îndeaproape, fiind el însuși muncitor („Marele Vest mijlociu" 1948; „Țesătura strălucitoare în întuneric", 1959).

Say */se/*, Jean-Baptiste (1767—1832), economist burghez francez, unul dintre întemeietorii *economiei politice vulgare*. Sub pretextul sistematizării doctrinei economice a lui A. Smith, **S.** a preluat din aceasta numai elementele superficiale vulgare. În lucrările sale principale, „Tratat de economie politică" (1803) și „Curs de economie politică", **S.** a împărțit economia în trei părți: *producția*, privită ca un proces tehnic subordonat unor legi naturale veșnice, *repartiția* și *consumul*, tratate complet independent de prima sub motivul neștiințific că organizarea și conținutul acestora ar ține exclusiv de voința oamenilor. **S.** a renunțat la explicarea valorii prin muncă și a susținut că valoarea mărfurilor este dată de utilitatea lor, pe care o creează prin servicii reciproce „cei trei factori ai producției" (munca, capitalul și pămîntul), și că, prin repartiție, posesorii fiecăruia dintre acești factori primesc veniturile „ce li se cuvin": muncitorul primește salariul, capitalistul profitul (sau dobînda), iar proprietarul de pămînt renta. Pe această bază, el a negat existența exploatării și a contradicțiilor sociale din capitalism, susținînd că între acești „trei factori" există o conlucrare armonioasă. De asemenea, susținînd în mod greșit că în capitalism mărfurile se schimbă pe mărfuri și că fiecare vînzător este și cumpărător, **S.** a negat inevitabilitatea crizelor economice de supraproducție. Teoria lui **S.** privind „cei trei factori ai producției" este reluată sub diverse forme și în economia politică burgheză contemporană.

săbiúță (BOT.) v. **gladiolă.**

săcălâșe (săcălușe, țăcălașe) (în evul mediu în țările române), denumire a tunurilor mici cu tragere directă.

Săcărîmbu, localitate aparținînd localității de tip urban Certejul de Sus, raionul Ilia, reg. Hunedoara, situată între culmile sudice ale Munților Apuseni. Exploatări de minereuri complexe (aur, argint, plumb, cupru, zinc, pirită).

Săcele, oraș raional în reg. Brașov, subordonat administrativ orașului Brașov. 21 350 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (motoare electrice, echipament electric pentru automobile și tractoare, mașini de găurit etc.).

sădire v. **plantare.**

săgeata-apei *(Sagittaria sagittifolia)*, plantă erbacee din

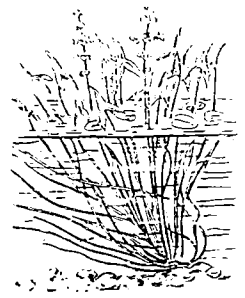

Săgeata apei

familia alismataceelor, cu frunze lanceolate, lung pețiolate, avînd limbul în formă de săgeată, care plutesc la suprafața apei, și frunze lanceolate lungi sub apă; florile sînt monoice albe, la centru purpurii. Crește prin ape stagnante sau lin curgătoare și pe marginea rîurilor. Tuberculii copți sînt comestibili.

săgeátă 1. (IST.) Vergea de lemn, la un capăt cu un vîrf ascuțit (de metal, piatră, os etc.), iar la celălalt cu două aripioare înguste, care se folosea în trecut ca armă de vînătoare sau de luptă, aruncată dintr-un arc încordat. **2.** (GEOGR.) *Săgeată litorală*, formă de acumulare marină la intrarea unui golf sau la gura de vărsare a unui fluviu. În urma dezvoltării lor, *s.l.* ajung să închidă golful, separînd astfel o lagună. La gura fluviilor, datorită aportului de aluviuni, *s.l.* se dezvoltă rapid, se asociază sub forma unor fascicule, între care se intercalează depresiuni alungite, formînd relieful sectorului fluvio-maritim al deltelor. **3.** (AV.) *Aripă în săgeată*, aripă de avion supersonic, formată din două semiaripi care nu sînt în prelungire și ale căror axe for-

mează un unghi ascuțit (cu vîrful orientat în sensul de zbor). La zborul cu viteze mici, portanța *a. în s.* este mai mică decît la aripile obișnuite; la viteze supersonice, *a. în s.* are o portanță mai mare, deoarece, datorită formei ei, se evită apariția undelor de șoc. **4.** (MAT.) Distanța maximă dintre coarda care subîntinde un arc de curbă a cărui curbură nu-și schimbă semnul și punctele arcului, distanța fiind măsurată perpendicular pe coardă. **5.** (REZ. MAT.) Deplasare maximă (în general pe verticală) a punctelor unei bare, ale unei grinzi sau ale unei plăci subțiri sub acțiunea unor sarcini. **S.** maximă pe care o poate avea un element de construcție fără pericol de deteriorare se numește *s. admisibilă.*

Săgetătorul (ASTR.), constelație zodiacală, care se vede vara spre orizontul sudic și pe care o parcurge Soarele spre

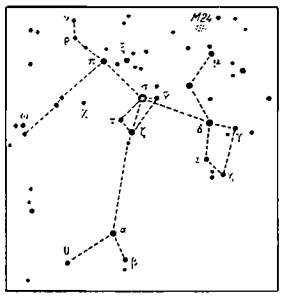

Constelația Săgetătorul

sfîrșitul lunii decembrie și începutul lunii ianuarie. În direcția constelației **S.** se află centrul Galaxiei noastre, Calea Laptelui.

Sălaj, zonă deluroasă situată între văile Almajului, Someșului și Sălajului, orientată de la sud-vest la nord-est. Altitudini reduse. Interfluviile sînt împădurite; pe văile rîurilor se practică creșterea animalelor și pomicultura.

Sălăgeanu, Nicolae (n. 1907), botanist român, membru al Academiei Republicii Socialiste România, profesor la Universitatea din București. S-a ocupat de probleme privind nutriția și respirația plantelor, mișcarea plantelor volubile, dezvoltarea și stimularea plantelor.

Sălăjan, Leontin (1913—1966), militant de seamă în mișcarea muncitorească din România. Născut într-o familie de țărani săraci, a intrat din

L. Sălăjan

tinereță în mișcarea revoluționară. Membru al P.C.R. din 1939. În anii dictaturii militare-fasciste a fost membru al Comitetului județean Timiș-Torontal, apoi secretar al Comitetului regional Banat al P.C.R. A participat la organizarea grupului de partizani din munții Carașului și la numeroase acțiuni de sabotare a războiului, la Reșița, Arad, Bocșa, Timișoara. După Eliberare a avut sarcini de răspundere în aparatul de partid și de stat. A fost membru al C.C. al P.C.R. (din 1945), membru supleant al Biroului Politic al C.C. (1955—1965), și membru al Comitetului Executiv al C.C. (din 1965). În 1949—1950 a fost ministru al Construcțiilor, în 1950—1955, Șef al Marelui Stat Major al armatei și prim-locțiitor al ministrului forțelor armate, iar din 1955, ministru al forțelor armate.

sălbăticie, termen prin care, în periodizarea făcută de L. H. Morgan în lucrarea sa „Societatea primitivă" (1877), este desemnată prima perioadă a comunei primitive, anterioară *barbariei.* În prezent, termenul este folosit foarte rar, fiind înlocuit cu p a l e o l i t i c u l.

sălcioară *(Elaeagnus angustifolia),* arbore din familia eleagnaceelor, înalt pînă la 7 m, spinos, cu frunze lanceolate și flori galbene, puternic mirositoare. La noi se cultivă ca plantă ornamentală, ca gard viu sau în plantații forestiere.

sălcuța, cultură materială din neoliticul tîrziu (c. 2800—1900 î.e.n.). Numele vine de la satul Sălcuța (raionul Craiova, reg. Oltenia), unde au fost identificate primele urme specifice acestei culturi. Principalele caracteristici: așezări pe locuri mai ridicate înconjurate uneori de șanțuri de apărare, prelucrarea cuprului, ceramică incizată și pictată după ardere și pictură cu grafit. E înrudită cu cultura *gumelnița* din Muntenia. Aria ei de răspîndire cuprinde Oltenia și unele părți din Banat.

Săliște, comună în raionul Sibiu, reg. Brașov, situată la vest de orașul Sibiu. 3 340 loc. (1965). Industrie textilă (covoare și tricotaje, produse de artizanat, costume naționale).

sămăluire (IND. PIEL.), operație din procesul de fabricare a pieilor, efectuată după cenușărire și decalcificare și care constă în supunerea lor la acțiunea enzimelor proteolitice obținute din pancreas. Prin **s.** pieile devin mai moi, mai suple și mai elastice și de aceea pieile fine pentru fețele de încălțăminte, îmbrăcăminte, mănuși etc. sînt supuse unei operații de **s.** mai intense, iar cele pentru talpă unei **s.** foarte slabe.

sămănătorism, direcție ideologică și literară contradictorie din primul deceniu al sec. al XX-lea, al cărei nume derivă de la titlul revistei „Sămănătorul" (1901-1910). La apariția sămănătorismului a contribuit și marele interes prezentat în epocă de problema țărănească, aflată în faza unei crize acute, marcată prin repetate răscoale, care au culminat cu aceea din 1907. Asimilînd preocupări mai vechi, precizate și sintetizate îndeosebi prin contribuția teoretică a lui N. Iorga, sămănătorismul a supus criticii unele aspecte ale societății timpului (înstrăinarea claselor posedante, politicianismul, tutela capitalului străin și a agenților săi etc.) și a atras atenția asupra necesității culturalizării țărănimii. Această poziție critică era întregită de prețuirea tradițiilor istorice, folclorice etc., a valorilor naționale, de susținerea luptei pen-

tru eliberarea Transilvaniei etc. Respectul față de trecut se traducea însă adesea prin idealizarea organizării sociale feudale, în cuprinsul căreia poporul nostru, considerat ca o comunitate națională netulburată de lupta de clasă, și-ar fi făurit așezămintele cele mai potrivite, dar pe care revoluția din 1848 le-ar fi înlocuit cu altele, preluate din afară. S. ignoră rolul istoric al proletariatului și consideră țărănimea ca fiind depozitara exclusivă a valorilor naționale permanente și rezervorul principal de energie capabil să asigure progresul social. Admițînd că societatea românească suferă de vicii grave, sămănătoriștii indicau drept soluție pentru înlăturarea tuturor acestora culturalizarea maselor țărănești, considerată ca putînd asigura „refacerea comunității naționale solidare" și suprimarea „influenței nefaste" a orașului. În acest fel, acțiunea de culturalizare era menită să se substituie, prin supraapreciere, ideii de revoluție și s-o pună pe aceasta în umbră. În acest spirit, chiar și reformele sociale (ex. împroprietărirea țăranilor) erau amînate *sine die* ca ineficiente înainte de desăvîrșirea operei de culturalizare. Prin atitudinea sa antisocialistă, ca și prin propagarea împăcării între clase, justificată prin așa-zisa realizare a unui „țel național comun", s. a îndeplinit, obiectiv, un rol negativ, agravat și prin supralicitarea tendințelor naționalist-șovine. Literatura s. nu a avut un program estetic propriu, ea preluînd, cu limite serioase însă, obiectivele „Daciei literare", spiritul militant în artă, ideea specificului național și a caracterului popular, simpatia față de țărănime, utilizarea folclorului ca importantă sursă de inspirație, glorificarea trecutului eroic național etc. Înscrierea acestor puncte în crezul literar sămănătorist explică colaborarea unor fruntași ai literaturii vremii (G. Coșbuc, D. Anghel, M. Sadoveanu, Șt. O. Iosif, I.A. Bassarabescu, Al. Davila, Șt. Petică ș.a.) la „Sămănătorul" și la celelalte reviste ce s-au aliniat programului său („Luceafărul", la începutul apariției sale, „Făt-Frumos", „Ramuri" ș.a.). S. a contribuit la dezvoltarea unor genuri și specii literare, ca pastelul și proza peisagistică, literatura de inspirație istorică și rurală, prelucrările din folclor etc. Unele realizări valoroase s-au obținut și în elegia dezrădăcinării fără perspective a țăranului plecat la oraș. Considerînd însă literatura în primul rînd din unghiul de vedere al unui scop educativ practic, s. introduce, alături de confuzia vulgarizatoare dintre estetic și etnic, pe aceea dintre estetic și etic. Erorile fundamentale din planul concepției social-politice și estetice a s. se răsfrîng într-o serie de trăsături caracteristice ale literaturii respective: idealizarea satului și a muncilor agricole, condamnarea orașului ca loc de pierzanie, nostalgia față de rînduielile trecutului patriarhal, accentele naționaliste, elogierea păturii rurale înstărite și a boierimii „de neam", înfățișarea predilectă a preoților și învățătorilor ca „apostoli", reducerea conflictului social de la țară la ciocnirile dintre săteni și „ciocoi", mai ales străini, prelucrarea uneori necritică a folclorului. Elementele pozitive ale **s.** (în special preocupările sociale demofile) au fost dezvoltate de literatura realist-critică și, în general, de cea cu caracter democratic și social-protestatar care i-a urmat, iar elementele negative de literatura cu caracter antirealist, mistic și retrograd, în special de gruparea gîndiristă, care și-a revendicat s. ca precursor.

„Sămănătorul", revistă literară săptămînală, apărută la București, de la 2 decembrie 1901 pînă la 27 iunie 1910. Pînă la 29 decembrie 1902 directori au fost Coșbuc și Vlahuță. Ulterior, direcția a aparținut unui comitet de redacție, conducător de fapt fiind Ilarie Chendi. Din mai 1905 pînă în octombrie 1906, animatorul ei a fost N. Iorga, secundat de Șt. O. Iosif, M. Sadoveanu și I. Scurtu. După plecarea lui N. Iorga, celor trei redactori li se alătură D. Anghel și C. Sandu-Aldea, pentru partea literară, și G.M. Murgoci, pentru cea științifică. Sub aceste conduceri succesive, **S.** a avut un rol pozitiv în viața literară a vremii, militînd pentru o literatură legată de tradiție, însuflețită de spirit patriotic și popular. Din 1908 direcția e preluată de Aurel C. Popovici, care, accentuînd anumite tendințe existente și anterior, promovează o orientare precumpănitor idilică, patriarhalistă și naționalistă. Printre colaboratorii revistei se numără scriitori cu convingeri estetice diferite (I.A. Bassarabescu, I. Brătescu-Voinești, E. Gîrleanu, I. Agîrbiceanu, I. Minulescu, E. Farago, C. Moldovanu, E. Isac ș.a.). S. a publicat, de asemenea, numeroase texte folclorice, documente istorice, pagini inedite din opera lui Mihail Eminescu, precum și comentarii privind clasicii literaturii române, traduceri din literatura universală etc.

sămînță (BOT.), organ al plantelor superioare gimnosperme și angiosperme, provenit din ovul în urma fecundației. **S.** este învelită de tegumentul seminal și conține embrionul și un țesut plin cu substanțe de rezervă, numit endosperm. Din **s.** ia naștere noua plantă. — (AGR.) *S. elită*, sămînță cu valoare biologică ridicată, care întrunește însușirile de bază ale soiurilor cultivate. Periodic, *s.e.* înlocuiește materialul aflat în cultură, care prin înmulțiri succesive își diminuează însușirile caracteristice de soi. În țara noastră, *s.e.* este produsă de stațiunile experimentale agricole, prin diferite metode, în funcție de specie, natura și însușirile soiului etc.

sămînțoáse (HORT.), grup de plante pomicole cu fructe cărnoase și mai multe semințe situate în cinci loji. Fructul provine din dezvoltarea receptaculului floral împreună cu ovarul. Ex. mărul, părul, gutuiul, moșmonul etc.

sănătáte (MED.), stare a unui organism neatins de nici o boală, stare de optimum funcțional. Problema **s.** reprezintă un obiect de studiu pentru multe discipline medicale, ceea ce face ca, alături de medicina

„clasică", să se poată vorbi astăzi şi de o medicină a **s.** Studierea prevenirii bolilor, a factorilor exo- şi endogeni care intervin în menţinerea stării de **s.**, a mecanismelor fiziologice, a limitelor stării de **s.** (sanogeneza), a mijloacelor de dezvoltare armonioasă şi de ameliorare psihofizică a fiinţei umane reprezintă probleme de medicină a **s.** Analiza dinamică a **s.** populaţiei din ţara noastră marchează o îmbunătăţire continuă a unor indici importanţi ca: mortalitatea generală, mortinatalitatea, mortalitatea precoce şi neonatală, morbiditatea prin boli infecţioase şi parazitare etc. V. şi *ocrotirea sănătăţii*.

„Sănătatea", revistă a C.C. al Crucii roşii a Republicii Socialiste România. Apare lunar, la Bucureşti. Pînă în anul 1959 a purtat diferite denumiri (1950—1956 „Gata pentru apărarea sanitară"; 1957—1959 „Crucea roşie a Republicii Populare Române").

Sănătescu, Constantin (1885—1947), general şi om politic român. A luat parte, ca reprezentant al cercurilor palatului, la unele acţiuni în vederea răsturnării guvernului condus de Ion Antonescu. După răsturnarea dictaturii militaro-fasciste a fost preşedinte al Consiliului de Miniştri (23 august 1944—4 decembrie 1944); s-a împotrivit aplicării reformelor democratice cerute de procesul revoluţionar în desfăşurare.

„Săptămîna muncii intelectuale şi artistice", revistă săptămînală, apărută la Bucureşti, sub redacţia lui Camil Petrescu, între 5 ianuarie şi 15 martie 1924. A publicat studii de literatură, estetică, ştiinţă, printre care şi eseurile lui Camil Petrescu privind problema organizării mişcării intelectuale. Au colaborat: dr. Gh. Marinescu, Perpessicius, P. Zarifopol, Ş. Cioculescu şi alţii.

săptămînă (ASTR.), diviziune calendaristică de şapte zile a timpului.

săpun (CHIM.), sare metalică a acizilor graşi superiori. Se obţine prin saponificarea grăsimilor sau prin neutralizarea acizilor graşi cu hidroxizii diverselor metale. Ca materii prime pentru fabricarea **s.** se folosesc grăsimile animale (seu, untură), uleiuri vegetale (de palmier, cocos, soia, ricin) sau acizi graşi obţinuţi prin oxidarea parafinelor. Dintre acizii graşi superiori, în **s.** apar cel mai frecvent acizii stearic, palmitic şi oleic. **S.** se împart, după consistenţă, în *s. tari* (de sodiu, de calciu, de aluminiu) şi *s. moi* (de potasiu, de plumb), iar după comportarea lor faţă de apă în *s. solubile* (de sodiu, de potasiu, de amoniu) şi *s. insolubile* (de calciu, de magneziu, de aluminiu, de plumb, de mangan). Cel mai utilizat este **s.** de sodiu, folosit ca agent de spălare (**s.** obişnuit). Este solid, solubil în apă şi formează spumă. Se fabrică prin fierberea grăsimilor cu hidroxid de sodiu şi se separă din mediul de reacţie cu ajutorul unor electroliţi (clorură de sodiu). După destinaţie i se adaugă parfumuri, coloranţi, sulf, glicerină, borax etc. În apa dură, **s.** de sodiu nu face spumă şi la spălare se consumă în cantităţi mai mari, datorită formării unor **s.** insolubile cu ionii de calciu şi magneziu. În ultimul timp s-au obţinut numeroase substanţe sintetice (detergenţi), cu proprietăţi asemănătoare şi în unele privinţe superioare **s.** de sodiu. **S.** de potasiu, lichid uleios, galben-maro, solubil în apă, este utilizat ca săpun medicinal şi, în industria textilă, ca agent de spălare. **S.** insolubile se folosesc la fabricarea unsorilor consistente, la impermeabilizarea textilelor, la fabricarea emplastrului etc. — (FARM.) *S. medicinal*, săpun preparat din uleiuri vegetale şi hidroxid de sodiu. Este utilizat la fabricarea unor pilule laxative (cu aloe, podofilină), a supozitoarelor pentru copii etc. Cel fabricat din ulei de cînepă, rapiţă, în cu hidroxid de potasiu se utilizează în dermatologie, în tratamentul a diferite boli cum ar fi acneea, eczemele seboreice etc.

săpunărit (în evul mediu în ţările române), denumire a dării percepute anual de la cei care fabricau săpun.

Sărata-Monteoru, comună în raionul Buzău, reg. Ploieşti, situată pe valea Sărata. 1 505 loc. (1965). Exploatarea petrolului. Staţiune balneoclimatică; ape minerale cloruro-sodice, calcice, magneziene, indicate în tratarea afecţiunilor gastrointestinale, hepatobiliare, ale aparatului renal, pentru debilitate (în special pentru copii). Aici s-au descoperit cele mai caracteristice urme ale culturii *monteoru* din epoca bronzului.

sărătură (PEDOL.), denumire generică folosită pentru solurile care au un conţinut mare de săruri solubile sau sodiu schimbător în complexul adsorbtiv. V. şi solonceac; soloneţ; solodiu.

săritúri, probe sportive din mai multe ramuri de sport: în atletism (în înălţime, în lungime, triplu-salt şi cu prăjina), în nataţie (de pe trambulină, de pe platformă şi din turn), în schi (de pe trambulină) etc.

Sărmaşu, comună situată în raionul Luduş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară. 8 880 loc. (1965). Exploatări de gaz metan.

Sărmăşag, localitate asimilată urbanului, în raionul Şimleu, reg. Crişana, situată pe valea rîului Crasna. 4 930 loc. (1965). Exploatări de lignit.

Sărmăşel, sat în comuna Sărmaşu, raionul Luduş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară. Exploatări de gaz metan.

„Săteanca", revistă lunară social-politică şi culturală, editată de Consiliul Naţional al Femeilor din Republica Socialistă România. Apare, la Bucureşti, de la începutul anului 1948.

Săulescu, Gheorghe (1799—1875), filolog şi poet român. S-a născut la Iaşi. A fost profesor la Academia Mihăileană din Iaşi. A publicat în revistele vremii studii de lingvistică, latinizante şi puriste, fiind, în această din urmă privinţă, un precursor al lui Aron Pumnul, precum şi studii de istorie şi de folclor, lipsite de spirit critic. A fost unul dintre promotorii învăţămîntului naţional din Moldova şi autor al mai multor manuale didactice. Op. pr.: „Gramatica românească" (1833—1834, 3 vol., dintre care ultimul se ocupă de versificaţie), „Fabule în versuri sau poezii alegorice" (1835).

Săulescu, Mihai (1888—1916), scriitor român. S-a născut la București. A colaborat la „Sămănătorul", „Ramuri", „Flacăra", „Convorbiri critice". Poezia lui („Versuri", 1906; „Departe", 1914; „Viața", 1916), de factură simbolistă, păstrînd încă reminiscențe retorice, este străbătută de nostalgii, neliniști, viziuni și presimțiri întunecate, dar și de sentimentul solidarității cu mulțimile muncitoare. Este unul dintre cei dintîi cîntăreți ai orașului în literatura română. A mai scris „Săptămîna luminată" (1913), dramă țărănească într-un act, remarcabilă prin atmosferă, tensiune și calitatea analizei psihologice.

Săveni, comună în reg. Suceava, reședință de raion, situată pe valea rîului Bașeu. 7 890 loc. (1965). Reparații metalice, industrie alimentară (panificație). Centru agricol. — *Raionul S.*, cu 97 790 loc. (1965). Industrie alimentară (Hînțești). Culturi de cereale, de cartofi, de sfeclă de zahăr. Creșterea animalelor.

Săvescu, Iuliu Cezar (1876—1903), poet român simbolist. S-a născut la Brăila. Între 1 octombrie 1890 și 24 februarie 1891 a redactat împreună cu Bonifaciu Florescu gazeta „Duminica". S-a afirmat în paginile „Literatorului", unde a publicat versuri și proză. Poemele sale, reunite postum în volumul „Poezii" (1926), se caracterizează prin sentimentul nostalgiei și al spațiilor exotice („Polul Nord", „Polul Sud", „Sahara"). A tradus „Antigona" lui Sofocle.

Săvinești, comună pe valea Bistriței, inclusă în teritoriul administrativ al orașului regional Piatra-Neamț. 4 570 loc. (1965). Aici se găsește *Uzina de fibre sintetice Săvinești*, cea mai mare unitate producătoare de fire și fibre sintetice din Republica Socialistă România. Uzina a intrat în funcțiune treptat, începînd din 1959, și produce *relon* (fire, corzi, fibre și granule), *melană* (fibre și pale), precum și diverse alte produse secundare.

Săvulescu, Alexandru (1847—1902), arhitect român, unul dintre primii reprezentanți de seamă ai școlii românești de arhitectură modernă. A studiat la București și la Paris. A construit, în anul 1900, Palatul Poștelor din București.

Săvulescu, Alice (n. 1905), fitopatolog român, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat lucrări privind biologia ciupercilor, bolile unor plante de cultură, imunitatea plantelor, utilizarea izotopilor radioactivi în agricultură și biologie. A contribuit la elaborarea lucrării „Starea fitosanitară în România".

Săvulescu, Traian (1889—1963), biolog român. A fost profesor la Institutul agronomic

Tr. Săvulescu

„N. Bălcescu" și la Universitatea din București, primul președinte al Academiei R.P.R. și membru a numeroase academii străine. În cele aproape 400 de publicații ale sale, **S.** s-a afirmat ca botanist, geobotanist, istoriograf al științei, îndrumător și popularizator, dar mai ales ca eminent fitopatolog. Prin cercetările asupra florei a adus contribuții la cunoașterea gramineelor și a campanulaceelor din țara noastră, precum și la clarificarea unor probleme de biogeografie. A fundat școala românească de fitopatologie și a organizat secția de specialitate din Institutul de cercetări agronomice, al cărui director a fost. Eminent cercetător al bolilor criptogamice ale plantelor de cultură, **S.** a avut principalul rol în organizarea combaterii dăunătorilor la plante și a condus publicarea lucrării anuale „Starea fitosanitară". A fost inițiatorul și redactorul principal al operei „Flora Republicii Populare Române". Op. pr.: „Monografia uredinalelor din R.P.R." (1953), „Ustilaginalele din R.P.R." (1957).

„Sburătorul", periodic literar-artistic, apărut la București, sub conducerea lui E. Lovinescu, în două serii (19 aprilie 1919—7 mai 1921 și martie 1926 — iunie 1927). Revista își propunea să promoveze scriitorii tineri și o literatură întemeiată pe teoria sincronizării și a împrumuturilor culturale. În jurul ei s-a constituit cenaclul **S.,** care a funcționat pînă după moartea lui Lovinescu. Printre colaboratori se numără: G. Călinescu, T. Vianu, Perpessicius, L. Rebreanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban, G. Brăescu, I. Barbu ș.a.

scăbie (lat. *scabies*), boală de piele de natură parazitară, provocată de un artropod din clasa arahnidelor (*Sarcoptes scabiei*). Se caracterizează printr-o puternică mîncărime a pielii, mai accentuată noaptea, și prin prezența pe piele a unor mici vezicule. **S.** se localizează îndeosebi în regiunile interdigitale, axilară, mamelonară etc. Pe locurile lezate se observă semnul caracteristic al **s.,** șanțul acarian (o dungă fină cutanată, ușor proeminentă), la suprafața căruia se află mici orificii (vizibile cu lupa), pe unde ies larvele parazitului. Boala apare și la animale, ducînd la căderea părului, a lînii sau a penelor. Produce pagube importante în special la ovine și la animalele de blană. Se mai numește, popular, *rîie*.

scadențăr (CONT.), registru în care sînt înscrise termenele la care trebuie plătite diferite sume, executate anumite operații etc.

scadență (CONT.), termen la care trebuie lichidată o anumită obligație sau efectuată o operație.

Scaevola, Quintus Mucius (a doua jumătate a sec. II și începutul sec. I î.e.n.), jurisconsult roman. A întocmit prima expunere sistematică, pe instituții juridice, a dreptului civil. Op. pr.: „Drept civil" (în 18 cărți).

scafándru (gr. *skaphe* „barcă" și *aner, andros* „om") **1.** (NAV.) Costum flexibil sau rigid, folosit de marinarii *(scafandrierii)* care execută lucrări submarine. *S. obișnuit* este alcătuit dintr-un costum de tip combinezon din pînză cauciucată, o cască metalică cu fereastră de sticlă, mănuși, bocanci speciali

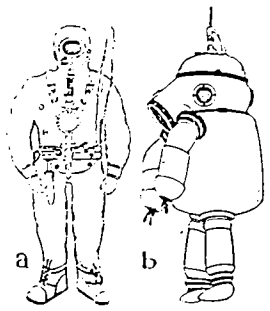

a — Scafandru obișnuit, *b* scafandru de mare adîncime

și o centură cu greutăți de plumb. Casca este legată la un tub flexibil, prin care scafandrierul primește aer de la o pompă situată la suprafață. Durata ședерii sub apă a scafandrierului depinde de adîncimea de coborîre; ea poate fi pînă la trei ore la o adîncime mai mică de 10 m și de numai 10—15 minute la o adîncime de 50 m. Ieșirea la suprafață se face prin ridicarea treptată, cu pauze, pentru eliminarea excesului de azot din țesuturi, astfel încît să se evite pericolul emboliei gazoase. Pentru a da scafandrierului posibilitatea unor deplasări mari, se folosește *s. autonom*, care este asemănător cu **s.** obișnuit, cu diferența că este prevăzut cu butelii de oxigen (purtate pe spate) și cu labe de cauciuc pentru picioare. *S. de mare adîncime* este constituit dintr-o carcasă de oțel formată din mai multe sectoare sudate și închisă la partea superioară cu un capac mobil, prevăzută cu picioare articulate și echipată cu brațe sau cu clești manevrabili din interior. Aparatul este prevăzut cu două butelii de oxigen, cu un aparat de dozat oxigenul pentru respirație și cu o capsulă cu hidrat de sodiu pentru absorbirea bioxidului de carbon din aerul expirat. Cu ajutorul *s. de mare adîncime* se poate lucra pînă la adîncimi de 110 m. **2.** (AV.) Costum de zbor, închis ermetic și izolant față de mediul exterior, cu care sînt îmbrăcați aviatorii și cosmonauții pentru a fi protejați împotriva condițiilor nefavorabile pentru viață în atmosferă la înălțimi mari și în spațiul cosmic.

scáfă (gr. *skaphe* „barcă"; ARHIT.), suprafață curbă care racordează fața unui perete cu fața inferioară a tavanului sau cu suprafața unui p a v i m e n t. Uneori **s.** situate sub tavan pot fi decorate cu reliefuri în stuc sau cu picturi.

scaiéte, nume generic dat mai multor plante din familia compozitelor care au ghimpi. Ex. ciulinul *(Carduus nutans)*, scaiul măgăresc *(Onopordon acanthium)*, pălămida *(Cirsium arvense)* etc.

Scala, *La* ~ (denumirea completă *Teatro alla Scala*), teatru de operă din Milano, cel mai însemnat centru al culturii italiene de operă. A fost construit între anii 1776 și 1778, apoi, după bombardamentul suferit în 1943, a fost reconstruit și și-a reluat activitatea în 1946. Din ansamblul teatrului au făcut parte cei mai mari cîntăreți ai lumii, printre care și Haricleea Darcleé, Elena Teodorini, Grigore Gabrielescu ș.a. Timp îndelungat, conducerea muzicală a deținut-o Arturo Toscanini.

scalár (MAT., FIZ.) **a)** Mărime ale cărei valori sînt complet determinate prin unitatea de măsură și printr-un număr real pozitiv sau negativ (ex. lungimea, aria, entropia, sarcina electrică etc.). **S.** nu depinde de vreun sistem de referință. **b)** Număr real sau complex.

scald (scandinav *skald* „poet"), nume al vechilor poeți nordici (scandinavi și mai ales islandezi), care trăiau pe lîngă curțile conducătorilor militari. Poezia scalzilor, recitată fără nici un acompaniament, are un caracter eroic și preamărește de obicei zeități sau personalități ale vremii. Lipsită de amploare epică, ea are un caracter căutat, prețios, un stil metaforic, bogat în perifraze. Deși declinul ei începe din sec. al XIII-lea, poezia **s.** continuă pînă în sec. al XV-lea, abordînd mai tîrziu subiecte creștine. Cei mai vechi **s.** sînt personaje aproape legendare.

scalpáre (lat. *scalpare* „a tăia"; MED.), îndepărtare accidentală sau chirurgicală (cu ajutorul unui bisturiu numit *scalpel)* a pielii care acoperă cutia craniană.

scandáre, mod de recitare a versurilor (grecești și latine), constînd în descompunerea lor în unități metrice sau silabice. **S.** sublinia valoarea cantitativă a silabelor (lungi sau scurte).

scándiu (CHIM.), *Sc.* Element cu nr. at. 21; gr. at. 44,96; gr. sp. 3,1; p.t. circa 1 400°C. Este un metal din grupa pămînturilor rare. Formează combinații în starea de valență 3.

scapolít (MINER.), aluminosilicat natural de sodiu *(marialit)* și de calciu *(mejonit)* în amestec izomorf. Formează cristale prismatice sau mase granulare, de obicei incolore, mai rar de culoare cenușie sau albastru-deschis, cu luciu sticlos. Se găsește în skarne, în cavitățile rocilor efuzive și în unele roci metamorfice. În Republica Socialistă România apare la Ocna de Fier și Moldova Nouă (Banat), Măgura Vaței (Munții Drocea) și Băița Bihorului (reg. Crișana).

scarabéu (ZOOL.; *Scarabaeus*), insectă din ordinul coleopterelor, cu corpul lățit și turtit, de culoare neagră și cu articolele bazale ale primei perechi de picioare dințate. Este coprofag (se hrănește cu excremente) și trăiește în Africa și în Asia, iar cîteva specii în sudul Franței și în țara noastră. În Egiptul antic, **s.** era considerat ca un animal sacru, cultul său fiind legat de acela al soarelui. Apărea în mod frecvent în decorația sarcofagelor și mormintelor, fiind modelat în diferite materiale de la argilă pînă la aur.

scară 1. Ansamblu de trepte așezate succesiv, care leagă două diferențe de nivel, servind pentru urcare sau coborîre. — (NAV.) *S. de pisică*, scară flexibilă, formată din două parîme care susțin trepte din lemn; este folosită pentru coborîrea în bărci, urcarea pe

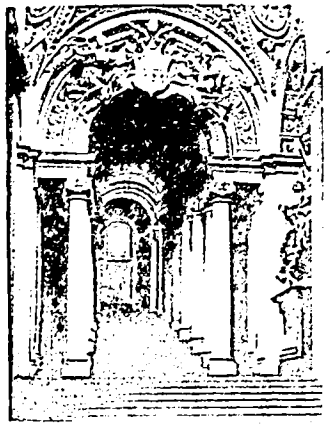

Scara regală
de la palatul Vaticanului

catarg etc. — (CONSTR.) *S. rulantă*, scară cu trepte mobile, legate articulat pe o bandă rulantă. În perioada în care mecanismele de acționare nu funcționează, *s. r.* poate fi întrebuințată ca scară fixă. — (HIDROTEHN.) *S. de pești*, construcție hidrotehnică executată în porțiunea de separație a două zone, cu nivel diferit, ale unui curs natural de apă, pentru a face posibilă trecerea peștilor din zona aval spre zona amonte. *S. de p.* sînt constituite din jgheaburi (scocuri) de zidărie sau de lemn, din bazine așezate în scară etc. **2.** (FIZ., TEHN.) Mulțime ordonată de elemente discrete (diviziuni, grade, trepte etc.), care servește pentru stabilirea, după o anumită regulă (ex. prin comparare), a valorilor unei mărimi fizice. — *S. termometrică*, scară pentru determinarea valorilor temperaturilor. Cele mai cunoscute *s.t.* sînt: *s. Celsius*, ale cărei puncte fundamentale sînt temperatura de topire a gheții (0°C) și temperatura de fierbere a apei (100°C); *s. Réaumur*, care, inițial, a avut un singur punct fundamental (temperatura de topire a gheții, 0°R), iar ca unitate cantitatea cu care trebuia ridicată temperatura pentru ca alcoolul folosit să se dilate cu 1%; *s. Fahrenheit*, ale cărei puncte fundamentale sînt temperatura unui amestec refrigerent cu țipirig (0°F) și temperatura corpului unui om (100°F). Aceste trei *s.t.* sînt dependente de proprietățile substanței termometrice (mercur, alcool etc.). Kelvin a introdus, în 1848, o nouă *s.t.* (numită *s. termodinamică absolută*, sau *s. Kelvin*), bazată pe definirea temperaturii cu ajutorul randamentului unui ciclu Carnot și pe două puncte fundamentale: zero absolut (0°K) și punctul triplu al apei (căruia i s-a atribuit valoarea 273,16°K, pentru ca gradele Kelvin și Celsius să fie egale). — *S. de culori*, fișie de hîrtie pe care există opt dreptunghiuri colorate, cuprinzînd, în ordinea lungimii de undă, tot atîtea culori spectral-pure (purpuriu, roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo, violet). Uneori se fac *s. de c.* cu 12 nuanțe de culori spectral-pure, care mai conțin și diferite tonalități (amestecuri cu alb sau cu negru) ale acestor culori. *S. de c.* se utilizează la controlul reproducerilor după fotografii tehnicolore. **3.** (TEHN.) *Scară gradată*, totalitatea reperelor (rizurilor), dispuse în sau pe o linie dreaptă sau curbă, reprezentînd valori ale unei mărimi care se măsoară (ex. *s.g.* a unei rigle, *s.g.* a unui aparat de măsurat lungimi etc.). Reperele *s.g.* sînt trasate pe o placă confecționată din diferite materiale și avînd diferite forme, la distanțe egale (ex. la rigla, la comparatorul cu cadran circular etc.) sau la distanțe neegale între ele (ex. *s.* logaritmică la rigla de calcul). **4.** (MINER.) *Scara durității mineralelor*, scară convențională alcătuită din zece grade de duritate, stabilită de Mohs pentru aprecierea durității mineralelor. În ordinea crescîndă a durității, mineralele care alcătuiesc această scară sînt: 1. talcul, 2. gipsul, 3. calcitul, 4. fluorina, 5. apatitul, 6. ortoza, 7. cuarțul, 8. topazul, 9. corindonul, 10. diamantul. Se mai numește *scara lui Mohs*. **5.** (GEOL.) **a)** *Scară seismică*, clasificare a cutremurelor de pămînt în 12 categorii sau grade de intensitate, după puterea cu care se manifestă și după efectele pe care le au asupra construcțiilor și a scoarței terestre. Gradul I cuprinde cutremurele înregistrate numai de aparate (microseisme); gradele II—VII cuprind cutremure simțite de oameni, dar care nu produc distrugeri; gradele VIII—X cuprind cutremurele distrugătoare care provoacă dărîmarea clădirilor și apariția crăpăturilor în scoarța Pămîntului; în sfîrșit, gradele XI și XII cuprind cutremurele catastrofale, care distrug toate construcțiile omenești și provoacă alunecări de teren, falii, prăbușiri, devierea cursului rîurilor etc. V. și cutremur. **b)** *Scara hidroizobatelor*, succesiune de trepte de adîncime convențională, măsurate de la suprafața terenului pînă la nivelul hidrostatic. În mod obișnuit, intervalele dintre hidroizobate variază între limitele următoare: 0—2, 2—5, 5—10, 10—15, 15—20 și peste 20 m. **6.** (TOPOGR.) Raportul dintre lungimea unei linii pe un plan sau o hartă și lungimea reală a acelei linii în natură. Indică gradul de micșorare a detaliilor din natură, reprezentate pe plan sau hartă. Se exprimă printr-o fracție *(scară numerică)*, al cărui numărător este egal cu unitatea (deci cu cît cifra care reprezintă numitorul fracției este mai mare, scara este mai mică), sau printr-un segment de dreaptă divizat în unități deasupra cărora este indicată valoarea care le corespunde în na-

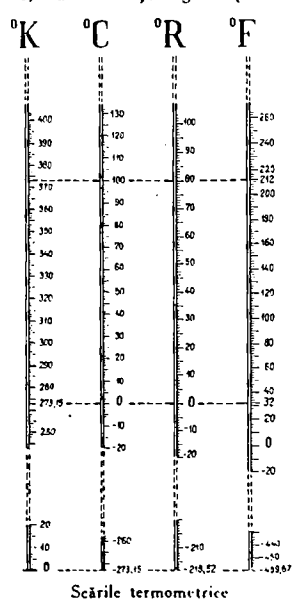

Scările termometrice

tură *(scară grafică)*. Pe hărțile la scară mică, datorită deformărilor caracteristice proiecției cartografice întrebuințate, valoarea reală a **s.** nu este identică pe toată suprafața hărții, deci **s.** indicată are numai rol orientativ, dar pe baza ei nu se pot face măsurători de lungime. V. și hartă. 7. (NAV.) *Scară de pescaj*, reper marcat pe carena unei nave și în care sînt înregistrate valorile pescajului și ale deplasamentului corespunzător al navei. Se numește și *scară a deplasamentelor*.

scarificáre (lat. *scarificare* „a secționa, a cresta") **1.** (MED.) Crestare superficială a tegumentelor cu ajutorul scarificatorului,

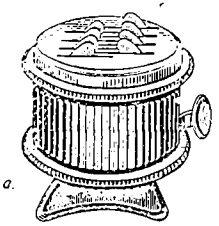

Scarificator

al unui bisturiu sau brici etc. pentru provocarea unei sîngerări locale. Uneori precedă aplicarea ventuzelor (ventuze scarificate). Este folosită pentru degajarea unei regiuni inflamate sau infiltrate, în dermatologie. **2.** (DRUM.) Operație de dislocare și de întoarcere a pămîntului (pe o adîncime de 5—15 cm) de la suprafața unui teren sau a unei împietruiri vechi, efectuată pentru ușurarea executării sau refacerii drumurilor. Se execută cu mașini numite *scarificatoare*.

scarlatínă (fr. *scarlatine*, din *écarlate* „roșu aprins"; MED.), boală infectocontagioasă acută, care face parte din categoria febrelor eruptive. Se caracterizează prin instalare zgomotoasă cu febră mare, angină, stare generală proastă, erupție cutanată de culoare roșie-zmeurie, urmată de descuamarea pielii în fișii subțiri, în special la extremități. Agentul cauzal al **s.** este streptococul hemolitic. Boala apare mai frecvent la copii și tineri; durează în majoritatea cazurilor 14 zile și lasă o imunitate durabilă. Tratamentul cu penicilină scurtează durata bolii, oprește apariția complicațiilor, în special a nefritei, dar împiedică instalarea imunității.

Scarlatti, Alessandro (1660—1725), compozitor italian, reprezentant de seamă și părinte spiritual al operei napolitane, în care muzica domină acțiunea, și creator al cantatei de cameră. A folosit și a perfecționat în operă aria d a c a p o și uvertura „italiană". **S.** a compus peste 100 de opere, 600 de cantate, lucrări corale și instrumentale, pline de eleganță melodică, scrise cu deplina stăpînire a stilului italian. Prin simfoniile sale în trei mișcări este un precursor al simfoniei clasice.

Scarlatti, Domenico (1685—1757), compozitor și clavecinist italian, fiul și elevul lui Alessandro Scarlatti. A îndeplinit diferite funcții la curțile europene și s-a stabilit apoi în Spania, unde s-a dedicat creației de piese pentru clavecin. Tehnica strălucitoare a scriiturii, melodia grațioasă, armonia bogată și îndrăzneață, fantezia, ritmul original și virtuozitatea fac ca cele aproape 600 de sonate pentru clavecin

D. Scarlatti

să constituie capodopere ale acestui instrument și baza modernă a tehnicii instrumentelor cu taste.

Scarron *[scarõ]*, Paul (1610—1660), scriitor francez. A scris nuvele și comedii adaptate din literatura spaniolă și mai ales versuri galante. Scrierea sa intitulată „Romanul comic" (1651) este o imagine realistă a provinciei franceze, improvizată în jurul aventurilor unei trupe ambulante. A introdus în Franța „burlescul" italian, al cărui comic constă în povestirea legendelor antice într-un stil popular, presărat cu glume bufone („Virgiliu travestit", 1648—1652).

scatíu *(Carduelis spinus)*, pasăre sedentară din familia fringilidelor, puțin mai mică decît o vrabie, de culoare ver-

Scatiu

de-gălbuie, pe spate mai cenușie și pe aripi cu două dungi negre. Se hrănește cu diferite semințe, iar puii și-i hrănește cu insecte.

scatól (gr. *skor, skatos* „excrement"; BIOCHIM.), substanță chimică azotată naturală, rezultată din putrefacția albuminelor în intestinul gros. **S.** se elimină prin fecale și uneori prin urină.

scaun (CONSTR.), schelet din grinzi de lemn, care susține învelitoarea unui acoperiș și elementele pe care aceasta se sprijină (astereala, căpriorii, panele). Spre deosebire de fermă (care se reazemă direct pe pereții clădirii), **s.** se reazemă pe planșeul podului, căruia îi transmite greutatea acoperișului și încărcăturile suplimentare (zăpadă, vînt etc.).

scaun domnesc (în evul mediu în Țara Românească și în Moldova), denumire a tronului domnesc și, prin extensiune, a domniei.

scaunele săsești, organizații teritorial-administrative ale sașilor din Transilvania, menționate pentru prima dată în 1302 (scaunele Sibiului). La început au existat șapte **s.s.,** la care s-au adăugat mai tîrziu alte două. În fruntea fiecărui **s.s.** era un jude scăunal *(judex sedis)*, dublat apoi de un jude regal *(judex regis)*. Treptat, **s.s.** s-au unificat într-o comunitate teritorială și politică mai

largă *(Universitas Saxonum*, „Comunitatea saşilor"), beneficiind de autonomie, devenită definitivă în sec. al XVI-lea; această comunitate avea în frunte pe comitele saşilor (Sachsengraf), în persoana judelui regal al Sibiului. **S.s.** îşi derivă numele de la funcţiunea lor judiciară („scaune de judecată", în latină *sedes judiciaria*).

scaunele secuieşti, organizaţii teritorial-administrative ale secuilor din Transilvania, menţionate în deceniul al treilea al sec. al XIV-lea; aveau un pronunţat caracter militar. În fruntea fiecărui **s.s.** era un căpitan *(major exercitus, capitaneus)* şi un jude al pămîntului *(judex terrestris)*, la care se adaugă apoi şi judele regal *(judex regis)*. În sec. XIV—XV sînt menţionate şapte **s.s.**, dintre care, în sec. al XVII-lea, trei s-au contopit într-unul singur. În fruntea tuturor **s.s.** se afla comitele secuilor *(Comes Siculorum)*. **S.s.** îşi derivă numele de la funcţiunea lor judiciară (scaunele de judecată, în latină *sedes judiciaria*).

scădere (MAT.), operaţie între două numere *a* şi *b*, primul fiind numit *descăzut* şi al doilea *scăzător*, notată $a - b$, prin care se află un al treilea număr *c*, numit *rest* sau *diferenţă*, care, adunat cu scăzătorul, este egal cu descăzutul (ex. $7 - 4 = 3$).

Scăieni, localitate de tip urban în raionul Ploieşti, reg. Ploieşti, situată pe valea Teleajenului. 4 050 loc. (1965). Industria sticlei (geamuri) şi a hîrtiei (cartoane şi mucavale). Aici a fiinţat, între 1835 şi 1836, f a l a n s t e r u l întemeiat de Th. D i a m a n t.

Scărişoara, peşteră sculptată în calcare jurasice, situată în sudul Masivului Bihor (Munţii Apuseni), care adăposteşte un gheţar (cu o suprafaţă de aproximativ 5 550 m^2 şi cu un volum care oscilează între 40 000 şi 55 000 m^3). Intrarea în peşteră (la circa 1 200 m altitudine) se face printr-un aven adînc (48 m), care comunică cu o sală mare, circulară, şi prin intermediul căreia se asigură accesul în celelalte săli. Are galerii ca „Maxim Pop", „Palatul Sînzienii" (cu forme concreţionale calcaroase frumoase), care leagă între ele numeroase săli, ca „Biserica", „Biserica Nouă", „Catedrala" ş. a. Multe săli sînt pardosite cu gheaţă. Iarna, temperatura aerului din peştera **S.** înregistrează aceleaşi oscilaţii ca temperatura aerului din jurul avenului; vara, temperatura rămîne constant sub 0°C. Monument al naturii. Obiectiv turistic.

Scărlătescu, Ion (1872—1922), compozitor român, profesor la Conservatorul din Bucureşti. A activat şi ca pianist. A scris o Rapsodie română pentru orchestră, dar mai ales muzică de cameră. Foarte cunoscută este „Bagatella" (1917) pentru vioară şi pian.

scărmănătoare (IND. TEXT.) v. **darac.**

„Scena", săptămînal de teatru şi muzică. A apărut la Bucureşti, din 15 septembrie 1910 pînă în ianuarie 1911, sub conducerea lui L. Rebreanu şi M. Sorbul. A militat pentru educarea gustului artistic al spectatorilor de teatru şi pentru crearea unor repertorii valoroase, la nivelul exigenţelor teatrului contemporan. Printre colaboratorii revistei se numărau: M. Sadoveanu, V. Eftimiu, Emil Gîrleanu ş.a.

scenáriu, text cuprinzînd, într-o notaţie de obicei succintă, subiectul unui film sau al unei piese de teatru, repartizat în secvenţe, respectiv acte şi scene. Însumează şi diferite indicaţii tehnice, de regie şi de scenografie. **S.** literar îşi propune să răspundă şi exigenţelor lecturii. Cel radiofonic reprezintă adaptarea unui text literar (mai ales piesă de teatru) la cerinţele radiofoniei.

scénă 1. Parte a edificiului teatral destinată special şi permanent reprezentării spectacolului. Prin extindere, locul stabil ori improvizat pe care se desfăşoară un spectacol. **S.** are o structură arhitecturală fixă, alcătuită din elemente componente şi auxiliare (podium, sufită, culise, avanscenă, rampă, fosa orchestrei). Prin utilizarea unor dispozitive mecanice, scena poate fi amenajată (**s.** turnantă, glisantă, culisantă). În istoria teatrului se cunosc mai multe tipuri de **s.**: *proscenium*-ul şi *orchestra* antică, scena medievală în etaje, scena clasică („à l'italienne" din sec. XVII — XIX), scena circulară modernă ş.a. **2.** Subdiviziune a unui act dintr-o piesă de teatru, delimitată în genere prin plecarea sau intrarea unui personaj; scenele sînt grupate în tablouri şi acte, care păstrează de obicei unitatea de timp şi loc.

scenétă, piesă de teatru, de obicei comedie, într-un singur act şi cu un număr redus de personaje. A înflorit îndeosebi în teatrul popular satiric, impunîndu-se şi în creaţia modernă cultă. În literatura română au scris **s.** Matei Millo, C. Faca, C. Bălăcescu, C. Caragiale, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri ş.a. E sinonimă uneori cu farsa sau vodevilul.

scenografie, arta organizării spaţiului de emisie (s c e n a) şi de recepţie (sala) a spectacolului. Parte integrantă a pregătirii unui spectacol, **s.** are ca scop crearea cadrului, ambianţei, atmosferei în care se desfăşoară acţiunea dramatică şi cuprinde: crearea decorurilor, a costumelor, iluminatul scenic etc. Conform caracterului specific al spectacolului, există scenografie de operă, de teatru dramatic, de teatru de păpuşi, de cinematograf, de circ etc. **S.** s-a dezvoltat încă din perioada teatrului antic şi, în timp, a suferit influenţa diferitelor concepţii dominante ale epocilor respective. Influenţată de artele plastice, ca şi de dezvoltarea mijloacelor tehnice (maşini scenice, de iluminat etc.), **s.** a folosit diferite elemente uzuale (picturale, de construcţie scenică, jocuri de lumini, proiecţii fixe sau cinematografice etc.). Printre precursorii **s.** moderne se numără B r u n e l l e s c h i, descoperitorul legilor perspectivei liniare, fundamentală pentru **s.** modernă, şi primul care a conceput maşinile scenice, S. Serlio, autor al unui tratat de **s.**, Girolamo Genga, Leone dei Sommi, Antonio Ingegneri ş.a. În sec. XVIII—XIX **s.** a devenit prevalent picturală şi, o dată cu clasicismul, a frînat fantezia barocă, înclinată spre căutarea efectelor spaţiale. Romantismul influenţează **s.**, preocupată de culoarea locală. În Italia şi Fran-

ţa apare o pictură scenică anonimă şi cosmopolită cu caracter sentimental şi literar, care tindea să devină stereotipă. Reprezentantul acestei tendinţe a fost Carlo Ferrario (1833—1907), scenograf al principalelor opere verdiene. S. modernă, legată de tradiţia realistă, depăşeşte decorativismul, pentru a deveni parte integrantă a spectacolului. Printre cei mai de seamă teoreticieni ai s. moderne se numără Gordon Craig şi Stanislavski. S. de film ţine seama de condiţiile specifice ale artei filmului (se construiesc doar fragmente de decor, atît cît este necesar imaginii înregistrate de camera de filmat, se recurge la trucaje, machete, filmări prin transparenţă etc.). Totodată, cinematograful a înriurit s. de teatru contemporană în sensul desfăşurării mai rapide a spectacolului, prin eliminarea „pauzelor dintre tablouri, prin efectuarea de proiecţii fixe şi continue etc. În teatrul românesc, preocupările pentru s. au apărut de timpuriu şi s-au dezvoltat mai ales prin creaţiile unor artişti ca: Traian Cornescu, Victor Ion Popa, Th. Kiriacoff-Suruceanu, A. Jiquidi şi mai ales prin Ion Sava. După Eliberare, s. românească a cunoscut un nou avînt prin creaţiile lui Alex. Brătăşanu, Liviu Ciulei, Paul Bortnovski, Jules Perahim, Mircea Marosin etc. S. cinematografică s-a remarcat prin creaţiile lui I. Oroveanu, G. Tăncu, M. Bogos, L. Popa etc.

scepticism (gr. *skeptomai* „a examina"; FILOZ.), concepţie care pune la îndoială posibilitatea cunoaşterii realităţii obiective sau, în genere, a oricărei cunoştinţe certe. S. este o formă a agnosticismului. El a apărut în filozofia greacă în perioada crizei societăţii sclavagiste, fiind întemeiat de Pyrrhon şi reprezentat de Carneade, Aenesidemus, Sextus Empiricus ş.a. Scepticii antici au susţinut că nici cunoaşterea senzorială, nici cea raţională nu poate da cunoştinţe certe, că oricărei păreri îi poate fi opusă cu tot atîta temei o părere contrară tot atît de verosimilă. De aici concluzia necesităţii de a „suspenda judecata", această suspendare fiind, conform s. antic, singurul mijloc de dobîndire a „netulburării", a seninătăţii *(ataraxiei)*. În perioada Renaşterii şi în sec. al XVII-lea, s. a fost îndreptat adeseori împotriva dogmelor religioase şi a scolasticii (Montaigne, Charron) sau a idealismului dogmatic (Bayle), îndeplinind astfel un rol progresist. În sec. al XVIII-lea, s. şi agnosticismul au cîştigat teren ca expresie a intereselor burgheziei de a asigura progresul ştiinţelor împotriva dogmelor religioase, evitînd totuşi implicaţiile ateiste şi materialiste ale ştiinţei (Hume, Kant). În filozofia burgheză contemporană, aceste tendinţe sînt continuate în special de pozitivism. Dezmiţirea s., ca şi a agnosticismului, o constituie verificarea practică a cunoştinţelor noastre.

scéptru (lat. *sceptrum*, din gr. *skeptron* „băţ, baston"), baston incrustat cu metale şi pietre preţioase, însemn al puterii monarhului.

Schadow *[şádo:]*, Johann Gottfried (1764—1850), sculptor, gravor şi teoretician de artă german, unul dintre fondatorii şcolii moderne de artă germană. Promotor al studiilor după natură, S. a executat un mare număr de lucrări, caracterizate prin expresia firească, simplă şi severă. În sculptură a realizat portrete şi monumente, uneori colosale (bustul lui Goethe, statuia lui Luther, statuia lui Frederic al II-lea etc.). A gravat portrete şi scene de gen. Printre scrierile sale se numără: „Tratat privind osatura, musculatura şi proporţiile corpului omenesc", „Proporţiile omului după vîrstă şi sex" etc.

chaff *[şaf]*, Adam (n. 1913), filozof, logician şi sociolog marxist polonez. Este profesor la Universitatea din Varşovia şi membru al Academiei de Ştiinţe a R.P. Polone. Op. pr.: „Unele probleme ale teoriei marxiste a adevărului" (1951), „Introducere în semantică" (1960), „Filozofia omului. Marxism şi existenţialism" (1962).

Schaffhausen *[şafháuzən]*, oraş în nordul Elveţiei, situat pe malul Rinului. 32 900 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini, textilă, chimică. În apropierea oraşului Schaffhausen se află o importantă hidrocentrală.

Schaffner *[şáfnər]*, Hans (n. 1908), preşedinte al Elveţiei în anul 1966. Este membru al Partidului radical-democrat.

Schärf *[şerf]*, Adolf (1890—1965), om de stat austriac, lider al Partidului socialist; între 1946 şi 1957 preşedinte al acestui partid. După al doilea război mondial a făcut parte din guvern (1945—1957), iar apoi a fost preşedinte federal al Austriei (1957—1965).

Scharnhorst *[şárnhorst]*, Gerhard Johann David von (1755—1813), general şi ministru de război (1807—1810) al Prusiei. A fost unul dintre întemeietorii armatei prusiene, bazată pe serviciul militar obligatoriu.

Scharrer *[şárər]*, Adam (1889—1948), scriitor german. Membru al „Ligii Spartacus", apoi al Partidului comunist, a emigrat după 1933 în Cehoslovacia, iar apoi, între 1935 şi 1945, a trăit în U.R.S.S. Opera lui S., ai cărei eroi sînt proletari şi ţărani, oglindeşte evenimente importante din istoria mişcării muncitoreşti germane în prima jumătate a sec. al XX-lea (romanele „Oameni fără patrie", 1929; „Sobolii", 1934). În „Povestiri de la ţară, dar în altă manieră" (1948), S. denunţă cu un umor incisiv demagogia naziştilor.

Schaudinn *[şáudin]*, Fritz Richard (1871—1906), zoolog german. A făcut cercetări asupra protozoarelor parazite în organismul omului şi al animalelor şi a descoperit (în 1905) *Spirocheta pallida*, agentul patogen al sifilisului.

Scheele *[şé:lə]*, Carl Wilhelm (1742—1786), chimist suedez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Suedia. Fin observator şi experimentator, S. s-a situat printre cei mai mari chimişti ai timpului său. A preparat şi a studiat oxigenul (1773), puţin înaintea lui J. Priestley, publicîndu-şi însă rezultatele în urma apariţiei studiilor acestuia. A descoperit clorul, manganul, acidul

fluorhidric, acidul azotos, fosforul din oase, bioxidul de mangan, acidul arsenic, arseniura de cupru (verdele lui Scheele), de asemenea un mare număr de acizi organici, ca acizii tartric, citric, malic, galic, uric, lactic, benzoic, cianhidric, precum și glicerina. A făcut numeroase observații în legătură cu acțiunea luminii asupra clorurii de argint, adsorbția gazelor pe cărbune de lemn ș.a.

scheelít (MINER.), wolframat natural de calciu ($CaWO_4$), cristalizat în sistemul pătratic. Este incolor sau cenușiu, galben, galben-verzui și se întîlnește în zăcămintele hidrotermale sau metasomatice de contact. Este un minereu de wolfram. În Republica Socialistă România se găsește la Oravița (reg. Banat), Baia Sprie (reg. Maramureș).

Scheffel */șéfəl/*, Josef Victor von (1826—1886), scriitor german. Opera sa se caracterizează prin spiritul ei de frondă, dar și prin prezentarea romanțată și idilică a realității sociale. Principala sa lucrare este romanul istoric „Ekkehard" (1855). Multe dintre versurile sale cu caracter studențesc (culegerea „Gaudeamus", 1868), în care **S.** ironizează morala oficială filistină, au cunoscut o largă răspîndire.

Scheffer */șefér/*, Ary (1795—1858), pictor și gravor francez, unul dintre reprezentanții de seamă ai romantismului. A studiat în Olanda și la Paris în atelierul lui Guérin. A pictat numeroase compoziții, unele de gen („Văduva soldatului", „Familia marinarului", „Orfanele la cimitir"), altele inspirate din Dante, Byron și din poezia romantică germană („Francesca da Rimini", „Moartea lui Gaston Foix" etc.), într-un stil patetic, uneori melodramatic.

Scheidemann */șáidəman/*, Philipp (1865—1939), unul dintre conducătorii aripii de dreapta a social-democrației germane. În 1919 a condus guvernul de coaliție al Republicii de la Weimar, care a înăbușit în sînge republicile sovietice de la Bremen și din Bavaria. Ulterior s-a retras din viața politică.

Schela, comună în raionul Gorj, reg. Oltenia, situată la poalele munților Vîlcan. 1 570 loc. (1965). Exploatări de antracit, de argilă refractară și de calcar.

schélă[1] **1.** (CONSTR.) Construcție auxiliară, provizorie, metalică sau din lemn, folosită de muncitorii care lucrează la executarea sau la repararea unei clădiri, a unei instalații etc. După modul de execuție se deosebesc: *s. simplă deplasabilă*, care este formată de obicei dintr-o platformă așezată pe capre de lemn; *s. stabilă exterioară*, legată de ziduri sau liberă, care este constituită dintr-un cadru de grinzi de lemn, cu platforme la fiecare etaj și cu rampe de acces sau cu scări; *s. metalică*, care este formată dintr-un schelet de țevi de oțel, asamblate cu manșoane speciale, pe care se montează platforme de lemn etc. **2.** (NAV.) Punte de lemn sau metalică, improvizată sau fixă, care face legătura între navă și chei pentru îmbarcarea și debarcarea pasagerilor și a mărfurilor. **3.** (EXPL. PETR.) *Schelă petrolieră*, unitate industrială de exploatare a unui zăcămînt de țiței, care include totalitatea sondelor și instalațiile auxiliare din regiunea respectivă.

schélă[2] (în evul mediu în țările române), denumire a punctelor vamale (ex. schelele de la Zimnicea, Oltenița, Vălenii de Munte, Cîmpina ș.a.). Numele vine de la cuvîntul italian *scala*, care desemnează un port de dimensiuni reduse sau un debarcader.

Schelde v. **Escaut.**

Scheler */șélər/*, Max (1874—1928), filozof idealist și teolog catolic german. A dezvoltat fenomenologia husserliană în domeniul eticii, psihologiei, sociologiei, filozofiei culturii și teoriei valorilor. Considerînd nesatisfăcătoare mărginirea la eul cunoscător individual, **S.** a preconizat întemeierea unei „sociologii a cunoașterii". El a criticat în mod just formalismul etic raționalist kantian, dar a redus în mod subiectivist întreaga sferă a eticului la trăirile emoționale. În dezacord cu axiologia neokantiană, care separă realitatea de valoare și se mărginește la analiza exclusivă a valorilor spirituale, **S.** a admis valorile materiale (sociale, economice), dar le-a interpretat în sensul spiritualismului, ignorînd condiționarea socială, concret-istorică a valorilor. Op. pr.: „Formalismul în etică și etica materială a valorilor" (1913—1916), „Poziția omului în cosmos" (1928).

schelét 1. (ANAT.) Totalitatea oaselor care susțin corpul animalelor vertebrate. Anatomiștii apreciază diferit numărul oaselor care alcătuiesc **s.** omenesc. În general se admite că **s.** adultului este format din 200 de oase separate, număr în care intră oasele craniului, ale centurii scapulare, ale coloanei vertebrale, toracelui, bazinului, membrelor superioare și inferioare, inclusiv rotulele, cu excepția oaselor sesamoide și a dinților. La adultul normal, greutatea **s.** este de 5—6 kg, ea scăzînd la bătrîni. Osificarea **s.** se face treptat în cursul dezvoltării ontogenetice; la început oasele sînt formate din țesut cartilaginos, la naștere fiind complet osificate oasele labirintului și ale cutiei timpanului. După naștere, oasele cresc în dimensiuni, schimbîndu-și treptat atît înfățișarea exterioară, cît și cea interioară. Pe rînd se osifică claviculele, coastele, maxilarul inferior, oasele craniului (cu excepția sfenoidului) și, ultimele, oasele membrelor. Osificarea completă a **s.** are loc în jurul vîrstei de 25—30 de ani. La bătrînețe, **s.** suferă o serie de transformări structurale: oasele devin mai fragile, ca urmare a unui proces de demineralizare, putîndu-se fractura mai ușor; unele articulații se sudează; sinusurile osoase cresc în dimensiuni; căderea dinților determină modificări ale maxilarelor etc. **S.** prezintă, de asemenea, diferențe importante, legate de sex, și anume: **s.** femeii este mai mic și mai gracil, cu proeminențe osoase mai puțin conturate și cu o configurație generală caracteristică (centura scapulară mai îngustă, bazinul mai larg etc.). Cunoașterea diferențelor **s.** în funcție de vîrstă și sex are importanță atît în arheologie (pentru stabilirea vîrstei și sexului **s.** descoperite), cît și în medicina judiciară. V. și o s o s, *sistem* ~.

2. (TEHN.) Parte de rezistență a unui sistem tehnic sau a unei construcții, formată din mai multe elemente (cadre și nervuri la unele modele de turnătorie, longeroane și nervuri sau numai longeroane la avioane, stîlpi și grinzi la clădiri etc.), legate între ele prin îmbinări elastice sau rigide (ex. **s.** unei construcții, **s.** sau osatura aripii unui avion etc.).

Schelling *[șéling]*, Friedrich Wilhelm (1775—1854), filozof idealist german, reprezentant al filozofiei clasice germane. Lucrările sale de filozofie a naturii scrise în tinerețe conțin interesante elemente de dialectică. În preajma revoluției din 1848, a combătut pe hegelienii de stînga, devenind filozoful oficial al Prusiei. Influențat inițial de Fichte, **S.** a elaborat apoi o concepție proprie, idealist-obiectivă, în filozofia naturii. A conceput natura ca „produs", adică obiect al experienței, și totodată ca „productivitate", adică subiect, astfel încît produsul dispare în productivitate, iar ceea ce este real ar fi subiectul. După filozofia identității a lui **S.**, dincolo de subiect și obiect, de spirit și de natură se găsește un absolut din care derivă filozofia, arta, religia, absolut care e rațiunea lor de existență și pe care ele îl întruchipează. Încercînd să concilieze religia și filozofia, **S.** a susținut că adevărul filozofiei este teologia și a propagat concepția mistică despre revelația divină. Op. pr.: „Prima schiță a unui sistem de filozofie a naturii" (1799), „Sistemul idealismului transcendental" (1800).

schémă (gr. *schema* „formă, figură") **1.** (TEHN.) Reprezentare grafică, prin figuri convenționale sau prin simboluri, a elementelor principale sau caracteristice ale structurii unui aparat, a unei mașini, a unei instalații, a unei construcții, a unui proces de fabricație etc. (ex. **s.** cinematică a unei mașini-unelte, **s.** unei instalații automate de control, **s.** unui circuit electric, **s.** procesului de fabricație a unui produs etc.). — (ELT.) *S. electrică*, reprezentare grafică schematică, cu ajutorul unor simboluri grafice convenționale, a unui circuit electric, a unei rețele electrice sau a unei instalații electrice. Se deosebesc printre altele: *s.-bloc* (numite și *s.e. structurale* sau *funcționale*), în care elementele cu funcții esențiale precizate sînt reprezentate prin dreptunghiuri, triunghiuri sau cercuri, iar legăturile funcționale prin linii marcate cu săgeți (astfel de scheme se pot face și pentru instalații neelectrice); *s.e. de principiu*, în care sînt reprezentate numai circuitele, mașinile și aparatele principale, omițîndu-se cele auxiliare (de măsură, de protecție, de comandă etc.); *s.e. complete*, în care sînt repre-

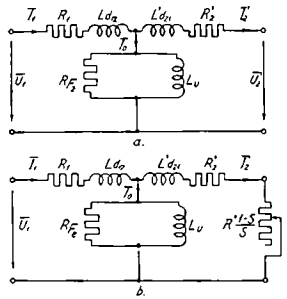

Scheme electrice echivalente: *a-* a unui transformator; *b-* a unei mașini asincrone

zentate toate elementele unei instalații și toate legăturile dintre ele; *s.e. de montaj*, în care sînt figurate toate elementele unei instalații și legăturile dintre ele, respectîndu-se așezarea lor reciprocă și indicîndu-se dimensiunile și gabaritele necesare efectuării montajului; *s.e. echivalente*, în care sînt reprezentate circuitele electrice echivalente, din anumite puncte de vedere, cu sisteme tehnice (electrice sau neelectrice), efectuate în vederea studierii acestora. V. și model electric. **2.** (EC.) **a)** *Schemă de organizare a producției* (sau *a fabricației*), reprezentare grafică a succesiunii proceselor de muncă prin care materiile prime și materialele se transformă în produse finite. Ea scoate în evidență compartimentarea proceselor de muncă pe unitățile tehnice de fabricație (de bază, auxiliare, de deservire și anexe), precum și legăturile dintre ele. Se întocmește astfel încît să asigure organizarea rațională a fabricației, a succesiunii fazelor sale, a circulației materialelor, subansamblelor etc. **b)** *Schemă de organizare și de funcționare a întreprinderii*, reprezentare grafică a structurii organizatorice a unei întreprinderi, care cuprinde principalele elemente componente ale acesteia (servicii, secții, birouri, ateliere etc.), legăturile dintre ele, conducătorii diferitelor verigi organizatorice și raporturile de subordonare etc. *S. de o. și f. a î.* sînt diferite de la o întreprindere la alta, în funcție de caracteristicile procesului de producție, de mărimea și de complexitatea întreprinderii și ele trebuie îmbunătățite continuu prin perfecționarea relațiilor de cooperare dintre secții, prin desființarea unor verigi inutile, prin eliminarea unor paralelisme în munca de conducere etc.

Scherchen *[șérhiən]*, Hermann (1891—1966), dirijor german. S-a dedicat artei dirijorale de la vîrsta de 18 ani, dobîndind o faimă internațională. În 1933 a părăsit Germania. Artist profund, autor a două tratate de artă dirijorală, **S.** a militat pentru o artă interpretativă creatoare, pentru propagarea muzicii contemporane și pentru o activitate științifică susținută.

Scherer *[șérər]*, Wilhelm (1841—1886), critic și filolog german. A fost profesor la universitățile din Viena, Strasbourg și Berlin. Lucrările sale („Jakob Grimm", 1865; „Contribuții la istoria limbii germane", 1868; „Istoria poeziei germane în sec. XI—XII", 1875; „Istoria literaturii germane", 1880—1883) vădesc, sub influența evoluționismului, tendințe pozitiviste în reconstituirea istorică.

Scherfig *[șérfig]*, Hans (n. 1905), scriitor, pictor și zoolog danez. Este autorul unor romane realist-critice în care satirizează aspecte negative ale societății burgheze daneze: birocrația („Consilierul dispărut", 1938), educația mistică predată în școli („Primăveri irosite", 1943, trad. rom.), corup-

ția poliției și a justiției („Scorpionul", 1953, trad. rom.), regimul ocupației naziste („Frydenholm", 1962) ș.a.

Scherrer *[șérər]*, Paul (n. 1890), fizician elvețian, profesor la Institutul politehnic din Zürich, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A lucrat în domeniul fizicii atomice și a corpului solid. Împreună cu Debye a elaborat o metodă pentru determinarea structurii solidelor cu ajutorul radiației X.

scherzándo *[scherțándo]* (ital. „glumind"; MUZ.), termen care indică o execuție veselă, jucăușă, cu umor, în maniera unui s c h e r z o.

schérzo *[schérțo]* (ital. „glumă, șagă"), termen care denumește o piesă muzicală în mișcare însuflețită și cu un caracter glumeț, optimist. A apărut în sec. al XVI-lea în muzica vocală

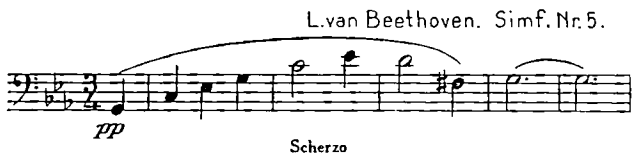

Scherzo

și în sec. al XVII-lea în cea instrumentală. Tipul clasic de **s.** l-a stabilit Beethoven, care l-a introdus în forma ciclică a s o n a t e i în locul menuetului. Mai tîrziu (la Schubert, Chopin, Mendelssohn-Bartholdy, Dukas ș.a.), **s.** a devenit piesă de sine stătătoare. **S.** de proporții reduse se numește *scherzino*.

schi (SPORT) **1.** Obiect confecționat din lemn sau din aluminiu, care permite alunecarea unei persoane pe zăpadă. **S.** pot fi *de fond* (ușoare, elastice, avînd o lățime de 5—6 cm și o lungime în funcție de înălțimea schiorului), *de sărituri* (elastice, grele, cu o lățime de 10 cm și o lungime de 2,20—2,50 m, avînd trei șănțulețe pe talpă pentru păstrarea direcției), *de munte* (cu o lățime de 7—8 cm și o lungime în funcție de înălțimea schiorului). Pentru menținerea echilibrului pe schiuri și pentru sporirea vitezei de alunecare, schiorii folosesc și două bețe, confecționate din lemn, bambus sau aluminiu. —(AV.) *Schiuri de avion*, schiuri care înlocuiesc roțile la trenul de aterizare al unui avion, pentru a face posibilă aterizarea pe zăpadă. **2.** Ramură a sporturilor de iarnă care se practică cu schiurile (**1**). Constă din diverse probe: alpine (coborîre, slalom special și slalom uriaș); nordice (fond, sărituri de pe trambulină, ștafete) și combinate (probe alpine și nordice).

Schiaparelli, Giovanni Virginio (1835—1910), astronom italian. Este cunoscut prin lucrările sale privitoare la planeta Marte, pentru care a întocmit planisfere detaliate. În 1877 a desenat, pentru prima oară, „canalele" pe care le vedea pe suprafața planetei, emițînd ipoteza că ar fi sisteme de irigații ale locuitorilor prezenți sau din trecut ai lui Marte. Această ipoteză de mare circulație nu a fost confirmată, iar *Mariner IV* nu a fotografiat, în iulie 1965, la cea mai mică distanță la care s-a găsit față de planetă, detalii cu acest aspect.

Schiavoni, Giovanni (1804—c. 1848), pictor italian. A venit la Iași, între anii 1837 și 1843, ca profesor la clasa de „zugrăvire" a Academiei Mihăilene, exercitînd o puternică influență asupra formării tinerilor pictori. Portretist de valoare, a fost preocupat de redarea caracterelor fizice și psihice ale personajului, deschizînd drumul spre dezvoltarea portretului psihologic.

schif 1. Ambarcație nautică cu rame, foarte lungă (7—9, 11 și 18 m), îngustă, ușoară și cu înălțime mică, prevăzută cu un mic derivor metalic pentru asigurarea stabilității de drum și cu suporți exteriori pentru fixarea ramelor (lungi, ușoare, goale în interior, cu pala curbată), precum și scaune mobile, simple sau duble. **2.** Denumirea probelor sportive, care se desfășoară pe diferite distanțe stabilite prin regulament, cu schiful (**1**). Sînt probe de **s.** simplu (cu un loc), dublu (cu două locuri), de 2+1 cîrmaci, de 4 fără cîrmaci și de 8+1 cîrmaci.

schiléri (în evul mediu în țările române), dregători domnești, conducători ai punctelor vamale (schele), însărcinați cu controlul vamal și cu încasarea vămilor. Aveau la dispoziție corpul *martalogilor*.

Schiller *[șílər]*, Ferdinand Canning Scott (1864—1937), filozof idealist englez. A creat o variantă fățiș subiectivistă a p r a g m a t i s m u l u i, denumită de el „umanism". După **S.**, lumea constă în experiența subiectului și este o realitate nedeterminată, amorfă, care se mulează potrivit voinței arbitrare a acestuia.

Schiller *[șílər]*, Friedrich (1759—1805), mare poet și dramaturg german, alături de Goethe cel mai de seamă reprezentant al grupării „S t u r m u n d D r a n g". S-a născut la Marbach ca fiu al unui medic militar și a urmat, împotriva voinței sale, școala militară în Württemberg. Atras de timpuriu de literatură, manifestîndu-și admirația entuziastă pentru operele lui Shakespeare, Rousseau, Lessing și Goethe, a debutat în 1781, obținînd un răsunător succes cu piesa „Hoții", afirmare însuflețită și profund dramatică a setei de libertate și a urii împotriva tiraniei. Persecutat de ducele de Württemberg, **S.** a fost nevoit să pribegească în diverse orașe, întreținîndu-se prin îndeletniciri ocazionale sau folosind sprijinul mărinimos al prietenilor. Aceleași perioade de răzvrătire și de avînt tumultuos îi aparțin și piesele următoare: tragedia republicană „Conjurația lui Fiesco" (1783) și „Intrigă și iubire" (1783), „prima dramă politică cu tendință din literatura germană" (Engels), în care **S.** prezintă deznodămîntul tragic al unei iubiri curate dintre o tînără burgheză și un nobil. Poezia sa lirică din acești ani cîntă de asemenea, într-un limbaj exaltat, de rezonanțe eroice, aspirațiile înaintate ale timpului (imnul „Odă bucuriei", care a constituit motivul tematic al „Simfoniei a IX-a" a lui Beethoven). După 1784,

timp de zece ani, în viața lui S. a avut loc o perioadă de criză, de felurite căutări filozofice și artistice, terminată o dată cu apropierea de Goethe, care marchează a treia și ultima perioadă a creației sale, cea clasică. În această perioadă, S. manifestă tendința caracteristică ideologiei burgheze germane din epocă de a transpune aspirațiile revoluționare pe planul ideilor, care a generat o filozofie și o artă cu caracter neoclasic, idealizant. S. ajunge la concluzia că orice luptă politică va rămîne fără rezultat. Preocupările sale se îndreaptă spre studiul antichității, al filozofiei, în special al filozofiei lui Kant, și al esteticii. Într-o serie de lucrări fundamentale („Despre grație și demnitate", 1793; „Scrisori despre educația estetică a omului", 1795; „Despre poezia naivă și sentimentală", 1796), S. găsește rezolvarea contradicțiilor civilizației moderne în educația estetică a omenirii, în dezvoltarea cu ajutorul acesteia a unei personalități armonioase, reeditînd astfel idealul clasic al unei umanități senine, radioase, întemeiat pe echilibru și frumusețe. Cele două variante ale dramei „Don Carlos" (1784 și 1787), în care problema libertății de gîndire și a luptei împotriva despotismului continuă să constituie pivotul acțiunii, marchează, prin trecerea la folosirea versificației clasice, prin limbajul măsurat, scutit de vechile explozii verbale, tranziția spre spiritualizare și moderație. În 1789, la recomandarea lui Goethe, S. a fost numit profesor de istorie universală la Universitatea din Jena. Stabilit în 1792 la Weimar, S. colaborează cu Goethe la revista „Die Horen", punîndu-se astfel, prin deplina lor comuniune de idei și sentimente, bazele unei prietenii ideale, rămasă exemplară în istoria literaturii. Rod al acestei colaborări sînt epigramele („Xeniile", 1797), în care este biciuită platitudinea literaturii vremii. Aceasta este și perioada marilor poeme lirico-filozofice („Idealul și viața", 1795; „Zeii Greciei", 1788; „Artistul", 1789), în care S. evocă nostalgic spiritul anticității elene, ca și a baladelor, scrise în anii 1797—1798, expresii ale unei încrederi, de data aceasta abstractă și sublimată, în victoria întreită a binelui, dreptății și frumosului („Inelul lui Polykrates", „Cocorii lui Ibykos", „Mănușa",

Fr. Schiller

„Scufundătorul", „Chezășia"). Piesele ultimei perioade, care dezbat problema formării națiunilor prin forța luptei maselor populare: trilogia „Wallenstein", 1801 („Lagărul lui Wallenstein", „Piccolomini", „Moartea lui Wallenstein"), cea mai mare dramă istorică a lui S., „Maria Stuart" (1801), „Fecioara din Orléans" (1801), „Logodnica din Messina" (1803), „Wilhelm Tell" (1804), se caracterizează prin amploarea tematicii, de regulă istorică, și a dezbaterii conflictelor, prin întîlnirea contradictorie dintre credința în umanitate și progres și neîncrederea în finalitatea și eficacitatea luptei maselor, dintre prezentarea realistă a cadrului istoric și interpretarea idealistă a problematicii personalității și destinului. Încercarea sa de transfigurare estetizantă a viitorului omenirii s-a vădit iluzorie, problemele arzătoare și conflictele sociale acute ale vremii readucîndu-l curînd după aceasta la realitate. Astfel „statului estetic" ideal i se substituie, în concepția sa, imaginea iluministă a „statului natural", sprijinit pe popor, operele din ultima perioadă constituind o strălucită dovadă a biruinței unei viziuni realiste asupra utopiei idilice și speculative anterioare. Prin înălțimea filozofică și morală a mesajului și patosul ei revoluționar, prin amploarea și măiestria compoziției artistice, prin noblețea, eleganța și puritatea clasică a limbajului, creația lui S., ca și aceea a lui Shakespeare, a exercitat o puternică influență asupra dezvoltării dramaturgiei în general, majoritatea operelor sale intrînd în patrimoniul literaturii mondiale. În limba română s-au făcut numeroase traduceri din opera lui S. începînd din prima jumătate a sec. al XIX-lea (1839).

Schiller *[șilər]*, George, pictor, de origine germană, stabilit la Iași în 1848. A fost profesor la Școala de arte frumoase din Iași. Este autorul mai multor copii după picturile lui Natale Schiavoni (profesorul său), al unor restaurări din colecția fostei Pinacoteci ieșene și al picturilor de la biserica Trei Ierarhi. S. a creat tablouri cu subiecte istorice și mitologice.

Schiltberger *[șiltbergər]*, Johannes, cruciat bavarez, participant la lupta de la Nicopole (1396), captiv la turci timp de două decenii. După peregrinări prin Asia Mică, Egipt, Turkestan, Caucaz și Crimeea, în drum spre Bavaria a trecut prin țările române (1427). Însemnările sale, apărute în 1473, conțin valoroase informații asupra bătăliei de la Nicopole.

schimb[1] **1.** (FIZ.) Trecere a unei energii, a unei sarcini electrice, a unei particule etc. de la un sistem fizic la altul. Sin. (parțial) *transfer.* — *S. de căldură*, schimb de energie termică. În mod natural, *s. de c.* se face de la sistemul cu temperatură mai ridicată către sistemul cu temperatură mai scăzută. *S. de c.* se poate realiza prin intermediul undelor electromagnetice *(radiație termică)*, prin **s.** energiei cinetice de agitație termică între particulele corpurilor *(conducție)* și prin mijlocirea unui curent de fluid *(convecție)*. **2.** (TEHN.) **a)** Timpul de lucru, exprimat în ore, al unui lucrător dintr-o întreprindere industrială sau dintr-o instituție oarecare, constituind o parte a unei zile de 24 de ore. **b)** Totalitatea lucrătorilor care lucrează în aceeași întreprindere sau instituție și în aceeași

perioadă de timp în cursul unei zile.

schimb[2] **1.** (EC. POL.) Relație socială care are loc în legătură cu schimbul reciproc de activități sau de produse ale muncii socialmente divizate; fază a reproducției sociale care leagă producția și repartiția determinată de ea, pe de o parte, și consumul, pe de altă parte. Baza **s.** o constituie *diviziunea muncii*, adîncirea diviziunii determinînd dezvoltarea **s.** În interiorul unităților economice, **s.** de activități se efectuează prin contact nemijlocit între lucrătorii de diferite specialități, produsele obținute fiind rezultatul eforturilor lor comune. Între diferite unități economice, ramuri etc., **s.** de activități se desfășoară mai ales pe calea **s.** de produse, realizîndu-se astfel trecerea produselor de la producător la consumator. **S.** de produse efectuat între producători pe baza diviziunii sociale a muncii în condițiile autonomiei producătorilor, care obligă la vînzare-cumpărare, are loc sub forma *s. de mărfuri*. **S.** de mărfuri a apărut în comuna primitivă, avînd la început un caracter întîmplător, se baza pe o diviziune întîmplătoare a muncii și se înfăptuia între diferite comunități gentilice. O dată cu apariția și adîncirea marilor diviziuni sociale ale muncii și cu apariția proprietății private, **s.** de mărfuri se dezvoltă și pătrunde înăuntrul comunității, contribuind la descompunerea ei. Dezvoltarea producției și a **s.** de mărfuri a dus la apariția *banilor* și, prin cea de-a treia mare diviziune socială a muncii, la apariția *negustorilor*. În condițiile dominației proprietății private, **s.** între producători are un caracter privat, se dezvoltă în mod anarhic pe baza concurenței și contribuie la diferențierea socială. **S.** privat a atins cea mai înaltă dezvoltare în capitalism. În socialism, **s.** se desfășoară pe baza proprietății socialiste, în mod planificat. V. și m a r f ă; p r o d u c ț i e d e m ă r f u r i; c o m e r ț. — *S. neechivalent*, schimb de valori inegale. Este un mijloc de exploatare și de jefuire a coloniilor, a țărilor dependente și a celor slab dezvoltate de către țările imperialiste. *S.n.* constă în aceea că monopolurile, utilizînd forme de presiune economică și politică, vînd mărfurile lor industriale la prețuri ridicate țărilor slab dezvoltate și cumpără, în schimb, de la acestea materii prime la prețuri scăzute. *S.n.* constituie unul dintre principalele instrumente ale n e o c o l o n i a l i s m u l u i. **2.** (DR.) *Contract de schimb*, contract în temeiul căruia părțile își dau reciproc un lucru sau un drept.

schimbare de variabile (MAT.), înlocuirea într-o funcție a unei variabile sau a mai multor variabile de care depinde funcția considerată cu funcții depinzînd de aceleași variabile sau de alte variabile (ex. ecuația conicei $x^2-y^2-4x+2y-4=0$ prin **s. de v.** $x=2+X$, $y=1+Y$, X și Y fiind noile variabile, devine $X^2-Y^2-7=0$; ecuația diferențială $x^2y''+xy'+y=0$ prin **s. de v.** $|x|=e^t$, t fiind noua variabilă independentă, devine $\frac{d^2y}{dt^2}+y=0$; ecuația lui Laplace $\frac{\partial^2u}{\partial x^2}+\frac{\partial^2u}{\partial y^2}=0$ prin **s. de v.** $x=r\cos\varphi$, $y=r\sin\varphi$, r și φ fiind noile variabile independente, devine $\frac{\partial^2u}{\partial r^2}+\frac{1}{r}\frac{\partial u}{\partial r}+\frac{1}{r^2}\cdot\frac{\partial^2u}{\partial\varphi^2}=0$; integrala nedefinită $I=\int(2x-1)^{100}\,dx$ prin **s. de v.** $x=\frac{1+t}{2}$, t fiind noua variabilă de integrare, devine $\frac{1}{2}\int t^{100}\,dt=\frac{t^{101}}{202}+C$ sau $\frac{(2x-1)^{101}}{202}+C$).

schimbător 1. (TEHN.) *Schimbător de căldură*, aparat sau instalație prin care circulă două sau mai multe medii fluide, numite agenți termici, cu temperaturi diferite și în care are loc un schimb sau un transfer de căldură de la mediul mai cald la mediul mai rece. Agenți termici pot fi și corpurile solide (ex. semifabricate din oțel care se încălzesc pentru a fi matrițate). *S. de c.* pot fi: cu funcționare continuă sau intermitentă și cu transfer de căldură indirect continuu (vaporizatoarele, cazanele de abur, instalațiile frigorifice, coloanele de rectificare etc.), indirect intermitent (recuperatoarele intermitente) și direct (absorbitoarele, turnurile de răcire etc.). **2.** (ELT.) *Schimbător de frecvență*, circuit electric neliniar, de obicei electronic, sau etaj al unui aparat electronic (ex. un radioreceptor superheterodină), care permite schimbarea frecvenței purtătoare a unui semnal modulat. **3.** (TELEC.) *Schimbător telefonic*, instalație sau

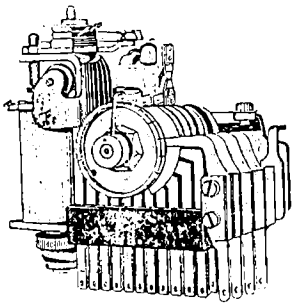

Schimbător telefonic automat

echipament de comutație dintr-o centrală telefonică la care ajung liniile posturilor telefonice și care permite conectarea, la cerere, a unei linii la oricare altă linie. *S.t.* pot fi: *manuale*, la care conectarea liniilor se face de către o operatoare din centrala telefonică, sau *automate*, la care conectarea liniilor se face mecanizat, în urma unei telecomenzi emise prin linia abonatului chemător (prin ridicarea microreceptoru-

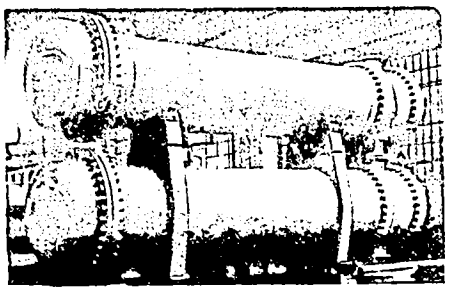

Schimbător de căldură

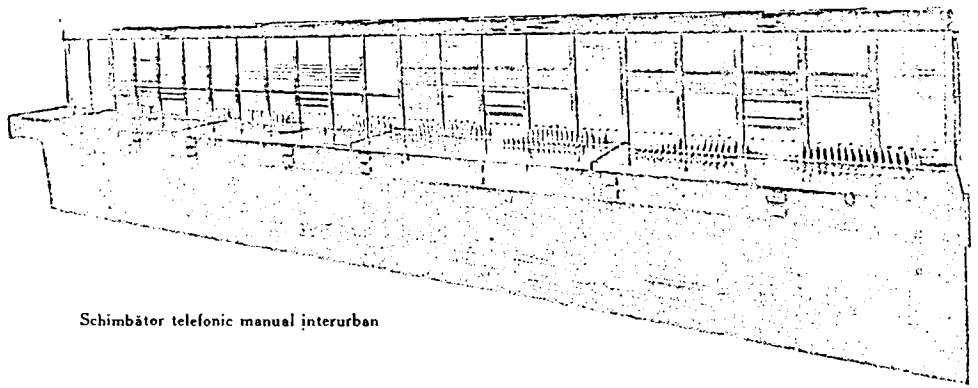

Schimbător telefonic manual interurban

lui şi formarea pe discul de apel a numărului liniei chemate). După principiul de funcţionare, *s.t.* automate pot fi de tip: pas cu pas, rotativ (rotary), cu maşini, cu relee, cu coordonate şi electronice (cu relee fără contacte mobile). Sin. *comutator telefonic.* **4.** (MAŞ.) *Schimbător de viteză,* mecanism care are mai multe angrenaje cu roţi dinţate, cu raport de demultiplicare variabil, montat în sistemul de transmisie al unei maşini, cu ajutorul căruia se poate schimba (mări sau micşora) turaţia, respectiv viteza de lucru sau de deplasare a maşinii. *S. de v.* intră în componenţa maşinilor-unelte, a autovehiculelor etc. Sin. *cutie de viteză.* **5.** (C.F.) **a)** *Schimbător de cale,* dispozitiv care se montează la intersecţia a două linii de cale ferată (la intrarea în staţii sau în punctele de ramificare a căii) pentru a permite trecerea materialului rulant de pe o linie pe alta. *S. de c.* este format din *macaz, inima de încrucişare, şinele intermediare şi aparatul de manevră* (care serveşte la acţionarea acelor). **b)** *Schimbător de mers,* dispozitiv de comandă a organelor de distribuţie ale motoarelor cu abur de pe o locomotivă, cu ajutorul căruia se poate inversa sensul de mers al locomotivei; poate fi acţionat manual sau prin servomotor pneumatic. **6.** (CHIM.) *Schimbători de ioni,* substanţe chimice naturale sau sintetice (anorganice sau organice), care au proprietatea de a schimba ionii lor cu o cantitate echivalentă de alţi ioni din soluţia cu care vin în contact. Se deosebesc **s.** de cationi *(cationiţi),* care schimbă cationii lor cu cei ai electrolitului, şi **s.** de anioni *(anioniţi),* care schimbă anionii lor cu anionii electrolitului. Se întrebuinţează în procesele de separare a unor elemente, la dedurizarea apei etc. (ex. zeoliţii, permutiţii, răşinile schimbătoare de ioni ş.a.).

schipetári, denumirea autohtonă a albanezilor; vine de la numele dat de ei ţării, *Schiperia* sau *Schipetaria.*

schísmă (gr. *schisma* „împărţire"), termen prin care teologii desemnează sciziunea intervenită în sînul unei biserici. **S.** este însoţită de refuzul celor ce o provoacă de a se supune autorităţii şi regulilor bisericii respective, de adoptarea unor dogme şi practici proprii. V. şi Marea schismă.

schit, mănăstire mică sau aşezare călugărească, situată într-un loc retras şi subordonată unei mănăstiri importante (ex. **s.** Pocrov depinde de mănăstirea Neamţ).

Schitu-Goleşti, localitate de tip urban în raionul Muscel, reg. Argeş, situată pe valea Riului Tîrgului. 4 300 loc. (1965). Exploatări de lignit.

schiţă 1. (ARTE) **a)** Lucrare artistică de dimensiuni restrînse, cuprinzînd notaţii sumare, rezumative (în pictură, sculptură, arhitectură etc.). **b)** Desen rapid executat din cîteva trăsături, fixînd de obicei primele observaţii directe asupra unui model. **2.** (LIT.) Specie literară a genului epic, de dimensiuni reduse, care înfăţişează un singur episod din viaţa unuia sau mai multor personaje. A înflorit îndeosebi în epoca modernă. În literatura universală au scris **s.** Guy de Maupassant, Mark Twain, E. Hemingway, W. Faulkner, Dickens, J.K. Jerome, Cehov, Gogol, Gorki, Şolohov, Nuşici ş.a., iar în literatura română I.L. Caragiale, I.A. Bassarabescu, Gh. Brăescu, Al. Vlahuţă ş.a. **3.** (TEHN., CONSTR.) **a)** Reprezentare sumară a concepţiei unei lucrări. **b)** Desen executat schematic şi la o scară nedeterminată, care reprezintă un obiect, o piesă, părţile componente principale ale unei maşini, ale unei instalaţii sau ale unei construcţii, o porţiune de teren etc. **4.** (GEOGR.) *Schiţă panoramică,* reprezentare grafică în care sînt redate trăsăturile unui peisaj oarecare sau ale unor forme de relief, accentuîndu-se cele caracteristice şi eliminîndu-se cele secundare. Se poate executa direct pe teren, fie cu ochiul liber, fie cu ajutorul unui ecran, fie folosind o cameră clară, sau se poate executa în cabinet, după fotografii sau pe baza hărţii topografice.

schizofíte *(Schizophyta),* grup de plante lipsite de nucleu figurat, care au ca mod de reproducere diviziunea simplă. **S.** cuprind două clase: *Schizophyceae* (alge albastre) şi *Schizomycetes* (bacterii).

schizofrénie (gr. *schizein* „a împărţi" şi *phren* „spirit"; MED.), boală mintală cronică, caracterizată prin slăbirea şi destrămarea progresivă a func-

țiunilor psihice. Bolnavul pierde contactul cu realitatea, este indiferent, acționează bizar, incoerent, este agresiv, prezintă tulburări de afectivitate, delir etc. Apare de obicei la tineri, în special în epoca adolescenței, avînd o evoluție continuă și progresivă sau cu întreruperi. **S.** se mai numește *demență precoce*.

schizoid (gr. *schizein* „a împărți" și *eidos* „formă"; MED.), tip de temperament (după clasificarea lui Kretschmer) caracterizat prin tendința la izolare și prin predominarea vieții interioare. Temperamentului schizoid i-ar corespunde, de obicei, o constituție longilină și astenică.

Schlaf */șlaf/*, Johannes (1862—1941), scriitor german, teoretician al naturalismului. După începuturi naturaliste (eseul-program „Drumuri noi", în colaborare cu A. Holz, 1892; volumul de nuvele „Papa Hamlet", 1889; dramele „Familia Selicke", 1890, și „Maestrul Oelze", 1892), concepția sa despre viață devine mistică (eseul „Novalis și Sophie von Kühn", 1906), iar autorul se apropie ulterior de ideologia nazistă. A tradus din Whitman, Balzac, Zola.

Schlegel */șlégəl/*, August Wilhelm von (1767—1845), critic literar, filolog și poet german. A fost, alături de fratele său Friedrich, unul dintre teoreticienii școlii romantice de la Jena (supranumită și „primul romantism"), unde au întemeiat, amîndoi, revista „Athenaeum" (1798—1800). Ca poet a scris, cu o eleganță puțin afectată, dar și cu virtuozitate, sonete, epigrame și elegii. **S.** a preluat și a dezvoltat, sistematizînd ideile lui Friedrich **S.**, categoriile estetice de bază ale romantismului. S-a afirmat ca un valoros critic literar și ca un demn continuator al lui Herder în domeniul traducerilor („Operele dramatice ale lui Shakespeare", 1797—1810; „Teatrul spaniol", 1803—1809; „Florilegiu din poezia italiană, spaniolă și portugheză", 1803). În afara prelegerilor ținute la universitățile din Berlin („Prelegeri despre beletristică și artă", 1804) și din Viena („Despre arta dramatică și literatură", 1808), este important aportul său pe plan filologic în studierea limbilor orientale și a sanscritei.

Schlegel */șlégəl/*, Friedrich von (1772—1829), critic literar și poet german, fondator împreună cu Wilhelm **S.**, fratele său, al revistei „Athenaeum" (1798—1800). Este teoreticianul romantismului conceput în ambianța lui Novalis, Tieck, Schelling, Schleiermacher și sub influența filozofiei idealist-subiective a lui Fichte, ca o artă ostilă raționalismului clasic, întoarsă cu fața spre evul mediu, cu elemente individualist-fantastice. Cu excepția romanului „Lucinde" (1799), manifest al dragostei romantice, în care **S.** dezvăluie, cu avîntat talent, caducitatea căsătoriei burgheze și pledează pentru emanciparea femeii, creația sa poetică nu s-a putut impune. Bun cunoscător al limbilor orientale, **S.** a pus bazele studiului sanscritei („Despre limba și înțelepciunea indienilor", 1808). A mai scris „Despre studierea poeziei eline" (1797), „Istoria poeziei grecilor și romanilor" (1798), „Istoria literaturii vechi și noi" (1815). „Filozofia vieții" (1828) și „Filozofia istoriei" (1829) vădesc misticismul ultimei sale perioade de creație.

Schleicher */șláihiər/*, August (1821—1868), lingvist german. A fost profesor la Universitatea din Jena. A remarcat, înainte de neogramatici, importanța corespondențelor fonetice dintre limbile înrudite și a încercat să reconstituie limba-bază indo-europeană. Este creatorul concepției naturaliste în lingvistică și autor al teoriei arborelui genealogic, după care limbile provin una din alta ca ramurile unui copac din tulpina lor. Op. pr.: „Manual de limba lituană" (1856—1857), „Limba germană" (1860), „Compendiu de gramatică comparată a limbilor indo-germanice" (1861—1862), „Teoria darvinistă și lingvistica" (1863).

Schleiden */șláidən/*, Matthias Jakob (1804—1881), botanist german. A fost profesor la Universitatea din Jena. A făcut studii asupra morfologiei și fiziologiei celulelor plantelor și animalelor, aducînd date noi în cunoașterea acestora, și a pus bazele teoriei celulare (împreună cu Th. Schwann). Op. pr.: „Elemente de botanică științifică" (1842—1843).

Schleiermacher */șláiərmahər/*, Friedrich Daniel Ernst (1768—1834), teolog protestant și filozof german, reprezentant al romantismului. A formulat o concepție filozofică și etică idealist-religioasă, opusă raționalismului iluminist și dialecticii hegeliene, dar care sublinia pregnant caracterul evolutiv al naturii și interdependența fenomenelor acesteia.

Schleswig-Holstein */șlesvic-hólștain/*, land în nordul R.F. Germane. Suprafața: 15 657 km². Populația: 2 363 800 loc. (1963). Centrul administrativ: *Kiel*. Relief de cîmpie, vălurit ca urmare a depunerilor morenice (partea sudică a peninsulei Iutlanda). Cuprinde și insulele Frisice de Nord și Helgoland din Marea Nordului și insula Fehmarn din Marea Baltică. Zăcăminte de petrol, materiale de construcție etc. Industria este reprezentată mai ales prin construcții de mașini și construcții navale (Kiel, Lübeck, Flensburg ș.a.), industria textilă, alimentară (în special conserve de pește), a materialelor de construcție etc. Se cresc vite cornute mari. Se cultivă secară, grîu, ovăz, cartofi etc. Pe litoral este dezvoltat pescuitul. Este străbătut de canalul navigabil Kiel.

Schlick */șlic/*, Moritz (1882—1936), filozof neopozitivist german, inițiatorul „cercului vienez". A disociat, în spirit idealist, între ceea ce este dat cunoașterii și cunoașterea propriu-zisă, considerînd că „datul" este inexprimabil și nemijlocit, pe cînd cunoașterea propriu-zisă e descriere și poate fi exprimată de limbaj. După **S.**, filozofia nu se ocupă cu problema adevărului, ci analizează numai sensul enunțurilor noastre. Op. pr.: „Teoria generală a cunoașterii" (1918), „Filozofia naturii" (1925).

Schlieffen */șli:fən/*, Alfred (1833—1913), general și teoretician militar german. A participat la războaiele austro-prusian (1866) și franco-prusian

(1870—1871) şi a fost şef al Marelui-stat major al armatei germane (1891—1906). A elaborat planul strategic de purtare a războiului pe două fronturi împotriva Franţei şi Rusiei, cunoscut în istorie sub numele de „planul Schlieffen". Autor a numeroase lucrări de artă militară.

Schliemann *[şli:man]*, Heinrich (1822—1890), arheolog german, autodidact. După ce a strîns o imensă avere prin comerţ, s-a retras, în 1863, din lumea afacerilor, dedicîndu-se cu multă pasiune arheologiei. A organizat, pe cheltuială proprie, mari săpături la Troia, la Micene şi la Tirint, unde a făcut descoperiri de importanţă epocală privind culturile preclasice (mileniul al II-lea î.e.n.) din bazinul Mării Egee. Op. pr.: „Troia" (1884), „Tirynthos" (1885).

Schlüter *[şlŭtər]*, Andreas (1664—1714), sculptor şi arhitect german, exponent al stilului baroc. A studiat în Polonia şi Germania. Ca arhitect s-a făcut remarcat prin concepţia monumentală a construcţiilor (palatul Charlottenburg, 1696), ca şi prin fantezia decoraţiilor (sala de marmură a palatului Potsdam). A. Schlüter este autorul mai multor grupuri statuare şi de asemenea al unui valoros monument ecvestru („Statuia marelui elector").

Schmalkalden *[şmalcáldən]*, *Liga de la ~*, uniune a principilor protestanţi din Germania, încheiată în 1531 împotriva împăratului Carol Quintul. Acesta din urmă a reuşit însă, după atragerea lui Mauriciu de Saxa de partea sa, să înfrîngă opoziţia principilor (1547).

Schmidt *[şmit]*, Johannes (1843—1901), lingvist german. A fost profesor la Universitatea din Berlin, autor al unor importante studii de lingvistică indo-europeană. Creatorul teoriei valurilor (Wellentheorie), opusă teoriei arborelui genealogic a lui Schleicher, după care inovaţiile lingvistice din perioada de comunitate a limbilor înrudite se răspîndesc ca valurile. Op. pr.: „Raportu-rile de înrudire dintre limbile indo-europene" (1872).

Schmidt *[şmit]*, Joseph (1904—1942), tenor român. A studiat şi a debutat la Berlin. Dotat cu o voce mlădioasă şi cu un timbru cald, a cîntat, cu egal succes şi cu aceeaşi înţelegere a stilului, roluri principale atît în operă şi operetă, cît şi în mai multe filme muzicale.

Schmitt *[şmit]*, Florent (1870—1958), compozitor francez. Elev al lui Gédalge, Massenet şi Fauré la Conservatorul din Paris, S. a obţinut Premiul Romei (1900). Călătoriile sale în Europa şi în Orient i-au stimulat fantezia. A compus 138 de lucrări în mai toate genurile: trei balete („Tragedia Salomeei", 1910), muzică de scenă („Antoniu şi Cleopatra", 1920), de film, lucrări corale, piese simfonice, muzică instrumentală şi vocală, caracterizate prin forţa expresiei şi claritatea construcţiei.

Schmoller *[şmólər]*, Gustav von (1838—1917), economist burghez german, reprezentant de seamă al aripii conservatoare din cadrul noii şcoli istorice germane. Ca susţinător al monarhiei prusace, el considera că aceasta era situată deasupra claselor şi că ar acţiona în interesul „dreptăţii sociale". Autor al unor programe reacţionare prin care încerca să instaureze pacea socială, S. s-a opus oricăror măsuri care ar fi prejudiciat capitalismului sau chiar rămăşiţelor feudale. Astfel, el s-a opus legalizării sindicatelor muncitorilor, propusă de alţi reprezentanţi ai şcolii istorice, cerînd în schimb măsuri ferme ale statului în exercitarea controlului asupra fabricilor, băncilor etc. S. a fost adept al „socialismului de stat", prezentînd unele măsuri de etatizare înfăptuite de statul prusac drept „socialism". Op. pr.: „Economia naţională, ştiinţa despre economia naţională şi metodele ei", „Schiţă a doctrinei generale despre economia naţională".

Schnabel *[şnábəl]*, Artur (1882—1951), pianist austriac, elev al lui Leschetitzky la Berlin. Din 1939 a trăit în Statele Unite. Interpretările sale se remarcau prin virtuozitate. A compus o simfonie, muzică pentru pian; a scris lucrări despre arta pianistică.

Schnitzler *[şnítlər]*, Arthur (1862—1931), dramaturg şi nuvelist austriac. Creaţia sa, inspirată de un autentic filon umanist şi realist-critic, oscilează însă între influenţa unui naturalism de esenţă freudistă şi aceea a unui impresionism sceptic decadent. Caracterizate prin analiza psihologică subtilă şi dialogul rafinat, operele sale încearcă şi reconsiderări critice ale unor evenimente istorice (piesele „Flirtul", 1896; „Papagalul verde", 1899; suita de tablouri „Hora", 1900; drama istorică „Tînărul Medardus", 1910; nuvelele „Sublocotenentul Gustl", 1901, şi „Theresa", 1928).

Schnorr von Carolsfeld *[şnor fon]*, Julius (1794—1872), pictor şi desenator german. A studiat în Italia. S. a pictat un mare număr de compoziţii istorice, unele murale, de dimensiuni uriaşe („Legenda Nibelungilor", în palatul regal din München). Stilul său, academizant, are grandoare şi un oarecare patos romantic. S. a devenit celebru în special pentru Biblia ilustrată cu 240 de desene.

Schönberg *[şönberg]*, Arnold (1874—1951), compozitor şi pictor austriac, fondator al şcolii vieneze dodecafonice. În mare măsură autodidact, sprijinit de Mahler, S. a compus mai întîi muzică de cameră. A fost profesor la Viena, Berlin, Boston, New York şi în California. Primele sale lucrări sînt compuse în tradiţia lui Brahms-Wagner. S. este autorul unui celebru „Tratat de armonie" (1911). În 1908 a apărut tendinţa sa către muzica atonală. În 1923 S. a preconizat serialismul. Cele mai importante compoziţii din prima perioadă sînt sextetul „Noapte transfigurată" (1899), oratoriul „Gurrelieder" (1912), iar din perioada atonală opera „Erwartung" (1909), „Pierrot lunaire" (1912), în care foloseşte stilul vocal al recitativului cîntat *(Sprechgesang)*. Lucrările sale seriale sînt „Variaţiile op.

31" (1927), „Piese pentru pian op. 33" (1929—1932), „Cvartetul nr. 4" (1926), două opere (dintre care „Moise şi Aron", 1932, neterminată) ş.a. În multe creaţii ale sale, **S.** aplică liber serialismul, iar spre sfîrşitul vieţii apare o oarecare întoarcere la tonalitate. A mai scris „Supravieţuitorul din Varşovia" (1947), concerte instrumentale, piese pentru voce sau pentru formaţii de cameră etc. Absenţa funcţiilor tonale, folosirea disonanţelor, meticulozitatea elaborării conferă muzicii lui **S.** un univers expresiv particular, uneori abstract, dar străbătut de tensiune lăuntrică. Creaţia lui **S.** a exercitat o puternică influenţă asupra muzicii moderne. Ca pictor, a aparţinut grupului de partizani ai expresionismului („Der Blaue Reiter"), care au evoluat spre abstracţionism.

Schongauer *[şóngauər]*, Martin (între 1435 şi 1440—1491), pictor şi gravor german. A studiat la Leipzig şi în Ţările de Jos. Artist fecund, **S.** a devenit celebru în special ca gravor, gravurile sale, executate cu dăltiţa, fiind impresionante prin siguranţa şi varietatea ductului, prin inventivitatea şi armonia compoziţiilor. Dezvoltînd tradiţiile artei gotice (expresiile intense, faldurile agitate), **S.** este totodată un exponent al Renaşterii, în operele sale descifrîndu-se o mai largă înţelegere a omului şi a durerilor sale („Purtarea crucii", „Moartea Fecioarei", „Fuga în Egipt", „Închinarea magilor" etc.).

Schopenhauer *[şópənhauər]*, Arthur (1788—1860), filozof idealist german. Gîndirea lui **S.** exprimă aspiraţiile păturilor burgheziei germane care se adaptau intereselor aristocraţiei, încurajînd, pe plan ideologic, evaziunea romantică. În opera sa principală, „Lumea ca voinţă şi reprezentare" (1819), a formulat o concepţie idealistă voluntaristă, care uneşte eclectic teze ale idealismului subiectiv (în special teza „lumea este reprezentarea mea", care implică considerarea realităţii, în spiritul budismului, ca o aparenţă, o iluzie), cu teze ale idealismului obiectiv (în special teza că lumea este un „lucru în sine", care se afirmă în experienţa internă ca „voinţă de a trăi"). Forţele naturii întruchipează, după **S.**, obiectivări particulare ale acestei voinţe oarbe, care evoluează de la formele elementare spontane la cele conştiente. Unitatea naturii e determinată de unicitatea voinţei care se manifestă în ea, diversitatea provenind din tendinţa aceleiaşi voinţe de a-şi depăşi propriile forme. Viaţa omului, presupunînd un efort necontenit de afirmare şi de conservare individuală, urmat mereu de deziluzie, devine o permanentă sursă de suferinţe, de sub a căror tiranie el se poate sustrage, temporar, cu ajutorul contemplaţiei estetice, îndeosebi cu ajutorul muzicii, dar nu reuşeşte să se elibereze definitiv decît prin nirvana (înăbuşirea voinţei de a trăi şi, implicit, stingerea suferinţei). Concepţiile social-politice ale lui **S.** se caracterizează prin conservatism şi spirit contrarevoluţionar. Estetismul lui **S.**, care a stimulat estetica şi arta formalistă ulterioară, ca şi pesimismul său, care a constituit un izvor al concepţiilor iraţionaliste, şi-au exercitat influenţa şi asupra filozofiei şi literaturii române din a doua jumătate a secolului trecut, mai ales prin intermediul „Junimii".

Schorlemmer *[şórləmər]*, Carl (1834—1892), chimist german; a fost membru al Societăţii Regale din Londra. A făcut numeroase cercetări în domeniul chimiei organice, în special asupra hidrocarburilor. A explicat fenomenul omologiei şi a studiat izomeria alcoolilor. **S.** a fost un cercetător pasionat al istoriei chimiei şi prieten apropiat al lui K. Marx şi F. Engels.

Schott *[şot]*, Albert (1809—1847), filolog german. A fost profesor la Zürich şi Stuttgart şi unul dintre fondatorii Societăţii arheologice din Württemberg. Împreună cu fratele său Arthur (1814—1875), care s-a ocupat un timp de agronomie în Banat şi a cules de aici texte de folclor românesc, a publicat în 1845, la Stuttgart şi la Tübingen, prima culegere de basme, poveşti şi snoave româneşti, intitulată „Poveşti valahe".

Schottky *[şótchi]*, *efectul* ~ (după numele fizicianului german *W. Schottky*, n. 1886), reducere a lucrului de extracţie al electronilor emişi de catodul incandescent al unei diode, prin aplicarea unei tensiuni pe anod. Cîmpul electric micşorează bariera de potenţial de la suprafaţa catodului, fapt care provoacă o intensificare a emisiei termoelectronice şi o creştere a intensităţii curentului.

Schrödinger *[şrödingər]*, Erwin (1887—1961), fizician

E. Schrödinger

austriac; a fost profesor la universităţile din Stuttgart, Berlin, Viena ş.a. Pornind de la ipoteza ondulatorie a lui L. de Broglie, **S.** a elaborat, pe baza unei analogii optico-mecanice, o ecuaţie care descrie starea particulelor; prin aceasta el a pus bazele mecanicii ondulatorii. Ulterior, **S.** a demonstrat echivalenţa formulării ondulatorii cu formularea matriceală a mecanicii cuantice. **S.** are, de asemenea, contribuţii în domeniul opticii şi al teoriei cîmpurilor. Op. pr.: „Cuantificarea ca o problemă de valori caracteristice" (1926), „Tratat de mecanică ondulatorie" (1928). Premiul Nobel (1933). — *Ecuaţia lui S.*, ecuaţia fundamentală a mecanicii cuantice nerelativiste:

$$i\hbar\frac{\partial\psi}{\partial t} = H\psi,$$

în care $i = \sqrt{-1}$, $\hbar = h/2\pi$ este constanta lui Planck, ψ funcţia de undă, $\partial\psi/\partial t$ derivata parţială în raport cu timpul (t), H operatorul lui Hamilton care reprezintă energia sistemului

considerat. *E. lui S.* permite studierea evoluției în timp a funcției de undă ce caracterizează un sistem de microparticule. Dacă energia E a sistemului este constantă în timp, *e. lui S.* capătă forma:

$$H\psi = E\psi,$$

care permite găsirea funcțiilor de undă proprii și a spectrului energetic pentru sistemul considerat. În cazul particular al unei singure particule în regim staționar, *e. lui S.* devine:

$$\Delta\psi + \frac{8\pi^2 m}{h^2}(E-V)\psi = 0,$$

în care Δ reprezintă operatorul laplacean, m masa particulei, E energia totală, V energia potențială. Această din urmă formă este cea dată inițial de **S.** în 1926.

Schubart *[șúbart]*, Christian Friedrich Daniel (1739—1791), poet și publicist german, reprezentant al mișcării literare revoluționare „Sturm und Drang" („Furtună și avînt"). Fondator al primului ziar de orientare antifeudală („Cronica germană", 1774—1777), **S.** a contribuit, prin curajoasele sale articole, ca și prin poeziile sale politice („Cavoul principilor", „Soldatul cerșetor", „Cîntece din închisoare", 1785), îndreptate împotriva variatelor aspecte ale despotismului, la creșterea conștiinței naționale. Autobiografia „Viața și concepția lui Schubart" (1791—1793) prezintă interes documentar.

Schubert *[șúbərt]*, Franz (1797—1828), compozitor austriac. A luat lecții cu Salieri la Viena, dar s-a format mai mult ca autodidact. A scris numeroase opere, sing-spieluri, muzică de scenă (dintre care mai cunoscută a rămas „Rosamunde"), religioasă (în special mise), corală, à capella, cu pian sau orchestră, cvintete, cvartete, triouri și alte compoziții pentru formații instrumentale de cameră, piese orchestrale (uverturi, dansuri etc.) și nouă simfonii. Este și autorul a zeci de piese pentru pian (sonate, variațiuni, momente muzicale, impromptuuri, marșuri, fantezii etc.). Scrise pe versuri de Goethe, Schiller, Klopstock, Körner, Metastasio, Schlegel, Grillparzer, Heine, Rellstab și alți poeți contemporani compozitorului sau din trecut, cele peste 600 de lieduri ale lui **S.** (între care binecunoscutele cicluri „Frumoasa morăriță", „Călătorie de iarnă") l-au

Fr. Schubert

consacrat drept creatorul și reprezentantul cel mai de seamă al acestui gen. De la gingașele cîntece alcătuite doar din cîteva măsuri („Heidenröslein") și pînă la piesele dezvoltate dramatic pe mai multe planuri și stări afective („Erlkönig"), lieburile lui **S.** exprimă o infinită gamă de sentimente, emoții și idei. Melodismul lor curge firesc și nuanțat, iar partea pianistică nu se reduce la acompanierea vocii, ci reprezintă un aport specific, plin de sugestivitate, la configurarea sonoră a imaginilor versurilor. Melodicitatea, bogăția și fantezia tratării armonice, farmecul, plasticitatea și supleţea poetică, rafinamentul coloristic se fac prezente și în lucrările pentru ansambluri instrumentale de cameră, care valorifică uneori, unele dintre liedurile celebre („Cvintetul păstrăvilor"). Prin sensibilitatea sa delicată, înclinată spre visare și meditație intimă, **S.** a fost unul dintre primii romantici ai muzicii de la începutul sec. al XIX-lea. Trăsăturile acestea caracterizează și simfoniile sale, dintre care „Neterminata" (numită astfel fiindcă cuprinde doar două părți) cunoaște o largă popularitate. În vecinătatea creațiilor titanice ale lui Beethoven, ele au adus o nouă formulă de gen prin fiorul lor liric, tonul lor confesional romantic (exprimat însă uneori în forme de factură clasică, ca, de exemplu, în Simfonia a V-a). Neînțeles de cercurile oficiale ale capitalei austriece, **S.** a fost apreciat de o mînă de prieteni și susținători, care l-au admirat, cu clarviziune, ca pe unul dintre creatorii geniali ai vremii. Popularitatea pe care a căpătat-o ulterior opera sa a confirmat această prețuire.

Schuchardt *[șúhart]*, Hugo (1842—1927), romanist austriac. A fost profesor la universitățile din Halle și din Graz și membru de onoare al Academiei Române. Savant cu un larg orizont de cercetări, **S.** depășește limitele domeniului romanic. În afară de lucrarea de tinerețe „Vocalismul latinei vulgare" (3 vol., 1866—1868), **S.** a desfășurat o bogată activitate (studii, articole, recenzii, polemici) în paginile diverselor periodice; o culegere selectivă a acestor contribuții a apărut sub îngrijirea lui Leo Spitzer, „Breviar Hugo Schuchardt. Un vademecum al lingvisticii generale" (1922, ed. mărită 1928). În concepția lui **S.**, la baza schimbărilor din limbă ar sta creația individuală. Adversar al neogramaticilor, **S.** a criticat absolutizarea de către aceștia a legilor fonetice. Este unul dintre creatorii metodei c u v i n t e ș i l u c r u r i.

Schullerus *[șulérus]*, Betty (1860—1904), pictoriță germană din Transilvania. A studiat cu tatăl său, Ludwig Schullerus. Peisagistă, folosind de preferință acuarela, **S.** a redat aspecte ale naturii și satelor transilvănene. Lucrări la muzeul Brukenthal din Sibiu.

Schullerus *[șulérus]*, Fritz (1866—1898), pictor german din Transilvania. A studiat cu G. Hackl și L.V. Löfftz. Portretist, peisagist și autor de compoziții, **S.** a fost preocupat de redarea vieții din satele transilvănene. Lucrări la muzeul Brukenthal-Sibiu.

Schullerus *[șulérus]*, Ludwig Friedrich (1826—1906), pictor german din Transilvania. A studiat la Paris, Viena și Roma. Portretist și peisagist, a cultivat un stil academizant. Lucrări la muzeul Brukenthal-Sibiu.

Schulze-Aenesidem *[șúl-ə]*, Gottlieb Ernst (1761—

1833), filozof idealist german, cunoscut prin opera „Aenesidemos" (1792). Ca adept al agnosticismului lui Hume, l-a criticat pe Kant, pe de o parte, pentru admiterea apriorismului şi, pe de altă parte, pentru admiterea existenţei „lucrului în sine".

Schulze-Delitzsch *[şultə-délici]*, Franz Hermann (1808—1883), economist şi om politic burghez german, reprezentant al economiei politice vulgare. A preluat de la J.-B. Say „teoria celor trei factori de producţie" şi unele teze de la F. Bastiat, propovăduind armonia de interese dintre burghezie şi proletariat. După evenimentele din 1848, **S.-D.** a vrut să împiedice prin asociaţii cooperatiste, considerate de el „în afara claselor", transformarea meseriaşilor în proletari, tinzînd astfel să creeze burgheziei un sprijin social împotriva proletariatului.

Schuman *[şumă]*, *planul ~*, plan de unificare a industriei carbonifere şi metalurgice din unele ţări capitaliste ale Europei occidentale, prezentat în mai 1950 de ministrul de externe de atunci al Franţei, *Robert Schuman* (1886—1963), pe baza căreia s-a organizat Comunitatea europeană a cărbunelui şi oţelului.

Schuman *[şú:mən]*, William Howard (n. 1910), compozitor american. A studiat la Universitatea din Columbia şi la Mozarteum din Salzburg. A compus o operă („The mighty Casey", 1953), balete, simfonii, concerte, muzică de cameră, de film etc., care l-au impus ca pe unul dintre cei mai proeminenţi compozitori americani contemporani.

Schumann *[şúman]*, Clara (născută *Wieck*) (1819—1896), pianistă germană. A fost soţia compozitorului Robert Schumann. Îndemnată de acesta, a renunţat la virtuozitatea pianistică, în acea vreme la modă, şi s-a consacrat interpretării lucrărilor lui Beethoven, Chopin, Liszt. Schumann i-a dedicat cîteva creaţii, printre care „Concertul pentru pian în la minor". De la ea a rămas o importantă corespondenţă cu Brahms.

Schumann *[şúman]*, Robert (1810—1856), compozitor german, reprezentant de seamă al romantismului muzical. S-a născut la Zwickau. A studiat

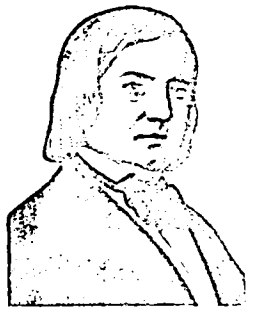

R. Schumann

dreptul la Leipzig, unde l-a cunoscut pe Friedrich Wieck, al cărui elev a fost. **S.** s-a dedicat mai întîi pianisticii, apoi publicisticii muzicale, înfiinţînd „Neue Zeitschrift für Musik" (1834), revistă care urmărea să exprime noile idealuri estetice, opuse conservatorismului (în paginile acestei publicaţii, **S.** a semnalat valoarea lui Chopin, Brahms ş.a.). Concomitent, scopul principal al existenţei sale a devenit creaţia muzicală. Dotat cu o vastă cultură şi receptiv la cele mai variate impresii, **S.** a compus în toate genurile. Opera „Genoveva" (1850) şi muzica de scenă la „Manfred" de Byron (1851) constituie contribuţia sa la genul dramatic. Cele patru simfonii sînt expresia unui temperament liric pasionat. Din muzica vocal-simfonică, mai cunoscute sînt oratoriul „Paradis şi Peri" (1843), „Recviemul" (1852). „Concertul pentru pian" (1845), unul dintre cele mai importante concerte romantice din literatura pianului şi culme a creaţiei schumanniene, este o sinteză între stilul său de maturitate şi avîntul juvenil, o alternare de acut dramatism şi poezie. **S.** a mai compus concerte pentru violoncel, vioară, uverturi, sonate, triouri, cvartete, celebrul „Cvintet cu pian" (1842), un mare număr de coruri. O contribuţie importantă a lui **S.** la literatura romantică o reprezintă liedul. Majoritatea grupate în cicluri (dintre care „Dragoste şi viaţă de femeie", 1840; „Dragoste de poet", 1840, sînt cele mai cunoscute), liedurile schumanniene prezintă o pătrundere psihologică remarcabilă şi o ilustrare muzicală fidelă a imaginii poetice. Muzica pentru pian ocupă un loc deosebit în creaţia lui **S.**, influenţînd şi celelalte genuri. Scriitura pianistică, de la cea simplă a pieselor pentru tineret pînă la cea complexă a sonatelor, şi paleta expresivă sînt de o mare varietate şi subtilitate. Sonate, fantezii, novelete, piese, variaţiuni, intermezzo-uri atrag prin finеţea cu care redau o simţire delicată, dar năvalnică, o fantezie bogată, înclinată spre visare, spre improvizaţia de esenţă lirică. Scrierile despre muzică ale lui **S.** întregesc imaginea unui căutător care a deschis noi orizonturi artei muzicale.

Schumpeter *[şúmpetər]*, Joseph (1883—1950), economist burghez american, originar din Austria, reprezentant al economiei politice vulgare contemporane. Negînd categoria de cauzalitate, **S.** susţine că economia politică trebuie să studieze legăturile funcţionale dintre fenomenele economice. Respingînd intervenţia statului burghez în economie, **S.** susţine că figura centrală a dezvoltării economice este întreprinzătorul capitalist. El ajunge la concluzia că, o dată cu dispariţia funcţiei întreprinzătorului, prăbuşirea capitalismului ar fi inevitabilă, şi consideră că monopolurile pot asigura prosperitatea economică, bunăstarea şi pacea. Izvorul profitului, după **S.**, îl constituie introducerea în producţie de către capitalist a inovaţiilor care determină reducerea costurilor în comparaţie cu nivelul obişnuit al lor. Istoriograf al doctrinelor economice, **S.** înlocuieşte analiza procesului dezvoltării gîndirii economice cu prezentarea teoriilor economice prin raportare la propriile lor postulate, independent de dezvoltarea socială şi de lupta de clasă. Op. pr.: „Teoria dezvoltării economice" (1912), „Ciclurile de afaceri" (1939), „Capitalism, socialism şi democraţie" (1942), „Istoria analizei economice" (postum, 1954).

Schuschnigg *[șúșnic]*, Kurt von (n. 1897), om politic austriac, lider al Partidului creștin-social, cancelar federal al Austriei între 1934 și 1938. În 1938 a capitulat în fața hitleriștilor, care au ocupat Austria. După al doilea război mondial s-a stabilit în S.U.A.

Schütz *[șüț]*, Heinrich (1585—1672), compozitor german. A studiat la Kassel și Veneția (cu G. Gabrieli). Din 1617 și pînă la moarte a fost capelmaistru la Dresda. A creat, în 1627, prima operă germană, „Daphné", și primul balet „Orfeu și Euridice". **S.** a realizat o sinteză între vechea școală a polifoniștilor și școala italiană promovată de Gabrieli și Monteverdi, cantatele și oratoriile sale fiind capodopere ale muzicii germane de pînă la Bach

schwagerina *[șvagherína]* (PALEONT.), gen fosil de foraminifere din familia fusulinidelor, cu testul globular și cu

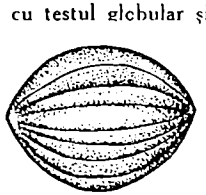

Schwagerina

lama spirală subțire. **S.** prezenta o serie de aperturi și ducea o viață pelagică. A trăit în carbonifer și în permianul inferior și mediu.

Schwann *[șvan]*, Theodor (1810—1882), naturalist german. A fost profesor la Universitatea din Liège. S-a făcut cunoscut în special prin lucrările sale asupra contracției musculare și influxului nervos. Împreună cu M.J. Schleiden a pus bazele teoriei celulare. Op. pr.: „Cercetări microscopice asupra concordanței dintre structura și creșterea animalelor și plantelor" (1836).

Schwarzenberg *[șvarțənberg]*, Felix (1800—1852), om de stat austriac, principe. În calitate de cancelar al statului (1848—1852), **S.** a încercat să consolideze monarhia habsburgică printr-o administrație autoritară și să asigure preponderența Austriei în cadrul statelor germane. **S.** a fost promotorul alianței cu Rusia țaristă pentru înăbușirea revoluției din Ungaria în 1849.

Schwarzschild *[șvârțșild]*, *efectul ~* (după numele astronomului german *K. Schwarzschild*, 1873—1916; FIZ.), efect folosit în tehnica fotografică la operația de mărire. Prin sporirea intensității luminii și reducerea corespunzătoare a timpului de expunere (menținînd constantă cantitatea de iluminare), se obține pe fotografie o înnegrire mai accentuată a părților expuse și, prin aceasta, o creștere a contrastului și a strălucirii fotografiei. Pentru folosirea *e. S.* se utilizează, în aparatele de copiat prin mărire, lămpi puternice, de 200—250 W.

Schweitzer *[șváițər]*, Albert (1875 — 1965), gînditor umanist francez, originar din Alsacia, medic, organist, muzicolog, teolog protestant. A fost membru al Institutului Franței. După ce s-a afirmat ca gînditor și muzicolog, impunîndu-se mai ales prin monografia „Johann Sebastian Bach, muzicantul-poet" (1905), **S.** s-a hotărît să slujească prin exemplul său personal idealurile umaniste. În 1913 s-a stabilit în Africa, unde a întemeiat și întreținut, cu fondurile obținute ca autor și concertist, un spital pentru negri în localitatea Lambarene din Gabon. În lucrările sale de filozofie a culturii („Filozofia civilizației", 2 vol., 1923), **S.** a denunțat, inspirîndu-se din ideile raționalismului și umanismului din sec. al XVIII-lea, efectele dezumanizante ale civilizației burgheze. În 1958 a adresat lumii întregi un apel (sub titlul „Pace sau război atomic"), în care se pronunță în favoarea încetării experiențelor nucleare. **S.** este și autorul unor lucrări valoroase despre arta organistică și construirea orgelor.

Schweitzer-Cumpăna, Rudolf (n. 1886), pictor și grafician român, maestru emerit al artei din Republica Socialistă România. A studiat la Academia de arte frumoase din Berlin, apoi la Paris. Înzestrat desenator, avînd un ascuțit spirit de observație, **S.** a creat portrete, peisaje și mai ales scene din viața țăranilor, în tehnici diferite (ulei, acuarelă și desen de predilecție în cărbune) într-o viziune realistă. În pictură, **S.** urmărește construcția formelor în relief, modelînd pasta, uneori excesiv de abundentă. Paleta sa este caldă, în tonalități grave și profunde. În ultima vreme, **S.** este preocupat de rolul luminii în pictură și manifestă o tendință accentuată pentru precizarea formei („Autoportret", „Portret de bărbat", „Capre în soare").

Schwerin *[șvérin]* **1.** Oraș în nordul R.D. Germane, centrul administrativ al districtului cu același nume, situat pe țărmul lacului **S.**, care comunică printr-un canal cu Marea Baltică. 91 200 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini, de prelucrare a lemnului, ușoară și alimentară. **2.** District în nord-vestul R.D. Germane. Suprafața: 8 673 km². Populația: 622 968 loc. (1963). Relief de cîmpie joasă, vălurită, constituită din depozite fluvioglaciare, presărată cu morene și lacuri. În agricultură predomină culturile cerealiere (secară, orz, ovăz), de sfeclă de zahăr, cartofi și plante furajere. Se cresc porcine, cornute mari pentru lapte, ovine. Ramuri industriale dezvoltate: industria alimentară, de prelucrare a lemnului, constructoare de mașini (construcții navale, mașini de transport și textile).

Schwind *[șvint]*, Moritz von (1804—1871), pictor și gravor german. A studiat la Viena și la München. Exponent al romantismului, îndrăgostit de legendele medievale, **S.** a pictat în special compoziții cu caracter istoric, narativ, într-un stil plin de eleganță și strălucire („Întrecerea trubadurilor", „Călătoria cavalerului Kurt", „Moartea împăratului Rudolf" etc.). A fost și un acuarelist și desenator remarcabil.

Schwinger *[șvingər]*, Julian (n. 1918), fizician american, profesor la Universitatea Harvard. Are contribuții în domeniul electrodinamicii cuantice și al particulelor elementare. Premiul Nobel (1965), împreună cu fizicianul japonez S. Tomonaga și cu fizicianul american R. Feyman.

schwyz *[șviț]* (ZOOTEHN.), rasă de taurine originară din Elveția, crescută pentru producția de lapte și carne. Culoarea corpului este brună uniformă, cu anumite zone de nuanță deschisă (abdomenul, ugerul, părțile interne ale membrelor etc.). În jurul botului prezintă o regiune îngustă, circulară, de culoare albă. Greutatea corporală a vacilor este de 500—600 kg, iar a taurilor de 750—900 kg. Carnea este de calitate bună, iar randamentul la tăiere de 50—55%. Producția medie anuală de lapte variază între 3 200 și 4 500 l, liniile și familiile selecționate ajungînd la 5 000—6 000 l. A fost importată în multe țări, unde a contribuit la formarea de noi rase (ex. rasa costroma în U.R.S.S.). În țara noastră, prin folosirea rasei **s.** la încrucișarea cu rasa autohtonă de munte și, în anumite zone, cu rasa sură de stepă, a rezultat rasa *brună de Maramureș*.

sciátică (lat. *sciaticus* din gr. *iskhion* „șold"; MED.), boală care se manifestă prin durere de-a lungul nervului sciatic, accentuată la mișcare, la care se mai pot adăuga tulburări motorii, vasculare și trofice. Este de obicei consecința unei nevrite, datorite fie unei iritații locale (ex. hernie de disc intervertebral), fie unor cauze de ordin general (diabet, sifilis, gută etc.).

scientísm (lat. *scientia* „știință"), poziție filozofică pozitivistă, inițiată la sfîrșitul sec. al XIX-lea de H. Taine și F. Le Dantec, care militau pentru afirmarea multilaterală a spiritului științific, dar concepeau știința în limitele înguste ale empirismului și ale determinismului mecanicist. Spiritualiștii i-au reproșat **s.** tendințele antireligioase.

scifozoáre (ZOOL.), clasă de celenterate care cuprinde polipii în formă de cupă, cu cavitatea gastrală împărțită în patru compartimente și cu numeroase tentacule în jurul gurii, precum și meduzele fără văl (de ex. *Aurelia aurita* din Marea Neagră).

Scilly *[sili]*, arhipelag britanic în Oceanul Atlantic, situat în sud-vestul insulei Marea Britanie, la 40 km depărtare de aceasta. Suprafața: 16 km². Populația: circa 2 000 loc. Climat blînd. Se practică legumicultura și horticultura (flori).

scindáre (lat. *scindere* „a despica"; CHIM.), reacție de descompunere a unei combinații chimice în combinații mai simple (ex. hidroliza, depolimerizarea).

scintilatór (FIZ.), substanță în masa căreia se produc scintilații atunci cînd este bombardată cu particule α, β, γ etc. Se utilizează ca **s.** sărurile iodului și bromului cu metalele alcaline, naftalenul, antracenul etc.; se folosesc și **s.** din materiale plastice (ex. stilben). **S.** servesc la construcția contoarelor cu scintilație și pot avea volume cuprinse între cîțiva milimetri cubi și cîteva sute de decimetri cubi.

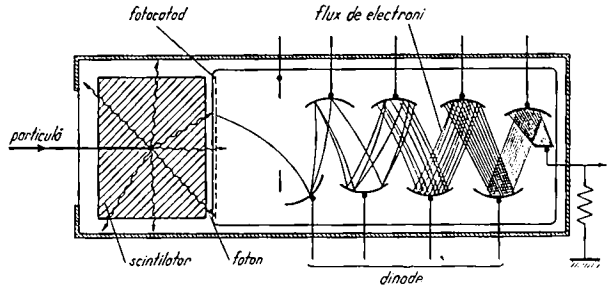

Schema unui contor cu scintilator și fotomultiplicator

scintilație (lat. *scintillatio*, din *scintilla* „scînteie"; FIZ.), impuls luminos de scurtă durată, produs în regiuni foarte mici (practic punctuale) ale scintilatoarelor, prin bombardarea acestora cu particule care posedă o energie suficientă pentru provocarea fenomenului. Se mai numește *scînteiere*.

Scipio Africanul (Publius Cornelius Scipio) (c. 235—183 î.e.n.), om politic și comandant militar roman. A cucerit Spania în cel de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.), a debarcat în Africa (204 î.e.n.) și l-a învins pe Hannibal la Zama (202 î.e.n.). În urma acestei victorii a fost supranumit *Africanus*. După ce a participat ca *legat* la războiul împotriva lui Antioh al III-lea, regele Siriei (190 î.e.n.), s-a retras din viața publică.

scitián (STRAT.) v. **verfenian.**

sciți, veche populație indoeuropeană, înrudită cu sarmații, care locuia la început în Asia centrală, de unde a migrat spre sud-vest și care în sec. al VIII-lea î.e.n. s-a stabilit în stepele din nordul Mării Negre, alungînd de acolo, treptat pe *cimerieni*. În sec. VI—V î.e.n., **s.** erau în faza democrației militare. Erau războinici și aveau ca arme caracteristice arcul cu săgeți și spada scurtă de fier (akinakes). În sec. VII—IV î.e.n. au pătruns, în valuri succesive, pe teritoriul locuit de geto-daci, influențînd cultura materială a acestora. Au dezvoltat o artă originală, căreia îi este specific stilul animalier, excelînd în prelucrarea metalelor prețioase. În sec. al III-lea î.e.n. au fost supuși de sarmați, care i-au asimilat.

Sciția, denumirea ținuturilor locuite sau stăpînite de sciți. — *S. Mică (Scythia Minor)*, denumire dată de romani, la începutul imperiului, unei părți din Moesia cuprinsă între cursul inferior al Dunării și Marea Neagră (Dobrogea).

scizíparitáte (BIOL.), modalitate de reproducere a unor organisme unicelulare, care constă în scindarea organismului în două părți aproximativ egale. Prin **s.** se înmulțesc bacteriile, algele, unele protozoare (amiba, parameciul etc.).

scizúră (lat. *scissura* „tăietură, despărțire"; ANAT.), șanț adînc, care străbate suprafața unor structuri (oase, creier, viscere) și le împarte uneori în segmente bine individualizate (ex. **s.** interemisferică cerebrală, **s.** hepatică, **s.** pulmonară etc.).

Unele **s.** poartă numele autorului care le-a descris pentru prima oară (ex. **s.** lui Rolando, **s.** lui Sylvius etc.).

„Scînteia", gazetă editată în 1919, la Odesa, de revoluționari români aflați pe teritoriul Rusiei Sovietice. Din conținutul celor trei numere cunoscute, reiese că **S.** se situa pe pozițiile comunismului.

„Scînteia", cotidian, organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. A început să apară la București, la 15 august 1931, în condiții de ilegalitate. **S.** a luptat împotriva exploatării capitaliste și moșierești, a demascat încercările claselor dominante de a ieși din criza economică a anilor 1929—1933 pe seama maselor muncitoare, a militat pentru independență și suveranitate națională, împotriva politicii de fascizare a țării și a pregătirilor de război. Între octombrie 1940 și septembrie 1944, **S.** n-a apărut. După eliberarea României, la 21 septembrie 1944 a apărut primul său număr legal. „Scînteia" a adus o contribuție de seamă la înfăptuirea revoluției populare și a programului P.C.R. de construire a socialismului și constituie un instrument important al partidului în opera de desăvîrșire a construcției socialiste. În ultimii ani, **S.** a atins un tiraj zilnic mediu de circa 900 000 de exemplare, fiind cel mai răspîndit ziar din România. Se tipărește la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" din București. **S.** este decorată cu ordinul „Apărarea Patriei" clasa I. Ziua de 15 august, în care a apărut primul număr al „Scînteii" (1931), a fost declarată, cu începere din 1961, „Ziua presei române".

„Scînteia pionierului", revistă destinată pionierilor și școlarilor din Republica Socialistă România. Înființată în iunie 1949, a purtat pînă în martie 1953 denumirea „Pionierul". Apare săptămînal, la București.

„Scînteia tineretului", organ de presă central al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România. A început să apară, săptămînal, la 5 noiembrie 1944. Între 1945 și 1949, în cadrul organizației Tineretul progresist, iar apoi a Uniunii Tineretului Muncitoresc, au apărut alte publicații pentru tineret. De la 3 aprilie 1949, după Congresul de unificare a organizațiilor de tineret, „Scînteia tineretului" reapare, zilnic, ca organ al organizației unice revoluționare a tineretului. Se tipărește la București.

scîntéie 1. Particulă solidă incandescentă, care sare dintr-un corp aprins, dintr-un material dur în timpul polizării etc. **2.** (FIZ., ELT.) *Scînteie electrică*, porțiune luminoasă a canalului unei descărcări electrice cu caracter autonom, discontinuu și distructiv, produsă

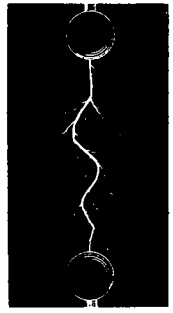

Scînteie electrică

într-un gaz sau de-a lungul suprafeței unui izolator (ex. fulgerul, trăsnetul, *s.e.* dintre electrozii unui eclator etc.).

scînteierea stelelor (ASTR.), fenomen datorit neomogenității atmosferei terestre și fluctuațiilor locale ale indicelui de refracție, care fac ca imaginile stelelor să sufere mici deplasări și o variație a strălucirii lor.

sclav (în orînduirea sclavagistă, iar mai tîrziu ca o rămășiță a acestei orînduiri), persoană lipsită complet de mijloace de producție și de orice drepturi, aflată în proprietatea deplină a unui stăpîn. Condiția de sclav, ereditară, era impusă unui om liber în urma unui război, a unei acțiuni de piraterie sau a unei hotărîri judiciare. Prin eliberare, sclavul, redobîndindu-și libertatea, era inclus într-o categorie socială aparte, distinctă de cea a cetățenilor cu drepturi depline.

sclavagísm, orînduire socială în care baza relațiilor de producție o constituie proprietatea privată a stăpînului de sclavi asupra mijloacelor de producție și asupra producătorilor, adică a sclavilor. Este prima orînduire socială bazată pe proprietatea privată și pe exploatarea omului de către om. Existența claselor sociale antagonice, sclavii și stăpînii de sclavi, și implicit a luptei de clasă au condiționat apariția statului. **S.** a luat locul comunei primitive pe un teritoriu relativ limitat, la sfîrșitul mileniului al IV-lea și începutul mileniului al III-lea î.e.n. în Egipt și Mesopotamia, la începutul mileniului al II-lea î.e.n. în India și în China, în sec. al VIII-lea î.e.n. în Grecia și în sec. al V-lea î.e.n. în Italia. Sclavagismul a cunoscut forma sa clasică de dezvoltare în lumea greacă și pe teritoriul Imperiului roman. Particularitățile procesului de constituire, formele îmbrăcate de exploatarea sclavagistă, formele de organizare statală și politică s-au deosebit în funcție de epoca istorică și de situația geografică. În **s.,** forțele de producție s-au dezvoltat la un nivel superior celor din comuna primitivă, prin perfecționarea prelucrării metalelor, utilizarea uneltelor de fier în agricultură, folosirea morilor puse în mișcare de tracțiunea animală și de forța apei și prin ampla dezvoltare a tehnicii construcțiilor. Agricultura rămîne ramura principală a economiei antice. Datorită dezvoltării forțelor de producție are loc o adîncire a diviziunii muncii, apar noi ramuri în cadrul agriculturii și meșteșugurilor. Dezvoltarea producției de mărfuri a determinat cea de-a treia mare diviziune socială a muncii (apariția negustorilor). Exploatarea sclavilor se baza pe constrîngerea extraeconomică. Întregul produs al muncii sclavilor era însușit de proprietarul de sclavi, sclavul primind de la acesta numai o cantitate minimă de mijloace de subzistență, necesară menținerii capacității sale de muncă. Exploatarea sclavilor a creat posibilitatea eliberării stăpînilor de munca fizică, permițîndu-le

acestora să se ocupe cu activitatea politică, ideologică și artistică. **S.** a prefăcut munca fizică într-o activitate de sclav, prin urmare dezonorantă pentru oamenii liberi, creînd germenii opoziției dintre munca fizică și munca intelectuală. Cu timpul, dezvoltarea forțelor de producție a fost tot mai mult frînată de relațiile de producție, în primul rînd de lipsa de interes a sclavului față de rezultatul muncii sale, ceea ce a împiedicat creșterea productivității muncii. Contradicțiile antagoniste ale modului de producție sclavagist și-au găsit expresia pe plan social în lupta sclavilor împotriva stăpînilor de sclavi. Lupta de clasă a îmbrăcat diverse forme: distrugerea uneltelor, fuga de la locul de muncă și răscoala, ca expresie supremă a protestului social. Răscoalele sclavilor (cele mai însemnate au fost cele din Sicilia, c. 136—c. 132 î.e.n., 104—101 î.e.n., și cea condusă de Spartacus, 73—71 î.e.n.) și mișcările țărănimii sărăcite (răscoala „sprincenelor roșii", sec. I, și a „turbanelor galbene", sec. al II-lea în China) au subminat orînduirea sclavagistă, care, nemaiputînd rezista nici pe plan extern numeroaselor atacuri ale popoarelor migratoare, s-a destrămat, cedînd treptat locul unei noi orînduiri, feudalismul. **S.** și-a încheiat existența în Europa apuseană o dată cu căderea Imperiului roman de apus (sec. al V-lea), în Imperiul roman de răsărit în sec. V—VI, în China la sfîrșitul dinastiei Han (sec. al III-lea). Rămășițe ale relațiilor de producție sclavagiste, împletite cu cele feudale, au mai supraviețuit o perioadă îndelungată de timp. Pe teritoriul țării noastre, orînduirea **s.** a început în sec. I î.e.n.; înflorirea maximă a acesteia a fost atinsă, în Dacia, în vremea dominației romane, sfîrșitul ei fiind marcat de retragerea aureliană (sec. III).

sclereíde (BOT.), celule moarte, poliedrice, cu membranele îngroșate și lignificate, străbătute de canalicule. **S.** se găsesc grupate sub formă de nodule pietroase în pere și gutui sau constituie țesutul dur al cojilor de nucă, alune sau al sîmburilor tari de piersici, prune, caise, cireșe etc., avînd rolul de a proteja embrionul.

sclerenchím (gr. *skleros* „tare" și *enchyma* „țesut, suc"; BOT.), țesut mecanic sau de susținere a plantei, format din celule moarte, lungi pînă la o jumătate de metru, cu membranele îngroșate și lignificate. **S.** poate fi primar și secundar.

sclerodermíe (gr. *skleros* „tare" și *derma* „piele"; MED.), boală a țesutului conjunctiv, caracterizată prin îngroșarea pielii și a țesutului celular subcutanat și, într-o etapă mai avansată, prin atrofia și fibrozarea tegumentelor. **S.** este mai frecventă la femei. Tratamentul actual al **s.** se face cu cortizon, hialuronidază etc.

sclerón (METAL.), aliaj ușor cu bază de aluminiu, conținînd 13% zinc, 2—3% cupru, 0—5% mangan și 0—1% litiu, folosit în construcția automobilelor. Tratat termic după forjare, devine suficient de rezistent și de dur.

scleroproteínă (gr. *skleros* „tare" și *proteină*; BIOCHIM.), proteină cu structură fibroasă. Are în organism rolul de susținere, de protecție și de rezistență mecanică. Colagenele, cheratinele, elastinele sînt scleroproteine.

sclerótică (gr. *skleros* „dur, tare"; ANAT.), membrană fibroasă care reprezintă învelișul extern al globului ocular pe cea mai mare parte a suprafeței sale, excepțînd polul anterior, acoperit de corneea transparentă. În partea posterioară este perforată de nervul optic. Fața internă a **s.** este în contact cu membrana *coroidă*, iar pe cea externă se inserează mușchii oculari. **S.** menține forma globuloasă, caracteristică ochiului, contrabalansînd presiunea exercitată de lichidele intraoculare.

scleróți (BOT.), organe de rezistență ale ciupercii *Claviceps purpurea*, constituite din îngrămădiri strînse de hife, în celulele cărora s-au înmagazinat substanțe de rezervă, și învelite de strate protectoare formate din celule cu membrane groase. Au forma rotundă sau alungită și creștere limitată (2—3 cm lungime). Din **s.** se dezvoltă un miceliu sau un corp de fructificație.

sclerózā (din gr. *skleros* „tare"; MED.), îndurare a unui țesut sau organ datorită proliferării active a țesutului conjunctiv existent în acesta. **S.** are caracter cicatriceal cînd reprezintă stadiul final de vindecare al unei plăgi sau al unei inflamații care nu se termină cu refacerea țesutului sau organului lezat. Procesul de **s.** apare și în organele care și-au încetat sau diminuat funcțiunea (ex. scleroza ovariană, testiculară, renală). — *S. cerebrală*, boală a sistemului nervos central care apare în urma leziunilor cronice din substanța cerebrală. *S.c.* reprezintă uneori faza finală în sifilis, arterioscleroză, alcoolism cronic și în timpul senilității. — *S. în plăci*, boală a sistemului nervos, de cauză necunoscută, caracterizată prin prezența focarelor de demielinizare a fibrelor nervoase. Se manifestă prin tulburări ale mișcărilor (acestea devin dificile, dezordonate, nearmonioase), tulburări de vedere, tulburări urinare etc. — *S. laterală amiotrofică*, boală a sistemului nervos central, care se caracterizează prin atrofii musculare difuze, mai ales ale extremităților membrelor, dificultate în mers, tulburări de înghițire, de vorbire.

scliviseálă (CONSTR.), strat subțire de tencuială de ciment, care se aplică pe suprafața unui element de construcție din beton sau a unei pardoseli de ciment și se netezește cu mistria, pentru a se obține o suprafață cît mai netedă și mai impermeabilă.

scoárță[1] **1.** (BOT.) Țesut protector extern, care acoperă tulpina cu ramificațiile ei și rădăcina plantelor. **2.** (ANAT., FIZIOL.) *Scoarță cerebrală* v. *cortex cerebral*. **3.** (AGR.) V. *crustă*. **4.** (GEOL.) *Scoarța terestră*, înveliș extern, solid, al Pămîntului, cu o grosime care variază între 5 și 8 km în domeniul oceanic și între 30 și 80 km în domeniul continental. *S.t.* este limitată la partea inferioară de mantaua Pămîntului prin suprafața de discontinuitate seismică a lui Mohorovičic, în lungul căreia undele longitudinale ale cutremurelor își schimbă brusc viteza de propagare de la 7,2 la

8 km/s. După constituția petrografică se distinge o *s.t.* de tip continental, formată din trei pături: sedimentară, granitică și bazaltică, și o *s.t.* de tip oceanic, formată din pătura bazaltică și o pătură sedimentară relativ subțire. În *s.t.* au loc principalele fenomene geologice (magmatice, metamorfice, tectonice etc.); în partea superioară a ei sînt localizate zăcăminte de substanțe minerale utile exploatate de oameni. V. și litosferă.

scoárță², categorie de țesături din domeniul artei populare. Denumirea de **s.** se dă covoarelor țesute în tehnica chilimului; la cele vechi, urzeala și bătaia erau din lînă, la cele noi urzeala este din bumbac. **S.** au o funcție ornamentală în interiorul țărănesc și se pun pe pereți și pe mobile (pat, laviță, lăzi de zestre, mese). Există cîteva familii importante de scoarțe românești, lucrate în Oltenia, Muntenia, Moldova, Maramureș, Ciuc,

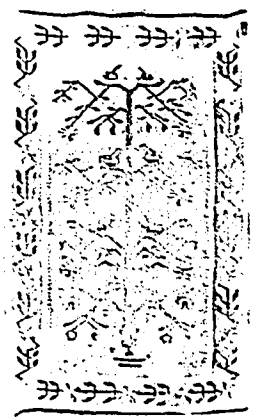

Scoarță moldovenească

Hunedoara, Banat. Varietatea coloritului și diversitatea ornamentelor contribuie la definirea caracterelor proprii fiecărei familii de **s.** Celebre motive ornamentale sînt: arborele vieții, soarele, călărețul, alături de plante și animale stilizate, figuri geometrice etc. Astăzi, copii de pe **s.** vechi se realizează în unitățile specializate ale cooperației meșteșugărești. V. și covor.

scobár (*Chondrostoma nasus*), specie de pește teleostean din familia ciprinidelor, lung de 25—30 cm, avînd greutatea de 100—400 g; are corpul colorat în verde-măsliniu pe spate și în argintiu pe laturi

Scobar

și cu maxilarul superior mai lung decît cel inferior (ca un „nas"). În țara noastră este foarte frecvent în apele regiunilor de dealuri.

scobitúră (IND. EXTR.), șanț cu adîncime mare (pînă la 3 m) și cu înălțime redusă (10—15 cm), săpat pe întreaga lungime a frontului minier de abataj pentru a ușura desprinderea rocii.

scoc (IND. EXTR.), jgheab sau tub metalic folosit pentru transportul materialului de excavație, în mină sau la suprafață. După construcție, se deosebesc: *s. fix* și *s. oscilant.*

scóică (ZOOL.) **1.** Nume dat mai multor specii de moluște care au corpul adăpostit într-o cochilie bivalvă. — *S. de rîu (Unio)* are valvele cochiliei alungite, cu pereții groși și rezistenți și se îmbucă una cu alta cu ajutorul unor dinți. — *S. de baltă* v. *anodonta.* **2.** Nume dat cochiliei melcilor și lamelibranhiatelor.

scolástică (din gr. *shole* „școală"), învățămîntul și filozofia oficială predată în școlile din țările Europei medievale dominate de catolicism. Se disting trei etape ale **s.**: timpurie (sec. IX—XII); culminantă (sec. al XIII-lea) și tîrzie (sec. XIV — XVII). Scopul fundamental urmărit de **s.** a fost utilizarea filozofiei în vederea argumentării, apărării și sistematizării dogmelor religioase ale catolicismului. Filozofia devenea astfel o „slujnică a teologiei". În faza timpurie a **s.** s-a manifestat puternic influența filozofiei platonice și neoplatonice. O dată cu sec. al XIII-lea, **s.** a făcut apel la gîndirea aristotelică, denaturînd-o și adaptînd-o dogmelor teologice (Albertus Magnus, Toma d' Aquino). **S.** s-a caracterizat prin dogmatism; pentru ea adevărul este dat o dată pentru totdeauna, fiind cuprins în dogmele „revelate" ale bisericii și în cărțile autorităților recunoscute de ea. De aici metoda livrească și formalistă a **s.**, disprețuirea studiului direct al realității, utilizarea sterilă a argumentării silogistice. **S.** a frînat dezvoltarea științelor naturii, silite să se plece în fața prejudecăților tradiționale, în special biblice. **S.** n-a avut însă un caracter unitar. În cadrul ei au existat curente sau tendințe opoziționiste: *nominalismul* (Roscelin de Compiègne, W. Occam), care s-a opus *realismului*, doctrină dominantă în **s.** (Anselm din Canterbury, Toma d'Aquino); promovarea unui anumit raționalism (Bérenger din Tours, P. Abélard); tendința de separare a filozofiei de teologie (Duns Scot), promovarea experienței (R. Bacon). Unii logicieni scolastici au contribuit la dezvoltarea logicii formale.

scólex (ZOOL.), nume dat „capului" de tenie. Are forma unei mici umflături cu diametrul de 1 mm și organe de fixare (ventuze, cîrlige etc.) cu care tenia se prinde de peretele intestinului.

scólie (gr. *skolion* „notă") **1.** Cîntec aedic în vechea Grecie, care se recita cu acompaniament instrumental. A înflorit în insula Lesbos, răspîndindu-se apoi în toate statele grecești. Alceu, Bacchilide și Pindar au compus **s.** **2.** Notă gramaticală sau critică destinată explicării textelor antice, în special grecești, devenită în epoca alexandrină un comentariu amplu asupra operei respective. Genul a fost cultivat de scoliaști ca: Zenodot, Calimah, Eratostene, Aristarh ș.a. **3.** Comentariu final la o teoremă.

scolióză (gr. *skolios* „întortocheat"; MED.), deviere laterală a coloanei vertebrale. Este mai frecventă decît devierile anteroposterioare (v. *lordoză* și *cifoză*), dar se poate asocia uneori cu ele. Apare în urma unei dereglări în echilibrul antagonic al mușchilor vertebrali sau a unor leziuni osoase.

scolopéndră *(Scolopendra cingulata)*, specie de miriapod cu corpul de 10—12 cm lungime, alcătuit din 21 de inele, fiecare cu cîte o pereche

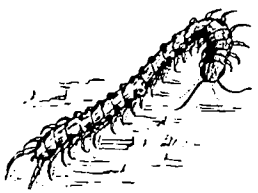

Scolopendră

de picioare. Muşcătura **s.** este periculoasă. Trăieşte în locuri uscate, pe sub pietre; în ţara noastră este frecventă în sudul ţării, mai ales în Dobrogea. Se hrăneşte cu insecte. Sin. *cîrcăiac.*

sconcs *(Mephitis mephitis)*, mamifer crescut pentru blana sa preţioasă. **S.** sălbatic trăieşte în America Centrală şi în California. În captivitate este crescut în multe ţări din America şi din Europa. Ca urmare a selecţiei au luat naştere mai multe tipuri, diferite ca mărime

Sconcs

(în jurul a 50 cm) şi culoare (de la negru pînă la alb). Este crescut în amenajări speciale (voliere).

scóndru (NAV.), prăjină cilindrică din lemn sau ţeavă cu lungime mare, folosită în diferite scopuri pe o navă. — *S. de ancorare*, scondru ascuţit la un capăt (pentru a putea fi înfipt în mal), prevăzut cu armături metalice la ambele capete şi care serveşte la menţinerea navei la o anumită distanţă (impusă de adîncimea apei) de chei sau de mal.

scont (FIN.), operaţie de credit care constă în cumpărarea efectelor de comerţ (cambii, trate, bilete la ordin etc.) de către bănci, cu reţinerea din valoarea lor nominală a dobînzii pînă la scadenţă şi a unui comision. Pentru a-şi asigura încasarea la scadenţă sau posibilitatea reescontării titlurilor respective la banca de emisiune, băncile urmăresc ca efectele pe care le cumpără să aibă la bază o tranzacţie economică reală.

scop, anticipare ideală, în conştiinţa omului, a rezultatului spre care sînt îndreptate acţiunile sale. **S.** nu sînt independente de lumea obiectivă, ci exprimă dependenţa activităţii umane de legile obiective cu care ea trebuie să concorde. **S.** este totodată motivul conştient nemijlocit care orientează şi reglementează acţiunea. Există **s.** îndepărtate, apropiate şi nemijlocite, generale şi particulare, intermediare şi finale. V. şi f i n a l i s m; f i n a l i t a t e.

Scopas (420—350 î.e.n.), sculptor şi arhitect grec. Originar din Paros, **S.** este unul dintre marii reprezentanţi ai artei greceşti din sec. al IV-lea î.e.n., stilul său fiind caracterizat prin dramatism şi tensiunea interioară. Preocupat de redarea mişcărilor bruşte, neaşteptate, **S.** a fost un excepţional sculptor al marmurii şi bronzului, modelajul său fiind precis şi vibrant. A realizat un număr mare de grupuri statuare (Hecate, Bacantă, Apolo, Thetis şi Ahile etc.) şi decoraţii monumentale. Puţine dintre lucrările sale s-au păstrat „Menadă extatică", metopă de la mausoleul din H a l i c a r n a s, baza de coloană de la Artemisionul din Efes). Ca arhitect, a reconstruit templul Atenei Alea din Tegea.

scopiţi (scapeţi), membri ai unei secte apărute în Rusia ţaristă în sec. al XVIII-lea, în rîndul unor pături ţărăneşti deznădăjduite şi înapoiate. **S.** practicau un ascetism excesiv, considerînd că „lupta împotriva cărnii" prin celibat şi castrare este condiţia unică pentru „mîntuire".

scopolamínă (FARM.), alcaloid, $C_{17}H_{21}NO_4$, izolat din frunzele şi seminţele plantelor *Hyoscyamus niger, Scopolia japonica, Atropa belladonna* şi alte plante din familia solanaceelor. Se prezintă sub formă lichidă, solubilă în apă, alcool, cloroform. **S.** este o substanţă toxică, în doze mici este sedativă, hipnotică, spasmolitică. Se mai numeşte *hioscină.*

scor (SPORT), raport de puncte, goluri, seturi etc. care se stabileşte între doi concurenţi sau între două echipe în timpul desfăşurării întrecerii sportive; **s.** determină învingătorul.

scorbút (MED.), boală care apare datorită lipsei de vitamină C. Se manifestă prin stare de slăbiciune, rezistenţă mică la efort, somnolenţă, dureri musculare, hemoragii gingivale, digestive şi articulare, anemie, lipsă de poftă de mîncare etc. **S.** a fost o boală foarte răspîndită în trecut, apărînd la indivizii supuşi timp îndelungat la un regim alimentar lipsit de fructe şi de legume proaspete (marinari pe vapoare de cursă lungă, prizonieri, deţinuţi etc.). Gradul de carenţă vitaminică C se stabileşte prin dozarea acidului ascorbic (vitamina C) în sînge şi în urină. Se tratează cu doze masive de vitamina C, regim alimentar bogat în legume şi fructe crude.

scórpie, monstru feminin din basmele populare româneşti, cu trei capete, care varsă flăcări pe nas. Sîngele ei ar avea proprietatea miraculoasă de a-l face invulnerabil pe voinicul care o răpune. În alte variante, sîngele **s.** vindecă orbii şi ologii.

scorpión (ZOOL.), specie de arahnid cu corpul împărţit în cefalotorace, abdomen şi postabdomen. La extremitatea posterioară, mai umflată, se găsesc glandele veninoase, care se deschid în vîrful unui ac. Are o pereche de palpi maxilari asemănători cleştilor racului. În sud-vestul ţării noastre trăieşte o specie de **s.,** *Euscorpius carpathicus*, de talie mică. — *S. de cărţi (Chelifer cancroides)*, specie de arahnid mic, asemănător cu un scorpion, dar lipsit de postabdomen şi de glandă veninoasă. Trăieşte în biblioteci şi ierbare, hrănindu-se cu insectele dăunătoare cărţilor şi ierbarelor. Sin. *chelifer.*

Scorpionul (ASTR.), constelaţie zodiacală, care se vede vara şi prin care Soarele trece

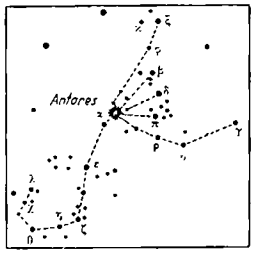

Constelația Scorpionul

la sfîrșitul lunii noiembrie. Cea mai strălucitoare stea din **S.** este *Antares*, stea roșiatică, de mărimea întîi.

scorțișoáră (BOT.), scoarță aromatică, roșcat-cenușie, a mai multor specii de lauracee din genul *Cinnamomum (Cinnamomum zeylanicum, Cinnamomum cassia, Cinnamomum ceylanicum)*. **S.** este întrebuințată drept condiment și în medicină

Scorțișoară

sub numele de „Cortex cinnamomi acuti", datorită proprietăților stomahice și carminative.

scorțonéră *(Scorzonera hispanica)*, plantă perenă din familia compozitelor, cu rizom pivotant, cărnos, de culoare brună, cu frunze mari și flori galbene. Este cultivată mai mult în țările din sudul Europei pentru rădăcinile sale folosite în alimentație. În țara noastră nu se cultivă.

scorúș *(Sorbus domestica)*, arbore din familia rozaceelor,

Scorus

înalt de 15—20 m, cu scoarța crăpată, brună și fructe mari, galbene sau brune, comestibile. În zona mediteraneană se cultivă ca arbore fructifer. Lemnul, foarte dens, dur și omogen, este folosit în industria mobilelor. În țara noastră crește spontan pe colinele însorite, mai mult în regiunile sudice.

scótă (NAV.), parîmă (din grupul *manevrelor curente*) care servește la ridicarea sau la coborîrea colțului unei vele pe o navă cu pînze.

scotóm (gr. *skotos* „întuneric"; MED.), pierdere a vederii pe o porțiune limitată a cîmpului vizual, datorită apariției unei opacități în mediile transparente ale ochiului sau unei leziuni limitate a retinei sau a nervului optic. Uneori **s.** este perceput de bolnav ca o pată neagră care ocupă centrul axului vizual *(s. pozitiv)*, alteori nu este sesizat *(s. negativ)*.

Scott, Robert Falcon (1868—1912), renumit explorator polar englez. În 1901—1904 a condus o expediție britanică în Antarctica, descoperind Țara Regelui Eduard al VII-lea și reușind să pătrundă în interior pînă la 82°17′ latitudine sudică. În 1910 pornește într-o nouă expediție pentru a descoperi Polul Sud. La 18 ianuarie 1912 ajunge la Polul Sud, unde găsește însă urmele expediției lui R. Amundsen, care îl precedase cu o lună (14 decembrie 1911). La întoarcere, **S.** și cei patru însoțitori ai săi, epuizați de eforturile depuse și nereușind să ajungă la unul dintre depozitele de alimente de pe traseu, au pierit. Jurnalul de drum a lui **S.** (publicat ulterior sub titlul „Ultima expediție a lui Scott. Jurnal personal") și valoroasele observații științifice realizate în cursul expediției au fost găsite, șapte luni mai tîrziu, de către o altă expediție.

Scott, sir Walter (1771—1832), romancier și poet romantic scoțian de limbă engleză. S-a născut la Edinburgh. A valorificat folclorul Scoției de sud (culegerea „Cîntece de la fruntariile Scoției", 1802—1803) și a tradus balade și drame ale romanticilor germani care l-au influențat pe linia istorismului. A debutat cu lungi poeme epice în stilul tradiției populare, bazate pe subiecte istorice și legendare și pe atmosfera de fantastic inspirată din folclor („Balada ultimului menestrel", 1805; „Marmion", 1808; „Stăpîna lacului", 1810 ș.a.). Romanele sale, însuflețite de un suflu eroic, zugrăvind masele în mișcare și personalități a căror soartă se împletește cu a acestora, conflicte violente, evenimente de amploare și natura ca un cadru

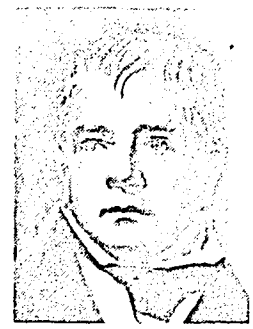

W. Scott

grandios, inspirate din istoria Scoției („Waverley", 1814, trad. rom.; „Guy Mannering", 1815; „Anticarul", 1816; „Rob Roy", 1818, trad. rom.; „Temnița din Edinburgh", 1818; „Logodnica din Lammermoor", 1919, trad. rom. ș.a.), a Angliei („Ivanhoe", 1819, trad. rom.; „Abatele", 1820; „Kenilworth", 1821, trad. rom. ș.a.) și a altor țări („Quentin Durward", 1823, trad. rom.; „Talismanul", 1825, trad. rom.), l-au consacrat drept creatorul romanului istoric. Maestru al reconstituirii, dotat cu o autentică intuiție istorică, deși situat pe poziții conservatoare, **S.** a opus, în mod obiectiv, trecutului idealizat prezentul burghez, reflectînd mai ales interesele și năzuințele maselor populare. Pline de culoare locală, de o vibrantă forță narativă, cu o intrigă complicată, ingenioasă și captivantă, un dialog veridic, viu și spontan, în ciuda compoziției sumare a caracterelor, a neglijențelor de stil și a grandilocvenței, romanele lui **S.** au avut o influență considerabilă asupra întregii proze romantice europene, pregătind romanul social al sec. al XIX-lea.

scoți, denumirea unor triburi celtice care populau, la începutul erei noastre, părțile de vest și de nord ale Islandei. Constituiți într-o puternică uniune de triburi, au atacat permanent, începînd din sec. II—III, Britania romană, așezîndu-se apoi, la sfîrșitul sec. al V-lea și începutul sec. al VI-lea, în nordul insulei britanice, numită ulterior Scoția. Au păstrat mult timp elemente ale orînduirii gentilice, care au dispărut abia la începutul sec. al XVIII-lea.

Scoția, provincie istorică în Marea Britanie, situată în nordul insulei britanice, despărțită de Anglia prin Munții Cheviot. Suprafața: 77 171 km². Populația: 5 205 000 loc. (1961). Capitala: *Edinburgh.* Alte orașe: Glasgow, Dundee, Aberdeen. Munții Grampiani (highlands) ocupă partea de nord-vest a **S.,** care contrastează cu partea mai joasă (lowlands) din sud-est. Altitudinea maximă: 1 341 m (vîrful Ben Nevis). Climă temperat-oceanică. Păduri de foioase și de conifere. Exploatări de cărbune, de minereu de fier, de cupru, de plumb (în lowlands) și de turbă (în highlands). În 1603 **S.** a realizat o uniune personală cu Anglia, iar în 1707 a avut loc unirea definitivă a **S.** cu Anglia, creîndu-se *Marea Britanie.*

scoțiană, *școala* ~, școală filozofică idealistă engleză din sec. al XVIII-lea, întemeiată de Th. Reid și reprezentată, după el, de James Beattie (1735—1803), James Oswald (m. 1793) ș.a. Prezentîndu-se ca o filozofie a „simțului comun", a „bunului-simț", *ș.s.,* expresie a ideologiei burgheziei engleze postrevoluționare, a căutat să se opună atît idealismului și scepticismului extremist (Berkeley, Hume), cît și materialismului și ateismului. Adepții tîrzii ai școlii (Dugald Stewart, Thomas Brown) au adus contribuții pozitive în domeniul psihologiei, susținînd necesitatea întemeierii acestei discipline pe observarea empirică a fenomenelor psihice; au fost adepți ai asociaționismului.

scréper (DRUM.), mașină de construcții, remorcată sau autopropulsată, folosită pentru săpatul și transportul pămîntului la lucrările de drumuri, la construcții de canale etc. **S.** se compune dintr-un cadru pe roți, dintr-o cupă care servește la săpat și la transport și din mecanismul de acționare a cupei.

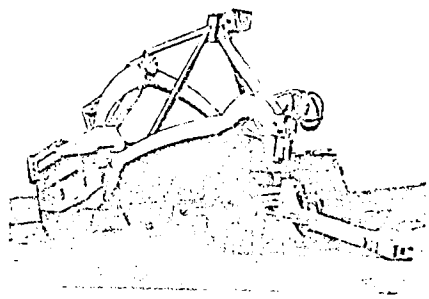

Screper

scrib, termen prin care era denumit în antichitate, la egipteni, grămăticul, copistul, funcționarul inferior cu atribuții de contabil, iar la vechii evrei interpretul legilor.

Scriban, August (1872—1950), lingvist român. Este autorul unui sistem ortografic fonetic, caracterizat, printre altele, prin absența notării articolului *-l* și prin reintroducerea semnelor *u* și *i* („Ortografia românească", 1912). Opera sa principală este „Dicționarul limbii românești" (1939), bogat în regionalisme, folosit și astăzi, mai ales pentru etimologii. A publicat și „Gramatica limbii românești (morfologia) pentru folosința tuturor" (1925).

Scriban, Ioan A. (1879—1937), zoolog român. A fost profesor de zoologie și de anatomie comparată la Universitatea din Iași și apoi la cea din Cluj, unde a format numeroși cercetători. S-a ocupat cu studiul hirudineelor (lipitori), publicînd numeroase și valoroase lucrări. A mai studiat miopatiile la om, structura branhiei la pești, structura intestinului respirator la țipar etc. Op. pr.: „Contribuții la fauna hirudineelor de apă dulce din România" (1904), „Citologia celulei adipoase a hirudineelor" (1910), „Studii histologice și anatomice asupra hirudineelor de apă dulce" (1915) și monografia „Hirudinea" (1932).

Scribe *[scrib],* Eugène (1791—1861), dramaturg francez. A fost membru al Academiei Franceze. A scris aproape 400 de comedii și de vodeviluri, caracterizate printr-o deosebită ingeniozitate a intrigii și printr-o mare virtuozitate în conducerea acțiunii. Sînt cunoscute comediile sale de moravuri cu accente de critică socială: „Bertrand și Raton" (1833, trad. rom.), „Camaraderia" (1837), „Paharul cu apă" (1842, trad. rom.) ș.a. A scris și numeroase librete de operă și de operetă („Muta din Portici", 1828; „Fra Diavolo", 1830; „Robert diavolul", 1831; „Evreica", 1835, trad. rom.; „Hughenoții", 1836, trad. rom. ș.a.).

scriere, sistem de reproducere, pe un suport oarecare, prin semne convenționale, desenate, pictate sau gravate, a gîndurilor și a limbajului vorbit. Cele mai vechi forme de **s.** au apărut în antichitatea egipteană (circa 3000 î.e.n.), sistemul folosit fiind acela al reprezentării obiectelor puse în relație. Această scriere cu caracter pictografic ca înfățișare, ideografică în esență, s-a numit hieroglifică. Monumentele egiptene păstrează numeroase inscripții, pictate sau gravate, care au, dincolo de valoarea documentară, o înaltă valoare artistică. Popoarele mesopotamiene (sumerienii, akkadienii, babilonenii, asirienii, alamiții etc.) au folosit o **s.** denumită cuneiformă, pentru că utiliza semne asemănătoare cu niște cuie. Cuneiforma, de asemenea **s.** ideografică, era folosită și de popoarele extremorientale: chinezii și japonezii. Meritul inventării alfabetului și punerea la punct a unei **s.** cu caracter fonetic aparține fenicienilor (circa 800 î.e.n.). Ulterior, din **s.** feniciană s-au ramificat toate celelalte sisteme de **s.** fonetică: greacă, latină, arabă, sanscrită etc. De-a lungul timpului, dincolo de rolul ei fundamental ca mijloc de comunicare, **s.** s-a dezvoltat

și ca o preocupare artistică (caligrafia). Maeștrii caligrafi, organizați în *scriptorii*, au dat la iveală numeroase capodopere, manuscrisele lor fiind decorate cu frontispicii, inițiale ornamentale și cu miniaturi. Sînt celebre prin frumusețea lor artistică manuscrisele medievale grecești, siriene, georgiene și armenești, franceze, italiene, cehe etc. În țara noastră au funcționat în evul mediu numeroase scriptorii de caligrafie chirilică (slavonă). În cadrul principalelor mănăstiri (Neamț, Putna, Tismana, Căldărușani etc.) au fost vestiți Gavril Uric, Teodor Mărișescu, Spiridon de la Putna, Atanasie Crimca, Nicodim de la Tismana ș.a. — *S. demotică*, formă mult simplificată a scrierii hieroglifice egiptene, reprezentînd un fel de stenografie. A apărut în sec. al VIII-lea î.e.n. V. și h i e r o g l i f ă. — *S. hieratică* v. *hieratică*. — *S. runică*, scriere a vechilor popoare germanice, derivată dintr-un alfabet italic de nord și folosită inițial ca scriere secretă religioasă (denumirea semnelor din această scriere, *rune*, reprezintă goticul *runa*, care înseamnă „taină"). Dintre cele mai vechi texte cu *s.r.* face parte și inscripția de pe unul dintre obiectele care constituie tezaurul de la P i e t r o a s a. Cele mai multe inscripții runice s-au găsit în țările scandinave, unde această scriere a fost folosită timp mai îndelungat. — *S. fonetică*, sistem de semne care reprezintă aspectul sonor al cuvintelor dintr-o limbă. *S.f.* prezintă două aspecte: *s. alfabetică*, în care sînt notate fonemele alcătuitoare ale unui cuvînt (v. a l f a b e t), și *s. silabică*, în care sînt notate silabe (astăzi **s.** silabică are limba japoneză). *S.f.* se întrebuințează uneori și cu accepția de o r t o g r a f i e f o n e t i c ă, în opoziție cu *scrierea etimologică* (v. o r t o g r a f i e e t i m o l o g i c ă). Sin. *alfabet silabic*.

scrimă, ramură de sport care cuprinde probe de sabie, de floretă și de spadă (pentru bărbați) și de floretă (pentru femei). Prin procedee tehnice și acțiuni tactice adecvate, prin „împungerea" sau „tăierea" adversarului pe o anumită suprafață a corpului, delimitată de regulamentul de concurs, concurentul urmărește acumularea a cît mai multe puncte pentru obținerea victoriei.

scripete (TEHN.), mecanism simplu al cărui organ principal este o roată (cu sau fără spițe) prevăzută la periferie cu un canal profilat, folosit fie pentru ghidarea și susținerea unui element flexibil (fir, cablu, lanț etc.) dintr-un mecanism, dispozitiv sau mașină (ex. **s.** iților la războiul de țesut, **s.** de la funiculare etc.), fie ca mijloc de ridicat sau de tras greutăți (sarcini) prin intermediul elementului flexibil. **S.** poate fi fix, la care forța de acționare este egală cu greutatea deplasată, sau mobil, la care forța de acționare este mai mică decît greutatea deplasată. Doi sau mai mulți **s.** formează un *palan*.

Scripps-Howard *[scripshάuəd] (Trustul ~)*, unul dintre cele mai importante trusturi de presă din Statele Unite ale Americii. Înființat în 1878, deține în prezent circa 20 de cotidiane, mai multe stații de radio și de televiziune și, împreună cu trustul H e a r s t, agenția de presă United Press International (U.P.I.).

scripte (DR.), î n s c r i s u r i sub semnătură privată. — *Verificare de s.*, procedură prin care organul de jurisdicție stabilește dacă scrierea sau semnătura de pe **s.**, nerecunoscute de parte, îi aparține într-adevăr.

Scrisoarea lui Neacșu, cel dintîi text datat în limba română ajuns pînă la noi. A fost trimisă, în 1521, de către Neacșu din Cîmpulung (Muscel) lui Johannes Benkner, județe Brașovului. Cuprinde informații referitoare la mișcările armatei turcești pe malurile Dunării. Formula introductivă și cea finală, precum și cîteva vorbe de legătură sînt slavonești. Textul propriu-zis este redactat într-o limbă românească foarte apropiată de cea vorbită astăzi.

scrisoare de acreditare (DR.), document prin care se atestă calitatea unui agent diplomatic de a reprezenta un anumit stat în relațiile cu un alt stat.

scrisoare de transport (DR.), înscrisul constatator al contractului de transport de mărfuri cu mijloace auto.

scrisoare de trăsură (DR.), înscrisul constatator al contractului de transport de mărfuri pe calea ferată. V. și f r a h t.

scrisóri, specie a prozei literare care, sub forma corespondenței cu o persoană reală sau fictivă, se adresează de fapt unui public larg. Cultivate cu precădere în epoca iluministă și romantică, **s.** au exprimat opinii filozofice, ideologice, literare, adesea cu caracter critic. Printre autorii de **s.** se numără Pascal, Voltaire, Montesquieu, Herder, Schiller, Fichte ș.a. Către sfîrșitul sec. al XVIII-lea, mulți scriitori (Richardson, Rousseau, Laclos, Hölderlin, Foscolo ș.a.) au utilizat **s.** în compoziția romanului denumit „roman epistolar". În epoca contemporană au publicat **s.** Camus („Scrisori unui prieten german"), Saint-Exupéry („Scrisoare către un ostatic") ș.a. În literatura română, specia a fost ilustrată de C. Negruzzi și I. Ghica. V. și e p i s t o l ă.

„Scrișul bănățean", revistă lunară a Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România. A apărut la Timișoara, între 1 august 1949 și 31 decembrie 1963; de la 1 ianuarie 1964, revista apare sub titlul „Orizont".

scrofulariacée (BOT.), familie de plante erbacee anuale, bianuale sau perene (foarte rar arbuști sau arbori), din clasa dicotiledonatelor, caracterizate prin flori hermafrodite, solitare sau grupate în inflorescențe, prin fructe capsule sau, foarte rar, bace. Unele specii sînt semiparazite, de culoare verde, fixate pe rădăcinile altor plante erbacee (ex. sor-cu-frate, *Melampyrum*; clocotici, *Alectorolophus*), altele sînt parazite, de culoare galben-brună, fixate pe rădăcinile plantelor lemnoase (mama-pădurii, *Lathraea*). Unele **s.** se cultivă ca plante ornamentale, altele sînt folosite ca plante medicinale (degetarul, *Digitalis*; lumînărica, *Verbascum*, etc.). Sînt răspîndite pe întregul glob pămîntesc.

scrofulóză (MED.), complex de manifestări ale infecției tuberculoase, mai frecvent la copii între 2 și 14 ani. Se caracterizează prin adenopatii inflamatorii localizate laterocervical, axilar, inghinal, care pot irupe la exterior, eliminînd puroi. După vindecare rămîn cicatrice mutilante. Se tratează cu medicație antituberculoasă obișnuită, alimentație abundentă, bogată în vitamine, helioterapie, climă marină.

scrub, asociație vegetală formată din arbuști spinoși xerofili veșnic verzi, cu înălțimi de 1—3 m. Ocupă suprafețe întinse în Australia, în regiunile cu climă uscată. Predomină speciile pitice de eucalipt (în mallescrub) sau de acacia (în mulgascrub).

scrúber (TEHN.), aparat prin care circulă în contracurent un gaz și un lichid, astfel încît

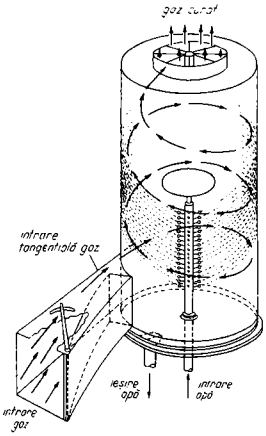

Scruber

prin contactul celor două fluide se realizează spălarea gazului de praf sau de alte impurități în suspensie (spălător de gaze), răcirea gazului, reținerea prin dizolvare în lichid sau printr-o reacție chimică a unor componenți ai gazului.

scrumbíe (ZOOL.) **a)** *Scrumbie albastră (Scomber scombrus)*, specie de pește teleostean din familia scombridelor, lung de 20—30 cm, avînd greutatea de 100—150 g, cu corpul aproape cilindric, acoperit cu solzi mărunți și colorat în albastru-verzui pe spate. În Marea Neagră trăiește mai ales în zonele sudice, la adîncime. Migrează primăvara din Marea Mediterană în Marea

Scrumbie albastră

Neagră. În această perioadă, *s.a.* sînt foarte slăbite; uscate, se comercializează sub numele de *țîri*. *S.a.* constituie obiectul unui pescuit intens, mai ales la taliane. **b)** *Scrumbie de Dunăre*

Scrumbie de Dunăre

(Caspialosa pontica), specie de pește teleostean din familia clupeidelor, lung de 30—40 cm, avînd greutatea de 300—600 g, cu corpul alungit și turtit lateral, acoperit cu solzi mari, alb-argintii și caduci. Trăiește în Marea Neagră. Primăvara migrează pe Dunăre pînă mai sus de Giurgiu pentru reproducere. În perioada migrațiunilor se pescuiește la gurile Dunării și în Dunăre (mai ales pe brațul Sf. Gheorghe).

scrutín (DR.) **1.** Mod de organizare a alegerii deputaților. **S.** poate fi de două feluri: *s. uninominal*, potrivit căruia alegătorul votează un singur candidat, și *s. de listă*, potrivit căruia, dintre candidații înscriși pe buletinul de vot, alegătorul are dreptul de a vota mai mulți candidați, corespunzător numărului locurilor de deputați stabilit pentru circumscripția electorală la care se votează. **2.** Totalitatea operațiilor pe care le implică exercitarea dreptului de vot și care constau în depunerea, într-o urnă ce se păstrează într-un local special amenajat pentru votare, a unui buletin de vot sau a unei bile, în desfacerea buletinelor sau în verificarea bilelor, precum și în numărarea voturilor și proclamarea rezultatului votării.

scuámă (lat. *squama* „solz"; MED.), lamelă epidermică care rezultă în urma cojirii pielii. Se întîlnește în unele boli eruptive (scarlatină, pojar etc.) și în anumite boli de piele (ihtioză, psoriazis etc.).

scuar (URB.), mică grădină publică aflată în centrul unei piețe sau la o răspîntie de străzi, prevăzută cu bănci și uneori dotată cu elemente de agrement: fîntîni arteziene, grupuri statuare, arbori ornamentali etc.

Scudéry *[scüderi]*, Madeleine de (1607—1701), scriitoare franceză. Este autoarea unor lungi romane de aventuri galante, în care a descris societatea aristocratică a saloanelor pariziene („Cyrus", 1649—1653, și „Clélie", 1654—1660), prin care a inaugurat și romanul psihologic în literatura franceză.

scúlă (TEHN.), piesă folosită pentru prelucrarea unor materiale solide, în scopul schimbării formei, a dimensiunilor și a proprietăților acestora. **S.** este formată din partea activă, care vine în contact cu materialul ce urmează să fie prelucrat, și din partea de prindere (corpul sculei); poate fi acționată manual sau mecanic. Ex. dalta și ciocanul, sculele aschietoare (cuțitele de strung, burghiele, frezele etc.), sculele de matrițare (matrița și poansonul) etc.

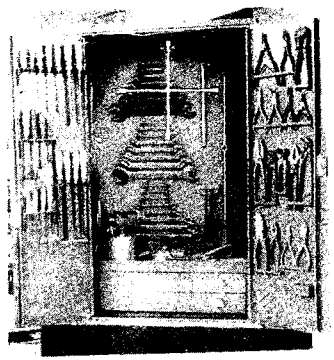

Dulap cu scule și unelte

sculpsit, cuvînt latin însemnînd „a sculptat" și care multă vreme a fost folosit de sculptori și mai ales de gravori ca inscripție, însoțind numele pe lucrările lor.

sculptúră, ramură a artelor plastice, exprimînd imagini artistice realizate tridimensional, prin volume și suprafețe orga-

nizate în spațiu. **S.** se mai numește și o operă individuală aparținînd acestei ramuri. Poate fi în *relief* aderent la o suprafață (v. r e l i e f) sau *rotundă (ronde-basse)* corp tridimensional independent în spațiu. Pe lîngă procedeele vizuale comune artelor plastice în general (linia de contur și contrastele obținute prin lumini și umbre), sculptura trezește, prin volume, asociații de întindere în spațiu, masă, greutate etc. După rolul și locul sculpturii în viața societății se disting: s. *statuară* (în piețe și parcuri), de mari dimensiuni, spre a fi vizibilă de departe; *s. de postament* (echivalentul picturii de șevalet), de dimensiuni variate, mergînd pînă la statueta de vitrină; s. *monumental-decorativă*, subordonată arhitecturii (de capitel, cornișă sau acoperind mari suprafețe ale edificiului). După materialul și tehnica folosită, **s.** poate fi *modelată* în lut, ceară etc., *turnată* în metal după un tipar modelat sau *cioplită* în piatră, lemn, os, fildeș etc. În ultimii ani s-a experimentat prelucrarea unor noi materiale (metale sau materiale din categoria produselor de mase plastice). Ca și pictura, **s.** a evoluat din comuna primitivă pînă în zilele noastre în funcție de viziunile specifice diferitelor trepte ale istoriei sociale și culturale, ea cunoscînd o largă dezvoltare în cadrul artei popoarelor antice, în arta precolumbiană, în arta popoarelor afroasiatice ca și în arta elenistică, bizantină, medievală și a Renașterii europene. În epoca formării națiunilor, **s.** s-a dezvoltat în cadrul școlilor naționale respective, fiind puternic influențată de curentele artistice predominante în întreaga Europă. **S.** românească s-a dezvoltat ca parte integrantă a sculpturii universale, manifestînd totodată trăsături proprii, legate de tradiția națională. V. și p i c t u r ă; R o m â n i a.

scumpie *(Cotinus coggygria)*, arbust din familia anacardiaceelor, înalt pînă la 5 m, cu frunze eliptice și cu flori galbene, grupate în inflorescențe mari. La maturitatea fructelor, inflo-

Scumpie

rescențele se acoperă cu un puf lung, cenușiu sau roz. În țara noastră crește spontan și se cultivă ca arbust ornamental. Frunzele de **s.** sînt utilizate la tăbăcirea pieilor de ovine, pentru meșină și în vopsitorie.

Scupștina Populară Federală, organul suprem al puterii de stat și organul de autoconducere socială în Republica Socialistă Federativă Iugoslavia. Se compune din cinci camere (vece).

scúrgere 1. (TEHN.) Proces de deplasare a unui fluid prin care acesta părăsește o incintă, un mediu poros sau suprafața unui corp solid. **2.** (GEOGR.) Procesul de deplasare a apei căzute pe suprafața Pămîntului din precipitațiile atmosferice. Constituie o fază a circuitului apei în natură. Apa provenită din precipitații se scurge pe suprafața terenului *(s. superficială)* pe toată întinderea versanților și prin rețeaua de scurgere organizată (ravene, torenți, rîuri) sau se infiltrează în pămînt și se deplasează prin stratele permeabile *(s. subterană)*. *Scurgerea de rîu* (deplasarea apei în albia rîului) reprezintă de fapt rezultatul scurgerii din bazinul hidrografic respectiv. Mărimea **s.** este cel mai important element în studiile pentru estimarea resurselor de apă; ea este în funcție de factorii climatici și de gradul de infiltrare. Valorile folosite mai frecvent pentru caracterizarea scurgerii sînt: **s.** medie specifică (cantitatea de apă scursă în unitatea de timp pe unitatea de suprafață a unui bazin hidrografic), debitul mediu normal al rîului, volumul scurgerii medii anuale, înălțimea stratului scurgerii (grosimea unui strat uniform de apă obținut prin repartizarea pe suprafața bazinului hidrografic din amonte de punctul determinat a întregului volum de apă scursă în acel punct) și modulul scurgerii (debitul specific mediu). — *Indice* (sau *coeficient*) *de s.*, raportul dintre cantitatea de apă scursă într-o perioadă dată și cantitatea de precipitații căzută în acea perioadă pe teritoriul respectiv. Indică ce cantitate din apa provenită din precipitații se scurge și cît se evaporă sau se infiltrează.

scurtcircuít (ELT.), legătură electrică, teoretic perfect conducătoare, iar practic avînd o foarte mică rezistență (în curent alternativ, o impedanță), realizată voit sau incidental, între două puncte ale unei rețele sau ale unei instalații electrice. *S. voite* se stabilesc: a) în scop experimental (ex. pentru determinarea tensiunii de **s.** a unui transformator electric), b) în vederea asigurării funcționării, în anumite condiții, a unor mașini sau a unor aparate (ex. scurtcircuitarea periilor unei mașini asincrone) sau c) pentru protecția personalului (ex. legarea la pămînt a mașinilor sau aparatelor electrice). *S. incidentale* se pot stabili: a) în cursul construcției sau montării mașinilor, aparatelor și instalațiilor electrice sau b) în cursul exploatării. **S.** incidentale stabilite în cursul exploatării se pot datora defectării izolației electrice (alterarea izolației, deteriorarea izolatoarelor etc.), defectărilor produse de fenomene de origine atmosferică (lovituri de trăsnet, apropierea conductoarelor în timpul furtunilor etc.), manevrelor greșite etc. Fiindcă **s.** incidentale pot produce efecte cu consecințe grave pentru funcționarea instalațiilor electrice, acțiunea lor se previne prin diferite mijloace de protecție.

Scurtu, Ion (1877—1922), critic și istoric literar român. S-a născut la Brașov. A studiat la Budapesta, Cluj și Leipzig, unde și-a luat doctoratul cu o teză despre viața și proza lui Eminescu. A fost redactor la revista „Tribuna". A colaborat la „Sămănătorul", „Noua revistă română", „Minerva" ș.a. S-a remarcat mai ales prin studiile publicate în limba

română şi germană, consacrate lui Eminescu („Viaţa şi scrierile în proză ale lui M. Eminescu", 1903; „Portretele lui Eminescu", 1903), precum şi ca editor al unei părţi din opera inedită a acestuia.

Scurtulescu, Gheorghe (sec. XIX), ţăran din Oltenia; deputat în Comisia proprietăţii din 1848, în şedinţele căreia a stigmatizat Regulamentul organic, numindu-l drept „jug de her şi robire". În 1853 **S.** a condus răscoala clăcaşilor şi grănicerilor olteni, care urmăreau cucerirea prin forţă a drepturilor consfinţite în Proclamaţia de la Islaz.

scut 1. (IST.) Armă defensivă confecţionată din metal, din lemn, din piele etc., de diferite forme (dreptunghiulară, rotundă sau ovală) şi mărimi,

Călăreţ cu scut

folosită în antichitate şi în evul mediu. **2.** (IND. EXTR.) Dispozitiv de armare mobil, folosit la susţinerea tavanului unei lucrări miniere (galerie, abataj) sau la susţinerea pereţilor unui tunel în timpul săpării acestuia. *S. miniere* au formă de perete continuu şi se deplasează împreună cu frontul de lucru în abataj. *S. pentru tunele* sînt, constituite dintr-un corp cilindric gol, a cărui suprafaţă exterioară este determinată de suprafaţa exterioară a căptuşelii tunelului; în corpul cilindric se găsesc instalaţiile de lucru, platforme orizontale şi pereţi verticali de consolidare. **3.** (GEOL.) Regiune întinsă din cadrul unei platforme în care apare, la suprafaţa Pămîntului, fundamentul acesteia, constituit din şisturi cristaline şi din roci magmatice vechi (ex. **s.** baltic şi **s.** ucrainean din cadrul Platformei Ruse).

scutella (PALEONT.), gen de

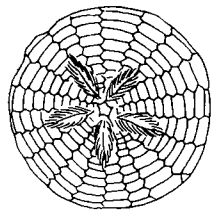

Scutella

echinoderme din clasa echinidelor exociclice, care se caracterizează prin testul discoidal foarte aplatizat şi prin zonele ambulacrare în formă de petale. **S.** a existat din eocenul mediu şi se găseşte şi astăzi reprezentat printr-o singură specie. În Republica Socialistă România, resturi fosile de **s.** există în formaţiile oligocene şi miocene din bazinul Transilvaniei şi în cele miocene de la Iablaniţa etc.

scutélnici (în evul mediu în ţările române), denumire a ţăranilor care, în schimbul unor obligaţii faţă de stăpînii de moşie, erau scutiţi de plata birului domnesc.

scúter (TRANSP.), vehicul autopropulsat, cu două roţi, echipat cu motor cu aprindere prin scînteie electrică (în general cu cilindree sub 250 cm^3), şi care poate transporta una sau două persoane. Motorul este aşezat de obicei sub şaua conducătorului, într-o carcasă de formă aerodinamică.

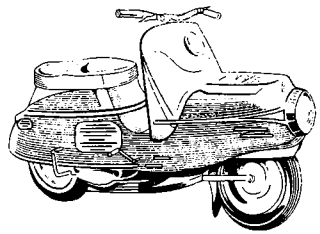

Scuter

scutiér (în evul mediu, mai ales în ţările din apusul Europei), tînăr nobil care însoţea un cavaler şi-i purta scutul.

scúză (DR.), împrejurare care, potrivit legii penale, atrage, în caz de săvîrşire a unei infracţiuni, fie nepedepsirea făptuitorului *(s. absolutorie)*, fie o micşorare a vinovăţiei lui *(s. atenuantă)*. În prima categorie intră, de exemplu, rudenia apropiată în caz de tăinuire sau de favorizare a infractorului, autodenunţarea în anumite cazuri; în cea de-a doua intră, de exemplu, provocarea.

Scylla şi Charybda (în mitologia greacă), doi monştri marini, menţionaţi în O d i s e e a. Străjuiau un loc de trecere primejdios, identificat ulterior cu strîmtoarea Messinei. Expresia *Scylla şi Charybda* se referă la situaţii dificile în care cineva se străduieşte să scape de un rău şi dă peste alt rău.

Seaborg */si:bóg/*, Glenn T. (n. 1912), chimist american, profesor la Berkeley (California). Este autorul unor lucrări fundamentale în domeniile chimiei şi fizicii nucleare, precum şi al radioactivităţii artificiale. Împreună cu E.M. McMillan şi cu alţi colaboratori, **S.** a obţinut, pe cale artificială, elementele transuranice. Premiul Nobel (1951).

Sealsfield */si:lzfi:ld/*, Charles (pseudonimul lui *Karl Anton Postl*) (1793—1864), prozator austriac, de orientare liberal-republicană. **S.** a fost nevoit să emigreze (1823) în America, unde a luat poziţie împotriva regimului absolutist-feudal al lui Metternich (pamfletul „Austria aşa cum este", 1828). În romanele sale („Tokeah, sau trandafirul alb", 1828; „Imagini din cele două emisfere", 1834—1837; „Jurnal de bord", 1841), **S.** realizează un tablou realist al vieţii indienilor din Mexic şi al conflictelor lor cu coloniştii americani.

Seangan v. **Hong Kong.**

S.E.A.T.O. *(South-East Asia Treaty Organization,* Organizaţia Tratatului Asiei de Sud-Est), denumirea blocului militar imperialist creat, din iniţiativa S.U.A., prin tratatul încheiat la Manila la 8 septembrie 1954. Din S.E.A.T.O. fac parte: Anglia, Australia, Filipinele, Franţa, Noua Zeelandă, Pakistanul, S.U.A. şi

Tailanda. Organele principale ale **S.E.A.T.O.** sînt: Consiliul, ca organ suprem, un secretariat, comitete permanente. **S.E.A.T.O.** are un caracter agresiv, fiind îndreptat împotriva statelor socialiste şi împotriva mişcării de eliberare naţională, şi exprimă tendinţele de dominaţie din partea unor state imperialiste asupra altor state. Dezavuarea de către unele state membre, ca Franţa şi Pakistan, a politicii imprimate de S.U.A. pactului **S.E.A.T.O.** a adîncit criza din acest bloc, parte componentă a crizei politicii blocurilor militare agresive.

Seattle *[siétl]*, oraş pe coasta vestică a S.U.A., în statul Washington, situat la Golful Elliot al Oceanului Pacific. 565 000 loc. (1964). Cel mai important centru financiar, industrial şi comercial al regiunii de nord-vest a S.U.A., cu mari şantiere navale, uzine constructoare de maşini, industrie aeronautică (compania Boeing), siderurgie industrie de prelucrare a lemnului, industrie alimentară. Port important pentru legăturile cu Alaska şi cu Extremul Orient. Nod feroviar, aeroport. Universitate, muzee.

sebacat dibutilic (CHIM.), ester al acidului sebacic cu alcoolul butilic. Este o substanţă stabilă, nevolatilă, incoloră, insolubilă în apă, cu p.f. 344°C. Se utilizează ca plastifiant în industria materialelor plastice.

Sebastian, Mihail (1907—1945), scriitor român. S-a născut la Brăila. A colaborat cu eseuri şi articole de critică literară la „Cuvîntul", „Rampa", „România literară", „Viaţa românească", „Revista Fundaţiilor regale", „Reporter" ş.a.; a comentat, într-un remarcabil studiu (1939), corespondenţa lui M. Proust. A scris romane de factură psihologizantă („Femei", 1933; „Accidentul", 1940; „Oraşul cu salcîmi", 1935 ş.a.), dar s-a impus mai ales ca dramaturg. În comediile sale lirice „Jocul de-a vacanţa" (1938) şi „Steaua fără nume" (1943) relevă setea de puritate şi desăvîrşire a oamenilor în cadrul societăţii burgheze, ostilă înfloririi personalităţii şi împlinirii celor mai nobile aspiraţii. În comedia „Ultima oră" (1945), satirizează moravurile politicianiste ale marii burghezii afaceriste, în

M. Sebastian

contrast cu imaginea luminoasă a unor intelectuali generoşi şi visători. Opera sa dramatică, remarcabilă prin lirismul ei amar şi discret, prin vioiciunea şi fluenţa stilului, prin frumuseţea replicilor, bogate în sensuri şi sugestii, şi prin viabilitatea caracterelor, se bucură de o largă preţuire atît în ţară, cît şi în străinătate.

Sebastiano del Piombo (pe numele adevărat *Sebastiano Luciani*) (1485—1547), pictor italian din şcoala venetiană. A lucrat la Veneţia şi la Roma, remarcîndu-se ca portretist („Fornarina", „Dorothea", „Violonistul", „Andrea Doria", „Papa Clement al VII-lea"), de asemenea ca autor de compoziţii pe teme religioase („Învierea lui Lazăr", „Pietà", „Flagelaţia" etc.). Colorist subtil, **S.** a excelat în redarea fizionomiilor, portretele sale fiind mult superioare compoziţiilor. În unele lucrări a fost influenţat de manierismul sec. al XVI-lea. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „O minune a Fecioarei".

Sebeş, afluent pe stînga al Mureşului (93 km). Izvorăşte din Munţii Şurianul. În bazinul său superior se numeşte *Valea Frumoasei.*

Sebeş, oraş raional în reg. Hunedoara, reşedinţă de raion, situat pe valea Sebeşului. 13 420 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, tîmplărie), industria pielăriei (piei, marochinărie, haine de piele) şi textilă (ciorapi de bumbac şi de fire sintetice). Oraşul posedă importante monumente istorice: zidurile şi turnurile cetăţii medievale (sec. XIV—XV), biserica evanghelică (sec. XIII—XV), amplă construcţie în stil romanic şi gotic, avînd cel mai frumos cor gotic din ţară, precum şi un valoros altar pictat şi sculptat (sec. XVI). Casa Zapdia (sec. al XV-lea), astăzi muzeu raional cu o bogată colecţie arheologică. — *Raionul S.*, cu 83 230 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului, textilă, a pielăriei (Sebeş) şi hîrtiei (Petreşti). Cultura cerealelor, pomicultură şi viticultură. Creşterea animalelor.

Sebiş, comună în reg. Crişana, situată pe valea pîrîului Dezna; reşedinţa raionului Gurahonţ. 5 450 loc. (1965). Exploatări de andezit.

seborée (lat. *sebum* „grăsime" şi gr. *rhein* „a curge"; MED.), tulburare funcţională a glandelor sebacee, care constă în secreţia excesivă de sebum. **S.** are trei localizări principale: faţa (în special fruntea şi nasul), creştetul capului şi trunchiul (regiunile sternală şi interscapulară). Se complică uneori cu acnee.

secántă (lat. *secare* „a tăia" MAT.) **1.** Subst. **a)** Linie

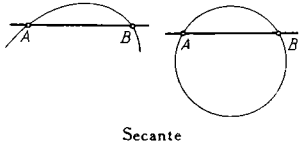

Secante

dreaptă care taie o curbă dată. **b)** Una dintre funcţiile trigonometrice, notată sec*x*, *x* fiind argumentul, şi definită

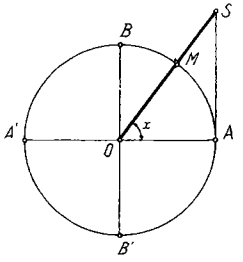

OS·*OM*-secanta unghiului *x*

prin formula $\sec x = 1/\cos x$. Domeniul de definiție al **s.** este dreapta reală fără punctele ce au abscisele egale cu $(2n+1)\cdot\pi/2$, $n = 0, \pm 1, \pm 2, \ldots$, iar domeniul valorilor $(-\infty, -1] \cup [1, +\infty)$. **S.** este o funcție pară și periodică, cu perioada 2π. **2.** Adj. *Curbă secantă*, curbă care taie o altă curbă. — *Plan secant al unei suprafețe*, plan care taie o suprafață dată.

secără *(Secale cereale)*, plantă anuală din familia gramineelor, cu tulpini înalte de 150—200 cm și cu frunze subțiri, lungi de 13—20 cm. Inflorescența este un spic cu fecundație alogamă, iar fructul o cariopsă. **S.** este o cereală puțin pretențioasă la sol și climă; reușește bine într-un climat rece și umed, pe soluri nisipoase. Semințele de **s.** conțin 11—12% substanțe proteice și 69% hidrați de carbon; sînt folosite în industria alimentară. **S.** verde constituie un valoros nutreț. Se cultivă pe suprafețe mari în țările din nordul Europei, ca plantă alimentară și furajeră. Cele mai mari producătoare de **s.** sînt U.R.S.S., R.P. Polonă și R.F. Germană. În țara noastră, **s.** se cultivă pe o suprafață de 102 200 ha (1965), mai ales în regiunile nordice.

Secară

Secaș, afluent pe stînga al Tîrnavei. Izvorăște din Podișul Tîrnavelor; are o vale asimetrică, cu versantul drept abrupt.

Secaș, podiș situat în sud-vestul Podișului Transilvaniei, cuprins între Secașul Tîrnavei, în nord-est, și Secașul Sebeșului, în sud-vest. Este alcătuit din roci neogene, friabile, fragmentat de văi și cu altitudini reduse. Peisajul geografic este umanizat. Viticultură.

Secenov, Ivan Mihailovici (1829—1905), fiziolog rus, întemeietorul școlii ruse de fiziologie experimentală. A fost profesor la universitățile din Petersburg și din Moscova. După cercetări importante asupra fiziologiei mușchilor, nervilor, gazelor sanguine, electricității animale etc., ajunge la studiile sale fundamentale despre reflexe. **S.** descoperă reflexele creierului, deschizînd prin aceasta o nouă cale pentru studiul activității nervoase superioare. A creat o școală de fiziologi ruși care au făcut descoperiri importante în domeniul fiziologiei: I.P. Pavlov, N.E. Vvedenski, V.V. Pașutin etc. Op. pr.: „Reflexele creierului" (1863), „Fiziologia sistemului nervos" (1866).

„Secera și Ciocanul", medalie de aur ce se conferă persoanelor cărora li s-a acordat titlul de *Erou al Muncii Socialiste din Republica Socialistă România*.

„Secera și Ciocanul", organ de presă al Comitetului regional P.C.R. și al Sfatului popular regional Argeș. Înființat în martie 1951, apare zilnic, la Pitești.

secerát (FITOTEHN.), lucrare agricolă care constă în recoltarea cerealelor păioase prin tăiere; se poate executa cu secera, cu coasa, cu secerătoarea simplă, cu secerătoarea-legătoare sau cu combina. În țara noastră, seceratul cerealelor păioase se face cu ajutorul combinelor, care execută în același timp și treieratul.

secession *[sesesiố]* (lat. *secessio* „separare"), denumire generală dată grupărilor artistice de avangardă de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea din țările germanice, apărute ca o reacție împotriva artei oficiale academice. Organizînd expoziții fără o doctrină artistică comună, aceste grupări au susținut impresionismul, postimpresionismul și, mai tîrziu, expresionismul. Principalele grupări ale **s.** au fost fundate în orașele: München (1892), unde s-au manifestat pictorii F. Uhde, F. Stuck, W. Trübner ș.a.; Viena (1897), avînd ca reprezentant pe G. Klimt; Berlin (1899), unde a lucrat M. Liebermann. **S.** a fost denumit și stilul din artele decorative răspîndit în diferite țări ale Occidentului european, corespunzător lui „Jugend-stil", „Art nouveau", „Modern-style" etc.

sécetă, perioadă de timp dintr-un an cînd precipitațiile cad în cantități foarte mici sau lipsesc total și cînd temperatura aerului este ridicată. Datorită acestei situații, umezeala din aer este foarte redusă, iar cea din sol se micșorează treptat prin evaporație și transpirație *(secetă pedologică)*, pînă ce plantele nu se mai pot dezvolta sau chiar se usucă. Starea atmosferică în timpul **s.** se caracterizează prin persistența unor formații anticiclonale stabile și întinse în care aerul se încălzește mult. În țara noastră, cea mai recentă secetă de mare intensitate a fost cea din 1946. Efectele secetei pot fi diminuate prin extinderea irigațiilor și prin generalizarea metodelor agrofitotehnice recomandate pentru economisirea apei din sol.

sechélă (lat. *sequela* „urmare", de la *sequi* „a urma"; MED.), tulburare funcțională sau organică care apare după terminarea unei boli, a unui traumatism sau a unei operații (ex. atrofia musculară reprezintă adesea o **s.** a poliomielitei, fistula poate fi o **s.** a unei plăgi deschise etc.).

sechéstru (DR.), măsură asigurătoare ori de executare silită, destinată în principal să prevină, prin indisponibilizare, înstrăinarea de către debitor a bunurilor sale. Ca măsură asigurătorie, sechestrul este destinat uneori să conserve, pînă la soluționarea pricinii, bunul ce formează obiectul litigiului.

sécol, perioadă de o sută de ani, socotită de la 1 ianuarie anul 1 pînă la 31 decembrie anul 100; răstimp de o sută de ani (socotit de la orice dată). Sin. *veac*.

„Secolul 20", revistă lunară de literatură universală, editată de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România. Apare la București, din ianuarie 1961.

secretaire *[sëcrətér]*, piesă de mobilier franceză, de obîrșie flamandă, cu caracter mixt, putînd fi folosită ca birou, dulap, cabinet și comodă. Din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, **s.** devin capodopere ale ebenisteriei fran-

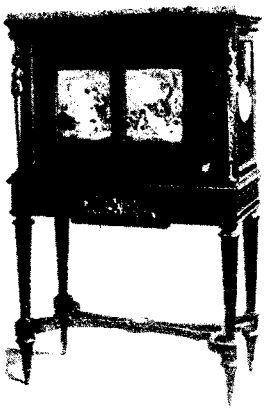

Secretaire

ceze. Era executat din lemn prețios și decorat cu marchetărie, lac, bronz cizelat etc.

Secretariatul O.N.U., unul dintre organele principale ale Organizației Națiunilor Unite. Este alcătuit din Secretarul General, numit pe termen de cinci ani de Adunarea Generală, la recomandarea Consiliului de Securitate al O.N.U., precum și din personalul care trebuie ales de Secretarul General într-un fel care să asigure o cît mai largă reprezentare geografică. **S. O.N.U.** îndeplinește funcții cu caracter administrativ și executiv. Secretarul General mai are și dreptul de a atrage atenția Consiliului de Securitate al O.N.U. asupra oricărei probleme care, după părerea sa, primejduiește pacea și securitatea internațională.

secretină (BIOCHIM., FIZIOL.), hormon secretat de glandele mucoasei duodenului. Provoacă secreția sucului pancreatic, a bilei și implicit a salivei, contribuind astfel la reglarea digestiei.

secréție (FIZIOL.) **1.** Produs al activității unor celule necesar diferitelor funcțiuni ale organismului. Dacă **s.** este eliminată la exteriorul corpului sau într-o cavitate a acestuia (ex. în tubul digestiv), ea se numește *s. externă* (ex. sucurile digestive, lacrimile, lichidul spermatic); dacă este vărsată în sînge, se numește *s. internă* sau h o r m o n. **2.** Proces de formare și de eliminare a produșilor de secreție (**1**). Este unul dintre procesele fiziologice fundamentale. Se desfășoară sub controlul unor mecanisme nervoase, dar participă la rîndul lui, prin produșii de **s.** internă, la reglarea tuturor funcțiunilor organismului. Produșii de **s.** pot fi eliminați ca urmare a funcționării și evacuării continue a produșilor respectivi prin polul apical al celulelor secretoare (**s.** merocrină: laptele, saliva) sau după acumularea lor în celulă, precedată de degenerarea și distrugerea celulei (**s.** holocrină: **s.** sebacee). La plante, **s.** este un fenomen relativ frecvent, mai ales la labiate, crucifere etc.; ele elimină uleiuri eterice, nectar, latexuri, sucuri digestive (în cazul plantelor carnivore) etc. V. și g l a n d ă.

sécte, comunități religioase creștine, islamice, budiste etc. care s-au desprins de bisericile oficiale respective. Generate de iluzia unor pături sociale oprimate, după care prin crearea unei „religii noi" ar putea fi învinse contradicțiile orînduirilor bazate pe exploatare, **s.** au exprimat, inițial, elemente de protest social (de exemplu antifeudal), pentru ca în cele din urmă să se adapteze la rînduielile exploatatoare. **S.** intensifică fanatismul mistic și bigotismul, fac un prozelitism activ, propagă izolarea față de societate, rezerva și ostilitatea față de cultură. Unele **s.** actuale (ex. martorii lui Iehova, nazarinenii ș.a.) propagă deschis idei antisociale.

sectór 1. (MAT.) **a)** Porțiunea de plan mărginită de două raze vectoare (care pleacă din același punct) și arcul unei curbe care are extremitățile pe cele două raze. **b)** Porțiunea din spațiu limitată de o suprafață conică și de porțiunea dintr-o altă suprafață interceptată de suprafața conică considerată. **2.** (EC.) **a)** *Sector social-economic,* totalitatea formelor de economie bazate pe o anumită formă de p r o p r i e t a t e asupra mijloacelor de producție. Varietatea *s.s.-e.,* natura lor și proporția dintre ele caracterizează structura social-economică și gradul de dezvoltare a țării. Economia capitalistă cuprinde, pe lîngă relațiile de producție capitaliste, și rămășite ale relațiilor și formelor social-economice precapitaliste (ex. mica producție de mărfuri). În p e r i o a d a d e t r e c e r e d e l a c a p i t a l i s m l a s o c i a l i s m este tipică existența a trei *s.s.-e.*: *sectorul socialist,* care se dezvoltă continuu, *sectorul micii producții de mărfuri,* care, prin cooperativizare, trece treptat la socialism, și *sectorul capitalist,* care este îngrădit treptat și apoi lichidat. Economia socialistă unitară se caracterizează prin dominația exclusivă a relațiilor de producție socialiste. **b)** *Sectoare ale producției sociale,* grupe de ramuri ale producției sociale, delimitate în funcție de structura materială și de destinația economică a produselor create. În cadrul economiei naționale se disting două *s. ale p.s.*; *sectorul I,* în care se produc mijloace de producție, și *sectorul II,* în care se produc obiecte de consum. Cînd această împărțire se referă numai la industrie, sectoarele poartă denumirea de *grupa A* și *grupa B.* Stabilirea și respectarea unei anumite corelații, a unei proporționalități între ramurile sectorului I și ale sectorului II al producției sociale asigură posibilitatea înfăptuirii r e p r o d u c ț i e i. V. și i n d u s t r i e.

secție de producție, subunitate de producție a unei întreprinderi industriale în care se desfășoară un anumit proces tehnologic sau numai o fază a lui și în care se produc anumite produse sau se prestează anumite servicii (ex. lucrări de reparații). După rolul diferit pe care îl au în activitatea întreprinderii, **s. de p.** se împart în *secții industriale* și *secții neindustriale,* primele, la rîndul lor, se împart în *secții de bază, secții auxiliare, secții de servicii* și *secții anexe.*

secționor (ELT.) v. **separator.**

secțiúne (lat. *sectio,* de la *secare* „a tăia") **1.** (MAT.) **a)** (În sens restrîns) Intersecție a două mulțimi. — *S. conică,* mulțimea punctelor comune unui con circular drept și unui plan secant. Curba de intersecție poate fi o elipsă, în particular un cerc, o parabolă,

o hiperbolă sau două drepte, după cum planul secant taie toate generatoarele conului, este paralel cu o generatoare, cu două generatoare sau conține axa conului. *S.c.* sînt cunoscute din antichitate. Cu studiul lor s-au ocupat matematicienii de seamă: Apollonios din Perga, Desargues, Pascal, Descartes, Fermat. *S.c.* sînt curbe de gradul al doilea. Ele au importante aplicații în știință și tehnică. Planetele din sistemul solar, sateliții, electronii din atomi descriu elipse în mișcările lor. Cometele descriu parabole sau hiperbole. V. și conică. — *Secțiune a unei suprafețe sau a unui corp solid cu un plan*, mulțimea punctelor comune unui plan și unei suprafețe sau unui plan și unui corp solid. **b)** *Secțiune a unui șir*, mulțimea tuturor elementelor care precedă un element dat al unui șir (ex. numerele naturale mai mici decît 100 constituie o **s.** a mulțimii numerelor naturale, ordonate după mărime). **c)** *Secțiune sau tăietură Dedekind*, pereche (A, B) de submulțimi de numere raționale a mulțimii numerelor raționale R, care are proprietatea $A \cup B = R$ și orice număr din A este mai mic decît orice număr din B (ex. secțiunea $(A, B) = \pm\sqrt{2}$ este **s.**, în care A reprezintă mulțimea tuturor numerelor raționale de pătrat mai mic decît $+2$, și B mulțimea tuturor numerelor raționale de pătrat mai mare ca $+2$). **d)** *Secțiune de aur*, raportul segmentelor AM și MB determinate pe un segment AB de punctul M, care îl împarte în medie și extremă rație, egal cu $(\sqrt{5}+1)/2$. Intervine în arhitectură, artele plastice, muzică. **2.** (TEHN.) Figură geometrică rezultată din intersecția unui corp solid (organ de mașină, element de construcție etc.) cu un plan sau cu o suprafață curbă. În desenul tehnic se folosesc **s.** plane pentru reprezentarea unor piese, mașini, instalații, construcții etc. **S.** plană care conține axa unei bare sau, în general, axa longitudinală a unei piese se numește *s. longitudinală*, iar **s.** perpendiculară pe această axă se numește *s. transversală*. **3.** (REZ. MAT.) Aria secțiunii **(2)** unei piese sau a unui element de construcție supus unor solicitări mecanice, considerată în calculele de rezistență pentru determinarea tensiunilor și deformațiilor. Se deosebesc: *s. brută*, aria totală a unei secțiuni; *s. netă*, aria obținută din **s.** brută după scăderea ariei corespunzătoare găurilor sau tăieturilor făcute în piesă; *s. periculoasă*, în care se poate produce ruperea piesei datorită slăbirii **s.** prin găurire, prin tăiere sau datorită valorii maxime a eforturilor unitare; *s. necesară*, aria pe care trebuie s-o aibă o piesă supusă unor solicitări mecanice astfel încît efortul unitar să nu depășească valoarea admisibilă. **4.** (HIDROTEHN.) *Secțiune de curgere*, secțiune **(2)** transversală a unei conducte, a unui canal etc. în interiorul cărora curge un fluid. Partea din **s.** transversală a conductei, a canalului sau a unui curs de apă prin care curge efectiv fluidul se numește *secțiune activă*. **5.** (FIZ.) *Secțiune eficace*, mărime caracteristică proceselor de interacțiune individuală dintre particulele care alcătuiesc un fascicul și particulele unei substanțe expuse acțiunii fasciculului. *S.e.* caracterizează procese ca împrăștierea, ionizarea, captura, fisiunea etc. Este egală cu numărul de interacțiuni produse în unitatea de timp, împărțit la produsul dintre numărul de nuclee ale substanței și numărul de particule ale fasciculului incident care străbat, în unitatea de timp, unitatea de arie dintr-un plan perpendicular pe direcția fasciculului. Are dimensiunile unei arii și se exprimă în cm^2 sau în barni.

secúi, denumire dată populației rezultate din contopirea, prin asimilare, a unor populații de limbă turcică care s-au atașat uniunii triburilor maghiare de sub conducerea lui Árpad. La început, **s.** au fost așezați în părțile Bihorului, pe la mijlocul sec. al XII-lea în regiunea Tîrnavelor, iar pe la începutul sec. al XIII-lea în interiorul curburii Carpaților.

secuirea arborilor (SILV.), uscare artificială și lentă a arborilor din păduri, înainte de doborîrea lor, prin executarea unei tăieri pe circumferința tulpinii la o adîncime de 2–5 cm. Se practică mai ales la speciile de foioase, la care o uscare rapidă, după doborîre, ar provoca crăparea lemnului și declasarea lui. În țara noastră, acest procedeu nu este utilizat.

secularizáre (lat. med. *saecularis* „laic"), confiscare, trecere a proprietății bisericești și mănăstirești în proprietatea statului, în schimbul unei despăgubiri. În 1863 Adunarea legiuitoare a României a votat legea privitoare la **s.** averilor mănăstirești.

secúndă **1.** (METR.) **a)** Unitate de măsură a timpului, egală cu fracțiunea 1/31556925,9747 din anul tropic 1900, care ar fi început la 0 ianuarie ora 12 timpul efemeridelor (amiaza ajunului Anului nou). Are simbolul *s.* **b)** Unitate de măsură a unghiurilor. — *S. sexagesimală*, unghiul egal cu a 3600-a parte dintr-un grad sexagesimal $\left(1'' = \frac{1^\circ}{3\,600}\right)$. — *S. centezimală*, unghiul egal cu a 10 000-a parte dintr-un grad centezimal $\left(1'' = \frac{1^g}{10\,000}\right)$. **2.** (MUZ.) Intervalul dintre două sunete ale

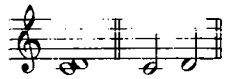

Secundă

gamei la distanță de două trepte (ex. do-re).

securít (lat. *securus* „sigur"; IND. STICL.), geam de siguranță, cu o rezistență mecanică mărită și care, datorită tensiunilor interne obținute în urma unui tratament termic, la spargere se transformă în pulbere. Neputînd fi tăiate, geamurile **s.** se produc la comandă și se livrează finisate. Din **s.** se execută parbrizele și ferestrele autovehiculelor, geamurile de protecție ale unor agregate etc.

securitate colectivă, stare a relațiilor dintre state, creată ca urmare a unor măsuri comune, prevăzute în tratate, luate în scopul apărării împotriva unei agresiuni. Măsurile de **s.c.** constituie un mijloc eficace de consolidare a păcii. După primul război mondial, pactul Ligii Națiunilor proclama, prin-

tre obiectivele organizației, asigurarea **s.c.**, indicînd și unele măsuri în această privință. Printre oamenii politici din acea perioadă care au militat în mod deosebit pentru **s.c.** în Europa a fost și Nicolaie Titulescu. În 1933, U.R.S.S. a încheiat mai multe convenții pentru definirea *agresiunii*, iar apoi a militat pentru încheierea unui pact răsăritean de securitate. După cel de-al doilea război mondial, în Carta *Organizației Națiunilor Unite* s-a prevăzut instituirea unui sistem mondial de **s.c.** Țările socialiste au făcut o serie de propuneri privind crearea unui sistem de **s.c.** Asigurarea **s.c.** în Europa este unul dintre principalele obiective urmărite prin Tratatul de la Varșovia. Declarația cu privire la întărirea păcii și securității în Europa, adoptată la București în iulie 1966 de statele participante la Tratatul de la Varșovia, pornind de la ideea că **s.c.** este o problemă complexă care cere eforturi susținute în vederea eliminării treptate a surselor de tensiune și de fricțiuni între state, a neîncrederii între popoare, împrăștierii atmosferei de teamă de război, prezintă un bogat program de acțiune și o bază largă de discuții pentru găsirea căilor celor mai bune în vederea realizării **s.c.** în Europa. Una dintre aceste căi este lărgirea și consolidarea continuă a relațiilor de colaborare cu toate țările, indiferent de orînduirea lor socială, dezvoltarea raporturilor de cooperare între toate popoarele din Europa pe baza principiilor independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, a neamestecului în treburile interne. Aplicarea acestor principii reprezintă unul dintre comandamentele fundamentale ale vieții contemporane, singura bază rațională acceptabilă pentru soluționarea nenumăratelor probleme pe care le ridică raporturile dintre state și popoare, pentru salvgardarea păcii și securității în lume. România desfășoară o activitate perseverentă pentru dezvoltarea relațiilor dintre state în spiritul Declarației. Ea acordă o importanță deosebită aplicării în viață a principiilor cuprinse în Rezoluția adoptată de Organizația Națiunilor Unite cu privire la dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate între țări cu sisteme sociale diferite. În mod special, România depune eforturi consecvente pentru dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate și colaborare între țările din Balcani și regiunea Mării Adriatice. Înfăptuirea securității europene prezintă o mare însemnătate nu numai pentru popoarele de pe continentul acesta; ea ar avea consecințe deosebit de pozitive asupra luptei duse în întreaga lume în scopul zădărnicirii politicii agresive a imperialismului, asupra luptei popoarelor pentru libertate și independență națională, pentru pace și progres social.

secvență (lat. *sequentia* „urmare") **1.** (FIZ., ELT.) Succesiune de fenomene fizice sau ordine de variație în timp a mărimilor de aceeași natură ale unui sistem (ex. **s.** directă, inversă și omopolară ale unui sistem trifazat nesimetric de curenți electrici alternativi sinusoidali). **2.** (CINEMA) Succesiune de planuri dintr-un film, alcătuind un episod determinat.

Sedan */sedă/*, oraș situat în nord-estul Franței, pe rîul Meuse. Circa 21 570 loc. Nod feroviar. Industrie textilă (lînă și mătase); mici întreprinderi de prelucrare a metalelor. — În timpul războiului franco-prusian (1870—1871), principalele forțe franceze, în frunte cu împăratul Napoleon al III-lea, au fost încercuite de armatele germane în împrejurimile orașului **S.** și silite să capituleze (2 septembrie 1870). Această înfrîngere a fost cauza imediată a căderii celui de-al II-lea imperiu în Franța.

sedativ (lat. *sedatum*, de la *sedare* „a liniști"; FARM.), substanță care provoacă o liniștire a stărilor de excitație psihică sau motorie, precum și o calmare a durerilor. Din acest grup de medicamente fac parte bromul, opiul, beladona, sedonalul, pasifloralul, valeriana. Folosirea excesivă a **s.** duce la intoxicații cronice grave (ex. bromism).

sedilă (LINGV.), semn diacritic în formă de virgulă, care se pune sub unele consoane pentru a le da valoarea altui sunet (ex. în rom. *ş*, *ţ*, în fr. *ç*).

sedimentáre (lat. *sedimentum* „depozit") **1.** (GEOL.) Proces de depunere pe suprafața scoarței terestre a unor particule sau a unor fragmente de minerale, roci, organisme etc. După mediul în care are loc acest proces, se disting: *s. subacvatică* și *s. subaeriană*, iar după modul în care are loc depunerea: *s. terigenă* (depunerea fragmentelor unor minerale și roci preexistente), *s. chimică* (depunerea substanțelor prin precipitare din soluții) și *s. organogenă* (depunerea substanțelor prin acțiunea viețuitoarelor). Materialele depuse se numesc *sedimente*. În urma proceselor geologice, acestea se transformă în roci sedimentare și în substanțe minerale utile, legate de primele (ex. sare, cărbuni, bauxite, minereuri de fier etc.). Cunoașterea condițiilor actuale de **s.** reprezintă elementul principal pentru deducerea modului de formare, în trecutul geologic al Pămîntului, a sedimentelor și ajută la descoperirea zăcămintelor sedimentare de substanțe minerale utile. **2.** (FIZ.) Depunere lentă a particulelor solide aflate în suspensie într-un lichid, prin cădere liberă sau prin centrifugare. Viteza de **s.** depinde de forma și de dimensiunile particulelor, de densitatea particulelor și a lichidului etc. **S.** se folosește pentru separarea particulelor de diferite mărimi sau pentru analiza distribuției, după dimensiuni, a particulelor care alcătuiesc pulberile. **3.** (MED.) *Sedimentarea hematiilor* v. *viteză de sedimentare*.

Seebeck */zé:bec/*, *efectul* ~ (după numele fizicianului german *T. J. Seebeck*, 1770—1831), apariția unei tensiuni electromotoare (numită *tensiune Seebeck*) într-un circuit format din două conductoare solide diferite (sau semiconductoare) ale căror puncte de contact (joncțiuni) se află la temperaturi diferite. *E.S.* se datorește faptului că tensiunea electromotoare de contact între două conductoare este dependentă

de temperatura joncțiunii. Valoarea *tensiunii S.* depinde de natura conductoarelor și de temperaturile celor două contacte. La metale, *e. S.* este în general redus, în timp ce la semiconductoare este mult mai

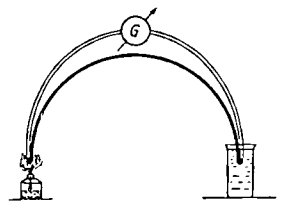

Efectul Seebeck

puternic. *E.S.* este folosit pentru controlul și reglarea temperaturii cu ajutorul termocuplelor metalice sau pentru realizarea generatoarelor termoelectrice din semiconductoare.

Seeland *[zé:land]* (în daneză *Sjoelland [șélan]*), cea mai mare insulă din arhipelagul danez, situată între Peninsula Iutlanda și Peninsula Scandinavică. Suprafața: 7 016 km². Populația: circa 2 700 000 loc. Relief slab vălurit, de origine glaciară și fluvio-glaciară. Altitudinea maximă: 126 m. Climă temperată de nuanță oceanică. Păduri de fag (în nord-estul insulei). Culturi de cereale, sfeclă de zahăr și plante furajere; legumicultură și creșterea animalelor. În partea de est a **S.** se află orașul *Copenhaga.*

sefârzi, evrei de rit spaniol care au fost siliți să emigreze din Spania (1492) și să se refugieze mai ales în Portugalia, nordul Africii și Orientul Apropiat. Trăiesc în comunități separate și vorbesc *iudeospaniola* (spaniolă cu caractere arhaice, din epoca în care au părăsit Spania).

Seferis, Ghiorghios (n. 1900), poet neogrec, unul dintre cei mai reprezentativi poeți ai Greciei contemporane. Lirica lui **S.,** influențată de P. Valéry și Th.S. Eliot, legată însă de marea tradiție a tragicilor greci și de tonalitatea afectivă a înaintașilor săi imediați, se distinge prin profunda ei vigoare descriptivă, străbătută de amintiri deșteptate de lungile absențe din țară și de ecoul evenimentelor istoriei contemporane. Ea surprinde peisajul grec sub aspectele sale mitologice și pitorești, scăldat într-o lumină duioasă și gravă („Poezii 1924—1946", 1950). În „Legenda" (1935) și „Jurnal de bord" (1940—1944), poezia lui **S.** se distinge prin accentele ei genuine și elevate. În limba română a apărut un volum selectiv din poeziile lui Seferis (1965), în traducerea lui Aurel Rău. Premiul Nobel (1963).

Sefevizi, dinastie de șahi persani (1502—1736), dintre care cei mai cunoscuți au fost: *Ismail* (1502—1524), întemeietorul dinastiei, care a întins dominația persană asupra Iranului, Azerbaidjanului, Afganistanului și a unei părți din Armenia; *Abass I* (1587—1628), care a înfăptuit o serie de reforme în scopul centralizării statului și a întins dominația persană asupra Transcaucaziei; în timpul domniei sale, statul **S.** a atins cea mai mare înflorire.

Segantini, Giovanni (1858—1899), pictor italian. Atras în special de peisaj, dar pictînd deopotrivă scene de gen și compoziții alegorice, **S.** a fost un adept al impresionismului, dezvoltînd teoria diviziunii tonurilor într-o manieră personală, mai simplă și mai monumentală ca expresie („Primăvara în Alpi", „La arat", „Fetiță împletind ciorapi", „Amiaza" etc.). S-a făcut cunoscut mai ales prin peisajele panoramice din Alpi. În unele pînze a fost influențat de simbolismul de la finele sec. al XIX-lea.

Segarcea, comună în raionul Craiova, reg. Oltenia, situată în zona de cîmpie, la vest de Jiu. 8 550 loc. (1965). Centru viticol. În **S.** se află o veche mănăstire fortificată (1547), care a fost refăcută în sec. al XIX-lea.

Seghedin *(Szeged [séghęd])*, oraș în sud-estul R.P. Ungare, situat la confluența rîului Mureș cu Tisa. 107 300 loc. (1962). Industrie textilă dezvoltată, industrie alimentară, de prelucrare a lemnului etc. Nod de cale ferată și port fluvial. Centru cultural cu o universitate și alte institute de învățămînt superior, bibliotecă, muzee, teatre etc.

Seghedinaț, Pero (Petru), conducător al răscoalei țăranilor români, sîrbi și maghiari din Banat (1735) împotriva nobililor și arendașilor veniturilor statului, izbucnită ca urmare a știrbirii privilegiilor de care se bucurau locuitorii militarizați din regiunea Tisei și a Mureșului. În urma înfrîngerii răscoalei, Seghedinaț a fost prins, împreună cu alți conducători, și executat prin frîngere cu roata.

Seghers *[zégərs]*, Anna (n. 1900), scriitoare germană. Militantă comunistă, a emigrat în Franța (1933), apoi în Mexic (1941), reintorcîndu-se în patrie în 1947. **S.** oglindește în opera sa, de pe poziții consecvent umaniste și revoluționare, într-o viziune optimistă, lupta de eliberare a proletariatului internațional, rezistența antifascistă și demască ororile nazismului (nuvela „În drum spre legația americană", 1930; romanele „Tovarășii", 1932; „Drumul lui februarie", 1935; „Salvarea", 1937; „Tranzit", 1943). Realismul puternic și înalta măiestrie artistică a creației sale, care folosește și unele procedee moderne postexpresioniste, caracterizează și nuvelele „Revolta pescarilor de pe Sfînta Barbara" (1928), „Excursia fetelor moarte" (1946) și romanele „A șaptea cruce" (1942, trad. rom. 1959), „Morții rămîn tineri" (1949, trad. rom. 1952) și „Hotărîrea" (1959, trad. rom. 1962). Laureată a Premiului național al R.D.G.

Seghers *[sé:hərs]*, Hercules (1589—c. 1640), pictor și gravor olandez. Opera sa este puțin numeroasă și înconjurată de legendă. Rembrandt îi acorda o stimă deosebită. Lui **S.** i se atribuie descoperirea unei tehnici de gravură în culori. A pictat și a gravat mai ales peisaje, folosind uneori acuatinta, care se impun prin gravitate și măreție, transmițînd un sentiment de dezolare.

segmentáre (EMBRIOL.), diviziune a celulei-ou sau a zigotului în celule din ce în ce mai mici, care se asociază între ele

și formează *foițele embrionare*. **S.** reprezintă începutul dezvoltării embrionare.

segment de piston (MAȘ.), organ de mașină de forma unei

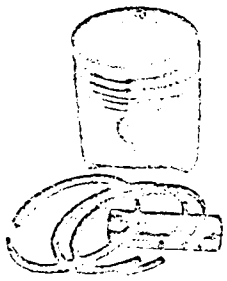

Segmenți de piston

garnituri inelare metalice, prevăzut cu o tăietură dreaptă, oblică sau în trepte, numită rost, pentru a-i conferi o anumită elasticitate. **S. de p.** se montează în canalele executate pe suprafața cilindrică exterioară a pistonului și servesc fie la etanșarea jocului dintre cilindru și piston, fie la raderea (raclarea) uleiului depus pe peretele interior al cilindrului (uneori și la una și la alta simultan).

Segre, Corrado (1863—1924), matematician italian. A fost profesor la Universitatea din Torino. A deschis drumuri noi în domeniul geometriei algebrice, în special al geometriei proiective în spațiile cu mai multe dimensiuni, al invarianților transformărilor birationale, al geometriei diferențiale proiective.

Segré, Emilio (n. 1905), fizician american de origine italiană, profesor la Universitatea Berkeley (California), membru al Academiei naționale de științe din S.U.A. A contribuit la sintetizarea, pe calea reacțiilor nucleare, a numeroși izotopi (tehnețiu, astatiniu etc.). În 1955 **S.** a descoperit experimental *antiprotonul*. Premiul Nobel (1959).

segregáre (lat. *segregare* „a separa") **1.** (BIOL.) Izolare a unui grup de indivizi sau a unei populații de restul speciei. **S.** poate fi *geografică*, dacă izolarea este provocată de obstacole geografice (munți prea înalți, deșerturi, întinderi de apă etc.) care împiedică legătura între două zone diferite, sau *biologică*, dacă imperecherea dintre indivizii aparținînd celor două grupe este împiedicată de o cauză de natură biologică (diferență de talie, deosebire în privința epocii de reproducere, a obiceiurilor de cuibărit etc.). **S.** este unul dintre factorii de diferențiere a speciilor. **2.** (GENET.) Separare a caracterelor materne și paterne în a doua generație a hibrizilor; este una dintre legile lui Mendel. **3.** (METAL.) **a)** Fenomen de separare sau de repartizare neuniformă a componenților unui aliaj în timpul parcurgerii prin răcire a domeniului de temperaturi cuprins între punctele (curbele) lichidus și solidus. **b)** Operație de afinare a unor metale prin răcire selectivă, prin care, la solidificare, unele impurități se concentrează și, fiind încă în stare topită (datorită temperaturii de solidificare mai scăzute decît a metalului din care provin), se pot îndepărta ușor. **S.** este o operație de separare inversă lichației. **4.** (CONSTR.) Separare a materialului granular din beton sau din mortar în straturi de consistență diferită. **S.** se poate produce în cursul transportului sau depozitării betonului și a mortarului.

segregáție 1. (METAL.) Zonă neomogenă din punctul de vedere al compoziției chimice într-un aliaj solidificat, provocată de fenomenul de segregare (ex. zona de concentrație a impurităților în partea centrală a unui lingou de oțel, numită și *segregație centrală*). **2.** (PETROGR.) *Segregație magmatică*, proces de separare și de acumulare, sub formă de cuiburi sau șlire, a mineralelor din magmă, ca rezultat al diferențierii magmatice. *S.m.* dă naștere la zăcăminte metalifere magmatice de fier, crom, platină, nichel și cupru (ex. zăcămintele de fier din munții Drocea, de la Căzănești-Ciungeni, cele de nichel de la Poiana Mărului, din Munții Făgăraș, precum și cele de crom din Banat etc.).

segregație rasială v. **discriminare rasială.**

seguidilla *[seghidll'a]*, dans popular spaniol (andaluz), în mișcare vie, în măsură de trei timpi și ritm variat. Se dansează cu acompaniament de castaniete sau de chitară, uneori însoțit de cîntec. Méhul, Weber, Bizet, Albeniz ș.a. au prelucrat **s.**

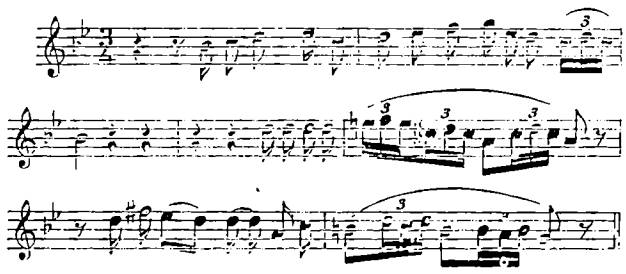

Seguidilla

Seifullina, Lidia Nikolaevna (1889—1954), scriitoare sovietică rusă. Nuvelele sale, scrise în stilul prozei realiste de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, abordează ca teme: revoluția în condițiile satului rus, emanciparea femeii, educația tineretului ș.a. (nuvelele „Delincvenții", 1922; „Virineea", 1925, trad. rom. ș.a.).

seignettoelectricitáte *[señéto-]* (FIZ.), denumire folosită adesea în locul feroelectricității, descoperită și studiată pentru prima oară pe sarea Seignette.

Seim 1. (În evul mediu, în Polonia, în Cehia și în alte cîteva state din Europa răsăriteană) Adunare reprezentativă pe stări (denumită și parlament sau dietă). **2.** Denumire dată în prezent organului suprem al puterii de stat în R.P. Polonă. **3.** Denumire dată parlamentului unicameral al Finlandei.

seiméni (în Țara Românească și în Moldova în sec. XVII—XVIII), corp de ostași mercenari (majoritatea sîrbi), pedeștri și înarmați cu sînețe. Principala lor atribuție era paza curții domnești. **S.** din Țara Românească au avut o contribuție de seamă la victoriile repurtate de Matei Basarab asupra lui Vasile Lupu. Cînd urmașul lui Matei Basarab, Constantin Șerban, a încercat să desființeze corpul **s.**, aceștia, împreună cu dorobanții, s-au răsculat în 1655. Răscoala lor a fost înăbușită cu ajutorul lui Gh. Rákóczi al II-lea, principele Transilvaniei.

seină (ZOOTEHN.), denumire dată oilor cu lînă neagră, aflate în stadiul de depigmentare, cînd, paralel cu înaintarea în vîrstă, lîna capătă culoarea roșcat-cenușie.

séiner (NAV.), navă maritimă destinată pescuitului cu ajutorul năvoadelor; este prevăzută, la pupă, cu o platformă fixă sau rotitoare pentru a ușura manevrarea sculelor de pescuit.

Seini, comună subordonată orașului Baia Mare, situată pe valea Someșului, în reg. Maramureș. 7 630 loc. (1965). Exploatări de roci de construcție. Industrie a materialelor de construcție (produse abrazive), alimentară (drojdie de bere și oțet din vin).

seismică, *regiune ~* (GEOL.), regiune în care se produc frecvent cutremure de pămînt puternice. Pe globul pămîntesc se cunosc două regiuni principale de acest fel: *r.s. circumpacifică* și *r.s. mediteraneană*. Ele constituie în același timp și zone în care s-au produs cele mai recente mișcări *orogenice* și în care se întîlnesc vulcani activi. În regiunile în care procesele de orogeneză s-au încheiat cu sute de milioane de ani în urmă (ex. Platforma Rusă, scutul canadian etc.), cutremurele se manifestă mult mai rar și cu o intensitate mult mai scăzută *(regiuni aseismice)*. Teritoriul Republicii Socialiste România se află în *r.s.* mediteraneană, iar în cadrul lui partea cu cea mai ridicată seismicitate este situată la curbura Carpaților Orientali.

seismologie (gr. *seismos* „cutremur" și *logos* „știință"; GEOL.), ramură a geofizicii care studiază cutremurele de pămînt. În acest scop sînt utilizate aparate de înregistrare a cutremurelor, numite *seismografe*, care înscriu pe *seismograme* durata și intensitatea cutremurelor. Prin cercetarea vitezelor de propagare a undelor seismice provocate de cutremure, **s.** ajută la cunoașterea structurii interne a globului pămîntesc. Totodată sînt descoperite *regiunile seismice* în care trebuie adoptate anumite metode de construcție a clădirilor pentru a preveni distrugerea lor de cutremure. Partea **s.** care se ocupă cu studiul modului și al vitezelor de propagare a undelor seismice în scoarța terestră, provocate artificial, se numește *seismometrie*. Datele obținute prin cercetările de **s.** sînt înregistrate pe profile și pe hărți seismometrice. În Republica Socialistă România, prin prospecțiunile seismice au fost descoperite importante structuri petrolifere și gazifere, în special pe marginea externă a Depresiunii Precarpatice și în Cîmpia Română.

seismonastíe (BOT.), mișcare a organelor unor plante superioare provocată de lovire sau de scuturare (ex. frunzele de mimoză, în urma atingerii, se strîng în sus, pețiolurile se strîng, iar cel principal se lasă în jos, întreaga plantă luînd aspectul unei plante ofilite, pentru ca apoi, în mai puțin de o jumătate de oră, să revină la poziția normală).

séișe, pendulări ritmice ale apei lacurilor, cu perioadă variată (de la cîteva minute la cîteva zeci de ore), datorită variațiilor bruște ale presiunii atmosferice, datorită vîntului sau în urma unei ploi puternice căzute într-o anumită parte a bazinului lacustru. Amplitudinea **s.** este între 0,20 și 0,80 m. Ele se produc în special pe lacurile cu suprafață mare (zeci și sute de kilometri pătrați) și cu adîncime de peste 20—30 m. În țara noastră, **s.** au fost semnalate foarte slab în complexul lacustru Razelm-Sinoe.

Seitz *[saif]*, Frederick (n. 1911), fizician american, profesor la Universitatea din Illinois, președintele Academiei Naționale de Științe din S.U.A., membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Are contribuții în domeniul fizicii corpului solid (purificarea înaintată, creșterea monocristalelor, efectele iradierii etc.).

Sekondi-Takoradi, oraș în sudul Ghanei, pe țărmul Golfului Guineei, format prin unirea vechiului oraș și port Sekondi cu portul nou construit Takoradi. 120 800 loc. (1960). Este principalul port al țării, prin care se exportă lemn, minereu de mangan, bauxită, cacao și se importă produse industriale, combustibili, alimente. Industrie a tutunului, de prelucrare a lemnului, de prelucrare primară a boabelor de cacao, șantier naval. Centru de pescuit. Nod feroviar și aeroport.

selectivitáte (lat. *selectare* „a alege"; TEHN., TELEC.), proprietate a unui sistem fizico-chimic sau tehnic de a efectua o anumită alegere între elementele unei clase de fenomene, de obiecte etc. La radioreceptoare, **s.** caracterizează capacitatea acestora de a separa semnalele unei stațiuni de radioemisiune dorite, cu o anumită frecvență purtătoare (pentru care au fost acordate circuitele oscilante), de semnalele emise de alte stațiuni, cu frecvențe purtătoare apropiate.

selectór 1. (TEHN.) Dispozitiv mecanic sau electric folosit pentru alegerea, după proprietățile lor, a anumitor obiecte dintre obiectele unei mulțimi.

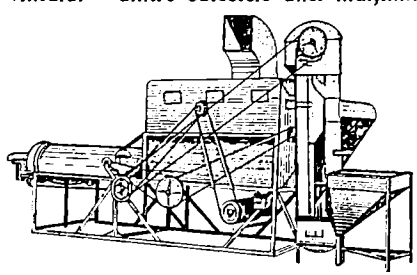

Selector universal de semințe

2. Mașină agricolă care execută curățarea și sortarea semințelor de diferite culturi, folosind fie acțiunea combinată a curenților de aer, a sitelor și a trioarelor în cazul cînd trebuie să se obțină semințe de reproducere, fie numai acțiunea curenților de aer și a sitelor în cazul cînd semințele sînt destinate consumului. **3.** (TELEC.) *Selector telefonic*, dispozitiv de comutație, din ansamblul unui schimbător telefonic automat, care efectuează

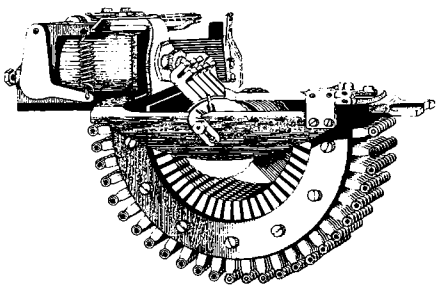

Selector telefonic

alegerea unei linii pentru a se stabili legătura telefonică între doi abonați. În centralele telefonice automate se folosesc *s.t.* de tip: pas cu pas, rotativ (rotary), cu mișcare de rotație și radială, cu relee, cu coordonate (crossbar) și electronice.

selécție 1. (BIOL.) Proces de supraviețuire a indivizilor cu însușirile cele mai apte în „lupta pentru existență". — *S. artificială*, orientare a evoluției plantelor și animalelor domestice prin alegerea conștientă de către om, ca genitori, a indivizilor cu însușiri valoroase din punct de vedere economic sau estetic. Darwin a arătat că prin *s. artificială* oamenii au creat numeroase rase de porumbei, cîini, cai etc., modificînd ereditatea speciilor. O formă de *s.a.*, numită selecție inconștientă, a fost practicată fără un scop precis de oameni asupra plantelor și animalelor domestice, prin alegerea la întîmplare a genitorilor. Pe măsura dezvoltării biologiei, și în special a geneticei (baza teoretică a *s.a.*), s-au creat noi soiuri de plante agricole, tipuri și rase de animale cu un potențial de producție mult ridicat. În agricultura țării noastre sînt folosite soiurile și rasele selecționate care corespund în cel mai înalt grad condițiilor locale pedoclimatice și au o mare capacitate de producție. Prin *s.a.* se îmbunătățește și materialul folosit în plantațiile forestiere. — *S. naturală*, mecanism fundamental al evoluției speciilor de plante și de animale, constînd în eliminarea, prin lupta pentru existență, a indivizilor cu însușiri dăunătoare și supraviețuirea indivizilor cu însușiri avantajoase din punct de vedere biologic. Teoria *s.n.* a fost elaborată de Darwin; conform acestei teorii, natura produce spontan variații dăunătoare, indiferente și avantajoase. De obicei vor supraviețui indivizii cu variații utile, avantajoase. Astfel se conturează varietățile ca specii în curs de formare. Există și fenomene evolutive care nu urmează un mecanism de *s.n.* În populațiile mici, supraviețuirea urmează legile întîmplării *(efectul Sewall Wright* sau *driftul genetic)*. Teoria *s.n.* a dat o puternică lovitură finalismului, arătînd că evoluția și concordanța organismului cu mediul în care trăiește nu este rezultatul unei predestinări, ci al unui mecanism legic și cognoscibil. — *S. sexuală* (în concepția lui Darwin), modalitate evolutivă la animale cu sexe diferențiate, constînd în alegerea preferențială a partenerului sexual după anumite însușiri atrăgătoare (ex. după voce și penaj la păsări). **2.** (STATIST.) **a)** Parte dintr-o colectivitate cu ajutorul căreia se cercetează diversele caracteristici ale întregii colectivități. În acest sens este sinonim cu *eșantion*, *mostră* etc. **b)** Operație de extragere a unităților dintr-o colectivitate generală, după anumite principii. Numărul de unități din care se compune **s.** constituie volumul său. Ca să poată servi la caracterizarea științifică a colectivității din care face parte, alegerea unităților care constituie colectivitatea de **s.** trebuie făcută în conformitate cu teoria probabilităților, fără nici o preferință, în așa fel încît ea să difere de colectivitatea respectivă numai prin volum, nu și în privința structurii, a nivelului de dezvoltare și a variației caracteristicilor studiate. V. și observare statistică selectivă. **3.** (FIZ.) *Reguli de selecție*, condiții ce precizează care anume dintre tranzițiile sistemelor de microparticule, posibile din punct de vedere energetic, se pot produce în realitate. *R. de s.* se exprimă prin relații matematice pe care trebuie să le îndeplinească numerele cuantice caracteristice stărilor sistemului înainte și după tranziție.

Selene (în mitologia greacă), personificare a Lunii, fiica titanului Hiperion și sora zeului Helios, identificată mai tîrziu cu Artemis. Mitul cel mai cunoscut legat de persoana zeiței este acela al dragostei sale pentru păstorul Endimion.

Selene

Selenga, rîu în centrul Asiei (circa 1 000 km), pe teritoriile R.P. Mongole și Uniunii Sovietice, format prin confluența rîurilor Ider (care izvorăște din Munții Hangai din R.P. Mongolă) și Muren (care izvorăște din Munții Tanu-Ola din R.P. Mongolă); se varsă în lacul Baikal printr-o deltă. Afluenți principali: Egin-Gol pe stînga și Orhon pe dreapta. Navigabil. Trece prin orașul Ulan-Ude (U.R.S.S.). În 1861 delta rîului **S.** s-a scufundat în lacul Baikal, în locul ei formîndu-se Golful Proval.

seléniu (CHIM.), *Se*. Element chimic cu nr. at. 34;

gr. at. 78,96; gr. sp. 4,82; p.t. 220,2°C; p.f. 688°C; face parte din grupa a VI-a a sistemului periodic. În natură se găseşte în cantităţi mici în unele sulfuri. Formează combinaţii în treptele de valenţă 2, 4 şi 6. Se întrebuinţează în industria sticlei, ceramicii şi la fabricarea celulelor fotoelectrice.

selenodezíe (gr. *selene* „Luna" şi *eidos* „formă"; ASTR.), disciplină în curs de formare, care studiază forma şi dimensiunile Lunii, cîmpul său gravific etc. Rachetele lunare „Lunnik" (sovietică), „Ranger" şi „Surveyor" (americane) au dus la dezvoltarea acestei ştiinţe noi, care are de curînd ca mijloace de cercetare şi sateliţii artificiali lansaţi în jurul Lunii (Luna 10, sovietic; Lunar Orbiter I, american) şi care va fi continuată de explorarea astronauţilor lansaţi pe Lună.

Seleucia (Seleukeia), numele mai multor oraşe (peste 12) în Orientul Apropiat, întemeiate de regele Seleucos I sau de urmaşii lui (Seleucizi). Cele mai importante dintre ele erau situate pe ţărmul Mării Mediterane (în Siria) şi pe malurile Tigrului şi ale Eufratului.

Seleucos I Nicator (Învingătorul) (c. 356—280 î.e.n.), unul dintre generalii lui Alexandru Macedon, care s-a distins în expediţia din India. În timpul luptelor dintre diadohi, **S.** şi-a întins stăpînirea asupra unei părţi a Indiei, asupra Siriei, Mesopotamiei, Armeniei şi Asiei Mici, întemeind cel mai mare stat elenistic, cu capitala la Antiohia. A întemeiat dinastia *Seleucizilor*, care a condus statul elenistic format de el pînă în anul 64 î.e.n., cînd a fost cucerit de romani.

self- (engl. *self* „însuşi"), element de compunere cu valoarea lui a u t o - (ex. *self-inducţie* = *autoinducţie*), cu care este tot mai mult înlocuit în limba română.

selfáctor (IND. TEXT.), maşină de lucru cu funcţionare intermitentă, folosită la toarcerea firelor de lînă, de vigonie, de fibre chimice şi de bumbac sau a firelor din amestecuri de astfel de fibre.

Selgiucízi, denumire purtată de trei dinastii turcomane descendente din legendarul *Selgiuc* (sec. al X-lea), care au domnit în Persia (1060—1194), în Kirman (1041—1188) şi în Asia Mică (1087—1309).

Selim, numele a trei sultani ai Imperiului otoman: *S.I* (1512—1520) a cucerit o parte din Persia (1514), Siria (1516) şi Egiptul (1517). S-a preocupat în special de reorganizarea flotei militare. *S. al II-lea* (1566—1574) a cucerit Tunisia şi insula Cipru. În timpul său, flota turcă a suferit o gravă înfrîngere la L e p a n t o (1571). *S. al III-lea* (1789—1807) a încheiat pacea de la Iaşi (1792), care punea capăt războiului ruso-austro-turc (1787—1792) şi a luptat împotriva armatelor franceze conduse de Napoleon în Egipt. A fost detronat în urma unei răscoale a ienicerilor.

selsín (ELT.), micromaşină electrică folosită ca traductor pentru transmiterea la distanţă a deplasărilor unghiulare ale unui organ de maşină, fără ca între acesta şi organul de maşină sau acul indicator care reproduce mişcarea de rotaţie să existe vreo legătură mecanică. În schemele de transmisiune la distanţă a deplasărilor unghiulare se folosesc un *s. emiţător*

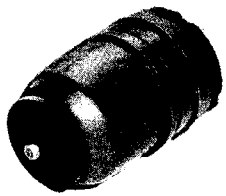

Selsin

(sau *transmiţător*), cuplat mecanic cu arborele organului de maşină, şi unul sau mai multe *s. receptoare*, cuplate mecanic cu ace indicatoare sau cu arbori ai unor mecanisme simple. Între **s.** emiţător şi cel receptor se fac numai legături electrice (eventual prin unde electromagnetice în cazul transmisiunilor fără fir). Pentru transmisiunea sumei algebrice a două deplasări unghiulare se folosesc *s. diferenţiale.*

selvas, denumire dată pădurilor ecuatoriale veşnic verzi din bazinul Amazonului. Cuprinde trei zone: *terra firme* (zona neinundabilă), *varzea* (zona inundată în perioada apelor mari) şi *igapo* (zona de pe malul fluviilor, frecvent inundată).

Sem, potrivit legendei biblice, fiul cel mai mare al patriarhului N o e şi unul dintre întemeietorii neamului omenesc după „potop".

semafór (gr. *sema* „semn" şi *phoros* „purtător") **1.** (C.F.) Aparat de semnalizare, format

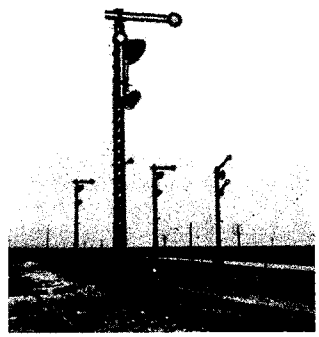

Semafor

dintr-un stîlp (de oţel sau de beton armat) şi dintr-unul sau din mai multe braţe (de tablă) prinse articulat pe stîlp şi care pot oscila într-un plan vertical. **S.** sînt instalate în lungul liniilor de calé ferată pentru a indica (prin diferitele poziţii ale braţelor faţă de stîlp) semnale privind dirijarea circulaţiei materialului rulant. **2.** (NAV.) Aparat de semnalizare constituit dintr-o construcţie înaltă (în formă de catarg), prevăzută la partea superioară cu două braţe articulate, situat pe coastă, în vecinătatea unui port sau a unui şenal navigabil, într-o poziţie vizibilă. Este folosit pentru a transmite navelor semnale vizuale privind navigaţia.

semantém (LINGV.), termen care denumeşte cea mai mică unitate semantică a limbii, identificată adeseori cu r ă d ă c i n a cuvîntului şi considerată ca purtătoare a sensului lexical.

semántică (gr. *semantikos*, de la *sema* „semn") **1.** (LINGV.) **a)** Ramură a lingvisticii care studiază sensul lexical al cuvintelor din punct de vedere

descriptiv, comparativ şi, mai ales, istoric. Sin. *semasiologie.* **b)** Sens lexical; prin extensiune, sens gramatical. V. evoluţie semantică. Sin. *semantism.* **2.** (LOG., FILOZ.) Disciplină dezvoltată în cadrul logicii simbolice (matematice), constituind teoria interpretării unui anumit sistem formalizat prin alt sistem, de asemenea formalizat. **S.** se împarte în: a) *teoria desemnării,* care studiază raportul dintre expresiile lingvistice şi semnificaţiile lor; b) *teoria adevărului,* care se ocupă cu problema adevărului în limbajele formalizate; c) *teoria deducţiei logice.* Sistemul formalizat al **s.** cuprinde: 1) *tabela de semne,* care enunţă toate semnele utilizate în sistemul respectiv; 2) *regulile de formare,* prin care se defineşte noţiunea de propoziţie (expresie) a sistemului, construită din şi numai din semnele sistemului; 3) *regulile de desemnare extensionale şi intensionale,* care definesc semnificaţia semnelor şi sensul propoziţiilor; 4) *regulile de adevăr,* care stabilesc în ce condiţii este adevărată o propoziţie a sistemului. Sub acest raport, sistemele semantice pot fi concepute ca teorie a modelelor. **S.** se poate constitui şi ca studiu general, neformalizat, al interpretării oricărui sistem, fie el intuitiv, experimental sau de alt tip. Sub acest raport, ea este corelată cu metateoria. În sens restrîns, ca studiu al corespondenţei dintre semne şi ceea ce desemnează ele, **s.** este o parte a semioticii. Dezvoltarea **s.** a îndreptat cercetările de logică matematică spre probleme filozofice ridicate de formalizare, cum ar fi: problema universaliilor, natura judecăţii şi raţionamentului, problema adevărului, a căror interpretare a primit însă, în cadrul neopozitivismului, o rezolvare idealist-subiectivă (ex. nominalismul semantic de nuanţă pozitivistă, care contestă caracterul obiectiv al cunoaşterii la nivelul treptei raţionale). Întemeiată de G. Frege, **s.** a fost ulterior dezvoltată de savanţi de diferite orientări filozofice, ca: St. Lesniewski, T. Kotarbiński, A. Tarski, Ch. W. Morris, R. Carnap, W. Quine, J. Kemeny ş.a.

semantism (LINGV.) v. **semantică.**

Semarang, oraş în Indonezia, situat pe ţărmul nordic al insulei Java. 520 600 loc. (1961). Mare centru comercial şi port maritim, prin care se exportă zahăr, ceai, cauciuc, tutun, cafea. Şantiere navale, întreprinderi textile, alimentare, de prelucrare a lemnului, artizanat. Aeroport.

semasiologie (LINGV.) v. **semantică.**

semănát (FITOTEHN.), lucrare agricolă prin care seminţele plantelor cultivate sînt încorporate, la o adîncime caracteristică fiecărei specii, într-un sol lucrat în prealabil, astfel încît să asigure condiţiile optime pentru încolţit şi pentru răsărit. În agricultura modernă, **s.** se execută cu semănătorile mecanice.

semănătoáre, maşină agricolă care execută semănatul culturilor agricole introducînd seminţele în sol la o adîncime constantă şi repartizîndu-le uniform. După destinaţie, **s.** se clasifică în: *s. universale,* pentru semănatul cerealelor şi al altor culturi agricole; *s. speciale,* pentru semănatul anumitor culturi (porumb, legume, sfeclă etc.); *s. combinate,* pentru semănatul concomitent al mai multor culturi (ex. ierburi cu cereale sau seminţe cu îngrăşăminte etc.).

Vedere din Munţii Semenicului

„Semănătoarea"-Bucureşti, *Uzinele de maşini agricole* ~, unitate industrială constructoare de maşini şi utilaje. Produce combine-semănători tractate, combine pentru recoltat păioase şi plante prăşitoare, combine pentru recoltat nutreţ de însilozat, grape stelare pentru tractor, cositoare purtate pe tractor, maşini pentru recoltat mazăre, maşini pentru împrăştiat îngrăşăminte, combine pentru recoltat porumb, instalaţii pentru muls mecanic etc. Amploarea şi profilul actual al uzinelor „Semănătoarea"-Bucureşti s-au conturat începînd din 1950, prin comasarea, modernizarea, reconstrucţia, reutilarea şi lărgirea unor ateliere vechi, avînd profiluri diferite.

Semenicului, *Munţii* ~, masiv muntos în Munţii Banatului, cuprins între valea Nerei şi culoarul Timiş-Cerna, orientat de la nord la sud. Sînt formaţi din roci cristaline. În ansamblul lor, *M.S.* se divid.

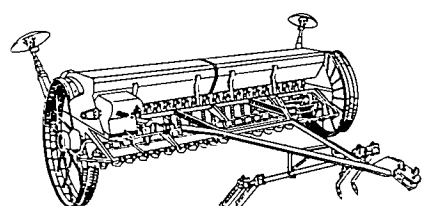

Semănătoare universală

după aspectul morfologic, în două compartimente, separate de valea superioară a Timişului: masivul Piatra Goznei, la sud, şi masivul Nemanul (1 057 m), la nord. Altitudinea maximă: 1 445 m (virful Piatra Goznei). Versanţii munţilor Semenicului sînt împăduriţi, iar pe înălţimi se află pajişti secundare.

semi- (lat. *semi* „jumătate"), element de compunere cu sensul „jumătate de" (ex. *semicerc, semifinală*).

semicarbonizáre (CHIM.), proces de descompunere termică a cărbunilor la temperaturi joase (pînă la 500—600°C) în absenţa aerului. Prin **s.** se obţin semicocs, gudroane şi gaze de semicarbonizare. Sin. *semicocsificare.*

semicérc (MAT.) **a)** Arc de cerc de 180° (sexagesimale).

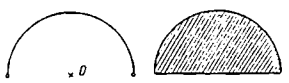

Semicercuri

b) Porţiune de plan mărginită de un arc de cerc de 180° şi de diametrul corespunzător.

semicócs (CHIM.), produs solid obţinut prin semicarbonizarea ligniţilor, a cărbunilor bruni, a huilei sau a turbei. Se întrebuinţează la fabricarea cocsului metalurgic şi drept combustibil (ca atare sau sub formă de brichete).

semicocsificáre (CHIM.) v. **semicarbonizare.**

semiconductór (FIZ.), material aflat de obicei în starea de agregare solidă, care prezintă o conductibilitate electrică intermediară între cea a metalelor şi cea a izolatoarelor (conductivitatea are valori cuprinse în intervalul 10^{-9} — $10^{3}\ \Omega^{-1}\cdot cm^{-1}$, la temperatură normală). **S.** se caracterizează prin cîteva proprietăţi fizice specifice, ca: modul de variaţie a rezistenţei electrice o dată cu creşterea temperaturii (mărire în domeniul temperaturilor mai scăzute şi micşorare în domeniul temperaturilor mai ridicate); prezenţa unui efect de redresare sau cel puţin a unei comportări neohmice (neliniare) la trecerea curentului electric; sensibilitate mare la acţiunea luminii, manifestată prin efectele fotovoltaic şi fotorezistiv etc. La **s.** se observă o puternică influenţă a impurităţilor conţinute şi a microdefectelor de structură asupra proprietăţilor fizice. Au proprietăţi semiconductoare în special elementele din grupa a patra a sistemului periodic: siliciul, germaniul, staniul cenuşiu (α) şi, mai puţin, carbonul sub formă de diamant; la acestea se adaugă cîteva elemente din alte grupe: borul, seleniul, telurul. Numărul combinaţiilor chimice semiconductoare este în continuă creştere, cuprinzînd compuşi binari şi ternari de metale şi metaloizi, ca: *InSb, InAs, CSi, Bi_2Te_3, PbS, Ag Sb Te_2* ş.a., oxizi, sulfuri metalice, polimeri organici etc. Într-un **s.** fără impurităţi (numit *s. intrinsec*), electronii de valenţă ai atomilor pot participa la transportul de sarcină (curentul electric) numai dacă au căpătat, prin excitare termică sau luminoasă, o anumită energie suplimentară necesară trecerii electronilor din banda de valenţă în banda de conducţie; la transportul de sarcină iau parte şi electronii rămaşi în banda de valenţă, comportarea lor fiind descrisă de golurile pozitive (numite şi *g ă u r i*), al căror număr este egal cu cel al electronilor trecuţi în banda de conducţie. În **s.** cu impurităţi (numiţi *s. extrinseci*), atomii străini pot provoca două efecte diferite. Atomii pentavalenţi (ex. de fosfor), introduşi în reţeaua cristalină a germaniului sau a siliciului, acţionează ca centri *donori*, cedînd electroni bandei de conducţie; în acest caz, conducţia este asigurată de electroni, iar **s.** este de tip *n* (negativ). Atomii trivalenţi (ex. de bor), în condiţii similare, acţionează ca centri *acceptori*, primind electroni din banda de valenţă; în acest caz, conducţia se face prin goluri, iar **s.** este de tip *p* (pozitiv). Importanţa tehnică deosebită a **s.** a fost relevată o dată cu descoperirea *tranzistorului* (în 1947) şi cu punerea bazelor

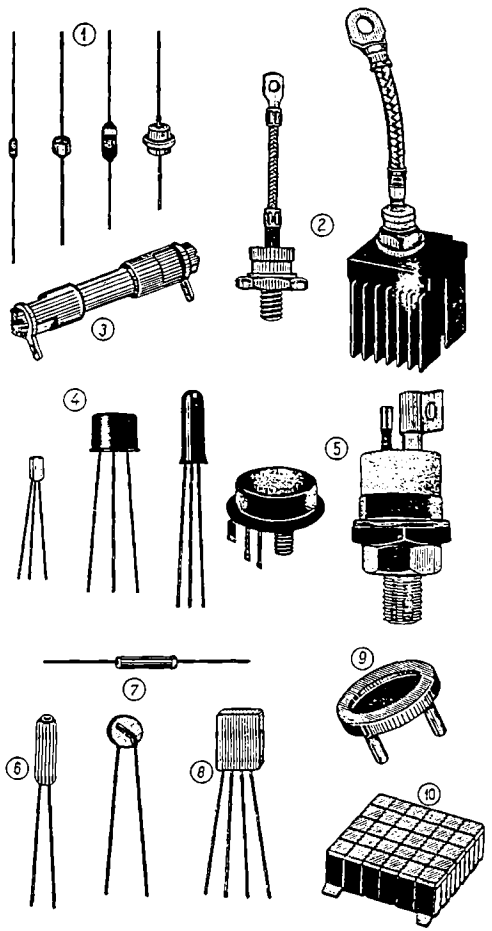

Dispozitive cu semiconductoare
1 — diode de mică putere; *2* — diode de mare putere; *3* — diodă pentru înaltă tensiune; *4* — tranzistoare de mică putere; *5* — tranzistoare de mare putere; *6* — fotodiodă; *7* — termistoare; *8* — traductor Hall; *9* — fotorezistenţă; *10* — microrefrigerator

producției industriale de dispozitive semiconductoare, în special a diodelor de putere și a tranzistoarelor din germaniu sau siliciu. La acestea s-au adăugat traductoarele Hall și magnetostrictive, microrefrigeratoarele, bateriile solare, convertizoarele termoelectrice, laserii cu joncțiune, detectoarele de radiații etc. Utilizarea dispozitivelor cu **s.** corespunde pe deplin principalelor tendințe ale tehnicii moderne: miniaturizarea, consumul redus de energie, automatizarea. Producția pieselor semiconductoare se bazează pe o tehnologie complexă, în care un rol esențial îl au condițiile de puritate și de impurificare controlată. În țara noastră se desfășoară importante lucrări de cercetare asupra **s.**; a fost organizată și producția industrială de dispozitive cu **s.**

semiconsoánă (LINGV.) v. **semivocală.**

semicontínuă, *funcție* ~ (MAT.) **a)** *Funcție superior semicontinuă în* x_0, funcția $f(x)$ care are proprietatea: pentru orice $\varepsilon > 0$ există $\delta > 0$, astfel încît $f(x)-f(x_0) < \varepsilon$ de îndată ce $|x-x_0| < \delta$. O funcție continuă în x_0 este superior **s.**, dar nu și reciproc. **b)** *Funcție inferior semicontinuă în* x_0, funcția $f(x)$ care are proprietatea: pentru orice $\varepsilon > 0$ există $\delta > 0$, astfel încît $f(x_0)-f(x) < \varepsilon$ de îndată ce $|x-x_0| < \delta$.

semideșért (GEOGR.), regiune de tranziție între stepă sau savană și deșert, cu vegetație rară (acoperind 50—80% din suprafață), formată din ierburi (în special graminee) și semiarbuști, adaptată la uscăciune. **S.** sînt caracteristice în Asia Centrală, în Cimpia Precaspică, în Arabia, Asia Mică, Podișul Iranului, în regiunile periferice ale Saharei și în sudul Africii, în America de Nord la est de Cordilieri, în America de Sud pe porțiuni din litoralul vestic și în interiorul Australiei. În **s.** se practică de obicei creșterea extensivă a vitelor.

semifabricát (EC.), produs cu un anumit grad de prelucrare și care se livrează unei alte întreprinderi sau unei alte secții pentru a fi prelucrat în continuare în vederea obținerii unui *produs finit*. Același produs poate fi pentru o întreprindere **s.**, iar pentru alta produs finit, în funcție de destinația lui ulterioară (ex. firele de bumbac constituie **s.** pentru întreprinderile textile integrate și pentru țesătorii și produs finit pentru filaturi).

semifónd (SPORT), denumirea generală a probelor atletice de alergare pe distanțe medii de la 500 pînă la 2 000 m pentru bărbați și de la 400 pînă la 1 000 m pentru femei.

semigrúp (MAT.), mulțime nevidă în care fiecărei perechi ordonate de elemente i se asociază un element din aceeași mulțime, numit produsul lor, cu proprietatea $(xy)z=x(yz)$ pentru orice elemente x,y,z ale mulțimii.

Semiluna roșie, denumire dată în unele state musulmane asociațiilor de Cruce roșie.

semimetále (CHIM.), elemente chimice care posedă atît proprietăți caracteristice metalelor, cît și proprietăți specifice nemetalelor, făcînd astfel trecerea între cele două clase de substanțe. Sînt situate spre mijlocul sistemului periodic. **S.** au luciu metalic caracteristic, dar structurile lor cristaline sînt diferite de cele ale metalelor, deoarece conțin atomi legați prin covalențe. De exemplu, borul (*B*), siliciul (*Si*), germaniul (*Ge*), arseniul (*As*) etc.

seminár (lat. *seminarium* „pepinieră") **1.** Formă de activitate didactică practicată în cadrul învățămîntului superior, al cursurilor de perfecționare profesională etc., avînd ca scop fixarea și adîncirea, prin discuții și prin referate, a cunoștințelor transmise prin prelegeri sau însușite prin studiu individual. **2.** Școală de grad mediu pentru pregătirea preoților.

semincér (SILV.), denumire dată unui arbore forestier destinat producerii de sămînță în vederea regenerării naturale a suprafeței din jur sau pentru semănături directe în pepiniere.

seminți̧ș (SILV.), totalitatea puieților de arbori forestieri proveniți din semințe, în mod natural, într-o pădure.

semiocluzívă (LINGV.) v. **africată.**

semiologíe (gr. *semeion* „semn" și *logos* „știință") **1.** (MED.) Ramură a medicinii care se ocupă cu descrierea simptomelor și a semnelor diferitelor boli, precum și cu recomandarea tehnicii corecte a căutării și constatării lor. Cu ajutorul **s.** se poate pune diagnosticul unor boli și se pot face unele pronosticuri în privința evoluției lor. **S.** poate fi: *clinică*, ale cărei principale mijloace tehnice sînt palparea, percuția și auscultarea bolnavului, și *de laborator*, care studiază semnele de laborator caracteristice fiecărei boli. **2.** (LINGV.) Știință care studiază semnele întrebuințate în cadrul vieții sociale. Termenul a fost creat de F. de Saussure, în concepția căruia lingvistica, fiind știința semnelor constitutive ale limbajului, nu este decît o parte a semiologiei. Sin. *semiotică*.

Semionov, Nikolai Nikolaevici (n. 1896), chimist sovietic, profesor la Universitatea

N. N. Semionov

din Moscova, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S., membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A studiat și a elucidat mecanismul reacțiilor înlănțuite, teoria termică a combustiei și a exploziei, precum și numeroase probleme de cinetică chimică. Este autorul unei lucrări de mari proporții, „Probleme de cinetică chimică și reactivitate". Premiul Nobel (1956).

Semionov — Tian-Șanski, Piotr Petrovici (1827—1914), geograf și botanist rus, explorator al Asiei Centrale. A fost vicepreședinte al Societății geografice ruse (din 1873). A cercetat

munții Altai, Tian-Șan, Alatau, regiunea lacului Issik-Kul și munții Han-Tengri. S-a ocupat de probleme de geografie teoretică și de raionare geografică a Rusiei. A publicat „Dicționarul geografic și statistic al Imperiului rus" (5 vol., 1863—1885) și, împreună cu acad. V.I. Lananski, a condus editarea lucrării „Rusia. Descrierea geografică completă a patriei noastre" (19 vol., 1899—1914).

semiótică (gr. *semeiotikę*, de la *semeion* „semn") **1.** (LOG.) Ramură a logicii simbolice (matematice) care se ocupă cu studiul general al s e m n e l o r. A fost inițiată de logicianul american Ch. W. Morris prin lucrarea „Fundamentul teoriei semnelor" (1938). **S.** are două părți: 1) *pragmatica*, studiul modului în care omul înțelege și folosește semnele; 2) *sintactica*, cercetarea construcțiilor formale, adică a modului în care semnele se leagă între ele. **S.** definește semnele după trei dimensiuni: a) pragmatică (relația semn-om); b) semantică (relația semn-semnificat); c) sintactică (relația semn-semn). Cercetările de **s.** au influențat puternic dezvoltarea s e m a n t i c i i. În cadrul pozitivismului logic contemporan, rezultatele acestor cercetări au primit o interpretare idealist-subiectivă. **2.** (LINGV.) V. *semiologie* **(2).**

Semipalatinsk, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Kazahă, port fluvial pe rîul Irtîș. 192 000 loc. (1965). Industrie alimentară (conserve din carne, produse lactate, făină și produse făinoase etc.), a materialelor de construcție, ușoară. Institute de învățămînt superior.

semiparazitísm (BOT.), parazitism parțial al unor plante verzi, care, deși își pot prepara materia organică din cea minerală, își extrag o parte din hrană (apa și sărurile minerale) din altă plantă vie, iar bioxidul de carbon îl asimilează din aer prin fotosinteză (ex. vîscul).

semipermeábil (FIZ.; despre un perete, o membrană), care permite trecerea unora dintre componenții unui amestec gazos sau lichid, oprind trecerea celorlalți componenți.

semiplán 1. (MAT.) Fiecare dintre cele două părți ale planului euclidian, în care acesta este împărțit de o dreaptă oarecare a sa. **2.** (REZ. MAT.) Termen folosit în teoria elasticității pentru placa plană infinită, mărginită de o singură dreaptă așezată la distanță finită.

Semiramida, regină mitică a Babilonului, considerată fiică a unui muritor și a zeiței siriene Derketô. Abandonată într-un deșert de mama ei, ar fi fost hrănită de porumbei și crescută mai tîrziu de niște păstori. Devenind soția regelui Ninos, a ajuns după asasinarea acestuia, pusă la cale de **S.** însăși, stăpîna imperiului. Legenda îi atribuie construirea unor palate splendide la Babilon și a unor „grădini suspendate", situate pe terasele acestora, considerate în antichitate una dintre cele „șapte minuni ale lumii".

semispáțiu 1. (MAT.) Fiecare dintre cele două părți ale spațiului euclidian cu trei dimensiuni, în care acesta este împărțit de un plan oarecare al său. **2.** (REZ. MAT.) Termen folosit în teoria elasticității pentru corpul care ocupă un domeniu infinit, mărginit de un singur plan așezat la distanță finită.

semitón 1. (MUZ.) Cea mai mică distanță dintre două sunete alăturate în sistemul muzical t e m p e r a t. **S.** reprezintă a 12-a parte dintr-o octavă. Există *s. diatonic*, format între două trepte cu numiri diferite (ex. mi-fa), și *s. cromatic*, format între două trepte cu aceeași numire (ex. do-do diez). **2.** (ARTE PLAST.) Trecere între două tonuri de culoare.

semitórt (IND. TEXT.), produs intermediar obținut în filaturi în urma filării preliminare cu ajutorul flaierelor.

semiți, grup de popoare din sud-vestul Asiei și din nordul și estul Africii, înrudite prin limbă și prin unele trăsături fizice. În antichitate, din grupul semitic făceau parte akkadienii, babilonenii, fenicienii, evreii etc.

semivocálă (LINGV.), sunet intermediar între vocală și consoană, cu însușiri comune amîndurora. Emisiunea unei **s.** se caracterizează printr-un timbru vocalic, însă canalul fonator se strîmtează, producînd un zgomot de fricțiune specific consoanelor. **S.** singure nu pot forma silabă. În limba română sînt patru **s.**: *e (deal), i (iarnă, mai), o (soare)* și *u (ziuă, leu)*. Sin. *semiconsoană*.

Semmelweis *[zémələvais]*, Ignác Fülöp (1818—1865), medic maghiar. A fost profesor la Universitatea din Budapesta. Pionier al antisepsiei în obstetrică și medicină. **S.** a arătat, înainte de Pasteur, că anumite boli infecțioase, ca febra puerperală, se transmite prin intermediul mîinilor infectate ale medicului, producînd septicemie. A preconizat dezinfecția mîinilor ca metodă preventivă. Concepția lui Semmelweis a fost ulterior unanim recunoscută. Op. pr.: „Etiologia, natura și profilaxia febrei puerperale" (1861).

semn 1. (FILOZ.) Reprezentare sau acțiune sensibilă care ne indică un fenomen material, o stare afectivă, o stare volitivă sau un proces de ordin intelectual. Astfel se disting: *s. materiale* (ex. fumul ca **s.** al focului), *s. naturale* (ex. risul, plînsul, gesturile care exprimă o stare afectivă sau volitivă), *s. instituite prin convenție socială* (ex. literele alfabetului); *s. formale* (ex. simbolurile elementelor componente ale unei expresii logice sau ale expresiei însăși). În această ultimă accepție, **s.** se constituie într-un limbaj formalizat. **S.** este o verigă între obiectul și subiectul cunoașterii. Înțelegerea **s.** ca fiind primordial în mod absolut față de semnificație și, în consecință, față de obiectul semnificat, precum și negarea caracterului necesar al apariției și utilizării lui numai ca mijloc în procesul cunoașterii au drept rezultat un nominalism extrem și un empirism subiectivist de tip lingvistic. Tendința aceasta, inițiată de L. Wittgenstein, este dominantă în cadrul neopozitivismului contemporan. **2.** (ASTR.) *Semne zodiacale*, semne reprezentînd cele 12 constelații, corespunzătoare poziției Soarelui în ecliptică. **3.** (LINGV.) *Semn lingvistic*, unitatea dintre un sens și un complex sonor.

— *Semnele citării* v. *ghilimele.* — *Semne de punctuație* v. *punctuație.* — *S. diacritic*, semn adăugat unei litere, deasupra ei, dedesubt sau lateral, pentru a reda un sunet diferit de cel notat prin litera respectivă cînd ii lipsește acest semn. În alfabetul limbii române se folosesc trei *s.d.*: (^) la literele *â* și *î*, (˘) la *ă* și (') la *ș* și *ț*. În transcrierea fonetică se folosesc numeroase *s. d.*; de exemplu (˘) deasupra unei vocale sau (¸) dedesubtul ei pentru redarea unei semivocale (*aĭ* sau *aĭ*). — *Semnul exclamării*, semnul de punctuație (!) care se pune la sfîrșitul propozițiilor exclamative, imperative, după o interjecție sau, uneori, după un vocativ. Se mai numește *semnul mirării.* — *Semnul întrebării*, semnul de punctuație (?) care se pune la sfîrșitul unei propoziții, al unui grup de cuvinte sau al unui singur cuvînt pentru a marca natura interogativă a comunicării. — *S. moale*, literă care indică, în scrierea limbii ruse, caracterul palatal al consoanei precedente. Ca formă este identic cu semnul chirilic ieri (ь). — *S. tare*, literă care indică, în scrierea limbii ruse, caracterul dur al consoanei precedente. Ca formă este identic cu semnul chirilic ier (ъ).

semnál 1. (FIZIOL.) Agent, inițial indiferent, care precedă un agent cu o anumită valoare biologică, anunțîndu-l pe acesta. Dobîndește valoarea de **s.** în urma unui număr oarecare de asocieri, adică în cursul elaborării unui reflex condiționat. V. și s e m n a l i z a r e. **2.** (TELEC.) Fiecare dintre fenomenele fizice, constînd în succesiuni continue sau discrete de valori ale mărimilor lor caracteristice, provocate pentru a putea fi utilizate ca purtătoare ale unei anumite semnificații (numită, în teoria informației, *mesaj*). După natura lor fizică, **s.** pot fi: *acustice*, transmisibile direct, la distanțe și cu viteze mici și improprii pentru transmisiunea simultană a mai multor mesaje; *optice*, transmisibile direct, la distanțe foarte mari și cu viteze extrem de mari (viteza luminii); *electromagnetice*, transmisibile pe fire conductoare sau fără fir, prin intermediul unor instalații speciale, la distanțe foarte mari, cu aceeași viteză ca cele optice și adaptabile pentru transmiterea unui număr mare de mesaje simultane; *combinate* (ex. electromagnetice și acustice). În transmisiunile prin oscilații de înaltă frecvență, **s.** (numite *s. modulate*) reprezintă oscilații sinusoidale de înaltă frecvență *(s. purtătoare)*, ai căror parametri (amplitudinea, faza sau frecvența, după tipul de m o d u l a ț i e) sînt variați relativ lent de **s.** corespunzătoare mesajului transmis *(s. modulatoare)*. *Semnalele optice* se pot da cu brațele, cu pavilioane, cu felinare colorate etc.; *semnalele acustice* se dau cu fluierul, cu sirena etc. **3.** (TRANSP.) Aparat sau instalație destinate transmiterii unor semnale (**2**). — *S. de cale ferată*, semnal cu ajutorul căruia se transmit instrucțiuni referitoare la circulația materialului rulant, prin intermediul unui semnal (**2**). După felul indicațiilor transmise, *s. de c.f.* se împart în: *indicatoare de semnalizare*, care de obicei dau o singură indicație permanentă, și în *semnale fixe*, care pot da indicații diferite privind circulația trenurilor și mișcările de manevră. După construcție, se deosebesc: *semnale simple*, *semnale mecanice*, *semnale permanent luminoase.* — *S. rutier*, semnal destinat transmiterii instrucțiunilor referitoare la reglementarea și la dirijarea circulației pe traseul unui drum. După construcție se deosebesc: *semnale permanent luminoase* și *semnale indicatoare*, cu inscripții și semne convenționale și care se găsesc la treceri la nivel de cale ferată, în porțiuni accidentate etc. **4.** (ASTR.) *Semnal orar*, emisiune radio care dă ora exactă cu mare precizie, după anumite scheme de emisiune.

semnalizáre 1. (FIZIOL.) Noțiune introdusă în neurofiziologie de către I. P. Pavlov, pe baza descoperirii r e f l e x u l u i c o n d i ț i o n a t, pentru a desemna activitatea fundamentală a emisferelor cerebrale prin care diferite însușiri ale realității, asociindu-se cu stimulii necondiționali, pot deveni *semnale* ale acestora, declanșînd reacțiile corespunzătoare. **S.** asigură o adaptare superioară la condițiile în continuă transformare ale lumii înconjurătoare. I. P. Pavlov a diferențiat două *sisteme de s.* ale emisferelor cerebrale. *Primul sistem de s.*, existent atît la animalele superioare, cît și la om, reprezintă activitatea de **s.** a emisferelor cerebrale care se desfășoară în legătură cu stimulii condiționali direcți, cu însușirile optice, cu cele acustice, olfactive etc. ale obiectelor și fenomenelor din realitate. *Al doilea sistem de s.*, propriu numai oamenilor, reprezintă activitatea de **s.** a emisferelor cerebrale care se desfășoară în legătură cu stimulii verbali, cu vocabularul și cu structura gramaticală a limbii. Cuvintele, reprezentînd semnale ale semnalelor directe, ale obiectelor sau însușirilor acestora pe care le denumesc, sînt stimuli condiționali sintetici. Ele acționează atît prin însușirile lor senzoriale: fonetice (cînd sînt auzite), chinestezice (cînd sînt pronunțate) și grafice (cînd sînt scrise), cît și prin conținutul lor semantic. Structura gramaticală a limbii, stabilind modificările morfologice și relațiile sintactice dintre cuvinte, oricare ar fi cuvintele concrete folosite, determină sistematizarea proceselor celui de-al doilea sistem de **s.**, formarea unui s t e r e o t i p d i n a m i c, generalizat. În cadrul activității nervoase superioare la om, există o interacțiune continuă între primul și cel de-al doilea sistem de **s.** Al doilea sistem de **s.**, formîndu-se pe baza primului sistem, dobîndește un rol conducător, devenind reglatorul suprem al comportamentului uman. Numai în timpul viselor, al hipnozei și mai ales în unele maladii neuropsihice, se poate produce o disociere între primul și cel de-al doilea sistem de **s.** **2.** (TEHN.) Ansamblul operațiilor de producere, transmitere și recepție a unui semnal, care indică, la distanță, anumite comenzi sau ordine, anumite situații normale în funcționarea unor instalații (ex. poziția unui organ de mașină, starea

de mers sau de oprire a unor agregate etc.) sau anumite situații anormale (ex. abateri de la valorile prescrise ale unor mărimi, ca debitul, temperatura, curentul electric etc.). **S.**

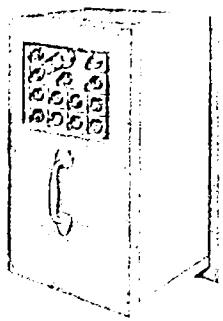

Panou de semnalizare

automată a producerii anumitor evenimente relative la funcționarea instalațiilor industriale este obligatorie atît pentru protecția personalului contra accidentării, cît și pentru protecția instalațiilor contra avariilor. **3.** (TOPOGR.) Construire și instalare pe teren, în punctele geodezice, a balizelor sau a piramidelor în scopul facilitării observării lor de la distanță pentru măsurarea unghiurilor cu teodolitul.

semne convenționale (TOPOGR.), semne prin care se reprezintă, pe planuri și hărți, detalii de planimetrie și de relief ale terenului, de obicei obiecte care nu pot fi redate cu forma și dimensiunile lor adevărate prin reducere la scară (de ex. case, izvoare, aeroporturi), vegetația și unele culturi (de ex. păduri, vii), mlaștini, căile de comunicație.

semnificație 1. (LOG.) Funcție a semnelor de a reprezenta ceva independent de ele. Același semn sau complex de semne poate avea diferite **s.**, în funcție de accepția care i se dă în diverse sisteme, dar nu poate exista lipsit de orice **s.** (ex. semnul *A* poate însemna fie prima literă a alfabetului, fie vocala respectivă, fie o judecată universal-afirmativă etc.). Studiul **s.** constituie obiectul semanticii. **2.** (LINGV.) V. *sens*.

Semper, Gottfried (1803—1879), arhitect și teoretician de artă german, reprezentant al stilului istoric-eclectic din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. A studiat în Germania, Franța și Italia. A construit marele Teatru din Dresda, Muzeul imperial din Viena, biserica sf. Nicolaie din Hamburg, institutul și observatorul astronomic din Zürich; de asemenea a proiectat teatrul lui Wagner din Bayreuth. **S.** a demonstrat policromia arhitecturii grecești antice. A scris „Stilul în artele tehnice și tectonice" (1860).

Sena, fluviu în Franța (776 km). Izvorăște din platoul Langres (Munții Tasselot), străbate bazinul Parizian și se varsă printr-un estuar în Marea Mînecii. Are un regim hidrologic variabil, cu nivele maxime iarna. Afluenți principali: Marna și Oise (pe dreapta). Cale de navigație importantă, accesibilă vaselor maritime (de 10 000 t) pînă la Rouen. **S.** este legată, prin numeroase canale navigabile, cu celelalte rețele hidrografice ale Franței și Europei de vest (prin Marna comunică cu Rinul, prin canalul Bourgogne și canalul Marna comunică cu Saône, iar prin canalul Briare cu Loara). Trece prin orașele Paris, Rouen ș.a.

séna (FARM.), frunzele și fructele uscate ale unor specii de *Cassia (angustifolia* sau *acutifolia)*. Conține principii active (oximetilantrachinone) cu acțiune purgativă, prin stimularea motilității intestinului gros. Administrată în ceaiuri sau în pulberi, este indicată în constipația cronică. Se numește popular *siminichie*.

Senanayake, Dudley Shelton (n. 1911), om politic ceylonez, prim-ministru al Ceylonului din 1965, șef al Partidului național unit (din 1958). A mai fost prim-ministru (în 1952—1953 și 1960) și în cîteva rînduri ministru.

Sénancour *[senăcúr]*, Etienne Pivert de (1770—1846), scriitor preromantic francez. Este cunoscut prin romanul cu caracter autobiografic „Obermann" (1804), culegere de scrisori, alcătuind un fel de jurnal filozofic. Eroul său, o ființă hipersensibilă, abulică, un inadaptabil, care trăiește contradicția dintre necredință și nevoia unei certitudini absolute, se deosebește de ceilalți eroi romantici prin caracterul predominant intelectual al crizei sale sufletești. A mai scris: „Reverii asupra naturii primitive a omului" (1799) și „Despre iubire" (1805).

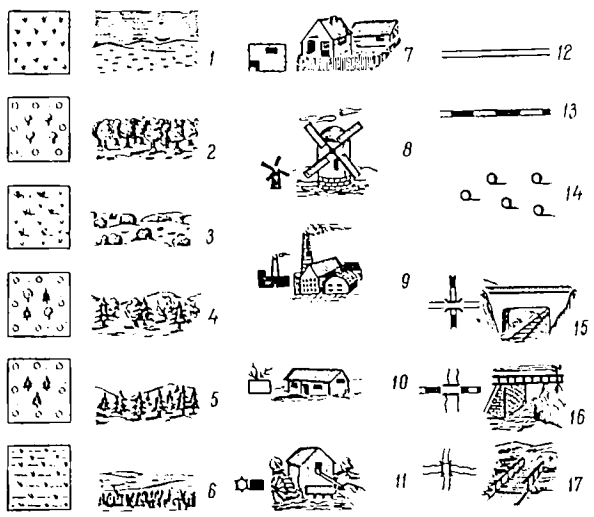

Semne convenționale

1 — izlaz, pășune; *2* — pădure de foioase; *3* — tufișuri; *4* — pădure de foioase și conifere; *5* — pădure de conifere; *6* — mlaștină, baltă; *7* — case împrejmuite cu gard; *8* — moară de vînt; *9* — construcție industrială; *10* — casă de pădurar; *11* — moară de apă; *12* — șosea, drum; *13* — cale ferată; *14* — copaci izolați; *15* — pod din zid peste o cale ferată; *16* — pod din fier peste un riu; *17* — pod din lemn peste un riu

senár (lat. *senarius*, de la *seni* „cîte şase"), vers latin de şase picioare, corespondent al trimetrului iambic grecesc, compus din cinci picioare, întotdeauna iambice sau tribrahice şi unul iambic. **S.** a fost cultivat de Catul, Horaţiu, Seneca ş.a.

senát (lat. *senatus*, de la *senex* „bătrîn") **1.** (În Roma antică în timpul republicii) Instituţia supremă în stat, formată din 300, apoi din 600 de membri, reprezentanţi ai vîrfurilor aristocraţiei romane. **2.** (DR.) Denumire dată camerei superioare a p a r l a m e n t u l u i în unele state burgheze în care acesta este format din două camere (ex. **S.** din Congresul S.U.A. sau cel din parlamentul francez).

Sendai, oraş în Japonia, situat în nord-estul insulei Honshu. 425 300 loc. (1960). Industrie textilă, alimentară, metalurgică, electrotehnică, chimică. Nod de cale ferată. Universitate.

Seneca, Lucius Annaeus (circa 4 î.e.n.—65 e.n.), filozof, scriitor şi om de stat roman, reprezentant de seamă al s t o i c i s m u l u i tîrziu. A fost preceptorul viitorului împărat Nero, care l-a silit mai tîrziu să se sinucidă. Ontologia sumară a lui **S.** postulează existenţa, dincolo de lucruri, a unei divinităţi inaccesibile minţii umane. Potrivit eticii sale, omul trebuie să se supună destinului în viaţa exterioară, dar poate aspira la o independenţă lăuntrică, pur contemplativă, păstrînd distanţă spirituală faţă de evenimentele care-l tîrăsc şi dispreţuind bunurile materiale. Pesimismul şi fatalismul religios al lui **S.** au exercitat o puternică influenţă asupra creştinismului timpuriu. Este şi autorul a nouă tragedii, care, lipsite în bună măsură de mişcare scenică, par destinate mai curînd lecturii („Medeea", „Fedra", „Edip" ş.a.). Op. pr.: „Scrisori către Lucilius".

Seneca, Marcus Annaeus, supranumit *Retorul* sau *Tatăl* (c. 55 î.e.n. — c. 41 e.n.), scriitor latin, tatăl filozofului Seneca. Dispunînd de o vastă cultură şi de o memorie prodigioasă, a adunat, după aproape 50 de ani, părţi din declamaţiile cu teme deliberative („Suasoriae") şi cu teme judiciare („Controversiae") pe care le audiase în tinereţe în şcolile retorice.

senéca, unul dintre cele şase triburi ale *irochezilor*.

Senefelder *[zénəfeldər]*, Aloys (1771—1834), inventator german. A inventat, în 1796, litografia. Preocupat de perfecţionarea acestei metode de imprimare, Aloys Senefelder a creat cromolitografia, o presă litografică ş.a.

Senegal, fluviu în vestul Africii (1 430 km), pe teritoriile statelor Guineea şi Mali; formează graniţa dintre Senegal şi Mauritania. Se formează din confluenţa rîurilor Bafing şi Bakhoy (care izvorăsc din masivul Fouta Djallon din Guineea) şi se varsă în Oceanul Atlantic printr-o deltă mare (circa 1 500 km²). Principalul afluent: Faleme. În timpul apelor mari este navigabil pe circa 900 km. Hidrocentrale. Trece prin oraşul-port Saint-Louis (Senegal).

Senegal, stat în vestul Africii, situat între Mauritania, Mali, Guineea, Guineea Portugheză şi Gambia. Suprafaţa: 197 161 km². Populaţia: 3 400 000 loc. (1964), formată din negri, în special din grupurile wolof, serer, fulbe şi tuculer. Capitala: *Dakar*. Limba de stat: franceza. Predomină relieful de cîmpie; doar în sud-est se întîlnesc dealuri izolate, iar în regiunea Capului Verde mici conuri vulcanice. Climă subecuatorială, cu iarnă secetoasă şi vară ploioasă, mai umedă în sud şi mai aridă în nord. Este străbătut de fluviul Senegal şi de cursul superior al Gambiei. Cea mai mare parte a ţării are vegetaţie de savană. Zăcăminte de fosforite, ilmenit, rutiliu, zirconiu. **S.** este o ţară agrară în curs de dezvoltare. Monopolurile străine ocupă o poziţie importantă în economie. 80% din populaţia activă lucrează în agricultură. Economia agricolă are un pronunţat caracter de monocultură: arahidele ocupă circa jumătate din suprafaţa cultivată şi constituie principalul articol de export. Se mai cultivă orez, mei, sorg, manioc, batate, porumb, trestie de zahăr, tutun etc. Pe păşuni se cresc vite cornute mari, oi, capre. Este dezvoltat pescuitul marin. Principalele ramuri industriale sînt industria alimentară (în special producţia de ulei de arahide, care reprezintă 50% din volumul producţiei industriale a **S.**, apoi conserve de peşte, zahăr, tutun), industria textilă şi de pielărie-încălţăminte. Mai există exploatări miniere, întreprinderi de prelucrare a metalelor, fabrici de ciment, de prelucrare a lemnului etc. Majoritatea întreprinderilor sînt concentrate în Dakar şi în suburbiile sale, mai puţin în Rufisque, Thies, Kaolack. Principalele porturi sînt Dakar şi Saint-Louis. Se exportă arahide şi ulei de arahide (65% din volumul exportului în 1963), conserve de peşte, fosforite, minereu de titan; se importă alimente, produse de larg consum, maşini şi utilaje. Principalul partener comercial este Franţa. — *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, teritoriul **S.** a făcut parte în evul mediu, în întregime sau parţial, din statele feudale Ghana şi Mali. În sec. al XV-lea şi-au făcut apariţia în **S.** portughezii, iar în sec. al XVI-lea francezii,

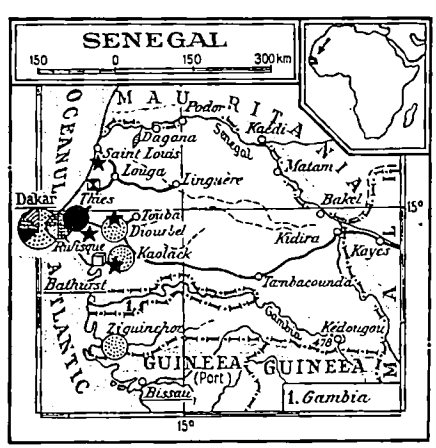

englezii și olandezii, care au practicat pe scară largă comerțul cu sclavi. În cursul sec. al XIX-lea, Franța a ocupat teritoriul **S.**, incluzîndu-l în Africa Occidentală Franceză. În 1958 **S.** a devenit o republică autonomă în cadrul Comunității Franceze. În 1959 Sudanul Francez (în prezent Republica Mali) și **S.** au creat o uniune statală, Federația Mali, care și-a proclamat independența în 1960. În același an, **S.** s-a retras din federație, s-a proclamat republică independentă în cadrul Comunității Franceze. Șeful statului și al guvernului este președintele, ales pe termen de patru ani. Organul legislativ suprem este Adunarea Națională, aleasă pe termen de patru ani. **S.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Uniunea progresistă senegaleză (partid de guvernămînt); Partidul african al independenței (reprezintă interesele muncitorilor, țăranilor și intelectualității progresiste; a fost creat în 1957 prin unificarea cercurilor marxiste; din 1960 activează în ilegalitate); Partidul regrupării africane.

Seneslav (Seneslau), voievod român, menționat în „Diploma ioaniților" (1247). A fost conducătorul unei formațiuni statale feudale din stînga Oltului, care avea centrul în depresiunea Titeștilor sau a Arefului. **S.** se afla în raporturi de vasalitate față de regele maghiar Béla al IV-lea, dar se bucura de o largă autonomie.

Senghor *[sẽgó:r]*, Léopold Sédar (n. 1906), președinte al Republicii Senegal (din 1960) și șef al guvernului (din 1962); secretar general al partidului Uniunea progresistă senegaleză. Între 1959 și 1960 a fost președinte al Federației Mali. Este poet și eseist.

senilitáte (lat. *senilis*, de la *senex* „bătrîn"; MED.), stare patologică provocată de îmbătrînire și caracterizată prin modificări structurale și funcționale de involuție a organismului.

Senior *[sí:niə]*, Nassau William (1790—1864), economist burghez englez, reprezentant al economiei politice vulgare. El considera că participanții la procesul de producție fac unele sacrificii pentru a obține anumite plăceri: muncitorii „renunță la trîndăvie" și obțin în schimb salariul; capitaliștii „se abțin" de la consumul neproductiv al venitului lor, transformîndu-l în capital, și primesc apoi, sub formă de profit, „salariul" ce li se cuvine etc. Încercînd să dea o bază teoretică luptei capitaliștilor împotriva reducerii zilei de muncă, **S.** a susținut că profitul acestora s-ar crea în „ultima oră". În lucrările sale, ca „Lecții introductive în economia politică" și „Schiță a științei economiei politice" (1836), a susținut că economia politică este o știință pur deductivă.

seniór (lat. *senior* „mai în vîrstă"; în evul mediu în Europa apuseană), stăpîn al unui domeniu feudal, asupra căruia își exercita și unele atribute ale puterii de stat în baza imunității[2] sau obținute prin uzurpare. În cadrul raporturilor de vasalitate, **s.** era protectorul vasalilor săi.

seniorie v. **domeniu**[1].

Sennacherib, rege al Asiriei (705—681 î.e.n.), urmașul lui Sargon al II-lea. A consolidat cuceririle predecesorului său și s-a ocupat de întărirea organizării de stat a Asiriei.

Šenoa *[šénoa]*, August (1838—1881), scriitor croat. Autor a numeroase poezii, povestiri, romane, drame, articole de critică literară, **S.** aparține epocii de trecere de la romantism la realism în literatura croată. Nuvelele și romanele istorice sau sociale îl situează pe **S.** printre cei mai de seamă scriitori croați (vol. de nuvele „Frumoasa Anka", 1873; romanele „Răscoala țărănească", 1877; „Ferește-te de mina din Senj", 1875).

senonian (STRAT.), etaj al cretacicului superior, caracterizat prin anumite specii de amoniți, belemniți, echinide, lamelibranhiate, gasteropode, corali etc. În Republica Socialistă România, depozitele **s.** se află în Dobrogea, în Carpații Orientali și Meridionali, în Depresiunea Getică și în Munții Apuseni. La sfîrșitul **s.** au avut loc mișcări orogenice importante. V. și laramică, *fază* ~.

sens 1. (LINGV.) Înțeles, conținut al unui cuvînt, al unei forme sau al unei construcții gramaticale. Sin. *accepție, semnificație.* — *S. gramatical*, înțeles al unei forme flexionare sau al unei construcții sintactice, legat de exprimarea unor categorii sau a unor raporturi gramaticale. — *S. lexical*, ansamblul reprezentărilor susceptibile de a fi sugerate de un cuvînt în cursul întrebuințării lui în diverse situații. *S.l.* este comun tuturor formelor flexionare ale unui cuvînt. Există cuvinte cu cîte un singur *s.l.* și cuvinte care au două sau mai multe *s.l.* (v. polisemie). La cuvintele cu mai multe **s.** se pot distinge de obicei un sens fundamental și altele secundare, un sens primitiv (originar) și sensurile derivate din acesta. În opoziție cu sensul propriu se vorbește de sensul figurat. — *S. figurat*, transpunere, cu efecte expresive, a imaginii sugerate de un cuvînt dintr-un domeniu de reprezentare în altul (ex., în română, verbul *zbura* în „timpul zboară fără oprire" sau substantivul *floare* în expresia „în floarea vîrstei" au sensuri figurate). Studiul **s.** cuvintelor constituie obiectul semanticii **(1). 2.** (MAT., FIZ.) Fiecare dintre cele două posibilități de succesiune a elementelor unui ansamblu continuu ordonat cu o singură dimensiune (ex. **s.** de mișcare a unui mobil de-a lungul traiectoriei sale, **s.** de acționare a unei forțe de-a lungul direcției sale). — *S. de referință*, sensul în spațiu la care se raportează o mărime scalară (sau o componentă scalară a unei mărimi vectoriale) capabilă să ia valori pozitive, nule sau negative (ex. *s. de r.*, însemnat printr-o săgeată, al unei axe de coordonate). *S. de r.* corespunde valorilor pozitive ale scalarului, iar sensul opus *s. de r.* corespunde valorilor negative. **3.** (MAT.) *Sens pe o dreaptă*, fiecare dintre cele două orientări posibile ale unei drepte, date de cîte o pereche ordonată

de puncte distincte ale dreptei (x', x''). Perechile (x'_1, x''_1), (x'_2, x''_2) definesc același sens dacă $(x''_1 - x'_1)(x''_2 - x'_2) > 0$ și sensuri contrare dacă $(x''_1 - x'_1)(x''_2 - x'_2) < 0$. Sensul pozitiv al dreptei reale R este dat de perechile (x', x'') cu $x'' - x' > 0$, iar cel negativ de perechile (x', x'') cu $x'' - x' < 0$. Dreapta R pe care s-a fixat unul dintre cele două sensuri ale ei se numește *dreaptă orientată*. Un sens al dreptei reale R definește un sens pe orice interval al său.

sensíbil (FILOZ.), ceea ce poate fi perceput sau ceea ce poate fi cunoscut la nivelul treptei senzoriale a cunoașterii, prin intermediul senzației, percepției și reprezentării, al unei intuiții imediate, deosebindu-se astfel de i n t e l i g i b i l. Laturile existenței care se bucură de însușirea de a fi **s.** sînt însușiri neesențiale, reprezentînd aspectul exterior, fenomenal al realității (ex. o anumită culoare și nu culoarea în general).

sensibilă (MUZ.) **1.** Treapta a șaptea a modurilor major și minor, situată la o septimă superioară sau la o secundă inferioară față de tonică. **2.** (În armonie) Denumire dată acordului construit pe treapta a șaptea a modurilor major sau minor armonic, determinată de atracția „sensibilă" față de acordul construit pe treapta întîi, către care tinde.

sensibilitáte 1. (FIZ., TEHN.) **a)** Proprietate a unui sistem de a-și schimba, într-o anumită măsură, starea inițială sub acțiunea unui agent exterior. — *S. la lumină*, proprietatea stratului de emulsie (numită *fotosensibilă*) de pe diferite suporturi (film, hîrtie, placă) de a suferi modificări chimice și fizice sub acțiunea luminii. Această însușire stă la baza tehnicii fotografice. — *S. cromatică*, capacitate a stratului fotosensibil de a fi impresionat în mod diferit de radiațiile cu diferite lungimi de undă din spectrul luminos vizibil sau invizibil. *S.c.* se reflectă în curba de înnegrire a materialului fotografic respectiv. **b)** Mărime caracteristică sensibilității **(a)**, exprimată prin cea mai mică valoare a agentului exterior care provoacă o schimbare sesizabilă a stării sistemului. **S.** instrumentelor de măsură este dată de raportul dintre deplasarea indicelui și variația mărimii de măsurat care provoacă deplasarea respectivă; ea depinde de construcția instrumentului, de calitatea execuției și a materialelor folosite etc. — *S. fotografică*, mărime caracteristică materialelor fotografice (de regulă a celor destinate negativelor), care indică cantitatea minimă de iluminare (cu lumină albă) necesară pentru a produce, după prelucrare (în condiții stabilite), o anumită înnegrire. V. și s e n s i t o m e t r i e. **2.** (CHIM.) Proprietate a unei reacții chimice de recunoaștere, care permite identificarea unor cantități mici dintr-o anumită substanță. **3.** (FITOPAT.) Stare de predispoziție a plantelor la diferite boli. În general, **s.** este mai mare la plantele cultivate decît la cele spontane și variază, în cadrul aceleiași specii, de la un soi la altul. Unul dintre obiectivele selecției și ameliorării este reducerea **s.** plantelor. **4.** (FIZIOL., MED.) **a)** Capacitate de a percepe stimulii veniți din mediul extern sau intern și de a-i transforma în senzații. **S.** are rolul de a pune organismul în relație cu mediul extern și este caracteristică viețuitoarelor ajunse pe o anumită treaptă de dezvoltare filogenetică, care coincide cu apariția și cu dezvoltarea sistemului nervos. **b)** Mărime care caracterizează capacitatea de a reacționa a diferiților analizatori; este invers proporțională cu p r a g u l s e n z o r i a l (absolut sau diferențial). **S.** poate fi modificată, în condiții patologice, în sensul exaltării, al diminuării sau al suprimării ei.

sensibilizáre 1. (FIZ., TEHN.) Mărire, prin procedee adecvate, a sensibilității unui sistem față de acțiunea unui anumit agent exterior. — *S. cromatică*, sporire a sensibilității cromatice a materialelor fotografice în anumite domenii ale spectrului luminos, prin introducerea în stratul fotosensibil a unor substanțe (de obicei organice) numite *sensibilizatori*. **2.** (MED.) **a)** Scădere a pragului de excitabilitate a unei structuri vii (celulă, țesut, organ, organism) sub acțiunea unor factori foarte diverși din mediul extern sau intern; de ex. **s.** tisulară la acțiunea unor hormoni (adrenalină, noradrenalină) prin administrarea altor hormoni (tiroxină) sau prin denervare. **b)** Stare de sensibilitate crescută, patologică, a organismului la un agent fizic, chimic sau biologic, suportat de obicei fără inconveniente, și care se poate manifesta prin reacții locale (eczemă, urticarie, purpură etc.) sau generale (febră, stare de șoc etc.). V. și a l e r g i e.

sensitometríe (FIZ.), ansamblu de metode folosite pentru determinarea sensibilității materialelor fotografice în raport cu intensitatea și compoziția spectrală a radiației luminoase, cu durata și caracterul expunerii, precum și în raport cu modul de prelucrare (developare, fixare, spălare, uscare) a materialului. **S.** necesită surse de lumină cu intensitate și cu distribuție spectrală cunoscute și constante în timp, procedee de expunere controlată, condiții de prelucrare bine definite etc.

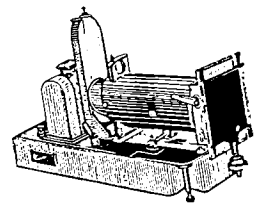

Sensitometru

Cele mai uzuale metode sensitometrice sînt DIN, ASA și GOST. Sensibilitatea materialului fotografic raportată la durata expunerii se determină cu ajutorul unui instrument numit *sensitometru*.

sentiménT (PSIH.), proces afectiv caracterizat printr-o stabilitate și complexitate mai mare decît *emoția*. Sentimentele constau în trăirea unei atitudini sau relații pozitive (de atracție) sau negative (de repulsie), față de persoane, obiecte sau față de sine însuși (de ex. iubire-ură, admirație-dispreț).

sentimentalism, denumire dată curentului preromantic din literatura rusă care împletește filozofia luminilor cu interesul crescut pentru latura afectivă a psihologiei umane. Printre reprezentanții săi se numără N.M. Karamzin, I.F. Bogdanovici ș.a.

sentință 1. (DR.) **a)** Hotărire prin care tribunalele rezolvă o pricină în primă instanță. **b)** Denumire folosită uneori pentru rezolvările date pe cale de arbitraj. **2.** (FILOZ.) V. *aforism.*

Senusret, numele a trei faraoni din dinastia a XII-a (sec. XX—XVIII î.e.n.), dintre care cel mai cunoscut a fost *S. al III-lea* (c. 1887—1849 î.e.n.), care a purtat numeroase războaie de cucerire spre est, în Asia, și spre sud, unde a supus partea de nord a Nubiei.

senzație, formă de reflectare nemijlocită a obiectelor și fenomenelor lumii obiective ca urmare a acțiunii lor asupra organelor de simț. **S.** sînt imagini subiective ale realității obiective; ele reprezintă transformarea energiei stimulului exterior în fapte de conștiință prin intermediul activității analizatorilor. Strîns legată de percepție, **s.** este greu de diferențiat de aceasta, ambele făcînd parte, alături de reprezentări, din treapta senzorială a cunoașterii. **S.** reprezintă o formă mai elementară de reflectare decît percepția; ea reflectă însușirile izolate ale obiectelor și fenomenelor (culoarea, sunetul, mirosul, gustul etc.), fiind legată de activitatea unui anumit analizator (vizual, auditiv, olfactiv, gustativ etc.), pe cînd percepția reflectă obiectul în ansamblul lui. **S.** și percepțiile reprezintă izvorul inițial al tuturor cunoștințelor noastre despre realitate, singurul canal prin care sîntem legați nemijlocit de aceasta; ele oferă materialul pentru formele mai complexe de cunoaștere, pentru gîndirea abstractă.

senzualism, concepție gnoseologică potrivit căreia toate cunoștințele provin, în ultimă analiză, din senzații. Atunci cînd senzațiile sînt considerate ca reflectare a realității obiective, **s.** are un caracter materialist (Holbach, Feuerbach). Cînd însă se contestă izvorul sau conținutul obiectiv al senzațiilor, **s.** duce la idealismul subiectiv, la afirmația că realitatea constă din senzațiile noastre înseși (Berkeley, Mach) sau la agnosticism, potrivit căruia nu putem cunoaște nimic în afara senzațiilor și a reprezentărilor care rezultă din ele (Hume). Materialismul dialectic preia sîmburele rațional al **s.** materialist, subliniind totodată unitatea organică dintre treapta senzorială și cea logică a cunoașterii, precum și rolul activ și specificul calitativ al gîndirii logice.

sepále (BOT.), frunze în general metamorfozate, care formează învelișul exterior al florii, numit caliciu. **S.** au forme diferite (țepi, perișori, dinți etc.), de obicei sînt verzi, dar pot fi și incolore sau viu colorate în galben, roșu etc. (petaloide).

separatór 1. (TEHN.) Aparat, dispozitiv sau mașină destinate separării fizice a unuia sau mai multor componenți dintr-un amestec de corpuri (solide, lichide sau gazoase). — *S. de condensat,* separator montat pe conducte de abur sau pe schimbătoare de căldură (în care încălzirea se face cu abur), pentru colectarea și evacuarea apei produse prin condensare fără a permite trecerea aburului. — *S. de gaze,* recipient etanș în interiorul căruia se face separarea (prin modificarea direcției de curgere, decantare gravitațională și centrifugare) a gazelor de țițeiul extras din zăcămînt în scopul captării acestora. În *s. de g.* se realizează de asemenea și separarea apei și a altor impurități din țiței. — *S. de lapte,* centrifugă (fără sită) pentru separarea mecanică a smîntînii din lapte. Smîntîna se adună la mijlocul tobei centrifugii, iar laptele este aruncat spre pereții exteriori, fiind mai greu. — *S. de ulei,* aparat pentru separarea (prin decantare, centrifugare, filtrare etc.)

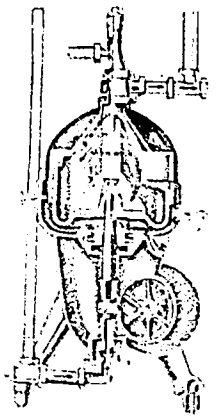

Separator de lapte

a uleiului dintr-un fluid (apă, aer comprimat etc.) pe care l-a impurificat în cursul unui proces tehnologic. — *S. electrostatic,* separator pentru concentrarea substanțelor minerale utile (în special a celor nemetalifere); separarea substanțelor minerale se face datorită forțelor electrice diferite care acționează asupra substanțelor cînd sînt trecute printr-un cîmp electric. Se folosește de obicei pentru materiale granulare cu dimensiuni între 0,1 și 1 mm. — *S. magnetic,* mașină de lucru destinată reținerii substanțelor feromagnetice (în formă de granule, pulbere, fire etc.) dintr-un amestec de corpuri, prin trecerea acestora printr-un cîmp magnetic produs cu electromagneți de curent continuu. Se folosește în prepararea minereurilor, în metalurgie etc. **2.** (ELT.) Aparat electric folosit pentru conectările și deconectările vizibile ale unui circuit electric, manevrabil numai dacă circuitul este întrerupt (cu ajutorul unui întrerupător). Are, în principal, un sistem de contacte mobile și imobile mon-

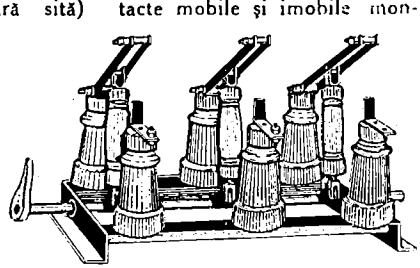

Separator

tate pe izolatoare și este utilizat în special pentru separarea unei porțiuni dintr-o rețea electrică în vederea executării de lucrări în porțiunea scoasă de sub tensiune. Sin. *secționor*.

separația de patrimoniu (DR.), drept recunoscut creditorilor unei succesiuni și *legatarilor* particulari de sume de bani, cu scopul de a împiedica confundarea patrimoniului succesoral cu cel al moștenitorului, evitîndu-se astfel, în caz de insolvabilitate a moștenitorului, concurența creditorilor acestuia.

separația puterilor (DR.), unul dintre principiile fundamentale de organizare ale statului burghez, proclamat în constituție, potrivit căruia ar coexista trei puteri (legislativă, executivă și judecătorească), care sînt exercitate de organe deosebite, bucurîndu-se unele față de celelalte de o anumită independență și controlîndu-se reciproc. Acest principiu a fost formulat de ideologii burgheziei în ascensiune, J. Locke și mai cu seamă Montesquieu (în lucrarea „Spiritul legilor"), pentru a combate absolutismul monarhiei feudale, și a fost consfințit pentru prima dată în actele constituționale ale revoluției burgheze din Franța. Proclamat formal în constituțiile burgheze, principiul **s.p.** nu-și găsește aplicare consecventă, el fiind folosit pentru a ascunde predominarea așa-zisei puteri executive, ca instrument principal al dictaturii de clasă a burgheziei monopoliste, și restrîngerea continuă a rolului parlamentului.

sépia 1. Substanță colorantă, brună, secretată de sepie sau fabricată pe cale artificială și folosită pentru desen și pentru laviu. 2. Desen lucrat cu această culoare.

sépie (ZOOL.; *Sepia officinalis*), specie de cefalopod cu corpul oval, de 15—20 cm lungime, avînd în jurul gurii opt brațe scurte și două lungi, cu ventuze; se deplasează prin evacuarea bruscă a apei din cavitățile interne printr-un tub (după principiul reacției), iar cînd este urmărită de dușmani aruncă în urma sa secreția de culoare închisă a unei „glande

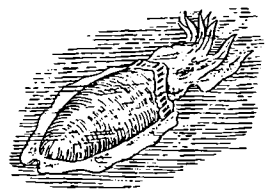

Sepie

de cerneală". Cochilia **s.** *(sepion)* este rudimentară și internă. Trăiește în mările temperate și calde și este un animal răpitor.

sepión (ZOOL.), cochilia rudimentară și internă a sepiei. Are forma ovală-alungită, turtită și aspect spongios. Se mai numește *os de sepie*.

sept (ANAT.), perete despărțitor între două cavități (ex. **s.** nazal, **s.** interauricular, **s.** atrioventricular etc.).

septenárie, strofă alcătuită din șapte versuri, care are de obicei următoarea schemă: a, a, b, c, b, c, b. În literatura română, **s.** a fost folosită de Eminescu, Coșbuc ș.a.

septét 1. Formație muzicală alcătuită din șapte voci sau din șapte instrumente, care execută împreună o compoziție muzicală. 2. Compoziție muzicală destinată să fie executată de o asemenea formație.

septicemíe (gr. *septikos* „putred" și *haima* „sînge"; MED.), infecție generalizată provocată de pătrunderea în sînge a germenilor patogeni (streptococi, stafilococi, pneumococi, anaerobi etc.) proveniți de la un focar de infecție (amigdală, dinte etc.). **S.** se manifestă prin frisoane, febră mare, tulburări cardiocirculatorii, renale și respiratorii, anemie, leucocitoză, uneori erupții cutanate, stare generală proastă. Se tratează cu antibiotice, sulfamide, seroterapie etc.

séptimă, intervalul dintre două sunete ale gamei la distanță de șapte trepte (ex. do-si).

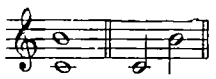

Septimă

Septimiu Sever (Lucius Septimius Severus), împărat roman (193—211), întemeietorul dinastiei Severilor (193—235). Proclamat împărat de legiunile din Panonia în timpul războiului civil din anii 192—193, **S. S.** a ocupat Roma și a fost recunoscut de senat ca împărat. A purtat războaie cu parții (196 și 197—199), a transformat nordul Mesopotamiei în provincie romană și a întreprins o campanie în Britania (208—211) împotriva triburilor libere, în cursul căreia a murit. Ajutat de marii

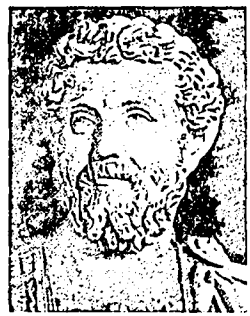

Septimiu Sever

jurisconsulți Papinian și Ulpian, a realizat o serie de reforme care au îngrădit puterea senatului și au întărit autoritatea împăratului.

septolét (MUZ.), figură ritmică alcătuită din șapte note, de

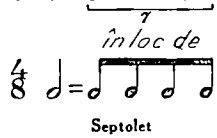

Septolet

durată egală cu aceea a patru note obișnuite care se scriu cu valori similare.

Septuaginta (lat. „șaptezeci"), prima traducere în limba greacă, după originalul ebraic, a cărților „Vechiului testament", constituind baza pentru toate traducerile ulterioare în alte limbi. A fost făcută prin sec. al II-lea î.e.n., la Alexandria (Egipt), de către 70 sau 72 de învățați iudei.

ser 1. (BIOL., MED.) *Ser sanguin*, plasmă sanguină din care

s-a eliminat fibrinogenul. Se prezintă sub forma unui lichid limpede de culoare gălbuie. — *S. imun*, ser sanguin provenit de la un animal vaccinat în prealabil cu un germen sau cu toxina lui şi care, introdus în organism, conferă o imunitate pasivă datorită anticorpilor specifici pe care-i conţine (ex. **s.** antigangrenos, **s.** antidifteric, **s.** antistafilococic etc.). **2.** (MED.) *Ser fiziologic*, soluţie salină foarte diluată, apropiată de compoziţia serului sanguin. Conţine 9 g de clorură de sodiu la litru şi are aceeaşi presiune osmotică cu serul sanguin, fapt care permite injectarea sa intravenoasă, subcutană, intramusculară sau pe alte căi. Este folosit pentru a înlocui pierderile mari de lichide sau sînge în diferite boli sau după intervenţii chirurgicale, ca vehicul pentru unele medicamente hidrosolubile etc. Sin. *soluţie fiziologică*.

seradéla (*Ornithopus sativus*), plantă anuală din familia leguminoaselor, cu tulpina subţire, înaltă de 30—60 cm şi cu frunze compuse din 5—15 perechi de foliole. A fost luată în cultură după anul 1800, în Spania, de unde s-a răspîndit în restul Europei ca plantă furajeră şi ca bună ameliboratoare a nisipurilor umede, acide şi a podzolurilor. În ţara noastră se cultivă în cîmpurile experimentale.

Serafimovici (pseudonimul lui *Popov*), Aleksandr Serafimovici (1863—1949), scriitor sovietic rus. În anii studenţiei la Universitatea din Petersburg, **S.** a fost surghiunit în Extremul Nord pentru vina de a fi scris o proclamaţie în apărarea revoluţionarului Aleksandr Ulianov (fratele lui V.I. Lenin). A debutat în exil („Pe un sloi de gheaţă", „Pe plute", „În tundră" ş.a.). Povestirile scrise pînă în ajunul primei revoluţii ruse, aflate sub influenţa scriitorilor Uspenski şi Korolenko, zugrăvesc realist-critic contradicţii ale orînduirii capitaliste în Rusia, tema lor centrală fiind exploatarea nemiloasă a muncitorilor („Acarul", „O plimbare", „Sub pămînt", „Micul miner", „Fără bilet"). În această perioadă, **S.** a fost înrîurit de cercul „Sreda" al scriitorilor democraţi moscoviţi, şi în special de către Gorki. Inspirat de revoluţia din 1905, între anii 1905 şi 1909 a urmărit şi a surprins în scrierile sale creşterea conştiinţei de clasă a proletariatului şi lupta sa revoluţionară („Bombe", „Presnea", „Marşul funebru"). Romanul „Un oraş în stepă", din aceeaşi perioadă (1910), demască falsa morală a burgheziei şi poziţia trădătoare a intelectualităţii liberale. Romanul său „Torentul de fier" (1924, trad. rom.), operă clasică a realismului socialist, valorificînd experienţa participării sale la Revoluţia din Octombrie şi la războiul civil, este o evocare cu caracter de epopee a legendarului marş peste munţii Caucaz al armatei din Taman. Ea îmbină intonaţia lirică şi suflul epic, patosul dinamic şi accentele elegiace, tragicul şi comicul, notele sublimului cu cele ale limbajului comun şi ale simplităţii. În acest roman, arta zugrăvirii emoţionante a peisajului natural a atins culmea măiestriei. Limba sa, bogată în variaţii stilistice, excelează prin robusteţe, vioiciune şi colorit.

serái, palat al sultanului sau al marilor demnitari turci. **S.** era prevăzut cu numeroase apartamente, o atenţie specială fiind acordată încăperilor femeilor (haremul). Curţile interioare, cu fîntîni, sacnasiele cu zăbrele, ca şi întreaga plastică decorativă a acestor edificii, sînt elemente care definesc stilul lor oriental.

Serao, Matilde (1856—1927), scriitoare şi publicistă italiană. În nuvelele şi în romanele sale, care se înscriu pe linia verismului, a zugrăvit viaţa oraşului Neapole, a păturilor populare şi a micii burghezii (culegerea de nuvele „Scrise după lumea adevărată", 1879; romanele „Balerina", 1899; „Călugăriţa Ioana din Ordinul sfintei cruci", 1901). Sentimentală şi uneori retorică, spontană şi lipsită de rafinamentul compoziţiei şi al stilului, scriitoarea reuşeşte îndeosebi în schiţe şi în nuvele, prin vioiciunea şi prin precizia notaţiei.

Serapis, divinitate caracteristică pentru *sincretismul* religios din epocile elenistică şi romană. Cultul lui **S.,** care îmbină atribute ale zeului egiptean Osiris şi ale zeilor greci Zeus, Hades şi Asclepios, a fost instituit de regele Egiptului, Ptolemaios Lagos (323—

Serapis

283 î.e.n.), în speranţa că va contribui la apropierea supuşilor egipteni ai regatului de cei greci. Dărîmarea celebrului templu din Alexandria al zeului, *Serapeum*, prin decretul lui Theodosiu din 385, este considerată o dată hotăritoare pentru abolirea cultelor „păgîne".

seraschiér (serascher) (în Imperiul otoman), comandant al armatei şi ministru de război.

séră (fr. *serre* „loc închis"; HORT.), construcţie specială, cu pereţii şi acoperişul din sticlă sau din material plastic, destinată adăpostirii şi cultivării legumelor, florilor şi plantelor care nu suportă frigul, în perioada rece a anului. Încălzirea **s.** se realizează în diferite moduri: cu apă caldă, vapori de apă, energie electrică etc. După temperatura obţinută în funcţie de cerinţele plantelor, se disting *s. reci* (8—10°C), *s. temperate* (18—20°C) şi *s. calde* (25—30°C).

Serbia, republică în cadrul R.S.F. Iugoslavia, situată în partea de est a ţării. Suprafaţa: 88 361 km² (inclusiv ţinuturile autonome Vojvodina şi Kosovo-Metohija). Populaţia: 7 630 000 loc. (1961), majoritatea sîrbi, în rest croaţi, albanezi, maghiari, români. Capitala: *Belgrad*. În partea nordică se în-

tinde cîmpia Dunării, în partea centrală o regiune deluroasă şi cîmpia Moravei, iar în sud o regiune muntoasă, atingînd în extremitatea sud-vestică 2 747 m altitudine. Clima este temperat-continentală. Pădurile acoperă circa 20% din suprafaţa **S.** Principalele ape sînt Dunărea, Sava şi Morava. Dispune de resurse minerale variate: minereuri de cupru (Bor, Majdanpek), plumb, zinc (Trepča), crom etc. Mai puţin însemnate sînt rezervele de cărbune brun şi lignit (bazinul Morava). S-a dezvoltat o importantă industrie a metalurgiei neferoase (Bor), constructoare de maşini de transport, de utilaj minier, de maşini agricole şi electrotehnică (Belgrad, Novi Sad, Niš, Kragujevac), chimică (Subotica), alimentară (Belgrad, Novi Sad etc.) şi textilă. Serbia furnizează 1/4 din producţia de energie electrică a R.S.F. Iugoslavia. Agricultura ocupă un loc important. Culturile agricole sînt concentrate în special în partea nordică şi centrală. **S.** furnizează 2/3 din producţia totală de grîu şi de porumb a Iugoslaviei şi 4/5 din producţia de floarea-soarelui, sfeclă de zahăr şi cînepă. Viticultura şi pomicultura sînt larg dezvoltate. **S.** are şi un important efectiv de animale (bovine, porcine, ovine, cabaline).

serdár (termen de origine turcească; în ţările române în sec. XVII—XVIII), dregător cu atribuţii militare. În Moldova, **s.** comanda cetele de călăreţi din ţinuturile de margine dinspre tătari. În afară de aceşti **s.**, în Moldova mai existau în sec. al XVIII-lea *s. de mazili*. În Ţara Românească, **s.** avea sub comanda sa un corp de călăreţi şi salahori şi carele cu provizii ale oştirii; se îngrijea şi de serviciul poştei.

Serdica, oraş roman în Tracia. A fost reşedinţă a provinciei *Dacia Mediterranea*, înfiinţată la sudul Dunării de către Aurelian după părăsirea Daciei (271). Azi Sofia, capitala R. P. Bulgaria.

serenádă, compoziţie muzicală, vocală sau instrumentală, cu caracter liric, alcătuită din mai multe părţi, apropiată, ca factură şi caracter, de *divertisment, nocturnă, suită* etc. Îşi are obîrşia în cîntecul de seară al trubadurilor („serena") şi se cînta cu acompaniament de lăută, mandolină sau chitară. A căpătat o largă răspîndire în ţările europene în sec. XVII—XVIII. Serenade au scris J. Haydn, W.A. Mozart, L. van Beethoven, Fr. Schubert, P.I. Ceaikovski ş.a.

W.A.Mozart. Mica serenadă nocturnă.

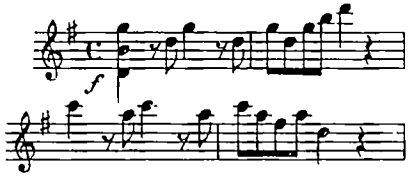

Serenadă

Sergent */serjă/*, Emile (1867—1943), medic francez. A fost profesor de clinică medicală propedeutică la Facultatea de medicină din Paris şi membru al Academiei de medicină din Paris. Cercetările sale principale privesc insuficienţa glandelor suprarenale, tuberculoza şi bolile aparatului respirator. Op. pr.: „Tehnică clinică medicală şi semiologie" (1913, trad. rom. 1922), „Sindroamele respiratorii" (1924—1925), „Explorarea radiologică a aparatului respirator" (1931).

sergént, grad militar imediat superior gradului de caporal. Funcţia de bază a **s.** este comandant de grupă sau de tun. Este cel mai mare grad pe care-l pot avea militarii pe timpul îndeplinirii serviciului militar în termen. — *S.-major*, primul grad de subofiţer. V. şi grade militare.

Serghievski, Maksim Vladimirovici (1892—1946), romanist sovietic. A fost profesor la Universitatea din Moscova. Adept al metodei comparative istorice. Op. pr.: „Studii moldoveneşti" (1936—1939), „Istoria limbii franceze" (1938), „Introducere în lingvistica romanică" (postum, 1952).

Sergipe */serjípe/*, stat în estul Braziliei. Suprafaţa: 22 027 km². Populaţia: 788 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Aracajú*. Cuprinde o parte din cîmpia litorală atlantică şi o regiune deluroasă, cu climă foarte aridă. Pe litoral se cultivă trestie de zahăr, în interior bumbac, iar pe văile irigate orez. Se cresc cornute mari. Mici întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare.

serhát, denumire a cetăţilor turceşti situate la marginea Imperiului otoman.

serialísm (MUZ.), tehnică de compoziţie muzicală concepută de Hauer şi aplicată pentru prima dată de Schönberg; seria conţine un număr de 12 sunete (dodecafonism) şi serveşte ca element de bază în construcţia lucrării muzicale. **S.** a fost folosit, mai mult sau mai puţin riguros, de unii compozitori de seamă din diferite ţări. Extinderea principiilor de organizare serială asupra tuturor componentelor lucrării muzicale (înălţime, durată, timbru, intensitate) a generat **s.** integral. Muzica serială a fost creată ca urmare a înlocuirii forţei de coeziune a tonalităţii cu o organizare bazată pe anumite principii matematice, aplicate atît în sens orizontal (melodic), cît şi în sens vertical (armonic), accentuîndu-se, cu timpul, tendinţa de abstractizare.

sericicultúră, ramură a zootehniei care are ca obiect creşterea şi înmulţirea viermilor de mătase în vederea obţinerii gogoşilor destinate prelucrării. Cunoscută în China cu circa 3 000 de ani î.e.n., practicarea culturii viermilor de mătase a fost introdusă în ultimul mileniu şi în ţările Europei. În ţara noastră s-au luat măsuri în vederea ameliorării şi aclimatizării unor noi rase de viermi de mătase.

sericínă (lat. *sericum* „mătase"; BIOCHIM.), proteină solubilă, cu un conţinut mare de serină, care acoperă firele de mătase produse de larvele viermelui de mătase *(Bombyx mori)*. Reprezintă 30% din greutatea totală a firului.

sericít (MINER.), varietate de muscovit, fin lamelară sau solzoasă, foarte răspîndită în şisturile cristaline slab metamor-

fozate. Se găsește în filitele și în șisturile sericitoase din Carpați și în rocile metamorfozate sub influența soluțiilor hidrotermale.

sericitizáre (PETROGR.), proces de transformare a aluminosilicaților în sericit. **S.** se datorește fie circulației soluțiilor hidrotermale, fiind deosebit de intensă în vecinătatea imediată a filoanelor metalifere, fie acțiunii metamorfismului dinamic sau regional. Atunci cînd este legată de activitatea proceselor hidrotermale, **s.** poate servi ca indicator prețios în prospecțiunea unor zăcăminte metalifere, care se formează în același mod.

série 1. (MAT.) Șir infinit de elemente legate între ele prin semnul plus, $u_1 + u_2 + \ldots + u_n + \ldots$ Elementele $u_1, u_2, \ldots, u_n, \ldots$ se numesc *termenii s.* și pot fi numere reale sau complexe, funcții, vectori, matrice, elemente dintr-un spațiu Banach etc.; u_n se numește *termenul general*, iar $u_1 + u_2 + \ldots + u_n = S_n$ *suma parțială* a **s.** Se notează $\sum_{n=1}^{\infty} u_n$, $\sum_{1}^{\infty} u_n$, $\sum_{n \in N} u_n$ sau $\sum u_n$. — *S. numerică*, serie ai cărei termeni sînt numere. — *S. cu termeni pozitivi*, serie pentru care $u_n \geqslant 0$, $n = 1, 2, \ldots$ — *S. convergentă*, serie pentru care șirul sumelor parțiale $\{S_n\}_{n=1}^{+\infty}$ este convergent. (ex. *s. lui Riemann* sau *s. armonică generalizată*, $1 + \frac{1}{2^\sigma} + \ldots + \frac{1}{n^\sigma} + \ldots$ cu $\sigma > 1$). Limita șirului sumelor parțiale este *suma s.* — *S. divergentă*, serie pentru care șirul sumelor parțiale nu are limită sau limita este $\pm\infty$ (ex. $1-1+1-\ldots$; *s. armonică*, $1 + \frac{1}{2} + \ldots + \frac{1}{n} + \ldots$). Pentru a stabili dacă o **s.** este convergentă sau nu, se aplică diferite criterii de convergență (criteriul lui D'Alembert, al lui Cauchy, al lui Raabe-Duhamel). — *S. alternată*, serie în care doi termeni consecutivi oarecare sînt de semne contrare (ex. *s. armonică alternată*, $1 - \frac{1}{2} + \frac{1}{3} - \frac{1}{4} + \ldots$). — *S. absolut convergentă*, seria $\sum u_n$ pentru care $\sum |u_n|$ este convergentă (ex. $1 - \frac{1}{2} + \frac{1}{2^2} - \ldots + (-1)^{n-1}\frac{1}{2^{n-1}} + \ldots$). — *S. semiconvergentă* (sau *simplu convergentă*), serie alternată care este convergentă, dar nu și absolut convergentă (ex. *s. armonică alternată*). — *S. de funcții*, serie ai cărei termeni u_n sînt funcții $f_n(x)$ definite pe un domeniu A. Dacă $a \in A$ este un punct în care seria numerică $\sum_{1}^{\infty} f_n(a)$ este convergentă, atunci a se numește *punct de convergență*. Mulțimea punctelor de convergență constituie *mulțimea de convergență* a **s.** O *s. de funcții* se numește *uniform convergentă* dacă șirul sumelor sale parțiale este uniform convergent. — *S. de puteri*, serie de funcții în care termenul general are forma $u_n = a_n x^n$, cu $a_n = \text{const}$ (ex. $1 + \frac{x^2}{2!} + \frac{x^4}{4!} + \ldots + \frac{x^{2n}}{(2n)!} + \ldots$; *s. binomială* $(1+x)^\lambda = 1 + \frac{\lambda}{1!}x + \ldots + \frac{\lambda(\lambda-1)\ldots(\lambda-n+1)}{n!} \cdot x^n + \ldots$, care este absolut convergentă pentru $|x| < 1$). — *S. Taylor a unei funcții* $f(x)$ *în punctul* a, seria $f(a) + \frac{x-a}{1!} \cdot f'(a) + \ldots + \frac{(x-a)^n}{n!} f^{(n)}(a) + \ldots$ (1), scrisă pentru o funcție $f(x)$ indefinit derivabilă în $x = a$. **S.** (1), scrisă formal, poate fi convergentă sau divergentă, iar în cazul convergenței poate converge către $f(x)$ (ex. $\ln(1+x) = \ln(1+a) + \ldots + (-1)^{n-1}(x-a)^n / [n(1+a)^n] + \ldots$) sau către o funcție diferită de $f(x)$. — *S. Maclaurin*, seria Taylor a unei funcții $f(x)$ în $a = 0$ (ex. $\cos 2x = 1 - \frac{(2x)^2}{2!} + \frac{(2x)^4}{4!} - \ldots + (-1)^n \frac{(2x)^{2n}}{(2n)!} + \ldots$). — *S. Laurent*, serie prin care poate fi reprezentată în mod unic o funcție analitică $f(z)$, de variabilă complexă, într-o coroană circulară $r_1 < |z-a| < r_2$, $f(z) = \ldots + \frac{b_n}{(z-a)^n} + \ldots + \frac{b_1}{z-a} + a_0 + a_1(z-a) + \ldots + a_n(z-a)^n + \ldots$ (ex. **s.** $-\sum_{0}^{\infty} z^k / 2^{k+1} - \sum_{1}^{\infty} z^{-k}$, care reprezintă pe $f(z) = 1/[(z-1)\cdot(z-2)]$ în coroana $1 < |z| < 2$). — *S. trigonometrică*, serie de funcții de forma $\frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty}(a_n \cdot \cos nx + b_n \sin nx)$. — *S. Fourier a unei funcții* $f(x)$ *definită pe* I, *în raport cu un sistem de funcții ortogonale definite pe* I, $\{\varphi_n(x)\}_{n=1}^{\infty}$, seria de funcții $\sum_{1}^{\infty} C_n \varphi_n(x)$, cu $C_n = \frac{\langle f(x), \varphi_n(x) \rangle}{\|\varphi_n\|^2}$ (ex. **s.** $\frac{a_0}{2} + \sum_{1}^{\infty}(a_n \cos nx + b_n \sin nx)$, asociată unei funcții $f(x)$ periodice cu perioada 2π și sistemului de funcții ortogonale $1, \sin x, \cos x, \sin 2x, \cos 2x, \ldots$ definite pe $[0, 2\pi]$, cu $a_0 = \frac{1}{\pi}\int_0^{2\pi} f(x)\,dx$; $a_n = \frac{1}{\pi}\int_0^{2\pi} f(x)\cos nx\,dx$; $b_n = \frac{1}{\pi}\int_0^{2\pi} f(x)\sin nx\,dx$). În anumite condiții, **s.** converge (în medie, uniform) către $f(x)$. — *S. hipergeometrică*, seria de puteri $F(\alpha, \beta, \gamma; x) \equiv 1 + \frac{\alpha\beta}{\gamma}x + \frac{\alpha(\alpha+1)\beta(\beta+1)}{\gamma(\gamma+1)\cdot 2!}x^2 + \ldots$ cu α, β, γ numere date, reale sau complexe, introdusă de matematicianul german Karl Friedrich Gauss; este soluție a ecuației hipergeometrice (Gauss) $x(1-x)y'' + [\gamma - (\alpha+\beta+1)x]y' - \alpha\beta y = 0$.

2. (FIZ.) *Serie spectrală*, ansamblul liniilor unui spectru atomic datorite tututor tranzițiilor către un singur nivel energetic (în cazul spectrelor de emisie) sau tuturor tranzițiilor de la un singur nivel energetic (în cazul spectrelor de absorbție). Cele mai simple sînt *s.s.* ale atomului de hidrogen: *s. Lyman*, creată prin tranziții spre sau dinspre starea fundamentală; *s. Balmer*, corespunzătoare primei stări excitate; *s. Paschen*, *s. Brackett* și *s. Pfund*, corespunzătoare celei de-a doua, a treia și, respectiv, a patra stări excitate a atomului de hidrogen. Atomii hidrogenoizi (ex.

heliu simplu ionizat, litiu dublu ionizat etc.) prezintă *s.s.* asemănătoare celor ale hidrogenului. **3.** (CHIM.) **a)** *Serie omologă*, serie de compuşi organici cu aceleaşi particularităţi structurale, în care termenii succesivi diferă printr-un radical metilen, ($-CH_2-$). Compuşii unei *s.o.* pot fi reprezentaţi printr-o formulă moleculară generală. De exemplu, **s.** hidrocarburilor saturate aciclice (parafine sau alcani), C_nH_{2n+2}, alcătuită din metan, CH_4, etan, C_2H_6, propan, C_3H_8 etc. **b)** *Serie polimer-omologă*, serie de macromolecule, obţinute prin polimerizarea aceluiaşi monomer, care au mărimi diferite (adică sînt alcătuite dintr-un număr diferit de molecule de monomer). **4.** (STATIST.) *Serie statistică*, şir paralel a două caracteristici corelate, al unei caracteristici şi volumului colectivităţii etc. Se prezintă în general sub forma a două coloane, în prima fiind înscrise valorile caracteristicii de *grupare*, iar în cea de-a doua valorile caracteristicii cu care este corelată aceasta sau volumul colectivităţii cercetate. *S.s.* se poate prezenta ca: serie dinamică, serie statistică de spaţiu (ex. repartizarea pe regiuni a producţiei de grîu într-un anumit an), serie statistică de repartiţie (ex. repartiţia muncitorilor dintr-o întreprindere după gradul de îndeplinire a normelor de muncă). — *S. dinamică*, serie statistică care caracterizează schimbarea unui fenomen în timp. Se compune din două şiruri de valori: primul arată valorile timpului (intervalul sau momentul), iar al doilea valorile fenomenului studiat. Dacă datele seriei se referă la anumite momente, *s.d.* se numeşte *s.d. de momente*, iar dacă datele se referă la perioade, *s.d.* se numeşte *s.d. de intervale de timp*. Cu ajutorul *s.d.* se studiază îndeosebi mişcarea şi dezvoltarea fenomenelor social-economice (ex. creşterea producţiei industriale, evoluţia numărului populaţiei). Pe baza *s.d.* prelucrate şi ajustate cu diferite metode statistice-matematice se determină tendinţele de lungă durată, interdependenţele, ritmurile de dezvoltare etc. *S.d.* mai este cunoscută şi sub denumirea de *serie în timp* sau *serie cronologică*. **5.** (EC.) *Seria zero*, număr redus de produse noi executate de o întreprindere în timpul însuşirii fabricaţiei lor în serie, în scopul verificării tehnologiei de fabricaţie şi a comportării în exploatare a produselor respective. **6.** (STRAT.) Complex de strate care s-au depus în timpul unei epoci geologice (ex. **s.** pliocenă din bazinul Transilvaniei, **s.** cretacică superioară din Carpaţi etc.). **7.** (LINGV.) Grup de sunete sau de foneme caracterizate printr-o trăsătură comună. Dintre două **s.** de foneme aflate în c o r e l a ţ i e, se numeşte *serie corelativă marcată* aceea caracterizată prin prezenţa mărcii de corelaţie (ex., în limba română, seria consoanelor sonore *b, d, g, j* etc.) şi *serie corelativă nemarcată* aceea caracterizată prin absenţa mărcii de corelaţie (ex. seria consoanelor surde *p, t, k, ş* etc.).

serină (BIOCHIM.), aminoacid natural care are în compoziţia sa şi o grupare hidroxilică. Se găseşte în natură în numeroase proteine (ex. sericină, cheratină, insulină, miozină etc.).

serodiagnóstic (MED.), metodă de diagnostic al unor boli contagioase (febră tifoidă, tifos exantematic, holeră etc.), care constă în punerea în evidenţă a anticorpilor specifici pe baza reacţiei de aglutinare ce apare în urma adăugării peste serul suspect a cîtorva picături din cultura microbiană respectivă.

serologíe (MED.) **1.** Parte a medicinii care se ocupă cu studiul serurilor terapeutice, specifice sau nespecifice. **2.** Studiu de laborator care constă în analizarea modificărilor serice din cursul diferitelor boli (ex. **s.** sifilisului).

seroprofilaxíe (MED.), metodă terapeutică ce constă în injectarea cu ser imun (ex. ser de convalescent) pentru prevenirea apariţiei unor boli infectocontagioase (parotidită epidemică, rujeolă, tuse convulsivă, scarlatină etc.). Sin. *seroterapie profilactică*.

seroterapíe (MED.), folosire, cu scop terapeutic, profilactic sau curativ, a serurilor imune. — *S. profilactică* v. *seroprofilaxie*. — *S. curativă*, administrare, în scop curativ, de ser provenit de la animale imunizate activ (prin vaccinuri) împotriva diverselor boli (ex. *s.c.* antigangrenoasă, antitetanică, antidifterică etc.).

serotonínă (BIOCHIM., FIZIOL.), amină biogenă care ia naştere în organism prin degradarea triptofanului în 5-hidroxitriptamină cu ajutorul unei decarboxilaze. Se găseşte în special în formaţiunile nervoase din sistemul nervos central (diencefal, rinencefal etc.). În afară de acţiunea tonică asupra vaselor sanguine, similară adrenalinei, dar mai puternică decît aceasta, **s.** este considerată ca un factor neuroumoral cu un rol important în biochimismul funcţional al creierului.

Serov, Aleksandr Nikolaevici (1820—1871), compozitor şi muzicolog rus. A avut un rol important în orientarea realistă a muzicii ruse, a pus bazele ştiinţifice ale muzicologiei din ţara sa, preconizînd un nivel înalt profesional (întemeiat pe analiza fenomenului muzical din punctul de vedere al limbajului, precum şi din punct de vedere estetic şi istoric). A compus opere („Judith", „Rogneda", „Forţa răului"), oratorii, cantate, lucrări simfonice şi instrumentale, coruri, romanţe, muzică de teatru, prelucrări. Studiile sale mai importante sînt dedicate lui Glinka, Dargomijski, Mozart, Beethoven şi în mod deosebit lui Wagner, care l-a influenţat.

Serov, Valentin Aleksandrovici (1865—1911), pictor rus, reprezentant de seamă al realismului. A studiat la Academia de artă din Petersburg, sub îndrumarea lui P.P. Cisteakov şi a lui I.E. Repin. **S.** s-a remarcat în special ca portretist, practicînd o pictură cu colorit delicat, sensibilă la efectele de lumină („Fata cu piersici", „Fetiţa", „Maxim Gorki", „Petru I", „Octombrie", „Autoportret"). Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Portret de femeie".

Serov, Vladimir Aleksandrovici (n. 1910), pictor și grafician sovietic; artist al poporului din U.R.S.S. A creat tablouri cu subiecte istorice și revoluționare („V.I. Lenin proclamînd Puterea sovietică", 1947; „Delegați la V.I. Lenin", 1950), care se disting prin înaltul conținut de idei, prin robustețea și claritatea formelor. A executat, de asemenea, ilustrații și afișe.

serpasil (FARM.) v. **rezerpină.**

serpentină 1. (DRUM.) Traseu șerpuit al unui drum (cale ferată, șosea etc.) în regiuni accidentate (pe coaste abrupte), care constă dintr-o succesiune de porțiuni rectilinii (formînd unghiuri ascuțite între ele), racordate prin curbe cu raze foarte mici. Cu ajutorul **s.** se lungește traseul drumului, în scopul reducerii declivităților pînă la valoarea admisibilă (maximă). **2.** (TEHN.) Tub (țeavă) din metal, din sticlă sau din alte materiale, îndoit în formă de spirală, de elice sau de U și folosit ca schimbător de căldură sau ca element al unui schimbător de căldură. Prin **s.** circulă un anumit agent termic (aer, apă, abur etc.). **3.** (PETROGR.) Rocă formată preponderent din minerale din grupa serpentinei (crisotil fibros și antigorit lamelar), care iau naștere prin transformarea hidrotermală sau prin metamorfismul regional al rocilor ultrabazice. **S.** conține adesea concentrații de crom, nichel, platină, azbest și talc. În Republica Socialistă România se găsește în Banat (la Eibenthal-Tisovița) și în Munții Sebeșului, conținînd zăcăminte de crom și de azbest. Se întrebuințează și ca piatră de ornament.

Serra, Giandomenico (1885—1958), lingvist italian. A fost profesor la universitățile din Cluj (timp de 20 de ani), Cagliari și Neapole, membru al mai multor societăți științifice și academii din Italia, România și din alte țări. Are numeroase studii de onomastică și de lexicologie referitoare la limbile italiană și sardă, unele dintre ele apărute în publicații românești. Op. pr.: „Elemente ale unei istorii lingvistice a Italiei meridionale" (2 vol., 1952—1958).

Serra, Renato (1884—1915), scriitor italian. Critic literar impresionist, cercetător erudit al literaturii clasice și moderne, intelectual democrat, **S.** a urît războiul imperialist, pe care l-a demascat, resemnîndu-se însă în fața lui și orientîndu-se spre o filozofie sceptică și irațională. Principala sa lucrare, „Examenul de conștiință al unui literat" (1915), este un testament spiritual.

Serra da Estrela *[iștrélə]*, masiv muntos situat în partea centrală a Portugaliei. Este format din granite, gnaise și cuarțite. Relief variat, cu versanți abrupți și cu vîrfuri netezite. Altitudinea maximă: 1 991 m (vîrful Malhão, cel mai înalt din Portugalia). Zăcăminte de wolfram.

Serra da Mantiqueira *[mãtichéirə]*, masiv muntos în partea de sud-est a Braziliei, alcătuit din roci cristaline și metamorfice. Versantul sudic domină printr-un abrupt valea rîului Paranaiba, iar versantul nordic coboară lin spre interiorul țării. Altitudinea maximă: 2 821 m (vîrful Itatiaia). Păduri tropicale umede.

Serra do Espinhaço *[espiñáθo]*, masiv muntos situat în estul Podișului Braziliei, de-a lungul malului drept al rîului San Francisco. Este format din roci cristaline. Relief domol, cu văi largi și culmi rotunjite. Altitudinea maximă: 2 033 m (vîrful Itambé). Bogate zăcăminte de minereu de fier.

Serra do Mar, sistem muntos în sud-estul Braziliei, situat de-a lungul țărmului Oceanului Atlantic. Este alcătuit din granite, gnaise, cuarțite, calcare cristaline etc. Versantul estic, abrupt, domină litoralul oceanic, iar versantul vestic coboară domol spre interiorul țării. Păduri tropicale umede.

Serrati, Giacinto Menotti (1872—1926), militant al mișcării muncitorești italiene, unul dintre conducătorii Partidului socialist italian. În 1924 a intrat în Partidul Comunist Italian.

sertão, regiune secetoasă în nord-estul Braziliei, cu vegetație rară formată din arbuști spinoși, cactuși și unii arbori rezistenți la uscăciune a căror tulpină îngroșată înmagazinează apa. Căderea precipitațiilor este foarte neregulată; uneori trece un an, doi fără să plouă de loc. Este o regiune de creștere extensivă a animalelor. În perioadele de secetă prelungită vitele mor, iar populația migrează în masă spre regiunile mai fertile.

sertár (MAȘ.), organ de mașină, cu fețe cilindrice sau plane, al unui sistem de comandă, care, printr-o mișcare automată de alunecare, deschide și închide secțiunea de curgere a unui fluid în cilindrul unei mașini cu piston (mașină cu abur, compresor, pompă de vid etc.).

sertizáre (TEHN.) **1.** Operație de asamblare sau de fixare a două piese tubulare, prin îndoirea pereților la capătul uneia dintre ele, micșorîndu-i-se în mod corespunzător secțiunea transversală (ex. **s.** țevilor de foc la cazanele de abur, **s.** gloanțelor în tuburile cartușului etc.). **2.** Fixarea unei pietre ornamentale sau a unei pietre prețioase în montura metalică prin îndoirea marginilor monturii.

Sertorius, Quintus (c. 123—72 î.e.n.), general roman, adept al lui Marius, unul dintre conducătorii Partidului popularilor. După victoria lui Sylla în războiul civil, **S.** a continuat în Hispania lupta armată împotriva dictaturii acestuia și a optimaților. A căzut victimă unui complot.

serumalbumină (BIOCHIM.), albumină specifică care se găsește în plasma sanguină. Este formată din mai multe fracțiuni, dintre care unele conțin și glucide, iar altele sînt proteine pure.

serumglobulină (BIOCHIM.), globulină care se găsește în plasma sanguină. Este formată din varietăți de proteine cu caracteristici generale comune, dar care au particularități scoase în evidență prin electroforeză. Cele mai importante **s.** sînt gammaglobulinele, care au rol deosebit în fenomenele de imunitate.

Sérusier *[seriuzié]*, Paul (1865—1927), pictor și estetician francez, inițiator al grupului nabiștilor. A evoluat sub înrîurirea lui Paul Gauguin, ale cărui concepții le-a susținut. **S.** a publicat „A.B.C.-ul

picturii" (1921). Colorist, practician iscusit, **S.** a fost partizanul tonurilor plate și al arabescului semnificativ și a vădit o tendință spre o artă decorativă („Drum de țară", „Ceața dimineții", „Natură moartă"). Avînd afinități cu simboliștii, a participat ca scenograf la experiențele teatrale ale lui Paul Fort.

servánt, militar care deservește o armă automată sau o piesă de artilerie.

Servet, Miguel (1511—1553), medic și liber-cugetător spaniol. Ca medic umanist a combătut medicina scolastică. A descoperit circulația mică (inimă-plămîn-inimă), fiind un precursor al lui Harvey. A căutat „să purifice" creștinismul de dogmele bisericești, atrăgîndu-și ura atît a catolicilor, cît și a protestanților. **S.** a respins dogma trinității, considerîndu-l pe Hristos om și nu dumnezeu. A fost ars pe rug ca eretic, la cererea lui Calvin, la Geneva. Op. pr.: „Restaurarea creștinismului" (1553).

servíciu 1. (MILIT.) *Serviciu militar,* serviciul la care sînt obligați, prin lege, cetățenii unui stat pentru a se instrui din punct de vedere militar în rîndurile forțelor armate. Durata *s.m.* în Republica Socialistă România este de 1 an și 4 luni. **2.** (TEHN.) Ansamblul regimurilor succesive ale unui sistem tehnic. **S.** pot fi: *normale* (de lungă durată, de scurtă durată, intermitent etc.), cînd regimurile se succedă regulat sau programat, și *accidentale,* cînd regimurile se succedă neregulat sau neprogramat, fiind provocate incidental (ex. prin defecțiuni interioare sau exterioare).

servitúte (lat. *servus* „supus") **1.** (În evul mediu în Apusul Europei) Denumire a condiției de dependență față de stăpînul feudal care greva asupra persoanei. Ea consta în: capitație, legarea de glie, lipsa dreptului de a testa și de a contracta o căsătorie fără voia stăpînului de moșie și inferioritate juridică față de stăpînul feudal; acestea se adăugau la dependența față de stăpînul moșiei și la obligația de a presta anumite slujbe și redevențe arbitrare. Condiția de **s.** a fost desființată, în linii generale, la sfîrșitul sec. al XII-lea și începutul sec. al XIII-lea. **2.** (DR.) Drept real principal în temeiul căruia proprietarul unui lucru imobil (fond dominant) se poate prevala, împotriva proprietarului unui alt lucru imobil (fond aservit), de anumite sarcini care grevează acest lucru (ex. *s. de trecere* dă dreptul proprietarului unui teren fără ieșire la drum sau cu o ieșire anevoioasă de a trece peste terenul învecinat aparținînd unui alt proprietar).

Servius Tullius, al șaselea rege al Romei antice (sec. al VI-lea î.e.n.), potrivit tradiției romane. Lui i se atribuie organizarea populației Romei pe principiul teritorial, în trei triburi, fiecare avînd 10 *curii* a cîte 10 ginți, și pe principiul cenzitar, în cinci clase, fiecare avînd obligația de a furniza armatei un număr de *centurii.*

servoelemént (TEHN.), element al unui mecanism regulator dintr-un sistem tehnic cu ajutorul căruia se variază direct sau indirect o anumită mărime sau un anumit parametru al sistemului (ex. pîrghia unui regulator cu plutitor, manșonul unui regulator centrifug etc.).

servofrînă (TEHN.), mecanism sau dispozitiv de frînare auxiliar, intercalat în serie în rețeaua de transmitere a energiei de frînare a unui sistem tehnic (utilaj, vehicul etc.), care are rolul de a amplifica forța de frînare.

servomecanism (TEHN.), mecanism al unui regulator, prin care acesta acționează direct sau prin intermediul unui alt mecanism asupra mărimii sau parametrului de reglat.

servomotór (TEHNICĂ), motor al unui sistem de comandă automată sau de reglare automată, folosit pentru acționarea unui element de execuție a operației comandate într-un sistem tehnic (ex. **s.** pentru acționarea vanelor de pe conducta de transport a țițeiului). După felul acționării se deosebesc: servomotoare electrice, servomotoare hidraulice, servomotoare pneumatice etc.

sesamoid (gr. *sesamon* „susan" și *eidos* „aspect"; ANAT.), care seamănă cu un grăunte de susan. — *Oase sesamoide,* oase mici, rotunjite, care se dezvoltă în mod normal în grosimea unor tendoane musculare, îndeosebi în dreptul articulațiilor carpiene și tarsiene.

sescviplán (AV.), avion cu două plane (aripi) inegale, suprafața planului inferior fiind aproximativ jumătate din suprafața planului superior.

sescviterpéne (CHIM.), $C_{15}H_{24}$. Hidrocarburi nesaturate din clasa terpenelor, care pot fi considerate ca trimeri ai izoprenului. Sînt substanțe lichide, vîscoase, cu p.f. 250—280°C. Sescviterpenele se găsesc în diverse uleiuri eterice (ex. cisabolenul, cadinenul, sontalenul etc.).

sesizór (TEHN.), element sau organ principal al unui regulator sau al unui aparat de măsură, care sesizează (preia) o anumită mărime (parametru) în forma ei inițială pentru a fi transformată apoi într-o formă convenabilă pentru reglare sau pentru măsurare (ex. palpatoarele aparatelor de măsurare, termocuplele, celulele fotoelectrice etc.).

Sesostris v. **Senusret.**

Sesshū Toyo Oda */sésșu/* (1420—1506), pictor japonez, unul dintre marii peisagiști ai lumii. Pornind de la experiența picturii chinezești din perioada Sun, **S.** a dezvoltat un stil personal mai aspru. Desenul

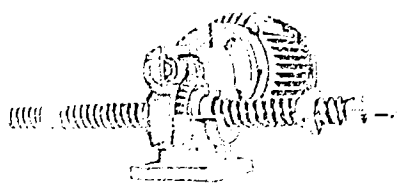

Servomecanism

său are o siguranță incisivă. Coloritul, redus ca gamă, este de o inefabilă subtilitate („Peisaj de munte", „Cascadă", „Tofuknji" etc.). Este reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin lucrarea „Cocori pe stîncă".

sestérț, monedă de calcul la romani, la început de argint, iar mai tîrziu de alamă și de bronz.

set, parte a unui meci de volei, tenis de cîmp și tenis de masă, care durează pînă la acumularea de către echipe sau sportiv a unui număr de puncte stabilit prin regulament: 15 la volei, 21 la tenis de masă și 6 ghemuri la tenis de cîmp. **S.** poate fi cîștigat însă numai prin realizarea unei diferențe de două puncte (sau două ghemuri), jocul continuîndu-se pînă la realizarea lor.

Set, zeu din mitologia egipteană. Inițial a fost considerat o divinitate a războiului și protectorul faraonilor, însă mai tîrziu a întruchipat principiul răului, personificarea deșertului arid; potrivit mitului, **S.** a fost asasinul fratelui său Osiris.

Set

sétcă, unealtă de pescuit, formată dintr-o plasă dreptunghiulară din fir subțire fixată de două otgoane (unul deasupra, pe care sînt montate plute, și altul dedesubt, cu greutăți, care permit menținerea **s.** în apă la adîncimea necesară).

séte (FIZIOL.), senzație datorită unor factori locali și generali (uscarea mucoasei buco-faringine, creșterea presiunii osmotice a sîngelui, deshidratarea tisulară) și care se traduce prin nevoia imperioasă de a bea. De obicei senzația de **s.** este în raport cu cantitatea de apă introdusă în organism și cu cea eliminată prin urină, transpirație, respirație; ori de cîte ori cresc eliminările sau scade aportul de lichide apare senzația de **s.** Dar **s.** poate rezulta și din ingerarea excesivă de alimente sărate sau condimentate, din abuzul de tutun etc.

Seti, numele a doi faraoni egipteni, dintre care mai cunoscut este *S. I* (1337—1317 î.e.n.), fiul lui *Ramses I*, care a supus pe principii din Liban și din Palestina și a ocupat marele port fenician Tir. Domnia lui *S. I* și a urmașului său, *Ramses al II-lea*, este o perioadă de succese militare și de strălucire artistică a Egiptului antic. Sub *S. I* s-au construit o serie de temple pe toată valea Nilului, dintre care cel mai cunoscut este sanctuarul de la Abydos, închinat lui Osiris.

Setilă, personaj fabulos din basmele populare românești, înzestrat cu o sete nepotolită, în stare să bea heleșteie întregi. Este un aliat al binelui întruchipat de Făt-Frumos.

Seton */si:tn/*, Ernest Thompson (1860—1946), biolog și scriitor canadian, de origine engleză. A scris lucrări de zoologie; datorită însă talentului și fanteziei, a repurtat succese deosebite prin povestirile sale din viața animalelor sălbatice („Animalele sălbatice cunoscute de mine", 1898), ale căror manifestări, prin aluzii uneori discutabile, le raportează la condiția umană.

Settembrini, Luigi (1813—1876), om politic progresist și scriitor italian. Din cauza activității sale revoluționare desfășurate în jurul anului 1848, a petrecut mulți ani în închisoare. Istoric literar, a arătat rolul reacționar al bisericii și rolul stimulator al literaturii populare în dezvoltarea culturii naționale („Lecții de literatură italiană", 1869—1872). Autobiografia sa, „Amintiri din viața mea" (postum, 1879—1880), este o operă de moralist, exemplară pentru generația de luptători din 1848.

Settignano */settiñáno/*, Desiderio da (1428—1464), sculptor italian din școala florentină, elev al lui Donatello. Excelînd în portret, **S.** a sculptat de asemenea compoziții monumentale și grupuri statuare. Lucrările sale sînt juvenile și grațioase, cu un modelaj delicat și vibrant (Maria Magdalena, mausoleul lui Massuppini, portret de băiat etc.).

Seul, oraș în Coreea, sediul autorităților guvernamentale ale Coreii de Sud, așezat în vestul țării. 2 983 320 loc. (1962). Principalele ramuri industriale sînt industria textilă și alimentară. Mai există întreprinderi constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor, chimice, de cauciuc, de hîrtie, poligrafice etc. Mare centru comercial, nod de comunicații feroviare, rutiere și fluviale. Aeroport. Universitate, institute de învățămînt superior, biblioteci, muzee, teatre. Monumente arhitectonice din sec. XIV—XV.

Seume */zỹimə/*, Johann Gottfried (1763—1810), scriitor și publicist german, de orientare democratică. Bogata sa experiență de viață este valorificată în opere scrise în genul reportajului literar, care oferă imagini critice vii ale stărilor

Seul. Vedere din centrul orașului

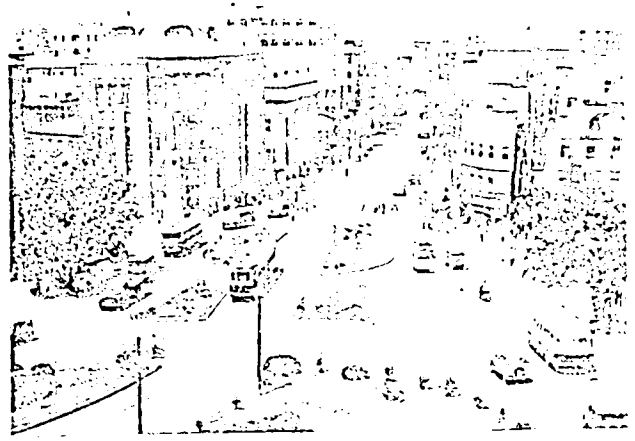

sociale și culturale europene („Unele veşti despre evenimentele din Polonia în 1794", 1796; „Plimbare la Siracuza", 1803; „Vara mea în 1805", 1806), ca și în cele 700 de aforisme cuprinse în volumul „Apocrife" (1811).

Seurat *[sörá]*, Georges (1859—1891), pictor francez. Inițiator, împreună cu Signac, al neoimpresionismului. Dezvoltînd teoriile lui E. Chevreul și E. Delacroix, a încercat să sistematizeze științific diviziunea tonului, aplicînd legea contrastelor simultane, după care valorile contrare își măresc reciproc efectul. Personificînd reacția intelectuală față de tendințele de dizolvare a formelor, cultivate de impresionism, **S.** a pictat în tuşe net separate (pointilism), traducînd cu o deosebită sensibilitate vibrația luminii în forme reduse la esențial („O duminică la Grande Jatte", „Circul", „Parada"). Tehnica sa a influențat fovismul, iar teoriile sale pictura cubistă de mai tîrziu. **S.** a mai executat în creion conté remarcabile desene.

Sevan, lac de origine tectonică în Uniunea Sovietică, pe teritoriul R.S.S. Armeană, situat la 1 906 m altitudine, în Podișul Armeniei. Suprafața: 1 400 km². Adîncimea maximă: 86 m.

Sevastopol, oraș în U.R.S.S., în Crimeea (R.S.S. Ucraineană), așezat pe țărmul Mării Negre. 192 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini, alimentară, de prelucrare a lemnului. Mare port maritim și nod de comunicații rutiere. Stațiune de cercetări biologice marine, teatre, muzee. — *Istoric.* În antichitate, pe locul **S.** a existat colonia greacă *Chersones.* Construcția orașului modern și a portului a fost începută în 1783, **S.** devenind, din 1804, principalul port al flotei militare ruse din Marea Neagră. În timpul războiului Crimeii (1853—1856), orașul **S.** a rezistat timp de aproape un an asediului armatelor Franței, Angliei, Turciei și Sardiniei. Între anii 1941 și 1942, în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, **S.** a rezistat eroic timp de 250 de zile ofensivei trupelor fasciste, fapt pentru care i s-a decernat titlul de oraș-erou.

Sevastopol. Bulevardul Nahimov

sévă (BOT.), suc nutritiv care circulă prin corpul plantelor. **S.** brută, formată din apă și din săruri minerale, urcă prin vasele lemnoase de la rădăcină spre frunze; **s.** elaborată, care este un suc bogat în substanțe organice, circulă prin vasele liberiene de la frunze la toate organele plantei.

Severeanu - Dimitrescu, Constantin (1840—1930), chirurg român. A fost elev al lui Carol Davila și profesor la Facultatea de medicină din București. El are meritul deosebit de a fi format în țara noastră, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, o școală chirurgicală modernă. A înființat „Gazeta medico-chirurgicală" (1870) și a contribuit la întemeierea revistei „Progresul medical român". A fost unul dintre primii medici care au introdus la noi antisepsia listeriană, iar în 1897 a început să utilizeze razele X în chirurgie. Op. pr.: „Observațiuni asupra fracturilor" (1869), „Utilitatea razelor X în chirurgie" (1897).

Severi, Francesco (1879 — 1961), matematician italian. A fost profesor la universitățile din Padova și din Roma. Fondatorul institutului Di alta matematica din Roma. Promotorul unor noi direcții de cercetare în geometria algebrică. Op. pr.: „Tratat de geometrie algebrică" (1926), „Funcții cuasiabeliene" (1947).

Severin, comitat situat în partea de sud-vest a teritoriului de azi al României. Inițial a fost organizat sub forma *Banatului de Severin*, avînd o oarecare autonomie în cadrul regatului feudal ungar. Cel dintîi ban de Severin este atestat în anul 1230. Comitatul **S.** a fost unit, în 1880, cu comitatul Caraș, devenind comitatul Caraș-Severin. În evul mediu, Banatul de **S.** a fost stăpînit, lungi perioade de timp, de domnii Țării Românești.

Severn *[sévən]*, rîu în sudul Marii Britanii (388 km). Izvorăște din Munții Cambrieni și se varsă printr-un estuar în Golful Bristol. Afluent principal: Avon (pe stînga). Navigabil. Comunică prin canale navigabile cu Tamisa, Trent ș.a. Trece prin Worcester și Gloucester.

Severnaia Zemlea, arhipelag sovietic în Oceanul Arctic, situat între Marea Kara și Marea Laptev, în apropierea țărmului nordic al Asiei. Suprafața: circa 37 000 km², 48% acoperită de gheață cu o grosime de 400 m. Altitudinea maximă: 965 m. Climă arctică, cu precipitații reduse (400 mm). Vegetație și faună de tip arctic.

Severțov, Aleksei Nikolaevici (1866—1936), biolog sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A studiat probleme de morfologie evoluționistă și a stabilit legi ale procesului evoluției organismelor.

Sévigné *[seviné]*, Marie de Rabutin-Chantal, marchiză de (1626—1696), scriitoare franceză, cunoscută prin vasta corespondenţă adresată fiicei sale („Scrisori", postum, 1725), model de proză artistică spontană şi inspirată şi, în acelaşi timp, document realist care oglindeşte moravurile nobilimii franceze de la curtea lui Ludovic al XIV-lea.

Sevilla *[sevíl'a]*, oraş în sud-vestul Spaniei, situat pe fluviul Guadalquivir. 459 800 loc. (1963). Port accesibil vaselor maritime. Important nod feroviar. Industrie alimentară (morărit, uleiuri, conserve), de tutun, textilă (iută, bumbac), construcţii navale, industrie chimică. Universitate (din 1502). Vechi şi activ centru artistic, **S.** contează printre cele mai frumoase oraşe spaniole, bogăţia sa în monumente arhitectonice fiind celebră: catedrala gotică (1402—1506), adevărat muzeu de artă, Alcazarul maur, Casa Lonja (sec. al XVI-lea), palatul Santelma (sec. al XVII-lea), cu vestite grădini. Numeroase colecţii şi muzee de artă. Aici s-a născut împăratul Traian.

Sèvres *[sévr]*, oraş în Franţa, la sud-vest de Paris, căruia îi este subordonat administrativ. 20 600 loc. (1962). Aici

Vedere din Sevilla

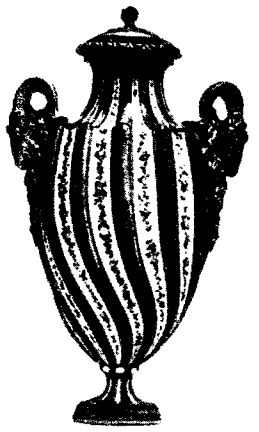

Porţelan de Sèvres

s-a semnat, la 10 august 1920, tratatul de pace dintre Antantă şi Turcia. Prevederile privind posesiunile turceşti din Europa au fost modificate, în urma războiului greco-turc (1919—1922), la Conferinţa de la Lausanne (1923). Este celebră manufactura de porţelan de la **S.**, fundată, către anul 1740, la Vincennes şi mutată apoi, în 1756, la **S.**, unde a devenit, din 1759, proprietate regală. Aici au fost confecţionate flori, vase ornamentale, servicii, statui etc. (la început din aşa-numitul porţelan moale şi biscuit, apoi, din 1768, şi din porţelan dur), în stilurile „Ludovic al XVI-lea" şi „Empire", reluate în sec. al XIX-lea. Obiectele de **S.** se disting prin culorile delicate şi strălucitoare, ca şi prin smalţul pur. Printre artiştii care au lucrat pentru manufactura **S.** au fost Falconet, Boucher, Duplessis, Mérault, Rosset ş.a.

sex (BIOL.), diferenţiere morfofiziologică a organismelor vii, în vederea reproducerii; îmbracă forma sexului mascul şi a sexului femel. Majoritatea animalelor inferioare şi a plantelor sînt caracterizate prin prezenţa ambelor sexe pe acelaşi individ (hermafroditism). În schimb, cele mai multe animale superioare şi unele plante au **s.** separate pe indivizi distincţi; această stare (denumită *gonocorism*) este superioară filogenetic hermafroditismului şi este rezultatul unei perfecţionări evolutive în adaptabilitatea la condiţiile mediului. Deosebirile între indivizii gonocorici sînt date de *caracterele sexuale primare* (glandele sexuale, căile de eliminare a produşilor lor, aparatele de copulaţie şi anexele lor) şi de *caracterele sexuale secundare*, care se referă la unele particularităţi somatice (v. dimorfism sexual). În lumea animalelor superioare, proporţia între sexe este cel mai adesea echilibrată. Asupra procesului de determinare şi diferenţiere a **s.** se confruntă în prezent două concepţii: a) *concepţia singamică* (teoria cromozomică a diferenţierii **s.**), după care **s.** este determinat în momentul fecundaţiei, datorită existenţei şi jocului unor cromozomi speciali (cromozomi sexuali sau heterocromozomi); b) *concepţia epigamică*, după care, independent de garnitura cromozomică, în procesul de diferenţiere a **s.** intervin factori ai mediului extern (hrană, temperatură etc.) şi ai celui intern (hormonul sexual ş.a.).

sexagesimál (MAT.) **a)** *Sistem de numeraţie sexagesimal*, sistem de numeraţie cu baza 60. **b)** *Grad sexagesimal*, unitate de măsură a unghiurilor plane în care unghiul drept are 90°. Un grad cuprinde 60′, iar un minut 60″.

sextánt (NAV., ASTR.), instrument optic (prevăzut cu o lunetă şi oglinzi), folosit în navigaţia maritimă pentru determinarea poziţiei geografice a navelor; cu ajutorul **s.** se poate determina unghiul de înălţime al unui astru faţă de orizont, unghiul format de direcţiile de vizare, de la bord, a două repere terestre. Există şi **s.** pentru navigaţia aeriană.

séxtă (lat. *sex* „şase"; MUZ.), intervalul dintre două sunete ale gamei la distanţă de şase trepte (ex. do-la).

sextét 1. Formaţie muzicală alcătuită din şase voci sau din şase instrumente care execută împreună o compoziţie muzicală. **2.** Compoziţie muzicală destinată să fie executată de o asemenea formaţie.

sextină, poem cu formă fixă, cuprinzînd şase strofe de zece versuri şi o strofă finală de numai trei versuri, întrebuinţat în general în operele poetice, de inspiraţie ironică, satirică. De origine provensală, **s.** a fost introdusă în versificaţia italiană de Dante, iar în cea franceză de poeţii Pleiadei şi de unii romantici. În lirica engleză a fost cultivată îndeosebi de Swinburne.

sextolét (MUZ.), figură ritmică alcătuită din şase note, de durată

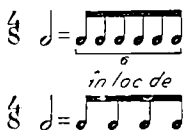

Sextolet

egală cu aceea a patru note obişnuite care se scriu cu valori similare.

Sextus Empíricus (sec. II e.n.), medic şi filozof sceptic grec. Scrierile sale: „Schiţe pyrrhoniene" (în trei cărţi) şi „Contra învăţaţilor" (în 11 cărţi, dintre care cinci constituie, de fapt, o lucrare independentă, „Contra dogmaticilor", îndreptată mai ales împotriva stoicismului şi epicurismului), reprezintă o sinteză a scepticismului antic şi o preţioasă sursă de informaţii asupra filozofiei greceşti în general.

Seychelles */seişélz/*, arhipelag situat în Oceanul Indian, la 1 100 km nord-est de insula Madagascar, format dintr-un număr mare de insule vulcanice şi coraligene. Colonie britanică. Suprafaţa totală: circa 404 km². Populaţia: 45 000 loc. (1963). Centrul administrativ: oraşul *Port Victoria* (în insula Mahé). Relief accidentat, cu înălţimi reduse. Altitudine maximă: 914 m (în insula Mahé). Climă subecuatorială-maritimă. Păduri ecuatoriale; fauna este bogată în endemisme (reptile). Plantaţii de trestie de zahăr, de vanilie, de cafea, de cocotieri; creşterea vitelor; pescuit. Arhipelagul **S.** a fost descoperit de navigatorii portughezi în sec. al XVI-lea.

seymouria (PALEONT.), gen fosil de amfibii din grupa stegocefalilor. Prezintă caractere

Seymouria

de batracieni şi de reptile, ceea ce a determinat pe unii cercetători s-o considere reptilă. Caracteristică pentru permian, **s.** este importantă şi din punct de vedere filogenetic. A fost găsită în America de Nord.

sezină (fr. *saisine*, de la *saisir* „a lua, a apuca"; DR.), posesiune de drept a bunurilor succesorale, în temeiul căreia anumiţi moştenitori (moştenitorii sezinari, şi anume descendenţii şi ascendenţii) sînt îndreptăţiţi să perceapă fructele şi să exercite dreptul la acţiune privitoare la aceste bunuri încă de la deschiderea succesiunii, fără a fi necesar să fie puşi în posesiunea ei de către organul competent.

sfacél (MED.), porţiune de ţesut mortificat care se detaşează de ţesuturile sănătoase învecinate şi se elimină.

sfalerít (MINER.) v. **blendă.**

sfanţ, denumire dată unei monede austriece de argint care a circulat în ţările române în sec. XVII — XIX. Sin. *sorcovăţ.*

Sfarmă-Piatră, personaj din basmele populare româneşti, care posedă capacitatea miraculoasă de a sfărîma stînci uriaşe. Reprezentare fabuloasă a anumitor fenomene naturale (eroziunea munţilor, seisme ş.a.). **S.-P.,** împreună cu *Strîmbă-Lemne*, se asociază de obicei ca frate de cruce viteazului (Făt-Frumos), ajutîndu-l în încercările grele la care e supus.

sfat popular, organ local al puterii de stat în regiunile, raioanele, oraşele şi comunele din Republica Socialistă România, compus din deputaţi aleşi prin vot universal, egal, direct şi secret. Ca organ reprezentativ, **s.p.** exercită deplinătatea puterii populare şi conduce activitatea locală, asigurînd dezvoltarea economică, social-culturală şi gospodărească a unităţii administrativ-teritoriale respective, menţinerea ordinii publice, legalitatea socialistă şi ocrotirea drepturilor cetăţenilor. El organizează participarea cetăţenilor la rezolvarea pe plan local a treburilor de stat şi obşteşti. Alături de Marea Adunare Naţională, **s.p.** constituie baza întregului sistem de organe ale statului. **S.p.** are ca organ executiv *comitetul executiv*, al cărui aparat este organizat pe *secţiuni* (ex. financiară, de învăţămînt), şi ca organe de sprijin *comisiile permanente.*

sfatul domnesc (în evul mediu în Ţara Românească şi în Moldova), denumire dată consiliului format din reprezentanţii marii boierimi care luau parte, alături de domn, la conducerea ţării. La **s.d.** participau şi dregătorii boieri. Ştefan cel Mare a introdus în sfat şi pe pîrcălabii cetăţilor, numiţi de domn, întărind astfel puterea domnească. În sec. al XVI-lea, **s.d.** era constituit din boierii cu demnităţi şi din foştii demnitari. **S.d.** avea atribuţii politice, fiscale, judecătoreşti; în această din urmă calitate se numea şi *divan.* În anumite

Sfanţ

împrejurări participau la sfat şi mitropoliţii cu episcopii. **S.d.** nu trebuie confundat cu *marea adunare a ţării* (sobor), care reprezenta toate stările oamenilor liberi.

Sfax, oraş în Tunisia, situat pe ţărmul Mediteranei, în golful Gabès. 65 630 loc. (1956). Port maritim important pentru exportul de măsline şi ulei de

măsline, de fosforit, lînă, fructe și pește. Întreprinderi chimice (superfosfați), de încălțăminte și alimentare (ulei de măsline). Aeroport.

sfeclă de zahăr *(Beta vulgaris - saccharifera)*, plantă bienală din familia chenopodiaceelor, cultivată în antichitate pentru frunze, iar din sec. al XVIII-lea pentru zahărul din rădăcini. Rădăcina este partea cea mai voluminoasă din corpul **s. de z.**, de formă cilindrică sau conică-alungită. Frunzele sînt mari, cărnoase, oval-alungite sau cordiforme, cu suprafața netedă sau încrețită. **S. de z.** găsește condiții optime de cultură în zonele cu climat temperat, cu veri calde și suficient de umede, în cuprinsul paralelelor 47° și 54° lat. nordică. Se cultivă pe terenuri profunde, lutoase, bogate în humus și în elemente fertilizante. Posibilitatea folosirii ei ca materie primă în fabricarea zahărului a fost dovedită de chimistul german Marggraf în 1747. Sfecla de zahăr conține 14–22% zahăr și servește în primul rînd ca materie primă pentru industria zahărului, dar poate fi folosită și la fabricarea alcoolului. Coletele și frunzele **s. de z.** sînt întrebuințate ca furaje pentru animale. Printre țările mari producătoare de **s. de z.** sînt: U.R.S.S., S.U.A., Franța, R. F. Germană și R.P. Polonă. Pe întreg globul, **s. de z.** ocupă o suprafață de circa 6,6 milioane ha. În țara noastră, **s. de z.** este cultivată din 1877; în 1965 s-a cultivat pe 189,9 mii ha, obținîndu-se o producție de 3 275,2 mii t, din care cea mai mare parte în regiunile Banat, București, Suceava, Oltenia și Mureș-Autonomă Maghiară. Sînt răspîndite soiurile Lovrin 532, Cîmpia Turzii 34 și Bod 165. Producții mari sînt obținute din noile soiuri poliploide R. Poly 1, R. Poly 3 și R. Poly 7, create în țara noastră.

Sfeclă de zahăr

sfeclă furajeră *(Beta vulgaris)*, plantă bienală din familia chenopodiaceelor, cu rădăcina mai mare decît a sfeclei

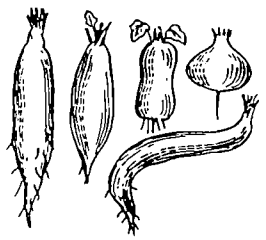

Sfeclă furajeră

de zahăr, de formă ovală, cilindrică sau sferică și cu un conținut de 4–5% zahăr. În țara noastră, **s.f.** se cultivă pe suprafețe restrînse, ocupînd, împreună cu alte rădăcinoase furajere, 16 000 ha (1965). Soiurile mai răspîndite sînt: zaharoza de Cenad, beta roza, mamut roșu și eckendorf. —*S. de frunze* v. *mangold*.

sfen (MINER.), silicat natural de titan și de calciu, cristalizat în sistemul monoclinic. Este de culoare galben-brună și are luciul gras sau adamantin. Se întîlnește ca mineral accesoriu în rocile eruptive și metamorfice; sub formă de cristale mari este întîlnit în pegmatitele sienitice (ex. **s.** din șisturile cristaline din Carpați, din amfibolitele de la Ditrău, reg. Mureș-Autonomă Maghiară etc.). Sin. *titanit*.

sfenoid (gr. *sphen* „colț" și *eidos* „aspect"; ANAT.), os median, nepereche, situat în partea mijlocie a bazei craniului, între etmoid și occipital. Contribuie la formarea foselor nazale, a orbitelor și a cavității bucale. Pe fața superioară a **s.** se află o scobitură, șaua turcească, în care se află glanda hipofiză.

sferă[1] **1.** (MAT.), Mulțimea punctelor din spațiu care se află la o distanță dată, numită *rază*, de un punct fix, numit *centru*. Orice dreaptă care trece prin centrul **s.** și este limitată de **s.** se numește *diametru*. Aria **s.** este egală cu $4\pi R^2$, unde R este raza **s.** De multe ori, prin **s.** se înțelege și corpul mărginit de o suprafață sferică. Volumul acestuia este egal cu $\frac{4\pi R^3}{3}$. Noțiunea de **s.** se extinde în mod natural și în spațiul euclidean cu n dimensiuni, respectiv în spațiile metrice. Corpul născut prin rotirea unui sector de cerc în jurul unui diametru al cercului din care face parte sectorul și care nu are puncte comune cu sectorul circular, se numește *sector sferic*. Corpul mărginit de două plane secante și paralele ale unei sfere și de porțiunea din suprafața sferică cuprinsă între ele se numește *segment sferic*. Porțiunea dintr-o suprafață sferică cuprinsă între două plane secante și paralele ale unei **s.** se numește *zonă sferică*. — *S. plină*, mulțimea punctelor unei suprafețe sferice și a punc-

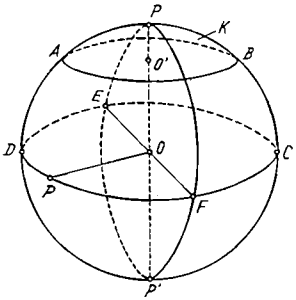

Sferă

OP — rază; *P,P'* — poli; *EF* — diametru; *EDFC* — ecuator; *PFP'E* — meridian; *K* — calotă; *AB* — paralel

telor sale interioare. **2.** (ASTR.) *Sferă cerească*, sferă aparentă pe care se proiectează stelele, care, din cauza marii lor depărtări, se văd în aceleași direcții chiar dacă ne deplasăm pe suprafața Pămîntului. Se consideră că *s.c.* are *raza* infinită; polii cerești se află la intersecția *s.c.* cu axa de rotație a Pămîntului, iar *ecuatorul ceresc* se găsește la intersecția *s.c.* cu planul ecuatorial terestru.

sferă[2] **1.** (LOG.) Element logic care reprezintă capacitatea de referință a noțiunii la ansamblul de indivizi ce posedă însușirile reflectate în conținutul acesteia. Se mai numește *extensiune, denotație*. **2.** (EC.) **a)** *Sfera producției materiale*, totalitatea ramurilor economiei naționale în care se creează bunuri materiale sau în care se desăvîrșește procesul producției de bunuri materiale. *S.p.m.* cuprinde industria, agricultura, silvicultura, construcțiile, diverse sectoare,

ca editurile, studiourile cinematografice, alimentația publică etc., în care se produc valori de întrebuințare, precum și transporturile de mărfuri și telecomunicațiile (în măsura în care deservesc producția), colectările, aprovizionarea tehnică-materială și comerțul în măsura în care în cadrul lor se execută operații sau lucrări (sortare, ambalare, păstrare etc.) care reprezintă o continuare a procesului de producție în sfera circulației. Munca depusă în cadrul *s.p.m.* creează *venitul național*. Corelația dintre populația ocupată în *s.p.m.* și sfera neproductivă din economia socialistă se înfăptuiește prin repartizarea planificată a forței de muncă între cele două sfere. Granițele dintre aceste sfere nu sînt însă imobile. Pe măsura creșterii productivității muncii, pe de o parte, și a nevoilor legate de ocrotirea sănătății, dezvoltarea învățămîntului, culturii, artei etc., pe de altă parte, populația ocupată în sfera neproductivă crește nu numai absolut, ci, în anumite condiții, și relativ. În țara noastră, aproximativ 9/10 din populația ocupată lucrează în *s.p.m.* V. și muncă productivă. **b)** *Sfera neproductivă*, totalitatea sectoarelor din economia națională în care se prestează muncă, dar în care nu se creează bunuri materiale. Din *s.n.* fac parte: instituțiile și organizațiile de învățămînt, de cultură și de ocrotire a sănătății, întreprinderile de locuințe și localuri, de gospodărire comunală, transporturile de călători și telecomunicațiile în ce privește prestările de servicii pentru populație, instituțiile administrației de stat etc. În *s.n.* nu se creează valoare nouă și deci nici venit național, ci se consumă o parte din plusprodusul creat de lucrătorii din sfera producției materiale. V. și muncă neproductivă.

sferoíd (MAT.), suprafață care diferă puțin de o suprafață sferică (ex. un elipsoid de rotație, obținut prin rotirea unei elipse cu excentricitatea mică în jurul uneia dintre axele sale).

sferoidizáre (METAL.), operație de tratament termic care modifică forma cementitei, transformînd-o în cementită rotunjită, globulară. V. și recoacerea de globulizare.

sferolít (MINER.), agregat mineral de formă sferică, constituit prin dispunerea radiară a unor cristale prismatice. Uneori are și structură concentrică.

sferométru (FIZ.), instrument alcătuit dintr-un șurub micrometric montat în centrul unui trepied; servește la măsurarea grosimii pieselor mici (prin citirea denivelării vîrfului față de baza trepiedului) sau la determinarea curburii

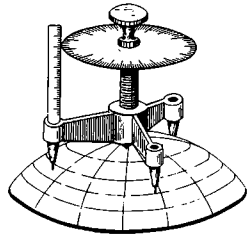

Sferometru

suprafețelor sferice (prin calcul pe baza aceleiași denivelări).

sfert (IST.), dare în bani, reprezentînd a patra parte din bir, instituită de Constantin Mavrocordat, în Țara Românească și în Moldova, în secolul al XVIII-lea; se percepea de patru ori pe an.

sfigmográf (gr. *sphygmos* „puls" și *graphein* „a nota"; FIZIOL.), aparat cu ajutorul căruia sînt înregistrate bătăile pulsului. Este alcătuit dintr-un resort care apasă cu un capăt pe arteră, iar celălalt este legat de o capsulă inscriptoare cu o

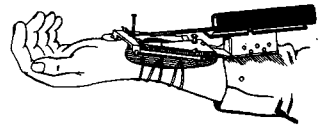

Sfigmograf

peniță care înscrie pe un cilindru înnegrit toate oscilațiile arterei radiale.

sfíncter (gr. *sphinkter*, de la *sphingein* „a lega, a strînge"; ANAT.), mușchi inelar care înconjură un orificiu natural, reglîndu-i deschiderea în funcție de gradul de contracție sau de relaxare (ex. **s.** anal, **s.** piloric, **s.** vezical etc.).

sfingomielíne (BIOCHIM.), lipide care conțin în moleculă un acid gras (acidul lignoceric), colina și aminodialcoolul sfingozina, precum și acid fosforic. Se găsește în organismul animal, în special în țesutul nervos, avînd un rol important în excitabilitatea acestuia și în conducerea influxului nervos. De asemenea este prezent în sînge și în unele organe.

sfinx, nume dat în antichitate unor făpturi legendare, închipuite cu cap de om și trup de leu. Reprezentări de **s.** se întîlnesc în arta Egiptului antic, unde capul **s.** este de obicei capul faraonului, iar **s.** însuși simbolizează puterea acestuia (ex. celebrul **s.** colosal de la Giseh, supranumit *marele s.*, din preajma piramidei lui Khefren — dinastia a IV-a, circa

Sfinx reprezentînd pe Amenhotep al III-lea

2 800 î.e.n. —, înalt de 20 m și lung de 73 m), precum și în arta siriană, feniciană, hitită, minoiană etc. Aceste monumente străjuiau intrarea templelor sau a palatelor și întruchipau duhuri păzitoare; serveau totodată și la decorarea interioarelor. În mitologia greacă, **s.** capătă chip și bust de femeie, trup de leoaică și aripi. **S.** din legenda lui E d i p punea la încercare oamenii cu o ghicitoare alegorică (care vieţuitoare umblă în patru picioare dimineața, la amiază în două, seara în trei), ucigînd pe cei care nu găseau răspunsul. Edip a dezlegat enigma, arătînd că întrebarea se referă la cele trei perioade ale vieții omului (copilărie, maturitate și bătrînețe), iar **s.** a pierit, aruncîndu-se în prăpastie.

„Sfînta Alianță", organizație internațională reacționară, creată de monarhii din Europa după căderea imperiului lui Napoleon, cu scopul de a înăbuși mișcarea revoluționară și de eliberare națională din Europa. Inspirată de țarul Rusiei, Alexandru I, și de cancelarul Austriei, Metternich, actul de constituire al **S.A.** a fost semnat la Paris (1815) de Alexandru I, țarul Rusiei, de Francisc I, împăratul Austriei, și de Frederic Wilhelm al III-lea, regele Prusiei. Anglia a refuzat să adere la **S.A.** Mai tîrziu au aderat la **S.A.** majoritatea suveranilor din Europa. Pactul, reînnoit prin patru congrese (Aachen, 1818; Troppau, 1820; Laibach, 1821, și Verona, 1822), afirma solidaritatea de interese dintre suverani, care se angajau să se ajute reciproc în lupta împotriva acțiunilor revoluționare. La congresele de la Troppau și Laibach (Ljubljana), **S.A.** a aprobat intervenția trupelor austriece împotriva revoluției din Neapole (1820—1821) și împotriva puternicei mișcări revoluționare din Piemont (1821). Conform hotărîrilor congresului de la Verona, trupele franceze au intrat în Spania și, după ce au înăbușit (1823) revoluția burgheză izbucnită în 1820, au restaurat puterea regală absolută. Sfîșiată de numeroase contradicții interne, **S.A.** a început să se destrame; o lovitură puternică a primit-o din partea revoluției din 1830 din Franța și din Țările de Jos, iar după revoluțiile din 1848—1849 s-a destrămat definitiv.

Sfînta Ana, lac din lanțul vulcanic al Carpaților Orientali, în apropiere de Tușnad (22 ha). Este situat într-un crater vulcanic (Puciosul). Adîncimea maximă: 7 m. Adîncimea lacului este în scădere (în 1870 avea 12 m adîncime). Obiectiv turistic.

Sfînta Elena, insulă de origine vulcanică în Oceanul Atlantic, situată la 1 800 km de țărmul Africii. Suprafața: 122 km². Populația: circa 5 000 loc. Centrul administrativ: *Jamestown*. Relief accidentat cu înălțimi reduse (875 m, vîrful Pic de Diane). Climă tropicală. Vegetație de pajiști și arborete. Populația se ocupă cu agricultura (cereale, culturi de cafea). Colonie a Marii Britanii din 1651. Aici a fost exilat (1815—1821) și a murit *Napoleon I Bonaparte*.

„Sfînta familie» sau critica «criticii critice»", lucrare comună de tinerețe a lui Marx și Engels, scrisă în toamna anului 1844 și publicată în 1845, îndreptată împotriva „tinerilor hegelieni" (a hegelienilor de stînga) Bruno Bauer și adepții lui („Sfînta familie"), grupați în jurul revistei „Allgemeine Literatur-Zeitung", editată la Charlottenburg (1843—1844). Marx și Engels critică în această lucrare idealismul speculativ hegelian și varianta lui subiectivistă, filozofia „conștiinței de sine" a lui Bauer. Ei combat în special concepția subiectivistă despre societate și istorie a tinerilor hegelieni, care atribuiau un rol hotărîtor în istorie personalităților „critice", ignorau importanța practicii revoluționare, cerînd doar schimbarea conștiinței, a interpretării lumii, nu transformarea realității însăși. Lucrarea constituie totodată o etapă importantă în procesul cristalizării filozofiei marxiste și a comunismului științific: în ea se conturează mai clar ca pînă acum ideea fundamentală a materialismului istoric despre relațiile sociale de producție ca relații obiective care determină toate celelalte raporturi sociale. Marx și Engels arată rolul hotărîtor al maselor în istorie, făcînd un pas nou în formularea concepției despre rolul istoric al proletariatului; ei prezintă materialismul ca „umanism real", cu alte cuvinte ca bază a umanismului socialist, și ca bază „logică" („teoretică") a comunismului.

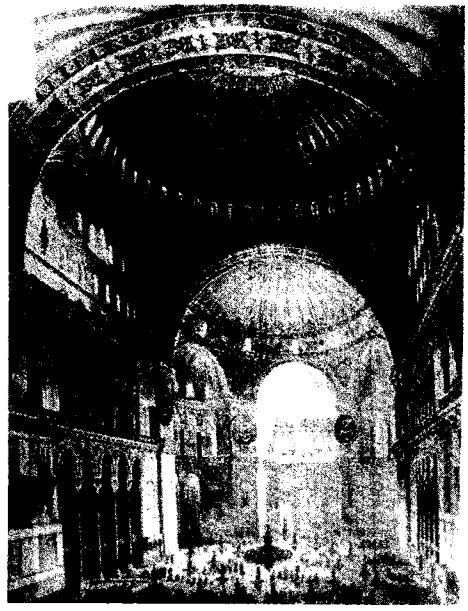

Biserica Sfînta Sofia din Constantinopol

Sfînta Sofia din Constantinopol (ARHIT.), monument celebru, capodoperă a arhitecturii bisericești bizantine. A fost construită în vremea împăratului Iustinian de către arhitecții Anthemios din Tralles și Isidor din Milet (532—537), apoi refăcută (558—562). Edificiul, de dimensiuni uriașe, a fost gîndit ca o b a z i l i c ă a cărei navă centrală este acoperită de o imensă cupolă (diametru: 32 m) și de două semicupole, ceea ce dă spațiului interior o

amplitudine unică în istoria arhitecturii. De o rară bogăție, interiorul era placat cu marmură de diferite culori, cupola și nartexul fiind decorate cu mozaicuri figurative. După căderea Constantinopolului sub turci (1453) a fost transformată în moschee, fiind prevăzută cu patru minarete. Astăzi, readusă la forma inițială, a fost transformată în muzeu.

Sfînta Sofia din Kiev (ARHIT.), monument al vechii arhitecturi bisericești ruse. Construită în anii 1017—1037, biserica **S.S. din Kiev** a fost concepută ca un uriaș edificiu de plan bazilical, încununat de treisprezece cupole aurite și înconjurat de o galerie deschisă (refaceri ulterioare i-au alterat înfățișarea). Interiorul este bogat decorat cu mozaicuri și fresce de înaltă valoare artistică.

Sfîntu-Gheorghe, oraș raional în reg. Brașov, reședință de raion, situat pe valea Oltului. 20 040 loc. (1965). Industrie textilă (filatură și țesătorii de bumbac), alimentară (alcool rafinat și de prelucrare a lemnului (mobilă), fabrică de țigarete. Muzeu raional, cu valoroase colecții de arheologie și artă populară secuiască. — *Raionul Sf.-G.*, cu 126 170 loc. (1965). Exploatări de lignit (Vîrghiș, Căpeni), de andezite (Micfalău, Bicsad). Ape minerale (Bicsad, Malnaș). Industrie alimentară (Baraolt, Valea Crișului, Sf. Gheorghe, Ozun), textilă (Sf. Gheorghe, Lunca Cilnicului), de prelucrare a lemnului (Prejmer) etc. Creșterea animalelor. Cultura cartofului.

Sfîntu-Gheorghe, brațul sudic al Dunării (109 km) în deltă, care la al doilea ceatal se desparte din brațul Tulcea și se varsă în mare prin două brațe. Prin **S.-G.** trec 20% din apele fluviului. Din brațul **S.-G.**, prin două canale (Dranov și Dunavăț), o cantitate de apă este transportată în complexul lacustru Razelm. Nu este navigabil pentru vase mari.

Sfîntu-Gheorghe, localitate de tip urban în raionul Tulcea, reg. Dobrogea, situată în Delta Dunării, pe brațul Sf. Gheorghe. 1 520 loc. (1965). Centru piscicol, instalații de preparare a peștelui și a icrelor negre.

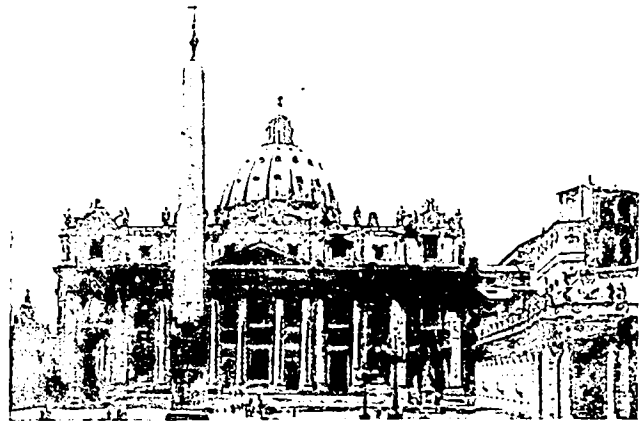

Biserica Sfîntul Petru din Roma

sfîntul duh (sfîntul spirit), noțiune teologică care desemnează una dintre cele trei ipostaze ale trinității divine creștine. Dogma despre **s.d.** a fost fixată la cel de-al doilea sinod ecumenic (Constantinopol, 381). În iconografie, **s.d.** este reprezentat în diferite forme materiale (porumbel, nor luminos, ploaie de limbi de foc). V. și filioque.

Sfîntul imperiu roman de națiune germană, denumirea oficială, începînd din sec. al XII-lea, a imperiului feudal întemeiat în anul 962 de Otto I sub numele de Imperiul roman. Cuprindea teritoriul Germaniei, precum și regate, ducate și teritorii din afara acesteia (o parte a Italiei, Cehia, Burgundia, Țările de Jos ș.a.), care, în diferite perioade, nu erau subordonate împăratului decît nominal. A dus o politică de cucerire a Italiei și a teritoriilor locuite de slavii polabi. Lupta cu papalitatea pentru dominație în Europa apuseană (sec. XI—XIII) a avut drept urmare slăbirea puterii imperiale (care, după războiul de 30 de ani din sec. al XVII-lea, a devenit nominală) și întărirea autorității principilor. Imperiul a existat formal pînă în 1806, cînd a fost desființat de Napoleon I.

Sfîntul Laurențiu, fluviu în nord-estul Americii de Nord (1 000 km), care drenează sistemul Marilor Lacuri. Se formează din lacul Ontario și se varsă printr-un estuar în Oceanul Atlantic. Navigabil. Pe cursul său s-au construit numeroase sisteme de ecluze. Principali afluenți: Ottawa, St. Maurice (pe stînga) și Richelieu (pe dreapta).

Sfîntul Petru din Roma (ARHIT.), monument celebru, capodoperă a arhitecturii Renașterii italiene, cea mai mare biserică creștină din lume. Construirea ei a fost inițiată de papa Iuliu al II-lea, care a încredințat proiectul și conducerea lucrărilor lui Bramante (1506). Continuată de G. da Sangallo, construcția a dobîndit forma definitivă prin proiectele lui Michelangelo (1547—1564). Terminată în 1590, biserica a fost prevăzută ulterior cu un nartex pe coloane, realizat de Maderno, și cu o amplă piață cu colonade, concepută de Bernini. În ansamblu, biserica **S.P.** prezintă un plan patrulater, cu cinci cupole, întreaga compoziție a monumentului fiind concentrată către uriașa cupolă centrală (diametrul 47 m), proiectată de Michelangelo. V. și Vatican.

Sforza */sfórța/*, familie de nobili italieni, care a condus ducatul Milanului între 1450 și 1535. Dintre membrii acestei familii, cei mai cunoscuți au fost: *Francesco I S.* (1401—1466), condotier celebru și duce (1450—1466) și *Lodovico S.*, zis

Maurul (1452—1508), duce (1494—1499), aliat şi apoi adversar al Franţei; a fost înfrînt şi făcut prizonier de regele Franţei Carol al VIII-lea.

sforzándo *[sforţándo]* (MUZ.), termen italian care indică o accentuare dinamică neaşteptată a unui sunet sau a unui acord. Scris şi, prescurtat, *sfz*, *sf*, *fz*. Se numeşte şi *sforzato*.

sfragística (gr. *sphragis* „pecete"), disciplină auxiliară a istoriei, care se ocupă cu studierea, descrierea şi explicarea sigiliilor folosite în actele publice şi particulare. Bazele **s.** au fost puse în sec. al XVII-lea. Sin. *sigilografie*.

sfrédel (IND. EXTR.), unealtă în formă de bară, prevăzută la un capăt cu muchii ascuţite sau cu tăişuri (în formă de daltă) şi folosită pentru executarea găurilor (fie prin rotire şi apăsare, fie prin percuţie) în roci sau în substanţe minerale utile. **S.** poate fi acţionat manual sau mecanizat.

sfrîncioc *(Lanius)*, gen de păsări călătoare, insectivore-răpitoare, din ordinul paseriformelor, mai mari decît vrăbiile,

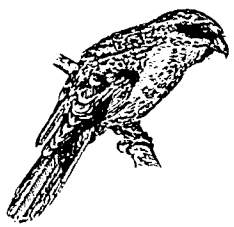

Sfrîncioc

cu cioc puternic, avînd jumătatea superioară curbată peste cea inferioară. Cuibăresc prin păduri, livezi şi grădini. În ţara noastră este frecvent *s. mare (Lanius excubitor)*, cenuşiu pe spate şi alburiu pe pîntece, cu pete negre contrastante pe coadă, aripi şi în dreptul ochilor. Sin. *berbecel, lupul-vrăbiilor*.

sfumato, termen italian care indică modul de a realiza o pictură cu contururi şi umbre estompate, într-un modeleu vaporos, astfel încît imaginea pare văzută printr-un văl de fum. Printre pictorii care au cultivat **s.** au fost Leonardo da Vinci, Correggio, Prud'hon.

sgraffito (ital. „zgîriat"), procedeu folosit în artele decorative de a zgîria desenul într-un strat de material colorat, lăsîndu-se astfel ca stratul de dedesubt să apară contrastant. **S.** s-a practicat mai ales în ceramica de tip bizantin prin zgîrierea angobei în pictura murală a Renaşterii italiene prin zgîrierea straturilor de tencuială colorată etc.

Shackleton *[şéclţən]*, sir Ernest Henry (1874—1922), explorator polar englez. A participat în 1901—1904 la expediţia antarctică condusă de R. Scott. În 1908—1909 a condus o expediţie în interiorul Antarctidei cu sănii trase de ponei, reuşind să ajungă pînă la 88°23′ lat. sudică (178 km depărtare de Polul Sud). În 1914—1917 a întreprins o expediţie în Marea Weddell, iar în 1921 a început o călătorie în jurul Antarctidei, dar a murit în decursul ei.

Shaftesbury *[şá:ftsbəri]*, Anthony Ashley Cooper (1671—1713), etician englez. A opus concepţiei materialiste a lui Hobbes şi Locke despre relativitatea normelor morale şi despre dependenţa lor de interese concepţia metafizică şi idealistă despre caracterul absolut şi etern al moralei. Totodată, ca deist, **S.** a socotit că morala nu se întemeiază pe religie, ci, dimpotrivă, „adevărata religie" se întemeiază pe morală. **S.** a reluat ideile antice despre identitatea dintre virtute şi fericire, despre unitatea dintre frumos şi bine *(kalokagathia)* şi a întemeiat teoria idealistă despre „simţul moral" înnăscut, dezvoltată apoi de Fr. Hutcheson (1694—1747).

Shakespeare *[şéicspiə]*, William (1564—1616), cel mai mare dramaturg şi poet al Renaşterii engleze, unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai literaturii universale. S-a născut în oraşelul Stratford-on-Avon, comitatul Warwickshire. S-a făcut cunoscut de timpuriu ca un bun adaptator de piese, actor şi, în cele din urmă, dramaturg. A devenit coproprietar al teatrelor „Globe" (1599) şi „Blackfriars" (1609) din Londra, iar în jurul anului 1612 s-a întors la Stratford unde şi-a petrecut ultimii ani ai vieţii. Paternitatea operei shakespeariene, îndelung disputată, este astăzi pe deplin confirmată. Pe lîngă cele 36 sau 37 de piese, el a scris 154 de sonete şi poemele „Venera şi Adonis" (1593) şi „Lucreţia" (1594). Problematica generală profund filozofică, conflictele titanice proprii creaţiei lui **S.** reflectă ideile umanismului, ciocnirea ascunsă sau făţişă a forţelor sociale ale vremii, o viziune modernă asupra bogăţiei şi caracterului contradictoriu al naturii umane, asupra complexităţii corelaţiei dintre viaţa personală şi cea socială. Inspirîndu-se din lucrări dramatice scrise de autori premergători, din izvoarele literaturii orale în proză şi versuri şi din lucrări istorice, **S.** a vădit o mare independenţă creatoare în construirea acţiunii şi compoziţiei, în punerea şi dezbaterea ideologică a problemelor. Estetica sa realistă rupe cu principiile artei formaliste şi convenţionale medievale. Creaţia dramatică a lui **S.** a început în momentul cînd victoria Angliei asupra Invincibilei Armada (1588) deschidea noi perspective dezvoltării ţării. Prima perioadă (1590—1600) cuprinde comedii şi drame istorice, dominate de entuziasm şi de optimism. Acest spirit se vădeşte în afirmarea ideii de libertate şi demnitate a omului, în preamărirea sentimentelor nobile, dragostea şi prietenia, în numele cărora eroii săi luptă împotriva despotismului patern („Visul unei nopţi de vară", 1595), egoismului şi răutăţii („Mult zgomot pentru nimic", 1598), trădării sentimentelor („Cei doi tineri din Verona", 1594), ipocriziei şi închistării ascetice („Chinurile zadarnice ale dragostei", 1594; „A douăsprezecea noapte", 1600). Comediile lui **S.** prezintă o îmbinare originală şi contrastantă, voit paradoxală, de elemente tragice şi comice, de profundă gravitate şi de umor gras, uneori trivial, alteori spumos, de melancolie şi de farsă galantă, de înţelepciune contemplativă şi de bufonerie, de

adevăr redat în forme burleşti sau absurde, aspecte antitetice caracteristice creaţiei sale. Piesele istorice, a căror idee fundamentală este necesitatea statului centralizat şi a naţiunii conduse de un monarh absolut, dar înţelept şi luminat, reflectă pregnant fundalul aspiraţiilor populare ale vremii, manifestate în numeroasele războaie şi mişcări antifeudale. Monarhul ideal este întruchipat în aceste piese de regele Henric al V-lea („Henric al V-lea", 1598) şi implicat, prin contrast, de regi cu voinţă slabă, incapabili să asigure unitatea naţională („Henric al VI-ea", 1590—1591; „Richard al II-lea", 1595), sau despotici şi cruzi („Richard al III-lea", 1592; „Regele Ioan", 1596). Tragedia „Iuliu Cezar" (1599) dezvăluie critic şi cu pătrunzătoare obiectivitate absenţa condiţiilor mature pentru victoria idealurilor umaniste, iar conflictul tragediei „Romeo şi Julieta" (1594), prin moartea voluntară a eroilor, are larga semnificaţie a victoriei morale a sentimentelor nobile asupra inumanităţii prejudecăţilor medievale. Cea de-a doua perioadă (1601—1608) cuprinde anii comediilor amare şi mai ales ai marilor tragedii şi corespunde unui moment de criză a gîndirii umaniste, care, în condiţiile frămîntărilor şi nemulţumirilor sociale de la sfîrşitul domniei reginei Elisabeta I, îşi vedea ameninţat idealul lumii întemeiate pe dragoste, dreptate şi raţiune. Fără a eşua în pesimism, motivele tragice, prezente pînă şi în comedii, capătă preponderenţă în marile tragedii, care îmbrăţişează, cu un realism lucid şi neiertător, probleme cardinale ale epocii: dureroasă ciocnire a aspiraţiilor umaniste de josnicia înconjurătoare („Hamlet", 1601), încrederea şi noblețea sufletească înşelate de perfide intrigi („Othello", 1604), destrămarea brutală a raporturilor de familie în condiţiile paternităţii feudale („Regele Lear", 1605), contradicţia răscolitoare dintre legea morală şi politica vremii („Macbeth", 1605), dezvăluirea rolului nefast şi dezumanizant al aurului („Timon din Atena", 1607; „Neguţătorul din Veneţia", 1600), denunţarea indiferenţei faţă de destinele ţării („Antoniu şi Cleopatra", 1606) şi a vînzării patriei („Coriolan", 1607), a războiului (Troilus şi Cresida, 1609). Tot în cea de-a doua perioadă de creaţie, **S.** a scris cele 154 de sonete, apărute în 1609, adevărate drame realiste în miniatură, bijuterii fin cizelate, menite să proslăvească dragostea, prietenia, setea titanică de viaţă, împinsă pînă la aspiraţia spre nemurire, care nu e numai a lui **S.**, ci şi a epocii lui. În operele dramatice scrise în ultima perioadă (1609—1612): „Cymbeline" (1609), „Poveste de iarnă" (1610), „Furtuna" (1612), elementele romantice, prezente în întreaga operă shakespeariană, capătă preponderenţă, o dată cu o vădită tendinţă optimist-utopică şi idealizantă, conflictele încheindu-se invariabil cu victoria morală a eroilor purtători ai noilor idei şi etici umaniste asupra forţelor iraţionale ale răului. Punînd în mişcare o mare varietate de tipuri sociale (ţărani şi baroni, burghezi şi plebei, mercenari, aventurieri şi regi), întreaga creaţie dramatică shakespeariană aduce în arenă conflictul, adeseori sîngeros, dintre morala libertăţii şi aceea a tiraniei şi a intoleranţei de orice fel. Ea confruntă, pe baza unui excepţional dar al tipizării, o faună de monştri, deveniţi simboluri ale unor pasiuni şi vicii neomeneşti (ex. Iago, Macbeth, Shylock), cu galeria de portrete ale unor eroi exemplari, memorabili fie prin frumuseţea şi virtuţile lor, fie prin intensitatea şi dramatismul vieţii lor lăuntrice (Hamlet, Lear, Othello). Rezultantă a interacţiunii cauzelor exterioare şi interioare, destinul acestor eroi, ca şi destinul istoric al societăţii în general, este construit de **S.** în afara ideii de fatalitate, prin intuirea genială a legităţilor reale ale vieţii. Umanismul critic al lui **S.** depăşeşte limitele mărginirii burgheze, atacînd uneori însuşi racilele burgheziei şi ridicîndu-se în sfera eternului uman. Sinteză a dezvoltării multiseculare a dramei populare engleze, cu rădăcini în tezaurul folcloric şi al celor mai valoroase trăsături ale culturii europene înaintate, opera lui **S.** îmbină o fantezie înflăcărată, dar constructivă, cu lirismul de clocotitoare resurse pasionale sau de tulburătoare poezie şi meditaţie, oscilînd între sublim şi trivial, şi care se revarsă abundent într-o expresie unică prin varietatea, supleţea şi impetuozitatea ei. În ciuda unor inegalităţi, disponibilităţile inepuizabile ale limbajului nuanţat, plastic şi pitoresc pun în valoare contrastele de lumini şi umbre, antagonismele şi dialectica violentă sau subtilă a dramei interne şi externe. Ele îşi găsesc realizarea în proza savuroasă, ca şi în versul alb, căruia **S.** i-a dat, în marile tragedii, o deosebită flexibilitate şi putere de sugestie, sporită de inteligenţa strălucitoare a metaforei şi ascuţimea calamburului. Influenţa lui **S.** asupra romantismului european şi a creaţiei literare ulterioare a fost şi este covîrşitoare. În limba română, prima operă tradusă a lui **S.** a fost „Iuliu Cezar", apărută în tipografia lui I. Heliade-Rădulescu în preajma anului 1848. Valoroase traduceri literare din **S.** au dat: Şt. O. Iosif, Al. Macedonski, G. Topîrceanu ş.a. Întreaga operă dramatică a lui **S.** a fost tradusă în limba română.

W. Shakespeare

Shannon *[şénən]*, fluviu în Irlanda (368 km, inclusiv lungimea estuarului). Izvorăşte din lacul Shannon şi se varsă printr-un estuar în Oceanul Atlantic. Navigabil. Comunică prin două canale cu oraşul Dublin. Hidrocentrale.

Shastri *[şastri]*, Lal Bahadur (1904—1966), om de stat indian. A fost prim-ministru al Indiei (1964—1966). A aderat încă din tinereţe la mişcarea pentru independenţa Indiei, activînd în cadrul partidului Congresul naţional indian. Arestat în repetate rînduri de autorităţile coloniale, a fost întemniţat aproape nouă ani. După proclamarea independenţei Indiei (1947), a deţinut diverse portofolii ministeriale, iar după moartea lui J. Nehru a devenit prim-ministru.

Shaw *[şó:]*, George Bernard (1856—1950), mare dramaturg englez, de origine irlandeză. În 1876 a părăsit oraşul natal Dublin, plecînd la Londra, unde şi-a publicat primele încercări literare. Între 1888 şi 1898 a desfăşurat o susţinută activitate de critic dramatic şi de artă, străduindu-se să reînvie interesul contemporanilor săi faţă de teatrul lui Ibsen şi muzica lui Wagner (eseurile „Chintesenţa ibsenismului", 1891; „Wagnerianul perfect", 1898). A fost membru al Societăţii fabienilor şi a studiat operele lui Marx şi Engels. De-a lungul întregii sale vieţi, **S.** s-a ridicat împotriva imperialismului şi politicii războinice a guvernelor europene. A salutat Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie ca un decisiv act istoric eliberator şi a militat pentru apărarea ei. Între 1898 şi 1939 **S.** a scris în total 47 de piese. În primul ciclu, intitulat „Piese neplăcute" („Casele văduvilor", 1892; „Profesiunea doamnei Warren", 1894, trad. rom.; „Craiul", 1893), **S.** atacă bazele economice ale societăţii burgheze şi dezvăluie faptul că bogăţia claselor dominante se întemeiază pe exploatarea celor mulţi. Următorul ciclu, „Piese plăcute" („Armele şi omul", 1894; „Candida", 1894; „Nu se ştie niciodată", 1899; „Omul destinului", 1896), sfîşie vălul iluziilor romantice asupra eroilor şi faptelor de arme, înfierînd militarismul şi liberalismul burghez. Culegerea „Trei piese pentru puritani" („Discipolul diavolului", 1897, trad. rom.; „Convertirea căpitanului Brassbound", 1897; „Cezar şi Cleopatra", 1898, trad. rom.), ca şi celelalte piese remarcabile ale sale: „Om şi supraom" (1903), „Maiorul Barbara" (1905, trad. rom.), „Medicul în dilemă" (1906), „Pygmalion" (1912, trad. rom.), „Casa inimilor sfărîmate" (1917, trad. rom.), „Înapoi la Matusalem" (1921), „Căruţa cu mere" (1929, trad rom.), „Sfînta Ioana" (1924, trad. rom.), „Prea adevărat ca să fie frumos" (1932), constituie un necruţător rechizitoriu împotriva făţărniciei puritane a protipendadei. Critic de o remarcabilă fineţe a contradicţiilor unei lumi crepusculare, **S.** a dovedit inconsecvenţă şi limitare în privinţa rezolvării acestora. Continuator al celor mai bune tradiţii ale literaturii realist-critice engleze, **S.** a fost un adversar al artei facile, înlocuind aşa-zisa „piesă bine scrisă" cu drama de idei şi făcînd din teatru o tribună a concepţiilor înaintate. A îmbrăţişat o gamă tematică de mare varietate, dezvăluind conflicte şi situaţii care uimesc şi conving prin realismul şi originalitatea lor. **S.** a fost un maestru al dialogului scenic, caracterizat prin replici vii, neaşteptate, de o ironie sclipitoare, prin umorul cuceritor, uneori duios, al butadei şi prin virtuozitatea subtilă, dar spontană, a paradoxului. Luciditatea discuţiilor (nu lipsite de accente sceptice), care aproape înlocuiesc acţiunea în piesele lui **S.** face adeseori loc, în momentele de tensiune, unui intens flux de lirism şi de poezie. Personalitate multilaterală, de o deosebită inteligenţă, pasionat polemist, de o redutabilă

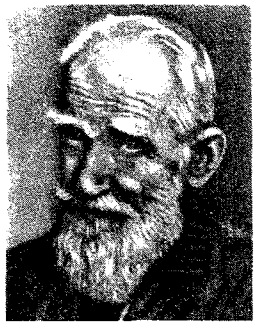

G. B. Shaw

suplete spirituală (devenită, de altfel, proverbială), **S.** şi-a închinat întregul său talent unei arte umaniste, bogată în conţinut social, dominînd timp de trei sferturi de veac viaţa teatrală a Angliei şi exercitînd o influenţă activă asupra întregii literaturi contemporane. Laureat al premiului Nobel pentru literatură (1925).

Shaw *[şó:]*, Irwin (n. 1913), scriitor şi scenarist nord-american. În scrierile sale, caracterizate printr-un puternic dramatism şi prin atenţia acordată problemelor sociale actuale, **S.** a denunţat şi a satirizat cu un umor caricatural, de influenţă expresionistă, militarismul şi fascismul (piesa „Îngropaţi morţii", 1936; romanul „Leii tineri", 1948), precum şi prigoana anticomunistă din S.U.A. (romanul „Atmosferă încărcată", 1951).

Shays *[şeiz]*, Daniel (*c.* 1747—1825), fermier american, participant la războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783). A condus răscoala fermierilor săraci din statele Massachusetts şi New Hampshire (1786—1787) pentru reîmpărţirea generală a pămînturilor şi anularea tuturor datoriilor.

Shazar *[şazár]*, Zalman (n. 1890), preşedinte al Israelului (din 1963), unul dintre liderii Partidului muncitoresc din Israel (M.A.P.A.I.). În 1949—1950 Shazar a fost ministru al învăţămîntului.

Sheffield *[şéfi:ld]*, oraş în Marea Britanie, situat în nordul Angliei. 495 200 loc. (1962). Mare centru industrial, cu veche tradiţie în siderurgie (oţeluri superioare). Este dezvoltată producţia de maşini grele, maşini textile, utilaj pentru industria minieră, utilaj electrotehnic. Nod feroviar. Universitate, numeroase monumente, muzee, galerii de artă.

Shehu *[şéhu]*, Mehmet (n. 1913), preşedintele Consiliului de Miniştri al R.P. Albania (din 1954), membru în Biroul Politic al C.C. al Partidului Muncii din Albania (din 1948). Membru al Partidului comunist din 1942; a participat la lupta de eliberare a poporului albanez de sub ocupaţia fascistă

Shelley *[şéli]*, Percy Bysshe (1792—1822), poet romantic englez. De origine nobilă, a studiat la Eton, apoi la Oxford, de unde a fost exmatriculat (1811) pentru publicarea unui pamflet intitulat „Necesitatea ateismului". După ce a vizitat de două ori Elveţia, unde s-a împrietenit cu Byron, s-a stabilit în Italia (1818) şi a murit într-un accident de navigaţie în golful Spezia. **S.** aparţine celei mai revoluţionare aripi a romantismului englez. Fidel *ideilor sale*, **S.** a încercat să le pună în practică, participînd la viaţa politică, difuzînd pamflete şi chemînd la revoltă. Opera sa include o avîntată lirică politică („Cîntec pentru fiii Angliei", 1819; „Mascarada anarhiei", 1819; „Odă libertăţii", 1820 ş.a.), în care, într-o formă alegorică sau directă, înfierează violent racilele sociale şi cere artei să arate drumul viitorului. Despre el, Marx a spus că „era un revoluţionar prin excelenţă şi ar fi făcut întotdeauna parte din avangarda socialismului". Poezia lui îmbină pasiunea arzătoare cu o gîndire filozofică omniprezentă, deşi vag utopică. Dintre eseurile lui, cel mai valoros este „Apărarea poeziei" (1821), în care pledează pentru frumuseţea desăvîrşită legată de înalte idealuri sociale şi umane. Primele poeme sînt viziuni romantice transfigurate ale unui viitor fericit al omenirii („Zîna Mab", 1813), ale veşniciei frumosului („Imn frumuseţii intelectuale", 1816), ale eroului pur, tragic şi solitar („Alastor", 1816), ale războiului iubirii şi adevărului împotriva tiraniei („Revolta Islamului", 1817). Panteismul şi ateismul iluminist al lui W. Godwin îşi dau mîna în „Prometeu descătuşat" (1819), poem dramatic plin de un lirism înaripat, prevestind calea contradictorie a regenerării omenirii. Unica încercare teatrală a lui **S.**, „Cenci" (1819), este o tragedie plină de patosul sumbru al luptei inocenţei cu despotismul. Optimismul unanim al lui **S.** se desfăşoară din plin în lirica naturii şi cea erotică, în care o metaforică generoasă, mituri atotcuprinzătoare şi emoţii angelice slujesc zugrăvirii şi slăvirii spiritului etern al vieţii şi al creaţiei („Odă ciocîrliei", 1820), mişcării perpetue („Norul", 1820), dialecticii durere-fericire („Odă vîntului din Apus", 1819) armoniei zilei („Imnul lui Apolo", 1820) şi nopţii („Imnul lui Pan", 1820) şi, în general,

P. B. Shelley

bucuriei luminoase a comunităţii omului cu natura, cu întreaga lume. Dacă simbolistica ideilor lui rămîne uneori vagă, versificaţia sa, inspirată de această comuniune cosmică, atinge, prin accentele şi prin tonul ei înaripat, puterea incantaţiei. Influenţa lui **S.** asupra romantismului englez şi european din sec. al XIX-lea a fost covîrşitoare. O bună parte a operei lui s-a tradus în limba română.

Sheridan *[şéridn]*, Richard Brinsley (1751—1816), dramaturg şi om politic englez de orientare iluministă. Irlandez de origine, a cunoscut de timpuriu viaţa teatrală, ajungînd director al teatrului din Drury Lane. Prieten cu Byron, reprezentant al celei mai progresiste şi mai radicale aripi a whigilor şi orator strălucit, **S.** a demascat metodele inumane ale colonizatorilor englezi şi a apărat principiile revoluţiei franceze. Cele mai valoroase piese ale lui **S.** sînt „Rivalii" (1775, trad. rom.), care ridiculizează moda sentimentalităţii răspîndite prin intermediul romanelor, „Şcoala calomniei" (1777, trad. rom.), capodopera sa, model clasic de comedie de moravuri, care biciuieşte cu o ironie sclipitoare corupţia morală a societăţii mondene, „Criticul" (1779), parodie a lumii teatrului, cu intrigile şi inepţiile ei. Piesele sale s-au înscris ca punct culminant al dramei engleze a sec. XVIII-lea.

Sherman *[şə́:mən]*, William Tecumseh (1820—1891), general, unul dintre comandanţii armatei Nordului în timpul războiului civil din S.U.A. (1861—1865). Armatele comandate de **S.** au obţinut în ultima parte a războiului, în cursul unei campanii îndrăzneţe, victorii hotărîtoare asupra armatelor sudiştilor. Între 1869 şi 1884 a fost *comandantul armatei* S.U.A.

Sherrington *[şériŋtən]*, Charles Scott (1857—1952), fiziolog englez. A fost profesor de fiziologie la Universitatea din Oxford. Studiile sale principale privesc fiziologia sistemului nervos (reflexele motorii, rigiditatea animalelor decerebrate, coordonarea nervoasă etc.). Op. pr.: „Acţiunea integrală a sistemului nervos" (1906), „Tratat de fiziologie". Premiul Nobel (1932).

Sherwood *[şə́:ud]*, Robert Emmet (1896—1955), dramaturg şi scenarist de filme nord-american. Fire ironică, cu puternice înclinaţii spre paradoxul istoric-moralistic şi înzestrat cu o deosebită abilitate scenică, **S.** a exprimat, în majoritatea pieselor sale, idei filozofice grave, folosind întîmplări şi personaje obişnuite (comediile „Drumul spre Roma", 1927; „Soţul reginei", 1928; „Reuniune la Viena", 1931; tragediile „Acesta este New Yorkul", 1930; „Pădurea împietrită", 1935). În „Plăcerea nebunilor" (1936), **S.** a condamnat cu vigoare războiul. A scris şi o dramă istorică („Abe Lincoln în Illinois", 1939), biografie pătrunzătoare a tinereţii lui Lincoln.

Shetland *[şétlənd]*, arhipelag britanic în nordul Oceanului Atlantic, situat în partea de nord-est a Marii Britanii, compus din peste 100 de insule. Suprafaţa totală: 1 426 km². Populaţia: circa 23 000 loc. Centrul administrativ: *Lerwick*. Relief slab fragmentat. Altitudinea maximă: 450 m. Climă temperată-umedă. Pajişti umede şi asociaţii de mlaştină. Pescuit şi creşterea animalelor.

Shibata */şibáta/*, Yuji (n. 1882), chimist japonez, profesor la Universitatea din Tokio, membru al Academiei de Ştiinţe Japoneze şi membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A făcut numeroase cercetări în domeniul spectrochimiei şi chimiei combinaţiilor complexe.

Shikoku */şicócu/*, insulă în Arhipelagul Japonez, situată între Oceanul Pacific şi insula Honshu. Suprafaţa: 18 800 km². Populaţia: circa 4 250 000 loc. Relief muntos, cu cîmpii litorale înguste. Vulcani vechi, erodaţi. Climă subtropicală musonică umedă, cu precipitaţii bogate; numeroase taifunuri. Păduri de stejar, brad alb etc. Exploatări forestiere şi de minereu de cupru.

Shimazaki */şimazáchi/*, Toson (1872—1943), poet şi prozator japonez. A debutat cu poezii de factură romantică în vers liber (volumele „Tinere mlădiţe", 1897; „Iarbă de vară", 1898; „Flori căzute din prun", 1902), incercînd să impună în Japonia maniere poetice europene. Ca prozator s-a afirmat prin romane naturaliste („Comandamentul violat", 1906; „Primăvara", 1908; „Viaţă nouă", 1918—1919; „Furtună", 1926), cu accente de critică socială îndreptată împotriva unor stări de lucruri retrograde. Creaţia sa, caracterizată prin varietatea experienţelor spirituale şi literare şi prin spontaneitatea expresiei, a exercitat o profundă influenţă asupra literaturii japoneze.

Shizuoka */şizúoca/*, oraş în Japonia, în sudul insulei Honshu. 328 800 loc. (1960). Industrie alimentară (în special prelucrarea ceaiului), de prelucrare a lemnului, constructoare de maşini, textilă, chimică. Artizanat.

Shkodër */şcódər/*, lac de origine tectonică situat în Peninsula Balcanică, pe extremitatea sudică a Alpilor Dinarici, la frontiera dintre R.P. Albania şi R.S.F. Iugoslavia (356 km²). Adîncimea maximă: 44 m. Navigabil.

Shkodër */şcódər/ (Scutari)*, oraş în nordul R.P. Albania, situat pe malul sudic al lacului Shkodër, aproape de vărsarea Drinei. 43 950 loc. (1961). Vechi centru comercial şi unul dintre principalele oraşe moderne ale ţării. Industrie textilă, alimentară, de pielărie şi de ciment. Centru turistic.

Shockley */şócli/*, William (n. 1910), fizician american, profesor la Institutul tehnologic din California (S.U.A.). Are contribuţii în domeniul fizicii semiconductoarelor. Împreună cu J. Bardeen şi W. Brattain a inventat *tranzistorul*. Premiul Nobel (1956).

shógun */şógun/*, titlu purtat de conducătorii Japoniei feudale între 1192 şi 1867, cînd întreaga putere de stat era concentrată în mîinile lor, împăratul fiind suveran nominal.

shórthorn (ZOOTEHN.) v. **durham.**

shunt */şant/* **1.** (ELT.) Element al unui circuit electric sau magnetic legat în derivaţie (în

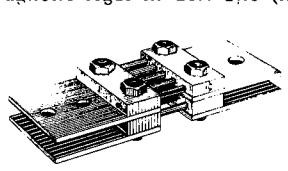

Shunt electric

paralel) cu un alt element al circuitului. *S. electrice* sînt rezistoare, caracterizate printr-o rezistenţă electrică, conectate între două puncte ale unui circuit electric pentru a se deriva prin el o anumită parte a curentului care circulă prin acel circuit (ex. **s.** conectat la bornele unui ampermetru pentru a-i extinde intervalul de măsurare). *S. magnetice* sînt ramuri în paralel ale unor circuite magnetice, constituite din materiale feromagnetice şi folosite pentru a deriva o parte din fluxul magnetic. **2.** (MED.) Schimbare a circuitului sanguin normal, în sensul derivării sîngelui pe alte căi decît cele pe care le urmează în condiţii circulatorii normale. Se întîlneşte în numeroase malformaţii congenitale ale inimii, de exemplu în boala albastră, unde, din cauza **s.** arteriovenos de la nivelul inimii, o anumită cantitate de sînge venos se amestecă cu sîngele arterial, dînd cianoza tegumentelor. **S.** poate fi creat şi artificial prin anastomoză chirurgicală între două vase sanguine (ex. **s.** sau derivaţia portocavă care se aplică în cazurile de hipertensiune portală, ciroză hepatică cu ascită, boala lui Banti etc.).

Shuteriqi */şuterichi/*, Dimitr (n. 1915), scriitor albanez. A debutat cu versuri (1935). Creaţia sa (poemele „Enveri", 1945; „O, Ptolemeu", 1945; culegerea de poezii „Pe aripile aurii ale lumii", 1950; romanul „Eliberatorii", 1952—1954, trad. rom.; culegerea de povestiri „Drumul tineretului", 1953) are ca temă lupta poporului albanez pentru eliberarea patriei şi construirea socialismului.

si (MUZ.), denumire a unuia dintre cele şapte sunete ale gamei. Corespunde notaţiei literale *H* sau *h*.

siál (GEOL.), înveliş extern al Pămîntului, care se întinde de la suprafaţa scoarţei terestre pînă la adîncimi de ordinul a 100 km şi în compoziţia căruia predomină compuşi ai siliciului şi ai aluminiului; are densitatea medie de 2,7. În **s.** au loc majoritatea proceselor studiate de geologie. După V.I. Vernadski, **s.** ar corespunde litosferei.

Sialkot, oraş în nord-estul Pakistanului de Vest. 164 350 loc. (1961). Centru comercial şi industrial, cu întreprinderi textile (bumbac şi mătase), de hîrtie, de articole de sport, de instrumente muzicale.

sialorée (gr. *sialon* „salivă" şi *rhein* „a curge"; MED.), secreţie exagerată de salivă. Se întîlneşte mai adesea în cursul graviditătii, în unele boli nervoase (parkinsonism, paralizie facială, unele nevroze), în turbare etc. Poate fi de asemenea provocată prin anumite medicamente (pilocarpină).

Siam v. **Tailanda.**

Sian, oraş în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Şensi. 1 310 000 loc. (1957). Industrie constructoare de maşini, electrotehnică şi textilă. Important nod feroviar. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzee, monumente arhitectonice.

Sianuk, Norodom (n. 1922), prinţ, om de stat cambodgian, şef al statului Cambodgia (din

1960). A fost rege din 1941 pînă în 1955, cînd a renunțat la tron. În 1955—1956 și 1958—1960 a fost prim-ministru.

sibarít, persoană care se dedă plăcerilor rafinate și care trăiește în trîndăvie. Cuvîntul provine de la numele orașului antic *Sybaris*, colonie grecească din Italia, întemeiată în sec. al VII-lea î.e.n., ai cărei locuitori, îmbogățiți prin comerț, deveniseră proverbiali în antichitate prin luxul și desfătările lor. Potrivit legendei, sibariții ar fi izgonit cocoșii din cetate pentru a nu fi treziți prea de dimineață.

Sibelius, Jean (1865—1957), compozitor finlandez, șeful școlii muzicale naționale din Finlanda. A studiat la Helsinki (cu

J. Sibelius

Wegelius), Berlin (cu Becker) și Viena (cu Goldmark și Fuchs). Din 1893 a fost profesor la Conservatorul din Helsinki. În 1892 s-a impus cu poemul simfonic „Kullervo", inspirat din epopeea națională Kalevala. Puternica sa legătură cu sufletul poporului finlandez a făcut din **S.** cel mai ilustru reprezentant al muzicii patriei sale. A compus șapte simfonii, o operă, poeme simfonice („Finlandia", 1899 ș.a.), patru legende după Kalevala, concertul pentru vioară și orchestră (1903—1905), cvartetul „Voci intime" (1909), numeroase piese vocale și instrumentale, pătrunse de lirism și de farmecul delicat al folclorului și legendelor nordice.

Siberia, regiune naturală situată în partea nordică a continentului asiatic, cuprinsă între Munții Urali și zona colinară a Kazahstanului (în vest), Oceanul Înghețat (în nord), Oceanul Pacific (în est), Munții Altai, Saian și fluviul Amur (în sud); face parte din teritoriul Uniunii Sovietice. Suprafața: circa 10 000 000 km². În partea centrală a **S.** se află fundamentul cristalin al Platformei Siberiene, format în era paleozoică, și înconjurat de munții Saian, Baikal, Verhoiansk. Extremitatea estică (peninsula Kamciatka) are seismicitate ridicată. Morfologic, **S.** se poate diviza în mai multe unități mari: a) *Siberia Apuseană*, cuprinsă între munții Urali și fluviul Enisei, este o cîmpie întinsă, joasă, slab fragmentată; b) *Siberia Orientală*, situată la est de fluviul Enisei, este formată mai ales din podișuri cu altitudini medii; c) *Extremul Orient Sovietic*, situat în estul Siberiei Orientale, are relief muntos, înălțimi mari, care domină depresiunile intramontane. **S.** are o climă variată, zonată latitudinal: arctică și subarctică în nord, temperată spre sud, caracterizată printr-o continentalitate foarte accentuată. Iernile sînt lungi și aspre, temperaturile coborînd în nord-est aproape de —70°C, iar verile reci și scurte în nord și calde în sud. În nord, teritorii mari sînt cuprinse de înghețuri perene. Vegetația este zonată latitudinal. Taigaua ocupă circa 7 000 000 km². **S.** dispune de bogate zăcăminte de cărbuni superiori (bazinele carbonifere Lena, Kuzbass, al Tunguscelor, Kansk-Acinsk, Irkutsk, Karaganda ș.a.), de petrol (în regiunile Ural, Tiumen, Irkutsk ș.a.), zăcăminte de minereu de fier (în regiunile Angara-Ilimsk, Angara-Pitsk ș.a.), de diamante (în vestul Iakuției), metale prețioase, sare și metale neferoase, mari rezerve hidroenergetice etc.

sibilántă (lat. *sibilans,- tis* „șuierător"; LINGV.), termen folosit de unii lingviști pentru a denumi o consoană s i f l a n t ă (în română *s*, *z*) sau una ș u i e r ă t o a r e (*ș*, *j*), adesea pentru a denumi ambele grupuri de consoane amintite.

sibíle, nume dat în antichitatea greco-romană unor femei legendare cărora li se atribuia darul profeției; erau considerate de obicei preotese ale zeului Apolo. Legenda vorbea de o **s.** din Eritreea ioniană, de o alta din Samos etc. Cea mai celebră a fost **s.** din Cumae (Italia); pretinsele ei preziceri alcătuiau faimoasele *cărți sibiline*, păstrate în templul lui Iupiter de pe Capitoliu, despre care se spunea că dezvăluie destinele Romei și care erau consultate în anumite împrejurări excepționale.

Sibiu, oraș regional în reg. Brașov, reședință de raion, situat pe valea Cibinului. 104 430 loc. (1965). Centru industrial și cultural. Principalele ramuri industriale: industria construcțoare de mașini și de prelucrare a metalelor (Uzinele „Independența", „Metalurgica", „Elastic", „Balanța"), industria textilă și a tricotajelor („Libertatea", „Mătasea roșie", „Dumbrava" etc.), de prelucrare a lemnului (întreprinderea „Republica"), alimentară, poligrafică etc. Nod feroviar. Aeroport. — *Istoric.* Pe locul actualului oraș, începînd din epoca *hallstattiană*, a existat o așezare rurală locuită de agricultori și păstori, atestată și în epoca romană, precum și în timpul migrațiunii popoarelor. Aici au fost așezați pe la mijlocul sec. al XII-lea, peste populația băștinașă, coloniști germani. Menționat pentru prima dată în documente cu numele *Hermannstadt* în 1366. În evul mediu, orașul a cunoscut o însemnată dezvoltare meșteșugărească și comercială, întreținînd legături intense și neîntrerupte cu Țara Românească și cu Moldova, unde negustorii sibieni își desfăceau cea mai mare parte a mărfurilor lor. În sec. al XIX-lea a fost un important centru economic, politic și cultural al românilor din Transilvania. În timpul revoluției din 1848—1849, aici s-a aflat sediul Comitetului național român. Tot la **S.** s-a înființat, în 1861, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra)*. La **S.** au apărut numeroase gazete și reviste românești („Telegraful român", „Transilvania", „Tribuna" ș.a.). Bogat tezaur de monumente istorice: importante

Sibiu. Pasajul Scărilor

resturi din sistemul de fortificaţii medievale (Turnul olarilor, Turnul dogarilor, Turnul fierarilor, Bastionul roşu etc.), biserica evanghelică, valoros edificiu în stil gotic (sec. XIV—XV), în care se păstrează picturi murale (1445), monumente funerare şi obiecte de artă religioasă, orgă renumită, Turnul sfatului (sec. al XV-lea), vechile prăvălii din Piaţa mică (sec. XVI—XVII), palatul Brukenthal, impozant edificiu în stil baroc (sec. al XVIII-lea), în care este instalat complexul muzeistic cu acelaşi nume, catedrala ortodoxă în stil pseudobizantin (1850). În oraşul **S.** se află un teatru dramatic (cu o secţie în limba română şi una în limba germană şi o secţie de păpuşi în limbile română şi germană), o filarmonică, biblioteca orăşenească (care îşi are începuturile în biblioteca Astrei), o grădină zoologică în Dumbrava Sibiului. — *Raionul S.*, cu 112 670 loc. (1965). Exploatări forestiere şi de roci de construcţie. Industrie energetică (hidrocentralele Sadu II şi Sadu V), textilă (Sălişte, Orlat, Cisnădie, Tălmaciu), industrie constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor (Ocna Sibiului), de prelucrare a lemnului (Orlat, Tălmaciu), alimentară. Creşterea animalelor, culturi de cereale şi de cartofi.

sicatívi (lat. *sicare* „a usca"; CHIM.), săruri de mangan, plumb, cobalt ale acizilor rezinici, naftenici sau ale acidului linoleic, care, adăugate în mici cantităţi uleiurilor sicative sau semisicative, le îmbunătăţesc proprietăţile de uscare, precum şi calitatea peliculei formate.

Sicília, insulă italiană, cea mai mare din Marea Mediterană, despărţită de Peninsula Italică prin strîmtoarea Messina. Suprafaţa: 25 426 km². Populaţia: 4 809 180 locuitori (1961). Masivul muntos Apeninii Sicilieni ocupă partea de nord a insulei. Altitudinea maximă: 3 263 m (vulcanul activ Etna). Vulcani noroioşi; izvoare termale. Cîmpiile ocupă zonele litorale. Sicilia are seismicitate ridicată. Climă mediteraneană (în nord), cu nuanţe subtropicale şi semiaride (în sud) şi cu precipitaţii neregulate. Se cultivă cereale, citrice, migdale, măslini, viţă de vie (regiunea Marsala); se practică legumicultura şi creşterea animalelor (cornute mari şi mici, porcine etc.). Exploatări de petrol (circa 90% din producţia de petrol a Italiei), de gaze naturale, de sulf etc. Principalele oraşe-porturi: Palermo, Catania şi Messina. **S.** are un guvern regional. Potrivit Constituţiei din 1948, iniţiativa legislativă, în numeroase domenii, aparţine Camerei regionale.

sicilián (STRAT.), etaj al cuaternarului inferior din bazinul Mării Mediterane. Depozitele aparţinînd acestui etaj au fost identificate pentru prima dată într-o terasă situată la 90—95 m deasupra nivelului actual al Mării Mediterane.

siciliánă, vechi dans italian originar din Sicilia, cu caracter pastoral, în mişcare lentă, măsură de 6/8 sau 2/8 şi ritm punctat. În sec. XVII—XVIII **s.** era nelipsită din muzica vocală şi instrumentală, în special ca parte lentă a sonatelor şi concertelor sau ca formă a ariilor lirice (la Scarlatti, Bach, Händel ş.a.).

Sickingen *[zíchiŋgən]*, Franz von (1481—1523), cavaler german, conducătorul politic şi militar al războiului cavalerilor din Germania (1522—1523) pentru obţinerea independenţei faţă de principi. În fruntea nobilimii renane, suabe şi francone, a atacat, în septembrie 1522, pe principele elector, arhiepiscopul de Trier, dar intervenţia rapidă a principilor l-a obligat pe Sickingen să se retragă la castelul său Landstuhl, unde a murit după o apărare eroică.

sicofánt, denumirea, la Atena şi în alte polisuri ale Greciei antice, a denunţătorului de profesie.

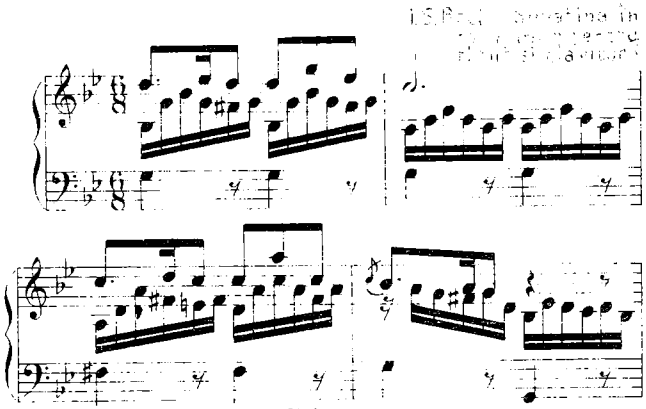

Siciliană

sicúli, străveche populaţie italică preindoeuropeană; trecînd succesiv prin Latium şi Campania, **s.** au ajuns în sudul peninsulei, iar de acolo în Sicilia, căreia i-au dat numele.

Siddons *[sídnz]*, Sarah (născută *Sarah Kemble*) (1755—1831), actriţă engleză. A debutat la Londra în 1773; a jucat pe scena teatrului Drury Lane şi la Covent Garden. Renumită interpretă a repertoriului shakespearean, **S.** a avut o creaţie excepţională în Lady Macbeth. Tragediană de stil clasic, **S.** era neîntrecută în arta declamaţiei.

sidéf, strat intern al valvelor şi cochiliilor moluştelor, mai ales ale lamelibranhiatelor, secretat de manta şi alcătuit din lamele fine de carbonat de calciu şi conchiolină (o substanţă organică), dispuse alternant; datorită interferenţei, **s.** prezintă irizaţii specifice. Perlele sînt formate în mod analog şi au aceeaşi structură.

siderál (lat. *sideralis*, din *sidus,-eris* „stea"; ASTR.; despre timp, spaţiu etc.), care se referă la cer, care are legătură cu cerul (ex. *ziua s.* este ziua dată de punctul γ al sferei cereşti; *spaţiul s.* este spaţiul interstelar).

siderít (MINER.), carbonat natural de fier ($FeCO_3$), care face parte din familia carbonaţilor romboedrici. Este de culoare cenuşie, gălbuie sau brună. Se alterează uşor, formînd *limonit*. Se găseşte în filoane hidrotermale sau în depozite sedimentare, uneori metamorfozate, cînd poate forma zăcăminte importante. Este un minereu de fier. În Republica Socialistă România, **s.** se află în zăcămintele de fier din Masivul Poiana Ruscă (ex. la Teliuc, Ghelar din reg. Hunedoara), la Lueta (reg. Mureş-Autonomă Maghiară) etc.

siderofíle, *elemente* ~ (MINER.), elemente chimice care se consideră că au un rol important în alcătuirea zonei centrale a globului pămîntesc. Din grupa e.s. fac parte: fierul, cobaltul, nichelul, ruteniul, paladiul, osmiul, iridiul, platina, molibdenul, fosforul etc.

sideróză (gr. *sideros* „fier"; MED.), boală cu caracter profesional, datorită inhalării de pulberi de fier sau de compuşi ferici şi caracterizată prin depunerea în exces a fierului în diverse organe şi ţesuturi (plămîni, ficat etc.), producînd îmbolnăvirea acestora. **S.** este o formă de p n e u m o c o n i o ză.

siderurgíe (gr. *sideros* „fier" şi *ergon* „lucru, lucrare"; METAL.) ramură a industriei metalurgice care cuprinde extragerea şi elaborarea fierului şi a aliajelor lui direct din minereu *(s. extractivă)*, precum şi prelucrarea fierului şi a aliajelor lui pînă la obţinerea de semifabricate pentru industria constructoare de maşini *(s. prelucrătoare)*; ştiinţă care se ocupă cu studiul proprietăţilor fizicochimice şi cu tehnica extragerii, elaborării şi prelucrării fierului şi aliajelor lui. În siderurgia extractivă, cele mai importante operaţii sînt: separarea minereului în mineral şi gangă, concentrarea (mărirea conţinutului de metal în minereu sau în mineral), elaborarea fontei brute, elaborarea fontelor speciale, elaborarea oţelului, elaborarea diferitelor aliaje de fier. Siderurgia prelucrătoare cuprinde: turnarea fontei şi a oţelului în semifabricate, prelucrarea prin deformare plastică (laminarea, forjarea liberă sau în matriţă, trefilarea etc). şi tratamentele termice ale semifabricatelor sau ale pieselor din fontă sau din oţel (recoacerea, normalizarea, cementarea, călirea, revenirea etc.). V. şi m e t a l u r g i e.

Sidney *[sídni]*, sir Philip (1554—1586), poet englez al Renaşterii. Personalitate multilaterală, **S.** a fost politician, curtean, diplomat, călător, comandant de oşti şi cărturar. A căzut eroic în bătălia de la Zutphen (Ţările de Jos) împotriva spaniolilor. A fost prieten cu filozoful Giordano Bruno şi protector al poetului Spenser. Cel mai de seamă sonetist englez dinaintea lui Shakespeare. S-a afirmat mai ales prin „Astrophel şi Stella" (postum, 1591), prima suită închegată de sonete cu o temă unică. A scris „Apărarea poeziei" (postum, 1595), manifest al umanismului estetic rinascentist, şi „Arcadia" (postum, 1590), primul roman pastoral din literatura engleză inspirat după italianul Sannazzaro, spaniolul Montemayor ş.a.

Sidon, oraş antic pe ţărmul fenician al Mediteranei, principalul centru economic, cultural şi religios al fenicienilor pînă la ridicarea *Tirului* (sec. al X-lea î.e.n.) şi după căderea acestuia în stăpînirea asirienilor (sec. al VIII-lea î.e.n.). În sec. al VII-lea î.e.n. a fost ocupat şi dărîmat de asirieni, după care puterea sa maritimă a decăzut.

Siegbahn *[sígban]*, Karl Manne Georg (n. 1886), fizician suedez, membru al Academiei Suedeze de Ştiinţe, directorul Institutului de fizică „Nobel" din Stockholm, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Prin numeroasele sale cercetări din domeniul spectroscopiei razelor X, a contribuit la dezvoltarea fizicii atomice. Premiul Nobel (1924).

Siemens *[zí:mənz]*, Werner von (1816—1892), inginer şi inventator german, electrotehnician, fondatorul concernelor *Siemens-Halske* şi *Siemens Schuckert*; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin. A inventat metode de argintare, aurire şi nichelare galvanică (în 1840—1841), un regulator inerţial pentru maşini cu abur (în 1845, împreună cu fratele său *Wilhelm S.*), un aparat telegrafic (1847), indusul în dublu T pentru maşini electrice (1856), maşina pentru izolarea conductoarelor electrice cu gutapercă ş.a. Împreună cu J.G. Halske a organizat prima întreprindere de producere a tele-

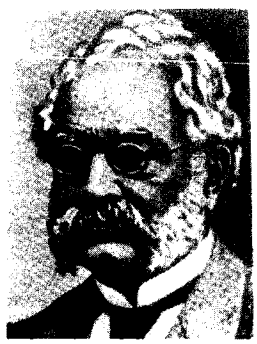

W. Siemens

grafelor şi a construit mai multe linii telegrafice în Europa şi intercontinentale. **S.** a elaborat şi aplicat principiul autoexcitaţiei maşinilor electrice de curent continuu (în 1867), a realizat prima linie experimentală de tramvai (Berlin, 1879), a construit fotometrul cu seleniu (1887) ş.a.

Siemens *[zí:məns]*, Wilhelm (1823—1883), inginer şi inventator german. A inventat un regulator inerţial pentru maşinile cu abur (împreună cu fratele său *Werner S.*), o pompă cu dublu cilindru, cuptorul cu vatră şi cu cameră recuperatoare de căldură pentru elaborarea oţelului ş.a.

siemens *[zí:məns]* (după numele electrotehnicianului *W. Siemens*; METR.), unitate de măsură a conductanţei electrice în sistemul de unităţi SI, egală cu conductanţa unui conductor a cărui rezistenţă electrică este de un ohm. Se notează cu simbolul *S*.

Siena, oraş în Italia centrală. 64 600 loc. (1964). Industrie alimentară, textilă, constructoare de maşini, chimică. Oraş cu străvechi tradiţii artistice, **S.** a fost, în perioada prerinascentistă, unul dintre principalele centre ale picturii italiene. Numeroase monumente celebre prin vechime şi valoare artistică: catedrala (1229—1264), cea mai frumoasă biserică gotică din Italia; primăria (sec. al XIV-lea); biblioteca (sec. al XV-lea), decorată cu fresce de Pinturicchio; baptisteriul San Giovanni (sec. al XIV-lea), cu o vestită fîntînă decorată cu reliefuri de Ghiberti şi Donatello; palatul Sansedoni (construit în secolul al XV-lea) etc. Universitate (din secolul al XIII-lea).

sienít (PETROGR.), rocă eruptivă intrusivă. Există *s. calcoalcaline*, formate din feldspat alcalin (ortoză), feldspat plagioclaz şi amfibol, şi *s. alcaline*, alcătuite din feldspaţi alcalini, feldspatoizi (ex. nefelinul), biotit, amfiboli şi piroxeni sodici. Se întrebuinţează la pavaj, în construcţii etc. În Republica Socialistă România, **s.** cu amfiboli şi piroxeni sodici se întîlnesc la Iacobdeal (Dobrogea), iar cele nefelinice la Ditrău (reg. Mureş-Autonomă Maghiară) şi în sudul Banatului.

Sienkiewicz *[şenchiévici]*, Henryk (1846—1916), prozator polonez, reprezentant de seamă al realismului critic. Originar dintr-o familie nobilă, s-a născut la Wola Orkzejska.

H. Sienkiewicz

În 1876 a plecat în America, în căutarea iluzorie a unui climat spiritual de libertate, întorcîndu-se în patrie în 1878, după ce vizitase Franţa şi Italia. În anii primului război mondial a militat pentru independenţa Poloniei. **S.** a debutat în 1869 cu articole de critică literară. Primele sale nuvele, de un dramatism zguduitor, inspirate din viaţa ţărănimii („Schiţe în cărbune", 1877) şi a copiilor nevoiaşi („Janko muzicantul", 1879), sau de un cald şi nostalgic patriotism („Paznicul farului", 1882), relevă calităţi deosebite în zugrăvirea unor figuri şi scene caracteristice societăţii poloneze a timpului. Au urmat o serie de romane istorice de răsunet, dintre care se remarcă trilogia: „Prin foc şi sabie", 1883; „Potopul", 1886; Pan Wotodyjowski", 1887—1888. Romanul „Cavalerii teutoni" (1900, trad. rom.) este o izbutită frescă eroică a Poloniei din sec. XIV—XV, însîngerată de războiul cu cavalerii teutoni. Cunoscutul său roman „Quo vadis?" (1896, trad. rom.), pentru care a obţinut premiul Nobel (1905), conţine un tablou dramatic al ciocnirii dintre creştinismul primitiv şi autoritatea imperială romană. A mai publicat lucrări cu caracter folcloric. Arta lui **S.** se distinge prin amploarea suflului epic, vioiciunea şi pitorescul naraţiei şi forţa poetică şi captivantă a evocării, care au făcut din el un mare pictor de bătălii.

Sierpinski *[şerpínschi]*, Wacław (n. 1882), matematician polonez, profesor la Universitatea din Varşovia, membru al Academiei de Ştiinţe din R.P. Polonă şi membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Are lucrări în domeniul teoriei mulţimilor şi al aplicaţiilor ei în topologie, al teoriei funcţiilor de o variabilă reală, al numerelor transfinite, al ipotezei continuului, axiomei lui Zermelo etc. Împreună cu matematicienii polonezi Z. Janiszewski şi S. Mazurkiewicz, a fundat în 1920 revista „Fundamenta Mathematicae", consacrată teoriei mulţimilor şi aplicaţiilor ei. Op. pr.: „Lecţii asupra numerelor transfinite" (1928), „Topologie generală" (1934), „Numere cardinale şi ordinale" (1958).

Sierra Leone, stat în Africa de vest, situat pe coasta Oceanului Atlantic, între Guineea şi Liberia. Suprafaţa: 72 326 km². Populaţia: 2 183 000 loc. (1963), formată din numeroase grupuri etnice. Capitala: *Freetown*. Limba de stat: engleza. În nord cuprinde o porţiune din podişul leono-liberian, puternic fragmentat, şi prelungiri ale masivului Fouta-Djallon. Partea vestică şi sudică este o cîmpie joasă aluvială. Climă subecuatorială cu vară ploioasă şi iarnă secetoasă. În sud, pe mici porţiuni, cresc păduri tropicale, pe ţărm mangrove, iar în interior se întind savane şi savane cu păduri. Zăcăminte de minereu de fier, aur, diamante, cromite, bauxită etc. Ţară agrară în curs de dezvoltare. Peste 50% din populaţia activă lucrează în agricultură. Se cultivă palmieri de ulei, arbori de cacao şi de cafea, arahide (pentru export) şi orez, mei, sorg, manioc, porumb (pentru consumul intern). Este dezvoltată industria extractivă, dominată de capitalul monopolist englez. Există mici întreprinderi ale industriei alimentare şi uşoare şi o întreprindere de şlefuire a diamantelor. Se ex-

portă minereu de fier, diamante, cromite (4/5 din volumul exportului), copra, cafea, cacao, nuci de cola, se importă produse industriale şi alimentare. — *Istoric.* Teritoriul **S.L.** a fost locuit din timpuri străvechi. În sec. al XV-lea şi-au făcut apariţia în **S.L.** portughezii, iar în sec. al XVI-lea englezii; aceştia din urmă au ocupat-o treptat, transformînd litoralul în colonie (1808), iar teritoriul din interior în protectorat (1896). În urma intensificării luptei anticoloniale după cel de-al doilea război mondial, Anglia a fost nevoită să acorde, în 1961, independenţa ţării. **S.L.** este membră a Comunităţii Britanice de Naţiuni. Şeful statului este suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. Organul suprem legislativ este Camera Reprezentanţilor, aleasă pe timp de cinci ani. **S.L.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul popular (partid de guvernămînt), Congresul general.

Sierra Madre, sistem muntos în America de Nord (Mexic şi Guatemala), format din mai multe lanţuri montane care înconjură Podişul Mexican. Climă tropicală (etajată) montană, uscată spre podiş şi umedă spre oceane. Formaţii vegetale xerofile în nordul sistemului muntos şi de păduri tropicale, care trec spre păduri de conifere, în sud. *S.M. de Est,* format din mai multe culmi paralele, care se întind pe circa 800 km lungime (de la nord — nord-vest spre sud — sud-est), este alcătuit din calcare, gresii şi lave vulcanice. Versantul estic este abrupt, dominînd cu circa 1 500 m cîmpia litorală (Golful Mexic). Versantul vestic coboară domol spre Podişul Mexican. Altitudinea maximă: 3 664 m (vîrful Peña Nevada). *S.M. de Vest,* format din culmi paralele, care se întind pe 1 300 km lungime (de la nord-vest spre sud-est), este alcătuit din şisturi cristaline, calcare, gresii şi lave vulcanice; fragmentat de văi-canion. Altitudinea maximă: 3 150 m (vîrful Chorreras). *S.M. de Sud,* situat la nord de istmul Tehuantepec, pe ţărmul Oceanului Pacific; numeroşi vulcani. Altitudinea maximă: 4 211 m (vulcanul Tajamulco, în Guatemala).

Sierra Maestra, lanţ muntos în sud-estul insulei Cuba; printr-un abrupt, domină litoralul oceanic. Altitudinea maximă: 2 560 m (vîrful Turquino). Zăcăminte de minereuri de fier, cupru, mangan etc.

Sierra Morena, lanţ muntos în sudul Spaniei, cuprins între fluviile Guadalquivir (la sud) şi Guadiana (la nord); reprezintă o întinsă peneplenă, cu cîteva creste muntoase, cu versantul sudic abrupt. Altitudinea maximă: 1 325 m. Climă mediteraneană de munte. Formaţii vegetale de tip maquis. Importante exploatări de cărbune (Puertollano, Peñarroya), de cupru (Rio Tinto), de plumb, de mercur etc.

Sierra Nevada *[siérə nəvádə],* lanţ muntos în vestul S.U.A., cuprins între depresiunea internă a Californiei şi podişul Marelui Bazin. Este orientat de la nord-vest spre sud-est şi se întinde pe circa 750 km, reprezentînd un horst format din granodiorite, asimetric ridicat. Versantul vestic este abrupt şi domină depresiunea internă a Californiei cu circa 1 500 m. Versantul estic, mai lin, coboară treptat spre Marele Bazin. Vîrfurile sînt peneplenizate şi păstrează urme de glaciaţie cuaternare. **S.N.** este o regiune cu seismicitate ridicată. Are numeroase izvoare termale şi vulcani noroioşi (la baza versantului estic). Altitudinea maximă: 4 418 m (vîrful Whitney). Climă de tip mediteranean-montan, cu precipitaţii mai ales iarna. Versantul vestic, mai umed, este acoperit cu păduri de foioase şi conifere, iar cel estic, mai secetos, cu păduri rare de pin. Pajiştile alpine ocupă înălţimile de peste 3 000 m. În **S.N.** se află cîteva importante rezervaţii naturale (Kings Canyon National Park, Yosemite National Park).

Sierra Nevada, masiv muntos în sudul Spaniei, alcătuit din roci cristaline, dolomite şi calcare. Relief variat, cu forme rotunjite şi cu cîteva vîrfuri ascuţite de tip alpin. Altitudinea maximă: 3 478 m (vîrful Mulhacén).

Sieyès *[sieiés],* Emmanuel Joseph (1748—1836), om politic francez, abate, participant la revoluţia franceză din 1789—1794, unul dintre conducătorii girondinilor. A devenit cunoscut prin broşura „Ce este starea a treia?" (1789), un adevărat program politic al burgheziei franceze. În timpul reacţiunii termidoriene a fost unul dintre autorii Constituţiei din 1795, care consfinţea puterea marii burghezii. Membru al Directoratului, a contribuit la organizarea loviturii de stat de la 18 Brumar (1799) a lui Napoleon Bonaparte, care l-a numit membru al Consulatului, iar apoi senator. În timpul Restauraţiei, **S.** a trăit în emigraţie.

sifilis (de la *Sifilus,* eroul unui poem scris de Fracastoro în 1530; MED.), boală venerianăcontagioasă, transmisă de obicei prin contact direct, prin

obiectele utilizate de o persoană infectată sau, în cazul **s.** congenital, prin infectarea pe cale sanguină a fătului în cursul vieții intrauterine. Medicina antică nu a cunoscut această boală. Unii istorici susțin că **s.** a fost importat din America, deoarece după descoperirea Americii au apărut primele cazuri de **s.** în Europa. Datorită observațiilor și studiilor făcute de diferiți specialiști, **s.** a fost delimitat ca boală specifică, foarte contagioasă, provocată de un agent patogen descoperit în 1905 de Schaudinn și Hoffmann. Agentul patogen al bolii este spiroheta *Treponema pallidum*. În evoluția **s.** se disting trei perioade. Perioada primară, caracterizată prin apariția șancrului sifilitic, după 10—60 de zile de la contactul infectant (situat cel mai des pe organele genitale), și prin adenopatie regională. Perioada secundară se caracterizează prin manifestări cutanate (erupție rozeolică, sifilide care se ulcerează și apoi se pigmentează), mucoase (eritem, eroziuni, plăci mucoase), poliadenopatie, cefalee, căderea părului. Leziunile cutanate și cele de pe mucoase sînt foarte contagioase. Perioada terțiară apare tardiv și se manifestă prin leziuni distructive, mutilante (gomele sifilitice), localizate pe piele sau în diferite organe: ficat, splină, stomac etc. O formă deosebită o constituie **s.** nervos, care se manifestă tardiv, prin boli ca tabesul, paralizia generală progresivă etc. **S.** *congenital*, numit altădată *ereditar*, apare la copil după o naștere prematură, prezentînd la început manifestări cutanate, mucoase, viscerale, osoase, senzoriale, iar tardiv (după 8—18 ani) gome și sifilide. În afara diagnosticului clinic este utilizat cel serologic (reacția Bordet-Wassermann, teste de floculare). Incidența și gravitatea **s.** au scăzut mult în urma introducerii tratamentului cu bismut, arsen și în special cu penicilină. În țara noastră, măsurile de control și tratament au dus la scăderea simțitoare a morbidității acestei boli. Sin. *lues*.

siflántă (lat. *siflare* „a sufla"; LINGV.), consoană constrictivă dentală, caracterizată prin zgomotul produs de aerul care se scurge de-a lungul unui canal strîmt format prin atingerea vîrfului limbii de cele două șiruri de dinți sau numai de dinții incisivi inferiori (ex., în română, *s*, *z* sînt consoane **s.**). V. și sibilantă.

sifón **1.** Tub curbat în formă de U răsturnat, folosit pentru mutarea unui lichid de la un nivel hidrostatic superior la un nivel inferior, trecînd peste un obstacol care împiedică scurgerea liberă a lichidului. **S.** începe să funcționeze numai atunci cînd este umplut cu lichid în ambele ramuri pînă sub nivelul superior. **2.** Tub curbat în formă de U, montat pe o conductă cu scopul de a împiedica, datorită apei pe care o conține, trecerea aerului dintr-o parte într-alta. **3.** Butelie cu pereți groși, folosită pentru păstrarea și debitarea sub presiune a apei acidulate cu bioxid de carbon. **4.** Apă gazoasă obținută prin saturarea cu bioxid de carbon, sub presiune, a apei potabile.

sifonofóre (ZOOL.), ordin de celenterate hidrozoare coloniale, caracterizate printr-un înalt grad de diferențiere și specializare morfofiziologică a indivizilor care alcătuiesc colonia (v. și polimorfism **(2)**), aceasta fiind astfel echivalentă fiziologic cu un individ. Colonia plutește la suprafața apei datorită unui individ care are o glandă gazogenă *(pneumatofor)* și se deplasează prin contracția unor indivizi numiți *nectozoizi*; unii digeră hrana *(gastrozoizii)*, alții apără colonia *(dactilozoizii)*, iar alții produc elementele sexuale *(gonozoizii)*. Numeroase specii de **s.** trăiesc în Marea Mediterană și în Oceanul Atlantic.

Siger de Brabant *[sijé dö brabă]* (? —c. 1282), filozof medieval de origine olandeză, profesor la Universitatea din Paris, cel mai de seamă reprezentant al averroismului occidental. A susținut caracterul necreat și etern al lumii și al materiei, a negat intervenția în lume a divinității și nemurirea sufletului. A fost un adept al teoriei adevărului dublu. Tezele sale au fost condamnate de biserică în 1270 și 1277. Siger de Brabant a murit (sau a fost ucis) în temnițele inchiziției.

Sighet, raion administrativ în reg. Maramureș, cu reședința în orașul regional Sighetul Marmației. 57 810 loc. (1965). Exploatarea și prelucrarea lemnului (Sighetul Marmației, Cîmpulung la Tisa), industrie textilă și alimentară. Pomicultură (meri ionatan), culturi de cartofi și creșterea animalelor.

Sighetul Marmației, oraș regional în reg. Maramureș, reședință de raion, situat pe valea Tisei. 28 260 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (Combinat de industrializare a lemnului producător de mobilă, cherestea etc.), textilă (tricotaje, covoare), alimentară și a materialelor de construcție. Monumente istorice (biserica reformistă, sec. XIV—XVI). Muzeu raional, cu o valoroasă colecție de artă populară.

Sighetul Marmației. Combinatul pentru industrializarea lemnului

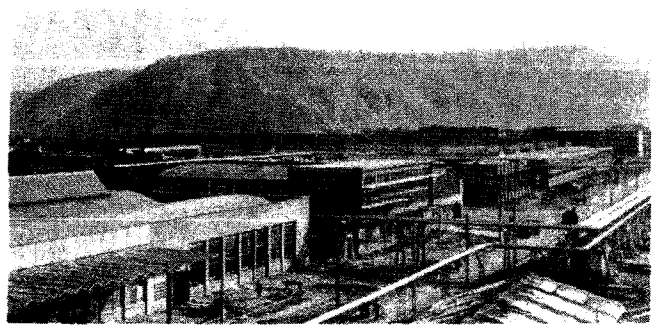

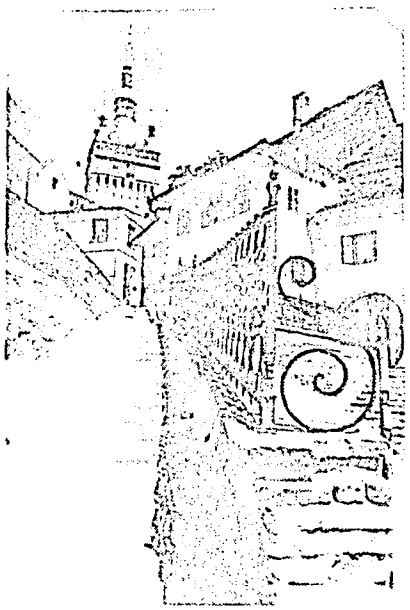

Sighişoara. Turnul cu ceas

Sighişoara, oraş regional în reg. Braşov, reşedinţă de raion, situat pe valea Tîrnavei Mari. 24 420 loc. (1965). Industrie alimentară, textilă (ţesături de bumbac şi lînă), a sticlei şi porţelanului (complex de faianţă şi sticlă), a materialelor de construcţie (plăci de azbociment, ţiglă etc.), constructoare de maşini (utilaje şi piese de schimb pentru industria uşoară), reparaţii metalice.—*Istoric.* Pe locul actualului oraş a existat o aşezare dacică, apoi un castru roman, care şi-a continuat existenţa şi în timpul migraţiunii popoarelor. Prima atestare documentară a aşezării este din 1280, sub numele de *Castrum Sex.* La mijlocul sec. al XIV-lea, castrul se transformă în oraş, menţionat în 1367 sub numele *civitas de Seguswar.* În **S.** se păstrează cea mai frumoasă cetate medievală orăşenească din ţara noastră. Desfăşurate în jurul dealului cetăţii, zidurile de apărare, lungi de aproape 1 km, sînt prevăzute cu 14 turnuri, unele de o mare frumuseţe arhitectonică (Turnul cu ceas, Turnul cositorarilor). În cetate se mai păstrează aproape intact vechiul ansamblu urbanistic, cu străzi înguste şi case de locuit de sute de ani, cu tencuieli divers colorate, care dau oraşului un aspect pitoresc. Dintre monumentele importante amintim Biserica din Deal (sec. XIV—XV), cu arhitectură gotică, decorată cu picturi murale, Biserica mănăstirii (sec. XV—XVI), Biserica ortodoxă (1796). În Turnul cu ceas este instalat muzeul raional, cu o bogată colecţie de istorie şi artă feudală ilustrînd trecutul oraşului. — *Raionul S.*, cu 50 360 loc. (1965). Exploatări de gaz metan (Noul Săsesc, Nadeş). Industrie a materialelor de construcţie, sticlă şi faianţă (Sighişoara, Albeşti), alimentară, textilă. Culturi de cereale, de cartofi şi de plante industriale (floarea soarelui, hamei). Creşterea animalelor pentru carne şi lapte.

sigillaria (PALEONT.), gen fosil de criptogame vasculare din ordinul licopodialelor. Erau arbori cu o înălţime de peste 30 m, cu diametrul aproximativ de 1 m; tulpina avea scoarţa brăzdată de şanţuri longitudinale, pe care se vedeau cicatricele frunzelor în forma unor

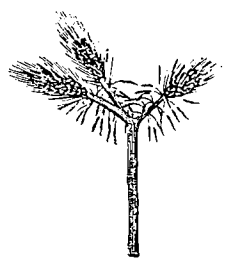

Sigillaria

peceţi (de aici şi numele genului). A trăit din carboniferul inferior pînă în permianul inferior. În Republica Socialistă România sigillaria a fost găsită în depozitele carbonifere din Banat.

sigilografie (IST.) v. **sfragistică.**

Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387—1437), rege (1410—1437) şi împărat al Imperiului german (1433—1437) şi rege al Boemiei (1420—1437). A fost unul dintre conducătorii cruciadei împotriva turcilor, care s-a terminat prin dezastrul de la Nicopole (1396). Ca rege al Boemiei a susţinut lupta papalităţii împotriva mişcării husite. A încheiat cu Polonia la Lublau (1412) tratatul de împărţire a Moldovei şi a anexat Severinul (1419). Pericolul iminent al expansiunii turceşti spre Ungaria l-a determinat să întreţină însă relaţii de bună vecinătate cu Mircea cel Bătrîn şi Dan al II-lea, ajutîndu-i împotriva turcilor sau împotriva pretendenţilor la domnie.

Sigismund al II-lea August, rege al Poloniei şi mare cneaz al Lituaniei (1548—1572). A participat la războiul livonian (1558—1583) şi a încheiat *Uniunea de la Lublin* (1569), care unea regatul Poloniei şi marele cnezat al Lituaniei într-un singur stat.

siglă, prescurtare convenţională, formată din litera iniţială sau din grupul de litere iniţiale ale titlului unei lucrări citate (ex. **s.** VR indică revista „Viaţa românească").

„Siglo" (*„El ~"*), organ de presă al Partidului Comunist din Chile. Înfiinţat în 1940, apare zilnic la Santiago.

Signac *[siñác]*, Paul (1863—1935), pictor şi teoretician de artă francez, unul dintre principalii corifei ai neoimpresionismului. În scrierea sa „De la Delacroix la neoimpresionism", **S.** a teoretizat principiile diviziunii tonurilor care stau la baza artei sale. În peisajele şi compoziţiile sale, **S.** a aplicat aceste principii, descompunînd suprafeţele în tuşe mărunte de culoare pură („Nôtre-Dame de Paris", „Le Pont-Neuf", „Le Port Saint-Nicolas", „Venise", „Petit Andely" etc.). A fost un remarcabil acuarelist. Este reprezentat prin acuarele la Muzeul de artă al Academiei Republicii Socialiste România.

signatúră (POLIGR.), cifră de ordine tipărită pe fiecare pagină de la începutul colii de tipar, care servește la adunarea colilor în ordinea impusă de lucrare.

Signorelli *[siñorélli]*, Luca (zis și *Luca da Cortona*) (c. 1450—1523), pictor italian din școala florentină, unul dintre marii reprezentanți ai Renașterii. Elev al lui Piero della Francesca, **S.** s-a afirmat de timpuriu prin deplina cunoaștere a anatomiei umane, prin îndrăzneala compozițiilor, prin realismul viguros și dramatic, fiind considerat pe drept cuvînt ca un precursor al lui Michelangelo. Excelent freschist, **S.** a terminat decorația începută de către Fra Angelico da Fiesole în catedrala din Orvieto (1499—1502), a pictat „Istoria lui Moise" în Capela sixtină. A executat de asemenea numeroase tablouri („Școala lui Pan", „Sfînta familie", „Martiriul sf. Sebastian" etc.).

signorie (ital. *signore* „domn") **1.** Formă de guvernămînt instituită în unele orașe italiene în evul mediu tîrziu și în Renaștere. S-a caracterizat prin concentrarea puterii în mîinile unei singure persoane. Viageră în majoritatea cazurilor, **s.** a fost legitimată la sfîrșitul sec. al XIV-lea și la începutul celui de-al XV-lea, de autoritatea papală sau de cea imperială, transformîndu-se în *principat*. **2.** Organ de conducere în unele orașe-republici italiene în evul mediu (ex. Florența), ales dintre membrii de vază ai breslelor.

signum x (MAT.), funcția egală cu -1 pentru x strict

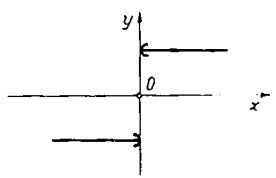

Signum *x*

negativ, cu 0 pentru $x=0$ și cu 1 pentru x strict pozitiv. Signum x se notează prescurtat sgn x sau sign x.

siguránță (TEHN.) **1.** Organ de mașină, dispozitiv sau aparat care, intercalat în circuitul unui sistem tehnic, îl protejează împotriva acțiunii dăunătoare a suprasolicitărilor sau îl împiedică să se desfacă ori să se deplaseze în timpul funcționării (ex. șplinturi, inele de sîrmă, șaibe, contrapiulițe, valve etc.). — *S. electrică*, aparat de protecție a echipamentelor și instalațiilor electrice contra supracurenților, în special contra curenților de scurtcircuit, cu rolul de a întrerupe automat circuitul electric în care este instalat cînd curentul din circuit depășește într-o anumită măsură valoarea sa nominală. Se folosesc *s.e. fuzibile*, care întrerup circuitul prin topirea unui conductor metalic, și *s.e automate*, care întrerup circuitul printr-un sistem de contacte acționate electromagnetic. **2.** *Siguranță de funcționare*, capacitate a unui sistem tehnic sau a unui element component al acestuia de a fi utilizat, un timp cît mai îndelungat, în scopul pentru care a fost construit, determinată de un ansamblu de calități care condiționează comportarea sa la eventuala apariție a unor defecțiuni ale sistemului în exploatare. Problema măririi *s. de f.* a sistemelor tehnice prezintă o importanță crescîndă, în special datorită răspîndirii mecanizării complexe și a automatizării în diferitele ramuri ale activității umane. Importanța ei este determinată de faptul că o *s. de f.* nesatisfăcătoare duce la dese întreruperi ale funcționării instalațiilor, la avarii și cheltuieli mari de întreținere pentru piesele de rezervă și reparații (se poate ajunge ca uneori cheltuielile anuale de exploatare să depășească valoarea investițiilor, ceea ce este foarte dăunător pentru economia națională). În legătură cu aceasta, se conturează în prezent o nouă disciplină științifică, numită *teoria fiabilității* sau a *reliabilității*, care se ocupă cu studiul măsurilor generale ce trebuie respectate la proiectarea, încercarea, fabricarea, recepția și exploatarea sistemelor tehnice pentru a se asigura eficiența maximă a utilizării lor.

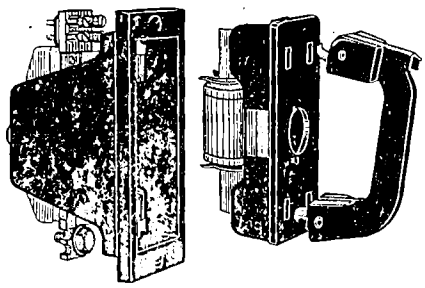
Siguranță fuzibilă

Sigwart *[zígvart]*, Christoph (1830—1905), filozof neokantian și logician german. Tratatul său de „Logică" (2 vol., 1873—1878) concepe logica în spirit psihologizant, dar are meritul de a o lega strîns de gnoseologie.

Sihleanu, Alexandru (1834—1857), poet român romantic. S-a născut la București. În timpul studiilor la Paris a redactat, împreună cu Al. Odobescu și G. Crețeanu, ziarul „Junimea română" (1851). Volumul „Armonii intime" (1857) cuprinde meditații, reverii și balade, dominate de sentimentul fantasticului și al macabrului. În satira „Cișmegiul", Al. Sihleanu vădește notabile aptitudini de polemist.

Sihote Alin, lanț muntos în estul Siberiei, cuprins între Marea Japoniei, riul Ussuri și cursul inferior al Amurului, orientat de la sud-vest spre nord-est, pe o lungime de 1 200 km. Altitudinea maximă: 2 078 m. Climă cu influențe musonice. Păduri de conifere (în nord) și de foioase (în sud).

Sikelianos, Angelos (1884—1951), poet neogrec, reprezentant de seamă al simbolismului în Grecia. Înrudit cu D'Annunzio prin sensibilitate și cultul mistic al naturii, **S.** a fost un estetizant, tributar ideologiei lui Nietzsche și doctrinei presocratice a orfismului (volumele „Vizionarul", 1909; „Prolog vieții", 1915—1917; „Discurs delfic", 1927). A mai scris tragedii („Sibilla", 1944; „Dedal în Creta", 1943; „Hristos la Roma", 1946), caracterizate

printr-un limbaj vibrant, patetic, nu lipsit de retorism.

sikhi (şichi) (sanscrită *sikh* „cler") adepţii unei secte mistice apărute în urma contactului hinduismului cu islamul, întemeiată de Nanak din Punjab (1469—1538). Comunităţile sikhilor au avut la început un caracter antifeudal deschis, dar, cu timpul, conducătorii lor au devenit ei înşişi feudali. Statul sikh, format în Punjab la mijlocul sec. al XVIII-lea, a fost desfiinţat în 1849, în urma cuceririi lui de către englezi. Centrul religios al sectei este templul din Amritsar (Lacul de nectar).

Sikkim, principat în munţii Himalaia, în nord-estul Indiei, protectorat indian. Suprafaţa: 7 104 km² (după alte surse 7 298 km²). Populaţia: 161 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Gangtok*. Situat pe pantele sudice ale Himalaiei Mari, teritoriul **S.** are în general altitudini peste 1 500 m, culminînd în vîrful Kanchenjunga (8 573 m). Climă subecuatorială montană foarte umedă. Vegetaţia: păduri de conifere şi foioase, păşuni alpine. Zăcăminte de cupru. Se cultivă orez, mei, porumb, grîu, secară, pomi fructiferi; se cresc bovine, ovine, iaci. Sînt dezvoltate meşteşugurile.

Sikorski, Władysław (1881—1943), om politic şi general polonez. A fost prim-ministru şi ministru de interne (1922—1923), ministru de război (1924—1925), iar între 1939 şi 1943 şeful guvernului polonez constituit în emigraţie (mai întîi cu sediul în Franţa, apoi, din 1940, la Londra) în timpul celui de-al doilea război mondial.

silábă (LINGV.), segment fonetic (al cuvîntului, care poate uni însă şi elemente din cuvinte diferite), alcătuit dintr-un fonem sau dintr-un grup de foneme pronunţate printr-un singur efort expirator. Centrul **s.** este de obicei o vocală (în jurul căreia se pot grupa consoane sau semivocale), dar poate fi şi o consoană, mai ales sonantă. Limita dintre **s.** în fluxul vorbirii este adesea greu de precizat, de aceea despărţirea în scris în **s.** este mai mult sau mai puţin convenţională şi diferă de la o limbă la alta. În limba română, cuvintele au un număr diferit de silabe. — *S. deschisă*, silabă care se termină într-o vocală (ex. **s.** din cuvîntul *ma-te-ma-ti-că*). —*S. închisă*, silabă care se termină în consoană (ex. **s.** din cuvîntul *seg-men-tat)*.

siláni (CHIM.), combinaţii ale siliciului cu hidrogenul. Corespund formulei generale $Si_n H_{2n+2}$ (în care *n* are valori de la 1 la 6). Se obţin prin tratarea siliciurii de magneziu cu acid clorhidric. Primii doi termeni ai seriei (monosilanul, disilanul) sînt gaze, următorii lichide. **S.,** deşi au formule analoge cu ale hidrocarburilor saturate din seria parafinică, sînt mult mai nestabili şi mai reactivi decît termenii parafinici corespunzători. În contact cu aerul se aprind spontan.

siléni (în mitologia greacă), nume generic dat satirilor bătrîni; alteori acest nume

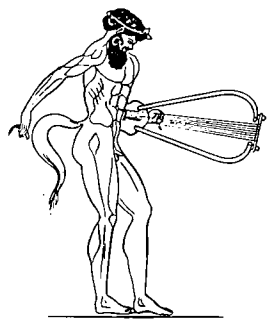

Silen

desemnează un anumit personaj, considerat învăţătorul zeului Dionysos şi care, sub o înfăţişare grotescă, ascunde o înţelepciune ironică.

silépsă (lat. *syllepsis*, din gr. *syllepsis* „figură retorică"), construcţie sintactică în care acordul cuvintelor se face nu după normele gramaticale obişnuite, ci după ideea care predomină în minte (ex.: Un grup de elevi *au* vizitat expoziţia).

sílex (lat. *silex* „cremene"; PETROGR.), formaţie silicioasă de formă lenticulară, cu dimensiuni reduse, care ia naştere în roci calcaroase. Are culoarea cenuşie-gălbuie, spărtura concoidală şi duritatea ridicată. Este constituit din silice foarte fin cristalizată sau amorfă şi se separă uşor din masa rocilor înconjurătoare. **S.** a fost folosit în epoca de piatră pentru confecţionarea armelor şi uneltelor.

Silezia, regiune în Europa centrală, în cursul superior al Odrei şi Vistulei, pe teritoriul Poloniei (cea mai mare parte) şi Cehoslovaciei (partea sudică). În sud şi sud-vest se întind Carpaţii şi Sudeţii şi dealuri submontane, în partea centrală şi nord-vestică cîmpia Sileziei, iar în est şi nord-est o zonă deluroasă. Mari zăcăminte de huilă, lignit, minereu de fier, polimetale, sare. — *Istoric.* Populată în antichitate de ramura apuseană a slavilor, **S.** a intrat în 990 în componenţa statului feudal timpuriu polon, iar în 1138, în condiţiile împărţirii statului polon între urmaşii lui Boleslav al III-lea, **S.** a revenit fiului mai mare al acestuia, Vladislav al II-lea. În sec. al XIV-lea, S. a trecut la Cehia, unde domnea dinastia germană de Luxemburg. În 1526, **S.,** împreună cu Cehia, a căzut în stăpînirea Habsburgilor austrieci, iar în 1742, în urma războiului de succesiune la tronul Austriei, o mare parte a **S.** a fost alipită la Prusia. În timpul stăpînirii de către Prusia s-a intensificat colonizarea germană a **S.,** începută încă din sec. al XIII-lea. În 1844 a avut loc răscoala textiliştilor silezieni, prima mare acţiune a proletariatului din Europa centrală. În urma tratatului de pace de la Versailles (1919), o mare parte a **S.** a rămas în stăpînirea Germaniei, o parte a revenit Poloniei (Silezia Superioară), iar o mică parte Cehoslovaciei. În cursul celui de-al doilea război mondial, întreg teritoriul **S.** a fost cotropit de trupele hitleriste. În baza Conferinţei de la Potsdam (1945), teritoriile poloneze aflate sub stăpînirea germană au fost restituite Poloniei, graniţa apuseană a Poloniei devenind Oder-Neisse.

silfi (în mitologia popoarelor germanice), duhuri aeriene, uşoare, foarte agile, fără reprezentare precisă. Spirite năz-

drăvane, necăjesc oamenii cu glumele lor, dar adeseori le vin într-ajutor pe neașteptate. Oberon, din „Visul unei nopți de vară" de Shakespeare, era regele silfilor. Corespondentul lor feminin erau *silfidele.*

silicagél (CHIM.), produs granular, cu porozitate mare, obținut prin deshidratarea gelului de bioxid de siliciu în anumite condiții. Se utilizează în tehnică ca adsorbant și ca purtător de catalizatori. Se mai numește *gel de silice.*

silicatáre (IND. EXTR.), procedeu de consolidare și de impermeabilizare a pereților săpăturilor și galeriilor, a terenurilor de fundație etc., care constă în injectarea în pământ a unei soluții de silicat de sodiu și a unei soluții de electrolit (de obicei clorură de calciu). Cele două soluții reacționează și formează un gel de silice, care consolidează și impermeabilizează pământul.

silicáți (CHIM., MINER.), compuși oxigenați ai siliciului cu metale, obținuți în general prin topirea bioxidului de siliciu cu oxizi metalici. **S.** naturali alcătuiesc una dintre cele mai importante clase de minerale. Scoarța terestră este formată preponderent din **s.**, care iau naștere îndeosebi prin cristalizare din magme sau prin procese de metamorfism. **S.** sînt transparenți sau translucizi, incolori sau colorați parțial, în funcție de compoziția lor, cu luciu sticlos, gras sau sidefos, caracterizați îndeobște printr-o mare duritate și un punct de topire ridicat. În rețeaua lor cristalină se disting anioni cu structuri variate. Cel mai simplu anion, SiO_4^{4-}, întîlnit în olivină, granați, epidot etc., are o structură tetraedrică în care atomul de siliciu este legat covalent de patru atomi de oxigen. Prin unirea tetraedrelor de SiO_4 între ele în moduri diferite, rezultă anioni inelari (ex. la turmalină, beril), anioni în lanț (ex. la piroxeni), în benzi (ex. la amfiboli), în strate (ex. la mice) sau în rețea tridimensională (ex. la feldspați). **S.** naturali sînt folosiți ca materie primă în industria ceramică, a cimentului, în industria chimică etc. Au și alte utilizări variate datorită unor proprietăți specifice (ex. talc, azbest, muscovit etc.) sau calității de piatră prețioasă și semiprețioasă (ex. topaz, beril, granat, turmalină, zircon, amazonit, piatra lunii etc.). — *Silicat de sodiu,* combinație obținută prin topirea bioxidului de siliciu cu hidroxid sau carbonat de sodiu. În topitură au fost identificați următorii compuși: Na_2SiO_3, Na_4SiO_4, $Na_6Si_2O_7$ și $Na_2Si_2O_5$. Are aspectul sticlei obișnuite. În anumite condiții de presiune și de temperatură e solubil în apă, formînd o soluție foarte vîscoasă. Se numește și *sticlă solubilă.*

silíce (CHIM.) v. **bioxid de siliciu.**

silicícole, plante adaptate la sol bogat în bioxid de siliciu (ex. hrișca, pirul, secara, salcîmul).

siliciére (METAL.), operație termochimică prin care siliciul difuzează în stratul superficial al unor piese de oțel sau de fontă pentru a le face mai rezistente la coroziune în anumite medii, la oxidări la temperaturi înalte (pînă la 700—750°C) și la uzură. Se mai numește, impropriu, *silicizare.*

silicifiére (PETROGR.), proces natural de îmbogățire relativă în siliciu a unei roci. **S.** se datorește îndepărtării unor compuși dintr-o rocă sau aportului de bioxid de siliciu (SiO_2) din afară. Procesul de **s.** poate avea loc fie prin înlocuirea cu bioxid de siliciu a unor compuși minerali sau organici, fie prin umplerea cu bioxid de siliciu a spațiilor libere din roci (pori, crăpături etc.), fie simultan pe ambele căi. Cele mai răspîndite fenomene de **s.** sînt legate de migrațiunea diagenetică a bioxidului de siliciu în unele sedimente sau de activitatea vulcanică (ex. **s.** unor roci din reg. Maramureș și Munții Metaliferi).

siliciu (CHIM.), *Si.* Element cu nr. at. 14; gr. at. 28,09; gr. sp. 2,33; duritatea 7; p.t. 1 410°C; p.f. 2 630°C. Este un metaloid din grupa carbonului. Se găsește în natură sub formă de combinații cu oxigenul (bioxid de siliciu și silicați). Este elementul cel mai răspîndit după oxigen, alcătuind o pătrime din greutatea scoarței Pămîntului. Se obține prin reducerea bioxidului sau a halogenurilor de **s.** cu magneziu, aluminiu sau cărbune. **S.** se prezintă cristalizat în sistemul cubic, avînd structură analogă cu a diamantului, și amorf (o stare mai fin dispersată a siliciului cristalin obișnuit). Nu se dizolvă în nici un dizolvant, cu excepția unor metale topite. Din punct de vedere chimic este foarte puțin reactiv. La rece nu reacționează cu apa și nici cu acizii; reacționează însă ușor cu hidroxizii alcalini, formînd silicați. În combinații are valența 4. **S.** de mare puritate se întrebuințează la fabricarea dispozitivelor semiconductoare și, sub formă de ferosiliciu, în metalurgie.

silicóni (CHIM.), compuși macromoleculari organo-silicici (polixiloxani), constituiți din lanțuri sau cicluri de atomi de siliciu care alternează regulat cu atomi de oxigen, valențele libere ale siliciului fiind saturate prin radicali organici (metil, fenil etc.):

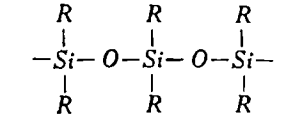

După structura chimică, respectiv după proprietăți, **s.** se împart în **s.** fluizi sau uleiuri siliconice, elastomeri sau cauciucuri siliconice și rășini siliconice. **S.** prezintă stabilitate termică mare, proprietăți dielectrice deosebite, rezistență din punct de vedere chimic, hidrofobie etc. Au utilizări tehnice importante. **S.** fluizi se folosesc ca lubrifianți, uleiuri de transformator, la protecția unor suprafețe împotriva aderenței, iar elastomerii și rășinile siliconice la confecționarea cablurilor, a izolamentelor, ca lacuri rezistente, la impregnarea unor țesături pentru a le proteja împotriva apei etc.

silicotermíe (METAL.), proces de reducere a unor oxizi metalici greu reductibili, folosind ca agent de reducere sili-

ciul sau ferosiliciul fin pulverizat, amestecat cu oxidul respectiv. V. și metalotermie.

silicóză (MED.), boală pulmonară profesională care apare în urma inhalării prelungite (2—30 de ani) a pulberilor de bioxid de siliciu. Cel mai frecvent se îmbolnăvesc lucrătorii din industria minieră, de la carierele de materiale silicoase, din industria metalurgică, industria porțelanului, a sticlei etc. **S.** are o evoluție progresivă spre scleroză pulmonară. În cursul evoluției bolii pot apărea complicații grave. Profilaxia **s.** este mai eficace decît tratamentul și constă în suprimarea posibilităților de inhalare a pulberii de siliciu la locul de muncă (foraj umed, exhaustare, mașini de protecție), control periodic al lucrătorilor etc. În Republica Socialistă România, profilaxia **s.** reprezintă una dintre principalele probleme de sănătate publică.

silículă (BOT.), silicvă mai scurtă, care are un perete fals despărțitor și este caracteristică plantelor din familia cruciferelor (ex. traista-ciobanului, hreanul, urda-vacii etc.).

silícvă (BOT.), fruct uscat dehiscent, caracteristic plantelor din familia cruciferelor (ridichi, varză etc.), alcătuit din două carpele despărțite printr-un perete subțire de care se prind semințele.

silimanít (MINER.), silicat natural de aluminiu, cristalizat în sistemul rombic. Se prezintă sub formă de cristale aciculare, dispuse în snopi. Este colorat mai ales în cenușiu. Se întîlnește în micașisturi și în gnaise, formate în condițiile metamorfismului foarte intens (ex. **s.** din cristalinul Carpaților Meridionali și din nordul Dobrogii).

Silistra, oraș în nordul R.P. Bulgaria, port pe Dunăre. 22 000 loc. (1960). Industrie alimentară, a mobilei, textilă, a materialelor de construcție.

síliște (în evul mediu în țările române), denumire a locului pe care fusese sau pe care era așezat un sat.

silítră (CHIM.) v. **azotat de potasiu.**

Silius Italicus, Titus Catius (25—101 e.n.), poet epic roman. A ocupat multe funcții de stat. Epopeea sa „Punica" are ca subiect cel de-al doilea război punic. Lipsită în general de originalitate, lucrarea cuprinde și unele pasaje valoroase prin sentimentul patriotic care le străbate.

Sillanpää *[silanpe:]*, Frans Eemil (n. 1888), romancier finlandez de orientare umanistă, cel mai reprezentativ exponent al literaturii finlandeze contemporane. După începuturi care reflectă o concepție panteistă („Viața și soarele", 1916), **S.** zugrăvește în spiritul „realismului magic" și într-un cadru natural feeric viața grea a țăranului finlandez, analizată mai mult dintr-un unghi psihologic decît social („Sfînta mizerie" 1919, trad. rom. 1957). Accentuarea trăsăturilor unui lirism delicat, deschis la poezia naturii, este caracteristică creației ulterioare („Moartă de tînără", 1931; „Calea unui om", 1932; „Oameni în noaptea de vară", 1934; „Frumusețea și mizeria vieții", 1945). Premiul Nobel (1939).

sílnic *(Glechoma)*, gen de plante erbacee din familia labiatelor, caracterizate prin tulpini tîrîtoare și flori albastre

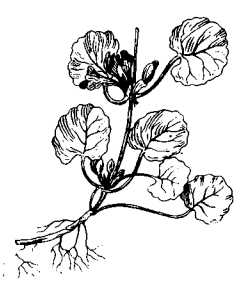

Silnic

sau violete. Plantele din acest gen cresc prin locuri umede, prin livezi, păduri și tufișuri umbroase și sînt melifere.

silogísm (LOG.), raționament deductiv prin care dintr-o judecată universală se derivă o nouă judecată prin intermediul unei a treia (ex. „Toate mamiferele acvatice sînt cetacee; toți delfinii sînt mamifere acvatice; deci toți delfinii sînt cetacee"). **S.** a fost descoperit de Aristotel, care a elaborat și teoria lui completă. **S.** se mai numește *silogism categoric*, deoarece se compune numai din judecăți de predicație; el reprezintă, ca atare, tipul fundamental de inferență deductivă, fiindcă întruchipează deplin caracteristicile esențiale ale deducției: a) operația logică este înfăptuită exclusiv în planul conceptelor și b) concluzia derivă cu necesitate, pe această bază, din premise. Caracterul necesar al derivării în **s.** își găsește fundamentul formal în axioma silogismului. **S.** se compune din trei judecăți și din trei termeni, fiecare îndeplinind funcții diferite în raționament. Ultima judecată, cu care se încheie operația logică, se numește *concluzie*, iar primele două, *premise*. Termenul care este predicatul concluziei („cetacee") se numește termen major (notat *P*), iar cel care îndeplinește funcția de subiect în concluzie („delfinii"), termen minor (notat *S*). Al treilea termen („mamifere acvatice"), care apare în ambele premise, dar nu și în concluzie, mediază legătura dintre termenul major și cel minor (termenii extremi) și se numește termen mediu (notat *M*). Actul de mediere prin tranzitivitate, efectuat de termenul mediu, datorită naturii sale universale, constituie operația logică fundamentală caracteristică **s.** Premisa care conține termenul major („toate mamiferele acvatice sînt cetacee") se numește *premisă majoră*, iar cea care conține termenul minor („toți delfinii sînt mamifere acvatice") *premisă minoră*. Premisele fiind adevărate, concluzia derivă din acestea cu necesitate ca adevărată numai dacă forma pe care o îmbracă **s.** este corectă. Corectitudinea formelor **s.** este consecința întemeierii lor în și prin *legile generale ale silogismului* ca manifestare, la nivelul acestui tip de raționament, a cerințelor principiilor (legilor) generale ale gîndirii. Legile generale ale **s.** se împart în legi privitoare la termeni și legi care trebuie respectate în for-

mularea și înlănțuirea judecăților componente. Legile termenilor sînt: 1) orice **s.** corect are trei și numai trei termeni; 2) într-un **s.** corect, termenul mediu este distribuit cel puțin într-una din premise; 3) nici un termen nu este distribuit în concluzie dacă nu a fost distribuit în premise. Legile privitoare la judecăți sînt: 1) orice **s.** corect are trei și numai trei judecăți; 2) într-un **s.** corect, o premisă este totdeauna afirmativă; 3) una dintre premise este totdeauna universală; 4) din două premise afirmative rezultă în mod necesar o concluzie afirmativă; 5) dacă o premisă este negativă, concluzia este în mod necesar negativă, iar dacă o premisă este particulară, concluzia este în mod necesar o judecată particulară. În funcție de poziția termenilor **s.** în premise, se deosebesc patru figuri silogistice, corectitudinea lor fiind garantată de legile speciale ale fiecărei figuri. Încălcarea legilor **s.** duce în mod necesar la paralogisme sau la sofisme. Forma concretă pe care o ia fiecare figură silogistică în funcție de calitatea și de cantitatea premiselor se numește *mod silogistic*. Se deosebesc 19 moduri corecte, pentru denumirea cărora sînt folosite cuvinte mnemotehnice. Întrucît numai modurile primei figuri silogistice sînt evident valide prin aceea că întruchipează nemijlocit axioma silogismului, validitatea celorlalte moduri se probează prin reducere. Diversitatea formelor pe care le ia acest tip de raționament deductiv, și în primul rînd caracterul necesar al derivării concluziei din premise și evidența imediată a derivării pentru rațiune, conferă **s.** maximă importanță în demonstrație. El constituie fundamentul prin care demonstrația devine strictă, evidentă.

Silone, Ignazio (pe numele adevărat *Secondo Tranquilli*) (n. 1900), scriitor italian. La început socialist, apoi comunist, și-a renegat ulterior ideile politice, optînd pentru un democratism liberal. Între anii 1930 și 1945 a trăit în Elveția, unde a publicat principalele sale opere, dezvăluind critic adevărata față a Italiei fasciste. Cunoscute mai mult în străinătate decît în Italia, romanele sale zugrăvesc realist mizeria materială și spirituală a țărănimii din sudul Italiei („Fontamara", 1930, trad. rom.; „Piinea și vinul", 1937, trad. rom.; „Sămînță sub zăpadă", 1945; „O mînă de mure", 1952) și aspecte din viața italienilor din Elveția („Vulpea și cameliile", 1960). Conduce publicația lunară „Tempo Presente".

silóz (CONSTR.), construcție specială de beton armat, destinată depozitării pe termen

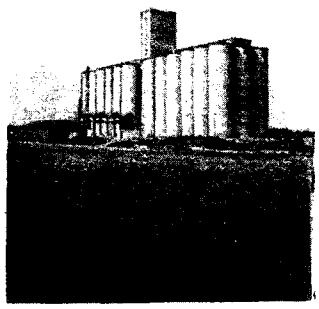

Siloz

lung a unor materiale (cereale, ciment, cărbune etc.) și care este echipată cu instalații necesare pentru încărcarea și descărcarea materialelor și pentru asigurarea conservării acestora în bune condiții (ex. instalații de transport, instalații de uscare etc.). **S.** este constituit din compartimente cu secțiune circulară, pătrată etc., cu înălțime mare, numite *celule*. Distribuirea materialului în celule se face cu ajutorul unor transportoare orizontale, montate la partea superioară a **s.**; ridicarea materialului de la partea inferioară la partea superioară a **s.** se face cu utilaje de transport pe verticală, montate într-un turn care se găsește lîngă celule.

silumín (METAL.), aliaj de aluminiu cu 4,5—13% siliciu, ușor (densitate 2,65), folosit fie ca prealiaj pentru elaborarea unor aliaje complexe de aluminiu cu siliciu, fie la obținerea prin turnare a unor piese de formă complicată și cu rezistență mare la coroziune sau la temperaturi înalte. Tratat termic cu 0,5% magneziu și cu 0,5% mangan, **s.** își îmbunătățește proprietățile mecanice.

silurián (STRAT.), a treia perioadă a erei paleozoice, considerată în trecut perioada a doua; este caracterizată prin apariția a numeroase și variate organisme. Flora siluriană este reprezentată prin alge calcaroase și prin primele plante terestre (psilofitale), care apar spre sfîrșitul perioadei. În fauna **s.** se cunosc toate încrengăturile de nevertebrate, acum ivindu-se și primele cordate. Dintre nevertebrate prezintă importanță deosebită trilobiții, nautiloidele, brahiopodele, coralierii tabulați și tetracoralierii, cistoidele, crinoidele, gigantostraceii etc. Cordatele sînt reprezentate prin graptoliți, fosile caracteristice principale, care se folosesc pentru separarea etajelor **s.**, și prin agnathe. Tot în **s.** s-au format depozite neritice, care predomină, batiale și lagunare. Formațiile **s.** apar în Europa, în regiunea scutului baltic, în insulele britanice, în zona ardeno-polonă, în Colinele Timan, în munții Urali și în cîteva regiuni din zona mediteraneană. În Republica Socialistă România, **s.** a fost găsit, prin foraje, în Podișul Moldovenesc, Cîmpia Română și Dobrogea, unde apare și la suprafață. În timpul **s.** s-a desăvîrșit orogeneza caledoniană, începută în ordovician. în urma căreia a rezultat catena scandinavă.

silvanér (VITICULT.), soi de viță de vie originar din Germania, cu struguri de mărime mijlocie, cilindro-conici, uneori aripați, cu boabele dense și cu pieliță groasă. În țara noastră se cultivă ca soi secundar, de mică răspîndire, în podgoriile din Transilvania și din Banat. Se cunosc două varietăți: *s. roșu* și *s. verde*.

silvanít (MINER.), telurură naturală de aur și de argint ($AuAgTe_4$), cristalizată în sistemul monoclinic; se prezintă sub formă de cristale alungite, alcătuind concrețeri cu aspect grafic. Are culoare cenușie-argintie și luciu metalic. În

Republica Socialistă România se găseşte în filoanele aurifere de la Săcărîmb şi Baia de Arieş (Munţii Metaliferi).

Silvanus (lat. *silva* „pădure"), veche divinitate italică,

Silvanus

zeu al pădurilor şi al ogoarelor, confundat uneori cu Pan.

Silvestru, numele a doi papi şi a doi contrapapi, dintre care cel mai cunoscut a fost papa *S. al II-lea* (Gerbert d'Aurillac) (999—1003), filozof şi matematician, unul dintre marii învăţaţi ai timpului său, profesor şi colaborator apropiat al împăratului german Otto al III-lea, cu sprijinul căruia a ajuns papă. S-a preocupat de organizarea bisericii catolice în Polonia şi în Ungaria.

silvicultúră 1. Ramură a economiei forestiere care cuprinde crearea, îngrijirea, regenerarea şi amenajarea patrimoniului forestier, tehnica plantaţiilor forestiere, a pepinierelor silvice şi a protecţiei pădurilor. Asigură materia primă pentru industria forestieră şi pentru alte ramuri industriale. V. şi pădure; economie forestieră. **2.** Disciplină ştiinţifică pe care se bazează cultivarea şi conducerea arboretelor. Are ca obiectiv principal elaborarea metodelor şi procedeelor tehnice de sporire a producţiei forestiere şi tehnica plantării şi regenerării arboretului. Elaborează metodele de selecţie forestieră, de silvoamelioraţii, de protecţie a pădurilor şi de cultivare a speciilor forestiere. Studiază creşterea şi dezvoltarea speciilor forestiere, adaptate diferitelor condiţii pedoclimatice.

silvínă (MINER.), clorură naturală de potasiu (*KCl*), cristalizată în sistemul cubic, asemănătoare cu sarea gemă, cu care se găseşte de altfel împreună şi de care se deosebeşte uneori prin culoarea sa roz-roşie, precum şi prin gustul său sărat-amar astringent. Împreună cu alte cloruri şi sulfaţi de potasiu şi de magneziu formează zăcăminte prin evaporarea apelor în lagune marine. Se utilizează la fabricarea îngrăşămintelor potasice, la extragerea potasiului ş.a. În Republica Socialistă România au fost recent descoperite zăcăminte de săruri de potasiu cu **s.** în împrejurimile oraşului Tîrgu-Ocna (reg. Bacău).

silvoameliorátii (SILV.), ansamblu de procedee şi de lucrări pentru îmbunătăţirea regimului hidrologic, prevenirea şi combaterea proceselor de degradare a terenului din patrimoniul forestier. **S.** stabileşte normativele tehnice după care se execută împăduriri şi lucrări ajutătoare, ca: terasări, consolidarea versanţilor şi a reţelei hidrografice torenţiale etc.

silvostépă (GEOGR.) v. **antestepă.**

síma (GEOL.), înveliş intern al Pămîntului, care, în concepţia lui Suess, se întinde de la adîncimea de 100 km pînă la 1 200 km şi care se presupune că este constituit în cea mai mare parte din compuşi ai siliciului şi magneziului. **S.** ar avea o densitate medie de 3,4. În concepţia actuală, **s.** ar corespunde mantalei superioare. Sin. *perisferă.*

simbióză (gr. *syn* „împreună, cu" şi *bios* „viaţă"; BIOL.), formă de convieţuire reciproc avantajoasă între două specii diferite de organisme, elaborată sub acţiunea selecţiei naturale. În **s.** pot fi: două plante (ex. o algă şi o ciupercă, în cazul lichenilor), o plantă şi un animal (ex. în ţesuturile unui vierme turbelariat trăieşte o algă) sau între două animale (ex. între crustaceele paguri şi actinii).

simból (gr. *symbolon* „semn de recunoaştere"), semn, obiect sau imagine concretă (a unui obiect, a unei fiinţe), care reprezintă sau evocă altceva decît ceea ce este. Unele **s.** au o corespondenţă analogă cu obiectul simbolizat sau sînt într-un raport natural oarecare cu acesta (ex. crinul ca **s.** al purităţii, sceptrul ca **s.** al regalităţii, statuetele de femei din arta primitivă care semnifică fecunditatea). Prin încadrarea repetată în complexul unui sistem iconografic tradiţional, **s.** capătă o valoare de *emblemă.* **S.** poate exprima, prin asociaţie de idei, un ansamblu întreg de gînduri sau de sentimente, o stare de spirit etc. (ex. „Coloana infinită" a lui Brîncuşi simbolizează aspiraţia spre infinit), cărora le conferă mai multă generalitate, forţă şi adîncime. De aici marea forţă expresivă a **s.** şi larga lor utilizare, din cele mai vechi timpuri, în religie, artă şi literatură. Ca expresie concretă a unei corespondenţe intuite de artist între elementele de limbaj plastic (culoare, linie, lumină) şi universul psihic uman, **s.** capătă caracterul unui semn specific artistic, vehicul purtător al unei experienţe de viaţă. O înclinaţie pronunţată spre folosirea acestor **s.** se constată îndeosebi în unele curente ale artei şi literaturii moderne, ca simbolismul, expresionismul, suprarealismul şi abstracţionismul. Alte **s.** au un caracter convenţional şi sînt lipsite de orice conţinut evocativ. Aceste **s.,** care sînt de fapt semne, sînt folosite pe scară largă în ştiinţă şi tehnică. De exemplu, cifrele sînt **s.** grafice ale numerelor; literele sînt **s.** grafice ale sunetelor articulate; semnele +, −, × etc. sînt **s.** ale operaţiilor matematice; *Ag, C* etc. sînt **s.** chimice; m, kg, W etc. sînt **s.** ale unor unităţi de măsură etc. **S.** grafice ale obiectelor pot păstra anumite trăsături generale ale acestora (ex. **s.** —||— reprezintă un condensator electric). — *S. chimic,* mod convenţional de notare a atomilor elementelor chimice. *S.c.* se folosesc în scrierea formulelor şi a ecuaţiilor chimice; ex. *H* (hidrogen), *He* (heliu), *Li* (litiu) etc. — *Simbolul lui Kronecker* (MAT.), sistem de numere,

notat δ_{ij}, δ_i^j sau δ^{ij}, egale cu 1 dacă $i = j$ şi cu 0 dacă $i \neq j$. A fost introdus de matematicianul german Leopold Kronecker (1823—1891); δ_i^j constituie un tensor de-al doilea ordin mixt în orice sistem de coordonate.

simbólică 1. Exprimare prin simboluri convenţionale ori prin analogie a unor idei sau a unor sentimente. **2.** Teorie generală a simbolurilor. **3.** Ramură a teologiei consacrată studiului comparativ al simbolurilor de credinţă ale diferitelor confesiuni.

simbolísm, curent în literatura mondială, programatic constituit între anii 1885 şi 1900, a cărui denumire derivă dintr-un manifest al poeţilor francezi supranumiţi „decadenţi", publicat de către Jean Moréas în „Le Figaro" (1886). Printre înaintaşii **s.** se numără: Novalis, Tieck, E.A. Poe, Gérard de Nerval ş.a. Dintre precursorii **s.** se detaşează însă ca figură predominantă Baudelaire. În sonetul „Corespondenţe", acesta a iniţiat aşa-zisa „simbolică universală", potrivit căreia fiecare obiect din lumea reală ar fi apanajul sau mesagerul unei idei. Conform acestei viziuni idealiste, poetul este interpretul semnificaţiilor ascunse ale lumii prin intermediul obiectelor şi fenomenelor înconjurătoare, ale căror valori le descifrează cu intuiţia unui iniţiat. Pentru simbolişti, valori simbolice pot prezenta limbajul, cuvintele însele ca denumiri ale obiectelor, încărcate de sensurile acumulate de-a lungul timpurilor, de corelaţiile şi analogiile pe care le deşteaptă în memoria noastră afectivă, de sonorităţile şi armoniile lor specifice, de asocierea lor după anumite afinităţi discrete, care le conferă excepţionale calităţi de graţie, incantaţie şi sugestie, socotite de unii simbolişti ca virtuţi magice. După **s.,** cuvintele au darul de a cumula calităţi senzoriale dintre cele mai diverse, astfel încît, prin ele, „culorile, mirosmele şi sunetele îşi corespund", întruchipînd laolaltă unităţi semnificative care oglindesc latent unitatea ideală şi secretă a universului. Virtualităţile sintetice ale cuvintelor care formează obiectul căutărilor lor poetice i-au atras pe simbolişti spre cultivarea nu numai a sinesteziilor, dar şi a sincretismului ca ideal al unei arte absolute. Construirea propriu-zisă a curentului a fost precedată de apariţia aşa-zişilor „poeţi blestemaţi": Rimbaud, Corbière, Mallarmé, Verlaine. Unii simbolişti s-au simţit atraşi de reprezentarea lumii în ceea ce are ea morbid, grotesc sau diform, trist şi crepuscular, au cultivat evaziunea în vis şi contemplaţia platonică, „iluminată", a unei lumi transcendente ideale. Proveniţi în special din rîndurile intelectualităţii mic-burgheze, simboliştii s-au încadrat în spiritul general antiburghez, anticonformist, antinaturalist şi antiacademic, dar dezorientat, iluzoriu şi individualist, care a însufleţit întreaga „artă de avangardă" din ultimele două decenii ale secolului trecut, începînd chiar după înăbuşirea Comunei din Paris. Coborînd din romantism printr-o atenţie sporită acordată stărilor fluente de reverie, prin reflectarea fluxului conştiinţei, proprie în special muzicii, unii simbolişti au cultivat formele sintactice deschise, versul liber, mai adecvat acestor stări, şi o ritmică mai simplă, adaptabilă la mobilitatea mesajului lăuntric. Alţii au valorificat filonul intelectualist prin tehnica parnasiană a versificaţiei clasice, ducînd această artă cerebrală pînă la perfecţiune (St. Mallarmé, P. Valéry). **S.** a lărgit tematica poeziei prin investigarea unor zone de viaţă neexplorate (melancolia parcurilor autumnale, tavernele sordide, oraşul tentacular, spleenul şi nevrozele, nostalgia plecărilor), ca şi prin reconsiderarea celor cunoscute sub aspectul semnificaţiilor lor simbolice, nedescoperite pînă la el. Ostil, pe de altă parte, retorismului romantic, ca şi viziunii statice a parnasienilor, **s.,** în toate variantele sale, a lărgit considerabil aria posibilităţilor artei literare, valorificînd la maximum nuanţele, aluzia şi forţa evocatoare a cuvintelor, virtualităţile lor muzicale, rezervele de subtilă şi rafinată expresivitate ale limbajului, practicînd uneori o orchestraţie savantă a versificaţiei, o dată cu năzuinţa spre o „artă totală" atotcuprinzătoare. Prin supralicitarea stărilor subiective şi elaborarea excesivă a expresiei, unii simbolişti au deschis drum s u p r a r e a l i s m u l u i, iar alţii e r m e t i s m u l u i. Neuniform prin tendinţele sale, curentul **s.** a cunoscut poziţii ideologice contradictorii, uneori diametral opuse, de la misticismul creştin pînă la poziţii militant-revoluţionare. De asemenea, **s.** a cunoscut trăsături specifice de la o ţară la alta, în funcţie de condiţiile social-istorice date şi de tradiţiile literaturii naţionale respective. Promotorii **s.** în poezia franceză au fost: J. Moréas, Viélé Griffin, H. de Régnier, René Ghil, A. Samain, Stuart Merill, G. Kahn, F. Jammes. În proză, el este reprezentat prin: Villiers de L'Isle-Adam; în teatru, prin Maeterlinck, P. Claudel ş.a.; în critică şi eseu, prin R. de Gourmont. Literatura mondială este îndatorată **s.** prin belgienii Verhaeren, Rodenbach, irlandezul Yeats, englezii Swinburne, T.S. Eliot, poeţii de limbă germană Stefan Georg, R.M. Rilke, H. von Hofmannsthal, G. Trakl, iar la începutul activităţii lor prin ruşii Blok, Esenin, Briusov, prin poeţii de limbă spaniolă Ruben Dario, Machado, italienii Pascoli, Ungaretti, Montale ş.a. În România, **s.** a apărut pe fondul aceloraşi condiţii obiective şi subiective care au generat starea de spirit favorabilă eminescianismului, precum şi decepţionismului posteminescian şi ca o reacţie faţă de idilismul rural, sămănătorist. Stimulat de influenţa **s.** francez, el a avut trăsături specifice, originale, determinate de caracterul ascendent al dezvoltării culturale româneşti din acea vreme şi constrîns la cultivarea meditaţiei melancolice, elegiace, fără o înclinare pronunţată spre transcendenţă şi misticism, uneori cu preocupări sociale protestatare şi reţinînd din influenţa **s.** francez muzicalitatea, ade-

sea exterioară, şi simbolurile, mai ales cu funcţii alegorice. Iniţiat sub auspiciile „Literatorului" şi ale romantismului cu implicaţii presimboliste al lui Macedonski, care, anticipînd asupra **s.** francez, s-a manifestat mai ales ca teoretician al acestui curent, conturat mai întîi prin Tr. Demetrescu, Şt. Petică, I.C. Săvescu şi D. Anghel, **s.** s-a afirmat prin Minulescu, Bacovia, Arghezi (în debut), Al. Stamatiad, E. Farago, Emil Isac ş.a. El a fost cultivat şi teoretizat în variantă optimistă, dinamică şi citadină, dar interzisă preocupărilor sociale şi politice, de revista „Viaţa nouă" şi de conducătorul ei, O. Densusianu. S. şi-a prelungit parţial existenţa în creaţia generaţiei de poeţi interbelici, şi în primul rînd în aceea a lui Arghezi, I. Pillat, A. Maniu, D. Botez, B. Fundoianu, N. Davidescu ş.a. *În artele plastice*, **s.** nu s-a manifestat ca un curent definit. Totuşi, în atmosfera epocii, stimulaţi şi de ecourile prerafaelitismului (deseori considerat ca un curent simbolist), o serie de artişti francezi au încercat să practice o artă ideistă şi sintetistă în spiritul **s.** literar. În 1891 Albert Aurier a publicat manifestul **s.**, prezentîndu-l pe Gauguin ca reprezentant ideal al şcolii. Au mai fost consideraţi ca exponenţi ai **s.** pictorii Gustave Moreau, Puvis de Chavannes, Odilon Redon, James Ensor ş.a.

simbolism fonetic, capacitatea structurii fonetice a unui cuvînt de a sugera sau de a întări noţiunea pe care o desemnează sau o anumită atitudine faţă de ea, legătura dintre un sunet sau un grup de sunete şi o anumită idee. **S.f.** este mai evident la interjecţiile de orice fel şi în special la onomatopee (ex. deosebirea dintre *puf* şi *buf* sau dintre *fiş* şi *vîj*); şi la cuvinte obişnuite se poate găsi **s.f.**, datorită valorii expresive a unor sunete (ex., pentru limba română, se vorbeşte de valoarea expresivă a grupurilor alcătuite din consoană labială $+l$ sau din $r + l$).

simbolul credinţei, expunere concentrată a bazelor religiei creştine, a principalelor sale dogme, elaborată, în urma luptelor dintre diferite tendinţe religioase, de sinodul I ecumenic de la Niceea (325) şi desăvîrşită de sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol (381). Biserica romano-catolică a revizuit şi a redactat din nou **s.c.** la conciliul de la Trident (Trento, 1545—1563). Se mai numeşte *crez*, *credo*.

simboluri matematice (MAT.), semne convenţionale folosite pentru desemnarea noţiunilor, obiectelor, operaţiilor, relaţiilor matematice sau pentru indicarea caracterului de generalitate ori de particularitate a unor propoziţii matematice, a ordinii operaţiilor matematice etc. Primele **s.m.** au fost cifrele folosite pentru scrierea numerelor. Se numesc şi *semne matematice*.

Simboluri matematice pentru desemnarea noţiunilor matematice

Simbolul	*Semnificaţia*
$\overline{AB}$	segmentul AB
$\overset{\frown}{AB}$	arcul AB
$\measuredangle$ sau $\wedge$	unghiuri
Δ	triunghiuri
$-$ sau $/$	fracţii
$(\ ,\ )$	intervale deschise
$[\ ,\ ]$	intervale închise
$(\ ,\ ]$	intervale deschise la stînga şi închise la dreapta
$[\ ,\ )$	intervale închise la stînga şi deschise la dreapta
$(\ )$ sau $\{\ \}$	şiruri, subşiruri
$\dot{-}$	progresie aritmetică
$\dot{:}$	progresie geometrică
e	numărul iraţional e
π	numărul iraţional pi
C	constanta lui Euler
i	$\sqrt{-1}$
$-$ sau*	imaginar conjugat
Re	partea reală a unui număr complex
Im	partea imaginară a unui număr complex
C	mulţimea numerelor complexe
R	mulţimea numerelor raţionale
Z	mulţimea numerelor întregi
N	mulţimea numerelor naturale
$\pm\infty$	infinit
M/R	clase de resturi
$\varnothing$	mulţimea vidă
∂T	frontiera lui T
$\|\ \|$	normă
$(\ )$, $\|\|\ \|\|$	matrice
$\|\ \|$ sau det $(\ )$	determinant

Simboluri matematice pentru desemnarea operaţiilor matematice

Simbolul	*Operaţia, funcţia etc.*
$+$	adunare
$-$	scădere
sau $\times$	înmulţire
$\oplus$ sau $\dotplus$	suma directă
$\otimes$	produsul tensorial
$\times$	produsul cartezian
$\circ$	compunerea funcţiilor
a^b	putere
$\sqrt[n]{\ }$, $\sqrt{\ }$	rădăcini
sin	sinus
tg	tangentă
cos	cosinus
cotg	cotangentă
sec	secantă
cosec	cosecantă
arcsin	arcsinus
arccos	arccosinus
arctg	arctangentă
arccotg	arccotangentă
arcsec	arcsecantă
arccosec	arccosecantă
sh	sinus hiperbolic
ch	cosinus hiperbolic
th	tangentă hiperbolică
coth	cotangentă hiperbolică
sech	secantă hiperbolică
cosech	cosecantă hiperbolică
argsh	argument sinus hiperbolic
argch	argument cosinus hiperbolic
argth	argument tangentă hiperbolică
argcoth	argument cotangentă hiperbolică
argsech	argument secantă hiperbolică
argcosech	argument cosecantă hiperbolică
sn	sinus amplitudinis
cn	cosinus amplitudinis
dn	delta amplitudinis
$\mathfrak{P}(z)$	funcţia $\mathfrak{p}$ a lui Weierstrass
$\zeta(z)$	funcţia zeta a lui Weierstrass
ln, lg, $\log_a$	logaritmi în baza e, 10 şi a
colog	cologaritm
$\|\ \|$	modul
$\frac{d}{dx}$, $\frac{d^2}{dx^2}$, ..., $\frac{d^n}{dx^n}$	derivate totale
$\frac{\partial}{\partial x}$, $\frac{\partial}{\partial y}$, $\frac{\partial^2}{\partial x^2}$, $\frac{\partial^2}{\partial x \partial y}$, $\frac{\partial^2}{\partial y^2}$	derivate parţiale

∇	nabla
grad	gradient
div	divergenţă
rot	rotor
Δ sau ∇^2	laplacian
$\Box$	dalembertian
δ	variaţie
!	factorial
$\int, \iint, \iiint$; $\int_a^b, \iint_\Sigma, \iiint_\Omega$; $\int\!\!\int\ldots\int$	integrale
Σ	sumă
Π	produs
$\wedge$, $\times$	produs vectorial
$<$, $>$	
(,)	produs scalar
(|)	
$\cup$	reuniune
$\cap$	intersecţie
$\complement$	complementaritate

Simboluri matematice pentru desemnarea relaţiilor matematice

Simbolul	*Relaţia*
$=$	egalitate
$\neq$	neegalitate
$\equiv\ldots(\mathrm{mod}\ m)$	congruent modulo m
$\not\equiv\ldots(\mathrm{mod}\ m)$	necongruent modulo m
$<$	mai mic strict
$\leqslant$	mai mic sau cel mult egal
$>$	mai mare strict
$\geqslant$	mai mare sau cel puţin egal
$\ll$	mult mai mic
$\gg$	mult mai mare
sup	supremum
inf	infimum
$\parallel$	paralel
$\#$	paralel şi egal
$\perp$	perpendicular
$\nearrow$	creşte
$\searrow$	descreşte
$\longrightarrow$	tinde către
$\overset{s}{\longrightarrow}$	convergenţa simplă
$\overset{u}{\longrightarrow}$	convergenţa uniformă
$\sim$	echivalenţă, asemănare
$\approx$	aproximativ egal
$\in$	apartenenţă
$\notin$	neapartenenţă
$\subset$	incluziune strictă
$\subseteq$	incluziune
$\nsubseteq$	neincluziune
$\Rightarrow$	relaţia de implicaţie logică
$\Leftrightarrow$	relaţia de echivalenţă logică
$\longrightarrow$	funcţia implicaţie logică
$\longleftrightarrow$	funcţia echivalenţă logică

Simboluri matematice pentru desemnarea caracterului de generalitate sau particularitate a propoziţiilor matematice, a ordinii operaţiilor etc.

Simbolul	*Semnificaţia*
$\forall$	oricare
$\exists$	există cel puţin un element
$\exists^!$	există un singur element
( ), [ ], { }	paranteze care indică ordinea operaţiilor matematice

simediánă (MAT.), simetrica unei mediane faţă de bisectoarea interioară care trece prin acelaşi vîrf al unui triunghi. Cele trei **s.** ale unui triunghi

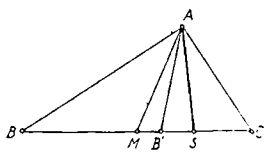

AS-simediana

sînt concurente într-un punct care poartă numele matematicianului francez E. Lemoine (1840—1912).

Simenon *[simönô]*, Georges (n. 1903), romancier belgian de limbă franceză. A scris cu prodigioasă facilitate cîteva sute de romane de aventuri şi poliţiste, în care accentul cade mai mult pe investigaţia psihologică decît pe intrigă. A creat popularul tip al comisarului Maigret, întruchipare a spiritului de justiţie şi demnitate („Domnul Gallet decedat", 1931, trad. rom.; „Trei camere la Manhattan", 1946; „Pedigrée", 1948; „Zăpada era murdară", 1948 ş.a.).

Simeon I, cneaz (din 893) şi ţar (919—927) al Bulgariei, în timpul căruia primul ţarat bulgar atinge apogeul puterii. Victorios în luptele împotriva Imperiului bizantin, a cucerit o mare parte din Peninsula Balcanică şi s-a proclamat „împărat al bulgarilor şi grecilor".

Simeria, oraş raional în reg. Hunedoara, situat pe valea Mureşului, subordonat administrativ oraşului regional Deva. 9 380 loc. (1965). Industria materialelor de construcţii (cărămizi, ţigle, cahle, prelucrarea marmurii etc.). Reparaţii de locomotive şi vagoane. Triaj şi depou de locomotive. Nod de cale ferată. Industrie alimentară. Parc dendrologic.

simétrică, *relaţie* ~ (MAT.), relaţie R între elementele unei mulţimi M cu proprietatea: xRy implică yRx, oricare ar fi $x, y \in M$ (ex. egalitatea, asemănarea, paralelismul; relaţia de „mai mic" în aritmetică nu este simetrică: din $a<b$ nu rezultă $b<a$).

simetríe (gr. *syn* „cu" şi *metron* „măsură") **1.** Proprietate a unui ansamblu spaţial de a fi alcătuit din elemente reciproc corespondente şi de a prezenta, pe această bază, anumite regularităţi. Cele mai simple **s.** sînt cele raportate la un punct, la o dreaptă sau la un plan. **S.** a două puncte faţă de un alt punct (numit *centru de s.*) constă în aşezarea lor de o parte şi de cealaltă parte a centrului de **s.**, la distanţe egale, pe dreapta comună celor trei puncte. **S.** a două puncte faţă de o dreaptă (numită *axă de s.*) sau faţă de un plan se defineşte în mod analog, cu menţiunea că dreapta care uneşte cele două puncte este perpendiculară pe axa de **s.** sau, respectiv, pe planul de **s.** Un obiect este simetric atunci cînd toate punctele sale sînt, două cîte două, simetrice faţă de centrul, axa sau planul de **s.** Figurile geometrice simple prezintă numeroase **s.** (ex.: cercul este simetric în raport cu centrul său, în raport cu mulţimea diametrelor sale şi în raport cu mulţimea planelor care trec prin diametrele cercului şi sînt perpendiculare pe planul acestuia, precum şi în raport cu planul în care este situat). Ansamblurile cu **s.** mai complexă se obţin repetînd periodic elemente de **s.** simplă, fie prin rotaţii în jurul unui punct sau al unei axe, fie prin translaţii după anumite direcţii, fie prin cumularea celor două operaţii. **S.** se întîlneşte atît în lumea minerală (ex. **s.** cristalelor), cît şi în lumea vegetală şi animală (ex. **s.** frunzelor şi a florilor, **s.** externă a tuturor vieţuitoarelor etc.). **S.** constituie o problemă importantă în arhitectură, deoarece conferă ansamblurilor un caracter echilibrat şi armonios. **2.** (FIZ.) Proprietate a funcţiilor de undă

care descriu starea unui sistem de particule identice de a-şi schimba sau nu semnul în urma permutării tuturor coordonatelor caracteristice unei perechi de particule. Funcţiile de undă care nu-şi schimbă semnul (numite *funcţii simetrice*) descriu starea particulelor cu spin întreg (ex. fononii, fotonii etc.), iar funcţiile de undă care-şi schimbă semnul (numite *funcţii antisimetrice*) descriu starea particulelor cu spin semiîntreg (ex. electronii, pozitronii etc.). V. şi s t a t i s t i c ă c u a n t i c ă. **3.** (MAT.) a) Transformare a unui spaţiu euclidian în el însuşi care păstrează distanţele şi este involutivă. — *S. în raport cu un punct O*, transformare a unui spaţiu euclidian în el însuşi care face să corespundă fiecărui punct M un punct M', aşa fel încît: M, O, M' sînt colineare, iar $MO = OM'$; O se numeşte *centru de simetrie*, iar M' *simetricul* lui M în raport cu O. În plan este echivalentă cu o rotaţie de centru O şi de un unghi egal cu π. — *S. în raport cu o axă* Δ, transformare a unui plan sau a unui spaţiu euclidian în el însuşi, care face să corespundă fiecărui punct M un punct M', aşa fel încît M' se găseşte în planul definit de axa Δ şi M; dreapta MM' este perpendiculară pe Δ; punctele M şi M' sînt egal depărtate de axă. Punctele M şi M' se numesc *puncte simetrice* faţă de axa considerată, axa Δ însăşi numindu-se *axă de simetrie*. — *S. în raport cu un plan P*, transformare a spaţiului euclidian în el însuşi, care face să corespundă fiecărui punct M un punct M' aşa fel încît dreapta MM' este perpendiculară pe planul P, iar punctele M şi M' sînt egal depărtate de plan. b) Proprietate a unei relaţii matematice de a fi s i m e t r i c ă. **4.** (LOG.) Proprietate a unei relaţii între doi termeni, caracterizată prin aceea că, dacă relaţia este valabilă de la primul la al doilea termen, ea este valabilă şi de la al doilea la primul (ex. „Dacă A este egal cu B, atunci B este de asemenea egal cu A"). V. şi a s i m e t r i e.

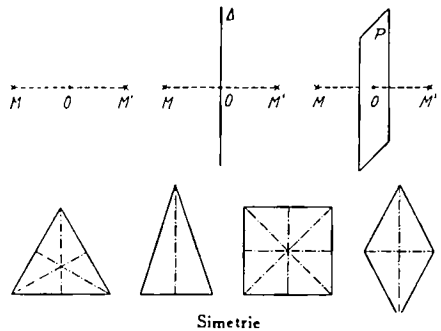

Simetrie
sus — puncte simetrice; *jos* — figuri simetrice

Simferopol, oraş în U.R.S.S., în Crimeea (R.S.S. Ucraineană). 213 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (utilaj pentru industria alimentară), uşoară şi alimentară. Nod de comunicaţii rutiere şi aeriene. Institute de învăţămînt superior, teatre, muzee. Important centru turistic.

simfiză (gr. *syn* „împreună, cu" şi *phyein* „a creşte"; ANAT., MED.) **1.** Tip de articulaţie între două oase, caracterizat printr-o mobilitate redusă (ex. **s.** pubiană dintre cele două oase iliace). **2.** Alipire, prin aderenţe, a două membrane seroase care în mod normal sînt separate (ex. **s.** pleurală, care poate apărea în urma unei pleurezii, **s.** pericardică etc.).

simfonie (gr. *syn* „cu" şi *phone* „sunet"), formă cea mai importantă şi mai elaborată a muzicii simfonice; s o n a t ă pentru orchestră. În sens larg, prin **s.** se înţelege un ansamblu sonor. Termenul a avut, de-a lungul vremii, diverse înţelesuri: vechii greci îl foloseau pentru definirea consonanţei; în sec. XVII—XVIII erau intitulate **s.** diferite piese instrumentale sau fragmente de ansamblu din compoziţii ample, cu solişti sau cor; J. Peri a numit (1600) **s.** ritornela pentru flaute din opera „Euridice"; în oratoriul „Messia" de Händel se găseşte un interludiu orchestral intitulat „Simfonie pastorală"; Bach denumeşte invenţiunile pe trei voci pentru clavir „Simfonii"; pînă către mijlocul sec. al XVIII-lea, uverturile operelor se numeau, de asemenea, „simfonii". **S.** s-a dezvoltat ca un gen aparte al muzicii orchestrale prin aportul unor compozitori italieni de frunte (Sammartini), dar mai ales al compozitorilor din Şcoala de la Mannheim (v. S t a m i c) şi al primilor mari clasici vienezi. Statornicind principii de construcţie muzicală perfect echilibrate, rămase valabile şi exemplare pînă astăzi, Haydn este considerat „părintele simfoniei". **S.** de tip clasic cuprinde o introducere lentă, legată de partea întîi, propriu-zisă, care este viguroasă, activă; urmează o mişcare potolită, cantabilă, apoi una cu caracter ritmic, dansant (m e n u e t u l, pe care Beethoven îl înlocuieşte cu s c h e r z o) şi un final animat şi impunător. Beethoven a ridicat la cea mai înaltă perfecţiune partea de prelucrare tematică (dezvoltarea), contribuind astfel la o maximă lărgire a capacităţii expresive a **s.** În sec. al XIX-lea, **s.** se dezvoltă fie pe linia structurii clasice, adaptată însă sensibilităţii romantice, fie ca un poem programatic de factură mai liberă (Berlioz, Liszt), fie în conformitate cu principiile şcolilor muzicale naţionale (Ceaikovski, Dvořák). Deşi mai puţin abordată în sec. al XX-lea, **s.** este reprezentată prin contribuţia unor mari compozitori, ca Mahler, Sibelius, Honegger, Britten, Prokofiev.

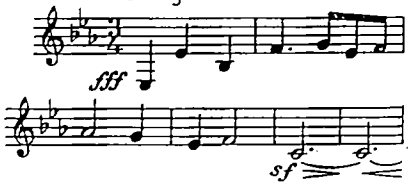

Simfonie

Șostakovici. Cel dintîi compozitor român care a scris o **s.** a fost Gh. Stephănescu, dar cel care a devenit cu adevărat primul nostru simfonist a fost George Enescu. În muzica noastră au mai scris **s.** M. Andricu, W. Berger, D. Cuclin, P. Constantinescu, I. Dumitrescu, Gh. Dumitrescu, M. Jora, A. Mendelsohn, M. Negrea, Șt. Niculescu, T. Olah, S. Toduță ș.a. —*S. concertantă*, compoziție alcătuită din trei sau patru părți, de o structură orchestrală mai densă și mai elaborată decît concertul. Rezultată din fuziunea concertului grosso cu simfonia, *s.c.* are una sau mai multe partide solistice.

simfoniétă, lucrare orchestrală de dimensiuni reduse, care păstrează caracteristicile de gen și de construcție ale simfoniei.

simiéni (lat. *simius* „maimuță"; ZOOL.), subordin de mamifere primate care cuprinde maimuțele și omul. Au orbita separată de cavitatea temporală, o pereche de mamele situate pe piept, fața expresivă cu musculatura mimică foarte dezvoltată, pavilionul urechii, palma și talpa lipsite de păr, emisferele cerebrale brăzdate de șanțuri (circumvoluții).

símili (lat. *similis* „asemănător"), imitație de o calitate inferioară (ex. simili-bronz, simili-marmură). — *Simili-gravură*, procedeu de gravură fotomecanică care îngăduie reproducerea tentelor laviului. Neajunsul său rezidă în trama mai mult sau mai puțin strînsă, care, interpunîndu-se între clișeul fotografic și clișeul preparat pentru tiraj, poate altera calitatea desenului.

simili-piátră (CONSTR.), material artificial de construcție, folosit pentru a da unui element de construcție aspectul pietrei naturale (ex. beton aparent, tencuială).

similitúdine 1. (FIZ., TEHN.) Proprietate a două fenomene de a putea fi puse într-o corespondență biunivocă parțială sau totală, astfel încît valorile mărimilor caracteristice unuia dintre fenomene să poată fi obținute, printr-un calcul relativ simplu, din valorile cunoscute ale mărimilor corespondente caracteristice celuilalt fenomen. Cu ajutorul **s.** pot fi formulate concluzii asupra unui fenomen mai puțin studiat, pe baza cunoștințelor asupra altui fenomen. De asemenea **s.** servește la calcularea *machetelor* (numite și *modele similare*), precum și la prelucrarea datelor experimentale obținute cu ajutorul acestora. **2.** (MAT.) V. *asemănare*.

siminíc (BOT.) v. **siminoc.**

siminóc *(Helichrysum arenarium)*, plantă erbacee anuală din familia compozitelor, cu tulpina înaltă de 10—30 cm, păroasă, și cu flori galbene-aurii, dispuse în inflorescențe. Înflorește vara. Este o specie eurasiatică, iar în țara noastră crește prin locuri nisipoase, pe coline însorite, aride. **S.** este o plantă medicinală, întrebuințată în colicistitele cronice. Sin. *siminic*.

Simion Dascălul (sec. XVII), interpolator al cronicii lui Grigore Ureche. Pentru inexactitățile puse de el în circulație a fost combătut de Miron Costin („De neamul moldovenilor") și de Dimitrie Cantemir („Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor").

Simionescu, Cristofor (n. 1920), chimist român, profesor la Institutul politehnic din Iași, membru al Academiei Republicii Socialiste România și al mai multor societăți științifice străine. Specialist în domeniul chimiei macromoleculare, a efectuat studii în domeniul chimiei lemnului și celulozei, a polimerilor și copolimerilor grefați. **S.** are contribuții științifice și în domeniul tehnologiei chimice a celulozei, hîrtiei și fibrelor artificiale. Este autor a numeroase lucrări științifice. A publicat studii de istorie a chimiei. Desfășoară o intensă activitate pe tărîm social și de răspîndire a științei și culturii. Op. pr.: „Chimia lemnului din R.P.R." (1964), „Chimia stufului" (1966). Laureat al Premiului de stat.

C. Simionescu

Simionescu, Ion (1873—1944), geolog și paleontolog român. A fost profesor la Universitatea din Iași și apoi la cea din București, membru și președinte ale Academiei Române.

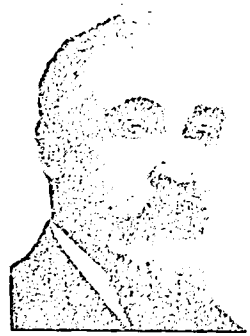

I. Simionescu

Activitatea științifică a lui **S.** s-a concretizat în cele peste 100 de lucrări de stratigrafie și de paleontologie. A fost și un neobosit popularizator al științei. Op pr.: „Studiul neocomianului din bazinul Dîmbovicioara" (1898), „Studii geologice și paleontologice în Dobrogea" (1906—1912), „Fauna sarmatică din România" (1940). Dintre cele aproape 2 000 de lucrări de popularizare (articole, conferințe, broșuri etc.) sînt de menționat „Flora României" și „Fauna României".

Simion Ștefan (? —1656), mitropolit al Transilvaniei. Prin grija lui s-a efectuat prima traducere integrală în limba română a „Noului testament" (Bălgrad, 1648), valoroasă atît prin limba mai evoluată folosită de traducători, cît și prin prefața (predoslovie), care, pornind de la ideea unității poporului român, formulează necesitatea unei limbi scrise comune pentru românii din toate provinciile, recomandă evitarea regionalis-

melor şi utilizarea în schimb, potrivit criteriului circulaţiei, a cuvintelor de largă răspîndire. Prin preluarea din original a cuvintelor fără corespondent în limba română, se propune o soluţie şi în problema neologismelor. Tot sub conducerea lui **S.** s-a tipărit în 1651, la Bălgrad (Alba-Iulia), o traducere a *Psaltirii*.

Simmel *[zíməl]*, Georg (1858—1918), filozof şi sociolog german, reprezentant al filozofiei vieţii. La început a fost neokantian. A criticat raţionalismul şi istorismul, promovînd formalismul în gnoseologie şi sociologie şi elaborînd o concepţie subiectivistă şi biologizantă în teoria valorilor şi filozofia culturii. Op. pr.: „Problemele filozofiei istoriei" (1892), „Filozofia banului" (1900), „Probleme de bază ale filozofiei" (1910).

símmental (ZOOTEHN.), rasă de taurine originară din Elveţia, bună producătoare de lapte

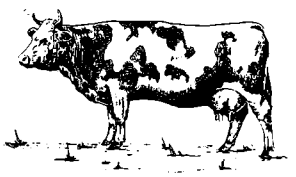

Simmental

şi de carne. Culoarea corpului este bălţată (albă cu pete roşii sau galbene, mai închise sau mai deschise). Capul şi picioarele de la genunchi sau jaret în jos sînt albe, iar botul este de culoare roz. Vacile au greutatea de 600—700 kg, iar taurii de 900—1 000 kg. Randamentul la tăiere este 60%. Producţia medie anuală de lapte variază între 3 000 şi 5 000 l (unele linii selecţionate ajungînd la 8 000—10 000 l), cu un conţinut de grăsimi de 3,8%. Se caracterizează printr-o mare varietate în ceea ce priveşte conformaţia şi constituţia. Datorită calităţilor sale productive, **s.** a fost răspîndit în multe ţări europene. În ţara noastră a fost crescut în număr mare în special în Transilvania şi în Banat şi stă la baza formării rasei *bălţată românească*.

Simo, Geza (1870—1946), militant în mişcarea muncitorească din România, profesor. Atras de ideile socialiste, **S.** a frecventat, în tinereţe, cercurile marxiste. A fost membru al Partidului Comunist Român de la crearea acestuia. A desfăşurat activitate publicistică în presa muncitorească. În calitate de secretar al Consiliului sindical regional Mureş, a fost unul dintre conducătorii grevei muncitorilor forestieri din Valea Mureşului (1925).

Simon *[simõ]*, Lucien (1854—1945), pictor şi desenator francez. Portretist şi peisagist, **S.** a pictat, de asemenea, numeroase compoziţii dedicate oamenilor şi aspectelor simple ale vieţii cotidiene din Bretagne („Capul Finistère", „Procesiune bretonă", „Azil de bătrîni", „Atelierul").

Simonides din Amorgos (c. sec. VII î.e.n.), poet grec. Este autorul unor poezii cu caracter elegiac şi satiric, prin care se înrudeşte cu Arhiloh, fără însă să-l egaleze.

Simonides din Keos (c. 556—467 î.e.n.), poet liric grec, autorul unor vestite epigrame, elegii şi ode, de o mare varietate şi frumuseţe a stilului, cunoscut mai ales pentru preamărirea luptei grecilor împotriva perşilor. A rămas celebru epitaful în cinstea eroilor morţi la Termopile. **S.** a strecurat în poemele sale meditaţii filozofice lapidare, care au avut o largă circulaţie în antichitate.

simonie (de la numele personajului biblic *Simon Magul*), trafic practicat pe scară largă în evul mediu de biserica romano-catolică cu lucrurile „sfinte" (ex. cu indulgenţele, cu consacrarea preoţilor şi episcopilor etc.). Papalitatea a realizat prin **s.** mari profituri băneşti. Abuzurile săvîrşite au constituit unul dintre motivele nemulţumirilor care au dus la Reformă.

Simonov, Konstantin (Kirill) Mihailovici (n. 1915), scriitor sovietic rus. A debutat ca poet în 1934. Temeinic ancorat în contemporaneitate, **S.** abordează în operele sale (versuri, proză, dramaturgie) teme variate şi de majoră semnificaţie, ca: războiul pentru apărarea patriei, eroismul şi morala oamenilor sovietici, încercarea dragostei şi a prieteniei ş.a. (vol. de versuri „Prieteni şi duşmani", 1948, trad. rom.; romanele „Zile şi nopţi", 1943—1944, trad. rom.; „Tovarăşi de arme", 1952, trad. rom.; „Vii şi morţi", 1959, trad. rom.; „Nimeni nu se naşte soldat", 1964, trad. rom.; piesele „Oamenii ruşi", 1942; „Chestiunea rusă", 1946, trad. rom.; „Umbra străină", 1949, trad. rom.). Prin caracterul grav şi profund al problemelor tratate, ascuţimea dezvăluirii psihologiei eroilor săi, măiestria compoziţiei şi vioiciunea stilului, creaţia lui **S.** s-a impus, atît în ţară, cît şi peste hotare, ca una dintre cele mai reprezentative din literatura sovietică. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

simpátic, *sistem ~* (ANAT.), parte a sistemului nervos, alcătuită din totalitatea ganglionilor şi fibrelor simpatice şi a centrilor localizaţi în sistemul nervos central. Ganglionii *s.s.* sînt situaţi de-a lungul coloanei vertebrale, de o parte şi de alta a fiecărei vertebre, formînd lanţul ganglionar simpatic al marelui şi micului splanhnic. Unii dintre ei se unesc, dînd naştere unor formaţiuni nervoase mai mari (ex. ganglionul stelat la gît, ganglionul celiac în abdomen). Centrii *s.s.* se găsesc în sistemul nervos central şi au rolul de a coordona funcţiunile *s.s.* din întregul organism.

simpaticolítice (FARM.), substanţe medicamentoase care paralizează sistemul simpatic dînd toate fenomenele care caracterizează această stare: dilatarea vaselor, scăderea tensiunii arteriale etc. Yohimbina, alcaloizii secarei cornute sînt simpaticolitice.

simpaticomimétice (FARM.), substanţe medicamentoase care excită sistemul simpatic, dînd toate fenomenele care caracterizează această stare: accelerarea bătăilor inimii, contracţia vaselor, hipertensiune arterială, dilatarea bronhiilor etc. Adrenalina, arterenolul, benzedrina, efedrina, amfetamina sînt **s.**

simpaticotomíe (MED.), intervenţie chirurgicală care con-

stă în secționarea și îndepărtarea unei părți a lanțului ganglionar al sistemului nervos simpatic. Se practică în tratamentul unor boli ca arterita obliterantă, angina pectorală. — *S. periarterială*, îndepărtare a filetelor nervoase simpatice din jurul unei artere cu scopul de a provoca vasodilatația acesteia. Simpaticotomia periarterială este indicată în tratamentul unor boli ale arterelor periferice (trombangeita obliterantă, acrocianoza).

simpaticotonie (MED.), stare funcțională a organismului în care există o predominanță a activității sistemului simpatic, caracterizată prin excitabilitate și emotivitate mărite, tranzit intestinal exagerat, labilitate vasculară etc.

simpatină (BIOCHIM.), substanță secretată de terminațiile nervoase ale sistemului simpatic. În organism există două tipuri: simpatina E, care acționează ca un vasoconstrictor, și simpatina I, cu acțiune vasodilatatoare. Astăzi **s.** este considerată a fi identică cu noradrenalina.

simplificáre (MAT.), aducerea unei expresii, a unui sistem etc. la o formă mai simplă. — *Simplificarea unei fracții*, împărțirea numărătorului și numitorului unei fracții cu cel mai mare divizor comun al lor (ex. fracția $\frac{12}{28}$, după **s.**, devine $\frac{3}{7}$). — *Simplificarea unei expresii*, împărțirea numărătorului și numitorului unei expresii cu un același factor (ex. $\frac{1-\cos^2 x}{1+\cos x}$ după împărțire cu $1+\cos x \neq 0$, devine $1-\cos x$). — *Simplificarea unui dipol cu contacte sau a unui circuit logic cu elemente electronice (tuburi, tranzistoare), pneumatice* ș. a., înlocuirea unui dipol sau a unui circuit logic cu un altul cu aceeași funcționare dar cu un număr mai mic de contacte, respectiv de elemente.

símplocă (gr. *syn* „împreună, cu" și *plekein* „a înnoda"), procedeu stilistic în arta retorică, rezultat din reunirea a n a f o r e i cu epifora, astfel încît în mai multe fraze consecutive cuvîntul de la început și, respectiv, cel de la sfîrșit rămîn aceleași (ex. „Cine este autorul acestei legi? Rullus./ Cine a privat de sufragiu cea mai mare parte a poporului roman? Rullus./ Cine a prezidat comisiile? Rullus". Cicero).

Simplon, trecătoare în Alpi, situată între Alpii Pennini și Alpii Lepontini, la altitudinea de 2 009 m. Asigură legătura între Elveția și Italia. Prin trecătoarea **S.** trece autostrada Berna-Milano. — *Tunelul S.* (19 803 m), tunel de cale ferată, construit între anii 1898—1906, la altitudinea de 700 m.

simpódiu (BOT.), mod de ramificație a tulpinii în care mugurele terminal dispare și creșterea în lungime a axului (fie primar, fie de alt ordin) se produce printr-un mugure axilar imediat inferior (ex. la măr, păr, prun, cais, viță de vie, salcie etc.).

Simpodiu

simpozión (gr. *syn* „împreună, cu" și *posein* „a bea"), seară de cîntece, de dansuri și de discuții variate, care, în antichitate, urma după cină. Astăzi prin **s.** se înțelege o discuție organizată între vorbitori și public pe baza unor scurte expuneri, care pot avea teme literare, filozofice, științifice, de actualitate etc.

simptomatologíe (MED.), totalitate a manifestărilor clinice și de laborator ale unei boli. Sînt boli care au o simptomatologie caracteristică (ex. pneumonia, nefrita, icterul etc.), în timp ce altele nu prezintă o simptomatologie caracteristică (ex. gastrita, colicistita, colita).

Simson *[simsn], dreapta lui ~* (MAT.), dreapta care unește picioarele perpendicularelor coborîte dintr-un punct al unui cerc pe laturile unui triunghi înscris în acel cerc. Această dreaptă poartă în mod eronat numele matematicianului scoțian Robert Simson (1687—1768). Ea a fost de fapt descoperită de matematicianul englez William Wallace (1768—1843).

simț (FIZIOL.) **1.** Funcție a organismului prin care acesta recepționează și prelucrează un anumit excitant. Aparatele (organele) de **s.** sînt analizatori, formați din receptori, din nervi care pornesc de la aceștia spre centrii nervoși și din anumite porțiuni ale acestor centri. Principalele **s.** ale animalelor superioare și ale omului sînt: văzul, auzul, mirosul, gustul, pipăitul, **s.** termic, **s.** static. Unele animale au **s.** și pentru alți excitanți (ex. liliecii simt ultrasunetele, pe care au capacitatea să le emită). **2.** Capacitate a organismului de a prelucra sintetic o serie de excitanți, obținînd informații complexe asupra mediului (ex. **s.** de orientare al unor animale, **s.** schimbării vremii).

Simu, Anastase (1854—1935), colecționar de artă român. După studii făcute la Paris și la Bruxelles, a fost membru al Consiliului consultativ al artelor (1910—1915) și membru onorific al Academiei Române (1933). A fundat Muzeul Simu (1910), a cărui colecție bogată în opere de artă românească și străină (Daumier, Monet, Rodin, Bourdelle ș.a.) a donat-o statului în 1927. Astăzi o parte din această co-

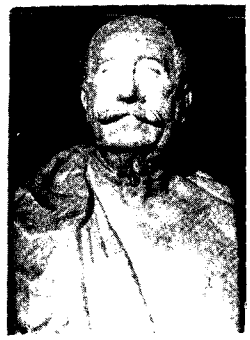

A. Simu. Sculptură de A. Bourdelle

lecție se află la Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, iar o alta în colecția Simu din Muzeul „București în arta plastică".

simulație (lat. *simulare* „a ascunde"; DR.), folosirea unui înscris ostensibil (aparent, vizibil), dar mincinos, pentru a ascunde un act secret, însă real, acesta din urmă fiind cel care produce efecte între părți, pe cînd terților persoane le este

opozabil înscrisul ostensibil, cu dreptul de a se prevala şi de actul secret faţă de părţi. **S.** poate îmbrăca una dintre următoarele trei forme: 1) *ficţiunea*, care constă în crearea, prin mijlocirea înscrisului ostensibil, a aparenţei unui act juridic ce nu corespunde nici unei operaţiuni reale (ex. vînzarea fictivă, făcută de formă, spre a sustrage un bun al debitorului de la urmărirea creditorilor săi); 2) *deghizarea*, care constă în ascunderea unui act juridic real sub înfăţişarea unui alt act juridic (ex. donaţia deghizată sub forma unei vînzări spre a o sustrage reglementării juridice a donaţiilor); 3) *interpunerea de persoane*, care constă în încheierea unui act juridic între alte persoane decît acelea indicate ca părţi în înscrisul ostensibil.

simultaneitáte (lat. *simul* „împreună"; FIZ.), proprietate a două fenomene (sau evenimente) de a se produce în acelaşi timp. În fizica clasică, criteriul **s.** îl constituie imposibilitatea unei interacţiuni între cele două fenomene, chiar dacă aceasta s-ar înfăptui prin semnale propagate cu viteză infinită; **s.** are deci caracter absolut. În fizica relativistă nefiind posibile viteze de propagare infinite, criteriul de mai sus conduce la un interval de timp finit în care nu sînt posibile interacţiuni între cele două evenimente. Ca urmare, criteriul respectiv trebuie completat cu indicarea sistemului de referinţă faţă de care există **s.** evenimentelor. **S.** dobîndeşte un caracter relativ. Două evenimente între care nu este posibilă o interacţiune pot fi simultane în raport cu unele sisteme de referinţă sau nesimultane în raport cu celelalte sisteme de referinţă; în acest din urmă caz, însăşi ordinea în timp a evenimentelor este relativă (dependentă de sistemul de referinţă).

simún, vînt puternic, cald şi uscat, încărcat cu nisip, caracteristic Saharei şi deşerturilor din Arabia.

sinagógă (gr. *synagoge*, din *synagein* „a reuni") **1.** Organizaţie religioasă la mozaici, asemănătoare parohiilor creştine, apărută în urma stabilirii vechilor evrei în diferite ţări ale Orientului înainte de cucerirea Palestinei de către romani (sec. I î.e.n.). **S.** au fost conduse la început de „cărturari", care citeau şi comentau Tora, iar din sec. al XI-lea de rabini, care exercitau în cadrul comunităţilor iudaice funcţii religioase, administrative şi juridice. **2.** Casă de rugăciune sau templu mozaic.

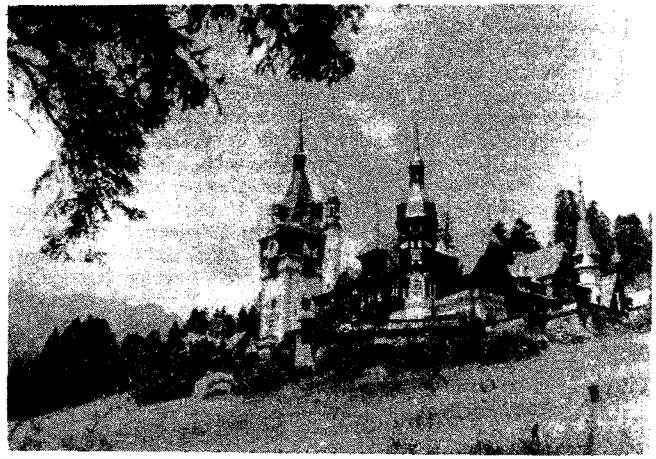

Sinaia. Castelul Peleş

Sinai, peninsulă situată în vestul Asiei, cuprinsă între golfurile Mării Roşii, Suez (la vest) şi Akaba (la est), pe teritoriul R.A.U. În nord este un podiş, iar în sud un masiv muntos, despărţite printr-o depresiune. Altitudinea maximă: 2 641 m (vîrful Katherina). Climă tropicală uscată. Floră xerofilă. Exploatări de petrol, de mangan etc. Se practică creşterea animalelor (ovine, caprine), iar în oaze agricultura. Începînd cu epoca cea mai veche a istoriei lor, egiptenii au exploatat aici mine de cupru şi zăcăminte de lazurit. Regiunea este deosebit de bogată în vestigii arheologice. Potrivit legendei biblice, pe muntele **S.** ar fi primit Moise de la Iehova „tablele legii" (cele 10 porunci).

Sinaia, oraş raional în raionul Cîmpina, reg. Ploieşti, situat pe valea Prahovei, la poalele munţilor Bucegi, la 798 m altitudine. 10 910 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor (pompe de injecţie şi piese de schimb pentru tractoare), alimentară (preparate din carne), de prelucrare a lemnului (cherestea). Staţiune climatică şi centru turistic. În **S.** se află mănăstirea cu acelaşi nume, valoros ansamblu de arhitectură ctitorit de spătarul Mihail Cantacuzino (1695), şi un interesant muzeu de artă religioasă românească. Tot în **S.** se găsesc castelele Peleş, Pelişor şi Foişor. În castelul Peleş a fost instalat un amplu complex muzeistic, cu bogate colecţii de artă.

sinalagmátic (gr. *synallagma* „schimb"), *contract* ~ (DR.), care dă naştere unor obligaţii reciproce între părţi chiar de la data încheierii lui.

Sinan-paşa (sec. XVI), marevizir al Porţii otomane, conducătorul armatei turceşti înfrînte de Mihai Viteazul la Călugăreni şi la Giurgiu (1595).

sinantróp (*Sinanthropus pechinensis*; ANTROP.), strămoş al omului, ale cărui urme au fost descoperite în peştera Şu-Ku-Tian de lîngă Pekin. **S.** constituie, împreună cu pitecantropul, etapa „oamenilor-mai-muţi"; faţă de aceştia, **s.** avea craniul mai înalt, cu un volum mai mare (1 050 cm^3), şi fruntea mai puţin teşită. S-a putut dovedi că **s.** cunoştea şi utiliza focul.

sinapísm (gr. *sinapi* „muştar"; FARM.), metodă de tratament care constă în aplicarea de

cataplasme cu făină de muştar, acestea avînd o acţiune rubefiantă asupra pielii.

sinápsă (ANAT., FIZIOL.), loc de joncţiune între fibra nervoasă, care ajunge la o celulă nervoasă, şi corpul acestei celule. Fibra nervoasă se termină pe corpul celular printr-o mică lărgire a axonului (buton terminal sau sinaptic). Transmiterea influxului nervos se face prin intermediul **s.** Substanţele ganglioplegice acţionează asupra **s.**, blocîndu-le şi încetinind în felul acesta transmiterea influxului nervos.

sinarmonie (LINGV.) v. **armonie vocalică.**

sinartróză (gr. *syn* „împreună, cu" şi *arthron* „articulaţie"; ANAT.), articulaţie imobilă (ex. articulaţia dintre oasele bolţii craniene).

sinciput (ANTROP.), creştetul capului, punctul cel mai înalt al cutiei craniene. Reprezintă un punct de reper pentru măsurătorile antropologice. Sin. *vertex*.

sincítiu (HIST.), tip de ţesut în care celulele nu sînt separate unele de altele, ci formează o masă protoplasmatică bogată în nuclee. **S.** se găseşte în special la embrion (căptuşeşte vilozităţile coriale) şi, la adult, în muşchiul cardiac.

Sinclair *[sínkle]*, Upton (n. 1878), romancier şi eseist nord-american. Este autorul a peste o sută de opere. Creaţia sa, caracterizată printr-o puternică tendinţă militantă, se inspiră din activitatea practică legată de lupta clasei muncitoare împotriva opresorilor ei. Majoritatea scrierilor sale au ca temă probleme din actualitatea politică, economică şi socială a epocii contemporane: descompunerea morală a înaltelor cercuri monopoliste („Metropola", 1907, trad. rom.), exploatarea muncitorilor în diferite ramuri industriale („Jungla", 1906); „Regele Cărbune", 1917; „Petrol!", 1927, trad. rom.), tarele sistemului de învăţămînt („Pasul de gîscă", 1923; „Bobocii", 1924), funcţia corupătoare a bisericii („Profiturile religiei", 1918), opoziţia faţă de război („Jimmie Higgins", 1919, trad. rom.) ş.a. Într-o serie de romane („Sfîrşitul lumii", 1940; „Balaurul", 1942, trad. rom. ş.a.) realizează o frescă a politicii mondiale dintre anii 1915 şi 1945, dînd dovadă de capacitatea de a surprinde psihoza creată de războaie şi de a dezvălui cu vigoare şi acuitate critică, cu o deosebită forţă descriptivă resorturile intime şi culisele imperialismului. A mai scris o autobiografie (1962) şi a publicat lucrări de memorialistică („Viaţa mea în lumea literelor", 1960).

sinclinál (GEOL.), cută a straturilor din scoarţa Pămîntului care prezintă aspectul unei albii a cărei concavitate este îndreptată în sus. În partea din mijloc a unui **s.** se găsesc întotdeauna roci mai tinere (ex. **s.** Slănic, **s.** Drajna, **s.** Şoimari etc.). În regiunile petrolifere, **s.** conţin ape de zăcămînt.

sinclinóriu (GEOL.), asociaţie de cute care prezintă în ansamblu caracterul unui mare sinclinal. În **s.**, cutele din partea centrală prezintă o poziţie mai coborîtă decît cele de la periferie. Unele **s.** cuprind

Sinclinoriu

importante zăcăminte de cărbuni (ex. **s.** Reşiţa-Moldova Nouă).

sincópă (gr. *synkope* „suspensie") **1.** (MED.) Pierdere bruscă (temporară sau definitivă) a cunoştinţei, cu întreruperea respiraţiei, datorită scăderii tensiunii arteriale, răririi sau opririi contracţiilor inimii. **S.** poate apărea din diferite cauze: emoţii, dureri mari, boli de inimă, tuse puternică etc. **2.** (LINGV.) Fenomen fonetic care constă în dispariţia unei vocale (sau a unei silabe întregi), de obicei neaccentuate, între două consoane ale unui cuvînt (ex. varianta moldovenească *ţărnă* pentru *ţărînă* se datoreşte **s.** lui *î*). **3.** (MUZ.) Formulă ritmică obţinută prin legarea timpului sau a fragmentului de timp slab anterior cu timpul tare, care dă naştere unei mutări a accentului de pe timpul tare pe timpul slab.

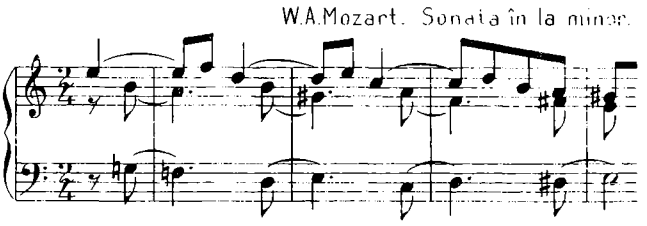

Sincopă

sincretísm (gr. *synkretizein* „a reuni"), îmbinare a unor elemente eterogene din domeniul culturii artistice, literare, filozofice etc. Contopirea, de exemplu, a unor arte diferite (literatură, muzică, dans etc.), caracteristică folclorului şi mai ales fazelor primitive de dezvoltare, cînd diferitele arte nu erau încă diferenţiate, reprezintă o formă de **s.** Tendinţele sincretice sînt frecvente în arta modernă (de exemplu în cadrul simbolismului şi impresionismului). În filozofie, termenul desemnează îmbinarea forţată şi necritică a unor teze, teorii diferite, ignorîndu-se deosebirile sau contradicţiile dintre ele. În istoria religiilor, termenul de **s.** desemnează contopirea credinţelor şi ritualurilor unor religii diferite, a atribuţiilor unor divinităţi diferite în persoana unei singure divinităţi etc. **S.** religios apare de obicei în cursul răspîndirii religiilor, a contactului dintre diferite religii.

sincrociclotrón (FIZ.) v. **fazotron.**

sincrofazotrón (FIZ.), accelerator ciclic pentru particule încărcate (îndeosebi protoni), în care acestea pot dobîndi energii foarte mari, de aproximativ 10—100 de miliarde de

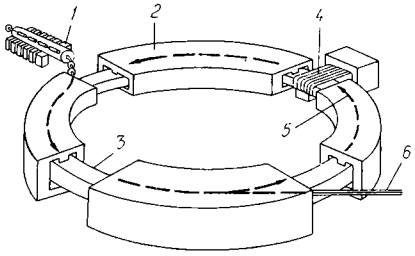

Sincrofazotron

1 — injector de particule (accelerator preliminar); *2* — blocuri de electromagneți; *3* — tunel vidat; *4* — sistemul de accelerare; *5* — traiectoria particulelor; *6* — instalație de extragere

electronvolți. În **s.** particulele se mișcă pe o orbită circulară în interiorul unui tunel vidat. Accelerarea se produce la trecerea particulelor printr-o cavitate rezonantă, alimentată cu o tensiune electrică de înaltă frecvență; curbarea traiectoriei este realizată de cîmpul magnetic al unor electromagneți care înconjură tunelul. În funcție de energia maximă a particulelor, diametrul tunelului poate avea valori de la zeci de metri pînă la sute de metri. Pentru menținerea sincronismului dintre mișcarea particulelor și variația tensiunii acceleratoare se recurge, pe de o parte, la mărirea intensității cîmpului magnetic (ca la s i n c r o t r o n), iar pe de altă parte la scăderea frecvenței tensiunii acceleratoare (ca la f a z o t r o n). Se mai numește *bevatron* sau *cosmotron*.

sincrón (gr. *syn* „împreună, cu" și *chronos* „timp"; TEHN.; despre mai multe sisteme fizice sau tehnice), care efectuează o anumită operație în aceleași condiții de desfășurare în timp (ex. două pendule de aceeași perioadă, care trec în același timp și în același sens prin poziția de echilibru; motoarele **s.**, la care rotorul are aceeași turație și același sens de rotație ca și cîmpul magnetic învîrtitor din întrefier).

sincronie (LINGV.; în opoziție cu d i a c r o n i e), stare a limbii într-o anumită perioadă a istoriei ei. V. și l i n g v i s t i c ă s i n c r o n i c ă.

sincronísm[1] **1.** (FIZ.) Proprietate a două fenomene de a se produce în același timp, începînd simultan, desfășurîndu-se paralel și terminîndu-se în același moment. — *Sincronismul micilor oscilații*, faptul că perioadele oscilațiilor de mică amplitudine ale unui pendul nu depind de valoarea amplitudinilor respective. **2.** (STRAT.) *Sincronism stratigrafic*, denumire dată noțiunii referitoare la echivalența de vîrstă dintre unele formații geologice care se găsesc la distanțe mari. Pentru stabilirea *s.s.* se folosesc două metode: a) *metoda directă* (sau *paleontologică*), care se bazează pe faptul că stratele care conțin aceleași fosile s-au format în același timp; b) *metoda indirectă* (sau *stratigrafică*), care se bazează pe faptul că două formații sînt sincrone dacă stratele din culcuș și din acoperiș sînt identice în ambele regiuni; în acest caz, formațiile urmărite sînt lipsite de fosile și diferă ca natură petrografică.

sincronísm[2], principiu derivat din teoria „imitației" a sociologului francez G. T a r d e, susținut în cultura română de E. Lovinescu. Potrivit acestei teorii, în epoca modernă, datorită multiplelor mijloace de legătură dintre popoare, cultura (și toate instituțiile) unui popor se dezvoltă, prin imitație și adaptare, într-o strînsă interdependență cu celelalte culturi. Interdependența culturilor ar determina un ansamblu unitar de trăsături materiale și spirituale, un „spirit al veacului". Principala carență a acestei teorii, nu întru totul eronată, constă în ignorarea rolului primordial al factorilor interni în creația culturală a popoarelor.

sincronizáre 1. (TEHN.) Ansamblu de operații prin care două sau mai multe procese periodice sînt aduse în condițiile în care decurg cu aceeași frecvență și uneori în fază. **2.** (ELT.) Ansamblu de operații prin care o mașină electrică sincronă este adusă în condițiile în care tensiunile electromotoare induse variază sincron cu tensiunile unui generator sincron sau ale unei rețele electrice de curent alternativ cu care urmează a fi legată în paralel. **3.** (TELEC.) *Sincronizarea emisiilor de radiocomunicații*, sincronizarea automată a undelor electromagnetice purtătoare ale mai multor radioemițătoare de pe un anumit teritoriu, efectuată în vederea lărgirii zonei deservite de emisiunea aceluiași program de radiodifuziune. — *Sincronizarea oscilatoarelor electronice*, proces în care, sub influența unui semnal exterior, se modifică frecvența de oscilație a unui oscilator electronic pînă coincide cu frecvența semnalului exterior. Are aplicații practice la **s.** emisiunilor de radiocomunicații, la demultiplicarea frecvenței în stațiunile releu etc. **4.** (CINEMA) Punerea în acord perfect, în decursul montajului, a imaginii cu sunetul filmului.

sincronoscóp (ELT.), instrument indicator folosit pentru determinarea momentului în care s-a obținut sincronizarea tensiunii unei mașini electrice sincrone cu tensiunea alternativă a unui generator sincron sau a unei rețele electrice de curent alternativ în vederea cuplării lor în paralel. Se folosesc **s.** cu lămpi electrice cu incandescență, **s.** cu voltmetre și **s.** cu ac învîrtitor (cele mai sensibile), construite după principiul mașinilor electrice de curent alternativ.

sincrotrón (FIZ.), accelerator ciclic pentru electroni, asemănător s i n c r o f a z o t r o n u l u i, care poate imprima electronilor energii foarte mari, de aproximativ 100—1 000 de milioane de electronvolți. Pen-

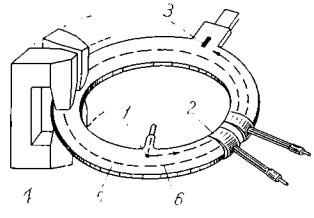

Sincrotron

1 sursă de electroni; *2* — sistemul de accelerare; *3* — țintă; *4* — electromagnet; *5* — cameră vidată; *6* — traiectoria electronilor

tru menţinerea sincronismului dintre mişcarea electronilor pe orbită şi variaţia tensiunii acceleratoare, sincronism care ar putea fi deranjat de creşterea relativistă a masei electronilor, în **s.** se recurge la sporirea intensităţii cîmpului magnetic. Electronii accelerați în **s.** sînt utilizaţi îndeosebi pentru producerea radiaţiilor X de mare energie.

sindactilíe (gr. *syn* „împreună, cu" şi *daktylos* „deget"; MED.), malformaţie congenitală a mîinii sau a piciorului, care constă în lipirea a două sau mai multor degete între ele prin sudarea părţilor moi (piele şi muşchi), oasele rămînînd separate între ele.

síndic (de bursă), conducător al agenţilor de schimb ori al mijlocitorilor oficiali care prezidează camera lor sindicală (asociaţia, corporaţia), face parte din organele de conducere ale bursei şi execută ordinele de bursă ale justiţiei şi ale altor organe de stat. **S.** poate fi numit de autorităţi dintre agenţii sau mijlocitorii oficiali de pe lîngă o bursă de valori ori de mărfuri sau ales de aceştia.

sindicát, formă de monopol capitalist, mai dezvoltată decît cartelul, în cadrul căreia întreprinderile membre îşi menţin independenţa în ceea ce priveşte organizarea producţiei, dar renunţă la independenţa comercială, efectuînd desfacerea produselor şi uneori achiziţionarea de materii prime printr-un oficiu comun. **S.** se creează în scopul asigurării dominaţiei pe piaţă, al acaparării de noi pieţe şi al influenţării preţurilor în favoarea monopoliştilor.

sindicáte, organizaţii profesionale de masă ale clasei muncitoare, al căror scop este apărarea intereselor clasei muncitoare şi ale tuturor oamenilor muncii. **S.** au apărut în epoca capitalismului, în procesul luptei proletariatului împotriva exploatării. În capitalism, **s.** nu-şi pot atinge pe deplin scopul dacă nu-şi îmîpletesc revendicările social-economice (mărirea salariilor, îmbunătăţirea condiţiilor de muncă, reforme sociale etc.) cu organizarea şi mobilizarea oamenilor muncii la lupta politică pentru pace şi democraţie, pentru eliberarea omului de exploatarea capitalistă. În socialism, **s.** au ca sarcină principală să mobilizeze oamenii muncii la construirea socialismului şi a comunismului, să le dezvolte conştiinţa socialistă. Primele **s.** au luat naştere în ţările vest-europene la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. Cea mai reprezentativă organizaţie sindicală internaţională este Federaţia Sindicală Mondială (F.S.M.), creată în 1945, cu sediul la Praga. Din organizaţiile sindicale membre ale F.S.M. fac parte 138 000 000 de oameni ai muncii. Ea cuprinde sindicatele din ţările socialiste şi numeroase organizaţii sindicale din ţări capitaliste şi din ţări eliberate de sub dominaţia colonialistă. Centralele sindicale dintr-o serie de ţări capitaliste care s-au desprins din F.S.M. au creat în 1949 Confederaţia Internaţională a Sindicatelor Libere (C.I.S.L.), cu sediul central la Bruxelles; circa 58 000 000 de salariaţi fac parte din organizaţiile sindicale membre ale acesteia. Organizaţiile sindicale afiliate la Confederaţia Internaţională a Sindicatelor Creştine (creată în 1920, cu sediul central la Bruxelles) numără circa 8 000 000 de membri. Atît în organizaţiile sindicale afiliate la această confederaţie, cît şi în cele afiliate la C.I.S.L., se manifestă în ultimul timp un curent din ce în ce mai favorabil relaţiilor sindicale internaţionale bazate pe comunitatea concretă a intereselor, în opoziţie cu politica de discriminare dusă în continuare de numeroşi conducători ai C.I.S.L., mai ales în S.U.A. O sarcină de cea mai mare importanţă care stă astăzi în faţa organizaţiilor sindicale de pretutindeni este înfăptuirea unităţii sindicale internaţionale, ceea ce ar aduce o serioasă contribuţie la întărirea luptei oamenilor muncii pentru progres social şi pace. — *Sindicatele în România.* Primele organizaţii profesionale care îndeplineau sarcini specifice ale **s.** s-au constituit în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea, sub îndrumarea Partidului social-democrat al muncitorilor din România (P.S.D.M.R.). În 1906, ca rezultat al evoluţiei proletariatului român pe calea închegării organizatorice şi maturizării politice, organizaţiile sindicale, pe ramuri de producţie, îşi uneau pentru prima dată forţele în Comisia Generală a Sindicatelor din România. În cursul deceniilor, sindicatele au participat la bătăliile duse de clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român, împotriva exploatării burghezo-moşiereşti, a reacţiunii şi fascismului, pentru libertate, independenţă naţională, democraţie şi progres social. După victoria insurecţiei armate din august 1944 a început reorganizarea mişcării sindicale; la 1 septembrie 1944 a luat fiinţă Comisia de organizare a mişcării sindicale unice din România, iar în ianuarie 1945 a avut loc Congresul general al Sindicatelor unice, la care s-a creat, pe baza Frontului unic muncitoresc, Confederaţia Generală a Muncii (C.G.M.); din ea făceau parte toate uniunile sindicale, pe ramuri de producţie. În sindicatele din Republica Socialistă România se unesc, de bunăvoie, oamenii muncii în scopul luptei pentru dezvoltarea continuă a economiei şi culturii ţării, pentru creşterea nivelului lor de trai. Sindicatele din România organizează participarea maselor celor ce muncesc la planificarea şi conducerea producţiei, la îndeplinirea planurilor de dezvoltare a economiei naţionale; participă la elaborarea şi la înfăptuirea tuturor măsurilor legate de satisfacerea tot mai deplină a intereselor economice şi social-culturale ale salariaţilor; organizează activitatea cultural-educativă în rîndurile oamenilor muncii pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste, a patriotismului socialist şi a internaţionalismului proletar. Sindicatele din Republica Socialistă România sînt organizate pe baza principiului centralismului democratic şi al locului de producţie. În cadrul sindica-

tului se organizează grupe sindicale, în întreprinderile mari se pot înființa și organizații sindicale pe secții. Pe baza liberului consimțământ, în spiritul autonomiei sindicatelor, sindicatele aderă la uniunile sindicatelor pe ramuri de producție, iar acestea la Uniunea Generală a Sindicatelor din România (denumire adoptată la Congresul Sindicatelor din Republica Socialistă România din mai 1966). Organele de conducere ale sindicatelor sînt: comitetul sindicatului (ales de adunarea generală sau de conferința sindicatului), comitetul uniunii sindicatelor pe ramură de producție (ales de conferința uniunii), Consiliul Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (ales de Congres). Organele de conducere își aleg organele executive. În mai 1966 existau în România 11 646 de sindicate, cuprinzînd peste 4 100 000 de membri.

Sinding, Christian (1856—1943), compozitor norvegian. După o strălucită carieră de pianist, s-a dedicat compoziției (două opere, aproximativ două sute de melodii, coruri, trei simfonii, un concert pentru pian, două concerte pentru vioară, „Legenda" pentru vioară și orchestră, sonate, piese pentru pian etc.), muzica sa fiind străbătută de un puternic suflu romantic.

„Sindipa", roman oriental anonim, alcătuit dintr-un ciclu de povestiri țesute pe firul unei intrigi comune și menite să demonstreze mai ales abilitatea și nestatornicia femeilor. De origine probabil indiană (l. indiană *sidhapati* „conducătorul sidelor, al înțelepților"), romanul a fost tradus în Persia, apoi în Siria, de unde a pătruns în literatura bizantină în sec. al XI-lea. O altă versiune, ebraică, a fost prelucrată în latină de călugărul Jehan de Alta-Silva (sec. XII) și s-a difuzat prin traduceri și prelucrări în toată Europa. Versiunea greacă a circulat în țara noastră și la popoarele slave. După o asemenea versiune s-a realizat tălmăcirea românească, păstrată într-o copie mai tîrzie: manuscrisul din 1703 al lui Costea Dascălul de la biserica Șcheilor din Brașov. A fost tipărit pentru prima dată la Sibiu în 1802. **S.** a avut ecou în folclor și în literatura cultă („Divanul persian" de M. Sadoveanu).

sindróm (gr. *syndrome* „concurs"; MED.) **1.** Mănunchi de simptome care apar împreună în cursul unor boli, dîndu-le nota caracteristică. Uneori poartă numele autorului sau autorilor care le-au descris pentru prima oară (ex. **s.** adipozo-genital Babinski-Fröhlich, **s.** Claude Bernard-Horner etc.). **2.** *Sindrom general de adaptare,* teorie formulată de medicul canadian H. Selye, conform căreia orice factor agresiv de mediu (frig, căldură, substanțe toxice, factori traumatici, fizici și psihici, intervenții chirurgicale etc.) care acționează asupra organismului determină apariția la acesta din urmă a unui ansamblu de reacții nespecifice cu sens adaptiv, care evoluează în mai multe etape: faza de alarmă, faza de rezistență și faza de epuizare. După Selye, o serie de boli ar fi în realitate boli de adaptare, reprezentînd exemple de acomodare nereușită a organismului la factorii de mediu. Deși conține elemente de valoare științifică certă (participarea complexului hipofizo-suprarenal în procesele de adaptare), teoria, în ansamblul ei, este controversată. V. și stress. **3.** *Sindrom adipozo-genital,* sindrom complex neuroendocrin, caracterizat prin asocierea obezității cu insuficiența de dezvoltare a organelor sexuale. Apare în special la băieți și este datorit unor leziuni ale centrilor nervoși de la baza creierului, însoțite de dereglarea funcțiunilor glandei hipofize. Se mai numește *distrofie adipozo-genitală* sau *sindrom Babinski-Fröhlich.* **4.** *Sindrom agranulocitar,* sindrom caracterizat prin dispariția din sîngele circulant a tuturor polinuclearelor (neutrofile, bazofile, eozinofile). Se manifestă prin predispoziție la infecții (septicemii), hemoragii, febră, stare generală alterată. Apare în unele intoxicații (benzol, bismut, substanțe radioactive), în perioada terminală a unor anemii grave, a leucozei acute etc.

sineáță v. **flintă.**

sinécdocă, figură de stil care restrînge sau lărgește sensul unui cuvînt prin folosirea numelui întregului în locul numelui părții (și invers), prin particularizarea generalului, respectiv generalizarea particularului (ex., „Bolliac cînta *iobagul* ș-a lui lanțuri de aramă". Eminescu).

sinechíe (MED.), proces patologic care constă în aderența irisului la fața posterioară a corneii sau la cristalin. **S.** provoacă adesea deformarea pupilei.

sineclíză (GEOL.), structură geologică principală a unei platforme, avînd aspectul unui larg sinclinal, cu flancuri slab înclinate. Zona axială a unei **s.** se caracterizează printr-o coborîre a fundamentului cristalin cutat și printr-o mare grosime a formațiilor sedimentare care acoperă fundamentul. În **s.** sînt localizate în mod obișnuit zăcăminte importante de cărbuni, petrol, gaze etc.

sinédriu (gr. *syn* „împreună, cu" și *hedra* „scaun"), instanță judecătorească, tribunal penal la vechii evrei. — *Marele Sinedriu,* autoritatea supremă din Ierusalim, cu funcții judecătorești, politice și de interpretare a legii în sec. I î.e.n. și I e.n.

sineréză (gr. *synairesis,* din *synarein* „a contracta"; LINGV.; în opoziție cu dierează), fenomen fonetic care constă în fuziunea într-un diftong ascendent a două vocale învecinate prin transformarea primei vocale într-o semivocală (ex. pronunțarea actuală a cuvîntului rom. *tea-tru,* în două silabe, este rezultatul **s.** față de pronunțarea mai veche în trei silabe *te-a-tru*). În poezie, din necesități ritmice sau cantitative, **s.** este foarte frecventă (ex. „De-atunci negura eternă...". Eminescu). Dacă din aceleași necesități prozodice diftongul se reduce la o singură vocală, fenomenul se numește *sinalepsă* (ex. „D-atunci...").

sinergíde (BOT.), cele două celule ale sacului embrionar, si-

tuate de o parte şi de alta a oosferei. **S.** au nuclee mici şi vacuole situate în partea inferioară a celulei.

singalézi (singale), denumire dată populaţiei majoritare din insula Ceylon, a căror limbă face parte din familia indo-europeană (grupul indian de nord).

Singapore *[siŋgəpó:r]* **1.** Stat în sud-estul Asiei, situat pe insula Singapore şi pe cîteva mici insuliţe apropiate din strîmtoarea Malacca. Suprafaţa: 581 km². Populaţia: 1 864 900 loc. (1965), formată din chinezi (75%), malaezi (14%), indieni (8%), europeni ş.a. Capitala: *Singapore*. Limba de stat: malaeza. Limbi oficiale: malaeza, chineza, tamilă şi engleza. Relieful **S.** nu depăşeşte 177 m altitudine. Climă ecuatorială. Principalele culturi: arbori de cauciuc (pe aproape jumătate din suprafaţa cultivată), cocotieri, mirodenii, tutun, legume, pomi fructiferi. Se cresc porcine. Este dezvoltat pescuitul. Industria este concentrată în oraşul Singapore. Relaţiile comerciale sînt foarte intense, **S.** jucînd rolul de „intermediar" între ţările Asiei de sud-est, pe de o parte, şi ţările Europei occidentale şi S.U.A., pe de altă parte. Importă şi reexportă cauciuc, produse petroliere, piper, cafea, copra, lemn etc. şi produse industriale, alimente, produse textile. **2.** Capitala statului **S.**, situată în sudul insulei cu acelaşi nume, pe ţărmul strîmtorii **S.**, legată de peninsula Malacca printr-o cale ferată şi o şosea. 1 775 200 loc. (1963). Important port pe ruta comercială care leagă Oceanul

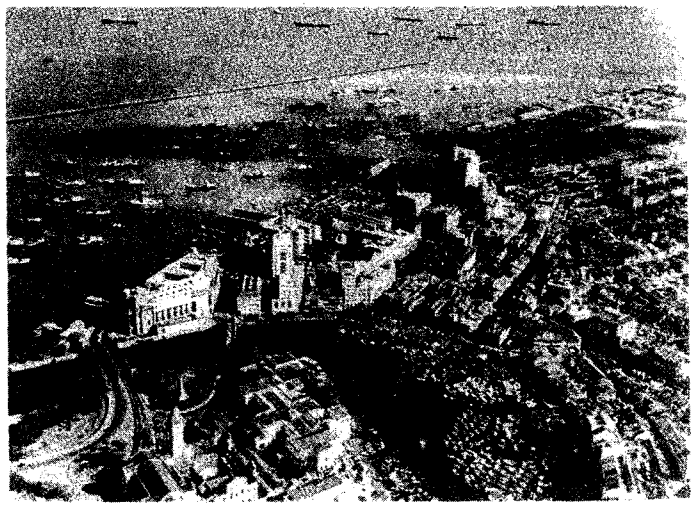

Singapore. Vedere generală

Indian cu Oceanul Pacific. Aeroport internaţional. Mare centru comercial (cea mai importantă piaţă a cauciucului din lume). Industria este specializată în prelucrarea materiilor prime importate din ţările vecine (prelucrarea primară a cauciucului şi produse din cauciuc, rafinarea staniului, ulei, conserve, prelucrarea lemnului etc.), care apoi sînt exportate în Occident. Şantiere navale. Are două universităţi. Institut politehnic. — *Istoric.* Începînd din sec. al XIII-lea, oraşul **S.**, din insula cu acelaşi nume, a fost un important centru comercial. În 1824 insula **S.** a fost cedată, de către sultanul de Johore şi Lingga, Companiei engleze a Indiilor Orientale şi a devenit ulterior centrul administrativ şi economic al coloniei engleze Straits Settlements. Anglia a transformat insula într-o puternică bază militară maritimă, iar mai tîrziu aeriană; între 1942 şi 1945 a fost ocupată de Japonia. În 1946 (după dizolvarea coloniei Straits Settlements), **S.** a devenit colonie de sine stătătoare. În urma creşterii mişcării de eliberare naţională, Anglia a fost nevoită să acorde **S.** autonomie (1959) în cadrul Comunităţii Britanice de Naţiuni. În 1963 **S.** a fost inclus în componenţa Federaţiei Malayeziei, din care s-a retras în 1965, proclamîndu-se republică independentă. **S.** este membru al Comunităţii Britanice de Naţiuni. Preşedintele republicii, ales de parlament pe termen de patru ani, numeşte guvernul. **3.** Strîmtoare cuprinsă între insula Singapore la nord şi arhipelagul Riau la sud şi care uneşte Marea Chinei de Sud cu strîmtoarea Malacca. Lungimea: 110 km. Lăţimea oscilează între 4,6 şi 21 km. Adîncimea maximă: 20 m.

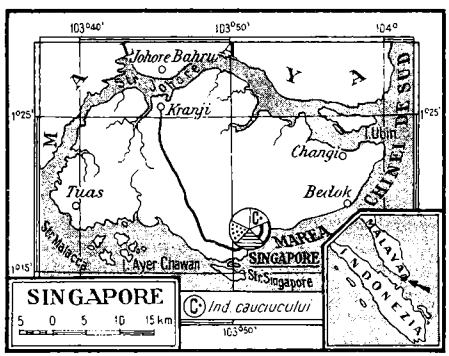

singenéză (gr. *syn* „împreună, cu" şi *genesis* „origine"; PETROGR.), stadiu în evoluţia rocilor sedimentare, corespunzînd timpului de formare a sedimentelor. Toate procesele care se desfăşoară în acest timp se numesc *procese singenetice.*

singlét (FIZ.), linie spectrală unică produsă prin tranziţia unui sistem cuantic între două nivele energetice care nu au în vecinătatea lor apropiată nici un alt nivel.

singspiel (germ. *singen* „a cînta" şi *Spiel* „joc"), operă germană de tip popular, în care muzica alternează cu părţile vorbite. Mozart, Weber ş.a. au scris **s.**

singulár 1. (FILOZ.) Categorie care reflectă determinarea calitativă a obiectelor şi proceselor individuale. V. general, particular, singular. **2.** (LINGV.) Număr care arată că este vorba de un singur obiect (ex. *creion, masă* etc. sînt substantive la **s.**).

singulare tantum (LINGV.) termen latin care se întrebuinţează pentru substantivele care au numai formă de singular. La unele substantive, această situaţie are legătură cu conţinutul (ex. *Craiova, foame, miere)*, la altele nu (ex. *bade)*.

Singurov (Sungurov), Mihail (sec. XIX), arhitect şi inginer rus, stabilit la Iaşi în 1832, unde a fost profesor de inginerie la Academia Mihăileană. Folosind proiectul lui Gh. Asachi, **S.** a realizat „Obeliscul leilor" de la Copou-Iaşi. În 1841—1843 a reconstruit palatul domnesc din Iaşi şi palatul Mihail Sturdza, în stil neoclasic. Tot el este autorul primelor proiecte ale Mitropoliei din Iaşi.

Sinhua (*Hsinhua*, „China nouă"), agenţia de presă a R. P. Chineze. Înfiinţată în 1937 ca agenţie de ştiri a Partidului Comunist Chinez, funcţionează din 1949 la Pekin, ca agenţie de stat. Are corespondenţi în numeroase ţări.

sinián, *scutul* ~ (STRAT.), soclu rigid al scoarţei terestre situat în nord-estul Chinei şi în nordul Mongoliei, care este constituit din gnaise şi micaşisturi de vîrstă arhaică, străbătute de roci intrusive.

Sinîiciu, oraş în nord-vestul R.P.D. Coreene, aşezat pe valea rîului Ialu, la graniţa cu R.P. Chineză. Circa 127 700 loc. Industrie uşoară, constructoare de maşini, de celuloză şi de hîrtie etc. Nod de transporturi.

sinód (gr. *syn* „împreună, cu" şi *odos* „drum"), adunare regională, naţională sau pe întreaga biserică a clerului creştin superior. Sin. *sobor*. — *S. ecumenic*, adunare la care participau toţi episcopii bisericii creştine sau reprezentanţii lor în vremea cînd aceasta nu era divizată pe confesiuni. Biserica ortodoxă numără şapte *s.e.*: Niceea (325), Constantinopol (381), Efes (431), Calcedon (451), Constantinopol (553), Constantinopol (680), Niceea (787). Pe lîngă acestea, biserica romano-catolică numără încă 14 sinoade, sau concilii, ţinute numai cu episcopii săi. Ultimele dintre ele au fost Conciliul de la Vatican (1869—1870), care a proclamat pretinsa infailibilitate a papii, şi Conciliul al II-lea de la Vatican (11 octombrie 1962 — 8 decembrie 1965), convocat de papa Ioan al XXIII-lea. Protestanţii recunosc numai primele patru sinoade ecumenice.

Sinoe, lac din complexul lacustru Razelm. Prin poziţia sa în cadrul complexului şi prin depărtarea de gura canalelor Dunavăţ şi Dranov (care aduc apă dulce), lacul **S.** are o concentraţie mare în săruri (circa 15 g/l). Suprafaţa: circa 165,6 km². Adîncimea maximă: 1,6 m. Pe malul lacului se găsesc ruinele cetăţii antice Histria.

sinologíe (lat. *Sina* „China" şi gr. *logos* „studiu"; LINGV.), ştiinţă care se ocupă de limba, istoria şi cultura poporului chinez.

sinoním (gr. *syn* „cu" şi *onyma* „nume"), element lingvistic (cuvînt, afix, formă flexionară sau construcţie sintactică) echivalent ca sens cu altul (ex. *odaie—cameră; brădet—brădiş; voi cînta—am să cînt; a se alătura cuiva—a se alătura de cineva* sau *a-şi aminti—a-şi aduce aminte*). **S.** pot fi *perfecte* (sau *totale*), cînd sensurile celor două elemente lingvistice sînt identice (ex. *ascensor-lift)*, şi *parţiale* (sau *aproximative)*, cînd între ele există unele diferenţe (ex. *făcui-am făcut)*.

Sinope, oraş (polis) întemeiat în sec. VIII î.e.n., de colonişti din Milet, pe ţărmul sudic al Mării Negre. **S.** a întemeiat, la rîndul lui, mai multe colonii la Marea Neagră. A cunoscut o mare înflorire mai ales în sec. II—I î.e.n., cînd a fost capitală a regatului Pontului. Azi oraşul *Sinop* din Turcia. — *Bătălia de la S.*, bătălie care a avut loc în noiembrie 1853, în timpul războiului Crimeii, în golful Sinope, unde escadra rusă, comandată de amiralul P. S. Nahimov, a distrus flota turcească din Marea Neagră.

sinostóză (gr. *syn* „împreună, cu" şi *osteon* „os"; ANAT.), sutură a oaselor. Termenul se referă de obicei la sutura oaselor craniene.

sinoviálă (ANAT.), membrană seroasă care căptuşeşte capsula articulară. Secretă un lichid (lichidul sinovial), care asigură buna funcţionare a articulaţiilor. Inflamaţia **s.** se numeşte *sinovită*, care poate fi seroasă şi uneori uscată.

sinovítă (MED.), proces patologic caracterizat prin inflamaţia membranei sinoviale a unei articulaţii. Se manifestă prin dureri, mărire de volum şi impotenţă funcţională a articulaţiei respective.

sintágmă (gr. *syn* „împreună, cu" şi *tagma* „rînd, şir"; LINGV.), unitate semantică-sintactică stabilă, formată dintr-un grup de două sau de mai multe cuvinte între care există raporturi de subordonare (ex. agent diplomatic, om de ştiinţă emerit) sau dintr-o locuţiune sau expresie (ex. *cu sufletul la gură*).

sintáxă (gr. *syn* „împreună, cu" şi *taxis* „aranjament") **1.** (LINGV.) **a)** Parte a structurii gramaticale constînd din totalitatea regulilor de îmbinare a cuvintelor în propoziţii şi în fraze. **b)** Parte a gramaticii care se ocupă cu studiul acestor reguli. **2.** (LIT.) *Sintaxă poetică*, ansamblu de procedee stilistice care, uzînd de topica propoziţiei şi a frazei, măresc expresivitatea limbii literare şi posibilităţile de exprimare artistică. Din cadrul *s.p.* fac parte următoarele procedee: inversiunea, repetiţia, interogaţia retorică, invocaţia retorică şi antiteza. **3.** (LOG.) Parte a logicii simbolice (matematice) care constituie expunerea derivării expresiilor logice prin luarea în consideraţie exclusiv a formei lor grafice. Sistemul sintactic este formalizat prin aceea că el cuprinde: 1) termeni fundamentali şi termeni cărora le corespund regulile de definire în cadrul sistemului; 2) expresii (propoziţii) şi, respectiv, regulile de formare a lor în sistem 3) legi (axiome şi teoreme) şi, respectiv, regulile de deducţie pentru legi. Sistemul sintactic presu-

pune precizarea tuturor elementelor sale prin enunțare, definire explicită și deducere, astfel încît în cadrul sistemului nu se ia în considerație nimic altceva care ar veni din afara sa. Una și aceeași **s.**, odată constituită, poate primi mai multe interpretări (ex. algebra binară este interpretată atît matematic, cît și logic drept calcul logic bivalent). În pozitivismul logic (neopozitivism), ruperea **s.** de interpretare a generat formalismul subiectivist și vicierea conceptului de adevăr. Raportul dintre **s.** și interpretare este însă raportul dintre formă și conținut și se realizează prin subordonarea noțiunii de corectitudine a structurilor formale conceptului de adevăr. **S.** logică impune astfel semantica, iar unitatea lor constituie orizontul logicii matematice. În sens restrîns, **s.**, ca teorie a relațiilor dintre semne, este parte integrantă a semioticii. Există o pluralitate de sisteme sintactice, în elaborarea cărora și-au adus contribuția și logicienii români Gr. C. Moisil și E. Mihăilescu.

sinteáze (BIOCHIM.), clasă de enzime care catalizează reacțiile de sinteză fără hidroliză și fără oxidoreducere. Din această clasă fac parte carbosinteazele, disulfinazele, hidrogenazele etc.

sinterizáre (METAL.), proces de bază în metalurgia pulberilor, prin care un conglomerat liber sau comprimat, format din pulberi de metal, de metaloizi sau de compuși metalici, se consolidează prin sudare sau prin lipire, transformîndu-se într-un corp solid. **S.** se execută de obicei prin încălzire la temperaturi inferioare temperaturii de topire a pulberilor din amestec și în atmosferă controlată sau în vid, pentru a evita oxidarea particulelor din conglomerat.

„Sinteza", publicație lunară, „literară, plastică și teatrală", apărută la București din aprilie 1927 pînă în martie 1928. A reunit în paginile ei scriitori, artiști plastici și dramatici de prestigiu, printre care: T. Arghezi, I. Barbu, G. Călinescu, G. Ciprian, O. Goga, A. Maniu, I. Pillat, Camil Petrescu, M. Sebastian, O. Han, D. Paciurea, Fr. Șirato, N. Tonitza, Șt. Dimitrescu ș.a.

sintéză (gr. *syn* „împreună, cu" și *thesis* „așezare") **1.** (FILOZ.) **a)** Metodă generală de reunire într-un tot unitar a elementelor obținute printr-o prealabilă analiză, înfăptuită la nivelul cunoașterii conceptuale. **b)** Unitate realizată între teză și antiteză ca etapă a dezvoltării dialectice. **S.** este „unitatea laturilor abstracte" (K. Marx) și, ca atare, reprezintă concretul de ordin logic, concluzia, adică realizarea actului dialectic în totalitatea sa. În interpretarea idealistă a lui Hegel, **s.** este subordonată schemei abstracte a triadei și privită doar ca o revenire la teză. Interpretată însă materialist, ea reprezintă încheierea mișcării logic-dialectice, ca reflectare în procesul cunoașterii a dezvoltării ascendente străbătute de un obiect sau fenomen concret, istoric determinat. **2.** (CHIM.) *Sinteză chimică*, operație prin care se realizează pe cale artificială un corp compus cu structură și proprietăți definite (ex. obținerea sărurilor, a acizilor minerali, a coloranților, a medicamentelor etc.), pornind fie de la elementele chimice componente *(s. totală)*, fie de la compuși chimici mai simpli *(s. parțială)*. S.c. reprezintă opusul analizei chimice și constituie preocuparea fundamentală a chimiei. Prin **s.** au fost obținute substanțele cele mai diferite, multe dintre ele inexistente în natură, dar ale căror proprietăți le-au făcut deosebit de utile în diverse domenii (ex. cauciucul sintetic, materialele plastice etc.). **3.** (TELEC.) *Sinteza imaginii*, recompunerea unei imagini din elementele în care a fost descompusă în procesul de analiză. V. și televiziune.

sintonie (FIZ.), egalitate a frecvențelor proprii ale unor sisteme oscilante (ex. **s.** a două coarde sonore acordate pe aceeași notă muzicală).

Sinţzean-Uigură, regiune autonomă în nord-vestul R.P. Chineze. Suprafața: 1 646 800 km². Populația: circa 6 000 000 loc. (1959), majoritatea uiguri, în rest chinezi, kazahi, kirghizi, mongoli, tadjici etc. Centrul administrativ: *Urumci*. Reliefu este alcătuit din două mari depresiuni, bazinul Tarim în sud și Țungaria în nord, despărțite de munții Tian-Șan și mărginite de munții Kunlun în sud și Altaiul Mongol în nord. Cea mai mare parte a teritoriului este acoperit de deșerturi și semideșerturi; populația este concentrată în oaze. Zăcăminte de petrol, minereuri neferoase, cărbune, minereu de fier. Se cultivă pe terenuri irigate grîu, porumb, orez, bumbac, pepeni, pomi fructiferi. Se cresc oi, vite, cai, cămile. Este dezvoltată industria extractivă, textilă, de prelucrare a petrolului etc.

sínus[1] (lat. *sinus* „cavitate"; ANAT.) **1.** Cavitate neregulată în grosimea unor oase craniene (ex. **s.** frontal, **s.** maxilar, **s.** sfenoidal etc.). Inflamația **s.** oaselor craniene se numește *sinuzită* și se manifestă prin durere localizată la nivelul **s.** afectat. **2.** Canal dilatat, cu rol de colector al sîngelui venos *(s. venos)* din regiunea respectivă. Principalele **s.** venoase sînt cele craniene. — *S. carotidian*, dilatație a calibrului carotidei primitive la nivelul bifurcației acesteia. Este o zonă reflexogenă foarte importantă, avînd rolul de a regla funcțiunea unor aparate și sisteme din organism.

sínus[2] (MAT.), una dintre funcțiile trigonometrice, definită astfel: într-un cerc cu

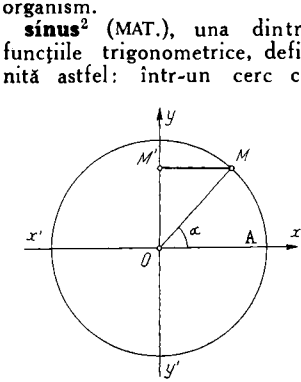

OM'/OM — sinusul unghiului α

centrul *O* ducem două axe perpendiculare $x'Ox$ și $y'Oy$. Luăm un punct *M* pe acest cerc și notăm cu α unghiul *AOM*. Fie *M'*

proiecția lui M pe $y'y$. Atunci sinusul unghiului α este egal cu raportul dintre valoarea algebrică a segmentului OM' (număr pozitiv dacă $M' \in Oy$, negativ dacă $M' \in Oy'$ și nul dacă M' coincide cu O) și lungimea razei cercului. Domeniul de definiție este dreapta reală R, iar domeniul valorilor segmentul $[-1, 1]$. Funcția sinus este impară și periodică cu perioada 2π. Sinusul unghiului α se notează, prescurtat, $\sin \alpha$. — *Teorema sinusurilor*, teoremă de trigonometrie plană care afirmă că în orice triunghi laturile sale a, b, c sînt proporționale cu sinusurile unghiurilor ce li se opun A, B, C, coeficientul de proporționalitate fiind diametrul $2R$ al cercului circumscris triunghiului:

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C} = 2R.$$

sinusoidă (MAT.), graficul funcției trigonometrice $y = \sin x$ într-un sistem de coordonate

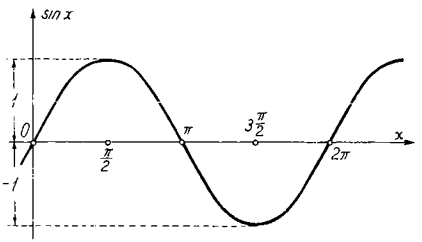

Sinusoidă

carteziene ortogonale. Tot **s.** se numesc și graficele funcțiilor de forma $y = A \sin(\omega t + \varphi)$. **S.** se întîlnesc frecvent în mecanică, în electronică, în electrotehnică etc.

Sion, Gheorghe (1822—1892), scriitor român. S-a născut la Hîrșova (reg. Iași). A fost membru al Academiei Române. În 1848 a luat parte la mișcarea revoluționară din Moldova. În 1860 a scos „Revista Carpaților". A scris versuri și teatru fără o valoare deosebită. Proza memorialistică („Suvenire contimporane", 1888), remarcabilă prin culoarea și fluența evocării, cuprinde portrete memorabile și pitorești, descrieri de atmosferă, realizînd în cuprinsul povestirii valoroase nuvele autonome. A tradus din clasicii și romanticii francezi.

Sion, Vasile (1861—1921), medic și igienist român. A fost profesor la Universitatea din București. A făcut cercetări asupra endocarditei blenoragice, leziunilor nervoase în pelagră, formelor atipice ale bacilului coli etc. A publicat, împreună cu V. Babeș, un studiu important asupra pelagrei. Op. pr.: „Asistența medicală în România rurală" (1904).

sionism (de la muntele *Sion* de lîngă orașul Ierusalim), mișcare naționalistă apărută la sfîrșitul sec. al XIX-lea în rîndurile burgheziei evreiești din țările europene și extinsă apoi și în America. Întemeietorul **s.** a fost publicistul Th. Herzl. Sioniștii și-au propus întemeierea unui stat național evreiesc pe teritoriul Palestinei. În mișcarea sionistă activează organizații de diferite orientări, reprezentînd interesele diverselor pături sociale. Sub influența propagandei sioniste în special după primul război mondial, a început emigrarea evreilor în Palestina, unde în 1948 s-a creat statul Israel. Prin atițarea sentimentelor naționaliste, prin propagarea ideii unei „națiuni evreiești" unice și a colaborării de clasă înăuntrul acesteia, **s.** încearcă să abată masele muncitorești evreiești de la lupta de clasă și să le opună maselor muncitoare de altă naționalitate cu care conviețuiesc în diferite țări.

sioux *[su:]* *(dakota)*, uniune de triburi indiene (amerindiene) aparținînd familiei de limbi *hokasioux*. Populau Podișul Preriilor dintre fluviul Mississippi-Missouri și Munții Stîncoși; se numesc și *Dakota*. Astăzi trăiesc, în număr mic, în rezervații.

Siqueiros *[sichéiros]*, David Alfaro (n. 1896), pictor, gravor și om politic mexican. Eminent militant pe tărîm social, fruntaș al Partidului Comunist din Mexic, a participat la războiul civil din Spania și a fost deținut pentru activitate revoluționară. A studiat la Academia San Carlos din Mexico. Talent valorificat printr-o prodigioasă activitate artistică, considerat, alături de D. Rivera și J. C. Orozco, ca un titan al picturii mexicane moderne. Practicînd deopotrivă pictura de șevalet și pictura murală, **S.** a realizat un număr uriaș de lucrări, a căror principală caracteristică este tematica lor revoluționară și inspirația din izvoarele artei precolumbiene. Dotat cu un excepțional simț al compozițiilor monumentale, desenator și colorist viguros, **S.** a inovat procedeele picturale atît prin folosirea unor materiale noi (piroxilina), cît, mai ales, prin tehnica modernă a montajelor și a raccourci-urilor, menită să facă evidente sensurile majore și patetice ale imaginilor („Portretul burgheziei", pictură murală în clubul Uniunii electricienilor din Mexico, „Noua democrație", pictură murală în Palatul Artelor Frumoase din Mexico, „Alegoria egalității dintre rase", în Cuba, „Moarte cotropitorilor!", în Chile, „Mamă proletară", „Timpurile noastre" etc.).

sir *[sə:]* **1.** (În Marea Britanie), titlu care precedă prenumele cavalerilor și baronilor. **2.** (În țările de limbă engleză) Termen folosit ca expresie de politețe față de un bărbat.

Siracuza, oraș-stat (polis) situat pe țărmul de răsărit al Siciliei, întemeiat în a doua jumătate a sec. al VIII-lea î.e.n. de coloniști greci veniți din Corint. Începînd din sec. al VI-lea î.e.n., a fost unul dintre cele mai importante orașe din Grecia Mare. În 414-413 î.e.n. a fost asediată de atenieni. A purtat lupte cu cartaginezii, iar în 212 î.e.n. a fost cucerită de romani; în timpul luptei romanilor pentru cucerirea **S.** și-a găsit moartea învățatul *Arhimede*, care conducea apărarea orașului. **S.** este principalul oraș comercial și port al Siciliei.

sirénă (TEHN.), aparat care produce și emite sunete de intensitate mare și de frecvență constantă sau reglabilă, folosite ca semnale în navigație, ca semnale în circulația rutieră, ca semnale de alarmă etc.

siréne (în mitologia greacă), făpturi fantastice reprezentate ca niște femei cu picioare și aripi de pasăre, menționate pentru prima oară în „Odiseea". **S.** atrăgeau pe corăbieri, prin cîntecul lor fermecat, la țărmul stîncos al insulei lor, unde, corăbiile zdrobindu-se, naufragiații erau devorați de ele. Ulise a scăpat de vraja **s.** poruncind însoțitorilor săi să-și pună ceară în urechi, iar pe el să-l lege de catarg. Reprezentarea sirenelor ca femei cu coadă de pește a apărut în arta și literatura de mai tîrziu.

Sirenă

sireniéni (ZOOL.), ordin de mamifere ungulate acvatice, cu corpul în formă de torpilă; înotătoarea codală, în formă de evantai, este situată orizontal, iar membrele anterioare (cele posterioare lipsesc) în formă de lopeți. Trăiesc în zona litorală tropicală și subtropicală a Oceanului Atlantic, Indian și Pacific. Se hrănesc cu plante marine, în special cu alge. O specie de **s.**, *vaca-de-mare (Rhytina stelleri)* din Marea Bering, a fost distrusă în sec. al XVIII-lea prin vînătoare abuzivă.

Siret, afluent pe stînga al Dunării. Izvorăște din Carpații Păduroși de pe teritoriul Uniunii Sovietice, intră în România prin dreptul orașului Siret și colectează toate apele ce coboară din versanții estici ai Carpaților Orientali și din Podișul Bîrladului. **S.** drenează partea estică a Podișului Sucevei, separă Podișul Bîrladului de Subcarpații Moldovei printr-o luncă largă, străbate apoi nord-estul Cîmpiei Române (Cîmpia Siretului inferior) și se varsă în Dunăre în sudul orașului Galați. Principalii afluenți: Suceava, Moldova, Bistrița, Trotușul, Rîmnicul, Buzăul (pe partea dreaptă) și Bîrladul cu afluenții săi (pe stînga). În lunca **S.** sînt așezate orașele Roman și Bacău. Are o lungime totală de 740 km, din care 625 km pe teritoriul țării noastre. **S.** are cel mai mare bazin hidrografic din România (43 964 km²).

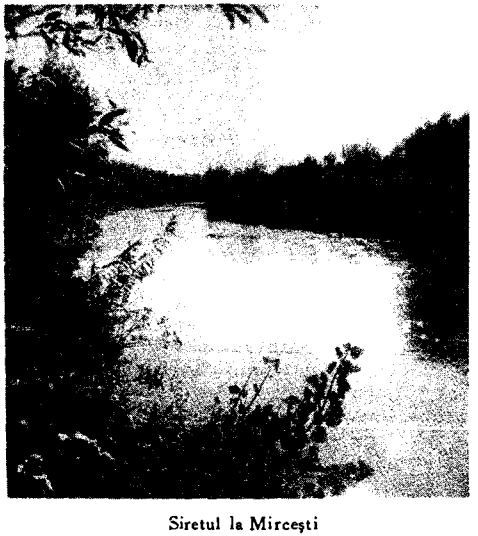

Siretul la Mircești

Siret, oraș raional în raionul Rădăuți, reg. Suceava, situat pe valea Siretului superior. 6 220 loc. (1965). Pe lîngă o serie de vestigii arheologice datînd din vremea primilor Mușatini, orașul păstrează și cîteva monumente importante: biserica sf. Treime, prima biserică de plan triconic din Moldova (sec. al XIV-lea, epoca Latcu-Petru Mușat), biserica sf. Ion (1672—1674), biserica sf. Onufrie (1673). — *Istoric.* Vechi oraș în Moldova, anterior întemeierii statului feudal Moldova. Atestat documentar la începutul secolului al XIV-lea, ca un însemnat centru pe drumul comercial care lega *Lioval* de Marea Neagră. În a doua jumătate a sec. al XIV-lea a fost cîtva timp reședința domnului Moldovei, care avea aici o cetate.

Siria *(Republica Arabă Siria)*, stat în Orientul Apropiat, situat între Turcia, Irak, Iordania, Israel, Liban și Marea Mediterană. Suprafața: 184 479 km². Populația: 5 251 000 loc. (1963), în special sirieni (arabi); în rest kurzi, armeni ș.a. Capitala: *Damasc.* Limba oficială: araba. În vest se află o îngustă cîmpie litorală, partea cea mai fertilă și mai populată a țării, dominată de culmi muntoase, care se continuă în sud cu zona munților Liban și Antiliban (2 616 m), spre nord pierzîndu-se în cîmpia străbătută de valea Nahr-el-Kebir. La est, versanții culmilor muntoase cad către o zonă de falii (fosa Ghab), drenată de Oronte, continuîndu-se prin vaste platouri calcaroase care se pierd în pustiul dinspre Irak. Pe țărm climă mediteraneană, în zona platourilor subtropicală continentală (200 mm precipitații pe an), iar în est deșertică. Vegetație mediteraneană în vestul țării, în rest predomină vegetația de stepă, semideșert și deșert. Principalele rîuri curgătoare: Eufratul (care traversează țara în nord-est) și Oronte. Resurse de subsol: sare, cărbune brun, asfalt, zăcăminte încă neexploatate de minereu de fier, cupru și crom. Țară agrară, cu unele ramuri industriale în curs de dezvoltare. În agricultură lucrează 80% din populația activă. Mare parte din terenuri sînt irigate. Pentru consumul intern se cultivă în special cereale, sfeclă de zahăr, viță de vie, pomi fructiferi (caiși, smochini ș.a.), măslini. Bumbacul și tutunul se cultivă pentru export. Pe întinsele pășuni naturale (35% din suprafața teritoriului) se cresc ovine, caprine, bovine, cai și cămile. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă (bumbac), a pielă-

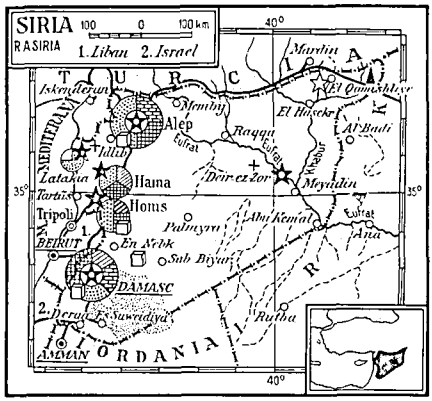

rici și încălțămintei, alimentară (zahăr, ulei de măsline), a cimentului și a sticlei; în ultimul timp s-au construit unele întreprinderi chimice (tananți, săpunuri), metalurgice și constructoare de mașini. Centre industriale mai mari: Alep și Damasc. Artizanatul (mătăsuri, pielărie și marochinărie) ocupă încă un loc important în economie. Siria exportă: bumbac, produse textile, fructe și produse animaliere. Comerțul exterior este orientat în special spre R.F. Germană, S.U.A., Marea Britanie, Liban, R.P. Chineză. — *Istoric.* În antichitate, pe teritoriul **S.** au existat cîteva state sclavagiste timpurii, care în mileniul al II-lea î.e.n. au fost supuse de faraonii Egiptului. **S.** a fost cucerită apoi, succesiv, de Asiria (sec. al VIII-lea î.e.n.), de regatul Noului Babilon (sec. al VII-lea î.e.n.), de Persia (sec. al VI-lea î.e.n.), de Alexandru Macedon (sec. al IV-lea î.e.n.); în sec. III—I î.e.n. a făcut parte din statul elenistic al seleucizilor. În anul 64 î.e.n., **S.** a fost cucerită de romani și transformată în provincie, devenind una dintre cele mai importante provincii romane. Începînd din sec. al IV-lea, a făcut parte din Imperiul bizantin. În sec. al VII-lea **S.** a intrat în stăpînirea arabilor, fiind, pînă în sec. al VIII-lea, principala provincie a califatului arab; în sec. XI—XIII unele părți ale țării au fost cuprinse în statele feudale create de cruciați. În sec. al XIII-lea a fost cucerită de sultanii mameluci ai Egiptului, iar în 1516 a căzut în stăpînirea Imperiului otoman, în cadrul căruia a rămas pînă în 1918. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a început pătrunderea capitalului străin în economia țării, în special a celui francez. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, în **S.** a avut loc o puternică mișcare țărănească antiotomană. În 1918 a fost ocupată de trupele anglo-franceze, iar în 1920 a devenit teritoriu sub mandat francez, în țară instaurîndu-se un regim colonial. În anii următori au avut loc numeroase răscoale anticolonialiste, care au culminat cu puternica mișcare de eliberare națională din anii 1925—1927, sub presiunea căreia guvernul francez a fost nevoit să acorde în 1930 o constituție, abrogată în 1939. După capitularea Franței în fața Germaniei hitleriste (1940), **S.** a trecut sub controlul Germaniei și al Italiei. În iunie-iulie 1941, trupele engleze și franceze au intrat în **S.**, iar în septembrie 1941 Comitetul național francez (transformat în 1942 în Comitetul francez al eliberării naționale) a recunoscut independența țării; în 1943 a fost adoptată o nouă constituție, care a proclamat independența **S.** și s-a constituit un guvern național. În 1944, după separarea Partidului Comunist din Siria și Liban (creat în 1924) în două partide de sine stătătoare, a fost organizat Partidul Comunist din **S.** (care activează din 1947 în ilegalitate). În 1958 **S.** s-a unit cu Egiptul, constituindu-se Republica Arabă Unită, din care **S.** s-a retras însă în septembrie 1961, adoptînd denumirea de Republica Arabă Siria. Potrivit Constituției provizorii proclamate în februarie 1966, șeful statului și membrii guvernului sînt numiți de conducerea regională (siriană) a partidului Baas. **S.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România.

Siriu, *Munții* ~, munți în Carpații de la Curbură, cuprinși între văile Teleajenului și Buzăului. Sînt alcătuiți din gresiile zonei flișului intern. Altitudinea maximă: 1 664 m (vîrful Siriu).

Siriu, *Lacul* ~ v. **Vulturilor,** *Lacul* ~.

Sirius (ASTR.), cea mai strălucitoare stea a cerului, făcînd parte din constelația Cîinele Mare și avînd mărimea aparentă —1,5. Se află la o distanță de 9 ani-lumină de Soare. **S.** are un mic satelit, **S.** B, care e o pitică albă cu densitatea medie de 70 000 g/cm³.

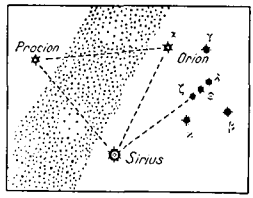

Steaua Sirius

sirócco, vînt cald și foarte uscat care bate în sudul Europei și în Orientul Apropiat, dinspre deșerturile Africii de Nord și ale Arabiei. Provoacă pagube însemnate, deoarece usucă vegetația.

Sirta, numele a două golfuri ale Mării Mediterane, situate pe țărmul nordic al Africii: *S. Mare,* golf adînc și larg deschis pe țărmul mediteranean al Libiei. Adîncimea maximă: 1 085 m. Principalul port: Bengazi. *S.Mică (Gabès),* golf puțin adînc (200 m) pe țărmul mediteranean al Tunisiei. Porturi principale: Gabès și Sfax.

sisál (IND. TEXT.), fibră textilă obținută din frunzele unui arbust din familia amarilidaceelor, genul *Agave,* care crește în America Centrală. Fibra sisal are o rezistență mai mare ca a fibrei manila și este utilizată pentru sfori, frînghii, cabluri etc.

Sisif (în mitologia greacă), rege al Corintului, renumit pentru viclenia sa. Și-a atras mînia lui Zeus, care l-a osîndit la chinuri veșnice în Hades,

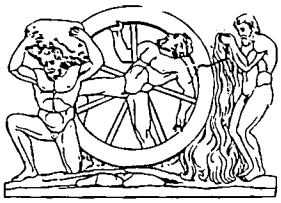

Sisif, Ixion și Tantal

silindu-l să împingă neîncetat pe un povîrniș o stîncă uriașă, care, ajunsă pe culme, se rostogolește din nou la vale. De aici expresia „stînca lui Sisif" pentru a desemna o muncă istovitoare, mereu reîncepută.

Si Sin-hai (1905 — 1945), compozitor chinez, unul dintre reprezentanții de frunte ai muzicii naționale contemporane. A studiat în Franța. Participant la revoluție și la mișcarea de eliberare națională, **S.** a compus cîntece de masă cu caracter mobilizator, lucrări corale și simfonii. Si Sin-hai a scris „Cantata Huanhe", simfoniile „Eliberarea națională" și „Războiul sfînt", „Rapsodia chineză" s.a.

Sisley *[sislé]*, Alfred (1839—1899), pictor francez, de origine englez, reprezentant de seamă al i m p r e s i o n i s m u l u i. Peisagist prin excelență al împrejurimilor Parisului, **S.** a fost preocupat cu deosebire de redarea cu delicatețe și subtilitate a strălucirii cromatice a naturii în sărbătoare („Curtea fermei", „Ninsoare într-un sat francez", „Mica piață din Argenteuil", „Pe Sena" etc.). Dintre lucrările lui Sisley, Muzeul de artă din Republica Socialistă România posedă peisajul „Biserica din Moret".

Sismondi *[sismōdí]* **(Simonde),** Jean Charles Léonard de (1773—1842), economist și istoric francez din Elveția. De pe poziția de clasă a micii burghezii, **S.** a desăvîrșit economia politică burgheză clasică din Franța și a întemeiat totodată *romantismul economic*. El are meritul de a fi dezvăluit printre primii contradicția dintre producție și consum, ruinarea micilor producători, inevitabilitatea crizelor economice în capitalism etc., dar le critică de pe poziții mic-burgheze. **S.** considera în mod greșit că în capitalism realizarea fără crize a produsului social va fi posibilă prin repartizarea lui în întregime sub formă de venituri. El arăta că pe măsura dezvoltării capitalismului are loc restrîngerea pieței interne, datorită reducerii veniturilor muncitorilor și ale micilor producători. De aceea considera că sînt inevitabile crizele economice permanente dacă nu există sectorul micii producții de mărfuri și piața externă. Aceste teze i-au servit lui **S.** ca bază pentru teoria cu privire la lipsa de perspectivă a capitalismului și pentru idealizarea micii producții de mărfuri, neînțelegînd că aceasta generează, în anumite condiții, relații capitaliste. **S.** a înlocuit cercetarea relațiilor de producție istoricește determinate cu preocuparea pentru elaborarea unor norme despre felul cum ar trebui să fie societatea, considerînd economia politică ca „știința moralei". Op. pr.: „Noi principii de economie politică" (1819).

sistém 1. Ansamblu de elemente care sînt în interdependență, constituind un întreg organizat. Științele particulare pun în evidență existența **s.** în toate domeniile, în natură (ex. **s.** solar, organismul viu etc.), societate (ex. f o r m a ț i u n e a s o c i a l - e c o n o m i c ă) și în cunoaștere (ex. **s.** axiomelor geometriei euclidiene, **s.** filozofice). Începuturile cercetării **s.** datează încă din antichitate; în sec. XVII—XVIII au fost supuse cercetării o serie de **s.** concrete, îndeosebi în domeniul mecanicii. Pînă la mijlocul sec. al XIX-lea a predominat totuși metoda metafizică, unilateral analitică, care descompune **s.** în elementele lor componente, pierzîndu-se astfel specificul calitativ al **s.** ca atare. Pe baza progreselor științelor particulare (ex. cercetarea de către Darwin a naturii vii ca **s.** cu legi interne specifice etc.), întemeietorii marxismului au elaborat, în cadrul dialecticii materialiste, principiile fundamentale ale cercetării **s.** și au aplicat aceste principii la studierea formațiunii social-economice capitaliste ca **s.** complex și dinamic. În sec. al XX-lea s-a elaborat așa-numita „teorie generală a **s.**" (L. von Bertalanffy ș.a.), care clasifică **s.**, în funcție de schimburile energetice cu mediul, în **s.** deschise, semideschise și închise, iar după felul legăturilor interioare în agregate, **s.** mecanice și **s.** organice. O categorie importantă de **s.** o constituie **s.** cu autoreglare (organismele vii, **s.** tehnice automate etc.), studiate de cibernetică. Știința contemporană privește întreaga natură ca o ierarhie de sisteme care se includ și se depășesc: atomi, molecule, macromolecule, celule, țesuturi, organe, organisme, populații. Teoria **s.** are numeroase aplicații în științele particulare (în fizică, chimie, biologie, lingvistică, psihologie, sociologie etc.); elaborarea ei în continuare reprezintă una dintre sarcinile cele mai actuale ale metodologiei științelor. —(MAT.) **a)** *S. de coordonate* v. *coordonată*. **b)** *S. de numerație* v. *numerație*. **c)** *S. de ecuații (m ecuații* cu *n necunoscute)*, mulțime de *m* ecuații de forma

$$F_k(x_1,\ldots,x_n)=0, \quad \text{cu } k=1,2,\ldots,m, \qquad (1)$$

unde $F_1, F_2,\ldots, F_m$ sînt funcții de variabilele $x_1, x_2,\ldots, x_n$, variabile numite *necunoscute*. O soluție a sistemului (1) constă din *n* numere, $x_1^0, x_2^0,\ldots, x_n^0$, care, prin substituție, verifică **s.** Rezolvarea unui *s. de e.* consistă în aflarea tuturor soluțiilor sale. Dacă funcțiile F_k sînt polinoame în $x_1, x_2,\ldots, x_n$, *s. de e.* se numește *algebric* (ex. **s.** $x_1^2+x_2^2-x_1-x_2=4$; $x_1+x_2+x_1x_2=31$). Dacă F_k sînt funcții liniare, *s. de e.* se numește *liniar* (ex. **s.** $3x_1-5x_2=8$; $6x_1+7x_2=4$). **d)** *S. de vectori liniar dependenți*, mulțime de vectori $x_1, x_2,\ldots, x_n$ dintr-un spațiu liniar E care verifică o relație de forma

$$\alpha_1x_1+\alpha_2x_2+\ldots+\alpha_nx_n=0$$

cu α_i scalari din corpul K, nu toți nuli (ex. vectorii $\vec{i}$, $\vec{j}$, $\vec{i}+\vec{j}$ în spațiul euclidian cu două dimensiuni). **e)** *S. de vectori liniar independenți*, mulțime de vectori $x_1, x_2,\ldots, x_n$ dintr-un spațiu liniar E care verifică o relație de forma

$\alpha_1 x_1 + \alpha_2 x_2 + \ldots + \alpha_n x_n = 0$ dacă și numai dacă

$$\alpha_1 = \alpha_2 = \ldots = \alpha_n = 0$$

(ex. 1, x, x^2, x^3 cu $x \in [0, 1]$). **f)** *S. complet de elemente dintr-un spațiu Hilbert H*, mulțime de elemente ortogonale care are proprietatea că în H nu există nici un element diferit de elementul nul care să fie ortogonal pe toate elementele mulțimii (ex. 1, cos x, sin x, cos $2x$, sin $2x$,... , cos nx, sin nx,... cu $x \in [0, 2\pi]$). Un *s.c. de e. dintr-un spațiu* poate să nu fie complet în alt spațiu. **g)** *S. de ecuații diferențiale (n ecuații diferențiale cu n funcții necunoscute de ordinul* $m = m_1 + m_2 + \ldots + m_n$), mulțime de n ecuații diferențiale de forma

$$F_i(x;\ y_1,\ y_1',\ldots,\ y_1^{(m_1)};\ \ldots;\ y_n,\ y_n',\ldots,\ y_n^{(m_n)}) = 0,$$
$$i = 1, 2, \ldots, n,$$

care leagă între ele o variabilă independentă x, funcțiile necunoscute $y_1(x)$, $y_2(x)$,..., $y_n(x)$ și derivatele acestora, respectiv pînă la ordinele m_1,..., m_n. O soluție a *s. de e.d.* constă din n funcții $y_1^0(x)$,..., $y_n^0(x)$, de clase corespunzătoare, care, înlocuite în ecuațiile sistemului, le transformă în identități în x. Dacă funcțiile F_i sînt liniare în raport cu funcțiile necunoscute și cu derivatele acestora, *s. de e.d.* se numește *liniar* (ex. $y_2''' - xy_1 = x$; $y_1'' - x^2 y_2' = 0$). **h)** *S. fundamental de soluții al unei ecuații diferențiale liniare de ordinul n omogene*, orice mulțime de n soluții particulare liniar independente (ex. funcțiile sin x și cos x pentru ecuația $y'' + y = 0$). Cunoașterea unui sistem fundamental de soluții permite construirea soluției generale a ecuațiilor diferențiale liniare (ex. $y(x) = C_1 \sin x + C_2 \cos x$ este soluția generală a ecuației $y'' + y = 0$). **i)** *S. fundamental de soluții al unui sistem de n ecuații diferențiale de primul ordin, liniare, omogene, cu n funcții necunoscute*, orice mulțime de n soluții particulare $y_{i1}(x)$,..., $y_{in}(x)$, $i = 1, 2, \ldots, n$, care au determinantul $|y_{ij}|$ neidentic egal cu zero. Cunoașterea unui sistem fundamental de soluții permite construirea soluției generale a sistemelor diferențiale liniare. **j)** *S. Sturm-Liouville*, o ecuație diferențială de forma

$$\frac{d}{dx}\left[p(x)\frac{dy}{dx}\right] - q(x)y + \lambda\rho(x)y = 0$$

împreună cu condițiile la limite

$$Ay'(a) + By(a) = 0,$$
$$Cy'(b) + Dy(b) = 0,$$

în care $|A| + |B| \neq 0$, $|C| + |D| \neq 0$, $p(x)$, $q(x)$, $\rho(x)$ sînt funcții de anumite clase pe $[a, b]$, iar λ un scalar. Valorile lui λ pentru care *s. S.-L.* admite soluții neidentic nule se numesc *valori proprii*. Soluțiile corespunzătoare se numesc *funcții proprii*. Mulțimea funcțiilor proprii corespunzătoare tuturor valorilor proprii formează un sistem complet de funcții ortogonale. **k)** *S. hipercomplex*, inel H care are ca domeniu de operatori un corp comutativ K peste care H este spațiu vectorial și care are proprietatea că, dacă $a, b \in H$, iar $\alpha \in K$, atunci

$$\alpha(ab) = (\alpha a)b = (a\alpha)b = a(\alpha b) = a(b\alpha).$$

— (FIZ.) *S. fizic*, sistem constituit din corpuri și din cîmpuri, considerat din punctul de vedere al proprietăților sale fizice sau, uneori, și din cel al proprietăților chimice *(s. fizico-chimic)*. *S.f.* poate fi izolat sau în interacțiune cu alte *s.f.* — *S. de referință*, sistem de elemente geometrice (puncte, linii, suprafețe) sau de obiecte, imobile unul față de celelalte, la care (sau față de care) se raportează poziția punctelor unei figuri sau ale unui corp. În fizică prezintă o importanță deosebită *s. de r.* în raport cu care se verifică principiul inerției, numite *s. de r. inerțiale* (v. și teoria relativității). Se mai numește *referențial*. — *S. optic*, ansamblu de dioptri (lentile, prisme etc.), eventual și de oglinzi, care constituie partea principală a unui instrument optic. Dacă piesele care alcătuiesc *s.o.* au o axă de simetrie comună, acesta se numește *s.o. central*. — (METR.) *S. de unități de măsură*, ansamblu de unități de măsură alcătuit dintr-un grup restrîns de cîteva unități fundamentale și dintr-un număr nelimitat de unități derivate, obținute din primele pe baza legilor și a relațiilor care leagă între ele mărimile fizice corespunzătoare. Un *s. de u. de m.* trebuie să fie *practic* (unitățile sale fundamentale să fie astfel alese, încît la măsurarea mărimilor uzuale valoarea numerică a acestora să nu fie nici foarte mare, nici foarte mică), *coerent* (să nu se ajungă la nepotriviri atunci cînd o unitate derivată este obținută pe două căi diferite) și *cît mai cuprinzător* (unitățile sale de măsură să servească cît mai multor domenii ale fizicii). Pe lîngă unitățile de măsură care alcătuiesc un *s. de u. de m.* se mai utilizează multipli și submultipli zecimali ai unităților, care se formează cu ajutorul unor prefixe. Principalele *s. de u. de m.* sînt: *sistemul internațional* (SI), sistem practic general, obligatoriu în țara noastră, *centimetru-gram-secundă* (CGS), sistem tolerat, folosit îndeosebi în fizică, și *metru-kilogram-forță-secundă* (MKfS), sistem utilizat încă în tehnică, dar pe cale de a fi înlocuit de sistemul SI. — *S. de dimensiuni*, grup alcătuit din dimensiunile mărimilor fundamentale ale unui sistem de unități de măsură. De exemplu, sistemul de unități *metru-kilogram-secundă* are ca *s. de d.* lungimea-masa-timpul (LMT). Cu ajutorul relațiilor de definiție se stabilește pentru fiecare mărime grupul de dimensiuni în *s. de d.* respectiv (ex., în *s. de d.* LMT, viteza are dimensiunile LT^{-1}, forța dimensiunile LMT^{-2} etc.). — *Sistemul internațional*, sistem de unități de măsură alcătuit din șase unități fundamentale: *metru* (pentru lungime), *kilogram* (pentru masă), *secundă* (pentru timp), *amper* (pentru intensitatea curentului electric), *grad Kelvin* (pentru temperatură) și *candelă* (pentru intensitatea luminoasă). Aceste unități fundamentale, împreună cu unitățile derivate din ele, pot servi la măsurarea tuturor mărimilor fizice. Sistemul internațional, notat prescurtat *SI*, este legal și obligatoriu în țara noastră. V. și unitate de măsură. — (TEHN.) *S. teh-*

nic, ansamblu unitar de corpuri solide şi elemente de altă natură, realizate în parte sau total prin anumite procedee tehnice, care este folosit în industrie, în transporturi, în agricultură, în laboratoare, în gospodărie etc. potrivit unui anumit scop. Prin *s.t.* se înţeleg atît organele de maşini, mecanismele, dispozitivele, aparatele, maşinile şi instalaţiile de orice fel, cît şi clădirile, construcţiile industriale, digurile, podurile, şoselele, tunelele etc. — *S. automat*, ansamblu constituit dintr-o instalaţie de automatizare şi elementul automatizat (un proces tehnologic, o instalaţie, o maşină etc.). După tipul circuitului de transmitere a semnalelor (în circuit deschis sau în circuit închis), *s.a.* pot fi: *s. de comandă automată* sau *s. de reglare automată*. După modul de variaţie în timp a mărimii de intrare, care în regim staţionar imprimă şi modul de variaţie a mărimii de ieşire, *s.a.* pot fi: *sisteme de stabilizare automată*, la care mărimea de intrare este constantă, *sisteme de reglare cu program*, la care mărimea de intrare variază în timp după un program prestabilit, şi *sisteme de urmărire*, la care mărimea de intrare are o variaţie în timp care nu este cunoscută în prealabil (ex. un sistem de urmărire prin radiolocaţie a unei ţinte a cărei evoluţie nu este cunoscută dinainte). Printre tipurile de *s.a.* au apărut şi se dezvoltă în ultimul timp *sistemele autoadaptive*, la care parametrii regulatorului (invariabili la **s.** obişnuite de reglare automată) sînt modificaţi automat în vederea menţinerii unui regim optim de funcţionare a **s.**, independent de modificările perturbaţiilor externe şi ale caracteristicilor elementului automatizat. V. şi reglare automată. — *S. de telecomunicaţii*, ansamblu unitar de mijloace tehnice care deservesc un serviciu de telecomunicaţii. — *S. de telefonie*, sistem de telecomunicaţii telefonice bilaterale pentru legături locale (urbane), interurbane şi la mare distanţă. După frecvenţa de lucru, există: *s. de t. vocală*, la care telecomunicaţia se face prin transmiterea semnalelor la frecvenţa vocii omeneşti, şi *s. de t. cu curenţi purtători*, la care telecomunicaţia se face prin transmiterea semnalelor purtătoare modulate cu semnalele de frecvenţă vocală. Acesta din urmă permite transmiterea simultană, pe acelaşi circuit fizic, a mai multor comunicaţii telefonice şi este utilizat pentru legăturile interurbane şi la mare distanţă. — *S. energetic*, ansamblu de instalaţii electroenergetice, organizat unitar în scopul producerii, al transmisiunii şi al distribuţiei energiei electromagnetice pe un anumit teritoriu. Elementele principale ale *s.e.* sînt: centralele electrice interconectate, reţelele electrice de energie şi reţelele de termificare (instalate în jurul centralelor termoelectrice de termificare pentru transmisiunea şi distribuţia căldurii la distanţe relativ mici). Tendinţa actuală este aceea de construcţie a *s.e.* naţionale, care cuprind întregul teritoriu al unei ţări; se realizează, de asemenea, şi interconexiunea între *s.e.* naţionale ale unor ţări vecine. Organizarea în *s.e.* a producţiei, transmisiunii şi distribuţiei energiei prezintă avantajele celei mai convenabile folosiri a surselor energetice naţionale, reducerii rezervei necesare, utilizării maxime a puterii instalate, posibilităţii aplicării riguroase şi pe scară mare a standardizării şi normalizării etc. — *S. hidrotehnic*, ansamblu de construcţii (baraje, diguri, ecluze, canale etc.) şi instalaţii (centrală hidroelectrică, staţii de pompare etc.) destinate valorificării resurselor potenţiale ale unui curs de apă, pentru producerea energiei electrice sau pentru navigaţie, irigaţie, alimentări cu apă etc. — (CONSTR., REZ. MAT.) *S. articulat*, ansamblu de corpuri solide legate între ele prin articulaţii. *S.a.* formate din bare se clasifică în: *mecanisme* (dacă barele sînt mobile), *grinzi cu zăbrele* (dacă barele sînt imobile, adică sistemul este geometric nedeformabil) sau *cadre* (dacă sistemul este geometric nedeformabil şi unele noduri de legătură a barelor sînt fixe). — *S. static nedeterminat*, ansamblu de corpuri (ex. sistem de bare) pentru care condiţiile generale de echilibru static nu sînt suficiente pentru determinarea reacţiunilor sau a eforturilor care iau naştere în interiorul corpurilor. În cazul *s.s.n.*, reacţiunile şi eforturile se pot stabili numai dacă se introduc ecuaţii suplimentare, care rezultă din condiţiile de deformare a corpurilor sub acţiunea forţelor exterioare. — (DRUM.) *S. rutier*, totalitate a straturilor care constituie corpul unui drum; este alcătuit din *îmbrăcăminte* (stratul sau straturile de la suprafaţă) şi *fundaţie* (suportul îmbrăcămintii). — (CHIM.) *S. chimic*, sistem format din substanţe chimice care reacţionează

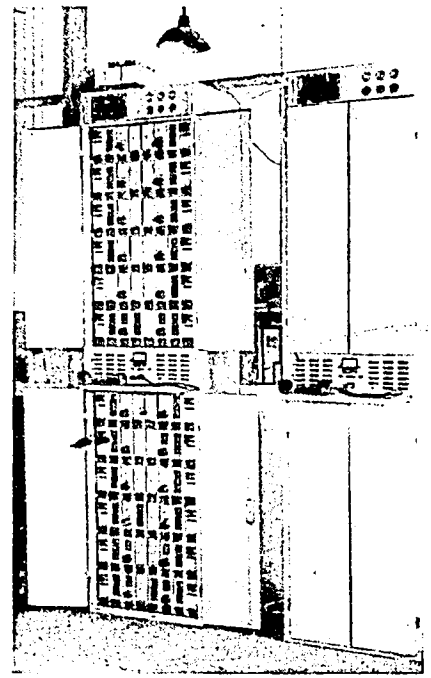

Echipament pentru sisteme de telefonie cu curenţi purtători

SISTEMUL PERIODIC AL ELEMENTELOR, DUPĂ D. I. MENDELEEV

| Perioada | Şirul | Straturile electronice | GRUPELE ELEMENTELOR | | |

între ele. — *S. redox*, sistem format dintr-un electrod inert în contact cu o soluție care conține ionii aceluiași element sau, în general, ai aceluiași compus în două stări de oxidare diferite. În *s.r.* se stabilește o diferență de potențial între electrod și soluție. —(ASTR.) *Sistemul lumii*, denumire prin care în antichitate, în evul mediu și la începutul timpurilor moderne se înțelegea modul de dispunere a planetelor și a stelelor în univers. —*Sistemul geocentric al lumii*, sistem care considera Pămîntul imobil, situat în centrul universului, Soarele, Planetele și stelele rotindu-se în jurul său. El a fost sintetizat de astronomul grec Ptolemeu (sec. al II-lea e.n.) în lucrarea „Almagesta". — *Sistemul heliocentric al lumii*, sistem care susține că Soarele se găsește în centrul sistemului planetar, Pămîntul și celelalte planete rotindu-se în jurul său. Acest sistem a fost fundamentat de Copernic. Ulterior, la începutul sec. al XX-lea, s-a arătat că Soarele are o poziție excentrică în Galaxie, la o distanță de aproximativ 20 000 de ani-lumină de centrul acesteia. — *Sistemul solar*, sistem format de Soare, planete, comete, corpuri meteoritice, gazul și pulberea interplanetare, masele planetelor reprezentînd numai 1/750 din masa Soarelui. După teoriile cosmogonice cele mai plauzibile, acest **s.** a luat naștere din concentrarea gazelor și a pulberilor originare, ca un caz special de formare a stelelor. — *Sisteme stelare*, grupuri de stele în roiuri și în galaxii. — (GEOGR.) *S. muntos*, grupare de lanțuri muntoase, genetic și structural legate între ele, prezentînd, în cazul în care desfășurarea pe latitudine și longitudine nu este prea mare, caractere morfologice asemănătoare (ex. *s.m.* Alpino-Carpatic, *s.m.* Cordilierilor, *s.m.* hercinic european). — (GEOL.) *S. orogenic*, lanț muntos cutat, caracterizat printr-un anumit fel de dispoziție a cutelor și care s-a format în cadrul unuia sau al mai multor cicluri orogenice (ex. *s.o. alpin*, din care face parte și lanțul carpatic). — (STRAT.) Totalitatea depozitelor formate în timpul unei perioade geologice (ex. **s.** cretacic, care reprezintă depozitele formate în perioada cretacică). — (ANAT.) Ansamblul structurilor cu funcțiuni asemănătoare care pot fi situate topografic departe una de alta (ex. *s. cardiovascular, s. nervos, s. endocrin*). —*S. cardiovascular* v. *circulator, aparat* ~. — (LINGV.) *S. lingvistic*, ansamblul părților constitutive ale limbii (fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul), care sînt legate între ele prin raporturi de interdependență. La rîndul lor, fiecare dintre aceste părți constitutive alcătuiesc *s. l.* de sine stătătoare: *s. fonetic, s. fonologic, s. gramatical* și *s. lexical*. În interiorul fiecăruia dintre acestea se pot deosebi *s. l.* (ex., în ceea ce privește fonetismul, se pot distinge: un sistem *vocalic* și unul *consonantic*). — (DR.) *S. electoral*, totalitatea normelor prin care se reglementează alegerea deputaților în organele reprezentative, precum și raporturile dintre deputați și alegătorii lor. Principiile și caracteristicile *s.e.* sînt determinate de conținutul de clasă al puterii de stat. V. și alegeri. **2.** Ansamblu ordonat care apare ca rezultat al unei clasificări (ex. **s.** plantelor, **s.** periodic al elementelor, **s.** științelor). — (CHIM.) *Sistemul periodic al elementelor*, clasificare a elementelor chimice după proprietățile lor (greutate atomică, număr de ordine). *S.p. al e.* este expresia unei legi naturale fundamentale, *legea periodicității*, după care proprietățile elementelor variază periodic în funcție de o proprietate a atomilor care se schimbă neperiodic. La început s-a crezut că proprietatea care variază neperiodic este greutatea atomică, însă mai tîrziu s-a stabilit că această proprietate este numărul atomic. Începînd din sec. al XIX-lea, au existat numeroase încercări de clasificare a elementelor pe baza asemănării proprietăților chimice și fizice ale acestora. Astfel, J.W. Doebereiner (1828) a propus o grupare a elementelor în triade (grupe de cîte trei elemente care se asemănau între ele din punctul de vedere al comportării lor fizice și chimice); J.A. Newlands (1864) a făcut o clasificare a elementelor în octave; L. Meyer a încercat o sistematizare a elementelor chimice după masele lor atomice și, cu toate că a ajuns la unele concluzii, n-a reușit să găsească legea generală care stă la baza acestei clasificări. Meritul de a fi descoperit legea periodicității îi revine lui D.I. Mendeleev (1869). Așezînd elementele în ordinea crescîndă a masei lor atomice, Mendeleev a observat că, după un anumit număr de elemente, proprietățile lor se repetă. Scriind elementele care au proprietăți asemănătoare unele sub altele, el ajunge la o aranjare a acestora într-un tabel, pe care-l revizuiește în 1871 *(tabelul periodic al elementelor)*. Completat cu elementele descoperite ulterior (gazele rare), acest tabel constă din șapte șiruri orizontale, numite *perioade* (conținînd cîte 2, 8, 8, 18, 18, 32 de elemente și perioada a șaptea incompletă), și nouă coloane verticale, numite *grupe*. Primele șapte grupe cuprind fiecare cîte două *subgrupe* (principală și secundară); grupa a opta ocupă un loc special în sistemul periodic, ea conținînd nouă elemente, repartizate cîte trei în perioadele 4, 5 și 6. În perioade, proprietățile fizice și chimice ale elementelor variază de la un element la altul; în grupe, elementele prezintă proprietăți foarte asemănătoare. Numărul grupei indică valența maximă a elementului respectiv (excepție fac elementele *Cu, Ag, Au* din subgrupa I b și unele elemente din grupa VIII). Elementele electropozitive (metalele), aparținînd subgrupelor principale, sînt situate în grupele din stînga tabelului periodic, iar elementele electronegative în grupele din dreapta. Toate elementele din subgrupele secundare sînt metale tranziționale cu caracter electropozitiv slab. O altă caracteristică constă în faptul că elementele cu numere de ordine între 57 și 71 *(lantanidele)* sînt situate în aceeași casetă a tabelului periodic împreună cu lantanul. Pe

baza legii periodicității și a clasificării elementelor, Mendeleev a corectat greutățile atomice ale unor elemente și a prevăzut existența și proprietățile a șase elemente necunoscute în vremea sa, care au fost descoperite mai tîrziu: *eka-bor* (*scandiul*, descoperit de L.F. Nilson, 1879), *eka-aluminiu* (*galiul*, descoperit de Lecoq de Boisbaudran, 1875), *eka-siliciu* (*germaniu*, identificat de C. Winkler, 1866), *eka-tantal* (*poloniul*, descoperit de Maria Curie, 1898), *eka-mangan* (*tehnețiu*, descoperit de C. Perrier și E. Segré, 1937) și *dvimangan* (*reniu*, descoperit de Ida și W. Noddack, 1925). Fundamentarea teoretică și dezvoltarea ulterioară a *s. p. al e.* se bazează pe o serie de descoperiri importante care au avut loc după alcătuirea acestui tabel și care au confirmat de fiecare dată temeinicia legii periodicității. Astfel, descoperirea gazelor rare (W. Ramsay, 1894) completează *s.p. al e.* cu o nouă grupă, iar dezvoltarea teoriei structurii atomului (J.J. Thomson, 1897; E. Rutherford, 1903) conduce, pe de o parte, la concluzia că numărul de protoni din nucleul atomului unui element (numărul atomic) este identic cu numărul de ordine al elementului în *s.p. al e.*, acesta devenind criteriul de clasificare a elementelor (A. van den Broeck, 1911; H.G.J. Moseley, 1913), iar pe de altă parte că aranjarea elementelor în sistemul periodic este determinată de structura straturilor de electroni din atom (N. Bohr, 1922). Devine astfel posibilă interpretarea variației proprietăților elementelor pe baza structurii lor electronice (E. Schrödinger, W. Heisenberg, W. Pauli ș.a.). O ultimă etapă în dezvoltarea *s.p. al e.* este reprezentată de obținerea pe cale artificială a elementelor transuranice (E.M. McMillan, G.T. Seaborg). Cele mai noi încercări de reprezentare ale *s.p. ale e.* se bazează pe structura straturilor de electroni ale atomilor, toate contribuind, de fapt, la dezvoltarea și la lărgirea legii periodicității. —(FIZ., MINER.) *S. cristalografic*, categorie mare de grupare a cristalelor după caracterele generale ale simetriei lor. Se disting șapte *s.c.*: triclinic, monoclinic, rombic, pătratic, romboedric, hexagonal și cubic, caracterizate respectiv prin 0, 1, 3, 4, 5, 7 sau 9 plane de simetrie. Cele șapte *s.c.* mai pot fi caracterizate prin însușirile geometrice ale celulelor fundamentale corespunzătoare (de formă paralelipipedică), adică prin lungimile relative ale muchiilor și prin unghiurile dintre acestea. Simetria externă a cristalelor (aranjamentul regulat al fețelor) este o consecință a distribuției ordonate a atomilor în rețeaua cristalină. *S. c.* definesc proprietățile generale optice, electrice, termice și elastice ale cristalelor. **3.** Ansamblu de idei științifice, filozofice etc. care constituie un tot unitar. —(FILOZ.) *S. filozofic*, ansamblu ordonat de idei constituind o concepție unitară și integrală despre natură, societate și gîndire. În funcție de răspunsul pe care îl dau la problema fundamentală a filozofiei, *s.f.* se împart în materialiste și idealiste.

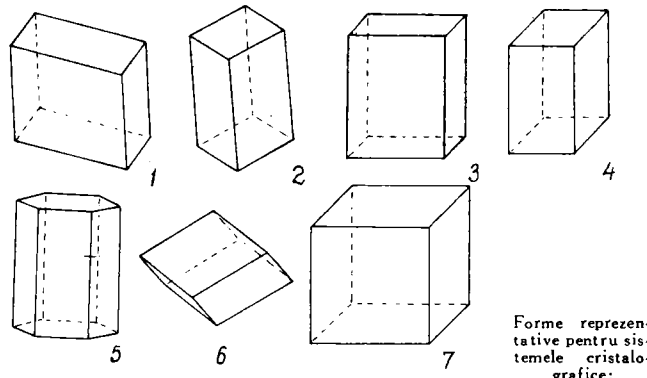

Forme reprezentative pentru sistemele cristalografice: *1* — triclinic; *2* — monoclinic; *3* — rombic; *4* — pătratic; *5* — hexagonal; *6* — romboedric; *7* — cubic

sistematică (BIOL.), știință care studiază diversitatea organismelor vegetale și animale, diferențierea lor în grupuri naturale cu rang de categorii sistematice și înrudirile dintre ele. Scopul **s.** este elaborarea unui sistem natural și filogenetic de clasificare a organismelor care să reflecte evoluția și filogenia. **S.** modernă este un auxiliar prețios al doctrinei evoluționiste, deoarece surprinde și dezvăluie în concret, la nivelul populațiilor, evoluția. V. și taxonomie.

sistematizare (URB.), ramură a urbanismului care se ocupă cu proiectarea și cu reorganizarea științifică a așezărilor și teritoriilor urbane și rurale. Avînd în vedere o serie de factori specifici: coordonatele naturale, întinderea și populare așezării, posibilitățile sale de dezvoltare etc., acțiunea de **s.** urmărește rezolvarea în condiții optime a tuturor exigențelor moderne și de perspectivă: circulație, aprovizionare, dotări economice, administrative, culturale, sportive etc. Preocupări de sistematizare pot fi întîlnite în mod frecvent de-a lungul istoriei în diferite țări (Grecia și Roma antică, Italia Renașterii, Franța etc.), dar abia în epoca noastră, caracterizată prin „explozia urbană", problema dezvoltării armonioase a așezărilor umane s-a impus în centrul atenției urbaniștilor. În Republica Socialistă România, sistematizarea așezărilor urbane și rurale constituie o preocupare de căpetenie.

sistolă (gr. *systole* „contracție"; FIZIOL.), contracție fiziologică a cavităților inimii în momentul în care sîngele, datorită creșterii presiunii intracavitare, este expulzat din ventricule în artera pulmonară și în aortă *(s. ventriculară)* și din auricule în ventricule *(s. auriculară)*. Sistola se repetă ritmic (la om 60—80 pe minut), alternînd cu *diastola*.

Sisulu, Walter (n. 1912), lider progresist din Republica Sud-Africană. Fruntaş al luptei împotriva politicii de discriminare rasială, a fost arestat în repetate rînduri, iar în 1964 a fost condamnat la închisoare pe viaţă.

Sitalces, rege al o d r i z i l o r (c. 431—424 î.e.n.), prima figură istorică de seamă din istoria tracilor. În timpul său, statul odrizilor s-a întins de la Marea Egee şi strîmtorile Bosfor şi Dardanele pînă la gurile Dunării. A fost aliat al Atenei în timpul *războiului peloponesiac* (431—404 î.e.n.).

sitár *(Scolopax rusticola)*, pasăre călătoare din ordinul caradriiformelor, de mărimea unui porumbel, cu cioc lung, drept şi subţire, cu pene brune, cu dungi transversale şi longitudinale, mai închise sau mai deschise decît culoarea de bază.

Sitar

În ţara noastră apare primăvara (cînd călătoreşte spre nord) şi toamna (în pasaj spre sud). Cuibăreşte în ţinuturile nordice. Este vînat pentru carnea sa gustoasă.

sită 1. (TEHN.) Dispozitiv format dintr-o ţesătură de fire textile ori metalice fixată pe o ramă sau dintr-o tablă perforată fixată pe un cadru cu ochiuri de dimensiuni pînă la 1 mm (spre deosebire de ciur, care are ochiurile mai mari), folosit la separarea sau sortarea prin cernere, după dimensiunile granulelor componente, a materialelor sub formă de grăunţi sau pulbere. Din punct de vedere constructiv şi funcţional, **s.** se clasifică în: *s. oscilante, s. vibrante, s. rotative, s. centrifuge* etc., iar din punctul de vedere al utilizării se disting: *s. de cereale şi produse cerealiere, s. de protecţie, s. de apă, s. parascînteiului* etc. **2.** (POLIGR.) *Sită fotografică,* dispozitiv optic format dintr-o placă de sticlă pe care sînt trasate linii sau puncte şi care se aşază în aparatul de fotoreproducere (în faţa peliculei sau a plăcii fotografice), în scopul împărţirii imaginii în puncte de aceeaşi densitate, dar de dimensiuni diferite. Se utilizează la obţinerea reproducerilor monocrome sau policrome în semitonuri la tipar înalt şi la tipar plan. **3.** (CHIM.) *Site moleculare,* silicaţi naturali sau sintetici, care au proprietatea de a absorbi, în golurile reţelei cristaline, diferite molecule organice. În ultimii ani se utilizează pe scară din ce în ce mai largă în industria petrolieră, pentru separarea hidrocarburilor pure destinate chimizării.

„Situaţia clasei muncitoare din Anglia", lucrare a lui F. Engels, scrisă între anii 1844 şi 1845 şi publicată în limba germană în 1845, în care sînt analizate structura economică şi politică a Angliei din acea vreme şi acţiunea unor legi ale reproducţiei capitaliste. Dezvăluind consecinţele revoluţiei industriale asupra dezvoltării proletariatului modern, Engels arată că aceasta a dus la extinderea muncii femeilor şi a copiilor, la prelungirea zilei de muncă şi totodată la intensificarea muncii. Analizînd pe larg desfăşurarea ciclului economic capitalist, el dezvăluie inevitabilitatea şi periodicitatea crizelor economice, legătura acestora cu contradicţiile orînduirii capitaliste, precum şi existenţa armatei industriale de rezervă ca un însoţitor permanent al capitalismului. Studiind naşterea şi dezvoltarea mişcării muncitoreşti, Engels relevă necesitatea unirii socialismului cu mişcarea muncitorească şi arată că forţa socială chemată să răstoarne capitalismul este clasa muncitoare. Pentru îndeplinirea misiunii istorice a proletariatului, Engels consideră că este necesară unirea lui într-un partid unic, îmbinarea luptei economice cu lupta politică, revoluţionară, singura capabilă să ducă la eliberarea clasei muncitoare. Această lucrare a avut un rol important în elaborarea comunismului ştiinţific de către Marx şi Engels.

situáţie (CONT.), prezentare detaliată, sub forma unui tablou, a unor date privind rezultatele economice şi financiare obţinute, faţă de sarcinile planificate, într-un anumit domeniu urmărit de evidenţa contabilă. Cele mai cunoscute **s.** sînt cele întocmite ca anexe la bilanţul din cadrul dării de seamă contabile, ele avînd rolul să reflecte laturi sau indicatori de bază ai activităţii economice şi financiare care nu pot fi prezentate amănunţit în bilanţ (ex. viteza de rotaţie a mijloacelor circulante, rentabilitatea principalelor produse etc.).

situaţie revoluţionară, ansamblu de condiţii social-politice de natură obiectivă, marcînd, într-un anumit moment istoric, declanşarea unei puternice crize în raporturile de clasă din cadrul unei societăţi date; constituie premisa necesară izbucnirii unei revoluţii. Avînd la bază conflictul dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie din societatea respectivă, **s.r.** se caracterizează, în genere, prin următoarele trăsături principale: neputinţa claselor stăpînitoare de a mai domina în formele şi cu mijloacele politice de pînă atunci, creşterea combativităţii şi avîntului revoluţionar al maselor, împinse de ascuţirea contradicţiilor social-economice şi a luptei de clasă să acţioneze independent pe arena istoriei. **S.r.** se poate transforma în revoluţie victorioasă, cu condiţia existenţei, alături de factori obiectivi, şi a unor factori subiectivi. În cazul revoluţiei socialiste, aceştia constau în: existenţa partidului revoluţionar marxist-leninist al clasei muncitoare, capabil să conducă proletariatul şi masele exploatate în revoluţie pe baza unei politici ştiinţifice, corespunzătoare sarcinilor şi condiţiilor revoluţiei; un înalt grad de conştiinţă şi de combativitate a proletariatului; făurirea alianţei muncitoreşti-ţărăneşti, forţa socială fundamentală în înfăptuirea revoluţiei şi construirii socialismului.

Siţzean, fluviu în sud-estul R.P. Chineze (2 129 km). Izvorăşte din estul Podişului Iunnan şi se varsă printr-o deltă în Marea Chinei de Sud. Navigabil în aval de Nannin. Vasele

oceanice pătrund pe **S.** pînă la Guanciou.

Siuiciou, oraş în estul R.P. Chineze, în provincia Ţzeansu. 340 000 loc. Industrie siderurgică, constructoare de maşini (utilaj minier), textilă şi alimentară. Nod feroviar. Vechi oraş chinez.

Siun-ţzî (298—238 î.e.n.), filozof materialist din China veche. Formal, a fost un discipol al lui Confucius, dar în fond nu a mers pe linia idealismului acestuia, iar uneori l-a criticat în mod manifest. A aprofundat noţiunea de materie şi a recunoscut contradicţia ca dedublare a unitarului. A respins misticismul şi a formulat idei gnoseologice materialiste. Socotind că omul este rău de la natură, a preconizat autoritarismul de stat drept mijloc principal spre a-l înfrîna.

Siutghiol, liman maritim (21,05 km²), situat pe litoralul Mării Negre, la nord de Constanţa, despărţit de mare printr-un cordon litoral pe care este amplasată staţiunea balneară Mamaia; comunică cu marea prin Lacul Tăbăcăriei. Adîncimea maximă: 18 m. Lacul are alimentare subterană puternică. Complex nautic.

Sixtus, numele a cinci papi, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *S. al IV-lea* (1471—1484), sprijinitor al politicii regilor spanioli Ferdinand al V-lea Catolicul şi Isabela de Castilia. A avut relaţii politice cu Ştefan cel Mare, domnul Moldovei. În vremea sa a fost clădită Capela Sixtină (1473—1481); *S. al V-lea* (1585—1590), sub al cărui pontificat s-au renovat monumentele Romei; a restabilit ordinea în statul Vaticanului şi a intervenit în războaiele religioase din Franţa.

Sîciuan, provincie în partea centrală a R.P. Chineze, în bazinul superior al fluviului Ianţzî. Suprafaţa: 569 000 km². Populaţia: 73 000 000 loc. (1958). Centrul administrativ: *Cendu*. Partea vestică a teritoriului este străbătută de Munţii Chino-Tibetani; partea estică este o zonă depresionară, înconjurată de munţi. Zăcăminte de cărbuni, petrol, gaze naturale, minereu de fier, cupru, sare etc. Mari rezerve hidroenergetice. Culturi de cereale (orez, grîu, porumb, orz), batate, rapiţă, tutun, trestie de zahăr, arbore de tung; sericicultură şi creşterea animalelor (provincia ocupă unul dintre primele locuri în ţară). Este dezvoltată industria extractivă, siderurgică (Ciunţin), constructoare de maşini (Ciunţin, Cendu), chimică, textilă, alimentară (zahăr, uleiuri vegetale etc.).

Sîktîvkar, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Komi (R.S.F.S. Rusă). 94 000 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului.

Sîma Ţean (c. 145 — c. 86 î.e.n.), cărturar şi scriitor clasic chinez. Personalitate multilaterală (a fost filozof, economist, matematician), a îndeplinit şi funcţia de astrolog şi istoric al curţii împărăteşti. În principala sa operă, „Însemnări istorice", cea dintîi istorie generală a Chinei, el a expus în mod sistematic, cu mare forţă de observaţie şi de analiză, evenimentele istorice, realizînd o galerie de portrete de o impunătoare autenticitate.

Sîmbăta de Sus, comună în raionul Făgăraş, reg. Braşov, situată pe Valea Sîmbetei. Aici se află valoroase monumente de arhitectură: mănăstirea Brîncoveanu, ctitoria domnului Constantin Brîncoveanu (1707), şi castelul Brîncoveanu (sec. al XVIII-lea), care în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost un loc de creaţie căutat de scriitori şi pictori. Tot aici au pictat Şt. Dimitrescu şi N. Tonitza mai multe dintre capodoperele lor.

sîmbovînă (*Celtis australis*), arbore din familia ulmaceelor,

Sîmbovină

înalt pînă la 20 m, cu coroana largă, frunze lanceolate şi flori verzi-gălbui care apar înainte de înfrunzire. În ţara noastră creşte spontan în sudul Banatului, în Oltenia şi în Dobrogea. Se cultivă frecvent ca arbore ornamental. Sin. *mierea-ursului*.

sîmbure central (REZ. MAT.), domeniu din secţiunea transversală a unei bare drepte, reprezentînd locul geometric al punctelor în care poate fi aplicată o forţă de compresiune (care acţionează excentric, în secţiunea considerată), astfel încît în secţiune să ia naştere numai eforturi unitare de compresiune. Dacă forţa de compresiune excentrică acţionează în afara **s.c.,** într-o porţiune a secţiunii (pînă la *axa neutră*) apar eforturi unitare de compresiune şi în cealaltă porţiune apar eforturi unitare de întindere.

sîmbure de etanşare (HIDROTEHN.), perete vertical, executat din materiale impermeabile, aşezat în planul median longitudinal al unui baraj sau al unui dig de pămînt ori de anrocamente, pentru a împiedica infiltrarea apei.

sîmburoáse (HORT.), grup de plante pomicole care produc fructe cu cîte un sîmbure (drupe), provenit din dezvoltarea pereţilor ovarului. Ex.: prunul, caisul, piersicul, cireşul, vişinul etc. Sin. *drupacee*.

Sîncrăieni, comună în raionul Ciuc, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată pe Valea Oltului. 2 460 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, garnituri de butoaie, parchete etc).

Sîndominic, comună în raionul Ciuc, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată pe Valea Oltului. 9 080 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, parchete, ambalaje de fag).

sînge (BIOL., MED.), lichid de importanţă vitală pentru organism, care circulă într-un sistem de vase alcătuit în general din inimă, artere, vene, capilare şi lacune. Prezent la toate animalele vertebrate şi la unele nevertebrate, **s.** are culoare diferită în scara animală: roşu la vertebrate şi la unele neverte-

brate, datorită conținutului în hemoglobină, albastru la alte nevertebrate, datorită hemocianinei, și incolor la altele. **S.** are o compoziție chimică foarte complexă, variabilă de la o specie la alta, dar constantă (oscilînd în limite de obicei foarte strînse în cadrul aceleiași specii) pentru fiecare individ. Menținerea constantelor fizico-chimice ale **s.** (pH, presiune osmotică, glicemie, calcemie etc.) se realizează grație unor mecanisme fine neuroumorale corectoare, care intră în acțiune cu promptitudine ori de cîte ori există tendința îndepărtării de la valorile normale. La omul adult, cantitatea totală de **s.** din organism reprezintă aproape 6—8% din greutatea corpului, ceea ce înseamnă un volum de aproape 5 litri. La nou-născut, **s.** reprezintă 14—15% din greutatea corpului. **S.** are o densitate de 1 050, o viscozitate de 4—5 ori mai mare decît a apei și o reacție ușor alcalină (pH=7,4). Se compune din două părți distincte: celulele sau elementele figurate (globule roșii, eritrocite sau hematii, globule albe sau leucocite și trombocite) și plasmă. Proporția exactă a masei celulare față de plasmă este determinată cu ajutorul hematocritului și este de 47—51%. Elementele figurate ale **s.** își au originea în sistemul hematopoetic, unde suferă procesul de maturație, după care trec în curentul sanguin (v. și h e m a t o p o e z ă). La omul normal, pe 1 mm^3 de sînge sînt 4—5 000 000 de hematii, 5 000—6 000 leucocite, 120 000—200 000 de trombocite. Pe o lamă de sînge recoltat de la o persoană normală și cercetat la microscop pentru stabilirea formulei leucocitare, raportul dintre diferitele tipuri de leucocite este următorul: neutrofile 65—70%, eozinofile 1—3%, bazofile 0,5%, monocite 4—5% și limfocite 20—25% (v. și f o r m u l ă l e u c o c i t a r ă). Scos din vasele sanguine, **s.** se coagulează rapid, separîndu-se într-o masă gelatinoasă compactă, numită *cheag*, și o cantitate de lichid gălbui, transparent, *serul sanguin*. Serul este plasmă fără fibrinogen, acesta fiind reținut, sub formă de fibrină, în masa cheagului. În afara elementului ei de bază, apa, plasma sanguină are o compoziție chimică complexă, și anume: proteine 70 g $^0/_{00}$ (albumină, globulină, fibrinogen), lipide (colesterol 1,50 g $^0/_{00}$, lipide totale 5,6 g $^0/_{00}$), glucoză 1 g $^0/_{00}$, substanțe minerale dizolvate 9 g $^0/_{00}$ (mai ales cloruri, bicarbonați și fosfați de sodiu și de calciu), uree, acid uric, substanțe colorante, hormoni, enzime, anticorpi etc. **S.** îndeplinește în organism o serie de funcțiuni importante, dintre care de prim ordin este funcțiunea respiratorie, care constă în transportul oxigenului de la plămîni la țesuturi (*s. arterial*, de culoare roșie-aprinsă) și al bioxidului de carbon de la țesuturi la plămîni (*s. venos*, de culoare roșie-închisă) cu ajutorul hemoglobinei. O altă funcțiune însemnată a **s.** este cea nutritivă, legată de transportul substanțelor nutritive de la intestinul subțire la țesuturi. Dintre celelalte funcțiuni ale **s.** trebuie subliniate: funcțiunea excretoare, menținerea conținutului în apă al țesuturilor, reglarea temperaturii corporale, apărarea organismului față de microbi (v. și f a g o c i t o z ă), precum și funcțiunea de coordonare (așa-numita coordonare umorală, sanguină) prin transportul pe cale circulatorie al hormonilor secretați de glandele endocrine. Bolile **s.** se manifestă prin alterarea numărului și calității hematiilor (anemie, poliglobulie etc.), leucocitelor (leucopenie, leucoză etc.), trombocitelor (trombocitopenie), a tuturor elementelor figurate din **s.** etc. Un capitol important al bolilor de **s.** îl formează sindromele datorite unor tulburări ale procesului de coagulare (hemofilie, purpură hemoragică etc.).

sîngele-voinicului (BOT.; *Nigritella*), gen de plantă erbacee de munte din familia orhideelor, înaltă de 8—15 cm, cu frunze înguste, alungite, îndreptate în sus, cu flori mici de culoare roșie-purpurie *(Nigritella rubra)* sau purpurie-întunecată *(Nigritella nigra)*, care răspîndesc un parfum plăcut de vanilie. Crește în locuri ierboase însorite și înflorește vara. Ambele specii sînt declarate monumente ale naturii.

Sîngeorgiu de Pădure, localitate de tip urban pe valea Tîrnavei Mici, raionul Tîrgu-Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară. 3 900 loc. (1965). În apropiere se găsesc resurse de gaz metan de joasă presiune; lîngă **S. de P.**, în localitatea Fîntînele, se află *Centrala termoelectrică „Steaua roșie"*, cu o putere instalată de 250 000 kW (1966), intrată în funcțiune treptat, începînd din 1954 și extinsă în ultimii ani.

Sîngeorz-Băi, oraș raional în raionul Năsăud, reg. Cluj, situat la poalele Munților Rodnei, la 500 m altitudine. 6 310 loc. (1965). Exploatări de calcare și diorit. Stațiune balneoclimatică cu ape minerale (carbogazoase, bicarbonatate, cloruro-sodice, magneziene), recomandate pentru tratarea bolilor de stomac și de ficat. Îmbutelieri de ape minerale, cunoscute sub numele de „Hebe". În anii puterii populare s-a construit aici un mare sanatoriu.

sînger *(Cornus sanguinea)*, arbust din familia cornaceelor,

Sînger

înalt pînă la 4 m, cu ramuri roșii purpurii pe o parte și verzi pe cealaltă, frunze ovaleliptice și flori albe. În țara noastră este foarte răspîndit în pădurile de cîmpie și dealuri. Se cultivă în parcuri ca arbust ornamental.

Sînnicolaul Mare, oraș raional în reg. Banat, reședință de raion, situat în Cîmpia Banatului. 10 590 loc. (1965). Ateliere de reparații metalice, fabrică de cărămidă, unități ale industriei alimentare (preparate din carne, panificație). Aici a fost descoperit în 1799 un tezaur format din 23 de vase și obiecte de aur (sec. IX—XI), aflate în prezent la

iena, atribuite pe rînd bulgalor, maghiarilor şi pecenegilor. entru agricol. — *Raionul .M.*, cu 99 030 loc. (1965). ıdustrie textilă (Periam), ali-ıentară, materiale de construce (Biled şi Satu-Nou). Culıri de cereale (grîu, porumb, rez), de cartofi, de plante ıdustriale (sfeclă de zahăr, oarea-soarelui). Creşterea aniıalelor pentru lapte şi carne.

Sînsimion, comună în raioul Ciuc, reg. Mureş-Autoomă Maghiară, situată pe 'alea Oltului. 3 650 loc. (1965). ndustrie alimentară (amidon, lucoză şi dextrină).

Sîntămăria-Orlea, comună ı regiunea Hunedoara, raionul Haţeg. 2 410 loc. (1965). În ocalitate se află valoroase moıumente istorice: biserica (sec. l XIII-lea), ctitorie a cnejilor Cîndea, cu preţios ansamblu de picturi murale (sec. XIV—XV), :astelul (sec. XVIII—XIX).

sînziéne 1. Nume dat în olclorul românesc i e l e l o r. 2. (BOT.) V. *drăgaică*.

sîrba, joc popular românesc, :u ritm binar, răspîndit în oată ţara cu diverse variante ıi numiri (*în trei ciocane, la ătaie* etc.). Este cunoscut şi le bulgari şi sîrbi, care îl lenumesc joc românesc. **S.** se ioacă în formaţie de semicerc, :u braţele pe umeri. Are o lesfăşurare vioaie, rapidă, în ocolire sau pe loc, cu paşi săltaţi şi încrucişaţi.

sîrbo-croată, *limba* ~, limbă slavă vorbită în R.S.F. Iugoslavia de circa 11 000 000 de oameni. Sîrbii folosesc alfabetul chirilic, cu unele semne specifice, iar croaţii alfabetul latin.

Sîrbu, Filimon (1916—1941), militant al mişcării muncitoreşti din România. Pentru activitatea sa revoluţionară, antifascistă, desfăşurată ca membru al U.T.C., a fost de mai multe ori arestat şi condamnat la închisoare. Membru al P.C.R. din 1941. În iunie 1941 a fost arestat, judecat pentru activitatea antirăzboinică şi condamnat la moarte. A fost executat în închisoarea Jilava.

Sîr-Daria, fluviu în Asia Centrală Sovietică (2 206 km, cu Narîn 3 078 km), format din confluenţa, în depresiunea Fergana, a rîurilor Narîn şi Karadaria (care izvorăsc din partea vestică a munţilor Tian-Şan); se varsă printr-o deltă în lacul Aral. Pe **S.-D.** şi afluenţii săi s-au construit numeroase hidrocentrale. Apele fluviului sînt folosite în irigarea a peste 2 000 000 ha. Navigabil (în cursul inferior). Trece prin oraşul Leninabad.

Skagerrak *[schégərec]*, strîmtoare din sistemul strîmtorilor care unesc apele Mării Nordului cu cele ale Mării Baltice; desparte Peninsula Scandinavă de peninsula Iutlanda. Lungimea: 300 km. Lăţimea între 110 şi 130 km. Adîncimea maximă: 809 m. În strîmtoarea **S.** a avut loc la 31 mai—1 iunie 1916 cea mai mare bătălie navală din timpul primului război mondial, între flota engleză şi cea germană.

Skanderbeg, numele sub care este cunoscut în istorie *Gheorghe Castriota* (c. 1405—1468), mare comandant de oşti,

Skanderbeg

conducător al luptei de eliberare a poporului albanez împotriva jugului otoman, erou naţional al Albaniei. Sub conducerea sa, poporul albanez, răsculat în 1443, a eliberat de sub jugul turcesc o parte a teritoriului Albaniei cu centrul în oraşul Krujë. Bazîndu-se pe forţa unită a principilor albanezi şi pe sprijinul maselor populare, **S.** a respins cu succes (1444, 1448, 1450, 1457 şi 1466—1467) încercările Imperiului otoman de a restabili dominaţia asupra Albaniei.

skarn (MINER.), rocă de contact formată prin metasomatoză şi alcătuită dintr-un agregat de silicaţi bine cristalizaţi (ex. granat, vezuvian, diopsid, epidot, scapolit etc.). **S.** ia naştere prin acţiunea mineralizatorilor degajaţi de o masă magmatică asupra rocilor calcaroase. Conţine adesea concentraţii de fier, cupru, molibden etc. În Republica Socialistă România, **s.** se găseşte la Ocna de Fier, Oraviţa, Moldova Nouă, Ruşchiţa (reg. Banat) şi în zăcămintele Băiţa Bihorului (reg. Crişana) şi Măgura Vaţei (Munţii Drocea) etc.

skeletón (cuvînt englez însemnînd „schelet") **1.** Sanie pentru întreceri care au loc pe pîrtii asemănătoare celor de bob. Are o lungime de 70 cm, o lăţime de 38 cm şi o greutate de circa 50 kg. **2.** Denumirea probei sportive în care concurentul, echipat cu un costum special, stă culcat pe **s. (1),** cîrmind cu ajutorul unor spini fixaţi pe vîrful bocancului.

Skeletti, Gheorghe (1836—1887), compozitor român. Şi-a făcut studiile muzicale la Iaşi, apoi la Berlin, unde l-a cunoscut pe Meyerbeer, şi la Viena, unde l-a cunoscut pe Johann Strauss, care l-a determinat să scrie muzică uşoară şi de salon. Reîntors în ţară, ocupă funcţia de profesor de pian (pînă la sfîrşitul vieţii) la Conservatorul din Iaşi. A compus: „Grangurul" (înscris de Strauss în repertoriul său), „Iluzii pierdute", „Dorul" (valsuri), numeroase romanţe, printre care „Ce te legeni codrule", pe versuri de Eminescu.

Skerlić *[schérlici]*, Jovan (1877—1914), critic, istoric literar şi om politic sîrb. A fost unul dintre fruntaşii luptei pentru unitatea popoarelor Iugoslaviei. **S.** a militat pentru o literatură realistă de tendinţă progresistă, combătînd sentimentalismul romantic desuet şi cultul decadent al fantasticului („Istoria literaturii sîrbe noi", 1912; culegerea de articole critice „Scriitori şi cărţi" (10 vol., 1907—1925 ş.a.). A avut o mare influenţă asupra dezvoltării literaturii sîrbe din primii ani ai secolului nostru.

Skikda, oraş în Algeria, port la Marea Mediterană. 88 000 loc. (1960). Industrie alimentară (conserve de peşte

și de fructe, ulei de măsline), prelucrarea plutei.

skip (MAȘ.), recipient sau cutie metalică, folosită la ridicarea pe verticală sau pe o cale înclinată a unor materiale care se prezintă sub formă de pastă, pulbere sau bucăți. **S.**, utilizate pe scară largă în mine, la încărcarea furnalelor, a betonierelor etc., sînt trase în general cu ajutorul unui troliu și se descarcă automat la sfîrșitul cursei.

Skobelțîn, Dmitri Vladimirovici (n. 1892), fizician sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. Are contribuții în domeniul radiațiilor cosmice și al fizicii nucleare. În 1928 a obținut primele fotografii ale razelor cosmice în camera Wilson. A studiat efectul Compton, crearea de perechi etc.

Skoda, Josef (1805—1881), medic austriac, de origine cehă. A fost profesor de clinică medicală la Universitatea din Viena și membru al Academiei de Științe din Viena. **S.** a pus bazele diagnosticului modern în medicina internă, bazat pe auscultație și percuție. Diagnostician vestit, el este unul dintre creatorii curentului anatomoclinic în medicina internă. Op. pr.: „Studiu asupra percuției și auscultației" (1839).

Skok, Petar (1881—1956), lingvist iugoslav, specialist în filologia romanică (mai ales în limba franceză) și în problemele raporturilor lingvistice slavo-romanice. A fost profesor la Universitatea din Zagreb. A adus contribuții importante în domeniul studiului romanității balcanice, în strînsă legătură cu istoria limbii sîrbo-croate. În lucrările sale a acordat o atenție deosebită limbii române. Op. pr.: „Fenomene de limbă latină vulgară în inscripțiile provinciei romane Dalmația" (1915), „Elemente de lingvistică romanică" (3 vol., 1960), „Elementul slav și cel romanic în insulele adriatice; studiu toponomastic" (2 vol., 1950).

Skopje *[scópie]* **(Skoplje** *[scópl'e]***),** oraș în R.S.F. Iugoslavia, situat pe cursul superior al fluviului Vardar, capitala Republicii Socialiste Macedonia. 212 000 loc. (1964). Nod feroviar pe linia internațională Belgrad-Salonic. Industria tutunului, metalurgică, a materialelor de construcție, textilă, poligrafică, alimentară etc. Instituții de învățămînt superior (universitate etc.). În 1963 orașul a fost puternic avariat de un cutremur; la reconstrucția orașului participă mai multe țări, printre care și România.

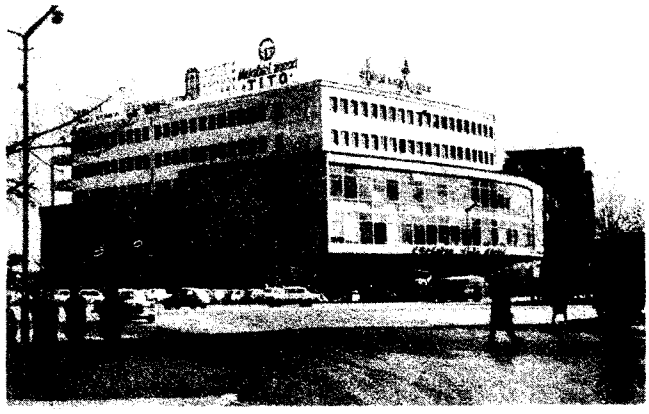

Vedere din Skopje

Skovoroda, Grigori Savvici (1722—1794), iluminist ucrainean. A studiat la Academia movileană din Kiev. Ca exponent al maselor țărănești, a enunțat idei utopice despre o societate viitoare fericită, lipsită de antagonisme sociale. A criticat printre primii biserica oficială și scolastica. Concepțiile lui filozofice, contradictorii și inconsecvente, conțin, într-un înveliș idealist religios, unele teze raționaliste și materialiste.

Skreabin, Aleksandr Nikolaevici (1872—1915), compozitor și pianist rus, elev al lui S.I. Taneev și A.S. Arenski. Creația sa cuprinde trei simfonii, poeme simfonice („Visuri", „Poemul extazului", „Prometeu"), un concert pentru pian, sonate, studii, preludii pentru pian ș.a. Avînd la început, sub influența lui Chopin, o orientare romantică și fiind legat în același timp de tradiția muzicii clasice ruse, **S.** a evoluat apoi spre un stil personal, cu unele trăsături impresioniste și înclinații spre misticism. Continuînd linia modală a muzicii ruse, **S.** a îmbogățit-o printr-o cromatizare pronunțată, creînd moduri noi sau realizînd o cromatizare aproape totală a tuturor elementelor de limbaj. Pe linia corespondențelor dintre muzică și plastică (prin elementul comun celor două arte: culoarea), **S.** a imaginat asociația dintre sunet și lumină („Prometeu"). Prin limbaj, **S.** se situează printre promotorii muzicii contemporane.

Škréta *[șcréta]*, Karel (1610—1674), pictor și desenator ceh, reprezentant al barocului, elev al lui Guido Reni la Bologna. Autor a numeroase compoziții pe teme religioase („Botezul lui Hristos", „Sfîntul Vaclav", „Hristos pe cruce" etc.) și portretist („Contesa Maria", „Sternberg", „Episcopul Schleinitz" etc.).

Skylitzes, Ioan (sec. XI), cronicar bizantin, autor al unei cronici a Imperiului bizantin, cuprinzînd perioada dintre 811 și 1079. Cea mai mare parte a operei lui **S.** a fost inclusă de Kedrenos în cronograful său.

Skyros, insulă grecească din Arhipelagul Sporadelor de Nord, situată în Marea Egee, la nord-est de insula Eubeea. Suprafața: 210 km². Populația: circa 3 200 loc. Creșterea animalelor (ovine, caprine), culturi de cereale, de viță de vie; pescuit de bureți. Principalul oraș este *Skyros*.

slad (IND. ALIMENT.), semințe de cereale, în special de orz, germinate artificial, folosite la fabricarea berii și a spirtului.

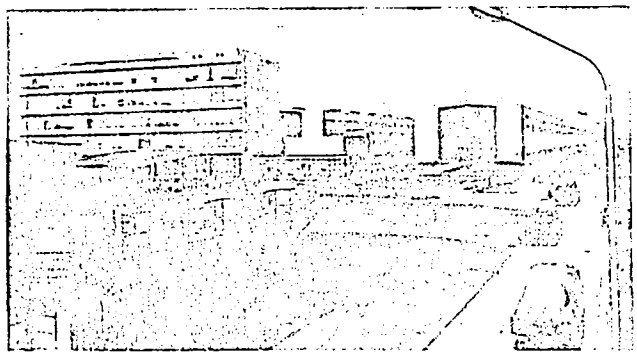

Slatina. Uzina de aluminiu

Slatina, oraş raional în reg. Argeş, reşedinţă de raion, situat pe Valea Oltului. 15 530 loc. (1965). Industrie a metalurgiei neferoase (Uzina de aluminiu), alimentară (biscuiţi, panificaţie) şi reparaţii. În raza oraşului se află schitul Clocociov (1641), schitul Strehareţ (1672), biserica sf. Treime (1645—1789). — *Raionul S.*, cu 135 510 loc. (1965). Industrie alimentară. Culturi de cereale, de plante industriale, legumicultură, viticultură. Creşterea animalelor.

Slatina, ansamblu monastic fortificat, una dintre cele mai mari mănăstiri din Moldova (raionul Fălticeni), ctitorie a lui Alexandru Lăpuşneanu. De aici provin valoroasele broderii păstrate azi la Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

Slava, rîu în Dobrogea; face parte din categoria rîurilor tributare direct Mării Negre. Izvorăşte din Podişul Babadagului şi se varsă în lacul Golovița (complexul lacustru Razelm) la Ceamurlia de Jos (35 km). Alimentarea se face din precipitaţii, de aceea seacă în perioadele secetoase de vară.

slavă veche, limba traducerilor slave ale cărţilor greceşti de cult, efectuate de Chiril şi Metodiu şi de ucenicii lor în a doua jumătate a sec. al IX-lea şi avînd la bază graiul slav din regiunea Salonicului. S-a numit şi *bulgară veche* sau *slavă veche bisericească.*

sláve, *limbi* ~, ramură de limbi a familiei indo-europene, vorbite în centrul şi în răsăritul Europei şi care cuprinde trei grupuri: a) grupul meridional (bulgara, sîrbo-croata, slovena); b) grupul occidental (ceha, slovaca, poloneza şi cîteva graiuri sorabe şi cașube, pe .cale de dispariţie, din R.D. Germană); c) grupul oriental (cu trei limbi, care s-au separat începînd din sec. al XII-lea: rusa, sau velicorusa, bielorusa şi ucraineana).

Slaveanov, Nikolai Gavrilovici (1854—1897), inginer şi inventator rus. A inventat sudarea cu arc electric cu electrod-vergea fuzibil (în 1890—1891); a folosit pentru prima dată generatoare electrice pentru alimentarea posturilor de sudare electrică ş.a.

Slaveikov, Pencio (1866—1912), poet şi critic literar bulgar. A debutat sub influenţa unor curente estetizante cu scrieri de orientare individualistă, spiritualistă. În creaţia sa ulterioară apar tendinţe realiste şi motive cetăţeneşti („Lacrimi de copilă", 1888; „Cîntece epice", 1896 şi 1907; „Pe insula fericiţilor", 1910; poemul „Cîntec însîngerat", 1910). Bun cunoscător al folclorului, **S.** s-a inspirat din baladele populare (poemele „Raliţa", „Boico" ş.a.). A încercat să introducă în Bulgaria doctrine literare occidentale şi mai ales tendinţele estetice influenţate de filozofia germană.

Slaveikov, Petko (1827—1895), poet şi publicist bulgar. A luptat împotriva jugului turcesc. Om politic de orientare democrat-liberală, a avut, după 1879, un rol progresist activ, fiind şi ministru. Cunoscut culegător de folclor, face parte dintre pionierii poeziei de dragoste şi ai poeziei sociale din literatura bulgară (poemele „Izvorul fetei frumoase" şi „Boico-voievod"; volumele „Buchet de flori", „Culegere de cîntece", „Fabule", Bucureşti, 1852). A îmbogăţit limba literară prin numeroase inovaţii lexicale.

slavi, denumire a grupului de triburi indo-europene care, în mileniul al II-lea î.e.n., populau teritoriul dintre Nipru, Carpaţi, Oder şi Marea Baltică. Mai tîrziu, triburile **s.** s-au răspîndit pe un teritoriu imens, de la Elba pînă la Donețul de nord, Oka şi Volga superioară şi de la ţărmul Mării Baltice pînă în regiunea cursului mijlociu şi inferior al Dunării şi Marea Neagră. În sec. VI—VII sînt menţionate triburile slave ale *sclavinilor,* dintre care o parte au migrat spre apus (cehii şi slovacii), iar o altă parte s-a răspîndit în Peninsula Balcanică (sîrbii, croaţii, slovenii, bosniecii), punînd bazele grupului *s. de sud*; triburile slave ale *veneţilor,* care au migrat spre apus, unde, din amestecul lor cu triburile locale ale luzilor, au rezultat mai tîrziu *polonii, s. polabi* şi *pomorenii,* ce au constituit, alături de cehi şi de slovaci, grupul *s. de apus*; triburile **s.** ale *anţilor* au alcătuit nucleul grupului *s. de răsărit* (ruşii, ucrainenii, bielorușii). În a doua jumătate a mileniului I, popoarele slave s-au constituit în state feudale timpurii: la *s. de sud,* în sec. VII—XI, Bulgaria şi apoi Serbia, la *s. de răsărit,* în sec. al IX-lea, Rusia kieveană, iar la *s. de apus,* în sec. al VII-lea, Statul lui Samo, în sec. IX—X Moravia Mare, Cehia şi Polonia. În sec. VI—VII, unele triburi slave au pătruns pe teritoriul României, fiind asimilate, în timpul convieţuirii lor, de populaţia daco-romană; ele au exercitat asupra limbii şi vieţii economice-sociale a acestora o influenţă însemnată, participînd la procesul de etnogeneză a poporului român.

Slaviček *[slávicec],* Antonín (1870—1910), pictor ceh. Peisagist şi pictor de gen, **S.** este unul dintre principalii reprezentanţi ai impresionismului din Boemia.

Slavici, Ioan (1848—1925), scriitor român. S-a născut la Șiria (lîngă Arad). Și-a făcut studiile în comuna natală, apoi la Arad, Timișoara, Pesta și Viena, unde s-a împrietenit cu Eminescu. Acolo a avut un rol de seamă în înființarea societății studențești „România jună", al cărei președinte a fost. A fost secretar al Comisiunii pentru publicarea documentelor Hurmuzaki și redactor la „Curierul din Iași" (1874). Împreună cu Eminescu și Caragiale a lucrat în redacția ziarului „Timpul" (începînd din 1876). Între 1884 și 1890 a condus „Tribuna" din Sibiu, iar în 1894 a fundat, împreună cu Coșbuc și Caragiale, revista „Vatra". În 1908 a devenit redactor responsabil al ziarului „Minerva", din 1914 a condus ziarul neutralist „Ziua", iar în timpul ocupației, publicația progermană „Gazeta Bucureștilor". Introdus de Eminescu la „Junimea", Slavici a debutat în 1871 la „Convorbiri literare" cu comedia „Fata de birău", urmată în 1872 de suita de povești „Zîna zorilor", „Ileana cea șireată", „Floriția din codru". S-a impus cu deosebire ca povestitor, nuvelist și romancier. Prozator viguros, a creat o operă remarcabilă (deși inegală), în spiritul „realismului popular" teoretizat în cadrul „Tribunei", care fundamenta literatura pe tradiții folclorice și indica drept principală sursă de inspirație viața poporului. În această privință, un model îl constituie nuvela „Popa Tanda" (1873), relatare a redresării economice și morale a unui sat înapoiat de către un preot prin forța exemplului său și, totodată, tablou al obiceiurilor rustice, patriarhale. Nuvelele sale, reunite în cîteva volume („Novele din popor", 1881; „Pădureanca", 1884; „Novele", 6 vol., 1892—1926), urmăresc istoria ascensiunii intelectualității rurale transilvănene („Budulea taichii"), întreprind analiza subtilă, uneori în tonalități idilice, a dragostei („Scormon", „La crucea din sat", „Gura satului"), contrazise tragic de ierarhia socială („Pădureanca"), descriu procesul de dezumanizare a individului stăpînit de setea de înavuțire („Moara cu noroc", „Comoara"), realizînd astfel un autentic tablou etnografic, psihologic și social al satului transilvănean. Romanul „Mara" (1906) aduce în scenă personalități puternice, cu o exactă determinare socială, încleștate într-un conflict generat de ciocnirea dintre prejudecățile naționale și religioase ale orășelului provincial

I. Slavici

și dragostea pătimașă a doi tineri. Celelalte romane („Luca", 1902; „Manea", 1905; „Din două lumi", 1921; „Cel din urmă armaș", 1923; „Din păcat în păcat", 1924—1925), mai puțin reprezentative pentru creația lui **S.**, sînt lipsite de o înțelegere mai adîncă a lumii pe care o evocă. Activitatea lui de dramaturg cuprinde cîteva comedii cu tematică rurală („Fata de birău", 1871; „Toane sau vorbe de clacă", 1874 ș.a.) și o dramă istorică („Gaspar Grațiani", 1888). A mai scris lucrări cu caracter memorialistic, interesante sub raport documentar („Închisorile mele", 1921; „Amintiri", 1924), cuprinzînd informații utile, mai ales în legătură cu Eminescu („Lumea prin care am trecut", postum, 1929), și manuale școlare. Viguroasă prin arta cu care reflectă existențe sfîșiate de puternice contradicții interioare, de aspirații pure în luptă cu meschine interese materiale, utilizînd adesea și analiza psihologică, proza lui **S.** introduce în literatura română imaginea frămîntărilor sociale și morale ale satului în etapa pătrunderii relațiilor capitaliste. Caracterul sentențios, uneori didactic, al expunerii, reflex stilistic al tendinței moralizatoare specifice concepției despre literatură a lui **S.**, se conjugă, în scrierile inspirate din viața satului, cu preferința pentru cuvinte de expresivitate neaoșă, prin care autorul realizează o autentică vorbire țărănească. Opera lui **S.** a exercitat o fertilă influență asupra dezvoltării în sens realist a prozei românești.

slavónă, *limba* ~, limba slavă literară, dezvoltată din slava veche și folosită în evul mediu ca limbă de cult și de cancelarie în Rusia, Bulgaria, Serbia și în țările românești. Prezintă unele particularități distincte de la o țară la alta, ceea ce face să se vorbească de *l.s.* de redacție rusă sau bulgară, sîrbă sau slavo-română.

Slănic, afluent pe stînga al Buzăului (66 km). Izvorăște din zona muntoasă a Carpaților de la curbură. În aval de zona saliferă (sectorul subcarpatic Lopătari), apa rîului Slănic are un conținut ridicat de cloruri.

Slănic, oraș raional în raionul Teleajen, reg. Ploiești, situat pe valea pîrîului Slănic. 7 200 loc. (1965). Exploatări de sare. Stațiune balneoclimatică: lacuri cu apă clorurosodică, sulfatată, calcică, folosită în tratarea afecțiunilor cronice, ginecologice, ale aparatului locomotor, anemiilor, debilității etc.

Slănicul Moldovei v. **Băile Slănic.**

Slătineanu, Alexandru (1873—1939), bacteriolog român. A fost profesor de bacteriologie la Universitatea din Iași și membru al fostei Academii de medicină. Este cunoscut prin lucrările sale de epidemiologie și bacteriologie asupra poliomielitei, febrei tifoide și serovaccinației.

Slăveiul, lac glaciar, situat pe versantul sudic al masivului Retezat, la altitudinea de 2 015 m. Suprafața: 32,78 ha. Adîncimea maximă: 6,1 m. Obiectiv turistic.

Slevogt, Max (1868—1932), pictor și grafician german. A studiat la München, Paris și în Ita-

lia. Atras o vreme de curentul secession, **S.** a optat pentru impresionism, fiind unul dintre principalii reprezentanți ai acestui curent în Germania („Actorul Andrade în costum alb", „Senatorul Oswald", „Femeie cu pisică" etc.). A avut o remarcabilă activitate de ilustrator („Faust", „Viața lui Benvenuto Cellini" etc.).

Sliven, oraș în estul R.P. Bulgaria, situat în cîmpia Tundja. 60 100 loc. (1961). Unul dintre centrele textile importante ale țării. Are și industrie a pielăriei, electrotehnică, de prelucrare a lemnului, a sticlei și alimentară.

Slobozia, oraș raional în reg. București, reședință de raion, situat pe malul stîng al Ialomiței. 11 530 loc. (1965). Industrie alimentară (morărit și panificație), a materialelor de construcție (cărămidă) etc. Reparații metalice. Centru agricol. — *Raionul S.*, cu 101 560 loc. (1965). Industrie a materialelor de construcție, alimentară etc. Culturi de cereale și plante industriale. Legumicultură pe bază de irigații. Creșterea animalelor.

slobozie (în evul mediu în țările române) **1.** Sat, stăpînit de boieri sau de mănăstiri, întemeiat pe loc pustiu sau sat refăcut după fuga locuitorilor, avînd anumite privilegii domnești (în primii ani de la întemeiere, **s.** beneficiau de numeroase scutiri de dări și obligații). **2.** Scutire de dări pe care domnii o acordau satelor în scopul repopulării lor.

slovácă, *limba* ~, limbă slavă din grupul occidental, vorbită în R.S. Cehoslovacă de circa 4 000 000 de oameni.

Slovacia, provincia estică a R.S. Cehoslovace. Suprafața: 48 997 km². Populația: 4 305 000 loc. (1963), cea mai mare parte slovaci. Centrul administrativ: *Bratislava*. Predomină relieful muntos: Carpații Vestici care în munții Tatra înalță ating cea mai mare altitudine din lanțul carpatic (2 663 m în vîrful Gerlachovka). Suprafețe restrînse sînt ocupate de Cîmpia Dunării mijlocii (în sud-vest), Cîmpia Tisei (în sud-est) și de regiuni deluroase. Cele mai importante rîuri sînt Váh și Hron, afluenți ai Dunării (care, pe o anumită porțiune, formează granița R.S. Cehoslovace cu R.P. Ungară). Zăcăminte de minereu de fier, de mangan, de cupru, de plumb, de antimoniu, de pirită, de huilă, de lignit, de petrol și gaze naturale. Principalele ramuri industriale sînt siderurgia, metalurgia neferoasă, industria energetică, constructoare de mașini (utilaj industrial, utilaj minier, nave fluviale, produse electrotehnice), chimică (îngrășăminte, fibre sintetice, mase plastice, cauciuc), prelucrarea lemnului, industria textilă și alimentară. Agricultura este specializată în cultura cerealelor, a plantelor tehnice (sfeclă de zahăr, cînepă, tutun), viticultură, pomicultură și creșterea animalelor (cornute mari, porcine, păsări).

slovénă, *limba* ~, limbă slavă din grupul meridional, vorbită în nord-vestul R.S.F. Iugoslavia și în unele regiuni din sudul Austriei și din nordestul Italiei. Numărul vorbitorilor este de circa 1 500 000. Cel mai vechi text datează din sec. al X-lea.

Slovenia, republică din cadrul R.S.F. Iugoslavia, situată în nord-vestul țării. Suprafața: 20 251 km². Populația: 1 616 000 loc. (1961). Capitala: *Ljubljana*. Relieful este în cea mai mare parte muntos: Alpii Iulieni (cu vîrful Triglav, 2 864 m), Karawanken, Alpii Savici. În sud-vest cuprinde podișul Karst, iar în est și în sud-est cîmpii. Rîuri importante: Sava și Drava. Resurse de subsol: minereuri de plumb și zinc, de mercur, cărbune etc. Principalele ramuri industriale sînt siderurgia (Jesenice ș.a.), metalurgia neferoasă (Kidričevo, Celje ș.a.), industria energetică, constructoare de mașini (automobile, electrotehnică ș.a., cu centrele principale Maribor și Ljubljana), de prelucrare a lemnului, chimică, textilă, alimentară, a hîrtiei și celulozei și poligrafică. În agricultură predomină creșterea animalelor (în special bovine și porcine). În cîmpii și depresiuni se cultivă cereale, cartofi, plante furajere, sfeclă de zahăr.

Słowacki *[slovátchi]*, Juliusz (1809—1849), poet romantic polonez, creatorul dramei moderne în literatura națională. A debutat sub influența lui Byron. Plecat din țară cu o misiune în timpul răscoalei din 1831 (la care aderase cu entuziasm), scrie la Paris poeme de puternică inspirație revoluționară („Lambro revoluționar", 1833). Tot în emigrație (Geneva, Paris) a scris renumitele sale drame istorice: „Kordian" (1834), „Balladyna" (1834—1839, trad. rom.), „Horsztynski" (1835, trad. rom.) în care, degajat de influența byroniană, a evocat momente zguduitoare din istoria Poloniei. Roade ale călătoriilor sale în Italia și Orient sînt poemele care dezbat idei filozofice, precum și dramele „Lilla Weneda" (1840, trad. rom.), „Mazeppa" (1839) și „Fantasio" (1841). Ultima perioadă a creației sale este marcată de influența unui vizionarism asemănător cu cel al lui Poe și Lautréamont. Arta lui **S.** se caracterizează prin intensitatea lirismului, fantezia exuberantă, forța dramatică în zugrăvirea unor conflicte și pasiuni titanice, limbajul înnoit și versul de o deosebită melodicitate.

slujitóri (în evul mediu în Țara Românească și în Moldova) **1.** Denumire a subalternilor marilor dregători (spătărei, postelnicei, logofeței etc.), așezați la sate ca oameni (țărani) liberi, care alcătuiau o categorie fiscală deosebită, fiind supuși la dările personale, dar reducîndu-li-se dările pe avere. Aveau o organizare militară aparte și erau la dispoziția domnului. **2.** Denumire a corpurilor de oaste ale călărașilor și dorobanților. **3.** Nume dat ostașilor de țară de la sfîrșitul sec. al XVI-lea pînă în sec. al XVIII-lea. **4.** (În sens larg) Denumire a tuturor slujbașilor statului feudal.

Słupsk, oraș în nordul R.P. Polone. 58 000 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini (mașini agricole), de prelucrare a lemnului (mobilă), alimentară (produse lactate, conserve de pește).

Sluter *[slûtər]*, Claus (c. 1340—c. 1405), sculptor de

origine flamandă, reprezentant al şcolii burgundo-flamande. **S.** a colaborat la decorarea mănăstirii Champmol din Dijon, executînd statuile portalului, decoraţia capelei şi mormîntul lui Filip cel Îndrăzneţ, ducele Burgundiei. Principala sa realizare este „Puţul lui Moise", decorat cu statui de profeţi, operă care, prin monumentalitate şi forţa expresiei, îl situează pe **S.** printre marii premergători ai Renaşterii.

Småland *[smó:land]*, podiş în sudul Suediei, parte componentă a scutului baltic, format din granite şi gresii dure, puternic faliate. Relief glaciar cu înălţimi medii reduse. Altitudinea maximă: 378 m. Reţeaua hidrografică urmează liniile tectonice. Numeroase lacuri. Păduri de conifere (în est) şi turbării. Exploatări forestiere şi de turbă.

smaltină (MINER.), arseniură naturală de cobalt *($CoAs_2$)*, cristalizată în sistemul cubic. Are culoarea argintie şi se găseşte în filoanele hidrotermale, asociată cu cobaltină şi cu minerale de nichel. Este un minereu de cobalt.

smalţ 1. (CHIM.) V. *email*. **2.** (ANAT.) Substanţă foarte dură, compactă, de culoare albă, care acoperă suprafaţa vizibilă a dinţilor, protejînd dentina. Lezarea **s.** constituie primul timp al cariei dentare.

smaráld (MINER.), varietate verde de beril; culoarea se datoreşte unui conţinut redus de crom. Este o piatră de podoabă de mare valoare. În mod artificial s-au obţinut **s.** de dimensiuni foarte mici.

Smetana, Augustin (1814—1851), filozof ceh progresist, exponent al curentului democratic din revoluţia de la 1848. Apropiat de hegelienii de stînga şi influenţat de L. Feuerbach, **S.** a criticat laturile conservatoare ale filozofiei lui Hegel.

Smetana, Bedřich (1824—1884), compozitor clasic ceh, unul dintre primii reprezentanţi ai şcolilor naţionale europene din sec. al XIX-lea. Sub influenţa unor tendinţe ale romantismului (dar mai ales a lui Liszt), **S.** a creat un stil naţional, inspirîndu-se din folclor (cîntece şi dansuri), din viaţa poporului, din trecutul ţării şi din frumuseţile meleagurilor acesteia. Desăvîrşite în acest sens rămîn opera sa „Mireasa vîndută", considerată un adevărat imn patriotic, şi ciclul de poeme simfonice „Patria mea" (dintre care „Vltava"

B. Smetana

cunoaşte şi astăzi o faimă mondială). Întreaga sa activitate a fost călăuzită, în ambianţa revoluţiei din 1848, de idealul înălţării conştiinţei naţionale, de lupta împotriva dominaţiei habsburgice şi de strădania de a însufleţi viaţa muzicală a ţării sale (a contribuit la înjghebarea învăţămîntului muzical, la fundarea teatrului muzical în limba cehă etc.). Creaţia lui **S.** mai cuprinde şi operele „Hubička" (Sărutul), „Dalibor", mai multe poeme simfonice, un trio, două cvartete de coarde, melodii pentru voce şi pian, coruri, piese pentru pian etc.

smiceá (HORT.), ramură roditoare la măr şi la păr, lungă de 10—30 cm şi groasă de 0,3—0,5 cm. În vîrf poartă un mugure vegetativ, care în timp de 1—2 ani se transformă în mugure de rod. Mugurii laterali sînt slab dezvoltaţi.

Smigelschi, Octavian (1866—1912), pictor şi grafician român. A studiat la Sibiu şi la Budapesta, completîndu-şi studiile prin numeroase călătorii peste hotare. Atras îndeosebi de pictura murală, a studiat monumentele de artă veche din Ţara Românească şi din Moldova, de la care s-a inspirat în executarea picturilor din numeroase biserici transilvănene (Catedrala mitropolitană din Sibiu). Ca pictor de şevalet a lucrat portrete şi chipuri de ţărani, surprinse în mediul lor obişnuit. **S.** a fost unul dintre promotorii artei româneşti în Transilvania.

smirdár (BOT.; *Rhododendron kotschyi*), arbust din familia ericaceelor, cu flori roşii sau roz, plăcut mirositoare, grupate în raceme, cu lăstari tîrîtori şi ramuri ridicate. Creşte şi în ţara noastră, pe crestele munţilor, prin locurile stîncoase din etajul alpin. Frunzele conţin substanţe tanante. Se numeşte şi bujor de munte, trandafir de munte. Sin. *rododendron*.

Smirna v. **Izmir.**

Smirnenski, Hristo (1898—1923), poet revoluţionar bulgar. Sub influenţa valului revoluţionar din Bulgaria şi a Revoluţiei din Octombrie, **S.** s-a dovedit o vie conştiinţă cetăţenească, devenind cîntăreţ al clasei muncitoare („Copiii oraşului", „Fraţii lui Gavroş", „Muncitorul", „Minerii", „Prin furtună", „Moscova", „Prometeul rus", „Karl Liebknecht", „Rosa Luxemburg"). A mai scris povestiri, note de drum etc. Foiletoanele sale vădesc un maestru al satirei politice.

Smirnov, Serghei Sergheevici (1895—1947), geolog şi mineralog sovietic. A fost profesor la Institutul de mine din Leningrad şi membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A întreprins însemnate cercetări asupra zăcămintelor de minereuri, elaborînd teorii asupra genezei zăcămintelor hidrotermale şi asupra formării zonei de oxidare a zăcămintelor de sulfuri.

Smith *[smiθ]*, Adam (1723—1790), economist şi filozof englez, reprezentant de seamă al *economiei politice clasice burgheze*. În lucrările sale, **S.** a reunit cunoştinţele economice acumulate pînă la el, economia politică devenind un tot închegat şi mai precis conturat. Ideolog al burgheziei industriale engleze în ascensiune din perioada manufacturieră, **S.** a susţinut *liber-schimbismul* împotriva restricţiilor feudale şi a *mercantilismului*, doctrina şi politica economică preconizată de el avînd un caracter general progresist. Un merit al lui **S.** este prezentarea corectă, pentru prima dată,

a structurii de clasă a societății burgheze, împărțită în clasa muncitorilor salariați, a capitaliștilor și a proprietarilor funciari. Importante sînt și unele teze ale lui cu privire la diviziunea muncii și la munca

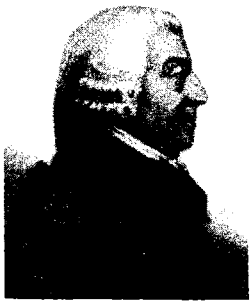

A. Smith

productivă. Fiind mai consecvent decît fiziocrații în transpunerea cercetării economice din sfera circulației în cea a producției, **S.** a realizat un însemnat pas înainte în analiza valorii mărfurilor, generalizînd ideea că munca omenească este izvorul valorii de schimb, iar măsura ei este timpul de muncă obișnuit (individual), care, din punct de vedere cantitativ, nu trebuie să difere mult de la un producător la altul pentru producerea aceleiași mărfi. El consideră însă în mod greșit că valoarea unei mărfi este determinată fie de munca necesară pentru producerea ei, fie de munca necesară cheltuită pentru producerea unei alte mărfi cu care se schimbă, fie de munca ce poate fi cumpărată cu marfa respectivă. Confundînd munca creatoare de valoare cu forța de muncă, obiect al schimbului dintre muncitori și capitalist, **S.** considera salariul ca preț al muncii și susținea în mod eronat că în capitalism izvorul și mărimea valorii sînt determinate de salariu, profit și rentă. Opera lui **S.** are un caracter contradictoriu, în analiza aceluiași fenomen întîlnindu-se, alături de elemente științifice, și o serie de concluzii greșite. Astfel, pe de o parte, el arată just că salariul este singurul venit bazat pe muncă proprie, profitul și renta fiind scăzăminte din valoarea nou creată de muncitor și însușite gratuit de capitalist și de proprietarul funciar, iar pe de altă parte susține că profitul și renta se cuvin în mod natural acestora. Concepția potrivit căreia valoarea mărfurilor se compune numai din venituri și deci nu cuprinde valoarea mijloacelor de producție consumate („dogma lui Smith") l-a împiedicat să înțeleagă esența acumulării capitalului și a reproducției produsului social. Concluziile greșite ale lui **S.**, datorate abordării neistorice a fenomenelor și proceselor din economia capitalistă, ca și inconsecvența lui în folosirea metodei abstractizării, au fost preluate și dezvoltate de către economiștii burghezi vulgari. Ideile științifice ale lui **S.** au fost dezvoltate de către urmașul său, D. Ricardo. Supunînd unei analize critice opera lui **S.**, K. Marx a relevat, a preluat și a dezvoltat tot ceea ce era valoros în ea și a combătut ceea ce era greșit, stabilind limitele inerente poziției de clasă și epocii în care a trăit. V. I. Lenin a considerat doctrina economică a lui **S.**, alături de cea a lui D. Ricardo, drept unul dintre izvoarele marxismului. Op. pr.: „Avuția națiunilor, cercetare asupra naturii și cauzelor ei" (1776).

smitsonít (MINER.), carbonat natural de zinc ($ZnCO_3$), cristalizat în sistemul romboedric. Are culoarea albă, verzuie, brună sau cenușie și luciu sticlos. Formează mase pămîntoase, reniforme și stalactitice. Smitsonitul se întîlnește în zona de oxidare a zăcămintelor de sulfuri de zinc și de plumb localizate în calcare și este folosit ca minereu de zinc.

Smîrdan, localitate în R.P. Bulgaria, care, în timpul războiului ruso-româno-turc (1877—1878), a fost cel mai important punct fortificat din sistemul de apărare a cetății Vidin. Armata română a obținut aici, la 12/24 ianuarie 1878, o strălucită victorie asupra trupelor turce. Eroismul soldaților români în lupta de la **S.** i-a inspirat pictorului Nicolae Grigorescu compoziția „Atacul de la Smîrdan".

smoálă (CHIM.), amestec complex de substanțe macromoleculare de constituție necunoscută, compus din carbon, hidrogen, azot și sulf. Este un produs solid, de culoare neagră, termoplastic și casant. Rezultă ca reziduu la distilarea gudroanelor din cărbuni sau la oxidarea păcurii. Este insolubilă în apă, solubilă în solvenți organici. Se întrebuințează ca liant în asfaltul rutier, la fabricarea cartonului asfaltat, ca izolant în construcții, la conservarea și etanșarea vaselor și a corăbiilor de lemn, la brichetarea cărbunilor etc.

smochín *(Ficus carica)*, arbust sau arbore fructifer din familia moraceelor, înalt de 8—10 m în zona mediteraneană și subtropicală sau de 2—2,5 m în zona temperată.

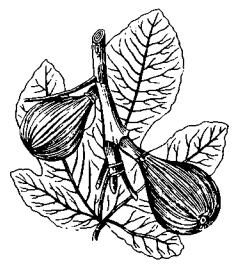

Smochin

Are coroana rară, frunze mari lobate și flori numeroase, închise într-o cupă în formă de pară, care la maturitate devine un fruct cărnos, dulce și suculent. Fructele se consumă în stare proaspătă sau uscate. Este cultivat în livezi întinse în țările din sudul Europei și din nordul Africii; la noi în țară se cultivă sporadic în grădini, mai mult în Dobrogea și lîngă Turnu-Severin.

smog, ceață deasă, amestecată cu fum, care se formează în regiunile puternic industrializate sau în marile centre urbane; are efecte dăunătoare asupra populației. Fenomenul de **s.** este frecvent îndeosebi la Londra.

Smolensk, oraș în U.R.S.S., în vestul R.S.F.S. Ruse, așezat pe cursul superior al fluviului Nipru. 183 000 loc. (1965). Industrie constructoare de ma-

Smolensk. Strada Sovetskaia

şini, uşoară, alimentară. Nod feroviar şi rutier. Institute de învăţămînt superior, muzee. Vechi oraş rusesc (sec. al IX-lea). Monumente arhitectonice (sec. XII, XVII—XVIII).

Smollett *[smólit]*, Tobias George (1721—1771), romancier iluminist englez. Continuînd tradiţia lui Swift, romanele sale, scrise în manieră picarescă, împletesc satira muşcătoare la adresa moravurilor corupte ale societăţii dominate de compromisul burghezo-aristocratic cu umorul grotesc şi limpezimea realistă („Aventurile lui Peregrine Pickle", 1751; „Aventurile lui Roderick Random", 1748, trad. rom. 1965). Opera sa reprezintă o nouă treaptă în dezvoltarea romanului realist-iluminist, care prevesteşte realismul critic. A mai scris piese, satire, lucrări de istorie popularizată şi romanul epistolar „Călătoria lui Humphrey Clinker" (1770).

Smolnîi, edificiu din Leningrad, monument istoric. În timpul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, palatul Smolnîi a fost sediul statului-major al insurecţiei, condus de V.I. Lenin.

Smoluchowski *[smoluhófschi]*, Marian (1872—1917), fizician polonez; a fost profesor la universităţile din Lvov şi din Cracovia. Principala sa lucrare este teoria statistică a fluctuaţiilor termodinamice, care a stat la baza explicării mişcării browniene şi a contribuit la interpretarea atomică şi cinetică a căldurii.

S.M.T. v. **staţiune de maşini şi tractoare.**

Smuts *[smaţ]*, Jan Christiaan (1870—1950), om politic sud-african, mareşal (din 1941). A participat la războiul burilor împotriva Angliei (1899—1902). Ulterior a devenit partizan al înţelegerii cu Marea Britanie. Prim-ministru al Uniunii Sud-Africane în 1919—1924 şi 1939—1948. Este fondatorul concepţiei neovitaliste, metafizice a h o l i s m u l u i.

Smuul, Iuhan (n. 1922), scriitor sovietic estonian. A debutat cu versuri inspirate din viaţa tineretului sovietic, remarcabile prin sinceritatea, spontaneitatea şi căldura lor (poemul „Fiul furtunii", 1947; „Sînt comsomolist", 1953). De o mare popularitate se bucură jurnalele sale de călătorie „Cartea gheţurilor" (1959, trad. rom.) şi „Marea Japoniei" (1963, trad. rom.), relatări vii şi atrăgătoare, nu lipsite de un patos şi de un umor discret. Laureat al Premiului de stat.

Snagov, liman fluviatil situat în cursul mijlociu al Ialomiţei (5,76 km²). Adîncimea maximă: 9 m. Lacul **S.** constituie un important obiectiv turistic din preajma Bucureştiului. Aici au loc concursuri şi campionate de canotaj naţionale şi internaţionale.

Snagov, mănăstire situată în mijlocul unei insule pe lacul cu acelaşi nume. Întemeiată în cursul sec. al XV-lea (de aici provin vestitele porţi, 1453, păstrate la Muzeul de artă al Republicii Socialiste România), mănăstirea **S.** a fost reconstruită de către Neagoie Basarab (circa 1517—1519), biserica fiind decorată cu picturi în vremea lui Mircea Ciobanul.

Snake *[sneic]*, rîu în S.U.A. (1 670 km), afluent pe stînga al Columbiei. Izvorăşte din Munţii Stîncoşi. În Podişul Columbiei curge printr-o valecanion de 800 m adîncime şi formează cîteva cascade. Navigabil în cursul inferior (440 km). Hidrocentrale.

Snefru, faraon egiptean din perioada arhaică, fondatorul dinastiei a V-a (2565—2420 î.e.n.). A purtat numeroase

Lacul Snagov

războaie, cucerind peninsula Sinai şi pustiind *Nubia*. În timpul său a fost zidită prima piramidă (la *Dahshur*), unde se oficia, în vechiul Egipt, cultul morţilor în cinstea lui **S.**

snoávă, povestire de mici proporţii, cu conţinut anecdotic, avînd o largă circulaţie în literatura orală a satului, îndeosebi în cadrul şezătorilor. Unul dintre eroii cei mai cunoscuţi ai **s.** este Păcală, simbol al isteţimii omului din popor. Printre cei dintîi culegători de **s.** româneşti se numără fraţii Schott, A. Pann, I.C. Fundescu, P. Ispirescu, D. Stăncescu ş.a. P. Dulfu şi Th. Speranţia au publicat **s.** prelucrate în versuri. V. şi anecdotă.

Snorri Sturluson */stürlüson/* (1178—1241), poet şi cronicar islandez, autor al unei poetici destinate scalzilor nordici, „Edda lui Snorri" (Snorra-Edda, 1220), numită şi „Edda nouă" sau Edda în proză, şi al unei cronici poetice a regilor norvegieni, „Cercul lumii" (Heimskringla).

Snyders */snáidərs/*, Frans (1579—1657), pictor flamand. A fost elevul lui Pieter Brueghel cel Tînăr şi al lui Hendrick van Balen. Prieten şi colaborator al lui Rubens, **S.** s-a format sub influenţa acestuia ca unul dintre cei mai remarcabili pictori animalieri şi de natură statică. Scenele de vînătoare sînt caracterizate prin spectaculozitate, dinamism şi observaţia atentă a reacţiilor specifice fiecărui animal. Naturile statice, de proporţii vaste, se remarcă prin abundenţa elementelor şi atenţia faţă de detalii. **S.** a colaborat cu Van Dyck, Jordaens ş.a. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România cu „Pelerinii din Emaus" şi la Muzeul Brukenthal cu „Bucătăreasa" şi „Vînătoare de mistreţi".

Soare (ASTR.), corp ceresc principal al sistemului nostru planetar. **S.** este o stea, avînd lumină proprie; gazele care îl formează (hidrogenul şi heliul) reprezintă peste 95% din masa **S.** şi ating temperaturi mari: 6 000°K la suprafaţa **S.** şi circa 15 000 000° K la centru. Energia emisă de **S.** într-o secundă este de $4 \cdot 10^{33}$ ergi şi este produsă prin reacţii termonucleare, în special prin reacţia proton-proton, prin care nucleele atomilor de hidrogen sînt transformate în nuclee de atomi de heliu. Pămîntul nu recepţionează decît a doua miliarda parte din energia debitată de **S.** Soarele se află la 149 600 000 km de Pămînt, are diametrul de 109 ori mai mare decît diametrul Pămîntului (1 392 000 km), masa de 330 000 de ori cît masa planetei noastre ($2 \cdot 10^{33}$ g), densitatea medie de 1,4 g/cm³. Durata de rotaţie a **S.** creşte cu apropierea de polii săi, fiind de 25,4 zile la ecuator. Atmosfera **S.**, de la care ne vine aproape întreaga radiaţie vizibilă, poartă numele de *fotosferă* şi are grosimea de circa 500 km. Deasupra ei se întinde *cromosfera*, de circa 15 000 km grosime, şi *coroana solară*, care nu se pot observa direct decît la eclipsele totale de **S.**, dar care se pot studia cu aparate speciale şi atunci cînd nu sînt eclipse. Pe fotosferă se văd uneori *pete*, regiuni mai reci (4 500°K), grupate de cele mai multe ori în *grupuri de pete*, respectiv *facule*, regiuni mai luminoase; în cromosferă apar uneori *protuberanţe luminoase*, care se observă pe marginea discului solar, sau *filamente întunecate* pe disc; în coroana solară se pot distinge *jeturi*, *condensări coronale* etc. Toate acestea sînt manifestări ale *activităţii solare*, ele variind ca număr şi ca intensitate după un ciclu cu perioada medie de 11 ani. **S.** posedă şi o emisie de unde radioelectrice de intensitate variabilă; radiaţiile X, ultravioletă şi corpusculară ale **S.** variază cu fenomenele solare şi provoacă diferite efecte geofizice *(relaţii Soare-Pămînt)*, care influenţează ionosfera şi zonele de radiaţii ale Pămîntului, magnetismul terestru, aurorele polare etc. Pentru studiul relaţiilor Soare-Pămînt s-a organizat Anul Geofizic Internaţional (1957—1958) şi Anul Internaţional al Soarelui Calm (1964—1965). Ciclul de 11 ani se regăseşte şi în unele fenomene meteorologice, biologice-vegetale etc.

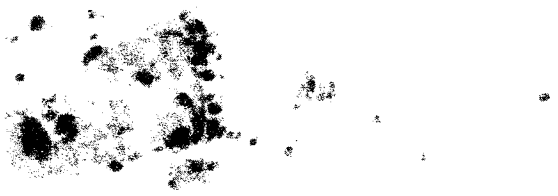

Grup de pete solare fotografiate la Observatorul astronomic din Bucureşti

Soare, Soare Z. (1894—1944), regizor român. A studiat la Berlin cu Karl Heinz Martin

Soare Z. Soare

şi apoi cu Max Reinhardt, pe care l-a asistat la montarea unor spectacole. Reîntors în ţară, a debutat în 1924, punînd în scenă „Hamlet"; au urmat „Othello" şi „Neguţătorul din Veneţia" de Shakespeare. **S.** şi-a desfăşurat activitatea regizorală mai ales la Teatrul naţional din Bucureşti, cuprinzînd, într-o viziune bazată mai ales pe fast şi culoare scenografică, un vast şi variat repertoriu, clasic şi modern, de tragedii, drame şi comedii originale şi străine: „Despot-Vodă" de V. Alecsandri,

„Slugă la doi stăpîni" de Goldoni, „Faust" de Goethe, „Sfînta Ioana" de Shaw, „Strigoii" de Ibsen, „Livada cu vişini" de Cehov, „Henric al IV-lea" de Pirandello.

Sobieski, Ioan (1624—1696), comandant de oşti polon, rege al Poloniei sub numele de *Jan al III-lea* (1674—1696). A înfrînt pe turci la Hotin (1673) şi a avut o contribuţie hotărîtoare la alungarea turcilor de sub zidurile Vienei asediate (1683). A întreţinut relaţii cu Şerban Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti, şi cu Ştefan Petriceicu, domnul Moldovei, dar în timpul lui Constantin Cantemir (1685—1693) a întreprins două campanii de cucerire a Moldovei (1686 şi 1691). În timpul ultimei campanii a asediat şi a cucerit Cetatea Neamţului, apărată eroic de un număr restrîns de vînători domneşti, eveniment relatat de cronicarul Ion Neculce şi reluat de C. Negruzzi.

Sobolev, Lvovici Serghei (n. 1908), matematician sovietic, profesor la Universitatea din Novosibirsk, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Are lucrări în domeniul teoriei elasticităţii, al teoriei ecuaţiilor cu derivate parţiale de tip hiperbolic, al ecuaţiilor poliarmonice, al analizei funcţionale etc. A introdus şi a studiat mai multe concepte noi, şi anume: noţiunile de derivată generalizată, de soluţie generalizată a unei ecuaţii cu derivate parţiale, de operator generalizat. Op. pr.: „Unele aplicaţii ale analizei funcţionale în fizica matematică" (1950), „Ecuaţiile fizicii matematice" (1954).

sobór 1. V. *sinod.* **2.** Slujbă religioasă ortodoxă la care participă un număr mare de clerici. **3.** (În Rusia ţaristă) Catedrală.

soc (BOT.; *Sambucus*), gen de plante lemnoase sau erbacee perene, din familia caprifoliaceelor, cu frunze imparipenate compuse, cu stipele bine dezvoltate sau transformate în glande nectarifere, cu flori hermafrodite grupate în inflorescenţe. Creşte prin păduri, prin ogoare şi pe marginea drumurilor, fiind răspîndit pe tot globul. Florile de **s.** au

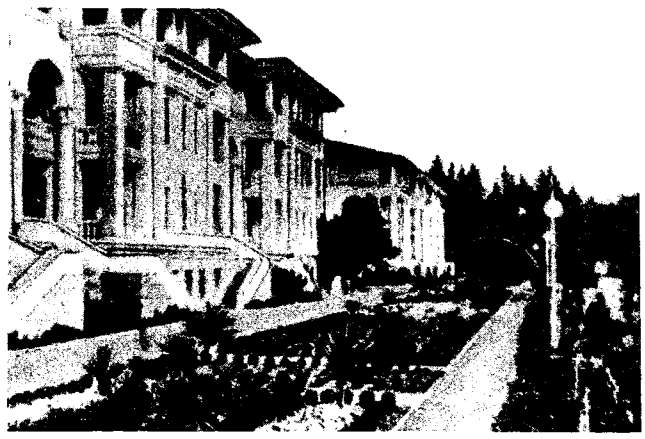

Soci. Sanatoriul Ministerului Culturii

proprietăţi sudorifice, antireumatice, iar fructele, scoarţa şi rădăcina au proprietăţi laxative.

Soci, cea mai mare staţiune balneoclimatică maritimă din U.R.S.S., situată în R.S.F.S. Rusă, pe litoralul estic al Mării Negre, într-o regiune cu climă subtropicală moderată. 179 000 loc. (1965), cu localităţile subordonate, cu care formează o zonă balneară. Ape minerale renumite (la Maţesta). Industrie alimentară. Port maritim. Institut balneologic, muzee, mare grădină botanică.

social-darvinism (FILOZ.) v. **darvinism social.**

social-democraţie, denumire generală dată curentului de opinie marxistă, pe baza căruia, la sfîrşitul sec. al XIX-lea, s-au creat partidele socialiste, unite în 1889 în Internaţionala a II-a. În prima perioadă a activităţii lor, partidele social-democrate au avut un rol pozitiv, contribuind la răspîndirea marxismului, la strîngerea forţelor clasei muncitoare, la stabilirea de legături între partidele muncitoreşti. Dar, încă înaintea primului război mondial, în majoritatea partidelor social-democrate conducerea a fost acaparată de elemente oportuniste, care, în timpul războiului, au trecut deschis de partea burgheziei, sprijinind războiul imperialist. Internaţionala a II-a s-a destrămat într-o serie de partide social-democrate separate. După primul război mondial, partidele Internaţionalei a II-a s-au reorganizat. Liderii de dreapta social-democraţi s-au situat pe poziţii ostile comunismului. După cel de-al doilea război mondial, **s.d.** dintr-o serie de ţări capitaliste militează alături de comunişti pentru cauza păcii şi progresului social. Totodată, liderii de dreapta din fruntea unor partide social-democrate continuă să se situeze pe poziţii ostile comunismului. În rîndurile membrilor acestor partide se accentuează, însă, nemulţumirea faţă de politica liderilor de dreapta. Comuniştii luptă pentru unitatea de acţiune revoluţionară cu social-democraţii, în spiritul solidarităţii de clasă, proletare. V. şi Internaţionala socialistă.

socialism, prima fază a orînduirii comuniste, care se caracterizează prin dominaţia proprietăţii socialiste asupra mijloacelor de producţie sub două forme, de stat şi cooperatistă, prin desfiinţarea oricăror forme de exploatare, prin instaurarea unor relaţii de colaborare şi ajutor reciproc între oameni, repartiţia făcîndu-se după cantitatea şi calitatea muncii, pe baza principiului: „De la fiecare după capacităţi, fiecăruia după muncă". **S.** se făureşte în perioada de trecere de la capitalism la socialism, prin desfiinţarea relaţiilor de producţie capitaliste şi crearea relaţiilor de producţie socialiste, prin construirea bazei tehnico-materiale proprii, caracterizată

prin dominația marii producții mecanizate în toate ramurile economiei naționale, prin folosirea pe scară largă a cuceririlor științei și tehnicii avansate. În **s.** se stabilește și se menține concordanța dintre relațiile de producție și gradul de dezvoltare al forțelor de producție și acționează legi economice obiective caracteristice socialismului, ca: legea economică fundamentală a socialismului, legea repartiției după muncă, legea dezvoltării planice proporționale a economiei naționale, legea acumulării socialiste și altele. Economia se dezvoltă continuu, proporțional și în ritmuri înalte, în scopul satisfacerii nevoilor materiale și culturale ale membrilor societății, fiind condusă, în mod unitar, pe baza planului de stat. **S.** creează posibilitatea dezvoltării și perfecționării producției pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, asigurînd o înaltă productivitate a muncii. Instaurînd obligația generală de a munci, **s.** garantează prin mijloace materiale dreptul la muncă pentru toți membrii societății și repartiția în raport cu cantitatea și calitatea muncii depuse. Condițiile noi în care este retribuită și se desfășoară munca face ca aceasta să se transforme dintr-o povară într-o chestiune de onoare, de glorie. Egalitatea economică și socială garantează lichidarea oricăror inegalități între oameni pe criterii de rasă, de naționalitate, de sex etc. și permite descătușarea energiei creatoare a personalității umane și înflorirea ei, afirmarea inițiativei și capacității celor ce muncesc în toate domeniile de activitate. Structura socială a societății socialiste cuprinde clase și categorii sociale cu interese fundamentale comune: clasa muncitoare, țărănimea cooperatistă și intelectualitatea legată de popor. Baza politică a societății socialiste o formează puterea poporului, exercitată, într-o formă sau în alta, prin instrumentul său, s t a t u l s o c i a l i s t, și caracterizată prin alianța trainică dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. Forța politică conducătoare este partidul marxist-leninist al clasei muncitoare. **S.** creează posibilitatea pentru formarea și înflorirea *națiunii socialiste* pe baza comunității de interese fundamentale ale tuturor cetățenilor, a dezvoltării economice a tuturor regiunilor țării, a culturii socialiste unitare, a creșterii conștiinței socialiste a maselor. Construirea **s.** este opera istorică a poporului din țara respectivă, rodul activității sale creatoare. Progresul economic și tehnico-științific al țărilor socialiste se sprijină totodată pe relațiile de colaborare și întrajutorare statornicite între ele. **S.** a învins mai întîi într-o singură țară, U.R.S.S. Prin victoria revoluțiilor populare dintr-o serie de țări, după cel de-al doilea război mondial s-a format *sistemul mondial socialist*, care cuprinde 14 țări: *U.R.S.S., R.P. Chineză, R.P. Albania, R.P. Bulgaria, R.S. Cehoslovacă, R.P.D. Coreeană, R. Cuba, R.D. Germană, R.S.F. Iugoslavia, R.P. Mongolă, R.P. Polonă, Republica Socialistă România, R.P. Ungară, R.D. Vietnam.* Țările socialiste se caracterizează prin întărirea și consolidarea lor continuă, perfecționarea mecanismului economic și social, înflorirea multilaterală a societății. Potențialul economic, tehnic-științific și militar al țărilor socialiste influențează tot mai mult balanța raporturilor de forțe pe arena mondială. În epoca contemporană, socialismul determină tot mai mult dezvoltarea istoriei. Între țările socialiste se dezvoltă și se perfecționează raporturi noi, conținut relații de tip nou, întemeiate pe identitatea țelurilor fundamentale, pe comunitatea orînduirii sociale, pe principiile egalității în drepturi, ale neamestecului în treburile interne, respectării independenței și suveranității naționale, avantajului reciproc, întrajutorării frățești și ale internaționalismului socialist. Prin relațiile de tip nou pe care le promovează, **s.** exercită o puternică înrîurire asupra întregii vieți internaționale, asupra luptei popoarelor pentru cucerirea libertății și independenței naționale, pentru consolidarea suveranității de stat. Punînd în centrul politicii externe prietenia și alianța frățească cu toate statele socialiste, partidul și guvernul țării noastre desfășoară o susținută activitate în direcția dezvoltării continue a forței și coeziunii sistemului mondial socialist, întăririi colaborării frățești cu toate popoarele care construiesc noua orînduire socială.

socialism creștin, doctrină socială în ideologia creștină modernă. A apărut în prima jumătate a sec. al XIX-lea ca variantă a socialismului feudal și constituia o încercare de a subordona religiei mișcarea socialistă în formare. Primii reprezentanți ai **s.c.** au fost F. Lamennais, Ph. Buchez (Franța), J.F.D. Maurice (Anglia). În 1891 biserica catolică a formulat o doctrină socială în enciclica „Rerum Novarum" a papii Leon al XIII-lea. Creștinismul social contemporan (termenul de **s.c.** este mai rar uzitat în prezent) se situează pe terenul ideologiei burgheze. Diferitele variante ale creștinismului social propagă teza că principiile socialismului ar avea o origine creștină și ar fi, prin esența lor, principii pur morale. Premisa lor teoretică principală este primatul eticii asupra economiei, de unde afirmația că pentru îmbunătățirea situației maselor este suficientă perfecționarea morală a capitalismului, ceea ce ar duce la corectarea unor „excese" ale acestuia. O teză a **s.c.** este aceea a împăcării socialismului cu religia, aceasta din urmă fiind chemată să completeze din punct de vedere spiritual socialismul și să-i supraviețuiască. Ideologia creștinismului social este principial opusă filozofiei marxiste. Concepțiile politice ale adepților săi nu sînt însă identice; unii dintre ei, menținîndu-și concepția religioasă despre lume, caută să se apropie de mișcările sociale progresiste, se pronunță în favoarea colaborării între creștini și comuniști.

„socialism democratic", teorie reformistă a social-democraților de dreapta contemporani, îndreptată împotriva socialismului științific, pe care

îl declară „nedemocratic", şi caracterizată prin abandonarea luptei împotriva capitalismului. Pusă în circulaţie în deceniul al patrulea al sec. al XX-lea de social-democraţii de dreapta din Germania, teoria **s.d.** a fost preluată şi dezvoltată de laburiştii de dreapta din Anglia. În 1951 Internaţionala socialistă a adoptat oficial ca bază programatică teoria **s.d.** Principalii teoreticieni ai **s.d.**: Morrison, Strachey, Attlee, Cole (Anglia), Sternberg (R.F.G.), B. Kautsky (Austria) ş.a. Baza teoretică a **s.d.** o constituie aşa-numitul socialism etic, variantă a neokantianismului. Noile documente programatice ale partidului laburist englez, programul P.S.D. din R.F.G., programul Partidului socialist din Austria ş.a. prezintă socialismul nu ca un sistem social bazat pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producţie, ci ca un ansamblu de principii morale care urmează să fie înfăptuite în cadrul orînduirii capitaliste existente. **S.d.** prezintă capitalismul monopolist de stat drept un fenomen progresist, care duce la înflorirea întregii societăţi şi la transformarea ei spontană în socialism, menţinîndu-se proprietatea privată şi monopolurile. Capitalismul contemporan, afirmă adepţii **s.d.**, duce la armonizarea intereselor de clasă, locul luptei de clasă luîndu-l colaborarea de clasă în vederea înnoirii morale a societăţii. Statul capitalist contemporan este prezentat ca un arbitru situat deasupra claselor, care apără interesele tuturor membrilor societăţii. **S.d.** preconizează ca, în locul răsturnării revoluţionare a statului burghez, oamenii muncii să se limiteze la lupta pentru influenţă în statul existent prin intermediul parlamentului. Democratismul preconizat de **s.d.** nu depăşeşte de fapt cadrul democraţiei burgheze. Lipsa lui de perspectivă este dovedită de faptul că, deşi partidele social-democrate, care împărtăşesc această concepţie, s-au aflat în repetate rînduri la putere în diferite ţări, capitalismul şi statul capitalist nu au fost afectate.

socialism de stat, teorie burgheză, îmbrăţişată de oportunişti, care susţine că, printr-o serie de măsuri întreprinse de statul burghez în domeniul vieţii economice (ex. naţionalizarea unor întreprinderi sau a unor ramuri, stabilirea de taxe vamale, unele „reforme sociale"), s-ar putea înfăptui socialismul. În sec. al XIX-lea, teoria **s. de s.**, caracterizată de K. Marx şi F. Engels ca „socialism guvernamental prusaco-regal", a cunoscut cea mai mare răspîndire în Germania (L. Stein, K. Rodbertus-Jagetzow, A. Wagner), fiind adoptată şi de „socialiştii de catedră". Sub diferite variante, teoria **s. de s.** a fost preluată şi în perioada imperialismului. În prezent, teoria **s. de s.** este susţinută în scopul justificării capitalismului monopolist de stat şi pentru a abate clasa muncitoare de la lupta sa revoluţionară. Măsurile de intervenţie în economie întreprinse de statul burghez nu schimbă caracterul orînduirii social-economice, statul fiind un instrument al clasei dominante.

socialism ştiinţific (comunism ştiinţific) parte constitutivă a ştiinţei marxist-leniniste care studiază procesul trecerii omenirii de la societatea capitalistă la orînduirea comunistă, dezvăluie legile generale ale revoluţiei şi construcţiei socialismului, legile generale ale dezvoltării orînduirii socialiste şi ale trecerii la comunism, elaborează principiile politicii revoluţionare a clasei muncitoare în lupta pentru desfiinţarea capitalismului, pentru construirea socialismului şi comunismului. **S.ş.** reprezintă conştiinţa politică revoluţionară a clasei muncitoare; el a apărut în deceniul al cincilea al sec. al XIX-lea, ca reflectare teoretică de esenţă proletară a contradicţiilor societăţii capitaliste. **S.ş.** a fost elaborat de Marx şi Engels în condiţiile maturizării capitalismului şi ale contradicţiilor sale în ţările Europei occidentale, ale dezvoltării luptei de clasă a proletariatului, care începea să se opună burgheziei ca forţă independentă. Aceste condiţii au creat posibilitatea transformării socialismului dintr-o utopie într-o ştiinţă. Spre deosebire de s o c i a l i s m u l u t o p i c, care considera socialismul ca o cerinţă a „raţiunii" şi ca un simplu ideal moral, **s.ş.** demonstrează, pe baza analizei ştiinţifice a orînduirii capitaliste şi a evoluţiei acesteia, necesitatea obiectivă a triumfului socialismului. Un rol hotărîtor în transformarea socialismului din utopie în ştiinţă l-a avut crearea m a t e r i a l i s m u l u i i s t o r i c, care dezvăluie legile obiective generale ale dezvoltării sociale, şi a economiei politice marxiste, care arată esenţa exploatării capitaliste şi legile de dezvoltare ale economiei capitaliste. Unirea **s.ş.** cu mişcarea muncitorească a dus la transformarea clasei muncitoare într-o clasă revoluţionară conştientă. După expresia lui Marx, **s.ş.** a găsit în persoana clasei muncitoare forţa ei materială, iar clasa muncitoare a găsit în **s.ş.** instrumentul ei teoretic. Marx şi Engels au formulat tezele fundamentale ale **s.ş.**, privind necesitatea şi conţinutul revoluţiei socialiste, misiunea istorică a clasei muncitoare şi a partidului său politic, au elaborat jaloanele de bază ale strategiei şi tacticii proletariatului. Ei au demonstrat că l u p t a d e c l a s ă revoluţionară a clasei muncitoare constituie singura cale de instaurare a orînduirii socialiste, că ea duce cu necesitate la instaurarea dictaturii proletariatului ca instrument de construire a societăţii fără clase. În condiţiile imperialismului, V.I. Lenin a dezvoltat teoria **s.ş.** prin dezvăluirea trăsăturilor specifice ultimului stadiu al capitalismului, prin descoperirea legii dezvoltării economice şi politice inegale a ţărilor capitaliste în imperialism, fundamentînd posibilitatea victoriei socialismului, la început, într-o singură ţară sau în cîteva ţări. El a dezvoltat principiile organizării partidului clasei muncitoare, a relevat trăsăturile perioadei de trecere de la capitalism la socialism, a elaborat planul de construire a socialismului, principiile strategice şi tactice ale proletariatului în

perioada imperialismului. În epoca contemporană, dezvoltarea **s.ş.** este opera colectivă a tuturor partidelor comuniste şi muncitoreşti. **S.ş.** s-a afirmat şi a triumfat în sînul mişcării muncitoreşti în luptă cu diferitele curente neştiinţifice sau neproletare: reprezentanţii timpurii ai socialismului utopic, „socialismul feudal", care critica societatea capitalistă de pe poziţii reacţionare, idealizînd relaţiile feudale, *socialismul mic-burghez* (Sismondi, Proudhon ş.a.), care căuta în mod utopic rezolvarea contradicţiilor capitalismului prin reîntoarcerea la mica producţie de mărfuri şi eternizarea acesteia, „socialismul de catedră" (a doua jumătate a sec. al XIX-lea), ai cărui reprezentanţi (Brentano, Sombart ş.a.), propovăduiau de la catedrele universitare teorii apologetice burgheze îmbrăcate într-o frazeologie socialistă, anarhismul, lassalleanismul etc. În epoca actuală, socialismul ştiinţific, marxist, se opune teoriilor şi curentelor care, datorită prestigiului crescînd al socialismului, se declară „socialiste", dar care nu luptă în fapt pentru înlăturarea orînduirii capitaliste (ex. socialismul democratic) sau care urmăresc, în esenţă, menţinerea acesteia (ex. socialismul creştin). Teoria **s.ş.** are un caracter general-valabil, un conţinut unic pentru toate ţările, deoarece legitatea dezvoltării sociale de la capitalism la socialism este în esenţă aceeaşi pentru toate ţările. Eficienţa transformatoare a ideilor **s.ş.** rezultă din modul în care fiecare partid marxist-leninist elaborează linia politică, stabileşte formele, metodele de activitate şi obiectivele etapei respective, aplicînd creator adevărurile generale ale **s.ş.** la condiţiile concrete ale ţării sale şi aducîndu-şi astfel contribuţia la îmbogăţirea tezaurului comun de gîndire şi de experienţă revoluţionară. Elaborarea, alegerea sau schimbarea formelor şi metodelor de înfăptuire a revoluţiei socialiste şi de construire a socialismului constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist. Practica dezvoltării istorice confirmă întru totul justeţea tezelor **s.ş.** În ţara noastră, în decursul revoluţiei socialiste şi a construcţiei socialismului, partidul s-a călăuzit neabătut după ştiinţa marxist-leninistă, aplicînd-o în mod creator la condiţiile României; ţinînd seama de legile obiective care acţionează în societate, de cerinţele vieţii economice şi sociale, partidul a elaborat o linie politică justă, corespunzătoare fiecărei etape de dezvoltare a ţării. Transformarea revoluţionară a României dintr-o ţară înapoiată, exploatată şi asuprită într-un stat socialist înzestrat cu o industrie şi agricultură în plin progres, cu o cultură în plin avînt demonstrează în condiţiile ţării noastre eficienţa aplicării creatoare de către P.C.R. a teoriei **s.ş.**

socialism utopic, ansamblul concepţiilor socialiste şi comuniste care precedă dezvoltarea teoriei socialiste ca ştiinţă. Deşi condamnarea proprietăţii private şi revendicarea proprietăţii obşteşti se întîlnesc încă la unii gînditori antici, precum şi în unele „erezii" medievale, primele teorii comunist-utopice închegate apar în pericada formării capitalismului, ca o expresie a aspiraţiilor maselor ţărăneşti şi ale sărăcimii oraşelor către o societate dreaptă, lipsită de exploatare. Principalii socialişti şi comunişti utopişti au fost, în perioada Renaşterii: Th. Müntzer, Th. Morus (termenul **s.u.** provine de la titlul cărţii „Utopia", în care acesta din urmă zugrăvea viitoarea societate ideală) şi Campanella; în sec. XVII—XVIII: Meslier, Mably, Morelly, Babeuf în Franţa, Winstanley în Anglia. După revoluţiile burgheze, în perioada postrevoluţionară, a prăbuşirii iluziilor revoluţionarilor burghezi şi a evidenţierii contradicţiilor capitalismului, s-au afirmat cei trei mari socialişti utopişti, Saint-Simon, Fourier şi Owen, precursori nemijlociţi ai socialismului ştiinţific, precum şi Dézamy, Cabet ş.a. Socialiştii şi comuniştii utopişti au făcut o critică pătrunzătoare societăţii bazate pe exploatare şi au prevăzut unele dintre trăsăturile viitoarei societăţi socialiste şi comuniste: desfiinţarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, organizarea planificată a producţiei, desfiinţarea opoziţiei dintre oraş şi sat, dintre munca fizică şi cea intelectuală, obligaţia tuturor membrilor societăţii de a munci şi repartiţia produsului social după muncă, respectiv după nevoi, emanciparea femeii, răspunderea societăţii pentru libera şi multilaterala dezvoltare a individului, dispariţia statului ca urmare a dispariţiei claselor etc. În condiţiile gradului insuficient de dezvoltare a modului de producţie capitalist, reprezentanţii **s.u.** nu au putut înţelege însă rolul istoric revoluţionar al proletariatului şi necesitatea revoluţiei social-politice. Ei au conceput socialismul, în mod idealist, nu ca un rezultat necesar al dezvoltării istorice, impus de cerinţele vieţii materiale a societăţii, ci, după cum a spus Engels, ca o întruchipare a „adevărului absolut, a raţiunii şi a dreptăţii eterne"; ei au elaborat proiecte fanteziste despre societatea viitoare şi au crezut că socialismul se va putea instaura prin simpla propagare a ideilor socialiste, prin forţa exemplului unor colonii comuniste pe care au încercat să le întemeieze. Întemeietorii socialismului ştiinţific au prelucrat în mod critic şi au preluat elementele valoroase ale **s.u.**, care a devenit astfel unul dintre izvoarele marxismului. După apariţia marxismului, **s.u.** a devenit tot mai mult (de ex. la urmaşii lui Fourier şi Saint-Simon) o frînă în calea dezvoltării mişcării muncitoreşti revoluţionare. În unele ţări din răsăritul Europei, din Asia etc., **s.u.** s-a îmbinat adesea cu democratismul revoluţionar, continuînd să aibă un rol progresist şi după apariţia marxismului. În ţările române, ideile socialismului utopic au fost răspîndite în prima jumătate a sec. al XIX-lea de către Theodor Diamant; acesta a avut meritul de a fi cultivat pentru prima oară în

țara noastră ideile **s.u.**, formînd în spiritul acestora o întreagă pleiadă de tineri, și de a fi organizat falansterul de la Scăieni (1835—1836). Ideile **s.u.** au influențat și pe unii democrați burghezi și democrați-revoluționari pașoptiști, ca Ion Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac ș.a.

„Socialismul", ziar apărut la București, între anii 1918 și 1924. În 1918—1921 a fost organ al Partidului socialist și al Uniunii sindicale din România, iar în 1921—1924 organ al Partidului Comunist din România. În perioada 1918—1921, ziarul **S.** a oglindit procesul de clarificare ideologică prin care trecea mișcarea muncitorească din țara noastră, problema majoră dezbătută în coloanele sale fiind aceea a transformării partidului socialist în partid comunist. **S.** a fost suprimat o dată cu scoaterea P.C.R. în afara legilor; ultimul număr (iunie 1924) a apărut ilegal.

„Socialistul", gazetă socialistă română, apărută la București în 1877. A fost primul ziar din România care s-a intitulat socialist. Se adresa în primul rînd intelectualilor cu vederi înaintate, mobilizîndu-i la luptă pentru progresul economic și cultural al țării. **S.** a salutat și a susținut lupta pentru cucerirea independenței de stat. După trei numere, în urma unui avertisment al autorităților, gazeta și-a schimbat titlul în „Cuvîntul"; a fost suprimată de guvern.

socializarea producției și a muncii, proces de apariție și dezvoltare a caracterului social al forțelor de producție, care se manifestă în concentrarea celor care produc bunuri materiale în întreprinderi mari, unde producția se desfășoară prin cooperarea lucrătorilor, în dezvoltarea diviziunii sociale a muncii, în specializarea producției, astfel încît producerea unui produs este rezultatul muncii lucrătorilor din mai multe ramuri și subramuri economice. Forme ale **s.p. și a m.** apar din cele mai vechi timpuri, o dată cu apariția *diviziunii muncii* și a *cooperației* și se dezvoltă o dată cu progresul forțelor de producție ale societății, influențînd asupra acestora și determinînd creșterea productivității muncii sociale. Caracterul, proporțiile și trăsăturile sale specifice sînt determinate însă în fiecare mod de producție de formele dominante ale proprietății asupra mijloacelor de producție. Capitalismul a dezvoltat, în proporții neîntîlnite în formațiunile premergătoare, forțele de producție, diviziunea muncii, cooperarea în muncă, sfărîmînd limitele economiei naturale închise, patriarhale, și intensificînd legăturile economice dintre diferite ramuri economice, dintre țări etc., socializînd astfel tot mai mult producția și munca și contribuind prin aceasta la progresul societății. Deși *cooperația capitalistă simplă* și *manufactura* au marcat un pas important în socializarea capitalistă a muncii și a producției, baza tehnică reală pentru dezvoltarea acestui proces a oferit-o numai marea producție mașinistă. În capitalism, în procesul concentrării și centralizării capitalului s-a dezvoltat mai repede și în profunzime diviziunea muncii în toate formele sale, au crescut proporțiile producției și ale întreprinderilor, care au reunit munca a mii și mii de muncitori, marfa transformîndu-se din produs al muncii individuale într-un produs al muncii sociale. Caracterului tot mai social al producției și al muncii nu-i corespunde însă și o însușire socială a produselor muncii, întrucît proprietatea privat-capitalistă asupra mijloacelor de producție determină o însușire privată a produselor. Aceasta constituie de fapt și *contradicția economică fundamentală a capitalismului*, care, în condițiile gradului ridicat de concentrare a producției, ale socializării producției și muncii generate de trecerea la imperialism, cunoaște noi forme de agravare. **S.p.și a m.** în capitalism constituie baza materială a trecerii la orînduirea socialistă. Socialismul realizează concordanța dintre caracterul social al producției și forma de însușire a mijloacelor de producție și a produselor muncii pe baza *socializării socialiste a mijloacelor de producție*, creată de proprietatea socialistă. Socializarea socialistă a mijloacelor de producție se poate înfăptui prin exproprierea expropriatorilor, adică *naționalizarea socialistă* a principalelor mijloace de producție, prin cooperativizarea micilor producători (țărani muncitori și micii meseriași) și prin concentrarea și specializarea crescîndă a producției socialiste. Astfel, **s.p. și a m.**, în socialism, marchează o treaptă superioară de dezvoltare, pe baza căreia devin posibile conducerea planificată a producției sociale, dezvoltarea conștientă a diviziunii muncii și a cooperării în muncă.

sociativ, *complement circumstanțial* ~, parte secundară de propoziție care determină un verb, arătînd ființa sau lucrul care însoțește subiectul sau complementul direct în săvîrșirea unei acțiuni (ex. *cu familia* în „plec în concediu *cu familia*").

societáte[1] (lat. *societas* „întovărășire, unire, societate"), ansamblu unitar, sistem organizat de relații între oameni, istorîcește determinate, rezultat al unei forme superioare de mișcare a materiei. În cadrul acestui ansamblu de relații, determinante sînt *relațiile de producție*, care iau naștere în procesul producției și corespund unei trepte de dezvoltare determinate a forțelor de producție materiale. Totalitatea relațiilor de producție constituie structura economică a societății, baza reală pe care se înalță o suprastructură juridică, politică și căreia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale (K. Marx). Purtătorii relațiilor sociale, creatorii valorilor materiale și spirituale sînt oamenii. În procesul complex al activității și vieții lor comune, membrii **s.** sînt reuniți în grupuri, familii, clase sociale, comunități istorice, organizații politice etc. **S.** nu se reduce la suma indivizilor care o compun. Ea reprezintă o unitate calitativ distinctă, caracterizată printr-o organizare condiționată istoric și prin legi obiective ale structurii și

dezvoltării sale. Materialismul istoric, descoperind rolul, în ultimă instanță hotărîtor, al modului de producție în dezvoltarea socială, a explicat mecanismul intern al formațiunilor social-economice și al succesiunii lor istorice. V. și existența socială și conștiința socială; bază și suprastructură.

societáte[2] (DR.) **1.** Contract prin care două sau mai multe persoane se învoiesc să pună ceva în comun cu scopul de a împărți foloasele ce ar putea fi realizate. **2.** Persoană juridică ce se constituie în temeiul unui contract de societate[2] **(1).** În dreptul burghez se cunosc următoarele forme de **s.**: *s. anonimă*, societate al cărei capital este împărțit în acțiuni, acționarii nerăspunzînd de datoriile **s.** decît în limita sumelor subscrise în vederea alcătuirii capitalului acesteia; *s. în nume colectiv*, societate pentru obligațiile căreia membrii săi răspund solidar și nelimitat, adică cu întregul patrimoniu; *s. în comandită*, societate pentru obligațiile căreia o parte dintre membri *(comanditații)* răspund solidar și nelimitat, în timp ce cealaltă parte *(comanditarii)* răspund numai în limita sumei cu care au contribuit la alcătuirea capitalului societății. În cazul cînd capitalul comanditarilor este împărțit în acțiuni, **s.** este denumită *s. în c. pe acțiuni*, spre deosebire de celelalte cazuri, cînd este denumită *s. în c. simplă*.

Societatea Academică Română v. **Academia R.P.R.**

„Societatea de mîine", publicație săptămînală pentru probleme sociale și economice, apărută între 12 aprilie 1924 și 26 decembrie 1926 sub direcția lui I. Clopoțel și a unui comitet, din care făceau parte D. Gusti, Gh. Bogdan-Duică, Ion Lupaș, Vasile Goldiș ș.a. Revista a publicat și scrieri literare. Printre colaboratori se mai numărau S. Pușcariu, Emil Isac ș.a.

Societatea dramatică, organizație a cadrelor artistice din teatrele naționale române, inițiată la sugestia lui Ion Ghica după modelul Comediei Franceze și în baza legii din 6 aprilie 1877 pentru organizarea și administrarea teatrelor din România. Regulamentul de funcționare al **S.d.** a avut la bază principiul autoadministrării interne. Cu amendamente aduse de legi ulterioare, **S.d.** a dăinuit formal pînă în anii interbelici.

Societatea filarmonică, asociație culturală întemeiată la București, în 1833, de Ion Cîmpineanu, C. Aristia și I. Heliade-Rădulescu. Obiectivele **S.f.** au fost: cultivarea literaturii dramatice în limba română, dezvoltarea muzicii vocale și instrumentale, formarea unui teatru național. În cadrul **S.f.** a fost organizată prima școală de muzică vocală, de declamație și de literatură, Școala filarmonică (1834), unde funcționau ca profesori: Costache Aristia, I. Heliade-Rădulescu, I. Wachmann. Sub egida **S.f.** a apărut prima publicație teatrală periodică românească, „Gazeta Teatrului național" (1835). **S.f.** a fost desființată în 1838. Prin activitatea sa culturală și prin programul politic revoluționar, **S.f.** a avut, ca precursoare a mișcărilor pașoptiste, un rol important în dezvoltarea conștiinței naționale și în promovarea culturii naționale.

Societatea Literară Română v. **Academia R.P.R.**

Societatea pentru învățătura poporului român, asociație creată în 1867, ca o continuare a Societății amicilor instrucțiunii (înființată în 1866 de C. Esarcu și V.A. Urechiă), de elementele progresiste, în scopul dezvoltării învățămîntului în România. A avut sedii în toate județele, organizînd școli de adulți, cursuri pentru muncitori și pentru mici meseriași, precum și două școli normale. A publicat, între 1869 și 1875, revista cu același nume.

Societatea pentru protecția femeii și a copilului, organizație de masă legală, creată și condusă de P.C.R. A activat în ianuarie 1935—februarie 1936, fiind apoi dizolvată de autorități. Scopul organizației era: antrenarea femeilor muncitoare la lupta pentru o viață mai bună, împotriva pericolului fascist, pentru pace. Sediul organizației era în București; avea filiale la Cluj, Iași, Brașov, Ploiești, Rîmnicu-Vîlcea, Timișoara, Galați. A editat un organ de presă, intitulat „Drumul femeii".

societăți de ajutor reciproc, primele forme de organizare a muncitorilor din România, apărute în anii 1846—1860 sub diferite denumiri (Casa de prevedere a lucrătorilor tipografi din București, 1858; Asociația muncitorilor de ajutor de boală, înmormîntare și de ajutor de călătorie a tipografilor din Brașov, 1857; Asociația muncitorească de ajutor reciproc din Reșița, 1860; Asociația generală a tuturor lucrătorilor din România, 1872 ș.a.). Scopul acestor societăți, care acționau pe baza unor statute, era de a veni în ajutorul membrilor ei prin împrumuturi bănești în cazuri de lipsă de lucru, de boală, la bătrînețe, la înmormîntări etc.; fondurile lor proveneau din cotizații și din donații. În **s. de a.r.**, care erau conduse de comitete formate din muncitori și din patroni, aceștia din urmă aveau o mare influență.

sociniéni, adepți ai unui curent protestant antitrinitarian, apărut în sec. al XVI-lea, care nega divinitatea lui Hristos, păcatul originar și predestinarea și considera „tainele" (ex. botezul, împărtășania) doar ca ritualuri simbolice. Denumirea curentului provine de la numele întemeietorilor lui, Lelio Socini (1525—1562) și Fausto Socini (Sozzini; 1539—1609). Începînd din sec. al XVII-lea, **s.** se confundă cu unitarienii.

sociologíe (lat. *socius* „tovarăș, asociat" și gr. *logos* „știință"), știință care studiază procesele sociale, relațiile interumane și instituțiile din orînduirea socială existentă. Gîndirea sociologică a reflectat întotdeauna interesele unor clase; dezvoltarea ei a avut loc în cadrul luptei permanente dintre materialism și idealism. Preocupările pentru studiul fenomenelor sociale, apărute în orînduirea sclavagistă, s-au dezvoltat vreme îndelungată

în cadrul filozofiei, al doctrinelor social-politice și al filozofiei istoriei. Pornind de la ideile lui Saint-Simon, A. Comte a pus bazele **s.** ca disciplină autonomă, i-a stabilit denumirea și a plasat-o la sfîrșitul clasificării sale a științelor, considerînd-o cea mai complexă și mai concretă dintre acestea. Urmașii lui Comte au continuat să dezvolte, pe baza idealismului istoric, teoria sociologică generală. Numeroasele școli și curente apărute în cadrul **s.** generale burgheze se încadrează în diverse variante ale concepției metafizice și idealiste despre societate (biologizantă, psihologistă, formalistă, eclectică etc.). După primul război mondial, **s.** burgheză a început să se orienteze cu predilecție spre cercetarea specializată a diverselor unități și aspecte ale vieții sociale (**s.** industriei, **s.** urbană, **s.** rurală, **s.** familiei, **s.** opiniei publice, **s.** culturii, **s.** artei, **s.** educației, **s.** religiei etc.). Tendința aceasta a avut o latură pozitivă (constituirea sociologiilor de ramură, crearea unor tehnici noi de înregistrare și de prelucrare a materialului faptic). Au devenit însă predominante renunțarea treptată la teoria generală despre societate, ancorarea în empirism și descriptivism atomizant, substituirea aproape totală a cercetărilor „macrosociologice" prin cercetări „microsociologice". Pledoariile unor sociologi burghezi contemporani în favoarea reluării tradițiilor **s.** generale nu au reușit pînă în prezent să repună „macrosociologia" în drepturile sale. Pe de altă parte, deși au rămas în esență pe pozițiile idealismului istoric, unii sociologi burghezi au făcut concesii mai mult sau mai puțin însemnate concepției materialiste. La mijlocul veacului trecut, K. Marx și F. Engels, descoperind, o dată cu materialismul istoric, teoria materialistă despre societate, legile obiective generale ale dezvoltării sociale, au făcut posibilă pentru prima oară existența unei concepții sociologice științifice. Fundamentul materialist și dialectic permite gîndirii sociale marxiste să îmbine armonios cercetarea nemijlocită a fenomenelor sociale cu generalizarea teoretică, viziunea globală asupra societății și a istoriei cu studiul analitic al diferitelor laturi și conexiuni, explicarea fenomenelor sociale cu previziunea istorică. **S.** se dezvoltă necontenit pe baza cercetării și generalizării științifice a realităților sociale. Problema raportului dintre **s.** marxistă și materialismul istoric constituie obiectul unei controverse. În timp ce unii marxiști identifică **s.** marxistă cu materialismul istoric, alții consideră că ea nu poate fi confundată cu acesta, avînd un obiect diferit și sarcini diferite. Potrivit acestei din urmă păreri, sprijinindu-se pe materialismul istoric, pe socialismul științific și pe economia politică științifică, **s.** marxistă trebuie considerată, ca și economia politică sau istoria, o știință specială, nefilozofică. În timp ce materialismul istoric, parte integrantă a filozofiei marxiste, cercetează legile și categoriile generale, filozofice ale dezvoltării sociale, **s.** are ca sarcină fundamentală cercetarea concretă a realității sociale existente în ansamblul său, precum și a diverselor unități, aspecte și relații sociale, descoperind legități noi și formulînd categorii sociologice speciale, care nu intră direct în sfera preocupărilor teoretice ale materialismului istoric, dar pe care aceasta se sprijină în elaborarea unor generalizări ale sale. În România, primele preocupări sociologice mai închegate au apărut în gîndirea social-politică a pașoptiștilor (N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, I. Codru-Drăguşanu, I. Ionescu de la Brad ș.a.). Ele s-au accentuat ulterior în operele unor teoreticieni reprezentînd diferite orientări din cadrul gîndirii sociale burgheze, ca: P.S. Aurelian, V. Conta, A. D. Xenopol, S. Haret, Șt. Antim, C. Rădulescu-Motru ș.a., care au asimilat tot mai mult nivelul mondial al cercetărilor sociologice ale vremii. Cursurile universitare de **s.** au fost inaugurate de C. Dimitrescu-Iași (1897). În deceniul al nouălea al sec. al XIX-lea, C. D. Gherea a inițiat la noi **s.** marxistă, interpretînd realitățile sociale din România în lumina materialismului dialectic. Interesul pentru **s.** a fost stimulat în deceniile următoare de lupta puternică de idei desfășurată în jurul vederilor tradiționaliste ale junimismului, sămănătorismului și poporanismului. În perioada interbelică s-au afirmat în sociologia românească D. Gusti, E. Lovinescu, P. Andrei, V. Bărbat, H. Sanielevici, Șt. Zeletin, D. Drăghicescu, N. Petrescu, M. Ralea, H.H. Stahl ș.a. Alături de acești purtători ai unor variate tendințe burgheze și democrat-burgheze s-a manifestat și un curent fascist (A.C. Cuza, Tr. Brăileanu, iar în deceniul al patrulea și M. Manoilescu). Prin presa legală și ilegală, Partidul Comunist Român a propagat concepțiile **s.** științifice, a evidențiat substratul de clasă și fundamentul teoretic greșit, idealist al **s.** burgheze, ca și al concepțiilor reformiste și oportuniste. Ilie Cristea, Gaál Gábor, Șt. Voicu, C.I. Gulian, T. Bugnariu ș.a. au combătut **s.** fascistă și alte curente reacționare din **s.** burgheză. După Eliberare, în procesul schimbărilor revoluționare, o dată cu transformarea marxismului în ideologie dominantă, lucrările de **s.** au fost elaborate în spiritul materialismului dialectic și materialismului istoric.

„Sociologie românească", revistă a Institutului social român, fundată și condusă de D. Gusti. A apărut lunar, la București, din ianuarie 1936 pînă în iunie 1943. În paginile ei au fost publicate studii teoretice și rezultate ale cercetărilor Școlii monografice din București.

sociologism vulgar, denaturare vulgarizatoare a materialismului istoric, constînd în interpretarea metafizică, simplistă a dependenței conștiinței sociale de existența socială, precum și a condiționării de clasă a ideologiei. **S.v.** deduce formele ideologice în mod nemijlocit din formele de organizare a producției sau din relațiile de producție, negînd

independența relativă a conștiinței sociale, legile interne, specifice de dezvoltare a acesteia. Asemenea poziții au apărut în filozofie, în critica literară, în estetică și în lingvistică.

sociometrie, orientare psihologistă și empiristă în sociologia burgheză contemporană, apărută în cadrul microsociologiei, care urmărește cercetarea și măsurarea prin teste speciale a relațiilor psihice de simpatie, antipatie sau indiferență dintre membrii unui grup social mic, în vederea reprofilării acestuia după criteriul simpatiei reciproce dintre membrii colectivului de muncă apropiat. A fost fundată de sociologul american J. Moreno (n. 1892). Datele obținute prin prelucrarea testelor sociometrice servesc la întocmirea „sociogramelor", reprezentări grafice ale relațiilor existente între membrii microgrupului. **S.** folosește totodată ca metodă de investigație și de psihoterapie individuală sau de grup „psihodrama" și „sociodrama", reprezentații teatrale date de însiși subiecții studiați. Eficiența metodelor **s.** este limitată de faptul că în interpretarea relațiilor sociale ea nu ține seama de determinismul obiectiv al „macrosocietății", de rolul structurii economice și de clasă.

sóclu (ARHIT.) **1.** Suport din piatră, puternic profilat, care susține o coloană. Modenatura **s.** variază în funcție de ordinele arhitectonice în care sînt executate piesele respective. **2.** Postament din piatră, marmură, beton etc. care susține o statuie. Uneori **s.** este decorat cu aplice și reliefuri. **3.** Denumire dată părții inferioare a unui edificiu, de obicei mai proeminentă, și decorată cu muluri.

Socolescu, Ion N. (1859—1924), arhitect român. A studiat la București, Paris, Roma. Autor a numeroase proiecte de edificii publice și particulare. **S.** este unul dintre înaintașii de frunte ai școlii românești de arhitectură modernă. Folosind repertoriul de forme al academismului francez, stilul său se caracterizează prin claritate și monumentalitate (ex. sediul Sfatului popular regional din Craiova, 1890).

Socor, Matei (n. 1908), compozitor și dirijor român, maestru emerit al artei, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A studiat la București și la Leipzig. A activat și ca publicist în presa muncitorească și democrată. După Eliberare a desfășurat o multilaterală activitate artistică și socială. A compus: Concert pentru orchestră și trei instrumente soliste, Concert de cameră pentru șapte instrumente de suflat, Passacaglia pentru violoncel și orchestră, dansuri simfonice, Concertul pentru vioară și orchestră, poemele simfonice „Mama" și „Cîntarea României", oratoriul „Stejarul din Borzești", o Sonată pentru pian, coruri, lieduri, cîntece de masă. Muzica lui **S.** subordonează modalitățile artei moderne melodismului, inspirîndu-se din folclor și cultivînd cu predilecție genurile programatice și cu text. Este autorul Imnului de stat (1953).

Socotra, insulă situată în nord-vestul Oceanului Indian, în sudul Peninsulei Arabe, la circa 250 km est de capul Guardafui (Africa). Face parte din protectoratul britanic Aden. Suprafața: 3 628 km². Populația: 15 000 loc. (1960). Relief muntos. Altitudinea maximă: 1 502 m. Climă tropicală. Vegetație semideșertică. Se practică pescuitul (pește și perle), creșterea animalelor. Plantații de curmali.

Socrate (469—399 î.e.n.), filozof idealist grec, exponent ideologic moderat al aristocrației sclavagiste ateniene. Adept al rînduielilor tradiționale și adversar al democrației sclavagiste, a fost condamnat să bea otravă. El considera că obiectul cunoașterii nu este și nu poate deveni natura, ci subiectul însuși („cunoaște-te pe tine însuți"). Cunoașterea de sine avea la **S.** un dublu sens, vizînd, pe de o parte, gîndirea logică și, pe de altă parte, noțiunile morale. După **S.**, scopul final al cunoașterii era dobîndirea virtuții. El considera că adevărul ar putea fi descoperit nu prin experiență, ci prin meditația stimulată de discuția capabilă să-l „moșească", să-l scoată din conștiința omului (maieutica), unde ar exista ca un dat imuabil. Concepția potrivit căreia psihicul uman este o realitate imuabilă, independentă de lumea exterioară, era idealistă, subiectivistă. Pe de altă parte, în măsura în care promova cercetarea formelor și funcțiilor gîndirii și a normelor morale, maxima „cunoașterii de sine" a încurajat în mod obiectiv dezvoltarea teoriei etice și a logicii, **S.** avînd merite în elaborarea teoriei noțiunii și a metodei inductive. A avut numeroși discipoli, în frunte cu Platon. **S.** nu a lăsat lucrări, deoarece el își prezenta învățătura oral. Personalitatea și ideile lui, în jurul cărora persistă multe neclarități, ne sînt cunoscute din mărturiile lui Xenofon („Memorabilele"), Platon (**S.** este eroul principal al mai tuturor dialogurilor platonice) și Aristotel.

Socrate

socrátice, *școlile* ~, denumire generică dată unor școli filozofice grecești întemeiate de discipoli ai lui Socrate: 1) școala megarică, întemeiată de Euclid din Megara: 2) școala cinică, întemeiată de Antistene; 3) școala cirenaică, întemeiată de Aristip din Cirene, și 4) *școala din Elis și Eretria*, întemeiată de Fedon din Elis (sec. al IV-lea î.e.n.).

sodalít (MINER.), silicat natural de sodiu și de aluminiu din grupa feldspatoizilor, cristalizat în sistemul cubic. Este incolor sau cenușiu-albăstrui,

dar mai ales albastru, cu luciu sticlos. În Republica Socialistă România se găsește în sienitele nefelinice de la Ditrău (reg. Mureș-Autonomă Maghiară).

sódă (CHIM.) **1.** Denumire curentă folosită pentru carbonatul de sodiu. — *S. calcinată*, Na_2CO_3. Carbonat de sodiu în stare anhidră. — *S. de rufe*, $Na_2CO_3 \cdot 10\ H_2O$. Carbonat de sodiu cristalizat, folosit în gospodărie la spălatul rufelor. **2.** *Sodă caustică* v. *hidroxid de sodiu*.

Soddy *[sǫ́di]*, Frederick (1877—1956), fizician și chimist englez. A fost profesor la universitățile din Aberdeen și din Oxford. Împreună cu E. Rutherford a elaborat (în 1903) interpretarea statistică a proceselor radioactive. A descoperit (în 1910) izotopia mai multor specii atomice și a stabilit (în 1912) *regulile de deplasare* a elementelor în urma transformărilor radioactive. Premiul Nobel pentru chimie (1921).

Söderberg *[sǫ́dərberiə]*, Hjalmar (1869—1941), scriitor suedez. Este autorul unor drame impresioniste („Gertrud", 1909) și al unor romane realiste, cu implicații naturaliste și romantice, în care critica societății burgheze este umbrită de pesimism și de resemnare („Rătăciri", 1895; „Tinerețea lui Martin Birck", 1901; „Doctorul Glas", 1905; „Jocul serios", 1912). A scris și nuvele, însuflețite de un umor delicat.

sódiu (CHIM.), *Na*. Element cu nr. at. 11; gr. at. 22,99; gr. sp. 0,97; p.t. 97,8°C; p.f. 883°C. Face parte din grupa metalelor alcaline. Se găsește în natură, în compoziția multor silicați și sub formă de clorură de sodiu. Se obține prin electroliza hidroxidului *(NaOH)* sau a clorurii de sodiu *(NaCl)* topite. Este un metal moale, ușor compresibil, foarte reactiv din punct de vedere chimic. În tăietură proaspătă prezintă luciu metalic alb-argintiu, care la aer dispare repede. **S.** formează ușor ioni monovalenți pozitivi. Reacționează energic cu halogenii și cu apa. Se combină cu oxigenul și cu vaporii de apă din atmosferă; de aceea se păstrează sub un strat de petrol. Combinațiile sale colorează flacăra incoloră a becului de gaz în galben. **S.** metalic se întrebuințează ca reducător în chimia organică, la confecționarea lămpilor monocromatice cu vapori de sodiu și la obținerea unor combinații (peroxid, amidură, cianură de sodiu). Sub formă de compuși *(NaCl, NaOH, Na_2CO_3* etc.) este folosit în cele mai variate domenii. *Sin. natriu*.

Sodoma, oraș situat, potrivit legendei biblice, în valea Siddin, în sud-vestul Mării Moarte. Ar fi fost nimicită printr-o ploaie de foc și de pucicasă, împreună cu orașele Gomora, Adama și Seboim, pentru fărădelegile și pentru desfrîul locuitorilor lui. Expresia „Sodoma și Gomora" simbolizează o viață coruptă și depravată, precum și iadul.

Sodoma, Giovanni Antonio Bazzi (1477—1549), pictor italian din școala sieneză. A fost influențat de Leonardo da Vinci, apoi de Rafael. În creația sa (pictură și frescă), **S.** a abordat subiecte religioase și mitologice. Opera sa principală o constituie frescele din dormitorul lui Agostino Chigi din Villa Farnesina din Roma.

soffióni (GEOL.), izvoare termale și emanații de vapori fierbinți, care provin din degazificarea treptată a magmei (ex. **s.** de la Larderello din Italia, unde apele fierbinți sînt însoțite de numeroase emanații de vapori cu oxigen, azot, hidrogen sulfurat, bioxid de carbon și acid boric, care poate fi extras).

Sofia, capitala R.P. Bulgaria, situată în depresiunea Sofia, mărginită la nord de munții Stara Planina și la sud de masivul Vitoșa. 822 000 loc. (1965), cu localitățile subordonate. Este cel mai important centru politic, economic și cultural al țării. **S.** dă mai mult de 1/5 din producția industrială a Bulgariei. Are numeroase întreprinderi industriale: uzine constructoare de mașini, electrotehnice, chimice și de prelucrare a cauciucului, fabrici textile (de prelucrare a bumbacului, a mătăsii), de tricotaje și de confecții, de produse alimentare, de mobilă, de încălțăminte, întreprinderi poligrafice etc. Într-o suburbie a **S.** se află Combinatul siderurgic Kremikovți. Important nod de comunicații pe liniile ferate, rutiere și aeriene care leagă Europa centrală de Orientul Apropiat și bazinul Dunării de Marea Egee. În **S.** se păstrează multe monumente de mare importanță: ruinele termelor și biserica sf. Gheorghe (sec. III—IV), bazilica sf. Sofia (sec. al VI-lea), biserica Boiana (sec. XI—XIII), cu un valoros ansamblu de picturi murale (1259), geamia (sec. al XVI-lea), catedrala Aleksandru Nevski (sec. al XIX-lea). La **S.** este sediul Academiei de Științe a R.P. Bulgaria; orașul posedă, de asemenea, un bogat muzeu arheologic, un muzeu de artă, numeroase instituții de învățămînt superior (printre care universitatea) și de cercetări științifice, de cultură și artă, teatre etc. — *Istoric*. Întemeiată de romani (sec. I e.n.), pe locul unei așezări trace sub numele de *Serdica*, a devenit în sec. al III-lea, sub denumirea de *Ulpia-Serdica*, capitala provinciei romane *Dacia Mediterranea*, iar ulterior important centru comercial al Imperiului bizantin. În anul 808 a fost inclusă, sub numele de *Sredeț*, în primul țarat bulgar; în sec. X—XI a fost unul dintre cele mai importante centre comerciale și meșteșugărești din Bulgaria. În sec. XI—XII, orașul, din nou ocupat de bizantini, a decăzut. În sec. al XIV-lea a primit, după numele unei biserici, denumirea actuală. Cucerit în 1382 de turci, a devenit centrul administrativ al vilaietului Rumelia. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, **S.** a fost principalul centru al mișcării de eliberare națională a poporului bulgar. A fost eliberată în 1877, în timpul războiului ruso-româno-turc, devenind capitala Bulgariei. În 1919, la **S.** a avut loc cel de-al XXIII-lea Congres al Partidului muncitoresc social-democrat bulgar (socialiștii „tesneaci"), care a schimbat denumirea partidului în Partidul Comunist Bulgar.

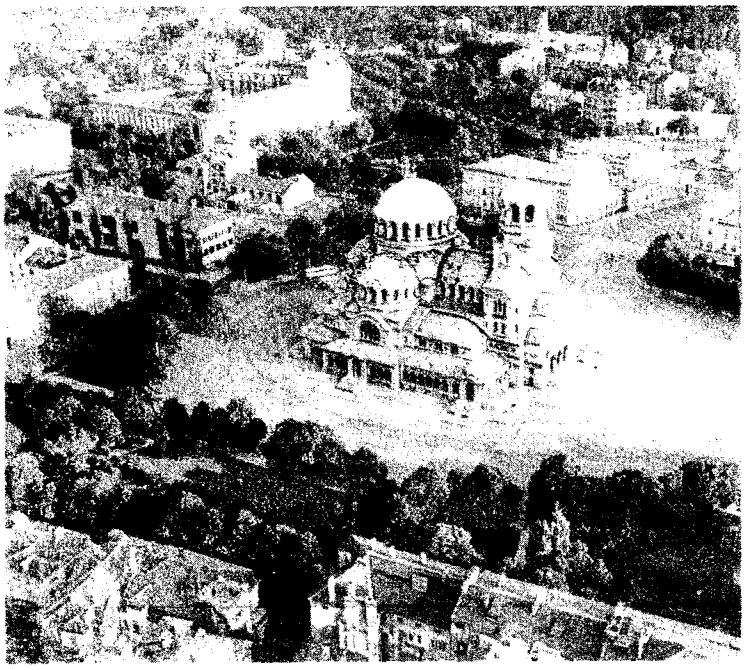

Sofia. Piața și catedrala Alexandru Nevski

Masele muncitoare din **S.** au avut un rol important în insurecția armată din septembrie 1944.

sofism (gr. *sophisma*, din *sophos* „înțelept"), raționament aparent corect, în fond însă incorect, construit astfel pentru a induce în eroare. **S.** pot fi: 1) *in dictionem* (de limbaj), care au ca principale specii echivocul, stilul prolix, parataxa (alăturarea de părți componente ale propoziției fără verbul de legătură) etc.; 2) *extra dictionem* (în afara limbajului, de raționare propriuzisă), care, la rîndul lor, pot fi: a) *materiale*, în care se pleacă de la premise false, și b) *formale*, care constau în încălcarea legilor logice de derivare. Cele mai importante **s.** materiale sînt: *error fundamentalis, petitio principii, ignoratio elenchi*; acesta din urmă folosește *argumentul la persoană, apelul la autoritate* și *argumentul baculinic*, care înlocuiește demonstrația rațională cu exemplul. **S.** formale privesc atît inferențele imediate (eroarea în subalternare, conversiunea ilicită etc.), cît și inferențele mediate, respectiv deducția (ex. împătrirea termenilor în silogism), inducția (ex. generalizarea pripită) și analogia (ex. extinderea unei însușiri esențiale a unei clase de obiecte la altă clasă de obiecte atunci cînd, în afara unor asemănări între ele, la una dintre clase există cel puțin o însușire incompatibilă cu însușirile celeilalte). V. și paralogism. — *Sofismul accidentului*, eroare în demonstrație, săvîrșită prin omiterea unei semnificații esențiale a termenului mediu în respectivul context. Datorită acestui accident (luarea neesențialului drept esențial), concluzia devine falsă. *Sa.* este o specie a erorii quaternio terminorum („împătrirea termenilor").

sofistică 1. Viciere intenționată a raționamentelor și demonstrațiilor, caracteristică îndeosebi sofiștilor tîrzii. **2.** Denaturare metafizică a dialecticii, care duce la idealism prin izolarea și absolutizarea unei laturi sau a unui moment al procesului de cunoaștere. V. și eclectism; interdependență.

sofiști (gr. *sophistes* „înțelept"), denumire dată în Grecia antică profesioniștilor din perioada de înflorire a democrației sclavagiste (secolul V î.e.n.), care predau, cu plată, cunoștințe social-politice, de retorică și de filozofie, urmărind în special pregătirea tineretului pentru participarea la viața publică. Principalii **s.** s-au orientat spre materialism și ateism, au adoptat o atitudine raționalistă, critică față de problemele sociale, morale și religioase; totodată, la unii dintre **s.** se întîlnesc tendințe relativiste în etică și gnoseologie. Principalii **s.** au fost *Protagoras* din Abdera, *Gorgias* din Leontinoi, *Prodicos* din Keos, *Hippias* din Elis, *Antifon* ș.a. Cei mai importanți **s.** au fost adepți ai democrației sclavagiste; ei au susținut superioritatea legilor cetății asupra rînduielilor întemeiate pe tradiție, apărate de aristocrație. Unii **s.**, ca, de exemplu, Critias și Callicles, au fost adepți ai aristocrației. Începînd din sec. al IV-lea î.e.n., profesiunea de **s.** a degenerat, cuprinzînd simpli retori venali, gata să demonstreze orice, dascăli de arguții și de abilități verbale. Acest din urmă sens al termenului de **s.** este cel sub influența căruia s-a format accepția actuală, peiorativă, a cuvîntului.

Sofocle (497—c. 405 î.e.n.), mare poet tragic grec, care, alături de Eschil și Euripide, a pus bazele tragediei clasice elene. S-a născut la Colonos, lîngă Atena. Fiu al unui armurier, a primit o instrucție aleasă, afirmîndu-se de tînăr ca actor și ca dramaturg. A fost prieten apropiat al lui Pericle. În 468 î.e.n. l-a învins, într-un concurs literar, pe Eschil, recunoscut de el ca precursor și învățător al său, cu tragedia „Triptolem". A scris circa 130 de piese, din care nu s-au păstrat decît șapte: „Aiax" și „Antigona"

din epoca maturității, „Trahinienele", „Electra", „Filoctet", „Edip rege" și „Edip la Colona" din epoca bătrîneții. Eroii săi, puternic conturați, sînt ființe înzestrate cu noblețe moral'ă, al căror destin nefericit e dinainte fixat de o forță supranaturală: Aiax, pradă unei orbiri de moment provocate de zei, se sinucide; Hercule („Trahinienele") moare în chinuri, ucis de tunica înmuiată în sîngele centaurului Nessus, împlinind prezicerea că va pieri prin voința unui mort; Edip, deși prevenit, nu poate nici el scăpa de împlinirea unei tragice ursite, supunîndu-i-se în cele din urmă cu resemnare. Dintre piesele sale, „Electra" și „Antigona" cuprind un conflict mai uman, deoarece motorul desfășurării dramaturgice este însăși voința umană (dragostea filială sau fraternă, refuzul de a asculta de conducătorul cetății care interzicea cinstirea cuvenită celor morți, conform ritualurilor străbune). **S.** evoluează de la o mitologie religioasă, acceptată aproape total de Eschil, la o mitologie laicizată și umanizată, care reflectă fie forța tradiției milenare a unor legi nescrise, fie voința impersonală, abstractă și superioară a colectivității umane în conflict cu voința și cu pasiunile individuale. Concepția lui **S.** despre fatalitate reflectă o epocă de apogeu, al cărei declin este inevitabil și care conține în germene contradicțiile sociale, politice și etice specifice perioadei de criză a democrației sclavagiste, abia presimțite de el, dar înțelese pe deplin de Euripide. Mai realiste decît cele ale lui Eschil, tragediile lui **S.** au o intrigă și o acțiune temeinic motivate din punct de vedere social și psihologic. În privința artei scenice, **S.** a adus mai multe inovații, printre care: mărirea numărului choreuților de la 12 la 15, adăugarea celui de-al treilea actor alături de cei doi ai lui Eschil, lărgindu-se astfel posibilitatea exteriorizării sentimentelor și a complexității acțiunii și a permis depășirea tehnicii trilogiei prin crearea de piese cu subiect independent, cu un personaj central, care diminuează rolul corului. Mai puțin îndrăzneț în metafore decît Eschil, **S.** cultivă, în schimb, un lexic obișnuit, dar îmbogățit cu sensuri și cu accepții noi, înnobilat de cu-

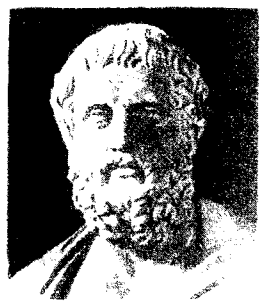

Sofocle

loare și de parfum arhaic, specific creației homerice, care l-a influențat puternic. Stilul său, cursiv, personal, sobru, vădește un maestru al artei dialogului și al îmbinării cuvintelor, al ironiei subtile și al antitezelor sugestive. Piesele lui **S.** au fost traduse în limba română începînd de la sfîrșitul sec. al XIX-lea.

soframicină (FARM.), antibiotic din grupul neomicinei, produs de *Streptomices decaris*. Este o bază care dă săruri solubile (sulfați) și este activă în infecțiile cu stafilcococi, streptococi, piocianici și *Proteus vulgaris*. Soframicina se utilizează aplicată local (ex. în supurații pulmonare, osteoarticulare, afecțiuni dermatologice și otorinolaringologice). Se mai numește *framicetină*.

Sofron (sec. V î.e.n.), poet grec din Siracuza. Este creatorul mimului ca specie literară, specie care constă dintr-un scurt dialog, adesea cu subiecte voit vulgare, fără acțiune propriu-zisă și fără situații dramatice, în care fiecare cuvînt farmecă prin puterea sugestiei („Pescarul și țăranul", „Bătrînii", „Vrăjitoarele", „Femeile la sărbătorile istmice" etc.).

Sogdiana, ținut din Iranul antic, locuit de o populație formată din perși, uneie triburi de sciți, parți și triburi de origine turcică. **S.** a intrat, ca satrapie, în componența statului persan condus de Darius.

Soglo, Christophe (n. 1909), general din Republica Dahomey. În urma loviturii de stat militare conduse de el (decembrie 1965), a devenit șef al statului și prim-ministru.

Sognefjord *[sǫ̂ŋnəfiu:r]*, cel mai mare fiord de pe țărmul sud-vestic al Norvegiei, situat în nordul orașului Bergen. Lungimea: 204 km; lățimea 1,5—6 km. Adîncimea maximă: 1 245 m. Porturi: Lavik, Leikanger.

soi (FITOTEHN.), grup de plante agricole care aparține aceleiași specii, varietăți sau subvarietăți și care posedă anumite însușiri morfologice sau fiziologice ereditare. Se deosebesc: *s. locale*, formate prin selecție naturală sub influența condițiilor pedoclimatice locale, și *s. ameliorate*, obținute prin diferite metode de ameliorare. Periodic, **s.** cele mai valoroase sînt raionate în zonele unde corespund condițiilor de cultură. În țara noastră se organizează anual acțiunea de *recunoaștere a soiurilor*, prin care se verifică, pe teren, autenticitatea **s.** din care se produce sămînță, gradul în care însușirile lor sînt caracteristice, proveniența semințelor, spațiile de izolare, metodele de cultură etc.

sóia *(Glycine hispida)*, plantă anuală din familia leguminoaselor, cu tulpina erectă, înaltă de 60—200 cm, în funcție de soi. Semințele de **s.** conțin

Soia

34—39% protide, 19—20% substanțe grase și cantități importante de vitamine. Fiind o plantă cu multiple întrebuințări, **s.** ocupă în agricultura mondială o suprafață de circa 21 700 000 ha, cea mai mare întindere fiind în Asia. Semințele de **s.** sînt folosite ca materie primă pentru industria uleiului și pentru prepararea unui

sortiment larg de surogate (ciocolată, brînză, lapte, cafea etc.). **S.** este şi o valoroasă plantă furajeră. În ţara noastră, cultura **s.** ocupă suprafeţe restrînse (14 221 ha în 1966).

„Soir" *[suar]* (*„Le ~"*), important cotidian belgian (în limba franceză). Apare la Bruxelles, din 1887. Are şi o ediţie de duminică, „Le Soir illustré", înfiinţată în 1928.

soitár, măscărici care făcea parte din suita domnilor (fanarioţi) din ţările române la parade şi la alaiuri. **S.** apăreau în spectacole de divertisment, la sărbători sau la petrecerile de curte.

Soj, rîu în vestul Uniunii Sovietice (648 km); afluent pe stînga al Niprului. Izvorăşte din podişul Smolensk-Moscova. Numeroase ecluze. Navigabil în aval de confluenţa cu Oster. Trece prin oraşul Gomel.

sóke, denumire dată unor triburi de indieni (amerindieni) din familia de limbi maya-soke.

Sokolli, Mehmed (sec. XVI), înalt demnitar otoman (paşă), originar din Bosnia. A cucerit Timişoara şi a devenit posesorul unor întinse domenii în Banat şi în Crişana. Între 1565 şi 1579 a fost mare-vizir al sultanilor *Soliman Magnificul, Selim al II-lea* şi *Murad al III-lea.*

Sokolski, Grigori Ivanovici (1807—1886), medic rus. A fost profesor de patologie şi de terapeutică la Universitatea din Moscova. A făcut cercetări importante asupra reumatismului, bolilor aparatului respirator, ale inimii, ale hemoragiilor cerebrale. El a descris încă din 1835 reumatismul cardiac.

sol[1] (MUZ.) **1.** Denumire a unuia dintre cele şapte sunete ale gamei; corespunde notaţiei literale *G* sau *g.* **2.** Denumire a uneia dintre c h e i.

sol[2] (în evul mediu), persoană desemnată să ducă tratative oficiale în numele unei ţări sau al unui suveran.

sol[3] (PEDOL.), strat afînat, moale şi friabil care se găseşte la suprafaţa scoarţei Pămîntului şi care, împreună cu atmosfera învecinată, constituie mediul de viaţă al plantelor. Principala caracteristică a **s.** este fertilitatea. **S.** s-a format din roci sub influenţa factorilor pedogenetici: climă, microorganisme, vegetaţie şi relief. Transformările pe care le-a suferit acest material în cursul procesului de geneză au fost atît de profunde, încît **s.** apare ca un corp natural distinct, care se deosebeşte fundamental de roca din care s-a format. În alcătuirea **s.** intervin atît substanţe minerale, rezultate din dezagregarea fizico-mecanică şi alterarea chimică a rocilor şi mineralelor, cît şi substanţe organice specifice, produse prin transformarea biochimică a resturilor vegetale (v. h u m u s). În procesul de formare a **s.,** o parte din aceste substanţe sînt redistribuite pe verticală în orizonturile profilului de **s.,** sub acţiunea eluvionării, iluvionării şi bioacumulării. Diversitatea factorilor de geneză a dus la apariţia unui mare număr de tipuri şi subtipuri de **s.,** care se pot clasifica după mai multe criterii. Sistemele de clasificare se bazează pe caracterele morfologice, fizice, chimice, biologice şi productive ale profilului de **s.** Pe întreg globul există trei categorii mari de soluri: **s.** zonale, **s.** intrazonale şi **s.** azonale. — *S. zonal,* grupă de soluri care prezintă caractere specifice unei anumite zone fizico-geografice şi sînt determinate îndeosebi de influenţa activă a climei şi vegetaţiei. Din grupa *s.z.* fac parte *s. arctice* (gleice de tundră), *s. boreale* sau *s. de taiga* (podzoluri şi **s.** dernopodzolice), *s. subboreale* (**s.** podzolice, **s.** brune, **s.** cenuşii, cernoziomuri etc.), *s. subtropicale* (terra rossa, **s.** maronii etc.) şi *s. tropicale* (laterite, **s.** brune-roşii de savană etc.). — *S. intrazonal,* grupă de soluri cu caractere determinate de influenţa puternică a unui factor local (rocă, relief etc.) în cuprinsul unei zone fizico-geografice. Din grupul solurilor intrazonale fac parte lăcoviştile, solonceacurile, soloneţurile, solodiile, rendzinele etc. — *S. azonal,* grupă de soluri care nu au profilul bine dezvoltat, datorită fie timpului de evoluţie insuficient, fie anumitor condiţii specifice (rocă, relief etc.). Însuşirile *s.a.* determinate de rocă sînt oarecum independente de zona fizico-geografică în care acesta s-a format. Din grupa *s.a.* fac parte **s.** aluviale, regosolurile şi litosolurile. — *S. nisipos,* grupă de soluri în a căror alcătuire predomină particulele minerale silicatice de nisip (peste 70%). Sînt **s.** mobile şi afînate, uşor permeabile, cu o capacitate redusă de reţinere a apei şi a substanţelor nutritive, din care cauză sînt în general uscate şi sărace, fertilitatea lor depinzînd de natura mineralogică a particulelor şi de existenţa unui strat acvifer la mică adîncime. În ţara noastră, aceste **s.** se găsesc pe suprafeţe reduse, în Cîmpia Tisei (Valea lui Mihai), în sudul Olteniei şi în Bărăgan. — *S. lutos,* grupă de soluri cu un conţinut de peste 35% mîl şi argilă. Însuşirile agricole ale *s.l.* depind de proporţiile componentelor principale. În general, regimul apei şi al substanţelor nutritive este favorabil plantelor de cultură. În România sînt cele mai răspîndite **s.** cultivate. — *S. argilos,* grupă de soluri cu un conţinut de 35—100% argilă (de obicei peste 40%), iar restul mîl şi nisip. *S.a.* au o mare capacitate de reţinere a apei, însă sînt greu permeabile, reci şi se lucrează anevoie. În ţara noastră sînt larg răspîndite. — *S. turbos,* grupă de soluri caracterizate prin existenţa unui strat de grosime variabilă, bogat în material organic, care a rezultat prin transformarea resturilor vegetale în condiţii de umiditate excesivă (mlaştini, lacuri puţin adînci etc.). *S.t.* pot fi luate în cultură numai după secarea mlaştinilor, prin drenarea excesului de apă. În România, *s.t.* ocupă suprafeţe foarte restrînse în Transilvania. — *S. brun-deschis de stepă,* sol format sub vegetaţia ierboasă a stepei uscate. Are un orizont (A) de culoare brună-deschisă, sărac în humus, slab structurat, trecînd treptat spre culoarea gălbuie-deschisă a orizontului de acumulare a carbonaţilor (C). Dă recolte nesigure şi variabile, în funcţie de suma şi de repartiţia preci-

pitaţiilor. La noi în ţară este răspîndit în stepa Dobrogii. Se mai numeşte *sol bălan*. — *S. castaniu*, grupă de soluri formate sub o vegetaţie ierboasă în condiţiile unui climat continental semiarid, care reprezintă forma de trecere de la cernoziom spre solurile de stepă aridă şi de semideşert. În ţara noastră, cernoziomul castaniu şi solul bălan, din partea mai aridă a stepei (Bărăgan şi Dobrogea), constituie tranziţia spre *s.c.* — *S. brun-roşcat de pădure*, grupă de soluri formate sub vegetaţia pădurii de foioase (stejar, gîrniţă etc.), în condiţiile unui climat temperat semiumed, cu veri calde. Are orizontul A de culoare brună-roşcată, relativ sărac în humus (2—3%), slab acid. Orizontul B, spre care se trece treptat, este mai roşcat şi mai bogat în argilă. Sub 120 —180 cm urmează orizontul C, de acumulare a carbonatului de calciu, de culoare gălbuie-deschis. În ţara noastră, această grupă de soluri este mult răspîndită în partea sudică (Cîmpia Română şi Banat). — *S. cenuşiu de pădure*, grupă de soluri formate sub pădurea de foioase, într-un climat temperat, continental umed. Orizontul A este de culoare cenuşie, cu structură glomerulară spre nuciformă. Orizontul B este bogat în argilă, de culoare brună, cu structură prismatică, trecînd în jos spre orizontul C, de acumulare a carbonaţilor. Aceste **s.** au o fertilitate naturală mijlocie. În ţara noastră sînt răspîndite în zona forestieră din est şi din nord-est. — *S. podzolic*, grupă de soluri formate parţial sau total sub influenţa procesului de p o d z o l i r e, specifice zonei forestiere umede. În Republica Socialistă România ocupă suprafeţe întinse în zona forestieră. Fertilitatea acestor soluri este în general redusă şi variază în funcţie de gradul de podzolire şi de natura rocii pe care s-au format. — *S. gleic*, grupă de soluri formate în condiţiile unui exces de umiditate (apă stagnantă sau strat acvifer aproape de suprafaţă), de obicei acoperite cu pajişti naturale. În urma executării lucrărilor de desecare pot fi folosite pentru culturi agricole. În ţara noastră, *s.g.* sînt puţin răspîndite în zonele cu precipitaţii abundente, pe formele de relief cu drenaj insuficient (lunci, depresiuni etc.). — *S. coluvial*, sol format pe materialul acumulat la baza pantelor repezi. Conţine, de obicei, fragmente de rocă nealterată şi are un profil puţin diferenţiat. Fertilitatea *s.c.* depinde de natura materialului din care s-a format. — *S.-schelet*, sol format dintr-o masă de fragmente de rocă slab alterate; nu are profil clar diferenţiat. Se găseşte pe pantele repezi ale unui relief accidentat, cu roci compacte. În condiţiile unui climat umed, este de obicei acoperit cu păduri. — *S. fosil*, sol care aparţine unei perioade geologice de solificare anterioară celei actuale şi este acoperit cu un depozit sedimentar solificat în perioada geologică actuală. Prin cercetarea *s.f.* pot fi obţinute indicaţii valoroase asupra variaţiei condiţiilor de climă şi de vegetaţie din perioadele geologice trecute. Se mai numeşte *sol îngropat*. — (GEOGR.) *S. poligonal*, sol caracteristic regiunilor arctice şi regiunilor muntoase înalte, format datorită alternanţei fenomenelor de îngheţ cu cele de dezgheţ. Suprafaţa terenului cu astfel de soluri apare împărţită într-o serie de pentagoane, mai mult sau mai puţin regulate (ale căror diametre variază de la cîţiva centimetri la cîţiva metri), delimitate fie de o reţea de crăpături, în cazul cînd terenul este alcătuit din material omogen (poligoane de tundră), fie de şiruri de pietre care marchează aceste laturi, interiorul poligonului fiind alcătuit din material fin (cercuri de pietre), fie de zone liniare de materiale mai fine, care marchează marginile poligonului, în timp ce centrul acestuia este alcătuit dintr-un bloc de piatră în jurul căruia se află pietre (roze de piatră).

sol[4] (CHIM.) v. **soluţie coloidală.**

solanacée (BOT.), familie de plante erbacee, anuale, bianuale sau perene, rareori lemnoase, din clasa dicotiledonatelor, caracterizate prin frunze simple, prin flori solitare sau grupate în inflorescenţe şi prin fruct bacă sau capsulă. **S.** sînt răspîndite în regiunile calde, tropicale, mai puţin în cele temperate, şi au importanţă ca plante alimentare, industriale şi medicinale. **S.** conţin în organele vegetative alcaloizi, ca: atropina, nicotina, hiosciamina etc. Din familia **s.** fac parte plante cultivate (ardeiul, roşiile, cartoful, tutunul), precum şi plante necultivate (mătrăguna, măselariţa etc.).

solanínă (BIOCHIM.), glucozid prezent în plantele din familia solanaceelor, în special în pătlăgelele vinete şi în roşiile necoapte, în fructele cartofilor etc. **S.** se prezintă sub formă de cristale albe, amare, solubile în apă. Este o substanţă toxică ce provoacă vărsături, diaree, colici abdominale, dilatarea pupilei etc.

solarigráf (lat. *sol* „soare" şi gr. *graphein* „a nota"), aparat folosit pentru înregistrarea variaţiei intensităţii radiaţiei solare globale: radiaţia solară directă se măsoară cu actinometrul, iar radiaţia difuză cu piranometrul.

sólariu, spaţiu îngrădit sau încăpere destinată special pentru băile de soare. De obicei, **s.** sînt prevăzute cu o serie de instalaţii anexe: cabine, duşuri etc.

solarizáre (FIZ.), scădere a înnegririi unui negativ fotografic în punctele unde intensitatea luminii depăşeşte o anumită limită. Se explică prin contopirea granulelor de argint din stratul fotosensibil în particule mai mari, fapt care duce la micşorarea sensibilităţii la lumină. **S.** face ca pe pozitivul fotografic imaginea Soarelui sau a unui filament incandescent să apară (contrar realităţii) întunecată.

Solca, oraş în raionul Gura Humorului, reg. Suceava, situat pe valea pîrîului Solca. 2 450 loc. (1965). Fabrică de bere. Sanatoriu T.B.C. La **S.** se află mănăstirea Suceava, alcătuită din biserică şi din incinta fortificată, ctitorie a lui Ştefan al II-lea Tomşa (1623).

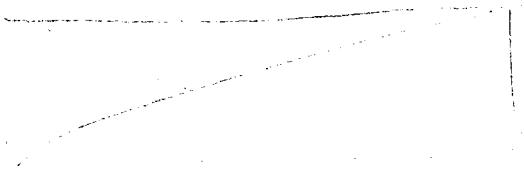

prietăți anizotrope, dacă se face abstracție de structura sa discretă, sau ca un mediu discontinuu omogen, dacă se ia în considerare structura amintită și se ține seama de simetria de translație care permite regăsirea aceleiași microstructuri, pe volume comparabile cu volumul celulei elementare, în oricare regiune a **s.** Majoritatea **s.** prezintă o anizotropie a proprietăților fizice, fiind caracterizate prin mărimi de material tensoriale (ca, de exemplu, rezistivitatea, susceptibilitatea magnetică etc.). Importanța studierii teoretice și experimentale a **s.**, datorită, între altele, aplicațiilor tehnice remarcabile, a determinat în ultimele decenii o mare dezvoltare a fizicii solidului. — *S. rigid*, solid care nu se deformează sub acțiunea forțelor exercitate din exterior, forma și dimensiunile lui rămînînd neschimbate. Toate **s.** sînt deformabile, astfel că *s.r.* reprezintă de fapt o abstracție, care își găsește o aproximație în realitate într-un **s.** cu modul de elasticitate mare, supus acțiunii unor forțe relativ mici. **2.** (REZ. MAT.) *Solid de egală rezistență*, bară avînd secțiunea transversală variabilă după o anumită lege, astfel încît efortul unitar maxim din secțiune, care ia naștere sub acțiunea forțelor exterioare și a greutății proprii, să aibă aceeași valoare în toate secțiunile.

solidarísm, curent în sociologia, ideologia politică și juridică burgheză, care consideră că principiul fundamental al existenței societății este solidaritatea tuturor membrilor ei. Inițiat către 1840 prin lucrările lui A. Comte și P. Leroux, **s.** a fost dezvoltat sistematic de sociologul și omul politic francez Léon Bourgeois (1851—1925) și de juristul francez Léon Duguit, teoreticieni ai „armoniei de clasă" și „păcii sociale". Concepțiile solidariste contemporane se străduiesc să demonstreze în mod apologetic necesitatea solidarității dintre muncă și capital.

solidarităte 1. Comunitate de interese, de idei și unitate de acțiune. V. și internaționalism proletar. **2.** (DR.) Caracterul unei obligații în virtutea căruia, atunci cînd există mai mulți creditori (solidaritate activă) sau mai mulți debitori (solidaritate pasivă), oricare dintre creditori poate cere debitorului plata întregii creanțe, cu dreptul pentru ceilalți creditori de a cere creditorului care a obținut plata să le plătească partea ce li se cuvine din suma încasată sau oricare dintre debitori este ținut să plătească întreaga sumă datorată creditorului urmăritor, cu dreptul de a urmări pe ceilalți debitori pentru partea de datorie a fiecăruia.

solidificáre (FIZ.), trecere a unei substanțe din starea lichidă în starea solidă (cristalină sau sticloasă), realizată de obicei prin scăderea temperaturii. **S.** unei substanțe pure, în urma căreia rezultă o structură cristalină, se produce, în condiții externe determinate, la o anumită temperatură (numită *punct de s.*), aceeași cu temperatura de topire a substanței respective.

solídus (FIZ., METAL.), loc geometric al punctelor care reprezintă terminarea solidificării într-o diagramă de echilibru termic a unui sistem fizico-chimic format din mai mulți constituenți. Sistemele binare au drept **s.** o curbă, iar cele ternare o suprafață.

soliflucțiúne (GEOL.), proces de curgere pe pantă a unor depozite în compoziția cărora predomină roci bogate în coloizi îmbibate cu apă. Sin. *curgere de teren.*

solilóc (lat. *solus* „singur" și *loqui* „a vorbi") **1.** Conversație a unei persoane cu sine însăși; monolog. **2.** Titlu dat unor scrieri cu caracter de monolog (ex. „Solilocurile" sfîntului Augustin, „Solilocurile" lui Shaftesbury ș.a.).

Soliman I Magnificul, sultan al Imperiului otoman (1520—1566). A realizat reforme militare, fiscale și administrative, întărind organizarea monarhiei feudale. A extins considerabil granițele imperiului; a cucerit Belgradul (1521), a învins pe unguri la Mohács (1526), cucerind cea mai mare parte a Ungariei, precum și capitala ei, Buda (1540), și a anexat, în urma unor campanii victorioase, insulele din Marea Egee și din Marea Ionică, Anatolia orientală, Mesopotamia, Yemenul, Tripolitania și Algeria. A purtat lupte cu Radu de la Afumați,

Soliman I Magnificul

domnul Țării Românești, și cu Petru Rareș, domnul Moldovei, întărind dominația otomană asupra țărilor române. În timpul său, Imperiul otoman a atins culmea puterii militare și a cunoscut o însemnată dezvoltare culturală.

Solingen *[zóliŋən]*, oraș în R.F. Germană, în landul Renania de Nord-Westfalia. 172 200 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de mașini, chimică, ușoară și alimentară. Este renumit în special prin producția de tacîmuri, de instrumente de tăiat și de piese metalice. Nod de comunicații.

solipéd (ZOOL.) v. **monodactil.**

solipsísm (lat. *solus ipse* „numai el însuși"), concepție filozofică idealist-subiectivă, potrivit căreia singura realitate ar fi subiectul, conștiința individului, iar lumea obiectivă, inclusiv ceilalți oameni, ar exista numai în această conștiință. În esență, **s.** este consecința logică necesară a oricărui idealism subiectiv (ex. Berkeley, Fichte, Mach). Dată fiind însă absurditatea evidentă a **s.**, majoritatea filozofilor idealiști-subiectivi caută să-l evite, introducînd elemente de idealism obiectiv (postularea unei conștiințe supraindividuale, a lui dumnezeu etc.). Rădăcina gnoseologică a **s.** o constituie senzualismul idealist, absolutizarea ro-

lului senzațiilor în cunoaștere și negarea conținutului lor obiectiv.

solmizáție (de la notele *sol* și *mi*) **1.** Sistem medieval de intonare a notelor, inițiat de Guido d'Arezzo. **2.** (În practica contemporană) Citire ritmică a notelor, fără intonarea lor; este un solfegiu ritmic.

Solnoc-Dobîca (IST.), în trecut, comitat situat în partea nord-estică a Transilvaniei, rezultat din contopirea, în 1876, a comitatului Solnocul interior, atestat pentru prima dată în 1166, cu comitatul Dobîca, atestat mai întîi în 1164.

sólo (ital. „singur") **1.** Compoziție muzicală sau fragment muzical scrise pentru un singur instrument sau pentru o singură voce (cu sau fără acompaniament). **2.** (În lucrările ample corale, simfonice etc.) Episod executat de un singur instrumentist sau de un singur cîntăreț.

Solo (Surakarta), oraș în Indonezia, situat în partea centrală a insulei Java. 451 500 loc. (1961). Întreprinderi de pielărie, de zahăr, de tutun și numeroase ateliere meșteșugărești (țesături, obiecte din piele, lemn și sidef). Centru comercial.

solódiu (PEDOL.), grupă de soluri intrazonale care au suferit un proces avansat de levigare și de degradare; rezultă prin spălarea și debazificarea solonețurilor. **S.** au un orizont eluvial superior (A) friabil, prăfos, de culoare cenușie-deschis, cu reacție acidă, sub care apare un orizont iluvial (B) argilos, compact, de culoare brună sau brună-închis. Fertilitatea naturală a **s.** este slabă și poate fi ameliorată prin administrarea amendamentelor calcaroase, a îngrășămintelor și prin aplicarea unor măsuri agrofitotehnice. În țara noastră, **s.** ocupă suprafețe restrînse în Cîmpia de Vest și în Bărăgan.

solomít (CONSTR.) v. **stufit.**

Solomon, arhipelag în Melanezia (Oceanul Pacific), situat la est de insula Noua Guinee. Suprafața: circa 42 500 km², cu circa 166 000 locuitori (1958). Insulele Choiseul, Santa Isabel, Malaita, Vella Lavella, Guadalcanal, San Cristobal ș.a. (cu o suprafață de circa 29 785 km² și o populație de 130 000 loc. în 1963) se află sub protectorat britanic, iar insulele Bougainville și Buka se află sub tutela O.N.U., administrate de Uniunea Australiană. Relief muntos; numeroși vulcani activi. Altitudinea maximă: 3 100 m (vîrful Balbi, în insula Bougainville). Zăcăminte de aur, staniu, cupru, nichel, azbest, fosforite. Climă subtropicală foarte umedă (7 500 mm). Păduri ecuatoriale și faună bogată în reptile (crocodili) și păsări. Populația practică pescuitul și agricultura (cocotieri, batate, banane, ananas). Primul european care a vizitat arhipelagul a fost spaniolul Alvaro Mendaña de Neyra (1568).

Solomon, fiul și succesorul lui David (973—930 î.e.n.). A consolidat statul iudeu și a zidit la Ierusalim renumitul templu al lui Iehova. Înțelepciunea lui a rămas proverbială. Tradiția îi atribue, printre alte opere (proverbe și poeme lirice), „Cîntarea cîntărilor" din Biblie.

Solomon, Barbu (1904—1965), militant în mișcarea muncitorească din România. Membru al Partidului social-democrat din 1927. După 23 august 1944 a fost secretar general adjunct al C.C. al P.S.D. A luat parte activă la realizarea unității politice, organizatorice și ideologice a clasei muncitoare. La Congresul de unificare a P.C.R. și P.S.D. (februarie 1948) a fost ales membru al C.C. al partidului. A avut sarcini de răspundere în aparatul de stat.

Solomon, Ioan (1793—1865), colonel român, care în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească a arestat, împreună cu colonelul Al. Odobescu, la 19 iunie 1848, guvernul revoluționar. Intervenția maselor populare a zădărnicit această acțiune, iar **S.** a fost arestat, apoi eliberat. În 1853 a reprimat răscoala țăranilor din Oltenia.

Solomos, Dionysios (1798—1857), poet național neogrec. A trăit zece ani în Italia, unde și-a făcut studiile. A debutat în limba italiană. Întors în patrie, a aderat la lupta pentru scuturarea jugului turcesc și a militat împotriva puriștilo , pentru impunerea limbii populare ca limbă literară („Dialog despre limbă", 1824). Este autorul imnului național al Greciei. A lăsat o serie de lucrări în stadiu de schiță (poemul „Asediații liberi" ș.a.).

Solon, (c. 640—c. 558 î.e.n.), legiuitor atenian, considerat ca unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice. Ales primarhonte (c. 594 î.e.n.), a re-

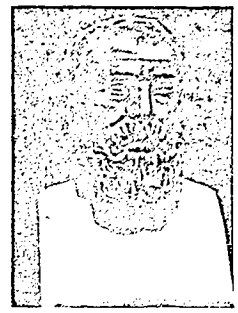

Solon

format constituția Atenei, împărțind populația Atenei în patru clase și repartizînd sarcinile și drepturile publice după avere, a ușurat sarcinile cetățenilor săraci și a îngrădit, prin reforma aparatului de stat, puterea eupatrizilor. Astfel, el e considerat ca întemeietorul democrației sclavagiste ateniene.

solonceác (PEDOL.), grupă de soluri intrazonale, caracterizate printr-un conținut ridicat de săruri solubile, în special cloruri, sulfați și carbonați. S-au format în condițiile unui climat semiumed sau semiarid, pe terenuri cu stratul acvifer aflat la mică adîncime și bogat în săruri sau pe terenurile provenite din roci-mame salifere. **S.** tipice au un conținut de 0,25% săruri (reziduu fix) în stratul de la 0 la 10 cm. Fertilitatea **s.** este foarte scăzută, terenurile respective fiind folosite ca pășuni cu slabă valoare furajeră. În țara noastră, **s.** apar local, pe suprafețe reduse, în cuprinsul zonei cernoziomurilor, în stepă și în silvostepă.

soloneț (PEDOL.), grupă de soluri intrazonale, caracterizate printr-un conținut ridicat

de sodiu. Sub orizontul de suprafață (A) friabil, **s.** au un orizont (B) compact, greu permeabil, de culoare închisă, cu o reacție puternic alcalină. **S.** se formează în condițiile unui climat semiumed, semiarid sau arid, prin desalinizarea solonceacurilor sau sub influența directă a apei subterane bogate în sodiu. Fertilitatea **s.** este foarte scăzută, terenurile respective fiind folosite ca pășuni cu o slabă valoare furajeră. În țara noastră, **s.** ocupă suprafețe relativ întinse în Cîmpia Tisei și apar sporadic în nord-estul Cîmpiei Dunării.

Solonț, localitate de tip urban în raionul Moinești, reg. Bacău, situată în Depresiunea Tazlăului. 4 630 loc. (1965). Exploatări de petrol.

Soloviov, Vladimir Sergheevici (1853—1900), filozof, teolog și poet rus. Concepția sa mistică a fost influențată de neoplatonism, de teozofie, slavofilism și socialismul creștin. **S.** a conceput universul ca un proces „teoantropic", care ar implica pătrunderea tot mai mare a naturii de către logosul divin prin acțiunea istorică a oamenilor. A preconizat concilierea ortodoxiei cu catolicismul. Estetica sa, în esență religioasă, ostilă „artei pentru artă", a constituit un izvor ideologic al simbolismului rus. Gîndirea lui **S.** a influențat puternic idealismul rusesc și pe cel sud-est european.

Soloviov-Sedoi, Vasili Pavlovici (n. 1907), compozitor sovietic. A compus baletul „Taras Bulba", opereta „Prieten adevărat", romanțe, muzică de film și de teatru. Este cunoscut mai ales prin cîntecele sale de masă („Seară în port", „De mult pe-acasă n-am mai fost", „Dacă toți flăcăii din lume", „Seri moscovite" ș.a.), care se bucură de o largă popularitate, datorită inspirației sincere, melodismului cald și puterii lor de evocare și de convingere.

solstițiál, *punct* ~ (ASTR.), fiecare dintre punctele orbitei aparente a Soarelui (ecliptica), în care acesta se află la solstiții.

solstițiu (lat. *sol* „Soare" și *stare* „a sta nemișcat"; ASTR.), moment al anului cînd Soarele, în mișcarea sa aparentă pe bolta cerească, nu se mai deplasează spre nord sau spre sud, atingînd cea mai mare înălțime (*s. de vară*, 21 iunie) sau cea mai mică înălțime (*s. de iarnă*, 21 decembrie) față de ecuator. La **s.** de vară este ziua cea mai lungă a anului, iar la cel de iarnă ziua cea mai scurtă (în emisfera boreală).

solubilitáte (CHIM.), cantitatea maximă de substanță, exprimată în grame, conținută într-o anumită cantitate de solvent la o temperatură determinată.

solubilizáre (CHIM.), proces de transformare a unei substanțe greu solubile într-una ușor solubilă în urma unui tratament fizic (încălzire, mărunțire etc.) sau a unei reacții chimice.

solutreán, cultură materială din paleoliticul superior (c. 100 000—c. 10 000 î.e.n.). Numele vine de la localitatea Solutré (Franța), unde s-au descoperit primele urme caracteristice ale acestei culturi, ca: tehnică deosebit de îngrijită în cioplirea uneltelor de piatră și de confecționare din silex a vîrfurilor de lance în formă de frunză de laur.

soluție[1] (lat. *solutio*, din *solvere* „a dizolva"; CHIM.), amestec monofazic, constituit din două (sau mai multe) substanțe dispersate la scară moleculară. Pot exista **s.** sau amestecuri *gazoase* (constituite numai din componenți gazoși), *lichide* (gaze, lichide sau solide dizolvate în lichide) și *solide* (solide în solide). Denumirea de **s.** se folosește în special pentru **s.** lichide, la care se disting dizolvantul și substanța dizolvată, cantitatea de dizolvant fiind, în general, mult mai mare decît substanța dizolvată (ex. zahărul sau sarea dizolvate în apă, amestecul de alcool cu apă etc.). — *S. coloidală*, amestec eterogen format din două faze: mediul de dispersie și substanța dispersată. Particulele fazei disperse sînt mult mai mari în raport cu moleculele obișnuite, dar prea mici pentru a fi văzute la microscopul simplu. Neomogenitatea unui astfel de sistem poate fi pusă în evidență numai cu ajutorul unor metode speciale. Sin. *sol*. V. și c o l o i d. — *S. molală*, soluție care conține o moleculă-gram (un mol) de substanță dizolvată într-un kilogram de solvent. — *S. molară*, soluție care conține o moleculă-gram (un mol) de substanță la un litru de soluție. — *S. normală*, soluție care conține un echivalent-gram de substanță la un litru de soluție. — *S.-tampon*, soluție care are proprietatea de a menține constantă concentrația ionilor de hidrogen cînd i se adaugă acizi sau baze tari. Conține un acid slab și sarea lui (ex. acid acetic și acetat de sodiu) sau o bază slabă și o sare a ei (ex. amoniac și clorură de amoniu). În organismul animal, concentrația ionilor de hidrogen este menținută constantă prin acțiunea unor *s.t.* din sînge. — (METAL.) *S. solidă*, amestec solid, corespunzător unei faze cristaline omogene în aliajele metalice, cu compoziție variabilă și cu atomii componenți asamblați în aceeași rețea. V. și s t r u c t u r ă. — (GEOL.) **a)** *Soluții juvenile*, soluții provenite din condensarea vaporilor degajați de topiturile magmatice din adîncul scoarței terestre. Circulînd prin crăpăturile rocilor, *s.j.* determină schimbări în compoziția acestora sau depun o parte din substanțele pe care le transportă, formînd în felul acesta, în unele cazuri, filoane. **b)** *Soluții reziduale*, produse finale ale procesului de consolidare a magmei, avînd caractere de soluții apoase termale. *S.r.* au o puternică acțiune de mineralizare, depunînd în crăpături substanțele dizolvate sau intrînd în reacție cu rocile în care pătrund prin difuziune, formînd astfel diferite zăcăminte de minereuri. **c)** *Soluții vadoase*, soluții formate prin dizolvarea unor substanțe din roci în apele de origine meteorică, care se infiltrează și circulă prin porii și prin fisurile rocilor din părțile superficiale ale scoarței terestre. *S.v.* transportă săruri pe care le pot depune în golurile rocilor, contribuind astfel la cimentarea acestora, sau pot ieși la suprafața Pămîntului sub formă de izvoare.

soluție[2] (MAT.) **a)** Răspuns la o problemă sau dezlegare a unei probleme. **b)** *Soluția unei ecuații*, element care verifică o ecuație. — *S. a unei ecuații diferențiale de ordinul* $n, F(x,y,y',...,y^{(n)}) = 0$, funcție definită pe un interval I, de clasa $C^n(I)$ (adică funcție care admite în I derivate continue pînă la ordinul n inclusiv), care verifică identic (în x) ecuația; se numește și *integrală*. — *Soluția generală* (sau *integrala generală*) *a unei ecuații diferențiale de ordinul* n, $F(x,y,y',...,y^{(n)}) = 0$, familie de soluții definită de o ecuație de forma

$$G(x,y,C_1,..., C_n) = 0$$

(funcția G îndeplinind anumite condiții), care depinde deci de n constante arbitrare esențiale $C_1, C_2, ..., C_n$ (ex. $y = C_1(x+1) + C_2x^3$ pentru ecuația $(2x^2 + 3x)y'' - (6x+6)y' + 6y = 0$). — *S. particulară a unei ecuații diferențiale de ordinul* n, integrală în punctele căreia unicitatea soluției problemei lui Cauchy este asigurată și care se obține din integrala generală prin particularizarea constantelor în condiții inițiale date (ex. soluția $y = xe^{-x}$ a ecuației diferențiale $y'' + 2y' + y = 0$, care verifică condițiile inițiale $y(0) = 0$; $y'(0) = 1$). — *S. singulară a unei ecuații diferențiale*, integrală în punctele căreia unicitatea soluției problemei lui Cauchy nu este asigurată (ex. soluția $y = x$ pentru ecuația $y' = 1 + \sqrt{y-x}$). — *S. stabilă*, soluție $y(x)$ a unei ecuații diferențiale

$$y' = f(x,y), \qquad (1)$$

corespunzînd condiției inițiale $y(x_0) = y_0$, pentru care oricărui $\varepsilon > 0$ îi corespunde $\eta > 0$, astfel încît pentru

$$|\bar{y}_0 - y_0| < \eta$$

soluția $\bar{y}(x)$ cu condiția inițială $\bar{y}(x_0) = \bar{y}_0$ să fie definită pentru $x \geqslant x_0$ și să verifice inegalitatea

$$|\bar{y}(x) - y(x)| < \varepsilon,$$

oricare ar fi $x \geqslant x_0$. Neriguros exprimat, o soluție a ecuației (1), $y(x)$, corespunzînd condiției inițiale $y(x_0) = y_0$, este stabilă dacă are proprietatea că orice altă soluție $\bar{y}(x)$, cu $\bar{y}(x_0) = \bar{y}_0$, pentru care $\bar{y}_0$ diferă (într-un anumit sens) suficient de puțin de y_0, diferă de asemenea suficient de puțin de soluția $y(x)$ (ex. soluția $y(x) = y_0e^{-ax}$ a ecuației $y' + ay = 0$, cu $a > 0$). Dacă, în plus,

$$\lim_{x \to +\infty} |\bar{y}(x) - y(x)| = 0,$$

soluția $y(x)$ se numește *asimptotic stabilă*.

solvabilitáte (DR.), situație în care se află un debitor ale cărui bunuri sînt de o valoare mai mare sau egală cu obligațiile ce ar urma să fie satisfăcute cu acele bunuri.

solvatáre (CHIM.), fenomen care însoțește dizolvarea substanțelor într-un solvent oarecare și care constă în stabilirea unor legături de natură electrostatică între ionii sau moleculele substanței dizolvate și moleculele dizolvantului. Un fenomen într-o anumită măsură analog are loc în sistemele coloidale.

solvént (lat. *solvere* „a desface"; CHIM.), substanță care are proprietatea de a dizolva alte substanțe. După constituție, **s.** se împart în *polari* și *nepolari*. O substanță poate dizolva o altă substanță (poate fi **s.**) cînd forțele intermoleculare stabilite în urma dizolvării între moleculele ei și ale substanței dizolvate sînt mai mari decît forțele de atracție dintre moleculele de același fel (ale solventului sau ale substanței dizolvate). Sin. *dizolvant*. — *Solvenți selectivi*, substanțe lichide, organice sau anorganice, care au proprietatea de a dizolva preferențial un anumit component dintr-un amestec oarecare. Selectivitatea lor este strîns legată atît de polaritatea proprie, cît și de cea a componentului pe care îl dizolvă. Sînt utilizați în extracții selective, la rafinarea și la purificarea amestecurilor de compuși etc. (ex. benzenul, toluenul, propanul, acetona, bioxidul de sulf lichid, metiletilcetona, furfurolul, crezolii, anilina).

solz (ZOOL.), formație tegumentară în formă de plăci. **S.** peștilor sînt produse de natură osoasă ale pielii; ai reptilelor, ca și cei de pe picioarele păsărilor, sînt formații cornoase.

sóma[1] (gr. *soma* „corp"; BIOL.), corpul organismelor vii, considerat ca un întreg, cu excepția gonadelor. Biologul german A. Weismann, care a introdus și termenul, considera în mod metafizic că gonadele (denumite de el germen) sînt independente de **s.**, care formează partea muritoare a organismului, spre deosebire de plasma germinativă (germenul), care ar fi nemuritoare.

sóma[2], băutură alcoolică preparată din sucul plantei *Asclepias acida* (numită și „iarba Lunii"), menționată în Vede ca băutură a zeilor. În brahmanism, **s.** a fost identificată cu Luna și adorată ca divinitate dătătoare de viață. În ritualul brahmanic, **s.** era adusă ca ofrandă zeilor.

Somalia, peninsulă pe coasta de est a Africii, între Oceanul Indian și golful Aden, cuprinsă în teritoriul Republicii Somalia și al Etiopiei. Suprafața: circa 750 000 km². Relief de podiș înalt, în trepte, care spre vest trece într-un masiv muntos. Altitudinea maximă: 2 408 m. Climă subecuatorială uscată în sud și tropicală în nord. Formații vegetale semideșertice pe țărm și de savană în restul peninsulei.

Somalia, stat în Africa estică, situat în peninsula Somalia, între Kenia, Etiopia, Somalia Franceză, golful Aden și Oceanul Indian. Suprafața: 637 661 km². Populația: 2 300 000 loc. (1963), dintre care mai mult de 2/3 duc o viață nomadă. Capitala: *Mogadiscio*. Limba de stat: somaleza. Relief de podiș (500—1 500 m altitudine), cu marginea nordică înălțată, formînd munți (2 400 m). În sud-est se întinde o cîmpie litorală joasă. Climă ecuatorială musonică, în zona interioară aridă. Vegetație de savană și de semideșert. Zăcăminte de gips, anhidrit, beriliu, columbit. Țară agrară slab dezvoltată, cu puternice rămășițe ale relațiilor gentilice și feudale. 80% din populație se ocupă cu creșterea animalelor (bovine, oi, capre, cămile) pe baza pășunilor naturale. Culturile agricole sînt concentrate îndeosebi pe văile irigate ale rîurilor. Pentru export se cul-

tivă bananieri pe plantaţii (din care jumătate aparţin străinilor, în special italienilor) şi în măsură mai mică bumbac şi trestie de zahăr. Pentru consumul intern se cultivă porumb, mei, susan. Este foarte dezvoltat pescuitul marin. Industria este reprezentată doar prin cîteva exploatări miniere şi întreprinderi ale industriei alimentare (zahăr, conserve de carne şi de peşte etc.). Se exportă banane (circa jumătate din volumul exportului), vite, piei, bumbac, conserve de carne şi peşte, zahăr, răşini aromatice. — *Istoric.* Pe teritoriul **S.**, locuit din timpuri străvechi, au existat, în sec. XII—XVI, cîteva formaţiuni statale (sultanate). La sfîrşitul sec. al XVI-lea, **S.** a fost ocupată de Portugalia, iar în sec. al XVII-lea a căzut în stăpînirea arabilor. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, teritoriul **S.** a fost împărţit între Anglia, Italia şi Franţa. Poporul somalez a opus o dîrză rezistenţă colonialiştilor. În 1899, în zona din **S.** aflată sub dominaţia britanică a izbucnit o puternică răscoală de eliberare naţională, condusă de Muhammed bin Abdalla Hassan, care a durat 20 de ani. Aproape toate expediţiile de pedepsire întreprinse de englezi şi de italieni împotriva răsculaţilor au fost înfrînte. Pînă în 1911, aproape întregul teritoriu al ţării a fost eliberat. Răscoala a fost înăbuşită abia în 1920, cu sprijinul aviaţiei. La începutul celui de-al doilea război mondial **S.** a devenit teatru de operaţii militare. Armata italiană a ocupat în 1940 **S.** britanică, dar aceasta a fost recucerită în 1941 de armata engleză, care a ocupat în acelaşi timp şi **S.** italiană. În 1949, potrivit hotărîrii Adunării Generale a O.N.U., fosta **S.** italiană a fost trecută pe timp de 10 ani sub tutela Italiei. În 1960, *S. britanică* şi *S. italiană* s-au unit şi, proclamîndu-şi independenta, au constituit statul independent *Republica Somalia*. Şeful statului este preşedintele, ales pe termen de şase ani. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională. **S.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Liga tinerilor somalezi, partid de guvernămînt; Uniunea democratică somaleză.

Somalia Franceză, posesiune franceză în estul Africii, situată între strîmtoarea Bab el-Mandeb, golful Aden, Somalia şi Etiopia. Suprafaţa: 22 000 km². Populaţia: 82 000 loc. (1964), formată în special din danakili şi somalezi, în rest din arabi şi europeni. Centrul administrativ: *Djibouti*. Relief accidentat, cu înălţimi pînă la 1 715 m, fragmentat de văi şi depresiuni adînci (lacul Assal, la 174 m sub nivelul mării). Climă tropicală aridă. Vegetaţie săracă de semideşert. Creşterea seminomadă a animalelor (oi, capre, cămile) este principala ocupaţie a locuitorilor. Culturile agricole (pomi fructiferi, curmali, legume) ocupă suprafeţe restrînse. Pe litoral se practică pescuitul, recoltarea bureţilor de mare şi a perlelor, extracţia

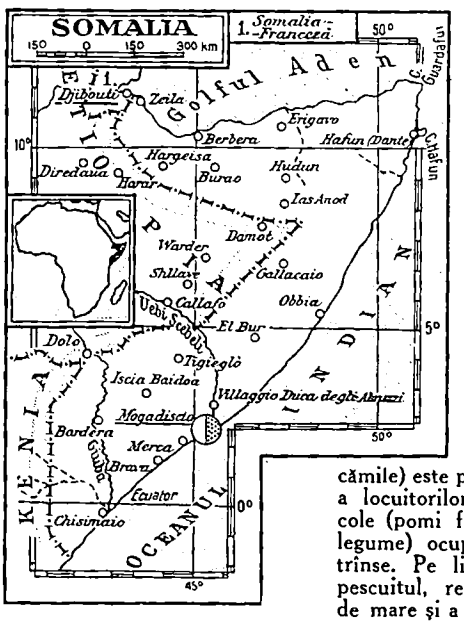

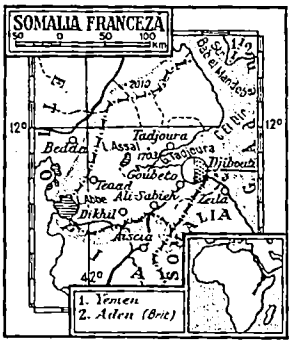

sării din mare. Mici întreprinderi ale industriei alimentare şi uşoare. Centrul activităţii economice a **S.F.** este oraşul Djibouti, important port pe ruta Europa-Asia de sud-est, port de tranzit pentru Etiopia şi Republica Somalia.

somatometrie (gr. *soma, -atos* „corp" şi *metron* „măsură") **1.** (MED.) Ramură a antropologiei care studiază caracterele cantitative, măsurabile ale corpului omenesc. Are trei ramuri principale: somatometria corpului, craniometria şi osteometria. **2.** (ZOOTEHN.) Măsurare a diferitelor regiuni ale corpului la animale, în scopul aprecierii exteriorului. Este o operaţie de mare importanţă în lucrările de selecţie.

somatotróp, *hormon* ~ (BIOCHIM.), hormon secretat de lobul anterior al hipofizei. Este o proteină şi a fost preparat sub formă cristalizată. *H.s.* are multiple funcţiuni în organism: stimulează creşterea, influenţează metabolismele glucidic, protidic şi lipidic, avînd acţiune glucostatică, diabetogenă, pancreatotrofică şi anabolică. Hipersecreţia de *h.s.* provoacă acromegalia, iar hiposecreţia duce la nanism hipofizar. Se mai numeşte *hormon de creştere.*

somáţie (DR.), invitaţie prin care se pune în vedere debitorului să execute obligaţia prevăzută într-un titlu executoriu spre a evita o *executare silită.*

Sombart *[zómbart]*, Werner (1863—1941), economist burghez german, reprezentant al noii *şcoli istorice* în economia politică. El pune la baza explicării fenomenelor economice factori psihologici. Teoretician al social-liberalismului la în-

ceput, **S.** s-a declarat apoi adept al marxismului, dar a încercat să separe latura ştiinţifică a acestuia de cea revoluţionară, opunîndu-le. Ulterior **S.** a devenit adversar al marxismului şi, în ultima parte a vieţii, a alunecat pe poziţiile fascismului. El a susţinut teoria „capitalismului organizat", teoria dezvoltării „capitalismului fără crize" şi a emis teoria „pluralismului social", potrivit căreia locul capitalismului va fi luat de „economia mixtă". Op. pr.: „Socialismul şi mişcarea socială în sec. al XIX-lea" (1896), „Capitalismul contemporan" (1902), „Burghezul" (1913), „Socialismul german" (1934).

sombréro (span. *sombra* „umbră"), pălărie din fetru, cu boruri largi, purtată mai ales în Spania şi în America Latină.

Someş, afluent pe stînga al Tisei. Are o lungime de 381 km, din care 349 pe teritoriul patriei noastre, şi un bazin hidrografic de 15 127 km² (pe teritoriul României). Se formează prin confluenţa, în dreptul oraşului Dej, a *S. Mare*, care izvorăşte din sudul masivului Rodnei (Inău) şi drenează nordul Podişului Transilvaniei, cu *S. Mic*, care drenează nord-vestul Podişului Transilvaniei; acesta este format prin unirea *S. Cald* (care izvorăşte din estul masivului Bihor) cu *S. Rece* (care izvorăşte din nordul masivului Gilău). În aval de Dej, **S.** traversează Podişul Someşan (formînd un mic defileu la Jibou), separă Munţii Apuseni de Carpaţii Orientali, drenează apoi Cîmpia de Vest, unde are un curs divagat, şi confluează cu Tisa pe teritoriul R.P. Ungaria. Someşul trece prin oraşul Satu-Mare.

someşána, denumire arbitrară dată ciclului de dansuri din zona Năsăudului, compus din jocurile de perechi „de-a mîna" („de-a lungul") şi „de-nvîrtitul". „De-a mîna" reprezintă o plimbare în cerc într-o mişcare lentă, de ritm ternar. „De-nvîrtitul" este un dans rapid, de ritm binar, cu o dinamică susţinută, cuprinzînd învîrtiri în ambele sensuri şi figuri de virtuozitate (ponturi fecioreşti şi piruete). Ambele dansuri sînt însoţite de strigături.

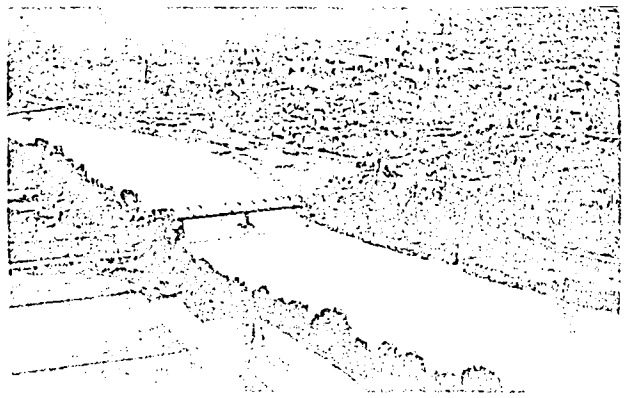

Someşul la Satu-Mare

Someşeni, localitate subordonată administrativ oraşului regional Cluj, situată pe malul drept al Someşului Mic. Staţiune balneară, cu izvoare minerale (bicarbonatate, clorurosodice), folosite în tratarea afecţiunilor aparatului locomotor şi ginecologice, precum şi în gastrite, afecţiuni hepatice etc.

Somme *[som]*, fluviu în nordul Franţei (245 km). Izvorăşte din apropierea oraşului Saint-Quentin şi se varsă în Marea Mînecii printr-un estuar. Are un regim hidrologic reglat prin construcţii hidrotehnice. Este folosit în irigaţii. Navigabil în aval de Bray. **S.** trece prin oraşele Amiens şi Abbeville. Pe fluviul **S.** a avut loc, în iulie-noiembrie 1916, una dintre cele mai mari bătălii din primul război mondial. Ofensiva anglo-franceză de pe **S.** s-a încheiat cu un cîştig teritorial de 200 km² şi cu imense pierderi umane în ambele tabere (1 250 000). La 15 septembrie, trupele engleze au folosit, pentru prima dată în cursul războiului, tancurile ca armă de luptă.

Sommer *[zómər]*, Ioan (numele latinizat *Sommerus Ioannes*) (1542—1574), învăţat umanist transilvănean, originar din Pirna (în Saxonia, pe malul Elbei). A fost directorul colegiului umanist înfiinţat de Despot-Vodă la Cotnari (1562—1563), apoi profesor şi director (1565—1567) al şcolii de la Braşov întemeiate de H o n t e r u s, iar din 1570 directorul şcolii unitariene din Cluj. În scrierile sale polemice a demonstrat caracterul iraţional al dogmelor catolice şi luterane, sprijinindu-se pe critica filologică şi istorică a Bibliei. A fost primul umanist european care a dezvăluit izvoarele filozofice „păgîne" ale unor noţiuni ale teologiei creştine (ex. „logosul"). **S.** este şi autorul unei biografii a lui Despot („Vita Iacobi Despotae", 1574, publicată în 1587) şi al unor elegii latineşti în stilul poeţilor antici („De clade Moldavica elegiae XV"), în care narează întîmplările legate de sfîrşitul lui Despot şi de propria lui fugă la Braşov, şi cîntă, în spirit umanist, frumuseţea naturii, darul înnobilator al culturii, nemurirea terestră dobîndită prin creaţii culturale.

Sommerfeld *[zómərfelt]*, Arnold (1868—1951), fizician german. A fost profesor la Universitatea din München. În 1915 a perfecţionat modelul atomic al lui Bohr prin adoptarea orbitelor eliptice. Ulterior **S.** a făcut corecţii relativiste acestui model, fapt care a permis explicarea structurii fine a liniilor spectrale.

Sommerfelt *[sómərfelt]*, Alf Axelsson (1892—1965), lingvist norvegian, elev al lui A. Meillet şi adept al doctrinei acestuia, specialist în limbile celtice, germanice şi caucaziene, în gramatica comparată a limbilor indoeuropene şi în lingvistica generală. A fost profesor la Universitatea din Oslo, membru al multor academii şi societăţi

ştiinţifice, doctor honoris causa al mai multor universităţi străine. A desfăşurat o intensă activitate în cadrul U.N.E.S.C.O. Op. pr.: „Limba şi societatea" (1938), „Aspecte diacronice şi sincronice ale limbii" (1962).

Sommerfield *[sámərfi:ld]*, John (n. 1908), scriitor progresist englez. Începînd din 1930, a activat în mişcarea muncitorească, a cărei viaţă se reflectă în romanele sale („1 Mai", 1936; „Furtună în Porter Street", 1938). S. a participat ca antifascist la războiul naţional revoluţionar din Spania (romanul „Voluntari în Spania", 1937). Situaţia Angliei postbelice constituie tema ultimelor sale romane: „Moştenirea" (1956) şi „North West Five" (1960).

somn[1], stare de repaus a organismelor animale şi umane, alternînd periodic cu starea de veghe şi care se manifestă prin modificări calitative ale funcţiunilor vegetative şi motorii, ale proceselor neurocerebrale, ale activităţii psihice şi ale comportamentului exterior. Din punct de vedere *psihologic*, **s.** se manifestă la om prin întreruperea activităţii psihice conştiente şi a comportamentului voluntar. **S.** are diferite niveluri de adîncime, în fazele de **s.** mai superficial putînd să se desfăşoare o anumită activitate psihică inconştientă sub forma v i s e l o r, să se producă o anumită influenţă a unor stimuli exteriori, senzoriali sau verbali (vise provocate) şi chiar, cum indică unele cercetări recente, o anumită memorare *(hipnopedie)*. Din punct de vedere *neurofiziologic*, **s.** se manifestă prin modificarea relaţiilor dintre cortexul cerebral şi formaţiunile subcorticale, prin scăderea tonusului de excitabilitate corticală, datorită întreruperii impulsurilor care vin la scoarţă de la centrii subcorticali. I.P. Pavlov a emis ipoteza că **s.** reprezintă o iradiere generalizată a i n h i b i ţ i e i, în special a inhibiţiei supraliminare, care este înnăscută şi are rolul de a proteja celulele nervoase de o distrugere funcţională ireversibilă. Cercetări recente au scos în evidenţă rolul formaţiei r e t i c u l a t e şi al circuitelor reverberative cortico-subcorticale în producerea **s.** şi a trezirii. Din punct de vedere *biochimic*, **s.** se manifestă prin modificări metabolice ale celulelor nervoase, anumite substanţe chimice avînd o acţiune farmacodinamică de provocare a **s.** *(somnifere)*. Din punct de vedere *biofizic*, **s.** se manifestă prin modificări ale activităţii electrice a creierului, înregistrarea e l e c t r o e n c e f a l o g r a f i c ă indicînd înlocuirea ritmurilor bioelectrice rapide prin ritmuri mai lente. Din punct de vedere *medical*, unele maladii, mai ales cele neuropsihice, se manifestă şi prin tulburări ale **s.**, insomnie sau **s.** prelungit. În cazul unor boli, în special de natură nervoasă, se foloseşte ca metodă de vindecare **s.** prelungit artificial *(somnoterapia)*.

somn[2] *(Silurus glanis)*, specie de peşte teleostean din familia siluridelor, lung de 50—100 cm şi avînd greutatea de 20—40 kg

Somn

(unele exemplare atingînd lungimea de 5 m şi greutatea de 300 kg), cu corpul masiv, comprimat în partea posterioară, fără solzi, cu capul mare, gura cu dinţi ascuţiţi şi cu două perechi de mustăţi. Trăieşte în Dunăre, în bălţile Dunării şi în rîurile mari. Primăvara, **s.** migrează în bălţi, unde se reproduce şi de unde se retrage îndată ce apele încep să scadă. Se hrăneşte cu peşti, broaşte, crustacee etc. Carnea de **s.** este foarte apreciată; din exemplarele mari se prepară „batogul de **s.**". În ţara noastră se pescuiesc anual, în medie, 800 t de **s.** — *S. pitic (Ameiurus nebulosus)*, specie de peşte teleostean din familia ameiuridelor, originar din America de Nord, lung de 18—22 cm şi avînd greutatea de circa 200 g, gura mare şi patru perechi de mustăţi. Trăieşte în lacuri, în bălţi şi în rîuri cu apă limpede, cu vegetaţie şi fund nisipos. Fiind excesiv de răpitor, este combătut, urmărindu-se stîrpirea lui din apele noastre.

Somn pitic

somnambulism (lat. *somnus* „somn" şi *ambulare* „a merge"; MED.) **1.** Stare particulară de somn, cu caracter patologic, în care individul părăseşte patul şi execută acte coordonate (se îmbracă, mănîncă, merge), de care nu-şi mai aminteşte la trezire. Apare în special la persoane cu predispoziţie la epilepsie. **2.** Executare automată a unor acte obişnuite în cursul somnului provocat prin hipnoză.

somnifér (FARM.) v. **hipnotic.**

somnoterapíe (MED.), metodă de tratament care constă în aplicarea unui somn prelungit în diferite boli. Provocarea somnului prelungit se obţine prin medicamente *(somn medicamentos)*, prin hipnoză *(somn hipnotic)* sau prin curent electric *(electrosomn)*. Prin **s.** s-a încercat tratarea anumitor forme de nevroze, a hipertensiunii arteriale, a ulcerului gastroduodenal, a bolii lui Basedow etc.

somón *(Salmo salar)*, specie de peşte răpitor teleostean din familia salmonidelor, lung de 1—1,5 m şi avînd greutatea de 25—30 kg. Trăieşte în Marea Baltică, în Marea Nordului şi în Oceanul Îngheţat, de unde migrează vara pentru reproducere în fluviile tributare. Constituie obiectul unui intens pescuit de tip industrial.

Somova, comună în raionul Tulcea, reg. Dobrogea, situată în apropierea Dunării. 5 170 loc. (1965). Exploatări de baritină. Centru piscicol.

son (METR.), unitate de măsură a tăriei sunetelor, egală cu tăria unui sunet care are frecvenţa de 1 000 Hz şi intensitatea auditivă de 40 de foni.

sonántă (LINGV.), consoană a cărei emisiune nu comportă nici un zgomot şi care are unele caracteristici articulatorii şi funcţionale apropiate de vocale (posibilitatea de a fi

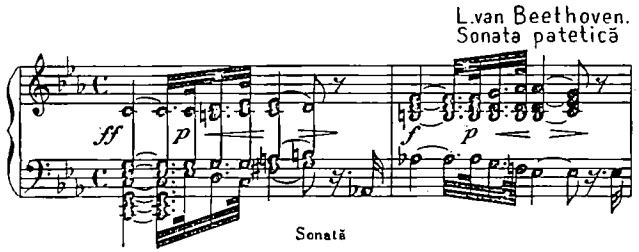

Sonată

rostită prelungit şi aceea de a constitui, în unele situaţii, centrul unei silabe). În limba română, sînt **s.** consoanele *m*, *n*, *l* şi *r*. Unii lingvişti încadrează la consoanele **s.** şi semivocalele *i̯* şi *u̯*.

sonár (TELEC.; din engl. *sound navigation and ranging*), echipament de recepţie şi emisie-recepţie a undelor sonore în mediu acvatic, folosit pentru reperarea obiectelor subacvatice şi eventual pentru telecomunicaţii subacvatice. Cel mai utilizat tip de **s.** este cel cu locaţie prin ecou, a cărui funcţionare se bazează pe emisia unui impuls sonor şi pe recepţia impulsului reflectat de obiect, determinarea poziţiei (coordonatelor) acestuia făcîndu-se ca şi în radiolocaţie.

sonátă, compoziţie pentru unul sau două instrumente, alcătuită din cîteva părţi. Pînă în sec. al XVIII-lea se numea **s.** orice piesă menită a fi „sunată" la un instrument, spre deosebire de cantata (pentru voci). Se delimitează apoi *s. da camera*, gen laic înrudit cu suita, şi *s. da chiesa*, bisericească, de un caracter auster şi cu o structură polifonică în unele părţi. Prin Haydn, Mozart, Beethoven, **s.** atinge stadiul clasic al evoluţiei, consacrîndu-se ca cel mai important gen al muzicii instrumentale, fixîndu-şi structura şi caracterele: alcătuirea de obicei din trei părţi, prima energică, a doua lentă, a treia plină de vioiciune; între ultimele părţi poate fi întîlnit un menuet (la Haydn şi la Mozart) sau un scherzo (la Beethoven). În sec. al XIX-lea se abandonează rigorile clasice de construcţie, fragmentarea în părţi şi în secţiuni distincte, **s.** devenind uneori un poem instrumental (ex. „Sonata în si minor pentru pian" de Liszt). În timp ce **s.** reprezintă un gen al muzicii instrumentale, *forma de sonată* reprezintă o modalitate de alcătuire proprie primei părţi dintr-o sonată, simfonie, cvartet etc. Ea constă din enunţarea *(expoziţia)* a două teme diferite, contrastante, angrenarea lor într-un proces dialectic specific, de confruntare a potenţelor lor expresive *(dezvoltarea)*, după care urmează readucerea, ca într-o sinteză, a temelor din prima secţiune *(reexpoziţia)* şi uneori o diviziune conclusivă *(coda)*. **S.** au scris clasicii vienezi, Schubert, Schumann, Chopin, Brahms, Dvořák, iar la noi G. Enescu, M. Jora, T. Ciortea, S. Toduţă ş.a.

sonatínă, lucrare instrumentală de dimensiuni restrînse, uneori miniaturale, în care se regăsesc trăsăturile de gen şi de construcţie ale sonatei.

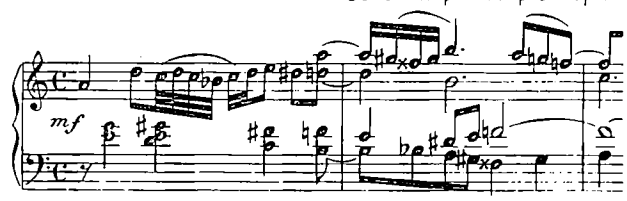

Sonatină

sondáj 1. (MED.) Introducere a unei sonde de metal, de cauciuc sau de material plastic într-un organ cavitar (stomac, vezică urinară etc.), cu scopul evacuării conţinutului acestuia sau al recoltării de material pentru examenele de laborator. **2.** (GEOGR.) *Sondaj meteorologic*, măsurători ale diferitelor elemente atmosferice efectuate cu ajutorul undelor sonore *(sondaj acustic)*, prin lansare de baloane, planoare etc. cu diferite aparate *(sondaj aerologic)*, cu baloane dirijate echipate cu aparate meteorologice *(sondaj aerostatic)*, cu rachete meteorologice, sateliţi etc.

sóndă 1. (FIZ.) Dispozitiv sensibil, asociat unui instrument de măsură, care poate fi plasat în diferite puncte din spaţiu în vederea măsurării unei mărimi fizice. **S.** trebuie să perturbe cît mai puţin situaţia din locul unde ea este introdusă. Există **s.** electrice, magnetice, acustice etc. **2.** (EXPL. PETR.) Gaură cilindrică, avînd un diametru de 100—300 mm şi adîncimi care pot depăşi 7 500 m, realizată în interiorul scoarţei Pămîntului prin metode de foraj adecvate. După destinaţie se deosebesc: *s. de explorare*, forate în scopul explorării straturilor în adîncime, şi *s. de exploatare*, forate în scopul exploatării unui zăcămînt de hidrocarburi fluide. Pentru realizarea unei găuri de sondă se foloseşte o *instalaţie de foraj*, care, în principiu, se compune din: a) utilajul de adîncime, alcătuit din instrumentul de săpat (sapa) şi garnitura de foraj, şi b) utilajul de suprafaţă, format din: utilajul de susţinere şi manevră a garniturii de prăjini (turlă, geamblac, macara, cablu, cîrlig şi troliu de foraj); utilajul de rotire (masa rotativă şi capul hidraulic); utilajul de circulaţie (pompe de noroi). Acţionarea instalaţiei de foraj se poate face, după caz, cu maşini cu abur, motoare diesel sau motoare electrice. În ţara noastră se construiesc instalaţii moderne de foraj, care sînt cerute şi apreciate în mod deosebit pe piaţa mondială. Dintre acestea se pot cita, de exemplu, următoarele tipuri: 2DH-75 A (pentru adîncimi de 2 400 m), 4LD-150 A (3 200 m), 3DH-

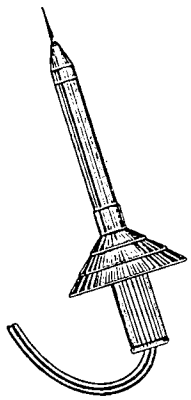

Sondă pentru înaltă tensiune (1)

200 A (4 500 m) și 4DH-315 (pentru adîncimi de peste 6 000 m). Pentru consolidarea pereților, după terminarea fiecărei trepte de foraj se face tubarea găurii cu o coloană de burlane și apoi fixarea acesteia de pereți prin operația de cimentare. Pregătirea **s.** pentru exploatare (trecerea de la foraj la exploatare) constă în deschiderea sau în traversarea (prin foraj) a stratelor, perforarea coloanei tubate și cimentate în dreptul stratului productiv, curățirea sondei de diferite impurități, montarea echipamentului mecanic și punerea în funcțiune. După metoda de exploatare a zăcămîntului se deosebesc: *s. de extracție*, prin care se face aducerea la suprafață a țițeiului și a gazelor din stratul productiv, și *s. de injecție*, prin care se introduc gaze sau apă (agenți de lucru) în stratele zăcămîntului pentru împingerea țițeiului către **s.** de extracție. — *S. de referință*, sondă săpată într-o regiune aflată în fază de cercetare, în scopul obținerii de informații asupra structurii geologice. — *S. piezometrică*, sondă destinată efectuării unor observații și măsurări cu privire la variația continuă a presiunii în strat, precum și la influența reciprocă a **s.** aflate în apropiere în cursul procesului de exploatare. **3.** (HIDROTEHN.) Instrument cu ajutorul căruia se efectuează diferite observații hidrometrice: în primul rînd măsurarea adîncimii apei (tipul cel mai simplu de **s.**), apoi recoltarea probelor de sedimente de pe fundul rîurilor, lacurilor și mărilor, prelevări de probe de apă (în vederea determinării cantității de plancton și a altor organisme mici, a particulelor solide în suspensie etc.), măsurători de temperatură sau de viteză a unui curent (în cazul cînd este prevăzută cu aparatul corespunzător).

Sonde, strîmtoare cuprinsă între insulele Sumatra și Java; unește apele Mării Java cu cele ale Oceanului Indian. Lungime: 170 km; lățime maximă: 22 km; adîncimi cuprinse între 50 și 1 500 m.

Sondele Mari, grup de insule din Arhipelagul Malaez, care cuprinde insulele Sumatra, Java, Kalimantan și Sulawesi.

Sondele Mici, grup de insule din Arhipelagul Malaez, care cuprinde insulele Bali, Lombok, Sumbawa, Flores, Timor, Sumba ș.a.

sondéză (IND. EXTR.), instalație de foraj de mică adîncime (sub 2 000 m), folosită pentru săparea unor găuri de sondă cu diametrul redus (pînă la 165 mm) în cadrul lucrărilor de explorare geologică, de explorare minieră, de prospecțiuni seismice, pentru studii geotehnice etc. **S.** pot fi acționate manual (pentru foraje la adîncimi pînă la 100 m) sau mecanizat (cu motor cu ardere internă, cu motor electric sau cu aer comprimat). După sistemul de lucru se deosebesc: *s. pentru foraj percutant* și *s. pentru foraj rotativ*; în ambele cazuri, forajul se poate face uscat sau umed (cu circulație de noroi).

sonét (ital. *sonetto*, din vechiul fr. *sonet* „cîntec scurt"), poezie cu formă prozodică fixă, alcătuită din 14 versuri repartizate în două catrene cu rimă îmbrățișată (de tipul ab ba, ba ab) și două terține cu rimă liberă. **S.** a apărut în sec. al XIII-lea la trubadurii provensali, de unde a trecut în Italia și a fost cultivat cu strălucire de Dante, Petrarca și, mai tîrziu, de Michelangelo. În restul Europei, **s.** s-a răspîndit în sec. al XVI-lea: în Spania a fost introdus de Boscán Almogáver și Garcilaso de la Vega; în Anglia de Thomas Wyat și folosit ulterior de Spenser și Shakespeare; în Franța a fost ilustrat de poeții Pleiadei, îndeosebi de Ronsard și Du Bellay. Aproape dispărut în sec. al XVIII-lea, **s.** reînflorește în perioada romantică, fiind reluat de Wordsworth, Keats, Browning, apoi de Baudelaire și de parnasieni. În literatura română au scris sonete M. Eminescu, Al. Macedonski, M. Codreanu, V. Eftimiu ș.a.

sonétă (CONSTR.), utilaj folosit pentru înfigerea în teren a piloților sau a palplanșelor. După construcție se deosebesc: *s.-turn*, care sînt constituite dintr-un cadru rigid, un dispozitiv de ghidare a piloților și mecanismul de acționare a berbecului, și *s.-macara*, la care berbecul este suspendat direct de cîrligul unei macarale, care susține de asemenea și glisierele pentru ghidarea piloților. Acționarea berbecului se poate face manual sau cu un motor prin intermediul unui troliu; la unele construcții *(s.-diesel)*, berbecul este legat direct de tija pistonului unui motor diesel.

Songai, stat în vechiul Sudan (cu capitala *Gao*), situat în regiunea Nigerului mijlociu, întemeiat în sec. al XI-lea de cîrmuitorul *Dia Kossoi*. În a doua jumătate a sec. al XV-lea și prima jumătate a sec. al XVI-lea, în timpul cîrmuirii lui *Sonni Ali* și *Mohamed Turé* (Askia cel Mare), statul **S.** a atins apogeul puterii sale. Cucerit de marocani (1591), statul **S.** a rămas sub stăpînirea acestora pînă în 1618, după care el s-a destrămat.

Songkoi, fluviu pe teritoriul R.P. Chineze și în nordul R.D. Vietnam (1 200 km). Izvorăște din Podișul Iunnan (R.P. Chineză) și se varsă printr-o deltă (circa 15 000 km²) în Marea Chinei de Sud. Principalul afluent: Songbo (pe dreapta). Navigabil în aval de Man-Go; vasele oceanice pătrund pe **S.** pînă la Hanoi (175 km). Se mai numește *Fluviul Roșu*.

sonicitáte (TEHN.), știință care se ocupă cu studiul și transmiterea, prin vibrații și prin unde elastice longitudinale, a energiei sau a puterii mecanice

în masa corpurilor lichide *(hidrosonicitatea)* și a corpurilor solide *(stereosonicitatea)*. Creatorul științei sonicității este inginerul român George Constantinescu. Principial, o instalație sonică se compune dintr-un generator de unde sonice, dintr-o linie de transmisiune (care poate fi o bară sau o coloană de lichid într-o conductă), dintr-unul sau mai multe dispozitive receptoare și din elemente auxiliare (de reglare, de control etc.). Pe baza metodei analogiilor electromecanice și după modelul motoarelor electrice, au fost create motoare sonice trifazate, sincrone, asincrone etc. Alte aplicații ale **s.** sînt: pompajul sonic la sondele de mare adîncime, transmisia sonică la avioane și nave, ciocanele și perforatoarele sonice, transmiterea căldurii la distanță prin transformarea energiei unui generator sonic etc. Undele sonice de frecvență foarte înaltă (ultrasunetele) sînt folosite pe scară largă la prelucrarea metalelor și a materialelor dure și casante, precum și în automatică, la calculatoare etc.

sonométru (FIZ.) **a)** Dispozitiv pentru studierea coardelor vibrante sau pentru compararea

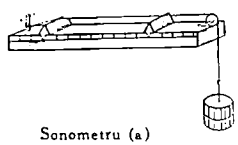

Sonometru (a)

înălțimii a două sunete. **b)** Instrument electronic pentru măsurarea intensității undelor sonore, de obicei a zgomotelor.

sonoritáte (LINGV.) **1.** Calitate a unui sunet de a fi rostit cu participarea coardelor vocale; în limba română sînt sonore toate vocalele, iar dintre consoane *b, d, g, j, v, z*. V. și consoană; corelație; surditate. **2.** Termen folosit de unii lingviști pentru a denumi perceptibilitatea unui sunet, calitatea lui de a fi auzit la o distanță mai mare.

sonorizáre 1. (TELEC.) Operație de amplificare și de distribuire a semnalelor acustice în vederea transmiterii unui program sonor pentru a putea fi auzit de un număr mare de persoane aflate într-o sală de spectacol, într-o piață publică, într-o stație de cale ferată etc. O instalație de **s.** este compusă dintr-un traductor (microfon, doză de redare, magnetofon etc.), un amplificator și dintr-unul sau din mai multe difuzoare. V. și stereofonie. **2.** (CINEMA) Operație complexă de producere pe o peliculă cinematografică a coloanei (pista sonoră), care cuprinde programul sonor al unui film. **3.** (LINGV.) Transformare a unei consoane surde în sonora corespunzătoare (ex. *t* din lat. *vita* s-a sonorizat, devenind *d* în span. *vida*).

Soporul de Cîmpie, sat în Transilvania (raionul Turda, reg. Cluj), pe teritoriul căruia s-au făcut importante descoperiri arheologice: un cimitir daco-roman din sec. II-III, o așezare băștinașă daco-romană din sec. al V-lea, un cimitir de incinerație datînd din sec. VIII—IX și un sat din epoca feudală (sec. XV—XVI).

Sopot, stațiune balneară în R.P. Polonă, pe litoralul Mării Baltice, situată în apropiere de Gdańsk. 45 000 loc. (1963). Industrie ușoară. Port turistic.

soprănă (ital. *soprano*, din *sopra* „deasupra; mai sus"), voce feminină (sau de copil) înaltă. Pentru vocile solistice se disting: **s.** de coloratură, **s.** lirică, **s.** spinto, **s.** dramatică.

Sopron, oraș situat în nord-vestul R.P. Ungare. 43 400 loc. (1963). Industrie textilă și de confecții, alimentară etc. Nod feroviar. Instituții culturale și de învățămînt superior, muzee, monumente arhitectonice din sec. XIII—XVIII.

sorb[1] *(Sorbus aria)*, arbore din familia rozaceelor, înalt pînă la 15 m, cu frunze ovale,

Sorb

flori albe și fructe mici, roșii. În țara noastră crește spontan în regiunea de coline și se cultivă uneori ca arbore ornamental.

sorb[2] **1.** (GEOGR.) Locul unde un rîu dispare de la suprafață, continuîndu-se printr-un curs subteran. Este caracteristic reliefului carstic. Atunci cînd regimul rîului prezintă viituri și **s.** nu poate evacua toată apa spre interior, ia naștere un lac temporar. Asemenea fenomene se întîlnesc în Munții Apuseni, în Podișul Mehedinți etc. **2.** (TEHN.) Piesă metalică de formă cilindrică sau sferică, goală în interior și perforată sau alcătuită dintr-o împletitură, care se montează la capătul introdus în lichid al conductei de aspirație a unei pompe, cu scopul de a împiedica pătrunderea în pompă a corpurilor sau a impurităților din lichid.

sorbítă (METAL.), constituent structural (cu ferită și cementită, în anumite proporții, și cu aspect granular fin) al oțelurilor călite și revenite. Oțelurile cu o astfel de structură au proprietăți fizico-mecanice înalte. V. și structură.

sorbitól (FARM.), $C_6H_{14}O_6$. Hexaalcool de origine vegetală, care se prepară din glucoză. Are acțiune colagogă (ajută scurgerea bilei în intestin) și de stimulare a motilității intestinale. Se mai utilizează la prepararea acidului ascorbic și a zahărului pentru diabetici.

Sorbona, veche școală din Paris, întemeiată în 1253 de călugărul Robert Sorbon. La început a funcționat ca internat pentru studenții săraci, care studiau teologia, apoi, pînă în 1792, ca școală pentru pregătirea clerului înalt. În 1808 a intrat în componența Universității din Paris, devenind sediul Facultăților de litere și științe. Reconstruită sub Richelieu în 1626 și între 1884—1900.

sorbóză (BIOCHIM.), substanță chimică din clasa monozaharidelor, izomeră cu fructoza. Este folosită la sinteza acidului ascorbic și la prepararea unor medii de cultură pentru studiul metabolismului microorganismelor.

sórbție (FIZ., CHIM.), denumire generică dată proceselor

de absorbție, adsorbție și chemosorbție.

Sorbul, Mihail (n. 1885), dramaturg român. S-a născut la Botoșani. A colaborat cu articole despre literatură și teatru la numeroase publicații și a scos împreună cu L. Rebreanu revista „Scena" (1910). Piesele sale de teatru sînt inspirate fie din istorie („Letopiseți", 1914; „Săracul popă", 1916; „Praznicul calicilor", 1916), fie din realitatea socială contemporană. „Patima roșie" (1916) aduce în scenă imaginea unui mediu social și intelectual dezechilibrat, conștient de prăbușirea sa; „Dezertorul" (1919) e un violent protest împotriva ocupației germane din primul război mondial. Realizînd o sinteză originală de comic și tragic, **S.** explorează zonele mai întunecate ale sufletului omenesc, fără a ignora însă determinările și condiționările sociale ale conflictelor și caracterelor. Piesele sale se remarcă prin arhitectura solidă a construcției, prin dialogul viu, colorat, spiritual. A prelucrat pentru scenă romanele „Neamul Șoimărești-lor" (împreună cu M. Sadoveanu) și „Ion" de L. Rebreanu. A scris și romane („Mîngîierile panterei", 1935, ș.a.).

sorcovăț (IST.) v. **sfanț.**

Sordello (c. 1200—c. 1270), trubadur italian de limbă provensală, amintit de Dante în „Divina comedie". A scris cîntece de dragoste și „sirvientes". Dintre fragmentele păstrate se remarcă un cîntec de jale, scris la moartea virtuosului cavaler De Blacas, pe care îl preamărește și îl dă drept pildă tuturor seniorilor Europei.

Soreanu, Nicolae (1873—1950), actor român. A studiat arta dramatică cu C. Nottara și Șt. Vellescu la Conservatorul din București. Din 1896 a jucat la Teatrul național din București. **S.** a interpretat un repertoriu de roluri variat, de la comedia clasică la drama psihologică modernă, în piese de Molière, Ibsen, Björnson, H. Bernstein, H. Bataille, V. I. Popa. Actor realist, **S.** a avut realizări memorabile prin autenticitate și prin forța de particularizare. A fost profesor de dicțiune la Conservatorul din București.

Sorel, Georges (1847—1922), sociolog idealist francez. A elaborat un sistem filozofic eclectic, alăturînd teze din W. James, B. Croce, Fr. Nietzsche, H. Bergson și unele idei marxiste interpretate denaturat. **S.** a încercat să construiască o filozofie practică, a acțiunii, dar a ajuns la concluzii voluntariste și iraționaliste. El a interpretat, sub influența antiintelectualismului bergsonian, acțiunea, violența ca manifestări ale voinței inconștiente, pe care el o opunea intelectului. Pe această bază filozofică, **S.** a devenit teoreticianul anarhosindicalismului în Franța. Op. pr.: „Reflecții asupra violenței" (1908).

sorg *(Sorghum vulgare)*, plantă anuală din familia gramineelor, cu rădăcini fibroase mult ramificate, cu tulpini erecte înalte de la 0,3 la 4,5 m, în funcție de soi, și cu frunze mari asemănătoare cu ale porumbului. Inflorescența este un panicul răsfirat sau compact, iar fructul o cariopsă de formă rotundă-turtită. După întrebuințarea lui, **s.** se împarte în patru grupe: **s.** pentru boabe, **s.** pentru măturî, **s.** zaharat și **s.** pentru masă verde și siloz. **S.** este folosit mai ales ca plantă de nutreț. Fiind rezistent la secetă, **s.** se cultivă mult în zonele secetoase din Africa, China, India etc. În țara noastră se află în curs de extindere cultura **s.** pentru boabe, din care s-au creat hibrizi foarte productivi (F. 32, F. 42, F. 43).

Sorg

sorít (gr. *soreites*, din *soros* „grămadă, morman, mulțime"), raționament realizat printr-un șir de silogisme, contractat prin excluderea concluziilor intermediare, care în polisilogismele inițiale îndeplineau rolul uneia dintre premise. **S.** este de două feluri: 1) goclenian (progresiv), dacă concluziile intermediare îndeplineau rolul de premise majore, și 2) aristotelic (regresiv), dacă concluziile intermediare îndeplineau rolul de premise minore.

Sorit progresiv	*Sorit regresiv*
D este *E*	*A* este *B*
C este *D*	*B* este *C*
B este *C*	*C* este *D*
A este *B*	*D* este *E*
Deci *A* este *E*.	Deci *A* este *E*.

Šorm *[șorm]*, František (n. 1913), biochimist ceh, profesor la Universitatea din Praga, membru al Academiei de Științe din R.S. Cehoslovacia, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România, precum și al altor academii și societăți științifice. Cercetările sale se referă în special la biochimia compușilor naturali (alcaloizi, steroizi, peptide, albuminoide, enzime etc.).

sormáit (METAL.), denumire dată unui grup de aliaje ale fierului care au un conținut ridicat de carbon (2,5—3,5%) și de crom (25—31%) și mici adaosuri de nichel, de mangan și de siliciu. Are rezistență mare la uzură, la temperaturi înalte și în medii oxidante și se folosește ca material de încărcare prin sudare a suprafețelor active ale unor scule și ale unor organe de mașini care lucrează cu frecare intensă și cu presiune mare.

sortáre 1. (TEHN.) Operație de selectare și de grupare a pieselor prelucrate după dimensiuni, formă, proprietăți fizico-mecanice, aspect etc., fie în scopul depistării rebutului, fie pentru obținerea unor asamblări de precizie mare. **2.** (IND. EXTR.) Operație de separare (după dimensiuni, formă, compoziție etc.) a materialelor bucăți sau sub formă de granule, în scopul prelucrării lor în mod diferit, pentru separarea materialului fin de cel grosier sau pentru eliminarea impurităților din aceste materiale. După procedeul folosit se deosebesc: *s. manuală, s. mecanică, s. hidraulică, s. cu curent de aer, s. electromagnetică* etc.

sortiment (EC.), grup de produse care fac parte din același sort (sînt de același fel, gen, aceeași categorie etc.).

S.O.S. (NAV.), apel internațional transmis prin radiotelegrafie sau cu ajutorul semna-

lizatoarelor optice de către o navă care se află în pericol de scufundare şi care cere ajutor. Apelul, adoptat unanim în 1912, este format din iniţialele cuvintelor *Save Our Souls*, care în limba engleză înseamnă *salvaţi sufletele noastre*.

Sosiura, Vladimir Nikolaevici (1898—1965), poet sovietic ucrainean. A debutat în 1917 cu o poezie militantă, patetică, pătrunsă de suflul revoluţiei. **S.** ocupă un loc însemnat în literatura ucraineană contemporană, atît prin poemele sale eroice („Iarna roşie", 1921; „Oleg Koşevoi", 1945), cît şi prin lirica sa intimă, cantabilă şi nostalgică. Creaţia sa este apropiată prin inflexiunile ei de tradiţia folclorică. Laureat al Premiului de stat.

Sosnowiec *[sɔsnɔ́viɛʦ]*, oraş în R.P. Polonă, în Silezia Superioară. 138 000 loc. (1964). Important centru siderurgic şi minier. Mai există industrie constructoare de maşini, chimică, a materialelor de construcţie, alimentară.

sostenúto (MUZ.), termen italian adăugat indicaţiilor de mişcare care solicită o execuţie riguroasă a ritmului şi mişcării, de obicei lentă (ex. andante **s.**).

sótnic, conducător al unei unităţi de cavalerie căzăcească, compusă din o sută de oameni.

sotto-voce (MUZ.), termen italian care indică o interpretare discretă, în surdină, cu jumătate de voce.

sou *[su]*, nume sub care au fost cunoscute în Franţa, încă din antichitate, monedele de aur şi de argint.

Soufflot *[suflό]*, Jacques Germain (1713—1780), arhitect francez. După o perioadă de studii în Italia, **S.** a lucrat un timp la Lyon, remarcîndu-se prin monumentalitatea şi prin claritatea construcţiilor sale (Hôtel-Dieu). La Paris, **S.** a proiectat şi a realizat construcţia bisericii Sainte Geneviève, actualmente Panteonul francez; de asemenea a condus lucrările de reamenajare urbanistică a întregului oraş.

Soult *[sult]*, Nicolas Jean (1769—1851), mareşal francez. A participat la bătăliile de la Austerlitz, Jena etc., iar în 1808—1813 a comandat armata franceză în războiul din Spania. După prăbuşirea imperiului napoleonean, **S.** a trecut de partea Bourbonilor, dar în timpul celor „100 de zile" a revenit alături de Napoleon I. În timpul domniei lui Ludovic-Filip a fost în repetate rînduri ministru.

Sousse *[sus]*, oraş în estul Tunisiei, port la Marea Mediterană. 48 170 loc. (1956). Important pentru exportul de uleiuri, cereale, fosforite, animale, piei. Întreprinderi alimentare (conserve de peşte, uleiuri); numeroase ateliere meşteşugăreşti. Staţiune balneară. Moschei din sec. IX—XI. Ruine romane şi bizantine.

Southampton *[sauθɛ́mptən]*, oraş în Marea Britanie, situat în sudul Angliei, pe ţărmul Mării Mînecii. 205 800 loc. (1963). Principalul port de pasageri al ţării. Are mari rafinării de petrol, şantiere navale, fabrici de avioane, întreprinderi chimice şi alimentare. Monumente istorice (sec. XII—XIV).

southdown *[sáuθdaun]* (ZOOTEHN.), rasă de oi originară din Anglia; este crescută pentru producţia de carne şi de lînă. Se caracterizează printr-o mare precocitate, mieii atingînd la patru luni greutatea de 35—38 kg. Randamentul la tăiere este ridicat (55—60%). Lîna, scurtă, în cantitate de 3—4 kg anual, are o fineţe de 25—27 de microni.

Southend-on-Sea *[sáuθənd-ɔn-sí:]*, oraş în Marea Britanie, situat în sud-estul Angliei, pe Tamisa, la vărsarea ei în Marea Nordului. 166 100 loc. (1963). Este unul dintre avanporturile Londrei. Staţiune balneară. Întreprinderi chimice, constructoare de maşini etc.

Southey *[sáuði]*, Robert (1774—1843), poet romantic englez, reprezentant al şcolii lakiste. Prieten cu Coleridge, abandonează ideile revoluţionare din tinereţe (drama „Wat Tyler", 1795), adoptînd un fel de eclectism plin de contradicţii, aspru criticat, la vremea lui, de Byron. A scris lungi poeme lirice-epice, de o abilă versificaţie („Thalabanimicitorul", 1801; „Blestemul lui Kehama", 1810), balade cu subiecte medievale, inspirate din folclor („Bătrîna din Berkeley"), şi numeroase lucrări istorice romanţate („Viaţa lui Nelson", 1813 ş.a.).

Soutine *[sutín]*, Chaïm (1894—1943), pictor francez de origine lituaniană, aparţinînd Şcolii de la Paris. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Vilnius, apoi la Şcoala superioară de arte frumoase din Paris. Temperament frămîntat, scrutător, a creat naturi moarte, peisaje şi portrete, violent expresioniste, care se disting prin intensitatea dramatică, prin tuşa nervoasă şi coloritul strălucitor. Op. pr.: „Boul jupuit", „Nebuna", „Femeia în rochie albastră".

Vedere din Sovata

Sovata, oraş în raionul Tg.-Mureş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situat la 490 m altitudine. 7 760 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje, mobilă). Staţiune balneoclimatică cu lacuri (principalul lac, Ursu, cu o suprafaţă de 46 000 m², este helioterm, atingînd 19—20°C la suprafaţă, 30—40°C la 1 m adîncime şi 40—60°C la 1,5 m adîncime, după care temperatura începe să scadă) şi izvoare de apă sărată, folosite în tratarea afecţiunilor ginecologice cronice, a insuficienţelor glandulare (ovariene) şi a reumatismului cronic.

Soveja, comună în raionul Panciu, reg. Galaţi, situată la izvoarele Şuşiţei. 3 650 loc. (1965). Exploatări forestiere. Creşterea animalelor. Staţiune climatică. În Soveja se află un muzeu istoric (legat de luptele din 1916—1918).

„Sovetskii Soiuz", revistă sovietică social-politică ilustrată. Apare lunar, la Moscova, din 1950. Are şi ediţii în cîteva limbi străine. Ediţia în limba română („Uniunea Sovietică") apare la Bucureşti.

soviéte, organe ale puterii de stat în U.R.S.S. Au apărut în timpul revoluţiei din 1905—1907, sub forma **s.** de deputaţi ai muncitorilor, reprezentînd organizaţii politice de masă ale proletariatului, germeni ai noii puteri revoluţionare. În cursul revoluţiei din februarie 1917 au fost create **s.** de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor şi **s.** de deputaţi ai ţăranilor. V.I. Lenin, sintetizînd experienţa celor două revoluţii ruse, a tras concluzia că **s.** sînt organizaţii de masă care asigură participarea celor ce muncesc la conducerea statului. După victoria Revoluţiei Socialiste din Octombrie, **s.** au devenit organe ale dictaturii proletariatului. Constituţia U.R.S.S. din 1936 a consfinţit transformarea **s.** în soviete de deputaţi ai oamenilor muncii.

Sovietul Suprem al U.R.S.S., organ suprem al puterii de stat, format din două camere, egale în drepturi: *Sovietul Uniunii* şi *Sovietul Naţionalităţilor* menit să asigure interesele naţionale specifice ale celor peste 100 de naţiuni şi de naţionalităţi din cuprinsul U.R.S.S. În afara Sovietului Suprem al U.R.S.S. există cîte un *Soviet Suprem* în fiecare republică unională şi în fiecare republică autonomă, care are însă o structură unicamerală.

sovprén (CHIM.) v. **neopren.**

Spa, *Conferinţa de la ~*, conferinţă convocată în iulie 1920, în oraşul **S.** din Belgia, de către Consiliul Suprem al puterilor Antantei. *C. de la S.* a prelungit termenul pentru reducerea forţelor armate germane, a stabilit cota-parte a fiecărei ţări care avea dreptul la reparaţii de război din partea Germaniei; a hotărît, de asemenea, să acorde Germaniei credite, iar Poloniei ajutor militar în războiul pe care-l purta împotriva statului sovietic.

Spaak, Paul Henri (n. 1899), lider al social-democraţiei belgiene, unul dintre conducătorii Partidului socialist belgian. A fost ministru de externe (1936—1937, 1939—1949, 1954—1957 şi 1961—1966) şi prim-ministru (1938—1939, 1946, 1947—1950). Între 1957 şi 1961 a fost secretar general al N.A.T.O.

Spacu, Gheorghe (1883—1955), chimist român. A fost profesor şi întemeietor al şcolii

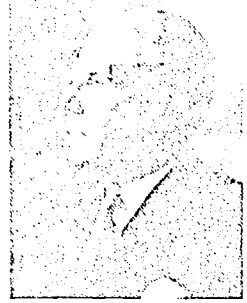

Gh. Spacu

de chimie anorganică şi analitică de la Universitatea din Cluj, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. şi membru de onoare al mai multor societăţi ştiinţifice străine. A făcut cercetări fundamentale în domeniul combinaţiilor complexe. A stabilit structura unor combinaţii anorganice din grupa sărurilor duble, a sintetizat noi clase de combinaţii complexe (derivaţi de la hexahidroxoantimoniaţi, hidroxoplatinaţi, hidroxostanaţi, hexacloroplumbaţi etc.) şi a făcut studii fizico-chimice (tensimetrice, refractometrice, potenţiometrice şi spectrofotometrice) pentru stabilirea formării în soluţie a unor combinaţii complexe. În domeniul chimiei analitice a instituit numeroase metode noi, calitative şi cantitative, macro- şi microchimice, dintre care multe au fost adoptate ca metode oficiale de control nu numai la noi în ţară, ci şi în alte ţări. Rezultatele cercetărilor sale ştiinţifice sînt concretizate în aproximativ 250 de lucrări, publicate în reviste de specialitate din ţară şi din străinătate. Pentru munca didactică şi ştiinţifică pe care a desfăşurat-o, ca şi pentru aportul adus în rezolvarea diferitelor probleme legate de cerinţele industriei, Gh. Spacu a fost de două ori laureat al Premiului de stat (1952 şi 1954).

Spacu, Petre (n. 1906), chimist român, profesor de chimie anorganică la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. **S.** a făcut cercetări în domeniul chimiei combinaţiilor complexe (sinteze de clase noi de combinaţii complexe şi studiul constituţiei lor prin metode fizico-chimice), al chimiei anorganice (studiul elementelor rare) şi al chimiei analitice (metode chimice şi fizico-chimice pentru determinarea diverselor elemente, cît şi pentru analiza compuşilor organici şi a produselor farmaceutice).

spádă (SPORT) **1.** Armă sportivă alcătuită dintr-o lamă îngustă de oţel şi din mîner, avînd lungimea de 1,10 m şi greutatea de 770 g, folosită la scrimă. **2.** Denumire dată probei de scrimă care se practică cu spada.

spadiciflóre (BOT.; *Arales*), ordin de plante erbacee perene din clasa monocotiledonatelor, caracterizate printr-o inflorescenţă numită spadice (cocean). Din ordinul spadiciflorelor fac parte familiile aracee (ex. rodul pămîntului) şi lemnacee (ex. lintiţa).

Spaethe, Oscar (1875—1944), sculptor român, membru fondator al societății Tinerimea artistică. A studiat la Academia de arte frumoase din München, unde a debutat, în 1898, cu „Faun dansînd". Autor a numeroase portrete (printre care cel al lui Ștefan Luchian și al lui Al. Vlahuță), al cîtorva monumente („C. Negri", la Galați, și „Mihai Viteazul", la Călugăreni) și al mai multor sculpturi cu caracter alegoric și mitologic („Bacantă", „Satir" etc.). De formație și concepție academistă, arta sa se remarcă prin corectitudinea meșteșugului.

spahii (în evul mediu în Imperiul otoman), membrii unui corp de cavalerie din armata regulată, recrutați din rîndurile aristocrației militare deținătoare de feude *(timare)*.

Spahiu

spalier (VITICULT.), suport format din stîlpi plantați la 8—12 m, între care sînt întinse trei sau patru rînduri de sîrme zincate, așezate orizontal și paralel. Folosește la susținerea viței de vie sau a altor plante agățătoare.

spanac *(Spinacia oleracea)*, plantă legumicolă anuală din familia chenopodiaceelor, cu

Spanac

rădăcina pivotantă și cu frunze mari de formă triunghiulară sau alungită, cărnoase, uneori gofrate, de culoare verde-închis. Frunzele de **s.** conțin cantități mari de substanțe nutritive, săruri minerale și vitamine (carotină, B_1, B_2, C).

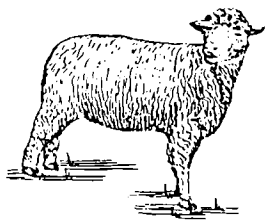

Spancă

spáncă (ZOOTEHN.), varietate de oi, obținută prin încrucișarea raselor merinos cu țigaie; este răspîndită în Cîmpia Dunării și în regiunile din sud-estul țării. Greutatea corporală este de 38—47 kg la femele și 58—72 kg la masculi. Producția medie de lînă depășește 4 kg la femele și 5 kg la berbeci. Lîna are o lungime de 6—10 cm și o finețe de 23—30 de microni. Producția anuală de lapte este, în medie, de 68 kg. Are o prolificitate ridicată (110%). În țara noastră, o parte din efectivul de oi **s.** cu însușiri superioare este folosită drept material ameliorator, iar cealaltă parte este supusă, în continuare, acțiunii de merinozare.

Spania, stat în sud-vestul Europei, ocupînd cea mai mare parte din Peninsula Iberică, precum și Insulele Baleare și Pityuse din Marea Mediterană și Insulele Canare din Oceanul Atlantic. Are ieșire la Oceanul Atlantic și la Marea Mediterană; la vest se învecinează cu Portugalia, iar la nord-est cu Franța și Andorra. Strîmtoarea Gibraltar (14 km) o desparte de Africa, teritoriul Gibraltar fiind în posesiunea Marii Britanii. Suprafața: 504 748 km². Populația: 31 339 000 loc. (1964), din care circa 3/4 spanioli, în rest cataloni, basci și galicieni. Capitala: *Madrid*. Alte orașe importante: Barcelona, Valencia, Sevilla, Saragosa, Malaga, Bilbao, Murcia. Limba de stat: spaniola (castiliana). Relief predominant de podiș și muntos; cîmpiile ocupă numai a 10-a parte din teritoriu. Partea centrală a **S.** este formată de podișul Meseta, înconjurat de lanțuri de munți: la nord Munții Cantabrici, paraleli cu țărmul golfului Biscaia, la nord-est Munții Iberici, la sud Cordiliera Betică cu munții Sierra Nevada, spre sud-vest Sierra Morena, iar în interior Cordiliera Centrală (Sierra de Gata, Sierra de Gredos și Sierra de Guadarrama). În marginea nord-estică se află lanțul Pirineilor (3 478 m în vîrful Pic d'Aneto). Cîmpii mai întinse există de-a lungul fluviului Guadalquivir (Cîmpia Andaluziei) și Ebru (Cîmpia Aragonului). Climă continentală uscată, cu mari amplitudini termice anuale în podișul Meseta, temperat-oceanică în nord și nord-vest, mediteraneană pe litoralul sudic și estic. Principalele ape: Tajo, Guadiana, Duero, Guadalquivir. Resurse minerale bogate și variate: cărbuni, minereuri de fier, de mangan, de cupru, de staniu, polimetale, bauxită, wolfram, mercur (locul al doilea în lumea capitalistă), uraniu, fosforite, sare și săruri de potasiu etc. (concentrate în special în nordul Spaniei și în Granada). Țară agrar-industrială. Sectorul capitalist de stat deține un loc important în economie. În agricultură persistă încă rămășițe feudale; marea proprietate funciară are o pondere importantă în structura proprietății agricole (îndeosebi în Andaluzia, Castilia Veche, Castilia Nouă). Dintre culturile agricole, cea mai mare extindere o au cerealele: grîu, orz, ovăz în zona centrală a **S.**, în bazinul Guadalquivirului și al Ebrului, porumb în nord, orez în provinciile sudice. Se mai cultivă legume și zarzavaturi, măslini (**S.** ocupă locul întîi în lume în producția de măsline), bumbac, tutun, sfeclă de zahăr, plante citrice (pe litoralul mediteranean), viță de vie (producînd vinuri renumite: Xeres, Malaga, Alicante ș.a.), pomi fructiferi. În sectorul creșterii animalelor, pe primul loc se află creșterea ovinelor; în nord și în nord-vest se cresc

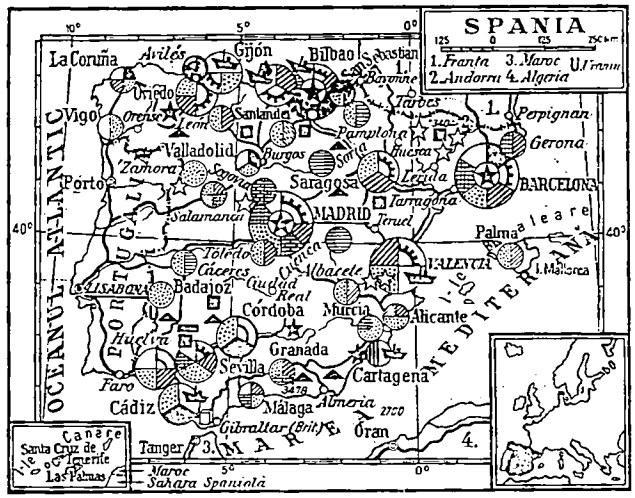

cornute mari, iar în Galicia, Estremadura, Catalonia porcine. Este dezvoltat pescuitul. Principalele ramuri industriale sînt industria extractivă şi industria uşoară (ţesături de bumbac, lînă, mătase). Este dezvoltată şi industria siderurgică (la Bilbao, Sagunto etc.), metalurgia neferoasă (cupru, plumb, zinc, aluminiu), industria constructoare de maşini (în special automobile, tractoare, locomotive, avioane, nave, utilaj textil, energetic etc.), chimică. Industria alimentară produce vinuri, ulei de măsline, conserve de fructe şi de peşte, zahăr. **S.** exportă produse agroalimentare (portocale, măsline şi ulei de măsline, vinuri, legume, orez, fructe, conserve), minereuri, metale neferoase (mercur, plumb), produse chimice, produse textile, plută şi importă produse industriale, petrol, materii prime textile etc. Comerţul exterior este orientat spre ţările Europei vestice, S.U.A. şi America Latină. — *Istoric.* **S.** a fost locuită în antichitate de triburi iberice şi celtiberice. În sec. al III-lea î.e.n., partea de sud a **S.** a fost cucerită de Cartagina, care şi-a întins stăpînirea, după primul război punic (264—241 î.e.n.), pînă la Duero şi Ebru. La sfîrşitul sec. al III-lea î.e.n. şi în sec. al II-lea î.e.n., romanii au cucerit aproape întreaga Peninsulă Iberică, pe teritoriul căreia au organizat provinciile *Hispania Citerior* şi *Hispania Ulterior*. În sec. III—V, **S.** a fost cuprinsă de mişcarea *bagauzilor*. Pe la mijlocul sec. al V-lea, pe teritoriul **S.** s-a constituit statul feudal timpuriu al vizigoţilor, înfrînt de arabi, care au cucerit **S.** în 711—718, întemeind în 756 emiratul de Cordoba (din 929 califat). În sec. VIII—XV a avut loc Reconquista, în timpul căreia au apărut în sec. al XI-lea, în nordul şi în centrul **S.**, mai multe regate independente (*León, Castilia, Navarra, Aragon* etc.). Ca urmare a luptei oraşelor şi a micii nobilimi pentru participare la cîrmuire, începînd din sec. al XII-lea au fost convocate *cortesurile* (adunarea stărilor). În 1479 s-au unit regatele de Aragon şi Castilia, formînd regatul Spaniei. În vederea întăririi puterii centrale, Ferdinand al V-lea, Catolicul, a subordonat regalităţii inchiziţia. În 1492, o dată cu cucerirea ultimului stat musulman din Peninsula Iberică, emiratul Grenadei, s-a încheiat Reconquista. Regii Spaniei au trecut la o politică expansionistă; prin organizarea expediţiei lui Columb, care a descoperit America, s-au pus bazele imperiului colonial spaniol. La începutul anului 1504, **S.** a alipit regatul Neapolului, iar în urma războaielor cu Franţa (sec. XVI) o serie de teritorii din Italia de nord şi centrală. Devenită o monarhie absolută încă de la începutul sec. al XVI-lea, **S.** s-a transformat, pînă la sfîrşitul aceluiaşi secol, într-un mare imperiu, în componenţa căruia intrau *Ţările de Jos* (din 1581 numai partea de sud a acestora), regatul Neapolului, Algeria, Tripolitania, Tunisia, America Centrală şi de Sud, Filipinele, Portugalia (devenită independentă în 1640). În urma războaielor cu Anglia (sec. XVI—XVII), a pierdut dominaţia maritimă (începutul a fost marcat de distrugerea, în 1588, a Invincibilei Armada). După războiul de 30 de ani (1618—1648), la care **S.** a participat de partea Austriei, şi a altor războaie purtate împotriva Franţei şi Angliei, **S.** a pierdut hegemonia în Europa, iar după războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714) **S.** a pierdut Gibraltarul, ocupat în 1704 de englezi, precum şi posesiunile din Italia şi din Ţările de Jos. În sec. al XVIII-lea, în ciuda marilor resurse ale vastului său imperiu colonial, puterea Spaniei a decăzut. În 1808 a fost ocupată de francezi, împotriva cărora a început un adevărat război popular, desfăşurat concomitent cu prima revoluţie burgheză din **S.** (1808—1814). După eliberarea ţării a fost reinstaurat un regim feudal reacţionar. În cursul unui îndelungat război de eliberare (1810—1826), posesiunile spaniole din America (cu excepţia coloniilor Cuba şi Porto Rico) s-au eliberat, proclamîndu-se state independente. Între 1820 şi 1823, în **S.** a avut loc cea de-a doua revoluţie burgheză, înăbuşită de armatele franceze la cererea „*Sfintei Alianţe*". În 1873 a fost instaurată republica, însă în anul următor a fost reinstaurată monarhia Bourbonilor. În al optulea deceniu al sec. al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea industriei, s-a întărit mişcarea muncitorească din **S.**, iar în 1879 a fost creat Partidul muncitoresc socialist. Ca urmare a războiului hispano-american (1898), **S.** a pierdut Cuba, Porto Rico, Guam şi Filipinele. În primul război mondial

(1914—1918), **S.** s-a declarat neutră. În 1920 a fost creat Partidul Comunist din Spania (care activează, din 1939, în ilegalitate). În septembrie 1923, în urma unui puci militar, a fost instaurată dictatura militară a generalului Primo de Rivera y Orbaneja (1923—1930). În urma revoluției burghezo-democratice din 1931, în **S.** a fost răsturnată monarhia și instaurată cea de-a doua republică. În 1936 a fost creat Frontul popular, care, după victoria în alegerile pentru cortesuri (februarie 1936), a format un guvern republican de stînga. Forțele reacționare, sprijinite de Germania hitleristă și de Italia fascistă, au dezlănțuit în iulie 1936 o rebeliune fascistă împotriva guvernului republican. Timp de aproape trei ani, poporul spaniol a purtat r ă z b o i u l n a ț i o n a l r e v o l u ț i o n a r împotriva reacțiunii interne și a intervenționiștilor străini, terminat cu căderea republicii și cu instaurarea dictaturii fasciste a generalului Franco (martie 1939). Deși în timpul celui de-al doilea război mondial **S.** a fost proclamată „stat neutru", guvernul spaniol a sprijinit Germania hitleristă, participînd cu o divizie („Divizia albastră") la războiul împotriva U.R.S.S. După cel de-al doilea război mondial s-a intensificat lupta antifascistă a poporului spaniol. Potrivit legii cu privire la succesiune (1947), **S.** a fost proclamată monarhie, persoana monarhului urmînd să fie propusă la demisia sau după moartea generalului F. Franco. Parlamentul unicameral (cortes) îndeplinește rolul de organ consultativ. Activitatea tuturor partidelor politice din Spania, cu excepția partidului fascist, Falanga spaniolă, este interzisă din 1939.

spaniólă, *limba ~*, limbă romanică vorbită în Spania, în toate țările Americii de Sud și ale Americii Centrale, excepînd Brazilia, cele trei Guyane și Haiti, în Mexic și în sudul S.U.A., mai puțin în insulele Filipine. Numărul vorbitorilor este de circa 150 000 000. Cele mai vechi texte datează din sec. al XII-lea.

Spanțov, sat în Muntenia, pe malul Dunării (raionul Oltenița, reg. București), unde a fost descoperit un important cimitir cu morminte de inhumație și de incinerație, datînd din sec. al IV-lea e.n., aparținînd unei populații amestecate, dar în rîndurile căreia elementele autohtone (geto-dace sau daco-romane) erau preponderente.

sparánghel *(Asparagus officinalis)*, plantă legumicolă perenă din familia liliaceelor, cu rădăcini cărnoase, aproape cilindrice, și cu frunze nedezvoltate, asemănătoare unor solzișori. Sparanghelul se cultivă pentru lăstarii tineri, suculenți, etiolați, care sînt folosiți în alimentație.

sparcétă *(Onobrychis viciifolia)*, plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu rădăcina pivotantă, puternică și cu lăstari erecți, înalți de 30—70 cm. **S.** se cultivă, ca plantă furajeră, în regiuni secetoase, mai ales pe terenuri calcaroase. Are un conținut bogat în substanțe proteice și în vitamine, care îi conferă o mare valoare pentru hrana animalelor. În țara noastră se cultivă în Transilvania, în zonele secetoase din Dobrogea și din Bărăgan și pe terenurile supuse eroziunii din Moldova. Cel mai valoros soi de **s.** este ICA-6.

Sparcetă

sparghéț (CONSTR.), construcție de lemn, constituită din piloți și din bare de solidarizare, amplasată în amonte de un picior de pod pentru a-l apăra contra loviturilor produse de corpuri mari plutitoare (ex. bușteni, sloiuri de gheață etc.). **S.** se folosesc în special la podurile de lemn.

Sparta, oraș în Pelopones, situat pe rîul Eurotas. Întemeiată de dorieni la începutul primului mileniu î.e.n., **S.** și-a extins treptat dominația, ajungînd, după cucerirea Meseniei (sec. al VII-lea î.e.n.), conducătoarea confederației peloponesiace și obținînd, în secolul al VI-lea î.e.n., hegemonia în Pelopones. P o l i s cu o constituție aristocratică, vestită prin severitatea moravurilor și prin calitățile războinice ale cetățenilor săi, **S.** a fost idealul și reazemul regimurilor oligarhice din Grecia. Devenită conducătoare a forțelor elenice unite, **S.** aspira în timpul războaielor medice la hegemonia asupra Greciei, dar înflorirea Atenei în sec. al V-lea î.e.n. a silit-o să cedeze poziția dominantă dobîndită în Elada. Rivalitatea dintre **S.** și Atena pentru hegemonie în lumea greacă a dus la războiul peloponesiac (431—404 î.e.n.), încheiat cu victoria **S.** și prăbușirea Ligii ateniene. Ascensiunea Tebei sub Epaminonda, dominația Macedoniei asupra Greciei și gravele frămîntări sociale interne au subminat definitiv puterea militară și politică a Spartei în sec. al IV-lea î.e.n. După încercările nereușite de reforme sociale ale regilor Agis al IV-lea și Cleomenes al III-lea (sec. al III-lea î.e.n.) și înfrîngerea acestuia din urmă de către Macedonia, statul spartan este redus la teritoriul orașului, iar din 146 î.e.n. cade sub dominația romană. **S.** a fost distrusă de goți la sfîrșitul sec. al IV-lea e.n. Ruine mai importante: sanctuarul zeiței Artemis, teatrul, pretinsul mormînt al lui Leonida și zidul de incintă al orașului.

spartachiádă, competiție sportivă de masă, care cuprinde principalele ramuri de sport. Se desfășoară pe etape: pe asociații și pe cluburi, pe raioane, pe regiuni. După timpul cînd se organizează, există *s. de vară* și *s. de iarnă*.

Spartacus (sec. I î.e.n.), conducătorul celei mai mari răscoale a sclavilor din antichitate, din anii 73—71 î.e.n. Trac de origine, **S.** era gladiator în Capua. Din numeroasele cete de sclavi fugiți de pe latifundii și din cazărmile de gladiatori, a organizat o armată numeroasă, în fruntea căreia a înfrînt cîteva armate romane, punînd în pericol însăși existența statului

roman. În ultima fază a răscoalei, Senatul l-a însărcinat pe *Marcus Licinius Crassus* să conducă războiul împotriva sclavilor răsculați. Acesta, avînd în subordine zece legiuni, a zdrobit întreaga armată de sclavi în sudul Italiei (71 î.e.n.). **S.** a căzut în luptă, iar sclavii capturați au fost torturați și uciși. Detașamente de sclavi răsculați au continuat un timp lupta în Sicilia. Răscoala condusă de **S.** a avut urmări importante pentru istoria Romei. Lipsa de sclavi în urma decimării lor și primejdia unor noi răscoale i-au silit pe deținătorii de mari latifundii să-și împartă pămîntul în loturi mici și să le dea în arendă *colonilor*.

„Spartacus" („Liga Spartacus"), denumire dată grupului marxist-leninist din social-democrația germană, constituit în ianuarie 1916 din inițiativa militanților K. Liebknecht, R. Luxemburg, F. Mehring, C. Zetkin, W. Pieck ș.a. Grupul revoluționarilor spartachiști au demascat caracterul imperialist al războiului și poziția trădătoare a liderilor de dreapta ai social-democrației germane. **S.** a avut un rol de seamă la organizarea luptei proletariatului în perioada revoluției burghezo-democratice din noiembrie 1918 din Germania și a constituit nucleul Partidului Comunist din Germania, creat în decembrie 1918.

sparteină, *sulfat de* ~ (FARM.), alcaloid extras din planta *Spartium scoparium* și care se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, inodoră, cu gust amar. Este solubilă în apă caldă și în alcool. Are acțiune analeptică cardiacă.

spasm (gr. *spasmos*, din *span* „a contracta"; MED.), contracție involuntară puternică, de scurtă durată *(s. clonic)* sau prelungită *(s. tonic)* a unui mușchi sau a unui grup de mușchi (ex. *s. piloric*). Se datorește iritației unor terminații nervoase sau a unei leziuni a centrilor nervoși.

spasmofilie (gr. *spasmos* „spasm" și *philia* „tendință, înclinație"; MED.), sindrom care apare mai ales la copii și care se datorește, în majoritatea cazurilor, insuficienței glandelor paratiroide, rahitismului, carențelor alimentare. Se caracterizează printr-o hiperexcitabilitate electrică și mecanică a sistemului neuromuscular, însoțită uneori de contracții și de convulsii ca urmare a scăderii concentrației calciului sanguin și a perturbării echilibrului acido-bazic al sîngelui.

spasmolitice (FARM.), substanțe medicamentoase care au proprietatea de a suprima spasmul musculaturii netede din pereții organelor cavitare (beladonă, opiu), ai vaselor (yohimbină, priscol) și ai bronhiilor (adrenalină).

spástic (MED.), care este caracterizat prin spasme, care se manifestă prin spasme, însoțit de spasme (ex. mers ~ spastic, paralizie spastică).

spátă[1] (IND. TEXT.), organ al războiului de țesut, montat în vatală, cu ajutorul căreia firele de urzeală sînt menținute paralele la anumite distanțe și firul de bătătură este introdus, prin batere, în rostul (gura) țesăturii. Este constituit dintr-un sistem de lamele fixate la ambele capete și formînd un fel de pieptene cu două rădăcini printre dinții căruia trec firele de urzeală.

spátă[2] (IST.), sabie cu lamă lungă, dreaptă, cu două tăișuri. A fost folosită mai ales în sec. XIV–XV.

spátă[3] (ZOOTEHN.), regiune a corpului la animale, reprezentînd porțiunea superioară a membrului anterior. Are ca bază anatomică osul scapular și mușchii aferenți.

spat de Islanda (MINER.), varietate de calcit, caracterizată prin dimensiunile mari și prin

Spat de Islanda

transparența perfectă a cristalelor; se utilizează în construcția diverselor instrumente optice. În Republica Socialistă România spatul de Islanda se găsește în Munții Trascăului, fără a forma însă acumulări importante.

spáte (MILIT.), totalitate a unităților, subunităților și formațiilor care se ocupă cu asigurarea materială. — *Spatele frontului* (în timp de război), întregul teritoriu al țării, cu toate resursele sale umane și materiale.

spatúlă (TEHN.), instrument de forma unei lopeți plate mici și înguste și confecționat din metal, din lemn sau din os, care este folosit în sculptură pentru modelare, în turnătorie la finisarea modelelor și a formelor, în chirurgie la aplicarea pe răni a unor medicamente vîscoase, în laboratoarele de chimie și farmacie, în tăbăcărie etc.

spații verzi (URB.), ansamblul zonelor de verdeață; parcuri, grădini, scuaruri etc., aflate în interiorul unui oraș. Reprezentînd deopotrivă zone de recreare și de odihnă pentru locuitorii orașului, **s.v.** contribuie la oxigenarea aerului și la reducerea cantității de bioxid de carbon, motive pentru care proiectarea lor constituie o preocupare specială a urbaniștilor.

spațiu 1. (MAT.) Mulțime de elemente, numite *puncte*, cu anumite proprietăți. — *S. euclidian cu n dimensiuni*, mulțime ale cărei puncte se pot pune în corespondență biunivocă cu sistemele ordonate de n numere reale și în care s-a definit distanța d dintre două puncte x de coordonate $(x_1, x_2, \ldots, x_n)$ și y de coordonate $(y_1, y_2, \ldots, y_n)$ prin formula lui Pitagora $d(x, y) = \sqrt{(y_1-x_1)^2+\ldots+(y_n-x_n)^2}$. — *S. afin*, spațiu ale cărui proprietăți sînt invariante față de transformările afine. — *S. proiectiv*, spațiu ale cărui proprietăți sînt invariante față de transformările proiective. — *S. liniar (vectorial) peste un corp de scalari K*, mulțime de elemente E în care s-au introdus două operații: una de adunare, notată cu $+$, astfel încît, dacă $x, y \in E$, atunci și $x+y \in E$, operație care satisface axiomele: 1) $x+y=y+x$; 2) $(x+y)+z=x+(y+z)$; 3) $x+0=x$; 4) $x+(-x)=0$, cu $x, y, z, -x, 0 \in E$,

adică este grup abelian, și alta de înmulțire a elementelor x din E cu scalari α din K, astfel încît $\alpha x \in E$, operație care satisface axiomele: 1) $\alpha(\beta x)=(\alpha\beta)x$; 2) $(\alpha+\beta)x=\alpha x+\beta x$; 3) $\alpha(x+y)=\alpha x+\alpha y$; 4) $1\cdot x=x$; $x, y \in E$; $\alpha, \beta, 1 \in K$. Elementele lui E se numesc și *vectori*. — *S. liniar real*, spațiu liniar față de corpul numerelor reale R (ex. mulțimea vectorilor din plan, pentru care operația $+$ este adunarea vectorilor după regula paralelogramului, iar înmulțirea cu scalari înmulțirea vectorilor cu numere reale; spațiul euclidian cu n dimensiuni). — *S. liniar complex*, spațiul liniar peste corpul numerelor complexe C. — *S. liniar normat*, spațiu liniar peste un corp de scalari în care s-a definit o n o r m ă (ex. mulțimea funcțiilor $x(t)$, definite și continue pe $[a, b]$, cu norma $\| x \| = \max | x(t) |$, pentru $a \leqslant t \leqslant b$). — *S. metric*, spațiu liniar E în care fiecărei perechi de elemente $x, y \in E$ i se asociază un număr $d(x, y) \geqslant 0$, numit *distanță*, care verifică axiomele identității, simetriei și triunghiului. Într-un spațiu liniar normat, distanța se poate defini cu ajutorul normei: $d(x, y) = \| x-y \|$. — *S. liniar cu n dimensiuni*, spațiu E în care există un sistem de n elemente $e_1, e_2, \ldots, e_n$, astfel încît orice element x din E se poate exprima în mod unic sub forma: $x=\alpha_1 e_1+\alpha_2 e_2+\ldots+\alpha_n e_n$, cu $\alpha_1, \ldots, \alpha_n$ scalari. Sistemul $\{e_i\}_{i=1}^{n}$ constituie o bază în *s.l.* cu *n d.* — *S. liniar complet*, spațiu liniar normat în care orice șir Cauchy (în normă) converge (în normă) către un element al s. Spațiile liniare normate și complete se numesc spații Banach, după numele matematicianului polonez Stefan Banach (ex. spațiul funcțiilor definite și continue pe $[a, b]$, cu norma $\| x \| = \max | x(t) |$, pentru $t \in [a, b]$). — *S. prehilbertian*, spațiul liniar pentru care s-a introdus un p r o d u s s c a l a r, $\langle x, y \rangle$, norma se definește cu ajutorul acestuia, $\| x \| = \sqrt{\langle x, x \rangle}$, și spațiul nu este complet în sensul normei (ex. spațiul funcțiilor $x(t)$ definite și continue pe $[a, b]$ cu $\langle x, y \rangle = \int_a^b x(t) \cdot \overline{y(t)} dt$). — *S. Hilbert*, spațiu prehilbertian complet (ex. spațiul funcțiilor de pătrat sumabil, $L^2[a, b]$, cu $\langle x, y \rangle = \int_a^b x(t) \cdot \overline{y(t)} dt$). — *S. topologic*, mulțime T în care s-a dat o *topologie*, adică s-a fixat în T o mulțime de părți $\mathcal{T}$ ale lui T, cu proprietățile: 1) dacă $A_h \in \mathcal{T}$ cu $h = 1, 2, \ldots$, atunci și $\bigcup A_h \in \mathcal{T}$; 2) dacă $A_1, \ldots, A_n \in \mathcal{T}$ atunci și $\bigcap_1^n A_h \in \mathcal{T}$; 3) mulțimea vidă și T aparțin lui $\mathcal{T}$; mulțimile topologiei se numesc *mulțimi deschise*. — *S. liniar topologic*, spațiu liniar și topologic pentru care aplicațiile $(x, y) \to x+y$ ale lui $E \times E$ în E și $(\alpha, x) \to \alpha x$ ale lui $K \times E$ în E sînt continue (ex. s. euclidian cu n dimensiuni real sau complex). — *S. funcțional*, spațiu topologic ale cărui elemente sînt funcții. Cele mai importante **s.f.** sînt cele liniare (ex. spațiul funcțiilor continue definite pe $[a, b]$, cu metrica $d(x, y) = \max |x(t)-y(t)|$, pentru $t \in [a, b]$). — *S. lui Riemann*, varietate diferențiabilă, dotată cu o lege de măsurare a lungimilor curbelor de clasă C^1, avînd expresia $L(C) = \int_C \sqrt{\sum_{i,j} g_{ij} dx^i dx^j}$. Expresia $ds^2 = \sum_{i,j} g_{ij} dx^i dx^j$ se numește *metrica spațiului* și definește pătratul distanței dintre două puncte vecine ale spațiului. Dacă, printr-o t r a n s f o r m a r e d e c o o r d o n a t e, metrica se reduce la $ds^2 = (dx^1)^2 + \ldots + (dx^n)^2$, spațiul este euclidian. — *S. lui Riemann conform cu un spațiu euclidian (spațiu conform)*, spațiu al lui Riemann avînd proprietatea că metrica sa, înmulțită cu o funcție depinzînd de coordonate, devine metrica unui spațiu euclidian. — *S. lui Minkowski (spațiu-timp)*, spațiu cu patru dimensiuni ale cărui puncte corespund evenimentelor din teoria relativității restrînse. În *s. lui M*, primele trei coordonate x_1, x_2, x_3 corespund coordonatelor x, y, z din spațiul cu trei dimensiuni obișnuit. Cea de-a patra coordonată x_4 este egală cu ct, unde c este viteza luminii, iar t timpul corespunzător evenimentelor. Invariantul fundamental al *s. lui M.* este pătratul intervalului din teoria relativității restrînse: $x_1^2+x_2^2+x_3^2-x_4^2$. **2.** (PEDOL.) *Spațiu lacunar*, spațiul care există între particulele elementare de sol sau între agregatele constituite din particulele elementare. Poate fi *capilar*, de dimensiuni mici (capilare), sau *necapilar*, de dimensiuni mai mari. *S.l.* este ocupat de apă și de aer. Cele mai bune condiții pentru creșterea plantelor se realizează atunci cînd 2/3 din *s.l.* este plin cu apă și 1/3 cu aer. **3.** (DR.) **a)** *Spațiu aerian*, coloană de aer care, după cum se află deasupra teritoriului unui stat sau deasupra m ă r i i l i b e r e, este ori nu supusă suveranității unui stat determinat. Regimul juridic al *s.a.* al statelor este reglementat prin legislația statelor și, în anumite privințe, prin convenții internaționale (ex. Convenția de la Chicago din 1944 cu privire la aviația civilă internațională. **b)** *Spațiu cosmic*, denumire dată spațiului din afara atmosferei Pămîntului. Regimul juridic al *s.c.* se caracterizează, în principal, prin aceea că nu este supus suveranității statelor, fiind deschis în mod egal explorării și utilizării de către toate statele în conformitate cu dreptul internațional, inclusiv Carta O.N.U. **4.** (MILIT.) **a)** *Spațiu de siguranță*, distanța cea mai mică la care se pot afla trupele de obiectivul asupra căruia se trage pentru ca acestea să nu sufere efectele focului propriu. Este determinat de mărimea împrăștierii proiectilelor și de distanța pînă la care schijele acestora sînt eficace. **b)** *Spațiu mort*, porțiune de teren situată înapoia unei adăpostiri în care un obiectiv nu poate fi lovit de focul unui armament executat dintr-un anumit loc; porțiune de teren în jurul unui mijloc de luptă în care acesta, datorită condițiilor de construcție, nu poate acționa. **5.** (EC.) *Spațiu de producție* v. *suprafață de producție*.

spațiu și timp (FILOZ., FIZ.), categorii filozofice care desem-

nează forme obiective și universale de existență a materiei în mișcare. Categoria *spațiului* exprimă ordinea coexistenței obiectelor lumii reale, poziția, distanța, mărimea, forma, întinderea lor; categoria *timpului* generalizează succesiunea sau simultaneitatea diferitelor stadii ale proceselor materiale sau ale proceselor materiale înseși în trecerea lor unele în altele. Spațiul are trei dimensiuni. Timpul are o singură dimensiune (durata), fiind de aceea ireversibil, scurgîndu-se veșnic într-o singură direcție, din trecut, prin prezent, spre viitor. Filozofia idealistă neagă obiectivitatea **s. și t.**, fie punîndu-le în dependență de conștiința omului, ca forme ale trăirilor lui subiective (Berkeley, Hume, Mach, Bergson etc.) sau ca forme apriorice ale sensibilității umane (Kant), fie considerîndu-le categorii ale ideii absolute (Hegel). Materialismul, pe diferitele lui trepte, a susținut cu consecvență obiectivitatea **s. și t.** Astfel, atomiștii antici (Democrit, Epicur) considerau spațiul ca un receptacul vid, infinit al atomilor materiali, în timp ce Aristotel îl considera ca suma locurilor pe care le ocupă corpurile. Privind spațiul în legătură cu materia, după el finită, Aristotel credea că și spațiul ar fi finit. Concepția atomistă despre **s. și t.**, pusă și la temelia geometriei lui Euclid, a fost dezvoltată în filozofia modernă de Newton, pentru care **s. și t.** sînt obiective și absolute, așadar independente de materia în mișcare. Conform concepției sale materialist-metafizice, spațiul este omogen (are aceleași proprietăți în toate punctele sale) și izotrop (identic în toate direcțiile), iar timpul se scurge uniform. Materialismul dialectic subliniază unitatea dialectică indisolubilă dintre **s. și t.** și materia în mișcare. În acest sens, **s. și t.** sînt obiective și universale: „Formele de bază ale oricărei existențe sînt spațiul și timpul, și o existență în afara timpului este o absurditate tot atît de mare ca și o existență în afara spațiului" (F. Engels). Concepția materialist-dialectică a fost confirmată de știința contemporană. Constituirea geometriilor neeuclidiene (Lobacevski, Bolyai, Gauss, Riemann) a contribuit la formarea concepției după care proprietățile geometrice, spațiale nu sînt pretutindeni aceleași, ele fiind determinate de proprietățile fizice. Spațiul este deci neomogen și anizotrop. Dezvăluind limitele aplicabilității geometriei lui Euclid, caracterul ei relativ, aceste geometrii au năruit premisele concepției aprioriste kantiene despre **s. și t.** O însemnătate deosebită în confirmarea concepției materialist-dialectice despre **s. și t.** a avut teoria relativității a lui Einstein, numită și *teoria fizică a s. și t.* Ea a dovedit că proprietățile spațio-temporale, și anume lungimea corpurilor și durata fenomenelor, depind de viteza de mișcare a sistemelor materiale (teoria relativității restrînse) și că structura sau proprietățile geometrice ale continuului cuadridimensional spațio-temporal variază în funcție de concentrarea maselor substanței și de intensitatea cîmpului gravitațional generat de acestea (teoria relativității generalizate). **S. și t.** sînt deci considerate în știința contemporană ca forme obiective de existență a materiei în mișcare, indisolubil legate de materie și organic legate între ele. Unitatea lor cu materia determină caracterul infinit al spațiului și eternitatea timpului. **S. și t.** au un caracter dialectic, contradictoriu: ele alcătuiesc o unitate a finitului și infinitului, a continuului și discontinuului, a absolutului și relativului. Schimbarea reprezentărilor noastre despre **s. și t.** (folosită de idealismul „fizic" ca argument pentru negarea obiectivității acestora) nu reprezintă, în realitate, altceva decît adîncirea și îmbogățirea continuă a cunoștințelor noastre despre **s. și t.**, sporirea gradului de adecvare a lor la proprietățile spațio-temporale ale lumii reale, fapt atestat de cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii contemporane.

spălare în suprafață, acțiunea de eroziune exercitată de apa provenită din precipitații care se scurge pe întreaga suprafață a terenului (înainte de a se concentra pe anumite direcții în rețeaua de scurgere organizată). Duce la o denudare relativ uniformă a terenului.

spătár (în evul mediu în țările române), dregător de curte care purta la ceremonii sabia și buzduganul domnului, iar pe cîmpul de luptă era unul dintre comandanții armatei. Avea ca subalterni pe *vtorispătari, tretispătari* și *spătărei*, care alcătuiau o categorie militară, organizată pe cete, cu vătafi în frunte. În sec. al XVII-lea, în Țara Românească, spătarul avea și comanda cavaleriei.

specializarea producției, proces de separare a fabricației diferitelor produse, părți de produse sau faze de execuție pe ramuri și subramuri și de concentrare a acestora în întreprinderi și secții de sine stătătoare, cu un profil determinat; una dintre formele diviziunii sociale a muncii și a organizării raționale a producției. Premisele necesare **s.p.** sînt: *tipizarea* și *unificarea* produselor, profilarea întreprinderilor. Ea permite înzestrarea întreprinderilor cu mașini și utilaje specializate și creșterea calificării lucrătorilor, ducînd la sporirea productivității sociale a muncii. Formele actuale ale **s.p.** sînt: specializarea pe produse finite (ex. tractoare, vagoane), specializarea pe repere sau detaliu (ex. rulmenți, pompe de injecție) și specializarea tehnologică (ex. turnătorii, filaturi). Dezvoltarea **s.p.** are loc atît în cadrul industriei, cît și în agricultură. Adîncirea **s.p.** în întreprinderi este legată de progresul tehnic contemporan, de complexitatea tot mai mare a diferitelor produse, de diversificarea producției. **S.p.** necesită dezvoltarea legăturilor de cooperare între întreprinderi. Proprietatea socialistă și conducerea planificată a întreprinderilor socialiste creează condiții favorabile dezvoltării conștiente, planificate a specializării și cooperării în producție.

speciație (BIOL.), proces de geneză a speciilor noi de plante și animale, numit și microevoluție, spre deosebire de geneza

grupurilor naturale cu rang superior speciei (gen, familie, etc.), numită și macroevoluție. **S.** se realizează prin segregarea geografică, spațială a populațiilor și prin formare de rase geografice *(s. allopatrică)* sau prin segregarea genetică a populațiilor, fără izolare spațială, în aceeași arie constituindu-se, în cadrul populațiilor, unități reproductive, care sînt de obicei și rase ecologice *(s. simpatrică)*.

spécie 1. (LOG.) Noțiune care desemnează o clasă de obiecte ce posedă aceleași însușiri esențiale și se cuprinde în sfera altei noțiuni mai generale, numită gen. Ultima **s.**, în ordinea determinării, *specia infimă*, se referă, prin sfera ei, numai la indivizi (ale căror colecții eventuale se caracterizează exclusiv prin note comune) și, ca atare, nu subordonează alte specii. În afară de genul suprem și de **s.** infimă, celelalte noțiuni pot fi specii în raport cu noțiunile în sfera cărora se cuprind și, totodată, gen în raport cu noțiunile mai puțin generale pe care le cuprind în sfera lor (ex. noțiunea mamifer este, din punct de vedere logic, **s.** în raport cu noțiunea vertebrat și gen în raport cu noțiunea marsupiale). Trecerea de la gen la **s.** se face prin determinare, iar cea de la **s.** la gen prin generalizare. Speciile aceluiași gen se află în raport de coordonare. 2. (BIOL.) Categorie sistematică fundamentală, inferioară ca rang genului și superioară subspeciei. În natură există unități de viețuitoare cu descendență comună, avînd particularități morfologice, fiziologice, biochimice, ecologice etc. cu o stabilitate relativ ridicată și mai slab variabile în decursul unui șir de generații. Asemenea unități naturale, obiective, au fost numite *specii*. Bazele teoriei moderne a **s.** au fost elaborate în sec. al XVIII-lea de Linné, care a generalizat *nomenclatura binară*. Potrivit acestei nomenclaturi, fiecare **s.** poartă două denumiri latine: prima a genului de care aparține, a doua proprie, diferențială (ex. *Equus caballus* pentru cal). Teoria evoluționistă a lui Darwin concepe specia ca o unitate în necontenită transformare, caracterizată prin variabilitate. Unele **s.** sînt scindate în rase geografice, altele în rase ecologice sau nu cuprind de loc rase. 3. (LIT.) *Specie literară*, categorie de opere literare în cadrul fiecărui gen. Criteriile care determină clasificarea în *s.l.* sînt diverse: sentimentul dominant, dimensiunile operei, forma etc. *S.l.* lirice utilizează prin excelență versul: doina, cîntecul, bocetul, strigăturile (în folclor); oda, imnul, satira, epigrama, elegia, romanța, meditația, pastelul ș.a. (în poezia cultă). *S.l.* ale genului epic (în versuri sau proză) cuprind: balada, legenda, cîntecele rituale, basmul (pentru creația populară), fabula, poemul, epopeea, schița, nuvela, romanul ș.a. (pentru creația cultă). Din genul dramatic fac parte: tragedia, comedia, drama ș.a. În cadrul fiecărei *s.l.* pot exista subdiviziuni (ex. romanul de aventuri, de moravuri, istoric etc.). Ca și genurile, *s.l.* se întrepătrund și se suprapun adesea. 4. (FARM.) *Specii medicinale*, amestecuri de plante sau părți de plante, uscate și mărunțite, care servesc la prepararea soluțiilor extractive apoase simple sau cu adaos de medicamente.

specificáre (EC.), stabilire, în cursul standardizării, a caracteristicilor care definesc în mod precis limitele de calitate ale unui produs, astfel încît acesta să poată fi identificat.

spectrofotometríe 1. (FIZICĂ) Metodă a spectroscopiei optice care se ocupă cu determinarea intensității componentelor monocromatice ale unui spectru prin compararea lor cu componentele de aceeași lungime de undă ale unui spectru de referință cunoscut. Se utilizează de obicei pentru studiul spectrelor de absorbție sau de reflexie. După natura receptorului folosit în instrumentele corespunzătoare, numite *spectrofotometre*,

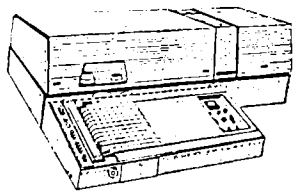

Spectrofotometru înregistrator

se deosebesc: *s. vizuală*, *s. fotoelectrică* și *s. fotografică*. 2. (ASTR.) *Spectrofotometrie astronomică*, ramură a astrofizicii care se ocupă cu determinarea intensității radiațiilor unui corp ceresc la diferite lungimi de undă și în interiorul liniilor spectrale.

spectrográf (FIZ.) 1. Instrument pentru înregistrarea spectrelor radiației electromagnetice (de la infraroșu la radiația X) pe plăci fotografice. Se aseamănă cu spectroscopul, numai că folosește drept receptor o cameră fotografică. — (ASTR.) *S. astronomic*, aparat pentru înregistrarea și studierea spectrelor corpurilor cerești, care se montează de obicei la telescoape. *S.a.* folosesc pentru dispersia luminii prisme sau rețele; spectrele sînt de obicei înregistrate pe plăci fotografice; uneori sînt studiate direct, prin mijloace de fotometrie fotoelectrică. Există *s.a.* speciale pentru Soare, stele, nebuloase. 2. *Spectrograf de masă*, instalație pentru determinarea

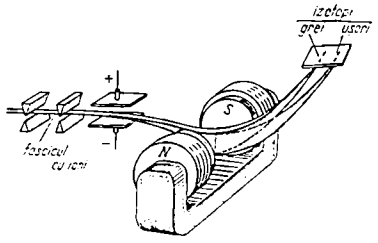

Spectrograf de masă

compoziției izotopice a unei substanțe. Principiul său de funcționare se bazează pe comportarea diferențiată, în funcție de valoarea masei, a fasciculelor de ioni care traversează cîmpuri electrice și magnetice. Cu ajutorul spectrografului de masă pot fi separați izotopii unui element. Primul spectro-

graf de masă a fost construit în 1920 de către fizicianul englez F. W. Aston.

spectroheliográf (ASTR.), aparat care, prin deplasarea fantei spectrografului pe discul solar, permite izolarea și fotografierea imaginii monocromatice a Soarelui într-o anumită linie spectrală (obișnuit a hidrogenului sau a calciului).

spectroheliosc6p (ASTR.), aparat cu care se obține imaginea monocromatică a Soarelui în linia roșie a hidrogenului, pe baza persistenței senzației luminoase.

spectrométru (FIZ.) **1.** Instrument pentru studierea spectrelor radiației electromagnetice prin măsurarea intensității fiecărei componente monocromatice. Construcția sa este asemănătoare celei a spectroscopului, cu deosebirea că folosește drept receptor, în locul ochiului, alte dispozitive, ca: celule fotoelectrice, pile termoelectrice, bolometre etc. **2.** Instalație pentru studierea distribuției de viteze (sau de energii) a fasciculelor de particule rapide emise de substanțele radioactive, create în acceleratoare sau produse prin reacții nucleare.

spectroscóp (FIZ.), instrument optic pentru observarea vizuală a spectrului luminii.

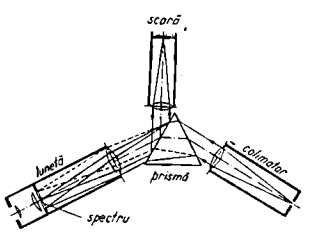

Spectroscop

Este alcătuit dintr-un colimator prevăzut cu fantă, care transformă fasciculul incident divergent într-un fascicul paralel, o piesă dispersivă (prismă optică sau rețea de difracție), care separă componentele monocromatice ale radiației luminoase, și o lunetă pentru privirea cu ochiul liber a spectrului. De obicei, **s.** mai conține și un colimator cu o scară gradată, a cărei imagine se suprapune peste spectrul studiat.

spectroscopíe (FIZ.) **1.** Parte a fizicii care studiază spectrele radiațiilor electromagnetice din punct de vedere teoretic și experimental. După natura spectrelor studiate și a mijloacelor experimentale utilizate, se deosebesc: *s. optică*, al cărei obiect îl constituie domeniile ultraviolet, vizibil și infraroșu; *s. Roentgen*, care studiază spectrul radiației X; *s. gamma*, care studiază spectrul radiației γ; *s. hertziană* (numită și *radiospectroscopie*), care studiază spectrul radiațiilor hertziene milimetrice. Oferind informații prețioase asupra multor fenomene, **s.** a devenit o metodă de cercetare foarte utilizată în fizică (pentru investigarea atomului și a nucleului atomic), în chimie (pentru analizarea compoziției și a structurii substanțelor), în astronomie și în radioastronomie (pentru studierea corpurilor cerești) etc. Metodele precise și rapide de analiză spectroscopică pătrund tot mai mult în domeniul tehnicii. **2.** *Spectroscopie alfa* (α), capitol al fizicii nucleare care studiază spectrele energetice ale radiației α în scopul obținerii de informații asupra structurii nucleului atomic, asupra mecanismului de emisie etc. **3.** *Spectroscopie beta* (β), capitol al fizicii nucleare care studiază spectrele energetice ale radiației β în scopul determinării nivelelor de energie ale nucleelor atomice etc.

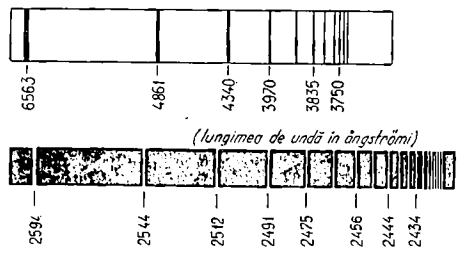

Spectre de linii
sus — spectrul de emisie al hidrogenului, seria Balmer; *jos* — spectrul de absorbție al vaporilor de sodiu

spéctru (lat. *spectrum* „reprezentare, înfățișare") **1.** (FIZ.) **a)** Ansamblu, discret sau continuu, de valori pe care le poate lua o anumită mărime în condiții determinate (ex. **s.** valorilor proprii ale unui operator; **s.** nivelelor energetice ale unui atom; **s.** vitezelor unui grup de particule; **s.** componentelor monocromatice ale unei radiații electromagnetice sau acustice complexe etc.). **b)** Ansamblu de imagini (numite *linii spectrale*) ale fantei de intrare a unui instrument pentru descompunerea unei radiații electromagnetice complexe (spectroscop, spectrograf etc.); fiecare imagine reprezintă o componentă monocromatică a radiației incidente. Imaginile pot fi distincte (*s. de linii*; ex. **s.** Fraunhofer) sau adiacente (*s. continuu*; ex. **s.** luminii albe, ale cărui componente principale sînt culorile roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo și violet). **S.** se poate referi la radiația emisă *(s. de emisie)* sau la radiația absorbită *(s. de absorbție)* de o substanță. — *S. atomic*, spectru creat prin tranziții electronice în atomii elementelor. Fiecare *s.a.* caracterizează în mod univoc o anumită specie atomică, adică un anumit atom (neutru, simplu ionizat, dublu ionizat etc.) al unui izotop. *S.a.* ale elementelor ușoare, precum și *s.a.* ale elementelor grele produse prin tranziții ale electronilor de pe păturile exterioare, sînt situate în domeniul vizibil și în vecinătatea acestuia; ele pot fi create de atomii aflați în stare liberă (nelegați într-o moleculă sau neconstituiți într-un lichid sau un solid). *S.a.* ale elementelor grele, produse prin tranziții ale electronilor de pe păturile interioare, sînt situate în domeniul radiației X; pentru crearea lor nu este necesar ca atomii să se afle în stare liberă, deoarece eventualele legături chimice sau de coeziune nu afectează păturile electronice interioare. *S.a.* este alcătuit din linii spectrale corespunzătoare tranzițiilor electronilor între nivelele energetice discrete ale atomilor, peste care se suprapune uneori un **s.** continuu

dat de tranziții care însoțesc procesele de ionizare, de recombinare etc. Liniile unui *s.a.* sînt grupate în s e r i i s p e c t r a l e. — *S. de arc*, ansamblul seriilor spectrale de emisie ale atomilor metalelor alcaline (litiu, sodiu etc.), obținut prin excitarea atomilor liberi respectivi într-o descărcare electrică în gaze rarefiate sau într-un arc electric. — *S. de scînteie*, ansamblul seriilor spectrale de emisie ale atomilor monoionizați ai metalelor alcalino-pămîntoase (beriliu, magneziu etc.), obținut prin excitarea ionilor respectivi într-o scînteie electrică. — *S. molecular*, spectru creat prin tranziții între nivelele energetice ale moleculelor aflate în stare liberă. *S.m.* caracterizează substanțele compuse; ele se situează atît în domeniul vizibil, cît și în domeniile învecinate (ultraviolet, infraroșu). După natura nivelelor energetice între care au loc tranzițiile, *s.m.* pot fi: *s. de rotație pură*, *s. de vibrație-rotație* și *s. electronice*. — *S. de bande*, spectru molecular alcătuit din grupuri (numite bande) de linii spectrale foarte apropiate (corespunzătoare unor tranziții între nivele energetice cu valori apropiate, dar discrete), separate între ele de intervale fără linii spectrale. **c)** Ansamblu de linii de cîmp sau reprezentare intuitivă a unui astfel de ansamblu (ex. **s.** liniilor de cîmp ale unui magnet, **s.** liniilor de curent ale unui fluid în curgere etc.). **2.** (ASTR.) Totalitate a radiațiilor electromagnetice ale unui corp ceresc dispuse în funcție de lungimea lor de undă sau de frecvență. Radiația globală a unui astru este descompusă cu ajutorul unor prisme sau al unor rețele și înregistrată pe plăci fotografice sau pe cale fotoelectrică. De obicei, la stele, **s.** este *continuu* (de la roșu la violet în partea vizibilă) și pe el se disting linii sau benzi, care pot fi luminoase sau întunecate. În cazul Soarelui, **s.** său *(spectrul solar)* este brăzdat de linii întunecate, numite și *liniile lui Fraunhofer* (deși au fost descoperite de fizicianul englez William Wollaston (1766—1826), în 1802), care a catalogat 600 dintre ele (1814). Se cunosc peste 20 000 de astfel de linii. Stelele înfățișează **s.** dintre care 99% sînt cuprinse în *clasele spectrale* O, B, A, F, G, M (în ordinea descreșterii temperaturii suprafeței lor); ele se datoresc elementelor chimice de mai multe ori ionizate (la cele fierbinți), respectiv combinațiilor biatomice (la cele mai reci). Nebuloasele gazoase au, în general, **s.** formate din linii luminoase, discrete, ale hidrogenului, heliului, oxigenului, azotului, neonului etc., unele dintre aceste elemente fiind ionizate și dînd linii care nu se observă în condițiile de laborator (linii interzise). **S.** corpurilor cerești au fost studiate și în regiunea ultravioletă și a razelor X cu ajutorul rachetelor și al sateliților artificiali (în special **s.** Soarelui), precum și în domeniul radioundelor (de pe sol sau de pe sateliți). **3.** (MAT.) *Spectrul unei transformări liniare T*, mulțimea scalarilor λ pentru care transformarea $T-\lambda I$ nu admite o transformare inversă mărginită care să fie definită pe întregul spațiu considerat. **4.** (GEOGR.) *Spectru floristic*, raportul cantitativ, exprimat în procente, dintre familiile de plante care alcătuiesc flora unui teritoriu oarecare.

speculă (DR.), infracțiune care constă fie în cumpărarea, cu scopul de a le revinde, de produse agricole sau industriale care, potrivit dispozițiilor legale, nu pot face obiect al comerțului particular, fie în cumpărarea de produse agricole sau industriale cu scopul de a le prelucra în vederea vînzării, atunci cînd produsul rezultat nu poate face, potrivit dispozițiilor legale, obiect al comerțului particular, fie în exercitarea comerțului fără autorizație legală.

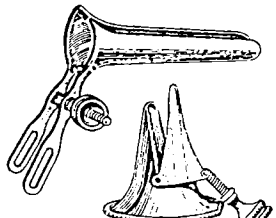

Speculum

spéculum (lat. *speculum* „oglindă"), instrument medical cu ajutorul căruia se poate dilata temporar un conduct natural (cavități nazale, conduct auditiv etc), dînd posibilitatea examinării lui.

Spencer *[spénsə]*, Herbert (1820—1903), filozof, sociolog și psiholog englez, unul dintre întemeietorii p o z i t i v i s m u l u i. A considerat că știința nu poate decît să descrie sau să sistematizeze datele senzoriale, faptele observabile nemijlocit, susținînd că esența lucrurilor este de domeniul „incognoscibilului", că îndărătul fenomenelor se află un „mister", care este „ultimul pas al științei și primul pas al religiei". Agnosticismul său are astfel implicații fideiste. Creator al termenului de „evoluționism" (1854), **S.** a adus o contribuție importantă la afirmarea și generalizarea concepției evoluționiste, pe care a aplicat-o nu numai în biologie, ci și în psihologie și sociologie; el a conceput însă evoluția mecanicist, în spiritul e v o l u ț i o n i s m u l u i p l a t. În sociologie a fost unul dintre întemeietorii o r g a n i c i s m u l u i. **S.** a fost totodată unul dintre teoreticienii liberalismului și individualismului burghez. În pedagogie, **S.** a promovat utilitarismul. Op. pr.: „Sistem de filozofie sintetică" (1862—1896).

Spengler *[șpénglər]*, Oswald (1880—1936), filozof idealist german, reprezentant al antiintelectualismului f i l o z o f i e i v i e ț i i. În opera sa principală, „Declinul Occidentului" (1918—1922), bazată pe concepția metafizică a c i c l u l u i i s t o r i c, criza culturii burgheze este înfățișată în mod pesimist ca o criză a culturii umane în genere. **S.** neagă legitatea socială și progresul, considerînd că istoria ar fi determinată de „spiritul culturii" și că ea reprezintă un complex de culturi unice, independente și irepetabile, care au soarta organismelor individuale: se nasc, înfloresc și mor. „Morfologia culturii", preconizată de **S.**, are astfel un caracter psihologist și biologizant. Prin proslăvirea „spiritului prusac", a monarhiei

și militarismului, **S.** este un precursor ideologic al fascismului.

Spenser *[spénsə]*, Edmund (1552—1599), poet englez din perioada Renașterii, reprezentant al umanismului aristocratic în literatură. A fost influențat de Platon, Petrarca, Du Bellay, Ariosto și Tasso. Principalele sale opere sînt: „Calendarul păstorului" (1579), alcătuit din 12 egloge pe diverse teme, și „Crăiasa zînelor" (1589—1596), complexă alegorie lirică, filozofică și morală, în care realitatea apare idealizată în spirit neoplatonic. A mai scris cicluri de sonete („Amoretti"), poeme lirice ș.a. Virtuos versificator (a inventat strofa spenseriană de nouă versuri) și inovator în limba literară, **S.** a influențat pe marii poeți englezi de mai tîrziu (Byron, Shelley, Keats).

speologíe (gr. *speos* „peșteră" și *logos* „cuvînt, studiu"), știință care se ocupă cu studiul complex al peșterilor. **S.** se împarte de obicei în două capitole principale: *s. fizică* (studiul geologic și geomorfologic al peșterilor, circulația și compoziția chimică a apelor din peșteri, microclimatul lor) și *biospeologia* (cercetarea organismelor din peșteri sub raportul sistematic și al adaptării lor la mediul subteran). În domeniul **s.** intră și studiul fosilelor unor animale care își căutau adăpost în peșteri, precum și al urmelor activității umane din timpuri geologice trecute. Unele preocupări recente ale **s.** sînt legate de folosirea peșterilor în scop turistic, terapeutic etc. De conturarea **s.** ca ramură separată a științelor naturii, ca și de dezvoltarea ei ulterioară, este strîns legat numele lui Emil Racoviță, creatorul biospeologiei și întemeietorul primului institut de speologie din lume (la Cluj).

speos (gr. *speos* „peșteră"; ARHIT.), denumire dată templelor și mormintelor subterane din Egiptul antic. Sînt celebre templul de la Abu-Simbel, pe valea Nilului, săpat în stîncă în vremea faraonului Ramses al II-lea (1317—1251 î.e.n.), și mormîntul lui Seti I (1337—1317 î.e.n.) din valea regilor, lung de aproape 100 m și bogat decorat cu reliefuri pictate. V. și h i p o g e u.

Speranski, Aleksei Dmitrievici (1888—1961), fiziolog sovietic, elev al lui I.P. Pavlov. A fost profesor de fiziologie la universitățile din Leningrad și din Moscova și membru al Academiei de medicină din U.R.S.S. A adus contribuții la fundamentarea științifică a rolului sistemului nervos în procesele patologice, precum și a rolului trofic al sistemului nervos și asupra distrofiilor nervoase. Op. pr.: „Bazele experimentale ale teoriei medicinii" (1935). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Speanția, Theodor D. (1856—1929), scriitor și folclorist român. S-a născut la Iași. A publicat numeroase volume de literatură (piese de teatru, romane etc.), dar s-a făcut cunoscut mai ales prin prelucrarea unor anecdote de origine rurală sau citadină („Anecdote populare", 1889; „Anecdote afumate", 1898; „Anecdote botezate", 1903; „Anecdote pipărate", 1903 ș.a.), nu lipsite de haz, dar deficitare sub raportul realizării artistice și uneori și sub acela al atitudinii etice. A scris și studii de istorie literară și de folclor („Scriitori vechi", 1909; „Fabula în genere și fabuliștii români în specie", 1893; „Introducere în literatura populară română. Studiu comparativ", 1904; „Miorița și călușarii și alte studii de folclor", 1914 ș.a.). A fost unul dintre fondatorii Muzeului etnografic.

Sperber *[șpérbər]*, Alfred Margul (n. 1898), poet german din România. A avut legături cu mișcarea patriotică de rezistență împotriva fascismului. A debutat în 1917. Primele sale volume („Parabolele ținutului", 1935; „Taină și iertare", 1939) sînt de orientare simbolistă și avangardistă. După Eliberare a publicat numeroase plachete („Martor al vremii", 1951; „Cu ochii deschiși", 1956; „Nemuritorul August", 1959 ș.a.), cuprinzînd meditații, pasteluri, imnuri, evocări, izvorîte din contemplarea realităților socialiste. Culegeri selective din opera sa au apărut și în românește (1959, 1962 ș.a.). S-a remarcat ca traducător în limba germană al lui Eminescu, Arghezi și al unor producții poetice populare românești. Laureat al Premiului de stat.

sperjúr (DR.) **1.** Infracțiune care constă în declarațiile false, făcute sub jurămînt, de către partea căreia, într-un proces civil, i s-a cerut jurămîntul. Există numai în legislațiile care admit jurămîntul ca mijloc de probă. În legislația Republicii Socialiste România, **s.** nu există, deoarece jurămîntul nu este admis ca mijloc de probă. Prin extensiune, **s.** este orice jurămînt fals. **2.** Denumire dată persoanei care a săvîrșit un sperjur **(1).**

spermacéti (FARM.) v. **cetaceum.**

spermatiști v. **animaliculiști.**

spermatofite (gr. *sperma* „sămînță" și *phytos* „plantă"; *Anthophyta*), grup de plante superioare producătoare de semințe, avînd corpul diferențiat în rădăcină, tulpină, frunze și flori. **S.** cuprind circa 250 000 de specii, grupate în două unități mari (filumuri): gimnosperme și angiosperme.

spermatofór (ZOOL.), grup de spermatozoizi, uneori cuprinși într-o capsulă; depuși de mascul ca atare, spermatozoizii trăiesc în organismul femel mult timp și fecundează pe rînd cîte un ovul. Se întîlnesc la unele insecte, la cefalopode ș.a.

spermatogenéză (EMBRIOL.), proces de formare a spermatozoizilor. **S.** se desfășoară în tuburile seminifere, în trei zone distincte ale acestora, corespunzător celor trei perioade ale **s.** În perioada germinativă, anumite celule ale testicululi, numite *spermatogonii*, se divid intens, formînd numeroase generații de celule. În perioada de creștere, unele dintre acestea acumulează substanțe nutritive, cresc și devin *spermatocite primare*. În perioada de maturație, spermatocitele primare se divid de două ori consecutiv și din fiecare rezultă patru celule (spermatide), care, după unele transformări, devin *spermatozoizi*. Din cauză că una dintre cele două diviziuni de maturație este reducțională (m e i o z ă), nu-

celul spermatozoidului va avea numai jumătate din numărul cromozomilor caracteristici speciei (este în fază h a p l o i d ă). **S.** se desfăşoară în mod analog cu procesul de o v o g e n e z ă şi are aceeaşi semnificaţie biologică.

spermatozoid (BIOL.), gamet mascul al animalelor. Este o celulă mobilă, prevăzută cu un flagel.

spérmă (gr. *sperma* „sămînţă"; BIOL.), lichid produs de glandele aparatului genital mascul. Conţine spermatozoizii şi substanţele care fac posibilă viaţa şi mişcarea acestora.

spesartín (MINER.), granat manganifer de culoare galbenă sau brună, întîlnit în unele şisturi cristaline. Este un component important al minereurilor de mangan de la Delineşti (reg. Banat), Răzoare (reg. Maramureş) şi Iacobeni (reg. Suceava).

spéţă (DR.), pricină concretă supusă spre rezolvare unui organ de jurisdicţie.

Spezia *[spéţia] (La ~)*, oraş în Italia, port la Marea Ligurică. 128 650 loc. (1964). Metalurgie feroasă şi neferoasă, construcţii de maşini (şantiere navale, material feroviar, electrotehnică, maşini agricole şi textile), industrie chimică, de prelucrare a petrolului, textilă, alimentară etc.

spic (BOT.), inflorescenţă caracteristică mai ales plantelor din familia gramineelor (cereale şi ierburi), formată dintr-un ax principal lung pe care se află flori sesile sau scurt pedunculate.

Spica (ASTR.), steaua α din constelaţia Fecioarei, aflată la aproximativ 230 de ani-lumină de noi, stea de mărime stelară +1,0.

spiccato (MUZ.), termen italian care indică, la instrumentele cu coarde şi arcuş, executarea sacadată a sunetelor. Se realizează prin desprinderea arcuşului de coardă după fiecare notă. V. şi s t a c c a t o.

„Spiegel" *[şpí:gəl] („Der ~")*, revistă politică ilustrată din Republica Federală Germană. Exponentă al unor cercuri burgheze moderate. Înfiinţată în 1947 la Hanovra, apare, din 1952, săptămînal, la Hamburg.

Spielhagen *[şpí:lhagən]*, Friedrich (1829—1911), romancier german de orientare democrat-liberală, anticlericală şi antifeudală. Simpatizant al proletariatului, a nutrit însă o încredere iluzorie în rolul determinant al reformelor sociale. A scris romanele: „Naturi problematice" (1861), „Prin noapte spre lumină" (1862, considerată opera sa principală), „Ciocan şi nicovală" (1869), „Potopul" (1876) ş.a.

spin (engl. *to spin* „a se învîrti"; FIZ.), moment cinetic intrinsec al unei particule elementare sau al unui nucleu atomic. Spinului i se asociază, în mecanica cuantică, un *număr cuantic de spin* (notat *s* şi numit pe scurt tot *spin*), astfel încît pătratul modulului momentului cinetic să fie dat de expresia $\hbar^2 s(s+1)$, unde $\hbar = h/2\pi$ este constanta lui Planck. Cele mai multe particule elementare au **s.** (numărul cuantic de **s.**) egal cu 1/2; excepţie fac mezonii π şi K, al căror **s.** are valoarea 0, şi fotonul, al cărui **s.** are valoarea 1. **S.** nucleelor atomice rezultă prin compunerea spinilor tuturor nucleonilor cu momentele lor cinetice orbitale. **S.** determină şi explică numeroase fenomene (ex. efectul Zeeman, structura fină şi hiperfină a spectrelor etc.). V. şi s t a t i s t i c ă c u a n t i c ă. —*S. izotopic* (sau *izobaric*), mărime pentru caracterizarea a două sau trei particule elementare ca stări cuantice diferite ale aceleiaşi particule (ex. protonul şi neutronul ca stări ale nucleonului, mezonii π^0, π^+ şi π^- ca stări ale mezonului π etc.). Spinul izotopic se întîlneşte în mod exclusiv la particulele elementare capabile de interacţiuni tari.

spina-bifída (MED.), malformaţie congenitală datorită unei incomplete dezvoltări a arcurilor vertebrale, ceea ce antrenează o fisură a lamelor vertebrale. Prin această fisură se poate produce o hernie a măduvii spinării, formîndu-se un meningocel, localizat mai frecvent în regiunea lombosacrală, rareori cervical. Spina-bifida se manifestă prin paralizia membrelor inferioare şi se tratează chirurgical.

spinél (MINER.), aluminat natural de magneziu, cristalizat în sistemul cubic. De obicei este opac, roşcat, rareori incolor. Este frecvent în rocile de contact şi se concentrează în unele aluviuni. Varietăţile transparente sînt folosite ca piatră preţioasă. **S.** cromifer se găseşte în rocile peridotitice, asociat cu cromitul.

spinétă, instrument muzical cu clape şi coarde; este un fel de c l a v e c i n de dimensiuni mici, avînd o formă dreptunghiulară, mai rar triunghiulară.

spini (BOT.), formaţii tari şi ascuţite provenite din transformarea ramurilor, frunzelor, stipelelor sau a rădăcinilor aeriene. **S.** sînt dispuşi pe tulpini, ramuri, mai rar pe frunze sau pe fructe şi au rol de apărare împotriva animalelor.

Spinoza, Baruch (latinizat *Benedict*) (1632—1677), filozof

B. Spinoza

materialist olandez. A fost exclus din comunitatea evreilor pentru atitudinea sa critică faţă de religia iudaică. Filozofia lui **S.** a fost expresia ideologiei burgheziei progresiste olandeze; influenţată de materialismul lui G. Bruno, F. Bacon, Th. Hobbes şi de raţionalismul lui Descartes, ea a oglindit avîntul ştiinţelor naturii (mecanica, fizica, matematica) în sec. al XVII-lea şi a contribuit, la rîndul ei, la fundamentarea filozofică materialistă a acestora. Lucrarea principală a lui **S.** este „Etica demonstrată în mod geometric" (terminată în 1675, publicată postum). După **S.**, în univers nu există decît o singură substanţă, „absolut infinită", pe care el o numeşte „dumnezeu

sau natură" şi care constituie „propria sa cauză" *(causa sui)*. Substanţa are un număr infinit de *atribute* (însuşiri esenţiale), dintre care omul cunoaşte numai două: întinderea şi gîndirea. Lucrurile singulare, printre care şi oamenii, sînt *moduri*, adică manifestări ale substanţei. Deşi **S.** a numit substanţa „dumnezeu", el a răsturnat concepţia tradiţională religioasă despre un dumnezeu personal, exterior naturii, creator şi diriguitor al ei, prin faptul că l-a identificat pe acesta cu natura, şi a golit noţiunea de dumnezeu de orice conţinut antropomorfic. **S.** a combătut categoric finalismul şi a apărat determinismul. Materialismul lui **S.** a fost însă, în ansamblu, metafizic; el nu a conceput mişcarea ca un atribut al substanţei şi de aceea nu a putut explica trecerea de la substanţa unică şi imuabilă la multiplicitatea infinită a modurilor aflate în mişcare. În teoria cunoaşterii, **S.** a continuat raţionalismul lui Descartes, considerînd cunoaşterea raţională ca fiind independentă de cea senzorială şi ca singura adecvată. Încununarea sistemului lui **S.** o constituie etica sa, centrată pe noţiunea de libertate. Potrivit teoriei lui **S.**, care cuprinde preţioase elemente dialectice, libertatea constă în înţelegerea necesităţii. Înţelegînd cu ajutorul raţiunii înlănţuirea necesară a lucrurilor, omul îşi măreşte puterea atît asupra naturii exterioare, cît şi asupra propriilor sale afecte, de a căror dominaţie se eliberează. După **S.**, suprema fericire hărăzită omului este rezultatul ridicării lui pe cea mai înaltă treaptă a libertăţii (a înţelegerii), care îi dă sentimentul comuniunii cu natura şi cu eternitatea, denumit de el „iubirea intelectuală a lui dumnezeu" (amor Dei intellectualis). **S.** a aderat la teoria contractului social, urmîndu-l pe Hobbes, dar s-a pronunţat, spre deosebire de acesta, pentru o formă democratică de guvernare. În „Tratatul teologic-politic" (1670), el a delimitat categoric religia de filozofie şi de ştiinţă, afirmînd că religia nu conţine nici un fel de adevăruri teoretice, avînd drept scop numai edificarea morală a acelora care nu sînt în stare să se conducă după raţiune. Materialismul şi ateismul lui Spinoza au influenţat pe iluminiştii şi materialiştii francezi din secolul al XVIII-lea, pe Lessing şi pe Goethe.

spintariscóp (gr. *spinther* „scînteie" şi *skopein* „a privi"; FIZICĂ), aparat pentru înregistrarea particulelor α sau a altor particule grele (ex. fragmente de fisiune) prin observarea vizuală (cu ajutorul unei lupe) a scînteierilor produse de particulele care lovesc un ecran fluorescent. A fost inventat de W. Crookes. Folosind **s.**, E. Rutherford a observat pentru prima oară împrăştierea particulelor α la trecerea lor prin substanţe.

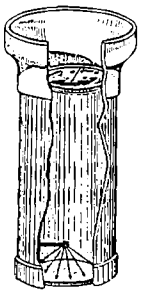

Spinteriscop

spintermétru (ELT.), eclator folosit pentru măsurarea valorilor maxime ale tensiunilor electrice înalte.

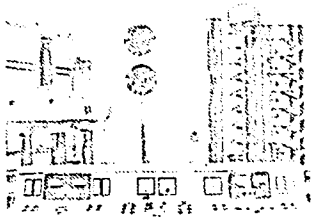

Spinterometru

spión (TEHN.), lamă de oţel cu o grosime bine determinată (de obicei sub 1 mm) şi înscrisă pe ea, folosită la determinarea şi la verificarea jocului sau a distanţei dintre suprafeţele a două piese asamblate (ex. **s.** pentru verificarea distanţei dintre electrozii unei bujii de la motoarele cu combustie internă).

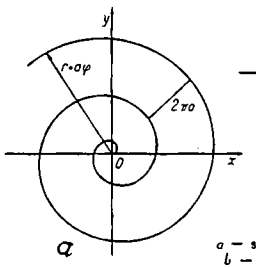

spionáj (DR.), infracţiune care constă în fapta unui cetăţean străin de a transmite un secret de stat unei puteri sau unei organizaţii străine ori agenţilor acestora sau de a procura ori deţine, fără drept, documente sau informaţii privind un secret de stat în vederea transmiterii lor unei puteri sau unei organizaţii străine ori agenţilor acestora. În România, documentele şi datele care constituie secrete de stat sînt stabilite prin act normativ. V. şi trădare de patrie.

spirái (NAV.), capac sau acoperiş al unei deschideri făcute în puntea unei nave, pentru a permite luminarea şi aerisirea unui culoar sau a unei încăperi de sub punte. Se construieşte din lemn sau din metal şi este prevăzut cu geamuri de sticlă groasă, protejate prin grilaje metalice.

spirálă (MAT.), denumire dată unor curbe plane deschise, care, în general, se înfăşoară în jurul unui punct. Proprietăţile **s.** îşi găsesc aplicaţii importante în rezolvarea multor probleme practice (proiectarea cuţitelor pentru freze, studierea difracţiei). — *Spirala lui Arhimede*, curbă descrisă de un punct care se mişcă uniform pe o dreaptă care, la rîndul său, se roteşte uniform în jurul unuia dintre punctele sale, de pildă *O*. Luînd pe *O* ca pol, în coordonate polare, *s. lui A.* are ecuaţia $r = a\varphi$, $a = \text{const.}$ — *S. logaritmică*, curbă care intersectează toate razele sale vectoare sub un unghi constant. În coordonate polare, *s.l.* are ecuaţia $r = Ae^{a\varphi}$, A, $a = \text{const.}$

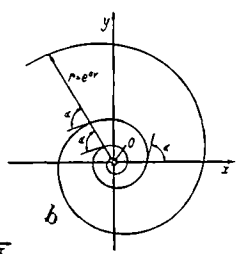

Spirele:
a — spirala lui Arhimede;
b — spirală logaritmică

spirántă (LINGV.) v. **constrictivă.**

spiréa *(Spiraea vanhouttei)*, arbust din familia rozaceelor, înalt pînă la 2 metri, cu ramurile arcuite şi flori albe, dispuse în inflorescenţe globuloase pe toată lungimea ramurilor. În ţara noastră se cultivă frecvent ca arbust ornamental.

Spirea

spirifér (PALEONT.), gen de brahiopod articulat, caracterizat prin valva ventrală cu o aree foarte lată, iar cea dorsală cu o aree mică. Linia cardinală este lungă şi dreaptă. S. este cunoscut din silurian pînă în

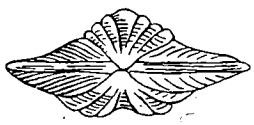

Spirifer

permian. În Republica Socialistă România a fost găsit în nordul Dobrogii (Munţii Măcinului).

spirîl (MICROBIOL.), denumire generală pentru bacteriile în formă spiralată, lungi şi groase, mobile (ciliate). Conţin incluzii de volutină (ex. *Spirillum volutans*) sau de sulf (ex. *Thiospira winogradskii*). Sînt saprofite *(Spirillum)*, autotrofe stricte *(Thiospira, Thiospirillum)* sau autotrofe facultative *(Rhodospirillum)*. Trăiesc în apă şi mîl.

spírit[1] (FILOZ.), factor ideal al existenţei; conştiinţă, inteligenţă, gîndire, raţiune. În concepţiile religioase, s. desemnează o entitate supranaturală, divinitatea. Materialismul dialectic priveşte s. ca o funcţie a materiei superior organizate, ca pe un produs al practicii social-istorice, considerîndu-l factor secund, derivat în raport cu materia. V. şi p s i h i c; s u f l e t.

spírit[2] (LINGV.), semn folosit în scrierea greacă, fie deasupra unei litere, fie sus în dreapta sau în stînga ei, pentru a arăta cum se pronunţă sunetul respectiv din punctul de vedere al a s p i r a ţ i e i. Există două feluri de spirite: a) *spirit aspru* (῾), care arată că vocala iniţială şi *r* iniţial din cuvintele greceşti sînt precedate de o aspiraţie. O dată cu dispariţia aspiraţiei, spiritul aspru şi-a pierdut valoarea fonetică; b) *spirit lin* (᾽), care arată că vocala iniţială din cuvintele greceşti nu este precedată de o aspiraţie.

spiritísm, concepţie mistică potrivit căreia spiritele morţilor ar supravieţui, menţinîndu-şi o existenţă materială extrem de fină, iar cei vii ar putea să comunice cu ele prin diverse procedee oculte (ex. prin acţiunea unui „medium"); practica bazată pe această concepţie.

spiritualísm, denumire generică a oricărei concepţii filozofice, teologice, psihologice, sociologice sau axiologice idealist-obiective caracterizate prin monismul spiritualist, după care spiritul constituie esenţa realităţii, absolutul. În doctrinele lui Leibniz şi Hegel, spiritul este considerat ca purtătorul raţionalităţii existenţei şi caracterizat dialectic prin autodezvoltare şi autoconştientizare. În epoca imperialismului, s. capătă nuanţe iraţionaliste şi voluntariste (Nietzsche, Bergson, existenţialismul, personalismul, filozofia vieţii etc.). Denumirea de s. vizează în special o serie de curente idealiste din sec. XIX—XX, precum: s. francez din perioada Restauraţiei (P. Maine de Biran, P.P. Royer-Collard), neospiritualismul determinist (A. Fouillée, J.M. Guyau), neospiritualismul indeterminist (F. Ravaisson, J. Lachelier, E. Boutroux), neovitalismul (H. Driesch), realismul critic german, neohegelianismul şi diferite variante ale filozofiei catolice, printre care neotomismul, „activismul" (M. Blondel), „monismul evoluţionist" sau „fenomenologia naturii" (Teilhard de Chardin) ş.a.

spirochét (MICROBIOL., PARAZIT.), microorganism în formă de filament subţire, spiralat, mobil; nu formează spori. Unele s. (genurile *Spirochaeta* şi *Saprospira*) sînt saprofite şi trăiesc în apă şi în intestinul animalelor cu sînge rece; altele sînt patogene pentru om şi animale cu sînge cald (ex. l e p t o s p i r a; *Treponema pallidum*, agentul patogen al sifilisului; *Borrelia recurentis*, agentul febrei recurente).

spirochetóză 1. (MED.) Boală infecţioasă provocată de spirocheţi (ex. sifilisul, febra recurentă, s. ictero-hemoragică). **2.** (MED. VET.) *Spirochetoza păsărilor*, boală infecţioasă a păsărilor domestice, frecvent întîlnită la găişte şi găini, provocată de spirocheţi. Se transmite prin intermediul căpuşelor din genul *Argas* (specia *Argas persicus*) şi se manifestă ca o boală generală febrilă cu evoluţie acută. Se combate prin dezinsectizarea păsărilor şi a coteţelor.

spirocíd (FARM.) v. **antiluetic.**

Spiroiu, Alexandru (1857—1889), medic român. A făcut studii farmacologice asupra medicaţiei antipiretice în febra tifoidă cu doze mari de chinină (1882). El este unul dintre întemeietorii vechii „Societăţi a studenţilor în medicină". S. a publicat studiul „Superioritatea vieţii sociale asupra vieţii individuale" (1879).

spirometríe (lat. *spirare* „a respira" şi gr. *metron* „măsură"; FIZIOL.), metodă de explorare a capacităţii pulmonare, adică a aerului expirat şi inspirat. Se efectuează cu ajutorul unui aparat numit *spirometru.*

spirt (CHIM.), denumire comercială utilizată curent pentru alcoolul etilic. — *S. cozi*, fracţiune finală rezultată la rafinarea prin distilare fracţionată a alcoolului etilic brut. Este un produs lichid, incolor, cu miros specific, compus din alcooli superiori, în special amilici. Se întrebuinţează la prepararea lacurilor şi ca solvent pentru răşini şi ceruri. Se mai numeşte *ulei de fuzel.* — *S. frunţi*, fracţiune obţinută la rafinarea alcoolului etilic brut, care distilează înaintea alcoolului. Conţine aldehidă acetică, propionică, alcool etilic etc. Se foloseşte la fabricarea oţetului şi a spirtului sanitar. — *S. denaturat*, alcool etilic căruia i s-au adăugat cantităţi mici de baze piridice, ulei de acetonă, alcool metilic şi coloranţi, pen-

tru a-l face impropriu folosirii în scopuri alimentare. Se întrebuinţează drept combustibil menajer şi ca solvent. Sin. *alcool denaturat*.

spitál (MED.), unitate curativo-profilactică care asigură populaţiei asistenţa medicală. Există **s.** de medicină generală, de specialitate etc. **S.** sînt organizate teritorial, asistenţa medicală acordîndu-se populaţiei dintr-un anumit raion, oraş, regiune. **S.** profilate pe anumite specialităţi (endocrinologie, neurochirurgie, chirurgie cardiacă, dermatologie, oncologie) internează însă bolnavi din toate regiunile ţării. Numărul paturilor de **s.** a crescut de la 83 234 în 1955 la 114 338 în 1965.

Spitteler */şpítələr/*, Carl (1845—1924), poet şi nuvelist elveţian de limbă germană, influenţat de Schopenhauer şi în special de Nietzsche. În epopeile eroice „Prometeu şi Epimeteu" (1881, prelucrată în „Prometeu Martirul", 1924, şi „Primăvară olimpică", 1900—1906), ca şi în volumele de poezii „Fluturii" (1889) şi „Cîntecele clopotelor" (1906), de puternică inspiraţie neoromantică, **S.** tinde să înlocuiască valorile umaniste burgheze prin valori etice antice şi mitice, modernizate într-o viziune metafizică. A mai scris nuvele cu tematică erotică („Imago", 1906) sau cu tematică socială antiburgheză („Conrad locotenentul", 1898). Premiul Nobel (1919).

Spitzbergen */spíţbergən/*, arhipelag norvegian situat în Oceanul Îngheţat de Nord, la 600 km nord de coasta septentrională a Peninsulei Scandinave, cuprinzînd cea mai mare parte a Svalbardului. Suprafaţa: circa 62 000 km². Populaţia: circa 4 000 loc. Centrul administrativ: *Longyearbyen*. Relief de platou, acoperit de gheaţă, fragmentat în nord-vest de fiorduri adînci; numeroase gheizere. Altitudinea maximă: 1 712 m (vîrful Newton). Climă maritimă arctică, cu precipitaţii reduse (zăpezi) şi cu vînturi puternice. Formaţii vegetale de tip deşertic arctic şi de tundră. Faună terestră arctică, 90 de specii de păsări (dintre care 30 de pasaj). În **S.** sînt mari rezerve de cărbuni superiori (circa 5 miliarde t), exploataţi în insula Spitzbergen de Vest, zăcăminte de minereu de fier cupru, zinc, azbest etc. Se practică pescuitul şi vînătoarea. Arhipelagul **S.** a fost descoperit în sec. al XII-lea de către vikingi şi redescoperit de W. Barents în 1596.

Spitzer */şpíţər/*, Leo (1887—1960), lingvist austriac, refugiat din cauza regimului hitlerist în Turcia şi apoi în S.U.A. Specialist în romanistică, a fost profesor la universităţile din Bonn, Marburg, Köln, Istanbul şi Baltimore (Johns Hopkins University). Creator al stilisticii literare pe baze lingvistice, a căutat să introducă punctul de vedere stilistic şi în cercetările etimologice. Op. pr.: „Limba italiană de conversaţie" (1922), „Studii stilistice" (2 vol., 1928), „Studii stilistice şi literare romanice" (2 vol., 1931), „Lingvistica şi istoria literară. Studii de stilistică" (1948), „Studii de semantică istorică" (1948). În domeniul limbii române, **S.** a scris mai multe articole privind probleme de gramatică, stilistică şi etimologii de cuvinte şi expresii.

Spitzweg */şpíţveg/*, Carl (1808—1885), pictor şi grafician german, reprezentant al romantismului tîrziu. În picturile sale, majoritatea de mici dimensiuni şi viu colorate, a prezentat figuri tipice de micburghezi şi aspecte idilice din viaţa cotidiană a oraşului, scăldate într-o atmosferă sentimental-ironică („Poetul sărac", „În mansardă" ş.a.).

spíţă 1. (DR.) Persoanele care descind dintr-un autor comun şi care dobîndesc împreună, într-o succesiune, partea care ar fi revenit autorului lor comun dacă acesta ar fi fost în viaţă. Sin. *tulpină*. **2.** (BIOL.) Unitate biologică formată din lanţuri de specii care au derivat una din alta în decursul istoriei lor. Termenul de **s.** a fost introdus în biologie de savantul român Emil Racoviţă.

spînz *(Helleborus purpurascens)*, plantă perenă din familia ranunculaceelor, caracterizată prin rizom gros, tulpini erecte cu frunze palmat-sectate şi flori purpurii. Creşte prin păduri şi prin regiunile deluroase şi muntoase. **S.** este o plantă otrăvitoare; rizomul de **s.** conţine alcaloizii helebrină şi korelbrină, care sînt utilizaţi în cardiologie.

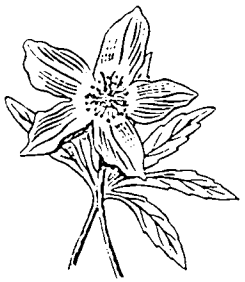

Spînz

splánhnici, *nervi* ~ (ANAT.), ramuri ale nervului simpatic care inervează organele abdominale.

splanhnologie (gr. *splanghnon* „viscere" şi *logos* „cuvînt, studiu"; ANAT.), parte a anatomiei care se ocupă cu studiul organelor interne (stomac, intestine, ficat etc.).

splanhnoptóză (MED.) v. **visceroptoză.**

splină (ANAT.), organ limfatic situat în partea superioară a cavităţii abdominale, în stînga. **S.** este alcătuită din pulpa roşie, formată din sînge şi ţesut reticular, şi din pulpa albă, formată din ţesut limfatic. Principalele funcţiuni pe care **s.** le îndeplineşte în organism sînt: distrugerea globulelor roşii, producerea de limfocite, controlul umoral al hematopoezei, apărarea organismului împotriva unor infecţii prin fabricare de anticorpi, depozitarea sîngelui (este un rezervor de sînge). În viaţa embrionară, **s.** participă la fabricarea globulelor roşii. Creşterea patologică a splinei se numeşte *splenomegalie*, care apare în cursul unor boli ale sîngelui, în tuberculoză, sifilis, paludism, ciroză hepatică etc.

split (CONSTR.), piatră spartă cu granulaţia cuprinsă între 3 şi 40 mm. Se întrebuinţează ca agregat pentru betoane de ciment (sau cu lianţi bituminoşi).

Split, oraş în R.S.F. Iugoslavia, situat în Croaţia, port

la Marea Adriatică. 109 000 loc. (1964). Are şantiere navale, fabrici de materiale de construcţie, chimice, alimentare, textile. Centru turistic şi staţiune balneară. Institut de cercetări biologice oceanografice. Monumente arhitectonice (Palatul lui Dioclețian).

Spohr */ʃpor/*, Ludwig (1784—1859), violonist şi compozitor german. A făcut o strălucită carieră internaţională ca solist, stilul său interpretativ avînd o mare influenţă asupra contemporanilor. A compus opere, lucrări simfonice şi de cameră, concerte pentru vioară, cu o valoare îndeosebi didactică. Este şi autorul unei metode de vioară.

spondéu 1. (În versificaţia greco-latină) Picior metric alcătuit din două silabe lungi. Hexametrul în care al cincilea picior este un **s.** se numeşte *spondeic*. **S.** poate înlocui dactilii şi în primul emistih al unui pentametru. 2. Vas pentru libaţii. 3. Arie muzicală lentă, executată la flaut în timpul libaţiilor.

spondíl (PALEONT.), gen de lamelibranhiat din ordinul *Dissodonta*. Cochilia, formată din două valve inegale, are urechiuşe, iar pe suprafaţa ei se disting coaste radiare, ţepi sau lamele. **S.** a apărut din permian şi se întîlneşte şi astăzi. În Republica Socialistă România se găseşte în miocenul din bazinul Transilvaniei, de la Bahna, de la Buituri, Iablaniţa etc.

spondilóză (gr. *spondilos* „vertebră"; MED.), boală localizată la coloana vertebrală în totalitate sau la unele segmente ale ei (**s.** cervicală, dorsală, lombară). Se manifestă prin dureri şi limitarea mobilităţii coloanei vertebrale.

spongiéri (lat. *spongia* „burete"; ZOOL.), încrengătură de nevertebrate marine, rar dulcicole, fixate de substrat, cu formă variată, uneori întinse pe substratul pe care se fixează, alteori înălţate ca nişte arbuşti. Pereţii corpului, alcătuiţi din ectoderm şi endoderm, între care se află o pătură mezenchimatoasă, sînt străbătuţi de numeroşi pori inhalanţi, pe unde intră apa cu alimentele în cavitatea gastrală; apa iese printr-un orificiu unic, mai mare, numit *oscul*. **S.** au un schelet constituit din numeroase spicule şi bastonaşe silicioase sau calcaroase ori din fibre de spongină.

spongiós (despre un material), care conţine în masa lui goluri, avînd uneori însuşirea de a suge lichidele.

spontan şi conştient, categorii ale materialismului istoric care exprimă raportul dintre legitatea istorică obiectivă şi activitatea social-istorică a oamenilor pe diferite trepte de dezvoltare a societăţii. Activitatea *spontană* este aceea care urmăreşte doar scopuri imediate, fără să întrevadă consecinţele sociale mai îndepărtate ale acţiunilor, ea implicînd un grad de conştiinţă limitat. În condiţiile existenţei proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, procesul de producţie pe care-l îndeplineşte fiecare om în parte este o activitate conştientă sub raportul conştiinţei individuale, dar pentru societate în ansamblu producţia este un proces nedirijat, inconştient, spontan. Producţia materială capătă un caracter conştient atunci cînd societatea înfăptuieşte în mod planificat conducerea producţiei şi a repartiţiei produselor, cînd nu numai individul izolat, ci şi societatea în ansamblu subordonează activitatea de producţie unui scop bine determinat. Activitatea socială conştientă (sub raportul conştiinţei sociale) corespunde nu numai scopurilor individuale ale participanţilor la ea, ci şi scopurilor generale ale tuturor membrilor unei clase sau ale societăţii respective. Aceştia, cunoscînd legitatea istorică şi dîndu-şi seama de consecinţele sociale ale acţiunilor lor, de caracterul relaţiilor sociale în care intră cu membrii clasei lor şi cu cei ai celorlalte grupuri sociale, se conduc nu numai după scopurile personale, ci şi după scopurile clasei respective sau ale întregii societăţi. În societatea capitalistă, grevele economice au un caracter spontan atîta vreme cît nu sînt subordonate unor scopuri politice generale, păstrînd un caracter răzleţ şi limitat. În schimb, greva politică constituie o acţiune conştientă şi revoluţionară. Unirea socialismului ştiinţific cu mişcarea muncitorească, din care s-au născut partidele comuniste şi muncitoreşti, reprezintă ridicarea mişcării spontane a clasei muncitoare pe treapta superioară a mişcării conştiente, de sine stătătoare şi revoluţionare. Caracterul conştient se realizează pe deplin numai prin revoluţia şi construcţia socialistă, pe baza instaurării relaţiilor de producţie socialiste, care presupun cu necesitate activitatea conştientă şi organizată, întemeiată pe cunoaşterea legilor obiective ale progresului social. V. şi *economism*.

Spontini, Gaspare (1774—1851), compozitor italian. A studiat la Conservatorul din Neapole. Între 1803 şi 1820 a trăit şi a activat la Paris, iar între 1820 şi 1842 la Berlin, pentru ca în 1848 să se reîntoarcă în ţară. A scris opere cu caracter dramatic („Fernand Cortez", 1809; „Vestala", 1807 etc.), care fac legătura între stilul gluckian şi cel romantic.

spor[1] 1. (STATIST.) *Spor absolut*, diferenţă reprezentînd creşterea în mărimi absolute a unei caracteristici numerice a unui fenomen între două momente sau perioade (ex. *s.a.* al producţiei de oţel din România din perioada 1959—1965 a fost de 2 005 mii t). — *S. mediu*, indicator care arată cu cît a crescut în medie o mărime (valoare) caracteristică a unui fenomen în cadrul unui anumit interval de timp pe perioade uniform eşalonate (ex. *s.m.* anual al producţiei de oţel în perioada 1959—1965 a fost de 334,2 mii t, calculat prin împărţirea sporului absolut din întreaga perioadă la numărul de ani din perioada respectivă, fără anul de bază). 2. (EC.) *Sporuri de salariu*, sume de bani plătite salariaţilor, peste *salariul tarifar*, pentru condiţii deosebite de muncă, pentru îndeplinirea unor sarcini suplimentare, pentru conducerea unei echipe, brigăzi etc., pentru vechime în muncă sau pentru anumite cazuri speciale. *S. de s.* se acordă sub forma unei sume absolute sau

sub forma unui procent raportat la salariul tarifar sau total.

spor[2] (gr. *spora* „sămînță"; BIOL.) **1.** Germen microscopic al organismelor vegetale, care servește la înmulțire (cu excepția **s.** bacterian), răspîndire și, în multe cazuri (ex. la bacterii), pentru supraviețuire în condiții nefavorabile. După originea lor, deosebim **s.** formați pe cale sexuată (asco- și bazidiosporii asco- și bazidiomicetelor și ai lichenilor etc.) și pe cale asexuată (**s.** bacteriilor, sporangiosporii unor ciuperci etc.). După modul de formare, deosebim **s.** formați prin unirea gameților sau gametangiilor (zigosporii și oosporii algelor și ciupercilor), prin transformarea unor celule ale corpului vegetativ (clamidosporii și oidiile unor ciuperci etc.), pe cale endogenă, în interiorul celulei (la bacterii) sau în sporangii, asce etc. (sporangiosporii ciupercilor *Mucor*, ascosporii ascomicetelor etc.), și pe cale exogenă, pe suprafața organelor speciale: bazidii, conidiofori etc. (bazidiosporii și conidiile la multe ciuperci etc.). Forma **s.** poate fi sferică, ovală, cilindrică etc. Celula bacteriilor sporulate formează un singur **s.**; alte organisme formează de la zeci pînă la trilioane de **s.** **2.** Germen microscopic al protozoarelor s p o r o z o a r e, care servește pentru răspîndire și supraviețuire în condiții nefavorabile. Se formează pe cale sexuată.

Sporade, arhipelag grecesc în Marea Egee, format din două grupe de insule: *Sporadele de Nord*, diseminate de-a lungul țărmului grec, cuprind 77 de insule. Suprafața totală: circa 540 km². Populația: circa 15 000 loc. (majoritatea insulelor sînt nelocuite). *Sporadele de Sud*, situate de-a lungul litoralului turc. Suprafața totală: circa 3 500 km². (Cea mai mare dintre ele, *Rodos*). Populația: circa 180 000 loc. Arhipelagul are o climă mediteraneană. Vegetație de tip maquis. Populația **S.** practică cultura cerealelor, a viței de vie, a măslinilor, a tutunului, a citricelor etc.; creșterea animalelor și pescuitul bureților.

sporángi (gr. *spora* „sămînță" și *angos* „vas"; BOT.), organe în formă de sac, în care iau naștere sporii, caracteristice ciupercilor din clasa ficomicetelor. **S.** se pot forma direct pe micelliu sau pe suporturi speciale, numite sporangiofori.

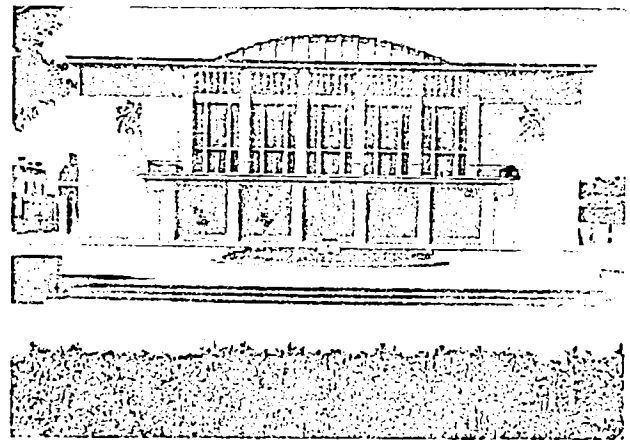

Palatul sporturilor din Constanța

sporocíst (gr. *spora* „sămînță" și *kystis* „vezică, sac"; ZOOL.), chist în care se găsesc spori (ex. la s p o r o z o a r e) sau un mare număr de celule germinative (ex. la stadiul larvar al gălbezei anterior celui de r e d i e).

sporofít (gr. *spora* „sămînță" și *phyton* „plantă"; BOT.), fază din ciclul evolutiv al plantelor formată din celule diploide și care produce spori pentru înmulțire. **S.** reprezintă generația asexuată.

sporozoáre (gr. *spora* „sămînță" și *zoarion* „animal mic"; ZOOL.), clasă de protozoare caracterizate prin prezența stadiului de spor în ciclul lor de dezvoltare și printr-o structură simplificată, ca urmare a modului de viață parazitar intracelular. Produc boli grave la om și la animale (ex. *Coccidium*, agentul patogen al coccidiozelor animalelor domestice; *Nosema*, al pebrinei; *Plasmodium*, al malariei).

sport, complex de exerciții fizice și de jocuri sportive, practicate în mod metodic, cu scopul formării și perfecționării unor deprinderi de mișcare și unor calități motrice specifice, precum și a unor calități morale (curaj, disciplină etc.) în concordanță cu conținutul fiecărei ramuri de sport. Practicarea **s.** contribuie la mărirea capacității de muncă și la adaptarea organismului la eforturi. **S.** se desfășoară sub formă de concursuri și sisteme competiționale, care creează posibilitatea participării la competiții superioare și acordă titluri de campioni. Complexitatea cerințelor pregătirii sportivilor și totodată necesitatea orientării activității sportive pe baze științifice au dus la crearea unor discipline specializate, ca: fiziologia sportului, igiena sportului, biomecanica, psihologia sportului, teoria antrenamentului sportiv etc. În vederea stimulării continue a pregătirii sportivilor și a obținerii unor rezultate tehnice superioare, s-a introdus sistemul de clasificare a sportivilor, care ierarhizează valoarea acestora după criteriul vîrstei și al performanțelor. Categoriile de clasificare a sportivilor din țara noastră sînt: juniori mici, juniori mari, categoria a III-a, a II-a, a I-a și titlurile de maestru și maestru emerit al sportului. Începuturile activității sportive în România datează din anul 1776, cînd, pentru prima oară în școli, s-au introdus ca obiect de învățămînt și practicarea exercițiilor fizice; în 1834 funcționa la București o școală de gimnastică, scrimă și dans. Primului club sportiv din București, „Societatea de dare la semn", creat în timpul domniei lui Al. I. Cuza (1859—1866),

i-a urmat clubul românesc de sporturi nautice de la Timişoara, Societatea „Luntrişoarelor", precum şi alte cluburi şi societăţi sportive din Cluj, Arad, Timişoara, Lugoj ş.a. În 1912 a fost înfiinţată Federaţia societăţilor sportive din România, iar în 1914 s-a constituit Comitetul olimpic român. Între cele două războaie mondiale, sportul românesc şi-a înscris în palmares cele dintîi succese internaţionale: echipajele de bob au obţinut două titluri mondiale în 1934 şi 1936, la box două titluri de campioni europeni şi la hipism prima medalie olimpică de argint (1936). După Eliberare au fost create condiţii pentru dezvoltarea **s.** pe baze largi de masă şi pentru realizarea unei activităţi sportive cu un conţinut nou. A fost înfiinţată Uniunea pentru cultură fizică şi sport. A crescut an de an baza materială a culturii fizice şi a sportului, construindu-se numeroase baze sportive moderne de mare capacitate: la Bucureşti (Complexul sportiv „23 August", cu un stadion care are o capacitate de 80 000 de locuri, Complexul sportiv „Floreasca", avînd o sală de sport cu o capacitate de 2 400 de locuri şi un bazin acoperit, Poligonul „Tunari", unul dintre cele mai mari şi mai moderne din lume, bazele nautice de la Snagov şi Herăstrău ş.a.), la Constanţa, Cluj, Iaşi, Timişoara, Bacău, Galaţi, Arad, Tîrgu-Mureş. Au fost amenajate staţiuni pentru sporturile de iarnă la Poiana-Braşov, Sinaia, Buşteni, Predeal, Azuga şi Borşa. În prezent, în ţara noastră sînt organizate campionate în peste 40 de ramuri sportive, activează peste 10 000 de asociaţii şi 34 de cluburi sportive, care antrenează într-o activitate sportivă variată peste 3 400 000 de bărbaţi şi femei, membri ai Uniunii de cultură fizică şi sport. În marile întreceri sportive internaţionale, sportivii noştri au obţinut în ultimii 20 de ani rezultate remarcabile: 35 de titluri de campioni mondiali, 22 de titluri de campioni europeni şi 140 de titluri de campioni balcanici, reuşind să ocupe multe locuri fruntaşe în ierarhia mişcării sportive europene şi mondiale: la handbal, volei, tenis de masă, caiac-canoe, popice, tir, lupte, gimnastică feminină, rugbi, hipism şi alte ramuri de sport. Participînd la jocurile olimpice de la Helsinki, Melbourne, Roma şi Tokio, reprezentanţii ţării noastre au obţinut 11 medalii de aur şi ocupă locuri fruntaşe în clasamentul naţiunilor participante. România întreţine relaţii cu organizaţii sportive din peste 60 de ţări şi face schimburi de informaţii şi publicaţii cu comitetele olimpice şi cu federaţiile din 110 ţări.

„Sport", revistă ilustrată, editată de Uniunea de cultură fizică şi sport din Republica Socialistă România. Apare bilunar, la Bucureşti, din octombrie 1958. (Între 1947 şi 1958 a apărut revista sportivă ilustrată „Stadion").

„Sportul popular", ziar, organ al Uniunii de cultură fizică şi sport din Republica Socialistă România. Apare din martie 1945, la Bucureşti. Din 1965, „Sportul popular" este cotidian.

sporulaţie (ZOOL., BOT.) **1.** Proces de formare a sporilor. **2.** Mod de reproducere asexuată prin spori, caracteristic plantelor; printre animale nu se întîlneşte decît la sporozoare şi la flagelatul noctiluca.

spot (FIZ.) **1.** Pată luminoasă de pe scara gradată a unui instrument de măsură, care este

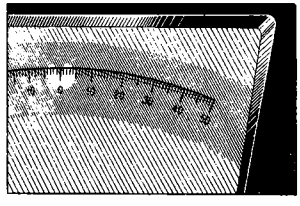

Spot (1)

produsă de un fascicul reflectat pe o oglindă solidară cu echipajul mobil al instrumentului şi care serveşte la indicarea valorii mărimii măsurate. **2.** Zonă luminoasă, de obicei punctuală, produsă pe ecranul unui tub catodic, în locul unde ajunge fasciculul de electroni emişi de catod.

Spree *[şpré:]*, rîu în sud-estul R.D. Germane (403 km). Izvorăşte din Munţii Sudeţi şi se varsă în lacul Havel (lîngă Berlin). În cursul mijlociu şi inferior străbate regiuni cu relief acumulativ glaciar, care favorizează despletirea rîului în numeroase braţe şi formarea unor lacuri. Navigabil în amonte de vărsare pe 105 km.

Springer *[şprínər]*, *(Trustul ~)*, monopol de presă din Republica Federală Germană. A fost înfiinţat în 1946, cu sediul la Hamburg.

Springfield *[şprínfi:ld]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Illinois. 174 500 loc. (1960). Este situat în centrul unui mare bazin huilifer. Industrie siderurgică şi alimentară. Aici se află casa memorială şi mormîntul lui Abraham Lincoln.

Springs *[şprinz]*, oraş în Republica Sud-Africană, situat în districtul aurifer Witwatersrand, la est de Johannesburg. 135 000 loc. (1960). Important centru de extracţie a aurului şi a minereului de uraniu. Industrie constructoare de maşini, fabrică de diamante sintetice.

sprínkler (TEHN.), element al unei instalaţii de stingere automată a incendiilor, care, în caz de incendiu, declanşează o stropire abundentă a spaţiului înconjurător.

sprint (SPORT) **1.** (În atletism) Denumire generală a probelor sportive desfăşurate pe distanţe scurte (pentru bărbaţi 60—400 m, pentru femei 60—300 m). Probele de **s.** se caracterizează prin viteză foarte mare (pe distanţă de 100 m cei mai buni alergători dezvoltă o viteză de aproape 40 km pe oră). **2.** Accelerarea tempoului mişcărilor, mai ales la startul şi la sosirea în unele întreceri sportive (ciclism, probele de semifond şi fond din atletism, unele probe din natajie).

spronţuit v. **olărit**[2].

spumánţi (CHIM.), substanţe tensioactive, care, adăugate lichidelor, scad tensiunea lor superficială, uşurînd formarea spumei.

spúmă (CHIM.), sistem dispers gaz-lichid, în care gazul este dispersat sub formă de

bule în mediul lichid. Pentru ca **s.** să devină stabilă se adaugă stabilizatori de **s.** (ex. gelatina). **S.** se folosește în flotație, la stingerea incendiilor etc.

spumă de mare (PETROGR.) v. **piatră ponce.**

spumogén (CHIM.), stabilizator de spumă utilizat în stingătoarele de incendiu; se fabrică prin hidroliza cheratinei din păr, coarne și copite, în prezența varului și a clorurii de calciu.

spurcáci *(Otis tetrax)*, pasăre de stepă migratoare, înrudită cu dropia, de mărimea unei

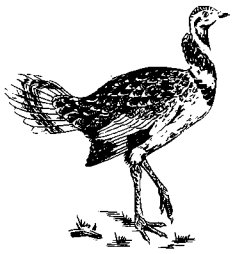

Spurcaci

găini, de culoare brună pe spate și alburie pe pîntece. Fiind o pasăre rară, este ocrotită prin lege.

spútă (MED.) v. **expectorație (2).**

Sraţimir (Sracimir), Ivan, țar al Vidinului (c. 1363—1396). A fost căsătorit cu fiica lui Nicolaie Alexandru, domn al Țării Românești. Atacat de oștile lui Ludovic cel Mare, regele Ungariei, și detronat în 1365, a fost reînscăunat în 1369 cu ajutorul lui Vladislav I (Vlaicu), domnul Țării Românești, cumnatul său. A fost ajutat în 1391 de Mircea cel Bătrîn în lupta contra turcilor. După bătălia de la Nicopole (1396) Sraţimir a fost alungat din scaun de către turci.

Sredna Gora, lanț muntos în R.P. Bulgaria, situat în sudul Munților Balcani și cuprins între depresiunea Kazanlîk și depresiunea Mariței. Este alcătuit din roci cristaline. Altitudinea maximă: 1 604 m (vîrful Bogdan). Păduri de foioase.

Srinagar, oraș în nord-vestul Indiei, centrul administrativ al statului Jammu-Kashmir, situat în valea Kashmirului. 289 900 loc. (1962). Industrie textilă (mătase, lînă). Sînt foarte dezvoltate meșteșugurile (covoare, șaluri de Kashmir, argintărie, obiecte sculptate în lemn). Orașul este străbătut de numeroase canale. În apropiere se găsesc întinse parcuri din timpul marilor mogoli. Centru turistic.

stabilít (CONSTR.), material termoizolator sub formă de plăci (panouri) din beton, constituit din talaș de rășinoase impregnat cu soluție de clorură de calciu (ca agregat) și ciment Portland sau metalurgic (ca liant). Plăcile de **s.** se folosesc la executarea izolațiilor termice și a pereților despărțitori.

stabilitáte 1. (FIZ., TEHN.) Proprietate a unui sistem fizicochimic sau tehnic care se găsește într-o anumită stare (eventual în stare de echilibru) sau într-un anumit regim permanent, ca la apariția unei perturbații să evolueze astfel încît mărimile lui de stare să aibă abateri mărginite (sau tinzînd către zero) față de valorile lor în regim permanent. Dacă sistemele sînt stabile numai la perturbații lente, se spune că prezintă *s. statică*, iar dacă sînt stabile și la perturbații bruște (și relativ mari) se spune că prezintă *s. dinamică*. Un autovehicul are **s.** dacă la orice viteză permisă (dependentă de configurația și de starea drumului) poate circula fără șerpuiri, derapare sau răsturnare; un avion prezintă **s.** dacă poate reveni spontan la starea inițială de zbor după ce a fost scos din această stare de o perturbație de scurtă durată (ex. o rafală de vînt); un sistem energetic prezintă **s.** dacă el continuă să funcționeze normal la modificări ale regimului de funcționare (ex. la variații mai mult sau mai puțin însemnate, eventual bruște, ale sarcinii) sau ale configurației sale (ex. conectarea sau deconectarea unor centrale electrice ori ale unor părți ale rețelei electrice de energie) etc. — (REZ. MAT.), *S. elastică*, proprietate a unui corp solid, care, fiind solicitat de o sarcină exterioară sub acțiunea căreia suferă deformații elastice, își menține forma geometrică corespunzătoare stării de echilibru elastic stabil. Dacă sarcina depășește o anumită valoare-limită (numită *sarcină critică*), corpul trece din starea de echilibru stabil în stare de echilibru instabil și orice perturbație produsă din exterior (sarcină suplimentară, sarcină dinamică etc.) provoacă pierderea formei de echilibru elastic al corpului. La barele drepte supuse la compresiune, părăsirea formei de echilibru elastic se numește *flambaj*. **2.** (MAT.) *Stabilitatea soluțiilor ecuațiilor diferențiale*, noțiune importantă în teoria ecuațiilor diferențiale. A fost elaborată în legătură cu studiul stabilității mișcării în mecanică. V. și soluție stabilă.

stabilitate relativă (FILOZ.), noțiune a materialismului dialectic care reflectă însușirea unui obiect sau proces de a-și menține un timp calitatea, de a fi identic cu sine ca unitate a contrariilor. Ea exprimă faptul că fluxul proceselor din univers, departe de a fi un torent haotic, amorf, prezintă o ordine determinată, legică. Legile fiind „forma generalității în natură" (F. Engels), „identicul în fenomene" (V.I. Lenin), filozofia marxistă respinge atît denaturarea în spirit metafizic, după care legile ar fi invariabile, fixe, eterne, cît și denaturarea opusă, în spirit relativist și agnostic, care duce în ultimă analiză la dizolvarea conceptului de lege. **S.r.** a legilor, care face posibilă previziunea științifică, este exprimată pregnant de interacțiunea dintre legi și condițiile concrete în care acestea se manifestă.

stabilivólt (ELT., TELEC.), tub electronic cu descărcare în gaze, utilizat ca stabilizator de tensiune.

stabilizáre 1. (CHIM.) Operație prin care se asigură în timp proprietăți constante (chimice, fizice sau mecanice) unui produs chimic în condiții de depozitare, transport sau exploatare (ex. **s.** gazolinei, prin îndepărtarea produselor prea ușor volatile, pentru a preveni creșterea excesivă a presiunii vaporilor la variații climatice de temperatură; **s.** benzinelor

de cracare, prin adăugarea unor substanţe care inhibă procesele de polimerizare, respectiv de formare a răşinilor, gumelor; **s.** materialelor plastice, prin adăugarea unor substanţe care împiedică descompunerea lor în timp la ridicări moderate de temperatură sau în prezenţa luminii; **s.** explozibililor, prin adăugarea unor substanţe care previn explozia spontană etc.). V. şi stabilizatori. **2.** (IND. TEXT.) *Stabilizarea dimensiunilor*, tratament termic sau termohidric la care sînt supuse produsele textile în vederea micşorării tensiunilor interne pentru ca acestea să nu sufere contracţii sau alte deformaţii după spălări şi alte operaţii care intervin în tehnologia finisării (albirea, vopsirea etc.) sau în exploatare (curăţirea îmbrăcămintii, netezirea cu fierul încălzit etc.). V. şi decantare; sanforizare.

stabilizare bănească, ansamblu de măsuri luate de către stat şi efectele acestora privind asigurarea stabilităţii cursului valutei naţionale. **S.b.** se impune, de regulă, după ce în prealabil a existat inflaţie sau tendinţe inflaţioniste şi presupune încetarea emisiunii de sume băneşti excedentare şi eliminarea surplusului de bani de hîrtie aflat în circulaţie. În funcţie de situaţia economică a ţării, de gradul de depreciere a banilor etc., **s.b.** se poate face prin revalorizarea banilor şi deflaţie, devalorizare etc.

stabilizarea relativă a capitalismului, denumire dată perioadei de dezvoltare a ţărilor capitaliste între anii 1923 şi 1929, caracterizată prin consolidarea economică şi politică temporară şi parţială a capitalismului. Avînd loc pe fondul crizei generale a capitalismului, această stabilizare nu a putut fi durabilă şi totală, ci a reprezentat o **s.r.**, care nu numai că nu a înlăturat contradicţiile capitalismului, dar a contribuit la agravarea lor. Izbucnirea în 1929 a crizei economice mondiale de supraproducţie a pus capăt **s.r.a.c.**

stabilizatór 1. (AV.) Partea fixă a ampenajului orizontal al unui avion. **2.** (NAV.) Instalaţie destinată reducerii amplitudinii oscilaţiilor de ruliu ale unei nave. Pentru stabilizarea navei se folosesc: tancuri laterale cu apă (cisterne antiruliu), legate printr-o conductă a cărei secţiune poate fi reglată astfel încît oscilaţiile apei în tancuri să aibă un efect de stabilizare a navei; giroscoape mari în rotaţie *(s. giroscopice)*, comandate de un giroscop-pilot şi care provoacă apariţia unor cupluri de forţe ce se opun mişcării de ruliu a navei; aripi fixate lateral pe corpul navei etc. **3.** (ELT.) Aparat sau dispozitiv electric destinat să menţină practic constante tensiunea la borne sau curentul unui receptor, în condiţii în care tensiunea sursei de alimentare sau parametrii receptorului variază în anumite limite. După mărimea stabilizată pot fi: *s. de tensiune* şi *s. de curent*. Cele mai frecvent utilizate sînt: *s. cu descărcare în gaze*, bazate pe descărcarea electrică în gaze rarefiate; *s. electronice*, bazate pe caracteristica neliniară a tuburilor electronice sau a tranzistoarelor; *s. electromagnetice*, bazate pe caracteristica neliniară a miezurilor feromagnetice; *s. cu rezistenţe nelineare*, bazate pe caracteristica neliniară a termistoarelor, varistoarelor şi diodelor semiconductoare etc.

stabilizatóri (CHIM.), substanţe care se adaugă unor produse chimice pentru a le stabiliza. Ex. polifenoli (folosiţi pentru stabilizarea benzinelor de cracare), săpunuri de plumb, cobalt etc. (folosite pentru stabilizarea materialelor plastice), amine (folosite pentru stabilizarea explozibililor) etc.

stabulaţie (lat. *stabulum* „grajd"; ZOOTEHN.), menţinerea animalelor în adăposturi. Poate fi *temporară*, în special în perioada de iarnă sau cînd condiţiile nu permit scoaterea la păşune, sau *permanentă*, în cazul creşterii animalelor în unităţi de tip industrial.

staccáto (MUZ.), termen italian indicînd o executare sacadată a sunetelor, care se separă prin pauze. Contrarul său este legato. Se notează printr-un punct pus deasupra sau dedesubtul notelor (v. spiccato). **S.** mai pronunţat se numeşte *staccatissimo*.

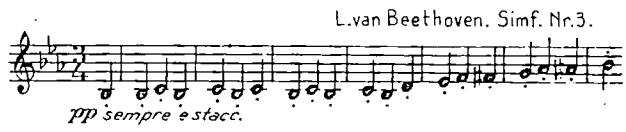

Staccato

Stache *[ştáhe]*, Guido (1833—1921), geolog austriac. A fost director al Institutului geologic din Viena. A efectuat cercetări geologice în partea de nord-vest a Transilvaniei, publicînd împreună cu Fr. Hauer, în 1863, prima lucrare de sinteză asupra geologiei Transilvaniei.

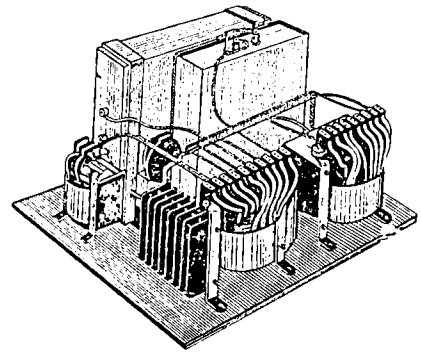
Stabilizator de tensiune

stadiál (GEOL.), interval de scurtă durată în timpul unei glaciaţii, cînd, datorită unei scăderi mai accentuate a temperaturii medii anuale, s-a manifestat o extindere maximă a gheţarilor. În timpul fiecărei glaciaţii din pleistocen a fost posibilă separarea unei alternanţe a **s.** cu interstadialele.

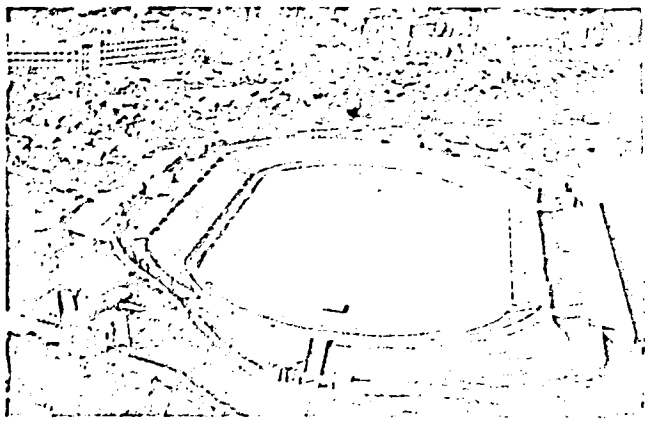

Stadionul „23 August" din Bacău

stádie (TOPOGR.), mică folosită la măsurarea indirectă a distanțelor în lucrările topografice expeditive.

stadii de dezvoltare (BIOL.), etape parcurse de plantele anuale cultivate în dezvoltarea lor. Fiecare **s. de d.** se caracterizează prin influența necesară și preponderentă a unui factor de mediu care condiționează dezvoltarea plantei. În stadiul de iarovizare, influența principală este a temperaturii, iar în stadiul de lumină rolul cel mai important îl are durata de iluminare a plantei.

stadimetric, *unghi* ~, unghiul diedru format în luneta topografică de centrul ocularului și firele stadimetrice, a cărui valoare constantă permite măsurarea distanțelor pe cale optică.

stadimetrie (TOPOGR.), ansamblu de lucrări topografice pentru întocmirea planurilor și hărților, în care distanțele pe teren se determină pe cale optică, folosindu-se tahimetrul și stadia verticală. Se numește și *tahimetrie*.

stadión (URB.), teren amenajat pentru competiții sportive, înconjurat de tribune pentru spectatori. În Grecia antică, stadionul era destinat curselor atletice de viteză, fiind prevăzut cu o pistă longitudinală lungă de 600 de picioare (stadionul din Olimpia avea 192,27 m). Stadioanele moderne sînt dotate cu o pistă elipsoidală lungă de 500 m și un teren central amenajat pentru diferite probe atletice (sărituri, aruncări), pentru jocuri sportive (fotbal, rugbi) și pentru demonstrații sportive de masă. Stadionul „23 August" din București a fost construit în anul 1953, și are o capacitate de circa 80 000 de locuri.

Staël /*sta:l*/, Anne Louise Germaine de, cunoscută sub numele de *Madame de Staël* (1766—1817), scriitoare franceză, fiica lui Jacques Necker, ministru

Madame de Staël

sub Ludovic al XVI-lea. A nutrit convingeri republicane și progresiste, pentru care Napoleon i-a interzis șederea la Paris. A călătorit în Italia, Germania (unde a cunoscut pe Goethe și Schiller), Rusia, Suedia și Anglia. În principala ei lucrare, „Despre literatură, considerată în raporturile sale cu instituțiile sociale" (1800), a arătat condiționarea istorică și națională a literaturii, exprimîndu-și în spirit iluminist convingerea în progresul moral al omenirii. Prin „Despre Germania" (1813) a făcut cunoscute în Franța romantismul și clasicismul german. A scris și două romane sentimentale, în parte autobiografice: „Delphine" (1802) și „Corinne" (1807, trad. rom. 1846), care zugrăvesc pasiuni tumultuoase.

Staff, Leopold (1878—1957), poet polonez modern și clasicizant. Format între neoromantici, S. a găsit drumuri noi și personale de creație și de îmbogățire a expresiei artistice. Adept al unui cult păgîn al frumuseții și vieții, S. și-a păstrat o seninătate olimpică în cele mai sumbre momente biografice. Poezia lui S., străbătută de optimism și de încredere în om, riguroș, dar fin cizelată („Visuri de putere", 1901; „Ramura în floare", 1908; „Curcubeu de lacrimi și de sînge", 1918; „Drumuri peste cîmpuri", 1919; „Vreme moartă", 1946; „Răchita", 1954), a avut o mare influență asupra literaturii poloneze contemporane.

stafide (VITICULT.), struguri uscați, fără semințe, proveniți de la soiurile kiș-miș, sultanină, corint și perletta. Uscarea se realizează în cuptoare speciale sau direct la soare. În țara noastră, unele soiuri producătoare de **s.** găsesc condiții bune de creștere și se află în curs de extindere în cultură.

stafilocóc (*staphile* „strugure" și *kokkos* „bob"; *Staphylococcus*; MICROBIOL.), gen de bacterii sferice, izolate sau grupate în grămezi sau în ciorchini, nesporulate, neciliate, gram pozitive, patogene pentru om și animale. Provoacă supurația rănilor, furunculi, abcese, intoxicații alimentare, stări septice, denumite *stafilococii*.

Stagiritul, nume dat lui Aristotel după orașul său natal, Stagira, din Peninsula Calcidică, învecinată cu Macedonia.

Stahi, Constantin D. (1844—1920), pictor și gravor român. A studiat la Iași cu Panaiteanu Bardasare și G. Schiller, apoi la München. Creația sa, alcătuită din portrete („Gh. Asachi", 1881), capete de expresie, scene de gen și mai ales naturi

moarte, se remarcă prin viziunea realistă, prin tratarea meticuloasă și prin deprinderea unui meșteșug solid. În multe dintre lucrările sale, în care apar chipurile oamenilor din popor (țărani din Moldova și Bucovina), pe lîngă pitorescul costumelor și al cadrului rustic, a reușit să redea și profilul lor moral. Paralel cu Aman, **S.** a practicat gravura în aramă și xilografia, popularizînd operele unor pictori celebri. Ca profesor și director al Școlii de arte frumoase din Iași (1892—1902), Stahi a fost unul dintre pedagogii de seamă ai învățămîntului nostru artistic.

Stahl, Henri H. (n. 1901), sociolog, jurist și economist român. Profesor de sociologie la Universitatea din București. A participat la campaniile de monografiere sociologică (1926—1946) și a conlucrat la realizarea *Muzeului satului*. Ca membru marcant al *Școlii sociologice de la București*, s-a situat pe poziții democratice de stînga. Din 1948 a activat în domeniul sistematizării teritoriale și al planificării orașelor și în cel al prevederilor sociale. Op. pr.: „Tehnica monografiei sociologice" (1934), „Nerej, un sat dintr-o regiune arhaică" (3 vol., în limba franceză, 1939), „Contribuții la studiul satelor devălmașe românești" (3 vol., 1958—1965).

Staicu, Irimie (n. 1905), agronom român, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, profesor de agrotehnică la Institutul agronomic „N. Bălcescu" din București. A studiat probleme legate de lucrările solului și a adus contribuții importante la ameliorarea podzolurilor și terenurilor sărăturoase. Prin cercetările sale a îmbogățit cunoștințele privitoare la studiul arăturilor și al eroziunii. Este autorul a peste 50 de lucrări științifice. Op. pr.: „Agrotehnica" (1959, în colaborare cu Gh. Ionescu-Șișești).

stalactită (gr. *stalaktos* „care cade picătură cu picătură") **1.** (GEOL.) Depunere calcaroasă de formă conică, fixată prin baza sa de tavanul unor goluri subterane (peșteri, galerii) și formată prin depunerea carbonatului de calciu din picăturile de apă. **S.** prezintă un canal central. Alături de stalagmite și de alte formații carstice, **s.** formează minunate podoabe naturale ale peșterilor (ex. **s.** din peșterile Dîmbovicioara, Meziad, Comarnic etc.). **2.** (ARHIT.) Motiv decorativ, amintind ca formă stalactitele **(1),** folosit, mai ales în arhitectura Orientului Apropiat, la decorarea cornișelor și capitelurilor. Vestita biserică a lui Neagoie Basarab de la Curtea de Argeș (1512—1517) are cornișa decorată cu stalactită.

stalagmită (GEOL.), depunere calcaroasă de formă conică, formată pe podeaua unor goluri subterane (peșteri, galerii etc.) prin depunerea carbonatului de calciu din picăturile de apă. **S.** sînt mai groase la partea inferioară, iar la vîrf prezintă o mică scobitură care corespunde locului unde picură apa

a-stalactite; *b*-stalagmite

din tavan (ex. **s.** din peșterile Dîmbovicioara, Meziad, Comarnic etc.).

Stalin *(Djugașvili),* Iosif Vissarionovici (1879 — 1953), militant de seamă al mișcării muncitorești ruse și internaționale. Membru al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.) din 1898, a fost, la începutul activității sale revoluționare, unul dintre conducătorii social-democrației din Gruzia. Membru al C.C. al P.M.S.D.R. (bolșevic) din 1912. În perioada pregătirii și înfăptuirii Revoluției din Octombrie 1917 a făcut parte din Comitetul militar-revoluționar. A îndeplinit sarcini importante de partid și de stat în perioada războiului

I. V. Stalin

civil și a intervenției militare străine. În 1922—1953 a fost secretar general al C.C. al P.C.U.S., calitate în care a condus întreaga activitate de partid. În 1941—1953 **S.** a fost președinte al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., iar în timpul războiului antihitlerist (1941—1945) președinte al Comitetului de stat al apărării și comandant suprem al Forțelor Armate ale U.R.S.S. La Congresul al XX-lea al P.C.U.S. (1956), **S.** a fost criticat pentru greșelile legate de cultul personalității. Op. pr.: „Marxismul și problema națională" (1912—1913), „Revoluția din Octombrie și tactica comuniștilor ruși" (1924), „În jurul problemelor leninismului" (1926).

Stalingrad (azi *Volgograd*), oraș în R.S.F.S. Rusă, situat pe malul drept al fluviului Volga, unde, în timpul celui de-al doilea război mondial, Armata Sovietică a obținut o mare victorie asupra trupelor hitleriste (noiembrie 1942—februarie 1943). Aici au fost încercuite și nimicite 22 de divizii, cu un efectiv de peste 300 000 de oameni, aflate sub comanda generalului-feldmareșal von Paulus. Victoria de la **S.** a marcat o cotitură radicală în desfășurarea generală a războiului.

Stamati, Costache (c. 1786—1869), scriitor român. A fost membru al Societății literare române (Academia Română). A colaborat la „Al-

bina românească" şi „Dacia literară". Autor de „compuneri originale şi imitaţii din autorii Europei" (Ariosto, Byron, Lamartine, Hugo, Puşkin ş.a.), a evocat în „Musa românească" (1868) mitologia şi istoria naţională, dovedind o imaginaţie fabuloasă şi predilecţie pentru viziunea macabră şi pentru umorul grotesc. S-a impus îndeosebi prin „Povestea povestelor" (1843), basm în versuri albe, cu intenţii epopeice, sinteză a spiritului folcloric cu fantasticul oriental. A mai scris fabule inspirate de Krîlov şi comedia de factură clasică „Cum era educaţia nobililor români în secolul trecut, cînd domneau fanarioţii în ţară", dialogul satiric „Holteiul şi boiernaşul" ş.a.

Stamati, Teodor (1812—1852), cărturar român. A fost profesor de fizică şi de matematică la Academia Mihăileană, unde a înfiinţat (în 1840) primul laborator de fizică experimentală. Este autorul unuia dintre primele manuale de fizică originale, „Fizica elementară pentru clasele colegiale din Prinţipatul Moldovei" (1849), şi al primului „Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles" (1851). A avut o activitate bogată în domeniul învăţămîntului şi al culturii.

Stamatiad, Alexandru T. (1885—1956), poet român simbolist. S-a născut la Bucureşti. A colaborat la „Literatorul" şi la alte reviste ale timpului. Poezia sa, puternic influenţată de Macedonski, cultivă grandilocvenţa, preţiozitatea, efectul sonor, exotismul („Din trîmbiţe de aur", 1910; „Mărgăritare negre", 1918; „Pe drumul Damascului", 1923; „Peisagii sentimentale", 1936; „Cortegiul amintirilor", 1942 ş.a.). A tradus din Ch. Baudelaire, O. Wilde, M. Maeterlinck, Omar Khayyam şi a întocmit antologii din poezia chineză („Din flautul de jad", 1939) şi japoneză („Eşarfe de mătase", 1943) ş.a.

stamboli, monedă de aur turcească, bătută la Stambul (de unde şi numele), care a circulat şi în ţările române în sec. al XVIII-lea.

Stamboli

Stambolić *[stámbolici]*, Petar (n. 1912), preşedintele Vecei Executive Federale a R.S.F. Iugoslavia (din 1963), membru al Prezidiului C.C. al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia (din 1966). Membru al P.C. din Iugoslavia din 1935. Între 1954 şi 1966 a fost membru al Comitetului Executiv al C.C. al U.C.I. În 1941—1945 a luat parte la lupta de eliberare a popoarelor din Iugoslavia. Între anii 1957 şi 1963 Stambolic a fost preşedinte al Scupştinei Populare Federale.

Stamboliiski, Aleksandr (1879—1923), om politic bulgar, lider al partidului ţărănesc Uniunea populară agrară bulgară. Ca prim-ministru (1919—1923), a trecut la înfăptuirea unor reforme burghezo-democratice (reforma agrară ş.a.), care urmăreau să uşureze situaţia grea a ţărănimii. Prin lovitura de stat militară-fascistă de la 9 iunie 1923, guvernul condus de S. a fost răsturnat, iar el asasinat.

Stambolov, Stefan (1854—1895), om politic bulgar, participant la lupta de eliberare a poporului bulgar de sub dominaţia otomană. Ca regent al Bulgariei (1886—1887), a contribuit la aducerea pe tronul Bulgariei a prinţului german Ferdinand de Saxa-Coburg. Ca prim-ministru (1887—1894), S. a dus o politică de apropiere de Germania şi de Austro-Ungaria.

Stambul v. **Constantinopol.**

Stamic *[stámiţ]*, familie de muzicieni originară din Boemia. Cel mai de seamă reprezentant al acestei familii a fost *Jan Václav S.* (1717—1757), compozitor, instrumentist, maestru de concert şi conducător al orchestrei din Mannheim, celebră în epocă. El a scris 70 de simfonii, precum şi numeroase alte piese instrumentale, caracteristice prin inventivitate melodică şi vioiciune, trăsături care anticipează stilul galant vienez.

stamine (BOT.), organe bărbăteşti din florile plantelor, care produc polen. S. sînt alcătuite în general dintr-un filament şi dintr-o anteră cu patru saci polinici.

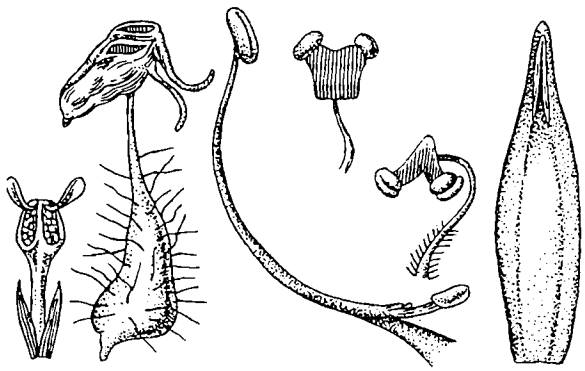

Diferite forme de stamine

Numărul s. variază la diferite specii de plante.

staminódii (BOT.), stamine sterile, lipsite de antere.

Stampa, Gaspara (1523—1554), poetă italiană. A fost membră a Academiei Pellegrini din Veneţia. A scris versuri de dragoste în manieră petrarchistă, care relevă o autentică sensibilitate şi sinceritate în exprimarea sentimentului („Versuri", 1554).

stampáre (METAL.) **1.** Îndesare, prin batere manuală sau

cu ajutorul unor mașini vibratoare, a amestecului de formare în rama de formare sau în cutia de miezuri. **2.** Operație de imprimare a unui profil pe o piesă, prin deformare plastică, cu ajutorul unui poanson și al unei matrițe (ex. **s.** monedelor, a medaliilor, a tacîmurilor etc.).

stámpă (ital. *stampa*), imagine imprimată după o placă gravată. V. și g r a v u r ă.

stampián (STRAT.), subdiviziune a oligocenului, caracterizată prin anumite specii de lamelibranhiate, gasteropode, echinide, foraminifere, schelete de pești, mamifere etc. În Republica Socialistă România se găsește în nord-vestul Depresiunii Transilvaniei și conține cărbuni.

Stancev, Hristo (1870—1950), pictor și ilustrator bulgar, reprezentant al picturii realist-critice bulgare. Lucrările sale se caracterizează prin viziunea monumentală, compoziția simplă, desenul exact și printr-o gamă cromatică sobră. Mai cunoscută dintre lucrările sale este „Pe țarină".

Stancu, Zaharia (n. 1902), scriitor român, membru al Academiei Republicii Socialiste România, președinte (din 1966) al Uniunii scriitorilor.

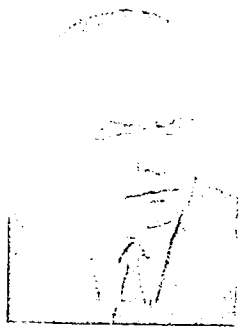

Z. Stancu

S-a născut în comuna Salcia (reg. București). Înainte de eliberarea țării de sub jugul fascist, el a desfășurat o vie activitate ziaristică, reunită ulterior în volumele „Sarea e dulce" și „Cefe de taur" (1955). A condus publicațiile „Azi" și „Lumea românească". Z. Stancu a îndeplinit funcția de director al Teatrului național din București între 1946 și 1952, și din 1958 a fost redactor-șef și apoi director al „Gazetei literare" (1954—1962). În literatură a debutat cu versuri de inspirație rurală, naturistă, expresie a unui temperament viguros („Poeme simple", 1927), evoluind apoi spre o vibrantă lirică erotică („Clopotul de aur", 1939; „Iarba fiarelor", 1941) și spre una de esență protestatară („Pomul roșu", 1940; „Anii de fum", 1944). Activitatea de romancier, începută cu „Dinamita" (1933), continuă apoi cu „Taifunul", (1937), „Oameni cu joben" și „Desculț" (1948), opera sa cea mai reprezentativă. Romanul, (tradus în numeroase limbi), scris la persoana întîi, evocă în tonalități lirice tabloul dramatic al vieții de mizerie și de revoltă a țărănimii sărace din Cîmpia Dunării la începutul veacului nostru. Realități similare oglindește și „Dulăii" (1952), cronică a răscoalelor din 1907. „Rădăcinile sînt amare" (5 vol., 1958—1959) este o frescă a societății românești interbelice și a luptei comuniștilor în ilegalitate, „Jocul cu moartea" (1962) zugrăvește în manieră picarescă aspecte ale vieții sociale în timpul primului război mondial, iar „Pădurea nebună" (1963) reconstituie critic atmosfera unui orășel zguduit de contradicții în anii imediat ulteriori aceluiași război. Viziunea sa artistică se caracterizează prin autenticitatea observației sociale și psihologice, evidențiază situații dramatice și caractere puternice, prin alternarea planurilor lirice și epice. Stilul său, cu propoziții ritmate poematic, cu efecte muzicale, întemeiate pe jocul memoriei afective, parcurge un registru expresiv larg. S-a mai remarcat și ca memorialist („Zile de lagăr", 1948), dar mai ales ca traducător al lui Esenin („Tălmăciri", 1934). Este autorul unei interesante „Antologii a poeților tineri" (1934) din perioada interbelică. Laureat al Premiului de stat. Medalia de aur conferită de Consiliul Mondial al Păcii (1959).

stándard 1. Document prin care se stabilesc norme și prescripții privitoare la calitatea, caracteristicile, dimensiunile, precum și la alte elemente ce definesc un produs, în scopul reglementării unitare a producției și consumului acestuia. **S.** trebuie să țină seama de cele mai noi cuceriri ale științei, tehnicii și practicii. **S.** se elaborează și pentru unele metode de analiză, pentru noțiuni științifice, simboluri, unități de măsură etc. În România, **s.** pentru produsele foarte frecvente care au o importanță deosebită pentru economia națională sînt aprobate de către guvern și devin *standarde de stat*, obligatorii pentru toate întreprinderile și organizațiile economice. **S.** de stat pot fi: *standarde generale (STAS)*, ale căror prevederi sînt obligatorii pentru întreaga economie națională, *standarde de recomandare (STAS-R)*, care se aplică numai în unele întreprinderi; *standarde experimentale (STAS-E)*, care se introduc în scopul acumulării experienței necesare în vederea transformării ulterioare a acestora în **s.** generale. **2.** *Produs standard*, tip de produs care satisface toate condițiile prevăzute pentru el în standard.

standard-áur (FIN.), sistem de circulație bănească, caracterizat prin baterea și circulația liberă a monedelor de aur cu valoare intrinsecă, convertibilitatea liberă a biletelor de bancă în monede de aur (standard-aur monede), lingouri (standard-aur lingouri) sau în devize (standard-aur devize) și prin libertatea importului și a exportului de aur. Standardul-aur a apărut pentru prima dată în Anglia la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și apoi în alte țări capitaliste dezvoltate și s-a menținut sub diferite forme, cu unele întreruperi legate de primul război mondial, în Anglia și Japonia pînă în 1931, în Statele Unite ale Americii pînă în 1933, în Franța, Elveția și Olanda pînă în 1936.

standardizáre, reglementare unitară a producției și a consumului, prin elaborarea și introducerea în practică a s t a n d a r d e l o r. Cuprinde măsuri de: s p e c i f i c a r e,

unificare şi tipizare. **S.** contribuie la crearea condiţiilor pentru organizarea raţională a producţiei, pentru folosirea tehnicii înaintate, la economisirea resurselor materiale etc. Se poate desfăşura la nivelul unei întreprinderi, al unei ramuri, la nivel naţional şi la nivel internaţional. În România, acţiunea de **s.** se desfăşoară pe baza planului de standardizare. Îndrumarea şi coordonarea **s.** din ţara noastră sînt asigurate de Direcţia generală de metrologie, standarde şi invenţii (D.G.M.S.I.), prin Oficiul de stat pentru standarde. Acţiunea de standardizare internaţională cea mai cuprinzătoare se realizează în cadrul *Organizaţiei Internaţionale de Standardizare* (I.S.O.) şi în cadrul Comisiei Electrotehnice Internaţionale (C.E.I.), afiliată la I.S.O. România participă la acţiunile I.S.O. şi C.E.I., la cele ale Institutului de Standardizare C.A.E.R., precum şi la cele ale altor organisme internaţionale de **s.**

„Standard Oil" *[stęndəd ǫil]*, grup de trusturi petroliere, formal independente, compus din „Standard Oil of New Jersey", „Socony Mobil Oil", „Standard Oil of California", „Standard Oil of Indiana" ş.a., controlate de grupul Rockefeller. Trustul de bază este „Standard Oil of New Jersey", care s-a dezvoltat dintr-o societate petrolieră înfiinţată în 1882 de John Rockefeller. Împreună cu numeroase societăţi, **S.O.** controlează peste o treime din întreaga extracţie şi prelucrare de petrol din lumea capitalistă şi ocupă un loc important în producţia petrochimică. În 1964 numai cele patru trusturi amintite din grupul **S.O.** au deţinut active în valoare de 24 470,8 milioane de dolari şi au obţinut 1 884,8 milioane de dolari profit.

stand de probă (TEHN.) v. **banc de probă.**

staniól (TEHN.), foaie sau bandă subţire de staniu (sau uneori de aluminiu ori de plumb), folosită ca ambalaj.

Stanislavski, Konstantin Sergheevici (pe numele adevărat *Alekseev*) (1863—1938), regizor, actor, pedagog şi teoretician de teatru sovietic, artist al poporului al U.R.S.S. Şi-a început activitatea regizorală novatoare în cadrul „Societăţii de artă şi literatură" din Moscova (1888—1898). Împreună cu V.I. Nemirovici-Dancenko,

K. S. Stanislavski

a fost creatorul şi conducătorul „Teatrului de artă din Moscova" (1898), care a continuat şi a dezvoltat vechea tradiţie realistă a teatrului rus. Trăsăturile distinctive ale acestei creaţii sînt pătrunderea stilului de gîndire al dramaturgului şi desprinderea ideii directoare (supraproblema), precum şi dezvăluirea complexităţii subtextului psihologic al rolurilor. Subordonîndu-se acestor trăsături, concepţia regizorală a lui **S.** a reorganizat, într-o sinteză organică nouă, elementele spectacolului: interpretarea, decorul, ritmul, lumina, sunetul etc. Sistemul lui K.S. Stanislavski, care a avut o mare înrîurire asupra culturii teatrale mondiale, reprezintă, teoretic şi practic, suma metodelor de lucru ale regizorului asupra piesei şi ale actorului asupra rolului. Printre spectacolele celebre montate de el se numără „Azilul de noapte" al lui Gorki şi „Othello" şi „Hamlet" de Shakespeare. În spiritul sistemului de creaţie scenică al lui **S.** au fost educate generaţii de actori sovietici şi străini. Stanislavski a scris memorii („Viaţa mea în artă", 1926), studii teoretice despre creaţia actorului şi a regizorului („Munca actorului cu sine însuşi") ş.a.

stăniu (CHIM.), *Sn.* Element cu nr. at. 50; gr. at. 118,70; gr. sp. 7,28; p.t. 231,8°C; p.f. 2 362°C. Face parte din grupa a IV-a a sistemului periodic. Este un metal alb-argintiu, foarte ductil; se poate lamina uşor în foi subţiri *(staniol)*. Se găseşte în natură sub formă de casiterit (SnO_2), din care se obţine prin reducere cu cărbune. Se prezintă în trei modificaţii alotropice: *s. alb*, forma obişnuită a **s.**, cristalizat în sistemul pătratic, *s. cenuşiu*, pulverulent, cristalizat în sistemul cubic, stabil sub 18°C, şi *s. cu structură cristalină rombică*. Ţinut mult timp într-un loc rece, *s. alb* se pulverizează, trecînd în *s. cenuşiu* („ciuma **s.**" sau „boala de muzeu a **s.**"). **S.** este, în general, stabil din punct de vedere chimic la temperatură obişnuită. Prin încălzire reacţionează uşor cu unele elemente. Formează combinaţii în care funcţionează bi- şi tetravalent. Combinaţiile **s.** bivalent funcţionează în general ca reducători, trecînd în combinaţii ale **s.** tetravalent. Se întrebuinţează la acoperirea altor metale (pentru a le proteja împotriva coroziunii) şi sub formă de aliaje (bronz, aliaj cu plumbul pentru lipit etc.). Sin. *cositor*.

Stanković *[stáncovici]*, Borislav (1876—1927), prozator realist sîrb. În romanele, povestirile şi dramele sale, **S.** a înfăţişat cu o plasticitate remarcabilă viaţa cu tradiţii orientale în declin a oraşului său natal (Vranje) de la sfîrşitul sec. al XIX-lea. Vigoarea prozei sale constă în subtila analiză psihologică a personajelor (feudali, negustori, ţărani, ţigani, cerşetori), mistuite de patimi puternice. În romanul „Sînge stricat" (1911, trad. rom. 1959), **S.** a abordat tema degenerării aristocraţiei comerciale şi a ascensiunii unei negustorimi noi din rîndurile ţăranilor munteni.

Stanley *[stęnli]*, sir Henry Morton (pe numele adevărat *John Rowlands*; 1841—1904), ziarist şi călător englez. În calitate de corespondent al ziarului „New York Herald" a plecat în căutarea lui Livingstone, dispărut în Africa Ecuatorială. Din Zanzibar a pornit spre interiorul continentului

(1871) şi după zece luni de căutare l-a găsit pe ţărmul estic al lacului Tanganica, la Ujiji. Cu această ocazie, **S.** a stabilit că lacul Tanganica nu aparţine sistemului Nilului, aşa cum se considerase pînă atunci. În 1874 a pornit în a doua sa călătorie, a traversat Africa

H. M. Stanley

Ecuatorială de la est la vest, a cercetat lacurile Victoria, Tanganica, Albert etc., a descoperit masivul muntos Ruwenzori şi a coborît pe fluviul Congo pînă la ţărmul Oceanului Atlantic (1874—1877). Din 1879, aflîndu-se în serviciul regelui Leopold al II-lea al Belgiei, s-a ocupat cu organizarea viitoarei colonii belgiene Congo.

Stanley *[stęnli]*, Wendell Meredith (n. 1904), chimist american, profesor la Universitatea din California. A făcut cercetări în domeniul chimiei biologice. A studiat sterolii, virusurile, prepararea unor vaccinuri. A reuşit să izoleze virusurile în stare pură şi să le cristalizeze. Op. pr.: „Virusurile" (1959), „Virusurile şi natura vieţii" (1961). Premiul Nobel (1946).

Stanleyville (denumirea pînă în 1966 a oraşului *Kisangani*), oraş în Congo (Kinshasa), situat pe cursul mijlociu al fluviului Congo, centrul administrativ al Provinciei răsăritene. 126 533 loc. (1959). Centru comercial. Port fluvial şi aeroport. Fabrici de ciment, de lacuri şi vopsele; unităţi industriale de prelucrare a lemnului, de preparare a produselor alimentare.

Stanovoi, *Munţii* ~, sistem muntos situat în Siberia Orientală, cuprins între lacul Baikal, munţii Iablonoi şi munţii Djugdjur. Se întind pe o lungime de circa 700 km. Sînt alcătuiţi în cea mai mare parte din şisturi cristaline, intruziuni granitice şi gnaise. Relieful este în general domol, cu vîrfuri rotunjite şi văi largi. Altitudinea maximă: 2 412 m (vîrful Goleţ-Skalistîi). Zăcăminte de aur, de cărbune etc.

stánţă (ital. *stanza*, din lat. *stare* „a opri"), strofă cu înţeles deplin, alcătuită din opt versuri, cu o anumită schemă de rimă (ab ab ab cc; ab ab ab ab, sau ab ab bc bc) şi formînd o unitate ritmică. A fost cultivată de poeţii italieni ai Renaşterii, apoi de Camões, Spenser, Byron, Goethe ş.a., într-o mare varietate de forme. **2.** Poezie formată din **s. (1).**

Stara Planina v. **Balcani.**

Stara Zagora, oraş în partea centrală a R.P. Bulgaria, situat la poalele munţilor Sredna Gora. 75 500 loc. (1961). Industrie chimică, alimentară, textilă etc. Nod feroviar.

stárcevo, cultură materială din neoliticul timpuriu, răspîndită în mileniile V—IV î.e.n. în nordul Iugoslaviei şi identică, în linii generale, cu cultura c r i ş de pe teritoriul ţării noastre. A fost numită astfel după satul Starčevo (R.S.F. Iugoslavia), situat în apropierea Belgradului, unde au fost descoperite pentru prima dată urme caracteristice acestei culturi.

stáre (FIZ.), situaţie a unui sistem fizic la un moment dat, determinată de ansamblul proprietăţilor sale sau de mulţimea valorilor instantanee ale mărimilor caracteristice (numite *mărimi de s.* sau *parametri de s.*). După cum valorile mărimilor de **s.** ale unui sistem variază sau nu variază în timp, **s.** este nestaţionară sau, respectiv, staţionară. — *S. de agregare* (sau *fizică*), fiecare dintre stările sub care se poate prezenta o substanţă, considerate din punctul de vedere al rezistenţei la deformare prin acţiuni mecanice sau termice. Din punct de vedere macroscopic se deosebesc următoarele *s. de a.*: *s. solidă*, în care substanţele prezintă în orice condiţii rezistenţă mare la deformare, şi *s. fluidă*, în care substanţele nu prezintă rezistenţă la deformare cît timp aceasta se produce la volum constant. *S. de a.* fluidă poate fi, la rîndul ei, de două feluri: *s. lichidă*, în care fluidul opune o mare rezistenţă la compresiune, şi *s. gazoasă*, în care fluidul prezintă tendinţa de a umple, prin expansiune, un volum oricît de mare. Din punct de vedere microscopic, se deosebesc mai multe *s. de a.*: cristalină, lichidă, gazoasă, amorfă etc. *S. cristalină*, tipică pentru *s. de a.* solidă, este caracterizată prin dispunerea ordonată a particulelor substanţei (atomi, molecule, ioni) în nodurile unei reţele spaţiale (reţeaua cristalină); de obicei particulele nu pot efectua decît vibraţii în jurul poziţiilor medii de echilibru. În *s. lichidă*, particulele substanţei nu au poziţii bine determinate, putîndu-se deplasa unele faţă de altele; există o oarecare ordonare locală (pe domenii relativ mici) în distribuirea particulelor, dar lipseşte o ordonare globală (pe distanţe mai mari). *S. gazoasă* se caracterizează prin mişcarea complet dezordonată a particulelor (agitaţie termică). *S. amorfă* (sau *sticloasă*) este o *s. de a.* intermediară între starea solidă şi cea lichidă; din punct de vedere microscopic ea este lipsită de o structură regulată, asemănîndu-se prin aceasta cu **s.** lichidă, iar din punct de vedere macroscopic este solidă. — *S. critică*, stare a unui fluid care corespunde capătului liber al curbei tensiunii de vapori în funcţie de temperatură; în acest punct dispare diferenţa dintre **s.** lichidă şi **s.** gazoasă. Pentru fiecare substanţă, *s.c.* se realizează la o anumită temperatură (numită temperatură critică), precum şi, în funcţie de masa fluidului, la o anumită presiune şi la un anumit volum. — *S. născîndă*, stare în care se află un element sau un compus simplu în momentul eliberării lor dintr-o combinaţie; *s.n.* a multor substanţe se caracterizează printr-o activitate chimică mult mai mare comparativ cu **s.** lor obişnuită. — *S. cuantică*, stare

a sistemelor microscopice (molecule, atomi, nuclee atomice etc.), caracterizată prin valori bine determinate ale unui ansamblu de numere cuantice. — *S. normală*, stare a unui corp definită prin cîteva mărimi caracteristice ale căror valori sînt egale cu cele stabilite în mod convenţional. *S.n. fizică* este caracterizată prin temperatura de 0°C şi prin presiunea de 760 mmHg (o atmosferă fizică); *s.n. tehnică* este caracterizată prin temperatura de 20°C şi prin presiunea de 1 at (atmosferă tehnică). — *S. de deformaţie* (REZ. MAT.), stare a unui corp solid caracterizată prin deplasări relative ale elementelor infinit mici de volum din interiorul corpului sub acţiunea unui sistem de forţe. — *S. de tensiuni*, stare a unui corp solid în care elementele infinit mici de volum din interiorul său sînt supuse acţiunii unor forţe interioare (locale). Totalitatea tensiunilor (produse de forţele locale) corespunzătoare unui element de volum determină *s. de t.* într-un punct. Ansamblul *s. de t.* corespunzătoare tuturor punctelor corpului determină *s. de t.* a corpului. — *S. limită* (REZ. MAT.), stare de solicitare a unui corp solid deformabil, caracterizată prin valori-limită maxime ale sarcinilor exterioare (a căror depăşire poate provoca deformarea inadmisibilă sau ruperea corpului). — *S. hidrometrică* (GEOGR.), situaţia vaporilor de apă din atmosferă, caracterizată prin raportul dintre greutatea vaporilor de apă conţinuţi într-un metru cub şi greutatea aerului uscat aflat în acelaşi volum.

stare civilă (DR.), poziţia unei persoane fizice în raport cu familia (ex. calitatea de soţ, de copil din căsătorie sau din afara căsătoriei), poziţie care o situează într-un cadru social determinat.

stare de asediu, regim instituit în statele burgheze, în împrejurări apreciate ca extraordinare, şi constînd în suspendarea libertăţilor democratice şi acordarea unor puteri excepţionale de poliţie şi de jurisdicţie autorităţilor militare. **S. de a.** poate fi proclamată de şeful statului sau direct de guvern, fiind folosită mai ales pentru reprimarea mişcărilor democratice.

stare de necesitate (DR.) **1.** Situaţia de constrîngere în care se află o persoană cînd comite, în anumite limite, o faptă ilicită pentru apărarea ei sau a lucrurilor sale ori pentru apărarea unei persoane apropiate sau a lucrurilor acesteia şi care are drept consecinţă eliberarea de răspunderea civilă, ca şi de cea penală. **2.** Situaţia care poate fi proclamată în Republica Socialistă România pentru unele localităţi sau pentru întreaga ţară, în anumite împrejurări excepţionale, în interesul apărării ţării, a ordinii publice sau a securităţii statului. **S. de n.** poate fi instituită de către Marea Adunare Naţională, iar în cazuri de urgenţă de către Consiliul de Stat. Efectele acestei stări sînt stabilite chiar prin actul care o instituie.

Starling *[stá:liŋ]*, Ernest Henry (1866—1927), fiziolog englez. A fost profesor la Universitatea din Londra. A făcut studii importante asupra circulaţiei sanguine, asupra automatismului cardiac, asupra energeticii inimii şi a descoperit secretina, fapt care-l situează printre întemeietorii endocrinologiei moderne. Op. pr.: „Principiile fiziologiei umane" (1912), „Corelaţia funcţiilor în organism" (1930).

stăroste (în evul mediu) **1.** (În Ţara Românească) Conducător al unei *bresle*. Pentru conducerea treburilor breslei, **s.** era ajutat de un sfat, alcătuit din 12 bătrîni. I se spunea şi vătaf. **2.** (În Moldova) Cîrmuitor al ţinuturilor de margine (ex. **s.** de Putna).

Starov, Ivan Egorovici (1744—1808), arhitect rus, reprezentant de seamă al clasicismului rus. A studiat la Academia de artă din Petersburg şi la Roma. Autor a numeroase construcţii. **S.** a practicat o arhitectură caracterizată prin formele pline, prin vigoare şi monumentalitate: biserica Alexandru Nevski din Petersburg (1778—1790), castelul din Taiţi (1774—1778), palatul Tavricevski din Petersburg (1783—1788).

start (SPORT), moment al începerii unei întreceri sportive (alergări, ciclism, canotaj ş.a.) şi loc de plecare al concurenţilor în unele probe şi ramuri de sport.

stárter 1. (TEHN.) Carburator suplimentar, conexat sau încorporat la carburatorul principal al unui motor cu aprindere prin scînteie electrică, care serveşte la formarea unui amestec carburant bogat, necesar pentru pornirea rapidă a motorului în stare rece. **2.** (ELT.) Dispozitiv folosit pentru aprinderea tuburilor fluorescente.

Stasov, Vasili Petrovici (1769—1848), arhitect rus. A studiat la Moscova, în Franţa şi în Italia. Urmînd principiile marilor arhitecţi V.I. Bajenov şi M.F. Kazakov, **S.** a dezvoltat tradiţia clasicismului rus în arhitectură. Stilul său se caracterizează prin claritatea compoziţiei, prin varietatea formelor şi sobrietatea decoraţiei: palatul din Gruzino (1815—1820), palatul din Vilno (1816—1834), Muzeul rus din Petersburg (1817—1823), cazarma Pavlovsk din Petersburg (1817—1818) ş.a.

Stasov, Vladimir Vasilievici (1824—1906), critic muzical şi de artă rus. A studiat dreptul, s-a preocupat de arheologie, artă populară, artă rusă şi vest-europeană şi s-a dedicat activităţii de critic. Prieten al peredvijnicilor, **S.** a militat împotriva academismului şi a desfăşurat o intensă activitate pentru promovarea ideilor democratice în arta rusă şi pentru susţinerea caracterului ei naţional şi popular. A scris numeroase articole, studii („Douăzeci şi cinci de ani de artă rusă") şi monografii de artă. Principiile sale realiste au avut o infuenţă pozitivă asupra compozitorilor din „grupul celor cinci", pe care i-a sprijinit prin activitatea publicistică, prin subiectele pe care le procura (a scris chiar librete), prin publicarea lucrărilor lor. A popularizat în Rusia figurile marilor compozitori clasici şi romantici („Studii asupra artei europene din sec. al XIX-lea"). Scrierile sale au o deosebită importanţă ştiinţifică şi documentară.

Stassfurt, oraş în R.D. Germană, în districtul Magdeburg. 25 800 loc. (1964). Industrie extractivă, chimică şi constructoare de maşini (utilaj pentru industria chimică, aparate radio).

Staszic */stáşit/*, Stanisław (1755—1826), iluminist polonez. A criticat orînduirea feudală, fără a ajunge însă la concluzii revoluţionare („Avertisment Poloniei", 1790). În poemul filozofic „Neamul omenesc" (1793—1795), a dezvoltat într-un înveliş deist idei materialiste.

stat, organizaţie politică a clasei economiceşte dominante în societate, principalul element al suprastructurii. **S.** a apărut în procesul destrămării orînduirii primitive, o dată cu apariţia proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi cu împărţirea societăţii în clase sociale antagoniste, fiind rezultatul contradicţiilor de clasă. Spre deosebire de comuna primitivă, unde nu exista stat, iar respectarea regulilor de convieţuire era asigurată de obiceiuri, tradiţii sau cu ajutorul sfatului tribului, care exprima interesele întregii comunităţi, în societatea bazată pe clase sociale antagoniste apare puterea de stat. Ea este o putere distinctă de masa populaţiei şi opusă ei şi dispune de un aparat special de constrîngere (armata, poliţia, justiţia, închisorile etc.), pe care clasa dominantă economiceşte îl foloseşte în vederea apărării orînduirii sociale existente. Fiecărei orînduiri sociale îi corespunde un anumit tip de **s.** Tipurile de **s.** se deosebesc între ele prin baza social-economică care le-a dat naştere. Statele societăţilor bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie şi pe exploatarea omului de către om (sclavagist, feudal, capitalist) exprimă puterea politică (dictatura) a claselor exploatatoare, avînd misiunea de a promova, apăra şi impune interesele acestor clase atît în interiorul ţării, cît şi în politica externă, în relaţiile cu celelalte state. Un nou tip de **s.**, radical deosebit de cele anterioare, este *statul socialist.* Esenţa tuturor statelor de un anumit tip istoric este identică, însă aceasta se manifestă sub diferite forme de organizare, de exercitare a puterii de **s.** (de exemplu monarhia despotică, republica democratică sau aristocratică în sclavagism, monarhia absolută etc. în feudalism). Formele de **s.** depind de condiţiile social-istorice, de raportul forţelor de clasă, de tradiţiile fiecărui popor, de sarcinile schimbate ale dominaţiei de clasă. Fiind un produs al societăţii împărţite în clase sociale, **s.** are un caracter istoric. El va dispărea în faza superioară a comunismului, o dată cu dispariţia claselor sociale. Acesta este un proces îndelungat, care se va produce atunci cînd comunismul va învinge pe deplin. Drumul spre această fază a dezvoltării societăţii trece prin întărirea continuă a statului socialist. — *S. burghez,* organizaţie politică de dominaţie a burgheziei, cea mai importantă parte a suprastructurii politice a societăţii capitaliste. Apariţia *s.b.* a constituit un progres faţă de statele anterioare, întrucît el a creat un cadru politic mai adecvat pentru dezvoltarea forţelor de producţie ale societăţii, iar instaurarea libertăţilor burghezo-democratice a asigurat condiţii mai favorabile pentru organizarea şi lupta clasei muncitoare şi a maselor exploatate în general. În funcţie de etapa, de particularităţile dezvoltării diferitelor ţări capitaliste, de raportul forţelor de clasă, *s.b.* îmbracă diferite forme: monarhie constituţională, republică parlamentară, republică prezidenţială ş.a.m.d. În imperialism, şi îndeosebi în condiţiile capitalismului monopolist de stat, *s. b.* se caracterizează prin împletirea tot mai strînsă a aparatului de stat cu monopolurile, prin creşterea atotputerniciei monopolurilor în viaţa de stat şi prin sporirea intervenţiei statului în economie. Totodată are loc creşterea uriaşă a aparatului birocratic şi militar şi militarizarea economiei. În condiţiile ascuţirii antagonismelor de clasă şi ale contradicţiei dintre interesele monopolurilor şi cele ale majorităţii naţiunii, în măsura în care nu-şi mai poate asigura dominaţia în cadrul formelor burghezo-democratice, burghezia imperialistă tinde către restrîngerea democraţiei, către limitarea rolului organelor reprezentative, mergînd pînă la instaurarea fascismului. Pe plan extern, cercurile monopoliste cele mai agresive duc o politică de înăsprire a relaţiilor dintre state, încearcă să se opună progresului istoric, mişcărilor de eliberare naţională şi socială, prin organizarea de blocuri militare agresive, prin amestecul în politica internă a altor ţări, prin sprijinirea regimurilor reacţionare antidemocratice din diferite părţi ale lumii. Burghezia imperialistă contemporană împleteşte reprimarea directă a mişcării muncitoreşti şi a altor mişcări progresiste cu manevrarea opiniei publice prin uriaşul aparat de propagandă (presă, radio, televiziune), cu încercările de influenţare politică-ideologică a maselor. În aceste încercări se încadrează şi teoriile apologetice burgheze şi reformiste potrivit cărora în ţările capitaliste dezvoltate capitalismul s-ar fi transformat în „capitalism popular", iar statul într-un „stat al prosperităţii generale", care se manifestă ca un arbitru situat deasupra claselor, reglementează viaţa economică în interesul general al întregii societăţi, intervine în direcţia micşorării inegalităţii sociale. Partidele comuniste şi muncitoreşti demonstrează inconsistenţa ştiinţifică a teoriei statului deasupra claselor, care urmăreşte să abată clasa muncitoare de la lupta sa revoluţionară împotriva capitalismului. Ele mobilizează clasa muncitoare şi ceilalţi oameni ai muncii la lupta împotriva politicii reacţionare a *s.b.*, pentru apărarea şi lărgirea libertăţilor democratice, pentru pace şi progres social. Totodată, complexitatea transformărilor istorice din epoca contemporană a scos la iveală şi în domeniul evoluţiei statului forme specifice, originale. Unele state din ţările recent eliberate de sub jugul colonial înfăptuiesc

prefaceri progresiste în viaţa economică, politică şi socială, iau măsuri cu caracter antiimperialist şi antifeudal, luptă pentru apărarea suveranităţii lor naţionale, pentru crearea unei economii naţionale independente. Toate acestea, precum şi adoptarea de noi forme de organizare a vieţii obşteşti, creează în aceste state perspectiva unei dezvoltări democratice. — *S. socialist*, organizaţia dominaţiei politice a clasei muncitoare, clasă conducătoare în **s.**, aliată cu ţărănimea şi cu ceilalţi oameni ai muncii, instrumentul principal în construirea orînduirii socialiste. Instaurarea noii puteri este numai începutul formării noii suprastructuri. Crearea suprastructurii socialiste este un proces complex şi de durată, proces a cărui desfăşurare presupune în mod necesar o bază economică socialistă. Relaţiile de producţie socialiste, care apar ca urmare a măsurilor luate de puterea de stat, constituie fundamentul obiectiv pe care se sprijină procesul de făurire şi dezvoltare a suprastructurii socialiste. *S.s.* reprezintă dominaţia politică a oamenilor muncii, puterea zdrobitoarei majorităţi a populaţiei împotriva minorităţii de exploatatori răsturnaţi de la putere. Forţa politică conducătoare a *s.s.* este partidul comunist, care îndrumează întreaga dezvoltare a societăţii socialiste. Funcţiile principale ale noii puteri sînt, înainte de toate, cele de creare şi dezvoltare a economiei socialiste, de înfăptuire a revoluţiei în cultură şi ideologie şi de apărare a cuceririlor revoluţionare, iar pe plan extern de apărare împotriva pericolului unei agresiuni, de colaborare politică, economică şi culturală cu ţările socialiste şi de dezvoltare a relaţiilor comerciale, culturale, diplomatice cu toate statele. Dezvoltarea şi înflorirea fiecărei naţiuni socialiste, a fiecărui *s.s.* egal în drepturi, suveran şi independent constituie o cerinţă esenţială de care depind întărirea unităţii şi coeziunii *s.s.*, creşterea înrîuririi lor asupra mersului înainte al omenirii spre socialism şi comunism. Formele *s.s.* depind de condiţiile istorice concrete ale dezvoltării fiecărei ţări, de tradiţiile naţionale şi istorice, de particularităţile raporturilor forţelor de clasă, de diferitele etape ale construirii socialismului şi comunismului. În U.R.S.S., *s.s.* a luat forma puterii sovietice, în alte ţări forma *statului democrat-popular*, dar esenţa acestor **s.** este aceeaşi: puterea politică a clasei muncitoare aliată cu ceilalţi oameni ai muncii. *S.s.* român a apărut o dată cu cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare, aliată cu ţărănimea muncitoare, sub formă de stat democrat popular. Drept rezultat al profundelor schimbări social-economice care au avut loc în întreaga structură a societăţii, Constituţia ţării din 1965 a consacrat denumirea statului nostru: Republica Socialistă România. *S.s.* român are un caracter unitar, întreaga putere aparţine poporului, este exercitată de către popor prin *Marea Adunare Naţională* şi prin *sfaturile populare*. Prin conţinutul său, statul nostru este un **s.** al oamenilor muncii de la oraşe şi sate, suveran şi independent. Clasa muncitoare, clasă conducătoare în **s.**, în alianţă cu ţărănimea muncitoare, sub conducerea partidului comunist, reprezintă temelia social-politică a *s.s.* român. Întreaga activitate a *s.s.* are drept scop dezvoltarea orînduirii şi înflorirea naţiunii socialiste, asigurarea libertăţii şi demnităţii omului. Statul nostru socialist organizează, planifică şi conduce economia naţională; apără proprietatea socialistă, care asigură dezvoltarea multilaterală a patriei şi bunăstarea întregului popor; asigură legalitatea socialistă şi apără ordinea de drept; dezvoltă învăţămîntul, asigură condiţiile pentru dezvoltarea ştiinţei, artei şi culturii, înfăptuieşte ocrotirea sănătăţii poporului; organizează relaţiile cu ţările socialiste şi cu celelalte state ale lumii; asigură apărarea ţării, a independenţei şi suveranităţii naţionale. Funcţiile **s.** nostru socialist se schimbă, se dezvoltă şi se perfecţionează potrivit etapelor construcţiei socialiste şi sarcinilor concrete care decurg din acesta. În cursul acestei dezvoltări se perfecţionează continuu conţinutul şi formele de manifestare ale democratismului socialist. Existenţa puterii politice şi a bogăţiilor naţionale în mîinile celor ce muncesc, succesele obţinute în dezvoltarea economiei şi culturii constituie baza asigurării egalităţii în drepturi a tuturor cetăţenilor indiferent de naţionalitate, baza manifestării libere şi a dezvoltării multilaterale a personalităţii omului. În condiţiile desăvîrşirii construcţiei socialismului şi ale trecerii la comunism, creşte şi mai mult rolul statului, rolul Partidului Comunist Român în conducerea acestuia, sporesc atribuţiile *s.s.* în toate domeniile vieţii sociale. V. şi R o m â n i a *(orînduirea socială şi de stat)*.

Statele generale (în evul mediu în Franţa), instituţie reprezentativă. Corespunde cu adunările stărilor, existente în statele feudale. Adunarea **S.g.** era constituită din trei stări: clerul, nobilimea şi starea a treia. Prima adunare a Statelor generale a fost convocată de regele Filip al IV-lea cel Frumos, în 1302; ultima adunare (1789) s-a proclamat *Adunare Constituantă*.

Statele Unite ale Americii *(S.U.A.)*, stat federal format din 50 de state şi un district federal (Districtul Columbia), în care se află capitala; 48 de state sînt situate în partea centrală a Americii de Nord, între Oceanul Atlantic, Canada, Oceanul Pacific, Mexic şi Golful Mexic, unul în peninsula Alaska şi unul în arhipelagul Hawai. Suprafaţa: 9 363 389 km². Populaţia: 192 119 000 loc. (1964), dintre care majoritatea sînt de origine engleză, circa 10% negri (dintre care 2/3 în sudul *S.U.A.*, iar restul în special în oraşele din nord), peste 500 000 amerindieni (cei mai mulţi în rezervaţiile din statele vestice), precum şi irlandezi, germani, scandinavi, francezi, italieni, chinezi, polonezi, ruşi şi numeroase alte naţionalităţi, printre care şi români. Capitala: *Washington*. Populaţia urbană reprezintă 70% din întreaga populaţie a ţării. Cele mai

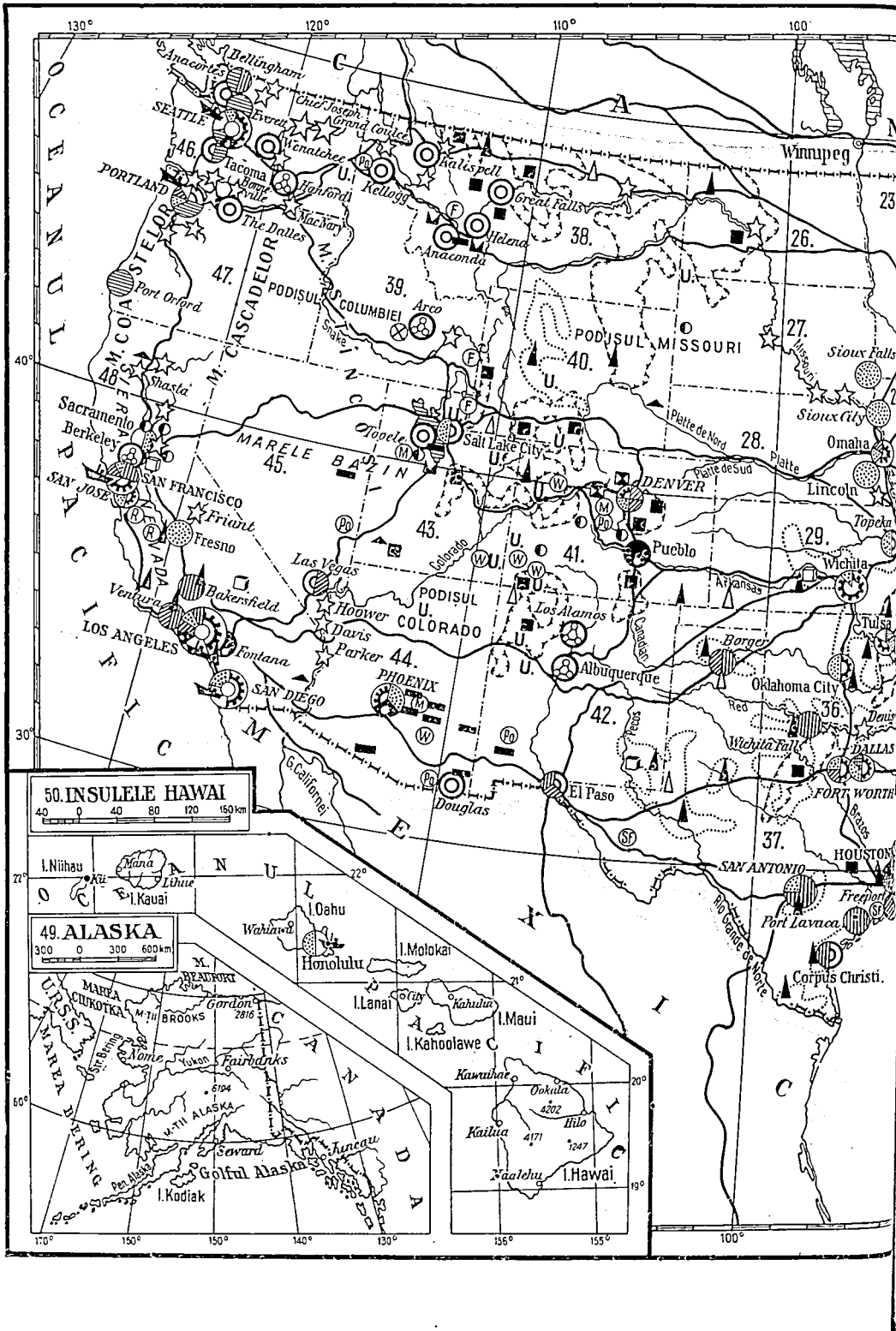
OCEANUL PACIFIC
M. COASTELOR
M. CASCADELOR
MARELE BAZIN
PODIŞUL COLUMBIEI
PODIŞUL MISSOURI
PODIŞUL COLORADO
Bellingham
Anacortes
Grand Coulee
SEATTLE
Everett
Wenatchee
Tacoma
Walla Walla
Yakima
Ellensburg
Kalispell
Kellogg
Great Falls
PORTLAND
The Dalles
Hanford
Helena
Anaconda
Arco
Port Orford
Shasta
Sacramento
Berkeley
SAN FRANCISCO
SAN JOSE
Friant
Fresno
Bakersfield
Ventura
LOS ANGELES
Fontana
SAN DIEGO
Las Vegas
Hoover
Davis
Parker
PHOENIX
Douglas
El Paso
Albuquerque
Los Alamos
Pueblo
DENVER
Salt Lake City
Topele
Winnipeg
Sioux Falls
Sioux City
Omaha
Lincoln
Topeka
Wichita
Tulsa
Oklahoma City
Wichita Falls
DALLAS
FORT WORTH
HOUSTON
SAN ANTONIO
Freeport
Port Lavaca
Corpus Christi
Borger
Amarillo
Lubbock
Big Spring
Midland
Odessa
Abilene
Waco
Temple
Austin
Brownsville
Rio Grande
Colorado
Arkansas
Platte
Missouri
Red
Pecos
Canadian
Brazos
Golful California
Golful Alaska
50. INSULELE HAWAI
49. ALASKA
I. Niihau
I. Kauai
I. Oahu
Honolulu
I. Molokai
I. Lanai
I. Maui
I. Kahoolawe
Hilo
Kailua
I. Hawai
Nome
Fairbanks
Seward
Juneau
Kodiak
Pen. Alaska
Yukon
Gordon
BROOKS
ALASKA
MARELE BERING
U.R.S.S.
OCEANUL PACIFIC
OCEANUL ATLANTIC
Winnipeg
Sioux Falls
Sioux City
Omaha
Lincoln
Topeka
Wichita
Tulsa
Oklahoma City
Wichita Falls
DALLAS
FORT WORTH
HOUSTON
SAN ANTONIO
Freeport
Port Lavaca
Corpus Christi
Borger
Amarillo
Lubbock
Big Spring
Midland
Odessa
Abilene
Waco
Temple
Austin
Brownsville
Rio Grande
Colorado
Arkansas
Platte
Missouri
Red
Pecos
Canadian
Brazos
Golful California
Golful Alaska
50. INSULELE HAWAI
49. ALASKA
I. Niihau
I. Kauai
I. Oahu
Honolulu
I. Molokai
I. Lanai
I. Maui
I. Kahoolawe
Hilo
Kailua
I. Hawai
Nome
Fairbanks
Seward
Juneau
Kodiak
Pen. Alaska
Yukon
Gordon
BROOKS
ALASKA
MARELE BERING
U.R.S.S.
OCEANUL PACIFIC
OCEANUL ATLANTIC

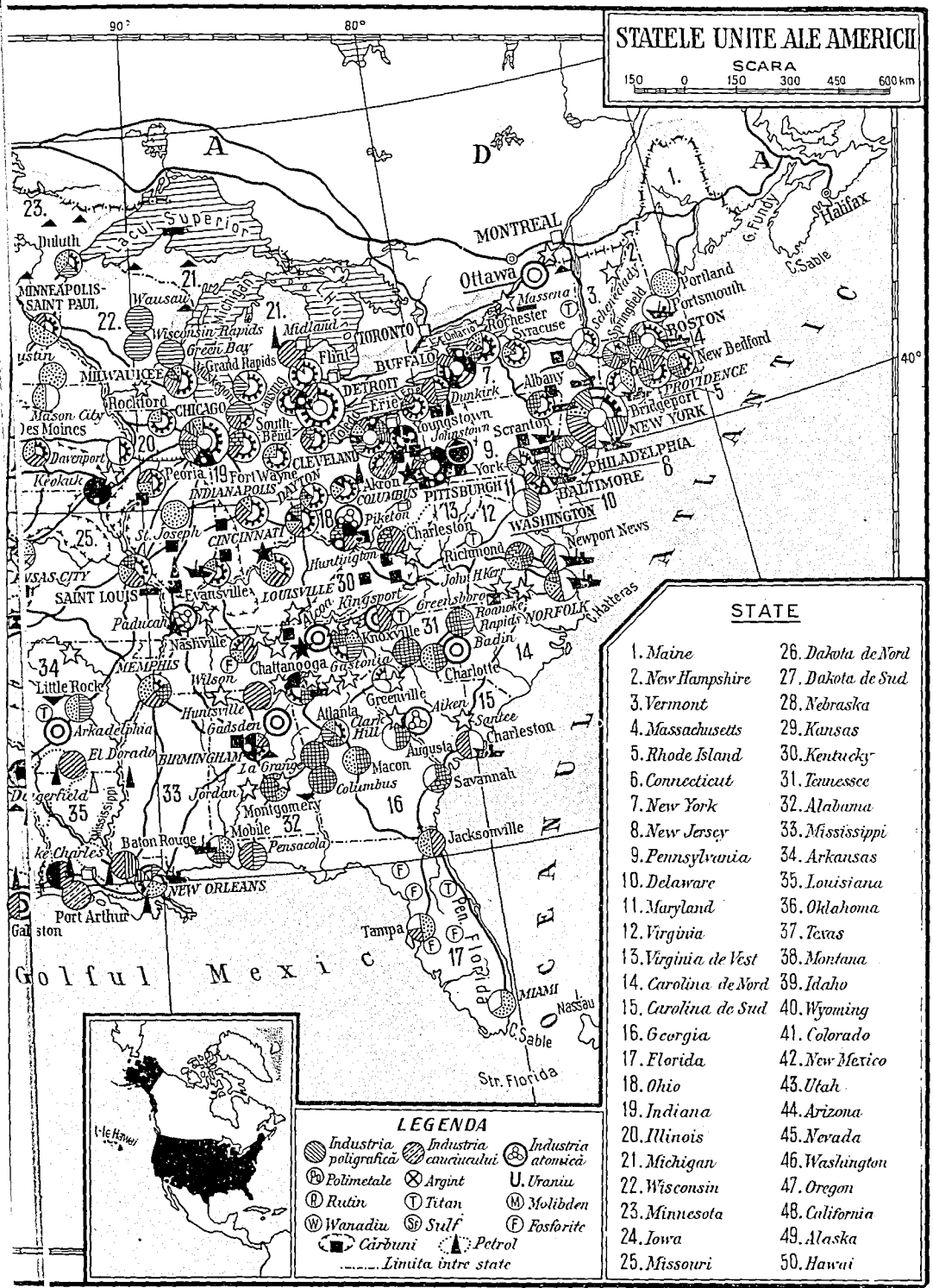
STATELE UNITE ALE AMERICII
SCARA
150 0 150 300 450 600 km
90° 80°
40°
Golful Mexic
Oceanul Atlantic
Lacul Superior
MONTREAL
Ottawa
TORONTO
BUFFALO
DETROIT
CHICAGO
CLEVELAND
PITTSBURGH
PHILADELPHIA
NEW YORK
BOSTON
PROVIDENCE
BALTIMORE
WASHINGTON
Halifax
G. Fundy
C. Sable
Duluth
MINNEAPOLIS-SAINT PAUL
MILWAUKEE
Rockford
Davenport
Peoria
Fort Wayne
INDIANAPOLIS
CINCINNATI
SAINT LOUIS
LOUISVILLE
Evansville
Paducah
Nashville
MEMPHIS
Little Rock
Arkadelphia
El Dorado
BIRMINGHAM
Huntsville
Gadsden
Chattanooga
Knoxville
Atlanta
Charlotte
Greenville
Augusta
Macon
Savannah
Columbus
Montgomery
Mobile
Pensacola
Jacksonville
Tampa
Miami
Nassau
C. Sable
Str. Florida
Baton Rouge
NEW ORLEANS
Port Arthur
Galveston
Lake Charles
Jordan
Portland
Portsmouth
New Bedford
Bridgeport
Albany
Syracuse
Rochester
Scranton
Dunkirk
Youngstown
Akron
Columbus
Piketon
Charleston
Richmond
Newport News
Norfolk
Roanoke Rapids
Greensboro
Kingsport
Asheville
Knoxville
Gastonia
Aiken
Sardee
Charleston
Clark Hill
La Grange
Wilson
Hattiesburg
Meridian
Vicksburg
Natchez
Jackson
Greenville
Clarksdale
Helena
Pine Bluff
Texarkana
Shreveport
Monroe
Alexandria
Lake Charles
Beaumont
Houston
Galveston
Port Arthur
Corpus Christi
Brownsville
Laredo
Del Rio
San Antonio
Austin
Waco
Dallas
Fort Worth
Wichita Falls
Abilene
Amarillo
Lubbock
Midland
Odessa
El Paso
Albuquerque
Santa Fe
Roswell
Carlsbad
Tucumcari
Clovis
Hobbs
Artesia
Las Vegas
Raton
Trinidad
Pueblo
Colorado Springs
Denver
Cheyenne
Laramie
Rawlins
Rock Springs
Green River
Evanston
Salt Lake City
Ogden
Provo
Price
Vernal
Grand Junction
Montrose
Durango
Gallup
Flagstaff
Winslow
Holbrook
Kingman
Needles
Barstow
Bakersfield
Fresno
Stockton
Sacramento
San Francisco
Oakland
San Jose
Santa Cruz
Monterey
Salinas
Santa Barbara
Ventura
Los Angeles
San Bernardino
Riverside
San Diego
Reno
Carson City
Elko
Ely
Winnemucca
Lovelock
Tonopah
Las Vegas
Boise
Pocatello
Idaho Falls
Twin Falls
Lewiston
Coeur d'Alene
Spokane
Yakima
Seattle
Tacoma
Everett
Bellingham
Olympia
Aberdeen
Longview
Vancouver
Portland
Salem
Eugene
Medford
Klamath Falls
Astoria
Tillamook
Newport
Coos Bay
Roseburg
Grants Pass
Crescent City
Eureka
Ukiah
Santa Rosa
Napa
Vallejo
Martinez
Richmond
Berkeley
Alameda
Hayward
San Leandro
Palo Alto
Redwood City
San Mateo
Daly City
Sausalito
Mill Valley
San Rafael
Petaluma
Healdsburg
Cloverdale
Willits
Fort Bragg
Mendocino
Point Arena
Bodega Bay
Tomales
Inverness
Point Reyes
Drakes Bay
Stinson Beach
Muir Woods
Mount Tamalpais
Golden Gate
Golden Gate Bridge
Bay Bridge
San Francisco Bay
Suisun Bay
Carquinez Strait
Benicia
Martinez
Pittsburg
Antioch
Oakley
Brentwood
Byron
Tracy
Manteca
Ripon
Escalon
Lodi
Galt
Elk Grove
Florin
Folsom
Auburn
Colfax
Grass Valley
Nevada City
Marysville
Yuba City
Oroville
Chico
Red Bluff
Redding
Shasta
Mount Shasta
Weed
Yreka
Alturas
Susanville
Lassen Peak
Mount Lassen
Lake Tahoe
Truckee
Donner Pass
Sierra Nevada
Mount Whitney
Death Valley
Mojave Desert
Colorado Desert
Salton Sea
Imperial Valley
Yuma
Gila Bend
Casa Grande
Phoenix
Tempe
Mesa
Chandler
Gilbert
Scottsdale
Glendale
Peoria
Sun City
Wickenburg
Prescott
Jerome
Clarkdale
Cottonwood
Sedona
Oak Creek Canyon
Grand Canyon
Kaibab Plateau
Navajo Reservation
Hopi Reservation
Painted Desert
Petrified Forest
Holbrook
Winslow
Flagstaff
Williams
Ash Fork
Seligman
Kingman
Hoover Dam
Lake Mead
Boulder City
Henderson
Las Vegas
Nellis Air Force Base
Indian Springs
Tonopah
Goldfield
Beatty
Death Valley Junction
Furnace Creek
Stovepipe Wells
Panamint Springs
Lone Pine
Independence
Bishop
Mammoth Lakes
June Lake
Mono Lake
Yosemite National Park
Yosemite Valley
Mariposa
Merced
Atwater
Livingston
Chowchilla
Madera
Fresno
Clovis
Sanger
Reedley
Dinuba
Visalia
Tulare
Hanford
Lemoore
Corcoran
Kettleman City
Coalinga
Avenal
Taft
Bakersfield
Delano
Wasco
Shafter
McFarland
Arvin
Lamont
Edison
Maricopa
Taft
Ventura
Oxnard
Port Hueneme
Santa Barbara
Goleta
Carpinteria
Ojai
Santa Paula
Fillmore
Piru
Simi
Chatsworth
Northridge
San Fernando
Burbank
Glendale
Pasadena
Alhambra
Monterey Park
El Monte
Baldwin Park
Azusa
Glendora
San Dimas
La Verne
Pomona
Claremont
Upland
Ontario
Rancho Cucamonga
Fontana
Rialto
San Bernardino
Redlands
Loma Linda
Riverside
Corona
Norco
Jurupa
Chino
Montclair

mari orașe sînt: New York, Los Angeles, Chicago, Philadelphia, Detroit, San Francisco, Boston, Cleveland, St. Louis, Baltimore, Minneapolis, Milwaukee, Houston, Buffalo. Limba de stat: engleza. Relieful, variat și complex, este caracterizat prin desfășurarea largă a principalelor unități componente, grupate în trei zone mari, orientate de la nord spre sud. În zona estică, paralel cu țărmul Oceanului Atlantic, se întind din nord-est spre sud-vest munții Apalași, cu altitudinea maximă de 2 036 m (vîrful Mitchell), iar între aceștia și țărm se desfășoară o cîmpie litorală. Zona centrală cuprinde cîmpii și podișuri: în nord-est o parte a Podișului Laurențian (cu altitudini de 300—400 m), cu puternice urme glaciare, care trece spre sud în Cîmpiile centrale (regiunea preriilor joase cu altitudini de 200—500 m), mărginite de podișul Ozark (altitudini pînă la 600 m), și apoi se înalță în munții Ouachita (altitudini pînă la 860 m), iar în vest Marile Prerii (regiunea preriilor înalte, cu altitudini de la 500 m în est pînă la 1 600 m în vest, la poalele Cordilierilor). În sud această zonă se continuă cu cîmpia litorală a Golfului Mexic (cu înălțimi sub 150 m), care, prelungindu-se spre est, include și peninsula Florida și se unește cu cîmpia litorală atlantică. Zona vestică cuprinde un sector din sistemul Munților Cordilieri. Aceștia ocupă peninsula Alaska aproape în întregime (atingînd aici altitudinea maximă de pe continentul nord-american, 6 194 m, în vîrful McKinley), prelungindu-se apoi în șirul Insulelor Aleutine. În partea centrală a continentului nord-american, pe teritoriul *S.U.A.*, lanțul estic al Cordilierilor constituie Munții Stincoși (care reprezintă cumpăna de ape dintre bazinul Atlanticului și cel al Pacificului), cu înălțimea maximă de 4 399 m (vîrful Elbert), iar lanțul vestic este format din Munții Cascadelor și Sierra Nevada (4 418 m, în vîrful Whitney). Cele două lanțuri de munți încadrează un șir de podișuri, dintre care mai importante sînt Podișul Columbiei, Podișul Marelui Bazin și Podișul Colorado. Cea mai mare parte a teritoriului *S.U.A.* are climă temperată și subtropicală, cu excepția peninsulei Alaska, care intră în zona climatică subarctică, și a sudului Floridei, cuprinsă în zona tropicală. Clima se caracterizează prin diferențe mari de temperatură de la un anotimp la altul și prin schimbări bruște în situația atmosferică, care generează uneori uragane și inundații distrugătoare. Cele mai abundente precipitații cad în sud-estul peninsulei Alaska, în Munții Coastelor și în Pennsylvania. În regiunea Marilor Prerii, precipitațiile sînt slabe, iar în podișurile cuprinse între lanțurile Cordilierilor scad chiar sub 100 mm. Numeroase cursuri de apă. Cele mai importante sînt: Mississippi cu Missouri, Ohio, Tennessee, Arkansas, Red ca principali afluenți, Rio Grande del Norte (care formează o mare parte din granița cu Mexicul), Savannah, Potomac, Delaware, Hudson, Connecticut din bazinul Oceanului Atlantic și Colorado, Sacramento și Columbia (cu Snake) din bazinul Oceanului Pacific. In nord-est, la granița cu Canada, se află Marile Lacuri (Superior, Michigan, Huron, Erie, Ontario), cel mai mare sistem lacustru de pe glob. Vegetația naturală este reprezentată în est îndeosebi prin păduri amestecate de conifere și de foioase, păduri de foioase și de pin (iar în partea sudică și elemente subtropicale și tropicale), în zona centrală prin prerii cu ierburi înalte în Cîmpiile centrale și ierburi scunde în Marile Prerii (în prezent desțelenite în cea mai mare parte), în podișurile dintre lanțurile muntoase prin vegetație de stepă, semideșert și deșert (în Podișul Marelui Bazin) și prin păduri de conifere (în Cordilieri). În California este caracteristic arborele-mamut (*Sequoia gigante*). Resurse naturale: zăcăminte de petrol și de gaze naturale (mai ales în statele Texas, Oklahoma, Louisiana, California, Ohio, Kansas, Illinois), cărbune (în Munții Apalași și în Munții Stincoși, în statele Illinois, Missouri, Iowa, Oklahoma, Texas), din care cea mai mare parte este cărbune superior, minereu de fier (în special în regiunea Marilor Lacuri și în munții Apalași), minereuri colorate, metale rare și metale radioactive (în special în statele Idaho, Oregon, Nevada, Arizona, Utah din zona Cordilierilor, în statele Kansas, Missouri și Oklahoma, în munții Apalași și în Florida), fosforite, litiu, bor etc. (în special în Florida, Utah, Idaho), sare (Michigan, Ohio), bauxită, păduri de diferite esențe (32,3% din suprafața țării), întinse terenuri fertile, un mare potențial hidroenergetic etc. Este un stat cu o economie intens și multilateral dezvoltată, cu o industrie puternică și o agricultură intensivă, cu un înalt grad de mecanizare și chimizare; este puternic dezvoltat capitalismul monopolist de stat. Ca volum al producției industriale, *S.U.A.* ocupă primul loc în lume, asigurînd 44,7% din întreaga producție a lumii capitaliste (în 1964). Economia țării se caracterizează prin gradul înalt de concentrare a producției (0,7% din întreprinderi dau circa 40% din producția industrială) și a capitalurilor. Un rol important în viața economică și în cea politică a *S.U.A.* îl au grupurile monopoliste și marile trusturi industriale, dintre care mai importante sînt: General Motors, Morgan, Rockefeller, Ford, Du Pont de Nemours, Mellon, precum și grupurile din Chicago, Cleveland, Boston, și din statele Texas și California. În pofida diferitelor măsuri de reglementare luate de către stat, economia țării cunoaște fenomene de instabilitate, tendințe inflaționiste, la anumite intervale manifestări de criză de intensitate variabilă, precum și prezența permanentă a șomajului (circa 5 000 000 de șomeri înregistrați în 1964). Economia *S.U.A.* cunoaște un proces de militarizare (în 1964 cheltuielile militare reprezentau 56 de miliarde de dolari). Este dezvoltată industria extractivă a petrolului (376 608 000 t în 1964), a gazelor naturale (440 232 000 000 m^3 în 1964), a cărbunelui (457 380 000 t.

în 1964), a minereului de fier (82 632 000 t în 1964), precum şi a diferitelor minereuri neferoase şi radioactive. Principalele resurse energetice sînt petrolul, gazele naturale şi cărbunele, care predomină în balanţa energetică a ţării (96,1%); există mari rafinării de petrol la Houston, Galveston, Beaumont, Port Arthur, Corpus Christi, Wichita Falls (în Texas), Baton Rouge (în Louisiana), precum şi la Chicago, New York, San Francisco, Boston, Philadelphia etc. În 1964 producţia de energie electrică a fost de 1 078 800 000 000 kWh. În vestul ţării există mari hidrocentrale pe rîurile Columbia (Grand Coulee, Bonneville, Dallas ş.a.) şi Colorado (Hoover Dam), în centrul ţării pe rîurile Tennessee, Ohio şi pe rîurile care izvorăsc din munţii Apalaşi. Există numeroase termocentrale şi cîteva centrale atomoelectrice. Industria siderurgică produce fontă şi feroaliaje (79 764 000 t în 1964), oţel (115 284 000 t în 1964) şi este concentrată mai ales în nord-estul *S.U.A.* (Pittsburgh, Youngstown, Chicago, Birmingham, Erie, Detroit, Cleveland, Buffalo, Toledo, Philadelphia, Saint Louis etc.), dar există mari întreprinderi şi în vest (Pueblo, San Francisco etc.). Metalurgia neferoasă (cupru, zinc, plumb, aluminiu) este dezvoltată, mai ales în vestul ţării (Anaconda, El Paso, Tooele, Douglas, Great Falls, Helena) şi în regiunea Munţilor Alegani (Alcoa). Industria construcţiilor de maşini este larg dezvoltată; principalele produse sînt: automobile (9 305 000 de bucăţi în 1964, la Detroit, Cleveland, Buffalo, Los Angeles), avioane (Los Angeles, Seattle, San Diego, Wichita, Fort Worth) nave (Boston, San Francisco, Seattle, New Orleans, Norfolk etc.), maşini-unelte şi utilaj industrial (Chicago, Cleveland, Pittsburgh, Youngstown, Philadelphia, Detroit, Buffalo, Boston, Saint Louis, Los Angeles, Bethlehem, Milwaukee etc.), aparate electrotehnice, electronice şi de automatizare (Chicago, New York, Los Angeles, San Francisco etc.), maşini agricole (Chicago, Saint Louis etc.), aparate optice şi de precizie etc.; o mare dezvoltare a luat-o producţia de rachete intercontinentale, de nave spaţiale cosmice etc. Industria chimică are ca principale ramuri rafinarea petrolului, industria chimică de bază, industria cauciucului (Akron), a maselor plastice, a firelor şi fibrelor sintetice, a coloranţilor, a îngrăşămintelor chimice, a produselor farmaceutice etc., cu centre mai importante în statele Texas, Louisiana, Ohio. O mare dezvoltare a luat industria atomică (Los Alamos, Oak Ridge, Berkeley, Hanford ş.a.). Industria textilă este localizată îndeosebi în sud-est şi est (Providence, Montgomery, Columbus, Reading). Centrele industriei alimentare sînt răspîndite în toată ţara; mai importantă este industria cărnii (Chicago, Omaha, Kansas City, Saint Louis, Indianapolis), de conserve, de produse lactate, a zahărului, a tutunului, a alcoolului etc. 47% din suprafaţa totală a ţării o reprezintă suprafaţa agricolă. În agricultură predomină marea proprietate capitalistă (ferme mijlocii şi mari, de obicei specializate). Un mare rol în producţia agricolă îl au marile ferme; în 1962, 12% din numărul total al fermelor ocupau 45% din terenul agricol şi dădeau 60% din producţia agricolă marfă. Se disting cîteva zone mari de producţie agricolă: zona porumbului (care cuprinde statele Indiana, Illinois, Iowa şi porţiuni din statele învecinate), utilizat în special ca plantă furajeră (porumbul se cultivă pe circa 40% din suprafaţa însămînţată; în 1964 *S.U.A.* au produs 91 032 000 t); zona grîului (de la graniţa nordică, prin statele Dakota de Nord şi de Sud, Nebraska, Kansas şi Oklahoma, pînă în Texas; în 1964 s-au produs 35 121 000 t de grîu); zona bumbacului (în statele sudice, în special în Texas şi în regiunile irigate din vest: California, Arizona, New Mexico) ş.a. Se mai cultivă pe suprafeţe mari tutun (în sud), arahide, soia, orez, cartofi, sfeclă de zahăr (21 032 000 t în 1964), trestie de zahăr etc., pe mari suprafeţe se cultivă plante furajere. Pomicultura şi legumicultura sînt dezvoltate mai ales pe coastele celor două oceane (în California se cultivă şi plante citrice). Creşterea animalelor are o pondere însemnată în producţia agricolă, dînd peste 55% din producţia agricolă marfă. Se cresc vite cornute mari (105 488 000 în 1964), mai ales în nord-est şi în zona porumbului şi în vest, pe păşuni, pentru lapte şi pentru carne, porcine (56 007 000 în 1964), în special în zona porumbului, ovine (în statele vestice), păsări (în special în statele din sud). Sînt foarte dezvoltate căile de comunicaţie. *S.U.A.* dispun de circa 350 000 km de căi ferate (pe care se efectuează circa 40% din transporturi), circa 5 000 000 km de autostrăzi (pe care se transportă 21% din volumul total al mărfurilor); sînt dezvoltate de asemenea transporturile pe apă (cabotaj de-a lungul coastelor, pe rîuri, canale), aeriene şi pe pipe-line (petrol, gaze). *S.U.A.* dispun de o mare flotă comercială (33 000 000 t, plus 7 000 000 t de tancuri petroliere). *S.U.A.* este cea mai mare exportatoare de capital; în 1966 avea investiţii externe de circa 94 de miliarde de dolari. Exportă în special produse industriale (semifabricate şi finite): utilaj industrial, maşini-unelte, produse electrotehnice, mijloace de transport (automobile, vagoane de marfă şi de călători etc.), produse chimice şi textile, şi importă materii prime şi produse alimentare (minereuri neferoase şi de fier, petrol, cafea, zahăr). Cei mai importanţi parteneri comerciali sînt ţările Europei Occidentale, ţările Americii Latine şi Japonia. — *Istoric.* Teritoriul *S.U.A.* a fost locuit, înaintea colonizării Americii de Nord de către europeni, de indieni (amerindieni) şi de eschimoşi (în Alaska), care se aflau pe diferite trepte de dezvoltare ale orînduirii comunei primitive. Primii europeni care au pătruns în America de Nord au fost, se pare, normanzii (sec. al X-lea), dar prezenţa lor a rămas fără consecinţe pentru populaţia băştinaşă. După descoperirea Americii de către Columb (1492),

America de Nord a început să fie colonizată de europeni. În prima jumătate a sec. al XVI-lea, sudul Americii de Nord a fost invadat de conchistadorii spanioli, care au cotropit Florida, litoralul nordic al Golfului Mexic, iar ulterior partea de sud-vest a Americii de Nord. Colonizarea sistematică a Americii de Nord, care a fost însoţită de războaie sîngeroase duse împotriva populaţiilor de indieni (spre mijlocul sec. al XVIII-lea aceştia fuseseră împinşi pînă în Munţii Alegani sau exterminaţi), s-a intensificat la începutul sec. al XVIII-lea, o dată cu dezvoltarea capitalismului în Anglia, Olanda şi în alte ţări vest-europene. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea existau pe teritoriul *S.U.A.* 13 colonii engleze, care ocupau teritoriul ce se întindea de la Oceanul Atlantic pînă la Munţii Alegani (în nord erau coloniile Massachusetts, Rhode Island, New Hampshire şi Connecticut, în centru Pennsylvania, New York, New Jersey şi Delaware, iar în sud Virginia, Maryland, Carolina de Nord, Carolina de Sud şi Georgia); prin cucerirea coloniilor olandeze şi franceze din America de Nord (sec. XVII—XVIII), Anglia şi-a extins stăpînirea asupra întregului litoral al Oceanului Atlantic. În coloniile engleze au început să se dezvolte relaţiile capitaliste, care se împleteau într-o oarecare măsură cu elemente ale relaţiilor feudale şi chiar sclavagiste, mai ales în sud, unde predominau plantaţiile bazate pe exploatarea muncii sclavilor negri. Curînd, coloniile nord-americane au devenit concurente ale metropolei, care a luat măsuri de îngrădire, interzicînd fabricarea unor produse industriale, înfiinţarea de întreprinderi industriale, schimburile comerciale directe cu alte ţări, instituind diferite taxe etc. Ascuţirea treptată a contradicţiilor dintre metropolă şi colonii a culminat cu *războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord* (1775—1783). În timpul acestuia a fost adoptată, la 4 iulie 1776, „Declaraţia de independenţă", la elaborarea căreia *Th. Jefferson* a avut o contribuţie importantă şi care a proclamat constituirea *S.U.A.* Victoria coloniilor în războiul cu Anglia şi formarea *S.U.A.* ca stat independent (recunoscut de Anglia prin tratatul de la Versailles, 1783) au contribuit la avîntul capitalismului în această ţară şi la desăvîrşirea procesului de constituire a naţiunii burgheze americane. În 1787 a fost adoptată Constituţia *S.U.A.*, care a consfinţit dominaţia marii burghezii şi a proprietarilor de sclavi. În sec. al XIX-lea a avut loc expansiunea teritorială a *S.U.A.*, care s-a realizat fie prin cumpărări de regiuni întregi (Louisiana de la francezi, în 1803; Florida de la spanioli, în 1819; Alaska de la ruşi, în 1867), fie prin cuceriri (Texasul de la Mexic, în 1845, iar în urma războiului americano-mexican, din 1846—1848, mai mult de jumătate din teritoriul Mexicului). Pe la mijlocul sec. al XIX-lea s-a intensificat colonizarea teritoriilor din vestul îndepărtat (Far West), în legătură şi cu descoperirea aurului în California, pe harta ţării făcîndu-şi apariţia noi state, admise succesiv în uniune. În prima jumătate a sec. al XIX-lea, în *S.U.A.* s-a întărit mişcarea pentru abolirea sclaviei (au avut loc numeroase răscoale, cea mai importantă dintre ele fiind aceea din 1831, condusă de Nat *Turner*), care s-a intensificat după răscoala din 1859, în frunte cu John Brown. Alegerea ca preşedinte a lui Abraham Lincoln şi campania sa abolиţionistă au provocat izbucnirea războiului civil din *S.U.A.* (1861—1865), care a reprezentat o luptă între două sisteme sociale: sistemul sclaviei şi sistemul muncii salariate. În urma războiului sclavia a fost abolită, dar negrii au continuat să fie supuşi unei crunte discriminări rasiale. Victoria statelor din nord a creat condiţii propice dezvoltării rapide a capitalismului în *S.U.A.* Mişcarea muncitorească a luat avînt şi ea o dată cu creşterea numerică a clasei muncitoare. În 1867 în *S.U.A.* s-au creat secţii ale Internaţionalei I. Dar influenţa oportunismului şi a aristocraţiei muncitoreşti a constituit o greutate în organizarea şi desfăşurarea activităţii revoluţionare a clasei muncitoare din *S.U.A.* Organizaţii sindicale ca Ordinul cavalerilor muncii (1869) şi Federaţia americană a muncii (1881) s-au ridicat împotriva luptei politice şi a organizării grevelor şi au propovăduit colaborarea între clase. În ciuda acestor greutăţi, în *S.U.A.* au avut loc în această perioadă numeroase greve şi demonstraţii, care au culminat cu manifestaţiile şi lupta grevistă de la Chicago (1 mai 1886, zi devenită sărbătoare a solidarităţii internaţionale a oamenilor muncii), în urma căreia muncitorii americani au obţinut dreptul la ziua de muncă de opt ore. Mişcarea fermierilor împotriva exploatării marelui capital a căpătat un caracter organizat în urma crizei economice din 1873 (crearea Partidului Greenback în 1873 şi a Partidului populist în 1892). În 1900—1901 socialiştii americani (E. Debs ş.a.) au întemeiat Partidul socialist. În 1905 a luat fiinţă organizaţia sindicalistă I.W.W. („Muncitorii industriali ai lumii"), care mai tîrziu a căzut sub influenţa anarhismului. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, *S.U.A.* au intrat într-o nouă etapă a dezvoltării lor, în faza imperialismului. În această perioadă, *S.U.A.* au intensificat politica de expansiune colonială şi au inaugurat şirul de războaie pentru reîmpărţirea lumii, au cucerit insulele Hawai (1893—1898), iar ca urmare a păcii de la Paris, cu care s-a încheiat războiul hispano-american, *S.U.A.* au ocupat insulele Porto Rico, Guam şi Filipine şi au instituit controlul asupra Cubei, declarată formal independentă. Pentru contracararea concurenţei Angliei, Franţei şi Rusiei în China, *S.U.A.* au proclamat în 1899 doctrina „porţilor deschise". În 1903 *S.U.A.* au ocupat zona Canalului Panama, preluînd de la francezi lucrările de construcţie a canalului, pe care le-au terminat în 1914. *S.U.A.* au orga-

nizat intervenţii armate în Mexic (1914 şi 1916—1922), în Cuba (1906—1909, 1912, 1917—1922) şi au ţinut sub ocupaţie Nicaragua (1912—1933, cu mici întreruperi), Haiti (1915—1934) şi Republica Dominicană (1916—1924), în scopul înăbuşirii luptei revoluţionare a popoarelor latino-americane. La 6 aprilie 1917 *S.U.A.* au intrat în primul război mondial, de partea Antantei. *S.U.A.* au fost unul dintre iniţiatorii şi organizatorii blocadei şi intervenţiei împotriva Rusiei Sovietice. La sfîrşitul primului război mondial şi în anii următori, ca urmare a ascuţirii contradicţiilor sociale şi politice, s-a intensificat mişcarea muncitorească americană; în 1919 a fost creat Partidul Comunist din *S.U.A.* *S.U.A.* au participat la Conferinţa de pace de la Paris (1919), dar, nereuşind atunci să-şi asigure rolul predominant în lumea capitalistă, n-au aderat nici la Liga Naţiunilor, nici la Tratatul de pace de la Versailles. După primul război mondial, *S.U.A.* au devenit cea mai puternică ţară capitalistă. În perioada postbelică s-au ascuţit contradicţiile dintre Anglia şi *S.U.A.* şi Japonia şi *S.U.A.*, care s-au manifestat îndeosebi cu prilejul Conferinţei de la Washington (1921—1922). Cercurile reacţionare din *S.U.A.* au participat la organizarea luptei împotriva revoluţiei chineze. Monopolurile nord-americane au contribuit la refacerea potenţialului economic-militar al Germaniei (planurile *Dawes* şi *Young*). Criza economică mondială din 1929—1933 s-a manifestat cu deosebită ascuţime în economia *S.U.A.* În 1931 şi 1932 şomerii au organizat marşuri ale foamei, înăbuşite de guvern cu forţa armată. În 1933—1934 au fost înfăptuite, în spiritul programului New Deal („Noul curs"), iniţiat de preşedintele *F. D. Roosevelt*, o serie de reforme, care urmăreau redresarea economică şi întărirea elementelor capitalismului monopolist de stat. *S.U.A.* au intrat în al doilea război mondial la 8 decembrie 1941, după ce forţele armate japoneze au atacat prin surprindere baza maritimă americană de la Pearl Harbor (Hawai) şi posesiunile S.U.A. şi Angliei din Oceanul Pacific. În iulie 1942 a fost semnat la Washington acordul sovieto-american cu privire la acţiunile comune în războiul împotriva Germaniei hitleriste. Trupele *S.U.A.* au luptat pe fronturile din Asia, Africa şi Europa împotriva armatelor coaliţiei fasciste. În iunie 1944, armatele *S.U.A.*, alături de cele ale Angliei şi Canadei, au debarcat pe coasta Normandiei, deschizînd, cu o întîrziere de doi ani faţă de angajamentul luat, cel de-al doilea front în Europa. În 1945, în preajma înfrîngerii Japoniei, deşi necesităţile militare nu o cereau, aviaţia militară a *S.U.A.* a supus bombardamentelor atomice oraşele japoneze Hiroshima (6 august) şi Nagasaki (9 august), pricinuind moartea a sute de mii de oameni şi distrugeri materiale imense. *S.U.A.* au ieşit din război întărite sub raport economic şi militar. În anii care au urmat celui de-al doilea război mondial au fost adoptate, sub presiunea monopolurilor, o serie de legi şi măsuri antimuncitoreşti şi antidemocratice (legea Taft-Hartley, legea Mc Carran, procesul intentat partidului comunist ş.a.) şi s-au activizat organizaţiile reacţionare (Ku Klux Klan-ul, Legiunea americană ş.a.). Continuarea segregaţiei împotriva negrilor din *S.U.A.* îndeosebi în statele din sud (unde discriminarea rasială este consfinţită prin diverse legi) şi teroarea sîngeroasă dezlănţuită de către rasişti au dus, începînd cu anul 1943, la puternice acţiuni de luptă ale negrilor, sprijinite de elementele democrate şi progresiste. Ca urmare, guvernul federal a fost nevoit să adopte, pe cale legislativă, unele măsuri antisegregaţioniste. După al doilea război mondial, *S.U.A.* duc o politică externă agresivă, îndreptată împotriva statelor socialiste şi împotriva mişcării de eliberare naţională a popoarelor, străduindu-se totodată să-şi întărească influenţa asupra celorlalte state capitaliste. *S.U.A.* au iniţiat crearea de grupări şi de blocuri militare agresive, ca N.A.T.O. (1949), A.N.Z.U.S. (1951), S.E.A.T.O. (1954), C.E.N.T.O. (1955), şi au organizat baze militare (în prezent peste 100 de baze) în ţări străine (inclusiv în Europa). În 1950 cercurile reacţionare din *S.U.A.* au intervenit, de partea clicii lui Li Sîn Man, în războiul agresiv dezlănţuit de aceasta împotriva R.D. Coreene. În acelaşi an au înăbuşit răscoala din Porto Rico. *S.U.A.*, care participase intens la reorganizarea şi la înzestrarea armatei gomindaniste în timpul celui de-al treilea război revoluţionar din China (1946—1949), au ocupat în 1950 Taivanul, săvîrşind un act de agresiune directă faţă de R.P. Chineză. În 1951 *S.U.A.* au încheiat un tratat de pace separat cu Japonia. *S.U.A.* au organizat în 1954 o intervenţie armată în Guatemala. În aprilie 1961, imperialiştii din *S.U.A.*, folosind ca mercenari elemente reacţionare cubane din rîndurile transfugilor, au sprijinit o agresiune armată împotriva Cubei, care însă a eşuat. În 1964, în condiţiile eşecului politicii cercurilor reacţionare nord-americane în Vietnamul de Sud, imperialismul american a trecut la extinderea războiului împotriva forţelor patriotice sud-vietnameze şi la agresiune împotriva R.D. Vietnam, efectuînd bombardamente asupra centrelor populate şi economice. *S.U.A.* sînt membru fondator al O.N.U. (1945) şi unul dintre membrii permanenţi ai Consiliului de Securitate. *S.U.A.* sînt o republică federală. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele, ales pe termen de patru ani, prin alegeri indirecte. Organul legislativ suprem este Congresul (parlament bicameral), alcătuit din Camera Reprezentanţilor şi Senat. Fiecare stat are un parlament bicameral (în statul Nebraska acesta are o singură cameră) şi un guvernator, aleşi de populaţie. *S.U.A.* întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul democrat (creat în 1828); Partidul republican (creat în 1854); Partidul Comunist din S.U.A.

stathuder, titlu pe care îl purta guvernatorul unei provincii din Țările de Jos în timpul stăpînirii spaniole. După revoluția burgheză din Țările de Jos, acest titlu a devenit apanajul familiei princiare Orania-Nassau, care l-a deținut pînă în 1795, cînd a fost desființat.

statică (FIZ.), parte a mecanicii care studiază echilibrul sistemelor de forțe, transformarea acestor sisteme și echivalența lor, în vederea stabilirii condițiilor de echilibru ale corpurilor aflate în stare de repaus sau de mișcare. După natura obiectului de lucru, **s.** se împarte în: *s. rigidelor*, *s. solidelor* și *s. fluidelor*, aceasta din urmă cuprinzînd *s. gazelor* (aerostatica) și *s. lichidelor* (hidrostatica). O deosebită importanță practică are *s. construcțiilor*, care elaborează metodele de calcul pentru determinarea eforturilor și deformațiilor sistemelor de bare. Din punct de vedere istoric, **s.** a apărut și s-a dezvoltat cu mult înaintea celorlalte părți ale mecanicii.

statistică 1. (STATIST.) **a)** Disciplină științifică care studiază fenomene de masă *(colectivități statistice)*, legile statistice ca expresie a legăturilor dialectice dintre necesitate și întîmplare, folosind metode proprii de descriere și analiză a acestor fenomene. Noțiunea de **s.** a fost folosită încă din sec. al XVII-lea. La început, **s.** era concepută ca o disciplină socială, fiind reprezentată prin două curente principale: aritmetica politică din Anglia (întemeiată de W. Petty și J. Graunt) și statistica descriptivă, apărută în Germania (întemeiată de H. Conring, G. Achenwall, L. von Schlözer și alții). În sec. al XIX-lea se înființează în țările mai dezvoltate organe naționale de statistică, crește considerabil cantitatea de informații statistice, iar **s.** se diversifică, apărînd noi ramuri ale ei, ca: **s.** social-economică, **s.** matematică, **s.** fizică, **s.** biologică etc. La dezvoltarea **s.** au contribuit lucrările lui A. Quételet, ale școlii germane (W. Lexis), ale școlii franceze, ale școlii anglo-saxone din a doua jumătate a sec. al XIX-lea (F. Galton și K. Pearson), precum și progresele teoriei probabilităților. În sec. al XX-lea se intensifică procesul de diversificare al **s.** prin apariția de noi ramuri, prin lărgirea cadrului de aplicare a datelor ei în biologie, economie, sociologie, istorie, geografie, fizică, astronomie, medicină, meteorologie etc. În sens restrîns, **s.** este o disciplină științifică metodologică, care are drept scop expunerea sistematică a metodelor statistice. În acest sens, ea se împarte în: *s. descriptivă*, adică centralizarea datelor obținute prin observații, sistematizarea lor sub forma distribuțiilor de frecvență, descrierea lor cu ajutorul valorilor medii, dispersiei, corelației, indicilor și al altor indicatori statistici; și *analiza statistică (inferența statistică)*, adică procesul de valorificare a datelor pentru decizii statistice, de verificare a ipotezelor statistice etc. Apariția la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea a mașinilor statistice a dat un impuls puternic operațiilor de prelucrare a datelor statistice. În ultimul deceniu, în afară de mașinile clasice (de perforat, de sortat și de tabulat) perfecționate, se folosesc tot mai mult mașinile electronice, ceea ce permite o valorificare multilaterală a materialului statistic. **b)** Date numerice referitoare la un fenomen de masă din natură și din societate, obținute cu ajutorul unor procedee speciale, sistematizate și centralizate. Aceste date se publică, în general, în anuare statistice, în culegeri etc. **c)** Activitate de culegere, prelucrare și valorificare a datelor numerice, organizată de obicei de către stat în mod centralizat sau descentralizat, precum și de instituții obștești și particulare (**s.** de stat, **s.** departamentală, **s.** sindicală, **s.** societăților de asigurare etc.). — *S. social-economică*, ramură a statisticii care studiază latura cantitativă a fenomenelor sociale de masă, în strînsă legătură cu latura lor calitativă, în vederea relevării legilor statistice cu ajutorul unui ansamblu de metode și procedee de observare statistică, de prelucrare a datelor observării și de analiză statistică. Reprezintă cea mai veche disciplină statistică; constituirea ei ca știință o dată cu apariția aritmeticii politice a fost precedată de existența multimilenară a unor forme de evidență și de observare statistică, de tipul recensămintelor și al altor înregistrări. Evoluția ei ulterioară a avut loc prin lărgirea domeniului de cercetare și prin introducerea tot mai amplă a metodelor cantitative. În socialism, *s.s.-e.* realizează un salt calitativ, datorită fundamentării ei pe materialismul istoric și pe economia politică marxist-leninistă și asocierii ei la funcțiile statului socialist, care-i conferă sarcini și probleme noi. — *S. teoretică*, parte a statisticii social-economice care are ca scop definirea obiectului statisticii social-economice, a fundamentelor ei teoretice și a funcțiilor gnoseologice, a sistemului general de indicatori statistici, a metodelor de observare, de grupare și de centralizare, de calcul al valorilor medii, al dispersiei, corelației, indicilor statistici, seriilor dinamice, indicatorilor selecției, precum și de analiză, adaptate la specificul fenomenelor social-economice de masă. Dezvoltarea *s.t.*, solicitată puternic de creșterea complexității fenomenelor sociale și de nevoia caracterizării acestora, este legată de progresele statisticii matematice, ale cărei metode se aplică pe scară tot mai largă. — *S. economică*, parte a statisticii social-economice care se ocupă cu elaborarea sistemului de indicatori ai economiei naționale și a metodelor statistice, adaptate la studiul fenomenelor și proceselor de ansamblu, ca: populația, avuția națională, produsul social, forța de muncă, tehnica nouă, productivitatea muncii sociale, circulația produsului social, crearea, distribuirea, redistribuirea și utilizarea finală a venitului național, finanțele statului, nivelul de trai material și cultural al populației. Printre metodele principale folosite de *s.e.* se numără balanțele eco-

nomiei naționale, în cadrul cărora intră ca metodă modernă balanța legăturilor dintre ramuri. — *S. de ramură*, parte a statisticii social-economice, care se ocupă cu studiul unei ramuri a economiei naționale sau a unui domeniu de activitate limitat. Printre *s. de* r. se numără: **s.** populației, sau **s.** demografică, **s.** industriei, a agriculturii, a transporturilor, a circulației mărfurilor, a finanțelor, a tehnicii noi etc. **2.** (MAT.) *Statistică matematică*, ramură a științelor matematice care elaborează noțiunile și metodele specifice studiului statistic al colectivităților. Conceptele de bază ale *s.m.* sînt *frecvența* (absolută sau relativă) a unui eveniment sau a unei caracteristici în sînul unei colectivități, *mărimea statistică*, *legea de repartiție* sau *de distribuție* a unei mărimi, *variabilitatea* sau *stabilitatea* unei mărimi, *corelațiile* sau *conexiunile* între două sau mai multe caracteristici sau mărimi statistice, *indicii statistici*. Colectivitățile care fac obiectul statisticii matematice fiind reale și corespunzînd experienței științifice, frecvențele relative sînt expresia unei probabilități și teoria matematică a probabilităților constituie fundamentul *s.m.* Conceptele de cîmp de probabilitate sau statistic, de valoare medie, de abatere, de abatere medie pătratică, de variabilă statistică sau aleatoare, de funcție de repartiție, de independență sau dependență, de corelație sau de regresie, legate de procesele aleatoare, prelucrate de teoria probabilităților servesc ca elemente indispensabile *s.m.* și edificării teoriilor ei specifice. Printre aceste teorii specifice figurează în primul rînd *teoria selecției* cu teoria estimației, a testelor de semnificație și cu o nouă, dar importantă ramură, teoria controlului statistic (în special în industrie) pentru aspectele oarecum statistice ale colectivităților, *teoria deciziilor* cu analiza secvențială și *teoria predicției*, legate de teoria probabilistă a proceselor stochastice pentru aspectele lor dinamice. Metodele *s.m.* au un caracter universal, dat fiind caracterul abstract al relațiilor cantitative cu care se ocupă și ca atare au o largă aplicație în cele mai diferite domenii: în viața social-economică, în fizică, biologie, tehnică etc. **3.** (FIZ.). Teorie care descrie comportarea de ansamblu a sistemelor alcătuite din numeroase particule aflate în interacțiune (de obicei slabă), folosind metode ale statisticii matematice. Scopul ei este calcularea funcției de distribuție a particulelor pe diferitele stări energetice posibile, adică a probabilității de a găsi particulele în diferitele stări energetice atunci cînd sistemul se află în echilibru termodinamic. — *S. clasică* (sau *Maxwell-Boltzmann*), statistică a unui colectiv numeros de particule libere care se află într-o stare de mișcare complet dezordonată (agitație termică) și a căror deplasare și interacțiune (prin ciocnire) sînt descrise de legile mecanicii clasice. — *S. cuantică*, statistică a unui colectiv numeros de particule a căror mișcare și interacțiune sînt descrise de legile și de principiile mecanicii cuantice. Premisele unei *s.c.* se deosebesc de cele ale **s.** clasice prin următoarele fapte: a) energiile pe care le pot avea particulele sînt cuantificate, adică variază discontinuu; b) sistemul de particule constituie un ansamblu de elemente identice, care pot fi permutate între ele fără a schimba starea sistemului (fapt care se numește *degenerescență de schimb*). Există două tipuri de *s.c.*: *s. Fermi-Dirac*, care pornește de la premisa că fiecare stare cuantică poate fi ocupată de oricîte particule identice și care se aplică particulelor cu spin întreg, numite *bosoni* (ex. fotonul, particula α etc.). La temperaturi suficient de înalte, ambele *s.c.* conduc la aceleași rezultate ca **s.** clasică. **4.** (MED.) *Statistică vitală* v. *biostatistică*.

Statius, Publius Papinius (c. 40—c. 90 e.n.), poet roman. Poeziile sale ocazionale („Silvae") oglindesc diverse aspecte ale societății timpului, iar epopeile „Tebaida" și „Ahileida", scrise într-un stil retoric și prețios, cuprind descrieri plastice și povestiri pline de mișcare.

stat-major (MILIT.), organ de conducere a trupelor, format dintr-un număr variabil de ofițeri, constituiți în birouri sau secții, sub conducerea unui șef (șef de stat-major); **s.-m.** ajută pe comandant în activitatea de conducere a trupelor.

stator (MAȘ.), parte a unei mașini de forță motoare sau generatoare, care este fixă în timpul funcționării mașinii și este formată din organe active (ex. paletele directoare la turbine, circuitul magnetic și înfășurările la mașinile electrice etc.), din organe de legătură cu rotorul (ex. lagărele, periile etc.) și din organe auxiliare (ex. portperiile). De cele mai multe ori, **s.** constituie și carcasa mașinii și este executat din oțel turnat.

statoreactór (AV.), reactor cu flux continuu de gaze, care funcționează fără compresor,

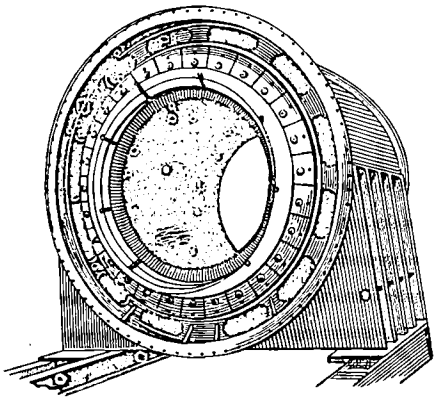

Stator de mașină electrică sincronă

neavînd organe principale mobile şi care este folosit pentru propulsia unor avioane supersonice. Este constituit dintr-un difuzor (în care se realizează comprimarea dinamică a aerului datorită deplasării avionului cu viteză mare), camera de ardere, efuzorul (în care se produce destinderea gazelor de ardere pentru a realiza forţa de propulsie) şi instalaţia de alimentare cu combustibil. **S.** funcţionează cu randament ridicat numai la viteze de zbor supersonice; pentru decolare, avioanele echipate cu **s.** sînt prevăzute cu rachete.

statoscóp (gr. *statos* „stabil" şi *skopein* „a privi"; AV.), instrument de măsură la bordul unui avion, folosit pentru determinarea variaţiilor mici (0,5—5 m) de altitudine ale avionului în raport cu altitudinea de zbor aleasă.

„Statul şi revoluţia", operă scrisă de V.I. Lenin în august—septembrie 1917, în care apără învăţătura marxistă despre stat împotriva denaturărilor anarhiste şi oportuniste şi o dezvoltă în noile condiţii istorice ale imperialismului. **S. şi r.** a apărut într-un moment în care în faţa proletariatului din Rusia se punea sarcina înfăptuirii revoluţiei socialiste. Prezentînd tezele lui Marx şi Engels despre dictatura proletariatului, Lenin fundamentează necesitatea lichidării statului burghez şi a formării statului socialist, necesitatea istorică şi conţinutul dictaturii proletariatului, menţinerii şi întăririi statului socialist în întreaga perioadă de trecere de la capitalism la comunismul deplin. Lenin a demonstrat că Puterea Sovietelor este una dintre formele dictaturii proletariatului. În lucrare se face o largă analiză a superiorităţii democraţiei socialiste faţă de cea burgheză, arătîndu-se că democraţia socialistă se dezvoltă continuu, pe măsura dezvoltării socialiste şi a trecerii la comunism. Lucrarea **S. şi r.** a rămas neterminată. Intenţia lui Lenin de a dezvolta învăţătura despre stat pe baza generalizării experienţei revoluţiilor din 1905 şi 1917 din Rusia nu a putut fi realizată, datorită evenimentelor din ajunul şi de după Revoluţia din Octombrie.

Statu-Palmă-Barbă-Cot, personaj fabulos din basmele populare româneşti, caracterizat prin statura foarte mică, înfăţişarea grotescă şi agerime. E prezentat de obicei călărind pe un iepure şchiop.

statu quo, formulă latină desemnînd o situaţie de fapt ori juridică actuală sau care a existat într-o epocă anterioară. Această formulă este folosită în expresii ca: „menţinerea statu quo-ului" sau „statu quo ante bellum" (situaţia existentă înainte de un război).

statút (DR.) **a)** Denumire dată actului prin care se reglementează structura şi funcţionarea unor organizaţii interne sau internaţionale. **S.** poate avea caracter de act normativ (ex. **s.** unei instituţii de stat), de act adoptat de membrii unei organizaţii (ex. **s.** organizaţiilor cooperatiste sau al altei organizaţii obşteşti) sau de act adoptat printr-un tratat internaţional (ex. **s.** Curţii Internaţionale de Justiţie a O.N.U.). **b)** Denumire dată uneori unei constituţii (ex. Statutul din 1864, constituţie dată de domnitorul Al. I. Cuza şi supusă aprobării poporului prin plebiscit). **c)** *Statut real,* totalitatea legilor dintr-un anumit stat referitoare la bunurile aflate pe teritoriul său şi privite fiecare separat. Aceste legi se aplică pe teritoriul acelui stat chiar şi bunurilor ce aparţin unui străin. **d)** *Statut personal,* totalitatea legilor dintr-un anumit stat referitoare la starea şi la capacitatea cetăţenilor săi. Aceste legi se aplică în principiu chiar dacă cetăţenii se află în străinătate.

Statutul P.C.R., legea de bază a partidului. Actualul Statut al P.C.R. a fost adoptat de Congresul al IX-lea al partidului (19—24 iulie 1965). Statutul consfinţeşte faptul că P.C.R. este cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare, detaşamentul ei de avangardă, forţa politică conducătoare în Republica Socialistă România. Scopul partidului este construirea societăţii socialiste şi a societăţii comuniste. Partidul îşi întemeiază întreaga activitate pe învăţătura marxist-leninistă, aplicînd-o în mod creator la condiţiile şi la particularităţile ţării noastre. Statutul subliniază că P.C.R. întreţine, în spiritul internaţionalismului proletar, legături de colaborare cu partidele comuniste şi muncitoreşti frăţeşti, aducîndu-şi contribuţia activă la întărirea unităţii şi coeziunii mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale. Statutul cuprinde principiile organizatorice ale partidului, stabileşte formele de organizare şi mijloacele de activitate ale organizaţiilor de partid, normele vieţii şi construcţiei de partid obligatorii pentru toţi membrii şi organizaţiile partidului. Statutul acordă o atenţie deosebită întăririi rîndurilor partidului, calităţii membrilor săi, arătînd că în rîndurile P.C.R. se unesc cei mai înaintaţi şi mai conştienţi muncitori, ţărani, intelectuali, funcţionari. În statut se stabilesc, de asemenea, îndatoririle şi drepturile membrilor de partid. Pe primul plan al acestor îndatoriri figurează lupta pentru înfăptuirea politicii partidului, slujirea cu devotament a patriei socialiste. În acest scop au o mare importanţă îndatoririle privind îndeplinirea în mod exemplar, de către fiecare membru de partid, a sarcinilor profesionale şi obşteşti, manifestarea unui înalt simţ de răspundere şi grijă deosebită pentru apărarea proprietăţii obşteşti. Statutul prevede totodată că membrul de partid trebuie să fie exemplu de corectitudine, principialitate şi conduită morală în familie şi în societate. Principala îndatorire a fiecărui comunist o reprezintă grija pentru întărirea permanentă a partidului, a unităţii şi a coeziunii rîndurilor sale. Un deosebit accent pune statutul pe contribuţia fiecărui comunist la elaborarea hotărîrilor şi la stabilirea măsurilor pentru aplicarea lor, pe participarea largă a tuturor comuniştilor la dezbaterea problemelor politicii partidului; ca mijloc principal de îmbunătăţire continuă a muncii de partid se prevede folosirea de către comunişti a criticii şi autocriticii. Principiul călăuzi-

tor al structurii organizatorice și al activității P.C.R. este centralismul democratic. Statutul definește structura și funcțiile principale ale organelor superioare ale partidului, ale organizațiilor regionale, orășenești și raionale, ale organizațiilor de bază. În statut se subliniază că întreaga activitate a organelor de partid se desfășoară pe baza principiului conducerii și muncii colective. Un capitol special precizează că modificarea Statutului P.C.R. este o atribuție exclusivă a Congresului sau a Conferinței naționale. Capitole speciale din statut sînt consacrate relațiilor dintre partid și U.T.C., dintre partid și organizațiile de masă și obștești, dintre partid și organele de stat. Prin întregul său conținut, Statutul P.C.R. îngăduie partidului, organizațiilor sale să ridice la un nivel superior capacitatea lor organizatorică și politică de mobilizare a oamenilor muncii în lupta pentru construirea socialismului și comunismului.

stația planetelor (ASTR.), poziție pe traiectoria aparentă a planetelor pe cer cînd acestea par nemișcate pentru cîtva timp. **S.p.** are loc cînd mișcarea lor se schimbă, din mișcare directă, în mișcare retrogradă, sau invers.

stație de cale ferată, punct de oprire a trenurilor pe o linie de cale ferată în scopul urcării și coborîrii călătorilor, încărcării și descărcării mărfurilor, efectuării operațiilor de compunere și de descompunere a trenurilor etc. **S. de c.f.** cuprinde linii de cale ferată (pentru circulație, manevrări, trieri etc.), clădiri, instalații și depozite necesare executării operațiilor cerute de exploatarea stației. — *S. de c. f. centralizată*, stație în care realizarea unui *parcurs* (adică traseul urmat de un tren prin stație) se face de la un post central de comandă (și eventual de la unul sau mai multe posturi de manevră); postul central de comandă transmite comenzile, autorizează manevrarea semnalelor și controlează îndeplinirea comenzilor, iar posturile de manevră execută acționarea macazurilor și a semnalelor. Între postul de comandă și postul de manevră și semnale există o interdependență care permite verificarea executării corespunzătoare a comenzilor, pentru a evita executarea unui alt parcurs decît cel comandat. Stațiile centralizate asigură: imposibilitatea manevrării macazului cînd vehiculul se găsește pe el, imposibilitatea punerii semnalului pe poziție de cale liberă cînd macazurile de pe parcursul respectiv nu sînt în poziție corespunzătoare, închiderea automată a semnalului după trecerea trenului, neexecutarea unei comenzi dacă nu sînt îndeplinite condițiile de siguranță etc.

stație hidrometrică (sau **hidrologică**), unitate în sistemul de efectuare a observațiilor și de prelucrare a datelor hidrologice care coordonează o serie de posturi hidrometrice de pe rîuri și lacuri. La **s.h.** se efectuează măsurători de debite lichide, prelevări și determinări de aluviuni în suspensie și tîrîte, prelevări de probe pentru analize chimice și prelucrarea într-o primă fază a observațiilor efectuate.

stație interplanetară (ASTR.), stație-releu pentru zborurile cosmice pe care navele cosmice ar putea ateriza păstrîndu-și viteza, ca apoi să-și reia zborul către Lună sau către planete după anumite pregătiri și aprovizionări prealabile. Acest fel de stații a fost conceput de K.E. Țiolkovski. Prin **s.i.** se înțelege și o mare stație experimentală, care va fi un satelit artificial al Pămîntului și pe bordul căreia se vor efectua diferite observații și experimente cosmice de către oameni de știință care vor locui temporar pe aceasta și care vor reveni ulterior pe Pămînt. Stațiile interplanetare se vor putea realiza numai după perfecționarea tehnicii întîlnirilor în cosmos și a transferului de pe o navă cosmică pe alta.

stație meteohidrologică, unitate din rețeaua hidrometeorologică în care se fac observații directe asupra fenomenelor și elementelor meteorologice, climatologice și hidrologice de bază și o prelucrare primară a observațiilor.

stațiúne 1. (TEHN.) Ansamblu de instalații, echipamente, clădiri etc. special amenajat pentru efectuarea unei operații tehnice (ex. **s.** de pompare, **s.** de dezbenzinare etc.), pentru efectuarea unor observații (ex. **s.** meteorologică) sau pentru

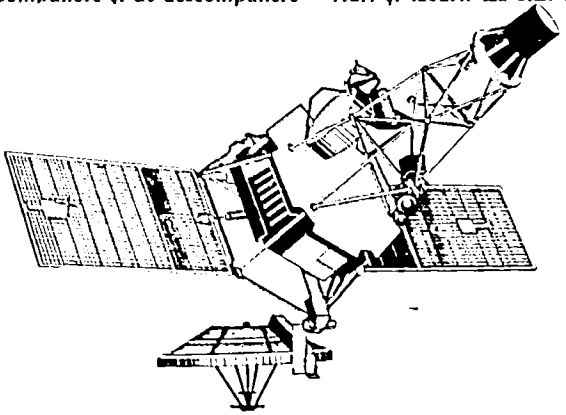

Stația interplanetară americană Mariner IV

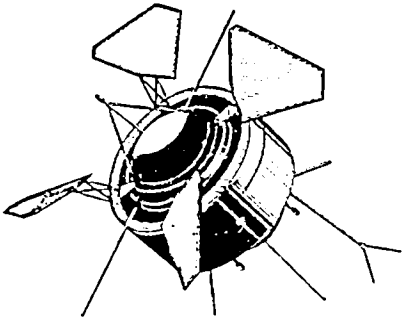

Stația interplanetară sovietică Proton I

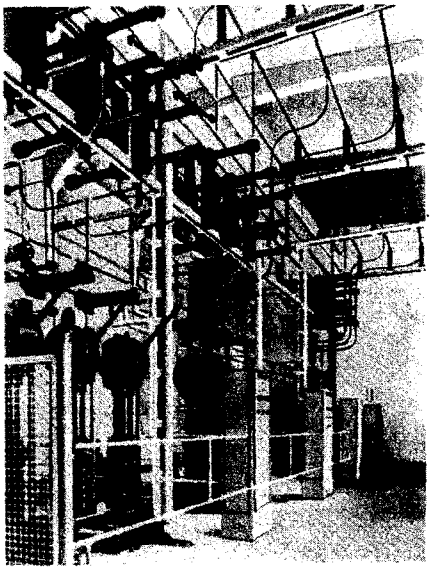

Stațiune electrică de conexiune

cercetări științifice (ex. **s.** viticolă). — (ELT.) *S. electrică*, ansamblu de instalații și de construcții aparținînd unui sistem energetic, în care se efectuează cel puțin una dintre următoarele operații: modificarea parametrilor puterii electromagnetice (tensiune, frecvență, defazaj între tensiune și curent etc.), corespunzător condițiilor de transmisiune sau de utilizare a energiei electromagnetice; conectarea surselor de energie electromagnetică (generatoare sau centrale electrice); conectarea mai multor căi de curent pentru alimentarea receptoarelor. După funcțiunea îndeplinită, *s.e.* pot fi: *de conexiuni, de transformare, de convertire* (acestea sînt *redresoare* sau *invertoare*, după cum energia electromagnetică de curent alternativ este transformată în energie electromagnetică de curent continuu sau invers). — (TELEC.) *S. de radiocomunicații*, ansamblu unitar de echipamente, instalații, clădiri etc., destinat să asigure funcționarea unui serviciu de radiocomunicații. După rolul pe care îl îndeplinesc pot fi: *s. de emisiune, s. de recepție* și *s. de emisiune-recepție*, iar după destinația lor: *s. de radiodifuziune, s. de radiocomunicații publice, s. de amatori, s. de radiolocație* etc. — (CONSTR.) *S. de betonare*, instalație fixă sau mobilă pentru fabricarea mecanizată a betonului de ciment în cantități mari. Se compune din silozuri de agregate și de ciment, rezervoare de apă, dispozitive de dozare a componenților betonului, betoniere, instalații de încălzire etc. — (HIDROTEHN.) *S. de pompare*, ansamblu de construcții și de instalații pentru pomparea fluidelor (apă, produse petroliere etc.). *S. de p.* cuprinde pompele, instalația electrică de forță, conductele, aparatele de măsură și de control etc. **2.** (VITICULT.) *Stațiune de avertizare*, centru de observație situat în regiunile viticole și înzestrat cu aparatura de laborator necesară pentru a aviza momentul cel mai potrivit cînd să se facă stropitul viilor împotriva manei. Pe o rază de acțiune de 15—20 km, *s. de a.* determină focarele permanente de mană, urmărește germinația oosporilor și microconidiilor pentru stabilirea contaminărilor primare și secundare, în vederea avertizării.

stațiune balneară, localitate care dispune de ape minerale sau de nămol, utilizate în tratamentul diferitelor boli.

stațiune climatică, localitate situată într-o regiune cu condiții naturale (în special climatice) indicate în tratamentul anumitor boli sau favorabile pentru fortificarea organismului. Cele mai multe **s.c.** se află în regiunile de munte sau submontane și pe țărmul mărilor.

stațiuni de mașini și tractoare *(S.M.T.)*, întreprinderi socialiste de stat care dispun de tractoare, mașini și utilaje agricole, de cadre specializate și care prestează pe această bază diferite lucrări pentru unitățile cooperatiste. În Republica Socialistă România, *S.M.T.*, concentrînd principalele mijloace de mecanizare a lucrărilor agricole și constituind puternice centre ale progresului tehnic la sate, au un rol însemnat în dezvoltarea intensivă și în modernizarea agriculturii cooperatiste, în sporirea producției agricole, contribuind totodată la formarea fondului central de produse agricole prin cantitățile de produse obținute drept plată a lucrărilor prestate. Primele *S.M.T.* au fost organizate în octombrie 1948, o dată cu separarea lor ca unități de sine stătătoare din cadrul Administrației fermelor de stat și stațiunilor de mașini. Ele au cunoscut o dezvoltare necontenită prin creșterea numărului lor și mai ales prin volumul și prin varietatea parcului de mașini și tractoare de care dispun. *S.M.T.* au avut un rol important în procesul de *transformare socialistă a agriculturii*, iar după încheierea procesului de cooperativizare a agriculturii,

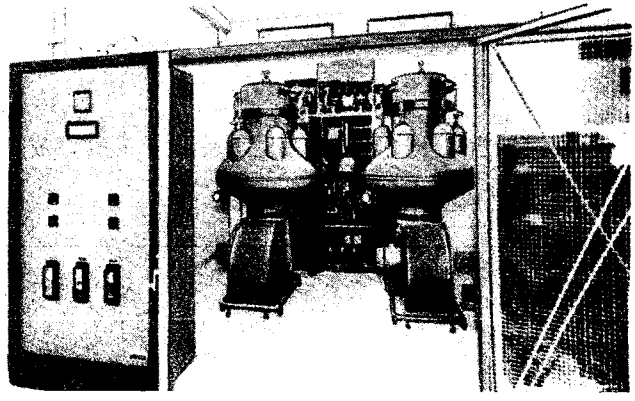

Stațiune electrică de convertire

PRINCIPALII INDICATORI AI ACTIVITĂȚII S.M.T.

	U.M.	1948	1951	1955	1959	1965
Unități		77	188	222	242	264
Fonduri fixe	mil. lei	...	1 052	2 461	4 362	9 796
Tractoare agricole						
în unități fizice	buc.	2 751	8 335	13 034	19 752	55 439
în unități convenționale de 15 CP	buc.	3 176	10 891	17 646	28 360	90 128
Pluguri pentru tractor	„	2 965	8 620	13 882	21 978	62 056
Cultivatoare mecanice	„	71	1 817	5 437	10 591	14 680
Semănători mecanice	„	659	1 846	5 819	11 524	51 288
Combine tractate pentru păioase	„	10	17	14	4 528	23 058
Batoze pentru păioase	„	1 838	4 424	8 127	9 480	6 373
Total lucrări executate în arătură normală din care:	mii ha	...	2 311,4	4 115,8	9 649,3	34 100,2
lucrări executate pentru cooperativele agricole de producție	„		532,5	1 910,1	6 942,9	31 990,1
Volumul mediu de lucrări ce revine unui tractor mediu convențional de 15 CP	ha a-n[1]		224	233	360	401
Numărul mediu scriptic al salariaților[2]	mii		22,6	35,3	38,7	85,7
Volumul mediu de lucrări ce revin pe un salariat	ha a-n[1]		...	117	247	397

[1] Hectare arătură normală
[2] Din activitatea agricolă

ele contribuie la consolidarea economică-organizatorică a cooperativelor agricole de producție. Relațiile pe linie de producție care intervin între *S.M.T.* și cooperativele agricole sînt reglementate pe bază de contract, iar plata pentru lucrările efectuate se face în natură și în bani. Forma de bază a organizării muncii în *S.M.T.* este brigada permanentă de tractoare. Conducătorul unic al *S.M.T.* este directorul, acesta fiind ajutat de inginerul-șef și de contabilul-șef. Organul central de îndrumare al *S.M.T.* este secția de mecanizare a agriculturii din cadrul Consiliului Superior al Agriculturii, ale cărei hotărîri sînt aduse la îndeplinire de către Trustul *S.M.T.* La nivelul regiunilor există serviciul *S.M.T.* din cadrul consiliului agricol regional.

Staudinger *[ștáudiŋər]*, Hermann (1881—1965), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Freiburg. Este autorul unor lucrări fundamentale în domeniul chimiei macromoleculelor. A studiat deshidratarea internă a cetonelor și obținerea cetenelor, precum și structura unor produse naturale, ca celuloza, amidonul, albumina etc. Op. pr.: „Cetenele" (1912), „Combinații macromoleculare. Cauciuc și celuloză" (1932), „Chimia macromoleculelor și biologia" (1947). Premiul Nobel (1953).

staurolit (MINER.), silicat natural de aluminiu și de fier, de culoare brună-roșiatică sau neagră-brună, cu luciu sticlos sau mat. Cristalizează în sistemul rombic, sub formă de prisme scurte. Varietățile transparente sînt întrebuințate ca pietre semiprețioase. În țara noastră se întîlnește în micașisturile din Munții Lotrului, Făgărașului și Apuseni.

Stavanger *[staváŋgər]*, oraș în sud-vestul Norvegiei. 53 000 loc. (1961). Port pescăresc la Marea Nordului și centru al industriei de prelucrare a peștelui. Șantiere navale, mici întreprinderi textile. Monumente arhitectonice (sec. al XII-lea).

stávilă (HIDROTEHN.), element de construcție mobil care servește la deschiderea și la închiderea unui orificiu, a unui deversor etc. într-o lucrare hidrotehnică. După construcție, se deosebesc: *s. cilindrică*, constituită dintr-un cilindru de tablă prevăzut la partea inferioară cu o lamă metalică elastică cu ajutorul căreia se realizează (prin rotire sau coborîre) etanșarea secțiunii de curgere; *s. plană*, care este formată dintr-un panou metalic, ghidat lateral; *s.-sector*, constituită dintr-un corp metalic în formă de sector de cerc, care se poate roti în jurul axului de articulație; *s.-segment*, constituită dintr-un corp metalic în formă de segment de cerc, legat cu un braț metalic ce se poate roti în jurul unei articulații.

Stavri, Artur (1869—1929), poet român. S-a născut la Botoșani. A debutat în paginile revistei „Contemporanul", a colaborat la „Viața" lui Vlahuță și a condus împreună cu I. Gorun săptămînalul „Pagini literare" (1899—1900), aderînd apoi la gruparea sămănătoristă. Poezia lui de inspirație cîmpenească și cinegetică („Poezii", 1894; „De demult", 1897; „Cîteva clipe", 1904; „Luminișuri", 1910), nu lipsită de unele virtuți descriptive, vădește o sensibilitate minoră și tendințe idilizante.

stavrid *(Trachurus mediterraneus ponticus)*, specie de pește teleostean răpitor din familia carangidelor, lung de 13—15 cm, cu corpul fusiform acoperit cu solzi mărunți, avînd linia laterală cu o curbură la jumătatea ei și gura mare, cu numeroși dinți. Trăiește în cîrduri masive în Marea Neagră și în Marea Mediterană. Se pescuiește în cantități apreciabile, mai ales la talian.

Stavrid

Stavrinos (sec. XVI–XVII), dregător (vistier) în Țara Românească, de origine grec. A scris în limba greacă un poem intitulat „Vitejiile prea-evlaviosului și prea-viteazului Mihai-Vodă", alcătuit din 1 312 versuri, istorisire a întregii domnii a lui Mihai Viteazul, în anturajul căruia a trăit. Valoarea literară a versurilor este minoră, dar informațiile cuprinse în poem sînt prețioase.

Stavropol, oraș în U.R.S.S. (R.S.F.S.Rusă), așezat în podișul Stavropol, la poalele Caucazului. 165 000 loc. (1965). Mare centru al industriei alimentare (morărit, uleiuri vegetale, vinuri, conserve din carne) și ușoare (încălțăminte, pielărie). Industrie constructoare de mașini, chimică etc. Institute de învățămînt superior, teatre, muzee.

Stawski, Ludovic (1807–1887), pictor român de origine poloneză, stabilit la Iași în 1830. Împreună cu Ion Balomir a executat picturile murale la casele Roznovanu din Iași. Creația sa numără portrete de demnitari, miniaturi în acuarelă și peisaje panoramice cu personaje („Panorama a Iașilor", 1842), atrăgătoare prin poezia naivă a imaginii.

stază (gr. *stasis* „oprire"; MED.), încetinire sau oprire a circulației unor lichide biologice (sînge, bilă, lapte etc.) sau a tranzitului materiilor fecale (ex. **s.** sanguină, **s.** biliară, **s.** lactată, **s.** intestinală).

Stăncescu, Dumitru (1866–1899), folclorist și publicist român. S-a născut la București. A cules și prelucrat folclor muntenesc („Basme", 1892; „Alte basme", 1893; „Povești și snoave pentru popor", 1895). A inițiat colecția „Biblioteca pentru toți" (1892), în care s-au tipărit operele a numeroși scriitori români și străini. A tradus din H. C. Andersen, F. Coppée, Bernardin de Saint-Pierre și Herbert Spencer.

stăncuță (*Coloeus monedula*), pasăre sedentară din familia corvidelor, puțin mai mică decît o cioară, de culoare neagră, cu ceafa cenușie. În țara noastră este comună. Se hrănește cu insecte, cereale, dar și cu păsări mici.

Stăncuță

Stănești, sat în raionul Giurgiu, reg. București, unde, în 1595, a avut loc o bătălie între detașamente ale armatei lui Mihai Viteazul, conduse de frații Buzești, și tătari. În timpul răscoalei țăranilor din 1907, satul a fost bombardat de artilerie.

Stănilești, sat în raionul HușI, reg. Iași, unde a avut loc, în 1711, lupta dintre armata ruso-moldoveană, condusă de țarul Rusiei, Petru cel Mare, și de Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, și armata turcă. Lupta de la Stănilești s-a terminat cu încheierea păcii de la Prut.

Stănoiu, Damian (1893–1956), scriitor român. S-a născut la Dobrotinet (reg. Argeș). A fost un timp călugăr. A colaborat la „Viața românească", „Gîndirea", „Adevărul literar și artistic" etc. Nuvelele și romanele sale, consacrate lumii mănăstirești („Călugări și ispite", 1928; „Necazurile părintelui Ghedeon", 1928; „Duhovnicul maicilor", 1929; „Alegere de stareță", 1932; „O zi din viața unui mitropolit", 1935 ș.a.), evidențiază cu umor contrastul flagrant dintre viața monahală reală, lipsită de trăiri spirituale și supusă tentațiilor lumești, și exigențele de austeritate și pioasă reculegere impuse de morala religioasă. Remarcabilă la **S.** este savoarea stilistică datorată parodierii subtile a limbajului arhaic și bisericesc, precum și a comportării fățarnic-pocăite a personajelor. Alte romane („Fete și văduve", 1931; „Camere mobilate", 1933; „Parada norocului", 1934 ș.a.) sînt inspirate din mediul citadin.

stăvilar (HIDROTEHN.), construcție hidrotehnică, prevăzută cu stavile, realizată în scopul ridicării și reglării nivelului apei unui lac sau al unei ape curgătoare. **S.** permit descărcarea ușoară a apei acumulate; se folosesc de obicei la bararea apelor cu lățime și debit mare și pentru înălțimi mici de reținere a apei în amonte.

stea (ASTR.), corp ceresc cu lumină proprie de formă aproximativ sferică, format dintr-o masă de gaze la temperaturi ridicate, datorită reacțiilor termonucleare care au loc în interiorul lor. Soarele este o **s.** cu raza, masa, strălucirea și temperatura medii în comparație cu raza, masa, strălucirea și temperatura celorlalte stele (masele **s.** variază între cîteva sutimi din masa Soarelui și aproape 100 de mase solare; razele **s.** sînt cuprinse între cîteva miimi din raza Soarelui și circa 3 000 de raze solare; strălucirile **s.** variază între aproape de un milion de ori strălucirea Soarelui și aproape a milioana parte din strălucirea lui; temperaturile la suprafața **s.** pot oscila între 1 500°K și cîteva zeci de mii de grade absolute; densitățile pot varia între 10^{-9}g/cm^3 și 10^{8}g/cm^3). După strălucirile lor absolute și după temperaturile sau spectrele lor, **s.** se grupează în mai multe categorii: *s. normale* (cele din secvența principală), *s. gigante*, de diferite categorii, *s. pitice albe*, *s. subpitice* etc. (v. diagrama Hertzsprung-Russell). După compoziția lor chimică, după poziția în Galaxie și după mișcările lor, **s.** se împart în diferite populații (v. populații de stele). Cea mai apropiată **s.**, α Centauri, se află la 4,3 ani-lumină depărtare de noi. **S.** nu sînt distribuite uniform pe cer, numărul lor crescînd pe măsură ce ne apropiem de Calea Laptelui. Din cauza marii lor depărtări, **s.** par fixe pe bolta cerească. Comparînd pozițiile lor, determinate precis la diferite epoci, și deplasarea liniilor lor spectrale, s-a dedus că **s.** se mișcă cu viteze care pot ajunge pînă la cîteva sute de kilometri pe secundă. Numeroase **s.** sînt întovărășite de sateliți luminoși sau de sateliți întunecați (planete): *stele duble* sau *multiple*, *sisteme planetare*. Uneori, prin efectul perspectivei, două **s.** se văd apropiate pe bolta cerească, deși depărtarea dintre ele este mare *(s. duble optice)*. *S. duble fizice*

pot fi uneori separate cu luneta *(s. duble vizuale)* sau pot fi puse în evidență prin deplasarea periodică a liniilor spectrale *(s. duble spectroscopice)* sau prin eclipsarea lor reciprocă, cînd planul orbitei lor trece prin apropierea Pămîntului *(s. duble cu eclipsă* sau *s. variabile cu eclipsă)*. S. pot fi grupate în asociații de stele, roiuri de stele difuze sau globulare, ultimele putînd conține mai multe sute de mii de stele. Stelele și materia gazoasă pulverulentă formează galaxii, care pot avea pînă la cîteva sute de miliarde de stele. S. cu viteze foarte mari pot părăsi galaxiile. Strălucirea celor mai multe **s.** este constantă pe lungi perioade de timp. Există însă **s.** a căror strălucire variază *(s. variabile)* periodic sau neregulat, din cauze fizice intrinseci (pulsații, explozii etc.). Unele **s.** au rotații rapide, altele au cîmpuri magnetice intense, care pot fi variabile în timp. S. sînt formate din hidrogen, heliu și cîteva procente (de ordinul 1%) de elemente mai grele; există și **s.** cu compoziții anormale (**s.** deficitare în hidrogen). După cele mai plauzibile teorii, **s.** s-au format și se formează și în prezent din materia gazoasă pulverulentă interstelară, prin condensarea acesteia, luminînd slab la început prin energia de contracție gravitațională, pînă ce interiorul **s.** ajunge la temperaturi de cîteva milioane de grade, cînd încep reacțiile termonucleare. În evoluția lor, **s.** trec ulterior în stare de gigante și sfîrșesc ca pitice albe.

steadít (METAL.), eutectic ternar (cementită (Fe_3C)-fosfură de fier (Fe_3P)-austenită), prezent în fontele cenușii tehnice cu fosfor. S. reduce mult rezistența la uzură a fontelor cu conținut mic de fosfor și mărește fragilitatea (mărind și rezistența la uzură) a fontelor cu conținut mai mare de fosfor.

steag 1. (În evul mediu în țările române) Mică unitate militară în oastea țării, menționată din sec. al XV-lea. **2.** V. *drapel*.

„Steagul roșu", ziar ilegal, editat de P.C.R., la București, în perioada iunie 1929 — martie 1937, ca organ al organizației București (1931—1933 și 1935—1937) și al organizației județene Ilfov (1934). Sporadic, cu aproximativ același conținut, a avut și o ediție în limba maghiară („Vörös Zászló").

„Steagul roșu", organ de presă al Comitetului regional București al P.C.R. și al Sfatului popular al regiunii București. Înființat în mai 1949, a purtat pînă în martie 1954 denumirea „Viața capitalei". Apare zilnic, la București.

„Steagul roșu", organ de presă al Comitetului regional al P.C.R. și al Sfatului popular regional Bacău. A fost înființat în mai 1946, purtînd pînă în ianuarie 1953 denumirea „Luptătorul". Apare zilnic, la Bacău.

„Steagul roșu"-Brașov, *Uzinele ~*, unitate a industriei constructoare de mașini ale cărei începuturi datează din 1928. În anii puterii populare uzina a fost extinsă, modernizată și profilată pe producția de autocamioane (începînd din 1954), șasiuri auto, autotractoare și piese de schimb.

steapsină (BIOCHIM.), enzimă secretată de pancreas, care acționează în intestinul subțire (și anume în duoden), continuînd digestia grăsimilor alimentare, pe care le scindează în acizi grași și glicerină, favorizînd absorbția lor intestinală. Se mai numește *lipază pancreatică*.

stearat de sodiu (CHIM.), $C_{17}H_{35}COONa$. Sare de sodiu a acidului stearic. Se prezintă sub formă de pulbere albă. Este solubil în apă și în alcool. Se utilizează în medicină și farmacie, dar mai ales ca agent de spălare, fiind unul dintre principalii componenți ai săpunului.

stéaric, *acid ~* (CHIM.), $C_{17}H_{35}COOH$. Acid gras superior, monocarboxilic, saturat. Se găsește în grăsimile animale și vegetale sub formă de gliceride, din care se obține prin saponificare. Este o substanță solidă, incoloră, cu p.t. 69,4°C, insolubilă în apă, solubilă în alcool, acetonă, cloroform etc. Se folosește în medicină și farmacie pentru prepararea unor unguente, la fabricarea lumînărilor, în cosmetică, în tehnică, sub formă de săruri metalice (săpunuri) etc.

stearínă (gr. *stear* „grăsime, seu"; CHIM.), acid stearic tehnic, impurificat de obicei cu acid palmitic și oleic. Se obține din amestecul de acizi grași rezultat de la saponificarea grăsimilor prin presare la rece. Este utilizată la fabricarea lumînărilor, în industria textilă și cea a cauciucului.

steatít (MINER.), varietate de talc care apare în mase compacte, microcristaline, de culoare albă, gălbuie sau cenușie. Este un material electroizolant cu proprietăți mecanice mai bune și pierderi dielectrice mai mici decît ale porțelanului. Se prelucrează ușor și este folosit pentru executarea unor obiecte decorative de interior (vase etc.). Sînt vestite vasele de **s.** decorate cu reliefuri provenind din Creta minoică. În Republica Socialistă România se găsește la Cerișor și Lelese (reg. Hunedoara).

steatóză (gr. *stear, steatos* „grăsime"; MED.), infiltrare cu grăsimi a celulelor sau degenerescența grasă a unui țesut sau organ (ex. **s.** hepatică, care duce la insuficiența gravă a ficatului).

„Steaua", revistă lunară a Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România. Apare la Cluj din decembrie 1949, purtînd, pînă în 1954, titlul „Almanahul literar".

„Steaua Dunării", ziar apărut la Iași, sub conducerea lui Mihail Kogălniceanu, între octombrie 1855—septembrie 1856 și noiembrie 1858—noiembrie 1860. Principal organ unionist, el a grupat pe cei mai activi partizani ai Unirii Principatelor Române, printre care V. Alecsandri, C. Negri, C.A. Rosetti, V. Mălinescu ș.a. La 1 ianuarie 1859 a fuzionat cu ziarele „Zimbrul" și „Vulturul". Între decembrie 1856 și mai 1858, ziarul a apărut în limba franceză, la Bruxelles, sub numele de „L'Étoile du Danube".

Steaua Polară (ASTR.), steaua α din constelația Ursa Mică (Carul Mic), care se găsește în apropierea polului nord ceresc (55′) și în jurul căreia pare că se rotește întreaga boltă cerească. **S.P.** este de mărime

stelară 2 şi se află la aproximativ 400 de ani-lumină de Pământ. În emisfera sudică, steaua cea mai apropiată de polul ceresc sud este steaua χ din constelaţia Octantului. Din cauza precesiei echinocţiilor, care deplasează în spaţiu axa de rotaţie a Pământului, **S.P.** se schimbă în decursul timpurilor. Peste 2 000 de ani, steaua Vega va deveni stea polară.

„Steaua Republicii Socialiste România", ordin instituit în 1948, ce se conferă persoanelor care, prin lupta şi activitatea lor, au contribuit la cîştigarea libertăţilor democratice, la instaurarea şi dezvoltarea orînduirii socialiste,

Ordinul „Steaua Republicii Socialiste România" cl. I

la cucerirea libertăţii şi independenţei naţionale şi la înfăptuirea Republicii Socialiste România, precum şi acelora care se afirmă prin merite deosebite în opera de construcţie a socialismului în ţara noastră. Acest ordin are cinci clase şi, în anumite condiţii, se poate conferi şi unor personalităţi cetăţeni ai altor state.

„Steaua roşie", organ de presă al Comitetului regional al P.C.R. şi al Sfatului popular al regiunii Mureş-Autonomă Maghiară. Înfiinţat în decembrie 1949, apare zilnic, la Tîrgu-Mureş.

Steele *[sti:l]*, sir Richard (1672—1729), scriitor iluminist de origine irlandeză. Alături de J. Addison, a editat revistele satirice-moralizatoare „Tatler" (1709—1711), „Spectator" (1711—1712), „Guardian" (1713) ş.a., punînd bazele jurnalisticii literare. **S.** a încercat să reformeze moravurile prin îmbinarea moralei puritane şi a virtuţilor stoice cu rafinamentul aristocratic, sub semnul toleranţei, umorului, echilibrului clasic. A pregătit terenul pentru dezvoltarea romanului realist englez din sec. al XVIII-lea. A scris comedii, un tratat religios-moral („Eroul creştin", 1701) şi pamflete.

Steen, Jan (1626—1679), pictor olandez. Artist fecund, colorist înzestrat, a abordat genuri variate (peisaje, portrete, compoziţii cu subiecte mitologice şi biblice), făcîndu-se cunoscut mai ales prin compoziţiile care reprezintă scene de gen din viaţa micii burghezii. Creaţia sa se distinge printr-un realism sincer, spirit narativ şi adesea satiric („Bolnava şi medicul", „Tovărăşie rea" ş.a.).

Stefan-Boltzmann *[bóltzman]*, *legea* ~ (după numele fizicienilor austrieci *J. Stefan* şi *L. Boltzmann*), una dintre legile radiaţiei termice, conform căreia energia totală emisă într-o secundă de un corp negru este proporţională cu puterea a patra a temperaturii absolute a corpului.

stegocefáli (gr. *stegos* „acoperiş, acoperămînt" şi *kephale* „cap"; PALEONT.), ordin de amfibieni fosili care cuprinde forme al căror craniu era acoperit de plăci osoase de natură dermică groase şi sculptate, formînd o boltă puternică străbătută de orificiile nazale, orbitare etc. Coloana vertebrală, diferit osificată, era constituită din vertebre biconcave. Primele forme aparţinînd acestui ordin apar în devonian, se dezvoltă în timpul carboniferului şi permianului, predomină în triasic şi dispar la sfîrşitul acestei perioade.

stegodón (PALEONT.), gen fosil de mamifere din ordinul

Stegodon

proboscidienilor, avînd caractere de trecere de la mastodont la elefant şi fiind astfel socotit strămoşul celui din urmă. Se caracteriza prin marea dezvoltare a defenselor curbate în sus, ca la elefanţi, şi prin molari cu numeroase creste. A trăit în pliocen.

stegozáur (PALEONT.), gen fosil de reptile din ordinul

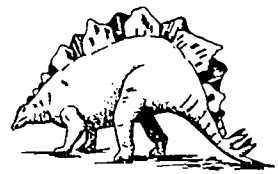

Stegozaur

dinozaurienilor. **S.** erau forme patrupede lungi de 8 m, cu bazin de pasăre, cu postpubisul foarte dezvoltat şi sudat la ischion. Avea o armură dorsală osoasă, formată din plăci mari, dispuse perechi, care se termina prin spini la extremitatea cozii. Se cunoaşte din jurasicul superior şi cretacicul inferior.

Stein *[stain]*, Gertrude (1874—1946), scriitoare nord-americană. Din 1903 a trăit la Paris, atrăgînd în jurul ei pe pictorii de avangardă şi scriitorii de seamă ai timpului. A devenit mentora spirituală şi artistică a acestui grup, numit de ea însăşi „generaţia pierdută", dar care, cu trecerea timpului, s-a destrămat. Opera sa, scrisă în modalităţile sintactice spontane ale frazei-fluviu, foloseşte dialogul imediat şi sincer, anticonvenţional, supus ritmurilor vieţii interioare (romanele „Lucy Church Amiably", 1930; „Autobiografia lui Alice B. Toklas", 1933; „Ida", 1941 ş.a.; volumele de poezii „Florigingaşe", 1914; nuvelele „Trei vieţi", 1909; lucrările de critică literară „Compoziţia ca explicare", 1926; „Cum să scriem", 1931; „Naraţiune", 1935; valoroase opere memorialistice ş.a.).

Stein *[ştain]*, Heinrich Friedrich Karl (1757—1831), om de stat german. Ca şef al guvernului Prusiei (1807—1808), a înfăptuit cîteva reforme burgheze, printre care eliberarea ţăranilor iobagi. După 1815, o dată cu instaurarea reacţiunii în Germania, **S.** s-a retras din viaţa politică.

Steinach *[ştáinah]*, Eugen (1861—1944), fiziolog austriac. A fost profesor la Universitatea

din Viena. Este cunoscut mai ales prin cercetările sale asupra țesutului interstițial al testiculului. A făcut studii importante asupra biologiei hipofizei, acțiunii hormonilor sexuali masculini și feminini și încercări de întinerire bazate pe revifierea glandelor.

Steinbeck *[stáinbec]*, John Ernst (n. 1902), scriitor nord-american. Opera sa, relativ

J. E. Steinbeck

vastă, este caracterizată de un realism robust, cu evidente filoane romantice, prezente mai cu seamă în lucrările de început, de un subtil umor picaresc și de o fantezie cu tendințe alegorizante. California natală este deseori evocată cu nostalgie pentru vremurile copilăriei, în povestiri („Tortilla", 1935, trad. rom. 1945; „Căluțul roib", 1937, trad. rom. 1957; „Cartierul fabricii de conserve", 1945), sau cu accente tragice, în romanele cu temă socială. S-a apropiat cu înțelegere de suferințele și de lupta celor oropsiți, în lucrări ca „Bătălia" (1936, trad. rom. 1958), „Oameni și șoareci" (1937, trad. rom. 1957) și mai ales în capodopera sa, „Fructele mîniei" (1939, trad. rom. 1963), tablou sumbru al exodului muncitorilor agricoli sezonieri din vest, în căutare de lucru. În anul 1961 publică „Iarna nemulțumirii noastre", roman de fină analiză psihologică și cu profunde implicații de critică socială, a cărui înaltă ținută artistică îi aduce Premiul Nobel (1962). În 1962 a publicat volumul de reportaje „Călătorie cu Charlie în căutarea Americii".

Steinlen *[stēlén]*, Théophile Alexandre (1859—1923), desenator și pictor francez de origine elvețiană. Interpret remarcabil al tipurilor populare și al scenelor de stradă, a redat, în spirit militant progresist, nedreptatea socială, consecințele aspre ale războiului, lupta proletariatului („Grevă") în desene și gravuri, colaborînd la publicațiile socialiste ale vremii. **S.** a realizat ilustrații de carte (culegerea de cîntece „Pe stradă" de A. Bruant, „Cîntece de femei" de P. Delmet), afișe și picturi („14 Iulie").

steinschiller *[ștáinșilər]* (VITICULT.), soi de viță de vie cu struguri de mărime mijlocie, cilindro-conici bătuți și boabe rotunde, roșii brumate, cu miezul nearomat și pieliță groasă. În țara noastră se cultivă în podgoriile din Banat pentru producerea vinurilor curente de masă.

stejár *(Quercus)*, gen de arbori din familia fagaceelor, înalți pînă la 50 m, cu tulpina dreaptă, coroana largă și frunze lobate. Lemnul de **s.** este foarte rezistent și dur, cu multe utilizări în industrie, construcții etc. În țara noastră cresc următoarele specii de **s.**: stejarul pedunculat *(Quercus robur)*, înalt pînă la 40—50 m, cu diametrul de 1,5 m, frunze mari, lucitoare pe față; stejarul brumăriu *(Quercus pedunculiflora)*, înalt pînă la 35 m, cu frunze albăstrui pe dos, păroase, rezistent la secetă; stejarul pufos *(Quercus pubescens)*,

Stejar

înalt de 15 m, cu ramurile acoperite de perișori fini cenușii și frunze mici. Aceste specii de **s.** sînt componentele principale ale pădurilor din zona de cîmpie și dealuri a țării noastre. Ca arbore ornamental se cultivă stejarul roșu american *(Quercus borealis)*.

stélă (ARHIT.), mic monument cu caracter comemorativ, alcătuit dintr-un singur bloc de piatră așezat vertical, decorat cu reliefuri și purtînd inscripții care îi precizează semnificația. În arta Mesopotamiei antice sînt vestite stelele care celebrează victoria regelui Naram-Sin și stela pe care este înscris codul lui Hammurapi. Sînt de asemenea celebre stelele funerare din Grecia antică, în special acelea din cimitirul Keramion de lîngă Atena.

Stelă

stele-de-mare (ZOOL.), clasă de echinoderme în formă de stea, cu corpul alcătuit dintr-un disc central de la care pornesc radial cinci brațe late, pe a căror față ventrală se află cîte două rînduri de ambulacre. Trăiesc în mările cu salinitate și temperatură ridicate. Sînt răpitoare. Sin. *asteroide*.

stelít (METAL.), aliaj dur, conținînd cobalt (35—70%), crom (25—40%), wolfram (10—25%) și fier (pînă la 5%). Are duritate mare, pe care o păstrează pînă la temperatura de 700—800 C, și o rezistență înaltă la coroziune și la uzură. Se întrebuințează la executarea unor scule și la încărcarea prin sudare a suprafețelor active ale sculelor uzate sau ale unor piese și organe de mașini care lucrează la temperaturi mari, în medii agresive ori în condiții de uzură intensă (elice de nave, palete de pompe sau de turbine, unele piese de turboreactoare, scaune de supape la motoarele cu electroaprindere etc.).

Stelmah, Mihail Afanasievici (n. 1912), scriitor sovietic ucrainean. A debutat ca poet (culegerea de versuri „Bună dimineața", 1941), dar s-a impus ca autor al unor romane-frescă de larg suflu epic, în care drumul istoric al poporului se condensează în urmărirea cîtorva destine reprezentative

(„Marea familie", 1950, trad. rom.; „Sîngele apă nu se face", 1957, trad. rom.; „Pîine și sare", 1958, trad. rom.).

Stema Republicii Socialiste România, însemn al Republicii Socialiste România, care reprezintă munți împăduriți deasupra cărora se ridică soarele. În partea stîngă a stemei se află o sondă. Stema este încadrată de o cunună de spice de grîu. În partea de sus a stemei se află o stea în cinci colțuri. În partea de jos a stemei, spicele sînt înfășurate într-o panglică tricoloră, pe care este scris „Republica Socialistă România".

stémă, semn convențional distinctiv al unei țări, al unui oraș etc. El era, mai ales în evul mediu, și semnul heraldic al unei familii nobile sau al unei dinastii. V. și b l a z o n.

sten (METR.), unitate de măsură a forței egală cu forța care imprimă o accelerație de 1 m/s^2 unei mase de o tonă. Un sten are 1 000 de newtoni.

Stendhal */stădál/* (pseudonimul lui *Marie Henri Beyle*; 1783—1842), scriitor francez, unul dintre întemeietorii romanului realist în literatura universală. Născut la Grenoble dintr-o familie burgheză cu vederi regaliste, a avut o copilărie întunecată de o educație excesiv de austeră, apăsată de prejudecăți și de bigotism. Manifestînd un spirit independent, **S.** s-a îndreptat spre operele iluminiștilor, devenind un antimonarhist și anticlerical convins. A participat la războaiele napoleoneene. Ostil Restaurației, s-a stabilit la Milano. În 1821, suspectat de guvernul austriac pentru legăturile sale cu mișcarea carbonarilor, a revenit la Paris. În ultima parte a vieții sale a fost consul al Franței la Triest și apoi la Civitavecchia. **S.** și-a depășit contemporanii prin factura originală a personalității sale literare, care conjugă sensibilitatea fremătătoare, cultul energiei și al dragostei cu luciditatea rece și rațiunea severă, fantezia înflăcărată cu pasiunea pentru adevăr. Relativ izolat de societatea literară a vremii, **S.** s-a pronunțat, în „Racine și Shakespeare" (1823—1825), pentru o literatură sinceră, naturală și pasionată, liberă de rutina și canoanele osificate ale neoclasicismului. A început prin a publica „Viețile lui Haydn, Mozart și Metastasio" (1814), „Istoria picturii în Italia (1817), gen pe care îl va cultiva și mai tîrziu, împreună cu notele de călătorie („Viața lui Rossini", 1824; „Plimbări prin Roma", 1829; „Memoriile unui turist",

Stendhal

1838), care cuprind interesante și spirituale comentarii. În romanele sale, **S.** a construit o cronică vastă a epocii contemporane lui, concurînd cu succes „Comedia umană" balzaciană. El schițează tabloul critic al aristocrației franceze din timpul Restaurației („Armance", 1827), lipsită de vigoare și în declin, al nobilimii și burgheziei provinciale („Roșu și negru", 1831, ult. trad. rom. 1963), al moravurilor mediului bancar și ale armatei, al practicilor electorale din epoca lui Ludovic-Filip („Lucien Leuwen", 1834—1835, trad. rom. 1962), al societății ultraregaliste și catolice din provincie („Lamiel", postum 1889). Radicală și neconformistă, gîndirea critică a lui **S.** s-a încadrat în limitele individualismului statuat la baza revoluției burgheze. Opera sa reprezintă însă o reflectare veridică a contradicțiilor generate de aceasta, și în primul rînd a contradicției tragice dintre individualitatea puternică și societatea burgheză care o înăbușă. Memorabilul personaj stendhalian impus de romanele sale este personalitatea de condiție socială umilă, care, pentru a nu se lăsa strivită de societate, este hotărîtă să se ridice prin orice mijloace în fruntea acesteia. Desăvîrșit reprezentat de Julien Sorel („Roșu și negru"), el este o creație a individualismului, adesea comparată cu o altă variantă „napoleoneană" a acestuia, Raskolnikov. Prin modul de gîndire și comportare, acest personaj conturează cultul lui **S.** pentru ambiția cu care își urmărește cu neobosită voință, cu energie pasionată și cu luciditate țelul, care acționează cu hotărîre neclintită pentru realizarea fericirii sale egoiste. Italia, considerată de **S.** țară a pasiunilor frenetice, eroice și a acțiunilor violente, apare în nuvelele italiene („Vanina Vanini", „Stareța de Castro", „Familia Cenci", „Vittoria Accoramboni"). Ea reapare și în „Mănăstirea din Parma" (1839, trad. rom. 1965), elogiu al pasiunii și aventurii, dar și aspru rechizitoriu adus coruptiei moravurilor politice și ecleziastice din Italia, bîntuită de reacțiunea instalată după căderea lui Napoleon. **S.** este un întemeietor al romanului psihologic modern în tradiția moraliștilor clasici francezi. O retrăire analitică minuțioasă a trecutului, care-l anticipează pe Proust, oferă cele două scrieri memorialistice neterminate: „Viața lui Henry Brûlard" (1835—1836, trad. rom. 1965) și „Amintirile egotiste" (trad. rom. 1965). La acestea s-ar putea adăuga „Jurnalul" (postum 1888) și vasta sa corespondență. Psiholog și observator de precizie aproape științifică al „inimii umane", **S.** strunește intriga, uneori tenebroasă, a nuvelelor sale, ca și marile revărsări pasionale, motivînd cu stringență realistă și cu finețe resorturile interioare ale faptelor. Inovația stendhaliană a vizat și stilul, contrazicînd atît retorismul romantic, cît și pe cel clasic. Romanele și memorialistica sa se caracterizează prin transparența logică și precizia matematică, seacă a expunerii, lipsită de metaforica sclipitoare a timpului, apropiată, după propriile mărturisiri, de concizia și sobrietatea Codului civil. Aproape ignorat de epoca

sa, redescoperit la 40 de ani de la moarte, după cum, cu tulburătoare intuiţie, el însuşi o prevăzuse, **S.** a devenit obiectul unui adevărat cult literar (beylismul), exercitînd o influenţă considerabilă asupra evoluţiei romanului în literatura mondială.

stenobiónt (BIOL.; despre unele animale), care suportă doar variaţii limitate ale factorilor de mediu.

stenohalín (BIOL.; despre organisme acvatice), care suportă doar variaţii limitate ale salinităţii apei în care trăieşte.

stenoiónice (BIOL.; despre organisme vegetale sau animale acvatice), care suportă doar variaţii limitate de pH ale solului sau apei.

stenotérm (BIOL.; despre unele organisme), care suportă doar variaţii limitate ale temperaturii mediului înconjurător.

stenozáre (IND. TEXT.), operaţie de tratare a unor produse textile cu o soluţie de formaldehidă şi derivate ale ureei, urmată de centrifugare şi de uscare. Este efectuată pentru a micşora gradul de umflare a acestor produse cînd sînt muiate într-un lichid.

stenóză (gr. *stenos* „strîmt, îngust"; MED.), îngustare a unui orificiu sau a unui organ cavitar, provocată de un proces inflamator, cicatriceal, tumoral sau degenerativ. **S.** produce tulburări de importanţă variabilă în funcţiunea organului respectiv (ex. **s.** mitrală, **s.** pilorică, **s.** intestinală, **s.** esofagiană, **s.** bronşică etc.). — *S. aortică*, boală de inimă datorită îngustării porţiunii libere a valvulelor sigmoide aortice, urmată de micşorarea orificiului aortic. *S.a.* poate fi de natură inflamatorie (sifilis, reumatism) sau congenitală. Se manifestă prin dispnee, durere precordială, ameţeli, oboseală, modificări ale zgomotelor inimii şi ale pulsului. Ea poate evolua spre insuficienţă cardiacă. — *S. mitrală*, boală de inimă datorită îngustării porţiunii libere a valvulelor mitrale, cu micşorarea orificiului care separă atriul stîng de ventriculul stîng. *S.m.* poate fi de natură inflamatorie (reumatism) sau congenitală. Se manifestă prin palpitaţii, cianoză, dispnee, tuse, hemoptizie, modificări ale zgomotelor inimii şi ale ritmului cardiac. Ca şi stenoza aortică, *s.m.* poate evolua spre insuficienţă cardiacă. Actualmente, *s.m.* se tratează chirurgical. — *S. intestinală*, îngustare a unei porţiuni a intestinului subţire sau gros, care poate fi de natură inflamatorie (tuberculoză, sifilis), cicatriceală sau tumorală. Ea provoacă tulburări în circulaţia conţinutului intestinal şi se manifestă prin dureri şi colici abdominale, meteorism, tulburări de tranzit intestinal. *S.i.* se tratează chirurgical. Se mai numeşte *obstrucţie intestinală*.

Stentor, războinic grec despre care se spune în „Iliada" că striga cu puterea a cincizeci de oameni. De aici expresia „voce de stentor" pentru o voce puternică.

step, formă de execuţie a unor dansuri de origine negro-americană, ale cărei tehnici se bazează pe bătăi ritmic sincopate ale vîrfului şi tocului pantofilor. La începutul sec. al XX-lea a devenit dans de scenă în teatrele de revistă din America şi din Europa.

stépă, formaţiune vegetală, caracteristică regiunilor cu climă semiaridă, alcătuită în special din graminee şi din plante cu rizomi, care se dezvoltă rapid, imediat ce apar condiţii favorabile (în special umiditate), precum şi din tufărişuri şi plante spinoase, care pot aştepta mai mult timp apariţia acestor condiţii. **S.** sînt caracteristice continentului euroasiatic, dar apar, cu unele modificări, şi în Africa, în Australia, în America de Nord şi în America de Sud. În prezent, **s.** de pe glob sînt în cea mai mare parte transformate în importante regiuni agricole (pentru cereale şi creşterea vitelor). În Republica Socialistă România, regiuni de **s.** sînt estul Cîmpiei Române, mare parte din Dobrogea şi un sector în sud-estul Podişului Moldovenesc.

stephanián (STRAT.), seria superioară a carboniferului, reprezentată prin formaţiuni continentale cu resturi de plante (licopodiale, ecvisetale, filicale, pteridosperme, cordaitale), insecte, crustacee, peşti, stegocefali etc. Este dezvoltat în partea centrală şi de vest a Europei, unde conţine bogate zăcăminte de cărbuni. În Republica Socialistă România, formaţii ale **s.** cu cărbuni se găsesc în Banat (zona Reşiţa-Moldova Nouă şi Svineca-Sviniţa). Huila din formaţiile **s.** se exploatează la Baia Nouă.

Stephanopoulos *[stefanópulos]*, Stephanos (n. 1899), om politic grec, prim-ministru al Greciei (din septembrie 1965), lider al grupului desprins în 1965 din partidul Uniunea de centru.

Stephănescu George (1843—1925), compozitor român. A studiat la Conservatorul din Bucureşti cu Ed. Wachmann

G. Stephănescu

şi la Conservatorul din Paris cu H. Reber (armonie), E. Auber şi A. Thomas (compoziţie). A fost profesor de canto la Conservatorul din Bucureşti şi dirijor al Teatrului naţional din Bucureşti. Este iniţiatorul reprezentaţiilor de operă în limba română şi fondatorul a trei societăţi lirice premergătoare Operei române. A scris trei operete („Mama soacră", „Cometa" şi „Scaiul bărbaţilor"), o dramă lirică, feeria muzicală „Sînziana şi Pepelea", Simfonia în la major (prima simfonie românească), Uvertura naţională, două sonate pentru pian şi pentru violoncel şi pian, un octet pentru coarde şi suflători, un cvartet pentru coarde şi unul pentru coarde, flaut şi pian, lieduri etc.

Stephenson *[stí:vnsən]*, George (1781—1848), inginer de mine şi inventator englez. În 1814 a construit prima locomo-

tivă cu abur pentru transportul minier pe șine de oțel netede, fiind primul care a înțeles și aplicat fenomenul aderenței. A realizat în 1825 prima locomotivă folosită la remorcarea unui

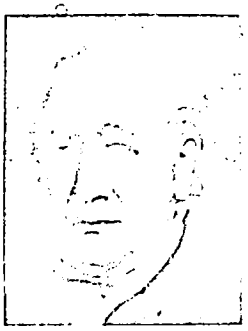

G. Stephenson

tren de persoane pe linia Stockton-Darlington. Principala lui realizare o constituie locomotiva *Racheta*, echipată cu cazan tubular și la care a aplicat tirajul forțat cu jet de abur. Această locomotivă a fost folosită pentru transportul feroviar permanent, începînd din 1829, pe linia Liverpool-Manchester, proiectată tot de **S.** și pentru care el a realizat toate construcțiile aferente și a conceput sistemele de semnalizare, dispozitivele de alimentare cu apă și cu cărbune etc.

ster, unitate de măsură a volumului lemnului de foc despicat, corespunzătoare unei stive cu dimensiunile de 1 m lungime, 1 m lățime și 1 m înălțime. Din cauza spațiilor goale, volumul net al materialului lemnos dintr-un ster este totdeauna mai mic decît un metru cub (0,65—0,75 m^3).

steradián (METR.), unitate de măsură a unghiului solid (spațial) în sistemul de unități SI; un steradian este unghiul care, avînd vîrful în centrul unei sfere, intersectează pe suprafața acesteia o arie egală cu pătratul razei sferei. Are simbolul *str*.

Stere, Constantin (1865—1936), om politic și scriitor român, ideolog al p o p o r a n i s m u l u i. Stere a considerat, în spiritul narodnicismului și al sociologiei agrariene burgheze și reformiste, că întreaga dezvoltare a țării noastre ar trebui să fie adaptată specificului ei rural („Poporanism sau social-democrație", 1907). Exponent al unei „democrații rurale", Stere a militat pentru îmbunătățirea soartei țărănimii și a îmbrățișat convingeri politice radicale, care continuau crezurile progresiste ale lui C.A. Rosetti sau Gh. Panu. În preajma primului război mondial, S. a susținut Puterile Centrale. După război a părăsit partidul liberal, devenind unul dintre fruntașii aripii de stînga a partidului țărănesc. În urma intrigilor lui I. Maniu și I. Mihalache a fost obligat să părăsească, în 1930, P.N.Ț. („Documentări și lămuriri politice", 1930), constituind pentru scurt timp partidul disident țărănesc-democrat. A colaborat la „Evenimentul", „Evenimentul literar", „Adevărul" ș.a., iar în 1906 a fundat, împreună cu Paul Bujor, revista „Viața românească". După articole sporadice de critică literară, reunite în volumul „În literatură" (1921), **S.** abordează romanul-fluviu („În preajma revoluției", 8 vol., 1932—1936), interesant mai ales prin paginile cu implicații autobiografice și prin descrierile peisajului siberian. Alte lucrări: „Note de călătorie în Ardeal" (1914), „Un caz de conștiință" (1921).

stereo- (gr. *stereos* „care iese în relief; masiv"), element de compunere cu sensul „solid", „în relief" sau „în spațiu" (ex. *stereochimie*, *stereofonie*, *stereoscopie* etc.).

stereoautográf, aparat automat folosit pentru întocmirea hărților prin trasarea continuă a detaliilor de planimetrie și de nivelment de pe fotograme terestre cu ax orizontal.

stereobát (ARHIT.), masiv de zidărie, de obicei reprofilat sau în trepte, formînd soclul unei construcții clasice. În Grecia antică, **s.** era platforma în trepte pe care se ridicau templele, partea superioară a platformei, pe care se sprijină coloanele peristilului, purtînd numele de stilobat.

stereochimíe, ramură a chimiei care studiază structura spațială a moleculelor (modul de aranjare în spațiu a atomilor care alcătuiesc molecula), cauzele apariției anumitor forme de izomerie sterică, precum și diferitele relații ce există între structura și proprietățile fizice și chimice ale substanțelor.

stereocomparatór (TOPOGR.), instrument cu care se măsoară foarte precis coordonatele fotografice și paralaxele punctelor conjugate cuprinse pe cuple de fotograme stereoscopice; este cuplat de obicei cu o mașină electronică de calculat. Se utilizează în special la lucrările de aerotriangulație analitică.

stereofónie (gr. *stereos* „în spațiu" și *phone* „sunet"; FIZ.), procedeu de înregistrare și de redare a sunetului, care, bazîndu-se pe caracterul biauricular al auzului, permite localizarea surselor sonore în spațiu. La înregistrare, sunetul este captat de cel puțin două microfoane, dispuse în puncte diferite. Semnalele electrice sînt conduse prin

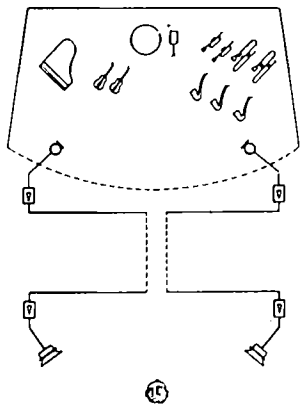

Stereofonie

canale de transmisie și prin amplificatoare identice, fiind înregistrate apoi pe două piste alăturate de pe o bandă de magnetofon sau de pe un film ori pe cei doi versanți ai șanțului unui disc. La reproducere, fiecare pistă este explorată de cîte o doză de redare, după care semnalele sînt amplificate și trimise la două difuzoare a căror dispoziție (stînga, dreapta) este identică cu cea a microfoanelor corespunzătoare. Cinematograful panoramic

stereofonic are trei piste sonore principale pentru tot atîtea difuzoare dispuse în spatele ecranului (stînga, mijloc, dreapta) şi o pistă „pentru efecte", al cărei difuzor este plasat în fundul sălii.

stereofotogrammetrie (TOPOGR.), ramură a fotogrammetriei în care studiile şi determinările se execută pe cuple de fotograme, folosindu-se exclusiv fenomenul stereoscopic. Pe baza acestor determinări se pot întocmi planuri şi hărţi cu curbe de nivel şi cote.

stereoizomerie (CHIM.), izomerie întîlnită la unele substanţe compuse, ca urmare a aşezării diferite în spaţiu a atomilor sau a grupărilor de atomi din moleculă. Se cunosc două forme principale de **s.**: *izomerie optică* şi *izomerie geometrică* (etilenică sau cis-trans). De exemplu, acidul butendioic, $HOOC-CH=CH-COOH$, se prezintă în două forme stereoizomere (stereoizomeri): forma *cis*, denumită *acid maleic*,

$$\left[\begin{matrix} HOOC & & COOH \\ & C=C & \\ H & & H \end{matrix}\right],$$

şi forma *trans*, denumită *acid fumaric*,

$$\left[\begin{matrix} HOOC & & H \\ & C=C & \\ H & & COOH \end{matrix}\right].$$

stereometrie (MAT.), parte a geometriei care se ocupă cu măsurarea corpurilor solide (a trunchiurilor de arbori, a terasamentelor, a zidăriei etc.).

stereoscóp, instrument fotogrammetric care permite examinarea în relief a perechilor de fotografii prin observarea separată şi simultană a acestora. Cele mai importante tipuri sînt: **s.** simplu cu lentile, **s.** cu oglinzi, **s.** cu măritor optic sau cu stereomicrometru (cu care este posibilă şi determinarea diferenţelor de altitudine dintre diferite puncte).

stereoscopíe (FIZ.), procedeu de înregistrare şi de redare a imaginilor în relief. Principiul **s.** este analog celui al vederii binoculare a omului. La înregistrare se realizează simultan două imagini (una corespunzătoare ochiului sting, cealaltă

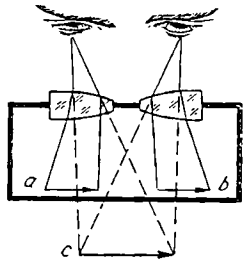

Stereoscop
a, b perechi de fotografii stereoscopice; *c* imagine stereoscopică

ochiului drept), folosind o cameră fotografică dublă. La redare se privesc cele două fotografii cu ajutorul unui dispozitiv, numit *stereoscop*, care permite suprapunerea celor două imagini, dînd impresia de relief. În cinematograful stereoscopic trebuie create astfel de condiţii, încît, deşi ambele imagini sînt proiectate pe acelaşi ecran, totuşi fiecare ochi să vadă numai imaginea destinată lui. Pentru aceasta se recurge la utilizarea unor ochelari coloraţi sau cu polaroizi, la confecţionarea unor ecrane speciale etc.

stereotemíe (ARHIT.), ramură a tehnicii de construcţie şi a arhitecturii care se ocupă cu studiul celor mai avantajoase metode de tăiere-formare şi de asamblare a elementelor solide de construcţie (lemn, piatră, metal) pentru alcătuirea unor structuri rezistente la sarcinile propuse.

stereotipdinamíe (FIZIOL.), sistematizare a proceselor neurocerebrale, care se produce datorită repetării aceleiaşi succesiuni a condiţiilor din mediul înconjurător. Noţiunea de **s.d.** a fost introdusă în neurofiziologie de I.P. Pavlov, pe baza descoperirii experimentale a fenomenului de întipărire, în activitatea emisferelor cerebrale, a legăturii dintre mai multe reflexe condiţionate care se succedă în aceeaşi ordine şi la aceleaşi intervale de timp. Efectul fiziologic al **s.d.** este reducerea consumului de energie nervoasă. **S.d.** înlesneşte adaptarea organismului în condiţii relativ constante. El reprezintă un mecanism neurofiziologic al deprinderilor (ceea ce explică de ce acţiunile automatizate ale omului duc la reducerea efortului), precum şi al memoriei, al structurilor gramaticale din limbaj şi al altor fenomene psihice.

stereotipíe[1] (MED.), tulburare motorie care apare în unele boli mintale. Se caracterizează prin repetarea constantă şi continuă a aceloraşi gesturi şi a aceloraşi cuvinte.

stereotipíe[2] (POLIGR.), copie pe monolit tare a formelor de imprimare originale, executată din metal sau din alte materiale (cauciuc, mase plastice etc.), de formă plană sau cilindrică, după cum este şi originalul. **S.** înlocuieşte originalul în cazul cînd tirajul publicaţiilor este mare sau în cazul cînd formele trebuie păstrate pentru o eventuală reeditare a tipăriturilor. **S.** se numeşte şi procesul de executare a copiilor după forma de imprimare originală.

Steriadi, Jean Alexandru (1880–1957), pictor şi grafician român. A fost membru al Academiei R.P.R. A studiat

J. Al. Steriadi (autoportret)

la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti cu G.D. Mirea, apoi la München şi la Paris. A condus Muzeul Aman, apoi Muzeul Kalinderu şi a fost profesor la Şcoala de arte plastice din Bucureşti. **S.** este iniţiatorul şi promotorul saloanelor de alb-negru (grafică). În prima perioadă de creaţie, **S.** a fost preocupat de compoziţia de mari dimensiuni, înfăţişînd scene din viaţa oamenilor simpli („Hamali în portul Brăilei", „Chivuţele în Piaţa Mare", „Vînzătoare de dantelă"), şi de portret, demonstrînd o sensibilitate receptivă la vibraţiile

sufletului uman. Mai tîrziu a pictat, cu o emoție uneori învăluită de o ușoară melancolie, peisaje urbane și acvatice, colțuri ale vechiului București, imagini din Dobrogea și din numeroasele sale călătorii. Pictura lui **S.**, de o luminozitate delicat nuanțată, atestă asimilarea celor mai prețioase trăsături ale impresionismului. Desenator talentat, este autorul a numeroase portrete-schiță (în creion sau în peniță), care ating, în grafica românească, o culme a genului prin precizia caracterizării, spiritul de observație, umorul inteligent. **S.** a practicat cu strălucire și litografia. Laureat al Premiului de stat.

steril (IND. EXTR.), material rămas dintr-un produs minier după separarea substanțelor minerale utile. **S.** provenit din roci dure (calcar, granit etc.) se folosește sub formă de piatră spartă la executarea drumurilor, a terasamentelor de cale ferată etc. **S.** argilos de la exploatarea cărbunilor poate fi folosit la fabricarea cărămizilor sau, după ardere și concasare, la executarea betoanelor.

sterilitáte 1. (BIOL., MED.) Absență a capacității de înmulțire pe cale sexuală. La animale și la om, **s.** se întîlnește la ambele sexe, dar mai frecvent la sexul feminin. Poate fi primară sau secundară, datorită extirpării glandelor sexuale, unor tulburări endocrine, distrugerii complete a celulelor reproducătoare (ex. prin raze X), blocării mecanice sau inflamatorii a căilor genitale, unor boli ca tuberculoza, sifilisul etc. La animale se poate datora fie unor boli ale organelor de reproducție sau unor boli generale (ex. bruceloza, tuberculoza etc.), fie unor condiții nerațională de întreținere, alimentație și exploatare. Epuizarea sexuală sau influența unor factori congenitali pot, de asemenea, constitui cauze ale **s.** **2.** (MICROBIOL., MED.) Stare caracterizată prin absența germenilor microbieni. **S.** unei soluții injectabile reprezintă o condiție obligatorie în terapeutică.

sterilizáre (MED.) **1.** Acțiune prin care sînt distruși germenii patogeni de pe diverse obiecte (instrumente chirurgicale, pansamente etc.), din apă, dintr-un focar infecțios localizat în organism. Pentru efectuarea **s.** se folosesc mijloace fizice (căldură umedă sau uscată, raze ultraviolete, ultrasunete) sau chimice (antiseptice, bacteriostatice). **2.** Intervenție chirurgicală prin care o ființă devine sterilă. Sterilizarea eugenică a fost practicată de Germania nazistă, mergîndu-se pînă la crime, pe scară de masă, împotriva umanității. În majoritatea țărilor, ca și în țara noastră, **s.** eugenică este interzisă prin lege. V. și eugenie.

stern (ANAT.), os lung și plat, în formă de mîner de spadă, situat în partea anterioară și mediană a toracelui. Contribuie la formarea cuștii toracice, articulîndu-se în partea superioară cu cele două clavicule și, lateral, cu cartilajele primelor șapte coaste.

Stern *[stə:n]*, Isaac (n. 1920), violonist american, unul dintre cei mai remarcabili artiști contemporani ai viorii. Întreprinde turnee în întreaga lume (în țara noastră a concertat în 1965), cucerind publicul prin arta sa generoasă, prin tonul cald și amplu și prin forța de comunicare a interpretărilor.

Sterne *[stə:n]*, Laurence (1713—1768), prozator englez iluminist. După terminarea studiilor a îmbrățișat cariera clericală. Opera sa reprezintă o reacție sentimentală împotriva clasicismului și raționalismului dogmatic al generațiilor anterioare. Principala sa scriere, „Viața și părerile lui Tristram Shandy, gentleman" (1759—1767), roman picaresc, parodie la adresa romanului iluminist tradițional, se caracterizează prin erudita excentricitate a compoziției, folosirea amplă a digresiunii, pregnanța portretelor și originalitatea stilistică. Aceeași manieră umoristic-spirituală apare și în memorialul „Călătorie sentimentală prin Franța și Italia" (1768). A mai scris „Predicile d-lui Yorick", evocare a bufonului lui Hamlet, și scrisori.

Sternheim *[ștérnhaim]*, Carl (1878—1942), dramaturg și prozator expresionist german. În principala sa operă, ciclul de comedii intitulat „Din eroica viață burgheză" (1908—1922), **S.** a persiflat cu o ironie ascuțită morala ipocrită și filistină a epocii wilhelmiene și social-democrația, devenită instrument în mîinile militarismului șovin („Tabula rasa", 1916). Din proza sa se remarcă culegerea de nuvele „Cronica începuturilor sec. al XX-lea" (1918) și romanele „Europa" (1920) și „Fairfax" (1921), în care viziunea critică este însă umbrită de lipsa perspectivei și de manierism.

sternocleidomastoidián, *mușchi* ~ (ANAT.), mușchi-pereche lung, situat în partea antero-laterală a regiunii cervicale și fixat cu capătul proximal de apofiza mastoidă și cu cel distal de stern și de clavicule, avînd un traseu în diagonală. Contracția unilaterală a *m.s.* determină flectarea și înclinarea laterală a capului.

steróli (BIOCHIM.), alcooli complecși, saturați sau nesaturați, cu structură ciclică, care se găsesc atît liberi, cît și esterificați. În natură, **s.** intră în constituția celulelor vegetale și animale: *s. vegetali*, sau *fitosterolii* (ex. stigmasterolul, fitosterolul), *s. din ciuperci*, sau *micosterolii* (din care face parte ergosterolul, care, prin iradiere cu raze ultraviolete, dă naștere vitaminei D), și *s. animali*, sau *zoosterolii* (dintre care cel mai important este colesterolul). O serie de hormoni, printre care hormonii sexuali masculini și feminini, hormonii corticosuprarenali, sînt de natură sterolică.

Stesihor (Stesichoros) (c. 640—c. 550), poet liric grec, originar din Sicilia, autor a numeroase ode, imnuri și poeme răspîndite și apreciate în antichitate, care se cîntau cu acompaniament instrumental. Este întemeietorul liricii corale grecești. **S.** a fost inspirat de materialul mitologic oferit de vestul lumii grecești și de legendele și folclorul local sicilian. El a îmbinat în opera sa poetică epicul cu liricul într-un chip inedit, aducînd și importante inovații prozodice (strofa, antistrofa, epoda). Din opera sa vastă nu s-au păstrat decît 60 de versuri.

stetoscóp (gr. *stethos* „piept" și *skopein* „a examina"), instrument medical pentru perceperea zgomotelor produse de

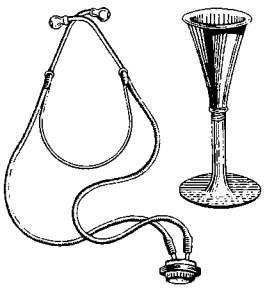

Stetoscoape

diferite organe în funcțiune (în special inima și plămînii). A fost introdus în practica medicală de clinicianul francez Laennec (1819).

Steuart (Stewart) *[stiúət]*, sir James Denham (1712—1780), economist englez, reprezentant al *mercantilismului*. A deosebit munca reală, care creează valoarea de întrebuințare, și munca specific socială, care creează valoarea de schimb. A delimitat *profitul pozitiv*, prin care înțelegea creșterea avuției sociale pe seama sporirii productivității muncii, și *profitul relativ*, prin care înțelegea diferența dintre preț și valoare. Reducînd însă profitul la excedentul prețului asupra valorii, el considera că sursa sporirii bogăției este comerțul exterior, în condițiile unei balanțe comerciale active. Op. pr.: „Principii de economie politică" (1767).

Stevenson *[stí:vnsən]*, Philip (n. 1896), scriitor nordamerican. Participant la mișcarea teatrală muncitorească, a scris scurte drame inspirate din viața proletariatului Pus pe „lista neagră" a lui McCarthy, a publicat, sub pseudonimul Lars Lawrence, un ciclu de romane intitulat „Sămînța" („Ziua cea lungă", 1954; „Vechea lege caraghioasă", 1962 ș.a.), epopee a vieții oamenilor simpli din New Mexico.

Stevenson *[stí:vnsən]*, Robert Louis (1850—1894), prozator, eseist și poet englez. A călătorit aproape toată viața, stabilindu-se spre sfîrșitul ei în Oceania. Și-a cucerit faima prin romanele sale de aventuri, care impresionează prin intensitatea elementului fantastic și în al căror patetism și poezie farmecul romantic și sugestiile simbolismului se întîlnesc într-un amestec original și modern („Comoara din insulă", 1883, trad. rom.; „Săgeata neagră", 1888, trad. rom.; „Stăpînul din Ballantrae", 1889; Ciudata aventură a doctorului Jekyll și a domnului Hyde", 1886, trad. rom.).

Stevin, Simon (1548—1620), matematician și inginer olandez. În matematică a introdus fracțiile zecimale, a formulat un criteriu de existență a rădăcinii unei ecuații într-un interval dat etc. În fizică și în mecanică a arătat avantajul sistemului zecimal de măsuri și greutăți, a rezolvat problema echilibrului unui corp aflat pe un plan înclinat, a elaborat metoda de compunere a trei forțe aplicate în același punct, a formulat legea presiunii hidrostatice ș.a.

Steyr *[ștáiər]*, oraș în Austria, situat pe rîul Enns. 38 300 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini (automobile, tractoare, mașini-unelte, electrotehnică), ușoară, a sticlei etc. Clădiri în stil gotic, baroc și clasic.

stibină (MINER.), Sb_2S_3. Sulfură naturală de stibiu (antimoniu), cristalizată în sistemul rombic sub formă de cristale prismatice sau aciculare și asociată în agregate radiale de culoare plumburie. Se întîlnește în filoanele hidrotermale, mai ales în condiții de temperatură joasă. Este cel mai important minereu de stibiu. În Republica Socialistă România se găsește în reg. Maramureș.

stibiu (CHIM.) v. **antimoniu.**

sticlă 1. Material amorf, izotrop, cu structură macromoleculară, cu strălucire caracteristică în spărtură, transparent, opac sau translucid pentru radiații vizibile. Spre deosebire de corpurile solide cristalizate, **s.** nu se topește la temperaturi fixe, ci se înmoaie treptat pînă la formarea unei mase topite. **S.** solidă, fiind un sistem subrăcit, se găsește într-o stare de echilibru nestabil și în anumite condiții de temperatură poate să recristalizeze (fenomen denumit în tehnică *devitrificare*). **S.** obișnuită sau comună se obține prin topirea în cuptoare speciale a unui amestec format din nisip de cuarț, piatră de var, carbonat de sodiu și materiale auxiliare (afinanți, decoloranți, opacizanți ș.a.). Proprietățile chimice și fizice ale **s.** depind de compoziția sa chimică, de procesul tehnologic de fabricație și de prelucrările termice și chimice ulterioare. Proprietatea **s.** de a se înmuia înainte de topire permite prelucrarea ei prin suflare, prin presare sau turnare și prin tragere (manual sau mecanic). Pentru unele întrebuințări industriale (ex. la autovehicule), produsele de **s.** se călesc (se securizează), primind rezistențe mecanice și la șoc termic ridicate. Impuritățile de fier colorează **s.** în galben-verde. Pentru obținerea **s.** colorate se adaugă în topitură diverse substanțe: săruri de cobalt pentru albastru, de crom pentru verde, de mangan pentru brun, de seleniu, cupru sau aur pentru roșu, de uraniu pentru galben etc. **S.** obișnuită se sparge cu ușurință la lovire și crapă prin încălzire neuniformă. La fierbere cedează apei hidroxid de sodiu și este atacată de alcalii. Rezistența ei chimică este cu atît mai mare, cu cît este mai ridicat conținutul în bioxid de siliciu (SiO_2). Dacă la fabricarea **s.** se înlocuiesc sărurile de sodiu prin săruri de potasiu, se obține *s. de potasiu*, cu temperatura de înmuiere și de topire mai ridicată decît a **s.** de sodiu. **S.** cu peste 99% SiO_2, obținută prin topirea cuarțului *(s. de cuarț)*, este transparentă pentru razele ultraviolete și rezistentă la acizi, la șoc și la temperaturi înalte. *S. de plumb*, sau *cristalul*, conține oxizi de plumb în proporții variabile, începînd de la 18%, în loc de oxid de calciu și oxid de potasiu în locul celui de sodiu. Datorită strălucirii sale, indicelui de refracție și densității mari, *s. de p.* se utilizează la fabricarea obiectelor de artă și în optică *(s. flint*, cu un procent mai mare de plumb). *S. optice*

speciale conţin în afară de siliciu *B*, *P*, *Ba*, *Sb* şi *Zn* (*s. crown* ş.a.). În compoziţia **s.** speciale de laborator (Pirex, Jena, Duran, Razoterm, Supremax), caracterizate prin rezistenţă chimică mare şi coeficient de dilatare mic, intră *B*, *Al*, *Mg*, *Ca* şi foarte puţin *K* şi *Na*. Producţia de **s.**, atît albă, cît şi colorată, a fost cunoscută în ţările din Orientul Apropiat încă din antichitate, descoperirile arheologice scoţînd la iveală obiecte din sticlă produse în Egipt, în Fenicia, în Palestina şi în Babilon cu circa 2 500 ani î.e.n. Către sfîrşitul sec. I î.e.n. s-a descoperit procedeul de prelucrare a sticlei prin suflare, ceea ce a constituit un nou impuls pentru dezvoltarea producţiei de **s.**, în special în Roma antică. În catacombe s-au descoperit sticle orbiculare, reprezentînd, gravate sau în relief, teme religioase, simboluri, medalioane etc. Pînă în sec. al XIII-lea, principalul centru de fabricare a **s.** a fost Bizanţul, urmat apoi de Veneţia, unde, în sec. al XVI-lea, executarea obiectelor de artă din **s.** a atins o măiestrie rară. În sec. al XVII-lea, în legătură cu inventarea cristalului, s-au dezvoltat noi centre de producţie a **s.**, dintre care se remarcă îndeosebi cele din Boemia, Anglia, Normandia şi Germania (unde H. Schwanhard descoperă procedeul gravurii cu acizi). În Franţa, sub impulsul lui Colbert, arta **s.** înregistrează o mare prosperitate. Procedeele tehnologice de fabricare a sticlei s-au menţinut practic neschimbate pînă la sfîrşitul sec. al XIX-lea, cînd s-au introdus primele metode de producţie industrială mecanizate. În ţara noastră, cele mai vechi obiecte de sticlă şi meşteşugul producerii **s.** au fost aduse în sec. I e.n. de către romani (în cursul recentelor săpături arheologice de la Constanţa s-au descoperit trei cuptoare pentru topirea **s.**). Meşteşugul fabricării **s.** a fost uitat după distrugerea Tomisului şi reluat abia în sec. al XVII-lea. V. şi industria sticlei, porţelanului şi faianţei. — *S. organică*, material plastic obţinut prin polimerizarea în bloc a metacrilatului de metil. *S.o.* este incoloră, transparentă, cu rezistenţă mecanică bună, incasabilă, uşoară şi cu proprietăţi optice excepţionale. Se fabrică sub formă de foi, ţevi şi bare. Se foloseşte la fabricarea geamurilor incasabile, pentru ochelari de protecţie, ca straturi intermediare pentru sticla de siguranţă etc. Se cunoaşte sub denumirile *stiplex*, *plexiglas*. V. şi polimetacrilat de metil. — *S. solubilă*, silicat de sodiu, uneori de potasiu, obţinut prin topirea unui amestec de silice şi hidroxid de sodiu în cuptoare asemănătoare celor pentru fabricarea **s.** obişnuite. În anumite condiţii se dizolvă în apă, dînd o soluţie vîscoasă. Se foloseşte la fabricarea silicagelului, ca agent de flotare în industria metalurgică, ca agent ignifug de impregnare, la fabricarea cleiurilor şi a chiturilor etc. **2.** (CONSTR.) *Sticlă spongioasă*, material de construcţie fabricat prin topirea deşeurilor (cioburilor) de sticlă cu un adaos (carbonat de calciu, sulfat de sodiu, cărbune etc.) care dezvoltă gaze în masa de sticlă topită. *S.s.* se prezintă ca un material buretos, cu densitate scăzută (200 kg/m³) şi este folosită ca izolant termic şi fonic. **3.** (PETROGR.) *Sticlă vulcanică*, rocă vulcanică necristalizată, provenită printr-o răcire bruscă a lavei (ex. obsidianul, piatra ponce). *S.v.* se întîlneşte în rocile efuzive în cantităţi variabile, ca parte a unei topituri magmatice care nu a avut timpul necesar pentru cristalizare.

sticléte *(Carduelis carduelis)*, pasăre sedentară din familia fringilidelor, puţin mai mică decît o vrabie şi foarte viu colorată: capul în roşu, negru şi alb, aripile în negru şi galben, coada în negru şi alb, spatele în brun-cărămiziu, iar pîntecele în brun-deschis. În ţara noastră trăieşte prin lunci şi prin grădini. Se hrăneşte cu seminţe mici.

Stieglitz *[sti:glit]*, Alfred (1864—1946), inginer şi fotograf american. Încercările sale din 1893 sînt considerate incunabule ale artei fotografice moderne. A condus mişcarea „Photosecession" şi a fundat revistele moderniste „Camera Work" şi „291", prin care a promovat dadaismul şi, alături de M. Duchamp şi F. Picabia, a susţinut suprarealismul. Imaginile realizate de el cuprind realităţi specific americane.

Stifter *[ştiftər]*, Adalbert (1805—1868), scriitor, pedagog şi pictor austriac. S-a ocupat intens cu ştiinţele naturii. A aparţinut, ca orientare, umanismului tradiţional burghez, de tendinţă liberală. Opera sa, făcînd elogiul refugiului în natură ca expresie a dezaprobării evoluţiei brutale a capitalismului industrial, se remarcă prin descrierile de o frumuseţe clasică ale peisajului şi poeziei stărilor sufleteşti, precum şi prin puritatea şi plasticitatea stilului („Studiile", 13 povestiri, 1844—1850; „Pietrele pestriţe", 6 povestiri, 1853). A scris şi romane („Vară tîrzie", 1857; „Witiko", 1865—1867).

stigmát (gr. *stigma*, *-atos* „semn, marcă"; BOT.), parte terminală a pistilului,

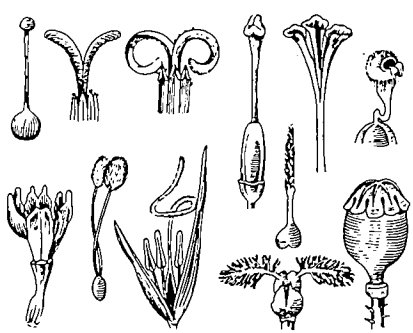

Diverse forme de stigmate

care are o suprafaţă mai mare pe care se prind şi încolţesc grăuncioarele de polen. **S.** are forme diferite (capitat, lobat, bilobat etc.).

stigmatísm (FIZ.), proprietate a unui sistem optic de a face să corespundă cîte o singură imagine punctuală pentru fiecare punct al unui obiect.

În acest caz, imaginea este clară și sistemul nu prezintă aberații.

stil[1] (lat. *stylus* „condei"), mod caracteristic de exprimare a gîndirii. S. este specific unei arte sau unui artist, curentelor, epocilor sau școlilor artistice naționale. În acest sens se poate vorbi de un **s.** în pictură, sculptură, arhitectură, muzică etc., de un **s.** baroc, clasic, romantic, realist etc., de un **s.** antic, medieval, modern sau de epocă (ex. stil Ludovic al XIV-lea, stil empire), ca și de un **s.** al școlii de pictură flamande, spaniole, venețiene, de un **s.** românesc, german, francez etc. În limbă, **s.** se definește prin totalitatea particularităților lexicale, morfologice, sintactice, topice și fonetice, precum și a procedeelor caracteristice modului de exprimare al unui individ, al unei categorii sau al unei colectivități de vorbitori; avem astfel de-a face cu așa-numitele **s.** funcționale, care sînt varietăți ale limbii literare, folosite curent în diferite domenii de activitate (ex. **s.** științific și profesional-tehnic, **s.** publicistic-politic, **s.** oficial-administrativ, **s.** juridic etc.). S. funcțional se poate prezenta sub formă scrisă sau orală. Alteori, situația socială a vorbitorilor și împrejurările în care se află impun un **s.** solemn, al politeții pronunțate, sau, dimpotrivă, un **s.** familiar. Referindu-se la scopul vorbitorului, distingem **s.** propriu, care urmărește numai realizarea funcției de comunicare a limbajului, de informare exactă, obiectivă, și **s.** figurat, care urmărește realizarea funcției expresive, adică de transmitere a reacției personale a vorbitorului față de realitatea respectivă. S. propriu este întrebuințat mai cu seamă în știință, în viața politică și administrativă, pe cînd vreme **s.** figurat (care recurge la figuri de **s.**) aparține artei literare. S. unei opere literare se cristalizează în funcție de gradul de evoluție al limbii respective, de concepția filozofică a scriitorului, de experiența lui de viață, de felul și de întinderea ulturii sale, de temperamentul său artistic.

stil[2] (BOT.), porțiune subțire și cilindrică a p i s t i l u l u i, care pleacă de la ovar și se termină cu stigmatul. La unele

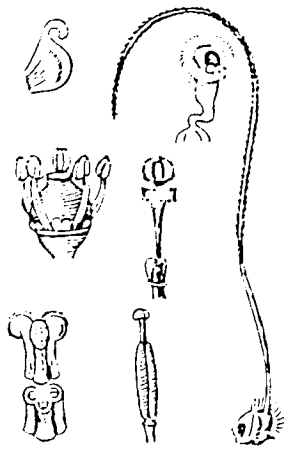

Diferite forme de stiluri[2]

plante, **s.** lipsește.

stil (calendaristic), denumire folosită pentru cele două sisteme de c a l e n d a r: calendarul iulian (46 î.e.n.), numit și *stil vechi*, și calendarul gregorian (1582), numit și *stil nou*. Diferența dintre cele două calendare era inițial de zece zile; astăzi ea este de treisprezece zile. În țara noastră, calendarul gregorian a fost introdus în 1924, ziua de 1 octombrie 1924 stil vechi devenind 14 octombrie stil nou.

Stil, André (n. 1921), scriitor și publicist francez. A luptat în mișcarea de rezistență. În scrierile sale, S. s-a inspirat din viața și din lupta proletariatului francez și a oglindit rezistența maselor populare, conduse de Partidul Comunist Francez, împotriva războiului imperialist și a colonialismului (romanele „Prima lovitură", 1951—1953, trad. rom.; „Ne vom iubi mîine", 1958; „Prăbușirea", 1960, trad. rom.).

stilb (METR.), unitate de măsură a strălucirii în sistemul CGS; un stilb este strălucirea uniformă a unei surse luminoase plane, cu aria de un centimetru pătrat, a cărei intensitate luminoasă, în direcție normală pe plan, este de o candelă. Are simbolul *sb*.

Stilicon, Flavius (c. 365—408), general în armata romană, vandal de origine. Om politic activ și bun diplomat. S. a fost conducătorul de fapt al Imperiului roman de apus după moartea lui Theodosiu (395). A apărat cu succes granițele imperiului de atacurile popoarelor migratoare, în special ale vizigoților, conduși de Alaric. Disgrațiat de Honorius, S. a fost îndepărtat de la putere și ucis.

stilistică 1. Disciplină care se ocupă cu studiul stilului[1]. — *Stilistica lingvistică* a) Studiul mijloacelor de exprimare ale unei colectivități lingvistice privite din punctul de vedere al conținutului lor afectiv, al expresivității lor. b) Studiul stilurilor limbii ca varietăți funcționale ale limbii întregului popor. — *Stilistica literară* (sau *estetică*), studiul stilului individual al unui scriitor. 2. (LIT.) Parte a retoricii care se ocupă cu studiul s t i l u r i l o r din punctul de vedere al calităților și normelor lor. Preocupări de **s.** au apărut încă din antichitate („Poetica" lui Aristotel, „Tratatul despre sublim" al lui Pseudo-Longin, „Tratatul despre stil" al lui Demetrios ș.a.). Obiectul **s.** clasice l-a reprezentat studiul tropilor sau al figurilor de stil. În epoca modernă, această știință a luat un mare avînt, ea fiind ilustrată prin lucrările lui Ch. Bally, Leo Spitzer, K. Vossler, R. Jakobson ș.a. S. modernă recurge în studierea stilurilor, pe lîngă retorică și prozodie, la fonetică, morfologie, lexicologie, semantică, sintaxă, ligvistică matematică. În țara noastră, de **s.** s-au ocupat T. Vianu, Iorgu Iordan, D. Caracostea ș.a.

stiliști, nume dat credincioșilor unor biserici ortodoxe care n-au adoptat calendarul gregorian („stilul nou") și folosesc încă vechiul calendar iulian („stilul vechi"). V. și c a l e n d a r.

stilizare (ARTE PLAST.), modificare prin interpretare, prin simplificare sau prin îngroșare a trăsăturilor caracteristice ale unui model, care poate fi folosit astfel ca motiv decorativ. Cuvîntul a fost creat în sec. al XIX-lea pentru

a desemna procedeul de reprezentare expresivă a modelului, printr-o notație mai concisă, mai esențializată.

Stille *[ștílə]*, Hans (n. 1876), geolog și tectonician german, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. **S.** este autor al unor valoroase lucrări privind fazele de orogeneză, erele și megaerele tectonice, tectonica alpinotipă și germanotipă, legătura dintre diferitele stadii ale evoluției geosinclinalelor și fenomenelor magmatice, evoluția geotectonică a Carpaților, tectonica assyntică, tectonica Americii etc. Prin lucrările sale științifice, **S.** a adus o contribuție importantă în domeniul cercetărilor tectonice pe plan mondial.

stilobát, denumire dată în arhitectura Greciei antice suportului de zidărie profilată

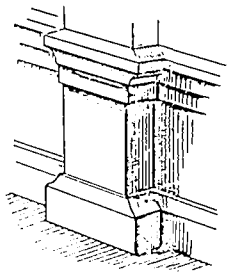

Stilobat

deasupra căruia se ridicau coloanele unui peristil. V. și s t e r e o b a t.

stímul (FIZIOL.) v. **excitație.**

stimulatori de creștere (BOT.), substanțe organice, biologic-active, conținute de plante sau preparate sintetic, care, în cantități extrem de mici, accelerează creșterea plantelor, iar în concentrații mari o opresc (ex. auxina, heteroauxina, giberelinele). **S. de c.** sînt folosiți pentru înrădăcinarea butașilor, obținerea fructelor fără semințe, distrugerea buruienilor etc.

stingerea obligației (DR.), încetarea existenței unei obligații fie prin executarea ei (plată), fie printr-un alt mod prevăzut de lege.

stipéle (lat. *stipula* „pai mic"; BOT.), frunzișoare crescute la baza pețiolului sau a limbului frunzei, care au rolul de a proteja mugurele axilar; cînd sînt mari și verzi, îndeplinesc funcțiunea de asimilație. **S.** au forme diferite: ovale, filiforme, eliptice, în formă de spini etc.

stíplex (CHIM.), denumire folosită pentru sticla organică (polimetacrilat de metil). Sin. *plexiglas.*

Stipoc, grind fluvial în Delta Dunării, între brațele Chilia și Sulina. Se prezintă sub forma unei fîșii înguste (2,5 km), situată paralel cu brațul Sulina; este în general inundabil. În est se unește cu grindul Chiliei.

stipulație (DR.), clauză cuprinsă într-un contract. — *S. pentru altul,* clauză contractuală prin care una dintre părțile din contract cere, iar cealaltă se obligă să săvîrșească o prestație în favoarea unei a treia persoane, care dobîndește dreptul fără a fi reprezentată și chiar fără a cunoaște existența clauzei la data stabilirii ei prin contract.

stirén, $C_6H_5-CH=CH_2$. Hidrocarbură aromatică cu catenă laterală nesaturată, obținută prin dehidrogenarea catalitică a etilbenzenului. **S.** este lichid, incolor sau slab gălbui, cu miros aromatic, cu p.f. 146°C, puțin solubil în apă, ușor solubil în alcool, eter, acetonă, benzen. Prin ședere la aer sau la cald polimerizează în bloc. Se utilizează la fabricarea polistirenului, a cauciucului sintetic, ca plastifiant pentru nitroceluloză etc. În țara noastră se fabrică la Combinatul de cauciuc sintetic din Orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej. Se mai numește *vinilbenzen.*

stírică, *fază* ~ (GEOL.), fază de mișcări tectonice care s-au manifestat la sfîrșitul tortonianului. În Republica Socialistă România, ca efect al acestor mișcări, a avut loc cutarea zonei miocene din fața Carpaților Orientali și Meridionali, precum și o ridicare generală a Carpaților. În urma mișcărilor din *f.s.* s-a produs o schimbare a aspectului paleogeografic al scoarței terestre, care, în Europa, s-a manifestat prin întreruperea legăturilor dintre Marea Mediterană—Marea Panonică și Marea Aralo-Ponto-Caspică.

Stirling *[stá:liŋ]*, *formula lui* ~ (MAT.), formula

$$n! \approx \sqrt{2\pi n}\left(\frac{n}{e}\right)^n,$$

folosită la calcularea cu aproximație a lui $n!$ pentru valori mari ale lui n. Se datorește matematicianului scoțian James Stirling (1692—1770).

Stirner *[ștírnər]*, Max (pseudonimul lui *Kaspar Schmidt*) (1806—1856), filozof german, hegelian de stînga. Ideolog al micii burghezii, **S.** a fost un teoretician al individualismului extremist și al anarhismului („Unicul și proprietatea sa", 1844). Concepțiile sale au fost criticate de Marx și Engels în „Ideologia germană".

Stix (în mitologia greacă), unul dintre fluviile Infernului. Zeii se jurau pe **S.** pentru a consfinți un legămînt care nu putea fi călcat. Muritorii care se scăldau în apele fluviului deveneau invulnerabili.

stílp (CONSTR.), element de construcție vertical, cu lungimea mare în raport cu celelalte dimensiuni, confecționat din lemn, oțel, beton armat sau zidărie și care are, în general, rolul de a transmite la fundații sarcinile care încarcă o construcție, un cablu de tracțiune, conductoarele unei linii electrice etc.

Stîlpeni, comună în raionul Muscel, reg. Argeș, situată pe valea Rîului Țîrgului. 3 120 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, parchete, ambalaje etc.).

Stîna de Vale, stațiune climatică în raionul Beiuș, reg. Crișana, situată în Munții Bihorului, la 1 107 m altitudine. Cabană modernă; sporturi de iarnă.

Stînca Tarpeiană (lat. *Tarpeium saxum*), stîncă pe colina Capitoliului din Roma, de pe care, potrivit unei legende tîrzii, a fost aruncat adversarul lui Romulus, *Lucius Tarpeius;* tot de aici erau aruncați și criminalii condamnați la moarte.

Stîncă, Ștefan (1865—1897), medic și militant socialist român. Teza sa de doctorat, „Mediul social ca factor patologic" (1891), și o serie de studii de medicină socială sînt concepute în spirit marxist. Este

primul medic român şi unul dintre primii medici din lume care a relevat importanţa condiţiilor de trai şi de muncă în apariţia bolilor. El a zugrăvit

Şt. Stinca

un tablou impresionant al mizeriei ţărănimii române şi a demonstrat, în lumina statisticilor din mai multe ţări occidentale, că societatea capitalistă este vinovată de marea răspîndire a bolilor sociale. A colaborat activ la presa socialistă, contribuind la popularizarea ideilor marxiste şi la combaterea unor teorii reacţionare, ca darvinismul social, malthusianismul etc. În 1948 a fost ales, post-mortem, membru al Academiei R.P.R.

„Stîngismul — boala copilăriei comunismului", lucrare scrisă de V.I. Lenin în 1920 şi consacrată în special problemelor strategiei şi tacticii revoluţionare a partidelor comuniste. A apărut în condiţiile în care se formau partidele comuniste şi cînd la ordinea zilei se afla atît combaterea oportunismului, cît şi lupta împotriva tacticii sectariste a elementelor „stîngiste" din unele partide comuniste tinere din Europa. Lenin a subliniat în lucrare, în legătură cu problema raportului partid-clasă-masă, obligativitatea pentru comunişti de a-şi desfăşura activitatea acolo unde se află masa, în vederea scoaterii acesteia de sub influenţa burgheziei; de a aplica o tactică elastică în problema alianţelor de clasă, folosind orice posibilitate de a găsi un aliat de masă, fie chiar vremelnic, şovăielnic, condiţional; de a acţiona în aşa fel încît masele să dobîndească în cursul luptei concrete o experienţă politică proprie. Convingerea maselor, obţinută pe baza propriei lor experienţe, de necesitatea înfăptuirii revoluţiei este apreciată de Lenin drept legea fundamentală a tuturor marilor revoluţii. Un alt principiu tactic fundamental este necesitatea pentru clasa muncitoare şi partidul său să stăpînească toate formele de luptă fără excepţie, să aibă capacitatea de a le mînui pe toate, să fie pe deplin pregătită pentru orice eventualitate spre a putea înlocui rapid o formă a luptei cu alta, potrivit schimbărilor ce survin în condiţiile concrete de desfăşurare a luptei. Tot în această lucrare, plecînd de la premisa menţinerii deosebirilor naţionale multă vreme chiar şi după înfăptuirea dictaturii proletariatului pe scară mondială, Lenin rezolvă problema raportului dintre general şi particular în revoluţia şi construcţia socialistă, problema realizării unităţii tacticii internaţionale a mişcării comuniste în marea diversitate a condiţiilor concrete în care îşi desfăşoară activitatea partidele comuniste şi muncitoreşti.

Stînişoara, *Culmea Stînişoarei*, culme muntoasă situată în estul Carpaţilor Orientali, cuprinsă între Valea Bistriţei în vest şi a Moldovei în est. Structural corespunde unui sinclinal, alcătuit din gresii şi din conglomerate. Altitudinea maximă: 1 531 m (vîrful Bivolu). Este traversată de şosele prin Pasul Stînişoarei (1 263 m), Pasul Petru-Vodă ş.a.

stînjen, unitate de măsură pentru lungime, folosită înainte de introducerea sistemului metric. După epoci şi după regiuni, stînjenul a avut valoarea cuprinsă între 1,96 şi 2,23 m (aproximativ 8 *palme*).

stînjenél *(Iris)*, gen de plante erbacee perene din familia iridaceelor, caracterizate prin frunze în formă de sabie şi prin flori mari, formate din şase foliole violacee, albastre sau galbene, dintre care trei externe răsfrînte şi trei interne drepte. Creşte spontan în regiunile subtropicale şi temperate din emisfera nordică şi este cultivat ca plantă ornamentală. Rizomul de stînjenel este întrebuinţat în farmacologie şi în cosmetică.

stîrc (ZOOL.), denumire dată mai multor specii de păsări de baltă din ordinul ciconiiformelor, cu ciocul, gîtul şi picioarele lungi şi cu regim alimentar predominant ihtiofag. — *Stîrcul cenuşiu (Ardea cinerea)*, pasăre de mărimea unei berze, cu spatele şi cu aripile cenuşii şi cu cîte un smoc de pene negre înapoia ochilor. — *Stîrcul roşu (Ardea purpurea)*, specie de pasăre mai mică decît stîrcul cenuşiu, cu capul, cu gîtul şi cu pieptul de culoare roşcată,

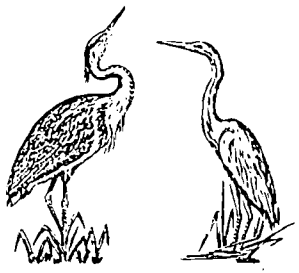

Stîrc cenuşiu Stîrc roşu

străbătute în lungime de dungi negre. — *Stîrcul de noapte (Nycticorax nycticorax)*, pasăre de mărimea unui corb, cu picioarele relativ scurte; are ceafa şi spatele negre, aripile cenuşii, pieptul alb şi 2—4 pene lungi pe cap. — *Stîrcul alb* v. *egretă*.

Stobeu (Stobaios), Ioannes (c. sec. VI e.n.), scriitor grec din Stobes, oraş în Macedonia. A alcătuit o culegere de texte din circa 500 de autori greci vechi (de la Homer pînă la neoplatonicieni), destinată educaţiei fiului său Septimius. Această culegere este considerată una dintre comorile documentare privind antichitatea elenă.

stoc (EC.), cantitate de bunuri materiale (mijloace de producţie sau bunuri de consum), acumulate la un moment dat la un producător, la o bază de desfacere, la un consumator etc., avînd ca scop să asigure continuitatea procesului reproducţiei lărgite. — *S. normal*, stoc a cărui mărime este stabilită prin normative în ra-

port cu sarcinile de plan. V. și normativ al mijloacelor circulante. — *S. curent*, cantitate de mijloace de producție acumulată la consumatori pentru asigurarea continuității producției în intervalul dintre două livrări consecutive. Mărimea *s.c.* depinde de consumul mediu zilnic și de perioada (numărul de zile) dintre două intrări consecutive de partizi de aprovizionare. — *S. de siguranță*, cantitatea de mijloace de producție acumulată la consumator peste stocurile curente, avînd rolul de a preveni întreruperile în producție datorate nerespectării contractelor în ce privește cantitatea sau termenele de livrare de către furnizor etc. — *S. supranormativ*, excedentul de materii prime, de materiale, combustibil etc. peste s. necesar a se forma, prevăzut în normative. Formarea unui astfel de s. are consecințe negative în economia națională, deoarece duce la imobilizarea mijloacelor circulante și împiedică utilizarea rațională a bunurilor materiale. — *S. la producător*, cantitate de produse finite acumulate la întreprinderile producătoare sau la bazele de desfacere. Existența *s. la p.* este determinată de necesitatea asigurării unei livrări ritmice. — *S. la consumator*, cantitate de mijloace de producție, acumulată la întreprinderile consumatoare sau la bazele de aprovizionare în scopul asigurării continuității procesului de producție. — *Stocuri de condiționare*, stoc de materiale pe care le dețin unele întreprinderi în vederea dobîndirii calităților necesare folosirii lor în producție (ex. cantitățile de lemne stocate pentru uscare în vederea fabricării mobilei). — *S. de mărfuri în comerț*, cantitate de mărfuri existentă la un moment dat în întreprinderile și în organizațiile comerciale, destinate asigurării continuității desfacerilor.

Stock, Johann Martin (1742—1800), pictor și grafician transilvănean, fiu al pictorului *Martin S.* A studiat la Viena, apoi s-a stabilit pentru scurtă vreme la Bratislava. Întors în țară, a lucrat la Sighișoara, Mediaș, Brașov, Cluj și Sebeș-Alba. A pictat mai ales portrete concepute simplu, echilibrat, fără fast decorativ. Printre ele se remarcă portretul guvernatorului Samuel Brukenthal, portretul Anei Maria Huttern ș.a. **S.** este de asemenea autorul unor serii de gravuri cu subiecte inspirate din viața lăutarilor.

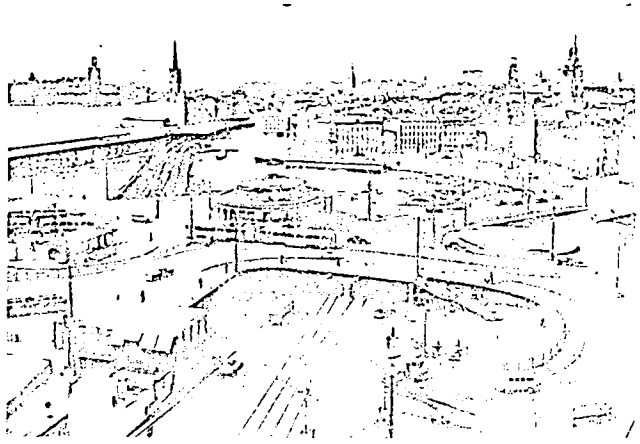

Vedere din Stockholm

Stock, Martin (1693—1752), pictor transilvănean. Este autorul picturii bisericilor luterane din Veseud, Șoarș, Deva și Șomărtin.

Stockhausen *[ștóchauzən]*, Karlheinz (n. 1928), compozitor german. A studiat filozofia, muzicologia și filologia la Köln, urmînd apoi cursurile lui Messiaen și Milhaud în Franța. Primele sale lucrări sînt întemeiate pe serialismul total, în varianta unui stil „punctualist". A urmat apoi o serie de compoziții în care S. concepe sonorități riguros construite, aplicînd alte coordonate decît cele tradiționale, unde sunetul instrumentelor clasice, zgomotul și sunetul electronic sînt elemente fundamentale („Kontrapunkte" pentru zece instrumente, 1953; „Zeitmasse" pentru cinci instrumente de suflat, 1956; „Gruppen" pentru trei orchestre, 1957 ș.a.).

Stockholm, capitala Suediei, situată de o parte și de alta a strîmtorii Norrström, care leagă lacul Mälaren de Marea Baltică și pe cîteva insule ale lacului Mälaren. 799 000 loc. (1963), cu suburbiile circa 1 162 360 loc. Însemnat centru industrial: industrie constructoare de mașini (mașini de precizie, material feroviar), electrotehnică, șantiere navale, industrie poligrafică, chimică, ușoară (sticlărie, pielărie și alimentară etc.), principalul centru comercial și financiar al Suediei, nod feroviar, port (al doilea după Göteborg), nod aerian internațional. Are numeroase instituții științifice și culturale, printre care universitatea și alte institute de învățămînt superior, Academia de Științe, Institutul Nobel etc. Poziția pitorească și numeroasele cartiere noi care se alătură orașului vechi fac din S. unul dintre cele mai frumoase orașe ale lumii. Monumente: biserica cavalerilor (sec. al XIII-lea), în care se află mormintele regilor Suediei; biserica sf. Nicolaie (secolul al XIII-lea), Casa nobililor (Riddarhuset) (sec. al XVII-lea), Palatul regal (sec. al XVII-lea). În S. există Biblioteca regală și numeroase muzee, printre care Muzeul național, „Nordiska Museet" și celebrul muzeu etnografic în aer liber, Skansen (1891), situat în parcul Skansen. — *Istoric.* Întemeiat în 1187 pe locul unei așezări pescărești, **S.** a devenit în 1252 oraș liber. Din sec. al XV-lea pînă la începutul sec. al XVI-lea, S. a fost centrul luptei suedezilor împotriva stăpînirii daneze; în 1520 orașul a fost cucerit de regele Dane-

marcii, Christian al II-lea. După alungarea danezilor (1523), **S.** a cunoscut o însemnată dezvoltare, devenind centrul economic, politic și administrativ al Suediei.

stócli (ZOOTEHN.), rasă de porci primitivă, considerată drept cea mai veche dintre rasele crescute în țara noastră. Exteriorul este asemănător mistrețului european. În prezent este pe cale de dispariție, fiind supus ameliorării și absorbit în special de rasa *marele alb.*.

Stodola, Aurel (1852—1942), inginer și om de știință slovac; a fost profesor la Școala tehnică superioară din Zürich. A elaborat metode inginerești, calculul vibrațiilor și rezistenței la oboseală ale paletelor, discurilor, arborilor și rotoarelor turbinelor cu abur și gaze; este unul dintre primii cercetători care s-au ocupat de turbinele cu gaze; a elaborat teoria ciclurilor termodinamice ale instalațiilor turbinelor cu gaze, a conceput diagrama entropică pentru gaze etc.

stoechiometríe (CHIM.), capitol al chimiei care se referă la raporturile cantitative dintre elemente, în combinații sau în reacții chimice.

Stoenescu, Eustațiu (1884—1957), pictor român. A studiat la Academia Julian și la Școala națională de arte frumoase din Paris cu J.P. Laurens, cu care a colaborat la executarea unor cartoane de tapiserie și a unor decorații murale. **S.** a pictat scene de gen, peisaje, naturi moarte, remarcabile prin subtilitatea tonurilor gri („Natură statică cu lămîie"), dar a fost mai ales un portretist virtuos, excepțional prin darul exprimării laconice și prin viziunea distantă, solemnă, dar nu lipsită de expresivitate („Amatorul de tablouri", 1941).

Stoenescu, Theodor M. (1860—1899), scriitor român. S-a născut la Brăila. A debutat în gruparea lui Al. Macedonski, colaborînd la „Literatorul" (1880—1885). A înființat „Revista literară" (1885). A scris proză („Nuvele", 1885), versuri („Poezii", 1883; „Zile negre", 1888 ș.a.) și mici piese de teatru („Însurătoare", 1897 ș.a.), a tradus din Voltaire, Musset, Byron, a localizat și a adaptat drame și comedii. Animator cultural, a înființat un conservator particular de muzică și artă dramatică și a publicat, în 1913, un curs de dicțiune.

stogóșă (ZOOTEHN.), tip de oi provenit din încrucișarea raselor țigaie și turcană, avînd caractere intermediare între cele două rase. Nu prezintă caractere consolidate, constituind numai un stadiu de tranziție în procesul ameliorării rasei turcane.

Stogul, vîrf în nordul Munților Maramureșului (1 652 m), situat pe granița Republicii Socialiste România cu Uniunea Sovietică. Este alcătuit din roci sedimentare.

Stoia, Achim (n. 1910), compozitor român, profesor și dirijor. Și-a făcut studiile muzicale la Conservatorul din București cu A. Castaldi, la Schola Cantorum și la École Normale de Musique din Paris cu P. Dukas (compoziție). A compus „Trei jocuri din Ardeal" pentru orchestră, suita pentru orchestră „În lumea copiilor", suita a II-a pentru orchestră, suita a IV-a „Sibiana", cîntece pentru voce și pian, coruri, de inspirație folclorică evidentă.

Stoian, Stanciu (n. 1900), pedagog român, profesor la Universitatea din București, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat lucrări privind problemele actuale ale școlii și pedagogiei, istoria pedagogiei universale și românești, pedagogia comparată și sociologia educației. Sub redacția sa au apărut manuale de pedagogie și istorie a pedagogiei pentru învățămîntul superior. Desfășoară o bogată activitate pe tărîm obștesc. Op. pr.: „Din problemele localismului educativ" (ed. III, 1939); „Sociologia și pedagogia satului" (1943), „Curs de pedagogie generală" (1961), „Metodologia cercetărilor pedagogice" (1965).

Stoianov, Liudmil (n. 1888), scriitor și publicist bulgar. Artist al poporului din Republica Populară Bulgaria. A debutat ca simbolist (volumul de poezii „Viziuni spre răspîntie", 1914). Mai tîrziu s-a situat pe poziții realist-critice, demascînd fascismul, militarismul și războiul (nuvela „Holera", 1935; povestirea „Îndurarea lui Marte" 1945, trad. rom.; volumul de poezii „După cortina de fier", 1953), descompunerea familiei burgheze („Nunta de argint a colonelului Matov", 1933, trad. rom.) și zugrăvind lupta revoluționară a maselor pentru emancipare socială (nuvela „Mehmet Sinap", 1936).

stóică, *școala* ~, școală filozofică din antichitate. Istoria ș.s. cunoaște trei perioade: 1) *vechiul stoicism* (sec. IV—II î.e.n.), întemeiat de Zenon din Citium în jurul anului 300 î.e.n. în *Stoa poikile* (Porticul cu picturi) din Atena și reprezentat mai tîrziu de Chrysippos ș.a.; 2) *stoicismul mijlociu* (sec. II—I î.e.n.), inițiat de Panaitios din Rodos (c. 185—110 î.e.n.); 3) *stoicismul tîrziu* (sau *noul stoicism*), manifestat la Roma (sec. I—VI e.n.), și reprezentat de Seneca, Epictet, Marc Aureliu. Inițial, stoicismul a promovat o concepție materialistă, deși inconsecventă, în filozofia naturii, considerînd că existența este materială, dar pătrunsă de o rațiune universală, de un logos divin. În teoria cunoașterii, stoicii au fost senzualiști. În logică, ei au fost precursorii calculului propozițional și au analizat pentru prima oară implicația materială. Etica stoică reflectă criza sistemului sclavagist, exprimînd refugiul într-un ideal iluzoriu. „Înțeleptul" trebuie să trăiască „potrivit rațiunii", să stîrpească „pasiunile" (durerea, frica, pofta și plăcerea), să considere virtutea ca singurul bun adevărat, iar bogăția, gloria, sănătatea etc. ca lucruri „indiferente". Omul trebuie să se supună destinului. Exaltarea datoriei, propovăduirea fermității în fața vicisitudinilor vieții, a unui ideal de „frumusețe bărbătească" constituie moștenirea pozitivă a moralei stoice. În stoicismul mijlociu și mai ales în cel tîrziu s-a accentuat

latura pesimistă, fatalistă şi religioasă a doctrinei, care, sub această formă, a influenţat începuturile creştinismului.

stoicism 1. (FILOZ.) Doctrina şcolii stoice. 2. Atitudine a omului care suportă cu bărbăţie vicisitudinile vieţii.

Stoilov, Simion (1887—1961), matematician român. A fost profesor la Institutul politehnic şi la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. Are lucrări în

S. Stoilov

domeniul teoriei ecuaţiilor cu derivate parţiale în variabile complexe, al teoriei generale a funcţiilor de variabile reale şi complexe, al teoriei suprafeţelor riemanniene. A dat pentru prima oară o caracterizare topologică funcţiilor de o variabilă complexă, utilizînd ca instrument principal de cercetare noţiunea de „transformare interioară", introdusă de el în ştiinţă. Este creatorul şcolii româneşti contemporane de teoria funcţiilor. A avut o contribuţie importantă la introducerea multor ramuri moderne ale matematicilor în ţara noastră. S. a avut o bogată activitate obştească. A fost ministru plenipotenţiar al ţării noastre la Paris (1946—1948). Op. pr.: „Lecţii asupra principiilor topologice ale teoriei funcţiilor analitice" (1938), „Teoria funcţiilor de o variabilă complexă" (2 vol., 1954, 1958). Laureat al Premiului de stat.

stok (PETROGR.), formă de zăcămînt a rocilor intruzive sau a unor minereuri, avînd un aspect izometric, neregulat şi dimensiuni relativ mici.

Stoke-on-Trent *[stouc-ən-trént]*, oraş în Marea Britanie, situat în centrul Angliei, pe rîul Trent. 266 100 loc. (1962). Port şi nod feroviar. Are veche tradiţie în industria sticlăriei şi a porţelanului. Întreprinderi ale industriei siderurgice şi electrotehnice. Muzee.

Stokes *[stoucs]*, sir George Gabriel (1819—1903), matematician şi fizician englez. A fost profesor la Universitatea din Cambridge şi membru al Societăţii Regale din Londra. Are contribuţii în domeniile analizei matematice, al împrăştierii luminii, al fluorescenţei etc. De asemenea a studiat mişcarea corpurilor într-un fluid vîscos. — *Formula lui S.*, formula

$$\int_C \vec{V} \cdot d\vec{r} = \iint_S \vec{n} \cdot \operatorname{rot} \vec{V} d\sigma,$$

care exprimă egalitatea dintre circulaţia funcţiei vectoriale $\vec{V}$ de-a lungul curbei închise C şi fluxul rotorului lui $\vec{V}$ prin orice suprafaţă deschisă care are pe C ca bordură, în anumite condiţii. *F. lui S.* are aplicaţii în fizica matematică, electrodinamică etc.

stokes *[stoucs]* (după numele fizicianului *G. Stokes*; METR.), unitate de măsură a viscozităţii cinematice în sistemul CGS, egală cu viscozitatea unui fluid a cărui viscozitate dinamică este de un poise şi a cărui densitate este egală cu 1 g/cm³. Are simbolul *St.*

Stokowski, Leopold (n. 1882), dirijor american. Activitatea sa este legată de orchestra simfonică din Philadelphia, al cărei conducător este începînd din 1912. Calitatea interpretării, colorată şi cu înclinări spre grandios, îl situează printre marii interpreţi ai muzicii romantice. A orchestrat lucrări de Bach şi de compozitori preclasici.

stólbur (FITOPAT.), boală comună a tomatelor, vinetelor şi ardeilor, provocată de un virus. Frunzele şi florile plantelor bolnave îşi modifică forma şi culoarea; uneori florile rămîn sterile. Boala se transmite prin intermediul unei insecte *(Hyalestes obsoletus)*.

Stolîpin, Piotr Arkadievici (1862—1911), om de stat rus, mare moşier. A fost prim-ministru şi ministru al afacerilor interne (1906—1911). De numele lui este legată *perioada reacţiunii stolîpiniste* (1907—1910), în timpul căreia mişcarea revoluţionară a fost reprimată cu cruzime.

stólnic (v. sl. *stolu* „masă"; în evul mediu în ţările române), dregător de curte care se îngrijea de masa domnului şi, în împrejurări deosebite sau la sărbători, îl servea pe domn, gustînd mîncărurile înaintea acestuia pentru a dovedi că nu erau otrăvite. Subalternii săi, *vtori-* şi *tretistolnici*, serveau pe domn la mesele obişnuite, iar *stolniceii*, unii la curte, alţii prin sate, strîngeau dijma din peştele prins în Dunăre şi în bălţi. Subalternii s. alcătuiau o categorie militară.

stolóni (lat. *stolo, -nis* „mlădiţă, lăstar"; BOT.), tulpini sau ramuri tîrîtoare care, în contact cu pămîntul, se înrădăcinează, dînd naştere la noi plante. Unii s. prind rădăcini în dreptul nodurilor, alţii au un mugure terminal cu care se prind în pămînt.

stomác (ANAT.), segment al tubului digestiv, în formă de pungă, cuprins între esofag şi duoden. În s., alimentele sînt reţinute un timp variabil, după natura lor, fiind transformate, sub acţiunea factorilor chimici (enzimatici) şi mecanici (contracţiile gastrice), în chim, formă sub care sînt transportate în duoden. La om, s. se compune din trei regiuni: regiunea cardiei, regiunea fundică şi regiunea pilorică. La animalele rumegătoare (vaci, oi), s. are patru compartimente distincte: rumenul, reţeaua şi foiosul, cu rol mecanic, şi cheagul (caieta), cu rol chimic. La păsări există un s. glandular, cu funcţiune chimică, şi un stomac musculos (pipota), cu funcţiune mecanică.

stomátă (gr. *stoma, stomatos* „gură"; BOT.), formaţie epidermică ce asigură schimbul de gaze dintre plantă şi mediu şi eliminarea apei din plantă. O s. este formată din două celule stomatice bogate în cloroplaste, avînd între ele o deschidere numită ostiolă, sub care se află o cameră substomatică plină cu aer. — *S. acviferă*,

stomată prin care se elimină apa din frunze sub formă de picături.

stomatită (MED.), inflamație a mucoasei bucale, datorită unor factori locali (traumatici, toxici, microbieni sau chimici) sau unor boli care afectează întregul organism (diabet, sifilis, febre eruptive etc.). Procesul inflamator poate cuprinde, pe lîngă mucoasa bucală, și pe cea palatină, lingvală, gingivală și labială.

stomatologie (gr. *stoma, stomatos* „gură" și *logos* „studiu"), ramură a medicinii care se ocupă cu studiul bolilor cavității bucale și ale anexelor ei, în special ale dinților.

stópă (NAV.), dispozitiv de blocare a lanțului unei ancore de navă care împiedică filarea și virarea acestuia. **S.** se montează pe punte, între nară și vinciul ori cabestanul ancorei, sau sub ochiul puțului lanțului de ancoră.

Stoph *[ștof]*, Willi (n. 1914), președinte al Consiliului de Miniștri al R.D. Germane și vicepreședinte al Consiliului de Stat (din 1964), membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Socialist Unit din Germania (din 1953). Membru al Partidului Comunist din Germania din 1931. În timpul dictaturii hitleriste, a îndeplinit, în ilegalitate, diferite sarcini în aparatul de partid. După Eliberare (1945), **S.** a avut munci de răspundere în aparatul de partid. În 1950 a fost ales membru al C.C. al P.S.U.G. Începînd din 1952 a deținut diferite portofolii ministeriale.

Storck, Carol (1854—1926), sculptor român, fiul sculptorului Karl Storck. A studiat la Florența și la Philadelphia, unde a și expus lucrările sale. A lucrat în spiritul principiilor tatălui său, dar fără multă personalitate. Printre operele sale se numără statuia generalului Davila, statuile alegorice pentru fațada Palatului justiției, numeroase busturi și sculpturi funerare.

Storck, Frederic (1872—1942), sculptor român, fiul sculptorului Karl Storck. A studiat la Școala de arte frumoase din București, apoi la München. A fost profesor la Școala de arte frumoase din București. A executat, într-o viziune clasică și cu un accentuat simț pentru rolul detaliului, portrete remarcabile („Ion Heliade-Rădulescu", „Al. Macedonski") și sculpturi alegorice

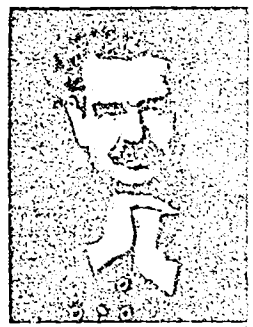

Fr. Storck

(„Industria", „Agricultura", „Adevărul" pentru Palatul de justiție). În ultima perioadă, sculpturile sale sînt realizate în forme concentrate și puternic stilizate („Adolescență", „Portret de femeie"). Casa lui Fr. Storck, construită după planurile sale și împodobită cu picturi murale de soția sa, Cecilia Cuțescu **S.**, a devenit muzeu în 1951 *(Muzeul S.)*. Include operele celor trei sculptori din familia **S.**, precum și opere ale pictoriței Cecilia Cuțescu **S.** În ansamblul muzeului se află de asemenea colecții de mobilier de artă, de sculptură în lemn și piatră din sec. XVI—XVII, medalii, monede, icoane vechi românești, ceramică populară etc.

Storck, Karl (1826—1887), sculptor român de origine germană, stabilit la București din 1849. A dus o rodnică activitate în domeniul sculpturii statuare, portretistice și al celei decorativ-monumentale. A fost autorul, în colaborare cu Paul Focșeneanu, al basoreliefului de pe frontonul Universității din București (distrus în 1944), executat în stil neoclasic, care a introdus simbolistica mitologică și alegorică în sculptura noastră. Opera sa („Domnița Bălașa", „Spătarul Mihail Cantacuzino", „Ana Davila") se caracterizează atît prin valorificarea cuceririlor academismului, cît și prin realismul viziunii. Ca portretist, a realizat bustul lui Th. Aman și al lui C.A. Rosetti. Creației lui **S.** se remarcă prin construcția solidă a volumelor și prin păstrarea detaliilor semnificative, migălos modelate. A fost primul profesor de sculptură la Școala de arte frumoase din București.

Storin, Gheorghe (n. 1883), actor român, profesor de artă dramatică (1947—1952) la Institutul de artă teatrală și cinematografică „I.L. Caragiale". Artist al poporului din Republica Socialistă România. A studiat arta dramatică la Conservatorul din București cu C.I. Nottara. La Teatrul național din București, pe scena căruia a jucat, cu intermitențe, încă din 1902, precum și în Compania „Al. Davila" și în Compania „Bulandra-Storin-Manolescu-Maximilian", **S.** a creat cu mare forță dramatică un vast repertoriu de roluri în piese clasice și contemporane, românești și străine: Castriș

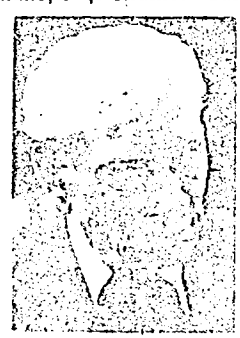

Gh. Storin

din „Patima roșie" de M. Sorbu, rolul titular din „Michelangelo" de Al. Kiriițescu, Vulpașin din „Domnișoara Nastasia" de G.M. Zamfirescu, Don Salluste din „Ruy Blas" de Hugo, Scarpia din „Tosca" de V. Sardou, Nikita din „Puterea întunericului" de Tolstoi, Satin și Actorul din „Azilul de noapte" de Gorki ș.a. Eroii shakespeareeni Macbeth și Lear au fost realizați de **S.** într-o viziune monumentală, sobră, de ample proporții tragică, cu o mare intensitate emoțională. Laureat al Premiului de stat.

Storm *[ștorm]*, Theodor (1817—1888), poet și prozator

german. A studiat dreptul la Kiel şi la Berlin, unde a publicat, împreună cu fraţii Mommsen, „Cartea cîntecelor celor trei prieteni" (1843), culegere de poezii populare. Creaţia sa este un amestec original de realism şi de evaziune idilică. Nuvelele sale („Immensee", 1849; „Pole Păpuşarul", 1874; „Aquis submersus", 1877; „Carsten Curator", 1877; „Hans şi Heinz Kirch", 1882; „Bötjer Basch", 1886, şi îndeosebi „Năluca", 1888, trad. rom. 1958), caracterizate prin poezia peisajului nordic, descris cu fantezie şi cu o mare vivacitate impresionistă, prin fineţea şi prin lirismul analizei stărilor sufleteşti intime, pătrunse de nostalgie, de dragoste faţă de om şi de o înaltă conştiinţă etică, constituie un punct culminant al genului în literatura germană. Poezia sa elegiacă, nuanţată şi armonioasă, excelează în versurile dedicate naturii şi dragostei.

stórno (CONT.), înregistrare de corectare a unei operaţii economice înregistrate anterior greşit.

Storting *[stú:rting]*, denumire dată parlamentului bicameral al Norvegiei.

Stoss, familie de sculptori şi pictori germani, originară din Transilvania. *Veit S.*, cunoscut în Polonia sub numele de *Wit Stwosz* (1445—1533), a desfăşurat o prodigioasă activitate în Cracovia (vestitul altar din biserica sf. Maria, 1477—1489; statuile „Sf. Ambrozie" şi „Sf. Ieronim" din catedrala de pe Wawel, mormîntul lui Cazimir Iagello) şi în Nürnberg („Judecătorul nedrept", altarul din Bamberg etc.). Reprezentant al goticului tîrziu, *V.S.* a fost un excelent cioplitor în lemn, un atent observator al naturii, un mare fizionomist. Operele sale impresionează deopotrivă prin siguranţa şi vigoarea execuţiei, prin monumentalitatea concepţiei, prin aspectul dramatic al faldurilor. Trei dintre fiii săi *(Veit cel tînăr, Johann şi Martin)* s-au reîntors în Transilvania (Braşov, Sighişoara, Mediaş), întemeind ateliere de sculptură şi de pictură în care au fost executate numeroase altare de o valoare artistică remarcabilă (Beia, Roadăş, Biertan, Sebeş etc.).

stovaină (FARM.), substanţă cu acţiune anestezică locală. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, amară, solubilă în apă.

strabism (gr. *strabos* „saşiu, cruciş"; MED.), defect de vedere care constă în asinergia mişcărilor globilor oculari, ceea ce face ca axele vizuale ale acestora să nu fie paralele. **S.** are drept urmare privirea crucişă. Poate fi monolateral, alternant, convergent sau divergent, periodic etc. **S.** se poate corecta prin intervenţie chirurgicală şi ochelari speciali.

Strabo (c. 63 î.e.n.—c. 17 e.n.), geograf şi istoric grec. A călătorit în Asia Mică, Siria, Italia şi Egipt. Lucrarea sa principală, intitulată „Geografia" (în 17 cărţi, păstrate în cea mai mare parte), cuprinde unele probleme de geografie generală şi descrierea amănunţită a lumii cunoscute pe atunci. Pe lîngă datele geografice, lucrarea lui **S.** conţine şi o serie de informaţii istorice, luate din diferite izvoare astăzi dispărute.

strachină, cea mai răspîndită formă de vas plat din ceramica românească. Produse de toate centrele de olari din ţară, **s.** au dimensiuni variate (de la 15 la 30 cm diametru). După felul curburii pereţilor şi al unghiurilor de îmbinare a părţii superioare cu cea inferioară, **s.** ilustrează tradiţia preistorică latène sau influenţa orientală. Decoraţia **s.** smălţuite sau nesmălţuite este extrem de variată, înscriindu-se în categoria ornamentaţiei geometrice.

Stradella, Alessandro (1642—1682), compozitor, cîntăreţ şi violonist italian. Creator fecund, a scris muzică instrumentală, opere, excelînd în oratorii şi în cantate, de o intensă inspiraţie lirică şi bogată inventivitate melodică. Muzica lui **S.** constituie cea mai importantă verigă a evoluţiei oratoriului între Giacomo Carissimi şi Georg Friederich Händel.

Stradivari (Stradivarius), familie italiană de constructori de instrumente cu coarde din oraşul Cremona, dintre care cel mai renumit a fost *Antonio S.* (c. 1644—1737). Apreciate în lumea întreagă, viorile Stradivari se disting prin perfecţiunea contururilor şi prin sonoritatea de o excepţională noblete.

Strahov, Nikolai Mihailovici (n. 1900), geolog sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Are numeroase lucrări importante în domeniul litologiei rocilor sedimentare, al sedimentării actuale, al formării minereurilor sedimentare de fier, al faciesurilor fosile şi actuale etc.

strai (NAV.), parîmă de cînepă sau de oţel, care susţine (dinspre proră) un arbore de navă şi care împiedică înclinarea acestuia spre pupă.

Strajesko, Nikolai Dmitrievici (1876—1952), medic sovietic. A fost profesor de clinică medicală la Universitatea din Kiev. Membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A elaborat lucrări importante în domeniul cardiologiei şi al patologiei digestive, asupra anginei pectorale şi a infarctului miocardiac. Op. pr.: „Manual de semiologie medicală a abdomenului (1924).

Stralsund *[strálzunt]*, oraş în nordul R.D. Germane, port la Marea Baltică. 68 930 loc. (1965). Centru comercial. Industrie constructoare de maşini, şantiere navale, industrie alimentară (conserve de peşte, zahăr) şi de prelucrare a lemnului. Monumente arhitectonice din sec. XIII—XV.

Stramberg, *calcare de ~* (STRAT.), calcare recifale masive, coraligene, care conţin gasteropode, lamelibranhiate, brahiopode, echinide şi, mai rar, amoniţi. *C. de S.* sînt de vîrstă portlandiană (jurasic superior). În Republica Socialistă România se găsesc în munţii Hăşmaş, Bucegi, Piatra Craiului, Perşani, Metaliferi, Trascău, Bihor, Pădurea Craiului etc.

stranietáte (FIZ.), număr cuantic asociat tuturor particulelor elementare care interacţionează tare. **S.** introduce o relaţie universală între sarcina, spinul izotopic şi numărul de masă (barionic) ale particulelor elementare grele. Ea este diferită de zero

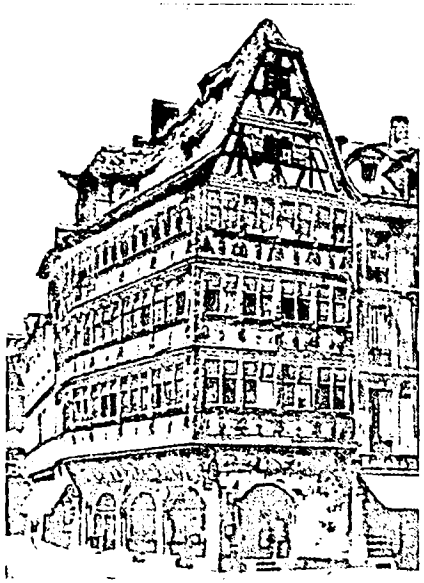

Vedere din Strasbourg

numai pentru *particulele stranii*. Se conservă în interacțiunile tari și în cele electromagnetice.

Straparola, Gian Francesco (sec. XVI), scriitor italian. Autor al unui „Cantonier" și al unei culegeri de nuvele intitulate „Plăcutele nopți" (1550), inspirate din „O mie și una de nopți". Este unul dintre primii culegători de basme italiene.

Strasbourg *[strazbúr]*, oraș în estul Franței, în Alsacia. 228 920 loc. (1962), cu localitățile subordonate 435 600 loc. Industrie constructoare de mașini (nave fluviale, vagoane, automobile), alimentară, textilă, de rafinare a petrolului etc. Centru comercial. Important port fluvial la confluența canalelor Marna-Rin și Ron-Rin. Centru cultural, cu o universitate renumită, muzee etc. Așezat pe rîul Ill, orașul S. are o înfățișare urbanistică originală, dictată de rețeaua de canale, care îl fragmentează în mai multe zone. Monumente arhitectonice valoroase, datînd din antichitatea romană și pînă în zilele noastre: catedrala romanică-gotică (1176—1300), biserica sf. Petru cel Tînăr (sec. XIII) cu un valoros ansamblu monastic (sec. XI—XII), biserica sf. Toma (1270—1330), cartiere întregi cu case vechi. Centru de arhitectură clasică franceză. Renumit centru de faianță. Muzee de istorie, de artă, de artă decorativă, muzeu alsacian etc. Numeroase instituții de cultură și artă. În antichitate orașul se numea *Argentoratum*. Oraș imperial liber (din 1262), S. a fost în epoca Renașterii unul dintre centrele importante ale umanismului. În 1681 regele Ludovic al XIV-lea l-a alipit Franței.

strat 1. (GEOL.) Corp geologic format din roci sedimentare care are pe o întindere relativ mare o grosime și o constituție aproximativ constante. S. corespunde unui timp cînd fenomenele geologice care au produs sedimentarea au fost relativ aceleași. În funcție de compoziția lor, se deosebesc: **s.** calcaros, **s.** grezos, **s.** de cărbuni etc. — *S. permeabil*, depozit constituit din roci compacte, fisurate sau din roci clastice, neconsolidate, cu goluri comunicante, care au diametrul mai mare de 0,5 mm și prin care circulă apa cu ușurință (ex. **s.** de nisip, de pietriș, de calcare fisurate etc.). — *S. impermeabil*, depozit relativ omogen de roci compacte, nefisurate, sau de roci argiloase, care au goluri cu diametrul mai mic de 0,0001 mm (din care cauză, practic, nu permit o circulație a fluidelor) sau cu diametrul cuprins între 0,0001—0,5 mm (cînd are loc numai o circulație după legile capilarității) și care împiedică circulația substanțelor lichide din scoarța terestră. — *Strate concordante*, succesiune de strate ale căror suprafețe de stratificație sînt perfect paralele, indiferent dacă acest ansamblu a fost sau nu deranjat din poziția lui inițială de mișcările tectonice. La formarea *s.c.* a existat o continuitate în procesul de sedimentare. — *Strate discordante*, strate sau pachete de strate ale căror suprafețe de stratificație formează între ele un unghi. Formarea *s.d.* se datorește mișcărilor tectonice și presupune o întrerupere în procesul de sedimentare. — *S. acvifer*, strat sau complex cu strate permeabile, ale căror goluri (pori, fisuri etc.) sînt umplute cu apă provenită prin infiltrații de la suprafața Pămîntului. *S.a.* care se află deasupra primului strat de roci impermeabile de la suprafață (argile, marne etc.) se numește *s.a. liber* sau *pînză de apă freatică* (apa subterană întîlnită în mod obișnuit în fîntîni); *s.a.* care este cuprins între două **s.** impermeabile formează un *s.a. captiv*. În condiții favorabile, *s.a.* sînt utilizate ca sursă de apă potabilă sau de apă industrială. Sin. *pînză de apă subterană*. — *Strate de Audia*, complex de șisturi negre din flișul Carpaților Orientali, constituit din argile nisipoase negre și verzi, uneori bituminoase, gresii silicioase, marno-calcare, sferosiderite etc. Depozitele cu *s. de A.* datează din cretacicul inferior și cenomanian. — *Strate de Comarnic*, complex de șisturi argiloase-marnoase în plăci, pe alocuri grezoase, foioase, cenușii sau negricioase, cu intercalații de gresii fine și de calcare organogene cu orbitoline. Mai conțin specii caracteristice de amoniți și de belemniți. *S. de C.* sînt dezvoltate în zona flișului Carpaților Orientali, mai ales în regiunea Văii Prahovei. Sînt considerate de vîrstă barremian-apțiană. — *Strate de Sinaia*, complex de strate format din marne calcaroase dure, compacte, în plăci, cu intercalații de culoare cenușie și gresii calcaroase, dispuse în bancuri pînă la 50 cm grosime, și șisturi argiloase, de culoare cenușie-închis, a căror suprafață are un luciu grafitos. Întreg acest complex este strîns cutat și străbătut de numeroase diaclaze umplute cu calcit. *S. de S.* formează o zonă foarte dezvoltată în zona flișului din lungul Carpaților Orientali, în care apar, cu unele întreruperi, din Valea Ialomiței și pînă în nordul Moldovei. Vîrsta lor este valanginian-hauteriviană (cretacicul inferior). 2. (FIZ.) *Strat de baraj*, regiune

de tranziție, cu grosime suficient de mică, situată la limita de separare a două corpuri aflate în contact, pe cuprinsul căreia potențialul electric variază mai abrupt decît în interiorul corpurilor, iar cîmpul electric poate atinge valori foarte mari. Dacă *s. de b.* posedă un surplus de purtători de sarcină liberi, rezistența lui este mult mai mică decît cea a corpurilor și de aceea nu influențează simțitor rezistența întregului circuit. Dacă însă *s. de b.* prezintă un deficit de purtători liberi, rezistența lui poate depăși cu mult pe cea a corpurilor, ducînd la apariția unor efecte neliniare, ca, de exemplu, cel de redresare, folosit la realizarea diodelor cu semiconductoare. 3. (CHIM.) *Strat fluidizat*, strat pulverulent sau granular străbătut cu viteză convenabilă de un fluid (gaz sau lichid). La viteza minimă de fluidizare, *s.f.* are aspectul unui lichid *(fluidizare omogenă)*; la viteze mai mari, *s.f.* apare ca un lichid străbătut de bule de gaz *(fluidizare neomogenă)* sau ca un lichid în fierbere *(strat fierbător)*, iar la viteze și mai mari pulberea este antrenată *(transport pneumatic)*. Servește pentru punerea în contact solid-fluid. Sin. *pat fluidizat*. V. și fluidizare. 4. (ASTR.) *Strat inversant*, strat de la baza regiunii atmosferei solare, numită *cromosferă*, în apropierea *fotosferei*, care produce, la începutul și la sfîrșitul eclipselor totale de Soare, „spectrul-fulger", în care liniile obișnuit întunecate ale spectrului solar apar inversate, adică luminoase. 5. (DRUM.) *Strat de bază*, strat principal de rezistență din corpul unei șosele, care transmite la straturile de fundație sarcinile date de roțile vehiculelor. *S. de b.* este alcătuit din asize stabilizate și sînt protejate de obicei de un *strat de uzură*, care suportă direct acțiunea traficului pe șosea. 6. (HIDROTEHN.) *Strat filtrant*, strat constituit din materiale permeabile și incompresibile (ex. nisip, balast, pietriș), așezat sub îmbrăcămintea unui drum pentru a asigura scurgerea apelor de infiltrație. 7. (AV.) *Strat-limită*, strat subțire de fluid la suprafața unui corp în mișcare relativă față de fluid, care se caracterizează printr-o variație puternică, pe direcția normală la suprafață, a vitezei relative de curgere. În *s.-l.*, viteza de curgere crește de la zero (pe suprafața corpului) pînă la o valoare finită.

stratég (gr. *stratos* „armată" și *agein* „a conduce"), magistrat cu atribuții militare, mai tîrziu și civile, apărut la Atena la sfîrșitul sec. al VI-lea î.e.n. Cele zece triburi *(phyle)* alegeau anual cîte un s.; aceștia formau un colegiu care asigura comanda supremă a armatei ateniene (fiecare s. comandînd timp de o singură zi). Instituția strategilor a existat în toate statele grecești.

strategia și tactica partidului marxist-leninist, linia politică a partidului marxist-leninist, știința conducerii luptei de clasă a proletariatului. Are un rol hotărîtor în formarea și maturizarea conștiinței revoluționare a clasei muncitoare, în mobilizarea maselor largi de oameni ai muncii la lupta pentru înfăptuirea revoluției socialiste și a noii orînduiri. Strategia presupune orientarea generală a mișcării revoluționare într-o anumită etapă a revoluției, stabilirea sarcinilor fundamentale pentru atingerea obiectivelor etapei respective, poziția proletariatului față de celelalte clase și pături sociale, fixarea aliaților clasei muncitoare, precum și cunoașterea dușmanului principal împotriva căruia se concentrează focul luptei. Tactica partidului marxist-leninist este arta conducerii politice, modul în care aceasta folosește diferite forme și mijloace aie luptei revoluționare, felul în care trebuie să le îmbine și să le înlocuiască, în funcție de schimbarea condițiilor concrete, în vederea înfăptuirii liniei sale politice generale, a atingerii obiectivului fundamental al etapei strategice. Elaborarea liniei politice, a obiectivelor concrete, stabilirea formelor și a metodelor de activitate constituie dreptul exclusiv al fiecărui partid, care, aplicînd creator adevărurile generale ale marxism-leninismului la condițiile concrete ale țării sale, își aduce totodată contribuția la îmbogățirea tezaurului comun de gîndire și experiență revoluționară.

strategie (MILIT.), cea mai importantă parte a artei militare, care se ocupă cu problemele pregătirii, planificării și ducerii războiului, campaniilor și operațiilor strategice. Ea are rol conducător față de arta operativă și tactică. S. depinde în mod nemijlocit de politica statului, căreia i se subordonează.

stratificáre (HORT.), procedeu tehnic prin care se asigură semințelor de pomi fructiferi condițiile optime de temperatură și de umiditate pentru desăvîrșirea maturității și pentru încolțire. S. constă în așezarea semințelor în straturi, care alternează cu straturile de nisip, turbă, mușchi etc.

stratigrafie, disciplină care se ocupă cu studiul formațiilor geologice care alcătuiesc scoarța terestră, în scopul restaurării fazelor succesive și al stabilirii legilor evoluției Pămîntului. S. utilizează metoda actualismului, urmărește stabilirea condițiilor de formare a stratelor pe baza naturii lor petrografice și a fosilelor conținute de acestea, stabilirea vîrstei geologice relative și a sincronismului stratelor, aranjamentul tectonic al stratelor, vîrsta geologică absolută a scoarței terestre etc. Studiile stratigrafice ajută la descoperirea unor zăcăminte de substanțe minerale utile (ex. petrol, gaze naturale, cărbune etc.). Sin. *geologie istorică, geologie cronologică, geologie stratigrafică*.

Stratilescu, Grigore (1865—1947), inginer constructor român; a fost profesor la Școala politehnică din București. Este autorul mai multor studii privind construcția căilor ferate, navele serviciului maritim român etc., printre care se remarcă proiectele instalațiilor mecanice și electrice ale atelierelor C.F.R. din București și ale celor din Iași.

stratocúmulus, nori inferiori care se prezintă ca grămezi compacte cu aspect de valuri. Sînt frecvenți iarna.

stratojét (AV.), avion cu reacție construit pentru zborul în stratosferă.

stratosféră, unul dintre straturile principale ale atmosferei.

strátus, nori sub formă de strat uniform, de culoare cenuşie, care ajung pînă la circa 1 km înălţime. Se apropie mult de ceaţă; produc cel mai frecvent burniţe şi zăpadă grăunţoasă. Cînd s. este desfăşurat în fişii neregulate, se numeşte *fractostratus*.

stráţă (CONT.), registru în care sînt înscrise, într-o formă nesistematizată din punct de vedere contabil, toate operaţiile economice ale unei întreprinderi.

Straub, F. Brunó (n. 1914), biochimist maghiar, profesor la Universitatea din Seghedin şi membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. Are lucrări importante asupra flavoproteinelor, asupra dehidrogenării lactice în miocard, asupra importanţei dehidrării acidului malic. Op. pr.: „Biochimie" (1960—1963). Laureat al Premiului Kossuth.

Strauss *[ştraus]*, familie vieneză de muzicieni, care au contribuit la dezvoltarea muzicii de dans şi de operetă în sec. al XIX-lea. *Johann S. I* (tatăl) (1804—1849) a devenit cunoscut graţie orchestrei pe care o conducea, propagînd genul valsului. Alături de Lanner, *J.S.* a lansat şi a impus în întreaga lume acest gen (a compus circa 150 de valsuri şi alte dansuri de epocă).

J. Strauss II

Johann S. II (fiul) (1825 — 1899), cel mai însemnat compozitor de valsuri, şi-a format propria sa orchestră, concurînd pe tatăl său. În fruntea acesteia, el a colindat întreaga Europă şi America, fiind supranumit „regele valsului". Pentru calda sa inspiraţie melodică a fost apreciat de toţi marii romantici ai vremii. Părăsind conducerea orchestrei, a compus mai multe operete, dintre care „Liliacul" şi „Voievodul ţiganilor" rămîn, alături de operetele lui Offenbach, reprezentative pentru perioada clasică a genului.

Strauss *[ştraus]*, David Friedrich (1808—1874), filozof german, hegelian de stînga, critic al religiei creştine. În cartea de răsunet „Viaţa lui Iisus" (1835), a dovedit că evangheliile au fost scrise nu mai de vreme de sec. al II-lea şi că ele au un conţinut, în esenţă, mitic. Admiţînd că Iisus a fost un personaj real, S. a afirmat însă că biografia lui din evanghelii este legendară, căutînd să descopere sursele greceşti, evreieşti şi orientale ale miturilor evanghelice.

Strauss *[ştraus]*, Richard (1864—1949), compozitor şi şef de orchestră german. Remarcat de dirijorul Hans von Bülow pentru talentul său, i-a urmat acestuia la pupitrul orchestrei din Meiningen. A ocupat importante funcţii muzicale la München, Weimar, Berlin şi Leipzig. S. a întreprins numeroase turnee în Europa, vizitînd, în calitate de dirijor, şi ţara noastră. Din 1910 s-a dedicat aproape exclusiv compoziţiei. Activitatea sa creatoare prodigioasă s-a desfăşurat de-a lungul a şase decenii (1885—1945), principalele sale lucrări (cu excepţia operelor „Arabella" şi „Capriccio", precum şi a piesei simfonice „Metamorfoze") fiind scrise pînă în 1915. În aceşti ani, S. a devenit una dintre figurile proeminente ale muzicii europene moderne. Aflat la început sub influenţa lui Brahms şi Liszt, S. s-a remarcat prin îndrăzneala formei şi a armoniei în primele poeme simfonice, „Don Juan", „Moarte şi transfigurare" şi în special „Salomeea", operă de o crudă şi violentă senzualitate, servită de mijloace orchestrale neobişnuite. Ulterior, în poemele „Till Eulenspiegel", „Aşa grăit-a Zarathustra!", „Don Quijote" şi „O viaţă de erou", în care somptuoasa sa paletă orchestrală se îmbogăţeşte continuu, se ataşează unei direcţii postwagneriene, specializate în crearea unor impresii auditive de o convingătoare sugestivitate şi subordonate unui program literar, luat ca pretext.

R. Strauss

Unele alunecări naturaliste urmînd acestei direcţii se remarcă în „Simfonia domestică" şi „Simfonia Alpilor". Un stil personal, complex, brăzdat adesea de violenţe expresioniste, îl dovedesc operele sale „Electra", „Ariadna la Naxos" şi „Femeia fără umbră", pentru ca în „Cavalerul rozelor" şi „Capriccio" să se afirme, dimpotrivă, un stil de factură neoclasică. Cu toate aceste sinuozităţi ale evoluţiei stilului său, S. a dovedit permanent o deosebită stăpînire a mijloacelor dramatice şi tehnico-muzicale, realizînd o strălucită factură personală, întotdeauna bogat inspirată.

Stravinski, Igor Fiodorovici (n. 1882), compozitor de origine rusă, stabilit după 1914 în Franţa şi ulterior (după 1939) în S.U.A. Unul dintre muzicienii de seamă ai sec. al XX-lea. Elev al lui Rimski-Korsakov, S. a scris primele lucrări sub influenţa acestuia. Întîlnirea cu Deaghilev, care l-a solicitat să scrie muzica la celebrele „balete ruse", a declanşat avîntul creator şi originalitatea sa. Baletele „Pasărea de foc", 1910; „Petruşka", 1911; „Sfinţirea primăverii", 1913, capodopere ale „perioadei ruse" din creaţia compozitorului, se remarcă prin vivacitate ritmică, prin inventivitate armonică şi prin orchestraţie strălucitoare. Alte lu-

crări inspirate din folclorul rus sînt scena coregrafică „Nunta" (1923), „Patru cîntece ruseşti" (1954) ş.a. Spirit mereu viu, **S.** a făcut rodnice incursiuni în toate stilurile şi tehnicile contemporane. Printre lucrările de factură neoclasică se numără oratoriul scenic „Oedipus Rex" (1927), baletele „Apolo musagetul" (1928) şi „Sărutul zînei" (1928), piese pentru formaţii de cameră ş.a. Alte lucrări ale lui **S.** abordează un limbaj care evoluează de la jazz la s e r i a l i s m. Dintre cele mai cunoscute sînt „Povestea soldatului" (1918), „Simfonia psalmilor (1930), „Concertul pentru vioară" (1931), „Simfonia în do" (1940), baletul „Agon" (1957), piesa vocal-simfonică pentru şase soliști, cor şi orchestră „Threni" (1958) ş.a. **S.** şi-a expus concepţiile estetice în lucrările „Cronica vieţii mele" (1935) şi, mai ales, în „Poetica muzicală" (1942), o culegere a conferinţelor sale despre muzică.

străjéri (în evul mediu), locuitori ai satelor de la marginile Moldovei, care aveau obligaţia de a face paza sau straja hotarelor ţării (corespundeau *plăieşilor* din Ţara Românească). În schimbul obligaţiilor militare, **s.** beneficiau de scutiri fiscale din partea domniei.

străjerie (*„Straja ţării"*), organizaţie paramilitară pentru tineret, cu caracter obligatoriu pentru băieţii de la 7 la 18 ani şi pentru fetele de la 7 la 21 de ani, creată de Carol al II-lea în octombrie 1937. Scopul **s.** a fost propagarea cultului dinastic, a naţionalismului şi a misticismului. Străjeria a fost desfiinţată în septembrie 1940.

strălucire 1. (FIZ.) Mărime fotometrică a senzaţiei de luminozitate produsă de sursele de lumină relativ întinse. **S.** unei suprafeţe într-un punct al său, după o anumită direcţie, este egală cu raportul dintre intensitatea luminoasă produsă de un mic element de suprafaţă din jurul punctului considerat şi aria proiecţiei elementului de suprafaţă pe un plan normal la direcţia dată. Unităţile de măsură ale **s.** sînt: candela pe metru pătrat (în sistemul SI), stilbul şi lambertul (în sistemul CGS). **2.** (ASTR.) *Strălucirea stelelor* v. *mărime stelară.*

strămutáre (DR.), măsură prin care o pricină este trecută spre judecată, în cazurile arătate de lege, de la instanţa sesizată la o instanţă egală în grad cu aceasta. **S.** poate fi dispusă prin hotărîrea unei instanţe superioare determinate. Într-un proces penal, **s.** poate fi hotărîtă de către Procurorul General şi în faza urmăririi penale.

străpúngere (FIZ., ELT.), descărcare electrică ce străbate un izolant electric sau un izolator şi-i suprimă proprietăţile de izolare fie local, pe anumite portiuni, fie în toată masa. **S.** are loc atunci cînd tensiunea dintre electrozi atinge o anumită valoare (numită *tensiune de s.* sau *tensiune de aprindere*), dependentă de forma electrozilor şi de distanţa dintre ei, de natura izolatorului, precum şi de caracteristicile mediului înconjurător. **S.** se produce din cauza creşterii conductibilităţii electrice, prin formarea unui număr mare de purtători de sarcină, sub acţiunea cîmpului electric puternic. Pentru asigurarea bunei izolări a echipamentelor electrotehnice, tensiunea de străpungere trebuie să fie mult mai mare decît tensiunea maximă de serviciu la care este supusă izolaţia.

Strehaia, oraş raional în reg. Oltenia, reşedinţă de raion, situat pe valea Motrului. 8 970 loc. (1965). Industrie a materialelor de construcţie (ţiglă, cărămidă), reparaţii metalice. Centru agricol. Aici se află o mănăstire puternic fortificată, construită de Matei Basarab (1645), în jurul nucleului de construcţii al reşedinţei banilor Olteniei (sec. al XV-lea). — *Raionul S.*, cu 85 490 loc. (1965). Industria materialelor de construcţie (Strehaia, Corcova). Culturi de cereale şi pomicultură. Creşterea animalelor.

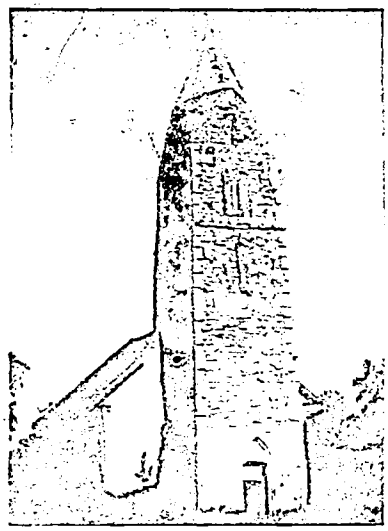

Biserica din Strei

Strei, sat în comuna Crişeni, subordonat administrativ oraşului regional Hunedoara. Biserica ortodoxă din **S.** (sec. al XIII-lea) este unul dintre cele mai vechi şi mai valoroase monumente româneşti din Transilvania. Importante vestigii de pictură murală (sec. al XIV-lea).

Strei, afluent pe stînga al Mureşului, în amonte de Deva (188 km); izvorăşte din masivul Şurianul (Carpaţii Meridionali) şi colectează toate rîurile din Depresiunea Haţeg. Alimentează cu apă potabilă şi cu apă industrială centrele industriale din bazinul său inferior.

strei (ZOOTEHN.), rasă locală de porci de culoare neagră, formată din încrucişarea porcilor locali primitivi (stocli) cu rasa cornwal (cu care se aseamănă), mangaliţa neagră şi berk. Prolificitatea este de 8—9 purcei la o fătare, iar la un an atinge greutatea de 120 kg. Se creşte în număr restrîns în raioanele Haţeg şi Hunedoara, pentru producţia mixtă (carne şi grăsime).

strelíţi, corp special de pedestraşi, recrutaţi dintre orăşeni, înfiinţat de Ivan al IV-lea cel Groaznic. **S.** îndeplineau funcţii poliţieneşti; din rîndurile lor era aleasă garda ţarilor Rusiei. Beneficiind de anumite privi-

legii, s. au constituit elementul de reprimare a mișcărilor antifeudale din Rusia în sec. XVI—XVII. Corpul s. a fost suprimat de Petru I cel Mare, care a creat o armată, permanentă.

streptocóc (gr. *streptos* „sucit, răsucit"; MICROBIOL.), gen de bacterii gram pozitive sferice sau ovale, grupate în lanțuri; nu au spori și nici cili (nu sînt mobile). Unele specii de s. sînt patogene, provocînd boli ale pielii și ale mucoaselor vizibile, denumite *streptococii* (ex. erizipel, impetigo, conjunctivită), precum și scarlatina, endocardita, septicemia acută și cronică ș.a. la oameni și gurma la cai, mamita la vaci etc. Alte specii de s. sînt saprofite (ex. *Streptococcus lactis*, agent al fermentației lactice).

streptomicínă (FARM.), antibiotic extras din culturile de *Streptomices griseus*, descoperit de Waksman, căruia i s-a acordat Premiul Nobel pentru această descoperire (1952). Se prezintă sub formă de pulbere albă, higroscopică, solubilă în apă. Mai frecvent sînt întrebuințate sulfatul de s. și sulfatul de dihidrostreptomicină. Este bacteriostatic și bactericid, utilizat în tuberculoză, în lepră, în infecțiile cu agenți gram negativi, mai puțin în cele cu agenți gram pozitivi; dă fenomene secundare, dintre care cel mai periculos este surditatea, uneori ireversibilă. Din această cauză, administrarea s. trebuie făcută numai sub control medical.

Stresemann *[ștrézəman]*, Gustav (1878—1929), om politic german, fondator și lider al Partidului populist german. A fost cancelar al Germaniei (1923) și ministru de externe (1923—1929). A promovat o politică de apropiere de marile puteri occidentale (încheierea acordurilor de la Locarno ș.a.).

stretto (ital. „strîns, comprimat"; MUZ.), procedeu contrapunctic de tratare, în canon, a subiectului (temei) în cadrul formei de fugă.

stricnínă (FARM.), alcaloid extras din *Strychnos nux vomica*. Se prezintă sub formă de cristale incolore, inodore, cu gust foarte amar, greu solubile în apă. În terapeutică se utilizează în special sulfatul de s., care este un excitant al măduvei spinării și al bulbului și un analeptic respirator și circulator. S. este o substanță foarte toxică. Se folosește și ca *rodenticid*.

stricțiúne (MED.), proces patologic care constă în îngustarea unor canale din organism, datorită unei leziuni inflamatorii, unei cicatrice (ex. s. esofagiană, s. ureterală etc.).

stricțiúne (FIZ., TEHN.), micșorare a dimensiunilor unui obiect; scădere a secțiunii transversale a unui corp de formă alungită (ex. s. unei bare supuse la întindere). V. și magnetostricțiune; reostricțiune.

stridie *(Ostrea edulis)*, specie de lamelibranhiat marin,

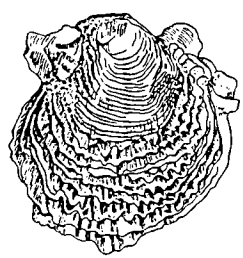

Stridie

comestibilă, cu valva stîngă mare, groasă și cu contur neregulat, iar valva dreaptă mai mică și subțire. Trăiește în bazinul Mării Mediterane, mai ales pe funduri stîncoase.

stridór (lat. *stridor* „fluierat, șuierat"; MED.), respirație șuierătoare, întîlnită în cazurile de obstrucție sau de spasm al căilor respiratorii, în special în timpul efortului inspirator.

strígă *(Tyto alba guttata)*, pasăre răpitoare de noapte, sedentară, de culoare galbenă-ruginie, mai deschisă pe fața ventrală și presărată cu pete brune-întunecate. Datorită faptului că se hrănește mai ales cu șoareci, s. este foarte folositoare.

strigătúră, îndemn și comandă la joc. S. este de obicei o poezie populară concisă, mai ales un catren cu conținut sentimental sau satiric, rostită ritmat în timpul dansului sau la petreceri și șezători.

strigifórme (ZOOL.), ordin de păsări de pradă care vînează noaptea. Au cap mare, ochi așezați în față și înconjurați fiecare cu un disc de pene așezate radiar; ciocul este puternic și are jumătatea superioară foarte boltită, ascuțită și încovoiată peste cea inferioară. Picioarele au degete scurte, cu gheare lungi, ascuțite și încovoiate. Penele sînt foarte fine, iar zborul este lin, rapid și fără zgomot. S. au auzul și văzul foarte agere. Se hrănesc numai cu animale vii, cele mai multe cu rozătoare, fapt pentru care sînt foarte folositoare (ex. bufnița, striga, cucuveaua, huhurezul). Sin. *răpitoare de noapte*.

Strilbițchi, Mihail, tipograf și gravor român din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Este autorul a numeroase gravuri în lemn pentru cărțile religioase tipărite la Mănăstirea Neamț. A ilustrat și calendare, între care „Calendarul pe 112 ani", tipărit la Iași în 1785, în care a introdus, în afara imaginilor tradiționale ale zodiacului, și elemente de costum din epocă.

strímer (engl. *streamer*, de la *to stream* „a curge"; FIZ.), canal din gaz ionizat, care se formează în intervalul dintre doi electrozi sub tensiune în procesul de producere a unei descărcări electrice în scînteie. S. se dezvoltă cu viteză foarte mare, datorită contopirii avalanșelor de ionizare produse de electroni, precum și datorită ionizării puternice a gazului de către fotonii care iau naștere în avalanșe.

Strindberg *[stríndberiə]*, August (1849—1912), dramaturg și prozator suedez, reprezentant de seamă al literaturii suedeze moderne. Temperament hipersensibil, frămîntat de anxioase căutări și de stări psihopatice, inadaptabil la condiția umană a vieții burgheze, S. a dus o viață agitată, punctată de nefericite experiențe matrimoniale, de influențe diferite, cu rapide aderiuni și deziceri ideologice, fiind, pe rînd, nietzschean, ni-

hilist, ateu şi teozof, oscilînd între mania persecuţiei, a autodistrugerii, misoginism şi mizantropie. A debutat sub semnul realismului critic, apoi a impus naturalismul în Suedia, iar mai tîrziu a schiţat trăsături ale neoromantismului

A. Strindberg

mistic, ale expresionismului şi suprarealismului, influenţînd puternic dramaturgia şi arta europeană de la începutul sec. al XX-lea. Vastă şi stufoasă, opera lui **S.** este o incisivă satiră, nu lipsită de simţul umorului şi de o acută observaţie psihologică, a societăţii burgheze decadente, al cărei sumbru şi haotic tablou moral îl realizează cu o înaltă măiestrie, dar fără a-i întrevedea destinul (romanele „Camera roşie", 1879; „Cei de pe insula Hemsö", 1883; „Camerele gotice", 1904; „Steaguri negre", 1907; culegerea de nuvele „Căsătoria", 1884—1886; „Utopii în realitate", 1885; autobiografiile psihologice „Fiu de slujnică", 1886—1887, trad. rom.; „Pledoaria unui nebun", 1887—1888; „Inferno", 1897; „Singur", 1903, şi dramele „Tatăl", 1887, trad. rom.; „Domnişoara Julia", 1888, trad. rom.; trilogia „Spre Damasc", 1898—1904; „Dansul morţilor", 1901 ş.a.).

stringocephalus (PALEONT.), gen fosil de brahiopod, caracterizat prin valva ventrală cu un umbone puternic şi cea dorsală bombată. Cochilia era groasă şi lipsită de ornamentaţie. A trăit în devonianul mediu.

striper (METAL.), dispozitiv folosit la scoaterea lingourilor din lingotiere. Este alcătuit dintr-un pivot vertical montat la un pod rulant, dintr-un cleşte fixat pe pivot şi dintr-o tijă (piston) de împingere a lingoului sau a lingotierei.

Strittmatter *[ştritmatər]*, Erwin (n. 1912), scriitor german. De origine muncitorească, **S.** s-a format ca autodidact. Comedia sa „Katzgraben" (1954) are ca temă problema reformei agrare, iar romanul „Tinko" (1954, trad. rom.), transformările revoluţionare ale satului german. Opera sa, caracterizată prin umor, autentice trăsături populare şi un stil original, atinge un punct culminant în romanul „Vrăjitorul" (1957). **S.** a mai scris drama „Mireasa olandeză" (1960), poveşti şi povestiri. Laureat al Premiului de stat al R.D. Germane.

Strîmbă-Lemne, personaj fabulos din basmele populare româneşti, înzestrat cu puterea miraculoasă de a îndoi şi de a strîmba păduri întregi. Ca şi Flăminzilă, Setilă etc., e un aliat al forţei binelui, întruchipată prin Făt-Frumos.

Strîmbulescu (Strîmbu), Ipolit (1871—1934), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase cu Th. Aman şi cu G.D. Mirea, apoi la München. Epigon al lui N. Grigorescu, creaţia sa, bogată şi variată ca genuri (portrete, peisaje, scene de gen, compoziţii alegorice), se distinge printr-o notă idilică, prin preocuparea de a reda efectele de lumină, dovedind mai ales o bună cunoaştere a meşteşugului („Două prietene", „Femei cosînd" ş.a.).

strîmtoáre, fîşie îngustă de apă, care uneşte două bazine acvatice întinse (oceane, mări, golfuri), despărţind porţiuni de uscat apropiate. Pentru **s.** care constituie căi de comunicaţie internaţionale, regimul juridic de folosire a lor este stabilit, în general, prin convenţii între state în scopul asigurării libertăţii de navigaţie.

strîngere (TEHN.), stare prin care două piese asamblate (prin presare la rece, prin presare la cald etc.) de tipul arbore-butuc, pană-canal de pană ş.a. sînt fixe una faţă de alta datorită faptului că, înainte de asamblare, dimensiunea suprafeţei cuprinzătoare (diametrul interior al butucului, lăţimea canalului de pană etc.) este mai mică decît dimensiunea suprafeţei cuprinse (diametrul arborelui, lăţimea penei etc.).

stroboscopíe (gr. *strobos* „mişcare circulară" şi *skopein* „a examina"; FIZ.), metodă de studiere a mişcărilor periodice, constînd în observarea intermitentă a corpului mişcător, realizată prin întreruperea periodică fie a iluminării, fie a privirii. Frecvenţa cu care pare că se mişcă corpul este egală cu diferenţa dintre frecvenţa mişcării reale şi frecvenţa observaţiilor. Alegînd convenabil frecvenţa observaţiilor, se poate micşora, aparent, frecvenţa unei mişcări, fapt care permite examinarea ei detaliată. Cînd cele două frecvenţe sînt egale, corpul pare a fi în repaus.

Stroescu, Constantin (n. 1886), cîntăreţ de operă şi pedagog român, profesor la Conservatorul din Bucureşti, artist emerit. A cîntat la Opera comică din Paris, în America şi la Opera română din Bucureşti, interpretînd rolurile de tenor din operele „Pelléas şi Mélisande" de Debussy, „Lakmé" de Delibes, „Doamna Butterfly" de Puccini ş.a. S-a distins îndeosebi ca interpret de lieduri.

Stroessner *[ştrősnər]*, Alfredo (n. 1912), preşedinte al Republicii Paraguay şi şef al guvernului (din 1954). Ajuns la putere în urma unei lovituri de stat militare, a instaurat un regim dictatorial.

strofantínă (FARM.), glicozid extras din seminţele unor specii de *Strophantus*. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, amară, puţin solubilă în apă. Are acţiune tonicardiacă şi se utilizează în tratamentul tahicardiei, insuficienţei cardiace, anginei pectorale etc.

strófă, grup de versuri legate într-un tot unitar prin elementele prozodice (măsură, ritm, rimă) şi uneori prin înţeles. **S.** poate fi formată din două, trei, patru, cinci sau mai multe versuri şi se numeşte respectiv *distih, terţet, catren,*

cvinar ş.a.m.d. Există însă şi poezii a căror structură nu reclamă împărţirea în **s.** (ex. „Scrisorile" lui M. Eminescu). În tragedia antică, **s.** era o arie cîntată de o parte a corului în timpul evoluţiei pe scenă.

strofoidă (MAT.), curbă plană definită geometric astfel: în sistemul de axe carteziene, *Ox*, *OA*, prin punctul $C(-a, 0)$ se duce dreapta variabilă *CN*, *N* aparţinînd axei *BOA*.

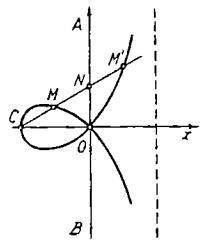

Strofoidă

Dacă pe această dreaptă luăm $MN=NM'=ON$, atunci locul geometric al punctelor *M* şi *M'* reprezintă **s.** Ecuaţia carteziană a **s.** este

$$y^2 = x^2 \frac{a+x}{a-x}.$$

Originea pentru **s.** este un punct dublu.

Stroici, Lupu (Luca) (sec. XVI—XVII), boier cărturar, mare logofăt al Moldovei (1580—1591 şi 1595—1610); a studiat în Polonia. A fost primul dregător care a semnat documentele de cancelarie folosind litere latine. A scris şi un „Tatăl nostru" în limba română cu litere latine (1593), fapt care l-a determinat pe B.P. Hasdeu să-l numească „părintele filologiei latino-române".

Stroiciu, Gheorghe (1870—1928), militant al mişcării muncitoreşti din România. A fost unul dintre conducătorii răscoalei marinarilor din flota română la începutul anului 1918. Refugiat pe teritoriul Rusiei Sovietice, a luat parte, în fruntea unui batalion revoluţionar românesc, la lupta pentru apărarea cuceririlor Revoluţiei din Octombrie. Întors în ţară în 1919, a fost arestat, judecat şi condamnat la 20 de ani muncă silnică. A murit în închisoarea Doftana.

strómă (gr. *stroma* „covor"; BOT.) **1.** Corp al grăuncioarelor de clorofilă, format din lame submicroscopice de natură proteică, între care se găseşte clorofila. **2.** Organ de rezistenţă format dintr-o împletitură deasă a filamentelor miceliene în care apar corpurile de fructificaţie ale unor ciuperci (ex. la cornul-secarei).

Stromboli, insulă italiană, de origine vulcanică, situată în arhipelagul Lipare din Marea Tireniană. Suprafaţa: 12,6 km². Vulcanul activ **S.** erupe la intervale de 20 de minute, aruncînd gaze, piroclastite şi uneori lavă bazaltică. În 1933 a avut loc ultima erupţie puternică a vulcanului.

strongilatóze (MED. VET.), denumire dată unui grup de boli parazitare ale animalelor şi ale păsărilor, provocate de un mare număr de nematozi paraziţi din ordinul *Strongylata*. Paraziţii se localizează în tubul digestiv şi în aparatul respirator, producînd pierderi în special în creşcătoriile de oi.

stronţianít (MINER.), $SrCO_3$. Carbonat natural de stronţiu, cristalizat în sistemul rombic, incolor, cenuşiu-gălbui sau verzui, cu luciu sticlos. Este utilizat ca materie primă pentru prepararea sărurilor de stronţiu şi la rafinarea zahărului.

stróntiu (CHIM.), *Sr*. Element cu nr. at. 38; gr. at. 87,63; gr. sp. 2,60; p.t. 757°C; p.f. 1 366°C; face parte din familia metalelor alcalino-pămîntoase. În natură este răspîndit în cantităţi mici, în numeroase roci şi în ape minerale. Sursele principale de **s.** sînt mineralele stronţianitul ($SrCO_3$) şi celestina ($SrSO_4$). Se obţine prin electroliza clorurii topite. Este un metal alb-argintiu în stare pură, maleabil şi ductil. În contact cu aerul, **s.** îşi pierde luciul metalic. Reacţionează uşor cu apa; la cald reacţionează energic cu halogenii şi cu sulful. În combinaţiile sale funcţionează în starea de valenţă 2.

structuralísm **1.** (LINGV.) Curent în lingvistica actuală, bazat pe ideea că limba are un caracter sistematic şi trebuie deci studiată ca atare (ca o structură). Structuraliştii subliniază rolul diverselor relaţii dintre elementele limbii, dar consideră sunetele şi adesea chiar sensurile în afara limbii. Nesocotind, în general, latura materială şi semnificativă a limbii, ei transformă limba într-un sistem de relaţii abstracte, pe care îl studiază în sine, rupînd istoria limbii de istoria societăţii. Unica metodă folosită de structuralişti este cea deductivă. Curentul s-a dezvoltat pe baza concepţiei despre limbă a lui Ferdinand de Saussure. Principalele lui direcţii s-au manifestat în cadrul aşa-numitului Cerc lingvistic de la Praga, al Cercului lingvistic de la Copenhaga şi al lingvisticii descriptiviste din S.U.A. **2.** (PSIH.) V. *gheştaltism*.

structúră (lat. *structura*, din *struere* „a construi, a clădi") **1.** (FIZ.) Mod de alcătuire sau de organizare internă a unui corp sau a unui sistem fizic, caracterizat prin însuşirile geometrice şi fizice ale elementelor componente, prin aranjarea lor unul faţă de celelalte şi prin legăturile reciproce dintre ele. Exemple: **s.** cristalină (distribuţia atomilor sau a moleculelor în reţeaua cristalină), **s.** moleculară (dispoziţia atomilor în moleculă), **s.** atomică (alcătuirea atomului din nucleu şi înveliş electronic), **s.** unui nucleu atomic, **s.** unei bande de energie, **s.** unui spectru etc. — *S. fină*, structură a liniilor din spectrele metalelor, caracterizată prin faptul că liniile unor serii spectrale sînt alcătuite din două sau uneori din trei componente învecinate care corespund unor nivele energetice apropiate. *S.f.* se explică prin despicarea nivelelor de energie datorită spinului electronic total, care se poate orienta în mai multe feluri faţă de momentul cinetic orbital. — *S. hiperfină*, structură a liniilor spectrale, caracterizată prin alcătuirea acestora din mai multe componente foarte apropiate, datorită despicării nivelelor energetice produse prin interacţiunea dintre spinul total al atomului şi spinul nucleului. **2.** (PETROGR.) Aspect al rocilor, determinat de gradul de cristalizare, de dimensiunile

cristalelor componente, de forma şi de modul de concreştere al acestora. **S.** reflectă condiţiile de formare ale rocilor. De exemplu, *s. sticloasă*, *s. holocristalină* (complet cristalină) la rocile eruptive, *s. granoblastică*, *s. porfiroblastică* la rocile metamorfice, *s. pelitică* (argiloasă), *s. psamitică* (nisipoasă) la rocile sedimentare etc. **3.** (GEOL.) *Structură geologică* (sau *tectonică*), aranjare în spaţiu a stratelor de roci din scoarţa terestră şi raporturile dintre aceste strate. În sens restrîns, prin *s.g.* se înţeleg diferite forme de cute; astfel, în geologia petrolului, prin *s.g.* se definesc forme tectonice pozitive (ex. anticlinale, cupole, cute diapire etc.), adică **s.** favorabile acumulării de petrol şi de gaze. **4.** (PEDOL.) *Structura solului*, modul în care sînt grupate particulele elementare în masa solului. Aceste particule, în majoritate electronegative, se resping reciproc, dar sub acţiunea cationilor bi- şi polivalenţi se unesc în glomerule mici, care, la rîndul lor, formează glomerule mari, de dimensiunile unui bob de mazăre şi mai mari. Unirea glomerulelor este şi rezultatul presiunii rădăcinilor, al apei care îngheaţă etc. Ele rămîn unite datorită unor substanţe secretate de microorganisme şi datorită humusului, care conţine acizi saturaţi în *Ca* şi *Mg*. Cele mai favorabile însuşiri ale solului se realizează atunci cînd glomerulele au diametrul de 0,25—10 mm şi se găsesc în proporţie de 75—80% în stratul arabil. **5.** (METAL.) Aranjament şi mod de asociere sau de organizare a diferiţilor atomi, componenţi sau constituenţi ai unui material metalic. **S.** depinde de compoziţia chimică a materialului metalic, de natura elementelor componente, de sistemul de cristalizare, de felul şi de condiţiile prelucrării termice sau mecanice. Există următoarele **s.** caracteristice: *s. cristalină*, care se referă la structura internă a cristalului şi care este caracterizată printr-un aranjament simetric al atomilor în spaţiu, formînd reţele cristaline proprii fiecărui metal sau aliaj (cel mai mic element al reţelei este celula elementară); *s. grosolană*, cînd grăunţii cristalini ai metalului au dimensiuni exagerat de mari; *s. fibroasă*, caracteristică materialelor metalice deformate plastic şi provocată de alungirea grăunţilor cristalini, a segregaţiilor cristaline şi intercristaline, a incluziunilor metalice şi nemetalice, a golurilor etc.; *s. primară*, formată la solidificarea metalului sau a aliajului (la oţeluri, *s.p.* nu se păstrează la temperatura ordinară, dar ea poate fi pusă în evidenţă cu ajutorul unor reactivi specifici); *s. celulară*, observată în mod obişnuit la aliajele cu mai mulţi constituenţi, unul dintre aceştia fiind dispus sub forma unei reţele mai mult sau mai puţin regulate (ex. **s.** oţelurilor în stare de echilibru); *s. aciculară* (sau *Widmannstätten*), la care unul dintre constituenţi apare în structură sub formă de ace (ex. ferita sau cementita în oţelurile supraîncălzite răcite rapid). La oţeluri, **s.** cu un singur constituent sînt denumite şi după natura constituentului respectiv, de exemplu *s. austenitică*, *s. martensitică*, *s. sorbitică*, *s. bainitică*, *s. perlitică* etc., după cum structura conţine numai austenită, respectiv numai martensită, sorbită, bainită, perlită etc. **6.** (CONSTR.) *Structură de rezistenţă*, ansamblu de elemente de construcţie (solidarizate între ele) destinat să preia toate sarcinile care încarcă o construcţie şi să le transmită la fundaţie. *S. de r.* pot fi executate din beton armat, oţel, zidărie, lemn etc. În prezent se folosesc mai ales structurile alcătuite din cadre, panouri mari prefabricate, subansambluri prefabricate, diafragme verticale de beton (turnat în cofraje glisante) etc. **7.** (MAT.) V. *latice*. — *S. algebrică*, clasă de mulţimi în care s-au definit una sau mai multe operaţii algebrice cu proprietăţi determinate (ex. **s.** de grup, **s.** de inel, **s.** de algebră universală). **8.** (FILOZ.) *Structură (economică)* v. *bază şi suprastructură*.

Struensee *[ştrúənze:]*, Johann Friedrich (1737—1772), om de stat danez, adept al absolutismului luminat. În 1771—1772, ca medic al regelui Christian al VII-lea, a răsturnat, cu ajutorul reginei, guvernul şi a iniţiat o serie de reforme (libertatea presei, îngrădirea puterii marii nobilimi, schimbarea rentei în produse cu renta în bani etc.), dar adversarii lui i-au înscenat un proces, l-au condamnat la moarte şi l-au executat.

Struma (Strimon), riu în R.P. Bulgaria şi în Grecia (392 km). Izvorăşte de pe versantul sud-vestic al muntelui Vitoşa şi se varsă în Golful Orfani al Mării Egee. Pe cursul superior (R.P. Bulgaria) se află un lac de acumulare.

Strumilin (Strumillo-Petraşkevici), Stanislav Gustavovici (n. 1877), economist şi statistician sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. În lucrările sale, **S.** abordează probleme de economie politică, de planificare, de statistică, de istorie a economiei etc. Laureat al Premiului Lenin (1958) şi al Premiului de Stat al U.R.S.S.

strung (TEHN.), maşină-unealtă folosită pentru prelucrarea prin aşchiere a suprafeţelor corpurilor de revoluţie (cilindrice, conice, sferice etc.), a suprafeţelor elicoidale (filete) şi a unor suprafeţe plane (frontale) ale pieselor. În majoritatea cazurilor, piesele care se prelucrează efectuează mişcarea principală de rotaţie, iar sculele efectuează mişcarea de avans longitudinal şi transversal. **S.** se compune dintr-un batiu cu ghidaje, pe care se montează păpuşa fixă cu arborele principal pentru obţi-

Strung paralel

nerea mișcării principale de rotație, păpușa mobilă, cutia de avansuri, căruciorul sau cărucioarele cu dispozitivele portsculă, diferite alte mecanisme și aparate. S. sînt acționate în general de motoare

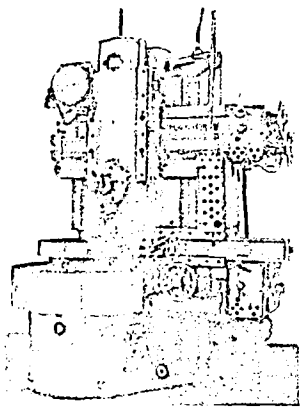

Strung-carusel

electrice și, mai rar, prin forța musculară a lucrătorului (ex. unele s. mici în mecanica fină). S. se pot clasifica astfel: după gradul de automatizare, în *s. universale* (neautomate), *s. semiautomate* și *s. automate*; după forma constructivă și destinație, în *s. paralele* (la care arborele principal are axa orizontală, iar piesa ce trebuie prelucrată se prinde fie între arborele principal și păpușa mobilă, fie cu ajutorul unor dispozitive fixate pe arborele principal), *s.-revolver* (prevăzut, în afara unui cărucior lateral, cu un cap rotitor, numit *cap-revolver*, în care se fixează mai multe scule necesare pentru executarea unor operații succesive la aceeași piesă), *s.-carusel* (la care se prelucrează piese grele cu diametru mare și cu lungime mică, așezate și fixate pe un platou cu axă de rotație verticală) și *s. speciale* (de strunjit arbori cotiți, de detalonat etc.); după precizia prelucrării, în *s. de degroșare* și *s. de finisare*; după numărul cuțitelor care pot lucra simultan la prelucrarea unei piese, în *s. cu un cuțit* și *s. cu mai multe cuțite*; după numărul arborilor principali, în *s. cu un singur arbore principal* și *s. cu mai mulți arbori principali*. În țara noastră, diferite tipuri de **s.** se fabrică la uzina de strunguri din Arad, Fabrica de mașini-unelte și agregate din București și în alte întreprinderi.

Strunga, comună în raionul Pașcani, reg. Iași, situată în Șaua Ruginoasa. 5 060 loc. (1965). Ape minerale (sulfuroase, bicarbonatate, magneziene, calcice, sodice), indicate în tratarea afecțiunilor aparatelor respirator și digestiv, a reumatismului etc.

strunghíl *(Gobius melanostomus)*, specie de pește teleostean din familia gobiidelor, lung de circa 25 cm, asemănător cu guvidul. Trăiește în Marea Caspică, în Marea Neagră și în lacurile litorale. Strungh'lul are o importanță economică locală.

struț *(Struthio camelus)*, pasăre de stepă, alergătoare, cu picioare lungi și puternice, avînd numai cîte două degete, cu gît lung și golaș, cu aripi mici, inapte pentru zbor. Penele sale moi sînt de culoare neagră la masculi și brună-cenușie la femelă. Pe coadă și pe aripi are pene ornamentale albe, care sînt întrebuințate ca podoabă. Masculul atinge o înălțime de 2,75 m și o greutate

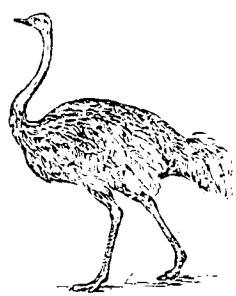

Struț

de 75 kg, fiind cea mai mare pasăre actuală. Trăiește în regiunile tropicale din Africa.

Struve *[ștrúvə]*, Otto (1897—1962), astronom american. A fost profesor la Universitatea din Chicago, director al observatoarelor astronomice Yerkes și McDonald și președinte al Uniunii astronomice internaționale între 1952 și 1955. Este cunoscut pentru lucrările sale privitoare la materia gazoasă interstelară, rotația stelelor, stelele duble, atmosferele stelare, evoluția stelelor etc.

Struve, Piotr Berngardovici (1870—1944), economist, publicist și filozof rus, reprezentant al „marxismului legal". Sub pretextul revizuirii „critice" și a „completării" teoriei economice și filozofice a lui K. Marx, Struve a negat contradicțiile capitalismului și s-a pronunțat împotriva teoriei marxiste a reproducției. A fost adeptul teoriei lui Malthus asupra populației.

Struve, Vasili Iakovlevici (1793—1864), astronom rus. A întemeiat Observatorul din Pulkovo (1839). Este cunoscut pentru cataloagele stelare pe care le-a întocmit, pentru lucrările sale privitoare la stelele duble vizuale, pentru determinarea, în același timp cu Bessel și Henderson, a primelor paralaxe stelare, pentru punerea în evidență a absorbției interstelare etc.

Stuart *[stiúət]*, familie de nobili scoțieni, al cărei nume vine de la funcția de „lord-steward" (major dom) al Scoției, îndeplinită de membrii ei începînd din vremea regelui David I (1124—1153) pînă în 1370. Între 1370 și 1714 a dat Scoției 14 regi, iar între 1603 și 1649, 1660 și 1714, șase au fost și regi ai Angliei.

stuc **1.** (CONSTR.) Material de construcție, format din mortar de ipsos cu adaos de gelatină, clei și (uneori) coloranți minerali; este folosit pentru finisarea elementelor de construcție situate în interiorul clădirilor, pentru a imita marmura. **2.** (ARTE PLAST.) Material folosit pentru decorațiile arhitectonice, preparat dintr-un amestec de var stins vechi, praf de marmură și praf de cretă. Pasta de **s.** se modelează ușor și poate fi turnată în forme. După uscare **s.** devine foarte rezistent, poate fi lustruit, poleit, colorat.

stucatúră (ARTE PLAST.), decorație arhitectonică realizată în stuc, cunoscută încă din antichitatea greacă. **S.** a fost folosită în mod frecvent în decorațiile interioare din epoca barocă și rococo (Luvru, Versailles, Sans-Souci-Potsdam, Palatul de Iarnă-Leningrad etc.).

„Studentul român", publicație legală editată de Frontul studențesc democratic, la București, în perioada 30 octombrie 1935—31 mai 1936. A militat pentru promovarea intereselor studenților, mobilizîndu-i la lupta împotriva fascismului.

„Studențimea nouă", revistă studențească antifascistă, editată legal, la București, în perioada februarie 1931—aprilie 1932.

„Studii", publicație a Secției de științe istorice și a Institutului de istorie „Nicolaie Iorga" ale Academiei Republicii Socialiste România, consacrată problemelor de istorie a românilor și de istorie universală. Apare din 1948, la început ca revistă de știință, filozofie, artă; din 1955 este dedicată exclusiv cercetărilor de istorie. Între 1948 și 1954 a apărut trimestrial, iar din 1955, cu șase numere anual.

„Studii și cercetări de istoria artei", publicație a Institutului de istoria artei al Academiei Republicii Socialiste România, consacrată problemelor de artă plastică, artă populară, muzică, teatru și cinematografie. Fundată în 1954, a apărut bianual, inițial într-o singură serie, apoi, din 1964, în două serii paralele, ambele bianuale („Studii și cercetări de artă plastică" și „Studii și cercetări de teatru și cinematografie").

„Studii și cercetări de istorie veche", publicație a Institutului de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, consacrată problemelor de istorie veche și arheologie. Între 1950 și 1964 a apărut de două ori pe an, iar din 1964 trimestrial.

„Studii și cercetări lingvistice", revistă editată de Secția de științe filologice a Academiei Republicii Socialiste România cu începere din 1950. Apare de șase ori pe an

studió 1. (TELEC.) Încăpere special amenajată din punctul de vedere al acusticii și al iluminatului și echipată cu utilajul necesar captării unor programe sonore sau de sunete și imagini (microfoane, camere de luat vederi, dispozitive de semnalizare etc.), destinate transmisiunii (printr-un sistem de r a d i o d i f u z i u n e) sau înregistrării în vederea unei transmisiuni ulterioare. După destinația lor, **s.** pot fi de *radiodifuziune sonoră*, de *televiziune*, de *înregistrare* (a sunetelor, pe bandă magnetică și a imaginilor, pe peliculă cinematografică) etc. **S.** de radiodifuziune sonoră au calități acustice superioare celor ale sălilor de audiție directă (de concerte, de teatru etc.). **S.** de televiziune sînt echipate cu un sistem de iluminat special care asigură satisfacerea cerințelor artistice și tehnice, cu instalații de condiționare a aerului și cu un echipament acustic asemănător celui din **s.** de radiodifuziune sonoră. Nivelul zgomotelor fiind mai mare în **s.** de televiziune, pentru emisiunile muzicale se utilizează sistemul play-back (sunetele sînt înregistrate înaintea emisiunii într-un **s.** de înregistrare și redate apoi în timpul emisiunii de televiziune). Clădirile în care sînt amenajate **s.** (numite tot *studiouri*) cuprind și încăperi auxiliare tehnice (camere de regie, **s.** de crainic, camere cu echipament pentru telecinematograf etc.) și netehnice (camere pentru repetiție, camere pentru soliști, culise etc.). **2.** (CINEMA) Ansamblu de construcții, de amenajări și de instalații anexe pentru producția de filme cinematografice. Este alcătuit din p l a t o u r i (cu suprafața de 400 — 3 000 m^2 și înălțimea de 6—25 m), săli de înregistrare a sunetelor, săli de dublare a actorilor, săli pentru sincronizarea sunetelor cu gesturile, săli cu instalații pentru trucaje, laboratoare de fotografie, săli de proiecție, săli de repetiție, ateliere, depozite de recuzită, de costume etc., uzine termice, de climatizare și de energie, încăperi pentru machiere, culise etc. **S.** sînt amplasate în afara zonelor clădite ale orașelor. După caracterul filmelor realizate, **s.** pot fi: de filme artistice, de filme documentare, de filme științifice, de desene animate etc. Printre **s.** celebre din lume se numără Gaumont (Franța), Paramount și Metro-Goldwyn-Mayer (S.U.A.), Cinecitta (Italia) etc. La noi în țară, studiourile de la B u f t e a. **3.** (În teatru) Sală destinată mai ales spectacolelor experimentale.

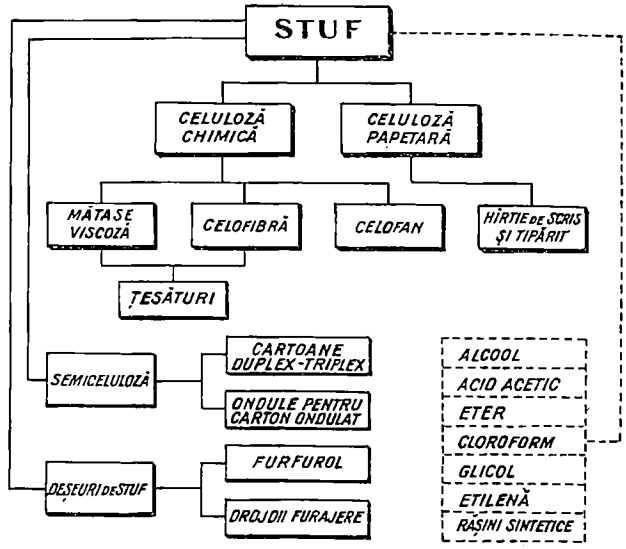

stuf (*Phragmites communis*), plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu rizom tîritor lung, cu tulpina înaltă de 1—4 m, rigidă, dreaptă și robustă, cu frunze lanceolate, plane sau lung acuminate, de culoare verde-albăstruie și cu flori violacee sau gălbui, dispuse în panicule terminale.

Creşte prin mlaştini, pe malurile lacurilor şi riurilor, iar în Delta Dunării formează populaţii întinse (circa 260 000 ha) şi joacă un rol important în echilibrul natural al acesteia, prin faptul că împiedică aluvionarea ghiolurilor, readuce sărurile minerale din straturile mai adînci la suprafaţa solului şi oferă adăpost, hrană şi condiţii de reproducere pentru peşti, păsări şi mamifere. În tulpina **s.** se găsesc fibre celulozice, hemiceluloză şi lignină. **S.** este întrebuinţat ca materie primă pentru obţinerea celulozei şi hîrtiei, a unor produse chimice (furfurol, alcool, acetonă, glicerină etc.), ca material de construcţie sub formă de plăci de stufit. În vederea gospodăririi, exploatării şi valorificării superioare a **s.** din Delta Dunării, în anii puterii populare a fost creată o reţea de întreprinderi de cercetare, amenajare, exploatare şi industrializare. La Chiscani, lîngă Brăila, s-a construit un complex industrial pentru chimizarea **s.**, care produce celuloză, hîrtie, fibre artificiale, furfurol, cartoane, plăci aglomerate etc. Sin. *trestie*. V. şi Delta Dunării.

stufit (CONSTR.), material termoizolator, confecţionat din tulpini uscate de stuf aşezate paralel, presate şi legate sub formă de panouri (cu dimensiuni pînă la 1,6×2,7 m şi grosimi de 20—50 mm). Este folosit la izolaţii termice şi la executarea pereţilor unor construcţii provizorii (tencuit pe ambele feţe pentru a fi protejat). Sin. *solomit*.

stup (ZOOTEHN.), adăpost al familiilor de albine, care cuprinde şi cuibul cu proviziile de hrană. În **s.** sistematici, folosiţi astăzi aproape în exclusivitate, fagurii cuibului sînt clădiţi şi fixaţi de către albine în rame mobile de lemn. Principalele elemente ale unui **s.** sînt corpul stupului (în care se găsesc ramele) şi magazia. Potrivit sistemului de construcţie şi de funcţionare, **s.** se clasifică în *s. verticali*, al căror volum se poate mări prin adăugare de corpuri suprapuse, şi *s. orizontali*, al căror volum se măreşte lateral. Pentru fiecare tip există mai multe sisteme (Dadant-Blatt, Layens etc.), diferite în ceea ce priveşte etajarea, numărul de rame, mărimea compartimentelor etc.

stúpă (ARHIT.), monument religios indian destinat comemorării sau păstrării relicvelor unei căpetenii budiste. De obicei, **s.** este alcătuită dintr-un soclu poligonal deasupra căruia se ridică un corp cilindric, acoperit cu o cupolă, şi are în interior o încăpere funerară (ex. **s.** de la Darjeeling etc.).

stupărit pastoral (ZOOTEHN.), sistem de practicare a apiculturii în timpul sezonului activ. În cadrul acestui sistem, stupina se transportă în diferite regiuni care dispun de o bază meliferă, astfel încît să poată asigura albinelor un cules permanent de nectar şi de polen în tot cursul sezonului. **S.p.** constituie o metodă eficientă în apicultură şi totodată ajută la polenizarea culturilor agricole.

stupefiánte (FARM.), substanţe care inhibă centrii nervoşi, producînd o stare de inerţie fizică şi psihică (ex. opiu, morfină etc.). **S.** sînt toxice; folosite mult timp, duc la obişnuinţă şi la necesitatea unor doze crescînde. Utilizarea **s.** fără prescripţie medicală este interzisă şi pedepsită de lege. Prin extensiune se numeşte **s.** orice substanţă care, ca şi morfina, dă naştere, prin folosire repetată, fenomenului de obişnuinţă.

stupină (ZOOTEHN.), loc pe care se află amplasate familiile de albine cu stupii respectivi, cabana apicolă şi toate instalaţiile anexe.

Štúr /*ştu:r*/ L'udovít (1815—1856), scriitor, publicist şi om politic slovac, ideolog al burgheziei slovace în perioada revoluţiei burgheze din 1848, a cultivat o poezie romantică animată de sentimente patriotice şi a impus limba slovacă ca limbă literară („Graiul slovac şi necesitatea scrierii în acest grai", „Ştiinţa limbii slovace"). A scris un studiu despre literatura populară slavă („Despre cîntecele şi povestirile populare slave", 1853).

Sturdza, Petre (1869—1933), actor român. A studiat la Conservatorul din Iaşi şi la Paris. A debutat în 1890 la Teatrul naţional din Iaşi, desfăşurîndu-şi apoi activitatea la Teatrul naţional din Bucureşti. Interpret al comediei clasice, a fost totodată, prin forţa realistă a jocului său, creatorul recunoscut al rolurilor de compoziţie din dramele sociale şi din piesele de idei ale lui Ibsen şi Gorki, dintre care unele au fost traduse şi regizate de el însuşi.

Sturdza-Bulandra, Lucia (1873—1961), actriţă română; a fost artistă a poporului şi a desfăşurat o bogată activitate obştească. A absolvit Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti. În 1898 a debutat la Teatrul naţional din Bucureşti. A făcut parte din compania teatrală a lui Alexandru Davila; împreună cu soţul său, Tony Bulandra, a întemeiat în 1914 o companie particulară. Din 1941

L. Sturdza-Bulandra

a activat pe scena Teatrului municipal, a cărui directoare a fost din 1947 pînă la sfîrşitul vieţii şi care-i poartă astăzi numele. **S.-B.** a interpretat, cu multă prestanţă scenică, cu vigoare, vervă şi precizie realistă, în special roluri de compoziţie în piese de O. Wilde, V. Sardou, H. Ibsen, realizînd creaţii în „Maria Stuart" de Schiller, „Profesiunea doamnei Warren" de Shaw, „Mamouret" de J. Sarment, „Pădurea" de A. N. Ostrovski, „Vassa Jeleznova" de Gorki, „Citadela sfărîmată" de H. Lovinescu. Vreme de treizeci de ani a fost profesoară la Conservatorul de artă dramatică din Bucureşti. Autoare a lucrării „Actorul şi arta dramatică" (1912) şi a

unui volum de memorii. De mai multe ori laureată a Premiului de stat.

sturionicultúră, ramură a pisciculturii care se ocupă cu reproducerea dirijată şi cu creşterea sturionilor (morun, nisetru, păstrugă, cegă).

Sturm Charles (1803—1855), matematician francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Are lucrări în domeniul ecuaţiilor diferenţiale, al geometriei, al algebrei, al opticii şi al mecanicii. În teoria ecuaţiilor diferenţiale, **S.** a studiat problemele la limită pentru ecuaţiile diferenţiale *(problemele Sturm-Liouville)*, în geometrie a arătat că un fascicul de conice determină o involuţie pe o dreaptă arbitrară (1826), în algebră a enunţat şi a demonstrat teorema privitoare la numărul rădăcinilor reale ale unui polinom situate într-un interval dat *(teorema lui Sturm)*.

„Sturm und Drang" *[şturm]* (germ. „Furtună şi avînt"), mişcare literară germană din ultimele trei decenii ale sec. al XVIII-lea, denumită astfel după piesa cu acelaşi nume a lui F.M. Klinger (1776). Ea reflectă tendinţele revoluţionare ale burgheziei germane veleitarde şi reprezintă o puternică reacţie împotriva raţionalismului sec şi a esteticii riguroase a iluminismului, fondul filozofic social-politic continuînd să fie determinat de iluminism. Influenţată de J.J. Rousseau şi îndeosebi de scriitorii J.G. Hamann (1730—1788) şi J.G. Herder, ea promova cultul originalităţii şi al geniului creator, dreptul la viaţă al forţelor afective, un nou sentiment al naturii exprimat în forme intens subiective şi pasionate, caracterul viguros popular al artei. Promotorii au fost Goethe şi Schiller (în tinereţe), J.M. Lenz, F.M. Klinger, F. Müller, C.F.D. Schubart, G.A. Bürger.

Štursa *[ştúrsa]*, Jan (1880—1925), sculptor ceh. A studiat cu J.V. Myslbek. Creaţia sa, contradictorie, vădeşte căutările şi influenţele noilor curente (în operele timpurii a fost influenţat de simbolism). Lucrările sale se remarcă prin vigoare şi prin interesul pentru psihologia personajelor. A realizat busturi, monumente („S. Čech", „Smetana"), sculpturi alegorice („Munca", „Umanismul", pentru podul Hlavka din Praga etc.).

sturz *(Turdus)*, gen de pasăre de pădure din ordinul paseriformelor, mai mică decît porumbelul, cu cioc conic şi puternic, cu pene de culoare brună pe spate şi albă-gălbuie,

Sturz

presărată cu pete brune întunecate, pe faţa ventrală. Se hrăneşte cu insecte şi cu diferite boabe cărnoase. Din genul **s.** fac parte: *sturzul cîntător (Turdus philomelos)*, *sturzul de vîsc (Turdus viscivorus)*, *sturzul de iarnă (Turdus pilaris)*, *sturzul viilor (Turdus musicus)*.

Sturza (Sturdza), veche familie de boieri moldoveni, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ioniţă Sandu S.*, domn al Moldovei (1822-1828); în prima parte a domniei a susţinut lupta micii boierimi „cărvunare" împotriva marii boierimi, dar mai tîrziu a restabilit drepturile acesteia, sporindu-i privilegiile. A încercat să limiteze abuzurile şi să stabilească norme de organizare a breslelor slujitoreşti. *Mihail Gr. S.*, domn al Moldovei (1834—1849), care s-a situat, în general, pe poziţii reacţionare în politica internă şi externă, dar a avut şi realizări pozitive în domeniul organizatoric şi administrativ. În timpul domniei sale s-a înregistrat o remarcabilă dezvoltare economică: producţia cerealieră s-a intensificat, s-au înfiinţat primele fabrici, s-au construit şosele şi poduri şi s-a amenajat portul Galaţi (declarat port liber în 1857). Moldova a încheiat o convenţie comercială (1835) şi o uniune vamală (1846) cu Ţara Românească, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1848. *M.Gr.S.* a dezrobit (1844) ţiganii statului şi ai mănăstirilor şi a reorganizat învăţămîntul înalt, creînd Academia Mihăileană. Prin politica sa internă şi-a atras adversitatea cercurilor politice progresiste moldoveneşti, care au organizat, în anul 1846, *Asociaţia patriotică*. A reprimat mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova. *Grigore M.S. (Beizadea-Vitel)* (1821—1901), fiul domnului *Mihail Gr.S.*, a participat, ca general turc sub numele de *Muhlis Paşa*, la războiul Crimeii (1853—1856). Lucrarea sa „Legile fundamentale ale universului" (1891) a fost apreciată de Flammarion şi de Societatea astronomică a Franţei. *Vasile S.* (1810—1870), om politic moldovean unionist, ministru al lucrărilor publice în timpul primei domnii a lui Grigore Al. Ghica (1849—1853). A fost preşedinte al Divanului domnesc (1856) şi caimacam (din 1858), a contribuit la înfăptuirea Unirii Principatelor şi a prezidat primul guvern moldovean (ianuarie-martie 1859) al domnitorului Alexandru Ioan Cuza. *Dimitrie A.S.* (1833—1914), istoric şi om politic liberal. Şef al Partidului liberal (din 1892) şi prim-ministru (1895—1896, 1897—1899, 1901—1904, 1907—1908). Membru şi preşedinte al Academiei Române, a sprijinit activitatea acesteia, contribuind îndeosebi la îmbogăţirea colecţiilor ei. A scris numeroase studii istorice şi numismatice şi a fost autorul principal al colecţiei „Acte şi documente relative la istoria renaşterii României".

Sturza, Marius (1876—1954), medic român. A fost profesor de balneologie la universităţile din Cluj şi din Bucureşti şi membru de onoare al Academiei Române. A înfiinţat, la Viena, sanatoriul „Wällischhof", unde a introdus tratamentul climato-dietetic în aer liber (sistemul cabanelor). **S.** a iniţiat în ţara noastră învăţămîntul şi studiul complex al balneologiei, hidroterapiei, fizioterapiei şi climatologiei medicale. Op. pr.: „Balneoterapia practică" (1949), „Tehnica hidro- şi balneoterapiei" (1950).

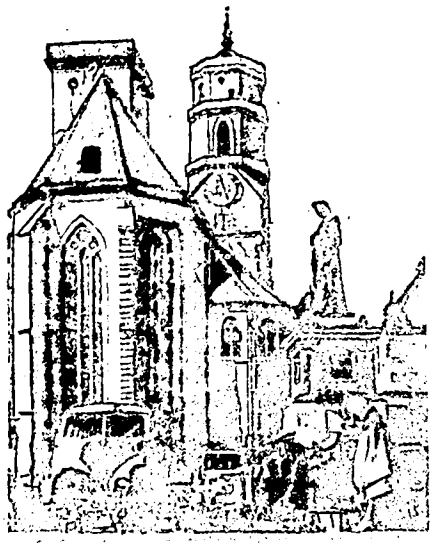

Vedere din Stuttgart

Stuttgart *[ștútgart]*, oraș în sud-vestul R.F. Germane, centrul administrativ al landului Baden-Württemberg, situat pe rîul Neckar (afluent al Rinului). 635 300 loc. (1964). Împreună cu orașele din jurul său (Esslingen, Ludwigsburg ș.a.) formează o aglomerație urbană. Industrie constructoare de mașini (automobile, mașini-unelte, electrotehnică, mecanică de precizie), a hîrtiei, industrie ușoară și alimentară etc. Unul dintre cele mai mari centre ale industriei de mașini poligrafice din R.F. Germană. Important nod feroviar și rutier, port fluvial, aeroport. Centru cultural cu institute de învățămînt superior, muzee, teatre. Are numeroase monumente arhitectonice din epoca feudală și din sec. XVIII—XIX.

Suarez *[suáreθ]*, Francisco (1548—1617), teolog iezuit, filozof și jurist spaniol. A încercat să înnoiască scolastica tomistă prin *congruism*, concepție care acordă o oarecare libertate filozofiei, și să concilieze liberul-arbitru al omului cu „atotștiința" divină. A combătut, de pe pozițiile contrareformei, protestantismul și a susținut supremația puterii spirituale a papii.

subalpín, *etaj* ~, etaj de vegetație situat deasupra limitei superioare a pădurii de conifere (în Republica Socialistă România, de obicei, la peste 1 500—1 700 m altitudine absolută. În *e.s.*, datorită condițiilor pedoclimatice specifice, se dezvoltă tufărișuri de jneapăn, ienupăr și smirdar, care alternează cu pajiști de graminee de talie mică.

subalternáre (LOGICĂ), raport între judecățile universale și judecățile particulare de aceeași calitate, caracterizat prin aceea că din adevărul judecății universale decurge cu necesitate adevărul judecății particulare, iar din falsitatea judecății particulare rezultă cu necesitate falsitatea judecății universale; din falsitatea judecății universale nu rezultă nimic cu necesitate pentru judecata particulară și nici din adevărul judecății particulare nu rezultă nimic pentru judecata universală (ex. raportul dintre judecata universal-afirmativă *A*: „Toate bilele sînt albe" și judecata particular-afirmativă *I*: „Unele bile sînt albe").

subansámblu (MAȘ.), grup unitar de piese sau de organe de mașini care acționează ca o unitate funcțională bine definită și care este o parte componentă a unui dispozitiv, a unei mașini sau a unei instalații (ex. cutia de avansuri a unei mașini-unelte, diferențialul unui automobil etc.).

subarendáre, înțelegere prin care un arendaș transmite cuiva, în schimbul unei plăți, folosința temporară a unui bun deținut de el în arendă. Forma cea mai răspîndită este **s.** pămîntului luat în arendă de la moșieri de către arendași și dat apoi țăranilor săraci spre a-l lucra. **S.** pămîntului a fost larg practicată și în România burghezo-moșierească, subarendașii plătind arenzi de trei-patru ori mai mari decît cele plătite de arendași moșierilor. V. și *învoieli agricole*.

Subcarpați, unitate de relief de altitudine mijlocie (în medie de 500 m), care se desfășoară la exteriorul arcului carpatic, între văile Moldovei și Motrului, și în interiorul acestuia, în sectoarele Bistrița—Homoroade, Hîrtibaciu—Ocna Mureșului și Turda—Beclean. În ansamblu au aspectul unei trepte de relief mai coborîte decît Carpații, care se interpune între aceștia și Podișul Moldovei, Cîmpia Română, Piemontul Getic și, respectiv, Podișul Transilvaniei. Această treaptă de relief, pe alocuri strîns lipită de Carpați, este de cele mai multe ori separată de aceștia printr-un uluc depresionar. **S.** sînt alcătuiți dintr-o asociere de culmi deluroase (puține culmi depășesc altitudinea de 700 m), despărțite între ele prin văi, a căror adîncime oscilează între 200 și 300 m, sau prin depresiuni. Culmile deluroase, văile și depresiunile sînt sculptate în formații neogene cutate (cute

Alternanțe de gresii, argile și tufuri pe valea Rîmnicului

simple, cute-solzi, cute diapire), în general moi (argile, nisipuri, marne, gresii, conglomerate), iar pe alocuri în cele ale flișului. Întreaga regiune subcarpatică este caracterizată printr-o mare mobilitate tectonică, pusă în evidență, în prezent, printr-o accentuată sensibilitate seismică. În funcție de poziția față de arcul carpatic și de particularitățile geomorfologice, se deosebesc: **A)** *S. Orientali*, care, după

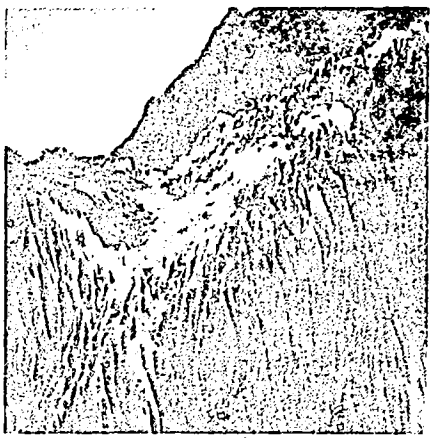

Muntele de sare din Subcarpații de la Curbură

caracteristica peisajului geografic, se împart în sectoarele: a) *S. Moldovei*, cuprinși între văile Moldova și Trotuș, caracterizați prin existența unui singur uluc depresionar compartimentat de o serie de înșeuări largi în mai multe depresiuni (Nemțișor, Cracău-Bistrița, Tazlău, Cașin ș.a.), mărginit la exterior de un șir de muscele (Pleșul, 915 m, Șerbești, Pietricica Bacăului ș.a.) și de cueste, care aparțin unor piemonturi (Boiștea, 579 m, Corni, 603 m, Mărgineni ș.a.); b) *S. de la Curbură*, cuprinși între văile Trotuș și Slănicul Buzăului, este cea mai sensibilă regiune seismică din țară și se caracterizează prin existența a două șiruri de depresiuni, unul submontan, de origine tectono-erozivă, modelat în formații miocene cutate (Criminet, Soveja, Vrancea, Neculele), și altul intradeluros, de origine erozivă, modelat în formații pliocene monoclinale (Cîmpuri, Vidra, Miera, Dumitrești); între aceste două șiruri de depresiuni se află un șir de muscele înalte de 800—900 m (Răchitașul Mare, 927 m, Teiș, Răiuț, 967 m, Alunul, Cîrbova, Curbăneasa), care corespunde unor sinclinale miocene cu roci dure; în exteriorul depresiunilor intradeluroase se dezvoltă un șir de măguri și dealuri sculptate în piemontul alcătuit din pietrișuri de Cîndești, cu altitudini cuprinse între 600 și 1 000 m (dealul Momîia, Măgura Odobeștilor, Deleanul, Gurguiata), pe pantele cărora au mare dezvoltare procesele de eroziune torențială și pornirile de teren; c) *S. Prahovei*, cuprinși între văile Slănicul Buzăului și Dîmbovița, sînt caracterizați prin cea mai mare altitudine medie și cea mai adîncă fragmentare din **S.**, prin prezența unor muncele alcătuite din fliș (Văleni și Homoriciu), prin prezența cutelor diapire și a formelor carstice legate de apariția la zi a masivelor de sare, prin prezența celor mai mari vulcani noroioși din țară (Piclele Mari și Mici) și prin alternarea unor depresiuni sinclinale (Slănic-Bezdead, Drajna-Chiojd, Cislău, Nișcov, Mislea-Măgurele, Pucioasa-Cîmpina), cu culmi deluroase ce corespund unor anticlinale (Berca-Arbănași, Istrița, 754 m, Seciul-Hirsa ș.a.). **B)** *S. Meridionali* (sau *Getici*), în cadrul cărora se pot deosebi, după caracteristica peisajului geografic, sectoarele: a) *Muscelele Getice*, cuprinse între văile Dîmbovița și Cerna Oltețului, au altitudini între 600 și 1 000 m, despărțite de văi adînci, sculptate în formații miocene și paleogene slab cutate; un șir de depresiuni, în mare parte sinclinale (Cîmpulung, Nucșoara, Arefu, Sălătruc, Horezu), sînt dominate de muscele înalte și de dealuri (Mățăul, 1 017 m, Burdimanul, Măgura Slătioarei, 767 m, ș.a.); la contactul cu Piemontul Getic apare un alt șir de depresiuni, de eroziune, dominate de cueste; b) *S. Jiului*, cuprinși între văile Cerna Oltețului și Motru, se caracterizează prin cea mai redusă altitudine din **S.**, prin prezența unor depresiuni largi ce corespund în general unor sinclinale cu depozite pliocene, dominate de culmi axate pe anticlinale miocene (Sporești, Brădățel, Bran, Sîrbești); se disting clar două șiruri de depresiuni: unul submontan (depresiunea subcarpatică olteană) și altul intradeluros (Tîrgu-Jiu și Tîrgu-Cărbunești). **C)** *S. Interni* sînt situați în interiorul arcului carpatic, în sectoarele: a) *Bistrița-Homoroade*, cu culmi deluroase înalte (750—1 100 m), în structura cărora apar cute diapire în parte acoperite cu aglomerate vulcanice (dealurile Homat, Firtuș, Șiclod, Bichiș ș.a.), care domină o serie de depresiuni (Odorhei, Praid, Șieu-Bistrița);

Vedere din Subcarpații Getici

b) *Hîrtibaciu-Ocna Mureșului*, cu o fragmentare a reliefului accentuată; c) *Turda-Beclean*, unde nota caracteristică este dată de prezența depresiunilor formate pe brahianticlinale („butoniere") și de existența unor văi largi cu terase. Clima **S.** este temperată, cu ierni mai blînde și veri mai răcoroase; precipitațiile atmosferice ating 700—900 mm anual. În vestul *S. Meridionali* se simt slabe influențe mediteraneene. Rețeaua hidrografică este deasă. Principalele rîuri: Suceava, Moldova, Bistrița, Trotușul, Buzăul, Ialomița și Argeșul (cu afluenții lor), Oltul și Jiul (cu afluenții lor), toate traversînd **S.** Predomină pădurile de fag în amestec cu gorunul, care spre poale trec în păduri de stejar.

subconștiént, sferă a fenomenelor psihice care se desfășoară în afara conștiinței și care au putut fi anterior conștiente sau care ar putea deveni conștiente ulterior. Relația acestui termen cu acela de inconștient nu este definită la fel de toți psihologii, unii considerîndu-l sinonim cu acesta, iar alții diferențiindu-l de inconștient, definit ca sferă a fenomenelor psihice ce nu pot deveni conștiente niciodată. Deși termenul este folosit adeseori în legătură cu psihanaliza, Freud utilizează, de fapt, termenul de *preconștient*, care denumește la el acel nivel al psihicului deosebit atît de conștient, cît și de inconștient, unde ar ajunge trăirile psihice refulate.

subcontrafagót, varietate a fagotului, cu sunetul mai grav decît al contrafagotului. Se folosește foarte rar în orchestră.

subcontrarietáte (LOG.), raport între judecata particular-afirmativă *(I)* și judecata particular-negativă *(O)*, caracterizat prin faptul că nu pot fi ambele false, dar pot fi ambele adevărate. Dacă judecata particular-afirmativă („Unii *S* sînt *P*") este falsă, este adevărată în mod necesar (prin raportul de contradicție) judecata universal-negativă *E* și deci (prin raportul de subalternare) va fi adevărată judecata particular-negativă („Unii *S* nu sînt *P*"). Dacă una dintre ele este însă adevărată, acest fapt nu exclude ca și cealaltă să fie adevărată (ex. judecățile: „Unii arbori sînt conifere" și „Unii arbori nu sînt conifere").

subcórp (MAT.) mulțime de elemente ale unui corp *C* care formează un corp față de operațiile ce s-au definit în *C* (ex. corpul numerelor raționale este un **s.** al corpului numerelor reale).

subdialéct (LINGV.), ramificație teritorială a unei limbi, care ocupă o poziție intermediară în ierarhia dialectgrai (nu toți lingviștii socotesc necesară această subdiviziune intermediară). Astfel, în cadrul dialectului dacoromân, se disting **s.**: muntean, moldovean, bănățean, crișean, eventual și maramureșean; acestea, la rîndul lor, sînt constituite fiecare din mai multe graiuri locale.

subdiviziune geologică (STRAT.), unitate a timpului geologic corespunzătoare unei etape din cursul evoluției Pămîntului. Pe baza discordanțelor existente între formațiile care alcătuiesc scoarța Pămîntului și pe baza faunei fosile conținute în strate, timpul geologic a fost împărțit în *ere*, *perioade*, *epoci* și *vîrste*. V. și geocronologie.

subdominántă (MUZ.) **1.** Treapta a patra a modurilor major și minor, una dintre treptele principale, situată la o cvartă superioară față de tonică și la o secundă inferioară față de dominantă. **2.** (În armonie) Denumire dată acordului construit pe treapta a patra a modurilor major sau minor. V. și dominantă.

súber (BOT.). v. **plută.**

subetáj (STRAT.), diviziune a etajului geologic caracterizată printr-o oarecare individualitate petrografică și paleontologică (ex. etajul senonian se împarte în subetajele coniacian, santonian, campanian și maastrichtian).

subgrúp (MAT.), mulțime de elemente ale unui grup *G* care formează grup față de legea de compoziție din *G* (ex. mulțimea permutărilor pare constituie un **s.** al grupului permutărilor de *n* obiecte).

Sübhi, Mustafa (1883—1921), militant al mișcării muncitorești turce, unul dintre creatorii Partidului Comunist din Turcia (1920). A fost președinte al C.C. al P.C. din Turcia.

subícter (MED.), culoare gălbuie a pielii și a mucoaselor, datorită creșterii concentrației sanguine a bilirubinei. Poate constitui unul dintre semnele de început ale hepatitei.

subiéct 1. (LINGV.) Partea principală de propoziție care arată cine săvîrșește acțiunea exprimată de predicatul verbal la diateza activă sau reflexivă, cine suferă acțiunea cînd predicatul verbal este la diateza pasivă sau cui i se atribuie însușirea ori caracteristica exprimată de numele predicativ în cazul predicatului nominal, cu alte cuvinte partea principală de propoziție despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului. — *S. gramatical*, parte principală de propoziție care are semnele formale ale subiectului (în limba română, cazul nominativ și acordul predicatului). În analizele gramaticale se vorbește de *s.g.*, în opoziție cu subiectul logic, atunci cînd autorul acțiunii nu este desemnat prin *s.g.*, ci printr-o parte secundară de propoziție. Se folosește termenul de **s.** logic pentru autorul real al unei acțiuni sau pentru cel caracterizat de o anumită stare, de exemplu în construcții pasive, în care **s.** logic este complement de agent, și în construcții de tipul *îmi plac florile* sau *mi-e cald*, în care **s.** logic este complement indirect. **2.** (LOG.) Termen al judecății de predicație, reprezentînd noțiunea ce desemnează obiectul gîndirii despre care se afirmă sau se neagă însușirea exprimată de predicatul logic. În judecata „Animalele placentare sînt mamifere", **s.** logic este noțiunea „animale placentare". **S.** logic este notat cu *S*. **3.** (LIT., ARTE), totalitatea evenimentelor, în succesiune cronologică sau nu, care alcătuiesc conținutul epic sau dramatic al unei opere literare, cinematografice etc. **S.** întruchipează, în episoade concrete, tema operei și-i exprimă ideea.

4. (DR.) *Subiect de drepturi*, persoană care, în cadrul raporturilor juridice, are drepturi și obligații. Titularul dreptului se numește *subiect activ*, iar partea care trebuie să îndeplinească obligația sau datoria, *subiect pasiv*. **5.** (FIN.) *Subiect impozabil*, persoană fizică sau juridică obligată prin lege să plătească un anumit impozit către stat.

subiectivism (FILOZ.), tendință idealistă de a reduce, pe plan ontologic și gnoseologic, orice existență la conștiință, la subiect, care alunecă în ultimă analiză în s o l i p s i s m. În științele sociale, absolutizînd rolul personalităților, al voinței și al ideilor acestora, **s.** neagă legitatea istorică obiectivă și promovează voluntarismul și individualismul anarhic. O formă specifică de manifestare a **s.** în logică, în estetică, în artă și în literatură este psihologismul. Subiectivismul reprezintă o tendință predominantă în ideologia burgheză contemporană.

subiect și obiect, categorii polare ale procesului cunoașterii. *Subiectul* este omul activ, care cunoaște și modifică obiectul în cursul activității sale practice. În sens gnoseologic restrîns, subiectul este eul individual, dotat cu conștiință și voință, care se opune în cunoaștere obiectului. *Obiectul* este realitatea exterioară, ceea ce este dat în cunoaștere, conținutul obiectiv al cunoștințelor subiectului. Fiind un aspect al problemei fundamentale a filozofiei, problema relației dintre **s. și o.** este rezolvată în mod diferit de materialism și de idealism. Materialismul premarxist a arătat în mod just că obiectul există independent de subiect; el a privit însă în mod unilateral raportul subiect-obiect, considerînd procesul cunoașterii ca o impregnare pasivă a subiectului de către imaginile venite de la obiect. În felul acesta, latura activ-constructivă a subiectului a fost dezvoltată de idealism, care a absolutizat-o însă, făcînd din subiect creatorul obiectului. Idealismul subiectiv reduce obiectul la impresiile, senzațiile, stările subiectului, iar idealismul obiectiv de tip hegelian consideră obiectul ca un produs al activității unui subiect impersonal („ideea absolută"), al substanței spirituale și ca fiind, în consecință, el însuși de esență spirituală. Rezolvarea științifică a problemei relației subiect-obiect a devenit posibilă numai prin luarea în considerare de către materialismul dialectic a practicii social-istorice în cadrul teoriei cunoașterii și prin aplicarea dialecticii, a istorismului la explicarea acestei relații. Subiectul nu este o entitate absolută, existentă dintotdeauna; el apare treptat, printr-o evoluție lentă a psihismului animal către formele complexe de reflectare care-i sînt proprii omului (conștiință, gîndire). În același timp, subiectul cunoașterii nu este strict individual, deși în fiecare act de cunoaștere în parte el apare ca o conștiință a unui singur individ, ca observator individual etc. Subiectul cunoașterii este social, cunoașterea realizîndu-se prin șirul generațiilor succesive care contribuie la descoperirea adevărului și fiind inseparabil de practica intersubiectivă a oamenilor. Subiectul este în continuă devenire, într-un continuu progres de adecvare la obiect, care nu e nici el imuabil, ci se află în dezvoltare și este dezvăluit treptat în cadrul procesului cunoașterii. Totodată activitatea constructivă a subiectului creează obiecte materiale noi, neîntîlnite în natură, precum și obiecte de natură ideală (concepte, numere etc.). Baze interacțiunii dintre subiect și obiect și a devenirii lor o constituie practica social-istorică. Opoziția dintre subiect și obiect este relativă; ea nu are valabilitate decît în limitele problemei gnoseologice fundamentale. Pe plan ontologic, subiectul, eul, conștiința apar ca un produs superior al dezvoltării naturii, al matcriei. Subiectul însuși este supus legilor obiective și, ca atare, poate fi cercetat cu mijloace obiective, această cercetare constituind o tendință fundamentală în psihologia modernă.

subinél (MAT.), mulțime de elemente ale unui i n e l care formează un inel (ex. mulțimea întregilor cu soț este un **s.** al inelului întregilor).

subîmpíngere (GEOL.), proces de împingere exercitat asupra unui lanț muntos, în curs de ridicare, de către o unitate tectonică, adînc scufundată, situată în fața acestuia. Geologul german H. Stille explică, de exemplu, procesul de cutare al Carpaților Orientali prin **s.** exercitată de Platforma Rusă.

subjonctív (LINGV.) v. **conjunctiv.**

sublím (lat. *sublimis* „înalt; măreț"), categorie a esteticii care exprimă însușirea unor obiecte și a unor procese de amploare neobișnuită (în natură și în societate), ca și a unor acte umane de excepțională noblețe morală, de a provoca un sentiment de admirație, unit cu teama în fața măreției lor, precum și convingerea că, înfruntînd uriașe forțe potrivnice, omul le poate domina. Elaborarea acestei categorii a fost începută în antichitate prin „Tratatul despre sublim", atribuit multă vreme lui Longin. Contribuții importante la dezvoltarea teoriei **s.** au adus Boileau, E. Burke, Schiller, Kant ș.a.

sublimáre (FIZ.), transformare a unei substanțe din starea solidă în starea gazoasă, fără a trece prin starea lichidă. Procesul invers **s.** se numește *desublimare*.

sublimat corosiv (FARM.), $HgCl_2$. Clorură mercurică sau biclorură de mercur. Se prezintă sub formă de pulbere albă, solubilă în apă. Sublimatul corosiv se utilizează ca dezinfectant extern.

sublocotenént (MILIT.), cel mai mic grad de ofițer în armată. V. și g r a d e m i l i t a r e.

submarín (MILIT.), navă de luptă care navighează și sub apă. **S.** este destinat lovirii cu torpila a navelor inamicului sau executării serviciului de recunoaștere și de patrulare. De obicei tonajul submarinelor este pînă la 1 000 t și sînt dotate cu lansatoare de torpile, tunuri și armament antiaerian. Submarinele moderne sînt înzestrate și cu rachete.

submersiúne (FIZ., TEHN.) **a)** Cufundare a unui corp într-un lichid, sub suprafaţa liberă a acestuia. **b)** Adîncime la care se află scufundat un corp sub nivelul suprafeţei libere a unui lichid.

submultíplu (MAT., FIZ.), mărime care se cuprinde de un număr întreg de ori într-o mărime de aceeaşi natură (ex. centimetrul este un submultiplu al metrului).

submulţíme (MAT.), mulţime de elemente care aparţin unei mulţimi date. Se numeşte şi *parte* (ex. mulţimea numerelor naturale pare este o **s.** a mulţimii numerelor naturale). Orice mulţime este o **s.** a ei însăşi.

subnormálă (MAT.), segmentul determinat de proiecţia ortogonală pe axa absciselor

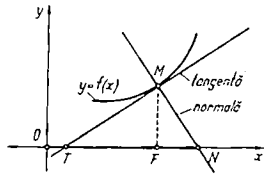

FN — subnormală; *TF* — subtangentă

a unui punct de pe o curbă plană şi intersecţia normalei la curbă în acest punct cu axa absciselor.

subnutríţie (MED.) **1.** Alimentare insuficientă din punct de vedere cantitativ şi calitativ. **2.** Stare patologică cronică datorită reducerii raţiei alimentare, tulburărilor de absorbţie intestinală sau creşterii cheltuielilor energetice. **S.** duce la scăderea capacităţii de lucru, la slăbirea rezistenţei organismului faţă de diferite boli; la organismele în creştere tulbură sau opreşte procesul de dezvoltare.

subofiţér, militar cu grad superior sergentului şi inferior sublocotenentului. Gradele de **s.** sînt: sergent-major, plutonier, plutonier-major. **S.** activi fac parte din cadrele permanente ale armatei şi sînt ajutoare ale ofiţerilor.

subordonáre 1. (LOG.) Raport de concordanţă între două noţiuni, de la noţiunea s p e c i e (subordonată) la noţiunea g e n (supraordonată), constînd în aceea că sfera noţiunii subordonate se cuprinde total în sfera noţiunii supraordonate, fără s-o acopere complet. Pe linie de conţinut, toate însuşirile noţiunii supraordonate se cuprind în conţinutul noţiunii subordonate, nu şi viceversa. Raportul invers subordonării este raportul de *supraordonare*, de la noţiunea supraordonată la noţiunea subordonată. **S.** şi supraordonarea sînt specii ale raportului de *ordonare* (ordinare). Se mai numeşte *subordinare*. **2.** (LINGV.) Raport sintactic între două elemente lingvistice (cuvinte, construcţii, propoziţii), dintre care unul depinde din punct de vedere gramatical de celălalt. **3.** (DR.) Raport de ierarhie între organele puterii de stat socialiste sau între cele ale administraţiei de stat ori între acestea din urmă şi organele puterii care le-au ales, în temeiul căruia organul superior (sau al puterii) îndrumează şi controlează activitatea organului inferior, avînd dreptul de a anula actele ilegale ale acestuia. — *S. orizontală* (sau *organică*), subordonare a organelor administraţiei de stat faţă de organele puterii de stat care le-au ales, precum şi subordonarea organelor administraţiei de stat cu competenţă specială (de ramură) faţă de cele cu competenţă generală. — *S. verticală* (sau *funcţională*), subordonare a organelor puterii sau ale administraţiei de stat faţă de organele lor superioare. — *Dublă s.*, subordonare a organelor administraţiei de stat atît pe linie orizontală, cît şi pe linie verticală (exemplu subordonarea comitetului executiv al sfatului popular raional atît faţă de sfatul popular raional care l-a ales, cît şi faţă de comitetul executiv al sfatului popular regional).

Subotica *[subótiţa]*, oraş în R.S.F. Iugoslavia, situat în nordul Vojvodinei. 77 000 loc. (1964). Important nod de transporturi feroviare şi rutiere. Industrie constructoare de maşini, chimică, textilă, de pielărie-încălţăminte, alimentară.

subrăcíre (FIZ.), stare metastabilă a unui corp aflat la o temperatură care, pentru presiunea exercitată asupra lui, este inferioară domeniului de temperaturi în care starea de agregare a corpului este stabilă (ex. starea vaporilor suprasaturaţi). **S.** unei substanţe poate să apară atunci cînd, deşi temperatura a coborît sub cea de schimbare a stării de agregare (sau fazei), totuşi lipsesc germeni ai noii faze (ex. nuclee de condensare a vaporilor). Se mai numeşte *suprarăcire*. V. şi s u p r a f u z i u n e.

subrogáre (DR.), substituire, într-un raport juridic, a unei persoane în drepturile alteia *(s. personală)* sau dobîndirea de către un bun a poziţiei juridice a unui alt bun, căruia i se substituie într-un patrimoniu ori într-o altă universalitate juridică *(s. reală)*. *S. reală* poate fi cu titlu universal, cînd bunul înlocuit este privit în expresia sa valorică de simplu element al unei universalităţi juridice, şi cu titlu singular, în cazul în care el este un bun determinat.

subsidénţă (GEOL.) proces de coborîre treptată a scoarţei terestre, care are loc în bazinele de sedimentare pe măsura acumulării depozitelor (ex. bazinul Petroşeni, bazinul Caransebeş-Mehadia, bazinul Comăneşti, care au suferit în cursul perioadei neogene o **s.** de ordinul sutelor de metri). Procesul de **s.** creează condiţii favorabile pentru formarea zăcămintelor de cărbuni.

subsól 1. (GEOL.) Totalitatea formaţiilor geologice mai vechi decît pătura actuală de sol. În mod obişnuit, prin **s.** se înţeleg formaţiile geologice accesibile lucrărilor de cercetare geologică. **2.** (PEDOL.) Parte a solului de sub stratul arabil, pînă la adîncimea la care pătrund rădăcinile plantelor. Însuşirile **s.**, şi mai ales compoziţia lui chimică, influenţează starea de fertilitate a solului cultivat.

subsoláj (AGROTEHN.), lucrare agricolă prin care se afinează zona inferioară adîncimii la care pătrunde plugul. Se execută în acelaşi timp cu aratul, cu ajutorul unui scormonitor ataşat la trupiţa plugului, care mobilizează fundul brazdei pe o adîncime de 5—15 cm.

subsónic (despre un vehicul), care se deplasează cu o viteză apropiată celei a sunetului, dar inferioară acesteia.

subspécie (BIOL.) v. **rasă geografică.**

substantív (LINGV.), parte de vorbire flexibilă care denumește ființe, lucruri, însușiri, stări, acțiuni, relații sau fenomene concepute ca obiecte (ex. *om, carte, bunătate, foame, plecare, prietenie, ploaie*). — *S. concret*, substantiv care denumește obiecte de a căror existență luăm cunoștință prin simțurile noastre (ex. *caiet, lup*). — *S. abstract*, substantiv care denumește o idee, o acțiune, o stare, o însușire sau o relație (ex. *întrecere, liniște, bunătate, anterioritate*). — *S. comun*, substantiv care denumește un obiect ca reprezentant al unei categorii de exemplare de același fel (ex. *sac, copil*). Se mai numește *apelativ*. — *S. propriu*, substantiv care denumește un anumit obiect, deosebindu-l astfel de celelalte exemplare din aceeași categorie sau din aceeași specie. *S.p.* exprimă noțiuni care nu se formează prin abstragerea notelor comune de la mai multe obiecte (ex. *Ion, București*). — *S. colectiv*, substantiv care, deși are formă de singular, desemnează o pluralitate de obiecte considerate în grup, ca un tot unitar. Unele **s.** au numai sens colectiv (ex., în română, *stol, cireadă*), în timp ce altele au și formă specifică, cu un sufix colectiv, tema cuvîntului indicînd elementele componente (ex. *brădet, studențime*). — *S. mobil*, substantiv nume de ființă, care, prin adăugarea unui sufix, capătă posibilitatea de a desemna și celălalt sex. V. și mișcare.

substánță 1. (FILOZ.) Categorie filozofică care desemnează potrivit accepțiilor tradiționale formate de-a lungul istoriei filozofiei: 1) baza întregii existențe, esența comună a tuturor lucrurilor în opoziție cu lucrurile individuale; substratul permanent al tuturor transformărilor; 2) ceea ce există prin sine (Spinoza), adică nu este atributul altui lucru, fiind, dimpotrivă, suportul oricărui atribut, al oricărei însușiri sau relații. În timp ce idealismul consideră că **s.** este de natură spirituală (dumnezeu, spiritul universal), iar dualismul admite existența a două **s.** independente una de alta, materialismul identifică **s.** cu materia. Materialismul dialectic respinge ideea unei **s.** imuabile, proprie filozofiei premarxiste, inclusiv materialismului mecanicist, considerînd că mișcarea aparține esenței însăși a materiei. **2.** (FIZ.) Denumire generică dată sistemelor alcătuite din atomi și molecule, care se află într-o stare de agregare (solidă, lichidă, gazoasă). **3.** (CHIM.) *Substanță chimică*, specie materială definită, caracterizată prin omogenitate și prin compoziție constantă. O **s.c.** se deosebește de toate celelalte **s.** prin proprietățile ei fizice, care pot fi exprimate prin valori numerice. **4.** (FARM.) *Substanțe de contrast*, substanțe chimice utilizate în examenele radiologice, opace la razele Röntgen (ex. sulfatul de bariu pentru tubul digestiv, preparate pe bază de iod pentru căile biliare, urinare etc.). **5.** (GEOL.) *Substanță minerală utilă* v. *mineral util*. **6.** (BIOL.) *Substanțe de creștere* v. *stimulatori de creștere*. **7.** (ANAT.) **a)** *Substanță albă*, parte de culoare albă din sistemul nervos central al vertebratelor. Constă din fibre nervoase mielinice. **b)** *Substanță cenușie*, parte de culoare cenușie a sistemului nervos central al vertebratelor. Constă din îngrămădiri de celule nervoase, alcătuind scoarța creierului, a creierașului, nucleele nervoase și partea centrală a măduvei spinării.

substituirea tezei v. **ignoratio elenchi.**

substituire de persoană (DR.), infracțiune care constă în fapta unei persoane de a se prezenta sub o identitate falsă sau de a atribui o astfel de identitate unei alte persoane, spre a induce ori menține în eroare o autoritate publică sau pe un particular.

substitúție 1. (MAT.) **a)** Înlocuire, într-o expresie matematică, a unui element sau a mai multor elemente prin alte elemente (ex. ecuația trigonometrică $2+\cos x - 2\operatorname{tg}\frac{x}{2}=0$, prin substituția $\operatorname{tg}\frac{x}{2}=t$, devine $2t^3-t^2+2t-3=0$; ecuația diferențială a lui Bernoulli, $y'+P(x)y=Q(x)y^r$, prin substituția $z=y^{1-r}$, devine ecuația liniară $\frac{z'}{1-r}+P(x)z=Q(x)$. **b)** V. *schimbare de variabile*. **c)** *Substituție liniară*, substituție în care o variabilă sau mai multe variabile se înlocuiesc cu funcții liniare de noi variabile. **2.** (CHIM.) Înlocuire a unui atom dintr-un compus organic printr-un alt atom sau printr-un radical. **3.** (DR.) Dispoziție cuprinsă într-o *liberalitate*, prin care un terț este chemat să primească liberalitatea dacă persoana indicată ca beneficiar nu o poate primi (**s.** vulgară) sau după moartea ei (**s.** fideicomisară). În acest din urmă caz, liberalitatea este făcută mai întîi primei persoane (instituitul), obligată să conserve bunurile care alcătuiesc obiectul liberalității pînă la moartea sa, cînd ele trec la o a doua persoană (substituitul), desemnată, de asemenea, de autorul liberalității.

substrát (LINGV.), termen folosit pentru a denumi elementele pătrunse într-o limbă (limba în care intră asemenea elemente este considerată *strat*) din limba populației autohtone care a adoptat-o, părăsindu-și limba proprie în urma unei cuceriri, a unei colonizări sau a unei migrațiuni. Astfel se pot găsi în limba franceză elemente de substrat celtic (galic), iar în limba română elemente de **s.** trac (dac). În legătură cu rolul **s.** în modificările lingvistice, există atitudini foarte diferite: în timp ce unii neagă orice influență a **s.** în alte domenii decît lexical, alții îi atribuie un rol decisiv, mai ales în explicarea modificărilor fonetice.

subsuoáră (ANAT.) v. **axilă.**

subșir al unui șir (an) (MAT.), șirul $a_{n_1}, a_{n_2}, \ldots, a_{n_p}, \ldots$ format cu termeni ai unui șir $a_1, a_2, \ldots, a_n, \ldots$, unde $n_1, n_2, \ldots, n_p, \ldots$ este un șir strict crescător de numere naturale, adică un șir de forma $n_1<n_2<\ldots<n_p<\ldots$

subtangéntă (MAT.), segmentul determinat de proiecția ortogonală pe axa absciselor a

unui punct de pe o curbă plană și intersecția tangentei la curbă în acest punct cu axa absciselor.

subtéxt (TEATRU), termen prin care K.S. Stanislavski a denumit substratul psihologic și de idei sugerat de un text dramatic și care determină ori justifică o anumită acțiune scenică a personajelor.

subtítlu (în cinematografie), textul imprimat pe peliculă la baza imaginii, cuprinzînd traducerea dialogurilor din filmele sonore.

subunitate militară, subîmpărțire a unei unități militare prevăzută în statutul de organizare: grupă, pieșă, pluton, patrulă de aviație, companie, baterie, batalion, divizion, escadrilă.

subvulcánic, *corp* ~ (PETROGR.), corp de roci intrusive, consolidate în zonele superficiale ale scoarței terestre (ex. lacolit, dyke, pînză eruptivă).

subzidíre (CONSTR.), operație de consolidare a unei construcții prin executarea unor lucrări adecvate sub zidăria veche a construcției.

suc 1. (FIZIOL.) Secreție a unor organe cu o compoziție complexă (fermenți, acizi, baze, săruri etc.) și cu un rol fiziologic bine determinat. — *S. gastric,* suc secretat de glandele mucoasei gastrice. Este un lichid clar, ușor opalescent, foarte acid, alcătuit din 99% apă și 1% substanțe solide. *S.g.* conține acid clorhidric și mai mulți fermenți: pepsina, labfermentul, lipaza gastrică, care acționează asupra alimentelor ajunse în stomac, începînd digestia substanțelor protidice și lipidice. Secreția *s.g.* se desfășoară în trei faze: faza psihică, faza gastrică și faza intestinală. — *S. intestinal,* suc secretat de glandele mucoasei intestinului sub influența produșilor alimentari care au suferit digestia gastrică și pancreatică. Este un lichid albicios sau gălbui, uneori tulbure, datorită leucocitelor, celulelor intestinale și mucusului. Din cauza numărului mare de fermenți pe care îi conține, precum și a caracteristicilor acestora, *s.i.* desăvîrșește digestia alimentelor, reducîndu-le la cei mai simpli constituenți, care pot fi ușor absorbiți în sînge. Cei mai importanți fermenți intestinali sînt: enterochinaza, peptidazele, carbohidrazele, lipaza, nucleotidazele, fosfataza etc. — *S. pancreatic,* suc secretat de acinii pancreatici (pancreasul exocrin) și transportat prin canalul lui Wiersung în duoden. Conține fermenți care au un rol important în digestia produșilor alimentari (glucide, protide, lipide) ajunși din stomac în intestin. Cei mai de seamă fermenți din *s.p.* sînt tripsina, lipaza și amilaza. **2.** (BOT.) *Suc celular,* soluție apoasă, foarte diluată, care umple vacuolele celulelor și conține diferite substanțe minerale și organice (săruri minerale, acizi organici, zaharuri, alcaloizi, taninuri etc.). Sucul celular are reacție acidă și rol de regulator al presiunii osmotice în celulă.

succedanéu (lat. *succedaneus,* din *succedere* „a înlocui"; FARM.), medicament sau agent terapeutic care are proprietăți analoge cu o altă substanță, putînd-o astfel înlocui. Zaharina este folosită ca **s.** al zahărului în tratamentul dietetic al diabetului.

succesiúne (DR.) **a)** V. *moștenire.* **b)** *Succesiune vacantă,* situația unei moșteniri cu privire la care, în termenul prevăzut de lege, nu s-au făcut cunoscuți moștenitorii sau cînd moștenitorii cunoscuți au renunțat. V. și succesor.

succesór (DR.), persoană care dobîndește drepturi și obligații de la o altă persoană (autorul său). — *S. universal,* persoană care dobîndește totalitatea drepturilor și obligațiilor autorului său, privite ca o universalitate juridică (ex. moștenitorul legal unic sau legatarul universal, căruia i se lasă prin testament întreaga moștenire). — *S. cu titlu universal,* persoană care dobîndește o fracțiune din totalitatea drepturilor și obligațiilor autorului său, privite ca o universalitate juridică (ex. legatarul cu titlu universal căruia i se lasă prin testament 1/2, 1/3, 1/4 etc. din moștenire). — *S. cu titlu particular,* persoană care dobîndește un bun sau anumite bunuri determinate, fiind ținută numai de obligațiile pe care autorul său le avea cu privire la acel bun (ex. cumpărătorul unei case ori cel căruia i se lasă prin testament un anumit lucru este obligat să respecte *drepturile reale* constituite anterior de autorul său asupra acelui lucru).

succín (MINER.) v. **chihlimbar.**

succínic, *acid* ~ (BIOCHIM.), $COOH \cdot (CH_2)_2 \cdot COOH$. Acid tetracarbonic dicarboxilic. Se găsește ca ester în rășina de chihlimbar. Este folosit la prepararea unor medicamente, datorită proprietăților antidiuretice, antispasmatice și stimulante pe care le are.

Suceava, afluent pe dreapta al Siretului (172 km). Izvorăște din Obcinele Bucovinei și drenează partea de nord a Podișului Sucevei. Apele riului sînt folosite, în zona muntoasă, la transportul lemnelor. Rîul Suceava trece prin orașul Suceava.

Suceava, oraș regional situat în lunca riului Suceava, reședință de regiune, centru industrial, comercial și cultural. 26 950 loc. (1965), cu localitățile subordonate 65 600 loc. Principalele ramuri industriale: industria de prelucrare a lemnului (Combinatul pentru industrializarea lemnului), industria celulozei și hîrtiei (Combinatul de celuloză și hîrtie), industria pielăriei, textilă, alimentară ș.a. În **S.** există un institut pedagogic, un muzeu regional (cu secții de arheologie, de științe naturale, de etnografie, de artă feudală și cu o sală memorială „Ciprian Porumbescu"). În **S.** se află numeroase monumente istorice, mărturii ale unor epoci glorioase din istoria Moldovei: Cetatea de Scaun, vast ansamblu fortificat, avînd un nucleu din vremea lui Petru Mușat și o centură de ziduri și de bastioane din timpul lui Ștefan cel Mare; biserica sf. Gheorghe (1514—1522); cu valoroase picturi murale; biserica sf. Dumitru (1534—1535), cu un impozant turn-clopotniță (1561); mănăstirea fortificată Zamca (sec. XV—XVI); biserica sf. Ion Botezătorul (1643); de aseme-

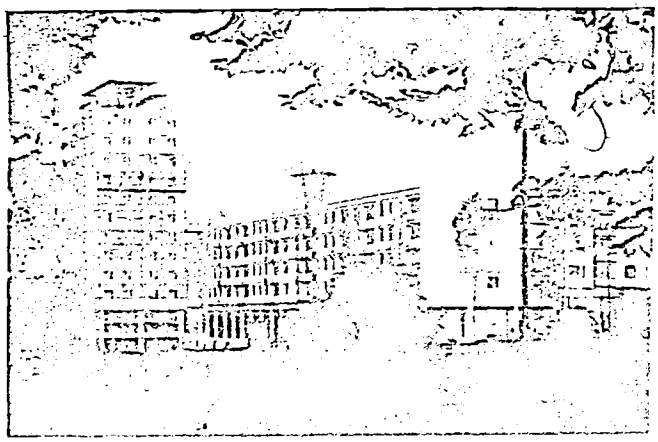

Suceava. Vedere din centrul orașului

nea hanul domnesc (sec. XVI—XVIII) și multe case de locuit (sec. XVII—XVIII). În raza orașului se află și comuna Sf. Ilie, cu o importantă ctitorie a lui Ștefan cel Mare, exemplar remarcabil de arhitectură și de pictură moldovenească: biserica sf. Ilie (1488). — *Istoric.* Pe teritoriul actualului oraș a existat o așezare locuită fără întrerupere începînd din sec. II—III e.n. Prima atestare documentară a orașului Suceava datează din februarie 1388. A fost capitală a Moldovei începînd din timpul domniei lui Petru I Mușat (c.1374—1392) pînă în 1566, cînd Alexandru Lăpușneanu a mutat-o la Iași. A mai fost reședință a scaunului domnesc în timpul lui Aron-Vodă (1592—1595) și Ștefan Răzvan (1595). Orașul S. a avut două importante puncte fortificate: Cetatea Șcheia și Cetatea de Scaun. *Cetatea Șcheia*, una dintre cele mai vechi cetăți din Moldova, a avut o existență scurtă, fiind dărîmată în primii ani de domnie a lui Alexandru cel Bun (1400—1432). *Cetatea de Scaun*, situată în partea de răsărit a orașului S., a avut timp de peste trei secole un rol important în viața politică a Moldovei. Ca urmare a modificărilor și îmbunătățirilor de ansamblu efectuate în mod succesiv în timpul lui Ștefan cel Mare (1457—1504), Cetatea de Scaun a Sucevei a rezistat asediilor armatelor lui Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului (1476), și ale lui Ioan Albert, regele Poloniei (1497). În timpul domniei lui Dumitrașcu Cantacuzino (1674—1675), din ordinul turcilor, cetatea a fost dărîmată și arsă în 1675. Astăzi ruinele cetății sînt în curs de restaurare. — *Regiunea S.*, regiune administrativ-economică situată în partea de nord a Republicii Socialiste România, la granița cu U.R.S.S., între regiunile Maramureș, Cluj, Mureș-Autonomă-Maghiară, Bacău și Iași. Suprafața: 13 750 km². Populația: 1 002 938 loc. (1966). Este împărțită în opt raioane administrative, cu zece orașe, din care două regionale (Suceava și Botoșani). Pe teritoriul regiunii se succedă de la vest la est diferite zone de relief, sculptate în roci cristaline, vulcanice și sedimentare. Zona vestică, muntoasă, cuprinde versantul nordic al Munților Călimani, versanții estici ai Munților Rodnei și Maramureșului, cu altitudini medii cuprinse între 1 500 și 2 200 m (altitudinea maximă: vîrful Inău, 2 280 m), și regiunea Obcinelor Bucovinei, cu altitudini medii mai reduse, cuprinse între 1 000 și 1 400 m. În cadrul acestei zone se întîlnesc mai multe depresiuni (cea mai mare: Depresiunea Dornelor, apoi Depresiunea Cîmpulung-Moldovenesc ș.a.). Zona centrală, deluroasă, se suprapune dealurilor și Podișului Sucevei și este sculptată în roci sedimentare mai friabile. Altitudinile medii scad de la vest la est. Zona estică are altitudinile cele mai reduse (cele maxime nu depășesc 250 m) și se suprapune părții nordice a marii depresiuni a Jijiei (cu un relief de dealuri joase). Clima este temperată de nuanță continentală cu variații de la o zonă de relief la alta. În zona muntoasă, media anuală a temperaturii oscilează între 2°C și 6°C, iar cantitatea anuală de precipitații depășește 900 mm (1 400 mm pe culmile cele mai înalte); în depresiunile intramontane se înregistrează iarna frecvente inversiuni de temperatură. În zona deluroasă, media anuală a temperaturii oscilează între 7°C și 9°C, iar cantitatea anuală de precipitații nu depășește 700 mm. Principalele rîuri: Siretul, Suceava, Moldova, Bistrița, Jijia și Prutul. Bogate zăcăminte de minereu de mangan (Iacobeni, Vatra Dornei, Șaru Dornei), pirită cupriferă (Leșu Ursului), baritină (Ostra), turbării (Poiana Stampei, Neagra Șarului, Vatra Dornei, Dersca etc.), roci de construcție, izvoare minerale, păduri de rășinoase și foioase (37,7% din suprafața regiunii) etc. În trecut, S. era una dintre regiunile cele mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic. În cadrul procesului de industrializare socialistă a țării au fost puse în valoare noi zăcăminte de substanțe minerale utile (mangan, pirită cupriferă, turbă), au fost modernizate vechile unități industriale pentru prelucrarea lemnului (Falcău, Brodina, Sucevița, Vama, Moldovița, Vatra Dornei, Gura Humorului etc.) și au fost construite mari unități industriale (Complexul industrial de exploatări miniere Ostra-Leșu Ursului, Uzina de preparare a minereurilor din Tarnița, Combinatul pentru industrializarea lemnului și Combinatul de celuloză și hîrtie din Suceava, Fabrica de zahăr „Siretul" de la Bucecea, Uzinele textile „Moldova" din Botoșani, Filatura de in și cînepă-Fălticeni, Fabrica de confecții din Botoșani, Fabrica de lapte praf „Rarăul"-Cîm-

pulung Moldovenesc etc.). Producţia industrială a regiunii a fost în 1965 de circa

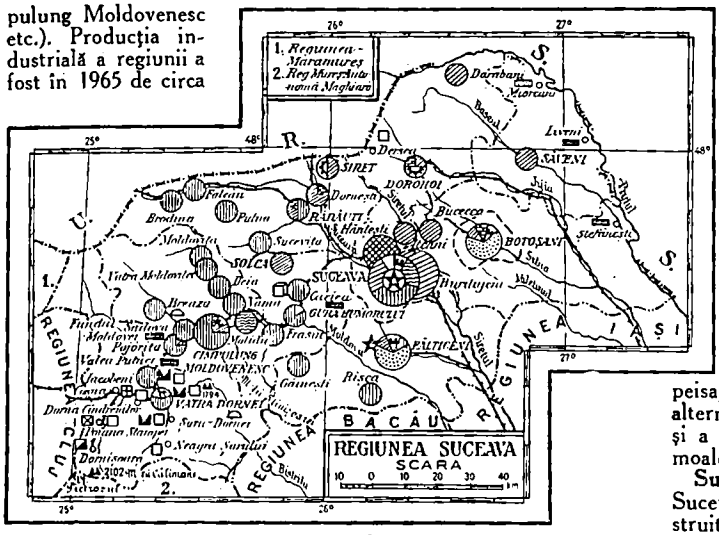

cinci ori mai mare decît în 1950. Ponderea regiunii S. în cadrul producţiei industriale globale a ţării era în 1965 de 2,1%. Principalele ramuri industriale: industria extractivă a minereului de mangan şi de pirită cupriferă, baritină, industria de exploatare şi de prelucrare a lemnului (care dădea 9,4% din producţia pe ramură a ţării în 1965), industria celulozei şi hîrtiei, industria textilă şi a confecţiilor, industria alimentară, industria materialelor de construcţii. În regiunea S. se produc: cherestea (Falcău, Brodina, Putna, Frasin, Sucevita, Moldoviţa, Vama, Gura Humorului, Vatra Dornei etc.), celuloză şi hîrtie (Suceava), mucava (Molidu), pirită cupriferă (Leşu Ursului), mobilă (Suceava), minereu de mangan (Iacobeni), produse din piele (Iţcani), fire de in şi de cînepă (Fălticeni, Dornesti, Vereşti etc.), ţesături de bumbac (Botoşani), confecţii (Botoşani şi Dorohoi), conserve din lapte (Cîmpulung Moldovenesc), brînzeturi, unt, lactoză (Vatra Dornei, Botoşani, Săveni, Suceava etc.), zahăr (Bucecea), produse din carne (Burdujeni) etc. Terenul agricol reprezintă 55% din suprafaţa regiunii, din care 36,4% este arabil (1965). Principalele culturi agricole (cereale, sfeclă de zahăr, culturi de in şi de cînepă pentru fuior, floarea-soarelui, plante furajere etc.) sînt concentrate în partea de est şi centrală a regiunii. Creşterea animalelor, asigurată de o bază furajeră bogată şi variată, este orientată spre ovine, porcine şi bovine. În regiunea S. existau în 1965: un teatru dramatic, o filarmonică (la Botoşani), un institut pedagogic (Suceava), 945 de şcoli de cultură generală, 760 de cămine culturale şi case de citit, 529 de biblioteci publice, 367 de cinematografe şi 13 muzee. Organul de presă al Comitetului regional Suceava al P.C.R. şi al Sfatului popular regional este cotidianul „Zori noi".

Suceavei, *Podişul* ~, complex de forme de relief situat în partea nord-vestică a Podişului Moldovenesc, cuprins între depresiunile subcarpatice Solca, Cacica, Subcarpaţii Moldovei, Podişul Bîrladului şi Depresiunea Jijiei. Este alcătuit din depozite sarmaţiene (gresii, conglomerate calcaroase, lehmuri şi pietrişuri). Altitudinea medie oscilează între 400 şi 600 m. Altitudinea maximă: 692 m (vîrful Ciungilor). Apele care îl străbat formează văi largi bine dezvoltate, cu terase. În peisajul geografic se observă alternanţa zonelor depresionare şi a văilor largi cu culmi domoale, uneori împădurite.

Sucevita, mănăstire din satul Sucevita (raionul Rădăuţi), construită în 1585 de către Ieremia Gheorghe şi Simion Movilă. Este alcătuită dintr-o amplă incintă fortificată, prevăzută cu ziduri înalte şi turnuri, din complexul caselor domneşti şi monahale, în centrul ansamblului fiind aşezată biserica, capodoperă a arhitecturii medievale moldoveneşti. Decoraţia pictată, realizată în 1601, îmbracă în întregime pereţii bisericii, atît în interior, cît şi la exterior, constituind unul dintre cele mai valoroase ansambluri de pictură murală românească. Cu S. se termină epoca celebrei picturi exterioare moldoveneşti.

Biserica Mănăstirii Sucevita

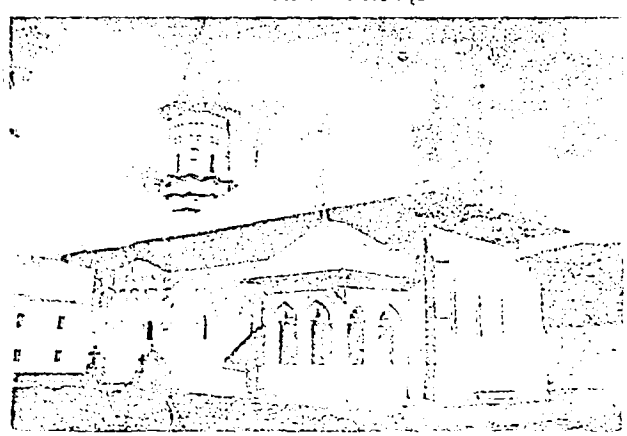

Suchon *[súhoň]*, Eugen (n. 1903), compozitor slovac. A fost elevul lui V. Novák la Praga. Inspirîndu-se din cîn-

tecul slovac, a creat piese instrumentale, cîntece, muzică de cameră. Cele mai cunoscute lucrări, care l-au impus pe plan internațional, sînt „Viltoarea" (1952), operă de mare forță a expresiei, suita simfonică „Metamorfoze" (1953), cu caracter autobiografic, opera istorică „Svätopluk" ș.a.

suci, trib geto-dac așezat în regiunea gurii Oltului, de la care se trage numele vechii localități *Sucidava*.

Sucidava, așezare dacă, apoi romană (cu un castru), pe malul stîng al Dunării, la vest de Olt, pe locul unde se află astăzi satul Celei (raionul Corabia, reg. Oltenia). Era centru urban cu caracter agricol. Constantin cel Mare (306—337) a ridicat la **S.** o cetate, legînd-o de *Oescus* printr-un pod peste Dunăre. Cetatea de la Sucidava a fost un important centru militar al imperiului pe linia Dunării. Distrusă în 447—448 de hunii conduși de Attila, a fost refăcută sub Iustinian, care a ridicat aici și o bazilică creștină. În jurul anului 600, Sucidava a fost distrusă de avari și de slavi.

Suciou, oraș în R.P. Chineză, în provincia Țzeansu, situat în apropierea lacului Taihu și a marelui canal chinez. 633 000 loc. (1957). Mare centru al industriei mătăsii; mai are întreprinderi chimice, de prelucrare a bumbacului, fabrici de hîrtie și unități ale industriei alimentare. Vestit centru de artizanat. Institute de învățămînt superior, muzee și numeroase grădini.

Suciu, Aurel (1853—1898), om politic român din Transilvania. În cadrul Partidului național român din Transilvania, **S.** a făcut parte din gruparea celor care militau pentru obținerea drepturilor politice și culturale ale românilor din Imperiul habsburgic prin acțiuni energice. A fost unul dintre inițiatorii și conducătorii acțiunii de întocmire a Memorandumului din 1892, fapt pentru care a fost condamnat de către autoritățile maghiare la închisoare.

Sucre, Antonio José (1795—1830), general venezuelian, unul dintre conducătorii luptei de eliberare a coloniilor spaniole din America, tovarăș de luptă al lui Bolívar. A obținut victorii asupra spaniolilor la Junin și Ayacucho (1824). Între 1826 și 1828 a fost conducător al Boliviei.

Sucre, oraș în Bolivia, capitala oficială a țării (reședința guvernului este *La Paz*), situat pe versantul estic al Anzilor, la altitudinea de 2 700 m. 54 300 loc. (1962). Industrie a materialelor de construcție, de prelucrare a petrolului, de prelucrare a lemnului, alimentară. Nod rutier. Universitate.

suculénte (ZOOTEHN.), nutrețuri provenite din plantele tuberculifere (cartofi și topinamburi) și rădăcinoase (sfecla furajeră, sfecla de zahăr, morcovii roșii și napii de miriște). Suculentele constituie un nutreț consumat de toate speciile de animale, în special de vacile de lapte. **S.** sînt ușor digestibile și au o acțiune dietetică. Administrate în amestec cu paie, pleavă și coceni, corectează alimentația uscată din perioada de iarnă.

sudamină (lat. *sudare* „a transpira"; MED.), erupție cutanată, generalizată sau limitată, de microvezicule, pline cu lichid clar. Apare după o transpirație abundentă sau în cursul bolilor febrile, fiind cauzată de stagnarea secreției sudorale în canalele sudoripare sau între straturile epidermului.

Sudan, regiune geografică în Africa, la sud și sud-est de Sahara, întinzîndu-se de la vest la est pe circa 5 500 km, de la Oceanul Atlantic pînă la Podișul Abisiniei, iar în sud pe circa 1 000 km, pînă la pădurile ecuatoriale din bazinul Congoului. Relieful este format din cîmpii și depresiuni care alternează cu podișuri și vechi masive muntoase. Climă tropicală, iar în sud ecuatorială musonică, cu iarnă secetoasă și vară ploioasă. Partea nordică (sahelul) are vegetație de semideșert și savană deșertică, dar vegetația tipică a **S.** este savana. Faună bogată; cele mai importante specii sînt antilopa, girafa, elefantul african, leul, hipopotamul și struțul.

Sudan, stat în estul Africii, situat între Republica Arabă Unită, Libia, Ciad, Africa Centrală, Congo (Kinshasa), Uganda, Kenia, Etiopia și Marea Roșie. Suprafața: 2 505 823 km². Populația: 13 540 000 loc. (1965), formată din arabi (circa 50%, concentrați în partea nordică și centrală) și negri (nubieni în nord, nilotici în sud). Capitala: *Khartoum*. Limba de stat: araba. Relieful este constituit dintr-o depresiune centrală alungită, care se lărgește spre sud, mărginită de podișuri cu altitudini medii de 500—1 000 m, dar ajungînd pe coasta Mării Roșii la peste 2 000 m, iar în extremitatea vestică (masivul Darfur) și sudică la peste 3 000 m. Clima este tropicală deșertică în partea nordică (care reprezintă un sector al Saharei), ecuatorială musonică, cu un sezon ploios și unul secetos, în partea sudică. Rețeaua hidrografică este formată de Nil și de afluenții săi. În nord, vegetația este deșertică, spre sud se trece treptat la vegetația de savană. Zăcăminte de aur, minereu de mangan, sare, mică. **S.** este o țară agrară, în economia căreia se mai mențin puternice rămășițe precapitaliste. Sectorul de stat are un rol important în economie. În partea nordică a țării, terenurile agricole sînt irigate. Principala plantă de cultură este bumbacul de calitate superioară, cu fibra lungă. Se mai cultivă susan, arahide, curmale, mei, sorg, porumb etc. **S.** dădea în 1962 85% din producția mondială de gumă arabică. Se practică creșterea animalelor (bovine, oi, capre, cămile, catîri), în special sub formă nomadă și seminomadă. Industria este reprezentată prin mici exploatări miniere, fabrici de egrenare a bumbacului, de ciment, textile, de pielărie și încălțăminte, de produse alimentare și alte mici unități ale industriei ușoare. Majoritatea întreprinderilor sînt concentrate în Khartoum, Omdurman, Khartoum North, Atbara, Port Sudan și Wad Medani. **S.** exportă bumbac, gumă arabică, arahide, produse animaliere și importă produse industriale, petrol etc. Comerțul exterior este orientat în special spre Marea Britanie, R.F. Ger-

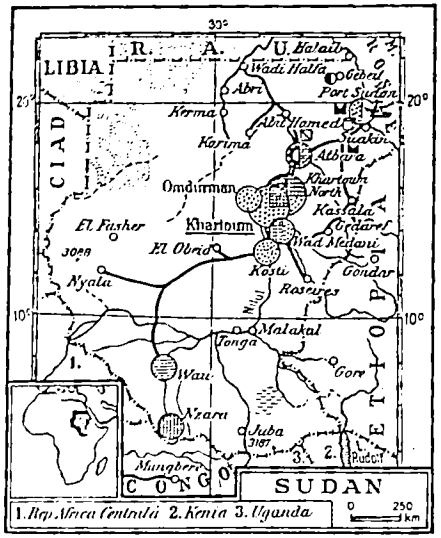

mană, India, Republica Arabă Unită. — *Istoric.* În antichitate, pe teritoriul de azi al S. s-a constituit statul sclavagist *Kush*, supus în mai multe rînduri de faraonii Egiptului; a cunoscut o perioadă de mare înflorire în sec. VIII—VI î.e.n. În prima jumătate a sec. al VIII-lea î.e.n. a cucerit Egiptul, stăpînindu-l timp de peste un secol. Statul Kush a dăinuit pînă în jurul anului 300 e.n., cînd a fost înfrînt și supus de statul Aksum. În sec. al VI-lea, în partea de nord a S. a pătruns creștinismul. În sec. al VII-lea a început pătrunderea în S. a triburilor arabe, migrațiunea lor continuînd, cu intermitență, pînă în evul mediu tîrziu; acestea au contribuit la răspîndirea islamului și la dezvoltarea relațiilor feudale. La sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea, în S. au luat ființă două mari sultanate: *Darfur* și *Sennar*. În 1820—1822 Nubia, Sennar și Kordofan au fost cucerite de Egipt, vasal al Imperiului otoman. În deceniul al optulea al sec. al XIX-lea, teritoriul cucerit a fost extins pînă aproape de hotarul cu Uganda. Totodată, Marea Britanie, care își consolidase pozițiile în Egipt, și-a extins influența și asupra S. Împotriva administrației turco-egiptene și a colonialiștilor englezi a izbucnit în 1881 în S. puternica răscoală populară a „mahdiștilor", în cursul căreia o mare parte a teritoriului S. a fost eliberată, punîndu-se bazele unui stat feudal centralizat independent. În 1898 Anglia a înfrînt pe răsculați și a ocupat S., instituind (1899) asupra acestuia o administrație anglo-egipteană (Condominion). În perioada dintre cele două războaie mondiale, în S. a început să se dezvolte mișcarea de eliberare națională, care s-a intensificat după cel de al doilea război mondial. În 1946 a fost creat Partidul Comunist din Sudan, care în prezent activează în ilegalitate. În 1956 S. s-a proclamat republică independentă. În 1958, în urma unei lovituri de stat militare, a fost instaurat un regim dictatorial, răsturnat în 1964, puterea fiind preluată de un guvern de orientare democratică. În 1965 a venit la putere un guvern format dintr-o coaliție a partidelor de dreapta național-unioniste și partidul Al-Umma. Funcțiile șefului de stat sînt îndeplinite de președintele Consiliului Suprem al Sudanului. Puterea legislativă este exercitată de parlament. S. întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România.

Sudan, Gabriel (n. 1899), matematician român, profesor la Institutul de arhitectură „Ion Mincu" din București. Are contribuții de seamă în teoria funcțiilor recurente, precum și în teoria numerelor ordinale transfinite; a definit punctele singulare ale unei funcții transfinite și a rezolvat problema lui Hessenberg referitoare la forma normală. A dat numeroase teoreme de teoria numerelor cu demonstrații elegante privind algoritmul lui Euclid în corpuri pătratice, geometria fracțiilor continue etc. Op. pr.: „Geometrizarea fracțiilor continue" (1959).

sudáre (TEHN.), operație de îmbinare nedemontabilă a două sau a mai multor piese metalice (mai ales din oțel), executată prin încălzirea sau prin presarea acestora cu sau fără material de adaos și prin care metalele se topesc, difuzînd unul în altul și obținîndu-se, după răcire, o legătură metalică sau chimică. Rezultatul s. se numește *sudură*. Cele mai des aplicate procedee de s. sînt: 1) *s. cu gaze*, efectuată prin topirea metalelor de bază sau a metalului ori a aliajului de adaos, care sînt încălzite prin arderea unor gaze combustibile în amestec cu oxigenul (în funcție de gazul care se folosește, *s. cu g.* poate avea diferite denumiri, de exemplu *s. oxiacetilenică*, numită și *s. autogenă*, *s. oxihidrică*, *s. oxibenzenică*, *s. cu benzină* etc.); 2) *s. cu gaz prin presiune*, la care metalele sudate se încălzesc tot prin arderea unor gaze combustibile, aplicîndu-se însă și o forță din exterior (presare, batere etc.); 3) *s. aluminotermică prin topire*, la care îmbinarea pieselor se obține prin procedee aluminotermice; 4) *s. cu arc electric*, la care topirea materialului în locul **s.** se obține prin efectul caloric al unui arc electric, format fie între electrodul fuzibil și piesele care se sudează, fie între electrodul nefuzibil și piese, fie între doi electrozi nefuzibili,

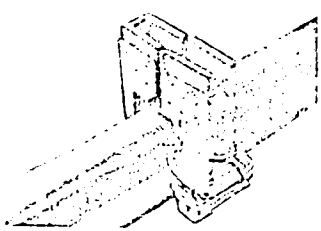

Sudură aluminotermică prin topire

fie între piesele care se sudează; 5) *s. prin rezistență electrică* (sau *s. prin contact*), la care piesele, presate în prealabil una pe alta, se încălzesc local datorită dezvoltării de căldură în regiunea de contact (efect Joule-Lenz) la trecerea curentului electric (*s. cap la cap*, *s. în linie*, *s. prin puncte* etc. sînt variante ale acestui

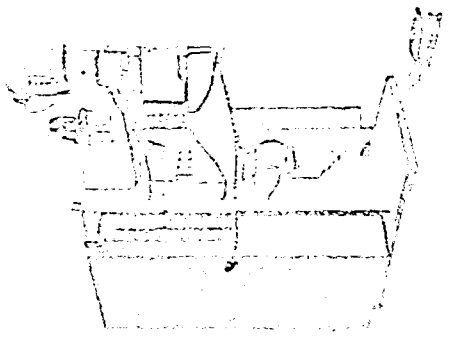

Mașină de sudat prin puncte

procedeu); 6) *s. prin inducție*, la care piesele se încălzesc prin inducție și apoi se presează una pe alta; 7) *s. electrică în baie de zgură*, prin care piesa care se sudează și electrodul sînt introduse într-o baie de zgură cu conductivitate electrică redusă; 8) *s. prin frecare*, la care o piesă se rotește și se freacă de cealaltă piesă pînă cînd se obține căldura necesară îmbinării etc. Mari perspective de aplicare prezintă o serie de procedee mai noi și foarte eficiente, cum ar fi: *s. cu jet de plasmă*, *s. cu ultrasunete*, *s. prin bombardament electronic în vid*, *s. cu energie de radiație (maser* sau *laser)* etc. **S.** poate fi manuală sau automată. Datorită calității superioare a îmbinărilor, **s.** se aplică pe scară largă în industria constructoare de mașini, în construcțiile navale, în construcțiile metalice etc., eliminînd aproape total o serie de metode mai vechi și mai puțin eficiente (ex. metoda îmbinării cu nituri). — *Instalație de s.*, instalație cu ajutorul căreia se execută sudarea și care este formată din cîteva elemente componente principale (ex. generatorul de acetilenă și aparatul de sudare propriu-zis) și auxiliare (ex. suporturi, cleme de fixare etc.).

sudație 1. (CHIM.) Procedeu de separare a două sau a mai multor substanțe, bazat pe diferența punctelor de topire. Se utilizează la fabricarea parafinei, la separarea unor nitroderivați sau la purificarea unor metale. 2. (MED.) a) Provocare a unei transpirații abundente prin mijloace terapeutice (băi de abur, aer cald uscat, băi de soare sau de nisip etc.). Este indicată în scopuri curative (ex. în reumatism, în nevralgii etc.). b) Secreție a glandelor sudoripare. 3. (BOT.) Eliminare a apei lichide de către plantă la nivelul stomatelor acvifere, spre deosebire de apa sub formă de vapori, care se elimină prin transpirație.

Sudermann *[zúdərman]*, Hermann (1857—1928), dramaturg și romancier naturalist german. A criticat imoralitatea clasei dominante și a abordat probleme sociale fără a întrevedea soluția lor. Este autorul a numeroase lucrări dramatice, înclinate spre sentimentalism, care dovedesc stăpînirea mijloacelor de expresie ale genului (piesele „Onoarea", 1889, trad. rom.; „Sfîrșitul Sodomei", 1891; „Patrie", 1893, trad. rom.; „Stane de piatră", 1905), al unor romane („Doamna Grijă", 1887; „Cărarea", 1889) și al unui volum de povestiri („Povestiri letone", 1917).

Sudeți, sistem muntos situat pe teritoriul R.S. Cehoslovace, R.P. Polone și R.D. Germane, la extremitatea nord-estică a masivului Boemiei (între valea rîului Elba și Porțile Moraviei), orientați de la vest-nord-vest spre est-sud-est, pe o lungime de circa 300 km, și formați în cea mai mare parte din roci cristaline. Relief cu culmi paralele; versanți abrupți și vîrfuri nivelate. Altitudinea maximă: 1 603 m (vîrful Sněžka). Climă temperată de munți mijlocii, cu precipitații bogate. Păduri de foioase și de conifere. Pășuni alpine. Turism.

sudoare (FIZIOL.), produs de secreție al glandelor sudoripare, cu o compoziție asemănătoare cu a urinei, conținînd uree, acid uric, clorură de sodiu, apă. Prin **s.** se elimină o parte a substanțelor rezultate din metabolismul organismului (ex. ureea, acidul uric, acidul lactic).

Sudriceanu, Ștefan (sfîrșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII), conducător al unei unități de români transilvăneni care s-au alăturat răscoalei antihabsburgice din 1703—1711, condusă de Francisc Rákóczi al II-lea. S-a remarcat în luptele din împrejurimile orașului Alba-Iulia.

Sue *[sü]* Marie Joseph, supranumit *Eugène S.* (1804—1857), romancier francez. A scris romane de aventuri și romane inspirate din viața mondenă a Parisului. Este unul dintre creatorii romanului-foileton, gen care i-a adus o imensă popularitate („Misterele Parisului", 1842—1843, trad. rom.; „Jidovul rătăcitor", 1844—1845, trad. rom., ș.a.). Romanelor lui **S.**, scrise în parte sub influența socialismului utopic, le sînt caracteristice: o imaginație nesecată, o caldă generozitate, arta de a dramatiza situațiile cele mai simple. Filantropismul naiv și idilic, nerealist, criticat la vremea lui de Marx, schematismul personajelor și neglijențele de stil scad valoarea artistică a operelor sale.

suedéză, *limba* ~, limbă germanică vorbită în Suedia și în unele regiuni din Finlanda și din Norvegia. Numărul vorbitorilor este de circa 8 000 000. Cele mai vechi texte datează din sec. al XIII-lea.

Suedia, stat în nordul Europei, care ocupă partea estică și nordică a Peninsulei Scandinave, situat între Norvegia, Finlanda, Marea Baltică (Golful Botnic) și strîmtorile daneze. Suprafața: 449 793 km² (inclusiv 36 567 km² ape interioare). Populația: 7 734 000 loc. (1965), dintre care 98% suedezi, în rest finlandezi, laponi, danezi. Capitala: *Stockholm*. Alte orașe principale: Göteborg, Malmö, Norrköping, Helsingborg. Limba de stat: suedeza. În vestul și nord-vestul țării se întind Alpii Scandinavici (versantul estic), care ating în vîrful Kebnekaise 2 132 m. Spre est aceștia sînt mărginiți de un podiș, care coboară în trepte spre Golful Botnic. În partea sudică a țării se întind cîmpii, care înconjură o mică regiune delu-

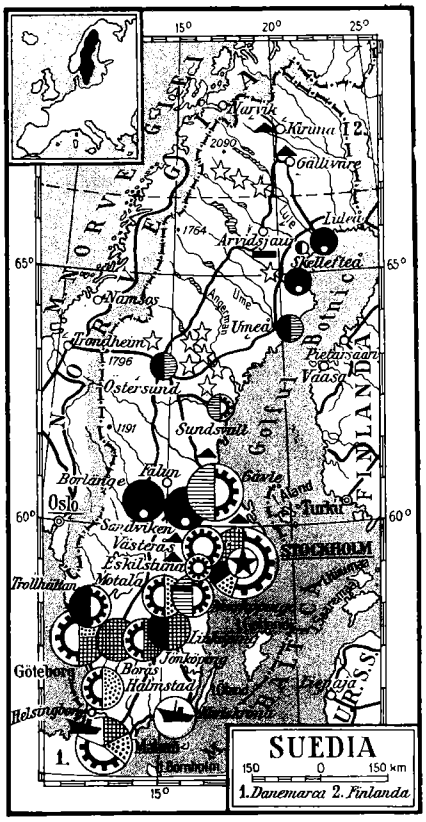

ţinut ridicat de fier (în nordul **S.**, la Kiruna, Gällivare, Bergslag), apoi de minereu de cupru, de zinc, de aur, de argint, de wolfram. **S.** este o ţară industrial-agrară dezvoltată; are o puternică industrie extractivă, siderurgică şi a metalurgiei neferoase. Cea mai importantă ramură industrială este construcţia de maşini (electrotehnică, rulmenţi, automobile, avioane, radioelectronică, maşini de precizie etc.), cu centrele principale: Stockholm, Göteborg, Västerås, Eskilstuna, Trollhättan ş.a. Construcţiile navale (Malmö, Göteborg) au o mare dezvoltare, **S.** situîndu-se pe locul al doilea în lume în producţia de nave. Pe baza marilor resurse forestiere a luat o mare amploare industria de prelucrare a lemnului (în special cherestea), de celuloză şi hîrtie (**S.** este cea mai mare exportatoare de hîrtie). Întreprinderile de prelucrare a lemnului sînt amplasate pe ţărmul Golfului Botnic, în zona lacurilor şi în sud. Mai există industrie chimică (superfosfaţi, materiale plastice), textilă, alimentară (morărit, zahăr). În agricultură predomină creşterea animalelor pentru lapte şi carne (cornute mari, în sud şi porcine). Culturile furajere ocupă 3/4 din suprafaţa arabilă. Se mai cultivă secară, orz, ovăz, cartofi, sfeclă de zahăr. **S.** exportă maşini, nave, material lemnos, hîrtie, oţeluri superioare, minereuri de fier şi importă maşini, combustibili, produse alimentare şi textile. Partenerii comerciali cei mai importanţi sînt R.F.G. şi Marea Britanie. — *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, teritoriul **S.** a fost populat, la mijlocul mileniului I î.e.n., de triburi germanice. În sec. VI—VII a avut loc procesul de unificare a triburilor suedeze, iar la începutul sec. al XI-lea s-a constituit statul feudal timpuriu al **S.** Prin anul 1000 a fost introdus creştinismul de rit catolic, care a triumfat definitiv în **S.** abia în sec. al XII-lea. Procesul de feudalizare a **S.** s-a caracterizat printr-o dezvoltare extrem de lentă, relaţiile feudale constituindu-se definitiv abia în sec. XIII—XIV. Începînd de la mijlocul sec. al XII-lea, feudalii suedezi au început cucerirea Finlandei, pe care au supus-o complet în sec. al XIV-lea; în sec. al XIII-lea au încercat să pună stăpînire pe teritoriile Rusiei vechi, dar oastea feudalilor suedezi a fost înfrîntă pe Neva (1240) de Alexandru Nevski. În 1389 **S.** a încheiat o uniune personală cu Danemarca, consfinţită prin Uniunea de la Kalmar (1397) dintre **S.**, Danemarca şi Norvegia, în care Danemarca era hegemon. În 1434, sub conducerea lui Engelbrecht Engelbrechtsson, a izbucnit în **S.** o puternică răscoală ţărănească, îndreptată la început împotriva dominaţiei daneze, iar apoi şi împotriva feudalilor suedezi. Riksdagul, convocat în 1435, l-a ales pe Engelbrecht regent al **S.** Nobilimea suedeză, care aderase la început la răscoala din 1434, a reprimat în 1436 mişcarea ţărănească şi a restabilit Uniunea de la Kalmar, în cadrul căreia căpătase acum drepturi depline în rezolvarea problemelor interne ale ţării. În urma răscoalei populare din 1523, condusă de Gustav Vasa, **S.** s-a eliberat definitiv de sub dominaţia Danemarcii, devenind un regat independent, condus de dinastia Vasa. În 1527 a fost introdusă în **S.** reforma luterană, care, o dată cu secularizarea bunurilor bisericii, a dus la o creştere însemnată a puterii centrale. În sec. XVI—XVIII, **S.** a început să ducă o politică de expansiune spre sudul şi răsăritul Mării Baltice, purtînd în sec. XVI—XVII o serie de războaie cu Danemarca şi participînd la războiul livonian (1558—1583) împotriva Rusiei şi la războiul de 30 de ani (1618—1648). În

roasă, podişul Småland. Suediei îi aparţin şi insulele Gotland şi Öland din Marea Baltică. Clima temperată, mai aspră în regiunile nordice, unde are caracter continental, mai blîndă în partea sudică, unde influenţa marină este puternică. Numeroase rîuri scurte, cu debit bogat, cu mare potenţial hidroenergetic. Există foarte multe lacuri de origine tectono-glaciară, mai ales în cîmpia din partea central-sudică a ţării. Cele mai mari sînt lacurile Vänern, Vättern, Hjälmaren şi Mälaren. Zonele mlăştinoase acoperă circa 14% din suprafaţa ţării. Vegetaţia predominantă este pădurea (55% din suprafaţă): în partea nordică şi centrală a ţării păduri de conifere, în sud păduri amestecate, iar în extremitatea sudică pădure de fag şi stejar. În zonele muntoase înalte se dezvoltă vegetaţia de tundră montană. **S.** dispune de mari zăcăminte de minereu de fier (locul al treilea în Europa) cu un con-

urma acestor războaie, **S.** a devenit în sec. al XVII-lea una dintre marile puteri ale Europei şi a obţinut temporar supremaţia în Marea Baltică. Înfrîntă în războiul nordic (1700—1721), dus împotriva Danemarcii, Poloniei şi Rusiei (cărora ulterior li s-au alăturat Prusia şi Hanovra), **S.** a pierdut această supremaţie. În cursul participării ei la coaliţiile antinapoleoneene, **S.** a trebuit să-i cedeze Rusiei Finlanda (1808—1809); pe de altă parte, prin pacea de la Kiel (1814), ea a obţinut de la Danemarca Norvegia, cu care a rămas în uniune personală pînă în 1905. Începînd din deceniul al cincilea al sec. al XIX-lea, crizele agrare au determinat o puternică mişcare de emigraţie, care a continuat pînă după primul război mondial (în acest interval au emigrat în America de Nord circa 1 000 000 de oameni). În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în **S.** au început să se dezvolte rapid relaţiile de producţie capitaliste; a crescut şi s-a întărit clasa muncitoare. În 1889 a fost creat Partidul social-democrat. La începutul sec. al XX-lea, în **S.** s-a intensificat mişcarea muncitorească. În urma grevei generale din 1909, în **S.** a fost introdus votul universal. La sfîrşitul primului război mondial, în timpul căruia **S.** a dus o politică de neutralitate, mişcarea muncitorească a cunoscut un deosebit avînt. În 1917 a fost creat Partidul social-democrat de stînga, care în 1921 şi-a schimbat denumirea în Partidul Comunist din Suedia. Începînd din 1932, guvernul a fost format, cu unele întreruperi, de social-democraţi. În timpul celui de-al doilea război mondial, **S.** a rămas neutră, acordînd totuşi sprijin Germaniei hitleriste (prin livrări de minereuri de fier etc.); începînd din 1943 însă, ea a dus o politică de colaborare cu coaliţia antihitleristă. După cel de-al doilea război mondial, **S.** a proclamat o politică de neaderare la blocurile militare. **S.** este o monarhie constituţională. Şeful statului este regele. Puterea legislativă aparţine, potrivit Constituţiei, regelui şi parlamentului (Riksdag). **S.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul social-democrat (partid de guvernămînt), Partidul popular (liberal), Partidul de dreapta (conservator), Partidul de centru (agrarian), Partidul Comunist din Suedia.

Suess *[züs]*, Eduard (1831—1914), geolog austriac. A fost profesor la Universitatea din Viena şi preşedinte al Academiei de Ştiinţe din Viena. A întreprins numeroase cercetări geologice în Alpi, elaborînd o lucrare importantă asupra structurii acestora. În lucrarea sa „Aspectul Pămîntului", pe baza tuturor datelor acumulate pînă la începutul sec. al XX-lea, **S.** face o sinteză a istoriei Pămîntului. În interpretarea structurii scoarţei terestre s-a bazat pe ipoteza contracţiei acesteia, elaborată tot de el.

Suetoniu (Caius Suetonius Tranquillus) (c. 70—c. 140), scriitor şi istoric roman. A fost secretarul împăratului Adrian. Cea mai importantă dintre lucrările sale istorice, „De vita Caesarum", cuprinde biografiile primilor 12 împăraţi romani (de la Cezar la Domiţian). Acestea sînt bogate în informaţii şi în amănunte pitoreşti.

suévi (suebi), numele unui trib germanic, atribuit, prin extindere, unei uniuni de triburi germanice, care, sub conducerea lui Ariovist, au invadat Galia, dar au fost înfrînte de Cezar în anul 58 î.e.n. În timpul lui *August*, uniunea **s.** s-a destrămat treptat, iar triburile care o alcătuiseră s-au răspîndit în diferite regiuni din Europa centrală. **S.** au invadat în anul 405 Galia, apoi, alături de vandali şi de alani, au trecut în Spania, unde, în 585, au fost supuşi de vizigoţi.

Suez, oraş şi port în Republica Arabă Unită, situat pe ţărmul nordic al Mării Roşii, la intrarea în Canalul Suez (aproximativ la o distanţă de 130 km est de Cairo). 219 000 loc. (1962). Nod feroviar, rutier şi aerian. Industrie de prelucrare a petrolului, industrie chimică şi alimentară; şantiere navale. Export de minereu de mangan. V. şi Canalul Suez.

sufism (în persană *sufi* „înţelepciune"), principalul curent al misticii musulmane, apărut în sec. al VIII-lea şi larg răspîndit în ţările califatului arab, în special în Persia, în sec. XI—XV. **S.** respingea ritualul complicat al islamului ortodox şi nega rostul clerului, dar avea o orientare contemplativă şi pesimistă, promova ascetismul şi renunţarea la viaţa socială activă. Cel mai însemnat reprezentant al **s.** a fost gînditorul arab Al-Gazali (1059—1111). Printre sufişti au existat şi critici îndrăzneţi ai orînduirii feudale, precum şi gînditori panteişti cu tendinţe materialiste. Laturile pozitive ale **s.** au influenţat opera marilor poeţi Saadi (1184—1291) şi Hafiz (1300—1389).

sufită, partea superioară a scenei, amenajată special pentru manevrarea dispozitivelor scenotehnice (iluminare, aerare etc.). Prin extindere, **s.** indică elementele scenografice care acoperă sau decorează partea superioară a scenei.

sufix (lat. *sub* „sub, la" şi *fixus* „aşezat, plasat"; LINGV.), afix care se adaugă după rădăcina sau după tema unui cuvînt. — *S. lexical*, sufix care ajută la formarea cuvintelor noi (derivate), schimbînd sensul sau categoria gramaticală a cuvîntului de bază (ex. din verbul *birui* se derivă substantivul *biruinţă* cu **s.** *-inţă*; din substantivul *casă* cu **s.** *-uţă* se derivă diminutivul *căsuţă*). Limba română este foarte bogată în *s.l.* — *S. gramatical* (sau *flexionar*), sufix cu ajutorul căruia se creează forme gramaticale, avînd deci valoare morfologică. În limba română, *s.g.* există numai în flexiunea verbală, unde marchează timpul şi modul (ex. *-u-* este **s.** de formare a perfectului la conjugarea a II-a şi la multe verbe de conjugarea a III-a: *avui*, *trecuşi*; *-se-* este **s.** de formare a mai mult ca perfectului la toate conjugările: *trecusem*, iar *-înd* şi *-ind* sînt **s.** de formare a gerunziului: *cîntînd*, *muind*).

suflái 1. (TEHN.) Aparat folosit la sudarea cu gaz sau la diferite alte operaţii (tăierea

obiectelor metalice, găurirea, călirea superficială etc.) şi format dintr-o cameră de amestec cu racorduri pentru intrarea gazului şi a oxigenului şi dintr-o tijă (ţeavă) cu unul sau cu mai multe becuri din care iese amestecul combustibil. **2.** (IND. EXTR.) Instalaţie folosită la aerisirea puţurilor adînci de explorare sau a fronturilor de lucru în mine şi formată din cîteva burlane de aeraj şi dintr-o pîlnie care se poate roti în direcţia vîntului.

sufláj (C.F.), metodă de lucru folosită pentru corectarea deformaţiilor unei linii de cale ferată, care constă în introducerea de pietriş sub talpa traverselor în scopul aducerii şinelor la cota iniţială.

suflántă (MAŞ.), compresor de aer sau de alte gaze, cu presiuni cuprinse între 0,1 şi 2,5 atm şi, de obicei, cu debite mari. Este folosit în siderurgie la alimentarea furnalelor înalte şi a convertizoarelor, în construcţii la alimentarea cu aer a chesoanelor, în industria chimică la comprimarea unor gaze etc. Se deosebesc: *s. volumice*, care pot fi cu piston sau rotative, şi *s. cu rotor*, numite *turbosuflante*, care pot fi radiale (centrifuge) sau axiale.

sufláre (TEHN.), curăţire de funingine şi de cenuşă zburătoare a ţevilor de fum şi a ţevilor fierbătoare din cazanele de abur sau îndepărtare a gazelor şi a altor produse petroliere din coloanele de fracţionare a ţiţeiului şi din conducte. **S.** se face cu ajutorul unui jet de aer sau de abur printr-un dispozitiv sau printr-un aparat numit *suflător*.

suflerie aerodinamică (AV.), instalaţie experimentală, în formă de tunel, pentru determinarea forţelor aerodinamice exercitate de un curent de aer asupra unor modele sau machete de avioane, de aripi etc., în vederea stabilirii, pe baza teoriei similitudinii, a forţelor care acţionează asupra construcţiilor reale. Este constituită din *camera de încercare* (în interiorul căreia se introduce macheta sau modelul, legat de o balanţă aerodinamică), din *canalele* şi *ajutajele* de aer şi un ventilator care antrenează curentul de aer. Se mai numeşte *tunel aerodinamic*.

súflet, termen folosit astăzi ca sinonim al p s i h i c u l u i, dar care, de-a lungul istoriei gîndirii, a fost interpretat în diferite feluri. În concepţiile religioase şi idealiste, **s.** apare ca o substanţă de sine stătătoare, independentă de materie, de corp. Filozofii materialişti premarxişti au arătat în mod just că **s.** este dependent de corp şi piere o dată cu acesta, dar au redus adeseori **s.,** în mod simplist, la procesele mecanice sau fizico-chimice elementare. Potrivit psihologiei ştiinţifice, materialiste, **s.,** sau psihicul, este o funcţiune a materiei ajunse la gradul ei cel mai înalt de organizare, creierul uman. **S.** nu este prin el însuşi ceva material, ci ceva *ideal*, esenţa lui fiind reflectarea subiectivă a realităţii obiective. Această reflectare capătă la om, datorită existenţei lui în societate, un caracter conştient.

súflu (MED.), zgomot perceput prin auscultaţie la nivelul pleurei, plămînilor, inimii sau vaselor. Apare în diferite boli ale organelor respective şi ajută la diagnosticarea acestor boli. Principalele **s.** sînt: *s. pleural* (pleurezie), *s. tubar* (pneumonie), *s. diastolice* şi *s. sistolice cardiace.* — *S. funcţional*, suflu perceput la nivelul unor orificii cardiace (mitral, tricuspidian, pulmonar), provocat de dilatarea unor cavităţi ale cordului. *S.f.* din insuficienţa mitrală constituie semnul dilataţiei ventriculului stîng.

suflúră (METAL.), defect de turnare al lingourilor sau al pieselor metalice turnate, care se prezintă sub formă de goluri mici provocate de gazele degajate prin solidificarea metalului sau de gazele rezultate în urma unor reacţii chimice din metal. La turnarea lingourilor din oţel, **s.** sînt evitate prin procedeul numit *calmare*. Piesele cu **s.** adînci şi numeroase se rebutează, iar **s.** superficiale pot fi înlăturate prin prelucrare mecanică.

sufólk (ZOOTEHN.), rasă de oi de carne, cu lînă scurtă, obţinută în Anglia. Greutatea oilor este de 70—80 kg, iar a berbecilor de 110—120 kg, carnea avînd o calitate superioară. Lîna este semilucioasă, cu lungimea de 8—10 cm şi fineţea între 30 şi 34 de microni, în cantitate anuală de 2,8—3,5 kg. Rasa **s.** este folosită în special la încrucişări.

sufoziúne (GEOL.), proces de spălare şi de transportare a particulelor fine din rocile afînate sub acţiunea circulaţiei apelor subterane. În urma fenomenelor de **s.** apar goluri subterane, datorită cărora se produce scufundarea straturilor superioare. **S.** se manifestă la suprafaţă prin apariţia unor pîlnii caracteristice, numite *doline* de **s.**

sufrágiu (lat. *suffragium* „vot, drept de vot"; DR.), grad de extindere a dreptului de vot şi modalitatea exercitării lui. **S.** se poate exercita *personal*, *prin corespondenţă* sau *prin procură*. — *S. restrîns*, sufragiu caracterizat prin recunoaşterea dreptului de vot fie după criteriul gradului de cultură al cetăţenilor *(s. capacitar)*, după criteriul averii sau al impozitelor *(s. cenzitar)*, fie după criteriul profesiunii *(s. corporatist)*. — *S. universal*, sufragiu caracterizat prin recunoaşterea dreptului de vot tuturor cetăţenilor, inclusiv femeilor şi militarilor, care au împlinit o anumită vîrstă. — *S. direct*, sufragiu în care alegătorii votează nemijlocit. — *S. indirect*, sufragiu în care o anumită categorie de alegători desemnează un număr de delegaţi care votează pentru ei. — *S. multiplu*, sufragiu caracterizat prin aceea că alegătorul votează la aceleaşi alegeri în mai multe circumscripţii. — *S. plural*, sufragiu caracterizat prin dreptul recunoscut unor anumite categorii de cetăţeni (după criteriul averii sau al gradului de cultură) de a vota de mai multe ori în aceeaşi circumscripţie electorală şi la aceeaşi secţie de votare. — *S. simplu*, sufragiu caracterizat prin aceea că fiecare alegător are dreptul la un singur vot.

sufuziune sanguină (MED.), hemoragie de proporţii reduse care are loc între straturile componente ale unui organ sau ale unui ţesut (piele, muşchi, ficat, plămîn etc.). **S.s.** se poate produce în urma ruperii

vaselor mici din cauza unui traumatism, a unei intervenţii chirurgicale etc.

Suger *[süjé]* (c.1081—1151), cronicar francez, abate al mănăstirii Saint-Denis. A fost sfetnic al regilor Ludovic al VI-lea şi Ludovic al VII-lea şi regent al regatului (1147—1149). Opera sa „Histoire de Louis le Gros" este o valoroasă frescă a anarhiei feudale din Franţa timpului său.

sugéstie (PSIH.), mijloc de a influenţa pe cineva fără a recurge la convingere, cu alte cuvinte fără ca persoana influenţată să fie conştientă de influenţa exercitată asupra ei sau fără ca ea să accepte în mod voluntar ceea ce i se sugerează. **S.** se exercită în stare de veghe sau în stare hipnotică, putînd fi utilizată în clinica psihiatrică în tratarea unor tulburări neuropsihice (manii, obsesii).

Suhaia, liman fluviatil în Lunca Dunării (31 km²), situat în apropiere de Zimnicea. Adîncimea maximă: 1,30 m (la ape normale de vară). În **S.** se varsă Călmăţuiul. Importanţă piscicolă.

Suhard, culme muntoasă în Munţii Gurghiului, formată pe calcare titonice. În 1837 o parte din versantul său sudic s-a surpat, blocînd valea Bicazului şi formînd Lacul Roşu. Punct turistic, cabană.

Vedere din Suhard

Suhe-Bator (1893—1923), unul dintre întemeietorii Partidului Popular Revoluţionar Mongol (P.P.R.M.), erou naţional al poporului mongol. În 1919 a organizat la Urga (Ulan-Bator) primul cerc revoluţionar din Mongolia, embrionul P.P.R.M., creat în 1921, sub conducerea căruia s-a înfăptuit revoluţia populară. A fost comandantul suprem al armatei revoluţionare mongole. În 1923 a fost asasinat.

Suhe-Bator

Suhl *[zu:l]*, district în sud-vestul R.D. Germane. Suprafaţa: 3 876 km². Populaţia: 544 000 loc. (1962). Centrul administrativ: *Suhl*. Relief în general muntos (versantul sudic al Munţilor Pădurea Turingiei). În sud-vest se desfăşoară zona piemonturilor. Principalul riu: Werra. Pădurile acoperă jumătate din suprafaţa teritoriului. Zăcăminte de minereuri de fier, săruri de potasiu, roci de construcţie. Este dezvoltată industria constructoare de maşini (maşini de transport, utilaj electrotehnic etc.), industria sticlei şi ceramicii, prelucrarea lemnului. Se cultivă cereale (secară, ovăz etc.), plante furajere, cartofi; se cresc porcine, bovine şi ovine. Exploatări forestiere.

Suhumi, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Abhaze (din R.S.S. Gruzină), situat pe ţărmul Mării Negre. 84 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (aparate de precizie), a tutunului, de pielărie şi încălţăminte, alimentară (conserve din fructe şi peşte, vin). Port maritim. Însemnată staţiune balneoclimatică. Institute ştiinţifice şi de învăţămînt superior. Teatru, muzeu, grădină botanică.

„Suidas", celebră enciclopedie grecească, cunoscută şi sub titlul de „Lexiconul lui Suidas" (după numele unui presupus autor grec din sec. al X-lea). Este o compilaţie a unor lexicoane literare anterioare sec. al X-lea. Cuprinde numeroase date referitoare la istoria şi la literatura Greciei antice şi a Imperiului bizantin, constituind azi, în unele cazuri, singurul izvor de informare de acest gen.

suine (ZOOTEHN.), subfamilie de paricopitate din familia suideelor. Cuprinde mai multe genuri, dintre care cele mai importante sînt: *Phacochoerus* (reprezentat prin porcul african cu negi), *Potamochoerus* (răspîndit pe coasta estică şi sudică a Africii) şi *Sus*, din care s-au desprins speciile *Sus scrofa ferus* (mistreţul european) şi *Sus vitatus* (mistreţul asiatic), care au dat naştere tuturor raselor actuale de porci domestici.

suită 1. Lucrare muzicală instrumentală alcătuită din mai multe părţi (în sec. XVII—XVIII din dansurile allemanda, couranta, sarabanda şi giga), scrise în aceeaşi tonalitate, dar contrastante prin caracter şi prin mişcare. Mai tîrziu s-a respectat numai principiul contrastului (în muzica modernă). **S.** au scris Bach, Händel, Enescu, Ceaikovski, Prokofiev, Grieg ş.a. **2.** Extrase dintr-o lucrare mai amplă (operă, balet) etc. V. şi p a r t i t a.

suitoáre (IND. EXTR.), lucrare minieră cu direcţie verticală sau înclinată faţă de verticală, care face legătura între două galerii situate la orizonturi diferite sau între o galerie şi suprafaţă şi care nu are dispozitive mecanice de transport. După funcţiunea îndeplinită, se deosebesc: *s. de aeraj, s.*

pentru scurgerea apelor, s. de pregătire pentru exploatare (care au şi un compartiment pentru circulaţia personalului) etc.

Suk, Josef (1874—1935), compozitor ceh. La început a compus pe linia tradiţiei lui Dvořák şi Brahms, cristalizîndu-şi apoi un stil personal, caracterizat printr-o structură armonică, polifonică şi coloristică complexă. Printre cele mai importante lucrări ale sale se numără „Serenada pentru coarde" (1892), poemul simfonic „Praga" (1904), două cvartete de coarde, piese pentru vioară, pian, lucrări corale. Este considerat drept unul dintre fondatorii şcolii muzicale ceh moderne.

Sukarno, Ahmed (n. 1901), om politic indonezian, preşedinte (din 1945) al Republicii Indonezia. Între 1959 şi 1966 a fost şi prim-ministru. Este unul dintre membrii fondatori (1927) ai partidului naţional indonezian.

Sulawesi (Celebes), *Insula* ~, insulă indoneziană în Arhipelagul Malaez, situată la est de insula Kalimantan, de care este despărţită prin strîmtoarea Makassar. Suprafaţa: 179 400 km². Populaţia: 6 900 000 loc. (1961). Relief muntos cu versanţi abrupţi şi vîrfuri netezite. Altitudinea maximă: 3 455 m (vîrful Rantemario). Climă ecuatorială. Păduri ecuatoriale umede. Se cultivă orez, porumb, tutun, cafea, cocotieri etc. Exploatări de petrol, de cărbuni, nichel, plumb, zinc etc. Principalele oraşe-porturi: Makassar, Manado.

Suleiman, sistem muntos situat în extremitatea estică a Podişului Iran, orientat de la nord la sud, pe o întindere de 600 km. Este format din roci sedimentare. Seismicitate ridicată. Altitudinea maximă: 3 441 m (vîrful Takht-i-Suleiman). Versanţii vestici au climă secetoasă şi sînt acoperiţi cu vegetaţie de stepă şi de semideşert. Versanţii estici şi nord-estici au o climă mai umedă (cu precipitaţii în timpul musonului de vară) şi sînt acoperiţi cu formaţii vegetale de tipul savanelor şi cu păduri rare de stejar.

sulf (CHIM., MINER.), *S.* Element cu nr. at. 16; gr. at. 32,066; gr.sp. 2,06; p.t. 119° C; p.f. 444,6° C. Este un metaloid din grupa a VI-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură în stare nativă şi în combinaţii, mai ales în sulfuri (pirită, calcopirită, galenă, blendă, cinabru) şi în sulfaţi (gips, anhidrit, baritină, celestină). **S.** nativ apare în cristale bipiramidale sau sfenoedrice, adesea în agregate compacte, în mase pămîntoase sau sub formă de eflorescenţe; ia naştere pe cale sedimentară-biochimică, prin procesele de alterare şi de transformare a sulfurilor sau a sulfaţilor şi în timpul erupţiilor vulcanice. **S.** se obţine din sulf nativ, prin topire în cuptoare şi distilare pentru purificare, sau prin extracţie din adîncime în stare topită, cu ajutorul unor sonde speciale. **S.** apare în mai multe modificaţii alotropice: cristalizat în două forme cristaline enantiomorfe (**s.** rombic şi **s.** monoclinic) şi amorf (**s.** moale sau plastic ş.a.). La temperatură obişnuită este stabil în forma rombică, are culoare galbenă şi luciu gras. Din punct de vedere chimic este foarte reactiv. Prin încălzire se combină direct cu toate elementele, în afară de aur, platină, azot şi iod. Formează combinaţii în care funcţionează bivalent (acid sulfhidric, sulfuri), tetravalent (bioxid de sulf, acid sulfuros, sulfiţi) şi hexavalent (trioxid de sulf, acid sulfuric, sulfaţi etc.). Se întrebuinţează la fabricarea acidului sulfuric, a sulfurii de carbon, a unor coloranţi, în industria cauciucului la vulcanizare, în pirotehnie, în viticultură pentru combaterea criptogamelor şi în farmacie. În România se găseşte la Gura Haitii în Munţii Călimani şi la Pucioasa.

sulfamide (FARM.), substanţe sulfurate cu acţiune antimicrobiană. Au fost descoperite în 1935 de către G. Domagk. Sulfamidele au ca nucleu de bază amida acidului paraaminobenzensulfonic (acid sulfanilic). În majoritate, **s.** acţionează prin substituirea competitivă a acidului paraaminobenzoic, substanţă necesară în metabolismul celulei microbiene. Unele **s.** sînt insolubile (ftalisulfatiazol) şi după administrarea orală nu se absorb din intestin, fiind folosite pentru acţiune locală la acest nivel (enterocolite). Majoritatea **s.** se absorb bine din intestin şi se elimină repede pe cale renală (sulfatiazol, sulfadiazină etc.). Pentru a menţine concentraţii active în sînge este nevoie de administrări la intervale mici de timp (3—4 ore). **S.** pot da accidente de natură alergică, tulburări hematologice, blocaj renal ş.a. Pentru a evita blocarea renală (prin precipitarea **s.** în tubii uriniferi) se recomandă administrarea de cantităţi mari de lichide, alcaline, asociere a două sau trei **s.** diferite. **S.** mai noi (sulfadimetoxidiazina) prezintă avantajul că au activitate mare, toxicitate mică, eliminare lentă şi deci se pot administra mai rar (1—2 ori pe zi). **S.** sînt chimioterapice cu spectru antibacterian larg, fiind utile în meningite cu germeni sensibili, infecţii urinare, pulmonare, digestive, morvă. Nu se recomandă utilizarea locală (cu excepţia marfanilului), datorită fenomenului de sensibilizare pe care îl produc. — *S. hipoglicemiante,* substanţe înrudite ca structură cu sulfamidele antimicrobiene. Sînt folosite în tratamentul anumitor forme de diabet. Se pare că acţiunea lor este datorită stimulării secreţiei de insulină sau unei intervenţii directe în metabolism. Au toxicitate relativ redusă. *S.h.* mai des utilizate sînt carbutamida, tolbutamida etc.

sulfanílic, *acid* ~ (CHIM.), $H_2N-C_6H_4-SO_3H$. Acid sulfonic aromatic, obţinut prin tratarea anilinei cu acid sulfuric şi încălzirea la 180°C a sulfatului de anilină format iniţial. Este o substanţă solidă cristalină, incoloră, greu solubilă în apă, uşor solubilă în alcool, eter, benzen. Încălzit la 300°C, se descompune. Se foloseşte ca reactiv în chimia analitică şi ca intermediar la fabricarea unor coloranţi sau medicamente.

sulfatáre (ELT.), formare de pojghiţe şi de cristale mari de sulfat de plumb pe plăcile şi în porii materialului activ al plăcilor acumulatoarelor electrice cu plumb, ca urmare a neglijenţei în exploatare. **S.** poate deteriora plăcile şi împiedica funcţionarea normală a acumulatoarelor.

sulfatizáre (METAL.), proces de încălzire oxidantă a minereurilor sulfuroase, cu scopul de a îndepărta sulful sau de a transforma sulfurile în sulfaţi uşor solubili. V. şi *prăjire*.

sulfáţi 1. (CHIM.) Săruri ale acidului sulfuric. Se cunosc *s. neutri*, sau *normali* ($Me^I_2SO_4$), şi *s. acizi*, sau *bisulfaţi* (Me^IHSO_4). Se obţin prin tratarea metalelor, a bazelor sau a sărurilor acizilor volatili cu acid sulfuric. Se prezintă sub formă cristalizată de culoare albă. Au gust sărat sau amar. Pentru obţinerea **s.** acizi se tratează soluţiile de **s.** neutri cu acid sulfuric (se cunosc numai **s.** acizi de la metale alcaline). **S.** greu solubili cristalizează fără apă de cristalizare. **S.** uşor solubili cristalizează cu apă de cristalizare, de obicei cu mai multe molecule (ex. sulfatul de sodiu, $Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$, sulfatul de aluminiu, $Al_2(SO_4)_3 \cdot 18H_2O$ etc.). Mulţi **s.** au tendinţa de a forma săruri duble. — *S. de aluminiu*, $Al_2(SO_4)_3 \cdot 18H_2O$. Sarea de aluminiu a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale incolore, monoclinice, cu gust astringent. Este solubil în apă; soluţia apoasă are caracter acid. Se întrebuinţează în industria hîrtiei şi textilă. — *S. de calciu*, sarea de calciu a acidului sulfuric. Se găseşte în natură în cantităţi mari sub formă de dihidrat, $CaSO_4 \cdot 2H_2O$ (g i p s) şi, mai rar, anhidru, $CaSO_4$ (a n h i d r i t). Încălzit peste 1 000°C, se descompune în oxid de calciu şi trioxid de sulf. — *S. de cupru*, $CuSO_4 \cdot 5H_2O$. Sarea de cupru a acidului sulfuric. Se obţine prin reacţia dintre cupru şi acid sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale albastre, solubile în apă. În stare anhidră este o pulbere albă, care, în prezenţa unei cantităţi foarte mici de apă, se colorează în albastru. Se întrebuinţează ca fungicid în agricultură, în galvanotehnică pentru cuprare, în imprimerie, în vopsitorie etc. Este cunoscut şi sub denumirea de *piatră vinătă*. — *S. de fier*, sarea de fier a acidului sulfuric. Se cunosc doi *s.de.f.*: *sulfatul feros* şi *sulfatul feric*. *S. feros*, $FeSO_4$, este solubil în apă, din care cristalizează, sub formă de cristale albastre-verzi, cu şapte molecule de apă de cristalizare ($FeSO_4 \cdot 7H_2O$). În aer se oxidează, trecînd în sulfat bazic feric. Cu sulfaţii alcalini formează săruri duble. Se întrebuinţează la vopsitul ţesăturilor, la obţinerea cernelii, în tăbăcărie, la combaterea dăunătorilor în agricultură etc. Sin. *calaican*. *S. feric*, $Fe_2(SO_4)_3$, formează mai mulţi cristalohidraţi. Cu sulfaţii metalelor alcaline formează săruri duble, de tipul alaunilor. Se întrebuinţează ca mordant. — *S. de bariu*, $BaSO_4$. Sarea de bariu a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de pulbere albă. Este inodor, fără gust, insolubilă în apă şi acizi diluaţi, insolubilă în sucul gastric. Se întrebuinţează la prepararea litoponului, în industria hîrtiei, a cauciucului şi ca substanţă de contrast în examenele radiologice ale tubului digestiv. Se mai numeşte *alb de barită*. — *S. de zinc*, $ZnSO_4 \cdot 7H_2O$. Sarea de zinc a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale incolore rombice. Este solubilă în apă. Are acţiune astringentă şi dezinfectantă. Este folosit în medicină, în bolile de ochi, de piele şi urinare, ca agent de conservare pentru lemn etc. — *S. de sodiu*, $Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$. Sarea de sodiu a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale incolore, cu gust amar, solubile în apă. Se obţine prin încălzirea clorurii de sodiu cu acid sulfuric. În natură se găseşte în mări şi în unele lacuri. Este folosit în industria sticlei, în vopsitorie şi ca purgativ. Sin. *sarea lui Glauber*. — *S. acid de sodiu*, $NaHSO_4$. Sare acidă obţinută prin tratarea soluţiei de **s.** neutru de sodiu cu acid sulfuric. Este solubil în apă. Cristalizează din soluţie cu o moleculă de apă de cristalizare. Prin încălzire trece în pirosulfat, care, la o încălzire mai puternică, se descompune cu cedare de trioxid de sulf. Are utilizări în chimia analitică. Sin. *bisulfat de sodiu*. — *S. de magneziu*, $MgSO_4 \cdot 7H_2O$. Sarea de magneziu a acidului sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale incolore. Are gust amar şi este solubilă în apă. Are acţiune purgativă. Sin. *sare amară*. — *S. dimetilic*, $SO_2(OCH_3)_2$. Ester al acidului sulfuric cu alcoolul metilic, obţinut prin reacţia dintre alcoolul metilic şi acidul clorosulfonic. Este lichid, uleios, incolor, cu p.f. 188°C, insolubil în apă (cu care reacţionează), solubil în alcool şi eter. La fierbere se descompune parţial. Este caustic (provoacă arsuri) şi toxic pulmonar. Se utilizează în sinteza organică la reacţiile de metilare. Sin. *dimetilsulfat*. **2.** (AGROCHIM.) *Sulfat de amoniu*, îngrăşământ agricol azotat, fabricat din acid sulfuric şi amoniac. Conţine 20—21% azot. Se prezintă sub formă de cristale mici solubile în apă şi este nehigroscopic. Deoarece acidifică solul, este indicat mai mult pe solurile alcaline de stepă şi pe sărături. Pe solurile acide şi neutre se foloseşte împreună cu carbonatul de calciu, care neutralizează aciditatea.

sulfhídric, *acid* ~ (CHIM.) v. **hidrogen sulfurat.**

sulfidáre (CHIM.) v. **xantogenare.**

sulfínă *(Melilotus)*, gen de plante erbacee, bianuale, din familia leguminoaselor, caracterizate prin flori albe *(Melilotus albus)* sau galbene *(Melilotus officinalis)*. Creşte prin locuri necultivate. Este plantă meliferă şi medicinală, întrebuinţată ca anticoagulant şi în tratamentul unor boli hepatice.

Sulfină

sulfitáre 1. (IND. ALIMENT.) Operaţie de tratare cu bioxid de sulf a unor produse alimentare (vinul, zemurile şi siropurile în fabricile de zahăr, semifabricatele de fructe etc.) sau a unor vase, în scopul dezinfectării, al conservării, al dizolvării unor componenţi, al decolorării etc. **2.** (IND. PIEL.) Operaţie de tratare cu sulfit şi bisulfit de sodiu a unor extracte tanante (cel mai adesea

extractul de quebracho), în vederea solubilizării produselor insolubile.

sulfiți, săruri ale acidului sulfuros. Se cunosc *s. acizi* sau *bisulfiți* (Me^IHSO_3) și *s. normali* sau *neutri* ($Me^I_2SO_3$). Se obțin prin reacția dintre bioxidul de sulf și soluția sau suspensia apoasă a hidroxidului sau carbonatului metalului respectiv. Au proprietăți reducătoare. La aer se oxidează încet și trec în sulfați. În tehnică au diverse întrebuințări (ex. sulfitul acid de calciu, $Ca(HSO_3)_2$, folosit la obținerea celulozei prin procedeul sulfit). — *S. acid de sodiu,* $NaHSO_3$. Substanță incoloră, solubilă în apă. Se obține prin introducerea unui curent de bioxid de sulf în soluția rece, saturată, a carbonatului de sodiu. Se întrebuințează ca reducător în vopsitorie, ca materie primă pentru obținerea ditionitului de sodiu etc. Sin. *bisulfit de sodiu.*

sulfizáre (METAL.), tratament termochimic pentru îmbogățirea cu sulf sau cu azot și cu sulf a straturilor superficiale ale pieselor din oțel sau din fontă, cu scopul de a le mări rezistența la uzură, fără ca duritatea materialului să crească simțitor. V. și tratamente termochimice.

sulfocianhídric *acid* ~ (CHIM.) v. **tiocianic,** *acid* ~.

sulfocianúri (CHIM.) v. **rodanuri.**

sulfonáre (CHIM.), operație prin care se introduce o grupare funcțională $-SO_3H$ în molecula unei substanțe organice în scopul obținerii unui acid sulfonic. Se face fie direct cu acid sulfuric (ex. **s.** hidrocarburilor aromatice), fie prin diferite reacții (ex. **s.** hidrocarburilor parafinice și cicloparafinice). **S.** are aplicații multiple în sinteza coloranților, a medicamentelor etc.

sulfúri (CHIM.), combinații ale sulfului cu elemente electropozitive. **S.** metalelor sînt săruri ale acidului sulfhidric. Se cunosc două serii de **s.**: *acide,* sau *hidrosulfuri* (Me^IHS), și *normale,* sau *neutre* (Me^I_2S). Cele mai multe dintre **s.** sînt foarte greu solubile în apă și intens colorate (ex. sulfura de arsen, galbenă, As_2S_3; sulfura de stibiu, portocalie, Sb_2S_3; sulfura de plumb, neagră, PbS etc.). Servesc în chimia analitică pentru identificarea unor cationi. — *S. de bariu,* BaS. Sarea de bariu a acidului sulfhidric. Se prezintă sub formă de cristale incolore, cubice. Se obține prin reducerea sulfatului de bariu cu cărbune. Este greu solubilă în apă, însă suferă o descompunere hidrolitică. Se întrebuințează la obținerea litoponului și ca depilator. — *S. de carbon,* CS_2. Combinație a sulfului cu carbonul. Se obține direct din elemente. Este lichidă, volatilă, cu p.f. 46,25°C, incoloră, foarte inflamabilă, insolubilă în apă și toxică. *S. de c.* pură are miros aromatic; *s. de c.* tehnică (brută) are miros neplăcut, datorită unor impurități. Este un bun dizolvant pentru brom, iod, sulf, fosfor, grăsimi etc. Puțin reactivă din punct de vedere chimic, e sensibilă la lumină, care o descompune încet. Se întrebuințează la fabricarea mătăsii artificiale prin procedeul viscozei, a unor insecticide, ca dizolvant și ca materie primă pentru sinteza unor substanțe organice. Se mai numește *bisulfură de carbon.* — *S. de sodiu,* Na_2S. Sarea de sodiu a acidului sulfhidric. Substanță amorfă, incoloră în stare pură, solubilă în apă, greu solubilă în alcool și eter. Se obține prin reducerea sulfatului de sodiu cu cărbune. Se oxidează ușor în prezența oxigenului din aer. Este întrebuințată ca agent reducător în chimia organică și în industria tăbăcăriei.

sulfuric, *acid* ~ (CHIM.), H_2SO_4. Acid oxigenat al sulfului, cu gr. sp. 1,84; p.t. 10,5°C; p.f. 338°C (98,2%). Este un lichid uleios, incolor, inodor, oxidant puternic, avid de apă. Carbonizează substanțele organice. Produce arsuri puternice în contact cu pielea omului. Se găsește în natură în stare nativă în emanațiile vulcanilor și sub formă de combinații (sulfați ai metalelor alcaline și alcalino-pămîntoase). Se obține prin combinarea trioxidului de sulf cu apa. Industrial se prepară prin oxidarea catalitică cu oxigen din aer a bioxidului de sulf, folosind procedeul de contact sau procedeul cu „nitroză" (metoda camerelor de plumb și metoda turnurilor). *A.s.* poate dizolva trioxidul de sulf, dînd acid sulfuric fumans (oleum). Se dizolvă în apă, formînd hidrați, cu dezvoltare mare de căldură. Atacă toate metalele, cu excepția aurului și a platinei. *A.s.* concentrat nu dizolvă fierul, ceea ce permite să fie transportat în cisterne de fier sau de fontă. Plumbul este rezistent la *a.s.* diluat pînă la circa 80%. *A.s.* este un acid tare, bibazic, care formează două serii de sulfați (acizi și neutri). Este acidul cel mai important al industriei chimice, avînd numeroase întrebuințări: la fabricarea unor acizi minerali (HCl, H_3PO_4 etc.), a îngrășămintelor agricole, în industria organică de sinteză (coloranți, explozivi, medicamente, insecticide etc.), în industria petrochimică (fenol, detergenți etc.), la rafinarea produselor petroliere, la umplerea acumulatoarelor ș.a. În țara noastră se fabrică la Năvodari, Valea Călugărească, Baia Mare, Turnu-Măgurele etc. Producția de *a.s.* a crescut de la 44 000 t în 1938 la 541 000 t în 1965. Sin. *vitriol.*

sulfuros, *acid* ~ (CHIM.), H_2SO_3. Acid oxigenat al sulfului. Se obține sub formă de soluție prin dizolvarea în apă a bioxidului de sulf (SO_2). Formează două serii de săruri: *acide* și *neutre.* Are proprietăți reducătoare. Se oxidează treptat, trecînd în acid sulfuric. Este întrebuințat ca decolorant, conservant pentru fructe etc.

súlger (slugér) (în evul mediu în țările române), denumire a dregătorului însărcinat cu strîngerea sulgiului; avea în grijă aprovizionarea curții domnești cu carne. Subalternii săi erau *vtori-* și *tretisulgerul* și sulgereii. În Moldova exista în sec. al XVII-lea și un „cămăraș de sulgiu".

súlgiu (în evul mediu în țările române), denumire a dării, percepută la început în natură (vite și oi) și apoi în bani, care se plătea pentru vitele sau oile tăiate. Era una dintre principalele surse de aprovizionare cu carne a curții domnești.

Sulina, braţ al Dunării (83,8 km) în Deltă, care la al doilea ceatal se desparte din braţul Tulcea şi se varsă în mare în aval de Sulina. Lucrările de rectificare desfăşurate între 1868 şi 1902, în urma cărora braţul a fost scurtat la 62,6 km, precum şi lucrările de dragare pentru menţinerea unor adâncimi optime de navigaţie, au transformat S. în cel mai important braţ al Dunării, pe care se efectuează navigaţia vaselor marine de tonaj mare. Prin S. trec 14% din apele fluviului.

Sulina, oraş în raionul Tulcea, reg. Dobrogea, port situat la vărsarea braţului Sulina în Marea Neagră. 3 670 loc. (1965). Industrie alimentară (hale de depozitare şi de preindustrializare a peştelui).

súliţă 1. Armă de atac, formată dintr-o prăjină lungă de lemn, terminată cu un vîrf de fier ascuţit. Era folosită mai ales în antichitate. 2. (SPORT) **a)** Obiect sportiv confecţionat din lemn sau din metal, prevăzut cu un vîrf ascuţit de fier sau de oţel, având o lungime de 2,60—2,70 m (pentru bărbaţi) şi de 2,20—2,30 m (pentru femei) şi o greutate de 600—800 g; în jurul centrului său de greutate (locul unde se exercită forţa de propulsie), **s.** este prevăzută cu un manşon de 15—16 cm. **b)** Denumirea probei sportive practicate cu acest obiect. La jocurile olimpice de la Tokio (1964), sportiva română Mihaela Peneş a obţinut locul I şi medalia de aur cu o aruncare de 60,54 m.

sulky */súlchi/*, trăsură pe două roţi, construită special pentru cursele de trap.

Sullivan */sálivən/*, Arthur Seymour (1842—1900), compozitor englez, creatorul operetei naţionale moderne. A studiat la Londra şi la Leipzig, însuşindu-şi o solidă tehnică de compoziţie. A compus muzică de scenă pentru piese de Shakespeare, două balete, 22 de operete („Mikadoul", 1885), opera „Ivanhoe" (1897) ş.a.

Sullivan */sálivən/*, Louis Henry (1856—1924), arhitect american, promotor al arhitecturii moderne. A studiat la Paris. S. a promovat folosirea armăturilor de oţel pentru construcţiile înalte, fiind în general preocupat de găsirea unor metode noi în construcţie (Auditorium Building-Chicago, Transportation Building-Chicago etc.).

Sully */süli/*, Maximilien de Béthune, duce de ~ (1559—1641), om politic francez, ministru de finanţe (1597—1610) al regelui Henric al IV-lea. A favorizat dezvoltarea agriculturii şi a comerţului.

Sully Prudhomme */süli prüdóm/*, Armand (1839—1907), poet francez, reprezentant al şcolii parnasiene. A fost membru al Academiei Franceze. A scris versuri lirice, elegant cizelate, scurte meditaţii, pe un ton de discretă şi tandră melancolie, asupra unor aspecte dureroase ale existenţei umane („Stanţe şi poeme", 1865; „Singurătăţi", 1869; „Duioşii zadarnice", 1875) şi ample poeme filozofice de o factură uneori didactică, străbătute de ideile scientiste ale timpului şi de idealul sacrificiului de sine ca sursă a fericirii („Dreptatea", 1878; „Fericirea", 1888). Premiul Nobel (1901).

Sulpicia (a doua jumătate a sec. I î.e.n.), poetă latină. Este autoarea a şase scrisori de dragoste (păstrate în cartea a III-a a elegiilor lui Tibullus). Prin sinceritatea şi spontaneitatea lirismului, aceste poezii amintesc de S a f o.

sultán, titlu dat suveranului Imperiului otoman şi al unor ţări musulmane.

sultanină (VITICULT.), soi de viţă de vie cultivat pentru producerea stafidelor. Are struguri rămuroşi lungi şi boabe negre, fără seminţe. Este un soi foarte puţin productiv şi necesită o agrotehnică specială. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe mici în Dobrogea.

súltă (DR.), sumă de bani datorată ca diferenţă între valoarea a două lucruri ce se transmit în executarea unui contract de schimb sau între valoarea părţii din moştenire la care un moştenitor are dreptul şi bunurile de valoare mai mică ce i se atribuie cu prilejul împărţelii.

Sulzer */zúlţər/*, Franz Joseph (? —1791), istoric şi muzician austriac, stabilit în România. În calitate de căpitan în regimentul austriac Lattermann (1759—1773), a venit în Transilvania, intrînd în legătură cu românii, la Braşov şi la Reghin (unde l-a cunoscut pe Petru Maior). A petrecut apoi mai mulţi ani în Ţara Românească (începînd din 1776 la curtea lui A. Ipsilanti). Principala sa lucrare, „Geschichte des transalpinischen Daciens" (Viena, 1781—1782), este alcătuită din 3 volume, dintre care primul constituie partea geografică, iar celelalte două partea istorică. Lucrarea susţine teza neştiinţifică a originii romano-slave a românilor, care ar fi venit din sudul Dunării ca popor constituit; ea conţine totuşi preţioase informaţii etnografice şi cu privire la folclorul şi la muzica românească din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, precum şi 10 melodii populare româneşti, printre primele melodii de acest fel consemnate în notaţie apuseană.

sumábilă, *funcţie* ~ (MAT.), funcţie integrabilă (v. *integrare*).

sumác (BOT.; *Rhus coriaria*), arbust din familia anacardiaceelor, înalt de 3—4 m, cu frunze imparipenat compuse, bogate în materii tanante, cu flori albe dispuse în inflorescenţe şi cu fructe drupe, acoperite cu peri glanduloşi şi peri linoşi roşii. Se cultivă în bazinul Mării Mediterane şi este folosit la fabricarea pielor fine, cărora le conferă o culoare deschisă, rezistentă la lumină şi o moliciune deosebită.

sumán, haină ţărănească, lungă pînă la genunchi, confecţionată dintr-un postav gros şi în unele regiuni (nordul Moldovei), bogat ornamentată cu găitane.

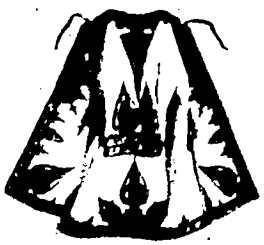

Sumen

Sumatra, insulă indoneziană în Arhipelagul Malaez, situată la sud-vest de peninsula Malacca, de care este despărțită prin strîmtoarea Malacca. Suprafața: 473 000 km². Populația: 15 739 360 loc. (1961). Relief variat; în partea de sud-vest Munții Barisan, cu numeroși vulcani activi, iar în partea de nord-est o cîmpie aluvială. Altitudinea maximă: 3 801 m (vulcanul activ Kerintji). Climă ecuatorială. Păduri ecuatoriale umede; în depresiuni, savane; pe țărmuri, asociații de mangrove. Se cultivă orez, porumb, tutun, ceai; plantații de trestie de zahăr, de arbori de cauciuc, de cafea etc. Exploatări de petrol (circa 4/5 din producția pe ramură a Indoneziei), de cărbuni, de aur, de mangan etc. Principalele orașe-porturi: Palembang, Padang, Medan.

sumație v. **adiție latentă.**

súmă (MAT.), rezultat al adunării numerelor, vectorilor, tensorilor, matricelor, funcțiilor, operatorilor etc. Proprietățile fundamentale ale adunării sînt: comutativitatea, asociativitatea (în unele cazuri existența lui zero și existența opusului), precum și distributivitatea înmulțirii față de adunare dacă s-a definit și înmulțirea. — *S. a două subspații liniare* E_1 *și* E_2 *ale unui spațiu liniar* E, mulțimea S formată din vectorii $x=x_1+x_2$, cu $x_1 \in E_1$ și $x_2 \in E_2$. Se notează $S=E_1+E_2$ și este un subspațiu liniar. — *S. directă a două subspații liniare* E_1 *și* E_2 *ale unui spațiu liniar* E, suma S a subspațiilor E_1 și E_2 care au proprietatea $E_1 \cap E_2 = \bigcirc$; se notează $S=E_1+E_2$ sau $S=E_1 \oplus E_2$.

Sumba, insulă indoneziană în Arhipelagul Malaez, situată la sud-vest de insula Flores. Suprafața: 11 200 km². Populația: circa 183 000 loc. Relief în general muntos, cu podișuri înalte. Altitudinea maximă: 1 225 m. Climă subecuatorială-marină. Păduri tropicale (santal, acaju etc.) și formații vegetale de tipul savanelor. Cultura orezului, porumbului, bumbacului, tutunului etc.; creșterea animalelor (cai pentru export). Principalul oraș și port: *Waingapu.*

Sumbawa *[sumbáua],* insulă indoneziană în Arhipelagul Malaez, situată la vest de insula Flores. Suprafața: 14 500 km². Populația: circa 315 000 loc. Relief muntos cu înălțimi mari. Altitudinea maximă: 2 851 m (vulcanul activ Tambora). Climă subecuatorială-marină. Păduri tropicale și formații vegetale de tipul savanelor. Cultura orezului, a porumbului, tutunului etc. Plantații de trestie de zahăr, de cafea etc. Creșterea animalelor. Principalul oraș: *Raba.*

Sumer, ținut în sudul Mesopotamiei, care, în mileniile IV—III î.e.n., a fost unul dintre cele mai însemnate centre de civilizație ale lumii antice. Pe la mijlocul mileniului al III-lea î.e.n., în S. s-a format unul dintre cele mai vechi state sclavagiste din lume, sub conducerea lui *Lugal-Zaggisi.* A fost cucerit de *Sargon I,* regele Akkadului, în sec. al XXIV-lea î.e.n. În sec. al XXI-lea î.e.n., regatul sumerian a cunoscut o nouă înflorire, dar a căzut sub loviturile triburilor nomade ale amoriților.

sumeriană, *artă* ~, cea mai veche artă de pe teritoriul Mesopotamiei. Caracteristice artei s. sînt palatele construite din cărămidă, cu ziduri înalte și groase, cu aspect de fortăreață și în complexul cărora era inclus templul și ziguratul. Ornamentarea arhitecturii consta în reliefuri de ceramică și mozaicuri de ceramică smălțuită. Cele mai cunoscute opere s. sînt: reliefuL istoric „Stela vulturilor" (circa 3 000 î.e.n.), statuia conducătorului „Gudea" (2 400 î.e.n.), „Peruca de aur", aceasta din urmă mărturie a finei prelucrări a metalelor prețioase. Printre cele mai importante centre ale culturii sumeriene se numără orașele: Lagash, Ur, Uruk, Eridu. Ulterior arta s. a influențat pe cea akkadiană.

Sun, dinastie de împărați chinezi (960—1279) care au dus o luptă susținută pentru unificarea țării. După cucerirea părții de nord a Chinei (1127) de către cijurcijeni, autoritatea dinastiei S. s-a exercitat numai asupra părții de sud a Chinei. A fost răsturnată în 1279 de către mongoli, care au ocupat China, instaurîndu-și dominația asupra ei.

Sunay, Cevdet (n. 1901), președinte al Turciei (din 1966). A participat la revoluția burgheză națională (kemalistă). Din 1930 a ocupat diferite posturi în forțele armate. În 1960 a fost numit comandant al forțelor militare terestre; în același an a devenit șeful statului-major general, post pe care l-a deținut pînă în 1966.

sunătoare (BOT.), nume dat mai multor plante din familii diferite, cum ar fi: *Crepis foetida,* pojarnița *(Hypericum perforatum),* clocoticiul *(Rhinanthus),* măselariță *(Hyoscyamus niger).*

Sund, strîmtoare marină între Peninsula Scandinavă și insula Seeland; unește apele Mării Baltice cu cele ale Mării Nordului. Lungimea: 70 km. Lățimea: între 3,4 și 24 km. Adîncimi pînă la 38 m.

Sunderland *[sándələnd],* oraș în Marea Britanie, în nordul Angliei, situat la vărsarea rîului Wear în Marea Nordului. 190 580 loc. (1962). Industrie carboniferă, construcții navale, construcții de mașini, industrie chimică, a hîrtiei etc. Port maritim, important pentru exportul de cărbune.

súnet (FIZ.), vibrație a particulelor unui mediu capabilă să producă o senzație auditivă. Omul percepe vibrațiile ale căror frecvențe sînt cuprinse între aproximativ 16 și 20 000 Hz. S. se propagă sub formă de unde elastice numai în substanțe (gaze, lichide, solide); el nu se propagă prin vid. Viteza de propagare a s. depinde de caracteristicile mediului; în aer, în condiții normale, ea este de circa 340 m/s. S. poate fi *simplu* (sau *pur*), cînd vibrația se efectuează cu o singură frecvență, ori *compus* (sau *complex*), cînd rezultă din suprapunerea mai multor s. simple. Caracteristicile unui s. simplu sînt *înălțimea* (determinată de frecvența vibrației) și *intensitatea* (determinată de energia vibrației); un s. compus este caracterizat de timbrul său.

sunet articulat (LINGV.), element al vorbirii, rezultat din modificarea curentului de aer expirat prin articulație. S.a. este unitatea de bază a fonetică. V. și fonem.

Sungari, riu în nord-estul R.P. Chineze (circa 2000 km), afluent pe dreapta al Amurului. Izvorăşte dintr-un podiş situat în vestul Munţilor Manciuriei de Est. Navigabil în aval de oraşul Ghirin. Hidrocentrală (cu un lac de retenţie de circa 150 km lungime). **S.** trece prin oraşele Ghirin, Harbin şi Ţziamusi.

Sun Iat-sen (1866—1925), democrat-revoluţionar şi om de stat chinez. Şi-a închinat viaţa luptei antifeudale şi antiimperialiste. În 1905 a creat larga organizaţie revoluţionară Tun-Mîn-Hui. În 1907 a proclamat cele *trei principii* pe care s-a bazat programul revoluţiei

Sun Iat-sen

din 1911: *naţionalism* (răsturnarea dinastiei manciuriene Ţin), *puterea populară* (crearea republicii) şi *propăşirea poporului* (drepturi egale asupra pămîntului). În urma revoluţiei, **S.I.-s.** a deţinut funcţia de preşedinte provizoriu al Republicii Chineze (decembrie 1911—februarie 1912). Puterea fiind însă acaparată de un guvern reacţionar sprijinit de puterile imperialiste, **S.I.-s.** a fost nevoit să demisioneze. În 1914 el a pus bazele partidului Ciun Hua Gomindan, în vederea luptei împotriva regimului reacţionar. În 1922—1924 el a reorganizat partidul Gomindan.

súnna (în arabă „comportare, obişnuinţă"), tradiţia sfîntă a islamului „ortodox" (sunnit), care completează şi explică Coranul. A fost sistematizată în sec. al IX-lea. **S.** se compune din povestiri (hadisuri), care înfăţişează fapte şi aforisme atribuite profetului Mahomed. Împreună cu Coranul, a servit la elaborarea dreptului feudal musulman, *şariatul*.

sunnism, curentul „ortodox" al islamului, predominant şi azi în ţările musulmane. Se bazează pe recunoaşterea obligatorie a sunnei ca întregire a Coranului. I se opune şiismul, dominant în Iran, Yemen şi Irakul de sud.

supápă 1. (MAŞ.) Organ de maşină pentru închiderea şi deschiderea unui orificiu prin care circulă un fluid. **S.** execută o mişcare de translaţie, comandată sau automată, în direcţia de curgere a fluidului şi are rolul fie de *organ obturator* (ex. **s.** unui robinet), fie de *organ de distribuţie* (ex. **s.** unui motor cu aprindere prin scînteie). **S.** fără tijă de ghidare se numesc: *inelară*, *s.-placă* sau *pastilă*. Se deosebesc următoarele tipuri de **s.**: de distribuţie, de admisie, de aspiraţie, de emisiune, de evacuare, de refulare, de pornire, de siguranţă etc. **2.** (EXPL. PETR.) *Supapă de fund*, dispozitiv (valvă) montat la anumite nivele în coloana de ţevi de extracţie la o sondă exploatată prin metoda erupţiei artificiale şi care serveşte la stabilirea comunicaţiei între spaţiul din interiorul ţevilor de extracţie şi spaţiul inelar format între coloana de exploatare şi ţevile de extracţie.

super- (lat. *super* „deasupra"), element de compunere cu sensul „deasupra, foarte" (ex. *superheterodină*, *superfin*).

superficie, *drept de* ~, dreptul de proprietate al unei persoane asupra construcţiei pe care a clădit-o pe terenul altuia împreună cu dreptul ei real de folosinţă asupra terenului pe care s-a ridicat construcţia.

superfinisáre (TEHN.), operaţie de supernetezire a asperităţilor suprafeţelor unor obiecte metalice (în special piese şi organe de maşini), executată cu ajutorul unor scule abrazive, care efectuează mişcări rectilinii-oscilatorii lente.

superfosfát (AGROCHIM.), îngrăşămînt agricol fosfatic alcătuit dintr-un amestec complex în care predomină fosfatul monocalcic. Se obţine din fosfaţi naturali sau din făină de oase, prin tratare cu acid sulfuric sau cu un amestec de acizi. Conţine 15,7—18,7% pentaoxid de fosfor (P_2O_5), ajungînd pînă la 24%, cînd se fabrică din apatită. Este un îngrăşămînt pulverulent sau granulat, puţin higroscopic, solubil în apă, cu reacţie fiziologică neutră. În Republica Socialistă România superfosfatul se fabrică la uzinele din Năvodari, Tîrnăveni, Valea Călugărească şi este folosit în doze de 200—400 kg/ha, mai mult pe solurile din stepă.

superheterodínă (TELEC.), radioreceptor în care se produce schimbarea, cu ajutorul unui oscilator local (heterodină), a frecvenţei purtătoare a semnalului recepţionat, astfel încît în aparat să se amplifice şi să se detecteze un semnal de frecvenţă purtătoare intermediară constantă, oricare ar fi frecvenţa undei radioelectrice recepţionate. Superheterodinele sînt cele mai răspîndite tipuri de radioreceptoare actuale, datorită amplificării mai mari în etajele de radiofrecvenţă, sensibilităţii practic constante pentru diferite benzi de frecvenţă, marii selectivităţi etc.

supericonoscóp (TELEC.), tub electronic videocaptor (traductor imagine-curent), la care, spre deosebire de iconoscop, imaginea este proiectată pe un fotocatod, de unde este transportată pe ţintă (mozaicul de celule cu emisiune secundară mare) de fluxul de electroni emişi de fotocatod şi accelerat de cîmpul electric dintre acesta şi anod. Se obţine astfel o sensibilitate de 10—15 ori mai mare decît a iconoscopului.

superlativ (lat. *super* „deasupra" şi *latus* „dus, ridicat"; LINGV.), grad de comparaţie prin care se arată că o însuşire există în cea mai înaltă măsură (*s. de superioritate*) sau în cea mai scăzută măsură (*s. de inferioritate*). Sînt două feluri de **s.**: *s. absolut*, la care nu se face raportare explicită la alte obiecte (ex. *foarte bun*, *deosebit de frumos*, *extrem de greu*, *foarte puţin interesant*), şi *s. relativ*.

la care se face raportarea la alte obiecte (ex. elevul *cel mai bun* sau *cel mai puțin bun* din clasă; cartea *cea mai interesantă* din cele recent apărute).

supernóvă (ASTR.), stea variabilă din clasa novelor, dar de cîteva sute de ori mai strălucitoare, putînd ajunge egală în strălucire cu un întreg sistem stelar. Se cunosc numai 3 supernove galactice; celelalte, circa 60, sînt extragalactice. **S.** reprezintă unul dintre cele mai mari cataclisme cerești.

superorticón (TELEC.), tub videocaptor (traductor imagine-curent pentru televiziune) la care, spre deosebire de orticon, ținta (mozaicul) este supusă acțiunii unui flux de electroni emiși de fotocatod, pe care se proiectează imaginea ca și la supericonoscop. **S.** are o sensibilitate foarte mare (de circa 1 000 de ori mai mare decît a iconoscopului) și este utilizat pentru captarea de imagini în condiții de iluminare reduse.

supersónic (despre un vehicul), care se deplasează cu o viteză superioară celei a sunetului.

superstiții, credințe primitive, înapoiate, bazate pe rămășițe ale animismului și ale magiei (ex. credința în spirite bune și rele, în miracole, farmece, vrăji, semne prevestitoare, numere fatidice, întîmplări sau zile „norocoase" ori „nenorocoase" etc.). Teologii consideră **s.** ca abateri de la dogmele bisericii oficiale. Biserica romano-catolică le-a asimilat în evul mediu cu ereziile. În realitate, între **s.** și credințele religioase nu există o deosebire de esență.

Supervielle *[süpervièl]*, Jules (1884 — 1960), scriitor francez. S-a născut la Montevideo. După începuturi aflate sub influența simbolismului, a scris poezii lirice de o autentică sinceritate și prospețime, în care a explorat lumea fabuloasă, „suprareală", a mitului și a visului (volumele „Debarcadere", 1922; „Gravitații", 1925; „Povestea lumii", 1928), încercînd o evadare din narcisism și comuniunea cu universul. Volumele „Poemul Franței nefericite" (1942) și „Memoria care uită" (1949) sînt inspirate din actualitate. A mai scris proză și teatru.

supín (LINGV.), mod verbal nepersonal, identic în ceea ce privește forma cu participiul trecut (dar, spre deosebire de acesta, invariabil după gen și număr) și asemănător în ceea ce privește conținutul cu infinitivul (ex. lat. *uenatum* în *eo uenatum* „mă duc să vînez" sau rom. (*de*) *făcut* în *ce e de făcut*).

supoziție (LOG.), capacitate a unui termen de a reprezenta ceva într-o propoziție. **S.** este de două feluri: *formală*, cînd termenul desemnează un obiect exterior limbajului (ex. în propoziția „Ciinele este animal", termenul „ciine" este folosit pentru orice ciine concret), și *materială*, cînd termenul desemnează însuși cuvîntul despre care vorbim (ex. în propoziția „«Ciinele» este substantiv", termenul „ciine" este folosit pentru cuvîntul „ciine"). Teoria **s.** a fost elaborată de logicieni medievali și constituie o contribuție originală în problemele semanticii, ale raportului dintre sintaxă și semantică, în cadrul limbii naturale și cu ajutorul acesteia.

Suppé *[zupé]*, Franz von (1819—1895), compozitor austriac de origine belgiană. Reprezentant al operetei vieneze, s-a făcut cunoscut prin lucrări ca: „Poet și țăran", „Cavaleria ușoară", „Frumoasa Galateea" ș.a., ale căror uverturi se cîntă adesea ca lucrări de sine stătătoare. A mai scris vodeviluri, farse etc., caracterizate printr-o remarcabilă grație și eleganță.

Suppiluliuma, rege hitit (prima jumătate a secolului al XIV-lea î.e.n.). A purtat războaie victorioase împotriva Egiptului și a extins supremația statului hitit pînă în sudul Palestinei. A fost supranumit „Marele hitit".

Supplex Libellus Valachorum, denumirea peiorativă, dată de istoricul sas J. E d e r, memoriului întocmit în numele națiunii române de Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Iosif Mehesi, funcționar român în cancelaria aulică, Ignatie Darabant de la Oradea, Petru Para de la Năsăud, Petru Maior, Gheorghe Șincai ș.a. și înaintat împăratului Leopold al II-lea, în 1791, de episcopii români Gherasim Adamovici și Ioan Bob, prin care se cerea recunoașterea românilor din Transilvania ca „națiune" egală în drepturi cu celelalte. Memoriul, care continua și dezvolta programul politic al episcopului Inocențiu M i c u, se baza pe puternice argumente istorice (vechimea și continuitatea românilor în Transilvania) și demografice (majoritatea absolută a românilor în Transilvania). Împăratul a trimis memoriul spre rezolvare Dietei Transilvaniei de la Cluj, care l-a respins. **S.L.V.** a reprezentat un moment de seamă în lupta românilor din Transilvania pentru recunoașterea egalității în drepturi cu celelalte naționalități.

supra- (lat. *supra* „deasupra"), element de compunere cu sensul „peste, deasupra, foarte" (ex. *suprastrat, suprastructură, supranatural, supraaglomerat*).

supraalimentáre (MAȘ.), operație de alimentare cu o cantitate mai mare de amestec combustibil (la motoarele cu aprindere prin scînteie) sau de aer (la motoarele diesel) decît cea corespunzătoare aspirației obișnuite, în scopul restabilirii puterii motorului cînd acesta lucrează în atmosferă rarefiată (ex. la avioane) sau în scopul măririi puterii litrice a motoarelor în general.

supraconductibilitáte (FIZ.), ansamblu de proprietăți pe care le prezintă unele metale sau unele aliaje la temperaturi apropiate de 0°K și care se manifestă în primul rînd prin anularea rezistenței electrice. **S.** apare numai sub o anumită temperatură critică (mai mică decît 20°K), caracteristică fiecărui material, și se menține cît timp intensitatea unui cîmp magnetic exterior nu depășește o anumită valoare, dependentă de temperatura materialului. Anularea rezistenței electrice se produce atît în curent continuu, cît și în curent alternativ, pînă la frecvențe corespunzătoare infraroșului. De asemenea se anulează inducția magnetică în interiorul materialului. Ră-

min nemodificate o serie de alte însuşiri, ca structura cristalină, absorbţia neutronilor, comportarea fotoelectrică etc. **S.** se întîlneşte la unele elemente (ex. *Zn, Hg, In, Pb, Nb* etc.), la unele aliaje (ex. *Ag* cu *Pb*) sau compuşi metalici (ex. Nb_3Sn), care uneori pot să nu aibă nici un component supraconductor (ex. *MoC*). **S.** este un efect tipic cuantic, în care un rol esenţial îl au interacţiunile electronilor. Deşi producerea şi păstrarea temperaturilor foarte joase prezintă dificultăţi, totuşi **s.** a stat la baza unor aplicaţii tehnice (ex. electromagneţi cu consum mic de energie, criotroane etc.).

supradominántă (MUZ.) **1.** Treapta a şasea a modurilor major şi minor, situată la o sextă superioară faţă de tonică şi la o secundă superioară faţă de dominantă. **2.** (În armonie) Denumire a acordului construit pe treapta a şasea a modurilor major sau minor. V. şi dominantă.

supraexcitáţie (FIZIOL.), creştere importantă a procesului de excitaţie dintr-un ţesut sau organ, care depăşeşte ritmul funcţional al organului. Se produce fie datorită acţiunii unui stimul prea puternic, fie reactivităţii mărite a organului respectiv. Se mai numeşte *excitaţie supramaximală*.

suprafáţă 1. (MAT.) Partea exterioară a unui corp. Poate fi definită uneori ca loc geometric al unei curbe care se deplasează în spaţiu după o anumită lege. În geometria elementară, planul, poliedrele, sfera şi celelalte cuadrice, cilindrul, conul sînt exemple de **s.** — *S. de rotaţie*, suprafaţă generată prin rotirea unei curbe plane în jurul unei drepte din planul curbei, numită *axă de rotaţie* (ex. sfera, conul circular drept). Paralelele şi meridianele sînt curbe importante ale *s. de r.* — *S. algebrică*, suprafaţă dată de ecuaţia $F(x, y, z)=0$, cu $F(x, y, z)$ un polinom în variabilele x, y, z. — *S. de nivel a unui cîmp scalar* $\varphi(x, y, z)$, mulţimea punctelor din domeniul de definiţie al unui cîmp scalar în care valorile lui sînt egale cu un acelaşi număr $C, \varphi(x, y, z)=C$. — *S. de gradul al doilea* v. *cuadrică*. — *S. simplă*, mulţime de puncte din spaţiul E^3 care poate fi pusă în corespondenţă topologică cu punctele interioare ale unui pătrat. — *S. parametrică în spaţiul euclidian cu trei dimensiuni* E^3, suprafaţă definită de ecuaţiile $x=f(u, v)$; $y=g(u, v)$; $z=h(u, v)$,

$$\operatorname{rang}\begin{pmatrix} f_u & g_u & h_u \\ f_v & g_v & h_v \end{pmatrix} = 2,$$

unde f, g, h sînt funcţii diferenţiabile într-un domeniu plan din spaţiul euclidian cu două dimensiuni. O ecuaţie de forma $F(x, y, z)=0$, unde F este o funcţie diferenţiabilă definită într-un domeniu D din E^3 şi are $\operatorname{rang}(F_x, F_y, F_z)=1$ în D, defineşte o **s.** diferenţiabilă scufundată în E^3. Riguros, noţiunea de **s.** se defineşte ca o varietate topologică cu două dimensiuni. **2.** (FIZ.) Loc geometric al punctelor în care proprietăţile fizice ale unui sistem variază rapid, aproape discontinuu. — *S. de undă*, loc geometric al punctelor din spaţiu în care o undă are, într-un anumit moment, aceeaşi fază. Forma *s. de u.* depinde de structura mediului prin care se propagă unda. — *S. echipotenţială*, loc geometric al punctelor în care potenţialul scalar al unui cîmp de vectori are aceeaşi valoare. **3.** (CHIM.) *Suprafaţă specifică*, aria totală a suprafeţelor granulelor din unitatea de volum (1 cm^3) sau de masă (1 g) a unui material pulverulent sau granular. **4.** (AV.) *Suprafaţă portantă*, suprafaţă a organelor unei aeronave asupra cărora se exercită portanţa (ex. aripa la avioane, rotorul la elicoptere). **5.** (GEOL., GEOGR.) **a)** *Suprafaţă structurală*, suprafaţă de stratificaţie a unei serii de depozite sedimentare, care poate fi utilizată pentru reprezentarea structurii tectonice a unei porţiuni din scoarţa terestră. Pentru reprezentarea pe hărţi structurale a *s.s.* se utilizează izobate, adică curbe de egală adîncime a unei *s.s.* faţă de un plan de referinţă. **b)** *Suprafaţă de eroziune*, suprafaţă de teren relativ netedă sau uşor vălurită, suborizontală sau înclinată, din regiunile montane sau deluroase, care reţează stratele formaţiilor geologice. Formate în urma acţiunii îndelungate de eroziune a apelor curgătoare şi a proceselor complementare legate de aceasta (care reduc înălţimile pînă la un plan apropiat ca altitudine de nivelul de bază, creînd o formă de relief cu o fizionomie apropiată de cea a unei cîmpii), *s. de e.* au fost ulterior ridicate datorită mişcărilor tectonice; în prezent, ele sînt intens fragmentate de apele curgătoare. Repetarea acestui şir de procese duce la existenţa în regiunile muntoase a cîtorva *s. de e.*, dispuse în trepte. Astfel, de exemplu, se consideră că în Carpaţii Meridionali există trei suprafeţe de eroziune, situate la altitudinile de 1 800—2 200 m (Borăscu), 1 400—1 700 m (Rîul Şes) şi 800—1 000 m (Gornoviţa). Sin. *platformă de eroziune*. **6.** (GEOL.) *Suprafaţă naturală de depresiune*, suprafaţă pe care o descrie apa subterană în condiţiile de curgere naturală. **7.** (EC.) *Suprafaţă de producţie*, parte din suprafaţa unei întreprinderi pe care se desfăşoară procesul de producţie. Cuprinde secţiile şi atelierele de bază ale întreprinderii, depozitele de materii prime şi de produse, secţiile auxiliare şi birourile, căile de acces şi de transport şi suprafeţele dintre secţii şi depozite, impuse de normele privind paza contra incendiilor. Justa sistematizare şi folosirea raţională a *s. de p.* duc la sporirea capacităţilor de producţie şi la economisirea de fonduri de investiţii.

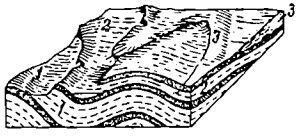

Suprafaţa structurală
1, 2, 3 — diferite straturi văzute în secţiune şi la suprafaţă

suprafluiditáte (FIZ.), comportare specifică a heliului lichid la temperaturi joase. Sub temperatura de 4,2°K, izotopul He^4_2 este un lichid obişnuit, numit heliu I. La temperatura de 2,18°K, heliul I suferă o schimbare de fază, trecînd în heliu II, care este tot

lichid, dar care prezintă o serie de manifestări deosebite, printre care cea mai caracteristică este viscozitatea sa redusă. Dacă presiunea exercitată asupra lui nu depășește 25 atm, heliul II rămîne lichid la temperaturi oricît de joase. **S.** este, ca și supraconductibilitatea, un efect tipic cuantic, în care rolul esențial îl au interacțiunile dintre atomii heliului.

suprafuziúne (FIZ.), stare de subrăcire a unui lichid aflat sub temperatura de solidificare. **S.** poate fi distrusă prin agitarea lichidului sau prin introducerea în el a unui mic cristal din substanța respectivă. Se mai numește *supratopire*.

supraimperialísm (EC.) v. **imperialism.**

supraimpresiúne, procedeu cinematografic constînd din înregistrarea, pe aceeași peliculă, a două scene suprapuse care au fost filmate separat.

suprainfécție (MED.), infectare din nou a unui organism nevindecat încă, prin același microb (ex. **s.** tuberculoasă).

suprainălțáre 1. (C.F.) *Suprainălțarea căii*, denivelarea dintre șina din exteriorul și cea din interiorul curbei unei linii de cale ferată; șina din exterior este mai ridicată, pentru a înlătura pericolul răsturnării vehiculelor în curbă. **2.** (DRUM.) *Suprainălțarea drumului*, amenajarea unui drum astfel încît, în curbe, drumul să fie înclinat spre interiorul curbei (profilul transversal să fie un plan înclinat), pentru a se asigura stabilitatea vehiculelor.

supraîncălzíre (METAL.), încălzire a unui metal sau a unui aliaj la o temperatură la care se formează o structură cristalină grosolană, indezirabilă. Aceasta poate fi corectată printr-un tratament termic corespunzător sau prin prelucrare mecanică.

supraîncălzitór (TEHN.), schimbător de căldură în care aburul saturat este încălzit la o temperatură mai înaltă decît temperatura de saturație. În general, **s.** este o parte componentă a unui cazan de abur.

supralărgíre (C.F., DRUM.), mărire a ecartamentului unei linii de cale ferată sau a părții carosabile a unui drum, pe porțiunile curbe ale acestora, în scopul asigurării înscrierii vehiculelor în curbă și al siguranței circulației.

supralicitație (DR.), licitație publică suplimentară, prevăzută de lege în cazul *urmăririi silite* imobiliare, în vederea obținerii unui preț mai mare decît cel la care s-a adjudecat bunul. V. și licitație.

supramúncă (EC. POL.), surplus de muncă prestat de lucrători peste munca necesară, prin care se creează plusprodusul, necesar pentru dezvoltarea societății omenești. În societățile bazate pe exploatare, rezultatul **s.** este însușit de exploatatori și folosit în conformitate cu interesele lor. În socialism, **s.** îmbracă forma istorică de muncă pentru societate.

suprapopulație (BIOL.), fenomen în dinamica populațiilor de microorganisme, plante și animale, caracterizat prin densități excesive, care depășesc posibilitățile de viețuire existente în aria ocupată. **S.** a fost considerată de Darwin drept una dintre cauzele luptei pentru existență. **S.** este consecința capacității unor specii de a se reproduce masiv în condiții favorabile. Nu este un fenomen general și obligatoriu în evoluție, dar apare frecvent. Consecințele **s.** sînt emigrarea sau pieirea masivă a organismelor.

suprapopulație relativă (EC. POL.), populație muncitoare suplimentară, existentă în capitalism în raport cu necesitățile medii de valorificare a capitalului. Excedentul de muncitori nu este absolut, așa cum susține *malthusianismul*, ci relativ, existînd numai în comparație cu cererea de forță de muncă din partea capitaliștilor. **S.r.** este expresia *legii populației* proprii capitalismului și totodată un element care caracterizează în ansamblu situația clasei muncitoare în această orînduire. Fiind un rezultat inevitabil al acțiunii legii generale a acumulării capitaliste, **s.r.** este în același timp o necesitate obiectivă, o condiție de existență a modului de producție capitalist, ea reprezentînd armata industrială de rezervă a capitalului. Mărimea și structura **s.r.** este diferită de la o țară capitalistă la alta, de la o fază la alta a ciclului economic. **S.r.** crește considerabil în faza de criză, mai ales în perioada crizei generale a capitalismului. **S.r.** există sub trei forme: flotantă, latentă sau agrară și stagnantă. La acestea se adaugă permanent pătura formată din muncitorii care, deși apți de muncă, sînt lipsiți de posibilitatea de angajare datorită vîrstei sau stării sănătății etc. **S.r.** poate fi desființată numai o dată cu capitalismul. — *Suprapopulație flotantă*, muncitorii de la orașe și din centrele industriale care temporar rămîn fără lucru din cauza reducerii producției, închiderii întreprinderilor, introducerii unor mașini noi etc. și care, datorită dezvoltării inegale a diferitelor sectoare, sînt atrași sau respinși continuu de la o întreprindere la alta. *S.f.* capătă un caracter de masă în perioada crizelor economice de supraproducție și scade în perioadele de înviorare și de avînt. — *Suprapopulație latentă* (sau *agrară*), populație formată din țărani ruinați și proletarizați, ocupați în agricultură numai parțial, și care nu-și găsesc de lucru în alte ramuri ale economiei. Proporțiile *s.l.* sînt deosebit de mari în țările coloniale și dependente. — *Suprapopulație stagnantă*, muncitori care nu au un loc de muncă permanent, o ocupație permanentă și care lucrează ocazional, cu ziua. De regulă, ei sînt angajați pentru muncile cele mai grele și cu salarii foarte reduse.

supraproblémă, termen care definește, în sistemul regizoral elaborat de K.S. Stanislavski, principiul de bază al creației scenice. **S.** subliniază ideea directoare printr-o acțiune principală, căreia i se subordonează problemele și acțiunile secundare ale spectacolului. Se numește și *supratemă*.

supraprodúcție, producție de mărfuri care depășește cu mult necesitățile pieței. Este un fenomen caracteristic economiei capitaliste și are un caracter relativ, avînd loc nu

în raport cu nevoile de consum ale maselor, ci în raport cu puterea lor limitată de cumpărare. Cînd **s.** atinge punctul cel mai înalt, izbucnește c r i z a e c o n o m i c ă.

suprapunerea efectelor (REZ. MAT.), metodă folosită în rezistența materialelor pentru determinarea efectelor (tensiuni sau deformații) pe care le produce un sistem de forțe care acționează asupra unui corp; metoda constă în însumarea efectelor produse de fiecare forță, considerată separat. **S.e.** se poate aplica în cazul solicitărilor pentru care se menține dependența liniară (proporționalitatea) între deformații și tensiuni.

suprarealism, curent literar și artistic reprezentat de grupul întemeiat în 1924 și condus de scriitorul André Breton. În primii ani de existență, **s.** manifestă interes pentru revoluția socială, dar după 1926 majoritatea suprarealiștilor au rămas în afara mișcărilor sociale. „Revoluția" suprarealistă, la început protest sincer antiacademic, antitradiționalist și anticonvențional, a devenit, cu timpul, o frondă ineficientă, care a caracterizat aproape toate mișcările artistice de avangardă determinate de criza culturii burgheze de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Preluînd experiențele curentelor care l-au precedat (în special dadaismul), **s.** le-a dezvoltat atît din punct de vedere artistic, cît și din punct de vedere estetic și filozofic. Printre ideile de bază ale **s.,** un loc important l-a avut p s i h a n a l i z a freudiană. **S.** își propunea ca principal obiectiv sondarea subconștientului, renunțarea la gîndirea și expresia logică, discursivă, „eliberarea eului" de normele rațiunii, promovînd în locul lor „automatismul psihic pur", „dicteul gîndirii în absența oricărui control exercitat de rațiune". Practic, „dicteul automat" consta în notarea rapidă a cuvintelor în mod arbitrar, în ordinea sugerată de subconștient. O atenție deosebită au acordat suprarealiștii visului și halucinației, exploatate de romanticii tîrzii sau metafizici (Novalis, Nerval), pe care **s.** i-a considerat ca precursori, aceștia din urmă atribuind visului o valoare și o semnificație simbolică și filozofică. Suprarealiștii s-au ocupat intens și de celelalte forme de alterare a structurilor logice: hipnoza, demența, delirul, drogarea ș.a. În jurul anului 1930, echipa suprarealistă din jurul lui Breton începe să se destrame. Pe de o parte, gruparea cuprinzînd pe R. Desnos, A. Artaud, G. Ribemont-Dessaignes, R. Vitrac a căutat să reducă **s.** la un crez exclusiv artistic; pe de altă parte, L. Aragon, Pierre Naville, Georges Sadoul, continuînd linia protestatară a **s.,** s-au apropiat de partidul comunist. După al doilea război mondial, activitatea grupurilor suprarealiste n-a mai cunoscut amploarea perioadei interbelice, cînd asemenea grupuri au apărut în mai toate țările lumii. Deși mandatul **s.** a expirat, experiențele și inovațiile sale au fost asimilate sub raportul valorificării maxime a conținutului emoțional spontan și autentic al mesajului artistic, ca și al expresiei corespunzătoare lui. În România **s.** nu a avut un răsunet deosebit. Din 1933, influența **s.** în mișcarea românească de avangardă scade. Un al doilea val suprarealist, proclamat drept „adevăratul suprarealism" românesc, a apărut după 1934, fiind reprezentat prin două direcții: una avînd în frunte pe Gherasim Luca, alta condusă de Gellu Naum. Caracterizate prin împingerea exceselor **s.** pînă la ultimele lor limite, aceste mișcări au dispărut în jurul anului 1947. *În arta plastică,* pornind de la aceleași principii, **s.** a urmărit să impună așa-zisele semnificații ale obiectelor în sine, asamblate fără legături aparente, după reguli considerate oculte (Miró) sau ca aparținînd unui univers lăuntric imediat, elementar, „anterior oricărei alte viziuni" (Y. Tanguy); alteori violența fanteziei suprarealiste a născut o lume de monștri și dezastre apocaliptice (A. Masson), alcătuite din fragmente ale realității dezmembrate și apoi reproduse pe baza procedeelor folosite în operele Renașterii spaniole (Dali). Max Ernst a realizat colaje fotografice și picturi prin însumarea fortuită a unor imagini disparate pe un fond voit inadecvat, cu intenția de a crea sau a intui un „univers suplimentar". Alături de colaje, pictorii suprarealiști au mai folosit și alte procedee de „exploatare a hazardului", ca „frotajele", „decalcurile", „fumajele" etc. **S.** a mai fost ilustrat pe plan mondial de belgienii R. Magritte și P. Delvaux, americanul Sullivan, italianul E. Donati ș.a. În România, **s.** a avut ca adepți, în perioada interbelică, pe Victor Brauner și J. Herold (care s-au afirmat mai tîrziu în Franța), J. David și J. Perahim, ultimul evoluînd ulterior spre realism. Ei au colaborat la revistele de avangardă „Integral", „unu", „75 H.P.", „Punct".

suprarenină (BIOCHIM.) v. **adrenalină.**

suprasărcină (TEHN.), sarcină suplimentară față de sarcina nominală a unui sistem tehnic (aparat, mașină, construcție etc.), care, în anumite condiții (valoare prea mare, acțiune îndelungată etc.), poate constitui un pericol pentru stabilitatea sau siguranța în funcționare a sistemului.

suprasaturație (CHIM.) **1.** Stare metastabilă a unei soluții care conține o cantitate mai mare de substanță dizolvată decît cea corespunzătoare solubilității normale în condițiile date. **2.** Stare metastabilă a unui gaz în care se găsește o cantitate mai mare din vaporii unei anumite substanțe decît cea corespunzătoare tensiunii maxime de vapori a substanței în condițiile respective.

suprastrát (LINGV.), influență exercitată, în condițiile unui contact etnic masiv și îndelungat, de un idiom asupra altuia înainte de constituirea acestuia din urmă ca idiom nou (ex. **s.** franc în formarea limbii franceze). Se mai numește *superstrat.*

suprastructúră 1. (FILOZ.) Categorie a materialismului istoric, care desemnează ansamblul complex al reprezentărilor și concepțiilor ideologice din-

tr-o anumită formaţiune social-economică şi al instituţiilor corespunzătoare acestora. Este determinată de baza economică a unei societăţi date, pe care o reflectă. **S.** exercită o înrîurire activă asupra bazei economice şi manifestă o anumită independenţă relativă faţă de ea. V. bază şi suprastructură. **2.** (CONSTR.) Ansamblu de elemente de construcţie care formează partea utilă a unei construcţii (partea care serveşte direct scopului pentru care a fost realizată aceasta); **s.** preia sarcinile cu care este încărcată construcţia şi le transmite la elementele de rezistenţă sau la fundaţie. **3.** (NAV.) Construcţie situată deasupra punţii superioare a unei nave, în care se amenajează încăperi pentru locuit sau de deservire. După locul de amplasare se deosebesc: *teuga* (situată la pro ră), *castelul central* (amplasat în regiunea centrală a navei), *duneta* (situată la pupă). **4.** (C.F.) *Suprastructura căii*, ansamblul elementelor din construcţia unei căi ferate care se găsesc deasupra platformei căii; este alcătuită din stratul de balast, traversele, şinele (cu organele de asamblare) şi instalaţiile de cale (schimbătoare de cale, traversări etc.). Suprastructura căii constituie un sistem elastic, care are rolul de a amortiza şi de a transmite terasamentului solicitările dinamice provocate de materialul rulant în mişcare.

supratémă (ARTE) v. **supraproblemă.**

supratensiúne (ELT.), tensiune electrică anormală, mai înaltă decît valoarea maximă a tensiunii de serviciu, care, apărînd într-un circuit electric în urma unei perturbaţii, poate provoca deranjamente şi avarii ale echipamentului electric. După provenienţa lor, **s.** pot fi: *interne*, datorate unor modificări bruşte ale parametrilor circuitelor (deconectarea unui transformator sau a unei linii în gol, întreruperea unui scurtcircuit etc.), sau *externe*, datorate fenomenelor electrice atmosferice.

supraveghere generală (DR.), formă fundamentală a activităţii de stat, înfăptuită de organele Procuraturii Republicii Socialiste România, constînd în supravegherea respectării legii de către ministere şi celelalte organe centrale ale administraţiei de stat, sfaturile populare, organele de urmărire penală, tribunale, precum şi de către funcţionari şi ceilalţi cetăţeni.

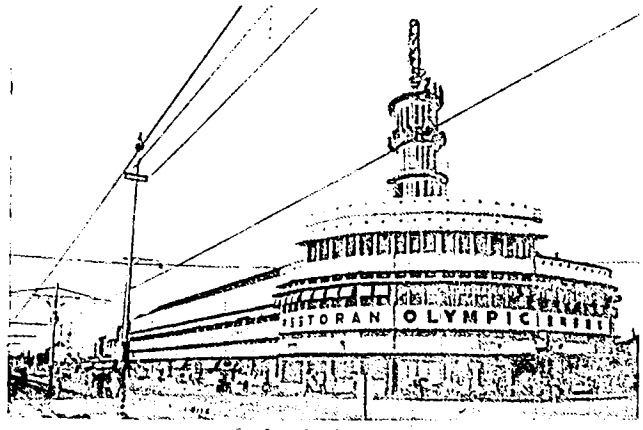

Vedere din Surabaja

suprematísm (ARTE PLAST.), grupare abstracţionistă rusă, al cărei teoretician şi promotor a fost K. S. Malevici (1878—1935). **S.** aparţine abstracţionismului geometrizant şi derivă din cubo-futurismul rus. Malevici susţinea supremaţia sensibilităţii „pure", exprimată prin acţiunea formelor geometrice şi a culorii asupra simţurilor. Imaginile create de Malevici reprezintă forme geometrice simple, pătrate, cercuri, triunghiuri, pictate întotdeauna în culori pure pe fond alb (mai rar negru). Distanţa cromatică dintre fond şi figura pictată pe acesta creează impresia de distanţă spaţială. Ideile care stau la baza **s.** au fost expuse de Malevici mai întîi în 1915 într-un manifest, apoi în 1926, în volumul „Lumea nonreprezentării".

supresór (TELEC.; despre un dispozitiv, un element al unui aparat etc.), care împiedică producerea unui efect nedorit. Ex. *grila s.* a unui tub electronic, aşezată între anod şi grila-ecran, pentru ca să împiedice captarea de către grila-ecran a electronilor proveniţi din emisiunea secundară a anodului.

supt (MED.), mod de hrănire la sîn sau artificial a copilului nou-născut. Numărul zilnic de **s.** scade progresiv, în raport cu vîrsta copilului şi pe măsura introducerii de noi alimente, de la 5—6 pe zi, în primele 4 luni de viaţă, la 3—4 şi apoi 2 pe zi pînă la înţărcare.

supuraţie (MED.), formare şi eliminare de puroi în urma unui proces inflamator infecţios (ex. în abces, panariţiu etc.).

Surabaja *[surabáia]*, oraş în Indonezia, situat în nord-estul insulei Java. 1 318 900 loc. (1961). Important port la Marea Javei, prin care se exportă orez, zahăr, cauciuc, produse petroliere. Şantiere navale, rafinării de petrol, întreprinderi electrotehnice, chimice, textile şi alimentare. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Universitate.

Surakarta v. **Solo.**

sură de stepă, rasă de taurine indigenă, de culoare vînătă sau cenuşie, crescută în trecut în ţara noastră pe scară foarte largă. Este o rasă primitivă de producţie mixtă (lapte şi carne). Se caracterizează însă printr-o foarte mare rezistenţă şi pretenţii reduse în ce priveşte hrana. În prezent este pe cale de dispariţie, fiind absorbită de rasele perfecţionate (bălţată românească, brună de Maramureş şi roşie de stepă).

Sur Das (1483—1563), poet indian. A scris numeroase poezii în limba hindusă, a căror temă o constituie dragostea dintre Krişna şi Radha.

Surdești, sat în comuna Făurești, raionul Lăpuș, reg. Maramureș, localitate cunoscută pentru biserica de lemn, monument istoric (1721, picturi 1783), remarcabilă atît prin frumusețea formelor, cît mai ales pentru silueta foarte elansată, fiind cea mai înaltă biserică de lemn din țară (54 m).

surdină, dispozitiv folosit pentru atenuarea intensității sonorității la diferite instrumente. Pentru instrumentele cu coarde, **s.** este constituită dintr-o bucată de lemn sau de metal de forma unei gheare, aplicată pe căluș; pentru instrumentele de suflat, este un corp în formă de pară, din lemn sau din carton gros, introdus în pavilionul acestora; pentru timpani constă dintr-o bucată de stofă întinsă peste membrana de piele etc. **S.** poate modifica sensibil și timbrul instrumentului. Aplicarea **s.** se notează cu cuvintele „con sordino", iar scoaterea ei cu „senza sordino".

surditáte 1. (MED.) Infirmitate congenitală sau dobîndită, trecătoare sau definitivă, care constă în imposibilitatea (totală sau parțială) de a percepe sunetele. Poate fi datorită blocării transmiterii vibrațiilor aeriene la receptorii acustici din urechea internă, ca urmare a obstruării conductului auditiv extern, a traumatizării sau inflamației urechii externe, medii sau interne *(s. periferică)*, a lezării sau nedezvoltării receptorilor sau a nervului acustic. — *S. verbală*, boală caracterizată prin neînțelegerea sensurilor cuvintelor, cu toate că sunetele componente sînt percepute cu auzul. Apare în leziunile circumscrise ale scoarței cerebrale, în zona în care sînt localizați centrii limbajului. 2. (LINGV.; în opoziție cu s o n o r i t a t e) Calitate a unui sunet de a fi rostit fără participarea coardelor vocale (ex., în română sînt surde consoanele: *c, f, h, k, k', p, s, ș, t* și *ț*). V. și c o n s o a n ă; c o r e l a ț i e; s o n o r i t a t e.

surdomutísm (MED.), boală caracterizată prin coexistența surdității cu imposibilitatea articulării cuvintelor, cu toate că aparatul central și cel periferic al vorbirii sînt normale. Factorul determinant al mutismului este surditatea congenitală sau apărută în primii ani de viață, care împiedică auzirea și deci învățarea pronunțării cuvintelor. În școli speciale de reeducare, surdomuții sînt învățați să deslușească cuvintele după mișcările buzelor persoanei care vorbește și să articuleze normal cuvintele.

surét (în evul mediu, în țările române), denumire dată copiei sau traducerii unui act sau a unei scrisori.

surgúci, panaș din pene (de struț) împodobit cu pietre

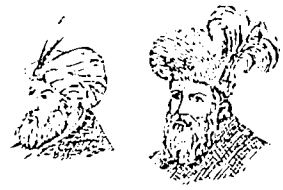

Surguci

scumpe, purtat la turban sau laișlic, de către sultan și înalții demnitari turci. **S.** au purtat și unii domni români.

Surikov, Vasili Ivanovici (1848—1916), pictor rus peredvijnic. A fost membru al Academiei de artă din Petersburg. S-a impus de timpuriu ca pictor de compoziții istorice, realizînd pînze monumentale, pe care le-a consacrat mișcărilor de mase din epocile frămîntate ale Rusiei, și vădind o profundă înțelegere a procesului istoric. A creat personaje multilateral individualizate, reliefînd sentimentele lor puternice. În lucrările sale, **S.** a folosit formule originale de compoziție și o paletă bogată și vie („Dimineața execuției streliților", 1881; „Menșikov la Berezova", 1883; „Boieroaica Morozova", 1887; „Cucerirea Siberiei de Ermak", 1885; „Trecerea lui Suvorov peste Alpi", 1899). A pictat portrete și peisaje în acuarelă.

surimóno, desen sau gravură japoneze, executate pe hîrtie de mici dimensiuni și ale căror probe erau dăruite de către artiști, în anumite ocazii (sărbători, aniversări), membrilor „Societății băutorilor de ceai".

Surinam v. **Guyana Olandeză.**

Surkov, Aleksei Aleksandrovici (n. 1899), poet sovietic rus. În anii celui de-al doilea război mondial, **S.** a scris poezii lirice în care patriotismul se îmbină organic cu sentimente intime („Cîntecul îndrăzneților", 1941). Multe dintre aceste poezii, transpuse pe muzică, au căpătat o largă răspîndire. După război a publicat culegerile „Pace lumii" (1950) și „Pașii vremii". Poeziei lui îi sînt caracteristice elocința sinceră a sentimentelor și prospețimea limbii. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

súrlă, vechi instrument muzical popular românesc, în formă de fluier, cu mai multe orificii și cu ancie dublă (de oboi); emite sunete acute.

surmenáj (FIZIOL.), stare specială a organismului datorită solicitării excesive și prelungite a activității (fizice sau intelectuale) și după apariția oboselii. Apariția **s.** face necesară odihna pentru refacerea organismului, atît a sistemului nervos obosit, cît și a celorlalte sisteme și organe (sistem muscular, cardiocirculator etc.).

surpătúră (GEOL.) v. **prăbușire.**

Surrey */sári/*, Henry Howard (c. 1516—1547), poet englez al Renașterii. A ocupat înalte funcții politice și militare la curtea lui Henric al VIII-lea. A scris sonete în stil petrarchist, dar a și inovat, introducînd în poezia engleză pentametrul iambic nerimat și forma sonetului denumit shakespearian. Cel mai cunoscut poem al său este „Jelanie pentru absența mult iubitului". A tradus din Marțial, Horațiu și Virgiliu.

Suru, vîrf situat în vestul culmii nordice a Munților Făgărașului, format pe șisturi cristaline (2 282 m). Forme glaciare, proluvio-gravitaționale. Pășuni alpine. Cabană.

Susa, oraș din Persia antică. A fost capitala statului antic Elam și una dintre capitalele regilor perși. Săpăturile arheologice întreprinse la **S.** au dat la iveală numeroase unelte, arme, vestigii de monumente arhitectonice etc.

susái (BOT.), nume dat mai multor specii de plante erbacee, anuale, bianuale sau perene

aparținînd genului *Sonchus* din familia compozitelor. Crește prin semănături, prin grădini,

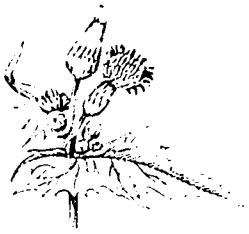

Susai

pe margini de drumuri, prin păduri și conține în organele vegetative un suc lăptos, ceea ce face ca planta să fie mult căutată de animalele erbivore.

susán *(Sesamum indicum)*, plantă anuală din familia pedaliaceelor, cu tulpina înaltă de 0,60—1,5 m, păroasă și cu frunzele inferioare mari, dantelate sau lobate. Florile sînt de culoare roz sau galbenă, iar fructul o capsulă plată alungită. Semințele de **s.** conțin 48—65% ulei de calitate superioară, folosită în alimentație și în medicină. **S.** este mult cultivat în R.P. Chineză și în India. În țara noastră ocupă suprafețe foarte restrinse, în zonele sudice.

Susan

susceptánță (FIZ., ELT.), mărime egală cu raportul dintre reactanța și pătratul impedanței unui circuit electric de curent alternativ.

susceptibilitáte (FIZ.) **1.** Capacitate a unui corp sau a unui sistem de a suferi anumite modificări sub influența unor acțiuni exterioare (ex. **s.** la călire a unui oțel, **s.** fotochimică a coloranților). **2.** Mărime fizică asociată proprietății descrise mai sus; se mai numește *susceptivitate*. — *S. electrică*, mărime egală cu raportul dintre polarizația electrică a unui mediu și intensitatea cîmpului electric care a produs această polarizație. — *S. magnetică*, mărime egală cu raportul dintre magnetizația unui mediu și intensitatea cîmpului magnetic care a produs această magnetizație.

Susenii Bîrgăului, sat din comuna Prundul Bîrgăului, în raionul Bistrița, reg. Cluj, situat pe valea Bistriței. Industrie de prelucrare a lemnului.

suspendáre (DR.), *suspendarea executării*, oprirea executării silite sau împiedicarea începerii ei, dispusă de organul competent. *S.e.* poate surveni și ca urmare a consimțămîntului dat de creditor. — *Suspendarea judecății*, întreruperea activității de judecată a organului de jurisdicție, la cererea părților sau în cazurile prevăzute de lege. — *Suspendarea termenului de prescripție*, oprire a curgerii unui asemenea termen. Răstimpul scurs pînă la producerea cauzei suspendării intră în calculul termenului după încetarea acelei cauze.

suspénsie 1. (CHIM.) Sistem dispers solid-fluid, cu grad de dispersie mai mare, dar cu proprietăți asemănătoare dispersiei coloidale *(pseudocoloid)*. **S.** poate fi lichidă sau gazoasă. Este puțin stabilă; substanța dispersată se depune relativ repede. **2.** (CONSTR.) *Suspensie de bitum filerizat*, liant bituminos obținut prin amestecarea (în malaxor) a pastei de var gras cu bitum topit (încălzit la cel puțin 60°C). *S. de b.f.* se prezintă sub forma unei paste, care poate fi diluată ușor cu apă rece; se folosește la confecționarea betoanelor bituminoase, avînd avantajul că este aderentă și la fundațiile sau la agregatele umede. **3.** (TEHN.) Legătură elastică între un sistem tehnic și elementele (fixe sau mobile) pe care se sprijină. — (TRANSP.) *Suspensia vehiculului*, legătura elastică dintre cadrul (șasiul) unui vehicul și osiile sau roțile sale, constituită din elemente elastice (arcuri, suporturi etc.) și din amortizoare de oscilații; are rolul de a asigura mobilitatea relativă a cadrului și de a evita transmiterea șocurilor de la roți la cadru sau la motor.

suspensoíd (CHIM.), dispersie coloidală a unui solid într-un lichid.

sussex *[sásix]* (ZOOTEHN.), rasă de găini crescută pentru ouă și carne. Se caracterizează printr-o producție anuală de ouă de 130—180 de bucăți. Ouăle,

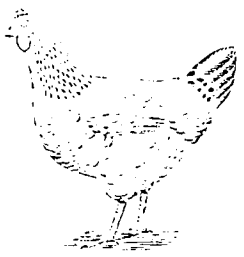

Sussex

în greutate de 58—65 g, au culoarea cojii galben-roșcată. Greutatea corporală în stare adultă este de circa 4 kg la cocoși și 3 kg la găini. Este crescută și în țara noastră, unde a stat la baza formării rasei *herminată de Bonțida*.

sustentáție (lat. *sustentatio* „susținere"; FIZ., AV.), fenomen de menținere a unui corp la un anumit nivel în interiorul unui fluid. La corpurile mai ușoare decît fluidul în care sînt cufundate (ex. la nave, la aerostate etc.), **s.** se realizează conform principiului lui Arhimede și se numește *statică*; la corpurile mai grele decît fluidul în care plutesc (ex. la avioane), **s.** se obține numai în cazul existenței unei mișcări relative între

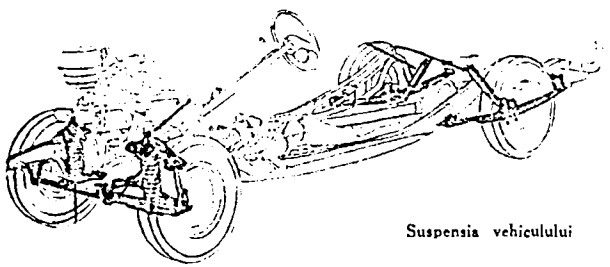

Suspensia vehiculului

fluid și corp (prevăzut cu organe speciale pentru realizarea p o r t a n ț e i) și se numește *dinamică*.

sustrágere (DR.), acțiune cu caracter ilicit, constînd în luarea unui lucru aflat în posesiunea sau în deținerea altei persoane, fără consimțămîntul acesteia, cu scopul de a și-l însuși pe nedrept. S. constituie elementul material a numeroase infracțiuni (ex. s. de documente secrete, delapidare, s. de sub sechestru, furt, tilhărie).

susținere minieră (IND. EXTR.) **a)** Operație de sprijinire, de ancorare și de căptușire a tavanului și a pereților unei lucrări miniere pentru a evita surparea acestora. **b)** Construcție subterană din lemn, piatră, oțel sau din elemente prefabricate de beton armat, destinată sprijinirii tavanului și pereților unei lucrări miniere. După natura lucrării se deosebesc: *susținerea abatajului*, care este constituită în general din cadre de oțel sau de lemn, și *susținerea galeriei*, care se realizează din cadre metalice, din segmente de beton armat etc. V. și s c u t.

Su Și (Su Dun-po) (1036—1101), scriitor chinez din perioada dinastiei Sun. Talent multilateral (poet, prozator, bun caligraf și actor), a creat o operă originală, dovedind o profundă gîndire filozofică. Versurile sale, în care a cîntat natura și a dat glas dragostei sale pentru oamenii din popor, se caracterizează prin ritmurile variate, prin stilul limpede, curgător și lapidar, prin precizia și prin puterea de evocare a imaginilor. A folosit cu predilecție parabola. Creația sa (poemele „Zidurile roșii", „Muntele cu clopoțelul de piatră") a exercitat o puternică influență asupra generațiilor următoare. Este și autorul unor eseuri despre evenimente din trecut și din vremea sa.

sutână, haină preoțească lungă pînă la pămînt și încheiată cu nasturi de sus pînă jos.

sutáș 1. Membru al unei bresle fiscale din Țara Românească în sec. al XVII-lea, care plătea, singur sau cu alți cîțiva vistiernici, o dare anuală de o sută de galbeni.

Sütö /*șütö*/, András (n. 1927), scriitor maghiar din România. S-a născut în satul Cămăraș (reg. Cluj). A debutat în 1947 cu articole, reportaje, schițe și nuvele. Proza lui S., „Pornesc oamenii" (1953), „Un pachet de tutun" (1954), „Cireșe tomnatice" (1955), „A șaptea bucurie" (1954), „Rătăcirile lui Salamon" (1956), „Nuvele alese" (1959), „Karikas risipitorul" (1962) ș.a., ca și piesele de teatru „Mireasa desculță" (în colaborare cu Hajdu Zoltán, 1950) și „Nuntă la castel" (1963), caracterizate printr-un stil pitoresc și un umor de esență populară, se inspiră din viața satului contemporan din Transilvania, în plină transformare socialistă. Laureat al Premiului de stat.

sutúră (lat. *sutus* „cusut"; ANAT., MED.) **1.** Tip de articulație în care sînt fixate oasele (ex. **s.** oaselor craniului). **2.** Operație chirurgicală prin care diferite țesuturi sau organe sînt cusute cu fire de ață, de catgut, de nailon etc.

Suțu, familie de fanarioți din Constantinopol care s-a stabilit în țările române în sec. al XVIII-lea. Cei mai cunoscuți membri ai acestei familii au fost: *Mihai S.*, domn al Țării Românești (1783—1786, 1791—1793, 1801—1802) și al Moldovei (1792—1795). În timpul domniei sale din Moldova a reorganizat vechile bresle meșteșugărești și s-a preocupat de îmbunătățirea administrației. Datorită atacurilor lui *Pasvan-Oglu* s-a refugiat, în 1802, la Brașov, apoi a peregrinat prin Austria, Rusia și Imperiul otoman. *Alexandru N.S.*, domn al Moldovei (1801—1802), caimacam (1802) și domn al Țării Românești (1806, 1818—1821). A dus o politică fiscală excesivă, strîngînd o avere considerabilă; a fost ultimul domn fanariot din Țara Românească. *Mihai Gr.S.*, domn al Moldovei (1819—1821), ultimul reprezentant al regimului turco-fanariot din Moldova. A întreținut relații cu Alexandru Ipsilanti, iar cînd armatele eteriste au intrat în Moldova s-a exprimat pe față ca adept al eteriei. După înfrîngerea acestei mișcări s-a refugiat în Basarabia (martie 1821). Stabilit la Atena după proclamarea independenței statului grec, a ocupat importante funcții diplomatice și a fost consilier de stat.

Suțu, Alexandru (1837—1919), medic român. A fost profesor de medicină legală și clinică psihiatrică la Universitatea din București și membru corespondent al Academiei Române. A fost un precursor în organizarea învățămîntului psihiatric la noi. A publicat studii asupra clasificării psihozelor, simptomelor catatonice, epilepsiei și maniei epileptice. Op. pr.: „Alienatul în fața societății și a științei" (1877), „Elemente de medicină legală" (1880), „Psihiatria modernă" (1905).

Suțu, Mihail (1841—1933), numismat român. A fost membru al Academiei Române. A publicat numeroase studii privitoare la circulația monedelor în lumea antică. În studiul „Contribuțiunea numismaticei la istoria antică a României transdunărene" (1915—1916) a publicat monedele căpeteniilor scite din Dobrogea.

Suțu, Nicolaie (1789—1871), om politic, unul dintre primii economiști din România. Reprezentant al intereselor moșierimii, el însuși mare moșier, recunoscînd înapoierea social-economică a țării, s-a pronunțat pentru unele transformări treptate, moderate și înfăptuite de sus în Principatele Române, care să faciliteze dezvoltarea capitalismului și să fie în același timp cît mai avantajoase moșierimii. S. se numără printre primii noștri economiști care au arătat necesitatea dezvoltării industriei alături de agricultură. A susținut pe Kiseleff în înfăptuirea Regulamentului organic și a fost net împotriva reformelor inițiate de Al. I. Cuza. Lucrările sale conțin însemnate date și descrieri privind starea populației, starea economică, moravurile, starea culturală etc. din timpul său. S. a lăsat și unele însemnări memorialistice de valoare documentară. Op. pr.: „Scurtă privire asupra stării economice a Moldovei" (1838).

„Noțiuni statistice asupra Moldovei" (1849), „Câteva observațiuni asupra statisticii României" (1867).

Suva, centrul administrativ și principalul port al grupului de insule F i j i, situat pe insula Viti Levu. 37 400 loc. (1956). Producție și export de copra și zahăr.

suvéică (IND. TEXT.) **1.** Organ al războiului de țesut care servește la depunerea firului de bătătură în rostul urzelii. **S.** are o mișcare balistică, fiind aruncată de mecanismul de bătaie (la războiul mecanizat) sau cu mîna (la războiul manual). **2.** Organ al mașinii de cusut în care se introduce mosorelul cu firul de ață de dedesubt.

suverán, conducător al unui stat monarhic. În evul mediu, el se afla în vîrful piramidei sociale; toți seniorii feudali erau, prin complicate relații sociale, vasali ai **s.**

suveranitate de stat, trăsătură fundamentală a statului, care constă în supremația puterii de stat în interiorul țării și independența ei în relațiile internaționale față de puterea oricărui alt stat. **S.** se manifestă în îndeplinirea efectivă a funcțiilor interne și externe ale statului, prin exercitarea prerogativelor de ordin politic și economic, a jurisdicției asupra teritoriului și populației. **S.** este o însușire specifică tuturor tipurilor istorice de stat. Conținutul său politic, social și ideologic se schimbă de-a lungul istoriei, în raport cu caracterul bazei economice și al suprastructurii politice și ideologice, cu funcțiile și scopurile fiecărui tip de stat. În orînduirile bazate pe exploatare, **s.** se exercită de către clasele dominante în interesul exploatării în interiorul țării și pentru stabilirea unor relații internaționale caracterizate prin inegalitate, încălcarea suveranității și independenței naționale a țărilor și popoarelor mai puțin puternice. În opoziție cu aceasta, statele socialiste se pronunță pentru respectarea dreptului inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, de a alege corespunzător voinței și intereselor sale calea dezvoltării politice, economice și sociale. Potrivit principiilor dreptului internațional contemporan, respectarea **s.** statelor presupune egalitatea în drepturi în relațiile cu alte state, respectarea integrității lor teritoriale și neamestecul în treburile lor interne. Anterior apariției statelor socialiste și formării sistemului mondial socialist, dreptul internațional, recunoscînd formal **s.** statelor, admitea diverse limitări juridice ale acesteia, sub forma vasalității, protectoratului, regimului capitulațiilor etc., legalizînd colonialismul și formele de dependență a statelor mai slabe față de statele mai puternice. După apariția statelor socialiste și formarea sistemului mondial socialist, creîndu-se condiții favorabile pentru victoria luptei popoarelor în vederea cuceririi și consolidării **s.** de stat, formele de dependență din trecut dispar, fiind în curs procesul de definitivă lichidare a ultimelor rămășițe ale colonialismului. Imperialiștii recurg însă frecvent la alte forme de încălcare a **s.** statelor mai slabe, ca: intervenția armată, subordonarea economică a țărilor mai slabe față de cele puternice, crearea de organizații supranaționale, în care este știrbită **s.** partenerilor mai slabi, cum sînt organizațiile Pieței comune. Numeroși ideologi burghezi, încercînd să justifice aceste încălcări ale **s.**, susțin că **s.** ar fi o noțiune perimată, o cauză de anarhie în relațiile internaționale și propovăduiesc concepțiile „statului și dreptului mondial", care ar însemna desființarea **s.** statelor și înlocuirea ei cu **s.** „statului mondial". Asemenea teorii sînt contrare dreptului internațional, principiul **s.** statelor fiind consacrat în tratate internaționale (ca, de exemplu, în Carta O.N.U.), ca și în alte numeroase documente internaționale. În același timp, ele sînt infirmate de realitățile epocii noastre, în care dobîndirea și apărarea **s.** de stat sînt obiective principale ale luptei popoarelor pentru afirmarea ființei lor naționale. Republica Socialistă România consideră că întărirea statului socialist corespunde cerințelor obiective ale vieții sociale și solidarității internaționale a oamenilor muncii, cauzei socialismului și păcii. Dezvoltarea fiecărui stat socialist, egal în drepturi, suveran și independent, constituie o cerință esențială, de care depind întărirea unității și coeziunii țărilor socialiste, creșterea înrîuririi lor asupra mersului înainte al omenirii spre socialism și comunism. În Republica Socialistă România, poporul, titularul suveran al puterii, o exercită prin organele centrale și locale ale puterii de stat. Unul dintre atributele fundamentale, esențiale și inalienabile ale **s.** statului nostru socialist este conducerea planificată a economiei naționale, statul dispunînd efectiv și integral de mijloacele îndeplinirii practice a acestei atribuții, stăpînind totalitatea pîrghiilor de conducere a vieții economice. România militează pentru promovarea consecventă, pe arena internațională, a relațiilor bazate pe principiile respectării suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi și avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne, considerînd că respectarea lor este unul din comandamentele fundamentale ale vieții contemporane, singura bază rațională acceptabilă pentru soluționarea nenumăratelor probleme pe care le ridică raporturile între state și popoare, și pentru salvgardarea păcii și securității în lume. V. și s t a t.

Suvorov, Aleksandr Vasilievici (1729—1800), mare comandant de oști rus, generali-

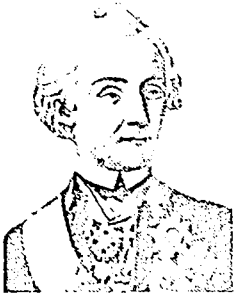

A. V. Suvorov

sim. S-a remarcat în timpul războaielor ruso-turce din 1768—1774 și din 1787—1791. Împotrivindu-se politicii țarului Pavel I (1796—1801) de a reforma armata după modelul prusac, a căzut în disgrație și a fost exilat (1797). În februarie 1799, **S.** a fost rechemat din exil și numit comandant suprem al armatelor aliate împotriva Franței, distingîndu-se în timpul campaniei din Italia și din Elveția (1799).

suzerán (în evul mediu), mare senior de care depindeau, în urma unor concesiuni de feude, alți seniori.

Svalbard *[sválbar]*, nume dat, după 1925, grupului de insule norvegiene (arhipelagul Spitzbergen, Insula Ursului și Insula Jan Mayen, renumit centru de pescuit) cuprins între 10° și 35° longitudine estică și între 74° și 81° latitudine nordică. Suprafața: 62 100 km²; cca 4 300 loc.

Sveatoslav, Igorevici, cneaz al Kievului (945—972). A extins hotarele cnezatului și a distrus hanatul cazarilor. La cererea Imperiului bizantin, a întreprins o campanie împotriva primului țarat bulgar (967—969). Revenit în Bulgaria (971), după respingerea unui atac peceneg, a intrat în conflict cu Imperiul bizantin; asediat de bizantini în Durostorum, a fost silit să ceară pace. Sveatoslav a fost ucis de pecenegi.

sveco-fenide (STRAT.), sistem de munți rezultați în urma orogenezei care a avut loc, la sfîrșitul arhaicului, în regiunea scutului baltic.

Svedberg *[svédberi]*, Theodor (n. 1884), fizician și chimist suedez, profesor la Universitatea din Uppsala, membru al Academiei Suedeze de Științe. A studiat proprietățile fizice ale suspensiilor coloidale și a construit (în 1922) prima ultracentrifugă, fapt care i-a permis să determine greutățile moleculare ale unor macromolecule. Premiul Nobel pentru chimie (1926).

Svendsen, Johann (1840—1911), compozitor norvegian, violonist și șef de orchestră. Creația sa simfonică, vastă, preponderent romantică, este pătrunsă uneori de spiritul folclorului norvegian. Autor de simfonii, rapsodii norvegiene, al unui concert pentru vioară și al unuia pentru violoncel ș.a. **S.,** ca și Grieg, a exercitat o profundă înrîurire asupra școlii muzicale norvegiene contemporane.

Sverdlov, Iakov Mihailovici (1885—1919), activist de seamă

I. M. Sverdlov

al partidului comunist și al statului sovietic. Membru al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.) din 1901. În 1912 a fost cooptat în C.C. al partidului. În aprilie 1917 a fost ales secretar al C.C. al partidului. A făcut parte din Comitetul militar-revoluționar din Petrograd (octombrie 1917), care a pregătit și a condus insurecția armată. La 8 noiembrie 1917 a fost ales președinte al Comitetului Executiv Central din Rusia, organul suprem al Puterii sovietice.

Sverdlovsk, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe versantul de est al Uralului central. 919 000 loc. (1965). Mare centru industrial, cu întreprinderi constructoare de mașini (mașini grele, utilaj energetic și chimic), siderurgice, chimice (mase plastice, articole tehnice din cauciuc, medicamente), de materiale de construcție, de încălțăminte, de mobilă etc. Important nod de transporturi feroviare, rutiere și aeriene. Universitate, institut politehnic, de mine, de silvicultură, teatre, filarmonică, muzee.

Sverdrup, Otto (1854—1930), explorator polar norvegian. L-a însoțit pe Nansen în Groenlanda și în expediția pe vasul „Fram". În 1898—1902 a condus o nouă expediție arctică pe vasul „Fram", explorînd Arhipelagul Arctic Canadian; a descoperit o serie de insule la vest de insula Ellesmere.

Šverma *[švérma]*, Jan (1901—1944), militant al mișcării muncitorești cehoslovace, erou național al Cehoslovaciei. Membru al P.C. din Cehoslovacia (din 1921) și al C.C. și al Biroului Politic al C.C. (din 1929). A fost membru supleant al Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a (1935—1943). A căzut eroic în luptă în timpul insurecției antifasciste din Slovacia (1944).

Svevo, Italo (pseudonimul lui *Ettore Schmitz*) (1861—1928), scriitor italian. Romanele sale „O viață" (1892), „Senilitate" (1898) și „Conștiința lui Zeno" (1923) dovedesc vocația pentru arta introspecției, prin care el este un precursor al lui Joyce, Proust, Musil și Beckett. În „Conștiința lui Zeno" apar pregnante, sub influența lui Freud, unele tendințe naturaliste. S. a zugrăvit cu ironie medio-

Sverdlovsk. Centrul orașului

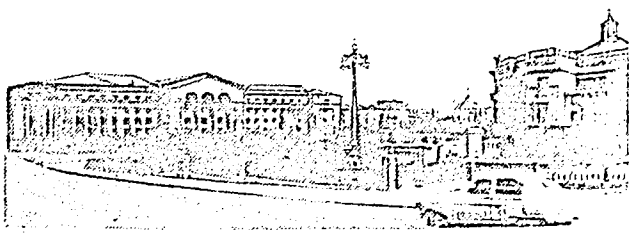

critatea mediului burgheziei citadine. Critica socială conferă operei sale un caracter realist şi umanist.

Sviridov, Gheorghi Vasilievici (n. 1915), compozitor sovietic. A studiat la Leningrad. Temperament cu precădere liric, **S.** s-a afirmat în special în domeniul muzicii vocale (cicluri de cîntece pe versuri de Puşkin, Lermontov, Maiakovski, Esenin, Burns ş.a.). A compus şi lucrări ample: simfonii, oratoriul „V. Maiakovski" şi „Oratoriul patetic", poemele pentru solişti, cor şi orchestră „În memoria lui Esenin" şi „Cîntecele călătorului", comedii muzicale, muzică de scenă („Othello") şi de film. Laureat al Premiului Lenin.

Swansea *[suonzi]*, oraş şi port în Marea Britanie, situat în sudul Ţării Galilor, pe ţărmul golfului Bristol. 170 160 loc. (1964). Siderurgie, metalurgia staniului, aluminiului şi cuprului, industrie chimică, construcţii de maşini. Centru comercial, cunoscut mai ales pentru exportul cărbunelui.

Swart *[suó:t]*, Charles Robberts (n. 1894), preşedinte al Republicii Sud-Africane, fruntaş al Partidului naţionalist, care promovează politica de a p a r t h e i d.

Swaziland *[suá:zilend]*, protectorat britanic în sud-estul

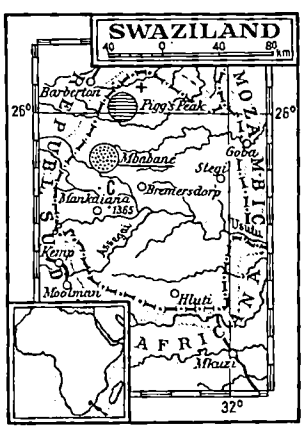

Africii, situat între Mozambic şi Republica Sud-Africană. Suprafaţa: 17 363 km². Populaţia: 292 000 loc. (1964), formată din negri bantu (swazi şi zuluşi) şi un mic număr de europeni şi de mulatri. Centrul administrativ: *Mbabane*. Limba oficială: engleza. Teritoriul **S.** este un podiş care coboară în trepte abrupte spre cîmpia Mozambicului. Climă subtropicală. Vegetaţie de savană, în zonele mai înalte păduri şi păşuni de munte. Zăcăminte de azbest. Este o ţară agrară, în economia căreia coloniştii europeni deţin poziţii dominante. Principala ramură a economiei este creşterea extensivă a animalelor (bovine, capre, oi). Pe plantaţiile europenilor se cultivă trestie de zahăr, plante citrice, bumbac. Pentru consumul intern se cultivă porumb şi sorg. Există întinse plantaţii forestiere. Industria este reprezentată doar prin exploatări miniere şi mici fabrici de zahăr şi de prelucrare a lemnului. Se exportă azbest (circa jumătate din valoarea exportului), fructe, bumbac, zahăr, vite, lemn. — *Istoric.* La începutul sec. al XIX-lea, populaţia africană *swazi*, venind dinspre sud, a pătruns în teritoriul de azi al **S.** În 1887 burii au ocupat **S.**, care, din 1894, a fost administrată de republica bură Transvaal. După războiul anglo-bur (1899—1902), Swazilandul a trecut sub controlul Angliei, iar în 1906—1907 a devenit protectoratul acesteia.

Swedenborg *[svédənbori]*, Emanuel (1688—1772), filozof al naturii şi teozof suedez. S-a ocupat iniţial cu studii biologice, geologice şi tehnice, imaginînd submarinul, maşina cu abur, un aparat de zbor etc. La bătrîneţe s-a îndeletnicit cu spiritismul şi cu alte practici oculte, care au fost denunţate de I. Kant în pamfletul „Visele unui visionar explicate prin visele metafizicii" (1766). Adepţii săi din Europa şi din America de Nord au constituit comunităţi religioase sectare. Figura lui **S.** a fost evocată în povestirea „Serafita" a lui H. de Balzac.

swiderián, cultură materială *mezolitică* (c. 8000—c. 5600 î.e.n.), răspîndită pe teritoriul R.P. Polone şi în regiunile învecinate, asemănătoare şi contemporană cu *tardenoisianul*. Purtătorii acestei culturi erau vînători care se deplasau în căutarea hranei. Pe teritoriul ţării noastre, o aşezare swederiană a fost identificată în masivul Ceahlău, în locul numit La Scaune.

Swierczewski *[şviercéfschi]*, Karol *(generalul Walter)* (1897—1947), militant al mişcării muncitoreşti din Polonia, talentat conducător militar. În timpul războiului civil din U.R.S.S. a luptat în rîndurile Armatei Roşii, iar în timpul războiului civil din Spania (1936—1939) a fost comandantul unei mari unităţi internaţionale (divizia a 35-a internaţională), avînd sub comanda sa şi regimentul român de artilerie motorizat. Este unul dintre organizatorii Armatei populare polone, creată în 1943. Membru al C.C. al Partidului Muncitoresc Polonez. A fost ucis de terorişti.

Swietochłowice *[şviętohlovițe]*, oraş în R.P. Polonă, în Silezia Superioară. 58 500 loc. (1964). Exploatarea cărbunelui, veche industrie siderurgică, industrie chimică, constructoare de maşini şi alimentară.

Swietosławski *[şviętoslávschi]* Wojciech (n. 1881), chimist polonez, profesor la Universitatea din Varşovia, specialist în domeniul chimiei fizice. A făcut cercetări în domeniul termochimiei, ebulioscopiei, azeotropiei ş.a.

Swift *[swift]*, Jonathan (1667—1745), prozator şi poet englez iluminist. S-a născut la Dublin, unde a studiat teologia. Polemist temut, **S.** a atacat cu muşcătoare şi exuberantă ironie faţiunile eclezziastice ale vremii („Povestea unui poloboc", 1704), semidoctismul (pamfletele iscălite sub pseudonimul *Bickerstaff*, 1708) şi a militat energic pentru libertatea poporului irlandez („Scrisorile postăvarului", 1724; „Propunere modestă cu privire la copiii irlandezilor săraci", 1729 ş.a.). În eseul „Bătălia cărţilor" (1704) a susţinut superioritatea anticilor faţă de scriitorii vremii sale. A scris tratate în apărarea purităţii limbii şi versuri. Principala sa lucrare, „Călătoriile lui Gulliver" (1726, prima trad. rom.

1848, ult. trad. rom. 1964), este una dintre capodoperele satirice ale lumii. Alegoria îi permite lui **S.** să parodieze idealizarea regimului existent

J. Swift

în Anglia, să demaşte rînduielile sociale nedrepte, precum şi viciile caracteristice politicii şi moralei claselor parazitare. Evoluînd de la idealul unei monarhii luminate la cel republican, **S.** opune, în spirit democratic, stărilor de lucruri absurde din Anglia poporul cu înţelepciunea şi cu virtuţile lui patriarhale. Dar, conştient totodată de imposibilitatea unei involuţii spre regimul patriarhal, **S.** se lasă covîrşit în cele din urmă de pesimism şi de mizantropie, ajungînd la concluzia că fiecare, pe măsura puterilor sale, trebuie să facă suportabilă societatea în care trăieşte. Principalul instrument al satirei lui **S.** este alegoria şi parodia realistă, elementul fantastic fiind subordonat exprimării generalizate a realului. Prin minuţiozitatea şi precizia descrierilor, precum şi prin siguranţa alegerii esenţialului, **S.** aparţine realismului. Compoziţia armonioasă, variaţia elegantă a ironiei, disciplina, puritatea şi limpezimea stilului, laconismul şi desăvîrşirea aforistică a frazei, raţionalismul intransigent şi dispreţul faţă de orice aberaţie de la normele bunului-simţ canonizat fac din el un clasic. Prin realismul şi prin forţa sa de generalizare, iluminismul democratic al lui **S.**, care a realizat o critică magistrală a societăţii aristocratice şi burgheze în genere, a exercitat o influenţă hotărîtoare asupra dezvoltării ulterioare a literaturii engleze.

Swinburne *[suínbə:n]*, Algernon Charles (1837—1909), poet neoromantic englez. În poezia sa se întîlnesc, pe fondul unui temperament exaltat, erotismul senzual şi morbid cu îndemnul înflăcărat la lupta împotriva tiraniei. **S.** a admirat patrioţii italieni şi unguri de la 1848. Lirica sa nebuloasă (drama poetică „Atalanta la Calydon", 1865; culegerile „Poezii şi balade", 1866; „Cîntece înainte de revărsatul zorilor", 1871) îl situează printre adepţii idealurilor estetice ale mişcării prerafaelite. **S.** a dus mai departe tradiţia versului melodios al lui Keats, Shelley şi Tennyson, valorificînd aportul de rafinament al simboliştilor şi parnasienilor francezi. A scris studii despre Shakespeare ş.a., manifestîndu-se ca un susţinător al estetismului.

Sydney *[sídni]*, cel mai mare oraş şi port din Australia, capitala statului Noul Wales de Sud; situat în partea de est a continentului, pe ţărmul Mării Tasmaniei. 2 256 110 loc. (1963), cu suburbiile. Trafic portuar intens: export de grîu, carne, unt, lapte, lînă, piei, fructe, import de produse industriale. Industrie variată: siderurgie, construcţii de maşini (material rulant, motoare electrice, maşini agricole), şantiere navale, industrie chimică (superfosfaţi), de pielărie, textilă şi alimentară. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior.

Sylla (Sulla), Lucius Cornelius (138—78 î.e.n.), comandant de oşti şi om politic roman, conducătorul partidei aristocratice. A participat sub conducerea lui Marius la războaiele împotriva lui Iugurta (107 î.e.n.) şi împotriva cimbrilor şi teutonilor (104—101 î.e.n.). În timp ce **S.** lupta împotriva lui Mitridate în Grecia şi Asia Mică, partida populariIor, în frunte cu *Marius* şi *Cinna*, au cucerit puterea. Întors în Italia, **S.** a înfrînt, în 83—82 î.e.n., armatele lui Cinna şi Marius cel

Sylla

Tînăr, a ocupat Roma şi a organizat o sîngeroasă represiune împotriva adversarilor politici. În 82 î.e.n., **S.** a fost numit de senat dictator. Pînă în 79 î.e.n., cînd a renunţat la prerogativele puterii, **S.** a dispus de o putere nelimitată, reuşind să consolideze dominaţia aristocraţiei senatoriale.

Sydney. Vedere generală

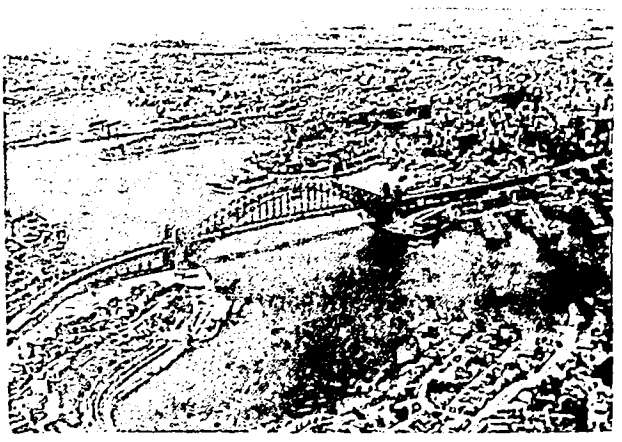

Syllabus (*Syllabus errorum* „indicele greşelilor"), document programatic elaborat în 1864 de papa Pius al IX-lea, prin care se condamnă libera cugetare, curentele ştiinţifice, politice şi sociale noi, democratismul în genere şi mişcările revoluţionare. Un al doilea **S.**, asemănător, a fost dat de papa Pius al X-lea în 1907.

Synge *[siŋ]*, John Millington (1871—1909), poet şi dramaturg irlandez. A debutat sub influenţa naturalismului francez, de care s-a desprins apoi, înrîurit de Yeats. Piesele sale, a căror acţiune îmbină cu subtil umor realitatea şi sugestiile spontane ale fanteziei, dovedesc o profundă înţelegere a psihologiei pescarilor şi ţăranilor irlandezi şi predilecţia pentru folclorul şi limba lor pitorească şi colorată („Cavalcadă la mare", 1904; „Fîntîna sfinţilor", 1905; „Năzdrăvanul Occidentului", 1907, trad. rom. 1946). A adus o contribuţie de seamă la renaşterea limbii şi literaturii irlandeze.

Synge *[siŋ]*, Richard Lawrence Milligton (n. 1914), chimist englez. S-a ocupat în special cu probleme de chimie analitică (cromatografie, metode de separare şi de identificare a substanţelor chimice dintr-un amestec) aplicate la polipeptide, la antibiotice şi la urmărirea metabolismului proteinic. A cercetat şi a lămurit structura unor antibiotice din grupul gramicidinei. Premiul Nobel (1952), împreună cu Archer J.P. Martin.

syrinx (MUZ.) v. **nai.**

„Szabad Szó" *[sóbod so]* („Cuvîntul liber"), organ de presă, în limba maghiară, al Comitetului regional Banat al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Înfiinţat în septembrie 1944, apare zilnic, la Timişoara.

Szabó *[sóbo]*, Ferenc (n. 1902), compozitor ungur şi activist pe tărîm obştesc. Profesor la Academia de muzică „Liszt Ferenc" din Budapesta. În lucrările sale (oratoriul „S-a răsculat marea", simfonia „Lupta de clasă", suita simfonică „Ludas Matyi" şi muzica pentru filmul cu acelaşi nume, „Rapsodia moldovenească", sonate pentru pian, coruri, lieduri) tinde către o artă realistă, influenţată de folclor. Laureat al Premiului Kossuth.

Szabó *[sóbo]*, Gy. Béla (n. 1905), grafician maghiar din România. Maestru emerit al artei. După absolvirea Politehnicii a studiat artele frumoase la Budapesta. A început să expună din 1932 la Cluj şi de atunci a participat la numeroase expoziţii din ţară şi din străinătate. Practică desenul şi gravura în lemn, cu o tematică variată. Opera sa, vastă, cuprinde în special peisaje („Someşul", „Salcie deasupra apei", „Cetatea Sita", „Tîrg iarna" etc.). A realizat şi ilustraţii de carte, în desen („János Viteazul" de S. Petőfi, „Toldi" de J. Arany) şi gravură („Liber miserorum"). Lirică prin viziune, gravura lui S. se caracterizează prin minuţiozitatea şi exactitatea execuţiei. Laureat al Premiului de stat.

Szabó *[sóbo]*, Gyula (n. 1930), scriitor maghiar din România. S-a născut la Homorod (reg. Braşov). Prima sa operă de ample proporţii, romanul „Neamul Gondoşilor" (vol. I, 1955; vol. II, 1958; vol. III, 1961, trad. rom.), pune în lumină, printr-o ascuţită analiză psihologică, mutaţiile morale intervenite în viaţa personajelor o dată cu transformarea socialistă a unui sat transilvănean de la poalele Harghitei, care păstrează încă forme tradiţionale de viaţă. Volumul de nuvele „Aprilie, cînd creşte iarba" (1961) înfăţişează şi el aspecte din noile realităţi ale satului socialist. A mai scris volumul de reportaje intitulat „Simfonia pămîntului natal" (1962). Laureat al Premiului de stat.

Szabó *[sóbo]*, Lőrinc (1900—1957), poet liric ungur. Sentimentul naturii şi senzualitatea, împletite cu revolta anarhică anticapitalistă, sînt notele caracteristice ale poeziei sale de început (volumele „Kaliban", 1923; „Lumină, lumină, lumină", 1925). Mai tîrziu, poezia sa reflectă un individualism extrem, expresie fidelă a însingurării omului în societatea burgheză („Tu şi lumea", 1932; „Pace separată", 1935). Lipsit de o perspectivă clară, **S.** a căzut un timp sub influenţa forţelor de dreapta. A mai scris ciclul de poezii „Anul al XXVI-lea" (1956), de inspiraţie erotică, şi a făcut traduceri din Baudelaire, Goethe, Shakespeare, Puşkin etc.

Szabó *[sóbo]*, Pál (n. 1893), scriitor ungur. A făcut parte din aripa de stînga a scriitorilor „poporanişti" şi a fost unul dintre fondatorii Partidului naţional ţărănesc, de orientare democratică. În romanele sale a zugrăvit cu forţă epică suferinţele şi lupta pentru pămînt a ţărănimii exploatate („Oameni", 1931; trilogia „Nunta", „Botezul", „Leagănul", 1941—1942), iar după eliberarea ţării, viaţa nouă a satului unguresc („Pămînt nou", 1952). Ciclul de romane autobiografice „Viaţă neliniştită" (1955—1958) constituie o cronică a vieţii ţărănimii maghiare din sec. al XX-lea.

Szabolcsi *[sóbol-ci]*, Bence (n. 1899), muzicolog ungur, profesor la Academia de muzică „Liszt Ferenc" din Budapesta, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe, preşedintele Arhivei „Bartók". A studiat compoziţia cu Kodály la Budapesta, apoi la Leipzig. Activitatea sa muzicologică („Manual de istorie a muzicii maghiare", „Istoria muzicii", „Istoria melodiei", „Muzica romantică maghiară în sec. al XIX-lea", „Bartók şi muzica populară", „Beethoven", „Liszt Ferenc" etc.) l-a situat în fruntea mişcării muzicale ungare moderne. Laureat al Premiului Kossuth.

Szâlasi *[sálo-şi]*, Ferenc (1897—1946), conducătorul organizaţiei fasciste ungare „Crucile cu săgeţi", dictator al Ungariei (1944—1945) în timpul ocupaţiei hitleriste. După eliberarea ţării a fost judecat şi condamnat la moarte.

Szamosközy *[sómoşcö-zi]*, Ştefan (1565—1612), cronicar maghiar din Transilvania. Opera sa, scrisă de pe poziţii nobiliare şi străbătută de dispreţ faţă de masele populare, ostilă românilor, în general, şi lui Mihai Viteazul, în special, cuprinde informaţii privitoare la istoria Transilvaniei.

Szamuelly */sómuți/*, Tibor (1890—1919), militant al mișcării muncitorești din Ungaria, unul dintre fondatorii P.C. din Ungaria. În martie—august 1919 a fost membru al guvernului revoluționar al Republicii Sovietice Ungare. A fost ucis de contrarevoluționari.

Szathmáry, Carol Popp de (1812—1888), pictor și grafician român. Primele studii le-a făcut în Transilvania, apoi (1853) a lucrat cu A. Chladek la Pesta. S. a întreprins numeroase călătorii în țară și peste hotare, de unde a adus imagini pitorești cu caracter de reportaj, dintre care cele executate în acuarelă se disting prin vervă, spontaneitate și poezie. În pictură, limbajul său este migălos și greoi, dar vădind același spirit de observație ascuțit, mai ales în scenele reprezentînd bilciuri sau tîrguri. Ca litograf, S. a lăsat un „Album" cu vederi din Transilvania (1841), portretele deputaților transilvăneni din Dietă. În 1860 a realizat harta topografică a țării. Opera sa mai cuprinde cromolitografii și acuarele înfățișînd tipuri și porturi populare cu un caracter exclusiv documentar. Szathmáry a fost primul nostru fotograf de artă.

Szczecin */ștșéțin/*, oraș în nord-vestul R.P. Polone, situat pe fluviul Odra, la 65 km de vărsare, principalul port al Poloniei la Marea Baltică. 307 700 loc. (1964). Șantiere navale (vase de mare tonaj), întreprinderi ale industriei metalurgice; constructoare de mașini, chimice (superfosfați), a materialelor de construcție (ciment), alimentară (conserve de pește). S. este și port de tranzit pentru R.S. Cehoslovacă și R.D.Germană. Nod feroviar, aeroport. Bază de pescuit. Fiind unul dintre cele mai vechi orașe ale Poloniei, S. se remarcă prin numeroase monumente de arhitectură, palate (Palatul Piaștilor în stil gotic din sec. XIV—XV), muzee. Institute de învățămînt superior.

Székely */séchę-i/*, Moise (1550—1603), conducător al răscoalei nobilimii maghiare din Transilvania (1602—1603) împotriva stăpînirii habsburgice. Cu ajutor de la turci și de la tătari, a alungat pe generalul Basta și s-a proclamat (1603) principe al Transilvaniei. A fost înfrînt și ucis lîngă Brașov, în 1603, de către Radu Șerban, domn al Țării Românești, care a intervenit în calitate de aliat al Habsburgilor.

Szczecin. Vedere din port

„Székelyföldi Néplap" */séchęiföld-i néplop/* („Gazeta poporului din secuime"), gazetă legală editată de Madosz, la Tîrgu-Mureș, în perioada 1 aprilie 1934—4 noiembrie 1934. A luptat împotriva asupririi naționale, împotriva pericolului fascist și a războiului, continuînd problematica publicației „Székelyföldi Népakarat".

Székesfehérvár */séchęsfęhervar/*, oraș în R.P. Ungară. 65 070 loc. (1964). Important nod feroviar. Industrie electrotehnică, a aluminiului, alimentară, textilă. Numeroase monumente ale arhitecturii medievale. Muzee.

Szemlér */sémler/*, Ferenc (n. 1906), scriitor maghiar din România. S-a născut la Odorhei. A debutat cu versuri („Strigăte în noapte", 1930; „Omul și peisajul", 1934) și proză cu caracter autobiografic, schițe și nuvele. După Eliberare a publicat mai multe volume de versuri („Vine primăvara", 1948; „E tot mai multă lumină", 1951; „Din rădăcini!", 1954; „Versuri alese", 1956, trad. rom. 1957 ș.a.) și trilogia epică „Din august pînă-n august" („Căderea arhanghelilor", „Solstițiul", „Furtuna", 1959—1962), frescă a evenimentelor din perioada anilor 1940—1944. Poet sensibil și avîntat, S. s-a mai afirmat ca dramaturg, autor de literatură pentru copii și traducător din poezia românească (Alecsandri, Eminescu, Arghezi). Laureat al Premiului de stat.

Szentgotthárd */sęntgotard/* **(Sankt-Gotthard)**, localitate în R.P. Ungară, pe riul Raab, unde, la 1 august 1664, generalul austriac M o n t e c u c c o l i a înfrînt armata turcească, oprind expansiunea turcilor spre centrul Europei.

Szent-Györgyi */sęnt-ghiörgh-i/*, Albert (n. 1893), medic și biochimist ungur. Trăiește în S.U.A.. A elaborat lucrări importante în biochimia contracției musculare și în biochimia proceselor oxidative; în colaborare cu Krebs a descris ciclul tricarboxilic. A izolat acidul ascorbic. Premiul Nobel pentru medicină (1937).

Szinnyei */sińę-i/*, József (1857—1943), lingvist maghiar, specialist în limbile fino-ugrice; a fost profesor la universitățile din Cluj și din Budapesta și membru al Academiei Maghiare de Științe. Op. pr.: „Dicționar finlandez-maghiar" (1884), „Dicționar dialectal maghiar" (2 vol., 1893—1901), important pentru identificarea cuvintelor de origine maghiară din graiurile românești din Transilvania și a cuvintelor de origine română în limba maghiară.

Szinyei Merse */sińę-i mérșe/* Pál (1845—1920), pictor ungur. A studiat la München și a fost influențat de Böcklin și Courbet. Opera sa surprinde frumusețile delicate ale peisajului și exprimă comuniunea intimă dintre om și natură. În lucrarea „Maiaș" (1873) a folosit, într-un spirit modern, culori strălucitoare, contururi estom-

pate, lumina învăluitoare. Prin ultimele sale lucrări s-a încadrat în spiritul Școlii de la Baia Mare.

Szolnáy *[sólno-i]*, Alexandru (1893–1950), pictor și grafician maghiar din România. A studiat la Budapesta și la Baia Mare. Autor de portrete și peisaje lucrate în ulei, tuș sau creion, S. s-a preocupat atît de rolul mijloacelor de expresie și al căutărilor tehnice, cît și de redarea sugestivă și emoțională a conținutului imaginii. S. este bogat reprezentat la Muzeul de artă din Cluj.

Szolnok *[sólnoc]*, oraș în R.P. Ungară, situat pe Tisa. 57 640 loc. (1964). Industrie alimentară (zahăr, conserve etc.), chimică, de prelucrare a lemnului și a hîrtiei. Nod feroviar și port pe Tisa. Instituții culturale și de învățămînt superior.

Szombathely *[sómbothɣi]*, oraș în partea de vest a R.P. Ungare. 60 000 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini, textilă, de pielărie și de încălțăminte, de prelucrare a lemnului, alimentară etc. În Szombathely se află numeroase monumente istorice.

Szőnyi *[ső-ńi]*, István (1894–1960), pictor și grafician ungur. A fost influențat de impresionism („După baie", „Bethsabe"), iar mai tîrziu de școala de la Baia Mare („Autoportret", „Cu soția", „Suzana"), creația sa caracterizîndu-se printr-un decorativism liric. Din 1930 a pictat mai ales peisaje și scene din viața țărănească, în care formele se topesc în pete de culoare („Spre casă"). În ultimii ani, S. a practicat o pictură decorativ monumentală (panourile Expoziției agricole, proiectul de frescă pentru stația terminus a metroului din Budapesta).

Szőnyi, Ștefan (n. 1919), pictor român, profesor la Institutul de arte plastice „N. Grigorescu" din București, maestru emerit al artei din Republica Socialistă România. A studiat la Timișoara, Paris și Budapesta. Preocupat atît de pictura de șevalet, cît și de pictura murală, S. abordează o tematică eroică, inspirată din tradițiile revoluționare ale poporului român, pe care o realizează cu un deosebit simț al monumentalului, în lucrări de un patetism sobru. Formele mari, accentuate, sînt caracteristicile picturii sale („Plutașii", „Tipografie ilegală", „Ecaterina Varga", fresca „Bobilna").

Szymanowski *[șimanófschi]*, Karol (1882–1937), compozitor polonez, întemeietorul școlii muzicale moderne din patria sa. A fost elevul lui Z. Noskowski. Împreună cu G. Fitelberg și cu M. Karłowicz a făcut parte din gruparea „Tînăra Polonie" (primul deceniu al sec. al XX-lea), care își propunea reînnoirea artei naționale. Muzica lui S. prezintă o subtilă încorporare a elementelor folclorice într-un limbaj contemporan și denotă o fină sensibilitate. A compus trei simfonii, două opere, două balete („Harnasie"), „Stabat mater" pentru soliști, cor și orchestră, două concerte pentru vioară, piese pentru vioară („Fîntîna Aretusei"), sonate, cvintete, lieduri.

ş *[şe]*, a douăzeci şi doua literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană constrictivă prepalatală surdă.

şa 1. (IND. PIEL.) **a)** Piesă de harnaşament care se aşază pe spinarea unui animal de călărie şi pe care şade călăreţul. **b)** Piesă montată pe cadrul anumitor vehicule (bicicletă, motocicletă etc.), confecţionată din piele, din cauciuc sau din materiale plastice, legată de cadru cu resorturi şi avînd o formă convenabilă şederii călătorului în poziţie călare. **2.** (GEOGR.) Loc mai coborît în cadrul unei cumpene de apă (culme sau creastă muntoasă), cu pereţii largi (reprezentînd versanţii vîrfurilor între care se află respectiva formă de teren), deschis spre cele două direcţii de curgere a apelor şi cu fundul relativ plan. **3.** (MED.) *Şaua turcească*, scobitură în grosimea osului sfenoid de la baza craniului, în care este aşezată glanda hipofiză. Conturul *ş.t.* care se vede pe radiografiile craniene de profil poate da indicaţii preţioase în diferitele boli ale acestei glande (tumori, adenomi etc.). **4.** (HIDROTEHN.) *Şa de rezemare*, element de construcţie în formă de bloc, din beton sau din beton armat, care este îngropat parţial în pămînt şi folosit ca reazem şi ca fundaţie pentru conductele sub presiune din amenajările hidrotehnice.

şabăr (TEHN.) v. **răzuitor.**

şablón (TEHN.) **1.** Piesă-model, dispozitiv sau tipar cu contur determinat care serveşte la ghidarea unor scule în timpul prelucrării (ex. **ş.** pentru prelucrarea prin copiere la strung), la executarea formelor de turnătorie, la fasonarea unor elemente de construcţie (cornişe, muluri etc.), la marcarea cu vopsea a unor obiecte (lăzi, vagoane de cale ferată ş.a.), la trasarea unor piese etc. **2.** Instrument folosit la verificarea profilelor sau a dimensiunilor unor piese prelucrate.

şabótă (TEHN.), bloc metalic, de obicei din fontă, de dimensiuni mari, care susţine nicovala ciocanelor de forjare şi care se sprijină pe o fundaţie.

şacál *(Canis aureus)*, specie de mamifer carnivor din familia canidelor, asemănător cu lupul, dar mai mic decît acesta, cu coada mai scurtă şi cu botul ascuţit. Trăieşte în sudul Asiei, în nordul Africii şi în sudul Europei.

Şadr, Ivan Dmitrievici (1887—1941), sculptor şi grafician sovietic. A creat tipuri pregnante şi generalizatoare ale omului sovietic („Muncitor", „Ţăran", „Ostaş din Armata Roşie", 1922; „Bolovanul, arma proletariatului"). Ca portretist, **S.** se remarcă prin pătrundere psihologică („M. Gorki", „N.A. Kasatkin" ş.a.). În sculptura monumentală a realizat monumentul lui Lenin de la hidrocentrala Zemo-Avcealskaia. Opera lui **S.** se caracterizează printr-o viziune romantică şi prin tratarea energică, în planuri mari, a volumelor.

Şaghinian, Marietta Sergheevna (n. 1888), scriitoare sovietică rusă. A debutat cu versuri influenţate de simbolism. Romanele sale „Schimbări" (1922—1923) şi „Aventura unei doamne din societate" (1923) au ca temă revoluţia, iar romanul „Hidrocentrala" (1930—1931, trad. rom.) este dedicat construcţiei socialismului în Armenia Sovietică. A mai scris un roman de aventuri („Mess-Mend", 1924—1925, trad. rom.), culegeri de schiţe („Călătorie prin Armenia Sovietică", 1950), lucrări de istorie literară („Taras Şevcenko", 1946; „Goethe", 1950) ş.a. Laureată a Premiului de stat.

şagrináre (IND. PIEL.), operaţie de finisare a pieilor, care constă în imprimarea pe faţa acestora a unui desen în relief (numit *şagrin*). Se efectuează în vederea obţinerii din pieile comune a imitaţiilor de piei de animale rare (focă, crocodil etc.) a unor piei cu desene speciale, căutate în marochinărie sau în tapiţerie (ex. piele antică, piele de mobilă etc.) sau a acoperirii unor defecte de suprafaţă ale pieilor.

Şaguna, Andrei (1809—1873), mitropolit al românilor ortodocşi din Ungaria şi din Transilvania (din 1865), unul dintre conducătorii luptei de eliberare naţională a românilor din Transilvania. În timpul revoluţiei din 1848—1849 a fost conducătorul grupării prohabsburgice a burgheziei române transilvănene. După înăbuşirea revoluţiei, fără să părăsească linia prohabsburgică, a avut o contribuţie însemnată la crearea organizaţiei culturale „Astra" şi la înfiinţarea de şcoli şi de ziare româneşti în Transilvania. A avut un rol important la emanciparea bisericii orto-

doxe a românilor din Transilvania şi din Banat de sub autoritatea bisericii sîrbeşti. Pentru activitatea sa culturală Andrei Şaguna a fost ales, în anul 1871, membru de onoare al Academiei Române.

şah[1] *(şahinşah)* titlu purtat de suveranul Iranului, corespunzînd titlului de împărat.

şah[2] (SPORT) **1.** Joc care se desfăşoară între doi jucători, pe o tablă împărţită în 64 de pătrăţele, alternativ albe şi negre, cu ajutorul a 32 de piese (2 regi, 2 dame, 4 turnuri, 4 nebuni, 4 cai şi 16 pioni), care se mută după anumite reguli, ţinta fiind imobilizarea regelui adversarului. Prin extensiune, tabla şi piesele care servesc la joc. **2.** Situaţie în cursul jocului în care regele unuia dintre jucători este atacat direct de o piesă a adversarului. Apărut în India (sfîrşitul sec. al V-lea), sub denumirea de *ciaturanga*,

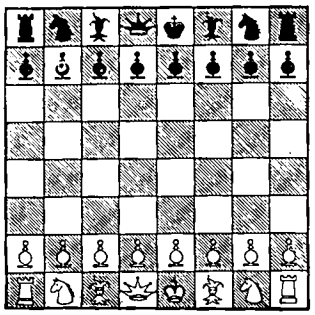

Tablă de şah

jocul de şah a pătruns în Europa prin intermediul arabilor, care-l denumeau *santrandj*.

Şahighian, Alexandru (1901—1965), scriitor şi publicist român. S-a născut la Bucureşti. Între cele două războaie mondiale a colaborat la presa democratică şi antifascistă cu versuri şi cu reportaje. Poeziile din volumul „Scris cu stînga", interzis şi confiscat de cenzură, au fost incluse mai tîrziu în volumul „Pasărea măiastră" (1961). După 1944, **Ş.** a publicat volume de povestiri şi relatări de călătorie („De la Tian-Şan la munţii de jasp", 1958; „Viscolul", 1962), numeroase versuri şi naraţiuni de aventuri, destinate copiilor şi adolescenţilor („Rici-Rici", 1948; „Dacă numeri pîn'la zece...", 1953; „Coiful de aur", 1962; „Riul fierbinte", 1965).

Şahighian, Ion (1897—1965), regizor român, maestru emerit

I. Şahighian

al artei din Republica Socialistă România. După studii de artă dramatică cu C.I. Nottara la Conservatorul din Bucureşti, **Ş.** s-a dedicat regiei de teatru sub îndrumarea lui Paul Gusty. Ş. a realizat, mai ales la Teatrul naţional, spectacole din dramaturgia clasică universală şi naţională, în care spiritul şi atmosfera piesei, precum şi stilul dramaturgului, erau respectate şi redate cu fidelitate în transpunerea scenică („Edip" de Sofocle, în aer liber, „Othello" şi „Richard al III-lea" de Shakespeare, „Hoţii" şi „Don Carlos" de Schiller, „Pygmalion" de Shaw, „Hagi-Tudose" de Delavrancea, „Fîntîna Blanduziei" de Alecsandri ş.a.). A făcut şi regie de filme. A fost profesor de artă dramatică la Institutul de artă teatrală şi cinematografică „I.L. Caragiale" din Bucureşti.

Şahmatov, Aleksei Aleksandrovici (1864—1920), lingvist rus, elev al lui F.F. Fortunatov. S-a ocupat de gramatica comparată a limbilor slave, şi în special de istoria limbii ruse în faza ei mai veche. Op. pr.: „Privire asupra celei mai vechi perioade a istoriei limbii ruse" (1915), „Sintaxa limbii ruse" (1925—1927).

Şahtî, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat în apropiere de oraşul Rostov pe Don. 207 000 loc. (1965). Important centru al industriei carbonifere. Industrie energetică, a mobilei şi uşoară.

şaibă (TEHN.) **1.** Plăcuţă de metal sau din alte materiale, cu un orificiu de obicei de formă circulară, care se montează între piuliţă sau capul unui şurub de strîngere şi piesa strînsă, servind fie la aşezarea corectă a elementului de strîngere, la protejarea suprafeţei piesei strînse sau la mărirea suprafeţei de contact *(ş. obişnuite)*, fie la preîntîmpinarea autodeşurubării *(ş. de siguranţă, ş. Grower)*. **2.** Roată de transmisiune (de curea) fără spiţe.

şaică, ambarcaţie fluvială cu fundul plat, folosită, spre sfîrşitul evului mediu, în ţările române la transporturi. Se construiau, în sec. al XVIII-lea, la Galaţi şi la Giurgiu.

şalău *(Lucioperca lucioperca)*, specie de peşte teleostean răpitor din familia percidelor, lung de 30—50 cm şi avînd greutatea de 1—3 kg, cu corpul fusiform, acoperit cu solzi mărunţi, şi cu gura mare, înarmată cu dinţi ascuţiţi. Trăieşte în Dunăre, în bălţile ei, în cursul inferior al Oltului, Argeşului,

Şalău

Prutului etc., precum şi în unele lacuri salmastre (Razelm, Siutghiol). Foarte valoros din punct de vedere economic.

Şaleapin, Fiodor Ivanovici (1873—1938). Cîntăreţ rus (basbariton) de faimă mondială. A cîntat pe aproape toate marile scene ale lumii. Dotat cu o voce de o excepţională calitate, sprijinindu-se pe o întinsă cultură profesională şi generală, a realizat interpretări de o deosebită profunzime şi varietate a nuanţelor. A îmbinat în chip desăvîrşit măiestria cîntăreţului cu aceea a actorului, întruchipînd cu forţă realistă roluri rămase în interpretarea sa adevărate modele: Susanin („Ivan Susanin" de Glinka), Boris („Boris Godunov" de Musorgski), Mefisto („Faust" de Gounod), Don Quijote („Don Quijote" de Massenet), Don Basilio („Bărbierul din Sevilla" de Rossini). După primul război mondial

F. I. Şaleapin

a cîntat şi pe scena Operei Române din Bucureşti.

Şalom Alehem (1859—1916), scriitor evreu, reprezentant de frunte al literaturii în limba idiş. S-a născut în Rusia şi a murit la New York, unde emigrase în anii primului război mondial. Umorist talentat, a fost adesea comparat cu Mark Twain şi N. Gogol. În povestirile, nuvelele şi romanele sale („Băiatul Motel", 1907, trad. rom.; „Halal de mine! Sînt orfan", trad. rom.;

Şalom Alehem

„Tevie lăptarul", 1894, trad. rom. ş.a.), Ş. a evocat scene realiste din viaţa evreimii ghetourilor, tîrgşoarelor şi periferiilor, ţinta umorului său fiind diversele tipuri de negustori, misiţi, comis voiajori ş.a., care populează fresca acestei lumi pitoreşti. Condiţiile lamentabile ale Rusiei ţariste (fundalul majorităţii scrierilor sale), în care domnea corupţia, arbitrarul, teroarea şi nesiguranţa zilei de mîine, provoacă scriitorului cînd zîmbetul caustic, cînd resemnarea sceptică în faţa destinului. Adevărată epopee a omului mărunt şi a banalităţii vieţii sale domestice, fără orizont, opera lui Ş. este străbătută totuşi de dragostea pentru sărăcimea supusă dublului jug, naţional şi social, şi de caldă compasiune pentru soarta ei tristă.

şalúpă (AV., NAV.), ambarcaţie mică cu motor, folosită pentru transporturi de persoane sau de mărfuri, pentru remorcări, ca navă pentru stingerea incendiilor etc.

şalvári, pantaloni largi, cu răscroială mică sau nerăscroiţi şi strînşi jos, pe picior. Sînt purtaţi, mai ales în Orientul Mijlociu, atît de bărbaţi, cît şi de femei.

şamanism, formă primitivă de religie animistă care are la bază credinţa că slujitorii cultului *(şamanii)* pot influenţa spiritele bune sau rele printr-un ritual special, manifestat prin extaz religios, prin dansuri şi prin formule magice. Ş. se mai întîlneşte la unele populaţii din nordul Asiei (altaiţi, buriaţi), la diverse triburi de eschimoşi şi de indieni din America de Nord, din America de Sud, din Indonezia şi din Africa.

şambelán (în statele monarhice din Apusul Europei), demnitar de rang superior, care avea în grijă camera suveranului.

Şamil (c. 1798—1871), conducător al luptei de eliberare a muntenilor din Daghestan şi Cecenia împotriva politicii coloniale a ţarismului rus (1834—1859). Ales imam al Daghestanului (1834), Ş. a organizat lupta muntenilor din Caucaz. Bazîndu-se pe ţărănimea liberă (uzdeni) şi pe musulmani, a reuşit să respingă vreme îndelungată atacurile armatelor ţariste, apărînd independenţa teritoriilor eliberate. În 1859 a fost învins şi făcut prizonier.

şamótă (germ. *Schamotte* „argilă arsă"; CONSTR.), material refractar obţinut din argilă arsă, concasată şi sortată după granulaţie; este folosită, sub formă de cărămizi sau de blocuri, la construcţia cuptoarelor.

şáncru (MED.), ulceraţie a mucoasei sau a pielii, formată la locul de pătrundere al unor germeni infecţioşi în organism (ex. ş. sifilitic, ş. moale etc.).

Şandun, peninsulă în estul R.P. Chineze, scăldată de apele Mării Galbene. Ţărmurile sînt abrupte şi fragmentate. Relief de dealuri şi munţi joşi. Altitudinea maximă: 1 170 m. Cîmpii intracolinare şi litorale.

Şandun, provincie situată în estul R. P. Chineze. Suprafaţa: 153 300 km². Populaţia: 54 000 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Ţzinan*. Cuprinde peninsula Şandun şi o parte din cîmpia Chinei de nord. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, aur, grafit, sare ş.a. Importantă regiune agricolă; se cultivă în special grîu, mei, gaolean, porumb, bumbac, arahide (primul loc pe ţară), tutun, batate. Este dezvoltată pomicultura, viticultura, sericicultura. Se cresc cornute mari, porcine, ovine. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă (bumbac, mătase), alimentară (uleiuri vegetale, vin, morărit), extractivă, constructoare de maşini, chimică.

şanfrenáre (fr. *chanfraindre*, de la *chant* „parte" şi *fraindre* „a frînge"; TEHN.), operaţie de executare a unei faţete oblice (plană, cilindrică etc.) la muchiile unei piese sau la extremitatea unui alezaj, în scopul uşurării montării pieselor sau al înlăturării bavurilor şi a colţurilor care pot provoca rănirea muncitorilor. Sin. *teşire*.

Şanhai, oraş în estul R.P. Chineze, situat pe rîul Huanpu, la vărsarea acestuia în estuarul fluviului Ianţzî. Este cel mai mare oraş al R.P. Chineze: 6 900 000 loc. (1957). Din punct de vedere administrativ este subordonat direct guvernului central. Important centru economic, cultural şi ştiinţific. Ş. dă circa 1/5 din producţia globală industrială a ţării. S-a dezvoltat considerabil industria constructoare de maşini (utilaj energetic, poligrafic, maşini textile, maşini-unelte, construcţii navale), chimică (mase plastice, medicamente, coloranţi, îngrăşăminte), a cauciucului, siderurgică, textilă şi alimentară. Cel mai mare port la Marea Chinei de Est, principalul port de export al ţării. Aeroport internaţional. Universitate şi numeroase alte institute de învăţă-

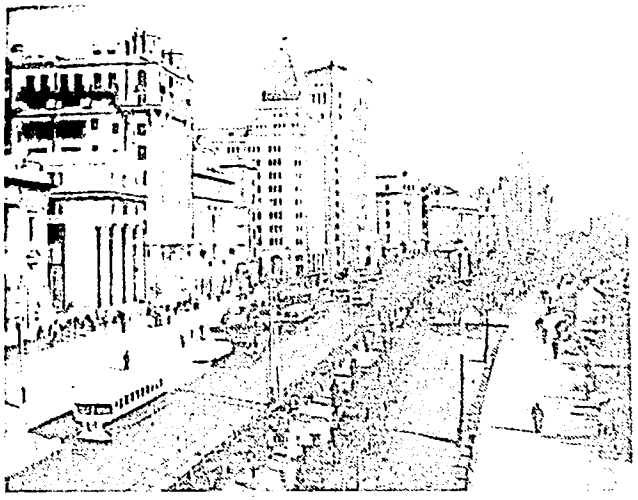

Şanhai. Vedere din centrul oraşului

mînt superior. Academie de ştiinţe sociale, muzee, teatre. — *Istoric.* Vechi oraş chinez, care, din sec. al XII-lea, a devenit unul dintre principalele porturi ale ţării. În timpul revoluţiei din 1911, la **Ş.** a fost format guvernul revoluţionar provizoriu. În 1920 aici a apărut unul dintre primele grupuri comuniste, iar în 1921 a avut loc, în ilegalitate, Congresul I al Partidului Comunist Chinez. Între 1937 şi 1945, oraşul **Ş.** s-a aflat sub ocupaţia trupelor japoneze; la 27 mai 1949 a fost eliberat de sub stăpînirea Gomindanului de către Armata Populară de Eliberare.

Şankara (Sankaracharya) (sec. IX), filozof idealist-obiectiv indian, fondatorul monismului vedantic absolut, advaita, după care nu există decît spiritul universal (brahman), lumea senzorială fiind considerată ca o simplă aparenţă, ca o iluzie *(maya).*

Şansi, provincie în R.P. Chineză, situată în bazinul mijlociu al fluviului Huanhe. Suprafaţa: 157 100 km². Populaţia: 15 960 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Taiiuan.* Predomină relieful de podiş, acoperit de loess. Mari zăcăminte de cărbune. Este dezvoltată industria extractivă (provincia dă 1/3 din producţia de cărbune a ţării), siderurgică (Taiiuan), constructoare de maşini (utilaj minier, maşini textile, maşini agricole), chimică, textilă şi alimentară. Se cultivă în special cereale (grîu, ciumiză, gaolean, porumb), bumbac, in.

şantáj (fr. *chantage,* de la *chanter* „a divulga un secret"; DR.), infracţiune care constă în constrîngerea unei persoane, de către altă persoană, prin violenţă sau prin ameninţare, să dea, să facă, să nu facă ori să sufere ceva în scopul dobîndirii în mod nejust a unui folos pentru sine sau pentru altcineva. **Ş.** este agravat cînd constrîngerea se săvîrşeşte prin ameninţarea că vor fi date în vileag fapte, reale sau imaginare, compromiţătoare pentru persoana ameninţată.

„Şantier", publicaţie socială, politică şi literară progresistă, antifascistă. A apărut bilunar, apoi lunar, la Bucureşti, între 15 septembrie 1933 şi decembrie 1937, sub conducerea lui Ion Pas. Printre colaboratori s-au numărat: L. Rădăceanu, N. Deleanu, Al. Şahighian, E. Camilar, C. Theodorescu, I. Ludo, Şt. Tita ş.a.

şantiér (fr. *chantier,* din lat. *canterius* „piesă de suport") **1.** (CONSTR.) Loc pe care se desfăşoară activitatea de construcţie sau de reparaţie a unei clădiri, pod, baraj, drum etc. şi unde se găsesc instalaţiile, maşinile şi materialele necesare executării acestei lucrări. Activitatea tehnică şi economică a **ş.** este organizată în mod unitar. În funcţie de importanţa obiectivului şi de durata lucrării, **ş.** poate cuprinde: construcţii şi instalaţii definitive, construcţii provizorii cu destinaţie administrativă şi socială, depozite, căi de acces (căi ferate sau drumuri), instalaţii pentru transportul materialelor (funiculare, macarale etc.), instalaţii de alimentare cu apă, de canalizare şi electrice, staţiuni de betonare, ateliere provizorii, întreprinderi anexe etc. **2.** (NAV.) *Şantier naval,* întreprindere industrială pentru construirea şi repararea navelor, amplasată pe malul unei ape navigabile (fluviu, lac, mare). Principalele *ş.n.* din ţara noastră sînt la Galaţi, Constanţa, Turnu-Severin, Oltenita.

şanţ (CONSTR.), excavaţie cu lungime mare în raport cu adîncimea şi lăţimea sa, executată la suprafaţa unui teren în scopul colectării apelor super-

Şantierul naval Galaţi

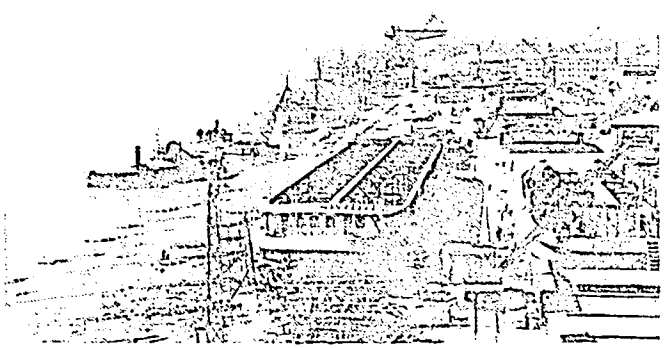

ficiale (ex. ş. *de gardă*, executat pe un versant, la o cotă superioară faţă de o construcţie, de un drum sau de o cale ferată; ş. *colector*, executat lateral în lungul unui drum etc.), îngropării în teren a unor conducte, a unor cabluri sau a unei părţi dintr-o construcţie etc. — (HIDROTEHN.) *Ş. de drenaj*, şanţ executat pentru colectarea şi evacuarea apei de infiltraţie sau pentru coborîrea nivelului pînzei de apă subterană în vederea desecării şi consolidării unui teren.

şápă (CONSTR.), izolaţie hidrofugă aplicată pe faţa unui element de construcţie (boltă, planşeu, radier etc.) pentru a împiedica infiltrarea apei prin porii materialului (zidărie, beton). **Ş.** poate fi confecţionată din straturi de asfalt, pînză asfaltată etc.

Şapcă, Radu, preot, participant la revoluţia de la 1848 din Ţara Românească, unul dintre conducătorii ţărănimii înstărite şi ai cărturărimii săteşti din sudul Olteniei. A fost membru al guvernului provizoriu, ales de adunarea populară de la Islaz (9/21 iunie 1848), unde s-a aprobat programul revoluţiei, denumit curent Proclamaţia de la Islaz.

Şaporin, Iuri Aleksandrovici (n. 1887), compozitor sovietic, autor al operei „Decembriştii" şi al unor lucrări în genul oratoriului şi cantatei („Pe cîmpia Kulikovo"). A mai scris piese instrumentale, orchestrale, cîntece, muzică de scenă şi de film. Stilul său reflectă o inspiraţie romantică, într-o factură care utilizează toate posibilităţile polifoniei moderne.

şarg (ZOOTEHN.; despre culoarea unui cal), care are părul de pe corp galben, iar părul din coadă, coamă şi de pe extremităţile membrelor negru.

şariáj (GEOL.), fenomen de deplasare, pe distanţe mari (zeci de km), a unor mase importante de roci mai vechi şi suprapunerea lor peste altele mai noi ca efect al mişcărilor orogenice. Suprafaţa în lungul căreia se produce încălecarea poartă numele de *suprafaţă de ş.* Masele de roci situate deasupra acestei suprafeţe formează *pînza de ş.*, iar cele situate sub această suprafaţă constituie *autohtonul* (ex. Pînza Getică).

şárjă[1] (fr. *charger* „a încărca"; METAL.) **1.** Cantitate de metal lichid obţinută într-un cuptor metalurgic la o singură operaţie de elaborare. — *Ş. rapidă*, şarjă de oţel elaborată într-un timp mult mai scurt decît **ş.** normale, ca urmare a unor măsuri tehnice-organizatorice speciale (încărcare rapidă a cuptorului, regimuri de lucru ridicate etc.). **2.** Încărcătură normală a unui cuptor metalurgic. Durata de elaborare a unei **ş.** este timpul de la începutul încărcării pînă la începutul descărcării sau timpul între două descărcări ale cuptorului. În funcţie de metalul sau de aliajul produs, **ş.** poate fi: de fontă, de oţel etc.

şárjă[2] (MILIT.), atac impetuos, executat prin surprindere de către cavalerie în formaţii călare, asupra unui inamic călare sau pe jos, aflat în cîmp deschis. **Ş.** se făcea în goana cailor, lovind pe inamic cu sabia sau cu lancea.

şárjă[3] **1.** (LIT.) Creaţie literară, în general de dimensiuni reduse, care prezintă trăsăturile negative, ridicule ale unei situaţii sau ale unui personaj într-o formă îngroşată, exagerată, caricaturală. **2.** (TEATRU) Interpretare voit exagerată, prin sublinieri îngroşate, ale trăsăturilor unui personaj, folosită de obicei în comedia bufă.

şarniéră (fr. *charnière*, din lat. *cardinaria*, de la *cardo*, *-nis* „pivot, ţîţînă") **1.** (TEHN.) V. *balama*. **2.** (GEOL.) Locul de îmbinare (creştetul) între cele două flancuri ale unei cute anticlinale sau sinclinale. **3.** (PALEONT.) Locul de îmbinare (ţîţîna) între cele două valve care formează cochilia unui lamelibranhiat.

şarpántă (CONSTR.), schelet din bare de lemn, de oţel sau de beton armat, care formează structura de rezistenţă a unei construcţii sau a unei părţi dintr-o construcţie (ex. acoperişul).

Şar Planina, munţi situaţi în sud-vestul R.S.F. Iugoslavia, formaţi în cea mai mare parte din şisturi cristaline, dolomite şi calcare. Relieful este intens fragmentat, cu văi strîmte şi adînci. Altitudinea maximă: 2 702 m (vîrful Turcin). Acoperit cu păduri.

Şaru-Dornei, comună în raionul Vatra Dornei, reg. Suceava. 1 930 loc. (1965). Exploatări de mangan. Staţiune balneară cu ape minerale (arsenicale, carbogazoase, feruginoase) recomandate în terapeutica anemiei, debilităţii, a afecţiunilor gastrice, ale căilor biliare.

şasíu (fr. *châssis*, de la *châsse* „cufăr, ladă"; TEHN.), cadru rigid, fix sau mobil, care constituie principalul element de rezistenţă al unui sistem tehnic (aparat, autovehicul, vagon de cale ferată etc.) şi pe care se montează celelalte piese, subansambluri şi ansambluri componente ale sistemului. **Ş.** pot fi metalice sau izolante. La sistemele tehnice mobile, **ş.** este montat pe osiile purtătoare şi motoare (la autovehicule puntea din faţă şi puntea din spate) prin intermediul suspensiei. — *Ş. autopropulsat*, maşină de transport, înlocuitoare a tractorului, folosită în agricultură la lucrările de legumicultură şi la lucrările de cultură mare (prăşit, recoltat etc.). *Ş.a.* este prevăzut cu un motor cu ardere internă şi pe rama sau pe grinda centrală se montează diferite organe de lucru.

Şatt el Arab, fluviu pe teritoriul Irakului, format prin confluenţa Tigrului şi Eufratului (195 km); se varsă în Golful Persic. În aval de Abadan formează graniţa dintre Irak şi Iran. Apele fluviului sînt larg folosite în irigaţie. Navigabil. Pe **Ş. el A.** sînt situate oraşele Basra (Irak) şi Abadan (Iran).

Şaui, Nicola (n. 1912), secretar al C.C. al Partidului Comunist din Liban (din 1958). Membru al partidului din 1933.

Şăineanu, Lazăr (1859—1934), lingvist şi folclorist român, elev al lui B.P. Hasdeu, stabilit din 1900 în Franţa. Principalele opere care se ocupă de limba română sînt: „Încercare asupra semasiologiei limbii române" (1887), „Istoria filologiei române" (1892), „Basmele române în comparaţie cu legendele antice clasice şi în

legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice" (1895), „Dicţionar universal al limbii române" (1896, apărut în nouă ediţii), „Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române" (3 vol., 1900). În domeniul limbii franceze a dat studii importante referitoare în special la vocabular: „Creaţia metaforică în franceză şi în romanică" (2 vol., 1905—1907), „Argoul vechi. 1455—1850" (1907), „Sursele argoului vechi" (2 vol., 1912), „Limbajul parizian în sec. al XIX-lea" (1920), „Limba lui Rabelais" (2 vol., 1922—1923), „Sursele indigene ale etimologiei franceze" (4 vol., 1925—1935).

Şcheia, cetate medievală aflată la hotarul oraşului Suceava. De formă patrulateră, cu turnuri, tot patrulatere, în colţuri, cetatea corespunde unui tip de fortificaţie din regiunile baltice, cunoscut şi în Moldova sec. al XIV-lea. Ridicată în timpul lui Petru I Muşat, cetatea a fost dărîmată în timpul lui Alexandru cel Bun.

Şcheia, vechi tîrg pe Siret, azi sat (raionul Tg.-Frumos), unde, în 1486, Ştefan cel Mare a dat lupta cu Hruet (Hronoda), pretendentul la scaunul domnesc, care era ajutat de turci. În legătură cu această luptă a circulat legenda despre Aprodul Purice.

Şcheii Braşovului, vechi cartier din Braşov şi unul dintre centrele principale ale vieţii orăşeneşti a românilor din Transilvania. **Ş.B.** avea o organizare proprie. Ocupaţia principală a locuitorilor era prelucrarea şi comercializarea lînii. Aceştia au exercitat o însemnată înrîurire asupra satelor româneşti din Ţara Bîrsei şi au întreţinut legături permanente economice, politice şi culturale cu Ţara Românească şi cu Moldova, bucurîndu-se de sprijinul şi de protecţia domnilor români. Prima zidire în piatră a bisericii Sf. Nicolaie din **Ş.B.,** pe locul unei vechi biserici din lemn (1403), a fost făcută în 1519—1520, cu ajutorul lui Neagoie Basarab. Pe lîngă această biserică a funcţionat, începînd din 1495, cea mai veche şcoală românească, frecventată mai tîrziu de românii din întreaga Transilvanie. În sec. al XVI-lea, în **Ş.B.** a existat o importantă şcoală de traduceri din slavonă în românește, iar din 1559—1560 şi-a desfăşurat aici activitatea tipografică diaconul Coresi. În sec. al XIX-lea, **Ş.B.** au cunoscut o nouă înflorire culturală, datorită presei româneşti („Gazeta Transilvaniei" şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură"), precum şi liceului românesc, întemeiat în 1850, şi şcolii comerciale româneşti.

Şcipaciov, Stepan Petrovici (n. 1899), poet sovietic rus. A fost argat şi muncitor, iar mai tîrziu ostaş în Armata Roşie. Şi-a cîştigat popularitatea mai ales prin lirica sa intimă, explozie a sentimentelor de iubire, prietenie şi de sete de frumos, luminată de o viziune limpede şi entuziastă, plină de încredere în om şi în viitorul său („Versuri", 1948). În timpul celui de-al doilea război mondial, **Ş.** a publicat versuri patriotice, iar în anii postbelici poemele: „Căsuţa din Suşenskoe" (1944, trad. rom.), închinat lui Lenin, „Drum bun" (1947), „Pavlik Morozov" (1950, trad. rom.) ş.a. Versurile sale sînt scurte, cantabile, bogate în asociaţii neprevăzute.

Şciusev, Aleksei Viktorovici (1873—1949), arhitect rus. A studiat la Academia de artă din Petersburg, în Italia, în Franţa şi în Anglia. Preocupat de adaptarea elementelor arhitecturii ruse vechi şi clasice la exigenţele arhitecturii moderne, **Ş.** a realizat o serie de edificii surprinzătoare prin varietatea formelor: gara Kazan din Moscova (1914—1940), mausoleul V.I. Lenin (1924—1930), clădirea Institutului de istorie a P.C.U.S. din Tbilisi (1938), opera din Taşkent (1947).

şcoala activă, curent pedagogic apărut în ţările din Apusul Europei şi în S.U.A. la începutul sec. al XX-lea, care, sintetizînd o serie de principii educative (activitatea proprie, educaţia naturală, intuiţia, munca practică), şi-a pus drept scop pregătirea multilaterală a elevilor pentru viaţă. Reprezentanţii săi cei mai de seamă au fost Ad. Ferrière, Ed. Demolins, W. Lay ş.a. În ţara noastră, **ş.a.** a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada interbelică, fiind reprezentată de pedagogi ca: I. Nisipeanu, Gr. Tăbăcaru, I.C. Petrescu, Toma Cocişiu, Radu Petre ş.a., care au avut în general o orientare progresistă, contribuind la neutralizarea influenţei herbartiene şi la orientarea practică şi realistă a învăţămîntului nostru.

Şcoala ardeleană, mişcare ideologică şi culturală cu caracter iluminist a intelectualităţii româneşti din Transilvania de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea. Închegată în perioada destrămării feudalismului, în contextul efervescenţei revoluţionare pe plan european, **Ş.a.** a fost o mişcare cu caracter antifeudal. În cadrul ideologiei **Ş.a.,** ideea naţională avea un loc preponderent. Activitatea reprezentanţilor **Ş.a.** pe plan politic-social a continuat şi a dezvoltat liniile directoare ale acţiunii lui Inocenţiu Micu (Clain). În 1791 reprezentanţii de frunte ai **Ş.a.** au alcătuit Supplex libellus Valachorum, în care revendicau pentru românii transilvăneni egalitatea în drepturi cu ungurii, saşii şi secuii. În sprijinul acestor revendicări, reprezentanţii **Ş.a.** au adus temeinice argumente istorice, filologice şi demografice. Ei au susţinut originea latină a limbii şi a poporului român, continuitatea sa în Dacia, unitatea sa etnică, întîlnindu-se pe acest plan cu cronicarii din Moldova şi din Ţara Românească şi polemizînd cu teoriile neştiinţifice, subiective ale unor învăţaţi ca Sulzer, Eder, Kopitar şi Engel. Angrenaţi în aceste dispute polemice, reprezentanţii **Ş.a.** au avut însă şi exagerări, susţinînd originea pur romană a poporului român, eroare amplificată mai tîrziu de curentul latinist. Alături de S. Micu, Gh. Şincai, Petru Maior şi Ioan Budai-Deleanu, formaţi la şcolile Romei şi Vienei, mişcarea a mai fost ilustrată prin operele lingvistice, filologice şi istorice ale lui Radu Tempea, Paul Iorgovici, C. Diaconovici-

Loga, Ioan Molnar-Piuariu, Damaschin Bojincă ş.a. Activitatea iluministă a **Ş.a.** a avut un rol important în dezvoltarea conştiinţei naţionale, în stimularea studiului istoriei, în propagarea şi cultivarea unei literaturi în special clasicizante (I. Budai-Deleanu), în stabilirea unor norme gramaticale („Elementa linguae dacoromanae sive valachicae", 1780, a lui S. Micu şi Gh. Şincai) şi lexicale („Lexiconul de la Buda", 1825), în introducerea alfabetului latin, în ortografie, în încurajarea ştiinţelor şi şcolilor, în înmulţirea manualelor şi în dezvoltarea literaturii de popularizare. **Ş.a.** a adus o importantă contribuţie la pregătirea ideologică a mişcării de la 1848 din ţările române. Principalele centre ale activităţii **Ş.a.** au fost: Blaj, Oradea şi Buda.

şcoala austriacă, orientare idealist-subiectivă în economia politică burgheză vulgară, apărută în deceniul al optulea al sec. al XIX-lea. Principalii ei reprezentanţi, C. Menger, F. Wieser, E. Böhm-Bawerk, au fost profesori la diferite universităţi din Austria. **Ş.a.** a exercitat o puternică influenţă asupra gîndirii economice burgheze din mai multe ţări, avînd numeroşi continuatori şi în economia politică burgheză contemporană. Susţinînd că economia politică ar trebui să studieze motivele şi principiile psihologice ale „subiectului economic" izolat şi că în ansamblul fenomenelor şi proceselor economice rolul primordial ar reveni consumului, reprezentanţii **ş.a.** au încercat să minimalizeze rolul producţiei şi al muncii în viaţa economică şi să excludă astfel relaţiile de producţie din cîmpul cercetării economice, să nege caracterul social-istoric al categoriilor economice şi existenţa exploatării clasei muncitoare în capitalism. Teoriei marxiste a valorii, **ş.a.** i-a opus teoria utilităţii finale (sau marginale), iar teoriei plusvalorii o serie de teorii neştiinţifice cu privire la profitul capitalist. Astfel, C. Menger şi F. Wieser au considerat profitul drept „răsplată" pentru „participarea" capitalului la producerea produselor; E. Böhm-Bawerk a emis teoria psihologică a profitului, după care izvorul acestuia l-ar constitui nu munca neplătită a muncitorului, ci diferenţa ce rezultă ca urmare a aprecierii de către oameni mai mult a bunurilor prezente (cele existente în formă finită care pot fi consumate) şi mai puţin a celor viitoare (cele ce se găsesc în stare nefinită, inclusiv munca omului). Se mai numeşte *şcoala psihologică, şcoala utilităţii finale* (sau *marginale*), *şcoala vieneză*.

şcoala clasică a dreptului penal, doctrină de drept penal apărută în sec. al XVIII-lea şi dezvoltată în sec. al XIX-lea, care consideră infracţiunea ca un fenomen juridic *(concepţia formală a infracţiunii)*, răspunderea penală ca o consecinţă a liberului arbitru al infractorului *(concepţia morală a vinovăţiei)*, iar pedeapsa ca un rău corespunzător răului pe care infracţiunea l-a cauzat „societăţii" *(concepţia retributivă a pedepsei)*. Întemeietor al **ş.c. a d.p.** este socotit Cesare Beccaria. Deşi, către sfîrşitul sec. al XIX-lea, această orientare a fost combătută de către susţinătorii noii doctrine de drept penal, denumită „şcoala pozitivistă penală", ea este dominantă şi astăzi în statele capitaliste sub forma doctrinei neoclasice penale, principiile sale servind intereselor claselor exploatatoare. În ţara noastră, doctrina **ş.c. a d.p.** a fost combătută în lucrările lui Ioan Tanoviceanu.

şcoala istorică, orientare în economia politică burgheză vulgară din Germania, care a influenţat gîndirea economică burgheză dintr-o serie de ţări. Se deosebesc: *vechea şcoală istorică*, care a apărut la mijlocul sec. al XIX-lea, avînd ca principali reprezentanţi pe W. Roscher, B. Hildebrandt şi K. Knies, şi *noua şcoală istorică*, care a apărut spre sfîrşitul secolului trecut şi a avut ca reprezentanţi principali pe G. Schmoller, L. Brentano, K. Bücher şi W. Sombart. Reprezentanţii **ş.i.** au negat existenţa legilor economice obiective ale dezvoltării societăţii, au înlocuit cercetarea ştiinţifică a fenomenelor şi proceselor economice cu descrierea diferitelor fapte istorice propovăduind istorismul vulgar şi considerînd că factorul determinant în dezvoltarea socială ar fi cel moral-juridic. Reprezentanţii aripii conservatoare a **ş.i.,** în frunte cu G. Schmoller, atacau făţiş marxismul, considerau statul prusac ca o instituţie deasupra claselor, iar măsurile de etatizare luate de el drept „socialism", propovăduind ideea „socialismului de stat". Reprezentanţii aripii cu tendinţe mai „liberale", în frunte cu L. Brentano, folosind o frazeologie pseudomarxistă, propovăduiau ideea păcii între clase, „teoria socială a salariului", a „capitalismului organizat" etc. Pentru a demonstra pretinsa posibilitate a îmbunătăţirii situaţiei oamenilor muncii cu ajutorul reformelor săvîrşite de statul burghez, reprezentanţii **ş.i.** au organizat Asociaţia pentru cercetarea problemelor de politică socială (1872). V. şi socialism de catedră.

şcoala istorică a dreptului, doctrină juridică burgheză reacţionară, apărută în Germania la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, potrivit căreia izvorul dreptului îl constituie tradiţiile, obiceiurile, instinctele juridice formate spontan şi treptat în adîncurile conştiinţei fiecărei naţiuni, iar dezvoltarea dreptului are loc sub forma unui proces spontan şi stihinic. **Ş.i. a d.** are un caracter idealist şi naţionalist, ascunzînd conţinutul de clasă al dreptului, negînd determinarea lui materială şi evoluţia lui pe baza unor legi obiective. Principalii reprezentanţi au fost: C. Hugo, Fr. Savigny, G. F. Puchta. Această doctrină a fost supusă unei critici aspre de K. Marx.

şcoala matematică, orientare în economia politică burgheză vulgară, constituită ca şcoală în ultimul pătrar al sec. al XIX-lea. Principalii ei reprezentanţi au fost: W. Jevons, L. Walras, V. Pareto. **Ş.m.** considera procedeele matematice drept unica metodă de cercetare a fenomenelor şi proceselor economice. Considerînd realitatea economică ca o totalitate de fenomene

şi de procese care se deosebesc între ele doar din punct de vedere cantitativ, **ş.m.** a înlocuit analiza cauzelor acestora cu cercetarea dependenţelor lor funcţionale. Ea a exclus din cîmpul cercetării economice relaţiile de producţie şi în acest fel a făcut abstracţie de conţinutul social-istoric al categoriilor economice. Astfel, categoria preţ este prezentată doar ca un raport cantitativ între două lucruri. În scopul negării exploatării muncitorilor de către capitalişti, **ş.m.** a susţinut teoria repartiţiei, potrivit căreia salariul, profitul şi renta ar reprezenta rezultatul „activităţii" a trei forme de capital: personal, mobiliar şi funciar. De asemenea **ş.m.** a căutat să demonstreze, pe baze matematice, posibilitatea menţinerii permanente a echilibrului economiei capitaliste. Reprezentanţii **ş.m.** nu au înţeles că în economia politică metodele matematice au numai un rol auxiliar. Fiind susţinătoare a liberei concurenţe, influenţa şcolii a scăzut foarte mult în epoca monopolistă. V. şi e c o n o m e t r i e.

şcoala muncii, curent în pedagogia burgheză de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, născut din necesitatea de a reînnoi învăţămîntul intelectualist clasicizant şi de a-l lega de viaţa practică, precum şi ca o reacţie la principiile herbartiene. El a fost promovat în S.U.A. de J. Dewey, iar în Germania de G. Kerschensteiner. Aceştia i-au dat o orientare utilitaristă, reducînd în mare măsură noţiunea de muncă la munca manuală. În România, principalul ei promotor a fost S. Mehedinţi, care i-a imprimat o direcţie conservatoare, făcînd elogiul muncii rurale în condiţii patriarhale.

şcoala psihologică a dreptului, curent în filozofia burgheză contemporană a dreptului, apărut în sec. al XIX-lea şi care a luat o mare dezvoltare în sec. al XX-lea. Pornind de la rolul real al factorilor psihologici în formarea şi realizarea normelor juridice, **ş. p. a d.** neagă condiţionarea socială, materială a acestor factori. Ea plasează în întregime dreptul în sfera trăirilor psihice şi exagerează importanţa fenomenelor psihice subiective şi iraţionale în procesul de constituire şi de transpunere în viaţă a reglementărilor juridice, mistificînd astfel conţinutul social, de clasă, al dreptului. Şcoala minimalizează rolul normelor juridice, considerîndu-le doar ca mijloace tehnice ajutătoare pentru evocarea dreptului real, care ar trăi în sfera psihicului uman, şi adoptă o poziţie nihilistă faţă de *dreptul pozitiv*, poziţie care serveşte la justificarea fenomenelor de încălcare de către burghezia imperialistă contemporană a propriei „legalităţi". Reprezentanţi principali: L.I. Petrajiţki, considerat deseori ca întemeietor, F. Klein, M. Rumelin, E. Riezeler. Psihologismul a pătruns adînc şi în alte orientări ale gîndirii juridice burgheze contemporane, influenţînd puternic îndeosebi curentul realist al *şcolii sociologice a dreptului*, precum şi concepţiile existenţialiste în drept.

şcoala psihologică în sociologie, curent în sociologia burgheză apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi care a luat o mare răspîndire în epoca imperialismului. Adepţii lui neagă sau ignorează funcţia determinantă a existenţei sociale în dezvoltarea societăţii şi încearcă să explice viaţa socială printr-un mecanism pur psihologic. Elementul psihic care este pus la baza vieţii sociale (imitaţia, voinţa, intelectul, relaţiile afective etc.) diferă la diverşii adepţi ai curentului. În cadrul şcolii se disting două tendinţe: una care proclamă societatea drept un produs al psihologiei individuale, reprezentată de L.F. Ward (1841—1913), J.M. Baldwin (1841—1936), G. Tarde (1843—1904), F.N. Giddings (1855—1931) etc., şi alta care consideră societatea un tot psihic, un fapt de psihologie colectivă, reprezentată de E. Durkheim (1858—1917), G. Le Bon (1841—1931), W. Wundt (1832—1920) ş.a. Şcoala are adepţi şi în sociologia şi filozofia culturii (G. Simmel, 1858—1918; M. Weber, 1864—1920 ş.a.). Concluziile idealiste ale şcolii au fost dezvoltate mai ales de sociologii americani contemporani E.A. Ross, E.S. Bogardus, T. Parsons ş.a. Un curent influent din cadrul orientării psihologiste din sociologia burgheză contemporană este m i c r o s o c i o l o g i a. Mulţi dintre reprezentanţii contemporani ai şcolii se situează pe poziţiile freudismului. V. şi p s i h o l o g i s m.

şcoala sociologică (monografică) de la Bucureşti, şcoală sociologică creată şi condusă de D. G u s t i, care, folosind tehnici şi mijloace moderne de cercetare, a promovat studierea organizată a realităţii sociale româneşti în spiritul unor tendinţe reformist-burgheze. Nucleul ei iniţial a fost „Asociaţia pentru studiul şi reforma socială", înfiinţată de D. Gusti la 11 octombrie 1918. În februarie 1921 asociaţia s-a transformat în „Institutul social român" (1921—1944), cu următoarele secţii: sociologică, culturală, juridică, igienă şi politică socială, politică externă, industrială, financiară, comercială şi agrară. Institutul a iniţiat în 1925 acţiunea de cercetare monografică a satelor româneşti. Din 1934 D. Gusti a folosit în scopuri de asistenţă socială şi echipe studenţeşti. Sub îndrumarea institutului s-au elaborat numeroase lucrări privind realităţile sociale româneşti şi de peste hotare. Institutul a editat periodicele: „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială" (1919—1940), „Sociologie românească" (1936—1943), „Affaires Danubiennes" (1938—1944), „Buletinul de studii cooperative" (1927—1930), „Buletinul secţiei economice" (1932—1934), „Buletinul secţiei bibliologie" (1932). Cu începere din 1933, institutul şi-a creat mai multe filiale regionale. Colaboratorii lui D. Gusti s-au situat pe poziţii diferite. Din punct de vedere filozofic, majoritatea au fost idealişti. Din punct de vedere politic, în cadrul şcolii s-au afirmat poziţii general-democratice, precum şi poziţii de stînga, de pe care au fost combătute, în deceniul al patrulea, tendinţele de extremă dreaptă din cadrul şcolii. Cu

toate limitele sale teoretice şi de clasă, şcoala are meritul de a fi atras atenţia, în condiţiile timpului, asupra stărilor social-economice precare din ţara noastră, de a fi cules şi furnizat date semnificative, de a fi militat pentru ridicarea materială şi spirituală a poporului şi de a fi creat o tradiţie valoroasă de cercetare sociologică românească.

şcoala sociologică a dreptului, curent în filozofia burgheză contemporană a dreptului, apărut la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi dezvoltat mai ales în sec. al XX-lea, care grupează diferite teorii. Ridicîndu-se împotriva formalismului şi dogmatismului, **ş.s. a d.** are meritul de a fi subliniat caracterul social al dreptului. Bazată însă pe o concepţie idealistă despre fenomenele sociale, ea atribuie rolul determinant în formarea şi dezvoltarea dreptului în special unor factori individuali, de ordin psihologic. Acordînd prioritate aşa-numitului „drept viu" (adică, în primul rînd, soluţiilor cuprinse în actele juridice fără caracter normativ) şi adoptînd deseori o poziţie nihilistă faţă de normele juridice, exponenţii şcolii încearcă să dea o fundamentare teoretică manifestărilor de încălcare de către burghezia monopolistă a propriei ei „legalităţi". Printre curentele cele mai reprezentative ale **ş.s. a d.** se numără aşa-numitul curent al „dreptului viu", răspîndit mai ales în Germania (reprezentanţi principali: E. Ehrlich, H. Kantorovitz), curentul pragmatic, răspîndit în S.U.A. (exponentul cel mai reprezentativ: R. Pound), curentul realist, cu mare influenţă în S.U.A. şi în ţările scandinave (exponenţi mai cunoscuţi: J. Frank, V. Lundstedt, K. Olivecrona).

şcoala superioară ţărănească, instituţie democratică iluministă pentru educarea social-agrară a ţărănimii, înfiinţată în Danemarca în a doua jumătate a sec. al XIX-lea de N.F.S. Grundtvig şi Kristian Flor şi extinsă apoi în ţările nordice, precum şi în Germania, Elveţia, Polonia. În ţara noastră, mişcarea şcolilor şi cursurilor ţărăneşti s-a dezvoltat mai ales în jurul Şcolii sociologice monografice de la Bucureşti. Asemenea şcoli au fiinţat la Poiana-Cîmpina, Tg.-Fierbinţi, Dioşti (Romanaţi), Făgăraş etc. La organizarea lor au contribuit: D. Gusti, V. Madgearu, Stanciu Stoian, Apostol D. Culea, Gh. Dumitrescu, D. Dogaru, I. Popescu-Teiuşan, I. Berca ş.a.

„Şcoala şi viaţa", revistă a Asociaţiei generale a învăţătorilor din România. A apărut de zece ori pe an, la Bucureşti, din ianuarie 1930 pînă în februarie 1944. A avut, îndeosebi în primii ani, o orientare democratică şi a promovat o direcţie antiherbartiană. Au colaborat: I. Simionescu, S. Mehedinţi, C. Rădulescu-Motru, Izabela Sadoveanu, D.V. Ţoni, Stanciu Stoian, Apostol D. Culea, D. Theodosiu ş.a.

şedită (IND. EXTR.), clasă de explozivi detonanţi de siguranţă, folosiţi la lucrările miniere, care conţin clorat de potasiu sau de sodiu, dinitrotoluen şi alte substanţe organice.

şeic, titlu pe care îl poartă căpetenia unui trib arab, a unei formaţiuni statale arabe *(şeicat)* sau şeful unei comunităţi religioase la musulmani.

şélac (engl. *shellac;* CHIM.), răşină naturală (secretată de insecta *Laccifer*, care trăieşte pe diferiţi arbori din India) sau sintetică (obţinută din zeină). Ş. este de culoare galben-aurie-brună, cu punct de înmuiere 58—60°C, solubil în alcool. Se foloseşte la prepararea lacurilor de spirt pentru piele şi pentru lemn sau a lacurilor electroizolante.

şelf (GEOGR.) v. **platformă continentală.**

Şelimbăr, sat în raionul Sibiu, reg. Braşov, unde a avut loc, în 18/28 octombrie 1599, bătălia dintre oştile lui Mihai Viteazul şi cele ale lui Andrei Báthory, principele Transilvaniei, în urma căreia domnul Ţării Româneşti a cucerit Transilvania, marcînd prima etapă în unirea celor trei ţări româneşti.

şenal navigabil, porţiune navigabilă în lungul unui curs de apă, a unui canal sau pe suprafaţa unui lac. Constituie o cale continuă, cu lăţime şi cu adîncime suficientă pentru a asigura circulaţia navelor.

Şendrea (? —1481), boier moldovean, portar de Suceava. A condus cu succes apărarea cetăţii Suceava în timpul asedierii ei de către turci (1476) şi s-a remarcat prin eroism în timpul bătăliei de la Rîmnic (1481), împotriva turcilor şi muntenilor care invadaseră Moldova.

Şenian (Mukden), oraş în nord-estul R.P. Chineze, centrul administrativ al provinciei Leaonin. 2 411 000 loc. (1957). Mare centru al industriei grele, cu uzine constructoare de maşini (maşini-unelte, material rulant, mori de ciment, utilaj energetic, metalurgic şi minier etc.), siderurgice şi de metalurgie neferoasă, chimice, de cauciuc etc. Mare nod feroviar, rutier şi aerian. Institute de învăţămînt superior; muzee, teatre, monumente arhitectonice.

şenilă (fr. *chenille* „omidă"; MAŞ.), organ de deplasare al unor autovehicule (tractoare, autocamioane, tancuri etc.), în formă de bandă continuă închisă, care se înfăşoară pe o roată stelată motoare, pe o roată de ghidare şi pe cîteva role de susţinere a autovehiculului, realizînd o mai mare suprafaţă de contact, respectiv o mai mare aderenţă cu solul. De obicei, ş. este compusă din mai multe plăci de oţel, prevăzute cu dinţi de angrenare şi cu pinteni care pătrund în sol şi legate articulat între ele prin buloane.

Şensi, provincie în R.P. Chineză, situată în bazinul mijlociu al fluviului Huanhe. Suprafaţa: 195 800 km². Populaţia: 18 130 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Sian*. Relief variat: în nord se întinde un podiş cu înălţimi pînă la 2 176 m, în partea de sud masivul Ţinlin cu înălţimi pînă la 4 107 m, iar în partea centrală cîmpia fluviului Veihe. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, petrol, azbest. Ş. este o importantă regiune agricolă a ţării. Se cultivă în special cereale (grîu, orez, mei), bumbac, plante oleaginoase,

ceai. Se cresc ovine, bovine, păsări. Industrie extractivă, constructoare de maşini, chimică, a hîrtiei, textilă (Sian, Baoţzi), de porţelan.

şéping (engl. *shaping (planer)*; TEHN.), raboteză la care mişcarea principală, rectilinie-alternativă, este efectuată (în

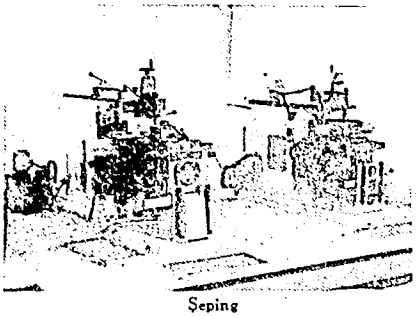

Şeping

direcţie transversală) de scula aşchietoare (cuţitul de rabotat) fixată într-un berbec port-sculă, iar piesa, fixată pe masa maşinii, efectuează mişcarea de avans. Se mai numeşte *maşină de rabotat transversal.*

şerardizáre (METAL.), tratament termochimic care constă în încălzirea, la temperatura de 350°C, a pieselor de oţel în contact cu pulbere de zinc. Zincul difuzează în stratul superficial al pieselor, făcîndu-le rezistente la coroziune faţă de agenţii chimici obişnuiţi (aerul şi apa). V. şi tratament termochimic.

şerb (în evul mediu în apusul Europei), denumire a ţăranului dependent de stăpînul feudal. V. şi iobag; român; vecin.

şerbie (în evul mediu, în apusul Europei), condiţie a ţăranilor dependenţi de stăpînul feudal. V. şi iobăgie; românie; vecinie.

şerfuire (IND. PIEL.), operaţie, manuală sau mecanizată, efectuată în marochinărie şi în legătoria de cărţi, care constă în subţierea marginii unei bucăţi de piele pentru a putea fi uşor îndoită şi petrecută peste bucata de carton sau de mucava care se îmbracă în piele.

şerpár[1] *(Circaëtus gallicus)*, pasăre răpitoare de zi, asemănătoare cu acvilele în privinţa dimensiunilor şi a zborului, cu spatele brun-cenuşiu şi cu pîntecele alburiu. Este o pasăre călătoare, care cuibăreşte în pădurile de pe dealuri şi şes. Se hrăneşte mai ales cu şerpi, şopîrle şi broaşte, dar şi cu insecte şi rozătoare mici, rareori cu păsări.

şerpár[2] v. **chimir.**

Şerpăteşti, sat la nord de Giurgiu, azi dispărut sau cu nume schimbat, unde, în ianuarie 1595, în timpul domniei lui Mihai Viteazul, paharnicul Manta a învins o oaste turcotătară.

şérpi *(Serpentes)*, ordin de reptile lipsite de membre, cu corpul cilindric, cu fălcile articulate mobil de craniu, dînd posibilitate gurii să se deschidă larg. Trăiesc în toate continentele (cu excepţia Antarcticii şi a regiunilor arctice), şi în mările tropicale. Numeroşi ş. sînt veninoşi, avînd dinţi speciali, mari, prin care se scurge venin în rană dintr-o glandă situată în cerul gurii. Se hrănesc cu vertebrate mici, cu ouă de păsări, cu moluşte şi uneori chiar cu insecte. — *Şarpele-cu-clopoţei (Crotalus horridus)*, specie de şarpe veninos din America de Nord:

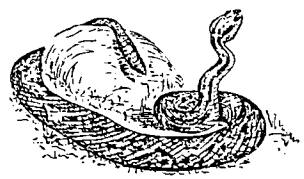

Şarpe-cu-clopoţei

datorită unor solzi de pe coadă, produce un sunet asemănător murmurului unui pîrîu sau cîntecului de cicade. — *Şarpele-cu-ochelari* v. *cobră.* — *Şarpele de alun (Coronella austriaca)*, specie de şarpe neveninos, lung pînă la 1 m, de culoare brun-roşcată, cu o bandă neagră pe laturile capului. La noi în ţară trăieşte prin păduri de alun, prin locuri stîncoase etc. — *Şarpele de casă (Natrix natrix)*, specie de şarpe neveninos, cu două pete galbene pe ceafă, foarte frecvent în regiunea inundabilă a Dunării; se hrăneşte cu rozătoare, broaşte etc. — *Şarpele orb* v. *iulus.*

şetrár (în evul mediu în Ţara Românească şi în Moldova), dregător care avea în grijă corturile domneşti şi asigura toate cele necesare campamentului oştii. Mai tîrziu, şetrarul avea şi comanda tunurilor. Subalternii lui se numeau *şetrărei.*

şevalet, suport de lemn pe care pictorii îşi fixează tabloul în curs de execuţie. Cu ajutorul unui dispozitiv, tabloul poate fi ridicat sau coborît după trebuinţă.

Şevcenko, Taras Grigorievici (1814—1861), poet, pictor şi luptător democrat-revoluţionar ucrainean. S-a născut în satul Morinţi (gubernia Kiev), într-o familie de ţărani iobagi. Răscumpărat la vîrsta de 24 de ani datorită intervenţiei pictorului K.P. Briullov, Ş. a studiat pictura la Petersburg, timp în care s-a afirmat şi ca poet. Primul său volum de versuri „Cobzar" (1840), cuprinzînd, între altele, frumosul poem „Caterina", străbătut de un vehement protest împotriva asupririi feudale şi a iobăgiei, a făcut din el un rapsod al poporului său. Următorul poem eroic-romantic, de inspiraţie populară, „Haidamacii" (1841), este o evocare vie şi colorată a pustiitoarei răscoale a ţăranilor ucraineni împotriva şleahtei poloneze. În 1846 poetul a intrat în organizaţia politică secretă antiiobăgistă „Societatea sf. Kiril şi Metodiu", fapt pentru care a fost arestat şi condamnat la zece ani de surghiun, întors la Petersburg, a stabilit legături cu democraţii revoluţionari ruşi, sub influenţa cărora a scris poemul antimonarhic „Neofiţii" şi volumul de povestiri „Viaţă de artist" Versurile lui Şevcenko, de mare intensitate lirică, cuprinzînd tablouri ucrainene cînd pitoreşti, cînd de un realism crud, exprimă o extrem de variată gamă de sentimente: de la amărăciune şi nostalgie pînă la nădejde şi încredere luminoasă în viitor, de la gingăşiile dragostei de patrie pînă la sarcasm, revoltă şi setea sumbră de răzbunare.

În creaţia sa poetică, **Ş.** a îmbinat cu măiestrie elementele cîntecului popular cu cele ale poeziei culte, multe dintre versurile sale („Amar în noapte Niprul plînge", „Asta le este soarta" ş.a.) devenind cîntece populare.

T. G. Şevcenko

Este creatorul unei limbi poetice melodioase, noi, în care imaginile artistice se disting prin varietate, simplitate, sobrietate clasică şi vigoare realistă. Operele lui **Ş.**, care au avut un uriaş ecou, au fost popularizate în România de către Dobrogeanu-Gherea, astăzi fiind aproape în întregime traduse în limba română.

şéver (TEHN.), sculă aşchietoare din oţel rapid, folosită pentru supernetezirea roţilor

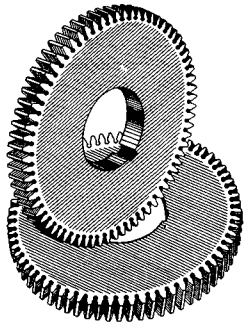

Şevere

dinţate necălite. Are formă de disc, de cremalieră sau de melc şi este prevăzută pe flancurile dinţilor cu canale radiale (adînci de 0,6—1 mm şi late de 0,25 mm) care au muchii ascuţite. Ca rezultat al şeveruirii, suprafeţele prelucrate devin foarte netede şi totodată se măreşte precizia profilului, a pasului şi a direcţiei dinţilor.

şeviót (fr. *cheviot*, de la *Cheviot* „munte în Marea Britanie"; ZOOTEHN.) **1.** Rasă de oi de munte, originară din Anglia, cresçută pentru producţia de carne. Greutatea oilor adulte este de 50—55 kg, iar a berbecilor de 70—80 kg. Lîna este albă, semilucioasă, în cantitate de 2,5—3,5 kg anual. **2.** Denumire dată stofelor fabricate din lîna provenită de la oile de rasă şeviot **(1)**.

şevró (fr. *chevreau* „ied"; IND. PIEL.), piele pentru feţe de încălţăminte fabricată din piei de caprine tinere, tăbăcită cu crom şi lustruită intens.

şezătoáre 1. Adunare restrînsă la sate, mai ales în serile de iarnă, la care participanţii lucrează pentru gazdă sau pentru ei şi totodată petrec, spunînd poveşti, snoave, ghicitori etc. **Ş.** au avut un rol însemnat în crearea şi în transmiterea folclorului literar. **2.** Reuniune cu caracter cultural-educativ, al cărei program este alcătuit din producţii literare (recitări, lecturi, scenete, cîntece etc.).

„Şezătoarea", revistă de literatură şi folclor, apărută cu intermitenţe între 1892 şi 1929, la Fălticeni, sub conducerea lui Artur Gorovei. A fost una dintre cele mai importante reviste de acest fel din ţară.

şiác, ţesătură groasă de lînă, lăsată în culoarea naturală (albă, seină sau neagră) sau vopsită într-un maro roşcat. **Ş.** este folosit în portul popular şi în costumul monahal.

şibleác (GEOGR.), asociaţie vegetală submediteraneană, formată din tufişuri cu frunze căzătoare, dezvoltată în Peninsula Balcanică în zonele muntoase unde pădurea a fost tăiată.

Şieu, afluent pe stînga al Someşului Mare (70 km). Izvorăşte din Munţii Călimani şi primeşte pe dreapta ca afluent pe Bistriţa.

şiísm (arabă *şi'a* „grupul adepţilor"), curent principal în sînul islamului, opus s u n n i s m u l u i. Şiiţii resping s u n n a, tradiţia sacră a islamului „ortodox", şi nu recunosc pe califii sunniţi, considerînd că imamii sînt conducătorii legitimi ai musulmanilor, ca urmaşi ai lui Ali şi ai Fatimei, ginerele şi fiica lui Mahomed. La apariţia sa în a doua jumătate a sec. al VII-lea, **ş.** a exprimat opoziţia maselor populare faţă de aristocraţia gentilică. El este larg răspîndit în Irakul de sud şi constituie religia de stat în Iran şi în Yemen. V. şi i s l a m.

Şimleu, raion administrativ în reg. Crişana. 84 760 loc. (1965). Reşedinţa: *Şimleul Silvaniei*. Zăcăminte de cărbuni (Sărmăşag, Chieşd). Industrie alimentară. Cultura cerealelor, pomicultură şi creşterea animalelor.

Şimleul Silvaniei, oraş raional în nord-estul reg. Crişana, reşedinţa raionului Şimleu. 12 330 loc. (1965). Industrie alimentară (produse lactate). În centrul oraşului se află cetatea Bâthory, construită în stilul Renaşterii de către Ştefan Báthory (1590).

şină (C.F.), piesă de forma unei bare cu secţiunea transversală avînd aproximativ forma unui dublu T, laminată din oţel special şi care constituie principalul element constructiv al unei căi ferate. Are rolul de a susţine şi de a ghida roţile vehiculelor de cale ferată. Îmbinarea longitudinală a **ş.** de cale ferată pentru a asigura continuitatea căii se poate face cu buloane şi eclise sau prin sudură.

Şinca, afluent pe stînga al Oltului (43 km). Izvorăşte din Munţii Piatra Craiului şi drenează estul Depresiunii Făgăraş.

Şincai, Gheorghe (1754—1816), istoric şi filolog român iluminist din Transilvania, unul dintre fruntaşii Şcolii ardelene. S-a născut la Rîciul de Cîmpie. A studiat la Cluj, Blaj, Roma (la colegiul „De propaganda fide"), unde şi-a luat doctoratul în teologie şi filozofie, şi la Viena (la colegiul „Sancta Barbara"). A fost director (1782—1794) al învăţămîntului primar unit din Transilvania, ridicînd numărul şcolilor la aproape 300. Preocupat de problema originii limbii şi a poporului român, a adunat, în timpul studiilor la Roma şi la Viena, un vast material documentar pentru a dovedi latinitatea limbii române şi originea romană a românilor, completat şi prelucrat apoi

Gh. Şincai

timp de 34 de ani. „Hronica românilor şi a mai multor neamuri", apărută postum, prezentare analitică a istoriei românilor între anii 86 e.n. şi 1739, în care insistă asupra continuităţii vieţii românilor la nord de Dunăre, este cea mai erudită operă de istorie a poporului român din cîte s-au scris pînă atunci. A lăsat o colecţie de izvoare în trei volume. L-a ajutat pe Samuil Micu, în elaborarea uneia dintre primele gramatici ale limbii române („Elementa linguae daco-romanae sive valachicae"), a cărei reeditare (1805) a pregătit-o singur. A preconizat înlocuirea în scrierile laice a literelor chirilice cu cele latine şi a militat pentru învăţămîntul în limba română. A alcătuit manuale remarcabile de popularizare a cunoştinţelor ştiinţifice, ca „Istoria naturii sau a firii" şi „Învăţătura firească spre surparea superstiţiei norodului" (rămase în manuscris), prelucrări după opere originale în limba germană. Pe plan social-politic, **Ş.** a preconizat emanciparea naţională şi socială a poporului român din Transilvania pe calea reformelor şi a culturalizării.

şindrilă (CONSTR.), piesă de lemn în formă de placă, prevăzută cu un uluc pe una dintre feţele laterale înguste şi ascuţită la marginea opusă (pentru a se putea îmbina cu ulucul piesei alăturate). Se confecţionează din lemn de foioase sau de răşinoase şi foloseşte la acoperirea clădirilor din regiunile de munte.

şintoism (shintoism) (japoneză *shinto* „calea zeilor, a spiritelor"), religie din Japonia, formată în perioada prefeudală din credinţe animiste şi din elemente de şamanism. **Ş.** comportă venerarea unor divinităţi ale naturii (Amaterasu, zeiţa soarelui, Inari, zeiţa pămîntului fertil etc.), cultul strămoşilor şi al eroilor şi cultul mikadoului (tennoismul). Între **ş.**, budism şi confucianismul japonez au avut loc diferite asimilări şi influenţe reciproce. În 1868 **ş.** a fost decretat religie de stat şi pus în slujba naţionalismului japonez expansionist. După înfrîngerea militarismului japonez în 1945, organizaţiile religioase s-au despărţit de stat, iar cultul mikadoului a fost, formal, abandonat.

şip *(Acipenser sturio)*, specie de peşte din familia acipenseridelor, lung de 75—100 cm şi avînd greutatea de 70—80 kg.

Şip

Trăieşte în Marea Neagră şi este foarte rar.

şipái, denumire dată în trecut soldaţilor indieni din armata britanică. În 1857 **ş.** s-au răsculat împotriva colonialiştilor englezi (răscoala naţională a **ş.** din 1857—1859). La răscoală au participat, alături de **ş.**, ţăranii, meseriaşii şi o parte dintre feudali. Centrul răscoalei a fost partea de nord a Indiei. După lupte grele, colonialiştii englezi au reuşit să înăbuşe răscoala (1859), organizînd represaliile sîngeroase.

Şipka, trecătoare în munţii Balcani (R.P. Bulgaria), situată între Balcanii Centrali şi de Est, la 1 330 m altitudine. Face legătura rutieră între oraşele Gabrovo, la nord, şi Kazanlîk, la sud.

şir (MAT.), corespondenţă între numerele naturale N şi elementele unei mulţimi oarecare A:

$$\begin{aligned} 1 &\to a_1 \\ 2 &\to a_2 \\ &\vdots \\ n &\to a_n \\ &\vdots \end{aligned}$$

cu $a_n \in A$ şi $n = 1, 2, \ldots$ Elementele $a_1, a_2, \ldots, a_n, \ldots$ ale lui A se numesc *termenii* **ş.** Elementul a_n se numeşte *termenul general al* **ş.** După natura elementelor lui A se deosebesc: *ş. numerice, ş. de funcţii, ş. de transformări* etc. Se notează $\{a_n\}_{n\in N}$, $\{a_n\}_1^\infty$, $\{a_n\}$ sau (a_n). Uneori primului termen al **ş.** i se dă indicele 0, cînd **ş.** se scrie $a_0, a_1, \ldots, a_n, \ldots$ — *Ş. Cauchy* (sau *ş. fundamental*), şir de elemente cu valori într-un spaţiu vectorial normat, $\{a_n\}$, $1 \leqslant n < +\infty$, pentru care

$$\lim_{n,\, m \to \infty} \| a_n - a_m \| = 0.$$

Un şir de elemente $\{a_n\}$, cu valori într-un spaţiu vectorial normat E, converge către elementul $a \in E$ dacă oricărui număr real $\varepsilon > 0$ îi corespunde un număr natural $N(\varepsilon)$, aşa fel încît $\| a_n - a \| < \varepsilon$ de îndată ce $n > N(\varepsilon)$. Un **ş.** convergent este *ş. C.*, dar un *ş. C.* nu converge întotdeauna către un element din E (ex. un *ş. C.* de numere raţionale nu converge întotdeauna către un număr raţional). — *Ş. de numere reale sau complexe,* şir ale cărui elemente sînt numere reale sau complexe (ex. 2, 4, 6,...; şirul cu termenul general $a_n = (-1)^{n-1} \cdot 10^{-n}$). Un **ş.** pentru care $\lim a_n = a$, cînd $n \to \infty$, se numeşte *convergent* (ex. **ş.** cu $a_n = 1 + 10^{-n}$ converge către 1). Un **ş.** care nu este convergent se numeşte *divergent* (ex. **ş.** cu $a_n = (-1)^n \cdot n^2$). Un **ş.** de numere reale între termenii căruia avem relaţiile $a_1 \leqslant a_2 \leqslant \ldots \leqslant a_n \ldots$ se numeşte *nedescrescător* (ex. 1,2,2,3,4,4, 5,6,6,...). Un **ş.** de numere reale între termenii căruia avem relaţiile $a_1 \geqslant a_2 \geqslant \ldots \geqslant a_n \geqslant \ldots$ se numeşte *necrescător* (ex. 1, $\frac{1}{2}$,..., $\frac{1}{n}$,...). Un **ş.** nedescrescător sau un **ş.** necrescător se numeşte *şir monoton.* — *Ş. de funcţii,* şir ale cărui elemente $f_n(x)$ sînt funcţii definite pe o mulţime X. Un punct a din X se numeşte *punct de convergenţă* al *ş. de f.*, dacă **ş.** numeric $\{f_n(a)\}_1^\infty$ este convergent. Mulţimea punctelor de convergenţă ale *ş. de f.* constituie *mulţimea sa de convergenţă.* — *Ş. de elemente ortogonale* $\{\varphi_n\}_1^\infty$, şir de elemente dintr-un spaţiu prehilbertian sau dintr-un spaţiu

Hilbert pentru care $<\varphi_m, \varphi_n> = 0$ cînd $m \neq n$ (ex. **ş.** de funcţii $\{\sin nx\}_1^\infty$ definite pe $[0,\pi]$, cu $<\sin mx, \sin nx> = \int_0^\pi \sin mx \cdot \sin nx \, dx = 0$ dacă $m \neq n$ şi $\frac{\pi}{2}$ dacă $m = n$).

Şirato, Francisc (1877—1953), pictor, grafician şi critic de artă român. A învăţat litografia, specializîndu-se la Düsseldorf şi dedicîndu-se afişului litografic. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti.

Fr. Şirato (autoportret)

În prima perioadă s-a manifestat ca grafician, publicînd în revistele progresiste ale vremii desene satirice. A dus pe această cale o intensă campanie antidinastică, demascînd în acelaşi timp reprimarea răscoalelor ţărăneşti din 1907 şi corupţia regimului burghezo-moşieresc. Ca pictor se consacră abia din 1920 şi devine unul dintre membrii grupului celor patru. A fost preocupat la început de compoziţie şi de portret („Întîlnirea", „Întoarcerea de la tîrg", „Vînzătorul de covoare"), apoi de peisaj şi de naturi moarte („Farul de la Mangalia", „Geamia mică", „Circiumărese" ş.a.). Creaţia sa este rezultatul unei sinteze între tendinţa de a construi formele solid şi un pronunţat lirism cromatic influenţat de Luchian. Treptat, **Ş.** a ajuns să dizolve contururile în lumină („Fată citind", „La oglindă" ş.a.), folosind tonalităţi fluide, transparente, pentru ca apoi să tindă spre construirea densă a spaţiului şi a obiectelor printr-o pastă consistentă.

Şiraz, oraş în sudul Iranului. 229 760 loc. (1963). Întreprinderi de ciment, textile (bumbac şi iută), alimentare. Renumit centru meşteşugăresc (covoare, obiecte din argint ş.a.). Nod rutier, aeroport.

Şiria, comună în raionul Arad, reg. Banat, atestată ca abaţie în 1190, apoi ca sat în 1331, iar în 1439 ca tîrg cu drept de vamă. Aici a capitulat în august 1849 armata revoluţionară maghiară, comandată de generalul Görgey, în faţa armatei ţariste.

Şirvanzade, Aleksandr (1858—1935), scriitor sovietic armean. Creaţia sa de dramaturg (drama „Pentru cinste", 1905) şi de prozator (romanul „Haos", 1898; nuvelele „Vardan Airumian", 1902; „Artistul", 1903), reprezintă o culme a realismului critic în literatura armeană. **Ş.** a introdus în literatura armeană figura muncitorului. În perioada sovietică a scris comedia „Cumnatul Morgan" (1930), romanul memorialistic „Din văpaia vieţii" (1932) ş.a.

şist (gr. *skĕchistos*, de la *schizein* „a despica"; PETROGR.), rocă metamorfică sau sedimentară, care are proprietatea de a se desface în plăci sau în foi subţiri, după plane paralele *(textură şistoasă)*, datorită aşezării paralele a mineralelor lamelare sub influenţa presiunilor tangenţiale orientate *(stressul)* şi a recristalizării rocilor preexistente. Compoziţia şistului este determinată de compoziţia rocilor preexistente, metamorfozate, şi de gradul de metamorfism. În funcţie de compoziţia lor, se deosebesc mai multe feluri de **ş.**: sericitoase, cloritoase, talcoase, biotice, muscovitice, amfibolice, grafitoase, argiloase etc. În Republica Socialistă România sînt larg răspîndite, în Carpaţi şi în Dobrogea, *ş. cristaline*. Acestea sînt roci metamorfice, formate prin transformarea în stare solidă a rocilor sedimentare şi eruptive, în condiţiile modificărilor din scoarţa terestră, sub regim de temperatură şi de presiune ridicate. După intensitatea metamorfismului, care se oglindeşte în compoziţia mineralogică şi în structură, şisturile cristaline se împart în: *ş. de epizonă*, *ş. de mezozonă* şi *ş. de catazonă*. În partea centrală a Dobrogii se găseşte un complex de roci alcătuit din **ş.** argiloase cu intercalaţii de gresii cuarţitice şi gresii conglomeratice, care a primit denumirea de **ş.** verzi. **Ş.** feruginoase, manganifere, cuprifere, talcoase, **ş.** cu azbest, **ş.** cu pirită, cuarţitele, dolomitele şi calcarele cristaline prezintă importanţă economică, constituind substanţe minerale utile.

şistificáre (IND. EXTR.), operaţie de pulverizare în atmosfera unei mine grizutoase a unei anumite cantităţi de pulbere fină de steril (şisturi argiloase, argilă uscată etc.) în scopul reducerii capacităţii de aprindere şi de explozie a amestecului de grizu şi praf de cărbune cu aerul din mină.

Şişkin, Ivan Ivanovici (1832—1898), pictor peisagist rus, membru fondator al grupării peredvijnicilor. A creat, într-o viziune epică, imagini generalizatoare, grandioase şi puternice ale peisajului de pădure rus („Păduri în depărtare", 1884; „Dimineaţa în pădurea de pini", 1889). **Ş.** a fost un desăvîrşit desenator, litograf şi gravor.

Şişman al III-lea, ţar al statului bulgar de la Tîrnovo (1365—1393). A dus o politică ostilă ţarului bulgar de la Vidin, Sraţimir, despotului Dobrogii, Dobrotici, şi a purtat un război îndelungat cu Dan I, domnul Ţării Româneşti. Deşi se recunoscuse vasal sultanului, turcii au ocupat în 1393 statul şi pe **Ş.** l-au dus în captivitate.

Şişmariov, Vladimir Fiodorovici (1874—1957), romanist sovietic. A fost profesor la Universitatea din Leningrad, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Op. pr.: „Lirica şi poeţii lirici ai evului mediu tîrziu" (1911), „Clément Marot" (1915), „Cercetări asupra istoriei limbilor Spaniei" (1941), „Culegere de texte pentru istoria limbii franceze din sec. IX—XV" (1955) ş.a. S-a preocupat de problemele formării limbii române şi ale dezvoltării limbii române literare.

Şiva, în religia hinduistă, zeul care întruchipează forţa distructivă a naturii. Face parte, alături de Brahma (forţa creatoare) şi Vişnu (forţa conservatoare), din trinitatea hinduistă (Trimurti). Este considerat şi ca zeu al literaturii, muzicii şi dansului. Soţia lui este zeiţa *Kali*.

Şiva dansind

şlam (germ. *Schlamm* „nămol, noroi"; IND. EXTR.), amestec de apă şi particule fine (sub 1 mm) de substanţe minerale în suspensie, rezultat din instalaţiile de preparare mecanică (pe cale umedă) a minereurilor sau a cărbunilor. **Ş.** care conţine cantităţi importante de substanţe minerale utile este supus operaţiilor de concentrare, pentru recuperarea acestor substanţe. Şlamul de cărbuni se mai numeşte şi *mîl de cărbuni*.

şleáhtă (în evul mediu în Polonia), nume dat nobilimii mici şi mijlocii.

şlefuíre (TEHN.), operaţie de netezire fină a asperităţilor unor obiecte, de obicei nemetalice, prin aşchiere, cu ajutorul unor materiale abrazive sub diferite forme: pulbere liberă, soluţie abrazivă, pastă abrazivă, hîrtie sau pînză abrazivă etc. În industria sticlei, şlefuirea se aplică la cristaluri, la sticle pentru oglinzi şi la sticle optice. Fazele principale sînt: *eboşarea (şlefuirea brută)* şi *finisarea (şlefuirea fină)*, urmate, în cazul sticlelor optice, de *lustruire* (numită şi *polisare*).

şlep (NAV.), navă fără propulsie proprie, destinată transportului de mărfuri pe fluvii, pe canale sau pe lacuri. După construcţie se deosebesc: şlepuri cu magazii interioare (sub punte), şlepuri cu platforme pentru încărcarea mărfurilor, **ş.** cu suprastructură etc.

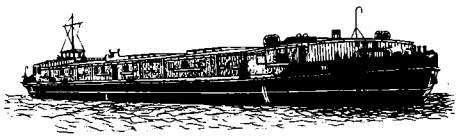

Şlep

şlíre (PETROGR.); îngrămădire locală de minerale, de dimensiuni variabile, în masivele eruptive, care apare în timpul procesului de cristalizare magmatică. Importante sînt **ş.** de minereu de crom din peridotite, de ilmenit din anortozite, de titanomagnetit din gabrouri etc. (ex. **ş.** de cromit din masivele serpentinice din Banat şi de titanomagnetit de la Căzăneşti-Ciunganu, reg. Hunedoara etc.).

şmírghel (PETROGR.), rocă metamorfică alcătuită din pături de granule de corindon, alternînd cu magnetit. Se naşte prin metamorfozarea unor depozite de bauxit sau de laterit. Se întrebuinţează ca abraziv.

şnurcerámică, sistem de ornamentare a vaselor de lut în cadrul mai multor culturi din faza de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului, constînd în imprimarea în pasta vaselor încă nearse a unor motive decorative realizate cu ajutorul unui şnur din fibre vegetale. **Ş.** s-a răspîndit din stepele nord-pontice spre Europa centrală şi sud-estică la începutul mileniului al II-lea î.e.n.

şoárece, denumire dată unor specii de animale rozătoare din familia muridelor, de talie pînă la 12 cm. În ţara noastră trăiesc *ş. de casă (Mus musculus)*, *ş. de cîmp (Apodemus agrarius)* şi *ş. de pădure (Apodemus sylvaticus)*. Fiind dăunători şi transmiţători de boli infecţioase, împotriva **ş.** se iau măsuri de combatere (d e r a t i z a r e).

şobolán, denumire dată unor genuri de animale rozătoare de talie mijlocie din familia muridelor, cu coada lungă acoperită cu solzi în formă de inele. În ţara noastră trăiesc: *ş. cenuşiu (Rattus norvegicus)*, răspîndit pe tot globul, *ş. negru (Rattus rattus)*, mult mai rar, şi *ş. de apă (Arvicola terrestris)*, care duce un mod de viaţă semiacvatic. Deoarece **ş.** produc pagube şi sînt vectori de boli infecţioase, împotriva lor se iau măsuri de combatere (d e r a t i z a r e). O rasă de **ş.** *(ş. alb)* se creşte pentru experienţe biologice şi clinice. — *Ş. moscat* v. *desman*.

şoc 1. (FIZ.) Acţiune bruscă (practic instantanee) şi relativ puternică, efectuată din exterior asupra unui corp, avînd efecte diferite, de obicei mai dăunătoare decît în cazul că aceeaşi solicitare s-ar realiza printr-o variaţie progresivă relativ lentă (ex. **ş.** mecanic, **ş.** electric, **ş.** termic etc.). **2.** (REZ. MAT.) Aplicare bruscă (prin ciocnire) a unei sarcini asupra unei piese sau asupra unui element de construcţie şi care provoacă apariţia în interiorul piesei a unor tensiuni şi deformaţii mai mari decît în cazul aplicării statice a sarcinii. Tensiunile şi deformaţiile produse în piesele solicitate la **ş.** se determină înmulţind valorile tensiunilor şi deformaţiilor statice (produse de aceeaşi sarcină) cu un coeficient, numit *multiplicator de impact*. **3.** (TEHN.) *Şoc termic*, procedeu tehnologic care constă în schimbarea bruscă a temperaturii unui material de la temperatura de lucru la o temperatură relativ joasă; este folosit la executarea vaselor de laborator, a unor obiecte de faianţă, a produselor refractare etc. **4.** (MED.) **a)** Stare patologică gravă, provocată de acţiunea unui agent dăunător puternic asupra organismului sau de acţiunea unui agent obişnuit sau repetat asupra unui organism slăbit. În **ş.** se produce întîi un dezechilibru nervos, iar apoi un dezechilibru al funcţiilor circulatorii şi respiratorii. Agentul dăunător poate fi un traumatism, o infecţie, o hemoragie, o intoxicaţie, un act chirurgical etc., manifestările **ş.** variind în funcţie de agentul cauzal respectiv (ex. traumatic, hemoragic, operator, toxic etc.). **b)** Tip particular

de dezechilibru acut al unor funcţiuni psihice, produs de o emoţie puternică (**ş.** nervos). **5.** (FIZIOL.) *Şoc apexian* v. *impuls cardiac.*

şofrănél *(Carthamus tinctorius)*, plantă erbacee anuală din familia compozitelor, cu tulpina înaltă de circa 100 cm, cu frunze ovale, cu margini spinos dinţate şi cu fructul alb, asemănător cu cel de floarea-soarelui; conţine 35—40% substanţe grase. În ţara noastră se cultivă pe suprafeţe restrînse, pentru uleiul care se extrage din seminţe şi este folosit la fabricarea vopselelor şi uneori în alimentaţia dietetică.

Şofrănel

şoim *(Falco)*, gen de păsări răpitoare de zi, de mărime variată, cu ciocul scurt şi curbat, avînd pe laturile jumătăţii superioare cîte o crestătură în formă de dinte. Zburătoare rapide şi foarte abile, **ş.** se hrănesc numai cu pradă vie, mai ales cu păsări, pe care le prind din zbor. În ţara noastră trăiesc mai multe specii de **ş.**,

Şoim

de ex. *ş. călător (Falco peregrinus)*, de mărimea unui corb, cu spatele cenuşiu-albăstrui şi partea ventrală alburie, cu numeroase dungi transversale; *ş. dunărean (Falco cherrug)*, mai mic şi cu spatele brun-roşcat.

Şoldănescu, Ştefan (1863—1899), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Iaşi cu Em. Panaiteanu Bardasare, apoi la München. A executat în special portrete şi „capete de expresie" („Portret de bătrînă", „Un băiat italian", „Portret de bătrîn ţăran" ş.a.), în spiritul şcolii münchene, apreciat în epocă, şi de asemenea ilustraţii de carte („Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor" de N. Iorga, „Metodă nouă de scriere şi citire pentru uzul clasei I primare" de I. Creangă).

Şolohov, Mihail Aleksandrovici (n. 1905), scriitor sovietic rus, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., unul dintre reprezentanţii cei mai de seamă, alături de M. Gorki, ai realismului socialist. Originar, pe linie maternă, dintr-o familie cătăcească de pe Don, **Ş.** şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa în acest ţinut, a cărui natură şi umanitate s-au oglindit multilateral în opera sa. De la vîrsta de 15 ani, **Ş.** a participat ca voluntar la războiul civil, asistînd la lichidarea ultimelor bande albe din regiunea natală. După debutul din 1923 (schiţa „Încercarea") şi după publicarea nuvelei „Aluniţa", care l-au impus ca pe un prozator talentat, a apărut volumul „Povestiri de pe Don" (1926), prefaţat de scriitorul Serafimovici. Stabilit încă din 1924 în staniţa Veşenskaia de pe Don, **Ş.** scrie aici capodoperele sale. Continuare demnă a tradiţiilor literaturii clasice ruse din sec. al XIX-lea, în special a lui Gogol şi Lev Tolstoi, proza lui **Ş.** se caracterizează prin excepţionala forţă de reconstituire a vieţii în întreaga ei complexitate. Pătrunsă de spiritul nou al literaturii impetuos dezvoltate în U.R.S.S. în primul deceniu de după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, creaţia sa reflectă dinamismul evenimentelor de epică amploare ale epocii, dramatismul extrem al conflictelor, aspectele şi deznodămintele tragice ale unora dintre ele, fără a se lăsa copleşit de acestea, în virtutea viziunii sale lucid-revoluţionare despre sensul lor istoric. Romanul-epopee „Donul liniştit" (1928—1940), operă impunătoare, în genul celei a lui Lev Tolstoi („Război şi pace"), dominată de spectacolul supremei încleştări a războiului civil localizat într-un anumit sector al acestuia şi devenit aici o „adevărată epopee cătăcească", este o neegalată mărturie artistică a partinităţii comuniste a scriitorului, vădită în înţelegerea evenimentelor şi tonalitatea superioară a naraţiunii, în simpatia neascunsă pentru destinul celor oropsiţi. Variatele şi suculentele infiltraţii folclorice, inspiratele digresiuni lirice şi rolul activ al peisajului, în zugrăvirea căruia **Ş.** s-a dovedit a fi un maestru

M. A. Şolohov

însufleţit, umanizează opera şi sporesc farmecul ei cuceritor. Împletind indisolubil istoria cu destinele eroilor săi, **Ş.** a îmbogăţit literatura universală cu tipuri memorabile de oameni minaţi de contradicţii lăuntrice, şovăielnici, derutaţi şi aruncaţi în tabăra forţelor contrarevoluţionare strivite de istorie (Grigori Melehov din „Donul liniştit"), dar şi cu tipuri de oameni noi, luminaţi de un ideal înaintat, integri şi hotărîţi (Davîdov şi Nagulnov din „Pămînt desţelenit", Andrei Sokolov din „Soarta unui om"). Sensibil mai ales la implicaţiile tragice ale marilor bătălii istorice, **Ş.** se afirmă totuşi şi ca un adversar al tragismului absolut, prin reliefarea forţei omului de a se împotrivi stihiilor oarbe. De aceea, în romanele sale, mai ales în „Pămînt desţelenit" (1932—1956), aparţinînd prin temă unei perioade ulterioare a dezvoltării societăţii sovietice, aceea a colectivizării agriculturii, aspectele brutale ale vieţii sînt mereu atenuate de zîmbetul înţelept al povestirii, **Ş.** remarcîndu-se şi ca autor al unor pagini antologice de umor. Caracterul adînc popular, evident şi în

bogata limbă orală, în metaforismul întotdeauna propriu mediului evocat, atribuie operei sale valori poetice rareori atinse în proza literară rusă. În anii celui de-al doilea război mondial, **Ş.** a publicat schiţe şi reportaje, printre care şi „Şcoala urii", precum şi cîteva capitole dintr-un nou roman, „Ei au luptat pentru patrie", iar după război lucrări publicistice în apărarea păcii şi nuvela „Soarta unui om" (1956). Gravitatea şi adîncimea problematicii, dimensiunile de frescă ale tematicii, eposul naraţiunii desfăşurat cu forţa rapsozilor populari ruşi, subtilitatea reconstituirii conflictelor şi caracterelor, a dinamicii scenelor de masă şi a surprinderii metamorfozelor intime ale peisajului natal, luminate de concepţia sa lucidă, modernă, îndrăzneaţă, revoluţionară despre lume, conferă creaţiei lui **Ş.** o importanţă şi durabilitate monumentală. Opera sa este tradusă în româneşte. Laureat al Premiului Lenin (1960). Premiul Nobel (1965).

şoltúz (în evul mediu în Moldova), cîrmuitorul oraşului (tîrgului), ales de tîrgoveţi. Împreună cu pîrgarii, **ş.** reprezenta oraşul (tîrgul) în raporturile acestuia cu domnul şi cu dregătorii şi îl administra. În atribuţiile **ş.** intrau: hotărnicirea proprietăţilor particulare din cuprinsul tîrgului, adeverirea tranzacţiilor tîrgoveţilor, repartizarea dărilor şi a obligaţiilor către domnie etc. **Ş.** avea şi atribuţii judecătoreşti mai limitate. Se numea, în unele tîrguri, şi *voit*.

şomáj, fenomen specific societăţii capitaliste, care constă în aceea că o parte dintre salariaţi rămîn fără lucru. Este un rezultat inevitabil al acumulării capitaliste, şomerii reprezentînd *armata industrială de rezervă a capitalului*. Existenţa **ş.** exercită o continuă presiune asupra salariilor muncitorilor ocupaţi în producţie, permiţînd intensificarea exploatării lor. **Ş.** creşte foarte mult în timpul crizelor economice de supraproducţie. El a devenit cronic o dată cu intrarea capitalismului în etapa crizei generale. **Ş.** poate fi: *total*, cînd muncitorul este concediat, şi *parţial*, cînd muncitorul lucrează o săptămînă incompletă, primind în mod corespunzător un salariu redus. V. şi clasa muncitoare.

Şomcuta Mare, comună în reg. Maramureş, reşedinţă de raion. 7 200 loc. (1965). Industrie alimentară (ulei, panificaţie) şi a materialelor de construcţii. — *Raionul Ş. M.*, cu 53 350 loc. (1965). Exploatări de bentonită, calcare. Industria sticlei (Poiana Codrului). Cultura cerealelor şi a plantelor textile, pomicultură (meri) şi creşterea animalelor.

Şomuzul Mare, afluent pe dreapta al Siretului (59 km). Izvorăşte de sub vîrful Poiana Ciungilor şi străbate Podişul Sucevei. **Ş.M.** trece prin Fălticeni.

Şonţu, Gheorghe (1851—1877), maior român, erou al războiului de independenţă

Gh. Şonţu

(1877—1878). A căzut, în fruntea batalionului I din Regimentul 10 dorobanţi pe care-l comanda, la 30 august/11 septembrie 1877, în timpul asaltului împotriva redutei Griviţa 2.

şopîrlă *(Lacerta)*, gen de reptile din ordinul saurienilor, cu capul şi cu abdomenul acoperite de plăci cornoase mari, iar spatele cu solzi mărunţi. În ţara noastră trăiesc *ş. de munte (Lacerta vivipara)*, *ş. de cîmp (Lacerta agilis)*, guşterul etc.

Şopîrlă

şorecár *(Buteo buteo)*, specie de pasăre răpitoare de zi, de mărimea unei găini, cu penajul de culoare brună-întunecată, cu aripi late şi cu coada

Şorecar

rotunjită. Se hrăneşte mai ales cu rozătoare de cîmp. În ţara noastră mai trăieşte *ş. încălţat (Buteo lagopus)*, care are picioarele acoperite cu pene pînă la degete.

şoricioáică (CHIM.) v. **trioxid de arsen.**

şorlíţă (BIOL.) v. **gaie.**

şorţ, element din portul popular femeiesc, purtat mai ales în Transilvania (unde varianta „şurţ" este atribuită uneori şi catrinţei), care constă dintr-o ţesătură dreptunghiulară de lînă sau bumbac, simplă sau cu alesături, lucrată în casă sau de fabrică, aplicată peste fustă.

Şostakovici, Dmitri Dmitrievici (n. 1906), compozitor sovietic. Talent precoce, a studiat la Conservatorul din Leningrad pianul (cu Nikolaev) şi compoziţia (cu Steinberg şi Glazunov). Lucrarea sa de absolvenţă, „Simfonia I" (1926), relevînd un muzician stăpîn pe mijloacele artei sale, se distinge prin originalitatea limbajului şi concizia formei, prin expresivitatea melodică şi prin bogăţia de idei. **Ş.** abordează cu succes toate genurile muzicale. Personalitatea sa complexă evoluează cu egală forţă de afirmare între tema gravă, dramatică, şi cea senină, optimistă, în care triumfă vitalitatea. Eminamente simfonist, în cele 13 simfonii **Ş.** realizează o amplă frescă a sensibilităţii, frămîntărilor şi aspiraţiilor omului contemporan; „Simfonia a V-a", operă de maturitate, întruchipează lupta omului pentru desăvîrşirea personalităţii; „Simfonia a VII-a, a Leningradului", inspirată

din epopeea apărării oraşului-erou, reflectă lupta poporului sovietic împotriva invaziei fasciste; „Simfonia a X-a" se distinge prin dramatismul intens psihologic; „Simfonia a XI-a, Anul 1905" evocă cu grandoare epică momente din prima revoluţie rusă; „Simfonia a XII-a", închinată memoriei lui Lenin, înscrie lirismul

D. D. Şostakovici

în coordonatele monumentalului, iar „Simfonia a XIII-a", dedicată cuceritorilor cosmosului, este un imn al elanului îndrăzneţ şi al biruinţelor cunoaşterii. Practica de simfonist a lui Ş. îşi lasă amprenta şi pe lucrările din celelalte genuri, printre care 8 cvartete de coarde, 24 de preludii pentru pian, muzică pentru numeroase piese de teatru şi pentru film, cantate şi oratorii („Cîntarea pădurilor"). În genul operei, Ş. a scris „Katerina Izmailova", „Nasul" (după Gogol). A mai compus baletele „Secolul de aur", „Pîrîiaşul cristalin", opereta „Moscova-Ceriomuşki". Dintre lucrările concertante sînt de menţionat două concerte pentru pian, unul pentru violoncel, celebrul „Concert pentru vioară". Prin forţa şi originalitatea expresiei, prin amploarea desfăşurărilor, prin profilul modern al melodiei, Ş. este unul dintre cei mai mari compozitori contemporani.

şot, lac sărat care seacă în timpul perioadelor secetoase, pe fundul lui rămînînd o crustă formată prin precipitarea sărurilor din apă. Ş. sînt frecvente în zonele de stepă şi în semideşerturi (Podişul Anatoliei, Kazahstan, nordul şi sudul Africii ş.a.).

Şotînga, localitate de tip urban în raionul Tîrgovişte, reg. Ploieşti, situată la nord-vest de oraşul Tîrgovişte. 5 030 loc. (1965). Exploatarea lignitului.

şovinism, manifestare a ideologiei burgheze şi atitudine politică reacţionară, caracterizate prin afirmarea superiorităţii unei naţiuni sau popoare faţă de alte naţiuni sau popoare şi prin adoptarea unei atitudini de exclusivism şi de intoleranţă faţă de aceştia. Ş. vine de la numele unui soldat francez, Nicolas Chauvin, din vremea primului imperiu, devenit celebru prin sentimentele sale naţionale exaltate şi fanatice. V. şi naţionalism; rasism.

şpais (METAL.), produs metalurgic intermediar, rezultat la topirea anumitor minereuri neferoase, în care arsenul şi antimoniul se concentrează sub formă de arseniuri şi antimoniuri.

şpalt (IND. PIEL.), subprodus constituit din stratul dinspre partea cărnoasă a pielii, obţinut în urma operaţiei de despicare *(şpăltuire)* a boxurilor din piei de vită. Ş. subţire este întrebuinţat pentru căptuşeli, iar ş. gros ca velur pentru încălţăminte, în marochinărie etc.

Şpălnaca, localitate din raionul Aiud, reg. Cluj, unde a fost descoperit un depozit de unelte, arme şi obiecte de podoabă din bronz de la începutul epocii fierului (sec. XII—XI î.e.n.).

şpăltuire (IND. PIEL.) v. **despicare.**

şplint (germ. *Splint* „cui spintecat"; TEHN.), organ de maşină constituit dintr-o bucată de sîrmă cu secţiunea semicirculară şi îndoită astfel încît capătă forma unei vergele duble, cu un ochi la o extremitate. Ş. serveşte ca element de fixare a poziţiei relative a două piese, ca element de blocare sau de siguranţă a piuliţelor împotriva autodeşurubării etc. Se mai numeşte *cui spintecat.*

şpringuire (TEHN.), operaţie de curbare, prin deformare la cald, a foilor de arc pentru suspensii. După ş., foile de arc sînt călite.

şpriţuitór (TEHN.), aparat sau dispozitiv folosit pentru aplicarea pe suprafeţele unor piese sau ale unor obiecte a unui material în general adeziv (clei, vopsea etc.).

şput (engl. *spotlight, spot*), aparat dioptric (bazat pe refracţia luminii prin intermediul lentilelor) care concentrează razele luminoase într-un singur punct. Este folosit ca proiector în teatru şi în cinematografie.

şrapnél (de la numele inventatorului, generalul englez *Shrapnel,* 1761—1842; MILIT.), proiectil în care se găsesc gloanţe de oţel şi o încărcătură de exploziv strict necesară spargerii pereţilor proiectilului şi aruncării gloanţelor. Ş. se foloseşte contra ţintelor vii neadăpostite. Are un focos reglabil (fuzant) care asigură spargerea ş. într-un punct voit de pe traiectorie.

şróturi (germ. *schroten* „a sfărîma, a măcina"; ZOOTEHN.), furaje concentrate rezultate din măcinarea reziduurilor (turtelor) provenite de la extragerea uleiurilor din seminţe de floarea-soarelui, soia, arahide, bumbac etc. Datorită conţinutului foarte ridicat de proteine (21—55%) şi de săruri minerale (calciu şi fosfor), ş. constituie un furaj valoros îndeosebi pentru tineretul animal şi vacile de lapte.

ştachétă (SPORT), bară de lemn aşezată orizontal pe doi suporţi, fixaţi la o anumită înălţime pe doi stîlpi, care se găsesc la o distanţă de 3,66 m unul de altul la marginea gropii de nisip. Se foloseşte în probele de săritură în înălţime şi săritură cu prăjina pentru indicarea valorii săriturii atleţilor.

ştafétă (ital. *staffetta* „curier"; SPORT), probă sportivă pe echipe (din atletism, schi, înot, ciclism ş.a.), care se desfăşoară pe anumite distanţe împărţite pe etape; fiecare etapă a parcursului este străbătută de cîte un concurent, care transmite coechipierului următor un obiect convenţional (numit *ştafetă*), care trebuie dus pînă la capătul distanţei parcurse. După modul de parcurgere a distanţei, ş. pot fi: *simple* sau *combinate.* Cele mai frecvente probe de ş. sînt: 4×100 m, 4×400 m, 4×800 m în atle-

tism, 4×100 m mixt (fiecare etapă parcursă într-un anumit stil) la înot, 3×15 km la schi etc.

ştánţă (TEHN.), unealtă-dispozitiv folosită pentru prelucrarea, prin deformare plastică şi tăiere, a pieselor din

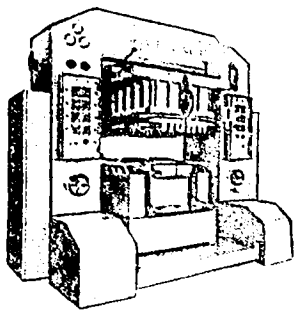

Presă de ştanţat

tablă (foaie sau bandă). În funcţie de destinaţie, se deosebesc următoarele tipuri de ş.: de crestat, de debavurat, de decupat, de perforat, de retezat, de finisat etc. Operaţia executată cu ajutorul ş. se numeşte *ştanţare* şi are o largă aplicare în industria constructoare de maşini. Are o productivitate înaltă.

ştáufer (TEHN.), gresor cu presiune.

ştéamp (germ. *Stampfe* „mai, pisălog"; IND. EXTR.), maşină

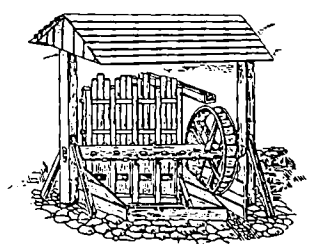

Şteamp ţărănesc

de lucru folosită în trecut pentru sfărîmarea minereurilor; în prezent ş. sînt folosite rar, numai pentru măcinarea unor minereuri aurifere. În ţara noastră au fost folosite în trecut ş. de lemn, acţionate de roţi de apă, la micile exploatări aurifere din Transilvania.

Ştefan, numele mai multor regi ai Ungariei din dinastia arpadiană, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Ş. I cel Sfînt* (c. 997—1038), în timpul căruia Ungaria a fost convertită la creştinism, s-a accelerat procesul de feudalizare şi s-a întărit puterea militară a statului; *Ş. al II-lea* (1116—1131), care a purtat războaie îndelungate cu Boemia, Veneţia, Austria şi Bizantul; *Ş. al III-lea* (1162—1172), care a dus mai multe războaie împotriva Bizanţului pentru stăpînirea Croaţiei. În epoca domniei acestor trei regi, Transilvania a fost cucerită şi înglobată regatului maghiar.

Ştefan I, domn al Moldovei (c. 1394—1399). Pentru a contracara acţiunea iminentă de cotropire a Moldovei de către regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, **Ş.I** a recunoscut suzeranitatea regelui Poloniei (1395), pe care l-a ajutat cu oaste împotriva cavalerilor teutoni (1397). În 1395 a înfrînt oastea regelui maghiar la Hîndău (probabil satul Ghindăuani de lîngă Tg.-Neamţ).

Ştefan cel Mare (Ştefan al III-lea), domn al Moldovei (1457—1504), fiul lui *Bogdan al II-lea.* Om politic cu vederi largi, bun organizator şi abil diplomat, unul dintre cei mai mari comandanţi de oşti ai vremii sale. A cucerit domnia cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, domnul Ţării Româneşti, învingîndu-l la Orbic şi Doljeşti (1457) pe Petru Aron, uzurpatorul şi ucigaşul tatălui său. În politica internă, **Ş.** a urmărit instaurarea unei domnii autoritare şi centralizatoare, împotriva marii boierimi şi a privilegiilor ei de imunitate fiscală, judiciară şi militară, sprijinindu-se pe tîrgoveţi, pe boierimea mică şi pe răzeşi. În faţa pericolului pe care-l reprezentau pentru independenţa Moldovei tendinţele expansioniste ale turcilor, polonilor şi ungurilor, **Ş.** şi-a organizat temeinic armata, bazînd-o pe cete de oşteni, recrutaţi mai ales din rîndurile ţărănimii libere. A întărit sistemul de cetăţi şi a acordat pîrcălabilor puteri mari, făcîndu-i membri ai s f a t u l u i d o m n e s c, pe care l-a transformat într-un instrument al puterii centrale. S-a preocupat de economia Moldovei, reînnoind privilegiile negustorilor din Braşov, Bistriţa, Liov, cu care legăturile comerciale erau tradiţionale, şi favorizînd dezvoltarea meşteşugurilor şi a oraşelor. Interesat în consolidarea poziţiei Moldovei pe plan extern, **Ş.** a încheiat numeroase alianţe (cu Ungaria, Polonia, Boemia, Veneţia, Rusia şi cu hanul turcoman Uzum-Hasan) şi a creat un sistem politic-militar, în care, în jurul Moldovei, gravitau forţele antiotomane din Transilvania, Ţara Românească şi cetăţile din Crimeea (Caffa şi Mangop). În prima fază (1457—1472) a domniei, **Ş.** a recucerit Chilia de la unguri şi munteni (1465), a înfrînt pe Matei Corvin, regele Ungariei, la Baia (1467), a zdrobit o puternică invazie tătară la Lipnic pe Nistru (1469 sau 1470) şi a pătruns în Ţara Românească, unde a învins pe Radu cel Frumos la Soci (1471) şi la Cursul Apei (1473), înlocuindu-l cu Laiotă Basarab. Prestigiul întărit în urma acestor succese şi sprijinul de care se bucura în întreaga ţară i-au permis lui **Ş.** să tranşeze în favoarea sa conflictul cu marea boierime, suprimînd pe cei mai însemnaţi exponenţi ai tendinţelor de anarhie feudală, în frunte cu Isaiia vornicul. În a doua fază a domniei sale (1473—1488), **Ş.** a dus un lung şi mare război de apărare a independenţei Moldovei. Turcii, nemulţumiţi de existenţa unei domnii puternice în Moldova, capabilă de a-şi subordona politiceşte şi Ţara

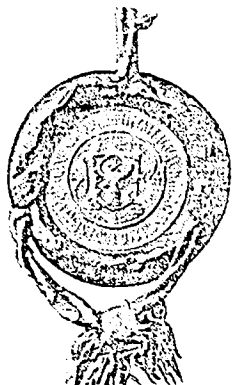

Pecetea lui Ştefan cel Mare

Românească, şi în dorinţa de a cuceri porturile-cetăţi Chilia şi Cetatea Albă, la care se adăuga şi refuzul lui **Ş.** de a plăti haraciul, au atacat Moldova. Războiul antiotoman a început cu bătălia de la Podul Înalt, în apropiere de Vaslui (10 ianuarie 1475), unde oastea moldovenească a pricinuit cştilor otomane, conduse de Soliman Hadîmbul, beglerbegul Rumeliei, o mare înfrîngere. Bătălia a avut un larg ecou în Europa; istoricul polon Długosz a scris că **Ş.** este „cel dintîi dintre principii lumii care a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită împotriva turcilor". Înfrînt la Valea Albă (1476) de uriaşa armată condusă de însuşi sultanul Mahomed al II-lea, **Ş.** s-a retras şi, sprijinindu-se pe cetăţi, l-a determinat pe sultan să se retragă, după asediul zadarnic al Sucevei şi Cetăţii Neamţului, fără a repurta o victorie decisivă. După retragerea turcilor, încercînd să scoată Ţara Românească de sub influenţa otomană, **Ş.** l-a înlocuit pe Laiotă Basarab cu Vlad Ţepeş (1476). Într-o ultimă încercare de a readuce Ţara Românească în frontul luptei antiotomane, Ştefan cel Mare a pornit lupta împotriva lui Basarab cel Tînăr, pe care l-a învins la Rîmnic (1481) şi l-a înlocuit cu Vlad Călugărul; dar şi acesta a trecut de partea turcilor în 1484, cînd sultanul Baiazid al II-lea a cucerit Chilia şi Cetatea Albă. În a treia fază a domniei (1489—1504), **Ş.** plătea tribut turcilor în schimbul neamestecului acestora în treburile interne ale Moldovei, dar din cauza politicii favorabile Ungariei a intrat în conflict cu Polonia. Regele polon Ioan Albert a atacat Moldova, sub pretextul că vrea să recucerească de la turci cetăţile de la Marea Neagră; după asediul nereuşit al cetăţii Suceava, expediţia polonă s-a terminat cu dezastrul pe care i l-a provocat armata moldoveană la Codrul Cosminului (1497). În anul următor a avut loc expediţia de răzbunare a lui **Ş.** în Polonia, urmată de pacea de la Hîrlău (1499), care stabilea raporturi de egalitate între cele două state, şi de ocuparea Pocuţiei de către moldoveni (1501). Cultura moldovenească în timpul lui **Ş.** se remarcă prin înflorirea artelor plastice (frescele bisericeşti), a construcţiilor religioase (bisericile-mănăstiri: Putna, sf. Gheorghe din Hîrlău, Voroneţ, Bălineşti, Neamţ ş.a.), a celor civile (Piatra, Iaşi ş.a.) şi a celor militare. În această perioadă s-a consolidat şcoala moldovenească de artă.

Ştefan cel Mare

În vremea sa începe a fi scrise la curte, în slavoneşte, primele anale ale ţării, preamărind faptele de arme ale domnului. Domnia glorioasă a lui **Ş.** a avut drept rezultat amînarea includerii Moldovei în sistemul politic al dominaţiei otomane şi a întîrziat înaintarea turcilor spre centrul Europei.

Ştefan Duşan, rege al Serbiei (1331—1346) şi „ţar al sîrbilor şi grecilor" (1346—1355). În timpul său, Serbia a devenit cel mai puternic stat din sud-estul Europei. În scopul consolidării regimului feudal, **Ş.D.** a promulgat un cod de legi („Zaconnic"), confirmat în 1349 de adunarea stăpînilor feudali la Skopje. **Ş.D.** a promovat o politică externă activă, cucerind Macedonia (în afară de Salonic), Tesalia, Epirul, Albania şi Acarnania şi a eliberat de sub dominaţia maghiară regiunea Belgradului şi Maciva.

Ştefan Lazarevici, despot sîrb (1389—1427). Ca vasal al sultanului a fost obligat să-i însoţească pe turci în cîteva expediţii militare. În timpul luptelor dintre fiii lui Baiazid l-a sprijinit pe Mahomed I, a cărui încoronare a dus la redobîndirea temporară a independenţei Serbiei. Ştefan Lazarevici şi-a stabilit capitala la Belgrad.

Ştefan Lăcustă, domn al Moldovei (1538—1540), fiu al lui Ştefan cel Mare, ridicat în scaunul domnesc de către sultanul Soliman. În timpul domniei lui, turcii au ocupat Bugeacul şi au transformat Tighina în raia. Porecla de „Lăcustă" îi vine de la invaziile de lăcuste din timpul domniei sale. A fost asasinat de marea boierime.

Ştefan Petriceicu, domn al Moldovei (1672—1673, 1673—1674, 1683—1684), sub tutela marii boierimi. Însoţind pe turci la asediul Cameniţei (1672), a trecut, în lupta de la Hotin (1673), de partea polonilor. A revenit la a treia domnie cu sprijinul regelui Ioan Sobieski, după victoria polonilor la Viena (1683).

Ştefan Răzvan, domn al Moldovei (1595). A ocupat domnia cu ajutorul lui Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, înlocuindu-l pe Aron Tiranul, în scopul întăririi coaliţiei creştine împotriva turcilor. A dus o politică internă potrivnică marii boierimi. A fost înfrînt şi ucis de Ieremia Movilă, care era ajutat de poloni.

Ştefan Tomşa, domn al Moldovei (1563—1564), urcat în scaun în urma unei răzmeriţe a boierimii nemulţumite de domnia lui Despot-Vodă. A fost înfrînt de Alexandru Lăpuşneanu, venit cu ajutor turcesc. Silit să fugă în Polonia, a fost decapitat la Lvov, la cererea turcilor.

Ştefan Uroş al IV-lea, ţar al Serbiei (1355—1371), ultimul reprezentant al dinastiei Nemania. A luptat împotriva tendinţelor centrifuge ale feudalilor sîrbi, reuşind să refacă în mare parte unitatea statului, şi împotriva politicii agresive a regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou. A întreţinut relaţii de prietenie cu Nicolae Alexandru, domnul Ţării Româneşti, şi cu banul Bosniei, Ştefan Tvartko.

Ştefănescu, Grigore (1836 sau 1838—1911), geolog şi paleontolog român, înaintaş de seamă al geologiei româneşti.

Gr. Ştefănescu

A fost primul profesor de mineralogie, geologie şi paleontologie al Universităţii din Bucureşti, director al Biroului geologic, înfiinţat în 1882 din iniţiativa sa, şi membru fondator al Academiei Române. S-a ocupat mai ales de unele formaţii din Muscel. A iniţiat şi a realizat, în cadrul Biroului geologic, prima hartă geologică a României la scara: 1:200 000 (1898), reuşind să facă prin cercetările sale descoperiri geologice şi paleontologice de mare importanţă. **Ş.** a studiat mamiferele pliocene şi cuaternare din România şi a cercetat resturile de *Dinotherium gigantissimum* şi de *Camelus alutensis* (cămila fosilă), descoperite în România; a prezentat de asemenea numeroase comunicări între 1894 şi 1910 la Academia Română, la Academia de Ştiinţe din Paris şi la diferite congrese geologice internaţionale. A desfăşurat o intensă activitate de popularizare a ştiinţei, propagînd idei darviniste în ţara noastră.

Ştefănescu, Mihail (1845—c. 1900), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti, unde a fost elev al lui Th. Aman, Gh. Tattarescu şi C.I. Stăncescu, apoi, ca bursier, la Paris şi la Roma. A pictat compoziţii alegorice, scene de gen, naturi moarte şi s-a remarcat ca portretist şi ca peisagist, învingîndu-şi formaţia academică. A redat aspectele melancolice şi sumbre ale naturii („Peisaj de iarnă"). În „Portret de fată" şi scena de gen „Ce-mi văzură ochii", Ştefănescu a dovedit că a cunoscut pictura olandeză din secolul al XVII-lea.

Ştefănescu, Mircea (n. 1898), dramaturg român. S-a născut la Bucureşti. În prima parte a activităţii sale a scris piese care se disting prin construcţia abilă şi lirismul vibrant („Comedia zorilor", 1930, spumoasă evocare a adolescenţei; melodrama „Acolo, departe", 1939 ş.a.). Cu „Rapsodia ţiganilor" (1948), **Ş.** abordează fresca socială, evocînd momentul eliberării robilor de pe moşiile boiereşti, iar cu „Matei Millo. Căruţa cu paiaţe" (1953) începe seria pieselor consacrate biografiei unor mari personalităţi din cultura şi istoria noastră („Cuza-Vodă", 1959; „Eminescu", 1964). În „Patriotica română" (1956), utilizînd tradiţia comediei caragialiene, satirizează moravurile politice ale burgheziei. A mai scris evocări radiofonice scenarii de film, librete de operetă. A tradus din Shakespeare, Molière, Pagnol. Laureat al Premiului de stat.

Ştefănescu, Sabba (1857—1931), geolog şi paleontolog

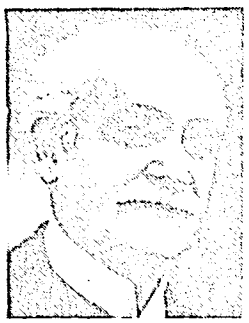

Sabba Ştefănescu

român. A fost primul profesor de paleontologie la Universitatea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. A studiat formaţiile terţiare din ţara noastră, mai ales resturile de proboscidieni fosili, şi a elaborat valoroase lucrări ştiinţifice. Op. pr.: „Studiul terenurilor terţiare din România" (1896—1897), „Asupra filogeniei elefanţilor şi mastodonţilor" (1913—1924).

Ştefănescu, S. Sabba (n. 1902), geofizician român, profesor universitar, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A elaborat lucrări importante privitoare la teoria distribuţiilor potenţiale în medii cu stratificaţie plan-paralelă şi în medii eterogene cu variaţie continuă de conductivitate, precum şi la studiul asupra liniilor de cîmp magnetic ale circuitelor filiforme, demonstrînd existenţa liniilor H deschise. Laureat al Premiului de stat.

Ştefănescu-Goangă, Florian (1881—1958), psiholog român. A studiat cu W. Wundt la Leipzig. A fost profesor la Universitatea din Cluj, unde a înfiinţat Institutul de psihologie experimentală, comparată şi aplicată, formînd o echipă valoroasă de psihologi experimentalişti. A abordat probleme de psihologia muncii, psihologia copilului, psihologia deficienţilor, de orientare profesională, precum şi de psihologie socială. A cercetat tonalitatea afectivă a culorilor (împărţite de el în excitatoare şi calmante). A înfiinţat şi a condus „Revista de psihologie" (Cluj, 1938—1949). Op. pr.: „Selecţionarea capacităţilor şi orientarea profesională" (1929), „Măsurarea inteligenţei" (1940).

Ştefănescu-Goangă, Petre (n. 1902), cîntăreţ român, prim-solist al Teatrului de operă şi balet, profesor la Conservatorul de muzică „Ciprian Porumbescu" din Bucureşti. Artist al poporului. Şi-a făcut studiile muzicale la Paris. A cîntat pe scenele marilor teatre muzicale din străinătate, între 1932 şi 1934 la Opera română din Cluj, iar din 1934 pînă în prezent la Teatrul de operă şi balet din Bucureşti. Interpretează cu o voce amplă şi un timbru cald, cu o prezenţă scenică pregnantă rolurile principale din operele „Boris Godunov" de Musorgski, „Maeştrii cîntăreţi" şi „Walkiria" de Wagner, „Tosca" de Puccini, „Rigoletto" de Verdi, „Paiaţe" de Leoncavallo, „Cneazul Igor" de Borodin, „Dama de pică" de Ceaikovski etc.

Ştefăniţă (Ştefan cel Tînăr), domn al Moldovei (1517—1527), fiul lui Bogdan al III-lea. În timpul minoratului său (1517—1522) a domnit sub tutela lui Luca Arbore, portarul Sucevii, conducătorul marii boierimi moldovene. Sprijinindu-se pe mica boierime, pe tîrgoveţi şi pe aparatul slujitoresc pe care l-a organizat mai temeinic, a dus o politică de limitare a privilegiilor de imunitate ale marii boierimi şi a înfrînt, în 1523, oastea acesteia, care urmărea să-l înlăture de la tron. Căutînd să reia politica externă a lui Ştefan cel Mare, a încercat să închege cu Polonia şi cu Ungaria o alianţă antiotomană, dar Polonia a încheiat pace cu turcii în 1525, iar Ungaria a fost înfrîntă în 1526 la Mohács. Eroul piesei „Viforul" a lui B. Şt. Delavrancea.

Ştefăniţă Lupu, domn al Moldovei (1659—1661), fiu al lui Vasile Lupu. În timpul domniei lui, Moldova a fost bîntuită de o foamete cumplită, încît oamenii mîncau pîine de papură măcinată, ceea ce i-a adus porecla de Papură-Vodă.

Ştefu, Pompiliu (1910—1942), militant al mişcării muncitoreşti din România, muncitor tipograf. Membru al P.C.R. din 1937. În timpul dictaturii militare-fasciste, a condus, din însărcinarea partidului, împreună cu N. Mohănescu, o tipografie ilegală. Arestat în februarie 1942, a fost judecat, condamnat la moarte şi executat.

ştemuire (germ. *stemmen* „a apăsa, a propti"; TEHN.), operaţie de refulare a metalului, prin apăsare sau prin batere, la marginea unor table îmbinate, la capetele de nituri, la capătul unei piese îmbinate cu altă piesă, la unele tipuri de capse etc., în scopul obţinerii de îmbinări fixe sau etanşe. **Ş.** se execută cu o sculă metalică, numită *ştemuitor*, cu vîrful de lucru bont şi care este lovită cu un ciocan obişnuit sau este montată într-un ciocan pneumatic.

ştergár, ţesătură dreptunghiulară din in, cînepă, bumbac, borangic şi, rar, din lînă, de diferite dimensiuni. Fondul alb al ţesăturii este uneori întreţăiat de vrîste colorate, de diferite lăţimi. Capetele ştergarului sînt împodobite cu alesături geometrice sau florale. Vestite sînt **ş.** destinate să împodobească interioarele caselor ţărăneşti, folosite şi ca obiecte de dar simbolice. Lucrate în toate regiunile ţării, sînt renumite

Ştergar de Făgăraş

prin frumuseţe cele din Mărginimea Sibiului, Ţara Oltului, Făgăraş, Ţara Zarandului, Ţara Oaşului, Maramureş, Moldova de nord, Bacău, Dobrogea, Prahova, Muscel, Gorj, Mehedinţi, Banat. În unele zone din Oltenia şi Mehedinţi **ş.** este cunoscut sub numele de „peşchir". Sin. *prosop*.

ştévie *(Rumex patientia)*, plantă erbacee perenă, cu tulpina viguroasă, înaltă de 1—2 m, şi cu frunze mari de 20—30 cm, cărnoase. În ţara noastră se cultivă în grădini pentru frunzele sale, folosite în alimentaţie.

ştift (germ. *Stift* „ţintă, piron"; TEHN.), piesă metalică de formă cilindrică sau conică, cu suprafaţa exterioară netedă sau crestată (parţial sau în întregime), folosită la îmbinarea demontabilă ori nedemontabilă a două piese, la asigurarea unei poziţii relative a lor (centrarea pieselor), ca element de siguranţă împotriva demontării sau a deşurubării etc.

ştiinţă, ansamblu sistematic de cunoştinţe veridice despre realitatea obiectivă (natură şi societate) şi despre realitatea subiectivă (psihic, gîndire). **Ş.** a apărut şi s-a dezvoltat sub influenţa determinantă, în ultimă analiză, a nevoilor practice ale societăţii; scopul ultim, oricît de îndepărtat, al **ş.** îl reprezintă aplicarea rezultatelor ei în practică. Aplicaţiile practice ale **ş.** includ dezvoltarea producţiei materiale, apărarea şi perfecţionarea fiinţei umane, transformarea relaţiilor sociale. **Ş.** se deosebeşte de cunoştinţele empirice prin aceea că urmăreşte studierea legilor care guvernează faptele şi pe baza cărora se pot elabora previziuni ştiinţifice. Cunoştinţele referitoare la un anumit domeniu al realităţii se încheagă într-o ştiinţă numai atunci cînd ele sînt reunite, pe baza descoperirii unor principii (legităţi) fundamentale, într-un sistem de noţiuni, într-o teorie. În cadrul **ş.** distingem: *materialul faptic*, rezultatele observaţiei, ale experimentelor; *ipotezele* (acestea se bazează pe fapte şi pe legăturile dintre ele şi pot fi confirmate sau infirmate ulterior); rezultatele generalizării materialului faptic, exprimate în *noţiuni, legi, teorii*, confirmate de practică; interpretări teoretice generale, filozofice ale rezultatelor ştiinţifice, concepţia generală asupra unui anumit sector al realităţii; modul de a cerceta realitatea (m e t o d o l o g i a). **Ş.** este una dintre formele c o n ş t i i n ţ e i s o c i a l e; componenta ei interpretativă (mai ales în ştiinţele sociale) este legată de suprastructura ideologică. **Ş.** este într-o corelaţie complexă cu *filozofia*. Filozofia materialistă, legată prin însăşi esenţa ei de **ş.**, se îmbogăţeşte neîncetat cu rezultatele acesteia, îşi schimbă forma o dată cu fiecare cotitură importantă în ştiinţele naturii; ca teorie despre legile şi trăsăturile cele mai generale ale realităţii, ea constituie totodată concepţia şi metoda comună a ştiinţelor particulare. Filozofia idealistă îşi schimbă şi ea forma o dată cu schimbarea tabloului ştiinţific-naturalist al lumii, neputînd să nu ţină seama de aceasta; ea dă însă o interpretare denaturată rezultatelor ştiinţei. Atît ştiinţa, cît şi *arta* reprezintă o reproducere (reflectare) generalizată a realităţii obiective; dar, în timp ce ştiinţa tinde către eliminarea oricărui element subiectiv, antropomorfic din conţinutul ei, arta reflectă realitatea raportată la om şi de aceea

subiectivitatea umană nu poate lipsi din opera de artă. Ştiinţa redă generalul sub forma abstracţiilor, a noţiunilor, în timp ce arta redă generalul în unitate nemijlocită cu individualul, sub forma *imaginii artistice*. Ştiinţa este opusă prin însăşi esenţa sa *religiei*, reflectare denaturată şi mistificată a realităţii, întemeiată pe credinţă. În timp ce ştiinţa este instrumentul dominaţiei omului asupra realităţii, religia este expresia neputinţei sale, oglindirea fantastică a dominaţiei forţelor oarbe ale naturii şi societăţii asupra lui. Ştiinţa este un fenomen social complex, care este legat de numeroase alte fenomene sociale. Dezvoltarea ş. a fost determinată, înainte de toate, de nevoile producţiei materiale (ştiinţele naturii) sau ale practicii social-politice, ale luptei revoluţionare de clasă (ştiinţele sociale); progresul ei a fost stimulat sau frînat de nivelul tehnicii, de interacţiunea cu alte forme ale conştiinţei sociale, îndeosebi cu filozofia şi cu religia, de factori politici (ex. intervenţia statului), de nivelul învăţămîntului etc. În afară de conexiunile sale cu practica, determinante în dezvoltarea ş., în această dezvoltare acţionează şi legile ei interne, logica sa proprie, ş. bucurîndu-se, ca şi celelalte forme ale conştiinţei sociale, de o independenţă relativă în raport cu existenţa socială, această independenţă relativă fiind accentuată de faptul că conţinutul obiectiv al ştiinţelor naturii îl constituie natura şi nu relaţiile sociale. Drumul general al cunoaşterii ştiinţifice este acela al trecerii de la fenomen la esenţă, de la o esenţă la o esenţă mai profundă. Ştiinţa progresează către o cunoaştere tot mai adîncă şi mai cuprinzătoare a lumii obiective, apropiindu-se la infinit, asimptotic, de adevărul absolut (v. şi adevăr). Dezvoltarea ş. este stînjenită atît de ruperea teoriei de practică, cît şi de practicismul îngust. Legătura ştiinţei cu practica poate fi nemijlocită sau mai îndepărtată. Cercetarea care nu este îndreptată spre realizarea unui scop practic imediat serveşte şi ea în ultimă analiză practica.

În antichitate, la cîtva timp după apariţia scrierii, are loc în Orient şi îndeosebi în Grecia demitizarea cunoştinţelor despre univers şi constituirea primelor filozofii laice, caracterizate prin materialism naiv şi dialectică elementară. Din ansamblul cuprinzător al filozofiei se desprind: matematica (Pitagora, Euclid), astronomia (Ptolemeu), mecanica statică (Arhimede), zoologia descriptivă (Aristotel) şi botanica descriptivă (Teofrast); apar începuturile medicinii (Hipocrat), ale geografiei (Strabo) şi istoriei (Herodot, Tucidide), ale teoriei politice şi economice întemeiate pe cercetarea faptică (Aristotel), se constituie logica formală (Aristotel). Relaţiile sclavagiste au frînat însă aplicarea ştiinţei în producţie, au întreţinut ruperea teoriei de practica de producţie, disprefuită de exponenţii intelectuali ai clasei dominante. Din aceste cauze, precum şi datorită nivelului scăzut de cunoştinţe, în antichitate, majoritatea ştiinţelor naturii nu s-au putut constitui ca ramuri de sine stătătoare ale cunoaşterii întemeiate experimental, ci s-au menţinut în cadrul filozofiei naturii. Nici perioada feudală, caracterizată prin predominarea economiei închise, naturale şi prin unelte simple, manuale, nu a făcut posibilă aplicarea ş. în producţie. Faptul acesta, ca şi dominaţia ideologiei religioase, a frînat considerabil dezvoltarea ş., care a devenit un apendice pseudoştiinţific al teologiei şi scolasticii. Pe baza tradiţiilor antice, flacăra cunoaşterii ştiinţifice a fost, în schimb, întreţinută în Orientul arab. Ş. moderne ale naturii, întemeiate pe experiment, au apărut o dată cu începuturile capitalismului, în perioada Renaşterii; dezvoltarea lor a fost stimulată de interesul burgheziei timpurii de a dezvolta forţele de producţie. În prima perioadă a ş. moderne (din a doua jumătate a sec. XV pînă aproximativ la sfîrşitul sec. XVIII) se dezvoltă îndeosebi mecanica cerească şi terestră (Copernic, Kepler, Galilei, Newton), apoi alte ramuri ale fizicii, îndeosebi optica (Huygens), precum şi matematica în strînsă legătură cu fizica: geometria analitică (Descartes), calculul infinitezimal (Leibniz, Newton, Bernoulli, Euler). Naşterea chimiei moderne este marcată de numele lui Boyle, Lavoisier, Lomonosov. În ştiinţele biologice are loc o acumulare şi o clasificare a materialului faptic, care cunoaşte un moment important în sec. al XVIII-lea prin opera lui Linné. Predominarea mecanicii în această perioadă se explică prin faptul că, baza energetică a industriei fiind mişcarea mecanică, se punea sarcina studierii legilor acesteia, precum şi prin necesitatea (derivată din logica internă a dezvoltării cunoaşterii) de a studia mai întîi formele mai simple ale mişcării. Această perioadă se caracterizează prin acumularea de fapte, prin predominarea analizei, prin extinderea reprezentărilor mecanicii asupra altor domenii şi, datorită tuturor acestor factori, prin dominaţia metodei metafizice. De apariţia şi dezvoltarea capitalismului sînt legate şi progrese importante în cunoaşterea fenomenelor sociale, care este influenţată totodată de spiritul mecanicist al ştiinţelor naturii din sec. XVI—XVIII. Se dezvoltă concepţiile laice şi individualiste despre stat şi drept (Machiavelli, Grotius, Hobbes, Spinoza), care concep societatea ca o îmbinare mecanică de indivizi (teoria contractului social), iar apoi economia politică clasică, expresia teoretică cea mai nemijlocită a intereselor burgheziei în ascensiune. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea începe revoluţia industrială, legată de inventarea şi de folosirea maşinilor-unelte şi a maşinii cu abur; în funcţie de ea are loc o revoluţie şi în ştiinţele naturii, marea industrie întemeiată pe folosirea maşinilor făcînd posibilă şi necesară pe o scară tot mai largă aplicarea ştiinţei în producţie. Se elaborează termodinamica (Carnot), este descoperită legea conservării şi transformării energiei (Mayer, Helmholtz, Joule), este fundamentată electrodinamica clasică (Volta, Oersted, Ampère, Faraday, Maxwell ş.a.). Aceste progrese ale ştiinţei duc la crearea unor ramuri noi ale

tehnicii, printre care electrotehnica va avea un rol tot mai mare. Progrese uriaşe înregistrează chimia; se elaborează teoria atomistică modernă (Dalton), este descoperită legea periodicităţii elementelor (Mendeleev). În matematică apar geometriile neeuclidiene (Lobacevski, Bolyai, Gauss, Riemann). În biologie este descoperită, în prima jumătate a secolului, teoria celulară; mai tîrziu se pun bazele microbiologiei (Pasteur). Evoluţionismul triumfă în biologie (Lamarck, Darwin), ca şi în geologie (Lyell), sec. al XIX-lea fiind caracterizat prin pătrunderea spontană a dialecticii în ştiinţele naturii. Apariţia marxismului la mijlocul secolului determină o revoluţie atît în filozofie, cît şi în studiul fenomenelor sociale; Marx şi Engels creează economia politică şi sociologia ştiinţifică, teoria ştiinţifică a socialismului; prin constituirea materialismului dialectic şi a materialismului istoric se creează baza metodologică pentru transformarea tuturor disciplinelor sociale în adevărate ştiinţe. Sfîrşitul sec. al XIX-lea şi primele decenii ale sec. al XX-lea marchează începutul unei noi revoluţii în ştiinţele naturii. În sec. al XX-lea se fac descoperiri epocale în fizică, privind cuantificarea energiei (Planck), structura spaţiului şi a timpului (Einstein), a atomului (Rutherford, Bohr), mecanica microobiectelor (de Broglie, Şchrödinger, Heisenberg), procesele nucleare (Ernest Rutherford, soţii Curie, Enrico Fermi, soţii Joliot-Curie) ,structura şi interacţiunile particulelor elementare. Se realizează progrese însemnate în electrificare, automatizare şi chimizare, utilizarea energiei atomice etc. O dată cu trecerea capitalismului în stadiul imperialist şi apoi o dată cu apariţia statelor socialiste, dezvoltarea ştiinţei apare diferenţiată. În ţările capitaliste, cu toată baza tehnică avansată, interesele monopolurilor şi pregătirile de război duc la o dezvoltare în unele privinţe inegală şi chiar contradictorie. Progresul ştiinţei şi tehnicii se realizează într-un climat adeseori antiumanist. În ţările socialiste, cercetarea ştiinţifică este călăuzită de materialismul dialectic; dezvoltarea ştiinţei este planificată şi coordonată de stat, urmărind satisfacerea cît mai deplină a nevoilor mereu crescînde, materiale şi spirituale, ale maselor largi. Ş. contemporană progresează într-un ritm accelerat, iar cercetarea ştiinţifică antrenează în activităţi colective grupuri mari de cercetători. Ea a devenit, în cadrul revoluţiei ştiinţifice şi tehnice contemporane, o forţă nemijlocită de producţie, rezolvînd problemele multiple ale perfecţionării producţiei şi influenţînd puternic şi prompt industria. O caracteristică importantă a etapei actuale este diferenţierea tot mai marcată a ştiinţelor şi, paralel, *integrarea* ramurilor clasice, uneori îndepărtate, ceea ce duce la apariţia a numeroase ramuri ştiinţifice noi (ex. cibernetica, fundată de N. Wiener, biofizica, biochimia, bionica etc.). Astronautica a deschis căi noi de dezvoltare astronomiei, astrofizicii, meteorologiei, geofizicii, ştiinţelor biologice ş.a. O mare pondere au astăzi fizica şi ştiinţele derivate din ea, ca energetica, precum şi ramurile care se ocupă de transmiterea şi de prelucrarea informaţiei. Pe plan aplicativ se afirmă electronica, care constituie (împreună cu cibernetica) o premisă a automatizării industriale şi un auxiliar preţios al perfecţionării şi accelerării muncii intelectuale. Metodele proprii unor ştiinţe se aplică tot mai frecvent şi mai fecund în alte ştiinţe. Alte trăsături caracteristice ale ş. contemporane sînt: teoretizarea şi matematizarea progresivă a ştiinţelor (inclusiv a celor umaniste şi sociale) şi folosirea în cercetare a calculatoarelor electronice. Matematica, ştiinţa care studiază relaţiile cantitative ale obiectelor şi fenomenelor, făcînd abstracţie de conţinutul lor calitativ specific, devine tot mai mult un auxiliar universal al celorlalte ştiinţe. Uriaşul edificiu ştiinţific şi masivele forţe umane utilizate pun probleme noi privind documentarea, organizarea, finanţarea etc. ştiinţei, ajungîndu-se să se vorbească de nevoia întemeierii unei „ştiinţe despre ştiinţă" (Bernal: scientologia). După obiectul lor, ştiinţele se clasifică în: 1) ş. *generale*, ş. *filozofice*, care studiază cele mai generale legi ale oricărei mişcări (dialectica) şi legile specifice ale gîndirii (logica); 2) ş. *particulare*, care studiază fie natura (ştiinţele naturii), fie societatea (ştiinţele sociale), fie interacţiunea lor. În trecut, clasificările ştiinţelor au pornit de la criterii arbitrare (complexitate, caracter predominant abstract sau concret, descriptiv sau experimental etc.). Astăzi clasificarea de bază a ş. particulare urmăreşte formele de mişcare ale materiei şi reflectă dezvoltarea istorică a naturii (fizica, chimia, geologia, biologia, ş. sociale). Totodată, diferitele ş. particulare reflectă existenţa unor sisteme, obiecte sau domenii ale realităţii studiate în mod special (ex. fizica atomică, speologia, complexometria, bacteriologia). Ştiinţele care studiază societatea şi gîndirea, adică omul, se numesc ş. umaniste (ex. psihologia, lingvistica, sociologia, istoria). Un grup aparte de ştiinţe îl reprezintă ş. *tehnice* (ex. radioelectronica), legate atît de ş. naturii, cît şi de ş. sociale. În ceea ce priveşte *cercetările ştiinţifice*, ele se pot clasifica: 1) din punctul de vedere al relaţiilor cu practica, în *aplicative*, dacă urmăresc un scop practic nemijlocit, şi *pure*, dacă cercetarea este determinată de nevoile interne de dezvoltare a ştiinţei respective, fără un raport direct cu aplicarea practică a rezultatelor ei; 2) din punctul de vedere al mijloacelor de realizare, în *teoretice* şi *experimentale*; 3) din punctul de vedere al importanţei lor gnoseologice, în *fundamentale*, dacă efectuarea lor duce la cunoaşterea unor clase de stări şi de fenomene necunoscute înainte, a unor legi noi (ex. descoperirea sarcinii electrice în sec. al XVIII-lea, descoperirea inducţiei electromagnetice şi a legii ei în sec. al XIX-lea), şi în *derivate*, dacă efectuarea lor

permite doar lărgirea numărului de obiecte care pot fi stăpînite pe baza legilor cunoscute (din această specie de cercetări face parte întreaga muncă de finalizare tehnică). V. şi România, capitolul *Ştiinţa*.

„Ştiinţă şi tehnică", revistă lunară editată de C.C. al Uniunii Tineretului Comunist şi de Consiliul pentru răspîndirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice. Apărută în iunie 1949 sub titlul „Ştiinţă şi tehnică pentru tineret", s-a contopit în iunie 1954 cu revista „Ştiinţă şi cultură", adoptînd denumirea actuală.

ştir *(Amarantus)*, gen de plante erbacee anuale din familia amarantaceelor, caracterizate prin tulpină dreaptă şi robustă, frunze ovale, acuminate şi flori verzi *(Amarantus retroflexus, Amarantus silvestris)* sau purpurii *(Amarantus sanguineus)*, dispuse în glomerule. Creşte prin locuri cultivate şi necultivate.

Ştirbei, veche familie de boieri olteni, dintre care cel mai cunoscut a fost *Barbu D.Ş.*, domn al Ţării Româneşti (1849—1856). Înainte de a fi domn a participat la viaţa politică, fiind coautor al Regulamentului organic şi de mai multe ori ministru. Numit domn pe baza convenţiei ruso-turce de la Balta Liman, a dus o politică ostilă mişcării progresiste postpaşoptiste, introducînd o cenzură severă şi împotrivindu-se reîntoarcerii în ţară a revoluţionarilor români exilaţi. Prin „aşezămîntul agricol" din 1851 a încercat să transforme proprietatea feudală în proprietate de tip capitalist. A luat numeroase măsuri de modernizare a administraţiei, învăţămîntului, armatei, a introdus telegraful, a decretat emanciparea robilor (8/20 februarie 1856); în timpul domniei sale a fost inaugurată clădirea Teatrului naţional din Bucureşti (1845—1852) şi s-a terminat amenajarea grădinilor Cotroceni şi Cişmigiu. Pe plan extern a dus o politică de supunere faţă de Austria.

ştirigoáie *(Veratrum)*, gen de plante erbacee toxice din familia liliaceelor, cu flori albe *(Veratrum album)* sau purpuriu-închis *(Veratrum nigrum)*. Creşte prin locuri umede, mai ales la altitudini mari. Rizomul şi rădăcinile de **ş.** conţin alcaloizi-esteri şi unii compuşi cu acţiune hipotensivă. Într-un complex de alcaloizi se prepară un medicament întrebuinţat în tratamentul bolii hipertensive. Extractele se folosesc în combaterea ectoparaziţilor.

ştiucă *(Esox lucius)*, specie de peşte teleostean din familia esocidelor, lung de 30—60 cm şi avînd greutatea de 0,500—3 kg, cu corpul alungit şi turtit lateral şi cu gura mare, în formă de cioc de raţă, înarmată cu dinţi puternici. **Ş.** este cel mai temut răpitor din apele dulci. În ţara noastră trăieşte în Dunăre, în bălţile şi în afluenţii ei şi se pescuieşte anual în cantităţi de 1 000—2 000 t. Icrele de ştiucă sînt foarte apreciate.

şturţ (METAL.), semifabricat plat la laminarea tablelor subţiri, reprezentînd un stadiu intermediar între placa-semifabricat, numită platină, şi tabla subţire propru-zisă.

ştuţ (germ. *stutz* „pahar fără picior, ţeavă scurtă"; TEHN.), piesă metalică scurtă în formă de ţeavă, care se montează prin înşurubare, prin sudare sau cu şuruburi prin intermediul unei flanşe la un vas şi care serveşte ca element de legătură între vas şi o conductă sau între vas şi o armătură. Sin. *tubulură*.

şúbă, haină lungă din dimie sau pănură de lînă albă, împodobită cu găitane negre sau roşii, iar uneori cu aplicaţii de postav subţire şi colorat. **Ş.** este purtată de femei şi de bărbaţi într-o serie de zone din Transilvania (Ţara Zarandului, Pădureni, Ţara Haţegului) şi din Oltenia (Gori, Vîlcea, Muscel, Mehedinţi). O variantă numită „şubă înfundată", purtată pe Valea Jiului transilvan, este închisă în faţă şi se îmbracă pe cap ca o cămaşă, constituind una dintre piesele arhaice ale portului popular românesc.

şúber (TEHN.), organ mobil în formă de placă, cu mişcare de translaţie ghidată, care serveşte la închiderea parţială sau completă a unui canal prin care circulă un gaz.

Şubin, Fedot Ivanovici (1740—1805), sculptor rus. A studiat la Paris (cu J.-B. Pigalle) şi la Roma. A fost academician şi profesor la Academia de arte din Petersburg. S-a remarcat ca portretist, realizînd numeroase busturi („A.M. Goliţîn", „M.V. Lomonosov" ş.a.), în care se reflectă concepţiile sale iluministe şi preocupări de reliefare a personalităţii.

şúbler (TEHN.), instrument folosit pentru măsurarea dimensiunilor liniare, format dintr-o riglă gradată cu unul sau cu două ciocuri (vîrfuri, fălci) de măsurare la un capăt şi dintr-un cursor, de asemenea cu unul, respectiv cu două ciocuri de măsurare. Cursorul este prevăzut cu o scară gradată suplimentară, numită vernier, şi culisează pe riglă. Caracteristica principală a **ş.** este precizia citirii, care poate fi de 0,1, 0,05 şi 0,02 mm. **Ş.** cu precizia citirii de 0,05 şi 0,02 mm sînt prevăzute şi cu un mecanism de avans fin al cursorului, format dintr-un cursor suplimentar şi dintr-un şurub micrometric.

şugubínă (IST.), variantă mai tîrzie a dugubinei.

şuierătóare (LINGV.), consoană constrictivă prepalatală, a cărei articulaţie se caracterizează prin formarea unui rezonator îndărătul alveolelor incisivilor superiori, vîrful limbii ridicîndu-se spre palat, iar dosul ei coborîndu-se (ex. rom. *ş* şi *j*). V. şi sibilantă.

Şükrüllah, bin Şehabeddin Ahmed (sec. XIV—XV), istoric turc. Lucrarea sa „Behdjet-üt-Tevarih", scrisă în limba persană, care a marcat începuturile istoriografiei universale la otomani, prezintă istoria omenirii „de la primii oameni" (Adam) pînă în 1451. Cuprinde informaţii referitoare la istoria Ţării Româneşti.

Şurianu, *Munţii* ~, masiv muntos în Carpaţii Meridionali, cuprins între depresiunea Petroşeni şi Haţeg, dealurile Orăştiei şi Munţii Cindrelului. Alcătuiţi din şisturi cristaline străpunse de granite şi gnaise, acoperite în partea sud-vestică de calcare jurasice, sînt frag-

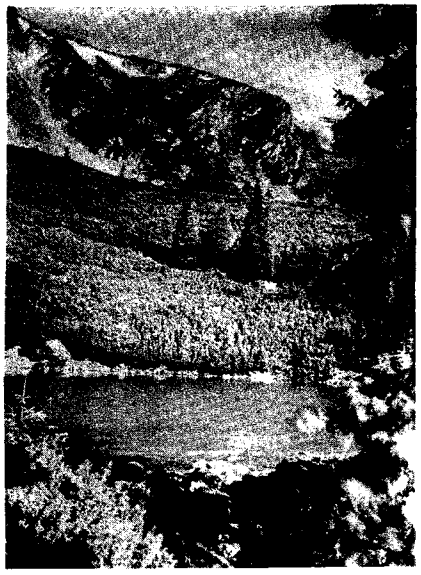

Vedere din Munţii Şurianu

mentaţi de văile Sebeşului şi Streiului. Relief glaciar (circuri, văi glaciare) şi carstic, însoţit de prezenţa platformelor de eroziune. Altitudinea maximă: 2 130 m (Vîrful lui Pătru). Sînt cunoscuţi şi sub numele de *Munţii Sebeşului*.

şurúb (TEHN.), organ de maşină în formă de tijă cilindrică sau, mai rar, conică, filetat pe o anumită porţiune sau pe toată lungimea lui şi prevăzut sau nu cu un cap de diferite forme (rotund, hexagonal, pătrat, triunghiular, ciocan, fluture, inel etc.). **Ş.** se execută din diferite materiale metalice (oţel, cupru, alamă, bronz, aluminiu etc.), în funcţie de condiţiile de lucru şi de destinaţie. **Ş.** se execută cu diferite feluri de filete: triunghiular metric sau în ţoli (normal sau fin), pătrat, trapezoidal etc. După destinaţie, **ş.** se împart în: *ş. de strîngere* sau de *fixare*, folosit la asamblarea demontabilă a două sau mai multe piese prin înşurubarea lui într-una din piese sau într-o piuliţă (**ş.** obişnuit de strîngere); *ş. de mişcare*, care serveşte la transformarea, transmiterea sau aplicarea unei forţe (ex. **ş.** de la vinci, **ş.**-conducător de la maşinile-unelte etc.); *ş. de măsură*, prevăzut cu filet de precizie înaltă şi folosit în construcţia instrumentelor şi aparatelor de măsură, la măsurarea lungimilor şi a deplasărilor (ex. *ş. micrometric*); *ş. de reglare*, care, prin deplasarea uneia sau a mai multor piese, serveşte la reglarea unor jocuri, distanţe etc.; *ş. diferenţial*, prevăzut pe două porţiuni diferite cu două filete cu paşi diferiţi, astfel că piuliţa se deplasează numai cu diferenţa dintre paşi, putîndu-se obţine deplasări foarte mici la transmisii de forţe mari (ex. la unele vinciuri şi prese cu **ş.**); *ş. prizonier*, numit şi *prizon*, fără cap, cu amîndouă extremităţile filetate, dintre care una se înşurubează într-una din piesele ce se asamblează, iar în cealaltă se înşurubează piuliţa care realizează strîngerea pieselor; *ş. de fundaţie*, încastrat sau ancorat în fundaţie şi folosit pentru fixarea utilajelor pe fundaţii; *ş. de lemn (holzşurub)*, şurub cu pas mare, care se înşurubează într-o gaură netedă etc. — *Ş. fără sfîrşit*, denumire improprie dată melcului de la angrenajul melc-roată melcată.

Şuşiţa, afluent pe dreapta al Siretului, la sud de Mărăşeşti (72 km). Izvorăşte din Munţii Vrancei. Datorită infiltraţiilor, vara seacă.

şuştác, monedă polonă de argint, care a circulat în ţările române în sec. al XVIII-lea.

şut (IND. EXTR.), timpul de lucru zilnic al unei echipe de muncitori în mină.

şvabi, denumire generică dată coloniştilor germani, francezi, italieni, spanioli şi bulgari, aşezaţi în mod succesiv de Habsburgi în Banat după ocuparea acestuia în 1718. Numele de **ş.** vine de la grupul mai numeros de populaţie germană provenind din Suabia, aduşi în Banat de împăratul Carol al VI-lea.

T

t *[te]*, **a** douăzeci şi treia literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană oclusivă dentală surdă.

tabáci (în evul mediu în ţările române), meşteşugari care se ocupau cu tăbăcitul pieilor; alcătuiau bresle numeroase şi foarte bogate. Au avut un rol important în mişcările sociale şi mai ales în timpul revoluţiei din 1848.

tabagísm (MED.), stare toxică cronică ce apare în urma utilizării prelungite şi abuzive de tutun. Se manifestă prin cefalee, ameţeli, scăderea apetitului, spasme musculare şi vasculare, laringită, astm, simptome de angină pectorală, arterită obliterantă. Legătura dintre **t.** şi cancerul bronhopulmonar este încă discutată, dar este sigur că la marii fumători această formă de cancer este mult mai frecventă decît la nefumători.

tabelă (tablă) matematică, mulţimea valorilor unei funcţii care corespund anumitor valori ale argumentelor. Caracteristice pentru o **t.m.** sînt: *pasul* (diferenţa dintre două valori vecine ale argumentului) şi *domeniul de variaţie al argumentului*. Valorile funcţiei care nu se găsesc în **t.m.** se calculează prin interpolare. Cele mai vechi **t.m.** au fost întocmite de babiloneni pentru funcţiile: $\frac{1}{n}$, n^2, n^3, $n^2 + n^3$ etc., cu n număr natural. Majoritatea **t.m.** sînt tabele numerice, alcătuite pentru funcţiile numerice. Cea mai cunoscută tabelă numerică este *tabla înmulţirii* (Pitagora). Alte **t.m.** mai cunoscute sînt: tabelele cu puteri, radicali, logaritmi zecimali, logaritmi naturali, valori reciproce, lungimi de cercuri şi arii de cercuri, tabelele cu valorile naturale ale funcţiilor trigonometrice, tabelele cu logaritmii valorilor funcţiilor trigonometrice, tabelele pentru calcularea dobînzilor, tabelele de temperaturi, tabelele de mortalitate, de naşteri, de căsătorii, tabelele cu durata medie a vieţii. O dată cu dezvoltarea ştiinţei, numărul şi precizia **t.m.** au crescut foarte mult. **T.m.** au o largă utilizare în fizică, chimie, astronomie, tehnică, medicină etc.

tabernácol (lat. *tabernaculum* „cort, baracă"; IST. REL.) **1.** Cort portativ, susţinut de coloane din lemn aurit, care servea ca sanctuar la vechii evrei pînă la zidirea templului din Ierusalim (sec. al X-lea î.e.n.). **2.** Dulăpior în formă de biserică, făcut din metale preţioase şi aşezat pe altar, în care se păstrează obiecte de cult. În unele cazuri, **t.** este săpat în grosimea unui zid sau este adosat acestuia, prezentînd către exterior o bogată decoraţie care sugerează silueta unui edificiu (sînt vestite **t.** gotice executate în piatră de la Sighişoara, Mojna etc.).

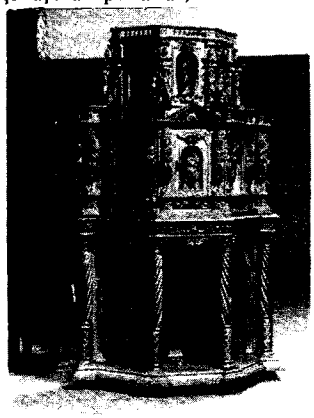

Tabernacol

tábes (lat. *tabes* „descompunere, boală care macină"; MED.), formă tardivă de sifilis nervos (meningo-encefalită cronică sifilitică), care se manifestă prin dureri viscerale vii, în special gastrice, tulburări de sensibilitate, de mers, trofice, osoase, sfincteriene, pupilare şi psihice.

tablă (METAL.), foaie de oţel sau de metale ori aliaje neferoase, executată prin laminare la cald şi la rece sau numai prin laminare la cald. **T.** cu grosimea pînă la 4 mm se numeşte *t. subţire*, iar cea cu grosimea peste 4 mm se numeşte *t. groasă*. Se deosebesc următoarele feluri de **t.**: *t. neagră*, de calitate inferioară (de obicei recoaptă), folosită la unele acoperişuri, la fabricarea unor ambalaje etc.; *t. silicioasă*, întrebuinţată la construcţia transformatoarelor şi a maşinilor electrice; *t. cositorită, plumbuită, zincată (galvanizată)* etc., acoperită cu un strat protector de metal şi folosită în scopuri speciale (ambalaje în industria alimentară, rezervoare pentru substanţe corosive etc.); *t. lăcuită*, tablă cositorită acoperită cu un strat protector de lac şi folosită, de exemplu, la fabricarea unor cutii de conserve; *t. ondulată*, întrebuinţată ca tablă de acoperiş, la fabricarea obloanelor etc.

tablă cerată, placă de lemn acoperită cu un strat de ceară, pe care se scria prin zgîriere cu *stilul*, folosită de romani. Majoritatea **t.c.** sînt acte (contracte, chitanțe etc.) și au o mare valoare documentară. În țara noastră s-au descoperit, în galeriile de mină la Roșia Montană (raionul Cîmpeni) 25 de **t.c.** romane.

tabliér (CONSTR.), ansamblul elementelor de construcție (grinzi principale, antretoaze, longeroane etc.) care formează partea de rezistență a unui pod. **T.** susține calea de circulație a podului, direct sau prin intermediul platelajului, și are rolul de a transmite infrastructurii încărcările permanente și mobile ale căii. El se poate rezema direct sau indirect (prin intermediul unor bolți, al unor arce etc.) pe infrastructura podului.

tablóu 1. (TEATRU) **a)** Diviziune a unei piese de teatru sau subdiviziune a unui act, care implică schimbarea decorului sau marcarea trecerii timpului. **b)** Gruparea personajelor în scenă, în anumite atitudini pe care le păstrează cîteva momente. **2.** (CHIM.) *Tabloul periodic al elementelor* v. *sistemul periodic al elementelor*. **3.** (TEHN., ELT.) Element al unei instalații, constituit din panouri, pupitre sau panouri-pupitre, pe care sînt montate aparatele, instrumentele și dispozitivele folosite pentru comanda și controlul (adesea de la distanță) funcționării instalației. Aparatele și instrumentele de pe **t.** sînt legate cu elementele instalației și între ele prin conducte electrice, pneumatice sau hidraulice pentru transmiterea semnalelor și a impulsiilor de comandă și de control. **4.** (TRANSP.) *Tablou de bord* (sau *de comandă*), panou așezat în cabina de comandă a unui vehicul, în fața conducătorului, și pe care sînt montate aparatele și instrumentele de comandă și de control ale funcționării vehiculului respectiv.

taboriți, denumire dată membrilor aripii revoluționare a mișcării husite, după numele cetății *Tábor* (Cehia), construită de răsculați în 1420. Reprezentînd interesele și năzuințele maselor de țărani și de meșteșugari, **t.** aveau un program social antifeudal și anticatolic, care prevedea secularizarea și împărțirea la țărani a averilor bisericești, lichidarea rînduielilor feudale, egalitatea tuturor oamenilor și eliberarea Cehiei de sub dominația Imperiului romano-german. Conduși de *Jan Žižka* și *Procop cel Mare*, **t.** au constituit principala forță armată a husiților în timpul războaielor husite. V. și husiți.

Tabríz, oraș în nord-vestul Iranului. 387 800 loc. (1963). Centru comercial. Industrie textilă (bumbac, lînă și mătase, covoare), de pielărie și centru a numeroase meșteșuguri. Aeroport, nod feroviar și rutier. Universitate.

tabú (în polineziană *ta* „sacru, sfințit" și *bu* „foarte") **1.** (IST. REL.) Noțiune care exprimă interdicția religioasă din societățile primitive, instituită sub amenințarea pedepsei supranaturale. Interdicția se referea la anumite acțiuni, la frecventarea unor locuri „sfinte", la atingerea anumitor obiecte, la pronunțarea anumitor cuvinte etc. și viza în special animalele considerate totem, care nu puteau fi ucise și mîncate. Sistemul **t.** a fost practicat îndeosebi în Polinezia, constituind un factor important al rînduielilor gentilice-tribale. **2.** (LINGV.) Fenomen de evitare (din motive, în general, de superstiții) a folosirii unui cuvînt, de înlocuire a lui cu alt cuvînt ori cu o perifrază, de cele mai multe ori metaforice, sau cu o variantă formală care îl face de nerecunoscut; prin acest fenomen se explică, de exemplu, existența diferitelor denumiri pentru noțiunea de „diavol", „drac": *necuratul, ducă-se pe pustii, cel de pe comoară* etc.

Tabula Peutingeriana, denumire a unei hărți antice, păstrată în original, care înfățișează principalele localități și itinerarii din Imperiul roman. Numele vine de la descoperitorul ei, eruditul Konrad Peutinger (1465—1547) din Augsburg. **T.P.** se află la Biblioteca de stat din Viena.

tabuláta (PALEONT.), subclasă fosilă de celenterate din clasa antozoarelor, caracterizată prin forma tubulară a caliciilor și prin prezența pereților transversali (tabule). Majoritatea acestor forme au trăit în paleozoic, în afară de un singur gen *(Lovcenipora)*, care a trăit în triasic. În Republica Socialistă România a fost găsită în blocuri de depozite paleozoice cuprinse în conglomeratele cretacice din Bucegi și în cele terțiare din Carpații Orientali.

Tabula Traiana, denumire a unei inscripții latinești pe stîncă, descoperită în defileul Cazane (pe Dunăre), care menționează construirea drumului roman de pe malul drept al Dunării, începută în timpul lui *Tiberiu* și terminată în vremea lui *Traian*.

tabulatúră (MUZ.) **1.** Sistem de notare muzicală cu ajutorul literelor, cifrelor sau altor semne, folosit în sec. XV—XVII pentru instrumente polifonice (orgă, lăută, clavecin, chitară etc.), care indicau poziția degetelor executantului. **2.** Reguli care reglementau forma (versificație, rimă, țesătură melodică, ornamentație etc.) artei meistersängerilor.

tabún (în mongolă *tabun* „grup de cai care pasc în libertate; ZOOTEHN.), sistem folosit pentru întreținerea cailor în libertate, pe pășune, în majoritatea timpului din an.

tacheláj (NAV.) **1.** Ansamblul parîmelor din grupul *manevrelor fixe* (tachelaj fix) și al parîmelor din grupul *manevrelor curente* (tachelaj curent). **2.** Construcție de bare din lemn susținute de stîlpi, care servește la susținerea *tenzilor* pe o navă.

tachét (fr. *taquet*, din v. fr. *tac* „cui") **1.** (MAȘ.) Organ component al mecanismului de distribuție cu supape al unui motor cu ardere internă, care face legătura între cama de comandă și tija supapei, direct sau prin intermediul unui galet. **2.** (IND. EXTR.) Piesă în formă de T, care folosește la oprirea și la susținerea coliviei în puțul de extracție al unei mine în dreptul unei rampe. În timpul introducerii vagonetelor din

rampă în colivie sau al scoaterii acestora, colivia se sprijină pe patru **t.**; după manevra vagonetelor, colivia se ridică puțin de pe **t.**, iar aceștia se rotesc în jurul punctelor de articulație, liberînd secțiunea de circulație a puțului.

Tacit (Publius Cornelius Tacitus) (c. 55—c. 120), istoric și om politic roman, unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai istoriografiei romane. A scris numeroase lucrări („Dialogul oratorilor", „Viața lui Agricola", „Germania"), dar principalele sale opere, din care nu ni s-au păstrat decît fragmente, sînt „Historiae" („Istorii"), în 14 cărți, și „Annales" („Anale"), în 16 cărți; în acestea el înfățișează prima perioadă a imperiului, de la moartea lui August (14. e.n.) pînă la asasinarea lui Domițian (96 e.n.). Deși afirmă că și-a propus să scrie fără ură și părtinire („sine ira et studio"), **T.** și-a judecat epoca de pe pozițiile aristocrației senatoriale, lăsînd să străbată adesea în opera lui regretul și nostalgia Romei republicane. Scriitor rafinat, **T.** a avut darul reconstituirii istorice, bazate pe alegerea faptelor aparent nesemnificative, dar autentice și revelatorii, ca și pe cel al construcției dramatice, întemeiat pe cunoașterea psihologiei umane.

tacónică, *fază* ~ (GEOL.), fază de mișcări orogenice din cadrul ciclului orogenic c a l e d o n i a n, care s-a manifestat la sfîrșitul perioadei ordoviciene în Munții Taconici din nord-estul S.U.A. (Munții Apalași), în centrul Angliei, în Polonia, în Munții Altai și în lanțul Salair-Saian din Siberia, precum și în sudul Australiei. Pe teritoriul Republicii Socialiste România se presupune de către unii cercetători că *f.t.* s-a manifestat în centrul Dobrogii (în zona șisturilor verzi).

tact (FIZIOL.), simț care se referă la senzațiile provocate de excitarea unor receptori specifici din piele și mucoase, prin tracțiune sau modificări ale presiunii. **T.** ne dă informații asupra greutății, mobilității, consistenței, suprafeței și formei obiectelor.

táctică (SOC. ȘT.) v. **strategie și tactică.**

tactică militară, artă a conducerii în luptă a trupelor (divizie, regiment și subunități) astfel ca să îndeplinească cu maximum de eficacitate scopurile fixate de eșalonul superior (v. a r t a o p e r a t i v ă).

tactism (BIOL.), modalitate de comportament a organismelor vii libere, care constă în deplasarea acestora către o sursă de excitație ce acționează unilateral asupra lor *(t. pozitiv)* sau în sens contrar acestei surse *(t. negativ)*. După natura excitantului, deosebim: fototactism, chimiotactism, termotactism etc.

Tadjikistan v. **Republica Sovietică Socialistă Tadjikă.**

Tafrali, Orest (1876—1937), istoric român. A fost profesor de arheologie și antichități la Universitatea din Iași, membru al mai multor institute istorice străine, director al Muzeului național de antichități (din 1916). S-a preocupat de antichitatea greacă, de istoria Imperiului bizantin și istoria României. În 1927 a înființat revista „Artă și arheologie". Op. pr.: „Poema lui Gh. Palamede despre Mihai Viteazul" (1905), „Tesalonicul în sec. al XIV-lea" (1913), „Imnul-acatist" (1915), „Tesalonicul de la origini pînă în sec. al XIV-lea" (1919), „Cetatea pontică Callatis" (1925), „Cetatea pontică Dyonisopolis" (1927).

Taganrog, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe țărmul golfului cu același nume (Marea Azov). 234 000 loc. (1965). Industrie siderurgică, constructoare de mașini, a mobilei, ușoară, alimentară. Institut radiotehnic, teatre, muzee (între care și casa-muzeu A.P. Cehov).

Tagliavini *[tal'iavíni]*, Carlo (n. 1903), lingvist italian. Profesor la Universitatea din Padova. Membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat studii despre limbile romanice și despre limba albaneză, dînd o deosebită atenție limbii române; a elaborat o „Gramatică a limbii române", însoțită de o antologie (1923), a întemeiat și a condus revista „Studi rumeni" („Studii române") (1927—1930) și a editat, cu un studiu introductiv, un dicționar latin-român-maghiar din jurul anului 1700, sub titlul „Lexicon Marsilianum" (1930). Op. pr.: „Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică" (1959).

Taglioni *[tal'ioni]*, Maria (1804—1884), dansatoare italiană. S-a afirmat pe scena Operei mari din Paris (1827—1832), apoi la Scala din Milano. Însușindu-și o remarcabilă măiestrie tehnică, a excelat în executarea poantelor, pe care le-a popularizat. Rossini, Meyerbeer, Adam au scris pentru ea. A interpretat cu succes „Silfida" de F. Taglioni, tatăl și profesorul ei.

Tagore, Rabindranath (1861—1941), poet, prozator și dramaturg indian, de limbă bengali și de limbă engleză. Se trage dintr-o familie înstărită, cu puternice tradiții intelectuale.

R. Tagore

T. a făcut studii juridice în Anglia. A vizitat multe țări, printre care și România, fiind pretutindeni un mesager al culturii indiene și al spiritului de înțelegere între popoare. Cu toate că nu a înțeles rădăcina nedreptăților sociale (a apărat și principiul nonviolenței), **T.** s-a situat întotdeauna pe poziția unui luptător progresist activ. A scris pamflete și numeroase articole împotriva colonialismului și fascismului și a luat parte la toate campaniile inițiate împotriva forțelor reacțiunii. Militînd pentru independența și „renașterea spirituală" a Indiei, căutînd să cîștige popoarele Euro-

pei pentru cauza „spiritului fratern" (adaptarea la condițiile moderne a unei idei din vechile texte religioase indiene), el a manifestat o mare capacitate de asimilare a tuturor problemelor vremii sale. Concepția sa filozofică-religioasă este fundamentată pe panteismul Upanișadelor și pe influența religiei creștine. **T.** s-a afirmat în domeniul filozofiei, criticii literare și în special al literaturii, în care a ilustrat toate genurile. Valorificînd bogata tradiție literară indiană, **T.** a înnoit-o și a îmbogățit-o cu o tematică nouă. Opera sa constituie o vastă frescă a societății indiene de la sfîrșitul secolului trecut și din prima jumătate a secolului nostru, înfățișînd viața țăranului bengalez cu suferințele, străvechile sale credințe și superstiții, frămîntările intelectualilor patrioți, luptători pentru progres și libertate, împotriva opresiunii coloniale și a înapoierii feudale (schițele și povestirile „Ghirlanda dragostei", 1902, trad. rom.; „Sentința", 1893, trad. rom.; „Lumină și umbră", 1894, trad. rom.; „Renegare", 1892, trad. rom.; „Mohamaya", 1892, trad. rom.; romanele „Prăbușirea", 1901; „Firul de nisip în ochi", 1902; „Gora", 1910, trad. rom.; „Căminul și lumea", 1916, trad. rom.; lucrările dramatice „Fachirul", 1883; „Jertfa", 1895, trad. rom.; „Oleandri roșii", 1924). **T.** s-a afirmat însă mai ales prin uriașa sa operă poetică (3 000 de poeme, poezii și cîntece lirice-filozofice), cuprinsă în 50 de volume. Primele sale versuri (volumele „Istoria unui poet" și „Flori de pădure") au un puternic caracter liric și sînt influențate de Mahabharata, Ramayana, de literatura poetică antică a Indiei („Sakuntala" și „Urvasi" de Kalidasa) și de lirismul medieval vișnuist. Mai tîrziu el depășește sfera sentimentelor strict personale (volumele „Cîntece de seară", „Diezi și bemoli"), lumea înconjurătoare și natura, pătrunzînd din ce în ce mai mult în universul său poetic. Opera sa de maturitate (volumele „Manoshi", „Luntrea de aur", „Grădinarul", trad. rom.; „Crai-nou", „Naibedia", „Puntea", „Gitanjali", trad. rom. ș.a.), străbătută de un larg suflu generos, umanistic, îmbină o gîndire profundă cu sentimente autentice, înălțătoare, exprimate printr-o întreagă gamă de mijloace poetice, în versuri de o pătrunzătoare muzicalitate, în care multipla sa personalitate artistică de poet, pictor și compozitor realizează fermecătoare sinestezii. Întreaga sa creație poetică, plină de culorile și de miresmele exuberante ale tropicului, de lumina meditației vizionare, inspirate, ca și de penumbre duios-melancolice, nostalgice, are ca teme centrale comuniunea panteistă cu lumea, înțelepciunea trăirii clipei cu profunzime, cu dăruire și cu pasiune, dragostea, prietenia, bucuria de a trăi. Prin adîncimea și bogăția mesajului ei uman, prin originalitatea și amploarea inspirației, ca și prin varietatea resurselor artistice, **T.** este cel mai mare poet al Indiei și unul dintre marii poeți ai lumii. Premiul Nobel (1913).

Taha, Husain (n. 1889), scriitor și filolog egiptean. Bun cunoscător al limbii și literaturii arabe vechi, a emis ipoteza neautenticității literaturii preislamice ajunse pînă la noi („Literatura preislamică" 1927). A scris studii despre poeții clasici arabi Al-Maarri și Al-Mutanabbi, un emoționant roman autobiografic, „Zilele" (1929), a făcut traduceri din tragicii greci ș.a. **T.** a încurajat lupta pentru înnoirea culturii arabe, opera sa fiind o sinteză a tradiției islamice și a culturii europene clasice și moderne.

tahi- (gr. *tachys* „iute, repede"), element de compunere cu sensul „iute, referitor la viteză" (ex. *tahicardie, tahimetru*).

tahicardíe (gr. *tachys* „iute, repede" și *kardia* „inimă"; FIZIOL.), accelerare a bătăilor inimii peste 90—100 de bătăi pe minut. **T.** poate fi fiziologică (în timpul digestiei, efortului fizic, în emoții) sau patologică, simptomatică (în febră, boala lui Basedow, nevroze etc.). O formă specială este **t.** paroxistică, care apare mai frecvent la cardiaci și la nevropați.

tahimetríe (TOPOGR.) v. **stadimetrie.**

tahimétru, instrument topografic care permite ridicarea topografică rapidă a planurilor și hărților prin măsurarea distanțelor pe cale optică. Derivă

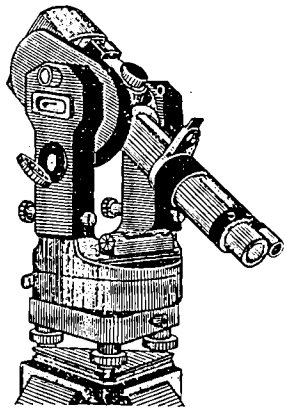

Tahimetru

dintr-un teodolit căruia i s-au adăugat fire stadimetrice în dispozitivul reticular al lunetei și un ax dublu vertical, care permite o rotire generală a instrumentului în vederea măsurilor unghiulare cu origini obligate.

tahipnée (gr. *tachys* „repede" și *pnein* „a respira"; FIZIOL.), accelerare a ritmului respirator peste 16—20 de respirații pe minut. **T.** apare fiziologic (la efort fizic, emoții etc.) și ca simptom patologic în afecțiuni ale aparatului respirator (pneumonii, pleurezie etc.).

tahistoscóp, aparat care permite prezentarea într-un timp foarte scurt (fracțiuni de secundă) a unor desene, cuvinte, litere. Este folosit în psihologia experimentală pentru studierea proceselor senzoriale, a atenției etc.

Tahiti, insulă în Oceanul Pacific, cea mai importantă din arhipelagul Insulele Societății (Polinezia Franceză). Suprafața: 1 042 km². Populația: 44 250 loc. (1956). Centrul administrativ: *Papeete.* Este alcătuită din două masive vulcanice, unite printr-un istm îngust. Altitudinea maximă: 2 237 m (vîrful Orohena). Climă tropicală umedă. Pe îngusta cîmpie litorală se cultivă cocotieri, bananieri, lămîi, vanilie,

trestie de zahăr etc., care asigură şi principalele produse de export. Pescuit. Renumită zonă turistică.

tahogenerátor (TEHN., ELT.), microgenerator electric (sincron, asincron sau de curent continuu), cuplat mecanic cu arborele unei maşini sau al unui mecanism pentru a-i măsura viteza unghiulară sau pentru a obţine un semnal electric (o tensiune electrică) proporţional cu aceasta. Funcţionarea **t.** se bazează pe faptul, rezultat din legea inducţiei electromagnetice, că tensiunea electromotoare indusă prin rotaţia armăturii unei maşini electrice este proporţională cu viteza unghiulară. **T.** este un traductor viteză unghiulară-tensiune electrică, frecvent utilizat în instalaţiile automate.

tahométru (gr. *tachys* „iute, repede" şi *metron* „măsură"; MAŞ.), aparat pentru măsurarea turaţiei unui ax sau a unui arbore rotitor. Cu acesta, **t.** poate fi cuplat permanent sau temporar. Din punct de vedere constructiv şi al principiului de funcţionare, **t.** pot

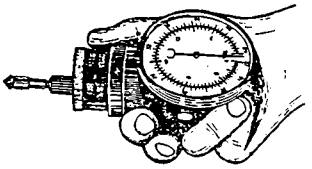

Tahometru

fi: centrifuge, hidraulice, hidromecanice etc.

Taibei (Taipeh), oraş în China, aşezat în partea de nord a insulei Taivan; centrul administrativ al insulei. 1 027 450 loc. (1963). Industrie metalurgică, de construcţii navale, chimică, a cimentului, de prelucrare a lemnului, de hîrtie, alimentară, de prelucrare a camforului. Nod de comunicaţii feroviare. Mare aeroport.

táier, formă plată de strachină, cu marginile foarte puţin ridicate, de dimensiuni mari în Maramureş (Vama) şi mici în Bihor şi Oltenia. **T.** au aceeaşi decoraţie ca şi străchinile.

taifún (GEOGR.) v. **ciclon tropical.**

taigá, denumire a pădurii siberiene de conifere; prin extensiune, subzona pădurilor de conifere din nordul zonei temperate a emisferei boreale, care se întinde din nord-vestul Europei prin întregul continent asiatic pînă la Oceanul Pacific, iar în America de Nord îndeosebi în Canada. Se caracterizează printr-o mare uniformitate, multă umbră şi absenţa sau slaba dezvoltare a stratului erbaceu. În partea europeană şi în Siberia vestică, în **t.** predomină molidul, bradul, pinul şi cedrul siberian, în Siberia centrală şi estică zada daurică, iar în Canada duglasul, tsuga, molidul, zada, pinul şi bradul de balsam. Pe lîngă conifere, în **t.** se găsesc izolat şi unele foioase (mesteacăn, plop tremurător etc.).

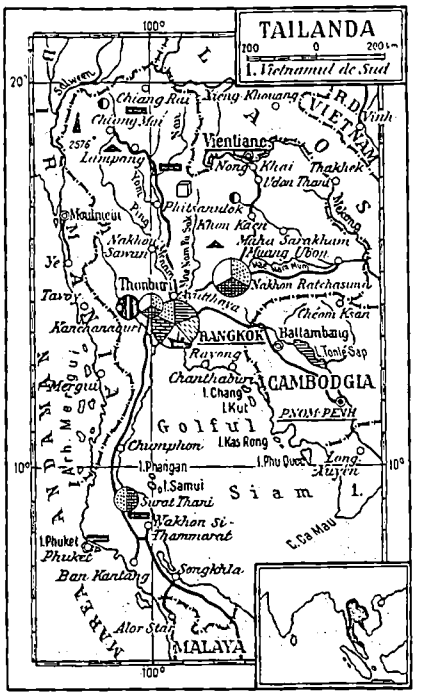

Taiiuan, oraş în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Şansi. 1 020 000 loc. (1957). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (utilaj minier, maşini-unelte, utilaj electrotehnic), chimică, textilă, de pielărie, alimentară. Nod de căi de comunicaţie. Institute de învăţămînt superior.

Tailanda, stat în sud-estul Asiei, situat în peninsula Indochina, între Laos, Cambodgia, golful Siam, Federaţia Malayezia, Birmania şi Marea Andamanelor. Suprafaţa: 514 000 km². Populaţia: 30 591 000 loc. (1965), formată din numeroase populaţii şi triburi, în special din grupa tai. Capitala: *Bangkok*. Limba de stat: tai. Partea vestică şi nord-vestică a teritoriului este formată din munţi mijlocii (altitudinea maximă: 2 576 m) şi dealuri, în partea centrală se întinde cîmpia Menamului, în partea nord-estică Podişul Korat, iar în sud cîmpii despărţite de culmi muntoase joase. Climă subecuatorială musonică. Cel mai important rîu este Menamul; la graniţa cu Laosul curge Mekongul. Păduri tropicale musonice (cu teak, lemn roşu, bambus ş.a.), în regiunile mai înalte păduri tropicale veşnic verzi, în Podişul Korat savane. Mari zăcăminte de minereu de staniu, zăcăminte de minereu de wolfram, de plumb, de fier, petrol cărbune etc. Este o ţară agrară, în economia căreia monopolurile din S.U.A. deţin poziţii importante. Circa 85% din populaţia activă este ocupată în agricultură, economia forestieră şi pescuit. Predomină marea proprietate moşierească; ţăranii iau pămîntul în arendă. Circa 90% din suprafaţa arabilă este cultivată cu orez. Mai mult de jumătate din culturile de orez se află în cîmpia Menamului. Se mai cultivă porumb, leguminoase, plante textile, arahide, în sud arbori de cauciuc, batate, jams, manioc. Se cresc porci, bivoli, păsări. Se exploatează în special lemn de esenţă preţioasă. Pescuitul este dezvoltat atît pe litoral, cît şi în fluviile din interior. Industria este reprezentată prin exploatări miniere şi mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole (în special decorticarea orezului şi fabrici de zahăr), a

lemnului şi de ciment, textile. Sînt dezvoltate meşteşugurile. **T.** exportă orez, cauciuc, concentrate de staniu, teak, porumb, tapioca. Importă produse de larg consum, produse petroliere etc. Principalii parteneri comerciali: Marea Britanie şi ţările Commonwealthului, Japonia, S.U.A.—*Istoric.* Teritoriul **T.** a fost populat din timpuri străvechi de triburile mon-khmer, care, în mileniul I e.n., au format cîteva state sclavagiste. Triburile *tai*, venite din sud-vestul Chinei, au introdus în **T.** o cultură dezvoltată. În sec. XIII—XIV a avut loc procesul de formare a statului *Tai* (numit de vecinii din răsărit *Siam*), care în sec. al XVIII-lea a atins culmea înfloririi sale. Luptele interne şi fărîmiţarea feudală au dus la slăbirea statului Tai. În 1782 a fost instaurată dinastia Rama, care domneşte şi în prezent. De la sfîrşitul sec. al XV-lea, în **T.** şi-au făcut apariţia europenii (portughezii şi olandezii, apoi englezii şi francezii). În sec al XIX-lea s-a intensificat pătrunderea puterilor coloniale; Anglia (1855) şi Franţa (1856) au impus **T.** tratate înrobitoare, transformînd ţara într-o semicolonie. În 1932 puterea a fost preluată, în urma unei lovituri de stat, de burghezia naţională, tratatele impuse au fost anulate, a fost adoptată o constituţie şi a început înfăptuirea unui program de reforme administrative şi financiare. În 1939 a fost schimbată denumirea de Siam în Tailanda. **T.** a participat la al doilea război mondial alături de Japonia. În timpul războiului, ca urmare a împotrivirii maselor faţă de politica de subordonare a ţării de către Japonia, a luat naştere o puternică mişcare de eliberare naţională; în 1928 a fost creat Partidul Comunist din **T.** După al doilea război mondial, viaţa politică a ţării s-a caracterizat prin intensificarea luptei pentru putere dintre diferite grupări din sînul cercurilor conducătoare, care a avut ca urmare o permanentă instabilitate guvernamentală. În aceste condiţii s-a accelerat penetraţia capitalului nord-american în economia ţării, consolidată prin semnarea în 1950 a unui acord de colaborare economică şi tehnică şi a unui acord de ajutor militar. În 1957 şi în 1958 au avut loc lovituri de stat, puterea fiind preluată de un grup de militari, care a instaurat în ţară un regim de dictatură militară. **T.** face parte din S.E.A.T.O. (din 1954). Este o monarhie constituţională. Şeful statului este regele.

taille *[tai] (la ~)* (în evul mediu în Franţa), denumire a impozitului pe persoane şi pe avere mult timp perceput de seniori de la şerbii lor, iar din sec. al XV-lea, cînd regele şi-a extins autoritatea asupra seniorilor, **t.** a constituit, pînă la revoluţia burgheză din 1789—1794, unul dintre principalele izvoare ale bugetului.

Tailleferre *[taifér]*, Germaine (n. 1892), compozitoare franceză din grupul celor şase. A compus lucrări pentru scenă (balete, opere comice), muzică simfonică şi de cameră.

Taimîr, peninsulă sovietică în extremitatea nordică a continentului asiatic, cuprinsă între Marea Kara şi Marea Laptev. Suprafaţa: circa 400 000 km². Relief variat: în partea sudică şi vestică sînt cîmpii joase, slab ondulate, formate de depozite cuaternare, iar în partea centrală şi nordică Munţii Biranga, formaţi pe roci paleozoice metamorfozate. Altitudinea maximă: 1 146 m. Climă aspră cu precipitaţii reduse. Formaţii vegetale de tundră. Gheţarii pereni cuprind întreaga peninsulă.

Taimur, Mahmud (n. 1894), scriitor şi eseist egiptean. Sub influenţa lui Maupassant şi Turgheniev, a scris 30 de volume de scurte povestiri inspirate din lumea satului, manifestînd preferinţă pentru contrastele puternice şi violenţa pasiunilor. Este tradus în diverse limbi europene.

Tainan, oraş în China, situat în sud-vestul insulei Taivan. 375 100 loc. (1963). Industrie alimentară (mari fabrici de zahăr, băuturi spirtoase), chimică, textilă.

táine, acte de cult sau ritualuri cărora religia creştină le atribuie capacitatea mistică de a transmite credincioşilor „harul divin". Ortodocşii şi catolicii recunosc şapte taine: botezul, mirul, euharistia (împărtăşania), mărturisirea (spovedania), preoţia (hirotonisirea), căsătoria şi maslul, iar protestanţii numai două: botezul şi euharistia.

Taine *[ten]*, Hippolyte (1828—1893), critic literar, istoric al literaturii şi gînditor francez.

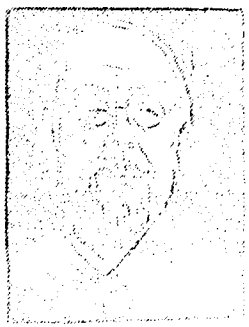

H. Taine

A fost membru al Academiei Franceze. Ca filozof a fost promotor al pozitivismului scientist („Despre inteligenţă", 1870), iar ca istoric a profesat idei conservatoare („Originile Franţei contemporane", 6 vol., 1876—1894), afirmîndu-se îndeosebi prin opera sa de critică, estetică şi istorie literară („La Fontaine şi fabulele sale", 1861; „Istoria literaturii engleze", 1863; „Filozofia artei", 1865—1869 ş.a.). **T.** a încercat să continue metoda clasificărilor naturale a lui Sainte-Beuve, însă, adept al unui determinism eclectic, el a conceput condiţionarea creaţiei literare şi artistice prin schema rigidă a trei factori fundamentali: rasa, mediul şi momentul. Aplicînd această schemă, **T.** exclude rolul primordial al determinării sociale şi explică în mod dogmatic particularităţile individuale şi nuanţele specifice ale creaţiei personalităţilor literare şi artistice. Totuşi, recunoaşterea rolului factorilor obiectivi, precum şi a rolului chiar şi parţial al determinării sociale, a reprezentat un moment pozitiv, întrucît ea l-a servit pe **T.** în

lupta împotriva estetismului şi a misticismului şi a contribuit la progresul cercetărilor în domeniul istoriei şi filozofiei culturii, al criticii şi istoriei literaturii. Reuşind să se rupă uneori de cadrul schematic al sistemului său, datorită unei inteligenţe native, vii şi pătrunzătoare, susţinută de o fină erudiţie, **T.** a stabilit judecăţi de valoare care s-au impus. El este printre primii care au dat o justă apreciere operei lui Balzac şi a lui Stendhal. Scrierile sale şi-au datorat prestigiul şi stilului lor colorat şi sugestiv. Opera sa a fost tradusă, parţial, în limba română.

taipini, denumire dată participanţilor la războiul ţărănesc antifeudal, anticolonialist şi de eliberare din 1851—1864 de sub dominaţia dinastiei manciuriene Ţin din China. După ce au eliberat o mare parte a teritoriului, **t.** au întemeiat pe valea fluviului Ianţzî „Statul ceresc al marii păci" *(Taipin tian go)*, cu capitala la *Nankin*. Revoluţionarii **t.** au iniţiat o serie de reforme economice şi sociale, dintre care cea mai importantă a fost „Legea asupra pămînturilor", în baza căreia proprietăţile feudalilor au fost confiscate şi împărţite, pe baze egalitariste, ţăranilor. Deşi înfrînt în 1864 de reacţiunea internă sprijinită de forţe armate ale Angliei, Franţei şi S.U.A., războiul ţărănesc al **t.** a zdruncinat din temelii dominaţia manciuriană şi a dat o lovitură puternică feudalismului în China. V. şi războaiele opiului.

Taiţa, riu (52 km) în Dobrogea; face parte din categoria rîurilor tributare direct Mării Negre. Izvorăşte din Munţii Dobrogii, străbate o serie de depresiuni intracolinare şi se varsă în lacul Babadag.

Taivan 1. Insulă chineză în Oceanul Pacific, despărţită de continent printr-o strîmtoare. Suprafaţa: 35 961 km². Populaţia: 12 070 000 loc. (1965), împreună cu insulele Penhuledao (Pescadore), din care 98% chinezi. Centrul administrativ: *Taibei (Taipeh)*. Relief variat. Sistemul muntos Taivanşan are versantul estic abrupt (spre Oceanul Pacific), iar cel vestic

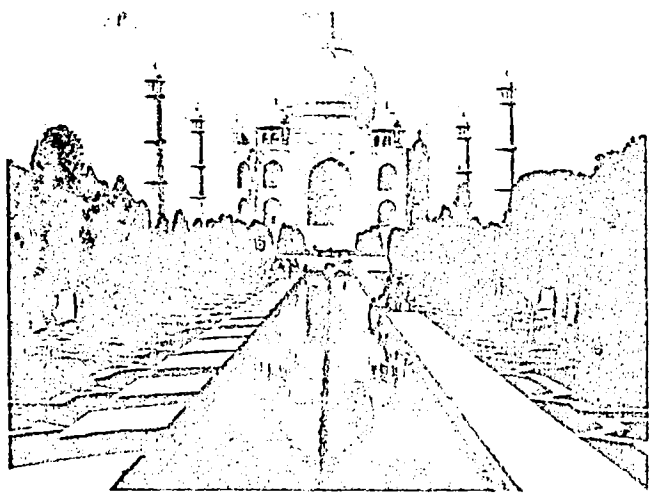

Taj Mahal

domol, coborînd în trepte spre o cîmpie litorală. Seismicitate ridicată. Climă tropicală musonică umedă. Insula **T.** este frecvent expusă taifunurilor. Formaţii vegetale tropicale şi subtropicale, cu numeroase endemisme floristice; păduri etajate tropicale, subtropicale, de conifere, tufişuri de stepă înaltă. Zăcăminte de cărbuni, petrol şi gaze, aur, cupru, aluminiu. Peste 1/3 din suprafaţa arabilă a **T.** se cultivă cu orez (două recolte pe an), tutun, arahide, iută etc. Plantaţii de trestie de zahăr, bananieri, ananas, citrice, camfor (3/4 din producţia mondială) etc. Pescuit. Industrie alimentară, textilă, chimică, de celuloză şi hîrtie, de prelucrare a petrolului, şantiere navale etc. — *Istoric.* Vechi teritoriu chinez, **T.** a devenit, începînd din sec. al XVI-lea, obiectul atacurilor puterilor coloniale. Portughezii au denumit insula *Formosa* (în limba portugheză „minunată"). Pe baza tratatului de la Simonoseki (1895), încheiat în urma războiului japono-chinez (1894—1895), China a fost nevoită să cedeze **T.** Japoniei. În timpul ocupaţiei japoneze (1895—1945) au avut loc numeroase răscoale populare, înăbuşite în mod sîngeros de către japonezi. După capitularea Japoniei în cel de-al doilea război mondial, **T.** şi insulele Penhuledao (Pescadore) au fost restituite Chinei, potrivit hotărîrilor Conferinţei de la Cairo (1943) şi a Declaraţiei de la Potsdam (1945). În 1949, rămăşiţele clicii reacţionare gomindaniste s-au refugiat pe insulă, continuînd ostilităţile; în 1950, S.U.A. au creat, în insula **T.**, o serie de baze militare aeriene şi maritime, ocupînd-o. O dată cu încheierea unui acord militar între S.U.A. şi clica reacţionară gomindanistă (1954), **T.** a fost inclus în reţeaua de pacte militare agresive ale imperialismului nord-american şi a devenit o bază pentru acte de agresiune şi provocări, îndeosebi împotriva R.P. Chineze. **2.** Strîmtoare între ţărmul răsăritean al R.P. Chineze şi insula Taivan, despărţind Marea Chinei de Est de Marea Chinei de Sud. Lungimea: 360 km. Lăţimea minimă: 130 km. Adîncimea minimă: 60 m.

Taj Mahal (ARHIT.), mausoleu celebru, capodoperă a artei hinduse, construit la Agra între 1631 şi 1653, pe malul rîului Jumna, de către împăratul Şah-Jahan în memoria soţiei sale, Mumtaz-Mahal. Clădit din marmură albă, decorat cu intarsii de marmură colorată şi cu versete din Coran, **T.** este un edificiu uriaş de plan octogonal, dominat de o imensă cupolă (47 m diam.).

Tajo */táho/*, fluviu în vestul Europei, în Spania şi Portugalia (1 010 km). Izvorăşte din

estul Spaniei, din Sierra de Cuenca, de la 1 600 m altitudine, străbate podişul Castilia Nouă şi se varsă printr-un estuar în Oceanul Atlantic, în apropiere de Lisabona. Afluent principal: Alagón (pe dreapta, în Spania). Navigabil pentru vase mari în aval de Santarém (Portugalia). Hidrocentrale şi lacuri de acumulare. Trece prin oraşele Toledo, Alcantara (Spania), Lisabona (Portugalia). În Portugalia se numeşte *Tejo*.

takîr (GEOGR.), denumire dată, în regiunile aride din Asia Centrală, terenurilor argiloase salinizate, a căror suprafaţă crapă în perioadele secetoase, desfăcîndu-se în plăci poligonale.

Takla-Makan, deşert nisipos în vestul R. P. Chineze, suprapus peste partea centrală a depresiunii *Kaşgaria*. Suprafaţa: 300 000 km². Altitudinile variază între 800 şi 1500 m. Dune gigantice; numeroase barcane. Climă continentală uscată; vînturi puternice. Partea centrală a deşertului **T.-M.** este lipsită de vegetaţie. În oaze şi în lungul unor cursuri de apă se practică culturi agricole.

Takoradi v. **Sekondi-Takoradi.**

tal (gr. *thallos* „ramură"; BOT.), corp vegetal, lipsit de vase conducătoare, care nu este diferenţiat în rădăcină, tulpină şi frunze. **T.** poate fi monocelular (la bacterii şi la unele alge), pluricelular (la ciuperci şi alge) sau poate fi diferenţiat în rizoid (care ţine loc de rădăcină), cauloid (porţiune comparabilă cu tulpina) şi filoide (organe lăţite cu aspectul frunzelor). Dimensiunile **t.** variază de la cîţiva microni (la bacterii) pînă la mai mulţi metri lungime (ex. la alga brună *Macrocystis* ajunge la 300 m lungime).

Tal, Wasfi (n. 1920), prim-ministru al Iordaniei şi ministru al apărării (din 1965). A deţinut aceleaşi funcţii şi în 1962—1963.

talámus (ANAT.), formaţie anatomică constituită din centri nervoşi cu valori funcţionale diferite, situată în mijlocul feţei interne a fiecărui emisfer cerebral, de o parte şi de alta a ventriculului al III-lea. **T.** este o staţiune intermediară în calea spre scoarţa cerebrală a diferitelor aferenţe senzitive (tactile, dureroase etc.) şi senzoriale (optice şi acustice). Constituie o zonă de integrare nervoasă a unor funcţiuni vegetative şi endocrine (foame, sete, funcţiunea glandelor hipofiză, tiroidă, corticosuprarenală etc.).

talánt (în Grecia antică) **1.** Unitate de măsură a greutăţii, care varia de la o polis la alta (în Atica echivala cu 26 kg). **2.** Monedă de aur sau de argint, cu o valoare variabilă de la o polis la alta şi de la o epocă la alta.

talasoterapíe (gr. *thalassa* „mare" şi *therapia* „tratament"; MED.), metodă de tratament care foloseşte ca factor activ de vindecare a unor boli aerul marin asociat sau nu cu băile de mare. Prin **t.** se tratează unele boli ca: hipotiroidismul, reumatismul cronic, sinuzitele, debilitatea etc.

Talaz, George (pseudonimul lui *George Antonescu*) (n. 1890), poet român. S-a născut în comuna Toporăşti (reg. Iaşi). A frecventat cenaclul lui M. Dragomirescu şi a colaborat la periodicele „Flacăra", „Universul literar", „Gîndirea", „Azi" etc. A cultivat o poezie meditativă, a cărei putere de sugestie este atenuată de explicarea excesivă a semnificaţiilor („Flori de lut", 1920; „Rîsul apei", 1923; „Soare", 1926; „Armonii în zori", 1961).

Talbot *[to:lbət]*, William Henry Fox (1800—1877), fizician şi inventator englez. În 1834 a realizat primele fotografii pe hîrtie (talbotipii), iar în 1851 a inventat un procedeu de fotografiere instantanee. În cercetările sale a abordat şi probleme de spectroscopie, matematică, astronomie şi arheologie.

talc (MINER.), silicat natural hidratat de magneziu, cristalizat în sistemul monoclinic şi care formează frecvent lamele şi mase solzoase de culoare verde-deschis sau albicioasă. Are duritate mică şi luciu gras. Se utilizează în industria hîrtiei, cauciucului, textilă, ceramică, a vopselelor etc. În Republica Socialistă România se găseşte la Cerişor (reg. Hunedoara) şi la Rusca Montană (reg. Banat).

Taleb (Talib), Naji (n. 1917), prim-ministru al Irakului (din august 1966). Militar de carieră, a făcut parte din statul major al ofiţerilor care, în 1958, au răsturnat monarhia irakiană. În 1958—1959, 1963 şi 1964—1965 a deţinut diferite portofolii ministeriale.

talént, îmbinare a aptitudinilor unei persoane care favorizează realizarea unei activităţi creatoare în domeniul tehnicii, ştiinţei, artei etc. Bazîndu-se pe anumite dispoziţii naturale ale organismului, mai ales pe particularităţile fundamentale ale sistemului nervos (forţa, echilibrul şi mobilitatea proceselor nervoase), **t.** pentru o anumită activitate umană se dezvoltă în cadrul însuşirii activităţii respective, în funcţie de condiţiile de viaţă şi de educaţie.

táler 1. Veche monedă de argint germană, care a circulat în Europa. **2.** Denumire generală a unui grup de monede re-

Taler (avers)

ale de argint, care au circulat în ţările române în sec. XVII—XVIII. Cei mai cunoscuţi au fost *t. leonini (Loewenthaler)*, *t. olandezi (loewen Rijks-Daalder)*, **t.** împărăteşti (zgripţori), **t.** polonezi, **t.** veneţieni *(scuzi)* şi **t.** turceşti. **3.** Denumire a birului

Taler (revers)

în țările române în secolele XVII—XVIII.

Tales din Milet (c. 625—550 î.e.n.), filozof și matematician grec, întemeietor al școlii filozofice materialiste din Milet (Ionia). Exponent ideologic al democrației sclavagiste. Conform concepției materialist-naive a lui **T.**, o materie determinată, *apa*, ar fi izvorul prim și substanța tuturor lucrurilor din natură. Pămîntul ar pluti pe apă ca un talger plat. Dincolo de cer, închipuit ca o boltă, s-ar afla tot apă. **T.** are descoperiri în domeniul aritmeticii, geometriei și astronomiei. Prin *teorema* lui **T.** se înțelege propoziția care afirmă că o paralelă dusă la una dintre laturile unui triunghi le împarte pe celelalte două în segmente proporționale. De asemenea, i se atribuie prezicerea eclipsei totale de Soare din anul 585 î.e.n. și lucrarea „Astrologia nautică".

tálgere, instrument muzical de percuție, format din două plăci rotunde de alamă, ușor concave, care se prind de mîinile executantului cu ajutorul unor curele. Lovite unul de altul, **t.** produc un sunet puternic și metalic, de înălțime nedeterminată. Folosite inițial în orchestrele populare asiatice și în muzicile militare, **t.** și-au cucerit apoi un loc stabil și în orchestrele simfonice.

Talia (în mitologia greacă), muza comediei. Era reprezentată ca o tînără fată, încununată

Talia

cu iederă, care ține într-o mînă masca specifică a comediei.

Talianu, Ion (1889—1956), actor român, artist emerit. A studiat la Conservatorul din București. A jucat în diverse companii dramatice, iar din 1946 la Teatrul național din București. Actor comic cu mari resurse în realizarea portretului satiric. **T.** a interpretat cu vervă roluri din piesele lui Delavrancea, Caragiale, Al. Kirițescu, H. Lovinescu ș.a. Laureat al Premiului de stat.

Talien (Dairen), oraș în nord-estul R.P. Chineze, în raionul de concentrare urbană Liuta.

talión (DR.), formă de reprimare a infractorilor folosită în orînduirea sclavagistă, care consta în faptul de a cauza celui vinovat un rău identic sau similar cu acela pe care el l-a cauzat victimei („ochi pentru ochi, dinte pentru dinte"). El a constituit un progres în evoluția istorică a dreptului penal, fiindcă înlocuia „răzbunarea privată", care era nelimitată, cu o formă de răzbunare limitată.

talismán v. **amuletă.**

táliu (CHIM.), *Tl.* Element cu nr. at. 81; gr. at. 204,39; gr. sp. 11,83; p.t. 302,5°C; p.f. circa 1 450°C, din grupa a III-a a sistemului periodic. Se găsește în natură în cantități mici, însoțind unele metale grele (*Zn, Cu, Fe*) în sulfurile lor. Este un metal moale, alb-lucios în tăietură proaspătă; în contact cu aerul se acoperă cu un strat cenușiu de oxizi. Formează combinații în care funcționează în stările de valență 1 și 3. În stare monovalentă, **t.** este mai stabil decît în stare trivalentă. Combinațiile sale sînt toxice (sulfatul de **t.** trivalent se folosește ca otravă pentru șobolani).

Tallahassee *[tɛləhési:]*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Florida, situat în apropiere de țărmul Golfului Mexic. 60 000 loc. (1962). Industria lemnului și alimentară. Aeroport. Universitate, institut agricol.

Talleyrand-Périgord *[talerâ-perigór]*, Charles Maurice de (1754—1838), diplomat francez, unul dintre renumiții diplomați ai lumii. Aristocrat de origine, fost episcop de Autun, **T.-P.** a fost ales deputat de Autun în Adunarea Statelor generale, calitate în care a sprijinit revendicările stării a treia. Între 1792 și 1796 a trăit în emigrație. A fost ministru de externe în timpul Directoratului (avînd un rol activ în organizarea loviturii de stat

Ch. M. Talleyrand-Périgord

de la 18 brumar 1799), Consulatului, Imperiului și Restaurației, iar între 1830 și 1834 ambasador la Londra. Reprezentînd Franța la Congresul de la Viena (1814—1815), **T.-P.** a susținut, în scopul menținerii integrității teritoriale a Franței și frînării tendințelor de expansiune teritorială ale Prusiei și Rusiei, așa-numitul „principiu al legitimității", potrivit căruia statele să revină suveranilor lor legitimi. Politician abil, carierist, avid de cîștiguri, maestru al intrigilor politice, și-a trădat rînd pe rînd stăpînii, fiind credincios doar intereselor sale și intereselor marii burghezii franceze.

Tallin, oraș în U.R.S.S., capitala R.S.S. Estone, situat pe țărmul Golfului Finic, mare port la Marea Baltică. 330 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (excavatoare, mașini pentru construcții, mașini electrice, cabluri, aparate de radio etc.), a celulozei și hîrtiei, de prelucrare a lemnului (mobilă), a materialelor de construcție, textilă, de încălțăminte, alimentară etc. Nod feroviar și rutier, aeroport. Sediul Academiei de Științe a R.S.S. Estone, institut politehnic, pedagogic, de artă plastică, conservator, teatre, muzee. Numeroase monumente arhitectonice medievale.

Talma, François Joseph (1763—1826), mare actor fran-

Tallin. Piața Primăriei

cez de tragedie. Între anii 1786 și 1788 a urmat cursurile „Școlii dramatice regale". În anul 1787 Talma a debutat la Comedia Franceză, pe a cărei scenă a interpretat cu strălucire multe roluri din repertoriul clasic francez, ca și rolurile titulare din tragediile lui Shakespeare. Calitățile sale naturale, statura impunătoare, timbrul și volumul neobișnuit al glasului, dicțiunea savant nuanțată erau întregite de o rară putere de comunicare a emoției. Expresie a spiritului unei epoci, arta sa a constituit un punct de tranziție între clasicism și realism în teatrul francez. Ca inovator, **T.** a introdus în spectacolul de tragedie nota de adevăr și de viață, măsura și firescul, părăsind elocvența artificială și emfaza. Reformator și în domeniul costumației teatrale, el a adus pe scena franceză principiul autenticității în reprezentarea plastică a personajului, plasarea eroului în timpul și spațiul în care se desfășoară acțiunea dramatică. A publicat în 1825 „Mémoires sur Lekain et sur l'art dramatique".

Talmud (ebr. *lamad* „studiere"), culegere cuprinzînd comentarii la textul Bibliei, întocmite între sec. III î.e.n. și sec. V e.n. **T.** este alcătuit din două părți: *Mișna* (Repetarea legii), care explică Pentateuhul (Tora), și *Ghemara* (Completarea legii), care interpretează în mod scolastic Mișna. El a fost redactat în două versiuni: una ierusalimiteană, sau palestiniană, și una babiloneană. Formulează normele religioase și social-juridice ale mozaismului.

talofíte (gr. *thallos* „ramură" și *phyton* „plantă"; BOT.; *Thallophyta*), denumire dată plantelor inferioare (bacterii, alge, ciuperci, licheni), al căror corp vegetativ este un tal. **T.** se înmulțesc prin diviziune, prin spori sau prin gameți și au ciclul de dezvoltare format din una sau două generații. Trăiesc, în general, în apă sau în locuri umede.

tálus (ANAT.) v. **astragal.**

talúz (lat. *talus* „călcîi"; CONSTR.) **1.** Suprafață laterală înclinată a unui rambleu sau a unui debleu. **2.** Tangentă trigonometrică a unghiului ascuțit pe care-l formează, cu orizontala, dreapta cea mai înclinată de pe suprafața laterală a unui rambleu sau a unui debleu; se exprimă printr-un raport de forma 1 : *n*. Valoarea maximă a **t.** pentru care se menține echilibrul unei mase de pămînt fără să se producă alunecarea granulelor se numește *t. natural* și el caracterizează calitatea pămîntului respectiv.

talvég (germ. *Tal* „vale" și *Weg* „drum"; GEOGR.), linie care unește punctele cu cea mai mare adîncime de-a lungul albiei unui rîu sau de-a lungul unei văi și care constituie direcția de scurgere a apelor.

Tamasidava, localitate getodacică, neidentificată; menționată în „Geografia" lui Ptolemeu la est de Siret, în centrul Moldovei.

Tambov, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat în partea centrală a Cîmpiei Ruse. 203 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (utilaj industrial, mecanică), chimică (articole din cauciuc sintetic, vopsele și lacuri), alimentară și ușoară. Nod feroviar. Teatre, muzee.

tambúchi (ital. *stambugio* „cameră mică"; NAV.), deschidere dreptunghiulară sau rotundă în puntea unei nave, prevăzută cu capac sau cu gheretă de intrare și care este folosită pentru accesul personalului în încăperile de sub punte.

tambúr 1. (TEHN.) **a)** V. *tobă.* **b)** *Tambur gradat,* piesă componentă a unor instrumente și a unor aparate de măsură, avînd forma unui cilindru prevăzut la exterior cu o scară gradată (ex. *t.g.* al micrometrului). **2.** (ARHIT.) **a)** Denumire generică dată elementelor cilindrice care intră în alcătuirea unui edificiu. **b)** Fiecare dintre pietrele cilindrice care compun fusul unei coloane. **c)** Corpul cilindric sau poligonal al unei turle, cuprins între bază și cupolă. **d)** Mic vestibul situat la intrarea unei clădiri și cuprins între două rînduri de uși. **e)** Vestibul cilindric în interiorul căruia se învîrtește o ușă pivotantă cu mai multe aripi.

tamburína, mică tobă portativă, alcătuită dintr-un cerc pe care este întinsă o membrană

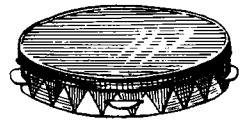

Tamburină

și prevăzută cu mici talgere sau cu clopoței. Instrument popular în Spania, Italia și Orient, **t.** este mînuită de dansatori, care își acompaniază astfel dansul. Se folosește uneori și în orchestră pentru efecte speciale, de ritm și coloratură.

Tamerlan v. **Timur-Lenk.**

Tamisa, cel mai mare fluviu din Marea Britanie, situat în sudul țării (332 km). Izvorăște din dealurile Cotswold, curge spre est, traversează o cîmpie cu relief accidentat, separă culmile Chiltern de dealurile White Horse și se varsă printr-un estuar în Marea Nor-

dului. Lățimea maximă a estuarului este de 16 km. Nivele maxime iarna și minime vara. În cursul inferior al fluviului se fac simțite mareele (la Londra ating 6—6,5 m). Navigabil (vasele oceanice pătrund pe **T.** pînă la Londra). Prin canale navigabile se leagă cu Golful Bristol și Marea Irlandei. Trece prin orașele Oxford, Reading, Londra ș.a.

Tamm, Igor Evghenievici (n. 1895), fizician sovietic, profesor la Universitatea din Moscova, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. Are contribuții în domeniile teoriei nucleului atomic, radiației, corpului solid etc. Împreună cu I.M. Frank a explicat (în 1937) efectul Cerenkov. Premiul Nobel (1958).

Tampere (Tammerfors), oraș în sudul Finlandei, pe țărmul lacului Näsijärvi. 133 400 loc. (1963). Port lacustru. Industrie constructoare de mașini (locomotive), textilă, chimică, de celuloză și hîrtie, de pielărie și încălțăminte.

tampón (C.F.), piesă fixată pe traversa frontală a unui vehicul de cale ferată, care are rolul de a menține o anumită distanță între vehiculele cuplate, de a amortiza mișcările oscilatorii și de a prelua șocurile dintre acestea în timpul mersului.

tamponamént (MED.), metodă de a opri sîngerarea prin compresiune locală pe venă sau arteră cu ajutorul compreselor în cazul plăgilor superficiale sau cu ajutorul meșelor în cazul unor plăgi profunde sau al unor cavități naturale.

tam-tám, instrument muzical de percuție, de origine asiatică, alcătuit dintr-un disc concav suspendat, de metal forjat, care este lovit cu un ciocan, producînd un sunet prelung, misterios în piano și haotic în forte. Se mai numește *gong*.

Tananarive, capitala Republicii Malgașe, situată în regiunea centrală a țării, pe platoul înalt Irmina. 254 000 loc. (1962). Nod feroviar, rutier și aerian. Întreprinderi alimentare, de pielărie și încălțăminte, de prelucrare a lemnului. Academie de științe, universitate și alte institute de învățămînt superior, observator astronomic.

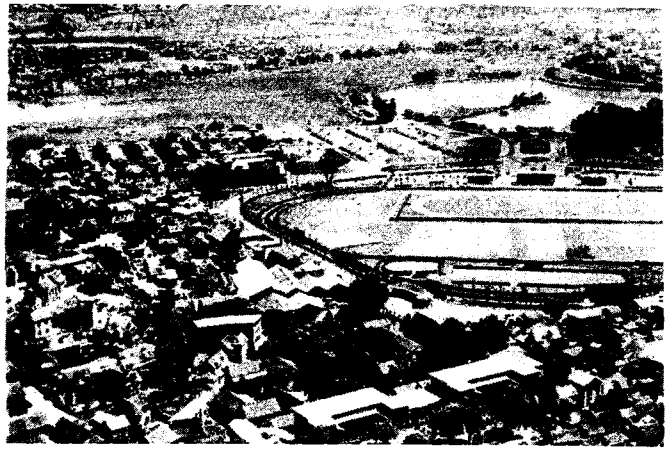

Tananarive.

tanánți (CHIM.), substanțe chimice anorganice sau organice, naturale sau sintetice, utilizate la tăbăcirea pielor crude. Din categoria **t.** anorganici fac parte sărurile de crom (sulfați, alauni, bicromați), de aluminiu (sulfat, alauni) etc. **T.** organici naturali, substanțe de origine vegetală cu gust astringent, se găsesc în coaja, frunzele și fructele unor plante (în coji de stejar, salcie, molid, în lemn de stejar, de quebracho, în fructe de valonee, mirobalan, în gogoșile de ristic etc.). Materialele vegetale bogate în substanțe tanante se folosesc fie ca atare, fie ca extract tanant, cînd sînt supuse extracției cu apă. Ca **t.** sintetici sînt folosiți produși macromoleculari de tipul rășinilor fenolice, metilolureice, metilolaminice sulfonate etc. Utilizarea **t.** în tăbăcărie se bazează pe proprietatea lor de a coagula gelatinele proteinice din pielea animală, făcînd-o rezistentă la îmbibarea cu apă și la putrezire și păstrîndu-i totodată flexibilitatea și moliciunea.

tanatofobíe (gr. *thanatos* „moarte" și *phobos* „teamă"; MED.), stare patologică în care bolnavul este preocupat continuu de frica de moarte. Apare în unele boli neuropsihice.

tanc (engl. *tank* „rezervor, cisternă") **1.** (MILIT.) Mașină de luptă pe șenile, cu o mare mobilitate, cu blindaj puternic, dotată cu armament cu o mare putere de foc. În funcție de greutate, blindaj și armament, **t.** se împart în: *ușoare* (pînă la 20 t), *mijlocii* (pînă la 40 t) și *grele* (peste 40 t). — *T. amfibiu,* tanc care se poate deplasa și pe apă. **2.** (TEHN.) Rezervor pentru lichide, confecționat de obicei din tablă de oțel.

Táncsics *[táncici]*, Mihály (1799—1884), democrat revoluționar ungur. În preajma și în timpul revoluției din 1848—1849 a militat pentru lichidarea privilegiilor nobilimii, pentru abolirea servituților feudale și pentru independență națională; el a cerut primul eliberarea țăranilor iobagi fără răscumpărare. Arestat în 1847, **T.** a fost eliberat din închisoare în martie 1848 de către poporul răsculat; după înfrîngerea revoluției a dus activitate revoluționară ilegală; fiind aruncat din nou în închisoare. După eliberarea sa, **T.** s-a alăturat mișcării muncitorești ungare incipiente, devenind președintele Uniunii generale a muncitorilor și sprijinind apoi partidul socialist. **T.** s-a lăsat însă influențat de unele iluzii caracteristice socialismului utopic. Figura lui a devenit simbolul legăturii dintre tradițiile revoluției din 1848 și mișcarea muncitorească ungară.

tandém (TEHN.), poziție de montare a două sau a mai multor piese principale similare ale unei mașini ori a unor sisteme tehnice similare (care lucrează împreună), astfel încît acestea să se găsească în același plan sau

pe același ax longitudinal (ex. *elicea-t.* este formată din două elici așezate pe același ax, *motorul-t.* are cilindrii coaxiali și pistoane cu tijă comună etc.).

tangáj (NAV., TRANSP.), mișcare oscilatorie de rotație a unei nave sau a unui vehicul terestru în jurul unei axe transversale, orizontală. La nave, **t.** se produce cînd direcția de înaintare este perpendiculară pe valuri sau sub acțiunea vîntului; la vehiculele terestre, **t.** este provocat de neregularitățile căii de rulare.

Tanganica, lac tectonic situat în Africa de est, la 782 m altitudine, în Congo (Kinshasa), Zambia, Tanzania și Burundi. Suprafața: 32 900 km². Adîncimea maximă: 1 435 m. În perioada cu nivele ridicate, apele lacului sînt evacuate prin rîul Lukuga în fluviul Congo. Faună ihtiologică endemică. Navigabil. Principalele porturi: Karema (Tanzania), Usumbura (Burundi), Albertville (Congo). Lacul a fost descoperit în 1858 de J. F. Speke și R.F. Burton.

Tanganica, stat în Africa de est, care, împreună cu Zanzibarul, a format în 1964 statul Tanzania. — *Istoric.* Pe teritoriul **T.**, populat din timpuri străvechi, s-a dezvoltat pe la începutul erei noastre o originală cultură materială a fierului. În secolele următoare, așezările de pe țărm au avut strînse legături comerciale cu grecii, romanii, arabii. În evul mediu, pe coastele **T.** s-a dezvoltat o puternică civilizație orășenească, avînd întinse relații comerciale cu India, Indonezia și China. Regiunea de coastă a **T.** a intrat, în sec. X—XVIII, în sfera de influență arabă. În sec. al XVI-lea au apărut în regiunile de coastă portughezii, izgoniți definitiv în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În 1856 litoralul **T.** a intrat în componența sultanatului Zanzibar, iar în 1891 întregul teritoriu al **T.** a fost inclus în colonia germană Africa Orientală. În timpul primului război mondial, **T.** a fost ocupată de trupele engleze. Potrivit tratatului de pace de la Versailles, **T.** a fost trecută sub administrația Angliei, ca teritoriu sub mandatul Ligii Națiunilor, iar din 1946 ca teritoriu sub tutela O.N.U. Sub presiunea mișcării de eliberare națională, care s-a intensificat după cel de-al doilea război mondial, **T.** a obținut, în 1961, independența de stat. În aprilie 1964, în baza acordului încheiat între guvernele **T.** și Zanzibarului, a fost creată Republica Unită Tanganica și Zanzibar, denumită, din octombrie 1964, Republica Unită Tanzania.

tangéntă (MAT.) **a)** *Tangentă la o curbă C într-un punct $M \in C$ (la dreapta sau la stînga lui M),* dreapta limită, dacă există, către care tinde secanta MM' cînd punctul $M' \in C$, vecin cu M, tinde către M (de la dreapta la stînga sau de la stînga la dreapta).

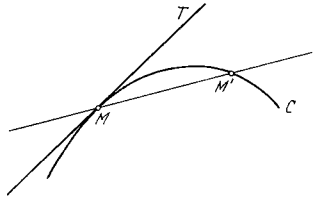

T tangenta în *M* la curba *C*

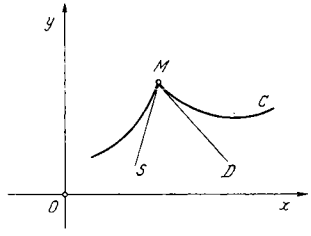

MS tangentă la stînga.
MD tangentă la dreapta.

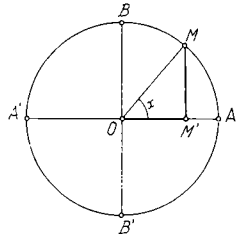

$M'M/OM'$ — tangenta unghiului x

Dacă în $M \in C$ există **t.,** se spune că M este *punct regulat al curbei C.* **b)** Funcție trigonometrică definită astfel: în cercul de centru O ducem două diametre perpendiculare $A'A$ și $B'B$. Considerăm unghiul $\sphericalangle AOM = x$, cu M punct pe cerc. Fie M' proiecția lui M pe $A'A$. Atunci **t.** unghiului x este $M'M/OM'$. **T.** unghiului x este egală cu $\frac{\sin x}{\cos x}$. Domeniul de definiție este dreapta reală fără punctele de abscise $(2k+1)\frac{\pi}{2}$, $k=0, \pm 1, \pm 2, \ldots$, iar domeniul valorilor intervalul deschis $(-\infty, +\infty)$. **T.** este o funcție impară și periodică, cu perioada π. **T.** unghiului x se notează prescurtat $\mathrm{tg}x$. **c)** *Tangentă hiperbolică,* funcția hiperbolică egală cu $\frac{\mathrm{sh}\, x}{\mathrm{ch}\, x}$. Domeniul de definiție este dreapta reală R, iar codomeniul intervalul $(-1, +1)$. *T.h.* a numărului x se scrie prescurtat $\mathrm{th}\, x$.

Tanger, oraș și port în Maroc, situat pe țărmul Oceanului Atlantic, la intrarea în strîmtoarea Gibraltar. 164 230 loc. (1961). Important centru comercial. Aeroport. Industrie alimentară, textilă, a cimentului. Monumente arhitectonice (moschei, palate).

tangón (NAV.), bară din lemn rotund, legată articulat la un capăt de bordajul unei nave și prinsă cu parîme pentru susținere și pentru manevrare. **T.** este folosit pentru legarea bărcilor lăsate la apă, pentru a purta loch-ul, pentru a susține o macara etc.

tangóu, vechi dans popular spaniol, elegant și pasionat, în măsură binară și tempo moderat. S-a răspîndit în Europa, în America de Sud și de Nord, ca dans de salon și devenind, ca atare, unul dintre dansurile cele mai populare din ultimele decenii.

tanínuri (CHIM.), produși vegetali de compoziție complexă, cu gust astringent, solubil în apă, care în soluție apoasă au însușirea de a tăbăci pielea și de a produce cu sărurile de fier o colorație neagră-albăstruie sau verde. Se împart în *t. hidrolizabile* (care prin hidroliză conduc la acid galic sau la un derivat al lui și o monozaharidă) și *t. condensate* sau *catechinice* (alcătuite din derivați ai catechinei și care nu pot fi descom-

puse decît prin topire alcalină). Sînt întrebuinţate în tăbăcărie şi la fabricarea cernelurilor negre.

Tanit (în religia cartagineză), zeiţa cerului şi a lunii, reprezentată ca o femeie cu cap de vacă. Identificată cu zeiţa feniciană Astarte sau Iştar, cu Artemis la greci şi cu Diana la romani.

Taniug *(Telegrafska Agencija Nova Jugoslavija)*, agenţie telegrafică de ştiri a Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, cu sediul la Belgrad. Înfiinţată în 1943, are filiale şi corespondenţi atît în Iugoslavia, cît şi în alte ţări.

Tank, Maksim (n. 1912), poet sovietic bielorus. A debutat cu volume de versuri revoluţionare. Încadrîndu-se din 1928 în lupta Comsomolului, **T.** s-a impus ca un poet militant (poemul „Naroci", 1937; culegerile „Culoarea roşie", 1937; „Sub catarg", 1938). După 1940 a publicat versuri cu tematică patriotică (poemul „Ianuk Sialiba"). Poezia lui **T.** se caracterizează prin ritmul energic, imaginile pregnante şi caracterul ei oral (culegerile: „Pe piatră, oţel şi aur", 1951; „Piinea mea de toate zilele", 1961 ş.a.).

Tannenberg, localitate în nord-estul Poloniei (azi *Stebark*), în apropierea căreia a avut loc bătălia de la Grünewald (1410). În timpul primului război mondial a avut loc aici, în august 1914, o bătălie în cursul căreia armata germană, condusă de Hindenburg, a provocat armatei ruse, comandată de generalul A.V. Samsonov, o mare înfrîngere.

Tanoviceanu, Ioan (1856—1917), jurist român. A fost profesor de drept şi procedură penală la Facultatea de drept din Iaşi şi la cea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. Adept al concepţiilor şcolii pozitiviste penale. Op. pr.: „Curs de drept şi procedură penală" (1912).

Tan Sî-tun (1865—1898), om de stat şi filozof materialist chinez, reprezentant al aripii radicale a mişcării pentru reforme antifeudale de la sfîrşitul sec. al XIX-lea. A enunţat teza privitoare la existenţa substanţei materiale „itai", aflată în veşnică mişcare şi transformare; s-a opus concepţiilor religioase. Devenit demnitar de stat, a fost condamnat la moarte şi executat în urma unui complot al reacţiunii.

Tanşan, oraş în R.P. Chineză, în provincia Hebei. 800 000 loc. (1957). Mare centru al industriei grele: exploatarea cărbunelui (bazinul carbonifer Kailuan), industria energiei electrice, siderurgie, industrie a cimentului, constructoare de maşini, chimică etc.

Tanta, oraş în Republica Arabă Unită, situat în Delta Nilului. 209 500 loc. (1962). Nod feroviar şi rutier, mare centru comercial. Industrie textilă şi alimentară.

tantál (CHIM.), *Ta.* Element cu nr. at. 73; gr. at. 180,88; p.t. 3 010°C; p.f. circa 4 100°C; gr. sp. 16,7. Face parte din subgrupa a V-a a sistemului periodic al elementelor. Este un metal rar, cenuşiu, lucios, ductil şi maleabil, foarte rezistent din punct de vedere chimic. Se găseşte în natură în mineralul tantalit şi în pămînturile rare. Formează combinaţii în treptele de valenţă 2,3,4 şi 5. Se întrebuinţează ca înlocuitor al platinei la confecţionarea unor ustensile de laborator, la fabricarea filamentelor pentru unele becuri etc.

Tantal (în mitologia greacă), rege al Lidiei. Potrivit legendei, la un ospăţ le-a dat zeilor să mănînce bucăţi din trupul ciopîrţit al fiului său. Drept pedeapsă, din porunca lui Zeus, **T.** a fost dus în Hades în mijlocul unei bălţi, de unde nu izbutea să bea niciodată din apa care dispărea mai înainte de a-i atinge buzele însetate. Deasupra sa, crengile unui arbore încărcat cu roade se dădeau şi ele înapoi ori de cîte ori **T.** voia să-şi potolească foamea cu acestea. Expresia „chinuri tantalice" se referă la suferinţele iscate de pe urma unei strădanii care dă mereu greş, chiar în pragul reuşitei.

tantiémă (fr. *tantième*, de la *tant* „atît"; FIN.), sumă încasată de administratorii unei întreprinderi din beneficiul net al acesteia pentru participarea la conducerea ei. **T.** se acordă în afară de dividendele primite în raport cu valoarea acţiunilor pe care le posedă şi în afara jetoanelor de prezenţă.

tantrism, curent religios panindian care a apărut ca o reacţie împotriva interdicţiilor religioase şi sociale ale vechiului brahmanism, introducînd în cult unele elemente populare. Denumirea provine de la *tantra*, scrieri religioase hinduse şi budiste, redactate, probabil, în sec. IX-XIII.

„Tanügyi Ujság" *[tonügi újşag]* („Gazeta învăţămîntului"), revistă în limba maghiară, editată de Ministerul Învăţămîntului şi Comitetul Uniunii sindicatelor din învăţămînt şi cultură din Republica Socialistă România. Înfiinţată în 1957, revista apare săptămînal, la Bucureşti.

Tanumafili al II-lea, Malietoa (n. 1913), şef al statului Samoa de Vest (din 1963); în 1962—1963 a fost şef asociat al acestui stat.

Tanzania *(Republica Unită Tanzania)*, stat în Africa de est, cuprinzînd un teritoriu continental (Tanganica) situat între Mozambic, Malawi, Zambia, Congo (Kinshasa), Burundi, Ruanda, Uganda, Kenia şi Oceanul Indian şi un teritoriu insular format din insulele Zanzibar, Pemba ş.a. Suprafaţa: 937 061 km². Populaţia: 10 179 000 loc. (1965), formată din negri bantu (peste 90%). Capitala: *Dar es Salaam*. Limbi oficiale: suaheli şi engleza. Predomină relieful de podiş, format pe roci cristaline. Două importante linii de falie străbat podişul de la nord la sud, mărginite de munţi-bloc şi de vulcani stinşi (Kilimanjaro, 5 895 m; Rungwa etc.) şi activi (Meru). În partea centrală înălţimea podişului oscilează între 1 000 şi 1 500 m; marginea lui estică depăşeşte 1 500 m şi coboară în trepte spre cîmpia litorală înaltă de 200—500 m. Insulele Zanzibar şi Pemba au relief de cîmpie. Climă ecuatorială musonică. Riuri scurte, cu debit mic şi foarte variabil. Lacurile Nyasa, Tanganica şi Victoria, situate la graniţă, aparţin parţial **T.** Păduri tropicale rare, păduri-parc, savane, în nord-est savane deşertice, pe ţărm mangrove. Zăcăminte de diamante,

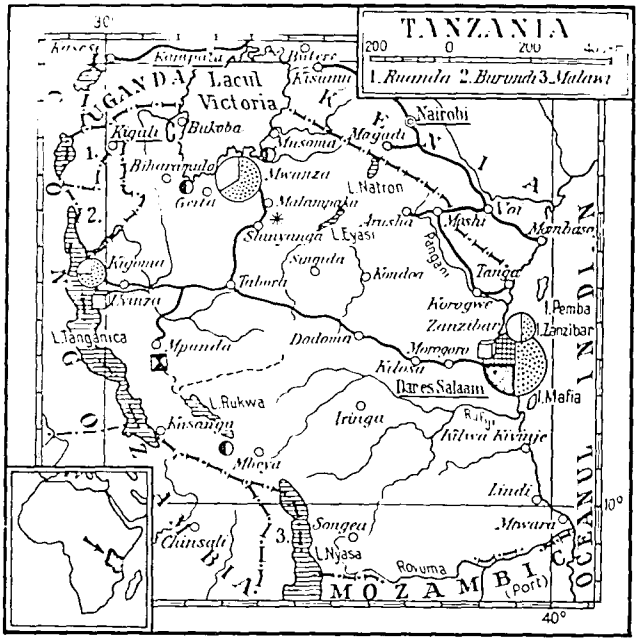

minereuri aurifere, mică, minereu de staniu, de plumb, de wolfram etc. Este o țară agrară în curs de dezvoltare. Terenurile agricole ocupă 10% din suprafața țării. În zona litorală și în regiunile ușor accesibile din interior se află plantații care produc sisal pentru export (în cultura căruia **T.** deține primul loc în lume, furnizînd 1/3 din producția mondială), cafea, bumbac, ceai etc. În Zanzibar și Pemba, principala cultură de export este arborele de cuișoare (dînd 4/5 din producția mondială). În afara plantațiilor predomină proprietatea colectivă (tribală) asupra pămîntului; se cultivă pentru consumul intern mei, sorg, batate, kassava, porumb, leguminoase, bananieri, arahide, palmieri, iar pentru export bumbac, ricin, piretrum, tutun, ceai, cocotieri etc. Creșterea animalelor (cornute mari, capre, oi) este relativ dezvoltată, dar slab productivă. Se exploatează lemn de esență prețioasă (abanos, lemn roșu, camfor). Industria este reprezentată prin exploatări miniere (îndeosebi de diamante și de aur) și prelucrarea primară a produselor agricole. În Zanzibar există fabrici de ulei de cuișoare și de cocos, iar în orașul Dar es Salaam fabrici alimentare, de prelucrare a lemnului, chimico-farmaceutice. Principalele articole de export: sisal, cafea, cuișoare, bumbac, diamante, aur, concentrate de staniu. Se importă în special mașini, produse de larg consum, combustibili. În baza acordului încheiat între T a n g a n i c a și Z a n z i b a r (aprilie 1964) a fost creată Republica Unită Tanganica și Zanzibar, denumită din octombrie 1964 Republica Unită **T.** Președintele republicii este șeful statului și al guvernului. **T.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România.

tanzimát, denumire a perioadei din istoria Imperiului otoman cuprinsă între 1839 și 1870, în timpul căreia au fost inițiate o serie de reforme burgheze moderate, menite să asigure adaptarea imperiului la realitățile dezvoltării capitaliste europene. V. și T u r c i a.

Tao Iuan-min (Tao Țean) (365 sau 372—427), poet chinez. Denumit și „poetul sihastru", **T.** a fost inițiatorul unei întregi orientări dezvoltate ulterior în literatura chineză, „poezia cîmpiilor și a grădinilor". Scrise într-un limbaj simplu, obișnuit, poemele sale exprimă un registru amplu de sentimente, zugrăvesc condițiile grele de viață ale țăranilor și viața apăsată de sărăcie a cărturarilor („Spre casă", „Odă pentru Țin Ke", „Izvorul piersicului", utopie a unei orînduiri sociale ideale).

Tapae, localitate în sud-vestul Daciei, unde au avut loc, în anii 88 și 101 e.n., două importante lupte între daci și romani, încheiate cu victoria romanilor. *V. și Dacia.*

Tapajós, rîu în Brazilia (1 992 km), afluent pe dreapta al fluviului Amazon; format din confluența rîurilor Juruena și São Manuel, care izvorăsc din vestul Podișului Braziliei. Se varsă în Amazon în amonte de Santarém. Navigabil pe o lungime de 280 km de la vărsare.

tapioca, produs alimentar extras din rădăcina de manioc, cu aspect asemănător aceluia al grișului și folosit în special în alimentația copiilor.

tapir *(Tapirus),* gen de mamifere imparicopitate, cu buza superioară și nasul contopite într-o trompă scurtă. Are corpul masiv și pielea netedă. Trăiește în America de Sud și în sud-estul Asiei.

tapiserie, țesătură de lînă sau de mătase, cuprinzînd uneori și fire de aur sau de argint, lucrată manual sau la război. Încă din antichitate a fost folosită la decorarea pereților și a interioarelor. În sec. al XV-lea cunoaște în atelierele Franței, Țărilor de Jos și Germaniei un nou avînt. Pe lîngă tehnica „haute lisse", a războaielor verticale, apare și tehnica „basse-lisse", a războaielor orizontale. Secolele XV—XVI marchează apogeul tapiseriilor flamande, executate în renumitele ateliere de la Arras, Bruxelles, Lille, Valenciennes. Destinate a împodobi interioare de palate, biserici, săli de festivități din construcțiile civile, tapiseriile reprezentau subiecte diverse, inspirate din Biblie, din istorie, din literatură, teme alegorice și subiecte legate de evenimentele vremii, proiectele (numite cartoane de tapiserie) fiind uneori executate de pictori celebri.

Tapiserie flamandă (manufactura Bruxelles). „Regele Solomon şi regina din Saba"

În sec. al XVI-lea meşterii din Flandra, chemaţi în Italia, fundează renumite ateliere la Florenţa, Mantua, Veneţia, Ferrara. În sec. al XVII-lea decad manufacturile flamande şi înfloresc cele din Franţa (Fontainebleau, Aubusson, Beauvais, Gobelins). În sec. al XVIII-lea apar ateliere în Anglia şi în Rusia. În sec. al XX-lea **t.** renaşte mai ales în Franţa, datorită unor pictori care creează proiecte de tapiserii moderne (Lurçat).

tapúră (METAL.), fisură în interiorul unei piese metalice sau la suprafaţa şi în interiorul ei, provocată de tensiunile interne care apar ca rezultat al turnării, al tratamentului termic, al prelucrării prin deformare plastică sau al prelucrării mecanice.

tarabostes, denumire dată păturii sociale a aristocraţilor la geto-daci, din rîndul căreia se ridicau conducătorii militari, preoţii şi regii. Romanii i-au numit şi *pileati*, adică „purtători de căciuli".

taragót, instrument muzical popular de suflat, răspîndit îndeosebi în Banat; este format dintr-un tub conic de lemn şi prevăzut cu anice simplă.

tarantélă, dans popular napolitan în tempo foarte rapid, în măsură ternară şi cu un caracter pasionat. Începînd din sec. al XIX-lea, a fost adoptat şi în muzica cultă (Rossini, Liszt, Chopin, Weber). Dintre compozitorii români, au scris **t.** pentru orchestră A. Castaldi şi M. Negrea.

Taranto 1. Golf larg deschis al Mării Ionice, la ţărmul sudestic al Peninsulei Italice, cuprins între peninsula Calabria şi Salentina. Lăţimea maximă: 133 km. Adîncimea maximă: 2 657 m. **2.** Oraş în sudul Italiei, port situat pe ţărmul nordic al Golfului Taranto. 195 600 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (maşini-unelte, construcţii navale), chimică, alimentară (ulei de măsline etc.). Centru de pescuit marin. Întemeiat de colonişti greci dorieni la sfîrşitul sec. al VIII-lea î.e.n. (*Tarent*), a fost cucerit de romani (272 î.e.n.), devenind, în timpul imperiului, unul dintre cele mai importante porturi comerciale.

„Tarara", publicaţie săptămînală, subintitulată „ziar satiric", apărută la Bucureşti, sub conducerea lui Al. Macedonski, între 6 ianuarie şi 6 aprilie 1880. **T.** a avut un caracter antimonarhic, demascînd abuzurile şi afacerile veroase ale lui Carol I şi ale camarilei sale.

tarásci, populaţie indiană (amerindiană) izolată, care locuieşte în statul Michoacan (Mexic), mai ales în jurul lacului Patzcuaro; limba vorbită de tarasci nu se încadrează în nici o familie.

Tarasova, Alla Konstantinova (n. 1898), actriţă sovietică, artistă a poporului din U.R.S.S. Interpretă sensibilă a repertoriului clasic rus şi sovietic, **T.** pune în valoare în creaţiile sale sentimentele profunde ale eroinelor.

Tarcău, comună în raionul Piatra-Neamţ, reg. Bacău, situată pe Bistriţa. 4 330 loc. (1965). Exploatări forestiere şi industrie de prelucrare a lemnului (cherestea).

Tarcăului, *Munţii* ~, masiv muntos în Carpaţii Orientali, cuprins între Valea Bicazului şi a Trotuşului. Fac trecerea între zona internă şi cea externă a flişului, fiind, în cea mai mare parte, constituiţi din gresie paleogenă. Culmi muntoase cu altitudini medii cuprinse între 1 000 şi 1 300 m, acoperite cu păduri. Altitudinea maximă: 1 662 m (vîrful Tărhăuş).

Tarde *[tard]*, Gabriel de (1843–1904), sociolog idealist francez, unul dintre întemeietorii şcolii psihologice în sociologie. Considerînd că esenţa vieţii sociale este de natură psihică, el pune la baza proceselor sociale fenomenul imitaţiei, cu formele lui principale, tradiţia şi moda. **T.** a subestimat capacitatea de creaţie a maselor. Op. pr.: „Legile imitaţiei" (1890), „Legile sociale" (1898), „Opinia şi mulţimea" (1901).

tardenoisián, cultură materială datînd din mezolitic (c. 8000–c. 5600 î.e.n.), răs-

Vedere din Munţii Tarcăului

pîndită în unele regiuni din Europa şi din nordul Africii. Numele culturii vine de la localitatea Fère-en-Tardenois (Franţa, departamentul Aisne), unde au fost descoperite pentru prima dată urme caracteristice acestei culturi.

Tardini, Fanny (1823—1908), actriţă română. A jucat în trupele lui C. Caragiale, M. Millo şi M. Pascaly la Bucureşti. Directoare de trupă proprie din 1860, **T.** a organizat în repetate rînduri turnee de prestigiu în întreaga ţară, prezentînd un repertoriu în special naţional, comedii de Alecsandri şi drame istorice. Din 1872 **T.** s-a stabilit cu trupa la Teatrul din Galaţi. A interpretat multe roluri din dramele romantice şi din melodramele străine. S-a distins prin temperamentul şi aplicaţia ei specială pentru arta declamării.

tarhón *(Arthemisia dracunculus)*, plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu tulpina dreaptă, înaltă pînă la 70 cm şi frunze liniare lanceolate, bogate în uleiuri eterice.

Tarhon

Frunzele sînt folosite drept condiment în alimentaţie. În ţara noastră se cultivă sporadic în grădini.

tarif (fr., din arabul *taarifa* „notificaţie"; EC.) **1.** Sistem de preţuri stabilite pentru prestările de servicii, transporturi de mărfuri şi persoane, poştă, telefon, telegraf, radio, consumul de electricitate etc. În socialism, **t.** sînt o varietate a preţurilor planificate. **2.** Tablou cuprinzînd preţuri unitare sau specifice pentru furnituri, servicii etc., de obicei publice, şi condiţiile stabilite pentru aplicarea acestora. **3.** *Tarife vamale* v. *taxă vamală*.

Tarim, rîu în R.P. Chineză, cel mai important din regiunea endoreică a Asiei Centrale (2 000 km). Se formează din rîurile Iarkend şi Aksu, care izvorăsc din munţii Karakorum, traversează partea nordică a deşertului Takla-Makan şi se pierde în nisipurile din partea estică a deşertului. Înainte de 1924, rîul Tarim se vărsa în lacul Lobnor. Este bogat în peşte.

Tarle, Evgheni Viktorovici (1875—1955), istoric sovietic. Autor a numeroase lucrări privind istoria Franţei, relaţiile internaţionale, politica externă a Rusiei etc., care se caracterizează prin noutatea şi bogăţia materialului documentar şi printr-un stil literar ales. Op. pr.: „Clasa muncitoare din Franţa în epoca revoluţiei" (2 vol., 1909—1911), „Blocada continentală" (2 vol., 1913—1916), „Napoleon" (1936, trad. rom.), „Talleyrand" (1939, trad. rom.), „Războiul Crimeii" (2 vol., 1941—1943, trad. rom.).

Tarn, rîu în sudul Franţei (375 km), afluent pe dreapta al fluviului Garonne. Izvorăşte din versantul sudic al Munţilor Lozère şi străbate platourile calcaroase Sauveterre şi Méjean din Podişul Central Francez. Navigabil în cursul inferior. Hidrocentrale.

Tarnów *[tárnuf]*, oraş în sud-estul R.P. Polone, în zona subcarpatică. 76 500 loc. (1964). Industrie constructoare de maşini (utilaj agricol, motoare), chimică (îngrăşăminte azotoase), industria sticlei şi a ceramicii, a pielăriei şi alimentară. Nod feroviar. Monumente arhitectonice medievale.

taród (TEHN.), sculă aşchietoare folosită pentru filetarea găurilor înfundate sau străpunse, cilindrice sau conice.

tarpán *(Equus gmelini)*, specie sălbatică de cai, răspîndită în stepele din jurul Mării Negre pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Din tarpan descind unele rase uşoare de cai (arab, ahaltechin, calul moldovenesc etc.).

Tarquinius Superbus, ultimul dintre cei şapte regi legendari ai Romei. Regimul autocratic instaurat de el a determinat răscoala populară care l-a detronat şi a instituit, potrivit tradiţiei, în anul 510 î.e.n. republica romană.

tars (gr. *tarsos* „împletitură"; ANAT.) **1.** Partea posterioară a scheletului labei piciorului. Este format din şapte oase: astragalul, calcaneul (osul călciiului), scafoidul, cuboidul şi cele trei cuneiforme. Se articulează la un capăt cu oasele gambei, iar la celălalt cu oasele metatarsului. **2.** Scheletul fibrocartilaginos al pleoapelor. **3.** (ZOOL.) Parte terminală a piciorului insectelor, alcătuită din 1—5 articole şi terminată cu una sau două gheare.

„Társadalmi Szemle" *[tárşádálmi sémlę]*, revistă teoretică şi ştiinţifică a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar. Înfiinţată în 1946, apare lunar, la Budapesta.

Tartaglia *[tartál'a]*, Niccolò Fontana (c. 1499—1557), matematician italian. A avut o

N. F. Tartaglia

activitate ştiinţifică multilaterală, aducînd contribuţii atît în algebră, aritmetică, geometrie, cît şi în balistică, statică, fizică, astronomie, geodezie, arta militară. A găsit, independent de Scipione Dal Ferro, o metodă de rezolvare a ecuaţiilor de gradul al treilea, care a fost perfecţionată de Gerolamo Cardano şi de Lodovico Ferrari. A tradus şi a publicat, pentru prima oară în Italia, „Elementele" lui Euclid. Op. pr.: „Întrebări şi născociri diferite" (1546), „Ştiinţa cea nouă" (1537). „Tratat general despre numere şi măsuri" (1556—1560).

tartánă (NAV.), ambarcaţie cu pînze prevăzută cu b o m p r e s şi cu un arbore vertical; este echipată cu o pînză triunghiulară ridicată pe arborele vertical şi cu un f o c. **T.** este frecventă pe Marea Mediterană.

Tartar (în mitologia greacă), ținut înfricoșător, situat sub H a d e s. Inițial, **T.** era închipuit ca fiind locul unde generațiile succesive de zei închideau pe adversarii lor învinși. De exemplu, după victoria lui Zeus asupra t i t a n i l o r și a g i g a n ț i l o r, **T.** a devenit temnița acestora. Mai tîrziu, **T.** a fost identificat cu infernul în genere, devenind locul de supliciu al celor răi (analog cu iadul creștin de mai tîrziu), în opoziție cu C î m p i i l e E l i z e e.

Tartini, Giuseppe (1692—1770), compozitor, violonist, pedagog și teoretician italian. **T.** a fost unul dintre cei mai iluștri virtuoși ai vremii sale. Tehnica evoluată și aplicațiile teoretice ingenioase l-au situat printre creatorii școlii violonistice moderne. A compus circa 150 de concerte și 114 sonate pentru vioară (printre care „Trilul diavolului"), muzică de cameră și religioasă, lucrări didactice („Arta arcușului", 1750).

tartrat mixt de sodiu și potasiu (CHIM.) v. **sare Seignette.**

tártric, *acid* ~ (CHIM., FARM.) substanță organică optic activă (acid dihidroxisuccinic). Se prezintă sub formă de cristale incolore sau de pulbere cristalină albă, inodoră, cu gust acru, solubilă în apă. *A.t.* există în patru modificații stereoizomere: doi antipozi optici, *acidul* (+)- *tartric* și (—)- *tartric*, *acidul racemic* și *acidul mezotartric* inactiv prin compensație intramoleculară. Se izolează din tartru. Este utilizat în industria alimentară (sare de lămîie), în vopsitoria textilă, în medicină etc.

tártru 1. (IND. ALIMENT.) Amestec, în special de tartrat acid de potasiu cu tartrat neutru de potasiu, care se depune pe fundul butoaielor și al vaselor în care se păstrează vinul nou. Servește la fabricarea acidului tartric. **2.** (MED.) *Tartru dentar* v. *detritus.*

Tartu, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Estonă. 84 000 loc. (1965). Industrie alimentară, constructoare de mașini (aparataj industrial, mașini agricole), a pielăriei etc. Nod feroviar. Universitate, institut agronomic, teatre, muzee, monumente arhitectonice.

Tartuffe *[tartüf]*, personaj din comedia cu același nume de Molière (1664), întrupare a bigotismului fățarnic, mască a lăcomiei și a desfrîului. Termenul de Tartuffe este folosit și în sens figurat, ca epitet al ipocritului.

Taru, Eugen (n. 1913), grafician român. Activ în caricatura destinată presei, a atacat într-un limbaj personal, expresiv, remarcabil prin inventivitatea, neprevăzutul asociațiilor de idei și prin ascuțimea satirei, teme de actualitate din viața politică internațională, în special teme antiimperialiste. În caricatura de moravuri îl caracterizează aceeași viziune originală. A abordat de asemenea și ilustrația de carte pentru opere ale literaturii universale și naționale („Gargantua" de Rabelais, „Povestea vorbei" de Anton Pann, „Amintiri din copilărie" de Ion Creangă etc.). Desenul său se distinge prin vigoarea și sensibilitatea liniei. Laureat al Premiului de stat.

tasáre 1. (GEOL.) Fenomen de deformație naturală, produs în special în terenurile loessoide cu roci poroase ca urmare a micșorării volumului golurilor dintre granule sub acțiunea greutății depozitelor și a apelor de infiltrație. Fenomenele de **t.** pot să apară și sub presiunea unor sarcini exterioare. **2.** (TEHN.) *Tasarea construcțiilor,* deplasarea pe verticală a construcțiilor datorită micșorării volumului terenului de fundație sub acțiunea greutății și a încărcărilor construcției.

Tasman, Abel Janszoon (1603—1659), navigator olandez. În 1642—1643 a condus o expediție în regiunea Australiei și Oceaniei în căutarea ipoteticului continent sudic, descoperind Tasmania, Noua Zeelandă, Tonga și insulele Fiji. Expediția lui **T.** a dovedit că Australia nu se continuă mai departe spre sud.

Tasmania, insulă situată în apropierea țărmului de sud-est al Australiei, despărțită de continent prin strîmtoarea Bass. Suprafața: 68 000 km². Populația: circa 370 000 loc. Relief de podișuri vulcanice întinse, intens fragmentate. Altitudinea maximă: 1 617 m (vîrful Ossa). Zăcăminte de cupru, nichel, plumb, zinc, aur, minereuri de fier, cărbune etc. Climă umedă, subtropicală în nord și temperată în sud. Păduri semperviriscente și savane. Orașul principal: *Hobart.*

tasón (SILV.), punct de concentrare a materialului lemnos în interiorul parchetului sau de-a lungul drumurilor de exploatare forestieră. În exploatările mecanizate, tasoanele sînt situate sub linia funicularelor pasagere.

TASS *(Telegrafnoe Aghenstvo Sovetskogo Soiuza)*, agenție telegrafică de informații a Uniunii Sovietice. A fost înființată în iulie 1925, cu sediul la Moscova. Are o largă rețea de filiale și de corespondenți în Uniunea Sovietică și în numeroase alte țări ale lumii.

Tasso, Torquato (1544—1595), mare poet italian. S-a născut la Sorrento. A urmat dreptul la Padova și la Bologna. În

T. Tasso

1566 a fost silit să-și întrerupă studiile din cauza unor satire scrise de el la adresa profesorilor și a colegilor săi. **T.** a început să scrie de la vîrsta de 15 ani. Poemul său „Rinaldo" (1562) marchează trecerea de la imitarea lui Ariosto la afirmarea originalității talentului său. A continuat cu sonete, cîntece, madrigale, poeme de dragoste, care culminează cu pastorala „Aminta" (1573, trad. rom.), capodoperă a genului. În 1575 a terminat poemul „Ierusalimul eliberat" (inițial sub titlul „Goffredo"), la care lucrase timp de mai mulți ani.

Aspru judecat de critici, care aduceau lucrării obiecţii privind existenţa episoadelor profane, lipsa de unitate ş.a., el însuşi ros de scrupule religioase şi literare, **T.** a trecut printr-o profundă criză, suferind un grav traumatism psihic. Viaţa sa ulterioară a fost o continuă şi tragică alternanţă de perioade de luciditate şi de nebunie, a căror mărturie sînt scrisorile sale („Epistolar", 1588, trad. rom.). Încercarea lui **T.** de a da o versiune nouă poemului său, sub titlul „Ierusalimul cucerit", a eşuat. „Dialogurile", majoritatea scrise în cei şapte ani cît a fost internat la mănăstirea Sf. Ana, cuprind unele dintre cele mai frumoase pagini de proză ale secolului. A mai scris tragedia „Torrismondo" (1586), poemele „Muntele Măslinilor" (neterminat), „Cele şapte zile ale creaţiei" (1607) ş.a. Capodopera sa, „Ierusalimul eliberat" (trad. rom.), scrisă sub influenţa modelelor clasice ale lui Homer şi Virgiliu, îmbină izvoarele istorice ale cronicarilor primei cruciade cu elemente miraculoase, fantastice. Contrar intenţiei sale iniţiale de a scrie o operă în spirit religios, **T.** a realizat un mare poem, fremătînd de pasiune şi de viaţă, evocare a unei lumi cavalereşti, fantastice, romaneşti şi voluptoase, în care elementul religios este exterior şi formal. Opera este valoroasă în special prin centrarea ei pe sentimentul dragostei, care îi conferă un caracter modern. Acordînd puţină importanţă intrigii, aventurilor şi evenimentelor, poemul zugrăveşte realist, cu o mare pătrundere psihologică, personajele, puţine la număr. Educat în atmosfera Contrareformei, dar în acelaşi timp pătruns de erudiţia şi de cultura Renaşterii, **T.** a fost în întreaga sa viaţă şi creaţie victima dramaticei oscilaţii între raţiune şi credinţă, între cultul păgîn şi eretic al frumuseţii şi adevărului şi catolicismul bigot. Poet liric de extraordinară subtilitate şi sinceritate, prin excelenţă elegiac, **T.** a făcut din poemul său ecoul aspiraţiilor, nostalgiei, extazurilor şi mîhnirii adînci între care sufletul său s-a împărţit. Situat într-o epocă de tranziţie, el este autorul ultimului monument de seamă al literaturii Renaşterii italiene. Prin tema sa religios-creştină, ca şi prin puternicul filon erotic şi prin descrierile lirice ale naturii, „Ierusalimul eliberat" prevesteşte romantismul.

Tassoni, Alessandro (1565 — 1635), scriitor satiric italian. A biciuit cu îndrăzneală dominaţia spaniolă în Italia şi a persiflat burghezia, pe atunci în formare, în poemul eroicomic „Găleata răpită", precum şi în „Filipicele" sale. Este de asemenea autorul unor „Consideraţii asupra rimelor lui Petrarca", în care critică petrarchismul. **T.** este unul dintre întemeietorii criticii literare moderne în Italia.

tastiéră (MUZ.) **1.** Mecanism prin care este făcut să sune un tub de orgă sau coarda unui instrument cu claviatură. **2.** „Limba" de lemn deasupra căreia se întind coardele instrumentelor cu arcuş sau ale chitarei, balalaicii etc.

Taşaul, liman fluvio-maritim, situat la nord de Mamaia (18 km²). Cantitatea de apă adusă de rîul Casimcea nu reuşeşte să acopere pierderile de apă prin evaporaţie şi infiltraţie şi, în consecinţă, apa lacului se îmbogăţeşte în săruri. Adîncimea maximă: 5,6 m. La nivele mari, lacul **T.** comunică cu marea.

Taşkent, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Uzbece, aşezat în valea rîului Circik, la poalele munţilor Tian-Şan. 1 106 000 loc. (1965), cel mai mare oraş din partea asiatică a U.R.S.S. Industrie constructoare de maşini (maşini agricole, în special pentru cultura bumbacului, excavatoare, utilaj industrial, electrotehnică etc.), textilă (în special ţesături din bumbac), de încălţăminte, chimică şi farmaceutică, alimentară etc. Nod feroviar, rutier, aeroport internaţional. Universitate şi alte in-

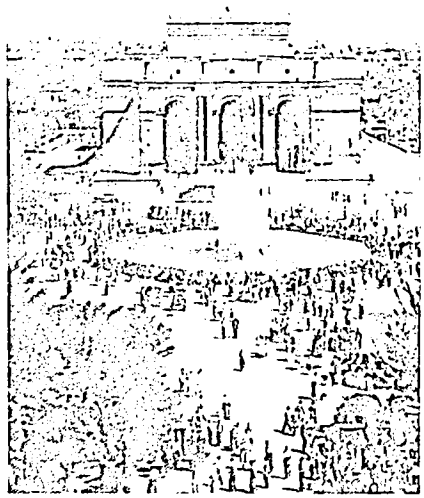

Taşkent. Teatrul de operă şi balet şi Piaţa Alişer Navoi

stitute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice, sediul Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Uzbece, biblioteci, teatre, muzee.

Tatabánya *[tótóbańó]*, oraş în R.P. Ungară, situat într-o depresiune între masivele muntoase Vértes şi Gerecse. 61 250 loc. (1964). Important centru de extracţie a lignitului. Industrie energetică, constructoare de maşini (utilaj minier), de ciment, a aluminiului, chimică.

Tati (Tatischeff), Jacques (n. 1908), realizator şi actor de film francez. Primul său lung metraj, „Zi de sărbătoare" (1949), l-a consacrat. În „Vacanţa d-lui Hulot" (1951), **T.** e creatorul unui tip naiv, plin de poezie şi fantezie, cu uşoare reminiscenţe chapliniene. În „Unchiul meu" (1958), satiră a societăţii moderne, mecanizate şi dezumanizate, un ascuţit simţ al caricaturii îl situează pe **T.** printre cei mai importanţi creatori ai comediei cinematografice postbelice.

Tatos (Chalis) (sec. XI), conducătorul unei mici formaţiuni statale româneşti din Dobrogea, amintit de Ana Comnena în opera sa „Alexiada".

Tatra, masiv muntos în Carpaţi, separat printr-o depresiune tectonică în două compartimente: a) *T. Înaltă*, situată

în zona de frontieră dintre R. S. Cehoslovacă şi R. P. Polonă, cu relief înalt, prezentînd urme ale glaciaţiei cuaternare. Altitudinea maximă: 2 663 m (vîrful Gerlachovka). Pădurile urcă pînă la 1 400 m; b) *T. Joasă*, în R.S. Cehoslovacă, cu altitudini mai joase şi acoperită de păduri întinse. Altitudinea maximă: 2 045 m (vîrful Dumbier).

Tattarescu, Gheorghe (1820—1894), pictor român. A studiat cu pitarul Nicolaie Teodorescu, zugrav de biserici,

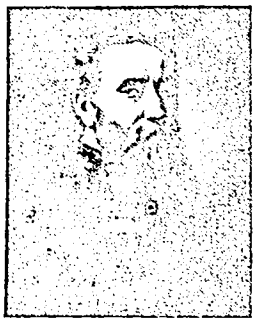

Gh. Tattarescu (autoportret)

unchiul său, al cărui elev a continuat apoi să fie la Şcoala de zugravi de la Buzău. S-a format la Roma, sub îndrumarea profesorilor de la Academia San Luca, în spiritul academismului italian şi executînd copii după Rafael, Murillo, Salvatore Rosa, Guido Reni şi alţii. **T.** a participat la revoluţia de la 1848. A pictat portretele revoluţionarilor Gh. Magheru, Ştefan Golescu ş.a., aflaţi în exil, iar în 1851 portretul lui Nicolaie Bălcescu (în trei replici aproape identice). Compoziţiile alegorice cu subiect revoluţionar („Renaşterea României", 1849) sau cu subiect patriotic („Unirea Principatelor", 1857) sînt inspirate de ideea eliberării sociale şi naţionale. În 1860, însărcinat să întocmească un „Album naţional" al priveliştilor şi monumentelor istorice din ţară, are prilejul să se afirme şi ca peisagist, cu discrete accente romantice. Solidar cu mişcările ţărăneşti, execută în scop propagandistic tabloul „Ţăranul de la Dunăre" (1875). A pictat şi numeroase biserici în spirit neoclasic. În 1864 a înfiinţat, împreună cu Th. Aman, Şcoala de arte frumoase de la Bucureşti, desfăşurînd apoi o bogată activitate ca profesor de pictură, fiind şi directorul ei în anii 1891 — 1892. Este autorul unor „Precepte şi studii folositoare asupra proporţiunilor corpului uman şi desemn după cei mai celebri pictori" (1865). O mare parte dintre lucrările sale se păstrează în „Casa memorială Gh. Tattarescu", înfiinţată în 1951 în fosta locuinţă a pictorului din Bucureşti.

tatú, denumire dată unor specii de mamifere edentate, cu spatele şi flancurile acoperite de o cuirasă osoasă formată din mai multe plăci mobile. Trăieşte în America de Sud şi Centrală, precum şi în Mexic. **T.** este un animal nocturn şi se hrăneşte cu insecte şi moluşte (ex. *Dasypus novemcinctus*).

tatuáj 1. Practică, răspîndită mai ales printre popoarele primitive, care constă în imprimarea pe pielea corpului a unor ornamente şi desene care nu se pot şterge. Pentru obţinerea acestor desene se folosesc procedee variate: incizii care produc cicatrice sau introducerea pe sub piele, la nivelul dermei, a unor substanţe colorate. **T.** a fost practicat de unele popoare din antichitate, iar în zilele noastre se mai întîlneşte la diferite triburi din Africa, America, Australia şi mai ales din insulele Oceanului Pacific. La unele dintre aceste populaţii, **t.** constituie un semn distinctiv al războinicilor, la altele serveşte la deosebirea, după felul desenului, a rangului persoanei respective, a tribului căruia îi aparţine, precum şi a faptelor sale mai importante. **2.** (ZOOTEHN.) Operaţie de individualizare a animalelor, care constă în imprimarea pe piele (în special la urechi) a unor semne sau cifre. **T.** se efectuează prin perforarea pielii şi prin aplicarea unor coloranţi.

Tauern *[táuərn]*, munţi în Austria, situaţi în Alpii Orientali, cu orientarea generală de la vest spre est, cuprinşi între frontiera italiană în vest şi Valea Murului în est. Morfologic se pot deosebi: *T. Înalţi*, în vest, formaţi dintr-o serie de vîrfuri izolate între ele prin eroziune glaciară cuaternară, şi *T. Joşi*, în est, cu altitudini mai reduse. Gheţarii actuali ocupă zonele înalte ale munţilor. Altitudinea maximă: 3 798 m (vîrful Grossglockner din *T. Înalţi*). Resurse hidroenergetice. Important obiectiv turistic.

taumatúrg (gr. *thauma, -atos* „minune, miracol" şi *ergein* „a face"), persoană care, în concepţia diverselor religii, ar avea însuşirea supranaturală de a face minuni.

Taunus, culme muntoasă din Masivul Şistos Renan, situată pe dreapta Rinului, între văile Lahn şi Main. Numeroase izvoare minerale. Păduri de conifere. Staţiuni balneare.

táur (ZOOTEHN.), denumire dată masculilor speciei taurine. Prin conformaţia sa exterioară se deosebeşte de femele, dimorfismul sexual fiind foarte pronunţat în special în ce priveşte capul; la **t.**, acesta este mai mare, cu aspect grosolan, cu pielea groasă şi aderentă, şi părul de pe frunte lung, gros, adesea încreţit.

Taurida, denumirea antică a Crimeii.

taurină (BIOCHIM.), acid aminoetilsulfonic, care împreună cu colina formează acidul taurocolic. Se prezintă sub formă de cristale albe, uşor solubile; se găseşte în secreţia biliară.

taurine (ZOOTEHN.), specie de rumegătoare domestice de talie mare din familia bovinelor, provenind din specia sălbatică *Bos taurus*. Ca urmare a lucrărilor de ameliorare şi de selecţie întreprinse de om, **t.** prezintă astăzi un mare număr de rase, diferite ca exterior şi tip de producţie. Sub raport zootehnic, **t.** se pot grupa în rase specializate (pentru lapte sau carne) şi rase mixte (pentru lapte-carne, carne-muncă etc.). În ţara noastră, cel mai mare loc îl ocupă rasele mixte pentru lapte-carne (bălţată românească, brună, roşie, pinzgau etc.). În număr restrîns sînt crescute şi rase specializate pentru producţia de lapte (jersey) sau carne (hereford, aberden angus etc.). V. şi creşterea animalelor.

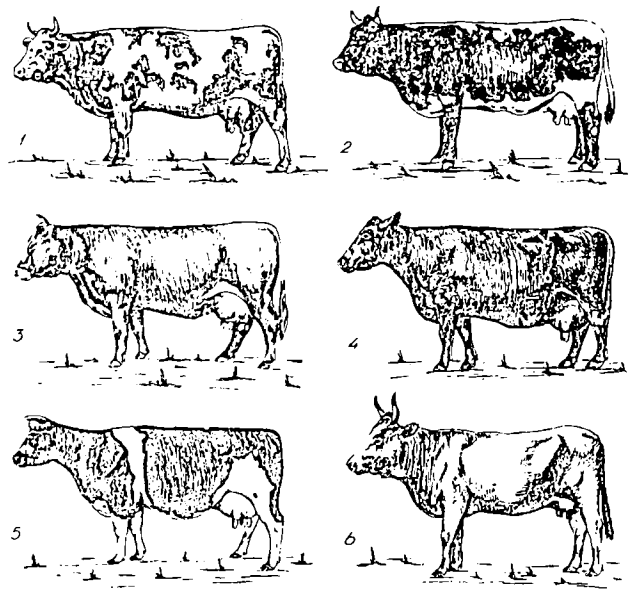

Taurine

1 — bălțată românească; *2* — pinzgau; *3* — brună de Maramureș; *4* — roșie de stepă; *5* — ostfriză; *6* — sură de stepă

taurísci, denumire a unor triburi celtice care populau regiunea Alpilor, Austria și nordul Ungariei. **T.** din nord-vestul Daciei au fost înfrînți în sec. I î.e.n. de Burebista. După transformarea regiunilor de baștină în provincii ale Imperiului roman *(Noricum* și *Panonia)*, **t.** s-au integrat în masa populației romanizate.

taurocólic, *acid* ~ (BIOCHIM.), acid biliar format prin unirea acidului colic cu taurina. În mod normal se elimină prin bilă, fiind evacuat din organism prin materiile fecale, iar în stări patologice (icter) este prezent în sînge și în urină.

Taurul (ASTR.), constelație zodiacală pe care Soarele o parcurge în a doua jumătate a lunii mai și în luna iunie și care se vede seara, pe cer, toamna și iarna. Steaua cea mai strălucitoare a constelației este α Tauri, care se mai numește Aldebaran. În constelația **T.** se văd cu ochii liberi două roiuri deschise de stele: Pleiadele (Cloșca cu pui) și Hyadele.

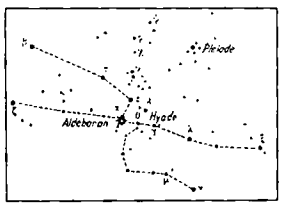

Constelația Taurul

Taurus, sistem muntos în Podișul Anatoliei, cuprins între Marea Egee și Podișul Armeniei, pe o lungime de 1 500 km. Este alcătuit din calcare și din roci metamorfice. Genetic aparține sistemului alpin. Versanții sudici au pante repezi spre Marea Mediterană. Altitudinea maximă: 3 916 m (vîrful Erciyas Dag). Climă mediteraneană, cu precipitații bogate pe versantul sudic și uscată pe cel nordic. Vegetație de maquis și de păduri de conifere pe versanții sudici și de stepe montane și semipustiuri cu elemente xerofite pe cei nordici. Zăcăminte de crom, plumb, zinc, cupru. **T.** se împarte în mai multe grupe: *T. Occidental* (Lycian), *T. Central* (Cilician și Antitaurus) și *T. Oriental* (Armenian). Munții **T.** sînt străbătuți de o serie de defilee, printre care Poarta Ciliciei, defileul cursului superior al Eufratului.

tautologíe (gr. *tauto* „același" și *logos* „cuvînt, vorbire") **1.** (LOG.) Judecată în care subiectul și predicatul sînt exact aceeași noțiune, exprimată sau nu prin același cuvînt (ex. „Existența este ceea ce există"). Într-un discurs logic, **t.** se manifestă și prin aceea că enunțul dat ca explicație sau ca probă nu face decît să repete în termeni identici ceea ce era spus inițial. În acest fel, prin **t.** iau naștere sofisme ca cercul vicios sau petitio principii. În logica simbolică (matematică), prin **t.** se înțelege o propoziție complexă care are valoarea de adevăr „adevăr" în virtutea formei sale, adică indiferent de interpretarea pe care o primesc variabilele logice din care este construită (ex.: „*x* este negru sau *x* nu este negru", „dacă *x* este roșu, atunci *x* este colorat"). În acest ultim sens, termenul **t.** este sinonim cu: expresie logic-validă, lege logică, expresie identic-adevărată. Interpretată științific, **t.** reprezintă proprietățile fundamentale ale operatorilor logici, ca reflectare a unor conexiuni reale de maximă generalitate. V. și validitate. **2.** (LINGV.) **a)** V. *pleonasm.* **b)** Fenomen sintactic care constă în repetarea unor cuvinte cu același înțeles, dar cu funcțiuni diferite, marcate de obicei prin deosebiri de intonație sau de formă și care, exprimînd identitatea celor doi termeni, are rolul de a sublinia o calitate sau o acțiune (ex. *Dealu-i deal și valea-i vale*).

tautomerie (gr. *tauto* „același" și *meros* „parte, latură"; CHIM.), proprietate a unor substanțe organice izomere de a trece cu ușurință una în alta, în anumite condiții, prin rearanjarea unor atomi sau grupe de atomi din molecula lor. De obicei **t.** se datorește deplasării unei duble legături și a unui atom de hidrogen.

taxacée (BOT.; *Taxaceae*), familie de plante lemnoase dioice din încrengătura gimnospermelor, cu frunze aciculare, persistente, cu flori mascule izolate la subțioara frunzelor sau în spice, flori femele solitare și cu sămînța acoperită de un înveliș cărnos (aril). Din această

familie fac parte tisa *(Taxus)* și *Cephalotaxus.*

taxa scontului, procentul de dobîndă reținut de băncile de emisiune din țările capitaliste la s c o n t a r e a efectelor de comerț. Este folosită pentru a influența piața monetară. V. și s c o n t.

taxație forestieră (SILV.) v. **dendrometrie.**

táxă (gr. *taxis* „așezare, fixare"), formă de impozit care se percepe de către organele administrației de stat sau de către organele județătorești (ex. **t.** de legalizare a unui act la notariat, **t.** de timbru). — *T. vamală,* impozit perceput de stat la importul, la exportul sau la tranzitul unei mărfi. Se stabilește în funcție de valoarea, de greutatea ori de volumul mărfii. *T.v.* sînt cuprinse într-un tablou care poartă denumirea de *tarif vamal.* În Republica Socialistă România comerțul exterior fiind monopol de stat, nu se percep la import și export *t.v.,* decît numai, în anumite condiții, la primirea sau la aducerea și respectiv trimiterea și ducerea peste graniță a unor bunuri de către persoane particulare.

taxodiacée (BOT.), familie de plante lemnoase rășinoase, monoice, din încrengătura gimnospermelor, cu frunze solzoase sau aciculare. Din familia **t.** fac parte două genuri: *Taxodium* și *Sequoia* (arborele-mamut).

taxódium (BOT.) v. **chiparos de baltă.**

taxonomíe (gr. *taxis* „așezare, aranjare" și *nomos* „lege"; BIOL.) **1.** Știință a principiilor și legilor clasificării plantelor și animalelor. **T.** cuprinde procedura descrierii și clasificării c a t e g o r i i l o r s i s t e m a t i c e și regulile nomenclaturii botanice și zoologice. **2.** Studiul unei grupe de plante sau de animale sub aspectul clasificării și descrierii speciilor. După unii biologi, **t.** este sinonimă cu s i s t e m a t i c a.

Taylor *[téilə],* Brook (1685—1731), matematician englez. A fost membru al Societății Regale din Londra. Inițial preocupat de muzică, pictură, drept, filozofie, fizică, geometrie și perspectivă, s-a dedicat ulterior numai matematicilor, studiind în special teoria diferențelor finite. A stabilit celebra formulă numită *formula lui T.* Op. pr.: „Methodus incrementorum directa et inversa" (1715—1717), „Principii noi de perspectivă liniară" (1715). — *Formula lui T.,* formula $f(x) = f(a) + \frac{f'(a)}{1!} \cdot (x-a) + \ldots + \frac{f^{(n-1)}(a)}{(n-1)!}(x-a)^{n-1} + R_n(x)$, scrisă pentru orice funcție definită pe $[a, b]$ pentru care derivatele $f'(x)$, ..., $f^{(n-1)}(x)$ sînt continue în $[a, b]$ și $f^{(n)}(x)$ există în (a, b). Funcția $R_n(x)$ se numește *restul f. lui T.* și se poate scrie sub formele date de Lagrange, Cauchy și Schlömilch. *F. lui T.* a fost generalizată pentru funcții de mai multe variabile și pentru funcțiile de o variabilă complexă. — *Seria lui T.* v. *serie.*

taylorísm *[teilorísm],* sistem capitalist de organizare a muncii în scopul realizării unui profit cît mai mare prin intensificarea muncii, prin folosirea maximă a zilei de muncă. A fost creat de inginerul american F.W. Taylor (1856—1915) și conținea unele elemente care duceau la creșterea productivității muncii, la utilizarea rațională a mașinilor și utilajelor etc. **T.** are un caracter contradictoriu, îmbinînd folosirea unor metode avansate de organizare a muncii, de evidență și control cu intensificarea exploatării muncitorilor. V. și f o r d i s m.

Tazlău, localitate de tip urban în raionul Piatra-Neamț, reg. Bacău, situată pe valea Tazlăului. 2 970 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea). Aici se află o importantă mănăstire, construită (în 1496—1497) de Ștefan cel Mare. Ușa bisericii (datînd din 1596) este o capodoperă de sculptură decorativă.

Tazlău, afluent pe stînga al Trotușului (85 km). Izvorăște din Munții Tarcăului (Carpații Orientali), curge prin zona subcarpatică, drenînd cîteva depresiuni, și se unește cu Trotușul la Orașul Gh. Gheorghiu-Dej, unde s-a construit un lac de acumulare pentru alimentarea cu apă a obiectivelor industriale din acest oraș.

tăbăcíre (IND. PIEL.), proces tehnologic de transformare a pielii brute într-un produs (pielea tăbăcită) imputrescibil, stabil din punct de vedere chimic, cu anumite proprietăți fizice (moliciune, supleță, elasticitate, rigiditate, duritate etc.). Procesul de **t.** cuprinde: a) *operațiile pregătitoare,* prin care pielea brută este transformată în piele-gelatină; b) *tăbăcirea propriu-zisă,* prin care pielea-gelatină este tratată cu t a n a n ț i, care au proprietatea de a coagula gelatinele proteice din piele, făcînd-o astfel rezistentă la îmbibarea cu apă și imputrescibilă; c) *finisarea pieilor tăbăcite,* cuprinzînd operațiile de stoarcere, egalizare, neutralizare, vopsire, uscare, ungere, ștoluire, călcare etc., prin care se influențează aspectul, caracterul suprafeței, tușeul, supleța și elasticitatea pielii finite. **T.** propriu-zisă poate fi vegetală, minerală, cu untură de pește, cu tananți sintetici, combinată etc.

tăciúne (FITOPAT.), boală infecțioasă a plantelor, mai ales a cerealelor, provocată de ciuperci microscopice din genul *Ustilago.* Se manifestă prin distrugerea parțială sau totală a organelor atacate și prin apariția în locul acestora a unei mase de clamidospori de culoare neagră, învelită într-o pieliță albă care se rupe, punînd în libertate clamidosporii ce infectează alte plante. Ciupercile mai răspîndite sînt: *t. zburător al grîului (Ustilago tritici), t. zburător al orzului (Ustilago nuda), t. porumbului (Ustilago zeae), t. îmbrăcat al orzului (Ustilago hordei)* și *t. zburător al ovăzului (Ustilago avenae).* Combaterea **t.** se realizează prin măsuri de igienă aplicate culturilor, prin tratamente chimice și prin măsuri agrotehnice.

tăgadă de dreptate (DR.), refuz al unui organ de jurisdicție sau al uneia dintre persoanele care îl alcătuiesc de a da o hotărîre într-un litigiu, pe motiv că legea nu cuprinde o dispoziție care să permită rezolvarea litigiului.

tăietură silabică (LINGV.) v. **limită silabică.**

tăinuíre (DR.), infracțiune care constă în primirea, dobîndirea, transformarea ori în înlesnirea valorificării unui lu-

cru provenit dintr-o faptă prevăzută de legea penală, infractorul cunoscînd proveniența lucrului, cu scopul de a obține pentru sine sau pentru altul un folos material. *T. de persoane* constituie o formă a infracțiunii de „favorizare a infractorilor".

tăiței de sfeclă (ZOOTEHN.), reziduu de la fabricarea zahărului, utilizat în hrana animalelor (îndeosebi a vacilor de lapte și a animalelor la îngrășat). Se administrează în stare proaspătă, conservați prin însilozare sau uscați.

Tălmaciu, localitate de tip urban în raionul Sibiu, reg. Brașov, situată la confluența Sadului cu Cibinul. 8 230 loc. (1965). Industrie textilă (filatură de bumbac) și de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje din lemn).

tălpași (tălpoși), corp de ostași pedeștri (mercenari croați) din Țara Românească în secolele XVII-XVIII. Tălpașii aveau ca sarcină paza curții domnești.

tămîioásă (VITICULT.) **a)** *Tămîioasă românească,* soi autohton de viță de vie, cu struguri mijlocii, cilindrici și boabe îndesate, verzi-gălbui, rumenite pe partea expusă la soare. Produce vinuri albe superioare, demiseci sau dulci licoroase. Vinul de *t.r.* produs în podgoria de la Pietroasa a obținut numeroase medalii de aur la concursurile

Tămîioasă

internaționale. **b)** *Tămîioasă de Bohotin,* soi autohton de viță de vie, cu boabe de culoare violet-roșcată. Produce vinuri superioare, puternic aromate. Sin. *busuioacă de Bohotin.*

Tănase, Constantin (1880—1945), actor român, reputat interpret de revistă. După o scurtă carieră de învățător, **T.** a urmat cursurile de dramă și de comedie ale Conservatorului din București, ca elev al lui C.I. Nottara. A jucat pe scena

C. Tănase

Teatrului național din București, ca și în diverse trupe și companii de teatru, operetă și revistă. În 1919 **T.** a înființat teatrul „Cărăbuș", pe care l-a condus pînă în 1945, montînd peste 70 de reviste și operete („Într-un ceas bun", 1927; „Tănase are cuvîntul", 1935, „De lemn Tănase", 1938; „Ca la Tănase", 1945 ș.a.) și cu care a întreprins numeroase turnee în țară și în străinătate (Turcia, Egipt, Grecia). Inegalabil cupletist, actor comic de originale resurse, el este și creatorul propriului său erou, *Tănase,* tipul popular, bonom, spontan și plin de sarcastică vigoare. Arta sa, inspirată direct din realitatea cotidiană, optimismul robust, jocul viu, de un firesc desăvîrșit, ironia scăpărătoare cu care lansa gluma naivă sau cu substrat politic au rămas în tradiția teatrului românesc. **T.** este și unul dintre primii noștri actori de cinema („Visul lui Tănase", 1932). A fost președinte al Societății artiștilor, „Scena".

Tănase, Maria (1913—1963), cîntăreață română de muzică populară. Artistă emerită. Posedînd un bogat repertoriu din toate regiunile țării (cîntat și în limbi străine), Maria Tănase a făcut cunoscut cîntecul popular pe estradele teatrelor din orașele de provincie și din capitală, în concerte, la radio și la televiziune. S-a impus mai ales prin crearea stilului de interpretare a doinei de concert. Turneele sale la Paris, Londra, Viena, New York, în Iugoslavia ș.a., precum și numeroasele discuri imprimate în țară și în străinătate, i-au adus un binemeritat prestigiu. Maria Tănase a fost laureată a Premiului de stat.

Tănăsescu, Ion (1892—1959), chimist român. A fost profesor și întemeietorul școlii de chimie organică de la Universitatea din Cluj, membru al Academiei R.P.R. A făcut cercetări asupra spiranilor, studiind condensarea orto-nitrobenzenaldehidei cu pentaeritrita și transformările fotochimice ale spiranului obținut. **T.** a descoperit importante reacții fotochimice însoțite de transpoziții moleculare. A studiat mecanismul transformărilor fotochimice ale nitroderivaților aromatici. A adus contribuții la chimia heterociclurilor, în special a acridone-

I. Tănăsescu

lor, explicînd formarea acridonelor prin condensarea aldehidei orto-nitrobenzoice cu hidrocarburile aromatice. A studiat metode de sinteză în clasa sterolilor în scopul preparării de hormoni, precum și reacția de condensare a nitrotoluenilor cu nitrozoderivații aromatici, precizînd că în urma acestei reacții se formează nitrone și nu azometin-derivați, cum se crezuse pînă atunci. Activitatea sa științifică este concretizată în numeroase publicații în reviste de specialitate din țară și din străinătate.

Tănăsescu, Tudor (1901—1961), inginer, electrotehnician și om de știință român; a fost profesor la Institutul politehnic din București și membru corespondent al Academiei R.P.R.

În numeroasele sale lucrări științifice a abordat și a rezolvat probleme privind teoria și proiectarea amplificatoarelor electronice de putere, studiul circuitelor neliniare și al oscilatoarelor electronice, studiul reacțiunii în circuitele electronice ș.a. La Institutul unificat de cercetări nucleare de la Dubna (U.R.S.S.), al cărui vicedirector a fost, a condus sectorul metodicii experimentale din laboratorul de cercetări nucleare, creînd baze tehnice noi pentru cercetările asupra ciocnirilor particulelor la energii foarte mari.

tăpșán (GEOGR.), teren plan, ușor înclinat, care face trecerea între baza unui versant sau povîrniș oarecare și fundul văii adiacente. Frecvent, tăpșanele apar la baza versanților văilor care fragmentează o regiune muntoasă sau deluroasă, fiind rezultatul acumulării la baza acestora a materialelor provenite din eroziunea pantelor.

Tăslăuanu, Octavian C. (1876—1942), publicist român. A fost secretar al Astrei și director al muzeului ei. Animator al culturii și promotor al luptei naționale din Transilvania, Tăslăuanu a condus timp îndelungat, după Al. Ciura, revista „Luceafărul". În paginile „Luceafărului", în 1908, **T.** a expus o interesantă opinie, parțial retractată sub presiunea protestelor presei românești, despre existența în cadrul culturii românești a „două culturi" antagonice: „cultura domnilor" și „cultura țăranilor". **T.** a mai scris „Informații literare și culturale" (1910), „Trei luni pe cîmpul de război" (1915), „Amintiri de la Luceafărul" (1936) ș.a.

Tășnad, localitate de tip urban în raionul Carei, reg. Maramureș. 9 440 loc. (1965). Industrie alimentară (panificație, morărit), a lemnului (mobilă, butoaie de stejar) și de încălțăminte.

tătári, denumire generică a triburilor mongole din statul, iar mai tîrziu din hanatele și ulusurile formate în urma cuceririlor lui Genghis-han și ale urmașilor săi. Sub conducerea supremă a lui Genghis-han (1206—1227), **t.** au pus bazele unui mare stat mongol. Între 1236 și 1241, printr-o serie de campanii fulgerătoare, uriașa armată a **t.,** condusă de Batu și Subotai, a străbătut și a prădat un vast teritoriu, care cuprindea cnezatele ruse, Dest-i-Kipceak (Cîmpia Cumanilor), Polonia, Moldova, Țara Românească, Transilvania, Ungaria, o parte din Austria și Germania, Bulgaria, o parte din Dalmația, Bosnia și Serbia. După moartea marelui han Ogodai (1226—1241), pe teritoriul din Asia centrală și Europa răsăriteană, Batu a întemeiat statul Hoarda de Aur, care a decăzut în urma înfrîngerilor suferite de Tohtamîș din partea cnejilor ruși și a lui Timur Lenk. Pe teritoriul acesteia s-au constituit, în sec. al XV-lea, hanatele Kazan, Astrahan și Crimeea. După ce a înlăturat jugul **t.,** statul rus a ocupat hanatele Kazan (1552), Astrahan (1556) și Crimeea (1783). În evul mediu, **t.,** singuri sau alături de turci, au făcut numeroase expediții de jaf în țările române. Un permanent pericol pentru statul Moldova l-au constituit tătarii așezați de Soliman Magnificul, în anul 1538, în stepele din sudul Basarabiei *(Bugeac).*

Tătărăscu, Gheorghe (1886—1961), om politic român, unul dintre conducătorii Partidului național-liberal (P.N.L.). În cadrul partidului a fost conducătorul grupării „tinerilor liberali", apropiați de cercurile politice și financiare filoengleze și filofranceze din jurul regelui Carol al II-lea. Prim-ministru între 1934 și 1937, **T.** a sprijinit, prin încetățenirea unor metode de guvernare extraparlamentare (cu decrete-legi) și prin îngustarea democrației (starea de asediu, cenzură etc.), tendințele regelui de a instaura dictatura personală. În timpul dictaturii regale a fost ministru de externe (1938), ambasador la Paris (1938—1939) și pentru scurt timp prim-ministru (1939—1940). Exponent al cercurilor antihitleriste ale burgheziei, **T.** a acceptat în 1943 să stabilească contacte cu Partidul Comunist Român, iar în mai 1944 a încheiat un acord cu P.C.R. După victoria insurecției armate din august 1944, P.N.L.-Tătărăscu a aderat la programul Frontului național-democrat (F.N.D.), iar la 6 martie 1945 **T.** a intrat în guvernul condus de dr. Petru Groza, ca vicepreședinte și ministru de externe (1945—1947). Ca urmare a accentuării contradicțiilor dintre gruparea politică condusă de **T.** și orientarea revoluției, a fost îndepărtat din guvern (noiembrie 1947). În ultimii ani ai vieții a fost președintele Comitetului român pentru repatriere.

tăún (ZOOL.), denumire generică dată unor insecte diptere din familia tabanidelor, cu corpul lung de 7—30 mm. Femelele de **t.** sînt hematofage, atacînd mamiferele și omul. Sînt vectori ai unor boli virotice și bacteriene (dalacul, pesta bovinelor, anemia infecțioasă a cailor, unele babesioze sau tripanosomiaze).

Tăutul, Ion (sec. XV-XVI), mare logofăt al Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare și al lui Bogdan al III-lea. A fost sol la poloni, la venețieni și la turci (unde a dus haraciul Moldovei în vremea lui Bogdan al III-lea). I. Neculce a înregistrat legenda potrivit căreia el ar fi fost primul român care, fiind în solie la turci, a băut cafea.

Tbilisi, oraș în U.R.S.S., capitala R.S.S. Gruzine, așezat pe valea fluviului Kura. 812 000 loc. (1965). Mare centru industrial, cu întreprinderi constructoare de mașini (locomotive electrice, mașini-unelte, aparatură), electrotehnice, ale industriei alimentare (produse din carne, ulei, ceai, produse zaharoase, paste făinoase, șampanie, vinuri, lactate), ușoare (tricotaje, țesături de mătase și lînă, încălțăminte etc.). Nod feroviar, rutier și aerian. Universitate, Academie de artă plastică și alte institute de învățămînt superior, sediul Academiei de Științe a R.S.S. Gruzine, teatre, muzee, grădină botanică. Monumente arhitectonice și istorice (ruinele cetății Narikal, în jurul căreia s-a dezvoltat orașul, biserici din secolele XI—XII).

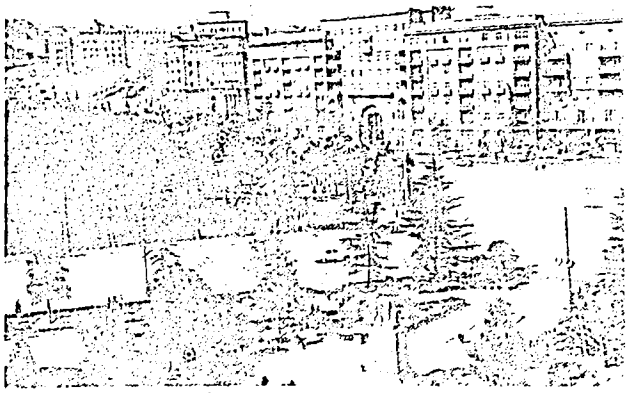

Tbilisi. Bulevardul V.I. Lenin

Teanțzin, oraș în estul R.P. Chineze, centrul administrativ al provinciei Hebei, așezat pe cursul inferior al fluviului Haihe, la 50 km de vărsarea acestuia în golful Bohaivan (Marea Galbenă). 3 220 000 loc. (1957). Mare centru industrial, comercial și de transporturi, important port pentru comerțul exterior al țării, aeroport. Industrie textilă, alimentară (morărit, ulei, spirt), a tutunului, construcțoare de mașini (mașini-unelte, locomotive, aparataj electrotehnic, mașini agricole), chimică (sodă, îngrășăminte, coloranți), siderurgică etc. Două universități, institut politehnic, de medicină, conservator, teatre, muzee.

teatrologie, știință teoretică având ca obiect de studiu arta teatrală, teoria și estetica teatrului, literatura dramatică și spectacolul. A fost inițiată de școala germană de cercetare a fenomenului teatral („Theaterwissenschaft", știința despre teatru).

teátru, arta spectacolului scenic, a cărei realizare are loc în fața publicului și se consumă o dată cu receptarea lui. Artă complexă, în teatru se creează imaginea specifică prin fuziunea mai multor arte: literatura dramatică, plastica, arta actoricească, regia, scenografia, dansul, muzica etc. După cum unul dintre acești factori predomină, t. este denumit „teatrul autorului", „teatru al actorului" ș.a.m.d. Elemente de artă teatrală au existat din cele mai vechi timpuri în forme sincretice, în riturile, ceremoniile populațiilor preistorice. Cu timpul, din aceste elemente s-a dezvoltat în antichitate teatrul, în înțelesul evoluat al cuvîntului. De-a lungul istoriei pînă în contemporaneitate, sînt cunoscute forme de teatru popular care au stat la originea fenomenului de teatru cult și care continuă să existe paralel. Istoria teatrului corespunde perioadelor de dezvoltare ale istoriei societății. Ea cuprinde marile diviziuni: teatrul antic, teatrul medieval, teatrul Renașterii ș.a. Manifestările de artă teatrală se grupează în mari unități geografice continentale, pe baza caracterelor analoge și de înrudire: teatrul european, teatrul oriental, teatrul Extremului Orient ș.a., care și ele reunesc o mare diversitate de școli și de stiluri. În teatrul european au existat perioade marcate de înflorirea unui stil sau altul, ca: commedia dell'arte, teatrul elisabetan, teatrul clasicismului francez, verismul italian, expresionismul german, naturalismul lui Antoine; după efectul produs asupra spectatorilor, în sec. al XX-lea teatrul european cunoaște două școli de interpretare care duc la desăvîrșire și sistematizează tradiții mai vechi: teatrul *de reprezentare* și teatrul *de trăire* (Stanislavski). Considerat după modalitățile de manifestare, teatrul cunoaște mai multe specii, ca: teatrul dramatic (de proză), teatrul liric (de operă), teatrul de revistă sau de estradă, teatrul de păpuși și de marionete, teatrul de umbre ș.a. După ce a generat cinematografia, teatrul modern a cîștigat din împrumuturile făcute de la aceasta. V. și arta cinematografică. *În România,* originile artei teatrale populare sînt legate de viața și de civilizația timpurilor străvechi. Jocurile țărănești cu măști din epoca feudală, turca sau brezaia, moșnegii, alaiurile de mascaradă își pierd cu timpul semnificațiile originare rituale și devin spectacole de teatru popular, în care sînt reprezentate cu fantezie, într-o viziune aproape ex-

Teatrul național din București (1875)

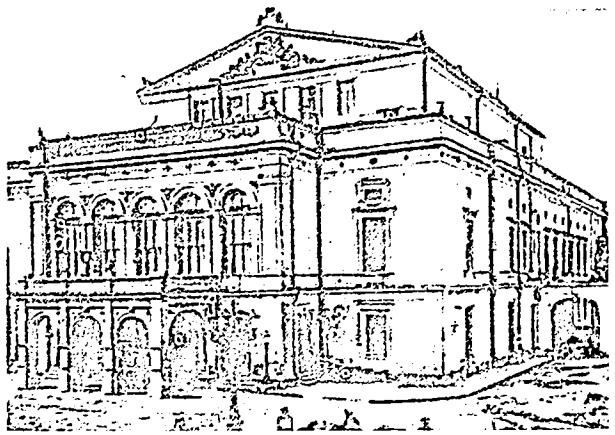

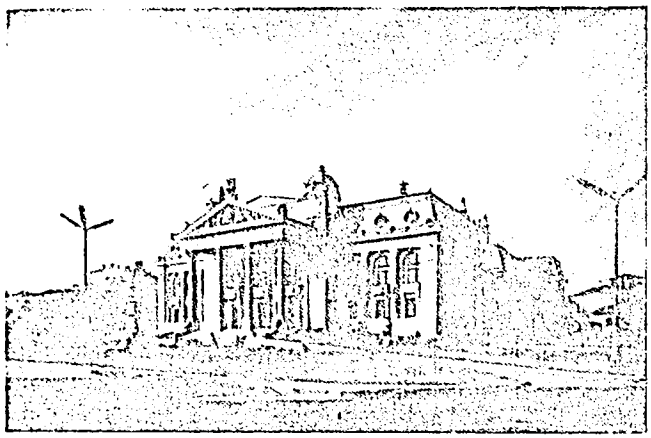

Teatrul național din Iași

clusiv comică, tipuri, moravuri și evenimente din viața socială. În secolele XVIII—XIX, sub influența ceremonialurilor de curte și a divertismentelor de bîlci (geamala, teatrul de umbre, exhibițiile pehlivanilor și saltimbancilor, spectacolele grotești ale soitarilor și măscăricilor), apar și se cristalizează forme evoluate, dramatice, de teatru popular: irozii sau vicleimul, jocul păpușarilor, teatrul cu tematică haiducească (Jianul, haiducii) ș.a. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea, trupe străine de teatru dau spectacole în limba franceză, italiană și germană, la Iași și la București. Spectacole ocazionale de teatru în limba română sînt jucate de elevii școlilor confesionale românești din Transilvania încă din 1755. În Moldova, prima reprezentație de teatru cult în limba română are loc în 1816, la Iași, din inițiativa și sub îndrumarea lui Gh. Asachi. La București, în 1819, din inițiativa poetului Iancu Văcărescu, efor al teatrului de la Cișmeaua Roșie, diletanți români, elevi ai lui Gheorghe Lazăr, prezintă spectacole din repertoriul clasic universal. Înființarea școlii de artă dramatică din cadrul Societății filarmonice la București (1833) și a Conservatorului filarmonic dramatic din Iași (1836), marchează începutul profesionalizării artei scenice. În 1835 apare la București „Gazeta Teatrului național", cea dintîi publicație teatrală. În 1840 teatrul din Iași capătă denumirea de Teatrul național, sub conducerea lui C. Negruzzi, M. Kogălniceanu și V. Alecsandri. În 1896 Teatrul național din Iași s-a instalat în noua clădire construită de arhitectii vienezi Helmer și Fellner. În 1852 este inaugurată clădirea Teatrului cel mare din București (construită după proiectul arhitectului vienez Heft și distrusă de bombardament în 1944), numit oficial Teatrul național după cîțiva ani, sub directoratul lui Al. Odobescu (1874—1875), și devenit cea mai importantă instituție teatrală din țara noastră. După înființarea conservatoarelor de muzică și declamație la București și la Iași (1864), se constituie, în 1877 la București și în 1879 la Iași, Societatea dramatică a actorilor români. În 1889 ia ființă Teatrul național din Craiova pe baza tradiției teatrale craiovene, inițiată în 1848 de C. Caragiale, C. Mihăileanu și Th. Theodorini. În 1919 se înființează Teatrul național din Cluj, continuator al tradiției teatrale românești din Transilvania. Alături de teatrele dramatice naționale, în perioada dintre cele două războaie mondiale iau ființă companii teatrale particulare, printre care companiile „Bulandra-Manolescu - Maximilian - Storin", „Maria Ventura", „Treisprezece+1", teatrele de estradă (revistă), „Cărăbuș" (sub conducerea lui C. Tănase), „Alhambra" etc. Paralel cu acestea au activat și teatre ale naționalităților conlocuitoare („Teatrul maghiar din Cluj", „Barașeum" din București). După 23 August 1944, teatrul românesc cunoaște o înflorire deosebită. Formarea unui cerc larg de specialiști, critici și teoreticieni și pătrunderea spectacolului de teatru în mediul muncitoresc și rural au asigurat condiții optime de dezvoltare unei arte scenice profund realiste, cu mare putere de comunicare, cu o mare varietate de stiluri. S-a dezvoltat rețeaua teatrală, prin constituirea de noi teatre pe lîngă teatrele naționale existente în București, Iași, Craiova, Cluj, prin înființarea teatrelor de stat în principalele orașe ale țării (actualmente 39 de instituții de teatru și 42 de trupe) și prin organizarea învățămîntului teatral pe baze științifice în Institutul de artă teatrală și cinematografică „I. L. Caragiale"

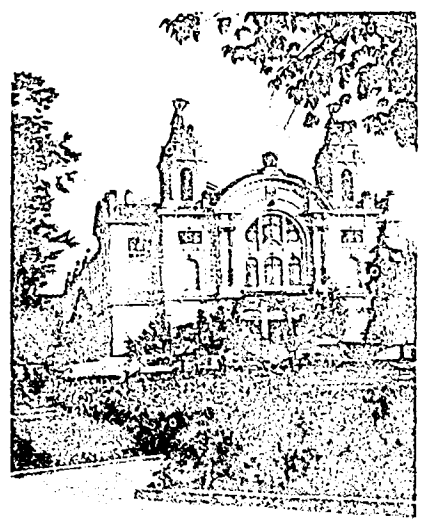

Teatrul național din Cluj

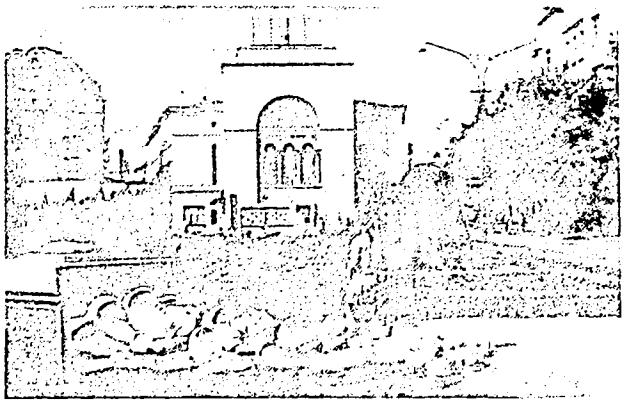

Opera și teatrul de stat din Timișoara

din București și Institutul „Szentgyörgyi István" de limbă maghiară din Tg.-Mureș. Naționalitățile conlocuitoare dispun de 9 teatre, dintre care 6 de limbă maghiară, 2 de limbă germană și 1 de limbă idiș. De asemenea ființează 22 de teatre de păpuși și de marionete, printre care Teatrul „Țăndărică" din București. Pe lîngă activitatea teatrelor oficiale, mișcarea teatrală de amatori a căpătat o largă răspîndire pe tot cuprinsul țării. Pe lîngă Teatrul național din București funcționează din 1942 un muzeu în care sînt cuprinse colecții bogate de documente, manuscrise originale, scrisori, fotografii și portrete de actori, costume de teatru, afișe. Actori de prestigios talent au ilustrat în trecut scenele teatrelor: C. Aristia, C. Caragiale, M. Millo, M. Pascaly, N. Luchian, C. Bălănescu, Aristizza Romanescu, Gr. Manolescu, C.I.Nottara, Aglae Pruteanu, Agatha Bîrsescu, Ion Brezeanu, Ion Petrescu, Aristide Demetriad, I. Morțun, N. Soreanu etc. Tradiția realistă, fără a fi unica, a rămas totdeauna predominantă în arta noastră scenică. Ea a fost continuată și îmbogățită permanent de noi generații de actori: Maria Ventura, Lucia Sturdza-Bulandra, Maria Filotti, Aura Buzescu, Lily Poor, V. Toneanu, Petre Liciu, Zaharia Bîrsan, V. Maximilian, G. Timică, I. Manolescu, G. Vraca, C. Tănase, G. Storin, Gr. Vasiliu-Birlic, I. Finteșteanu, Ștefan Braborescu, Kovács György, Radu Beligan, Mauriciu Seckler ș.a., cărora li se alătură actori din generația anilor de după 23 August 1944. Istoria teatrului din România se înscrie pe linia generală de dezvoltare a mișcării teatrale europene. Diferite curente apărute în regia europeană modernă și contemporană găsesc răsunet și corespondențe în arta scenică românească, dar școala realistă de regie fundată de P. Gusty și Al. Davilla este continuată de montările lui Soare Z. Soare, V.I. Popa, I. Sava, I. Șahighian, S. Alexandrescu, M. Ghelerter, Al. Finți. După ei și alături de ei se dezvoltă prestigios și cariera regizorilor din generația tînără.

teatru de estradă v. **estradă.**

teatru de operă și balet, instituție artistic-muzicală în genul liric-dramatic, în repertoriul căreia se înscriu ca principală formă de spectacol o p e r a și b a l e t u l. Prima instituție românească de acest fel este *Teatrul de operă și balet* din București, fundat pe baza Operei române, înființată în 1921. Prima reprezentație de operă în limba română („Semiramida" de Rossini) a avut loc în 1836. Cîntăreții români au activat în diferite trupe și companii, unii dintre ei afirmîndu-se cu strălucire peste hotare: E. Teodorini, M. Nuovina, H. Darclée, Gr. Gabrielescu, D. Popovici-Bayreuth ș.a. Un rol de seamă l-a jucat George Stephănescu, care a organizat opera ca o secțiune a Teatrului național (primul spectacol, „Lucia de Lammermoor" de Donizetti, a avut loc în 1885). În 1919, în urma eforturilor depuse de elevi ai lui Stephănescu, a fost creată Societatea lirică, etatizată doi ani mai tîrziu. Noua Operă română a fost inaugurată cu „Lohengrin" de Wagner, dirijată de George Enescu. În cadrul Operei române s-au afirmat muzicieni ca dirijorii George Georgescu, Egizzio Massini, Alfred Alessandrescu, Ionel Perlea, Jean Bobescu, cîntăreți ca George Folescu, Jean Athanasiu, George Niculescu-Basu ș.a., precum și Florica Cristoforeanu, Traian Grozăvescu, Constantin Stroescu, cei din urmă avînd și o susținută activitate internațională. Totodată, noua instituție a montat lucrări originale, care, după cele ale unor compozitori ca Eduard Caudella, George Stephănescu ș.a., au reprezentat școala românească modernă. În 1953 s-a inaugurat actualul local al Teatrului de operă și

Teatrul de operă și balet din București

balet. Repertoriul curent al instituției numără peste 50 de lucrări din literatura universală. Un loc deosebit în activitatea Teatrului de operă și balet îl ocupă promovarea creației românești. În Republica Socialistă România mai activează cu profil de teatru de operă și balet operele de stat de la Iași, Timișoara, Cluj (Opera de stat și Opera maghiară de stat), Galați și Constanța. V. și operă.

teatru de operetă, instituție artistic-muzicală în repertoriul căreia se înscrie ca principală formă de spectacol operetă. Spectacolul de operetă a apărut în viața artistică românească la sfîrșitul sec. al XIX-lea, tot atunci fiind înregistrate și primele lucrări originale ale unor compozitori ca Alexandru Flechtenmacher, Ioan Wachmann, Ciprian Porumbescu, Iacob Mureșianu ș.a., ale căror vodeviluri și operete erau inspirate din viața cotidiană. Un rol important l-a jucat compania lui Aron Bobescu și îndeosebi cea a lui Constantin Grigoriu. După primul război mondial, Nicolaie Vlădoianu și Ion Vasilescu au fost animatorii acestui gen. În genul operetei s-au manifestat cu strălucire interpreți ca Nicolaie Leonard, Vladimir Maximilian, George Carussy, Nicolaie Ciucurette ș.a. Cea mai importantă instituție de acest fel din țara noastră este *Teatrul de stat de operetă* din București, înființat în 1950. Repertoriul Teatrului de stat de operetă cuprinde lucrări din literatura universală și națională. Teatrele muzicale din Brașov, Galați și Constanța pun în scenă și operete. V. și operetă.

„Teatrul", revistă românească de teatrologie, literatură și critică dramatică, editată de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă și de Uniunea scriitorilor din Republica Socialistă România. Revista „Teatrul" apare lunar, din aprilie 1956, la București.

Teba, oraș din Grecia antică, cel mai important polis al Beoției antice. Întemeiat în epoca miceniană, de primele secole ale existenței sale sînt legate ciclurile legendare ale lui *Cadmos, Edip, Dionysos* și *Hercule*. **T.** este patria poetului Pindar. Polis cu o constituție oligarhică, **T.** a fost, în epoca clasică, conducătoarea confederației orașelor beoțiene. Rivală a Atenei, **T.** s-a aliat în timpul *războaielor medice* cu perșii, iar în timpul *războiului peloponesiac* (431—404 î.e.n.) cu Sparta. A cunoscut maxima înflorire între 379 și 362 î.e.n., cînd, sub conducerea lui Pelopida și Epaminonda, s-a instaurat democrația, și a înfrînt, la *Leuctra* (371 î.e.n.) și la *Mantineea* (362 î.e.n.), armata spartană, **T.** devenind arbitru al Greciei continentale. În urma înfrîngerii coaliției orașelor grecești la Cheronea (338 î.e.n.) de către Filip al II-lea și a distrugerii orașului de către Alexandru Macedon (336 î.e.n.), **T.** a căzut sub stăpînirea Macedoniei.

Teba, oraș străvechi situat pe cursul mijlociu al Nilului. A fost capitala Egiptului antic în vremea dinastiilor XI-XIX (c. 2100—c. 1100 î.e.n.). **T.** a fost pînă la cucerirea sa de către regele asirian Assurbanipal (668 î.e.n.) centrul religios al Egiptului antic. Printre vestigiile care s-au păstrat se numără marele templu de la Luxor, cel de la Medinet Habu, templul lui Amon, coloșii lui Memnon ș.a.

Techirghiol, liman fluviomarin (10,68 km²), situat la sud de Constanța. Este separat de mare printr-un cordon de nisip. Prin aportul mic de apă dulce, apa lacului și-a mărit concentrația în săruri (circa 95 g/l), permițînd formarea unui strat de nămol cu calități terapeutice. Adîncimea maximă: 9 m. Apele și nămolul lacului sînt recomandate pentru tratarea afecțiunilor reumatice, a sechelelor poliomielitice etc.

Techirghiol, oraș regional subordonat orașului Constanța, situat pe malul lacului cu același nume. 3 740 loc. (1965). Stațiune balneară.

technéțiu (CHIM.), *Tc*. Element cu nr. at. 43, obținut prin reacții nucleare. Face parte din grupa a VII-a a sistemului periodic. Se cunosc mai mulți izotopi radioactivi ai **t.** În combinații funcționează îndeosebi în stările de valență 4 și 7.

teck *(Tectona grandis)*, arbore din familia verbenaceelor, originar din sudul Asiei, al cărui lemn foarte rezistent (de trei ori mai rezistent decît lemnul de stejar) este utilizat în construcții navale.

Teclu, Nicolaie (1839—1916), chimist român; a fost membru al Academiei Române. A studiat ingineria, arhitectura și apoi chimia la Viena și la Berlin. A fost profesor de chimie

N. Teclu

generală și analitică la Academia de comerț din Viena. **T.** este cunoscut mai cu seamă prin lucrările sale privind arderea, în general, și flacăra de gaz, în special. A inventat becul cu reglare a curentului de aer și gaz, care-i poartă numele și care, într-o formă perfecționată, se folosește și astăzi. **T.** a făcut numeroase cercetări teoretice și experimentale asupra gazelor, a proprietăților și analizei unor substanțe minerale, a hîrtiei și fibrelor lemnoase, a uleiurilor și pigmenților utilizați în pictură etc. A pus la punct mai multe aparate de laborator, destinate fie încercărilor tehnologice, fie scopurilor didactice (aparat folosit pentru semnalarea amestecului de metan și aer din mine în scopul evitării exploziilor, aparate pentru preparat ozon, pentru evaluarea intensității radiației luminoase, pentru determinarea bioxidului de carbon, a rezistenței și grosimii hîrtiei etc.). Teclu a avut o viziune originală asupra zborului cu motor, înscriindu-și numele pe lista precursorilor români ai aeronauticii.

Tegucigalpa. Vedere generală

tectită (ASTR.), meteorit sticlos, format în cea mai mare parte (70%) din bioxid de siliciu. **T.** se găsesc în anumite regiuni ale Pămîntului, astfel dispuse încît au dat naştere unei ipoteze după care ele s-au format dintr-un meteorit care a fost satelit al Pămîntului. Există şi materiale sticloase vulcanice care seamănă cu **t.** în ceea ce priveşte compoziţia.

tectónică (GEOL.) **1.** V. *geotectonică*. **2.** V. *structură geologică*.

Tecuci, oraş regional în reg. Galaţi, reşedinţă de raion, situat pe valea Bîrladului. 27 840 loc. (1965), cu localităţile subordonate. Industrie alimentară (conserve din legume, fructe şi carne, ulei, marmeladă etc.), ateliere de reparaţii metalice, o fabrică de mobilă etc. — *Raionul T.*, cu 142 140 loc. (1965). Industrie alimentară (Tecuci, Ghidigeni), de prelucrare a lemnului (Cozmeşti) etc. Cultura cerealelor, legumicultură, viticultură (Nicoreşti, Ivești) şi creşterea animalelor.

tedéum (lat. *Te Deum laudamus* „pe tine, doamne, te lăudăm") **1.** Vechi imn latin de preamărire a lui dumnezeu, în formă de psalm. **2.** Scurt serviciu religios oficiat într-o împrejurare solemnă.

teflón (CHIM.) v. **politetrafluoretilenă**.

Tegner */teŋnér/*, Esaias (1782—1846), poet suedez. Opera sa epică-lirică se caracterizează prin cultul clarităţii inspirat din clasicii antici şi germani, prin sensibilitatea înclinată spre melancolia romantică şi prin tendinţa de a idealiza în spirit patriotic legendele scandinave („Imn soarelui care răsare", 1813; „Saga lui Frithjof", 1820—1825).

Tegu, oraş în sud-estul Coreii de Sud. 716 580 loc. (1963). Industrie chimică, textilă (mătase, bumbac) şi alimentară. Nod feroviar, centru comercial.

Tegucigalpa, capitala republicii Honduras, situată într-o vale între înălţimile vulcanice din sud-estul ţării. 170 000 loc. (1963). Centru comercial. Cele mai dezvoltate ramuri industriale sînt industria textilă şi alimentară (ulei, spirt, bere). Nod rutier, aeroport. Monumente arhitectonice din sec. al XVIII-lea. Universitate, muzee, teatre etc.

tegumént (lat. *tegumentum* „acoperămînt") **1.** (BIOL.) Ansamblul de ţesuturi care acoperă corpul animalelor (piele, peri, pene, solzi, carapace chitinoasă etc.). **2.** (BOT.) **a)** Membrană care înconjură şi protejează un organ. **b)** Înveliş al seminţei plantelor provenit din dezvoltarea integumentelor ovulului. **T.** dă culoarea şi aspectul extern al seminţei, caractere utilizate în determinarea speciilor. Unele seminţe sînt lipsite de **t.** (ex. vîscul, *Viscum*; vîscul de stejar, *Loranthus*). — *Tegumente florale*, învelişuri ale organelor sexuale (ex. caliciul şi corola).

Teheran, capitala Iranului, situată la poalele munţilor Elburs. 2 317 120 loc. (1963). Este cel mai important centru industrial, comercial şi cultural al ţării, nod feroviar şi rutier. Industrie textilă (lînă, bumbac, covoare persane), alimentară (zahăr, bere, tutun), a cimentului, a sticlei, de pielărie. Universitate, muzee. Monumente importante: Palatul soarelui, reşedinţa imperială şi Moscheea de aur (sec. XIII—XIX). Grădini publice renumite. Numeroase bazaruri pentru obiecte din aramă, de piele şi ţesături orientale. Aeroport. — *Conferinţa de la T.*, conferinţă care a avut loc la Teheran între 28 noiembrie şi 1 decembrie 1943. A fost prima conferinţă între şefii guvernelor U.R.S.S., Angliei şi S.U.A., la care s-au luat hotăriri în privinţa unor importante probleme privind războiul şi organizarea lumii după război.

Teheran. Vedere generală

téhnică (gr. *tehne* „meşteşug, pricepere, artă"), ansamblul factorilor materiali ai producţiei (uneltele şi alte mijloace de muncă), al metodelor şi procedeelor de lucru, cu ajutorul cărora societatea obţine şi prelucrează produsele naturii pentru satisfacerea nevoilor sale. În sens restrîns, prin **t.** se înţelege ansamblul de metode, procedee şi reguli, îmbinate cu o anumită măiestrie personală şi aplicate în executarea unei lucrări sau, în general, în practicarea unei profesiuni (ex. **t.** prelucrării unei piese, **t.** efectuării unei cercetări experimentale etc.). În dezvoltarea sa, **t.** a parcurs mai multe etape, caracterizate în esenţă de dezvoltarea neîntreruptă a mijloacelor de muncă, istoria ei cunoscînd faze de dezvoltare lentă şi momente cînd au loc schimbări calitative bruşte, marcate prin revoluţii tehnice. Dezvoltarea **t.** are loc în strînsă legătură cu dezvoltarea societăţii, fiind determinată de condiţiile sociale concrete şi determinînd, la rîndul ei, progresul istoric. Pe o anumită treaptă a istoriei civilizaţiei, între tehnică şi ştiinţă s-a format o legătură reciprocă, nevoile tehnicii stimulînd dezvoltarea ştiinţei, iar aceasta din urmă influenţînd într-o măsură tot mai hotărîtoare progresul tehnic. *La omul primitiv*, **t.** a însemnat, la început, doar folosirea unor obiecte din natură (ex. piatra brută şi lemnul). Treptat, omul începe şi dezvoltă prelucrarea uneltelor naturale prin lovire, prin cioplire etc., mărindu-şi astfel posibilităţile de procurare a hranei şi de apărare. Primele unelte produse de om au fost pietrele cioplite. Descoperirea focului şi a proprietăţilor sale (lumină, căldură etc.) a îmbunătăţit considerabil condiţiile de viaţă ale omului. Următoarea perioadă a dezvoltării **t.** în societatea primitivă o constituie apariţia de unelte complexe (arcul şi săgeata, topoare şi unelte de piatră compuse, unelte de prelucrare a pietrei etc.), construcţia de locuinţe (bordeie), confecţionarea îmbrăcămintei, executarea vaselor de pămînt etc. *Prima mare diviziune socială a muncii* (agricultura şi creşterea animalelor), ca şi folosirea primelor unelte de metal (aramă), a dat un nou impuls **t.** şi a permis crearea de noi unelte cu caracter de specializare: sapa, lopata, secera, uneltele pentru prelucrarea produselor şi a pieilor de animale, vasele pentru depozitarea produselor etc. Creşterea complexităţii şi a specializării uneltelor a făcut necesară *cea de-a doua mare diviziune socială a muncii*, cînd au apărut meseriile ca activităţi separate şi de sine stătătoare, ceea ce a creat condiţiile necesare apariţiei unor noi descoperiri şi invenţii importante, ca: plugul, moara de apă şi de vînt, presele de struguri şi de măsline, roata olarului, mecanisme de ridicat şi transportat greutăţi etc. Producerea bronzului şi, mai tîrziu, a fierului a dus la dispariţia treptată a uneltelor de piatră şi la apariţia uneltelor metalice, mult mai perfecţionate şi mai productive. *În societatea sclavagistă*, **t.** s-a dezvoltat pe baza adîncirii în şi mai mare măsură a diviziunii muncii. Formarea primelor oraşe, în care se concentrau cele mai multe ateliere meşteşugăreşti, a contribuit la apariţia unor noi meserii şi la specializarea în cadrul fiecărei meserii. Apariţia şi dezvoltarea schimburilor comerciale au stimulat dezvoltarea **t.** construcţiei de drumuri, de poduri şi de viaducte, perfecţionarea mijloacelor de transport şi comunicaţii; se dezvoltă porturile şi construcţiile portuare şi apar farurile. În marile state sclavagiste (Egipt, Grecia, Imperiul roman ş.a.), **t.** construcţiilor a ajuns la un înalt nivel, ridicîndu-se locuinţe durabile, palate, temple, cetăţi de apărare etc. Ca materiale de construcţie se foloseau piatra, cărămida, mortarul, betonul, marmura, grinzile de lemn etc. Războaiele au dat un mare avînt **t.** militare. Ca mijloace de luptă, de asediu şi de apărare se foloseau, printre altele, arcul şi săgeata, suliţele, săbiile de fier, catapulta, berbecul, turnurile mobile de asediu, vasele de război etc. *În feudalism*, **t.** s-a dezvoltat prin perfecţionarea continuă a uneltelor de muncă şi prin apariţia altora cu o productivitate simţitor mărită. În agricultură s-a intensificat prelucrarea pămîntului şi s-au înmulţit culturile (cereale, plante tehnice, viticultura, pomicultura etc.). Meseriile se dezvoltă din ce în ce mai rapid o dată cu înmulţirea şi dezvoltarea oraşelor mari, a căror populaţie era formată mai ales din meseriaşi şi negustori. Aici se creează ateliere mici, specializate la început pe domenii mai mari, apoi pe domenii de activitate din ce în ce mai restrînse. Pentru confecţionarea uneltelor se foloseşte pe scară largă fierul obţinut în creuzete de pămînt cu capacitate mică. Mai tîrziu, din minereul de fier se obţine mai întîi fonta de furnal şi, din aceasta, oţelul de creuzet, cu proprietăţi mai bune şi în cantităţi mai mari; legat de aceasta, s-a dezvoltat prospectarea şi **t.** minerităului. Printre cele mai importante descoperiri şi invenţii ale epocii feudalismului, în afară de oţel, se numără: *alama, războiul de ţesut orizontal, hîrtia, tiparul, lentilele de ochelari* (urmate de inventarea *lunetei* şi a *microscopului* şi de crearea bazelor teoretice ale *opticei*), *busola* şi *praful de puşcă* (ceea ce a impulsionat foarte mult **t.** militară prin apariţia armelor de foc). În ultima perioadă a epocii feudale, pe baza unei **t.** destul de avansate, se dezvoltă producţia manufacturieră, caracterizată de o diviziune a muncii mai adîncă în interiorul atelierelor şi de folosirea uneltelor diferenţiate şi specializate. Producţia manufacturieră a pus bazele **t.** maşiniste. *Revoluţia industrială din sec. XVIII şi XIX*, care a însemnat un proces complex de trecere de la producţia manufacturieră la producţia mecanizată de fabrică, a însemnat în acelaşi timp trecerea de la **t.** manuală la **t.** maşinistă, respectiv înlocuirea uneltelor simple cu maşini-unelte şi cu maşini de forţă. În această perioadă au apărut: *maşina cu abur, maşina de tors spinning-jenny, maşina mecanică de filat, maşina de cardat, războiul mecanic de*

țesut, telegraful optic, betonul armat, mașinile-unelte pentru prelucrarea metalelor și a lemnului, noi procedee de *elaborare a fontei și a oțelurilor, laminoarele de bare și de profile, instalațiile de extragere a minereurilor*, diferite mijloace noi de transport și de ridicat acționate de mașini cu abur, *pompele cu abur* și *pompele centrifugale*, diferite *mașini agricole* (semănătoarea, mașinile de recoltat etc.), *locomotiva cu abur*, primele *nave* acționate de mașina cu abur, *mașinile poligrafice, tehnica fotografiei* etc. Pe măsura trecerii de la mica producție de mărfuri la marea producție industrială, începe să se folosească din ce în ce mai mult descoperirile științei, aceasta transformîndu-se în cele din urmă într-un element al forțelor de producție. În sec. al XVIII-lea și mai ales pe la mijlocul sec. al XIX-lea începe procesul de fundamentare științifică a tehnicii și de creare a științelor tehnice (mecanica, rezistența materialelor, hidrotehnica etc.), avînd ca obiect studiul fenomenelor în sistemele fizico-chimice inventate (create de om și nu aflate în natură) prin prisma problemelor de cunoaștere ridicate de proiectarea, realizarea, funcționarea și dirijarea lor. **T.** se dezvoltă în continuare prin noi descoperiri și invenții, prin perfecționarea mașinilor și prin apariția mașinilor și aparatelor electrice. Acestea, la rîndul lor, duc la apariția de instalații din ce în ce mai complexe, la crearea de unități industriale mari, puternice și productive în diferite domenii ale economiei și, în ultimă instanță, la o specializare și mai adîncă. În sec. al XIX-lea apar și se dezvoltă științe tehnice noi, ca termotehnica, electrotehnica etc., care au avut un rol foarte important în dezvoltarea mijloacelor de producție. **T.** a devenit *consecință* și *condiție* a dezvoltării științelor naturii, valorificarea tehnică a resurselor naturale nefiind, în general, posibilă fără aplicarea cuceririlor științei, iar progresul științei nefiind posibil fără perfecționarea mijloacelor materiale de investigație.

În perioada actuală (de la sfîrșitul sec. XIX și pînă în prezent), datorită revoluției în știință și influenței din ce în ce mai mari a acesteia, **t.** mondială se dezvoltă într-un ritm foarte înalt. Astfel, crește calitativ și cantitativ industria constructoare de mașini; are loc trecerea la producția de masă cu linii tehnologice în flux continuu și cu linii automate; se dezvoltă și se perfecționează **t.** producției de materiale o dată cu apariția de noi materiale (fonte și oțeluri speciale, metale pure, materiale sintetice, noi materiale de construcție etc.); se introduce și se dezvoltă electrificarea în toate ramurile activității umane; în tehnologia chimică apar noi procedee de obținere a unor materiale și substanțe: sinteza amoniacului și a metanului, procedee catalitice, sinteza combustibililor lichizi, cracarea și aromatizarea țițeiului, apare și se dezvoltă petrochimia etc.; se perfecționează motoarele cu combustie internă; apar motoarele-rachetă utilizate în aviație și în lansarea sateliților și a navelor cosmice; se dezvoltă electronica, cu aplicații în toate ramurile tehnicii; apare și se dezvoltă **t.** nucleară etc. În condițiile actuale, ale desfășurării revoluției științifice și tehnice contemporane, se dezvoltă într-un ritm nemaiîntîlnit mecanizarea și automatizarea complexă, care cuprind și anumite activități intelectuale, determinînd dezvoltarea a noi ramuri ale științei și tehnicii, ca *cibernetica, bionica* etc. *În țara noastră* cercetările arheologice au dus la descoperirea a numeroase obiecte din epocile primitivă și sclavagistă: pumnale și vîrfuri de suliță din os, topoare de silex, tipare pentru turnarea obiectelor din bronz, lame de ferăstrău, săbii, brăzdare de plug, săpăligi și clești de fier, vase de lut ars, vase de bronz etc. La strămoșii poporului român, iar mai tîrziu în Muntenia, Moldova și Transilvania, unele procedee și mijloace de muncă se găseau aproape la același nivel cu **t.** din restul Europei. Dintre realizările mai importante se remarcă: *roata cu făcaie* pentru morile de apă, care este precursoarea turbinei Pelton; *vagonetul de lemn*, descoperit într-o mină de la Brad și socotit drept primul vehicul purtat pe șine din lume; *războiul de țesut orizontal; explozivii*, folosiți în minele transilvănene încă din sec. al XIV-lea; *potasa*, produsă în Moldova încă din sec. XVII; *arama*, produsă în Țara Românească încă din sec. al XIV-lea și care concura în Europa renumita aramă siriană; *țițeiul*, extras și folosit pentru iluminat, unsori etc. încă din sec. XVI; *procedee de tăbăcire*, care au impus pe marile piețe europene pieile prelucrate în Moldova etc. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, schimbările din domeniul tehnicii reflectau procesul de înfăptuire a revoluției industriale în țara noastră. Realizările **t.** mașiniste au fost aplicate mai întîi și într-un ritm mai rapid în industria alimentară (industria morăritului, industria zahărului etc.), în industria textilă (în special prelucrarea lînii), în industria extractivă (petrol, cărbune, minereuri metalifere) și în industria metalurgică. Se dezvoltă apoi transporturile pe calea ferată și pe apă, prelucrarea țițeiului, prelucrarea lemnului, producția de locomotive și vagoane, **t.** construcțiilor etc. În Republica Socialistă România, cele mai noi realizări ale științei și tehnicii contemporane își găsesc o largă aplicare în toate domeniile economiei naționale, în scopul valorificării raționale și superioare a resurselor țării în vederea asigurării unei dezvoltări economice susținute și echilibrate și ridicării continue pe această bază a nivelului de trai material și spiritual al poporului.

tehn(o)- (gr. *techne* „iscusință, meșteșug"), element de compunere cu sensul „(referitor la) tehnică" (ex. *tehnologie, tehnoredactare*).

tehnocrátică, *orientare* ~, orientare în sociologia burgheză contemporană care consideră că în societate trebuie instaurată „tehnocrația", puterea inginerilor, tehnicienilor, specialiștilor conducători de întreprin-

deri. Reprezentanții acestei orientări desprind artificial tehnica și știința de contextul lor social, transformîndu-le în factori de sine stătători și ignorînd rolul relațiilor de producție, care determină de fapt modul de folosire a științei și tehnicii. *O.t.* a fost inițiată de economistul american Thorstein Veblen (1857—1929). Criticînd unele dintre racilele capitalismului, Veblen considera în mod utopic că anarhia și instabilitatea economiei capitaliste ar putea fi înlăturate dacă dominația „businessman"-ilor (a oamenilor de afaceri) ar fi înlocuită de cea a inginerilor și tehnicienilor. Ulterior, concepția tehnocratică a căpătat un caracter fățiș apologetic (de exemplu la J. Burnham). În această variantă, *o.t.* prezintă în mod diversionist pe ingineri, tehnicieni etc. drept adevărații conducători ai societății capitaliste actuale, camuflînd structura socială reală a acesteia (printre altele faptul că specialiștii tehnicieni sînt de fapt subordonați capitaliștilor). Declarînd că reorganizarea viitoare a societății este apanajul „elitei tehnice", *o.t.* neagă rolul istoric al proletariatului de făuritor al orînduirii sociale superioare și reprezintă de fapt o justificare indirectă a subordonării aparatului de stat față de marile monopoluri industriale.

„Tehnofrig" — Cluj, *Uzina* ~, unitate constructoare de mașini. A luat ființă în 1949. Are ca profil concepția și fabricarea de utilaje pentru industria frigului, industria laptelui, cărnii, băuturilor și pentru panificație.

tehnologíe (TEHN.) **1.** Știință care se ocupă cu studiul, elaborarea și determinarea proceselor, metodelor și procedeelor de prelucrare a materialelor. Ca știință, **t.** s-a dezvoltat pe baza și în strînsă legătură cu alte științe și discipline, ca: matematica, fizica, chimia, electrotehnica, mecanica, metalurgia, studiul materialelor, rezistența materialelor, organe de mașini, termotehnica ș.a. În funcție de materialele care se prelucrează, se deosebesc diverse **t.** specializate sau specifice: **t.** elaborării metalelor, **t.** ale substanțelor chimice, **t.** construcțiilor de mașini, **t.** produselor alimentare, **t.** materialelor de construcție etc. **T.** are o influență hotărîtoare asupra dezvoltării tehnicii și, la rîndul ei, este influențată de aceasta. **2.** Ansamblu de procese, metode, procedee, reguli, operații, faze, condiții tehnice etc. aplicate, executate sau care se desfășoară în scopul obținerii (fabricării) unui anumit produs (piesă, organ de mașină, sistem tehnic, construcție industrială sau de altă natură etc.). **T.** fabricării produselor impune în mod obligatoriu executarea operațiilor componente într-o succesiune bine determinată și prestabilită. Prin aceasta, pînă la transformarea în produse finite, materiile prime, materialele și semifabricatele trec printr-o serie de schimbări ale formei și dimensiunilor lor (ex. prin prelucrarea mecanică a pieselor și organelor de mașini), ale compoziției chimice și proprietăților fizico-chimice (ex. la elaborarea oțelurilor), ale proprietăților fizico-mecanice (ex. prin tratamentul termic al pieselor metalice), ale aspectului (ex. prin vopsire), ale poziților reciproce (ex. prin montarea pieselor și subansamblelor astfel ca să se asigure funcționarea corectă a mașinilor) etc. În general, **t.** fabricării unuia sau a mai multor produse asemănătoare, care formează producția de plan a unei întreprinderi, constituie partea componentă principală a procesului de producție. Acesta din urmă cuprinde și o serie de operații auxiliare ori de altă natură: energetice, de confecționare a sculelor, de întreținere și de recondiționare a utilajului, de transport, de depozitare etc. Într-un anumit proces de producție, limitele tehnologiei de fabricare propriu-zise sînt determinate de caracterul specific al acesteia și de nivelul tehnic la etapa dată. În **t.** modernă, indiferent de gradul de mecanizare și de automatizare a producției, sînt incluse și operațiile de control (interoperațional sau interfazic și final).

tehnoredactáre, operație de proiectare și de pregătire tehnică și grafică a unui manuscris destinat imprimării. Cuprinde: stabilirea genului de imprimare, a formatului publicației, indicarea corpului și a caracterului de litere adecvat textului, titlurilor, subtitlurilor, paginația, dimensionarea și amplasarea ilustrațiilor ș.a.

Tehuantepec, istm situat în extremitatea sudică a Americii de Nord (formează limita dintre America de Nord și America Centrală), pe teritoriul Mexicului, cuprins între Golful Tehuantepec (Oceanul Pacific) și Golful Campeche (Golful Mexic). Lățimea minimă: circa 200 km. Relief variat.

tei[1] *(Tilia)*, gen de arbori din familia tiliaceelor, cu frunze cordiforme și flori galbene,

Tei

puternic mirositoare, grupate în inflorescențe. Cuprinde circa 25 de specii. — *Tei alb (Tilia tomentosa)*, arbore înalt pînă la 30 m, cu coroana deasă și scoarța cenușie netedă, răspîndit în zona de cîmpie și de dealuri a țării noastre. Este cultivat frecvent ca arbore decorativ. Are lemnul alb-roșiatic, moale, ușor, omogen, folosit la fabricarea chibriturilor, în construcții rurale etc. — *Tei pucios (Tilia cordata)*, arbore înalt pînă la 20 m, răspîndit în zona dealurilor pînă în etajul montan inferior. Are flori melifere, plăcut mirositoare, cu utilizări în medicină. Lemnul este mai compact, cu aceleași întrebuințări ca și teiul alb.

tei[2], cultură materială datînd din epoca bronzului, răspîndită în regiunea de cîmpie a Munteniei. Numele vine de la o așezare, azi dispărută, de pe lîngă lacul Tei din preajma Bucureștilor.

Teilhard de Chardin *(teiár dö șardê)*, Pierre (1881—1955), savant, filozof și teolog francez.

A fost profesor de geologie şi de paleontologie la Institutul catolic din Paris şi preşedinte al Societăţii franceze de geologie. A efectuat cercetări ştiinţifice în Africa şi Asia, contribuind la descoperirea sinantropului. Ca filozof, **T. de C.** a încercat să concilieze religia cu ştiinţa modernă. Concepţia sa cosmogonică şi antropologică promovează evoluţionismul şi transformismul, dar este în esenţă un organicism spiritualist, asemănător cu cel al lui H. Bergson. El a înlăturat din cosmogeneză miturile biblice creaţioniste şi a definit omul ca evoluţie devenită conştientă de sine, însă a antropomorfizat natura şi a dat o interpretare finalistă apariţiei şi dezvoltării speciei umane. Totodată, el l-a considerat pe Hristos ca „motorul evoluţiei" şi „punctul omega" al universului. Gîndirea sa socială condamnă individualismul, discriminarea naţională şi socială, înstrăinarea omului în capitalism, preconizează colectivismul, convergenţa planetară a energiilor umane, încrederea în viitorul omenirii, în perspectivele uriaşe deschise de ştiinţă şi de tehnică. Op. pr.: „Fenomenul uman" (1955), „Grupul zoologic uman" (1956, postum).

teină (FARM.), bază purinică identică cu cafeina, care se găseşte în frunzele de ceai. Are acţiune excitantă asupra sistemului nervos central şi stimulează activitatea inimii.

Teirlinck, Herman (n. 1879), scriitor belgian de limbă flamandă. Făcînd trecerea de la romantismul tîrziu la un naturalism senzual, romanele şi nuvelele sale înfăţişează mediul sătesc şi al marilor oraşe („Domnul J.B. Serjanszoon, orator didacticus", 1908; „Maria Speermalie. 1875—1937", 1942; „Lupta cu îngerul", 1952). Dramele sale expresioniste constituie o încercare de înnoire a teatrului cu mijloacele tehnicii cinematografice („Film cu încetinitorul", 1922) ş.a.

teism (gr. *theos* „dumnezeu"), concepţie idealist-obiectivă filozofică şi religioasă, care afirmă existenţa lui dumnezeu ca persoană atotputernică şi atotînţeleaptă, exterioară naturii, creatoare, susţinătoare şi diriguitoare a lumii.

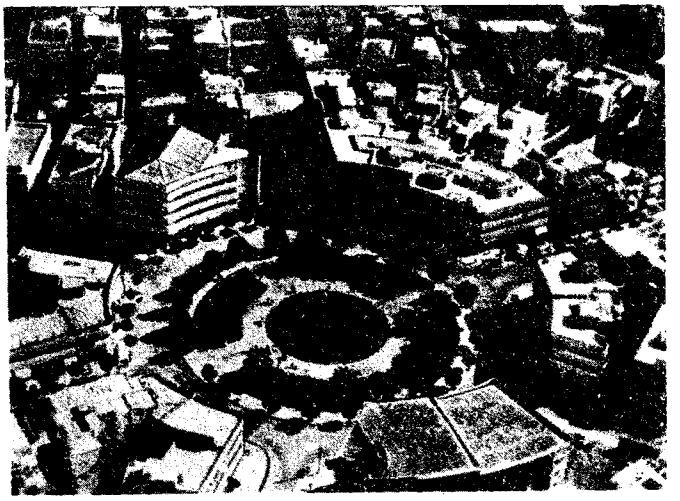

Tel Aviv. Vedere aeriană a centrului oraşului

teişor (*Abutilon theophrasti*), plantă anuală din familia malvaceelor, cu tulpina înaltă de 1,5—2 m, frunze cordate, lung peţiolate şi flori galbene-portocalii. Se cultivă frecvent în ţările din Asia de sud şi sud-est ca plantă textilă, din fibrele căreia se confecţionează frînghii, covoare, unelte pescăreşti

Teişor

etc. Din uleiul conţinut în seminţe se fabrică săpunuri. În ţara noastră nu se cultivă. Sin. *abutilon.*

Teiuş, localitate de tip urban în raionul Alba, reg. Hunedoara. 6 040 loc. (1965). Important nod feroviar.

telangiectazie (gr. *tele* „departe", *angeion* „vas" şi *ektasis* „dilataţie"; MED.), dilataţie a vaselor mici, în special ale nasului şi ale pometilor obrajilor. Apare în diferite boli de piele (acnee, lupus, cheratoză), fiind consecinţa unei inflamaţii locale.

Tel Aviv, oraş în Israel, port la Marea Mediterană. 400 000 loc. (1965), împreună cu Jaffa. Industrie de prelucrare a metalelor, chimică (farmaceutică, tananţi, cosmetică), de mobilă, textilă, de pielărie şi încălţăminte, poligrafică, alimentară, şlefuirea diamantelor. Prin port se exportă în special citrice. Universitate, teatre, muzee. Aeroport internaţional.

tele- (gr. *tele* „departe"), element de compunere cu sensul „la (sau din) depărtare" (ex. *telegrafie, telepatie. telecomandă, televiziune*).

Teleajen, afluent pe stînga al Prahovei (101 km). Izvorăşte din Munţii Ciucaşului şi traversează zona subcarpatică. **T.** trece prin staţiunea climatică Cheia şi prin localitatea Vălenii de Munte.

Teleajen, raion administrativ în reg. Ploieşti, cu reşedinţa în oraşul raional Vălenii de Munte. 131 050 loc. (1965). Exploatări forestiere şi de sare (Slănic). Industrie de prelucrare a lemnului (Mîneciu) şi industrie alimentară. Pomicultură şi creşterea animalelor.

Teleajen, comună inclusă în teritoriul administrativ al oraşului Ploieşti, situată la 10 km est de acesta. Industrie de prelucrare a petrolului (bloc de ulei şi o rafinărie), ateliere de reparaţii (utilaj petrolier) şi o centrală electrică de termificare (18 MW).

telecomándă, transmisiunea la distanţă a unei comenzi, după ce semnalul de comandă a fost transformat într-un semnal intermediar care nu poate fi alterat de variaţiile, în anumite limite, ale căii de comunicaţie şi care, la recepţie, este din nou transformat într-un semnal ce se aplică elementului de execuţie. **T.** se deosebeşte de *comanda la distanţă* prin folosirea semnalelor intermediare şi prin posibilitatea transmiterii simultane a semnalelor de comandă pentru mai multe elemente de execuţie. **T.** este larg utilizată în sistemele energetice, în telecomunicaţii, în industrie, în transporturile aeriene etc.

telecomunicáţie, emisiunea, transmisiunea, de obicei la mare distanţă, şi recepţia semnalelor avînd anumite semnificaţii sau purtînd anumite informaţii. **T.** este totdeauna mijlocită, deoarece semnalele transmise sînt diferite de mesaje, între ele existînd numai o dependenţă funcţională (o anumită corespondenţă). La emisiune, mesajele (vorbirea, muzica, imaginea, textul scris, comanda, valoarea unei mărimi măsurate etc.) sînt transformate în succesiuni de semnale, care la recepţie sînt reconstituite în mesaje asemănătoare mesajelor emise sau, de exemplu în cazul telecomenzii, sînt transformate în mărimi aplicate la intrarea unui element de execuţie, a unui element de comparaţie etc. dintr-o instalaţie automată sau telecomandată. **T.** pot fi *bilaterale*, dacă legăturile stabilite între două puncte permit transmiterea mesajelor în ambele sensuri (ex. telefonia), sau *unilaterale* (ex. radiodifuziunea). Principalele tipuri de **t.** folosite în prezent sînt: telefonia, telegrafia, televiziunea, radiodifuziunea, telefotografia, telecomanda, telemăsura, telecontrolul şi telesemnalizarea.

telediafonie (TELEC.), diafonie percepută în receptorul telefonic de la capătul opus capătului liniei de la care provine semnalul perturbator. V. şi paradiafonie.

teleféric (gr. *tele* „departe" şi *pherein* „a purta"; TRANSP.), cale aeriană de transport pentru persoane, folosită în regiunile muntoase. **T.** este constituit dintr-unul sau din mai multe cabluri susţinute de stîlpi metalici sau din beton armat pe care circulă cabinele, acţionate de asemenea cu cabluri. V. şi funicular.

telefón (gr. *tele* „departe" şi *phone* „voce"), aparat folosit în posturile telefonice pentru a transforma semnalele acustice corespunzătoare vorbirii în semnale electromagnetice, pentru emisiune pe linie şi recepţia de pe linie a acestor semnale şi pentru comanda stabilirii legăturii între liniile abonaţilor ce urmează să comunice între ei. Este format din *dispozitive de comutaţie* (contacte pentru trecerea de la poziţia de apel la cea de convorbire şi invers şi contacte pentru închiderea şi deschiderea circuitului de alimentare a microfonului), *dispozitive de apel* (contacte acţionate prin manipularea discului de apel, la telefoanele automate, sau buzzerul ori inductorul telefonic, în telefonie manuală, şi soneria de apel) şi *dispozitive de convorbire* (microreceptorul, format dintr-un microfon şi un receptor telefonic, împreună cu conductoarele electrice aferente fixate într-un mîner din material plastic).

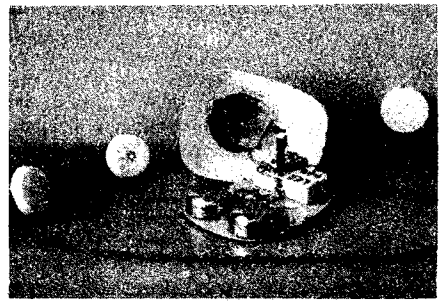

Post telefonic

telefonie, telecomunicaţie, de regulă bilaterală, care constă în transmiterea mijlocită (prin intermediul semnalelor electrice) şi de obicei la distanţă a mesajelor vorbite (numite *convorbiri telefonice*, în cazul transmisiunii concomitente în ambele sensuri). Asigurarea legăturilor pentru convorbiri telefonice este condiţionată de existenţa unei *reţele telefonice*, constituită din: *posturi telefonice* instalate la abonaţi, *centrale telefonice* (locale, urbane şi interurbane) şi *linii de legătură*, care leagă posturile telefonice cu centrala (linii de abonaţi) şi centralele telefonice între ele (linii de intercomunicaţie). Asigurarea legăturilor telefonice se face prin operaţia de comutare în schimbătorul telefonic din centrală, efectuată la cerere de către operatoare (telefonistă), în cazul *t. manuale*, sau mecanizat, pe baza semnalelor emise de postul chemător, în cazul *t. automate*. În **t.** automată, la ridicarea microreceptorului de pe furca telefonului intră în funcţiune preselectorul cu care este legat postul telefonic chemător şi caută un selector de grup liber (v. selector telefonic); după găsirea acestuia, abonatul primeşte tonul (de liber) pentru formarea, prin manipularea discului de apel, a indicativului postului chemat. La formarea primei cifre a indicativului intră în funcţiune selectorul de grup găsit, care caută un alt selector de grup liber; acesta intră în funcţiune la formarea celei de-a doua cifre a indicatorului, ş.a.m.d. pînă la formarea ultimei (sau ultimelor două) cifre, care comandă intrarea în funcţiune a selectorului final, care conectează linia postului chemător cu linia postului chemat dacă aceasta din urmă nu este ocupată. Prima legătură telefonică a fost realizată la 10 martie 1876, la Boston, de medicul A.G. Bell. În urma introducerii microfonului cu baston de cărbune, inventat de D. E. Hughes (1831 – 1900) în 1878, şi mai tîrziu a microfonului cu granule de cărbune, cum şi a perfecţionărilor aduse de Edison, **t.** s-a răspîndit şi a căpătat progresiv o importanţă considerabilă. Introducerea după 1900 a pupinizării şi, în jurul anului 1910, a repetoarelor cu tuburi electronice a permis mărirea considerabilă a lungimii liniilor telefonice; în prezent, pentru legăturile interurbane se răspîndeşte sistemul de telefonie cu curenţi purtători, iar

pentru distanțe foarte mari *radiotelefonia*. **T.** automată s-a răspîndit în special după primul război mondial, în prezent aplicîndu-se și la legăturile telefonice interurbane.

telefotografie (TELEC.), telecomunicație care constă în transmisiunea pe cale electrică a unor imagini statice (fotografii, texte scrise etc.). La emisiune, imaginea este analizată (v. a n a l i z a i m a g i n i i), iar semnalul electric rezultat este folosit pentru modularea semnalului purtător; semnalul modulat este amplificat și transmis apoi prin canalul de transmisiune (prin fire sau prin unde radioelectrice). La recepție, semnalul primit, după ce în prealabil a fost detectat și amplificat, este aplicat (sub forma unui curent electric variabil) la intrarea unui modulator optic, care proiectează fasciculul luminos, a cărui luminozitate este dependentă direct de valoarea curentului electric, asupra unei hîrtii fotosensibile ce se deplasează sincron cu mișcarea sistemului de analiză a imaginii de la emițător.

Telega, comună în raionul Cîmpina, reg. Ploiești, situată pe valea rîului Doftana. 7 380 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje din fag). Stațiune balneoclimatică. Lacuri cu ape minerale (cloruro-sodice, sulfatate și calcice), recomandate în afecțiuni ginecologice și ale aparatului locomotor, anemii, debilitate etc. La 2 km de comuna Telega se află muzeul istoric „Doftana".

telegrafie (gr. *tele* „departe" și *graphein* „a scrie"), telecomunicație care constă în transmiterea mijlocită (prin semnale) a conținutului (a mesajului telegrafic) unor texte scrise (telegramele). În **t.**, simbolurile grafice (litere, cifre, semne de punctuație etc.) sînt transformate (traduse) în semnale telegrafice (în prezent aproape exclusiv electromagnetice) și transmise pe linii sau prin unde electromagnetice *(în cazul radiotelegrafiei)*, fiind, la destinație, recepționate și transformate din nou, manual sau automat, în simboluri grafice. După caracterul codului folosit se deosebesc: *t. cu cod uniform*, în care simbolurile se transmit sub forma unor combinații de semnale, de obicei cinci (cod pentavalent), fiecărui simbol fiindu-i afectat același interval de timp (la telegrafele Baudot, Hell etc.), și *t. cu cod neuniform*, în care (ca la telegrafele Morse, Wheatstone ș.a.) simbolurilor le sînt afectate intervale de timp diferite, conform, în prezent, codului Morse. Forme de telecomunicații cu semnale optice (cu făclii) au fost folosite încă din antichitate. În 1793 C. Chappe (1763—1805) a construit un telegraf optic cu brațe mobile, care a fost larg folosit în Europa pînă la apariția telegrafului electromagnetic. După numeroase încercări experimentale (ale lui A.M. Ampère, P.L. Silling, W.F. Cooke, Ch. Wheatstone, B.S. Iakobi etc.), în 1844 S.F.B. Morse a construit prima linie telegrafică echipată cu aparatele inventate de el în 1837. În continuare s-au adus perfecționări (D.E. Hughes, W. Siemens și J.G. Halske etc.) în direcția automatizării și măririi vitezei de lucru, fiind remarcabilă îndeosebi invenția lui J. Baudot (1845—1903) a codului pentavalent și a aparatului telegrafic (1876), folosit și în prezent, la care transmiterea telegramelor se face folosind o claviatură asemănătoare celei a mașinii de scris. În prezent, o răspîndire din ce în ce mai mare o are folosirea teleimprimatoarelor.

„Telegraful român", periodic bisăptămînal cu profil politic, social, cultural și bisericesc, înființat la Sibiu la 3 ianuarie 1853. A sprijinit lupta națională a românilor din Transilvania. A fost condus de intelectuali patrioți, ca Fl. Aaron, dr. P. Vasici, Visarion Roman, Z. Boiu ș.a., bucurîndu-se de colaborarea unor scriitori de seamă, ca V. Alecsandri, Al. Odobescu, M. Eminescu, I. Creangă, I. Slavici, G. Coșbuc, O. Goga, M. Sadoveanu. În

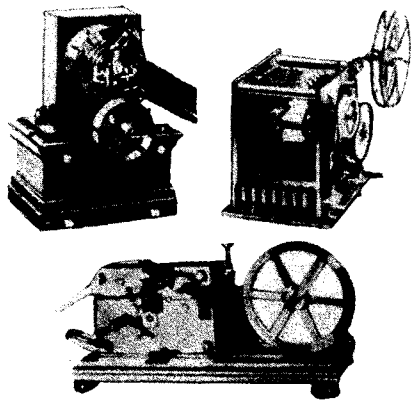

Aparate telegrafice

1919 a devenit organ al Mitropoliei ortodoxe de Alba-Iulia și Sibiu.

teleimprimatór (TELEC.), aparat telegrafic cu funcționare discontinuă, la care transmițătorul este format dintr-o claviatură asemănătoare aceleia a mașinii de scris, bare de selecție, un distribuitor de transmitere și un mecanism de pornire-oprire, iar receptorul este alcătuit dintr-un electromagnet de recepție, un dispozitiv start-stop de sincronizare, un dispozitiv de înregistrare a semnalului (combinația de impulsii), un descifrator, un dispozitiv de imprimare pe bandă sau pe coală de hîrtie a textului transmis și un servomotor cu dispozitive de antrenare și reglare.

Teleki, familie nobiliară maghiară din Transilvania și Ungaria, dintre membrii căreia mai cunoscuți au fost: *Mihail T.* (1634—1690), cancelar și conducătorul de fapt al Transilvaniei în timpul principelui Mihail Apafi I; a contribuit decisiv la încheierea acordului din 1688 dintre Mihail Apafi și Austria, prin care s-a instituit dominația habsburgică în Transilvania; *Samuel T.* (1739—1822), cancelar al Transilvaniei și fondator al bibliotecii „Teleki" din Tg.-Mureș.

Telemah (în „O d i s e e a"), fiul lui U l i s e și al Penelopei. Sfătuit de Atena, a plecat în căutarea lui Ulise, ajungînd la Pylos și la Sparta. Întors la Itaca, l-a regăsit pe Ulise travestit în cerșetor și a participat la peripețiile răzbunării acestuia.

Alte întîmplări din viaţa lui **T.** formează subiectul unor legende posthomerice („Telegonia"). În romanul „Aventurile lui Telemah", Fénelon imaginează o transpunere mai amplă, cu caracter de poveste morală, a călătoriei lui **T.** relatată în „Odiseea".

Telemann, Georg Philipp (1681—1767), compozitor german. A urmat la Universitatea din Leipzig, în muzică fiind autodidact. În 1704 a organizat primele concerte publice din Germania. A fost organist şi capelmaistru, stabilindu-se în cele din urmă la Hamburg. **T.** a compus în toate genurile şi formele epocii, cu o măiestrie remarcabilă, dar într-un stil prea puţin personal. Polifonia bogată şi melodica agreabilă caracterizează misele, cantatele, operele, uverturile şi suitele sale.

telemăsúră (TENH., TELEC.), transmitere la distanţă a informaţiilor relative la valorile unei mărimi măsurate, după ce aceasta a fost transformată într-o mărime intermediară (semnal intermediar) care poate fi transmisă printr-o cale de telecomunicaţie şi care, la recepţie, este transformată într-o mărime aplicată la intrarea unui instrument de măsură indicator sau înregistrator. **T.** se deosebeşte de *măsurarea la distanţă* prin folosirea mărimii intermediare, ceea ce face ca semnalele să fie insensibile la variaţiile, între anumite limite, ale parametrilor sistemului de transmisiune.

telemecánică (TEHN.), domeniu al tehnicii care se ocupă cu studiul şi cu efectuarea conducerii de la distanţă a proceselor tehnice. Conducerea de la distanţă a unui proces tehnic se face prin transmiterea spre un post central (dispecer), unde se află un operator manual sau automat, a unor informaţii relative la valorile mărimilor caracteristice pentru modul de desfăşurare a procesului şi de la postul central spre instalaţiile conduse a unor semnale de comandă, menite să modifice desfăşurarea procesului, conform programului. Folosirea *sistemelor de t.* este eficientă în special în conducerea proceselor tehnice care se desfăşoară pe suprafeţe mari şi care necesită conlucrarea a numeroase utilaje (ex. în cazul conducerii centralizate, prin dispecer, a unui sistem electroenergetic ale cărui instalaţii sînt exploatate fără personal permanent de deservire).

telemétru 1. (FIZ.) Dispozitiv ataşat aparatelor fotografice, care permite vizarea şi punerea la punct a imaginii prin reglarea distanţei focale sau a poziţiei

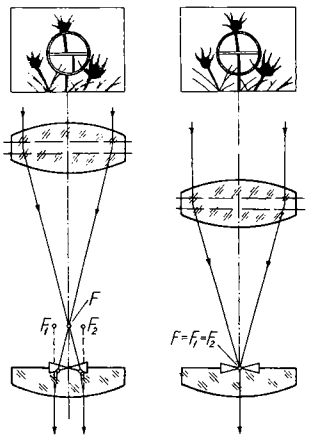

Telemetru
stînga — subiect nepus la punct
dreapta — subiect pus la punct

obiectivului în funcţie de depărtarea pînă la obiectul de fotografiat. **2.** (GEOGR.) Instrument optic construit pe principiul stereoscopic sau al anulării paralaxei, utilizat la măsurarea rapidă a distanţelor fără a le parcurge.

telencefál (ANAT.), parte anterioară a encefalului, care ia naştere din prosencefal, în cursul vieţii embrionare, prin două evaginări laterale şi din care se vor dezvolta emisferele cerebrale.

teleologíe (gr. *teleos* „scop" şi *logos* „vorbire"), concepţie idealistă după care fenomenele naturii şi ale vieţii sociale n-ar fi supuse determinismului, ci s-ar desfăşura în conformitate cu un anumit scop. Sin. *finalism.*

Teleor, Dimitrie (pe numele adevărat *D. Constantinescu*) (1858—1920), scriitor şi publicist român. S-a născut în comuna Atîrnaţi (Teleorman). A colaborat la „Literatorul", „Viaţa", „Viaţa nouă", „Moftul român" ş.a. şi a scos împreună cu A. Drăghicescu foaia literară şi ştiinţifică „Acera română" (1875). S-a făcut cunoscut mai ales prin „Schiţe umoristice" (1896) şi „Scene şi portrete" (1886), în care realizează o tipologie variată, uneori cu mijloacele clasice ale „fiziologilor". A mai scris nuvele şi reuşite parodii şi epigrame. Ca poet a cultivat o lirică minoră, nu lipsită de graţie şi de fantezie, şi a iniţiat în „Sonete patriarhale" (1916) o evocare într-o manieră parnasiană a lumii fanariote şi balcanice, anticipîndu-l pe Matei Caragiale.

Teleorman, afluent pe dreapta al Vedei. Lungimea: 178 km. Izvorăşte din Piemontul Cotmeana din apropiere de Piteşti. Are un regim hidrologic permanent, datorită izvoarelor numeroase din cursul superior şi mijlociu. Apa este folosită în irigaţii.

Teleorman, vechi judeţ în Ţara Românească, al cărui nume vine de la cuvîntul „deliorman", care în vechea turcă înseamnă „pădure mare" sau „pădure nebună". Numele, dat probabil de cumani sau de pecenegi, vine de la codrii întinşi care acopereau regiunea în vechime.

teleosteéni (gr. *teleios* „complet" şi *osteon* „os"; ZOOL.), grup de peşti caracterizaţi prin coloana vertebrală şi craniul complet osoase, corpul acoperit cu solzi osoşi şi înotătoarea codală împărţită în două părţi egale (homocercă). **T.** au de obicei o singură vezică înotătoare, care la unele specii comunică cu esofagul. Ordinul **t.** cuprinde circa 90% dintre peştii actuali, răspîndiţi atît în apele dulci, cît şi în cele marine (ex. crapul, şalăul, ştiuca, somnul, guvizii, pălămida, stavridul, somonul).

telepatíe (gr. *tele* „departe" şi *pathos* „efect"), comunicare între persoane fără mijlocirea simţurilor; sugestie la distanţă; aflarea directă a unor întîmplări care sînt în momentul dat inaccesibile percepţiei. Posibilitatea **t.** a făcut obiectul a numeroase interpretări contradictorii. Dintre acestea, interpretarea mistică a **t.**, potrivit căreia transmiterea stărilor psihice ar fi posibilă fără nici un suport ma-

terial, este lipsită de temei. Se presupune că fenomenele de **t.**, manifestate numai de unele persoane şi în cazuri puţin frecvente, s-ar datora emiterii unor unde electromagnetice sau a altor radiaţii, mecanismele neurofiziologice corespunzătoare nefiind pînă în prezent descoperite. În ultimul timp se întreprind şi unele cercetări riguroase pentru verificarea existenţei şi naturii fenomenelor de **t.**

teleradiografíe (MED.), radiografie care se execută plasînd focarul (sursa de raze) la o distanţă de 2—8 m faţă de bolnav. Aceasta permite ca razele să cadă paralele pe obiectul examinat, dimensiunile elementelor care apar pe placă nemaifiind deformate, spre deosebire de radiografiile obişnuite, executate prin apropierea focarului de bolnav (în care caz razele cad oblic).

telescóp (gr. *tele* „departe" şi *skopein* „a cerceta, a examina"; FIZ.), instrument optic

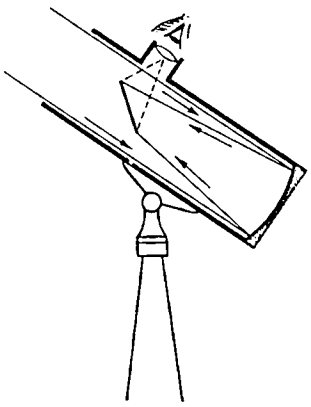

Schema telescopului

folosit în astronomie pentru observarea corpurilor cereşti. Formează imagini ale cerului relativ apropiate şi măreşte luminozitatea aparentă a aştrilor, permiţînd distingerea detaliilor şi observarea mult mai multor stele decît se văd cu ochiul liber. Obiectivul **t.** este constituit dintr-o oglindă de sticlă metalizată, de cele mai multe ori de formă paraboloidală, al cărei diametru poate ajunge pînă la 5 m (**t.** Observatorului de la Palomar). Cu ajutorul unei oglinzi plane sau curbe, imaginea dată de obiectiv este îndreptată spre un ocular. Comparativ cu luneta astronomică, **t.** prezintă unele avantaje: posibilitatea construirii obiectivelor de diametre mai mari, lipsa aberaţiilor cromatice, efecte de difracţie mai mici, putere separatoare şi grosismente superioare etc. Pe lîngă observarea directă, **t.** sînt adesea utilizate pentru cercetări fotografice şi spectroscopice. **T.** a fost inventat de *Newton* (1668); la perfecţionarea lui au contribuit Cassegrain, W. şi J. Herschel, Foucault, Schmidt ş.a.

Telesio, Bernardino (1508—1588), filozof materialist italian, reprezentant al filozofiei naturii din epoca Renaşterii. A promovat, în luptă cu scolastica, studiul experimental al naturii. A afirmat că materia este veşnică, considerînd ca izvor al mişcării ei lupta dintre două principii opuse, caldul şi recele. Op. pr.: „Despre natura lucrurilor potrivit propriilor lor principii" (1565).

teletípseter (POLIGR.), agregat pentru culegerea mecanică telecomandată. Este compus din: a) un perforator cu claviatură, ca la linotip, care transpune conţinutul manuscrisului pe o bandă; b) un dispozitiv pentru transformarea în semnale electrice a semnalelor înregistrate pe bandă, pentru transmiterea, ca în telegrafie, a semnalelor electrice şi pentru recepţia şi transformarea acestora în semnale înregistrate pe o bandă perforată identică cu cea transmiţătoare; c) un aparat de claviere montat la maşina de cules litere (ex. un linotip electronic). **T.** sînt utilizate în special cînd acelaşi manuscris trebuie transmis şi cules simultan la mai multe maşini aflate în tipografii diferite (ex. în cazul ziarelor care apar în localităţi diferite cu material pregătit de la un serviciu central).

teletóp, instrument topografic compus dintr-o busolă şi un telemetru optic cu bază variabilă, utilizat la ridicări topografice expeditive şi la lucrări geografice, geologice, speologice, forestiere etc.

televiziúne, tehnica transmiterii la distanţă, prin intermediul semnalelor electromagnetice, a imaginilor succesive ale obiectelor în mişcare. Din punctul de vedere al domeniului de utilizare se deosebesc: *t. radiofuzată,* sau *radiotelevíziune,* în care se transmit regulat programe destinate recepţiei publice, şi *t. aplicată,* în care se transmit imagini nepermanente, în scopuri tehnice-economice sau de cercetare ştiinţifică (ex. pentru urmărirea proceselor industriale comandate de la distanţă, în tehnica nucleară, în cercetarea cosmosului etc.). Tehnica **t.** foloseşte anumite proprietăţi ale vederii umane: puterea de separare limitată, care nu permite observarea descompunerii imaginilor cînd aceasta este făcută într-un număr destul de mare de elemente punctuale, astfel încît acestea să fie vizibile sub un unghi mai mic decît unghiul de acuitate vizuală monoculară, şi inerţia percepţiei vizuale, care permite să se obţină, ca în cinematografie, o impresie de mişcare continuă cînd se priveşte o succesiune destul de rapidă de imagini statice. Spre deosebire de cinematografie, unde fiecare imagine este proiectată deodată, în **t.** fiecare imagine *(cadru)* este descompusă în elemente simple (v. a n a l i z a i m a g i n i i) prin operaţia de *explorare a imaginii* în linii succesive în ordinea de la citit şi transformată, în tubul videocaptor, într-o succesiune de semnale electromagnetice, avînd intensităţi proporţionale cu strălucirile diferitelor elemente. După transmiterea tuturor semnalelor corespunzătoare unui cadru, se transmit în aceeaşi ordine semnalele corespunzătoare cadrului următor ş.a.m.d., cu o viteză de 25 sau de 30 de cadre pe secundă. La recepţie, semnalele electromagnetice sînt transformate (traduse) în elemente vizibile, sub forma unei succesiuni de puncte luminoase (spoturi cu strălucirile proporţionale cu intensităţile semnalelor) ale ecranului cinescopului (tubului catodic), realizîndu-se operaţia de sinteză, cadru cu cadru, a imaginilor, care este efectuată de asemenea prin explorarea în linii succesive a

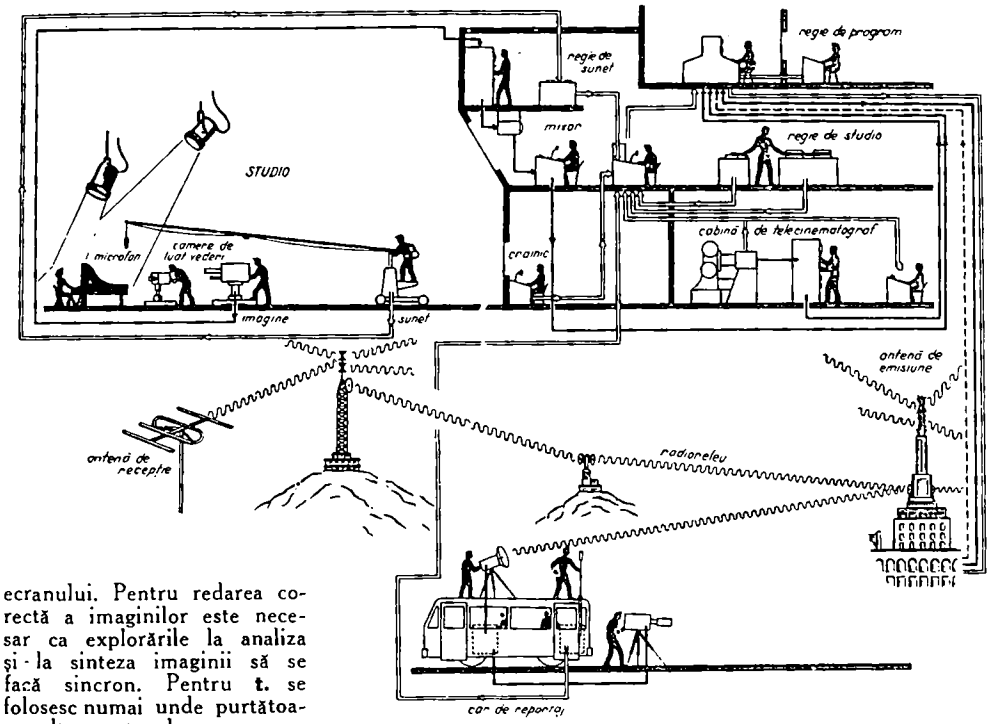

Televiziune: schema de principiu

ecranului. Pentru redarea corectă a imaginilor este necesar ca explorările la analiza şi la sinteza imaginii să se facă sincron. Pentru **t.** se folosesc numai unde purtătoare ultrascurte, deoarece semnalele corespunzătoare imaginilor televizate au un spectru foarte larg (de ordinul megahertzilor). De aceea, pentru recepţia la distanţe mari a programelor de **t.** se foloseşte transmiterea cu ajutorul releelor, al cablurilor coaxiale sau al sateliţilor artificiali ai Pămîntului (prima transmisiune prin intermediul Telstar a fost realizată în 1962); se practică şi transportarea programelor înregistrate pe peliculă cinematografică sau pe bandă magnetică. Principiul analizei imaginii în vederea transmisiunii ei prin semnale electromagnetice a fost elaborat, independent, de M. Leblanc şi P. I. Bahmetiev în 1880; P. Nipkow a inventat în 1884 un sistem electromecanic de analiză şi sinteză a imaginii, prevăzut cu discuri avînd orificii echidistante dispuse în spirală. În 1926 John Logie Baird a realizat la Londra prima transmisiune de **t.** utilizînd mijloace electromecanice şi constatînd că prin astfel de mijloace nu se poate asigura o calitate satisfăcătoare a transmiterii la distanţă a imaginilor. Pentru aceasta trebuia să se apeleze la sisteme noi, electronice. Astfel de sisteme au fost realizate în deceniul al patrulea şi al cincilea al secolului nostru, folosindu-se pentru sinteza imaginii tubul catodic, sistem propus în 1907 de B.L. Rozing, iar pentru analiza imaginii iconoscopul, inventat în 1931 de V.K. Zworykin, îmbinate cu folosirea undelor electromagnetice ultrascurte pentru transmisiunea semnalelor.—*T. în culori*, televiziune care redă în imaginea recepţionată culorile naturale ale originalului. Se bazează pe particularităţile vederii, care permit obţinerea oricăreia dintre culorile întîlnite practic în natură prin compunerea în anumite proporţii a trei culori fundamentale, care pentru *t. în c.* sînt *roşu, verde şi albastru*. Camerele de luat vederi pentru *t. în c.* sînt echipate cu filtre colorate sau cu oglinzi selective, care descompun imaginea de transmis în trei imagini monocromatice, şi cu tuburi videocaptoare speciale, care permit obţinerea la ieşire a semnalelor corespunzătoare celor trei culori fundamentale. La recepţie se folosesc televizoare echipate cu *cinescoape cu mască*, avînd trei tunuri electronice care emit trei fascicule de electroni modulate independent de semnalele corespunzătoare celor trei culori transmise; ecranul este compus dintr-un mozaic de grupuri de cîte trei elemente punctuale alăturate, care prin fluorescenţă emit fiecare lumină monocromatică, de strălucire proporţională cu intensitatea fluxului de electroni incident. Pentru ca fiecare element să fie bombardat însă numai de fluxul de electroni modulat de semnalul corespunzător culorii sale caracteristice, înaintea ecranului este aşezată o *mască*. V. şi radiodifuziune; Radioteleviziunea română.

televizór (gr. *tele* „departe" şi lat. *video* „văd"), radioreceptor de televiziune. Este compus din blocuri de amplificare de frecvenţă înaltă şi intermediară, blocuri de separare a semnalelor optice de cele sonore, blocuri de detectare, blocuri de ampli-

ficare video și audio, un tub catodic (cinescop) și difuzoare. Semnalul obținut la ieșirea blocului de amplificare video sub forma unei tensiuni electrice variabile este aplicat electrodului de modulație a intensității fasciculului de electroni al tubului catodic. În același timp, fasciculul este deviat de generatoarele de deviație astfel încît să exploreze în linii succesive, cadru cu cadru, ecranul cinescopului, ale cărui elemente apar cu străluciri diferite, variabile, corespunzătoare imaginilor transmise.

Teliuc, localitate de tip urban, subordonată orașului regional Hunedoara. 5 140 loc. (1965). Exploatări de minereu de fier (siderită, limonită) și de dolomită.

tell (ARHEOL.), denumire dată unor ridicături de pămînt artificiale, pe care în antichitate se construiau așezări și edificii.

Tell, Christian (1807—1884), general și om politic român, liberal-moderat. Împreună cu Ion Ghica și cu Nicolaie Bălcescu a întemeiat în 1843 societatea secretă revoluționară „Frăția", care urmărea să dea luptei revoluționare o bază mai largă de masă. În timpul revoluției din 1848 a fost membru al guvernului provizoriu (în care calitate l-a ajutat pe N. Bălcescu în acțiunea de organizare a grupului comisarilor de propagandă și a susținut menținerea și aplicarea articolului 13 al Proclamației de la Islaz cu privire la emanciparea clăcașilor), iar în august-septembrie membru al Locotenenței domnești. După înfrîngerea revoluției a trăit în emigrație pînă în 1857, cînd, întors în țară, a fost ales în Adunarea ad-hoc, participînd la lupta pentru unirea Principatelor. Ca ministru (1863) în guvernul condus de N. Kretzulescu, a susținut politica lui Al.I. Cuza. După 1866 a părăsit treptat ideile pașoptiste care-l animaseră, mergînd pînă la conservatorism; a fost ministru (1871—1874) în guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu.

Tell, Wilhelm, erou legendar al luptei elvețienilor împotriva jugului Habsburgilor austrieci în sec. al XIV-lea. Potrivit legendei, pentru refuzul de a recunoaște autoritatea Habsburgilor, marcată printr-o pălărie atîrnată de o prăjină pe care elvețienii trebuiau s-o salute cînd treceau pe lîngă ea, T. a fost pedepsit de Gessler, reprezentantul împăratului Albert I, să doboare cu săgeata un măr așezat pe capul propriului său fiu, ceea ce a reușit. Ulterior T. l-a ucis pe Gessler, ceea ce a constituit semnalul declanșării luptei poporului împotriva dominației Habsburgilor. Figura lui T. a format subiectul piesei și operei cu același nume de Schiller și, respectiv, de Rossini.

telsón (ZOOL.) **1.** Ultimul segment abdominal la raci, formînd cu apendicele învecinate o înotătoare codală lățită ca un evantai. **2.** Segmentul terminal al cozii scorpionilor, care poartă țepul veninos.

telúr (CHIM.), *Te*. Element cu nr. at. 52; gr. at. 127,61; gr. sp. 6,25; p.t. 452°C; p.f. 1 390°C. Este un metaloid din grupa a VI-a a sistemului periodic. Se prezintă sub formă de cristale hexagonale, cu luciu metalic, cu duritate mică și conductibilitate de tip semiconductor. Se găsește în natură sub formă de telururi. În combinații funcționează în stările de valență 2, 4 și 6.

témă **1.** (LIT.) Subiect demonstrat științific sau ilustrat cu mijloace literare. În diverse opere pot exista **t.** centrale și **t.** secundare, care converg în direcția celei principale, îmbogățindu-i sensurile, aria de cuprindere. **2.** (MUZ.) Unitate muzicală caracteristică, alcătuind elementul de bază în dezvoltarea unor forme de mari proporții, ca sonata, simfonia sau fuga (în care caz poartă numele de *subiect*). — *T. cu variațiuni*, procedeu constînd în enunțarea unei teme, a unei „idei muzicale", urmate de valorificarea ei prin diferite transformări, metamorfozări ale potențialului ei expresiv latent. Bach, Beethoven, Brahms, Reger ș.a. au ilustrat în chip desăvîrșit acest procedeu. **3.** (LINGV.) Grupare de elemente din structura unui cuvînt, constituită anume din rădăcină împreună cu eventualele sufixe sau prefixe și caracterizată prin faptul că este comună numai formelor unuia și aceluiași cuvînt. Există *t. lexicale*, comune întregii flexiuni a unui cuvînt și caracterizate prin prezența unor afixe cu valoare exclusiv lexicală (ex. *străbat* pentru toată flexiunea verbului *a străbate*), și *t. flexionare*, specifice unei forme sau unui grup de forme (ex. *străbătea* e tema imperfectului de la verbul citat, *străbătu* tema perfectului simplu etc.). În formarea cuvintelor se vorbește de *t. nominale* și de *t. verbale*, mai ales după partea de vorbire (nume, respectiv verb) care constituie punctul de plecare al derivării (ex. se spune că verbul *a îmbuna* este format de la o **t.** nominală, iar substantivul *bătătură* de la o **t.** verbală). Sin. (învechit) *tulpină*.

temeinície (DR.), cerință a legii ca hotărîrile organelor de jurisdicție să reflecte realitatea obiectivă a faptelor interesînd pricina.

temélie (CONSTR.), partea inferioară a unei construcții, care face legătura cu terenul pe care este așezată construcția respectivă. **T.** se execută în general din zidărie, beton sau beton armat și transmite terenului greutatea și sarcinile care încarcă construcția.

Temistocle (c. 525—c. 460 î.e.n.), conducător politic și militar al Atenei antice, șef

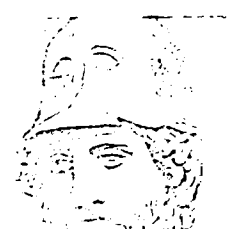

Temistocle

al grupării democratice. Devenit arhonte după ostracizarea oligarhului Aristide (483—482 î.e.n.), T. a pus bazele puterii maritime ateniene, construind o flotă militară importantă, care a obținut celebra victorie de

la *Salamina* (480 î.e.n.) asupra flotei persane. Ostracizat în 471 î.e.n. de către gruparea oligarhică, Temistocle s-a refugiat în Imperiul persan, unde a și murit.

temniță grea (DR.), pedeapsă prevăzută pentru unele infracțiuni calificate crime, mai ușoară decît munca silnică. Sin. *recluziune*.

Tempea, familie de preoți și de cărturari români din Brașov, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *Radu al II-lea T.* (1691—1742), protopop în Șcheii Brașovului, apărător al intereselor ortodoxiei române împotriva prozelitismului catolic, precum și al drepturilor românilor din Șchei împotriva conducătorilor sași din Brașov. Op. pr.: „Istoria besericei Șcheilor Brașovului"; *Radu al VI-lea T.* (1768—1824), vicar al episcopiei ortodoxe din Sibiu. A fost director al școlilor naționale neunite românești din Transilvania (1796—1808), în care calitate a întemeiat numeroase școli. A colaborat la traducerea unor cărți bisericești și a publicat o *Gramatică românească* (1797), destinată școlilor românești, importantă mai ales prin introducerea ei, în care autorul discută probleme generale ale limbii române în spiritul Școlii ardelene, și pentru încercarea de creare a unei terminologii gramaticale românești.

témpera, procedeu în tehnica picturii care constă din amestecarea culorii, fin măcinată, cu lianți pe bază de substanțe albuminoide sau gelatinoase. Folosită încă din antichitate (Egipt, Babilon, Grecia micenian㠀), tempera a fost principala tehnică picturală pînă la introducerea picturii în ulei.

temperamént (PSIH.), particularitate a personalității privind latura dinamică-energetică a activității psihice și a comportamentului. **T.** se exprimă în tonusul (predominant ridicat sau scăzut) și viteza (predominant mare sau redusă) a reacțiilor motorii și senzoriale, a proceselor cognitive și afectiv-voluntare. De **t.** țin însușiri ca: rezistența generală la solicitări neuropsihice, mobilitatea adaptativă, încordarea-relaxarea afectivă, iritabilitatea sau calmul, impulsivitatea, explozivitatea sau echilibrul psihic, stăpînirea de sine ș.a. **T.** nu este o particularitate de conținut a personalității, ci mai mult una de formă; el nu predetermină calitativ caracterul și aptitudinile persoanei, pe baza aceluiași tip de temperament putînd să se dezvolte, în funcție de condițiile de formare a individului, caractere diferite. Cea mai veche și mai cunoscută clasificare a **t.** este aceea a lui Hipocrat (sec. al V-lea î.e.n.), potrivit căreia se deosebesc temperamentele: *coleric* (excitabil, exploziv, nestăpînit), *flegmatic* (cu mare capacitate de lucru, lent, capabil de a-și inhiba impulsurile), *sanguinic* (vioi, mobil și echilibrat) și *melancolic* (sensibil, ușor inhibabil). Aceste tipuri de **t.** corespund, după cum a arătat Pavlov, tipurilor de activitate nervoasă superioară. Clasificarea menționată, aproximativă și relativ îngustă, ar trebui să fie completată pentru a cuprinde mai fidel multitudinea de gradații și variante intermediare care există în realitate.

temperát (MUZ.), sistemul împărțirii intervalelor de tonuri în cîte două semitonuri egale, prin temperarea, adică împărțirea octavei în 12 semitonuri egale și, prin aceasta, suprimarea deosebirilor de înălțime, existente în mod natural între două sunete diferite, dar coincidente ca sonoritate (de ex. do diez—re bemol devine unul și același sunet). Ea nu corespunde strict raporturilor matematice dintre tonuri, ci le simplifică. Această egalizare se observă clar pe instrumentele cu claviatură (clapele lor negre).

temperatúră 1. (FIZ.) Mărime scalară ce caracterizează starea de încălzire a unui sistem fizico-chimic. Punînd în contact termic două sau mai multe corpuri care au aceeași **t.**, între ele nu se produce nici un transfer de energie termică. Punînd în contact termic două corpuri care au **t.** diferite, se produce un transfer de energie termică, aceasta trecînd de la corpul cu **t.** mai mare către corpul cu **t.** mai mică; în mod natural, procesul durează pînă la egalarea temperaturilor celor două corpuri. Pentru determinarea valorilor **t.** se definesc mai multe scări termometrice, fiecăreia dintre acestea corespunzîndu-i o anumită unitate de măsură a **t.**, avînd denumirea generică de *grad termometric* (ex. °C, °R, °K). — *T. absolută* (sau *termodinamică*), temperatură exprimată pe scara termodinamică absolută în grade Kelvin. — *T. ambiantă*, temperatura mijlocie a mediului din jurul unui corp. — *T. critică*, temperatura maximă la care un gaz mai poate fi lichefiat prin comprimare. — *T. de radiație*, temperatura pe care trebuie s-o aibă un corp negru pentru a prezenta aceeași radianță cu un corp dat; este mai mică decît **t.** absolută a corpului. — *T. normală*, valoare a temperaturii stabilită în mod convențional: *t.n. fizică* este de 0 °C, iar *t.n. tehnică* este de 20 °C. — (TEHN.) *T. de aprindere*, temperatura minimă la care trebuie încălzit un amestec combustibil într-un motor pentru ca arderea, începută într-un anumit punct, să se poată extinde în toată masa de amestec. Ea depinde de felul combustibilului, de temperatura mediului înconjurător, de cantitatea de aer introdusă în motor etc. și este cuprinsă între 200 și 800 °C. — *T. de ardere*, temperatura pe care o au produsele unei arderi cînd dezvoltă căldura totală de ardere și care este mai înaltă decît *t. de aprindere*. — (METAL.) *T. critică*, temperatura-limită la care se produce (începe sau se termină) o schimbare de fază într-un metal sau într-un aliaj. V. și diagramă de echilibru. **2.** (FIZIOL.) Temperatura (1) unui organ, a unei anumite regiuni de pe suprafața corpului. Unele animale au **t.** variabilă, în funcție de **t.** mediului extern (poichiloterme); altele își păstrează **t.** corpului în limite constante, datorită unor mecanisme fiziologice de termoreglare (homeoterme). **T.** homeotermelor (păsări și mami-

fere) reprezintă echilibrul dintre căldura produsă în țesuturi și cea pierdută în mediul înconjurător. La omul adult normal, **t.** corpului este de 36,2—37°C, ea variind, în limite destul de largi, de la un individ la altul și chiar la același individ în cursul unei zile (minimă dimineața și maximă seara). **T.** organelor interne este mai mare cu 3—4°C decît **t.** pielii. Efortul muscular intens produce o creștere a **t.** cu 0,6—2,4°C, de asemenea emoțiile puternice. **T.** corpului variază și în funcție de specia de animal (ex. bovine 38,5°C, ovine 39—39,5°C, cabaline 37,5—38°C, păsări 40,5—42,5°C etc.). În cazuri patologice, **t.** corpului crește peste valorile normale (reacție febrilă, hipertermie). V. și termoreglare. — (MED.) *T. efectivă*, senzație de căldură rezultată din acțiunea combinată a temperaturii aerului, umidității și curenților de aer dintr-un microclimat. *T. efectivă* este un indice pentru aprecierea condițiilor de lucru din fabrici, uzine etc. **3.** (GEOGR.) *Temperatură echivalentă*, temperatura pe care ar avea-o o masă de aer în cazul în care vaporii de apă pe care îi conține s-ar condensa în totalitate, datorită proceselor adiabatice, și s-ar răci pînă la 0°C. **4.** (METEOR.) *Temperatura aerului*, temperatură care se determină cu aparate de măsură (termometre, termografe), prin schimbul caloric efectuat între receptorul aparatului de măsură și atmosferă în condițiile termice ale adăpostului meteorologic. **5.** (PEDOL.) *Temperatura solului*, temperatură care se determină cu termometre speciale în diferite puncte de observație de pe o suprafață dată, la suprafața solului și la diferite adîncimi; datele obținute se compară între ele și se realizează o medie a *t.s.* Valoarea acestor observații depinde de adîncimea măsurării. Schimbările în *t.s.* apar la început la suprafața solului și după aceea se propagă în mod treptat și cu întîrziere spre adîncime. Variațiunile *t.s.* depind de proprietățile fizice ale solului și de ecranarea lui de către vegetație.

templiéri, denumire a membrilor unui ordin monaho-cavaleresc creat în 1118 în Palestina. În cadrul luptei pentru întărirea puterii centrale, împotriva puterii bisericești, regele Franței Filip al IV-lea cel Frumos a desființat ordinul în urma unui faimos proces (1312) și a confiscat averile uriașe acumulate de **t.**, care au fost mari cămătari.

témplu, spațiu sau edificiu special amenajat pentru practicarea unui cult religios. De la popor la popor și de la epocă la epocă, arhitectura **t.** a cunoscut numeroase variante. În Egiptul antic, **t.** era format dintr-un ansamblu complex: aleea sfincșilor, pylon, curtea interioară, sala hypostilă, sanctuarul, construcțiile anexe. În Mesopotamia, t. erau în general alcătuite din mai multe incinte, în centru fiind incinta sacră cu altarul de sacrificii și casa zeului. În vecinătatea **t.** mai importante se afla un *zigurat*. **T.** grec, derivat din casa de locuit *(megaron)*, era o construcție de plan dreptunghiular, împărțită longitudinal în pronaos, naos (în care se afla statuia zeului) și tezaurul. Fațadele erau, de regulă, înconjurate de colonade *(peristil)*. În funcție de aranjamentul și de numărul coloanelor, **t.** grecești pot fi prostil, amfiprostil, peripter, dipter, octastil, dodecastil etc. **T.** foarte mari care nu puteau fi acoperite se numeau *hipetrale*. În Extremul Orient, tipul cel mai frecvent de templu este *pagoda*.

Templul Dianei din Efes (ARHIT.), monument celebru, una dintre cele șapte minuni ale antichității, cunoscut și sub numele de Artemision. Început de Chersiphron (după 620 î.e.n.), refăcut de Paeonios din Efes (după 550 î.e.n.), a fost complet reconstruit de Deinocrates (350—323). În ultima lui înfățișare, edificiul era construit în stil ionic și avea 127 de coloane, unele decorate cu reliefuri la soclu. La împodobirea lui au contribuit numeroși sculptori, printre care Praxitele și Scopas. Templul Dianei din Efes a fost distrus în secolele IV—VI e.n.

témpo (it. *tempo* „măsură") **1.** (MUZ.) V. *mișcare*. **2.** (LINGV.) Viteză de succesiune a silabelor cuvintelor în cursul vorbirii; ritm al vorbirii. **T.** poate fi: lent, rapid, sacadat, în funcție de frecvența actului respirator, care depinde de cele mai multe ori de starea afectivă a vorbitorului. De **t.**, în special de cel rapid, sînt legate unele accidente fonetice (ex. sincopa, eliziunea, contragerea).

temporál (ANAT.), os pereche, așezat de o parte și de alta a cutiei craniene, fiind cuprins între occipital, parietal și sfenoid. Are forma unei scoici rotunjite cu trei prelungiri, apofizele mastoidă, zigomatică și stiloidă, pe care sînt inserați majoritatea mușchilor gîtului.

temporo-maxilară, *articulație* ~, articulație mobilă care unește osul temporal cu mandibula.

tenacitáte (FIZ.), proprietate a unui material de a se deforma relativ mult, sub acțiunea unor solicitări exterioare, înainte de a se rupe. Cantitativ, **t.** este caracterizată prin energia de deformație înmagazinată în unitatea de volum a materialului respectiv pînă la rupere. **T.** depinde de natura solicitării (întindere, compresiune, torsiune, încovoiere etc.), precum și de caracterul acesteia (static sau dinamic). Materialele cu **t.** mare sînt rezistente la rupere, iar cele cu **t.** mică sînt fragile sau casante.

téndă (NAV.), acoperiș din pînză, susținut de un tachelaj, așezat deasupra părților neacoperite ale punții pentru a le proteja de ploaie și de razele soarelui.

ténder (engl. *to tend* „a urma, a însoți"), vehicul de cale ferată atașat la locomotiva cu abur (cu care formează o unitate) și care servește la depozitarea și la transportul combustibilului și a apei necesare funcționării locomotivei.

tendón (lat. *tendo, -inis* „întindere"; ANAT.), fascicul fibros care leagă mușchii de oase. Are culoare albă-sidefie și constă din țesut conjunctiv foarte rezistent. După formă, tendoanele pot fi cilindrice, plate sau membranoase.

Tendreakov, Vladimir Fiodorovici (n. 1923), scriitor sovietic rus. Creaţia sa, inspirată mai ales din viaţa colhozurilor, vădeşte o pronunţată înclinaţie pentru problemele etice şi pentru analiza psihologică. Op. pr.: nuvelele „Străin în casa lui", 1954, trad. rom.; „Hîrtoapele", 1956, trad. rom.; „Icoana făcătoare de minuni", 1958, trad. rom.; romanul „Pe urmele timpului care fuge", 1959.

tenebróşii, grup de pictori italieni din sec. al XVII-lea, influenţaţi de Caravaggio, a căror pictură este caracterizată prin atmosfera întunecată şi prin trecerile bruşte de la lumină la umbră, cu puternice efecte de clarobscur.

Tenerife, insulă de origine vulcanică din Arhipelagul Canarelor. Posesiune spaniolă. Suprafaţa: 1 946 km². Populaţia: circa 180 000 loc. Relief muntos vulcanic. Altitudinea maximă: 3 718 m (vulcanul activ Pico de Teyde). Climă tropicală uscată. Păduri semperviriscente. Principalul oraş: *Santa Cruz de Tenerife.*

tenésme (gr. *tenesmos*, din *teínein* „a întinde"; MED.), simptom caracterizat prin necesitatea ineficientă, neplăcută şi uneori dureroasă de a urina sau de a defeca. **T.** apar în hemoroizi, fisuri anale, cistite, prostatite, uretrite etc.

Tengri-Nur, lac sărat situat în sud-estul podişului Tibet, în R.P. Chineză, la 4 627 m altitudine. Suprafaţa: 2 460 km².

ténie (PARAZIT.; *Taenia*), vierme lat în formă de panglică, cu partea anterioară a corpului subţire, având la capăt scolexul, după care urmează segmentele numite proglote. În stadiul de adult, **t.** sînt parazite în intestinul subţire la om, iar în stadiul larvar trăiesc în muşchii vitelor *(Taenia saginata)* şi porcinelor *(Taenia solium).* Infestarea are loc prin consumarea cărnii contaminate, insuficient fiartă sau friptă. **T.** provoacă boala numită *teniază.* Se numeşte şi *panglică.* Alte tenii sînt parazite ale omului, însă în stadiul larvar, de exemplu *Taenia echinococcus,* care, în stare adultă, trăieşte în intestinul ciinelui. Faza infestării organismului uman este caracterizată prin formarea uneia sau a mai multor tumori chistice, localizate în diferite organe (plămîni, ficat), provocînd chistul hidatic pulmonar sau hepatic.

Teniers *[tení:rs]*, David (numit *T. cel Tînăr*) (1610—1690), pictor flamand, aparţinînd unei familii de pictori. A fost pictor de curte şi conservator al Galeriei de tablouri a guvernatorului Flandrei. A pictat tablouri de dimensiuni mici, abordînd o tematică variată (portrete, peisaje, compoziţii religioase şi mai ales de gen, adevărate reportaje populate cu multe personaje) în care a prezentat scene din circiumi şi din viaţa ţărănească (chermeze, chefuri, fumătorii de tutun), scene umoristice infernale sau de sabat vrăjitoresc, şi adaptîndu-le la gustul unei clientele aristocratice. Compoziţiile sale, în care se resimte influenţa lui Brueghel şi mai apoi a lui Rubens, se remarcă prin luminozitate şi prin transparenţa umbrelor. Bogat reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

ténis (engl., din v. fr. *tenetz* „ţineţi"; SPORT) **a)** *Tenis de cîmp,* joc sportiv cu mingea, care se desfăşoară între doi sau patru jucători. Se practică pe un teren de argilă şi nisip, pămînt, zgură sau iarbă, de formă dreptunghiulară (cu dimensiunile de 23,77×8,23 m pentru partida de simplu şi de 23,77×10,97 m pentru partida de dublu), despărţit în două părţi egale printr-o plasă (ridicată la înălţimea de 0,91 m la mijlocul liniei de centru şi de 1,07 m lîngă stîlpii susţinători). Partidele de simplu bărbaţi se dispută după criteriul două din trei sau trei din cinci seturi, iar cele de simplu femei, juniori, ca şi întîlnirile de dublu-mixt, se dispută după criteriul două din trei seturi. **b)** *Tenis de masă,* joc sportiv cu mingea, care se desfăşoară între doi sau patru jucători. Se practică pe o masă de formă dreptunghiulară (2,74×1,525 m), montată pe un suport de înălţimea de 0,76 m faţă de nivelul solului, cu suprafaţa împărţită în două părţi egale printr-o plasă (cu înălţimea de 15,25 cm). Victoria se atribuie jucătorului (sau perechii) care a cîştigat două din trei sau trei din cinci seturi. Sportivii români au obţinut rezultate remarcabile în întîlnirile internaţionale, adjudecîndu-şi numeroase titluri de campioni mondiali şi europeni.

Tennessee *[tenəsí:]*, rîu în estul S.U.A. (1 050 km; împreună cu Holston 1 450 km), afluent pe stînga al lui Ohio. Se formează prin confluenţa rîurilor Holston şi French Broad, care izvorăsc din sudul Munţilor Alegani. Navigabil. Hidrocentrale.

Tennessee *[tenəsí:]*, stat în partea central-sudică a S.U.A., situat între fluviul Mississippi şi Munţii Apalaşi. Suprafaţa: 109 412 km². Populaţia: 3 694 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Nashville.* Teritoriul statului cuprinde în est culmi ale munţilor Apalaşi (Smoky Mountains), în partea centrală o zonă de podiş, iar în vest o zonă de cîmpie. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, de zinc, fosforite, roci de construcţie. Se cresc bovine şi cai, se cultivă bumbac, porumb, tutun, plante furajere, grîu, cartofi. Industria este reprezentată prin exploatări miniere, centrale electrice, uzine metalurgice (aluminiu, feroaliaje), chimice (în special Chattanooga şi Knoxville), întreprinderi ale industriei alimentare, uşoare, constructoare de maşini (Memphis).

Tennyson *[ténisn]*, Alfred (1809—1892), poet englez. Bogata sa creaţie este inspirată din legendele medievale engleze („Idilele regelui", 1859—1885) şi din viaţa societăţii vremii („Şarja brigăzii de cavalerie uşoară", 1854; „Maud", 1855; „Enoch Arden", 1864, trad. rom.). Chiar în reluarea unor mituri antice („Ulise", 1842; „Lucreţiu", 1868) se fac simţite ecouri ale faptelor şi moravurilor Angliei victoriene. Situat pe poziţiile unui evoluţionism lent, conservator, tipic burghez, în poemul filozofic „În memoria lui H.H." **T.** a încercat să împace principiile etice-religioase cu o concepţie modernă,

practicistă despre viaţă. Versurile lui **T.**, maestru al eufoniei, se disting prin muzicalitate, dar şi printr-o perfecţiune uneori artificială.

tenór 1. (În muzica medievală şi preclasică) Vocea care execută melodia principală (cantus firmus) a unei compoziţii polifonice. **2.** Cea mai înaltă voce bărbătească. *T. liric* (**t.** di grazia), cu un timbru mai deschis, urcă pînă în registrul cel mai acut; *t. dramatic* (**t.** di forza) are un timbru asemănător baritonului. Prin extensiune, denumirea de **t.** se aplică şi unor instrumente al căror registru corespunde celui de **t.** (ex.: trombon **t.**, saxofon **t.**).

tenosinovítă (MED.), inflamaţie acută sau cronică a tecilor conjunctive care învelesc un tendon. Se poate observa în răni infectate sau în cursul unor boli acute ori cronice (reumatism, tuberculoză). **T.** se manifestă prin tulburări în funcţiunea muşchiului respectiv şi dureri locale.

tensiométru (FIZ.) **1.** Instrument pentru determinarea

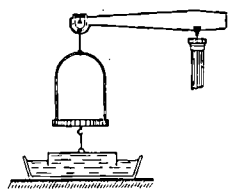

Tensiometru

tensiunii superficiale a lichidelor, prin măsurarea forţei necesare pentru smulgerea unui cadru de sîrmă aflat în contact cu suprafaţa lichidului. **2.** (MED.) Aparat cu ajutorul căruia se înregistrează valorile tensiunii arteriale. Cele mai utilizate **t.** sînt oscilometrul lui Pachon şi sfigmomanometrul lui Vaquez. Primul înregistrează tensiunea arterială maximă şi minimă prin metoda oscilatorie (prima oscilaţie mare a acului pe cadran indică tensiunea maximă) şi în al doilea se utilizează metoda auscultatorie (primul zgomot înregistrat cu ajutorul stetoscopului indică tensiunea arterială maximă).

tensiúne (lat. *tensio*, din *tendere* „a întinde") **1.** (FIZ., TEHN.) Forţă specifică exercitată între diferite porţiuni ale unui mediu continuu; poate fi raportată la unitatea de arie (ex. **t.** de vapori) sau la unitatea de lungime (ex. **t.** superficială). — *T. de vapori*, presiune a vaporilor unui lichid aflaţi în echilibru termic cu lichidul. *T. de v.* maximă corespunde vaporilor saturaţi. — *T. internă* (sau *proprie*), tensiune care există în solide independent de existenţa sau de absenţa acţiunilor mecanice exterioare. Există mai multe cauze sau împrejurări care pot duce la apariţia *t.i.*: variaţii temporale sau spaţiale de temperatură, transformări alotropice, solidificări defectuoase, deformări plastice, umeziri sau uscări etc. — *T. superficială*, forţă care se exercită tangenţial la suprafaţa unui lichid, raportată la unitatea de lungime; direcţia ei este perpendiculară pe elementul de lungime. Se datoreşte interacţiunii dintre moleculele de la suprafaţă şi cele din interiorul lichidului. — *T. interfacială*, tensiune asemănătoare tensiunii superficiale, exercitată la suprafaţa de contact a două lichide nemiscibile sau a unui lichid cu un solid. **2.** (REZ. MAT.) **a)** V. *efort unitar*. **b)** *T. remanentă*, efort unitar de valoare relativ redusă, care se menţine într-un corp deformabil şi după încetarea acţiunii forţelor ce au solicitat iniţial corpul; se datoreşte deformaţiilor pe care le-a suferit corpul solicitat. **3.** *Tensiune electrică*, mărime scalară egală cu integrala curbilinie (de linie) a intensităţii cîmpului electric (în accepţia de bază a termenului) în lungul unei curbe închise sau deschise. Pentru un anumit sens de integrare (sensul de referinţă sau sensul „pozitiv") ales pe curbă şi indicat explicit, *t.e.* poate fi pozitivă, negativă sau nulă, în funcţie de configuraţia cîmpului electric respectiv. În cîmpurile produse de sarcini electrice coulombiene, *t.e.*, numită în acest caz *t.e. coulombiană*, are aceeaşi valoare pe orice curbă care uneşte două puncte şi este numeric egală cu diferenţa dintre potenţialele acestor puncte, fiindcă pe o curbă închisă *t.e. coulombiană* este nulă. În cîmpurile produse prin inducţie electromagnetică, valoarea *t.e.* depinde atît de poziţia punctelor, cît şi de curba care le uneşte, deoarece pe o curbă închisă această *t.e.* este de obicei diferită de zero. Unitatea de măsură a *t.e.* în sistemul de unităţi SI este *voltul*; ca instrumente de măsură ale *t.e.* se folosesc voltmetrele, electrometrele etc. — *Tensiune electromotoare*, tensiune electrică de natură necoulombiană; în numeroase cazuri (ex. la pilele electrice) este egală cu tensiunea electrică la bornele sursei la mersul în gol. *T.e.* pot fi produse prin: inducţie electromagnetică (ex. în maşinile şi transformatoarele electrice), procese electrochimice (la pilele chimice, acumulatoare etc.), efecte termoelectrice, efect fotovoltaic etc. Sin. (impropriu) *forţă electromotoare*. — *T. de contact*, tensiune electrică ce se stabileşte în stratul de la contactul a două conductoare diferite. Electronii celor două conductoare se află în condiţii inegale, fapt care determină trecerea lor de la un conductor la celălalt, ducînd la încărcarea acestora cu sarcini electrice egale şi de semne contrare (strat electric dublu), adică la apariţia unui cîmp electric. — *T. electrică la borne*, tensiunea electrică între două borne ale unui circuit electric, numeric egală cu diferenţa de potenţial dintre cele două borne. *T.e. la b.* este aceeaşi pentru orice curbă dintre cele două borne considerate care nu trece printr-o regiune cu cîmp magnetic variabil în timp. — *T. electrică de aprindere*, tensiune electrică la care se stabileşte un arc electric de lungime dată într-un amestec gazos dat. **4.** *Tensiune magnetică*, mărime magnetică scalară egală cu integrala curbilinie (de linie) a intensităţii cîmpului magnetic în lungul unei curbe deschise sau închise. Pentru un anumit sens de integrare (sensul de referinţă), *t.m.* poate fi pozitivă, negativă sau nulă, în funcţie de configuraţia cîmpului magnetic respectiv. *T.m.* pe o curbă închisă, numită *tensiune magnetomotoare*, este, în domeniile care conţin curenţi

electrici de conducție, proporțională (în sistemul SI numeric egală) cu solenația corespunzătoare conductoarelor îmbrățișate de curba considerată.

tensiune arterială (FIZIOL.), presiune cu care circulă sîngele în artere și care este echivalentă cu presiunea pe care sîngele o exercită asupra pereților arteriali. Valoarea **t.a.** este determinată de o serie de factori hemodinamici: funcțiunea de pompă a cordului, rezistența arterială la trecerea sîngelui, cantitatea de sînge existentă în arborele arterial, elasticitatea pereților arteriali etc. **T.a.** se măsoară cu ajutorul unui aparat numit tensiometru. *T.a. maximă*, sau *sistolică*, reprezintă **t.** din timpul sistolei ventriculare cînd în arborele arterial este aruncată o nouă cantitate de sînge, iar valoarea ei este de 12—14 cm coloană de mercur. *T. a. minimă*, sau *diastolică*, este **t.** din timpul diastolei cînd cantitatea de sînge din arborele arterial este redusă, datorită trecerii unei anumite cantități de sînge în venele mari, iar valoarea ei este de 6—8 cm coloană de mercur; reprezintă de obicei jumătate plus unu din **t.a.** maximă. *T.a. diferențială* reprezintă diferența dintre **t.** sistolică și cea diastolică, avînd o valoare de 4—6 cm coloană de mercur. În cazuri normale, **t.a.** variază în limite destul de largi, în funcție de individ, climă, altitudine, tip de activitate profesională etc. În cazuri patologice, **t.a.** poate fi scăzută față de normal (hipotensiune) sau crescută peste valorile normale (hipertensiune arterială sau boală hipertensivă). — *T. oculară*, tensiune a arterelor oculare care în caz de hipertensiune arterială este crescută și dă indicații asupra gravității acestei boli. *T.o.* se determină prin examenul fundului de ochi.

tensometrie (REZ. MAT.), metodă experimentală de determinare a stării de deformație a unui corp solid supus unor solicitări; metoda constă în măsurarea deformațiilor liniare la suprafața corpului, pe mai multe direcții, și în determinarea stării de deformație (și de tensiune) a acestuia prin calcul. Aparatele folosite pentru măsurarea deformațiilor se numesc *tensometre*; ele pot fi solidarizate cu piesele care se deformează sau pot fi aplicate pe acestea pentru citirea, înainte și după deformație, a distanței dintre două repere trasate pe piesă. După construcție, tensometrele pot fi: *mecanice*, *pneumatice* sau *electrice*.

tensor de ordinul p+q, de p ori contravariant și de q ori covariant (al unui spațiu vectorial cu n dimensiuni și baza $e_1,\ldots,e_n$) (MAT.), sistem de n^{p+q} componente numerice:

$$t\ {}^{i_1\ldots i_p}_{j_1\ldots j_q},$$

care, la o transformare a bazei $e'_i = \gamma^j_i e_j$, respectiv $e_k = \Gamma^l_k e'_l$, se transformă după legea

$$t'\ {}^{k_1\ldots k_p}_{l_1\ldots l_q} = \Gamma\ {}^{k_1}_{i_1}\ldots\Gamma\ {}^{k_p}_{i_p}\cdot \cdot\gamma\ {}^{j_1}_{l_1}\ldots\gamma\ {}^{j_q}_{l_q}\ t\ {}^{i_1\ldots i_p}_{j_1\ldots j_q}$$

unde se face convenția de sumare a lui Einstein, după care ori de cîte ori apare într-un monom un același indice, o dată sus și o dată jos, se face suma în raport cu acel indice, de la 1 la n. Reprezintă o generalizare a conceptului de vector (vectorii sînt tensori de ordinul 1, iar scalarii tensori de ordinul zero). Tensorii intervin în teoria elasticității, geometrie, teoria relativității, teoria generală a gravitației etc. Un exemplu de **t.** îl reprezintă simbolul lui Kronecker δ^j_i, egal cu 1 cînd $i=j$ și 0 cînd $i \neq j$, pentru care $p = 1$ și $q = 1$.

tentácul (ANAT.), organ alungit, musculos și sensibil, așezat de obicei în număr mare în jurul gurii la animalele inferioare. Servește la pipăit sau la apucat prada, uneori și la deplasare.

tentaculáte (ZOOL.), încrengătură de animale nevertebrate, caracterizate printr-un aparat tentacular dispus înapoia gurii. **T.** sînt învelite de o cuticulă și majoritatea lor trăiesc fixate de un suport, fie în colonii, fie solitare. Sînt marine și dulcicole (ex. briozoarele, brahiopodele).

tentativă (lat. *tentare* „a plănui"; DR.), încercare de a săvîrși o infracțiune. Începe prin punerea în executare a hotărîrii de a săvîrși infracțiunea și ia sfîrșit în momentul cînd executarea este întreruptă sau cînd nu și-a produs efectul. **T.** se numește *improprie* cînd executarea a fost începută cu mijloace defectuoase ori insuficiente sau cînd obiectul material nu se afla acolo unde a crezut făptuitorul, așa încît consumarea faptei nu era posibilă. **T.** se pedepsește numai în cazurile prevăzute de lege și mai ușor decît fapta consumată. **T.** nu se pedepsește dacă făptuitorul a curmat de bunăvoie executarea sau a împiedicat producerea rezultatului.

téntă (ARTE PLAST.), amestec de tuș și apă folosit pentru modelarea volumelor unui desen prin degradeuri de intensitate; denumire dată unui strat de culoare omogen aplicat pe suport *(t. de culoare)*.

teo- (gr. *theos* „dumnezeu"), element de compunere cu sensul „(referitor la) divinitate" (ex. *teologie*, *teocrație*).

teobromínă (FARM.), dimetilxantină, extrasă din frunzele plantei *Theobroma cacao* sau preparată sintetic. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, fără miros, puțin solubilă în apă. Are acțiune puternic diuretică, stimulînd totodată activitatea inimii și musculatura striată.

teocrație (gr. *theos* „dumnezeu" și *kratos* „putere"), formă de guvernămînt caracteristică orînduirii sclavagiste (mai ales despoțiilor orientale), în care șeful statului, fiind și șeful bisericii, avea întreaga putere, considerată de origine divină, iar preoțimea deținea și puterea laică.

Teocrit (sec. III î.e.n.), poet grec, originar din Sicilia. A făcut parte din pleiada poeților alexandrini. A lăsat o culegere de „Idile", poeme în hexametri cu conținut variat, în care predomină poezia pastorală, bucolică. Opera lui **T.**, lipsită de manierismul poeziei pastorale de mai tîrziu, remarcabilă prin imaginație, autenticitatea peisajului și a sentimentului, prin măiestria expresiei, a servit drept

model pentru „Bucolicele" lui Virgiliu.

teodicée (gr. *theos* „dumnezeu" şi *dike* „dreptate"), doctrină filozofică religioasă finalistă, care caută să demonstreze perfecţiunea „creaţiei divine" şi să eludeze incompatibilitatea dintre existenţa răului în lume şi imaginea unui dumnezeu „atotputernic, atotbun şi atotdrept". Termenul **t.** a fost introdus în literatura filozofică de G.W. Leibniz („Teodiceea", 1710). Toate sistemele teologice constituie în fond o **t.**, deoarece îndreptăţesc răul, referindu-se adesea în acest scop la „căile ascunse" ale lui dumnezeu.

teodolit (TOPOGR.), instrument pentru măsurarea un-

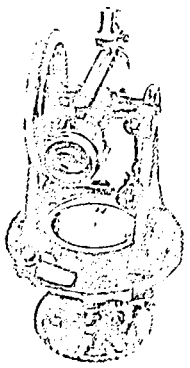

Teodolit

ghiurilor orizontale şi verticale în lucrările geodezice şi topografice. Este compus dintr-o parte superioară, alidada, care este mobilă şi conţine luneta, cercul vertical (eclimetrul) şi dispozitivul pentru lectura unghiurilor, precum şi o parte inferioară, fixă, care conţine axul, cercul orizontal (limbul) şi dispozitivul de calare.

Teodor, numele a doi suverani ai Imperiului bizantin de la Niceea: *T.I Lascaris*, împărat (1206—1222), fondatorul statului, care a luptat cu cruciaţii latini şi a cucerit o însemnată parte din teritoriul Imperiului de Trapezunt, şi *T. al II-lea Lascaris*, împărat (1254 — 1258), care a încurajat activitatea culturală şi a recucerit de la bulgari teritoriile bizantine ocupate de aceştia.

Teodora, împărăteasă bizantină, soţia lui Iustinian (527—548). Inteligentă, cultă şi deosebit de ambiţioasă, **T.** a avut o mare influenţă asupra treburilor de stat.

Teodoreanu, Alexandru O. (Păstorel) (1894—1964), scriitor român. S-a născut la Dorohoi. A făcut parte din cercul „Vieţii româneşti". Dintre volumele sale se remarcă mai ales „Hronicul măscăriciului Vălătuc" (1928), savuroasă pastişă în stil cronicăresc a atmosferei arhaice şi a tradiţionalei sfătoşenii moldoveneşti. Alte volume („Mici satisfacţii", 1932; „Tămîie şi otravă", 2 vol., 1934), aflate uneori sub influenţa lui I.L. Caragiale, ironizează aspecte ale vieţii contemporane sau transcriu cu vervă impresii asupra vieţii literare interbelice. A mai scris versuri de ecou simbolist („Caiet", 1938), epigrame şi parodii („Strofe cu pelin de mai", 1931; „Vin şi apă", 1936). Împreună cu A. Maniu a compus feeria în versuri „Rodia de aur". O parte din scrierile sale au fost reunite în volumul „Berzele din Boureni" (1957). Excelent cunoscător al tainelor limbii, a dat şi valoroase traduceri din P. Mérimée, A. France, N. Gogol, J. Hašek.

Teodoreanu, Ionel (1897—1954), scriitor român, frate al lui Al. O. Teodoreanu. S-a născut la Iaşi. A fost avocat. A făcut parte din cercul „Vieţii româneşti". A debutat la „Însemnări literare" în 1919, din îndemnul lui G. Ibrăileanu, cu notaţii lirice, reunite ulterior în volumul „Uliţa copilăriei" (1923). Notorietatea şi-a cîştigat-o însă prin romanul „La Medeleni" (3 vol., 1925—1927), în care reconstituie, cu un remarcabil dar evocator şi într-o tonalitate nostalgică, universul copilăriei şi adolescenţei. Celelalte romane ale sale („Turnul Milenei", 1928; „Golia", 1933; „Lorelei", 1935 ş.a.), oscilînd nu o dată între real şi fantastic, între romantism şi naturalism, îşi propun să sondeze sufletul uman mai ales sub unghiul vieţii sentimentale, cu rezultate artistice inegale. Ca memorialist, a scris pagini excelente despre Iaşii de altădată („În casa bunicilor", 1938; „Ce-a văzut Ilie Pînişoară", 1940; „Întoarcerea în timp", 1941) sau despre atmosfera vechiului cenaclu al „Vieţii româneşti" („Masa umbrelor", 1946). Proza sa, precumpănitor lirică, amestec pitoresc de patriarhalitate şi viaţă modernă, se distinge prin fluenţa stilului, bogăţie metaforică şi muzicalitate.

Teodoreanu, Nicolaie (n. 1889), medic veterinar şi zootehnician român, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Este unul dintre creatorii rasei de ovine merinos de Palas, cunoscut prin numeroasele sale lucrări de circulaţie internaţională în domeniul geneticii animalelor domestice. Op. pr.: „Cercetări despre originea merinosului" (1951), „Cum s-a format merinosul de Palas (1955)". Laureat al Premiului de stat.

Teodorescu, Emanoil (1866—1949), botanist român; a fost

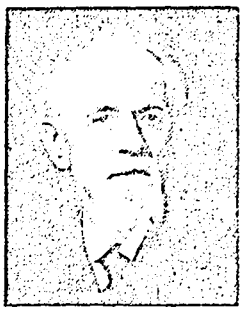

E. Teodorescu

profesor de fiziologia plantelor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. şi membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Franţa. Problemele principale de care s-a ocupat sînt: influenţa factorilor externi (anestezicii, bioxidul de carbon, temperatura, lumina) asupra structurii şi funcţiunilor plantelor; fiziologia plantelor volubile; circulaţia substanţelor organice prin plantele superioare; asimilaţia şi locomoţia algelor; transpiraţia; pigmenţii algelor albastre; studiul unor enzime; acţiunea antibioticelor şi a sulfamidelor asupra plan-

telor; fertilitatea solului în funcție de tratamentul termic prealabil etc. S-a ocupat intens de flora algologică a României, descoperind și două genuri noi (*Gomontiella* și *Dunaliella*). **T.** a întemeiat la noi prima catedră, primul laborator și prima școală de fiziologie a plantelor. Op. pr.: „Materiale pentru flora algologică a României" (1907), „Cercetări asupra mișcărilor de locomoțiune ale organismelor inferioare la temperaturi joase" (1909) ș.a.

Teodorescu, G. Dem. (1849—1900), publicist și folclorist român. S-a născut la București. A colaborat la „Ghimpele", „Convorbiri literare", „Columna lui Traian", „Românul" ș.a. Este primul bibliograf și biograf al lui A. Pann („Operele lui Anton Pann", 1891; „Anton Pann", 1893). A mai publicat lucrări despre literatura și filozofia antică („Tratat de versificare latină", 2 vol., 1879—1880; „Istoria filozofiei antice", 1893 ș.a.). Cele mai de seamă contribuții le-a adus însă în folcloristică, domeniu în care a făcut efortul de a introduce criterii științifice de culegere și de interpretare („Încercări critice asupra unor credințe, datini și moravuri ale poporului român", 1874; „Cercetări asupra proverbelor române. Cum trebuiesc culese și publicate", 1877; „Noțiuni despre colinde", 1879; „Petrea Crețu Șolcan, lăutarul Brăilei", 1884). Culegerea sa „Poezii populare române" (1885) este una dintre operele fundamentale în specialitate, prin cantitatea și varietatea materialului, prin organizarea sumarului și exactitatea transcrierii.

Teodorescu, Grigore (1884—1925), bariton român. A cîntat la operele din Cluj și București. Excelent interpret al repertoriului wagnerian, a creat, printre altele, rolurile Wotan („Walkiria"), Telramund („Lohengrin") și Olandezul („Vasul fantomă").

Teodorescu, Ioan C. (n. 1886), viticultor român; a fost profesor la Institutul agronomic „N. Bălcescu" din București. A organizat primele stațiuni experimentale viticole din țara noastră și prima colecție ampelografică, punînd bazele cercetării științifice din acest domeniu. A promovat o orientare modernă în viticultură.

Teodorescu, Nicolaie (Pitarul) (1786—1880), pictor român. A desfășurat o intensă activitate didactică, conducînd din 1831 școala de pictură bisericească de pe lîngă episcopia din Buzău. A decorat biserica episcopiei din Buzău. Este autorul unor portrete („Portretul pictorului Gh. Tattarescu", nepotul său) și a compoziției „O festivitate la mănăstirea Rătești", executată cu o exactitate naivă, caracteristică epocii.

Teodorescu, Nicolaie (n. 1908), matematician român,

N. Teodorescu

profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat lucrări în domeniul analizei matematice, și în special în teoria ecuațiilor și sistemelor de ecuații cu derivate parțiale și în geometria diferențială; a folosit geometria diferențială a spațiilor Finsler pentru studiul ecuațiilor cu derivate parțiale de ordin superior. A arătat cum se pot găsi soluții elementare pentru ecuațiile cu derivate parțiale de ordin superior și pentru sisteme normale de ecuații cu derivate parțiale. **T.** a construit o teorie invariantă a propagării undelor și a principiului lui Huygens. A studiat derivata areolară, introdusă de D. Pompeiu, ca un operator independent, dînd astfel o teorie a funcțiilor, numite de el *funcții monogene* (α). A extins această definiție în spațiile cu mai multe dimensiuni. A încadrat această teorie în studiul soluțiilor generalizate. **T.** a arătat cum ecuațiile cu derivate parțiale ale fizicii matematice pot fi înlocuite cu ecuații globale. Op. pr.: „Funcții olomorfe în spațiu" (1930), „Derivata areolară și aplicațiile ei fizice" (1931), „Derivata areolară" (1936), „Metode vectoriale în fizica matematică" (2 vol., 1954), „Derivate spațiale și operatori diferențiali generalizați" (1960).

Teodorescu, Virgil (n. 1909), poet român. S-a născut la Cobadin (Dobrogea). Înainte de Eliberare a colaborat la revistele „Tînăra generație" și „Era nouă", cu versuri în care dă glas sentimentului de solidarizare cu proletariatul. Primele volume („Blănurile oceanelor", 1945; „Butelia de Leyda", 1945), închinate dragostei, stau sub semnul influențelor suprarealiste. Cu „Scriu negru pe alb" (1955) și cu „Drepturi și datorii" (1958), **T.** se orientează spre o lirică precumpănitor civică. Volumul „Semicerc" (1964) celebrează dragostea, în poeme de o vibrație reținută și delicată. A tradus din P. Eluard, N. Hikmet, M. Lermontov.

Teodorescu-Branișteanu, Tudor (n. 1899), ziarist și scriitor român. S-a născut la Pitești. În perioada dintre cele două războaie mondiale a fost redactor la mai multe ziare și reviste, conducînd, între 1933 și 1936, săptămînalul democratic antifascist „Cuvîntul liber". În anii socialismului și-a continuat activitatea în presă. Este autor al mai multor volume de nuvele și al cîtorva romane („Fundătura cimitirului nr. 13", 1932; „Băiatul popii", 1933, iar după Eliberare „Prințul", 1944, și „Primăvara apele vin mari", 1960).

Teodoric cel Mare, rege al ostrogoților (475—526). După cucerirea Italiei de nord (488—493) de la Odoacru, a întemeiat statul ostrogot din Italia cu capitala la *Ravenna*, unul dintre cele mai puternice state din perioada feudalismului timpuriu în Europa apuseană. Împăratul Bizanțului i-a acordat titlul de *patricius* și *consul*. El a menținut instituțiile existente din timpul romanilor și a urmărit atragerea la condu-

cerea regatului a fruntaşilor aristocraţiei romane.

Teodorini, Elena (1857—1926), cîntăreaţă română de operă, una dintre gloriile teatrului liric românesc. A fost

E. Teodorini

prima artistă română care a cîntat pe scena Operei Scala din Milano. Debutînd ca mezzosoprană, a îmbrăţişat apoi toate rolurile de soprană lejeră din principalele opere ale repertoriului universal. În afara turneelor întreprinse în străinătate, **T.** a cîntat în ţară, unde a militat, alături de George Stephănescu şi de alţi artişti patrioţi, pentru înfiinţarea teatrului românesc de operă. Spre sfîrşitul vieţii s-a consacrat pedagogiei.

Teodoroiu, Ecaterina (1894—1917), eroină a poporului român din primul război mondial. S-a evidenţiat în luptele de la

Ecaterina Teodoroiu

Jiu şi de lîngă Filiaşi, unde a fost rănită la ambele picioare. Avansată la gradul de sublocotenent, a primit comanda unui pluton din Regimentul 43/59 infanterie Lupeni, în fruntea căruia a căzut eroic la 23 august 1917, în timpul bătăliei de la Mărăşeşti.

Teodoros din Focida (sec. V—IV î.e.n.), arhitect grec, celebru pentru construcţia tholosului (templu circular) „Atena Pronaia" din Delfi, unul dintre primele edificii antice la care au fost folosite ordine diferite. Integral construit din marmură de Pentelic, tholosul din Delfi era înconjurat de 20 de coloane dorice, decoraţia metopelor avînd ca temă luptele amazoanelor cu centaurii.

Teodoros din Gadara, renumit profesor de retorică din vremea lui August şi Tiberiu (sec. I e.n.), adept al priorităţii experienţei asupra teoriei în practicarea retoricii şi adversar al lui Apolodor din Pergam, care susţinea prioritatea teoriei.

Teofan Grecul, pictor şi miniaturist bizantin (mijlocul sec. al XIV-lea şi începutul sec. al XV-lea). Emigrat în Rusia, a contribuit prin creaţia sa la dezvoltarea artei din Novgorod. Înzestrat cu un temperament artistic deosebit, el a redat, în frescele şi icoanele sale, chipuri biblice pline de pasiune, de energie şi de dinamism, realizate într-o viziune de monumentalitate şi printr-o manieră de a picta largă şi spontană. L-a influenţat pe Rubliov.

teofilină (FARM.), dimetiloxipurină, produs natural extras din ceai; este izomer al teobrominei. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, fără miros, cu gust amărui, solubilă în apă fierbinte. Are acţiune diuretică, vasodilatoare şi coronariană, stimulează muşchiul cardiac, dilată bronhiile şi acţionează asupra centrilor respiratori.

Teofrast (372—287 î.e.n.), naturalist şi filozof grec, erudit cu preocupări enciclopedice; elev al lui Aristotel şi urmaş al acestuia la conducerea şcolii peripatetice. A preluat latura materialistă a moştenirii Stagiritului, şi îndeosebi tradiţia cercetării empirice a naturii. În lucrările sale de botanică, partea cea mai importantă a operei, s-a preocupat de descrierea plantelor şi de ecologia lor, descriind peste 500 de specii şi grupuri de specii. A scris prima istorie a filozofiei greceşti; a adus contribuţii şi în domeniul logicii formale. Lucrarea sa „Caracterele", o galerie de portrete morale schiţate într-un stil viu şi elegant, a servit drept model lui La Bruyère, Gozzi ş.a.

Teognis (sec. VI î.e.n.), poet elegiac grec din Megara. Sub numele său a circulat în antichitate o antologie gnomică şi elegiacă, dominată de pesimism. Promotor al ideologiei aristocraţiei gentilice, **T.** a luptat împotriva democraţiei sclavagiste, care începea să cîştige teren în statul-cetate din vremea sa.

teogonie (gr. *theos* „dumnezeu" şi *gonos* „origine"), ansamblu de mituri privind originea zeilor şi genealogia lor; totalitatea zeilor, care, avînd aceeaşi origine, alcătuiesc mitologia unor popoare vechi (grecii, egiptenii). Poemul lui Hesiod „Teogonia" este prima expunere a genealogiei zeilor greci, constituind principala sursă a mitologiei greceşti.

teologie (gr. *theos* „dumnezeu" şi *logos* „cuvînt, studiu"), disciplină care se ocupă cu expunerea şi fundamentarea teoretică a izvoarelor şi dogmelor unei religii, făcînd apel la „revelaţia divină". **T.** creştină include: **t.** biblică, dogmatica, apologetica, morala (creştină), istoria religiilor, dreptul bisericesc, liturgica, omiletica (metodica predicilor), pastorala (regulile preoţeşti) etc. În evul mediu, cînd ideologia religioasă a fost dominantă, **t.** a transformat filozofia într-o „slujnică" a sa („ancilla theologiae"). Faţă de progresele impetuoase ale ştiinţelor naturii, **t.** promovează fideismul şi recurge la „modernizarea" aparentă a religiei.

teoremă (gr. *theorein* „a examina, a cerceta"; MAT.), propoziţie al cărui adevăr se stabileşte prin demonstraţie. Fiecare ramură a matematicii este constituită dintr-un şir de **t.**, demonstraţia fiecăreia dintre ele sprijinindu-se pe **t.** care o precedă. Primele propoziţii din şir se numesc *axiome*. Dacă o **t.** se exprimă sub forma: *p* implică *q*, sau: dacă *p*, atunci *q*, propoziţia *p* se numeşte premisă sau ipoteză, iar *q* concluzie. — *T. reciprocă unei*

teoreme date, teoremă în care concluzia teoremei date devine premisă, iar premisa teoremei date concluzie (ex. *t.r. teoremei lui Pitagora*: dacă într-un triunghi avem $a^2=b^2+c^2$, atunci acel triunghi este dreptunghic). *T.r. unei t. d.* poate să nu fie adevărată. — *T. de existență*, teoremă care stabilește că există cel puțin un obiect matematic care posedă o anumită proprietate (ex. **t.** „există numere mai mici decît 8"). — *T. de unicitate* **a)** Teoremă care stabilește că nu există decît un singur obiect matematic care posedă o anumită proprietate (ex. **t.** „există o singură perpendiculară coborîtă dintr-un punct pe o dreaptă"). **b)** Teoremă care stabilește că există cel mult un obiect matematic care posedă o anumită proprietate. — *Teorema celor trei perpendiculare*,

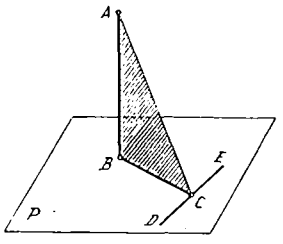

Teorema celor trei perpendiculare

teoremă care afirmă că, dacă prin piciorul B al perpendicularei AB pe planul P ducem perpendiculara BC pe o dreaptă DE din plan, atunci dreapta care unește punctul C cu orice punct al dreptei AB este perpendiculară pe DE. Această teoremă admite două teoreme reciproce. — *Teorema creșterilor finite*, teoremă care afirmă că dacă $f(x)$ este o funcție definită și continuă pe intervalul închis $[a, b]$ și derivabilă pe intervalul deschis (a, b), atunci există cel puțin un punct $c \in (a, b)$, astfel încît

$$f(b) - f(a) = (b - a)f'(c).$$

T.c.f. se extinde și pentru funcțiile de mai multe variabile. Se mai numește *teorema lui Lagrange*, după numele matematicianului francez J.L. Lagrange care a stabilit-o.

teoria celulară, teorie formulată de naturaliștii germani M.J. Schleiden și Th. Schwann (1839), după care la baza organizației interne a tuturor plantelor și animalelor se află celula. **T.c.** a constituit unul dintre argumentele unității lumii vii și a pregătit terenul pentru apariția concepțiilor evoluționiste și, prin aceasta, a materialismului dialectic.

teoria cinetică a gazelor (FIZ.), teorie care explică proprietățile gazelor admițînd că ele sînt formate din atomi sau molecule care se află într-o continuă mișcare dezordonată *(agitație termică)*, deplasîndu-se cu astfel de viteze, încît energia cinetică este proporțională cu temperatura, și ciocnindu-se elastic între ele sau de pereții vasului.

teoria cunoașterii, parte a filozofiei care cercetează posibilitatea cunoașterii lumii de către om, legile cunoașterii, izvoarele, treptele și formele acesteia, denumită și *gnoseologie*. Din cadrul ei se desprind ramuri mai specializate, cum sînt epistemologia (teoria cunoașterii științifice), logica cercetării științifice etc. Punctul de plecare al oricărei **t. a c.** este rezolvarea (materialistă sau idealistă) a problemei fundamentale a filozofiei. Teoria materialistă a cunoașterii recunoaște existența realității obiective și reflectarea (reproducerea) acesteia în conștiința omului, afirmînd implicit cognoscibilitatea lumii. Filozofii idealiști fie că neagă posibilitatea cunoașterii realității sau a esenței lucrurilor (agnosticism), fie că denaturează raporturile reale dintre subiectul și obiectul cunoașterii (v. și subiect și obiect), negînd existența independentă de subiect a obiectului (idealism subiectiv) sau afirmînd identitatea de esență dintre subiect și obiect, considerate și unul și altul de natură ideală (idealism obiectiv). Unele concepții gnoseologice idealiste au avut însă meritul de a fi subliniat rolul activ al subiectului în procesul cunoașterii, de a fi studiat amănunțit treapta logică a cunoașterii, gîndirea logică și dialectica ei. Materialiștii premarxiști (Democrit, Epicur, Bacon, Spinoza, Locke, Diderot ș.a.) au adus contribuții prețioase la dezvoltarea **t.c.**; concepțiile lor au rămas însă metafizice, pentru că au conceput cunoașterea ca o oglindire pasivă a realității. Materialismul dialectic a aplicat pentru prima oară dialectica la teoria reflectării, concepînd reflectarea ca un proces, și anume ca unul de apropiere infinită de redarea exhaustivă a realității, de adevărul absolut; el a subliniat corelația dialectică dintre momentul senzorial și cel rațional-logic al cunoașterii, saltul dialectic de la primul la cel de-al doilea. Teoria materialist-dialectică a cunoașterii dezvăluie rolul practicii, al activității transformatoare a omului în procesul cunoașterii, precum și caracterul activ, constructiv al reflectării, rolul activ al gîndirii în construirea edificiului cunoașterii. Gnoseologia marxistă studiază obiectul său în mod istoric, cercetează evoluția cunoașterii, trecerea de la necunoaștere la cunoaștere atît pe planul istoriei cunoașterii omenești în general, cît și pe cel al evoluției individuale a cunoașterii, sprijinindu-se pe datele istoriei filozofiei, ale istoriei științelor, ale psihologiei infantile, ale zoopsihologiei (care studiază preistoria gîndirii omenești). La construirea unei imagini dialectice, sintetice asupra cunoașterii omenești contribuie, de asemenea, discipline care studiază cunoașterea din diferite alte puncte de vedere: psihologia, logica, fiziologia activității nervoase superioare, cibernetica etc. Printre problemele cele mai actuale studiate în **t.c.** sînt: transformarea senzației din energie a stimulului exterior în fapt de conștiință, problema percepției, a modelării funcțiilor intelectuale în automate și, în legătură cu acestea, a automatizării parțiale a gîndirii, raportul dintre senzorial și abstract, devenirea abstracțiilor, contradicțiile și paradoxurile gîndirii, raportul dintre formal și intuitiv în gîndire etc. V. și cunoaștere.

teoria informației, teorie matematică a proprietăților generale ale surselor de informație, ale canalelor de trans-

misiune a informațiilor și ale instalațiilor de prelucrare și de păstrare a informațiilor, considerată din punctul de vedere al proprietăților statistice ale acestora. Principalele probleme ale **t.i.** sînt cele referitoare la codajul optim, la adaptarea sursei la canalul de transmitere a informațiilor, la realizarea unui codaj care să asigure stabilitatea maximă a comunicației față de perturbații, la extragerea informației utile din semnalul perturbat recepționat (adică separarea semnalului de zgomot) etc. Inițiată de cercetătorii (R. Hartley, V.A. Kotelnikov ș.a.) care urmăreau fundamentarea teoretică a problemelor de telecomunicații și prezentată sistematic de C.E. Shannon (1948), N. Wiener (1949), A.I. Hincin (1956), A.N. Kolmogorov (1956) ș.a., **t.i.** se dezvoltă în prezent ca o ramură nouă a calculului probabilităților, teoriei jocurilor și statisticii matematice cu largi aplicații în telecomunicații, telemecanică, automatică, cibernetică, teoria măsurărilor, lingvistică. genetică etc.

teoria literaturii, ramură a științei literaturii care studiază trăsăturile generale ale creației literare, definește elementele constitutive ale operei, g e n u r i l e și s p e c i i l e, curentele și metodele artistice, particularitățile de stil și de limbă, noțiunile de versificație etc.

teoria numerelor, ramură a matematicii care studiază proprietățile numerelor întregi obișnuite (...,−2, −1, 0, +1, +2,...), ale numerelor raționale și ale numerelor algebrice întregi (rădăcini ale ecuațiilor de forma $x^n+a_1x^{n-1}+...+a_n=0$, cu a_1, a_2,..., a_n numere întregi). **T.n.** este o continuare a aritmeticii pe un plan superior. Cele mai importante capitole ale **t.n.** se referă la: teoria divizibilității, teoria împărțirii cu rest, teoria celui mai mare divizor comun, teoria celui mai mic multiplu comun, teoria numerelor prime, teoria rezolvării în numere întregi a ecuațiilor (ecuații diofantice) și a sistemelor de ecuații (sisteme de ecuații diofantice), teoria repartiției numerelor prime, teoria aproximării numerelor iraționale. Matematicienii greci din antichitate au pus bazele **t.n.**; astfel, Pitagora a studiat proprietățile divizibilității, Euclid proprietățile celui mai mare divizor comun (prin inventarea algoritmului care îi poartă numele) și teoria numerelor prime, Diofant rezolvarea în numere întregi a ecuațiilor și a sistemelor de ecuații diofantice de gradul întîi. Au contribuții în teoria elementară a numerelor și matematicieni arabi, chinezi și indieni. În timpurile moderne, înflorirea **t.n.** a început cu lucrările lui Fermat (sec. al XVII-lea), care s-a ocupat cu rezolvarea în numere întregi a unor tipuri de ecuații algebrice; tot el a enunțat propoziția cunoscută sub numele de *teorema mare a lui Fermat*, nedemonstrată, după care ecuația $x^n+y^n=z^n$ cu $n>2$ nu are soluții în numere întregi pozitive. În sec. al XVIII-lea, Euler a pus bazele teoriei analitice a numerelor. Sînt foarte importante cercetările lui Gauss (sec. al XIX-lea), care a creat teoria congruențelor și a formelor pătratice. Merite deosebite în dezvoltarea **t.n.** au: Kummer, Cebîșiov, Markov, Riemann, Hadamard, Hilbert, Vinogradov. Cele mai folosite metode în **t.n.** sînt: metoda elementară (Euclid, Fermat), metoda analitică (Euler, Cebîșiov, Riemann, Siegel, Vinogradov, Selberg), metoda algebrică (Lagrange, Gauss, Kummer, Dedekind, Ghelfand), metoda geometrică (Minkowski, Voronoi). În Republica Socialistă România, metoda geometrică este utilizată de către Gabriel Sudan în cercetările sale privitoare la geometrizarea fracțiilor continue.

teoria relativității (FIZ.), teorie a relațiilor dintre spațiu, timp și mișcarea materiei, în care legile fundamentale ale fenomenelor fizice sînt enunțate într-o formă valabilă atît pentru viteze relative mici ale corpurilor, cît și (ceea ce îi este caracteristic) pentru viteze relative foarte mari, apropiate de viteza luminii. **T.r.** cuprinde două părți: *t. r. restrînse* (sau *speciale*) și *t.r. generale* (sau *generalizate*). În mecanica clasică (newtoniană), spațiul și timpul sînt independente de materie și de mișcarea acesteia, avînd un caracter absolut; spațiul este omogen și izotrop, fiind lipsit de proprietăți fizice și avînd numai însușiri geometrice (euclidiene); timpul se scurge în mod uniform. Mișcarea corpurilor este descrisă prin raportarea la sistemele de referință, între care un loc aparte îl ocupă sistemele inerțiale. Potrivit *principiului relativității mecanice* (sau *clasice*), enunțat de Galilei, „prin nici o experiență mecanică efectuată în interiorul unui sistem inerțial nu se poate stabili dacă sistemul se află în stare de repaus sau dacă are o mișcare rectilinie și uniformă", sau, ceea ce este echivalent, „legile fenomenelor mecanice au aceeași formă în toate sistemele inerțiale". Din acest principiu rezultă că mișcarea uniformă absolută sau repausul absolut sînt lipsite de semnificație. Mișcarea și repausul au sens numai prin raportarea la sisteme de referință, posedă deci un caracter relativ. În fizica sec. al XIX-lea se admitea existența unui mediu elastic, *eterul*, care constituia substratul propagării undelor electromagnetice (în particular a luminii). Studiile asupra fenomenelor electromagnetice au dus la concluzia că eterul ar reprezenta un sistem de referință imobil și atunci s-a încercat (Michelson, 1881, ș.a.) punerea în evidență a mișcării absolute a Pămîntului față de el. Rezultatul tuturor experiențelor a fost negativ, confirmînd valabilitatea principiului relativității din mecanică și pentru procesele electromagnetice. De asemenea s-a dovedit experimental că viteza undelor electromagnetice în vid nu depinde de viteza sursei și reprezintă, în natură, o viteză maximă care nu poate fi depășită în nici un mod. Aceste fapte au stat la baza creării de către Einstein, în 1905, a *t.r. restrînse*, numită astfel deoarece nu cuprinde în sfera sa de fenomene și pe cele gravitaționale, menținîndu-se tot la sistemele de referință inerțiale. Ea se întemeiază pe două principii: *principiul relativității*, „legile fenomenelor fizice au aceeași formă față de toate sistemele inerțiale",

și *principiul constanței vitezei luminii*, „viteza luminii în vid este aceeași față de toate sistemele inerțiale (ea este o constantă universală)". Aceste două principii exclud posibilitatea existenței eterului și, în același timp, conduc la o serie de concluzii care revoluționează reprezentările noastre tradiționale despre spațiu și timp. Astfel, lungimea unui corp se contractă față de un sistem de referință în raport cu care corpul are o mișcare relativă, iar durata unui fenomen se dilată (timpul se scurge mai încet) față de un sistem de referință în raport cu care sediul fenomenului are o mișcare relativă, deși atît lungimea corpului, cît și durata fenomenului rămîn aceleași față de sistemul de referință propriu (legat de ele). Spațiul și timpul capătă deci un caracter relativ, în sensul că ele depind de sistemul inerțial la care sînt raportate; același caracter îl dobîndește și *simultaneitatea* a două evenimente, precum și *masa* corpurilor. Aceasta din urmă crește o dată cu mărirea vitezei corpului față de sistemul de referință, tinzînd către infinit atunci cînd viteza relativă se apropie de viteza luminii. O realizare importantă a *t.r. restrînse* a constituit-o stabilirea interdependenței dintre masa și energia unui corp: variația energiei este egală cu produsul dintre variația masei și pătratul vitezei luminii (cunoscuta relație $E=mc^2$). Această lege a dezvăluit faptul că substanța (materia ponderabilă) conține în sînul său prodigioase rezerve de energie, care pot fi puse în libertate și care, de altfel, se folosesc de pe acum prin reacții nucleare. *T.r. restrînse* a relevat totodată faptul că orice radiație (ex. lumina) are o masă inertă. Elaborarea *t.r. generale* de către Einstein (1908—1916) a pornit de la faptul, constatat experimental, al egalității dintre masele inertă și grea ale unui corp. Pe această bază, Einstein a extins principiul relativității la toate sistemele de referință și la toate fenomenele cunoscute (inclusiv cele gravitaționale): „legile fenomenelor fizice au aceeași formă oricare ar fi sistemul de referință față de care sînt exprimate și starea lui de mișcare". *T.r. restrînse* devine un caz particular al *t.r. generale*, principiile sale fiind valabile numai local (pe porțiuni ale spațiului suficient de mici), în cîmpuri gravifice neglijabile și pentru intervale de timp destul de scurte. *T.r. generale* duce la concluzia că spațiul, timpul și materia în mișcare se află într-o strînsă interdependență: proprietățile spațiale și temporale ale fenomenelor sînt determinate de distribuția maselor gravitaționale, iar mișcarea acestora este determinată de însușirile spațiului și timpului. Spațiul este descris de o geometrie riemanniană; el este curbat îndeosebi în vecinătatea marilor concentrații de mase. Tot aici timpul este încetinit, iar principiul constanței vitezei luminii este încălcat. Pentru practica de toate zilele, efectele *t.r. generale* sînt neglijabile. Totuși, consecințele sale au primit strălucite confirmări experimentale. Astfel a fost explicat, prin *t.r. generale*, avansul continuu al periheliului orbitei planetei Mercur, fapt descoperit încă din secolul trecut; a fost determinată curbarea razelor de lumină (provenite de la aștri) atunci cînd trec prin vecinătatea Soarelui; a fost observată deplasarea spre roșu a liniilor spectrale emise de pe o mare masă gravifică; a fost confirmată creșterea masei particulelor rapide în marile acceleratoare; a fost constatată creșterea timpului de viață al mezonilor rapizi în comparație cu cel al mezonilor lenți ș.a. **T.r.** constituie una dintre cele mai de seamă cuceriri științifice ale sec. al XX-lea. Ea a stabilit interdependența dintre proprietățile spațiale și temporale ale materiei în mișcare, relevînd unitatea și condiționarea lor reciprocă. **T.r.** reprezintă o strălucită confirmare a materialismului dialectic.

teoria statului și dreptului, disciplină a științei juridice socialiste, al cărei obiect de studiu îl constituie legitățile și caracteristicile generale ale formării, dezvoltării și acțiunii sociale a statului și dreptului. **T.s. și d.** are un pronunțat caracter politic, dezvăluind legăturile statului și dreptului cu economia și cu politica, locul lor în ansamblul organizării politice a societății. În același timp este o disciplină cu caracter juridic, clarificînd problemele teoretice generale ale activității de creare a dreptului, de interpretare și de aplicare a acestuia în vederea asigurării concordanței formei juridice cu conținutul relațiilor sociale, reglementate prin normele de drept. Această disciplină are totodată caracter metodologic, avînd rolul de a elabora, pe baza generalizării datelor oferite de disciplinele juridice de ramură, noțiunile și categoriile juridice cele mai importante, valabile pentru toate disciplinele științei juridice, și de a clarifica problemele generale ale metodologiei acestei științe. Avînd la bază concepția materialismului dialectic și istoric, teoria marxist-leninistă a statului și dreptului reprezintă singura concepție generală, consecvent științifică, despre stat și despre drept, deoarece interpretează fenomenele politice și juridice în lumina determinării lor, în ultimă instanță, de către condițiile vieții materiale a societății. Tezele de bază ale teoriei marxist-leniniste a statului și dreptului au fost elaborate de întemeietorii marxism-leninismului și sînt supuse unei continue dezvoltări și adînciri, în lumina condițiilor istorice contemporane, în literatura juridică marxistă. V. și *drept*.

teoria tipurilor, teorie elaborată de B. Russell, în conformitate cu care propozițiile sistemului logic formalizat se ordonează după semnificația lor. Astfel, tipul 0 îl constituie indivizii, tipul 1 proprietățile indivizilor, tipul 2 proprietățile proprietăților etc. **T.t.** interzice posibilitatea de a predica despre un termen de un anumit tip, un termen de același tip; ea are menirea de a rezolva paradoxurile logice care pot apărea prin aceea că într-un enunț atît subiectul, cît și predicatul enunțului sînt de același tip (ex. întrebarea: „catalogul tuturor cataloagelor se cuprinde drept catalog pe

el însuşi sau nu?" este un paradox, deoarece despre termenul de tipul 0 „catalog" se predică tot un termen de tipul 0). **T.t.** nu a reuşit însă să rezolve pe deplin paradoxurile unei formalizări care se pretinde închisă în mod absolut în ea însăşi, lucru scos în evidenţă de teorema lui K. Gödel.

teorie 1. (În sens larg) Categorie filozofică, corelată cu aceea de practică şi desemnînd reflectarea abstractă, conceptuală a realităţii obiective. Între **t.** şi practică există o unitate dialectică, o interacţiune. **T.** îşi are izvorul, în ultimă instanţă, în necesităţile practicii sociale, îndeosebi ale producţiei materiale; ea reprezintă o generalizare a practicii (inclusiv a practicii experimentelor ştiinţifice) şi îşi află scopul ultim şi criteriul de verificare în aplicarea rezultatelor ei în practică. Totodată **t.** şi practica sînt relativ independente una de alta. Independenţa relativă de practică permite **t.** ştiinţifice să depăşească simpla cunoaştere empirică, să dezvăluie esenţa şi legile fenomenelor reale şi, pe această bază, să exercite o influenţă anticipatoare, transformatoare asupra practicii. În societatea contemporană, independenţa relativă a **t.**, influenţa ei inversă asupra practicii se intensifică atît prin creşterea rolului ştiinţei în dezvoltarea tehnicii şi a producţiei, prin transformarea ştiinţei naturii într-o forţă nemijlocită de producţie, cît şi prin rolul tot mai mare al **t.** sociale ştiinţifice, al **t.** marxiste, care călăuzeşte practica revoluţionară a transformării societăţii. Din corelaţia dialectică a **t.** cu practica decurge necesitatea de a respinge atît empirismul, subaprecierea rolului teoriei şi practicismul îngust, neînţelegerea independenţei relative a **t.**, cît şi ruperea **t.** de practică. 2. (În sens restrîns) Formă a cunoaşterii raţionale, ansamblu de cunoştinţe conceptuale ordonate sistematic, decurgînd cel mai adesea din unul sau mai multe principii generale şi oferind o descriere şi o explicaţie a unui domeniu al realităţii (ex. **t.** cuantică, **t.** relativităţii, **t.** darvinistă a evoluţiei speciilor etc.). **T.** ştiinţifică reprezintă un moment al dialecticii cunoaşterii ştiinţifice în genere: strîns legată de experiment, ea confirmă şi dezvoltă ipoteza, căreia îi conferă certitudine şi generalitate. **T.** ştiinţifică nu poate fi considerată ca o simplă reorganizare sau sistematizare a datelor empirice (pozitivism, neopozitivism). Ea reprezintă o reflectare a esenţei, a legilor obiective ale fenomenelor reale, a legăturilor cauzale obiective dintre ele etc. Dezvoltarea **t.** ştiinţifice se face prin punerea ei în concordanţă cu noi fapte şi date ale realităţii empirice descoperite, care vin în contradicţie cu vechile **t.** Se produce astfel o limitare a cîmpului de valabilitate, o concretizare, iar uneori o înlăturare completă a vechilor **t.** în virtutea legii dialectice a negării negaţiei.

„Teorii asupra plusvalorii", lucrare a lui K. Marx, scrisă în anii 1862—1863, care reprezintă volumul al IV-lea al „Capitalului". A fost pregătită pentru editare de către F. Engels şi publicată după moartea acestuia. În **„T. asupra p."**, Marx face o analiză asupra sistemelor şi concepţiilor economice în „raporturile reale cu viaţa", dezvăluind rădăcinile de clasă şi gnoseologice ale acestora. El prezintă teoriile predecesorilor săi în legătură cu problema valorii şi îndeosebi cu cea a plusvalorii, modul în care au apărut şi s-au dezvoltat primele noţiuni despre marfă, bani, capital, profit, rentă, cum s-au apropiat economiştii de cunoaşterea esenţei acestor categorii economice, dezvoltînd cu acest prilej analiza făcută de el unor categorii economice în celelalte volume ale „Capitalului". Analizînd critic şcolile mercantilistă, fiziocrată şi îndeosebi operele lui A. Smith şi D. Ricardo, ca trepte succesive în dezvoltarea economiei politice, Marx preia în mod creator nucleul raţional al concepţiilor acestora.

teozofie (gr. *theos* „dumnezeu" şi *sophia* „înţelepciune"), termen desemnînd diferite doctrine filozofice-religioase care susţin ideea unei pretinse cunoaşteri nemijlocite a divinităţii, a „esenţei lui dumnezeu", cu ajutorul unei „iluminări", al unei intuiţii mistice speciale etc. Termenul este apropiat de acela de mistică. Reprezentanţi: J. Böhme, Valentin Weigel (sec. XVI—XVII), E. Swedenborg, C. de Saint-Martin (sec. al XVIII-lea), E.P. Blavatskaia (sec. al XIX-lea), R. Steiner (sec. al XX-lea). Teozofii pretind adesea să aplice această cunoaştere la descifrarea tainelor naturii. De aici îmbinarea la unii savanţi din epoca Renaşterii (ex. la Paracelsus sau la Van Helmont, care l-a influenţat pe D. Cantemir) a ideilor teozofice cu cercetarea experimentală.

Teplice *[tépliţe]*, oraş în R.S. Cehoslovacă, situat în Cehia de nord, la poalele Munţilor Metaliferi. 44 000 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini, chimică, de sticlă şi ceramică, textilă şi alimentară. Staţiune balneară cu ape minerale radioactive.

tera- (gr. *terras* „monstru"; METR.), element de compunere care intră în denumirea unităţilor de măsură pentru a exprima multiplicarea de 1 000 000 000 000 de ori. Se notează cu simbolul *T*, care precedă simbolul unităţii de măsură (ex. teracalorie, Tcal).

teracótă (ital. *terra cotta* „pămînt ars"), produs ceramic obţinut din argilă comună sau din marnă argiloasă, prin ardere în cuptoare speciale la o temperatură joasă (200—500°C) şi smălţuire.

teramicínă (FARM.), oxitetraciclină, antibiotic obţinut prin extracţie din *Streptomyces rimosus*. Se prezintă ca o substanţă cristalină, galbenă, cu gust amar. Se utilizează mai ales **t.** clorhidrică solubilă în apă. Are spectru de acţiune larg, asemănător clortetraciclinei, tetraciclinei, împreună cu care formează grupul tetraciclinelor. Se utilizează în tratamentul infecţiilor cu colibacili, rickettsii etc.

terapeútică (gr. *therapeuein* „a îngriji"; MED.), ramură a ştiinţelor medicale care studiază mijloacele şi metodele de tratament cu scopul de a preveni, a ameliora şi a vindeca bolile.

— *T. etiologică*, terapeutică care utilizează mijloace sau medicamente cu acțiune asupra agentului cauzal al bolilor (ex. antibioticele în diferite stări infecțioase, atebrina în teniază). — *T. patogenică*, terapeutică care utilizează mijloace și medicamente ce influențează mecanismele de producere ale unei boli (ex. salicilatul de sodiu în reumatismul poliarticular acut). *T.p.* se utilizează în lipsa unei **t.** etiologice a bolii respective. — *T. simptomatică*, terapeutică care utilizează mijloace sau medicamente destinate să suprime sau să atenueze simptomele sau semnele unei boli (ex. combaterea durerii, febrei, tusei).

terapie tisulară (MED.) v. **histoterapie.**

terasaménte (CONSTRUCȚII) **1.** Lucrări de pământ, executate în scopul realizării unei construcții sau al extragerii unor materiale necesare șantierelor de construcții (ex. săpături pentru fundații de clădiri, stadioane, canale, executarea unor rambleuri, a unor diguri, dezvelirea unor cariere etc.). **2.** Totalitatea construcțiilor, în general din pământ sau din roci (ex. platforme, rambleuri, debleuri etc.), care constituie infrastructura drumurilor, a căilor ferate, a canalelor etc.

terásă (GEOGR.), formă de relief cu aspect de treaptă în lungul versanților văilor sau în lungul țărmurilor marine și lacustre. *Terasele fluviale* sînt resturi ale vechilor funduri de vale, rămase suspendate în urma adîncirii cursului de apă respectiv, datorită activării eroziunii pe verticală (de obicei prin coborîrea nivelului de bază). Acest fenomen repetîndu-se, pe o vale se formează de obicei mai multe terase, etajate (în condiții normale) în ordinea vechimii. Prezintă următoarele elemente: *podul* (suprafața netedă care reprezintă vechiul fund de vale), *fruntea* (suprafața înclinată formată în timpul adîncirii cursului de apă), *țîțîna* (linia de racord a podului terasei cu versantul sau cu fruntea terasei superioare) și *muchia* (linia de legătură dintre pod și frunte). Se disting terase de acumulare (aluviale), formate pe cuvertura de aluviuni depusă de rîul respectiv în perioada cînd curgea la nivelul terasei, și terase în rocă, la care podul și fruntea terasei sînt săpate în rocile de bază, aluviunile lipsind. *Terasele litorale* se formează ca urmare a mișcărilor eustatice negative și epirogenetice pozitive.

teratologíe (gr. *terras, -atos* „monstru" și *logos* „studiu"; BIOL.), disciplină care se ocupă cu studiul monstruozităților, viciilor de conformație și anomaliilor de structură ale organismelor vii, precum și de cauzele care le determină (mai ales în cursul dezvoltării embrionare).

teratóm (MED.), tumoare congenitală complexă, de natură embrionară, formată din diferite țesuturi, care nu are nici o legătură cu organele sau cu regiunea unde s-a format (ex. chist dermoid, chist mucoid). **T.** este întotdeauna de natură benignă.

térbiu (CHIM.), *Tb*. Element cu nr. at. 65; gr. at. 159,2. Face parte din grupa lantanidelor. În combinații funcționează în starea de valență 3 și mai puțin în starea de valență 4.

Terborch, Gerard (1617—1683), pictor olandez. Pictor de gen, a zugrăvit viața și moravurile galante ale micii nobilimi olandeze a vremii („Scrisoarea", „Vizita", „Lecția de muzică"). Creația lui **T.** se distinge prin compoziția clară, desenul exact și culoarea delicată.

Terbrugghen *[terbrügən]*, Hendrick (c. 1588—1629), pictor olandez. Influențat de Caravaggio. A pictat compoziții pe teme biblice, scene de gen și portrete.

terebentínă (CHIM.), produs uleios obținut prin distilarea rășinilor de conifere, alcătuit în majoritate din pinen. Este un lichid incolor, cu miros specific, insolubil în apă, solubil în alcool, eter, benzen, cloroform. Distilează între 150 și 170°C. Se folosește ca solvent pentru lacuri, rășini și culori de ulei, ca expectorant în medicină și la fabricarea cremelor de ghete.

terebratúla (PALEONT.), gen de brahiopode articulate, caracterizate prin valvele lipsite de ornamentații, cu foramen mare, linia cardinală curbă și linia frontală, la unele specii, cu sinus. În stare fosilă se cunoaște din devonian. Cuprinde și specii actuale. În Republica Socialistă România se găsește în triasicul de la Dîrste, în calcarele de la Purcani (reg. Brașov), în jurasicul de la Strunga (reg. Ploiești) etc.

Terebratula

tereftálic, *acid* ~ (CHIM.), $C_6H_4(COOH)_2$. Acid benzen-para-dicarboxilic, obținut prin oxidarea para-xilenului sau, printr-un procedeu mai nou, prin oxidarea toluenului. Este o substanță cristalină, insolubilă în apă, alcool, eter. Sublimează la circa 300°C. Se folosește ca materie primă pentru obținerea fibrelor sintetice poliesterice de tipul *terilen*.

Terenin, Aleksandr Nikolaevici (n. 1896), chimist sovietic, profesor la Universitatea din Leningrad și membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A făcut cercetări fundamentale în domeniul fotochimiei. Premiul de stat al U.R.S.S. (1946).

Terențiu (Publius Terentius Afer) (190—159 î.e.n.), poet comic latin. Adus la o virstă fragedă, ca sclav, la Roma, a fost vîndut senatorului Terentius Lucanus, care s-a ocupat de educația lui și l-a eliberat, dîndu-i numele său. **T.** a scris șase comedii („Tînăra din Andros", „Soacra", „Omul care se pedepsește singur", „Eunucul", „Frații", „Phormion", traduse în românește). Imitate după autori greci, avînd ca temă problemele morale și sociale ale timpului, ele se disting prin realismul personajelor, finețea analizei psihologice, echilibrul construcției și eleganța stilului și anunță comedia de moravuri. Din creația lui **T.** s-au inspirat Molière, R. Steele ș.a. Lui Terențiu îi aparține sentința: „Sînt om și nimic din ce e omenesc nu-mi este străin".

teriodónte (PALEONT.), subordin fosil de reptile din ordinul *Theromorpha*, cu dentiție diferențiată în incisivi, canini și

molari, cu boltă palatină, cu osul pătrat redus și cu condilul occipital caracterizat prin tendința vădită de a se divide în două. Din acest grup își trag originea mamiferele. Au trăit din permian pînă în triasic.

teritorialitatea legilor, principiu potrivit căruia legile unui stat se aplică tuturor persoanelor aflate pe teritoriul său. Dreptul Republicii Socialiste România cunoaște și excepții de la acest principiu (ex., în materie civilă, cetățenii străini sînt supuși, în ceea ce privește *statutul personal*, legii lor naționale).

teritóriu (în dreptul internațional), parte din suprafața Pămîntului, alcătuită din uscat, *apele interioare* și *apele teritoriale*, ca și din *spațiul aerian* de deasupra lor, care este cuprinsă înăuntrul frontierelor unui stat și este supusă suveranității sale. Teritoriul unui stat trebuie respectat de celelalte state, potrivit principiului integrității teritoriale.

término[1] (DR.) **1.** Eveniment viitor și sigur, de îndeplinirea căruia atîrnă exercitarea unui drept (termen suspensiv) sau stingerea acestuia (termen extinctiv). **T.** este considerat *cert* cînd evenimentul viitor este sigur nu numai în ce privește producerea, dar și în ce privește data producerii lui; **t.** este *incert* cînd evenimentul viitor, sigur în ce privește îndeplinirea lui, nu urmează a se îndeplini la o dată fixă. **2.** Interval stabilit de lege, de organul de jurisdicție sau de părți înăuntrul căruia o persoană este obligată să îndeplinească o cerință a legii, să exercite un drept sau să facă ori să nu facă un act sau un fapt juridic. — *T. de grație*, termen, de obicei scurt, acordat, în considerarea unei situații speciale, de către organul de jurisdicție debitorului persoană fizică pentru executarea unei obligații cu privire la care se află în întîrziere. — *T. prefix*, termen stabilit de lege, sub sancțiunea *decăderii*, pentru îndeplinirea unui act determinat. — *T. de garanție*, termen înăuntrul căruia descoperirea viciului unui lucru sau al unei lucrări dă dreptul creditorului de a-și valorifica pretențiile corespunzătoare fără a fi ținut să facă dovada culpei debitorului. — *T. de încercare*, termen care poate fi stabilit unui nou angajat în vederea verificării aptitudinilor sale pentru munca ce i se încredințează. În dreptul Republicii Socialiste România, acest termen nu poate să fie mai mare de 6 zile pentru muncitori, 12 zile pentru funcționari și 30 de zile pentru cei ce urmează a fi angajați în funcții de răspundere.

término[2] **1.** (LOG.) Element primar de structură, indivizibil, al unui enunț sau sistem logic. Enunțurile iau naștere prin legarea mai multor termeni într-o anumită relație (ex. *S* și *P* reprezintă termenii judecății „*S* este *P*", adică subiectul și predicatul ei). **2.** (MAT.) **a)** *Termenii unei fracții*, numărătorul și numitorul unei fracții. **b)** *Termenii unei proporții*, cele patru elemente care formează o proporție. **c)** *Termeni asemenea*, monoame cu aceeași parte literală, deci care diferă numai prin coeficienții lor (ex. $5x^2y$ și $-2x^2y$). **d)** *Termenii unui polinom*, fiecare dintre monoamele unui polinom. **e)** *Termenii unui șir, ai unei progresii, ai unei serii*, elementele care formează un șir, o progresie, o serie. **3.** (FIZ.) *Termen spectral*, mărime proporțională cu energia unei stări în care se poate afla un atom sau o moleculă. Conform principiului de combinare, frecvența unei linii spectrale emise sau absorbite printr-o tranziție între două nivele energetice este egală cu diferența dintre *t.s.* ai nivelelor respective.

termidoriéni (IST.), denumire dată membrilor grupării politice din timpul revoluției franceze care reprezenta interesele burgheziei contrarevoluționare; a fost condusă de Barras, Tallien și Fouché. Numele vine de la lovitura de stat de la 9 termidor, anul II (27 iulie 1794), care a răsturnat dictatura iacobină, marcînd sfîrșitul revoluției.

termíe (gr. *thermos* „căldură"; METR.), unitate de măsură a cantității de căldură, egală cu căldura produsă prin transformarea în energie termică a unei unități de lucru mecanic; mărimea ei depinde de unitatea de lucru mecanic aleasă.

Termier *[termié]*, Pierre (1859—1930), geolog francez. A fost profesor de mineralogie și de geologie la St. Etienne și la Paris, membru de onoare al Academiei Române. A publicat studii geologice importante asupra Munților Alpi și o sinteză asupra problemelor de tectonică a Munților Carpați.

termificáre (TEHN.), alimentare centralizată cu căldură a unor întreprinderi industriale, instituții, grupuri de clădiri pentru locuințe etc. În cazul **t.**, deseori căldura este produsă în centrale electrice de t. și poate fi utilizată fie în cadrul unor procese de producție (ex. pentru acționarea ciocanelor cu abur, în industria petrochimică etc.), fie pentru încălzitul clădirilor. Ca agent termic este folosit în general aburul rezidual, care în prealabil a fost utilizat în instalația energetică și apoi transportat spre consumatori printr-o rețea termică specială.

terminație 1. (LINGV.) **a)** Parte finală a unui cuvînt, indiferent de valoarea ei morfologică. **b)** (În terminologia mai veche) Desinență. **2.** (ANAT.) *Terminații nervoase*, ramificații ale fibrelor nervoase care se termină pe un organ, pe o fibră musculară, pe o glandă, pe o celulă nervoasă (ex. plăcile neuromusculare).

termiónică (FIZ.), capitol care se ocupă cu studiul emisiei electronilor sau a ionilor de către substanțele încălzite la temperaturi suficient de înalte.

termistór (ELT., TELEC.), rezistor, fabricat prin sinterizare din oxizi metalici (de *Mn*, *Ni*, *Co*, *Fe*, *Zn* etc.), cu proprietăți semiconductoare, a cărui rezistență electrică variază (scade) foarte mult cînd crește temperatura. Este utilizat ca traductor rezistiv de temperatură, element de compensare termică, în construcția unor stabilizatoare de tensiune și de curent, a unor relee de temperatură, de tensiune etc.

termít (METAL.), amestec de pulbere de aluminiu și de pulbere de oxid al unui metal. Prin aprinderea lui se produce o

reacție chimică cu degajare mare de căldură, în cursul căreia aluminiul se combină cu oxigenul, iar metalul se reduce, obținîndu-se în stare topită. **T.** este întrebuințat în metalurgie, la elaborarea metalelor omogene și, în stare pură, la elaborarea unor feroaliaje, la sudarea aluminotermică etc.

termítă (ZOOL.), denumire dată unor insecte din ordinul izopterelor care trăiesc în colonii. **T.** sînt polimorfe: o colonie se compune dintr-o matcă, precum și din „lucrătoare", „soldați", larve și uneori din animale de reproducere de rezervă. Mușuroaiele care adăpostesc colonia (termitierele), construcții solide și rezistente, se află mai ales pe sol sau în copaci; ele sînt construite din pămînt și saliva insectelor, din glomerule de fecale formate din celuloză nemistuită etc. și ajung la unele specii la 6 m înălțime și 15—20 m diametru la bază. Termitele sînt animale în general dăunătoare, deoarece subminează construcțiile de lemn, distrug mobilele etc. Trăiesc în Australia, în Africa și, mai puține specii, în Europa.

termo- (gr. *thermos* „cald"), element de compunere cu sensul „(referitor la) căldură, (la) temperatură" (ex. *termodinamică*, *termometru*).

termoanemométru (TEHN.), aparat folosit pentru determinarea vitezei curenților de aer, bazat pe măsurarea rezistenței electrice a unui filament metalic încălzit, respectiv pe măsurarea cantității de căldură pierdută de filament în aer prin convecție.

termocentrálă v. **centrală termoelectrică.**

termochimíe (CHIM.), ramură a termodinamicii chimice, care se ocupă cu studiul efectelor termice ce însoțesc reacțiile chimice și unele procese fizico-chimice (topire, vaporizare etc.). Se bazează pe principiul întîi al termodinamicii. Legile fundamentale ale **t.** sînt legea Hess și legea Kirchhoff.

termocinétică (FIZ.), capitol al fizicii moleculare care studiază transferul de căldură.

termocoagulâre (MED.), metodă chirurgicală care constă în coagularea sîngelui ieșit din vase (arteră, venă) și a unei porțiuni de țesut din zona înconjurătoare acestora cu ajutorul unui corp puternic încălzit (termocauter).

termocúplu (ELT.), dispozitiv constituit din două piese conductoare sau semiconductoare și de natură diferită, avînd două capete reunite și formînd un contact conductiv (joncțiune), iar celelalte capete pentru legarea la un circuit de utilizare. Dacă partea de contact se găsește la o temperatură diferită de rest, se produce în circuit o tensiune electromotoare dependentă de diferența de temperatură (efect Seebeck). **T.** sînt utilizate ca traductoare pentru măsurarea electrică a temperaturii, eventual pentru producerea directă a energiei electrice din căldură etc. Sin. *termoelement*.

termodinámică, parte a fizicii al cărei obiect de studiu îl constituie stările de echilibru ale sistemelor fizico-chimice și proprietățile generale ale proceselor care conduc la atingerea acestor stări, procese în care pot interveni fenomene termice. Pentru caracterizarea stărilor de echilibru, **t.** folosește, pe lîngă mărimile de stare mecanice, electromagnetice etc., o singură mărime de stare primitivă, specific termică, *temperatura*, precum și un număr de funcții de stare, ca energia internă, entropia, energia liberă, entalpia etc. **T.** are caracter macroscopic și fenomenologic, întemeiîndu-se pe observațiile acumulate dintr-un mare număr de experiențe. Prin luarea în considerare a faptului că fenomenelor termice le corespund la scară microscopică fenomene de natură mecanică, electromagnetică etc. și prin folosirea mijloacelor matematice ale teoriei probabilităților, fizica statistică demonstrează că mărimile macroscopice ale **t.** sînt, de fapt, valori medii ale unor mărimi fluctuante ce caracterizează colectivele formate din numeroase particule. Conținutul **t.** este construit pe cale deductivă, pornind de la trei principii stabilite prin generalizarea datelor experimentale și verificate prin valabilitatea consecințelor lor. *Principiul întîi al t.* se referă la conservarea energiei în cursul transformărilor de stare: „cantitatea de căldură schimbată de un sistem cu exteriorul în cursul unei transformări între două stări se regăsește, pe de o parte, în lucrul mecanic realizat prin efecte mecanice, electrice, magnetice etc., iar pe de altă parte în variația energiei interne a sistemului". Din acest principiu rezultă imposibilitatea construirii unei mașini care, funcționînd ciclic, ar putea produce lucru mecanic fără să primească energie din exterior (perpetuum mobile de speța întîi). *Principiul al doilea al t.* indică sensul unui proces termodinamic natural: „trecerea căldurii de la un corp cu o anumită temperatură la un alt corp cu temperatură inferioară este un proces ireversibil". Din acest principiu decurge imposibilitatea construirii unei mașini care ar putea efectua lucru mecanic numai prin răcirea unei surse termice (perpetuum mobile de speța a doua). *Principiul al treilea al t.*, cunoscut și sub denumirea de *principiul lui Nernst*, afirmă că „entropia oricărui sistem tinde către o valoare finită cînd temperatura lui tinde către zero". De aici reiese imposibilitatea principială a atingerii temperaturii zero absolut. **T.** constituie o prețioasă metodă pentru cercetarea a numeroase fenomene (transformări de stare, reacții chimice, termoelectricitate etc.); prin calculele sale, **t.** oferă importante concluzii practice, utilizate, printre altele, în studiul funcționării mașinilor termice.

termoelectricitáte (FIZ., ELT.), grup de efecte care apar în conductoare sau în semiconductoare și care constau în interacțiuni între fenomenele termice și electrice, fiind descrise de mărimi electrice și termice interdependente. **T.** cuprinde efectele Seebeck, Peltier și Thomson.

termoelemént v. **termocuplu.**

termofíle (gr. *thermos* „cald" și *philos* „care iubește"; MICROBIOL.; despre unele microorganisme), care trăiesc la temperaturi relativ ridicate, cu-

prinse între +30° şi +70°C, cu un optim între +45° şi +65°C. **T.** trăiesc în apele termale (ex. alga *Anabaena thermalis*), în straturile superioare ale solului, în gunoiul de grajd, în fînul umed etc. (ex. *Bacillus theormophilus*); unele **t.** sînt bacterii lactice (ex. *Lactobacterium bulgaricum*).

termofór (MED.) aparat electric de forma unei perne, care degajă căldură. Se poate aplica pe orice regiune a corpului în cazul crizelor dureroase gastrice, abdominale, în dureri reumatismale, nevralgii etc.

termogéne (MICROBIOL.), bacterii a căror activitate este însoţită de o însemnată producere de căldură. Provoacă încălzirea grămezilor de rămăşiţe organice (gunoi, fîn, turbă etc.).

termográf (METEOR.), termometru cu mecanism de înregistrare a variaţiei de temperatură.

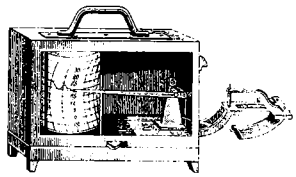

Termograf

termoizolánt (TEHN.) v. **izolant termic.**

termolabíl (FIZ.; despre un corp), care este relativ sensibil la acţiunea căldurii (ex. substanţele termometrice, al căror volum variază cu temperatura). Există substanţe **t.** care îşi schimbă substanţa structura sub acţiunea căldurii şi care, pentru acest motiv, trebuie păstrate la temperatură constantă (ex. soluţiile revelatoare).

termoluminescénţă (FIZ.), tip de luminescenţă a unor substanţe (ex. fluorina), caracterizat prin faptul că emisia luminii, pe baza energiei dobîndite printr-o excitare prealabilă de altă natură decît termică, se produce în urma unei încălziri ulterioare moderate (ex. 100°C) a substanţei. Spectrul radiaţiei emise prin **t.** nu depinde de temperatura substanţei, ci de natura ei.

termometríe (FIZ., TEHN.), ansamblu de metode folosite pentru determinarea temperaturii corpurilor. O categorie de metode se bazează pe variaţia cu temperatura a unei mărimi caracteristice însuşi corpului a cărui temperatură se determină, iar o altă categorie de metode se bazează pe variaţia cu temperatura a unei mărimi caracteristice unei substanţe puse în contact cu corpul a cărui temperatură se determină. Instrumentele corespunzătoare primei categorii sînt pirometrele optice, creioanele termocromice etc., iar instrumentele corespunzătoare celei de-a doua categorii sînt termometrele cu lichid sau cu gaz, termometrele cu rezistenţă sau bolometrele, termoelementele, termistoarele etc.

termométru (gr. *thermos* „cald" şi *metron* „măsură"; FIZ.), instrument pentru determinarea temperaturii unui obiect cu care este pus în contact, prin măsurarea variaţiei unei anumite mărimi caracteristice unei substanţe conţinute de **t.** (numită *corp termometric*), variaţie care urmează o lege cunoscută. Cele mai utilizate **t.**, clasificate după natura corpului termometric, sînt: *t. cu lichid*, alcătuit dintr-un rezervor de sticlă continuat cu un tub capilar în care se ridică, prin dilatare, coloana de lichid; poate fi cu mercur (utilizabil între −39° şi +300°C), cu alcool (utilizabil pînă la −90°C) sau cu pentan (utilizabil pînă la −220°C); *t. cu gaz* (de obicei aer), alcătuit dintr-un rezervor legat la un tub manometric; poate folosi fie variaţia volumului gazului la presiune constantă, fie variaţia presiunii gazului la volum constant; se utilizează ca *t.-etalon*; *t. cu rezistenţă*, alcătuit dintr-un conductor legat la un circuit de măsură a variaţiei rezistenţei electrice cu temperatura; poate fi utilizat într-un domeniu larg de temperaturi. Un model aparte este *t. medical*, umplut cu mercur şi gradat între 35°şi 42°C din zecime în zecime; particularitatea acestui **t.** constă într-o şicană care împiedică scurgerea mercurului după scăderea temperaturii, astfel încît el păstrează valoarea măsurată, pentru revenire trebuind să fie scuturat.

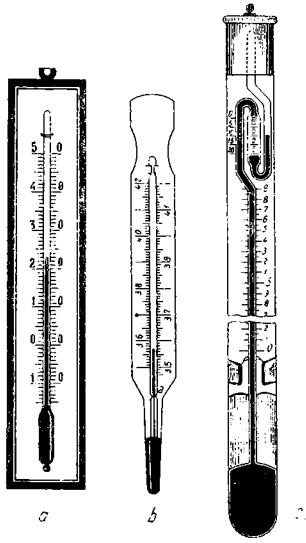

a *b*

Termometre
a-t. de cameră; *b*-t. medical; *c*-t. de laborator (tip Beckmann)

termonastíi (BOT.), mişcări provocate de variaţii ale temperaturii la unele flori (lalea, şofran), care se închid la frig şi se deschid la căldură.

Termopile, defileu în Grecia, între muntele Callidromos şi golful Maliac. Aici a avut loc, în anul 480 î.e.n., o bătălie celebră în care *Leonida*, regele Spartei, şi 300 de spartani au pierit pînă la unul, încercînd, printr-o apărare eroică, să oprească pătrunderea în Grecia centrală a armatelor persane conduse de regele Xerxe.

termoplástic (FIZ.; despre un corp), la care procesul de încălzire prezintă un caracter reversibil pînă la înmuiere, corpul putînd reveni ulterior, prin răcire, la aceeaşi structură iniţială (ex. smoala).

termoreceptór (HIST., FIZIOL.), terminaţie nervoasă senzitivă, excitată de diferenţa de temperatură a mediului extern sau intern. **T.** sînt localizaţi la nivelul pielii, al unor segmente ale tubului digestiv etc.

termoregláre (FIZIOL.), mecanism fiziologic prin care, indiferent de variaţiile mediului înconjurător, temperatura corpului la animalele homeoterme (mamifere, păsări) este menţinută constantă. Se obţine printr-un echilibru între pro-

cesele termogenetice şi cele termolitice. Cînd organismul este expus la temperaturi prea joase care ar determina scăderea temperaturii corpului, intervin mecanismele de termogeneză (vaso-constricţie periferică, tremurături musculare, creşterea producţiei de căldură din partea ficatului etc.). Cînd organismul este supus unor temperaturi ridicate, intervine termoliza (vasodilataţie periferică, transpiraţie abundentă, diminuarea proceselor energetice etc.). Integrarea reacţiilor care menţin echilibrul termic este efectuată în hipotalamus, porţiunea ventrală a diencefalului situată deasupra hipofizei. În cazul depăşirii posibilităţilor organismului de **t.**, apar stări patologice, ca: hipotermie, hipertermie, febră etc.

termoregulatór (TEHN.) v. **termostat (1).**

termorigíd (FIZ.; despre un corp), care, prin încălzire, suferă o transformare structurală ireversibilă, corpul nemaiputînd reveni ulterior, prin răcire, la starea iniţială (ex. bachelita).

termosifón (TEHN., FIZ.), principiu de funcţionare a unor schimbătoare de căldură, în care circulaţia fluidului (lichid sau amestec de lichid şi de vapori ai acestuia) se face în circuit închis, datorită diferenţei dintre greutatea specifică a fluidului cald care se ridică prin conducta de plecare (tur) şi greutatea specifică a fluidului care vine pe conducta de întoarcere (retur) la sursa de căldură. **T.** se aplică la încălzirea centrală cu apă caldă a clădirilor, la răcirea unor maşini şi instalaţii (ex. la răcirea unor motoare cu combustie internă) etc.

termostabíl (FIZ.; despre un corp), care nu este influenţat sensibil de acţiunea căldurii.

termostát (TEHN.) **1.** Aparat sau instalaţie pentru controlul şi reglarea automată a temperaturii într-o încăpere sau într-un sistem tehnic (într-o instalaţie de încălzire centrală, în instalaţiile frigorifice etc.). Se deosebesc: *t. cu bimetal* şi *t. cu fluid*. Sinonim *termoregulator*. **2.** Încăpere sau parte dintr-un sistem tehnic în care temperatura se menţine la o valoare constantă (ex. încăperi speciale pentru prelucrarea cu precizie înaltă a unor piese, încăperi speciale pentru efectuarea controlului tehnic, încăperi în care au loc anumite procese chimice sau biologice etc.).

termotéhnică (TEHN.), disciplină care aplică legile termodinamicii la studiul energetic al maşinilor termice, la studiul funcţional al instalaţiilor în care căldura este elementul principal şi la studiul proceselor de transfer de căldură.

termotropísm (gr. *thermos* „cald" şi *trope* „răsucire"; BOT.), mişcare de curbare a unor organe vegetale (rădăcini, frunze) sub influenţa variaţiilor unilaterale de temperatură.

ternár 1. (CHIM.; despre un compus, un sistem fizico-chimic sau un amestec) Care este constituit din trei elemente, din trei componenţi sau din trei faze, respectiv din trei substanţe. **2.** (STIL.) Vers alcătuit din trei picioare metrice, avînd fiecare cîte o silabă accentuată (ex. „Mí-o/ rí-ţă/ lá-ie; lá-ie/ bú-că/ lá-ie"...). **3.** (MUZ.; despre o succesiune ritmică, o măsură sau formă muzicală) Care se divizează în trei.

Terpándru (sec. VII î.en.), poet liric grec, originar din Lesbos, căruia i se atribuie dezvoltarea poeziei citharedice, adică poezia cîntată şi acompaniată la liră (gr. *kitharis*). **T.** a întemeiat la Sparta o şcoală de asemenea cîntăreţi.

terpéne (CHIM.), $C_{10}H_{16}$. Clasă de hidrocarburi naturale nesaturate, considerate ca dimeri ai izoprenului. Se izolează din diverse uleiuri eterice. Sînt lichide incolore, cu miros plăcut, insolubile în apă, solubile în alcool, benzen, eter. Au p.f. cuprinse între 150° şi 180°C. Sînt utilizate în farmaceutică, cosmetică etc. (ex. camfen, terpinen, pinen etc.).

terpín, *hidrat de* ~ (FARM.), substanţă chimică sub formă de pulbere albă sau de cristale incolore, cu miros aromatic, gust amărui, solubile în apă. În medicină se utilizează în tratamentul afecţiunilor bronhiilor, deoarece micşorează secreţia traheo-bronşică.

Terpsihora (în mitologia greacă), muza dansului. Este înfăţişată într-o atitudine plină de graţie, cu lira într-o mînă şi împodobită cu ghirlande.

Terpsihora

Terra (ASTR.), numele latinesc al planetei Pămînt.

Terra Blachorum („Ţara românilor"), denumire sub care se întîlneşte, în documentele din sec. XIII—XIV, Ţara Făgăraşului.

terra di Siena, culoare minerală întrebuinţată în pictură, formată din oxid de fier, argilă şi nisip şi ale cărei varietăţi de ton merg de la ocru pînă la roşu-închis. Îşi trage numele de la locul unde se găseşte în stare nativă.

terramáre, cultură materială datînd din epoca bronzului, răspîndită în Italia de nord şi în Latium. Numele vine de la denumirea dată aşezărilor cu locuinţe suspendate pe stîlpi de lemn, înconjurate de un val de pămînt şi de un şanţ cu apă, specifice acestei culturi.

Terra Nova v. **Newfoundland.**

terra rossa (PETROGR.), depozit rezidual constituit din hidroxizi de aluminiu şi de fier şi din minerale argiloase de culoare roşie-brună; este poroasă sau pămîntoasă. Se formează în climat umed şi cald, prin alterarea calcarelor impure şi a altor roci. În Republica Socialistă România, **t.r.** se găseşte în Dobrogea, în Munţii Apuseni etc.

Tersit, personaj din „Iliada" lui Homer, ostaş din armata aheilor, prototip al urîţeniei, răutăţii şi laşităţii. Este antipodul idealului întruchipat de Ahile sau de Hector.

Tertulian (Quintus Septimius Florens Tertullianus) (c. 160—220), teolog creştin roman, născut la Cartagina. A fost unul dintre fondatorii patristicii. A combătut raţionalismul filozofiei greco-romane, numindu-i pe filozofi „patriarhii ereticilor". Formula sa „cred pentru că este absurd"

(credo quia absurdum) exprimă pregnant iraţionalismul concepţiei religioase în genere.

terţ (DR.), persoana care nu este parte într-un act juridic sau într-o pricină.

terţaról㠍 (NAV.), porţiune din suprafaţa unei pînze de navă care poate fi strînsă prin înfăşurare, pentru a reduce suprafaţa pînzei expusă vîntului cînd acesta devine foarte puternic.

térţă (MUZ.), intervalul dintre două sunete ale gamei la distanţa de trei trepte (ex. do-mi).

terţét (MUZ.). v. **trio.**

terţiar (STRAT.; în accepţie mai veche), a treia eră geologică, care cuprinde perioada paleogenă şi perioada neogenă.

terţínă, poezie în formă fixă, alcătuită din strofe de trei versuri, în care două dintre acestea rimează între ele, iar al treilea rimează cu versul rămas liber din strofa următoare, după schema: a, b, a; b, c, b; c, d, c; d, e, d ş.a.m.d. Forma acestor strofe e folosită şi în sonet. „Divina comedie" a lui Dante este scrisă în **t.**

terţul exclus, *legea terţului exclus* (LOG.), principiu fundamental al gîndirii, care impune distincţia netă între adevăr şi fals; un enunţ nu poate fi decît adevărat sau fals, o a treia posibilitate fiind exclusă. Acţiunea *l.t.e.* determină raportul dintre judecăţile sau noţiunile contradictorii. Strîns legate de *l.t.e.* sînt *legea dublei negaţii,* deoarece a nega unul dintre termenii disjuncţiei (termenul afectat de negaţie) înseamnă a reveni la celălalt termen, şi *demonstraţia prin absurd,* deoarece şi aceasta presupune că prin negarea falsului revenim în mod necesar la adevăr. *L.t.e.* se înmlădiază prin aplicare la enunţuri despre evenimente individuale contingente ce urmează să se producă în viitor, deoarece adevărul sau falsitatea respectivelor enunţuri contradictorii se decide abia o dată cu realizarea lor. Astfel, *l.t.e.* nu exclude, ci implică şi contingenţa. De asemenea, în *logicile polivalente, l.t.e.* se manifestă atît prin aceea că valorile de adevăr intermediare sînt în funcţie de cele două valori de adevăr fundamentale, adevărul şi falsul, cît şi prin aceea că înăuntrul şirului de valori de adevăr, luate de data aceasta în extensiune, există întotdeauna un raport de excludere radicală între o valoare de adevăr şi toate celelalte: dacă avem *n* valori de adevăr, este exclusă a $n+1$ valoare. Legea terţului exclus se dovedeşte a fi astfel determinanta fundamentală a gîndirii, în afara căreia decizia devine imposibilă.

Tesalia, regiune din nordul Greciei, locuită iniţial de *pelasgi.* La sfîrşitul mileniului al II-lea î.e.n. a fost invadată de dorieni, care au transformat populaţia autohtonă în *penesti* (cu un regim asemănător iloţilor). După încercarea nereuşită a tiranilor din Pherae, *Iason* şi *Alexandru* (prima jumătate a sec. al IV-lea î.e.n.), de a crea un stat unitar, **T.** a căzut sub dominaţia Macedoniei, apoi sub cea romană (sec. al II-lea î.e.n.). A făcut parte din Imperiul bizantin (pînă în 1349), apoi din Serbia, iar din 1393 din Imperiul otoman. În 1881 a revenit Greciei.

tescovină (VITICULT.), produs secundar rezultat în urma zdrobirii şi presării strugurilor, compus din ciorchini, pieliţe şi seminţe. În urma fermentării, din tescovină se obţine prin distilare rachiul de tescovină.

Teseu (în mitologia greacă), erou local şi rege legendar al Atenei, fiul lui Egeu. În seama lui **T.** erau puse tot felul de isprăvi, reminiscenţe mitice ale prefacerilor care avuseseră loc în trecutul îndepărtat al Aticii. **T.** a curăţat drumurile de tîlhari, răfuindu-se cu uriaşul Sinis şi cu Procust, a răpus Minotaurul din Creta. Întorcîndu-se pe pămînt după ce coborîse în Hades pentru a încerca s-o răpească pe Persefona, n-a mai izbutit să-şi recapete domnia şi s-a retras în Eubeea, unde a pierit de mîna regelui Lycomede din Skyros. Tradiţia îi atribuia lui **T.** unificarea Aticii şi legislaţia primei conduceri tribale centralizate din Atena.

Teseu ucigîndu-l pe tîlharul Skiron

Tesla, Nikola (1856—1943), inginer electrotehnician şi inventator iugoslav. A lucrat la compania telegrafică din Budapesta pînă în 1882 şi la compania

N. Tesla

T. Edison de la Paris pînă în 1884, cînd a plecat în Statele Unite ale Americii. În 1888 a făcut prima comunicare asupra cîmpului magnetic învîrtitor, descoperit de el independent de G. Ferraris, a construit primele motoare asincrone bifazate şi a elaborat sistemul bifazat de curenţi electrici alternativi. După 1889 s-a ocupat în special de problemele curenţilor de înaltă frecvenţă, lucrările sale avînd o importanţă deosebită pentru începuturile radiotehnicii. În 1889—1890 a construit generatoare electrice de frecvenţă ridicată (5 000 şi 20 000 Hz) şi în 1891 a inventat transformatorul electric de înaltă frecvenţă; a mai construit în 1899 staţiunea de radioemisiune de 200 kW de la Colorado etc. Lui **T.** i se datoresc şi alte invenţii (un contor electric, un frecvenţmetru etc.) şi perfecţionări realizate după 1900. În 1934 s-a ocupat de problema fisiunii nucleelor atomice, folosind generatoare electrostatice de înaltă tensiune.

tésla (după numele electrotehnicianului *N. Tesla*; METR.), unitate de măsură a inducției magnetice în sistemul de unități SI, egală cu inducția unui cîmp magnetic uniform și omogen, căreia îi corespunde un flux magnetic de un weber printr-o suprafață cu aria de un metru pătrat, normală pe cîmpul magnetic. Are simbolul *T*.

teslári (în evul mediu în țările române), subalterni ai căpitanului de poduri (pavaje de lemn care acopereau străzile), avînd obligația de a repara stricăciunile acestora.

„tesneaci", denumire dată curentului revoluționar care a apărut în Partidul social-democrat bulgar și care, rupîndu-se în 1903 din partid, s-a constituit în Partidul social-democrat revoluționar al socialiștilor tesneaci („strîmți"). Conduși de D. Blagoev, G. Kirikov, Gh. Gheorghiev și Gh. Dimitrov, **t.** s-au situat pe pozițiile luptei de clasă ireductibile și ale internaționalismului proletar, ducînd o luptă susținută împotriva oportuniștilor bulgari (cunoscuți sub numele de „largi"). Partidul **t.**, unul dintre întemeietorii Internaționalei a III-a, Comuniste, s-a transformat în 1919 în Partidul Comunist Bulgar.

Tespis (sec. VI. î.e.n.), poet ditirambic grec, considerat părintele tragediei. Lui **T.** i se atribuie introducerea actorului și a prologului în spectacolele dionisiace, inovații care marchează începutul dramei tragice.

test, metodă psihologică de investigare, constînd dintr-una sau din mai multe probe, identice pentru toate persoanele examinate, cu o tehnică precisă de apreciere a reușitelor sau a greșelilor și de măsurare a performanțelor. Pentru a asigura omogenitatea interpretării rezultatelor de către diverși cercetători, **t.** sînt elaborate în prealabil pe baza distribuției statistice a performanțelor obținute prin aplicarea probelor respective pe un grup-etalon. Termenul de *t. mintal* a fost folosit pentru întîia oară de James McKeen Cattell în 1890. Există diferite tipuri de **t.**, care pot fi aplicate individual sau colectiv: de dezvoltare, urmărind stabilirea diferențierilor psihologice de vîrstă; de aptitudini, urmărind stabilirea diferențelor individuale în cadrul aceleiași vîrste; de personalitate, urmărind stabilirea unor particularități de ansamblu ale psihicului persoanei, cum sînt **t.** numite proiective, **„t.** de apercepție tematică" (TAT) ale lui H. A. Murray, **t.** lui H. Rorschach etc. **T.** prezintă avantajul unei interpretări univoce a rezultatelor, pe baza etalonării, și al aplicării rapide și economice pe un număr mare de persoane, ceea ce este necesar mai ales în domeniile practice, în psihologia școlară, în psihologia muncii, în psihologia medicală. Dar **t.** nu asigură studierea fenomenelor psihice în profunzime și în procesualitatea desfășurării lor, din care cauză este necesară folosirea lor în cadrul unor metode mai complexe.

testaménț (DR.), act juridic de voință unilaterală, personal și solemn, esențialmente revocabil, prin care o persoană fizică (testatorul) dispune, în tot sau în parte, de avutul său pentru timpul cînd nu va mai fi în viață. — *T. olograf*, testament scris în întregime, datat și semnat de mîna testatorului. — *T. autentic*, testament întocmit de către un funcționar de stat competent, cu formalitățile cerute de lege. — *T. mistic* (sau *secret*), testament scris de testator sau de către un terț, dar semnat de primul, strîns, sigilat și prezentat unui funcționar de stat competent, care face un act de subscriere chiar pe înscrisul testamentului sau pe plic.

testícul, glandă genitală masculă, întotdeauna pereche. **T.** are două tipuri de secreție: exogenă (elaborarea și eliminarea spermatozoizilor) și endogenă (producerea hormonilor masculini: androsteronul și testosteronul).

testosterón (BIOCHIM.), $C_{19}H_{28}O_2$. Hormon sexual masculin, secretat de țesutul interstițial testicular (celulele Leydig). Are funcția de a induce și menține la mascul caracterele sexuale secundare, precum și de a favoriza dezvoltarea scheletului. Se poate prepara pe cale sintetică

Testut *[testů]*, Jean Léo (1849—1925), medic francez, unul dintre cei mai apreciați anatomiști ai sec. al XIX-lea. A fost profesor de anatomie la facultățile de medicină din Bordeaux, Lille și Lyon. A făcut cercetări asupra vaselor și nervilor țesutului conjunctiv, anomaliilor musculare, anatomiei aplicate la medicina operatorie etc. Op. pr.: „Tratat de anatomie umană" (1889—1892), „Tratat de anatomie topografică" (1905), „Manual de disecție" (1921).

teșire (TEHN.) v. **șanfrenare.**

tetanie (MED.), sindrom datorit scăderii calciului din umorile organismului. Se caracterizează clinic prin contracturi ale mușchilor scheletici și netezi, convulsii, uneori stări de asfixie prin spasm laringian etc. La baza **t.** este o stare latentă de hiperexcitabilitate a mușchilor și nervilor (spasmofilie), care în anumite condiții se transformă în accese de **t.** Accesul de **t.** durează de la cîteva minute la o oră și manifestările lui iau uneori, prin violența lor, aspecte dramatice. **T.** se întîlnește în cursul unor boli ca: insuficiență paratiroidiană, hipovitaminoză D, tulburări grave gastrointestinale. Pentru vindecarea tetaniei se tratează boala care o provoacă.

tétanos (MED.), boală toxiinfecțioasă gravă, provocată de pătrunderea în organism, printr-o rană, a bacilului tetanic. După o incubație de 2—15 zile apar rigiditatea musculară, spasme și crampe musculare paroxistice, cu urmări grave datorită sediului lor (imposibilitate de alimentație, asfixie). Apar ortotonusul și opistotonusul, caracteristice **t.** Tratamentul preventiv se face prin vaccinare cu anatoxină tetanică, iar tratamentul curativ cu penicilină, ser antitetanic și medicație simptomatică. La animale, boala este întîlnită mai frecvent la cai, porci și oi.

Tethys (în mitologia greacă), una dintre surorile Titanilor (titanidă), fiica lui Uranus și a zeiței Geea, soția

lui Ocean. Zeiță a mării și a cursurilor de apă. Reprezentată sub înfățișarea unei femei impunătoare, așezată într-un car tras de cai înspumați, însoțită de un alai de tritoni, delfini și oceanide.

tetra- (gr. *tetra* „patru"), element de compunere cu sensul „(format din) patru" (ex. *tetraedru, tetralogie*).

tetracarbonil de nichel (CHIM.) v. **nichel-carbonil.**

tetraclorură de carbon (CHIM.), CCl_4. Compus organic lichid cu miros plăcut, cu p.f. 75°C, neinflamabil, greu solubil în apă, ușor solubil în alcool, eter, benzen, cloroform. Se obține prin clorurarea directă a metanului sau din sulfură de carbon și clor în prezența unor catalizatori. **T. de c.** este utilizată ca solvent pentru grăsimi, lacuri, rășini, la fabricarea insecticidelor și la umplerea unor stingătoare de incendiu.

tetracoraliéri (PALEONT.), ordin fosil de celenterate din clasa antozoarelor, caracterizat prin simetria bilaterală a formelor adulte și prin cele patru septe principale. **T.** au trăit din silurian pînă la sfîrșitul erei paleozoice.

tetracórd (MUZ.), șir de patru sunete dintr-o scară muzicală (de ex.: do-re-mi-fa sau sol-la-si-do).

tetradráhmă, monedă de argint în Grecia antică cu o valoare de patru drahme. V. și drahmă.

tetraedrít (MINER.), sulfostibiură naturală de cupru, care mai conține fier, zinc și argint. Cristalizează în sistemul cubic, formînd cristale tetraedrice sau mase compacte, de culoare cenușie de oțel pînă la neagră ca fierul și cu luciu metalic. Se întîlnește în filoane hidrotermale. **T.** este un minereu de cupru și uneori de argint. În Republica Socialistă România se găsește în zăcămintele de la Cavnic (reg. Maramureș), Săcărîmb (reg. Hunedoara) și Bucium (reg. Cluj).

tetraédru (gr. *tetra* „patru" și *edra* „față"; MAT.), poliedru cu patru fețe triunghiulare, patru vîrfuri și șase muchii. Este cel mai simplu poliedru. **T.** este o piramidă triunghiulară. Volumul **t.** este egal cu o treime din produsul ariei bazei cu înălțimea. — *T. regulat*, tetraedru care are fețele triunghiuri echilaterale. Are șase plane de simetrie.

tetraetilplúmb (CHIM.), $Pb(C_2H_5)_4$. Compus organometalic obținut prin tratarea clorurii de etil cu un aliaj de plumb și sodiu. Este o substanță lichidă, incoloră, foarte toxică, cu p.f. circa 200°C, insolubilă în apă, greu solubilă în alcool, solubilă în hidrocarburi. Se utilizează ca adaos (pînă la 0,3%) în benzină, deoarece are efect antidetonant.

tetraevánghel v. **evangheliar.**

tetralogíe (gr. *tetra* „patru" și *logos* „cuvînt, știință"), serie de patru piese dramatice scrise de un singur autor, formată din trei tragedii și o dramă satirică, pe care poeții tragici greci o prezentau într-un spectacol teatral complet la concursurile din antichitate. Cele trei tragedii, care formau prima parte a **t.**, erau legate de o temă comună; cînd dezvoltau în timp același subiect, ele alcătuiau o trilogie (ex. „Orestia" de Eschil, căreia i s-a adăugat drama satirică „Proteu", azi pierdută). Prin extensiune, astăzi, serie de patru piese dramatice (de ex. tetralogia „Aurul Rinului" a lui R. Wagner).

tetramétru, vers grec sau latin alcătuit din patru unități ritmice trisilabice (ex. dactil sau anapest) ori din șase unități ritmice bisilabice (ex. iamb). **T.** este în general un alexandrin, alcătuit din patru măsuri despărțite de o cezură mediană.

tetrarhíe, formă de conducere a Imperiului roman, instituită de împăratul Dioclețian (284—305), care, pentru o mai bună administrare și apărare împotriva atacurilor externe, a împărțit imperiul în patru părți, încredințate conducerii a doi augusți și doi cezari.

tetrasilábic, cuvînt sau vers alcătuit din patru silabe.

tetravalént (CHIM.; despre un element), care are valența 4.

tetródă (TELEC.), tub electronic cu patru electrozi (catodul, grila de comandă, grila-ecran și anodul), a cărui funcționare este asemănătoare cu a triodei, deosebindu-se de aceasta prin prezența grilei-ecran, dispusă între anod și grila de comandă, pentru a micșora capacitatea electrică dintre aceștia.

Tetuán, oraș în nord-vestul Marocului, situat în apropiere de țărmul Mării Mediterane. 101 400 loc. (1960). Centru comercial. Industrie alimentară, textilă, a cimentului, artizanat. Monumente arhitectonice din sec. al XVIII-lea, muzee.

teu 1. (TEHN.) **a)** Armătură metalică (fiting) în formă de T cu trei ramificații, folosită pentru racordarea țevilor prin care circulă un fluid. Ramificațiile **t.** sînt filetate sau prevăzute cu flanșe și pot fi drepte sau curbe, coaxiale sau necoaxiale, perpendiculare sau înclinate. **b)** Instrument de desen folosit la lucrul la planșetă pentru trasarea liniilor drepte, înclinate cu un anumit unghi (cel mai adesea de 90°, dar, în general, reglabil) față de direcția de deplasare a lui. **2.** (AV.) Dispozitiv indicator în formă de T, folosit pe un aeroport pentru a arăta direcția și sensul vîntului. **T.** pentru zborul de noapte este luminat.

téugă (NAV.), suprastructură situată la prora unei nave. În interiorul **t.** sînt amenajate magazii de materiale și, mai rar, locuințe pentru echipaj.

teurgíe (gr. *theos* „dumnezeu" și *ergon* „lucrare"), act magic sau complex de acte magice, prin care neoplatonicii și alți mistici au pretins că intră în legătură cu divinitățile binefăcătoare pentru a le determina să le împlinească dorințele. Se numește și *magie albă*.

teutóni 1. Trib germanic din Iutlanda și insulele daneze. La sfîrșitul sec. al II-lea î.e.n., **t.** au coborît spre sud și, împreună cu cimbrii, au pustiit Galia și Spania; au fost zdrobiți de Marius la *Aquae Sextiae* (102 î.e.n.). **2.** Denumire a membrilor ordinului monaho-cavaleresc german, constituit în Palestina în 1190—1191; semnul distinctiv al **t.** era o manta albă cu o cruce neagră pe umărul stîng. La începutul sec. al XIII-lea, ordinul **t.** s-a stră-

mutat în răsăritul Europei. În 1211 **t.** au fost colonizaţi în Ţara Bîrsei de regele Ungariei, Andrei al II-lea. Alungaţi din Transilvania (1225), deoarece nutreau planuri proprii de expansiune, s-au aşezat (1226) în regiunea Toruń (Polonia), iar în 1237 s-au contopit cu ordinul monaho-cavaleresc al *gladiferilor* (purtători de spadă). Iniţiind politica de „Drang nach Osten", **t.** au dus o campanie de cotropire, de catolicizare şi germanizare forţată a Prusiei şi a ţărilor baltice, devenind totodată o frînă în dezvoltarea statului polon. Înfrînţi de oştile polono-lituane ajutate de contingente cehe, ruse şi moldoveneşti la Grünwald (1410), puterea lor a decăzut, iar prin pacea de la Toruń (1466) **t.** au fost siliţi să cedeze o parte din posesiunile lor Poloniei şi să recunoască suzeranitatea regelui polon. În timpul Reformei, în 1525, marele maestru *Albert de Brandenburg*, trecînd la luteranism, a secularizat averile ordinului **t.**, punînd astfel bazele ducatului Prusiei.

Teutsch *[toici]*, Iuliu (1867—1936), arheolog şi etnograf german din Transilvania, întemeietorul muzeului din Braşov. A efectuat valoroase cercetări etnografice şi arheologice în Ţara Bîrsei.

tex (IND. TEXT.), sistem de numerotare a fineţei firelor, fibrelor şi semifabricatelor (benzi, semitorturi etc.) textile. Unitatea de bază, numită tot *tex*, este fineţea unui fir cu lungimea de 1 000 m şi masa de 1 g.

Texas, stat în partea de sud a S.U.A. Suprafaţa: 692 100 km². Populaţia: 10 323 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Austin*. Alte oraşe: Houston, Dallas, San Antonio. Cuprinde o porţiune din cîmpia litorală a Golfului Mexic în sud-est, o regiune deluroasă în partea centrală şi prelungiri ale Cordilierilor în extremitatea vestică. Mari zăcăminte de petrol şi de gaze naturale (primul loc în S.U.A.), săruri de brom, heliu, magnezit, sulf, cărbuni ş.a. Este dezvoltată intens industria extractivă (2/5 din producţia de petrol a S.U.A. şi circa 50% din producţia de gaze naturale, primul loc în producţia de brom, heliu, magneziu şi sulf), de prelucrare a petrolului, producţia de cauciuc sintetic şi de mase plastice (în regiunea litoralului Golfului Mexic). Mai există industrie energetică, metalurgică neferoasă (aluminiu, magneziu), constructoare de maşini (utilaj petrolier, avioane etc.), alimentară, textilă. În agricultură predomină marile ferme de tip capitalist. Se cultivă bumbac (1/3 din producţia S.U.A.), grîu, porumb, orez, arahide, legume şi pomi fructiferi. În zonele mai aride din vest şi sud-vest este caracteristică creşterea animalelor sub forma păşunatului extensiv.

texte rotacizante, texte caracterizate prin prezenţa rotacismului. În filologia românească, termenul este consacrat pentru un grup de vechi texte româneşti din sec. al XVI-lea (cele mai multe aparţinînd primei jumătăţi a acestui secol), localizate în nordul Transilvaniei (Maramureş): Psaltirea Hurmuzaki, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voroneţeană, Codicele Voroneţean, Codex Sturdzanus.

textile, produse finite şi materiale, constituite din fibre textile. Majoritatea produselor textile finite se obţin prin ţesere, tricotare, împîslire etc. În prezent se produc şi textile neţesute, care tind să înlocuiască materialele textile mai scumpe. Ele sînt constituite din straturi de fibre textile neîmpîslite, consolidate cu lianţi din polimeri sintetici şi eventual perforate pentru a fi permeabile pentru aer. V. şi industria textilă.

textolít (ELT.), material în formă de plăci, constituit din straturi de ţesături impregnate cu răşini sintetice de tipul bachelitei. Este utilizat ca material electroizolant în electrotehnică şi radiotehnică, în construcţia de maşini (la fabricarea unor roţi dinţate) etc.

textologíe, disciplină filologică aplicată la studiul comparat al textelor unor opere literare sau de altă natură, pentru stabilirea versiunii definitive corecte în vederea republicării operelor în ediţii postume.

textúră 1. (PETROGR.) Mod de distribuire în spaţiu a părţilor componente ale rocilor. Mai frecvent se întîlnesc *t. masive* (la rocile magmatice), *t. stratificate* (la rocile sedimentare), *t. şistoase* (la rocile metamorfice). **2.** (METAL.) Mod de asamblare sau de aşezare, orientată în spaţiu, a constituenţilor în structura unui metal sau a unui aliaj (ex. **t.** granulară, **t.** fibroasă etc.). **3.** (PEDOL.) *Textura solului*, alcătuirea mecanică sau granulometrică a solului, reprezentată prin proporţia diferitelor particule minerale elementare (argila, mîlul, nisipul, pietrişul). *T.s.* poate fi argiloasă, lutoasă, nisipoasă sau fină, mijlocie, grosieră. *T.s.* determină în mare măsură proprietăţile fizico-mecanice ale solului, regimul apei şi al aerului din sol. Solurile agricole fertile din ţara noastră au o textură mijlocie lutoasă.

tezáur a) Totalitatea mijloacelor financiare efective (bani, aur şi alte metale preţioase, titluri de valoare etc.) de care dispune statul la un moment dat. **b)** Denumire generică dată oficiului public central care face operaţii financiare pentru statul capitalist şi administrează veniturile bugetului.

tezaurizáre, sustragerea din circuitul economic normal a mijloacelor băneşti aflate îndeosebi sub formă de aur sau valute. V. şi *Gresham, legea lui* ~.

téză 1. (FILOZ.) **a)** Idee formulată concis, susţinută ca temei al unei concepţii filozofice, juridice, politice etc. **b)** Etapă iniţială în cadrul procesului de dezvoltare dialectică, adică afirmaţia iniţială care, prin natura sa, dă naştere propriei sale negaţii, antiteza. V. şi sinteză; triadă. **2.** (LOG.) **a)** Enunţ strict determinat în cadrul unei demonstraţii. **b)** Expresie adevărată în orice interpretare dată variabilelor sale.

„Teze despre Feuerbach", schiţă prealabilă a lui K. Marx pentru o critică a filozofiei lui Feuerbach, scrisă în primăvara anului 1845 sub forma a 11 teze şi publicată pentru prima oară de Engels în 1888. „Tezele" semnalează limitele materialismului premarxist, inclusiv ale

materialismului lui Feuerbach, şi trasează căile dezvoltării filozofiei materialiste. Principalul neajuns al vechiului materialism, arată Marx, l-a constituit caracterul său contemplativ. De aici necesitatea includerii criteriului practicii în teoria cunoaşterii, a învingerii, cu ajutorul acestui criteriu, a idealismului şi agnosticismului şi a dezvoltării pe baze materialiste a rolului activ al subiectului în cunoaştere, ignorat de materialismul metafizic. Pe de altă parte, Marx arată pentru prima oară însemnătatea principială a relaţiilor sociale, formate pe baza activităţii practice de producţie, în definirea conceptului de om, subliniind astfel, în opoziţie cu antropologismul lui Feuerbach, esenţa socială a omului. Esenţa umană, arată Marx, nu este ceva abstract şi imuabil, inerent „individului izolat" ca membru al unei specii biologice, ci „ansamblul relaţiilor sociale", concrete, istoriceşte determinate. Sarcina filozofiei este de a face „critica acestei esenţe reale", a relaţiilor sociale, şi implicit de a nu se limita la „interpretarea" lumii existente, ci de a o „schimba" pe aceasta din urmă. **T. d. F.** constituie „primul document care conţine germenul genial al noii concepţii despre lume" (Engels).

„Tezele din aprilie", document programatic prezentat de V. I. Lenin la 4 (17) aprilie 1917, sub denumirea „Despre sarcinile proletariatului în actuala revoluţie", în care a fost elaborat planul luptei partidului comunist bolşevic pentru trecerea de la revoluţia burghezo-democratică la revoluţia socialistă. **T. din a.** prevăd ca măsuri economice confiscarea pămînturilor moşiereşti, contopirea tuturor băncilor în una singură (banca naţională) şi trecerea ei sub controlul sovietelor, introducerea controlului muncitoresc asupra producţiei şi repartiţiei etc. În domeniul politic, V. I. Lenin preconiza, avînd în vedere existenţa în acel moment a dualităţii puterii, teza trecerii nu la republica parlamentară, ci la republica sovietică, ca formă a dictaturii proletariatului. Lenin preconiza cucerirea majorităţii în soviete, în scopul transformării acestora într-un instrument politic capabil să contribuie la schimbarea politicii atît a sovietelor, cît şi a guvernului. Lenin a propus totodată schimbarea vechii denumiri a partidului social-democrat în cea de partid comunist şi elaborarea unui nou program al partidului. În **T. din a.** V. I. Lenin a propus crearea unei noi Internaţionale, Internaţionala Comunistă. **T. din a.** au avut un rol important în călirea revoluţionară a maselor, în întărirea spiritului lor combativ, pregătindu-le astfel pentru revoluţia socialistă.

Thackeray *[θéċəri]*, William Makepeace (1811—1863), scriitor englez, reprezentant de seamă al realismului critic. S-a născut la Calcutta în familia

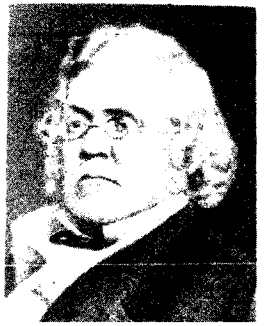

W. M. Thackeray

unui funcţionar. A studiat la Cambridge, a vizitat Germania, unde l-a cunoscut pe Goethe, şi, un timp, a frecventat cercurile boemei aristocratice şi literare pariziene. **T.** a manifestat un mare interes pentru activitatea politică, situîndu-se pe poziţii radicale mic-burgheze. Şi-a ilustrat singur, cu desene şi caricaturi, multe dintre foiletoanele sale politice. Primul său succes literar a fost volumul de schiţe satirice „Cartea snobilor" (1848, trad. rom. 1964). Romanele sociale, partea cea mai valoroasă a creaţiei sale, cuprind puternice tablouri realiste ale Angliei sec. al XIX-lea şi o satiră acidă a tranzacţiilor, abuzurilor, fariseismului şi a altor vicii ale claselor dominante („Bîlciul deşertăciunilor", 1847—1848, ult. trad. rom. 1963; „Povestea lui Pendennis", 1848—1850; „Familia Newcome", 1853—1855 ş.a.). Romanele „Memoriile lui Barry Lindon" (1848), „Henry Esmond" (1852, trad. rom. 1965), „Cei din Virginia (1857—1859) ş.a., inspirate din istoria Angliei, păstrează şi ele un caracter critic şi moralizator. În acelaşi spirit, **T.** a ţinut o serie de prelegeri literare („Umoriştii englezi ai sec. al XVIII-lea", 1853) şi istorice („Cei patru George", 1860). Caracteristic întregii satire a lui **T.** este scepticismul, ostil oricăror iluzii filantropice, dar şi lipsit de perspectiva unor remedii sociale. Naraţiunea lui **T.** se distinge prin rigoarea detaşării de frămîntările personajelor sale (în general mai complexe decît cele ale lui Dickens), ea fiind printre primele modele de artă obiectivă realistă.

Thaer, Albrecht (1752—1828), medic şi agronom german; a fost profesor de agricultură la Universitatea din Berlin. În 1806 a înfiinţat primul institut agronomic din Germania. A elaborat teoria nutriţiei plantelor cu humus, care a avut o largă răspîndire în sec. al XIX-lea pînă la apariţia teoriei nutriţiei minerale a lui Justus von Liebig. Op. pr.: „Bazele agriculturii raţionale" (1853).

Thälmann *[télman]*, Ernst (1886—1944), militant de seamă al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale. În 1903 a aderat la aripa de stînga a Partidului social-democrat. În 1919 a fost ales preşedinte al organizaţiei din Hamburg a Partidului social-democrat independent din Germania (P.S.D.I.G.); această organizaţie a intrat, în 1920, aproape în întregime în partidul comunist. Membru al Partidului Comunist din Germania din 1920, al C.C. al P.C.G. din 1921, a fost ales, în 1925, preşedinte al C.C. al P.C.G. În 1923 a condus răscoala armată a proletariatului din Hamburg. În 1928—1943 a fost membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a. După instaurarea dictaturii hitleriste (1933) a fost arestat, internat într-un lagăr

E. Thälmann

de concentrare. A fost asasinat în august 1944 în lagărul de concentrare de la Buchenwald. Op. pr.: „În luptă împotriva imperialismului german și american" (1954, trad. rom.).

Thanatos (gr. *thanatos* „moarte"; în mitologia greacă), personificarea morții, fiul Nopții și fratele Somnului (Hypnos). Își avea lăcașul în infern sau, potrivit altor legende, la porțile acestuia.

Thapa, Surya Bahadur (n. 1927), președinte al Consiliului de Miniștri al Nepalului (din 1965). În 1960—1965 a deținut diferite portofolii ministeriale.

Thar, deșert în India și Pakistanul de Vest, cuprins între cursul inferior al Indului și Munții Aravalli. Suprafața: 300 000 km². Dune de nisip; lacuri sărate și takîre. Climă tropicală uscată, cu precipitații reduse (în timpul musonului). Păduri de acacia și ierburi xerofite. Vestul deșertului **T.** este irigat din apele Indului. Se practică creșterea nomadă a animalelor (oi, capre și cămile).

Thasos, insulă grecească în nordul Mării Egee, separată de continentul european prin strîmtoarea Thasos. Suprafața: 398 km². Populația: circa 15 200 loc. Relieful muntos. Altitudinea maximă: 1 203 m. Climă și vegetație mediteraneeană. Zăcăminte de minereuri de fier, de cupru etc. Plantații de măslini, de viță de vie, de pomi fructiferi.

Themis (în mitologia greacă), zeiță arhaică a dreptății, una dintre surorile titanilor (titanidă), identificată ulterior cu Dike, zeița justiției. Atributele ei sînt balanța și cornul de abundență sau însemnele convenționale ale justiției: balanța și sabia.

Theodorescu, Bazil (n. 1891), clinician român, profesor de medicină internă la Universitatea din București, membru al Academiei Republicii Socialiste România și al Academiei franceze de medicină. S-a ocupat în special cu studiul bolilor cardiovasculare, aducînd contribuții originale în patologia unor boli ca infarctul miocardic, angina pectorală, aritmiile cardiace etc. Op. pr.: „Profilaxia și tratamentul insuficienței coronariene" (1958), „Cardiologia" (1961—1963).

Theodorescu, Cicerone (n. 1908), poet român, născut la București. Înainte de Eliberare a desfășurat o vie activitate publicistică (la „Azi", „Cuvîntul liber" ș.a.). Placheta de debut, „Cleștar" (1936), exprimă, într-o formă ermetică, sentimentul însingurării și al îndoielii. După Eliberare a aderat la poezia militantă, inspirîndu-se din tradițiile de luptă ale ceferiștilor („Calea Griviței", 1949; „Un cîntec din ulița noastră", 1953) și din noile realități social-politice („Povestea Ioanei", 1963, „Zburătorul de larg", 1965). Poet avîntat și energic, este totodată un cîntăreț delicat al iubirii calme („Oameni și dragoste", 1958; „De dragoste", 1961), al sentimentului patern și al copilăriei („Întîmplarea din grădină", 1952; „Făurari de frumusețe", 1954 ș.a.). Reactualizînd rondelul, l-a utilizat cu vervă în direcție satirică. Poemele sale se remarcă prin acuratețea lor formală. A cules folclor („Izvoare fermecate", 1958). A tradus din V. Maiakovski, A. Tvardovski, W. Blake, F. Garcia Lorca, W. Broniewski ș.a.

Theodorescu - Sion, Ion (1882—1939), pictor român. A studiat la Școala de arte frumoase din București cu G.D. Mirea, apoi la Paris la Academia de bele-arte ca elev al lui J.P. Laurens. După o călătorie în nordul Africii se întoarce în țară, poposind în diferite regiuni de unde aduce imagini ale privelиștilor și ale oamenilor locului. Autor de portrete, peisaje, naturi moarte și compoziții, **Th.-S.** atins și către marea compoziție. Preocupîndu-se de problemele redării specificului național, de folclorul decorativ, adesea înțeles superficial, el a tratat subiecte din viața și din folclorul țăranului român („Plăieșii", „Ciobanii din Munții Apuseni", „La izvorul Troiței", „La fîntîna meșterului Manole"). **Th.-S.** evocă un univers spațial masiv, strict construit, în care figura umană se include gravă și aspră. Pictura lui apare ca un efort original de a lega experiența cromaticii și ornamenticii populare de experiențele lui Cézanne și Derain. **Th.-S.** a dus la începutul carierei sale și o intensă activitate de ilustrator la publicațiile „Furnica", „Zavera" ș.a.

Theodorian, Caton (1877—1939), prozator și dramaturg român. S-a născut la Craiova. A debutat cu versuri și proză în „Literatorul" (1893). A colaborat la „Luceafărul", „Semănătorul", „Ramuri", „Sburătorul" ș.a. Dintre numeroasele sale scrieri dramatice se remarcă în primul rînd comedia „Bujorești" (1916), care înfățișează lupta ridicolă și absurdă desfășurată în jurul ambițiilor și veleităților unei vechi familii boierești. Unicul său roman, „Sîngele Solovenilor" (1908), este axat pe problematica eredității. A scris și nuvele cu caracter relativ autobiografic. A tradus din Théophile Gautier, Emile Zola, Alexandre Dumas-fiul ș. a.

Theodorik din Praga (? —1381), pictor ceh. Menționat pentru prima oară în 1359, **T.** a fost unul dintre cei mai importanți artiști ai epocii împăratului Carol IV și un reprezentant de seamă al picturii gotice cehe. Principala sa operă este decorarea capelei sf. Cruce din castelul Karlștejn cu o adevărată galerie de tablouri, reprezentînd figuri de sfinți (1367). Stilul său, monumental și sobru, impune prin vigoarea desenului și armonia cromatică reținută.

Theodorini, Theodor (1823—1873), actor român, animator de seamă al teatrului românesc. A studiat la Academia Mihăileană cu Costache Caragiale, apoi în Italia cu G. Modena

Interpret de patos romantic în melodramele timpului, a fost totodată creatorul plin de fantezie şi de vervă al rolurilor de caracter şi travesti din comedia originală. A jucat pe scenele teatrelor din Iaşi şi din Bucureşti, principalul său centru de activitate fiind însă Teatrul Naţional din Craiova, pe care l-a condus din 1854 vreme de aproape 20 de ani.

Theodosiu I (Caesar Flavius Theodosius Augustus), împărat roman (379—395) în Orient. A purtat lupte împotriva goţilor, care ameninţau să cucerească Constantinopolul, şi a încercat să impună doctrina niceeană ca religie dominantă, interzicînd cultele păgîne. În timpul său s-a realizat ultima unire de fapt a părţilor apuseană şi răsăriteană ale imperiului (394—395). În anul 395 a împărţit Imperiul roman între cei doi fii ai săi: *Arcadiu* (în Orient) şi *Honoriu* (în Occident).

Theohari, Anibal (1873—1933), medic român. A fost profesor de terapeutică la universităţile din Iaşi şi din Bucureşti. Este unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai clinicii medicale româneşti din prima jumătate a sec. al XX-lea. Şcoala sa se caracterizează prin combinarea curentului anatomoclinic cu cel experimental. Cercetările întreprinse cuprind probleme de terapeutică medicamentoasă şi de terapeutică balneologică. **T.** a acordat o mare importanţă datelor fiziotopologice în conducerea oricărui tratament. Ca balneolog, a studiat experimental şi clinic acţiunea apelor minerale din ţara noastră. El a înfiinţat Institutul de balneologie din Bucureşti (1924) şi „Societatea de terapeutică". Op. pr.: „Tratat elementar de terapeutică" (1922), „Tratat de terapeutică" (1934, în limba franceză).

theromórpha (gr. *theros* „animal" şi *morphe* „formă"; PALEONT.), ordin de reptile fosile acvatice şi terestre. Aveau unele caractere comune cu stegocefalii, iar altele cu mamiferele. Au trăit mai ales pe fostul continent sudic Gondwana, din permian pînă în triasic.

Thessaloniki v. **Salonic.**

Thetis (în mitologia greacă), divinitate a mării, cea mai cunoscută dintre n e r e i d e. Din scurta ei căsnicie cu muritorul Peleu s-a născut A h i l e.

Thetis şi Ahile

Trăia retrasă în palatele minunate din văgăunile mării şi apărea pe pămînt numai la chemarea fiului ei, pe care nu l-a putut feri de o moarte timpurie.

Thibaud *[tibó]*, Jacques (1880—1953), violonist francez. A studiat la Paris cu Marsick. Începînd din 1898, a cîntat ca solist în întreaga lume. A fost profesor la Şcoala normală de muzică din Paris. Împreună cu Casals şi Cortot, **T.** a format un trio devenit celebru. A iniţiat concursul de vioară care îi poartă numele, iar împreună cu M. Long concursul pentru pian. Interpretările sale se caracterizau prin delicateţe, căldură şi eleganţă.

Thibaudet *[tibodé]*, Albert (1874—1936) critic literar francez, autor a numeroase eseuri şi monografii („Poezia lui Stéphane Mallarmé", 1912; „Gustave Flaubert", 1922; „Istoria literaturii franceze din 1789 pînă în zilele noastre", 1936; „Reflecţii asupra literaturii", 1938, în care a studiat istoria literară pe generaţii de scriitori, ş.a.), ingenioase şi sugestive prin forţa intuiţiei critice, susţinută de o fină erudiţie. Caracterizată prin atitudinea ei antidogmatică, bogăţia ideilor şi a informaţiei, ca şi prin eleganţa stilistică, opera lui **T.** are însă la bază o concepţie de influenţă bergsoniană.

Thierry *[tieri]*, Augustin (1795—1856), istoric francez de orientare liberală din perioada Restauraţiei, unul dintre creatorii variantei burgheze a teoriei luptei de clasă, adept al lui Saint-Simon. A susţinut teoria eronată potrivit căreia clasele societăţii feudale au apărut în urma cuceririlor, clasa stăpînilor feudali provenind din rîndurile cuceritorilor, iar clasa ţăranilor dependenţi din rîndurile populaţiei cucerite. Op. pr.: „Cucerirea Angliei de normanzi" (1825), „Consideraţii asupra istoriei Franţei" (1840), „Schiţă istorică despre starea a treia" (1853) ş.a.

Thiers *[tiér]*, Adolphe (1797—1877), om politic francez şi istoric liberal burghez, avocat. A fost în repetate rînduri ministru, iar între 1836 şi 1840 prim-ministru. Ca şef al puterii executive (februarie 1871), **T.** a încheiat, în condiţii umilitoare pentru Franţa, pacea preliminară prin care s-a terminat războiul franco-prusian (1870—1871). Ordinul său de dezarmare a gărzii naţionale a constituit cauza imediată a izbucnirii răscoalei populare (18 martie 1871), care a instaurat C o m u n a d i n P a r i s. **T.** a condus acţiunea de reprimare sîngeroasă a acesteia. Între 1871 şi 1873 a fost preşedinte al Republicii Franceze. Op. pr.: „Istoria revoluţiei franceze" (10 vol., 1823—1827), „Istoria Consulatului şi a Imperiului" (20 vol., 1845—1862).

Thimann *[θíman]*, Kenneth Vivian (n. 1904), biolog american, specialist în fiziologia plantelor, profesor la Universitatea din California, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România şi membru la National Academy of Sciences (S.U.A.). A demonstrat legătura dintre creştere şi respiraţie la plante şi rolul acidului indol-acetic în înrădăcinarea butaşilor.

Thimig, familie de actori austro-germani. Mai importantă a fost *Helene T.* (n. 1889), tragediană. A fost soţia lui M. Reinhardt şi a jucat în trupa acestuia la Deutsches Theater din Berlin, apoi l-a urmat la Viena şi în America. Profesoară la Academia de muzică şi artă plastică din Viena, a condus în 1948 renumitul „Reinhardt Seminar". Interpre-

tarea ei, de o mare forță poetică, s-a caracterizat și prin stilul purificat de gesturi și intonații convenționale. Printre rolurile sale se numără: Ofelia din „Hamlet", Puck din „Visul unei nopți de vară" de Shakespeare.

Thiron, Constantin (1853—1924), medic român. A fost profesor la Facultatea de medicină din Iași. Adept al monismului haeckelian, **T.** a organizat la Iași cercul de liber-cugetători „Rațiunea" (1909) și a îndrumat mișcarea ateistă din București legată de revista „Rațiunea" (1911—1914). A publicat mai multe broșuri ateiste, în care a relevat opoziția dintre știință și religie, și a militat pentru propagarea culturii în popor, preconizînd înmulțirea școlilor, laicizarea învățămîntului, despărțirea bisericii de stat.

Thoma *[tóma]*, Ludwig (1867—1921), scriitor german. A fost redactorul revistei „Simplicissimus". În poeziile sale **T.** a criticat clericalismul și aspectele variate ale filistinului epocii wilhelmiene. **T.** a scris romane realiste inspirate din lumea satului bavarez („Andreas Vöst", 1905; „Wittiber", 1911 și „Ruepp", 1922), nuvele satirice-umoristice din viața țăranilor și a micii burghezii („Asesorul Karlchen", 1900; „Povești strengărești", 1904; „Mătușa Frieda", 1906) și comedii („Cursa", 1902; „Morala", 1909). După 1914 **T.** s-a situat pe pozițiile ideologice ale claselor dominante.

Thomas *[tomá]*, Ambroise (1811—1896), compozitor și profesor francez. A fost director al Conservatorului din Paris. A scris peste 20 de opere, dintre care „Mignon" (1866) este cea mai cunoscută, precum și balete, muzică de cameră ș.a.

Thomas *[tómɔs]*, Dylan Marlais (1914—1953), poet englez originar din Țara Galilor. Poezia sa lirică, apropiată de suprarealism („Optsprezece poeme", 1935; „Douăzeci și cinci de poeme", 1936; „Harta dragostei", proză și versuri, 1939; „Zămisliri și moarte", 1946), vădind un talent îndrăzneț și originalitate, slăvește plenitudinea și triumful vieții asupra forțelor distructive și morții. A mai scris eseuri, povestiri, scenarii de filme ș.a.

Thomas *[tómɔs]*, Sidney Gilchrist (1850—1885), inventator englez. A inventat procedeul, brevetat în 1877, de elaborare în convertizoare a oțelului din fontă fosforoasă, cunoscut sub denumirea de *procedeu T.*

Thomasius, Christian (1655—1728), jurist și filozof german, exponent al teoriilor dreptului natural. Dezvoltînd o concepție raționalistă, a susținut necesitatea de a se înlătura influența religiei asupra statului și filozofiei și a negat originea divină a statului și dreptului.

Thomaz, Américo (n. 1894), președinte al Portugaliei (din 1958). Între 1944 și 1958 a fost ministru al marinei în guvernul lui A. Salazar.

Thomsen *[tómsən]*, Christian Jürgensen (1788—1865), arheolog danez, creatorul sistemului de periodizare a preistoriei în epoca pietrei, a bronzului și a fierului, după materialul care predomina în confecționarea uneltelor și armelor. Op. pr.: „Ghid al antichităților nordice".

Thomson *[tomsn]*, prag submarin la adîncimea de 500—600 m, situat în nordul Oceanului Atlantic, care face legătura între Groenlanda și Arhipelagul Britanic. Pragul Thomson este de natură continentală, fiind un rest al continentului fino-scandic.

Thomson *[tomsn]*, James (1700—1748), poet și dramaturg englez de origine scoțiană. Opera sa principală, vastul poem didactic-descriptiv „Anotimpurile" („Iarna", 1726; „Vara", 1727; „Primăvara", 1728, și „Toamna", 1730), scris în versuri albe, exprimă un puternic sentiment al naturii și simpatia pentru viața țărănească, constituind una dintre primele manifestări ale romantismului englez și ale opoziției lui față de clasicism. În drame („Sofonisba", 1730; „Eduard și Eleonora", 1739 etc.) a urmat totuși canoanele clasice. A mai scris poemele de inspirație iluministă „Libertatea" (1737) și „Castelul indolenței" (1748).

Thomson *[tomsn]*, sir Joseph John (1856—1940), fizician englez. A fost profesor la Universitatea din Cambridge și membru al Societății Regale din Londra. Făcînd experiențe de deviere a razelor catodice cu ajutorul cîmpurilor electrice și magnetice, **T.** a reușit să demonstreze că ele sînt de natură corpusculară, fiind alcătuite din particule încărcate cu sarcină

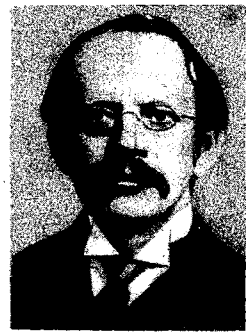

J. J. Thomson

electrică negativă, numite *electroni*, cărora ulterior le-a determinat și sarcina specifică. În 1903 **T.** a elaborat unul dintre primele modele atomice. Premiul Nobel (1906).

Thomson *[tomsn]*, sir William, lord *Kelvin* (1824—1907), fizician englez; a fost profesor la Universitatea din Glasgow și membru al Societății Regale din Londra. A adus importante contribuții în domeniile termodinamicii și electromagnetismului. Pe baza principiului al

W. Thomson

doilea al termodinamicii, a propus o scară termometrică (numită scara termodinamică absolută, sau scara Kelvin) care nu depinde de natura vreunei substanțe termometrice. Împreună cu Joule a descoperit (în 1852) o nouă posibilitate de răcire a gazelor (efectul Joule-

Thomson). În 1856 a descoperit un efect termoelectric *(efectul T.)*. A elaborat teoria circuitelor electrice rezonante şi a luat parte la pregătirea instalării primului cablu telegrafic transatlantic. Op. pr.: „Tratat de filozofie naturală" (împreună cu P.G. Tait, 1867). — *Efectul Thomson*, degajare sau absorbţie de căldură într-un corp omogen (metal sau semiconductor), parcurs de un curent electric, atunci cînd încălzirea lui este neuniformă. *E.T.* este distinct de efectul Joule-Lenz sau de alte efecte generatoare de căldură.

Thor (apare şi sub forma *Donar* şi *Thunar*; în mitologia popoarelor germanice), una dintre cele mai importante divinităţi, fiul lui O d i n, venerat mai cu seamă în ţinuturile scandinave. Reprezintă, probabil, personificarea tunetului. Era închipuit ca un bărbat puternic, de o forţă uriaşă, luptător de neînvins.

Thoreau */θó:rou/*, Henry David (1817 - 1862), scriitor nord-american, alături de Emerson reprezentant al *transcendentaliştilor*. În opera lui **T.**, individualismul („Nesupunerea civilă", 1849) se îmbină cu un înflăcărat cult al „întoarcerii" la natură, susţinut de un ascuţit simţ de observaţie şi exprimat cu sinceritate şi forţă lirică („Walden, sau Viaţa în pădure", 1854, trad. rom.). A fost un adversar al exploatării şi al sclaviei negrilor.

Thorez, Maurice (1900—1964), militant de seamă al mişcării muncitoreşti franceze şi internaţionale. În 1919 a intrat în Partidul socialist. Membru al P.C. Francez de la crearea acestuia (1920), al C.C. din 1924, al Biroului Politic al C.C. al P.C. Francez din 1925. A fost secretar al C.C. (1925—1930), secretar general (1930—1964) şi apoi preşedinte al P.C. Francez (1964). A avut un rol de seamă în organizarea Frontului popular în Franţa (1935). A fost membru al Comitetului Executiv (1928—1943) şi al Prezidiului Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a. În 1945—1947 a fost de mai multe ori ministru şi

M Thorez

vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. A fost în repetate rînduri deputat în parlament. Op. pr.: „Articole şi cuvîntări" (1957, trad. rom.), „Un fiu al poporului" (1949, trad. rom.).

Thorvaldsen */tórvalsən/*, Bertel (1770—1844), sculptor danez, reprezentant de seamă al n e o c l a s i c i s m u l u i. A fost preşedinte al Academiei de artă din Copenhaga. Opera sa, cu tendinţe idealizante, cuprinde mai ales subiecte mitologice executate în marmură („Mercur", „Ganimede", „Venus") şi se caracterizează printr-un ritm simplu şi prin plasticitatea volumelor. **T.** s-a bucurat de o celebritate mondială, primind comenzi din numeroase ţări („Monumentul Potocki", în Polonia; „Ducele de Leuchtemberg", „Gutenberg" ş.a. în Germania, „Papa Pius al VII-lea" în Italia, „Leul din Berna" în Elveţia ş.a.). A executat şi sculptură monumental-decorativă. În amintirea valoroasei sale opere s-a înfiinţat la Copenhaga muzeul Thorvaldsen.

Thot, zeu din mitologia egipteană, considerat întemeietorul ştiinţelor şi artelor, inventatorul scrisului, fondatorul instituţiilor de stat. Era reprezentat ca un om cu cap de pasăre *ibis*.

Thüringer Wald */türingər vald/*, culme muntoasă pe teritoriul R.D. Germane şi R.F. Germane; 100 km lungime. Este un masiv hercinic puternic denudat, alcătuit din gresii, conglomerate şi porfire. Altitudinea maximă: 982 m (vîrful Grosser Beerberg). Păduri de foioase. Exploatări de minereu de fier. Staţiuni balneoclimatice şi importanţă turistică.

tiamină v. **vitamina B.**

Tian-Şan, sistem muntos în Asia Centrală, pe teritoriul U.R.S.S. şi R.P. Chineze, desfăşurat pe o lungime de 2 500 km, orientat de la sud-vest spre nord-est. Munţii Alai îl uneşte cu podişul Pamir; în nord este delimitat de Depresiunea Ţungariei, iar în sud de Valea Fergana şi Depresiunea Tarimului. Este format din roci metamorfice, cutate în fazele de orogeneză caledonică şi hercinică şi apoi intens peneplenizate. Constituie un puternic nod orografic, din care se desfac o sumedenie de culmi cu numeroase depresiuni intercalate, uneori de origine tectonică. Climă continentală aspră, cu o pronunţată etajare. Limita zăpezilor permanente este cuprinsă între 3 700 m (în sud) şi 4 400 m (în nord); numeroşi gheţari (Inîlcek, de 60 km lungime). Altitudinea maximă: 7 439 m (Vîrful Victoriei). Vegetaţie de pustiu la poalele munţilor, apoi de semipustiu şi de stepă montană, urmată de păduri cu frunze căzătoare, de conifere şi de păşuni alpine. Zăcăminte de cărbuni, petrol, sare, minereuri de fier etc.

tiară (lat. *tiara* „bonetă frigiană sau persană"), coroană înaltă, originară din Iranul antic, unde simboliza puterea „regelui regilor"; a fost adoptată de către papi în cursul sec. al XIV-lea şi face parte din ţinuta lor de ceremonial. **T.** papală este alcătuită din trei coroane suprapuse, decorate cu flori de crin stilizate.

Tiberiu (Tiberius Claudius Nero), împărat roman (14—37 e.n.), fiul adoptiv şi succesorul lui August. Ca general, a cucerit Raetia şi a reprimat răscoala din Panonia şi Dalmaţia. A continuat politica lui August de consolidare a administraţiei imperiului, în pofida opoziţiei aristocraţiei senatoriale, reprimată adesea cu severitate (mult amplificată în izvoarele istorice ostile împăratului).

Tibesti, masiv muntos în centrul Saharei, pe teritoriul Libiei şi al Republicii Ciad, format pe şisturi şi granite precambriene, gresii paleozoice,

parțial acoperite cu lave vulcanice terțiare. Relief de podișuri etajate, intens fragmentate. Altitudinea maximă: 3 415 m. Climă deșertică, cu precipitații foarte reduse. Vegetație săracă.

Tibet, regiune autonomă (din august 1965) în R.P. Chineză, situată în sud-vestul țării, ocupînd cea mai mare parte din Podișul Tibet. Suprafața: 1 220 000 km². Populația: 1 270 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Lhasa*. Relief de munți și podișuri înalte, climă foarte aspră și uscată, cu mari diferențe de temperatură. Principala ramură a economiei este agricultura. Se cultivă pe suprafețe reduse (în depresiuni) orz, leguminoase, cartofi (mai ales în sud). Se practică creșterea nomadă și seminomadă a animalelor (iaci, oi, capre, vaci). Se exploatează minereuri de fier, de aur, sare și cărbuni. Există întreprinderi de prelucrare a metalelor, de preparate medicinale, de pielărie, de reparații auto (la Lhasa). Sînt dezvoltate meșteșugurile.

Tibet, *Podișul* ~, cel mai înalt podiș din lume, situat pe teritoriul R.P. Chineze și Indiei, cuprins între Munții Kunlun și Nanșan în nord și Munții Himalaia în sud. Suprafața: circa 2 000 000 km². Predomină altitudini cuprinse între 4 000 și 5 000 m. Este străbătut de numeroase lanțuri muntoase înalte, cu altitudini de peste 6 000 m (munții Tangla, Aling-Kangri, Karakorum, Niencen-Tangla). În munți apar numeroși ghețari (de circ și de vale). Suprafața podișului este acoperită de semideșerturi, deșerturi de piatră și sărături. Bogate zăcăminte de cărbune, de aur, minereu de fier, magneziu, sare etc. Climă rece, uscată și aspră; precipitații reduse (100—200 mm pe an). În partea de sud-sud-est a *P.T.* se resimte influența musonului din sud-vest, unde clima este mai dulce, cu precipitații bogate și cu frecvente furtuni. Din partea de sud-sud-est a podișului izvorăsc marile artere hidrografice: Indul, Brahmaputra, Salween, Lanțzi, Huanhe etc. Numeroase lacuri și izvoare termale. În Podișul Tibetului predomină vegetația erbacee.

tibia (ANAT.), os lung, gros, situat în partea anterointernă a gambei, lîngă peroneu, împreună cu care formează scheletul gambei. Se articulează la extremitatea superioară cu femurul și cu rotula, iar la cea inferioară cu peroneul și cu astragalul. **T.** este osul principal al gambei.

Tibiscum, așezare dacică, apoi oraș în Dacia romană, cunoscut ca municipiu pe timpul împăratului Gallienus (253—268), rang la care fusese ridicat, probabil, sub Septimiu Sever (193—211). Azi Jupa, raionul Caransebeș, reg. Banat.

Tibru, fluviu în Peninsula Italică (405 km). Izvorăște din munții Apeninii Toscano-Emilieni, străbate cîmpia Romei și se varsă în Marea Tireniană printr-o deltă. Navigabil. Trece prin orașul Roma.

Tibul (Tibullus Albius) (c. 50—c. 18 î.e.n.), poet latin. A fost prieten cu generalul Valerius Messala Corvinus, pe care l-a însoțit în expedițiile din Galia și din Orient. Este autorul a trei cărți de „Elegii" (două dintre ele dedicate iubitelor sale Delia și Nemesis), care se disting prin eleganța și puritatea facturii. **T.** a cîntat în versuri mișcătoare, pe un ton languros și melancolic, dragostea concepută ca sentiment galant.

tic (MED.), mișcare involuntară, bruscă, spasmodică, localizată la un grup mai mic sau mai mare de mușchi, de obicei la față, care poate să fie suprimat temporar prin acțiunea voinței. **T.** poate apărea în urma unei iritații locale, a oboselii, în unele boli nervoase și se accentuează la emoții.

Tieck /*ti:c*/, Johann Ludwig (1773—1853), scriitor și critic romantic german. A făcut parte din școala romantică de la Jena, alături de frații Schlegel, de Schelling, Fichte și Novalis. Virtuos al formei, **T.** este un reprezentant al laturii manieriste a romantismului. A abordat toate genurile literare: romanul evolutiv („Călătoriile lui Franz Sternbald", 1798), basmul cult („Eckbert cel Blond", 1796), parodia romantică („Motanul încălțat", 1797), tragedia („Viața și moartea sfintei Genoveva", 1800), comedia („Revolta în Ceveni", 1826) și romanul („Vittoria Accorombona", 1840), fiind unul dintre promotorii ironiei romantice. A publicat trei volume de basme populare (1797). **T.** a adus o contribuție însemnată la teoria nuvelei și a dramei. A făcut, în colaborare cu August Schlegel, traduceri rămase celebre din opera lui Shakespeare.

Tiepolo, Giovanni Battista (1693—1770), pictor italian de seamă din școala venețiană din sec. al XVIII-lea. A lăsat o operă prodigioasă, mai ales fresce, influențate de Veronese,

G. B. Tiepolo

caracterizate prin spectaculozitate, eleganța personajelor, arhitectura monumentală și imensitatea cerurilor. Subiectele sale preferate au fost miracolele, apoteozele, triumfurile („Triumful artelor", „Triumful monarhiei spaniole", „Triumful Veneției"). **T.** a introdus în compozițiile sale, în spirit baroc, mulțimi dinamice, cu siluete contorsionate, orizonturi luminoase și perspective infinite. Creația sa se impune și prin realizarea picturală liberă, prin redarea luminii și atmosferei, prin cromatica alcătuită din tonuri calde și delicate. Pictura sa de gen, de mici dimensiuni („Șarlatanul", „Carnaval de Veneția"), i-a influențat pe Goya și Fragonard, în special prin nota ei uneori malițioasă.

tiflită (gr. *typhlos* „cec"; MED.), inflamație a cecului, care se manifestă prin dureri abdominale, diaree alternînd cu constipație, favorizînd uneori apariția apendicitei.

tifobacilóză (MED.), v. **granulie.**

tifos exantematic (MED.), boală infecțioasă și contagioasă provocată de *Rickettsia Provazeki*, transmisă prin păduche. După o incubație de 12—13 zile, boala se manifestă prin febră mare, exantem caracteristic, tulburări nervoase (cefalee, stări confuzionale, apatie, comă), tulburări cardiace (miocardită), digestive. Netratată, boala durează 2—3 săptămîni, terminîndu-se adeseori cu moartea. Boala a fost răspîndită în special în timpul războaielor, datorită mizeriei, lipsei de igienă și posibilității de înmulțire și transmitere a păduchilor. După vindecare dă imunitate durabilă. Actualmente, **t. e.** a dispărut din majoritatea țărilor, ca și din țara noastră, datorită mijloacelor moderne de distrugere atît a păduchilor (DDT), cît și a microbilor (antibiotice).

tighél (POLIGR.), mașină de tipar la care atît forma de imprimare, cît și suprafața de

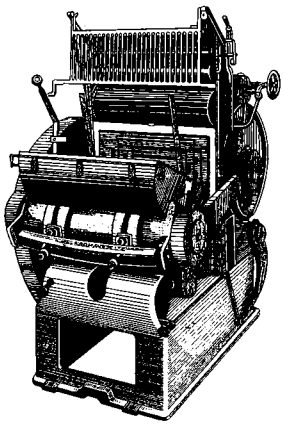

Tighel

presiune sînt plane, iar în momentul imprimării ele se află în poziție verticală și paralele.

Tiglatpalassar, numele mai multor regi asirieni, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *T.I* (1115—1070 î.e.n.), care a restabilit puterea Asiriei, căzută sub dominația babiloneană, a cucerit principalele orașe feniciene de pe țărmul Mediteranei, iar apoi a ocupat Babilonul; *T. al III-lea* (744—727 i.e.n.), care a restabilit puterea Asiriei asupra Siriei, Feniciei și Palestinei, a cucerit Damascul (732 î.e.n.), Mesopotamia de sud, Babilonul (727 î.e.n.) ș.a. În timpul domniei sale, Asiria a devenit o mare putere, unind Orientul antic sub o singură autoritate.

Tigran, numele mai multor regi ai Armeniei, dintre care cel mai însemnat a fost *T. al II-lea* (c. 95—c. 56 î.e.n.), în timpul căruia regatul Armeniei antice a cunoscut dezvoltarea sa maximă. Înfrînt de Licinius Lucullus și Gneius Pompeius, a devenit rege clientelar Romei și a cedat acesteia Siria, Cappadocia și o parte a Ciliciei.

Tigru, rîu în Asia care udă Turcia, Siria și Irak (1 950 km). Izvorăște din Munții Taurus, străbate cîmpia Mesopotamiei și se unește cu rîul Eufrat. În cursul inferior este intens folosit pentru irigații. Navigabil în aval de Bagdad (în timpul apelor mari, pînă la Mosul). **T.** trece prin orașele Mosul și Bagdad (Irak).

tigru *(Felis tigris)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, cu blana galben-roșcată, vărgată de benzi negre. Lungimea corpului atinge 3 m, a cozii 1,1 m. Trăiește în sudul și estul Asiei. Este cea mai feroce fiară dintre toate felidele.

Tihomir (Tugomir, Togomer), conducător al unei formațiuni statale feudale românești de la sud de Carpați (c. 1290—c. 1310), tatăl lui Basarab I, primul domn al Țării Românești.

Tihonov, Nikolai Semionovici (n. 1896), poet sovietic rus. Primele sale culegeri de versuri („Hoarda" și „Braga", 1922) evocă romantismul revoluționar al războiului civil, recurgînd la forma baladei eroice, la limbajul aforistic și uneori la asociații poetice complicate. Volumele „Iurga" (1926—1930) și „Versuri despre Katehia" (1935) sînt dedicate luptei pentru construirea socialismului în Turkmenia și în Gruzia. În timpul celui de-al doilea război mondial a slăvit eroismul luptătorilor din Leningrad, iar în perioada postbelică a închinat versuri luptei pentru pace și democrație („La cel de-al doilea Congres Mondial al Păcii", 1951, trad. rom.). A scris și povestiri. Premiul internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1957).

Tihuța, trecătoare în Carpații Orientali, între bazinele Dornei și Bistriței transilvănene, la 1 227 m altitudine, străbătută de o șosea națională.

tijă (TEHN.), bară de obicei cilindrică, cu secțiune relativ mică în raport cu lungimea ei, care constituie fie un organ de mașină cu o anumită funcțiune (ex. **t.** fixă de la micrometrul de interior), fie o parte componentă a unui organ de mașină (ex. **t.** supapei, **t.** pistonului etc.), avînd rolul de element de legătură cu alte organe sau de element de ghidare.

Tiktin, Heimann (Hariton) (1850—1936), lingvist român originar din Germania, stabilit la Iași, apoi la Berlin; a fost membru de onoare al Academiei Române. A publicat numeroase studii de lingvistică românească: „Studii de filologie românească" (1884), „Gramatica română" (1893, ed. a 2-a 1895, reeditată în 1945), una dintre cele mai importante gramatici ale limbii noastre; „Manual elementar de limba română" (1905) și valoroasa lucrare lexicografică „Dicționar român-german" (3 vol., 1895—1925), explicativ, istoric și etimologic. A fost unul dintre susținătorii principiului fonetic în ortografia românească.

Tilak, Balgangadhar (1856—1920), om politic indian, militant al mișcării de eliberare națională a poporului indian, lider al aripii de stînga din partidul Congresul național indian. Mergînd pînă la afirmarea principiului folosirii violenței, **T.** a lansat numeroase apeluri prin care chema masele populare la luptă împotriva dominației engleze.

Tilburg *[tílbürh]*, oraș în sudul Olandei. 141 600 loc. (1963). Nod feroviar și port pe canalul Wilhelmina. Important centru textil (prelucrarea lînii). Industrie constructoare de mașini.

tildă (LINGV.), semn diacritic (~) care se pune deasupra unei litere pentru a conferi pronunțării sunetului pe care ea îl reprezintă un caracter particular (palatal, nazal etc.).

În ortografia spaniolă, prin **t.** se notează palatalizarea lui *n* (ex. în *español*), iar în cea portugheză nazalizarea unei vocale (ex. în numele propriu *Camões*).

Tilea, Andrei (1909—1939), militant al mişcării muncitoreşti din România, medic de profesie. Membru al P.C.R. Şi-a făcut studiile la Paris. În august 1936 a plecat voluntar în Spania şi a participat la luptele din nordul ţării. După înfrîngerea rezistenţei republicanilor spanioli, a rămas pe teritoriul ocupat de fascişti, continuînd lupta în detaşamentele de partizani. Prins de autorităţile franchiste, a fost condamnat la moarte şi executat.

Tileagd, localitate de tip urban în raionul Aleşd, reg. Crişana, situată pe valea Crişului Repede. 5 730 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, parchete, mobilă etc.).

tiliacée (BOT.), familie de plante lemnoase, rareori erbacee, din clasa dicotiledonatelor, răspîndite la tropice şi mai puţin în zona temperată. Din familia **t.** fac parte speciile de tei *(Tilia)*, care sînt plante melifere, medicinale, ornamentale, şi două specii tropicale care furnizează fibre textile de iută *(Corchorus olitorius* şi *Corchorus capsularis)*.

tilincă, instrument muzical popular de suflat, varietate a f l u i e r u l u i, dar fără găuri, confecţionat din scoarţă de paltin, răchită sau tei.

Tillier *[tilié]*, Claude (1801—1844), scriitor francez. Continuator, în plină perioadă romantică, al spiritului voltairian, a scris, într-un stil de mare puritate, pamflete remarcabile prin verva lor scînteietoare, îndreptate împotriva neajunsurilor educaţiei publice aflate sub puternica influenţă a clerului. Claude Tillier a mai scris romane în care a zugrăvit moravurile provinciale („Unchiul meu Benjamin", 1843, trad. rom. 1964 ş.a.).

tilóză (CHIM.) v. **metilceluloză.**

Tilsit, vechiul nume al oraşului *Sovetsk* din R.S.F.S. Rusă, unde s-au încheiat tratatele de pace între Rusia şi Franţa (8 iulie 1807) şi Prusia şi Franţa (9 iulie 1807), în urma înfrîngerii coaliţiei a patra (Rusia, Anglia şi Prusia) de către armata franceză. Prin tratatele încheiate la **T.,** Rusia şi Prusia au aderat la sistemul de măsuri economice organizat de *Napoleon I Bonaparte* în 1806 împotriva Angliei şi cunoscut sub numele de *Blocada continentală*.

tímbru 1. (FIZ., MUZ.) Însuşire a sunetului datorită căreia se deosebesc sunetele de aceeaşi înălţime provenite de la surse (instrumente, voci etc.) diferite. **T.** este determinat de compoziţia spectrală a sunetului, adică de frecvenţele şi de intensităţile sunetelor simple care alcătuiesc sunetele complexe. **2.** (LINGV.) Calitate specifică a unui sunet care ne permite să-l distingem de alt sunet rostit în condiţii de durată, de înălţime şi de intensitate identice. Termenul se foloseşte în special pentru vocale.

„Time" *[taim]*, săptămînal ilustrat din S.U.A. Aparţine concernului de presă Time Incorporated. Apare la New York, din 1923. Ediţia pentru Europa şi Africa („Atlantic Edition"), tipărită la Paris, apare din 1946.

„Times" *[taimz]* („*The* ~"), cotidian de orientare conservatoare din Marea Britanie, unul dintre cele mai vechi ziare engleze. Apare, la Londra, din 1785 (pînă în 1788 sub titlul „Daily Universal Register").

Timică, G. (pseudonimul lui *Dumitru Georgescu;* 1886—1954), actor român, artist al poporului. A studiat la Conservatorul de artă dramatică din Bucureşti cu C.I. Nottara. A jucat pe scenele teatrelor bucureştene, la început în operete şi reviste, apoi s-a dedicat teatrului de proză, interpretînd roluri de compoziţie comică (Conu Leonida din „Conul Leonida faţă cu reacţiunea" de I.L. Caragiale, suflerul Smărăndache din „Matei Millo, sau Căruţa cu paiaţe" de Mircea Ştefănescu, Ifrim din „Ziua cea mare" de M. Banuş, Zaiţev din „O zi de odihnă" de V. Kataev). Stilul său de interpretare era susţinut de tensiunea interioară, relevînd fondul uman, tragicomic al personajului. **T.** a fost profesor de artă dramatică la Institutul „I.L. Caragiale".

Timireazev, Kliment Arkadievici (1843—1920), naturalist rus, specialist în fiziologia plantelor. A fost profesor la Academia Petrovskaia, apoi la Universitatea din Moscova, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Petersburg şi membru al Societăţii Regale din Londra. S-a ocupat mai ales cu studiul fotosintezei şi a arătat că, datorită culorii verzi, clorofila absoarbe cu cel mai mare randament radiaţiile culorii complementare; a demonstrat rolul cosmic al plantei ca verigă în circuitul materiei şi energiei în natură. Un însemnat număr din lucrările lui **T.** sînt consacrate teoriei evoluţioniste şi popularizării ştiinţei. Op. pr.: „Asimilarea luminii de către plante" (1875), „Viaţa plantei" (1878), „Rolul cosmic al plantei" (1903).

Timiş, rîu, afluent pe stînga al Dunării. Are o lungime de 339,7 km, dintre care 241,2 km pe teritoriul patriei noastre. Izvorăşte din Munţii Semenicului, trece prin depresiunea Caransebeş, drenează apoi Cîmpia Banatului şi confluează cu Dunărea pe teritoriul R.S.F. Iugoslavia. Afluenţii principali: Bistra (pe dreapta) şi Pogănişul şi Bîrzava (pe stînga). Trece prin oraşele Caransebeş şi Lugoj.

Timiş (IST.), denumire dată în trecut celui mai important comitat din Banat, menţionat documentar pentru prima oară în 1212. Căzut sub stăpînirea turcească (1552—1718), a fost cucerit apoi de Habsburgi (1718), care au înfiinţat pe teritoriul său *Banatul Timişoarei*. În 1778 a fost încorporat la Ungaria. A revenit la organizarea de comitat în 1779.

Timişoara, oraş regional, situat în sud-vestul ţării, pe malurile canalului Bega, reşedinţa regiunii Banat. 152 550 loc. (1965), cu localităţile subordonate 170 800 loc. Centru industrial, ştiinţific şi cultural. Nod de comunicaţii; aeroport. Principalele ramuri industriale: industria constructoare de maşini (Uzina mecanică-Timişoara, „Tehnometal"), industrie electrotehnică („Electromotor",

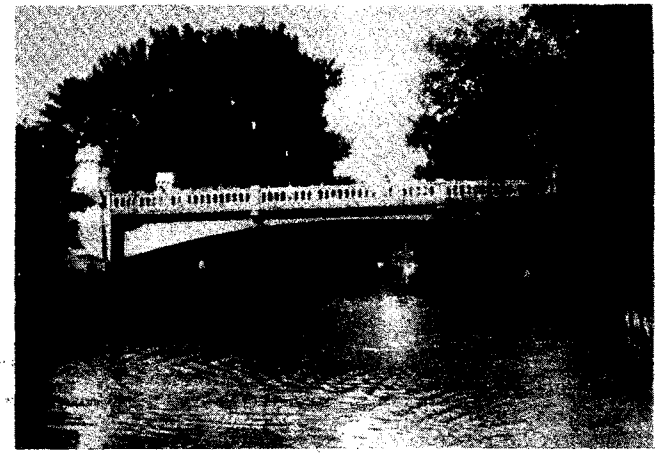

Timişoara. Pod peste Bega

„Electrobanat"), industria chimică („Azur", „Timiş", „Solventul"), industria de prelucrare a maselor plastice („Dermatina", „Victoria"), industria de prelucrare a lemnului, industria încălţămintei („Banatul", „Victoria", „Modern"), industria textilă („Bumbacul", Uzinele textile Timişoara, „Industria liniei" ş.a.), industria alimentară („Fructa"), industria poligrafică. Aici funcţionează o bază ştiinţifică a Academiei Republicii Socialiste România, cu centre de cercetări în domeniul tehnicii, chimiei, embriologiei normale şi patologice, o secţie de lingvistică, un sector de pedologie şi o subcomisie a monumentelor naturii; cinci institute de învăţămînt superior cu 19 facultăţi, în care studiază anual peste 12 000 de studenţi: universitate, institut politehnic, institut de medicină, institut agronomic şi institut pedagogic de trei ani. Observator astronomic; o operă de stat, trei teatre dramatice (român, german şi maghiar), un teatru de păpuşi, o filarmonică, biblioteci, muzee etc. Printre monumentele mai importante ale oraşului sînt: castelul Huniazilor (sec. XIV—XV, refăcut în 1852), azi muzeu, după o nouă restaurare, biserica catolică (sec. al XVIII-lea) în stil baroc, casa prinţului Eugeniu de Savoia (sec. al XVIII-lea), castelul Paşa Buinen (sec. XVII—XVIII), Teatrul naţional (sec. XIX—XX), catedrala ortodoxă (sec. al XX-lea). — *Istoric.* Prima menţiune documentară a cetăţii **T.** datează din 1212; distrusă în timpul invaziei tătare (1241), a fost refăcută treptat. Începînd din sec. al XIV-lea, **T.** a devenit unul dintre cele mai importante centre economice şi militare ale Transilvaniei în evul mediu. În 1514, sub zidurile **T.** s-a dat bătălia hotărîtoare dintre armata ţăranilor răsculaţi, conduşi de Gheorghe Doja, şi oastea nobiliară, condusă de voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya. După o rezistenţă eroică, **T.** a fost cucerită de turci în 1552 şi transformată în reşedinţă a paşalîcului cu acelaşi nume. În 1716 **T.** a fost eliberată de sub ocupaţia turcească de Eugeniu de Savoia şi fortificată. A devenit capitala Banatului Timişoarei, iar mai tîrziu, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi prima jumătate a sec. al XIX-lea, a comitatului **T.** Oraşul **T.** a fost un important centru al mişcării muncitoreşti. Aici a fost organizată în 1868 *Asociaţia generală a muncitorilor din Timişoara*, prima organizaţie muncitorească cu caracter politic, bazată pe principiile luptei de clasă, din istoria mişcării muncitoreşti din România. La **T.**, începînd din 1869, a activat o secţie a *Internaţionalei I.* — *Raionul T.*, cu 103 350 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (Beşenova Nouă, Piciu Nou etc.), a materialelor de construcţie (Jimbolia, Cărpiniş, Recaş etc.), de pielărie (Jimbolia). Agricultură intensivă. Culturi de cereale, de plante tehnice (floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cînepă), legumicultură şi creşterea animalelor.

Timişul de Jos, localitate climatică, subordonată administrativ oraşului raional Predeal, situată pe valea Timişului. 500 loc. (1963). Industria materialelor de construcţie.

Timmermans *[timərmans]*, Felix (1886—1947), prozator realist belgian de limbă flamandă şi pictor. În romane şi nuvele, pline de colorit folcloristic şi de imagini zugrăvite cu umor şi cu naivă evlavie, **T.** idealizează viaţa provinciei natale, Flandra occidentală. A scris romanele „Pallieter" (1916) şi „Psalm ţărănesc" (1935), capodopera sa, biografiile romanţate „Pieter Brueghel" (1928) şi „Adriaan Brouwer" (1948), volumul de poezii „Adagio" (1947) ş.a. Şi-a ilustrat cu desene proprile cărţi.

timoftică *(Phleum)*, gen de plante erbacee, anuale sau perene, din familia gramineelor, cu spiculeţe uniflore, grupate în spice false, cilindrice. Unele specii de **t.** se cultivă ca plante furajere *(Phleum pratense)*, iar altele cresc spontan prin fineţe, păşuni şi livezi *(Phleum montanum, Phleum alpinum* etc.).

Timok, rîu în Peninsula Balcanică (183 km), afluent pe dreapta al Dunării. Izvorăşte din munţii Balcani (R.S.F. Iugoslavia). Cursul inferior formează graniţa de stat dintre R.S.F. Iugoslavia şi R.P. Bulgaria.

Timoleon (c. 410 î.e.n.—?), om politic şi general corintian. Trimis de Corint în Sicilia (344 î.e.n.) pentru a sprijini lupta Siracuzei atît împotriva tiranului Dionysios al II-lea, cît şi împotriva cartaginezilor, i-a înfrînt pe aceştia şi a restabilit regimul democratic la Siracuza.

timónă (NAV.), roată (simplă, dublă sau triplă) de lemn sau de metal, cu ajutorul căreia se comandă mecanismul de acţionare a cîrmei unei nave.

timonerie (NAV.), încăpere cu o bună vizibilitate, situată deasupra castelului central, a dunetei sau a unui ruf și în care sînt instalate timona și alte aparate pentru manevra unei nave.

Timor, insulă în estul Arhipelagului Malaez, situată la est de insula Flores. Suprafața: 34 000 km². Populația: circa 850 000 loc. Partea de vest a insulei aparține Indoneziei (19 000 km²), iar cea de est este o colonie portugheză (15 000 km²). Relief muntos, format din podișuri calcaroase; numeroși vulcani stinși; vulcani noroioși. Altitudinea maximă: 2 920 m (vîrful Ramelau). Seismicitate ridicată. Climă subecuatorială cu un semestru secetos și unul ploios. Vegetație de savană. Faună de reptile și păsări. Culturi de orez, manioc etc. Plantații de cafea, cauciuc, tutun, cocotieri. Creșterea animalelor.

Timoshenko *[timoșénco]*, Stepan Prokofievici (n. 1878), inginer și om de știință american, de origine rusă; a fost profesor la institutele politehnice din Petersburg, Kiev și Zagreb și la universitățile din Michigan și Stanford. Este autorul a numeroase și importante lucrări privind probleme de rezistența materialelor, de stabilitate elastică, de vibrații și de mecanica construcțiilor. A elaborat metode inginerești de aplicare a calculului variațional în teoria elasticității.

Timoșenko, Semion Konstantinovici (n. 1895), mareșal al Uniunii Sovietice. A participat la războiul civil (1918—1920). În 1940—1941 a fost comisar al poporului pentru apărare. În timpul războiului dus de Uniunea Sovietică împotriva cotropitorilor fasciști a comandat mari unități operative-strategice.

Timotheos (sec. IV î.e.n.), sculptor grec, cu activitate prestigioasă. A participat la decorarea templului lui Esculap din Epidaur (construit de Theodoros), la decorarea mausoleului din Halicarnas etc. Deși referirile scrise privitoare la opera sa sînt numeroase, contribuțiile sale nu au fost încă determinate exact.

timp 1. (FILOZ., FIZ., ASTR.) **a)** Una dintre formele fundamentale de existență a materiei în mișcare, exprimînd succesiunea și simultaneitatea proceselor realității obiective. **T.** este unidimensional, ireversibil și etern; el are, ca și spațiul, un caracter obiectiv. V. și spațiu și timp. **b)** Durată a unui fenomen; interval între două momente ale timpului. Pentru măsurarea **t.** este nevoie de origine și de o unitate de măsură. La baza determinărilor de timp stă fie mișcarea de rotație a Pămîntului, fie mișcarea sa de revoluție în jurul Soarelui, fie unele procese moleculare sau atomice. Unitatea de măsură fundamentală a **t.** în toate sistemele de unități este secunda. Se mai folosesc submultiplii zecimali ai secundei (milisecunda, microsecunda, nanosecunda etc.) și multiplii săi (minutul, ora, ziua etc.). **c)** Moment în desfășurarea evenimentelor, fenomenelor, proceselor; coordonată temporală. **d)** *Timp de înjumătățire* (al unui izotop radioactiv), timpul după care numărul inițial de nuclee se reduce la jumătate prin dezintegrare radioactivă. **e)** *Timp sideral*, unghiul orar al punctului γ; secunda siderală este a 86 400-a parte din ziua siderală, care este cu 0,008 s mai lungă decît durata de rotație a Pămîntului. — *T. solar adevărat*, unghiul orar al Soarelui plus 12 ore, pentru ca ziua să înceapă la miezul nopții. *T.s.a.* nu se scurge uniform și de aceea este înlocuit prin **t.** solar mediu. — *T. solar mediu*, timpul solar corespunzător unui Soare fictiv care s-ar mișca uniform pe ecuator. Diferența dintre *t.s.m.* și *timpul solar adevărat* este totdeauna mai mică decît 16 minute. — *T. universal*, timpul solar mediu al meridianului de origine Greenwich. Se notează *TU*. *T.u.* nu se scurge perfect uniform, din cauza unor mici variații ale vitezei de rotație a Pămîntului. Din 1960 s-a introdus **t.** efemeridelor. — *Timpul efemeridelor*, timp care se scurge uniform și după care se calculează mișcările corpurilor cerești din sistemul solar. *T.e.* se bazează pe mișcarea de revoluție a Pămîntului, secunda efemeridelor definindu-se ca a 31 556 925,9747-a parte a anului tropic 1900. Diferența dintre *t.e.* și **t.** universal se determină ulterior, în special pe baza observațiilor asupra Lunii. Observatorul astronomic din București participă la determinarea orei mondiale (timpul universal uniformizat TU_3). — *Timpul atomic*, timpul care se scurge uniform și se bazează pe constanța unor frecvențe ale unor procese moleculare sau atomice. Aceste frecvențe controlează mersul unor orologii cu cuarț, asigurînd uniformitatea desfășurării *t.a.* independent de orice definiție astronomică. Diferența dintre *t.a.* și **t.** universal se determină în mod sistematic la anumite observatoare. **2.** (MAȘ.) Fiecare dintre fazele unui ciclu termodinamic al mașinilor termice cu piston, care corespunde uneia sau mai multor curse ale pistonului. **T.** poate fi *activ* sau *pasiv*, după cum într-o cursă a pistonului mașina produce sau nu un efect util (cuplu motor). — *T. de ardere*, durata fazei de ardere a unei particule de amestec combustibil. — *T. de aprindere*, durata fazei de aprindere a unei particule de amestec combustibil. *T. de a.* constituie prima parte a *t. de ardere*. **3.** (FIZIOL.) *Timp reflex*, interval de timp cuprins între momentul excitației și declanșarea reacției reflexe a organismului. **4.** (PSIH.) *Timp de reacție*, termen folosit în psihologia experimentală spre a desemna intervalul de timp dintre aplicarea unui stimul și reacția voluntară pe care persoana trebuie s-o aibă la perceperea stimulului. Determinarea *t. de r.* este importantă în examinarea aptitudinilor profesionale (la profesiuni care necesită reacții rapide, la sportivi etc.). **5.** (LINGV.) **a)** Categorie gramaticală specifică verbului, care arată momentul cînd se petrece acțiunea. **b)** Fiecare dintre formele flexionare ale verbului prin care se exprimă categoria gramaticală a timpului **(1).** În limba română, cele mai multe **t.** le are modul indicativ, la care două dintre

cele trei **t.** de bază, *prezentul, trecutul* şi *viitorul*, exprimă unele nuanţe temporale: astfel, pentru trecut se deosebesc *imperfectul, mai mult ca perfectul* şi *perfectul*, care, din punct de vedere formal, poate fi simplu sau compus, iar pentru viitor se deosebeşte *viitorul propriu-zis* de *viitorul anterior*. — *T. simplu*, formă verbală temporală, alcătuită dintr-un singur cuvînt (ex., în română, prezentul indicativ sau imperfectul). — *T. compus*, formă verbală temporală, alcătuită cu ajutorul unui verb auxiliar (ex., în română, perfectul compus sau viitorul). — *T. absolut*, formă verbală temporală care raportează acţiunea numai la momentul vorbirii. În română, *t.a.* sînt, de obicei, perfectul simplu şi perfectul compus, precum şi prezentul şi viitorul. — *T. relativ* (sau *de relaţie*), formă verbală temporală, care raportează acţiunea la alt moment (trecut sau viitor) decît momentul vorbirii. În limba română, *t.r.* sînt de obicei imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior.

timpán 1. (ANAT.) Membrană care desparte conductul auditiv extern de urechea mijlocie. Undele sonore produc vibraţia **t.**, vibraţie care se transmite prin osişoarele acustice la urechea internă. În otitele supurate, perforarea chirurgicală a timpanului (paracenteză) duce la vindecarea bolii, **t.** refăcîndu-se. Sclerozarea cronică a **t.** este urmată de surditate ireversibilă. **2.** (MUZ.) Instrument muzical de percuţie din familia tobelor, dar acordabil. Membrana, montată pe nişte emisfere sau conuri metalice, este întinsă sau destinsă printr-un sistem de pîrghii, acţionate, la exemplarele moderne, de o pedală. Sunetele sînt produse prin lovirea membranei cu măciuliile unor beţe. În orchestra simfonică se foloseşte de obicei o pereche de **t.**, acordate pe tonica şi pe dominanta tonalităţii. **3.** (ARHIT., CONSTR.) Suprafaţă de zidărie situată între o grindă orizontală şi un arc aşezat deasupra golului unei uşi ori unei ferestre. De obicei **t.** sînt decorate cu sculpturi în relief sau cu picturi. **4.** (HI-

Timpan, Biserica evanghelică din Dîrlos (raionul Mediaş)

DROTEHN.) Perete de beton armat, executat între pilele sau culeele unei construcţii hidrotehnice (stăvilar, priză de apă etc.), care separă două porţiuni ale unui curs natural de apă pentru a împiedica trecerea unor corpuri plutitoare şi a gheţurilor.

timpanón, instrument muzical folosit în sec. XVI—XVIII, alcătuit dintr-o cutie de rezonanţă în formă de trapez, deasupra căreia sînt întinse coarde de metal; executantul le percutează cu două ciocănele. În muzica populară, **t.** a supravieţuit sub forma *ţambalului*, pe cînd în cea cultă a fost înlocuit, după o anumită evoluţie, de clavecin şi de pian.

timp de muncă (EC. POL.) **1.** *Timp de muncă individual*, timp cheltuit de un producător (de o întreprindere) pentru fabricarea unui anumit bun. Mărimea lui depinde de nivelul tehnic al mijloacelor de muncă utilizate, de gradul de organizare a producţiei, de calificarea lucrătorului (lucrătorilor) etc. *T. de m.i.* determină valoarea individuală a produselor şi poate fi mai mare sau mai mic decît timpul de muncă socialmente necesar. **2.** *Timp de muncă necesar*, timpul în cursul căruia lucrătorul prestează munca necesară şi creează produsul necesar. **3.** *Timp de muncă socialmente necesar*, timpul cheltuit pentru producerea unei valori de întrebuinţare în condiţii de producţie date, normale din punct de vedere social şi cu media socială de îndeminare şi de intensitate a muncii. Se formează ca o mărime obiectivă, fiind determinat de gradul de înzestrare tehnică medie, de gradul de organizare, îndeminare şi intensitate medie a muncii. Determină mărimea valorii mărfii. În cadrul producţiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată, *t. de m.s.n.* se stabileşte în mod spontan pe piaţă, în procesul luptei de concurenţă. În socialism, formarea *t. de m.s.n.* este influenţată de stat prin măsurile de generalizare a tehnicii şi tehnologiei noi, prin *normarea muncii*, prin extinderea experienţei înaintate în muncă etc., contribuind prin aceasta la reducerea lui. **4.** *Timp de supramuncă*, timpul în cursul căruia lucrătorul prestează supramuncă şi creează plusprodusul.

„Timpul", ziar apărut la Bucureşti, între 15 martie 1876 şi 17 martie 1884, 13 noiembrie 1889 şi 14 decembrie 1900, precum şi între 1919 şi 1922, ca organ oficial al Partidului conservator. La ziarul **T.** au activat M. Eminescu, I. L. Caragiale şi I. Slavici.

„Timpuri noi"-Bucureşti, *Uzina metalurgică* ~, unitate a industriei construcţiilor de maşini. A luat fiinţă în 1864. Extinsă mult şi modernizată în anii puterii populare, produce motoare industriale şi compresoare de aer cu piston.

timurízi, descendenţi ai lui Timur Lenk, care au creat un şir de dinastii în Asia Centrală (1370—1507) şi în India (1526—1857).

Timur Lenk (Timurleng, Tamerlan) (1336—1405), conducător mongol turcizat, devenit în 1370 mare emir în Maverannahr. În ultimul sfert al sec. al XIV-lea a întemeiat, în urma unor războaie de cotropire, un stat imens, cu capitala la Samarkand, care a cuprins apusul Asiei Centrale, Iranul, Irakul şi Asia Mică. A organizat campanii împotriva Hoardei de Aur (1389, 1391, 1394—1395), a pustiit nordul Indiei (1398—1399) şi a luptat împotriva Imperiului otoman (1400—1402), înfrîngînd (în 1402) la Angora (Ankara) armata condusă de Baiazid I Ildirîm, pe care l-a făcut prizonier.

A murit în drum spre China, pe care se pregătea să o cucerească.

timus (ANAT.), glandă endocrină situată în mediastinul anterior. Se dezvoltă în primii ani ai copilăriei și se atrofiază la pubertate. **T.** este o glandă care intervine în creșterea organismului, dezvoltarea scheletului, a glandelor genitale și în imunitate. Extirparea **t.** este urmată de întîrzierea creșterii, de reducerea înălțimii și greutății, de încetarea dezvoltării glandelor genitale și de scăderea capacității de apărare a organismului.

Tinca, comună în raionul Salonta, reg. Crișana, situată pe malul drept al rîului Crișul Negru. 4 080 loc. (1965). Stațiune balneoclimatică cu izvoare minerale (bicarbonatate, sodice, clorurate), indicate în terapeutica afecțiunilor ginecologice cronice, artrite, anemii, stări astenice etc., iar în cură internă în afecțiuni gastrointestinale, hepatice și renale.

tinctúră (lat. *tinctura* „vopsea"; FARM., CHIM.), medicament în care principiul activ a fost extras cu alcool din unele plante sau din unele organe de animale (tinctura amară). Uneori **t.** se mai numește și soluția alcoolică a unui produs chimic (tinctura de iod).

tindalizáre (MICROBIOL.), metodă folosită pentru sterilizarea completă a produselor care se degradează la temperaturi înalte (diferite medicamente, ser sanguin etc.), constînd din încălzirea acestora pe băi de apă la temperaturi de obicei între 56 și 65° C, timp de 3—6 zile consecutiv, cîte o oră pe zi. A fost aplicată prima dată de fizicianul irlandez Tyndall.

tíndă (în arhitectura populară românească), camera de la intrare, uneori chiar prispa, foișorul sau cerdacul. Prin extensiune, în arhitectura religioasă, **t.** denumește uneori pronaosul (**t.** femeilor), alteori pridvorul.

Tineretul muncitor, cerc al tineretului, apoi organizație creată în 1908, la București, cu scopul mobilizării tineretului muncitor la luptă împotriva exploatării capitaliste, pentru condiții mai bune de muncă și salarizare, pentru dreptul la învățătură și cultură, pentru repausul duminical. A activat pînă în 1916, cînd a fost dizolvată de autorități. A editat gazeta „Foaia tînărului", organul său de presă.

„Tineretul socialist", gazetă, organ al mișcării tineretului socialist din România, apărută săptămînal, la București, în 1919—1924, în două serii: 1919—1921 și 1921—1924; între 4 noiembrie 1923 și 1 mai 1924 a apărut bilunar.

tinerii hegelieni v. **hegelienii de stînga.**

Tinerimea artistică, societate a artiștilor plastici, fundată în 1901, la București, cu statut de organizație profesională, de către un grup de 12 artiști, printre care Șt. Luchian, N. Vermont, C. Artachino, K. Loghi, Șt. Popescu, Ipolit Strîmbulescu, Fr. Storck ș.a. **T.a.** a avut un rol important în dezvoltarea și încurajarea mișcării artistice din țara noastră în perioada dintre 1902 (cînd a avut loc prima expoziție a **T.a.** în sălile Ateneului) și 1916 (dată după care a coexistat cu alte societăți, ca „Arta română", „Contemporanul", „Arta" ș.a.). Societatea **T.a.** a reunit în cadrul expozițiilor din țară și din străinătate un mare număr de artiști, de tendințe și de maniere diferite.

Tinerimea română, societate științifică-literară, fundată în 1877 de un grup de elevi ai liceului „Matei Basarab" din București, în frunte cu Nae S. Dumitrescu, secretarul, apoi președintele ei. Ea a editat „Revista Societății Tinerimea română" (1882—1891, 1893—1898, 1920—1942). A organizat concursuri naționale anuale pentru elevii școlilor primare și secundare și pentru studenți, cicluri de conferințe și o universitate liberă (1937). În 1943 a fost nevoită să-și înceteze activitatea.

tinóv, mlaștină oligotrofă.

tintométru (CHIM.), tip de colorimetru cu ajutorul căruia se determină concentrația unei substanțe colorate prin compararea intensității culorii ei cu o serie de sticle-etalon colorate diferit.

Tintoretto (pe numele adevărat *Jacopo Robusti*) (1518—1594), pictor italian, reprezentant de seamă al școlii venețiene. Arta sa este o sinteză a forței desenului michelangelesc și a cromaticii lui Tiziano, fiind orientată în special către expresia frămîntată și către efectele

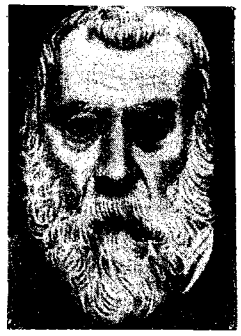

Tintoretto

de lumină. Patetice, picturile sale celebrează frumusețea trupului omenesc, reliefînd prezența lui în mijlocul unor peisaje dramatice. **T.** a exploatat compoziția în diagonală, ritmul culorilor, efectul *contre-jourului* și a pus în valoare detaliul observat cu precizie. Portretele sale exprimă o tensiune lăuntrică, efectul emotiv fiind sporit de tratarea plină de strălucire a ochilor. Op. pr.: „Suzana și cei doi bătrîni", „Fuga în Egipt", portretul lui Jacopo Sansovino, „Autoportret". Cele mai cunoscute picturi murale executate de **T.** sînt cele de la Scuola din San Rocco („Răstignirea") și din Palatul dogilor („Paradisul"). În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, Tintoretto figurează cu „Portretul lui Marc Antonio Barbaro" și „Bunavestire".

tio- (gr. *theion* „sulf"; CHIM.), element de compunere care intră în denumirea unor combinații în a căror moleculă atomii de oxigen sînt substituiți total sau parțial cu atomi de sulf (ex. *tiouree, tioeteri, tioarseniți, tiosulfați* etc.).

tioalcoóli (CHIM.) v. **mercaptani.**

tiocarbamídă (CHIM.) v. **tiouree.**

tiocianáți (CHIM.) v. **rodanuri.**

tiociánic, *acid* ~ (CHIM.), gaz instabil, solubil în apă. Este un acid tare. Se prezintă în două forme izomere: *acidul tiocianic,* $HS-C\equiv N$ și *acidul izotiocianic,* $S=C=NH$. Sin. *acid sulfocianhidric, acid rodanhidric, acid sulfocianic.*

tiocól (CHIM.) **1.** Produs macromolecular de tipul polisulfurilor organice, cu bună rezistență la uleiuri, benzine și solvenți organici, folosit ca înlocuitor al cauciucului (ex. **t.** A., obținut prin condensarea dicloretanului cu tetrasulfură de sodiu, **t.** B. etc.). **2.** (CHIM., FARM.), $C_7H_7O_5SK$. Produs de sulfonare a guaiacolului, comercializat ca sare de potasiu. Este o substanță solidă, cristalină, albă sau roz-deschis, inodoră, cu gust amărui, solubilă în apă. Are acțiune de micșorare a secreției traheobronșice, utilizîndu-se în tratamentul traheitelor și bronșitelor acute sau cronice.

tiofén (CHIM.), C_4H_4S. Combinație organică heterociclică nesaturată, avînd un ciclu format din patru atomi de carbon și unul de sulf. Este un lichid incolor, cu miros slab, puțin caracteristic, cu p.f. 84,1°C, insolubil în apă, solubil în solvenți organici, cu însușiri asemănătoare benzenului. Se găsește în gudroanele de la distilarea cărbunilor de pămînt. Se folosește în sinteza organică și ca solvent.

tiofenóli (CHIM.), derivați organici monosubstituiți ai hidrogenului sulfurat. Se obțin din compușii diazoici aromatici prin tratare cu hidrogen sulfurat sau cu tiosulfat de sodiu (ex. tiofenolul, C_6H_5SH).

tióli (CHIM.) v. **mercaptani.**

tiosulfát (CHIM.), $Me_2^IS_2O_3$. Sare a acidului tiosulfuric. **T.** metalelor alcaline și alcalinopămîntoase se obțin prin fierberea sulfiților cu sulf sau prin oxidarea polisulfurilor. Majoritatea **t.** sînt ușor solubili în apă, cristalizînd de obicei cu apă de cristalizare. **T.** metalelor grele se dizolvă ușor în soluții de tiosulfat de sodiu, cu formare de săruri complexe ușor solubile. Prin acidularea soluției unui **t.** se separă S și se degajează SO_2. Sin. *hiposulfit.* — *T. de sodiu,* $Na_2S_2O_3 \cdot 5H_2O$. Sare de sodiu a acidului tiosulfuric. Se prezintă sub formă de cristale transparente ușor solubile în apă. Se întrebuințează în fotografie ca fixator și ca substanță anticlor. Reacționează cu iodul, formînd tetrationat de sodiu; reacția, fiind cantitativă, e folosită în iodometrie. Sin. *hiposulfit de sodiu.*

tiourée (CHIM.), substanță organică, $H_2N-CS-NH_2$, cristalizată sub formă de cristale prismatice, incoloră, cu p.t. 182°C, solubilă în apă și alcool. Se obține prin încălzirea tiocianatului de amoniu sau prin reacția dintre cianamida de calciu și hidrogenul sulfurat. Se întrebuințează în tratamentul hipertiroidismului, ca accelerator de vulcanizare, la fabricarea de materiale plastice, de medicamente (sulfatiazol, tiobarbiturice), în fotografie etc. Sin. *tiocarbamidă.*

tip (LIT., ARTĂ), personaj care întruchipează trăsăturile esențiale, caracteristice ale categoriei sale sociale și psihologice.

tipár (POLIGR.), procedeu tehnic de obținere a unor imagini identice cu originalul prin transferul cernelii de pe forma de imprimare pe hîrtie, carton sau alte materiale, în urma unui contact cu presiune. Forma de imprimare (de tipar), pe care se află elemente tipăritoare și elemente netipăritoare poate fi plană sau cilindrică și se execută din metal, cauciuc, mase plastice etc. Imaginile (litere, semne, ilustrații) sînt transmise de elementele tipăritoare, în locul celor netipăritoare rămînînd porțiuni albe. În funcție de caracterul formelor de imprimare, se deosebesc trei feluri de **t.**: înalt, adînc și plan. *T. înalt* este cel mai răspîndit procedeu pentru tipărirea cărților, revistelor, ziarelor, imprimatelor administrative cu mult text etc., la care forma de imprimare, plană sau cilindrică, are elementele tipăritoare în relief, iar cele netipăritoare sînt în adîncime. Cerneala aplicată pe forma de imprimare se depune numai pe elementele tipăritoare. *T. adînc (tiefdruck)* se folosește la imprimarea revistelor, albumelor, prospectelor și a altor publicații care conțin ilustrații în tonuri și semitonuri monocrome și policrome. La forma de imprimare, elementele tipăritoare sînt în adîncime, iar cele netipăritoare sînt în relief. Cerneala umple adîncimile formei și se transmite pe hîrtia de tipar sub influența presiunii. Adîncimea elementelor tipăritoare este stabilită în funcție de intensitatea de tonalitate a diferitelor porțiuni din imaginea care se tipărește. Primele lucrări tipărite au fost realizate în China, cea mai veche lucrare cunoscută fiind executată de Van Cieh în anul 868, cu forme de lemn sculptate; mai tîrziu, în 1041 – 1049, Pi Șen realizează primele tipărituri cu caractere mobile. În Europa **t.** a apărut și s-a răspîndit în sec. al XV-lea, la început prin folosirea de plăci de lemn sculptate. Meritul de a fi elaborat, în 1440, ansamblul de procedee de imprimare tipografică (turnarea literelor de plumb în matrițe, compunerea textelor și imprimarea cu prese manuale) îi revine lui Johann Gutenberg, care, împreună cu Johann Fust și Peter Schöffer (inventatorul matrițelor de cupru pentru turnarea literelor), a tipărit la Mainz lucrări de popularizare, de gramatică latină, calendare etc. Noul meșteșug s-a răspîndit într-un timp scurt în toată Europa. Avîntul industriei din sec. XVIII – XIX a dat un impuls nou dezvoltării tehnicii tiparului, în special în direcția mecanizării. Friedrich Koenig construiește în 1812 – 1814 prima mașină plană de imprimat utilizată în practică. William Bullock realizează în 1865 prima mașină rotativă de tipărit. Ottmar Mergenthaler inventează în 1884 linotipul, Tolbert Lanston inventează în 1893 monotipul etc. În prezent, tehnica imprimării tipografice cunoaște o nouă perioadă de transformări atît în direcția perfecționării metodelor de tipărire prin contact (ex. folosirea agregatelor teletipseter pentru culegerea mecanizată simultană în mai multe tipografii a aceluiași text), cît și în direcția realizării unor noi

metode de tipărire fără contact (ofset, xerografie etc.). În țările române, **t.**, sub forma teascului, a fost introdus la începutul sec. al XVI-lea de către domnitorul muntean Radu cel Mare, care a achiziționat, probabil, materialul din Veneția. Cu acest material, călugărul sîrb Macarie a tipărit în slavonește primele cărți apărute la noi. Cea dintîi carte tipărită în limba română a fost „Catehismul luteran" (1544), urmată de cărțile tipărite la Brașov de diaconul Coresi între 1556 și 1583. — *Tipar plan* v. *ofset*. **2.** (Prin extensiune) Model, șablon, clișeu, prototip. **3.** (C.F.) *Tipar de linie*, unealtă folosită pentru verificarea ecartamentului unei căi ferate. După destinație, *t. de l.* poate fi *fix*, cu ajutorul căruia se măsoară distanța dintre șinele căii în aliniament, și *mobil (cu cursor)*, care servește la măsurarea ecartamentului căii în curbe (unde linia are supralărgire) sau în dreptul schimbătoarelor de cale (unde linia are variații de ecartament). **4.** (METAL.) *Tipar metalic* v. *cochilie*.

„Tiparnița literară", publicație literar-artistică lunară, apărută la București din octombrie 1928 pînă în mai 1931. A fost condusă la început de Camil Baltazar și Petru Comarnescu, iar apoi numai de cel dintîi. Colaboratori: Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Mihail Sebastian, Ion Vinea, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu ș.a.

tipizáre[1] (EC.), ansamblu de măsuri de raționalizare a producției prin care se extinde producția numai a unuia sau a cîtorva tipuri de produse, recunoscute ca cele mai corespunzătoare, și se elimină din fabricație (construcție) unele tipuri care, deși satisfac aceeași trebuință, au în mod inutil caracteristici constructive diferite. Prin **t.** și unificare se creează serii unitare de produse în vederea extinderii producției în serie și în masă.

tipizáre[2] (LIT., ARTĂ), procedeu al creației artistice care realizează întruchiparea generalului prin individual. **T.** este proprie mai ales artei realiste. Ea presupune selectarea din realitate, de către artist, a însușirilor caracteristice, semnificative, esențiale, definitorii pentru procesele, evenimentele, persoanele etc. evocate și recombinarea tuturor acestor însușiri în imagini unitare noi, artistice.

tipo- (gr. *typos* „urmă, formă, caracter"), element de compunere cu sensul „referitor la formă, la caracter" (ex. *tipologie, tipografie*).

„Tipograful român", gazetă cu caracter profesional, apărută bilunar, în București, în anii 1865—1867 și 1870—1871, din inițiativa unui grup de lucrători tipografi. A oglindit și preocupări progresiste ale vremii.

tipologíe 1. Ramură a psihologiei care studiază anumite asemănări psihologice în vederea clasificării oamenilor în grupe, *tipuri*, luîndu-se ca bază fie un anumit proces psihic, fie un grup complex de însușiri ale personalității. *Tipologii* se numesc și clasificările rezultate în urma studiului tipologic. Se cunosc **t.** ale percepției, memoriei (memorie de tip vizual, auditiv sau motric), gîndirii (gîndire concret-imaginativă, practică, teoretic-sintetică etc.), afectivității, voinței. În studiul personalității se ajunge la **t.** ale temperamentelor, aptitudinilor, caracterelor, precum și la **t.** ale personalității luate în ansamblu, pornindu-se de la criterii psihologice, psihofiziologice, psihosociale, sociologice, etice etc. Încercări de **t.** a personalității au fost făcute în sec. al XX-lea de Kretschmer, Jung ș.a. **T.** psihologice ajută în interpretarea diferențiată a proceselor și însușirilor psihice, evitînd atît tratarea abstractă, cît și absolutizarea individualului. V. și temperament. **2.** (LINGV.) Mod de a studia caracteristicile de structură ale unui idiom sau ale unui grup de idiomuri înrudite sau neînrudite, făcînd abstracție de istoria lor și de relațiile dintre ele. O clasificare tipologică tradițională a limbilor este clasificarea morfologică, bazată în primul rînd pe structura cuvîntului. V. și clasificare. **3.** *Tipologie forestieră*, disciplină a silviculturii generale, care cuprinde clasificarea pădurilor din punctul de vedere al caracterelor naturale, importante pentru activitatea practică.

tipuri de activitate nervoasă superioară, complexe de însușiri constituționale ale activității nervoase superioare, descoperite de I.P. Pavlov prin cercetarea reflexelor condiționate și confirmate ulterior de cercetările electrofiziologice și biochimice. **T. de a.n.s.** au fost stabilite luîndu-se drept criteriu următoarele însușiri ale proceselor nervoase fundamentale (excitația și inhibiția): 1) *forța* proceselor nervoase, care se manifestă în capacitatea de acțiune și de rezistență a țesutului neuronal și care are la bază, probabil, capacitatea neuronului de a înmagazina și a utiliza o cantitate mai mare sau mai mică de „substanță funcțională"; 2) *mobilitatea* proceselor nervoase, manifestată în rapiditatea cu care apar, se întrerup sau se înlocuiesc una pe alta excitația și inhibiția; 3) *echilibrul* proceselor nervoase fundamentale. Prin combinarea diversă a acestor însușiri iau naștere patru tipuri fundamentale de activitate nervoasă superioară: 1) puternic, echilibrat și mobil; 2) puternic, echilibrat și inert; 3) puternic, neechilibrat (excitabil); 4) slab. **T. de a.n.s.** stau la baza celor patru temperamente clasice: sanguinic, flegmatic, coleric și melancolic. Clasificarea **t. de a.n.s.** este continuu lărgită și completată în urma descoperirii de noi însușiri și a precizării gradațiilor și corelării variate a însușirilor activității nervoase superioare.

Tir, oraș din Fenicia antică, întemeiat în mileniul al III-lea î.e.n. În sec. al XIV-lea î.e.n. s-a emancipat de sub tutela Sidonului, devenind unul dintre cele mai importante centre comerciale și meșteșugărești ale lumii antice. În sec. XI—IX î.e.n. a întemeiat numeroase colonii în Sicilia, Africa (Cartagina, în 814 î.e.n.) și în Spania (Gades, azi Cádiz). Decadența **T.** a început o dată cu ascensiunea Asiriei, de care a devenit dependent în sec.

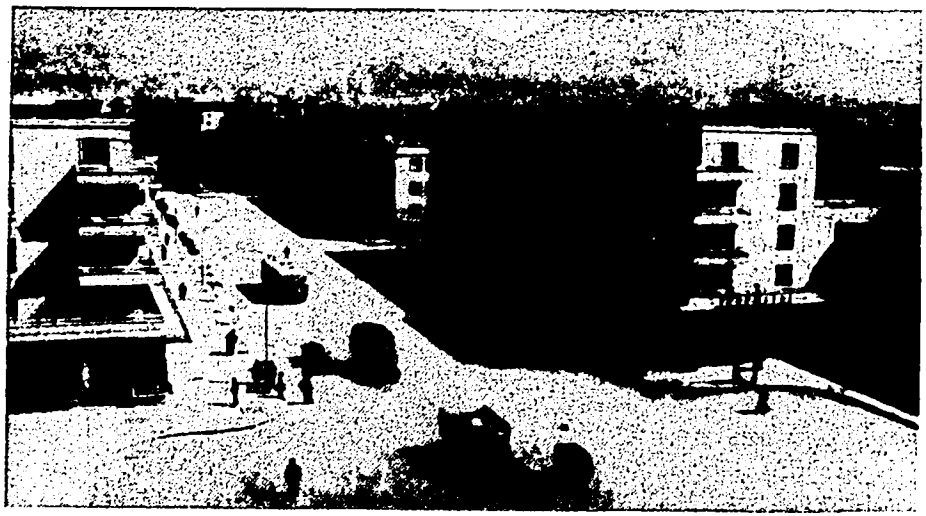

Tirana.

IX VI i.e.n. De la mijlocul sec. al VI-lea i.e.n. pînă la cucerirea lui de către Alexandru Macedon (332 i.e.n.) a făcut parte din Imperiul persan. Ocupat de romani (64 i.e.n.), de arabi (638), de turcii selgiucizi (1098), de cruciaţi (1124), oraşul nu a mai avut un rol însemnat în istorie.

tir (fr. *tir*, din *tirer* „a trage"), ramură de sport practicat cu arcul, arbaleta sau cu diferite tipuri şi calibre de arme de foc. Cuprinde o diversitate de probe clasice (care fac parte din programul campionatelor mondiale, europene şi al jocurilor olimpice), grupurile mari de arme cu care se trage fiind: arma de calibru redus, arma de calibru mare, pistoalele, puştile de vînătoare. Probele de **t.** variază după poziţia trăgătorului (în picioare, în genunchi, culcat), după timp (ex. pistol-viteză), după locul de aruncare a ţintelor (ex. talere aruncate din şanţ) etc. În România, practicarea tirului sportiv a început în 1862, cînd a luat fiinţă, la Bucureşti, „Societatea pentru dare la semn". Trăgătorii români au obţinut rezultate remarcabile în întrecerile internaţionale.

tirádă (ital. *tirata*, din *tirare* „a trage"), fragment retoric dintr-o operă dramatică de o anumită întindere, caracterizat printr-o deosebită intensitate afectivă şi uneori prin tonul emfatic. Este caracteristică genului oratoric şi apare în tragedia clasică şi în drama romantică. În comedia satirică este folosită pentru sporirea forţei de ridiculizare a unor personaje. Debitată cu patos, **t.** este un pasaj de virtuozitate pentru interpret.

tiragéţi, denumire a populaţiei scito-sarmatice de pe malul stîng al fluviului Tyras (Nistru), menţionată în „Geografia" lui Strabo.

tiráj (TEHN.), diferenţă între presiunile statice în două secţiuni ale unui canal, conductă etc., care asigură circulaţia (curgerea) unui fluid gazos (aer comburant, gaze de ardere etc.) într-o instalaţie de încălzire cu focar. **T.** poate fi: *natural*, cînd se datoreşte diferenţei dintre greutatea specifică a unei coloane de gaze fierbinţi din instalaţie şi greutatea specifică a unei coloane de aer de aceeaşi înălţime; *artificial*, cînd se obţine prin acţiunea unui ventilator; *combinat*, la care diferenţa de presiune, neacoperită de *t. natural*, este dată de un ventilator.

tirán v. **despot.**

Tirana, capitala R.P. Albania, situată în partea centrală a ţării, la contactul zonei colinare cu cîmpia litorală din vest. 146 500 loc. (1962). Este cel mai important centru politic, economic şi cultural al ţării. **T.** dă mai mult de 1/5 din producţia industrială a Albaniei. Este dezvoltată industria energiei electrice, textilă, constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor, de prelucrare a lemnului, industria pielăriei, alimentară etc. Partea de est a oraşului este bogată în monumente arhitectonice. În ultimii ani s-au ridicat multe construcţii noi. Universitate, instituţii de cultură (teatre, muzee). Nod rutier şi aeroport cu legături internaţionale. — *Istoric.* Menţionată documentar pentru prima oară în sec. al XV-lea; din 1920, capitala Albaniei. În 1939 a fost ocupată de fasciştii italieni. La 8 noiembrie 1941 a fost creat la **T.**, în ilegalitate, Partidul Comunist din Albania. Între 1939 şi 1944 a fost un important centru al luptei împotriva cotropitorilor fascişti. Armata de eliberare naţională albaneză a eliberat **T.** la 17 noiembrie 1944.

tiranie 1. (În Grecia antică în sec. VII—VI i.e.n.) Formă de conducere politică, apărută în condiţiile decăderii aristocraţiei gentilice, ale democratizării vieţii politice şi ale întemeierii oraşelor-state *(polisurile)*; mai tîrziu, în sec. al IV-lea i.e.n., ca expresie a crizei polisurilor, **t.** a reapărut sub denumirea de „noua tiranie". Prin

extensiune, termenul de **t.** a căpătat, ulterior, sensul de despotism. 2. V. *signorie* (¹).

tiránt (CONSTR.), element de construcție, cu lungime mare în raport cu celelalte dimensiuni, confecționat din cabluri, lanțuri, bare de oțel sau din beton armat și care are rolul de a prelua numai forțe de întindere. **T.** sînt folosiți pentru suspendarea ori pentru ancorarea unor elemente de construcție sau pentru a prelua împingerile orizontale ale unor cadre, arce, bolți etc.

tiratrón (ELT., TELEC.), dispozitiv electronic cu trei electrozi (un anod, un catod și un electrod de comandă), care funcționează în regim de comutație, putîndu-se afla în două stări: *starea de conducție*, caracterizată printr-o rezistență electrică foarte mică, o tensiune de anod (tensiunea dintre anod și catod) mică și un curent anodic mare, și *starea de blocare*, caracterizată printr-o rezistență foarte mare, o tensiune de anod mare și un curent anodic foarte mic, practic nul. Electrodul de comandă are numai rolul de a stabili momentul începerii stării de conducție (momentul aprinderii la **t.** cu gaz sau momentul amorsării la **t.** semiconductoare). Dacă **t.** este alimentat în curent alternativ, în fiecare semiperioadă pozitivă el se află în starea de conducție în intervalul de timp dintre momentul aprinderii (respectiv al amorsării) și sfîrșitul semiperioadei respective, rămînînd în starea de blocare în restul perioadei. Reglînd tensiunea sau curentul electrodului de comandă, se poate modifica durata stării de conducție și deci valoarea medie a curentului anodic. **T.** de putere mare sînt utilizate ca redresoare comandate, invertoare, elemente pentru comanda motoarelor electrice etc., iar cele de putere mică în instalațiile de reglare automată, ca oscilatoare de relaxare etc.

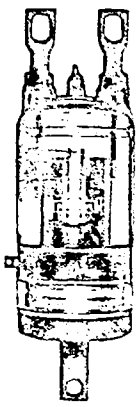

Tiratron

Tireniană, *Marea* ~, parte a Mării Mediterane, cuprinsă între Peninsula Italică, insulele Sicilia, Sardinia și Corsica. Adîncimea maximă: 3 630 m. Bogată în pește. Principalele porturi: Neapole și Palermo.

tireoglobulină (BIOCHIM.), proteină complexă din glanda tiroidă, cu un bogat conținut de iod. Constituie forma de depozit a celor doi hormoni tiroidieni: tiroxina și triiodotironina, precum și a monoiodotirozinei și a diiodotironinei. **T.** are o greutate moleculară de 650 000—700 000 și conține iod 0,5—1,0 γ%.

tireoprív (MED.), sindrom care apare în urma îndepărtării chirurgicale complete a glandei tiroide. Manifestările clinice sînt asemănătoare cu cele din hipotiroidism și duc la apariția mixedemului operator.

tireotoxicóză (MED.), stare patologică provocată de intoxicarea organismului cu hormoni tiroidieni secretați în prea mare cantitate. **T.** apare în special la bolnavii cu adenom toxic.

tireotróp (BIOCHIM.), hormon secretat de hipofiza anterioară. Este o glicoproteină cu greutate moleculară mică și conține 6% glucide. **T.** are rolul de a stimula și a controla funcția tiroidei (extirparea hipofizei anterioare duce la atrofia tiroidei). Se mai numește *tireostimulină*, *tireotrofină*, *TSH*.

Tiresias (în mitologia greacă), renumit prezicător din Teba, care apare deseori în ciclul legendelor tebane. În tragedia „Edip rege" de Sofocle, el este cel care dezvăluie crimele săvîrșite involuntar de Edip și îl sfătuiește pe Creon să-l izgonească din cetate.

tirfón (C.F.), șurub de formă specială, cu filet triunghiular, folosit pentru fixarea șinelor de cale ferată pe traverse.

Tirint, oraș străvechi din Argolida (Grecia), situat la sud-est de Micene, în imediata apropiere a litoralului. Aici s-a descoperit un palat princiar din perioada miceniană, construit din blocuri enorme de piatră (ziduri ciclopice), devenit celebru.

tiristór (ELT., TELEC.), dispozitiv semiconductor cu trei electrozi, constituit dintr-un cristal, de obicei de siliciu, în care s-au creat patru domenii succesive cu tipuri de conducție alternante pozitive (*p*) și negative (*n*), și anume: *p—n—p—n*. Anodul este legat la domeniul extrem de tip *p*, catodul la domeniul extrem de tip *n*, iar electrodul de comandă la domeniul de tip *p* (numit poartă), alăturat domeniului catodic. **T.** funcționează ca o diodă de putere cu electrod de comandă, putînd avea două stări distincte (de conducție și de blocare), ale căror durate, în intervalul semiperioadelor pozitive, pot fi variate prin modificarea tensiunii aplicate electrodului de comandă. **T.** au utilizări asemănătoare cu ale tiratroanelor și ignitroanelor, pe care tind din ce în ce mai mult să le înlocuiască.

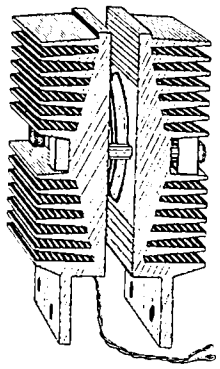

Tiristor

tirít (ELT.), material obținut prin aglomerarea la temperaturi înalte a granulelor de carbură de siliciu cu un liant argilos. Piesele de **t.**, în formă de disc, de segmenți sau de potcoavă, sînt folosite în construcția descărcătoarelor electrice cu rezistență variabilă.

tiroídă (gr. *thyreos* „scut, pavăză" și *eidos* „formă"; ANAT., MED.), una dintre cele mai voluminoase glande endocrine din organism (20—25 g la adultul normal). Situată în regiunea gîtului, **t.** este alcătuită din doi lobi latero-traheali, uniți pe fața anterioară a traheii printr-un istm situat imediat sub cartilagiul cricoid. Activitatea

t. este controlată de hormonul tireotrop hipofizar, care stimulează biosinteza hormonilor tiroidieni, tiroxina și triiodotironina. Hormonii tiroidieni stimulează arderile tisulare (favorizînd consumul de oxigen), de asemenea stimulează creșterea normală, diferențierea și intervine în funcțiunea diverselor organe, aparate și sisteme (sistem nervos, aparat cardiovascular, aparat digestiv, gonade etc.) și în reglarea diverselor metabolisme (protidic, lipidic, glucidic, hidromineral). Absența congenitală a tiroidei la nou-născuți sau îndepărtarea chirurgicală a acesteia la animale tinere este urmată de tulburări de creștere, modificări profunde în dezvoltarea sistemului nervos (cretinism) și tulburări metabolice accentuate, însoțite de modificări trofice. La adulți, îndepărtarea tiroidei se manifestă în special prin tulburări nervoase și metabolice, apatie, tendință la obezitate și tulburări trofice.

tiroxină (BIOCHIM.), hormon tiroidian derivat din tirozină, conținînd 65% iod; este o tetraiodotironină. **T.** este sintetizată în glanda tiroidă și secretată în circulația sanguină. Este considerată un hormon al metabolismului. Preparată sintetic, **t.** se utilizează în tratamentul insuficiențelor tiroidiene.

tirozină (BIOCHIM.), aminoacid ciclic (β-hidroxifenilalanina). **T.** nu poate fi sintetizată de organism și trebuie introdusă o dată cu alimentația; lipsa ei din alimente produce tulburări de nutriție. **T.** este precursorul hormonilor tiroidieni, adrenalinei și pigmenților melanici.

Tirpitz *[tîrpiț]*, Alfred von (1849—1930), amiral și om politic german, unul dintre reprezentanții notorii ai pangermanismului. Între 1897 și 1916 a fost ministru al marinei.

Tirso de Molina (pe numele adevărat *Gabriel Téllez*) (1583—1648), dramaturg și poet spaniol, format în ambianța spirituală a umanismului. Discipol al lui Lope de Vega, a fost continuatorul acestuia în întemeierea teatrului național spaniol. A participat la vii polemici literare, combătînd pe adepții gongorismului. Din cele 300 de piese scrise de el (comedii de moravuri, drame ș.a.) au rămas 115. Tablouri realiste ale amoralismului societății spaniole a timpului, comediile sale se disting prin libertatea și virulența satirei, studiul aprofundat al caracterelor, majoritatea feminine, și prin ingenioasa complicare a intrigii. Virtuozitatea și strălucirea dialogului, ca și exuberanța expresiei, sînt servite de o profundă stăpînire a limbii („Batjocoritorul din Sevilla și oaspetele de piatră", în care apare pentru prima oară cristalizat în teatru personajul lui Don Juan Tenorio, „Necredinciosul pedepsit", „Don Gil de Ciorap Verde", trad rom., ș.a.). A mai scris tragedii („Îndrăgostiții din Teruel" ș.a.) și drame cu subiect religios.

Tirteu (sec. VII î.e.n.), poet elegiac grec, probabil atenian ca origine și spartan prin adopție. Creația sa cuprinde „Cîntece războinice" și „Elegii", însuflețite de patriotism. După legendă, **T.** i-a înflăcărat pe spartani în timpul celui de-al doilea război al acestora pentru cucerirea Messeniei.

Tisa, rîu (966 km), afluent pe stînga al Dunării. Izvorăște din Carpații Păduroși (Uniunea Sovietică), formează pe 60 km granița dintre Republica Socialistă România și Uniunea Sovietică, străbate partea estică a Cîmpiei Panonice și confluează cu Dunărea pe teritoriul R.S.F. Iugoslavia, în amonte de Belgrad. Afluenți principali: Someșul, Crișurile, Mureșul (din Republica Socialistă România). Pe teritoriul R.P. Ungare, **T.** este îndiguită. La Tiszalök (R.P. Ungaria) s-a construit o hidrocentrală. Apele rîului sînt folosite intens pentru irigații.

tisa, cultură neolitică, răspîndită în regiunile de șes din centrul și sudul Ungariei, nordul Serbiei, precum și pe teritoriul României, în Crișana și Banat, cu unele influențe în vestul Transilvaniei. Are mai multe faze în evoluție, cuprinzînd întreg neoliticul. Se caracterizează mai ales prin ornamentarea ceramicii cu motive decorative și picturale, imitînd împletituri și țesături (stil textil).

tisă *(Taxus baccata)*, arbore sau arbust din familia taxaceelor, înalt pînă la 15 m, cu tulpina dreaptă, scoarța roșie-brună și frunze liniare moi, lungi de 1,5—3 cm. Lemnul de **t.** este foarte prețios, utilizat în sculptură și tîmplărie fină. În țara noastră, **t.** crește sporadic în etajul montan din Carpați, izolat sau în mici pîlcuri.

Tisă

Tischbein *[tișbain]*, familie de pictori germani. Cel mai important este *Johann Heinrich Wilhelm T.* (1751—1829), reprezentant al neoclasicismului. A pictat mai multe compoziții istorice, cîștigîndu-și renumele mai ales prin opera portretistică („Goethe în Campagna", 1786—1788).

Tiselius, Arne Wilhelm Kaurin (n. 1902), biochimist suedez, specialist în biologia macromoleculară și în metodele de separare biochimică. Profesor la Universitatea din Uppsala, membru al Academiei Regale de Științe din Suedia, membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A izolat și a identificat diverse proteine din lichidele organice, atît din sînge, cît și din lapte, prin electroforeză. A obținut și a separat prin absorbție diferiți acizi aminați. Are lucrări despre difuziunea și agitația moleculară. Premiul Nobel (1948).

Tismana, depresiune situată în nordul Olteniei, parte componentă a Depresiunii subcarpatice oltene. Este formată din depozite pliocene și cuaternare (pietrișuri, nisipuri și argile). Centrul depresiunii **T.** are caracter subsident. În depresiune se practică agricultura și creșterea animalelor pe baza pășunilor naturale. Aici se află celebra mănăstire Tismana, situată într-o poziție naturală impresionantă, deasupra unei cascade. Întemeiată de către Nicodim în vremea lui Vladislav I (Vlaicu) (1364—c. 1377), biserica a fost refăcută integral în 1540. Valoros ansamblu de

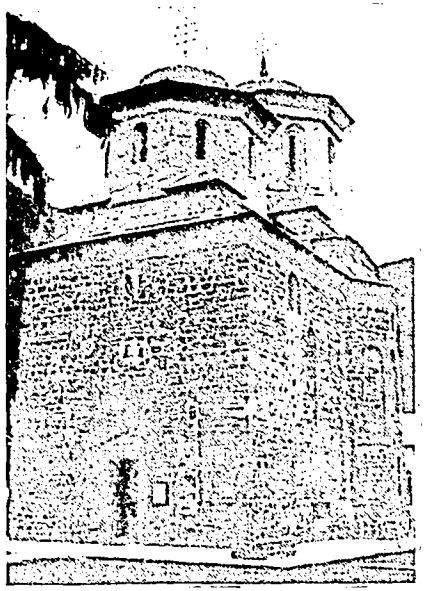

Mănăstirea Tismana

picturi murale (1541 și 1732). Cetatea mănăstirească și construcțiile anexe au fost refăcute în sec. al XIX-lea în stil neogotic.

Tiso, Jozef (1887—1947), conducător al fasciștilor slovaci, preot catolic. A fost președintele statului slovac fascist (1939—1945). După al doilea război mondial a fost condamnat la moarte pentru crime împotriva poporului.

Tisse, Eduard Kazimirovici (1897—1961), operator de film sovietic. Începînd să lucreze jurnale de actualități în timpul războiului civil, a devenit celebru (socotit în anii 1920—1930 cel mai bun operator cinematografic din lume) în urma colaborării sale la filmele lui Serghei Eisenstein: „Greva", „Crucișătorul Potiomkin", „Octombrie", „Vechiul și noul", „Que viva Mexico", „Aleksandr Nevski", „Ivan cel Groaznic". Stilul său e bazat pe reliefarea detaliului, efecte de lumină și îndrăznețe racursiuri.

tisulár (fr. *tissu* „țesut"; ANAT., MED.), care se referă la țesuturile animale (ex. proces **t.**, anatomie **t.**, denumire mai veche a histologiei etc.).

Tisza *[tiso]*, István (1861—1918), conte, om politic ungur, prim-ministru al guvernului ungar între anii 1903—1905 și 1913—1917. A fost unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului național al muncii *(Nemzeti Munkapárt)*, care reprezenta interesele capitalului financiar, ale burgheziei industriale și ale marilor moșieri. A dus o politică antimuncitorească și de maghiarizare forțată a naționalităților asuprite, în special a românilor și a rutenilor. Adept fervent al menținerii regimului dualist, a militat pentru o strînsă colaborare cu Germania, raliindu-se politicii externe agresive a acesteia. În timpul revoluției din Ungaria a fost condamnat la moarte și executat.

titán (CHIM.), *Ti*. Element cu nr. at. 22; gr. at. 47,90; gr. sp. 4,49; p.t. 167° C; p.f. 3 260° C. Este situat în grupa a IV-a a sistemului periodic. Se găsește în natură, în special sub formă de bioxid de **t.**, în rutil și ilmenit. La temperatură joasă e stabil la aer; încălzit, trece în TiO_2. În acizi se dizolvă greu. Formează combinații în stările de valență, 4, 3 și 2, primele fiind cele mai stabile. Se întrebuințează, sub forma aliajului ferotitan, ca adaos la oțelurile speciale, pentru îmbunătățirea proprietăților lor mecanice.

Titani, uriași legendari din mitologia greacă, copiii lui Uranus și ai Geei; întruchipau diferitele forțe ale naturii. Printre cei mai vestiți **T.** se numără *Ocean*, *Iapet*, *Cronos* și surorile lor *(titanide)*: *Mnemosina*, *Temis* și *Rhea*. Tatăl lor i-a închis în străfundurile Pămîntului, de unde au fost eliberați de Cronos. Ulterior s-au războit zece ani cu Zeus și cu ceilalți zei olimpieni, ajutați de uriașii Hecatonhiri (război denumit *Titanomahia*). Fiind înfrînți, **T.** au fost aruncați de stăpînul Olimpului în Tartar.

titanít (MINER.) v. **sfen.**

Titicaca, lac tectonic situat în Munții Cordilieri, pe granița dintre Peru și Bolivia, la 3 812 m altitudine. Suprafața: 8 340 km² (cel mai mare lac alpin de pe glob). Adîncimea maximă: 304 m. Navigabil.

títlu 1. (DR.) **a)** Act sau fapt juridic care constituie temeiul unui drept invocat (ex. **t.** de proprietar ori de moștenitor). **b)** Înscrisul cu care se dovedește titlul **(a). c)** (În dreptul burghez) Act constatator al unor drepturi care se negociază la bursă (ex. **t.** la ordin, **t.** la purtător, **t.** nominativ). **d)** *Titlu executor*, hotărîre judecătorească sau orice alt înscris prevăzut de lege care permite executarea silită. **2.** Calificare dobîndită de o persoană în urma unor studii speciale. — *Titluri științifice*, titluri care se acordă de către instituțiile învățămîntului superior, în condițiile prevăzute de lege, persoanelor cu activitate deosebită în domeniul științei și culturii. În Republica Socialistă România se acordă următoarele *t.ș.*: *doctor* într-o anumită ramură a științei; *doctor-docent* în științe și *doctor honoris causa*. Titlul de *doctor* este acordat persoanelor care iau doctoratul, constînd dintr-un stagiu de pregătire și susținerea unei teze care aduce o contribuție personală meritorie la rezolvarea unei probleme teoretice sau

Lupta unui Titan cu Poseidon

tehnice-științifice. El poate fi atribuit și de institutele Academiei. Titlul de *doctor-docent* în științe este acordat persoanelor care au titlul de doctor, s-au distins printr-o activitate științifică îndelungată și au efectuat lucrări care reprezintă o contribuție valoroasă la progresul științei. Titlul de *doctor honoris causa* este acordat unor cetățeni români sau străini care s-au distins prin realizări deosebit de importante în domeniul științei, tehnicii, culturii, prin servicii de mare însemnătate aduse patriei și umanității. — *Titluri de distincție*, titluri ce se acordă în Republica Socialistă România de Consiliul de Stat persoanelor care s-au distins prin merite deosebite în domeniul științei, culturii, artei, învățământului, ocrotirii sănătății, al agriculturii sau al sportului. În Republica Socialistă România există următoarele *t. de d.*: om de știință emerit, artist al poporului, artist emerit, colectiv artistic emerit, maestru emerit al artei, profesor emerit, învățător emerit, medic emerit, zootehnist emerit, medic veterinar emerit, maestru emerit al sportului. **3.** (FIN.) *Titlu de valoare* (în capitalism), înscris imprimat, semnat, transmisibil și negociabil, care face obiectul tranzacțiilor financiare și a cărui proprietate conferă un drept de asociere sau de creanță. După natura lor, *t. de v.* (valorile mobiliare) se împart în: titluri de stat, acțiuni, obligațiuni, părți de fondator etc. Din punctul de vedere al formei și al transmiterii proprietății, *t. de v.* pot fi: *t. de v. la purtător*, cînd numele proprietarului nu este înscris pe ele, transmiterea se face prin simplă înmînare, fără formalități; iar beneficiile se încasează prin prezentarea cupoanelor; *t. de v. nominative*, cînd numele proprietarului este înscris pe ele, iar transmiterea se poate face numai prin intermediul unui agent oficial de schimb de pe lîngă bursa de valori cu dovedirea identității și a proprietății etc., iar beneficiile se încasează prin prezentarea titlului și a certificatului nominativ; *t. de v. la ordin*, cînd sînt transmisibile prin gir, iar beneficiile pot fi încasate de ultimul deținător în condiții similare cu titlurile nominative; *t. de v. mixte*, care sînt nominative în ce privește proprietatea și la purtător în ce privește beneficiul. **4.** (METAL.) Proporție de metal prețios, aur sau argint, dintr-un aliaj, exprimată în părți la mie (ex. aurul pur are **t.** 1 000, aurul de 18 carate are **t.** 750).

Tito, Iosip Broz (n. 1892), președinte al R.S.F. Iugoslavia (din 1953), președinte al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia (din 1966). Membru al Partidului social-democrat din Croația și Slovenia din 1910, a devenit în 1920 membru al P.C. din Iugoslavia. Din 1934 membru în C.C. și apoi în Biroul Politic al C.C.

I. B. Tito

al P.C. din Iugoslavia, iar în 1937—1952 secretar general al C.C. al P.C.I.; între 1952 și 1966 a fost secretar general al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost comandant suprem al Armatei naționale de eliberare și al detașamentelor de partizani din Iugoslavia (1941—1945) și președinte al Comitetului național de eliberare a Iugoslaviei (1943—1945). Pentru meritele sale militare i s-a conferit, în 1943, titlul de mareșal al Iugoslaviei. Din 1945 este comandant suprem al forțelor armate ale Iugoslaviei. În 1945—1953 a fost președinte al guvernului federal și ministru al apărării naționale, președinte al Comitetului Executiv al Frontului Popular, iar în 1953—1963 președintele Veceі Executive Federale.

titónic (STRAT.) v. **portlandian.**

titrare (CHIM.), operație folosită în volumetrie pentru a determina cantitatea de substanță conținută într-o soluție. În acest scop, soluției de analizat i se adaugă treptat o soluție de concentrație exact cunoscută a unui reactiv care reacționează cantitativ cu substanța respectivă, măsurîndu-se volumul consumat pînă la punctul de echivalență (sfîrșitul reacției). Punctul de echivalență este indicat cu ajutorul indicatorilor (în **t.** obișnuită), prin variația conductivității electrice a soluției (în **t.** conductometrică), prin variația potențialului (în **t.** potențiometrică) etc.

titru (CHIM.), cantitatea de substanță, exprimată în grame, conținută într-un mililitru de soluție. Se folosește în analiza volumetrică.

Titta, Ruffo (1877—1953), cîntăreț italian. A evoluat pe scenele celor mai mari teatre din lume, devenind celebru datorită interpretărilor profund dramatice, susținute de ampla sa voce de bariton, cu un timbru cald, precum și dicțiunii impecabile.

Titu, localitate de tip urban în reg. București, reședință de raion, situată în Cîmpia Română, în nord-vestul orașului București. 3 000 loc. (1965). Industrie alimentară (fermentație de tutun, panificație). Nod de cale ferată. — *Raionul T.*, cu 108 000 loc. (1961). Exploatări de gaze naturale (Gura Șuții). Cultura cerealelor, a plantelor industriale, pomicultură și creșterea animalelor.

Titulescu, Nicolae (1882—1941), om politic și eminent diplomat român. După studii strălucite la Paris, a fost profesor de drept civil la universitățile din Iași și din București. A fost membru al Academiei Române, doctor honoris causa al Universităților din Atena și Bratislava, președinte al Academiei diplomatice internaționale. A fost ministru de finanțe (1917 și 1920—1921), delegat la Conferința de pace de la Paris (1920), ministru plenipotențiar la Londra (1922—1927), ministru de externe (1927—1928 și 1932—1936), delegat permanent (1920—1936) al României la Liga Na-

țiunilor (al cărei președinte a fost ales în 1930 și în 1931, singurul care a deținut această funcție de două ori), remarcîndu-se printr-un strălucit talent oratoric, servit de o documentație vastă și o riguroasă argumentație. Deși îngrădite de ideologia burgheză, de regimul politic în care a trăit, gîndirea și acțiunile diplomatice ale lui **T.** au fost remarcabile prin luciditatea și realismul lor. El a militat pentru suveranitatea și egalitatea tuturor statelor în relațiile internaționale, pentru securitate colectivă și prevenirea agresiunii. În articolul „Suveranitatea statelor", publicat în „Dictionnaire diplomatique", vol. II, subliniind că o colaborare internațională nu este posibilă decît între state egale în drepturi, **T.** a combătut concepția suprastatului. Considerînd depășită vechea diplomație de cancelarie, **T.** a fost protagonist al „diplomației în mișcare", pusă în serviciul asigurării păcii, pe care, într-o conferință de mare răsunet intitulată „Dinamica păcii", o definea ca „fenomen al mișcării". „Dinamica păcii" însemna în concepția lui **T.** realizarea unui progres continuu în viața internațională, pe etape, de la național, prin regional, la universal. Diplomat patriot, **T.** și-a bazat întreaga activitate pe problemele majore, fundamentale, ale politicii externe a României. După instaurarea hitlerismului în Germania, dîndu-și seama de pericolul pe care-l reprezenta acesta pentru România (ca și pentru alte state europene), **T.** a depus o vie activitate în direcția întăririi colaborării internaționale, în interesul păcii și securității europene. Pe linia aceasta, **T.** a semnat la Londra, în 1933, în numele guvernului României, convenția de definire a agresorului și a depus eforturi remarcabile pentru încheierea în 1933 a Micii Înțelegeri și pentru încheierea în 1934 a Înțelegerii Balcanice, pacte regionale în care vedea o pavăză împotriva agresiunii; pe linia promovării unor relații de bună vecinătate între România și U.R.S.S., a depus străduințe pentru stabilirea de relații diplomatice cu aceasta și a făcut demersuri pentru încheierea unui pact de asistență mutuală între cele două state. Nemulțumite de politica externă preconizată de **T.**, cercurile politice cele mai reacționare, prohitleriste, din țară și guvernele Germaniei hitleriste și Italiei fasciste au făcut presiuni pentru înlăturarea lui. În august 1936, Carol al II-lea

N. Titulescu

l-a înlăturat din guvern; **T.** a plecat în Elveția, apoi în Franța, la Cannes, unde a și murit. În emigrație a continuat să acționeze, folosind orice prilej pentru a promova ideea menținerii păcii; a conferențiat la Academia diplomatică din Paris, în Camera Comunelor, la universitățile din Oxford și Cambridge etc. și a fost ales președinte de onoare al Comitetului român al Reuniunii Universale pentru Pace.

Titus (Titus Flavius Vespasianus), împărat roman (79—81), fiul și urmașul lui Vespasian. În timpul domniei tatălui său a condus armatele romane în Germania, în Britania și apoi în Iudeea, unde, în anul 70, a înfrînt răscoala iudeilor, cu care prilej a cucerit și a dărîmat Ierusalimul.

Titus Livius (59 î.e.n. — c. 16 e.n.), istoric roman, unul dintre cei mai însemnați reprezentanți ai istoriografiei romane. **T.L.** nu a luat parte la viața politică și la războaie, consacrîndu-se exclusiv scrisului. Principala sa operă, „Ab Urbe Condita" (De la întemeierea Romei), în 142 de cărți (din care nu s-au păstrat decît 35, conținutul celorlalte fiind cunoscut doar din expuneri scurte ale scriitorilor de mai tîrziu), înfățișează istoria romană pînă în anul 9 î.e.n. Potrivit pregătirii sale de retor și concepției sale moralizatoare, de admirator al trecutului, pe care-l glorifică opunîndu-l prezentului, **T.L.** nu face o analiză critică a evenimentelor și legendelor istorice (pe care le-a preluat din analistica romană și de la Polibiu), ci o expunere în care primează scopul instructiv și forma agreabilă, acordînd de aceea mai puțină atenție adevărului istoric. Datorită felului interesant și strălucit al expunerii, **T.L.** a fost unul dintre cei mai populari istorici ai antichității, foarte citit și imitat de majoritatea istoricilor romani.

tixotropie (CHIM.), transformare reversibilă a unui gel în sol sub influența unei acțiuni mecanice (ex. agitare, acțiunea ultrasunetelor etc.). După încetarea acțiunii mecanice, solul obținut trece din nou în gel.

Tiziano *[tițiáno]*, Vecellio (c. 1477—1576), pictor italian, strălucit reprezentant al școlii venețiene din perioada Renașterii tîrzii. Născut la Pieve di Cadore, a studiat la Veneția, în atelierele lui Gentille și Giovanni Bellini și a lucrat, în 1508, cu Giorgione, care inaugura „maniera grande". Devenit pictor oficial al Veneției în 1516, **T.** s-a bucurat de un mare renume, lucrînd pentru cele mai de seamă personalități ale timpului (Carol al V-lea, Francisc I, Filip al II-lea, papa Paul al III-lea ș.a.). Creația sa, care a abordat genuri variate (compoziții cu teme biblice, istorice, mitologice și portrete), se împarte în două mari perioade: prima, pînă în 1540, în care exprimă încă idealurile Renașterii, și a doua, după această dată, în care răzbat ecourile atmosferei venețiene, agitate de războaiele franco-spaniole și de acțiunile Contrareformei. În prima perioadă, în opera lui **T.** se resimt influențele lui Giorgione, personajele fiind caracterizate prin sănătate fizică, echilibru spiritual, însușiri exprimate prin gestul calm și prin exaltarea frumuseții fizice, în special a

nudului feminin. Elogiul adus vieții apare în special în tablourile inspirate din mitologie: „Flora" (1515—1516), „Amor sacru și amor profan" (1510—1515), „Bachus și Ariadna" (1523), „Venus din Urbino" (1535), dar și în temele religioase („Madona Pesaro", 1524, reprezentare a unei țărance din regiunea natală; „Înălțarea",

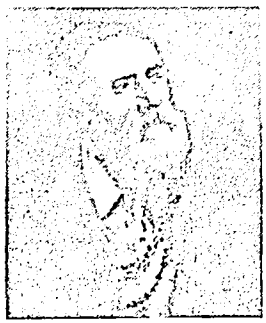

Tiziano

1518). Cultul frumuseții naturale apare la **T.** și în peisajele din compoziții cu coline unduioase și cu orizonturi largi. Puterea de caracterizare a individualității umane, prezentă în toate compozițiile, este subliniată mai ales în portrete. Fiecare portret al lui **T.**, surprinzînd complexitatea caracterului, este dominat de reliefarea unei trăsături specifice (siguranța de sine, trufia etc.), implicit a poziției sociale a celui portretizat („Tînărul cu mănușa", „Carol al V-lea"). Continuînd pe Giorgione, **T.** aplică și dezvoltă tehnica culorii ca mijloc de expresie plastică, folosind un cromatism bogat, senzual și strălucitor, obținut prin procedeul „impasto" (suprapunerea păstoasă a culorii). În cea de-a doua perioadă a creației sale, sub influența lui Michelangelo și a manierismului, în opera lui **T.** apar probleme noi de conținut și de tehnică. El exagerează mișcările, urmărește efecte dramatice, transformă portretele în scene complexe („Martiriul sfîntului Laurențiu", „Marsyas", „Portretul papii Paul al III-lea"). În același timp, **T.** accentuează contrastele de umbră și de lumină și folosește o cromatică cu rezonanțe profunde și strălucitoare, roșul, albastrul, verdele și brunul fiind nuanțate în tranziții armonioase. Prin opera sa vastă și prin rezolvările plastice aduse, **T.** este considerat ca unul dintre primii pictori moderni. El a exercitat o mare influență atît asupra contemporanilor, cît și asupra unor artiști celebri, ca Rubens, Velasquez, Delacroix, Watteau. În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România i se atribuie lui **T.** „Suzana și cei doi bătrîni", iar în Muzeul Brukenthal este reprezentat prin „Ecce homo".

Ticina, Pavlo Grigorievici (n. 1891), poet și critic literar sovietic ucrainean, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. După debuturi influențate de simbolism (vol. „Clarinete solare", 1918), s-a afirmat cu versuri prin care aderă la idealurile Revoluției din Octombrie (vol. „Plugul", 1920; „Vînt dinspre Ucraina", 1924; „Partidul conduce", 1933; „Sentimentul familiei unice", 1938). A scris poezii patriotice de o autentică înclinație meditativă. Îmbinarea tradiției folclorice cu neîncetata căutare de forme noi, moderne, expresia laconică, metafora rară și neologismul subtil caracterizează creația lui **T.** Premiul de stat al U.R.S.S.

tîlhărie (DR.), infracțiune care constă în luarea unui lucru mobil din posesiunea sau detențiunea altuia, prin folosirea de violență sau de amenințări, în scopul însușirii lui pe nedrept. Constituie **t.** și furtul urmat de violență sau de amenințări pentru păstrarea lucrului furat, pentru înlăturarea urmelor infracțiunii ori pentru ca făptuitorii să-și asigure scăparea. — *T. calificată*, tîlhărie săvîrșită în unele împrejurări agravante (ex. în timpul nopții ori de către o persoană mascată sau înarmată sau prin violențe care au avut ca urmare vătămări corporale ori moartea victimei).

tîlv *(Lagenaria gourda)*, plantă erbacee anuală din familia cucurbitaceelor, cu tulpina tîrîtoare sau agățătoare, flori albe și fructul lung pînă la 150 cm, cilindric, cu o singură umflătură ovoidă la vîrf. Înainte de maturitate, fructele se consumă ca legume.

„Tînărul leninist", ziar, organ central al Uniunii Tineretului Comunist din România apărut ilegal în perioada decembrie 1924—mai 1936.

„Tînărul leninist", revistă lunară editată de C.C. al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România. Apare la București, din mai 1951.

„Tînărul scriitor", organ al Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România, apărut lunar, la București, între 1 octombrie 1951 și 31 decembrie 1957.

Tîndală, personaj comic din snoavele românești, greoi la minte și neîndemînatic, care-și pierde vremea de pomană (tîndălește). Prin trăsăturile sale, **T.** este opus lui P ă c a l ă, simbolul agerimii și îndemînării.

Tîneanov, Iuri Nikolaevici (1894—1943), scriitor sovietic rus. În romanele „Kiuhlea" (1925, închinat poetului decembrist Kiuhelbeker) și „Moartea lui Vazir-Muhtar" (1927—1928, despre viața și activitatea lui Griboedov), **T.** înfățișează destinul tragic al personalității în condițiile regimului autocrat. În romanul „Pușkin" (1935, neterminat), **T.** zugrăvește cu măiestrie copilăria și tinerețea marelui poet rus, pe un vast fundal social-politic și cultural. Este autorul povestirii de mare forță satirică „Locotenentul invizibil".

tîrg 1. (În evul mediu în țările române) Denumirea așezărilor orășenești, cu funcții comerciale și meșteșugărești, subordonate domniei. V. și o r a ș. **2.** Piață comercială, organizată periodic într-un loc stabilit. **T.** constituie una dintre cele mai vechi forme ale comerțului; ele erau îmbinate uneori cu distracții, care aveau loc cu prilejul diferitelor sărbători religioase sau populare (ex., în România, sînt cunoscute **t.** de la sfîntul Ilie, **t.** Moșilor, **t.** de la Sibiu, de la Riureni, precum și bîlciul internațional de la Cîmpulung-Muscel din sec. XVI—XVII). Cu timpul, **t.** s-au transformat în *t. de mostre*, *de exponate* etc. În țara noastră, în prezent, în afara unor tîrguri tradiționale, se organizează pe-

riodic Pavilionul de mostre și expoziții. Din punctul de vedere al componenței participanților, **t.** pot fi: mondiale, internaționale, naționale, regionale și locale. Prin caracterul și conținutul lor, **t.** contemporane pot fi generale sau specializate, în ultimul timp existînd tendința pentru **t.** de mostre specializate. Cele mai cunoscute **t.** internaționale sînt organizate la Leipzig, Londra, Paris, Lyon, Milano, Viena, Salonic, Poznań, Zagreb, Damasc, New Delhi, Izmir, Osaka. V. și comerț exterior; expoziție.

tîrgovéți (în evul mediu în țările române), denumirea locuitorilor tîrgurilor.

Tîrgoviște, oraș regional în reg. Ploiești, reședință de raion, situat pe valea Ialomiței. 47 940 loc. (1965), cu localități subordonate. Industrie a construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor (utilaj petrolier), de reparații metalice, chimică, alimentară (amidon, spirt), de prelucrare a lemnului etc. Orașul **T.** este bogat în monumente istorice: ansamblul curții domnești, datînd din vremea lui Mircea cel Bătrîn (început în sec. al XV-lea), refăcut apoi de Petru Cercel (1583—1585), din timpul căruia datează și impozanta biserică „domnească", mărit de Matei Basarab (1632—1654) și ultima oară reamenajat de Constantin Brîncoveanu (1688—1714); biserica mănăstirii Dealu, valoros monument, renovat în timpul domniei lui Radu cel Mare, biserica „domnească mică" (1445—1446), biserica Stelea (1645), ctitorită de Vasile Lupu, biserica Sfinții împărați (1650). În muzeul raional se păstrează o importantă colecție de artă și arheologie medievală. — *Istoric.* Situată la încrucișarea unor importante drumuri comerciale (drumul Buzăului și Brăilei și cel al Giurgiului), **T.** este atestată documentar, pentru prima oară, în 1394, ca reședință domnească a lui Mircea cel Bătrîn. Capitală a Țării Românești în sec. XV, XVI și prima jumătate a sec. XVII, **T.** a fost, în această perioadă, cel mai însemnat centru economic, administrativ, politic și cultural al țării. Mutarea capitalei la București de către domnul Gheorghe Ghica în 1660 și deplasarea căilor de legătură cu Transilvania de-a lungul văii Prahovei au făcut ca **T.** să-și piardă importanța. În 1832, **T.** a devenit reședința județului Dîmbovița. — *Raionul T.*, cu 156 760 loc. (1965). Exploatări de petrol (Teiș, Bucșani, Dragomirești etc.), de cărbune (Mărgineanca, Șotînga) și de calcare. Industrie energetică (termocentrala Doicești și hidrocentralele Dobrești și Moroieni), constructoare de mașini și a prelucrării metalelor (Tîrgoviște și Fieni), a materialelor de construcție (Fieni și Lăculețe), textilă (Pucioasa și Brănești) etc. Cultura cerealelor, pomicultură și creșterea animalelor.

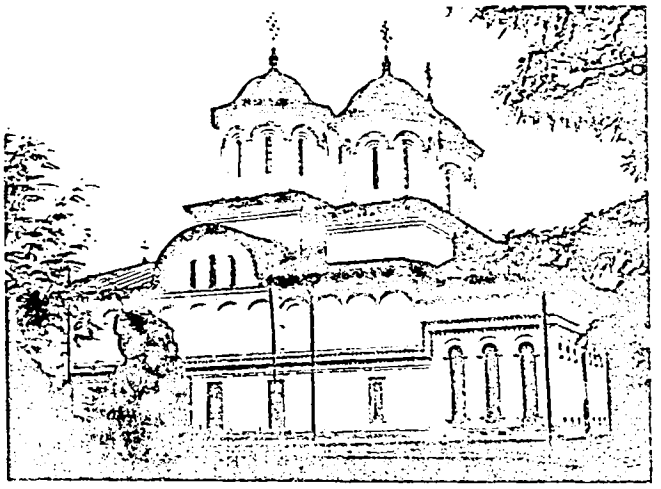

Tîrgoviște. Biserica domnească

Tîrgșor, așezare la 9 km sud-vest de Ploiești, pe teritoriul căreia a existat o locuire neîntreruptă începînd din paleoliticul superior. Prima mențiune documentară a **T.** datează din 1413, sub numele de *Forum Novum.* Orașul și centrul fortificat de la Tîrgșor a cunoscut apogeul dezvoltării sale în secolele XVI—XVII. Începînd din secolul al XVIII-lea a decăzut, datorită în mare măsură dezvoltării orașului Ploiești.

Tîrgu-Cărbunești, comună în reg. Oltenia, reședința raionului Gilort, situată pe valea rîului Gilort. 5 010 loc. (1965). Industria materialelor de construcții (cărămidă).

Tîrgu-Frumos, comună în raionul Pașcani, reg. Iași, situată pe valea Bahluiețului. 9 950 loc. (1965). Ateliere de reparații. Exploatări de balast. Centru agricol. Aici se află ctitoria lui Petru Rareș, biserica „domnească" sf. Paraschiva (1542).

Tîrgu-Jiu, oraș regional în reg. Oltenia, reședința raionului Gorj, situat pe Valea Jiului. 28 890 loc. (1965), cu localitățile subordonate. Industrie de prelucrare a lemnului (complexul pentru industrializarea lemnului produce mobilă, placaje, furnire, panele, cherestea etc.), industrie alimentară (țigarete), a materialelor de construcții (produse refractare), textilă, de prelucrare a metalelor etc. În oraș și în comunele subordonate se află mai multe monumente istorice și artistice importante: casa Cornea Brăiloiu cu paraclisul (Vădeni, 1700—1710), casa Măldărescu (secolul al

Ceramică de Tîrgu-Jiu

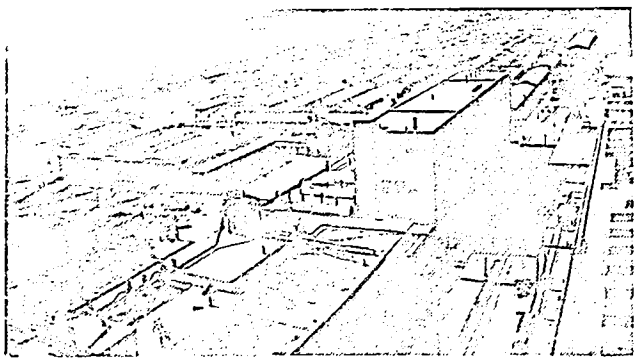

Tîrgu-Jiu. Complexul pentru industrializarea lemnului

XVIII-lea), biserica Sf. Nicolaie (1810, cu fresce valoroase din 1812), biserica Sfinții voievozi (1748—1760), Cișmeaua Simboteanu (sec. al XVIII-lea). Tot în Tg.-Jiu se află ansamblul monumental, de celebritate mondială, realizat de C. Brîncuși în anii 1936—1938: Coloana fără sfîrșit, Poarta sărutului, Masa tăcerii. Muzeu raional cu valoroase colecții de artă veche și populară românească. Cunoscut centru de ceramică oltenească. În Tg.-Jiu se găsește și fostul lagăr în care au fost deținuți conducătorii Partidului Comunist Român și ai mișcării antifasciste (1940—1944). — *Raionul Tg.-J.* (denumire pînă la 1 ianuarie 1965 a raionului *Gorj*), cu 101 010 loc. (1965). Exploatări de petrol (Bîlteni) și cărbuni (Schela, Rovinari), de argilă etc. Industrie de prelucrare a lemnului (Tg.-Jiu), a materialelor de construcție (Birsești), textilă, alimentară etc. Cultura cerealelor, a plantelor industriale și creșterea animalelor.

Tîrgu-Lăpuș, comună în reg. Maramureș, reședința raionului Lăpuș, situată pe valea Lăpușului. 4 240 loc. (1965). Industrie alimentară și de prelucrare a lemnului.

Tîrgu-Mureș, oraș regional, reședința regiunii Mureș-Autonomă Maghiară, situat în Podișul Transilvaniei, pe Valea Mureșului. 77 040 loc. (1965), cu localitățile subordonate 94 710 loc. Centru industrial, științific și cultural. Aeroport. Principalele ramuri industriale: industrie chimică *(Combinatul de îngrășăminte azotoase Tîrgu-Mureș)*, industrie constructoare de mașini (întreprinderea „Metalotehnica", Fabrica de conductoare), industria materialelor de construcție (Fabrica de cărămizi și țigle), industria de prelucrare a lemnului (IPROFIL „23 August"), industria textilă, de pielărie, alimentară (Fabrica de zahăr, fabrica de conserve „Mureșul") și poligrafică. Aici se află o bază științifică a Academiei Republicii Socialiste România, cu secții de medicină și istorie; trei institute de învățămînt superior cu 7 facultăți, în care studiază anual 2 400 de studenți români, maghiari și de alte naționalități: Institutul medico-farmaceutic, Institutul de teatru și Institutul pedagogic de trei ani; un teatru de stat (cu secțiile română și maghiară), teatru de păpuși, o filarmonică, muzee, biblioteci. Monumente importante: complexul cetății (sec. al XV-lea), avînd în centru o biserică gotică (sec. al XV-lea); casa Teleki (1799), în care funcționează o valoroasă bibliotecă (Biblioteca de stat Teleki-Bolyai) și în care se păstrează numeroase incunabule, manuscrise și cărți rare din sec. XV—XVII; biserica de lemn ortodoxă (1793, cu picturi din 1814). Muzeul de artă (instalat în Palatul Culturii) cuprinde importante opere de artă românească modernă și contemporană (N. Grigorescu, I. Andreescu, Șt. Luchian etc.), precum și lucrări datorate unor valoroși artiști maghiari (Paál László, Munkácsy M. etc.). Muzeu de istorie. — *Istoric.* Prima menționare documentară a orașului datează din 1332, sub numele de *Novum Forum Siculorum* (Noul tîrg al secuilor), ca reședință a scaunului secuiesc Mureș. Mai tîrziu orașul a devenit centrul principal al scaunelor secuiești, apoi al comitatului și după aceea al județului Mureș-Turda. Spre sfîrșitul evului mediu, **Tg.-M.** a fost principalul centru judecătoresc al Transilvaniei, unde au activat, în calitate de „cancelișți" (juriști), numeroși fruntași ai revoluției din 1848, printre care și Avram Iancu. Proletariatul din **Tg.-M.** a participat la numeroase lupte revoluționare, printre care marea grevă din Valea Mureșului (1925). — *Raionul Tg.-M.*, cu 114 160 loc. (1965). Exploatări de gaz metan (Sîngeorgiu de Pădure, Miercurea Nirajului etc.), de sare (Praid) și exploatări forestiere. Industria energiei electrice (termocentrala de

Vedere din Tîrgu-Mureș

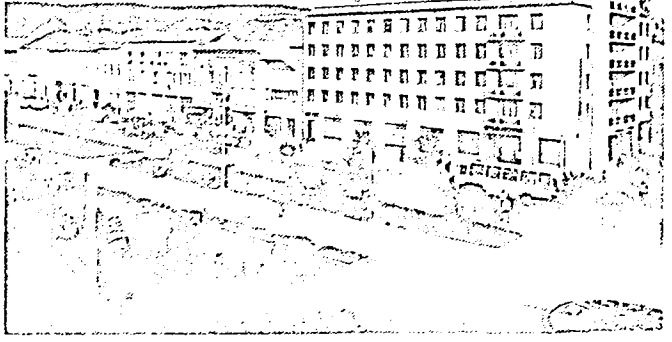

la Fîntînele), a materialelor de construcție (Șardul Nirajului), de prelucrare a lemnului (Sovata), textilă (Ghindari) etc. Creșterea animalelor, culturi de cereale și plante tehnice (sfeclă de zahăr, in, cînepă, tutun), pomicultură etc.

Tîrgu-Neamț, oraș raional în reg. Bacău, reședință de raion, situat pe valea pîrîului Neamț. 12 820 loc. (1965). Ateliere de reparații și de prelucrare a metalelor, de mobilă, abator etc. În raza orașului se află ruinele Cetății Neamțului, zidită în vremea lui Petru Mușat (c. 1374—1392) și amplificată în vremea lui Ștefan cel Mare. În subordinea administrativă a orașului se află satul natal al lui Ion Creangă. H u m u l e ș t i. Muzeu raional cu colecții de artă populară și arheologie. — *Raionul Tg.-N.*, cu 109 980 loc. (1965). Exploatări forestiere. Ape minerale. Industrie de interes local (alimentară, de prelucrare a lemnului). Pomicultură. Creșterea animalelor, cultura cerealelor și a cartofilor.

Tîrgu-Ocna, oraș raional în reg. Bacău, reședință de raion, situat pe Valea Trotușului. 11 650 loc. (1965). Exploatarea sării (în mine și cu ajutorul sondelor, prin metoda saramurii). Industrie alimentară. Stațiune balneoclimatică, cu izvoare minerale (cloruro-sodice, sulfuroase, slab bicarbonatate), indicate în tratarea afecțiunilor aparatului locomotor și a anemiilor, debilității și limfatismului. — *Raionul Tg.-O.*, cu 100 330 loc. (1965). Exploatări de sare și forestiere. Creșterea animalelor, cultura cerealelor și a cartofilor.

Tîrgu-Secuiesc, oraș raional în reg. Brașov, reședință de raion. 9 390 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea), textilă, alimentară, a materialelor de construcții. — *Raionul Tg.-S.*, cu 96 690 loc. (1965). Exploatări forestiere. Ape minerale. Industrie de prelucrare a lemnului, textilă (Covasna) și alimentară. Creșterea animalelor și cultura cartofilor.

Tîrnava, afluent pe stînga al Mureșului la Mihalț, format prin confluența la Blaj a *T. Mari* (222,9 km) cu *T. Mică* (190,7 km), care izvorăsc din Munții Gurghiului și străbat de la est la vest Podișul Tîrnavelor. Au văi bine dezvoltate, cu terase acumulative; *T. Mare* trece prin orașele Sighișoara și Mediaș; *T. Mică* trece prin orașele Sovata și Tîrnăveni.

Tîrnavelor, *Podișul ~*, complex de forme de relief situat în partea sudică a Podișului Transilvaniei, cuprins între Valea Mureșului, Valea Secașului, Valea Oltului și regiunea subcarpatică internă (Bistrița-Homoroade—Sovata). Este constituit din formațiuni miopliocene (gresii, nisipuri, pietrișuri etc.), ușor cutate. Relief de culmi, măguri și cueste, dezvoltat pe domuri și bazine. În cadrul *P.T.* se observă trei platforme de eroziune: *Proștea Mare* (500—550 m), *Agîrbici* (400—480 m) și *Secaș* (300—390 m). În văile Tîrnavelor și ale afluenților lor apar intense procese de pantă.

Tîrnăveni, oraș raional în reg. Mureș-Autonomă Maghiară, reședință de raion, situat pe valea Tîrnavei Mici. 20 210 loc. (1965). Industrie chimică (combinat chimic care produce produse cloruro-sodice, insectofungicide, carbid, clorură de polivinil etc.), a materialelor de construcție (sticlă, cărămizi), de prelucrare a lemnului (mobilă). Termocentrală. — *Raionul T.*, cu 84 660 loc. (1965). Exploatări de gaz metan (Cetatea de Baltă, Deleni etc.), industrie chimică și a materialelor de construcții. Culturi de cereale, de plante industriale, viticultură, creșterea animalelor.

Tîrnăvița, sat în Țara Zarandului, cunoscut centru de ceramică smălțuită în verde. Predomină formele de capacitate: urcioare, oale, căni. La **T.** se mai lucrează strachini și numeroase tipuri de figurine. Centrul aprovizionează cu vase satele din regiunile Crișana și Banat. Olarii din **T.** își vînd produsele și la vestitul tîrg de sf. Ilie de pe Muntele Găina.

Tîrnovo, oraș în nordul R.P. Bulgaria, în Podișul Prebalcanic, construit în amfiteatru pe pantele care coboară spre rîul Iantra. 32 000 loc. (1961). Industrie textilă, alimentară, electrotehnică. Centru turistic. — *Istoric.* Vechi oraș bulgar, capitală a celui de-al doilea țarat bulgar între 1186 și 1393. În 1393 orașul a fost cucerit și distrus de turci. Între 1598 și 1688, reconstruit, **T.** a fost centrul unor puternice răscoale antiotomane. După eliberarea Bulgariei de sub stăpînirea otomană (1878), aici s-a întrunit Adunarea Constituantă care a adoptat Constituția de la **T.** (16 aprilie 1879), rămasă în vigoare pînă la 4 decembrie 1947, cînd a fost promulgată Constituția R.P. Bulgaria.

Tlemcen, oraș în nord-vestul Algeriei. 83 000 loc. (1960). Nod feroviar și rutier; aeroport. Centru comercial (plută, cereale, animale, piei). Mici întreprinderi de prelucrare a metalelor, de ceramică, de covoare și ale industriei alimentare. Numeroase moschei (printre care unele din sec. XII—XIII).

T.N.P. *(Théâtre National Populaire)*, instituție de artă franceză. **T.N.P.** a fost fundat în 1920, la Paris, de Firmin Gémier și reorganizat în 1951, trecînd sub direcția lui Jean V i l a r. Repertoriul, clasic și modern, de calitate și montările, care urmăresc în primul rînd accesibilitatea și redarea valorii estetice a textului dramatic, au adus teatrului un renume mondial. **T.N.P.** funcționează actualmente în sala fostului *Palais de Chaillot* din Paris și organizează festivalul anual de teatru de la Avignon.

toámnă (ASTR.), perioadă a anului solar (anotimp) cuprinsă între echinocțiul de toamnă (23 septembrie) și solstițiul de iarnă (21 decembrie) în emisfera nordică și între echinocțiul de primăvară (21 martie) și solstițiul de vară (22 iunie) în emisfera sudică a Pămîntului. În această perioadă, zilele, la început egale cu nopțile, ajung să fie cele mai scurte o dată cu venirea iernii.

Tobago, insulă în Oceanul Atlantic din Arhipelagul Antilelor Mici, situată în nord-estul insulei Trinidad. Face parte din statul Trinidad și Tobago. Suprafața: circa 300 km^2 Populația: circa 35 000 loc. Climă subecuatorială umedă.

Păduri ecuatoriale. Plantații de trestie de zahăr, de arbori de cacao și de palmieri de cocos. Exploatări forestiere. Principalul oraș-port: *Scarborough*.

tóbă 1. (MUZ.) Instrument muzical de percuție foarte răspîndit, format dintr-un cilindru cu pereții de lemn sau de metal, acoperit la ambele capete cu cîte o membrană întinsă. Sunetul, nedeterminat ca înălțime, se obține prin lovirea uneia dintre membrane cu una sau

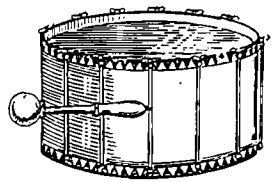

Tobă

două baghete. *Toba mare* (gran cassa) are sunet puternic, surd, și se întrebuințează în mod frecvent în orchestrele simfonice și în cele de muzică ușoară. *Toba mică* (tamburo militare) are dimensiuni mult mai reduse și o sonoritate mai seacă, mai deschisă; este folosită în muzicile militare și uneori în orchestra simfonică și de muzică ușoară pentru efecte speciale. Sin. *tambur*. 2. (TEHN.) Organ de mașină fix sau rotativ, în formă de corp de revoluție gol în interior, folosit ca organ de transmitere a unei forțe de tracțiune sau a unui cuplu prin intermediul unui cablu ori al unui lanț (ex. **t.** de cablu a unui pod rulant) sau pe care se fixează alte organe de mașină active (ex. **t.** cuțitelor de la tocătoarele de paie, **t.** mașinii de treierat etc.). Sin. *tambur*. — *T. de eșapament*, tobă cilindrică montată pe traseul țevii de evacuare și folosită la amortizarea zgomotelor care însoțesc evacuarea gazelor de ardere dintr-un motor cu ardere internă. 3. (MAȘ.) *V. bătător*.

tobogán (în limba tribului algonchian din Canada *tohagan* „un fel de sanie") 1. Cale de transport în formă de jgheab înclinat, drept sau în elice, pe care sînt transportate prin alunecare (sub acțiunea gravitației) diferite materiale (cărămizi la șantierele de construcție, saci cu făină la morile de cereale etc.) sau piese și organe de mașini. 2. Construcție în formă de plan înclinat, cu marginile ridicate, pe care se poate aluneca ușor și care servește ca mijloc de distracție (sportivă).

Tobol, rîu în Uniunea Sovietică (1 670 km), afluent pe stînga al Irtișului. Izvorăște din estul colinelor Mugodjari și traversează partea de sud a Siberiei de Vest. Principalii afluenți: Iset, Tura (pe stînga) și Ubagan (pe dreapta). Navigabil pe 500 km. Lacuri mari de acumulare (Karatamarsk). Trece prin orașele Kurgan și Tobolsk.

Tocantins */tucătíns/*, fluviu în Brazilia (2 850 km). Izvorăște din Podișul Braziliei și se varsă în estuarul fluviului Amazon. Principalul afluent: Araguaia. Navigabil pe 350 km de la vărsare.

tocátă (ital. *toccata*, din *toccare* „a atinge"; MUZ.) 1. Veche denumire generică prin care erau definite piesele concepute pentru instrumente cu claviatură. 2. Piesă de virtuozitate cu caracter sacadat, ritmic, pentru un singur instrument sau pentru orchestră.

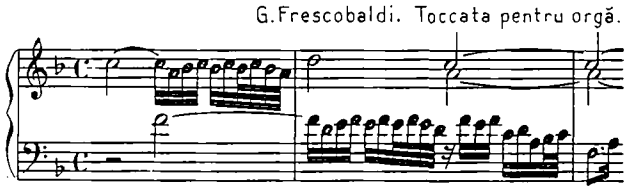

G. Frescobaldi. Toccata pentru orgă.

Tocată

Tocilescu, Grigore G. (1850—1909), istoric, arheolog și folclorist român. A fost profesor la Universitatea din București și membru al Academiei Române. A colaborat la publicația „Columna lui Traian" și a întemeiat „Revista pentru istorie, arheologie și filologie". **T.** este printre primii istorici care s-au ocupat de studiul civilizațiilor de pe teritoriul fostei Dacii („Dacia înainte de romani", 1880). A publicat ample monografii asupra bisericii episcopale a mănăstirii Curtea de Argeș (1887) și asupra monumentului de la Adamclisi (1895).

Gr. Tocilescu

În colaborare a publicat o vastă culegere folclorică: „Materialuri folcloristice" (3 vol., 1900).

tocmeli agricole (EC.) v. **învoieli agricole.**

tocoferól (FARM.) v. **vitamina E.**

Todd, Alexander Robertus (n. 1907), biochimist englez, profesor la Universitatea din Cambridge. Are lucrări importante privind chimia compușilor macromoleculelor, a nucleotidelor și a enzimelor. Premiul Nobel pentru chimie (1957).

Todoran, Tănase (?—1763), țăran român din districtul Năsăud. Cu ocazia depunerii jurămîntului de grănicer în comuna Salva (mai 1763), **T.**, nemulțumit de faptul că drepturile și privilegiile promise grănicerilor români nu au fost instituite, a îndemnat și a condus la răscoală pe țăranii adunați, alungînd pe reprezentanții imperiali. **T.** a fost condamnat la moarte de autoritățile habsburgice și ucis prin frîngere pe roată (noiembrie 1763).

Toduță, Sigismund (n. 1908), compozitor român, maestru emerit al artei. A studiat la Cluj cu M. Negrea, la Academia „Santa Cecilia" din Roma cu I. Pizzetti (compoziție) și A. Casella (pian), precum și la Instituto pontificale di mu-

sica sacra. Este profesor la Conservatorul „Gh. Dima" din Cluj. A scris un concert pentru pian şi orchestră, un concert şi un divertisment pentru orchestră de coarde, cinci simfonii, variaţiuni simfonice, „Balada steagului" pentru soprană, cor şi orchestră, lucrări pentru pian, sonate pentru diferite instrumente, coruri. Atras de genul instrumental-simfonic, **T.** cultivă formele ciclice ample. Tematismul său, preponderent modal, valorifică cu ajutorul unei tehnici contrapunctice evoluate atît posibilităţile modurilor medievale, cît şi pe cele ale modurilor populare. Laureat al Premiului de stat.

tófus (MED.), nodul format din depozite de uraţi care apar pe pavilionul urechii, degete, în special degetul mare de la picior, cot, genunchi. **T.** se întîlnesc la bolnavii care suferă de gută, la hiperuricemici.

tógă, mantie de lînă, făcînd parte, în antichitate, din portul caracteristic romanilor. Avînd forma unui segment de cerc, **t.** era înfăşurată pe corp, lăsînd liber braţul şi umărul drept. Tinerii purtau o **t.** albă, simplă, cu bordură roşie (**t.** praetexta), iar bărbaţii o **t.** albă, simplă, cu falduri largi (**t.** virilis).

Togă

Togliatti *[tol'átti]*, Palmiro (1893—1964), militant de seamă al mişcării muncitoreşti italiene şi internaţionale. În 1914 a intrat în Partidul socialist italian, devenind unul dintre conducătorii aripii de stînga a acestuia. Împreună cu A. Gramsci a condus lupta pentru crearea Partidului Comunist Italian (1921). Membru al C. C. din 1922 şi al Comitetului Executiv al P.C. Italian din 1923. Din 1927 a fost secretar general al C.C. al P.C. Italian, funcţie pe care a deţinut-o pînă la moarte. A fost membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a (din 1924), al Prezidiului acestuia (1928—1943) şi secretar al Internaţionalei a III-a (1935—1943). A fost unul dintre organizatorii şi conducătorii insurecţiei armate din aprilie

P. Togliatti

1945 din nordul Italiei împotriva trupelor Germaniei hitleriste. În 1944—1946 a fost membru al guvernelor de coaliţie. Op. pr.: „Gramsci" (1949, trad. rom.), „Lupta comuniştilor pentru libertate, pace, socialism" (1955), „Partidul Comunist Italian" (1958, trad. rom.), „Notă memorială asupra problemelor mişcării muncitoreşti internaţionale şi ale unităţii sale" (1964).

Togo, stat în vestul Africii, situat între Ghana, Volta Superioară, Dahomey şi Golful Guineii. Suprafaţa: 56 600 km². Populaţia: 1 642 000 loc. (1965), formată din populaţii din grupa Guineii şi din grupa gur. Capitala: *Lomé*. Limba de stat: franceza. Predomină relieful de podiş, coborînd în trepte de la nord spre sud, străbătut de lanţurile muntoase Togo (în sud-vest) şi Atakora (în nord-est). În sud se întinde o cîmpie litorală îngustă, mărginită de un ţărm cu lagune şi numeroase bancuri de nisip. Climă ecuatorială în sud, musonică în nord. Riuri mici. Vegetaţie de savană. Zăcăminte de petrol, minereu de fier, fosforite, cromite, bauxită, grafit etc. Este o ţară agrară în curs de dezvoltare, dependentă de capitalul străin. Peste 90% din populaţie este ocupată în agricultură. Cea mai mare parte a terenului agricol este proprietate colectivă (tribală) şi se împarte familiilor periodic pentru lucru. Pe litoral şi în sud-vestul ţării există plantaţii. Pentru consumul intern se cultivă porumb şi manioc (în special în sud), jams, mei, sorg, orez, arahide, iar pentru export cafea, cacao, bumbac, palmieri de cocos şi de ulei şi alte plante oleaginoase. Se cresc vite cornute mari (în special bivoli), oi, capre, porcine, păsări. Pe litoral se practică pescuitul. Industria este reprezentată prin unele exploatări miniere (în special de fosforite) şi prin întreprinderi de prelucrare primară a produselor agricole, mai ales în vederea exportului (egrenarea bumbacului, extragerea uleiului din nucile de cocos şi din palmierul de ulei, prelucrarea manioculuí etc.). Se exportă cacao, fosfaţi, cafea, copra, ulei de palmier, bumbac, tapioca, arahide ş.a.; se importă produse petroliere, produse de larg consum, lemn, ciment, alimente. Principalul partener comercial este Franţa. — *Istoric.* În sec. al XV-lea, pe litoralul **T.**

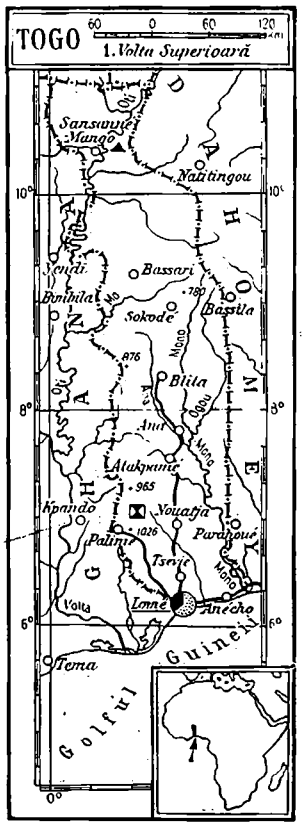

şi-au făcut apariţia europenii (portughezi şi englezi). Teritoriul **T.** a constituit unul dintre principalele izvoare ale comerţului cu sclavi, regiunea sa de coastă făcînd parte din aşa-numita Coastă a sclavilor. La începutul sec. al XVIII-lea, în **T.** triburile eve au pus bazele unei puternice formaţiuni statale. De la sfîrşitul sec. al XIX-lea pînă la primul război mondial, **T.** a fost colonie germană. În timpul primului război mondial, **T.** a fost ocupat de trupele franco-engleze. În urma tratatului de pace de la Versailles (1919), **T.** a fost împărţit în două: partea de est a revenit Franţei, partea de vest Angliei, ca teritorii sub mandatul Ligii Naţiunilor, iar din 1946 ca teritorii sub tutela O.N.U. În 1956 populaţia **T.** britanic s-a pronunţat, în cadrul unui referendum organizat sub controlul O.N.U., pentru unirea cu Ghana, care s-a realizat în 1957. **T.** francez a obţinut în 1956 autonomia internă, iar în 1960 s-a proclamat stat independent. **T.** este o republică. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională, aleasă pe termen de 5 ani.

Tohanu-Vechi, localitate componentă a oraşului raional Zărneşti, situată în sud-vestul depresiunii Bîrsei. Fabrică de biciclete.

tohárică, *limba* ~, limbă indo-europeană vorbită în antichitate în Asia Centrală şi cunoscută din texte aparţinînd sec. V—VII, scrise cu alfabet hindus, care s-au descoperit în Turkestanul chinez.

Tohtamîş, han al Hoardei de Aur (1380—1395). Încercînd să readucă Hoarda de Aur la rangul de mare putere, a întreprins numeroase expediţii de cuceriri şi de jaf. Nemulţumit de politica lui **T.**, Timur Lenk, fostul său protector, a iniţiat cîteva expediţii împotriva Hoardei de Aur; după o victorie obţinută în 1391, Timur Lenk l-a înfrînt decisiv pe **T.** în 1395, silindu-l să se refugieze la curtea cneazului Lituaniei, Vitovt.

Tokaj *[tócoi]*, mic oraş în nord-estul R.P. Ungare, situat la o altitudine de 516 m. Circa 6 500 loc. În împrejurimi, pe dealurile din zona confluenţei Bodrogului cu Tisa, se întind vii care produc vinurile de **T.**, renumite în întreaga lume.

Vedere din Tokio

Tokio, capitala Japoniei, situată în estul insulei Honshu, pe ţărmul golfului Tokio. 10 800 000 loc. (1965), cu localităţile subordonate. Este cel mai important centru industrial, comercial, financiar şi cultural al ţării, mare port maritim, nod feroviar şi rutier. Aeroport internaţional. Constituie centrul celei mai populate aglomeraţii urbane de pe glob (care se întinde pe ţărmul nord-estic al insulei Honshu, înglobînd şi portul Yokohama). Are mari uzine constructoare de maşini (mecanică fină, utilaj electrotehnic, mijloace de transport etc.), chimice, întreprinderi ale industriei materialelor de construcţie, textile, alimentare, poligrafice etc. Prin port trece mai mult de jumătate din exportul ţării şi circa 1/3 din import. La **T.** se află sediul Academiei de Ştiinţe, universităţi şi numeroase alte institute de învăţămînt superior, muzee, teatre. Are cartiere industriale (Shitamachi) ,comerciale (artera principală Gindza), universitare (Kanda şi Hongo), suburbii (Keihin), temple shintoiste, vechi palate (palatul imperial Shiyodaku), parcuri frumos amenajate, cuprinzînd multe monumente istorice. — *Istoric.* În 1457, pe locul actualului oraş a fost construită cetatea Yedo, în jurul căreia s-au dezvoltat numeroase aşezări, mai ales la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea. Între 1603 şi 1867 a fost una dintre principalele reşedinţe ale shogunilor

din familia Tokugawa. O dată cu înlăturarea shogunatului, în urma revoluției burgheze din 1867—1868, **T.** a devenit reședința împăratului și capitala Japoniei. O mare parte a orașului a fost distrusă în urma cutremurelor din septembrie 1923, după care a fost reconstruit, luînd un aspect occidental cu zgîrie-nori rezistenți la cutremure și cu două mari magistrale. În timpul celui de-al doilea război mondial, orașul, supus bombardamentelor, a fost distrus în proporție de 60%. A fost din nou reconstruit. — *Procesul de la T.*, proces împotriva principalilor criminali de război japonezi, judecați între 3 mai 1946 și 12 noiembrie 1948 de Tribunalul militar internațional de la Tokio, înființat prin acordul din 1946 încheiat între Australia, Canada, China, Marea Britanie, Franța, Noua Zeelandă, Olanda, India, Filipine, S.U.A. și U.R.S.S. Dintre cei acuzați, 7 au fost condamnați la moarte, 16 la închisoare pe viață, iar doi la închisoare pe diferite termene.

Tokuda, Kiuiti (1894—1953), militant al mișcării muncitorești din Japonia, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Japonia (1922). A fost secretar al C.C. al P.C.J. (1924—1945) și secretar general al C.C. al P.C.J. (1945—1953).

Tokugawa *[tocugáua]*, familie feudală japoneză, din rîndurile căreia s-au recrutat, între 1603 și 1867, s h o g u n i i. Membrii familiei **T.** au dus o politică de menținere a rînduielilor feudale și de izolare a Japoniei. În urma revoluției burgheze din 1867—1868 (revoluția Meiji), familia **T.** a fost înlăturată de la putere.

Tokunaga, Sunao (1899—1958), scriitor japonez. A participat la diferite mișcări ale proletariatului japonez și a militat pentru culturalizarea maselor muncitoare. Primele sale romane („Cartier fără soare", 1929; „Tokio, orașul șomerilor", 1930) evocă greva din 1926. După război a publicat volumele „Dormi liniștită, soția mea" (1946), în care denunță militarismul, și „Muntele liniștit" (1952—1954), o amplă frescă a Japoniei anilor 1930—1945.

Toland *[tóulənd]*, John (1670—1722), filozof materialist și liber-cugetător englez, exponent al cercurilor burghezo-democratice. A respins dogmele religiilor „pozitive", cărora le-a opus o religie „naturală" sau „rațională", întemeiată pe cultul rațiunii, pătrunsă de entuziasmul panteist pentru frumusețea și armonia universului. **T.** a făcut parte dintre gînditorii materialiști pentru care d e i s m u l nu a fost decît un mijloc comod de a se dispensa de religie (Marx). În teoria existenței, cea mai remarcabilă teză a lui **T.** a fost aceea a unității indisolubile dintre materie și mișcare. Op. pr.: „Scrisori către Serena" (1704).

tólă (TEHN., ELT.), tablă de oțel-carbon obișnuit, de oțel cu siliciu sau de aliaje feromagnetice speciale, folosită la confecționarea virolelor de cazane, a armăturilor mașinilor electrice (a miezurilor statorice sau rotorice), a miezurilor feromagnetice ale transformatoarelor electrice etc.

Tolbuhin, Fiodor Ivanovici (1894—1949), mareșal al Uniunii Sovietice. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost comandant al Frontului de sud, precum și al celui de-al IV-lea și al celui de-al III-lea Front ucrainean.

Tolbuhin, oraș în nord-estul R.P. Bulgaria. 47 300 loc. (1961). Industrie alimentară (morărit, ulei, industria cărnii), textilă, constructoare de mașini. Centru comercial pentru produse agricole. Vechea denumire a orașului: *Bazargic.*

Toledo, oraș în partea centrală a Spaniei, situat pe valea fluviului Tajo, în regiunea istorică Castilia Nouă. 45 800 loc. (1959). Întreprinderi de prelucrare a metalelor, chimice, de ceramică, textile și alimentare. În evul mediu a fost renumit pentru producția de săbii și de armuri. Numeroase monumente arhitectonice: ruine romane, zidul orașului cu „Puerta del Sol" (Poarta Soarelui), palatul Alcazar, o catedrală din sec. al XIII-lea (cu picturi de El Greco, Tiziano, Tintoretto, Murillo, Velasquez, Goya, casa lui El Greco. — *Istoric.* Străvechi oraș iberic, cucerit de romani în 192 î.e.n., care l-au numit *Toletum.* A fost capitală a regatului vizigoților între 567 și 711, iar apoi timp de aproape patru secole, s-a aflat sub dominația arabă, în care perioadă a cunoscut o deosebită înflorire. Recucerit în 1085 de regele Alfons al VI-lea al Castiliei, a fost pînă în 1561 capitală a regatului castilian.

Toledo *[təlí:dou]*, oraș în S.U.A., în statul Ohio, situat pe țărmul sud-vestic al lacului Erie. 350 000 loc. (1962). Mare port lacustru, prin care se expediază cărbune, petrol, produse agricole și se primește minereu de fier. Are mari uzine siderurgice și constructoare de mașini (avioane, automobile, aparataj electric etc.), șantiere navale, rafinării de petrol, fabrici textile, de sticlă, de ciment, de prelucrare a lemnului, alimentare etc. Muzeu de artă. Universitate.

toleránță (lat. *tolerantia*, din *tolerare* „a suporta"; TEHN.), interval de variație prescris pentru valorile unei mărimi caracteristice (lungime, lățime, diametru, joc, strîngere, greutate, volum etc.) a unui material, organ de mașină, asamblare ș.a., determinat ca diferența dintre valoarea maximă și valoarea minimă prescrise. La o anumită valoare nominală a mărimii caracteristice, **t.** indică în general precizia de execuție (de fabricație) a materialului sau a obiectului dat: cu cît **t.** este mai mică, cu atît precizia este mai mare și invers. În reprezentarea grafică, zona cuprinsă între liniile care marchează valorile-limită prescrise (valoarea maximă și valoarea minimă) se numește *cîmp de t.* Ansamblul de abateri-limită, **t.** și ajustaje pentru mărimile caracteristice de același fel (de ex. pentru suprafețe de același gen) formează un *sistem de t.* standardizat, care permite alegerea corespunzătoare (și limitată) a ajustajelor, în scopul asigurării interschimbabilității organelor de mașini și a asamblărilor. Există sisteme de **t.** pentru suprafețe cilindrice, co-

nice, filetate, pentru suprafeţele de lucru ale roţilor dinţate etc. Sistemele de **t.** de bază sînt cele pentru suprafeţele cilindrice. Valorile **t.** în sistemele de **t.** sînt calculate (în μm) pe baza unei relaţii empirice, ca un număr (care depinde de clasa de precizie standardizată) înmulţit cu unitatea de toleranţă (care depinde de valoarea nominală a dimensiunii).

Toller, Ernst (1893—1939), poet şi dramaturg german antifascist. În 1933 a emigrat în America. Creaţia sa, bazată pe o acţiune rapidă, schematică, populată de personaje simbolice, este puternic influenţată de expresionism. A scris versuri („Cartea rîndunelelor", 1924) şi dramele: „Transformarea" (1919, cu caracter antirăzboinic) şi „Masa-om" (1921), care dezbate problema raportului dintre individ şi masă, „Distrugătorii de maşini" (1922), o pagină din mişcarea „luddiţilor", „Pastorul Hall" (1939), vehementă condamnare a fascismului, autobiografia „O tinereţe în Germania" (1933) ş.a.

Tolnai /*tólno-i*/, Lajos (1837—1902), romancier ungur, reprezentant al realismului critic. În nuvelele („Imagini din viaţă", 1867) şi în romanele sale a satirizat cu acidă pătrundere decăderea nobilimii, parazitismul boiernaşilor şi lăcomia burgheziei provinciale („Boierii", 1872; „Stăpînii satului", 1885; „Moşie de vînzare", 1886). Este un precursor al lui Móricz Z.

Tolstoi, Aleksei Nikolaevici (1883—1945), scriitor sovietic rus. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. S-a născut într-o familie de nobili din Samara. Şi-a cîştigat renumele literar prin povestirile din ciclul „Pe Volga" (1910), urmat de romanele „Oameni ciudaţi" (1911) şi „Boierul şchiop" (1912), care zugrăvesc în imagini ilare şi uneori cu pronunţate accente satirice viaţa nobilimii decadente. Între anii 1918 şi 1923 **T.** s-a aflat în emigraţie, după care s-a reîntors în patrie. Creaţia sa, bogată şi variată, este dominată de genul naraţiunii istorice de mare amploare, dezbătînd problemele fundamentale ale epocilor descrise („Petru I", 3 vol., 1929—1945, neterminat, trad. rom.). Trilogia „Calvarul" („Surorile", 1920—1921; „Anul 1918", 1927—1928; „Dimineaţa mohorîtă", 1940—1941, trad. rom.) este o vastă reconstituire epică

A. N. Tolstoi

a ecourilor revoluţiei socialiste în conştiinţa intelectualităţii patriotice, în care autorul urmăreşte drumul sinuos al evoluţiei morale a acesteia pînă la ataşarea definitivă de cauza întregului popor. În „Pîinea" (1937, trad. rom.), **T.** a reînviat pagini din epopeea frămîntărilor războiului civil. Nuvela autobiografică „Copilăria lui Nikita" (1919—1920, trad. rom.) este pătrunsă de un autentic fior liric. În anii celui de-al doilea război mondial a creat dilogia dramatică „Ivan cel Groaznic" („Vulturul şi vulturiţa", 1942, trad. rom. 1952; „Anii de cumpănă", 1943, trad. rom. 1952) şi a desfăşurat o neobosită activitate publicistică. Umanismul, simţul moral şi patriotic, bogata fantezie, capabilă să reconstituie cu o extraordinară precizie şi claritate detalii, fapte, evenimente de mare amploare, scene de masă, caractere, personalităţi de seamă, epoci, susţinută de o intuiţie sigură, de o documentare minuţioasă, folosirea unei limbi bogate, mlădioase şi adecvate pentru crearea culorii locale, au făcut din **T.** un mare maestru al evocării istorice. Premiul de Stat al U.R.S.S.

Tolstoi, Lev Nikolaevici (1828—1910), mare scriitor rus, unul dintre cei mai iluştri reprezentanţi ai prozei realist-critice mondiale. S-a născut într-o familie de nobili la Iasnaia Poliana. După terminarea studiilor a dus cîtva timp o viaţă de petreceri mondene, întreruptă de angajarea sa ca ofiţer şi participarea la campaniile din Caucaz şi la apărarea Sevastopolului, perioadă din care datează primele sale opere (trilogia „Copilăria", 1851, „Adolescenţa", 1854, „Tinereţea", 1857; „Furtună de zăpadă", 1856; „Doi husari", 1856; „Povestiri din Sevastopol", 1856). Remarcat şi încurajat de Turgheniev, renunţă la cariera militară şi se dedică literaturii. Sensibil la frămîntările sociale legate de abolirea iobăgiei, **T.** devine conştient de parazitismul clasei sale, de putreziciunea societăţii autocrate ţariste şi de superioritatea morală a poporului. În aceeaşi perioadă se cristalizează convingerile sale, care aveau să facă din el unul dintre scriitorii-profeţi ai mişcării democratice-ţărăneşti din Rusia, o întrupare a forţei şi slăbiciunilor acesteia şi unul dintre titanii literaturii mondiale. Natură puternică şi exaltată, temperament pătimaş şi senzual, dotat cu o neobişnuită forţă fizică şi, în contrapondere cu ea, de o mistuitoare conştiinţă morală, înclinat spre extreme, meditativ şi pornit totodată spre acţiune şi iniţiative de răsunet în epocă, personalitatea lui **T.** este expresia unor conflicte de adîncă semnificaţie filozofică şi socială. Oscilînd între observaţia critică, lucidă şi cufundarea în evlavia mistică, între fericirea căminului familial şi ascetismul intransigent, între supunerea la convenţiile sociale şi revolta împotriva acestora, **T.** a devenit extrem de receptiv, prin însuşi caracterul său contradictoriu, la problematica epocii, a reflectat antagonismele ei şi le-a amplificat răsunetul. Mesajul operei sale monumentale este expresia protestului arzător şi pasionat, de o vehemenţă necruţătoare împotriva statului, a bisericii, a justiţiei, a proprietăţii private şi a întregului sistem de privilegii şi prejudecăţi care apăsau în mod înăbuşitor existenţa Rusiei. El poartă însă şi semnele neînţelegerii cauzelor şi,

implicit, a remediilor mizeriei materiale şi morale, împotriva căreia se ridică cu spontană şi legitimă indignare. Dînd glas în critica sa mentalităţii ţăranului patriarhal şi naiv şi transpunînd în literatură psihologia înapoiată şi credulă, neputinţa, speranţa iluzorie, ca şi pesimismul acestuia, el propovăduieşte izolarea de politică, de artă şi de viaţa însăşi, neîmpotrivirea la rău, nonviolenţa, împăcarea şi armonia socială, credinţa în mîntuirea prin autoperfecţionarea morală şi spirituală, precum şi prin religia primitiv-creştină a sărăciei şi a iubirii. Caracterul „eretic" al concepţiilor sale, rezumate în noţiunea de „tolstoism", i-a atras dizgraţia bisericii ortodoxe, antipatia unor oficialităţi, ca şi o imensă popularitate în rîndurile maselor celor mai largi de toate categoriile. Împins de acest spirit mesianic şi procedînd în felul narodnicilor, care îndemnau la „mersul în popor", **T.** încearcă o serie de reforme pe propria sa moşie şi întemeiază o şcoală pentru copiii ţăranilor de pe acest domeniu, bazată pe principiul educaţiei libere. Între 1863 şi 1899 a scris principalele sale opere. Această laborioasă epocă este punctată însă de violente crize de conştiinţă, străbătute de negarea fanatică a tuturor valorilor şi chemărilor vieţii sau de o sumbră fervoare religioasă, concretizate în două încercări de renunţare la privilegiile nobiliare şi la viaţa familială şi de evadare, dintre care ultima îi aduce îmbolnăvirea şi moartea. Dintre primele sale opere se remarcă „Povestiri din Sevastopol", încercare de interpretare a neliniştilor tinereţii, care prefigurează pe viitorul povestitor capabil să tragă concluziile filozofice-morale din însăşi relatarea sobră a faptelor. „Război şi pace" (1865—1869), principala sa capodoperă, este o condamnare, de larg suflu epic şi de adîncă forţă spirituală, a războiului în general şi a campaniei napoleoneene în special. Adevărată epopee în proză, construcţie artistică armonioasă, ea este o frescă a vieţii poporului rus şi a crizei ruseşti de la începutul sec. al XIX-lea, cuprinzînd în trama acţiunilor ei paralele o mare mulţime de personaje (peste 500), întruchipări variate ale unor categorii şi clase sociale: aristocraţia, masele de ţărani, armata şi intelectualitatea. Romanul dezbate problematica morală şi social-politică a epocii, rezolvînd, deşi în limitele unui fatalism providenţialist, problema cardinală a timpului, raportul dintre individ şi colectivitate, sensul general al istoriei

L. N. Tolstoi

şi al acţiunilor umane, prin dezvăluirea cu un ascuţit spirit de observaţie a rolului istoric hotărîtor al maselor, în care **T.** vede însă întruchiparea voinţei divine. Romanul confruntă în mod dramatic ideologiile cele mai diverse, de la liberalism la francmasonerie şi de la creştinism pînă la democratism revoluţionar şi socialism, reuşind să domine şi să cuprindă imensul material uman şi ideologic, dinamica acţiunii individuale şi a marilor mişcări de mase, precum şi interferarea planurilor lor, într-o perfectă unitate. Romanul „Anna Karenina" (1875 — 1877), afirmare de o deosebită veracitate a dreptului la dragoste al femeii într-o orînduire socială nedreaptă cu ea, este un rechizitoriu împotriva instituţiilor, prejudecăţilor şi moralei ipocrite care o sacrifică (în ciuda unor implicaţii critice de natură creştin-ascetică la adresa senzualităţii sau a afirmării în final a fericirii mistice). Problema raporturilor matrimoniale este reluată în „Sonata Kreutzer" (1900), sever act de acuzare la adresa alienării acestor raporturi prin erotism, adulter şi gelozie. Profesia de credinţă antităristă, dar şi rigorismul moral, antisenzual al lui **T.** reapar în „Învierea" (1889 — 1899), zguduitoare dramă a conştiinţei păcatului şi vinovăţiei şi apel la mîntuire prin credinţă şi devoţiune faţă de un ideal superior, final caracteristic şi pentru „Moartea lui Ivan Ilici" (1886) şi „Puterea întunericului" (1886). Oglindă sinceră şi de înaltă ţinută etică a epocii prerevoluţionare într-o ţară adînc marcată de stigmatul secular al iobăgiei, creaţia sa a reprezentat în acelaşi timp o genială viziune asupra omului şi problemelor sale, un mare pas înainte în evoluţia artistică a omenirii. Arta lui **T.** se impune prin excepţionala calitate realist-critică a portretelor (Andrei Bolconsky, Pierre Bezuhov, Natasa, Levin, Maslova etc.), bazată pe acuitatea observaţiei, adînca analiză psihologică şi tulburătoarea forţă introspectivă, valorificată uneori prin monologul interior, pe simţul dramatic al dialogului, pe inalterabila prospeţime, simplitate şi veracitate a naraţiei. Eposul tolstoian, atotcuprinzător şi echilibrat, însufleţit de capacitatea poetică a evocărilor naturii, de patosul acţiunii şi al dezbaterii ideologice, conferă operei sale rezonanţa marilor coraluri. Influenţa creaţiei sale a fost covîrşitoare asupra prozei ruse şi sovietice (M. Gorki, M. Şolohov, L. Leonov ş.a.). Ea este vădită şi în creaţiile lui Galsworthy şi R. Rolland, R. Martin du Gard şi Th. Mann, Dreiser ş.a. Ideile sale au fost îmbrăţişate în multe ţări, în special în China şi India, unde au găsit numeroşi admiratori şi discipoli, printre care şi Mahatma Gandhi. Opera lui **T.** este tradusă aproape în întregime în romîneşte. Influenţa lui **T.** s-a făcut simţită în proza lui D. Zamfirescu, M. Sadoveanu, Cezar Petrescu şi C. Stere.

tolteci, populaţie indiană (amerindiană) din Mexic, care vorbeşte limba naua. În sec. VII—XII au dezvoltat o originală civilizaţie, al cărei principal centru cultural a fost oraşul *Teotihuacan.*

toluén (CHIM.) $C_6H_5-CH_3$. Hidrocarbură aromatică mononucleară cu catenă laterală. Este un lichid incolor, cu p.f. 111°C, insolubil în apă, solubil în solvenţi organici. Se obţine din gazele de cocserie, din gudroanele rezultate în procesul de cocsificare a cărbunilor şi din fracţiuni petroliere bogate în hidrocarburi aromatice sau îmbogăţite prin aromatizare. Este folosit mult în sinteza organică, ca dizolvant etc. Se mai numeşte *metilbenzen*.

toluidínă, amină primară, aromatică, $H_2N-C_6H_4-CH_3$, obţinută prin nitrarea toluenului şi reducerea nitroderivatului respectiv. Se cunosc trei izomeri: orto-, meta- şi paratoluidină. Se întrebuinţează în sinteza coloranţilor şi a medicamentelor.

Toma, Alexandru (1875–1954), poet român. A fost membru al Academiei R.P.R. S-a născut la Urziceni. A colaborat încă din tinereţe la publicaţii socialiste („Munca", „Lumea nouă" ş.a.), iar după primul război mondial a editat revistele „Steaua copiilor" (1922–1923) şi „Amicul copiilor" (1924). În 1925 a întemeiat colecţia de popularizare „Lectura floarea literaturilor străine", pe care a condus-o vreme de 11 ani. Versurile sale, reunite în volumele „Poezii" (1926), „Flăcări pe culmi" (1946) şi „Cîntul vieţii" (1949), se caracterizează prin optimism, inspiraţie romantic-revoluţionară. A tradus din Molière, Heine, Hugo, Tolstoi, Ibsen, Aragon ş.a. Laureat al Premiului de stat.

Toma d'Aquino (1225–1274), teolog şi filozof medieval, cel mai de seamă reprezentant al scolasticii catolice. Călugăr dominican, discipol al lui Albertus Magnus, a predat teologia la Paris, Roma, Bologna şi Neapole. În condiţiile răspîndirii operelor lui Aristotel în Occidentul Europei şi ale creşterii influenţei raţionalismului (în special sub forma averroismului), **T. d'A.** a încercat să dea filozofiei catolicismului o aparenţă raţionalistă, opunîndu-se orientării făţiş iraţionaliste, de inspiraţie neoplatonică, predominantă pînă la el. El a enunţat principiul „armoniei" dintre ştiinţă, întemeiată pe raţiune, şi religie, întemeiată pe credinţă, afirmînd că ştiinţa şi filozofia trebuie să slujească religiei. **T. d'A.** a căutat să pună doctrina lui Aristotel în slujba teologiei catolice, înlăturînd latura materialistă şi dialectică a aristotelismului. În cearta universaliilor s-a situat pe poziţiile unui realism moderat. **T. d'A.** a fost canonizat de biserica romano-catolică în 1323, iar în 1879 sistemul lui a fost declarat de papă singura filozofie oficială a catolicismului. Ideile fundamentale ale lui **T. d'A.**, adaptate la nivelul de dezvoltare actual al filozofiei idealiste, sînt răspîndite în filozofia burgheză contemporană sub forma neotomismului. Op. pr.: „Summa Theologiae" (Sinteza teologiei).

tomahawk [*tǫ́məhǫ:c*], armă de luptă (măciucă, iar mai tîrziu topor de piatră şlefuită sau de fier) a indienilor (amerindienilor). Trimiterea unui **t.** altui trib simboliza declararea războiului, iar îngroparea lui încheierea păcii.

Tomaschek [*tómaşec*], Wilhelm (1841–1901), istoric, geograf şi lingvist austriac de origine cehă, specialist în problemele referitoare la trecutul istoric al Peninsulei Balcanice şi al Europei răsăritene. A fost profesor la universităţile din Graz şi Viena. Op. pr.: „Vechii traci" (1893–1894), monografie fundamentală asupra istoriei şi a limbii tracilor.

Tomasi di Lampedusa, Giuseppe (1896–1957), scriitor italian. S-a născut la Palermo într-o familie aristocratică. A participat ca ofiţer la primul război mondial. Antifascist convins, a demisionat în 1925 din armată, dedicîndu-se lecturii, meditaţiei şi călătoriilor în străinătate. A devenit celebru prin romanul postum „Ghepardul" (1958, trad. rom.), în care este evocată, cu o remarcabilă fineţe de psiholog şi de poet, atmosfera de derută a aristocraţiei siciliene, silită să capituleze în faţa forţelor brutale, dar tinere, ale naţiunii, care aveau să ducă la unificarea Italiei, ca şi aceea a culiselor unde avea să se pecetluiască pactul contrarevoluţionar al celor două clase posedante. Prin natura şi gravitatea problematicii sociale **T.** se apropie de Tolstoi, prin spiritul ironiei sale superioare, sceptice şi rafinate, de A. France, prin temperamentul său de Stendhal, iar prin subtilitatea evocării stărilor psihice de Proust. A mai scris nuvele şi pagini autobiografice („Locurile copilăriei mele", trad. rom.).

Toma Slavul (? –823), comandant militar, conducătorul marii răscoale ţărăneşti din Imperiul bizantin din 821–824. Proclamat împărat de către răsculaţii care se ridicaseră sub pretextul restabilirii cultului icoanelor, **T.S.** a trecut din Asia Mică în Peninsula Balcanică, unde a asediat fără succes, timp de un an, Constantinopolul. Autorităţile imperiale, profitînd de neînţelegerile pricinuite de interesele divergente ale claselor şi păturilor sociale participante la răscoală şi obţinînd ajutorul militar al hanului bulgar Omortag, au reuşit să-i înfrîngă. **T.S.** a fost prins şi executat.

tomáte (BOT.) v. **pătlăgele roşii.**

tombác (METAL.), aliaj cu 85–90% cupru şi restul zinc, de culoare roşiatică, plastic şi tenace, folosit la fabricarea unor sîrme, table, radiatoare auto etc.

Tombalbaye, François (n. 1918), preşedinte ale Republicii Ciad (din 1960) şi şef al guvernului. Înainte de proclamarea independenţei Ciadului a deţinut diferite funcţii în administraţia colonială.

tómbolo (GEOGR.), limbă de nisip care uneşte o insulă litorală de ţărm. Exemplu clasic este **t.** dublu care uneşte insula Monte Argentario, unită de ţărmul Toscanei (Italia).

Tombouctou (Tombuctu), oraş în Mali, situat în valea fluviului Niger. 8 700 loc (1960). Unul dintre vechile oraşe ale Africii de vest, important centru de plecare şi de sosire a caravanelor care traversează Sahara. Întreprinderi alimentare, antrepozite de grîne şi sare. Moschei (sec. al XIV-lea).

Tomești, comună în raionul Făget, reg. Banat, situată pe valea Begheiului. 2 590 loc. (1965). Industrie a sticlei (articole de menaj).

Tomis, oraș grecesc *(Tomeos, Tomoi)*, întemeiat pe țărmul vestic al Mării Negre de coloniștii milesieni, în sec. al VII-lea î.e.n., pe locul actualului oraș Constanța. În primele secole de existență, orașul a cunoscut o dezvoltare mai redusă decît *Histria* și *Callatis*, fiind un timp dependent de acesta din urmă. Ascensiunea Tomisului a început după dobîndirea independenței (mijlocul sec. al III-lea î.e.n.). Alături de celelalte colonii grecești de pe țărmul apusean al Mării Negre, **T.** a avut un rol important în răspîndirea culturii grecești în rîndurile triburilor geto-dace, fiind el însuși influențat de cultura materială și spirituală a acestora. În anul 20 î.e.n., generalul M. Crassus a inclus **T.** în Imperiul roman. În sec. I—III e.n., cînd **T.** a fost reședința guvernatorului roman al provinciei Moesia Inferior, orașul a cunoscut maxima dezvoltare economică și politică, fiind și centrul federației orașelor grecești din vestul Pontului Euxin *(Pentapolis*, apoi *Hexapolis)*. Aici a fost exilat (8 î.e.n.—17 e.n.) și a murit marele poet roman Ovidiu. În sec. IV—VI orașul a suferit de pe urma loviturilor popoarelor migratoare, viața urbană încetînd o dată cu retragerea hotarelor Imperiului bizantin de pe linia Dunării (sec. al VI-lea). Un bogat material arheologic, arhitectonic, epigrafic și numismatic din sec. II—IV e.n. a fost descoperit în ultimii ani. V. și Constanța.

tomism, doctrina filozofică-teologică a lui Toma d'Aquino.

Tommaseo, Niccolò (1802—1874), scriitor, filolog și patriot italian. A participat la revoluția din 1848 și a fost mulți ani exilat. Ca filolog, este autor al unui „Nou dicționar al sinonimelor limbii italiene" (1830) și al unui bogat „Dicționar al limbii italiene" (8 vol., 1858—1879). În operele sale cu caracter politic a denunțat absolutismul și dominația clerului („Despre Italia", 1835). A mai scris un roman istoric despre Florența republicană („Ducele de Atena" 1837), precum și romanul de inspirație contemporană, cu tendințe realist-critice, „Credință și frumusețe" (1840). Este autorul unei culegeri intitulate „Cîntece populare corsicane, toscane, grecești, ilirice" (1841—1842) și al unor volume de versuri.

tomografíe (gr. *tomos* „secțiune" și *graphein* „a nota"; MED.), metodă de examinare radiografică care permite obținerea imaginii structurilor dintr-un singur plan de profunzime, eliminînd imaginile celorlalte planuri. **T.** este folosită în special pentru examenul radiografic al plămînilor și, în ultima vreme, pentru examenul radiografic al oaselor.

Tompa *[tómpo]*, László (1883—1964), scriitor maghiar din Republica Socialistă România. Lirica sa scrisă înainte de 1944 („Prin munții Ardealului", 1921; „Vînt nordic", 1923; „Unde ești, omule?", 1940), cu un accentuat caracter de meditație solitară, evocă peisajul transilvănean și afirmă idealuri umaniste. După 1944, versurile sale („Versuri mai vechi și mai noi", 1955; „Versuri", 1963) sînt închinate izbînzilor obținute în construirea societății socialiste.

Tompa *[tómpo]*, Mihály (1817—1868), poet ungur, de profesiune pastor protestant. A fost prieten cu Petőfi și cu Arany și a participat la revoluția din 1848. Poezia sa, dominată la început de accente moralizatoare și sentimental-romantice („Basme și legende", 1846), capătă curînd un caracter puternic democratic, îndreptîndu-și ascuțișul satiric împotriva nobilimii retrograde și a înaltului cler. Satira sa utopică „Către furnici" (1847) vizează orînduirea bazată pe exploatare.

Tompa, Nicolaie (n. 1910), regizor, profesor la Institutul de teatru „Szentgyörgyi István", din Tg. Mureș, maestru emerit al artei din Republica Socialistă România. A studiat arta regizorală la Budapesta. **T.** a montat numeroase spectacole din dramaturgia universală și națională, clasică și modernă (Molière, Cehov, Gorki, Shaw, Caragiale ș.a.); concepția sa regizorală se bazează pe sublinierea valorilor psihologice și sociale ale textului dramatic. Laureat al Premiului de stat.

Tomsk, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe rîul Tom, afluent al fluviului Obi. 302 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini, electrotehnică, chimică, de prelucrare a lemnului, ușoară. Port fluvial. Universitate și alte institute de învățămînt superior, teatre, muzeu.

ton[1] **1.** (FIZ.) Sunet pur, cu o anumită frecvență, produs de o sursă care vibrează după o lege sinusoidală. Sunetele muzicale reprezintă de obicei suprapuneri de mai multe **t. 2.** (MUZ.) **a)** Sunet muzical. **b)** Interval între două sunete apropiate (ex. do-re). **c)** Treaptă a modului. **3.** (LINGV.) **a)** Înălțime cu care se pronunță o silabă. În unele limbi există **t.** cu valoare fonologică; astfel, chineza literară are patru asemenea **t.**, care servesc la diferențierea vocalelor și deci a cuvintelor. V. și accent muzical; accent melodic. **b)** V. *intonație*.

ton[2] (ARTE PLAST.), denumire dată gradului de luminozitate a unei culori (de unde expresiile **t.** închis și **t.** deschis). În funcție de zona spectrului cromatic în care se plasează, **t.** pot fi împărțite în tonuri calde (roșu, portocaliu, galben) și reci (verde, albastru, violet). Un corp proiectat pe un fond care absoarbe lumina capătă un **t.** rece; dacă este proiectat pe un fond care reflectă lumina, capătă un **t.** cald. — *T. rupt*, denumire dată unui ton al cărui aspect cromatic a fost modificat față de un **t.** de referință, prin amestec (grizare) inegal, cu o culoare complementară. Problemele privind *t.r.* au fost îndelung dezbătute de pictorii impresioniști, postimpresioniști și neoimpresioniști.

ton[3] *(Thunnus thynnus)*, specie de pește teleostean răpitor

din familia tunidelor, lung de 2—4 m şi avînd greutatea de 500—600 kg, înrudit cu p ă l ă m i d a. Trăieşte în bancuri mari în Oceanul Atlantic, în Marea Mediterană şi,

Ton

mult mai rar, în Marea Neagră. Constituie obiectul unui intens pescuit industrial.

tonáj 1. (C.F.) Greutatea tuturor vagoanelor care formează un tren, exprimată în tone-forţă. **T.** rezultat din însumarea greutăţii proprii şi a încărcăturii tuturor vagoanelor unui tren se numeşte *t. brut*, iar cel care reprezintă numai încărcătura vagoanelor se numeşte *t. net*. **2.** (NAV.) Volumul interior al unei nave comerciale, măsurat în *tone-registru*. Se deosebesc: *t. brut*, care cuprinde volumul interior total al navei, inclusiv spaţiile pentru locuinţele echipajului, compartimentele de maşini etc., şi *t. net*, care reprezintă volumul interior folosit pentru transportul de mărfuri sau de pasageri.

tonalitáte[1] **1.** (MUZ.) Raport care se stabileşte între sunetele unei scări muzicale faţă de acordul ei principal, de t o n i c ă; centru armonic al gamei. **2.** (LINGV.) **a)** V. *intonaţie*. **b)** Înălţime caracteristică a unei vocale în scara normală a tonurilor.

tonalitáte[2] (ARTE PLAST.), denumire dată ambianţei cromatice specifice unui tablou (ex. **t.** caldă sau rece, închisă sau deschisă, roşcată, verde etc.).

tónă 1. (METR.) Unitate de măsură a masei, egală cu 1 000 de kilograme. Are simbolul *t*. **2.** (TRANSP.) *Tonă-kilometru*, unitate de măsură pentru exprimarea volumului transporturilor pe o linie de cale ferată. Se determină prin înmulţirea tonajului trenurilor cu distanţele parcurse. **3.** (NAV.) **a)** *Tonă-registru*, unitate de măsură pentru volumul interior al unei nave comerciale, egală cu 100 de picioare cubice engleze, sau cu 2,8316 m³. V. şi t o n a j. **b)** *Tonă deadweight*, unitate de măsură pentru capacitatea de încărcare a unei nave comerciale, egală cu o tonă. Se notează prescurtat *tdw*. V. şi d e a d w e i g h t.

tondo (ital. *tondo*, prescurtat din *rotondo* „rotund"; ARTE PLAST.), termen italian care denumeşte un tablou, în general de mici dimensiuni, de formă rotundă sau ovală.

Toneanu, Vasile (1868—1933), actor român. Pe lîngă studii de drept, a urmat arta dramatică la Conservatorul din Bucureşti ca elev al lui Ştefan V e l l e s c u. Din 1889 a jucat pe scena Teatrului naţional din Bucureşti. În 1893 a plecat la Paris pentru a studia cu Edmond Got. Actor de comedie în stilul tradiţiei realiste a teatrului românesc, **T.** a adus în creaţiile sale nota personală a unei ironii subtile, de factură modernă. A interpretat, din repertoriul original şi universal, pe Pristanda şi Farfuridi din „Scrisoarea pierdută" şi Iordache din „D'ale carnavalului" de Caragiale, Lăcustă-Vodă din „Sînziana şi Pepelea" de Alecsandri, Figaro din „Nunta lui Figaro" de Beaumarchais ş.a.

Tonga, arhipelag vulcanic şi coraligen, format din aproximativ 200 de insule, situat în sudul Oceanului Pacific, la 2 200 km nord-est de Noua Zeelandă. Suprafaţa: 697 km², Populaţia: circa 75 000 loc. Protectorat britanic din 1899. Relief muntos cu numeroşi vulcani activi. Altitudinea maximă: 1 029 m. Climă tropicală oceanică. Păduri tropicale umede. Se cultivă: cocotieri, bananieri, plante citrice, ananas etc. Se exportă copra, banane etc. Se practică pescuitul. Principalul oraş-port *Nuku'alofa* (în insula Tongatabu). Arhipelagul a fost descoperit în 1642—1643 de navigatorul olandez *A. J. Tasman*.

tónic (FARM.), medicament care stimulează funcţiunea sistemului nervos, a organelor hematopoetice, secreţia gastrică etc. În terapeutică sînt folosiţi ca tonice unii compuşi ai fierului şi ai arsenicului, unele vinuri medicinale, fosfatul de calciu etc.

tónică (MUZ.) **1.** Treapta întîi a modurilor major sau minor; treapta principală a acestor moduri. **2.** (În armonie) Denumire dată acordului construit pe treapta întîi a modurilor major sau minor.

tonicitáte (FIZIOL.), stare permanentă de tensiune în care se află un ţesut elastic (ex. muşchi neted sau striat, perete arterial, stomac, intestin etc.).

Tonitza, Nicolaie (1886—1940), pictor, grafician şi publicist român. S-a născut la Bîrlad. A studiat la Academia de arte frumoase din Iaşi, la München (1907) şi la Paris (1909) în atelierul lui E. Aman-Jean. În prima perioadă a creaţiei sale s-a manifestat mai mult în grafica de presă, cu desene şi caricaturi

N. Tonitza (autoportret)

satirice protestatare, antidinastice şi antiguvernamentale, cuprinzînd imagini acuzatoare ale cumplitelor represiuni antimuncitoreşti („13 Decembrie 1918", „Orele 7 seara... este linişte în ţară"). **T.** şi-a menţinut toată viaţa poziţia de artist militant atît în publicistică (la ziarele „Facla", „Avîntul", „Socialismul", „Cuvîntul liber" ş.a.), cît şi în pictură în special prin subiectele inspirate din consecinţele tragice ale primului război mondial („Coadă la pîine", „Femei sărace", ş.a.). Pictura lui **T.** s-a dezvoltat sub influenţa lui Şt. Luchian, cu o forţă cromatică exaltată de lirism şi slujită de un schelet compoziţional sobru şi rafinat. În numeroasele expoziţii personale ale grupării „Arta română" sau în cadrul „Grupului celor patru", printre ai cărui întemeietori a fost (1926), registrul său tematic

divers îl prezintă mai ales ca portretist de un profund umanism („Gala Galaction") şi ca un fin observator al psihologiei copilului („Fata pădurarului", „Fetiţă olandeză", „Catiuşa lipoveanca" ş.a.), a cărui candoare şi visătoare gingăşie a surprins-o cu înţelegere. În creaţia lui **T.** se înscriu scenele de interior, nudul şi peisajul reprezentînd imagini dobrogene cu atmosferă orientală, marine şi periferii de oraş. Temperament meditativ, delicat, dar de intensă vitalitate, **T.** şi-a acordat paleta în tonuri calde, dispuse într-o pensulaţie bogată şi cu o pronunţată înclinaţie pentru decorativ. Adînca sensibilitate, armonia formelor, coloritul strălucitor (mai ales al florilor), graţia liniară situează operele sale printre cele mai valoroase creaţii ale picturii româneşti. Cea mai cunoscută lucrare monumentală a sa este pictura interioară a mănăstirii Durău. Ca publicist, **T.** a adus o însemnată contribuţie în cronica plastică dintre cele două războaie, demascînd incisiv impostura şi mediocritatea şi încurajînd în acelaşi timp talentul şi valoarea. **T.** a fost profesor la Şcoala de arte frumoase din Iaşi şi, din 1937 pînă la sfîrşitul vieţii, rector al aceleiaşi şcoli.

Tonkin, golf al Mării Chinei de Sud, cuprins între ţărmurile R.P. Chineze şi R.D. Vietnam, separat de largul mării prin insula Hainan. Adîncimea maximă: 82 m. Amplitudinea mareelor: 5,9 m.

tonóu (AV.), evoluţie a unui avion în care acesta execută o mişcare de rotaţie în jurul axei sale longitudinale (înşurubare) fără a-şi schimba direcţia de înaintare şi înălţimea de zbor.

tónus (gr. *tonos* „tensiune"; FIZIOL.), stare de excitaţie a centrilor nervoşi *(t. nervos)* sau de contracţie a muşchilor *(t. muscular)*. **T.** are un caracter limitat, dar susţinut. — *T. de postură* (sau *postural*), starea de contracţie susţinută a muşchilor, care are importanţă în asigurarea unei anumite poziţii a corpului sau în gradul de distensiune a organelor cavitare (ex. stomac, vezică urinară).

Tooke *[tuc]*, Thomas (1774–1858), economist burghez englez, adept al liber-schimbismului. Susţinînd în mod just că funcţiile banilor nu se limitează la aceea de mijloc de circulaţie, **T.** nu a înţeles însă legăturile dintre ele şi nici natura capitalului bănesc. Totodată, el considera ca fiind posibilă emisiunea de bani de hîrtie în cantitate care să depăşească acoperirea în aur a hîrtiilor de valoare. După părerea lui, oscilaţiile preţurilor se datoresc schimbărilor în condiţiile generale ale cererii şi ofertei de mărfuri. Op. pr.: „Istoria preţurilor şi a stării circulaţiei în timpul anilor 1793–1856" (6 vol., 1838–1857).

topáz (gr. *topazion*, din *Topazos*, insulă în Marea Roşie; MINER.), silicat natural de aluminiu cu fluor, cristalizat în sistemul rombic în cristale mici; este component obişnuit al pegmatitelor şi greisenelor. Cristalele mari fără defecte *(t. nobil)* sînt utilizate ca pietre de podoabă; de obicei este galben, dar poate fi şi roşu sau incolor. Se găseşte în Brazilia, în U.R.S.S., în R.D.G. etc.

topcíu (în evul mediu în ţările române), artilerist, tunar.

Topeka *[toupi:cə]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Kansas, situat pe rîul Kansas. 150 000 loc. (1962). Importantă piaţă agricolă (pentru cereale). Industrie constructoare de maşini şi alimentară. Universitate, muzee.

tópică (gr. *topikos*, din *topos* „loc"; LINGV.), ordine, loc, mod de aşezare a cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază. Există limbi cu **t.** fixă (ex. chineza) şi altele cu **t.** liberă (ex. latina) sau relativ liberă (ex. limba română, care are o **t.** mai liberă decît limba franceză). — *T. fixă*, topică determinată de reguli precise şi avînd funcţiune gramaticală; orice schimbare a **t.** are ca urmare modificarea raporturilor sintactice dintre cuvinte. — *T. liberă*, topică neîngrădită de reguli, a cărei schimbare nu are ca urmare modificarea raporturilor sintactice dintre cuvinte. — *T. obiectivă* (sau *directă, normală, regulată*), aşezare a cuvintelor în ordinea obişnuită într-o limbă dată, în corespondenţă cu logica şi cu normele gramaticale ale acelei limbi. — *T. afectivă* (sau *subiectivă*), topică diferită de cea obişnuită, datorită intervenţiei elementului afectiv care scoate în relief anumite cuvinte, de obicei dintre cele cu accent în frază sau pronunţate cu intonaţie specială (ex. *Bine ţi-a spus!* faţă de *Ţi-a spus bine!*). — *T. logică*, topică a cărei caracteristică stă în corespondenţă cu desfăşurarea logică a gîndirii, de la elementele cunoscute la cele necunoscute, şi în lipsa influenţei unor factori afectivi; este identificată de unii lingvişti cu **t.** obiectivă. — *T. inversă* v. *inversiune*.

tópice (FARM.), agenţi medicamentoşi de uz extern, utilizaţi pentru a modifica local pielea sau mucoasa cavităţilor care comunică imediat cu mediul exterior. Dintre **t.** fac parte cataplasmele, unguentele, făina de muştar etc.

topinambúr v. **nap porcesc.**

topíre 1. (FIZ.) Trecere a unei substanţe din stare solidă în stare lichidă, efectuată de obicei prin ridicarea temperaturii. **T.** solidelor cristaline se produce la o anumită temperatură (numită *punct de t.*), în timp ce **t.** solidelor amorfe se produce treptat, printr-un proces de înmuiere progresivă, într-un interval de temperatură ale cărui limite sînt greu de precizat. Temperatura de **t.** depinde de presiunea exercitată asupra corpului; ea creşte o dată cu presiunea la substanţele care îşi micşorează volumul prin **t.** (cazul majorităţii substanţelor) şi scade o dată cu presiunea la substanţele care îşi măresc volumul prin **t.** (cazul, de exemplu, al gheţii). — *T. zonară*, metodă de purificare a materialelor, utilizată îndeosebi în tehnologia semiconductoarelor. Constă în realizarea unei zone de topitură într-o bară confecţionată din materialul respectiv şi în deplasarea lentă a acestei zone în lungul barei de la un capăt la celălalt. Acumulîndu-se în zona de topitură, impurităţile sînt adunate din întreaga bară şi apoi sînt depuse la capătul

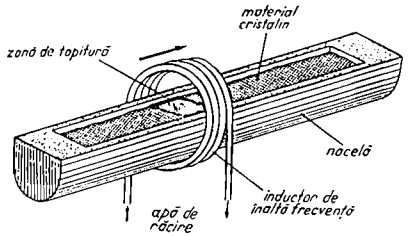

Topire zonară

unde se termină deplasarea zonei, capăt care ulterior este îndepărtat. De obicei se execută mai multe treceri succesive ale zonei, obținîndu-se purificări foarte înaintate. **2.** (METAL.) Proces tehnologic metalurgic prin care metalele și aliajele se obțin în stare lichidă, în scopul preparării, turnării sau al afinării lor. **T.** poate fi oxidantă, reducătoare, carburantă, sulfurantă etc., în funcție de natura transformării chimice principale. **3.** (IND. TEXT.) Operație de separare a fibrelor textile din tulpinile unor plante liberiene (inul, cînepa, iuta etc.), prin descompunerea biochimică (fermentativă) și prin înlăturarea substanțelor pectice care solidarizează fibrele cu partea lemnoasă a tulpinii și fibrele între ele. Se efectuează prin cufundarea snopilor în ape stătătoare, în rîuri, în noroi, pe cîmpie la rouă sau pe zăpadă în cazul **t.** naturale, sau în bazine cu apă încălzită și îmbogățită cu o microfloră specifică (bacterii de tipul *Bacillus amylobacter*, *Bacillus pectinovorus* etc.) în cazul **t.** aerobe dirijate etc.

Topîrceanu, George (1886—1937), poet român. S-a născut la București. A fost membru corespondent al Academiei Române (1936). A studiat la București și la Iași. A debutat în 1904, la publicația umoristică „Belgia Orientului", supliment literar al ziarului „Adevărul". Cîțiva ani mai tîrziu publică și în „Viața românească", fiind remarcat de G. Ibrăileanu, cu sprijinul căruia devine apoi secretarul de redacție al revistei. Stabilit definitiv la Iași (1911), a condus împreună cu Mihail Sadoveanu revista „Însemnări literare" (din 1919) și „Însemnări ieșene" (din 1936). Susținuta sa activitate publicistică și literară e încununată de apariția a două volume de versuri: „Balade vesele" (1916), amplificat mai tîrziu sub titlul „Balade vesele și triste" (1920), și „Parodii originale" (1916), care-i aduc consacrarea poetică. Versurile primului volum dovedesc o duioasă și adîncă înțelegere pentru dramele mărunte ale celor umiliți și anonimi, pentru evenimentele lumii infime și delicate a florilor și gîzelor. Umorul blînd, degajat, ca și autoironia puțin amară, salvează

G. Topîrceanu

lirismul de alterările sentimentale, menținîndu-i autenticitatea. Versurile celui de-al doilea volum, adevărate „pagini de critică în pilde", nu țintesc o facilă pastișă umoristică, ci ridiculizarea manierismului, confuziei de idei, abuzurilor de metafore și de neologisme etc. **T.** a mai publicat amintiri din timpul primului război mondial („Amintiri din luptele de la Turtucaia", 1918; „Pirin-Planina", 1936), volumul de versuri „Migdale amare" (1928), un volum de proză, „Scrisori fără adresă" (1930), și fragmente dintr-un roman neterminat, „Minunile sfîntului Sisoe". Arta sa se distinge prin claritate și concizie, prin muzicalitate și accesibilitate, ca și prin originalitatea asociațiilor lexicale. Premiul național de poezie (1926).

Töpler, Mihail (1780—circa 1820), pictor austriac. Stabilit temporar la București (din 1800), a pictat numeroase portrete de personalități politice și culturale ale epocii și, de asemenea, portrete de boieri („Ion-Vodă Caragea", „Alexandru Moruzzi", „Mitropolitul Iacob Stamati", „Zinca Golescu", „Hătmăneasa Maria Cantacuzino" etc.). Lucrările sale se remarcă prin eleganță, prin precizia liniei și prin coloritul transparent al armoniilor de tonuri sidefii și perlate.

Topleț, comună în raionul Orșova, reg. Banat, situată pe Valea Cernei. 2 910 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (utilaje pentru industria alimentară, mașini și unelte agricole).

Toplița, oraș raional în reg. Mureș-Autonomă Maghiară, reședință de raion, situat pe valea Mureșului. 10 940 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea). Stațiune balneoclimatică, cu izvoare minerale (alcalino-calcice, magneziene) indicate în tratarea formelor ușoare de reumatism, surmenaj, stări astenice, nervoase și în afecțiuni renale. Aici se află Mănăstirea Doamnei, cu o biserică de lemn în stilul bisericilor de lemn moldovenești de pe Valea Bistriței (1710). — *Raionul T.*, cu 43 650 loc. (1965). Exploatări forestiere și de bazalt, izvoare minerale (Borsec). Industrie de prelucrare a lemnului (Gălăuțaș, Toplița etc.), îmbutelieri de ape minerale (Borsec). Creșterea animalelor și cultura cartofilor.

topo- (gr. *topos* „loc"), element de compunere cu sensul „loc, regiune" (ex. *topografie*, *toponimie*).

topoclimă, variația elementelor meteorologice în stratul de aer din imediata apropiere a solului, cu particularități determinate de condițiile geografice locale (relieful, repartiția apei și a uscatului, natura terenului, acoperirea cu vegetație etc., acționînd ca un ansamblu). Sin. *climă locală*.

topografie, ramură a geodeziei care se ocupă cu măsurarea și determinarea poziției elementelor scoarței terestre pe suprafețe restrînse (destul de mici pentru a putea fi considerate plane, neglijîndu-se

curbura suprafeței Pămîntului) și cu reprezentarea acestora, grafică sau numerică, în plan orizontal. Se subdivide în planimetrie și nivelment. Scopul principal al **t.** este întocmirea de planuri și hărți.

Topolnița, cea mai lungă peșteră din România (10 700 m de galerii), situată în Podișul Mehedinți, la 360 m altitudine. Dezvoltată în calcarele jurasice, s-a format prin captarea subterană la diferite nivele a patru afluenți ai rîului Topolnița. Microrelieful endocarstic dezvăluie o gamă de forme concreționale unice prin număr și prin dimensiuni. Speoclimatic, peștera **T.** este caldă și umedă. Faună cavernicolă bogată. Monument al naturii.

Topolog, afluent pe stînga al Oltului (84 km). Izvorăște din Munții Făgărașului, de sub vîrful Negoiul, și confluează cu Oltul în aval de Rîmnicu-Vîlcea. Drenează versantul sudic al Făgărașului și zona subcarpatică (Dealul Negru). Cursul superior al Topologului a fost captat prin tunel pentru lacul de acumulare al hidrocentralei „Gheorghe Gheorghiu-Dej".

topologíe, ramură a matematicii care studiază proprietățile mulțimilor de puncte care sînt invariante față de transformările biunivoce și bicontinue (topologice). Numărul de dimensiuni, numărul curbelor care limitează un domeniu sînt exemple de invarianți ai transformărilor topologice. Dacă mulțimea de puncte A este imaginea mulțimii B printr-o aplicație topologică, spunem că A și B sînt mulțimi topologic-echivalente sau homeomorfe (ex. cercul, elipsa, pătratul sînt mulțimi topologic-echivalente; ele pot fi deformate una într-alta în mod continuu, fără ruperi sau lipituri). Ramuri importante ale **t.** sînt: topologia generală, topologia algebrică, topologia diferențială. — *T. algebrică,* denumire dată de Lefschetz topologiei combinatorii, adică acelei părți a topologiei care studiază probleme legate de inelul de omologie, de grupurile de omotopie ale unui spațiu, clase caracteristice, probleme de scufundare a unui spațiu în altul. Cel mai important capitol din *t.a.* este algebra omologică (studiul inelelor de omologie). — *T. asupra unei mulțimi nevide* T, familie $\mathcal{T}$ de submulțimi ale unei mulțimi T, care are proprietățile: 1) intersecția a două elemente din $\mathcal{T}$ este un element din $\mathcal{T}$; 2) orice reuniune de elemente din $\mathcal{T}$ este un element din $\mathcal{T}$; 3) mulțimea T și mulțimea vidă sînt elemente din $\mathcal{T}$. Perechea $(T, \mathcal{T})$ se numește spațiu topologic. Mulțimile topologiei $\mathcal{T}$ se numesc mulțimi deschise ale spațiului $(T, \mathcal{T})$. T este o mulțime deschisă și mulțimea vidă de asemenea (ex. familia tuturor submulțimilor lui T). Pe aceeași mulțime T se pot defini mai multe topologii.

Topoloveni, comună în raionul Găiești, reg. Argeș, situată pe terasele Argeșului. 4 200 loc. (1965). Exploatarea petrolului. Industrie alimentară. Artizanat. Centru pomiviticol.

topometríe (gr. *topos* „loc" și *metron* „măsură"), ramură a topografiei care cuprinde tehnica măsurătorilor și calculelor necesare pentru determinarea numerică a elementelor de pe teren în scopul întocmirii hărților și planurilor topografice.

toponimíe (gr. *topos* „loc" și *onyma* „nume"; LINGV.) **1.** Ramură a onomasticii care studiază originea, sensul, forma și evoluția numelor proprii de locuri. **2.** Totalitatea numelor proprii de locuri ale unei regiuni (ex. *t. Olteniei*). Se numește și *toponomastică.*

topúz (în evul mediu în țările române), buzdugan cu măciulia îmbrăcată în argint bătut cu nestemate, care constituia unul dintre însemnele puterii domnești.

tor 1. (MAT.) **a)** Suprafață generată de un cerc care se rotește în jurul unei axe din planul cercului și care nu tae cercul. Aria **t.** este egală cu $4\pi^2Rr$, unde r este raza cercului generator, iar R distanța dintre axa de rotație și centrul cercului. **b)** Corp solid mărginit de un **t. (a).** Volumul său este

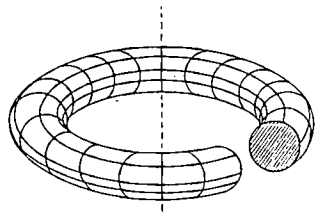

Tor

egal cu $2\pi^2Rr^2$ (ex. un inel, un colac de salvare au forma apropiată de aceea a unui **t.**). **2.** (ARHIT.) Element de profilatură (pe fațada unei construcții, la baza unei coloane, la ancadramente etc.), care constă dintr-o îngroșare cu secțiune semicirculară.

Tora (Thora) (ebr. *thorot* „lege, învățătură"), denumire ebraică dată Pentateuhului, extinsă ulterior asupra întregului „Vechi testament".

toráce, regiune a corpului, la om și la animalele vertebrate, cuprinsă între gît și abdomen. Este format dintr-o cavitate închisă lateral de coaste, anterior de stern, posterior de coloana vertebrală și inferior de diafragmă. Cavitatea **t.** conține organe importante, ca inima, plămînii, esofagul, vasele mari etc.

toracoplastíe (gr. *thorax* „torace" și *plastis* „care restructurează, reface"; MED.), intervenție chirurgicală care constă în rezecția unor porțiuni din coastele unei regiuni toracice în scopul obținerii colabării plămînului bolnav și punerii acestuia în stare de repaus. **T.** se practică pentru corectarea unor malformații toracice și mai ales în tratamentul unor boli pleuro-pulmonare ca tuberculoza pulmonară, pleurezia purulentă cronică etc.

toreadór (span. *torero*), termen prin care sînt denumiți cei care participă direct, în arenă, la o *corrida.*

torefiére, operație de încălzire la foc direct, în prezența aerului, a unor produse pentru a le conferi o anumită aromă specifică, pentru a înlătura anumite principii dăunătoare sau pentru a le usca (ex. torefierea cafelei, torefierea tutunului etc.).

Torelli, Giuseppe (1658—1709), compozitor şi violonist italian. A avut un rol important în crearea concertului solistic pentru vioară, precum şi în evoluţia genului simfoniei.

torént, curs de apă temporar (apărut în urma ploilor), cu viteză şi putere de eroziune mare, care acţionează pe pantele înclinate, creîndu-şi un *bazin de recepţie* (de obicei de formă aproximativ circulară, străbătut de ogaşe şi ravene ramificate convergente, care se dezvoltă continuu, distrugînd versantul), un *canal de scurgere* (de obicei îngust şi puternic adîncit, prin care se transportă materialul erodat) şi un *con de dejecţie* (format prin depuneri succesive ale materialului transportat de torent la baza pantei, unde viteza şi deci puterea de transport a apei scade, iar apa se împrăştie pe suprafaţa uşor bombată a conului). T. provoacă degradarea terenurilor; acţiunea lor este deosebit de intensă în regiunile despădurite. — *T. noroios,* curgerea lentă a unei mase noroioase (provenite din suprasaturarea cu apă a unor roci în care procentul de argilă este ridicat) în lungul unei văi torenţiale. Materialul noroios are consistenţa unei paste fluide sau semifluide. În masa noroioasă pot fi antrenate şi fragmente de roci mai dure sau mai puţin îmbibate cu apă. *T.n.* se formează în mod frecvent în regiunea subcarpatică şi în parte în zona flişului Carpaţilor Orientali.

toreútică (ARTE PLAST.), denumire dată în antichitatea greacă artei de a sculpta, cizela şi asambla lemnul, aurul şi fildeşul. Cea mai importantă aplicare a t. a fost Atena Criselefantina a lui Fidias. Prin extensiune, t. a căpătat sensul de artă a sculpturii în bronz.

Torino, oraş în nord-vestul Italiei, pe Valea Padului. 1 079 600 loc. (1963). Mare centru industrial (al doilea ca importanţă din Italia, după Milano). Este dezvoltată în special industria constructoare de maşini: automobile (concernul FIAT, care deţine aproape 90% din producţia ramurii pe ţară), tractoare, avioane, utilaj industrial, mecanică fină, produse electrotehnice şi radiotehnice, material feroviar etc. Mai există industrie siderurgică, chimică, a cauciucului, textilă şi de confecţii, alimentară, poligrafică. Însemnat centru financiar şi comercial. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Universitate. **T.** este un oraş cu înfăţişare modernă, bogat în monumente de Renaştere şi baroce: Palatul regal, biserica Madre di Dio, biserica La Consolata, biserica La Superga etc. Muzee importante (pinacotecă, muzeu de egiptologie, muzeu de arme). Instituţii de cultură şi artă. — *Istoric.* Colonie militară *(Augusta Taurinorum)* întemeiată sub August (27 i.e.n. —14 e.n.). Din sec. al XIII-lea a fost reşedinţa ducilor de Savoia. Între 1720 şi 1860 a fost, cu întreruperi, capitala Regatului Sardiniei, iar între 1861 şi 1864 capitala Italiei unificate. La începutul sec. al XIX-lea a devenit unul dintre centrele mişcării carbonarilor şi apoi ale revoluţiei de la 1848—1849 din Italia. La **T.**, care la începutul sec. al XX-lea era unul dintre cele mai importante centre ale mişcării muncitoreşti şi democratice italiene, s-a închegat un puternic nucleu al curentului revoluţionar din Partidul socialist italian, organizat din 1919 în jurul publicaţiei „Ordine nuovo". În aprilie 1945 **T.** a fost eliberat de sub ocupaţia hitleristă (1943—1945) de patrioţii italieni.

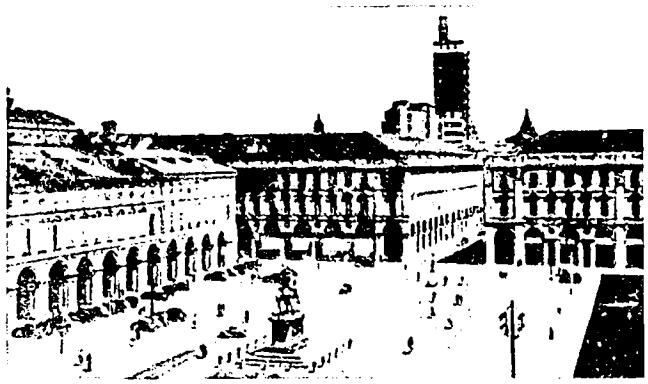

Vedere din Torino

torít (MINER.), silicat natural de toriu *($ThSiO_4$)*, din grupa zirconiului, care cristalizează în sistemul tetragonal. Toritul este un mineral de culoare galbenă, variind pînă la negru, puternic radioactiv. El apare în pegmatite, granite, sienite etc.

tóriu (CHIM.), *Th.* Element radioactiv, cu nr. at. 90; gr. at. 232,05; gr. sp. 11,71; p.t. 1 800°C; p.f. circa 4 200°C. Face parte din grupa actinidelor. Se găseşte în natură sub formă de silicat, în monazit (amestec izomorf de fosfaţi ai lantanidelor). Este un metal alb, ductil, stabil faţă de acizi diluaţi şi faţă de baze. În combinaţiile sale funcţionează în starea de valenţă 4. Se întrebuinţează în tehnica nucleară.

tornádo 1. (În America de Nord, în special în bazinul fluviului Mississippi) Vîrtej de vînt extrem de violent, devastator, dar cu arie de acţiune restrînsă, adesea însoţit de ploi torenţiale, provocat de pătrunderea maselor de aer rece din vest peste aerul cald şi umed provenit din regiunea Golfului Mexic. În centrul **t.**, viteza vîntului depăşeşte 300 km/h. **2.** (În vestul Africii) Furtună puternică, catastrofală, de scurtă durată, dar cu o extindere relativ mare (uneori pînă la circa 300 km), provocată de întîlnirea aerului cald şi umed al musonului de sud-vest cu aerul uscat provenit din Sahara.

Toroiaga, masiv muntos în partea sudică a Munţilor Maramureşului, cuprins între văile Cistei la sud, Vaserului la nord şi Vişeului la vest, format din şisturi cristaline

acoperite marginal de depozite sedimentare cretacice şi paleogene, străpunse de erupţiile neogene. Altitudinea maximă: 1 939 m (vîrful T.). Relief puternic fragmentat de văi, forme glaciare, periglaciare, fluviatile. Zăcăminte de mangan şi exploatări forestiere.

toroid (MAT.) **a)** Suprafaţă generată de o curbă închisă care se roteşte în jurul unei axe din planul curbei şi care nu taie curba. **b)** Corp solid mărginit de un **t. (a)** (ex. torul).

Toronto */tərɔ́ntou/*, oraş în Canada, situat pe ţărmul nordvestic al lacului Ontario. 672 407 loc. (1961), cu localităţile subordonate 1 824 500 loc. Mare centru industrial, comercial şi financiar. Important port, accesibil navelor oceanice. Aeroport. Are mari întreprinderi constructoare de maşini (automobile, construcţii navale, maşini-unelte, maşini agricole, avioane), chimice, textile şi alimentare. Universitate şi alte instituţe de învăţămînt superior.

„Toronto Daily Star" */tərɔ́ntou deili sta:/*, cotidian de mare tiraj din Canada. Înfiinţat în 1892, apare la Toronto. Exponent al politicii Partidului liberal.

torpílă[1] (MILIT.), mijloc de luptă prevăzut cu motor propriu şi cu o încărcătură de exploziv. **T.** este destinată loviri şi scufundării navelor inamice. Se lansează de la bordul unei nave şi se deplasează spre ţintă imediat sub nivelul apei. Se poate lansa şi din avion sau de la o staţie de pe coastă. Constituie armamentul principal al submarinelor şi al vedetelor torpiloare.

torpilă[2] (ZOOL.; *Torpedo marmorata*), specie de peşte cu scheletul cartilaginos (plagiostomi), lung de circa 1,5 m, cu corpul puternic turtit dorsoventral. **T.** posedă organe speciale producătoare de descărcări electrice, cu care ucide prada. Trăieşte în Marea Mediterană.

torpilór (MILIT.), navă de luptă de tonaj mic (300—400 t), cu viteză mare, avînd ca armament principal torpila (4—6—8 tuburi lanstorpile). În flotele moderne, **t.** au fost înlocuite cu vedetele-torpiloare.

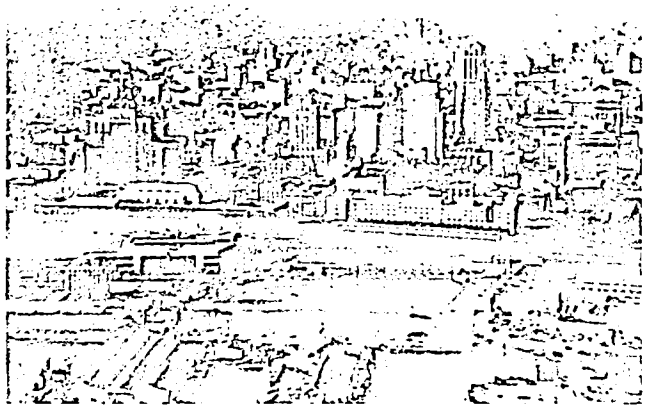

Toronto. Vedere generală

Torquemada */torchemáda/*, Thomás de (c. 1420—1498), călugăr dominican, mare inchizitor spaniol (din 1483), duhovnic al regilor Ferdinand al V-lea Catolicul şi Isabela de Castilia. A elaborat codul de legi al inchiziţiei, „Instrucciones y ordonanzas de los inquisidores" (1484).

torr (după numele fizicianului *E. Torricelli*; METR.), unitate de măsură a presiunii, egală cu 1 333,2 dyn/cm^2; este echivalentă cu milimetrul coloană de mercur.

Torres, strîmtoare între peninsula York (Australia) şi insula Noua Guinee. Leagă apele Mării Coralilor (Oceanul Pacific) şi ale Mării Arafura (Oceanul Indian). Lăţimea minimă: 170 km. Adîncimi mici. Este presărată cu numeroase insule coraliene. A fost descoperită în 1606 de navigatorul spaniol L.V. de Torres.

Torres, Luis Vaez de (sfîrşitul sec. XVI şi începutul sec. XVII), navigator spaniol. A condus în 1605—1606 o expediţie care a străbătut Oceanul Pacific (de la coasta Perului pînă în insulele Filipine), descoperind insula Tahiti, Noile Hebride şi strîmtoarea Torres.

Torres Naharro, Bartolomé de (? — circa 1524), poet şi dramaturg spaniol, întemeietor, alături de Encina, al teatrului spaniol. În comediile sale, de influenţă clasică şi italiană, apar pentru prima oară studiul caracterelor şi complicarea intrigii.

Torricelli, Evangelista (1608—1647), fizician şi matematician italian, elev al lui Galilei. Făcînd experienţe cu tuburi barometrice, **T.** a demonstrat în 1644 că ridicarea mercurului în aceste tuburi se datoreşte presiunii atmosferice. Deasupra mercurului a obţinut un vid aproape total *(vidul lui T.)*. A stabilit legea de curgere a lichidului dintr-un vas. În „Lucrări de geometrie"

E. Torricelli

(1644), **T.** a dat metoda de calculare a tangentei într-un punct al unei curbe, precum şi numeroase cvadraturi şi cubaturi. Multe manuscrise ale lui **T.** au rămas timp îndelungat nepublicate.

tors 1. Parte a trupului omenesc care depăşeşte mijlocul, mergînd pînă aproape de genunchi. **2.** Sculptură care reprezintă un trup omenesc fragmentat, din a cărei compoziţie lipsesc membrele şi adesea capul.

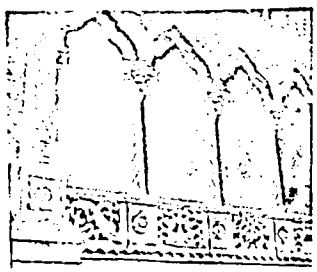

Torsadă

torsádă (ARHIT.), motiv decorativ care imită o funie răsucită. Frecventă în plastica arhitectonică de lemn sau de piatră, **t.** a fost utilizată îndeosebi în Moldova în sec. al XVIII-lea (Dragomirna, Solca ş.a.).

torsiográf (TEHN.), aparat folosit pentru măsurarea şi înregistrarea grafică (ridicarea torsiogramei) a deformaţiilor barelor încercate la răsucire (torsiune).

torsiúne (REZ. MAT.) v. **răsucire.**

torsiunea unei curbe într-un punct P al său (MAT.), limita raportului dintre unghiul planelor osculatoare în punctele P şi P', vecine, şi arcul $\Delta s = PP'$, când $P' \to P$ [ex. torsiunea elicei circulare $x = a\cos t$, $y = a\sin t$, $z = bt$ este constantă şi egală cu $b/(a^2 + b^2)$]. Torsiunea măsoară abaterea curbelor faţă de planul lor osculator şi este egală cu zero pentru curbele plane. — *Rază de torsiune într-un punct P al unei curbe*, valoarea reciprocă a torsiunii. V. şi r a z ă.

torticólis (lat. *„tortus"* „strîmb" şi *collum, colli* „git"; MED.), simptom caracterizat prin înclinarea laterală a capului şi a coloanei cervicale din cauza unei hipertonii musculare. Este însoţit de durere şi de limitarea mişcărilor.

tortonián (STRAT.), subetaj al celui de-al doilea etaj mediteraneean al miocenului, reprezentat prin depozite marine şi lagunare şi caracterizat printr-o faună de lamelibranhiate, gasteropode, echinide, hexacoralieri, foraminifere etc., la care se adaugă şi alge calcaroase (litotamniu). În Republica Socialistă România, în **t.** se găsesc masive de sare în zona precarpatică, în Depresiunea Maramureşului, în Depresiunea Getică şi în Depresiunea Transilvaniei, unde se găsesc şi zăcăminte exploatabile de gips; în bazinele Haţegului, Caransebeş-Mehadia, Bozovici-Nera etc., în **t.** se găsesc cărbuni (lignit); formaţii **t.** se mai cunosc în Platforma Moldovenească, în sudul Dobrogii şi în unele bazine intramuntoase din Carpaţii Meridionali şi din Munţii Apuseni.

tórţă (FIZ.), tip de descărcare electrică de înaltă frecvenţă (peste 9 MHz), avînd aspectul unei flăcări de luminare, fixată pe un punct al unui conductor. Apare la presiunea atmosferică şi are în centru o temperatură de aproximativ 4 000°K.

torţél (BOT.) v. **cuscută.**

Toruń */tóruńə/*, oraş în nordul R.P. Polone, situat pe malul drept al Vistulei. 110 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (electrotehnică, mecanică de precizie, vase fluviale etc.), chimică (acid sulfuric, fibre sintetice, superfosfaţi), alimentară, textilă. Port fluvial şi nod feroviar. Universitate, monumente istorice (sec. XIII—XVII).

tory, denumirea partidului politic englez înfiinţat la sfîrşitul deceniului al optulea şi începutul deceniului al nouălea ale sec. al XVII-lea. **T.** reprezentau interesele aristocraţiei funciare şi ale clerului înalt. A alternat la putere cu partidul w h i g. În 1867, o dată cu reforma parlamentului, a căpătat numele de Partidul conservator.

toscán, *ordin ~*, ordin arhitectonic, atribuit etruscilor (zona toscană), folosit în arhitectura Romei antice. *O.t.* este o reelaborare mult simplificată a ordinului d o r i c. Se caracterizează prin coloana cu fus scurt şi fără caneluri, prin arhitrava îngustă şi prin absenţa oricărui ornament. Dintre edificiile a căror faţadă foloseşte *o.t.* trebuie menţionat C o l o s s e u m-ul.

Toscana, regiune în Italia centrală, între Marea Tireniană şi Marea Ligurică. Suprafaţa: 22 990 km². Populaţia: 2 293 000 loc. (1961). Relief muntos: un sector din Apenini şi din Alpii Apuani. Principalul oraş: *Florenţa*.

Toscanelli, Paolo del Pozzo (1397—1482), matematician, astronom şi geograf italian. Ţinînd seama de sfericitatea Pămîntului, a întocmit o hartă pe care ţărmurile estice ale Asiei erau reprezentate în marginea vestică a Oceanului Atlantic destul de aproape de Europa, hartă care i-a sugerat lui Columb căutarea drumului spre India prin vest, străbătînd Oceanul Atlantic.

Toscanini, Arturo (1867—1957), dirijor italian. A fost mai întîi violoncelist în orchestra operei din Rio de Janeiro. A condus orchestrele la Scala

A. Toscanini

din Milano, Metropolitan Opera din New York, filarmonica din acelaşi oraş şi a format National Broadcasting Company Orchestra. A mai dirijat la Bayreuth, Londra, Salzburg, Lucerna şi în alte centre muzicale din lume. Repertoriul său vast a înscris cîteva prime audiţii mondiale: Gluck, Mozart, Haydn, Beethoven, Brahms, Wagner. Interpretările sale se remarcă prin intensitatea trăirilor, prin claritate, precizie ritmică şi supleţe, printr-o excepţională gradare dinamică şi printr-un deosebit simţ al construcţiei dramatice.

totém (în limba indienilor ojibway din America de Nord *ododem* „ginta sa"), animal, plantă, rareori obiect, considerat ca strămoş şi protector al unei g i n ţ i sau al unei f r a t r i i în cadrul orînduirii gentilice. Comunităţile totemice poartă, de obicei, numele **t. T.** constituia obiectul unor în-

terdicții severe (t a b u): el nu putea fi ucis sau vătămat, consumarea lui fiind permisă numai o dată pe an, cu ocazia sărbătorii „inticiuma". Pe lîngă **t.** de gintă au existat și **t.** ale celor două sexe, precum și **t.** individuale.

totemism, formă începătoare de religie din orînduirea gentilică, caracterizată prin credința membrilor unei ginți sau fratrii într-un *totem*. Atestat încă în paleoliticul superior, **t.** s-a conservat cel mai bine la triburile australiene. **T.** a stat la baza cultului animalelor (în Egiptul antic, India antică etc.). Unele ritualuri ale religiilor de mai tîrziu își au originea în **t.** (ex. „taina" creștină a împărtășaniei, al cărei prototip totemic este ceremonia „inticiuma").

Tóth, Árpád (1886—1928), poet ungur. Poezia sa de început, aflată sub influența simboliștilor francezi, exprimă într-un ton elegiac, culminînd uneori în desperare, durerile poetului însingurat, precum și pe cele ale dezmoșteniților societății. Mai tîrziu, pe linia unor aspirații revoluționare, **T.** a evoluat spre poziții radicale, condamnînd războiul și salutînd Comuna Ungară (volumele „Serenadă în zori", 1913; „Pe galera leneșă", 1917; oda „Un dumnezeu nou", 1919). Creația sa din ultima perioadă marchează o scădere a tonusului protestatar. Ea capătă însă forme mai cristalizate, mai dense și este mai bogată în conținut filozofic. A tradus din Lenau, Baudelaire, Keats, Shelley, Milton, Wilde.

Totila (Baduila), rege al ostrogoților (541—552), unul dintre cei mai de seamă conducători și reformatori ai statului ostrogot. A condus cu succes, timp de aproape un deceniu, lupta împotriva armatelor bizantine, conduse de *Belizarie*, și cu sprijinul țăranilor și al colonilor a recucerit aproape întreaga Peninsulă Italică, ocupînd de două ori Roma. A fost înfrînt de *Narses* în lupta de la Taginae (552) în cursul căreia a fost rănit mortal.

Totleben, Eduard Ivanovici (1818—1884), inginer militar și general rus. A avut un important rol în timpul războiului Crimeii, conducînd operațiile de fortificare a orașului Sevastopol în timpul asediului (1854—1855). În războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, **T.** a condus operațiile de asediere a fortăreței Plevna.

totonáci, populație indiană (amerindiană) din America Centrală, care vorbește limba *mayasoke*.

Touamotou (Tuamotu), arhipelag în Oceanul Pacific, în Polinezia Franceză, format din numeroși atoli. Suprafața: 880 km². Populația: circa 10 500 loc. Centrul administrativ: *Rotoava*. Climă tropicală umedă. Se cultivă cocotieri, se cresc porcine și păsări. Se practică pescuitul și recoltarea scoicilor (pentru sidef). Exploatări de fosforite.

Toubouai (Tubuai), arhipelag în Oceanul Pacific (în Polinezia Franceză). Suprafața: 287 km². Populația: circa 4 000 loc. Principalele insule sînt de origine vulcanică, cu relief accidentat și cu înălțimi pînă la 435 m; cîteva insule mai mici sînt coraligene. Climă tropicală umedă. Culturi de cocotieri și de taro.

Toulon *[tulõ]*, oraș în sud-estul Franței, port la Marea Mediterană. 172 600 loc. (1962). Șantiere navale, întreprinderi constructoare de mașini, ale industriei chimice, fabrici de mobilă etc.

Toulouse *[tulúz]*, oraș în partea de sud-vest a Franței, situat pe fluviul Garonne. 330 570 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (avioane), metalurgie neferoasă, industrie chimică (îngrășăminte azotoase), a hîrtiei, textilă, alimentară etc. Centru comercial. Nod feroviar și port fluvial. Important centru cultural și de învățămînt (universitate fundată în 1230). Monumente importante: biserica sf. Sernin (sec. XI—XIII), catedrala sf. Ștefan (sec. XIII), numeroase palate din sec. XVII—XVIII. Muzee, instituții de cultură și artă.

Toulouse. Catedrala sf. Ștefan

toulouse *[tulúz]* (ZOOTEHN.), rasă de gîște, bune producătoare de carne. Se caracterizează printr-o mare precocitate; la vîrsta de 5—6 luni, bobocii neîngrășați au greutatea de 6—7 kg. La maturitate, gîsca neîngrășată are 8—10 kg, iar în stare îngrășată 12—15 kg. Culoarea penajului este cenușie pe spinare și pe piept și albă în partea posterioară. Este crescută cu bune rezultate și în țara noastră.

Toulouse-Lautrec *[tulúz-lotréc]*, Henri de (1864—1901), pictor francez. Rămas infirm încă din copilărie în urma unui accident, și-a găsit refugiul în desen, dovedind de timpuriu un remarcabil spirit de observație. L-a cunoscut îndeaproape pe Van Gogh. În opera sa se resimte influența lui Degas și a stampei japoneze. Atras de lumea boemă pariziană, a localurilor de noapte, a teatrelor și a cafenelelor, el a devenit cronicarul ei plin de căldură și de înțe-

legere. Folosind un desen sintetic, cu o linie incisivă, a fost preocupat de descifrarea destinului uman. Însufleţit permanent de aceeaşi inteligenţă ascuţită şi simpatie generoasă, el a surprins oameni şi atitudini cu veridicitatea unor instantanee

H. Toulouse-Lautrec

caracteristice. Datorită acestor calităţi, **T.-L.** reînnoieşte arta desenului şi apare ca un precursor al expresionismului. În tehnica litografiei, **T.-L.** a creat numeroase afişe originale cu caracter publicitar („L'artisan moderne"; „Divan japonais"; „Ambassadeurs", „Eldorado" etc.), a ilustrat cu vervă rafinată diferite publicaţii („La Revue Blanche") şi a popularizat vedete la modă (Jane Avril, May Milton). În pictură, **T.-L.** păstrează nota de schiţă cu o culoare rece aşternută în pete mari („Dansul la Moulin Rouge", „La Goulue intrînd la Moulin-Rouge", „Femeie tînără şezînd").

Tourcoing *[turcuẽ]*, oraş în nordul Franţei, formînd, împreună cu oraşele Lille şi Roubaix, o importantă aglomeraţie urbană. 90 100 loc. (1962). Important centru al industriei textile (filaturi şi ţesături de lînă, filaturi de bumbac). Are şi industrie alimentară (fabrici de uleiuri) şi a hîrtiei.

Tours *[tur]*, oraş în Franţa, situat pe malul drept al fluviului Loara. 90 100 loc. (1962). Centru comercial (vinuri şi alte produse agricole). Industrie constructoare de maşini (material rulant, maşini pentru industria alimentară) etc., chimică (produse farmaceutice, distilarea gudroanelor) şi uşoară. Muzee, facultate medico-farmaceutică. Centru artistic cu tradiţii multiseculare. **T.** este un oraş bogat în monumente valoroase din diferite epoci: biserica sf. Gatien (1175—1267), biserica sf. Iulian (sec. XIII), hotel Gouin (sec. XVI), prefectura (sec. XVII), numeroase palate şi locuinţe vechi. În evul mediu, **T.** a fost un important centru de miniaturişti, care s-au format pe lîngă mănăstirea sf. Martin, cel mai cunoscut dintre aceştia fiind J. Fouquet (sec. XV). Tot la **T.** au funcţionat vestite manufacturi de mătase. Centru turistic.

Toussaint Louverture *[tusẽ luvertûr]*, François Dominique (1743—1803), revoluţionar şi om politic din Haiti, fiul unui sclav african. Pentru merite în serviciul Franţei revoluţionare a fost numit general de divizie şi comandant suprem al armatelor franceze din Haiti. După ce a alungat pe englezi şi pe spanioli din insulă (1801), **T.L.** a preluat puterea şi s-a proclamat guvernator

F.D. Toussaint Louverture

general pe viaţă, dînd ţării o constituţie liberală. După o rezistenţă eroică, a fost înfrînt în 1802 de armata franceză, condusă de generalul Leclerc, şi luat prizonier. A murit în captivitate în Franţa.

továl (IND. PIEL.), piele de taurine, de porcine sau de cabaline, tăbăcită vegetal sau combinat (cu substanţe tanante sintetice), folosită la confecţionarea încălţămintei rezistente.

Tovstonogov, Gheorghi Aleksandrovici (n. 1915), regizor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. La început actor, apoi regizor de teatru la Tbilisi, Moscova şi Leningrad. Din 1956 **T.** este regizorul principal al „Teatrului mare de dramă" din Leningrad. Printre piesele puse în scenă de **T.** se numără: „Drumul fără de sfîrşit" (după „Reportaj cu ştreangul de gît" de J. Fučík), „Idiotul" (după romanul lui Dostoevski), „Poveste din Irkutsk" (de Arbuzov), „Barbarii" (de M.Gorki), „Prea multă minte strică" (de Griboedov), „Tragedia optimistă" (de Vişnevski).

toxicitáte 1. (MICROBIOL.) Proprietate a unor microbi de a provoca tulburări la animale şi la om, datorită fie unui produs pus în libertate de celulele microbiene în cursul multiplicării lor (exotoxină), fie unui compus care face parte integrantă din celulele microbiene şi care se eliberează numai în urma dezintegrării acestora (endotoxină). 2. (FARM.) Termen care arată gradul de nocivitate pentru organism a unei substanţe chimice, a unor medicamente (stricnină, opiu, morfină etc.). V. şi doză toxică.

toxicologíe (gr. *toxikon* „otravă" şi *logos* „cuvînt, studiu"), ştiinţă care se ocupă cu studiul toxinelor din punctul de vedere al proprietăţilor lor fizice şi chimice şi al acţiunii lor asupra organismelor. **T.** elaborează metode de evitare a intoxicărilor, fiind strîns legată de acţiunile de protecţie a muncii.

toxicomanie (gr. *toxikon* „otravă" şi *mania* „nebunie"; MED.), obişnuinţă de a consuma, cronic şi în cantităţi progresiv crescînde, substanţe toxice medicamentoase (morfină, cocaină) sau alimentare (alcool), care dau o senzaţie de euforie. **T.** duce cu vremea la tulburări psihice şi somatice din ce în ce mai grave, care ajung pînă la crize de halucinaţie, delir şi demenţă.

toxicóză (gr. *toxikon* „otravă"; MED.), tulburare digestivă gravă a sugarului, de natură infecţioasă sau alimentară. **T.** începe brusc şi se manifestă prin vărsături, diaree cu deshidratare acută şi pierderi de electroliţi, febră, tulburări nervoase (somnolenţă, apatie, convulsii), tulburări cardiovasculare (colaps), tulburări uri-

nare, hepatice. În trecut, **t.** era o boală mortală; în prezent, deși are un prognostic grav, se poate vindeca prin tratamentul cu antibiotice, hormoni corticosuprarenali, reechilibrarea hidroelectrolitică (perfuzii cu ser clorurat, glucoză), regim alimentar etc.

toxiinfecție alimentară (MED.), îmbolnăvire acută, manifestată prin simptome gastrointestinale, nervoase, febră, pierderi în greutate etc. Este provocată de consumarea alimentelor contaminate cu microorganisme și cu toxinele lor, în special cu cele din grupa Salmonella *(Salmonella typhi, Salmonella enteridiidis)*, stafilococi și *Clostridium botulinicus*.

toxine (gr. *toxikon* „otravă"), substanțe otrăvitoare, în general de natură proteică, produse de bacterii, de unele animale (ex. veninul de șarpe și de scorpion) sau de plante (ex. ricina din semințele de ricin). Unele **t.** bacteriene pot fi transformate, în urma unui tratament adecvat, în a n a t o x i n e; altele, având proprietăți antigenice, introduse în organism dau naștere la a n t i t o x i n e.

toxoplasmóză (MED.), boală, congenitală sau dobîndită, provocată de protozoarul *Toxoplasma gondii*. **T.** congenitală dă tulburări oculare, hidrocefalee, calcificări cerebrale, convulsii, întîrzieri psihomotorii; cea dobîndită se manifestă prin adenopatii, meningoencefalite etc.

Toynbee *[tóinbi]*, Arnold Joseph (n. 1889), istoric și sociolog idealist englez. Influențat de O. S p e n g l e r, **T.** neagă unitatea procesului istoric, considerînd că istoria reprezintă succesiunea unor civilizații independente una de alta (ex. „civilizația elenică", „civilizația occidentală creștină"). După el, toate civilizațiile de pînă acum au parcurs, fiecare într-o modalitate particulară irepetabilă, o mișcare în cerc: apariție, înflorire, decădere și pieire. Pieirea civilizațiilor s-ar fi produs în urma unor tensiuni și a unor conflicte sociale, înțelese doar de o „elită spirituală", capabilă să comunice cu forțele supranaturale, cu divinitatea, care guvernează de fapt procesul istoric. **T.** nu recunoaște existența unei legități obiective în istorie; de aceea, el susține că din faptul că toate civilizațiile de pînă acum au pierit nu se poate deduce inevitabilitatea pieirii civilizației „occidentale". **T.** a luat atitudine în favoarea luptei pentru pace. Op. pr.: „Studiu asupra istoriei" (11 vol., 1955—1959).

Toyokuni, Utagawa (1769—1825), pictor japonez. S-a remarcat mai ales prin subiectele sale alese din lumea teatrului. Este reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

trăcă, *limba* ~, limbă indoeuropeană, vorbită în antichitate în Peninsula Balcanică de o populație numeroasă, pe un teritoriu întins, și în Dacia. *L.t.* este foarte puțin cunoscută, din cauza lipsei de texte. Din limba tracă nu s-au păstrat decît circa 100 de cuvinte izolate și circa 2 200 de nume proprii, notate cu aproximație, în texte latinești și grecești. După majoritatea cercetătorilor, limba albaneză este o urmașă a *l.t.*

traci, denumire dată unor triburi din familia de limbi indo-europene așezate în centrul și estul Peninsulei Balcanice și în spațiul carpato-dunărean la începutul mileniului al II-lea î.e.n. **T.** nu au alcătuit niciodată un stat unitar, ci au trăit în triburi și în uniuni de triburi, adesea învrăjbite. Cele mai puternice uniuni de triburi trace au fost odrizii, bessii, triballii, moesii (la sudul Dunării) și getodacii (la nordul Dunării). **T.** au dezvoltat o cultură materială originală, adoptînd creator puternice influențe grecești, iar cultura lor spirituală a exercitat, la rîndul ei, înrîurire asupra panteonului grec, cultul divinităților *Dionysos, Sabazius, Aesculapios* fiind de origine tracă. După cucerirea de către romani a teritoriului ocupat de **t.**, aceștia s-au romanizat treptat, în sec. al VII-lea nemaifiind menționați în izvoarele istorice.

Tracia 1. Denumire dată de greci și de romani teritoriului locuit de traci. Inițial, pentru greci, **T.** era teritoriul dintre Macedonia și Sciția. **2.** (În sec. IV—III î.e.n., după dezmembrarea imperiului lui Alexandru Macedon) Denumire a regatului elenistic, condus de *Lisimah*. **3.** Provincie istorică situată în partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice. Prin pacea de la Lausanne (1923), **T.** de nord a revenit Bulgariei, **T.** răsăriteană Turciei și **T.** apuseană Greciei.

tractór 1. (MAȘ.) Autovehicul cu forță de tracțiune mare, folosit la mecanizarea lucrărilor din agricultură (tractarea plugurilor, a semănătorilor, a cul-

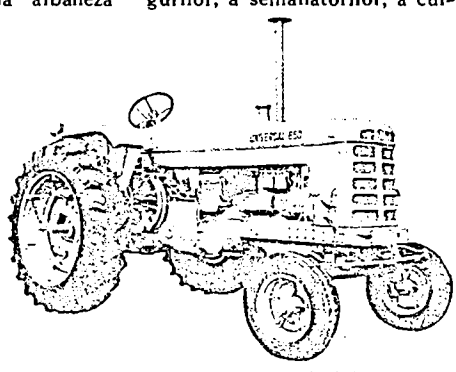

Tractorul românesc „Universal-650"

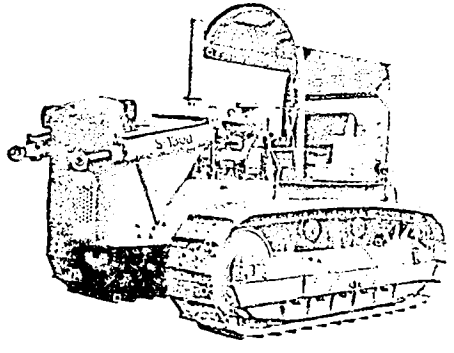

Tractorul românesc „S 1 300"

tivatoarelor, a combinelor etc. și la acționarea unora dintre aceste utilaje), în silvicultură (împădurirea unor terenuri, căratul arborilor doborîți etc.), în construcția de drumuri, poduri și canale, în transporturi etc. **T.** sînt acționate în general de motoare cu ardere internă proprii (mai ales motoare diesel) și, datorită faptului că sînt prevăzute cu roți cu pinteni mari, cu roți cu gheare sau cu șenile, au aderență mare pe orice fel de teren. Primele **t.**, acționate de motoare cu explozie, au apărut la începutul sec. al XX-lea, fiind folosite mai ales la tractarea și la acționarea unor mașini și utilaje agricole. Cu timpul, **t.** se perfecționează, iar utilizarea lor se extinde în multe alte domenii și pe scară din ce în ce mai largă. — *T. convențional*, unitate de măsură reprezentînd un tractor care dezvoltă la cîrlig o putere de tracțiune de 15 CP. **2.** (TEHN.) *Tractor de sudare*, instalație folosită la sudarea automată pe lungimi mari (ex. sudarea tablelor în construcțiile navale) și formată dintr-un cărucior autopropulsat de un motor electric, pe care sînt montate capul de sudare, dispozitivul de presărare a fluxului cu buncăr, caseta de sîrmă de sudură și tabloul de comandă.

„Tractorul"-Brașov, *Uzina* este unitate a industriei construcțiilor de mașini. A luat ființă în 1926 ca fabrică de avioane, avînd numele de I.A.R. (Întreprinderile aeronautice române). După război uzina a fost reconstruită și profilată pentru producția de tractoare, începînd, din 1949, să livreze primele tractoare românești. Uzina a fost extinsă și modernizată; circa 25% din producția ei anuală este destinată exportului. La tîrgul de la Leipzig, din 1965, tractorul românesc „Universal-650" a obținut medalia de aur.

tracțiúne **1.** (TRANSP.) **a)** Exercitare a unei forțe de către organul de propulsie asupra unui vehicul pentru a asigura deplasarea acestuia. **b)** Mișcare (deplasare) a unui vehicul sau a unui convoi de vehicule sub acțiunea forței exercitate de organul de propulsie (numită *f. de tracțiune*). După felul energiei folosite pentru realizarea forței de tracțiune sau după natura organului de propulsie, se deosebesc: *t. cu abur, t. cu motor cu ardere internă, t. cu turbină cu gaze, t. electrică.* **2.** (REZ. MAT.) Termen impropriu folosit pentru solicitarea la întindere a unui corp.

tradescánția *(Tradescantia zebrina)*, plantă erbacee perenă din familia comelinaceelor, cu tulpini subțiri, culcate, lungi de 1,5—2 m și cu frunze verzi sau roșii-violacee, uneori dungate sau pestrițe. Se cultivă ca plantă decorativă de apartament.

trade-uniónuri, denumirea sindicatelor înființate în Anglia, la începutul sec. al XIX-lea, ca asociații ale muncitorilor, cu scopul apărării intereselor lor. De regulă, **t.-u.** sînt organizate pe principiul de breaslă și nu al locului de producție, ceea ce duce la fărîmițarea forțelor proletariatului. **T.-u.** britanice fac parte, în calitate de membru colectiv, din partidul laburist. Conducătorii de dreapta ai **t.-u.** promovează *trade-unionismul*, curent oportunist în mișcarea muncitorească internațională, apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

tradíție (lat. *traditio* „transmitere"), ansamblu de concepții, obiceiuri, credințe, datini care se statornicesc istorice în cadrul unor grupuri sociale (popoare, națiuni etc.) și care se transmit din generație în generație. Într-un sens mai larg, din **t.** unui popor fac parte valorile culturale create de el, momentele hotărîtoare din trecutul istoric a căror amintire este vie în memoria lui, într-un cuvînt întreg patrimoniul cultural și istoric al acelui popor. În cadrul **t.** există elemente înaintate (ex. tradițiile luptei de eliberare națională și socială, ideile și năzuințele care au avut un rol progresist în epoca dată, creația marilor artiști și oameni de știință, valorile estetice și etice cuprinse în folclor), precum și elemente retrograde, depășite istoricește. Subliniind necesitatea valorificării critice a **t.**, P.C.R. cultivă respectul și dragostea față de **t.** înaintate ale poporului român, arată că aceste **t.** trebuie să fie continuate și ridicate pe un plan superior în interesul progresului social, al înfloririi națiunii socialiste.

tradiționalísm, tendință în viața culturală de supralicitare a elementelor t r a d i ț i e i, ca valori în sine, fără selecționare critică și fără interpretarea lor prin prisma contemporaneității. **T.** este în genere propriu spiritului conservator.

traductór (TEHN., ELT., TELEC.), dispozitiv care, supus acțiunii unui sistem fizic sau tehnic, stabilește o corespondență univocă (traduce) între valorile unei mărimi (ex. temperatură, presiune, turație etc.), specifice acestui sistem, numită *mărime de intrare*, și valorile unei mărimi de altă natură (ex. tensiune electrică, curent electric, deplasare liniară sau unghiulară etc.), specifice altui sistem, numită *mărime de ieșire*. **T.** realizează o transmitere și o transformare a informației și de aceea sînt caracterizate în primul rînd prin fidelitate. Sistemul de la ieșire trebuind să efectueze operații de măsurare, de comandă, de control, de reglare, de telecomunicație etc., mărimea (semnalul) de ieșire trebuie să fie adecvată acestor scopuri și este de obicei electrică sau pneumatică. În automatizări, în tehnica măsurării și în telecomunicație se utilizează o mare varietate de **t.**, ca, de exemplu, tahogeneratoarele, celulele fotoelectrice, termocuplele, **t.** piezoelectrice, **t.** capacitive, **t.** tensometrice, **t.** manometrice, dozele de redare, tuburile videocaptoare, tuburile catodice etc.

Trafalgar, cap în sudul Peninsulei Iberice (Spania), pe țărmul Oceanului Atlantic, la circa 50 km vest de strîmtoarea Gibraltar. În fața capului **T.** s-a desfășurat la 21 octombrie 1805 o celebră bătălie navală, în care flota engleză, condusă de amiralul *Nelson*, a repurtat o strălucită victorie asupra flotei franco-spaniole, comandată de amiralul de Villeneuve. Această victorie a întărit dominația maritimă a Angliei.

trafíc (TRANSP.), totalitatea transporturilor (de persoane sau de mărfuri) efectuate pe o anu-

mită cale, cu anumite mijloace de transport, într-un interval de timp stabilit și în condiții precizate.

trafic de influență (DR.), infracțiune constînd în fapta unei persoane care, prevalîndu-se de influența, reală sau închipuită, ce ar avea pe lîngă un funcționar, primește ori pretinde bani sau alte foloase ori acceptă promisiuni sau daruri, direct sau indirect, pentru sine ori pentru altul, cu scopul de a determina pe acel funcționar să facă sau să nu facă un act care intră în atribuțiile sale.

tragedíe, specie a genului dramatic, în care eroii sînt angajați într-un conflict puternic cu deznodămînt nefericit. **T.** s-a constituit în Grecia antică, derivînd din ditirambi, și a avut la origine un scop religios, legat de festivitățile în cinstea lui Dionysos. Termenul decurge din cuvîntul *tragos* (țap), care indică înfățișarea zeului și costumația grupului de satiri din convoiul ceremonial. Perioada de înflorire a **t.** antice se situează în sec. al V-lea î.e.n., în Atica, principalii săi reprezentanți fiind Eschil, Sofocle și Euripide. Evoluînd de la un autor la altul în direcția laicizării și motivării psihologice a acțiunii, în funcție de epoca în care aceștia au trăit, **t.** greacă a prelucrat episoade mitice și a prezentat caractere puternice în luptă cu voința zeilor, doborîte fatal de o vină ce apasă asupra unei întregi familii, în succesiunea generațiilor. Ca atare, **t.** trezește în spectatori sentimente de groază și milă, considerate de Aristotel ca purificatoare (k a t h a r s i s). Măreția personajelor, forța pasiunilor, respectarea regulii celor trei unități (de timp, de loc, de acțiune), prezența în scenă a corului ca martor și comentator al evenimentelor sînt însușiri distinctive ale **t.** antice. În sec. XVI—XVII, **t.** cunoaște o nouă perioadă de strălucire, datorită lui W. Shakespeare și clasicilor francezi, P. Corneille și J. Racine. **T.** clasică franceză își alege subiectele tot din legendele antice și din istorie, aduce în scenă, de asemenea, personalități marcante, menține regula celor trei unități, iar în locul corului introduce așanumiții confidenți. Spre deosebire de **t.** antică, ea dezvoltă, paralel cu acțiunea externă, acțiunea internă, bazată pe un conflict de ordin psihologic, constînd în ciocnirea dintre sentimente și datorie și punînd în valoare forța și avatarurile pasiunii. Tragediile lui Shakespeare lărgesc considerabil cadrul social, sparg tiparele convenționale ale dramaturgiei clasice, introduc personaje complexe într-o acțiune bogată în episoade, înviorează atmosfera sumbră prin elemente comice și grotești. Alfieri, Voltaire, Goethe au revalorificat universul tragediei antice în spirit umanist și iluminist. În Germania Lessing și Schiller, în Franța Hugo s-au ridicat împotriva canoanelor clasice, deschizînd drum d r a m e i, care devine predominantă în teatrul modern. Astăzi, deși și-a pierdut preponderența, **t.** continuă a fi cultivată pe baza unei tematici sociale, psihologice sau filozofice, reflectînd critic aspecte din realitatea curentă (F.G. Lorca, O'Neill, A. Camus, Anouilh ș.a.), dar fără o viziune clară a perspectivelor ei. Această trăsătură este împinsă la extrem, de așanumitul „teatru al absurdului" (S. Beckett, E. Ionescu ș.a.).

trágere (METAL.), operație de prelucrare prin deformare plastică, la cald sau la rece, a materialelor metalice, prin trecerea lor printr-o filieră sub acțiunea unei forțe de întindere. **T.** se aplică la fabricarea sîrmei, a barelor lungi și a țevilor.

trágic, categorie a esteticii exprimînd un conflict al cărui deznodămînt este înfrîngerea sau pieirea, în urma unor împrejurări vitrege, a unor persoane virtuoase, a unor idealuri sau a unor categorii sociale care nu și-au epuizat încă potențialitățile lor. Un caz particular al **t.** este acela întemeiat pe conflictul dintre postulatul necesar din punct de vedere istoric și imposibilitatea realizării lui în practică (ex. pieirea unor eroi revoluționari în condițiile unor acțiuni istoricește premature). În tragedia antică, **t.** rezultă din opoziția dintre om și forțele neînțelese care i se opun, întruchipate în noțiunea de *destin*. **T.** provoacă o simpatie activă, însoțită de milă și de frică sau de admirație pentru actele eroice, de hotărîrea de a duce la bun sfîrșit acțiunea întreruptă prin moartea eroilor tragici. **T.** poate căpăta un caracter optimist în condițiile cînd căderea eroului se profilează pe perspectiva biruinței viitoare a cauzei pe care o reprezintă.

tragicomedíe, specie a genului dramatic, care, îmbinînd trăsături ale tragediei și ale comediei, tratează conflicte fundamentale, grave, profunde, însă rezolvate printr-un deznodămînt fericit. Pe parcursul ei, acțiunea e punctată cu incidente de un comic spontan. **T.** au scris Plaut în antichitate, precum și scriitorii francezi Garnier, Corneille, A. Hardy, J. Rotrou, P. Scarron ș.a. în sec. XVI —XVII.

trahée (gr. *traheia*, din *trahys* „aspru") **1.** (ANAT.) Tub fibrocartilaginos lung de 11—13 cm și larg de 2 cm. Este format din inele cartilaginoase în jumătatea anterioară și din fibre musculare transversale în jumătatea posterioară. Prin **t.** aerul trece din cavitățile nazală și bucală în bronhii. **2.** (ZOOL.) Tuburi chitinoase, deschise la exterior și ramificate în corpul insectelor, păianjenilor și miriapodelor, care servesc drept organe de respirație. **3.** (BOT.) Vas lemnos în formă de tub capilar, provenit din fuziunea mai multor celule suprapuse, cu pereții laterali îngroșați (inelați, reticulați, spiralați, scalariformi) sau cu numeroase punctuații (porțiuni rămase neîngroșate). Prin **t.** circulă seva brută în plantă.

traheíde (BOT.), vase lemnoase unicelulare, formate din celule lungi și înguste, ascuțite la capete, cu membrane lignificate și cu îngroșări speciale (spiralate, inelate etc.). **T.** servesc la conducerea sevei brute.

traheítă (MED.), stare patologică care constă în inflamația mucoasei traheei. Se manifestă prin disfonie, tuse uscată, dureri înapoia sternului.

traheobacterióză (FITOPAT.), boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor, provocată de unele bacterii care trăiesc în vasele conducătoare, pe care le astupă, împiedicînd circulaţia apei (ex. *Erwinia tracheiphila*, care provoacă ofilirea cucurbitaceelor).

traheomicóză (FITOPAT.), boală infecţioasă şi contagioasă a plantelor, provocată de unele ciuperci care trăiesc în vasele conducătoare, pe care le astupă, provocînd vestejiri totale (ex. *Fusarium oxysporum*, care atacă cartoful, *Fusarium lini*, care atacă inul etc.).

trahít (PETROGR.), rocă vulcanică de culoare cenuşie, caracterizată prin prezenţa predominantă a sanidinului şi, în cantitate redusă, a biotitului sau a hornblendei; are o textură caracteristică fluidală (cu mineralele orientate într-o anumită direcţie). Se întîlneşte, sub formă de filoane, în reg. Braşov.

trahóm (gr. *trahys* „aspru"; MED.), boală de ochi contagioasă, provocată de *Rickettsia trachomatis*, care se manifestă printr-o infecţie cronică granuloasă a conjunctivei şi care are o mare rezistenţă la medicamente. Netratat, **t.** duce la atrofia pleoapelor, la contracţii grave, deformare a pleoapelor şi uneori chiar la orbire. Se mai numeşte *conjunctivită granuloasă*.

„Traian", ziar politic, literar, ştiinţific şi industrial, apărut la Bucureşti între 16 aprilie 1869 şi 14 februarie 1870 sub conducerea lui B. P. Hasdeu. A avut o orientare democratică şi antidinastică. Şi-a cîştigat prestigiu prin publicarea unor erudite studii de istorie, literatură şi folclor. În paginile lui au colaborat, printre alţii, S. Fl. Marian, I.C. Fundescu, C. Erbiceanu, Miron Pompiliu ş.a.

Traian (Marcus Ulpius Traianus), împărat roman (98—117), proclamat la moartea lui Nerva, în virtutea adopţiei şi asocierii lui la domnie de către acesta în anul 97. În două campanii militare (101—102 şi 105—106) a înfrînt rezistenţa dacilor şi a transformat cea mai mare parte a Daciei în provincie, colonizînd-o masiv cu elemente romane sau romanizate din întregul Imperiu roman. În amintirea victoriei asupra dacilor, **T.** a ridicat la Roma, în anul 113, *Columna lui Traian*. A purtat un război împotriva parţilor, în timpul căruia a transformat Armenia în provincie romană (114), a cucerit

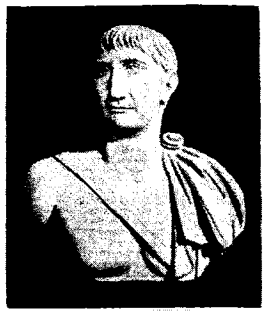

Traian

Babilonul, Ctesiphonul, Seleucia (116) şi a creat două noi provincii, *Mesopotamia* şi *Asiria*. În timpul domniei lui **T.**, Imperiul roman a atins maxima sa extindere teritorială. Împărat energic şi întreprinzător, primul provincial ajuns pe tronul imperiului, **T.** a organizat ample lucrări publice (forul din Roma care-i poartă numele, modernizarea portului Ostia, a construit Via Traiana etc.), a mărit potenţialul militar al imperiului prin crearea de noi legiuni şi a întărit limesurile de pe Rin, din Raetia şi din Africa. În vremea sa, literatura a cunoscut o ultimă epocă de strălucire, datorită scrierilor lui Iuvenal, Marţial, Tacit, Pliniu cel Tînăr, Suetoniu, Dio Chrysostomos, Plutarh şi Arian.

traiectórie (FIZ., MILIT.), curbă din spaţiu care reprezintă locul geometric al poziţiilor succesive ocupate de un punct material mobil sau de centrul de greutate al unui corp în mişcare. În balistica exterioară se studiază **t.** proiectilelor aruncate într-o direcţie oblică deasupra orizontalei şi care se mişcă în virtutea

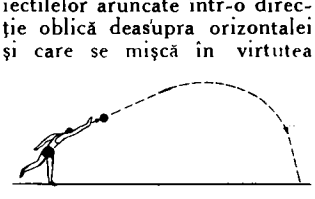

Traiectorie

inerţiei, aflîndu-se sub influenţa atracţiei Pămîntului şi a rezistenţei aerului. Cele mai importante elemente ale **t.** proiectilelor sînt: unghiul de tragere, săgeata maximă, unghiul de cădere şi punctul de tragere. La armamentul de infanterie şi la tunuri, datorită vitezelor iniţiale mari ale proiectilelor, **t.** sînt mai întinse, în timp ce la obuziere şi la aruncătoarele de mine, datorită vitezelor iniţiale mai mici, **t.** sînt mai curbate.

Traikov, Gheorghi (n. 1898), preşedintele Prezidiului Adunării Populare a R.P. Bulgaria (din 1964). În 1919 a devenit membru al Uniunii populare agrare bulgare. A participat la răscoala poporului bulgar din 1923 împotriva regimului fascist al lui Ţankov. După eliberarea Bulgariei a ocupat funcţii importante pe linie de stat. Este locţiitor al preşedintelui Comitetului Executiv al Consiliului Naţional al Frontului Patriei (din 1957).

Trainin, Aron Naumovici (1883—1957), jurist sovietic. A fost profesor la Universitatea din Moscova. A participat, ca reprezentant al U.R.S.S., la elaborarea statutului Tribunalului militar internaţional de la Nürnberg. Op. pr.: „Manual de drept penal" (1926), „Conţinutul infracţiunii în dreptul penal sovietic" (1951).

traista-ciobánului (BOT.; *Capsella bursa-pastoris*), plantă erbacee, anuală sau bienală, din familia cruciferelor, cu tulpina înaltă de 5—50 cm, cu frunze bazale dispuse în rozetă şi cu frunze tulpinale sesile, cu flori mici şi albe şi cu fruct siliculă triunghiulară. Traista-ciobanului este o buruiană comună, folosită ca plantă medicinală datorită acţiunii uterotonice şi hemostatice.

Trakl, Georg (1887—1914), poet austriac, reprezentant de seamă al expresionismului. În poezia sa, **T.** exprimă în simboluri întunecate sentimentul înstrăinării într-o lume brutală şi ostilă. **T.** a evocat oraşul bîntuit de fantome, himere şi decepţii, precum şi viziunea satului atins de morbul unei civilizaţii crepusculare. Versurile sale exprimă o veşnică tensiune interioară şi cuprind

întrebări fără răspuns adresate infinitului, asemenea unor rugăciuni lipsite de speranță. Eliberat totuși uneori de sentimentul apăsător al tragismului existenței, poetul evocă în imagini delicate anotimpurile, restabilind o comuniune spirituală între lumea obiectivă și propria sensibilitate. Lirica sa („Poezii", 1913; „Sebastian", 1915), influențată de simbolismul francez, se distinge printr-un limbaj poetic eliptic, remarcabil prin originalitatea simbolurilor și varietatea asociațiilor, prin muzicalitatea versului și prin plasticitatea fascinantă a imaginilor, vecine uneori cu halucinația. Creația sa este considerată ca una dintre cele mai semnificative și mai concentrate expresii ale crizei trăite de intelectualitatea austriacă din epoca declinului Habsburgilor.

trámă (IND. TEXT.), fir de mătase, relativ gros și afînat, întrebuințat la executarea anumitor țesături.

tramíner (VITICULT.), soi de viță de vie originar din Germania, cu struguri cilindrici și cu boabe mici, rotunde, de culoare roz-murdar, nearomate. În țara noastră, **t.** este răspîndit în podgoria Tîrnavelor. Produce vinuri superioare de masă, dintre care unele au fost distinse cu medalii de aur la concursul internațional de la Montpellier (1959).

tramvái, mijloc de transport în comun, folosit de obicei în orașe și constituit din unul pînă la trei vagoane (dintre care unul este vagon motor cu tracțiune electrică), care rulează pe două șine metalice. Viteza comercială a **t.** este de 10—15 km/h.

tranchilizánte (FARM.) v. **neuroplegice.**

Trancu-Iași, Grigore (1873—1940), om politic român, economist. Împreună cu dr. N. Lupu, cu Grigore Iunian ș.a. a înființat la Iași, în 1917, Partidul muncii, care a avut o existență efemeră. Ca ministru al muncii și ocrotirilor sociale (1920—1921) și al cooperației (1926—1927) în guvernele conduse de Al. Averescu, a sprijinit politica antimuncitorească a acestora, contribuind, printre altele, la adoptarea „Legii pentru reglementarea conflictelor de muncă", august 1920 (numită curent „legea Trancu-Iași"), prin care erau interzise grevele, iar participanții la ele pedepsiți cu amendă și închisoare.

trandafír *(Rosa)*, gen de plante perene ornamentale din

Trandafir

familia rozaceelor, de înălțime variabilă în funcție de soi (0,5—4 m), cu flori mari parfumate, de culoare albă, galbenă, roz, roșie etc. În cultură sînt răspîndite speciile *Rosa canina, Rosa lutea, Rosa moschata* etc., din care s-au creat numeroase soiuri (*Crimson Glory, Katerine Kordes, Sunburst* etc.). Se cultivă ca plantă ornamentală sau pentru extragerea uleiurilor eterice din petale.

trans- (lat. *trans* „dincolo, peste"), element de compunere cu sensul „dincolo de..., în alt fel, peste" (ex. *transalpin, transcriere, transatlantic, transuranice*). În chimie, **t.** indică izomerul geometric în care doi radicali sînt situați de o parte și de alta a planului unei duble legături sau a planului unui ciclu.

„Transacțiuni literare și științifice", publicație cu caracter cultural-științific, apărută bilunar, între 15 februarie 1872 și 28 februarie 1873, la București, sub conducerea lui D. Aug. Laurian și Șt. C. Michăilescu. Colaboratori: dr. C. Davila, G. Sion, Em. Bacaloglu, Anghel Demetriescu, G. Dem. Teodorescu, Al. Macedonski ș.a.

transaminăre (BIOCHIM.), reacție reversibilă între aminoacizi și cetoacizi; constă în mutarea grupei aminice de pe aminoacid pe cetoacid, și invers, sub influența unei enzime numite *transaminază*. Prin **t.** cetoacizilor rezultați din metabolismul hidraților de carbon se formează aminoacizii (ex. alanina din acidul piruvic).

tránsă, stare psihică specială, deosebită atît de starea de veghe, cît și de cea de somn, caracterizată prin slăbirea sau dispariția atitudinii discriminatorii, critice la acțiunea unor sugestii sau autosugestii. Termenul este folosit de unii autori pentru desemnarea stării provocate prin sugestie hipnotică. **T.** a fost interpretată în mod mistic în legătură cu spiritismul și cu alte presupuse fenomene de „metapsihologie".

transcalculáre, complex de operații necesare pentru calculul coordonatelor unui punct geodezic sau topografic într-un sistem de proiecție cartografică sau de axe de coordonate dat, luînd ca bază aceste date dintr-un alt sistem și folosind relațiile matematice de legătură.

transcendént (lat. *transcendere* „a trece peste") **1.** (FILOZ.) **a)** (În filozofia medievală) Ceea ce se ridică dincolo de o limită sau de un nivel dat. **T.** nu ține de o clasă de obiecte, ci presupune un principiu exterior și superior acesteia, deosebindu-se astfel de ceea ce este imanent. Pe această bază, **t.** a fost considerat o realitate superioară lucrurilor individuale, inteligenței obișnuite, nivelului umanității, fiind identificată de Berkeley cu divinitatea. **b)** (În filozofia agnostică a lui Kant) Ceea ce este dincolo de orice experiență posibilă. Termenul desemnează fie realitățile care nu pot deveni obiecte ale experienței *(lucrurile în sine)*, fie ideile care nu se pot aplica în cadrul cunoașterii experimentale (ex. ideea de dumnezeu, de suflet). **2.** (MAT.; despre un număr) Care nu este rădăcina unei ecuații algebrice cu coeficienți raționali (ex. numerele π și e). — *Ecuație transcendentă*, ecuație care nu este algebrică (ex. $\sin x + \lg x = x$; $2^x - \lg x = \arccos x$). — *Funcții transcendente*, funcții analitice care nu sînt algebrice (ex. funcția exponențială, funcțiile trigonometrice). — *Curbă transcendentă*, curbă plană a cărei ecuație este transcendentă (ex. $y = \sin x$; $y = \lg x$).

transcendentál (FILOZ.) **1.** (În filozofia scolastică) Termen care desemnează atributele ce depășesc categoriile lui Aristotel prin caracterul lor general, convenind astfel oricărei existențe (ex. unul, adevărul, entitatea) **2.** (În filozofia idealist-subiectivă a lui Kant) Termen care desemnează, în opoziție cu *empiricul*, ceea ce condiționează posibilitatea cunoașterii *apriorice* (dată înainte de experiență și independent de aceasta) a obiectelor, subordonarea obiectelor, spre a putea fi gîndite, unor noțiuni și categorii independente de orice conținut, reprezentînd, ca atare, condițiile general-necesare, formale, ale cunoașterii intelectuale.

transcendentaliști, grup de scriitori și filozofi idealiști din S.U.A. care au întemeiat în 1836 „Clubul transcendental". **T.,** exponenți ai intelectualității mic-burgheze, au criticat de pe poziții romantice capitalismul, căutînd rezolvarea problemelor sociale în autoperfecționarea morală. Transcendentaliștii s-au desolidarizat de tradițiile materialiste ale iluminismului american, apropiindu-se de religie și îmbinînd eclectic diverse concepții idealiste din Europa apuseană. Conducătorul **t.** a fost R.W. Emerson.

transcriére 1. (DR.) Operație de *publicitate imobiliară*, constînd în trecerea unui act, prin menționarea elementelor sale esențiale, în registrul ținut în acest scop de notariatul de stat în circumscripția căruia este situat imobilul. **2.** (LINGV.) **a)** Transpunere a unui text scris cu un alfabet în alt alfabet pentru facilitarea lecturii. — *T. interpretativă*, procedeu de transcriere a unui text prin eliminarea grafiilor fără valoare fonetică, în scopul unei reconstituiri cît mai fidele a realității lingvistice. **b)** Notare în scris a elementelor unui idiom. — *T. fonetică*, transpunere în scris a sunetelor unui idiom cu ajutorul unui alfabet existent, al unui alfabet convențional sau al unei combinații de semne convenționale și de litere ale unui alfabet obișnuit, astfel încît să se creeze posibilitatea de a reconstitui pronunțarea reală. În *t.f.* se poate adopta o notare largă și deci aproximativă a sunetelor limbii sau una strictă, care caută să redea cît mai exact nuanțele pronunțării. V. și alfabet fonetic.

transcristalizáre (METAL.), fenomen de creștere orientată (de obicei perpendicular pe pereții formei) și de îmbinare a cristalelor în timpul solidificării unui metal sau a unui aliaj (ex. la lingouri sau la piesele turnate).

transductór 1. (TELEC.) Dispozitiv care, supus acțiunii unui sistem fizic sau tehnic, transformă energia primită în energie de altă formă, cedată unui sistem fizic sau tehnic receptor, în așa fel încît variațiilor unei anumite mărimi caracteristice primului sistem (ex. variațiile curentului electric) să le corespundă variații de aceeași formă ale unei mărimi de altă natură, caracteristice sistemului receptor (ex. variațiile presiunii sonore). Spre deosebire de traductoare, **t.** îndeplinesc și funcția de transformator de energie. Sînt **t.** difuzorul, microfonul, telefonul etc. **2.** (ELT.) Dispozitiv constituit din miezuri magnetice echipate cu înfășurări, prin intermediul cărora, utilizîndu-se fenomenul saturației magnetice, se poate comanda variația curentului sau a tensiunii de ieșire prin variația tensiunii sau a curentului de intrare (ex. bobinele cu miez feromagnetic, amplificatoarele magnetice etc.).

transépt (lat. *trans* „peste" și *septum* „tăietură"; în arhitectura religioasă medievală), navă transversală care intersectează nava principală între cor și corpul bazilical, înscriind în plan forma unei cruci latine. Zona de intersectare cuprinsă între cele patru arcuri mari se numește *careu*. De obicei deasupra careului se află un mic turn-lanternă (ex. **t.** de la catedrala sf. Mihail din Alba-Iulia din sec. al XIII-lea, **t.** de la biserica Bartolomeu din Brașov din sec. al XIII-lea).

transfér (lat. *trans* „peste" și *ferre* „a duce") **1.** (FIZ.) **a)** Trecere a unei energii de la un sistem la altul (ex. **t.** de căldură). **b)** Trecere a unei particule de la un sistem la altul (ex. **t.** unui electron de la un atom la un ion pozitiv). **c)** (TEHN.) Proces de trecere sau de transmitere a energiei de un anumit fel dintr-o parte în altă parte a unei instalații energetice (ex. **t.** căldurii de la combustibilul ars în focar la apa care circulă printr-un cazan de abur). **2.** (PSIHOL.) Termen folosit în psihologie în special pentru a desemna favorizarea, datorită unei deprinderi vechi, a însușirii unor deprinderi noi, analoge (ex. deprinderile cîștigate în cursul învățării unei limbi ușurează învățarea altei limbi). **3.** (EC.) *Transfer de fonduri fixe*, transmitere de fonduri fixe pe baza unor dispoziții legale, fără plată, în cadrul proprietății de stat, de la o întreprindere sau de la o instituție la alta, împreună cu obligațiile legate de păstrarea, folosirea și amortizarea lor. **4.** (DR.) *Transfer (de drepturi)* v. *transmisiune de drepturi*.

transferáre (DR.), măsură prin care angajatul este trecut în altă unitate ori în altă localitate. În dreptul Republicii Socialiste România, angajatul nu poate fi transferat decît cu consimțămîntul său și își păstrează vechimea în muncă neîntreruptă și toate drepturile ce decurg din aceasta. În caz de **t.** în altă localitate în interesul serviciului ori al producției, angajatul beneficiază de o serie de drepturi bănești pentru acoperirea cheltuielilor legate de mutarea și de instalarea lui și a familiei sale.

transformáre 1. (FIZ.) Trecere a unui sistem fizico-chimic printr-o succesiune de stări, proces în timpul căruia variază mărimile de stare caracteristice sistemului. După cum starea finală diferă sau coincide cu starea inițială, **t.** poate fi *deschisă* sau, respectiv, *închisă (t. în ciclu)*. Un interes aparte prezintă acele **t.** în cursul cărora rămîne constantă o anumită mărime de stare a sistemului, ca de exemplu: temperatura *(t. izotermă)*, presiunea *(t. izobară)*, volumul *(t. izocoră)*, entropia *(t. izentropă)* etc. — *T. de fază*, transformare a stării unui sistem fizico-chimic eterogen în urma căreia se

modifică una dintre fazele sistemului, adică are loc o schimbare relativ bruscă a însuşirilor macroscopice ale unui domeniu al sistemului omogen din punct de vedere fizic (ex. **t.** unui lichid în vapori, **t.** unei forme cristaline în alta, **t.** unui corp feromagnetic într-unul paramagnetic, **t.** unui conductor în supraconductor etc.). Caracteristic *t. de f.* este faptul că în apropierea punctului de **t.** au loc anomalii însemnate ale variaţiei cu temperatura a unor mărimi caracteristice (ex. densitatea, căldura specifică, coeficientul de dilatare etc.). **2.** (MAT.) Corespondenţă între două mulţimi E şi F, astfel încît unui element $x \in E$ îi corespunde un element $y \in F$. — *T. identică*, transformare prin care fiecărui element x al mulţimii E i se asociază acelaşi element x. Obişnuit se notează cu I. — *T. injectivă* sau *biunivocă*, transformare T, definită pe E, cu valori în F, care are proprietatea că imaginile a două elemente diferite din E sînt diferite în F. — *T. surjectivă*, transformare T, definită pe E, cu valori în F, care are proprietatea că imaginea lui E prin T este tocmai F: $T(E)=F$. — *T. bijectivă*, transformare şi injectivă şi surjectivă. — *T. liniară*, transformare definită pe un spaţiu liniar E cu valori într-un spaţiu liniar F, care este *aditivă*: $T(x_1+x_2)=Tx_1+Tx_2$, oricare ar fi x_1 şi x_2 din E, şi *omogenă*: $T(\lambda x)=\lambda Tx$, oricare ar fi λ din K şi x din E (ex. **t.** $x'=ax+by$, $y'=cx+dy$; **t.** care asociază oricărei funcţii continue $f(t)$, definite pe $[0,1]$, funcţia $Tf=\int_0^x f(t)\,dt$). — *T. topologică*, aplicaţie bijectivă şi bicontinuă, adică cu aplicaţia inversă continuă, între două spaţii topologice. Se mai numeşte *aplicaţie topologică*. — *T. conformă*, transformare topologică ce păstrează unghiurile şi sensurile de rotaţie. În cazul domeniilor plane, *t.c.* coincid cu aplicaţiile analitice biunivoce. Toate domeniile simplu conexe din planul euclidian, diferite de planul euclidian, sînt reprezentabile conform pe interiorul cercului-unitate (Riemann). Sin. *reprezentare conformă*. — *T. diferenţiabilă nesingulară (regulată)*, transformare a variabilelor $x_1, x_2, \ldots, x_n$ în variabilele $x'_1, x'_2, \ldots, x'_n$, de forma

$$\begin{aligned} x'_1 &= f_1(x_1, \ldots, x_n) \\ &\vdots \\ x'_n &= f_n(x_1, \ldots, x_n), \end{aligned}$$

cu f_i funcţii diferenţiabile, pentru care *jacobianul*, adică determinantul

$$\begin{vmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1} & \frac{\partial f_1}{\partial x_2} & \ldots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n} \\ \ldots\ldots & \ldots\ldots & \ldots & \ldots\ldots \\ \frac{\partial f_n}{\partial x_1} & \frac{\partial f_n}{\partial x_2} & \ldots & \frac{\partial f_n}{\partial x_n} \end{vmatrix}$$

este diferit de zero în domeniul în care ea este definită. — *T. de coordonate*, trecerea de la un sistem de coordonate $x_1, x_2, \ldots, x_n$ într-un domeniu al unui spaţiu cu n dimensiuni la alt sistem de coordonate $x'_1, x'_2, \ldots, x'_n$ din acelaşi domeniu, dată de relaţii de forma

$$\begin{aligned} x'_1 &= \varphi_1(x_1, x_2, \ldots, x_n) \\ &\vdots \\ x'_n &= \varphi_n(x_1, x_2, \ldots, x_n), \end{aligned}$$

şi care pot fi inversate prin formule de forma

$$\begin{aligned} x_1 &= \psi_1(x'_1, x'_2, \ldots, x'_n) \\ &\vdots \\ x_n &= \psi_n(x'_1, x'_2, \ldots, x'_n), \end{aligned}$$

cu $\varphi_1, \ldots, \varphi_n$ şi $\psi_1, \ldots, \psi_n$ funcţii continue, diferenţiabile sau analitice (ex.: $x = x'\cos\alpha - y'\sin\alpha + a$, $y = x'\sin\alpha + y'\cos\alpha + b$; $x' = x + a$, $y' = y + b$, $z' = z + c$). — *T. afină*, transformarea liniară nesingulară

$$\begin{aligned} x'_1 &= \sum_{i=1}^{n} a_{1i} x_i + a_1 \\ &\vdots \\ x'_n &= \sum_{i=1}^{n} a_{ni} x_i + a_n, \end{aligned} \qquad (1)$$

$$\det(a_{ij}) \neq 0.$$

— *Transformările lui Lorentz*, transformările liniare ale spaţiu-timpului, adică ale spaţiului cu 4 dimensiuni ($x_1 = x$, $x_2 = y$, $x_3 = z$, $x_4 = ct$), în el însuşi,

$$x'_i = \sum_{j=1}^{4} a_{ij} \cdot x_j$$

$$i = 1, 2, 3, 4$$
$$\det(a_{ij}) \neq 0.$$

cu coeficienţii reali, care transformă forma pătratică $x_1^2 + x_2^2 + x_3^2 - x_4^2$ în forma pătratică $x_1'^2 + x_2'^2 + x_3'^2 - x_4'^2$. Intervin în teoria relativităţii, electrodinamică, fizica atomică ş.a. — *T. lui Fourier*, transformare care asociază unei funcţii $f(t)$ de argument real (care satisface anumite condiţii) funcţia de argument u

$$F(u) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{+\infty} e^{-iut} f(t)\,dt.$$

De exemplu, transformata Fourier a funcţiei $f(t) = e^{-mt}$, $m > 0$, dacă $t \in [0, +\infty)$ şi 0 dacă $t < 0$, este $F(u) = \frac{m - iu}{\sqrt{2\pi}\,(m^2 + u^2)}$. Se extinde şi pentru funcţiile de mai multe variabile independente. Are aplicaţii în analiza funcţională, în analiza armonică, în teoria ecuaţiilor cu derivate parţiale etc. — *T. lui Laplace*, transformare care asociază unei funcţii $f(t)$ de argument real (care satisface anumite condiţii), numită *original*, funcţia de argument complex p, numită *imagine*,

$$F(p) = \int_0^{+\infty} e^{-pt} f(t)\,dt.$$

De exemplu, transformata Laplace a funcţiei $f(t) = \cos wt$ este $F(p) = \frac{p}{p^2 + w^2}$; se foloseşte în rezolvarea unor ecuaţii diferenţiale, integrale sau cu derivate parţiale liniare etc.

transformarea cantităţii în calitate (FILOZ.) v. **trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative.**

transformarea socialistă a agriculturii, procesul complex de socializare a producţiei agricole şi de restructurare socialistă a populaţiei rurale, şi în primul rînd a ţărănimii, pe baza proprietăţii socialiste asupra pămîntului şi celorlalte mijloace principale de producţie şi a marii producţii mecanizate. Este un proces istoric, obiectiv necesar, cu caracter general-valabil, constituind una dintre legităţile generale ale revoluţiei şi construirii socialiste. El condiţionează, în ultimă analiză, făurirea economiei

socialiste unitare și deschide calea spre rezolvarea deplină și definitivă a *problemei agrare*. **T.s.a.a.** este determinată de necesitatea înlăturării contradicției dintre relațiile de producție bazate pe proprietatea privată, existente în agricultură, și forțele de producție înaintate pe care industria socialistă le pune la dispoziția agriculturii. Mica producție de mărfuri, predominantă în agricultură, nu permite folosirea eficientă a tehnicii înaintate, organizarea pe baze științifice a producției agricole, limitează la minimum posibilitățile de acumulare etc. În consecință, cu tot sprijinul pe care îl poate primi din partea statului socialist, mica producție țărănească nu reușește să asigure aprovizionarea crescîndă a industriei cu materii prime și a populației cu produse agroalimentare; în mod inerent ea tinde să frîneze dezvoltarea economiei naționale și ridicarea nivelului de trai al întregului popor. Totodată, pe plan social, mica producție de mărfuri generează în permanență noi elemente capitaliste. Statul socialist nu se poate sprijini pe două baze social-economice radical deosebite (în industrie proprietate socialistă, iar în agricultură proprietate privată); capitalismul nu poate fi definitiv lichidat în economia națională fără a închide sursele care îi dau naștere. **T.s.a.a.** este cea mai grea și mai complexă problemă a construcției socialiste. Formele și metodele construcției socialiste la sate se deosebesc în mod necesar de cele de la oraș, datorită particularităților de ramură și social-economice ale agriculturii. Reconstrucția socialistă a satului este un proces de durată, în care, prin mijloace economice și politice-educative, masele muncitoare ale țărănimii sînt atrase, pe baza liberului consimțămînt, spre forme socialiste de producție. Ea presupune transformarea gospodăriei private și a proprietății particulare a micului țăran într-una cooperatistă, nu prin constrîngere, ci prin puterea exemplului și acordîndu-i sprijinul societății pentru acest scop. Pornind de la ideile lui Marx și Engels, V.I. Lenin a elaborat principiile **t.s.a.a.**, principii cunoscute sub denumirea de p l a n u l c o o p e r a t i s t a l l u i L e n i n, care a fost aplicat pentru prima dată în U.R.S.S. în condițiile *naționalizării pămîntului* și ale celorlalte particularități istorice ale construcției socialiste în această țară. În România, la temelia întregii opere de **t.s.a.a.** a stat linia trasată de Partidul Comunist Român la plenara Comitetului Central din 3—5 martie 1949, care a aplicat creator învățătura marxist-leninistă la condițiile concrete din țara noastră, la realitățile satului românesc. Programul adoptat în 1949 a fost îmbogățit ulterior cu noi prevederi, măsuri și soluții rezultate din examinarea fenomenelor noi apărute în procesul **t.s.a.a.** și din generalizarea experienței și inițiativei maselor țărănești, a organizațiilor de partid și obștești. P.C.R. a înfăptuit consecvent o politică de întărire a *alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare*, realizînd una dintre condițiile hotărîtoare ale construirii socialismului la orașe și sate. Caracteristic pentru **t.s.a.a.** în România a fost faptul că țărănimea a înaintat treptat, continuu pe drumul agriculturii socialiste, pe măsura convingerii sale de avantajele și dejustețea acestui drum și pe măsura creării bazei tehnice-materiale necesare marii producții socialiste. Un rol hotărîtor în această privință l-a avut sprijinul multilateral acordat țărănimii de clasa muncitoare, de statul socialist. Făcînd posibilă înzestrarea agriculturii cu tehnica modernă, *industrializarea socialistă*, și în primul rînd dezvoltarea construcțiilor de mașini, a constituit condiția de bază a întregii construcții socialiste la sate, a asigurării condițiilor necesare pentru dezvoltarea intensivă și multilaterală a agriculturii. Statul a alocat agriculturii în perioada 1950—1962 investiții de 28,4 miliarde lei, în cea mai mare parte pentru dotarea tehnică a *stațiunilor de mașini și tractoare* și a *gospodăriilor agricole de stat*. În 1965, de fiecare tractor fizic reveneau în medie 122 ha de teren arabil față de 2493 ha în 1938. Concomitent cu creșterea parcului de tractoare și de mașini agricole s-a asigurat pregătirea cadrelor tehnice și a specialiștilor necesari pentru organizarea și conducerea agriculturii după cele mai perfecționate metode științifice. S.M.T. au avut un rol de cea mai mare însemnătate în **t.s.a.a.**, ele promovînd tehnica înaintată și metodele moderne de muncă și de organizare, demonstrînd practic superioritatea producției agricole mecanizate, sprijinind din punct de vedere economic, tehnic, organizatoric și politic procesul de unire a țăranilor muncitori în unități cooperatiste. P.C.R. a desfășurat o vastă activitate politică și cultural-educativă, de lămurire și de convingere a țăranilor muncitori asupra organizării socialiste a producției agricole și a multiplelor ei avantaje, activitate care a avut caracterul uneia dintre cele mai largi acțiuni politice și organizatorice de masă a partidului. Experiența României a confirmat că pentru țărănimea muncitoare calea cea mai simplă, mai ușoară și mai accesibilă de trecere la socialism este c o o p e r a ț i a. Folosirea unor forme variate de cooperare, respectarea liberului consimțămînt au asigurat trăinicia construcției socialiste la sate. *Întovărășirile agricole*, ca formă simplă, intermediară de cooperare socialistă în producția agricolă, au educat masele țărănești în spiritul cooperării în muncă, al îmbinării intereselor individuale cu cele generale, le-au deprins cu organizarea socialistă a muncii, înlesnind trecerea lor la cooperativa agricolă de producție. Din 1949, de la înființarea primelor unități cooperatiste, sectorul cooperatist a crescut treptat. În 1959 a început trecerea în masă a țărănimii spre forma superioară a cooperației agricole, imensa majoritate a familiilor țărănești trecînd la cooperativa agricolă de producție prin școala întovărășirilor. În mod creator a rezolvat P.C.R. și problemele specifice ale țăranilor înstăriți. Față de această categorie s-a dus o

PRINCIPALII INDICATORI AI DEZVOLTĂRII COOPERATIVELOR AGRICOLE DE PRODUCȚIE ÎN ANII 1962 ȘI 1965

	Unitatea de măsură	1962	1965	1965 față de 1962 în %
Valoarea producției agricole globale	mii lei	21 201,5	24 899,4	117,4
Producția medie la ha:				
— grîu, secară	chintale	12,2	18,1	148,4
— porumb	chintale	16,0	17,6	110,0
— sfeclă de zahăr	chintale	140,8	171,7	121,9
Densitatea efectivelor de animale la 100 de hectare (inclusiv animalele proprietatea membrilor cooperatori)				
— bovine	capete	32,9	35,3	107,3
— porcine	capete	36,8	47,0	127,7
Valoarea averii obștești la 100 de hectare teren agricol	mii lei	119,8	183,9	153,5
Fonduri fixe la 100 hectare ale cooperativelor, plus fondurile fixe ale S.M.T.-urilor care deservesc cooperativele	mii lei	167,3	242,4	144,9
Veniturile bănești realizate la 100 de hectare teren agricol	mii lei	81,6	121,4	148,8

politică de îngrădire a posibilităților ei de exploatare și apoi de atragere pe drumul cooperativizării. Pe baza decretului Marii Adunări Naționale din martie 1959, a fost interzisă darea în parte sau în arendă a terenurilor agricole, precum și orice fel de exploatare a muncii în agricultură. Terenurile agricole care depășeau puterea de muncă a țăranilor înstăriți au fost trecute în folosința cooperativelor sau a altor unități socialiste. Prin aceasta s-a pus capăt exploatării omului de către om în țara noastră. Pornind de la orientarea în masă a țăranilor spre cooperativa agricolă de producție, Congresul al VIII-lea al P.C.R. a stabilit obiectivul încheierii cooperativizării pînă la sfîrșitul planului de șase ani (1965). Acest obiectiv a fost atins aproape cu patru ani mai devreme; la începutul anului 1962, sectorul socialist din agricultură deținea 96% din suprafața arabilă și peste 93% din suprafața agricolă a țării, iar cooperativele agricole de producție cuprindeau 3,2 milioane de familii, adică aproape totalitatea familiilor țărănești. Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din aprilie 1962 a consfințit încheierea cooperativizării și, prin aceasta, a operei de **t.s.a a.** Un rol esențial în convingerea maselor țărănești și în atragerea lor la socialism l-a avut concentrarea permanentă a eforturilor principale în direcția consolidării economice a cooperativelor agricole de producție, astfel ca ele să ofere un exemplu de gospodărire socialistă, să exercite o mare putere de atracție față de țăranii întovărășiți și față de cei cu gospodărie individuală. Înfăptuirea consecventă a principiului *cointeresării materiale*, principiu fundamental al politicii P.C.R. de construire a socialismului, a avut o deosebită însemnătate pentru **t.s.a a.** Prin desființarea cotelor obligatorii și așezarea relațiilor economice dintre stat și țărănime pe baze pur comerciale, cu larga extindere a *sistemului de contractări și achiziții*, măsură pregătită și aplicată treptat din 1953 și generalizată din 1957, s-a stimulat interesul țăranilor pentru mărirea producției, pentru intensificarea schimbului de mărfuri, prin unirea în cooperative agricole de producție. Una dintre cele mai importante trăsături ale construcției socialiste în România o reprezintă faptul că în perioada **t.s.a a.**, concomitent cu restructurările profunde din viața satului, producția agricolă vegetală și animală a crescut. Aceasta a fost posibilă datorită politicii P.C.R., care a asigurat înfăptuirea operei de **t.s.a a.** în condițiile dezvoltării complexe și echilibrate a întregii economii naționale pe baza industrializării socialiste a țării. Prin experiența sa în această privință, P.C.R. a adus o contribuție creatoare la tezaurul comun al teoriei și practicii construcției socialiste. Realizarea cu succes a operei de **t.s.a a.** a constituit un eveniment istoric în viața poporului nostru, marcînd victoria deplină și definitivă a socialismului în România. Economia națională a căpătat un caracter unitar, fiind în întregime așezată pe baza relațiilor de producție socialiste. Corespunzător noilor condiții au fost luate măsuri pe linia îmbunătățirii organizării, conducerii și planificării agriculturii. În 1962 au fost înființate Consiliul Superior al Agriculturii și consiliile agricole regionale și raionale, asigurînd participarea directă la conducerea agriculturii a cadrelor de specialitate care lucrează nemijlocit în producție. **T.s.a a.** a înfăptuit o profundă revoluție socială la sate: în locul milioanelor de gospodării țărănești, rudimentar utilate și cu o productivitate scăzută, s-au format mari unități cooperatiste, care folosesc tehnica înaintată și dispun de posibilități largi de

sporire continuă a producției și a productivității muncii. Pe această bază a crescut nivelul de trai al țărănimii. În perioada 1950—1965, veniturile reale ale țărănimii s-au mărit de 2,4 ori. A crescut consumul de produse alimentare cu conținut nutritiv ridicat și cel de produse industriale în general. Astfel, în 1965, numai prin magazinele din mediul rural (în afară de mărfurile cumpărate de la oraș) s-au vîndut mărfuri în valoare de 16 600 de milioane de lei, adică de aproape două ori mai mult decît cu 6 ani în urmă. A sporit considerabil achiziționarea de mărfuri industriale de folosință îndelungată: mobilă, aparate de radio, televizoare, mașini de cusut, frigidere etc. În perioada 1950—1965 au fost electrificate 6 600 de sate și s-au construit din fondurile proprii ale țărănimii peste 1 milion de case, fiecare a patra familie s-a mutat în locuință nouă. S-a desfășurat o intensă activitate pentru ridicarea generală a satului prin dezvoltarea învățămîntului, îmbunătățirea asistenței medicale, crearea de biblioteci, cămine culturale etc. Cooperativizarea socialistă nu rezolvă însă de la sine ridicarea agriculturii, creșterea producției și ridicarea bunăstării țărănimii. În vederea dezvoltării agriculturii în pas cu progresul general al economiei naționale, Congresul al IX-lea al P.C.R. a indicat direcțiile spre care trebuie îndreptate eforturile pentru formarea unei agriculturi moderne, înaintate, pentru dezvoltarea intensă și multilaterală a producției agricole. În acest scop, planul cincinal (1966—1970) acordă o importanță sporită agriculturii. Volumul investițiilor în această ramură vor fi cu 60% mai mari decît în perioada precedentă, ele fiind orientate în primul rînd spre mărirea și diversificarea parcului de tractoare și mașini agricole, extinderea lucrărilor de hidroameliorații, mai ales de irigații, precum și spre crearea bazei materiale necesare sporirii efectivelor și a producției animale. Producția agricolă va crește cu 26—32% față de media realizată în 1961—1965. În 1966 au luat ființă uniuni cooperatiste raionale, regionale și *Uniunea națională a cooperativelor agricole de producție*, ca forme superioare de organizare a țărănimii cooperatiste; aceasta permite participarea mai largă și mai activă a țărănimii la conducerea statului și contribuie la întărirea alianței muncitorești-țărănești. Adoptarea în 1966 a noului statut al cooperativelor agricole, precum și întreg ansamblul de măsuri cu caracter social-cultural (organizarea sistemului de pensionare a țăranilor cooperatori, dezvoltarea construcției de locuințe și instituții social-culturale la sate etc.) stabilite de P.C.R., va duce la înflorirea multilaterală a satului, vor face ca țărănimea să se bucure tot mai mult de binefacerile civilizației. V. și agricultură; România.

transformatór 1. (TEHN.) Aparat, instalație sau mașină care transferă unui sistem tehnic secundar energia primită de la un sistem tehnic primar, modificînd totodată fie forma de energie transferată (ex. mașinile de forță, transductoarele etc.), fie modul de variație în timp a mărimilor de stare (ex. mutatoarele), fie anumiți parametri caracteristici transferului de energie respectiv (ex. **t.** electrice, **t.** de căldură etc.). **2.** (ELT.) *Transformator electric*, aparat constituit dintr-un sistem de două înfășurări electrice imobile (principale), bobinate pe un miez în general feromagnetic, între care are loc un transfer de energie prin inducție electromagnetică; este utilizat pentru transferul, cu modificarea parametrilor (valorile tensiunii și ale curentului electric, numărul de faze etc.), a puterii electromagnetice de la o rețea electrică primară (cel mai frecvent de curent alternativ) la una sau la mai multe rețele secundare (în cazul *t.e.* cu mai multe înfășurări secundare, de obicei două). Funcționarea *t.e.* este posibilă numai într-un regim care nu este staționar, de obicei periodic, deoarece se bazează pe tensiunile electromotoare induse de fluxul magnetic variabil în timp în înfășurări imobile. Dacă înfășurările sînt îmbrățișate de același flux magnetic, valorile tensiunilor electromotoare sînt direct proporționale cu numerele de spire ale înfășurărilor. După numărul de faze, *t.e.* pot fi *monofazate* sau *polifazate* (de obicei *trifazate*); se construiesc și *t.e.* pentru schimbarea numărului de faze (ex. *t.e.* pentru alimentarea elementelor redresoare polianodice). *T.e.* au foarte variate utilizări, deosebindu-se din acest punct de vedere: *t.e. pentru instalații electroenergetice*, *t.e. de telecomunicații*, *t.e. pentru încercări de înaltă tensiune* etc. În clasa *t.e. pentru instalații electroenergetice* (*t.e.* cu cea mai largă răspîndire) sînt cuprinse *t.e. de putere*, mono- și, mai frecvent, trifazate, utilizate pentru transferul de energie electromagnetică în instalațiile de producere, distribuție și utilizare a energiei (se construiesc pentru puteri nominale cuprinse într-o gamă largă de puteri, de la cîteva zeci de kilovoltamperi la sute de megavoltamperi), *t.e. de măsură* (numite și *reductoare*), utilizate pentru reducerea curenților (în cazul *t.e.* de curent) sau a tensiunilor (în cazul *t.e.* de tensiune) electrice alternative care

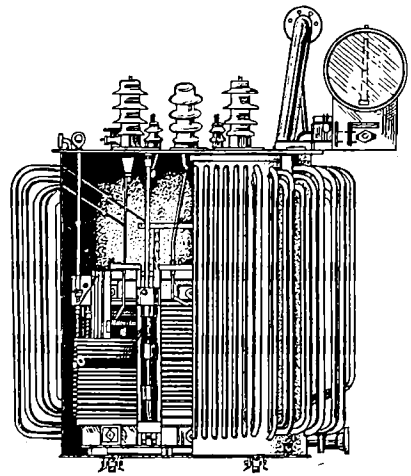

Transformator electric

depășesc anumite valori (de obicei 50 A și, respectiv, 500 V), pentru a li se putea măsura valorile cu instrumente de măsură obișnuite sau pentru alimentarea unor aparate de joasă ten-

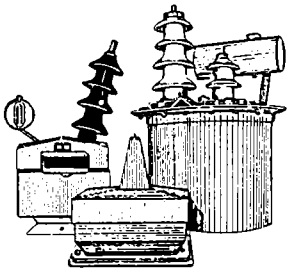

Transformatoare de măsură

siune (ex. relee electrice), *t.e. de sudare*, destinate să furnizeze curentul electric necesar sudării cu arcul electric și avînd anumite particularități constructive pentru a se asigura stabilitatea arcului electric de sudare și limitarea valorii curentului de scurtcircuit etc.

transformism, denumire dată în special înainte de apariția darvinismului concepției potrivit căreia speciile de plante și de animale nu sînt invariabile, ci se transformă.

transfúzie (MED.), administrare pe cale intravenoasă a unei cantități de sînge proaspăt sau conservat. Sîngele se recoltează de la donatori și se administrează, în caz de nevoie, bolnavilor (primitori). **T.** se face în cantități care variază de la 100 la 600 ml și numai în conformitate cu toleranța indicată de grupele sanguine. În caz de incompatibilitate apar accidente grave, uneori mortale. Este o metodă de tratament foarte răspîndită, datorită faptului că s-au găsit procedee de conservare a sîngelui fără ca acesta să se altereze, să coaguleze sau să-și piardă valoarea biologică. Se poate face cu sînge total sau numai cu plasma sanguină (ex. în șocul arșilor).

transgresiune marină (GEOL.), proces de înaintare pe suprafețe mari a apelor marine spre uscat ca efect al mișcărilor de coborîre ale scoarței. Depozitele sedimentare marine formate în procesul de **t.m.** constituie serii transgresive care se dispun peste suprafața erodată a unor formații geologice mai vechi. În timpul **t.m.** se pot forma importante zăcăminte de fier, mangan, bauxite, fosforite etc. (ex. **t.m.** cenomaniană din sudul Dobrogii, cînd s-au format fosforite).

transhidrogenáze (BIOCHIM.) v. **dehidrogenaze.**

transhumánță (lat. *trans* „peste" și *humus* „pămînt"), deplasare sezonieră a păstorilor cu turmele de animale, și îndeosebi de oi, primăvara, de la șes la munte sau de la sud spre nord și, toamna, de la munte la șes sau de la nord spre sud, în vederea asigurării hranei pentru animale. Fenomen social-economic străvechi, **t.** a apărut o dată cu prima mare diviziune socială a muncii, care a dus la desprinderea păstorilor de agricultori, forme economice cu caracter asemănător întîlnindu-se și în epocile anterioare dezvoltării agriculturii (cules, pescuit, vînat). Distincția fundamentală față de nomadism constă în aceea că nu antrenează deplasarea întregului trib (de multe ori fără revenire la locul inițial), ci constă numai în deplasarea animalelor sub conducerea unui număr restrîns de păstori și cu revenire la locul de plecare. Forme tipice ale economiei transhumante, cu migrări ciclice pe spații geografice determinate, au fost foarte frecvente în Europa și în stepele Asiei în perioada feudalismului. După spațiul de mișcare a turmelor de oi, există trei forme caracteristice de **t.**: a) deplasarea în sens latitudinal, de la nord către sud și înapoi (pe itinerarii care ajung la peste 1 000 km în Kazahstan), specific stepelor; b) asocierea muntelui cu cîmpiile, în care mișcarea turmelor se face altitudinal, de la șes către pășunile alpine și invers (pe itinerarii mai scurte), specific în Alpi, în Carpați și în munții Asiei centrale; c) asocierea pășunilor alpine cu pășunile și fînețele naturale de la poalele muntelui, în care mișcarea pe verticală nu antrenează tot efectivul de animale, caracteristic zonelor muntoase. Populația sedentară practică și agricultura de altitudine. Ca fenomen social-economic, transhumanța este astăzi în regres.

transiluminăre (MED.), metodă de examinare, constînd în luminarea prin transparență, într-o cameră obscură, a anumitor părți ale corpului (sinusuri, buze, degete) cu ajutorul unei lămpi electrice. La examenul prin **t.**, sinusurile inflamate apar întunecoase, pe cînd cele sănătoase se luminează.

Transilvania, provincie istorică a României, situată în interiorul arcului carpatic, pe teritoriul actualelor regiuni Brașov, Cluj, Hunedoara, Mureș-Autonomă Maghiară, Banat, Crișana și Maramureș. Într-un sens mai restrîns, sub numele de **T.** se înțelege teritoriul cuprins între Carpații Orientali, Carpații Meridionali și Munții Apuseni. Pe teritoriul **T.** (în munții Orăștiei) a fost nucleul statului sclavagist D a c i a, iar în timpul ocupației romane cea mai mare parte a **T.** a făcut parte din provincia *Dacia*. În perioada de trecere la feudalism, principala formă de organizare a populației daco-romane a fost obștea sătească și apoi uniunile de obști, cunoscute sub denumirea de „țări" (Țara Făgărașului, Țara Maramureșului, Țara Hațegului, Țara Lăpușului ș.a.). În sec. X—XI, pe teritoriul **T.** sînt menționate primele formațiuni politice cu caracter feudal incipient (voievodatele), dintre care mai cunoscute sînt cele conduse de „ducii" (voievozii) *Gelu*, *Glad* și *Menumorut*. În sec. XI—XIII, **T.** a fost cucerită de feudalii unguri și înglobată în regatul Ungariei, păstrîndu-și însă forma de organizare ca voievodat cu o largă autonomie. În timpul cuceririi **T.** și în secolele următoare, majoritatea populației românești a fost adusă în stare de dependență. Uniunile de obști („țările") au constituit însă mult timp, în cursul evului mediu, autonomii cu caracter românesc, cuceritorii fiind nevoiți să respecte organizarea proprie și legile proprii ale populației locale. Urmărind să-și consolideze stăpînirea în **T.**, statul feudal ungar a adus aici colonești germani, precum și cavaleri

teutoni, care, alături de secui, aveau misiunea de a apăra granițele voievodatului. Datorită dezvoltării economice, în **T.** s-au constituit, începînd din prima jumătate a sec. al XIII-lea, orașele, centre meșteșugărești, comerciale și culturale. Intensificarea exploatării maselor țărănești a provocat numeroase lupte sociale, dintre care cele mai importante au fost răscoala din 1437—1438, cunoscută sub numele de răscoala de la *Bobîlna*, și războiul țărănesc din 1514, condus de *Gheorghe Doja*. În aceste răscoale, țăranii maghiari au luptat alături de țăranii români împotriva asupritorilor. În timpul răscoalei din 1437—1438, nobilimea maghiară, fruntașii secui și patriciatul săsesc au încheiat o înțelegere împotriva țărănimii dependente, cunoscută sub numele de Unio trium nationum, instrument de asuprire socială, iar pentru populația românească și de asuprire națională. În sec. al XV-lea, **T.** a participat activ la lupta antiotomană; *Iancu de Hunedoara*, voievod al **T.**, devenit în 1446 regent al Ungariei, a obținut cîteva victorii asupra turcilor, dintre care cea mai importantă a fost aceea de la Belgrad (1456). El a încercat să creeze un sistem politic bazat pe strîngerea legăturilor cu Țara Românească și Moldova, precum și cu țările balcanice, în scopul apărării lor comune împotriva turcilor. În urma înfrîngerii Ungariei de către turci în lupta de la *Mohács* (1526), după o perioadă de mari lupte interne dintre grupările nobiliare, **T.** s-a constituit, în 1541, într-un principat autonom sub suzeranitatea Imperiului otoman. În 1599 *Mihai Viteazul* a învins oștile lui Andrei Báthory, voievodul **T.**; după ce a înfrînt în 1600 și oștile lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei, a realizat pentru prima dată în istorie unirea politică a celor trei țări române sub o singură cîrmuire. În lupta împotriva Habsburgilor și a turcilor, ideea apropierii țărilor române a fost prezentă mereu și în planurile politice ale principilor calvini ai **T.**: *Gabriel Bethlen*, *Gheorghe Rákóczi I* și *Gheorghe Rákóczi al II-lea*. Dezvoltarea intensă a orașelor, a producției meșteșugărești și a comerțului de la sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea și autonomia politică a principatului au permis și dezvoltarea instituțiilor de stat, asemănătoare cu cele din Țara Românească și din Moldova. **T.** a avut în această perioadă un rol însemnat în diferitele coaliții și combinații militare-politice europene, și mai ales în războiul de 30 de ani, la care a participat împotriva Habsburgilor. Imperiul habsburgic a ocupat **T.** (1688) și, prin pacea de la Karlowitz (1699), a înglobat-o în imperiu. În 1765 **T.** a fost ridicată la rangul de Mare Principat. Regimul iobăgiei, consfințit prin „Tripartitul lui Werbőczi" (1517) și consolidat prin *Aprobatae* (1653) și *Compilatae* (1669), s-a înăsprit în urma instaurării dominației habsburgice, ceea ce a provocat numeroase mișcări sociale, care au culminat cu marea răscoală din 1784—1785, condusă de *Horia*, *Cloșca* și *Crișan*. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, în condițiile asupririi sociale și naționale și ale avîntului revoluționar pe plan european, s-a închegat ideologia burgheziei românești, în cadrul căreia ideea națională a avut un loc preponderent; importantă a fost în formarea acesteia activitatea lui Inocențiu *Micu (Clain)*, a cărturarilor din *Școala ardeleană*, iar mai tîrziu formularea revendicărilor românești în documentul-manifest denumit *„Supplex libellus valachorum"* (1791). În primăvara anului 1848 a izbucnit revoluția burghezo-democratică, care a culminat cu Adunarea populară de la Blaj din 3/15 mai 1848, la care au participat peste 40 000 de țărani români și unde s-a formulat programul social și politic al revoluției. Nerecunoașterea de către guvernul revoluționar ungar a egalității în drepturi a românilor, care constituiau majoritatea populației, cu celelalte popoare, nesatisfacerea revendicărilor lor sociale și votarea de către Dieta din Cluj a încorporării **T.** la Ungaria au dus la dezbinarea forțelor revoluționare române și ungare; profitînd de această dezbinare, absolutismul habsburgic a înfrînt revoluția cu sprijinul trupelor țariste. Sub presiunea maselor țărănești, Dieta **T.** a votat la 31 mai 1848 legea privitoare la abolirea servituților feudale, completată, în 1853—1854, cu „patentele" imperiale privind reglementarea situației agrare (patentele urbariale), care legiferau transformarea proprietății feudale în proprietate privată de tip capitalist. După crearea statului dualist Austro-Ungaria (1867), **T.** a fost inclusă în Ungaria, pierzîndu-și complet autonomia; guvernele ungare au dus o politică de maghiarizare forțată a românilor. În 1881 s-a constituit, prin unirea partidelor naționale ale românilor din **T.**, Banat și Ungaria, Partidul național român din **T.** (P.N.R.), care a avut un rol însemnat în lupta de eliberare națională a românilor din **T.** Un moment important al acestei lupte a fost întocmirea „Memorandumului din 1892". Activitatea „Asociațiunii transilvane pentru literatură română și cultura poporului român". (*Astra*) creată în 1861 și a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor" *(Liga culturală)*, creată în 1890 în România, a contribuit la făurirea unității culturale a românilor și întărirea conștiinței lor naționale. Dezvoltarea capitalismului în **T.** la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea a determinat transformări în viața economică, socială, culturală și politică; **T.** a devenit un puternic centru al industriei extractive, deși monarhia habsburgică a frînat dezvoltarea industrială în provinciile depărtate de metropolă. Dezvoltarea clasei muncitoare a dus la crearea primelor organizații muncitorești, denumite „Asociația generală a muncitorilor". Începînd din 1880, muncitorii din **T.** au activat în cadrul organizațiilor locale ale Partidului general muncitoresc, iar din 1890 în cadrul Partidului social-democrat din Ungaria. Lupta clasei muncitoare din **T.** a căpătat, la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al

XX-lea, o mare amploare, cele mai mari greve fiind cele din Reşiţa (1900) şi din Valea Jiului (1906). Procesul stratificării ţărănimii s-a accelerat; lipsa de pămînt şi mizeria au provocat numeroase acţiuni de luptă (cea mai însemnată a fost aceea din 1904 a ţăranilor români şi maghiari de la Aleşd reprimată în sînge), precum şi emigrarea unui număr important de ţărani în America. În această perioadă, în România s-au stabilit de asemenea numeroşi români transilvăneni, mai ales intelectuali; s-au intensificat relaţiile dintre socialiştii din România şi cei din **T.** În timpul primului război mondial (1914—1918), în condiţiile înfrîngerilor militare suferite de Puterile Centrale, ale destrămării Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, lupta de eliberare naţională a românilor s-a intensificat. În octombrie-noiembrie 1918, în **T.** au avut loc mari lupte revoluţionare. La 31 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul naţional român central (C.N.R.C.), iar la începutul lunii noiembrie consilii naţionale judeţene şi locale. La 1 decembrie 1918 (18 noiembrie) a avut loc la Alba-Iulia, în prezenţa a peste 100 000 de participanţi, marea Adunare populară, care a votat Unirea Transilvaniei cu R o m â n i a, încheindu-se astfel procesul de constituire a statului naţional unitar român.

„Transilvania", revistă a Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, apărută, sub redacţia lui G. Bariţiu, iniţial de trei ori pe lună, ulterior bilunar, la Braşov, între 1 ianuarie 1868 şi 15 decembrie 1878, şi cu mari intermitenţe la Sibiu, între 1 ianuarie 1881 şi 1 februarie 1945. După unirea din 1918, revista Transilvania şi-a pierdut din importanţă. **T.** a publicat studii de istorie, etnografie, istorie literară, economie politică şi literatură beletristică. **T.** urmărea, atît prin conţinut, cît şi prin promovarea colaboratorilor (din toate regiunile ţării), realizarea unităţii culturale a tuturor românilor. Au colaborat printre alţii: Al. Papiu-Ilarian, I. Mureşianu ş.a.

„Transilvania", societate cultural-politică, întemeiată în 1867, la Bucureşti, sub preşedinţia lui Al. Papiu-Ilarian. A sprijinit pe studenţii români din Transilvania şi a avut un rol însemnat în susţinerea luptei de eliberare naţională a românilor transilvăneni, fiind precursoare a L i g i i c u l t u r a l e.

translatór (lat. *trans* „peste" şi *latus* „dus, mişcat"; TELEC.) **1.** Transformator electric instalat pe o linie de telecomunicaţii interurbană, pentru a adapta impedanţa de intrare a unei instalaţii de telecomunicaţii la impedanţa caracteristică a liniei. **2.** Echipament de radiodifuziune care recepţionează semnalele unei staţiuni de emisiune,

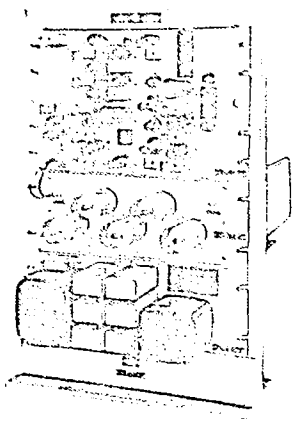

Translator

le schimbă frecvenţa purtătoare şi le amplifică în vederea difuzării într-o anumită zonă teritorială în care condiţiile locale nu permit recepţia în bune condiţii a semnalelor directe. În cazul radiodifuziunii sonore este posibilă transmiterea simultană cu un singur **t.** a 2—4 programe diferite.

translaţie 1. (FIZ.) Deplasare a unui corp în cursul căreia toate punctele lui descriu traiectorii identice, avînd în orice moment viteze egale şi paralele. Prin **t.** se conservă direcţia unei drepte care uneşte două puncte oarecare ale corpului. **2.** (MAT.) (În planul afin sau în spaţiul afin) Corespondenţă care asociază unui punct P punctul P', în aşa fel încît vectorul $\overrightarrow{PP'}$ să fie echipolent cu un vector dat. **T.** formează un grup care este un subgrup al grupului deplasărilor. Dacă vectorul dat este $\vec{v}(a,b,c)$, P are coordonatele x, y, z, iar P' coordonatele x', y', z', atunci, în R^3, **t.** este dată de

$$x' = x + a,$$
$$y' = y + b,$$
$$z' = z + c.$$

transliteráţie, transcriere, folosită în lucrările filologice, care urmăreşte să redea în alt alfabet echivalentele semnalelor textului copiat, fără a se preocupa de valorile lor fonetice. În **t.**, fiecărui semn îi corespunde în mod convenţional un anumit semn pentru a permite reconstituirea grafiei originalului, care poate fi interpretată uneori în diverse feluri. În filologia românească se foloseşte **t.** în alfabet latin a textelor chirilice.

translucíd (FIZ.; despre un corp), care permite trecerea luminii prin el, însă împiedică vederea clară a unui obiect datorită împrăştierii razelor luminoase provenite de la obiectul respectiv (ex. geamul mat, ceaţa etc.).

transmísie (TEHN.), ansamblu de organe de maşini, mecanisme, dispozitive etc. care serveşte la transmiterea concomitentă a mişcării şi a energiei de la un organ de maşină la altul, de la un mecanism sau de la un dispozitiv la altul, de la un agregat la alt agregat etc. **T.** poate fi: mecanică (cu ajutorul unor cuplaje, angrenaje cu roţi dinţate, roţi de fricţiune etc.), pneumatică, hidraulică, electrică ş.a.

transmisiune 1. (FIZ.) Trecere a radiaţiilor electromagnetice sau acustice dintr-un loc într-altul sau dintr-o parte a unui corp în cealaltă parte. **T.** radiaţiilor este însoţită de cele mai multe ori de o reducere a energiei iniţiale prin fenomenele de absorbţie, împrăştiere etc. **2.** (FIZ., TEHN.) Proces de transfer al energiei dintr-un loc într-altul fără deplasarea în acest scop a vreunui corp. **T.** de energie

este o formă particulară a transferului de energie, care include și trecerea energiei prin deplasarea purtătorilor de energie. După natura fenomenelor, ea poate fi: *t. de energie mecanică*, *t. de căldură* (cînd transmisiunea de energie este legată, în esență, de fenomene termice), *t. de energie electromagnetică* (numită transport de energie electromagnetică dacă se face pentru transmiterea de putere) etc. **3.** (TELEC.) Proces de trecere a semnalelor dintr-un punct din spațiu în altul. **T.** semnalelor este asociată totdeauna unei **t.** de energie și, după natura acesteia, poate fi: *t. electromagnetică*, *t. optică*, *t. acustică* și *t. combinată*. **4.** (DR.) *Transmisiune de drepturi*, trecerea unor drepturi, prin act juridic sau prin efectul legii, de la o persoană la alta.

transmutație (FIZ.), transformare a unui element chimic în alt element chimic, fie în mod spontan, printr-o dezintegrare radioactivă, fie în mod stimulat, printr-o reacție nucleară.

transoceánic (NAV.), navă comercială de mare tonaj care execută transporturi de persoane sau de mărfuri între porturi situate de o parte și de alta a unui ocean. **T.** au lungime mare, pînă la 300 m, iar deplasamentul maxim încărcat poate depăși 80 000 t.

transparént (FIZ.; despre un mediu), care poate fi străbătut de un fascicul de radiații ondulatorii sau corpusculare, împrăștiind sau absorbind o fracțiune cît mai mică din radiația incidentă și lăsînd nemodificat caracterul fasciculului respectiv.

transparénță (FIZ.) **1.** Proprietate a unui mediu de a fi transparent. **2.** Mărime egală cu raportul dintre intensitatea radiației care străbate un strat de material și intensitatea radiației incidente; este reciproca o p a c i t ă ț i i.

transpirație **1.** (FIZIOL.) Secreție rezultată din activitatea continuă a glandelor sudoripare. **T.** reprezintă unul dintre principalele mecanisme ale termoreglării, permițînd organismului adaptarea la temperaturi crescute, prin pierderea unei cantități de căldură (termoliză). În timpul efortului fizic, la expunerea îndelungată la căldură etc., cantitatea de **t.** crește proporțional cu travaliul muscular. **2.** (BOT.) Funcțiune fiziologică de eliminare a apei, sub formă de vapori, din părțile aeriene ale plantelor (mai ales din frunze) în aerul înconjurător. **T.** favorizează absorbția sevei brute din sol și împiedică supraîncălzirea plantei.

transplantáre (MED.), intervenție chirurgicală care constă din grefarea unui fragment de țesut provenit de la același individ *(autotransplantare)*, de la alt individ din aceeași specie *(homotransplantare)* sau de la un individ din altă specie *(heterotransplantare)*.

transportór **1.** (TEHN.) Mecanism sau instalație pentru transportul continuu al unor materiale, piese etc. pe distanțe relativ scurte. Există diferite tipuri de **t.**, în funcție de felul sau de construcția organului activ: cu bandă, cu role, cu raclete, cu cărucioare, cu cupe, oscilant, elicoidal etc. **2.** (MILIT.) *Transportor blindat*,

Transportor blindat

autovehicul blindat, cu posibilități de deplasare pe orice teren, destinat transportului infanteriei și statelor-majore. În anumite situații se poate duce lupta chiar din ele.

transportul energiei electromagnetice (ELT.), transmisiunea energiei electromagnetice de la centralele electrice la centrele de consum. Din motive tehnice și economice, **t.e.e.** la distanțe mari se face numai la tensiuni înalte și foarte înalte, prin linii electrice de energie, la extremitățile cărora se găsesc stațiunile electrice (la capătul dinspre centrala electrică) ridicătoare sau (la capătul dinspre centrul de consum) coborîtoare de tensiune. În prezent, cel mai răspîndit este **t.e.e.** în curent alternativ la tensiuni de peste 35 kV, mai frecvent de 110, 220 și 380, respectiv 400 kV, cu tendința de a se trece la tensiuni și mai înalte, dictată de necesitatea transportului la distanțe tot mai mari, cea mai înaltă tensiune de transport fiind în prezent de 735 kV. **T.e.e.** în curent continuu este folosit numai pentru transportul la distanțe foarte mari, mai cu seamă între puncte separate prin întinderi mari de apă. Aceasta se datorește complexității și costului mare al stațiunilor electrice (ele cuprind transformatoare ridicătoare sau coborîtoare de tensiune și mutatoare pentru convertirea curentului alternativ în curent continuu sau invers), cu toate că **t.e.e.** în curent continuu prezintă avantaje însemnate (cost mai mic al liniei electrice, pierderi de energie mai mici, siguranță de funcționare mai mare etc.).

transpórturi, ramură a economiei naționale a cărei funcție economică o constituie deplasarea călătorilor și a mărfurilor, legarea tuturor ramurilor economiei naționale, a regiunilor și raioanelor unei țări, precum și dezvoltarea legăturilor economice și sociale între diferite țări. Mijloacele de transport sînt variate: feroviare, rutiere (auto), navale, aeriene, prin conducte. Transportul de mărfuri face parte din sfera productivă, constituind în general o prelungire a procesului de producție și contribuind astfel la creșterea venitului național. În economia socialistă, mijloacele de transport de deservire generală sînt proprietate de stat și formează un sistem unic, care asigură o legătură permanentă, rațională între diferitele regiuni ale țării, între diferitele întreprinderi și organizații economice, contribuind astfel la dezvoltarea cooperării lor în producție, la creșterea productivității muncii sociale. După sfera în care se desfășoară, **t.** se împart în: *t. de uz general*, efectuate de întreprinderi specializate care deservesc cu mijloacele lor alte întreprinderi sau populația, și *t. interne ale întreprinderilor*, realizate cu mijloacele proprii ale unităților respective (**t.** uzinale, c.f. fores-

tiere, transportul gazelor sau petrolului prin conducte în afara celor magistrale etc.). Dezvoltarea **t.** de-a lungul istoriei a fost determinată de extinderea și de intensificarea producției și circulației de mărfuri, de adîncirea diviziunii sociale a muncii și îndeosebi de dezvoltarea industriei. Procesul de apariție a **t.** ca ramură distinctă a economiei naționale a început în sec. XV—XVI și s-a desăvîrșit o dată cu *revoluția industrială*. Apariția mijloacelor mecanizate de transport și modernizarea continuă a acestora a determinat și dezvoltarea acestei ramuri. Pînă la începutul sec. al XIX-lea, transporturile se făceau numai pe căi de comunicație terestre (cu vehicule cu tracțiune animală) și pe căi navigabile (cu nave cu pînze sau cu vîsle). Navele echipate cu mașini cu abur au apărut la începutul sec. al XIX-lea, iar cele echipate cu motoare cu ardere internă la începutul sec. al XX-lea. Prima navă cu mașini cu abur (și cu pînze) care a străbătut Atlanticul a fost *Savannah* (1819), a cărei călătorie a durat 25 de zile; în prezent, pacheboturile moderne (cu viteză pînă la 60 km/h) traversează Atlanticul în numai 5 zile. Transportul feroviar a fost organizat după apariția locomotivei cu abur, în deceniul al treilea al sec. al XIX-lea. Locomotiva *Racheta*, construită de George Stephenson în 1829, avea o viteză de 22 km/h; modernele trenuri de persoane ating în prezent viteze pînă la 250 km/h, pe căi ferate cu terasamente de construcție specială. Volumul transporturilor feroviare de mărfuri în lume a fost de 3 185 miliarde de tone-kilometri în anul 1960. Apariția autovehiculelor la sfîrșitul sec. al XIX-lea a dat un puternic impuls transporturilor rutiere. În special după al doilea război mondial, transporturile auto au cunoscut un ritm înalt de dezvoltare, tinzînd să înlocuiască într-o anumită măsură transporturile feroviare. Transporturile aeriene au fost organizate în special după primul război mondial și în prezent se dezvoltă foarte rapid, concurînd pe distanțe mari transportul feroviar. În anul 1958 volumul transporturilor aeriene de mărfuri a fost de 420 000 tone-kilometri și 21 000 000 de pasageri-kilometri, iar în anul 1960 a fost de 2 180 000 tone-kilometri, respectiv 109 milioane pasageri-kilometri. În România, **t.** s-au dezvoltat prin construirea de căi ferate, șosele, porturi, aeroporturi, prin dotarea cu mijloace de transport tot mai perfecționate, multe produse în țară (vagoane, locomotive, autocamioane, șlepuri, cargouri etc.), acest proces intensificîndu-se îndeosebi în anii construcției socialiste, pe baza industrializării țării. În 1965 volumul mărfurilor transportate era de 2,4 ori mai mare decît în 1959, iar **t.** dădeau 9,2% din venitul național. În prezent, modernizarea **t.** din România are loc prin electrificarea unor căi ferate, prin înlocuirea tracțiunii cu abur prin cea diesel-electrică, prin modernizarea șoselelor, porturilor etc., mecanizarea operațiilor de încărcare și descărcare, prin mecanizarea și automatizarea proceselor de exploatare la căile ferate (extinderea centralizării electrodinamice a stațiilor și conducerea centralizată a circulației etc.), prin dotarea flotei fluviale și maritime cu nave mineraliere, tancuri petroliere, cargouri și alte tipuri de nave, precum și a aviației civile cu avioane moderne cu viteză și capacitate sporită, amenajarea unor noi aeroporturi sau modernizarea celor existente. V. și a u t o m o b i l; a v i a ț i e; c a l e f e r a t ă; l o c o m o t i v ă; R o m â n i a.

transpoziție 1. (CHIM.) Schimbare a poziției unor atomi sau a unor radicali dintr-o moleculă organică în anumite condiții, avînd ca rezultat formarea unui izomer (ex. **t.** benzidinică, în care hidrazobenzenul, prin încălzire cu acizi minerali diluați, trece în benzidină). 2. (MUZ.) Reproducere orală sau scrisă a unei lucrări muzicale dintr-o t o n a l i t a t e în alta, cu păstrarea raporturilor dintre sunetele ei. Se practică atît de voci, cît și de instrumente, pentru ușurarea execuției.

transpúnere (ELT.), permutare periodică a poziției conductoarelor cu același traseu, efectuată în vederea anulării sau a compensării anumitor efecte de natură electromagnetică. **T.** se face la liniile electrice (pentru limitarea influenței perturbatoare asupra liniilor de telecomunicații și pentru micșorarea asimetriei curenților și a tensiunilor), la mănunchiurile înfășurărilor mașinilor electrice de mare putere (pentru a micșora diferențele dintre tensiunile electromotoare induse în diferitele conductoare dintr-o crestătură) etc.

transpusa unei matrice M (MAT.), matrice obținută dintr-o matrice *M* prin schimbarea liniilor acesteia în coloane și a coloanelor ei în linii.

transudát (MED.), lichid constituit din apă, săruri și o cantitate mică de substanțe proteice, care trece, în anumite stări patologice, din sînge în țesuturi sau în cavitățile naturale (pleurală, pericardică, peritoneală). **T.** se produce cînd circulația normală a sîngelui este tulburată de un obstacol (ex. ascita în insuficiența cardiacă).

transversálă (MAT.), dreaptă

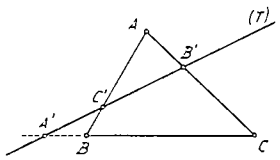

T-transversală

care taie o figură dată (un poligon, în particular laturile unui triunghi, o curbă, o suprafață etc.).

tranșée (fr. *tranchée*, din *trancher* „a tăia, a reteza"; MILIT.), șanț îngust, amenajat cu locașe de tragere, care oferă protecție contra focului inamic și micșorează efectele exploziilor.

tranzácție (DR.), convenție prin care părțile își fac reciproc concesii pentru a pune capăt unui litigiu existent ori pentru a evita un litigiu iminent. În raporturile dintre organizațiile socialiste, **t.** este interzisă, fiindcă implică o renunțare parțială la drepturi cuvenite, ceea ce este contrar principiului gospodăririi socialiste.

tranzistór (ELT., TELEC.), element de circuit electric neliniar, semiconductor și cu mai mulți electrozi (aproape exclusiv cu trei electrozi), cu funcțiuni analoge tuburilor electronice cu mai mulți electrozi și utilizabil în locul acestora în circuitele electronice pentru amplificare, generare de oscilații, modulare și demodulare, redresare, comutare etc. Inventat în 1948, **t.** s-a răspîndit în toate domeniile electronicii în diverse tipuri, dintre care cel mai răspîndit este *t. cu joncțiuni*, format dintr-un monocristal semiconductor (de germaniu sau de siliciu) în care s-au format două domenii cu funcțiuni distincte, *emitor* și *colector*, cu același tip de conducție (*p* sau *n*), separate printr-o regiune foarte îngustă cu tip de conducție opus (*n* sau *p*), numită *bază*. La acestea se stabilesc legături conductoare cu trei electrozi, numiți ca și regiunile respective: *emitor*, *bază*, și *colector*. Față de tuburile electronice, **t.** prezintă importante avantaje, și anume: sînt mai robuste, nu necesită putere de încălzire, sînt mai mici și mai ușoare, funcționează la tensiuni de alimentare mai mici, asigură randamente de funcționare mai mari și sînt mai sigure în funcționare, neuzîndu-se. Au însă și unele dezavantaje: dependența de temperatură a proprietăților lor, dispersiunea accentuată a caracteristicilor pentru diferitele produse din aceeași serie, impedanța de intrare mai mică și tehnologia de fabricație delicată. V. și *semiconductor*.

tránzit 1. (EC.) **a)** Trecerea unor mărfuri sau a unor persoane dintr-o țară în alta prin teritoriul altei țări. **b)** *Bilet de tranzit*, document pe baza căruia sînt scutite de vamă unele mărfuri la trecerea lor printr-o țară străină. 2. (DR.) *Furnizare in tranzit*, mod de executare a obligațiilor izvorîte din două contracte de furnizare încheiate unul între furnizorul-producător și o organizație de aprovizionare sau desfacere cu ridicata, iar celălalt între această organizație și beneficiarul destinatar, furnizorul-producător executîndu-și obligația nu în raporturile cu organizația cu care a contractat, ci direct față de beneficiarul-destinatar, iar acesta, după cum tranzitul este organizat sau neorganizat (achitat, cu factură fermă), plătind prețul fie furnizorului-producător de la care a primit efectiv prestația, fie organizației intermediare cu care a încheiat contractul. 3. (FIZIOL.) *Tranzit digestiv*, drumul parcurs de alimente prin tubul digestiv din momentul introducerii lor în gură și pînă la absorbția elementelor asimilabile și eliminarea resturilor. În diaree, tranzitul digestiv este accelerat, iar în constipație este întîrziat.

tranzitív (lat. *transitivus* „trecător"; LINGV.; despre verbe), a cărui acțiune se exercită în mod nemijlocit asupra unui obiect și care se poate deci construi cu un complement direct (ex. *a demonstra*, *a pretinde* etc.). V. și i n t r a n z i t i v; v e r b a b s o l u t.

tranzitivă, *relație* ~ (MAT), relație R între elementele unei mulțimi M cu proprietatea: xRy și yRz implică xRz, $\forall x, y, z \in M$ (ex. egalitatea, asemănarea, paralelismul, divizibilitatea; perpendicularitatea este un exemplu de relație netranzitivă).

tranzitivitáte 1. (LOG.) Proprietate a unei relații logice, care constă în aceea că relația se transmite ca atare, prin termenii intermediari, între primul și ultimul termen al șirului de termeni ordonați pe baza acestei relații (ex. „Dacă A este paralel cu B și B este paralel cu C și C este paralel cu D, atunci A este paralel cu D; dacă relația „a fi paralel" există între A și B și între B și C și între C și D, atunci ea se transmite ca atare, prin intermediul lui B și C, între A și D"). V. și i n t r a n z i t i v i t a t e. 2. (MAT.) Proprietate a unei relații matematice de a fi t r a n z i t i v ă.

tranzíție (FIZ.), trecere a unui sistem fizic de la o stare la alta; transformare; salt. — *T. cuantică*, tranziție a unui sistem (atom, nucleu atomic etc.) între două stări cuantice care diferă cel puțin prin valoarea unuia dintre numerele cuantice caracteristice și care, de obicei, au și energii diferite (în acest caz *t.c.* este asemănată cu un salt între două nivele energetice). *T.c.* de la un nivel energetic superior la unul inferior este însoțită de emiterea unei cuante de energie egală cu diferența celor două nivele; *t.c.* de la un nivel energetic inferior la unul superior poate avea loc numai prin absorbția unei cuante de energie egală cu diferența celor două nivele. Pentru un anumit sistem, nu toate *t.c.* posibile din punct de vedere energetic se pot produce în realitate (v. s e l e c ț i e, *reguli de* ~).

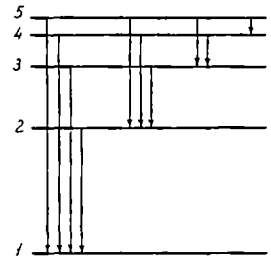

Schemă cu nivele energetice (1, ..., 5) și tranziții radiative

trapéz 1. (MAT.) Patrulater cu două laturi opuse paralele, numite *baze*. Cea mai lungă dintre ele se numește *baza mare* (*B*), iar cea mai scurtă *baza mică* (*b*). Celelalte laturi opuse ale **t.** se numesc *laturi neparalele*. Aria **t.** este egală cu $\frac{1}{2} l \cdot (B+b)$, unde l este înălțimea **t.** — *Formula trapezelor*, formulă pentru calcularea cu aproximație a integralelor definite:

$$I = \int_a^b f(x)\,dx \approx \frac{b-a}{2n} \cdot (f_0 + 2f_1 + \ldots + 2f_{n-1} + f_n),$$

unde $f_k = f(a+kh)$, $h = (b-a)/n$. 2. (ANAT.) Mușchi în formă de patrulater, situat superficial în regiunea spatelui. Se întinde de o parte și de alta a coloanei vertebrale, de la linia curbă superioară a occipitalului de-a lungul coloanei cervicale și dorsale, iar lateral se inserează pe claviculă și pe omoplat. **T.** are rol activ în mișcările de ridicare a umărului și de apropiere a omoplatului de coloana vertebrală.

trápeză (ARHIT.), denumire dată sălii de mese dintr-o mănăstire. În arhitectura medievală românească, deseori **t.** era monumental construită și decorată cu picturi murale (Hurezi, Antim ș.a.). Se mai numește *sufragerie, refector.*

Trapezunt (Trebizonda), oraș în Turcia. În antichitate a fost colonie greacă, întemeiată de orașul Sinope prin anul 750 î.e.n. În evul mediu, oraș important în Imperiul bizantin, unde s-au retras Alexis și David Comnenul, fiii împăratului Andronic I, după ocuparea Bizanțului de către cruciați (1204), creînd Imperiul bizantin de la **T.**, care a durat pînă în 1461, cînd a fost cucerit de turci. Astăzi se numește *Trabzon.*

trasáre (TEHN.), operație de însemnare prin puncte ori prin linii a unor locuri sau a unor porțiuni de pe suprafețele pieselor și ale organelor de mașini în vederea stabilirii poziției reciproce sau a prelucrării ulterioare a lor. **T.** se execută prin zgîriere cu *acul de t.* sau prin imprimare cu *punctatorul,* folosindu-se totodată și unele instrumente ajutătoare, ca rigle, echere, șublere de **t.** etc.

trásă (C.F.), diagramă a mișcării unui tren, înscrisă în graficul de circulație a trenurilor pe o linie de cale ferată.

Trascăului, *Munții ~,* masiv muntos în sud-estul Munților Apuseni, format pe șisturi cristaline, calcare, conglomerate și gresii mezozoice, străpunse de banatite. În relief predomină suprafețe de eroziune, forme structurale și petrografice apărute prin eroziunea diferențială, forme carstice și periglaciare. Altitudini medii reduse. Sînt împăduriți.

Trasibul (? — 388 î.e.n.), om politic atenian. A participat ca strateg la războiul peloponesiac. Proscris de către regimul oligarhic instaurat la Atena în anul 404 î.e.n., **T.** s-a refugiat la Teba, unde a organizat rezistența împotriva acestuia. În urma unei campanii militare victorioase, a reușit să restabilească în anul 403 î.e.n. democrația la Atena.

Trasimene, lac în nordul Italiei, în apropierea căruia armata cartagineză, condusă de Hanibal, a învins în anul 217 î.e.n. armata romană.

trasór (FIZ.), izotop radioactiv al unui element, care, prin detectarea radiațiilor, permite urmărirea circulației sale într-un sistem oarecare. De obicei se utilizează o cantitate mică de **t.**, împreună cu izotopii săi stabili, amestecul lor comportîndu-se din punct de vedere chimic ca un singur element. Cu ajutorul **t.** pot fi studiate și controlate de la distanță procese care se desfășoară în vase închise sau în locuri unde pătrunderea cu alte mijloace de investigație ar tulbura procesul urmărit. **T.** se utilizează în metalurgie, în chimie, în biologie etc. Sin. *atom marcat.*

trass (CONSTR.), material obținut prin măcinarea tufurilor vulcanice și ai cărui principali componenți sînt bioxidul de siliciu activ și trioxidul de aluminiu. În amestec cu varul gras, **t.** dă lianți care se întăresc în mediu umed și sînt rezistenți la acțiunea apei. Betonul obținut din ciment portland cu adaosuri de cel mult 25% **t.** posedă o impermeabilitate ridicată și o rezistență sporită la coroziune.

tratamént 1. (MED.) Ansamblu de mijloace igienice, dietetice, medicamentoase, balneofizioterapice și climatice cu care se tratează o boală. **2.** (TEHN., METAL.) Operație sau ansamblu de operații tehnologice, executate în scopul modificării dimensiunilor, aspectului, proprietăților fizico-mecanice etc. ale materialelor metalice. De obicei prin **t.** se acționează numai asupra stratului superficial al pieselor și organelor de mașini. — *T. mecanic,* tratament prin care se urmărește schimbarea dimensiunilor sau a proprietăților mecanice ale pieselor metalice prin deformare la cald sau la rece (ex. ecruisarea suprafețelor fusurilor de arbori, polizarea tablelor etc.). — *T. termic,* ansamblu de operații de încălziri și de răciri la anumite temperaturi, cu anumite viteze și în anumite medii, aplicate în scopul obținerii unor piese metalice cu structură și proprietăți determinate (ex. călirea, revenirea, recoacerea, normalizarea, îmbunătățirea etc.). — *T. termochimic,* operație sau ansamblu de operații prin care se modifică compoziția chimică a stratului superficial al pieselor și organelor de mașini din oțel sau din fontă, prin difuziunea unor elemente ca azotul, sulful, carbonul, cromul, aluminiul etc., în scopul îmbunătățirii caracteristicilor fizico-chimice și mecanice ale lui (ex. carburarea, cianizarea, carbonitrurarea, sulfizarea, silicierea, aluminizarea etc.). — *T. chimic superficial,* operație sau ansamblu de operații de tratare cu anumite substanțe chimice (acizi, baze etc.) a suprafețelor pieselor metalice care sînt supuse prelucrării ulterioare sau cercetării metalografice, în scopul degresării, decapării, corodării etc. **3.** (DRUM.) *Tratament superficial,* înveliș asfaltic subțire, aplicat pe suprafața unei îmbrăcăminți rutiere în scopul protejării macadamului ordinar, al întreținerii îmbrăcăminților asfaltice care încep să se degradeze etc. Pe drumurile cu circulație intensă se execută două *t.s.* unul peste altul *(t.s. dublu).*

tratáre (FITOPAT.), metodă chimică de combatere a bolilor și dăunătorilor plantelor. **T.** se face prin prăfuiri sau stropiri cu substanțe chimice anorganice și organice (fungicide, insecticide, bactericide, erbicide etc.) sau cu amestecuri de mai multe substanțe pentru combaterea mai multor paraziți în același timp.

tratát (DR.), înțelegere internațională în vederea determinării, într-un anumit domeniu, a drepturilor și a obligațiilor părților contractante sau în scopul stabilirii unor norme juridice. Uneori denumirea de **t.** se folosește în sens larg fără deosebire, după cum înțelegerea este intitulată tratat, acord, convenție, declarație, pact, protocol sau se face printr-un schimb de note. După numărul părților, **t.** pot fi: *bilaterale* și *multilaterale.* Sin. *accord internațional; convenție internațională.*

trátă (ital. *(cambiale) tratta*), formă de *cambie* în capitalism, denumită și *poliță,* prin care o persoană dispune debitorului să plătească o sumă de bani

unei alte persoane sau la ordinul acesteia, la data și în locul indicate în cambie. Sinonim poliță.

tráță (NAV.), element de legătură între timonă și echea sau sectorul cîrmei (la unele nave mici), prin care mișcarea de rotație a timonei se transmite la cîrmă.

trául, cea mai răspîndită unealtă pentru pescuitul marin de larg. Are forma unui sac conic sau tronconic, a cărui lungime poate ajunge pînă la 50 m (avînd o lățime la gură pînă la 30—40 m) și este confecționat dintr-o plasă cu ochiuri cu dimensiuni de 4—5 cm. **T.** este tîrît pe fundul mării cu ajutorul traulerului.

tráuler (NAV.), navă maritimă de pescuit la adîncimi de 50—100 m. **T.** este echipat cu *traule*.

traumatism (gr. *trauma, -atos* „rană"; MED.), leziune organică sau funcțională, de origine mecanică, electrică, microbiană sau chimică, directă sau indirectă. În cadrul larg al **t.** sînt cuprinse plăgile închise sau deschise, fracturile, arsurile, degerăturile, electrocutarea, intoxicațiile acute etc.

traumatologie (MED.), ramură a chirurgiei care se ocupă cu studiul și cu tratamentul rănilor provocate de diferite accidente (de circulație, de muncă, de sport etc.).

travăliu (MED.), termen prin care este denumită perioada cuprinsă între începutul apariției durerilor de naștere și expulzarea fătului din uter.

travée (CONSTR., ARHIT.), porțiune dintr-o construcție (edificiu, pod, viaduct etc.) cuprinsă între axele a două grinzi sau a două elemente principale de rezemare consecutive (stîlpi, coloane, pile etc.), dispuse transversal față de axa longitudinală a construcției.

travelling (engl. *travelling [trévlin]* „mișcare"), procedeu de punere în scenă, constînd în filmarea unui plan cu un aparat mobil, în general montat pe un suport care se deplasează pe șine; termen generic care semnifică deplasarea aparatului de filmat; prin *t. optic* se obțin efecte de **t.** fără a se deplasa aparatul de filmat, cu ajutorul unui obiectiv cu focar variabil.

Traven, B. (Bruno), pseudonimul literar al unui scriitor, probabil german, emigrat în Mexic, neidentificat biografic. Romanele sale („Culegătorii de bumbac", 1926; „Vasul morții", 1926, trad. rom. 1964; „Comoara munților Sierra Madre", 1927; „Trandafirul alb", 1929, trad. rom., ș.a.) vădesc puternice trăsături de simț al exoticului, de critică socială anticapitalistă, de orientare umanistă. Romanele de maturitate artistică „Răscoala spînzuraților" (1936, trad. rom.) și „Un general se întoarce din junglă" (1939), evocă, de pe poziții mai înaintate, momente din lupta de clasă a proletariatului.

travérsă 1. (C.F.) **a)** Piesă în formă de grindă, confecționată din lemn, din beton armat sau din metal, pe care se așază șinele unei căi ferate. **T.** au rolul de a fixa șinele, de a menține neschimbat ecartamentul căii și de a transmite stratului de balast încărcările date de convoaiele de vagoane. **b)** *Traversă dansantă*, grindă puternică, mobilă, așezată între grinzile intermediare ale cadrului unui boghiu de vehicul de cale ferată și pe care se sprijină (prin intermediul unei crapodine) șasiul vehiculului, astfel încît acesta să se poată deplasa, fără șocuri, în sens vertical și orizontal față de cadrul boghiului. **2.** (NAV.) Grindă, constituită din profile de oțel, care face legătura între bordajele unei nave și care are rolul de a susține învelișul unei punți a navei.

travertín (PETROGR.), varietate de tuf calcaros compact. Tăiat în plăci, **t.** este utilizat ca piatră ornamentală în construcții. În Republica Socialistă România se găsește la Borsec, Tușnad (reg. Mureș-Autonomă Maghiară), Geoagiu și Banpotoc (reg. Hunedoara), Borz (reg. Crișana) etc.

travesti, termen francez de uz internațional, folosit în teatrul modern, ca epitet atribuit rolurilor destinate (prin tradiție sau din motive de accentuare a expresivității scenice) interpreților de sex opus celui al personajului jucat (roluri „în travesti"). În teatrele orientale tradiționale și în teatrul oriental din antichitate, în evul mediu și în Renașterea timpurie, rolurile feminine erau susținute de bărbați printr-o convenție universal acceptată și nu pot fi considerate drept **t.** În teatrul românesc, rolurile „în travesti" au cunoscut o epocă de glorie în sec. al XIX-lea (*Coana Chirița* din comediile lui V. Alecsandri, interpretată de M. Millo; Spiridon din „O noapte furtunoasă" de Caragiale, interpretat de Aristizza Romanescu). Prin extindere, **t.** înseamnă și travestire, deghizare, și în acest sens se aplică rolului în care același actor reprezintă succesiv mai multe personaje diferite.

trădare de patrie (DR.), infracțiune care constă în săvîrșirea de către un cetățean împotriva țării sale a uneia dintre faptele prevăzute de legea penală din Republica Socialistă România sub denumirea de trădare (ex. orice acțiune care are drept scop suprimarea sau știrbirea suveranității, independenței sau integrității statului; purtarea armelor contra patriei ori înrolarea în armata inamicului; sprijinirea sub orice formă a inamicului în timp de război; întreținerea de relații cu o putere străină sau cu supușii acesteia de natură să pună în pericol securitatea statului; săvîrșirea vreunui act care, atunci cînd este comis de un străin, constituie spionaj).

trăgător (TEHN.), instrument folosit în lucrările de desen tehnic la trasarea în tuș a liniilor drepte sau curbe.

trăirism, curent irațional-ist profascist din filozofia burgheză românească dintre cele două războaie mondiale, reprezentat de Nae Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu ș.a. Trăiriștii nu și-au exprimat ideile într-o formă logică închegată, sistematică, cultivînd paradoxul și contradicția și acordînd preferință eseurilor. Ei și-au răspîndit ideile la început prin publicațiile „Gîndirea" și „Cuvîntul"; pe la 1930 s-au grupat în cercul „Criterion", scoțînd apoi pu-

blicații de extremă dreaptă, ca „Axa" (1932—1933), „Iconar" (1935—1937) ș.a. Variantă a filozofiei vieții, apropiată de existențialism, **t.** pornește de la opoziția dintre viață (redusă la instinctele oarbe, la inconștient) și rațiune, intelect, proclamînd primatul „vieții" asupra rațiunii. Potrivit concepțiilor **t.**, filozofia este un act de trăire subiectivă prin care fiecare gînditor „mînuiește" realitatea în felul său. Știința nu este nici ea altceva decît un „tip de valorificare a existenței", ale cărei rezultate au o semnificație pur subiectivă și relativă. Numai „trăirea" mistică, opusă cunoașterii de tip logic, ar putea duce la „absolut". Înrudit cu gîndirismul prin antiraționalism, **t.** nu apela neapărat, ca acesta, la ortodoxism (prezent totuși la Nae Ionescu), ci uneori la mistica indiană (M. Eliade) sau la un nihilism de tip existențialist (E. Cioran ș.a.). Trăiriștii au făcut apologia „acțiunii", a „aventurii", a faptei absurde, lipsite de criterii morale, ca expresie consecventă a celei mai intense „trăiri". Doctrina și-a găsit o expresie literară în romanele lui M. Eliade. Trăiriștii cultivau obsesia morții, a neantului, sentimentul „desperării" (E. Cioran, „Pe culmile desperării", 1934), făceau apologia omului „organic" (biologic), negau în mod cinic valorile culturale. Toate aceste idei au contribuit la crearea unui climat spiritual de exaltare iresponsabilă și de disponibilitate pentru aventură, propice fascismului. Ele au fost preluate de Garda de fier. Pe plan politic, trăiriștii au făcut apologia deschisă a imperialismului și agresiunii (E. Cioran, „Schimbarea la față a României", 1936); mulți dintre ei au aderat fățiș la mișcarea legionară.

trăpaș (ZOOTEHN.), denumire generică dată raselor de cai specializați pentru o mare viteză la trap, destinați mai ales alergărilor pe hipodrom (trăpaș românesc, orlov, american, rusesc etc.).

trăsnet, descărcare electrică luminoasă, care se produce între un nor și pămînt sau alte obiecte (clădiri, copaci etc.). Datorită acumulării în nor a unei importante sarcini electrice, crește intensitatea cîmpului electric în vecinătatea corpurilor proeminente și se formează canale de aer ionizat de-a lungul cărora se produce descărcarea. Durata unui **t.** este de cîteva microsecunde, iar intensitatea curentului electric poate atinge sute de mii de amperi. Protecția împotriva consecințelor dăunătoare ale **t.** se realizează cu ajutorul paratrăsnetului.

treápăd (în evul mediu în Țara Românească), taxă sau amendă percepută de slugile domnești care se deplasau în țară pentru a aduce la procese pe cei ce nu se prezentau de bunăvoie și pentru a sili pe locuitori să-și plătească datoriile etc. Corespunde ciubotelor din Moldova.

treaptă geotermică (GEOL.), distanță, exprimată în metri, cu care trebuie să coborîm pe verticală în adîncul Pămîntului pentru a constata o creștere a temperaturii de 1°C (ex., în Europa, mărimea **t.g.** este, în medie, de 33 m, în America de 40 m). **T.g.** este, în general, mai mare pe platforme și mai mică în zonele geosinclinale și variază de la 5 la 150 m. Valoarea ei nu se menține constantă pînă la centrul Pămîntului, ci se mărește treptat, astfel că în centrul Pămîntului temperatura nu depășește, probabil, 3 000 — 4 000°C. Cunoașterea valorii **t.g.** este importantă pentru proiectarea puțurilor și a forjelor de mare adîncime în vederea exploatării cărbunilor, petrolului etc.

trecătoare, drum îngust de trecere printre doi munți sau printre două șiruri de munți, fie de-a lungul unei văi (**t.** de vale), fie printr-un loc mai coborît în cadrul unui interfluviu (**t.** de culme).

trecento, termen italian prin care se definește cultura și arta italiană din sec. al XIV-lea. Din **t.** fac parte artiști renumiți, ca A. Pisano, Cimabue, Giotto, Simone Martini, exponenți activi ai prerenașterii precum și scriitori mari ca Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanui Boccaccio ș.a.

trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative, lege principală a dialecticii, care guvernează raportul dintre cantitate și calitate în procesul dezvoltării, explicînd forma, mecanismul, modalitatea în care are loc mișcarea, dezvoltarea în domeniul naturii, societății și gîndirii. Ea dezvăluie faptul că, la un anumit grad de acumulare, schimbările cantitative treptate, uneori imperceptibile, duc, prin depășirea măsurii obiectului, la schimbări radicale, la transformarea calității obiectului. Noua calitate, caracterizată prin noi determinări cantitative, devine terenul unor noi schimbări cantitative, care trec în cele din urmă într-o nouă calitate ș.a.m.d. În lumina acțiunii universale și permanente a acestei legi, orice mișcare se realizează ca unitate necesară a două momente: evoluția (v. evoluție și revoluție) și saltul calitativ, dintre care primul reprezintă schimbările cantitative, iar celălalt transformarea calității obiectului. Aceste momente sau laturi se condiționează și se întrepătrund reciproc: evoluția pregătește și determină saltul, iar acesta desăvîrșește evoluția, deschizînd o nouă etapă evolutivă în cadrul unei calități noi. Prin acțiunea acestei legi dialectice se afirmă unitatea dintre continuitate și discontinuitate în procesul universal al mișcării și dezvoltării. Orice proces este în același timp continuu și discontinuu: evoluția reprezintă continuitatea, iar saltul discontinuitatea, momentul întreruperii continuității. Gîndirea metafizică privește mișcarea și dezvoltarea în mod unilateral, absolutizînd fie evoluția, fie saltul (v. evoluționism plat; catastrofism). Legea **t.s.c. în s.c.** a fost formulată pentru prima oară de Hegel în cadrul dialecticii idealiste. Teoria materialistă, științifică a acestei legi a fost elaborată de clasicii marxismului. Subliniind varietatea calitativă infinită a lumii, materialismul dialectic arată că acțiunea legii **t.s.c. în s.c.** se realizează în chip specific în diferitele sectoare ale

naturii, societății și gîndirii. Studierea acțiunii concrete a acestei legi în trecerea revoluționară de la capitalism la socialism are o mare importanță teoretică și practică. V. și legile dialecticii.

trecút (LINGV.) **1.** Denumire generică dată tuturor timpurilor unui verb care exprimă o acțiune petrecută înainte de momentul vorbirii. În această accepție, **t.** este un timp de bază care poate prezenta nuanțe temporale, cum sînt perfectul, imperfectul, mai mult ca perfectul (toate acestea există în limba română la modul indicativ), în unele limbi și perfectul anterior. **2.** V. *perfect*.

trefilăre (TEHN.), operație de obținere a sîrmei prin tragere (de obicei la rece) printr-o filieră. **T.** se execută la mașini speciale de trefilat, iar semifabricatul este curățat în prealabil prin sablare, este decapat, spălat și, eventual, tratat termic (ex. recopt).

tréier, *aparat de* ~ (MAȘ. AGR.), ansamblu funcțional al combinelor sau al batozelor de cereale, în care se efectuează operația de treierat (batere) a cerealelor. *A. de t.* este format dintr-o tobă rotitoare cu șine *(bătător)* și dintr-un grătar fix *(contrabătător)*.

treierătoáre (MAȘ. AGR.), mașină staționară (batoză) care

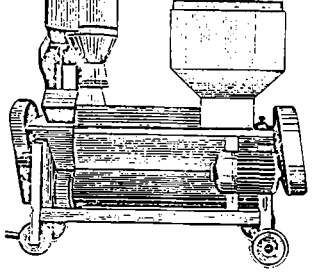

Treierătoare

separă boabele de cereale păioase de celelalte părți ale plantei, le curăță și le sortează.

Trei Ierarhi, vestită biserică din Iași, ctitorită de Vasile Lupu (1639). Reproducînd forme tradiționale ale arhitecturii moldovenești atît în plan, cît și în elevație (bolți moldovenești, turle și baze stelate etc.), biserica **T.I.** a fost realizată de o echipă de meșteri pietrari condusă de Ienache Etisi și construită în întregime din blocuri de piatră cioplită. Are fațadele decorate de sus pînă jos cu o adevărată horbotă de piatră cu motive ornamentale de origine caucaziană, odinioară poleite în întregime cu aur. Biserica Trei Ierarhi este una dintre cele mai valoroase realizări ale arhitecturii moldovenești din sec. al XVII-lea.

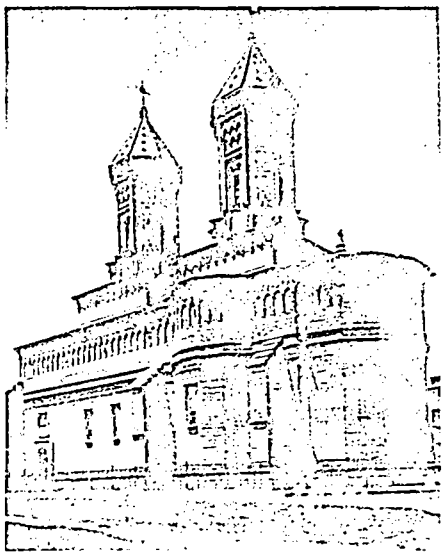

Biserica Trei Ierarhi

trei-leșéștile, joc popular, răspîndit în jumătatea nordică a Moldovei. Jucătorii, de obicei numai bărbați, formează un cerc sau un semicerc în monom. Are ritm binar și se caracterizează prin pași simpli de plimbare spre dreapta și sărituri cu bătaia călciielor pe loc, executate la comandă.

trei-păzéște, joc popular românesc de bărbați, în ritm binar, vioi, caracteristic repertoriului oltenesc. Este jucat în formație liniară, dansatorii ținîndu-și brațele încrucișate la spate.

Trei Scaune, veche unitate administrativă în sud-estul Transilvaniei, provenită din contopirea, în sec. al XVII-lea, a trei scaune secuiești mai vechi: Chizdi, Sepsi și Orbo. Centrul urban principal era orașul Sf. Gheorghe.

Trejos Fernandez *[tréhos fernándes]*, José Joaquín (n. 1916), președinte al Republicii Costa Rica și șef al guvernului (din 1966). A candidat la alegeri din partea coaliției de partide „Unificarea națională", de orientare conservatoare.

trematóde (ZOOL.), clasă de viermi lați, parazițí, cu corpul moale în formă de frunză, acoperit de o cuticulă și cu un număr variabil de ventuze.

trémă (gr. *trema* „punct"), semn diacritic întrebuințat în ortografia unor limbi (ex. în franceză, germană, suedeză), care, pus deasupra unei vocale, arată fie că litera respectivă trebuie citită ca o unitate de sine stătătoare (ex. *i* în fr. *maïs* „porumb", spre deosebire de *mais* „însă"), fie că este vorba de o vocală anterioară (ex. *o*, în germ. *böse* „rău").

tremolít (MINER.), silicat natural de calciu și de magneziu din grupa amfibolilor, cristalizat în sistemul monoclinic, mai ales sub formă de cristale prismatice sau aciculare, de culoare albă. **T.** se întîlnește în calcare cristaline și în șisturi talcoase, în skarne și ca produs al metamorfismului hidrotermal (ex. la Voșlobeni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, în Munții Bihorului, la Ocna de Fier, reg. Banat ș.a.).

trémolo (MUZ.), termen italian care indică un ornament muzical construit din repetarea rapidă a unuia sau a mai multor sunete.

tren 1. (TRANSP.) Convoi de vagoane, vagonete, remorci etc. trase sau împinse de unul sau de mai multe vehicule motoare (locomotive, tractoare etc.). **2.** (AV.) *Tren de aterizare*, ansamblu de organe care servesc la ru-

larea pe sol a unei aeronave. *T. de a.* este constituit din picioarele trenului (formate din bare articulate), roţile de rulare, amortizoare şi frine. În general, la avioanele moderne, *t. de a.* este *escamotabil*, adică după decolare poate fi retras în aripi sau în fuzelajul avionului. **3.** (TEHN.) **a)** *Tren de laminor*, grup de caje de lucru (ansamblu format din cilindrii de lucru şi de sprijin, dispozitivele de susţinere şi de reglaj etc.) aşezate în linie sau în tandem. După felul operaţiei executate, respectiv după gradul de precizie al produsului obţinut, *t. de l.* poate fi: *ebosor*, *intermediar* sau *finisor*. **4.** (FIZ.) *Tren de unde*, grup de unde cu lungimi de undă şi cu faze diferite, aflate în propagare printr-un mediu dispersiv, a căror suprapunere în timp şi în spaţiu se repetă în mod asemănător.

trenă de condensare (FIZ.), dâră îngustă alcătuită din picături de lichid formate de un mobil pe traiectoria lui prin condensarea vaporilor suprasaturaţi din gazul străbătut. În atmosferă apar **t. de c.** pe urma avioanelor, fie datorită vârtejurilor care prin destindere adiabatică răcesc aerul, fie datorită nucleelor de condensare pulverizate intenţionat. În camerele Wilson produc **t. de c.** particulele electrizate rapide, datorită ionilor formaţi pe parcursul lor.

Treniov, Konstantin Andreevici (1876—1945), scriitor sovietic rus. A debutat cu povestiri inspirate din viaţa satului rus, dar s-a afirmat ca unul dintre promotorii dramaturgiei sovietice cu piesele: „Răscoala lui Pugaciov" (1924), „Soţia" (1928), „Liceenii" (1935, trad. rom.) şi, mai ales, „Liubov Iarovaia" (1926, trad. rom.), evocare a unor evenimente dramatice din războiul civil. Laureat al Premiului de stat.

Trenk, Henric (1818—1892), pictor şi grafician elveţian. Între anii 1848 şi 1851 s-a aflat în Transilvania, unde a lucrat ca profesor de desen la o şcoală din Sibiu. Din 1851 s-a stabilit la Bucureşti, unde a pictat peisaje, târguri şi iarmaroace, executate cu simţul poeziei amănuntului. În această perioadă, **T.** are şi o remarcabilă activitate de desenator satiric în presa umoristică, fiind autorul unor caricaturi îndreptate în special împotriva boierimii retrograde. **T.** a participat ca desenator şi pictor la lucrările comisiei conduse de Al. Odobescu pentru repertorierea monumentelor istorice din Ţara Românească. A lăsat astfel un important număr de uleiuri, acuarele şi desene cu caracter documentar, înfăţişând monumente istorice şi de arhitectură în ansamblul, ca şi în detaliile lor.

Trent, riu în Anglia (290 km). Izvorăşte din Munţii Pennini şi se varsă printr-un estuar în Golful Humber al Mării Nordului. Navigabil în aval de Nottingham. Prin canale navigabile comunică cu Tamisa, Severn ş.a.

Trenton */tréntən/*, oraş în nord-estul S.U.A., centrul administrativ al statului New Jersey, situat pe râul Delaware. 114 000 loc. (1960). Industrie constructoare de maşini (echipament aeronautic, automobile), textilă, a cauciucului, a porţelanului şi faianţei etc.

trepán (gr. *trypanon* „sfredel, burghiu") **1.** (SCULPT.) Instrument folosit în sculptură, cu ajutorul căruia se pot face perforaţii adânci în piatră şi marmură. **2.** (EXPL. PETR.) V. *sapă*. **3.** (MED.) Instrument în formă de sfredel, folosit la trepanaţie.

trepanáţie (MED), operaţie care constă în executarea unei deschideri (ferestre) în oasele craniului. **T.** se practică în cazul extirpării anumitor tumori cerebrale, cheaguri de sânge etc.

trepétnic (sl. *trepeti* „tremurătură, clătinare"), carte de prevestire care conţine interpretări superstiţioase ale mişcărilor musculare reflexe. De origină asiriană, caldeeană sau egipteană, **t.** a pătruns în literatura bizantină şi de acolo, prin intermediare sârbeşti, şi în ţara noastră. Primul **t.** s-a tipărit în 1639 la Bălgrad (Alba-Iulia) şi a fost retipărit în numeroase ediţii, uneori împreună cu alte texte astrologice.

trepidáţie (TEHN.), vibraţie, în general în direcţie verticală, provocată de acţiunea unor forţe exterioare asupra unui sistem tehnic sau de însăşi funcţionarea sistemului tehnic respectiv (ex. **t.** clădirilor provocată de circulaţia autovehiculelor, **t.** motoarelor în timpul funcţionării lor etc.).

treponéma (MICROBIOL.; *Treponema pallidum*), specie de spirochet, agentul patogen al sifilisului.

trepte formale (PEDAG.), momente psihologice în predare, elaborate de J. Fr. Herbart, având o succesiune obligatorie şi un caracter formal (independent de conţinutul lecţiei). Herbart a deosebit patru trepte: claritate, asociaţie, sistem şi metodă. Discipolii săi, în special W. Rein, au stabilit alte cinci **t.f.**: pregătirea, tratarea, asocierea, generalizarea şi aplicarea. **T.f.** au imprimat învăţământului un caracter disciplinat, sistematic, dar, prin formalismul, intelectualismul şi caracterul lor rigid şi şablonard, ele mecanizau şi sărăceau învăţământul, rupeau şcoala de viaţă.

trepte taxonomice, categorii utilizate în raionarea geografică a unui teritoriu, reprezentând subdiviziuni de diferite grade, subordonate una alteia în funcţie de gradul descrescând de complexitate. Denumirea diverselor **t.t.** diferă foarte mult în cadrul diverselor şcoli geografice şi la diferiţi autori.

tréstie (BOT.) v. **stuf.**

trestie de zahăr *(Saccharum officinarum)*, plantă perenă din familia gramineelor, originară din Asia de sud-est, caracterizată prin tulpina viguroasă, înaltă de 3—6 m, prin frunze lungi de 1—2 m şi late de 5—10 cm şi prin inflorescenţa sub formă de panicul. **T. de z.** se cultivă în ţările calde ca plantă industrială (conţine 13—20% zahăr, iar din melasa ei se fabrică romul).

treti- (v. sl. *tretii* „al treilea"), prefix alăturat, în evul mediu, denumirii unui dregător din ţările române, pentru a arăta că acesta se află al treilea în ordine ierarhică în cadrul funcţiei respective (ex. *tretilogofăt*, *tretispătar*, *tretivistier*, *tretipaharnic* etc.).

Tretiakov, *Galeria ~*, colecție de artă din Moscova, înființată în 1856 de P.M. Tretiakov, renumit colecționar de artă rus, și dăruită în 1892, împreună cu a fratelui său, pictorul S.M. Tretiakov, orașului Moscova. Patrimoniul ei, prin continua îmbogățire, numără azi aproape 40 000 de lucrări de pictură, sculptură și grafică. Cuprinde o bogată colecție de icoane din sec. XI—XVII, artă rusă din sec. XVIII—XX și artă sovietică contemporană.

trétină (în evul mediu în Moldova), amendă plătită de hoțul prins asupra faptului, constînd în „a treia parte" din valoarea lucrurilor furate.

trezorerie (FIN.) **1.** Ansamblu de operații financiare și bănești, bugetare și extrabugetare, pe care le face statul pentru procurarea mijloacelor bănești care-i sînt necesare și pentru cheltuirea acestor mijloace. În afara veniturilor înscrise în buget, statul își poate procura bani prin avansuri temporare de la banca de emisiune, prin emitere de bonuri de tezaur, prin împrumuturi pe termen scurt interne sau externe etc. **2.** Loc unde se păstrează și se administrează tezaurul statului.

tri- (gr., lat. *tres, tri-* „trei"), element de compunere cu sensul „trei" (ex. *tricolor, triunghi*).

triádă (gr. *trias, -ados* „grup de trei"), schemă de explicare a autodezvoltării „ideii absolute" în dialectica idealistă hegeliană. **T.** se compune din t e z ă (afirmație, poziție), a n t i t e z ă (negație, opoziție) și s i n t e z ă (negare a negației, compoziție). Schema **t.** are un caracter abstract, speculativ, specific formalismului analizei lui Hegel; ea are pretenția irealizabilă de a da prin sine însăși răspuns la problemele de ordin concret care se ivesc în legătură cu dezvoltarea naturii, societății și științei. V. și n e g a r e a n e g a ț i e i.

triáj, stație tehnică situată într-un nod de cale ferată, în care se face primirea, descompunerea, trierea și formarea trenurilor de marfă. **T.** cuprinde un mare număr de linii de cale ferată, grupate după natura operațiilor care alcătuiesc procesul tehnologic de prelucrare a trenurilor. Trierea vagoanelor se poate face prin manevrarea lor cu ajutorul locomotivelor sau prin rularea vagoanelor pe un plan înclinat sub acțiunea greutății proprii. După modul de realizare a operațiilor de prelucrare a trenurilor se deosebesc: *t. mecanizat*, în care frînarea vagoanelor și acționarea macazurilor se face cu mijloace mecanizate: *t. automatizat*, care este prevăzut cu o instalație de reglare automată a vitezei de coborîre a vagoanelor pe planul înclinat și cu instalații pentru manevra automată a macazurilor.

triánglu, instrument muzical de percuție, alcătuit dintr-o bară cilindrică de oțel îndoită

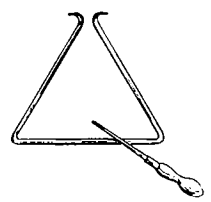

Trianglu

în formă de triunghi echilateral, care este lovită cu un ciocănel din același material. Are o sonoritate cristalină și o înălțime nedeterminată a sunetului.

triangulație (TOPOGR.), metodă de lucru geodezică, imaginată la începutul sec. al XVII-lea de olandezul Snellius, care constă din determinarea cu precizie a coordonatelor punctelor de pe teren în planul unui sistem de proiecție cartografică dat, prin aranjarea acestora sub forma unei rețele sau a unui lanț de triunghiuri (cu forma cît mai apropiată de cea a triunghiurilor echilaterale). Într-un asemenea dispozitiv se măsoară numai una sau două laturi, numite baze, iar toate celelalte puncte se determină indirect numai prin măsurarea unghiurilor. **T.** formează osatura tuturor ridicărilor topografice mai importante.

Trianon *[trianŏ], Tratatul de pace de la ~*, unul dintre tratatele de pace ale sistemului de la V e r s a i l l e s, semnat la 4 iunie 1920 între puterile Antantei și țările aliate, printre care și România, pe de o parte, și Ungaria, pe de altă parte. *Tratatul de pace de la T.* a consacrat, sub imperiul stării de fapt create în toamna anului 1918 prin lupta de eliberare a popoarelor din fosta Austro-Ungarie, granițele Ungariei cu statele vecine; unirea teritoriilor românești Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul cu România; a Slovaciei și a Ucrainei subcarpatice cu Cehoslovacia; a Croației, Sloveniei și părții de vest a Banatului cu Iugoslavia. În baza aceluiași tratat, regiunea Burgenland (fără orașul Sopron) a intrat în componența Austriei. S-a numit astfel de la locul unde s-a semnat, palatul Trianon de la Versailles.

triásic (STRAT.), prima perioadă a erei mezozoice, caracterizată prin organisme care au afinități cu cele paleozoice și prin organisme specifice erei mezozoice. În flora **t.**, pe primul plan stau gimnospermele (conifere, cicadee); dintre criptogamele vasculare, mai frecvente sînt ecvisetineele, unele filicale etc. În domeniul marin, algele calcaroase sînt abundente, dînd naștere construcțiilor recifale. În fauna **t.** se constată apariția hexacoralierilor, belemniților și a unor noi ordine de reptile; foarte frecvenți devin ceratiții, lamelibranhiatele, unele crinoide, brahiopode și unele crustacee; de asemenea se găsesc stegocefali, nautiloidee etc. În **t.** se cunosc formații continentale, lagunare, neritice și batiale. **T.** este dezvoltat sub două tipuri: a) *t. alpin*, reprezentat în întregime prin formații marine, și b) *t. germanic*, dezvoltat în facies mixt. În Republica Socialistă România, **t.** este de tip alpin și se cunoaște în nord-estul Dobrogii, în munții Hășmaș, Tulgheș, Rarău, Perșani, în regiunea Brașovului, în zona Reșița-Moldova Nouă, în munții Codru-Moma, Bihor, Pădurea Craiului ș.a.

triatlón, probă atletică complexă care cuprinde: alergarea pe 100 m plat, aruncarea greutății și săritura în lungime (pentru juniori) sau înălțime (pentru femei). Clasamentul **t.** se

stabilește prin totalizarea punctelor realizate de concurenți la fiecare probă (potrivit unei tabele speciale de punctaj).

trib, formă de organizare economică și social-politică caracteristică populațiilor aflate în stadiul de dezvoltare al comunei primitive, constînd dintr-o grupare de mai multe ginți sau familii înrudite, unite pe baza comunității teritoriului și supusă autorității unui șef unic. A apărut în perioada destrămării orînduirii comunei primitive. În faza democrației militare apar, ca forme de organizare social-politice, *uniunile de triburi*.

tribáli, denumirea unor triburi trace din nord-estul Iugoslaviei de azi, care s-au stabilit la începutul sec. al IV-lea î.e.n., sub presiunea ilirilor, între munții Hemus (Balcani) și Dunăre. Tribalii au luptat împotriva lui Filip al II-lea, regele Macedoniei, și au fost înfrînți de *Alexandru Macedon*. Supuși de romani și incluși în provincia *Moesia*, s-au romanizat treptat.

triboluminescéntă (FIZ.), emisie de lumină pe care o prezintă unele substanțe cristaline (ex. zahărul) atunci cînd sînt zgîriate sau sfărîmate.

Tribonian, jurisconsult roman (sec. al VI-lea), contemporan cu împăratul Iustinian. A condus comisiile care au întocmit o culegere de legi ale împăraților romani *(Codul)*, o alta cuprinzînd extrase din lucrările juriștilor clasici romani *(Digeste)* și un manual de drept *(Institute)*.

tribórd (NAV.), partea din dreapta a unei nave (privind de la pupă spre proră).

tribráhic, picior metric în versificația antică (greacă și latină), alcătuit din trei silabe scurte.

„Tribuna", ziar politic și cultural apărut la Sibiu, de la 14 aprilie 1884 pînă la 5 decembrie 1892 și de la 4 ianuarie 1894 pînă la 29 aprilie 1903, sub conducerea (pînă în 1890) a lui I. Slavici. A avut un important rol în viața politică și culturală a Transilvaniei și a militat pentru unitatea politică a românilor prin cultură. A combătut exagerările latiniste și a promovat realismul popular, publicînd numeroase texte folclorice și literatură inspirată din viața maselor țărănești. A editat „Biblioteca poporală a Tribunei". În redacția ziarului a lucrat în tinerețe și G. Coșbuc. Printre colaboratori s-au numărat: G. Bogdan-Duică, I. Pop Reteganul, O. Goga, I. Popovici-Bănățeanu ș.a.

„Tribuna", săptămînal cultural editat de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă. Înființat în februarie 1957, apare la Cluj. Publică lucrări literare, reportaje, articole și studii, cronici de artă, științifice etc.

tribunál (DR.) **1.** Denumire generică dată instanțelor judecătorești în țările socialiste. În Republica Socialistă România există: **T.** Suprem, **t.** regionale, **t.** populare și **t.** militare. Prin activitatea de judecată, **t.** apără orînduirea socialistă și drepturile persoanelor, educînd pe cetățeni în spiritul respectării legii. Totodată **t.**, aplicînd sancțiuni penale, urmăresc reeducarea infractorilor, precum și prevenirea săvîrșirii de noi infracțiuni. **2.** (În sens larg) Organ de jurisdicție. — *Tribunale militare internaționale*, denumire dată instanțelor cu compunere internațională înființate prin înțelegeri între state pentru judecarea principalilor criminali de război germani și japonezi din timpul celui de-al doilea război mondial. Au funcționat astfel *T.m.i.* de la Nürnberg și *T.m.i.* de la Tokio.

„Tribuna transporturilor", gazetă muncitorească bilunară apărută la Brăila, în noiembrie 1928—martie 1929. A fost organ legal al Sindicatelor unitare ale muncitorilor din transporturi din România.

tribúni, denumire a magistraților însărcinați să apere interesele și drepturile plebei în Roma antică în perioada republicii. Aleși pentru prima dată în primul deceniu al sec. al V-lea î.e.n., numărul lor, stabilit la început la doi, a ajuns în cursul istoriei la 10. În timpul imperiului și-au pierdut importanța.

tribút (lat. *tributum* „impozit plătit împăratului de către provincii"), denumire a obligațiilor (de regulă în bani) pe care o putere cuceritoare le impunea unui popor învins și supus. V. și haraci.

tríceps (ANAT.), mușchi cu trei capete de inserție, care se unesc formînd un singur tendon (ex. **t.** brahial se inserează în partea superioară cu un capăt pe omoplat și cu celelalte două pe humerus, iar în partea inferioară se inserează printr-un singur tendon pe capul inferior al humerusului).

triceratops (PALEONT.), gen de reptilă fosilă din ordinul dinozaurienilor, care cuprindea animale de 6—8 m lungime,

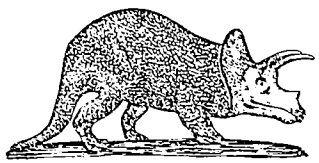

Triceratops

cu două coarne situate deasupra orbitelor și cu o protuberanță nazală. Craniul se continua cu un guler de plăci osoase, pe care se inserau mușchi puternici. A trăit în cretacicul superior.

trichínă (PARAZIT.; *Trichinella spiralis*), specie de vierme nematod cu corpul de 1,5—4 mm lungime. Este parazit în mușchii și în intestinul de șobolani, porci, urși etc., precum și la om. Infestarea organismului uman se face prin consumarea cărnii de porc. În intestinul omului larvele devin adulți, aceștia se înmulțesc, iar larvele ajung pe calea circulației sanguine în mușchi, unde se închistează. Datorită toxinelor eliberate de larve, **t.** provoacă și la om boala numită *trichinoză*. În scopul prevenirii îmbolnăvirilor, în abatoare se execută în mod organizat și obligatoriu examenul cărnii de porc *(trichinoscopie)*.

tricloretilénă (CHIMIE), $Cl_2C=CHCl$. Derivat halogenat obținut prin clorurarea etenei sau prin tratarea tetracloretanului cu hidroxid de sodiu sau de calciu. Este un lichid incolor, solubil în apă, neinflamabil, toxic în stare de vapori. Se întrebuințează ca solvent, ca agent frigorific și în diverse sinteze. Se numește și *tricloretenă*.

triclorură de fosfor (CHIM.), PCl_3. Lichid incolor, cu miros puternic, lacrimogen, mai greu decît apa. Se obţine direct din elemente. Reacţionează cu apa, cu formare de acid fosforos şi acid clorhidric. Fumegă la aer.

tricocefál (PARAZIT.; *Trichuris trichiura*), specie de vierme nematod, parazit intestinal la om (mai ales în cec şi în colon); are corpul de 4—5 cm lungime, subţiat ca un fir de aţă în partea anterioară, cu care stă înfipt în mucoasa intestinală. Se hrăneşte cu sîngele pe care îl suge din capilarele mucoasei. **T.** provoacă boala numită *tricocefaloză*, caracterizată prin anemie, enterită şi unele fenomene nervoase. Infestarea omului cu **t.** se face prin intermediul ouălor parazitului, aflate în apă, în alimente contaminate etc.

tricofiţie (MED. VET.), boală a taurinelor, cabalinelor şi cîinilor, provocată de ciuperci microscopice din genul *Trichophyton*. Se manifestă prin căderea părului, cruste şi îngroşarea pielii în plăci. Se tratează local cu substanţe caustice şi dezinfectante. Se transmite şi la om.

tricomónas (PARAZIT.; *Trichomonas*), gen de protozoare flagelate, cu corpul piriform şi cu 3—5 flageli. Provoacă boala numită *tricomoniază (tricomonoză)*. La om, *Trichomonas vaginalis*, cu localizare genito-urinară, şi *Trichomonas intestinalis* (mai rar), localizat în intestin, provoacă secreţii abundente, dureri etc. La taurine, *Trichomonas foetus* determină avorturi şi sterilitate, iar *Trichomonas gallinae* duce la pagube, mai ales la porumbei şi la curci.

tricoptére *(Trichoptera)*, ordin de insecte caracterizate prin aripile acoperite cu peri sau mici solzişori, ale căror larve trăiesc în apă şi îşi construiesc nişte „căsuţe", în general cilindrice sau conice, din resturi vegetale, nisip, pietricele, în care se adăpostesc.

tricrezilfosfát (CHIM.), $(H_3C-C_6H_4)_3PO_4$. Ester anorganic al crezolului cu acidul fosforic. Este un lichid incolor, inodor, neinflamabil şi toxic. Se întrebuinţează ca plastifiant la fabricarea materialelor plastice.

tricuspídă (*tri-* „trei" şi lat. *cuspis, -idis* „vîrf"), *valvulă* ~ (ANAT.), valvulă formată din trei clape, care închide orificiul dintre atriul şi ventriculul drept.

tridimít (MINER.), silice naturală, incoloră sau albă, care prezintă două modificaţii cristaline: **α-t.**, rombic (de temperaturi joase), şi **β-t.**, hexagonal (de temperaturi ridicate). Este frecvent în rocile efuzive neovulcanice.

triédru (MAT.), figură din spaţiu formată de trei semidrepte necoplanare duse din acelaşi punct şi de unghiurile determinate de ele. Semidreptele se numesc *muchiile triedrului*, planele determinate de ele se numesc *feţele triedrului*, iar punctul lor comun *vîrful triedrului*. Dacă fiecare muchie a unui triedru este perpendiculară pe celelalte două, triedrul se numeşte *tridreptunghic*. — *Triedrul lui Frenet*, triedru tridreptunghic, asociat punctelor unei curbe. Versorii *t. lui F.* sînt versorul tangentei, al normalei principale şi al binormalei.

Trier *[tri:r]*, oraş în R.F. Germană, în landul Renania-Palatinat, situat pe rîul Moselle. 87 400 loc. (1963). Industrie de prelucrare a tutunului, industria vinului etc. În **T.** se păstrează ruine romane şi numeroase monumente arhitectonice medievale. În acest oraş s-a născut Karl Marx.

triéră v. **triremă**.

Triest **1.** Golf interior al Golfului Veneţian, pe litoralul nord-estic al Mării Adriatice. Adîncimea maximă: 20 m. **2.** Oraş şi port *(Trieste)* în nord-estul Italiei, situat pe ţărmul estic al golfului Triest (Marea Adriatică). 274 400 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (şantier naval), chimică, de rafinare a petrolului, farmaceutică, alimentară, textilă, poligrafică. Port comercial, important în tranzitul internaţional. Universitate, muzee, monumente arhitectonice. Biserica San Giusto (sec. IX — XV), castelul (sec. XVI—XVII), biserica iezuiţilor (sec. XVII); castelul Miramare, veche reşedinţă imperială. După al doilea război mondial, potrivit tratatului de pace cu Italia (1947), oraşul şi districtul **T.** au fost declarate „teritoriu liber"; în 1954, în baza acordului italo-iugoslav, **T.** a trecut sub administraţia civilă a Italiei, iar o mare parte a teritoriului înconjurător al **T.** sub administraţia civilă a Iugoslaviei.

trietanolamínă (CHIM.), $N(CH_2-CH_2-OH)_3$. Lichid uleios, incolor, solubil în apă, în alcool şi în cloroform. Se întrebuinţează la prepararea unor agenţi de înmuiere, emulgatori şi în cosmetică.

trifazát (ELT.) **1.** (Despre un sistem ordonat de trei mărimi de aceeaşi specie şi cu o variaţie sinusoidală în timp) Caracterizat prin faptul că mărimile au aceeaşi frecvenţă, dar faze iniţiale diferite (ex. un sistem **t.** de tensiuni electrice alternative; un sistem **t.** de curenţi electrici alternativi etc.). Dacă mărimile unui astfel de sistem au aceleaşi amplitudini şi fazele iniţiale diferite cu cîte $\frac{2\pi}{3}$ radiani între ele, sistemul **t.** se numeşte *simetric*. **2.** (Despre un sistem de trei circuite monofazate de curent alternativ) Caracterizat prin faptul că circuitele se află sub tensiuni electrice alternative de aceeaşi frecvenţă, dar defazate între ele (ex. înfăşurările statorice ale unui motor asincron **t.**).

trifoi roşu *(Trifolium pratense)*, plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu rădăcini pivotante, lăstari erecţi, înalţi pînă la 70—100 cm, şi frunze trifoliate. Are flori de culoare purpurie, grupate în inflorescenţe, iar fructul este o păstaie mică, cu o singură sămînţă în interior. **T.r.** se cultivă ca plantă furajeră în ţările nordice cu un climat umed şi răcoros. În ţara noastră, **t.r.** se cultivă pe o suprafaţă de 209 100 ha (1965), mai mult în Transilvania, Banat şi în zona dealurilor subcarpatice.

trifóriu (fr. *triforium*, din lat. *transforatum* „cu deschizături, deschis"; ARHIT.), tribună care, în arhitectura bazilicilor romane şi mai ales gotice, înconjura nava centrală, deasupra navelor laterale. Spre nava centrală **t.** se deschideau prin arcade sus-

ținute de colonete, care contribuiau la compoziția decorativă a interioarelor. Uneori **t.** erau foarte înguste, fiind destinate doar accesului pentru întreținerea edificiului.

triftóng (LINGV.), emisie vocalică constituită din trei sunete diferite (două semivocale și o vocală) pronunțate în aceeași silabă, cu o singură tensiune musculară (ex., în română, *iau*, indicativul prezent al verbului „a lua", *-eoa-* din „leoarcă").

trigger *[trígə]* (engl. „piedică, trăgaci"; TELEC.), circuit electric basculant, realizat cu ajutorul tuburilor electronice, de obicei în montaje simetrice.

trigliceríde (CHIM.), triesteri ai glicerinei cu acizi grași de același fel *(t. simple)* sau diferiți *(t. mixte)*. Sînt componente principale ale grăsimilor vegetale și animale. Prin hidroliză alcalină (saponificare), **t.** se desfac în glicerină și sărurile metalice ale acizilor corespunzători (ex. trioleina, tristearina, oleopalmitina etc.).

triglifă (ARHIT.), element decorativ din friza unui templu

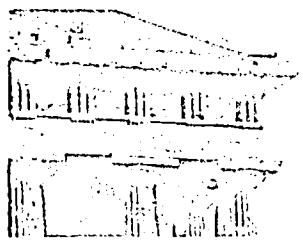

Triglifă

doric, unde alternează cu metopele. Se prezintă ca o placă dreptunghiulară. La început era din ceramică, mai tîrziu din piatră decorată cu două caneluri verticale, care fac evidente trei creste în relief, de unde și numele.

trigonometrie (gr. *trigonos* „triunghi" și *metron* „măsură"; MAT.), ramură a matematicii care studiază proprietățile funcțiilor trigonometrice și relațiile dintre ele, precum și relațiile dintre laturile și unghiurile triunghiurilor, cu ajutorul funcțiilor sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă și cosecantă, în vederea rezolvării lor prin calcul. Partea **t.** care se ocupă cu relațiile dintre laturile și unghiurile triunghiurilor plane se numește *t. plană*, iar partea **t.** care se ocupă cu relațiile dintre laturile și unghiurile triunghiurilor trasate pe o sferă și avînd ca laturi arce de cercuri mari se numește **t.** sferică. **T.** plană și **t.** sferică s-au dezvoltat împreună, inițial pentru studiul astronomiei și al geometriei, iar ulterior pentru măsurările topometrice.

triiodotironínă (BIOCHIM.), hormon tiroidian, format împreună cu tiroxina în glanda tiroidă, dar eliberat în circulație în cantități reduse. Are acțiune analogă tiroxinei, dar de trei ori mai puternică. A fost descoperită, în 1958, concomitent de Roche și Pitt-Rivers.

tril (ital. *trillo* „tremur"; MUZ.), ornament constînd din alternarea foarte rapidă a unui sunet de bază cu unul vecin, superior sau inferior. Mozart a scris o simfonie denumită „a trilurilor", datorită folosirii abundente a acestui procedeu ornamental.

trilaterație (TOPOGR.), metodă nouă geodezică, bazată pe măsurarea distanțelor dintre puncte din triunghiuri geodezice.

trilobiți (PALEONT.), clasă de artropode fosile care cuprindea forme marine, cu corpul divizat în trei părți atît longitudinal, cît și transversal, putîndu-se distinge partea anterioară (cefalotorace), partea mijlocie (abdomen) și partea posterioară (pygidium). **T.** au existat din cambrian pînă în permian, atingînd maximum de dezvoltare în silurian.

trilogíe 1. (În literatura Greciei antice) Ansamblu de trei tragedii pe care trebuia să le prezinte fiecare concurent la concursurile dramatice. 2. Suită de trei opere în genul epic sau dramatic, caracterizate fie prin unitate tematică, fie prin eroi comuni, fie prin reprezentarea unor momente succesive ale aceleiași epoci istorice.

Trilussa (pseudonimul lui *Carlo Alberto Salustri*; 1871—1950), poet italian progresist și antifascist. A scris în dialect roman. A demascat falsitatea democrației burgheze în numeroase fabule și versuri satirice mușcătoare („Fabule în dialect romanesc", 1901; „Oameni și dobitoace", 1908; „Fabulele lui Trilussa", 1935, trad. rom.; „Apă și vin", 1950, trad. rom.). Lirismul și farmecul spontan al creațiilor sale i-au atras popularitatea.

trímer (TRANSP.), mașină pentru încărcarea, prin aruncare în vehicule, a materialelor granulare sau în formă de pulbere. Se construiesc **t.** cu disc, cu palete sau cu bandă.

trimis extraordinar, denumire dată *agentului diplomatic* care are rang de ministru plenipotențiar; cele două denumiri, ministru plenipotențiar și trimis extraordinar, sînt folosite împreună.

trimitere în judecată (DR.), trimiterea de către procuror în fața instanței judecătorești a unui infractor în vederea judecării lui.

Trimurti (în hinduism), trinitatea sfîntă compusă din Brahma, zeul creator, Șiva, zeul distrugerii, și Vișnu, divinitatea care menține și păzește lumea.

Trimurti

trincă (NAV.) 1. Pînză pătrată așezată la baza arborelui trinchet al unei nave cu pînze. 2. Vergă situată la partea inferioară a arborelui trinchet și care susține pînza cu același nume.

trinchét (NAV.), arbore vertical al unei nave cu pînze, situat la pro ră. Se mai numește *arbore mic*.

Trinidad, insulă în Oceanul Atlantic, din Arhipelagul Antilelor Mici, situată în dreptul coastei Venezuelei, la nord-est de delta fluviului Orinoco. Suprafața: 4828 km². Populația: 793 000 loc. (1960). Țărmuri slab fragmentate. În nord relief de munți joși, iar în est mlaștini. Altitudinea maximă: 940 m (muntele Aripo). Climă subecuatorială umedă. Păduri

ecuatoriale. Exploatări de petrol, de asfalt natural şi exploatări forestiere. Plantaţii de trestie de zahăr, arbori de cacao etc. Principalul oraş-port: *Port of Spain.*

Trinidad şi Tobago, stat în arhipelagul Antile (Marea Caraibilor), situat pe insulele Trinidad şi Tobago. Suprafaţa: 5 128 km². Populaţia: 949 000 loc. (1964), formată din negri, asiatici (în special indieni, mai puţin chinezi) şi mulatri. Capitala: *Port of Spain.* Limba oficială: engleza. Este o ţară slab dezvoltată. Principala ramură a economiei este exploatarea şi rafinarea petrolului, controlată de monopolurile nord-americane. Pe lîngă petrolul exploatat în ţară, în rafinării se prelucrează şi petrol adus din Venezuela şi în mai mică măsură din Arabia Saudită. Importante exploatări de asfalt şi gaze naturale. Mici întreprinderi textile, alimentare (fabrici de zahăr), chimico-farmaceutice, de materiale de construcţie. Pe plantaţii (care aparţin coloniştilor europeni) se cultivă îndeosebi trestie de zahăr. Se mai cultivă arbori de cacao, de cafea, tutun, orez, bananieri, plante citrice şi cocotieri, se cresc porcine şi păsări. Este dezvoltată economia forestieră. Se exportă produse petroliere (3/4 din volumul exportului), zahăr, cacao, rom, banane, se importă petrol, maşini şi utilaje, produse alimentare. — *Istoric.* Descoperite de Columb în 1498, insulele Trinidad şi Tobago au devenit, în 1532, posesiune spaniolă. Englezii au ocupat insula Trinidad în 1797, iar insula Tobago în 1814, acestea devenind în 1888 colonii ale Marii Britanii. În 1958—1962, **T. şi T.** au făcut parte din Federaţia Indiilor de Vest, organizaţie statală membră a Comunităţii Britanice de Naţiuni, iar în 1962 şi-au proclamat independenţa. Statul **T. şi T.** face parte din Comunitatea Britanică de Naţiuni. Şeful statului este suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. Puterea legislativă aparţine parlamentului bicameral.

trinitarién (IST. REL.) **1.** Nume dat celor ce acceptă dogma trinităţii. **2.** Membri ai ordinului călugăresc al „Sfintei treimi", înfiinţat în 1198 de Jean de Matha şi Félix de Valois, cu aprobarea papii Inocenţiu al III-lea, în scopul eliberării creştinilor căzuţi în captivitate la musulmani.

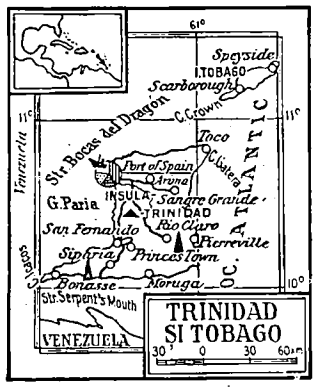

trinitáte (lat. *trinitas* „treime"), *dogma trinităţii,* dogmă creştină potrivit căreia dumnezeu este „unul după fiinţă" şi în acelaşi timp „întreit ca persoană", avînd trei ipostaze: „tatăl", „fiul" şi „sfîntul duh" (spiritul sfînt). **T.** a fost combătută de antitrinitarieni (ex. de arieni în sec. al IV-lea, iar în cadrul protestantismului de unitarieni). V. şi filioque.

trinitrobenzén (CHIM.), $C_6H_3(NO_2)_3(1,2,5-\sim)$. Compus obţinut prin nitrarea directă a benzenului cu amestec sulfonitric. Este o substanţă solidă, de culoare galbenă, insolubilă în apă, solubilă în benzen, cloroform, alcool metilic etc., cu p.t. 121°C.

trinitrocelulóză (CHIM.), ester anorganic al celulozei, rezultat la tratarea ei cu amestec de acid azotic şi acid sulfuric. Este o substanţă solidă cu aspect fibros, solubilă în acetonă, nitrobenzen, acetat de butil. Serveşte la prepararea pulberii fără fum prin gelatinizare cu eter. Se mai numeşte *fulmicoton.* V. şi nitroceluloză.

trinitrofenól (2,4,6 - ~) (CHIM.) v. **picric,** *acid* ~.

trinitrotoluén (CHIM.), $H_3C-C_6H_2(NO_2)_3$. Nitroderivat aromatic obţinut prin nitrarea directă a toluenului cu amestec sulfonitric. Substanţă solidă, cristalină, galbenă, cu p.t. 81°C. Este un exploziv stabil, care nu prezintă pericol la manipulare. Sin. *trotil.*

trinóm (*tri-* „trei" şi gr. *nomos* „diviziune"; MAT.), polinom cu trei termeni (ex. $12x^5-x^2+3$). — *T. de gradul al doilea,* trinom de forma ax^2+bx+c, unde coeficienţii *a, b* şi *c* sînt numere cunoscute. — *T. bipătrat,* trinom de forma dx^4+ex^2+f, unde coeficienţii *d, e* şi *f* sînt numere cunoscute.

trío (ital. *trio* „grup de trei instrumente muzicale"; MUZ.) **1.** Piesă muzicală pentru trei voci sau pentru trei instrumente. **2.** Formaţie de trei voci sau de trei instrumente care execută împreună o asemenea piesă. **3.** Partea centrală a unui menuet, scherzo sau marş, numită astfel fiindcă în perioada de formare a simfoniei clasice era executată îndeobşte de trei instrumente.

triódă (ELT., TELEC.), tub electronic cu vid (10^{-5} — 10^{-6} mmHg), cu trei electrozi: un catod, un anod şi o grilă de comandă. Grila fiind dispusă

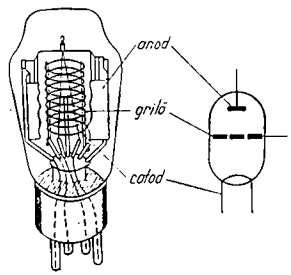

Triodă

între ceilalţi doi electrozi şi lucrînd la un mic potenţial negativ, se produc variaţii însemnate ale curentului anodic la variaţii relativ mici ale tensiunii ei. **T.** sînt folosite ca amplificatoare, ca oscilatoare electrice, ca redresoare de curent şi ca detectoare. Inventată în 1906 de către Lee de Forest, **t.** este unul dintre tuburile electronice cu cea mai largă răspîndire, în prezent existînd diverse tipuri constructive de **t.** pentru puteri utile, care, la **t.** folosite în construcţia radioemiţătoarelor, pot ajunge pînă la 500 kW sau chiar mai mult. **T.** pot intra şi în compunerea

unor tuburi electronice combinate, cum sînt triode-heptodele, triode-hexodele, triode-pentodele etc.

trioleină (CHIM.), ester al glicerinei cu acidul oleic, răspîndit în special în grăsimile vegetale (în uleiul de măsline, de floarea-soarelui etc.). Se poate obține și sintetic, prin încălzirea glicerinei cu acid oleic în prezența acizilor minerali. Este o substanță lichidă, cu p.t. —17°C, uleioasă, incoloră sau gălbuie, insolubilă în apă, solubilă în solvenți organici.

triolét (MUZ.), diviziune ternară a unei valori binare.

Triolet /*triolé*/, Elsa (n. 1897), scriitoare franceză, originară din Rusia. A debutat în limba rusă, făcînd parte din gruparea „Frații Serapion". A participat la mișcarea de rezistență franceză alături de Louis Aragon, soțul ei. În romanele sale înfățișează aspecte din viața oamenilor simpli în luptă împotriva exploatării și a războiului („Inspectorul ruinelor", 1948; „Calul roib", 1953; ciclul „Vîrsta de nailon", 1959—1963, cuprinzînd romanele „Trandafiri pe credit", „Luna-Park", „Sufletul", trad. rom.). A tradus din Cehov, Maiakovski ș.a.

triór (fr. *trieur*, din *trier* „a alege, a selecta"; MAȘ. AGR.), mașină folosită pentru separarea semințelor de cereale sau de plante tehnice de semințele de buruieni și pentru sortarea lor după lungime, formă sau starea suprafeței. **T.** este alcătuit dintr-un coș de alimentare, dintr-un ventilator, din site și din cilindri-triori.

trioxid de arsen (CHIM.), As_2O_3. Pulbere cristalină sau masă sticloasă, de culoare albă, foarte toxică. Se folosește ca insecticid și raticid. Este anhidrida acidului arsenic (anhidridă arsenioasă). Sin. *șoricioaică*.

trioxid de sulf (CHIM.), SO_3. Compus al sulfului cu oxigenul, obținut în laborator prin distilarea acidului sulfuric fumans sau prin încălzirea pirosulfaților și industrial prin oxidarea catalitică a bioxidului de sulf cu oxigenul din aer. Se prezintă în stare solidă. Reacționează energic cu apa, formînd acid sulfuric, H_2SO_4, a cărui anhidridă este. Se mai numește *anhidridă sulfurică*.

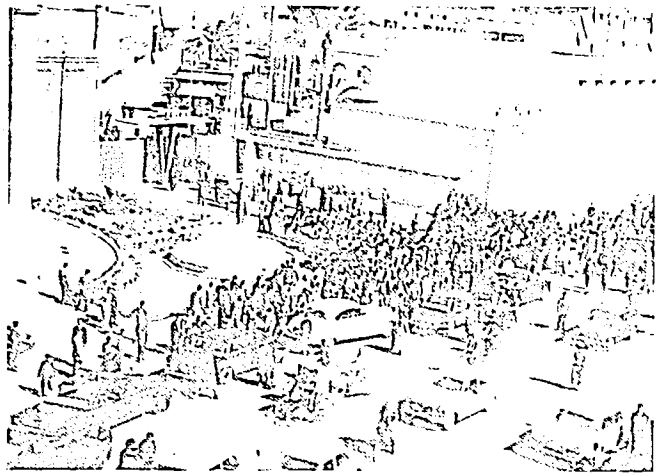

Tripoli. Vedere din centrul orașului

tripaflavínă (FARM.), derivat clorurat de acridină cu acțiune antiseptică, întrebuințat împotriva bacteriilor și protozoarelor. Sin. *acriflavină*.

tripalmitínă (CHIM.), ester al glicerinei cu acidul palmitic, răspîndit în uleiuri vegetale, în special în cel de palmier. Este o substanță solidă cu p.t. 65°C, incoloră, cu aspect unsuros, insolubilă în apă, solubilă în eter sau alcool cald. Cristalizează din eter sub formă de ace.

tripanosóma (PARAZIT.; *Trypanosoma*), gen de flagelate cu corpul fusiform, al cărui flagel formează o membrană ondulată elicoidală în lungul corpului. Trăiește ca parazit în sîngele și în țesuturile omului și animalelor și provoacă boli numite cu un termen general *tripanosomiaze*, transmise de unele specii de artropode. **T.** sînt răspîndite mai ales în Africa ecuatorială (ex. *Trypanosoma gambiense*, agentul patologic al bolii somnului, transmisă de musca-țeță; *Trypanosoma equiperdum*, care provoacă la cai „boala de împerechere").

Tripla Alianță, denumire a blocului politic-militar constituit în 1882 prin aderarea Italiei la alianța dintre Germania și Austro-Ungaria încheiată în 1879. **T.A.** s-a caracterizat printr-o politică agresivă. Ascuțirea contradicțiilor dintre statele imperialiste ale **T.A.** și ale *Antantei* a determinat izbucnirea primului război mondial imperialist. **T.A.** s-a destrămat în 1915, prin ieșirea Italiei (care se declarase neutră la începutul războiului) din blocul militar-politic al puterilor centrale și intrarea ei în război alături de Antantă.

Tripla Înțelegere v. **Antanta.**

triplă legătură (CHIM.), ansamblu a trei legături de valență care leagă doi atomi ai unui compus chimic. Prezența **t.l.** în compușii organici marchează o puternică nesaturare și conferă substanțelor respective o reactivitate chimică ridicată (ex. acetilena, $HC{\equiv}CH$, acetonitrilul, $H_3C-C{\equiv}N$ etc.).

triplu salt, probă atletică efectuată prin trei sărituri consecutive: prima aterizare se face pe piciorul cu care s-a executat desprinderea de pe prag (bătaia), a doua pe celălalt, iar a treia pe ambele picioare în groapa cu nisip.

Tripoli, oraș în Libia, sediul guvernului, situat pe țărmul Mării Mediterane. 184 000 loc. (1960). Important port, prin care trece circa 50% din traficul naval al țării. Întreprinderi alimentare, textile, de pielărie și încălțăminte. Sînt dezvoltate meșteșugurile. Aeroport, nod feroviar, rutier și de căi de caravane.

Tripoli (Tarabulus), oraș în Liban, important port la Marea

Mediterană. 212 600 loc. (1964). Punct terminus al căilor ferate și rutiere dinspre Beirut și Homs (Siria) și al unei conducte petrolifere dinspre Kirkuk (Irak). Întreprinderi de prelucrare a petrolului, textile, alimentare.

tripólie, cultură materială neolitică dezvoltată pe teritoriul R.S.S. Moldovenești și R.S.S. Ucrainene. A avut mai multe faze de evoluție, cuprinzînd în general întreg neoliticul. Se caracterizează printr-o ceramică ornamentată în tehnica picturii policrome. Este strîns legată de cultura cucuteni de pe teritoriul României, împreună cu care formează complexul *cucuteni-tripolie*.

tripsínă (BIOCHIM.), enzimă proteolitică digestivă din clasa hidrolazelor, localizată în intestinul subțire; este produsă de acinii pancreatici. Acționează în mediu alcalin asupra proteinelor, mai intens asupra proteinelor denaturate.

tripsinogén (BIOCHIM.), formă inactivă a tripsinei. În contact cu enterokinaza, componentă activantă din mucoasa duodenală, este transformat în tripsină activă.

triptáze (BIOCHIM.), grup de enzime proteolitice care acționează asupra proteinelor native, în mediu neutru, desfăcîndu-se în peptide. Tripsina face parte din grupa t.

triptíc (gr. *triptychos* „împăturit în trei"), ansamblu compus din trei panouri (de lemn, de fildeș, metal etc.) pictate, sculptate sau gravate. Panourile laterale, numite și *aripi*, sînt uneori prinse în balamale și se pot închide peste panoul central, acoperindu-l.

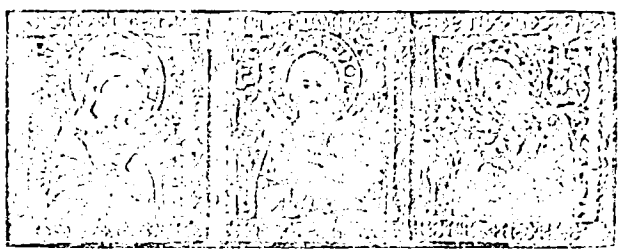

Triptic

triptofán (BIOCHIM.), aminoacid ciclic, unul dintre cei mai importanți aminoacizi din proteinele naturale. Se găsește în albumină, cazeină, hemoglobină etc. **T.** nu poate fi sintetizat de organism și trebuie introdus o dată cu alimentele; lipsa lui produce tulburări grave de nutriție.

trirémă, ambarcație cu pînze și cu trei rînduri de rame, dispuse pe trei registre suprapuse.

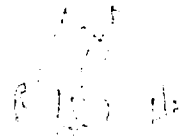

Triremă

T. a fost folosită de greci și de romani cu precădere în bătăliile navale.

trisecția unghiului (MAT.), problemă care constă în împărțirea unui unghi dat, cu ajutorul riglei și al compasului, în trei părți egale. Este una dintre cele trei probleme celebre de geometrie ale antichității, alături de duplicarea cubului (sau problema delică) și cuadratura cercului. Nici una dintre aceste probleme nu se poate rezolva numai cu rigla și cu compasul. **T.u.** a făcut obiectul multor cercetări; astfel s-a demonstrat că această problemă poate fi rezolvată fie cu ajutorul unor curbe (al melcului lui Pascal, al concoidei lui Nicomede), fie cu ajutorul riglei și al unor compase speciale. Primele soluții ale acestei probleme au fost date de matematicianul Pappus din Alexandria (sec. al III-lea e.n.).

trísmus (gr. *trismos* „scrîșnire"; MED.), simptom caracterizat prin contracția spastică a mușchilor ridicători ai mandibulei (temporalul și maseterul), care duce la închiderea puternică a gurii. **T.** constituie unul dintre semnele clinice ale tetanosului.

Trissino, Giangiorgio (1478—1550), poet și erudit italian rinascentist. Este autorul celei dintîi epopei eroice, „Italia eliberată de goți" (1547—1548), și a primei tragedii italiene, „Sofonisba" (1515). Preocupat de problemele limbii literare, a scris o „Mică gramatică", iar în dialogul intitulat „Castelanul" a susținut adoptarea unei limbi literare pentru întreaga Italie. A tradus (1529) scrierea lui Dante „De vulgari eloquentia". În „Diviziunile poeticii" a formulat regulile poemului eroic.

Tristan da Cunha */tríștən da cúñə/*, grup de insule de origine vulcanică, situat în partea de sud a Oceanului Atlantic. Suprafața insulei principale: 117 km². Populația: circa 280 loc. Relief muntos. Altitudinea maximă: 2 060 m. Descoperit de portughezul Tristão da Cunha în 1506, este din 1826 posesiune britanică.

„Tristan și Isolda", legendă medievală franceză din ciclul breton, prelucrată în versuri de mai mulți truveri din sec. al XII-lea, printre care Béroul și Thomas, iar în limba germană de Gottfried von Strassburg. Legenda povestește peripețiile iubirii dintre cavalerul Tristan și regina Isolda, soția unchiului său, regele Marc. Medievistul Joseph Bédier i-a dat o reușită versiune modernă. A inspirat creația artistică romantică și modernă în proză, printre care și tema dramei muzicale „Tristan și Isolda" a lui R. Wagner.

tristearínă (CHIM.), ester al glicerinei cu acidul stearic, frecvent întîlnit în grăsimile solide. Substanță solidă, cu p.t. 54°C, de culoare slab gălbuie, insolubilă în apă, solubilă în alcool fierbinte, benzen, toluen, cloroform. Se întrebuințează la fabricarea săpunului.

trișcă, instrument muzical popular de suflat, asemănător cu *fluierul*, dar fără găuri, confecționat din trestie. Produce sunete puternice și ascuțite.

tritiu (CHIM.), $^{3}_{1}H$ sau *T.* Izotopul greu al hidrogenului, de masă atomică 3. Nu este conținut în hidrogenul obișnuit. Se obține prin reacții nucleare. E radioactiv, avînd timpul de înjumătățire 12,2 ani.

tritón *(Triturus)*, gen de amfibieni din ordinul urodelelor, cu coada comprimată lateral; în haină de nuntă, masculul are la multe specii de **t.**, în lungul spatelui, o creastă viu colorată. În timpul primăverii, **t.** trăiește în bălți.

Triton

Triton (în mitologia greacă), semizeu marin, fiul lui Poseidon și al Amfitritei. Ca trîmbițaș al tatălui și al stăpînului său, Poseidon, face parte din alaiul acestui zeu și are menirea de a potoli furtunile și de a rechema în matcă apele revărsate. În reprezentările plastice a apărut la un moment dat o pluralitate de *tritoni*, făpturi ale decorului mitologic convențional, avînd chip de om, partea inferioară a trupului terminată într-o coadă de delfin și ținînd în mînă o trîmbiță în formă de scoică răsucită.

triúmf, intrare fastuoasă și solemnă în Roma antică a unui conducător militar, organizată de senat în semn de prețuire a victoriei repurtate de acesta într-un război. În cadrul cortegiului triumfal, sărbătoritul stătea în picioare pe un car tras de patru cai albi, ținînd în mînă o ramură de laur.

triumvirát, formă de conducere politică instituită în Roma antică, la mijlocul sec. I î.e.n., în perioada luptei pentru putere. Reprezenta alianța a trei conducători politici și militari. Primul **t.** (60 î.e.n.) a constat din alianța dintre Pompei, Cezar și Crassus, iar al doilea triumvirat (43 î.e.n.) din alianța dintre Octavian, Antoniu și Lepidus. Cele două triumvirate au favorizat instaurarea principatului și apoi a imperiului.

triúnghi (MAT.), poligon cu trei laturi, trei vîrfuri și trei unghiuri. Este poligonul cel mai simplu. Un **t.** are trei înălțimi, trei bisectoare, trei mediane și trei mediatoare. Suma unghiurilor unui **t.** este egală cu două unghiuri drepte. Aria unui **t.** este egală cu jumătatea produsului dintre bază și înălțime. **T.** se clasifică după felul laturilor și al unghiurilor (isoscel, echilateral, scalen, dreptunghic, curbiliniu); de asemenea **t.** pot fi: *plane* sau *sferice.* — *T. curbiliniu*, triunghi ale cărui laturi sînt arce de curbe. — *T. sferic*, triunghi situat pe o suprafață sferică, cu laturile arce de cercuri mari, care se taie două cîte două fără a trece printr-un același punct, și care au lungimile mai mici decît un semicerc. Proprietățile acestor triunghiuri diferă de cele ale triunghiurilor plane. De exemplu, suma unghiurilor unui **t.s.** este cuprinsă strict între π și 2π. — (ASTR.) *T. de paralaxă*, triunghi format de Pămînt, Soare și o stea. Unghiul triunghiului din vîrful în care se află steaua cînd unul dintre celelalte unghiuri este de 90° reprezintă *paralaxa stelei.*

Triunghi

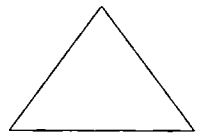

Triunghi isoscel

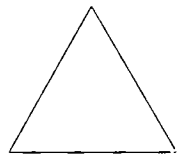

Triunghi echilateral

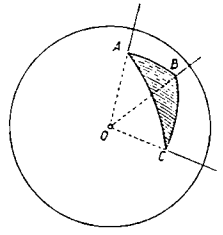

Triunghi sferic

Trivale, Ion (1889—1916), critic literar român. S-a născut la Pitești. A murit pe front. Elev al lui M. Dragomirescu, a colaborat la „Convorbiri critice" și la „Noua revistă română", cu articole de orientare clasicizantă. Unicul său volum, „Cronici literare" (1915), cuprinde analize bogat argumentate și observații pătrunzătoare în legătură cu opere ale lui B. Delavrancea, M. Sorbul, Al. Cazaban, V. Demetrius, dar și aprecieri severe cu privire la creația lui Macedonski și Minulescu. A tradus din Mark Twain.

trivalént (CHIM.; despre un element), care funcționează în starea de valență 3.

trivium (lat. „răspîntie a trei drumuri"), primul ciclu de învățămînt latin medieval, constituit din gramatică, retorică și dialectică (adică logică formală). Împreună cu quadrivium, forma cele șapte arte liberale.

trizaharíde (CHIM.), substanțe organice din clasa hidraților de carbon, care au molecula alcătuită din trei resturi de monozaharid (ex. gentianoza, rafinoza etc.). Se întîlnesc în natură și aparțin grupului denumit *oligozaharide.*

trîntă, formă populară de luptă sportivă între doi adversari, care caută să se doboare unul pe altul numai cu ajutorul brațelor. Regulile după care se desfășoară lupta diferă de la o regiune la alta, dar în vederea concursurilor de masă, unde **t.** s-a introdus ca probă sportivă, s-a stabilit un regulament unitar.

trîntor (ZOOTEHN.), denumire dată indivizilor masculi din familia de albine. Prezenți într-o colonie în a doua jumătate a primăverii în număr de cîteva sute, spre toamnă, după fecundarea mătcii, sînt omoriți de către albinele lucrătoare și evacuați din stup.

Trnka, Jiří (1912), desenator, pictor, realizator de filme de animație cehoslovac. Unul dintre primii mari creatori ai filmului de marionete. A realizat printre altele:„ Soldatul Švejk", „Privighetoarea și împăratul", „Prințul Bajaja", „Vechi legende cehe", „Visul unei nopți de vară". Creațiile sale sînt pătrunse de o rară și subtilă poezie. Influența lui Trnka asupra filmului de animație contemporan este considerabilă.

Troesmis, oraș civil și lagăr militar de legiune pe malul drept al Dunării (pe teritoriul de azi al comunei Turcoaia, raionul Măcin), important punct strategic. După cucerirea Daciei de către romani, la **T.** a fost, pînă în anul 167 e.n., sediul legiunii a V-a, Macedonica. În timpul împăratului *Marc Aureliu*, **T.** a devenit municipium.

trofeu, în vechime denumire a monumentului comemorativ al unei victorii. La origine, **t.** era un simplu stîlp sau arbore pe care se atîrnau armele învinșilor, dar mai tîrziu se construia din metal sau din piatră; pe el erau reprezentate, prin statui și basoreliefuri, aspecte ale luptelor purtate (ex. monumentul *Tropaeum Traiani* de la *Adamclisi*).

troficitáte (gr. *trophe* „nutriție"; MED.), stare de nutriție a diferitelor organe și țesuturi. Este determinată de intensitatea activității fiecărui organ și țesut, precum și de necesitățile nutritive ale întregului organism. **T.** organismului este coordonată de sistemul neuroendocrin. Tulburările de **t.** duc la distrofii.

troglobii (gr. *trogle* „cavernă" și *bios* „viață"; BIOL.; despre animale), care trăiesc numai în peșteri, nefiind reprezentate în alte domenii biogeografice; animalele **t.** sînt strict adaptate mediului cavernicol și nu supraviețuiesc dacă sînt scoase la suprafață. Termenul a fost introdus de E. Racoviță. Pe lîngă **t.** există în peșteri animale care pot trăi și la suprafață *(troglofile)* și altele care găsesc un adăpost temporar în peșteri, fără să se reproducă aici *(troglosene)*.

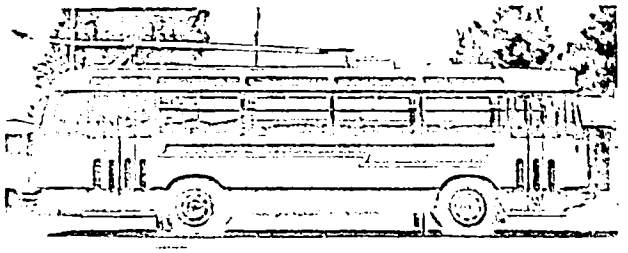

Troleibuz

trohéu (gr. *trochaios*, din *trechein* „a fugi"), picior metric alcătuit din două silabe, dintre care prima e accentuată, iar a doua neaccentuată (ex. „Dói-nă,/ dói-nă, cîn-tec/ dúl-ce..."). În versificația greco-latină, cele două silabe ale **t.** erau, respectiv, lungă și scurtă. Sistemul de versificație care are la bază **t.** se numește *trohaic*. În poezia populară românească, sistemul trohaic este preponderent.

Troia (Ilion), străvechi oraș situat pe litoralul de nord-vest al Asiei Mici, așezat pe colina Hissarlik, ale cărui ruine au fost descoperite și cercetate pentru prima dată de arheologii H. Schliemann în 1872—1874 și W. Dörpfeld în 1891—1894. Cercetările efectuate au arătat că la **T.** s-au succedat, între mileniile al III-lea î.e.n. și sec. al VI-lea î.e.n., *nouă straturi de cultură*; dintre acestea, stratul VII A, datat între circa 1350 și 1200 î.e.n., aparține Troiei homerice.

tróiță, monument votiv din piatră sau din lemn, așezat la răscruce de drumuri, lîngă fîntîni, în locuri legate de un eveniment. De forme foarte variate, de la o simplă cruce pînă la construcții de tipul unei mici capele, **t.** se remarcă printr-o decorație, realizată prin sculptură în piatră, crestături sau pictură de lemn, cu o mare varietate a temelor iconografice. Dimensiunile unora dintre **t.** ating pînă la 5—6 m înălțime și 3 m lățime. Frecvente în toate regiunile țării, sînt mai renumite cele din Vîlcea, Vlașca, Țara Oltului, Țara Bihorului, Maramureș, Munții Apuseni, Bacău, Buzău etc.

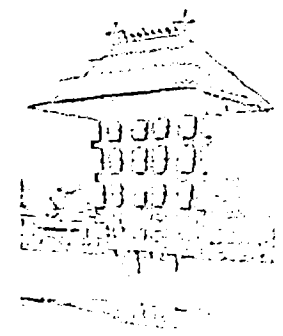

Troiță

troleibúz, vehicul rutier de transport în comun, asemănător autobuzului. Echipat cu motoare electrice pentru propulsie, **t.** este alimentat cu energie electrică de la o linie aeriană bifilară (cu ajutorul a două trolee). În România se produc **t.** la uzina „Autobuzul" din București.

troléu (ELT.), dispozitiv instalat pe un vehicul cu tracțiune electrică pentru a realiza un contact alunecător cu firul de contact. Există două tipuri de **t.**: *troleul-tijă*, folosit în special la troleibuze, și *troleul-liră*, folosit la unele tramvaie.

troliu (MAȘ.), aparat sau dispozitiv folosit pentru deplasarea unor sarcini, în special pe verticală, format dintr-o tobă care se poate roti pe un ax și pe care se înfășoară cablul de legare și de suspendare a sarcinii. — (EXPL. PETR.) *T. de foraj*, mașină de ridicat, constituită dintr-unul sau din mai multe motoare termice sau electrice, o tobă de înfășurare a cablului, un reductor de turație, un mecanism de transmitere a mișcării de rotație de la motoare la tobă (care permite să se obțină viteze diferite de rotație ale tobei), un mecanism de frînare etc. *T. de f.* reprezintă un element component principal al

instalației de foraj și are rolul de a ridica sau de a coborî în sondă garnitura de foraj sau coloana de burlane, de a susține garnitura de foraj în timpul efectuării forajului, de a imprima o mișcare de rotație garniturii de prăjini prin intermediul mesei rotative etc. Sin. *granic de foraj.*

Trollope *[trŏlәp]*, Anthony (1815—1882), scriitor englez. Romanele sale, localizate în vestul Angliei („Turnurile din Barchester", 1857; „Parohia din Framley", 1861; „Ferma Orley", 1862; „Ultima cronică din Barset", 1867), înfățișează cu o ironie ilară monotonia vieții cotidiene provinciale și creează o galerie de portrete memorabile ale reprezentanților diverselor clase sociale.

trombină (BIOCHIM.), enzimă care participă la procesul de coagulare a sîngelui, transformînd fibrinogenul în fibrină; se găsește în sînge sub forma inactivă de *protrombină.*

trombochinază (BIOCHIM.), enzimă din sînge și țesuturi, care, împreună cu calciul, acționează asupra protrombinei, transformînd-o în trombină. Se mai numește *tromboplastină.*

trombocíte (gr. *thrombos* „cheag" și *kytos* „celulă"; HIST.), elemente figurate din sînge, lipsite de nucleu; la mamifere și la om, **t.** au un rol important în procesul coagulării sîngelui și sînt numite *plachete sanguine.*

trombocitopenie (MED.), boală hemoragică provocată de scăderea numărului de trombocite. **T.** are cauze diferite, în special toxice, infecțioase, alergice, imunologice. Se manifestă prin hemoragii cutanate (purpură) și mucoase (epistaxis, gingivoragii, metroragii). *T. esențială* apare mai frecvent la copii și la tineri. Cauza bolii nu este cunoscută. Trombocitopenia se mai numește *boala lui Werlhof.*

tromboflebítă (gr. *thrombos* „cheag" și *flebos* „venă"; MED.), inflamație a unei vene, cu formare de cheaguri care pot obtura parțial sau total vena, iar prin detașare pot provoca embolii. Apare în urma unor infecții microbiene (cu streptococi, bacilul coli, bacilul tific). **T.** afectează în special venele membrelor inferioare, vena portă și venele sinusurilor craniene.

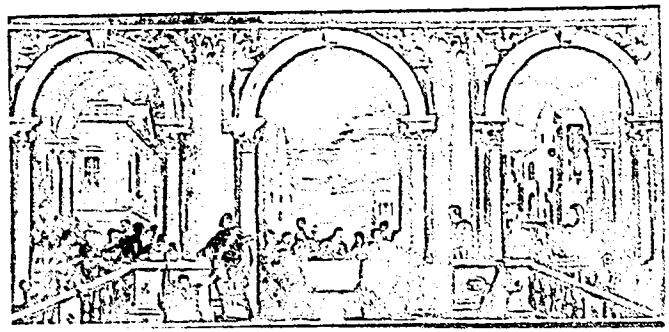

Trompe l'oeil. „Cina din casa lui Levi" de Veronese

trombón, instrument muzical de suflat, din alamă, asemănător cu trompeta. Emite sunete de diferite înălțimi prin deplasarea unei culise care lungește sau scurtează coloana vibrației instrumentului. **T.** cu valve (clape) este folosit mai ales în fanfare. În orchestra simfonică, cei trei tromboni, cărora li se adaugă tuba, alcătuiesc un grup compact și puternic de sonorități în registrul grav.

trombóză (MED.), obstrucția parțială sau totală a unui vas (arteră, venă) prin formare de cheaguri. Este provocată de leziunea endoteliului peretelui vascular (aterom, inflamații), de tulburări de coagulare sau de prezența în vas a țesutului neoplazic. **T.** arterelor determină, prin reducerea sau suprimarea irigației sanguine a regiunii respective, tulburări de circulație (ischemie și embolii), care pot merge pînă la gangrenă și la infarct.

trómpă 1. (ANAT.) **a)** *Trompă uterină* v. *oviduct.* **b)** *Trompa lui Eustache,* conduct membranos, care unește căsuța timpanului cu faringele. V. și urechea. **c)** Organ tubulos, care provine mai ales din dezvoltarea musculaturii nărilor. Servește la pipăit și la apucat (ex. trompa de elefant). **d)** Prelungiri ale capului sau ale armăturii bucale la unele nevertebrate (ex. la viermi, la insecte). **2.** (ARHIT.) Element constructiv care permite trecerea de la planul pătrat al unei încăperi la planul poligonal sau circular al nașterii boltirii. Plasată în unghiurile formate între arcurile mari de sprijin (de unde și denumirea de *t. de unghi*), **t.** este alcătuită dintr-un arc de descărcare diagonal și dintr-o suprafață de racordare care poate fi sferică, tronconică, dreaptă (plan înclinat), în trepte, în evantai etc. Frecvent folosită în arhitectura Orientului

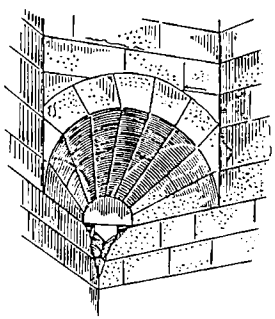

Trompă

Apropiat și în arhitectura romanică, **t.** este prezentă și în arhitectura medievală din țara noastră, în special la boltirile cuhniilor (Mogoșoaia, Antim ș.a.). **3.** (FIZ.) *Trompă de apă,* aparat de laborator pentru realizarea vidului prin antrenarea moleculelor aerului de către o vînă de apă sub presiune. Funcționează direct la presiunea atmosferică, realizînd, în funcție de temperatura apei, un vid de aproximativ 10 mmHg.

trompe l'oeil *[trŏmp l'ŏi]*, iluzie optică obținută prin efecte de perspectivă liniară, sugerînd adîncimea spațială. **T.** a fost mult folosit în decorațiile murale din epoca Renașterii (Veronese) și a barocului (Tiepolo, Guido Reni).

trompétă, instrument muzical de suflat, din alamă, de origine străveche, format dintr-un tub prelung şi un pavilion în formă de pîlnie. La **t.** moderne, tubul este răsucit de mai multe ori şi prevăzut cu un mecanism de pistoane, făcînd astfel posibilă executarea tuturor sunetelor gamei cromatice. **T.** are o sonoritate clară şi pătrunzătoare. Este întrebuinţată atît în orchestra simfonică, cît şi în fanfare şi în orchestrele de jazz.

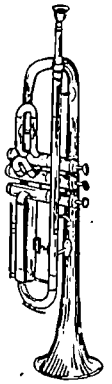
Trompetă

Trondheim *[trónieim]*, oraş în Norvegia, pe ţărmul fiordului **T.**, port la Marea Norvegiei. 59 000 loc. (1963). Industrie constructoare de maşini, de prelucrare a metalelor, a lemnului, alimentară (conserve de peşte). Centru comercial şi de transport. Catedrală (sec. XI—XIII).

Tronescu, Dimitrie (? — 1906), sculptor român. A studiat la Roma cu Ettore Ferrari. A fost profesor de desen la Şcoala de arte frumoase din Iaşi. Autor al cîtorva portrete, printre care cel al pictorului Gh. Panaiteanu şi al unor sculpturi cu caracter alegoric („România independentă", „Sclavă rupîndu-şi lanţurile"). Creaţia sa, viguros modelată, se remarcă mai ales prin ştiinţa tratării volumelor.

tronsón (TEHN.), parte dintr-un obiect, dintr-un organ de maşină sau dintr-o construcţie, avînd o particularitate distinctă şi delimitată prin anumite elemente de legătură sau repere (ex. **t.** unei conducte, **t.** unui stîlp de înaltă tensiune etc.).

troostítă (METAL.), constituent structural al oţelului, format dintr-un agregat foarte fin de ferită şi cementită, care se colorează repede în brun cînd este atacat de reactivi. Se obţine fie prin călire *(t. de călire*, cu structură lamelară), fie prin revenirea martensitei (*t. de revenire*, cu structură globulară). V. şi s t r u c t u r ă.

trop (gr. *tropos* „întorsătură"; LIT.), termen generic care indică orice f i g u r ă d e s t i l.

Tropaeum Traiani, monument triumfal ridicat de T r a i a n, la A d a m c l i s i, în cinstea unei victorii asupra dacilor şi sarmaţilor.

trópic (gr. *tropikos* „privitor la schimbarea anotimpurilor"; ASTR.), paralelă de latitudine, aflată la 23°27′ nord sau sud de ecuatorul terestru şi unde la solstiţiile de vară şi de iarnă Soarele trece la zenitul locului. Paralela de +23°27′ este **t.** Cancerului, iar cea de —23°27′ **t.** Capricornului.

Tropinin, Vasili Andreevici (1776—1857), pictor portretist rus. Fiind şerb, a studiat ca audient la Academia de arte din Petersburg. Abia la vîrsta de 48 de ani a fost eliberat din şerbie, iar după un an i s-a acordat titlul de academician. **T.** a portretizat personalităţile proeminente ale epocii (A.S. Puşkin). A fost unul dintre primii pictori ruşi care au introdus în opera lor subiectul muncii („Dantelăreasa"). Învingînd influenţele stilului rococo, el a tins spre simplitate şi claritate, spre o reflectare reală a vieţii. În Muzeul de artă din Bucureşti, **T.** figurează cu „Portret de femeie" (1848) şi „Portret de bărbat" (1853).

tropísm (gr. *tropos* „întoarcere"; BIOL.), comportament al organismelor fixate de un substrat, care constă în orientarea acestora către sau în sensul contrar unei surse de excitaţie ce acţionează unilateral asupra lor; în primul caz vorbim despre un *t. pozitiv*, în al doilea despre un *t. negativ*. După natura excitantului, deosebim fototropism, geotropism, termotropism etc.

tropopáuză, strat al a t m o s f e r e i intermediar între troposferă şi stratosferă.

troposféră, stratul inferior al a t m o s f e r e i.

tróscot (BOT.; *Polygonum aviculare*), plantă erbacee anuală din familia poligonaceelor, cu tulpina în general întinsă pe pămînt (lungă de 10—50 cm), cu frunze mici, eliptice şi cu flori alb-roze, grupate cîte 3—5 în fascicule axilare. Creşte prin locuri cultivate sau virane, de la cîmpie pînă în regiunile subalpine. **T.** este plantă medicinală, întrebuinţîndu-se ca adjuvant în tratamentul tuberculozei pulmonare (datorită conţinutului ridicat în siliciu) şi în diferite stări de sîngerare. Intră în compoziţia ceaiului gastric.

trotíl (CHIM.) v. **trinitrotoluen.**

Trotuş, afluent pe dreapta al Siretului (139 km). Izvorăşte din Munţii Ciucului (Carpaţii Orientali), străbate Carpaţii şi Subcarpaţii, formînd o vale transversală; se varsă în Siret în aval de Adjud. Pe cursul superior se găseşte pasul Ghimeş-Palanca. Afluenţi principali: Uzul, Oituzul şi Tazlăul. **T.** trece prin Tg.-Ocna, Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Adjud.

Troyon *[truaiô]*, Constant (1810—1865), pictor francez, autodidact. A călătorit în mai multe regiuni ale Franţei (Valea Senei, Bretania, Normandia), realizînd numeroase peisaje, în special cu turme de animale. Cerul vast, culorile luminoase şi învăluitoare conferă lucrărilor lui **T.** o atmosferă poetică, romantic-sentimentală.

trubadúri (provensală *trobador*, din *trobar* „a găsi, a născoci"), nume dat poeţilor medievali (sec. XI—XIII) ale căror versuri erau compuse în vechea franceză de sud („langue d'oc"). Cîntecele lor, influenţate şi de poezia arabă, celebrau mai ales sentimentul dragostei. Speciile literare pe care le cultivau cu precădere erau: romanţa, cîntecul, pastorala, balada, tensonul etc. **T.** făceau parte din toate straturile societăţii. Se cunosc peste 400, printre care cei mai celebri au fost: Guillaume de Poitiers, Jauffré Rudel, Bernard de Ventadour ş.a. Versurile **t.** erau adesea însoţite de melodii laice cu caracter liric, concepute în stil omofon, pline de graţie şi de naturaleţe. V. şi t r u v e r i.

Trubetzkoy, Nikolai Sergheevici (1890—1938), lingvist rus. A fost profesor la universităţile din Moscova, Sofia şi Viena. A emigrat în 1919. Unul dintre creatorii f o n o l o g i e i

și principalul ei reprezentant; întemeietor, alături de R. Jakobson, al Cercului lingvistic de la Praga. A publicat studii despre limbile slave și caucaziene. Op. pr.: „Principii de fonologie" (1939).

truc (TRANSP.), cadru suspendat elastic (prin intermediul unor arcuri) pe una sau pe două osii și pe care se montează suprastructura unui vagon de tramvai.

trucáj, procedeu tehnic în teatru și în cinematografie de a crea o iluzie optică și acustică. **T.** poate fi obținut prin mijloace variate, ca decorul, iluminarea, s u p r a i m p r e s i u n e a, machete, desene de completare etc.

Trujillo y Molina *[truhíl'oj]*, Rafael Leónidas (1891—1961), dictator dominican. A acaparat puterea în 1930 printr-o lovitură de stat și a instituit un regim terorist care a durat peste 30 de ani.

Truman *[trú:mən]*, Harry S. (n. 1884), om politic nord-american, fruntaș al Partidului democrat. A fost membru al Senatului (1934—1944), vicepreședinte ale S.U.A. (1945), iar la moartea lui F.D. Roosevelt a devenit președinte al S.U.A. (1945—1953). A fost unul dintre promotorii războiului rece și ai unei politici interne antimuncitorești.

trunchi 1. (BOT.) Porțiune principală a t u l p i n i i arborilor, cuprinsă între rădăcină și nivelul de la care pornesc ramurile. **2.** (MAT.) **a)** *Trunchi de piramidă*, porțiunea dintr-o

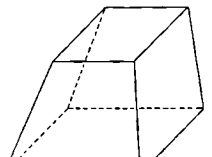

Trunchi de piramidă

piramidă cuprinsă între bază și o secțiune făcută de un plan care taie toate muchiile laterale ale piramidei. **b)** *Trunchi de prismă*, porțiunea dintr-o prismă cuprinsă între două secțiuni făcute cu plane neparalele într-o prismă, secțiuni care nu au nici un punct comun. **c)** *Trunchi de con*, porțiunea dintr-un con cuprinsă între baza conului și o secțiune făcută de un plan paralel cu planul bazei. Volumul *t. de c.* circular este egal cu $\frac{\pi}{3}(R^2+r^2+Rr)l$, unde R și r sînt razele cercurilor bazelor, iar l înălțimea lui.

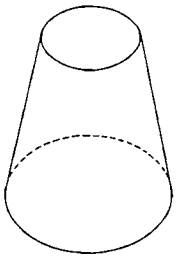

Trunchi de con

Truong, Chinh (n. 1907), președinte al Comitetului Permanent al Adunării Naționale a R.D. Vietnam (din 1960). Membru al P.C. din Indochina din 1930, secretar general al acestuia (1941—1951). După crearea Partidului celor ce muncesc din Vietnam (1951), membru al Biroului Politic al C.C. A fost secretar general al partidului (1951—1956), secretar al C.C. al partidului (1956—1959) și locțiitor al primului ministru al R.D. Vietnam (1958—1960).

trúpiță (MAȘ. AGR.), organ de lucru al unui plug, format din birsă, din cormană și din plaz și fixat de cadrul plugului prin intermediul bîrsei.

trust (engl. *trust* „administrare, girare"; EC.) **1.** Unitate economică-administrativă complexă în economia socialistă, care cuprinde mai multe întreprinderi din aceeași ramură sau din ramuri diferite, în general dispersate teritorial și care asigură coordonarea, conducerea operativă și controlul activității întreprinderilor subordonate. **2.** Formă de m o n o p o l capitalist în cadrul căruia proprietatea asupra întreprinderilor este de obicei unificată, formînd o *societate pe acțiuni*. În fruntea **t.** se află un consiliu de administrație, care conduce întreaga producție, desfacerea produselor și finanțele întreprinderilor. **T.** pot face parte din uniuni monopoliste mai vaste, cum este c a r t e l u l.

truvéri (fr. *trouvère*, din v. fr. *trovere* „cel care găsește"), nume dat poeților medievali a căror creație era compusă în vechea franceză de nord („langue d'oïl"). Se deosebeau de t r u b a d u r i prin faptul că se stabileau la curtea diferiților seniori, în orașe etc., printr-o cultură mai întinsă și printr-un simț al realității mai accentuat. Poezia lor erotică e străbătută de un pronunțat spirit burghez, laic, uneori de factură satirică (la adresa nobilimii, papalității etc.). Cei mai cunoscuți **t.** au fost R u t e b e u f și Thibaud de Champagne (sec. al XIII-lea).

„Trybuna Ludu", organ de presă al C.C. al Partidului Muncitoresc Unit Polonez. A fost înființat în decembrie 1948, în urma fuzionării ziarelor „Glos Ludu" și „Robotnik". Apare zilnic, la Varșovia.

Tsiranana, Philibert (n. 1912), om politic din Republica Malgașă. A devenit șef al guvernului în 1958 și președintele țării în 1959, iar la proclamarea independenței Republicii Malgașe (1960) a continuat să dețină ambele funcții.

tsunámi (GEOGR.), valuri maritime devastatoare, provocate de cutremure, care invadează coastele Oceanului Pacific.

tuarégi, populație care locuiește în partea centrală a Saharei, în munții Ahaggar și în deșerturile de la nordul Nigerului. Limba vorbită de **t.** face parte din grupa berberă a limbilor hamito-semitice.

tub[1], piesă, de obicei de formă cilindrică, goală în interior.—(HIDROTEHN.) *T. aspirator*, element component al unei mașini hidraulice (turbină sau pompă), avînd forma unui difuzor cu axă dreaptă sau curbă și care face legătura între rotorul mașinii și apa din zona aval a amenajării hidraulice. — (FIZ.) *T. acustic*, tub metalic, cu diametrul de cîțiva centimetri, folosit pentru transmiterea vocii la mică depărtare pe nave, în puțuri

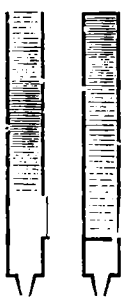

Tuburi sonore

miniere etc. — *T. sonor*, sursă sonoră care produce sunete prin vibrația rezonantă a coloanei de aer dintr-un tub drept sau curbat. La una dintre extremități, *t.s.* are un sistem (ex. o ancie) care intră în vibrație prin suflarea aerului, iar la cealaltă extremitate *t.s.* poate fi închis sau deschis. — *T. de curent*, suprafață formată din

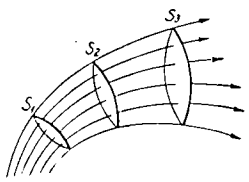

Tub de curent

toate liniile de curent ale unui fluid în mișcare, sprijinite la un moment dat pe o curbă închisă. Curgerea se face în momentul considerat ca și cum *t. de c.* ar avea pereți solizi, astfel încît debitul unui fluid incompresibil este constant de-a lungul *t. de c.* — *T. de descărcare electrică*, incintă etanșă, avînd de cele mai multe ori forma unui tub și conținînd un gaz rarefiat sau vid, în interiorul căruia se produc descărcări electrice luminescente sau în arc. Poate conține doi sau mai mulți electrozi (pentru descărcări obișnuite) sau poate să nu aibă nici un electrod (pentru descărcări în înaltă frecvență). V. și lampă.

tub[2] **1.** (ANAT.) Canal sau conduct natural care intră în componența unor aparate sau organe. — *T. capilar* v. *capilar*. — *T. digestiv*, porțiune a aparatului digestiv care are funcția de transport, digerare și absorbție a alimentelor. — *T. urinifer*, unitate morfofuncțională a rinichiului, care intră în alcătuirea nefronului (**t.** contort proximal, ansa lui Henle, **t.** contort distal și **t.** colector). — *T. lui Malpighi*, principalele organe de excreție la insecte. **2.** (BOT.) Parte inferioară și tubulară a caliciului sau a corolei gamopetalelor. — *T. ciuruit*, tub lung format prin suprapunerea unor celule vii, cilindrice sau prismatice, cu pereții perforați, prin care circulă seva elaborată în plante. V. și vas[2]. — *T. laticifer* v. *laticifere*. — *T. polinic*, prelungire cilindrică ce ia naștere prin germinarea polenului ajuns pe stigmat. În *t.p.* se află gameții bărbătești care sînt transportați la ovul, pe care-l fecundează.

tubáj (MED.), metodă de examen clinic care constă din introducerea unui tub de cauciuc sau metalic în cavitatea unui organ. Introducerea unui tub metalic în interiorul laringelui în caz de asfixie prin tumori, prin crup difteric etc. se numește **t.** laringian. Introducerea pe cale bucală sau nazală a unei sonde (tub) de cauciuc semirigide, pînă în stomac sau duoden, de unde se extrag sucurile respective (gastric, duodenal, bilă) în scopul examinării acestora, poartă denumirea de **t.** gastric sau **t.** duodenal.

tubáre (EXPL., PETR.), operație de introducere în interiorul găurii de sondă a unor coloane de burlane, în scopul consolidării pereților acesteia.

túbă, cel mai voluminos și cu cel mai grav ton dintre instrumentele muzicale de suflat din alamă, format dintr-un pavilion larg, un tub răsucit și un mecanism de pistoane. Varietăți ale **t.** sînt: **t.** wagneriană (de fapt un corn modificat) și heliconul, sau **t.**-contrabas.

tub electronic, dispozitiv sau aparat constituit dintr-un recipient etanș (de sticlă sau de metal), vidat sau cu gaz rarefiat și echipat cu doi sau cu mai mulți electrozi între care se închid curenți electrici. Purtătorii de sarcină electrică liberi care contribuie la formarea curenților sînt electronii, încărcați negativ, și, la *t.e.* cu gaz, ionii pozitivi (mobilitatea acestora fiind de mii de ori mai mică decît cea a electronilor, intensitatea curentului este determinată, în esență, de mișcarea electronilor la toate *t.e.*). Electrozii principali ai oricărui *t.e.* sînt: *catodul*, care asigură formarea fluxului de electroni principal, și *anodul*, căruia i se aplică o tensiune pozitivă față de catod și prin care curentul electric intră în incinta tubului. *T.e.* cu mai mulți electrozi (*trioda, tetroda, pentoda, hexoda, heptoda, octoda* și *eneoda*, numite generic *poliode*) au și alți electrozi cu diferite funcțiuni (v. și grilă; dinodă). Se construiesc și *t.e.* multiple sau combinate (ex. *duodioda-trioda, duopentoda, trioda-pentoda* etc.), în al căror recipient există două sau mai multe sisteme de electrozi, fiecare fiind asociat unui anumit flux de electroni. După natura emisiunii electronice, se deosebesc: *t.e. cu catod cald* (sau *termoelectronice*), în care fluxul de electroni este produs prin emisiune termoelectronică, *t.e. cu catod rece*, în care fluxul de electroni este produs prin emisiune fotoelectronică (ex. la celule fotoelectrice) sau prin emisiune autoelectronică (mai avantajoase din anumite puncte de vedere decît *t.e. cu c.c.* și cu utilizare din ce în ce mai

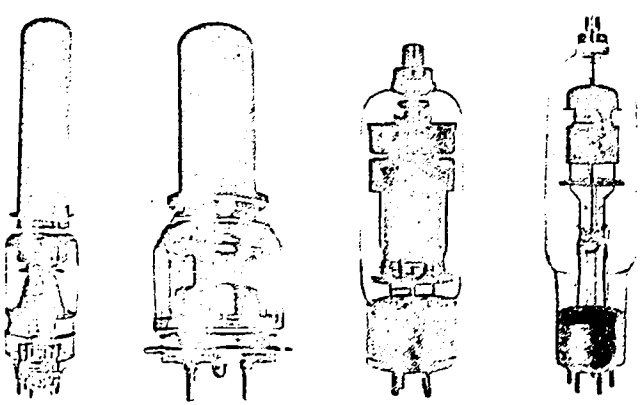
Tuburi electronice

largă în automatică şi în radiotehnică), *t.e. cu emisiune secundară*, în care fluxul principal de electroni este produs prin emisiune secundară (v. şi multiplicator electronic), şi *t.e. cu catod lichid*, în care, ca la tuburile polianodice cu catod de mercur folosite în construcţia mutatoarelor, fluxul de electroni este produs printr-o emisiune combinată (auto şi termoelectronică), datorată încălzirii locale înalte

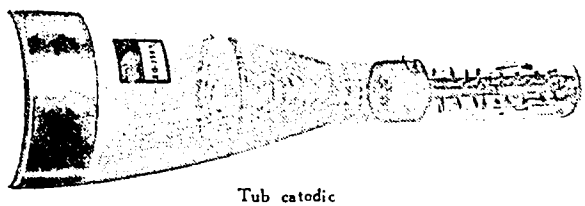

Tub catodic

a catodului. După modul în care se dirijează mişcarea electronilor, *t.e.* pot fi: *fără fascicul electronic* (ex. diodele şi poliodele obişnuite) şi *cu fascicul electronic*, dirijat (tubul catodic, cinescopul, tubul videocaptor etc.) sau nedirijat (*t.e.* indicator, tetroda cu fascicul electronic etc.), iar după modul în care este realizată comanda intensităţii fluxului de electroni pot fi: *cu comandă electrostatică* (ex. poliodele obişnuite), *cu comandă magnetică* (ex. magnetronul) şi *cu comandă dinamică* (ex. clistronul). — *T. catodic*, tub electronic cu fascicul dirijat, ale cărui părţi componente principale sînt: tunul electronic, sistemul de deflexiune (deviere) a fasciculului de electroni (electrostatic sau magnetic) şi ecranul format dintr-un strat fluorescent depus pe faţa interioară a bazei recipientului de sticlă al tubului şi pe care se vede urma fasciculului electronic sub forma unui spot luminos. Cu *t.c.* se poate urmări variaţia în timp a semnalelor traduse sub forma unor tensiuni electrice. Ele sînt utilizate în construcţia oscilografelor catodice, a televizoarelor (ca cinescoape), a radiolocatoarelor etc. — *T. electronic indicator*, tub electronic combinat, format dintr-o triodă şi un indicator constituit dintr-un catod, un ecran luminescent şi unul sau mai mulţi electrozi de comandă situaţi între catod şi ecran şi aflaţi la acelaşi potenţial electric ca şi anodul triodei. Se utilizează în construcţia radioreceptoarelor ca indicator de acord (ochi magic), fiind conectat astfel încît la semnale recepţionate slabe electrozii să fie puternic negativaţi faţă de ecran, deviind fasciculul de electroni şi restrîngînd porţiunile luminoase ale ecranului. Pe măsura creşterii puterii semnalelor, diferenţa de potenţial dintre electrozii de comandă şi ecran se micşorează, iar porţiunile luminoase ale acestuia se măresc; ele sînt maxime cînd receptorul este acordat pe frecvenţa postului emiţător. — *T. videocaptor*, tub electronic de televiziune pentru traducerea imaginilor în semnale electromagnetice. Iconoscopul, orticonul, supericonoscopul, superorticonul etc. sînt *t. v.*

tubércul (lat. *tuberculum* „umflătură mică") **1.** (BOT.) Tulpină subterană, scurtă şi îngroşată, care înmagazinează substanţe de rezervă. **T.** au formă ovală, globuloasă, alungită sau comprimată şi pot servi şi ca organe de înmulţire vegetativă (ex. tuberculii de cartof). *Tuberculi mici* se formează la unele plante în axila frunzelor sau în inflorescenţă şi reprezintă ramuri metamorfozate, adaptate la înmulţirea vegetativă. **2.** (ANAT.) Denumire pentru diferite proeminenţe aflate pe vase, cartilaje, piele, organe (ex. **t.** tibiei, **t.** Lower din inimă etc.). **3.** (MED.) Leziune elementară produsă în grosimea pielii (ex. **t.** sifilitic, **t.** lepros, **t.** tuberculos) sau în orice ţesut (ex. **t.** primar produs de bacilul Koch).

tuberculínă (MICROBIOL.), produs biologic obţinut din culturile pe medii lichide ale bacilului tuberculozei. Administrată pe cale parenterală, **t.** produce anumite reacţii locale şi generale la oameni şi animale tuberculoase, chiar dacă acestea nu prezintă nici un semn de boală. În condiţii similare, la organisme neinfectate nu apar aceste reacţii; din această cauză, **t.** este utilizată în diagnosticul tuberculozei şi uneori în tratamentul ei.

tuberculóză (MED., MED. VET.), boală infecţioasă şi contagioasă comună oamenilor şi animalelor, provocată de bacilul descoperit de R. Koch în 1882. Sursa principală de infecţie este constituită de bolnavul tuberculos. Calea de pătrundere în organism cea mai frecventă este cea aeriană. Mai rară este calea de pătrundere digestivă (laptele infectat). Receptivitatea la îmbolnăvire e înlesnită de numeroşi factori predispozanţi: vîrsta, condiţiile igienice precare ale locuinţei, subalimentaţia, oboseala fizică excesivă. Infecţia cu bacilul Koch, contractată cel mai des în copilărie şi la tinereţe, este prezentă la 99% din persoane, deşi majoritatea, aparent sau clinic, nu sînt niciodată bolnave. Infecţia tuberculoasă în organism cuprinde trei stadii. Primul stadiu (tuberculoza primară) este reprezentat de complexul primar alcătuit dintr-un focar bronhopneumonic. În condiţii de scădere a rezistenţei organismului, bacilul Koch, care persistă în focarele complexului primar, pătrunde în circulaţia sanguină şi limfatică, unde determină o tuberculoză pulmonară prin generalizare limfo-hematogenă. Al doilea stadiu, subprimar, cuprinde toate formele de generalizare ale infecţiei tuberculoase derivînd din complexul primar: tuberculozele miliare difuze acute (granulia), **t.** pulmonare asociate cu difuziune extrapulmonară în alte ţesuturi sau organe. Al treilea stadiu cuprinde toate formele de **t.** pulmonară izolată şi localizată (ftizia), unele cu caracter exudativ acut, altele cu caracter productiv-fibros, cronic, circumscrise unilateral (caverna izolată) sau difuze. **T.** a constituit un ade-

vărat flagel în foarte multe ţări, printre care şi în ţara noastră, mortalitatea prin această boală fiind dintre cele mai crescute (peste 200 decese la 100 000 de locuitori). Profilaxia antituberculoasă se realizează prin măsuri de ordin social, ca igiena muncii, a alimentaţiei, a locuinţei, educaţie sanitară, organizare profilactică şi prin măsuri de ordin biologic: vaccinarea cu B.C.G. (germeni vii bovini nevirulenţi) practicată la sugari, copii mici şi tineri. În ultimul timp se practică şi chimioprofilaxia, prin administrare de hidrazidă izonicotinică la copii şi tineri cu reacţia la tuberculină negativă. Datorită mijloacelor moderne de depistare a bolii, de tratament (antibiotice, tratament chirurgical în cazurile neregresive, climatic etc.), mortalitatea prin **t.** a scăzut în multe ţări (ex. în Franţa cu 77%, în Anglia cu 76%, în Danemarca cu 82% faţă de 1934). În ţara noastră, pentru combaterea şi prevenirea tuberculozei există o reţea de specialitate, care dispune de 27 350 de paturi în sanatorii şi spitale, de 5 330 de paturi în unităţi preventive şi de 1 500 de medici specialişti ftiziologi. Pentru depistarea persoanelor bolnave s-au făcut în ultimii ani peste 20 000 000 de examinări microradiografice, iar în scop preventiv au fost efectuate peste 6 000 000 de vaccinări şi revaccinări cu BCG şi s-a dat o extensie mare chimioprofilaxiei. Prin aceste măsuri mortalitatea a scăzut de 6 ori faţă de 1948, ceea ce a permis elaborarea unui program de eradicare a tuberculozei. La animale, **t.** este întîlnită la taurine (tipul bovin), păsări (tipul aviar) şi, mai rar, la alte specii. Produce pagube economice importante în fermele de producţie. Profilaxia şi combaterea se realizează prin examene periodice cu ajutorul tuberculinei, prin eliminarea animalelor bolnave din creşcătorii, măsuri de carantină etc. — *T. miliară* v. *granulie*.

tuberóză (BOT.) v. **chiparoasă**.

tuberozitáte (ANAT.), proeminenţă osoasă de diferite forme şi mărimi pe care se inserează muşchii sau ligamentele.

tubiflóre (BOT.), ordin de plante erbacee, mai puţin lemnoase, din clasa dicotiledonatelor, cu flori tubuloase. Din ordinul **t.** fac parte numeroase familii, cele mai importante fiind: solanaceele, boraginaceele, convolvulaceele şi plantaginaceele.

túbing (EXPL. PETR.) v. **ţeavă de extracţie**.

Tubman *[tábmən]*, Harriet (1820—1913), luptătoare împotriva sclaviei negrilor, eroină a poporului negru din S.U.A. În timpul războiului civil din S.U.A. (1861—1865) a luptat în armata statelor din nord. După terminarea războiului a militat împotriva discriminării rasiale.

Tubman *[tábmən]*, William Vacanarat Shadrach (n. 1895), om politic liberian, preşedinte al Republicii Liberia din 1944 (ales în 1963 pentru a cincea oară consecutiv) şi şef al guvernului.

tucán, gen de păsări cătărătoare cu ciocul mare şi puternic şi penajul viu colorat. Trăieşte în regiunile tropicale ale Americii de Sud (ex. *Rhamphastos ariel*).

Tucholsky *[tuhólschi]*, Kurt (1890—1935), scriitor şi publicist german. **T.** a satirizat de pe poziţii radical-democratice, în paginile revistei „Die Weltbühne" (condusă de Carl von Ossietzky), filistinismul şi clericalismul, militarismul şi fascismul. În afara articolelor şi poeziilor în care ironia culminează în sarcasm amar (volumele „Surîsul Mona Lisei", 1929, „Germania, Germania mai presus de toate", 1929), **T.** a scris şi nuvele umoristice (volumele „Rheinsberg. O carte cu poze pentru îndrăgostiţi", 1912; „Castelul Gripsholm", 1931) şi poezii lirice. Persecutat de fascişti, **T.** a murit în emigraţie (Suedia).

tuci (METAL.), fontă de a doua fuziune, folosită pentru confecţionarea prin turnare a unor produse de larg consum (grătare, vase de bucătărie etc.).

Tucidide (c. 460 î.e.n.—c. 396 î.e.n.), istoric şi om politic atenian. A sprijinit gruparea democratică ateniană condusă de *Pericle*, al cărui admirator a rămas întreaga viaţă, şi a participat la războiul peloponesiac. Opera sa, neterminată, „Istoria războiului peloponesiac", în opt cărţi, înfăţişează, după o scurtă istorie a

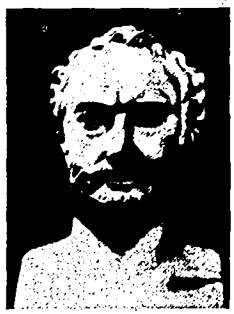

Tucidide

grecilor, lupta pentru supremaţie, în lumea greacă dintre anii 431 şi 411 î.e.n., între Sparta şi Atena. Lucrarea lui **T.**, influenţată de concepţiile sofiştilor, constituie, prin atitudinea raţionalistă, prin încercările de generalizare şi prin metoda critică, una dintre cele mai mari realizări istoriografice ale lumii antice. Prin noua sa concepţie despre istorie, **T.** este considerat întemeietorul criticii istorice şi unul dintre precursorii istoriografiei moderne.

Tucumán, oraş în nordul Argentinei, situat la poalele Anzilor. 287 000 loc. (1960). Industrie alimentară (zahăr, spirt, conserve de fructe) şi de pielărie. Nod feroviar, centru comercial. Universitate.

Tudor *[tiú:də]*, familie nobiliară engleză, care a ocupat tronul Angliei în urma războiului celor două roze (1455—1485). Din dinastia **T.** au făcut parte: *Henric al VII-lea* (1485—1509), *Henric al VIII-lea* (1509—1547), *Eduard al VI-lea* (1547—1553), *Maria I* (1553—1558) şi *Elisabeta I* (1558—1603), care au întărit absolutismul regal englez. Prin politica lor internă şi externă, Tudorii au contribuit la dezvoltarea capitalismului şi la expansiunea colonială a Angliei, la triumful Reformei sub forma anglicană şi la creşterea rolului internaţional al Angliei.

túdor, *stil* ~, stil în arhitectura și decorația Angliei, în perioada 1485—1603, înflo-

Stil Tudor. Șemineu

ritor mai ales în timpul reginei Elisabeta I Tudor. Stilul **t.** cuprinde elementele g o t i c u l u i târziu și influențe ale artei Renașterii italiene și germane. V. și e l i s a b e t a n, *stil* ~.

Tudor, Andrei (1907—1959), muzicolog român. Articolele și studiile sale, în cea mai mare parte consacrate muzicii și muzicienilor români, se disting prin spiritul analitic și claritatea stilului. În afară de cronici la revistele „Rampa", „Muzica", „Contemporanul", **T.** a scris volumul monografic „George Enescu" (apărut în mai multe limbi). De asemenea, a publicat, în reviste și în volum, poezii și articole cu caracter literar.

Tudor, Gheorghe (1882—1944), sculptor român. A studiat la București și la Florența. Opera sa este reprezentată mai ales prin sculptura de mici dimensiuni, cu subiecte de gen („Întoarcerea de la cîmp", „Bunica și nepotul", „Cioban" etc.). În perioada primului război mondial, în creația sa apar subiecte din viața ostașilor. Opera lui **T.** se caracterizează prin exactitatea observației și prin capacitatea de a reda mișcarea.

Tudoran, Radu (pseudonimul lui *Nicolaie Bogza*) (n. 1910), scriitor român. S-a născut în comuna Blejoi, reg. Ploiești. A debutat cu reportaje la „Lumea românească" și cu nuvele la revista „Azi". Dintre cărțile scrise de el înainte de Eliberare se distinge cu deosebire romanul „Flăcări" (1944), evocare în spirit realist a dramelor dezlănțuite de setea de îmbogățire într-o regiune petrolieră, în anii de după primul război mondial. „Toate pînzele sus" (1954), roman de călătorie și de aventuri, valorifică înclinația scriitorului pentru cadrul pitoresc și acțiunea captivantă, iar „Dunărea revărsată" (1961), roman inspirat din viața muncitorilor și inginerilor de pe un șantier naval, capacitatea de a releva prin analiză mișcările sufletești ale personajelor angajate în acțiuni colective.

„Tudor Vladimirescu", ordin și medalie instituite în 1966 ce se conferă de către Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România persoanelor care prin participarea la lupta revoluționară au adus o contribuție de seamă la cîștigarea libertăților democratice

Ordinul „Tudor Vladimirescu"

la instaurarea orînduirii socialiste și la construcția socialismului în patria noastră. Se pot conferi, în anumite condiții, și cetățenilor altor state. Ordinul „Tudor Vladimirescu" are cinci clase și medalia două clase.

„Tudor Vladimirescu", denumirea uneia dintre bateriile Regimentului român de artilerie motorizat, în cadrul brigăzilor internaționale, care a luptat vitejește împotriva fascismului în timpul războiului național-revoluționar din Spania (1936-1939).

Tudose, Vasile (1916—1944), militant în mișcarea muncitorească din România, muncitor ceferist, membru al P.C.R. A luat parte la luptele ceferiștilor de la Atelierele „Griviță" din februarie 1933. A fost secretar al C.C. al Uniunii Tineretului Comunist (din 1942).

tuf (PETROGR.) **1.** *Tuf calcaros,* rocă sedimentară calcaroasă de culoare galbenă-brună, poroasă, ușoară, formată prin precipitarea carbonatului de calciu din apele unor izvoare calde sau reci, adesea pe tulpini de plante, mușchi etc.; se formează îndeosebi la izvoarele de ape minerale din regiunile cu activitate postvulcanică. În Republica Socialistă România se găsește în numeroase puncte. V. și t r a v e r t i n. **2.** *Tuf vulcanic* **a)** Cinenerit. **b)** Depozit piroclastic. V. și p i r o c l a s t i t.

tufănică (BOT.), c r i z a n t e m ă cu flori mici.

tufit (PETROGR.), rocă sedimentară în componența căreia intră în cantitate mare material detritic mărunt și puțină cenușă vulcanică. **T.** sînt foarte răspîndite în depozitele subacvatice formate în vecinătatea unor regiuni vulcanice cu puternice manifestări explozive (ex. **t.** din reg. Maramureș).

Tugan-Baranovski, Mihail Ivanovici (1865—1919), economist burghez rus, reprezentant de seamă al *marxismului legal*; ulterior a apărat în mod deschis capitalismul. A încercat să contrapună teoriei marxiste a valorii bazate pe muncă teoria *utilității marginale.* A negat legătura dintre crize și reproducția capitalului și a elaborat o teză neștiințifică după care cauza crizelor rezidă în mișcarea capitalului de împrumut. Este considerat unul dintre autorii principali ai „teoriei sociale a salariului".

Tuhacevski, Mihail Nikolaevici (1893—1937), mareșal sovietic, unul dintre organizatorii și comandanții remarcabili ai Armatei Roșii, teoretician militar.

Tuhutum (Tétény Töhötöm), una dintre cele șapte căpetenii ale triburilor ungare care, sub conducerea lui Arpad, s-au așezat în Panonia. Potrivit informațiilor din cronica lui A n o n y m u s, tribul condus de **T.** a pătruns, pe la începutul sec. al X-lea, în Transilvania, purtînd lupte cu voievozii (ducii) români *Menumorut, Glad* și *Gelu.*

tui (în evul mediu în Imperiul otoman), simbol al puterii și însemnătății dregătorului, reprezentat printr-o coadă de cal atîrnată de o prăjină. După însemnătate, dregătorii aveau unul sau mai multe **t.** Domnii țărilor române (după căderea acestora sub dominația otomană) aveau cîte două și, în cazuri rare, cîte trei **t.**

Tula, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, așezat pe rîul Upa, afluent al rîului Oka. 366 000 loc. (1965). Industrie siderurgică, construcții de mașini (mașini agricole, utilaj industrial, mașini-unelte, radioaparatură etc.), chimică, ușoară, alimentară. Nod feroviar. Institut politehnic, teatre, muzee.

tularemie (de la *Tulare* „regiune din California unde a fost observată boala"; MED., MED. VET.), boală infectocontagioasă a rozătoarelor, produsă de *Bacterium tularense*, transmisă animalelor domestice și omului prin intermediul unor paraziți (purici, păduchi, căpușe) sau, mai rar, direct prin contactul cu un animal bolnav. Boala apare în special la vînători, blănari, tăbăcari, bucătari și se manifestă prin apariția bruscă a febrei, frisoane, cefalee, vărsături.

Tulbure, Victor (pseudonimul lui *Victor Popescu*) (n. 1925), poet român. Poeziile sale (volumele „Vioara roșie", 1948; „Holde", 1949; „Lauda patriei", 1955; „Poet și ostaș", 1958; „Eu nu cînt că știu să cînt", 1959; „Aur", 1963; „Soarele patriei", 1966 ș.a.), animate de un fierbinte patriotism, evocă lupta comuniștilor în ilegalitate, experiența tragică a celui de-al doilea război mondial, fapte de eroism cotidian, biografia personalităților revoluționare din trecutul patrici, frumusețile și bogățiile țării. Versurile sale, străbătute de o intensă vibrație lirică, se remarcă prin sinceritatea și limpezimea expresiei. A dat valoroase traduceri din Taras Șevcenko, Alexandr Blok, Nikola Vaptarov, Nicolai Matveevici Gribaciov, Hristo Botev și a alcătuit o antologie a poeziei bulgare (1962). Laureat al Premiului de stat.

Tulcea, oraș regional în reg. Dobrogea, reședință de raion, situat pe malul drept al brațului Tulcea, port fluvial. 35 340 loc. (1965). Industrie alimentară (conserve de pește, ulei delfin, icre, conserve de legume și de fructe, paste tomate), șantier naval (bărci pescărești, drăgi, bacuri, vase-dormitor etc.), industria materialelor de construcție (stufit). Muzeu raional, cu bogate colecții arheologice și de științele naturii. Geamia-catedrală Azizie (sec. XVII—XVIII). — *Raionul T.*, cu 72 560 loc. (1965). Exploatări de baritină (Somova) și de stuf (Delta Dunării). Industrie alimentară, de prelucrare a metalelor, a materialelor de construcții. Pescuit dezvoltat (primul loc în Republica Socialistă România). Creșterea animalelor și viticultură (Nicolițel).

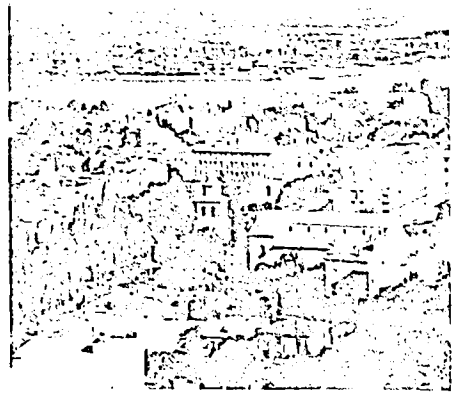

Tulcea. Vedere generală din avion

tuleu gras (HORT.), soi de prun autohton, cu creștere viguroasă, înalt de 4—8 m, cu coroana deasă, piramidală. Fructul este mare, ovoid-alungit, de culoare vînătă-închisă, cu pruină albăstrie. Se cultivă frecvent în zona dealurilor.

Tulgheș, comună în raionul Gheorgheni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, situată pe Bistricioara. 4 630 loc (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea).

Tulgheș, trecătoare în Carpații Orientali, situată în Munții Giurgeului; face legătura între depresiunea Hangu (din bazinul Bistriței) și depresiunea Gheorgheni (din bazinul Mureșului). Altitudinea: 1025 m.

tulichină (BOT.; *Daphne mezereum*), subarbust din familia timeleaceelor, înalt de 30—150 cm, cu frunze lanceolate, scurt-pețiolate, cu flori roz-trandafirii, rareori albe, sesile și cu fructul o drupă zemoasă, roșie. Este răspîndită în Eurasia și crește prin păduri de foioase, mai rar de conifere. Conține alcaloizi (daphnina, mezereina), substanțe minerale, ceară, materii colorante, uleiuri eterice etc., fiind utilizată în farmacologie. Sin. *piperul-lupului.*

túliu (CHIM.), *Tm.* Element cu nr. at. 69; gr. at. 168,94. Face parte din grupa lantanidelor. În combinații funcționează trivalent.

túlnic (MUZ.) v. **bucium.**

tulpină 1. (BOT.) Organ al plantelor superioare, care are rolul de a susține ramurile, frunzele, florile și fructele, de a conduce seva brută de la rădăcină spre frunze și seva elaborată de la frunze spre celelalte organe; în afara acestor funcții specifice, unele **t.** servesc la depozitarea substanțelor de rezervă (ex. tuberculii, bulbii, rizomii), iar altele pot îndeplini funcția de fotosinteză. După mediul în care trăiesc, deosebim: **t.** aeriene (drepte la arbori și la unele plante erbacee, volubile la hamei și la volbură, agățătoare la viță de vie, tîrîtoare la fragi, la castraveți etc.), **t.** subterane (rizomi, bulbi și tuberculi) și **t.** acvatice (la lintiță, ortățel de apă etc.). După durata vieții lor, **t.** pot fi: anuale, bienale sau perene. **2.** (MICROBIOL.) *Tulpină microbiană*, grup de microorganisme dintr-o specie, care au aceeași origine și aceleași însușiri. **3.** (LINGV.) V. *temă.* **4.** (DR.) V. *spiță.*

Tulsi Das (1532—1623), poet indian de limbă hindusă şi sanscrită. A scris numeroase poezii, închinate faptelor lui Rama. Capodopera sa este poemul epic „Lacul vieţii lui Rama" (1584). Inspirată din R a m a y a n a, dar de o autentică originalitate, remarcabilă prin ingeniozitatea şi puritatea stilului, această operă figurează printre scrierile fundamentale ale literaturii hinduse.

tult, monedă reală, de argint, care a circulat în ţările române în sec. XVII—XVIII; existau **t.** turceşti şi **t.** imperiali (austrieci).

Tumanian, Ovanes (1869—1923), poet şi publicist armean. În opera sa variată (de la catrene şi fabule pînă la poeme), Tumanian a abordat, într-o viziune optimistă de nuanţă folclorică, complexele probleme ale timpului său, subliniind contradicţiile sociale, şi în special pe cele ale satului armean. **T.** a înfăţişat cu lirism natura patriei sale. Op. pr.: poemele „Lupta veche" (1890), „Anuş" (1892), „Poetul şi muza" (1899). A prelucrat epopeea populară armeană „David din Sasun" (1902).

tumblíu, monedă turcească de aur, care a circulat în ţările române în sec. XVII—XVIII.

tumefácţie (lat. *tumefacere* „a umfla"; MED.), creştere patologică în volum a unei regiuni a corpului (ţesut, organ, membru).

tumenól (FARM.), produs medicamentos asemănător i h t i o l u l u i. Este utilizat în tratamentul dermatozelor pruriginoase, al arsurilor etc.

tumoáre (lat. *tumor* „umflătură"; MED.), masă de ţesut neoformat care se dezvoltă într-un organism prin înmulţirea exagerată a celulelor aparţinînd unuia sau mai multor ţesuturi ale organismului adult sau embrionar. După evoluţie, **t.** se împart în: *t. benigne*, caracterizate prin faptul că sînt delimitate, cresc lent, nu recidivează după extirpare, sînt jenante numai prin volumul lor şi prin tulburările de compresiune pe organele vecine pe care le produc uneori, şi *t. maligne*, care se caracterizează prin creştere rapidă; nu sînt delimitate, invadează ţesuturile înconjurătoare, recidivează adesea după extirpare, dau metastaze la distanţă în alte organe şi ţesuturi. **T.** se pot dezvolta în orice ţesut şi organ. După ţesutul în care se dezvoltă, **t.** se numesc: fibrom (ţesut conjunctiv), lipom (ţesut gras), miom (ţesut muscular), osteom (ţesut osos) etc. Sin. *neoformaţie*.

tumúl (lat. *tumulus* „movilă, dîmb"), movilă conică sau piramidală, din pămînt sau din piatră, ridicată pe morminte

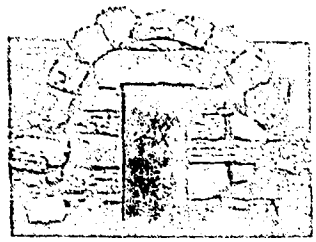

Tumul

la unele popoare din antichitate. În ţara noastră, asemenea vechi monumente funerare sînt frecvente mai ales în Dobrogea (ex. **t.** din Mangalia).

tun 1. (MILIT.) **a)** Nume generic dat gurilor de foc de artilerie. **b)** Gură de foc de artilerie construită pentru trageri

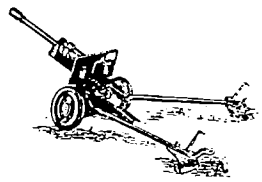

Tun

cu traiectorie întinsă. — *T. fără recul*, tun la care ţeava nu reculează, datorită faptului că energia de recul este anihilată de scurgerea înapoi a unei părţi a gazelor rezultate din arderea încărcăturii de azvîrlire. V. şi a r t i l e r i e. **2.** (ELT., TELEC.) *Tun electronic*, parte componentă a tuburilor cu fascicul de electroni dirijat (tuburi catodice, tuburi videocaptoare etc.), a microscoapelor electronice, a unor acceleratoare de particule etc., care produce un fascicul filiform de electroni avînd practic aceeaşi viteză. Este format dintr-un catod (sursa de electroni), un sistem de comandă pentru modificarea intensităţii fasciculului, un sistem de concentrare a electronilor într-un fascicul îngust, un sistem de accelerare şi un sistem de focalizare a fasciculului de electroni.

Tundja *[túngea]*, rîu în R.P. Bulgaria şi Turcia (368 km), afluent pe stînga al fluviului Mariţa. Izvorăşte din munţii Stara Planina, străbate depresiunea Kazanlik şi munţii Sredna Gora şi drenează Cîmpia Traciei Occidentale. Apele rîului sînt intens folosite pentru irigare. Hidrocentrală.

túndră, zonă de vegetaţie situată la nord de zona pădurilor, ocupînd regiunile cu climă subarctică (extremitatea nordică a Europei, Asiei şi Americii de Nord şi unele insule din sudul Oceanului Îngheţat). Condiţiile specifice (perioada foarte scurtă de vegetaţie, îngheţul peren şi solurile reci şi suprasaturate cu apă, vînturile puternice etc.) au determinat apariţia unor adaptări caracteristice la plante. **T.** este formată din plante cu înălţimi reduse (arborii lipsesc complet), de obicei perene, cu sistem radicular superficial. Predomină muşchii şi lichenii (îndeosebi în partea nordică a tundrei), gramineele, unele plante cu flori viu colorate şi, în special în sud, arbuştii pitici şi tufişurile scunde (ex. salcia polară, mesteacănul pitic).

tunél 1. (CONSTR.) Construcţie subterană care realizează o cale de comunicaţie printr-un masiv muntos, pe sub un teren cu clădiri sau pe sub o apă. Principalele elemente constructive ale unui **t.** sînt: *tranşeele de acces*, care reprezintă excavaţii deschise executate la capetele **t.**; *portalele*, care sînt construcţii speciale destinate consolidării masivului la capetele **t.**; *corpul t.*, care reprezintă excavaţia subterană, cu pereţii consolidaţi cu o susţinere artificială (numită *căptuşeală* sau *manta*). Profilul longitudinal al **t.** se alege astfel încît să se asigure evacuarea apelor de infiltraţie şi să se obţină pante admisibile

ale căii de comunicație. Evacuarea aerului viciat din **t.** se poate face prin ventilație naturală sau artificială. După destinație se deosebesc: **t.** pentru căi ferate și metropolitane, pentru autostrăzi. Se construiesc și **t.** hidrotehnice, **t.** apeducte (pentru alimentarea cu apă a centrelor populate), **t.** urbane edilitare etc. Cele mai lungi **t.** din lume pentru căi ferate sau pentru autostrăzi sînt: *Simplon* (între Elveția și Italia) 19,8 km; *t. Apeninilor* (în Italia), 18,5 km; *Saint Gothard* (în Elveția), 15 km; *Lötschberg* (în Elveția), 16,4 km; *Mont-Cenis* (între Franța și Italia), 13,6 km; *Cascade* (în S.U.A.), 12,5 km; *Mont Blanc* (între Franța și Italia), 11,5 km. **2.** (AV.) *Tunel aerodinamic* v. *suflerie aerodinamică*.

túnet (FIZ.), zgomot puternic care însoțește o descărcare electrică atmosferică (fulger sau trăsnet), produs prin dilatarea bruscă a gazelor din canalul descărcării aflate la temperaturi de mii de grade.

túngsten (CHIM.) v. **wolfram.**

Tunguska, numele a două riuri din U.R.S.S., afluente pe dreapta ale Eniseiului care izvorăsc din interfluviul Lena-Angara. *Podkamennaia T.* drenează partea de sud-vest a Podișului Siberiei Centrale (1 830 km). În cursul inferior (pe o lungime de 250 km de la vărsare), valea riului este lărgită și canalizată. *Nijneaia T.* străbate partea centrală și estică a Podișului Siberiei Centrale (2 989 km). În cursul superior traversează numeroase praguri. Navigabilă în aval de orașul Tura. În cursul ei se află marele bazin carbonifer **T.**

tunică, piesă de îmbrăcăminte, purtată la multe popoare din antichitate (sinonimă cu grecescul *chiton*). **T.** bărbătești erau scurte pînă în dreptul genunchilor, iar femeile purtau **t.** lungi și strînse în talie cu o centură.

tuniciéri (ZOOL.) v. **urocordate.**

Tunis, capitala Tunisiei, situată în golful cu același nume, pe țărmul Mării Mediterane. 410 000 loc. (1965). Important centru comercial, punct terminus al căilor feroviare și rutiere, aeroport internațional. Port prin care trece circa 50% din traficul maritim de mărfuri al țării (citrice, fosforite, minereu de fier, cereale, vinuri etc.). Cel mai mare centru industrial al Tunisiei, cu întreprinderi metalurgice (prelucrarea plumbului), chimice (superfosfați), textile, alimentare. Universitate și alte institute de învățămînt superior și de cercetări științifice. muzeu, o importantă bibliotecă de literatură arabă. Numeroase palate arabe, dintre care unele transformate în muzeu, și moschei din sec. IX—XV.

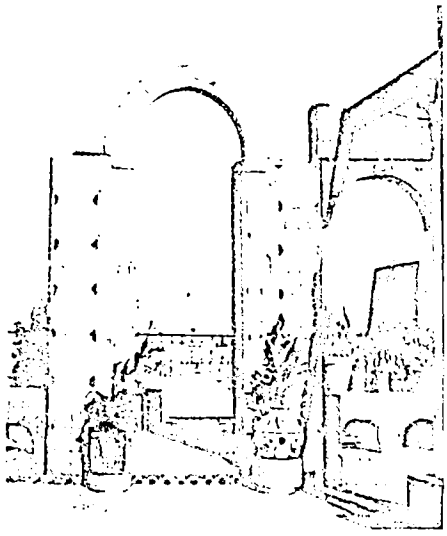

Tunis. Arhitectură arabă

Tunisia, stat în nordul Africii, situat între Algeria, Libia și Marea Mediterană. Suprafața: 125 180 km². Populația: 4 565 000 loc. (1964), în special arabi și berberi. Capitala: *Tunis*. Alte orașe mai importante: Sfax, Bizerta, Sousse. Limba de stat: araba. Pe țărmul estic se întind cîmpii litorale vălurite, cu numeroase lacuri sărate. Teritoriul **T.** este străbătut de ramuri ale munților Atlas cu altitudini medii de 1 000—1 200 m, orientate de la sud-vest spre nord-est (Telul Înalt, Telul Nordic, Munții Tunis) și despărțite de văi și de cîmpii interioare (Valea Medjerda). În partea centrală și sud-vestică a țării se află o regiune de depresiuni cu solonceacuri și ueduri, iar în sud o porțiune din Sahara. Climă mediteraneană, în sud tropicală-deșertică. Asociații vegetale de tip maquis, stepe uscate și semideșerturi, în munți păduri (stejar de plută, pin, tuja), în sud deșert. Zăcăminte de minereu de fier (în nord-vest), de plumb, de zinc, mari zăcăminte de fosforite (în sud-vest), mici cantități de cărbune brun și gaze naturale. Economia țării se bazează pe agricultură și pe industria extractivă. Sectorul de stat are un rol important în economie, totuși capitalurile străine dețin încă poziții puternice. Peste 2/3 din populația activă este ocupată în agricultură. Predomină gospodăriile mici și mijlocii; plantațiile naționalizate au devenit gospodării experimentale de stat. Mai mult de 3/4 din suprafața cultivată este ocupată cu cereale: grîu, orz, sorg, porumb. **T.** ocupă unul dintre primele locuri în lume pentru culturile de măslini (cele mai multe concentrate în estul și nord-estul țării). Se mai cultivă plante citrice, viță de vie, legume, tutun, în pentru ulei, în oazele din sud curmali. În regiunea de stepă și semideșert se recoltează iarba alfa, iar în munți pluta. Se cresc în special oi și capre, în nord și cornute mari, iar în extremitatea sudică a țării cămile. Pescuit intens. În regiunea Golfului Gabès se pescuiesc bureți. Este dezvoltată industria extractivă. Industria prelucrătoare este reprezentată în special prin mici întreprinderi ale industriei alimentare (mori, fabrici de ulei, de conserve, o fabrică de zahăr), fabrici textile, de ciment, chimice (superfosfați, acid sulfuric etc.) și o uzină metalurgică (la Menzel-Bourguiba). Se exportă ulei de măsline, vin și

alte produse agricole, fosforite etc., se importă în special produse alimentare (zahăr, ceai etc.), utilaj industrial şi combustibili. Principalii parteneri comerciali: Franţa, S.U.A., Italia, Marea Britanie. — *Istoric.* Teritoriul **T.** a fost locuit din timpuri străvechi de triburi berbere; începînd din sec. al XII-lea î.e.n., pe ţărmul nordic al Africii, în **T.**, s-au aşezat fenicienii, care au întemeiat colonii, dintre care un rol important l-a avut Cartagina. În urma războaielor cu Roma (264—146 î.e.n.), Cartagina a fost înfrîntă şi distrusă, iar teritoriul **T.** a devenit parte componentă a provinciei romane *Africa*. **T.** a fost cucerită succesiv de vandali (sec. al V-lea), de Imperiul bizantin (sec. al VI-lea), de arabi (sec. al VII-lea), care au inclus-o în califatul arab şi au stăpînit-o mai multe secole. Între 800 şi 909 a făcut parte din statul arab, independent de califul din Bagdad, condus de dinastia *Aglabizilor*, iar după aceasta din califatul *Fatimizilor*, din statul arabo-berber al *Almoravizilor*; în 1160 **T.** a intrat în componenţa statului teocratic al *Almohazilor*. Începînd din 1228, **T.** s-a aflat sub autoritatea dinastiei locale a *Hafsizilor*. În 1534 **T.** a fost cucerită de spanioli, iar în 1574 de turci, care au transformat-o într-o provincie a Imperiului otoman. Începînd din 1705, **T.** a fost condusă de dinastia de bei a Huseinizilor, care a întărit puterea centrală şi a înfăptuit o serie de reforme economice-administrative şi militare, punînd bazele statului tunisian independent sub suzeranitatea nominală a Turciei. În sec. al XIX-lea, în **T.** a pătruns capitalul financiar englez, francez şi italian. În 1881 colonialiştii francezi au ocupat **T.** şi au transformat-o în protectorat francez. În condiţiile ocupaţiei franceze s-au creat primele organizaţii naţionaliste, care au condus acţiunile antiimperialiste din anii 1906—1912 ale poporului tunisian. În 1920 a fost creat Partidul „Destur" (scindat în 1934 în partidele Noul Destur şi Vechiul Destur), ale cărui principale revendicări programatice au fost: guvern constituţional şi înlăturarea protectoratului francez. În 1920 a fost creată secţia tunisiană a Partidului Comunist Francez, pe baza căreia, în 1934, a fost întemeiat Partidul Comunist din Tunisia. În noiembrie 1942, **T.** a fost ocupată de trupele fasciste germane şi italiene, care au fost însă alungate, în mai 1943, de trupele anglo-franco-americane. Ca urmare a întăririi mişcării de eliberare naţională după cel de-al doilea război mondial, Franţa a fost nevoită să acorde **T.**, în 1956, independenţa. În alegerile pentru Adunarea Naţională Constituantă din 1956, partidul Noul Destur a obţinut victoria, iar liderul acestuia Habib Burghiba, a format primul guvern naţional al **T.** În 1957 **T.** a fost proclamată republică. Şeful statului şi al guvernului este preşedintele, ales pe termen de cinci ani. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională, aleasă pe termen de cinci ani. **T.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul socialist desturian, partid de guvernămînt; Partidul Comunist din Tunisia activează din 1963 în ilegalitate.

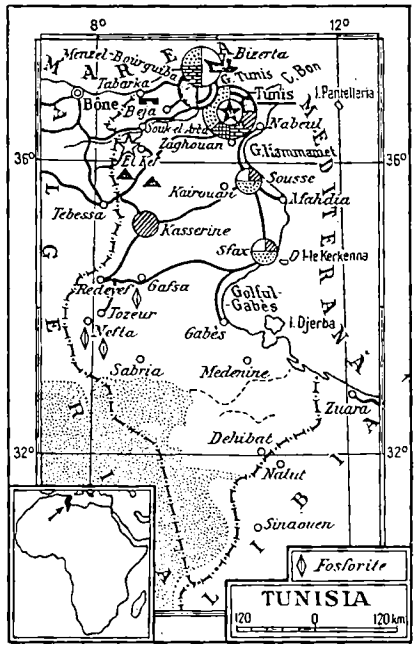

Tupac Amaru, numele a doi conducători de răscoale ale indienilor (amerindienilor) din Peru. *T.A.I* a condus răscoala incaşilor din Peru (1571) împotriva dominaţiei spaniole; prins prin vicleşug, a fost ucis la Cuzco. *T.A. al II-lea (Jose Gabriel Condorcanqui)* (c. 1740—1781) a condus cea mai puternică răscoală a incaşilor din Peru (1780—1781). După lupte crîncene, în care au pierit peste 80 000 de oameni, răscoala indienilor a fost înfrîntă de armata spaniolă, iar *T.A. al II-lea* a fost prins prin trădare şi ucis de spanioli.

Tupolev, Andrei Nikolaevici (n. 1888), inginer constructor de avioane sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A proiectat şi a condus lucrările de construcţie a numeroase avioane, printre care „Maxim Gorki", cel mai mare avion la data aceea (1933), ANT-25, TU-104, TU-114, avioane de bombardament etc. În lucrările sale teoretice, continuînd opera lui N.E. Jukovski, a dezvoltat calculul aerodinamic al avionului, teoria calculului de rezistenţă a avionului etc. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. şi al Premiului Lenin.

tură (tugră), emblema sultanului otoman, cuprinzînd monograma lui, care se punea pe acte pentru a le da putere de lege şi pe monede.

Tura, Cosimo (c. 1430—1495), pictor italian, întemeietorul şcolii din Ferrara. Format sub influenţa lui Donatello, Mantegna şi Piero della Francesca, a executat tablouri cu teme biblice în care preocuparea rinascentistă pentru perspective savante şi arhitecturi antice complicate se îmbină cu caracterele picturii gotice. Opera sa se caracterizează prin personaje robuste, cu figuri expresive şi încor-

date, printr-un desen riguros şi aspru şi prin coloritul puternic şi rece („Bunavestire", „Sfîntul Gheorghe şi balaurul", aflate în Domul din Ferrara). **T.** a executat şi numeroase cartoane pentru gravuri.

turalíu (tugralíu), monedă turcească de aur, bătută la Cairo, care a circulat în ţările române în sec. XVIII—XIX. Numele vine de la emblema sultanului (tura, tugra).

Turan, depresiune în nord-vestul Asiei Centrale Sovietice şi în sud-vestul Kazahstanului, cuprinsă între munţii Kopet-Dag, Marea Caspică, colinele Mugodjari şi poalele munţilor Tian-Şan şi Pamiro-Alai. Peisaj de semideşerturi şi deşerturi argiloase şi nisipoase (Kîzîlkum şi Karakum). Altitudinea maximă: 900 m. Climă subtropicală continentală uscată. Formaţii vegetale de semideşert şi deşert argilos.

turánice, denumire sub care mai sînt cunoscute în istorie popoarele turce şi uraloaltaice. Numele vine de la regiunea Turan din Asia Centrală, în care au trăit sau de unde au migrat aceste popoare. În prezent denumirea este abandonată, fiind imprecisă.

turáţie (FIZ., TEHN.), număr de rotaţii ale unui corp în jurul unei axe, efectuate în unitatea de timp; se raportează de obicei la secundă sau la minut. — *T. critică*, turaţie egală cu frecvenţa proprie de vibraţie a unui organ de maşină; în cazul cînd **t.** de regim devine egală cu *t.c.*, se produce fenomenul de rezonanţă.

turbáre (MED., MED. VET.), boală infectocontagioasă comună omului şi animalelor, provocată de virusul rabic cu afinitate pentru sistemul nervos. Transmisă prin saliva animalului, de la locul unei muşcături, boala începe după o incubaţie care variază de la 10 zile la un an, cu cefalee, nelinişte, febră, după care urmează faza de agitaţie motorie, de accese de furie, convulsii, crampe musculare puternice, salivaţie, hidrofobie şi se sfîrşeşte prin paralizie şi moarte. Pasteur, între anii 1881 şi 1889, a reuşit să prepare primul vaccin eficace contra **t.** Vaccinarea antirabică este obligatorie şi este cu atît mai sigură, cu cît se face mai repede după muşcătura animalului turbat sau suspectat, iar pentru muşcăturile situate aproape de cap trebuie începută imediat. La animale, **t.** se întîlneşte mai ales la carnivorele domestice şi sălbatice, care o transmit prin muşcături sau zgîrieturi la alte animale şi la om. **T.** se previne prin vaccinarea preventivă a ciinilor, stîrpirea ciinilor vagabonzi şi a carnivorelor sălbatice (lupi, vulpi). Sin. *rabie*.

túrbă (PETROGR.) rocă sedimentară recentă, formată în mlaştinile neaerisite şi constituită în cea mai mare parte din resturi de plante cu structura vegetală, în general conservată, care au suferit un proces de transformare fizico-chimică *(turbificare)*, îmbogăţindu-se astfel în carbon. În compoziţia chimică a **t.** uscate intră 40—60% *C*, 28—40% *O*, 4—7% *H*. În stare naturală, **t.** conţine 70—95% apă. Este utilizată local drept combustibil inferior, avînd o putere calorică de 2 000—5 000 de calorii, precum şi în alte scopuri, ca material izolant în construcţii, îngrăşămînt agricol etc. Cele mai mari rezerve de **t.** din lume se găsesc în U.R.S.S., care deţine 80% din rezervele mondiale. În Republica Socialistă România se găsesc zăcăminte de **t.** la Poiana Stampei (lîngă Vatra Dornei), Mîndra (lîngă Făgăraş), Miercurea-Ciuc, Dersca (lîngă Dorohoi) etc.

turbărie, mlaştină în care s-a acumulat un strat de turbă.

turbelariáte (ZOOL.), clasă de viermi cu corpul moale şi lat, de dimensiuni mici, oval sau alungit, cu tegumentul acoperit cu cili vibratili (ex. planaria).

turbidimétru (FIZ.), instrument pentru compararea transparenţei unui mediu dispers cu transparenţa unei probe-etalon, în scopul determinării, de exemplu, a concentraţiei unui component dintr-o soluţie.

turbiditáte (lat. *turbidus* „tulbure") **1.** (HIDROL.) Concentraţia de particule solide în suspensie în apa rîurilor şi a lacurilor. De obicei se exprimă în grame la m^3 de apă. **2.** (FIZ.) Proprietate a unui mediu dispers (suspensie, emulsie etc.) de a împrăştia lumina, datorită fluctuaţiilor de densitate sau prezenţei particulelor străine.

turbínă 1. (MAŞ.) Maşină de forţă (motor), compusă dintr-o carcasă, dintr-un rotor solidarizat cu un arbore şi dintr-un stator. Statorul este alcătuit dintr-una sau din mai multe coroane inelare de ajutaje sau de palete fixe directoare (uneori dintr-un singur ajutaj sau injector). Rotorul este constituit dintr-unul sau din mai multe discuri cu palete ori cu cupe montate pe un arbore sau dintr-un tambur (ori butuc) prevăzut fie cu mai multe coroane cu palete, fie cu pale. Coroanele de ajutaje (sau de palete fixe) ale statorului alternează cu coroanele de palete ale rotorului. O coroană de ajutaje (sau de palete fixe) şi coroana următoare de palete de pe rotor formează *o treaptă (un etaj) de presiune*. Energia potenţială a fluidului (agentul motor) care circulă prin **t.** este transformată în energie cinetică fie numai în ajutaje sau în paletele fixe ale statorului *(t. cu acţiune)*, fie în ajutaje sau în paletele statorului şi în paletele rotorului *(t. cu reacţiune)*. Energia cinetică este trans-

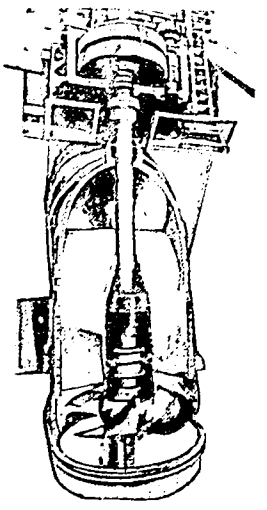

Turbină hidraulică

formată apoi în energia mecanică a rotorului, care capătă o mișcare de rotație. După felul agentului motor se deosebesc: *t. hidraulice*, *t. cu gaze* și *t. cu abur*. *T. hidraulice* folosesc ca agent motor apa și pot fi: *cu acțiune* (de tip Pelton), la care rotorul este prevăzut cu cupe și care funcționează la căderi de apă mari cu debite relativ mici (viteza de rotație fiind redusă); *cu reacțiune* (de tip Francis, avînd paletele rotorului fixe, sau de tip Kaplan, avînd paletele rotorului cu înclinare reglabilă în timpul funcționării), care lucrează la căderi de apă cu debite mari (turația rotorului ajungînd la 1 000 rot/min). *T. cu gaze* folosesc ca agent motor gazele rezultate din arderea unui combustibil într-o instalație (motor cu ardere internă, focarul unui cazan de abur etc.) care face parte din instalația generală a **t.** Acestea pot fi cu circuit deschis sau închis și fără recuperarea sau cu recuperarea (de ex. prin termificare) căldurii evacuate în cursul procesului. *T. cu abur* folosesc ca agent motor aburul, produs în mod obișnuit în cazane de abur sau, mai recent, în schimbătoarele de căldură ale reactoarelor nucleare. *T. cu abur* pot fi: *cu condensație*, la care aburul este evacuat după utilizare într-un condensator; *cu contrapresiune*, la care aburul uzat este folosit pentru încălzire; *cu condensație și prize reglabile (cu prelevare de abur)*, la care o parte din aburul utilizat este scos dintr-o treaptă intermediară și folosit pentru încălzire; *cu o singură treaptă de presiune* (ex. **t.** de tip Laval); *cu mai multe trepte de presiune*. **T.** mai pot fi: *axiale*, la care agentul motor parcurge un drum paralel cu arborele rotorului (ex. **t.** de tip Jonval), și *radiale*, la care agentul motor circulă dinspre arbore spre periferie (*centrifuge*, ex. **t.** tip Ljungstrom) sau dinspre periferie spre arbore (*centripete*, ex. **t.** tip Francis). **2.** (EXPL. PETR.) *Turbină de foraj*, turbină de construcție specială care se introduce în gaura de sondă, la capătul inferior al garniturii de prăjini de foraj, pentru antrenarea sapei; este acționată de noroiul de foraj, care este pompat sub presiune, de la suprafață, prin interiorul prăjinilor de foraj. *T. de f.* este alcătuită dintr-un mare număr de trepte (pînă la 250), fiecare treaptă fiind formată dintr-un element fix (statorul) și un element mobil (rotorul); elementele fixe sînt solidare cu corpul turbinei (legat de garnitura de prăjini de foraj), iar elementele mobile sînt solidare cu axul turbinei, la care este atașată sapa de foraj. Se mai numește *turbofor*, *turbobur*.

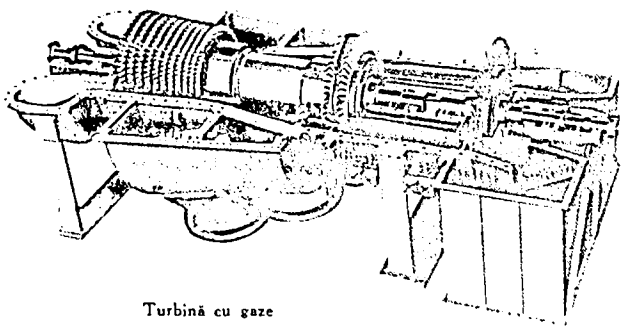

Turbină cu gaze

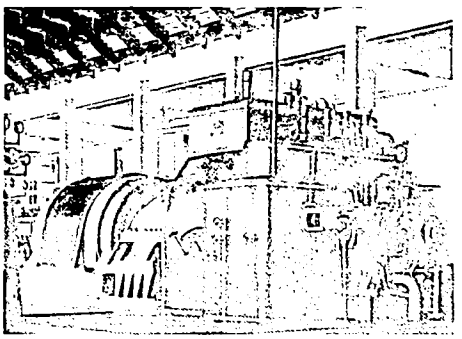

Turbogenerator

turbión v. vîrtej.

turbocompresór (MAȘ.), compresor format dintr-un stator și dintr-un rotor prevăzute cu palete, în care un fluid gazos se comprimă la o presiune mai mare de 2,5 at și de obicei în trepte. **T.** pot fi *axiale* sau *radiale*, în funcție de direcția de circulație a fluidului, și sînt folosite la transportul și la comprimarea gazelor în diferite domenii ale industriei (metalurgică, chimică, minieră ș.a.), la turbinele cu gaze etc.

turbogenerátor (ELT.), generator electric, în general sincron trifazat, construit pentru a fi acționat de o turbină cu abur. **T.** sînt mașinile cele mai frecvent utilizate pentru producerea energiei electromagnetice în centralele electrice. Se construiesc **t.** cu puteri nominale pînă la 100—250 MW, iar în prezent se manifestă tendința de a se introduce unități cu puteri de 500 MW și chiar mai mari.

turbopómpă (MAȘ.), agregat sau instalație formată dintr-o pompă și o turbină de acționare; este folosită pentru asigurarea unor debite de pompare mari (ex. la alimentarea cazanelor de abur).

turbopropulsór (AV.), motor termic asemănător din punct de vedere constructiv cu turboreactorul, dar care este echipat și cu elice (antrenată de turbina cu gaze) și la care forța de propulsie se realizează datorită elicei și efectului de reacțiune provocat de evacuarea jetului de gaze de ardere. Energia produsă de turbina cu gaze a **t.** este folosită atît pentru antrenarea compresorului, cît și pentru antrenarea elicei. **T.** sînt folosite la avioanele destinate să parcurgă distanțe mari de zbor cu viteze moderate (subsonice); prezintă avantajul tracțiunii reactive la viteze mari și al tracțiunii cu elice la viteze moderate și la decolare.

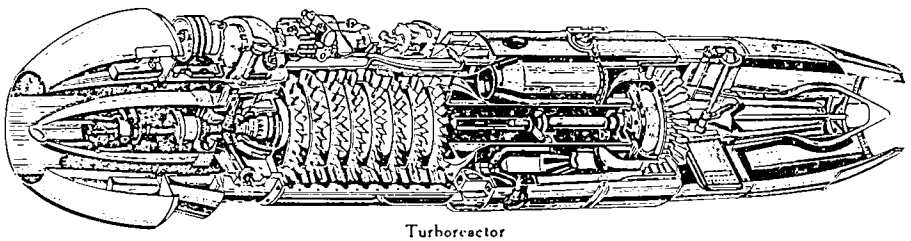

Turboreactor

turboreactór (AV.), r e a c t o r echipat cu un compresor (centrifugal sau axial) care comprimă aerul atmosferic şi îl trimite sub presiune în camera de ardere. Energia produsă de turbina cu gaze a **t.** este folosită exclusiv pentru antrenarea compresorului, iar forţa de propulsie se realizează datorită efectului de reacţiune provocat de evacuarea jetului de gaze de ardere cu viteză mare prin efuzor. **T.** sînt folosite la avioanele supersonice.

turbosuflántă (MAŞ.) v. **suflantă cu rotor.**

turboventilatór (MAŞ.), agregat format dintr-un ventilator şi o turbină de acţionare, folosit pentru obţinerea ventilaţiei forţate, pentru realizarea tirajului forţat la locomotive sau la diferite instalaţii etc.

túrca (v. sl. *turu* „zimbru"), denumirea jocului teatral popular românesc c a p r a, *brezaia* sau *cerbul*. **T.** provine dintr-o străveche pantomimă rituală de origini arhaice, care aparţine patrimoniului mitologic comun de datini folclorice din aria europeană.

Turcia, stat în Orientul Apropiat, înglobînd Asia Mică, o parte din Podişul Armeniei şi extremitatea estică a Peninsulei Balcanice, despărţite prin strîmtorile Bosfor-Dardanele şi Marea Marmara. Este situată între Grecia, R.P. Bulgaria, U.R.S.S., Iran, Irak, Siria, Marea Mediterană, Marea Egee şi Marea Neagră. Suprafaţa: 780 576 km², din care Turcia europeană 23 623 km². Populaţia: 31 391 210 loc. (1965), formată din turci; există mici grupuri minoritare de kurzi, armeni, greci şi arabi. Capitala: *Ankara*. Alte oraşe: Istanbul (cel mai mare oraş al ţării), Izmir, Adana, Bursa, Eskişehir. Limba de stat: turca. Partea centrală a ţării este ocupată de Podişul Anatoliei, cu altitudini variind între 800 şi 1 500 m, încadrat de lanţuri muntoase arcuite: Munţii Pontici în nord şi munţii Taurus şi Antitaurus în sud. Spre vest podişul se prelungeşte cu culmi muntoase paralele (care ating 2 500 m altitudine), iar în est se uneşte cu Podişul Armeniei, înalt, cu aspect muntos, fragmentat de depresiuni (cîmpia Araratului, depresiunea în care s-a format lacul Van ş.a.), deasupra cărora se ridică conurile unor vulcani stinşi (ex. Ararat, 5 156 m). Îngustele cîmpii litorale comunică cu interiorul podişului prin văile adînci sculptate în Munţii Pontici şi Taurus. În partea europeană se întinde podişul vălurit al Traciei orientale. Climă subtropicală, cu vară secetoasă; în podiş, clima are un caracter continental pronunţat. Principalele rîuri: în sud-est cursul superior al fluviilor Tigru şi Eufrat, în Asia Mică Kîzîl-Irmak, Sakaria şi Büyük Menderes, în partea europeană cursul inferior al Mariţei. Numeroase lacuri. Predomină vegetaţia de stepă şi de semipustiu, în zonele litorale apar formaţii mediteraneene, iar în unele regiuni muntoase păduri. Zăcăminte de cărbuni (în bazinul Eregli-Zonguldak), minereu de fier, de mercur, de cupru, de molibden, de mangan, de crom (pentru care **T.** ocupă un loc important în lume), petrol, fosfaţi. Este o ţară agrară, cu o industrie în curs de dezvoltare, în care sectorul de stat deţine o pondere importantă. 70% din terenul agricol aparţine moşierilor şi burgheziei săteşti; peste 2/3 din ţărani iau pămînt în arendă sau se angajează ca muncitori agricoli. Se cultivă cereale (în special grîu şi orz, apoi secară, ovăz, mei, orez), leguminoase, tutun (**T.** fiind printre marile producătoare de tutun de calitate superioară), bumbac, sfeclă de zahăr, mac (pentru opiu), ceai ş.a. În zonele litorale este dezvoltată viticultura, cultura smochinului, a măslinului, a plantelor citrice şi a altor pomi fructiferi. În nord-est se recoltează fistic. Creşterea animalelor se practică în special pe păşunile din partea răsăriteană a **T.** Se cresc oi, capre (dintre care circa 1/4 capre de angora), bovine, bivoli, măgari, cai; şeptelul numără circa 70 milioane de capete. În zona litorală este dezvoltat pescuitul. Principalele ramuri industriale sînt industria extractivă, metalurgică (Karabük, Eregli), tutunului (cu mari întreprinderi la Istanbul, Izmir, Samsun şi Trabzon), constructoare de maşini (vagoane, asamblare de maşini şi tractoare, maşini textile, electromotoare, construcţii navale), textilă, alimentară (morărit, zahăr, ulei) etc. În 1962 a fost adoptat un plan de dezvoltare economică pentru o perioadă de cinci ani. Se exportă tutun, fructe, bumbac, vite, piei, minereu de crom, de mangan, de cupru; se importă produse petroliere, maşini şi utilaje etc. Principalii parteneri comerciali sînt S.U.A., R.F.G., Marea Britanie, Italia, Franţa. — *Istoric.* La sfîrşitul secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea, uniunea turcilor oguzi din tribul kaia, condusă de emirul O s m a n (după numele căruia turcii-oguzi s-au numit *osmanlîi* sau *otomani*), a cucerit posesiunile Imperiului bizantin din nord-vestul Asiei Mici, punînd bazele statului otoman cu capitala la Brusa (Bursa). Profitînd de fărîmiţarea emiratelor seldgiucide, precum şi de slăbiciunea Imperiului bizantin, turcii au supus, sub emirul Orhan (1326—1359),

întreaga Asie Mică şi au ocupat cetatea Gallipoli în Peninsula Balcanică. În timpul sultanului Murad I (1360—1389), turcii au început campaniile de cuceriri în Europa. În această perioadă a avut loc şi prima incursiune otomană în Ţara Românească (1369). După ce au ocupat Tracia cu Adrianopol (Edirne), unde şi-au aşezat capitala, au înfrînt oştile feudalilor balcanici pe riul Mariţa (1371) şi la *Kossovopolje* (1389), iar în timpul domniei lui Baiazid I Fulgerul (1389—1402) au cucerit Macedonia, ţaratele bulgare de la Tîrnovo şi Vidin, ajungînd pînă la Dunăre. Succesele militare fulgerătoare ale turcilor se datorau unei excelente organizări militare, derivată din caracterul militar al feudalismului otoman. Ofensiva otomană în Europa a fost oprită temporar de înfrîngerea suferită în 1402 de armata otomană din partea lui Timur Lenk la Angora (Ankara), de luptele interne purtate între urmaşii lui Baiazid I pentru tron (în care au intervenit Mircea cel Bătrîn şi Ştefan Lazarevici), de răscoalele bulgarilor de la Vidin (1403) şi Provadia (1412) şi de mişcarea populară antifeudală din Asia Mică şi Peninsula Balcanică (1415—1418). După restabilirea autorităţii unui singur sultan, turcii au reluat campaniile de cuceriri, conduse de sultanii Murad al II-lea (1421—1451), Mahomed al II-lea (1451—1481) şi Baiazid al II-lea (1481—1512), terminînd, în prima jumătate a sec. al XV-lea, supunerea emiratelor din Anatolia. Lupta eroică a popoarelor balcanice şi a poporului român, în care s-au afirmat conducători ca Iancu de Hunedoara, Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare, Skanderbeg ş.a. împotriva Imperiului otoman a avut meritul de a întîrzia cu aproape un secol înaintarea turcilor în Europa. Cu toată eroica împotrivire a popoarelor balcanice şi a ţărilor române, turcii au reuşit să cotropească întreaga Grecie, Serbia, Bosnia, Herţegovina şi Albania; ţările române au fost nevoite să accepte suzeranitatea Imperiului otoman. Cucerind Constantinopolul în 1453, turcii au pus capăt existenţei Imperiului bizantin; prin stăpînirea Constantinopolului (pe care l-au denumit Istanbul) şi a strîmtorilor Bosfor şi Dardanele, prin cucerirea Caffei (1475), a Chiliei şi a Cetăţii Albe (1484) şi prin impunerea suzeranităţii asupra hanatului Crimeii (1475), Marea Neagră s-a transformat într-un „lac turcesc". În prima jumătate a sec. al XVI-lea, sub domnia sultanilor Selim I (1512—1520) şi Soliman I Magnificul (1520—1566), turcii au reînceput cuceririle teritoriale. În Europa au ocupat, după luarea Belgradului (1521) şi înfrîngerea oastei maghiare la Mohács (1526), Ungaria centrală şi apoi au asediat Viena (1529); în Asia au ocupat Kurdistanul, Mesopotamia (1514—1534), Siria, Palestina (1516) şi Hedjazul (1517), iar în Africa Egiptul (1517) şi între 1520 şi 1574 Libia, Tripolitania, Tunisia şi Algeria. În aceeaşi perioadă, ţările române au fost incluse în sistemul politic şi economic al Imperiului otoman, fără a fi însă transformate în paşalîc. Imperiul otoman a devenit astfel, în sec. al XVI-lea, unul dintre cele mai întinse şi mai puternice state ale lumii medievale. În sec. al XVII-lea are loc slăbirea puterii centrale şi a aparatului militar şi administrativ a **T.**, din cauza înfrîngerilor suferite în războaie, a marilor cheltuieli militare, a înapoierii tot mai pronunţate a economiei **T.**, bazată nu pe activităţi productive, ci pe spolierea ţărilor supuse şi dependente. O încercare de a opri decăderea imperiului au făcut-o vizirii din familia Köprülü, în timpul cărora turcii au reluat ofensiva în Europa. Dar după aceasta, epuizat, Imperiul otoman a cunoscut, mai ales după asediul nereuşit al Vienei (1683), înfrîngeri serioase din partea Austriei şi Rusiei. În urma războaielor austro-turce şi ruso-turce şi în urma păcilor de la *Karlowitz* (1698—1699), *Passarowitz* (1718) şi *Kuciuk-Kainargi* (1774), Imperiul otoman a înregistrat mari pierderi teritoriale. Înfrîngerile militare suferite în sec. al XIX-lea din partea Rusiei au agravat şi mai mult criza Imperiului otoman, creînd condiţii prielnice pentru intensificarea luptei de eliberare a popoarelor asuprite. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, Algeria şi Tunisia au devenit state de facto independente, iar guvernatorul Egiptului, Mehmet Ali (1805—1849), a purtat două războaie împotriva sultanului pentru cucerirea independenţei. În 1815 Serbia a devenit principat autonom, iar în 1822, un an după declanşarea răscoalei antiotomane, Grecia şi-a proclamat independenţa. Criza Imperiului otoman şi destrămarea sa teritorială au generat noi şi puternice rivalităţi şi contradicţii între marile puteri europene (Rusia, Austria, Anglia, Franţa), interesate

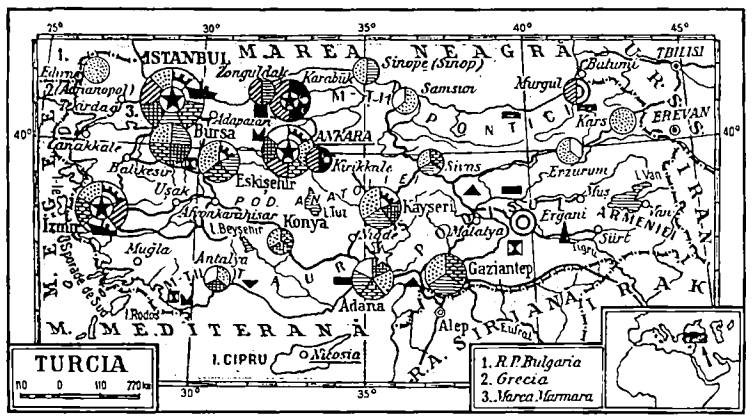

în acapararea de teritorii sau zone de influență; acestea au dus la izbucnirea războiului Crimeii (1853–1856). După război, criza politică internă s-a accentuat, în ciuda faptului că T. s-a numărat printre țările învingătoare în război. În 1876 au izbucnit mari răscoale antiotomane în Bulgaria, Serbia, Muntenegru, Bosnia și Herțegovina. România și-a proclamat la 9 mai 1877 independența de stat și a participat, alături de Rusia, la războiul împotriva Turciei din 1877–1878. În urma războiului, terminat cu înfrîngerea Imperiului otoman, acesta a fost nevoit să recunoască independența României, Serbiei și Muntenegrului și să acorde Bulgariei autonomia. În viața politică internă, sec. al XIX-lea se caracterizează prin încercările autorității centrale de stat de a stăvili procesul de descompunere a Imperiului otoman. În cadrul acestor încercări se înscrie activitatea reformatoare dusă în timpul lui Selim al III-lea (1789–1807) și Mahmud al II-lea (1808–1839) și mai ales reformele moderate din deceniile 4–8 ale sec. al XIX-lea, perioadă cunoscută în istorie sub denumirea de tanzimat. Secolul al XIX-lea se caracterizează și prin accentuarea pătrunderii capitalului străin în economia **T.**, mai ales a celui francez, englez, german și rus, care se bucura de mari privilegii prin regimul capitulațiilor. În condițiile creșterii burgheziei naționale și ale accentuării dependenței **T.** de capital străin, a luat naștere o largă mișcare socială, „mișcarea junilor turci", care urmărea, în esență, modernizarea vieții politice și economice a **T.**, îngrădirea puterii absolute a sultanului prin instituirea parlamentului, lichidarea privilegiilor capitalului străin și adoptarea unor reforme menite să faciliteze dezvoltarea capitalismului în **T.** În urma unei lovituri de stat (iunie 1908) organizate de „junii turci" cu sprijinul trupelor din Macedonia, a fost restabilită Constituția, promulgată în 1876 și abrogată în 1878, și convocat parlamentul. „Junii turci" au continuat politica de represiuni naționale, împotriva căreia s-au ridicat puternice mișcări de eliberare națională; în 1908 Bulgaria și în 1912 Albania și-au proclamat independența; după războaiele balcanice (1912–1913) **T.** mai stăpînea în Europa doar orașele Istanbul și Edirne. În urma războiului italo-turc (1911–1912), Italia a ocupat Tripolitania și Cirenaica. În cursul primului război mondial, **T.** a participat de partea puterilor centrale. **T.** a pierdut Egiptul (pe care, începînd din timpul guvernatorului Mehmet Ali, și mai ales din 1882, nu-l mai stăpînea decît nominal), Irakul, Iordania, Palestina, Siria etc., care au fost ocupate de trupele engleze și franceze. În afara acestora, potrivit tratatului de pace de la Sèvres (1920), Smirna (Izmir), teritoriile înconjurătoare și malul european al Dardanelelor erau atribuite Greciei. În 1919–1922 a avut loc războiul greco-turc, în cursul căruia Grecia a fost ajutată de Anglia. În aceste condiții, poporul turc a început, sub conducerea lui Kemal Atatürk, războiul de eliberare națională, cunoscut sub numele de „revoluția kemalistă", terminată prin victoria în războiul greco-turc, prin izgonirea sultanului (1922), proclamarea republicii (1923) și abolirea instituției califatului (1924). În timpul luptei pentru independență și dezvoltarea democratică a **T.**, a fost creat în 1920 Partidul Comunist din **T.**, care a intrat din 1923 în ilegalitate. Prin tratatul de pace de la Lausanne (1923) erau anulate prevederile tratatului de la Sèvres din 1920; reprimînd Izmirul cu teritoriile înconjurătoare și malul european al Dardanelelor, **T.** capătă configurația teritorială de astăzi. În perioada 1923–1938, din inițiativa lui Kemal Atatürk, președinte al republicii, au fost înfăptuite o serie de reforme în vederea modernizării statului turc: adoptarea primei constituții republicane a țării, lichidarea regimului capitulațiilor, desființarea titlurilor nobiliare, a judecătoriilor religioase (șariatele), închiderea școlilor clericale (medresele), introducerea alfabetului latin în locul celui arab, despărțirea bisericii de stat ș.a.; aceste reforme au contribuit la îngrădirea capitalului străin, la încurajarea inițiativei particulare; guvernul a urmat o politică de construire a unor întreprinderi industriale din fondurile statului. În politica externă, avînd la bază principiile lui Atatürk („Pace în țară, pace în lumea întreagă"), **T.** a promovat o politică de neutralitate și de relații de prietenie cu toate țările, în special cu cele vecine. După moartea lui Kemal Atatürk, Ismet Inönü a devenit președintele **T.** (1938–1950). În această perioadă se intensifică pătrunderea capitalului străin în **T.** În ajunul celui de-al doilea război mondial, **T.**, păstrînd legăturile tradiționale cu Anglia și Franța, s-a apropiat de Germania, încheind cu aceasta, în 1941, un tratat prin care Germania s-a asigurat de neutralitatea **T.** în cazul pătrunderii trupelor germane în sud-estul Europei. În condițiile zdrobirii coaliției statelor fasciste, **T.** a declarat la 23 februarie 1945 război Germaniei și Japoniei. În 1952 **T.** a intrat în N.A.T.O., în 1955 în C.E.N.T.O., iar în 1963 a devenit membru asociat al „Pieței comune". O lungă perioadă, **T.** a promovat o politică de fidelitate față de blocurile militare din care face parte și astăzi. La 27 mai 1960, guvernul **T.** a fost răsturnat de un grup de ofițeri. În ultimii ani, în viața politică a **T.** au fost luate unele măsuri care se înscriu pe linia principiilor lui Atatürk. **T.** este o republică. Șeful statului este președintele. Puterea legislativă este exercitată de către Marea Adunare Națională (Marele Medjilis Național), formată din două camere: Senatul și Adunarea Națională. **T.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România. Partide politice: Partidul dreptății; Partidul republican popular; Partidul republican național-țărănesc; Partidul muncitoresc turc; Partidul național; Partidul noii Turcii.

túrcice, *limbi* ~, familie de limbi înrudite, probabil, cu limbile mongolice şi tunguze, vorbită pe un teritoriu vast, din Europa sud-estică pînă în Siberia şi în China. Printre ele se numără turca (osmanlîe), azerbaidjana, diferitele limbi tătare, başkira, kazaha, kirghiza, turkmena, uzbeca etc. Unele *l.t.*, ca protobulgara (limba vechilor bulgari), pecenega, cumana, nu se mai vorbesc.

Turcoaia, comună în raionul Măcin, reg. Dobrogea, situată în apropiere de culmea Iacob Deal. 3 780 loc. (1965). Exploatări de granit.

turcoáză (fr. *turquoise*, de la *Turquie* „Turcia"; MINER.), fosfat natural hidratat de aluminiu şi cupru, cristalizat în sistemul triclinic; are culoarea verde şi este netransparent. Este o piatră de podoabă semipreţioasă, cunoscută încă din antichitate. Cele mai importante zăcăminte de **t.** se găsesc în peninsula Sinai, Iran, Turkestan şi în America de Nord.

Turda, oraş regional în reg. Cluj, reşedinţă de raion, situat pe valea Arieşului. 69 300 loc. (1965), cu localităţile subordonate. Industrie a materialelor de construcţii (ciment, prefabricate din beton, materiale refractare), a sticlei, porţelanului şi faianţei (geamuri, materiale electroceramice), chimică (sodă caustică, clor, acid clorhidric, mase plastice, insecticide etc.), alimentară, metalurgică, reparaţii metalice. Termocentrală. Staţiune balneară: lacuri cu ape cloruro-sodice slab bicarbonatate. Numeroase monumente de arhitectură: palatul voievodal, azi muzeu raional, edificiu gotic (sec. al XV-lea), „biserica mare", în stil gotic, cu interiorul transformat în stil baroc (sec. al XV-lea şi al XVIII-lea), biserica reformată, de asemenea gotică (sec. al XV-lea) ş.a. — *Istoric.* Aşezare dacică, iar în timpul stăpînirii romane oraş (P o t a i s s a). Din sec. IX—X, cetatea **T.**, construită în legătură cu exploatarea sării de la Ocna Turzii, s-a dezvoltat, căpătînd la începutul sec. al XVI-lea un caracter urban. La **T.** s-au întrunit de multe ori adunările obşteşti nobiliare sau congregaţiile Transilvaniei şi tot aici a fost reînnoit, în repetate rînduri, *Unio trium nationum.* În martie 1542, la **T.** s-a întrunit dieta care a hotărît organizarea principatului autonom al Transilvaniei. A fost reşedinţa comitatului şi apoi a judeţului **T.** Pe cîmpia din apropierea oraşului a fost ucis mişeleşte, în 1601, *Mihai Viteazul.* — *Raionul T.*, cu 83 530 loc. (1965). Exploatări de calcar. Industrie metalurgică (Cîmpia Turzii), a materialelor de construcţie (Turda, Ghiriş), de prelucrare a lemnului (Valea Ierii). Cultura cerealelor, creşterea animalelor, legumicultură.

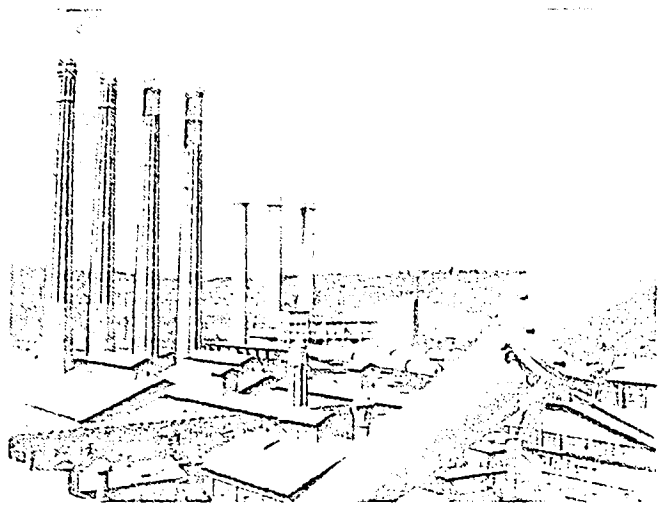

Turda. Fabrica de ciment

Turé, Ahmed Séku (n. 1922), om politic guinean, preşedinte şi prim-ministru al Republicii Guineea de la proclamarea ei (1958), secretar general al Partidului democrat din Guineea (din 1952). A fost unul dintre întemeietorii Uniunii generale a muncitorilor din Africa neagră (1957).

turélă (fr. *tour* „turn"; MILIT.), locaş blindat, în formă de turn mic acoperit cu o cupolă, care adăposteşte, de regulă, un tun. **T.**, învîrtindu-se în jurul axei sale, permite tragerea în toate direcţiile. Se foloseşte la tancuri, pe nave de luptă, la cazemate şi la unele avioane.

Turenne /*türén*/, Henri de La Tour d'Auvergne (1611—1675), mareşal al Franţei, unul dintre cei mai remarcabili comandanţi de oşti ai vremii sale. A participat la războiul de 30 de ani (1618—1648), la războiul franco-spaniol (1648—1659) şi la războiul împotriva Olandei şi Imperiului romano-german (1672—1678), obţinînd numeroase victorii. A murit în lupta de la Sasbach (iulie 1675).

turgescénţă (lat. *turgens, -tis* „umflat") **1.** (MED.) Stare a unui ţesut constînd din umflarea locală a acestuia datorită acumulării de lichide (sînge, limfă), care nu se elimină în mod normal. Se produce în urma unui obstacol pe traiectul vaselor sanguine sau limfatice. Regiunea turgescentă este întinsă şi elastică. **2.** (BOT.) Stare de umflare a celulei vegetale, datorită apei care a pătruns în interiorul ei. **T.** condiţionează starea fizică normală a plantei; ea creează rigiditatea şi elasticitatea acesteia.

Turgheniev, Ivan Sergheevici (1818—1883), scriitor rus, reprezentant de frunte al realismului critic în literatura mondială. **T.** a debutat sub influenţa romantismului. Talent viguros, **T.** s-a impus prin votumul „Povestirile unui vînător" (1852), în care, folosind procedeul însăilării unor episoade disparate, a zugrăvit

multilateral și în culori de adîncă veridicitate tabloul satului rus, condamnînd iobăgia și pe susținătorii rînduielilor ei. Au urmat cîteva nuvele și piese de teatru, remarcabile mai ales prin finețea analizei psihologice. Activitatea de romancier a lui **T.** a început și s-a desfășurat într-una dintre cele mai frămîntate epoci din istoria Rusiei, cînd valul ideologiei democrat-revoluționare ridicat împotriva autocrației și feudalismului creștea impetuos. Preluînd tradiția lui Pușkin, Gogol și Lermontov, **T.** a creat romane sociale și psihologice, realizînd cuprinzătoare tablouri realiste ale vieții din Rusia epocii sale. Problematica socială, filozofică și etică, dezbaterile ideologice și frămîntările timpului și-au găsit un profund și amplu ecou în romanele sale, **T.** înscriind în literatura rusă o galerie de tipuri memorabile, în primul rînd din rîndurile intelectualității. Rudin, eroul romanului cu același nume (1856), personalitate generoasă, dar înăbușită de cadrul strîmt al epocii, este unul dintre acei nobili și originali „oameni de prisos" care populează caracteriologic literatura rusă. Romanul „În ajun" (1859) pune însă, în schimb, în centrul său figura revoluționarului autentic, inflexibil, întruchipat în persoana bulgarului Insarov, ale cărui calități morale și-au găsit uneori sursa în înseși năzuințele scriitorului (necrologul entuziast închinat lui Gogol i-a atras dizgrația, o scurtă detențiune și exilul). Capodopera sa, „Părinți și copii" (1862), dezbate tema conflictului dintre nobilime și generația tinerilor intelectuali, raznocinții revoluționari, reprezentată de Bazarov. Deși victoria morală e atribuită acestuia din urmă, romanul nu lasă să se întrevadă perspectivele fructificării ei practice în viitor, reflectînd concepția scriitorului, tributară în acel timp unor vederi liberale. Romanul „Destelenire" (1876), închinat mișcării revoluționare a narodnicilor, dezvăluie, cu o vădită notă melancolică și pesimistă, caracterul iluzoriu și prin acesta tragic al idealurilor acesteia. „Poemele în proză" (1882) vădesc filonul de prospețime și de poezie al talentului său. În ultimii ani ai vieții a mai scris o serie de nuvele, pătrunse uneori de un intens, cald și romantic fior liric („Apele primăverii"). Scrierile sale își valorifică problematica majoră și grava tensiune a dezbaterii prin armonia compoziției și neobișnuita densitate a conținutului epic, măiestria descrierii,

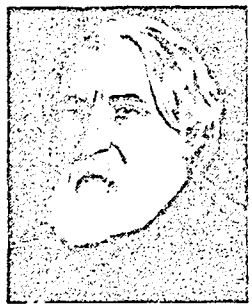

I. S. Turgheniev

farmecul captivant și pitoresc al narațiunii, precizia expresiei, echilibrul și concizia stilistică. Creația lui **T.** a însemnat o etapă importantă în dezvoltarea literaturii ruse. Ea a influențat de asemenea pe reprezentanți de seamă ai literaturii universale, ca: Maupassant, Galsworthy ș.a. Opera lui **T.** este tradusă în limba română.

túrgor (MED.), stare normală de ușoară tensiune în care se află țesutul subcutanat atunci cînd gradul imbibiției lui cu apă și elasticitatea sînt normale. La copii, examinarea **t.** are importanță pentru aprecierea stării de sănătate, deoarece în caz de deshidratare acesta este diminuat. De asemenea **t.** este diminuat la persoanele în vîrstă.

Turgot *[türgó]*, Anne Robert Jacques (1727—1781), economist și om de stat francez, reprezentant de seamă al fiziocraților. **T.** a observat în mod just că separarea producătorului direct de mijloacele de producție constituie condiția apariției muncii salariate. Considerînd „produsul net" drept un dar al naturii, **T.** a subliniat că pămîntul nu oferă însă acest dar fără muncă. De aceea însușirea produsului net de către proprietarii funciari este înfățișată în opera lui ca înstrăinare a unei părți din produsul muncii. Ca ministru de finanțe (1774—1776), el a luat unele măsuri liberale (desființarea restricțiilor comerțului cu cereale, desființarea corporațiilor de breaslă etc.), care au fost anulate după înlăturarea lui din acest post. Op. pr.: „Considerații asupra formării și repartizării avuțiilor" (1766).

turingián (STRAT.), seria superioară a permianului din vestul Europei, reprezentată prin depozite marine și lagunare caracterizate prin faună de briozoare, brahiopode, lamelibranhiate, pești ganoizi etc. În Germania, **t.** conține importante zăcăminte de sare, de săruri de potasiu, de magneziu etc. și de șisturi cuprifere.

turingít (MINER.), silicat natural de aluminiu și de fier din grupa cloritului; cristalizează în sistemul monoclinic, formînd mase solzoase sau compacte, pămîntoase, de culoare verde-închis. Este un component principal în unele zăcăminte sedimentare de fier.

turísm (fr. *tour* „ocol"), activitate cu caracter recreativ sau sportiv, constînd din parcurgerea pe jos sau cu diferite mijloace de transport a unor distanțe, pentru vizitarea regiunilor pitorești, a localităților, a obiectivelor culturale, economice, istorice etc. **T.** s-a dezvoltat o dată cu evoluția mijloacelor de comunicație și de transport (drumuri, șosele, căi ferate, auto și aeriene), luînd în sec. al XX-lea o dezvoltare mondială și constituind pentru unele țări (Elveția, Austria, Spania, Italia, Franța) o bogată sursă de venit. Organizate în fiecare țară, reprezentanțele naționale de turism au fost reunite pe scară mondială, în 1925, în Uniunea Internațională a Oficiilor de Turism. Statisticile internaționale au notat în ultimele două decenii o creștere vertiginoasă a **t.**, volumul acestuia dublîndu-se în prezent la fiecare 5 ani. În România, în anii socialismului, **t.** a dobîndit un caracter de masă. În 1955 a fost înființat Oficiul național de turism „Carpați". **T.** a devenit în zilele noastre un

mijloc eficace de a face cunoscute frumusețile patriei, monumente ale trecutului ei istoric și marile realizări ale poporului român, precum și de întărire a legăturilor de prietenie cu alte popoare.

Turkmenistan v. **Republica Sovietică Socialistă Turkmenă.**

Turku (Åbo), oraș în Finlanda, situat pe țărmul Golfului Botnic. 138 260 loc. (1964). Industrie siderurgică, constructoare de mașini (șantiere navale, motoare, biciclete), chimică, textilă, a cimentului, de pielărie și încălțăminte, alimentară. Nod feroviar și rutier, feribot. Port la Marea Baltică. Universitate, monumente arhitectonice.

túrlă 1. (ARHIT.) Element arhitectonic de forma unui cilindru sau a unei prisme poligonale, care face parte din sistemul de coronament al unei biserici. **T.** se compune din bază, sau soclu, și t a m b u r. Tamburul **t.** este străpuns de ferestre pentru iluminarea interiorului. În arhitectura veche românească, **t.** a fost utilizată în mod frecvent. În Moldova sec. XV—XVI, datorită folosirii unor arcuri piezișe care reduc la jumătate diametrul

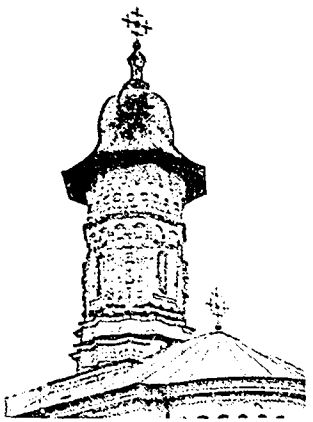

Turlă
Mănăstirea Dragomirna

spațiului de boltit, **t.** au două baze, uneori ridicate, și sînt mai zvelte, în timp ce în Țara Românească sînt mai masive. **2.** (EXPL. PETR.) Construcție (mai ales metalică) la suprafață, situată deasupra găurii de sondă, care servește ca element de sprijin pentru manevrarea unor piese grele, de dimensiuni mari (ex. burlane, prăjini etc.) în cursul forajului sau exploatării sondei. Forma constructivă a **t.** poate fi clasică (asemănătoare unui trunchi de piramidă) sau modernă (**t.** rabatabile, în formă de A, de V etc.). După destinație se deosebesc: *t. de foraj*, cu înălțimi pînă la 58 m, și *t. de producție*, cu înălțimi pînă la 43 m.

turmalină (MINER.), borosilicat natural de sodiu, calciu, magneziu și aluminiu, cristalizat în sistemul romboedric, mai ales sub formă de prisme și de cristale alungite de culoare neagră, brună, verde-închis, roșie ș.a.; rareori este incoloră și transparentă. Se întîlnește frecvent în pegmatite și în roci metamorfice și se utilizează în industria optică, iar varietățile limpezi la bijuterii. În țara noastră se găsește în munții Lotrului, Sebeșului, Gilăului, Țibleș etc.

turn 1. (ARHIT.) Construcție prismatică sau cilindrică dezvoltată pe verticală și de înălțime relativ mare în comparație cu construcțiile obișnuite. În antichitate și mai ales în evul mediu, **T.** constituiau un element deosebit de important în compunerea fortificațiilor și a ansamblurilor ecleziastice (clopotnițe). Unele **t.** sînt celebre fie pentru valoarea artistică a decorației („Campanile di Giotto", Florența), pentru abaterea de la verticală (Pisa), fie pentru importanța lor istorică (Turnul Londrei) sau pentru soluțiile tehnice îndrăznețe (Turnul Eiffel). În țara noastră, de o mare frumusețe sînt **t.**-clopotniță ridicate în vremea lui Ștefan cel Mare (Botoșani, Piatra-Neamț) și Matei Basarab (Strehaia, Brebu, Cimpulung). În arhitectura modernă, construcțiile **t.** sînt utilizate atît în cadrul obiectivelor industriale, cît și la complexele de locuit. — *Turn-lanternă*, turn de mici dimensiuni, prevăzut cu trafocuri sau ferestre, așezat în creștetul unei cupole sau deasupra încăperii unei scări, ca luminator. **2.** (TEHN.) *Turn de*

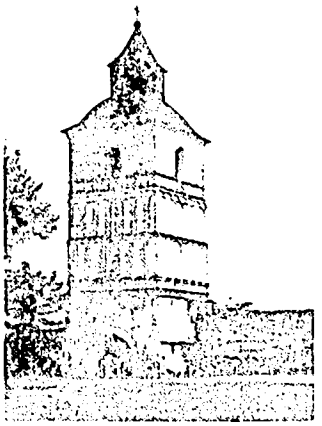

Turn
Mănăstirea Strehaia, sec. al XVII-lea

răcire, construcție din lemn, piatră, beton armat etc., în care apa de răcire dintr-o instalație complexă cedează o anumită cantitate de căldură, transmițînd-o aerului înconjurător.

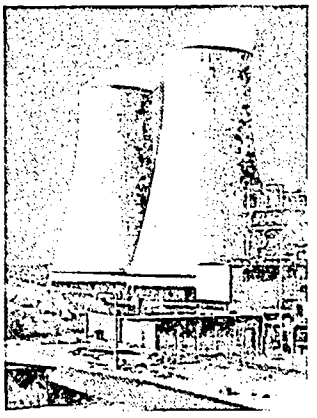

Turn de răcire

Apa, introdusă prin partea superioară a *t. de r.*, cade în picături în bazinul colector, iar aerul circulă de jos în sus sub acțiunea tirajului natural sau a unui ventilator. **3.** (IND. EXTR.) *Turn de extracție*, construcție situată deasupra gurii unui puț de mină, în interiorul căreia se găsesc organele de ghidare (uneori și cele de antrenare) a cablurilor instalației de transport din puț și în care sînt amenajate platforme pentru încărcarea și descărcarea (la suprafață) a coliviilor sau a skipurilor. — *T.*

de săpare, construcție provizorie, montată la suprafață în cursul săpării unui puț de mină, în care se găsesc organele de acționare și de ghidare a cablurilor troliului folosit pentru manevrarea instalațiilor din interiorul puțului.

turnáre (METAL.), operație de obținere a unor semifabricate metalice prin introducerea metalului sau a aliajului lichid în forme permanente (ex. **t.** lingourilor în lingotiere) sau în forme temporare (ex. **t.** carcaselor în forme care se distrug prin dezbatere). Există mai multe procedee principale de **t.**: *t. în pământ*, cu modele de lemn sau metalice, pentru producții mici de piese complicate (ex. carcase) și relativ mari și grele (are productivitate redusă); *t. centrifugală*, în forme metalice cilindrice care se rotesc în timpul turnării, aplicată la obținerea pieselor de forma corpurilor de revoluție (are productivitate mare); *t. în cochilie*, în forme metalice permanente (numite cochilii), folosită la obținerea pieselor cu contur relativ simplu (are productivitate mare); *t. în coji*, respectiv *în cruste* subțiri din nisip spălat amestecat cu rășini sintetice (bachelită, novolac etc.), aplicată la obținerea pieselor de mare precizie (scule, instrumente etc.); *t. cu modele ușor fuzibile*, respectiv în modele de ceară sau de diferite amestecuri acoperite cu un strat refractar (vopsea refractară, soluție de sticlă etc.), care prin turnare se topesc, aplicată de asemenea la obținerea pieselor de mare precizie (are productivitate înaltă); *t. sub presiune*, cu presarea metalului topit în cavitatea formei metalice, aplicată la obținerea pieselor cu contur relativ complicat și foarte precise (are productivitate foarte înaltă).

Turner */tə́:nə/*, Joseph Mallord William (1775—1851), pictor englez. Talent precoce, a fost ales la 27 de ani membru al Academiei Regale din Londra. A creat compoziții cu subiecte mitologice („Hesperidele", „Apolo omorînd Pitonul"), biblice („Distrugerea Sodomei"), care amintesc de N. Poussin și Cl. Lorrain, precum și peisaje în care se resimte influența picturii olandeze. Bun acuarelist, a fixat în schițe rapide efecte atmosferice, cărora le dă titluri semnificative („Ploaie", „Soare"), vădind o preocupare deosebită pentru lumină. După o călătorie în Italia (1819), **T.**

J.M.W. Turner (autoportret)

a creat opere cu perspective ample și profunde, cu lumini vibrante, senine sau tragice, cu accente explozive („Drum de cale ferată pe un viaduct", „Sfîrșitul vasului Temerarul", „Furtună pe mare"). Deși de formație romantică, considerînd însă lumina ca element principal al tabloului, subiectul fiindu-i rar subordonat acesteia, **T.** apare ca un precursor al impresioniștilor.

Turnescu, Nicolaie (1819—1890), chirurg român. A fost primul profesor de chirurgie la Facultatea de medicină din București. A introdus la noi în țară noile concepții chirurgicale ale epocii, devenind precursorul chirurgiei moderne românești. **T.** a aplicat metodele listeriene de antisepsie în clinica sa. Op. pr.: „Despre puls" (1853), „Despre luxațiile accidentale în general" (1853).

turnesól (CHIM.), substanță colorantă extrasă din unele specii de licheni (*Rocella*, *Lecanora* etc.). Se prezintă ca o pulbere de culoare albastră, parțial solubilă în apă sau alcool. Soluția apoasă de **t.** își schimbă culoarea din albastru în roșu în prezența unui acid. Se întrebuințează ca indicator în volumetrie, fie în soluție apoasă, fie impregnat în fișii de hîrtie (hîrtie de **t.**).

turnír (în evul mediu în apusul Europei), competiție organizată în cadrul unor serbări în care cavalerii se întreceau în mînuirea armelor.

Turnu, veche cetate în Țara Românească, aflată probabil pe locul castrului roman *Turris*, la confluența Oltului cu Dunărea. Prima menționare documentară a cetății medievale datează din sec. al XIV-lea. În sec. al XVI-lea a devenit raia turcească; recucerită în mai multe rînduri de la turci, a fost restituită Țării Românești prin pacea de la Adrianopol (1829). În vecinătatea cetății se află azi orașul *Turnu-Măgurele*.

Turnu-Măgurele, oraș raional în reg. București, reședință de raion și port fluvial, situat pe malul stîng al Dunării. 26 350 loc. (1965). Industrie chimică, alimentară (produse lactate), a materialelor de con-

Turnu-Măgurele. Combinatul de îngrășăminte chimice

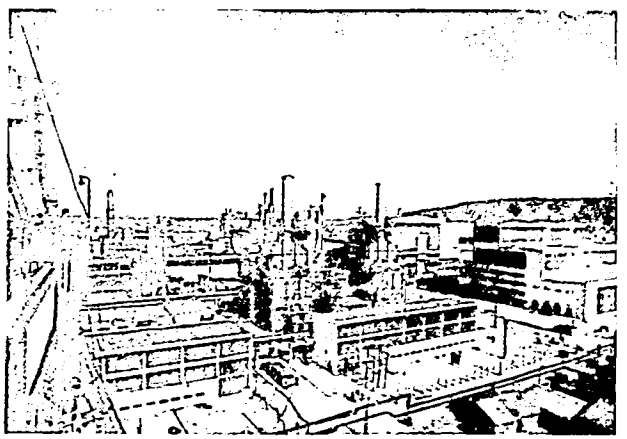

strucție și de prelucrare a lemnului. Aici se găsește *Combinatul de îngrășăminte chimice Turnu-Măgurele*, intrat în funcțiune treptat începînd din 1964. În apropierea orașului se află ruinele cetății *Turnu*. — *Raionul T.-M.*, cu 106 480 loc. (1965). Industrie chimică, alimentară, a materialelor de construcție etc. Culturi de cereale de plante industriale, legumicultură, viticultură și creșterea animalelor. Pescuit.

Turnu-Roșu, trecătoare în Carpații Meridionali, cuprinsă între Munții Făgărașului și munții Parîng, situată pe Valea Oltului la intrarea în defileu. Altitudinea: 350 m. Leagă Podișul Transilvaniei cu Podișul Getic și Cîmpia Română. Prin **T.-R.** trece o șosea și o cale ferată.

Turnu-Severin, oraș regional în reg. Oltenia, reședință de raion și port fluvial, situat pe malul stîng al Dunării, la ieșirea acesteia din defileul Porțile de Fier. 45 300 loc. (1965), cu localitățile subordonate 52 420 loc. Industrie constructoare de mașini (U z i n a m e c a n i c ă *T.-S.*), alimentară (carne, produse zaharoase, băuturi alcoolice), de prelucrare a lemnului (cherestea), a confecțiilor etc. Muzeu regional. — *Istoric.* Pe teritoriul actualului oraș, întemeiat în 1833, a existat în antichitate așezarea D r o b e t a, iar în evul mediu o puternică cetate (sec. XIII—XVI), care a fost centrul B a n a t u l u i S e v e r i n u l u i. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și la începutul sec. al XX-lea se dezvoltă mișcarea muncitorească. În raza orașului se află numeroase monumente arheologice, aparținînd fie antichității romane (ruinele podului lui Traian, ruinele castrului Drobeta, ruinele termelor romane etc.), fie perioadei feudale timpurii (ruinele castelului medieval „Castrum Zeurini", ruinele mai multor biserici datînd din sec. al XIII-lea). **T.-S.** prezintă o urbanistică riguros organizată. Muzeul Porților de Fier dispune de importante colecții arheologice. — *Raionul T.-S.*, cu 76 240 loc. (1965). Exploatări de calcar. Industria construcțiilor de mașini și prelucrării metalelor, a materialelor de construcție (Gura Văii), alimentară (Turnu-Severin, Banovița). Culturi de cereale, de plante industriale, pomicultură și creșterea animalelor.

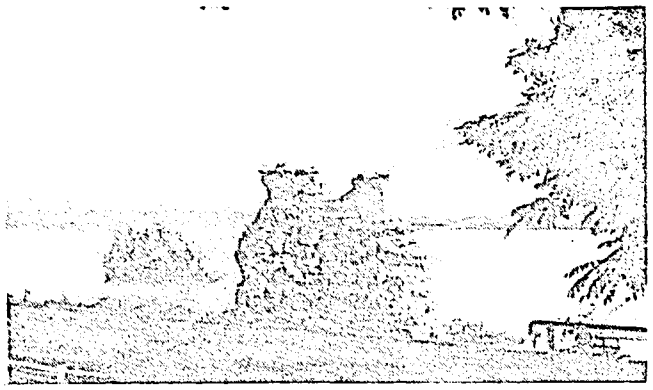

Turnu-Severin. Piciorul podului lui Traian

turonián (STRAT.), ultimul etaj al cretacicului mediu sau al doilea etaj al cretacicului superior, după cum se împarte sistemul cretacic în trei sau în două serii. Este caracterizat prin anumite specii de amoniți, belemniți, echinide, lamelibranhiate, gasteropode etc. În Republica Socialistă România, depozite t. se găsesc în Dobrogea (bazinul Babadag și în apropiere de Medgidia), în Carpații Orientali (zona cristalino-mezozoică și zona flișului), în Munții Apuseni etc.

turrilites (PALEONT.), amonit cu cochilia spiralată și cu ornamentația în formă de coaste, tuberculi ș.a. **T.** se cunosc din albianul mediu pînă în senonianul inferior. În Republica Socialistă România se găsesc în depozitele vraconiene din sudul Dobrogii, din Carpații Orientali etc.

Turris, centru fortificat și așezare civilă romană (sec. II—VI), pe malul stîng al Dunării, identificat prezumtiv în apropierea orașului Turnu-Măgurele.

turritella (PALEONT.), gen de gasteropode cu cochilia spiralată în numeroase ture, avînd apertura ovală și o ornamentație formată din numeroase striuri de creștere și de coaste fine. A trăit din cretacic pînă în prezent. În Republica Socialistă România se găsește în depozitele miocene din Transilvania (Buituri, Lăpugiu, Costei din reg. Hunedoara), în bazinul Bahnei, la Iablanița (reg. Banat), în oligocenul de la nord de Rîmnicu-Vîlcea etc.

Tursun-bei (sec. XV), istoric turc. A scris cronica „Istoria sultanului Mehmed-han, părintele cuceritor", care prezintă perioada domniei sultanului Mahomed al II-lea (1451—1481) și prima parte (1481—1488) a domniei sultanului Baiazid al II-lea (1481—1512). Cuprinde informații prețioase privind istoria țărilor române.

turta-văcii (BOT.; *Boletus luteus*), ciupercă comestibilă din familia poliporaceelor, caracterizată prin pălăria convexă, de culoare galben-roșcată sau brunie, acoperită de o substanță vîscoasă în tinerețe. Crește toamna prin pădurile de conifere, mai ales de pin.

túrtă (ZOOTEHN.) *turte furajere*, produse rezultate în urma extragerii uleiului din plantele oleaginoase și utilizate în alimentația animalelor. Au un conținut ridicat de proteine (25—52%).

turturică (*Streptopelia turtur*), pasăre călătoare, de talie mai mică decît porumbelul, de culoare brun-roșcată pe spate și cu pete negre tivite cu alb pe laturile gîtului. Trăiește în perechi mai ales în păduri și se hrănește cu semințe.

túse (MED.), act reflex care constă dintr-o inspirație scurtă, urmată de închiderea glotei și apoi de o expirație bruscă și

zgomotoasă. Punctul de plecare al reflexului îl constituie excitarea terminațiilor nervului vag din aparatul respirator (laringe, trahee, bronhii, pleură). Există diferite tipuri de **t.**: *t. umedă* (în bronșite, bronșectazii), *t. uscată* (pleurală, cardiacă), *t. sufocantă* (în tumorile mediastinale). — *T. convulsivă*, boală infecto-contagioasă epidemică sau endemică, mai frecventă la copii, provocată de microbul *Haemophilus pertussis* și transmisă de bolnavi prin picăturile eliminate prin tuse, strănut, aer expirat. După o incubație de 4—15 zile apare o fază de catar oculo-naso-faringian, urmată de faza convulsivă, care durează 3—6 săptămîni și este caracterizată prin accese paroxistice de tuse cu inspirații zgomotoase. *T.c.* poate fi prevenită prin vaccinare.

tusór (IND. TEXT.), mătase produsă de larvele unor specii de fluturi de noapte, sălbatici sau semisălbatici, din familia bombiceelor. Este inferioară mătăsii obținute de la fluturii domestici în privința fineței, a luciului, culorii și moliciunii, dar superioară în privința rezistenței și elasticității. Se întrebuințează la confecționarea parașutelor, a învelișurilor aripilor de avioane, a umbrelelor etc. Se numește și *tusah*.

tuș (CHIM.), cerneală specială, de obicei neagră, obținută prin dispersarea înaintată a negrului de fum într-un amestec de apă și glicerină, la care se adaugă și un stabilizator de dispersie. Dacă negrul de fum este înlocuit cu pigmenți colorați, se obțin tușuri de diverse culori. Se întrebuințează în grafică, poligrafie, desen tehnic și la aplicarea ștampilelor.

tușáre (fr. *toucher* „a atinge"; TEHN.), operație de control al planității suprafețelor pieselor metalice, prin aplicarea unui strat de vopsea pe un anumit instrument de control (placă de **t.**, riglă de **t.** sau prismă de **t.**) și prin realizarea contactului dintre piesa care se controlează și instrument. Porțiunile proeminente ale suprafeței controlate apar vopsite și sînt apoi, de obicei, răzuite.

tușă (ARTE PLAST.), modul de a aplica culoarea cu pensula

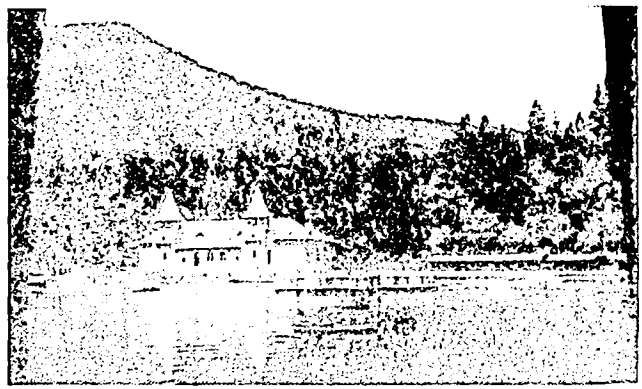

Vedere din Tușnad-Băi

sau cu alte instrumente. **T.** este un element determinat în definirea manierei de lucru a unui pictor, ea putînd fi ușoară, fermă, nervoasă etc.

tușéu (fr. *touchée* „atingere"; MUZ.), modalitate de acționare, ca intensitate și colorit, asupra mecanismului pianului, care determină intim caracterul sonorității instrumentului, felul particular de a cînta al pianiștilor.

Tușnad-Băi, comună în raionul Ciuc, reg. Mureș-Autonomă Maghiară, situată pe Valea Oltului, la poalele munților Harghita. Altitudinea: 650 m. 1 200 loc (1965). Stațiune balneoclimatică cu izvoare minerale (carbogazoase, feruginoase, bicarbonatate etc.), recomandate în terapeutica afecțiunilor cardiovasculare, tulburări circulatorii, varice, debilitate, nervozitate, iar în cură internă în boli de stomac, ficat, intestinale.

Tutankhamon, faraon egiptean din dinastia a XVIII-a (1570 1349 î.e.n.), fiul faraonului reformator Amenhotep al IV-lea. Este cunoscut prin mormîntul său de lîngă Teba, descoperit în 1922, unul dintre puținele morminte de faraoni care s-au păstrat nejefuite.

tútă **1.** (METAL.) Vas de forma unei cupe din material refractar, folosit pentru topire la analiza minereurilor pe cale uscată. **2.** (EXPL. PETR.) Dispozitiv folosit pentru prinderea și extragerea unor burlane de foraj scăpate accidental în gaura de sondă.

tutélă (lat. *tutela* „protecție"; DR.) **1.** Instituție de ocrotire a minorului, care, din cauzele prevăzute de lege, este lipsit de îngrijirea părintească (ex. ambii părinți sînt morți, necunoscuți, dispăruți), precum și a alienatului și debilului mintal. **2.** *Tutelă administrativă*, formă de control existentă în organizarea administrativă burgheză, bazată pe centralismul birocratic, potrivit căreia organul ierarhic superior trebuie să aprobe anumite acte ale organelor locale ale administrației de stat (bugete, împrumuturi, înstrăinări de bunuri, regulamente). În România burghezo-moșierească, actele de *t.a.* nu puteau fi atacate în fața instanțelor de *contencios administrativ*. **3.** *Tutelă internațională*, sistem de administrare a anumitor teritorii, instituit prin Carta O.N.U. Au fost puse sub *t.i.* teritoriile aflate mai înainte sub mandatul Ligii Națiunilor, ca și teritorii desprinse din statele inamice ca urmare a celui de-al doilea război mondial. Administrarea teritoriilor sub *t.i.* a fost încredințată în principal Angliei, S.U.A., Franței, Belgiei, Australiei. Deși, potrivit Cartei, regimul *t.i.* trebuia să asigure dezvoltarea popoarelor pe calea spre autoguvernare și independență, el a constituit, în esență, o formă a colonialismului. Ca urmare a mișcării de eliberare națională, a creșterii pe plan mondial a forțelor socialismului și păcii, în prezent marea

majoritate a teritoriilor aflate sub *t.i.* şi-au cîştigat independenţa. Vezi şi Consiliul de tutelă al O.N.U.

Tutmes, numele mai multor faraoni egipteni, dintre care cel mai cunoscut a fost *T. al III-lea* (1503—1491 î.e.n.). Îndelungata lui domnie s-a caracterizat printr-o politică activă de cuceriri teritoriale. Tutmes al III-lea a cucerit Siria, a supus autorităţii sale oraşele feniciene de pe malul Mării Mediterane şi a obligat Babilonul, Asiria şi statul hitit să-i plătească tribut. Domnia lui *T. al III-lea* a constituit o epocă de mare înflorire a puterii militare egiptene şi a influenţei politice a Egiptului în Orientul Apropiat.

tutóre (lat. *tutor* „apărător"; DR.), persoană care are drepturile şi obligaţiile ce decurg din tutelă. **T.** are obligaţia de a îngriji de persoana minorului sau a interzisului, de a le administra patrimoniul şi de a-i reprezenta în actele juridice (pe minor numai pînă la 14 ani).

Tutova, afluent pe dreapta al Bîrladului (86,4 km). Izvorăşte din nordul Podişului Bîrladului.

Tutoveanu, George (pseudonimul lui *George Ionescu*) (1872—1957), poet român. S-a născut la Bîrlad. A fost membru fondator al Societăţii scriitorilor români şi preşedinte al „Academiei bîrlădene", înfiinţată de el. A colaborat la revistele semănătoriste şi a întemeiat la Bîrlad revistele „Făt-Frumos" (1904), „Florile dalbe" (1919), „Graiul nostru" (1925) şi „Scrisul nostru" (1929). A cultivat o poezie erotică şi descriptivă, cu o pronunţată notă rurală, influenţată mult de lirica eminesciană („Albastru", 1902; „Balade", 1919; „Tinereţă", 1924; „Patria", 1924; „Sonete", 1938).

tútti (MUZ.), cuvînt italian indicînd un episod care urmează să fie cîntat de „toţi executanţii", spre deosebire de părţile sau episoadele solistice individuale sau de grup (v. concerto-grosso). În muzica instrumentală a secolelor XVII—XVIII se numea ripieno.

tutún *(Nicotiana tabacum)*, plantă anuală din familia solanaceelor, cu tulpina înaltă pînă la 2 m, frunze mari, ovale, rotunde sau lanceolate şi flori

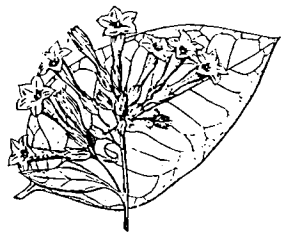

Tutun

albe, roz sau roşii. Fructul este o capsulă şi conţine 2 000—4 000 de seminţe mici, ovale, de culoare cafenie. Originar din America, **t.** este cunoscut în Europa din anul 1519. În afară de produsele destinate fumatului, **t.** se foloseşte pentru prepararea insecticidelor pe bază de nicotină, precum şi în industria farmaceutică pentru fabricarea vitaminei PP (nicotinamidă şi acid nicotinic). În ţara noastră, **t.** se cultivă de la începutul sec. al XVI-lea; în 1965 s-a cultivat pe o suprafaţă de 37 600 ha. Soiurile cultivate sînt Drăgăşani, Ghimpaţi, Virginia, Bright, Burley, sătmărean etc.

tutunărit, dare plătită domniei în ţările române, în sec. al XVIII-lea, de către producătorii de tutun.

Tuwim, Julian (1894—1953), poet polonez. În anii celui de-al doilea război mondial a trăit în S.U.A., de unde s-a reîntors în 1946. A debutat sub semnul curentelor moderniste. Creaţia sa, de la poezia intimă la cea cu rezonanţe sociale, se caracterizează prin tonalitatea lirică personală, accentul uneori satiric, melodicitatea şi sugestivitatea sonică a versurilor („Socrate dansînd", 1920; „A şaptea toamnă", 1921; „Cuvinte în sînge", 1926; „Flori din Polonia", 1949). A scris versuri pentru copii, remarcabile prin căldura şi zîngăşia sentimentului.

Tuzla, lac din complexul lacustru Razelm. Prin izolarea sa de lacul Sinoe şi prin lipsa aportului de apă dulce, lacul prezintă cea mai mare concentraţie în săruri din tot complexul Razelm (30—40 g/l), care permite şi formarea unui strat de nămol cu calităţi terapeutice.

Tvardovski, Aleksandr Trifonovici (n. 1910), poet sovietic rus. **T.** a înfăţişat cu umor în imagini de mare plasticitate, aspecte ale procesului transformării socialiste a agriculturii (poemul „Ţara Muravia", 1936, trad. rom.) şi viaţa nouă a satului socialist (volumele „Drumul", 1938; „Cronică sătească", 1939). În anii războiului, **T.** a evocat, cu subtilitate şi putere de sugestie, eroismul oamenilor sovietici (poemul „Casa de lîngă drum" 1946; vol. „Am fost ucis lîngă Rjev", 1945—1946). De o largă popularitate s-a bucurat poemul „Vasili Tiorkin" (1942—1945, trad. rom.), care relevă, cu vervă şi patos atenuat prin glumă, noblеţea trăsăturilor morale ale ostaşului sovietic, erou anonim al războiului antifascist. Poeziei sale postbelice îi este caracteristică înclinaţia spre meditaţie filozofică („Din zare în zare", 1953). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Tvartko, numele a doi regi bosnieci, dintre care mai însemnat a fost *T. I Ştefan*, ban (1353—1377), rege al Bosniei şi Serbiei (1377—1391) şi al Croaţiei (1390—1391), care a purtat numeroase lupte împotriva expansiunii ungare şi turceşti. Aliat cu cneazul sîrb Lazăr, a înfrînt pe turcii conduşi de sultanul Murad I la Pločnik (1387).

Twain *[tuein]*, Mark (pseudonimul lui *Samuel Langhorne Clemens*) (1835—1910), scriitor nord-american, reprezentant de seamă al realismului critic. Este întîiul mare prozator de peste ocean, care şi-a cîştigat un renume universal datorită geniului său satiric şi conţinutului uman al artei sale. Existenţa sa aventuroasă de ucenic tipograf, pilot pe Mississippi, miner în Nevada, ziarist i-a oferit un inepuizabil cîmp de observaţie, pe care l-a prospectat în decursul lungii sale cariere literare. A obţinut primul succes cu un volum de povestiri publicat în 1867 şi cu acidele note de călătorie „Agea-

miii în străinătate" (1869). În „Scrisorile unui chinez", „Candidat la postul de guvernator" (1870), „Epoca de aur" (1873), ochiul său critic scrutează tarele morale, ipocrizia, venalitatea, moravurile politicianiste ale contemporanilor

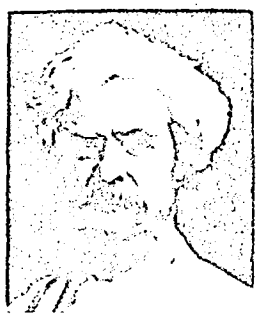

Mark Twain

săi. Capodoperele sale: „Aventurile lui Tom Sawyer" (1876, trad. rom.), „Viața pe Mississippi" (1883, trad. rom.) și „Aventurile lui Huckleberry Finn" (1884, trad. rom.), cuprinzînd episoade din propria sa copilărie și adolescență, stau la baza literaturii moderne americane. Romanele „Prinț și cerșetor" (1881, trad. rom.), „Un yankeu la curtea regelui Arthur" (1889, trad. rom.), „Amintiri personale despre Ioana d'Arc" (1895) relevă noi aspecte ale viziunii critice a scriitorului prin confruntarea grotescă a cavalerismului medieval cu prezentul, înfățișat în toată vulgara lui goliciune. Opera literară a lui Mark Twain, „fabulos erou al culturii americane", prin acuitatea criticii sociale, prin năzuințele ei generoase, prin autenticitatea satirei și farmecul irezistibil al umorului, prin simplitatea și naturalețea expresiei, adeseori de sursă folclorică, face parte astăzi din patrimoniul literar al tuturor popoarelor.

Tyl, Josef Kajetán (1808—1856), scriitor și critic ceh, unul dintre întemeietorii teatrului național ceh, participant la revoluția din 1848. În creația sa dramatică, alături de lucrări inspirate de realitatea contemporană („Sărmanul scamator", „Sărbătoarea primăverii", „Falitul"), un loc însemnat îl ocupă creațiile dramatice inspirate din trecutul revoluționar al poporului ceh: „Judecata sîngeroasă" sau „Minerii din Kutna Hora", „Jan Hus" și feeria „Cîmpoierul din Strakonice".

Tyler *[táilə]*, Wat (? — 1381), meșteșugar englez, conducător al războiului țărănesc din Anglia (mai—iunie 1381), izbucnit ca urmare a nemulțumirilor față de caracterul înrobitor al „Statutului celor ce muncesc" (1349, 1351 și 1361) și de impozitele stabilite între 1376 și 1381. Țăranii răsculați din comitatele Kent și Essex, în frunte cu **T.,** au pătruns în Londra, unde li s-au alăturat meșteșugarii și sărăcimea. În întîlnirea de la Mile End cu regele Richard al II-lea, **T.** a cerut abolirea șerbiei, înlocuirea clăcii cu o taxă fixă în bani, libertatea comerțului și amnistierea răsculaților; sub presiunea răsculaților, regele le-a acceptat cererile. Țăranii săraci, nemulțumiți de programul de la Mile End, au cerut, în cadrul unei noi întîlniri cu regele la *Smithfield*, confiscarea pămînturilor ecleziastice și desființarea privilegiilor feudale. În cursul acestei întrevederi, **T.** a fost ucis, iar după aceea răscoala a fost reprimată cu cruzime.

Tylor *[táilə]*, sir Edward Burnett (1832—1917), etnograf și sociolog englez, reprezentant al școlii evoluționiste în istoria culturii. S-a ocupat în special cu studiul culturilor primitive și a elaborat teoria cu privire la originea animistă a religiei. Op. pr.: „Cultura comunei primitive" (1871), „Antropologia" (1881).

Tyndall *[tindl]*, *efectul ~* (după numele fizicianului irlandez *J. Tyndall*; 1820—1893), împrăștiere a luminii de către particulele unui mediu dispers ale căror dimensiuni sînt mici în raport cu lungimea de undă a luminii respective. *E.T.* se observă atît în suspensii, emulsii și soluții coloidale, cît și, mai slab, în lichidele și în gazele curate. Datorită *e.T.* razele de lumină devin vizibile și atunci cînd sînt privite lateral.

Typhon (în mitologia greacă), monstru uriaș, cu o sută de capete, fiu al Pămîntului (Geea). **T.** a atacat, după înfrîngerea giganților, pe zeii olimpieni. El a fost înfrînt după o luptă titanică de Zeus, care a aruncat asupra lui muntele Etna. Flăcările vulcanului erau considerate, conform mitului, o rămășiță a flăcărilor vărsate de **T.**

Tyras 1. Numele antic al Nistrului. **2.** Oraș grecesc întemeiat la începutul sec. al VI-lea î.e.n. la gurile Nistrului de coloniști milesieni. În sec. IV—III î.e.n., **T.** a cunoscut o însemnată dezvoltare social-economică și culturală. În sec. al III-lea e.n., în urma atacurilor goților, viața urbană a decăzut. Pe ruinele **T.** s-a înălțat în evul mediu Cetatea Albă, azi *Belgorod Dnestrovski*.

Tzara, Tristan (1896—1963), poet francez de origine română (născut la Moinești). Debutînd în revista „Simbol" (1912), alături de Ion Vinea, cu versuri libere, a devenit apoi (Zürich, 1916) promotorul dadaismului (volumele în limba franceză „Prima aventură cerească a domnului Antipyrine", 1916; „Douăzeci și cinci de poeme", 1918). Mai tîrziu Tzara a aderat la suprarealism („Omul aproximativ", 1931). În timpul celui de-al doilea război mondial a participat la mișcarea de rezistență din Franța. Alte scrieri ale lui Tristan Tzara: „A doua aventură cerească a domnului Antipyrine" (1938), „Între timp" (1946), poemul dramatic „Fuga" (1947).

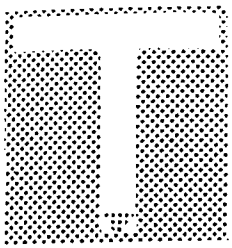

ţ *[ţe]*, a douăzeci şi patra literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană semiocluzivă dentală surdă.

ţăglă (TEHN.), bloc de oţel cu secţiune pătrată, avînd latura de 60—210 mm şi obţinut din blumuri, folosit ca semifabricat la laminare sau la forjare.

Ţaidam, depresiune tectonică (cu o lungime de 700 km şi o lăţime de 300 km) situată în nord-estul Podişului Tibet, pe teritoriul R.P. Chineze, cuprinsă între munţii Nanşan în nord şi nord-est, Kunlun în sud şi Altîntag în est. Deşerturi nisipoase, argiloase, semideşerturi şi sărături. Climă temperată continentală uscată. Numeroase lacuri sărate mici. Formaţii vegetale de deşert şi sărătură. Zăcăminte de cărbuni superiori, petrol, sare, minereuri auro-argentifere etc.

Ţai Lun (sfîrşitul sec. I şi începutul sec. II), demnitar chinez din timpul dinastiei răsăritene Han, inventatorul hîrtiei. În 105, **Ţ.L.** a reuşit să obţină hîrtie dintr-un amestec de coajă de copac, fibre, in crud, bucăţi de cîrpe şi deşeuri din plase de pescuit.

ţambál, instrument muzical lăutăresc, format dintr-o cutie de rezonanţă de formă trapezoidală, pe care sînt întinse 20—35 de coarde. Sunetul se obţine prin lovirea coardelor cu două ciocănele. Folosit mai

Ţambal

ales în tarafurile româneşti şi maghiare, **ţ.** provine din cymbalum sau t i m p a n o n.

Ţamblac, Grigore (1364—1418), prelat grec, scriitor bisericesc. Ca sol al patriarhiei din Constantinopol în Moldova (1401), a reînnoit relaţiile dintre biserica moldoveană şi patriarhia constantinopolitană, care a recunoscut ca mitropolit al Moldovei pe Iosif, sfinţit de mitropolitul din Halici. În calitate de mitropolit de Kiev a participat la conciliul din Constanţa, militînd pentru unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică. Paternitatea „Vieţii sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava", care i-a fost atribuită, este astăzi contestată.

Ţao Siue-ţin (1715—1763), prozator chinez. Este autorul romanului „Visul din iatacul roşu", tablou al decăderii economice şi morale a aristocraţiei feudale chineze, prin care se demască sălbăticia mijloacelor de împilare a ţărănimii de către moşieri. Scris într-o limbă vorbită, vie, romanul îmbină elementele realiste cu cele fantastice de sursă populară.

ţar, titlu purtat de diferiţi monarhi ai statelor slave (bulgar, sîrb şi rus) din evul mediu şi epoca modernă. Denumirea vine de la numele latin *caesar*.

Ţara de Foc, arhipelag în sudul Americii de Sud, de care este despărţit prin Strîmtoarea Magellan. Suprafaţa: circa 72 000 km^2. Partea de vest a arhipelagului aparţine statului Chile, iar cea de est Argentinei. Relief glaciar variat: în sud-vest muntos (de origine vulcanică), cu gheţari actuali, iar în nord-est de cîmpie. Altitudinea maximă: 2 469 m. Climă temperată oceanică rece, cu precipitaţii bogate. Vegetaţie de stepă în cîmpii, de tundră în sud şi de păduri subantarctice în munţi. Se practică creşterea vitelor şi pescuitul. În insula **Ţ. de F.** se află cea mai sudică aşezare umană permanentă de pe glob: *Ushuaia*. Arhipelagul **Ţ. de F.** a fost descoperit în 1520 de Magellan.

Ţara de Jos, denumire dată părţii de sud-est a Moldovei. Începînd din 1436, cînd fiii lui Alexandru cel Bun, Iliaş şi Ştefan al II-lea, şi-au împărţit puterea în Moldova, Ştefan şi-a exercitat-o peste această parte a ţării, avînd titlul de „voievod" cu reşedinţa la Vaslui, fiind în acelaşi timp şi primul membru al sfatului domnesc de la Suceava.

Ţara de Sus, denumire dată părţii de nord-vest a Moldovei începînd din 1436, cînd peste această parte îşi exercita efectiv autoritatea, din scaunul domnesc de la Suceava, Iliaş, fiul mai mare al lui Alexandru cel Bun.

Ţara Dornelor, depresiune tectono-vulcanică situată în Carpaţii Orientali, încadrată de Munţii Rodnei, Munţii Călimani, Munţii Bistriţei şi Obcinele Bucovinei. Relief deluros, cu văi largi cu terase de acumulare, meandre şi turbării. Altitudinile oscilează între 800 şi 1 000 m. Este străbătută de Bistriţa cu afluenţii săi. Climă umedă şi răcoroasă. Păduri de fag şi de conifere.

Exploatări forestiere, de minereuri de mangan, de turbă. Izvoare minerale. Staţiuni balneoclimatice: Vatra Dornei, Şaru Dornei ş.a.

Ţara Făgăraşului (Ţara Oltului), depresiune, formată prin drenarea şi colmatarea de către Olt şi afluenţii săi a unui lac din pleistocenul superior, cuprinsă între Munţii Făgăraşului în sud, Munţii Perşani în est şi Podişul Hîrtibaciului în nord-vest. Este o cîmpie piemontană, fragmentată în culmi deluroase la contactul cu munţii, care trec treptat spre nord într-o cîmpie joasă de acumulare cuaternară, cu întinse terase şi şesuri mlăştinoase. Climă răcoroasă cu frecvente inversiuni de temperatură (iarna) şi cu topoclimat de foehn. **Ţ.F.** este străbătută de Olt şi de afluenţii săi carpatici (care vin din Munţii Făgăraşului). Păduri de foioase (fag şi stejar). Exploatări forestiere. Soluri fertile, favorabile agriculturii (se cultivă cereale, cartofi şi plante tehnice).

Ţara Galilor v. **Wales.**

Ţara Moţilor, nume sub care este cunoscută regiunea bazinului superior al Arieşului din Munţii Apuseni. Denumirea vine de la moţi.

ţara nimănui (MILIT.), fîşie de teren aflată între liniile cele mai înaintate ale beligeranţilor.

„Ţara nouă", revistă culturală lunară, apărută de la 15 octombrie 1911 pînă la 15 iulie 1912, sub conducerea lui Alexandru D. Xenopol (pentru istorie şi sociologie) şi Mihail Dragomirescu (pentru literatură). Din comitetul de direcţie făceau parte, printre alţii, dr. C. Istrati, dr. V. Babeş, G. Murnu, Al. Davila, N. Titulescu. Printre colaboratori s-au numărat: D. Anghel, Elena Văcărescu, V. Eftimiu, Cincinat Pavelescu, Radu D. Rosetti ş.a.

Ţara Oaşului, depresiune de origine tectono-vulcanică, situată pe valea Turului, cuprinsă între Munţii Oaşului şi Munţii Gutîiului. Are o formă aproape rotundă, cu relief variat şi cu altitudini medii reduse. Climă răcoroasă, cu inversiuni de temperatură iarna. Păduri de fag şi de conifere. Exploatări forestiere şi miniere. Izvoare minerale.

Ţara Românească, stat feudal românesc, creat la începutul sec. al XIV-lea între Carpaţi, Dunăre, Siret şi Milcov, prin unirea sub o singură autoritate a formaţiunilor statale din stînga şi din dreapta Oltului, apărute în perioada feudalismului timpuriu. Capitala **Ţ.R.** a fost, succesiv, la Cîmpulung, la Argeş (Curtea de Argeş), la Tîrgovişte, la Bucureşti (Cetatea Dîmboviţei) şi Tîrgovişte, prin alternanţă, pînă în sec. al XVIII-lea, cînd s-a fixat definitiv la Bucureşti. Primul domn al **Ţ.R.** a fost Basarab I, care prin victoria de la Posada (1330) asupra regelui Ungariei, suzeranul său, a consacrat independenţa ţării, consolidată în timpul lui Vladislav I (Vlaicu). Desăvîrşirea organizării instituţionale a **Ţ.R.** a fost realizată în timpul lui Mircea cel Bătrîn, cînd **Ţ.R.** a cunoscut o însemnată dezvoltare economică şi politică. În timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn s-a desăvîrşit şi unificarea ţării, care cuprindea Muntenia, Oltenia, Dobrogea, precum şi ducatele Amlaşului şi Făgăraşului din Transilvania. Primul atac turcesc asupra **Ţ.R.** a avut loc în 1369, în timpul lui Vladislav I (Vlaicu). Timp de aproape 150 de ani, independenţa **Ţ.R.** a fost menţinută datorită victoriilor obţinute de Mircea cel Bătrîn, Dan al II-lea, Vlad Ţepeş şi Radu de la Afumaţi. În sec. al XVI-lea, **Ţ.R.** a fost inclusă în sistemul politic al Imperiului otoman, fără ca aceasta să fie transformată în paşalîc. La sfîrşitul sec. al XV-lea şi în prima jumătate a sec. al XVI-lea, un rol important în viaţa politică a **Ţ.R.** l-a avut familia boierilor *Craioveşti*. Luptele antiotomane au fost reîncepute prin războiul de eliberare condus de Mihai Viteazul, care a obţinut un şir de victorii asupra turcilor, dintre care cea mai însemnată a fost la Călugăreni (1595). În vederea întăririi capacităţii de rezistenţă antiotomană, Mihai Viteazul a unit, pentru scurtă vreme (1600), sub autoritatea sa toate cele trei ţări române: **Ţ.R.**, Transilvania şi Moldova. Sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea au fost marcate pe plan economic de creşterea domeniului feudal în dauna obştilor ţărăneşti libere şi de legarea de glie, legiferată prin ansamblul de măsuri numit Legătura lui Mihai Viteazul, iar pe plan politic prin instaurarea regimului nobiliar-boieresc, care a cunoscut o însemnată stabilitate în timpul domniei lui Matei Basarab, remarcabil prin preocupările sale de ordin economic şi cultural. Agravarea exploatării a provocat intensificarea luptei maselor, care a răbufnit în dese răscoale. Dintre acestea, cea mai puternică a fost aceea din 1655, în care s-au împletit lupta ţărănimii şi a orăşenimii cu revolta *seimenilor*. A doua jumătate a sec. al XVII-lea se caracterizează prin reluarea luptei pentru scuturarea dominaţiei otomane: Constantin Şerban şi Mihnea al III-lea au iniţiat lupta armată împotriva turcilor în înţelegere cu Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, şi cu Gh. Rákóczy al II-lea, principele Transilvaniei (Mihnea al III-lea a repurtat victorii însemnate asupra turcilor chiar la sud de Dunăre), iar Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu au iniţiat acţiuni diplomatice, îndreptîndu-şi atenţia spre Austria şi Rusia. În aceste condiţii, Poarta otomană a instaurat în Ţara Românească regimul turco-fanariot (1716—1821), perioadă de maximă exploatare turcească şi de îngustare a autonomiei politice, domnii, recrutaţi din rîndurile fanarioţilor, fiind numiţi direct de către Poartă. Cel mai însemnat dintre domnii fanarioţi a fost Constantin Mavrocordat, care a realizat numeroase reforme, printre care suprimarea servituţilor personale (1746). Prin pacea de la Passarowitz (1718), Imperiul otoman a cedat Austriei, Oltenia; aceasta a reintrat în hotarele **Ţ.R.** în urma păcii de la Belgrad (1739). Înce-

pînd din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, în economia **Ţ.R.** apar elemente capitaliste (arendăşia în agricultură, manufacturile etc.). Stimulată şi de prevederile păcilor de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi Adrianopol (1829), economia ţării s-a înviorat, **Ţ.R.** fiind atrasă în circuitul comerţului european. În urma prefacerilor economice, rolul oraşelor şi al orăşenilor a crescut, burghezia începînd să se manifeste din ce în ce mai puternic în viaţa socială şi politică. În 1821 a avut loc, sub conducerea lui *Tudor Vladimirescu*, o puternică mişcare revoluţionară cu caracter social şi naţional. Deşi înfrîntă, ea a dus la înlăturarea regimului turco-fanariot. Între 1828 şi 1834 **Ţ.R.** a fost ocupată de armatele Rusiei ţariste, care i-a impus un statut de conducere *(Regulamentul organic)*. Creşterea rolului economic şi politic al burgheziei, succesele înregistrate pe drumul creării culturii naţionale şi răspîndirea în mase a ideilor revoluţionare au dat avînt mişcării sociale şi naţionale în **Ţ.R.** În 1840 a avut loc o acţiune revoluţionară menită a schimba organizarea de stat, dar, fiind descoperită, a eşuat. În iunie 1848 a izbucnit revoluţia burghezo-democratică, condusă de o seamă de luptători progresişti, ca *N. Bălcescu*, *Al. G. Golescu (Negru)*, *Gh. Magheru*, *C.A. Rosetti* ş.a. După înăbuşirea *revoluţiei din 1848* de către trupele turceşti şi ruseşti, în **Ţ.R.** s-a instaurat, pînă în 1856, un regim de ocupaţie militară turco-ţaristă, sub oblăduirea căruia a fost reintrodus regimul Regulamentului organic. În anii de după revoluţia din 1848, viaţa politică a **Ţ. R.** a fost dominată de lupta pentru Unirea Principatelor, care s-a intensificat în anii războiului Crimeii (1853—1856). Ultimul domn al **Ţ.R.** a fost *Barbu Ştirbei*. În 1859 s-a realizat în fapt unirea **Ţ.R.** cu Moldova. Principatele Unite şi-au schimbat denumirea, în 1862, în aceea de România.

Ţara Vrancei, depresiune subcarpatică, tectono-erozivă, cuprinsă între Munţii Vrancei şi dealurile subcarpatice Răchitaşul Mare şi Mic, Răiuţ, Gîrbova ş.a. Riurile care o străbat au compartimentat-o în mai multe bazine depresionare (Soveja-Crimineţ, Vrancea şi Bisoca-Neculele). Relief variat, văi adînci, cu terase de acumulare deformate tectonic; altitudini cuprinse între 300 şi 900 m. Climă răcoroasă, cu dese inversiuni termice. Păduri de foioase. Exploatări forestiere.

Ţara Zarandului, depresiune tectono-erozivă, situată pe rama vestică a Munţilor Apuseni, cuprinsă între Munţii Codru-Moma în nord şi Munţii Zarandului în sud; este compartimentată în trei depresiuni mai mici (Almaş, Hălmaş şi Brad), separate de praguri vulcanice înalte. Relief colinar cu aspect de cîmpie montană, cu văi largi cu terase. **Ţ.Z.** este drenată de Crişul Alb şi de afluenţii săi. Exploatări de roci de construcţie.

„Ţară Nouă", săptămînal cultural, politic şi literar, de orientare democratică, apărut la Cluj de la 21 mai 1939 pînă la 1 septembrie 1940. Au colaborat: N. Iorga, T. Vianu, V. Eftimiu, M. Beniuc, V. Jinga, Bucur Şchiopu, M. Biji, V. Iancu, V. Novac ş.a. Ultimul său număr a fost un manifest al intelectualilor transilvăneni împotriva dictatului de la Viena, număr oprit de cenzură.

ţarévici (în trecut), titlu purtat de fiul ţarului desemnat a fi moştenitor la tron.

Ţarigrad, denumire folosită în folclor, în literatură şi în documentele slave, din cele mai vechi timpuri pînă în sec. al XVII-lea, pentru a desemna oraşul Constantinopol (Istanbul). Termenul a fost preluat şi de folclorul românesc.

ţărina, joc popular românesc, răspîndit în zona Munţilor Apuseni, întîlnit sub formele: *ţ. mocanilor*, *ţ. văsarilor* şi *ţ. minerilor*. Se joacă perechi, în coloană, în ritm binar şi cu o mişcare moderată. Are o parte de plimbare şi una de învîrtire şi este însoţită de strigături cîntate sau recitate.

ţărăneásca, joc popular românesc mixt, răspîndit în nordul Moldovei. Se joacă în cercuri mici, cuprinzînd 3—5 perechi, cu braţele încrucişate la spate. În ritm binar, jocul este vioi, cu paşi tropotiţi, accentuaţi în contratimp, şi cu învîrtiri rapide. Se numeşte şi *ruseasca*.

ţărăníme, populaţie care trăieşte în mediul rural şi care participă nemijlocit la producţia agricolă. În orînduirile precapitaliste, **ţ.** reprezintă partea cea mai numeroasă a populaţiei. În ţările capitaliste şi în cele socialiste, ponderea numerică a **ţ.** depinde de gradul de dezvoltare a industriei. În diferite orînduiri sociale, de-a lungul timpurilor structura de clasă a **ţ.** a cunoscut modificări şi diferenţieri, în funcţie de stadiul de dezvoltare a forţelor de producţie şi, mai ales, de evoluţia formelor de proprietate asupra pămîntului. În capitalism, **ţ.** este supusă unui proces continuu de diferenţiere în burghezia satelor, în **ţ.** mijlocaşi, **ţ.** săraci, semiproletari şi proletari agricoli. În perioada imperialismului se accentuează concentrarea proprietăţii asupra pămînturilor în mîna monopolurilor şi se accelerează procesul de ruinare a micilor gospodării agricole. În ţările coloniale şi dependente există însemnate rămăşiţe ale formelor precapitaliste de exploatare a **ţ.** În etapa revoluţiilor burghezo-democratice şi a celor proletare, păturile **ţ.** se raliază forţelor revoluţionare care se angajează în rezolvarea problemei agrare. Această problemă îşi găseşte rezolvarea deplină doar în cadrul revoluţiilor socialiste. În ţările socialiste, prin transformarea socialistă a agriculturii, **ţ.** devine o clasă nouă, care-şi bazează munca în comun, pe proprietatea socialistă asupra pămîntului şi a celorlalte mijloace principale de producţie.

ţări (în evul mediu în ţările române), denumire generală a unor regiuni în care s-a păstrat multă vreme organizarea social-politică dezvoltată din instituţia obştii săteşti. În Moldova se mai numeau şi *cîmpuri* sau *ocoale*. Multe dintre aceste **ţ.** au evoluat rapid în epoca formării şi consolidării relaţiilor feudale, devenind

formațiuni statale, care, unindu-se sub o singură autoritate, au dat naștere statelor feudale *Țara Românească* și *Moldova*. Cele mai cunoscute ț. au fost: *Țara Loviștei*, situată în depresiunea intracarpatică Loviștea; *Țara Vrancei*, situată în depresiunea intracarpatică Vrancea; *Țara brodnicilor*, situată în sudul Moldovei, pe valea Bîrladului, menționată documentar pentru prima dată în 1234, ca „terra Brodnic"; *Țara Bistriței*, vechi centru de populație românească, organizat, după ocuparea Transilvaniei de către Ungaria, în district, unde au fost aduși, la începutul sec. al XIII-lea, coloniști sași. A fost multă vreme posesiune a domnilor Moldovei; *Țara Lăpușului*, situată într-o mică depresiune pe valea Lăpușului, în Transilvania; *Țara Bîrsei*, situată în depresiunea cu același nume din Transilvania, atestată documentar pentru prima dată în 1211, cu prilejul colonizării cavalerilor teutoni alături de populația românească, ca „terra Borza"; *Țara Făgărașului (Țara Oltului)*, situată în depresiunea cu același nume din Transilvania, menționată documentar pentru prima dată în 1222, ca „terra blachorum" (țara românilor). Ea și-a menținut unitatea și individualitatea chiar și atunci cînd a fost domeniu al regilor Ungariei sau al principilor Transilvaniei. A fost multă vreme posesiune a domnilor Țării Românești; *Țara Amlașului*, situată în regiunea Sibiului, pomenită documentar pentru prima dată în sec. al XIII-lea (Silva Blachorum et Bissenorum). A fost multă vreme posesiune a domnilor Țării Românești; *Țara Hațegului*, situată în depresiunea cu același nume din Transilvania, atestată documentar pentru prima dată în „Diploma ioaniților" (1247), ca „terra Harsoc", aparținînd voievodatului lui Litovoi; *Țara Zarandului*, situată pe valea Crișului Alb, constatată documentar pentru prima dată în sec. al XIII-lea; *Țara Severinului*, situată în sudul Banatului, menționată documentar pentru prima dată în sec. al XIII-lea, ca „terra Zeurini". Regii Ungariei au organizat aici, în 1230, *Banatul Severinului*; *Țara Oașului*, situată în depresiunea cu același nume din Transilvania; *Țara Maramureșului*, situată în nordul României, în depresiunea cu același nume. Datorită condițiilor istorice și geografice specifice, populația din aceste ultime două țări păstrează și azi, nealterate, multe dintre obiceiurile și tradițiile sale.

Țările de Jos, denumire dată, în evul mediu și în epoca modernă, teritoriului care cuprindea Belgia, Olanda, Luxemburgul, precum și nord-estul Franței. V. și Burgundia; Flandra; Belgia; Olanda; Luxemburg.

țărm, porțiunea de uscat care mărginește o întindere de apă și asupra căreia se exercită acțiunea valurilor și a mareelor. Ca urmare a abraziunii și acumulării marine, a mișcărilor eustatice și epirogenetice etc., configurația ț. se schimbă încontinuu. Se disting ț. înalte (de obicei stîncoase și abrupte) și ț. joase (de obicei însoțite de numeroase forme de acumulare marină), *ț. de emersiune* (în regiuni în care marea se retrage) și *ț. de ingresiune* (în regiuni în care marea înaintează asupra uscatului). Cîteva tipuri caracteristice de ț. de ingresiune sînt ț. cu fiorduri, ț. de tip rias, ț. de tip dalmatic (cu *canoli*, format prin invadarea de către mare a unei regiuni cu culmi paralele cu țărmul, care rămîn sub formă de insule alungite, pe cînd văile ce le desparte sînt acoperite de apă).

țeavă (TEHN.), piesă din metal, din sticlă sau din alte materiale, avînd formă cilindrică și goală la interior, cu lungime mare în raport cu diametrul ei exterior. Țevile se execută prin laminare, prin sudare etc. și sînt larg folosite în construcții și în instalații (pentru transportul și circulația materialelor fluide, ca elemente de rezistență etc.). — (EXPL. PETR.) *Ț. de extracție*, țeavă cu diametru mic (1/4—4 țoli), folosită la sondele de extracție a țițeiului pentru a forma un canal (coloana de *ț. de e.*) prin care țițeiul și gazele ajung din stratul productiv la suprafață. Sin. *tubing*.

Țebea, sat aparținînd comunei Baia de Criș, în raionul Brad, reg. Hunedoara, situat pe valea Crișului Alb. Exploatări de cărbune brun. Locuită de țărani, lucrători la minele de aur din Gura Barza și Brad, care în evul mediu s-au răsculat în repetate rînduri împotriva exploatării și au participat activ la revoluția din 1848 din Transilvania. La Ț. se află gorunul lui Horia, care străjuiește mormîntul lui Avram Iancu.

țechin, monedă de aur venețiană, care circula în statele italiene, în Austria și în Orient; în țările române a circulat în sec. XVII—XVIII și avea aceeași valoare ca ducatul olandez și cel imperial (austriac).

Țedenbal, Jumjaaghiin (n. 1916), prim-secretar al Partidului Popular Revoluționar

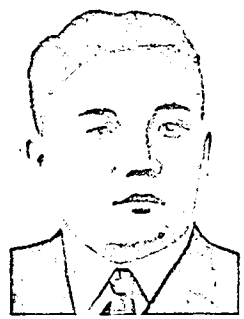

J. Țedenbal

Mongol (din 1958), președinte al Consiliului de Miniștri al R.P. Mongole (din 1952). Membru al P.P.R.M. din 1939, iar din 1940 membru al C.C. Între 1940 și 1954, secretar general al C.C. al P.P.R.M. În 1941—1945 a fost șef al Conducerii politice a Armatei populare revoluționare mongole și locțiitor al comandantului suprem al acesteia. Între 1945 și 1952 a fost locțiitor al primului ministru al R.P. Mongole.

țelină[1] *(Apium graveolens)*, plantă legumicolă bienală din familia umbeliferelor, cu tulpina înaltă pînă la 80—90 cm, cu frunze mari penate și flori

albe. Se cultivă pentru rădăcina sa îngroşată, globuloasă, albă în interior, folosită în alimentaţie. Unele varietăţi sînt specializate pentru producerea peţiolului etiolat sau pentru frunze.

ţelină², suprafaţă de teren înierbată, de obicei cu vegetaţie spontană, utilizată pentru păşune sau fîneaţă. **Ţ.** se poate forma şi prin cultivarea amestecurilor de graminee şi leguminoase perene.

Ţelinograd, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Kazahă, aşezat pe valea rîului Işim. 159 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini, a materialelor de construcţie, alimentară. Nod feroviar. Institute de învăţămînt superior. Pînă în 1960 s-a numit *Akmolinsk*.

Ţepeluş Basarab, nume sub care este cunoscut *Basarab cel Tînăr*, domn al Ţării Româneşti (1477—1481), ridicat în scaunul domnesc de Ştefan cel Mare, apoi învins şi detronat tot de acesta pentru politica filoturcă pe care a dus-o.

Ţereteli, Akaki Rostomovici (1840—1915), poet gruzin, iluminist. Fondator, alături de I. Ceavceavadze, al literaturii gruzine moderne. Opera lui, expresie, cu profund caracter popular, a ideilor sale revoluţionare, îmbină evocarea trecutului eroic al poporului gruzin, a luptei sale pentru independenţa naţională (poemele istorice, dramele şi nuvela „Başi-Aciuki") cu aceea a patosului muncii creatoare („Cîntecul muncii", „Muncitorilor"). **Ţ.** a salutat cu entuziasm revoluţia rusă din 1905—1907 („Tineretului", „Jos cu ei"). El a îndreptat literatura gruzină pe făgaşul realismului.

Ţesătoria de relon „Panduri"-Bucureşti, unitate a industriei textile ale cărei începuturi datează din 1937. Iniţial a avut alt obiect al activităţii; în prezent produce ţesături din fire chimice şi mixte.

ţest 1. Capac de pămînt ars sau de fontă, cu care se acoperă pîinea, mălaiul etc. puse la copt pe vatra încinsă. Procedeul de coacere a pîinii cu **ţ.** se mai păstrează izolat în unele regiuni ale ţării din antichitate. **2.** Schelet rigid al şeii, samarului sau sidelcii.

ţesut (HIST.), asociaţie de celule, de sinciţii, de plasmodii şi de substanţă acelulară (fibre şi substanţă fundamentală amorfă), care s-a diferenţiat din punct de vedere biochimic, structural şi funcţional, adaptîndu-se unei anumite funcţiuni. *Ţesuturile animale* se împart, în general, în patru mari grupe: a) *ţ. epiteliale*, care derivă din ectoderm, endoderm şi mezodermul epitelial şi au celulele aşezate uncle lîngă altele, fără spaţii intercelulare mari (ex. epiderma, endodermul intestinului); b) *ţ. mezenchimatoase* (sau de *tip conjunctiv*), care derivă din mezenchimul embrionar şi ale căror celule sînt mai mult sau mai puţin îndepărtate unele de altele şi înglobate într-o substanţă intercelulară (ex. **ţ.** conjunctiv, **ţ.** cartilaginos, **ţ.** osos, **ţ.** sanguin); c) *ţ. musculare*, care derivă din toate foiţele embrionare, dar mai ales din mezoderm, şi sînt formate din celule sau din fibre alungite, care au proprietatea de a se contracta; d) *ţ. nervoase*, care derivă din ectoderm şi sînt formate din celule nervoase sau neuroni, din fibre nervoase şi din celule de susţinere, avînd ca principal rol recepţionarea impresiilor de la exterior sau de la organele corpului şi trimiterea impulsurilor la organele de reacţie. *Ţesuturile vegetale* se împart, după caracterele morfologice ale celulelor din care sînt constituite, în următoarele tipuri: *parenchimul*, format din celule izodiametrice, şi *prosenchimul*, format din celule alungite, fusiforme; după originea lor, distingem **ţ.** formative, embrionare (meristematice) şi **ţ.** definitive, primare şi secundare (epidermice, fundamentale şi conducătoare); după funcţiunile pe care le îndeplinesc, **ţ.** vegetale sînt: epidermice (epiderma, suberul, ritidomul), mecanice (**ţ.** fibros, colenchimul şi sclerenchimul), formative (meristemele), de absorbţie, asimilatoare, conducătoare, de rezervă, aerifere, secretoare etc. — *Ţ. adipos*, ţesut format din celule pline cu picături de grăsime. *Ţ.a.* se găseşte în special sub piele şi în jurul organelor şi reprezintă a douăzecea parte din greutatea corpului la omul normal. — *Ţ. conjunctiv*, ţesut format din diferite tipuri de celule (conjunctive, fibrocite, mastocite, plasmocite), fibre (reticulare, colagene, elastice) şi substanţă fundamentală. După tipul de celule sau fibre care predomină, *ţ.c.* se împarte în: lax, membranos, tendinos, aponevrotic, elastic etc. *Ţ.c.* se găseşte în tot organismul, umple toate spaţiile dintre ţesuturi, uneşte părţile componente ale organelor, organele între ele, de asemenea se găseşte sub piele, formînd hipodermul. Are un rol fiziologic deosebit de important, atît trofic (în el se găsesc lichidul interstiţial, substanţele nutritive care trec din capilare în celule, anticorpii care iau parte la apărarea organismului etc.), cît şi rol mecanic (amortizează şocurile, umple spaţiile libere, iar prin **ţ.** elastic, tendinos, aponevrotic favorizează mişcările membrelor, ale vertebrelor, pulsaţia arterelor, contracţia musculară etc.). Se mai numeşte *ţ. interstiţial*, *ţ. de susţinere*. — *Ţ. celular subcutanat*, varietate de ţesut conjunctiv lax, situat sub piele. Este constituit din fibre conjunctive elastice şi de reticulină, din celule conjunctive variate (fibrocite, histiocite, celule grase, limfocite etc.) şi din capilare sanguine. În *ţ.c.s.* sînt situate vasele şi nervii superficiali. El permite mobilizarea sîngelui spre organele profunde. — *Ţ. erectil*, ţesut format dintr-o aglomerare de capilare care au între ele un mare număr de fibre elastice, ceea ce permite mărirea de volum a acestora şi umplerea lor cu o mare cantitate de sînge. În felul acesta, organele care conţin *ţ.e.* îşi măresc mult volumul (ex. uretra, corpii cavernoşi, mucoasa nazală etc.).

Ţi Bai-şi (1860—1957), pictor şi grafician chinez. În majoritatea operelor sale a reprezentat flori şi păsări. După eliberarea Chinei a creat o serie de lucrări în care reflectă aspiraţiile maselor largi către pace. Tehnica sa preferată a fost tuşul.

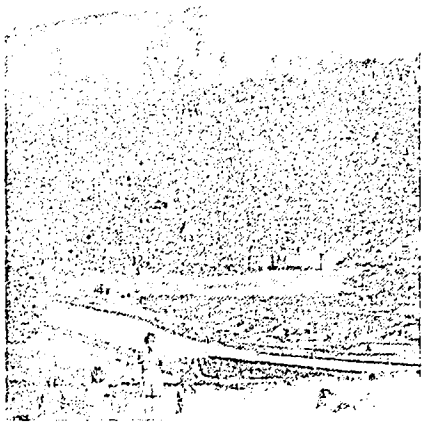

Vedere din Munţii Ţibleşului

Ţibleşului, *Munţii ~*, munţi în Carpaţii Orientali, cuprinşi între masivul Văratec la vest şi valea Sălăuţei la est. Structural corespund unor cute ale flişului paleogen (marne şi gresii cretacice), străpunse şi acoperite parţial de roci vulcanice neogene. Eroziunea a modificat relieful primar, care a căpătat un caracter larg vălurit, cu forme structurale monoclinale şi martori vulcanici (neckuri în formă de clăi despărţite prin văi largi). Altitudinea maximă: 1 842 m (vîrful Ţibleş). Climă de munte mijlociu, cu precipitaţii bogate. Păduri de fag şi de conifere. Exploatări miniere (sulfuri complexe) şi forestiere.

Ţichindeal, Dimitrie (1775 –1818), cărturar şi fabulist român. S-a născut la Becicherecul Mic, a fost învăţător şi paroh în satele bănăţene, iar între 1812 şi 1815 profesor la şcoala preparandală din Arad. Este autorul unei culegeri de fabule („Filosoficeşti şi politiceşti prin fabule moralnice învăţături", Buda, 1814), în majoritate traduse sau localizate, în proză, după D. Obradovici.

Ţicleni, comună în raionul Gilort, regiunea Oltenia, situată în zona subcarpatică. 4 260 loc. (1965). Zăcăminte de petrol, descoperite şi puse în exploatare în anii puterii populare.

ţigáie, rasă de oi autohtonă (cu originea în forma sălbatică *Ovis vignei arkar*), crescută pentru producţia de lînă semifină, carne şi lapte. Reprezintă circa 30% din efectivul de ovine al ţării noastre. Greutatea corporală a oilor adulte este de 40—45 kg, iar a berbecilor de 55—75 kg. Producţia anuală de lînă variază între 1,8 şi 4 kg. Cantitatea anuală de lapte este în medie 70—90 kg pe o lactaţie. În ţara noastră, rasa ţ. a fost, pe de o parte, supusă unei acţiuni de transformare prin încrucişare cu rasa merinos, în scopul măririi efectivului cu lînă fină (în special în zonele de sud-est şi vest ale ţării), iar pe de altă parte este folosită pentru

Ţigaie

absorbirea şi transformarea ovinelor cu lînă groasă (de rasă ţurcană).

ţigáni, denumire dată grupului etnic originar din nord-vestul Indiei. Limba lor face parte din familia de limbi indo-europene. Începînd din sec. al V-lea, au migrat în Iran şi în Asia mediteraneană, apoi în Imperiul bizantin (sec. al IX-lea), de unde, în sec. X—XIV, au pătruns în sud-estul şi centrul Europei, ca şi în nordul Africii. În sec. al XV-lea au pătruns în Europa apuseană (în special în Peninsula Iberică), iar din sec. al XIX-lea în cele două Americi. Pe teritoriul patriei noastre sînt pomeniţi prima oară în sec. al XIV-lea. În evul mediu, majoritatea ţ. din ţările române erau robi (domneşti, boiereşti şi mănăstireşti), ocupaţiile lor principale fiind acelea de căldărari, fierari, aurari, rudari, spoitori, cîntăreţi etc. În 1844 în Moldova şi în 1847 în Ţara Românească au fost dezrobiţi ţ. domneşti şi mănăstireşti, iar în 1855 în Moldova şi în 1856 în Ţara Românească şi cei boiereşti. Dezvoltarea societăţii a determinat schimbări în modul de viaţă al ţ., nomadismul lor cedînd locul vieţii sedentare şi încadrării în toate domeniile de activitate ale societăţii. Ţ. posedă un bogat tezaur folcloric (literar, muzical şi coregrafic), care în unele ţări a fost asimilat de cel naţional sau l-a influenţat pe acesta.

ţigánuş (ZOOL.) **1.** *(Umbra krameri)* Specie de peşte teleostean din familia umbridelor, cu corpul lung pînă la 12 cm şi cu spatele negru. Trăieşte în ape mocirloase. Nu are importanţă economică. **2.** *(Plegadis falcinellus)* Specie de pasăre călătoare din ordinul ciconiiformelor, cu cioc lung şi curbat în jos, cu pene de culoare aproape neagră, cu reflexe ruginii şi verzi. La noi cuibăreşte în bălţile Dunării şi în Deltă. Se hrăneşte cu nevertebrate şi cu peşti mici.

ţigărár *(Bycticus)*, gen de insecte din ordinul coleopterelor, de circa 1 cm lungime, a cărei femelă depune ouăle în frunze pe care le răsuceşte în formă de ţigară, după ce le-a tăiat incomplet peţiolul. Ţ. este dăunător pentru viţa de vie, pentru păr, tei, plop etc.

ţiglă (CONSTR.), piesă de argilă arsă, de sticlă sau de mortar de ciment, în formă de placă, folosită pentru executarea învelitorilor de acoperiş. Ţ. de argilă arsă se fabrică din argilă sau din pămînturi argiloase, care, după fasonare, sînt arse la temperaturi de 950—1 100°C. După formă se deosebesc: *ţ. solzi, ţ. cu jgheab* etc.

ţimíri (ţimiraşi) (în evul mediu în ţările române), denumire a călăuzelor şi însoţitorilor oficiali ai călătorilor, mai cu seamă de la hotare pînă la curtea domnească. Se recrutau dintre *plăieşi* (în Ţara Românească) şi dintre *străjeri* (în Moldova).

Ţindao, oraş în R.P. Chineză, în provincia Şandun, aşezat pe ţărmul sudic al peninsulei Şandun. 1 121 000 loc. (1957). Industrie textilă (prelucrarea bumbacului), alimentară (morărit, uleiuri vegetale, băuturi alcoolice), constructoare de maşini (nave, vagoane, utilaj industrial) etc. Important port la Marea Galbenă şi mare bază a flotei de pescuit. Institute de învăţămînt superior. Staţiune balneoclimatică.

Ţinhai, provincie în R.P. Chineză, situată în nord-estul podişului Tibet. Suprafaţa: 721 000 km². 2 000 000 locuitori (1957), în special chinezi, în rest tibetani, dungani etc. Centrul administrativ: *Sinin*. Cea mai mare parte a teritoriului este alcătuită din munţi (masivele Kunlun şi Nanşan), care închid depresiunea Ţaidam. Climă continentală excesivă. De pe teritoriul provinciei izvorăsc fluviile Ianţzî, Huanhe şi Mekong. Cel mai mare lac este Kukunor. Zăcăminte de petrol, de minereuri neferoase, minereu de fier, sare gemă, cărbune. Principala ramură a economiei este creşterea animalelor pe păşuni (ovine şi iaci.). Culturile agricole ocupă suprafeţe mici (1% din suprafaţă), concentrate în nord-est, pe valea rîului Sininhe. Se cultivă: grîu, orz, ovăz, porumb, gaolean, leguminoase. Industrie extractivă, chimică, a materialelor de construcţie, de prelucrare a metalelor, alimentară, de prelucrare a lemnului etc.

Ţintea, comună în raionul Cîmpina, reg. Ploieşti. 6 160 loc. (1965). Exploatări de petrol. Staţiune balneoclimatică cu izvoare minerale (clorurosodice, sulfatate, iodurate) şi cu un lac ce conţine apă cloruro-sodică concentrată, recomandate în tratarea afecţiunilor aparatului locomotor şi ginecologice, a anemiilor, a debilităţii etc.

ţinút (în evul mediu în Moldova), denumire a unităţii administrativ-teritoriale corespunzînd *judeţului* din Ţara Românească. Fiecare ţ. avea în frunte un pîrcălab sau staroste (dacă în cuprinsul lui se afla vreo cetate) ori un judeţ.

Ţinuturile Australe şi Antarctice Franceze, teritoriu în emisfera sudică, alcătuit din insulele subantarctice, arhipelagul Kerguelen, arhipelagul Crozet, insulele Saint Paul şi Nouvelle Amsterdam (toate situate în partea meridională a Oceanului Indian) şi din Terre Adélie (o porţiune din continentul antarctic situată între meridianele 136° şi 142° longitudine estică). Sînt locuite temporar, fiind folosite ca baze pentru cercetarea ştiinţifică a regiunilor subantarctice, pentru vînătoarea balenelor, focilor şi pentru pescuitul langustelor. Posesiune franceză.

Ţiolkovski, Konstantin Eduardovici (1857—1935), om de ştiinţă şi inventator sovietic.

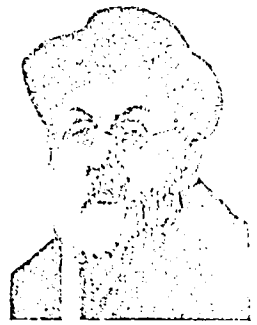

K. E. Ţiolkovski

Principalele sale lucrări se referă la: construcţia dirijabilelor metalice, cu înveliş din tablă ondulată şi cu volum variabil (1885—1892), avioanele cu înveliş metalic (1894) şi rachetele pentru zboruri interplanetare (după 1896). A elaborat teoria zborului rachetei, cu luarea în consideraţie a variaţiei masei ei în timpul zborului (în 1903) şi teoria zborului rachetelor compuse sau a trenurilor de rachete (în 1929). Tot el a rezolvat problema zborului rachetei în cîmpul gravitaţional omogen şi a calculat rezervele de combustibil necesare pentru traversarea atmosferei. Ţ. a studiat pentru prima oară problema rachetelor-sateliţi artificiali ai Pămîntului, a emis ideea creării staţiilor extraterestre ca baze intermediare pentru zborurile interplanetare etc.

ţipár (*Misgurnus fossilis*), specie de peşte teleostean din familia cobitidelor, cu corpul

Ţipar

lung de 18—25 cm, aproape cilindric, acoperit cu solzi mărunţi şi cu un strat de mucus; la gură are 10 mustăţi. Trăieşte şi în ţara noastră pe fundul apelor, mai ales în bălţi. Ţ. are posibilitatea să respire şi aerul atmosferic, pe care îl înghite; schimbul de gaze are loc în ultima porţiune a intestinului, care este vascularizată. Importanţă economică redusă. Sin. *chişcar*.

ţipirig (CHIM.) v. **clorură de amoniu.**

ţiterá, instrument muzical popular german cu coarde, asemănător lăutei sau chitarei.

ţiţéi (GEOL., CHIM.) v. **petrol.**

Ţiţeica, Gheorghe (1873—1939), matematician român. A fost profesor la Universitatea şi la Şcoala politehnică din Bucureşti; membru al Academiei Române şi al mai multor academii şi societăţi ştiinţifice străine, doctor honoris causa al Universităţii din Varşovia. Prin lucrările sale de geometrie diferenţială, Ţ. s-a făcut cunoscut lumii ştiinţifice internaţionale. În special s-a ocupat cu studiul reţelelor din spaţiul cu *n* dimensiuni, definite printr-o ecuaţie a lui Laplace. A introdus o clasă de suprafeţe şi o clasă de curbe care astăzi îi poartă numele. Este unul dintre creatorii geometriei diferenţiale centro-afine. A fost un mare popularizator al ştiinţelor. Împreună cu I. Ionescu, A. Ioachimescu şi V. Cristescu a fundat revista „Gazeta matematică", cu G.G. Longinescu publicaţia „Natura" pentru răspîndirea ştiinţelor, iar cu D. Pompeiu a editat revista „Mathematica". Op. pr.: „Geo-

metria diferențială proiectivă a rețelelor" (1924), „Introducere în geometria diferențială proiectivă a curbelor" (1931).

Gh. Țițeica

— *Curbă Ț.*, curbă pentru care raportul dintre torsiunea într-un punct oarecare al ei și pătratul distanței de la origine la planul osculator în acel punct este constant. — *Suprafață Ț.*, suprafață pentru care raportul dintre curbura lui Gauss într-un punct oarecare al ei și puterea a patra a distanței de la origine la planul tangent la suprafață în acel punct este constant. Liniile asimptotice ale unei *s.Ț.* sînt curbe Țițeica.

Țițeica, Șerban (n. 1908), fizician român, fiu al lui Gh. Țițeica. Este profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Republicii Socialiste România, membru străin al Academiei de Științe

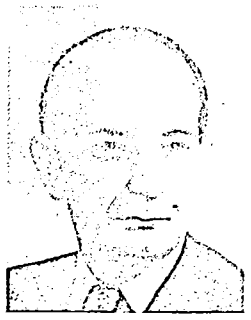

Ș. Țițeica

a U.R.S.S., membru corespondent al Academiei saxone de științe din Leipzig. Specialist în fizica teoretică, a publicat lucrări din domeniile fizicii statistice, mecanicii cuantice, fizicii nucleului atomic și a particulelor elementare etc. A adus o importantă contribuție la teoria fenomenelor de transport, fiind primul care a luat în considerare cuantificarea mișcării electronului în cîmp magnetic. Studiind mișcarea unui colectiv de particule punctuale încărcate cu sarcini electrice, aflate sub influența unor cîmpuri exterioare și a cîmpurilor electrice și magnetice datorite însăși mișcării colectivului, Ț. a reușit să dea o formulare relativist-invariantă a ecuațiilor de evoluție pentru astfel de colective și o formulare covariantă a legilor statistice. Op. pr.: „Variația rezistenței în cîmp magnetic" (1934), „Absorbția razelor corpusculare grele" (1936), „Teoria pozitronului" (1940), „Principiul al doilea al termodinamicii și mecanica statistică" (1953).

Țițin, Nikolai Vasilievici (n. 1898), botanist sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. și membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. A creat numeroase soiuri de graminee și de solanacee. Are importante contribuții în domeniul hibridării îndepărtate. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Țiui Iuan (circa 340—280 î.e.n.), mare poet chinez. Exilat datorită unor intrigi, în urma unor îndelungi peregrinări, s-a sinucis. În capodopera sa „Lisao" („Poemul tristeții și mîniei"), poetul exprimă în imagini scînteietoare dragostea sa de patrie, dînd în vileag, fără cruțare, stupiditatea și perfidia autorităților și a monarhului însuși. A mai scris „Nouă elegii", scurte poeme lirice care concentrează experiențele sale amare de viață, precum și poemul „Cimiliturile", cu referiri la mituri și la legende străvechi. Opera sa, care continuă și dezvoltă tradiția populară în poezia chineză, se caracterizează prin forța tragismului, a fanteziei poetice, prin frumusețea și eleganța limbii. Creația lui Țiui Iuan a exercitat o mare influență asupra generațiilor ulterioare.

țînțar, denumire dată insectelor din ordinul dipterelor, cu antene lungi și cu aparat bucal conformat pentru înțepat și supt. Unele specii de ț. în stadiul de larvă produc pagube în culturile de ciuperci, la grîu, la varză sau gale la diferite plante. La cele mai multe specii, larva trăiește în apă, iar adulții sînt hematofagi (ex. ț. anofel, flebotomul, culicidele).

țîr (ZOOL.), puiet de scrumbie albastră (pînă la dimensiunea de 20 cm), pescuit primăvara, la începutul migrației din Marea Mediterană în Marea Neagră, perioadă în care indivizii sînt foarte slăbiți. Se comercializează sărați și uscați.

țoi *(Sitta europaea)*, pasăre insectivoră cățărătoare și sedentară din ordinul paseriformelor, puțin mai mare decît o vrabie, cu cioc conic, drept și lung. Culoarea penelor este cenușie

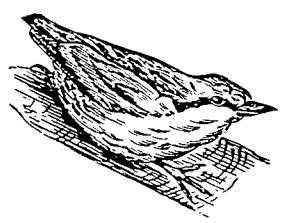

Țoi

pe spate și alburie pe pîntece. Trăiește prin păduri, livezi și grădini cu pomi bătrîni, în scorburile cărora își face cuibul. Se numește și *țiclete, scorțar.*

Țoi En Ghen (n. 1900), președintele Prezidiului Adunării Populare Supreme a R.P.D. Coreene (din 1957), membru al Prezidiului Comitetului Politic al C.C. al Partidului Muncii din Coreea (1966). Vicemareșal al R.P.D. Coreene (din 1953). Între 1948 și 1957 a fost ministru al Apărării, iar între 1953 și 1957 și locțiitor al președintelui Cabinetului de Miniștri al R.P.D. Coreene. Între 1955 și 1966, a fost vicepreședinte al C.C. al Partidului Muncii din Coreea.

Țuculescu, Ion (1910—1962), pictor român. A debutat de timpuriu, la vîrsta de 15 ani, sub îndrumarea lui Eustațiu Stoenescu, cu o expoziție personală. Renunțînd pentru un timp la pictură, a studiat

biologia şi medicina umană, pentru ca din 1934 să se împartă între activitatea artistică şi cea ştiinţifică. Net delimitată în etape, pictura sa se remarcă în prima perioadă printr-o viziune expresionistă, care pleacă de la figurarea realităţii („Noaptea salcîmilor"). Pornind cu predilecţie de la reprezentarea motivelor folclorice, interioare ţărăneşti sau chiar obiecte (covorul oltenesc, păpuşa populară, mai tîrziu troiţa), interpretate uneori simbolic şi realizate într-un colorit intens, strălucitor („Păpuşile, norul şi fluturii"), ajunge la o sinteză originală, cu pronunţat caracter naţional. Cu timpul se desprinde treptat de elementele din realitate, tinzînd tot mai mult spre un expresionism abstract, cu puternice efecte decorative şi în care domină prelucrarea ornamentului plastic folcloric („Privirile cîmpului"). În ultima fază viziunea sa atinge un paroxism expresiv, dînd naştere unui univers plastic de simboluri încărcate de o poezie bizară, obsedantă, produs al unei dramatice tensiuni lăuntrice („Testamentul meu plastic").

ţúnder (METAL.) v. **arsură.**

Ţungaria, depresiune în sud-vestul R.P. Chineze, înconjurată de munţii Tian-Şan, Alatau şi Altaiul Mongol. Suprafaţa: 700 000 km². În centrul ei sînt mari suprafeţe acoperite cu barcane şi dune. Climă subtropicală continentală. Din depresiunea Ţ. izvorăşte Irtîşul. Vegetaţie de stepă. Culturi agricole (porumb, grîu, gaolean, bumbac).

ţurcánă (ZOOTEHN.), rasă locală primitivă de oi, în trecut cu o arie de răspîndire foarte largă. Producţia anuală de lînă este mică şi cu firul gros; producţia de lapte este în medie de 66 kg anual. Prezintă mai multe varietăţi (albă, neagră, brumărie). Varietatea brumărie are o importanţă aparte, fiind apreciată în special pentru producţia de pielicele. În ţara noastră,

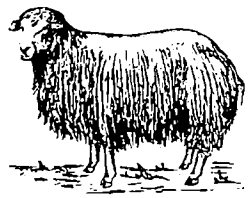

Ţurcană

rasa ţ. a fost supusă acţiunii de transformare prin încrucişare cu rasele de lînă fină şi semifină. În prezent, zona ei de creştere în rasă curată este limitată la regiunile muntoase.

Ţusima, *bătălia de la ~*, bătălie navală care a avut loc în mai 1905, în timpul războiului ruso-japonez (1904—1905), lîngă insulele Ţusima, în Strîmtoarea Coreii, în care flota japoneză, comandată de amiralul Togo, a provocat o mare înfrîngere flotei ruse.

Ţuţugan, Florea (1908—1961), logician român. A adus contribuţii valoroase în studiul silogismului şi al implicaţiei. Op. pr.: „Silogistica judecăţilor de predicaţie" (1957).

Ţzeansi, provincie în estul R.P. Chineze, situată în sud de cursul mijlociu al fluviului Ianţzî. Suprafaţa: 164 800 km². Populaţia: 18 610 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Nancean.* Relief muntos în vest, est şi sud (înălţimea maximă 1 696 m), în partea centrală relief deluros, iar în nord relief de cîmpie. Zăcăminte de cărbuni, minereu de wolfram (peste 70% din producţia ţării), zinc, plumb etc. Industrie textilă, constructoare de maşini, a porţelanului, chimică, a lemnului şi a hîrtiei. Provincia Ţzeansi este o importantă regiune de cultură a orezului. Se mai cultivă grîu, orz, batate, trestie de zahăr, rapiţă, iută, chenaf, rafie, bumbac, ceai, plante citrice. Se cresc porcine.

Ţzeansu, provincie în estul R.P. Chineze, situată în bazinul inferior al fluviului Ianţzî. Suprafaţa: 106 200 km². Populaţia: 45 230 000 loc. (1957). Densitatea populaţiei este foarte ridicată (peste 400 loc./km²). Centrul administrativ: *Nankin.* Alte oraşe: Şanhai (cel mai mare oraş chinez), Usi, Ceanciou şi Suciou. Relief de cîmpie. Zăcăminte de cărbune, minereu de fier, apatite, caolin. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă (ţesături de bumbac şi de mătase) şi alimentară. Alte ramuri dezvoltate: industria chimică, energetică, constructoare de maşini. Se cultivă cereale (orez, grîu, porumb, gaolean), bumbac, rafie, rapiţă, arahide, ceai. Este dezvoltată sericicultura, creşterea porcinelor şi a păsărilor. Se practică pescuitul.

Ţzin, dinastie de împăraţi chinezi (265—420 e.n.), în timpul căreia China de nord a căzut sub dominaţia hunilor (304—351), a şianbilor din Manciuria (351—370) şi a tibeto-tanguţilor (370—581). Cei mai de seamă împăraţi din dinastia Ţ. au fost: Si-ma-ian (265—290) şi Ţjăng-di (326—342), care au iniţiat o legislaţie agrară şi reforme fiscale destinate întăririi autorităţii centrale a statului.

Ţzinan, oraş în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Şandun, aşezat în bazinul inferior al fluviului Huanhe. 862 000 loc. (1957). Industrie constructoare de maşini (maşini-unelte, utilaj industrial, automobile, tractoare), siderurgică, alimentară, textilă, chimică. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior.

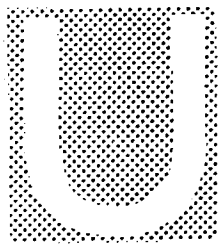

u, a douăzeci şi cincea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o vocală închisă, rotunjită, din seria posterioară.

Ubicini */übisiní/*, Abdolonyme Honoré J. (1818—1884), istoric şi publicist francez. A participat la revoluţia de la 1848 din Ţara Românească, fiind secretar al guvernului provizoriu şi apoi al locotenenţei domneşti. Reîntors în Franţa, a desfăşurat o intensă campanie de susţinere a cauzei românilor şi a latinităţii limbii noastre (prefaţa *Gramaticii* lui Alecsandri, 1863), pentru care i s-a acordat cetăţenia română (1867) şi a fost ales membru onorar al Academiei Române (1871). A redactat biografiile româneşti din „Dictionnaire universel des Contemporains" al lui G. Vapereau (1853). Op. pr.: „Mémoire justificatif de la revolution roumaine du 11/23 juin 1848" (1849), „La question des Principautés devant l'Europe" (ed. 2, 1858), „Les Principautés-Unies devant la Conférence" (1866).

ubicvíst (lat. *ubique* „pretutindeni"; BOT.; despre plante), care creşte şi se dezvoltă la fel de bine în condiţii de mediu diferite (ex. şopîrliţa).

Ucayali, rîu în Peru, unul dintre izvoarele fluviului Amazon (1 950 km). Izvorăşte din munţii Anzi, la est de masivul Coropuna, traversează Cordiliera de Est, apoi curge în Cîmpia Amazoanelor. Navigabil în cursul inferior.

Uccello, Paolo (pe numele adevărat *Paolo di Dono*) (circa 1397—1475), pictor şi decorator florentin. A fost elevul lui Ghiberti şi Donatello. A fost preocupat de problema perspectivei liniare (perspectiva combinată, plurioculară). Preocupările sale sînt ilustrate în puţinele lucrări rămase, printre care celebrul triptic de dimensiuni mari „Bătălia de la San Romano" (1423—1425), caracterizate prin compoziţia aglomerată de personaje şi de animale, prin contrastele puternice de umbră şi de lumină şi prin originalul simţ decorativ (pămîntul roz, oamenii verzi). Printre frescele lui **U.** se numără portretul lui Giovanni Acuto (Domul din Florenţa).

U Cen-en (circa 1500—1580), scriitor chinez din epoca Min. Romanul său „Călătorie spre Soare-apune", inspirat din vechi legende budiste şi din isprăvile pelerinului chinez Siuan Ţzan, are un puternic caracter satiric, antifeudal, dezvăluind contradicţiile ascuţite ale societăţii vremii, corupţia cîrmuitorilor ţării, prostia şi lăcomia dregătorilor.

Ucraina v. **Republica Sovietică Socialistă Ucraineană.**

Udrea (Udrea Băleanu) (? —1601), boier muntean, mare armaş şi mare ban în timpul domniei lui Mihai Viteazul. A avut un rol de seamă în campaniile lui Mihai Viteazul în Transilvania şi în Moldova, fiind numit de domn hatman al Moldovei (1600). După ocuparea Ţării Româneşti de către poloni şi înscăunarea lui Simion Movilă, a încercat să organizeze o răscoală împotriva acestuia, dar a fost prins şi ucis.

Udrischi, Gheorghe N. (1867—1958), medic veterinar român, fost profesor de patologie şi clinică chirurgicală la Facultatea de medicină veterinară din Bucureşti, întemeietorul şcolii chirurgicale veterinare din România. A fost membru corespondent al Academiei de medicină veterinară din Paris.

uéd (GEOGR.), vale largă, fără apă, cu fundul acoperit de nisip şi pietriş, caracteristică pentru deşerturile din Africa de nord şi Arabia. Doar în urma rarelor ploi, prin **u.** se scurg ape torenţiale. Se termină în depresiuni lipsite de scurgere. Mulţi geografi le consideră forme fluviatile relicte, văi ale riurilor din epoca pluvială. Uneori vîntul se canalizează pe **u.,** generînd, prin eroziune selectivă, structuri alveolare, nişe şi surplombe. Adesea, datorită unei tasări mai mari a nisipurilor, **u.** constituie căi de comunicaţie importante.

Ufa, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Başkire (R.S.F.S. Rusă), aşezat pe valea rîului Belaia, afluent al Kamei. 683 000 loc. (1965). Industrie electroenergetică, constructoare de maşini (maşini energetice, aparate electrice, utilaj petrolier etc.), a petrolului, chimică, a lemnului, uşoară şi alimentară. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Uffizi */uffiţi/*, palat construit la Florenţa de G. Vasari (1567—1574), din în-

sărcinarea lui Cosimo I. Din 1575 s-a creat aici o galerie de sculptură, alături de care s-au adăugat mai tîrziu importante colecţii de pictură italiană, franceză, germană, flamandă-olandeză, un cabinet de stampe ş.a. Galeria **U.** este astăzi una dintre cele mai bogate din lume.

Uganda, stat în Africa estică, situat pe ecuator, între Sudan, Kenia, Tanzania, Ruanda şi Congo (Kinshasa). Suprafaţa: 236 037 km². Populaţia: 7 551 000 loc. (1965), majoritatea negri bantu, circa 30% nilotici, un mic număr de sudanezi, apoi indieni, europeni, arabi. Capitala: *Kampala*. Limba oficială: engleza. Relief de podiş, cu înălţimi cuprinse în general între 1 000 şi 1 200 m, slab vălurit, cu unele vîrfuri muntoase izolate, mărginit de linii de falie, depresiuni şi grabene adînci (în care s-au format lacurile Victoria, Albert şi Eduard, situate la graniţele **U.**). Faliile sînt însoţite de masive vulcanice, printre care la graniţa cu Congo masivul Ruwenzori (5 119 m), în sud-vest o porţiune din munţii vulcanici Virunga, iar în est vulcanul stins Elgon. Climă ecuatorială musonică. Teritoriul **U.** este străbătut de cursul superior al Nilului şi de afluenţii săi. În partea sudică şi centrală, mari suprafeţe sînt mlăştinoase. Păduri pe pantele munţilor, savane cu ierburi înalte (pe alocuri trecînd în păduri-parc) în sud, savane mai uscate cu ierburi scunde în nord, stepe în zonele mai înalte. Zăcăminte de minereu de cupru, cobalt şi wolfram, apatite. Este o ţară agrară în curs de dezvoltare; monopolurile străine, îndeosebi cele engleze, deţin încă poziţii importante în economie. Agricultura dă peste 3/4 din venitul naţional. Principalele culturi sînt cafeaua şi bumbacul. Se mai cultivă ceai, mei, sorg, batate, în sud manioc şi bananieri. Se cresc cornute mari şi mici. Industria este reprezentată prin exploatări miniere, întreprinderi de prelucrare a produselor agricole (egrenarea bumbacului, zahăr, prelucrarea cafelei, a tutunului, a ceaiului), fabrici de ciment, o fabrică de mobilă. Construirea de noi întreprinderi industriale şi organizarea plantaţiilor este realizată îndeosebi de societatea pe acţiuni „Corporaţia pentru dezvoltarea Ugandei", controlată de stat, dar cu participarea unor capitaluri străine. Se exportă cafea, bumbac, piei, ceai, cupru brut şi se importă metale, maşini şi utilaje, automobile, produse petroliere şi chimicale, ţesături. Comerţul exterior este orientat spre Marea Britanie, S.U.A., R.F.G. şi Japonia. — *Istoric.* Pe teritoriul **U.**, populat din timpuri străvechi, s-au constituit în evul mediu patru state feudale: Buganda, Toro, Bunyoro şi Ankole. Dintre acestea, cel mai mare şi mai dezvoltat din punct de vedere economic a fost Buganda, care, în sec. al XIX-lea, a devenit un puternic stat centralizat, întreţinînd un comerţ înfloritor cu ţările arabe. În 1890 trupe engleze au pătruns în Buganda, iar în 1894 Anglia a unit prin forţă cele patru state într-unul singur, sub numele de **U.**, impunîndu-i un regim de protectorat. Sub presiunea mişcării de eliberare naţională, care s-a intensificat după cel de-al doilea război mondial, Anglia a fost nevoită să acorde **U.** autonomia internă (martie 1956); în octombrie 1962 a fost proclamată independenţa ţării, iar în 1963 **U.** s-a proclamat republică. Este membră a Comunităţii Britanice de Naţiuni. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională. Potrivit constituţiei din mai 1966, şeful statului (preşedintele) este şi prim-ministru.

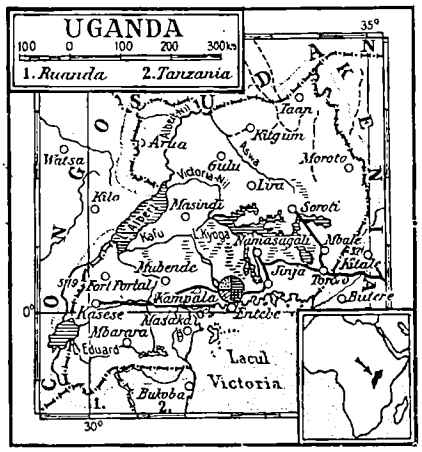

úghiu, denumire dată g a l b e n u l u i, derivînd de la numirea prescurtată a galbenilor ungureşti („uggráski" în vechile documente slavone).

Uhan, oraş în R.P. Chineză, centrul administrativ al provinciei Hubei, aşezat pe valea fluviului Ianţzî, format prin unirea a trei oraşe: Hancou, Ucian, Hanian. 2 226 000 loc. (1958). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (maşini-unelte, vagoane, nave, rulmenţi, maşini agricole etc.), chimică, a cimentului, uşoară şi alimentară. Nod rutier, aeroport, important port pe fluviul Ianţzî, accesibil vaselor maritime. Filială a Academiei de Ştiinţe a R.P. Chineze, institute de cercetări ştiinţifice, universitate şi numeroase alte institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

Uhde *[u:də]*, Fritz von (1848—1911), pictor german, reprezentant al impresionismului german. **U.** a contribuit la propagarea socialismului creştin, prezentînd sentimental, în imagini biblice, viaţa micilor agricultori. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin lucrările „Fetiţă citind", „Cei trei magi în drum spre Bethleem".

Uhland *[ú:lant]*, Ludwig (1787—1862), poet şi istoric literar german, liberal-burghez, aparţinînd romantismului tîrziu. Valorificînd în mod creator poezia populară, **U.** a scris versuri de o deosebită autenticitate şi simplitate. Volumele „Poezii" (1815), „Poezii patriotice" (1816) au inspirat melodiile devenite populare ale lui Brahms, Liszt, Mendelssohn, Schumann şi Schubert. Baladele sale, în majoritate istorice („Blestemul bardului"), se remarcă prin originalitate şi culoare. Prin scrierile sale „Studiu despre cîntecele

populare germane", „Walther von der Vogelweide" (1822), „Istoria poeziei vechi germane" (1830—1831), ca şi prin culegerea „Vechi cîntece populare germane din sud şi nord"

L. Uhland

(1844—1845), el este unul dintre fondatorii germanisticii. A scris şi drame de valoare minoră.

Uhtomski, Aleksei Alekseevici (1875—1942), fiziolog sovietic, elev al lui Vvedenski. A fost profesor la Universitatea din Petersburg şi membru al Academiei de Ştiinţe a Uniunii Sovietice. **U.** a preluat direcţiile de cercetare ale lui Secenov şi Vvedenski şi a descoperit unele principii de bază ale activităţii sistemului nervos, dintre care „legea dominaţiei". Cercetările lui **U.** despre dominantă au avut o largă aplicare în diferitele domenii ale biologiei şi medicinii, ca şi în psihologie şi pedagogie. Op. pr.: „Însuşirea ritmului în lumina învăţăturii despre parabioză" (1926). Laureat al Premiului Lenin (1931).

Uhtomski, Dmitri Vasilievici (1719— c. 1775), arhitect rus. Activitatea lui **U.** a fost legată în exclusivitate de oraşul Moscova, pentru care a elaborat o serie de planuri de sistematizare. Este de asemenea autorul mai multor construcţii cu caracter clasicizant, în care a încercat să dezvolte principiile teoretice ale lui Vitruviu, Palladio şi Vignola („Poarta roşie" din Moscova).

uitare, fenomen psihic care se manifestă printr-o reproducere greşită sau prin imposibilitatea de a recunoaşte sau de a reproduce ceea ce a fost memorat anterior. **U.** aspectelor neesenţiale ale experienţei anterioare are un rol pozitiv, eliberînd psihicul de acest balast; dimpotrivă, **u.** aspectelor esenţiale are un rol negativ. **U.** se explică neurofiziologic prin acţiunea inhibiţiei. Uneori este posibil ca un material care pare uitat să poată fi reprodus din nou după un timp, fenomen denumit *reminiscenţă.*

uium, cantitate de produse reţinută la batoză, la moară etc. drept plată în natură pentru diferite servicii (de treierat, de măcinat etc.).

„Új Élet" *[ui]* („Viaţa nouă"), revistă ilustrată social-culturală în limba maghiară, editată de Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă. Înfiinţată în aprilie 1958 sub denumirea „Művészet", poartă titlul actual din octombrie 1959. Apare bilunar, la Bucureşti.

„Új Idő" *[ui]* („Timp nou"), organ de presă în limba maghiară al Comitetului regional P.C.R. Braşov şi al Sfatului popular regional. Apare săptămînal, la Braşov, din martie 1963.

Ukrainka, Lesea (1871—1913), scriitoare ucraineană, reprezentantă de frunte a poeziei revoluţionare. Datorită conţinutului lor, poeziile scrise de **U.** au fost tipărite în afara graniţelor Rusiei (culegerile „Pe aripile cîntecului", 1893; „Gînduri şi visuri", 1899; „Ecouri", 1902), multe dintre ele apărînd abia după 1917. Continuatoare a tradiţiei inaugurate de Şevcenko, **U.** a influenţat, la rîndul ei, pe mulţi poeţi ucraineni contemporani. Ca dramaturg, ea a cultivat în special genul dramei alegorice, aducînd pe primul plan eroi prometeici („În catacombe", 1905; „Avocatul Martian", 1911; „Stăpînul de piatră", 1912, trad. rom.). Feeria „Cîntecul pădurii" (1912) slăveşte frumuseţea sentimentelor pure şi reprezintă o culme a creaţiei sale poetice.

Ulan-Bator, capitala R.P. Mongole, cel mai mare centru politic, industrial şi cultural al ţării, aşezat pe valea riului Tola, la 1 300 m altitudine. 243 100 loc. (1965). Industrie

Vedere din Ulan-Bator

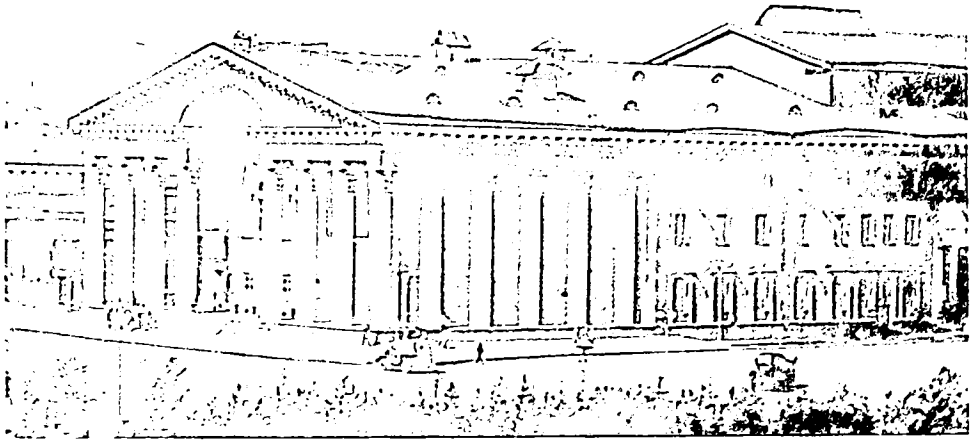

energetică, de pielărie, de prelucrare a lînii, alimentară (morărit, prelucrarea cărnii, produse lactate), constructoare de mașini, de prelucrare a lemnului, a materialelor de construcție (cărămizi), poligrafică etc. Nod de comunicații rutiere, feroviare și aeriene. Academie de științe, universitate, biblioteci, teatre, muzee. Pînă în 1924 s-a numit *Ugra*.

uláni 1. Denumire dată ostașilor din corpurile de cavalerie mongolo-tătare în sec. XIII—XIV. **2.** Denumire dată ostașilor din regimentele de lăncieri călări care alcătuiau cavaleria ușoară în unele țări din Europa, începînd din sec. al XVI-lea.

Ulanova, Galina Sergheevna (n. 1910), balerină sovietică, artistă a poporului din U.R.S.S. S-a remarcat prin stăpînirea desăvîrșită a dansului clasic, prin deosebita sensibilitate lirică, prin grație și plasticitate. A creat roluri ca: Maria din „Fîntîna din Bahcisarai" (Asafiev), Julieta din „Romeo și Julieta" (Prokofiev), Odette-Odilia din „Lacul lebedelor" (Ceaikovski), Giselle din „Giselle" (Adam).

Ulan-Ude, oraș în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Buriate (R.S.F.S. Rusă), așezat pe valea rîului Selenga. 220 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (locomotive, vagoane, nave fluviale), alimentară (produse din carne), textilă, a materialelor de construcție etc. Nod feroviar. Institut de învățămînt superior, teatre, muzee.

Ulbricht *[úlbriht]*, Walter (n. 1893), prim-secretar al Partidului Socialist Unit din Germania (din 1953), președinte al Consiliului de Stat al R.D.G. (din 1960). Membru al Partidului social-democrat german din 1912, iar din 1918 al Ligii „Spartacus"; a fost unul dintre creatorii Partidului Comunist din Germania (1918). Membru al C.C. din 1923, iar apoi secretar a C.C. al P.C.G. De atunci face parte din nucleul de conducere al partidului. A fost membru supleant al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste (1935—1943). Între 1943 și 1945 a fost membru al Comitetului național „Germania liberă". A fost unul dintre fondatorii P.S.U.G. în 1946 și unul dintre vicepreședinții lui. După crearea Republicii Democrate Germane a deținut

W. Ulbricht

funcții de răspundere și pe linie de stat. În 1950—1953 a fost secretar general al C.C. al P.S.U.G.

úlcer (lat. *ulcus, eris* „rană"; MED.), ulcerație a pielii sau a mucoaselor, atacînd toate straturile acestora și care are tendința de a se permanentiza. Se datorește fie unei cauze locale (compresiune prelungită, edem, corp străin etc.), fie unei cauze generale (sifilis, tuberculoză, cancer etc.). — *U. gastroduodenal*, ulcer al mucoaselor gastrice și duodenale, întîlnit de obicei în boala ulceroasă. — *U. peptic*, ulcer care apare în urma unei operații de stomac făcută pentru un ulcer gastroduodenal.

ulcerație (MED.), leziune caracterizată printr-o pierdere circumscrisă a integrității pielii sau mucoaselor, ca urmare a unui proces distructiv tisular. Consecință a unor tulburări locale trofice, circulatorii sau de altă natură, **u.** pot fi provocate de factori variați: mecanici, fizici, chimici, microbieni etc. **U.** se împart în superficiale (exulcerații) și profunde, ultimele avînd de obicei o slabă tendință de cicatrizare.

uléiuri, lichide vîscoase, nevolatile, insolubile în apă, de origine vegetală sau animală (constituite dintr-un amestec de gliceride mixte), minerală (constituite din hidrocarburi grele) și sintetică (ex. uleiuri siliconice), care au proprietatea de a unge. Impropriu, se mai numesc **u.** unele substanțe cu aspect de ulei (ex. uleiuri eterice). — *Ulei comestibil*, ulei vegetal obținut din semințele sau din fructele anumitor plante (semințe de floarea-soarelui, de soia, de arahide etc. sau fructe de măslin, de palmier etc.) și prelucrat astfel încît să fie limpede, fără substanțe în suspensie și să aibă gust și miros plăcut. *U.c.* se obține prin presare, prin extracție sau prin presare urmată de extracție. După extragere, *u.c.* este supus operației de rafinare. *U.c.* constituie unul dintre principalele produse alimentare, cu o mare valoare calorigenă. În 1965, în România, producția de uleiuri și grăsimi vegetale comestibile (fără producția preselor țărănești) a fost de 172 000 de tone (față de numai 18 000 de tone în 1938). Principalele unități de obținere și prelucrare industrială a *u.c.* din țara noastră se găsesc la București, Iași, Oradea, Carei, Podari, Galați și Constanța. — *U. sicative*, uleiuri vegetale care conțin gliceride ale acizilor grași nesaturați cu două sau trei duble legături conjugate. Întinse sub formă de pelicule pe o suprafață solidă, *u.s.* se întăresc în contact cu aerul chiar la temperatura camerei, într-un interval de cîteva ore pînă la cîteva zile, datorită unor reacții de polimerizare. Uscarea este mult accelerată dacă *u.s.* li s-au adăugat în prealabil sicativi (naftenați de plumb, de mangan etc.). Se folosesc în industria de peliculogene (ex. ulei de in, de Tung, de ricin deshidratat etc.). — *Ulei de in fiert*, ulei sicativ cu viscozitate mare, obținut prin încălzirea uleiului de in, în absența aerului, la temperaturi de 140—180°C sau 250—300°C și adaos de sicativanți. Este utilizat în industria de peliculogene. În comparație cu uleiul de in nefiert, acesta conferă peliculelor de lacuri și de vopsele calități superioare (duritate, elasticitate, luciu și rezistență la intemperii etc.). — *U. semisicative*, uleiuri vegetale care conțin gliceride ale acizilor grași nesaturați, în special cu două duble legături în moleculă. Întinse sub formă de pelicule pe o suprafață solidă, *u.s.* se întăresc

în contact cu aerul într-un timp mai lung decît **u.** sicative. Pentru a putea fi utilizate în industria de peliculogene, *u.s.* se supun în prealabil polimerizării, oxidării, sicativării etc. (ex. ulei de floarea-soarelui, de soia). — *U. polimerizate*, uleiuri tehnice obținute din ulei de in, de floarea-soarelui, de ricin deshidratat etc. prin tratamente termice sau termocatalitice, în prezența ori în absența aerului, sau prin voltolizare. În urma acestui tratament crește viscozitatea și se ameliorează proprietățile peliculogene. — *U. minerale*, lichide viscoase, de proveniență petrolieră, incolore sau colorate de la galben la brun-roșcat, obținute din fracțiunile cu punct de fierbere ridicat de la distilarea țițeiului. În vederea fabricării *u.m.* se utilizează țițeiuri selecționate, parafinoase sau asfaltoase. Se deosebesc **u.** lubrifiante pentru: motoare cu ardere internă, utilaje mecanice industriale (**u.** ușoare, **u.** medii și **u.** grele), turbine de apă și de abur, compresoare, suflante, mașini frigorifice. *U.m.* se întrebuințează și ca **u.** izolante (**u.** de transformator), fluide hidraulice, fluide de amortizare, agenți de transfer de căldură etc. În țara noastră se produc *u.m.* la Teleajen, Ploiești, Cîmpina și Brașov. — *Ulei ușor*, fracțiune obținută prin distilarea gudroanelor de la cocsificarea cărbunilor de pămînt. Are limitele de fierbere între 80 și 170°C și reprezintă circa 3% din gudronul supus prelucrării. Se compune în proporție de 70% din benzen și toluen. — *Ulei mediu*, fracțiune obținută prin distilarea gudroanelor de la cocsificarea cărbunilor de pămînt. Are limitele de fierbere între 170 și 240°C și reprezintă circa 10% din gudronul supus prelucrării. Conține fenol, crezoli etc. — *Ulei greu*, fracțiune obținută prin distilarea gudroanelor de la cocsificarea cărbunilor de pămînt. Are limitele de fierbere între 240 și 270°C și reprezintă circa 10% din gudronul supus prelucrării. Este bogat în fenoli superiori. — *Ulei de antracen*, fracțiune obținută prin distilarea gudroanelor de la cocsificarea cărbunilor de pămînt. Are limitele de fierbere între 270 și 370°C și reprezintă 12—27% din gudronul supus prelucrării. Compusul cel mai important care se separă din acest ulei este *antracenul*. — *U. sulfonate*, agenți activi de suprafață care se obțin prin tratarea uleiurilor vegetale cu acid sulfuric. Se întrebuințează în industria textilă și a pielei. — *U. siliconice*, derivați organo-silicici cu bune proprietăți de ungere, rezistenți la temperaturi extreme, rezistenți la agenți chimici și avînd remarcabile proprietăți dielectrice. V. și s i l i c o n i. — *U. eterice*, lichide volatile de natură vegetală insolubile în apă, avînd de obicei un miros plăcut caracteristic. Se extrag din plante (petale, semințe, frunze etc.), prin distilare cu vapori de apă, prin extracție cu solvenți, prin absorbție în materii grase sau prin presare. *U.e.* sînt amestecuri de substanțe complexe cu funcțiuni chimice diverse (hidrocarburi, alcooli, cetone, eteri, esteri, compuși cu azot etc.). Unele au putut fi sintetizate. Se utilizează în industria cosmetică (ex. ulei de bergamot, ulei de brad, ulei de cuișoare, de dafin, de eucalipt, de flori de portocale, de mentă, de trandafir etc.).

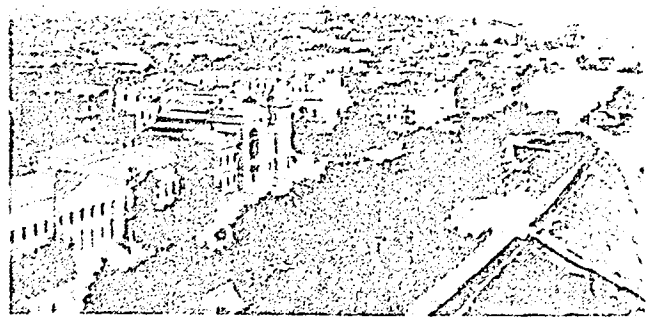

Ulianovsk. Vedere din avion

Ulfila (Wulfila) (c. 311— c. 383), episcop arian al vizigoților (din 341). Din cauza persecuțiilor păgîne s-a refugiat împreună cu numeroși adepți în Moesia romană (348). Traducerea Bibliei în gotică (369) efectuată de el, care folosește o scriere combinată (litere grecești, unciale romane și rune germanice), constituie cel mai vechi text de limbă germanică cunoscut pînă astăzi.

Ulianovsk, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, așezat pe Volga. 265 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (automobile, mașini-unelte grele și unicate, motoare, aparate electrice), a materialelor de construcție, de încălțăminte, de confecții, de tricotaje, alimentară. Port pe malul lacului de retenție al hidrocentralei de la Kuibîșev. Institut politehnic, pedagogic, agronomic, teatre, muzee (printre care și casa-muzeu „V.I. Lenin"). Pînă în 1924 s-a numit *Simbirsk*; a primit numele actual în cinstea lui V.I. Lenin (Ulianov), care s-a născut aici.

Ulise (lat. *Ulixes*, corespondentul numelui grecesc *Odysseus*; în mitologia greacă), unul dintre eroii vestiți ai războiului troian, personaj principal al „O d i s e i i" lui Homer, regele insulei Itaca, soțul Penelopei, renumit pentru șiretenia și istețimea sa. După sfatul său a fost

Ulise

construit calul de lemn cu ajutorul căruia, printr-o stratagemă, a fost cucerită Troia. „Odiseea" ne povestește rătăcirile sale pe mare, care au durat timp de zece ani după căderea Troiei, întoarcerea în Itaca și răzbunarea sa împotriva pretendenților la mîna Penelopei.

uliu *(Accipiter)*, gen de păsări răpitoare de zi, cu picioarele înarmate cu gheare foarte curbate, cu aripi relativ scurte și late și cu coadă lungă. Sînt păsări puternice, bune zburătoare, îndrăznețe; atacă alte păsări din zbor, provocînd multe pagube. În țara noastră mai răspîndite sînt speciile: *u. păsărar (Accipiter nisus)*, de mărimea unui porumbel, cu spatele de culoare cenușie-închisă, partea ventrală albă sau roșcată, cu dungi transversale dese de culoare brună-întunecată (sin. *păsărar*); *u. porumbar (Accipiter gentilis)*, specie de uliu de mărimea unei

Uliu porumbar

găini, cu spatele de culoare brună întunecată, iar partea ventrală cu dungi transversale dese, de culoare brună.

ulm *(Ulmus)*, gen de arbori din familia ulmaceelor, cu frunze asimetrice și fructe aripate. În țara noastră sînt mai răspîndite două specii de **u.**: *u. de cîmp (Ulmus foliacea)*, înalt pînă la 30 m, cu scoarța groasă, negricioasă, adînc crăpată, și care crește în regiunile de cîmpie și de dealuri; *u. de munte (Ulmus montana)*, înalt pînă la 35 m, cu scoarța subțire, și care crește în zona de dealuri și la munte. Lemnul de **u.** este tare; greu, rezistent, cu utilizări restrînse, mai mult în construcții.

Ulm

Ulmetum, așezare romană (vicus, apoi cetate fortificată) în Dobrogea, azi Pantelimonul de Sus (raionul Hîrșova). Refăcută în epoca romană tîrzie în mai multe rînduri, cetatea **U.** a fost distrusă de popoarele migratoare la sfîrșitul sec. al VI-lea e.n. Cetatea a fost explorată, prin săpături arheologice sistematice, de V. Pârvan în anii 1911—1914.

Ulpianus, Domitius, jurisconsult roman (sec. al III-lea), contemporan cu împărații Caracalla și Alexandru Sever. Numeroase extrase din lucrările sale au fost inserate în „Digestele" lui Iustinian. Op. pr.: „Reguli de drept".

ultimátum, notă diplomatică prin care un stat cere unui alt stat să săvîrșească anumite acțiuni sub amenințarea că în caz de neconformare va lua măsuri de constrîngere sau va porni război împotriva lui. În prezent, războiul ca o consecință a neconformării la un ultimatum este interzis de dispozițiile Cartei O.N.U.

ultra- (lat. *ultra* „dincolo, mai departe"), element de compunere cu sensul „dincolo de" (ex. *ultraviolet, ultrasunet*).

ultracentrifúgă, centrifugă cu turație foarte înaltă (zeci de mii de rotații pe minut), cu ajutorul căreia se poate realiza sedimentarea particulelor coloidale, permițînd astfel determinarea greutății lor, sau a particulelor vii de dimensiuni foarte mici (virusuri, organite celulare etc.).

ultráj (DR.), infracțiune care constă în atingerea (prin cuvinte, gesturi sau acte) a onoarei ori a prestigiului unui funcționar aflat în exercițiul funcțiunii sau pentru acte efectuate în îndeplinirea atribuțiilor sale, săvîrșită în prezența funcționarului sau adusă la cunoștința lui prin comunicare directă. — *U. calificat*, ultraj săvîrșit prin acte de violență sau prin amenințări grave.

ultramarín, colorant mineral, care se găsește și în natură. **U.** comercial este un produs sintetic, obținut prin topirea unui amestec de argilă, carbonat de sodiu, cărbune de lemn și sulf. După condițiile de obținere poate avea diferite culori (ex. albastru, roșu). În practică se întrebuințează cel mai mult **u.** albastru (la albirea rufelor, în industria zahărului etc.).

ultramicroanalíză (CHIM.), capitol al microanalizei care se ocupă cu identificarea și cu dozarea substanțelor în cantități de ordinul micrograme lor (10^{-6} g). Se aplică în studiul izotopilor, în cercetări biochimice etc.

ultramicroscóp (FIZ.), instrument optic, asemănător microscopului, cu ajutorul căruia pot fi studiate particule de dimensiuni foarte mici (sub limita de separare a microscopului obișnuit, determinată de fenomenul difracției), aflate în suspensie într-un mediu cu indice de refracție diferit de cel al particulelor. Iluminarea se face perpendicular pe axa

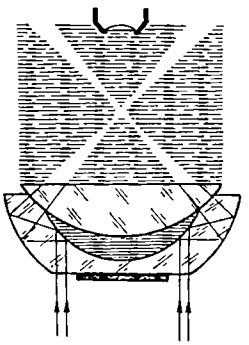

Principiul ultramicroscopului

optică a instrumentului, astfel încît în obiectiv pătrunde lumina împrăștiată de particule; acestea apar pe fondul întunecat ca puncte luminoase, neputîndu-li-se identifica nici forma și nici dimensiunile.

ultramontanísm (lat. *ultra* „dincolo" și *mons, -tis* „munte", adică dincolo de Alpi), orientare în cadrul catolicismului,

apărută în sec. al XV-lea, care susține pretențiile papalității de dominație temporală și de amestec în treburile interne ale statelor. **U.** a combătut iluminismul și a acordat un sprijin nelimitat Sfintei Alianțe. În spiritul lui a fost adoptată dogma despre infailibilitatea papii (1870) și au fost condamnate, prin diferite enciclici și indexuri, ideile social-politice înaintate din secolele XIX—XX. Cei mai zeloși promotori ai ultramontanismului au fost *iezuiții*.

ultrasúnet (FIZ.), vibrație a unui mediu elastic a cărei frecvență depășește pe cea a sunetului, neputînd fi percepută de

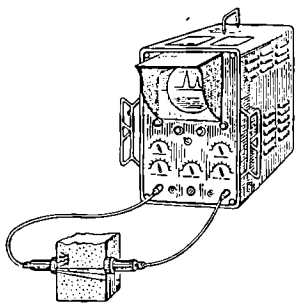

Defectoscopie cu ultrasunete

urechea omului (organele auditive ale unor animale, ca de exemplu liliacul, sînt sensibile și în domeniul **u.**). Frecvența minimă a **u.** este de 20 000 Hz, iar frecvența maximă realizată pînă în prezent este de aproximativ 10^6 Hz. Dispozitivele cel mai des utilizate pentru producerea **u.** se bazează pe fenomenul *piezoelectricității* sau pe cel al *magnetostricțiunii*. **U.** se propagă, ca și sunetul, sub formă de unde elastice. În aer, **u.** sînt puternic atenuate, dar prin lichide sau prin solide ele se propagă mult mai bine. Avînd o lungime de undă mai mică decît sunetele, **u.** posedă și însușiri direcționale mai accentuate. Aceste proprietăți determină folosirea **u.** în sondajul submarin (v. s o n a r). De asemenea, **u.** sînt utilizate în d e f e c t o s c o p i e. În mediul prin care se propagă, **u.** produc comprimări și dilatări locale, cu variații foarte mari de presiune, accelerațiile particulelor întrecînd de sute de mii de ori accelerația gravitației. Aceste acțiuni puternice pot provoca numeroase efecte: ruperea sau gruparea (după condiții) a moleculelor; distrugerea celulelor sau a microbilor (utilizată în sterilizare); eliberarea gazelor dizolvate în lichide; emulsionarea unui amestec de două lichide nemiscibile; declanșarea unor reacții chimice (oxidare, explozie); coagularea cefii și a fumului etc. **U.** se folosesc și în terapeutică.

ultraviolét (FIZ.), domeniu din spectrul radiațiilor electromagnetice, situat dincolo de ultima culoare (violet) a domeniului vizibil și avînd lungimea de undă cuprinsă între aproximativ 100 și 4 000 Å. Ochiul omenesc nu vede în **u.**, însă radiațiile din acest domeniu sînt periculoase pentru ochi și, în doze mari, pentru întregul organism. Radiațiile ultraviolete sînt produse prin mijloace asemănătoare celor pentru producerea luminii (descărcări electrice în gaze, arcuri electrice etc.). Soarele constituie o sursă puternică de radiații ultraviolete, care ajung însă la sol foarte atenuate din cauza absorbției în atmosferă; radiațiile ultraviolete sînt mai puternice la altitudini mari, datorită grosimii mai mici a atmosferei, precum și dimineața pe litoralele orientate spre est, datorită cumulării la radiațiile directe a celor reflectate pe suprafața ondulată a apei.

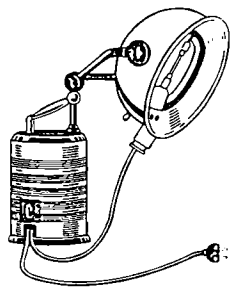

Lampă medicală cu radiații ultraviolete

Radiațiile ultraviolete provoacă efecte de natură fizică (ionizare, impresionarea plăcilor fotografice), chimică (reacții fotochimice) și biologică (distrugerea țesuturilor sau a microorganismelor), utilizîndu-se îndeosebi la vindecarea unor boli sau pentru sterilizare.

Ulugbek, Muhammed Taragai (1394—1449), sultan timurid din Asia centrală. A luptat împotriva *Hoardei de Aur* și a susținut pe oglanul Borak să devină han al *Hoardei Albe*. Astronom, teolog, poet, matematician și istoric, protector al științelor și artelor. **U.** și-a legat numele de construirea unui renumit observator astronomic la Samarkand. A întocmit, cu mare precizie pentru acele vremuri, un catalog al stelelor, cu erori mai mici decît minuta de arc.

Uluka v. **Kanada.**

úlus (în evul mediu) **1.** Denumire dată unui teritoriu și populației sale aflate în dependență față de turco-mongoli. **U.** constituiau apanajul hanului, al unui membru al dinastiei sau al unui mare noian (mare stăpîn feudal). **2.** Formă de organizare social-politică la popoarele din Asia centrală și din Asia Mijlocie.

„Ulus“, cotidian turc, organ al Partidului republican popular. Fundat în 1919, apare la Ankara.

umanism (lat. *humanus* „omenesc“) **1.** (În sens restrîns) Mișcare culturală europeană din epoca R e n a ș t e r i i. Inspirată de prefacerile sociale care pregăteau nașterea lumii burgheze, **u.** a promovat o ideologie nouă, laică; în centrul acestei ideologii se află omul, ideea liberei dezvoltări a personalității umane, concepută într-un spirit individualist. Considerînd că idealul omului liber și armonios dezvoltat s-a întruchipat în cultura antică, umaniștii au dezgropat, restaurat și studiat cu fervoare monumentele acestei culturi și limbile clasice, greaca și latina. **U.** a apărut mai întîi în Italia, în sec. XIV—XV (Petrarca, Boccaccio, Leonardo Bruni, Poggio Bracciolini, Pico della Mirandola, Lorenzo Valla), apoi s-a răspîndit în Franța (Rabelais, Montaigne), Țările de Jos (Erasm din Rotterdam), Anglia (Th. Morus, F. Bacon, Shakespeare), Germania (U. von Hutten, Reuchlin), Ungaria (Janus Pannonius, Bonfini), Polonia (J. Kochanowski), Ce-

hia, Dalmaţia etc. Umaniştii au fost cărturari eruditi, cu preocupări multilaterale; ei s-au manifestat cu predilecţie pe tărîmul beletristicii, filologiei, istoriei, geografiei umane, filozofiei şi al celorlalte discipline numite şi astăzi umanistice. Inaugurînd spiritul critic modern, ei au întemeiat filologia şi istoriografia bazată pe studiul critic al izvoarelor. Legaţi de aspiraţia spre cultură a maselor populare, în special ale celor orăşeneşti, umaniştii au contribuit la formarea limbilor literare naţionale. Pe tărîmul eticii, ei au opus ascetismului medieval o concepţie optimistă, proclamînd legitimitatea fericirii terestre, iar idealului contemplativ monastic pe cel cetăţenesc, patriotic *(u. civic)*. **U.** n-a fost un curent unitar nici sub raport social-politic, nici sub raport filozofic. În sînul său s-au diferenţiat de timpuriu o ramură aristocratică, a eruditilor care formau o elită intelectuală, şi o ramură populară, care a culminat cu reprezentanţii comunismului utopic (Th. Münzer, Th. Morus, Campanella). În cadrul **u.**, elementele concepţiei noi, laice despre viaţă s-au împletit în diverse moduri şi grade cu rămăşiţele concepţiilor medievale, opoziţia faţă de acestea luînd cînd forme mai moderate, cînd forme mai radicale. *În România*, umanismul s-a manifestat mai întîi în Transilvania, datorită condiţiilor economice mai favorabile şi legăturilor politice şi culturale cu Italia, patria Renaşterii. Reprezentat de N. Olahus, I. Vitéz, I. Honterus, G. Heltai, M. Halici ş.a., umanismul transilvănean a culminat, sub raportul orientării antifeudale, cu cărturarii legaţi de mişcarea religioasă unitariană din sec. al XVI-lea: Ioan Sommer, Fr. David, Paleologus. În sec. al XVII-lea şi la începutul sec. al XVIII-lea, tendinţe umaniste se afirmă în opera unor cărturari moldoveni, munteni şi transilvăneni, ca Miron Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino, N. Milescu, mitropolitul Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Gh. Brancovici ş.a., în condiţiile contactului, prin şcolile superioare din ţară şi din străinătate (Polonia, Italia, Constantinopole) cu umanismul şi cultura europeană. Ele s-au manifestat mai cu seamă în istoriografie, precum şi pe tărîmul geografiei (stolnicul Cantacuzino, Milescu, Cantemir), filozofiei, orientalisticii, beletristicii, începuturilor lingvisticii (D. Cantemir) şi al traducerii în limba română a principalelor cărţi religioase (Biblia de la Bucureşti, 1688). Tendinţele umaniste s-au cristalizat îndeosebi în jurul teoriei originii romane a poporului şi a limbii române, a unităţii de neam şi de limbă a românilor, teorie strîns legată, în condiţiile epocii, de lupta de eliberare de sub jugul străin. Necesitatea fundamentării acestei teorii a stimulat interesul pentru limbile şi cultura antică, dezvoltarea spiritului critic. Cărturarii umanişti au avut un rol hotărîtor în biruinţa limbii române asupra slavonei în cultură; ei au adus şi prin scrisul lor o contribuţie importantă la formarea limbii literare, au iniţiat versificaţia românească (Dosoftei, Miron Costin), s-au străduit să creeze o terminologie ştiinţifică românească (D. Cantemir). Activitatea lor marchează zorile culturii şi ştiinţei româneşti moderne. **2.** (În sens larg) Concepţie care de-a lungul întregii istorii a civilizaţiei recunoaşte demnitatea, valoarea şi posibilităţile nelimitate de desăvîrşire ale fiinţei umane şi care, în consecinţă, militează pentru dezvoltarea liberă a personalităţii umane. **U.** a cunoscut, în diferite ţări şi epoci, orînduiri şi clase sociale, un conţinut diferit, avînd în opera gînditorilor sau artiştilor reprezentativi, nuanţe şi particularităţi extrem de diverse. Corespunzînd, în linii mari, progresului societăţii şi al gîndirii, istoria **u.** a purtat, în societăţile bazate pe exploatare, amprenta limitelor şi contradicţiilor de clasă. În cele mai de seamă concepţii umaniste au fost însă exprimate idealurile maselor populare, ale claselor progresiste, cuceririle gîndirii materialiste, ale ştiinţei şi ale conştiinţei morale. O mare pondere a avut **u.** în ideologia burgheziei ascendente, în epoca Renaşterii, a iluminismului şi a revoluţiilor burgheze. El a inspirat gîndirea unor scriitori şi cugetători din rîndurile enciclopediştilor francezi, ale neoumaniştilor germani, ale democraţilor revoluţionari etc. O dată cu victoria orînduirii capitaliste însă, **u.** proclamat de burghezie a devenit în mod necesar formal, deoarece a intrat în contradicţie cu natura obiectivă, exploatatoare a acestei orînduiri. Socialiştii utopici au sesizat această contradicţie, fără a putea pune însă pe baze ştiinţifice critica orînduirii capitaliste. Aceste tradiţii critice au fost continuate de mari gînditori şi artişti, ca: L. Tolstoi, A. France, R. Rolland, Rabindranath Tagore, G.B. Shaw, Th. Mann, A. Schweitzer ş.a. Condiţionînd eliberarea personalităţii de transformarea revoluţionară a societăţii, de lichidarea oricărei exploatări şi asupriri, *umanismul socialist*, marxist, parte a ideologiei proletariatului, clasa cea mai revoluţionară, este singurul **u.** consecvent. Marxismul preia în mod creator, critic, ridică pe o treaptă superioară tezaurul umanist al gîndirii anterioare si pune **u.** pe baze ştiinţifice. **U.** socialist împleteşte organic critica orînduirilor sociale bazate pe exploatare, şi în mod deosebit a capitalismului, care condamnă omul la înstrăinare şi dezumanizare, cu afirmarea comunismului ca societate care, prin înlăturarea dominaţiei de clasă, prin avîntul nelimitat al forţelor de producţie puse în folosul societăţii şi prin democratismul consecvent, asigură, pentru prima oară în istoria omenirii, deplina afirmare multilaterală a personalităţii omului. Combătînd cu consecvenţă caracterul abstract, utopic, contemplativ al umanismului burghez, limitele şi iluziile acestuia, **u.** marxist duce un permanent dialog creator cu ideile unor personalităţi de diferite orientări, care se opun aspectelor reacţionare, pregnant antiumaniste ale lumii şi ideologiei capitalismului. (J.P. Sartre, B. Russel, T. de Chardin ş.a.).

„Umanitatea", ziar independent apărut în București, în septembrie-octombrie 1934, ca organ al Ligii muncii.

úmăr (ANAT.), regiune corespunzătoare articulației dintre membrul superior și trunchi. Este alcătuită dintr-o porțiune centrală, reprezentată de articulația scapulo-humerală și acoperită posterior de mușchii omoplatului, superior de mușchiul deltoid și anterior de mușchii pectorali.

umbelifére (BOT.; *Umbelliferae*), familie de plante erbacee, anuale, bienale sau perene, din clasa dicotiledonatelor, caracterizate prin florile așezate în inflorescențe în formă de umbrele (*umbele*). Organele vegetative și fructele **u.** conțin uleiuri eterice, rășini și alcaloizi, care le imprimă un miros caracteristic. Unele specii de **u.** sînt comestibile (ex. morcovul, pătrunjelul, mărarul, chimenul, coriandrul etc.), altele sînt otrăvitoare (ex. cucuta, pătrunjelul-cîinelui), iar altele sînt plante medicinale (ex. leușteanul, feniculul, anasonul).

umbra-iépurelui (BOT.; *Asparagus*), gen de plante erbacee perene din familia liliaceelor,

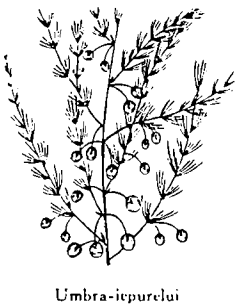

Umbra-iepurelui

cu flori solitare, mai rar grupate în inflorescențe, de culoare galbenă-verzuie și cu fructe bace, roșii sau albăstrui-închis. Genul cuprinde circa 400 de specii, dintre care șase cresc spontan în țara noastră, prin vii, tufișuri și lunci.

úmbră (FIZ.), regiune întunecată din spațiu sau de pe suprafața unui obiect, în care razele de lumină nu ajung direct de la o sursă din cauza opririi lor de către un corp opac. În cazul surselor punctuale, **u.** unui corp este net conturată, iar în cazul surselor întinse **u.** este înconjurată de o zonă cu luminozitate intermediară, numită *penumbră*.

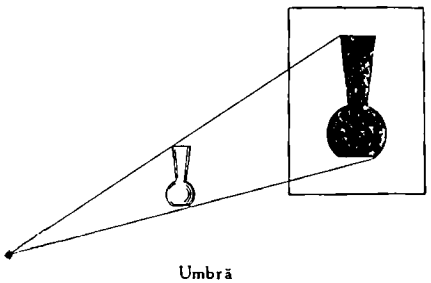

Umbră

umiditáte 1. (FIZICĂ), cantitate de lichid conținută în masa unui solid sau a unui gaz. Pentru gaze, **u.** se poate exprima prin: *u. absolută*, egală cu greutatea lichidului (sub formă de vapori, picături sau cristale) conținut într-un metru cub de gaz, sau prin *umiditate relativă*, egală cu raportul calculat în procente dintre cantitatea de lichid conținută efectiv și cantitatea maximă de lichid care ar putea fi conținută de gaz. În meteorologie, unde interesează cantitatea de apă conținută de aer, **u.** se mai poate exprima prin tensiunea vaporilor de apă, prin diferența psihrometrică, prin punctul de rouă etc. **2.** (PEDOL.) *Umiditatea solului*, cantitatea de apă care se găsește într-un anumit moment în sol, determinată prin uscarea probelor timp de 4—5 ore la temperatura de 105°C. În sol, apa se găsește sub diferite forme: apa higroscopică, strîns legată de particulele elementare, pe care plantele nu o pot folosi, apa capilară și cea gravitațională, folosite de plante. În funcție de *u.s.* se programează data și modul de executare a lucrărilor solului.

úmlaut 1. Cuvînt german folosit pentru denumirea fenomenului fonetic care constă în modificarea timbrului unei vocale accentuate sub influența vocalei imediat următoare (ex., în germană, sg. *Gast*, pl. *Gäste*). V. și metafonie. **2.** Tremă folosită în unele limbi (ex. în germană) pentru a nota vocalele devenite anterioare prin fenomenul de **u. (1).**

umoáre (lat. *humor* „lichid"; MED.), lichid biologic interstițial sau circulant (ex. sînge, limfă, plasmă interstițială etc.). **U.** din organism constituie mediul intern în care trăiesc și își desfășoară activitatea celulele organismului. — *U. apoasă*, lichid transparent care umple camera anterioară a ochiului, delimitată anterior de cornee și posterior de cristalin. — *U. sticloasă*, masă gelatinoasă transparentă care umple camera posterioară a ochiului, delimitată anterior de cristalin și posterior de fundul ochiului.

umór, specie a comicului, care dezvăluie laturile rizibile ale unor persoane sau fenomene fără să le dea totuși în ansamblu o apreciere negativă. Spre deosebire de satiră, **u.** presupune o atitudine de ironie indulgentă. **U.** poate cuprinde elemente sentimentale, grave, amare etc., tensiunea dintre elementul comic și cel grav putînd să ducă **u.** pînă la granița tragicului (**u.** negru, macabru, **u.** absurd). Printre marii umoriști ai lumii se numără F. Rabelais, M. Cervantes, Mark Twain, Ch. Dickens, A. Daudet, A. France, G.B. Shaw, Jerome K. Jerome, J. Hašek ș.a. Umoriștii români cei mai însemnați au fost I. L. Caragiale, A. Bacalbașa, G. Brăescu, G. Topîrceanu ș.a.

umorálă, *teoria* ~ (MED.), teorie formulată pentru prima oară de Hipocrat din Kos, conform căreia starea de sănătate sau de boală este datorită echilibrului, respectiv dezechilibrului dintre cele patru umori fundamentale ale organismului: sîngele, bila galbenă, bila neagră și flegma. Deși astăzi prezintă numai un interes istoric, *t.u.* are meritul de a fi atras atenția pentru prima oară asupra importanței reglării chimice umorale a funcțiunilor organismului. Către sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, *t.u.* a reînviat într-o versiune modernă, o dată cu dezvoltarea endocrinologiei ca disciplină medico-biologică

de sine stătătoare. Printre precursorii actualei *t.u.* se numără Théophile de Bordeu (1722—1776), care a susținut în lucrările sale universalitatea procesului de secreție internă. Orientarea biologică sintetică a medicinii actuale are la bază teoria neuroumorală a reglării funcțiilor organismului, ținînd seama de faptul că în condițiile organismului întreg sistemul nervos și cel endocrin funcționează ca un tot unitar.

Unamuno, Miguel de (1864—1936), eseist, filozof și poet spaniol, inițiatorul existențialismului în Spania. A fost profesor și rector al Universității din Salamanca; reprezentant al grupului de intelectuali numit al „generației de la 1898", care se pronunță pentru progresul economic, politic și cultural al Spaniei, fără a ajunge însă pe poziții revoluționare. Teoria sa despre rolul determinant al factorului „intraistoric" (rezultatul total al actelor materiale și spirituale concrete ale maselor) a avut un rol progresist în lupta cu concepțiile neotomiste și naționaliste. În opera sa principală, „Sentimentul tragic al vieții" (1913), **U.** afirmă că sensul existenței individului se deslușește numai în perspectiva morții: el constă în năzuința către nemurire, năzuință irealizabilă, absurdă, respinsă de rațiune, dar care ar decurge din esența vieții însăși; această năzuință generează religia (credința în nemurirea sufletului și în dumnezeu). Interpretarea existențialistă a religiei, dată de **U.**, a fost respinsă de catolicismul oficial. **U.** a ilustrat opțiunea pentru eroismul absurd, pentru „nebunia sublimă", prin figura lui Don Quijote („Viața lui Don Quijote și a lui Sancho Panza", 1905).

unanimism, mișcare literară franceză de la începutul sec. al XX-lea, care, considerînd ființa umană ca membră a unui grup social, promova inspirația din viața mulțimilor. **U.** își propunea să scoată în evidență conștiința colectivă, care, după el, s-ar constitui și ar exista în chip inexplicabil și a cărei esență ar fi de nedefinit, posibilitatea intuirii acesteia revenindu-le poeților. În concepția **u.**, psihologia individuală era dedusă din aceea a mulțimilor; ideea de progres, obținut prin luptă, era înlocuită cu aceea de solidaritate, izvorîtă din dragoste și generozitate. Temele favorite ale **u.** erau orașul, străzile, gările, uzinele, satul, națiunea, Europa, înțelese ca unități în care trăiesc colective umane. Reprezentanții principali ai **u.** au fost J. Romains, G. Chennevière (în același timp teoreticieni, autori ai unor articole-program publicate în 1905, ai unui „Mic tratat de versificație", editat în 1923), G. Duhamel, Ch. Vildrac, René Arcos, Luc Durtain ș.a.

unanimitáte, *regula unanimității* (DR.), regulă folosită în conferințe diplomatice și în organizații internaționale, potrivit căreia acestea nu pot lua hotărîri decît cu aprobarea reprezentanților tuturor statelor prezente la conferință sau membre ale organizației. În cadrul O.N.U., *r.u.* se aplică în cazul hotărîrilor Consiliului de Securitate, în probleme de fond, care nu pot fi valabil adoptate decît cu voturile a cel puțin nouă membri, incluzînd voturile afirmative ale tuturor membrilor permanenți. Dreptul unui membru permanent al Consiliului de Securitate de a se opune prin votul său adoptării unei hotărîri de către Consiliu este denumit și drept de v e t o.

úncie (METR.), unitate de măsură a masei, utilizată în țările anglo-saxone. Se folosesc: *uncia comercială*, egală cu 28,34953 g (1/16 dintr-o livră), și *uncia monetară* (pentru metalele prețioase), egală cu 31,103479 g.

undamétru (TELEC.), frecvențmetru pentru măsurarea frecvențelor oscilațiilor electromagnetice folosite în telecomunicații și în electronică.

úndă (FIZ.), formă de propagare din aproape în aproape, cu viteză finită, a unui fenomen variabil în timp, de obicei a unuia periodic; caracterizată prin continuitatea mărimilor de stare locale, care pot fi de natură mecanică, electrică, magnetică etc. Cele mai importante caracteristici ale unei **u.** sînt viteza, elongația și amplitudinea. Un caz particular important îl constituie *u. armonice*, care, pe lîngă elongație și amplitudine, sînt caracterizate și prin fază, pulsație, perioadă și frecvență. După criteriul evoluției în timp, **u.** se clasifică în: *u. amortizate*, a căror amplitudine într-un punct dat descrește cu timpul; *u. întreținute*, a căror amplitudine într-un punct dat se menține constantă; *u. atenuate*, a căror amplitudine într-un punct dat se menține constantă, însă descrește în funcție de distanța de la sursă la punctul respectiv. După cum faza **u.** într-un anumit punct este dependentă sau independentă de poziția punctului, se deosebesc: *u. progresive* și, respectiv, *u. staționare*; acestea din urmă pot fi obținute, de exemplu, prin suprapunerea a două **u.** progresive, cu aceeași perioadă și aceeași amplitudine, care se propagă pe aceeași direcție, dar în sensuri contrare. După forma suprafețelor de aceeași fază ale unei **u.** spațiale, se deosebesc *u. plane*, *u. sferice* și *u. cilindrice*. După cum direcția de oscilație a mărimii caracteristice unei **u.** coincide sau este perpendiculară pe direcția de propagare, **u.** se împart în: *u. longitudinale* și, respectiv, *u. transversale*. În cazul **u.** transversale, direcția de oscilație a mărimii caracteristice poate varia neregulat *(u. nepolarizate)* sau după o anumită regulă *(u. polarizate)*, putîndu-se chiar menține constantă (v. și p o l a r i z a r e). — *U. de șoc*, undă care apare în anumite condiții la mișcarea unui corp cu viteză supersonică printr-un fluid compresibil (ex. aer); se caracterizează printr-o zonă de variație bruscă a presiunii, densității și temperaturii. *U. de ș.* se propagă cu viteză superioară celei a sunetului; ea poate fi atașată de corpul care a produs-o sau poate să-l preceadă la o anumită distanță. Datorită solicitărilor suplimentare pe care le produce, *u. de ș.* este dăunătoare pentru avioanele de mare viteză. — (HIDROTEHN.) *U. de presiune*, undă de discontinuitate a presiunii, care se propagă în masa unui fluid (lichid sau gaz) da-

torită compresibilității acestuia. Este provocată de apariția unei variații rapide de presiune în interiorul fluidului (ex. deplasarea bruscă a unui piston, deschiderea bruscă a unei vane etc.). — (ELT.) *U. electromagnetică*, undă caracterizată prin mărimi de stare ale cîmpului electromagnetic (intensitatea cîmpului electric *E*, intensitatea cîmpului magnetic *H* etc.) sau prin mărimi electromagnetice integrale (tensiunea electrică *u*, intensitatea curentului electric de conducție *i* etc.) exprimabile în funcție de mărimile de stare ale cîmpului. *U. e.* se propagă prin spațiu cu viteze finite dependente de mediu; în vid, viteza lor de propagare este egală cu aceea a luminii. Existența *u. e.* a fost presupusă de M. Faraday în 1832, a fost dedusă teoretic de J.C. Maxwell în 1865 și pusă în evidență experimental de H. Hertz în 1887. V. și radiație electromagnetică. — *U. radioelectrică*, undă electromagnetică folosită în radiocomunicații. După lungimea de undă, *u.r.* se împart în: *u. kilometrice* sau *lungi* (cu frecvența mai mică de 300 kHz), *u. hectometrice* sau *medii* ($f = 300...3\,000$ kHz), *u. decametrice* sau *scurte* ($f = 3...30$ MHz) și *u. metrice* ($f = 30...300$ MHz), *u. decimetrice* ($f = 300...3\,000$ MHz), *u. centimetrice* ($f = 3\,000 ...$ 30 000 MHz) și *u. milimetrice* ($f = 30\,000...300\,000$ MHz), care împreună formează clasa *u. ultrascurte*. *U.r.* kilometrice și hectometrice sînt folosite în radiodifuziunea sonoră, **u.** metrice și decimetrice în radiodifuziune și televiziune, pretîndu-se la modulația de frecvență, cele centimetrice în telecomunicații prin radiorelee și în radiolocație, iar cele milimetrice în unele sisteme de radiolocație. — *U. purtătoare*, undă radioelectrică corespunzătoare unui semnal purtător.

undreá (ARHIT.), bîrnă de lemn, de obicei împodobită cu crestături, frecventă în arhitectura populară de lemn. **U.** acoperă zonele de îmbinare a bîrnelor care alcătuiesc pereții. Este frecventă în nordul Olteniei și în Maramureș.

Undset *[únset]*, Sigrid (1882—1949), romancieră și eseistă norvegiană. Primele sale romane, inspirate din viața marilor orașe, abordează problema dragostei și a fericirii, înfățișînd destinele unor femei („Doamna Marta Oulie", 1907; „Jenny", 1911; „Primăvara", 1914, trad. rom. ș.a.). Ca urmare a unor îndelungi și sinuoase căutări, scriitoarea proclamă necesitatea religiei ca remediu al sărăcirii personalității omului în cadrul haoticei societăți moderne, întemeiată pe individualism, și exaltă valorile spirituale ale evului mediu. Trilogia „Kristin Lavransdatter" („Cununa", 1920—1922; „Stăpîna casei", 1921; „Crucea", 1922, trad. rom.), care situează în plin ev mediu povestea vieții unei femei, se distinge prin realismul evocării trecutului, prin subtilitatea modernă a viziunii și prin pătrunzătoare analize de caracter. Romanele „Olav Audunssoun din Hestviken" (1925) și „Olav Audunssoun și fiii săi" (1927) reflectă tendințe mistice. În timpul ocupației naziste a Norvegiei Sigrid Undset a trăit în exil. Premiul Nobel (1928).

uneáltă **1.** (TEHN.) Ansamblu de piese care servește la prelucrarea mecanică a unor materiale solide, în scopul schimbării formei, a dimensiunilor sau a proprietăților lor. Piesa componentă activă a **u.**, care vine în contact direct cu materialul de prelucrat, este *scula*. **U.** poate fi acționată manual sau mecanic (de o mașină-unealtă). **2.** (EC. POL.) *Unelte de producție*, parte principală a mijloacelor de muncă (ciocan, daltă, mașini, utilaje, aparate etc.) cu ajutorul cărora omul acționează asupra obiectelor muncii în procesul de producție, în vederea creării de bunuri materiale determinate. *U. de p.* constituie elementul cel mai revoluționar din cadrul forțelor de producție. **3.** (LINGV.) *Unealtă gramaticală* v. *instrument gramatical*.

uneltíre (DR.), aranjament fraudulos prin care se creează condiții favorabile săvîrșirii unei infracțiuni (ex. **u.** cu o putere străină în caz de trădare de patrie, **u.** viclene în cazul înșelăciunii calificate).

„Unen", organ de presă al C.C. al Partidului Popular Revoluționar Mongol și al guvernului mongol. Între 1921 și 1924 a apărut sub denumirea de „Uria", iar între 1924 și 1925 sub aceea de „Ardîn erh". Apare zilnic, la Ulan-Bator.

UNESCO v. **Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură.**

Ungaretti, Giuseppe (n. 1888), poet italian. A fost influențat de simbolismul francez și, mai tîrziu, de futurism. Poeziile sale, majoritatea foarte scurte, dar de o netăgăduită autenticitate și concentrație lirică, i-au creat reputația de șef al ermetismului. Ulterior poezia lui **U.** se apropie de factura echilibrată și de lirismul mai deschis al lui Petrarca și Leopardi, fără a-și pierde însă originalitatea și forța specifică de sugestie muzicală. Principalele sale volume de versuri sînt: „Portul îngropat" (1916), „Războiul" (1919), „Sentimentul timpului" (1933), „Durerea" (1947), „Țara făgăduinței" (1950). A mai scris eseuri critice, note de călătorie („Săracul orașului", 1949) și a făcut valoroase traduceri din Shakespeare, Gongora, Mallarmé, Racine. În limba română a apărut un volum selectiv din opera lui **U.** (1963), în traducerea lui Al. Balaci și M. R. Paraschivescu.

Ungaria *(Republica Populară Ungară)*, stat situat în centrul Europei, în bazinul mijlociu al Dunării. Se învecinează cu Republica Socialistă România și U.R.S.S. la est, R.S.F. Iugoslavia la sud, Austria la vest și R.S. Cehoslovacă la nord. Suprafața: 93 030 km². Populația: 10 160 000 loc. (1965), dintre care peste 95% unguri, în rest slovaci, români, croați, sîrbi etc. Capitala: *Budapesta*. Alte orașe mari: Miskolc, Debrețin, Pécs, Seghedin etc. Cea mai mare parte a teritoriului **U.** are relief de cîmpie (Cîmpia Panonică), cu înălțimi de 150—200 m, scăzînd chiar sub 100 m la est de Tisa. În nordul și în nord-vestul țării se întind dealuri și munți cu înălțime mică,

cuprinzînd masivele Bakony (712 m), Vértes, Gerecse, Pilis, iar în nord-est ramificații ale Carpaților: Börzsöny, Mátra (cu vîrful Kékes de 1 015 m, cel mai înalt din țară), Bükk, Hegyalja. Munții Bakony și Gerecse împart Cîmpia Panonică în două sectoare inegale: în nord-vest Kisalföld (cîmpia mică) sau depresiunea Rába, mărginită de prelungirile Alpilor, iar în sud-est Alföld (Nagy Alföld, sau marea Cîmpie Panonică). Climă temperat-continentală. Cantitatea medie anuală de precipitații variază între 900 mm în sud-vest și 500—450 mm în Cîmpia Panonică. **U.** este străbătută de la nord la sud de Dunăre (care primește aici ca afluenți rîurile Rába, Sió și Drava) și de Tisa (cu afluenții Criș, Eger, Zagyva). În partea vestică a **U.** se află lacul Balaton, cel mai întins lac din Europa centrală. Mari zăcăminte de bauxită (în zona munților Bakony), de huilă (Pécs, Komló), lignit (Tatabánya, Salgótarján, Várpalota) și unele rezerve de minereu de mangan, de uraniu, de fier (la Rudabánya), petrol (regiunea Lispe) și gaze naturale (regiunea Debrețin). — *Istoric.* Teritoriul **U.** a fost populat în antichitate de triburi tracice, ilirice și celtice. În perioada de la sfîrșitul sec. I î.e.n. și începutul sec. I e.n., o mare parte a teritoriului **U.** a fost ocupat de romani și inclusă în provincia romană Panonia. În timpul migrațiunii popoarelor, teritoriul **U.**, a fost nucleul formațiunilor statale ale hunilor, gepizilor și avarilor. În sec. VIII—IX, o parte a teritoriului **U.**, locuit de slavi, a făcut parte din statul feudal timpuriu Moravia Mare. La sfîrșitul sec. al IX-lea, triburile ugro-finice ale maghiarilor (ungurilor), conduse de *Arpád* (c. 890—907), au înfrînt statul morav și s-au așezat în Panonia. În prima jumătate a sec. al X-lea, ungurii au întreprins numeroase incursiuni în Peninsula Balcanică și mai ales în Europa apuseană; înfrînți de germani în bătălia de pe rîul Lech (955), ungurii s-au stabilit definitiv în Panonia, care a devenit nucleul statului lor. La sfîrșitul sec. al X-lea s-a constituit statul feudal Ungaria. Ștefan I (997—1038) a adoptat creștinismul (de rit catolic) și, primind de la papă investitura, s-a încoronat rege (1001). Ulterior, statul feudal ungar și-a extins stăpînirea asupra Transilvaniei (sec. XI—XIII), care s-a menținut însă ca voievodat autonom, a Slovaciei (mijlocul sec. al XI-lea) și a Croației și Dalmației (începutul sec. al XII-lea). În sec. al XIII-lea nobilimea a impus regelui Andrei al II-lea (1205—1235) „Bula de aur", care întărea privilegiile feudale. Fărîmițarea feudală, care a înlesnit invazia pustiitoare a tătarilor (1241—1242), s-a accentuat în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, cele mai puternice tendințe centrifuge manifestîndu-le Ladislau Kan, voievodul Transilvaniei. După moartea regelui Andrei al III-lea (1301), ultimul reprezentant al dinastiei arpadiene, tronul a fost ocupat după cîțiva ani de lupte pentru tron, de Carol Robert de Anjou (1308—1342). Acesta și Ludovic I (1342—1382) au dus o politică de întărire a puterii centrale și de expansiune teritorială spre est, sud și vest. După moartea lui Sigismund I de Luxemburg (1387—1437), care a fost și împărat al Imperiului romano-german

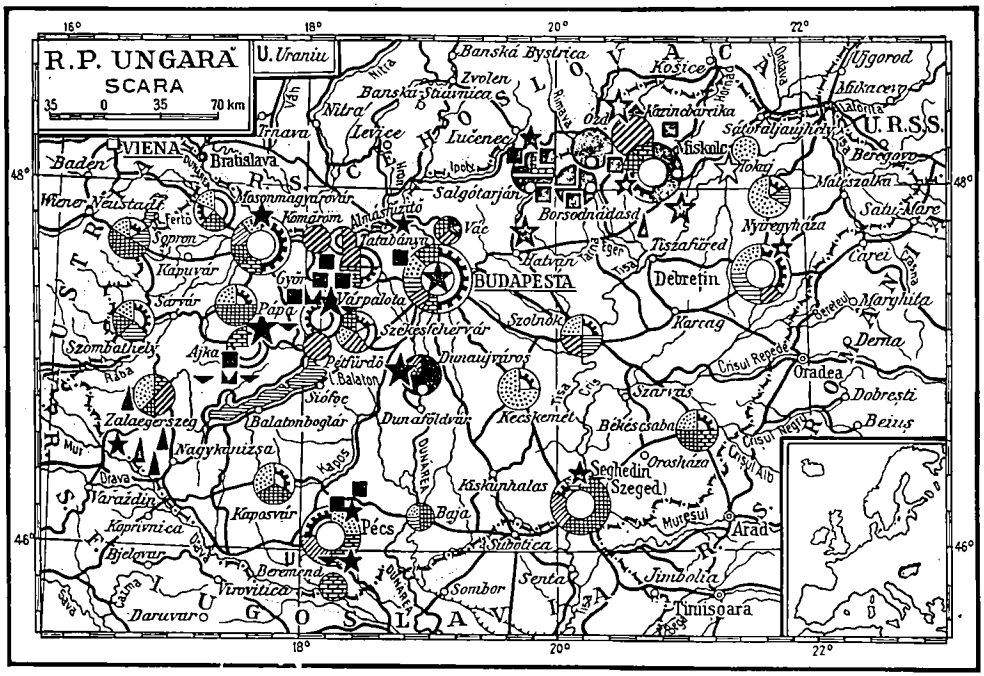
R.P. UNGARĂ
SCARA
35 0 35 70 km
U. Uraniu
BUDAPESTA
VIENA
U.R.S.S.
Banská Bystrica
Košice
Užgorod
Zvolen
Nitra
Levice
Lučenec
Miskolc
Salgótarján
Tatabánya
Győr
Sopron
Kapuvár
Sárvár
Papa
Várpalota
Székesfehérvár
Dunaújváros
Szolnok
Kecskemét
Debrețin
Karcag
Oradea
Dobrești
Beiuș
Arad
Szeged
Orosháza
Békéscsaba
Szarvas
Baja
Pécs
Kaposvár
Nagykanizsa
Zalaegerszeg
Balatonboglár
Siófok
Balaton
Subotica
Sombor
Senta
Timișoara
Jimbolia
Vrbovitica
Daruvar
Bjelovar
Varaždin
Čakovec
Mursko Središće
Ajka
Szombathely
Mosonmagyaróvár
Komárom
Ferto
Baden
Wiener Neustadt
Bratislava
Trnava
Banská Štiavnica
Ipoly
Rába
Drava
Mur
Tisa
Criș
Crișul Repede
Crișul Negru
Crișul Alb
Mureșul
Satu Mare
Carei
Maryhita
Berehovo
Mukacevo
Khust
Sátoraljaújhely
Tokaj
Nyíregyháza
Tiszafüred
Hatvan
Vác
Borsodnádasd
Oroshaza
Kiskunhalas
Dunaföldvár
Dunaújváros
Siofok
Balaton
Zalaegerszeg
Nagykanizsa
Kaposvár
Pécs
Baja
Subotica
Sombor
Senta
Timișoara
Jimbolia
Arad
Mureșul
Szeged
Békéscsaba
Oradea
Dobrești
Beiuș
Carei
Satu Mare
Maryhita
Berehovo
Mukacevo
Užgorod
Khust
Sátoraljaújhely
Tokaj
Nyíregyháza
Tiszafüred
Hatvan
Vác
Borsodnádasd
Salgótarján
Miskolc
Košice
Banská Bystrica
Zvolen
Nitra
Levice
Lučenec
Banská Štiavnica
Trnava
Bratislava
Baden
Wiener Neustadt
Mosonmagyaróvár
Komárom
Ferto
Sopron
Kapuvár
Sárvár
Papa
Várpalota
Székesfehérvár
Dunaújváros
Szolnok
Karcag
Debrețin
Szombathely
Ajka
Siofok
Balaton
Dunaföldvár
Kecskemét
Kiskunhalas
Oroshaza
Szeged
Békéscsaba
Szarvas
Oradea
Dobrești
Beiuș
Arad
Mureșul
Crișul Negru
Crișul Alb
Crișul Repede

(1433—1437), disputa pentru tronul **U.** între Habsburgi și Iagelloni s-a încheiat cu victoria ultimilor, rege devenind Vladislav I (1440—1444). După moartea acestuia în bătălia de la Varna (1444), **U.** a fost condusă, între 1446 și 1453, de *Iancu de Hunedoara* în calitate de regent. Acesta a încercat să creeze, prin unirea eforturilor Ungariei, Moldovei și Țării Românești, un sistem politic militar capabil să stăvilească ofensiva otomană. El a repurtat la Belgrad (1456) o strălucită victorie asupra turcilor. În 1458 nobilimea a ales rege pe Matei Corvin (1458—1490), fiul lui Iancu de Hunedoara, care a dus o politică de întărire a puterii centrale, de dezvoltare economică și culturală, Ungaria cunoscînd în timpul său o perioadă de maximă înflorire. Matei Corvin a cucerit Moravia, Silezia și Austria răsăriteană, și a dus o politică de bună vecinătate cu Moldova, unde domnea Ștefan cel Mare, cu excepția expediției din 1467, înfrîntă de domnul Moldovei. După moartea lui Matei Corvin au reînceput luptele interne dintre marii feudali. Intensificarea exploatării țărănimii a avut ca urmare izbucnirea războiului țărănesc din Ungaria și din Transilvania (1514), sub conducerea lui Gh. Doja. Slăbit de luptele interne dintre feudali și de mișcările țărănești, statul feudal ungar a fost înfrînt de turci la Mohács (1526) și s-a prăbușit. După ocuparea Budei de către turci (1541) și transformarea părții sudice și centrale a **U.** în pașalic și după instituirea dominației Habsburgilor asupra părților de vest și de nord-vest ale **U.** și asupra Croației, Transilvania (împreună cu Crișana și Banatul) a devenit principat autonom (1541) sub suzeranitatea turcească. În a doua jumătate a sec. al XVI-lea, turcii au ocupat și Banatul, transformîndu-l în pașalîc. În cursul războiului dintre Imperiul otoman și Liga sfîntă (1683—1699), încheiat cu pacea de la Karlowitz (1699), teritoriul **U.** a intrat în stăpînirea Habsburgilor, care au devenit și regi ai Ungariei. Aceștia și-au consolidat stăpînirea asupra **U.** prin înfrîngerea răscoalei antihabsburgice (1703—1711), condusă de Francisc Rákóczi al II-lea, și prin extinderea teritoriului, după pacea de la Passarowitz (1718), și asupra Banatului. Maria Tereza (1740—1780) și Iosif al II-lea (1780—1790) au realizat, cu ajutorul cancelarului *Kaunitz*, o serie de reforme în spiritul absolutismului luminat în vederea întăririi regimului feudal-absolutist. În condițiile dezvoltării capitalismului și a conștiinței naționale, politica de centralizare și de germanizare dusă de Habsburgi a dus la creșterea luptei nobilimii liberale mici și mijlocii ungare împotriva Curții de la Viena. În 1848—1849, în **U.** a avut loc o revoluție burghezo-democratică, al cărei principal conducător a fost L. Kossuth, în timpul căreia, la 14 aprilie 1849, **U.** și-a proclamat independența. Politica de nerecunoaștere a revendicărilor naționale ale românilor și slavilor a slăbit considerabil revoluția; ea a fost înfrîntă datorită intervenției armate a Rusiei țariste, cerută de Habsburgi. Deși înfrîntă, revoluția din 1848—1849 a desființat, în general, relațiile feudale. În 1867 marea burghezie austriacă și moșierimea aristocratică germană din Austria au ajuns la un compromis cu aristocrația latifundiară și burghezia din Ungaria și au încheiat pactul care consfințea crearea statului dualist Austro-Ungaria, îndreptat împotriva popoarelor asuprite din imperiu. **U.** s-a proclamat regat, în componența căruia au fost incluse Slovacia, Croația și Transilvania, precum și alte cîteva teritorii. Guvernele aristocratice de la Budapesta, conduse de Andrássy și Tisza, au dus, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și la începutul sec. al XX-lea, o politică de dură asuprire națională a românilor, croaților, sîrbilor și slovacilor, urmărind deznaționalizarea și maghiarizarea forțată a acestora, ceea ce a provocat creșterea luptei lor de eliberare națională. Mișcarea muncitorească din **U.** s-a întărit în a doua jumătate a sec. al XIX-lea; în 1890 a fost creat Partidul social-democrat. Au avut loc numeroase greve, mai puternice și mai ample la începutul sec. al XX-lea. Austro-Ungaria a participat în primul război mondial (1914—1918) de partea Germaniei. În condițiile prăbușirii Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în **U.** a avut loc o revoluție burghezo-democratică (octombrie-noiembrie 1918); **U.** a fost proclamată republică independentă. Lupta românilor pentru unitatea națională a avut drept rezultat unirea Transilvaniei cu România (18 noiembrie/1 decembrie 1918), lupta slovacilor a dus la unirea Slovaciei cu Cehia și crearea statului cehoslovac, iar lupta croaților și slovenilor la unirea Croației și Sloveniei cu Serbia. În 1918 a fost creat Partidul Comunist din Ungaria. Sub conducerea P.C.U. a avut loc, în 1919, revoluția proletară și proclamarea Republicii Sovietice Ungare (martie—august 1919), împotriva căreia, forțele reacțiunii internaționale, și, în primul rînd statele Antantei, au dezlănțuit intervenția armată. După înfrîngerea puterii sovietice, în **U.** a fost instaurată dictatura fascistă a lui *M. Horthy*. Tratatul de pace de la Trianon (1920) a fixat granițele **U.**, recunoscînd schimbările petrecute în urma revoluției burghezo-democratice din octombrie-noiembrie 1918 și a luptei de eliberare a popoarelor oprimate din fosta Ungarie. Între cele două războaie mondiale, **U.** horthistă a dus o politică de lichidare a libertăților democratice, menținînd însă sistemul parlamentar. Pe plan extern, **U.** horthistă a dus o politică de colaborare cu Italia fascistă și cu Germania hitleristă, urmărind revizuirea Tratatului de la Trianon și restabilirea dominației asupra teritoriilor locuite de slavi, români și de alte naționalități. **U.** horthistă a participat la dezmembrarea Cehoslovaciei (1938—1939), primind o parte din Slovacia (1938) și o parte din Ucraina subcarpatică (1938), pe care a ocupat-o în întregime în martie 1939, iar în 1940, în urma *dic-*

tatului de la Viena, a smuls României Transilvania de nord. În aprilie 1941, U. horthistă a participat, alături de Germania, la atacarea Iugoslaviei, iar în iunie 1941 a Uniunii Sovietice. În octombrie 1944, Armata Sovietică, alături de care lupta și Armata Română, a început operațiile militare pentru eliberarea U.; în aceste condiții, Horthy a cedat puterea conducătorului mișcării fasciste „Crucile cu săgeți", Fr. Szálasi. În decembrie 1944 s-a creat Frontul național ungar al independenței, sub conducerea partidului comunist, iar la 22 decembrie 1944 s-a constituit la Debrețin Guvernul național provizoriu, care la 28 decembrie 1944 a declarat război Germaniei hitleriste. În aprilie 1945, întreg teritoriul U. a fost eliberat. În urma alegerilor parlamentare din noiembrie 1945 s-a format un guvern de coaliție, în care au intrat și comuniștii. La 1 februarie 1946, U. a fost proclamată republică. În august 1947 au avut loc noi alegeri parlamentare, în urma cărora a fost format un guvern în frunte cu István *Dobi*, în care reprezentanții partidului comunist au ocupat posturi importante. În cursul înfăptuirii planului economic de trei ani (1947—1950) au fost naționalizate marile întreprinderi bancare, principalele întreprinderi industriale și apoi majoritatea celorlalte întreprinderi; în 1948 a început procesul cooperativizării agriculturii. În iunie 1948, prin unificarea pe baza principiilor marxist-leniniste a partidelor comunist și social-democrat, s-a constituit Partidul celor ce muncesc din Ungaria (din 1956 Partidul Muncitoresc Socialist Ungar). În vara anului 1948 s-a desăvîrșit procesul de trecere de la revoluția general-democratică la revoluția socialistă; puterea a trecut în mîinile clasei muncitoare și țărănimii muncitoare. La 18 august 1949 a fost adoptată o nouă constituție, care a proclamat Republica Populară Ungară. Speculînd greșelile comise de vechea conducere a partidului în perioada cultului personalității, elementele revizioniste în frunte cu Imre Nagy în cîrdășie cu forțele contrarevoluționare incitate și sprijinite de imperialismul internațional, au încercat (23 octombrie — 4 noiembrie 1956) să înfăptuiască o lovitură contrarevoluționară care să lichideze cuceririle revoluționare ale poporului ungar. La 4 noiembrie 1956 s-a constituit guvernul revoluționar muncitoresc-țărănesc în frunte cu J. Kádár. U. este un stat socialist. Forța conducătoare în stat este Partidul Muncitoresc Socialist Ungar. Prim-secretar al C.C. al P.M.S.U. este János Kádár. Organul central de presă al P.M.S.U. este cotidianul „Népszabadság". Toate forțele patriotice ale țării sînt unite în Frontul popular patriotic (creat în 1954), care activează sub conducerea P.M.S.U. Organul suprem al puterii de stat este Adunarea de Stat, aleasă pe timp de patru ani. În perioada dintre sesiunile Adunării de Stat, funcțiile ei sînt îndeplinite de Prezidiul R.P. Ungare, ales de aceasta. Președintele Prezidiului este István *Dobi*. Organul suprem al puterii executive este guvernul revoluționar muncitoresc-țărănesc. Președinte al guvernului este Gyula *Kállai*. Organele locale ale puterii de stat sînt sfaturile, alese pe termen de patru ani. U. este membră a O.N.U. și a Tratatului de la Varșovia. — *Dezvoltarea economică*. În trecut, U. era o țară a cărei economie avea un pronunțat caracter agrar, în agricultură menținîndu-se rămășițe feudale. Ca urmare a transformărilor social-economice din anii puterii populare, U. a devenit un stat socialist industrial-agrar. Sectorul socialist participa în 1965 cu peste 97% la crearea venitului național. Producția globală industrială a fost în 1965 de peste șase ori mai mare decît înainte de război. În cadrul ei, producția mijloacelor de producție reprezenta 65,7%. S-au construit numeroase fabrici și uzine. Principalele ramuri industriale sînt siderurgia (Budapesta, Dunaujváros, Miskolc, Győr, Ózd), industria aluminiului (Tatabánya, Inota etc.), industria constructoare de mașini (utilaj electrotehnic, autovehicule, tractoare, locomotive electrice, mașini-unelte, utilaj industrial, nave fluviale), concentrată în special în Budapesta și în mai mică măsură în Győr, Diósgyőr, Miskolc, Debrețin. Este dezvoltată și industria chimică (cocs, gaz de iluminat, îngrășăminte), textilă (în special prelucrarea bumbacului), de pielărie și încălțăminte, alimentară (morărit, zahăr, conserve de legume și de carne, preparate din carne), poligrafică. Întreprinderile din Budapesta realizează aproape jumătate din producția industrială a țării. În linii generale, procesul de cooperativizare a agriculturii s-a încheiat în 1962 (în 1964 sectorul socialist deținea 96,9% din terenul arabil al țării, din care 80% reveneau sectorului cooperatist). S-au executat pe scară largă lucrări de îndiguiri, de irigații și de combatere a eroziunii solurilor. Terenul arabil reprezintă peste 60% din suprafața țării. Se cultivă cereale (în special grîu și porumb), cartofi, plante tehnice (sfeclă de zahăr, plante oleaginoase, tutun). În zonele de la poalele munților s-au dezvoltat renumitele regiuni viticole Badacsony la sud de munții Bakony, Gyöngyös la sud de munții Mátra și Tokaj la sud de munții Hegyalja. Există întinse livezi de meri și peri, iar în regiunea Kecskemét de caiși. În zona din jurul Budapestei se practică agricultura cu caracter preorășenesc. Se întrebuințează pe scară largă îngrășămintele chimice, se lărgește mecanizarea agriculturii (în 1965 existau 64 231 de tractoare). Productivitatea culturilor agricole este foarte ridicată. Pe baza pășunilor, a fînețelor naturale și a culturilor de plante furajere s-a dezvoltat creșterea animalelor, mai ales a cornutelor, a porcinelor și a păsărilor (în special gîște), care dă peste 40% din producția agricolă. Venitul național a fost în 1965 de 2,3 ori mai mare decît în 1950. U. este membră a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc. Importă petrol, gaze naturale, sare, minereu de fier, bumbac, lemn, echipament industrial și exportă mașini și utilaje, produse de larg consum

semifabricate, materii prime și alimente. Are relații comerciale cu țările socialiste (68.8% din volumul comerțului exterior în 1964), Marea Britanie, R.F.G., S.U.A. etc. *Instituțiile de învățămînt și cultural-științifice.* În anii puterii populare, știința și cultura au luat un mare avînt. S-a dezvoltat rețeaua de învățămînt de toate gradele. În anul școlar 1965/1966, în cele 92 de institute de învățămînt superior din R. P. Ungară studiau peste 94 000 de studenți. Cea mai importantă instituție cultural-științifică este Academia R.P. Ungare.

úngere (TEHN.), operație de introducere a unei anumite cantități de lubrifiant (ulei, vaselină, aer etc.) între suprafețele de contact ale pieselor în mișcare relativă, în scopul reducerii frecării și, implicit, a uzurii suprafețelor, a căldurii care ia naștere prin frecare și a pierderilor de putere. La limită, **u.** poate fi *fluidă*, cînd suprafețele de contact sînt complet separate printr-un strat (peliculă) continuu de lubrifiant, sau *uscată*, cînd între cele două suprafețe se realizează o frecare directă (ex. metal pe metal). După modul de realizare se deosebesc: *u. hidrodinamică* și *u. hidrostatică*. Dacă lubrifiantul este gazos, **u.** poate fi *gazodinamică* sau *gazostatică*. **U.** mai poate fi *individuală* sau *centralizată* (cînd de la o instalație centrală lubrifiantul pleacă printr-o rețea de conducte spre locurile de **u.**). Sin. *lubrifiere, gresaj*.

unghi 1. (MAT.) Figură formată din două semidrepte care pleacă din același punct. Punctul de unde pornesc semidreptele se numește *vîrful u.*, iar cele două semidrepte sînt *laturile* lui. **U.** se măsoară în grade sexagesimale, în grade centezimale, în unghiuri drepte, în radiani. — *Unghiuri adiacente*, perechi de unghiuri care au același vîrf, o latură comună și sînt situate unul de o parte și altul de cealaltă parte a laturii comune. — *Unghiuri opuse la vîrf*, două unghiuri care au proprietatea că laturile unuia sînt prelungirile laturilor celuilalt. — *U. drept*, unghi cu

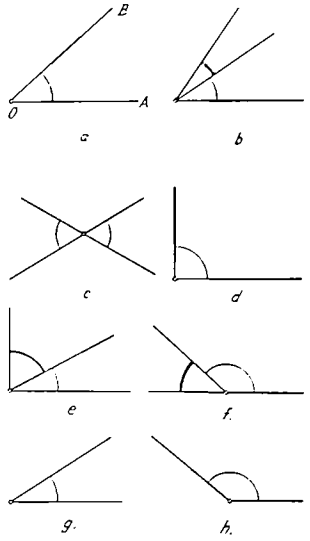

Unghiuri

a — oarecare; *b* — adiacente; *c* — opuse la vîrf; *d* — drept; *e* — complimentare; *f* — suplimentare; *g* — ascuțit; *h* — obtuz

laturile perpendiculare. — *Unghiuri complimentare*, două unghiuri a căror sumă este egală cu un unghi drept. — *Unghiuri suplimentare*, două unghiuri a căror sumă este egală cu două unghiuri drepte. — *U. ascuțit*, unghi mai mic decît un unghi drept. — *U. obtuz*, unghi mai mare decît un unghi drept și mai mic decît două unghiuri drepte. — *U. înscris*, unghi care are vîrful pe un cerc, iar ca laturi două coarde ale cercului. — *U. exterior unui triunghi*, unghi adiacent și suplimentar al oricărui unghi dintr-un triunghi *ABC* (ex. unghiul ale cărui laturi sînt latura *BC* și prelungirea *CD* a laturii *AC*).

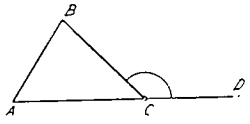

Unghi exterior unui triunghi

— *Unghiul a două drepte de coeficienți unghiulari* m_1 *și* m_2, unghiul V definit de

$$\operatorname{tg} V = \frac{m_2 - m_1}{1 + m_1 \cdot m_2}.$$

— *Unghiul a două curbe într-un punct comun al lor*, unghiul pe care-l fac tangentele la două curbe într-un punct comun al lor. — *Unghiul unei drepte cu un plan*, unghiul format de dreapta însăși și de proiecția ei pe planul considerat. — *Unghiul a două plane*, unghiul dreptelor de intersecție ale planelor considerate cu un plan perpendicular pe muchia diedrului format de cele două plane. — *Unghiul de contingență al unui arc de curbă*, unghiul ascuțit format de tangentele duse la extremitățile arcului. — *U. diedru*, figură geometrică formată de două semiplane (numite *fețe*) mărginite de o dreaptă comună (numită *muchie*). Se mai numește *diedru*. Unghiul obținut prin tăierea diedrului cu un plan perpendicular pe muchie se numește *unghiul plan* sau *rectiliniu* al *u. d.* — *U. poliedru*, figură geometrică formată de mai multe plane care trec prin același punct *(vîrful u.p.)*, mărginite la intersecțiile lor succesive *(muchiile u.p.)*, astfel încît să cuprindă o porțiune de spațiu infinită într-un sens. Cele mai simple unghiuri

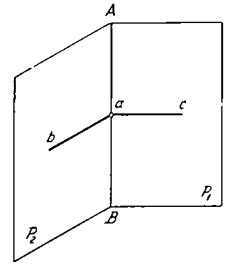

Unghi diedru

poliedre sînt *unghiurile triedre* (sau *triedrele*), care au trei fețe și trei muchii. — *Unghiurile lui Euler*, unghiurile φ, ψ și θ care determină poziția unui sistem de coordonate carteziene ortogonale $Ox'y'z'$ față de un alt sistem de coordonate carteziene ortogonale de aceeași orientare $Oxyz$; au fost introduse de Euler în 1748. — *U. solid*, porțiunea din spațiu mărginită de o suprafață conică. *U.s.* se măsoară prin raportul dintre aria porțiunii de sferă, decupată de conul considerat dintr-o suprafață sferică de rază R cu centrul în vîrful conului, și pătratul razei sferei

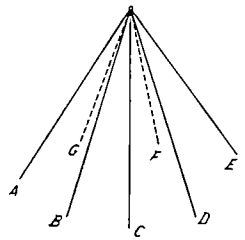

Unghi poliedru

considerate. Unitatea de măsură pentru *u.s.* este *steradianul*. **2.** (GEOGR.) *Unghi zenital*, unghiul determinat de verticala locului şi de raza vizuală materializată prin axa lunetei teodolitului care vizează un punct geodezic. **3.** (ANTROP.) *Unghi facial*, unghiul format la încrucişarea liniei verticale mediane care trece prin regiunea osului frontal dintre arcadele sprîncenelor şi prin proeminenţa maxilarului superior cu linia orizontală care uneşte baza nărilor cu orificiul auditiv extern. Mărimea *u.f.* variază în raport cu dezvoltarea encefalului. La om este de 70—80°, la maimuţe de 30—65°. Constituie un criteriu în studiile antropologice şi în antropometrie.

únghie (ANAT.), lamă subţire, bombată, semitransparentă, de substanţă cornoasă, care acoperă extremitatea degetelor de la mîini şi de la picioare. Constituită în cea mai mare parte din cheratină dură, **u.** prezintă o mare asemănare cu firul de păr. Este alcătuită din mai multe părţi: rădăcina, ascunsă sub o cută a pielii *(zona activă*, care asigură creşterea **u.**), şi corpul *(patul u.)*, aderent pe faţa sa inferioară de dermă. O zonă alburie, *lunula*, uneşte rădăcina cu corpul **u.** Procesul de creştere al **u.** este influenţat de factorul vîrstă. Maximul de creştere a **u.** se observă între 5 şi 30 de ani.

unghiulár, *coeficient ~ al unei drepte în plan, în raport cu un sistem de axe de coordonate carteziene ortogonale*, tangenta trigonometrică a unghiului pe care-l face o dreaptă cu axa *Ox*.

Ungrovlahia, denumire care desemna, în actele interne slavone, *Ţara Românească*.

unguént (FARM.) v. **alifie.**

Ungureanu, Gheorghe (a doua jumătate a sec. al XIX-lea), militant în mişcarea muncitorească din Transilvania, membru al Internaţionalei I. A făcut parte din conducerea Asociaţiei generale a muncitorilor din Transilvania. Împreună cu alţi militanţi, a întemeiat în 1885 Clubul muncitorilor din oraşul Timişoara. A avut strînse legături cu Leó Frankel, membru al Consiliului General al Internaţionalei I.

uniatísm (uniáţie) (lat. *unio* „unire"), formulă utilizată după Marea schismă din 1054 de biserica romano-catolică în scopul unirii altor biserici cu ea pe baza acceptării primatului papal şi al altor dogme catolice. Prin diverse presiuni politice, biserica romano-catolică a reuşit să atragă la **u.** o parte a bieloruşilor şi a ucrainenilor (1596), a rutenilor subcarpatici (1646) şi o parte a credincioşilor vechilor biserici orientale (armeană, siriană, coptă, abisiniană) (sec. XVII—XVIII). Domnii Vladislav I (Vlaicu) şi Alexandru cel Bun au zădărnicit încercările papalităţii de a impune Ţării Româneşti şi Moldovei **u.** Prin presiuni asupra clerului înalt, prin promisiuni de drepturi făcute preoţilor iobagi, prin teroarea exercitată de autorităţile habsburgice, „unirea" a fost impusă între anii 1698 şi 1 700 unei părţi a românilor ortodocşi din Transilvania. Ea a avut scopul catolicizării şi deznaţionalizării acestora, ruperii legăturilor tradiţionale cu Ţara Românească şi cu Moldova. Românii din Transilvania au dus o luptă permanentă pentru a scăpa de **u.** şi au acţionat unitar, ca naţiune asuprită, în ciuda sciziunii confesionale. În perioada dintre cele două războaie mondiale s-au înregistrat acţiuni spontane de revenire la biserica ortodoxă a unor parohii întregi. În 1948 clerul şi credincioşii uniaţi (greco-catolici) au revenit la biserica ortodoxă.

unicamerál, *sistem ~*, sistem în care organul legislativ al statului este compus dintr-o singură adunare reprezentativă. V. şi bicameral.

unicelulár (BIOL.), nume dat fiinţelor vii (animale şi plante) care au corpul constituit dintr-o singură celulă (ex. bacteriile, amiba, parameciul).

unicursálă, *curbă ~* (MAT.) v. **raţional,** *curbă r.*

unificáre (EC.), ansamblu de măsuri privind, în principal, raţionalizarea producţiei prin stabilirea şi crearea unor piese şi subansamble care pot fi utilizate la construcţia unor produse de acelaşi tip, dar deosebite ca putere, dimensiuni etc., sau chiar la confecţionarea unor produse diferite atît din punct de vedere constructiv, cît şi al destinaţiei. Prin crearea de serii unitare de piese de aceleaşi dimensiuni schimbabile între ele, **u.,** alături de tipizare, creează condiţii pentru simplificarea proiectării şi execuţiei produselor şi pentru extinderea producţiei în serie şi în masă.

uniform continuă, *funcţie ~* (MAT.), funcţie $f(x)$ definită pe E cu valori în R, care are proprietatea că pentru orice $\varepsilon>0$ există $\delta=\delta(\varepsilon)$, δ fiind independent de x, astfel încît, oricare ar fi x' şi x'' din E, cu $|x'-x''|<\delta$, avem $|f(x')-f(x'')|<\varepsilon$ (ex. funcţia $f(x)=x$ definită pe R este **u.c.**). Orice funcţie **u.c.** este continuă. Afirmaţia reciprocă nu este, în general, adevărată.

únio (PALEONT.), gen de lamelibranhiate care au cochilia ca un strat sidefos foarte dezvoltat. Suprafaţa externă este acoperită de striuri concentrice de creştere. Valva dreaptă are trei dinţi cardinali situaţi sub umbone şi un dinte lateral posterior, lamelar. Valva stîngă are doi dinţi cardinali şi doi dinţi laterali posteriori. Este cunoscut din triasic şi pînă azi. Numeroase specii de **u.** sînt caracteristice pentru pliocenul din Subcarpaţi.

„Unio"-Satu-Mare, *Uzina ~*, unitate constructoare de maşini, ale cărei începuturi datează din 1912. Este profilată pentru producţia de utilaj minier (locomotive de mină diesel şi electrice, maşini de încărcat pneumatice, trolii, transportoare etc.), remorci basculante şi vagoane pentru linii industriale.

Unio trium nationum, numele sub care este cunoscută în istorie înţelegerea încheiată

în septembrie 1437 la Căpîlna, în timpul răscoalei țărănești de la Bobîlna din Transilvania, între nobilii maghiari, fruntașii secui și patriciatul săsesc; avea un accentuat caracter de clasă. Potrivit cu **U.t.n.**, privilegiații din Transilvania se obligau să se ajute reciproc împotriva țăranilor răsculați, a turcilor și uneori chiar împotriva regalității. „Unirea" de la Căpîlna a fost reînnoită ori de cîte ori clasa dominantă se simțea amenințată. „Scaunul cu trei picioare", cum a mai fost numită această înțelegere, a existat pînă în 1848. **U.t.n.** a fost un instrument de asuprire socială, iar pentru populația românească și de asuprire națională.

„Unirea"-Cluj, *Uzina* ~, unitate constructoare de mașini. Începuturile ei datează din anul 1848. Produce mașini și utilaje pentru industria textilă.

Unirea Principatelor Române, act politic de mare însemnătate istorică în viața poporului român, prin care, la 24 ianuarie 1859, s-au pus bazele statului național român, desăvîrșit în 1918. **U.P.R.** a fost pregătită și cerută, ca o necesitate obiectivă, de întreaga dezvoltare social-economică și politică a țărilor române. După revoluția din 1848, crearea statului național unitar s-a impus ca o condiție hotărîtoare pentru dezvoltarea capitalismului și obținerea independenței de stat. Cărturarii luminați, preluînd și dezvoltînd ideea originii comune, a unității de limbă, de obiceiuri și de interese economice, politice și culturale ale poporului român din scrierile înaintașilor, au îmbrățișat cauza Unirii și au luptat intens pentru realizarea ei. Cauza Unirii a polarizat și a angajat în luptă toate forțele sociale care acționau în Principate. Burghezia, în formare, era în totalitatea ei interesată în realizarea Unirii, căci aceasta asigura formarea pieței naționale unice, facilita dezvoltarea industriei și comerțului și îi deschidea perspectiva de a dobîndi o poziție preponderentă în viața politică a noului stat național. Elementele avansate ale burgheziei, printre care Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri, Al.I. Cuza, Vasile Mălinescu, C.A. Rosetti, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, N.T. Orășanu și alții, preconizau ca o dată cu Unirea să aibă loc o serie de reforme social-economice cu caracter burghezo-democratic, printre care în primul rînd reforma agrară. Interesați în realizarea unirii erau și meșteșugarii și lucrătorii, care năzuiau spre prefaceri sociale. O mare parte a boierimii, interesată în dezvoltarea schimbului de mărfuri intern și internațional, s-a pronunțat și ea în favoarea Unirii. Totodată, teama că mișcarea națională de masă și creșterea puterii economice și politice a burgheziei ar putea să pună în primejdie propriile ei privileg.i de clasă a determinat o parte din marea boierime să se opună Unirii și să colaboreze cu marile puteri străine potrivnice ei. Forța motrice principală în lupta pentru Unire au constituit-o masele largi populare, care vedeau în făurirea statului național calea spre eliberarea socială și politică. În mod special, țărănimea lega de Unire speranța eliberării sale de servituțile feudale și a împroprietăririi cu pămînt. Opinia publică progresistă din întreaga lume a sprijinit aspirațiile poporului român spre Unire și independență națională. Intensitatea luptei poporului român pentru unitatea națională, ciocnirea de interese dintre marile puteri pentru întărirea și extinderea influenței lor în sud-estul Europei au făcut ca problema **U.P.R.** să devină o problemă europeană. Franța, Rusia, Sardinia și Prusia au sprijinit cauza Unirii. Cea dintîi pentru că dorea să-și consolideze pozițiile economice și politice în Balcani; cea de-a doua pentru că formarea statului național român ar fi slăbit și mai mult Imperiul otoman și ar fi înlăturat din sud-estul Europei influența Austriei, care îi stînjenea drumul spre Constantinopol. Sardinia și Prusia au sprijinit Unirea pentru că soluționarea „chestiunii române" era un precedent favorabil într-o vreme cînd ele însele pregăteau acțiuni decisive menite să se încheie cu unificarea statelor italiene și, respectiv, a celor germane. Turcia s-a opus cu îndîrjire Unirii, deoarece vedea în ea premisa eliberării Principatelor de sub suzeranitatea sa. Austria, la rîndul ei, întrucît considera existența unui stat român drept un obstacol în calea planurilor sale expansioniste spre răsărit, ca și din teama ca românii din Transilvania să nu-și intensifice lupta de eliberare națională, s-a opus Unirii. Anglia, deși n-a ridicat inițial obiecții, a trecut după Congres, în virtutea intereselor care o legau de Turcia, de partea puterilor care se împotriveau creării statului național român. Luată pentru prima oară în dezbatere la Conferința de la Viena din martie-aprilie 1855, „chestiunea română" a făcut obiectul unui aranjament la Congresul de pace de la Paris (ținut în urma războiului Crimeii, în martie 1856), care a inclus în tratatul adoptat, printre altele, hotărîrea de a se alcătui o comisie europeană menită să cerceteze situația țărilor române și să facă propuneri privitoare la reorganizarea lor. El a pus astfel cele două țări române sub garanția puterilor semnatare ale tratatului, menținînd însă suzeranitatea otomană. Aceasta a făcut ca după Congresul de la Paris lupta românilor din cele două Principate pentru Unire să ia o nouă amploare. Începînd din primăvara anului 1856, s-au constituit în Țara Românească și în Moldova comitete centrale ale Unirii, precum și comitete unioniste județene, care desfășurau o activitate intensă. Deși Congresul de la Paris căzuse de acord ca populația din Țara Românească și din Moldova să fie consultată asupra problemei **U.P.R.** în cadrul unor adunări speciale (divanurile ad-hoc de la București și Iași), marile puteri potrivnice Unirii au încercat să întîrzie convocarea acestor adunări și să influențeze asupra alegerilor de delegați. În Moldova, caimacamul Vogoride, fruntaș al partidei antiu-

nioniste, sprijinit de reprezentanții Turciei, Austriei, Angliei, a mers pînă la falsificarea listelor electorale pentru a asigura o reprezentare antiunionistă. Protestul maselor largi din Moldova care doreau Unirea, precum și sprijinul diplomatic al Rusiei, Franței, Sardiniei și Prusiei au determinat însă anularea alegerilor falsificate și fixarea unor noi alegeri. Divanurile ad-hoc, alese în vara anului 1857, au votat aproape în unanimitate **U.P.R.** Ca urmare a dizolvării de către Turcia a celor două divanuri ad-hoc (1857), marile puteri s-au întrunit în Conferința de la Paris (mai 1858), unde au adoptat o convenție (august 1858), care cuprindea principiile statutare de organizare a Principatelor. Convenția de la Paris, refuzînd populației din Principate dreptul la Unire, a impus țărilor române o Constituție hibridă, care, sub numele de *Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești*, menținea separarea Principatelor sub suzeranitatea Porții și nu admitea alte instituții comune decît o comisie centrală la Focșani pentru unificarea legislației și o Înaltă curte de justiție și de casație. Deși cuprindea unele măsuri de organizare folositoare, convenția nu rezolva însă problema fundamentală a Unirii. Părăsit de marile puteri, poporul român a luat în mîinile sale cauza Unirii și a făcut-o să triumfe. Lupta decisivă s-a dat în jurul constituirii adunărilor care aveau să aleagă pe viitorii domni. Adunarea electivă din Moldova, a cărei mare majoritate o reprezentau deputații unioniști, a ales ca domn al țării, în ziua de 5 ianuarie 1859, pe candidatul partidei naționale, colonelul *Alexandru Ioan Cuza*, revoluționar pașoptist și luptător înflăcărat pentru cauza Unirii. La 24 ianuarie 1859, sub presiunea maselor populare din București, care au ținut trei zile deputații sub asediu, Adunarea electivă de la București a ales pe Al. I. Cuza ca domnitor și al Țării Românești. Unirea, pentru moment personală, s-a înfăptuit prin alegerea aceluiași domnitor în ambele Principate. Dubla alegere a lui Al. I. Cuza a fost urmată de o campanie politică îndîrjită dusă în scopul recunoașterii ei (la 6 septembrie 1859, dubla alegere a lui Cuza a fost recunoscută de puterea suzerană și de puterile garante) și apoi în scopul înfăptuirii unității constituționale și administrative, care s-a realizat în ianuarie 1862, cînd Moldova și Țara Românească au format un stat unitar cu numele de România, cu o singură adunare și un singur guvern. Actul unirii de la 24 ianuarie 1859 a deschis o nouă etapă în dezvoltarea istorică a poporului român, fiind urmat de adînci prefaceri pe plan economic, social și politic. Statul național român nou creat reprezenta o forță sporită în lupta pentru dobîndirea independenței naționale și înlesnea dezvoltarea mai rapidă a capitalismului. Unirea Moldovei cu Țara Românească a avut un larg ecou în Transilvania, românii de aici legîndu-și speranțele de eliberare națională de existența statului național român.

unisexuáte (BOT.), plante ale căror flori poartă un singur fel de organe sexuale, dispuse pe același individ (ex. la pin, stejar, fag, nuc, porumb) sau pe indivizi diferiți (ex. la tisă, plop, dud, curmal, cînepă, hamei). La plantele fără flori se întîlnesc indivizi unisexuați sau protale unisexuate.

unisón (MUZ.) **1.** Cîntarea de către un grup vocal sau instrumental a unei melodii la aceeași înălțime. **2.** Intervalul de primă (distanța dintre un sunet și el însuși). În Suita pentru orchestră, Enescu a scris un „Preludiu la unison".

„Unità" (*l'* ~), organ de presă central al Partidului Comunist Italian. A fost înființat la Milano, în 1924, în condițiile grele create de fascism. Între 1926 și 1944 **l'U.** a apărut ilegal. După eliberarea Italiei a devenit un mare ziar de masă. Apare zilnic, în două ediții (la Roma și la Milano).

unitarién (lat. *unitas* „unitate"), adepți protestanți ai antitrinitarismului. Comunitățile lor au apărut în sec. al XVI-lea în Italia, Elveția, Polonia, Ungaria și Transilvania, iar în sec. XVII—XVIII s-au extins și în Olanda, Anglia și S.U.A. În luptă cu catolicismul, **u.** au susținut inițial unele idei progresiste (bunătatea înnăscută a omului, toleranța religioasă, libertatea cercetării științifice), însă cu timpul din doctrina lor a dispărut orice urmă de protest social. Mici comunități unitariene există azi în S.U.A. și în Anglia. În țara noastră, **u.** au o episcopie cu un număr redus de credincioși. Biserica unitariană din Transilvania a fost fundată de reformatorul Francisc David (1510—1579). V. și socinieni.

unitáte 1. (TEHN.) Ansamblu de sisteme tehnice, asemănătoare sau diferite, cu activitate coordonată în vederea realizării unui anumit scop (ex. **u.** de pompaj, **u.** industrială etc.). **2.** (METR.) *Unitate de măsură*, mărime fizică asociată univoc unei specii de mărimi, cu care se convine să se compare toate mărimile de aceeași natură, adică să se măsoare toate mărimile speciei. Raportul dintre o mărime dată și unitatea sa de măsură reprezintă *măsura* sau *valoarea numerică* a acelei mărimi. *U. de m.* este o mărime scalară și poate servi numai la exprimarea mărimilor scalare sau a componentelor scalare ale mărimilor vectoriale, tensoriale etc. În mod obișnuit *u. de m.* fac parte din sisteme de unități de măsură. Pentru sistemele metrice, multiplii și submultiplii *u. de m.* se alcătuiesc după sistemul zecimal folosindu-se prefixele date în tabelul de mai jos:

Prefixul	Simbolul	Factorul multiplicator
tera-	T	10^{12}
giga-	G	10^{9}
mega-	M	10^{6}
kilo-	k	10^{3}
hecto-	h	10^{2}
deca-	da	10
deci-	d	10^{-1}
centi-	c	10^{-2}
mili-	m	10^{-3}
micro-	μ	10^{-6}
nano-	n	10^{-9}
pico-	p	10^{-12}

UNITĂȚI DE MĂSURĂ

UNITĂȚI GEOMETRICE

LUNGIME

METRU	m
centimetru	$1\,cm = 10^{-2}\,m$
micron	$1\,\mu = 10^{-6}\,m$
angström	$1\,Å = 10^{-10}\,m$
unitate X	$1\,UX = 10^{-13}\,m$
yard	$1\,yd = 0{,}9144\,m$
foot (picior)	$1\,ft = 0{,}3048\,m$
inch (țol)	$1\,in = 0{,}0254\,m$
punct tipografic	$(0{,}376 \cdot 10^{-3}\,m)$
milă	$1\,mI = 1609{,}3\,m$
milă marină	$1\,mlm = 1852\,m$
unitate astronomică	$(14{,}95 \cdot 10^{10}\,m)$
an-lumină	$(0{,}9461 \cdot 10^{16}\,m)$
parsec	$(3{,}084 \cdot 10^{16}\,m)$

SUPRAFAȚĂ (ARIE)

metru pătrat	m^2
centimetru pătrat	$1\,cm^2 = 10^{-4}\,m^2$
barn	$(10^{-28}\,m^2)$
ar	$1\,ar = 10^2\,m^2$
hectar	$1\,ha = 10^4\,m^2$
acru	$(4046{,}856\,m^2)$

VOLUM, CAPACITATE

metru cub	m^3
decimetru cub (litru)	$1\,dm^3 = 1\,l = 10^{-3}\,m^3$
centimetru cub	$1\,cm^3 = 10^{-6}\,m^3$
gallon (UK)	$(4{,}54609 \cdot 10^{-3}\,m^3)$
gallon (US)	$(3{,}785 \cdot 10^{-3}\,m^3)$
barrel	$(0{,}1589873\,m^3)$

UNGHI PLAN

radian	rad
unghi drept	$1^L = \pi/2\,rad$
grad (sexagesimal)	$1^o = 1^L/90$
minut	$1' = 1^o/60$
secundă	$1'' = 1'/60$
grad centesimal	$1^g = 1^L/100$
miime naturală	$(10^{-3}\,rad)$

UNGHI SOLID

steradian	str

UNITĂȚI DE MASĂ

KILOGRAM	kg
gram	$1\,g = 10^{-3}\,kg$
unitate tehnică	$(9{,}80665\,kg)$
tonă	$1\,t = 10^3\,kg$
carat	$1\,ct = 0{,}2 \cdot 10^{-3}\,kg$
pound (livră)	$1\,lb = 0{,}453592\,kg$
ounce (uncie)	$1\,oz = 0{,}028349\,kg$

UNITĂȚI DE TIMP

SECUNDĂ	s
minut	$1\,min = 60\,s$
oră	$1\,h = 3600\,s$
zi	$1\,zi = 86400\,s$

UNITĂȚI MECANICE

VITEZĂ

metru pe secundă	m/s
centimetru pe secundă	$1\,cm/s = 10^{-2}\,m/s$
kilometru pe oră	$1\,km/h = 1/3{,}6\,m/s$
nod	$(0{,}514444\,m/s)$

VITEZĂ DE ROTAȚIE (SAU UNGHIULARĂ)

radian pe secundă	rad/s (sau s^{-1})
rotație pe secundă	6,2832 rad/s
rotație pe minut	0,10472 rad/s

ACCELERAȚIE

metru pe secundă la pătrat	m/s^2
gall	$1\,gall = 10^{-2}\,m/s^2$

DENSITATE

kilogram pe metru cub	kg/m^3
gram pe centimetru cub	$1\,g/cm^3 = 10^3\,kg/m^3$

IMPULS (CANTITATE DE MIȘCARE)

kilogram-metru pe secundă	kg·m/s
gram-centimetru pe secundă	$1\,g\text{-}cm/s = 10^{-5}\,kg\text{-}m/s$
kilogram-forță-secundă	$1\,kgf\text{-}s = 9{,}80665\,kg\text{-}m/s$

FORȚĂ, GREUTATE

newton	N
dină	$1\,dyn = 10^{-5}\,N$
kilogram-forță	$1\,kgf = 9{,}80665\,N$
poundal	$1\,pdl = 0{,}138255\,N$
pound-force	$1\,lbf = 4{,}44822\,N$

GREUTATE SPECIFICĂ

newton pe metru cub	N/m^3
dină pe centimetru cub	$1\,dyn/cm^3 = 10\,N/m^3$
kilogram forță pe metru cub	$1\,kgf/m^3 = 9{,}80665\,N/m^3$

PRESIUNE, TENSIUNE

newton pe metru pătrat	N/m^2
barie (microbar)	$1\,\mu bar = 0{,}1\,N/m^2$
kilogram forță pe metru pătrat	$1\,kgf/m^2 = 9{,}80665\,N/m^2$
atmosferă normală	$1\,atm = 101325\,N/m^2$
atmosferă tehnică	$1\,at = 98066{,}5\,N/m^2$
torr (milimetru coloană de mercur)	$1\,torr\ (mmHg) = 133{,}322\,N/m^2$

LUCRU MECANIC

(vezi unitățile de energie)

UNITĂȚI DE ENERGIE ȘI PUTERE

ENERGIE

joule	J
erg	$1\,erg = 10^{-7}\,J$
kilogram-forță-metru	$1\,kgf\text{-}m = 9{,}80665\,J$
kilowattoră	$1\,kWh = 3{,}6 \cdot 10^6\,J$
caloric	$1\,cal = 4{,}1816\,J$
British-thermal unit	$1\,B.t.u. = 1055{,}04\,J$
electronvolt	$1\,eV = 1{,}602 \cdot 10^{-19}\,J$

PUTERE

watt	W
erg pe secundă	$1\,erg/s = 10^{-7}\,W$
kilogram-forță-metru pe secundă	$1\,\frac{kgf\,m}{s} = 9{,}80665\,W$
cal putere	$1\,CP = 735{,}499\,W$

UNITĂȚI ELECTROMAGNETICE

INTENSITATEA CURENTULUI ELECTRIC

AMPER	A
biot (CGSem)	$1\,Bi = 10\,A$
franklin pe secundă (CGSes)	$1\,Fr/s = 0{,}333 \cdot 10^{-9}\,A$

SARCINĂ ELECTRICĂ

coulomb	C
franklin (CGSes)	$1\,Fr = 0{,}333 \cdot 10^{-9}\,C$
biot-secundă (CGSem)	$1\,Bi \cdot s = 10\,C$

INTENSITATEA CÎMPULUI ELECTRIC

volt pe metru	V/m

TENSIUNE ELECTRICĂ, POTENȚIAL ELECTRIC, TENSIUNE ELECTROMOTOARE

volt	V
erg pe franklin (CGSes)	$1\,erg/Fr = 300\,V$
erg pe biot-secundă (CGSem)	$1\,erg/Bi \cdot s = 10^{-8}\,V$

CAPACITATE ELECTRICĂ

farad	F

REZISTENȚĂ ELECTRICĂ, IMPEDANȚĂ REACTANȚĂ

ohm	Ω

REZISTIVITATE

ohm-metru	Ω·m
ohm-milimetru pătrat pe metru	$1\,\Omega \cdot mm^2/m = 10^{-6}\,\Omega m$

INTENSITATEA CÎMPULUI MAGNETIC

amper pe metru	A/m
oersted (CGSem neraționalizat)	$1\,Oe = 10^3/4\pi\,A/m$

INDUCȚIE MAGNETICĂ

tesla	T
gauss (CGSem)	$1\,Gs = 10^{-4}\,T$

FLUX MAGNETIC

weber	Wb
maxwell (CGSem)	$1\,Mx = 10^{-8}\,Wb$

INDUCTIVITATE PROPRIE SAU MUTUALĂ

henry	H

UNITĂȚI TERMICE

TEMPERATURĂ

GRAD KELVIN (absolut)	°K (grd)
grad Celsius	$1^oC = 1^oK$

CANTITATE DE CĂLDURĂ

(vezi unitățile de energie)

CAPACITATE CALORICĂ

joule pe grad	J/grd
erg pe grad	$1\,erg/grd = 10^{-7}\,J/grd$

CĂLDURĂ SPECIFICĂ

joule pe kilogram-grad	J/kg·grd
erg pe gram-grad	$1\,erg/g\text{-}grd = 10^{-4}\,J/kg\text{-}grd$

ENTROPIE

joule pe grad	J/grd
erg pe grad	$1\,erg/grd = 10^{-7}\,J/grd$

UNITĂȚI OPTICE

INTENSITATE LUMINOASĂ

CANDELĂ	cd

FLUX LUMINOS

lumen	lm

ILUMINARE

lux	lx
fot	$1\,ph = 10^4\,lx$

STRĂLUCIRE

candelă pe metru pătrat	cd/m^2
stilb	$1\,sb = 10^4\,cd/m^2$
lambert	$1\,La = 10^4/\pi\,cd/m^2$

PUTEREA UNEI LENTILE

dioptrie	$1\,\delta = 1\,m^{-1}$

Observații:

— unitățile sistemului SI (sistem legal și obligatoriu în țara noastră) sînt scrise cu litere romane; cele fundamentale apar cu majuscule, iar cele derivate cu minuscule;

— unitățile sistemului CGS (sistem tolerat) sînt scrise cu litere cursive;

— celelalte unități, aparținînd altor sisteme sau nefăcînd parte din nici un sistem de unități sînt scrise cu litere bloc filiform.

3. (ASTR.) *Unitate astronomică*, semiaxa mare a orbitei Pămîntului, folosită pentru determinările de distanțe astronomice. Se notează u.a.; 1 u.a. = = 149 600 000 km. 4. (MAT.) a) *Unitate sau element neutru al unui grup sau semigrup G*, element *e* din *G* care are proprietatea : $ae = ea = a$, oricare ar fi elementul *a* din *G*. Orice grup are unitate. V. și grup. b) *Unitate a unui inel I (sau element neutru pentru înmulțire)*, element *e* din *I* care are proprietatea: $ae = ea = a$, oricare ar fi elementul *a* din *I*. Nu orice inel are unitate (ex. inelul numerelor pare nu are unitate). V. și inel. c) *Unitățile unui inel I*, elemente din *I* care au invers față de înmulțire (ex. unitățile inelului întregilor raționali sînt $+1$ și -1; unitățile inelului întregilor lui Gauss sînt: $1, -1, i$ și $-i$). d) *Matrice unitate*, matrice pătrată avînd elementele de pe diagonala principală egale cu 1, iar celelalte elemente egale cu zero. 5. (STATIST.) *Unitate statistică*, element component al unei colectivități statistice, care se înregistrează împreună cu caracteristicile ei în procesul *observării statistice*. În *u.s.* se manifestă cazurile individuale ale fenomenelor de masă supuse cercetării. Alegerea *u.s.* se face în funcție de natura colectivității și de scopul observării. Astfel, dacă se cercetează populația în vederea cunoașterii structurii ei după vîrstă, sex, profesiune etc., cea mai potrivită *u.s.* este persoana *(u.s. simplă)*, iar dacă se cercetează în vederea cunoașterii nivelului de trai, cea mai potrivită *u.s.* este familia *(u.s. complexă)*. *U.s.* se mai numește *unitate de observare* sau *unitate de înregistrare*. 6. (MILIT.) a) *Unitate militară*, subdiviziune organizatorică permanentă, administrativă, de instrucție și de educație din forțele armate (regiment, batalion sau divizion independent etc.). b) *Unitate de comandă*, principiu de bază în conducerea trupelor în armatele țărilor socialiste, în virtutea căruia comandantul este șef unic al întregului personal al unității respective. El poartă întreaga răspundere pentru starea și activitatea unității. c) *Unitate de foc*, cantitate de muniție, exprimată în număr de lovituri, folosită ca unitate de măsură pentru aprovizionarea și pentru consumul de muniție. Variază după felul gurii de foc. 7. (ZOOTEHN.) a) *Unitate nutritivă*, valoarea nutritivă a unui kg de nutreț cu efect de producție (în grăsime) cunoscut, luat ca etalon. În funcție de această valoare sînt echivalate toate celelalte furaje care servesc la întocmirea rațiilor de hrană. În mod curent sînt folosite *u.n. ovăz* (sovietică) și *u.n. orz* (scandinavă), ultima purtînd și denumirea de *unitate furajeră*. b) *Unitate vită mare*, indicator folosit în zootehnie pentru stabilirea densității animalelor la 100 ha și a necesarului de bază furajeră. *U.v.m.* este socotită convențional vaca de lapte în greutate de 500 kg cu o producție de 10 kg lapte zilnic.

unitatea și lupta contrariilor, lege fundamentală a dialecticii materialiste, care explică mișcarea și dezvoltarea lumii materiale și a cunoașterii prin dedublarea unicului în însușiri, laturi, tendințe contrare, care se presupun și se exclud reciproc. **U. și l.c.** caracterizează orice proces determinat și constituie totodată izvorul intern al schimbării, dezvoltării lui. Legea **u. și l.c.** dezvăluie izvorul și forța motrice permanentă a mișcării și dezvoltării întregii realități obiective, explicînd-o ca automișcare, ca autodezvoltare, și constituie de aceea „nucleul", „sîmburele", „esența" dialecticii. V.I. Lenin a caracterizat din această cauză dialectica drept studiul contradicțiilor în însăși esența lucrurilor și a subliniat opoziția principială dintre metafizică și dialectică în problema mișcării. În antichitate, Heraclit a avut intuiția genială a luptei contrariilor ca izvor al mișcării, al devenirii universale. În epoca Renașterii, ideea „coincidenței contrariilor" a fost dezvoltată de N. Cusanus și G. Bruno. În cadrul dialecticii idealiste, Hegel a așezat contradicția la baza autodezvoltării, considerînd însă în mod greșit că aceasta ar fi proprie „ideii absolute" și nu lumii materiale. În opoziție cu idealismul, materialismul dialectic arată că „dialectica *lucrurilor* creează dialectica *ideilor* și nu invers" (V.I. Lenin). Realitatea obiectivă fiind contradictorie, reflectarea ei în procesul cunoașterii este de asemenea contradictorie. Teza leninistă despre coincidența dialecticii, gnoseologiei și logicii are astfel un temei obiectiv, un înțeles materialist. Filozofiei marxiste îi revine meritul de a fi demonstrat, pe baza generalizării datelor științelor particulare, universalitatea legii **u. și l.c.** și acțiunea sa permanentă. Materialismul dialectic a arătat de asemenea că unitatea contrariilor este vremelnică, condiționată, relativă, în timp ce lupta lor este absolută, determinînd în mod legic transformarea calitativă a proceselor, dezvoltarea lor. Totodată, filozofia marxistă a scos multilateral în evidență caracterul specific al contradicțiilor proprii fiecărei forme de mișcare a materiei, fiecărui domeniu al realității, inclusiv gîndirii, precum și diferitelor stadii ale aceluiași proces. Materialismul dialectic a evidențiat și varietatea tipurilor de contradicții, în funcție de locul și de rolul lor în procesul mișcării și dezvoltării. Dezvăluirea de către materialismul istoric a contradicțiilor proprii vieții sociale a permis elaborarea metodelor adecvate pentru rezolvarea lor. V. și contradicție; contrarii; legile dialecticii.

United Press International *[iu:náitid pres intənéšənl] (U.P.I.)*, agenție de presă din S.U.A., cu sediul la New York. A fost creată în 1958, prin fuziunea agențiilor United Press (aparținînd trustului Scripps-Howard) și International News Service (aparținînd trustului Hearst).

United States Steel Corporation *[iu:náitid steiț sti:l ce:pəréišən]*, mare trust metalurgic din S.U.A., creat în 1901. **U.S.S.C.** produce fontă, oțel, cocs, precum și armament și mașini și utilaje militare, dispune de mine de cărbuni, de minereu de fier ș.a. atît în S.U.A., cît și în Ve-

nezuela, Brazilia, centrul Africii etc. și de nave maritime proprii. Concentrează 1/3 din întreaga capacitate de producție din industria oțelului a S.U.A. În 1964 deținea active în valoare de 5 331 milioane de dolari și a obținut 237 000 000 de dolari profit net. Se află sub influența grupului financiar M o r g a n.

uniúne (lat. *unio,-onis*, de la *unire* „a uni"; DR.) **1.** Denumire dată unor organizații obștești (ex. Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea artiștilor plastici, Uniunea compozitorilor). **2.** Organizație socialistă în a cărei alcătuire intră mai multe organizații cooperatiste sau alte organizații obștești (ex. Uniunea Națională a Cooperativelor Agricole de Producție).

Uniunea academică internațională, organizație înființată în 1919 și constituită din 25 de academii, în majoritate din Europa. Prin profilul ei, este o instituție de cercetare științifică. Printre membrii ei se numără și România. **U.A.I.** este afiliată la U.N.E.S.C.O. și are sediul la Bruxelles.

Uniunea arhitecților din Republica Socialistă România, organizație obștească unică a arhitecților, instituită în 1952. Uniunea cuprinde circa 1 300 de arhitecți. Sediul central este la București; are 11 filiale. Ea organizează dezbaterea problemelor de creație, concursuri publice, informarea și documentarea arhitecților, colaborarea cu arhitecții din străinătate și popularizează realizările arhitecturale din țara noastră. Împreună cu Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare editează revista „Arhitectura". Pe lîngă uniune funcționează Fondul de arhitectură, cu sarcina de a asigura condiții materiale favorabile organizării creației arhitecților.

Uniunea artiștilor plastici din Republica Socialistă România, organizație obștească unică a artiștilor plastici din țara noastră, întemeiată în 1950. Sediul uniunii este în București; are 8 filiale și 6 cenacluri. Reunește circa 1 960 de membri: pictori, graficieni, sculptori, decoratori, scenografi și critici de artă. Promovează și sprijină creația plastică, organizînd expoziții în țară și în străinătate. Editează revista „Arta plastică". Pe lîngă uniune funcționează Fondul plastic, instituție care are în sarcină organizarea administrativ-economică a activității membrilor săi, asigurarea condițiilor materiale de creație etc.

Uniunea asociațiilor de elevi din România *(U.A.E.R.)*, organizație de masă democratică a elevilor, creată în martie 1948, la București, cuprinzînd în rîndurile sale majoritatea elevilor. A activat pînă în martie 1949, cînd s-a unificat cu celelalte organizații de tineret care au creat Uniunea Tineretului Muncitor. A editat, bilunar, publicația „Revista elevilor".

Uniunea asociațiilor studențești din România *(U.A.S.R.)*, uniune a asociațiilor studenților din România (organizații profesionale ale studenților), îndrumate și sprijinite de U n i u n e a T i n e r e t u l u i C o m u n i s t; a fost creată în martie 1957. Editează revistele „Viața studențească" și „Amfiteatru".

Uniunea Australiană, stat cuprinzînd teritoriul continentului A u s t r a l i a, insula T a s m a n i a și alte cîteva insule mici din împrejurimi. Este formată din statele New South Wales, Victoria, Queensland, Australia de Sud, Australia de Vest, Tasmania și din două teritorii (Teritoriul Nordic și Teritoriul capitalei). Suprafața: 7 695 094 km². Populația: 11 360 000 loc. (1965), formată din urmași ai emigranților din Marea Britanie (96%), din Italia, Grecia, Germania ș.a. Pe lîngă aceștia mai există circa 40 000 de aborigeni (1961), majoritatea trăind în rezervațiile din regiunile aride din interior. Capitala: *Canberra*. Alte orașe mari: Sydney, Melbourne, Brisbane, Adelaide, Perth, Newcastle, Wollongong, Hobart. Limba oficială: engleza. Este o țară industrial-agrară, a cărei economie este dominată de marile societăți monopoliste. Se exploatează cărbune (în special în statul New South Wales), petrol (în statele Australia de Vest și Queensland), minereu de fier (în statul Australia de Sud ș.a.), minereu de plumb, de zinc, de argint, de titan, aur (în special în statul Australia de Vest), de uraniu și alte metale neferoase și rare. Este dezvoltată industria energetică, metalurgia feroasă și neferoasă, industria constructoare de mașini (motoare, mașini-unelte, instrumente, mașini agricole, material rulant, automobile, construcții navale etc.), industria chimică (explozibili, îngrășăminte, coloranți, produse farmaceutice), prelucrarea petrolului, industria alimentară (morărit, industria cărnii, ulei, produse lactate) și textilă. Întreprinderile industriale sînt concentrate în sud-estul țării, în zona litorală. Principalele centre industriale: Newcastle, Sydney, Melbourne, Brisbane. În agricultură predomină marea proprietate capitalistă. Pe baza întinselor pășuni naturale s-a dezvoltat intens creșterea animalelor. **U.A.** ocupă primul loc în lume în ceea ce privește efectivul de ovine (165 000 000 de capete în 1964, majoritatea de rasă merinos). Se cresc și bovine în număr mare. Se cultivă în special grîu (cele mai mari producătoare fiind statele Queensland, Australia de Sud și New South Wales în bazinul rîului Darling), plante furajere, trestie de zahăr, tutun, pomi fructiferi și viță de vie. Mare parte din terenul agricol este irigat. Se exportă în special lînă (**U.A.** este cel mai mare furnizor de lînă pe piața mondială), brînzeturi, unt, lapte praf, preparate din carne, grîu și făină; se importă mașini și utilaje și combustibili. Principalii parteneri comerciali sînt Marea Britanie și S.U.A. — *Istoric.* **U.A.** a luat ființă în 1901, cînd coloniile engleze din Australia (New South Wales, Victoria, Australia de Sud, Queensland, Tasmania și Australia de Vest) s-au unit într-o federație, care a primit statut de dominion. În anii primului război mondial, industria a luat un mare avînt în **U.A.** Dezvoltarea mișcării muncitorești a dus la crearea, în

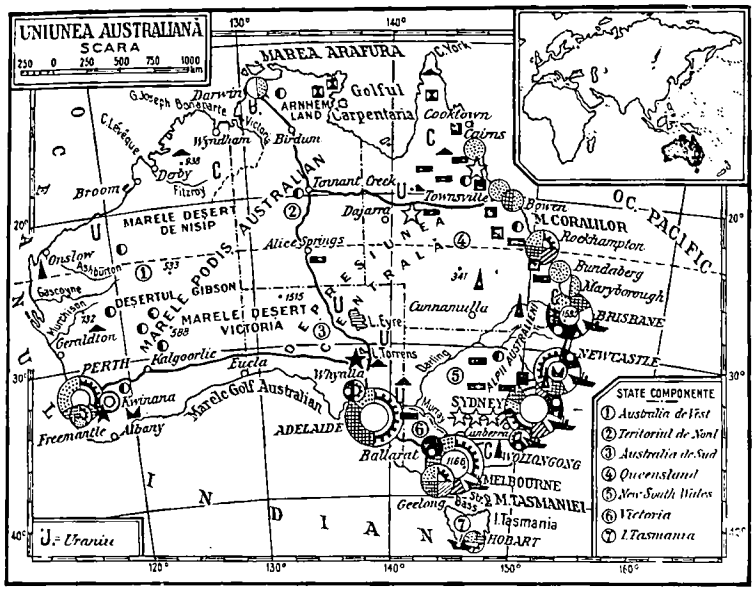

1920, a Partidului Comunist din Australia. **U.A.** a participat la cel de-al doilea război mondial în cadrul coaliției antifasciste. După o guvernare laburistă (1941—1949), guvernul a fost format, în 1949, de o coaliție a partidelor marii burghezii (liberal și agrar), care a urmat o politică externă legată de S.U.A., incluzînd **U.A.** în pactele militare A.N.Z.U.S. (1951) și S.E.A.T.O. (1954). **U.A.** este un stat federal; face parte din Comunitatea Britanică de Națiuni (Commonwealth). Șeful statului este regele (regina) Marii Britanii, reprezentat printr-un guvernator-general. Organul suprem al puterii este parlamentul federal (bicameral). Partide politice: Partidul liberal, Partidul agrar, Partidul laburist, Partidul democrat laburist, Partidul Comunist.

Uniunea centrală a cooperativelor de consum *(CENTROCOOP)*, organizație centrală de conducere, îndrumare și control a activității economice, organizatorice și cultural-educative desfășurate de cooperativele de consum din Republica Socialistă România, înființată în 1950. Este constituită prin asocierea uniunilor regionale ale cooperativelor de consum. Uniunile regionale se constituie prin asocierea uniunilor raionale din regiunea respectivă, iar acestea prin asocierea cooperativelor de consum și de credit din același raion. Organul suprem de conducere al uniunii este Congresul. V. și cooperativă de consum.

Uniunea centrală a cooperativelor meșteșugărești *(UCECOM)*, organizație centrală de îndrumare și de control al cooperativelor meșteșugărești din Republica Socialistă România, înființată în 1951. Este constituită prin asocierea uniunilor regionale ale cooperativelor meșteșugărești. Organul suprem de conducere al uniunii este Congresul.

Uniunea compozitorilor, organizație obștească ce reunește pe compozitorii și pe muzicologii din Republica Socialistă România. Înființată în 1949 prin reorganizarea vechii „Societăți a compozitorilor români", **U.c.** numără peste 300 de membri. Sediul central este la București; are patru filiale și două cenacluri. Instituțiile-anexă ale **U.c.** sînt: Editura muzicală, revista „Muzica" și magazinul „Muzica" din București. **U.c.** sprijină creația compozitorilor și a muzicologilor, promovarea unei critici și a unei muzicologii științifice, difuzarea creației românești în țară și în străinătate. Pe lîngă **U.c.** funcționează Fondul muzical, care se ocupă cu organizarea administrativ-economică a activității membrilor uniunii.

Uniunea de cultură fizică și sport *(U.C.F.S.)*, organizație de masă a sportivilor din România, creată în 1957 și care organizează, conduce și îndrumează activitatea de cultură fizică și sport. Asigură, prin asociațiile și cluburile sportive, atragerea maselor largi în practicarea continuă și organizată a exercițiilor fizice și a sportului. *U.C.F.S.* cuprinde un număr de peste 3 400 000 de membri, încadrați în peste 10 000 de asociații sportive și 34 de cluburi sportive. Organul superior de conducere este Conferința pe țară.

Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare, organizație marxistă ilegală a social-democraților ruși, creată de V.I. Lenin în 1895 la Petersburg. Baza ei o formau cercurile muncitorești din fabrici și din uzine. În anii următori au luat naștere organizații asemănătoare la Moscova, Kiev, Ekaterinoslav și în alte orașe ale Rusiei. Aceste organizații au constituit germenii partidului revoluționar al clasei muncitoare ruse.

Uniunea democratică, organizație de masă antifascistă din România, creată în august 1937. A activat pînă în februarie 1938, cînd a fost dizolvată de autorități.

Uniunea Europei Occidentale *(U.E.O.)*, organizație politică și militară înființată în mai 1955, pe baza acordurilor de la Paris din 1954, semnate de Anglia și de țările membre ale Pieții Comune. Este legată prin acordurile de la Paris de N.A.T.O. și face parte din sistemul organizațiilor de „integrare" europeană. Organele *U.E.O.* sînt adunarea,

consiliul şi secretariatul. V. şi N.A.T.O.; „integrare".

Uniunea Generală a Sindicatelor din România, organizaţie sindicală unică, alcătuită prin afilierea uniunilor sindicatelor pe ramuri de producţie din Republica Socialistă România. Denumirea *Uniunea Generală a Sindicatelor din România* a fost adoptată la Congresul Sindicatelor din mai 1966. Uniunea are drept scop realizarea unităţii organizatorice şi de acţiune a sindicatelor din România în înfăptuirea sarcinilor ce le revin. Organul suprem al uniunii este Congresul, care alege Consiliul Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România şi Comisia centrală de cenzori. Consiliul Central conduce, între congrese, întreaga activitate a sindicatelor. Prin consiliile regionale, locale sau raionale, **U.G. a S. din R.** asigură coordonarea pe plan teritorial a activităţii în probleme de interes comun ale sindicatelor. Organul de presă central al uniunii este cotidianul „Munca". V. şi sindicate.

Uniunea internaţională a studenţilor *(U.I.S.)*, organizaţie democratică internaţională a studenţilor. A fost creată în august 1946 la Congresul internaţional al studenţilor de la Praga, cu scopul de a sprijini lupta studenţilor pentru reforma şi democratizarea învăţămîntului, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi de studiu, pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice studenţeşti pentru pace şi progres social. În 1964 reunea 71 de organizaţii studenţeşti şi 28 de uniuni naţionale studenţeşti. Organul suprem de conducere al *U.I.S.* este Congresul, care se convoacă o dată la doi ani, iar organele executive sînt Comitetul executiv şi Secretariatul. Sediul Secretariatului *U.I.S.* se află la Praga. Studenţimea română este reprezentată în *U.I.S.* prin *Uniunea asociaţiilor studenţeşti din România* (*U.A.S.R.*).

Uniunea internaţională pentru protecţia proprietăţii industriale *(U.I.P.P.I.)*, organizaţie internaţională, înfiinţată prin Convenţia de la Paris din 1883 (revizuită la Bruxelles în 1900, la Washington în 1911, la Haga în 1925, la Londra în 1934 şi la Lisabona în 1958), pentru apărarea drepturilor de patentă asupra invenţiilor prototipurilor industriale (desene şi modele) şi ale obiectelor de larg consum, precum şi a mărcilor de fabrică şi comerciale, denumirilor de firmă şi indicaţiilor privind originea produselor. Organele *U.I.P.P.I.* sînt birourile internaţionale reunite pentru protecţia proprietăţii industriale, ca organ executiv cu sediul la Geneva, şi conferinţele de revizuire ca organe legiferate. România este afiliată la această organizaţie din 1920.

Uniunea interparlamentară, organizaţie internaţională neguvernamentală, înfiinţată în 1889, care are ca scop înlesnirea contactelor dintre membrii tuturor parlamentelor pentru desfăşurarea unei activităţi comune în vederea întăririi şi dezvoltării colaborării între state. Membrii uniunii sînt grupurile naţionale, alcătuite din parlamentarii statelor lor. Organele **U.i.** sînt: Conferinţa interparlamentară, Consiliul de conducere, Comitetul executiv şi Biroul interparlamentar. La activitatea uniunii participă şi un grup parlamentar român.

Uniunea naţională a studenţilor din România *(U.N.S.R.)*, organizaţie de masă democratică, studenţească, creată în 1947 ca o continuatoare a Frontului democrat universitar *(F.D.U.)*. A avut o contribuţie importantă la democratizarea învăţămîntului superior. A activat pînă în martie 1949, cînd s-a unificat cu celelalte organizaţii de tineret în cadrul Uniunii Tineretului Muncitor. A editat publicaţia „Studentul român".

Uniunea oamenilor muncii maghiari din România v. **Madosz.**

Uniunea patrioţilor, organizaţie de masă patriotică, creată din iniţiativa Partidului Comunist Român, în primăvara anului 1942, ca o organizaţie de rezistenţă împotriva dictaturii militare fasciste. A reunit patrioţi din rîndurile intelectualilor, muncitorilor, meseriaşilor etc. După 23 August 1944, **U.p.** a activat pînă în 1946, cînd s-a transformat în *Partidul naţional popular* (autodizolvat în 1949). A editat, în ilegalitate, ziarul „România liberă" şi „Buletinul capitalei".

Uniunea poştală universală *(U.P.U.)*, organizaţie internaţională constituită prin tratatul de la Berna din 1874, semnat de 22 de ţări, printre care şi România. Scopul ei este colaborarea între administraţiile diferitelor ţări în domeniul serviciilor poştale şi în domeniile învecinate cu acestea. Organele *U.P.U.* sînt *Congresul*, care reuneşte plenipotenţiarii guvernelor statelor membre, *Comisia executivă şi de legătură* şi *Biroul internaţional al U.P.U.* Sediul Uniunii este la Berna. Începînd din 1948, Uniunea Poştală Universală are statut de instituţie specializată a O.N.U. În prezent ea cuprinde reprezentanţi ai majorităţii ţărilor lumii.

Uniunea scriitorilor, organizaţie obştească unică a scriitorilor din Republica Socialistă România. Constituită în martie 1949, ea este continuatoarea tradiţiilor constructive ale Societăţii scriitorilor români (înfiinţată la 3 septembrie 1909). **U.s.** reuneşte peste 500 de membri şi are şase filiale. Promovează şi sprijină creaţia literară sub cele mai variate forme (editări, organizare de congrese, conferinţe pe ţară, conferinţe de popularizare, cenacluri, întîlniri, discuţii şi dezbateri libere între scriitori şi cititori, concursuri etc.). stabileşte legături cu organizaţii similare din alte ţări. Sediul **U.s.** este în Bucureşti, iar organul său este „Gazeta literară". Alte publicaţii ale **U.s.** în capitală şi provincie: „Viaţa românească", „Luceafărul", „Steaua", „Iaşul literar", „Scrisul bănăţean", „Utunk", „Neue Literatur" ş.a. Pe lîngă **U.s.** funcţionează Fondul literar, instituţie care are în sarcină organizarea administrativ-economică a activităţii scriitorilor şi asigurarea condiţiilor materiale de creaţie.

Uniunea Sovietică *(Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, U.R.S.S.)*, stat socialist alcătuit din 15 republici unionale, ocupînd jumătatea răsăriteană a Europei şi Asia de nord şi mijlocie. Se învecinează cu Finlanda, Marea Baltică, Polonia şi România la vest, cu Marea Neagră, Turcia, Iran, Afganistan, China şi Mongolia la sud, cu Marea Japoniei, Oceanul Pacific şi Marea Bering la est şi cu Oceanul Înghețat la nord. Suprafața: 22 402 200 km² (primul loc în lume ca întindere), dintre care un sfert în Europa şi trei sferturi în Asia. Populația: 230 508 000 loc. (1965), cu structură multinațională, mai numeroşi fiind ruşii (55%) şi ucrainenii (18%), apoi bieloruşi (4%), uzbeci, tătari, kazahi, azerbaidjeni armeni, gruzini etc., precum şi numeroasele grupuri de populații din Caucazul nordic şi din Siberia. Capitala: *Moscova*. Alte oraşe mari: Leningrad, Kiev, Baku, Gorki, Harkov, Taşkent, Novosibirsk, Kuibişev, Sverdlovsk, Celeabinsk, Tbilisi, Odesa, Kazan, Volgograd, Saratov, Riga, Minsk, Erevan, Alma-Ata etc. Populația urbană reprezintă 52% din populația totală a țării. Teritoriul *U.R.S.S.*, cu relief variat, este asemănător unui imens amfiteatru care coboară de la sud şi est spre nord şi vest. Altitudinea maximă se întîlneşte în munții Pamir (vîrful Kommunizm: 7 495 m), iar cea minimă în depresiunea Karaghie din peninsula Mangîşlak (la Marea Caspică), care se află cu 132 m sub nivelul mării. Teritoriul *U.R.S.S.* este împărțit în 19 regiuni fizico-geografice, cu caracteristici orografice, climatice, pedologice, floristice, faunistice proprii. Cele mai mari sînt: *Cîmpia Rusă* (care ocupă aproape toată partea europeană a *U.R.S.S.*, cuprinzînd în cadrul ei podişurile Valdai, Volino-Podolsk, al Rusiei Centrale şi al Volgăi), *Cîmpia Siberiei de Apus* (între Munții Urali, considerați ca reprezentînd hotarul dintre Europa şi Asia, şi fluviul Enisei), *Podişul Siberiei Centrale* (între fluviile Enisei şi Lena), *Siberia de Nord-Est* (între fluviul Lena şi Extremul Orient Sovietic), *Cîmpia Turanului* (în sud-vestul părții asiatice a *U.R.S.S.*, cuprinzînd în cadrul ei deşerturile Karakum şi Kîzîlkum), *Uralul* (care cuprinde zona munților Urali), *Iacuția*, *Transbaikalia*, *Primorie* etc. În părțile de sud şi de est ale *U.R.S.S.* se desfăşoară lanțurile de munți Marele Caucaz (cu vîrful Elbrus, 5633 m) şi Micul Caucaz (care cuprind între ele Transcaucazia), apoi Kopet-Dag, Pamir, Tianşan, Altai, Saian, Iablonoi, Stanovoi, Sihote-Alin, Djugdjur, Verhoiansk, Kolîma, munții vulcanici din Kamciatka (cu vulcanul Kliucevski, 4 750 m) etc., cu custuri şi văi glaciare, ghețari actuali cantonați în circuri şi în văi, forme carstice etc. Majoritatea insulelor din Oceanul Înghețat şi din Oceanul Pacific care aparțin *U.R.S.S.* (Novaia Zemlea, Franz Joseph, Severnaia Zemlea, insulele Novosibirsk, Vranghel, Sahalin etc.) au un relief muntos. Climă foarte variată. Cea mai mare parte a teritoriului *U.R.S.S.* se încadrează în zona temperată, marginea nordică intră în zona arctică, Transcaucazia şi sudul Asiei Centrale în zona subtropicală; în regiunea Amurului (Primorie) se face simțită influența musonilor, care aduc vara ploi abundente, iar în cîmpiile din Asia Centrală şi din Kazahstan clima este deşertică sau semideşertică. O trăsătură caracteristică a regimului climatic de pe aproape tot teritoriul *U.R.S.S.* este continentalitatea excesivă, deosebit de accentuată în Asia Centrală şi în Siberia de est, unde amplitudinile de temperatură sînt foarte mari (la Verhoiansk s-a înregistrat cea mai scăzută temperatură din emisfera nordică: −70°C). Țărmurile *U.R.S.S.* sînt udate de 12 mări din bazinele a trei oceane (Pacific, Înghețat şi Atlantic). Teritoriul *U.R.S.S.* este străbătut de numeroase cursuri de apă, dintre care cele mai multe şi mai mari aparțin bazinului Oceanului Înghețat (Peciora, Obi cu Irtiş, Enisei, Lena Indighirka, Kolîma); în Oceanul Pacific se varsă fluviile Amur, Anadîr, Kamciatka; în Marea Neagră se varsă Nistru, Nipru, Don, iar în Marea Caspică Volga, Ural, Terek, Kura, Emba. Numărul lacurilor se ridică la peste 250 000, cele mai mari fiind Marea Caspică, Baikal, Balhaş, Ladoga, Onega şi Aral; ele sînt mai numeroase în nord şi în regiunile de stepă ale Siberiei vestice, Asiei centrale şi Kazahstanului. Au fost create numeroase lacuri artificiale: Ribinsk, Kuibîşev, Kahovka, Bratsk, Timleansk etc. Solurile, flora şi fauna sînt foarte variate; în regiunile nordice se întinde zona tundrei, mai spre sud zona de pădure, care în Europa are trei subzone (de conifere, amestecată şi de foioase), iar în Siberia este reprezentată prin păduri de conifere (taiga). Pe valea Amurului, vegetația şi fauna de taigă se întrepătrund cu speciile sudice. În ansamblu, pădurile acoperă 1/3 din teritoriul *U.R.S.S.* Spre sud urmează zona de stepă, care se întinde de la Carpați pînă la Altai. Cîmpia Turanului şi o bună parte din Kazahstan sînt acoperite de semideşerturi şi deşerturi. Pe litoralul Crimeii şi în Transcaucazia se dezvoltă o vegetație subtropicală. *U.R.S.S.* dispune de bogate şi de variate resurse naturale. Prin rezervele de cărbune (principalele bazine carbonifere: Peciora, Donețk, Lena, al Tunguscelor, Kansk-Acinsk, Kuzbass, Irkutsk, Karaganda etc.), *U.R.S.S.* se situează pe primul loc în lume. Zăcămintele petrolifere sînt concentrate în zona Volga-Ural, în Caucaz, în Kazahstanul de vest, în R.S.S. Turkmenă şi în Sahalin, iar principalele rezerve de gaze naturale în Caucazul de nord, în R.S.S. Uzbecă, în R.S.S. Ucraineană, în R.S.S. Azerbaidjană. *U.R.S.S.* deține primul loc în lume în ceea ce priveşte rezervele de minereu de fier (Krivoi Rog, Kerci, regiunea Kursk, Ural, bazinul Angara-Pitsk etc.) şi de mangan (Ciatura în R.S.S. Gruzină, Nikopol în R.S.S. Ucraineană). Mai există mari zăcăminte de titan, de cromite, de minereuri cuprifere, de plumb şi zinc, de bauxită, minereu de staniu, nichel, cobalt, wolfram,

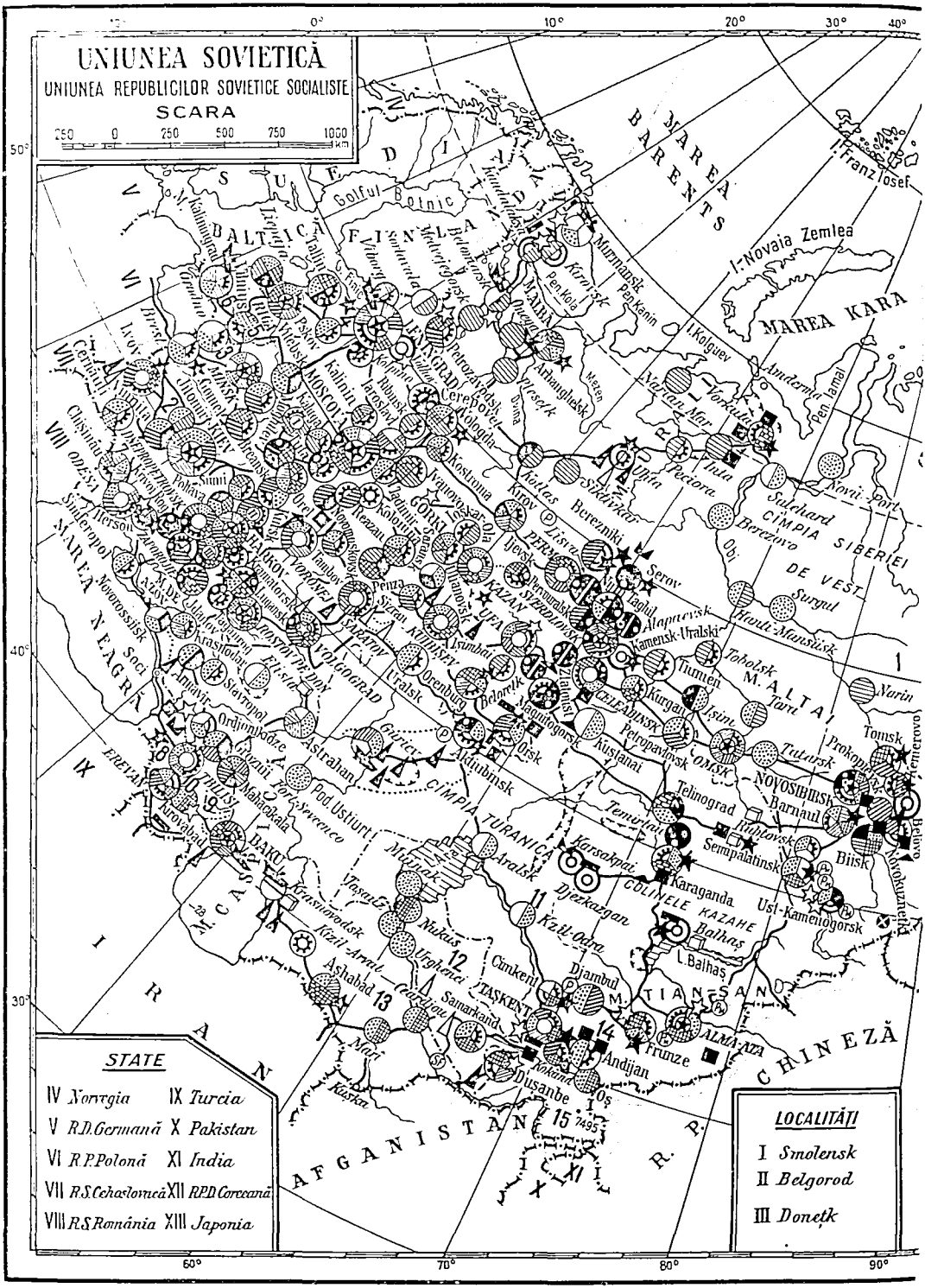
UNIUNEA SOVIETICĂ
UNIUNEA REPUBLICILOR SOVIETICE SOCIALISTE
SCARA
250 0 250 500 750 1000 km
STATE
IV Norvegia
V R.D.Germană
VI R.P.Polonă
VII R.S.Cehoslovacă
VIII R.S.România
IX Turcia
X Pakistan
XI India
XII R.P.D.Coreeană
XIII Japonia
LOCALITĂȚI
I Smolensk
II Belgorod
III Donețk
MAREA BARENTS
MAREA KARA
MAREA NEAGRĂ
MARE CASPICĂ
MARE ARALĂ
CÎMPIA TURANICĂ
CÎMPIA SIBERIEI DE VEST
COLINELE KAZAHE
M. ALTAI
M. TIANȘAN
CHINEZĂ
IRAN
AFGANISTAN
Golful Botnic
Franz Iosef
I. Novaia Zemlea
Golful Obi
Golful Taimîr
Golful Peciora
Golful Ienisei
Golful Lena
Golful Anadîr
Golful Kamceatka
Golful Alaska
Golful Penjina
Golful Ohotsk
Golful Amur
Golful Petru cel Mare
Golful Finlandei
Golful Riga
Golful Gdansk
Golful Kara
Golful Ob

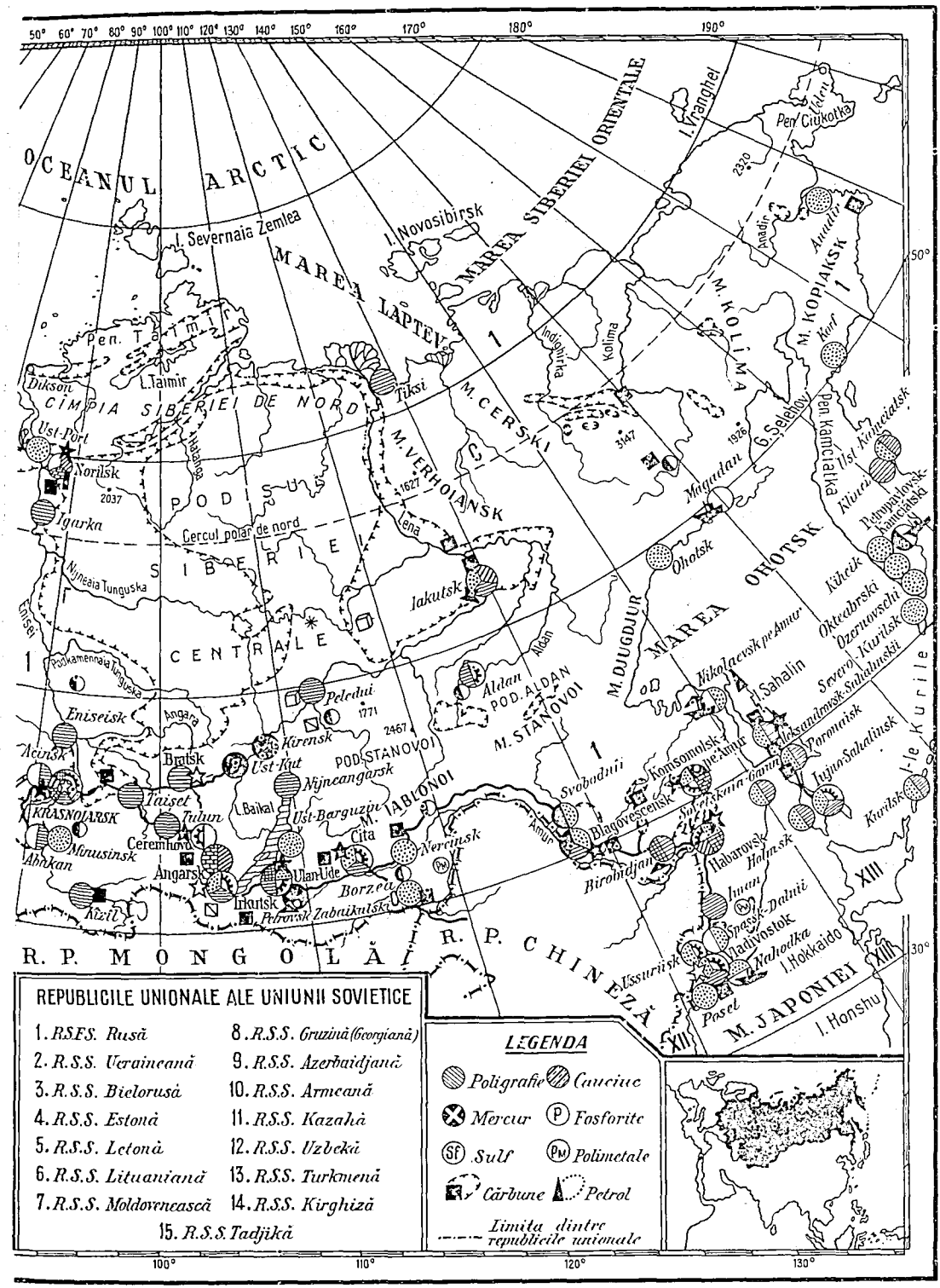

REPUBLICILE UNIONALE ALE UNIUNII SOVIETICE

1. *R.S.F.S. Rusă*
2. *R.S.S. Ucraineană*
3. *R.S.S. Bielorusă*
4. *R.S.S. Estonă*
5. *R.S.S. Letonă*
6. *R.S.S. Lituaniană*
7. *R.S.S. Moldovenească*
8. *R.S.S. Gruzină (Georgiană)*
9. *R.S.S. Azerbaidjană*
10. *R.S.S. Armeană*
11. *R.S.S. Kazahă*
12. *R.S.S. Uzbecă*
13. *R.S.S. Turkmenă*
14. *R.S.S. Kirghiză*
15. *R.S.S. Tadjikă*

LEGENDA

- *Poligrafie*
- *Cauciuc*
- *Mercur*
- (P) *Fosforite*
- (Sf) *Sulf*
- (Pm) *Polimetale*
- *Cărbune*
- *Petrol*
- *Limita dintre republicile unionale*

molibden, aur şi argint, iar dintre minereurile nemetalifere rezerve mari de săruri de potasiu (Ural, vestul R.S.S. Ucrainene, R.S.S. Bielorusă, R.S.S. Turkmenă), apatite (peninsula Kola), azbest (Ural, Kazahstan), diamante (Iakuţia) etc. *U.R.S.S.* dispune de asemenea de mari rezerve hidroenergetice şi de imense rezerve de materiale de construcţie. — *Istoric.* Teritoriul *U.R.S.S.* (regiunile Europei răsăritene, Transcaucaziei, Siberiei, Extremului Orient şi Asiei Centrale), a fost locuit, din timpuri străvechi, de popoare cu o bogată istorie. Primele state care au apărut pe teritoriul *U.R.S.S.* au fost statele sclavagiste din Transcaucazia, Asia Centrală şi de pe ţărmul nordic al Mării Negre (Urartu, Regatul Bosforan, Bactria, Sogdiana, Albania ş.a.) în mileniile II—I î.e.n. şi micile state feudale din Transcaucazia şi Asia Centrală în sec. III—VI. În a doua jumătate a sec. al IX-lea, sub conducerea cneazului Oleg, s-au pus bazele statului feudal cu centrul la Kiev (Rusia kieveană). La sfîrşitul sec. al X-lea, slavii au adoptat creştinismul (de rit ortodox), care a contribuit la întărirea orînduirii feudale în Rusia kieveană. În sec. XII—XIII, statul kievean s-a descompus în mai multe cnezate, care (cu excepţia Novgorodului) au căzut în stăpînirea statului mongol „Hoarda de Aur". La mijlocul sec. al XIII-lea s-a constituit statul feudal Lituania. În a doua jumătate a sec. al XIV-lea, micile cnezate din centrul Rusiei, sub conducerea cnezatului Moscovei, au început lupta de eliberare de sub jugul tătăresc, obţinînd victoria de la Kulikovo (1380). La sfîrşitul sec. al XV-lea a avut loc, prin unirea treptată a cnezatelor din centrul şi din nordul Rusiei în jurul marelui cnezat al Moscovei condus de Ivan al III-lea, constituirea statului centralizat rus, care a înlăturat dominaţia tătară. În timpul lui Ivan al IV-lea, care şi-a luat titlul de ţar, statul rus centralizat s-a întărit şi a început să îmbrace forma autocraţiei, asemănătoare monarhiei absolute din apusul Europei. În urma războaielor purtate împotriva hanatelor de Kazan şi de Astrahan, întregul curs al fluviului Volga a fost înglobat statului Moscovei; tot în timpul lui Ivan al IV-lea, Imperiul ţarist a început extinderea stăpînirii sale asupra Siberiei (pe care a înglobat-o în sec. XVII). În felul acesta statul centralizat rus cuprindea în hotarele sale tătari şi alte popoare neruse, căpătînd un caracter multinaţional, care se va accentua în secolele următoare. În 1613, după cîţiva ani de luptă pentru tron, Mihail Romanov a fost ales ţar, întemeind dinastia Romanovilor. Intensificarea, în sec. al XVIII-lea, a procesului de iobăgizare a provocat războaiele ţărăneşti din 1606—1607 (condus de Bolotnikov) şi din 1670—1671 (condus de Stepan Razin). În timpul răscoalei cazacilor zaporojeni conduşi de Bogdan Hmelniţki împotriva feudalilor poloni, Ucraina, care în urma Uniunii de la Lublin (1569), intrase în componenţa statului polono-lituan, s-a unit cu Rusia (1654), ceea ce a provocat un lung război între Rusia şi Polonia (1654—1667). În timpul domniei lui Aleksei Mihailovici (1645—1676) şi mai ales a lui Petru cel Mare (1682—1725), s-a întărit puterea absolutistă a ţarilor (autocraţia). Reformele iniţiate şi realizate de Petru cel Mare ca urmare a ascuţirii luptei ţărănimii aservite şi a necesităţii consolidării absolutismului, au stimulat dezvoltarea economiei, au favorizat comerţul, avîntul ştiinţei şi culturii, au dus la ridicarea Rusiei, care a devenit unul dintre puternicele state feudale centralizate ale Europei. În urma războiului nordic (1700—1721), Rusia şi-a extins, prin pacea de la Nystad (1721), stăpînirea asupra Lituaniei, Estoniei şi a unei părţi din Finlanda, obţinînd astfel ieşirea la Marea Baltică. Întărirea aservirii ţărănimii în timpul Ecaterinei a II-a (1762—1796) a dus la războiul ţărănesc din 1773—1775, condus de Emelian Pugaciov. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, Rusia a participat la războiul de 7 ani (1756—1763); armata rusă a zdrobit armata prusiană şi a ocupat Berlinul (1760), iar împreună cu Austria şi Prusia a participat la cele trei împărţiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795), cuprinzînd în imperiul ţarist Ucraina apuseană şi Bielorusia. În scopul ieşirii la Marea Neagră, Rusia a purtat în sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea, numeroase războaie împotriva Turciei; în urma războaielor ruso-turce din 1768—1774 şi 1787—1791, Rusia a obţinut ieşirea la Marea Neagră şi a cuprins în Imperiu regiunile de stepă din nordul Mării Negre pînă la Nistru şi Crimeea, iar în urma războiului din 1806—1812 a încorporat Basarabia, parte a ţării Moldovei, situată între Prut şi Nistru. În cursul sec. al XVIII-lea, Imperiul ţarist şi-a extins stăpînirea în Asia, incluzînd în Imperiu o parte însemnată a Kazahstanului şi Gruziei apusene. Rusia a participat la coaliţiile îndreptate împotriva Franţei revoluţionare şi apoi împotriva lui Napoleon I. În timpul războiului de apărare împotriva invaziei armatelor franceze în Rusia (1812), armata rusă, comandată de M. I. Kutuzov, şi detaşamentele de partizani au înfrînt armatele napoleoneene. Ţarismul rus a fost pe planul politicii externe unul dintre iniţiatorii „Sfintei Alianţe" (1815), iar pe plan intern a reprimat cu cruzime mişcarea revoluţionară-nobiliară a decembriştilor (1825). Dezvoltarea relaţiilor capitaliste în prima jumătate a sec. al XIX-lea a dus la accentuarea procesului de descompunere a orînduirii feudale-iobăgiste. În condiţiile înfrîngerii ţarismului în războiul Crimeii (1853—1856) şi ale avîntului mişcării ţărăneşti (deceniul al şaselea al sec. al XIX-lea) s-a înfăptuit în 1861 reforma agrară, prin care şerbia a fost abolită, dar care a menţinut puternice rămăşiţe feudale. Desfiinţarea iobăgiei şi reformele burgheze înfăptuite după aceea au contribuit la dezvoltarea mai rapidă a capitalismului în Rusia. În deceniile al optulea şi al nouălea ale sec. al XIX-lea

au apărut primele organizații muncitorești și marxiste. În politica externă, urmărind anularea clauzelor tratatului de la Paris (1856), încheiat în urma războiului Crimeii, și redobândirea pozițiilor dominante în Balcani și în Asia, Rusia s-a apropiat de Franța. În războiul ruso-româno-turc (1877—1878) trupele ruso-române au înfrînt Turcia, silind-o să încheie Tratatul de pace de la San Stefano, revizuit la Congresul de la Berlin (1878). În Asia, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, Imperiul țarist și-a extins stăpînirea asupra unor regiuni din Orientul Îndepărtat, Caucaz și Asia centrală. Apropierea Rusiei de Franța a dus la încheierea în 1893 a alianței franco-ruse îndreptate împotriva Germaniei; împreună cu acordul anglo-francez din 1904 și cu acordul anglo-rus din 1907, această alianță a constituit baza blocului imperialist al Antantei. La începutul sec. al XX-lea, statului țarist îi era proprie împletirea formelor de asuprire: moșierească, capitalistă și națională cu despotismul polițienesc al absolutismului. Ca urmare a ascuțirii contradicțiilor sociale și politice, a creșterii gradului de radicalizare a proletariatului, țărănimii, popoarelor și naționalităților oprimate, în Rusia au apărut premisele unei situații revoluționare. În 1898 s-a creat la Minsk Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia; în 1903, la Congresul al II-lea al acestuia, a fost creat partidul bolșevic, în frunte cu V.I. Lenin. Agravarea situației maselor populare ca urmare a crizei economice de la începutul sec. al XX-lea și nemulțumirile provocate de înfrîngerea țarismului în războiul ruso-japonez (1904—1905) au adîncit contradicțiile vieții sociale, stimulînd avîntul revoluționar, care a culminat cu *revoluția burghezo-democratică din 1905—1907*. La războiul mondial imperialist (1914—1918), Rusia a participat în cadrul Antantei. În februarie 1917 a izbucnit revoluția burghezo-democratică; țarismul a fost răsturnat, iar în țară s-a instaurat o dualitate a puterii (guvernul provizoriu și sovietele), care a luat sfîrșit în vara anului 1917. În toamna anului 1917 a izbucnit Marea Revoluție Socialistă din Octombrie; întreaga putere a trecut în mîinile Sovietelor de deputați ai muncitorilor și țăranilor. Victoria Revoluției din Octombrie a exercitat o considerabilă influență asupra întregului curs al istoriei mondiale, marcînd începutul epocii trecerii omenirii de la capitalism la socialism. Congresul al II-lea al Sovietelor din Rusia (26 octombrie/7 noiembrie) a alcătuit primul guvern sovietic (Consiliul Comisarilor Poporului), în frunte cu V.I. Lenin, și a adoptat documentele istorice *Decretul asupra păcii* și *Decretul asupra pămîntului*. După victoria revoluției la Petrograd, Puterea sovietică a fost instaurată pînă în februarie 1918 în întreaga țară. În condițiile refuzului Germaniei de a încheia o pace fără anexiuni, statul sovietic a fost nevoit să încheie în condiții grele pacea cu Germania, la Brest-Litovsk. În vara anului 1918, forțele contrarevoluționare, sprijinite de puterile imperialiste, au dezlănțuit războiul civil; în același timp, statele antantei au început intervenția militară împotriva Rusiei Sovietice, cunoscută în istorie și sub numele de „intervenția celor 14 state". Pînă în 1920, Armata Roșie, creată în februarie 1918, a zdrobit armatele albgardiștilor și ale intervenționiștilor străini. După victoria în războiul civil, statul sovietic a trecut la refacerea economiei naționale, înfăptuind politica economică a n.e.p.-ului (1921—1925). La 30 decembrie 1922 a avut loc la Moscova constituirea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste *(U.R.S.S.)*. La 31 martie 1924 a fost adoptată prima Constituție a *U.R.S.S.* După moartea lui V.I. Lenin (21 ianuarie 1924), I.V. Stalin a condus, în calitate de secretar general, întreaga activitate de partid. Poporul sovietic a trecut la realizarea planului de industrializare a țării și la înfăptuirea colectivizării complete a agriculturii. În urma îndeplinirii planurilor cincinale (1929—1932 și 1933—1937) a fost creată baza materială a socialismului, *U.R.S.S.* transformîndu-se într-o importantă putere industrială. Schimbările profunde care au avut loc în viața țării au fost consfințite printr-o nouă constituție adoptată în 1936. Numeroase state capitaliste au stabilit, începînd din 1923 (România în 1934), relații diplomatice cu *U.R.S.S.* La sfîrșitul anului 1934 *U.R.S.S.* a intrat în Liga Națiunilor. *U.R.S.S.* a militat pentru adoptarea unor măsuri concrete privind asigurarea păcii și securității colective. În 1935—1936 *U.R.S.S.* a încheiat tratate și acorduri de asistență mutuală cu Franța, cu Cehoslovacia, cu Republica Populară Mongolă și cu China și s-a ridicat, în 1935—1939, în apărarea Etiopiei, Spaniei, Chinei și Cehoslovaciei, cînd acestea au căzut victime ale agresiunii. În primăvara anului 1939, după ocuparea Cehoslovaciei de către Germania, au început tratative între Uniunea Sovietică, Anglia și Franța în vederea stabilirii mijloacelor necesare pentru contracararea agresiunii hitleriste. În august 1939 guvernul sovietic a încheiat cu Germania un pact de neagresiune. La 1 septembrie 1939 Germania a atacat Polonia, dezlănțuind cel de-al doilea război mondial. În 1939 a avut loc unirea Ucrainei apusene și a Bielorusiei apusene cu R.S.S. Ucraineană și R.S.S. Bielorusă. În 1939—1940 s-a desfășurat războiul sovieto-finlandez, încheiat cu înfrîngerea Finlandei. După proclamarea Puterii sovietice în Estonia, Letonia și Lituania (iulie 1940), acestea au intrat la începutul lunii august 1940 în componența *U.R.S.S.* Călcînd pactul de neagresiune semnat în 1939, Germania hitleristă a dezlănțuit la 22 iunie 1941 războiul împotriva *U.R.S.S.* Împreună cu Germania au început operații militare împotriva Uniunii Sovietice, Italia, România, Finlanda, Slovacia și apoi Ungaria. A început *Marele Război pentru Apărarea Patriei* împotriva cotropitorilor fasciști. În 1941—1942 s-a creat coaliția antihitleristă. În prima perioadă a celui de-al doilea război

mondial, hitleriștii au ocupat o parte din teritoriul *U.R.S.S.*, dar la sfîrșitul anului 1941 au suferit o grea înfrîngere în bătălia de lîngă Moscova (decembrie 1941). După marea victorie de la Stalingrad (noiembrie 1942— februarie 1943), care a marcat începutul unei cotituri radicale în desfășurarea războiului, inițiativa acțiunilor militare a trecut de partea Armatei Sovietice, a cărei ofensivă, mai ales după bătălia de la Kursk din vara anului 1943, nu a mai putut fi oprită pînă la sfîrșitul războiului. Operații militare de anvergură au purtat în spatele frontului și marile unități de partizani. Contribuția *U.R.S.S.* la victoria asupra hitlerismului a fost hotărîtoare, pe frontul sovietic fiind angajate și înfrînte principalele forțe ale Germaniei hitleriste. În acest război, *U.R.S.S.* a pierdut peste 20 000 000 de oameni și circa 30% din avuția națională a țării. După eliberarea teritoriului *U.R.S.S.*, armatele sovietice au luptat pînă la zdrobirea completă a Germaniei hitleriste (mai 1945), contribuind la eliberarea Poloniei, României, Bulgariei, Iugoslaviei, Ungariei, Cehoslovaciei, Germaniei, Austriei, Danemarcei și Norvegiei. În august 1945 *U.R.S.S.* a început operațiile militare împotriva Japoniei, zdrobind puternica armată japoneză din Manciuria (Armata din Kwangtung). În 1945 Ucraina subcarpatică a fost reunită cu R.S.S. Ucraineană (în baza tratatului sovieto-cehoslovac). Finlanda a restituit Uniunii Sovietice Petsamo (Pecenga); o parte din Prusia Orientală a intrat în R.S.F.S. Rusă sub numele de regiunea Kaliningrad; Sahalinul de sud și insulele Kurile au revenit *U.R.S.S.* După terminarea celui de-al doilea război mondial, a început opera de refacere într-un timp scurt a economiei naționale, apoi realizarea sarcinilor de a întrece considerabil nivelul antebelic (al patrulea și al cincilea plan cincinal, 1946—1950 și 1951—1955). Prin realizarea planului de trei ani (1956—1958) și a planului septenal (1959—1965) *U.R.S.S.* a devenit un stat socialist cu un uriaș potențial economic, o mare putere industrială a lumii contemporane. Congresul al XXIII-lea al P.C.U.S. (1966) a adoptat directivele noului plan cincinal (1966—1970), stabilind sarcinile unei înaintări continue a *U.R.S.S.* pe drumul comunismului. Remarcabile victorii obținute în explorarea cosmosului, în folosirea energiei nucleare, în tehnica rachetelor și în alte domenii de importanță hotărîtoare pentru dezvoltarea civilizației situează *U.R.S.S.* la loc de frunte în știință și în tehnica mondială. *U.R.S.S.* este membră a O.N.U. (1945) și unul dintre membrii permanenți ai Consiliului de Securitate, membră a Tratatului de la Varșovia (din 1955). *U.R.S.S.* este un stat socialist federativ al unor popoare egale în drepturi. Este constituită din 15 republici sovietice socialiste (Rusă, Ucraineană, Bielorusă, Estonă, Letonă, Lituaniană, Moldovenească, Gruzină, Azerbaidjană, Armeană, Turkmenă, Uzbecă, Tadjică, Kirghiză, Kazahă). În cadrul republicilor unionale (indeosebi în R.S.F.S. Rusă) există 20 de republici sovietice socialiste unionale autonome, 8 regiuni autonome, 10 districte naționale. Fiecare republică unională și autonomă are constituția, sovietul suprem (unicameral) și guvernul său. Organele locale ale puterii de stat sînt Sovietele de deputați ai oamenilor muncii, care formează baza politică a *U.R.S.S.* Forța conducătoare de stat este Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Secretar general al P.C.U.S. este *Leonid Brejnev*. Organul de presă al C.C. al P.C.U.S. este ziarul „Pravda". Organul suprem al puterii de stat și organul legislativ este Sovietul Suprem al *U.R.S.S.*, format din două camere egale în drepturi: Sovietul Unional și Sovietul Naționalităților, alese pe termen de patru ani. În perioada dintre sesiunile Sovietului Suprem, organul suprem al puterii este Prezidiul Sovietului Suprem al *U.R.S.S.*; Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem este *Nikolai Podgornii*; organul suprem executiv și de dispoziție al puterii de stat este Consiliul de Miniștri (guvernul numit de Sovietul Suprem al *U.R.S.S.*). Președinte al Consiliului de Miniștri este *Alekșei Kosîghin*. — *Dezvoltarea economică*. Deși făcea parte din grupul marilor state capitaliste, Rusia era înainte de Revoluția din Octombrie 1917 o țară slab dezvoltată din punct de vedere economic; în ceea ce privește producția globală industrială, în 1913 era pe locul al cincilea în lume. În 1965 producția globală industrială a *U.R.S.S.* era de aproape 60 de ori mai mare decît a Rusiei în 1913 și de peste 7 ori mai mare decît în 1940, ocupînd primul loc în Europa și al doilea în lume. *U.R.S.S.* are o industrie complexă, puternic dezvoltată, cu un înalt grad de mecanizare și automatizare, care dădea în 1965 circa 20% din producția industrială mondială. Industria asigură mai mult de jumătate din venitul național, iar din produsul social circa 2/3. Descoperirea de noi și importante resurse naturale în partea asiatică a *U.R.S.S.* și construirea aici a numeroase întreprinderi industriale au produs în ultimii ani schimbări importante în repartiția geografică a industriei. Regiunile asiatice ale *U.R.S.S.*, care au primit un volum apreciabil din totalul investițiilor acordate prin planul septenal (1959—1965), au cunoscut un ritm rapid de dezvoltare economică. Uralul, Siberia, Asia Centrală și Kazahstanul dau acum 1/4 din producția industrială a *U.R.S.S.* În cadrul producției, locul principal îl ocupă industria grea, care participă cu circa 3/4 la valoarea producției globale industriale. Uniunea Sovietică dispune de o bogată bază energetică. În 1965 producția de cărbuni a fost de 578 000 000 t; principalele exploatări carbonifere: bazinele Donețk, Peciora, Tunguscelor, Kuzbass, Karaganda. În același an producția de cocs metalurgic era de 67 462 000 t, iar cea de petrol de 241 735 000 t; principalele exploatări petroliere: Caucaz, Volga-Ural, Kazahstan, Sahalin. Producția de gaze naturale era de

129 miliarde m^3; principalele exploatări sînt în Caucaz, R.S.S. Uzbecă, R.S.S. Ucraineană. În 1965 producția de energie electrică era de 507 miliarde kWh. S-au construit numeroase termocentrale (în special în bazinul Moscovei, în Donbass, în Uralul central și sudic, în Siberia), mari hidrocentrale, printre care cele de pe Angara (Bratsk), de pe Enisei (Krasnoiarsk), de pe Volga (Ribinsk, Gorki, „V.I. Lenin", „Congresul al XXII-lea" ș.a.), de pe Don (Timleansk), de pe Nipru (Dneproghes, Kahovka, Kremenciug) și centrale atomoelectrice. Este foarte dezvoltată industria siderurgică. În 1965 producția de minereuri de fier era de 153 400 000 t, producția de fontă și feroaliaje de 66 148 000 t, iar producția de oțel de 91 000 000 t. Principalele baze ale industriei siderurgice sînt: zona Krivoi-Rog-Donbass, Jdanov, Ural (Magnitogorsk, Nijni-Taghil, Celeabinsk), Siberia (Kuzbass, Taișet ș.a.), Kazahstan (Temirtau, Aktiubinsk) și regiunile centrale ale părții europene (Tula, Lipețk ș.a.). Metalurgia neferoasă produce mari cantități de cupru, zinc, aluminiu, nichel, cobalt, titan, magneziu, staniu, molibden, aur ș.a. (principalele baze: Ural, Siberia, R.S.S. Kazahă, R.S.S. Uzbecă, R.S.S. Kirghiză, Caucaz). Industria constructoare de mașini este cea mai importantă ramură, furnizînd 33,9% din valoarea producției industriale a țării. Principalele ei produse: mașini, utilaje și instalații pentru diverse ramuri ale economiei, locomotive, avioane, nave, tractoare și mașini agricole (355 000 de tractoare în 1965), autoturisme și autocamioane (616 000 de bucăți în 1965) ș.a. Este dezvoltată de asemenea electrotehnica, radiotehnica, telemecanica, electronica, industria atomică, producția de rachete intercontinentale, de nave spațiale cosmice etc. Cele mai importante uzine constructoare de mașini se află în regiunea Moscovei, în Leningrad, în R.S.S. Ucraineană, în republicile baltice, în Ural, în regiunea Volgăi și în sudul Siberiei; la Leningrad, Riga, Tallin, Odesa, Vladivostok sînt mari șantiere navale. Industria chimică (acid sulfuric, produse azotoase, îngrășăminte, cauciuc sintetic, mase plastice, fibre sintetice, coloranți) s-a dezvoltat considerabil, în special în partea europeană a *U.R.S.S.* și în Ural (regiuni care dau 90% din producția ramurii). Alte ramuri importante sînt industria materialelor de construcție (72 400 000 t de ciment în 1965), industria de prelucrare a lemnului, industria textilă (concentrată în Rusia centrală, Asia centrală și de nord-vest) și alimentară (zahăr 11 000 000 t în 1965, unt, untdelemn, preparate din carne și din pește etc.). Agricultura, organizată sub forma marilor gospodării colective (colhozuri) și de stat (sovhozuri), are un grad înalt de mecanizare, mijloacele mecanizate fiind proprietate a organizațiilor respective. În ultimii ani, terenurile agricole au fost extinse în Siberia, Extremul Orient, în stepele aride și în deșerturi (unde s-au făcut importante lucrări de irigație, ex. Canalele Volga-Don și Karakum). Principalele zone agricole: Ucraina, Caucazul de nord, regiunea Volgăi, Kazahstan, Siberia de vest. Cele mai extinse culturi sînt cerealele: grîu (74 400 000 t în 1964) și porumb; se cultivă în special în Ucraina, Uralul sudic, R.S.S. Moldovenească, Caucazul de nord, regiunea Volgăi, Kazahstan, Siberia de vest; ovăz, orez, mei, orz (în Asia centrală, Transcaucazia, Orientul Îndepărtat). Pe mari suprafețe se cultivă plante industriale: cartofi (93 642 000 t în 1964), bumbac (Asia centrală, Kazahstanul de sud), in, cînepă, sfeclă de zahăr (81 174 000 t în 1964), floarea-soarelui, tutun, plante furajere, ceai (în Gruzia). Livezile și viile sînt concentrate în special în R.S.S. Moldovenească, în sudul Ucrainei, în Transcaucazia și în Asia centrală. În Transcaucazia se cultivă plante citrice. S-a dezvoltat mult creșterea animalelor (bovine, porcine, ovine, păsări). Pescuit intens. *U.R.S.S.* are o mare flotă de pescuit și o importantă flotă comercială. Transporturile se efectuează pe căi ferate (129 300 km, pe care forța de tracțiune electrică și diesel-electrică constituia 85% în 1965), pe șosele, pe fluvii, mări și rețele de canale (principalele porturi maritime sînt Leningrad, Odesa, Riga, Murmansk, Dikson, Tiksi, Vladivostok, iar fluviale Astrahan, Gorki etc.), pe calea aerului (principalele aeroporturi sînt la Moscova, Leningrad, Kiev, Tașkent, Irkutsk, Vladivostok), prin pipe-line. *U.R.S.S.* este membră a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.). *U.R.S.S.* importă nave, utilaj industrial, produse alimentare etc. și exportă utilaj industrial, minereu de fier, fontă, aluminiu, cărbune, petrol, apatite, mașini și mijloace de transport, produse ale industriei lemnului, produse alimentare etc., 2/3 din volumul exportului fiind constituit din produse industriale. Circa 70% din volumul comerțului exterior (1965) se efectuează cu țările socialiste și 10% cu țările în curs de dezvoltare; în 1960—1965 volumul comerțului cu țările capitaliste a crescut cu 1,5 ori. *Instituțiile de învățămînt și cultural-științifice.* În anii Puterii sovietice, știința și cultura au înregistrat mari succese, reflectate în realizările tehnice și științifice care fac din *U.R.S.S.* unul dintre pionierii revoluției științifice și tehnice contemporane. În 1965 existau 4 650 de instituții de cercetări științifice, în care lucrau 660 000 de cercetători. Cea mai importantă instituție științifică este Academia de Științe a Uniunii Sovietice; în afară de aceasta mai existau 14 academii de științe ale republicilor unionale, Academia unională de științe agricole „V.I. Lenin", Academia de științe medicale a *U.R.S.S.*, Academia de arte a *U.R.S.S.* ș.a. În cele 756 de instituții de învățămînt superior (dintre care 40 de universități), în anul școlar 1965—1966 învățau un număr de 3 861 000 de studenți.

Uniunea Tineretului Comunist *(U.T.C.)*, organizație revoluționară a tineretului din Republica Socialistă România,

principala rezervă a Partidului Comunist Român, creată în 1922. *U.T.C.* cuprinde în rîndurile sale orice tînăr, cetățean al Republicii Socialiste România, care recunoaște Statutul *U.T.C.*, activează într-una din organizațiile sale, îndeplinește hotărîrile organizației și plătește cotizația de membru. Organul de presă al C.C. al U.T.C. este „Scînteia tineretului"; C.C. al U.T.C. mai editează revista lunară „Tînărul leninist", precum și alte publicații. *U.T.C.* numără peste 2 250 000 de membri. Continuator al tradițiilor de luptă pentru libertate și progres ale tineretului din România, al cercurilor Tineretul' muncitor înființate în 1908, *U.T.C.* a fost creat la Conferința generală a tineretului socialist din România (19—20 martie 1922), prin unificarea organizațiilor de tineret din întreaga țară, sub numele de Mișcarea tineretului socialist; această denumire a fost schimbată în 1923 în aceea de Uniunea tineretului socialist, apoi în 1924, după afilierea la Internaționala Comunistă a Tineretului, în acela de Uniunea Tineretului Comunist din România. Între 1924 și 1944 *U.T.C.* a activat în ilegalitate. În 1936—1937 *U.T.C.* a fost lichidat de elementele oportuniste din conducerea partidului, dar a fost reorganizat în ianuarie 1939. După insurecția armată din august 1944, la victoria căreia și-a dat contribuția, *U.T.C.* a fost reorganizat în condițiile legalității. Pe baza principiilor politice ale platformei Frontului unic muncitoresc, *U.T.C.* a încheiat, în septembrie 1944, Frontul unic muncitoresc al tineretului cu Uniunea Tineretului Socialist (U.T.S.), realizînd astfel unitatea de acțiune a tineretului muncitoresc din țara noastră. În anii 1944—1945, tineretul, mobilizat de *U.T.C.*, a participat la războiul antihitlerist, la reconstrucția economică a țării, la instaurarea guvernului democratic condus de dr. Petru Groza. În anii 1945—1946 tineretul revoluționar a activat în rîndurile organizației Tineretul progresist, iar în 1947—1949 în rîndurile Uniunii Tineretului Muncitoresc; militînd pentru înfăptuirea unității depline a tineretului din România, aceasta din urmă a exercitat o mare influență asupra celorlalte categorii de tineret. În martie 1949 a fost creată, prin unificarea organizațiilor tinerilor muncitori, țărani, elevi și studenți, Uniunea Tineretului Muncitor, organizație unică revoluționară a tineretului din România. În 1965 Uniunea Tineretului Muncitor și-a schimbat denumirea în aceea de Uniunea Tineretului Comunist.

Uniunea ziariștilor din Republica Socialistă România, asociație profesională de creație și de cultură a lucrătorilor din presă, constituită în 1955. Are sediul la București și filiale în centrele regionale. Organizează dezbateri și acțiuni în problemele profesionale și culturale, reprezintă pe ziariștii români în relațiile internaționale. Este membră a Organizației internaționale a ziariștilor (O.I.Z.).

uniune monopolistă internațională, înțelegere stabilită între mari uniuni monopoliste din diferite țări cu privire la împărțirea pieților, la prețuri, la dimensiunile producției, în vederea obținerii profitului ridicat de monopol. Constituie calea cea mai caracteristică pentru formarea monopolurilor internaționale. Formarea de **u.m.i.** care împart între ele lumea din punct de vedere economic, este o trăsătură esențială a imperialismului. După cel de-al doilea război mondial au apărut **u.m.i.** interstatale, în care monopolurile private sînt reprezentate de statele respective. V. și „integrare".

uniune personală (DR.), formă de asociație între două state, legate între ele numai prin persoana șefului statului (de obicei a monarhului), care este comun ambelor state, fiecare dintre acestea păstrîndu-și individualitatea în ceea ce privește organizarea internă și calitatea de subiect distinct de drept internațional.

uniune reală (DR.), formă de asociație între două state avînd același șef de stat și unele instituții de stat comune și constituind un singur subiect de drept internațional.

uniune vamală, înțelegere între două sau mai multe state în scopul suprimării frontierei vamale dintre ele, stabilind un singur teritoriu vamal și unificînd tarifele și legislația vamală (ex. Benelux).

uniuni ale cooperativelor agricole de producție, organizații economice obștești din Republica Socialistă România, constituite în 1966 prin asocierea liberă a cooperativelor agricole de producție. Există uniuni raionale și regionale, precum și *Uniunea națională a cooperativelor agricole de producție.* Organul suprem al Uniunii naționale este Congresul Uniunii naționale. În vederea conducerii activității în intervalul dintre congrese, Congresul alege un Consiliu al Uniunii naționale. La nivelul uniunilor raionale și regionale, organele supreme sînt conferințele uniunii respective, care aleg la nivelul lor cîte un consiliu al uniunii. Uniunile cooperativelor agricole de producție au ca obiect: îndrumarea activității organizatorice, economice și social-culturale a cooperativelor agricole; coordonarea eforturilor pentru sporirea continuă a producției; sprijinirea organizatorică în valorificarea producției-marfă; organizarea unor acțiuni de interes comun al cooperativelor; reprezentarea intereselor cooperativelor agricole în raporturile cu organele și organizațiile de stat și obștești.

universál (TEHN.). dispozitiv de fixare și de strîngere a pieselor în scopul prelucrării

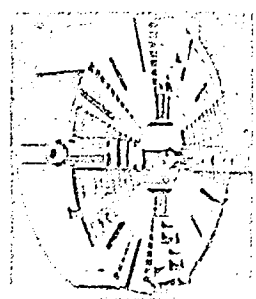

Universal de strung cu 4 bacuri

Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași

lor pe mașini-unelte sau a sculelor cu care se execută prelucrarea. **U.** poate fi acționat manual sau mecanic.

universálii (lat. *universalia* „genuri, noțiuni generale"), denumire a noțiunilor generale în filozofia scolastică. V. și cearta universaliilor; nominalism și realism.

universiádă, denumire a jocurilor sportive universitare, organizate periodic de Uniunea Internațională a Studenților. Cîștigătorii de probe sînt declarați campioni mondiali universitari.

universitáte (lat. *universitas* „totalitate, comunitate"), instituție de învățămînt superior compusă din mai multe facultăți, în care, la origine, trebuiau predate totalitatea cunoștințelor acumulate de omenire la un moment dat. În funcție de dezvoltarea economică și de înflorirea orașelor, **u.** au apărut mai întîi în sec. XII—XIII în țările Europei occidentale, iar în sec. al XIV-lea și în Europa centrală. **U.** medievale s-au bucurat de o serie de privilegii. Ele înglobau, de regulă, patru facultăți: de teologie, de litere și filozofie, de medicină și de drept. În sec. XIX—XX s-a accentuat tendința ca facultățile de medicină, tehnice și politehnice, conservatoarele de artă etc. să se organizeze separat. Printre cele mai vechi **u.** din lume se numără: **u.** din Paris (începutul sec. al XII-lea), Bologna (1158), Oxford (1168), Cambridge (1209), Padova (1222), Salamanca (1243), Roma (1303), Praga (1348), Cracovia (1364), Viena (1365), Heidelberg (1386), Köln (1388), Louvain (1406), Uppsala (1477), Copenhaga (1479), Wittenberg (1502), Harward (1636), Lvov (1661), Moscova (1755), Berlin (1809). În Republica Socialistă România există **u.** la București, Iași, Cluj, Timișoara și Craiova. — *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași*, universitate creată de domnitorul Al. I. Cuza cu sprijinul primului ministru M.Kogălniceanu, la 26 octombrie 1860. Inițial a funcționat cu o facultate de științe, una de litere și filozofie, una de drept și una de teologie (desființată în 1864). În anul 1965/1966 universitatea a reunit opt facultăți (matematică-mecanică, fizică, chimie, biologie-geografie, științe economice, drept, filologie și istorie-filozofie), însumînd 29 de specialități. Numărul studenților a fost de 6 900 (dintre care 4 404 la cursurile de zi și 2 496 la cursurile fără frecvență), iar cel al cadrelor didactice de 535. — *Universitatea din București*, universitate înființată de domnitorul Al. I. Cuza la 4/16 iulie 1864 cu sprijinul lui D. Bolintineanu, ministru al instrucțiunii publice în guvernul lui M. Kogălniceanu. *U. din B.* a reunit inițial într-o instituție unică trei facultăți înființate anterior (științe, litere și filozofie, drept). În anul 1965/1966 *U. din B.* (inclusiv Institutul de limbi și literaturi străine) a avut 13 facultăți (matematică-mecanică, fizică, chimie, biologie, geologie-geografie, științe juridice, filozofie, istorie, limbă și literatură română, limbi slave, limbi romanice și clasice, limbi germanice, limbi și literaturi orientale), cu 53 de specialități. Numărul studenților a fost de 13 936 (dintre care 8 335 la cursurile de zi și 5 601 la cursurile fără frecvență), iar cel al cadrelor didac-

Una dintre clădirile Universității din București

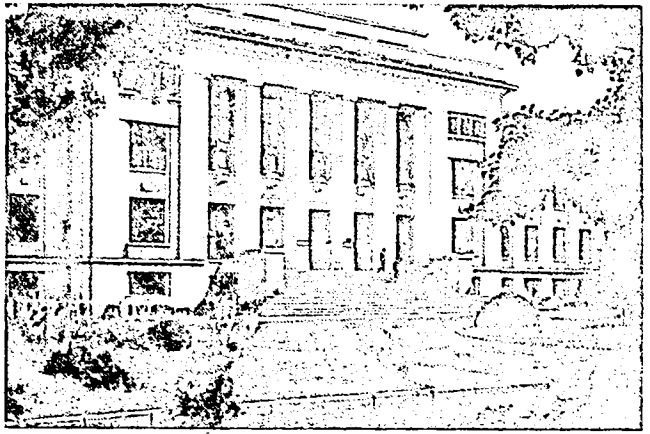

Biblioteca Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj

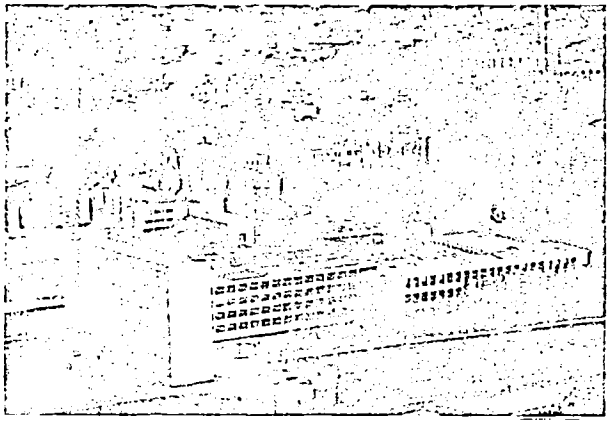

Universitatea din Timișoara

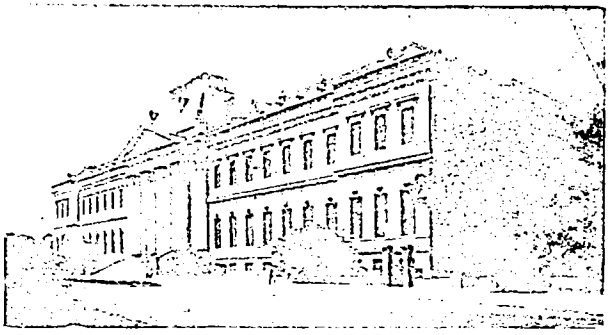

Universitatea din Craiova

tice de 1 271. — *Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj*, universitate înființată în 1959 prin contopirea universităților „Victor Babeș" și „Bolyai János". Anterior au existat la Cluj o universitate maghiară (1872 — 1919) și o universitate românească (1919 — 1948), aceasta din urmă funcționînd cu patru facultăți: științe, medicină (cu două secții: medicină și farmacie), drept, litere și filozofie. În anul 1965/1966 a funcționat cu opt facultăți (matematică-mecanică, fizică, chimie, biologie-geografie, drept, științe economice, istorie-filozofie și filologie), însumînd 29 de specialități. Unele cursuri sînt ținute în limba maghiară. Numărul studenților a fost de 8 592 (dintre care 5 108 la cursurile de zi și 3 484 la cursurile fără frecvență), iar cel al cadrelor didactice de 666. — *Universitatea din Timișoara*, universitate înființată la 27 septembrie 1962. În anul 1965/1966 *U. din T.* a funcționat cu trei facultăți: matematică și mecanică, fizică, filologie, avînd nouă specialități, 2 091 de studenți (dintre care 1 577 la cursurile de zi și 514 la cursurile fără frecvență) și 145 de cadre didactice. — *Universitatea din Craiova*, universitate înființată la 27 august 1965. Funcționează din toamna anului 1966 cu următoarele facultăți: matematici, chimie, filologie, științe economice, electrotehnică, agricultură și horticultură.

universitate populară, instituție culturală menită să asigure răspîndirea sistematică a cunoștințelor științifice și literar-artistice în rîndul adulților, indiferent de pregătirea lor școlară și de profesiune. În Republica Socialistă România, instituția **u.p.** valorifică tradițiile progresiste a numeroase societăți și instituții culturale din sec. XIX—XX, printre care Universitatea populară „N. Iorga" de la Vălenii de Munte (1908—1914 și 1921—1940) și Universitatea liberă a „Ateneului român". Ea continuă activitatea desfășurată între 1949 și 1962 de Societatea pentru răspîndirea științei și culturii (S.R.S.C.). Nucleul central al întinsei rețele de **u.p.** care funcționează în centrele regionale și în numeroase centre raionale din țara noastră îl constituie Universitatea populară București, înființată în 1962.

„Universul", ziar de informații, înființat la București în 1884 de Luigi Cazzavillan. **U.** a fost primul ziar din România alcătuit după principiile gazetăriei burgheze moderne. După primul război mondial, sub direcția lui Stelian Popescu, **U.** a avut o orientare reacționară. După Eliberare, a fost redactat de ziariști democrați. „Universul" a apărut pînă în 1953.

„Universul literar", săptămînal editat de ziarul „U n i v e r s u l". A apărut în trei

serii: 19 septembrie/1 octombrie 1888—20 noiembrie 1916, 31 martie 1919—28 iunie 1931 și 19 februarie 1938—27 mai 1945. Revista a avut un caracter eclectic.

„Un pas înainte, doi pași înapoi", lucrare scrisă de Lenin în februarie 1904 și publicată în același an, în care sînt fundamentate multilateral principiile organizatorice ale partidului revoluționar al clasei muncitoare. În această operă, V.I. Lenin combate concepțiile menșevicilor în problemele organizatorice, care erau o piedică în calea constituirii unui partid marxist în Rusia. Dezvoltînd învățătura despre partidul marxist ca detașament de avangardă al clasei muncitoare, Lenin a considerat, ca un principiu organizatoric fundamental, necesitatea organizării partidului pe baza centralismului democratic. El a dezvăluit corelația dintre conducerea unică (centralismul) și larga democrație internă de partid, subliniind importanța principiului conducerii colective, a criticii și autocriticii. O deosebită atenție este acordată în lucrare legăturii partidului cu masele muncitoare, necesității întăririi ei necontenite în vederea asigurării rolului conducător al partidului. Experiența istorică a mișcării comuniste mondiale a arătat valabilitatea principiilor leniniste de organizare a partidului clasei muncitoare.

unsoáre (TEHN.), substanță uleioasă sau păstoasă, folosită ca lubrifiant sau pentru izolarea suprafețelor pieselor metalice de mediul înconjurător în scopul protejării lor împotriva coroziunii sau împotriva pătrunderii impurităților din aer. După natura lor, **u.** pot fi: vegetale, animale, minerale și combinate.—*Unsori consistente*, materiale de consistență păstoasă compuse dintr-o emulsie de ulei mineral și săpun metalic (de sodiu, calciu, aluminiu etc.). Se folosesc pentru unsoșii, angrenaje etc.

unt (lat. *unctum* „ulei de uns"), produs alimentar obținut prin aglomerarea globulelor grase din lapte. Compoziția **u.** din lapte de vacă, cel mai frecvent folosit, este de 84% grăsime, 14,7% apă și 1,3% proteine, lactoză, acid lactic și săruri. — *U. vegetal*, grăsime cu consistență păstoasă, obținută prin presare sau extracție cu solvenți din semințele sau miezul unor fructe (ex. **u.** de cacao, **u.** de cocos, **u.** de palmier), folosită în alimentație, în industria farmaceutică sau la fabricarea săpunurilor.

untișór (BOT.; *Ficaria verna*), plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, caracterizată prin rădăcini tuberizate și prin apariția la subțioara frunzelor a unor bulbile asemănătoare cu boabele de grîu. Crește prin pădurile și livezile cu sol umed. Frunzele tinere se întrebuințează ca salată.

Untișor

untură de pește (FARM.), ulei obținut din ficatul proaspăt al peștelui *Gadus morrhua*, precum și din alte specii de *Gadus*. Se prezintă sub formă de lichid galben-deschis, cu miros de pește și are gust caracteristic. Conține vitaminele A și D. Este utilizată în tratamentul debilității fizice, al rahitismului etc., în special la copii. Sin. *oleum jecoris*.

„unu", revistă de „avangardă literară", apărută în aprilie 1928 la Dorohoi. Din mai 1929 și-a continuat apariția lunară, la București, pînă în decembrie 1932, sub conducerea poetului Sașa Pană. Declarîndu-se suprarealistă, revista era însă deschisă manifestărilor moderniste de orice nuanță. Respingînd formulele estetice tradiționale, manifestînd un nonconformism anarhic, **u.** prelua experiența revistelor de avangardă anterioară: „Contimporanul", „75 HP", „Punct", „Integral". Atitudinea de frondă cu substrat protestatar a publicației s-a concretizat și în forme spectaculoase, dar ineficiente, care adesea nu depășeau nivelul farsei; violență verbală, numere de revistă care nu conțineau nimic, „albe" etc. Printre colaboratorii revistei se numărau poeții și prozatorii Sașa Pană, Ștefan Roll, Ion Vinea, Ilarie Voronca, Geo Bogza ș.a., precum și graficienii Victor Brauner, M.H. Maxy, J. Perahim. La **u.** au colaborat și scriitori străini: L. Aragon, Theo van Doesburg, Paul Eluard, T. Tzara, Robert Desnos ș.a.

„Upanișade" (în sanscrită „scriere sacră"), comentarii ale „V e d e l o r", întocmite în perioada formării castelor în India. Cele mai vechi dintre cele circa 250 de **U.** datează din prima jumătate a mileniului I î.e.n. **U.** constituie baza teoretică a brahmanismului și a școlilor tradiționale „ortodoxe" ale filozofiei indiene. Unele **U.** expun și combat concepțiile materialist-naive după care principiul lumii este apa, focul, aerul, lumina, spațiul sau timpul, iar sufletul este muritor.

uperizáre (IND. ALIMENT.), tratament termic de scurtă durată și la temperaturi înalte (peste 100°C), însoțit și de o distilare parțială, la care este supus laptele în vederea conservării lui. Prin **u.** se distrug microorganismele, se păstrează integral proprietățile laptelui crud și se îmbunătățesc valoarea lui fiziologică și gustul.

Upit, Andrei Martinovici (n. 1877), scriitor și critic literar leton. Opera sa, vastă cronică a vieții poporului leton, îmbină tradiția romanului realist de reconstituire a vieții pe baza observației minuțioase cu patosul gorkian (romanele „Izvoare noi", 1908; „În ajunul furtunii", 1922; „Sub călciiul de fier", 1928; „Întoarcerea lui Jan Robjeniek", 1932; „Moartea lui Jan Robjeniek", 1933). În ultimele sale romane, „Pămîntul verde" (1945) și „Lumina printre nori" (1951, trad. rom.), tema principală e începutul mișcării muncitorești în Letonia. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Uppsala, oraș în Suedia centrală. 84 270 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini, chimică, poligrafică, ușoară și alimentară. Cel mai vechi centru politic, cultural și religios al Suediei înainte de creștinare, locul tradițional de înco-

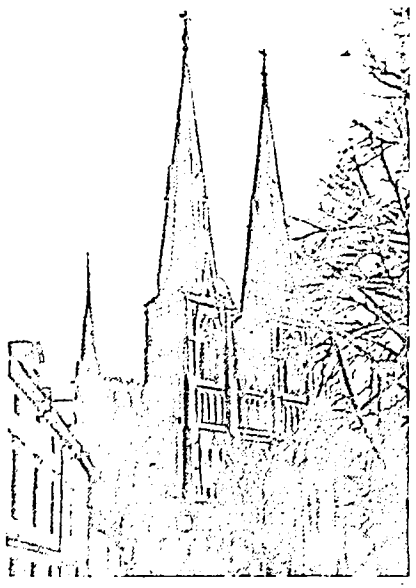

Uppsala. Catedrala

ronare a regilor suedezi (pînă în 1719) şi de convocare a celor mai importante adunări naţionale. Aici se află o universitate din 1477, renumita bibliotecă *Carolina rediviva*, o frumoasă catedrală gotică (sec. XIII—XV), precum şi Muzeul memorial K. Linné.

Ur, oraş străvechi în sudul Mesopotamiei, unul dintre cele mai vechi centre de civilizaţie urbană ale omenirii. În sec. XXIII—XXI î.e.n. a fost capitala statului sumerian. Ruinele oraşului, datînd din mileniile IV—III î.e.n., sînt cunoscute datorită săpăturilor arheologice iniţiate de arheologul englez Leonard Woolley.

uracil (BIOCHIM.), bază pirimidinică (dihidroxipirimidină), componentă a acizilor nucleici. Derivatul său, *metiluracilul*, sau *timina*, este un component al acidului dezoxiribonucleic.

uragán, ciclon sau vînt cu viteză foarte mare (30—50 m/s); convenţional, orice vînt care, atingînd sau depăşind 12 grade Beaufort, provoacă distrugeri în calea lui. Iniţial, termenul denumea numai ciclonii tropicali din Marea Caraibilor.

Ural, sistem muntos în Uniunea Sovietică, situat în estul continentului european, care desparte Europa de Asia; se desfăşoară pe o lungime de circa 2 000 km de la nord (Marea Kara) la sud (Marea Caspică), fiind cuprins între Cimpia Rusă şi Cimpia Siberiei de Vest. După aspectele fizico-geografice se împarte în: *U. Polar*, cu caracter de munţi mijlocii, *U. Subpolar*, acoperit de gheţari (în special de circ) şi unde se află cel mai înalt vîrf (Narodnaia) din sistemul muntos al U. (1 894 m), *U. Nordic*, cu vîrfuri scunde (800—1 000 m), *U. de Mijloc*, cu altitudini mici, care are rolul unei porţi de trecere spre Cimpia Siberiei de Vest, şi *U. Sudic*, puternic fragmentat, cu altitudini mai ridicate. Clima munţilor Ural se diferenţiază în raport cu latitudinea şi altitudinea, iar gradul de continentalism se accentuează de la nord la sud şi de la vest la est. Iarna este aspră în sectoarele nordice şi mai blîndă în cele sudice. Reţeaua hidrografică, relativ deasă, este tributară Oceanului Îngheţat şi Mării Caspice. Vegetaţia corespunde marilor zone climatice, cu o redusă etajare pe verticală. Faună variată. Bogate zăcăminte minerale, în special în *U. de Mijloc*: minereuri de fier (16,8% din rezervele Uniunii Sovietice), cărbuni, minereuri de cupru, mangan, bauxită, diamante etc.

Ural, fluviu în U.R.S.S. (2 534 km). Izvorăşte din sudul Munţilor Ural (munţii Ural-Tau), traversează Cimpia Precaspică şi se varsă prin două braţe în Marea Caspică. Lacuri mari de acumulare: Iriklin, Kuşum ş.a. Navigabil în aval de Uralsk. Trece prin oraşele Magnitogorsk, Orsk, Orenburg, Uralsk, Guriev ş.a.

uralián (STRAT.), seria superioară a carbonîferului, reprezentată prin formaţii marine şi caracterizată prin faună de foraminifere, brahiopode, goniatiţi etc. Depozite **u.** se cunosc în U.R.S.S. şi în sudul Europei. Corespondentul **u.** în vestul Europei este stephanianul, reprezentat prin faciesuri continentale cu cărbuni.

uralít (MINER.), varietate fibroasă de hornblendă, rezultată din transformarea piroxenului. Se întîlneşte sub formă de pseudomorfoze în rocile bazice (ex. în piroxenite şi în gabrouri).

Urania (în mitologia greacă), muza astronomiei. În reprezentările plastice apare înfăşurată într-un veşmînt amplu, aplecată asupra unui glob (atitudine care simbolizează străduinţile de a măsura bolta cerească).

uranil (CHIM.; despre săruri), care conţine ionul UO_2^{2+}, uraniul funcţionînd hexavalent (ex. $UO_2(NO_3)_2$, azotatul de uranil, $UO_2(CH_3COO)_2$, acetatul de uranil etc.).

uraninít (MINER.) v. **pehblendă.**

urániu (CHIM.), *U.* Element radioactiv, cu nr. at. 92; gr. at. 238,07; gr. sp. 19,0; p.t. 1 130°C; p.f. circa 3 500°C. Prezintă trei izotopi naturali radioactivi, cu numărul de masă 234, 235 şi 238. Se găseşte în natură mai ales în pehblendă, ca U_3O_8. În stare pură e un metal alb-argintiu. La încălzire uşoară se combină cu oxigenul şi cu halogenii. Funcţionează în stările de valenţă de la 2 la 6, ultima fiind cea mai stabilă. Este folosit la obţinerea unor elemente transuraniene, în reactoarele nucleare, la producerea bombei atomice etc.

Uranus (în mitologia greacă), zeul cerului şi tatăl primei generaţii de zei. Din unirea lui cu Geea au luat naştere titanii, ciclopii, uriaşii hecantonhiri. Deoarece ştia că va fi detronat de unul dintre copiii săi, îi ţinea închişi în Tartar. Potrivit „Teogoniei" lui Hesiod, **U.** a fost mutilat de fiul său Cronos cu secera dăruită de Geea şi detronat. Din sîngele său răspîndit pe Pămînt s-au născut Furiile, iar din cel căzut în spuma mării s-a născut Afrodita.

Uranus (ASTR.), planetă a sistemului solar, aflată între Saturn şi Neptun, la 19,2 uni-

tăți astronomice de Soare (2 868 milioane km), la limita vizibilității cu ochii liberi. A fost descoperit de astronomul englez W. Herschel în 1781. **U.** face parte din familia planetelor mari: diametrul ecuatorial este egal cu 3,75 diametre terestre, masa egală cu 14,55 mase pămînteşti, densitatea de 1,56 g/cm^3; durata rotației sale este de 10 ore şi 49 de minute şi se face în jurul unei axe aproape în planul orbitei, ecuatorul făcînd un unghi de 98° cu acest plan. Are cinci sateliți. Temperatura la suprafața acestei planete este de —170°C; atmosfera sa este formată din hidrogen şi din metan.

Urartu, stat sclavagist antic, situat pe teritoriile R.S.S. Armene, Turciei şi Iranului, cu centrul în Podişul Armeniei. S-a dezvoltat după dezmembrarea imperiului hitit, cunoscînd maxima sa înflorire în sec. XII—VIII î.e.n. A purtat dese războaie împotriva Asiriei, care urmărea să acapareze zăcămintele metalifere din regiunea muntoasă a **U.** A fost cucerit de mezi în sec. al VI-lea î.e.n.

Urbain *[ürbẽ]*, Georges (1872—1938), chimist francez. A fost profesor la Universitatea din Paris şi membru al Academiei de Ştiințe. A cercetat în special elementele chimice din familia lantanidelor. În 1907, independent de Auer von Welsbach, Georges Urbain a descoperit lutețiul.

Urban, numele mai multor papi, dintre care cei mai însemnați au fost: *U. al II-lea* (1088—1099), care a prezidat conciliul de la Clermont (1095), convocat pentru organizarea primei cruciade (1096—1099); *U. al V-lea* (1362—1370), cu reşedința la Avignon. A luat măsuri împotriva *simoniei* şi a nepotismului în biserica catolică. În fața primejdiei expansiunii otomane în Peninsula Balcanică a organizat o cruciadă împotriva turcilor, care, de fapt, a sprijinit acțiunile cotropitoare ale regelui Ungariei, Ludovic I, împotriva bulgarilor.

urbanism (lat. *urbs, -is* „oraş"; ARH.), ştiință al cărei obiect îl constituie sistematizarea aşezărilor omeneşti existente şi proiectarea de aşezări noi. Proiectarea urbanistică rezolvă următoarele probleme: stabilirea în perspectivă a profilului social-economic, zonificarea (amplasarea obiectivelor industriale, a zonelor de locuit, a obiectivelor social-culturale, de deservire a populației, administrative, a spațiilor plantate etc.), circulația, structura ansamblurilor monumentale. O problemă importantă a sistematizării aşezărilor omeneşti este rezolvarea judicioasă a raportului între valorile istorice existente şi aportul contemporaneității.

Urbany, Dominique (n. 1903), preşedinte al Partidului Comunist din Luxemburg (din 1965). Membru al partidului din 1921 şi al Biroului Politic al C.C. din 1930. Între 1935 şi 1965 a fost secretar general al partidului. În anii 1946—1947 a fost membru într-un guvern de coaliție.

urcior, vas de capacitate, caracteristic producției ceramice românești şi destinat păstrării şi transportului apei. De forma unei amfore, **u.** are o coadă sau un mîner tubular, pe care uneori este aplicat un fel de muştiuc prin care se poate bea apa. Deosebit de frumoase sînt **u.** de nuntă, modelate în forma unei păsări (barză, găină, rață) cu pui. Centre vestite în producția **u.** sînt: Oboga, Curtea de Argeş, Pisc, Pucheni, Vama, Leheceni, Bîrsa, Biniş.

urda-vácii (BOT.; *Lepidium draba*), plantă erbacee perenă din familia cruciferelor, cu tulpina acoperită cu peri cenuşii şi cu flori albe dispuse în corimb. Creşte ca buruiană prin semănături, pe lîngă drumuri şi prin curți şi înfloreşte prin mai-iunie.

Urdele, vîrf în Masivul Parîng, pe cumpăna de ape dintre bazinele Lotrului şi Latoriței (2 060 m). Şoseaua alpină Novaci-Sebeş trece pe sub acest vîrf, fiind cea mai înaltă din România.

urdiniş (ZOOTEHN.), deschizătură în peretele stupului, pe unde intră şi ies albinele. Serveşte de asemenea pentru ventilația stupului şi eliminarea impurităților.

ureádnic (în evul mediu în Moldova) **1.** Termen slav prin care era desemnat în unele documente *dregătorul*. **2.** Reprezentantul domnului în oraşe, care dubla conducerea acestora, aleasă de locuitori.

urează (BIOCHIM.), enzimă din clasa hidrolazelor, care catalizează descompunerea ureei cu formare de bioxid de carbon şi amoniac. Se extrage din făină de soia. Este prima enzimă obținută sub formă cristalizată. Se utilizează pentru determinarea ureei în lichidele biologice.

uréche (ANAT.), organul auzului şi al echilibrului. La om şi la mamifere este alcătuită din trei segmente, care îndeplinesc funcțiuni diferite: *u. externă*, care culege sunetele, permițînd totodată aprecierea direcției de unde provin; *u. medie*, care le transmite mai departe, adaptîndu-le pentru recepție, şi *u. internă*, în care sunetele străbat un mediu lichid, fiind culese şi analizate de terminațiile receptoare ale nervului auditiv. **U.** externă cuprinde pavilionul şi conductul auditiv extern, fiind limitată intern de membrana timpanului. *U. medie* se compune din căsuța timpanului, trompa lui Eustache şi mastoidă. În căsuța timpanului se găsesc trei oscioare articulate, care unesc membrana timpanului cu labirintul: ciocanul, nicovala şi scăriță. Trompa lui Eustache este un conduct care uneşte căsuța timpanului cu faringele, stabilind astfel o comunicație între casa timpanului şi aerul exterior. Mastoida, masiv osos pneumatizat, pare a avea rolul de a menține constante presiunea, temperatura şi nivelul higroscopic al structurilor urechii medii. **U.** internă se compune din labirintul osos, căptuşit la rîndul lui cu labirintul membranos. Labirintul se împarte în două părți, deosebite atît din punct de vedere morfologic, cît şi funcțional: labirintul anterior şi posterior. Labirintul anterior, răsucit în formă de melc (cochleea), este legat de funcțiunea acustică, în timp ce labirintul posterior, alcătuit din utriculă, saculă şi trei ca-

nale semicirculare, orientate spaţial în direcţii diferite, reprezintă organul echilibrului. În endolimfa care umple canalele semicirculare şi celelalte structuri labirintice se găsesc în suspensie mici corpusculi, numiţi *otoliţi*, care, prin deplasarea lor, joacă un rol important în semnalizarea poziţiei corpului, punînd în joc mijloacele de corecţie a echilibrului ori de cîte ori este necesar. Localizarea în acelaşi organ a simţului static cu cel auditiv este caracteristică vertebratelor. Complexitatea structurii **u.** creşte în raport cu poziţia sistematică: *u. internă* este cea mai veche din punct de vedere filogenetic, *u. mijlocie* apare la amfibieni, iar *u. externă* la reptile, păsări şi mamifere.

Ureche, Grigore (c. 1590—1647), cronicar moldovean. Şi-a făcut studiile la Liov (azi Lvov); ştia latina, polona şi slavona. A fost mare-spătar şi mare-vornic. A scris „Letopiseţul Ţării Moldovei", prima cronică cunoscută scrisă în limba română, care prezintă evenimente din istoria Moldovei din 1359 pînă în 1594. Concepţia istorică a lui **U.** este teologică tradiţională. Baza informativă a cronicii au constituit-o analele slavone de curte, cronica Poloniei a lui Joachim Bielski şi o cosmografie latină. Valoarea ei constă în integrarea faptelor istorice într-un sistem de gîndire politică. Adversar al unei puteri domneşti fără control boierimii, **U.** şi-a scris cronica de pe poziţia marii boierimi. A glorificat eroica luptă antiotomană a moldovenilor pentru neatîrnarea ţării, şi în special epoca lui Ştefan cel Mare. A fost primul român care a afirmat în scris ideea originii romane a românilor („de la Rîm [Roma] ne tragem"), precum şi ideea unităţii românilor din cele trei ţări. Cronica lui **U.** este prima scriere în literatura română care se depărtează de stilul bisericesc. Arta scriitorului se valorifică îndeosebi în capacitatea de a creiona portrete. Letopiseţul s-a păstrat numai într-o formă interpolată cu legende datorite lui Simion Dascălul, Misail Călugărul ş.a.

urechélniţă (ZOOL.) **1.** *(Forficula auricularia)* Insectă din ordinul dermapterelor, lungă de 9—15 mm, de culoare castanie, cu elitrele scurte şi cu un cleşte mare alcătuit din cercii de la capătul abdomenului. Este omnivoră, nocturnă, iar cleştele este o formaţie inofensivă. **2.** *(Lithobius forficatus)* Miriapod cu corpul lung de 18—35 mm, colorat în brun-roşcat pînă la castaniu întunecat, cu capul mare şi cu 15 perechi de picioare, prima pereche transformată în cleşti mari cu care prinde prada, pe care o paralizează cu ajutorul veninului din glandele veninoase aflate la baza cleştilor. Vînează numai pe înserat şi noaptea şi trăieşte cel puţin trei ani. **3.** (BOT.; *Sempervivum tectorum*) Plantă erbacee din familia crasulaceelor, cu frunzele bazale dispuse în rozetă şi cu flori roşii sau roz aşezate în vîrful tulpinii. Creşte spontan pe stîncile calcaroase de la munte şi este cultivată ca plantă ornamentală. Înfloreşte în iulie-august şi este plantă meliferă.

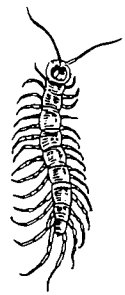

Urechelniţă

Urechiă, Vasile Alexandrescu (1834—1901), istoric şi scriitor român. A fost profesor la Universitatea din Iaşi, apoi la cea din Bucureşti, membru al Academiei Române şi membru corespondent al Academiei spaniole, al celei italiene şi al Institutului etnografic din Paris. S-a născut la Piatra-Neamţ. A studiat la Paris, unde a fundat ziarul unionist „Opiniunea", organ al românilor din străinătate. În 1858 a editat ziarul unionist „Zimbrul şi vulturul". În 1864, la Bucureşti, a depus o susţinută activitate pentru dezvoltarea învăţămîntului şi pentru întemeierea Ateneului român şi a Societăţii literare. Ca istoric a avut o orientare eclectică. A editat numeroase culegeri de documente şi hrisoave interne şi externe şi a scris o „Istorie a românilor" (14 vol., 1891—1902) şi o „Istorie a şcoalelor" (4 vol., 1892—1901), a abordat majoritatea genurilor şi speciilor literare. E unul dintre iniţiatorii romanului istoric („Logofătul Batiste Veleli", 1855) şi ai romanului social („Coliba Măriucăi", 1855) în literatura noastră.

urée, $H_2N-CO-NH_2$. Diamida acidului carbonic. Apare ca produs de degradare a substanţelor azotoase în organismul animal. A fost sintetizată pentru prima oară de F. Wöhler, în 1828, prin încălzirea cianatului de amoniu, fapt care a marcat începutul istoric al sintezei organice. **U.** se obţine industrial prin încălzirea bioxidului de carbon şi a amoniacului la 130°C şi 50 atm., din fosgen şi amoniac sau prin hidroliza cianamidei. Se prezintă sub formă de cristale incolore cu p.t. 132,7°C. Este solubilă în apă, insolubilă în eter şi în hidrocarburi. Prin încălzire trece în acid cianic şi în biuret. Se hidrolizează cu formare de bioxid de carbon şi amoniac fie prin încălzire în prezenţa apei, fie sub acţiunea unei enzime, denumită *urează*. Reacţionează cu aldehida formică, formînd răşini sintetice. În organismul uman, ureea se găseşte în mod normal (0,30—0,50 $g^0/_{00}$) ca rezultat al metabolismului protidic. Este utilizată în sinteza unor medicamente (barbiturice), în sinteza materialelor plastice şi ca îngrăşămînt. În ţara noastră se fabrică la combinatele chimice de la Făgăraş, din Oraşul Victoria, Craiova şi Piatra-Neamţ. Sin. *carbodiamidă*.

uremie (gr. *ouron* „urină" şi *haima* „sînge"; MED.), stare toxică care apare în cursul insuficienţei renale, datorită acumulării în sînge a ureei şi a altor produse toxice ale metabolismului protidic, pe care rinichiul bolnav nu le mai poate elimina. Apare în insuficienţa renală acută *(u. acută)* şi în stadiul avansat al insuficienţei renale cronice *(u. cronică)*.

uretáni (CHIM.), esteri ai acidului carbamic, $H_2N-COOR$, obţinuţi prin adiţia alcoolilor la acidul cianic sau prin tratarea clorurii de carbamil cu alcooli. Sînt compuşi stabili, cristalizaţi, cu puncte de topire

caracteristice, puțin solubili în apă, ușor solubili în alcool și eter. Au acțiune inhibitoare asupra dezvoltării embrionilor vegetali și în unele cazuri asupra tumorilor maligne. Derivații substituiți la atomul de azot sînt utilizați în analiza organică, la caracterizarea alcoolilor, ca anestezici, în tratamentul anumitor forme de leucemie. Sin. *carbamați*.

uretér (gr. *oureter*, de la *ourein* „a urina"; ANAT.), conduct membranos, cilindric, subțire, care unește bazinetul cu vezica urinară. Are o lungime de 27—30 cm și prezintă mișcări peristaltice.

urétră (gr. *ourethra*, de la *ourein* „a urina"; ANAT.), canal membranos cu conformație diferită la cele două sexe, prin care circulă urina de la vezica urinară la exterior și care, la bărbat, transportă și sperma în momentul ejaculării.

Urey /iú:ri/, Harold Clayton (n. 1893), chimist american, profesor la Universitatea din Chicago. A făcut cercetări în domeniul structurii materiei. A izolat izotopii hidrogenului, azotului, oxigenului, carbonului și sulfului. A avut importante contribuții teoretice la realizarea primei bombe atomice. Op. pr.: „Atomi, molecule și cuante" (1930), „Planetele, originea și dezvoltarea lor" (1952). Premiul Nobel (1934).

Urfé /ürfé/, Honoré d' (1557—1625), scriitor francez, autorul voluminosului roman pastoral „Astrea" (1607—1627), cu reminiscențe din „Diana" lui Jorge de Montemayor. În ciuda lungimilor lui, romanul s-a bucurat de popularitate pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea, inspirînd multe pastorale dramatice.

urgonián (STRAT.), ansamblu de formații recifale ale barremianului și apțianului (din cretacicul inferior), reprezentat prin calcare masive, în care predomină coralii, unele lamelibranhiate, foraminifere, briozoare, gasteropode etc. Se găsește în diferite regiuni din sudul Europei. În Republica Socialistă România, depozitele **u.** se cunosc în Banat (zona Reșița-Moldova Nouă), în Carpații Orientali (Sinaia, Zăganu, Ceahlău ș.a.).

uriáș, personaj fabulos cu înfățișare omenească, dar de dimensiuni excepționale. În basmele românești întruchipează forțe ale naturii, foamea, setea etc. și poartă, corespunzător, diferite nume (Sfarmă-Piatră, Bate-munți-în-capete, Strîmbă-Lemne, Gerilă, Flăminzilă, Setilă ș.a.). Prin hiperbolizare, unii eroi din balade devin de asemenea niște **u.** (Novac, Gruia).

úric[1] (în evul mediu în Maramureș și în Moldova), denumire a moșiei boierești sau mănăstirești cu privilegiu ereditar de imunitate; prin extensiune, act de privilegiu acordat de domn pentru asemenea moșie.

úric[2], *acid* ~ (BIOCHIM.), $C_5H_4N_4O_3$. Trihidroxipurină. Compus cristalizat, foarte greu solubil în apă. În organismul animal și la om, *a.u.* este compusul final al metabolismului acizilor nucleici și al alimentelor bogate în purine (viscere, carne fără grăsimi, unele legume). În mod normal se găsește în proporție de 2—4 mg la 100 ml plasmă sanguină și se elimină din organism prin urină. Intră în compoziția unor calculi renali. Cînd depășește valorile normale din sînge, *a.u.* se depozitează în articulații, provocînd boli ca artritism, gută etc.

Uricani, oraș în reg. Hunedoara, subordonat administrativ orașului regional Petroșeni, situat pe Valea Jiului de vest. 6 090 loc. (1965). Centru minier. Exploatări de huilă.

urinár, *aparat* ~ (ANAT., FIZIOL.), totalitatea structurilor care au rolul de a forma, transporta și elimina urina. *A.u.* are de asemenea un rol important în menținerea balanței hidrice, a echilibrului acido-bazic, în eliminarea produșilor de metabolism, a substanțelor toxice, a medicamentelor. La om, *a.u.* este format din rinichi, uretere, vezica urinară și uretră.

urínă (BIOCHIM.), lichid secretat de rinichi, depozitat în vezica urinară și eliminat din organism prin uretră. În mod normal, **u.** are aspect limpede, culoarea galben-pal, densitatea 1 005—1 030, reacție acidă, pH 5,53—6,97, volumul secretat în 24 de ore fiind de 1 200—1 500 cm^3. Dintre constituenții normali ai **u.** fac parte: substanțe minerale sub formă de săruri de sodiu, amoniu, potasiu, calciu, magneziu, substanțe organice. În unele boli apar în **u.** componente anormale (proteine, glucoză, pigmenți biliari, pigmenți sanguini etc.). Sedimentele urinare sînt alcătuite din elemente cristalizate și amorfe, insolubile sau greu solubile și din elemente organizate, formate din celule epiteliale.

urît, categorie estetică ce reflectă însușiri disarmonice, disproporții, asimetrii, mergînd pînă la monstruos, în flagrantă opoziție cu trăsăturile frumosului clasic și care, în viață, sînt resimțite ca dezagreabile și respingătoare. În artă, **u.** realității obiective se transfigurează prin creația artistică, devenind expresiv, provocînd o reacție ce depășește neplăcerea și transformîndu-se în emoție estetică. Estetica antichității și cea a clasicismului francez au respins **u.** În evul mediu el era întruchiparea ipostazelor răului. Clasicismul german, prin Lessing și Hegel, a acceptat, în anumite limite, funcția estetică a **u.** Ideologia democrată a burgheziei în ascensiune, opusă tendințelor de idealizare ale artei salonarde, a cultivat **u.** prin unii reprezentanți ai picturii flamande și spaniole (Bosch, Brueghel, Goya ș.a.). Arta romantică, înclinată spre contrastele violente, spre grotesc (Schlegel, Hugo, Delacroix ș.a.), a opus adesea **u.** frumosului, iar arta naturalistă și cea realist-critică, înclinată spre aspectele sordide, mizere și tenebroase ale vieții cotidiene, l-au dezvăluit de asemenea. Arta modernă, ca expresie a protestului antiacademic, anticonvențional și anticalofil, a exaltat **u.** în mod ostentativ, potențîndu-i însă valențele expresive (simbolism, expresionism, suprarealism ș.a.).

Urlați, oraș raional în raionul Ploiești, reg. Ploiești, situat pe valea Cricovului Sărat. 9 090 loc. (1965). Exploatări

Lacul Urlea

de petrol. Fabrică de cărămizi. Monumente de artă importante: conacul Bellu (sec. al XIX-lea), Biserica Galbenă (1761), cu picturi valoroase, o biserică de lemn (1753).

Urlătoarea, cascadă în Carpaţii Meridionali, situată pe versantul estic al Munţilor Bucegi, pe Valea Urlătoarei Mici. Obiectiv turistic.

Urlea, lac glaciar în Carpaţii Meridionali, situat pe versantul nordic al Munţilor Făgăraş. Suprafaţa 2,1 ha. Adîncimea maximă: 4 m. Cel mai estic lac glaciar din Carpaţii Meridionali. Punct turistic.

urluitoáre, maşină agricolă folosită la sfărîmarea unor nutreţuri concentrate (boabe de cereale, turte oleaginoase etc.) pînă la dimensiuni sub 1 mm. Produsul rezultat se numeşte *urluială*.

úrmă 1. (FIZ.) Dîră îngustă lăsată pe traiectoria lor de particulele cu sarcină electrică (particule elementare, fragmente de fisiune etc.) atunci cînd străbat un mediu sensibil la acţiunea lor ionizantă. Lungimea unei **u.** este cu atît mai mare, cu cît energia iniţială a particulei a fost mai mare. În emulsiile nucleare, **u.** sînt alcătuite din grăunţe microscopice de bromură de argint, a căror desime este cu atît mai mare, cu cît viteza particulei a fost mai mică. În camerele cu ceaţă sau de difuzie, **u.** sînt constituite din t r e n e d e c o n d e n s a r e. 2. (MAT.) **a)** *Urma unei drepte D pe un plan P*, punctul de intersecţie al dreptei *D* cu planul *P*. **b)** *Urma unui plan P pe un plan Q*, dreapta de intersecţie a planului *P* cu planul *Q*. **c)** *Urma unei matrice pătrate*, suma elementelor de pe diagonala sa principală.

urmărire 1. (MILIT.) Acţiune de luptă executată de trupe în ofensivă în scopul nimicirii inamicului care se retrage. 2. (DR.) **a)** *Urmărire penală*, fază a procesului penal, care constă în stringerea şi verificarea probelor cu privire la pregătirea, încercarea sau săvîrşirea unei infracţiuni, în descoperirea sau prinderea infractorului, precum şi în trimiterea acestuia în judecată. **b)** *Urmărire silită* v. *executare silită*.

Urmia, lac sărat situat în nord-vestul Iranului, în estul Podişului Armeniei, la 1 275 m altitudine. Suprafaţa: 5 600 km². Adîncimea maximă: 15 m. Salinitatea apei atinge 230‰. Navigabil. Începînd din anul 1938 poartă denumirea de *Rezaiyeh*.

Urmuz (pseudonimul lui *Dimitrie Ionescu-Buzău*) (1883—1923), scriitor român. S-a născut la Curtea de Argeş şi a fost ajutor de judecător şi grefier. A compus, fără veleităţi literare şi fără intenţia de a publica, un pseudoroman „în patru părţi" („Pilnia şi Stamate"), cîteva schiţe („Ismail şi Turnavitu", „Gayk", „Cotadi şi Dragomir" ş.a.) şi o fabulă („Cronicari"). Tipărite postum în 1930 şi 1965, ele realizează, cu vervă, absurdul, printr-o succesiune de false automatisme. Este un precursor al suprarealismului.

úrnă 1. Vas de pămînt sau de bronz, de formă şi de capacitate variabilă, folosit din vechime la scoaterea şi la păstrarea apei. 2. Vas în care se păstrează cenuşa morţilor (**u.** cinerară sau funerară). În antichitate, **u.** era de pămînt ars, piatră, marmură, bronz, porfir, argint sau din sticlă. De formă cubică, cilindrică sau conică, ea constituia (de ex. la etrusci în sec. al V-lea î.e.n.), după modelul sarcofagelor, un fel de catafalc pe care era întins defunctul înainte de incinerare. O dată cu generalizarea creştinismului în Europa, care condamna cremaţiunea, uzul **u.** a încetat. În epoca modernă,

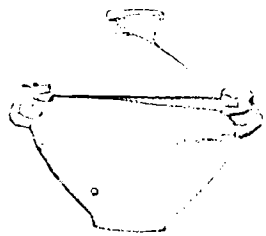

Urnă

cu excepţia folosirii în crematorii, **u.** a devenit un motiv decorativ, servind ca atribut al fîntînilor, al surselor termale etc.

urobactérii (MICROBIOL.), bacterii saprofite care descompun ureea, cu formare de amoniac. Trăiesc în gunoiul de grajd, în soluri etc. **U.** sînt de mare importanţă, deoarece contribuie la îmbogăţirea solului cu substanţe azotoase, accesibile plantelor.

urobilínă (BIOCHIM.), pigment biliar, de culoare galben-brună, provenit din bilirubină, printr-un proces de reducere, şi din hemoglobină, prin hemoliză intravasculară. În mod normal, **u.** se găseşte în materiile fecale (stercobilină) şi în urină (în cantitate foarte mică). În cazuri patologice, **u.** creşte în urină, îndu-i culoarea brună-roşiatică (ex. în icterul hepatic sau hemolitic).

urobilinogén (BIOCHIM.), pigment galben, care se formează în intestin prin reducerea bilirubinei. O parte a **u.** este reabsorbită și reexcretată în bilă sub formă de bilirubină, iar alta este eliminată în fecale, uneori apărînd și în urină, unde, la contactul cu aerul, este transformată în *urobilină*.

urocordáte (gr. *oura* „coadă" și *hordi* „teacă"; ZOOL.), animale cu corpul în formă de sac sau de butoi, acoperit cu o teacă numită tunică, formată dintr-o substanță de natură celulozică. Notocorda la embrionul acestor animale apare numai în coadă, iar la animalul adult, cu excepția unui mic grup, ea dispare (ex. ascidiile, salpele). Sin. *tunicieri*.

urogastrónă (BIOCHIM.), compus chimic natural, izolat din urină. Inoculat subcutanat, produce inhibarea secreției și a motilității stomacului.

urogenitál, *aparat* ~, sistem care cuprinde atît aparatul urinar, cît și aparatul genital. Termenul este justificat prin faptul că unele porțiuni ale aparatului urinar și genital au aceeași origine embriologică și un traiect comun.

urologíe (gr. *ouron* „urină" și *logos* „vorbire, studiu"; MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu studiul structurii, funcțiunii și patologiei aparatului urinar (rinichi, uretere, vezică urinară, uretră, inclusiv prostata la bărbați).

urónici, *acizi* ~ (BIOCHIM.), acizi aldehide derivați din glucide prin oxidarea grupării alcool de la capătul catenei la gruparea carboxil (ex. din glucoză rezultă acidul glucuronic, din galactoză acidul galacturonic, din manoză acidul manuronic etc.).

urotropínă (FARM.), numele comercial al hexametilentetraminei.

urs 1. *(Ursus arctos)* Specie de mamifer omnivor cu corpul masiv, în lungime de circa 2 m, acoperit cu blană de culoare brună-închis, cu urechi relativ mici și cu coada scurtă. Se hrănește mai ales cu miere de albine sălbatice, cu fragi și zmeură etc., dar atacă și oile sau vitele mari. Trăiește în Europa și în Asia și prezintă numeroase varietăți. În centrul Europei **u.** au fost aproape complet stîrpiți; în țara noastră trăiesc în pădurile de munte, iar vînătoarea lor este strict reglementată pentru a împiedica dispariția. **U.** din Carpații românești prezintă forme viguroase și bine dezvoltate, foarte apreciate din punct de vedere cinegetic. — *U. alb (Ursus maritimus)*, specie de urs cu blana albă,

Urs alb

care trăiește în regiunile arctice. Se hrănește în special cu foci. **2.** *Urs spălător (Procyon lotor)*, specie de mamifer carnivor cu corpul de circa 75 cm lungime și cu coada de 26—25 cm, inelată cu negru. *U.s.* își spală hrana (vertebrate mici) înainte de a o consuma. Trăiește în America de Nord. Blana sa este prețioasă.

Ursa Mare (ASTR.), constelație circumpolară, formată din șapte stele mai strălucitoare, de mărimea stelară doi. Steaua ζ din **U.M.**, a doua din coadă, numită și Mizar, este o stea dublă; componenta sa, Alcor, aflată la 12′ distanță unghiulară, se vede cu ochii liberi. Numele popular al constelației este *Carul Mare*.

Ursa Mică (ASTR.), constelație circumpolară, care cuprinde steaua polară, steaua α, de mărimea stelară doi. Ca formă se aseamănă cu Ursa Mare, fiind însă dispusă în sens invers. Numele popular al constelației este *Carul Mic*.

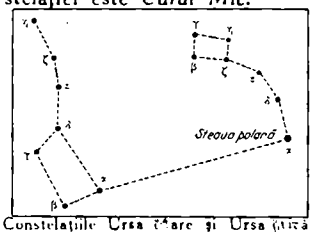

Constelațiile Ursa Mare și Ursa Mică

ursitoáre, personaje episodice din mitologia populară românească. Li se atribuie rolul de a hotărî și prezice, la nașterea copiilor, soarta lor.

U.R.S.S. v. **Uniunea Sovietică**.

Ursu, Ioan (1875—1925), istoric român, specialist în istoria medie. A fost profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași și apoi la cea din București. A scris numeroase lucrări de o mare bogăție documentară, unele dintre ele păstrîndu-și valoarea și azi. Op. pr.: „Petru Rareș" (1923), „Ștefan cel Mare" (1925).

ursus spelaeus (PALEONT.), specie fosilă de urs, care se caracteriza prin mărimea uriașă a corpului, prin craniul prevăzut cu o creastă sagitală și cu o puternică depresiune frontală și prin reducerea premolarilor. A fost contemporan cu omul primitiv. Schelete de **u.s.** s-au găsit, în țara noastră, în peșterile din Munții Bihor, de la Baia de Fier (Oltenia), în Peștera Dîmbovicioara ș.a.

urticacée (lat. *urtica* „urzică"), familie de plante erbacee, rareori lemnoase, anuale sau perene, din clasa dicotiledonatelor, prevăzute adesea cu peri aspri urzicători. **U.** cuprind circa 700 de specii, răspîndite mai ales în regiunile tropicale. În țara noastră cresc spontan cinci specii, iar cîteva specii sînt cultivate ca plante ornamentale în parcuri și în sere. Unele **u.** sînt plante textile (ex. urzica și *Boehmeria*).

urticárie (lat. *urtica* „urzică"; MED.), erupție cutanată constituită din papule sau placarde, izolate ori confluente, însoțită de prurit. **U.** este o manifestare alergică a pielii față de diverși alergeni: alimentari (căpșuni, crustacee, ouă, pește), medicamentoși (seruri și vaccinuri, piramidon, chinină, ioduri), înțepături de insecte, lînă, fibre sintetice. Există și forme particulare de **u.**: gigantă, buloasă, hemoragică, pigmentată.

Uruguay, fluviu în America de Sud (1 600 km). Își adună apele din munții Sera do Mar (Brazilia), formează în cursul mediu și inferior granița între Argentina și Uruguay și se

varsă în estuarul La Plata. Navigabil în aval de orașul Salto (Uruguay). Vasele oceanice pătrund pe fluviu pînă la Paysandu.

Uruguay *(Republica Orientală a Uruguayului)*, stat în America de Sud, situat pe coasta atlantică, între Brazilia și Argentina. Suprafața: 186 926 km². Populația: 2 719 000 loc. (1965), formată în special din creoli (circa 90%), în rest din metiși, negri și mulatri. Capitala: *Montevideo*. Limba de stat: spaniola. Cea mai mare parte a teritoriului **U.** este un podiș vălurit (partea sud-estică a Podișului Braziliei); partea centrală este ocupată de cîmpia fluviului Rio Negro, mărginită de șiruri de dealuri. Climă subtropicală oceanică. Principalele ape sînt Uruguay (care formează granița cu Argentina) și afluentul său Rio Negro. Vegetație de savană, cu rari arbori și arbuști. Mici zăcăminte de minereu de fier, de mangan, grafit, talc, roci de construcție. Este o țară agrară, a cărei economie se bazează pe creșterea animalelor pe pășuni. Sectorul de stat are un rol important în economie, dar și monopolurile străine dețin poziții puternice. Predominantă în agricultură este marea proprietate moșierească. Peste 4/5 din terenul agricol este constituit din pășuni; se cresc mai ales bovine pentru carne și ovine. În sud se cresc și vaci de lapte. Cultivarea pămîntului este puțin dezvoltată; mai importante sînt culturile de cereale (grîu, porumb, ovăz), in, floarea-soarelui, viță de vie, concentrate în partea sudică a țării. Industria, slab dezvoltată, este legată de prelucrarea produselor agricole (preparate din carne, fabrici de ulei, zahăr, conserve și prelucrarea lînii). Mai există fabrici de ciment, mici întreprinderi chimice, constructoare de mașini, de pielărie. Se exportă lînă, carne și preparate din carne, piei, se importă materii prime, combustibili, mijloace de transport, mașini etc. Principalii parteneri comerciali sînt Marea Britanie, S.U.A., R.F.G., Olanda. — *Istoric.* Teritoriul **U.** a fost populat din cele mai vechi timpuri de triburi de indieni (amerindieni), din familia de limbă *tupi-guarani*. La începutul sec. al XVI-lea au pătruns aici spaniolii, sub conducerea lui Pedro de Mendoza. În 1776 teritoriul **U.** a fost inclus în viceregatul spaniol La Plata. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, burghezia creolă a început să fie stînjenită de dominația Spaniei. În 1811, sub conducerea lui José Gervasio Artigas, **U.** a scuturat jugul dominației spaniole, dar a fost inclus, în 1821, în componența Braziliei; între 1825 și 1828 a avut loc un război pentru stăpînirea **U.** între Brazilia și Argentina, care s-a încheiat cu recunoașterea independenței **U.** În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a început să pătrundă capitalul străin, îndeosebi cel englez și nord-american. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea a luat avînt capitalismul și au fost create primele organizații muncitorești. După primul război mondial au avut loc mari lupte muncitorești și țărănești. În 1920 a fost creat Partidul Comunist din **U.** În timpul celui de-al doilea război mondial și mai ales după terminarea acestuia s-a intensificat pătrunderea în **U.** a capitalului nord-american. În 1962, din inițiativa Partidului Comunist din **U.**, a fost creat Frontul de stînga de eliberare națională (format din organizații progresiste), care luptă pentru satisfacerea revendicărilor economice și sociale ale întregului popor. **U.** este o republică. Funcțiile de șef al statului și cele ale guvernului sînt exercitate de Consiliul Guvernamental Național, format din nouă persoane și ales pe timp de patru ani. Proiectul de reformă a constituției din 1966 prevede un sistem prezidențial cu un singur președinte. Organul legislativ suprem este Adunarea Generală bicamerală, aleasă pe termen de patru ani. **U.** întreține relații diplomatice cu Republica Socialistă România. Organizații politice: Gruparea politică „Blanco" (reprezintă interesele marii burghezii); gruparea politică „Colorado" (reprezintă interesele burgheziei naționale); Frontul de stînga de eliberare națională, din care face parte și Partidul Comunist.

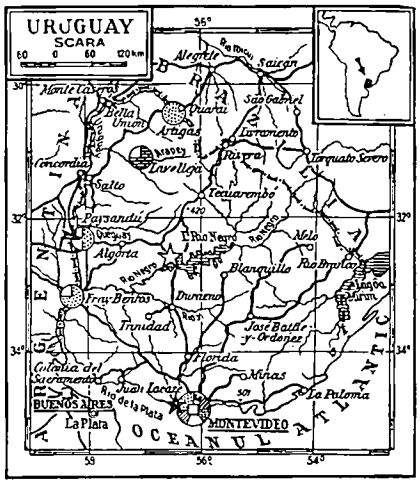

urzeală (IND. TEXT.), ansamblu de fire textile paralele, dispuse pe războiul de țesut în vederea fabricării țesăturilor prin încrucișarea cu firul de bătătură sau pe unele mașini de tricotat în vederea fabricării tricoturilor din urzeală.

„Urzica", revistă bilunară de satiră și umor. Apare la București, din februarie 1949.

urzică (BOT.) **1.** *(Urtica)* Gen de plante erbacee din familia urticaceelor, acoperite cu peri urticanți. Crește prin locuri cultivate și necultivate. Este plantă textilă, medicinală (conține vitamina A, B, C, K, proteine, acid formic, histamină, acetilcolină etc.) și alimentară. Ca plantă medicinală este folosită în dermatologie, în tratamentul ulcerului varicos al gambei, în otorinolaringologie etc. **2.** *Urzică moartă (Lamium)*, gen de plante erbacee din familia labiatelor, cu flori albe *(Lamium album)* sau roșii *(Lamium maculatum)*. Este răspîndită în Europa, Asia temperată și cea subtropicală, mai

puțin în Africa de Nord; în țara noastră cresc șapte specii spontane din genul *Lamium*. Este plantă medicinală.

Urziceni, oraș regional în reg. București, reședință de raion, situat pe valea Săratei. 9 310 loc. (1965). Industrie alimentară (fermentarea tutunului), a materialelor de construcție (cărămidă). Nod feroviar. — *Raionul U.*, cu 129 210 loc. (1965). Industrie alimentară și a materialelor de construcție. Culturi de cereale (grîu, porumb, orez), de plante industriale, legumicultură și creșterea animalelor.

uscáre 1. (TEHN.) Operație de reducere sau de eliminare a umidității dintr-un material, efectuată în scopul îmbunătățirii calității lui, al îmbunătățirii condițiilor de conservare, al evitării înghețării, al ușurării prelucrării ulterioare etc. (ex. **u.** semințelor, **u.** cărbunilor etc.). **U.** poate fi *naturală* sau *artificială*. **U.** naturală se realizează prin evaporarea apei din material în atmosferă, fără consum de energie din exterior, și constituie o reducere limitată a umidității materialului pînă la starea de echilibru cu umiditatea din atmosferă. **U.** artificială se poate face prin presare, centrifugare sau aspirație (*u. mecanică*), prin tratarea materialului cu anumite substanțe hidrofile *(u. chimică)* sau prin încălzirea lui *(u. termică)*. **2.** (FITOPAT.) *Uscarea frunzelor*, boală a plantelor provocată de acțiunea diferiților paraziți animali și vegetali sau de factorii climatici (ex. păianjenul frunzelor de păr produce *u.f.* de păr, ciuperca *Pseudopeziza ribis* produce uscarea și căderea frunzelor de coacăz și agriș, ciuperca *Gnomonia veneta* produce căderea frunzelor și uscarea paltinului etc.).

uscát, suprafața litosferei neacoperită de apele oceanului planetar. Uscatul nu este unitar, ci fragmentat într-o multitudine de părți mai mari, continentele (despărțite între ele prin bazine oceanice sau marine), și mai mici, insulele (situate în cuprinsul acestor bazine). El ocupă 149 mil oane km² (29% din suprafața globului).

uscătór (TEHN.), aparat, mașină sau instalație folosită pentru uscarea artificială a unor materiale solide, lichide sau gazoase. După presiunea la care lucrează, se deosebesc:

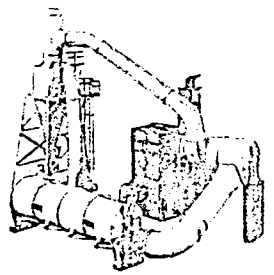

Instalație de uscare

u. atmosferice, care formează majoritatea instalațiilor de acest fel, și *u. cu vid*, folosite pentru uscarea unor produse speciale: farmaceutice, biologice etc. După principiul de funcționare și după natura procesului de uscare, **u.** pot fi: *mecanice* (mașini de uscat), *termice* și *chimice*.

Uspenski, Fiodor Ivanovici (1845—1928), istoric rus, specialist în istoria Imperiului bizantin și a slavilor. Între 1915 și 1928 a condus revista „Vizantiiskii vremennik". Op. pr.: „Istoria Imperiului bizantin" (3 vol., 1913—1948).

Uspenski, Gleb Ivanovici (1843—1902), scriitor democrat revoluționar rus. Maestru al reportajului artistic, **U.** a arătat, spre deosebire de scriitorii narodnici, că dezvoltarea rapidă a capitalismului descompune satul patriarhal și obștea țărănească, stimulînd creșterea tendințelor mic-burgheze. Totuși, împărtășind unele concepții narodniciste, **U.** a nutrit speranțe în „forța conservatoare a pămîntului", capabilă, după părerea sa, să-l apere pe țăranul rus de descompunerea morală („Din jurnalul vieții de la țară", 1877—1880; „Țăranul și munca țărănească", 1880; „Puterea pămîntului", 1882). A scris și impresii despre România.

ustáși, denumire dată membrilor unei organizații fasciste teroriste croate, creată în deceniul al treilea al sec. al XX-lea. În anii celui de-al doilea război mondial, intrînd în slujba cotropitorilor fasciști, **u.** au instituit un regim terorist pe teritoriul statului-marionetă croat.

Ústi *(Ústí nad Labem)*, oraș în R.S. Cehoslovacă, situat pe rîul Labe (Elba), în nordul Cehiei. 70 980 loc. (1965). Industrie chimică, textilă, constructoare de mașini și alimentară.

Ustiurt, podiș în sudul Uniunii Sovietice, între Marea Caspică și Lacul Aral. Suprafața: 200 000 km². Relief fragmentat, cu altitudini mici. Climă continentală excesivă, cu precipitații reduse. Formații vegetale de tip deșertic.

Ust-Kamenogorsk, oraș în Uniunea Sovietică, în estul R.S.S. Kazahe, situat pe rîul Irtîș. 207 000 loc. (1965). Metalurgie neferoasă (plumb, zinc, titan, magneziu), industrie constructoare de mașini (aparatură, mașini-unelte, produse electrotehnice etc.), a mobilei și alimentară. În apropiere se află marea hidrocentrală **U.-K.**

usturói *(Allium sativum)*, plantă legumicolă bienală din familia liliaceelor, cu bulbul format din mai mulți bulbili, așezați strîns pe un disc comun. Are frunze lanceolate și tulpini florifere erecte, înalte pînă la 100 cm. Bulbii și frunzele tinere, bogate în substanțe nutritive și în vitamine, se folosesc în alimentație.

usúc (ZOOTEHN.), produsul de secreție al glandelor sebacee și sudoripare ale ovinelor, care se găsește în cantități variabile în lînă. Datorită conținutului ridicat în acizi grași (palmitic, cerotic etc.), **u.** protejează fibrele de lînă, menținîndu-le rezistența și elasticitatea. În industria textilă este apreciată lîna cu **u.** de culoare albă-gălbuie și de consistență uleioasă, care oferă cea mai bună protecție fibrelor, fiind totodată ușor lavabilă la prelucrare.

Usumbura, capitala statului Burundi din Africa estică, situată pe malul nord-estic al lacului Tanganica. Circa 50 000 loc. Centru comercial; port lacustru, prin care se exportă cafea, bumbac și piei. Aeroport. Are o fabrică de ciment și întreprinderi de produse farmaceutice.

Uşaklîghil, Halid Zia (1866—1945), scriitor turc. În romanele („Ferdi şi compania", 1894; „Vieţi sfărîmate", 1924) şi în nuvelele sale (culegerea „Istoria unei veri", 1900 ş.a.) a condamnat tradiţiile feudale.

Uşakov, Fiodor Fiodorovici (1744—1817), comandant de flotă rus, amiral. S-a remarcat în timpul războiului ruso-turc (1787—1791) prin victoriile dobîndite asupra flotei turce, precum şi în timpul expediţiei flotei ruse din Mediterana împotriva Franţei republicane (1798—1800).

uşăr (în evul mediu în Moldova), dregător de curte din a doua jumătate a sec. al XV-lea, avînd în grija sa paza porţii domneşti.

Uşinski, Konstantin Dmitrievici (1824—1870), pedagog iluminist rus, unul dintre întemeietorii psihologiei copilului şi ai psihologiei pedagogice. A preconizat fundamentarea ştiinţifică a pedagogiei pe datele antropologiei, fiziologiei, psihologiei, istoriei şi filozofiei. Op. pr.: „Omul ca obiect al educaţiei" (2 vol., 1868—1869).

ut, denumirea silabică latină a sunetului *do*.

Utah *[iú:ta:]*, stat în partea de vest a S.U.A. Suprafaţa: 219 932 km². Populaţia: 983 000 loc. (1963). Centrul administrativ: *Salt Lake City*. Partea vestică a statului este situată în cadrul Marelui Bazin, iar partea estică cuprinde o porţiune din Munţii Stîncoşi şi din Podişul Colorado. Climă continentală, aridă în special în vest. Teritoriul statului este drenat de rîul Colorado şi de afluenţii săi; în zona Marelui Bazin, apele se scurg în Marele Lac Sărat şi în lacul Utah. Mari rezerve hidroenergetice, zăcăminte de cărbune, gaze naturale, importante zăcăminte de minereu de cupru, aur, argint, diverse minereuri neferoase. Principala ramură a economiei este industria extractivă. Industria prelucrătoare este mai puţin dezvoltată. O pondere mai mare o are metalurgia neferoasă (în special a cuprului), prelucrarea lemnului, industria chimică şi alimentară. Se cultivă plante furajere, grîu, sfeclă de zahăr şi pomi fructiferi, se cresc bovine, ovine, păsări.

Utamaro, Kitagawa (1753—1806), pictor şi gravor japonez, ataşat curentului artistic popular Ukiyo-ye. A lăsat un număr impresionant de gravuri (portrete de femei şi scene de gen cu personaje feminine), care se disting prin caligrafia sensibilă şi precisă a desenului şi prin delicateţea coloritului plin de poezie. Prin creaţia sa, U. a contribuit la desăvîrşirea tehnicii xilogravurii colorate japoneze.

úter (ANAT.), organ musculos cavitar, aparţinînd aparatului genital feminin, în care este găzduit oul fecundat, apoi fătul în tot timpul sarcinii. Situat în pelvis, **u.** este alcătuit dintr-o parte principală, corpul, care se continuă inferior cu gîtul **u.**, prevăzut la extremitatea sa distală cu un orificiu care comunică cu cavitatea vaginală. În porţiunea superioară a **u.** se deschid trompele uterine. Pe secţiune, **u.** este alcătuit de la exterior la interior dintr-o membrană subţire, seroasă, un strat gros muscular, muşchiul uterin, şi o membrană mucoasă. Descuamarea periodică a acestei mucoase este reglată de balanţa hormonală hipofizo-ovariană şi determină menstruaţia.

U Thant, Sithu (n. 1909), om politic birman, secretar general provizoriu al O.N.U. din noiembrie 1961, iar din decembrie 1962 secretar general al O.N.U. Mandatul său, expirat în noiembrie 1966, a fost prelungit pînă în decembrie 1966.

Utidava, localitate geto-dacică, aşezată probabil în sud-vestul Moldovei, neidentificată pe teren, menţionată în sec. al II-lea e.n. de geograful Ptolemeu.

utiláj (lat. *utilis* „folositor"; TEHN.), ansamblu de instalaţii, maşini, aparate, instrumente, scule, dispozitive şi diferite accesorii, folosit pentru executarea unei lucrări sau pentru realizarea unui proces tehnologic într-o întreprindere industrială, într-un laborator, într-un institut de cercetări etc. În funcţie de destinaţie, **u.** poate fi: *tehnologic*, pentru executarea unor produse sau a unor lucrări; *energetic*, pentru producerea de energie; *de laborator*, *de cercetare*, *de transport* etc. După rolul şi importanţa sa în procesul care se desfăşoară, **u.** poate fi: *direct productiv*, folosit nemijlocit la realizarea produselor sau la efectuarea lucrărilor principale caracteristice procesului (ex, sculele aşchietoare, maşinile-unelte, instalaţiile de tratament termic, instalaţiile de sudare etc.), şi *auxiliar*, folosit indirect la realizarea produselor sau a lucrărilor caracteristice (ex. **u.** de întreţinere, instalaţia de preparare a lichidelor de răcire etc.). Uneori prin **u.** se înţelege şi fiecare aparat, maşină sau instalaţie mai importantă, precum şi o anumită grupă de aparate, maşini sau instalaţii (ex. **u.** de sudare, **u.** metalurgic, **u.** de turnătorie, **u.** chimic etc.).

utilitarism, doctrină etică din sec. al XIX-lea potrivit căreia este moral ceea ce este util individului. Fondatorii **u.** sînt J. Bentham şi J. St. Mill. Ca apologeţi ai orînduirii burgheze, ei considerau că în această orînduire există o concordanţă între interesul privat şi cel general şi că, în consecinţă, fiecare, urmărind folosul său personal, contribuie implicit la realizarea fericirii tuturora. De aici şi principiul fundamental al **u.:** „asigurarea celei mai mari fericiri posibile pentru un număr cît mai mare de oameni". **U.,** care este de fapt o idealizare şi o justificare a egoismului burghez, a fost satirizat de Marx în „Capitalul". Transpunerea **u.** pe tărîmul gnoseologiei a contribuit la apariţia pragmatismului.

„utilitate finală (sau marginală)", teorie burgheză subiectivistă cu privire la valoarea mărfurilor. A fost emisă de şcoala austriacă şi este larg răspîndită în gîndirea economică burgheză contemporană. Potrivit acestei teorii, valoarea este o categorie subiectivă, rezultată din aprecierile „subiectelor economice" izolate. Reprezentanţii **„u.f."** susţin că valoarea mărfii, care este redusă în fond la preţul ei, nu este creată în procesul

producției materiale, ci ia naștere în procesul schimbului pe baza aprecierilor subiective ale participanților la actul vînzării-cumpărării, aprecieri care depind de raportul dintre intensitatea nevoilor individuale ce trebuie satisfăcute și volumul rezervelor existente de bunuri. Prin urmare, cu cît nevoia este mai intensă, cu atît utilitatea este mai ridicată și cu cît rezervele de produse sînt mai mari, cu atît utilitatea este mai scăzută. Considerînd în mod greșit că ar avea loc o descreștere a utilității, acești teoreticieni susțin că **„u.f."**, care determină valoarea bunurilor de un anumit gen, reprezintă utilitatea ultimei unități, adică a aceleia care satisface trebuința cea mai puțin stringentă a individului. Teoria **„u.f."** ignorează faptul că valoarea este creată de munca omenească și că izvorul plusvalorii îl constituie munca neplătită a muncitorului.

Utkin, Iosif Pavlovici (1903—1944), poet sovietic rus. A debutat cu poezii inspirate din viața Comsomolului și din evenimentele războiului civil, la care a participat („Povestirea soldatului", 1924). În poemul „Despre Motele roșcatul" (1926), lirismul se îmbină cu un umor original. Versurile sale sînt închinate patriei („Versuri de pe front", 1942), iubirii și prieteniei.

utopie (gr. *utopia* „loc care nu există nicăieri", din *ou* „nu" și *topos* „loc"), proiect himeric, irealizabil; termenul a fost consacrat prin vestita lucrare a lui Th. Morus, „Utopia" (1516), desemnînd o orînduire ideală, instaurată pe o insulă cu acest nume. V. și socialism utopic.

Utrecht *[ûtreht]*, oraș în Olanda, situat în delta Rinului, pe canalul Merwede. 262 280 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de mașini, chimică, textilă, de confecții, alimentară. Vechi centru meșteșugăresc (ceramică) și cultural, cu o universitate înființată în 1636 și cu o impunătoare catedrală gotică (sec. al XIII-lea). În 1713—1715 la **U.** s-a încheiat un sistem de tratate de pace între Franța, Spania, Anglia, Olanda, Brandenburg, Savoia și Portugalia, participante la războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701—1714), care, completate cu tratatul de pace de la Rastatt (1714), semnat între Franța, Spania și Imperiul romano-german, au pus capăt războiului. De pe urma tratatelor de la **U.,** cele mai mari avantaje le-a avut Anglia, care a obținut recunoașterea stăpînirii asupra unor posesiuni franceze din America de Nord și asupra Gibraltarului, ocupate în timpul războiului.

Utreniile din Bruges, nume sub care este cunoscută în istorie răscoala din 1302 a populației din Bruges (Flandra) împotriva dominației franceze. **U. din B.** au avut ca urmare masacrarea garnizoanei franceze din oraș și eliberarea Flandrei de sub dominația franceză (aprilie—mai 1302). Numele răscoalei vine de la slujba bisericească de dimineață în timpul căreia a izbucnit răscoala.

Utrillo *[ütrilo* și *utril'o]*, Maurice (1883—1955), pictor francez, fiul pictoriței Suzanne Valadon. În tablourile sale, a exprimat profunda melancolie a vechilor străzi pariziene. În viziunea acestui colorist instinctiv, zidurile leproase, cîrciumile sordide, copacii desfrunziți, micile biserici cu aer rustic, ulițele pustii apar transfigurate, învăluite într-o atmosferă de autentică poezie („Le moulin de la Galette", „Casa lui Berlioz de la Montmartre", „Biserica Saint-Aignan" ș.a.). Utrillo este reprezentat la noi prin lucrarea „Peisaj din Mont Magni" aflată la Muzeul Zambaccian.

Uttar Pradesh, stat în nordul Indiei, situat la poalele munților Himalaia. Suprafața: 294 250 km². Populația: 73 746 400 loc. (1961). Centrul administrativ: *Lucknow*. Alte orașe: Agra, Aligarh, Varanasi, Allahabad, Kanpur. Cîmpia Gangelui, orizontală și monotonă, acoperă 4/5 din suprafața teritoriului; în rest se întind lanțurile munților Himalaia. Climă tropicală musonică. Teritoriul statului este străbătut de fluviul Gange cu afluenții săi, care provoacă deseori inundații catastrofale. Vegetație de savane, în munți păduri cu esențe prețioase. Mare parte din suprafața arabilă este irigată. Pe unele terenuri se obțin două recolte pe an (grîu și orz primăvara, orez, mei și porumb toamna). Principalele culturi sînt grîul, orezul, trestia de zahăr. Se mai cultivă bumbac, arahide, cartofi, mușțar și in. Se cresc cornute mari. Industria este reprezentată prin întreprinderi textile, de pielărie și de încălțăminte, alimentare (60% din producția de zahăr a Indiei), de hîrtie, de sticlă, constructoare de mașini. În statul Uttar Pradesh sînt dezvoltate meșteșugurile.

„Utunk", revistă săptămînală, literar-artistică, a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. Condusă inițial de Gaál Gábor, apare la Cluj în limba maghiară, de la 22 iunie 1946.

úvalas (GEOGR.), depresiuni alungite, puțin adînci, cu contururi sinuoase, formate prin unirea mai multor doline.

uvertúră (lat. pop. *opertura* „deschidere"), piesă muzicală care deschide o operă, un balet, un oratoriu, o suită instrumentală sau orchestrală etc. În sec. XVII—XVIII, **u.,** care se mai numea și „simfonie", a căpătat o mare importanță componistică. La sfîrșitul sec. al XVII-lea se cunoșteau două tipuri de **u.,** bazate pe alternarea diferită a trei mișcări: tipul italian, fixat de Scarlatti (repede-rar-repede), și tipul francez, datorat lui Lully (rar-repede-rar). Ilustrînd sonor semnificația dramatică a unor subiecte de operă sau de teatru, **u.** devine prin Beethoven o lucrare de importanță artistică

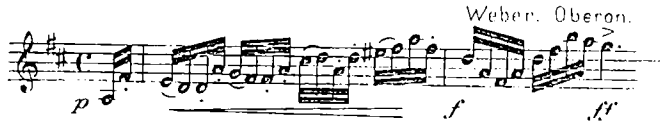

Uvertură

independentă de spectacolul scenic, o muzică programatică de concert.

„Uvrierul", gazetă muncitorească, apărută la București din iulie pînă în octombrie 1872, cînd și-a schimbat denumirea în „Lucrătorul român". A avut un rol important în pregătirea înființării Asociației generale a lucrătorilor din România.

uvulár (LINGV.; despre sunete), care se articulează prin vibrarea omușorului (ex. *r* pronunțat cu graseiere este o consoană **u.**).

uz (DR.), *drept de* ~, drept real principal în temeiul căruia o persoană poate folosi un lucru aparținînd altcia și trage numai acele foloase necesare satisfacerii trebuințelor sale și ale familiei sale.

uzanțe diplomatice (DR.), totalitatea practicilor folosite în cadrul relațiilor diplomatice dintre state, cu privire la agenții diplomatici străini și la raporturile dintre agenții diplomatici în general.

Uzbek, han al Hoardei de Aur (1312—1342), în timpul căruia statul tătar a atins apogeul puterii. A întreținut relații cu cnejii ruși, cu Imperiul bizantin și cu sultanul mameluc din Egipt. În 1335 a organizat o mare expediție de pradă în Țara Românească și a pus stăpînire pe cîteva ținuturi din sudul Moldovei.

Uzbekistan v. **Republica Sovietică Socialistă Uzbekă.**

uzi, denumire a unui popor de origine turcică, care, la sfîrșitul sec. al IX-lea, trecînd peste Munții Urali, a migrat spre apus, înfrîngîndu-i pe pecenegi. În sec. al XI-lea, **u.** au năvălit în Moldova și Dobrogea, de unde au făcut numeroase incursiuni de pradă în Peninsula Balcanică. Au fost înfrînți de o coaliție inițiată de Imperiul bizantin, la care au participat și pecenegii; la aceasta s-au adăugat și o molimă groaznică, frigul și lipsa de hrană.

Uzina „Autobuzul"-București, unitate constructoare de mașini. A luat ființă în anul 1953. Din 1957, produce autobuze și autoutilitare de diverse tipuri, precum și troleibuze.

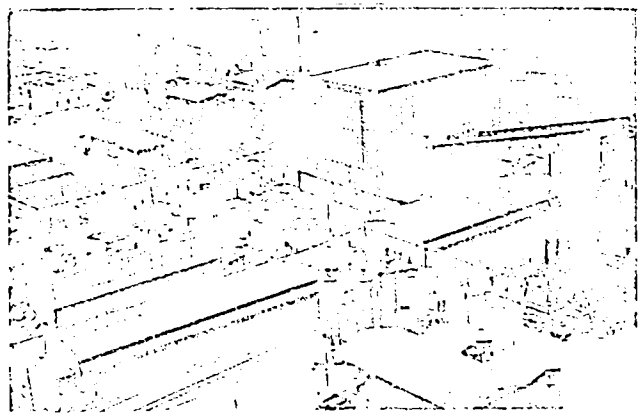

Uzina chimică Pitești

Uzina chimică Pitești, unitate industrială producătoare de negru de fum de înaltă abraziune. A intrat în funcțiune în 1966, avînd o capacitate de producție de peste 18 mii t/an negru de fum.

Uzina chimico-metalurgică Copșa-Mică, unitate industrială, înființată în 1939. În anii puterii populare, uzina a fost reconstruită, modernizată și extinsă. Extrage din concentrate miniere zinc și plumb și produce acid sulfuric.

Uzina chimico-metalurgică „1 Mai"-Firiza-Baia Mare, unitate industrială fundată în 1860. Modernizată și extinsă mult în ultimii ani, extrage plumb, cupru și metale prețioase din concentrate miniere și valorifică sulful din aceste concentrate, obținînd acid sulfuric.

Uzina chimico-metalurgică „NEFERAL"-București, unitate industrială, intrată în funcțiune în 1965. Produce cupru și aliajele sale (alaune, bronzuri), plumb și aliajele sale (compoziții pentru lagăre, aliaje de lipit, aliaje tipografice), aluminiu secundar etc., folosind ca materie primă deșeuri de metale și aliaje neferoase.

Uzina de alumină Oradea, unitate industrială, situată în localitatea Borș. A intrat în funcțiune în 1965, cu o capacitate de producție de circa 120 000 t/an de alumină, obținută din bauxită.

Uzina de aluminiu Slatina, unitate industrială, intrată în funcțiune în 1965, cu o capacitate de 50 000 t/an de aluminiu turnat. Obține din alumină calcinată aluminiu primar pe cale electrolitică în cuve cu anozi precopți și produce sîrmă de aluminiu, plăci, bare și blocuri de aluminiu, precum și diferite aliaje de aluminiu (ex. siluminiu).

Uzina de construcții de mașini Reșița, unitate industrială. Pînă în anul 1962 a făcut parte din Combinatul metalurgic Reșița. Produce generatoare electrice de mare putere, motoare diesel, turbine, poduri rulante, compresoare aer, boghiuri pentru locomotive diesel și electrice, utilaje speciale pentru industria chimică și siderurgică etc.

Uzina de mașini electrice București, unitate constructoare de mașini înființată în anul 1948. Produce motoare asincrone și pentru curent continuu, grupuri electrogene, utilaj și echipament electric auto, aparataj de pornire etc.

Uzina de piese auto Colibași-Pitești, unitate a industriei constructoare de mașini, înființată în 1952. Produce piese și subansambluri auto și de tractoare.

Uzina de pompe București, unitate constructoare de mașini. Începuturile ei datează din 1882. Produce o gamă mare de pompe rotative.

Uzina de prelucrare a maselor plastice București, unitate industrială, profilată din 1956 pentru prelucrarea mate-

rialelor plastice. Obține produse din policlorură de vinil (țevi, produse calandrate), din polietilenă (folii, pungi, saci, produse injectate etc.), din polistiren și relon (diverse produse injectate).

Uzina de prelucrare a maselor plastice Iași, unitate industrială, profilată pentru prelucrarea materialelor termoplastice. A intrat în funcțiune din 1963. Obține produse îndeosebi din policlorură de vinil (țevi, granule pentru izolații de conductoare electrice, covoare etc.), din polietilenă (recipienți, folii etc.) și din polistiren (plăci).

Uzina de strunguri Arad, unitate constructoare de mașini. A luat ființă în 1948 prin contopirea a șase întreprinderi. Ulterior a fost extinsă și modernizată. Produce strunguri universale, strunguri-revolver și strunguri automatizate cu înregistrare pe bandă magnetică. În 1965, peste 30% din producția uzinei a fost exportată.

Uzina de utilaj greu „Progresul"-Brăila, unitate constructoare de mașini. Începuturile ei datează din 1922, dar amploarea și nivelul ei actual s-au conturat cu precădere în anii puterii populare. Produce utilaje rutiere, chimice, petroliere, siderurgice, utilaje pentru industria materialelor de construcții, excavatoare, prese și ciocane metalice, osii pentru material rulant și alte produse.

Uzina de utilaj petrolier Tîrgoviște, unitate constructoare de mașini, creată după 1948. Produce instalații de intervenție și punere în funcțiune, armături de oțel, racorduri speciale, piese de schimb, automacarale, agregate de aspersiune, remorci etc.

Uzina de vagoane Arad, unitate a industriei constructoare de mașini. A luat ființă în anul 1892. Produce vagoane de călători și vagoane de marfă de diferite tipuri și piese de schimb pentru vagoane. În urma extinderii și a modernizării sale, în anii puterii populare, uzina a ajuns să producă, în 1965, în 15 zile mai mult decît în întregul an 1938.

Uzina „23 August"-București, unitate constructoare de mașini. A luat ființă în anul 1922. În anii puterii populare, uzina a fost modernizată și extinsă. Produce motoare diesel cu puteri între 120 și 700 CP, locomotive diesel-mecanice și diesel-hidraulice cu puteri pînă la 1 250 CP, utilaje pentru industria chimică, siderurgică și a materialelor de construcții, piese turnate din oțel, fontă, metale și aliaje neferoase, piese forjate din oțeluri înalt aliate, precum și alte produse.

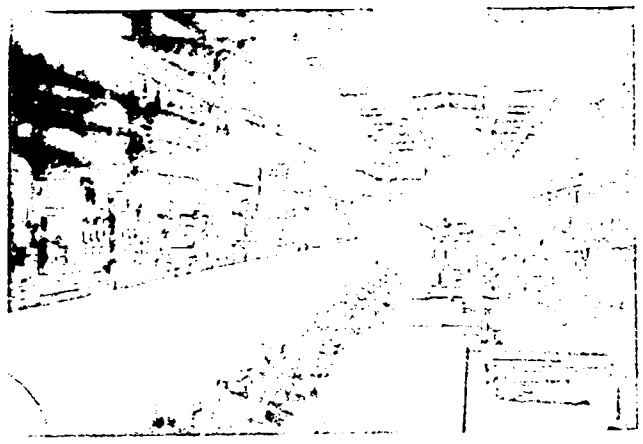

Uzina metalurgică Iași

Uzina „Emailul roșu"-Mediaș, unitate industrială. A luat ființă în 1921. Produce vase și diverse alte produse emailate, emailuri, jucării etc.

Uzina „Grivița Roșie"-București, unitate a industriei constructoare de mașini. Începuturile ei datează din 1903. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă și modernizată. Produce utilaje tehnologice pentru industria chimică și pentru prelucrarea petrolului, cazane de aburi industriale, vagoane-cisternă, piese de schimb pentru material rulant etc. și execută reparații de vagoane.

Uzina „Independența"-Sibiu, unitate constructoare de mașini, înființată în 1858. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă și modernizată. Produce mașini, utilaje și instalații pentru diverse ramuri ale economiei naționale.

Uzina „Înfrățirea"-Oradea, unitate constructoare de mașini, ale cărei începuturi datează din 1902. În urma extinderii și a modernizării sale, în ultimii ani s-a profilat pe producția de mașini-unelte (mașini de găurit, raboteze, freze universale pentru sculărie, ciocane pneumatice pentru forje).

Uzina mecanică Mușcel-Cîmpulung, unitate constructoare de mașini, înființată în 1944. Începînd din 1956, produce autoturisme pentru orice teren.

Uzina mecanică Timișoara, unitate constructoare de mașini. A luat ființă în 1960. Produce îndeosebi utilaje de ridicat și transportat (poduri rulante, macarale, motostivuitoare etc.), autospeciale (autodube izoterme etc.), subansamble pentru vagoane de marfă, precum și mașini pentru prelucrarea tablei, utilaje pentru industria alimentară etc.

Uzina mecanică Turnu-Severin, unitate a industriei navale și de vagoane, ale cărei începuturi datează din 1856. Cuprinde o secție constructoare de nave (motonave, cargouri, cabotiere etc.) și, începînd din 1960, o secție constructoare de vagoane de cale ferată pentru mărfuri.

Uzina metalurgică București, unitate industrială, intrată în funcțiune în 1966. Produce oțeluri electrice și înalt aliate, piese forjate din oțel și piese turnate din oțel.

Uzina metalurgică Iași, unitate industrială, intrată în funcțiune în 1963. Produce țevi sudate.

Uzina textilă Cisnădie, unitate a industriei textile. A luat ființă în 1958, prin comasarea a trei întreprinderi. Produce stofe, postavuri, pături, țesături cu destinație industrială, covoare etc.

Uzina textilă „30 Decembrie"-Arad, unitate industrială. A luat ființă în 1908. În anii puterii populare, uzina a fost sistematizată, extinsă și modernizată. Produce fire de bumbac și țesături.

Uzina „1 Mai"-Ploiești, unitate constructoare de mașini. A luat ființă în anul 1907. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă și modernizată, conturîndu-i-se profilul actual. Produce utilaj petrolier complex (instalații de foraj, agregate de cimentare, pompe de noroi, turbine de foraj, instalații de intervenție, sape cu role, carotiere mecanice etc.).

uzină a) Mare unitate industrială, organizată pe baza diviziunii muncii, în cadrul căreia, prin prelucrarea sau transformarea unor obiecte ale muncii, se produc în special utilaje, semifabricate, materii prime etc., destinate obținerii cu ajutorul lor a altor produse. Din punct de vedere economic-administrativ, în funcție de mărimea sa și de diverse condiții concrete, **u.** poate constitui o *întreprindere* sau poate face parte, împreună cu alte uzine și fabrici, dintr-o unitate mai mare. V. și f a b r i c ă. **b)** Instalație producătoare de energie, furnizoare de apă etc. În această accepție, termenul este sinonim cu acela de *centrală* (electrică, de aburi etc.). — (HIDROTEHN.) *U. hidroelectrică,* ansamblu de amenajări, construcții și instalații destinate transformării energiei potențiale și cinetice a apei în energie electrică. Principalele părți componente ale unei *u.h.* sînt: *uvrajele de reținere-aducere a apei,* care sînt compuse din baraj, priza de apă, conducte sau galerii, castelul de echilibru și conducta forțată; *centrala hidroelectrică*; *uvrajele de restituire a apei,* care sînt compuse din canale sau din galerii care conduc apa la ieșirea din centrală și din barajele necesare creării unor rezervoare de compensare în aval de centrală. V. și c e n t r a l ă h i d r o e l e c t r i c ă.

uzucapiúne (lat. *usu capere* „a intra în posesiune"; DR.), mod de dobîndire a drepturilor reale principale (ex. dreptul de proprietate, de superficie, de uzufruct, de servitute) printr-o posesiune prelungită un anumit timp. Se mai numește și *prescripție achizitivă.*

uzufrúct (lat. *usus* „folosire" și *fructus* „fruct, venit"; DR.), *drept de ~,* drept real principal în temeiul căruia o persoană (uzufructuarul) poate să folosească un lucru care aparține altei persoane (nudul proprietar) și să tragă foloasele, cu obligația însă de a conserva substanța lucrului respectiv și a-l restitui la încetarea acestui drept.

Uzum-Hasan („Hasan cel Lung") (sec. XV), suveran al unui puternic stat turcoman din răsăritul Asiei Mici. Pentru a lupta cu succes împotriva turcilor, a încercat să creeze o alianță europeană, la care a aderat și domnul Moldovei, Ștefan cel Mare. **U.-H.** a fost însă înfrînt de Mahomed al II-lea (1478).

uzúră (TEHN.), pierdere de material, prin rupere, smulgere, detașare, dizolvare etc. de pe suprafețele pieselor și organelor de mașini sau din elementele componente ale diferitelor construcții datorită unor acțiuni mecanice (frecare, eroziune, șocuri etc.), chimice (oxidare, coroziune etc.) sau combinate. Acțiunea particulelor dure de praf, de metal sau de alte materiale care pătrund între suprafețele de contact ale pieselor în mișcare provoacă așanumita *u. abrazivă,* iar uzura intensă într-o perioadă scurtă datorită unor condiții grele (neraționale, intensive) de exploatare (ex. viteze prea mari, suprasarcini, drumuri accidentate etc.) sau acțiunii distructive a unor factori naturali (ploaie, zăpadă, furtună etc.) se numește *u. prematură.* **U.** depinde, ca proces și ca mărime, de condițiile de fabricație (material, tratament etc.), de condițiile de exploatare, de întreținere și de păstrare a utilajelor și a construcțiilor. **U.** duce la pierderea treptată a proprietăților lor tehnice de exploatare și a valorii lor de întrebuințare. Cînd **u.** are loc din cauza folosirii productive a *fondurilor fixe,* ea este însoțită de transmiterea valorii lor asupra produsului nou creat. Pentru prevenirea **u.** sau pentru micșorarea ei, un rol important au executarea la timp a r e p a r a ț i i l o r, folosirea rațională și buna întreținere a fondurilor fixe, îmbunătățirea calității materialelor din care sînt construite, perfecționarea proceselor tehnologice etc. Se mai numește *uzură fizică.* — (EC.) *U. morală,* pierdere a valorii mașinilor, instalațiilor, clădirilor, uneltelor etc., ca urmare a creșterii productivității muncii sociale (care face ca aceste mijloace să se producă mai ieftin) sau ca urmare a apariției altor mașini, mai perfecționate din punct de vedere tehnic, cu calități de exploatare superioare celor existente.

uzurpáre (DR.), acțiune prin care o persoană își însușește sau își atribuie în mod fraudulos un drept, o calitate, un titlu, o însărcinare etc. pe care nu le are în realitate.

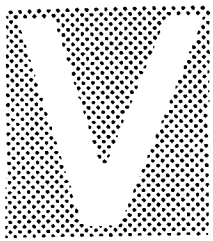

v *[ve]*, a douăzeci şi şasea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană fricativă, labiodentală, sonoră.

Vaasa, oraş în Finlanda, port la Golful Botnic. 44 400 loc. (1963). Industria lemnului, a hîrtiei, textilă, alimentară, reparaţii navale.

vaca-dómnului *(Pyrrhocoris apterus)*, insectă din ordinul hemipterelor, cu aripile superioare de culoare roşie cu două puncte negre ca ochii de păun, iar pieptul şi capătul abdomenului negru cu dungi roşii. Trăieşte în locuri însorite şi pe scoarţa arborilor şi se hrăneşte cu sucuri de animale moarte şi cu fructe căzute.

vaccín (lat. *vaccinus* „de vacă"; MICROBIOL., MED.), produs biologic preparat fie din germeni patogeni vii şi virulenţi ori vii şi atenuaţi sau omoriţi, fie din secreţii microbiene (toxine transformate în anatoxine). Inoculat sau administrat pe cale bucală unui organism uman sau animal în scop preventiv (vaccinoprofilaxie) sau terapeutic (vaccinoterapie), **v.** determină formarea de anticorpi specifici, capabili să imunizeze organismul împotriva germenului respectiv. **V.** pot fi simple şi complexe (ex. difterotetanopertusis). Primul **v.** (antivariolic) a fost descoperit şi aplicat de E. Jenner în 1796. După aceasta au fost descoperite şi introduse în practică o serie întreagă de **v.**, dintre care cele mai importante şi mai cunoscute sînt: **v.** antirabic, descoperit în 1885 de L. Pasteur, **v.** antidifteric, descoperit în 1890 de E. Roux şi A. Yersin, **v.** antitific-paratific, **v.** antituberculos (B.C.G.), **v.** antipoliomielitic etc. În România, iniţiatorul vaccinării jenneriene a fost dr. Constantin Caracaş (la sfîrşitul sec. al XVIII-lea), apoi au fost introduse şi celelalte vaccinări. În prezent, în ţara noastră sînt obligatorii următoarele vaccinări: antivariolică, antituberculoasă, antidifterică, antitifică, antipoliomielitică. Datorită **v.**, o serie de boli infecţioase, ca variola, poliomielita, febra tifoidă, au dispărut sau sînt pe cale de dispariţie.

vaccínă (lat. *vaccinus* „de vacă"; MED.), boală a bovinelor, provocată de un virus şi caracterizată prin prezenţa unor pustule, a căror serozitate, inoculată la om, îl protejează împotriva variolei. Pornind de la cercetarea acestei boli, Jenner a descoperit vaccinarea antivariolică.

Václav (Venceslav), numele mai multor principi şi regi ai Cehiei, Poloniei, Ungariei şi Germaniei, dintre care cel mai cunoscut este *V. al IV-lea*, rege al Cehiei (1378—1419) şi împărat al Sfîntului imperiu roman de naţiune germană (1378—1400). S-a aflat în conflict cu principii germani, care au reuşit, prin margraful Ruprecht de Pfalz, să-i uzurpe titlul de împărat (1400). A sprijinit o perioadă de timp mişcarea antigermană a cehilor şi pe Jan Hus.

vacuólă (lat. *vaccuus* „vid, gol") **1.** (HIST.) Cavitate situată în citoplasma celulelor, înconjurată de o membrană semipermeabilă plină cu o soluţie apoasă, numită s u c c e l u l a r. **2.** (BIOL.) **a)** *Vacuolă contractilă*, veziculă din protoplasma protozoarelor, în care se adună diferite substanţe de excreţie sau apă. Cînd este plină, *v.c.* se rupe, iar conţinutul ei se varsă în mediul extern. Se numeşte şi *vacuolă excretoare*. **b)** *Vacuolă digestivă*, veziculă temporară din protoplasma protozoarelor, în care se găseşte înglobată, împreună cu o mică cantitate de apă, o particulă alimentară. După digerare, *v.d.* dispare.

vácuum (FIZ.) v. **vid.**

vacuumáre (CONSTR.), procedeu folosit pentru îmbunătăţirea calităţii betonului şi care constă în extragerea apei în exces din masa unui beton proaspăt turnat (înainte de a face priza), aplicînd pe suprafaţa pieselor de beton panouri în interiorul cărora se face vid.

vacuummétru (FIZ.), instalaţie formată dintr-un manometru cu termocuplu sau de ionizare şi un dispozitiv auxiliar cuprinzînd schema electrică în care este montat manometrul şi instrumentul de măsură care indică presiunea gazului din recipientul vidat. Se utilizează pentru măsurarea vidului mediu, înaintat sau ultraînalt.

Vad, comună în raionul Sighet, reg. Maramureş. 2 710 loc. (1965). La **V.** a fost ridicată, în mijlocul sec. al XIV-lea, o mănăstire ortodoxă. După 1489, o dată cu trecerea cetăţii Ciceu, cu domeniul ei, în posesiunea lui Ştefan cel Mare, la **V.** a fost sediul unui episcopat or-

todox, cu ierarhii hirotonisiți la Suceava, care a avut un rol însemnat în viața religioasă și culturală a românilor din nord-estul Transilvaniei. În primii ani ai sec. al XVI-lea, la **V.** a fost ridicată, din porunca lui Ștefan cel Mare, o frumoasă biserică, prezentînd un plan specific moldovenesc.

vádră 1. Veche unitate de măsură a capacităților, egală cu 10 ocale, folosită pentru lichide. **2.** (În evul mediu în țările române) Dare în natură *(vadră domnească)* percepută de la producătorii de vinuri.

Vadu-Dobrii, sat în comuna Bunila, subordonată administrativ orașului regional Hunedoara, situată în estul Munților Poiana Ruscă. 600 loc. (1965). Exploatări de minereuri de fier.

Vaduz *[vadúl]*, capitala statului Liechtenstein, situată pe Rin, într-o bogată regiune viticolă. 3 700 loc. (1962). Centru turistic. Galerii de tablouri, muzeu istoric și de mărci poștale, castelul Liechtenstein.

vagabondáj (DR.), infracțiune care constă în fapta unei persoane fără locuință stabilă și fără mijloace de trai de a nu exercita în mod obișnuit o meserie sau profesiune ori de a nu presta nici o muncă pentru întreținerea sa, deși are capacitatea de a munci.

Vaghif, Molla-Panah (1717—1797), om de stat și unul dintre cei mai reprezentativi poeți azerbaidjani din sec. al XVIII-lea. Lirica lui **V.,** apropiată de creația folclorică, exprimă bucuria vieții, frumusețea naturii și a dragostei. **V.** a exercitat o mare înrîurire asupra dezvoltării ulterioare a poeziei azerbaidjane.

vagín (lat. *vagina* „teacă"; ANAT.), segment al aparatului genital feminin în formă de canal cilindroid, care face legătura dintre vulvă și uter. Situat în micul bazin, **v.** se află deasupra rectului și dedesubtul vezicii urinare și al uretrei. La virgine, **v.** este separat de vulvă prin himen.

vaginită (MED.), inflamație acută sau cronică a vaginului. În cea mai mare parte a cazurilor, se datorește infecției gonococice și se manifestă printr-o scurgere purulentă, la care, în formele acute, se adaugă dureri și arsuri locale. — (MED. VET.) *V. granuloasă*, boală contagioasă foarte răspîndită la vaci. Se manifestă prin erupții pe mucoasa vaginală; provoacă sterilitate trecătoare. Agentul patogen al *v.g.* nu este încă cunoscut.

vagón (TRANSP.), vehicul rutier care se deplasează pe șine metalice, folosit pentru transportul călătorilor sau al mărfurilor ori amenajat și echipat pentru diferite alte utilizări. Principalele părți constructive ale unui **v.** sînt: *suprastructura*, care poate fi o cutie (cu schelet metalic sau din lemn) amenajată în interior corespunzător utilizării **v.,** o platformă sau o cisternă; *șasiul*, pe care se reazemă suprastructura și care este prevăzut cu dispozitive de tracțiune și de tamponare; *echipamentul de rulare*, care este alcătuit din osii și din roți; *suspensia*, prin care se face legătura între osii și șasiu și care este formată din arcuri și din amortizoare. De asemenea, **v.** pot avea instalații de frînă (automată sau manuală), de iluminat, de încălzire, de ventilație etc. **V.** cu autopropulsie, echipate cu motoare electrice, se numesc *v.-motor*, iar cele echipate cu motoare cu ardere internă se numesc *automotoare*. După destinație, **v.** fără autopropulsie pot fi: *v. de călători*, *v. de marfă*, a căror capacitate de încărcare este de 10—60 de tone sarcină utilă, și *v. tehnice* (ex. *v.-atelier*, *v.-macara*, *v. pentru încălzirea trenurilor*, *v. dinamometrice* etc.).

vagonét (TRANSP.), vehicul care se deplasează pe o cale ferată îngustă, cu ecartament de 600—1 000 mm, în general fără autopropulsiune, și care este folosit la transportul materialelor în mine, în cariere, pe șantiere etc.

vagotomíe (MED.), intervenție chirurgicală care constă în secționarea unui nerv vag (pneumogastric). Se practica înainte în tratamentul ulcerului gastroduodenal.

vagotonie (FIZIOL.), stare de dezechilibru a funcțiunii sistemului nervos vegetativ, datorită exagerării activității parasimpaticului, al cărui nerv principal este reprezentat de vag. Se manifestă prin bradicardie, tendință la scăderea tensiunii arteriale, hipersalivație, hipersecreție și hiperaciditate gastrică, constipație spastică, transpirație a extremităților, dilatarea pupilelor etc. Sin. *parasimpaticotonie*.

Vah, rîu în Siberia de vest (1 124 km), afluent pe dreapta al fluviului Obi. Izvorăște din interfluviul Obi și Enisei. Navigabil în aval de localitatea Lariak.

Vah, afluent pe stînga al Dunării în R.S. Cehoslovacă (392 km). Izvorăște din munții Tatra. Hidrocentrale.

Vahtangov, Evgheni Bagrationovici (1883—1922), actor și regizor rus. Elev al lui K.S. Stanislavski, a inițiat o școală artistică proprie. Direcția regizorală a lui **V.,** caracterizată printr-o cunoaștere adîncă a posibilităților sugestive ale scenei și actorului, s-a cristalizat în primii ani ai Revoluției Socialiste din Octombrie. **V.** a conferit spectacolelor sale o forță de antrenare subliniat populară, subordonîndu-le semnificațiilor sociale și sensurilor desprinse din operele respective („Miracolul sfîntului Antoniu" de Maeterlinck, „Căsătoria" de Cehov, „Prințesa Turandot" de Carlo Gozzi). Întemeietor și conducător al teatrului moscovit ce-i poartă numele, **V.** a avut prin rezultatele școlii sale un rol important în nașterea teatrului sovietic.

Vaida-Voievod, Alexandru (1872—1950), om politic burghez, fruntaș al Partidului național român (P.N.R.) din Transilvania și apoi al Partidului național-țărănesc (P. N. Ț.). Intrat în viața politică în anii studenției, a devenit în 1896 membru în Comitetul de conducere al P.N.R., unde a reprezentat gruparea prohabsburgică, militînd pentru rezolvarea problemei naționale din Austro-Ungaria prin federalizarea monarhiei habsburgice, preconizată de anturajul arhiducelui Franz-Ferdinand. După unirea Transilvaniei cu România, **V.** a fost membru în Consiliul Dirigent din Transilvania și ministru fără portofoliu în guvern, iar

în 1919 prim-ministru al guvernului României. În cadrul P.N.Ţ. a fost unul dintre conducătorii aripii de dreapta. A sprijinit organizaţia fascistă Garda de fier. În 1935 s-a desprins din P.N.Ţ. şi a creat organizaţia profascistă „Frontul românesc". A fost în mai multe rînduri ministru. Ca prim-ministru în 1933, a dus o politică antidemocratică şi antimuncitorească şi a înăbuşit în sînge luptele muncitorilor ceferişti şi petrolişti din februarie 1933. Vaida-Voievod a sprijinit instaurarea dictaturii regale (în timpul căreia a fost ministru şi consilier de coroană) şi a dictaturii militare-fasciste.

Vaigaci, insulă sovietică în Oceanul Îngheţat, situată între arhipelagul Novaia Zemlea şi Peninsula Iugorski, în strîmtoarea Kara. Suprafaţa: 3 383 km². Nu are populaţie stabilă. Relief de dealuri domoale (cu altitudini medii de 150 m). Climă rece. Numeroase lacuri şi bălţi. Formaţii vegetale de tundră.

Vaihinger *[fáihingər]*, Hans (1852—1933), filozof idealist german, fondatorul revistei „Kant-Studien" (1897) şi al „Societăţii kantiene" (1904). Concepţia sa filozofică este o variantă a pragmatismului, numită ficţionalism, care îmbină kantianismul cu biologismul filozofiei vieţii. În lucrarea sa principală, „Die Philosophie des Als-Ob" (Filozofia lui ca şi cum, 1911), **V.** interpretează gîndirea ca simplă adaptare la mediu, realizată prin apelul la „ficţiuni" (noţiuni, legi, valori, convenţii sociale), care nu reflectă realitatea, ci sînt doar utile.

Vailland *[vaiă]*, Roger (1907—1965), romancier, eseist şi dramaturg francez. A luat parte la Rezistenţă. Romanele sale, care continuă tradiţia literară a lui Pierre Choderlos de Laclos şi Stendhal, evocă episoade din lupta proletariatului francez împotriva capitaliştilor, din Rezistenţă ş.a. („Joc caraghios", 1945; „Beau Masque", 1954, trad. rom.; „Legea", 1957).

Vaillant *[vaiă]*, Jean A. (? —1871), intelectual francez progresist. A fost profesor la Bucureşti în perioada 1829—1840, contribuind la răspîndirea culturii franceze în Ţara Românească. Expulzat pentru participarea la mişcarea revoluţionară din 1840, **V.** a făcut propagandă în Franţa în favoarea cauzei româneşti, mai ales în anii luptei pentru unirea Principatelor. Op. pr.: „La Roumanie" (3 vol., 1844).

Vaillant-Couturier *[vaiă cutürié]*, Paul (1892—1937), scriitor, publicist şi militant al mişcării muncitoreşti franceze. A fost unul dintre creatorii P.C. Francez (1920), membru al C.C. al P.C. Francez din 1921; redactor-şef (1926—1937) al ziarului „l'Humanité". A participat la războiul naţional-revoluţionar al poporului spaniol. A scris poezii mobilizatoare, articole, povestiri, eseuri şi reportaje despre U.R.S.S. şi China. Op. pr.: „Copilăria" (postum, 1938), culegerea de articole „Vom face să răsară soarele" (postum, 1947).

vaişeşika (în sanscrită *vişeşa* „particularitate"), şcoală tradiţională „ortodoxă" a filozofiei indiene, întemeiată în sec. al V-lea î.e.n. de înţeleptul Kanada (Uluka). Doctrina sa despre existenţă, şi mai ales gnoseologia sa, este înrudită cu aceea a şcolii nyaya. Categoria fundamentală a doctrinei **v.**, substanţa, este concepută în spiritul materialismului naiv. Substanţele materiale (pămîntul, apa, focul şi aerul) se compun din atomi eterni *(anu)* şi sînt cuprinse în eter, timp şi spaţiu; lor li se adaugă două substanţe spirituale: sufletul şi raţiunea. Combinarea atomilor determină varietatea calitativă a lumii şi succesiunea periodică a ciclurilor universului.

Vajda *[vóido]*, János (1827—1897), scriitor şi publicist ungur. **V.** a scris, între anii 1846 şi 1849, poezii revoluţionare. După 1860, atît în publicistică, cît şi în poezie a promovat idealurile burgheziei progresiste şi a combătut literatura oficială a vremii. Poezia sa de dragoste, prin sinceritatea sentimentelor exprimate, marchează o perioadă nouă în lirica erotică ungară (volumele „Blestemul dragostei", „Amintirea Ginei").

val (GEOGR.), undă formată în bazinele oceanice sau lacustre prin mişcarea oscilatorie a maselor de apă datorită vîntului *(valuri eoliene)* sau, mai rar, cutremurelor *(v. seismice)*. **V.** eoliene afectează numai pătura superficială (maximum 50 m) a apei, cele mai mari ajungînd la 13—18 m înălţime şi la o lungime (distanţa dintre două creste de valuri alăturate) de 400 m. — *V. seismic* (GEOL.), val care se formează pe suprafaţa oceanelor şi a mărilor ca rezultat al unei schimbări bruşte în relieful fundului oceanic sub acţiunea unui cutremur de pămînt. *V.s.* se propagă cu o viteză de 600—800 km pe oră. În largul mării au o înălţime care nu depăşeşte 1 m; ajungînd în apropierea ţărmului, ele determină întîi o retragere a apelor, apoi o înaintare a acestora sub forma unor valuri cu înălţimi pînă la 40 m (ex. cutremurele care au avut loc în Chile în 1960 au provocat *v.s.* cu înălţimi de 5—10 m, lovind toate ţărmurile Oceanului Pacific şi provocînd mari distrugeri).

valáhă, *faza* ~ (GEOL.), ultima fază de mişcări orogenice a ciclului orogenic alpin, care s-a manifestat în lungul lanţului alpino-carpato-himalaian la sfîrşitul pliocenului, avînd o intensitate deosebită pe teritoriul Republicii Socialiste România. În regiunea colinelor subcarpatice, ca efect al *f.v.* s-au format multe dintre cutele în care sînt localizate zăcămintele de petrol din această regiune (ex. la Moreni, Băicoi, Boldeşti, Ceptura, Berca din reg. Ploieşti etc.).

Valahia, denumire dată de către străini Ţării Româneşti şi uneori şi Moldovei. Cuvîntul îşi are originea în numele sub care erau cunoscuţi românii în evul mediu *(valahi, vlahi)*.

valanginián (STRAT.), primul etaj al cretacicului, caracterizat prin faună de amoniţi, lamelibranhiate etc. În partea sa inferioară s-a separat subetajul berriasian. În Republica Socialistă România, depozite **v.** se găsesc în Dobrogea (la Cernavodă), în Carpaţii Orientali (peste zona cristalino-mezozoică şi în zona flişului), în Banat

(în zona Reşiţa-Moldova Nouă, Svinecea-Sviniţa etc.), în Munţii Mureşului, Codru-Moma, Bihor, Pădurea Craiului etc.

Valaoritis, Aristoteles (1824—1879), poet neogrec, luptător activ pentru independenţa şi unitatea patriei sale. A debutat sub influenţa romantismului francez, îndeosebi a lui V. Hugo, cu poezii inspirate de patriotism şi care reiau simplitatea şi metrica poeziei populare („Comemorări", 1857). Continuator al tradiţiei lui D. Solomos, **V.** a opus rigorilor purismului limba vie e poporului. Poemele sale („Doamna Frossini", 1859; „Athanasis Diakos", 1867) valorifică o fantezie exuberantă.

Valdai, podiş în Uniunea Sovietică, situat în nord-vestul Cîmpiei Ruse, format din morenele terminale ale ultimei glaciaţii continentale, aşezate peste un fundament de roci paleozoice superioare. Altitudinea maximă: 321 m (vîrful Kamennik). Formează cumpăna de ape între Volga, Dvina de Vest şi afluenţii lacului Ilmen. Are numeroase lacuri situate între colinele morenice. Păduri de conifere întrerupte de suprafeţe cultivate.

Valdemar, numele mai multor regi ai Danemarcii, dintre care mai cunoscut a fost *V. al IV-lea,* Atterdag (1340—1375). În urma înfrîngerii suferite din partea Hansei germane, a încheiat cu aceasta pacea de la Stralsund (1370), prin care îi acorda largi privilegii comerciale.

valdénsi, adepţi ai unei „erezii" care a reprezentat reacţia păstorilor alpini împotriva feudalismului şi papalităţii. **V.** propovăduiau concepţii ascetice severe, asemănătoare cu cele ale cataro r ilor şi albigenzilor. Întemeietorul sectei **v.** a fost negustorul lionez Petrus Valdesius, care a creat în 1176 o comunitate a „desăvîrşiţilor". **V.** au fost crîncen prigoniţi de inchiziţie. Secta s-a răspîndit din Italia în Franţa, Germania şi Cehia, unde, în sec. al XVI-lea, a acţionat de partea Reformei. Mici comunităţi de **v.** există azi în Italia, Franţa, Elveţia, S.U.A., Canada, Argentina, Uruguay.

Valdés Leal, Juan de (1622—1690), pictor spaniol. Contemporan al lui Murillo, dar, temperament opus acestuia, a căutat cu perseverenţă efectul dramatic. Temele sale sumbre, tratate într-o factură naturalistă, în tonuri verzui sau violete, reflectă preocuparea barocă, obsedată de a reprezenta nimicnicia vieţii („Moartea înconjurată de emblemele vanităţii omeneşti", „Două cadavre"). Desenul său, insistent halucinant, prefigurează unele tendinţe ale suprarealiştilor. **V.** a lăsat un număr considerabil de lucrări. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Ioan Botezătorul".

Valdivia, oraş în Chile, situat la confluenţa rîurilor Valdivia (sau Rio Calle-Calle) şi Rio Cruces. 70 770 loc. (1963). Port fluvial prin care se exportă produse agricole şi material lemnos. Construcţii navale, întreprinderi chimice, de prelucrare a lemnului, de hîrtie, alimentare (morărit, zahăr, conserve din carne).

vále (GEOGR.), formă negativă de relief, îngustă şi alungită, cu înclinare în general slabă, dar continuă, creată prin acţiunea unei ape curgătoare. Cuprinde albia minoră, albia majoră (lunca) şi versanţii (pe dreapta şi pe stînga rîului, prezentînd adesea cîteva terase). În cursul superior, în regiunile muntoase, văile sînt de obicei foarte înguste, cu profil transversal asemănător cu forma literei V; văile care au fost modelate de limbile gheţarilor montani au însă un profil transversal de forma literei U. În cursul mijlociu şi inferior de obicei văile se lărgesc tot mai mult. **V.** pot fi *longitudinale* (mai mult sau mai puţin paralele cu direcţia formei de relief) sau *transversale* (chei, defilee etc.), *consecvente* (a căror direcţie corespunde cu direcţia de înclinare a stratelor), *subsecvente* (transversale faţă de direcţia stratelor) sau *obsecvente* (cu înclinarea contrară înclinării stratelor). — *V. antecedentă,* vale transversală formată într-o regiune afectată de mişcări de ridicare a scoarţei de către un curs de apă preexistent, care se adînceşte pe măsură ce terenul se ridică, păstrîndu-şi astfel direcţia iniţială. — *V. epigenetică,* vale formată de un curs de apă care s-a adîncit la început în roci uşor erodabile ce acopereau un strat de roci mai dure; ajungînd la acestea, rîul a continuat să se adîncească, păstrîndu-şi direcţia iniţială.

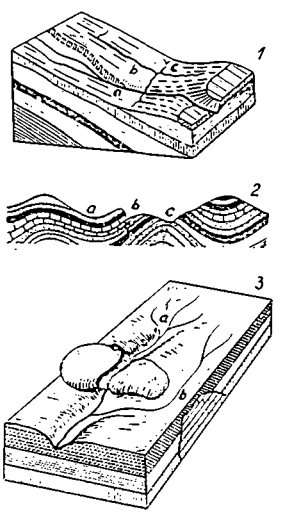

Tipuri de văi în funcţie de structura geologică

1. *a* vale consecventă; *b* — vale subsecventă; *c* — vale anticlinală. 2. *a* — vale sinclinală; *b* — vale de flanc; *c* — vale anticlinală. 3. *a* — vale epigenetică; *b* — vale normală

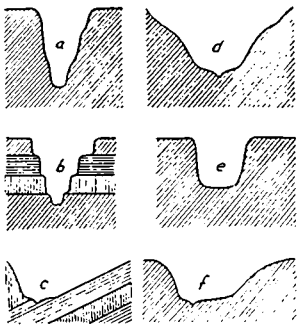

Aspecte de văi în profil transversal

a — vale în chei; *b* — vale în canion; *c* — vale asimetrică; *d* — vale simetrică; *e* — vale glaciară; *f* — vale monoclinală

Valea Caselor, sat în comuna Valea Mare, raionul Găieşti, reg. Argeş, situată pe Platforma Cîndeştilor. Centru de exploatare a petrolului.

Valea Călugărească, comună în raionul Ploiești, reg. Ploiești, situată pe valea Teleajenului. 7 140 loc. (1965). Industrie chimică; aici se găsește *Uzina chimică „Valea Călugărească"*, profilată pentru producerea de acid sulfuric, sulfați, sulfiți, fosfați etc. Începuturile acestei uzine datează din 1902. Renumit centru viticol, cu un complex modern de vinificație.

Valea lui Mihai, comună în raionul Marghita, reg. Crișana. 9 790 loc. (1965). Industrie alimentară (uleiuri vegetale), de prelucrare a lemnului (mobilă), a materialelor de construcție (cărămidă).

Valea Roșie, sat în comuna Mitreni, raionul Oltenița, reg. București, situat pe valea Argeșului. Industrie alimentară (fabrică de conserve din fructe).

Valencia *[valénθia]*, oraș în estul Spaniei, situat la vărsarea râului Turia în Marea Mediterană. Important port maritim. 503 400 loc. (1963). Industrie alimentară (conserve de fructe și legume, sucuri etc.), constructoare de mașini, textilă, chimică. Universitate (fundată în sec. al XVI-lea), muzeu de artă, monumente arhitectonice arabe și spaniole din evul mediu.

Valencia. Catedrala

valenciennius (PALEONT.), gen fosil de gasteropode, caracterizat printr-o cochilie care avea ultimul tur de spiră larg și cu vîrful răsucit, puțin recurbat. A trăit în pliocen (ex. v. din ponțianul din Subcarpați).

Valens, Flavius, împărat roman (364—378), asociat la domnie de fratele său *Valentinian*, care i-a încredințat apărarea provinciilor răsăritene ale Imperiului roman. În anii 367—369 a purtat, la Dunărea de jos, lupte împotriva vizigoților. A fost înfrînt și ucis de către vizigoți în bătălia de la Adrianopol.

Valentineanu, Valeriu (n. 1891), actor român, artist emerit. Între anii 1921 și 1923, V. și-a completat studiile de artă dramatică la Paris cu Charles Dullin la „Théâtre de l'Atelier", pe a cărui scenă a și jucat. Reîntors la Teatrul național din București, a interpretat, cu lirism și rafinament, cultivînd sugestia poetică, roluri în piese de Shakespeare, Ibsen, Pirandello și Cehov.

valență (lat. *valere* „a putea"; CHIMIE), mărime care definește capacitatea de combinare a elementelor și radicalilor, reprezentînd numărul atomilor de hidrogen (sau echivalenți ai hidrogenului) cu care se poate combina atomul elementului sau radicalul respectiv. Elementele pot fi monovalente, bivalente etc., după cum se combină sau pot înlocui unu, doi etc. echivalenți de hidrogen. Ținîndu-se seama și de natura legăturilor chimice dintre atomi în combinațiile lor, electrovalența unui element este apreciată prin numărul de electroni pe care îi cedează sau îi primește atomul sau radicalul pînă își constituie o configurație electronică stabilă, iar covalența prin numărul de electroni necuplați de pe ultimul nivel, pe care atomul îi pune în comun cu altul sau alți atomi pînă la asigurarea configurației electronice stabile (uneori acest număr este superior celui din starea fundamentală a atomului, datorită promovării de electroni între subnivele). Un caz particular este acela al legăturii de donație semipolară, în care un atom pune în comun cu altul o pereche din electronii săi de v. Similar se definește v. *secundară*, în cazul unui ion metalic ce se leagă de moleculele sau de ionii coordinați într-un complex, și v. *metalică*, care intervine în combinațiile intermetalice. V. și legătură chimică.

Valera y Alcalá Galiano, Juan (1824—1905), prozator, critic și poet spaniol. Om politic de orientare conservatoare. În literatură s-a dovedit ostil inovațiilor. Trăind într-o epocă de trecere de la romantismul tîrziu la naturalism, a fost influențat mai mult de romantism și a eliminat din scrierile sale implicațiile istorice-sociale. Dintre scrierile sale se remarcă romanele: „Pepita Jiménez" (1874), „Doña Luz" (1879), „Juanita cea lungă" (1895) ș.a., toate avînd drept cadru Andaluzia. Susținute de o gîndire ușor sceptică și dezbătînd cu subtilitate probleme morale, ele se remarcă prin simplitatea intrigii, finețea analizei psihologice, eleganța stilului.

Valerian (Publius Licinius Valerianus), împărat roman (253—260), proclamat de legiunile de la Rin. Și-a asociat la domnie pe fiul său, *Gallienus*, căruia i-a încredințat apărarea provinciilor romane din Apusul imperiului. A purtat lupte grele la toate granițele imperiului: pe Rin cu alamanii și francii, la Dunăre cu marcomanii, goții, carpii și sarmații, iar în Asia împotriva parților; făcut prizonier de regele Sapor I, a murit în captivitate.

valerianacée (BOT.), familie de plante erbacee, anuale sau perene, din clasa dicotiledonatelor, cu frunze opuse, întregi sau divizate, cu flori bisexuate sau unisexuate și cu fructul o nucă cu un mot de peri. Sînt

răspîndite pe întreg globul, iar în țara noastră se întîlnesc două genuri: *Valeriana* și *Valerianella*.

valeriánă 1. (BOT.) V. *odolean*. **2.** (FARM.) Substanță medicamentoasă extrasă din rizomul odoleanului. Conține o serie de principii active, dintre care cel mai important este acidul izovalerianic, combinat cu borneolul. **V.** se utilizează sub formă de pulbere, infuzie, extract, tinctură alcoolică și eterată. Are acțiune sedativă și spasmolitică.

Valerius Flaccus, Caius (c. 45—c. 90), poet epic roman. Este autorul epopeii neterminate „Argonautica", imitată după Apollonios din Rodos. Lucrarea depășește modelul prin profunda caracterizare psihologică a personajului Medeii. Stilul obscur scade valoarea operei.

Valéry *[valeri]*, Paul (1871—1945), poet și eseist francez. A debutat sub influența lui Poe și Mallarmé în revistele simboliste ale epocii (1891). Timp de douăzeci de ani, **V.** se dedică mai ales studiului metodelor cunoașterii și creației artistice (eseul „Introducere la metoda lui Leonardo da Vinci", 1894, care postulează, în spiritul unui idealism intelectualist, primatul lucidității și al exactității matematice în procesul creației). El revine la poezie cu „Tînăra Parcă" (1917), urmată de „Aurora", „Narcis", „Pitia", „Cimitirul marin" ș.a., cuprinse în volumul „Farmece" (1922). Versurile sale, de o factură muzicală tinzînd spre „poezia pură" și al căror farmec incantatoriu rezidă în sugerarea subtilă a analogiilor și a corespondențelor din domeniul spiritului, apropiindu-se de o formă cerebrală, ermetică, solicită o atentă colaborare a cititorului. Ele încearcă, prin rigoarea expresiei și a prozodiei, o „încorporare a simbolismului în clasicism". Scrierile sale în proză (ciclul „Teste" și cele cinci volume de „Varietăți") reflectă drama inteligenței neliniștite, suprasolicitate de problemele culturii și civilizației moderne, căutătoare, înclinate spre scepticism, într-un stil dens și de o susținută rigoare, care face din **V.** un clasic al prozei eseistice franceze. **V.** a susținut, într-o perioadă de iraționalism exaltat, principiul clasic al ordinii și rațiunii, atribuit însă de el, printr-o metaforă, „spiritului mediteranean" și căruia nu i-a fost întotdeauna fidel. În afara unor caiete de note, **V.** a mai scris cîteva dialoguri de formă platoniciană, ca: „Eupalinos" (1923), „Sufletul și dansul" (1921), „Ideea fixă" (1932), „Faust al meu" (1941). A fost membru al Academiei franceze.

válex (IND. PIEL.), extract uscat de valonee, ușor solubil în apă și cu un conținut de 64—75% substanțe tanante.

validare a alegerilor (DR.), recunoaștere a rezultatului alegerilor. În Republica Socialistă România, validarea se face prin hotărîre adoptată de Marea Adunare Națională în cursul primei sesiuni a fiecărei legislaturi, pe baza raportului întocmit de *comisia de validare*, dacă în urma verificărilor făcute aceasta constată că alegerea a avut loc cu respectarea tuturor cerințelor legii.

validitáte (lat. *validus* „bun, corespunzător") **1.** (LOG.) **a)** (În logica clasică) Caracter al formațiilor logice de a întruchipa deplin, sub aspectul formei lor, cerințele principiilor (legilor) generale ale gîndirii (ex. **v.** modurilor silogistice). **b)** (În logica simbolică) Însușire a unor expresii de a fi într-u totul compatibile cu regulile pe baza cărora s-a construit sistemul formalizat din care ele fac parte. Expresiile valide, numite și t a u t o l o g i i, se bucură de această proprietate în mod necesar numai ca axiome sau teoreme ale unui anumit sistem formalizat (axiomatic). Alături de expresiile valide există expresii nonvalide, respinse din cadrul unui sistem axiomatic; acestea sînt fie *inconsistente*, adică au, prin forma lor, valoarea de adevăr „fals", fie *consistente*, adică au valoarea de adevăr „adevăr" cel puțin într-o anumită interpretare a variabilelor lor. **2.** (DR.) Calitate a unui act juridic de a întruni toate condițiile cerute de lege spre a putea produce efecte. Se opune n u l i t ă ț i i.

valínă (BIOCHIM.), $C_5H_{11}O_2N$. Acid α-aminoizovalerianic, care se prepară din proteine. Face parte dintre aminoacizii indispensabili vieții.

Valkirii (în mitologia scandinavă), mesagerele zeului O d i n, care apar călare în timpul bătăliilor, aducînd luptătorilor victoria sau moartea și conducînd în W a l h a l l a pe cei căzuți. Ele serveau pe zei la ospețe.

Valla, Lorenzo (1405—1457), umanist italian. A fost secretar papal și profesor de retorică la Roma. Valla a supus criticii filologice textul oficial latin al Bibliei, *Vulgata*; a demonstrat caracterul apocrif al documentului numit „Darul lui Constantin", pe care se întemeia puterea lumească a papalității. În „Despre eleganța limbii latine", **V.** a căutat să definească normele latinei clasice, combătînd latina „barbară" a textelor medievale, iar în „Despre voluptate și despre adevăratul bine" a întreprins o critică a moralei stoice și creștine de pe poziții epicuriene.

Valladolid *[val'adolid]*, oraș în Spania, în regiunea Castilia Veche. 159 100 loc. (1963). Industrie constructoare de mașini, a aluminiului, textilă. Centru comercial însemnat mai ales pentru cereale. Nod feroviar. Are monumente arhitectonice din sec. XIV—XVII, o universitate (fundată în 1346) și monumentul lui Cristofor Columb, care a murit în acest oraș.

Valle-Inclán *[văl'e]*, Ramón María del (1869—1936), poet, prozator și dramaturg spaniol, reprezentant al modernismului, influențat de Ruben Darío. În scrierile sale în proză („Amorurile marchizului de Bradomín", 1902—1905, compusă din patru „Sonate"; romanele „Tiranul Banderas", 1926; ciclul „Turul iberic", 1927—1928) sînt evocate cu mare forță sugestivă, dar într-un limbaj căutat, livresc, peisajele, oamenii și tradițiile populare ale Galiciei. În dramaturgie s-a afirmat cu trilogia „Comedii barbare" (1907—1922), evocare a unor instincte barbare

într-un limbaj suculent, colorat şi bogat în arhaisme. A scris şi versuri. **V.-I.** a manifestat un pronunţat gust pentru fantastic şi burlesc mai ales în „esperpentos", nume dat de el farselor groteşti.

Vallejo *[val'ého]*, César (1892—1938), poet şi prozator peruvian. Poezia lui, sobră şi de un vibrant dramatism, exprimă o gîndire profund umanistă, într-o formă artistică rafinată prin asimilarea experienţelor poeziei moderne europene. Protestul său împotriva oricărei nedreptăţi şi înrobiri materiale şi spirituale s-a concretizat în poziţia sa politică anticonformistă, iar pe plan estetic prin respingerea liricii convenţionale. Op. pr.: „Heralzii negri" (1918), „Trilce" (1922), „Poeme umane. 1923—1938" (1939), „Spanie, ia de la mine paharul acesta" (1940).

Vallès *[valés]*, Jules (1832—1885), scriitor francez, reprezentant de frunte al Comunei din Paris. După înfrîngerea acesteia, **V.** a fost silit să se exileze timp de 12 ani la Londra. Este autorul culegerii de articole „Refractarii" (1865), în care descrie viaţa de mizerie a intelectualilor vremii, şi al trilogiei autobiografice „Jacques Vingtras" („Copilul", 1879, trad. rom; „Tînărul bacalaureat", 1881, trad. rom; „Răzvrătitul", 1886, trad. rom.), în care demască cu ironie amară modul de viaţă şi educaţia burgheză, stigmatizînd totodată reacţiunea versailleză. Proza sa, prin calităţile lirice şi de acută observaţie socială, face trecerea de la romantism la naturalismul analitic al lui Zola.

Valletta *(La ~)*, capitala statului Malta, situată pe un promontoriu stîncos în nord-estul insulei. 18 120 loc. (1963). Şantier naval, întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare. Numeroase monumente din timpul cavalerilor ioaniţi (o catedrală din sec. al XVI-lea etc.), muzeu arheologic.

Valmy, localitate în Franţa (departamentul Marna) unde, în septembrie 1792, armata revoluţionară franceză a reuşit să oprească înaintarea trupelor prusaco-austriece. Goethe, care a asistat la lupta de la **V.,** a spus că „de aici şi de astăzi începe o epocă nouă în istoria lumii".

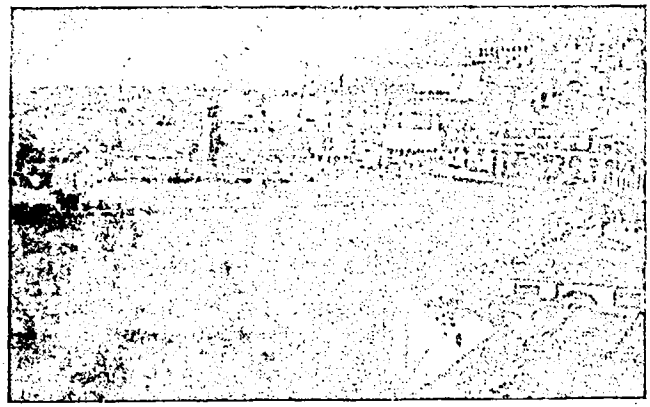

La Valletta. Portul

valoare[1] (FILOZ.), însuşire a unor lucruri, fapte sau idei, dobîndită în cursul vieţii sociale, de a corespunde necesităţilor sociale şi idealurilor generate de acestea. Se atribuie denumirea de *valori* şi acestor lucruri, idei sau acţiuni înseşi. **V.** reprezintă întruparea unor scopuri, dorinţe, intenţii etc., adică obiectivarea esenţei umane în produse ale activităţii creatoare. Cercetarea valorilor ca ramură de sine stătătoare a filozofiei s-a conturat la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, cînd s-a constituit *axiologia* ca disciplină care studiază geneza, esenţa, transformarea şi funcţionarea valorilor în general. Cunoscînd o mare varietate de orientări, filozofia idealistă modernă (H. Rickert, W. Windelband, M. Scheler, N. Hartmann ş.a.), deşi a analizat fructuos unele aspecte particulare ale axiologiei, n-a reuşit să dea o explicare şi rezolvare ştiinţifică problemelor izvorului şi esenţei **v.** Ea susţine fie că **v.** ar fi o calitate intrinsecă a lucrurilor, un ansamblu de însuşiri naturale ale obiectelor, fie că ar fi o realitate pur psihică, subiectivă, al cărei fundament s-ar afla în lumea sentimentelor şi a dorinţelor, fie că ar fi produsul unui factor spiritual transcendent, valorile existînd „în sine", ca entităţi ale unei lumi aparte, supraistorice. Potrivit concepţiei marxiste, **v.** nu rezidă nici în subiectivitatea pură, independentă de realitatea obiectivă naturală sau socială, nici în însuşirile naturale înseşi, independente de un subiect valorizator, individual sau social. Ea implică un raport necesar între subiectul care recunoaşte valoarea şi obiectul valorizat. Acest raport are un caracter social, întrucît actul valorizator acordă preţuire acelor obiecte, activităţi sau creaţii care, prin structura lor obiectivă, se dovedesc apte să satisfacă trebuinţele, necesităţile şi aspiraţiile umane, iar aceste trebuinţe, necesităţi, aspiraţii sînt istoriceşte şi social-mente condiţionate. Axiologia marxistă deosebeşte actul de *valorizare*, care are loc la nivelul conştiinţei sociale, de cel de *preferinţă*, care are loc la nivelul conştiinţei individuale. Analizînd raportul dialectic dintre sistemul de valori determinat şi recunoscut istoriceşte şi socialmente, pe de o parte, şi modul de apreciere şi selectare a **v.** de către personalitatea umană, pe de altă parte, axiologia marxistă consideră că aprecierea personală a **v.** are loc pe baza unor criterii socialmente constituite. Fiecare epocă şi clasă socială admite un anumit sistem de valori: schimbările istorice şi sociale modifică atît criteriile de valorizare, cît şi pe cele de distingere a valorilor de nonvalori şi de înlănţuire şi ierarhizare a valorilor. Contestarea tabelelor de valori recunoscute la un

moment dat şi susţinerea unora noi, corespunzătoare noilor necesităţi materiale şi spirituale, a reprezentat o parte integrantă a prefacerilor sociale care au marcat istoria omenirii. Comunismul, ca umanism consecvent, promovează un nou sistem de valori, corespunzător idealului înfloririi depline şi multilaterale a personalităţii umane, condiţionată de desfiinţarea oricărui fel de exploatare şi asuprire, de progresul neîngrădit al întregii societăţi.

valoáre[2] **1.** (FIZ.) Număr asociat unei mărimi fizice după un anumit procedeu de măsurare sau de reperare (ex. **v.** acceleraţiei gravitaţiei, exprimată în m/s^2, este 9,80665). — *V. instantanee*, valoare pe care o are la un moment dat o anumită mărime fizică variabilă în timp. — *V. medie*, valoare egală cu media aritmetică a tuturor valorilor pe care le ia o mărime variabilă într-un anumit interval de timp. — *V. efectivă*, valoare egală cu rădăcina pătrată din media aritmetică a pătratelor valorilor instantanee luate de o mărime periodică într-un interval de timp egal cu o perioadă. **2.** (MAT., FIZ.) **a)** *Valoarea variabilei independente a unei funcţii*, element al domeniului de definiţie al unei funcţii. **b)** *Valoarea funcţiei f într-un punct x*, elementul (notat $f(x)$), care corespunde prin aplicaţia f elementului x. **c)** *Valoarea unei funcţii numerice f într-un punct x*, numărul (notat $f(x)$) care corespunde prin aplicaţia f numărului x. **d)** *Valoarea numerică a unei expresii algebrice*, numărul care se obţine înlocuind în expresia considerată literele cu numere date şi efectuînd operaţiile indicate în expresie, atunci cînd aceasta este posibil. **e)** *Valoarea numerică a unei mărimi scalare*, număr care exprimă măsura mărimii considerate, obţinută cu ajutorul unităţii de măsură alese. **f)** *Valoarea absolută a unui număr real* v. *modul*. **g)** *Valoare proprie a unei transformări liniare* T, un scalar λ pentru care ecuaţia $Tx = \lambda x$ admite soluţii x diferite de elementul nul (ex. $\lambda = 1$ pentru ecuaţia $x'' + \lambda x = 0$ şi condiţiile $x(0) = x(\pi) = 0$, căreia îi corespunde funcţia proprie $x(t) = \sin t$). **3.** (LOG.) *Valoare de adevăr*, concept fundamental al logicii simbolice (matematice), care reprezintă argumentul logic pentru variabilele ce compun funcţiile de adevăr şi determină totodată soluţia acestor funcţii. După numărul *v. de a.* luate în consideraţie în calculul logic, distingem: a) *logica bivalentă*, care utilizează numai *v. de a.* „adevăr" şi *v. de a.* „fals", şi b) *logica polivalentă*, care întrebuinţează ca *v. de a.* şi „probabilul", precum şi diferitele sale grade. **4.** (MUZ.) Durată, absolută sau relativă, a unei note ori a unei pauze; una dintre însuşirile sunetului muzical cu ajutorul căreia se poate determina împărţirea unei măsuri. Cea mai lungă **v.** este nota întreagă, care se divide în 2 doimi, 4 pătrimi, 8 optimi etc. **5.** (MED.) *Valoare nutritivă*, însuşire a unui aliment sau a unei raţii alimentare de a acoperi nevoile energetice şi de substanţe plastice ale organismului. *V.n.* depinde de cantitatea şi de calitatea substanţelor nutritive: proteine, lipide, glucide, elemente minerale şi vitamine din produsul alimentar, precum şi de raţia alimentară. **6.** (ZOOTEHN.) *Valoare nutritivă*, însuşire a unui furaj sau a unei raţii de a satisface cerinţele de substanţe nutritive ale organismului animal. *V.n.* ilustrează modul în care furajul respectiv corespunde particularităţilor biologice ale unei anumite specii de animale şi gradul în care influenţează asupra producţiei, funcţiunii de reproducţie, creşterii, sănătăţii şi stării fiziologice ale acesteia. În ţara noastră, *v.n.* a furajelor este stabilită pe baza conţinutului în unităţi nutritive, proteină digestibilă, vitamine şi săruri minerale.

valoáre[3] (ARTE PLAST.), efect obţinut prin alăturarea a două tonuri diferite, dar calitativ apropiate, pentru a sugera volumul. În pictura impresionistă, efectele de umbră şi de lumină sînt sugerate prin **v.**

valoáre[4] **1.** (EC. POL.) Muncă socială a producătorilor de mărfuri materializată în marfă. Este o categorie economică proprie *producţiei de mărfuri* şi, alături de valoarea de întrebuinţare, unul dintre cei doi factori ai mărfii. **V.** este creată de munca omenească în general, de munca abstractă. Ea reprezintă o relaţie între oameni care apare în procesul producţiei de mărfuri şi se manifestă în schimbul de mărfuri. Mărimea **v.** mărfii se măsoară cu ajutorul timpului de muncă socialmente necesar, ea fiind direct proporţională cu cantitatea de muncă socialmente necesară pentru producerea ei şi cu intensitatea muncii şi invers proporţională cu productivitatea muncii. **V.** mărfii este o categorie istorică. Munca socială apare sub forma specifică de muncă abstractă, creatoare de **v.**, numai în condiţiile producţiei de mărfuri. Corespunzător caracterului relaţiilor de producţie dominante, **v.**, în condiţiile producţiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată, exprimă relaţii de producţie dintre producători izolaţi între care are loc lupta de concurenţă, munca producătorilor de mărfuri manifestîndu-se ca muncă socială numai prin intermediul schimbului de mărfuri pe piaţă. În socialism, **v.** exprimă relaţii de producţie, de colaborare şi de ajutor reciproc între producătorii de mărfuri uniţi pe baza proprietăţii socialiste asupra mijloacelor de producţie. Munca prestată în diferite întreprinderi este încadrată în mod planificat în munca socială. V. şi legea valorii. — *V. de întrebuinţare*, utilitatea unui lucru, proprietatea sa de a satisface o anumită necesitate a omului, a societăţii. Ea este determinată de însuşirile naturale fizice, chimice etc. ale lucrului, ca şi de cele date de om în procesul muncii. Pot avea *v. de î.* atît produsele muncii, cît şi numeroasele lucruri care nu sînt produse ale muncii omeneşti (apa de izvor, fructele pomilor sălbatici etc.). *V. de î.* a produsului muncii omeneşti este creată de munca concretă. Volumul şi diversitatea

v. de î. cresc o dată cu dezvoltarea ştiinţei, tehnicii, a experienţei oamenilor etc. *V. de î.* constituie fondul material al avuţiei, oricare ar fi forma ei socială. *V. de î.* în sine nu exprimă nici un fel de relaţii de producţie. În condiţiile producţiei de mărfuri, *v. de î.* reprezintă unul dintre cei doi factori ai mărfii şi este purtătoarea materială a valorii de schimb şi a valorii. V. şi marfă. — *V. de schimb*, raportul cantitativ în care o marfă se schimbă cu alte mărfuri de speţă diferită. Acest raport este determinat de munca abstractă necesară pentru producerea mărfurilor, *v. de s.* reprezentînd forma de manifestare a valorii. În procesul de dezvoltare istorică a schimbului de mărfuri, *v. de s.* a parcurs următoarele trepte succesive: forma *valoare simplă, singulară* sau *accidentală*, forma *valoare totală* sau *dezvoltată*, forma *valoare generală* şi forma *bani*. — *V. individuală*, valoare determinată de timpul de muncă individual necesar cheltuit pentru producerea mărfii. Mărimea ei depinde de particularităţile individuale ale producţiei şi producătorului (nivelul tehnic şi de organizare a producţiei, calificarea) şi poate fi mai mare, mai mică sau egală cu valoarea socială. — *V. socială*, valoarea determinată de timpul de muncă social-mente necesar cheltuit pentru producerea mărfii. *V. s.* determină valoarea de schimb a mărfurilor. — *Valoarea forţei de muncă*, valoarea mijloacelor necesare pentru producerea şi reproducerea forţei de muncă ca marfă. Volumul acestor mijloace diferă de la o ţară la alta şi de la o perioadă la alta, datorită gradului de civilizaţie atins de ţara respectivă şi condiţiilor naturale (climaterice); necesităţile muncitorilor sînt determinate şi de nivelul dezvoltării culturale şi politice a clasei muncitoare, de condiţiile istorice în care s-a format proletariatul etc. — *Valoarea de întrebuinţare a forţei de muncă*, capacitatea forţei de muncă de a crea o valoare mai mare decît cea pe care o are ea însăşi, adică de a crea plusvaloare.

2. (CONT.) *Valoare de inventar* (sau *de înregistrare*), valoarea care serveşte ca bază a înregistrării în conturi a operaţiilor privind un mijloc fix la intrarea acestuia într-o întreprindere sau într-o instituţie şi care reprezintă totalul cheltuielilor efectuate în legătură cu construirea sau cu achiziţionarea, cu instalarea şi cu punerea lui în funcţiune. Constituie baza de calcul a amortizării. — *V. nominală*, valoare scrisă pe un titlu de credit (obligaţie, cec etc.) plătibilă la prezentarea ei. — *V. reziduală*, parte a valorii materialelor, pieselor de schimb, deşeurilor etc. valorificabile, rezultate în urma casării unui mijloc fix şi care constituie un excedent peste totalitatea cheltuielilor (salarii pentru demontare sau demolare, servicii pentru transportul molozului etc.) ocazionate de casarea respectivă.

Valois *[valuá]*, ramură colaterală a dinastiei franceze Capet. Se subimparte în *V. direcţi*, din care au făcut parte Filip al VI-lea (1328—1350), Ioan al II-lea cel Bun (1350—1364), Carol al V-lea (1364—1380), Carol al VI-lea (1380—1422), Carol al VII-lea (1422—1461), Ludovic al XI-lea (1461—1483) şi Carol al VIII-lea (1483—1498); *V.-Orléans*, reprezentată de Ludovic al XII-lea (1498—1515). *V.-Angoulême*, din care au făcut parte Francisc I (1515—1547), Henric al II-lea (1547—1559), Francisc al II-lea (1559—1560), Carol al IX-lea (1560—1574) şi Henric al III-lea (1574—1589).

valorăţie (ARTE PLAST.), procedeu pictural în care modelajul volumelor este obţinut prin efecte de valoare.

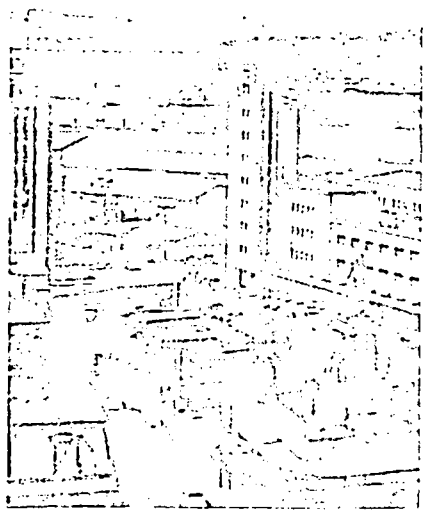

Vedere din Valparaiso

Valparaiso, oraş în Chile, situat într-un golf al Oceanului Pacific. Important port maritim. 280 240 loc. (1963). Centru comercial. Industrie uşoară, alimentară, de prelucrare a lemnului, chimică etc. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior.

vals (germ. *walzen* „a se întoarce, a aluneca dansînd"), dans de perechi, în măsura 3/4, cu accent pe primul timp. Îşi are, probabil, originea în dansul popular ländler, răspîndit în Austria. Lanner şi cei doi Johann Strauss (tatăl şi fiul) au contribuit, în sec. al XIX-lea, la răspîndirea mondială a acestui dans de salon, prin lucrări în care accesibilitatea şi avîntul romantic cuceritor se împletesc cu bunul gust artistic. Alţi compozitori de renume, ca Weber, Liszt, Chopin, Brahms, Ceaikovski, Ravel, Sibelius, au scris diverse piese de acest gen, cu destinaţie concertistică.

Strauss. Vals în Do Major.

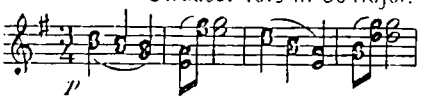

Vals

valţ (germ. *Walze* „cilindru"; TEHN.), maşină sau instalaţie folosită la prelucrarea prin deformare plastică a materialelor metalice (ex. v. de tablă), la mărunţirea materialelor sfărîmicioase (ex. v. de moară

pentru sfărîmarea boabelor de cereale), la prelucrarea cauciucului etc. Organul principal al **v.** îl constituie una sau mai multe perechi de cilindri cu axele paralele, ale căror suprafeţe sînt netede sau riflate. Materialele de prelucrat sînt trecute prin cîte doi cilindri, care se rotesc în sensuri opuse.

valúţă (FIN.) **1.** Denumirea dată unităţii monetare a unui stat cu precizarea metalului în care este definită. **2.** Denumire dată mijloacelor de plată exprimate în moneda altui stat (monede, bilete de bancă, trate, cecuri etc.), care pot fi folosite în decontările internaţionale. **3.** Data de înregistrare de către o bancă a operaţiilor în conturile clienţilor.

válvă (lat. *valva* „canatul uşii"; TEHN.), ansamblu de piese sau armătură, care serveşte la oprirea sau la reglarea circulaţiei unui fluid printr-un tub, printr-o conductă etc. Organul principal al **v.** este *supapa* sau *ventilul*. **V.** pot fi acţionate comandat sau automat.

valvolínă (CHIM.), ulei mineral foarte vîscos, fabricat din fracţiuni grele rămase de la distilarea ţiţeiurilor neparafinoase. Se utilizează pentru ungerea unor angrenaje închise.

valvúlă (ANAT.), cută membranoasă subţire, plană (ca o clapă), care se află în interiorul vaselor, al canalelor organismului sau al unor organe cavitare. Prin poziţia şi prin conformaţia ei, **v.** permite scurgerea lichidelor biologice într-un singur sens, împiedicînd refluarea lor (ex. **v.** venelor, **v.** aortice, **v.** pulmonare, **v.** mitrală şi **v.** tricuspidă, **v.** ileocecală etc.).

valvulotomíe (ANAT.), intervenţie chirurgicală făcută la inimă, constînd în secţionarea valvulelor atrio-ventriculare stenozate care împiedică scurgerea normală a sîngelui din auricul în ventricul. Se mai numeşte *comisurotomie*.

Vama, localitate în raionul Oaş, reg. Maramureş. 3 070 loc. (1965). Centru important de ceramică. Vechile vase (pînă la începutul sec. al XX-lea) erau decorate prin procedeul sgrafitării contururilor motivelor ornamentale. Motivele geometrice (steaua, spirala etc.)

Ceramică de Vama

coexistă cu cele florale. Culoarea caracteristică a ornamentelor este roşu-pătlăgea, alături de care se foloseşte verdele şi brunul pe fondul alb. Aproape întreaga producţie de vase este smălţuită.

Vama, comună în raionul Cîmpulung, reg. Suceava, situată pe valea Moldovei. 5 640 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea) şi industrie a hîrtiei (mucava).

vámă, instituţie de stat prin care se exercită controlul asupra intrării şi ieşirii din ţară a mărfurilor, mijloacelor de transport şi a altor bunuri în vederea identificării şi verificării acestora după documentele de transport ce le însoţesc, precum şi în vederea stabilirii drepturilor vamale cuvenite statului şi încasării lor. Organele vamale au, de asemenea, dreptul de a constata încălcările dispoziţiilor legale privind regimul vamal şi, în cazul cînd constituie contravenţii sau infracţiuni de contrabandă, să ia măsurile legale în vederea aplicării amenzilor şi realizării obligaţiilor vamale datorate.–V. şi **t a x e v a m a l e**.

vampír, nume dat mai multor specii de lilieci care se hrănesc cu sîngele animalelor homeoterme. Au incisivii laţi şi puternici, cu care fac o incizie în pielea animalului atacat. Glandele lor salivare secretă o substanţă anticoagulantă. Trăiesc în America de Sud şi în America Centrală.

Van, lac tectonic sărat şi fără scurgere, situat în estul Turciei, în Podişul Armeniei. Suprafaţa: 3 764 km². Adîncimea maximă: 25 m. Din apa lacului se extrage sare. Navigabil.

vanadat de amoníu (CHIM.), NH_4VO_3. Substanţă cristalină de culoare albă-gălbuie, puţin solubilă în apă. Prin calcinare trece în pentoxid de vanadiu. Se întrebuinţează la obţinerea sărurilor de vanadiu, ca mordant, ca sicativ pentru lacuri şi vopsele, în arta fotografică etc.

vanadinít (MINER.), vanadat de plumb, cristalizat în sistemul hexagonal; apare în zona de oxidare a unor zăcăminte de plumb. Are culoarea galbenă, brună sau roşie. Cînd formează concentraţii mai însemnate, este folosit ca minereu de vanadiu.

vanádiu (CHIM.), *V*. Element cu nr. at. 23; gr. at. 50,95; gr. sp. 5,98; p.t. 1 715°C; p.f. circa 3 500°C, din grupa a VIII-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură destul de răspîndit, dar în cantităţi mici. Are aspectul oţelului, e dur şi rezistent la rupere, stabil faţă de acizi şi baze, cu excepţia HF şi a HNO_3. Formează combinaţii în stările de valenţă 2, 3, 4 şi 5, ultimele fiind cele mai stabile. Se întrebuinţează în oţeluri speciale, în siderurgie şi, sub formă de V_2O_5, drept catalizator în diferite procese chimice.

vână (HIDROTEHN.), organ de închidere, prevăzut cu unul sau cu mai multe elemente

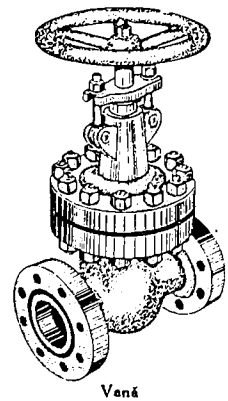

Vană

mobile de obturare, montat pe traseul ori la capătul unei conducte sau al unei galerii, în scopul întreruperii, al restabilirii sau al variaţiei debitului unui curent de fluid. După construcţie se deosebesc: *v. plană*, *v.-fluture* şi *v. sferică*.

Vancea, Zeno Octavian (n. 1900), compozitor român, muzicolog şi profesor, maestru emerit al artei. A studiat la Lu-

goj cu Ion Vidu şi Iosif Willer, la Cluj cu Gheorghe Dima şi Augustin Bena şi la Viena (1922—1926) cu Ernst Kanitz. A desfăşurat o susţinută activitate pedagogică la Tg.-Mureş, Timişoara şi Bucureşti. A compus muzică de balet („Priculiciul", 1932), simfonică (două rapsodii bănăţene, 1928 şi 1950; „Scoarţe", 1929; două dansuri groteşti, 1937; Simfonietta, 1948; Triptic simfonic, 1958; Concertul pentru orchestră, 1961), muzică vocal-simfonică (Recviem, 1941; Cîntecul păcii, 1961 ş.a.), muzică de cameră (patru cvartete de coarde, piese instrumentale, lieduri). Creaţia sa se caracterizează printr-o scriitură polifonică, prin elementele ei modale derivate din folclor, printr-o tehnică evoluată şi printr-o expresie concisă. Este autor a numeroase studii de muzicologie. Distins de mai multe ori cu Premiul Enescu. Laureat al Premiului de stat.

Van Ciuan-şan (1619—1692), filozof materialist chinez. Mişcarea este, după el, „viaţa" materiei şi are un caracter creator. **V.C.-ş.** s-a ridicat împotriva fărîmiţării feudale a Chinei şi a criticat pe seniorii feudali.

Van Ciun (27—c. 104), filozof materialist chinez. A negat existenţa voinţei divine, a „cerului" ca forţă conştientă atotcîrmuitoare, considerînd că lumea are la bază elementele materiale „ţi", care se conduc după legile lor proprii. După el, omul este o parte a naturii, iar sufletul este muritor. A admis existenţa progresului istoric, considerînd însă că el are un caracter fatal. În teoria cunoaşterii a fost un adept al senzualismului.

Vancouver *[vęncú:və]*, George (1757—1798), navigator englez. A explorat ţărmurile Tasmaniei, ale arhipelagului Hawai, coasta pacifică a Americii de Nord. A scris „Călătorie de explorare în nordul Oceanului Pacific" (3 vol., 1798).

Vancouver *[vęncú:və]*, insulă canadiană situată în Oceanul Pacific, în apropierea ţărmului nord-american. Suprafaţa: 33 700 km². Populaţia: circa 211 000 loc. Relief muntos. Altitudinea maximă: 2 150 m (virful Victoria). Ţărmurile au numeroase fiorduri. Climă temperată maritimă umedă. Exploatări forestiere şi extracţia cărbunelui. Principalul oraş: *Victoria*.

Vancouver *[vęncú:və]*, oraş în sud-vestul Canadei, situat la ţărmul Oceanului Pacific (golful Burrard). Cu suburbiile, 809 000 loc. (1963). Mare port comercial, cunoscut prin exportul de grîu, făină, material lemnos, diverse metale etc. şi prin importul de petrol, cărbune, textile, zahăr. Aeroport. Industrie constructoare de maşini (nave, utilaj industrial), de prelucrare a lemnului, a hîrtiei, alimentară (morărit, zahăr, conserve de peşte, carne, legume şi fructe), de prelucrare a petrolului etc. Universitate.

vandáli, grup de triburi germanice, constituit din două ramuri principale: asdingii şi silingii. În sec. I e.n., **v.** au părăsit teritoriile de pe ţărmul Balticii, populînd în următoarele secole Silezia, Moravia, apoi Cîmpia Tisei. În jurul anului 400 au migrat spre apus şi, după ce au pustiit Galia (406), au trecut, împreună cu alanii, Pirineii, ocupînd Spania (409). Atacaţi de vizigoţi, **v.** au părăsit Spania, trecînd în Africa de nord, unde au întemeiat, sub conducerea lui *Genseric* (428—477), un regat cu centrul în nordul Tunisiei, care cuprindea şi Balearele, Sardinia, Corsica şi parţial Sicilia. În 455 **v.** au ocupat şi au jefuit crunt Roma. Regatul vandal s-a prăbuşit în 533—534, sub loviturile armatei bizantine conduse de Belisarie.

Van de Graaff *[vęn də gra:f]*, Robert Jemison (n. 1901), fizician american, profesor la Institutul tehnologic din Massachusetts. A construit în 1933 primele generatoare electrostatice de înaltă tensiune (de ordinul milioanelor de volţi) moderne, folosite pentru studiul comportării particulelor elementare în cîmpuri electrice intense. Este autorul unor lucrări de fizică nucleară.

Van der Waals, Johannes Diderik (1837—1923), fizician olandez; a fost profesor la Universitatea din Amsterdam. A adus contribuţii în domeniul fizicii moleculare, stabilind o ecuaţie de stare pentru gazele reale şi explicînd coeziunea moleculelor prin forţe de interacţiune de un tip special, numite *forţe V. der W.* A studiat disociaţia electrolitică şi a elaborat o teorie termodinamică a capilarităţii. Premiul Nobel (1910).

Vandervelde, Emile (1866—1938), unul dintre conducătorii reformişti ai mişcării muncitoreşti belgiene şi internaţionale. A fost preşedinte al Biroului socialist internaţional, organul executiv şi informativ al Internaţionalei a II-a (1900—1914). În timpul primului război mondial s-a manifestat ca socialşovinist. A fost în repetate rînduri ministru.

Van de Velde, familie de pictori olandezi: *Esaias* (c. 1591—1630), peisagist, atent observator al naturii, a redat prin efecte de lumină întreaga poezie a atmosferei („Bacul", „Dunele", „Peisaj de la Zierikzee"). A fost maestrul şi precursorul lui Van Goyen. *Willem Bătrînul* (1611—1693), fratele lui Esaias. Specializat în tablourile de luptă navală („Lupta navală a celor patru zile, 11—14 iunie 1666"). Remarcabil artist al peniţei. *Adriaen* (1636—1672), fiul lui Willem Bătrînul. Peisagist, a pictat în maniera italienizantă a lui Berchem. Admirabil animalier („Plajă la Scheveningen", „Vadul", „Văcăriţa"). *Willem Tînărul* (1633—1707), fiul şi elevul lui Willem Bătrînul, unul dintre marii pictori de marine ai Olandei („Mări calme", „Furtuni").

Van de Velde, Henry (1863—1957), arhitect belgian. Promotor al aşa-numitei estetici funcţionale, a cultivat formele pure în afara oricărei tendinţe ornamentale, exercitînd o influenţă hotărîtoare asupra orientării arhitecturii şi artelor aplicate între 1900 şi 1925, în special în Germania. Teoriile sale sînt expuse în „Formule ale frumuseţii arhitectonice moderne (1917) şi „Formule ale unei estetici moderne" (1923).

Van Dyck v. **Dyck**.

Vänern *[vénərn]*, lac tectonic situat în sud-vestul Suediei, unul dintre cele mai mari din Europa. Suprafaţa: 5 546 km²

Adîncimea maximă: 98 m. Prin rîul Göta Älv, lacul se scurge în strîmtoarea Kattegat. Face parte din sistemul navigabil care leagă oraşele Stockholm şi Göteborg.

Van Eyck v. **Eyck.**

vang (CONSTR.), element de construcţie din beton armat, din zidărie, din metal sau din lemn, aşezat în lungul marginilor unei scări fixe şi pe care se reazemă capetele treptelor.

Van Gogh v. **Gogh.**

Van Go-vei (1877—1927), istoric şi filolog chinez. A descifrat numeroase inscripţii antice şi medievale, a studiat relaţiile Chinei cu mongolii şi a reconstituit unul dintre cele mai importante izvoare narative ale istoriei Chinei, cronica „Gyu şu tzi nian".

vanilie (BOT.; *Vanilla planifolia)*, plantă erbacee perenă, agăţătoare, din familia orhideelor, originară din America tropicală. Fructele de **v.**, recoltate înaintea maturizării şi supuse unui proces special de fermentare, sînt întrebuinţate drept condiment plăcut aromat, datorită conţinutului de

Vanilie

vanilină. Creşte în regiunile tropicale.

vanilină (CHIM.), eterul monometilic al aldehidei protocatechinice; 3-metoxi-4-hidroxibenzaldehidă. Este răspîndit în fructele arborelui *Vanilla planifolia*, de unde se extrage. Poate fi obţinută şi sintetic. Se prezintă sub formă de cristale aciculare albe cu p.t. 81°C, cu miros pătrunzător şi plăcut. Puţin solubilă în alcool, eter, cloroform, uleiuri, alcalii diluate etc. Este utilizată ca agent de parfumare, în industria alimentară şi în industria cosmetică.

Vanini, Lucilio (1585—1619), gînditor italian. Influenţat de G. Bruno şi de Pomponazzi, a răspîndit concepţii materialiste într-o formă panteistă. A fost ars pe rug, ca „eretic", la Toulouse.

Van't Hoff, Jacobus Henricus (1852—1911), chimist olan-

J. H. Van't Hoff

dez. A fost profesor la universităţile din Amsterdam şi din Berlin. Este unul dintre principalii creatori ai chimiei fizice moderne şi ai stereochimiei. Pentru a explica izomeria optică a substanţelor organice, simultan şi independent de Le Bel a elaborat conceptul despre structura tetraedrică a atomului de carbon. A făcut cercetări fundamentale în domeniul cineticii şi termodinamicii reacţiilor chimice, al presiunii osmotice şi al soluţiilor. Premiul Nobel (1901).

Van Vei (701—761), pictor, caligraf, poet şi muzician chinez, fondator al „şcolii meridionale de pictură". A pictat tablouri cu teme religioase budiste şi a excelat mai ales în peisaj. Poet înzestrat cu o mare sensibilitate, **V.V.** a descris într-un stil cizelat, original, frumuseţile naturii. Întreaga sa creaţie respiră un sentiment de linişte şi de meditaţie.

Vanzetti, Bartolomeo v. **Sacco şi Vanzetti.**

vapóri (FIZ.), substanţă aflată într-o stare de agregare *(stare de v.)* identică cu starea gazoasă, avînd însă o temperatură mai mică decît temperatura critică a substanţei respective. **V.** pot fi lichefiaţi prin simplă comprimare, fără a li se micşora temperatura, spre deosebire de gazele aflate la o temperatură superioară celei critice, care nu pot fi lichefiate, rămînînd tot gaze, oricît de mult ar fi comprimate la temperatură constantă. — *V. saturaţi*, vapori a căror presiune este egală cu presiunea maximă pe care ei o pot dobîndi, în condiţii obişnuite, la temperatura pe care o au (ex. **v.** aflaţi deasupra suprafeţei libere a unui lichid care umple parţial un recipient închis). *V.s.* se găsesc în echilibru termocinetic cu lichidul din care provin şi reprezintă cantitatea maximă de substanţă care, la temperatura dată şi într-un anumit volum, se poate afla în stare de **v.** — *V. suprasaturaţi*, vapori a căror densitate, la o anumită temperatură, este mai mare decît densitatea vaporilor saturaţi la aceeaşi temperatură. Pot fi obţinuţi, de exemplu, prin scăderea temperaturii unor **v.** saturaţi, în astfel de condiţii încît procesul de condensare să nu poată avea loc (ex. prin răcire bruscă în lipsa nucleelor de condensare). — *V. supraîncălziţi*, vapori a căror temperatură, la o anumită presiune, este mai mare decît temperatura de saturare la acea presiune; densitatea *v.s.* este mai mică decît densitatea **v.** saturaţi la aceeaşi temperatură.

vaporizáre (FIZ.), transformare a unei substanţe din stare lichidă în stare de vapori. Se poate produce numai la suprafaţa lichidului *(evaporare)* sau în toată masa lui *(fierbere)*.

vapotrón (TELEC.), tub electronic de putere mare pentru staţiuni de radiodifuziune, răcit cu apă distilată fierbinte, la care circulaţia apei se face prin termosifonare, fără a mai necesita pompe. A fost inventat în 1951 de M. Beuertheret.

Vapotron

Vapţarov, Nikola Ionkov (1909—1942), poet şi revoluţionar bulgar. Arestat şi deţi-

nut deseori, în 1942 a fost judecat şi executat pentru activitate antifascistă. Poezia lui **V.** este o expresie directă a năzuinţelor de libertate ale poporului şi o chemare înflăcărată la luptă („Cîntecul motoarelor", 1940; „Versuri alese ",1952). Ea relevă un temperament original, care găseşte echilibrul între explozia spontană a sentimentelor şi semnificaţia protestului social. Poezia lui **V.** se apropie de creaţia lui Maiakovski. O parte din poeziile lui **V.** au fost traduse în limba română (1952, 1962).

Vaquez *[vachéz]*, Henri Louis (1860—1936), medic francez. A fost profesor la Facultatea de medicină din Paris, membru al Academiei de medicină şi unul dintre cei mai mari internişti din prima jumătate a sec. al XX-lea. Lucrările sale asupra bolilor de sînge şi asupra unor boli ale sistemului circulator au devenit clasice, unele dintre ele purtîndu-i numele (ex. *politicemie vera* sau *boala lui V.*). Op. pr.: „Tratamentul anemiilor" (1914), „Bolile inimii" (1920).

var[1] (CONSTR.), material de construcţie obţinut prin arderea rocilor calcaroase *(v. nestins)* şi prin hidratarea ulterioară a produsului *(v. stins)*. După modul de întărire, se deosebesc: *v. aerian*, care se fabrică din roci calcaroase cu un conţinut de impurităţi argiloase sub 10% şi care se întăreşte (prezentînd o creştere a rezistenţei mecanice) numai în aer; *v. hidraulic*, obţinut din roci cu conţinut de peste 10% argilă şi care se întrebuinţează la construcţiile aflate în mediu umed. *V. aeriene* folosite cel mai mult în construcţii sînt: *v. gras* (praf sau pastă), care se caracterizează printr-o hidratare (stingere) violentă, cu degajare mare de căldură, şi *v. dolomitic*, obţinut din roci cu conţinut mare (10—50%) de carbonat de magneziu şi care se hidratează mai puţin violent. V. şi oxid de calciu.

var[2] (iniţialele denumirii *volt-amper-reactiv*; METR.), unitate de măsură a puterii reactive în sistemul de unităţi SI; un var este puterea reactivă dezvoltată într-un circuit străbătut de un curent reactiv de un amper sub tensiunea de un volt aplicată la bornele circuitului.

Varanasi, oraş în nordul Indiei, în statul Uttar Pradesh, situat pe malul stîng al Gangelui. 514 730 loc. (1964). Important centru comercial, nod feroviar şi rutier. Industrie textilă, alimentară, a sticlei. Artizanat (obiecte din cupru, fildeş, pietre preţioase, ţesături din bumbac şi mătase, brocart). Mare centru religios al hinduşilor. Universitate, temple (printre care este renumit templul de aur), moschei. Pînă în anul 1956 oraşul Varanasi s-a numit *Benares*.

varángă (NAV.), grindă componentă a scheletului transversal al fundului unei nave, constituită fie dintr-o fişie de tablă *(v. cu inimă)* solidarizată cu bordajul exterior, fie din profiluri laminate *(v. cadru)*, nituite sau sudate de tablele fundului navei.

Varanger Fjord *[varángər fiu:r]*, fiord norvegian la ţărmul Mării Barents. Pătrunde în uscat pe 120 km. Lăţimea maximă: 50 km. Adîncimea maximă: 420 m.

vára (ASTR.), perioadă a anului solar cuprinsă între solstiţiul de vară (22 iunie) şi echinocţiul de toamnă (23 septembrie), în emisfera boreală, şi între solstiţiul de iarnă (21 decembrie) şi echinocţiul de primăvară (21 martie), în emisfera australă.

Vardar, fluviu în R.S.F. Iugoslavia şi Grecia (388 km). Izvorăşte din Munţii Macedoniei (muntele Dobra Voda) şi se varsă în Golful Salonic al Mării Egee. Navigabil pentru vase mici în aval de oraşul Titov Veles. Trece prin oraşul Skopje.

varégi, denumire sub care erau cunoscuţi normanzii de către slavii de răsărit, bizantini şi arabi; vine de la numele vechi scandinav *vaeringjar* (luptător), dat normanzilor care erau în slujba împăraţilor bizantini. De aici şi denumirea drumului comercial cunoscut în istorie sub numele de „drumul de la varegi la greci". V. şi normanzi.

Varela, Alfredo (n. 1912), romancier realist-critic argentinian. Scrierile sale dezbat probleme sociale contemporane. Principalul său roman, „Rîul negru" (trad. rom.), este un tablou al exploatării muncitorilor de pe plantaţiile de quebracho din nordul Argentinei.

Varenius, Bernhardus (1622—1650), geograf olandez. Principala sa operă, „Geographia generalis" (1650), este prima lucrare de geografie cu caracter ştiinţific în care se diferenţiază cele două direcţii de studiu în geografie: geografia generală şi geografia regională. Tradusă în numeroase limbi, cartea lui **V.** a fost opera geografică fundamentală a secolului său.

Varèse *[varéz]*, Edgar (1885—1965), compozitor american de origine franceză. Elev al lui V. d'Indy, Roussel şi Widor la Paris, a fost unul dintre precursorii muzicii experimentale. Lucrările sale, care, în majoritate, sînt scrise numai pentru instrumente de percuţie, au titluri împrumutate din ştiinţă şi tehnică: „Ionisation", „Hyperprisme", „Integrales", „Métal" ş.a. A compus şi muzică electronică („Omul şi maşina").

Varga, Ecaterina *(Katalin)* (1802—c. 1858), conducătoare (de origine maghiară, din regiunea Tîrnavelor) a luptei iobagilor români din Munţii Apuseni, în anii 1840—1847, împotriva autorităţilor habsburgice. Prin cereri adresate guberniului şi prin memorii susţinute personal la Curtea din Viena, **V.** cerea, în numele moţilor, înlăturarea abuzurilor autorităţilor. Faţă de nepăsarea autorităţilor habsburgice, a îndemnat populaţia din Munţii Apuseni la împotrivire făţişă. Urmărită de autorităţi, **V.** a fost prinsă în ianuarie 1847, închisă la Aiud şi apoi la Alba-Iulia (pînă în 1851). Era numită şi „Doamna moţilor".

Varga, Evgheni Samoilovici (1879—1964), economist sovietic de origine ungară. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A elaborat lucrări privind îndeosebi capitalismul contemporan. Laureat al Premiului Lenin (1963).

Op. pr.: „Problemele fundamentale ale economiei și politicii imperialismului" (ed. 2, 1957), „Capitalismul secolului al XX-lea" (1961), „Studii privind probleme ale economiei politice a capitalismului" (1964).

Varga, Ovidiu (n. 1913), compozitor român. A studiat la Iași și la București. Profesor la Conservatorul din București. A scris muzică simfonică (Concertul pentru orchestră de coarde și percuție), vocal-simfonică (oratoriul „Scînteia Eliberării", „Cantata bucuriei"), muzică de cameră (un cvartet de coarde), lieduri, coruri. În creația sa, în genere programatică și în care predomină tonul dramatic-mobilizator, utilizează o formă muzicală clară, simplă. Laureat al Premiului de stat.

variábilă 1. (MAT.) Simbol indicînd un element oarecare din domeniul de definiție al unei funcții. Se mai numește *argument* sau *variabilă independentă*. **2.** (STATIST.) Caracteristică statistică al cărei nivel se modifică sub acțiunea conjugată a factorilor esențiali și întîmplători, putînd lua un număr finit sau infinit de valori, denumite și *variante* (ex. timpul consumat pentru fabricarea unei piese, salariul muncitorilor, vîrsta, recolta la ha a diferitelor culturi etc.). **V.** pot fi *nealternative*, cînd pot lua orice număr de valori, și *alternative*, cînd pot lua numai două valori.

variabile logice, părți componente ale expresiilor logice care nu se referă la ceva determinat, ci sînt locuri goale în care pot fi plasate constante logice (ex. „*X* fumează pipă" devine, din funcție propozițională, propoziție prin înlocuirea variabilei *X* cu o constantă: „*Ion* fumează pipă").

variabilitáte (BIOL.), proprietate a ființelor vii de a-și schimba, sub influența mediului și a eredității, a factorilor externi și interni, însușirile lor morfologice, fiziologice, biochimice, ecologice etc. de a se deosebi unele de altele. Datorită **v.**, în natura vie nu există două ființe sau două organe perfect identice. **V.** este contrariul eredității (de care este însă legată prin baza materială comună: sistemele de nucleoproteine din celulă), deoarece prin **v.** urmașii se îndepărtează, într-o măsură mai mică sau mai mare, de înfățișarea părinților. **V.** a fost recunoscută ca un atribut al ființelor vii de către Darwin, care a demonstrat că toate organele plantelor și animalelor sînt supuse unor permanente schimbări de amploare diferită, atît în stare de domesticire, cît și în stare spontană. Prin **v.**, în cadrul speciei apar varietăți, care sînt, după Darwin, specii în formare. V. și selecție; variație.

variántă[1] (STATIST.), unul dintre nivelurile sau formele concrete sub care s-a înregistrat *variabila* sau caracteristica statistică în cadrul *colectivității statistice* cercetate. Se mai numește *valoare concretă a variabilei statistice*. V. și variație.

variántă[2] (LINGV.), realizare a unui element lingvistic (fonem, cuvînt, formă flexionară sau construcție sintactică), care diferă de aspectul tipic al acestuia. **V.** pot fi de natură istorică, dialectală sau stilistică, generale (colective) sau individuale (ex. rom. *risipi* are **v.** veche și regională *răsipi*; *numai* are **v.** populară și familiară *numa* etc.).

variator de turație (MAȘ.), mecanism sau dispozitiv montat între doi arbori, care, o dată cu transmiterea mișcării de rotație, execută schimbarea continuă (fără trepte) a turației, respectiv a vitezei. **V. de t.** poate fi mecanic, electric, hidraulic, pneumatic etc.

variație 1. (BIOL.) Schimbare a unei însușiri morfologice, fiziologice, biochimice, ecologice etc. care apare la indivizii vegetali și animali. **V.** este un mijloc de realizare a variabilității. Din punctul de vedere al geneticii, **v.** pot fi *neereditare*, dobîndite de un individ fără să se transmită și urmașilor, și *ereditare*, sau mutații. — *V. adecvată*, schimbarea unei însușiri în strictă conformitate cu natura factorului de mediu care a provocat apariția sa, indiferent de natura ereditară a organismului. Majoritatea biologilor nu recunosc *v.a.* — *V. definită*, reacție uniformă a indivizilor din aceeași descendență față de un factor de mediu. — *V. nedefinită*, reacție neuniformă a indivizilor din aceeași descendență față de un factor al mediului. După Darwin, *v.n.* este mult mai frecventă decît *v. definită*. **2.** (MAT.) **a)** *Variația* $\delta y(x)$ *a funcției-argument a unei funcționale* $I[y]$, diferența dintre două funcții din domeniul de definiție al unei funcționale: $\delta y(x)=y_2(x)-y_1(x)$. **b)** *Variația întîi, slabă, a unei funcționale* $I[y]$, expresia

$$\delta I[y]=\frac{\partial}{\partial\alpha}I[y+\alpha\delta y]_{\alpha=0}.$$

Anularea lui δI, $\delta I=0$, este o condiție necesară de extremum pentru $I[y]$. V. și calculul variațiilor. **3.** (STATIST.) Proprietate a variabilei caracteristicii statistice de a-și schimba, sub influența unui număr de cauze necesare și întîmplătoare, nivelul de dezvoltare sau conținutul și forma de manifestare în cadrul *colectivității statistice* studiate. De exemplu, profesiunea, caracteristică calitativă comună a celor ce muncesc, diferă de la un grup de persoane la altul prin specificul conținutului său și prin forma de manifestare.

variațiúni (MUZ.) **1.** Transformările pe care le suferă o idee muzicală, o temă sau acompaniamentul acesteia. **2.** (În balet) Dans solistic clasic, de obicei dezvoltat ca tehnică și într-o mișcare însuflețită.

varíce (MED.), dilatație venoasă permanentă, de formă neregulată, datorită structurii laxe a peretelui venei. E mai frecventă la membrele inferioare, fiind favorizată de poziția verticală a corpului. Este însoțită de dureri locale și adeseori de tulburări trofice ale țesuturilor înconjurătoare, care pot merge pînă la apariția unor ulcerații cu o slabă tendință de cicatrizare. **V.** venelor superficiale apar sub piele ca umflături moi, de culoare violacee, nepulsatile, cedînd la compresiunea digitală.

varicélă (MED.), viroză infectocontagioasă benignă, care

afectează în special copiii. Se transmite prin contact direct, avînd o incubaţie de 14—18 zile. Se manifestă prin febră şi prin erupţie veziculoasă tegumentară şi uneori mucoasă; aceasta apare în valuri succesive care durează 3—4 zile, apoi dispare, nelăsînd cicatrice. Popular se mai numeşte *vărsat de vînt*.

varicocél (lat. *varix* „inflamaţie" şi gr. *kele* „tumoare"; MED.), varice ale venelor cordonului spermatic. Termenul este folosit şi pentru a indica varicele venelor tuboovariene.

varietáte[1] (BIOL.), schimbare a anumitor trăsături prin care un grup de indivizi se abat de la aspectul general al speciei, deosebindu-se de ceilalţi indivizi din aceeaşi descendenţă. În botanică, **v.** are rangul de categorie sistematică inferioară speciei (ex. castanul roşu: *Aesculus pavia*, varietatea *carnea*).

varietáte[2] (MAT.), spaţiu topologic dotat cu o structură suplimentară, prin precizarea, în vecinătatea fiecărui punct a unui sistem de coordonate care permite studierea din aproape în aproape, cu mijloacele analizei clasice, a proprietăţilor diferitelor obiecte definite în spaţiul considerat. Se clasifică după natura transformărilor care leagă între ele două sisteme de coordonate locale în partea comună a domeniilor lor de definiţie. O varietate este de clasa C^r, C^∞, analitică, dacă trecerea de la un sistem de coordonate la altul se face cu ajutorul unor funcţii de r sau de o infinitate de ori diferenţiabile, analitice. **V.** pot fi: *varietăţi topologice de dimensiune n şi de clasă* C^r, *varietăţi de dimensiune n şi de clasă* C^∞, *varietăţi analitice reale sau complexe, varietăţi algebrice, varietăţi algebrice abstracte.* — *V. topologică de dimensiune n*, spaţiu topologic separat, cu bază numărabilă şi conex, în care fiecare punct are o vecinătate topologic-echivalentă cu o mulţime deschisă din spaţiul euclidian R^n. Varietăţile topologice de dimensiune 2 se mai numesc *suprafeţe*.

varietăţi (TEATRU), specii de manifestări scenice antrenante, recreative şi variate (scheciuri, cuplete, cîntece, dansuri, numere de acrobaţie, de prestidigitaţie etc.), destinate teatrului de revistă, circului.

Varignon *[variñõ]*, *teorema lui* ~ (după numele matematicianului francez *P. Varignon*; 1654—1722; FIZ.), teoremă conform căreia, pentru un sistem de forţe concurente, suma vectorială a momentelor forţelor în raport cu un punct oarecare este egală cu momentul rezultantei forţelor în raport cu acest punct.

variólă (MED., MED. VET.), viroză infectocontagioasă care afectează omul. După o perioadă de incubaţie de 10—12 zile, boala izbucneşte brusc, cu febră, cu înrăutăţirea stării generale şi cu erupţie, care lasă pe piele cicatrice inestetice definitive. Erupţia se dezvoltă concomitent şi pe mucoase. Are forme benigne, iar dintre formele grave *v. hemoragică* (vărsatul negru), de pildă, este aproape întotdeauna mortală. **V.** a reprezentat unul dintre flagelurile omenirii înainte de introducerea vaccinării jenneriene. **V.** se întîlneşte şi la unele animale şi se manifestă prin erupţii pe piele, generalizate sau localizate în anumite regiuni.

variométru 1. (ELT.) Dispozitiv cu inductivitate proprie

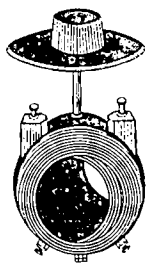

Variometru

şi mutuală variabile, constituit din două bobine, una fixă şi una mobilă; prin deplasarea sau rotirea bobinei mobile se obţine o inductivitate rezultantă sau o inductivitate mutuală variabile. **2.** (AV.) Aparat folosit pentru măsurarea vitezei de urcare sau de coborîre a unui avion.

varistór (ELT.), rezistor neliniar din carbură de siliciu, a cărui rezistenţă electrică devine neglijabilă cînd curentul care trece prin el depăşeşte o anumită valoare-limită. Este folosit în construcţia descărcătoarelor electrice cu rezistenţă variabilă.

Varlaam (?—1657), mitropolit al Moldovei (1632—1653) în timpul domniei lui

Varlaam

Vasile Lupu. În 1642 a participat la sinodul de la Iaşi, unde s-a dezbătut scrierea lui Petru Movilă „Mărturisirea ortodoxă". Preocupat de problemele culturii, a contribuit la răspîndirea şi la introducerea tiparului, îngrijindu-se de activitatea tipografiei înfiinţate la Iaşi. Cea mai reprezentativă operă a lui **V.** este „Cartea românească de învăţătură" (1643), culegere de cazanii şi de povestiri hagiografice traduse din slavoneşte. Prefeţele ei exprimă intenţia autorului de a scrie pe înţelesul tuturor românilor, într-o limbă cu puternice accente populare. Cele trei imnuri pe care le cuprinde marchează începuturile versificaţiei în limba română. Tipărită într-un mare tiraj şi în condiţii tehnice remarcabile, „Cazania" lui **V.** a contribuit în mare măsură la consolidarea limbii române literare. **V.** a mai scris „Şeapte taine a besearicii" (1644), în colaborare cu Eustratie Logofătul, şi „Răspunsul împotriva catihismului calvinesc" (1645), care combate într-un stil polemic propaganda calvină desfăşurată printre românii din Transilvania.

„Varlaam şi Ioasaf", roman popular de mare circulaţie în epoca feudală, avînd la ori-

gine legenda vieţii lui Buddha. În ţara noastră a ajuns, prin intermediar slavon, în sec. al XVI-lea. Prima traducere românească a lui „Varlaam şi Ioasaf" datează din 1649 şi aparţine lui Udrişte Năsturel.

varmétru (ELT.), instrument de măsură a puterii electromagnetice reactive.

Varna, oraş în estul R.P. Bulgaria, pe malul Mării Negre. 180 062 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (construcţii de nave de mare tonaj etc.), textilă, alimentară (morărit, panificaţie, ulei, conserve), chimică, de prelucrare a lemnului. Cel mai mare port maritim al ţării; cu însemnat trafic de mărfuri şi de călători. Nod feroviar. Bază de pescuit. Staţiune balneară internaţională. Institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice. — *Istoric.* În antichitate, pe teritoriul actualului oraş s-a dezvoltat colonia milesiană Odessos. În evul mediu a făcut parte din ţaratele bulgare, în sec. al XIV-lea din statul feudal condus de Dobroticì, iar spre sfîrşitul acestui secol oraşul a căzut sub dominaţia otomană. Aici a avut loc, în 1444, o bătălie însemnată între oastea coaliţiei antiotomane (unguri, poloni, români), condusă de regele Vladislav I şi voievodul Transilvaniei, Iancu de Hunedoara, şi cea otomană, încheiată cu victoria turcilor; în această bătălie a murit regele Ungariei, Vladislav I. În urma războiului ruso-româno-turc (1877—1878), oraşul a reintrat în componenţa Bulgariei.

Varnalis, Kostas (n. 1884), scriitor şi publicist grec. A debutat (1908) sub influenţa lui Palamas, de care s-a depărtat mai tîrziu. Este autorul a două poeme cu caracter social („Lumina care arde", 1922; „Sclavii asediaţi", 1927), precum şi al scrierilor în proză „Adevărata apologie a lui Socrate" (1931) şi „Dictatorii" (1954). Scrierile sale conţin o pronunţată notă critică antiburgheză.

Varolio, Costanzo (1545—1575), anatomist italian. A fost profesor de anatomie şi de chirurgie la Roma. Cercetările sale asupra anatomiei creierului şi a nervilor cerebrali sînt deosebit de importante. A descris pentru prima dată unele formaţii din creier (ex. puntea lui V.).

Varro, Marcus Terentius (116—27 î.e.n.), scriitor roman. A participat la viaţa publică şi a fost însărcinat de Cezar cu organizarea primei biblioteci publice la Roma. Savant erudit cu o activitate fecundă (74 de lucrări în 620 de cărţi), a abordat diverse domenii. Dintre lucrările sale se disting: „Res rusticae" (Economia rurală), tratat despre agricultură; „De lingua latina" (Despre limba latină), tratat de filologie latină; „Antiquitates rerum humanarum et divinarum", o lucrare istorică despre civilizaţia antică, şi „Satirele Menipee". În filozofie, V. a susţinut concepţii eclectice.

Varşovia, capitala R.P. Polone, situată pe Vistula, în partea centrală a ţării. 1 252 000 loc. (1965). Important centru politic, economic şi cultural. Are mari întreprinderi constructoare de maşini (automobile, mecanică fină şi optică, electrotehnică, radiotehnică etc.), chimice şi farmaceutice, poligrafice, ale industriei uşoare şi alimentare. Nod feroviar internaţional, port fluvial, aeroport cu numeroase legături internaţionale. Sediul Academiei de Ştiinţe, universitate şi alte institute de învăţămînt superior, muzee, biblioteci, teatre etc. Distrusă în mare parte în timpul celui de-al doilea război mondial, V. a fost reconstruită din temelii în spiritul urbanisticei contemporane, respectîndu-se aspectele medievale. Oraşul vechi (Stare Miasto) a fost restaurat; s-au refăcut şi numeroase monumente arhitectonice din sec. XVI—XVIII (Palatul Sazienski, Palatul Belvedere, Palatul Krasinski, Catedrala sf. Ion etc.). — *Istoric.* Atestată documentar pentru prima oară în sec. al XIII-lea, V. a devenit, la sfîrşitul sec. al XVI-lea, capitala Poloniei. Între 1807 şi 1813 a fost capitala Marelui ducat al Varşoviei (vasal Franţei), iar între 1814 şi 1918 capitala regatului Poloniei, inclus în Imperiul ţarist. În 1830—1831 şi 1863—1864, V. a fost centrul răscoalelor poporului polonez împotriva asupririi ţarismului rus. De la sfîrşitul sec. al XIX-lea, V. a devenit unul dintre cele mai importante centre ale luptei proletariatului polonez. După restabilirea independenţei Poloniei (1918), V. a devenit capitala republicii polone. A fost ocupată de hitlerişti din 1939 pînă în ianuarie 1945. La 31 decembrie 1943, la V. s-a constituit, în ilegalitate, Consiliul naţional al ţării *(Krajowa Rada Narodowa).* A fost eliberată la 17

Varna. Vedere spre „Nisipurile de Aur"

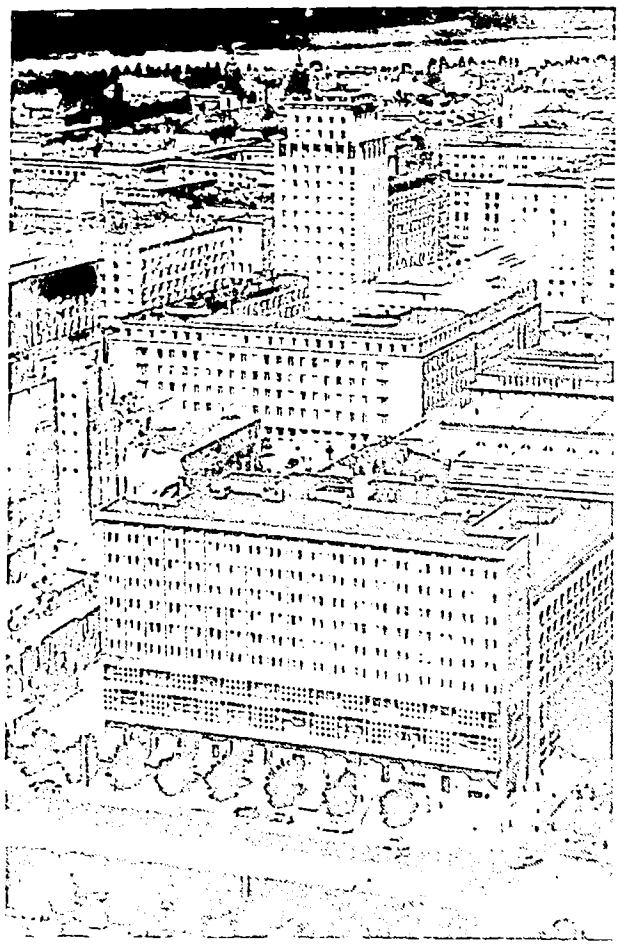

Varşovia. Vedere din avion

ianuarie 1945, de către Armata Sovietică cu sprijinul armatei polone. Aici a fost semnat, în 1955, *Tratatul de la Varşovia*, oraşul fiind sediul acestei organizaţii. — *Tratatul de la Varşovia*, tratat de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală, încheiat la 14 mai 1955 între opt ţări socialiste (Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Polonia, România, Ungaria şi U.R.S.S.), pact defensiv al unor state suverane şi egale în drepturi, care constituie un instrument de apărare a securităţii ţărilor participante la tratat şi a păcii în Europa. Tratatul de la V. a fost încheiat ca răspuns la ameninţarea reprezentată de activitatea N.A.T.O., la şase ani de la înfiinţarea acestuia şi după includerea în statutul său a Republicii Federale Germane. *Tratatul de la V.* se întemeiază pe principiile respectării reciproce a independenţei şi suveranităţii statelor, neamestecului în treburile interne, apărarea integrităţii teritoriale, statele participante călăuzindu-se în relaţiile internaţionale după principiile neagresiunii şi rezolvării paşnice a diferendelor internaţionale, prevăzute în C a r t a O.N.U. Subliniind că existenţa blocurilor militare constituie o piedică în calea colaborării dintre state, ţările semnatare consideră că o cale radicală pentru slăbirea încordării militare în Europa o constituie desfiinţarea blocului agresiv N.A.T.O. şi în acelaşi timp a *Tratatului de la V.* Atîta timp însă cît va exista blocul agresiv occidental, ţările socialiste sînt obligate să menţină *Tratatul de la V.* şi, păstrînd neslăbită vigilenţa, să-şi dezvolte capacitatea de apărare, pentru a fi gata să respingă orice încercare de agresiune. Ţările semnatare ale *Tratatului de la V.* depun totodată eforturi consecvente pentru adoptarea unor măsuri de dezarmare şi de frînare a cursei înarmărilor în Europa, de natură să faciliteze crearea *securităţii* europene, consolidarea păcii şi a securităţii internaţionale. Organele tratatului sînt *Comitetul politic consultativ* şi *Comandamentul unificat*.

Varus, Publius Quintilius (?—9 e.n.), general roman, guvernator al provinciei romane Germania. Prin politica sa brutală a provocat o răscoală a triburilor germanice, care a dus la pierderea de către imperiu a teritoriilor de la est de Rin. Atras într-o ambuscadă de *Arminius* în pădurea Teutoburg, a pierit împreună cu cele trei legiuni ale sale. Vestea dezastrului l-a mîhnit profund pe *August*, care s-ar fi lamentat deseori după aceea, exclamînd: „Varus, dă-mi legiunile înapoi!".

várză *(Brassica oleracea)*, plantă legumicolă bienală din familia cruciferelor, cu frunze mari, care se învelesc unele pe altele, formînd o căpăţînă compactă folosită în alimentaţie. Se cultivă frecvent, mai mult pe terenuri irigate, în toate regiunile ţării.

vas[1] **1.** (ARTE PLAST.) Recipient. Este unul dintre cele mai vechi obiecte făurite de om. Executate din material divers (argilă, lemn, piatră, metal ş.a.), **v.** au avut de la început diferite destinaţii (utilitare, religioase, decorative), cunoscînd un mare număr de tipuri şi forme în întreaga lume. După factura lor, **v.** sînt caracteristice diferitelor culturi şi forme de civilizaţie. **2.** (TEHN.) *Vas de expansiune*, rezervor montat în locul cel mai înalt al unei instalaţii de încălzire cu apă, care serveşte la preluarea creşterii de volum,

la evacuarea aburului format prin încălzirea apei şi la evacuarea aerului în timpul umplerii cu apă a instalaţiei. **3.** (FIZ.) *Vase comunicante*, două sau mai multe recipiente (vase)

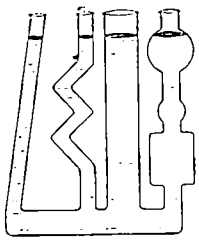

Vase comunicante

care pot comunica prin conducte de legătură aflate la partea lor inferioară. Suprafaţa liberă a unui lichid conţinut de ele se află la acelaşi nivel în toate vasele, indiferent de forma lor, atîta timp cît nu intervin fenomene de capilaritate sau dinamice (de curgere).

vas[2] **1.** (ANAT.) Formaţie tubulară, de calibru şi lungime variabile, prin care circulă un lichid organic (sînge, limfă etc.; ex. **v.** sanguin, **v.** limfatic). **2.** (BOT.) Celulă vegetală alungită sau tub capilar provenit din fuziunea mai multor celule, gol înăuntru, prin care circulă seva în plante. **V.** şi t r a h e e şi t r a h e i d e. — *V. ciuruit* (sau *liberian*), tub lung format prin suprapunerea unor celule vii, cilindrice sau prismatice, cu pereţii intermediari perforaţi. Prin vasul ciuruit circulă seva elaborată în plante.

Vasa *[váza]*, familie nobiliară suedeză, căreia îi aparţin dinastia de regi ai Suediei (1523—1654) şi dinastia de regi ai Poloniei (1587—1668). Din dinastia **V.** a Suediei, mai cunoscuţi au fost: *Gustav I* (1523—1560), care a condus lupta de eliberare a suedezilor de sub dominaţia daneză şi a introdus *Reforma* în Suedia, şi Gustav al II-lea Adolf (1611—1632). Din dinastia **V.** a Poloniei, cel mai cunoscut a fost *Sigismund al III-lea* (1587—1632), care a purtat războaie cu Suedia pentru a ocupa şi tronul Suediei, cu Rusia şi cu Imperiul otoman. A susţinut partida boierească a Movileştilor din Moldova.

vasăl (în evul mediu), denumire dată unui membru al clasei dominante care primea de la un mare stăpîn feudal, în schimbul unor obligaţii militare şi civile (auxilium et consilium), un b e n e f i c i u, care din sec. al IX-lea s-a numit f e u d. **V.** presta s e n i o r u l u i o m a g i u şi îi datora fidelitate.

vasalitáte (în evul mediu) **1.** Ansamblul raporturilor sociale stabilite între membrii clasei dominante, pe baza acordării de către s e n i o r i a unor f e u d e, din care decurgeau obligaţii reciproce între aceştia şi beneficiari (vasali). Prin **v.** s-a constituit stratificarea membrilor clasei dominante sub forma ierarhiei feudale. **2.** Situaţia de dependenţă politică a unei ţări faţă de alta, cu păstrarea autonomiei.

Vasari, Giorgio (1511—1574), pictor, arhitect şi scriitor italian din şcoala florentină. Format în ambianţa lui Michelangelo şi Andrea del Sarto, cunoscător al operei lui Rafael, **V.** a încercat să realizeze o artă de sinteză a marilor tradiţii, devenind unul dintre principalii reprezentanţi ai m a n i e r i s m u l u i şi ai eclectismului sec. al XVI-lea. Deşi activitatea sa este bogată atît ca pictor, cît şi ca arhitect (decoraţia casei Vasari din Arezzo, „Martiriul sfîntului Sigismund", porticul palatului Uffizi din Florenţa, frescele de la Pallazzo Vecchio etc.), **V.** îşi datorează renumele mai ales operei sale de biograf: „Vieţile arhitecţilor, pictorilor şi sculptorilor" (1550, trad. rom.). Această lucrare constituie şi astăzi principalul izvor informativ asupra artiştilor Renaşterii italiene.

Vaschide, Nicolae (1874—1907), psiholog şi psihiatru român, care şi-a desfăşurat activitatea de cercetare în Franţa. Colaborator al lui A. B i n e t, Ed. Toulouse şi H. P i é r o n, **V.** a adus o contribuţie preţioasă în domeniul psihologiei experimentale, studiind diverse procese senzoriale, somnul şi visele, atenţia, funcţiunea psihofiziologică a mîinii. **V.** a colaborat sistematic la publicaţiile româneşti („Noua revistă română", „Revista idealistă", la care a fost prim-redactor, etc.), contribuind, prin articolele în care pleda în favoarea psihologiei experimentale, la constituirea acestei discipline în România. Op. pr.: „Tehnica psihologiei experimentale", în colaborare cu Ed. Toulouse şi H. Piéron (1904), „Eseu asupra psihologiei mîinii" (1909), „Psihologia atenţiei", în colaborare cu R. Meunier (1910), „Somnul şi visele" (1911).

Vasco da Gama v. **Gama.**

vasculáre (BOT.), *plante ~*, plante care au în structură elemente anatomice denumite vase (criptogamele vasculare şi fanerogamele).

vascularizáţie (MED.), totalitatea vaselor sanguine ale unui organ sau ale unei structuri biologice. **V.** unui organ creşte de obicei pe măsura solicitării lui funcţionale. Glandele endocrine, rinichii etc. au, în general, o **v.** bogată.

vaselínă (CHIM.), amestec de hidrocarburi de consistenţă semisolidă, fabricat prin rafinarea fracţiunilor grele de la distilarea ţiţeiului *(v. naturale)* sau prin amestecarea unor uleiuri minerale cu parafină *(v. artificiale)*. În funcţie de gradul de rafinare se întrebuinţează fie în scopuri tehnice (unsori de protecţie în industria de piele), fie în scopuri farmaceutice şi cosmetice.

Vasici-Ungureanu, Pavel (1806—1881), medic român, originar din Banat, unul dintre primii doctori în medicină români (1832). A fost membru al Academiei Române. A desfăşurat o vastă activitate literară şi medicală. Încă de pe vremea cînd era student, a publicat la Buda „Antropologia" (1830) şi „Dietetica" (1831). Mai tîrziu (1844—1845), la Braşov, a tradus în româneşte, cu adnotări originale, „Macrobiotica" de Hufeland. **V.** a întemeiat şi a redactat prima revistă românească de medicină din Transilvania, „Higiena şi şcoala" (1876—1882). Este printre primii care au răspîndit darvinismul în Transilvania.

Vasile (c. 1590—1659), protopop din Şcheii Braşovului, primul cronicar de limbă română din Transilvania. Scrierea sa „*Cronica*" tratează istoria

românilor braşoveni între 1392 şi 1633. Deosebit de interesante sînt ştirile referitoare la permanenţa legăturilor braşovenilor cu Ţara Românească. Cronica lui **V.** se păstrează sub forma unui rezumat în scrierea „Istoria beserecei Şcheilor Braşovului" a lui *Radu al II-lea Tempea*.

Vasile, numele a doi împăraţi bizantini din dinastia macedoneană: *V.I* (867—886), întemeietorul dinastiei. A anulat reformele efectuate de împăraţii iconoclaşti şi a înfrînt, după lupte grele, mişcarea populară a p a v l i c e n i l o r din Asia Mică (872); *V. al II-lea*, supranumit *Bulgaroctonul* (Omorîtorul de bulgari) (976—1025), a încercat să stăvilească creşterea marilor domenii feudale şi, în urma unor campanii îndelungate şi sîngeroase, a terminat cucerirea Bulgariei apusene (1018), punînd capăt existenţei primului ţarat bulgar.

Vasile cel Mare (circa 330—379), teolog creştin roman. Ca episcop în Cezareea Cappadociei (Asia Mică), a combătut erezia ariană. A căutat să folosească filozofia şi cultura antică pentru fundamentarea creştinismului. A promovat monahismul şi ascetismul şi s-a preocupat de organizarea bisericii. A scris numeroase opere dogmatice, omilii, cuvîntări, piese liturgice etc.

Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634—1653). A fost mare dregător la curtea lui Miron Barnovschi şi a ajuns domn în urma unei mişcări împotriva dregătorilor greci, pe care s-a sprijinit însă după obţinerea domniei. Iubitor de fast şi de strălucire, **V.L.** a dus o politică fiscală excesivă, ceea ce a provocat o puternică mişcare ţărănească în anii 1648—1650. Ctitor al mai multor monumente de arhitectură, printre care şi biserica Trei Ierarhi din Iaşi; a introdus tiparul în Moldova, aducîndu-l de la Kiev, şi a întemeiat o şcoală superioară *(Şcoala mare domnească*, sau *Academia Vasiliană)* la biserica Trei Ierarhi. Năzuind să instaureze propria-i hegemonie asupra celor trei ţări române, a purtat două războaie cu Matei Basarab, pe care dorea să-l înlocuiască cu fiul său Ioan, dar a fost înfrînt la Nenişori-Ojogeni (1639) şi la Finta (1653). A fost înlăturat din domnie de o răzmeriţă a boierimii moldovene,

Vasile Lupu

condusă de Gheorghe Ştefan, fostul său mare-logofăt, cu sprijinul lui Matei Basarab şi al lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, principele Transilvaniei.

Vasile Mînă de Aramă (?—932), conducător al marii răscoale ţărăneşti din Imperiul bizantin, cu centrul în Asia Mică (932), împotriva aservirii ţăranilor liberi. Prins şi pedepsit de autorităţi prin tăierea unei mîini, **V.** s-a reîntors în mijlocul răsculaţilor şi, făcîndu-şi o mînă de aramă, a luptat mai departe. După înfrîngerea răscoalei, **V.** a fost ars pe rug.

Vasilescu, Florin (1897—1958), matematician român. A fost profesor la Facultatea de ştiinţe a Universităţii din Rennes. Are lucrări în domeniul analizei matematice (noţiunea de capacitate a unei mulţimi şi noţiunea de potenţial), al mecanicii fluidelor, al teoriei elasticităţii, al rezistenţei materialelor etc. Op. pr.: „Studiu asupra funcţiilor multiforme de variabile reale" (1925), „Problema lui Dirichlet generalizată" (1937).

Vasilescu, Ion (1903—1960), compozitor român, maestru emerit al artei. A studiat la Bucureşti şi la Schola cantorum din Paris. A fost profesor, dirijor la Teatrul naţional din Craiova, director şi dirijor al unor teatre muzicale din Bucureşti. A creat o muzică uşoară cu caracter naţional precis conturat, valorificînd intonaţiile şi ritmica cîntecului popular şi devenind cel mai reprezentativ compozitor român contemporan de muzică uşoară. A mai compus muzică de cameră, de scenă şi de film, precum şi coruri.

Vasilescu-Karpen, Nicolaie (1870—1964), inginer şi om de ştiinţă român; a fost profesor la Şcoala naţională de poduri şi şosele, la Şcoala politehnică din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. Activitatea sa ştiinţifică multilaterală, începută cu lucrarea de doctorat, devenită clasică, asupra cîmpului magnetic produs de corpurile electrizate în mişcare, cuprinde: explicarea aderenţei oţelului la beton în betonul armat; teoria electronică a lichidelor, care a permis explicarea diferenţei de potenţial dintre metal şi electrolit, a funcţionării acumulatoarelor cu plumb, a procesului captării energiei în pilele de concentraţie, precum şi punerea în evidenţă a rolului electronilor în fenomenele electrochimice; pi-

N. Vasilescu-Karpen

lele *K.*, care funcţionează folosind căldura mediului ambiant ş.a. Tot lui îi aparţine şi propunerea folosirii curenţilor purtători de înaltă frecvenţă în telefonia la mare distanţă.

Vasilescu-Vasia, Gheorghe (1892—1929), militant de seamă în mişcarea muncitorească din România, publicist. În 1913 a intrat în Partidul social-democrat, situîndu-se în aripa de stînga a acestuia. Propagandist, agitator şi organizator talentat, **V.-V.** a avut un rol însemnat în lupta ideologică pentru crearea P.C.R. A fost secretar al Secţiei P.C.R. Bucu-

rești (1923). Începînd din 1923, a desfășurat o susținută activitate în conducerea Sindicatelor unitare, iar din 1925 a fost redactor responsabil al gazetei

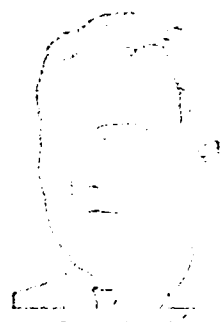

Gh. Vasilescu-Vasia

„Viața muncitoare". Ziarist talentat, a scris numeroase articole în organele centrale de partid („România muncitoare", „Socialismul", „Viața muncitoare" etc.). Pentru activitatea sa revoluționară a fost deseori arestat.

Vasilevskaia, Vanda Lvovna (1905—1963), scriitoare sovietică de origine poloneză. A participat din fragedă tinerețe la mișcarea revoluționară. Primele sale romane sînt închinate vieții de mizerie cruntă a țărănimii poloneze sub regimul burghezo-moșieresc și revoltei ei împotriva asupritorilor („Pămînt subjugat", 1938). **V.** s-a stabilit în U.R.S.S. în 1939. A mai scris nuvelele „Curcubeul" (1942, trad. rom. 1949), evocare a eroismului oamenilor sovietici în război, „Dragoste simplă" (1944, trad. rom. 1944). Romanul-trilogie „Cîntec deasupra apelor" („Focuri în baltă", 1940; „Stele în lac", 1944; „Ard rîurile", 1951, trad. rom.) este o frescă realistă a unei perioade lungi din istoria zbuciumată a Poloniei, cuprinzînd evenimentele premergătoare războiului, ocupația fascistă și eliberarea. Laureată a Premiului de stat al U.S.S.S.

Vasilevski, Vasili Grigorievici (1838—1899), istoric rus de orientare pozitivistă, specialist în istoria Bizanțului. A fost profesor la Universitatea din Petersburg și membru al Academiei de Științe Ruse. **V.** a adus o contribuție importantă la studierea unor instituții feudale bizantine, demonstrînd caracterul feudal al relațiilor agrare în statul bizantin. A editat în 1894 revista de bizantinologie „Vizantiiskii vremennik". Op. pr.: „Legislația iconoclaștilor" (1878), „Materiale pentru istoria internă a statului bizantin" (1879—1880), „Cercetări ruso-bizantine" (1893).

Vasiliu, Amilcar (n. 1900), agronom român, profesor universitar, membru al Academiei Republicii Socialiste România. A studiat tipurile de sol din țara noastră și metodele agrotehnice corespunzătoare diferitelor zone pentru sporirea producției agricole. Op. pr.: „Cercetarea solului prin metode fizice" (1944), „Agrotehnica" (1952), „Asolamentele raționale" (1959).

Vasiliu, Haralamb (1880—1953), agrochimist român. A fost profesor universitar. A studiat influența cuprului asupra dezvoltării plantelor și a adus numeroase contribuții la metodele de analiză a solului. Rezultatele obținute în cercetările sale au fost publicate în peste 50 de lucrări științifice. Op. pr.: „Chimia agricolă" (1937).

Vasiliu-Birlic, Grigore (n. 1905), actor român, artist al poporului. Absolvent al Facultății de drept și al Conservatorului de artă dramatică. A studiat cu Petre Sturdza. Din 1932 **V.-B.** a jucat pe scenele teatrelor particulare din București, apoi din 1948 la Teatrul național. Actor de comedie înzestrat cu un registru larg de interpretare, a creat numeroase roluri în comediile clasice și moderne, românești și străine („Avarul", „Burghezul gentilom", „Sganarelle" din comediile lui Molière, „Topaze" din comedia cu același nume de M. Pagnol, Bobcinski din „Revizorul" de Gogol ș.a.) și în special din cele ale lui Caragiale (Agamiță Dandanache, coana Efimița ș.a.). **V.-B.** a adus în creațiile sale un timbru personal de mare originalitate prin modalitatea mimicii și intonației inimitabile, prin caracterizarea minuțioasă a detaliilor de compoziție comică. De asemenea a jucat în filmele „D-ale carnavalului", „Telegrame", „Scrisoarea pierdută", „Șerbările galante" ș.a.

Vaslui, afluent pe stînga al Bîrladului (63 km). Izvorăște din nordul Podișului Bîrladului. Apele riului scad în perioadele secetoase de vară.

Vaslui, oraș raional în reg. Iași, reședință de raion, situat pe valea Bîrladului. 17 930 loc. (1965). Industrie alimentară (uleiuri vegetale, panificație), a materialelor de construcție (cărămidă), de prelucrare a lemnului (mobilă), o fabrică de confecții etc. Aici se păstrează ruinele curții domnești și biserica domnească sf. Ion Botezătorul, ctitoria lui Ștefan cel Mare (1490). În cimitirul orașului se află mausoleul lui Peneș Curcanul și al dorobanților eroi din **V.**, căzuți la Plevna în 1877. — *Istoric.* Așezarea s-a dezvoltat începînd din a doua jumătate a sec. al XII-lea, în legătură cu drumul comercial care lega orașele haliciene de Dunăre. În timpul domniei lui Alexandru cel Bun a fost reședință domnească, iar în timpul domniei asociate a lui Ștefan al II-lea (1435—1442) la **V.** s-a aflat curtea domnească a acestuia. La 10 ianuarie 1475, la sud de **V.** a avut loc o mare bătălie între oastea lui Ștefan cel Mare și armatele turco-muntene, conduse de Soliman-pașa. Armata moldoveană, condusă de Ștefan cel Mare, cu toată inferioritatea ei numerică, a reușit să zdrobească armatele invadatoare, obținînd cea mai strălucită victorie din istoria medievală a Moldovei. Biruința de la **V.** a avut un larg ecou internațional. Lupta de la **V.** este cunoscută și sub numele de lupta de la Racova sau de la Podul Înalt. — *Raionul V.*, cu 129 260 loc. (1965). Industrie alimentară, a materialelor de construcție etc. Culturi de cereale, de plante industriale și creșterea animalelor.

Vasnețov, Viktor Mihailovici (1848—1926), pictor rus peredvijnic. În prima parte a vieții, **V.** a realizat lucrări de gen, în care a dovedit o fină și caldă înțelegere a vieții funcționarilor („Dintr-un apartament într-altul", „Prăvălia de

cărți"). **V.** ocupă un loc deosebit în arta rusă prin lucrările inspirate din poveștile populare rusești („Covorul zburător", „Viteazul la răscrucea drumurilor", „Bogatîrii"). A realizat și numeroase cartoane pentru mozaicuri cu teme religioase („Sfinții bisericii ruse" pentru biserica Sf. Vladimir din Kiev). Fratele său, *V. Apolinarie Mihailovici* (1856—1933), autor de peisaje, a evocat Moscova sec. al XVII-lea („Moscova de lemn").

vasoconstricție (FIZIOL.), fenomen caracterizat prin contracția fibrelor musculare netede din pereții vaselor sanguine, ceea ce determină o micșorare a lumenului acestora. **V.** se produce printr-un mecanism nervos reflex, prin acțiunea unor hormoni (adrenalină, vasopresină) sau a unor medicamente (ergotamină, glanduitrin etc.).

vasodilatație (FIZIOL.), fenomen caracterizat prin relaxarea fibrelor musculare netede din pereții vaselor sanguine, ceea ce determină o mărire a lumenului acestora. **V.** se produce sub acțiunea sistemului nervos sau în urma acțiunii unor hormoni, a administrării unor medicamente (ex. nitriți).

vasomotór (FIZIOL.), care se referă la mișcările de contracție și de relaxare ale vaselor sanguine (ex. nerv **v.**, fenomen **v.**) — *Centru v.*, centru nervos vegetativ situat în bulb, care coordonează mișcările pereților vasculari. — *Nervi vasomotori*, filete nervoase care produc constricția sau relaxarea pereților vasculari. Majoritatea *n.v.* sînt nervi vegetativi simpatici sau parasimpatici.

vasopresină (BIOCHIM.), hormon secretat de lobul posterior al hipofizei. Stimulează contracția musculaturii netede, a capilarelor arteriolelor, făcînd să crească presiunea sanguină, contracția musculaturii intestinale, peristaltismul intestinal etc.

Västerås *[vestərǫ́:s]*, oraș în partea centrală a Suediei, port pe lacul Mälaren. 85 000 loc. (1964). Electrometalurgie, industrie electrotehnică, construcțoare de mașini (instrumente de precizie, locomotive electrice), a sticlei etc. Vechi monumente, muzee, castel din secolul al XIV-lea, biserici din secolul al XIII-lea și al XV-lea.

Vasvári *[vǫ́ʃvari]*, Pál (pe numele adevărat *Fejér P.*) (1827—1849), istoric literar ungur. A fost profesor la Universitatea din Pesta și un partizan apropiat al lui Kossuth. Conducînd o unitate militară a nemeșimii maghiare împotriva forțelor revoluționare românești, a fost înfrînt și ucis în Munții Apuseni, în lupta de la Fîntînele (6 iulie 1849).

Vașcău, oraș raional în raionul Beiuș, reg. Crișana, situat pe valea Crișului Negru. 4 700 loc. (1965). Exploatări de marmură și de calcare. Industrie alimentară, a materialelor de construcție (cărămidă, mozaic), de prelucrare a lemnului etc.

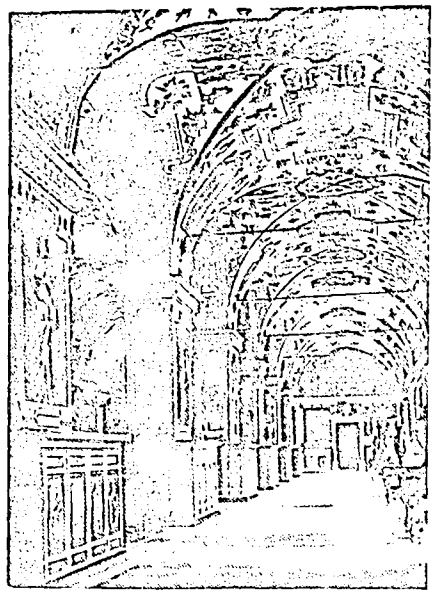

Vatican. Biblioteca

vatală (IND. TEXT.), organ mobil al războiului de țesut care susține spata; are următoarele funcțiuni: permite dirijarea suveicii prin rost, menține paralele firele de urzeală și îndeasă firul de bătătură în gura țesăturii.

vată, material format din fibre elastice de natură vegetală (de bumbac) sau minerală (de cuarț, de sticlă sau de zgură), care se întrepătrund astfel încît să reprezinte un sistem omogen și izotrop. **V.** de bumbac degresată, albită, uscată și dărăcită este întrebuințată în medicină pentru pansamente ca atare *(v. hidrofilă)* sau după impregnare cu substanțe medicamentoase *(v. antiseptică, v. aseptică* etc.). **V.** de cuarț, obținută prin suflarea unui gaz sub presiune într-o masă de bioxid de siliciu topit, este folosită ca suport pentru catalizatori și pentru confecționarea unor filtre. **V.** de sticlă, obținută prin suflarea cu vapori a unei mase de sticlă topită, este folosită ca material izolant fonic și termic. **V.** de zgură, obținută prin dirijarea unei vine de abur sau de aer comprimat asupra unei vine subțiri de zgură de furnal topită, este întrebuințată ca material izolant termic.

Vatican 1. Una dintre cele șapte coline ale Romei, situată pe malul drept al Tibrului, în afara zidurilor Romei vechi, unde se celebrau oracolele *vaticinia.* **2.** Palat clădit pe colina cu același nume, înconjurat de un vast ansamblu de construcții (vile, capele, biblioteci, muzee etc.), datînd din epoci diferite. Ridicat în vecinătatea bazilicii sf. Petru, construită de Constantin cel Mare, palatul **V.** a suferit nenumărate modificări de-a lungul timpului. În perioada Renașterii, **V.** a fost mărit și înfrumusețat cu concursul a numeroși arhitecți și artiști: Sangallo, Bramante, Michelangelo, Rafael ș.a. Din ansamblul **V.** face parte Capela Sixtină, Capela Paulină, Belvedere, Lapidariul etc. În palatul **V.** se află bogate colecții de artă: muzeul Pio Clementino, cu opere antice („Laocoon", „Apolo din Belvedere", „Hermes", după Praxitele etc.); muzeul Gregorian; galeria de tapiserii; muzeul Chiaramonti, cu importante sculpturi antice („Doriforul"). Biblioteca, fundată în sec. al XV-lea de Nicolas al V-lea, conține ma-

nuscrise prețioase („Codex Vaticanus", opere de Virgiliu, Terențiu), ca și nenumărate incunabule. Pinacoteca cuprinde pictori primitivi (Giotto, Melozzo da Forlì) și maeștri ai școlilor din Ferrara, Veneția, ai Renașterii în general. Aici se află reședința permanentă a papilor, din 1377. **3.** Statul papal, situat în partea de vest a orașului Roma, pe colina Vatican. Suprafața: 0,44 km². Populația: circa 1 000 loc. S-a constituit în urma acordurilor de la Lateran (11 februarie 1929) dintre papa Pius al XI-lea și guvernul italian; șeful său este papa. Teritoriul **V.** cuprinde piața și bazilica Sf. Petru (sec. al XVI-lea), palatul **V.**, un muzeu, grădini, biserici. El dispune de o considerabilă bază economică, reprezentată prin mari investiții în întreprinderile din Italia și din alte țări.

Vatna Jökull *[iökul]*, cel mai mare ghețar din Europa, care acoperă un masiv vulcanic din sud-estul Islandei. Suprafața: 8 800 km². Grosimea: 600—1 000 m. Din el se desprind multe limbi de gheață. Erupțiile vulcanului provoacă topiri ale masei de gheață, catastrofale pentru litoralul sud-estic islandez.

„Vatra", revistă literară bilunară, apărută la București, sub redacția lui G. Coșbuc, I. Slavici și I.L. Caragiale, de la 1 ianuarie 1894 pînă în august 1896, cu subtitlul „Foaie ilustrată pentru familie". Programul ei, definit în primul număr, militează pentru o literatură realistă, cu caracter național și popular. A avut printre colaboratori pe B. P. Hasdeu, Traian Demetrescu ș.a.

Vatra Dornei, oraș raional în reg. Suceava, reședință de raion, situat pe valea Bistriței. 13 790 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (combinat de industrializare a lemnului) și alimentară (produse lactate). Stațiune balneoclimatică, cu ape carbogazoase, bicarbonatate, sodice, feruginoase, magneziene, indicate în terapeutica bolilor cardiovasculare, endocrine, a gastritelor, anemiilor etc. Nămol de turbă. — *Raionul V.D.*, cu 47 050 loc. (1965). Exploatări de mangan (Iacobeni), de turbă (Poiana Stampei), exploatări forestiere. Industrie de prelucrare a lemnului, alimentară. Creșterea animalelor.

Vatra Moldoviței, comună în raionul Cîmpulung, reg. Suceava, situată pe valea Moldoviței. 2 860 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea).

vátră (TEHN.), partea inferioară a unui focar de cazan de abur, a unui cuptor metalurgic pe care se așază materialul de topit sau a unei forje pe care se așază și arde combustibilul.

Vättern *[vętərn]*, lac tectonic în Suedia centrală. Suprafața: 1 899 km². Adîncimea maximă: 119 m. Prin rîul Motala este tributar Mării Baltice. Face parte din sistemul navigabil care leagă orașele Stockholm și Göteborg.

Vața de Jos, localitate de tip urban în raionul Brad, reg. Hunedoara, situată pe valea Crișului Alb. Industrie a materialelor de construcție (var). Stațiune balneoclimatică, cu izvoare minerale termale (35—37°C) sulfatate, clorurosodice, calcice, recomandate în terapeutica afecțiunilor aparatului locomotor, sistemului nervos periferic, ficatului etc.

Vauban *[vobă]*, Sébastien Le Prestre, senior de (1633—1707), inginer militar și mareșal francez. A revoluționat metodele și tehnica lucrărilor de fortificație și de asediu, înlocuind zidurile înălțate de la suprafață cu tranșee prevăzute cu ziduri îngropate sau semiîngropate. În scrierea „Dijma regală" (1707), interzisă după apariție, s-a ridicat împotriva fiscalității excesive și a propus perceperea impozitelor în raport cu veniturile, ceea ce i-a atras ura nobilimii și dizgrația regală.

Vaucanson *[vocăsó]*, Jacques de (1709—1782), inginer mecanic și inventator francez. A fost membru al Academiei de Științe din Paris. Inventator fecund, a construit o pompă de apă (1737), mai multe automate-jucării cu mecanism de ceasornic și a perfecționat unele mașini-unelte. Cea mai importantă invenție a lui este războiul de țesut mecanizat cu ridicarea automată a ițelor pentru formarea rostului, realizat în 1745.

Vaudoyer *[vodoaié]*, Antoine (1756—1846), arhitect și arheolog francez. A construit „Palatul Institutului". *Leon V.* (1803—1872), fiul precedentului, arhitect. A studiat la Roma arhitectura antică. A transformat clădirea vechii biserici „Saint Martin des Champs" din Paris în „Conservatorul (Muzeul) de arte și meserii". A executat proiectul Catedralei din Marsilia într-un stil romano-bizantin.

Vaugelas *[vojlá]*, Claude Favre de (1585—1650), filolog francez, cel mai cunoscut dintre teoreticienii francezi ai purismului clasic în materie de limbă. A contribuit puternic la fixarea limbii literare din

Vatra Dornei. Pavilionul băilor

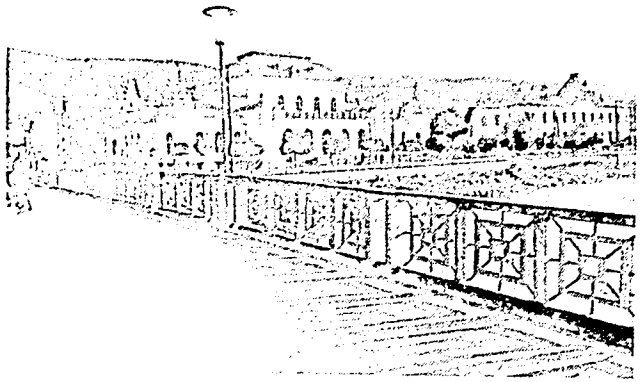

sec. al XVII-lea („Observaţii asupra limbii franceze", 1647) şi a condus lucrările „Dicţionarului Academiei Franceze".

Vaughan *[vo:n]*, Williams, Ralph (1872—1958), compozitor englez, profesor la Royal College of Music din Londra. Elev al lui M. Bruch şi M. Ravel, a compus opt simfonii, o operă, muzică de scenă şi de film, lucrări pentru ansambluri de cameră şi piese vocale, în majoritate înrîurite de folclorul englez, care l-au situat printre exponenţii de seamă ai muzicii engleze contemporane. A scris şi studii despre Purcell şi despre cîntecul popular englez.

Vauvenargues *[vovnárg]*, Luc de Clapiers (1715—1747), moralist francez. „Maximele" sale (1746) exprimă un optimism generos şi încredere în noblețea sentimentelor şi a pasiunilor umane. Iscusit mînuitor al limbii, mai puţin dotat ca La Bruyère în zugrăvirea caracterelor, **V.** este, alături de La Rochefoucauld, un strălucit reprezentant al genului sentinţei şi maximei în literatura franceză.

Vavilov, Serghei Ivanovici (1891—1951), fizician sovietic; a fost membru şi preşedinte al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A adus contribuţii în domeniul opticii fizice, cercetînd, sub numeroase aspecte, fenomenul de luminescenţă. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Vay *[voi]*, Miklós (1802—1894), baron, om politic ungur, reprezentant al intereselor nobilimii ungare. În 1848, în calitate de comisar al guvernului în Transilvania, a tărăgănat aplicarea prevederilor privind desfiinţarea r o b o t e l o r şi a susţinut politica nemeşimii maghiare faţă de românii transilvăneni.

Vazov, Ivan Minciov (1850—1921), scriitor, publicist şi om politic bulgar. A locuit de două ori în România, unde a luat contact cu emigraţia bulgară antiotomană şi a debutat în „Revista periodică" (Brăila). În versurile sale lirice, de inspiraţie patriotică şi naţională, a glorificat eroismul luptătorilor pentru eliberarea patriei (volumele „Steag şi guzlă", 1881; „Epopeea celor uitaţi", 1881), a veştejit politica reacţionară a burgheziei bulgare („Cîmpii şi păduri", 1884), a evocat episoade de războaie („Sub bubuitul victoriei", 1914; „Cîntece pentru Macedonia", 1916), precum şi munca paşnică a plugarilor. Talentul său narativ apare cu pregnanţă în romanul „Sub jug" (1894, trad. rom.), care reflectă avîntul revoluţionar al poporului bulgar în ajunul răscoalei din 1876, şi în nuvele ca „Oropsiţii" (1885), „Bunicul Joco priveşte" (1917) ş.a. Scriitor complex, în a cărui operă elemente realiste se îmbină deopotrivă cu cele romantice, **V.** este una dintre cele mai reprezentative figuri ale perioadei de formare a literaturii bulgare moderne.

Văcărescu, veche familie de boieri din Ţara Românească, dintre care cei mai cunoscuţi au fost: *Enache V.* (? —1714), care, în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714), a fost succesiv conducător al gărzilor domneşti, capuchehaie, mare clucer şi mare vistier. A fost omorît de turci la Constantinopol, împreună cu domnul şi cu fiii acestuia; *Ienăchiţă V.* (c. 1740—1797), mare dregător domnesc şi cărturar de seamă; *Alecu V.* (c. 1767—1799), poet; *Nicolaie V.* (c. 1786—c. 1825), poet; *Iancu V.* (1792—1863), poet; *Teodor C.V.* (1842—1914), militar, diplomat şi om politic; a scris „Luptele românilor în resbelul din 1877—1878" (1888); *Elena V.* (1866—1947), scriitoare.

Văcărescu, Alecu (c. 1767—1799), poet român, fiul cel mai mare al lui Ienăchiţă Văcărescu. A scris, fără intenţia de a le publica, versuri erotice româneşti şi greceşti, în stilul afectat al poeziei neoanacreontice. Este de asemenea autorul unor satire în limba greacă („Tatăl nostru parodiat" etc.).

Văcărescu, Elena (1866—1947), scriitoare română, nepoată a lui Iancu Văcărescu. A fost membru de onoare al Academiei Române. S-a născut la Bucureşti. Stabilită la Paris din 1891, s-a afirmat în literatura franceză cu versuri (volumele „Cîntecul aurorei", 1886; „Sufletul senin", 1896; „Rapsodul Dîmboviţei", 1900, traducere de cîntece şi balade româneşti; „Licăriri şi flăcări", 1903; „Grădina pătimaşă", 1908 ş.a.), proză („Amor vincit", 1909; „Vrăjitoria", 1912 ş.a.) şi teatru (drama „Cobzarul", 1912), în care sînt frecvente teme şi realităţi româneşti, expresie a nostalgiei şi a dragostei ei de patrie. Apreciată de V. Hugo, H. Taine, Anatole France, A. Sully Prudhomme, **V.** a primit, în urma raportului lui Leconte de Lisle, Premiul Academiei Franceze. A tradus în limba franceză din Eminescu, Goga, Blaga, Minulescu, Topîrceanu, Vinea ş.a. A desfăşurat o intensă activitate de propagare a culturii şi a ideilor generoase. Opera sa poetică a fost tălmăcită în multe limbi, printre care italiană, daneză, engleză, olandeză, chineză.

Văcărescu, Iancu (1792—1863), poet român, fiul lui Alecu Văcărescu. S-a născut la Bucureşti. Atras de ideile înaintate ale epocii, a salutat răscoala lui T. Vladimirescu („Buna vestire", „Glasul poporului subt despotism") şi a participat la mişcarea de redeşteptare culturală şi naţională, sprijinind începuturile şcolii, teatrului, presei şi tipografiei româneşti.

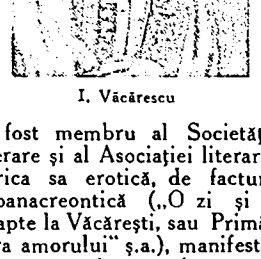

I. Văcărescu

A fost membru al Societăţii literare şi al Asociaţiei literare. Lirica sa erotică, de factură neoanacreontică („O zi şi o noapte la Văcăreşti, sau Primăvara amorului" ş.a.), manifestă, printr-un viu sentiment al naturii, tendinţa de a depăşi vechile canoane ale epocii. A mai scris poeme filozofice („Adevărul") sub influenţa ilu-

minismului, balade pe teme folclorice, epistole, ode, elegii, idile şi epigrame. Opera lui **V.** (reunită în volumele „Poezii alese", 1830, şi „Colecţie din poeziile d-lui marelui logofăt I.Văcărescu", 1848) a introdus în literatura română specii noi şi a mlădiat limba poetică. A tradus mai multe piese de teatru, printre care şi „Britanicus" de Racine.

Văcărescu, Ienăchiţă (c. 1740—1797), istoric, filolog şi poet român premodern. A fost

I. Văcărescu

mare dregător domnesc şi a îndeplinit misiuni diplomatice peste hotare. Ca om politic şi istoric („Istorie a preaputernicilor împăraţi otomani"), a manifestat tendinţe filoturce. Este autorul celei dintîi gramatici româneşti tipărite („Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orînduielilor gramaticii româneşti", 1787), care, pe lîngă diversele categorii gramaticale, cuprinde şi un capitol de prozodie, ilustrat cu exemple originale. Poezia sa, redusă ca dimensiuni şi predominant erotică, este scrisă în maniera neoanacreontică a epocii, dar foloseşte şi evidente sugestii folclorice („Amărîtă turturea", „Într-o grădină"). Avînd conştiinţa pionieratului său, **V.** a scris un testament liric în care „lasă moştenire" urmaşilor „creşterea limbii româneşti şi a patriei cinstire".

Văcărescu, Nicolae (c. 1786 — c. 1825), poet român, fiul lui Ienăchiţă Văcărescu. Ne-au rămas de la el cîteva poezii erotice, asemănătoare cu ale fratelui său Alecu, un cîntec de haiducie în formă populară („Durda") şi un număr de scrisori adresate nepotului său de frate, Iancu. Scrisorile, redactate într-un stil încîlcit, dominat de o cazuistică sentimentală, conţin şi versuri satirice la adresa unor rele obiceiuri ale epocii (moda, jocul de cărţi etc.).

văcărít (în evul mediu în Ţara Românească), dare în bani percepută de domnie pe fiecare cap de vită, introdusă în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714). Se percepea de la ţăranii liberi şi dependenţi, boieri şi mănăstiri. A fost înlocuită, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, cu a j u t o r i n ţ a. În Moldova i s-a spus c u n i ţ ă.

vădástra, cultură materială din neoliticul mijlociu, răspîndită în sud-estul Olteniei şi în teritoriile vecine de peste Dunăre. A fost numită astfel după localitatea Vădastra, din raionul Corabia, unde au fost descoperite pentru prima dată urme caracteristice ale acestei culturi.

Vădeni, comună în raionul Brăila, reg. Galaţi, situată în lunca Siretului, în apropierea confluenţei acestuia cu Dunărea. 2 820 loc. (1965). Industrie alimentară (fabrică de conserve din legume şi fructe).

văduvíţă *(Leuciscus idus)*, specie de peşte teleostean din familia ciprinidelor, cu corpul de circa 35 cm lungime, comprimat lateral, acoperit cu solzi mici. Trăieşte în Dunăre, în bălţile şi cursul inferior al afluenţilor ei mari, precum şi în restul Eurasiei. Se pescuieşte în cantităţi importante.

văl de etanşare (HIDROTEHN.), element component al unei construcţii hidrotehnice executate în terenuri aluvionare, destinat să reducă (în cea mai mare măsură) infiltraţia apei pe sub fundaţia unui baraj ori a unei culee sau prin pereţii unui canal. Se realizează prin injectarea în sol, sub presiune, a unor soluţii speciale (cimenturi, silicat de sodiu etc.), care pătrund prin macroporii aluviunilor şi se întăresc, formînd **v. de e.**

Vălenii de Munte, oraş raional în reg. Ploieşti, reşedinţa raionului Teleajen, situat pe valea Teleajenului. 7 350 loc. (1965). Industrie alimentară (conserve de fructe). Exploatări de nisip cuarţos. Centru pomicol (pruni). Aici a funcţionat, între 1908 şi 1914 şi între 1921 şi 1940, Universitatea populară de la **V. de M.,** fundată şi condusă de N. Iorga. Tot aici se află Casa memorială Nicolae Iorga, biserica Mănăstirii Văleni (1680, cu picturi din 1737).

Văliug, comună în reg. Banat, subordonată oraşului regional Reşiţa. 1 510 loc. (1965). Lac de acumulare şi o hidrocentrală (8,18 MW). Exploatări forestiere.

vălul palatului, porţiune musculară care continuă, în partea posterioară a cavităţii bucale, palatul tare şi care se termină cu o prelungire, numită *uvulă*; poziţia **v.p.** în timpul articulării determină caracterul *oral* sau *nazal* al sunetelor.

Vărsătorul (ASTR.), constelaţie zodiacală, vizibilă toamna

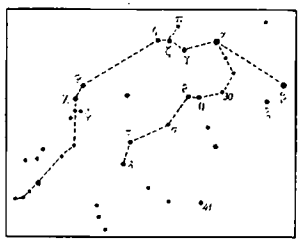

Constelaţia Vărsătorul

pe cerul de seară şi care este parcursă de Soare în a doua jumătate a lunii februarie şi la începutul lunii martie. Cele mai strălucitoare stele din constelaţia Vărsătorul sînt de mărimea stelară 3.

vătáf (în evul mediu în ţările române) **1.** Mai-marele slugilor de la curtea unui boier sau a unei mănăstiri. **2.** Conducător al unui grup (ceată) de curteni şi de slujitori, format din subalternii de la sate ai unui dregător. Peste toţi **v.** dintr-un judeţ (ţinut) era un *mare-vătaf*. — *V. de plai*, conducător al vătafilor de plăieşi dintr-un p l a i. — *V. de divan*, subaltern al hatmanului de divan (prima jumătate a sec. al XIX-lea), cu atribuţii judecătoreşti, care rezolva litigii mai mici. **3.** Conducător al unei bresle, al unui corp de meşteşugari.

vătămán (în evul mediu în Moldova) **1.** Denumire a căpeteniei obștii sătești. **2.** Reprezentant al stăpînului feudal în satele aservite, care se îngrijea de îndeplinirea obligațiilor locuitorilor față de stăpîn. I se spunea și *ureadnic*.

vătămare corporală (DR.), urmare specifică infracțiunilor contra integrității corporale sau sănătății persoanelor. **V.c.**, ca expresie, intră în denumirea unora dintre infracțiunile care produc această urmare (ex. *v.c. gravă*, cînd s-au pricinuit leziuni care necesită o îngrijire medicală de lungă durată; *v.c. foarte gravă*, cînd s-a cauzat o infirmitate sau altă urmare gravă; *v.c. cauzatoare de moarte*, cînd fapta a avut ca urmare moartea victimei; *v.c. din culpă*, cînd fapta care a produs leziunea a fost săvîrșită din culpă).

văz (FIZIOL.), simț prin care se înregistrează direct forma, culoarea, luminozitatea obiectelor, precum și distanța și mișcarea acestora. **V.** dă o imagine subiectivă, corectă (în anumite limite) a realității obiective, datorită activității analizatorului vizual, format dintr-o porțiune periferică (ochiul), una intermediară (nerv și tract optic, corp geniculat lateral) și o porțiune centrală (scoarța cerebrală din regiunea occipitală). **V.** și o c h i.

Vâlcovici, Victor (n. 1885), matematician român, membru al Academiei Republicii Socialiste România, om de știință

V. Vâlcovici

emerit. A fost profesor de mecanică la Universitatea din Iași, apoi la Politehnica din Timișoara și la Universitatea din București. Are lucrări în domeniul hidrodinamicii, al mecanicii generale, al flambajului, al cosmogoniei, cu contribuții în problema mișcării fluidelor incompresibile cu suprafețe de discontinuitate, a mișcării fluidelor barotrope, a determinării liniei elastice și a condițiilor de flambaj privind coloanele subțiri cufundate în fluid. A studiat generalizarea legii de recesie a lui Hubble. Op. pr.: „Mișcarea fluidă discontinuă cu două linii libere" (1913), „Mecanica teoretică" (1959, în colaborare), „Principiile variaționale ale mecanicii" (1963).

Vâlsan, George (1885—1935), geograf român. S-a

G. Vâlsan

născut la București. Și-a făcut studiile la București, Berlin și Paris. A fost profesor la universitățile din Iași, Cluj și București, membru al Academiei Române, președinte al Societății etnografice române și director al Institutului de geografie din Cluj, pe care l-a înființat și în jurul căruia a format o școală geografică românească. S-a ocupat de probleme de geografie generală („Sensul geografiei ca știință", editată postum), de geomorfologie („Cîmpia Română", 1915; „Asupra trecerii Dunării prin Porțile de Fier", 1916), de geografie umană („O fază în popularea țărilor românești", 1912), de istorie a geografiei („Harta Moldovei de D. Cantemir", 1926, pe care a descoperit-o în Biblioteca Națională din Paris), de etnografie („O știință nouă: etnografia", 1927), de toponimie, de biogeografie etc. **V.** a conceput geografia ca o știință a marilor ansambluri teritoriale, privite în întregul lor, prin integrarea elementelor componente în unitatea din care fac parte. Teza sa de doctorat, „Cîmpia Română" (1915), lucrare fundamentală a literaturii geografice românești, este primul studiu al unei mari unități geografice, în bună măsură actual și astăzi mai ales prin aprecierea rolului pe care l-au avut subsidențele locale în dispunerea rețelei hidrografice și în evoluția reliefului. Prin această lucrare el a pus, în același timp cu C. Brătescu, bazele geomorfologiei moderne în România. Savant de reputație mondială, **V.** a reprezentat țara noastră în numeroase congrese internaționale de geografie, în care a deținut funcții importante.

veac v. **secol.**

„Veac nou", revistă social-politică și literară, apărută săptămînal, la București, în 1934. Printre colaboratorii revistei s-a numărat și Al. Sahia.

„Veac nou", revistă săptămînală, organ al Consiliului general A.R.L.U.S. Apare din decembrie 1944, la București.

Veatka, rîu în Uniunea Sovietică, afluent pe dreapta al Kamei (1 367 km). Curge printr-o regiune de cîmpie. Navigabil vara pe o lungime de circa 1 000 km. Trece prin orașul Kirov.

Veblen *[véblən]*, Thorstein (1857—1929), economist și sociolog burghez american, reprezentant al i n s t i t u ț i o n a l i s m u l u i. Pornind de la apriorismul lui Kant, pe care l-a îmbinat cu pragmatismul american, **V.** a propovăduit teza primatului factorilor psihologici în dezvoltarea economică. A criticat unele aspecte ale capitalismului, dar reformele propuse de el (ex. crearea unei tehnocrații) nu atingeau bazele orînduirii capitaliste. Op. pr.: „Teoria clasei avute" (1899), „Teoria întreprinderii de afaceri" (1904).

Vecchietti, Tullio (n. 1914), secretar general (din 1965) al Partidului socialist italian al unității proletare (P.S.I.U.P.), creat în ianuarie 1964 ca rezultat al desprinderii din Partidul socialist italian a aripii de stînga.

véce 1. (În evul mediu în Rusia) Denumire a organului suprem al puterii în unele orașe în sec. X—XV. 2. (În Iugoslavia) Denumire dată unor organe reprezentative ale puterii de stat.

vecerniile siciliene, nume sub care este cunoscută în istorie răscoala populației din Palermo împotriva stăpînirii franceze din Sicilia (1282). **V.s.** au avut ca urmare masacrarea întregii garnizoane franceze din insulă și eliberarea Siciliei de sub dominația franceză (martie-aprilie 1282). Numele vine de la slujba bisericească de seară în timpul căreia a izbucnit răscoala.

„Vechiul testament", prima parte a Bibliei, elaborată în sec. XIII—II î.e.n., recunoscută atît de mozaici, cît și de creștini. Manuscrisele de la Marea Moartă (Qumran) cuprind cele mai vechi versiuni ale **V.t.** cunoscute pînă acum. Legendele **V.t.** reproduc, în forme modificate, tradiții și mituri ale vechilor evrei și ale popoarelor cu care au intrat în contact în perioada stabilirii lor în Palestina. Primele cinci cărți ale **V.t.** (Pentateuhul) sînt atribuite miticului Moise. Cărțile **V.t.** au fost scrise în majoritate în limba ebraică, iar unele dintre ele în aramaică și în greacă. În sec. al II-lea î.e.n. **V.t.** a fost tradus în limba greacă (Septuaginta), iar în sec. IV e.n. în limba latină (Vulgata). Cea mai veche traducere a **V.t.** în limba română este Palia de la Orăștie (1582).

vecinătatea unui punct (element) *a* **dintr-un spațiu topologic** (MAT.), orice submulțime a unui spațiu topologic conținînd o mulțime deschisă căreia îi aparține punctul *a*. În spațiul euclidian cu trei dimensiuni, exemple de vecinătăți ale unui punct *a* sînt sferele, cuburile și paralelipipedele pline, care conțin pe *a* în interiorul lor; în plan, exemple de vecinătăți ale unui punct *a* sînt cercurile, pătratele și dreptunghiurile pline, care conțin pe *a* în interiorul lor; pe dreaptă, exemple de vecinătăți ale unui punct *a* sînt intervalele închise sau deschise, care conțin punctul *a*.

vecíni (în evul mediu în Moldova), denumire a țăranilor dependenți de stăpînii feudali. În Țara Românească se numeau rumâni, iar în Transilvania iobagi.

veciníe (în evul mediu în Moldova), condiția țăranilor dependenți de stăpînul feudal al moșiei. **V.** a fost desființată prin reforma lui Constantin Mavrocordat în 6 aprilie 1749. V. și rumânie.

Vecsler, Miax (1870—1917), militant în mișcarea muncitorească din România, publicist. A fost unul dintre organizatorii și conducătorii Cercului de studii sociale din Iași. A colaborat la gazetele „Lumina", „Viitorul social", „România muncitoare" ș.a. și la revista socialiștilor germani „Neue Zeit". Arestat după manifestația din 1 Mai 1917 de la Iași, a fost împușcat cîteva zile mai tîrziu sub pretextul încercării de a fugi de sub escortă.

vectocardiografie (MED.), variantă a electrocardiografiei, care permite urmărirea directă pe ecranul unui tub de televiziune a sensului și amplitudinii biocurenților inimii.

vectór (lat. *vectare* „a trage") **1.** (MAT.) **a)** *Vector* (sau ~ *liber*), mulțime a tuturor segmentelor orientate, echipolente cu un segment orientat dat. Prin noțiunea de segment orientat se înțelege o pereche ordonată de puncte A și B. Sensul segmentului AB, definit de perechea de puncte A și B, este definit de ordinea în care se dau punctele A și B. Punctul A se numește originea segmentului, iar B, extremitatea sau vîrful său. Două segmente orientate se numesc echipolente, dacă, unind originile între ele și extremitățile între ele, se obține un paralelogram. Distanța dintre A și B se numește lungimea segmentului. Mărimea unui vector liber este egală cu lungimea segmentului orientat prin care este reprezentat vectorul. Un segment orientat poate fi reprezentat grafic printr-o săgeată. Exemple de mărimi fizice care pot fi reprezentate prin segmente orientate sînt: forțele, vitezele, accelerațiile, intensitatea cîmpului electric și a celui magnetic. **b)** *Vector alunecător*, mulțime a tuturor segmentelor orientate, situate pe o aceeași dreaptă și echipolente cu un segment orientat dat. Exemple de mărimi fizice care pot fi reprezentate prin vectori alunecători sînt forțele aplicate corpurilor solide rigide. **c)** *Vector legat*, segment orientat cu originea și extremitatea fixate. Un exemplu de mărime fizică reprezentabilă printr-un vector legat este greutatea corpurilor în cîmpul gravific al Pămîntului. Segmentele orientate, respectiv vectorii definiți de ele, se pot nota astfel: $\overrightarrow{AB}$, $\overrightarrow{AB}$ sau **AB**, $\bar{u}$, u sau **u**, $\vec{r}$, r sau **r** etc. **d)** *Vector unitate v. versor.* **e)** *Vector de poziție al unui punct* P $(x_1,...,x_n)$ *din spațiul euclidian cu n dimensiuni*, vectorul

$$\overrightarrow{OP} = x_1\bar{e}_1 + ... + x_n\bar{e}_n,$$

unde O este originea reperului, iar $e_1, ..., e_n$ o bază a spațiului. **f)** Element al unui spațiu liniar (vectorial). **2.** (FIZ.) *Vector de undă*, vector asociat unei unde progresive, ale cărui direcție și sens coincid cu direcția și cu sensul de propagare ale undei și al cărui modul este egal cu inversul lungimii de undă.

vedánta (în sanscrită „desăvîrșirea Vedelor"), școală tradițională „ortodoxă" a filozofiei indiene, fundată în sec. al IV-lea î.e.n. de înțeleptul Badarayana pe baza „Upanișadelor". Doctrina idealist-obiectivă a **v.** s-a diferențiat de școala uttara-mimansa, devenind temelia filozofică a brahmanismului și hinduismului. Cei mai de seamă reprezentanți ai ei din evul mediu au fost Șankara (sec. al IX-lea), fondatorul monismului vedantic absolut (advaita), și Ramanuja (sec. al XI-lea), fondatorul monismului limitat. **V.** este din sec. al XI-lea filozofia dominantă în India. Reprezentanții ei moderni (Ram Mohan Roy, Ramakrishna, Vivekananda, Aurobindo Ghosh, S. Radhakrishnan ș.a.) au promovat concepții iluministe.

védda (vedóşii), populaţie băştinaşă a insulei Ceylon, care, din punct de vedere antropologic, face parte din ramura australoidă a rasei negroide; ea vorbeşte limba singaleză.

„Vede" (în sanscrită *veda* „cunoaştere, ştiinţă"), documente literare şi filozofice-religioase ale antichităţii indice, întocmite, probabil, în a doua jumătate a mileniului al II-lea şi prima jumătate a mileniului I î.e.n., care au devenit „cărţile sfinte" ale brahmanilor şi hinduşilor. **V.** cuprind patru culegeri succesive: *Rigveda* (Veda imnurilor), *Samaveda* (Veda cîntărilor), *Yadjurveda* (Veda sacrificiilor) şi *Atharvaveda* (Veda vrăjilor). Ele reflectă procesul destrămării treptate a societăţii patriarhale indiene şi constituirea finală a castelor. Rigveda, cea mai veche dintre cele patru Vede, prezintă şi cea mai mare valoare literară. Ea se compune din 1 028 de imnuri, dispuse în zece cicluri (mandale). Samaveda reproduce Rigveda, la care adaugă 75 de imnuri noi. Multe imnuri din Rigveda au trecut şi în Yadjurveda. Literatura vedică se împarte în trei perioade: 1) cea a vedelor propriu-zise; 2) cea a *brahmanelor*, comentarii la Vede, cuprinzînd şi numeroase mituri; 3) cea a scrierilor cu reguli pentru viaţa ascetică, şi îndeosebi a „Upanişadelor". După cum recunosc sau nu autoritatea Vedelor, şcolile tradiţionale ale filozofiei indiene se împart în „ortodoxe" şi „neortodoxe". V. şi vedanta.

Vedea, afluent pe stînga al Dunării (242 km), între Zimnicea şi Giurgiu. Izvorăşte din Piemontul Cotmeana, pe care-l străbate în direcţie nord-sud, apoi drenează cîmpia Găvanu-Burdea şi Burnas. Afluent principal: Teleormanul. Seacă în perioadele secetoase.

Vederoasa, liman fluviatil pe malul dobrogean al Dunării, între Ostrov şi Cernavodă. Suprafaţa: 6,80 km² (acoperită în cea mai mare parte cu stuf). Alimentarea cu apă se face din izvoare.

vedétă (MILIT.) **a)** *Vedetă blindată*, navă de luptă de tonaj mic (30—50 de tone), cu corp blindat împotriva focului mitralierelor, armată cu un tun şi 2—3 mitraliere. Acţionează pe fluvii sau în apropierea litoralului. **b)** *Vedetă torpiloare*, navă de luptă de tonaj mic (pînă la 100 de tone), cu viteză mare (90—100 km/oră), avînd torpila ca armament principal. Este destinată atacului împotriva navelor inamice. Se mai numeşte *vedetă rapidă*.

Vega (ASTR.), stea strălucitoare, de mărimea stelară zero, din constelaţia Lira, care se află la 26 de ani-lumină de noi. Luminozitatea ei este de 50 de ori mai mare decît cea a Soarelui.

vegetáţie 1. (BOT.) **a)** Populaţie de plante eterogenă ca origine geografică şi cu înrudiri diverse, dar grupate împreună de necesităţile de trai în unităţi de viaţă numite fitocenoze şi asociaţii. Se deosebesc patru tipuri principale de **v.**: tipul de arbori-arbuşti, tipul ierbos, tipul de pustiu şi tipul „rătăcitor", din care fac parte fitocenozele din plancton şi din sol. **V.** ţării noastre este repartizată în trei zone: zona stepelor, zona pădurilor şi zona alpină. **b)** Creştere, dezvoltare şi întreţinere a vieţii unei plante. În acest sens se disting organe vegetative (rădăcina, tulpina, frunza), spre deosebire de organele de reproducere (floarea). **2.** (MED.) **a)** Leziune a pielii, membranelor seroase sau mucoaselor, caracterizată printr-o excrescenţă moale cu suprafaţa brăzdată de cute foarte fine cu aspect conopidiform. Apare datorită unei proliferări celulare exagerate de natură bacteriană, virotică, canceroasă etc. **b)** V. *adenoiditâ*.

veghetór (IND. TEXT.), dispozitiv de control al războiului de ţesut automat, care comandă oprirea războiului în cazul ruperii firelor.

vehícul (lat. *vehor* „sînt dus, purtat"; TRANSP.), sistem tehnic (maşină) construit pentru a se putea deplasa pe o cale de comunicaţie, prin rulare (pe roţi), alunecare sau plutire, şi care este folosit pentru transportul persoanelor ori al mărfurilor *(v. de transport)*, pentru efectuarea unei anumite lucrări *(v. tehnic)* sau în scopuri militare *(v. de luptă)*. După natura căii de comunicaţie se deosebesc: *v. terestre* (rutiere sau feroviare); *v. suspendate*, care se deplasează pe o cale de circulaţie montată la înălţime pe stîlpi şi constituită fie din şine metalice (ex. la vagoane de cale ferată suspendată, la transportoare, la poduri rulante etc.), fie din cabluri (ex. la cabine sau la vagonete de funicular); *v. subterane* (ex. locomotivele şi vagonetele de mină, vagoanele de metropolitan); *v. nautice* (ex. navele de suprafaţă, submarinele); *v. aeriene* (aeronavele); *v. cosmice*, care se deplasează în spaţiul cosmic şi sînt propulsate cu ajutorul rachetelor.

Veksler, Vladimir Iosifovici (1907—1966), fizician sovietic; a fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A studiat radiaţiile X şi cosmice. În 1944 a elaborat principiul autofazării particulelor care a permis construirea unor noi tipuri de acceleratoare (fazotronul, sincrotronul etc.). Laureat al Premiului Lenin (1959).

vel- (în evul mediu în ţările române), prefix slav alăturat unei titulaturi pentru a-i arăta rangul; înseamnă „mare" (ex. vel-armaş, vel-vistier, vel-spătar etc.).

velár (lat. *velum* „pînză, văl"; LINGV.), sunet care se articulează în partea posterioară a cavităţii bucale, prin atingerea sau prin apropierea rădăcinii limbii de vălul palatului. În limba română sînt **v.** consoanele *c, g* şi vocalele *u, o*. Consoanele **v.** se numesc şi *guturale*.

Velâsquez *[velásche0]* (**Velázquez**), Diego de Silva (1599—1660), celebru pictor spaniol, născut la Sevilla dintr-o veche familie de origine portugheză. A studiat pictura cu Francisco Herrera (El Viejo) şi apoi cu Francisco Pacheco. Începuturile sale artistice sînt marcate de picturi religioase, naturi moarte, aşa-numitele „bedegones", şi mai ales de tablouri de gen („Doi băieţi", „Vînzător de apă în Sevilla", „Femeie prăjind ouă"), care

mărturisesc tendința către o viziune de sinteză, predilecție pentru plasticitatea formelor și influența „tenebroșilor" în practicarea contrastelor puternice ale clarobscurului. Apreciat de Filip al IV-lea, **V.** este atașat curții. A vizitat Italia,

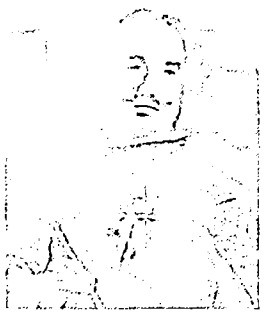

Velasquez (autoportret)

unde a studiat în special pictura venețiană (Tiziano), l-a cunoscut pe Ribera și a executat mai multe lucrări, printre care portretul papii Inocențiu al X-lea. Opera sa, deși redusă ca număr de lucrări, este valoroasă prin concepția despre artă, eliberată de misticism și preocupată de realitate, viziunea sa plecînd de la lumea înconjurătoare, fără a avea o idee preconceputâ despre frumusețe. În puținele sale lucrări religioase, **V.** pune accentul pe ambianța profană, desprinsă de subiect, alegînd uneori o bucătărie („Iisus la Marta și Maria"), alteori o tavernă rustică („Hristos și pelerinii din Emaus") și nu pe prezența personajelor sacre. În tematica mitologică, zeii locuiesc pe pămînt, dedîndu-se la ocupații obișnuite. Astfel, tabloul „Băutorii" este o scenă rustică de gen, în care Bachus apare ca un personaj rătăcit în mijlocul țăranilor. Studiul omului depășește aici limitele portretului static, tradițional; trupurile sînt modelate puternic, iar cadrul este un peisaj în care artistul a pus noi probleme de lumină. „Atelierul lui Vulcan" este o imagine a muncii dintr-o fierărie obișnuită, în care numai Apolo este ușor idealizat. Fidel concepției potrivit căreia figurile, obiectele și peisajul prezintă aceeași importanță, **V.** a prezentat figura regelui la vînătoare fără a neglija ținuta, costumele și accesoriile, a privit cu egală atenție fizionomiile monarhilor, membrilor familiei regale, ca și ale piticilor, bufonilor sau ale curtenilor cruzi și abrutizați, fără să flateze și fără accente caricaturale. Deși își prezintă modelele în atitudini calme și trăsături generoase **V.** descoperă, în simpla conformație a capului sau a feței, caracterul, tipul uman căruia îi aparțin („Portretul ecvestru al lui Baltasar Carlos", „Filip al IV-lea în costum de vînătoare", „Infanta Margareta", „Mariana de Austria", „Don Moro"). Creația lui **V.** se caracterizează prin iscusita rezolvare compozițională, prin sobrietate și distincție. Astfel, cu o deosebită capacitate de sinteză sugerează prezența masivă și impunătoare a armatei în „Predarea cheilor orașului Breda" sau ne introduce în viața obișnuită a palatului în „Meninele". După stabilirea sa la Madrid și după contactul cu Rubens, tehnica lui **V.** se simplifică. Pasta, care păstrează strălucire și variații de lumină, se subțiază și sugerează, prin tușe delicate, atît vitalitatea carnației, cît și finețea broderiilor, volumele fiind reduse la subtile valorații de colorit. Prin atașamentul față de realitate și simțul subtil al ambianței, arta lui **V.** anticipează pictura modernă.

Velázquez (de Cuéllar) *[veláθcheθ de cuel'ár]*, Diego (c. 1465 — c. 1523), conchistador spaniol. A însoțit pe Cristofor Columb în a doua călătorie spre America, ajungînd în 1493 în Haiti. **V.** a cucerit insula Cuba (1511—1514), devenind guvernator al acesteia, și a organizat între 1517 și 1519 două expediții care au explorat Marea Caraibilor și au atins coasta Mexicului. A însărcinat pe H. Cortez cu conducerea expediției în Mexic (1519).

vélă (NAV.), pînză de in, de cînepă sau de bumbac, formată din mai multe fîșii numite *fețe*, cusute între ele, legată de o vergă, de un pic sau de o parîmă (manevră curentă) a unei nave cu pinze. **V.** au rolul de a asigura deplasarea navei sub acțiunea curenților de aer. După formă, **v.** poate fi: trapezoidală *(v. aurică)*, triunghiulară *(v.latină)* sau dreptunghiulară *(v. pătrată)*. Totalitatea **v.** unei nave cu pînze poartă numele de *velatură*.

Velican, Vasile (n. 1904), agronom român, profesor la Institutul agronomic „Dr. P. Groza" din Cluj, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Prin lucrările sale a contribuit la dezvoltarea cercetărilor științifice din agricultură, mai ales în domeniul ameliorării plantelor. A creat mai multe soiuri de porumb și de cartof. Op. pr.: „Fitotehnie" (în colaborare, 1956).

veliér (NAV.) v. **corabie.**

Velini, Anton (c. 1817—1873), pedagog român. În 1839 și-a luat doctoratul în filozofie la Viena. A fost profesor la Academia Mihăileană și director la Școala normală „Vasile Lupu" din Iași. A tratat sistematic, printre primii la noi, problemele metodicii și ale educației intelectuale, morale și fizice în „Manual de metodică și pedagogie pentru profesorii școalelor primare" (1860).

velít (în evul mediu în țările române), termen care desemna locul de frunte al unei categorii de boieri în ierarhia boierească; însemna • „mare". Boierul **v.** era un boier de rangul întîi.

Vellescu, Ștefan (1838—1899), actor român. Elev al lui Millo și Pascaly și, la Paris, al lui Régnier, părăsește curînd scena pentru a se dedica predării artei dramatice la Conservatorul din București. A fost profesorul Aristizzei Romanescu, al lui Grigore Manolescu, C. Nottara, I. Brezeanu, V. Toneanu, P. Liciu ș.a. Adversar convins al manierismului (academic sau romantic), a evoluat pe linia realismului interpretării. Promotor al literaturii dramatice originale, istoriograf și memorialist al teatrului, în ultimii ani de viață, ca subdirector al Teatrului național din București, și-a îmbinat activitatea profesorală cu cea de regizor.

vélniş *(Ulmus levis)*, arbore din familia ulmaceelor, înalt pînă la 35 m, cu scoarţa cenuşie-brună, exfoliată în solzi

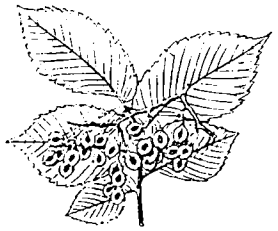

Velniş

subţiri. Lemnul nu are o valoare deosebită. Creşte în zona de cîmpie şi dealuri, mai mult pe lîngă ape. Sin. *vîrş*.

velodróm (lat. *velox* „iute" şi gr. *dromos* „cursă"), bază sportivă (descoperită sau acoperită total sau parţial), prevăzută cu o pistă de formă ovală, construită din beton armat, lemn sau pămînt, special amenajată pentru diferite curse cicliste (de viteză, de urmărire, de semifond). Lungimea pistei v. variază de la 333,33 m la 400 m, iar lăţimea de la 6 la 10 m; înclinaţia pistei faţă de orizontală variază de la 22 la 40°.

vemelián (GEOL.) v. **ludian.**

vénă (ANAT.), vas sanguin în care sîngele circulă spre inimă. În general, v. au traiecte asemănătoare cu ale arterelor, astfel că, de obicei, două vene întovărăşesc o arteră. Spre deosebire de artere, v. au pereţi subţiri şi moi, din loc în loc cu valvule care împiedică refluxul sîngelui. Sîngele venos este de culoare închisă, datorită bioxidului de carbon cu care se încarcă trecînd prin capilare; numai v. pulmonare conduc sîngele arterial (de la plămîn la inimă). — *Vene azigos*, vene care colectează sîngele venelor intercostale, vărsîndu-l în cava superioară. Există o mare şi o mică *v.a.* Sistemul *v.a.* asigură o anastomoză naturală între vena cavă superioară şi cea inferioară. — *Vene cave*, trunchiuri venoase importante care colectează sîngele de întoarcere de la nivelul capului, gîtului, extremităţilor superioare şi pieptului *(v.c. superioară)* şi, respectiv, de la nivelul extremităţilor inferioare, viscerelor pelviene şi abdominale *(v.c. inferioară)*. — *V. portă*, trunchi venos scurt şi gros, format din unirea venelor mezenterică superioară cu cea splenică, în spatele gîtului pancreasului. Pătrunde în ficat la nivelul hilului hepatic, unde se împarte în capilare venoase fine, care împînzesc tot ţesutul hepatic, reunindu-se apoi în vena suprahepatică. Prin *v.p.* sînt transportaţi în ficat produşii alimentari absorbiţi la nivelul intestinului subţire.

Venceslav v. **Václav.**

Vencov, Ştefan (1899—1955), fizician român; a fost profesor la Institutul politehnic din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. A adus contribuţii în domeniul descărcărilor electrice în gaze şi a cercetat spectrele de absorbţie a numeroase substanţe.

Vendée *[vãdé]*, regiune în vestul Franţei, pe coasta Oceanului Atlantic, cuprinsă între Nantes şi La Rochelle. Aici a izbucnit, în martie 1793, răscoala contrarevoluţionară monarhistă îndreptată împotriva revoluţiei franceze. Înfrîntă la sfîrşitul anului 1793, armata contrarevoluţionară n-a încetat rezistenţa decît în 1796.

vendetta (ital. „răzbunare"), cutumă justiţiară, frecventă în Corsica, potrivit căreia o stare de inimiciţie, provocată de o ofensă sau de un omor, se extinde şi se transmite asupra tuturor rudelor victimei, care îşi asumă obligaţia de a o răzbuna.

Vendryès *[vãdriés]*, Joseph (1875—1960), lingvist francez, elev al lui A. Meillet. A fost profesor la Universitatea din Clermont-Ferrand şi la cea din Caen, apoi la École des Hautes Études (Paris) şi la Sorbona. A condus publicaţiile „Revue celtique" şi „Études celtiques". Autor a numeroase studii de lingvistică indoeuropeană, în special asupra limbilor clasice şi celtice, precum şi al unor studii de teorie a limbii. Op. pr.: „Limbajul" (1921).

venectazíe (lat. *vena* „venă" şi gr. *ektasis* „dilataţie"; MED.), dilataţie a unei vene. Varicele sînt exemple tipice de venectazie.

venerologíe (MED.), ramură a medicinii care studiază bolile contagioase ale organelor genitale masculine şi feminine. Cele mai importante boli venerice sînt blenoragia, şancrul moale, sifilisul. V. şi *dermatovenerologie*.

venesécţie (MED.) v. **flebotomie.**

venéţi 1. Populaţie indoeuropeană, aşezată în antichitate în nord-estul Italiei. A fost supusă de romani în anul 183 î.e.n. De la v. vine numele oraşului Veneţia. 2. Denumire a triburilor celtice de navigatori temerari din Armoricum (Bretania). Au fost supuşi de Cezar în anul 56 î.e.n.

Veneţia, oraş în nord-estul Italiei, situat pe 118 insule într-o lagună a Mării Adriatice. 360 240 loc. (1964). Cartierele oraşului sînt străbătute de canale în loc de străzi, concentrîndu-se în Canal Grande (3,8 km). În oraş există aproximativ 400 de poduri. Legătura cu uscatul continental se face printr-o linie de cale ferată şi o şosea. Important port maritim. Centru comercial. Industria modernă este dezvoltată în cartierele suburbane, situate pe ţărm: *Marghera* (metalurgie neferoasă, termocentrală electrică, şantier naval, prelucrarea petrolului, industrie chimică, textilă şi alimentară); *Mestre* (construcţii de maşini şi ateliere feroviare) etc. În partea insulară a oraşului există întreprinderi din ramurile tradiţionale: şantiere navale, arsenal, industria hîrtiei, textilă (mătase), sticlărie de artă (la *Murano*), dantele (la *Burano*). Staţiune balneară *(Lido)*, renumit centru turistic. Numeroase monumente, palate şi ansambluri arhitectural-urbanistice importante: piaţa San Marco şi Basilica, monument bizantin cu decoraţie de marmură şi mozaic (sec. al XI-lea), Canal Grande, Ponte di Rialto, Campanila, Palatul Ducal (Dogilor) (sec. XV — XVI), închisorile, Puntea suspinelor (sec. al XVII-lea), Turnul orologiului (sec. al XV-lea), statuia ecvestră a lui B. Colleoni. Cele mai cunoscute dintre cele nouăzeci de biserici sînt: S. Maria della Salute, S. Zanipolo,

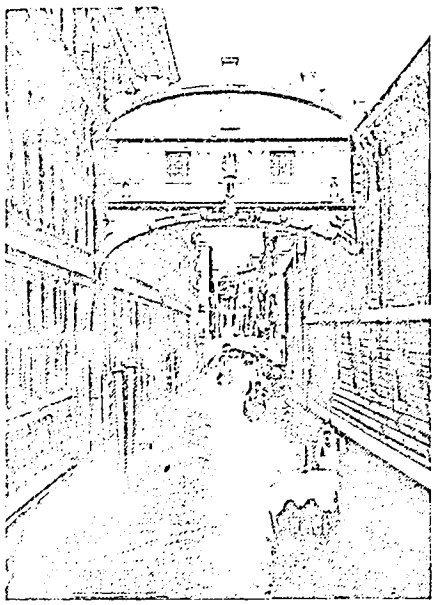

Veneția. Puntea suspinelor

S. Maria dei Frari, S. Giorgio Maggiore, S. Maria dei Miracoli. Dintre palate se pot cita: Ca'd'oro, Contarini-Fasan sau casa Desdemonei, Corner-Spinelli, Foscari (toate din secolul al XV-lea), Vendramin-Calergi, Scuola San Marco (secolul al XVI-lea). Muzee bogat înzestrate cu opere de artă; Academia de bele-arte, muzeul Correr, Muzeul de artă modernă ș.a. cuprind opere în special ale școlii venețiene (Bellini, Carpaccio, Giorgione, Tiziano, Tintoretto, Veronese, Tiepolo, Guardi, Sansovino etc.); Biblioteca Nazionale Marciana, una dintre cele mai celebre biblioteci din lume. **V.** este în același timp sediul unor importante manifestări internaționale, periodice, de artă (Festivalul internațional de artă cinematografică, Bienala de arte plastice, Festivalul de muzică, Festivalul de teatru). — *Istoric.* Întemeiată în sec. al V-lea e.n., **V.** s-a aflat în sec. VI—VIII sub suzeranitatea nominală a Imperiului bizantin. Din sec. al XI-lea a devenit un însemnat centru meșteșugăresc și comercial. Mare putere maritimă, **V.** a împărțit împreună cu Genova, rivala sa, hegemonia comercială și politică în bazinul oriental al Mării Mediterane, avînd rolul unui adevărat intermediar între Orient și Occident. Veneția a sprijinit cucerirea Constantinopolului de către cruciați (1204), anexînd apoi o parte din Peloponez, insula Creta și punînd stăpînire asupra unor importante puncte de pe litoralul de sud și de est al Peninsulei Balcanice. Înfrîngerea definitivă a Genovei (1381), extinderea posesiunilor din Italia (anexarea Veronei, Padovei și Ravennei), ocuparea insulelor Corfu (1386) și Cipru (1489) au marcat în sec. XIV—XV apogeul puterii politice a republicii venețiene. **V.** a fost o republică aristocratică condusă de un *doge* (din 697) și de Marele Consiliu (din sec. al XII-lea), din care s-a desprins, în sec. al XIII-lea, un organ executiv, Micul Consiliu (Consiliul celor 40). Ocuparea de către Imperiul otoman a posesiunilor venețiene, îngrădirea comerțului cu Levantul, mutarea axei comerciale a lumii din Mediterana spre țărmurile Atlanticului au dus, în sec. XVI—XVII, la declinul puterii economice și politice a Veneției. În evul mediu, **V.** a întreținut însemnate legături comerciale, politice și culturale cu țările române. Prin pacea de la Campo-Formio (1797), **V.** a fost inclusă în Imperiul habsburgic; după ocupația napoleoneană (1805 — 1815), Congresul de la Viena a reconfirmat stăpînirea habsburgică asupra **V.** În martie 1848, **V.** s-a proclamat republică, rezistînd cu eroism, pînă în august 1849, asediului trupelor austriece. În 1866 a intrat în componența regatului Italiei. În timpul ocupației hitleriste (1943—1945) a fost unul din principalele centre ale rezistenței antifasciste.

Venețianov, Aleksei Gavrilovici (1780—1847), pictor rus, unul dintre întemeietorii picturii de gen ruse. Cele mai caracteristice dintre lucrările sale cuprind teme din viața satului, reprezentată cu lirism în aspectele ei luminoase („La arat", „Curățirea sfeclei", „La seceriș" ș.a.). Autor de portrete și maestru al caricaturii social-politice.

Veneziano *[venețiáno]*, Domenico (? —1461), pictor italian, influențat de Masaccio și Donatello. A pictat, împreună cu Piero della Francesca, elevul său, fresce astăzi dispărute. **V.** a introdus în arta florentină o nouă viziune a culorii, printr-o tentă clară și armonioasă, realizînd un spațiu mai aerat („Adorația magilor", 1435; „Madonna de Santa Lucia dei Magnoli", 1445). E reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin tabloul „Fecioara și pruncul".

Venezis, Ilias (n. 1904), prozator neogrec. S-a născut în Anatolia. Participant la războiul turco-grec (1919—1922), a fost deportat și condamnat la muncă forțată. Eliberat în 1923, s-a stabilit la Atena. S-a făcut cunoscut prin romanul „Matricola 31 328" (1931), în care relatează, într-un stil nervos și concis, episoade din deportare. Mai puțin crispate, dar pătrunse de o concepție fatalistă, sînt romanele „Pămînt eolian" (1943), puternică evocare a anilor copilăriei, în care elementele reale se îmbină cu visul și legenda, „Seninătate" (1939), tablou al mizeriei coloniștilor greci repatriați, „Exodul" (1951), inspirat din anii celui de-al doilea război mondial ș.a.

Venezuela *[venesuéla] (Statele Unite ale Venezuelei)*, stat în nordul Americii de Sud, situat între Columbia, Brazilia, Guyana (fostă colonie britanică), Oceanul Atlantic și Marea Caraibilor. Suprafața: 912 050 km². Populația: 8 722 000 loc. (1965), în special metiși și creoli, în rest negri, indieni și mulatri. Capitala: *Caracas*. Limba de stat: spaniola. Partea vestică a țării are relief muntos, puternic fragmentat (Sierra de Perija, Cordillera Mérida, care atinge

5 002 m, Anzii Caraibi ş.a.), cuprinzînd şi o mare depresiune tectonică, bogată în zăcăminte de petrol, în care se află cîmpia, laguna şi golful Maracaibo. Partea centrală este ocupată de o cîmpie întinsă, Cîmpia Orinocului, cu altitudini cuprinse între 40 şi 150 m în vest, 300 şi 350 m în est. Partea sud-estică este situată în cadrul Podişului Guyanelor. Climă subecuatorială, cu un semestru ploios şi unul secetos; în Cîmpia Orinocului, climă ecuatorială. Reţeaua hidrografică este formată de Orinoco şi de afluenţii săi. Pe pantele munţilor şi în Podişul Guyanelor predomină pădurile subecuatoriale cu frunze căzătoare, iar în părţile mai umede pădurile ecuatoriale veşnic verzi. Cîmpia Orinocului şi cîmpia Maracaibo sînt acoperite de savane. Mari zăcăminte de petrol, minereu de fier şi de mangan, aur, diamante; mai există minereuri de nichel şi de cupru, azbest, magnezit, sulf, cărbune. Este o ţară în curs de dezvoltare, în care monopolurile din S.U.A. deţin poziţii dominante; economia ei se bazează în special pe industria extractivă. **V.** deţine locul al treilea în lume în extracţia de petrol (182 mil. t în 1965) şi un loc important în producţia de minereu de fier. Peste 1/4 din petrolul extras se prelucrează în rafinăriile din ţară. Dintre celelalte ramuri ale industriei prelucrătoare, mai importante sînt industria textilă (în Valencia, Caracas), alimentară (ulei, zahăr, conserve de carne ş.a.) şi de pielărie, încălţăminte, reprezentate în general prin întreprinderi mici. Mai există industrie siderurgică, a materialelor de construcţie, chimico-farmaceutică, asamblare de automobile. În agricultură predomină marea proprietate funciară. Culturile agricole ocupă suprafeţe restrînse. Se cultivă porumb, manioc, legume, orez, bananieri, cafea, cacao, trestie de zahăr, bumbac, agave, tutun. Pe păşunile naturale din Cîmpia Orinocului se cresc cornute mari pentru carne şi pentru lapte. Pe litoral se practică pescuitul. Venezuela exportă în special petrol şi produse petroliere (peste 90% din valoarea exportului), minereu de fier, cafea, cacao; se importă produse industriale şi alimente. Principalii parteneri comerciali: S.U.A., ţările Europei occidentale, Brazilia, Argentina. — *Istoric.* Teritoriul **V.** a fost locuit din timpuri străvechi de indieni (amerindieni) din familiile de limbi *cibcea*, *aravaka* şi *caraibă*. După descoperirea Americii de către Columb, teritoriul **V.** a fost cucerit, începînd din prima jumătate a sec. al XVI-lea, de către conchistadorii spanioli. Indienii (amerindienii) au fost aproape în întregime exterminaţi. Pînă la războiul pentru independenţa coloniilor spaniole din America Latină (1810—1826), teritoriul **V.** a făcut parte din viceregatul spaniol Noua Granadă. Stînjenită în dezvoltarea sa de către Spania, burghezia creolă din **V.** a dat semnalul revoltei; în 1806 a avut loc în **V.** cea mai însemnată dintre luptele prerevoluţionare din America Latină, condusă de Francisco M i r a n d a, care, după proclamarea în 1811 a independenţei **V.**, a devenit conducătorul republicii şi comandantul suprem al armatei venezuelene. Între anii 1819 şi 1830 **V.** a făcut parte din republica federativă Marea Columbie, creată de Bolívar, iar în 1830 a devenit stat de sine stătător. În prima jumătate a sec. al XIX-lea, în ţară a început penetraţia capitalului englez, care la sfîrşitul sec. al XIX-lea a început să fie înlăturat de cel nord-american. În 1909, în urma unei lovituri de stat, puterea a fost preluată de Juan Vicente Goméz, care a instaurat în ţară un regim dictatorial (1909—1935). În 1918 s-a început exploatarea zăcămintelor petrolifere. Ca urmare a dezvoltării industriale, în sec. al XX-lea a luat avînt în **V.** mişcarea muncitorească, iar în 1937 a fost creat Partidul Comunist din **V.**, care a activat o vreme în ilegalitate. În cel de-al doilea război mondial **V.** s-a situat de partea coaliţiei antihitleriste. În timpul şi mai ales după cel de-al doilea război mondial, economia ţării a fost subordonată tot mai mult intereselor monopolurilor nord-americane. În urma alegerilor din 1947 (primele alegeri libere şi generale din istoria ţării), preşedinte al **V.** a devenit Rómulo Gallegos, candidatul partidului Acţiunea democratică, care a iniţiat un larg program de reforme menite să asigure dezvoltarea economiei ţării; cercurile reacţionare au organizat însă o lovitură de stat în 1948, puterea fiind preluată de o juntă militară, care a dus o politică antipopulară dictatorială accentuată, îndeosebi în timpul preşedinţiei lui Pérez Jiménez (1952—1958). În august 1957 s-a constituit, din iniţiativa Partidului Comunist din **V.**, o juntă patriotică, formată din reprezentanţii tuturor partidelor de opoziţie (Partidul comunist, Acţiunea democratică, Uniunea republican-democratică, Partidul social-creştin). În 1958 dictatorul Pérez Jiménez a fost înlăturat de către o mişcare civico-militară şi înlocuit printr-o juntă guvernamentală, condusă de W. Larrazabal, în care au intrat şi reprezentanţii juntei patriotice. Liderul partidului Acţiunea democratică, Rómulo Betan-

court, devenit președinte al V. (1959—1963), a abandonat treptat programul juntei patriotice, pozițiile-cheie fiind acaparate de marea burghezie de orientare proamericană. Împotriva politicii antinaționale a lui Betancourt, în țară a luat naștere o puternică mișcare de partizani; în 1962 a fost creat Frontul de eliberare națională, din care fac parte Partidul Comunist din V., partidul Mișcarea revoluționară de stînga (constituit din aripa de stînga a partidului Acțiunea democratică) și aripa de stînga a Uniunii republican-democratice. V. este o republică federativă. Șeful statului și al guvernului este președintele, ales pe termen de cinci ani. Organul legislativ suprem este Congresul Național (parlamentul) bicameral. Partide politice: Acțiunea democratică; Partidul național-revoluționar; Uniunea republican-democratică; Frontul național democratic; Avangarda popular-națională. Partidul Mișcarea revoluționară de stînga și Partidul Comunist din V. au fost lipsite în 1963 de dreptul de a participa la activitatea politică.

venin (BIOL., FARM.), substanță toxică secretată de organele anumitor plante sau animale, care poate fi introdus în organism pe cale bucală sau prin mușcătură ori înțepătură, producînd efecte toxice sau letale. Aproape toate clasele de animale au reprezentanți care elaborează **v.**, mai răspîndiți fiind cei din rîndul insectelor, arahnidelor și reptilelor (șerpii). **V.** de origine animală au în general structură proteică. La plante, **v.** sînt mai rare, dar frecvente la ciuperci. **V.** de origine vegetală sînt în general alcaloizi (muscarină, aconitină, atropină, nicotină etc.) sau glucozide (strofantină). La baza acțiunii **v.** stau reacțiile chimice cu substanțele din componența celulei și țesuturilor, precum și cu cele care iau parte în metabolismul tisular. Unele **v.** au selectivitate, blocînd funcțiunile sîngelui, ale celulei nervoase, inimii etc. Împotriva intoxicațiilor cu **v.** au fost elaborate seruri specifice (ex. ser antiviperin, ser antilatrodectic). În terapeutică se utilizează în anumite doze și concentrații **v.** de albine, de cobra, de vipere și de broască.

venit (EC.), totalitatea mijloacelor materiale sau bănești care revin unei persoane fizice sau juridice în procesul repartiției. **V.** pot fi: *primare* (cînd se formează în procesul distribuirii venitului național) și *derivate* sau *secundare* (cînd se formează în procesul redistribuirii venitului național). În societatea împărțită în clase antagoniste, **v.** clasei dominante provine din exploatarea oamenilor muncii (profitul întreprinzătorului, dobînda capitalului de împrumut, renta funciară etc.), **v.** claselor exploatate provine din muncă, iar **v.** statului provine din impozite, taxe, emisiune de bani de hîrtie etc., constituind, de regulă, forme de exploatare suplimentară a celor ce muncesc. În socialism, **v.** populației îmbracă forma salariilor muncitorilor și funcționarilor, a retribuției în natură și în bani a membrilor cooperativelor agricole de producție, a retribuției meșteșugarilor cooperativizați, a bunurilor provenite din lotul de folosință sau din gospodăria individuală etc.; **v.** întreprinderilor și organizațiilor de stat și cooperatiste provine din vînzarea produselor, din executări de lucrări sau din prestări de servicii și își au izvorul în produsul creat de munca pentru societate; **v.** statului provine în proporție covîrșitoare din prelevări din **v.** întreprinderilor și organizațiilor economice socialiste și în mică măsură de la populație. — *V. brut*, venitul unei persoane fizice sau juridice înainte de plata impozitelor către stat. După plata acestora rămîne *venitul net*. — *Venitul net al societății*, partea, în expresie bănească, din venitul național creată în socialism de munca pentru societate a lucrătorilor ocupați în sfera producției materiale. În întreprinderile de stat, o parte din *v. n. al s.* rămîne la dispoziția acestora *(venit net al întreprinderii)*, iar cealaltă parte merge la fondul centralizat al statului *(venit net centralizat al statului)*. În cooperativele agricole de producție și în cooperativele de producție meșteșugărești, o parte din *v. n. al s.* rămîne la dispoziția acestora pentru lărgirea producției și pentru satisfacerea altor nevoi social-culturale ale membrilor, iar cealaltă parte se mobilizează la dispoziția statului prin intermediul impozitului și al sistemului prețurilor, contribuind la acoperirea nevoilor generale ale societății. — *Venitul net al întreprinderii*, partea din venitul net al societății socialiste care se lasă la dispoziția întreprinderii în care a fost creat, îmbrăcînd forma de beneficiu. În România, *v. n. al î.* servește pentru constituirea fondului întreprinderii, rambursarea creditelor pentru mica mecanizare și perfecționarea proceselor tehnologice și pentru acoperirea prin redistribuire a pierderilor planificate; ceea ce rămîne alimentează venitul net centralizat al statului. *V. n. al î.* în G.A.S. mai servește și la constituirea fondului de dezvoltare și consolidare și a fondului de asigurare. — *Venitul net centralizat al statului*, partea din venitul net al societății socialiste care se mobilizează la dispoziția statului pentru acoperirea nevoilor generale ale societății. În țara noastră, *v.n. c. al s.* se concentrează la bugetul de stat pe calea impozitului pe circulația mărfurilor, a cotelor-părți din beneficii, a contribuțiilor pentru asigurările sociale, a impozitelor și taxelor locale, a impozitului pe terenurile cooperativelor agricole de producție, a impozitului pe veniturile cooperativelor etc. *V.n.c. al s.* se utilizează pentru finanțarea economiei naționale, a acțiunilor social-culturale, a apărării țării și a administrației statului. — *Venituri bugetare*, totalitatea veniturilor înscrise în bugetul de stat, destinate să servească la formarea mijloacelor bugetare. — *Venituri extrabugetare*, totalitatea veniturilor din care se formează mijloacele speciale extrabugetare.

venit național, parte a *produsului social total* care rămîne după înlocuirea mijloacelor de producție consumate în decur-

sul unei perioade date (de obicei un an); reprezintă valoarea nou creată. În forma sa naturală, **v.n.** constă din bunuri de consum şi din mijloace de producţie. **V.n.** se creează în sfera producţiei materiale şi constituie izvorul veniturilor tuturor claselor şi grupurilor sociale. Mărimea **v.n.** într-o ţară depinde de nivelul productivităţii muncii şi de numărul lucrătorilor din sfera producţiei materiale. În societăţile bazate pe exploatare, în procesul *distribuirii* şi *redistribuirii* *v.n.* cea mai mare parte a lui revine claselor exploatatoare, iar o parte însemnată din **v.n.** este destinată unor cheltuieli neproductive care nu sînt utile societăţii. În socialism, prin distribuirea şi redistribuirea lui se urmăresc dezvoltarea rapidă şi armonioasă a economiei şi culturii şi ridicarea continuă a nivelului de trai al poporului. În România, în perioada 1951—1965, **v.n.** a crescut, în medie, cu 10% pe an (în timp ce în perioada 1929—1937 a crescut cu numai 1,1% pe an). În asigurarea unui ritm înalt de creştere a **v.n.** în ţara noastră, un rol hotărîtor l-a avut industrializarea socialistă, care a dus la schimbarea structurii economiei naţionale şi la asigurarea progresului tehnic multilateral. Astfel ponderea industriei (care asigură o productivitate a muncii mult superioară agriculturii) în producerea **v.n.** a crescut de la 30,8% în 1938 la 48,9% în 1965. Îmbinarea optimă a *acumulării* şi a *consumului* în fiecare etapă dată a construcţiei socialiste asigură înfăptuirea reproducţiei socialiste lărgite şi creşterea sistematică a bunăstării poporului.

venituri reale ale populaţiei, cantitatea totală de bunuri şi de servicii de care dispun oamenii muncii la un moment dat. Mărimea **v. r. ale p.** depinde de mărimea salariului real şi de volumul cheltuielilor făcute de stat pentru satisfacerea în comun a unor necesităţi social-culturale.

Venizelos, Eleutherios (1864—1936), om de stat liberal grec. În mai multe rînduri prim-ministru (între 1910 şi 1933), a condus politica ţării în perioada războaielor balcanice (1912—1913) şi în ultimii ani ai primului război mondial (de partea Antantei). Aflîndu-se în conflict cu familia regală, în 1935 **V.** a fost nevoit să se exileze.

ventíl 1. (TEHN.) Organ de închidere a circulaţiei aerului din valva camerelor de roţi pentru autovehicule. **2.** (ELT.) V. *redresor*.

ventilatór (MAŞ.), maşină sau mecanism constituit dintr-un rotor cu palete şi dintr-o carcasă sau numai dintr-un rotor cu palete şi utilizat pentru producerea unei diferenţe de presiune care provoacă deplasarea aerului sau a altor gaze. **V.** pot fi radiale sau axiale şi sînt folosite pentru primenirea aerului în diferite încăperi, pentru aerajul minelor, pentru răcirea instalaţiilor, maşinilor, a motoarelor de autovehicule etc.

ventilaţie 1. (TEHN., MED.) Operaţie sau proces de eliminare a aerului viciat dintr-o încăpere, mină etc. şi de înlocuire a lui cu aer proaspăt. **2.** (FIZIOL.) *Ventilaţie pulmonară*, proces fiziologic prin care se realizează circulaţia aerului în plămîni prin alternarea ritmică a inspiraţiei şi expiraţiei. Intensitatea *v.p.* se determină prin măsurarea volumului de aer care intră şi iese din plămîni în unitatea de timp. La omul normal, ea este de 7—8 l pe minut. Reducerea *v.p.* se produce în bolile aparatului respirator (emfizem pulmonar, scleroză pulmonară, silicoză etc.).

ventrícul (ANAT.), cavitate naturală, de dimensiuni reduse, în interiorul inimii sau al creierului. *V. inimii* sînt cele două cavităţi inferioare ale inimii din care sîngele este pompat în corp. Din **v.** drept sîngele este trimis prin artera pulmonară în plămîni, unde este oxigenat, iar din **v.** stîng sîngele ajunge în marea circulaţie prin artera aortă. *V. cerebrali* sînt cavităţi situate în interiorul masei creierului: doi ventriculi cerebrali laterali, un **v.** median (**v.** al III-lea) şi un al patrulea **v.**, situat în cerebel.

ventriculografíe (MED.), metodă de explorare radiologică a ventriculilor cerebrali după introducerea de aer în canalul rahidian sau direct în ventriculi ori după trepanaţia şi puncţia ventriculului. **V.** este folosită curent ca mijloc de investigaţie în neurochirurgie, pentru stabilirea diagnosticului de tumoare cerebrală.

véntru (FIZ.), domeniu dintr-un cîmp de unde staţionare în care amplitudinea uneia dintre mărimile periodic variabile ale cîmpului (ex. presiunea, viteza, deplasarea etc.) are valoare maximă. Domeniile pot fi puncte ventrale, linii ventrale sau suprafeţe ventrale, după cum corpul în care se produc undele staţionare este unidimensional, bidimensional sau, respectiv, tridimensional. Uneori, **v.** unei mărimi poate coincide cu nodul altei mărimi.

Ventura, Grigore (1840—1909), scriitor şi compozitor român. S-a născut la Galaţi. A fost profesor la Conservatorul din Bucureşti. A scris piese de teatru cu caracter satiric („Căsătoriile în lumea mare", 1871) sau eroic („Curcanii", 1878; „Traian şi Andrada", 1893). Compoziţiile sale muzicale („Doi ochi", „Hora de la Griviţa", „Cîntecul gintei latine" ş.a.) au un pronunţat caracter patriotic. S-a remarcat şi prin cronicile sale dramatice şi muzicale, publicate în „Revista literară", „Revista contimporană", „Literatorul".

Ventura, Maria (1886—1954), actriţă română. A studiat

M. Ventura

la Conservatorul din Paris cu Silvain. A jucat împreună cu Sarah Bernhardt şi cu De Max,

care au avut o mare influență asupra sa. După 1919 a jucat la Comedia franceză, a cărei societară a devenit ulterior. A interpretat rolurile eroinelor lui Racine, Molière, Cehov, Shaw, Pirandello, Lenormand, Mauriac etc. Între 1929 și 1936 a dat anual spectacole la București și în țară, cu ansamblul teatrului „Maria Ventura" pe care îl conducea. A jucat în piese de Al. Kiriței escu, M. Ștefănescu etc., dînd un mare impuls dramaturgiei românești. Artistă de mare sensibilitate, cu un ascuțit simț al tragicului, dotată cu o voce impresionantă și folosind o gestică elegantă, **V.** s-a înscris în șirul marilor actori români de reputație europeană.

Venturi, Adolfo (1856—1941), istoric de artă italian. Fondator al revistei „L'Arte". Autor al unei monumentale „Istorii a artei italiene" (22 vol., 1901—1936). *Lionello V.* (1885—1961), fiul lui Adolfo **V.,** critic și istoric de artă. Profesor la Roma în anul 1931, a fost destituit și a emigrat în urma refuzului său de a declara credință regimului fascist. Op. pr.: „Giorgione" (1923), „Gustul primitivilor" (1926), „Catalogul operei pictate, desenate și gravate a lui Cézanne" (1936), „Arhivele impresionismului" (1939), „De la David la Courbet" și „De la Manet la Lautrec" (1953).

Venturi, *tub* ~ (HIDROTEHN.), instrument folosit pentru determinarea vitezei de curgere și a debitului unui curent de fluid, într-o conductă.

venturimétru (TEHN.), aparat pentru măsurarea debitului unui fluid, bazat pe căderea de presiune la curgerea fluidului printr-un tub Venturi, intercalat în conducta prin care circulă fluidul.

ventúză (ZOOL.), organ în formă de disc cu ajutorul căruia animalele (ex. unele lipitori, trematode, cestode) se pot fixa pe suporturi sau pe pradă.

Venus, străveche divinitate italică a primăverii și a forțelor vegetative, protectoarea grădinilor, asimilată mai tîrziu cu Afrodita, zeița frumuseții din mitologia grecilor. Venerată din cele mai vechi timpuri, cultul ei a fost celebrat cu mult fast în vremea lui Cezar și a lui August, care considerau că neamul lor (Gens Iulia) se trăgea dintr-un descendent al zeiței (Iulius sau Ascanius, fiul lui Enea). **V.** trecea drept „maica" poporului roman, deoarece din ea și-ar fi tras obîrșia neamul Eneazilor (întemeietorii legendari ai puterii romane).

Venus (ASTR.), planetă a sistemului solar, a doua în ordinea depărtării de Soare, aflată la 0,723 unități-astronomice de el (108 000 000 km) și făcînd o revoluție completă în 225 de zile. Se vede seara sau dimineața *(luceafărul de seară* sau *luceafărul de dimineață)*, putînd ajunge la maximum 47° la est sau la vest de Soare. Strălucirea lui **V.** este cea mai mare după Soare și Lună, putînd atinge mărimea stelară — 4. Face parte din familia planetelor asemănătoare cu Pămîntul: are diametrul egal cu 0,97 diametre terestre, masa egală cu 0,815 mase pămîntești, densitatea medie de 4,95 g/cm³. **V.** nu are sateliți. Suprafața sa este acoperită de nori groși, prin care nu se pot vedea detaliile solului; în atmosfera sa s-a pus în evidență, pe cale spectroscopică, în special CO_2. Recent, cu ajutorul radioastronomiei, s-a constatat că **V.** are o rotație retrogradă, cu o perioadă apropiată de cea a revoluției: 247 de zile; tot cu ajutorul radioastronomiei și al rachetei cosmice Mariner II, care a trecut la 35 000 km de suprafața planetei la 14 decembrie 1962, s-a constatat că temperatura la suprafața lui **V.** este de ordinul a 400°C. **V.** posedă și o emisiune de unde radioelectrice variabilă.

venzi, străveche populație slavă, localizată de scriitorii antici între cursul mijlociu al Vistulei și cursul superior al Elbei.

Veracini, Francesco Maria (1690—1750), violonist și compozitor italian, unul dintre cei mai proeminenți interpreți ai timpului său. A activat la Londra, Dresda și Praga. F. M. Veracini a compus sonate și concerte pentru vioară, opere, cantate ș.a.

Veracruz *[veracrús]*, oraș în Mexic, situat la țărmul Golfului Mexic. 167 260 loc. (1963). Industrie alimentară, siderurgică (laminate), constructoare de mașini, ușoară. Centru comercial, nod feroviar și aerian. Port important în special pentru exportul de zahăr, cafea, bumbac, banane, piei și tutun.

verándă (ARHIT.), galerie exterioară (terasă sau balcon), acoperită și protejată lateral cu geamlic, care prelungește spațiul camerei de zi. De origine orientală, acest element a fost utilizat în țara noastră mai ales în arhitectura locuințelor de tîrgoveți din sec. al XIX-lea.

veratrínă (FARM.), alcaloid extras din rizomul și rădăcinile de știrigoaie *(Veratrum)*. Se prezintă sub formă de pulbere albă sau gălbuie. **V.** se utilizează ca emenagog, vermifug, precum și în tratamentul gutei și al reumatismului. Poate da fenomene de intoxicație.

verb (LINGV.), parte de vorbire care exprimă o acțiune sau o stare și care se caracterizează printr-o flexiune proprie, numită *conjugare*. — *V. predicativ*, verb care, datorită înțelesului de sine stătător pe care îl are, poate constitui singur, cînd se găsește la un mod personal, predicatul unei propoziții. — *V. nepredicativ* (sau *copulativ*), verb care nu poate forma predicatul unei propoziții decît cu ajutorul unui nume predicativ, avînd doar funcțiunea de copulă între subiect și numele predicativ; un asemenea verb este, în primul rînd, *a fi*, cu sensul lui cel mai abstract, pur gramatical (în construcții ca *el este vesel, este student* etc.), dar și unele verbe care participă cu sensul lor lexical la sensul predicatului nominal în care intră (ex. *a deveni*). — *V. auxiliar*, verb care servește la alcătuirea formelor verbale compuse (de timp, mod sau diateză), avînd rolul unui instrument gramatical; de ex. verbul *a avea*, ca auxiliar, intră în structura perfectului compus *(a venit)* și a viitorului *(are să vină)*. Uneori se folosește acest termen (cu determinările „de mod", „de modalitate" sau

„de aspect") şi în locul celui de *verb semiauxiliar*. — *V. semiauxiliar*, verb care constituie împreună cu altul (acesta la infinitiv, la conjunctiv sau la supin) un complex cu sens unitar, în care el are rolul principal din punct de vedere gramatical (indică timpul şi modul, de obicei şi persoana pentru întreaga construcţie), precum şi pe acela de a imprima complexului o nuanţă de modalitate sau de aspect, în timp ce rolul principal din punct de vedere semantic îl are verbul dependent. Caracterul de *v.s.* este marcat uneori prin schimbarea sensului propriu în direcţia abstractizării lui (ex. *a veni* în construcţii ca *îmi vine să rîd*) şi prin diferiţi indici gramaticali ai legăturii dintre cele două verbe (identitatea de persoană, locul pronumelui reflexiv etc.). Unii lingvişti folosesc în locul termenului de *v.s.* pe acela de auxiliar, care este consacrat însă pentru verbele folosite în cadrul flexiunii. *V.s.* sînt de două feluri: de modalitate (sau de mod) şi de aspect. — *V. (semi)auxiliar de modalitate* (sau *de mod*), verb semiauxiliar care imprimă verbului dependent de el din punct de vedere gramatical o nuanţă modală de posibilitate (ex. *a putea*), de necesitate (ex. *a trebui*) sau de dorinţă (ex. *a fi* în construcţii ca *nu mi-a fost de cumpărat*). — *V. (semi)auxiliar de aspect*, verb semiauxiliar care imprimă verbului dependent de el din punct de vedere gramatical o nuanţă de aspect, marcînd mai ales momentele de început sau de sfîrşit ale acţiunii, mai rar caracterul ei durativ, ideea de continuare a acţiunii; ex. *a porni* şi *a prinde* în construcţii ca *porni a rîde*, *prinse să cînte* etc.). — *V. absolut*, verb tranzitiv cu complementul direct neexprimat (ex. verbele *a citi* şi *a scrie* în contexte ca *seara citesc* sau *scriu*, în care există un obiect al acţiunii, dar el nu este numit). — *V. neregulat*, verb la care flexiunea nu se produce după regulile obişnuite de la o temă generală, ci are anumite particularităţi, datorate fie amestecului de teme de la verbe diferite (ex. verbul *a fi*: *sînt*, *este*, *era*, *fu*, *fost*; v. formă supletivă), fie modificărilor fonetice mari ale rădăcinii (ex. verbul *a lua*, cu prezentul indicativ *iau*, *iei*, *ia)*, fie păstrării unor resturi izolate ale unui procedeu morfologic mai vechi (ex. verbele româneşti *a da* şi *a sta* au unele forme cu rădăcina reduplicată; v. şi reduplicare), fie, în sfîrşit, folosirii unor desinenţe deosebite de cele generale (ex. verbul *a bea*). — *V. unipersonal*, verb care are forme flexionare (de mod şi de timp) pentru o singură persoană (a treia). Cele mai multe verbe unipersonale prin formă sînt impersonale prin conţinut (de ex. *a ploua*, *a se cuveni*). — *V. deponent*, verb care, deşi se conjugă cu mijloacele diatezei pasive, exprimă un sens activ. *V.d.* au existat în latină (ex. lat. *morior*, *mori*, *mortuus sum* „a muri"), dar au dispărut, devenind active, în trecerea de la latină la limbile romanice. — *V. semideponent* (în limba latină), verb activ ca sens, dar care se conjugă numai la timpurile şi la modurile derivate din tema prezentului după normele diatezei active, în timp ce la celelalte are forme de conjugare pasivă (ex. *gaudeo*, *gaudere*, *gavisus sum* „a se bucura").

verbénă *(Verbena hybrida)*, plantă erbacee anuală din familia verbenaceelor, înaltă de 30—40 cm, cu flori albe, liliachii sau roşii, cultivată ca plantă decorativă.

verbicioára, cultură materială din epoca bronzului, răspîndită în centrul şi nordul Olteniei. Numele vine de la localitatea Verbicioara (reg. Oltenia), unde s-au descoperit pentru prima dată urme caracteristice acestei culturi.

Verbiţki, Timotei Aleksandrovici (sec. XVII), meşter tipograf ucrainean, care a lucrat în tipografia lui Matei Basarab de la mănăstirea Govora, dăruită domnului muntean în 1637 de către mitropolitul Kievului, Petru Movilă; a format tipografi români.

verbum declarandi (sau **dicendi)**, termen latin pentru un verb care exprimă acţiunea de a spune, a întreba, a răspunde (ex. *a povesti*, *a zice* etc.).

verbum sentiendi, termen latin pentru un verb care exprimă o activitate a simţurilor (ex. *a vedea*, *a auzi*, *a simţi* etc.).

Vercingetorix, conducător al arvernilor (c. 72—46 î.e.n.), şeful coaliţiei triburilor de gali răsculaţi în anul 52 î.e.n. împotriva Romei. L-a înfrînt pe Cezar la *Gergovia*, dar, împresurat de romani la Alesia, a fost silit, după o rezistenţă eroică, să se predea. A fost executat la Roma după şase ani de captivitate.

Vercors *[vercór]* (pseudonimul lui *Jean Bruller*) (n. 1902), scriitor şi grafician francez. A luptat în Rezistenţă. S-a făcut cunoscut prin „Tăcerea mării" (1942, trad. rom. 1945), poveste sobră şi patetică a unei iubiri irealizabile dintre o franceză şi un ofiţer german în timpul ocupaţiei fasciste. A scris poezii, povestiri, romane şi piese de teatru, caracterizate prin profunzimea problematicii, valoarea emoţională şi deosebita preţuire acordată demnităţii umane (romanele „Armele nopţii", 1946; „Ochii luminii", 1948; „Animalele denaturate", 1952, trad. rom., transpus în piesa „Zoo, sau asasinul filantrop"). V. este şi creatorul unui procedeu de reproducere a picturilor *(calicromie)*.

verde de Paris (CHIM.), cristale mixte de arsenit de cupru cu acetat de cupru, $3Cu(AsO_2)_2 \cdot Cu(CH_3COO)_2$. Este întrebuinţat ca insecticid. Se mai numeşte *verde de Schweinfurt*.

Verdeţ, Ilie (n. 1925), membru al Comitetului Executiv şi al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R.; vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al Republicii Socialiste România din 1965. Muncitor miner, a fost primit în rîndurile membrilor P.C.R. în 1945. Este absolvent al Şcolii Superioare de Partid, precum şi al Institutului de Ştiinţe Economice din Bucureşti. Începînd din 1948 a îndeplinit sarcini de răspundere în organe locale de partid (Re-

şiţa, Lugoj, Caransebeş). La Congresul al VII-lea al P.C.R. (1955), a fost ales membru supleant al C.C., la Congresul al VIII-lea (1960), membru al C.C., iar la Congresul al IX-lea

Ilie Verdeţ

(1965), membru supleant al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. Între anii 1954 şi 1965 a ocupat importante funcţii de răspundere în aparatul de partid: şef de secţie la C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului Regional Hunedoara al P.C.R. În 1965, a fost secretar al C.C. al P.C.R. La Plenara C.C. al P.C.R. din iunie 1966, a fost ales membru al Comitetului Executiv şi al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. Din 1961 este deputat în Marea Adunare Naţională.

Verdi, Giuseppe (1813—1901), mare compozitor italian, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai teatrului liric din sec. al XIX-lea. A debutat la Scala din Milano cu opera „Oberto" (1839). **V.** a simpatizat cu ideile revoluţiei din 1848, al cărei suflu eroic, patriotic şi libertar străbate întreaga sa operă. Călătoriile în oraşele Italiei şi în metropolele europene au contribuit la cunoaşterea vieţii contemporane, care şi-a găsit un puternic ecou în creaţia sa. Ea cuprinde aproape 30 de opere, muzică vocal-simfonică, celebrul „Requiem" (1874), muzică de cameră („Cvartetul în mi minor", 1873). Contribuţia sa la patrimoniul operei italiene în secolul al XIX-lea este fundamentală şi a avut un mare rol artistic şi social-politic. În prima perioadă de creaţie, **V.** a scris opere cu aluzii la situaţia Italiei din acea vreme: „Nabucco" (1812), „Lombarzii" (1843), „Bătălia de la Legnano" (1849), ele transformîndu-l, prin avîntul lor revoluţionar, într-un portdrapel al Risorgimentoului, un simbol al mişcării de eliberare. Din cea de-a doua perioadă se remarcă „Rigoletto" (1851), „Trubadurul" (1851), „Traviata" (1853), „Bal mascat" (1859), „Forţa destinului" (1862), „Don Carlos" (1867), „Aida" (1871), care aduc pe scenă expresia muzicală a pasiunii amoroase, a situaţiilor patetice de inspiraţie romantică. După o pauză, în amurgul vieţii, **V.** a creat capodoperele sale „Othello" (1887) şi „Falstaff" (1893), admirabile prin umanismul viziunii lor. Stilul său se caracterizează prin tehnica b e l c a n t o-ului, potenţată de o legătură organică cu adevărul scenic-dramatic, prin care anticipează v e r i s m u l. Profunzimea liniei vocale este dublată de o tratare orchestrală sugestivă, deosebit de bogată, în special în ultimele lucrări.

G. Verdi

Concepţia sa componistică se remarcă prin preocuparea pentru concizie, prin arta de a repartiza ariile, ansamblurile şi corurile, care simbolizează elementul popular, şi în elaborarea cărora **V.** s-a dovedit un mare maestru. Spre sfîrşitul vieţii, în creaţia sa se conturează tendinţa de suprimare a recitativului sec în favoarea unei formulări cît mai melodice şi mai calde, de atenuare a decupajului scenelor, de menţinere a tensiunii dramatice şi a discursului muzical continuu. Tot în această perioadă se manifestă şi înclinarea spre abandonarea bel canto-ului clasic în avantajul unei anumite dezinvolturi faţă de tehnica vocală, subordonarea acesteia unei expresii mai vehemente şi mai dramatice. Concomitent cu desfăşurarea bogăţiei mijloacelor armonice, a unor sonorităţi mai alese şi a unor formule melodice noi, apare interesul pentru o mai largă şi multilaterală tratare orchestrală, subordonată însă, spre deosebire de Wagner (pe care, de altfel, l-a admirat), cîntecului şi vocii. Creaţia lui, călăuzită permanent de o intuiţie genială a specificului şi exigenţelor teatrului liric, este întruchiparea desăvîrşită a stilului italian, bazat pe expresivitatea vocii omeneşti, pe zugrăvirea veridică şi nuanţată a sentimentelor.

Verdun *[verdõ]*, oraş în nord-estul Franţei, situat pe rîul Meuse. Circa 24 000 loc. Numeroase monumente arhitectonice. — *Tratatul de la V.*, tratat încheiat la 10 august 843 între fiii lui Ludovic Piosul, prin care Imperiul carolingian a fost împărţit astfel: Carol Plешuvul a căpătat posesiunile de la apus de Rin (viitoarea Franţă), Ludovic Germanicul a obţinut posesiunile de la răsărit de Rin (viitoarea Germanie), iar lui Lothar i-a revenit zona de pe malul stîng al Rinului (viitoarea Lorena) şi Italia de nord. — *Bătălia de la V.*, bătălie care a avut loc în timpul primului război mondial între armatele franceze şi germane (februarie—noiembrie 1916), în condiţiile unei noi ofensive germane spre **V.**, punctul forte al întregului front francez, care apăra drumul spre Paris. În bătălia de la **V.**, care s-a terminat în cele din urmă cu victoria armatei franceze, au pierit circa 350 000 de francezi şi circa 600 000 de germani.

Veres *[véreş]*, Péter (n. 1897), scriitor şi publicist ungur. El însuşi ţăran, **V.** a participat la mişcările ţărăneşti de la începutul sec. al XX-lea şi a sprijinit Comuna ungară. Din 1930 a făcut parte din aripa de stînga a scriitorilor poporanişti. După eliberarea ţării a fost

deputat şi ministru. Scrierile sale zugrăvesc cu un realism viguros viaţa grea din trecut a ţărănimii ungare, precum şi transformările satului de după 1945 (autobiografia „Bilanţ", 1937; volumul de povestiri „Uliţa săracilor", 1940; scrierile publicistice „Relaţia dintre ţărănime şi intelectualitate", 1936; „Poporanism şi socialism", 1942; trilogia „Trei generaţii", 1950—1957).

Veresaev, Vikenti Vikentievici (1867—1945), scriitor sovietic rus. **V.** a surprins cu realism în nuvelele sale criza narodnicismului şi apariţia marxismului („Fără drum", 1895; „Molima", 1898; „La cotitură", 1902), viaţa mizeră a ţărănimii („Lizar", 1899; „Vanka", 1900; „În stepă", 1901) şi a clasei muncitoare ruse sub ţarism („Două sfîrşituri", 1899—1903). Războiului ruso-japonez, la care a participat el însuşi, i-a închinat ciclurile „Povestiri despre război" (1906) şi „În război" (1907—1908). În anii Puterii sovietice a scris romane care dezbat tema drumului intelectualităţii ruse spre revoluţie şi socialism („În impas", 1924; „Surorile", 1933) şi o serie de lucrări istorico-literare despre Dostoevski, L. Tolstoi, Puşkin, Gogol ş.a.

Vereşceaghin, Vasili Vasilievici (1842—1904), pictor rus, apropiat de p e r e d v i j n i c i. S-a consacrat temelor istorice de bătălii, cele mai importante cicluri fiind războiul din Turkestan („Apoteoza războiului"), războiul ruso-turc („Şipka-Şeinovo") şi războiul de apărare din 1812 („Pe drumul mare"). În tablourile sale, însufleţite de un înalt conţinut umanist şi patriotic, se desfăşoară acţiuni militare de mare amploare. A combătut colonialismul („Execuţie britanică în India") şi fanatismul religios. Opera sa prezintă în acelaşi timp şi valoare documentară.

verfenián (STRAT.), primul etaj al triasicului alpin, caracterizat prin anumite specii de ceratiţi şi lamelibranhiate. Corespondentul **v.** în faciesul germanic, dezvoltat în vestul Europei, este buntsandsteinul. În Republica Socialistă România, depozite **v.** se cunosc în nord-estul Dobrogii, în Carpaţii Orientali, în Munţii Apuseni ş.a. Sin. *scitian.*

Verga, Giovanni (1840—1922), romancier italian, iniţiator al realismului critic italian (v e r i s m u l). **V.** dezvăluie, cu un simţ ascuţit al tragicului cotidian, existenţa mizeră a ţăranilor sicilieni („Nedda", 1874, trad. rom.; „Viaţa cîmpiilor", 1880; „Nuvele săteşti", 1883). Urmărirea documentului uman al vieţii necontaminate încă de „civilizaţie" îl duce pe **V.** la evocarea zguduitoare a unei lumi arhaice, condamnate înfrîngerii încă de la primul ei contact cu realitatea Italiei moderne, pe atunci recent unificată, sub impulsul dezvoltării capitalismului industrial („Familia Malavoglia", 1881, trad. rom. 1958; „Mastro-don Gesualdo", 1888, trad. rom.).

vérgă (NAV.), bară metalică sau din lemn, legată (la mijloc) de un arbore vertical al unei nave. La navele cu pînze, **v.** susţin vele pătrate, iar la celelalte nave **v.** servesc la ridicarea unor semnale de navigaţie.

Vergennes */verjén/*, Charles Gravier (1717—1787), om politic francez, diplomat. Ca ministru de externe (1774—1783), a sprijinit războiul pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord, cu scopul de a slăbi poziţiile Angliei şi de a restabili influenţa Franţei pe continentul american.

Vergès */verjés/*, Paul (n. 1925), prim-secretar al Partidului Comunist din Réunion, de la înfiinţarea acestuia (1959).

vergetúri (MED.), dungi simetrice, uneori paralele, violacee la început, apoi sidefii, localizate în regiunea abdominală, mamară, fesieră etc. Se datoresc ruperii fibrelor elastice şi conjunctive ale dermei, ca urmare a creşterii de volum a unui segment corporal sau a corpului în totalitate. **V.** se întîlnesc în sarcină, obezitate, edem, unele boli endocrine etc.

Vergniaud */vernió/*, Pierre Victurnien (1753—1793), om politic francez, participant la revoluţia burgheză franceză (1789—1794), unul dintre liderii grupării politice a g i r o n d i n i l o r. Deputat în Adunarea Legislativă (1791) şi în Convenţie (1792). După instaurarea dictaturii iacobine (1793), **V.** a fost arestat, condamnat la moarte de către Tribunalul revoluţionar şi ghilotinat.

Verhaeren */verhá:rən/*, Émile (1855—1916), poet belgian de limbă franceză. Reprezentant de frunte al simbolismului, de care ulterior s-a desprins.

E. Verhaeren

Sub influenţa vechilor maeştri ai picturii, **V.** a exaltat în prima sa culegere de versuri, „Flamandele" (1883), viaţa rustică, instinctivă şi robustă şi peisajul natal. După o gravă criză intimă în timpul căreia a cultivat o poezie nevrotică, de seră, ruptă ostentativ de orice contact cu realitatea din afară (volumele: „Deruta", 1888; „Serile", 1888), o dată cu asimilarea a noi valori morale şi estetice, **V.** redescoperă lumea exterioară, de astă dată într-un elan de o amplă viziune socială. **V.** devine cîntăreţul pasionat al mulţimilor în mişcare, al marilor entuziasme colective şi revoluţionare, al eroismului maselor anonime, în versuri de o elocvenţă şi forţă evocatoare, pe care poezia europeană nu o mai cunoscuse de la Victor Hugo. Natură febrilă, vizionară, ca şi aceea a contemporanului său Van Gogh, poet al vieţii incandescente şi contradictorii, **V.** ritmează simfonic tumultul marilor uzine şi furnale, al răsăritului unei lumi noi pe ruinele alteia crepusculare, în poeme de o vastă rezonanţă („Cîmpiile halucinate" 1893; „Oraşele tentaculare", 1896; „Forţele tumultuoase", 1902). Potenţarea realului co-

tidian este trăsătura caracteristică a creației sale. Prin ridicarea omului simplu, muncitor la proporțiile simbolului grandios, **V.** este unul dintre marii reprezentanți ai poeziei moderne. Critic de artă, a scris printre altele o monografie „Rembrandt" (trad. rom.). În limba română a apărut volumul „Poeme" (1960), în traducerea lui Radu Boureanu.

Verhoiansk, localitate în U.R.S.S., în R.S.S. Autonomă Iakuția (nord-estul Siberiei). 1 400 loc. (1959). La Verhoiansk s-a înregistrat cea mai scăzută temperatură minimă absolută din emisfera nordică: —69,8°C.

verificáre (CONT.), control asupra legalității și a oportunității operațiilor economice. — *Verificarea formei*, controlul asupra întocmirii corecte a documentelor privitoare la operații economice. Prin *v.f.* se constată dacă la completarea documentului cerut au fost înscrise exact și fără ștersături și corecturi nejustificate toate datele prevăzute în formularul stabilit, dacă documentul conține semnăturile necesare și dacă corespunde actelor justificative anexate.

verigariu *(Rhamnus cathartica)*, arbust din familia ramnaceelor, înalt pînă la 3 m, cu ramuri cenușii cu spini, frunze eliptice și flori mici, verzui.

Verigariu

Fructele de **v.** au unele utilizări în industria farmaceutică. Este răspîndit în zona de cîmpie și de dealuri.

verigă de rod (VITICULT.), cuplu format dintr-o coardă de rod și un cep, care se lasă la tăierea viței de vie. Pe coardă se formează struguri, iar cepul asigură coarda de rod pentru anul următor. Constituie o unitate de bază în tăierile care se fac la vița de vie.

verism (lat. *verum* „adevăr"), curent literar apărut în Italia la sfîrșitul sec. al XIX-lea, sub influența realismului și mai ales a naturalismului francez, care-și proclamă dreptul de a reprezenta întreaga realitate, inclusiv aspectele ei urîte și vulgare. **V.** se abate însă de la programul naturalist, continuînd mai degrabă tradițiile vechiului realism rinascentist. Produs al noilor condiții sociale și economice ale Italiei moderne, **v.** se diferențiază și tematic de naturalismul francez, prin interesul manifestat pentru universul rural și provincial al Sudului. Reprezentanții lui (L. Capuana, G. Verga, F. de Roberto, M. Serao, Grazia Deledda, Antonio Fogazzaro, Edmondo de Amicis) au cultivat cu succes romanul și nuvela. În lirică, poeți ca G. Zanella, Mario Rapisardi, O. Guerrini, V. Betteloni au introdus îndrăzneala notației și minuțiozitatea descrierii. Fără rezultate deosebite s-a încercat transpunerea **v.** în teatru, punîndu-se accentul pe efectele reproducerii nediferențiate și demonstrativ exacte a comportamentelor, pe exteriorizarea pasiunilor, a tulburărilor patologice etc. A fost ilustrat de actori ca Novelli și Zacconi. Tendințele critice înaintate ale **v.** au fost preluate și dezvoltate de n e o r e a l i s m. În muzică, **v.** a apărut în creația de operă de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și se caracterizează prin abordarea subiectelor realiste, legate de viața cotidiană și de faptele obișnuite ale oamenilor simpli, prin intensitatea sentimentelor și a expresiei. Originile **v.** se află în unele lucrări ca „Traviata" de Verdi (1853), „Carmen" de Bizet (1875), iar cele mai reprezentative opere veriste sînt „Cavalleria rusticana" de Mascagni (1890), „Paiațe" de Leoncavallo (1892) și „Boema" de Puccini (1896). În arta plastică italiană, **v.** a apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, corespunzînd realismului din pictura franceză. El a urmărit exprimarea „adevărului" printr-o tematică aleasă din viața oamenilor simpli și prin evocarea cu predilecție a „caracteristicului". Exponentul său cel mai de seamă a fost G. Gigante (1806—1876) și școala de la Posillipo.

Verlaine *[verlén]*, Paul (1844—1896), poet francez, precursor al simbolismului. În tinerețe a fost influențat de cercurile parnasiene și de Baudelaire. Primul său volum,

P. Verlaine

„Poeme saturniene" (1866), cuprinde și versuri de o factură cu totul personală, cu inflexiuni muzicale necunoscute în poezia de pînă atunci, dar amintind, prin cursivitatea și spontaneitatea lor, arta lui Villon, a trubadurilor și șansonetiștilor francezi („Visul meu familiar", „Cîntec de toamnă"). Volumul ulterior, „Petreceri galante" (1869), fantezie inspirată de grația pînzelor lui Watteau, se încheie cu poemul „Colocviu sentimental", mică dramă zguduitoare prin concizia și simplitatea ei. Urmează „Cîntecul cel bun" (1870), care înseamnă o nouă adîncire a mijloacelor de expresie și confirmă excepționalul său temperament poetic. În 1871 are loc întîlnirea sa cu Rimbaud, care îi va descoperi farmecul ritmurilor și imaginilor evocatoare, inspirate de mișcările psihice impalpabile. **V.** atinge punctul culminant al liricii sale prin „Romanțe fără cuvinte" (1874) și prin „Înțelepciune" (1881), care marchează o sfîșietoare criză morală și conversiunea la catolicism. Viața de boemă și de vagabondaj, de viciu și excese, printre care și alcoolismul, petrecută între spital și cafenelele Cartierului Latin,

sfîrşeşte prin a-l doborî. În contrast cu mizeria morală a acestei existenţe, care l-au situat în rîndul „poeţilor blestemaţi", creaţia sa este dominată de aspiraţia spre puritate şi o inimitabilă notă de candoare. Estetica poeziei lui **V.** este enunţată într-un poem avîntat şi ironic în acelaşi timp, în versuri de o inspiraţie aeriană („Arta poetică", în culegerea „Odinioară şi altădată"). Poezia sa, de vibraţie profund muzicală, subtilă, sugestivă, transcrie, refuzînd orice retorică, nuanţele cele mai fine ale monologului interior. **V.** a scris şi lucrări în proză. Volumul „Poeţii blestemaţi" (1884), unde, în notaţii scurte, dar izbitoare, sînt prezentaţi Rimbaud, Corbière, Mallarmé, atestă un spirit critic lucid. Opera lui, imagine a unei existenţe crepusculare şi contradictorii, s-a înscris prin accentele ei emoţionale, unice şi pătrunzătoare în istoria poeziei franceze şi universale.

Vermeer *[vərmé:r]*, Jan Van Delft (1632 — 1675), pictor olandez. A dus o existenţă modestă ca membru al gildei pictorilor din Delft. Multă vreme uitat, **V.** a fost redescoperit în secolul trecut, fiind considerat astăzi printre marii coloriştii ai lumii. Opera sa, puţin numeroasă, cuprinde aproximativ 40 de lucrări: cîteva portrete („Fetiţa cu perla"), peisaje („Vederea Delftului") şi mai ales scene de gen („Curtezana", „Scrisoarea", „Pictorul şi modelul", „Lăptăreasa" ş.a.). Poet al bucuriilor intime şi al obişnuitului cotidian, **V.** a investit culorile sale cu noblefea puităţii, transfigurîndu-le prin subtile vibraţii de lumină interioară.

vermifúg (FARM.) v. **antihelmintic.**

vermillon *[vermiiõ]*, culoare în pictura de ulei, roşie-intens către oranj, opacă şi cu putere mare de acoperire. Compus din cinabru (sulfură roşie de mercur) sau sulfură roşie de antimoniu, **v.** este puţin rezistent la lumină şi foarte toxic.

verminóză (MED., MED. VET.) v. **helmintiază.**

vérmis (ANAT.), parte mediană a cerebelului, aşezată între cele două emisfere ale acestuia. Este numit astfel din cauza asemănării cu un vierme. **V.** constituie partea cea mai veche a cerebelului din punct de vedere filogenetic.

Vermont *[və:mónt]*, stat în nord-estul S.U.A. Suprafaţa: 24 900 km². Populaţia: 409 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Montpelier*. Partea centrală a **V.** este străbătută de munţi (Munţii Green ş.a.) din lanţul Apalaşilor. Înălţimea maximă: 1 340 m (vîrful Mansfield). În vest se întind dealuri, în partea estică un podiş, în cadrul căruia se ridică vîrfuri muntoase izolate. Principalul rîu este Connecticut. Există peste 400 de lacuri. Bogăţii de subsol: roci de construcţie, talc, azbest. Este dezvoltată creşterea cornutelor mari pentru lapte pe baza păşunilor naturale şi a culturilor de plante furajere. Se mai cultivă grîu, porumb, cartofi, pomi fructiferi (în special meri). **V.** este un important producător de sirop de arţar. Principalele ramuri industriale sînt construcţiile de maşini (maşini-unelte şi utilaje), industria alimentară (în special produse lactate), textilă, de prelucrare a lemnului, de hîrtie, a materialelor de construcţie. Regiune turistică.

Vermont, Nicolaie (1866—1932), pictor român. A studiat la Şcoala de arte frumoase din

N. Vermont (autoportret)

Bucureşti (cu Th. Aman), la München şi la Paris. Ostil conformismului academic, **V.** s-a ataşat mişcării de înnoire a grupului pictorilor independenţi, numărîndu-se printre membrii fondatori ai societăţilor „Ileana" şi „Tinerimea artistică", în cadrul cărora a expus cu regularitate. În pictura de peisaj, înrudit ca viziune cu Grigorescu, **V.** a lăsat imagini din Cîmpulung şi din Oltenia, de un lirism pur şi delicat, valorificînd atît spontaneitatea şi acuitatea observaţiei, cît şi virtuozitatea desenului. Atras de compoziţie, a excelat în pictura de gen inspirată de viaţa oamenilor simpli, pe care a zugrăvit-o cu multă căldură emoţională („Emigranţii", „Coşarul" „Bragagiul"). În creaţia sa din ultimii ani, a înclinat spre satisfacerea gustului unui public amator de pitoresc. Lucrările sale de gravură sînt executate cu o deosebită finefe.

vermorél (TEHN.), aparat portativ folosit pentru stropirea grădinilor, viilor, arbuştilor, pomilor de înălţime mică etc. cu lichide care conţin substanţe toxice în scopul distrugerii dăunătorilor, precum şi pentru dezinfectarea încăperilor, tratarea semiudă a seminţelor etc.

Vernadski, Vladimir Ivanovici (1863—1945), mineralog şi geochimist sovietic. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. **V.** a acordat o atenţie deosebită studierii proceselor de formare şi de transformare a mineralelor. A elaborat teoria structurii celor mai răspîndiţi alumosilicaţi. Este unul dintre fondatorii geochimiei şi ai biogeochimiei. Op. pr.: „Experienţă asupra mineralogiei descriptive" (1908—1922); „Istoria mineralelor din scoarţa terestră" (1925).

Verne *[vern]*, Jules (1828—1905), scriitor francez. În tinereţe a frecventat cercul literar al scriitorului Dumas-tatăl. A debutat cu comedii, astăzi complet uitate, dar şi-a cucerit faima mondială ca maestru al romanelor de aventuri şi de călătorii. Epoca marilor cuceriri ştiinţifice şi explorări ale unor pămînturi depărtate a găsit în el un entuziast interpret, dotat cu o fantezie uimitoare, care intuieşte şi anticipează îndrăzneţe descoperiri şi invenţii în domeniile ştiinţei şi tehnicii. Povestitor captivant, el a imprimat un caracter de verosimilitate întîmplărilor

celor mai fantastice. Scrise într-un stil limpede şi simplu şi cu vădite accente satirice şi umoristice, romanele sale prezintă interes şi sub aspect social

J. Verne

şi psihologic. Eroii lui **V.** demonstrează o inepuizabilă încredere în inteligenţa şi voinţa omului, în progresele impetuoase ale ştiinţei. Opera sa: „Cinci săptămîni în balon" (1863), „De la Pămînt la Lună" (1865), „Copiii căpitanului Grant" (1867—1868), „20 000 de leghe sub mări" (1870), „Ocolul Pămîntului în 80 de zile" (1873), „Insula misterioasă" (1875), „Căpitan la 15 ani" (1878), „Mathias Sandorf" (1885), „Robur cuceritorul" (1886), „Nord contra Sud" (1887), „Castelul din Carpaţi" (1892) ş.a., prin vivacitatea mesajului ei umanist, se bucură de o permanentă popularitate. Majoritatea scrierilor lui au fost traduse şi în limba română.

Verner *[vérnər]*, Karl (1846—1896), lingvist danez, descoperitorul unei legi fonetice a germanei comune prin care explică unele excepţii de la legile mutaţiei consonantice, formulată de J. Grimm şi R. Ch. Rask; împreună cu neogramaticii a pus pe baze noi studiul limbilor indo-europene şi teoria limbii.

Vernet *[vernè]*, Horace (1789—1863), pictor francez. A abordat variate genuri (portrete, scene mitologice sau biblice, peisaje, compoziţii istorice ş.a.). Tematica operelor sale, legată de evenimentele militare ale epocii, de la bătăliile lui Napoleon la cucerirea Algeriei şi la războiul Crimeii, se oglindeşte în vaste picturi, păstrate, cele mai multe, în muzeele de la Versailles. A fost pictorul oficial al tuturor regimurilor care s-au perindat la cîrma Franţei. Bunicul său *Joseph V.* (1714—1789) este principalul reprezentant al picturii de peisaj marin din sec. al XVIII-lea („Vedere din Marsilia", „Naufragiul", „Portul Toulon").

verniér (TEHN.), scară gradată suplimentară, trasată pe o rigletă sau pe un cursor şi folosită la unele instrumente sau aparate de măsură (ex. şublere, raportoare etc.) în scopul măririi preciziei de măsurare a acestora.

vernís **1.** (CHIM.) Soluţie formată din răşini naturale sau artificiale, din uleiuri şi dintr-un solvent, fără pigment, care formează după uscare o peliculă insolubilă în apă, aderentă şi dură, netedă şi lucioasă. **V.** este folosit, datorită calităţilor lui protectoare, pentru acoperirea picturii în ulei, a mobilierului (ca I a c) şi în gravura pe metal. **2.** (ARTE PLAST.) *Vernis moale*, denumire dată unei tehnici de gravură. Gravurile executate în această tehnică au un aspect asemănător cu cel al desenului în creion.

Verona, oraş în nordul Italiei. 239 780 loc. (1964). Este situat în zona de contact a Prealpilor Veneţieni cu Cîmpia Padului. Centru comercial. Industrie constructoare de maşini, textilă, alimentară, de prelucrare a lemnului, a hîrtiei etc. Are un institut de învăţămînt tehnic superior, muzee, teatre, monumente arhitectonice din epoca romană (forul, amfiteatrul etc.), precum şi din evul mediu (castelul şi podul peste Adige, castele din epoca Renaşterii).

Verona, Arthur (1868—1946), pictor român. A studiat la Academia de arte frumoase din München, ca elev al lui Fritz von Uhde, apoi la Paris în atelierele lui J.P. Laurens şi Bouguereau. A frecventat şi colonia de la Baia Mare. Sub influenţa picturii grigoresciene, **V.** a creat peisaje şi scene din viaţa rustică, redîndu-le într-o viziune idealizantă. A executat şi picturi murale, tratate convenţional, dar care dovedesc aptitudini reale pentru arta monumentală.

veronál (FARM.), acid dietilbarbituric. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină albă, inodoră, cu gust amărui, puţin solubilă în apă. **V.** este o substanţă cu acţiune hipnotică şi face parte din grupa barbituricelor.

Veronese (pe numele adevărat *Paolo Caliari*) (1528—1588), pictor italian. Viaţa sa este puţin cunoscută. Născut la Verona, de unde îşi trage şi numele, s-a stabilit la Veneţia. În timpul unei scurte vizite la Roma a studiat frescele Capelei Sixtine, realizată de Michelangelo. Este considerat unul dintre cei mai importanţi pictori ai Renaşterii. **V.** a lăsat o operă vastă, impunîndu-se în special prin compoziţiile monumentale, realizate în Palatul Dogilor, precum şi în diferite vile şi biserici din Veneţia. Deşi s-a inspirat din teme biblice, mitologice sau alegorice, **V.** este considerat ca interpretul cel mai fidel al vieţii aristocraţiei din epoca sa. În numeroase lucrări („Nunta din Cana", „Cina din casa lui

Veronese (autoportret)

Levi", „Cina din casa lui Simion", „Veneţia, regina Adriaticii"), **V.** a prezentat o mare varietate de tipuri ale societăţii veneţiene (demnitari, oşteni, curtezane etc.). Scenele sînt încadrate în vaste ansambluri arhitecturale, ritmate de coloane şi scăldate într-o lumină care, filtrată mai clar şi mai puternic spre fundal, sporeşte efectul de grandoare. Pentru a grupa ampla figuraţie din compoziţiile sale, **V.** a folosit pînze de dimensiuni enorme („Nunta din

Cana" avînd, de ex., 6,66 m/ 9,90 m). Temele sale religioase, care apar ca spectacole fastuoase cu caracter laic, i-au atras urmărirea de către inchiziţie. Desenator remarcabil, cu o imaginaţie bogată, **V.** a folosit perspectiva plafonantă sau efectele de „trompe l'oeil". Creaţia sa a inspirat numeroşi artişti, printre care Rubens, Velásquez, Tiepolo, Delacroix, Renoir.

Verrocchio (pe numele adevărat *Andrea di Cione*) (1435—1488), sculptor şi pictor italian.

Verrocchio. Portret de Lorenzo di Credi

Autor al unor remarcabile sculpturi în bronz, printre care „David", personificare a eleganţei şi energiei, şi al statuii condotierului Bartolomeo Colleoni, capodopera sa, una dintre cele mai de seamă statui ecvestre ale Renaşterii. Căutînd să exalte eroismul militarului, artistul a imprimat întregii lucrări un accent epic de un mare efect. În pictură, creaţiile sale cele mai însemnate au fost realizate în colaborare cu Lorenzo di Credi, Perugino sau Leonardo da Vinci, al căror maestru a fost („Madona cu sf. Donat şi sf. Ioan Botezătorul", „Botezul lui Hristos"). Atelierul lui **V.**, care a promovat preocupări pentru tehnică şi pentru valorile decorative, a marcat o etapă esenţială în evoluţia artei florentine şi a Renaşterii în general.

vers, unitate prozodică elementară, alcătuită din unul sau mai multe cuvinte, potrivit unei scheme determinată fie de cantitatea silabelor (lungi sau scurte), ca în poezia greacă şi latină *(v. metric)*, fie de accent, ca în poezia romană, germană ş.a. *(v. metric)*, fie de numărul silabelor, ca în poezia franceză *(v. silabic)*. **V.** a cărui măsură variază în cuprinsul aceleaşi poezii se numeşte *v. liber*. **V.** fără rimă poartă denumirea de *v. alb*.

Versailles *[versái]*, oraş în Franţa, situat la sud-vest de Paris. 95 100 loc. (1962). Face parte din aglomeraţia urbană Paris. Industrie chimică, constructoare de maşini, alimentară. Centru turistic. Aici se află un complex arhitectonic şi urbanistic de renume mondial, realizat în mai multe etape în cursul sec. XVII—XVIII. Cuprinde castelul, parcul şi oraşul **V.** Un fost pavilion de vînătoare ridicat de Ludovic al XIII-lea (1624) a constituit nucleul castelului, restaurat şi mult mărit de către Ludovic al XIV-lea după 1661. Le Vau îl amplifică, construind o monumentală faţadă cu vederea spre parc. Succesorii săi G. d'Orbay, J. Hardouin-Mansart (constructorul Marii galerii) şi Le Brun (lucrările decorative) au dat o şi mai mare strălucire castelului. În 1691 a fost ridicat *Marele Trianon*, apoi *Capela*, de către Robert de Cotte, iar în timpul lui Ludovic al XV-lea, în 1766, *Micul Trianon* (arhitect J.A. Gabriel). Printre sălile cele mai vestite ale castelului se numără faimoasa *Galerie a oglinzilor*. *Muzeul* castelului conţine tablouri cu scene, reflectînd evenimente importante ale sec. XVII—XVIII. *Parcul*, conceput de arhitectul *Le Nôtre*, capodoperă a artei grădinilor, este decorat cu numeroase statui şi fîntîni de cei mai mari artişti ai epocii (Marsy, Tuby, Girardon, Le Hongre, Coysevox ş.a.), care au făcut din el un adevărat muzeu în aer liber. — *Tratatul de pace de la V.*, tratat semnat la 28 iunie 1919 de puterile învingătoare în primul război mondial (Anglia, Franţa, S.U.A., Italia, Japonia şi alte 21 de state aliate, printre care şi România), pe de o parte, şi Germania, pe de altă parte. Tratatul, elaborat de *Conferinţa de pace de la Paris* în ianuarie 1919, cuprindea următoarele prevederi privind problemele teritoriale: Germania restituia Franţei Alsacia şi Lorena; ceda Belgiei districtele Eupen şi Malmédy; Poloniei îi reveneau Poznańul, o parte din Pomerania şi Prusia apuseană; oraşul Gdańsk (Danzig) era declarat „oraş liber", sub egida Ligii Naţiunilor, iar oraşul Klaipeda (Memel) trecut în administraţia puterilor învingătoare avea să fie restituit Lituaniei în februarie 1923. Tratatul prevedea rezolvarea problemei apartenenţei Schleswigului, a părţii de sud a Prusiei răsăritene şi a Sileziei Superioare prin plebiscite (o parte a teritoriului Schleswig a trecut la Danemarca în 1920, iar o parte din Silezia Superioară la Polonia în 1921), dar o mare parte a teritoriilor poloneze de pe malul drept al rîului Oder, Silezia Inferioară ş.a. au rămas Germaniei. Regiunea Saar a trecut pe timp de 15 ani sub administraţia Ligii Naţiunilor (pentru acelaşi răstimp, Germania transfera în proprietatea Franţei minele de cărbune din regiune), urmînd ca după aceea soarta să-i fie decisă pe calea unui plebiscit (în 1934 Saarul a revenit la Germania). Alte prevederi ale tratatului se refereau la demilitarizarea zonei Rinului şi Prusiei Orientale, precum şi la ocuparea de către trupele interaliate, pe timp de 15 ani, a zonei Rinului. Coloniile Germaniei din Africa şi din Pacific au fost împărţite între Franţa, Anglia, Belgia, Japonia, Australia etc. Prin tratatul de la **V.**, Germania s-a obligat să respecte independenţa Austriei şi să recunoască independenţa noilor state apărute în Europa centrală şi de sud-est şi schimbările teritoriale din această parte a Europei. Potrivit tratatului, Germaniei i se interzicea să aibă o armată de uscat mai mare de 100 000 de oameni, artilerie grea, tancuri, submarine şi aviaţie militară, să introducă serviciul militar obligatoriu ş.a. Germania se obliga să plătească puterilor Antantei reparaţii de război şi se recunoştea vinovată de provocarea răz-

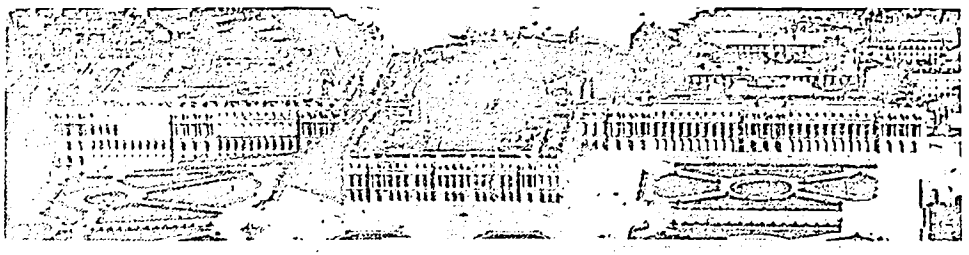

Versailles. Vedere generală

boiului. După încheierea tratatului de la **V.** cu Germania au fost semnate tratatele de pace cu foştii ei aliaţi: la Saint-Germain (1919) cu Austria, la Neuilly (1919) cu Bulgaria, la Sèvres (1920) cu Turcia şi la Trianon (1920) cu Ungaria. Tratatele de pace cu Germania şi cu aliaţii săi au instituit sistemul politic cunoscut sub numele de *Sistemul de la Versailles*. Tratatul de pace de la **V.** a fost un tratat imperialist care a consfinţit împărţirea lumii capitaliste în folosul marilor puteri învingătoare şi în dauna Germaniei; el a ascuţit contradicţiile dintre marile puteri imperialiste; fiecare putere învingătoare era nemulţumită de prevederile care o priveau, iar Germania era animată de spiritul revanşei. Toate acestea, ca şi lipsa unor garanţii sigure împotriva reînvierii militarismului german, au constituit germenii dezlănţuirii unui nou război mondial.

versét, paragraf, de obicei numerotat şi cu înţeles de sine stătător, dintr-un text religios (ex. „Biblia") sau literar (ex. „Cîntarea României" de Alecu Russo).

versificáţie, dispunere a versurilor potrivit unor anumite reguli prozodice, dintre care cele mai importante sînt cele ale r i m e i, r i t m u l u i şi ale grupării strofice. **V.** şi p r o z o d i e.

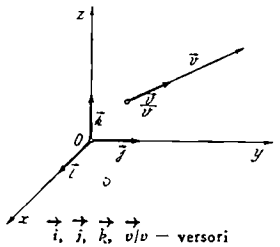

$\vec{i}$, $\vec{j}$, $\vec{k}$, $\vec{v}/v$ — versori

versór (MAT.), vector avînd modulul egal cu unitatea (ex. versorii $\vec{i}$, $\vec{j}$ şi $\vec{k}$ ai unui sistem de axe de coordonate carteziene ortogonale în spaţiul cu trei dimensiuni, R^3). **V.** unei axe definite de vectorul $\vec{v}$ este $\frac{\vec{v}}{|\vec{v}|}$ sau $\frac{\vec{v}}{v}$. Se numeşte şi vectorul unitate. Dacă $\vec{v}$ este un vector nenul şi $\vec{e}$ v. său, atunci $\vec{v} = v\vec{e}$.

vérstă, unitate de măsură pentru distanţe, folosită în Rusia, egală cu 1,067 km.

vertebráte (ZOOL.), încrengătură de animale cordate cu simetrie bilaterală aproape perfectă, corpul diferenţiat în cap, trunchi şi coadă; **v.** au un schelet intern, reprezentat la embrion prin coarda dorsală (notocordă), iar la adult prin craniu, coloană vertebrală, coaste, stern, centuri şi scheletul membrelor. Sistemul nervos central este format din creier şi din măduva spinării şi este aşezat dorsal faţă de tubul digestiv. Organele de simţ sînt bine dezvoltate. Tegumentul este format dintr-o epidermă multistratificată şi din dermă. Aparatul respirator derivă din porţiunea anterioară a tubului digestiv şi este format din branhii sau din plămîni. Aparatul circulator este format dintr-un sistem sanguin şi unul limfatic; organul central al sistemului sanguin, inima, are pereţi musculari groşi şi este aşezat ventral faţă de tubul digestiv. Sîngele are trei feluri de globule sanguine: eritrocite, leucocite şi trombocite. Aparatul excretor este format din doi rinichi, două uretere, la unele şi dintr-o vezică urinară şi uretră. Sexele sînt separate. Glandele genitale sînt reduse la cîte o singură pereche. **V.** au, de regulă, două perechi de membre, iar peştii au şi membre neperechi. **V.** sînt împărţite în următoarele clase: ciclostomi, peşti, batracieni, reptile, păsări şi mamifere. **V.** sînt animalele cu alcătuirea cea mai complexă.

vertébră (ANAT.), fiecare dintre oasele care în totalitate alcătuiesc coloana vertebrală la animalele din încrengătura vertebratelor. **V.** este alcătuită dintr-o masă osoasă cilindrică, compactă, situată anterior, numită *corpul vertebral*. Partea posterioară a **v.** este reprezentată de o apofiză spinoasă mediană, două apofize transverse, patru apofize articulare, care servesc la articularea vertebrelor între ele, precum şi lame şi pediculi osoşi, care unesc apofizele între ele sau corpul **v.** de apofize. Corpul, lamele şi apofizele delimitează o cavitate, *orificiul vertebral*. Prin suprapunerea **v.**, orificiile vertebrale formează canalul rahidian în care este găzduită măduva spinării şi anexele acesteia. La om, coloana vertebrală are patru curburi anteroposterioare (cervicală, toracală, lombară şi sacrococcigiană). În diferite porţiuni ale coloanei vertebrale a omului, conformaţia **v.** variază, ca rezultat al poziţiei ortostatice şi al mersului biped.

vértex (ANTROP.) v. **sinciput.**

vertícál (ASTR.), cerc mare al sferei cereşti care trece prin z e n i t şi printr-un astru.

verticala locului, direcţia materializată de poziţia firului cu plumb în stare de echilibru într-un punct dat. Reprezintă rezultanta dintre forţa de atracţie a Pămîntului şi forţa centrifugă datorită rotaţiei Pămîntului.

verticíl (lat. *verticillus* „tufă"; BOT.), mod de aşezare a ramurilor, a frunzelor sau a pieselor florale în formă de cerc, la acelaşi nivel, în jurul unei axe.

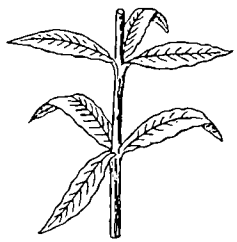

Verticil

verticilióză (FITOPAT.), boală infecţioasă a plantelor, provocată de ciuperci neperfecte din genul *Verticillium*. Miceliul ciupercii se dezvoltă în toate organele plantei, dar mai ales în vasele conducătoare, împiedicînd circulaţia sevei şi producînd veştejirea totală sau parţială a plantei. **V.** se întîlneşte la cartof, bumbac, tomate, castraveţi, vinete, lupin, cais, prun, liliac etc. şi se combate prin măsuri de igienă culturală şi prin cultivarea soiurilor de plante rezistente.

vertíj (fr. *vertige* „ameţeală"; MED.), senzaţie subiectivă de deplasare în spaţiu, de obicei rotatoric, a obiectelor înconjurătoare *(v. obiectiv)* sau a subiectului însuşi *(v. subiectiv)*. În condiţii normale apare în cursul vitezelor mari, în momentul accelerării vitezei şi în special în mişcarea rotatorie. Ca fenomen patologic, starea de **v.** apare în numeroase boli nervoase, cardiace sau digestive, datorită iritării anormale a aparatului vestibular. Sin. *ameţeală*.

Vesalius, Andreas (1514—1564), anatomist flamand. A fost profesor de anatomie la Padova. Întemeietor al anatomiei moderne împreună cu Paracelsus şi Ambroise Paré. Pentru experienţele şi disecţiile sale a fost urmărit de inchiziţie. Lucrările sale au pus bazele anatomice ale ştiinţei medicale, iar opera sa fundamentală, „De humanis corporis fabrica" (1543), impune sistemul anatomiei macroscopice, care a rămas valabil şi în zilele noastre.

Vescan, Teofil (1913—1965), fizician român; a fost profesor la universităţile din Cluj şi din Iaşi. Lucrările lui tratează probleme de mecanică raţională şi de mecanica fluidelor, electrodinamică şi teoria relativităţii, radioactivitate, fizica particulelor elementare şi a nucleului atomic etc. Op. pr.: „Fizică teoretică" (2 vol., 1957).

Veselovski, Aleksandr Nikolaevici (1838—1906), istoric literar, folclorist şi estetician rus, adept al metodei comparativiste („Poetica subiectelor", 1897—1906; „Trei capitole din poetica istorică", 1899). **V.** a întreţinut legături cu diferite personalităţi ale timpului, printre care şi cu B.P. Hasdeu.

Vespasian (Titus Flavius Vespasianus), împărat roman (69—79), proclamat de către legiunile din Orient. Energic, excelent administrator, a realizat o serie de reforme prin care a asigurat refacerea şi stabilitatea finanţelor, reorganizarea armatei şi a dus o intensă politică edilitară (în timpul lui a început construcţia amfiteatrului Colosseum). În anul 70, prin cucerirea şi dărîmarea Ierusalimului de către fiul său Titus, a pus capăt răscoalei iudeilor, izbucnită în anul 67. A înăbuşit revolta batavilor din Galia (69—71).

Vespucci, Amerigo (1454—1512), navigator şi explorator italian. Aflat în slujba spaniolilor şi apoi a portughezilor, a explorat coasta de est a Americii de Sud. Atribuindu-i în mod eronat descoperirea Lumii noi, cartograful german Martin Waldseemüller a creat, după numele lui, cuvîntul *America*, pe care Mercator l-a impus prin harta sa din 1538.

Vesta

Vesta (în religia romană), zeiţă străveche a focului din vatră şi, prin extensiune, a căminului familial, a familiei. În vremurile istorice, în sanctuarul zeiţei, aflat în Forul din Roma, ardea un foc sacru, considerat simbol al eternităţii statului roman şi păzit de Vestale, fecioare alese din rîndurile aristocraţiei.

Vesta (ASTR.), asteroid, al patrulea în ordinea descoperirii, cu diametrul de circa 400 km. Asteroidul **V.** a fost descoperit de astronomul german W. Olbers.

vestibúl, portic precedînd templul mai întîi la greci (naos), căruia coloanele îi confereau o anumită măreţie. La romani, **v.** a cunoscut o şi mai mare amploare (Panteonul din Roma). În arhitectura civilă a fost adoptat în tipul de locuinţă cu atrium (Pompei). În arhitectura ecleziastică creştină **v.** s-a menţinut sub forma pronaosului. După o eclipsă de cîteva veacuri (castelele feudale îl ignorează), o dată cu Renaşterea, **v.** a cunoscut o nouă dezvoltare, în veacurile următoare fiind asociat cu scările de amplă desfăşurare (Versailles). În epoca noastră, **v.** are variate funcţiuni în marile edificii publice (muzee, biblioteci, teatre etc.).

Veszprém *[vésprem]*, oraş în R.P. Ungară, situat la nord de lacul Balaton. 29 100 loc. (1963). Industrie chimică, a materialelor de construcţie etc. Institut de chimie.

Veşin, Iaroslav (1860—1915), pictor bulgar, de origine cehă. A studiat la Praga, apoi la München. Creaţia lui **V.**, de tendinţă realistă şi democratică, cuprinde imagini din viaţa ţăranului bulgar, din tîrguri şi scene de vînătoare („Epopeea balcanică", 1912—1914; „Haiducii"). **V.** este unul dintre iniţiatorii peisagisticii bulgare şi un iscusit pictor animalier („Tîrgul de cai din Sofia").

véto (lat. *veto* „mă opun"; DR.) **1.** (În dreptul roman) Formulă pe care o întrebuinţau anumiţi magistraţi (tribunii poporului) pentru a se opune intrării în vigoare a unui decret al Senatului. **2.** (În organizarea de stat burgheză) Dreptul şefului statului (al monarhului şi uneori al preşedintelui de republică) de a nu da curs unui proiect de lege

votat de parlament, refuzînd sancționarea și promulgarea acestuia. *V. absolut* duce la anularea proiectului de lege votat; *v. suspensiv* se exercită în anumite limite. În statele socialiste nu există dreptul de veto, adoptarea legilor fiind o atribuție exclusivă a *organului suprem al puterii de stat*. **3.** (În organizațiile internaționale) Dreptul unui membru de a se opune adoptării unei hotărîri (ex. dreptul unui membru permanent al Consiliului de Securitate de a se opune prin votul său adoptării unei hotărîri). V. u n a n i m i t a t e.

veveriță *(Sciurus vulgaris)*, specie de mamifer rozător arboricol, cu corpul zvelt, de talie mică și cu coada lungă și stufoasă. La noi trăiește mai ales în pădurile de conifere.

Veveriță

Se hrănește cu conuri de brad și de molid, cu ghindă, alune etc. Iarna se adăpostește în scorburi de copaci sau în cuiburi clădite pe copaci din mușchi și rămurele, în care își adună provizii. Blana sa este apreciată.

vezicatór (lat. *vesicare* „a băși ca"; MED.), substanță iritantă aplicată pe piele cu scopul de a provoca formarea unor vezicule cu conținut seros. **V.**, folosit ca agent revulsiv, este aplicat sub formă de plasture pe pielea abdomenului, a coapsei sau a cefii. După apariția veziculelor, acestea sînt înțepate, apoi acoperite cu un pansament. Aplicarea de **v.** în terapeutică, deși nu se mai bucură de faima din trecut, păstrează încă unele indicații, datorită acțiunii derivative și de sedare a durerilor pe care o exercită. Este folosită în pleurezii, nevralgii, hidartroză, tuberculoză pulmonară cu pusee congestive etc.

vezică (lat. *vesica* „băși că") **1.** (ANAT.) Organ cavitar care colectează temporar unele produse de excreție sau de secreție, evacuîndu-le ulterior prin contracția fibrelor musculare din pereții săi. — *V. urinară*, rezervor musculo-membranos al aparatului urinar, situat în micul bazin. În ea se varsă ureterele, care transportă urina excretată de rinichi, și se continuă la rîndul ei cu uretra, prin care urina acumulată de *v.u.* este expulzată la diverse intervale. Capacitatea *v.u.* este în medie de 250 ml la bărbat și întrucîtva mai mare la femeie, deși există variații individuale ale capacității și toleranței vezicale. **2.** (ZOOL.) *Vezică înotătoare*, organ caracteristic peștilor osoși, care se dezvoltă din intestinul anterior și este situat deasupra tubului digestiv și sub coloana vertebrală. *V.î.* este umplută cu gaze și poate fi unică sau divizată printr-o gîtuitură în două sau mai multe părți. Îndeplinește funcțiunea hidrostatică și de echilibru, determinînd ridicarea și coborîrea peștelui în apă; poate îndeplini și rolul de emitere sau de întărire a sunetelor, precum și funcția de respirație.

vezículă (ANAT., MED.) **1.** Leziune a pielii de dimensiuni variabile, constînd dintr-o colecție de lichid clar, seros. Situată în stratul superficial al tegumentului, **v.** se sparge adesea spontan, nelăsînd cicatrice. Printre dermatozele veziculare sînt de menționat eczema, herpesul, varicela, sudamina etc. **2.** Structură cavitară de dimensiuni reduse (ex. **v.** auditivă, **v.** cerebrală, **v.** seminală etc.). — *V. biliară*, organ format dintr-un rezervor membranos care conține secreția biliară colectată din ficat și transportată aici de canalul hepatic. Așezată pe fața inferioară a lobului drept hepatic, *v.b.* are rolul de a colecta, depozita și concentra bila și de a o evacua în timpul digestiei alimentelor. Sin. *colecist*.

vezuvián (MINER.), silicat natural de aluminiu și de calciu, cristalizat în sistemul pătratic. Apare în cristale ușor alungite, de culoare verde, galben-brună, cu luciu sticlos. Este utilizat ca piatră semiprețioasă sau la confecționarea unor obiecte de artă. În Republica Socialistă România se găsește la Urdele, în Munții Lotrului, în skarnele de la Moldova Nouă, Ocna de Fier, Băița Bihorului și Măgura Vaței.

Vezúviu, vulcan activ în Peninsula Italică, pe țărmul Golfului Neapole, format din trei conuri concentrice; cel mai vechi (Somma), apărut la începutul perioadei cuaternare, este și cel mai extins; altitudinea maximă: 1 132 m. În interiorul lui s-a ridicat conul actual al vulcanului (Vezuviu), cu altitudinea maximă de 1 270 m. În craterul **V.**, în perioadele de slabă activitate vulcanică, se formează un al treilea con, care este de obicei distrus în timpul erupțiilor puternice. Este format dintr-o alternanță de lave vulcanice și tufuri vulcanice. Dintre erupțiile violente ale vulcanului sînt mai cunoscute cele din anii 63 și 79 e.n., în urma cărora au fost distruse orașele *Herculanum*, *Pompei* și *Stabiae*, și cea din 1906, care a adus modificări mari în configurația conului. Erupții mai puțin intense sînt destul de frecvente. Pe versanții conului vulcanic se practică pomicultura și viticultura.

viadúct (lat. *via* „cale" și *ducere* „a conduce"; DRUM.), construcție (de beton armat, de metal, de zidărie sau de lemn) care susține o porțiune a unei căi de comunicație terestră, deasupra unei văi uscate, deasupra unui teren situat la un nivel scăzut sau deasupra altei căi de comunicație. **V.** se aseamănă, constructiv, cu podurile. După natura căii de comunicație, **v.** pot fi: de cale ferată, de șosele, de canale navigabile sau

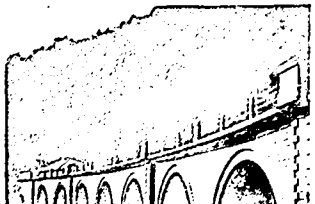

Viaduct

mixte. Printre cele mai cunoscute **v.** se numără cel care traversează Ohio la Louisville (S.U.A.), cu o lungime de 196 m fără articulație, cel de la Chaumont (600 m lungime), de la Nogent sur Marne (Franța, 828 m lungime). Dintre **v.** metalice este cunoscut cel de la Liane (Franța), lung de 347 m, cuprinzînd șapte grinzi de metal. În țara noastră, cel mai important **v.** este cel de la Caracău, pe linia de cale ferată dintre Ciceu și Adjud (înălțime 49 m, deschiderea arcului central 60 m, lungime 110 m).

Vianu, Tudor (1897—1964), estetician, istoric literar, filozof al culturii și scriitor român. S-a născut la Giurgiu. A studiat la Tübingen (teza de doctorat „Problema valorizării în poetica lui Schiller", 1924). A fost profesor la Universitatea din București și membru al Academiei. Activitatea sa a fost influențată de o viziune în care idealul clasic al omului, conceput în spirit schillerian ca personalitate armonioasă, biruitoare și stăpînă a propriilor contradicții, se realizează demiurgic prin creația culturală. Tratatul său de estetică („Estetica", 1934—1936), deși reflectă uneori o poziție eclectică, a adus contribuții de seamă de pe poziții raționaliste la individualizarea valorii estetice, la reliefarea caracterului specific al artei, la cercetarea legăturii acesteia cu viața, arta fiind considerată ca forma cea mai perfectă a muncii omenești. **V.** a analizat, în evoluția lor istorică, categorii estetice fundamentale: opera, creația, geniul, receptarea artistică, frumosul, simbolul artistic etc. („Dualismul artei", 1925; „Arta și frumosul", 1931). În filozofia culturii și a valorilor, **V.,** deși pornea în genere de la o concepție influențată de fenomenologie, a formulat idei prețioase privitoare la individualitatea și la interacțiunea valorilor, la caracterul lor obiectiv, social, ocupînd astfel o poziție progresistă în epocă („Raționalism și istorism", 1938; „Introducere în teoria valorilor", 1942; „Filozofia culturii", 1944). Umanismul raționalist al lui **V.** („Idealul clasic al omului", 1934 ș.a.) a înlesnit în ultimii ani situarea sa pe o poziție marxistă. Cercetările sale privind fenomenul literar românesc, reunite în „Istoria literaturii române moderne"

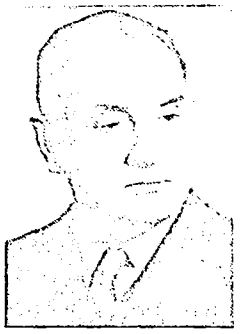

T. Vianu

(1944), scrisă în colaborare cu Șerban Cioculescu și Vladimir Streinu, și în culegerea „Studii de literatură română" (1965), monografiile consacrate unor poeți ca M. Eminescu, I. Barbu, T. Arghezi, eseuri ca „Sur les caractères spécifiques de la littérature roumaine" (1959), și „Permanences de la littérature roumaine" (1960) relevă, dintr-o perspectivă adesea comparatistă, originalitatea de viziune și de expresie a literaturii noastre. Împreună cu amplele studii consacrate scriitorilor străini (Goethe, Schiller, Cervantes, Stendhal), ele au contribuit la integrarea fenomenului literar național în cel universal, operă completată de altfel și de lucrări speciale, ca „Studii de literatură universală și comparată" (1960). Cercetare fundamentală de stilistică și istorie literară, „Arta prozatorilor români" (1941) ilustrează magistral aplicarea unor principii de teorie stilistică, dezvoltate și în „Probleme de stil și de artă literară" (1955), „Problemele metaforei și alte studii de stilistică" (1957). Ca poet de ținută clasică, a cultivat introspecția lucidă, cerebrală („Versuri", 1957), daruri reflectate și în „Jurnalul" apărut în 1961. Alte op.: „Fragmente moderne" (1926), „Masca timpului. Schițe de critică literară" (1926), „Influența lui Hegel în cultura română" (1933). A fost reprezentantul României la U.N.E.S.C.O. Laureat al Premiului de stat.

„Viața", revistă literară săptămînală, apărută la București, de la 28 noiembrie 1893 pînă la 28 ianuarie 1896, sub direcția lui Al. Vlahuță și a doctorului Alceu Urechiă (Iodoform). Printre colaboratorii revistei s-au mai numărat: B. Delavrancea, Șt. O. Iosif, I.N. Roman, Ion Gorun, Constanța Hodoș, Radu D. Rosetti ș.a.

„Viața cooperației meșteșugărești", organ săptămînal al Uniunii centrale a cooperativelor meșteșugărești din Republica Socialistă România (UCECOM). Apare la București, din decembrie 1952.

„Viața economică", revistă săptămînală de informare, documentare, orientare și teorie economică, editată de Societatea de științe economice din România. Apare la București, din august 1963.

„Viața literară", publicație literară apărută la București, între 20 februarie 1926 și aprilie 1938, la început săptămînal, apoi cu mari intermitențe. De la apariție pînă la 2 octombrie 1926 a fost condusă de G. Murnu, iar după aceea de I. Valerian. A reunit în paginile ei scriitori și critici literari de orientări diferite: M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Camil Petrescu, George Bacovia, Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Pillat, G.M. Zamfirescu, George Călinescu, Pompiliu Constantinescu ș.a.

„Viața muncitoare", gazetă, organ central al Sindicatelor unitare, apărută săptămînal, la București, între 1925 și 1930. A avut un rol important în organizarea, îndrumarea și conducerea sindicatelor și a luptelor muncitorești. A avut și o ediție în limba maghiară („M u n k á s é l e t").

„Viața nouă", organ de presă al Comitetului regional Galați al P.C.R. și al Sfatului popular regional. Înființat în septembrie 1944, a purtat pînă în august 1949 denumirea „Dezrobirea". Apare zilnic, la Galați.

„Viața nouă", revistă literară bilunară, apărută la Bucu-

rești de la 1 februarie 1905 pînă în ianuarie-februarie 1925, sub conducerea lui Ovid Densusianu. Din 1912 a avut și o anexă săptămînală, „Farul", din care au apărut cinci numere. **V.n.**, tribună a simbolismului, a militat pentru inspirația citadină. În paginile ei au publicat versuri Ervin (O. Densusianu), M. Cruceanu, Eugeniu Speranția, C. T. Stoika, Al. Colorian ș.a. și studii de istorie literară, filozofie, folclor, lingvistică O. Densusianu, C. Rădulescu-Motru, Tache și Pericle Papahagi, G. Bogdan-Duică, I.A. Candrea, D. Caracostea, P.V. Haneș, Charles Drouhet, Ramiro Ortiz ș.a.

„Viața românească", revistă literară și științifică de orientare democratică, apărută din martie 1906 pînă în august 1916 și din septembrie 1920 pînă în septembrie 1940, inițial la Iași și apoi, din 1930, la București. La conducerea revistei s-au aflat C. Stere (pentru problemele politice), Paul Bujor și, mai tîrziu, dr. I. Cantacuzino (pentru problemele științifice), G. Ibrăileanu (pînă în 1933), M. Ralea și G. Călinescu (pentru literatură) ș.a. În prima perioadă a apariției sale, **V.r.** a dezbătut, în genere de pe poziții p o p o r a n i s t e, problemele sociale și naționale ale epocii, îmbrățișînd, în spiritul tradițiilor „Daciei literare", cultura întregului teritoriu național. Între cele două războaie mondiale a acordat un spațiu larg dezbaterilor de directivă cu aspect democrat și antidecadent și teoriei specificului național. Pe plan literar, **V.r.** a promovat îndeosebi creația de orientare realistă. Pe lîngă scriitorii care au aparținut grupului **V.r.** (M. Sadoveanu, C. Hogaș, G. Topîrceanu, Al. A. Philippide, I. Teodoreanu, Al. O. Teodoreanu, P. Zarifopol, Jean Bart), au mai colaborat: I.L. Caragiale, B. Șt. Delavrancea, N. Gane, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, I. Al. Brătescu-Voinești, G. Galaction, O. Goga, D. Anghel, C. Pavelescu, T. Arghezi, I. Barbu, A. Maniu, A. D. Xenopol, V. Pârvan, Gr. Antipa, C.I. Parhon, I. Simionescu, G. Ionescu-Șișești, M. Jora, Artur Gorovei, I. Iordan, Al. Graur ș.a. Suprimată în 1940, **V.r.** a reapărut sub o formă de tranziție din noiembrie 1944 pînă în iulie 1946 sub conducerea lui M. Ralea și, începînd din iulie 1948, ca revistă lunară de literatură a Societății scriitorilor din România, iar din martie 1949 a Uniunii Scriitorilor.

„Viața socială", publicație lunară, literară și social-politică, de orientare democratică, apărută la București, sub conducerea lui N.D. C o c e a, din februarie 1910 pînă în mai—iunie 1911. Au colaborat: Tudor Arghezi, Gala Galaction, V. Demetrius, D. Anghel, G. Topîrceanu, N.N. Beldiceanu, N. Davidescu, I. Minulescu, Camil Ressu ș.a.

„Viața studențească", revistă săptămînală a Asociațiilor studențești din Republica Socialistă România. Apare la București, din decembrie 1956.

viață, formă superioară de mișcare a materiei. **V.**, sau mișcarea biologică, a luat naștere din formele inferioare de mișcare, în cursul evoluției acestora. În ierarhia formelor de mișcare, **v.** se plasează după mișcarea chimică. Procesele **v.** se petrec în sisteme alcătuite din aceiași atomi ca și materia nevie și se desfășoară pe baza acelorași forme de energie; ele pot fi deci explicate pe baza proceselor mecanice, fizice și chimice. **V.** nu reprezintă însă însumarea acestor procese, ci o sinteză a lor, o treaptă calitativ nouă și superioară față de mișcarea mecanică, fizică sau chimică, constituind o formă distinctă de mișcare a materiei, forma de mișcare biologică. Engels a definit **v.** ca „modul de existență al substanțelor albuminoide", definiție care se bazează pe faptul că nu se cunoaște **v.** fără un substrat de substanțe albuminoide (protide) și că toate protidele cunoscute provin din corpul ființelor vii. Suportul material al **v.** este materia vie, totalitatea substanțelor care alcătuiesc p r o t o p l a s m a. Principalele elemente chimice care intră în compoziția materiei vii sînt: carbonul, hidrogenul, oxigenul, azotul; într-o măsură mai mică intră clorul, sulful, iodul, sodiul, potasiul, calciul, magneziul, fierul, manganul, cuprul, zincul ș.a. Aceste elemente se grupează în diferite combinații anorganice (în special săruri) și organice (albumine, acizi nucleici, lipide, glucide etc.). Din punct de vedere fizic, materia vie se găsește în stare coloidală, avînd ca fază dispersantă apa și are o structură submicroscopică complexă. După cunoștințele de astăzi, materia vie se caracterizează prin două însușiri: m e t a b o l i s m u l și autoreproducerea. Aceasta din urmă constă în capacitatea de a forma, de către anumiți acizi nucleici ai nucleoprotidelor din materia vie, alte macromolecule similare cu cele inițiale. Datorită autoreproducerii se realizează constanța dialectică a materiei vii: ea se reînnoiește mereu, rămînînd totuși identică cu sine însăși. Reactivitatea (capacitatea de a reacționa la o excitație venită din afară), mișcarea (realizată în majoritatea cazurilor prin mecanisme de contracție), autoreglarea și reproducerea (înmulțirea) constituie alte însușiri generale ale materiei vii. Materia vie apare întotdeauna sub forma unor *sisteme vii*, organizate în următoarele niveluri principale: nivelul celular, nivelul organismului, nivelul populației, nivelul biocenotic. Sistemele vii sînt deschise (între ele și mediul înconjurător există un permanent schimb de substanță și energie); ele sînt autoreglate, ceea ce le asigură menținerea unei relative constanțe a condițiilor interne (v. h o m e o s t a z ă). Cele mai vechi urme de **v.** de pe Pămînt datează de circa 3 miliarde de ani. În prezent nu se cunoaște exact modul în care a luat naștere **v.** Înlăturînd concepția idealistă a creației și ipoteza naivă a g e n e r a ț i e i s p o n t a n e e, știința a elaborat ipoteze cu privire la originea vieții. După ipoteza cea mai răspîndită a lui O p a r i n și după H a l d a n e, materia vie a luat naștere într-o perioadă cînd condițiile de temperatură, de compoziție chimică a atmosferei și a hidrosferei, de radiații etc. au putut favoriza unele reacții între

substanţele solvite, reacţii care au dus la sinteza unor compuşi organici din ce în ce mai complecşi. Această „evoluţie chimică" a dus la apariţia celor mai complexe substanţe ale materiei vii: proteinele şi acizii nucleici; apariţia metabolismului este legată de o stare specială a substanţelor astfel formate, starea de coacervat (picătură de coloid organic într-o soluţie de substanţe organice şi anorganice care posedă însuşirea de a se autostructura, moleculele sale complexe aşezîndu-se într-o anumită ordine, precum şi de a absorbi şi de a fixa în structura sa unele molecule din mediu). Posibilităţile de sintetizare a proteinelor şi de reproducere a proceselor vieţii *in vitro*, întrezărite într-un viitor relativ puţin îndepărtat, vor constitui încă o confirmare a materialităţii fenomenului vieţii. Pînă azi nu cunoaştem dovezi precise despre **v.** în afara Pămîntului. De la apariţia ei pe Pămînt, **v.** evoluează neîncetat. Evoluţia este un fenomen general şi fundamental în lumea vie şi constituie expresia cea mai pregnantă a dezvoltării universale a materiei. În cursul evoluţiei, ea a atins o treaptă la care gradul de complexitate al structurilor şi al proceselor a făcut posibilă apariţia unor forme superioare de mişcare: gîndirea, conştiinţa şi fenomenele sociale. Noţiunea de **v.** ocupă un loc important în preocupările filozofilor din toate timpurile. Însuşirile care deosebesc fiinţele vii de corpurile lipsite de viaţă au fost atribuite de către reprezentanţii doctrinelor idealiste unui principiu imaterial misterios, care ar sălăşlui în fiinţele vii. Acest principiu a fost numit *entelehie, suflet, spirit, forţă vitală* etc. (v. v i t a l i s m). Filozofii materialişti consideră că **v.** este un complex de fenomene cognoscibile şi explorabile, care se desfăşoară în anumite sisteme materiale. Materialiştii premarxişti (Descartes, La Mettrie ş.a.) au susţinut că fiinţele vii nu sînt decît nişte mecanisme foarte complicate, în care se petrec numai fenomene identice cu cele care se desfăşoară în afara acestora. Materialismul dialectic consideră că **v.** constituie o formă distinctă a mişcării materiei, apărută pe o anumită treaptă de dezvoltare a acesteia, în anumite condiţii ale mediului înconjurător. Ea nu are nici o latură care să nu poată fi analizată într-un viitor oarecare prin mijloacele de investigaţie ale ştiinţei.

viaţă medie (FIZ.), medie aritmetică a duratelor de existenţă ale particulelor instabile aparţinînd unei anumite specii (particule elementare, nuclee atomice etc.). Pentru un număr mare de nuclee radioactive aparţinînd aceluiaşi izotop, **v.m.** reprezintă timpul după care numărul iniţial de nuclee se reduce, prin dezintegrare spontană, de *e* ori, *e* fiind baza logaritmilor naturali (*e*=2,718).

Viau *[viá]*, Théophile de (1590—1626), poet francez. Spirit libertin, independent şi sceptic, **V.** a fost persecutat de iezuiţi, intentîndu-i-se şi un proces răsunător în epocă. A combătut pe Malherbe în numele unui ideal poetic apropiat de cel al Pleiadei, apărînd drepturile fanteziei şi libertăţii de inspiraţie. Culegerile sale de „Opere" (1621, 1623, 1626) cuprind versuri, tragedia „Piram şi Tisbe", „Istorie comică", „Tratat despre nemurirea sufletului" ş.a.

vibrafón, instrument muzical de percuţie, acordabil, asemănător x i l o f o n u l u i. Sunetele sînt produse prin lovirea unor lame metalice de lungimi variate, sub care sînt instalate tuburi de rezonanţă, închise şi deschise prin nişte morişti acţionate electric pentru a prelungi astfel vibraţia sunetelor. Vibrafonul se foloseşte ca instrument de colorit în muzica uşoară şi uneori în lucrările unor compozitori contemporani (ex. Benjamin Britten în „Simfonia primăverii").

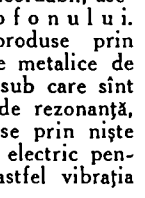

Vibrafon

vibrántă (LINGV.), consoană lichidă care se realizează printr-o succesiune rapidă de închideri şi de deschideri ale canalului fonator, determinată de vibrarea părţii superioare a glotei, a uvulei, a vălului palatului sau a vîrfului limbii; astfel, în română, consoana *r* este o **v.**, a cărei articulare se produce prin vibrarea vîrfului limbii.

vibráto (MUZ.), termen italian indicînd un procedeu de interpretare vocală sau la instrumentele cu coarde, constînd în fluctuarea regulată, rapidă şi imperceptibilă a înălţimii unui sunet, prin care acesta poate căpăta expresivitate, rotunjime. **V.**, ca şi t u ş e u l, este o componentă a individualităţii interpretării artistice.

vibratór 1. (ELT., TELEC.) Dispozitiv pentru convertirea, la puteri mici, a curentului electric continuu în curent alternativ monofazat. În telecomunicaţii, pentru alimentarea aparatelor cu tuburi electronice la tensiuni continue înalte, se folosesc ansambluri formate dintr-un **v.**, un redresor şi un filtru. **2.** (CONSTR.) Aparat folosit pentru producerea unor vibraţii cu frecvenţă peste 3 000 Hz, în scopul compactării betonului după turnare. După utilizare se deosebesc: *plăci vibratoare*, care se aplică pe suprafaţa betonului; *v. de cofraj*, care se aplică pe suprafaţa exterioară a cofrajelor; *v. interioare*, care se introduc în masa betonului. La confecţionarea elementelor de construcţie prefabricate se folosesc *mese vibratoare*, pe care se aşază tiparele pline cu beton. V. şi p e r v i b r a t o r.

vibráţie (FIZ.), mişcare oscilatorie periodică a unui corp sau a particulelor unui mediu, efectuată în jurul unei poziţii de echilibru, cu o frecvenţă relativ înaltă. Cele mai importante caracteristici cinematice ale **v.** sînt frecvenţa (numărul de perioade pe secundă) şi amplitudinea (deplasarea maximă faţă de poziţia de echilibru). În corpurile solide, energia de **v.** a atomilor sau a ionilor din nodurile reţelei cristaline constituie partea principală a energiei termice a acestor corpuri. În gazele biatomice, **v.** atomilor constituie unul dintre gradele de libertate

ale moleculelor, contribuind, alături de translație și de rotație, la energia termică a acestor gaze. Pentru tehnica construcției de mașini, v. pieselor reprezintă o problemă importantă, deoarece, prin solicitările suplimentare pe care le produce, poate avea efecte dăunătoare.

vibrión (MICROBIOL.; *Vibrio*), gen de bacterii în formă de virgulă, mobile (ciliate), nesporulate (cu foarte mici excepții), gram negative; se cultivă ușor pe mediile obișnuite. Majoritatea speciilor sînt saprofite, răspîndite în ape și soluri; altele sînt patogene pentru om (ex. *Vibrio cholerae*, agentul holerei asiatice), pentru oi, găini, pești, insecte etc.

vibrióză (MED., VET.), boală infecțioasă întîlnită la taurine și ovine și produsă de microbi din grupul *Vibrio*. Provoacă avorturi și sterilitate.

vibrográf (TEHN.), aparat sau dispozitiv pentru măsurarea și înregistrarea valorilor instantanee ale unor mărimi vibratorii (vibrații).

vicalloy (METAL., ELT.), grup de aliaje feromagnetice pe bază de cobalt, vanadiu și adaos de fier, folosit la confecționarea magneților permanenți.

vicár (lat. *vicarius* „locțiitor"), preot sau episcop care ține locul unui demnitar bisericesc de rang mai înalt. În biserica ortodoxă există vicari patriarhali, arhiepiscopali și episcopali. În biserica romano-catolică, papa este considerat v. al lui Hristos, iar toți ceilalți prelați, vicari ai papii.

viceamirál (MILIT.), grad în marina militară, corespunzător gradului de general-locotenent din armata terestră; persoană care are acest grad.

Vicente *[visénțə]*, Gil (c. 1470 — c. 1536), poet și dramaturg portughez, considerat cel mai mare poet al țării după Camoes, comparat adesea cu Aristofan și cu Plaut. A scris în limba portugheză și în spaniolă. Farsele și comediile sale de moravuri, cu numeroase elemente lirice, se remarcă prin pitoresc și sevă populară, prin finețea observației și verva satirei („Comedia văduvului", „Farsa fizicienilor", „Inés Pereira").

Vichy *[vișí]*, oraș în centrul Franței, situat pe riul Allier. Circa 31 700 loc. Stațiune balneară. Aici a fost sediul guvernului francez profascist, condus de Pétain și Laval (iulie 1940 — august 1944).

Vicina (Ditzina), vechi oraș la Dunărea de Jos, neidentificat pe teren, care a avut un rol important în viața economică, politică și culturală a Dobrogii în timpul stăpînirii bizantine (sec. X—XIII) și pînă la cucerirea otomană. De la **V.** a fost adus primul mitropolit al Țării Românești, *Iachint*.

víciu (DR.) **1.** *Viciu al lucrului* (sau *lucrării*), defect care micșorează valoarea de întrebuințare a lucrului (vîndut sau închiriat) ori a lucrării, împiedicînd uneori chiar folosirea lor. Este de două feluri: *v. aparent*, care poate fi descoperit în momentul predării lucrului sau lucrării, și *v. ascuns*, care nu poate fi descoperit la data predării, ținîndu-se seama de metodele tehnice existente de verificare a calității lucrului sau lucrării. — *V. redhibitoriu*, viciu ascuns care împiedică folosirea unui lucru vîndut conform destinației sale. **2.** *Viciu de consimțămînt*, cauză de alterare a voinței juridice, constînd în eroare, dol ori violență și care duce la *nulitatea relativă* a actului juridic.

vicleim, veche dramă populară românească, avînd la bază legenda nașterii lui Hristos, jucată între sărbătoarea Crăciunului și Anul nou. Conținutul legendar religios este însoțit de elemente proprii manifestărilor de carnaval, de coruri și cîntece de stea și a evoluat spre laicizare în sensul intercalării unor aluzii cu caracter social-satiric. Existența sa este atestată pentru prima dată în sec. al XVII-lea, de cronica lui M. Costin. Se numește și *irozi*, *magi*.

vicleníe (DR.) v. **dol.**

Vico, Giovanni Battista (Giambattista) (1668—1744), filozof idealist italian, unul dintre întemeietorii filozofiei istoriei. Deși a admis în principiu rolul providenței, **V.** a căutat în fapt să cerceteze istoria ca rezultat al activității oamenilor și să descopere legile ei interne, „naturale". El a afirmat că există o legitate istorică universală, potrivit căreia toate popoarele trec prin trei stadii de dezvoltare, corespunzătoare celor trei vîrste ale omului (copilăria, tinerețea și maturitatea): „vîrsta zeilor", în care stăpînesc religia și preoții, „vîrsta eroilor", în care apare statul, și anume statul aristocratic, și „vîrsta oamenilor", era rațiunii și a statului democratic. După ce a străbătut aceste faze, societatea decade, iar ciclul reîncepe. **V.** a fost astfel unul dintre întemeietorii teoriei ciclului istoric. Concepțiile sale cuprind prețioase elemente de istorism: el a criticat raționalismul unilateral și metafizic, care căuta să deducă istoria din activitatea rațiunii omenești, considerată ca ceva invariabil (ex. teoria contractului social) și care identifica trăsăturile trecutului cu cele ale prezentului. **V.** a căutat să aplice istorismul și în estetică, lingvistică și teoria dreptului. El a fost un precursor al lingvisticii comparate și al folcloristicii moderne. Op. pr.: „Principiile unei științe noi despre natura comună a națiunilor" (1725).

vicónte (din evul mediu în Europa apuseană) titlu de noblețe, inferior celui de *conte* și superior celui de *baron*; de obicei titlul de **v.** era atribuit celui de-al doilea fiu al unui conte.

víctimă (DR.), persoană care a fost prejudiciată ca urmare a săvîrșirii unei fapte culpabile și păgubitoare.

Victor Emanuel, numele a trei regi din dinastia de Savoia, dintre care mai cunoscuți au fost: *V. E. al II-lea*, rege al Regatului Sardiniei (1849—1861) și primul rege al Italiei unificate (1861—1878). Sprijinit de Cavour și bazîndu-se pe nobilimea liberală moderată și pe burghezia monarhistă, a realizat, prin războaie dinastice și combinații diplomatice, unificarea Italiei „de sus" în jurul dinastiei de Savoia. *V. E. al III-lea*, rege al Italiei (1900—1946). A contribuit la instaurarea dictaturii fasciste (1922); în 1946 a abdicat în

favoarea fiului său Umberto, silit la rîndu-i să abdice, Italia proclamîndu-se republică.

Victoria v. **Nike.**

Victoria, regină a Marii Britanii (1837—1901) și împărăteasă a Indiei (1876—1901). În timpul domniei sale, Marea Britanie a atins, datorită unei intense politici expansioniste, apogeul puterii maritime și coloniale. Perioada de avînt economic și cultural din a doua jumătate a sec. al XIX-lea este cunoscută în istorie și sub numele de „epoca victoriană".

Victoria, oraș raional în raionul Făgăraș, reg. Brașov, situat la poalele Făgărașului. 6 630 loc. (1965). Oraș nou, construit în anii puterii populare. Industrie chimică (combinat chimic care produce acid sulfuric, amoniac, acid azotic, îngrășăminte chimice, aminoplaste etc.), alimentară, de prelucrare a lemnului.

Victoria, mare cascadă în sudul Africii, la frontiera dintre Rhodesia și Zambia, pe fluviul Zambezi, formată de un prag bazaltic. Înălțimea: 120 m. Lățimea: circa 1 800 m. A fost descoperită de D. Livingstone în 1855.

Victoria, lac în Africa ecuatorială, pe teritoriul Keniei, Tanzaniei și Ugandei, situat la 1 134 m altitudine. Suprafața: 68 100 km². Adîncimea maximă: 80 m. Țărmurile lacului sînt fragmentate de numeroase golfuri și însoțite de insule. În lac se varsă rîul Kagera. Din **V.** izvorăște rîul Victoria-Nil. Este bîntuit de furtuni. Bogat în pește. Navigabil. Principalele porturi: Entebbe (Uganda), Mwanza (Tanzania) și Kisumu (Kenia). Lacul a fost descoperit în 1858.

Victoria, insulă canadiană în Arhipelagul Nord-Canadian, situată între insulele Banks și Prince of Wales. Suprafața: 212 000 km². Populația: circa 400 loc. (formată din eschimoși). Relief deluros. Altitudinea maximă: 600 m. Climă subarctică. Formații vegetale de tundră.

„Victoria"-Călan, *Uzina* ~, unitate a industriei metalurgiei feroase. A intrat în funcțiune în 1871. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă și radical reconstruită. Produce fontă și diverse produse din fontă (utilaj de turnare, piese etc.) și are producție proprie de semicocs și cocs-brichete.

„Victoria"-Florești, *Uzina chimică* ~, unitate industrială, situată în raionul Cîmpina, reg. Ploiești. Produce anvelope și camere cu aer de diferite tipuri. A luat ființă în 1939. În anii puterii populare, uzina a fost extinsă și modernizată.

Victoria-Nil, rîu în estul Africii ecuatoriale, în Uganda (420 km). Izvorăște din lacul Victoria, drenează lacul Kyoga și se varsă în lacul Albert. Numeroase praguri. Hidrocentrală.

Victoria-9 Mai, stațiune balneară în regiunea Crișana, subordonată administrativ orașului Oradea. Ape minerale termale de 46°C (bicarbonatate, sulfatate, calcice-magneziene), indicate în tratamentul bolilor sistemului nervos, ale aparatului locomotor, digestiv, precum și în sechelele poliomielitice. Azi se numește *Felix*.

vid (FIZ.), stare de rarefiere a unui gaz, realizată într-un recipient închis. **V.** se măsoară prin presiunea gazului și se exprimă de obicei în *milimetri coloană de mercur* (mmHg) sau în *torri*. Principalul criteriu de clasificare al **v.** este raportul dintre parcursul liber mijlociu al moleculelor gazului și dimensiunile recipientului. Astfel, pentru recipiente de dimensiuni obișnuite se deosebesc: *v. slab* (sau *redus*, cu presiunea cuprinsă între 0,1 și 760 mmHg), *v. mediu* (10^{-1}—10^{-3} mmHg), *v. înaintat* (sau *înalt*, 10^{-3}—10^{-8} mmHg) și *v. ultraînalt* (10^{-8}—10^{-12} mmHg). Un **v.** foarte bun, practic perfect, se găsește în spațiul din afara atmosferei terestre (spațiul cosmic). **V.** de diferite grade se realizează cu ajutorul pompelor de vid, iar măsurarea lui se face cu ajutorul vacuummetrelor. **V.** are numeroase utilizări în știință și tehnică: el favorizează evaporarea substanțelor lichide, folosindu-se la uscarea unor materiale sau la distilare; multe tipuri de tuburi electronice se fac cu **v.,** deoarece el nu perturbă fasciculele de electroni sau de ioni; **v.** împiedică transmiterea căldurii prin convecție și conductibilitate, utilizîndu-se la construcția vaselor Dewar etc. Sin. *vacuum*.

Vida, Grigore Gheza (n. 1913), sculptor român. Artist al poporului. Fiu de miner, născut la Baia Mare, a luptat în timpul războiului civil din Spania ca voluntar în armata republicană. A studiat cu Alexandru Ziffer. S-a manifestat la începutul carierei sale artistice ca un viguros desenator, într-un ciclu de gravuri cu o tematică socială protestatară. Opera sa de sculptor, inspirată din viața țăranilor maramureșeni, exprimă, într-un limbaj artistic concis și concentrat, chipul încordat, de o impresionantă gravitate, al țăranului român („Cap de țăran", „Răscoala", „Desțelenire", „Balada lui Pintea", „Dans din Oaș" ș.a.). Sculpturile sale în lemn, în care tradiția monumentală a artei populare se întîlnește cu o viziune contemporană militantă asupra artei, sînt printre cele mai valoroase creații românești ale genului.

Vidal de la Blache *[dö la blaș]*, Paul (1845—1918), geograf francez, profesor la Sorbona (din 1898), creator al școlii de geografie umană și al direcției de cercetare regională în geografie. Fondator al renumitei reviste „Annales de géographie" (1891). A inițiat colecția „Géographie universelle", operă fundamentală a școlii geografice franceze. Op. pr.: „Principii de geografie umană" (1922).

Videle, comună în reg. București, situată pe valea Glavacioculuí, reședință de raion. 8 420 loc. (1965). Industrie alimentară. Centru agricol. Nod feroviar. — *Raionul V.*, cu 108 020 loc. (1965). Cultura cerealelor, a plantelor industriale, a legumelor și creșterea animalelor.

vídeo (TELEC.), termen sau element de compunere latin, care indică faptul că anumite mărimi periodice au frecvențele undelor luminoase sau că anumite aparate funcționează la astfel de frecvențe ori au un rol funcțional în sistemele de transmisiune a imaginilor (ex.

semnal **v.**, amplificator **v.**, tub videocaptor etc.).

vidicón (TELEC.), tub electronic videocaptor cu o construcție asemănătoare aceleia a orticonului, dar cu o sensibilitate mult mai mare, datorată folosirii efectului fotoelectric intern (fenomenul de fotoconductivitate) pentru acumularea sarcinilor electrice.

Vidin, oraș în nord-vestul R.P. Bulgaria, situat pe Dunăre. 32 500 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, ceramică, alimentară. Artizanat (argintărie-filigran). Port fluvial. — *Istoric.* Întemeiat în antichitate, s-a numit *Bononia*, iar mai tîrziu (sec. VI—XV) *Bidin*. În a doua jumătate a sec. al XIV-lea, **V.** a fost capitala țaratului cu același nume, sub conducerea lui S r a ț i m i r. Căzut sub dominația turcilor (1396), **V.** a rămas sub stăpînirea acestora pînă în 1878. În sec. XV—XVIII, cetatea **V.** era o importantă bază de atac a turcilor împotriva țărilor române și a statelor Europei centrale. Între 1794 și 1807 a fost reședința lui P a s v a n-O g l u. În timpul războiului ruso-româno-turc (1877 — 1878), **V.** a fost eliberat de trupele române de sub stăpînirea otomană.

Vidor, King (n. 1894), realizator de film american. Asistent al lui T.H. Ince și al lui D.W. Griffith, **V.** și-a început cariera în 1919 și s-a impus cu „Parada cea mare" (1925), evocare a primului război mondial. Este unul dintre marii cineaști americani, a cărui operă este caracterizată de un puternic suflu epic. Dintre filmele sale s-au distins: „Halleluya" (1929), „Pîinea noastră cea de toate zilele" (1935), „Citadela" (1938), „Război și pace" (1955).

vidră *(Lutra lutra)*, specie de mamifer carnivor semiacvatic din familia mustelidelor,

Vidră

cu corpul lung de circa 120 cm, acoperit cu blană deasă castanie-roșcată. Are pavilionul urechii mic și rotunjit și membrane interdigitale bine dezvoltate. Se hrănește cu pești, raci, broaște. În țara noastră este răspîndită pe lîngă lacuri și pe văile rîurilor mari, în bălțile și Delta Dunării etc.

Vidu, Ion (1863—1931), compozitor, dirijor, profesor și folclorist român. A scris în special coruri și lucrări corale

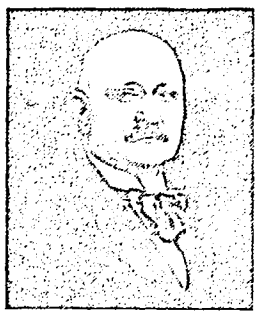

I. Vidu

mai ample, printre care: „Ana Lugojana", „Răsunetul Ardealului", „Răsunet din Crișana", „Moartea lui Mihai Eroul", „Răsunetul României". Străbătute de dragoste pentru omul din popor, de patriotism fierbinte, ele sînt pătrunse de frumusețea melodică și de vigoarea ritmică a folclorului nostru, însușiri datorită cărora **V.** s-a situat printre cei mai de seamă înaintași ai muzicii românești.

Viebig *[fi:bih]*, Clara (1860—1952), scriitoare germană, de orientare naturalistă. A scris romane cu puternice trăsături de critică antiburgheză („Pîinea de toate zilele", 1910; „Cei dinaintea porților", 1910), în care a redat, cu înțelegere și compasiune, lupta grea pentru existență a omului simplu. **V.** a criticat militarismul („Paza de pe Rin", 1902), șovinismul („Armata care doarme", 1904) și superstițiile („Crucea din Venn", 1908). Arta Clarei Viebig se distinge prin finețea analizei psihologice și narațiunea strict obiectivă.

Vieira White *[uait]*, Gilberto (n. 1911), secretar politic al C.C. al P.C. din Columbia (din 1958), unul dintre creatorii partidului (1930). Între 1947 și 1958 a fost secretar general al C.C. al P.C. din Columbia.

Viena, capitala Austriei, situată pe Dunăre, la poalele munților Wienerwald (extremitatea estică a Alpilor), într-o cîmpie mărginită de coline. 1 634 250 loc. (1963). Mare centru industrial (districtele Florisdorf și Donaustadt), comercial, financiar și cultural, nod feroviar și rutier, port fluvial. Aeroport internațional. Industrie constructoare de mașini (locomotive, autocamioane, produse electrotehnice, aparate de precizie), de prelucrare a petrolului, textilă și de confecții, de pielărie și încălțăminte, a hîrtiei, alimentară, de prelucrare a lemnului (mobilă, instrumente muzicale etc.) și poligrafică. Academie de științe, universitate (din 1365), monumente istorice și arhitectonice: *Catedrala sf. Ștefan* (sec. al XIV-lea), caracterizată prin finețea coloanelor elansate; *Biserica Maria Stiegen* (sec. al XIV-lea), cu vitralii vestite; *Palatul Belvedere*, care adăpostește *Muzeul barocului* (Barockmuseum), consacrat picturii și sculpturii sec. al XVIII-lea din Austria; palatul *Hofburg*, fostă reședință imperială, construită în etape în sec. XVI—XIX, unde se găsește Biblioteca națională, *Castelul Schönbrunn*, monument al barocului tîrziu (sec. XVII — XVIII); *Burgtheater* (1874—1888) și *Opera de stat* (1861 — 1869); *Muzeul Academiei de arte frumoase* (tablouri de Murillo, Jordaens, Rembrandt, Rubens etc.); *Colecția de grafică Albertina*, amplă colecție de desene și stampe. La **V.** se află sediul *Agenției Internaționale de Energie Atomică.* — *Istoric.* Pe locul orașului de azi a existat în sec. I un castru roman (Vindobona), întemeiat pe locul unei așezări celtice. **V.** este atestată documentar pentru prima oară în 881. În 1221 a primit statutul de oraș, iar din 1237 de oraș imperial liber. Intrînd sub stăpînirea Habsburgilor, **V.** a fost între 1282 și 1867 capitala Imperiului habsburgic, iar între 1867 și 1918 capitala Aus-

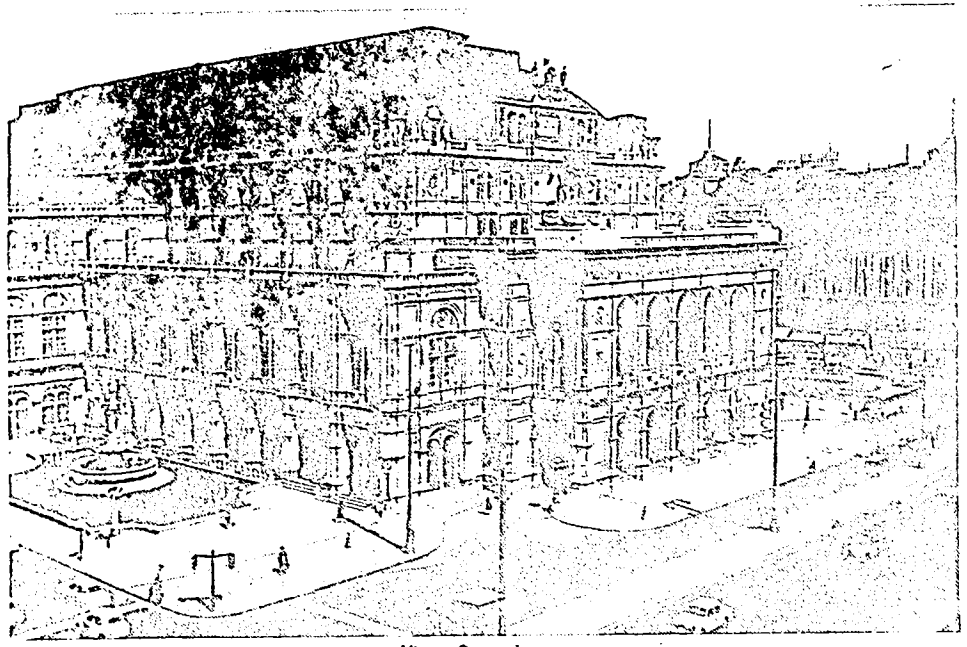

Viena. Opera de stat

tro-Ungariei. În sec. XVIII—XIX a fost unul dintre principalele centre ale culturii europene, cu o bogată viaţă muzicală. Între 1694 şi 1867, la **V.** s-a aflat sediul C a n c e l a r i e i a u l i c e t r a n s i l v a n e. La **V.** a avut loc Congresul din 1814—1815, iar în timpul revoluţiei din 1848—1849 a fost centrul luptei revoluţionare din Austria. În 1934 au avut loc la **V.** mari lupte muncitoreşti antifasciste. Ocupată în martie 1938 de către trupele hitleriste, **V.** a fost eliberată de către Armata Sovietică la 13 aprilie 1945. La **V.** a fost semnat tratatul de stat cu Austria (15 mai 1955). — *Congresul de la V.*, congres internaţional convocat la **V.** (octombrie 1814—iunie 1815), în urma terminării victorioase a războaielor purtate de armatele statelor europene împotriva Franţei napoleoneene. La Congresul de la **V.** au fost reprezentate toate statele europene (cu excepţia Turciei). Rolul conducător l-au avut Anglia, Rusia, Prusia şi Austria, care urmăreau restabilirea vechilor rînduieli politice şi satisfacerea propriilor pretenţii teritoriale. Actul final, semnat în 1815, cuprindea următoarele hotărîri: Franţa era redusă la frontierele din 1792, Bourbonii erau restauraţi în Franţa, în Spania şi în Regatul celor două Sicilii, iar alte dinastii în regatele, principatele şi ducatele în care domniseră înainte de războaiele napoleoneene (Regatul Sardiniei, principatele italiene etc.). Anglia a obţinut oficializarea ocupării coloniilor olandeze şi spaniole cucerite; Rusia ţaristă a alipit fostul ducat al Varşoviei şi a obţinut recunoaşterea anexării Finlandei (1808) şi a încorporării Basarabiei (1812); Austria a reluat Triestul, Iliria, Dalmaţia, Tirolul, Galiţia, Lombardia şi Veneţia, pierdute în timpul războaielor napoleoneene, precum şi oraşul Salzburg; Prusia a obţinut o parte din Saxonia, Poznańul, o parte din Westfalia, Danzigul şi Renania. Statele germane (al căror număr a fost redus de la 360 la 38) au alcătuit Confederaţia germană sub conducerea Austriei. Belgia şi Olanda erau reunite în regatul Ţărilor de Jos, sub dinastia de Orania. Regatul Danemarcii a primit teritoriile Schleswig şi Holstein. Piemontul a primit titlul de Regatul Sardiniei, mărindu-şi teritoriul cu Savoia şi Nisa; Elveţia şi-a redobîndit suveranitatea, fiindu-i recunoscute statutul de stat federal şi neutralitatea permanentă. La Congresul de la **V.** s-au luat o serie de hotărîri speciale, suplimentare, sub formă de anexe la tratatul principal, printre care un loc deosebit l-a ocupat „Declaraţia puterilor cu privire la desfiinţarea comerţului cu negri" (8 februarie 1815) şi „Regulamentul cu privire la rangurile reprezentanţilor diplomatici" (19 martie 1815), rămas în vigoare pînă în zilele noastre. Pentru apărarea noii configuraţii politice europene şi pentru reprimarea luptei revoluţionare şi a mişcărilor de eliberare naţională, suveranii Rusiei, Austriei şi Prusiei au semnat actul de constituire a „S f i n t e i a l i a n ţ e" (26 septembrie 1815). Sistemul relaţiilor internaţionale stabilite prin Congresul de la **V.**, care cuprindea pentru prima oară întreaga Europă într-un sistem de tratate, a fost lichidat, în mare parte, chiar în prima jumătate a sec. al XIX-lea, prin lupta revoluţionară şi de eliberare naţională a popoarelor asuprite.

Vientiane, capitala Laosului, situată pe rîul Mekong. 138 000 loc. (1963). Centru comercial, important port fluvial, aeroport. Mici întreprinderi de pielărie, textile (țesături de bumbac și de lînă, șaluri), de prelucrare a lemnului, decorticătorii de orez ș.a. Numeroase pagode și temple.

„Vie Nuove", revistă ilustrată, editată sub egida Partidului Comunist Italian. Apare săptămînal, la Roma, din 1946.

viér (ZOOTEHN.), denumire dată masculilor din specia porcine folosiți pentru reproducție. Prezintă caractere de dimorfism față de femele (scroafe), mai accentuate în cazul raselor primitive (mărimea coamei, a colților etc.).

viermi (ZOOL.), nume dat unor animale nevertebrate caracterizate prin corpul alungit, moale și lipsit de apendice. Trăiesc în sol, în ape sau ca parazite pe animale și pe plante. **V.** sînt cuprinși în mai multe încrengături: **v.** lați *(Plathelminthes)*, **v.** cilindrici *(Nemathelminthes)*, **v.** inelați *(Annelida)* etc. (ex. planaria, tenia, gălbeaza, rima, lipitoarea). — *Vierme de mătase*, larvă a fluturelui *Bombyx mori*, din ordinul lepidopterelor, care are glande producătoare de mătase. Se hrănește cu frunze de dud și de stejar. V. și sericicultură.

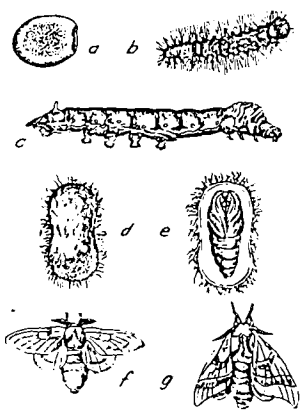

Vierme de mătase

a — ou; *b*, — *c* — larve; *d* — cocon; *e* — secțiune printr-un cocon cu crizalidă; *f* — fluture (femelă); *g* — fluture (mascul)

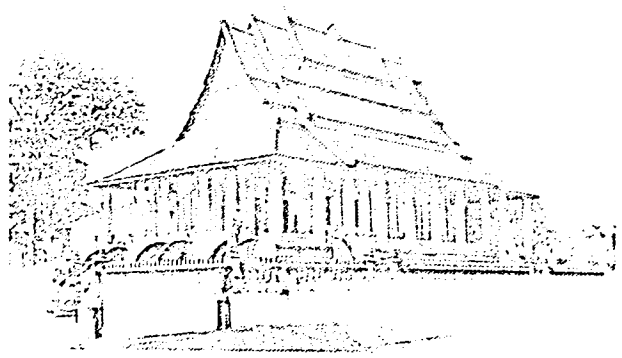

Vientiane. Templul Vat-Prakeo

Vieru, Anatol (n. 1926), compozitor român. A studiat la București și la Moscova. A compus muzică simfonică și vocal-simfonică (Concertul pentru orchestră, Concertul pentru flaut și orchestră, Concertul pentru violoncel și orchestră, Oratoriul „Miorița", „Cantata anilor-lumină"), muzică de cameră, muzică de film. Creația sa vădește preocuparea de echilibrare a conținutului cu inovațiile limbajului. Premiul de compoziție „Regina Maria José" (Geneva, 1963). Laureat al Premiului de stat.

viespár *(Pernis apivorus)*, pasăre răpitoare de zi, de mărimea unei găini, brună-întunecat pe spate și brună-deschis pe fața ventrală, cu pete brune mai închise. Se hrănește cu viespi, albine, bondari, lăcuste și alte insecte. La noi este o pasăre rară.

viespi (ZOOL.), denumire dată unor insecte din ordinul himenopterelor, familia vespidelor. Majoritatea **v.** au ac și pungă cu venin ca armă de apărare; la altele abdomenul se termină cu un oviscapt. Unele specii de **v.** sînt solitare, altele construiesc cuiburi alcătuite din numeroase celule (sînt „sociale"). În general **v.** sînt dăunătoare, mai ales în sectorul pomicol și silvic; unele (ex. ihneumonidele) sînt entomofage.

Viète *[viét]*, François (1540—1603), matematician francez, creatorul algebrei. În lucrările sale de algebră folosește pentru prima dată literele alfabetului pentru a reprezenta valorile numerice, și anume: vocalele pentru necunoscute și consoanele pentru mărimile cunoscute. Datorită acestor notații, a ajuns la noțiunea de formulă generală care permite rezolvarea unui întreg ansamblu de probleme

Fr. Viète

de același tip. A stabilit relațiile dintre coeficienții și rădăcinile unui polinom. A aplicat metodele algebrei la rezolvarea unor probleme de geometrie și a rezolvat probleme de algebră prin construcții geometrice. În aritmetică, **V.** a stabilit reguli pentru extragerea rădăcinilor. Tot el a stabilit formula

$$\frac{2}{\pi} = \sqrt{\tfrac{1}{2}} \cdot \sqrt{\tfrac{1}{2}\left(1+\sqrt{\tfrac{1}{2}}\right)} \cdot \sqrt{\tfrac{1}{2}\left(1+\sqrt{\tfrac{1}{2}\left(1+\sqrt{\tfrac{1}{2}}\right)}\right)} \cdot \ldots,$$

considerînd astfel pentru prima oară un produs infinit convergent, și a calculat valoarea lui π cu zece zecimale exacte. A dat trigonometriei forma sa definitivă. Op. pr.: „In artem ana-

lyticam isagoge" (1591), „Supplementum geometriae" (1593).

Vietnam, țară în sud-estul Asiei, în partea de est a peninsulei Indochina, situată între R.P. Chineză la nord, Laos, Cambodgia și Golful Siam la vest, Golful Tonkin la est și Marea Chinei de Sud la est și sud. Suprafața: 329 556 km². Populația: circa 33 500 000 loc., majoritatea vietnamezi (kin), iar în rest populații din familia chino-tibetană (grupa *tai* și *miao*) și din familia monkhmerică. Mare parte din suprafața țării este ocupată de munți și podișuri: în nord Munții Tonkin (cu vîrful Fan Si Pan, 3 142 m), iar în partea centrală și sudică Munții Annam (cu vîrful Ngokan, 3 285 m), care au în mare măsură aspect de podiș; în est și sud cîmpii litorale, dintre care mai mari sînt cîmpiile aluviale formate de fluviul Songkoi (Fluviul Roșu) și de alte cîteva rîuri în nordul țării și de fluviul Mekong în sudul ei. Climă tropicală musonică, cu vară ploioasă și iarnă mai uscată (cu excepția versantului estic al Munților Annam, unde precipitațiile sînt mai abundente iarna). Teritoriul **V.** este străbătut de numeroase rîuri mici și de cursul inferior al fluviilor Songkoi și Mekong, care formează la vărsare delte întinse. Pădurile acoperă mai mult de 1/3 din suprafața țării; în regiunile joase cresc păduri tropicale veșnic verzi (cu numeroase esențe prețioase), în locurile mai puțin umede păduri tropicale musonice, iar în munți păduri formate din esențe subtropicale și temperate. Zăcăminte de cărbuni, minereuri de staniu, de wolfram, de fier, cromite, bauxite, fosfați, apatite (în special în Vietnamul de nord). — *Istoric.* Teritoriul **V.** a fost locuit din timpuri străvechi. În sec. al III-lea î.e.n., pe teritoriul **V.** a apărut primul stat sclavagist timpuriu vietnamez, *Aulak*, care a intrat în 181 î.e.n. în componența statului *Namviet* (țara sudului), constituit în a doua jumătate a sec. al III-lea î.e.n. În cursul sec. II î.e.n. — I e.n., statul Namviet a fost cucerit de statul chinez, condus de dinastia Han; după o scurtă perioadă de independență (sec. al VI-lea) a reintrat în componența statului chinez, condus de dinastia Tan. Eliberîndu-se în 939 de sub dominația străină, **V.** a devenit, începînd din sec. al XI-lea, unul dintre cele mai puternice state din Peninsula Indochina. În secolul XII—XV, statul vietnamez a respins incursiunile mongolilor (sec. al XIII-lea), precum și încercările feudalilor chinezi de a supune din nou țara. Secolele XVI—XVIII din istoria **V.** se caracterizează prin fărîmițarea feudală. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a avut loc una dintre cele mai puternice răscoale țărănești din istoria **V.**, cunoscută sub numele de „răscoala taișonilor". La începutul secolului al XIX-lea, în **V.** a fost instaurată monarhia absolută. Între 1858 și 1885 **V.** a fost cucerit de Franța, care l-a împărțit în trei părți: colonia *Cochinchina* (în sud) și protectoratele *Annam* (în centrul **V.** de azi) și *Tonkin* (în nord), care, împreună cu Laosul și Cambodgia, au format în 1887 posesiunea colonială numită *Uniunea indochineză*. În deceniile al doilea și al treilea ale sec. al XX-lea, în condițiile ascuțirii contradicțiilor sociale și politice și sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, mișcarea de eliberare națională a poporului vietnamez a cunoscut un puternic avînt. În 1930 a fost creat Partidul Comunist din Indochina, care s-a situat în fruntea luptei pentru unirea forțelor anticolonialiste și antifeudale. În 1941 **V.** a fost ocupat, împreună cu întreaga Indochină, de Japonia. În aceste condiții a fost creată (1941), din inițiativa și sub conducerea Partidului Comunist din Indochina, Liga pentru independența **V.** *(Viet Min)*, care a condus lupta pentru eliberarea națională. Armata de eliberare națională, cu un comandament unic, creată în aprilie 1945, a eliberat o parte însemnată a teritoriului **V.**; în zona eliberată *(Viet Bac)* a fost instaurată puterea revoluționară populară (iunie 1945). În august 1945, în condițiile înfrîngerii Japoniei în război, în principalele orașe din **V.** s-a declanșat insurecția armată; puterea a trecut în mîinile poporului, iar

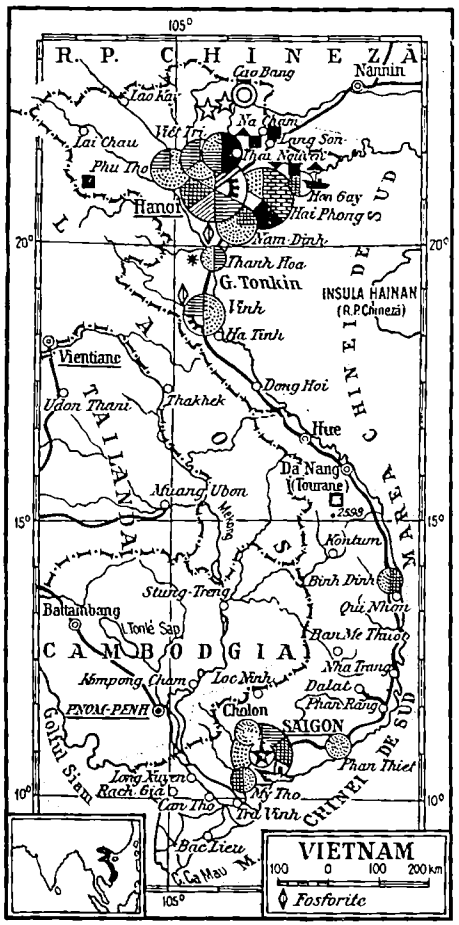

la 2 septembrie 1945 a fost proclamată Republica Democrată Vietnam. Noua republică a fost nevoită să facă față chiar de la început unei agresiuni organizate de cercurile imperialiste; trupe engleze și gomindaniste au debarcat în V. sub pretextul dezarmării trupelor japoneze, fiind urmate de un corp expeditionar francez, care a ocupat orașul Saigon. În ianuarie 1946 au avut loc alegeri generale pentru Adunarea Națională, care a adoptat în noiembrie Constituția *R.D. Vietnam*. La 6 martie 1946 a fost încheiat un acord preliminar în virtutea căruia Franța a recunoscut independența R.D. Vietnam în cadrul Uniunii Franceze, obligîndu-se să înceteze ostilitățile și să-și evacueze forțele armate de pe teritoriul V. Cu toate acestea, Franța, cu sprijinul cercurilor imperialiste din S.U.A., a reluat în decembrie 1946 ostilitățile, declanșînd în V. un război colonial. Forțele patriotice s-au ridicat, sub conducerea comuniștilor, la apărarea libertății și independenței naționale. În cursul războiului, intervenționiștii francezi au creat în 1949, în partea de sud a V., un stat în frunte cu Bao-Dai (fostul împărat al V. din timpul ocupației japoneze), în cadrul Uniunii Franceze. În partea de nord a V., guvernul *R. D. Vietnam* a luat în anii războiului importante măsuri economice, dintre care cea mai însemnată a fost realizarea, începînd din 1953, a unei reforme agrare, precum și măsuri pentru dezvoltarea industriei naționale. Ca urmare a intensificării războiului de independență, Armata de eliberare națională a obținut succese militare, care au culminat cu marea înfrîngere a armatei franceze de la *Dien Bien Phu* (mai 1954). Conferința internațională de la Geneva din 1954 a adoptat o serie de acorduri prin care se recunoștea independența, suveranitatea și integritatea teritorială a V., Laosului și Cambodgiei și se restabilea pacea în Indochina. Potrivit acordului privitor la încetarea operațiilor militare, în V. se stabilea o linie provizorie de demarcație la sud de paralela 17; se prevedea de asemenea unificarea țării pe baze pașnice și democratice, prin organizarea în 1956 a unor alegeri generale. După încetarea războiului, guvernul *R.D. Vietnam* a luat importante măsuri social-economice (printre care naționalizarea întreprinderilor aparținînd capitalului străin, 1955—1957); sub conducerea Partidului celor ce muncesc, *R.D.V.* a pășit pe drumul transformării socialiste a țării. În vederea lichidării scindării țării, guvernul *R.D.V.* a făcut în repetate rînduri propuneri cu privire la unificarea pașnică a țării pe baze democratice, dar autoritățile sud-vietnameze, sprijinite de cercurile reacționare din S.U.A., au respins aceste propuneri. Ignorînd acordul de la Geneva privitor la alegerile generale, autoritățile sud-vietnameze au proclamat în 1955 în *V. de sud* o „republică independentă", în frunte cu *Ngo Dinh-Diem*. Acesta a instaurat în țară un regim dictatorial, care a dus o politică antipopulară, de teroare în interior și de subminare și de încălcare a acordurilor de la Geneva, înlesnind o largă imixtiune politică, economică și mai ales militară a S.U.A. Împotriva regimului de dictatură militară a luat naștere în *V. de sud* o puternică mișcare de eliberare națională, condusă de *Frontul Național de Eliberare* (F.N.E.), creat în 1960, care unește în rîndurile sale peste 20 de partide și organizații; în 1961 a fost creată Armata de eliberare, care a luat cu succes împotriva armatelor regimului de la Saigon și intervenției militare a S.U.A. Începînd din 1965, S.U.A. au debarcat masiv trupe în *V. de sud* și imense cantități de material de război modern, atrăgînd, de asemenea, trupe mercenare din Coreea de sud, Australia, Noua Zeelandă și Filipine. În condițiile puternicelor acțiuni antiamericane și ale înfrîngerilor militare, criza politică și militară a regimului de la Saigon s-a agravat; rînd pe rînd s-au prăbușit guvernele antinaționale și antipopulare, civile sau militare. Ca urmare a luptei sale eroice, Armata de eliberare națională controla, în 1966, o mare parte a teritoriului *V. de sud*. În 1964, S.U.A., încălcînd normele elementare ale dreptului internațional, au trecut la acțiuni agresive împotriva *R.D.V.*, bombardînd centrele populate și centrele economice vitale ale țării. Lupta eroică a poporului vietnamez împotriva agresiunii imperialiștilor din S.U.A. se bucură de sprijinul frățesc al țărilor socialiste și de simpatia și solidaritatea forțelor iubitoare de pace din lumea întreagă. România a sprijinit și sprijină poporul vietnamez pe plan politic, material și moral și cere cu hotărîre ca S.U.A. să înceteze definitiv și necondiționat bombardamentele împotriva *R. D. Vietnam*, să înceteze actele de război în V., să-și retragă trupele, să recunoască Frontul de Eliberare Națională, reprezentantul autentic al *V. de sud*, să lase poporul vietnamez să-și rezolve singur problemele vieții sale interne, fără nici un amestec din afară, respectîndu-se prevederile acordului de la Geneva din 1954. — **Republica Democrată Vietnam.** Suprafața: 158 750 km². Populația: 17 800 000 loc. (1963). Capitala: *Hanoi*. Alte orașe mari: Hai Phong, Nam Dinh, Vinh, Hai Duong, Lao Kay. *R.D.V.* este un stat socialist. Forța conducătoare în stat este Partidul celor ce muncesc din Vietnam *(Lao Dong)*, creat în martie 1951 pe baza Partidului Comunist din Indochina. Președinte al C.C. al Partidului celor ce muncesc din Vietnam este *Ho Și Min*, în același timp și președintele *R.D.V.* Organul de presă central al partidului este cotidianul „Nhan Dan". Celelalte partide politice (Partidul democrat, creat în 1944, și Partidul socialist, înființat în 1946) colaborează cu Partidul celor ce muncesc din V. Toate partidele politice și organizațiile obștești din țară fac parte din Frontul patriotic din V. (creat în 1955), condus de Partidul celor ce muncesc din V. Organul suprem al puterii de stat este Adunarea Națională, aleasă pe termen

de patru ani. Organul executiv suprem este Consiliul de Miniştri (guvernul). Preşedintele Consiliului de Miniştri este *Pham van Dong*. Organele locale ale puterii de stat sînt adunările populare. — *Dezvoltarea economică*. În anii puterii populare s-au înfăptuit profunde transformări social-economice, printre care lichidarea puternicelor rămăşiţe feudale şi crearea de fapt a industriei naţionale, în *R.D.V.* desfăşurîndu-se construirea bazei tehnice-materiale a socialismului. La sfîrşitul anului 1962, ponderea sectorului socialist în producţia industrială globală era de 60%, iar în crearea venitului naţional de 77%. În 1962 venitul naţional a fost de 1,5 ori mai mare decît în 1957. Este puternic dezvoltată industria extractivă: mari exploatări de cărbune (bazinul Hon Gay ş.a.), de minereuri neferoase (în regiunea Bac-Bo), de minereuri de fier (Thai Nguyen), de apatite ş.a. Industria prelucrătoare este reprezentată prin întreprinderi ale industriei textile, alimentare, constructoare de maşini (unelte agricole maşini-unelte, piese de schimb, material rulant, construcţii navale), metalurgice (Combinatul de staniu de la Tin Tuc, Combinatul siderurgic Thai Nguyen), de materiale de construcţie, chimice (în special de îngrăşăminte) ş.a. Cele mai importante centre industriale sînt *Hanoi* şi *Hai Phong*. Sînt dezvoltate meşteşugurile. În agricultură lucrează 80% din populaţia activă; în 1964 85% dintre ţărani erau membri ai cooperativelor agricole de tip socialist. Terenul arabil reprezintă circa 20% din suprafaţa totală a ţării; în unele locuri se obţin 2—3 recolte anual. Circa 50% din suprafaţa cultivată este irigată. Se cultivă în special orez (în delta fluviului Songkoi şi în alte regiuni de cîmpie), precum şi porumb, manioc, cafea, ceai, bumbac, trestie de zahăr, iută ş.a. Este dezvoltată şi creşterea vitelor; se cresc în special cornute mari şi porcine. Este dezvoltat şi pescuitul. Se importă maşini, utilaje şi materii prime şi se exportă orez, porumb, cafea, ceai, cărbune, ciment, metale colorate, produse meşteşugăreşti. Ponderea cea mai mare în comerţul exterior al *R.D.V.* o au ţările socialiste (circa 90%). — *Instituţiile de învăţămînt şi cultural-ştiinţifice*. În anii puterii populare, învăţămîntul a luat o mare dezvoltare. Se duce o largă campanie pentru lichidarea analfabetismului (în 1955 circa 95% din populaţie era analfabetă). În *R.D.V.* există 15 institute de învăţămînt superior, în care în anul şcolar 1962/1963 au învăţat 26 000 de studenţi. Este extins învăţămîntul seral şi fără frecvenţă (în care sînt cuprinşi peste 1 500 000 de oameni). — **Vietnamul de sud.** Suprafaţa: 170 806 km². Populaţia: circa 15 715 000 loc. Oraşe mai importante: *Saigon* (reşedinţă a autorităţilor guvernamentale), Cholon, Hue, Da Nang, Can Tho, Binh Dinh, Quang Ngai. Principala ramură a economiei este agricultura, în care domină marea proprietate feudală. Principalele culturi sînt orezul şi arborii de cauciuc; se mai cultivă trestie de zahăr, manioc, porumb, cafea, ceai, cocotieri ş.a. Creşterea animalelor este slab dezvoltată; se cresc mai ales cornute mari şi porcine. Se practică pescuitul. Industria este reprezentată prin mici întreprinderi ale industriei alimentare (decorticătorii de orez, fabrici de zahăr) şi textile. Meşteşugurile ocupă un loc important în economie. Principalul centru industrial este Saigon-Cholon. Se exportă orez, cauciuc, peşte; se importă produse de larg consum. Volumul comerţului exterior este în continuă scădere. *V. de s.* trece printr-o profundă criză economică şi politică, agravată de război.

Vieuxtemps *[viötă]*, Henri (1820—1881), violonist şi compozitor belgian, unul dintre cei mai renumiţi instrumentişti din sec. al XIX-lea. Elev al lui Bériot şi Reicha, a întreprins turnee triumfale în întreaga Europă şi în America. Henri Vieuxtemps a scris peste 40 de concerte pentru vioară şi celebra „Fantezie-capriciu", rămase pînă în ziua de astăzi documente pedagogice de mare însemnătate.

viézure *(Meles meles)*, specie de mamifer carnivor din familia mustelidelor, cu spatele şi flancurile cenuşii; de la nas pînă la ureche se întinde o bandă neagră. Trăieşte în Europa şi în Asia. Hrana sa este foarte variată. Din blana de **v.** se confecţionează pensule şi pămătufuri. Se mai numeşte şi *bursuc*.

Vigée-Lebrun *[vijé löbrŏ]*, Elisabeth (1755—1842), pictoriţă franceză, fiică a pictorului Vigée. Solicitată pentru virtuozitatea ei de portretistă, care i-a atras o celebritate timpurie, a peregrinat în întreaga Europă (Roma, Viena, Petersburg, Berlin, Londra etc.), în muzeele căreia sînt răspîndite nenumăratele ei lucrări, executate în special pentru notabilităţile timpului (portretele Mariei Antoaneta cu copiii sau singură, „D-na de Staël", „Lord Byron", „Portretul artistei cu fiica ei"). A lăsat remarcabile memorii. Reprezentată în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Portretul Doamnei D'Agnesseau" şi prin două portrete în pastel.

vigilitáte (lat. *vigilis* „treaz, de veghe"; PSIH.), stare de veghe, caracterizată prin tonusul ridicat al activităţii sistemului nervos central şi opusă stării de i n h i b i ţ i e, ajunsă prin generalizare la somn. Recent s-a demonstrat că **v.** este efectul impulsurilor nespecifice, provenite din formaţia reticulată a sistemului nervos. Ea este o condiţie a activităţii conştiente.

Vigneaud *[viñó]*, Vincent du (n. 1901), biochimist american. A stabilit structura vasopresinei şi a ocitocinei şi a realizat în 1953 sinteza lor în laborator. Premiul Nobel pentru chimie (1955).

vignétă (viniétă) (ARTE PLAST.), ilustraţie de mici dimensiuni sau ornament care precedă ori încheie o pagină de text; element decorativ izolat într-un text manuscris sau tipărit. Manuscrisele medievale miniate erau în mod curent decorate cu un motiv ornamental alcătuit din foi de viţă (în fr. „vigne"), de unde

denumirea de *vignetă* care s-a generalizat.

Vignola *[viñóla]*, Jacopo Barozzi (1507—1573), arhitect şi teoretician de artă italian. Preocupat de valorificarea arhitecturii antice, **V.** a formulat numeroase principii teoretice pe care le-a aplicat în construcţiile sale: faţada bisericii san Petronio din Bologna, palatul Isolani, vila Farnese din Caprarola, biserica Santa Maria degli angeli din Assisi etc., remarcabile prin stilul măreţ şi sever. Principala sa lucrare teoretică este „Cinci ordine de arhitectură".

Vigny *[viñi]*, Alfred de (1797—1863), scriitor francez. A fost membru al Academiei

A. de Vigny

Franceze. Ofiţer în armata Restauraţiei, a părăsit dezamăgit cariera armelor pentru a se dedica literaturii. Creaţia sa poetică s-a concretizat în „Poeme antice şi moderne" (1822—1829), în care se manifestă pesimismul său fundamental, „Éloa" (1824), ca şi „Destinele" (1864), culegere apărută postum cu subtitlul „Poeme filozofice". În proză a scris, între altele, „Cinq-Mars" (1826), roman istoric, şi „Stello" (1832), a cărui temă, poetul văzut ca victimă a societăţii, avea să fie reluată în „Chatterton" (1835), unul dintre marile triumfuri ale dramaturgiei romantice. „Sclavie şi măreţie militară" (1835) şi „Jurnalul unui poet" (postum, 1867), împreună cu „Corespondenţa" sa, completează profilul scriitorului. **V.** este un poet-filozof şi unul dintre marii poeţi ai pleiadei romantice. Clasic prin primatul acordat gîndirii, **V.** este totodată un poet al mitului şi al imaginii simbolice, concepută de artist ca purtătoare a ideii convertite în emoţie. Nota filozofică predominantă a poeziei sale, exprimată pe un ton de o rară elevaţie, este ruptura dintre om şi divinitate, refuzul artistului de a accepta viaţa şi lumea aşa cum sînt şi consecventa lui atitudine de singurătate dureroasă, tăcerea şi resemnarea mîndră, plină de stoică demnitate („Moartea lupului"). Această viziune sumbră, înnobilată totuşi de compasiune pentru tot ceea ce suferă, e iluminată uneori de un elan eroic, creator, activ, culminînd într-o apoteoză a ideilor majore prin care umanitatea se afirmă, iar oamenii fraternizează („Sticla aruncată în mare", „Spiritul pur"). Prin gravitatea mesajului, prin forţa de sugestie poetică, ca şi prin frumuseţea filozofică originală a unora dintre versurile sale, **V.** veşteşte pe Baudelaire şi pe marii simbolişti de mai tîrziu.

Vigo, oraş în nord-vestul Spaniei, port la Oceanul Atlantic şi bază de aprovizionare a navelor oceanice. 150 000 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (şantiere navale, automobile), a sticlei, alimentară (conserve de peşte) şi chimică. Unul dintre principalele centre de pescuit ale Spaniei.

vigónie *(Lama vicugna)*, specie de lamă de talie mică, acoperită cu o blană roşcată, foarte moale şi fină. **V.** trăieşte în munţii Anzi. Lîna de **v.** se utilizează la confecţionarea ţesăturilor şi a tricoturilor fine, în general nevopsite.

viitór (LINGVISTICĂ), timp exprimînd o acţiune care urmează să se petreacă într-un moment ulterior celui în care se vorbeşte. Viitorul poate prezenta două nuanţe temporale: *viitorul propriu-zis* sau *viitorul I* (ex. *voi veni)* şi *viitorul anterior* sau *viitorul exact, perfect* ori *viitorul al II-lea,* timp relativ exprimînd o acţiune viitoare care urmează să se termine înainte de săvîrşirea altei acţiuni viitoare (ex. *Voi fi bătrîn şi singur, vei fi murit de mult.* Eminescu).

„Viitorul", oficiosul Partidului liberal, înfiinţat în 1907, la Bucureşti, de Vintilă Brătianu şi I.G. Duca. „Viitorul" şi-a suspendat apariţia în 1938 şi a reapărut din 1944 pînă în 1945.

„Viitorul social", revistă teoretică a mişcării socialiste din România. A apărut lunar, la Bucureşti, în 1907—1908, 1913—1914 şi în 1916, dezbătînd problemele principale ale dezvoltării social-economice şi politice ale României. A publicat articole polemice îndreptate împotriva poporanismului. Printre colaboratorii revistei s-au numărat şi C. Dobrogeanu-Gherea, I. Sion, C. Racovski ş.a.

viitúră (GEOGR.), creşterea bruscă a nivelului apei dintr-un rîu (ca urmare a creşterii debitului). **V.** sînt provocate de căderea unei ploi torenţiale de primăvară sau de vară ori de topirea bruscă a zăpezii din bazinul de recepţie. Pot provoca mari pagube.

víkingi, denumire a războinicilor şi negustorilor scandinavi care, în sec. VIII—X, au întreprins numeroase expediţii în Europa şi în America de Nord. V. şi normanzi.

vilaiét, denumire a unei unităţi teritoriale în Imperiul otoman; era condusă de un *valiu.*

vilanélă (MUZ.; în sec. XV—XVI), formă a muzicii vocale, avînd un pronunţat caracter dansant. Originară din Spania, **v.** s-a răspîndit apoi în Italia şi Germania, unde a cunoscut o largă popularitate.

Vilar, Jean (n. 1912), actor şi regizor francez. Influenţat de Louis Jouvet, a excelat mai ales în roluri de caracter. Animator al teatrului destinat marilor mase, **V.** a întemeiat în 1951 şi a condus pînă în 1964 Teatrul naţional popular (T.N.P.). Concepţia sa estetică este pătrunsă de o filozofie larg umanistă, democrată. Repertoriul său cuprinde cu precădere operele marilor clasici universali şi ai dramaturgiei de prestigiu moderne şi contemporane. Stilistic, spectacolele lui **V.** se remarcă prin dimensiunile grandioase ce se unesc cu o mare economie de mijloace decorative, **V.** a întreprins cu teatrul său nu-

meroase turnee în lume; în 1962 a fost și în țara noastră.

vilă 1. Denumire dată, în Imperiul roman, unor reședințe rurale *(villae rusticae)* de pe domeniul agricol și pastoral, exploatat de marii proprietari sclavagiști prin munca sclavilor sau a țăranilor liberi ruinați, aflați sub conducerea și supravegherea unui *vilicus*. Ulterior s-au numit **v.** locuințele cu înfățișare voit rustică, situate în grădini spațioase, construite cu o preocupare evidentă pentru confort și lux (ex. *villa Aldobrandini* la Frascati, *villa Borghese* la Roma). **V.** în epoca contemporană se caracterizează, în genere, printr-o reaccentuare a dispozitivelor sportive (piscine, terase pentru băi de soare etc.), în vederea creării unui adevărat spațiu recreativ. **2.** (În evul mediu) Denumire care desemna diferite forme de așezări: obștea țărănească, satul liber, satul dependent, domeniul stăpînului feudal și uneori centrul urban.

vilbrochén (TEHN.) v. **arbore cotit.**

Vilde, Eduard Iurevici (1865—1933), scriitor, dramaturg și publicist eston, cel mai de seamă reprezentant al realismului critic în literatura țării sale. În romanele sale a evocat mișcările țărănești din Estonia de la mijlocul sec. al XIX-lea (trilogia „Războiul din Mahtra", 1902) și a zugrăvit procesul de proletarizare a țărănimii de la sfîrșitul secolului trecut („Într-o țară flămîndă", 1896). Piesele și foiletoanele sale satirice sînt îndreptate împotriva moravurilor burgheziei.

vilichinină (BIOCHIM.), hormon care accelerează mișcarea vilozităților intestinului subțire. Este secretat de glandele mucoasei duodenale cînd aceasta vine în contact cu chimul gastric care conține acid clorhidric.

vilit (ELT.), material obținut prin aglomerarea carburii de siliciu cu șelac sau cu rășini sintetice și din care se confecționează rezistoarele neliniare pentru descărcătoarele electrice cu rezistență variabilă. **V.** și v a r i s t o r.

Villa *[vîl'a]*, Francisco (pe numele său adevărat *Doroteo Arango*) (1877—1923), conducător al mișcării țărănești din nordul Mexicului în timpul revoluției burghezo-democratice mexicane din 1910—1917. A organizat și a condus o armată de partizani, luptînd împotriva regimurilor dictatoriale instaurate de P. Diaz și V. Huerta. În 1914 trupele conduse

Francisco Villa

de **V.,** împreună cu detașamentele de țărani în frunte cu Zapata, au ocupat pentru scurt timp capitala Mexicului. A fost ucis de către contrarevoluționari.

villafranchián (STRAT.), strat de la baza cuaternarului, format din depozite continentale, caracterizate prin apariția primelor forme de mamifere asiatice *(Elephas, Equus)*. În Republica Socialistă România, **v.** este reprezentat prin stratele de Cîndești, avînd o largă răspîndire începînd din Podișul Moldovenesc pînă în Depresiunea Getică. Aceste depozite permit acumularea de bogate strate acvifere; sînt exploatate în numeroase localități ca materiale pentru construcții.

Villa-Lobos, Heitor (1887—1959), compozitor brazilian. A scris aproape 1 500 de lucrări, dintre care 5 opere, 15 balete, 11 simfonii, poeme simfonice, concerte, suite orchestrale, numeroase piese instrumentale (în special pentru pian) și vocale, în forme clasice sau avînd ca elemente de bază ritmuri și formule melodice caracteristice folclorului brazilian și, în general, sud-american.

villani (în evul mediu în Franța, Germania și Italia), denumire a țăranilor dependenți de stăpînul feudal, dar care, spre deosebire de șerbi, iobagi și de țăranii dependenți din Anglia, aveau libertate personală. Își datorau condiția lotului de pămînt primit de la stăpînul feudal.

Villani, Giovanni (c. 1276—1348), cronicar florentin. Cronica sa, intitulată „Istoria florentină", un tablou amănunțit al vieții florentine a timpului, începută în 1308, continuată de fratele său Matteo și de nepotul său Filippo, constituie un izvor prețios pentru cunoașterea orînduirii republicane și a economiei precapitaliste a comunelor italiene din sec. al XIII-lea și al XIV-lea.

villanova, cultură din prima epocă a fierului din Italia (900—500 î.e.n.), numită astfel după numele satului Villanova din apropierea orașului Bologna, unde a fost descoperit un cimitir de incinerație caracteristic acestei epoci.

Villard de Honnecourt *[vilár dö oncúr]* (mijlocul secolului al XIII-lea), arhitect și desenator francez. Călătorind mult prin Europa, vizitînd numeroase monumente reprezentative ale epocii, **V. de H.** a realizat un mare număr de desene cu caracter documentar (scheme de planimetrie, structură arhitectonică, ornamente etc.), care constituie una dintre cele mai prețioase surse de informare asupra gîndirii constructorilor edificiilor gotice. Într-o vreme i s-a atribuit conducerea lucrărilor catedralei sf. Mihail din Alba-Iulia.

Villat *[vilá]*, Henri (n. 1879), matematician francez. Profesor la Facultatea de științe din Montpellier, Strasbourg, la Sorbona, membru al Academiei de Științe din Paris și membru de onoare al Academiei Republicii Socialiste România. Are contribuții de seamă în domeniul analizei matematice (transformări conforme, ecuații integrale singulare) și al mecanicii fluidelor. A studiat rezistența pe care o întîmpină un corp în mișcare, scufundat într-un fluid. Este unul dintre fondatorii aerodinamicii moderne. Op. pr.: „Asupra rezistenței fluidelor" (1911), „Lecții de hidrodinamică" (1929),

„Lecţii asupra teoriei vîrtejurilor" (1930), „Lecţii asupra fluidelor viscoase" (1943).

Villehardouin *[vilarduẽ]*, Geoffroi de (c. 1155—c. 1213), nobil francez, cronicar, mareşal de Champagne. A participat la cruciada a patra (1202—1204), la cucerirea Constantinopolului de către cruciaţi, iar între 1205 şi 1207 la lupta acestora împotriva vlaho-bulgarilor. Întors în Franţa (1212), a scris cronica „Cucerirea Constantinopolului", valoros izvor istoric pentru reconstituirea evenimentelor la care a participat.

Villemain *[vilmẽ]*, François (1790—1870), critic literar şi om politic francez. A fost profesor de retorică la Sorbona şi membru al Academiei Franceze. Este unul dintre întemeietorii criticii literare istorice şi ai istoriei comparate a literaturilor. Op. pr.: „Curs de literatură franceză" (1828—1829, 6 vol.), „Tablou al literaturii franceze în sec. al XVIII-lea"(1838), „Studii asupra literaturii contemporane" (1857) ş.a.

Villiers de L'Isle-Adam *[vilié dö lil-adã]*, Auguste de (1838—1889), scriitor francez, precursor al simbolismului. Influenţat de romantici, de Poe, Wagner, de idealismul absolut hegelian, a scris „Poezii" (1859), romane („Isis", 1862; „Dragostea supremă", „Viitoarea Evă", 1886), drame („Revolta", 1870; „Lumea nouă", 1875), dar e cunoscut mai ales prin nuvelele şi povestirile sale stranii, fantastice şi dramatice, de concepţie spiritualistă, în care a satirizat însă, adeseori cu subtilă ironie, moravuri ale lumii burgheze („Povestiri de cruzime", 1883; „Tribulat Bonhomet", 1887 ş.a.).

Villon *[viiõ]*, François (1431—1463), poet francez. A avut o existenţă aventuroasă. Student al Universităţii din Paris, a frecventat mediul interlop al capitalei, participînd la escrocherii, furturi şi fiind învinuit de asasinate. Întemniţat de mai multe ori, osîndit la moarte prin spînzurătoare, se salvează prin graţieri de ultimă clipă. Scurta sa operă, „Micul testament" şi „Marele testament", cuprinzînd aproape 2 500 de versuri, l-a impus ca primul mare poet liric al Franţei. „Micul testament" (1456), scris în genul satiric pe atunci la modă, e o enumerare bufonă, în derîdere a ceea ce poetul sărac lasă după moarte „legatarilor" săi de circumstanţă: prieteni şi duşmani. Deşi scris cu o vervă suculentă şi scînteietoare, pare totuşi un mic divertisment faţă de „Marele testament" (1462), capodopera sa, unde **V.** reia aceeaşi temă, o amplifică, adăugîndu-i şi diferite piese, în special balade, scrise anterior, şi conferindu-i, pe lîngă pitorescul captivant, tonalitatea gravă a unei sensibilităţi care variază de la ironia muşcătoare la cea mai profundă şi mai melancolică meditaţie. Copleşit de amintiri şi de regrete, ros de remuşcări, poetul îşi priveşte cînd cu revoltă, cînd cu duioşie viaţa dezumanizată de umilinţe, viciu şi mizerie. De la un capăt la altul al „Testamentului" străbate ca un fior permanent sentimentul dureros al fugacităţii existenţei („Balada doamnelor de altădată", „Frumoasa prostituată"), agravat de imaginea obsedantă a descompunerii şi morţii, uneori înduioşat de credinţa îngenuă sau iluminat de un elan care imploră graţie posterităţii („Epitaf sau Balada spînzuraţilor"). Poemul exprimă năzuinţa spre ideal şi absolut a unei fiinţe rănite iremediabil de slăbiciunile sale şi ale semenilor săi. Tonul capricios, vesel, sumbru sau amar al lirismului lui **V.**, supranumit şi „rîsul înlăcrimat", se desfăşoară pe fundalul unei viziuni de autentică fraternitate şi de egalitate umană. Versurile sale, nervoase şi sobre, docte sau picante, pline de sugestii, de calambururi şi de insinuări groteşti, care cad uneori „grindină", ating o incomparabilă spontaneitate a tonului, o vigoare şi o sinceritate de uimitoare prospeţime a sentimentului, asociind delicateţea şi graţia în acorduri care le-au consacrat. Medieval prin sentimentul umilinţei pioase şi prin subtextul lui mistic, macabru, **V.** este considerat primul mare poet francez modern, influenţa sa sporind în decursul veacurilor în mod considerabil prin lecţia ei de patetic şi de răscolitor umanism. În limba română, opera lui François Villon a cunoscut mai multe versiuni. Cele mai recente sînt datorate lui Dan Botta şi R. Vulpescu.

Vilnius. Vedere generală

Vilnius, oraş în Uniunea Sovietică, capitala R.S.S. Lituaniene, aşezat pe valea rîului Niaris (Viliia). 298 000 loc. (1965). Industrie a construcţiilor de maşini (aparate de precizie, produse electrotehnice, maşini-unelte, maşini electrice de calculat, electromotoare etc.), industrie alimentară, uşoară, de prelucrare a lemnului. Nod feroviar şi rutier, aeroport. Universitate (înfiinţată în 1579), institut pedagogic, de arte plastice, conservator. Sediul Academiei de Ştiinţe a

R.S.S. Lituaniene. Muzee, teatre, filarmonică. Monumente arhitectonice (sec. XIV—XVIII).

vilozităţi intestinale (ANATOMIE), ansamblul cutelor pe care le formează mucoasa intestinului subţire de la orificiul pilloric pînă la valvula ileo-cecală. Fiind foarte numeroase, **v.i.** măresc considerabil suprafaţa mucoasei intestinale şi-i dau aspectul catifelat caracteristic. În structura lor intră un vas chilifer central, capilare sanguine situate subepitelial şi o reţea conjunctivă. La nivelul **v.i.** se efectuează absorbţia produşilor alimentari.

„Vima" (*„To~"*), cotidian grec, fundat la Atena în 1922. Este apropiat de partidul Uniunea de centru.

vin (VITICULT.), băutură alcoolică provenită din fermentarea mustului de struguri. Are o compoziţie chimică complexă. **V.** se clasifică după culoare, gust, aromă, buchet, conţinut în alcool şi efervescenţă (naturală sau artificială). Culoarea se datoreşte unui colorant conţinut în pieliţa strugurilor, **v.** alb rezultînd prin fermentaţia mustului separat de pieliţe şi de seminţe. După conţinutul în zahăr se deosebeşte *v. sec* (care conţine mici cantităţi de zahăr nefermentat sau chiar de loc), *v. demisec* şi *v. dulce* (obţinut fie prin întreruperea fermentaţiei prin tăiere cu ajutorul bioxidului de sulf, metabisulfitului de sodiu sau cu adaos de spirt, fie prin adăugarea la sfîrşitul fermentaţiei a unei cantităţi determinate de must dulce). **V.** natural conţine 7—16% alcool, în funcţie de conţinutul în zahăr din boabele de strugure. Prin întreruperea fermentaţiei cu spirt de vin, de cereale sau de cartofi, se obţine **v.** dulce şi cu conţinut de alcool mare (ex. vermutul). Efervescenţa **v.** se realizează adăugînd o cantitate de licoare de zahăr la îmbuteliere pentru a fermenta în sticle (ex. şampania) sau bioxid de carbon gazos sub presiune (**v. spumos**). Prin învechire, **v.** obţine un buchet mai plăcut, în urma esterificării unei cantităţi mici de alcool cu acizii organici conţinuţi în **v.** Cele mai importante tipuri de **v.** obţinute la noi sînt: cotnari, murfatlar, muscat-ottonel, pinot alb, riesling, sauvignon, fetească, grasă, traminer, tămîioasă etc.

vinărici (în evul mediu în ţările române), dijmă în vin, constînd din a zecea parte din recoltă. Se plătea domnului, la început în natură, apoi în bani. În Moldova i se spunea *deseatina din vin*.

vinča-turdaş, cultură materială neolitică cu o arie largă de răspîndire, cuprinzînd nordestul Iugoslaviei şi sud-vestul României. Numele vine de la localităţile Vinča (lîngă Belgrad, în R.S.F. Iugoslavia) şi Turdaş (raionul Orăştie, reg. Hunedoara).

vinci (TEHN.) **v. cric.**

vindobonián (STRAT.), al doilea etaj mediteranean al miocenului, care cuprinde subetajele *helveţian* şi *tortonian*.

Vinea, Ion (pseudonimul lui *Ion Iovanaki*) (1895—1964), scriitor şi publicist român. S-a născut la Giurgiu. A debutat cu poeme simboliste în revista „Simbol" (1912), editată de el împreună cu Tristan Tzara, şi a colaborat la „Cronica" (1915—1916), „Chemarea" (1918—1919) ş.a. Între 1923 şi 1931 a scos revista „Contimporanul", cu program estetic modernist. În 1930 a preluat de la N.D. Cocea direcţia gazetei „Facla", în paginile căreia şi-a valorificat timp de un deceniu talentul de polemist de pe o poziţie democratică şi antifascistă. Poezia lui **V.** („Ora fîntînilor", 1964), de o tonalitate în general elegiacă, oscilează între atitudinea protestatară şi cea contemplativă, de însingurare, cultivînd notaţia amară, versul liber, aparent prozaic, metafora poetică globală, ca şi sintaxa deschisă, favorabilă cumulului de imagini. Proza sa („Descîntecul şi Flori de lampă", 1925; „Paradisul suspinelor", 1930), de esenţă senzualistă şi cu implicaţii fantastice, abundă în imagini metaforice. Romanul „Lunatecii" (2 vol., postum, 1965) evocă drama inadaptabilităţii unui intelectual, refugiat într-un „estetism" aristocratic, la agitata şi mediocra existenţă burgheză. A tradus din Shakespeare, E.A. Poe. ş. a.

vínete v. **pătlăgele vinete.**

vineţéle (BOT.) v. **albăstriţă.**

vinificáţie (VITICULT.), proces tehnologic care cuprinde ansamblul operaţiilor de prelucrare a strugurilor, condiţionarea mustului înainte de fermentaţia alcoolică, prepararea vinului după fermentare şi învechirea lui. Prin fermentaţie, zahărul conţinut în must se transformă în alcool şi bioxid de carbon. Bioxidul de carbon se degajează în general în atmosferă sau este reţinut, în cazul preparării vinurilor şampanizate. Fermentaţia se conduce de obicei în două etape (primară şi secundară) şi se datoreşte fie drojdiei prezente în must (*Saccharomyces ellipsoideus*), fie adăugării de fermenţi sau drojdii selecţionate. În urma fermentaţiei secundare, vinul este tras a doua oară de pe drojdie, se filtrează şi se prelucrează prin cupajare (amestecarea vinurilor pentru a obţine gradul de alcool, gustul şi aroma dorite şi pentru aerare). Vinul se trage apoi în butoaie sau în sticle, unde, în absenţa aerului, gustul, aroma şi buchetul se finisează în timp. Prin tratamente speciale (îmbătrînire artificială), procesul de învechire a vinului poate fi grăbit. În ţara noastră există complexe de vinificaţie din cele mai moderne, la Tohani, Valea Călugărească, Cotesti etc.

viníl (CHIM.), $H_2C{=}CH{-}$. Radical organic, nesaturat, provenit de la etenă. Substanţele care conţin în molecula lor un astfel de radical au proprietatea de a polimeriza cu uşurinţă (ex. vinilbenzenul, clorura de vinil, alcoolul vinilic etc.).

viniplaste (CHIM.), denumire tehnică a întregului grup de materiale plastice în compoziţia cărora intră polimeri care conţin radicalul vinil, ca, de exemplu, policlorură de vinil, poliacetat de vinil, alcool polivinilic etc.

Vinogradov, Aleksandr Pavlovici (n. 1895), geochimist şi biogeochimist sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. În lucrările sale, **V.** se ocupă de studiul legilor răspîndirii elementelor rare şi disperse în partea superioară a scoarţei Pămîntului, de expli-

carea geochimică a compoziției chimice a organismelor, de stabilirea provinciilor biogeochimice etc.

Vinogradov, Ivan Matveevici (n. 1891), matematician sovietic, profesor la Universitatea din Leningrad și membru al Academiei de Științe a U.R.S.S.

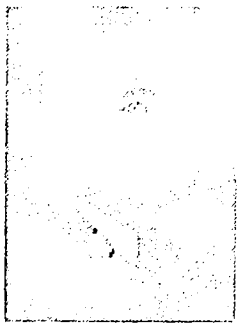

I. M. Vinogradov

Este cel mai important reprezentant al școlii sovietice de teorie a numerelor. Inițial, **V.** a studiat funcțiile aritmetice, apoi, între 1934 și 1937, a dat o nouă metodă în teoria analitică a numerelor, care i-a permis să rezolve mai multe probleme delicate ale acestei teorii, printre care problema lui Goldbach privind descompunerea oricărui număr par într-o sumă de două numere prime. Op. pr.: „Metoda sumelor trigonometrice în teoria numerelor" (1947), „Bazele teoriei numerelor" (1949). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Vinogradov, Viktor Vladimirovici (n. 1895), lingvist sovietic. Profesor la Universitatea din Leningrad și la cea din Moscova, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. și al mai multor academii străine, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Are numeroase lucrări de gramatică și de lexicologie a limbii ruse, de istorie a limbii literare ruse și monografii asupra limbii și stilului unor scriitori. A condus mari lucrări colective, printre care și „Gramatica limbii ruse" (2 vol., 1952—1954). Op. pr.: „Despre limba literaturii artistice" (1959), „Stilistica. Teoria limbajului poetic. Poetica" (1963).

Vinogradski, Serghei Nikolaevici (1856—1953), microbiolog rus. Din 1912 și pînă la sfîrșitul vieții a lucrat la Institutul „Pasteur" din Paris. A făcut studii de microbiologie a solului și a arătat rolul bacteriilor în circuitul materiei în natură. A descoperit fenomenul de chemosinteză la unele microorganisme; a cercetat procesele de nitrificare din sol și a descoperit bacteria anaerobă fixatoare de azot *Clostridium pasteurianum*. Op. pr.: „Despre asimilarea azotului atmosferic liber de către microorganisme" (1895), „Despre sinteza amoniacului de către azotobacterii din sol" (1932).

vinovăție (DR.), atitudinea subiectivă a persoanei care a voit să săvîrșească fapta comisă și și-a dat seama sau a putut să-și dea seama de urmările acelei fapte în momentul comiterii ei. **V.** este una dintre trăsăturile esențiale ale infracțiunii, fără de care nu poate exista nici infracțiune, nici răspundere penală. **V.** are două forme: *intenția* și *culpa*. **V.** nu există cînd voința făptuitorului nu s-a putut manifesta liber (constrîngere) sau cînd el nu și-a putut da seama în momentul săvîrșirii de natura și de urmările faptei sale (iresponsabilitate, caz fortuit, eroare de fapt).

vioară, instrument muzical cu patru coarde acordate în cvinte și cu arcuș. Are registrul cel mai înalt din grupa instrumentelor cu coarde. Tipul clasic de **v.** a apărut în secolele XV—XVI. În secolele XVI—XVIII, în Italia, în special la Cremona, apar importante școli de maeștri constructori de **v.,** denumiți și lutieri (A. și N. Amati, G. Guarneri, A. Stradivarius ș.a.). Începînd din sec. al XVIII-lea și pînă în prezent, **v.** constituie baza orchestrei simfonice clasice și a ansamblului instrumentelor cu coarde. Este unul dintre cele mai răspîndite instrumente solistice.

Vioară

viól (DR.), infracțiune care constă în fapta unei persoane de sex masculin de a avea raport sexual cu o persoană de sex feminin prin constrîngerea acesteia sau profitînd de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-și exprima voința.

violáre (DR.), *~ de domiciliu*, infracțiune care constă în fapta unei persoane de a pătrunde prin mijloace ilicite într-o locuință, în încăperile unde se exercită o profesiune sau într-un loc împrejmuit, în contra voinței celui în drept să permită pătrunderea. Săvîrșește *v. de d.* și persoana care, găsindu-se într-unul din aceste locuri, nu îl părăsește la cererea celui în drept sau rămîne acolo în mod fraudulos. — *V. de secrete*, denumire generică dată infracțiunilor privitoare la anumite secrete ocrotite de legea penală: a) violarea secretului corespondenței; b) interceptarea frauduloasă a comunicărilor telegrafice sau a convorbirilor telefonice; c) divulgarea secretului profesional; d) divulgarea secretelor de stat sau a unor secrete care, fără a fi de stat, nu sînt destinate publicității.

viólă, instrument muzical cu coarde și arcuș din familia viorii, dar de dimensiuni mai mari (intermediare între cele ale viorii și ale violoncelului). Se folosește ca instrument solistic sau de ansamblu. Varietăți ale **v.** sînt: **v.** da braccio, **v.** bastarda, **v.** da gamba, **v.** d'amore, **v.** pomposa. Sin. *alto*.

violénță 1. (DR.) Viciu de consimțămînt, care constă în constrîngerea exercitată pe cale psihică asupra unei persoane spre a o determina să facă un anumit act juridic. **2.** (FILOZ.) *Teoria violenței*, teorie sociologică idealistă, potrivit căreia inegalitatea socială își are izvorul în folosirea, pe o anumită treaptă a dezvoltării sociale, a violenței de către unii oameni împotriva altora. De exemplu, E. Dühring afirma că clasele sociale își au originea în supunerea prin violență a unei părți a societății de către cealaltă (violență internă); alți sociologi burghezi, ca, de pildă,

L. Gumplowicz, au considerat că la originea claselor şi a statului se află supunerea unor triburi sau popoare de către altele (violenţă externă). Marxismul recunoaşte rolul violenţei în istorie, inclusiv rolul ei pozitiv în împrejurările revoluţionare, cînd ea devine necesară datorită împotrivirii armate a forţelor reacţionare, dar arată că atît scopul în vederea căruia este pusă în acţiune violenţa, cît şi mijloacele prin care se realizează (de ex. armatele, tehnica militară) sînt determinate în ultimă analiză de condiţiile economice.

Viollet-le-Duc *[violé-lö-dük]*, Eugène Emmanuel (1814—1879), arhitect şi teoretician de artă francez. Preocupat în mod special de studiul monumentelor istorice, **V.-le-D.** este unul dintre fondatorii protecţiei organizate a patrimoniului arhitectural. Dintre restaurările mai impotrante întreprinse de el se citează: biserica sf. Magdalena din Vézelay, catedrala Notre-Dame din Paris, castelul Pierrefonds etc. Principiile sale de restaurare, prea radicale, mergînd pînă la reconstrucţie, i-au atras numeroase critici. Deosebit de valoroase sînt scrierile sale: „Dictionnaire raisonné de l'architecture française", „Essai sur l'architecture militaire", „Notre-Dame de Paris" etc.

violoncél, instrument muzical cu coarde şi arcuş din familia viorii, dar de dimensiuni mai mari şi cu un registru mai grav. A apărut în sec. al XVI-lea. Este folosit ca instrument solistic sau de ansamblu. Sin. *cello*.

vioreá 1. *(Viola)* Gen de plante erbacee anuale sau perene din familia violaceelor, cu frunze bazale simple, peţiolate, cu flori solitare cu 5 petale inegale, libere, cea anterioară cu un pinten în care se găsesc nectarii. Sînt specii spontane şi cultivate. **2.** *(Scilla)* Gen de plante erbacee cu bulbi din familia liliaceelor. În ţara noastră creşte *Scilla bifolia*, care are două frunze şi flori albastre, rar roz sau albe, dispuse într-un racem scurt. Înfloreşte primăvara, din martie pînă în mai.

Viorea (1)

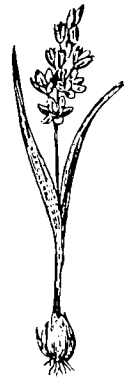

Viorea (2)

Viotti, Giovanni Battista (1775—1824), violonist şi compozitor italian, unul dintre cei mai străluciţi interpreţi ai vremii. Elev al lui G. Pugnani, cu care a întreprins turnee în întreaga Europă. A fost directorul Teatrului italian din Paris. Cele 29 de concerte pentru vioară şi cele 10 pentru pian, simfoniile concertante pentru două viori, lucrările pentru ansambluri de cameră ş.a. l-au consacrat drept întemeietorul şcolii violonistice moderne.

vípera *(Vipera berus)*, şarpe veninos avînd pe cap un semn negru în formă de Y. Trăieşte la noi în regiuni de munte, mai ales în locuri stîncoase. Sin. *năpircă*. — *V. cu corn (Vipera ammodytes)*, specie de viperă care are deasupra botului un fel de corn, format din solzi. Este mai mare şi mult mai veninoasă decît v. La noi trăieşte în Banat, Oltenia, Hunedoara şi Dobrogea. Veninul de **v.** este hemolitic. V. şi v e n i n.

Viperă

víplă (METAL.), oţel inoxidabil şi rezistent la diferiţi acizi, cu 15—16% crom şi 7—10% nichel, folosit în stomatologie.

viramént 1. (FIN.) Operaţie bancară prin care se transferă scriptic o sumă de bani din contul plătitorului în contul beneficiarului pentru stingerea unei obligaţii băneşti. **2.** (CONT.) Operaţie de tehnică contabilă care constă în trecerea unei sume dintr-un cont în altul în procesul de repartizare a costurilor etc. sau pentru îndreptarea unor erori de înregistrare.

viráre (CHIM.), schimbare a culorii unei substanţe fie datorită modificării concentraţiei ionilor de hidrogen a soluţiei în care se găseşte substanţa respectivă (indicatori acido-bazici), fie datorită unei absorbţii pe suprafaţa unui precipitat (indicatori de absorbţie) sau unei acţiuni fizice (ex. temperatura).

Virchow *[fírho:]*, Rudolf (1821—1902), anatomopatolog german. A fost profesor la Universitatea din Berlin. A creat teoria patologiei celulare, conform căreia organismul constituie o sumă de unităţi vitale, celulele, independente între ele. După **V.**, bolile sînt datorite exclusiv modificărilor care se petrec la nivelul celular. Neglijînd unitatea organismului cu mediul înconjurător, **V.** ajunge la v i t a l i s m atunci cînd susţine că celula este un element autonom care îşi îndeplineşte munca prin forţe proprii. Prin crearea unei metode precise de cercetare a ţesuturilor patologice, **V.** a dat patologiei epocii sale o metodă de lucru pozitivă şi exactă, dar prea analitică, abătînd-o de la o concepţie sintetică. Valoroase pentru ştiinţele medicale sînt descrierile şi clasificările lui **V.** asupra stărilor patologice primare. Op. pr.: „Patologie celulară" (1858).

vírga (METEOR.), picături de apă care se văd căzînd din nori sub forma unor fişii, dar nu ajung la suprafaţa Pămîntului datorită evaporării.

Virgiliu (Publius Vergilius Maro) (70—19 î.e.n.), cel mai mare poet latin. A fost elevul filozofului epicurian Siron. Tinereţea sa coincide cu o perioadă extrem de agitată din istoria Romei, care i-a imprimat poetului, prin reacţie, cultul vieţii liniştite şi al muncii în mijlocul naturii. **V.** a făcut parte din anturajul lui Me-

cena. Prima sa operă importantă, scrisă sub influența poeziei alexandrine și mai ales a poeziei lui Teocrit, este culegerea de poezii pastorale „Bucolicele" (42—37 î.e.n.). Într-un cadru convențional și galant, poetul evocă oameni și evenimente contemporane lui și cîntă farmecul vieții rustice. Timbrul suav și grațios al poeziilor se datorește mai ales simțămîntului delicat al naturii, sincerității și purității emoției și stării de spirit general elegiace care învăluie totul. Capodopera lui **V.** este poemul „Georgicele" (37—30 î.e.n.), poem al pămîntului, compus din patru părți, celebrînd virtuțile morale legate de lucrările agricole. Rod al unei vaste documentări și în parte al experienței sale proprii, inspirat din Hesiod și puternic influențat de materialismul lui Lucrețiu, poemul este un măreț elogiu, într-o tonalitate gravă, adus muncii pașnice în mijlocul naturii, în care poetul vede adevărata cale de reîntoarcere la legendara abundență a „vîrstei de aur", precum și temeiul echilibrului moral, al ataraxiei epicureice, preconizată de Lucrețiu. Farmecul poetic este sporit de căldura atașamentului său pentru animale și plante, cărora le atribuie sentimente omenești. Cea mai amplă operă a lui **V.** este epopeea eroică „Eneida" (29—19 î.e.n.). Puternic inspirată de eposul homeric, precum și de scrierile lui Naevius și Ennius, „Eneida" este relatarea peregrinărilor troianului Enea, strămbunul legendar al romanilor. Fără frecvența miraculosului homeric, „Eneida" este o glorificare a vechilor virtuți romane, un elogiu indirect al domniei lui Octavian. Dominată de un puternic sentiment patriotic, distingîndu-se prin finețea investigației psihologice, comprehensiunea durerii umane, apropierea înduioșată de oameni, trăsături care definesc substanța lirismului virgilian, epopeea cuprinde numeroase episoade străbătute de fiorul intens tragic al teatrului antic. Stilul lui **V.** atestă un gust de mare rafinament, care îmbină valorile picturale cu cele melodice, dînd versurilor o expresivitate maximă. Imagistica inspirată și lexicul pregnant, strălucitor, simplu sporesc forța emoțională a poeziei. Opera lui **V.** s-a bucurat încă din timpul vieții sale, ca și în tot cursul evului mediu, de un adevărat triumf. Dante l-a ales pe **V.** drept ghid în călătoria sa în infern („Divina comedie"), Petrarca, Montaigne, Boileau, Racine, Voltaire s-au inspirat din el, iar romanticii l-au considerat drept precursorul lor și drept primul poet modern. În limba română au fost traduse „Eneida", „Georgicele" și „Bucolicele", printre traducători numărîndu-se George Coșbuc, Eugen Lovinescu ș.a.

virgînál, instrument muzical cu clape, asemănător s p i n e t e i. Apărut în sec. XVI—XVII, a fost un instrument de largă răspîndire în Anglia.

Virginia *[vəgíniə]*, stat în estul S.U.A., situat pe coasta Oceanului Atlantic. Suprafața: 105 711 km². Populația: 4 378 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Richmond*. Partea vestică este străbătută de munți din lanțul Apalașilor: Blue Ridge, cu vîrful Mount Rogers (1 740 m). Partea centrală este o cîmpie piemontană, continuată spre est cu o cîmpie litorală joasă, pe alocuri mlăștinoasă, fragmentată de golfuri (ex. golful Chesapeake) și estuare. Zăcăminte de cărbune. Industria tutunului, alimentară, textilă, constructoare de mașini (mijloace de transport, construcții navale), a hîrtiei și celulozei. Se cresc păsări și cornute mari pentru lapte, se cultivă plante furajere, cereale, tutun, cartofi, soia, bumbac, pomi fructiferi. Este dezvoltat pescuitul.

Virginia de Vest, stat în partea estică a S.U.A. Suprafața: 62 620 km². Populația: 1 797 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Charleston*. Cea mai mare parte a teritoriului este cuprinsă în podișul Alegani, fragmentat de afluenții fluviului Ohio. În est se întinde o regiune de văi și de culmi muntoase, străbătută de rîul Potomac. Zăcăminte de cărbune, petrol, gaze naturale, roci de construcție. Este dezvoltată industria extractivă, siderurgică, cocsochimică, a sticlei, chimică, de prelucrare a lemnului, textilă, a materialelor de construcție. Se cultivă porumb, grîu și alte cereale, plante furajere, cartofi, pomi fructiferi; se cresc în special bovine.

virgloriân (STRAT.) v. **anisian.**

vîrgulă, semn de punctuație (,) întrebuințat pentru a delimita unele părți de propoziție sau unele propoziții în frază; marchează grafic, în cursul unei comunicări, o pauză scurtă, însoțită de o ușoară ridicare a tonului.

virilísm (lat. *vir* „bărbat"; MED.), dezvoltarea caracterelor sexuale secundare masculine, în special a pilozității de tip masculin, la o femeie, ca urmare a unei hiperfuncțiuni a glandelor corticosuprarenale, a unei tumori masculinizante a ovarului etc.

virólă (TEHN.), cilindru metalic, gol la interior și fără funduri, format dintr-una sau din mai multe tole îndoite și asamblate prin sudare sau prin nituire. **V.** se folosesc la construcția rezervoarelor, a cazanelor de abur etc.

viróză 1. (MED.) Termen utilizat pentru orice boală datorită infectării cu un virus. **V.** poate apărea în urma localizării virusului în orice organ și țesut, manifestîndu-se deosebit în funcție de această localizare (ex. **v.** pulmonară, **v** intestinală). O serie de boli, ca hepatita epidemică, gripa, fac parte de asemenea din grupa **v. 2.** (FITOPAT.) Boală infecțioasă și contagioasă a plantelor, provocată de virusuri. Se manifestă în general prin necroze, mozaicuri și pătări foliare, care fac să scadă producția și calitatea recoltei. Dintre **v.** fac parte: mozaicul cartofului, tutunului, tomatelor etc., „frunze de ferigă" la tomate, vărsatul fructelor de prun etc.

virtuál (FIZ.) **1.** (Despre imaginea unui obiect) Care este obținută, într-un sistem optic, prin intersecția prelungirilor unor raze de lumină divergente, neputînd fi prinsă pe un ecran. **2.** (Despre deplasa-

rea unui punct al unui sistem mecanic) Care, indiferent dacă se produce sau nu, este compatibilă cu condiţiile concrete ale sistemului considerat (geometria, legăturile etc.). **3.** (Despre unele noţiuni din mecanica cuantică) Care nu desemnează obiecte sau fenomene reale, fiind introduse doar ca ipoteze în vederea abordării unor probleme complexe, încă insuficient cunoscute sau dificil de a fi descrise exhaustiv (ex. *stări v.*, a căror suprapunere dă o stare reală; *tranziţii v.*, realizate între stări **v.**; *particule v.*, asociate unor tranziţii **v.** etc.). Este posibil ca unele însuşiri ale fenomenelor şi obiectelor **v.** să nici nu aibă sens fizic ori să contrazică legi şi principii fundamentale.

virtúte, categorie a eticii care desemnează însuşirile morale pozitive ale oamenilor (ex. cinstea, curajul, sinceritatea); dispoziţie statornică de a îndeplini un anumit fel de acţiuni morale. Codurile morale ale diferitelor epoci sau clase sociale recunosc **v.** diferite, ierarhizează în mod diferit virtuţile sau conferă uneia şi aceleiaşi **v.** un conţinut diferit. Morala socialistă promovează calităţi morale corespunzătoare noii societăţi, ca devotamentul faţă de interesele obşteşti, spiritul tovărăşesc, patriotismul socialist, sau atribuie un conţinut nou, corespunzător principiilor ei colectiviste, unor **v.** tradiţionale, ca cinstea, sinceritatea, modestia, echitatea, curajul ş.a.m.d. — *Virtuţi cardinale*, denumire dată celor patru virtuţi fundamentale recunoscute în mod tradiţional în etica greacă antică (Platon, epicureicii, stoicii etc.): înţelepciunea, curajul, temperanţa şi dreptatea. Termenul ca atare a fost folosit pentru prima oară de către „părintele bisericii" Ambrosius (sec. al IV-lea). — *Virtuţi teologale*, cele trei virtuţi supreme recunoscute de morala creştină: credinţa (în dumnezeu), nădejdea (în mîntuirea omului de către dumnezeu) şi iubirea (pentru dumnezeu şi pentru aproape).

„Virtutea ostăşească", medalie care se conferă militarilor şi persoanelor civile pentru eroism, curaj, iniţiativă, dîrzenie şi abnegaţie dovedite pe cîmpul de luptă, precum şi pentru servicii deosebite aduse armatei în timp de război.

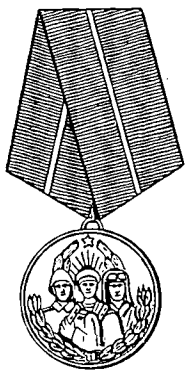

Medalia „Virtutea ostăşească" cl. I

Se conferă şi în timp de pace pentru fapte similare, care prin natura lor contribuie la apărarea şi la consolidarea patriei şi întărirea Forţelor Armate. **V.o.** are 3 clase.

virulénţă (MICROBIOL.), însuşire a microbilor patogeni de a se înmulţi în ţesuturile vii ale gazdei, rezistînd la reacţiile de apărare ale acesteia.

vírusuri (MICROBIOL.), cele mai simple forme de viaţă, incomplet organizate, lipsite de vacuole, adeseori lipsite de membrană; la majoritatea **v.** este imposibil de pus în evidenţă existenţa nucleului. Se deosebesc de microbi prin dimensiunile lor foarte mici (de la 8—10 mμ pînă la 250—500 mμ), care le conferă proprietatea de a traversa filtrele poroase ce reţin de obicei bacteriile, prin faptul că nu se pot înmulţi decît în celulele vii, în organism sau în medii de cultură care conţin asemenea celule, prin rezistenţa deosebit de mare la glicerină şi la solvenţii lipoidelor, faţă de care sînt sensibili majoritatea microbilor. Din punct de vedere chimic, **v.** sînt constituite din nucleoproteide; la un înalt grad de puritate, ele pot cristaliza. **V.** sînt agenţi patogeni ai unor boli numite generic *viroze*. În general, **v.** dau imunitate; s-a demonstrat că infecţia poate fi determinată şi de acizii nucleici extraşi din **v.**, în care caz, datorită lipsei proteinei, nu se obţine imunizare. Ex. virusul mozaicului tutunului, virusul turbării, variolei, encefalitei etc. Se mai numesc *virusuri filtrabile*, *ultravirusuri*.

Visarion Sarai (1714— ?), călugăr sîrb, adversar al politicii de catolicizare forţată a populaţiei ortodoxe din Imperiul habsburgic. După ce a predicat în Serbia, a trecut în 1744 în Transilvania, unde îndemnurile sale împotriva prozelitismului catolic au provocat o adevărată răscoală. Prins de autorităţi, a fost întemniţat la Sibiu, Deva şi Timişoara şi apoi la Viena, unde i s-a pierdut urma.

víscer (lat. *viscus,-eris* „organ"; MED.), denumire prin care se desemnează organele situate în marile cavităţi ale corpului (ex. **v.** abdominale, **v.** toracice).

visceroptóză (lat. *viscus, -eris* „organ" şi gr. *ptosis* „cădere"; MED.), deplasare în jos a viscerelor abdominale faţă de poziţia lor normală, datorită alungirii legăturilor de susţinere (ligamente şi mezouri), diminuării grăsimii abdominale şi relaxării peretelui abdominal. Poate fi consecinţa slăbirii, a sarcinii sau a scăderii capacităţii ţesutului conjunctiv de a susţine organele. Sin. *splanhnoptoză*.

Vischer *[fíşər]*, familie de sculptori germani din Nürnberg: *Hermann V.* (? — 1488), întemeietorul unui mare atelier de sculptură şi de turnătorie în bronz; *Peter V.*, „cel Bătrîn" (c. 1460—1529), cel mai ilustru reprezentant al familiei, autor a numeroase sculpturi în bronz, remarcabile prin fineţea modelajului şi tehnica turnării, prin sensul monumentalului, prin energia expresiilor (statuile de apostoli la mormîntul sf. Sebaldus din Nürnberg, statuia regelui Arthur la mormîntul împăratului Maximilian din Innsbruck); *Hermann V.*, „cel Tînăr" (1486—1517), *Peter V.*, „cel Tînăr" (1487—1528) şi *Hans V.* (1489—1550) au participat la activitatea atelierului, realizînd numeroase lucrări şi vădind receptivitate la influenţele Renaşterii italiene.

Vischer *[fíşər]*, Friedrich Theodor (1807—1887), estetician german, fost profesor la universitățile din Tübingen, Zürich și Stuttgart. A elaborat, pornind de la estetica hegeliană, dar părăsind istorismul acesteia, o doctrină a frumosului atemporal, care desprindea arta de viață. Estetica hegeliană a influențat concepțiile lui Titu Maiorescu în special prin intermediul lui Vischer. Op. pr.: „Estetica, sau știința frumosului" (6 vol., 1846—1857).

Visconti, familie de nobili italieni ai cărei reprezentanți s-au aflat între 1277 și 1447 la conducerea politică a M i l a n u l u i în calitate de seniori și duci. Cel mai important reprezentant al acestei familii a fost *Gian Galeazzo V.* (1347—1402), senior (din 1380) și duce (din 1395) al Milanului. A încercat să unifice prin cuceriri o parte a Italiei nordice și centrale, anexînd o însemnată parte din Lombardia, Milanul devenind astfel centrul ducatelor din Lombardia (1397).

Visconti, Luchino (1906), regizor de teatru, operă și film italian. A fost asistent al lui J. Renoir. În „Pămîntul se cutremură" a realizat unul dintre filmele clasice ale neorealismului. În aceeași viziune se înscriu „Obsesia" (1942), „Senso" (1955), „Rocco și frații săi" (1960), filme de o puternică factură; violente și subtile în același timp. În 1962 a ecranizat romanul „Ghepardul" al lui Tomasi di Lampedusa. **V.** e considerat una dintre figurile reprezentative ale artei spectacolului din Italia postbelică.

viscóză (IND. TEXT.), clasă de fibre textile obținute prin filarea unei soluții de xantogenat de celuloză și coagularea filamentelor rezultate într-o baie de acid sulfuric diluat și sulfați. Fibrele de **v.** au un luciu asemănător cu cel al mătăsii, sînt termostabile, rezistente la acțiunea solvenților organici și au o capacitate excepțională de a fi torsionate intens. Fibrele continue de **v.** se utilizează la fabricarea țesăturilor de tipul celor de mătase, fibrele scurte amestecate cu fibre de bumbac, de in sau de lînă pentru fabricarea țesăturilor de tipul celor obținute din astfel de fibre și fibrele intens etirate pentru scopuri tehnice (ex. cord de **v.**). V. și c e l o f i b r ă.

viscozimétru (FIZ.), instrument pentru determinarea viscozității unui fluid. Principiul de funcționare al **v.** se bazează pe măsurarea fie a vitezei de scurgere a fluidului printr-un tub capilar sau printr-un orificiu mic, fie a vitezei cu care o bilă cade prin fluid, fie a torsiunii unui fir de care atîrnă un disc sau un cilindru cufundate în fluidul conținut de un vas rotitor etc.

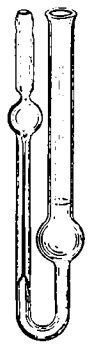

Viscozimetru

viscozitáte (FIZ.) **1.** Proprietate a unui fluid (lichid sau gaz) de a opune o anumită rezistență atunci cînd două straturi ale lui, adiacente, se deplasează unul față de celălalt. Se folosește și forma *víscozitate*. Rezistența prezentată de fluid este analogă cu forța de frecare ce apare în cazul alunecării unui corp solid pe un altul; de aceea, **v.** se mai numește și *frecare internă*. **2.** Mărime asociată viscozității **(1).** — *V. dinamică*, mărime egală cu rezistența la deplasare exercitată tangențial pe o arie egală cu unitatea, raportată la gradientul vitezei pe o direcție normală la direcția de deplasare. La presiune constantă, *v.d.* a gazelor crește o dată cu mărirea temperaturii, în timp ce *v.d.* a lichidelor scade o dată cu mărirea temperaturii. Mărimea reciprocă *v.d.* a unui fluid se numește *fluiditate*. — *V. cinematică*, mărime egală cu viscozitatea dinamică a unui fluid, raportată la densitatea lui. — *V. relativă*, mărime adimensională egală cu raportul dintre viscozitatea dinamică sau cinematică a unui fluid și viscozitatea dinamică, respectiv cinematică, a unui fluid de referință, care de obicei este apa (pentru lichide) sau aerul (pentru gaze), aflate în s t a r e n o r m a l ă.

vise (PSIH., FIZIOL.), activitate psihică desfășurată în cursul somnului. **V.** au loc mai ales în fazele de somn mai superficial, în perioadele de adormire sau de trezire. Reprezentările din **v.** pornesc de la experiența anterioară, din starea de veghe, dar, deoarece în somn activitatea psihică conștientă este perturbată, imaginile onirice se înlănțuie și se combină fără controlul rațiunii, fără corespondență cu realitatea. Unii stimuli care acționează asupra omului în vreme ce doarme, zgomote, excitații tactile, organice etc., pot să se reflecte în **v.**, dar de obicei apar într-o formă transfigurată. Adesea în **v.** se manifestă dorințele, temerile, preocupările intense din perioada premergătoare somnului, dar uneori sînt reproduse și întîmplări din trecutul îndepărtat care păreau uitate. Cercetări recente au evidențiat experimental faptul că în cursul **v.** au loc mișcări rapide ale ochilor (constatate prin înregistrarea biocurenților electrici ai mușchilor oculari), ceea ce poate reprezenta un indicator obiectiv al prezenței **v.** în absența altor manifestări exterioare. **V.** i-au preocupat pe oameni din cele mai vechi timpuri. Interpretările neștiințifice ale **v.** au inspirat primele concepții despre existența unui suflet extracorporal și au dat naștere unei întregi literaturi, primele cărți de *oniromanție* datînd din epoca elenistică.

Vissarion, Ion C. (1883—1951), scriitor român. S-a născut la Costești din Vale (reg. București). Autodidact, a început să publice din 1903, iar din 1907 a devenit colaborator al gazetelor socialiste „România muncitoare", „Viitorul social" ș.a. A scris povestiri, schițe și nuvele de inspirație precumpănitor socială („Fără pîine", 1912; „Privighetoarea neagră", 1916; „Vrăjitoarea", 1921 ș.a.), povești („Ber-Căciulă", 1920), piese de teatru („Lupii", 1915), un roman („Petre Pîrcălabul", 1921). Scrisul său, frust, preia, fără a-l supune unei prelucrări artistice, graiul țărănesc din preajma capitalei.

vista-visión, procedeu folosit în tehnica cinematografică la realizarea filmelor pentru ecran lat. La filmare se utilizează o peliculă standard (35 mm) care este rulată orizontal, astfel încît, pe negativ, cadrele au lăţimea dispusă în lungul peliculei. Pentru a trage copii utilizabile în aparatele de proiecţie obişnuite (cu rulare verticală şi cu peliculă de 35 mm), la copiere se inversează dispoziţia cadrelor, fapt care duce la micşorarea dimensiunilor cadrelor şi, prin aceasta, la obţinerea unei calităţi superioare a copiilor.

vistiér (în evul mediu în ţările române), mare dregător din sfatul domnesc, care avea în grija sa tezaurul ţării, repartizarea şi încasarea dărilor, aprovizionarea curţii domneşti cu veşminte etc. În Moldova, **v.** cumula în sec. al XVI-lea şi dregătoria de mare vameş. Subalternii săi erau *vtori-* şi *tretivistierii, logofeţii de vistierie* (în Moldova *diacii de vistierie*) şi *vistiernicii*, care alcătuiau o breaslă militară. I se mai spunea şi *protovistier*.

vistierie (în evul mediu în ţările române), denumirea instituţiei care administra tezaurul ţării, precum şi a localului unde era păstrat acesta.

Vistula, fluviu în R.P. Polonă (1 092 km). Izvorăşte de pe versantul nordic al Beskizilor Silezieni (Carpaţi), drenează Cîmpia Poloneză şi se varsă în Marea Baltică (Golful Gdańsk). Principalii afluenţi: San, Bug (pe dreapta) şi Pilica (pe stînga). Navigabil în aval de Varşovia. Prin canale navigabile se leagă cu sistemele hidrografice ale Odrei şi Niprului. Trece prin oraşele Cracovia şi Varşovia.

Vişeu, raion administrativ în reg. Maramureş. Reşedinţa: *Vişeul de Sus*. 104 130 loc. (1965). Exploatări forestiere, de minereuri complexe (Baia Borşa, Burloaia). Industrie de prelucrare a lemnului (Vişeul de Sus, Borşa), a materialelor de construcţie, alimentară. Pomicultură. Creşterea animalelor.

Vişeul de Sus, oraş raional în reg. Maramureş; reşedinţa raionului Vişeu, situat pe valea Vişeului. 16 480 loc. (1965). Industrie chimică (distilarea lemnului), de prelucrare a lemnului (cherestea), alimentară etc.

vişin (*Cerasus vulgaris*), pom fructifer, înalt de 8—10 m, cu coroana sferică formată din ramuri subţiri, aplecate. Are frunze lucioase, dinţate pe margini, flori albe şi fructe sferice sau cordiforme, de culoare roşie-închis, cu gust dulce-acrişor. Se cultivă mai mult în zona de cîmpie şi de dealuri.

Vişin

vişin turcesc v. **mahaleb.**

Vişnevski, Aleksandr Vasilievici (1871—1948), chirurg sovietic. A fost profesor de chirurgie la Universitatea din Moscova şi membru al Academiei de medicină a U.R.S.S. A făcut cercetări importante de fiziopatologie chirurgicală experimentală, de chirurgie a aparatului urinar, a cavităţii toracice, a sistemului nervos etc. A elaborat o concepţie proprie despre rolul trofic al sistemului nervos în procesul inflamator şi a creat noi metode de tratament al acestor procese şi al şocului traumatic (blocajul cu novocaină, blocajul vago-simpatic etc.). Laureat al Premiului Lenin.

Vişnevski, Vsevolod Vitalievici (1900—1951), scriitor sovietic rus. Participant la Revoluţia din Octombrie şi la războiul civil, **V.** a creat drama epică-revoluţionară, caracterizată prin amploarea şi mobilitatea desfăşurării acţiunii în timp şi spaţiu. Prima piesă romantic-revoluţionară a lui **V.**, „Armata întîi de cavalerie" (1929, trad. rom. 1958), evocă evenimentele războiului civil. În „Tragedia optimistă" (1933, ult. trad. rom. 1957), operă clasică a dramaturgiei sovietice, **V.** creează figura femeii-comisar, sub înrîurirea căreia un detaşament de marinari anarhişti se transformă într-o unitate organizată şi disciplinată a Armatei Roşii. Patosul ideii puse la temelia piesei, potrivit căreia moartea eroului, slujind unei cauze menite să învingă, imprimă un sens optimist deznodămîntului tragic, tensiunea dramatică a acţiunii, măiestria zugrăvirii scenelor de masă şi limbajul oratoric elevat sînt meritele esenţiale ale piesei. A mai scris piesa antifascistă „Lupta din Occident" (1943), scenariul „Noi cei din Kronstadt" (1933), piesa „La ziduriile Leningradului" (1944), închinată luptei împotriva Germaniei hitleriste, precum şi lucrări în proză („Nuvele marinăreşti", 1924). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Vişnu (în religia hinduistă), una dintre zeităţile care alcătuiesc trinitatea Trimurti. **V.** întruchipează forţa care conservă universul şi viaţa. Potrivit mitului, el se incarnează în cursul fiecărui „ciclu cosmic"; printre cele mai vestite incarnări ale lui **V.** se numără R a m a şi K r i ş n a.

Vişnu

vitacée (lat. *vitis* „viţă"; BOT.), familie de plante lemnoase, agăţătoare, adesea cu cîrcei, din clasa dicotiledonatelor. **V.** au tulpina în general noduroasă, frunze alterne, simple, palmat-lobate, uneori întregi, stipelate, florile dispuse în inflorescenţe şi fructe bace cărnoase. Se cunosc 12 genuri, cu circa 700 de specii, răspîndite în regiunile tropicale, subtropicale şi temperate ale globului. În ţara noastră creşte spontan numai *Vitis silvestris*, dar sînt cultivate adesea, ca plante ornamentale, numeroase specii ale genurilor *Vitis* (viţa), *Ampelopsis*, *Parthenocissus* etc.

Vitali, Giovanni Battista (1644—1692), violonist şi compozitor italian. Sonatele sale

pentru una sau mai multe viori şi bas, care i-au servit drept model lui Corelli, au constituit o etapă importantă în evoluţia genului. A mai scris balete, dansuri, oratorii etc.

vitalism (lat. *vita* „viaţă") **1.** Curent idealist în biologie, care susţine că la baza fenomenelor vieţii se află un principiu imaterial şi incognoscibil (forţă vitală, entelehie, arhee, suflet etc.), a cărui prezenţă în organismele vii le deosebesc pe acestea de corpurile lipsite de viaţă. **V.** îşi are rădăcinile în concepţiile animiste şi, ulterior, a fost susţinut de-a lungul vremurilor de Aristotel, Paracelsus, Van Helmont, H. Driesch etc. Neovitalismul contemporan se refugiază în domeniul proceselor complexe, încă insuficient explicate, ale embriologiei, adaptării, regenerării etc. O dată cu noile descoperiri ale biologiei moleculare, bazată pe metode fizico-chimice, a ieşit şi mai puternic în evidenţă inconsistenţa ideilor vitaliste. **2.** (În filozofia artei) Teorie prin care Jean Marie Guyau a încercat să explice creaţia artistică şi receptarea estetică drept momente ale împlinirii superioare şi armonioase a cerinţelor vitale ale omului. V. şi viaţă.

vitamine (BIOCHIM., FARM.), compuşi organici indispensabili vieţii, prezenţi în cantităţi mici în alimentele naturale. Pentru om şi animale, sursa de **v.** şi de precursori ai acestora (provitamine) este reprezentată de alimentaţia vegetală, precum şi de **v.** sintetizate de bacteriile intestinale. În general, organismele animale nu pot sintetiza **v.** De aceea raţia alimentară a acestora trebuie să conţină obligatoriu şi **v.**, în lipsa lor apărînd fenomene de hipo- şi avitaminoză, care pot duce în unele cazuri la moarte. Termenul de **v.** (amină vitală) a fost introdus în ştiinţă în 1911 de către C. Funk, care a considerat greşit că substanţa terapeutică activă izolată de el din cojile boabelor de orez este o amină. Termenul s-a păstrat, deşi pe măsura descoperirii diverselor **v.** s-a văzut că acestea au structuri chimice foarte diferite. Împreună cu hormonii şi enzimele, **v.** fac parte din grupa ergonelor, a biocatalizatorilor. **V.** au fost clasificate în două mari categorii, după solubilitatea lor în apă (hidrosolubile) sau în lipide şi solvenţii lor (liposolubile), fiind denumite convenţional cu literele alfabetului. În afară de **v.** propriu-zise mai există o serie de factori de nutriţie indispensabili bunei funcţionări a organismului, deci tot cu calităţi de **v.**, dar care nu corespund întru totul definiţiei date **v.** Printre aceşti factori, studiaţi de obicei tot la capitolul **v.**, se pot cita colina şi mezoinozitolul, încadraţi de obicei în grupul **v.** B, acizii graşi nesaturaţi denumiţi impropriu **v.** F etc. *Vitamine liposolubile*: **v.** A au drept provitamine carotenele. **V.** A_1 (retinol) şi A_2 (dehidroretinol) sînt alcooli alifatici nesaturaţi; se găsesc în ficatul şi în ţesutul ocular al peştilor marini şi dulcicoli. Retinalul, aldehida corespunzătoare, intră în structura purpurei vizuale. Lipsa **v.** A din alimentaţie produce tulburări oculare (scăderea capacităţii de adaptare vizuală la lumina crepusculară), tulburări cutanate (cheratomalacie, xeroftalmie), colpocheratoză, scăderea rezistenţei la infecţii. **V.** D prezintă mai multe tipuri: D_2 (calciferol), D_3 (colecalciferol) etc. şi au drept provitamine sterolii, din care rezultă printr-un proces fotochimic (ex. **v.** D_2 derivă din ergosterol prin iradiere). Au acţiune antirahitică, reglează echilibrul dintre calciu şi fosfor. **V.** D au fost izolate din untura de peşte. Lipsa lor din alimentaţie produce rahitismul la copii şi osteomalacia la adulţi. **V.** K sînt derivaţi de naftochinonă şi sînt sintetizate de plante şi de bacteriile intestinale, fiind absorbite în prezenţa bilei. Au rol în procesul de coagulare sanguină, participînd la sinteza protrombinei în ficat. Se cunosc şapte forme ale **v.** E (tocoferoli), larg răspîndite în natură, în plante verzi şi cereale, fiind necesare reproducerii. Simptomele lipsei **v.** E variază cu specia, vîrsta şi sexul. **V.** F sînt acizi graşi nesaturaţi pe care organismul animal nu-i poate sintetiza. **V.** F intră în structura fosfolipidelor şi participă la transportul şi la utilizarea lipidelor în organism. În lipsa lor se produc tulburări cutanate. Complexul **v.** B cuprinde numeroase **v.** hidrosolubile. **V.** B_1 (tiamină sau aneurină) conţine în moleculă inelul pirimidinic şi imidazolic. Se prezintă sub formă de cristale de clorhidrat de tiamină şi se găseşte în boabele legumelor, în vegetalele verzi, în coaja boabelor de orez. Lipsa ei din alimentaţie produce tulburări, uneori grave (polinevrite). Boala beri-beri e datorită unei polinevrite, în care un rol principal revine avitaminozei B_1. Sub formă de pirofosfat de tiamină este coenzima decarboxilazelor acizilor cetonici (cocarboxilaza), ceea ce explică rolul important al **v.** B_1 în metabolismul glucidic, şi în special acela de la nivelul sistemului nervos. **V.** B_2 (riboflavina) se găseşte în lapte, ficat, rinichi, ouă, frunze verzi, iarbă. Se prepară industrial prin sinteză fermentativă. Are un rol însemnat în procesele de creştere şi dezvoltare. De asemenea, alături de **v.** A, joacă un rol în funcţiunea normală a ochiului. Sub forma esterului fosforic este coenzima flavinenzimelor, cu rol important în oxidaţiile celulare. **V.** B_6 (piridoxina sau adermina) are ca surse principale drojdia de bere, seminţele cerealelor, iar sub forma esterului fosforic este coenzima multor enzime importante pentru metabolismul aminoacizilor. Deşi tabloul avitaminozei piridoxinice variază în raport cu specia, anumite organe şi sisteme sînt afectate preferenţial, şi anume tegumentele, sistemul nervos, sîngele şi aparatul cardiovascular. **V.** B_{12} v. *cobalamină*. *Acizii folici* (acizii pteroilglutamici) sînt o grupă de vitamine larg răspîndite în natură. Conţin în moleculă ciclul pteridinic, acidul paraaminobenzoic şi una sau mai multe molecule de acid glutamic. Au un rol important în hematopoeză, datorită implicării în multiple procese metabolice. Lipsa acidului folic la om se manifestă printr-o anemie macrocitară cu megalo-

blastoză. Împreună cu **v.** B_{12}, acizii folici au rol esențial în multiplicarea celulară, intervenind în sinteza bazelor purinice și pirimidinice. *Acidul pantotenic* este un derivat de β-alanină și acid butiric, fiind combinat cu proteinele. Este o componentă structurală a coenzimei A. *Biotina (vitamina H)* a fost izolată din gălbenușul de ou și are rol de coenzimă a enzimelor care catalizează carboxilările. *Acidul paraaminobenzoic (vitamina* H_1*)* este considerat ca vitamină, deoarece înlătură acțiunea bacteriostatică și bactericidă a sulfonamidelor (sulfamide); participă ca o componentă structurală în molecula acizilor folici. **V.** PP se prezintă sub două forme: acidul nicotinic și *nicotinamida*, derivați de piridină; ambele sînt **v.** de prevenire a pelagrei. Se sintetizează din triptofan. Nicotinamida intră în structura dehidrogenazelor, enzime importante de oxidoreducere. *Colina* e un factor de creștere, clasificat în grupa vitaminelor. Este larg răspîndită în natură sub formă liberă și combinată (lecitine, sfingomieline, acetilcolină). Derivatul său acetilcolina este mediatorul chimic al impulsului nervos. *Mioinozitolul* (sau *mezoinozitolul*) este larg răspîndit în regnul vegetal sub forma hexafosfatului de inozitol (acid fitic) și a sării sale de calciu (fitina). Are acțiune lipotropă. *Acidul lipoic (acidul thioctic)* este un factor de creștere, care participă, alături de **v.** B_1, la multiple procese metabolice. **V.** C (sau *acidul ascorbic*) este una dintre vitaminele cele mai răspîndite, în special în fructe (citrice etc.), legume (tomate, ardei, varză etc.). **V.** C stimulează rezistența organismului față de infecții. Necesitatea în **v.** C crește în timpul sarcinii, lactației, bolilor infecțioase. În procesele metabolice funcționează ca un sistem oxidoreducător. Lipsa **v.** C din alimentație duce la scorbut. **V.** P (flavonoide) sînt heterozide constituite din flavoane și glucide. Se cunosc mulți compuși chimici cu această structură și cu efect vitaminic (ex. *citrină*, *rutină*). **V.** au o mare importanță în medicina modernă, fiind utilizate ca medicamente. Ele pot fi obținute pe cale sintetică (**v.** C, B_1 K și nicotinamida), extractivă (**v.** A și D) sau fermentativă (**v.** B_{12}).

Vitebsk, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Bielorusă, așezat pe Dvina de Vest. 187 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (mașini-unelte), textilă etc. Nod feroviar, port fluvial. Are institut pedagogic, de medicină și veterinar, teatru, muzeu.

vitéji (în evul mediu în țările române), termen care desemna o categorie de stăpîni de pămînt, similară cavalerilor din Apusul Europei, cu sarcini militare deosebite. În a doua jumătate a sec. al XV-lea, Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș au ridicat mulți **v.** din rîndul oștenilor care s-au remarcat pe cîmpul de luptă.

vitelină (BIOCHIM.), fosfoproteină, de tipul γ-globulinelor, care conține și fier. Se extrage din gălbenușul de ou, unde se găsește combinată cu lecitina.

Vitellius (Aulus Vitellius), împărat roman (69), proclamat de legiunile din Germania inferioară. După ce l-a înfrînt pe Otho, împăratul proclamat de senat la moartea lui Galba, a fost el însuși înfrînt și apoi ucis de către susținătorii lui Vespasian, alesul legiunilor din Orient.

vítelus (EMBRIOL.), nume dat citoplasmei oului. Se compune din *v. formativ* (citoplasma propriu-zisă, din care se formează embrionul) și din *v. nutritiv* (deutoplasmă, lecitine etc.), care servește embrionului ca substanță nutritivă în cursul dezvoltării sale.

viterít (MINER.), carbonat natural de bariu ($BaCO_3$), cristalizat în sistemul rombic. Apare în cristale bipiramidale, adesea în agregate fibroase sferoidale, și este incolor sau cenușiu-gălbui, cu luciu sticlos. Se găsește în unele zăcăminte hidrotermale împreună cu baritina, cu unele sulfuri sau cu unii carbonați. În Republica Socialistă România a fost descoperit recent la Ostra (reg. Suceava).

vitéză 1. (FIZ.) Mărime egală cu raportul dintre variația unei anumite mărimi și timpul în care s-a produs această variație. — *V. liniară*, spațiu parcurs de un mobil în unitatea de timp; se poate exprima în m/s, cm/s, km/h etc. — *V. unghiulară*, unghiul cu care s-a rotit un corp în unitatea de timp; se exprimă în radiani pe secundă. — *V. areolară*, arie cuprinsă între porțiunea din traiectoria unui mobil descrisă în unitatea de timp și cele două drepte (numite *raze vectoare*) care unesc polul traiectoriei cu marginile porțiunii considerate; se poate exprima în m^2/s etc. — *V. de fază*, viteză liniară de propagare a unei suprafețe de aceeași fază dintr-o undă continuă și armonică, cu o anumită lungime de undă (monocromatică). În mediile dispersive, *v. de f.* este dependentă de lungimea de undă. — *V. de grup*, viteză liniară de propagare a unei suprafețe de aceeași amplitudine dintr-un grup de unde monocromatice suprapuse, ale căror lungimi de undă diferă între ele. *V. de g.* reprezintă **v.** cu care se propagă centrul de energie al grupului de unde. **2.** (ASTR.) **a)** *Viteză radială*, viteza de apropiere sau de îndepărtare a unui corp ceresc pe direcția liniei de vedere, dată de observarea deplasării liniilor spectrale datorită fenomenului Doppler $\left(\frac{\Delta\lambda}{\lambda} = \frac{v}{c}\right.$, unde λ este lungimea de undă, Δλ variația ei, v viteza radială și c viteza luminii$\left.\right)$. **b)** *Viteză transversală*, viteza perpendiculară pe linia de vedere, calculîndu-se din mișcarea proprie a stelei pe bolta cerească și depărtarea ei. **c)** *Viteze cosmice*, 1) viteza de 7,9 km/s, la care un corp devine satelit al Pămîntului *(v. circulară, prima v. cosmică)*; 2) viteza de 11,2 km/s, la care un corp poate părăsi pentru totdeauna Pămîntul *(v. parabolică, a doua v. cosmică, v. de eliberare)*. *V. de eliberare* depinde de masa și de raza corpului atractiv. **3.** (TEHN.) *Viteză de ardere*, viteză cu care se desfășoară în timp arderea unei particule de

combustibil. *V. de a.* depinde de concentrația particulelor de combustibil și de aer în amestec și de temperatura inițială a acestuia. **4.** (MED.) *Viteză de sedimentare,* intervalul de timp în care se depun hematiile în sîngele incoagulabil (prin adaos de citrat de sodiu). *V. de s.* a hematiilor (V.S.H.) este modificată în diferite boli: crescută în infecții, reumatism, cancer, anemii, infarct miocardic și întîrziat în poliglobulii, ictere. V.S.H. este utilizată pentru diagnosticul și urmărirea evoluției unor boli.

vitezométru (TRANSP.), instrument pentru măsurarea vitezei de deplasare a unui vehicul rutier. Viteza de deplasare a navelor se măsoară cu l o c h u l, iar a avioanelor cu ajutorul unor aparate care folosesc un t u b P i t o t pentru determinarea vitezei relative dintre avion și aerul atmosferic.

viticultúră (lat. *vitis* „viță de vie" și *cultură*), sector al producției agricole care cuprinde cultura viței de vie și producerea materialului săditor; asigură materia primă pentru producerea vinului și necesarul de struguri pentru consum; ramură a științelor agricole care se ocupă cu studiul metodelor de cultivare a viței de vie. Pe baza cunoașterii însușirilor agrobiologice ale soiurilor de viță, **v.** stabilește metodele practice pentru obținerea recoltelor mari, de bună calitate. V. și v i ț ă d e v i e.

vitilígo (MED), termen latin care denumește o boală de piele caracterizată prin apariția de zone depigmentate, de culoare albă, delimitate de o areolă brună, pe tegumentele regiunii genitale, a mîinilor, a gîtului etc., uneori pe o mare parte a suprafeței corpului. **V.** este o discromatoză, de cauză încă necunoscută.

Vitim, rîu în Uniunea Sovietică, afluent pe dreapta al fluviului Lena (1 823 km). Izvorăște din podișul Vitim și traversează Munții Stanovoi și vestul podișului Patom. Navigabil pe o lungime de circa 300 km.

Vitold (Vitovt), mare cneaz al Lituaniei (1392—1430). În cadrul uniunii dinastice polono-lituaniene a promovat o politică separatistă, prin care urmărea asigurarea autonomiei politice a Lituaniei și întărirea puterii cnejilor. A cucerit Smolenskul și regiunea dintre Nistru și Nipru pînă la țărmurile Mării Negre. A luptat împotriva ordinului teuton, contribuind, prin contingentele lituane și ruse pe care le-a adus, la înfrîngerea acestora în bătălia de la G r ü n w a l d (1410). A avut strînse legături politice cu domnul Moldovei *Alexandru cel Bun,* care s-a căsătorit cu sora lui **V.,** Rimgailla.

Vitoșa, munte în R.P. Bulgaria, care domină dinspre sud depresiunea Sofiei. Este format din roci cristaline și are versanți abrupți. Altitudinea maximă: 2 290 m (Cerni Vrăh). Muntele Vitoșa este acoperit cu păduri de foioase amestecate, de conifere și cu pajiști alpine. Parc național.

vitráliu, panou decorativ din plăci de sticlă colorată în masă sau pictată în culori de smalț, montate în armătură de plumb.

Vitraliu sec. XII
Catedrala St. Pierre, Poitiers (Franța)

V. este folosit ca fereastră. A fost cunoscut din antichitate (sec. I, în orașele Pompei, Herculanum), dezvoltat în arta bizantină (biserica sf. Sofia din Constantinopol), atingînd epoca maximei înfloriri în evul mediu, în cadrul stilului gotic. Din epoca Renașterii, tendința de a imita pictura a adus **v.** pe panta decadenței. În sec. al XX-lea, **v.** cunoaște o nouă dezvoltare artistică și tehnică, legată de arhitectură (Fernand Léger).

Vitraliu sec. XII
Catedrala Sf. Florin, Koblenz (Germania)

vitriól (CHIM.), v. **sulfuric,** *acid* ~.

vitrón (IND. TEXT.), fibră de sticlă obținută prin filare. Fibrele continue se folosesc la confecționarea țesăturilor, covoarelor, perdelelor, fringhiilor, curelelor de transmisie etc., iar cele scurte ca material fono- și termoizolant.

Vitruviu (Marcus Pollio Vitruvius) (sec. I î.e.n.), arhitect roman. Biografia sa este incertă și controversată. Se pare că a fost colaborator al lui Iuliu Cezar, pentru care ar fi construit fortificații și mașini de război în timpul campaniilor din Galia și din Spania. A devenit celebru prin lucrarea sa „De architectura", cel mai vechi tratat de arhitectură păstrat, în care tratează principiile teoretice de compoziție arhitectonică și probleme de mecanică etc.

Vittorini, Elio (1908—1966), scriitor italian. Stabilit la Florența în anii 1929—1938, a participat la Rezistență. S-a afirmat cu volumele „Călătorie în Sardinia" (1936) și „Conversazione in Sicilia" (1941, în trad. rom., „Călătorie în Sicilia"), tablouri realiste ale vieții înapoiate a populației din insulă și denunțare amară a înjosirii ei morale sub apăsarea dictaturii fasciste. În 1945 a publicat „Oameni și neoameni" (trad. rom.), roman al Rezistenței, considerat drept „tipul literaturii narative angajate", iar în 1947—1948 romanul „Unchiul Agrippa trece cu trenul" (republicat sub titlul „Femeile din Messina", 1949), înfățișînd oameni și locuri ale Italiei lovite de atrocitățile războiului. Scriitor de factură intelectuală, anti-

conformist şi antidogmatic, cultivînd o modalitate artistică figurativ-alegorică în care poezia lirică se îmbină cu proza într-o deplină şi sugestivă armonie, **V.** este, alături de Cesare Pavese, promotorul înnoirii culturii şi literaturii moderne în Italia. Alte opere: „Mica burghezie" (1931), „Garoafa roşie" (1933—1934), „Garibaldina" (1956).

Vittorino da Feltre (1378—1446), umanist italian, unul dintre cei mai de seamă pedagogi ai Renaşterii. A înfiinţat în 1424 lîngă Mantova, cu sprijinul ducelui Gonzago, o şcoală-internat, denumită „Casa giocosa" (Casa bucuriei). În opoziţie cu învăţămîntul scolastic, a creat un mediu şcolar plăcut, a aplicat principiul intuiţiei, a îmbinat studiile clasice cu studiul matematicii, a acordat atenţie îndeletnicirilor practice şi educaţiei fizice şi a folosit pedepsele numai în cazuri excepţionale.

Vitzu, Alexandru N. (1853—1902), fiziolog român. A fost profesor de fiziologie la Facultatea de ştiinţe din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române. Cercetările sale experimentale au cuprins domenii variate ale fiziologiei: funcţiunea lobilor occipitali, funcţiunea pancreasului, neoformaţia celulelor nervoase, excitabilitatea măduvei spinării, structura şi funcţiunea tegumentelor etc. **V.** este considerat întemeietorul învăţămîntului fiziologic în ţara noastră. A desfăşurat de asemenea o activitate de pionierat în domeniul endocrinologiei, publicînd lucrări despre secreţia internă a rinichilor, a pancreasului etc. Op. pr.: Studii asupra învăţămîntului secundar în România" (1888), „Doctrina secreţiilor interne" (1895), „Secreţia internă a rinichilor" (1895).

viţă de vie *(Vitis)*, gen de plante perene din familia vitaceelor, cu rădăcini puternice, lăstari subţiri de lungimi variabile şi frunze mari, lobate. Inflorescenţa este un racem, iar fructul (bacă), de formă sferică, este suculent. Genul *Vitis* se împarte în trei categorii mari: *v. de v. europeană (Vitis vinifera)*, din care derivă toate soiurile cultivate în Europa înaintea invaziei de filoxeră (sec. al XIX-lea); *v. de v. americană*, care cuprinde circa 20 de specii (*Vitis berlandieri, Vitis riparia, Vitis rupestris* etc.), dintre care unele sînt utilizate ca portaltoi pentru viţele europene datorită rezistenţei lor la atacul filoxerei; *v. d. v. asiatică*, care cuprinde circa 19 specii, fără importanţă practică, folosite mai mult ca plante decorative. În ţara noastră, **v. de v.** se cultivă din timpuri străvechi, avînd condiţii pedoclimatice foarte favorabile pentru realizarea unei producţii mari de struguri de calitate superioară; se cultivă circa 100 de soiuri de **v. de v.** Suprafaţa viilor pe rod din România în 1965 a fost de 242 200 hectare, iar suprafaţa totală a viilor şi a pepinierelor viticole a fost de 312 400 ha.

Viţelar

viţelár (BOTANICĂ; *Anthoxanthum odoratum*), plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu tulpina înaltă de circa 50 cm şi cu miros caracteristic de cumarină. Creşte prin pajişti, poieni, defrişări pînă în regiunea subalpină şi înfloreşte în lunile mai şi iunie.

Vivaldi, Antonio (1685—1741), compozitor şi violonist italian. A studiat şi a activat mai întîi la Veneţia, unde a fost profesor, director de conservator şi dirijor, apoi la Mantua şi la Viena. A scris numeroase opere, oratorii şi alte lucrări vocal-simfonice, 23 de simfonii miniaturale, zeci de concerti grossi, sute de alte concerte, sonate etc. Remarcabile prin prospeţimea, varietatea melodică, măiestria în arta şi ştiinţa împletirii vocilor şi prin inventivitatea lor armonică, lucrările lui **V.** au constituit o contribuţie hotărîtoare la închegarea stilului instrumental şi orchestral de ansamblu şi concertant, devenind modele pentru compozitorii din generaţia următoare.

A. Vivaldi

Vivarini, familie de pictori italieni din şcoala veneţiană. *Antonio V.* (c. 1415— c. 1485), format sub influenţa lui P i s a n e l l o, a pictat mai multe tablouri cu temă religioasă, fie singur („Adoraţia magilor"), fie în colaborare cu Giovanni d'Allemagna („Madonă", „Paradisul" etc.). *Bartolomeo V.* (c. 1432—c. 1492) a introdus în şcoala veneţiană influenţele picturii lui Mantegna („Sf. Augustin", „Madonă"). *Alvise V.* (c. 1446—c. 1505), cel mai important dintre toţi, a contribuit la dezvoltarea cromaticii în pictura veneţiană, fiind în acelaşi timp un desenator viguros. A executat decoraţii în sala Marelui consiliu din Veneţia şi numeroase tablouri („Madona între sfinţi", „Sf. Clara", „Sf. Ambroziu" etc.). Prin evidente caractere tradiţionaliste, goticizante, opera pictorilor **V.** aparţine încă fazei primitive a picturii veneţiene.

Vivekananda (pe numele adevărat *Narendranath Dutt*) (1862—1902), filozof idealist indian, discipol al lui Ramakrishna. A îmbinat doctrina v e d a n t e i cu concepţii iluministe şi socialist-utopice. **V.** a condamnat colonialismul, rasismul şi militarismul.

Vives, Juan Luis (1492—1540), cel mai de seamă umanist din „secolul de aur" spaniol. A susţinut necesitatea cunoaşterii experimentale şi a criticat pedagogia scolastică, trasînd un program de educaţie întemeiat pe studiul ştiinţelor naturii şi al disciplinelor aplicate (navigaţia, medicina, arhitectura).

Precursor al psihologiei empirice moderne, **V.** a cerut ca speculaţiile despre „esenţa" sufletului să fie înlocuite cu descrierea fenomenelor psihice. S-a mai preocupat de probleme lingvistice, literare şi sociale (combaterea sărăciei ş.a.).

vivipár (lat. *vivus* „viu" şi *parere* „a naşte"; ZOOL.), animal care naşte pui vii (ex. marea majoritate a mamiferelor, unii peşti, unele şopîrle).

viviparus (PALEONT.), gen de gasteropode cu cochilia conică, cu turele mai mult sau mai puţin bombate şi cu apertura ovală şi întreagă. În stare fosilă a apărut cu forme netede şi cochilie subţire, iar prin evoluţie a ajuns la forme ornamentate cu creste şi noduri (ex. *Viviparus romanus* din dacianul din Subcarpaţi). Sin. *paludina*.

Viviparus

vivisécţie (lat. *vivus* „viu" şi *sectio* „tăiere"; BIOL.), metodă experimentală de cercetare biologică, bazată pe operarea animalelor vii cu scopul de a se studia anumite fenomene fiziologice, efectul unor substanţe asupra organismului etc. Pe lîngă avantajele pe care le prezintă, vivisecţia denaturează într-o măsură oarecare rezultatul experienţei, datorită traumatismelor care se produc.

víză[1], direcţia materializată de axa lunetei teodolitului atunci cînd acesta este instalat într-un punct geodezic, iar luneta este îndreptată către un alt asemenea punct a cărui imagine este prinsă în centrul reticulului.

víză[2] *(Acipenser nudiventris)*, specie de peşte din familia acipenseridelor, cu corpul lung

Viză

de 40—50 cm, asemănătoare cu cega, cu botul scurt, conic şi rotunjit. În ţara noastră se găseşte în Dunăre, mai ales în amonte de Galaţi. Are o carne foarte apreciată; se pescuieşte în cantităţi mici.

vizibilitáte (FIZ., METEOR.), distanţă maximă pînă la care mai poate fi văzut un obiect. Depinde de numeroşi factori, printre care: contrastul dintre obiect şi fondul pe care se proiectează, puritatea atmosferei (ceaţa, ploaia, ninsoarea, fumul, praful ş.a. reduc considerabil **v.**) etc.

viziéră, denumire a unei părţi mobile din coif, care avea menirea să apere faţa cavalerului în timpul luptei.

vizigóţi, ramură a neamului germanic al goţilor. În sec. III—IV au populat regiunile din nordul Mării Negre, întinzîndu-se pînă la Dunăre; au fost convertiţi la creştinism de *Ulfila*. În 375—376 formaţiunea politică a **v.** a fost zdrobită de huni; o parte din **v.**, sub conducerea lui *Atanaric*, s-au aşezat, cu permisiunea împăratului *Valens*, în sudul Dunării. Răsculîndu-se în 378, au înfrînt, la Adrianopol, armatele lui Valens şi au jefuit apoi Grecia. Sub conducerea lui *Alaric* au trecut în Iliria (397) şi apoi în Italia, pe care au jefuit-o între 408 şi 410. În 410 au cucerit şi au jefuit Roma. Sub urmaşii lui Alaric au ocupat sudul Galiei, întemeind regatul vizigot cu capitala la Tolosa (Toulouse), apoi, înfrîngînd pe vandali şi pe alani, au ocupat Spania. Învinşi de franci (507—508), **v.** au pierdut posesiunile din Galia, regatul vizigot rămînînd doar un stat hispanic cu capitala la Sevilla, iar apoi la Toledo, care a fost cucerit în 711 de către arabi. În cursul sec. VI—VII, **v.** au fost asimilaţi de populaţia ibero-romană, participînd la procesul de formare a poporului şi limbii spaniole, precum şi la geneza feudalismului în Spania.

vizír (vezir), denumire a dregătorilor din ţările musulmane. În ierarhia Imperiului otoman, *marele-v.* era cea mai însemnată persoană după sultan; conducea sfatul împărătesc („Divan-i humaium"), rezolva treburile oastei şi avea în grijă drapelul „sfînt al profetului".

vízită (DR.) 1. *Drept de ~*, dreptul unei nave de război de a verifica documentele de bord şi de a face cercetări pe o navă comercială străină bănuită că se ocupă cu activităţi interzise de regulile dreptului internaţional. 2. Operaţia efectuată în exerciţiul dreptului de **v.**

Vizitiul (ASTR.), constelaţie din emisfera boreală, cu steaua cea mai strălucitoare *Capella*, stea dublă spectroscopică, de mărimea stelară zero, aflată la circa 45 de ani-lumină. Sin. *Auriga*.

vizón *(Lutreola vison)*, specie de mamifer carnivor din familia mustelidelor, asemănător cu nurca, dar de talie mai mare, cu blana brună-închis, deasă şi mătăsoasă. Trăieşte în America de Nord. A fost aclimatizat şi în alte ţări. Blana sa este foarte apreciată.

vizuál, *cîmp ~* (FIZIOL.), spaţiu pe care îl cuprinde vederea cînd privirea este fixată asupra unui punct. Pentru om, *c.v.* al celor doi ochi se întinde pe un arc de aproximativ 200° în direcţie orizontală şi de aproximativ 145° în direcţie verticală.

Vîlcan 1. *Munţii Vîlcan*, masiv muntos situat în Carpaţii Meridionali, cuprins între defileul Jiului şi izvoarele Bistriţei oltene. Sînt alcătuiţi din şisturi cristaline şi calcare mezozoice. Versantul nordic domină Depresiunea Petroşeni printr-o cuestă tectonică; versantul sudic se prelungeşte prin culmi domoale, cu relief carstic (cheile Sohodolului, Bistriţei oltene etc.). Altitudinea maximă: 1 870 m (vîrful Straja). Păduri de conifere (versantul nordic) şi de fag (versantul sudic); pajişti alpine întinse. Obiectiv turistic şi pentru sporturile de iarnă. 2. *Pasul Vîlcan*, trecătoare de culme (1 621 m) în Carpaţii Meridionali, făcînd legătura între Oltenia şi Depresiunea Petroşeni.

vîlceá, vale veche, colmatată, cu versanţi bine individualizaţi, fixaţi de covorul vegetal. Este lipsită de scurgere permanentă şi are un fund aproape plat, slab înclinat.

vîlnic, piesă din costumul femeiesc oltenesc, constituită dintr-o ţesătură de formă dreptunghiulară, lată de 1—1,20 m şi lungă de 3—4 m. Fondul,

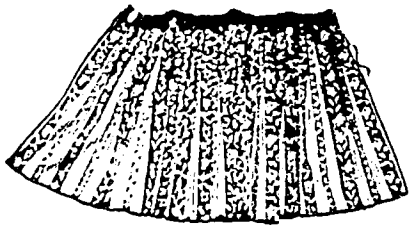

Vîlnic

mai ales roşu-închis, este întreţăiat pe toată întinderea de dungi simple, alternînd cu şiruri de motive geometrice. **V.** înfăşoară corpul, fiind foarte încreţit în talie şi avînd aspectul unei fuste cu falduri ample. Variantele oltenești diferă unele de altele prin lăţimea dungilor şi prin caracterul alesăturilor (şiruri de linii punctate în Vîlcea, motive geometrice în Gorj, motive florale stilizate în Mehedinţi). Corespondentul **v.** este, în părţile Moldovei centrale şi de sud *androcul*.

Vîlsan, afluent pe stînga al Argeşului (84 km), în amonte de oraşul Piteşti. Izvorăşte de sub vîrful Moldoveanul (Munţii Făgăraşului). Cursul superior al V. a fost captat printr-un tunel pentru lacul de acumulare al Hidrocentralei „Gheorghe Gheorghiu-Dej".

vînăt (ZOOTEHN.; despre culoarea unui animal), care are părul alcătuit din fire albe şi negre sau roşcate, amestecate în diferite proporţii.

vînătăie (MED.) v. **echimoză.**

vînătoáre, activitate care cuprinde urmărirea, capturarea sau uciderea unor animale sălbatice, desfăşurată astăzi în conformitate cu dispoziţiile legale; **v.** mai cuprinde şi totalitatea lucrărilor de ocrotire a vînatului. Într-un sens mai larg, **v.** include şi îngrijirea produselor ei, pînă la intrarea acestora în circuitul economic. Împreună cu culesul şi pescuitul, **v.** reprezintă, din cele mai vechi timpuri ale istoriei omenirii, una dintre îndeletnicirile destinate procurării hranei. De la **v.** s-a ajuns ulterior la domesticirea şi la creşterea animalelor. Ca mijloc de procurare a hranei, **v.** este practicată şi azi de unele populaţii primitive din Africa, Australia, America de Sud, regiunile arctice şi antarctice. Practicată individual sau colectiv, pe jos, călare sau din vehicule speciale, **v.** îi este proprie o mare varietate de procedee (gropi, capcane, plase) şi de arme (praştia, lassoul, harponul, bumerangul, arcul, lancea şi, din sec. al XV-lea, armele de foc), folosind uneori şi anumite animale de **v.** (ciinele, şoimul etc.). Dintr-o îndeletnicire destinată procurării de hrană şi apărării de fiare, **v.** s-a transformat cu timpul într-o activitate sportivă sau de lux. Vechimea **v.** este atestată de numeroasele mărturii arheologice (sculpturi, picturi) ale artei rupestre, ale Egiptului antic, Siriei, Babilonului, Indiei etc. Importanţa ei în viaţa socială este ilustrată de bogata tematică cinegetică a istoriei artelor. O enciclopedie artistică a **v.** o constituie, în literatura noastră, erudita operă a lui Alex. Odobescu „Pseudokynegheticos" („Fals tratat de vînătoare"). Dată fiind latura distructivă a **v.** mai ales după apariţia armelor de foc, în diferite ţări, încă din sec. al XVII-lea, au apărut legi prohibitive menite să reglementeze **v.** În privinţa bogăţiei şi diversităţii vînatului de care dispune, ţara noastră ocupă un loc de frunte, **v.** avînd importanţă economică şi turistică. Fauna ei vînătorească are unele elemente care sau lipsesc cu totul din alte ţări, sau şi-au păstrat vechea formă, nealterată (cerbul carpatin, capra neagră, căpriorul, ursul, rîsul, acvilele mari, dropia, speciile de păsări rare din Delta Dunării). Vînarea unor specii este restrînsă şi condiţionată de autorizaţii speciale. Reglementarea tuturor problemelor privind vînatul şi **v.** e în sarcina Ministerului Economiei Forestiere, care o exercită, conform legilor în vigoare, prin Direcţia economiei vînatului. Practicarea **v.** de către cei circa 40 000 de vînători este organizată şi condusă de Asociaţia generală a vînătorilor şi pescarilor sportivi (A.G.V.P.S.), care are, în toată ţara, filiale cu organizaţie proprie.

vînători (în evul mediu în Moldova), breaslă fiscală şi militară în ţinutul Neamţ. În schimbul scutirii de bir, **v.** participau la vînătorile domneşti, alimentau curtea domnească cu vînat şi făceau de pază la Cetatea Neamţului. În timpul primei domnii în Moldova a lui Grigore al II-lea Ghica (1726—1733) s-au înfiinţat două steaguri de **v.** lefegii.

Vînători-Neamţ, comună în raionul Tîrgu-Neamţ, reg. Bacău, situată pe Valea Neamţului. 7 520 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje etc.) şi de materiale de construcţie (cărămidă).

„Vînătorul şi pescarul sportiv", revistă lunară, editată de Asociaţia generală a vînătorilor şi pescarilor sportivi. Înfiinţată în septembrie 1948 la Bucureşti, a purtat pînă în octombrie 1953 denumirea „Vînătorul".

vînj (SILV.) v. **velniş.**

Vînju-Mare, comună în reg. Oltenia, reşedinţă de raion, situată în Cîmpia Olteniei. 4 580 loc. (1965). Industrie alimentară; reparaţii metalice. Centru agricol. — *Raionul V.M.*, cu 89 670 loc. (1965). Cultura cerealelor, a plantelor industriale şi creşterea animalelor.

vînt (METEOR.), mişcare orizontală (sau aproape orizontală) a maselor de aer. Este provocat de diferenţa de presiune atmosferică dintre două regiuni ale globului. Deplasîndu-se către zonele de joasă presiune, masele de aer sînt influenţate de mişcarea de rotaţie a Pămîntului (prin forţa centrifugă şi forţa Coriolis) şi de relief, modificîndu-şi direcţia. Viteza **v.** depinde de gradientul baric (diferenţa de presiune raportată la distanţă). Intensitatea **v.** se exprimă de obicei în grade (după scara Beaufort), iar viteza în m/s. Există *v. laminare* (care se deplasează uniform, în mod obişnuit la înălţime sau pe teren neaccidentat), *v. turbulente* (la care direcţia şi

viteza variază datorită frecării de suprafața Pămîntului) și *v. în rafale* (cu variații mari de viteză într-un timp scurt). În linii mari, pe glob se disting următoarele zone ale circulației atmosferice generale: zona calmului ecuatorial, zonele a l i z e e l o r, zonele de calm din regiunea maximelor subtropicale, zonele temperate, în care predomină vînturile de vest, și zonele polare, cu **v.** de nord-est în emisfera nordică și de sud-est în emisfera sudică. Altă formă importantă de **v.** o constituie m u s o n i i. Pe lîngă aceste **v.** legate de circulația generală a atmosferei, există și **v.** locale *regulate* (ex. brizele) sau *neregulate* (ex. föhnul). — *V. dominant*, vîntul (dintr-o anumită direcție) cel mai frecvent într-o regiune dată în decursul anului. Pe graficul care reprezintă frecvența **v.** pe direcții, *v.d.* deține un procent important, deseori peste 50%.

Vîntul Mare, vînt cald (föhn) și uscat care bate dinspre creasta Munților Făgăraș spre Țara Oltului. Primăvara, **V.M.** provoacă grăbirea topirii zăpezilor de pe culmile mai joase ale munților.

vînturătoáre, mașină agricolă care, cu ajutorul curentului de aer produs de un ventilator și al unor site, curăță și sortează semințele de cereale, de plante tehnice, de leguminoase etc., obținute de la combine sau de la batoze.

Vîrciorova, localitate în raionul Turnu-Severin, reg. Oltenia, situată pe valea Bahnei. În raza comunei se află ruinele mănăstirii Vodița, prima mănăstire din Țara Românească, întemeiată în 1370—1372 de N i c o d i m în timpul lui Vladislau I (Vlaicu).

vîrcolác (în mitologia populară românească), ființă fabuloasă, fără reprezentare concretă, despre care se credea că mănîncă Soarele și Luna, provocînd astfel eclipsele.

vîrf **1.** (MAT.) *Vîrfurile unei conice (cuadrice)*, fiecare dintre punctele de intersecție ale unei conice (cuadrice) cu axele sale (de simetrie). **2.** (BOT.) *Vîrf vegetativ* v. *con vegetativ*.

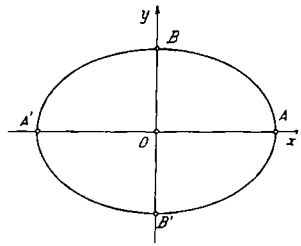

A,A',B,B' — vîrfurile unei elipse

Vîrful cu Dor, vîrf în sudul masivului Bucegi (2 006 m), alcătuit din conglomerate, în care eroziunea diferențială a creat forme de relief specifice („ciuperci" și „babe"). Obiectiv turistic și pentru sporturile de iarnă. Hotel turistic. Funicular.

Vîrghiș, comună în raionul Sfîntu-Gheorghe, reg. Brașov, situată în Depresiunea Baraolt. 2 220 loc. (1965). Exploatări de lignit și de calcare.

Vîrnav, Constantin (1806—1877), medic român. A fost unul dintre membrii cei mai activi ai Societății de medici și naturaliști din Iași. În 1851 a redactat publicația „Foaia Societății de medici și naturaliști din Iași". Cu prilejul epidemiei de holeră care a bîntuit Moldova în 1848, **V.** a desfășurat o dublă activitate, și anume de medic practician și de educator sanitar. Importantă este în această direcție lucrarea sa „Despre holera epidemiască" (1848). El este unul dintre creatorii terminologiei medicale române. **V.** a militat pentru unirea Principatelor.

vîrstă (GEOL.) **1.** Timpul care a trecut de la un eveniment geologic (ex. regresiune sau transgresiune marină, formarea unor intruziuni, a unor roci sau a unor zăcăminte, apariția de organisme etc.) și pînă astăzi. **V.** geologică *absolută* se determină prin studiul dezintegrării substanțelor radioactive din roci. Mai frecvent se aplică metoda plumbului și a heliului, ca produse ale dezintegrării uraniului și toriului, iar în ultimul timp metoda argon-potasiu și rubidiu-stronțiu; pentru depozitele mai tinere de 12 000 de ani se folosește metoda izotopului de carbon 14. Prin aceste metode, **v.** geologică absolută a celor mai vechi roci din scoarța Pămîntului a fost apreciată ca fiind de 2,5—3 miliarde de ani. **V.** geologică *relativă* se stabilește pe baza: a) *principiului suprapunerii straturilor* (dintre două strate suprapuse, stratul acoperitor este mai nou decît stratul acoperit), care se folosește cu succes în cazul cînd seria de strate nu este deranjată din poziția ei inițială; b) *principiului evoluției organismelor* (un strat care conține resturi de organisme mai evoluate, mai apropiate ca organizație de formele actuale, este mai nou decît stratul care conține fosile mai puțin evoluate, cu organizație mai îndepărtată de a celor actuale); se aplică în cazul straturilor dislocate. Folosind aceste două principii, se poate stabili o c o l o a n ă s t r a t i g r a f i c ă. Pentru stabilirea **v.** relative a corpurilor eruptive se ține seama de raportul dintre acestea și rocile sedimentare. Determinarea **v.** formațiilor geologice ajută la reconstituirea istoriei geologice a Pămîntului și la descoperirea substanțelor minerale utile din scoarța terestră. **2.** Cea mai mică subdiviziune a timpului geologic în decursul căreia s-a format un complex de strate grupate într-un etaj geologic (ex. burdigalianul).

vîrșă, unealtă de pescuit de forma unui sac lung și ascuțit

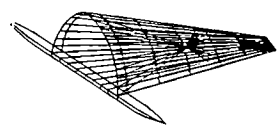

Vîrșă

la capăt, a cărui gură este îngustată și răsfrîntă în interior ca o pîlnie, astfel încît peștele, odată intrat, nu mai poate ieși.

Vîrșeț (Vršac), oraș în R.S.F. Iugoslavia, situat în nord-estul ținutului autonom Vojvodina din Serbia. 33 000 loc. (1964). Industrie alimentară, chimică, textilă și de prelucrare a metalelor.

vîrtéj (FIZ.), zonă a unui fluid în mișcare, în care fiecare particulă are, pe lîngă transla-

ție, și o mișcare de rotație. Fiecare v. se caracterizează printr-un vector avînd mărimea egală cu dublul vitezei unghiulare a particulei, direcția după axa instantanee de rotație, iar

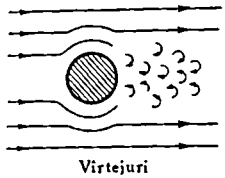

Vîrtejuri

sensul dat de regula șurubului drept. Linia tangentă în fiecare punct al ei la acest vector se numește *linie de v.*, iar suprafața formată din astfel de linii, sprijinite toate la un moment dat pe o curbă închisă, se numește *tub de v.* Sin. *turbion.*

vîrtélniță 1. (IND. TEXT.) Dispozitiv al mașinii de bobinat fire, care susține și rotește

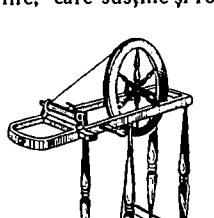

Vîrtelniță

sculul în scopul derulării firelor în timpul bobinării lor pe mosoare sau pe țevi. **2.** (METAL.) Mașină sau dispozitiv la care organul principal este un tambur și care se folosește pentru înfășurarea sau desfășurarea sîrmei, a benzilor și a tablelor în timpul tragerii sau al laminării.

vîsc *(Viscum album)*, arbust din familia lorantaceelor, semiparazit pe cele mai multe specii de arbori din Eurasia și Africa de nord. **V.** are frunze pieloase, persistente, verzui. Este o plantă medicinală, avînd acțiune hipotensivă centrală și cardiotoxică. — *V. de stejar (Loranthus europaeus)*, arbust semiparazit pe stejar, cu frunze verzi, caduce.

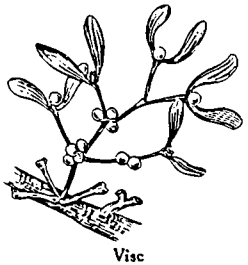

Vîsc

Vlad, Aloisiu (1822—1888), revoluționar bănățean, participant la revoluția de la 1848 din Banat și din Ungaria. Ca membru în parlamentul de la Budapesta, a luptat, alături de Eftimie Murgu, pentru satisfacerea revendicărilor țăranilor români, precum și pentru colaborarea revoluționarilor români și unguri în lupta împotriva absolutismului. A fost membru al organizației radicale „Liga egalității", în care activa și poetul Ș. Petöfi.

Vlad, Ion (n. 1920), sculptor român. A studiat la Școala de arte frumoase din București cu C. Medrea. Temperament puternic și spirit imaginativ, **V.** a tins la realizarea unei opere variate ca sensuri și preocupări tematice, abordînd genuri și tehnici diverse. A realizat portrete cu caracter monumental (Luchian, Brîncuși, I. Creangă, Enescu, Storin ș.a.), reliefuri („Țăran din Oaș plecînd la Festival", „Dansul" de pe fațada Teatrului de operă și balet din București), nenumărate alegorii („Vînturile").

Vlad, Roman (n. 1919), compozitor italian de origine română. A studiat la Roma (cu Casella). A compus balete, o operă, lucrări simfonice, vocal-simfonice și de cameră. Director artistic al Academiei Filarmonice din Roma, **V.** este și autorul unor volume muzicologice, îndeosebi despre muzica contemporană, printre care *Istoria dodecafoniei* (1958).

Vlad I *(Uzurpatorul)*, domn al Țării Românești (1394—1397) cu sprijinul boierimii potrivnice lui Mircea cel Bătrîn, a cărui domnie a întrerupt-o. Pentru a-și consolida domnia a apelat la ajutorul turcilor împotriva lui Mircea cel Bătrîn. Domnia lui **V. I** a însemnat pe plan intern întărirea anarhiei feudale, iar pe plan extern extinderea suzeranității regelui Poloniei asupra Țării Românești. În ianuarie 1397, **V. I.** a fost înfrînt de Mircea cel Bătrîn, care a redevenit domn.

Vlad Călugărul, domn al Țării Românești (1481 și 1482—1495), fiu al lui Vlad Dracul. Ridicat în scaunul domnesc de Ștefan cel Mare, și-a asigurat domnia înțelegîndu-se cu turcii. În timpul domniei lui s-au întărit tendințele anarhice ale marii boierimi, mai ales ale celei din Oltenia, unde Craioveștii au reușit să transforme bănia într-o dregătorie de familie. A avut relații strînse cu negustorii sași din Transilvania; a rezidit și a încurajat organizarea școlii românești din Șcheii Brașovului.

Vlad cel Tînăr (Vlăduț), domn al Țării Românești (1510—1512), fiul lui Vlad Călugărul, ridicat în scaunul domnesc cu ajutorul boierilor Craiovești. Încercarea lui **V. cel T.** de a se apropia de Ungaria a provocat conflictul cu susținătorii săi, partizani ai turcilor, care, cu ajutor otoman, l-au înfrînt și l-au ucis în luptă.

Vlad Dracul, domn al Țării Românești (1436—1442 și 1443—1446), fiu al lui Mircea cel Bătrîn. Urmărind întărirea puterii centrale și reluarea luptei antiotomane, s-a sprijinit pe boierimea mică și mijlocie și pe țărănimea liberă. A înfrînt pe turci în 1436, dar gruparea boierească filoturcă l-a silit să se orienteze spre Poarta otomană. Turcii, neîncrezători, l-au închis însă la Galipoli împreună cu fiul său, Vlad Țepeș. Reluîndu-și domnia, a participat la acțiunile militare antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara (1444 la Varna și 1445 pe Dunăre), după care a încheiat pace cu turcii, intrînd astfel în conflict cu Iancu de Hunedoara; acesta l-a înfrînt și l-a ucis în luptă.

Vladigherov, Pancio (n. 1899), compozitor bulgar. S-a perfecționat la Berlin. Este profesor la Academia muzicală de stat. Creația sa cuprinde muzică simfonică (Rapsodia „Vardar", „Hora staccato", după Gr. Dinicu, „Suita bulgară", „Simfonia de Mai pentru orchestră de coarde"), con-

certe de pian, un concert de vioară, un concert-fantezie pentru violoncel şi orchestră, piese instrumentale, prelucrări de cîntece populare pentru vioară, pian etc. Operele sale vădesc o viguroasă inspiraţie naţională, multe dintre ele cîştigîndu-şi o deosebită popularitate datorită melodicităţii pregnante, valorificării ingenioase a caracteristicelor ritmuri „bulgăreşti", precum şi coloritului orchestral captivant.

Vladimir, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S.Rusă, situat la nord-est de Moscova. 196 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (electromotoare, material rulant, maşini agricole), chimică, textilă (mătase, tricotaje), industria încălţămintei şi alimentară. V. este unul dintre principalele centre de artă ale Rusiei vechi, bogat în monumente şi în opere de mare valoare artistică: biserica Adormirii (1158), cu picturi murale executate de A. R u b l i o v şi Daniil Ciornîi (1408), biserica sf. Dumitru (1193), monument de o rară

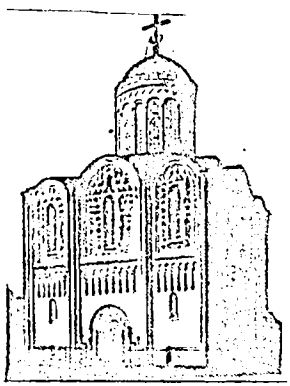

Vladimir. Biserica Sf. Dumitru

frumuseţe, avînd faţadele decorate cu reliefuri de inspiraţie caucaziană, biserica Pokrov pe Nerl (1165) etc.

Vladimirescu, Tudor (c. 1780—1821), mare patriot român, organizatorul şi conducătorul mişcării revoluţionare din Ţara Românească (1821). Născut în satul Vladimiri, raionul Gilort, reg. Oltenia, dintr-o familie de moşneni, V. a intrat la vîrsta de 18 ani, după datinile judeţului natal, în rîndurile pandurilor. Îndeletnicindu-se cu negoţul, arendăşia şi morăritul şi ocupînd unele funcţii mărunte (vătaf de plai la Cloşani, 1806—1820, şi sulger, 1808), V. făcea parte din rîndurile burgheziei în formare,

Tudor Vladimirescu

interesată în abolirea relaţiilor feudale în Ţara Românească. A participat, ca voluntar, cu cetele sale de panduri în războiul ruso-turc (1806—1812). La începutul activităţii sale politice, socotind că poporul va cuceri mai uşor libertatea şi independenţa naţională dacă se va alia cu mişcarea *Eteriei*, V. a încheiat cu conducerea acesteia o înţelegere, cunoscută sub numele de „Legămîntul lui Tudor". V. a pregătit mişcarea revoluţionară, care, sub raport politic, se încadrează în lupta generală antifeudală şi antiotomană a popoarelor din Peninsula Balcanică. Plecat din Bucureşti în noaptea de 18—19 ianuarie 1821 cu o ceată de arnăuţi, V. s-a îndreptat spre Tîrgu-Jiu şi de aici la Padeş (Mehedinţi), unde a dat o proclamaţie care cuprindea scopul şi programul mişcării revoluţionare („slobozenie" şi „uşurarea de sarcini", restabilirea drepturilor şi privilegiilor pierdute de ţărănime în cursul secolelor etc.). Începută în Oltenia, răscoala s-a întins cu repeziciune, cuprinzînd după puţină vreme întreg teritoriul Ţării Româneşti şi chiar unele părţi ale Moldovei, avînd un deosebit răsunet şi în Transilvania. După ce şi-a organizat oştirea, „adunarea norodului", atrăgînd de partea sa şi unităţile de arnăuţi trimise împotrivă-i de autorităţi şi a umplut cu panduri, provizii şi muniţii cele mai de seamă mănăstiri întărite din Oltenia, provincie pe care o supusese autorităţii sale, Vladimirescu a înaintat spre capitala Ţării Româneşti. La 21 martie 1821, în entuziasmul general al populaţiei, oastea revoluţionară condusă de Tudor intră în Bucureşti, aşezîndu-şi tabăra la marginea capitalei, la Cotroceni. Direcţia tot mai accentuat socială a mişcării a determinat fuga din ţară a unei mari părţi a boierimii şi a marilor clerici. În răstimpul de două luni cît „a domnit în Bucureşti", V. a iniţiat o serie de măsuri care aveau drept scop să ducă la „slobozirea ţărănimii" de sub stăpînirea domnilor şi a boierilor. În aprilie a publicat, sub titlul „Cererile norodului românesc", un plan de măsuri privind organizarea armatei de panduri, precum şi satisfacerea unor interese ale negustorilor şi meseriaşilor (desfiinţarea vămilor interne, suprimarea taxelor de export pentru vite şi mărfuri ş.a.). În cursul desfăşurării răscoalei s-au ivit însă între Tudor V. şi Alexandru Ipsilanti, conducătorul *Eteriei*, neînţelegeri, izvorîte din natura diferită a programelor lor politice. Alexandru Ipsilanti avea ca ţel numai lupta de eliberare a Greciei de sub turci şi se sprijinea pe boierii din ţările române, în timp ce Tudor, avînd sprijinul maselor ţărăneşti şi orăşeneşti şi al elementelor burgheze în formare, dezlănţuia lupta atît împotriva turcilor, cît şi împotriva boierilor. În împrejurările dezavuării mişcării revoluţionare din 1821, precum şi a Eteriei de către Rusia ţaristă, Tudor a adoptat o nouă tactică, fără să renunţe la ţelurile sale pe plan social şi naţional, încercînd să menţină unele legături cu boierii rămaşi la Bucureşti şi să ducă tratative cu turcii pentru a preîntîmpina ocuparea ţării de către aceştia. În noile condiţii internaţionale, armata eteristă, în loc să-şi continue înaintarea spre Grecia, a rămas în Ţara Românească, jefuind şi prădînd, fapt care a dus la înăsprirea

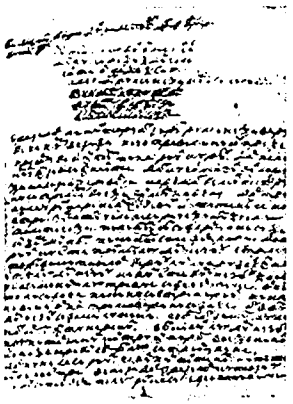

Proclamația de la Padeș

conflictului dintre Tudor și conducerea eteristă. Alarmați de proporțiile răscoalei, boierii au chemat în ajutor trupele turcești pentru a înăbuși răscoala. Prevăzînd iminența unei masive intervenții otomane, **V.** și-a ridicat oastea din București (15 mai 1821), cu intenția de a se retrage în Oltenia, în vederea organizării rezistenței antiotomane. Dar la Goleşti, în urma uneltirilor unor ofițeri eteriști și ale boierilor, **V.** a fost ridicat din mijlocul oștirii sale și trimis prin Cîmpulung la Tîrgoviște. După un simulacru de judecată, el a fost condamnat la moarte și ucis mișelește în noaptea de 26 spre 27 mai. Oastea panduri-lor și-a urmat drumul potrivit itinerarului ce-l avusese fixat, a forțat trecerea Oltului și a înfrînt un corp de oaste turcesc. Dar, lipsită de conducătorul ei, armata revoluționară s-a dezmembrat. Cu toate acestea, unele cete de panduri au continuat cu succes, în cursul verii anului 1821, o luptă eroică împotriva turcilor. Patriot înflăcărat, conducător cu viziuni largi și înaintate, Tudor Vladimirescu se înscrie printre personalitățile marcante ale istoriei României, iar mișcarea revoluționară pe care a condus-o, deși înfrîntă, a marcat începutul luptei revoluționare din sec. al XIX-lea pentru înlăturarea orînduirii feudale din țările române și a suzeranității otomane, a pus capăt regimului fanariot și a restabilit domniile pămîntene în Țara Românească și în Moldova. Mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu a constituit preludiul revoluției burghezo-democratice de la 1848 din țările române.

Vladimiri (raionul Gilort, reg. Oltenia), satul lui Tudor Vladimirescu, a cărui casă natală (construcție din sec. al XVIII-lea) este muzeu memorial. Alte monumente istorice: biserica sf. Paraschiva (1835), ctitoria lui Gh. Magheru, generalul revoluționar de la 1848, biserica de lemn (1830), cu frumos decor de cioplituri.

Vladimir Sveatoslavici, cneaz al Novgorodului (970—980), iar apoi mare cneaz al Kievului (din 980). **V.S.** a extins și a consolidat posesiunile Rusiei kievene. A introdus creștinismul ca religie de stat în Rusia veche (988 sau 989) și a încheiat o alianță cu Bizanțul, întărită prin căsătoria lui cu Ana, sora împăratului Vasile al II-lea Bulgaroctonul.

Vladimir Vsevolodovici Monomahul, cneaz al Cernigovului (din 1078) și al Pereiaslavului (din 1094) și apoi mare cneaz al Kievului (1113—1125). A reușit să unească pentru un timp, sub autoritatea Kievului, cnezatele rusești și a înfrînt în mai multe rînduri pe polovți (cumani). A promulgat un nou statut juridic, care a intrat în varianta dezvoltată din secolul al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea a culegerii „Russkaia pravda".

Vladislav I (Vlaicu), domn al Țării Românești (1364—c. 1377), fiu al lui Nicolae Alexandru. S-a îngrijit de dezvoltarea economică a țării, dînd privilegii comerciale negustorilor sași din Brașov și bătînd monedă proprie (prima monedă bătută în țările române). Victoriile obținute asupra ungurilor (1368) și asupra turcilor, care au întreprins prima incursiune la nordul Dunării (1369), precum și pacea încheiată cu Ungaria (1369), prin care Țara Românească era recunoscută stat de sine stătător, au mărit prestigiul țării, Țara Românească începînd să fie considerată în Balcani drept principala forță politică-militară capabilă să conducă rezistența antiotomană. **V.I.** a avut un rol important în lupta împotriva catolicismului, înfrîngînd forțele procatolice interne, consolidînd biserica ortodoxă prin aducerea în țară a călugărului Nicodim, organizatorul vieții monastice din Țara Românească, și ajutînd forțele opoziției ortodoxe din Balcani. A murit în timpul luptelor cu oștile Ungariei pentru recucerirea cetății Severinului. Eroul piesei „Vlaicu Vodă" de Al. Davilla.

Vladislav (Władysław), numele mai multor regi ai Poloniei, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *V.I. Łokietek* (1260—1333), care a realizat unificarea Poloniei, s-a încoronat rege (1320) și a luptat împotriva cavalerilor teutoni; *V. al II-lea, Iagello,* mare cneaz al Lituaniei (1377—1392) și rege al Poloniei (1386—1434); a realizat uniunea dinastică dintre Polonia și Lituania, întemeind dinastia Iagellonilor (1386—1572) și a înfrînt pe cavalerii teutoni la *Grünwald* (1410). A avut strînse legături politice cu domnii Moldovei *Petru I, Roman I, Ștefan I* și *Alexandru cel Bun* și a încheiat un tratat de alianță cu domnul Țării Românești, Mircea cel Bătrîn. *V. al III-lea, Warneńczyk,* rege al Poloniei (1434—1444) și al Ungariei cu numele de **V.** I (1440—1444); a condus, alături de Iancu de Hunedoara, cruciada antiotomană din 1444, în timpul căreia a fost ucis în bătălia de la Varna.

Vladivostok, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, cel mai mare centru urban din Extremul Orient sovietic, așezat pe țărmurile golfului Amur (Oceanul Pacific). 367 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini, de prelucrare a lemnului, alimentară etc. Punct terminus al magistralei feroviare transsiberiene, cel mai mare port maritim al Uniunii Sovietice la Oceanul Pacific, bază a flotei de baleniere și pentru vînătoarea de animale cu blană din Extremul Orient. Universitate, institut politehnic, de tehnică a pescuitului, de medicină etc. Teatre, filarmonică, muzee.

Vladivostok. Bulevardul V. I. Lenin

Vlad Ţepeş, domn al Ţării Româneşti (1456 — 1462 şi 1476), fiu al lui Vlad Dracul. A fost unul dintre cei mai vestiţi comandanţi de oşti ai ţării. În vederea întăririi

Vlad Ţepeş

puterii centrale a anihilat tendinţele anarhice ale marii boierimi, inaugurîndu-şi domnia cu masacrarea boierilor potrivnici politicii sale, şi s-a sprijinit pe mica boierime, pe ţărănimea liberă şi pe orăşeni. În favoarea acestora din urmă şi pentru dezvoltarea economică a ţării, **V.Ţ.** a luat unele măsuri, printre care organizarea „iarmaroacelor", ca un cadru obligatoriu al schimburilor comerciale cu negustorii saşi din Transilvania, ceea ce a provocat un lung conflict cu negustorii braşoveni. Pentru a consolida puterea domnească şi bazele interne ale rezistenţei antiotomane, şi-a întărit armata, fiind primul domn care a recrutat în mod sistematic ţărani în oastea sa şi a apelat şi la mercenari. Cunoscînd programul antiotoman al lui Ştefan cel Mare, l-a ajutat să devină domn al Moldovei (1457). Cu poziţiile interne şi externe astfel întărite, a început războiul antiotoman, refuzînd în 1461 plata haraciului. Printr-o serie de acţiuni fulgerătoare, a nimicit în iarna 1461—1462 garnizoanele turceşti de pe malurile Dunării, pregătindu-se pentru bătăliile hotărîtoare. În aprilie 1462, împotriva Ţării Româneşti a pornit însuşi sultanul Mahomed al II-lea în fruntea unei armate uriaşe („cea mai puternică de la cucerirea Constantinopolului", scrie cronicarul Laonic Chalcocondil); aplicînd cu mare iscusinţă tactica apărării active, **V.Ţ.** a dus un război de durată (aprilie—septembrie 1462) şi a înfrînt în mai multe bătălii oastea otomană, silind-o să se retragă. Dar, înfrînt de oastea boierilor potrivnici în octombrie 1462, a fost nevoit să se refugieze în Ungaria, la Matei Corvin, care însă, ca urmare a uneltirilor negustorilor saşi, l-a închis la Buda. Revenit în scaunul domnesc, în 1476, cu sprijinul lui Ştefan cel Mare şi al lui Matei Corvin, a fost ucis de boieri în împrejurări tulburi.

Vlahuţă, Alexandru (1858—1919), scriitor român. S-a născut în comuna Pleşeşti (reg. Iaşi). A fost profesor, avocat, referendar la Casa şcoalelor. A debutat în 1879 cu versuri publicate în „Convorbiri literare", după care a colaborat la „Armonia", „Epoca", „România liberă", „Revista nouă", „Gazeta săteanului" etc. Împreună cu Alceu Urechiă a editat revista „Viaţa" (1893—1896), între 1901 şi 1902 a fost, împreună cu G. Coşbuc, codirector al săptămînalului „Sămănătorul", iar din 1918 s-a aflat la conducerea revistei „Lamura". **V.** are în primul rînd meritele unui animator cultural; a patronat debutul unor tineri scriitori şi a dat îndrumări utile, pledînd pentru o literatură inspirată din realitatea zilnică, însufleţită de spirit democratic şi patriotic, călăuzită de riguroase criterii etice. În poezie a fost un discipol al lui Eminescu şi a condamnat falsul pesimism al epigonilor („Unde ni sînt visătorii?"). Atitudinea polemică a poetului pe planul criticii sociale se afirmă în seria satirelor („Delendum...", „Linişte") şi în poemul antidinastic „1907", curajoasă manifestare civică prilejuită de răscoalele ţărăneşti. Unele dintre versurile sale (cuprinse în volumele „Iubire", 1896, „Poezii noi şi vechi", 1915 ş.a.) vădesc discursivitate retorică, în altele însă sinceritatea emoţiei îşi află mijloacele de expresie convingătoare. Schiţele şi nuvelele, adunate în mai multe volume („Nuvele", 1886; „Din goana vieţii", 1892; „În viitoare", 1896; „Clipe de linişte", 1899 ş.a.)

Al. Vlahuţă

romanul „Dan" (1894) surprind aspecte din viaţa socială a epocii, tratate dintr-un unghi de vedere realist şi critic. Scriitorul lucrează cu modelul în faţă (ciclul de portrete satirice

„Cîțiva paraziți" etc.) și acordă mai multă atenție țelului didactic pe care și-l propune decît unei atente prelucrări artistice. A mai publicat volumul „România pitorească (1901), itinerar al unei călătorii prin țară, și încercarea de monografie „Pictorul N. Grigorescu" (1910). **V.** a fost ales în 1948 membru de onoare postmortem al Academiei R.P.R.

Vlaicu, Aurel (1882—1913), inginer constructor de avioane,

A. Vlaicu

inventator și pilot român, unul dintre pionierii aviației mondiale. A proiectat și a construit două avioane monoplane (Vlaicu I, în 1910, și Vlaicu II, în 1911), cu care a realizat performanțe de zbor remarcabile pentru acea vreme și a obținut la concursul aviatic internațional de la Aspern-Viena (iunie 1912) premiul I pentru aruncarea la țintă a unui proiectil și premiul II pentru aterizare la punct fix. Avioanele construite de el se deosebeau de cele străine prin: forma de săgeată a corpului, dispunerea în față a profundorului și a cîrmelor, aripa cu profil variabil, care în zbor lua forma apropiată de cea optimă, prezența a două elice în tandem, care, învîrtindu-se în sensuri contrare, își compensau reciproc cuplul de torsiune, prezența trenului de aterizare cu roți independente, precum și aceea a reductorului dintre motor și elice. Caracteristic pentru avioanele sale era de asemenea faptul că pilotul avea cîmp de vedere liber în toate direcțiile. În 1912—1913 a proiectat avionul Vlaicu III, primul avion de construcție metalică din lume. S-a prăbușit lîngă Cîmpina, la 13 septembrie 1913, încercînd să treacă Carpații cu avionul Vlaicu II.

Vlaminck *[vlamêc],* Maurice de (1876—1958), pictor francez. În evoluția sa, **V.** a fost influențat (1903—1910) de Gauguin și Van Gogh („Arbori roșii", „Remorcher la Chatou", „Casă de țară"), iar după 1910 de Cézanne („Inundația", „Casă la Auvent"). Ulterior arta sa capătă o orientare expresionistă, **V.** fiind atras de artele de inspirație populară și de arta neagră. A pictat cartiere periferice, case sărace, drumuri de cale ferată, cîmpuri de grîu scuturate de vînt, arbori desfrunziți etc. Peisajele sale sînt străbătute de nori și de fum și au un aspect dramatic. A folosit o paletă de culori pure, cu intensități puternice. De creațiile lui **V.** și Derain se leagă denumirea școlii de la Chatou, considerată una dintre manifestările fovismului.

Vlasiu, Ion (n. 1908), sculptor, pictor și scriitor român. S-a afirmat în sculptură printr-o serie de portrete („Portret de femee", 1956; grupul compozițional „Maternitatea", 1957; lucrarea „Mireasa", realizată în alabastru, 1957). Este și autorul compoziției închinate lui Horia, Cloșca și Crișan (1958). Opera sa atestă legătura cu arta populară și se distinge prin efecte decorative. **V.** a scris romanul autobiografic „Am plecat din sat".

vlastél (vlastelin) (în evul mediu în Țara Românească), termen slav prin care era desemnat în unele documente *dregătorul.*

Vlașca, nume dat de slavi unei regiuni situată în Muntenia centrală, locuită intens, spre sfîrșitul mileniului I, de români, cuprinsă în aria culturii românești de tipul *dridu* și *bucov.*

Vlădeasa, masiv muntos, în nord-estul Munților Apuseni, alcătuit din roci vulcanice (banatite). Relief domol, trepte structurale de eroziune etajate. Altitudinea maximă: 1 836 m (vîrful Vlădeasa). Păduri de conifere în amestec cu fagul. Stație meteorologică la altitudine (pe vîrf).

Vlădeni, comună în raionul Ploiești, reg. Ploiești, situată în apropiere de Prahova. 2 480 loc. (1965). Exploatări de gaze naturale.

Vlădescu, Radu I. (1886—1964), medic veterinar și biochimist român. A fost profesor de chimie la Facultatea de medicină veterinară din București, membru al Academiei R.P.R. și al academiilor de medicină și de medicină veterinară din Paris. Este cunoscut prin importante cercetări privind compoziția chimică a materiei vii, metabolismul animal și prin lucrările din domeniul lactologiei. Op. pr.: „Recherches sur la présence et le rôle du zinc chez les animaux" (1921), „Carence minérale chez les vaches laitières" (1932), „Recherches sur le contenu en acides aminés du suc gastrique anachlorhydrique, son importance pour le diagnostique du cancer (1945).

Vlăduțiu, Nicolaie (1818—1849), preot, participant la revoluția de la 1848 din Transilvania. Conducător al glotașilor români din Cîmpia Transilvaniei refugiați în Munții Apuseni, a fost tribun în armata

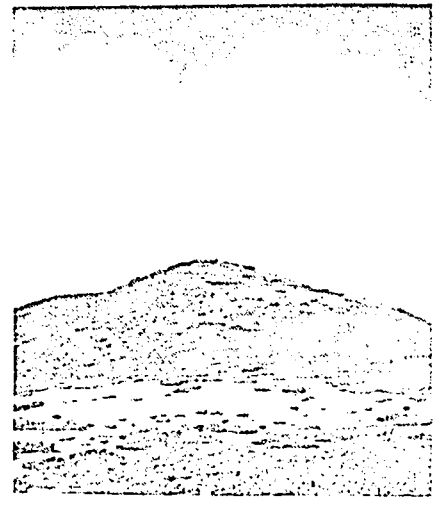

Vedere din masivul muntos Vlădeasa

țărănească condusă de Avram Iancu. Împreună cu Avram Iancu și cu Simion Balint a condus acțiunea de recucerire a Abrudului (mai 1849), ocupat de unitățile nemeșimii maghiare conduse de I. Hatvani, pe care le-a zdrobit complet.

Vlăhița, localitate de tip urban în raionul Odorhei, regiunea Mureș-Autonomă Maghiară, situată la poalele Munților Harghita. 5 000 loc. (1965). Industrie siderurgică (fontă cenușie), a construcțiilor de mașini (utilaje industriale).

Vlăsia (Codrul Vlăsiei), nume dat de slavi unei mici păduri din părțile centrale ale Munteniei, locuită intens, spre sfîrșitul mileniului I, de români. În sec. al XIX-lea, denumirea de **V.** a fost extinsă, pe cale cărturărească, la întinsul și vestitul codru din părțile sudice ale Munteniei.

Vlorë *[vlórə]*, oraș în R.P. Albania, situat la extremitatea sudică a cîmpiei litorale, pe malul Mării Adriatice, în golful Vlorë. 45 350 loc. (1963). Industrie alimentară (pește, produse lactate), materiale de construcție (ciment). Important port maritim, specializat în exportul de petrol, bitumen, citrice și măsline.

Vltava, rîu în vestul R.S. Cehoslovace, afluent pe stînga al Elbei (446 km). Izvorăște de pe versantul nord-estic al Munților Șumava și străbate de la sud la nord Podișul Boemiei. Navigabil pe o lungime de 84 km. Hidrocentrale. Trece prin orașele Ceské Budejovice și Praga.

voaláre (FIZ.), înnegrire a unui material fotografic (placă, film, hîrtie), care apare după developare și fixare. **V.** poate fi produsă prin pătrunderea în aparatul de fotografiat a unei lumini parazite sau prin expunerea accidentală a materialului fotografic la lumină. De asemenea, **v.** sub forma unei înnegriri uniforme și slabe, suprapusă imaginii fotografiate, se poate datora unui revelator necorespunzător sau unui defect de fabricație a materialului fotografic.

vocabulár (LINGV.) **1.** Totalitatea cuvintelor unei limbi. — *V. activ,* totalitatea cuvintelor pe care vorbitorul le folosește efectiv în exprimare și care variază de la o categorie de vorbitori la alta. — *V. pasiv,* totalitatea cuvintelor unei limbi pe care vorbitorii le înțeleg, dar nu le întrebuințează, și care variază de la o categorie de vorbitori la alta; din *v.p.* fac parte arhaismele, anumite regionalisme, unele neologisme etc. **2.** Totalitate a cuvintelor specifice unei anumite categorii sociale sau unui anumit stil al limbii (ex. *v. argotic, v. științific*). **3.** (Învechit) Dicționar, de obicei de proporții mici. Sin. *lexic.*

vocálă (LINGV.), sunet al vorbirii care se produce prin scurgerea nestînjenită și continuă a curentului de aer sonor prin canalul fonator. **V.** limbii române se clasifică după trei criterii: a) după locul de articulare, în *v. anterioare* sau *(pre)palatale (e, i), mediale* sau *centrale (a, ă, î)* și *posterioare, postpalatale* sau *velare (o, u)*; b) după gradul de deschidere al cavității bucale, în *v. deschise (a), mijlocii* sau *semideschise (ă, e, o)* și *închise (i, î, u)*; c) după participarea buzelor la articularea lor, în *labiale* sau *rotunjite (o, u)* și *nelabiale* sau *nerotunjite (a, ă, î, e, i).* — *V. anterioară* (sau *(pre) palatală*), vocală care se articulează în partea anterioară a cavității bucale (ex., în română, *e* și *i* sînt *v.a.*). — *V. medială* (sau *centrală*), vocală care se articulează în partea medială a cavității bucale (ex., în română, *a, ă* și *î* sînt *v.m.*). — *V. posterioară* (*postpalatală* sau *velară*), vocală care se articulează în regiunea posterioară a cavității bucale (ex., în română, *o* și *u* sînt *v.p.*). — *V. mobilă,* vocală din rădăcina unui cuvînt flexibil care apare numai în unele forme ale lui (ex. *o* mobil apare în forma de nom. sg. a rus. сон „vis", dar lipsește din cea a gen. sg. (сна). — *V. mută,* vocală care nu se pronunță de loc sau care se pronunță foarte slab (ex. *e* final din fr. *femme* „femeie" sau *e* din fr. *petit* „mic").

vocalísm, sistem al vocalelor unei limbi într-un anumit moment al evoluției sale.

vocalíză 1. (MUZ.) Executarea unui text muzical prin înlocuirea denumirii notelor cu vocale, de preferință *a* sau *o.* Este o metodă indispensabilă în studiul tehnicii vocale. **2.** Piesă vocală sau fragment fără cuvinte, cu linii melodice pline de cursivitate, flexibile, uneori cu caracter de virtuozitate.

vocatív (lat. *vocare* „a chema"; LINGV.), caz care exprimă adresarea, chemarea, invocația. Substantivul (sau substitutul lui) în **v.** nu constituie o parte a propoziției și de aceea se desparte de restul comunicării prin virgule sau prin semnul exclamării (ex. în „*Codrule, codrușule, ce mai faci, drăguțule...*?". Eminescu).

vocație succesorală (DR.), îndreptățirea unei persoane de a veni la o succesiune în temeiul calității sale de rudă sau de soț supraviețuitor.

vodevíl (TEATRU, MUZ.), specie de comedie ușoară, de origine franceză, în al cărei text dramatic sînt intercalate cuplete pe vechi melodii cunoscute, executate oral și cu acompaniament orchestral. Cîntecele lui Olivier Basselin din Vire-Normandie (numite *Vaux de Vire*) în sec. al XV-lea, vodevilurile din sec. al XVI-lea, cîntecele vesele și glumețe din teatrele de bîlci stau la originea comediei populare din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, numită **v.** și adaptată teatrului profesional, prin dezvoltarea dialogului și prin introducerea arlechinadelor și parcdiilor. Renumiți autori de **v.** sînt: Armand Gouffé, Georges Duval, Labiche, Scribe etc. În teatrul românesc din sec. al XIX-lea, **v.** a fost reprezentat cu strălucire de Vasile Alecsandri („Piatra din casă", ciclul Chiriților, „Rusaliile" etc.), iar în muzică de Flechtenmacher, Wachmann, Stephănescu, Flondor ș.a.

Voeikov, Aleksandr Ivanovici (1842—1916), climatolog și geograf rus. A fost profesor la Universitatea din Petersburg. A studiat structura proceselor climatice în strînsă legătură cu celelalte procese fizico-geografice. Op. pr.: „Climatele globului pămîntesc, cu privire specială asupra Rusiei" (1884).

Vogoride, Nicolaie (1820—1863), om politic moldovean, caimacam al Moldovei în 1857—1858. Adversar al unirii Principatelor Române, **V.** sprijinit de reprezentanții Turciei, Austriei și Angliei, a falsificat alegerile pentru *Adunarea ad-hoc* a Moldovei. În urma protestelor maselor și a acordului de la Osborne (1857) între Napoleon al III-lea și guvernul englez, alegerile au fost anulate; la noile alegeri a rezultat o majoritate unionistă.

Vogt */fokt/*, Carl (1817—1895), naturalist și om politic german; în filozofie, reprezentant al materialismului vulgar. În 1848 a fost membru al aripii de stînga în Adunarea Națională de la Frankfurt. Ulterior a fost demascat de Karl Marx, în lucrarea „Domnul Vogt" (1860), ca dușman al mișcării muncitorești și agent al lui Napoleon al III-lea.

Voicu, Ion (n. 1924), violonist român. A studiat la București, perfecționîndu-se apoi la Moscova cu David Oistrah. **V.** are un repertoriu cuprinzător și variat. Manifestările sale în țară și în numeroase centre muzicale din Europa, America și Asia l-au consacrat în rîndurile interpreților contemporani de renume mondial. Arta lui **V.** excelează prin măiestrie tehnică, simțul frazei, puritatea tonului. Artist al poporului.

Voiculescu, Vasile (1884—1964), scriitor român, medic de profesie. S-a născut la Pîrscov (reg. Ploiești). A debutat în „Convorbiri literare". A colaborat la „Flacăra", „Însemnări literare", „Luceafărul", „Cugetul românesc", „Lamura" și mai ales la „Gîndirea", de cercul căreia a fost influențat și atras. Personalitate artistică complexă, cu evoluție sinuoasă, **V.** a creat o poezie de esență tradiționalistă cu implicații ortodoxiste („Pîrgă", 1921; „Poeme cu îngeri", 1927; „Destin", 1933), care cultivă elementul folcloric, dar e receptivă și la sugestiile artei moderne („Urcuș", 1937; „Întrezăriri", 1940). **V.** a cîntat totodată frumusețile peisajului românesc și actul creator al muncii („Imn muncii", „Lache logofătul", „Un glotaș"). „Ultimele sonete închipuite ale lui W. Shakespeare în traducere imaginară de V. Voiculescu" (postum, 1965) celebrează în spirit rinascentist dragostea și setea de împlinire spirituală. **V.** a contribuit la înnoirea limbajului poetic printr-un vocabular aspru, de sursă populară, a cultivat metafora pînă la imagism și mai ales alegoria, căreia i-a dat strălucire. A scris și teatru („Fata ursului", 1930; „Umbra", 1935 ș.a.), precum și remarcabile nuvele de atmosferă sau satirice, publicate postum (1966). Laureat al Premiului național de poezie (1939).

voievód, termen (de origine slavă) care desemna pe comandantul de oaste. Sub această denumire, ca și sub aceea de *duce*, erau cunoscuți și conducătorii primelor formațiuni statale românești de pe teritoriul Transilvaniei. După cucerirea Transilvaniei de către unguri, termenul desemna pe conducătorul acesteia, precum și pe conducătorii locali ai românilor din Maramureș și din alte părți ale Transilvaniei. Domnii Moldovei și ai Țării Românești purtau și ei titlul de **v.**

voievodát (în evul mediu), teritoriu aflat sub jurisdicția unui voievod, ales de satele libere (în Transilvania și în Maramureș).

Voineasa, comună în raionul Rîmnicu-Vîlcea, reg. Argeș, situată pe rîul Lotru, în Carpații Meridionali. 2 650 loc. (1965). Exploatări de mică și exploatări forestiere.

Voinescu II, Ion (1816—1855), om politic român, liberal moderat. A fost, împreună cu Nicolaie Bălcescu, secretar al „Asociației literare", întemeiată în 1845 ca paravan al societății secrete revoluționare „Frăția". În timpul revoluției din 1848 a fost membru al guvernului provizoriu format la București la 14/26 iunie 1848. După înfrîngerea revoluției a emigrat la Paris, unde a întemeiat în iunie 1849, împreună cu C.A. Rosetti, V. Mălinescu și D. Brătianu, „Comitetul democratic român", organ al emigrației române pînă în decembrie 1849, cînd N. Bălcescu a înființat „Asociația română pentru conducerea emigrației".

Voinov, Dimitrie (1867—1951), biolog român. A fost profesor de morfologie animală la Universitatea din București și membru al Academiei R.P.R.

D. Voinov

A făcut studii de citologie la coleoptere, lepidoptere, ortoptere; s-a distins mai ales ca explorator al organitelor celulare și a demonstrat că în citoplasmă există, ca organite individualizate, nu numai vacuomul și condriomul, ci și *aparatul lui Golgi*, alcătuit din dictiosomi (ergastoblaști). **V.** a susținut teoria continuității mitocondriilor, după care acestea, ca și cromozomii, se divid și se transmit de la o generație de celule la alta. Diviziunea mitocondriilor a fost denumită de **V.** *proces de condriodiereză*. **V.** a fost unul dintre cei mai însemnați darviniști din România, luptînd pentru răspîndirea doctrinei evoluționiste prin conferințe publice și prin strălucite prelegeri universitare de anatomie comparată. Împreună cu N. Leon a luat apărarea darvinismului față de atacurile biologului N. Paulescu în cadrul unei polemici răsunătoare. În 1889 a participat la Congresul de constituire al Internaționalei a II-a. În 1907 a condamnat politica regimului burghezo-moșieresc față de țăranii oprimați și față de răscoala țărănească. Op. pr.: „Principii de microscopie" (1906), „Recherches sur la spermatogénèse du *Gryllotalpa vulgaris*" (1914), „Mitocondriile" (1916), „Problema biologică a diferențierii sexelor" (1929).

voință (PSIH.), latură a psihicului uman, care se manifestă prin acțiunile conștiente îndreptate spre realizarea unor scopuri stabilite în prealabil pe plan mintal. **V.** exprimă unitatea dintre conștiința și activitatea omului. Din punct de vedere psihologic, **v.** presupune un efort, care este cu atît mai intens cu cît sînt mai mari greutățile de înfruntat pentru realizarea scopului propus. **V.** este în interacțiune cu procesele psihice cognitive și afective, actele de **v.** reprezentînd manifestarea unor gînduri și sentimente ale omului în acțiunile și faptele sale. **V.** umană este condiționată istoric-social și a apărut datorită procesului de muncă în care omul își propune anumite scopuri, realizîndu-le prin acțiunile sale voluntare. Deși actele de **v.** ale omului depind de hotărîrile pe care le ia, de motivația psihologică, acestea sînt determinate în ultimă analiză de cauze exterioare, de condițiile de viață și de educație ale persoanei respective, de relațiile ei sociale etc. De aceea libertatea **v.** umane nu contrazice existența cauzalității obiective. Marxism-leninismul a dat o rezolvare dialectică problemei raportului dintre libertatea de **v.** a omului și necesitate, arătînd că adevărata libertate se bazează pe cunoașterea necesității, că **v.** omului se poate manifesta liber cînd corespunde legilor obiective ale realității. — (DR.) *V. juridică*, voința care este necesară pentru formarea valabilă a actului juridic. În dreptul socialist român, întemeiat pe principiul voinței interne, reale, voința juridică este alcătuită din c o n s i m ț ă m î n t și c a u z ă.

voit (în evul mediu în Moldova), denumirea ș o l t u z u l u i în unele orașe.

Voiture *[vuatür]*, Vincent (1598—1648), poet francez, reprezentant tipic al poeziei galante, „prețioase". Spirit fin și cultivat, virtuos al conversației, a fost foarte apreciat în salonul literar al doamnei de Rambouillet. Versurile sale ocazionale, adesea spirituale, sînt dominate de „manierism" („Opere", postum, 1650). A fost unul dintre membrii fondatori ai Academiei Franceze.

Vojvodina *[voivodina]*, ținut autonom în cadrul R.S. Serbia din R.S.F. Iugoslavia, la granița cu Republica Socialistă România. Suprafața: 21 506 km². Populația: 1 855 000 loc. (1964), dintre care mai mult de jumătate sîrbi, în rest unguri, croați, români. Centrul administrativ: *Novi Sad*. Alte orașe importante: Subotica, Zrenjanin, Pančevo, Vršac. Este situată în Cîmpia Dunării, fiind udată de Dunăre, Tisa, Sava și de afluenții lor. Se cultivă cereale (în special porumb și grîu), sfeclă de zahăr, cînepă, floarea-soarelui, tutun, viță de vie și pomi fructiferi. Se cresc porcine și păsări. Principala ramură industrială este industria alimentară; mai există întreprinderi textile, constructoare de mașini, chimice.

volánt (TEHN.), organ de mașină, avînd forma unei roți cu masă și cu dimensiuni în general mari, care, montat pe un arbore al unei mașini cu piston sau al unei mașini de lucru, are rolul de a uniformiza momentul motor sau turația organelor principale. Ca **v.** poate servi și roata de curea sau discul cuplajelor, care, în același timp, transmit și mișcarea de rotație.

volapük, limbă artificială, creată în 1880 de J. M. Schleyer, cu un vocabular alcătuit în special din cuvinte din limbile germanice, mai ales din engleză, într-o formă simplificată care le face adesea de nerecunoscut. Numele de **v.** este format pe baza cuvintelor englezești: *world* „lume" și *speak* „a vorbi". A avut o circulație mai largă pînă la începutul sec. al XX-lea.

volatil (lat. *volatilis*, din *volare* „a zbura, a dispărea"; FIZ.; despre o substanță), care se evaporă relativ ușor la temperaturi obișnuite (ex. eterul etilic, alcoolul etilic, cloroformul, benzenul etc.). Substanțele **v.** au tensiune de vapori mare la aceste temperaturi.

volatilizáre (FIZ.), transformare relativ rapidă a unei substanțe lichide în vapori la temperaturi și presiuni obișnuite.

vólbură 1. (BOT.; *Convolvulus arvensis*) Plantă erbacee perenă din familia convolvulaceelor cu tulpina tîrîtoare sau volubilă lungă de 20—100 cm și cu flori albe. Crește prin locuri

Volbură (1)

necultivate, prin grădini, pe cîmpuri, în regiunea de cîmpie și montană. Rizomul și părțile aeriene ale **v.**, numite *Herba convolvuli*, au proprietăți purgative. Pentru agricultură este o buruiană dăunătoare. Sin. *rochița-rîndunelei*. **2.** (GEOL.) Formă de zăcămînt a corpurilor hidrotermale, care rezultă prin mineralizarea unei rețele neregulate și dese de fisuri. În Republica Socialistă România se găsesc volbure cuprifere la Deva (regiunea Hunedoara), aurifere la Roșia Montana și Baia de Arieș (Munții Metaliferi) etc.

vólei, joc sportiv cu mingea (cu circumferința de 65—68,5 cm și greutatea de 250—300 g) între două echipe formate din cîte șase jucători. Se desfășoară pe un teren de formă dreptunghiulară (lung de 18 m și lat de 9 m), despărțit în două părți egale de linia de centru, care trece pe sub o plasă așezată la înălțimea de 2,43 m (pentru seniori), de 2,24 m (pentru senioare), de 2,10 m (pentru juniori) și fixată de doi stîlpi cu înălțimea de 2,60 m de la nivelul solului. Victoria se atribuie echipei care a cîștigat două seturi din trei sau trei seturi din cinci. **V.** a fost inventat în 1895 în S.U.A.; în țara noastră a fost introdus în 1920. Primele campionate oficiale au avut loc în 1931 (la bărbați) și în 1933 (la femei). Reprezentativele masculine și feminine de **v.** ale țării noastre au obținut rezultate remarcabile în întîlnirile internaționale.

volét (AV.), dispozitiv de hipersustentaţie, format dintr-o aripioară mobilă aşezată pe intradosul aripii unui avion, la bordul de fugă. Voletul se poate roti în jurul unei axe paralele cu axa longitudinală a aripii, în scopul modificării unghiului de incidenţă (ceea ce are ca urmare modificarea portanţei profilului şi a rezistenţei sale la înaintare).

Volga, fluviu în Uniunea Sovietică, cel mai lung din Europa (3 690 km). Izvorăşte din podişul Valdai, străbate Cîmpia Europei de Est de la est la vest, iar din dreptul oraşului Kazan îşi îndreaptă cursul spre sud. Se varsă printr-o deltă întinsă în Marea Caspică. Afluenţi principali: Oka pe dreapta, Kostroma şi Kama pe stînga. Pe **V.** s-au construit nouă hidrocentrale, cu o putere totală instalată de 15 000 MW şi cu o producţie anuală de energie electrică de 60 de miliarde kWh; dintre acestea, cele mai importante sînt cele de la Volgograd (2 500 MW), Kuibîşev (2 300 MW), Saratov (1 500 MW) şi Ribinsk (330 MW); aceasta din urmă dispune de cel mai întins bazin de retenţie artificială din Uniunea Sovietică (4 500 km²). Pe **V.** se efectuează 2/3 din transporturile fluviale ale Uniunii Sovietice. Prin numeroase sisteme de canale, fluviul este unit cu mările riverane ale Uniunii Sovietice. Bogată în peşte, delta **V.** asigură 80% din cantitatea de sturioni pescuită în Uniunea Sovietică. În cursul mijlociu şi inferior, apele fluviului se folosesc în irigaţii. Trece prin importante centre industriale şi porturi, ca Iaroslavl, Gorki, Kazan, Kuibîşev, Saratov, Volgograd şi Astrahan. — *Bătălia de pe V.*, denumirea complexului de operaţii defensive şi ofensive desfăşurate de Armata Sovietică în timpul celui de-al doilea război mondial, în perioada 17 iulie 1942—2 februarie 1943, împotriva trupelor hitleriste. În timpul *b. de pe V.* s-au desfăşurat operaţiile de apărare a Stalingradului (iulie-noiembrie 1942) şi ofensiva Armatei Sovietice începută la 19

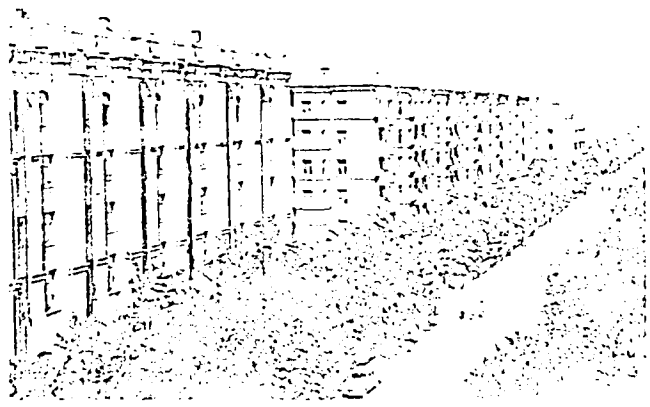

Volgograd. Bulevardul Păcii

noiembrie 1942, în urma căreia, pînă la 2 februarie 1943, au fost încercuite şi zdrobite 22 de divizii germane, cu un efectiv de peste 300 000 de oameni. Victoria repurtată în *b. de pe V.*, completată cu victoria obţinută în vara anului 1943 în bătălia de la Kursk, a marcat trecerea definitivă a iniţiativei acţiunilor militare în mîinile Armatei Sovietice, a cărei ofensivă nu a mai putut fi oprită pînă la sfîrşitul războiului.

Volgograd, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat pe malul drept al Volgăi, în cursul ei inferior. 700 000 loc. (1965). Industrie siderurgică, constructoare de maşini (tractoare, utilaj petrolier, construcţii navale etc.), de prelucrare a petrolului, chimică, de prelucrare a lemnului, uşoară şi alimentară. Nod feroviar, port fluvial la capătul canalului Volga-Don. În apropiere se află marea hidrocentrală „Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.". Institute de învăţămînt superior, muzee. Pînă în 1925 s-a numit Ţarijîn, iar între 1925 şi 1961 Stalingrad.

volhinián (STRAT.), subetajul inferior al sarmaţianului, separat pe baza anumitor specii de lamelibranhiate şi de gasteropode. În Republica Socialistă România, depozitele **v.** apar în Platforma Moldovenească, în sudul Dobrogii, în zona precarpatică, în Depresiunea Getică, în Depresiunea Transilvaniei şi în multe bazine intramontane.

voliéră (ZOOTEHN.), adăpost din reţea de sîrmă, destinat întreţinerii păsărilor cu zborul uşor (porumbei, fazani etc.).

Volkelt */fólcəlt/*, Johannes (1848—1930), filozof şi estetician idealist german. A fost profesor la Würzburg şi la Leipzig. A elaborat, o dată cu Th. Lipps, doctrina „simpatiei estetice" *(Einfühlung)*, a cufundării subiectului în obiectul estetic. Op. pr.: „Estetica tragicului" (1897), „Sistem de estetică" (3 vol., 1905—1914).

Volkers */fólcərs/*, Emil (1831—1905), pictor şi litograf german, format în academiile de artă din Dresda şi din München. Călător de mai multe ori prin România, **V.** a executat într-o manieră academică numeroase peisaje şi scene de gen („Ţărani români în drum spre tîrg", „Familie de ţigani" etc.), precum şi acuarele cu scene din războiul de independenţă.

„Volksstimme" */fólcsştime/*, organ de presă central al Partidului Comunist din Austria. Apare zilnic, la Viena, din 1945.

„Volkswille" */fólcsvile/* („Voinţa poporului"), gazetă socialistă, apărută la Timişoara în 1893—1894 şi 1895—1927, în limba germană.

„Volkszeitung" */fólcsţaitung/* („Ziarul poporului"), organ de presă în limba germană al Comitetului regional Braşov al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. A fost înfiinţat în mai 1957. Apare de două ori pe săptămînă, la Braşov.

Volney *[volné]*, Constantin François de Chasseboeuf (1757—1820), filozof, istoric, orientalist şi poet francez. Pornind de la senzualismul lui Locke şi Condillac, a îmbinat în mod eclectic materialismul cu deismul. A fost un iluminist moderat, adept al monarhiei constituţionale şi autorul unui proiect de federalizare a statelor europene sub hegemonia Franţei. Ca scriitor, **V.** este un reprezentant de seamă al preromantismului. Opera sa „Ruinele, sau meditaţii asupra revoluţiilor imperiilor" (1791) a influenţat şi literatura noastră prin cultul ruinelor şi prin motivul „fortuna labilis" (soarta nestatornică).

volóc, plasă de pescuit lungă, întinsă la cele două capete pe cîte un suport de lemn, cu care este trasă prin apă şi mai ales pe fundul apei. Este folosit pentru pescuitul în rîuri şi în bălţi de mică adîncime.

Vologda, oraş în Uniunea Sovietică, în partea central-nordică a teritoriului european al R.S.F.S. Ruse, aşezat pe valea rîului Vologda. 159 000 loc. (1965). Industrie constructoare de maşini (utilaj forestier, construcţii navale), textilă (prelucrarea inului), a lemnului, alimentară. Nod feroviar, port fluvial.

Volos, oraş în estul Greciei, în Tesalia, situat pe ţărmul golfului Volos, la poalele muntelui Pelion. 67 300 loc. (1962). Important port la Marea Egee. Centru comercial. Industrie textilă (lînă, covoare), chimică, a cimentului, alimentară, de tutun.

volt (după numele fizicianului *A. Volta*; METR.), unitate de măsură în sistemul SI a tensiunii electrice, a tensiunii (forţei) electromotoare şi a diferenţei de potenţial; un volt este egal cu tensiunea electrică dintre două puncte ale unui conductor străbătut de un curent constant de un amper cînd puterea disipată între aceste puncte este de un watt. Are simbolul *V.* — *Volt pe metru*, unitate de măsură a intensităţii cîmpului electric, egală cu valoarea cîmpului care produce o forţă de un newton asupra unei sarcini electrice punctuale de un coulomb.

Volta, fluviu în Africa de vest (1 400 km). Se formează în Ghana prin confluenţa Voltei Negre (care izvorăşte din podişul de la nord de Bobo-Dioulasso) cu Volta Albă (care izvorăşte din partea centrală a statului Volta Superioară). Se varsă printr-o deltă în golful Guineii. Navigabil pe o lungime de circa 400 km de la vărsare. Hidrocentrală.

Volta, Alessandro (1745—1827), fizician italian; a fost profesor la Universitatea din Pavia. A studiat natura şi compoziţia metanului, precum şi dilatarea aerului şi a vaporilor.

A. Volta

Cele mai însemnate contribuţii le-a adus însă în domeniul electricităţii. A cercetat electricitatea statică (inventînd în 1775 *electroforul*) şi electricitatea atmosferică. Reluînd experienţele lui Galvani, a stabilit (în 1793) seria *tensiunilor V.* ale metalelor şi a inventat (în 1799) pila electrică (numită *pilă V.*), prima sursă de curent electric continuu. Tot **V.** a alcătuit prima baterie de pile.

Voltaire *[voltér]* (François-Marie Arouet, zis **V.**) (1694—1778), mare gînditor şi scriitor iluminist francez. S-a născut la Paris. Spiritul independent şi caustic şi atitudinea sa de frondă i-au atras de două ori detenţiunea la Bastilia şi exilul în Anglia (1726—1729), unde cunoaşte pe scriitorii Pope şi Swift, fiind în acelaşi timp profund impresionat de libertăţile democraţiei burgheze, de toleranţa religioasă, de filozofia lui Bacon, Hobbes, Locke şi de teoriile lui Newton. Din această experienţă rezultă „Scrisorile filozofice" (1734), reportaj spiritual al vieţii engleze şi în acelaşi timp critică a instituţiilor şi moravurilor societăţii franceze. Lucrarea este arsă. În 1746, întors la Paris, este numit istoriograf al regelui, gentilom al Camerei şi primit în Academie. Între 1750 şi 1753 este oaspetele regelui Prusiei, Frederic al II-lea. La întoarcere se stabileşte în Elveţia, la castelul său de la Ferney, unde îşi petrece ultimii douăzeci de ani din viaţă, impunîndu-se ca personalitate de renume european, animator de frunte al ideilor revoluţionare, colaborator asiduu al „Enciclopediei" şi sporindu-şi totodată popularitatea prin răsunătoarele pledoarii în favoarea unor victime ale justiţiei retrograde a timpului. „Patriarhul de la Ferney" moare la Paris, după o bătrîneţe fecundă, în plină apoteoză. În contrast cu constituţia sa fizică debilă şi nervoasă, **V.** era înzestrat cu o mare capacitate de muncă şi forţă spirituală, cu o neobosită mobilitate a inteligenţei şi cu o redutabilă aptitudine a ironiei. Vioiciunea şi verva dezbaterii, remarcabila luciditate şi curiozitatea neistovită, darul argumentării exacte, convingătoare şi concise s-au împletit în întreaga sa activitate cu erudiţia, cu nevoia acută de a lua poziţie faţă de toate problemele epocii, cărora a încercat să le dea răspuns. Spirit întreprinzător şi multilateral, speculativ şi în acelaşi timp practic, deschis la inovaţii de tot felul, şi-a adus contribuţia la studiile, cercetările şi reformele timpului, abordînd nenumărate domenii: istoria, filozofia, fizica, dreptul, teologia ş.a. Ca scriitor s-a afirmat în mai toate genurile literare. **V.** a scris poeme filozofice, epistole, satire, epigrame, poezii ocazionale şi epopeea naţională „Henriada" (1728). Influenţat de vigoarea impetuoasă a pieselor lui Shakespeare, el a înnoit genul tragediei clasice, făcînd din teatru o tribună pentru răspîndirea ideilor înaintate ale timpului („Mahomed", 1741; „Zaïra", 1732). Capodoperele sale: povestirile „Zadig" (1747), „Micromégas" (1752), „Naivul" (1767), „Prinţesa din Babilon" (1768) ş.a., sînt aparente rela-

țări ale unor peregrinări prin Europa, îmbinate uneori cu elemente fantastice și în fapt pretexte de demascare a nefericitei întocmiri a societății timpului. În „Candide" (1759), procedînd în același fel, **V.** satirizează printre altele finalismul lui Leibniz și optimismul său necritic, legat de teoria „armoniei prestabilite". Alături de povestirea filozofică, domeniul

Voltaire

în care scriitorul și-a dovedit pe deplin măiestria este cel al istoriei. Fie că este vorba de o monografie („Istoria lui Carol al XII-lea", 1731), un tablou al epocii lui („Secolul lui Ludovic al XIV-lea", 1751) sau o vastă istorie universală („Încercare asupra moravurilor și spiritului națiunilor de la Carol cel Mare pînă în zilele noastre", 1756), scriitorul, bazat pe o documentare temeinică, face ca evenimentele să trăiască, îmbinînd darurile artistului cu cele ale savantului. **V.** a criticat concepția providențialistă, opunîndu-i o „filozofie a istoriei", bazată pe ideea dezvoltării progresive a societății. Și în lucrările social-filozofice ulterioare („Dicționar filozofic", 1764; „Tratat despre toleranță", 1763), el se vădește exponentul unui d e i s m care ascunde formal materialismul, precum și al determinismului mecanicist newtonian. Sub înrîurirea lui Locke, a criticat de pe poziții senzualiste dualismul cartezian și teoria ideilor înnăscute, recomandînd cercetarea naturii cu metode experimentale. El a revendicat, de pe pozițiile monarhismului luminat, egalitatea cetățenilor în fața legilor, libertatea gîndirii și a cuvîntului, impozite proporționale cu averea etc. și a luat apărarea țărănimii asuprite. Combătînd creștinismul, el a susținut însă necesitatea unei religii teiste pentru popor, ca garanție a moralității lui. **V.** a scris numeroase pamflete, broșuri, scrisori demascatoare, epigramatice etc., lansate în toate direcțiile ca o ploaie de săgeți ce nu-și greșesc însă niciodată ținta. Vasta sa corespondență, adevărată defilare a personalităților epocii, cuprinde capodopere ale genului, punînd în valoare stilul său caracteristic prin claritatea și suplețea expresiei, prin poanta fulgerătoare, reducătoare la absurd. Surprinderea cu un fin simț al observației a detaliului caracteristic, definirea unui întreg sistem filozofic printr-o singură expresie, arabescul elegant al frazei, nu lipsită de subtile consonanțe, subordonată demonstrației, sînt trăsături ce definesc stilul voltairian. Expresie a năzuințelor epocii, mai mult decît oricare scriitor sau filozof al timpului (despre el V. Hugo a spus: „a fost mai mult decît un om, a fost un veac"), **V.** este creatorul a ceea ce s-a numit „voltairianism", afirmare, pe linia tradiționalului raționalism francez, a ireligiozității epicuriene și antiascetice și totodată negare a fanatismului, prejudecăților, privilegiilor, intoleranței și abuzurilor de orice fel. El a avut un rol imens atît în stimularea mișcării iluministe în întreaga Europă, cît și în pregătirea ideologică a revoluției burgheze din Franța. În țara noastră, opera lui **V.** a început să fie cunoscută încă din 1792, printre traducătorii ei mai de seamă numărîndu-se C. Negruzzi, I. Heliade-Rădulescu, V. Cîrlova, Gr. Alexandrescu ș.a. Ea a exercitat o puternică influență asupra generației pașoptiste.

voltáj (FIZ., ELT.), denumire improprie dată t e n s i u n i i e l e c t r i c e exprimate în *volți*.

voltamétru (FIZ.), aparat pentru electroliză, care permite determinarea cantității de electricitate ce l-a străbătut prin măsurarea cantității de substanță depusă (în cazul *v. masic*) sau eliberată (în cazul *v. volumetric*) la unul dintre electrozi.

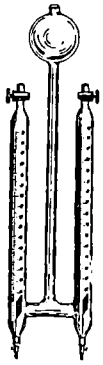

Voltametru

voltampér (METR.), unitate de măsură a puterii aparente în sistemul de unități SI; este egal cu puterea aparentă dezvoltată într-un circuit străbătut de un curent alternativ de un amper sub tensiunea de un volt aplicată la bornele circuitului. Are simbolul *VA*.

voltampermétru (ELT.), instrument electric de măsură care poate fi folosit succesiv ca voltmetru sau ca ampermetru de curent continuu. Este compus dintr-un mili- sau microampermetru, care poate fi legat, prin manevrarea unui comutator, fie în serie cu rezistoare adiționale (pentru măsurarea tensiunilor), fie în paralel cu șunturi calibrate (pentru măsurarea curenților); pentru a se putea efectua și măsurări în curent alternativ, unele **v.** sînt echipate și cu un dispozitiv compus din elemente redresoare semiconductoare legate în punte, care poate fi conectat cu ajutorul unui comutator suplimentar (în acest caz scara instrumentului are două gradații: una pentru curent continuu și alta pentru curent alternativ).

Volta Superioară, stat în Africa de vest, situat între Mali, Niger, Dahomey, Togo, Ghana, Coasta de Fildeș. Suprafața: 274 200 km². Populația: 4 750 000 loc. (1965), în special negri din grupele gur (4/5 din populație, mai ales mossi) și mande, în nord tuaregi și negri fulbe. Capitala: *Ouagadougou*. Limba de stat: franceza. Relief ușor vălurit, constituit dintr-un podiș cu altitudini de 200—500 m, cu unele culmi mai înalte (pînă la 650 m). Climă ecuatorială musonică, cu jumătate de an uscată și jumătate ploioasă. Principalele rîuri: Volta Neagră, Volta Albă și Volta Roșie.

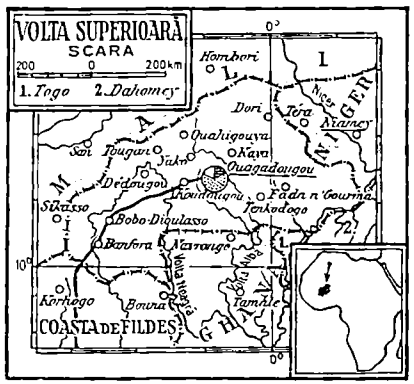

Predomină vegetaţia de savană. În subsol există minereuri aurifere, de mangan, de cupru şi de uraniu. Este o ţară cu economia bazată în special pe creşterea extensivă a animalelor. În agricultură se împletesc relaţii semifeudale cu rămăşiţe ale relaţiilor tribale. Se cresc în special cornute mari (pentru carne şi mai puţin pentru lapte), oi, capre. Se cultivă mei, sorg, orez, porumb, arahide, manioc, batate, taro, jams, bumbac. Se practică pescuitul. Dintre zăcămintele de minereuri se exploatează mai mult aurul. Industria prelucrătoare este reprezentată prin cîteva mici întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare (produse textile, ulei vegetal, săpun, încălţăminte, egrenarea bumbacului). Sînt dezvoltate meşteşugurile. Exportă vite, peşte, bumbac, arahide; importă produse industriale şi alimente. Are legături comerciale mai ales cu Franţa, Ghana şi Coasta de Fildeş. — *Istoric.* Ocupat în 1896—1901 de francezi, teritoriul **V.S.** a fost inclus în componenţa coloniei Senegalului Superior-Niger (1904—1919). În 1919—1932 şi 1947—1958, **V.S.** a fost colonie de sine stătătoare în cadrul Africii Occidentale Franceze, iar între 1932 şi 1947 a fost împărţită între Coasta de Fildeş, Niger şi Sudanul francez. Sub presiunea mişcării de eliberare naţională, care a luat avînt după cel de-al doilea război mondial, **V.S.** a obţinut în 1958 autonomia internă în cadrul Comunităţii Franceze. În 1960 **V.S.** a fost proclamată republică independentă. În ianuarie 1966, în **V.S.** a avut loc o lovitură de stat militară, în urma căreia constituţia a fost suspendată, iar Adunarea Naţională dizolvată.

vóltă[1] (NAV.), mişcare a unei nave cu pînze, efectuată pentru a schimba bordul din care aceasta primeşte vîntul. Navigaţia în **v.**, adică în zigzag, este necesară cînd direcţia din care suflă vîntul este astfel încît nava nu poate înainta în linie dreaptă spre destinaţie. **V.** poate fi executată trecînd cu prora navei prin vînt *(v. în vînt)* sau trecînd cu pupa prin vînt *(v. sub vînt)*.

vóltă[2] (MUZ.), semn care indică repetarea unui fragment muzical, de fiecare dată cu un alt sfîrşit. Se notează |1| |2|. Repetarea începe de acolo de unde s-a terminat prima **v.**, a doua oară fragmentul executîndu-se numai pînă la prima **v.**, împreună cu trecerea la a doua. Folosirea **v.** este tipică pentru cîntece, dansuri, marşuri, iar în muzica instrumentală a sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea se întrebuinţa pentru indicarea repetiţiei întregii expoziţii a formei de sonată.

Volterra, Vito (1860—1940), matematician şi fizician italian, membru al Academiei Naţionale Dei Lincei din Roma. A fost profesor la universităţile din Pisa, Torino şi Roma, creatorul analizei funcţionale. Are lucrări în domeniul analizei funcţionale, al ecuaţiilor fizicii matematice, al ecuaţiilor integrale şi integro-diferenţiale, al calculului variaţiilor, al mecanicii, al istoriei matematicii, al biologiei matematice. Op. pr.: „Ecuaţii diferenţiale liniare" (1887—1899), „Generalizarea teoriei funcţiilor" (1887—1890), „Lecţii de ecuaţii integrale şi integro-diferenţiale" (1913), „Teoria generală a funcţionalelor" (1936).

voltmétru (ELT.), instrument electric de măsură, indicator pentru măsurarea tensiunii electrice şi a tensiunii electromotoare. Spre deosebire de ampermetru, **v.** se leagă fie direct, fie prin intermediul unui transformator de tensiune (numai în cazul tensiunilor alternative înalte) la bornele între care se măsoară tensiunea; în cazul frecvenţelor înalte, conductoarele de legătură trebuie duse de-a lungul unei linii care este în toate punctele ei perpendiculară pe intensitatea cîmpului electric indus, pentru ca instrumentul să nu măsoare şi tensiunea electrică indusă în aceste conductoare. V. şi instrument electric de măsură.

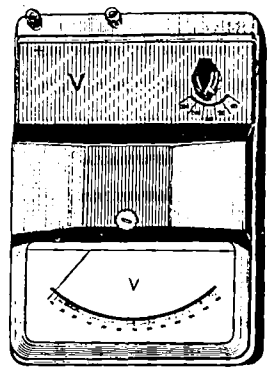

Voltmetru

— *V. electronic,* voltmetru în componenţa căruia intră tuburi electronice care servesc la redresarea şi, eventual, la amplificarea tensiunii de măsurat şi un instrument de măsură magnetoelectric sau electrostatic.

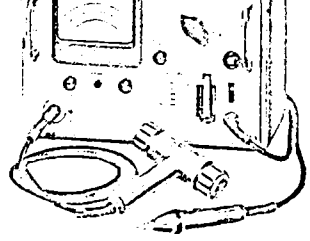

Voltmetru electronic

Este caracterizat prin independenţa indicaţiilor de frecvenţa tensiunii măsurate şi printr-o impedanţă de intrare foarte mare, astfel încît energia consumată este neglijabilă. De

aceea voltmetrele electronice sînt instrumentele electrice cele mai indicate pentru măsura tensiunilor electrice alternative de radiofrecvență.

voltolizáre (CHIM.), tratarea uleiurilor vegetale sau minerale cu descărcări electrice în vederea ameliorării calităților lor tehnice.

vóltzia (PALEONT.), gen fosil de conifere. Erau arbori înalți, ale căror ramuri secundare aveau două feluri de frunze: la baza ramurilor erau frunze mici, curbate, carenate, iar spre vîrf erau frunze mai mari, alungite, asemănătoare cu frunzele aciculare ale pinilor actuali. Voltzia a apărut din permian și a durat pînă în triasic.

Voltzia

volúbile, plante ale căror tulpini se răsucesc în spirală în jurul suporturilor; sensul învîrtirii tulpinilor **v.** poate fi spre dreapta (ex. la hamei), spre stînga (ex. la volbură, fasole etc.) și în ambele sensuri (ex. la lăsnicior).

volúm 1. (MAT.) Măsură (număr pozitiv) cu care se evaluează cantitativ spațiul ocupat de un corp tridimensional. În sistemul SI, unitatea de măsură pentru volum este *metrul cub*, iar în sistemul CGS este *centimetrul cub*. — *Volumul unui poliedru*, număr pozitiv asociat unui poliedru după următoarele reguli: 1) la două poliedre egale se asociază același număr; 2) sumei geometrice a două poliedre disjuncte i se asociază suma numerelor asociate fiecărui poliedru în parte; 3) cubului cu latura egală cu unitatea de lungime i se asociază numărul 1. Prin aplicarea regulilor de mai sus, geometria stabilește formule de calcul pentru volume (ex. volumul unui cub de latură a este a^3; volumul unui paralelipiped dreptunghic de dimensiuni a, b, c este abc; volumul unei piramide cu aria bazei S și înălțimea l este $Sl/3$; volumul unei prisme cu aria secțiunii S și muchia l este Sl). Volumul unui corp nepoliedral se definește printr-un anumit proces de aproximare cu corpuri poliedrale. Procedînd în acest fel, se găsește că volumul unui cilindru circular drept cu raza R și înălțimea l este: $\pi R^2 l$; volumul unui con circular drept cu raza bazei R și înălțimea l este $\frac{\pi R^2 l}{3}$; volumul unei sfere de rază R este $\frac{4\pi R^3}{3}$. — *Volumul unui domeniu* Ω *mărginit și închis din spațiul cu trei dimensiuni* R^3, numărul dat de integrala triplă

$$V = \iiint_{\Omega} dxdydz$$

(ex. volumul comun sferei $x^2 + y^2 + z^2 \leqslant R^2$ și cilindrului $x^2 + y^2 \leqslant r^2$, cu $r < R$, este dat de

$$V = \iiint_{\Omega} dxdydz = \frac{4\pi}{3}\left[R^3 - (R^2 - r^2)^{3/2}\right].$$

Volumul V închis de suprafața

$$\left(\frac{x}{a}\right)^{2/3} + \left(\frac{y}{b}\right)^{2/3} + \left(\frac{z}{c}\right)^{2/3} = 1$$

este

$$V = \iiint_{\Omega} dxdydz = \frac{4\pi}{35} abc.$$

2. (FIZ.) **a)** *Volum specific*, volum ocupat de unitatea de masă dintr-o substanță; se poate exprima în m^3/kg, cm^3/g etc. **b)** *Volum atomic*, raportul dintre greutatea atomică a unui element și densitatea acestuia; reprezintă volumul ocupat de un atom-gram din elementul respectiv. **c)** *Volum molar*, volumul ocupat de un mol dintr-o substanță. *V.m.* al tuturor substanțelor aflate în stare gazoasă, la temperatura de 0°C și presiunea de 760 mmHg, este de 22,4 dm^3. **3.** (TELEC.) Nivelul de intensitate sonoră a semnalelor audio în telecomunicații. Se măsoară indirect în raport cu **v.** de referință standard, egal cu **v.** unei unde sinusoidale cu frecvența de 1 000 Hz, care, în regim permanent, disipează o putere de 1 mW într-un rezistor de 600 Ω. V. și vumetru. **4.** (STATIST.) *Volumul fizic al producției*, volumul unui produs în expresie naturală (kg, buc., m etc.) sau al unei producții eterogene, văzută însă ca masă de valori de întrebuințare și exprimată din această cauză în prețuri constante sau comparabile.

volumetríe (CHIM.), capitol al chimiei analitice cantitative, care se ocupă cu determinarea cantității unei substanțe prin măsurarea volumului de reactiv folosit într-o anumită reacție (de neutralizare, oxidoreducere, precipitare sau formare de combinații complexe). Din volumul și din concentrația soluțiilor de reactivi întrebuințate se deduce prin calcul cantitatea substanței determinate. Sin. *analiză volumetrică*.

voluntarísm (FILOZ.) **1.** Concepție filozofică iraționalistă, care pune la baza universului, a vieții și a activității oamenilor o voință cosmică oarbă. Termenul de **v.** a fost introdus de sociologul german F. Tönnies. Întemeietorul **v.** ca concepție aparte a fost A. Schopenhauer. Alți reprezentanți de seamă ai **v.** au fost: E. von Hartmann (1842—1906) și F. Nietzsche. **2.** Concepție sociologică subiectivistă, care consideră voința umană individuală sau colectivă ca factor hotărîtor al dezvoltării sociale, opunînd-o legilor obiective sau negîndu-le pe acestea din urmă. **3.** Concepție psihologică inițiată de W. Wundt, potrivit căreia în viața psihică rolul hotărîtor îl au procesele voliționale, cele intelectuale fiindu-le subordonate și urmînd a fi concepute prin analogie cu ele.

volútă (lat. *volutus* „răsucit"), detaliu arhitectonic cu caracter decorativ în formă de spirală, care intră în componența capitelelor ordinelor ionic, corintic și compozit. În arhitec-

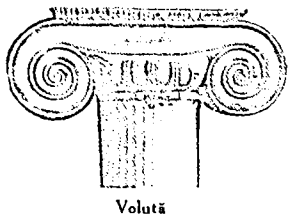
Volută

tura Renașterii și în cea barocă, v. au fost întrebuințate la încadrarea portalurilor, a ușilor și a ferestrelor.

volvóx (ZOOL.), colonie de flagelate, de formă sferică, alcătuită din indivizi diferențiați, unii având funcțiune vegetativă, alții funcțiune reproducătoare. Structura coloniei de **v.**, cu aspectul său pluricelular și cu un început de diferențiere a indivizilor, constituie un punct de sprijin pentru teoria originii coloniale a metazoarelor.

volvulus intestinal (lat. *volvere* „a se răsuci"; MED.), formă de ocluziune intestinală, datorită torsiunii intestinului subțire sau a colonului pelvian, având ca ax pediculul său vascular situat în mezenterul respectiv. Produce tulburări grave ale circulației, tulburări care merg pînă la infarctul și necroza peretelui intestinal.

vómă (MED.), expulzare pe gură a conținutului stomacului, uneori și a intestinului subțire, provocată de mișcările antiperistaltice ale stomacului și ale intestinului subțire și de contracțiile diafragmei și ale mușchilor abdominali. Actul de **v.** este coordonat de centrul nervos vomitiv, situat în bulbul cerebral. Constituie un semn întîlnit în diferite boli digestive (ex. ulcer, apendicită, ocluziune intestinală), în intoxicații grave, hepatite, migrene, în cursul graviditații etc.

vomér (ANAT.), lamă osoasă, subțire, patrulateră, care se află în septul nazal, alcătuind porțiunea inferioară și posterioară a acestuia. Se articulează cu sfenoidul, etmoidul, cele două maxilare superioare și cu oasele palatine. **V.** reprezintă scheletul osos al peretelui despărțitor dintre cele două cavități nazale.

vomitive (FARM.), substanțe care provoacă vărsături. Ele acționează asupra centrului vomitiv din bulb (ex. apomorfina) sau asupra terminațiilor nervoase din mucoasa gastrică (ex. ipeca). **V.** sînt astăzi puțin utilizate, deoarece dau naștere la fenomene secundare mai mult sau mai puțin grave (diaree, depresiune a centrilor nervoși etc.).

Vondel, Joost van den (1587—1679), poet și dramaturg olandez din epoca barocului. A scris satire catolice, antipuritane („Poeme satirice", 1620; „Cina calicilor", 1631), drame în stil baroc, cu subiecte biblice sau istorice („Gijsbrecht van Aemstel", 1637; „Maria Stuart", 1646; „Lucifer", 1654). Versurile sale lirice sînt cizelate cu măiestrie („Poezii", 1647).

Vonsan, oraș în R.P.D. Coreeană, așezat pe țărmul golfului Coreii de est (Marea Japoniei). Circa 120 000 loc. Industrie constructoare de mașini (nave, vagoane), a materialelor de construcție, alimentară (conserve de pește) și ușoară. Mare port maritim și bază a flotei de pescuit.

vopseá (CHIM.), peliculogen compus dintr-o suspensie de pigmenți într-un lichid (ulei sicativ, apă etc.) și care, prin uscare, dă o peliculă mată pînă la semilucioasă. În fabricarea **v.** trebuie să se atingă un grad înalt de dispersie, ceea ce se realizează cu ajutorul unor malaxoare mecanice (amestecătoare planetare, valțuri etc.). **V.** se utilizează în scopuri ornamentale, pentru protejarea obiectelor de metal contra ruginei, ignifugarea materialelor inflamabile, protejarea contra florei și faunei marine etc. De obicei aplicarea **v.** este precedată de o curățire mecanică (ex. sablare) sau chimică (degresare, decapare etc.), de spălare și de uscare. În țara noastră avem o puternică industrie de vopsele la București și la Timișoara.

vorbíre, folosire a limbii în procesul de comunicare între membrii unei anumite colectivități. — *V. directă* (sau *stil direct*), procedeu sintactic de redare fidelă a spuselor sau a gîndurilor cuiva introduse printr-un verbum declarandi sau alt cuvînt de declarație (substantiv, expresie verbală) fără a subordona comunicarea din punct de vedere gramatical cuvîntului introductiv (ex. *El a spus: Ioane, vino azi*). — *V. directă legată* (sau *stil direct legat*), procedeu de redare a spuselor cuiva în vorbire directă (marcată prin respectarea intonației și a persoanei din comunicarea originală), introdusă printr-o conjuncție subordonatoare, de obicei *că* (ex. *El a spus că vino, Ioane*). — *V. indirectă* (sau *stil indirect*), procedeu sintactic de redare a spuselor sau a gîndurilor cuiva prin subordonarea comunicării față de un verbum declarandi sau alt cuvînt de declarație (ex. *El a spus să vin azi*). *V.i.* se caracterizează prin faptul că are elemente de relație (conjuncțiile *că, să*, pentru interogative *dacă* sau *de*, pronume și adverbe interogative), prin lipsa de afectivitate și prin diverse schimbări impuse de transpunerea de la situația vorbitorului la cea a povestitorului (cele mai importante sînt schimbările de persoană). — *V. indirectă liberă* (sau *stil indirect liber*), procedeu de redare a spuselor sau a gîndurilor cuiva în vorbire indirectă, fără a face dependentă comunicarea de un cuvînt de declarație, fără a o introduce printr-o conjuncție și păstrînd diverse elemente (fonetice, lexicale și gramaticale) caracteristice vorbirii directe. În exemplul *Văzîndu-se scos la selement, l-a apucat pe Kir Ianulea un fel de groază. Ce are să facă el de-acuma, căzut în sărăcie, în necinste și-n ocară?* (Caragiale), ultima propoziție, deși în **v.** indirectă, păstrează caracterul interogativ, propriu **v.** directe. Se folosește în literatura artistică mai ales pentru redarea gîndurilor unui personaj în monologuri interioare.

Vorkuta, oraș în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Autonomă Komi (R.S.F.S.R.), situat la 150 km dincolo de cercul polar de nord. 63 000 loc. (1965). Mare centru de extracție a cărbunelui în bazinul carbonifer Peciora. Are industrie constructoare de mașini, de prelucrare a lemnului, a materialelor de construcție.

vorland *[fórland]* (GEOL.), regiune de platformă aflată în fața unui masiv muntos pe care îl înconjură (ex. regiunea alcătuită din Platforma Moldovenească și Platforma Moesică din fața Munților Carpați).

vórnic (În evul mediu în țările române) **1.** Mare dregă-

tor din sfatul domnesc. Era conducător al curții domnești, avînd drept de judecată asupra întregului corp de slujitori și de curteni, precum și asupra întregii țări (excepție făcea Oltenia, unde acest drept îl exercita banul). În Moldova, în lipsa domnului, **v.** comanda oastea în timp de război. Avea ca subalterni pe *vornicul al doilea*, *vornicii mici* și *vorniceii* (în Moldova și pe *vornicul de poartă*), care alcătuiau o breaslă militară. **2.** Reprezentant al domniei în orașe, care, ca subaltern al marelui vornic, avea atribuții judecătorești.

Voronca, Ilarie (1903—1946), poet român. S-a născut la Brăila. A debutat la „Sburătorul" (1921). A editat revistele „75 H.P." (1924) și (împreună cu F. Brunea) „Integral" (1925—1927); a colaborat la „Contimporanul", „unu" ș.a. În 1933 s-a stabilit în Franța, devenind poet de limbă franceză. În timpul celui de-al doilea război mondial a participat la rezistența antihitleristă. Reprezentant al avangărzii moderniste, mai ales suprarealiste, **V.** a cultivat multă vreme o lirică senzorial-descriptivă excesiv metaforică („Restriști", 1923; „Colomba", 1927; „Ulise", 1928; „Zodiac", 1930; „Incantații", 1931; „Patmos și alte șase poeme", 1933 ș.a.). Cu timpul, poezia lui s-a limpezit, s-a apropiat de oameni și de frămîntările lor, a evocat cu delicatețe universul mărunt și bucuriile modeste ale vieții („Poèmes parmi les hommes", 1934; „Permis de séjour", 1935; „La poésie commune", 1936; „La joie est pour l'homme", 1936; „Amitié des choses", 1937; „Beauté de ce monde", 1939 ș.a.). Un premiu „Ilarie Voronca" se acordă anual, în Franța, unui manuscris de poezie inedită.

Voronej, oraș în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, așezat pe valea rîului Voronej, la 12 km de vărsarea acestuia în Don. 576 000 loc. (1965). Industrie constructoare de mașini (excavatoare, utilaj siderurgic, mașini agricole), chimică (cauciuc sintetic, produse farmaceutice), alimentară etc. Nod feroviar, port fluvial. Universitate și alte institute de învățămînt superior, teatre, muzee.

Voroneț, biserică situată în apropierea orașului Gura Humorului, unul din monumentele cele mai reprezentative ale stilului moldovenesc (plan triconic, cupola suprainălțată etc.), celebru mai ales pentru picturile sale exterioare. A fost construită pentru Daniil Sihastru, ca biserică de schit între 26 mai și 14 septembrie 1488, în timpul lui Ștefan cel Mare al cărui portret votiv se păstrează pe peretele de vest al naosului. În 1547, mitropolitul Grigorie Roșca i-a adăugat un pridvor închis pe latura de vest, împodobind cu picturi în frescă toate fațadele și pereții interiori din noul pridvor. Amploarea compozițiilor („Judecata de apoi", „Arborele lui Ieseu", „Rugăciunea tuturor sfinților"), scăldate în baia de albastru strălucitor al fondului, prospețimea culorilor, vigoarea expresivă a desenului, varietatea psihologică, autenticitatea portretelor și accentele laice sînt principalele calități ale acestei opere picturale monumentale. Frescele interioare ale monumentului datează din epoca lui Ștefan cel Mare. Monumentul impresionează și prin soliditatea structurii (ziduri masive susținute de contraforturi), prin armonioasele abside semicirculare care păstrează modul de împodobire arhitecturală din epoca lui Ștefan cel Mare (arcade oarbe și ocnițe).

Voronej. Bulevardul Revoluției

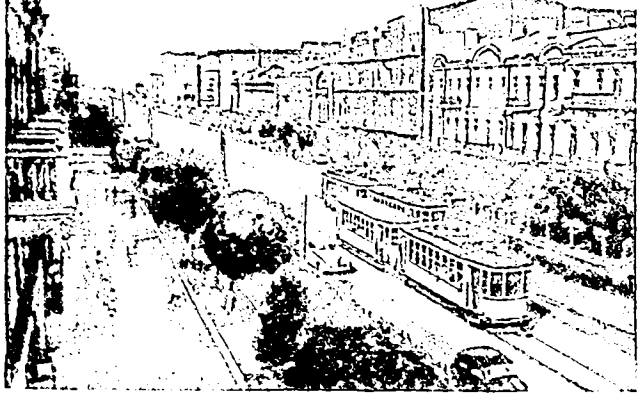

Voronihin, Andrei Nikiforovici (1759 — 1814), arhitect rus. A studiat la Moscova, Petersburg și Paris. Este autorul unora dintre cele mai reprezentative opere ale clasicismului rus: Catedrala din Kazan (1801—1811), clădirea Institutului de mine (1806—1811), Pavilionul roz etc. **V.** a promovat o viziune monumentală, cu forme riguroase, folosind în special sugestiile arhitecturii Romei imperiale.

Voronțov, Vasili Pavlovici (cu pseudonimul *V.V.*) (1847—1918), economist și publicist rus; ideolog al n a r o d n i c i s m u l u i liberal.

Vörös Erdély *[vörös érdei]* („Transilvania roșie"), gazetă ilegală, organ al Comitetului regional din Transilvania al P.C.R.; a apărut la Cluj în perioada 1932—1935.

Vörösmarty *[vörösmorti]*, Mihály (1800—1855), poet și dramaturg ungur, reprezentant de seamă al romantismului, participant la revoluția din 1848. A fost membru al Academiei de Științe. Creația sa cuprinde poezii lirice de dragoste și patriotice, poeme istorice-romantice („Fuga lui Zalán", 1825; „Eger", 1827), poeme dramatice („Crai Csongor și Zîna Tünde", 1831), drame influențate de Shakespeare („Regele Solomon", 1827; „Exilații", 1830), de romantismul francez („Maróth bán", 1838), satire, epigrame, balade, articole politice, traduceri. **V.** a cul-

tivat gustul pentru trecutul eroic, pentru lumea basmului şi a creaţiei populare, fantezia şi îndrăzneala în explorarea lexicului şi în făurirea imaginilor poetice. A desfăşurat o intensă activitate în lingvistică şi în lexicografie, precum şi pentru crearea unui teatru naţional. În limba română a apărut în 1958 un volum selectiv din opera lui Vörösmarty.

„Vőrős Zászló" *[vőrőş záslo]* („Steagul roşu"), organ de presă în limba maghiară al Comitetului regional P.C.R. şi al Sfatului popular al regiunii Mureş-Autonomă Maghiară. Înfiinţat în decembrie 1949, a purtat, între octombrie 1951 şi august 1952, denumirea „Előre". Apare zilnic, la Tîrgu-Mureş.

Voroşilov, Kliment Efremovici (n. 1881), militant de seamă al P.C.U.S. şi al statului sovietic, mareşal al Uniunii Sovietice. Membru al P.C.U.S. din 1903. A luat parte la revoluţia burghezo-democratică din 1905—1907 şi la Revoluţia din Octombrie 1917. În timpul războiului civil din U.R.S.S. (1918—1920) a fost comandant al mai multor armate şi fronturi. În 1921 a fost ales membru al C.C. al P.C. (b) din Rusia. În 1934—1940 a fost comisar al poporului pentru apărare. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost membru al Comitetului de Stat al Apărării, iar după război a fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1946—1953) şi preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1953—1960). A fost membru al Biroului Politic (1926—1952) şi al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. (1952—1960).

Vorovski, Vaţlav Vaţlavovici (1871—1923), revoluţionar şi diplomat rus, unul dintre pionierii criticii literare marxiste în Rusia. A murit la Lausanne, ucis de un contrarevoluţionar rus. În articolele şi studiile sale critice, el a militat pentru aplicarea principiilor materialismului istoric la analiza fenomenului literar.

Vos, Cornelis (c. 1584—1651), pictor flamand. A pictat scene cu caracter religios („Adoraţia magilor") sau mitologic, dar mai ales portrete. Ca portretist ocupă un loc de seamă în şcoala flamandă a sec. al XVII-lea, fiind comparabil cu Rubens sau cu Van Dyck, prietenul său. Portretele sale de copii sau de grup se impun atît prin forţa şi armonia culorilor, cît şi prin dezinvoltura şi siguranţa tuşei. Desăvîrşit tehnician, a creat opere care s-au păstrat nealterate („Portretul artistului şi al familiei sale"; „Portretul unei doamne de condiţie").

Vosgi, masiv muntos situat în nord-estul Franţei, cuprins între Rin şi Moselle. **V.** sînt orientaţi de la sud la nord pe o lungime de circa 120 km. După peisajul geografic se pot împărţi în: *V. Joşi*, în nord, alcătuiţi din gresii, acoperiţi de păduri şi cu înălţimi reduse (300—600 m), şi *V. Înalţi*, formaţi pe roci cristaline, cu urme ale glaciaţiei cuaternare. Altitudinea maximă: 1 424 m (virful Guebwiller). Exploatări forestiere. Interes turistic.

Voss *[fos]*, Johann Heinrich (1751—1826), scriitor iluminist german. Admirator consecvent al revoluţiei franceze, **V.** a luptat împotriva absolutismului feudal, obscurantismului catolic şi romantismului mistic. Scrierile sale oglindesc tablouri realiste ale contradicţiilor sociale ale timpului („Idilele", 1785; trilogia „Iobagii", „Alinaţii", „Eliberaţii") şi aspecte idilizante ale mediului mic-burghez („Luisa", 1795). Partea cea mai valoroasă a operei sale, tălmăcirile din Shakespeare, Homer, Hesiod, Aristofan, Virgiliu, Ovidiu şi Horaţiu, a mijlocit o bună cunoaştere a culturii antice şi a constituit o sursă a clasicismului german.

Vossler *[fóslər]*, Karl (1872—1949), romanist german. A fost profesor la Universitatea din München. Este şeful aşanumitei şcoli lingvistice idealiste, care acordă cea mai mare importanţă, în dezvoltarea limbii, spiritului limbii şi elementului individual; după **V.**, inovaţiile în limbă provin de la indivizi izolaţi şi se dezvoltă în sînul unei comunităţi. Op. pr.: „Pozitivismul şi idealismul în lingvistică" (1904), „Limba ca forţă creatoare şi ca evoluţie" (1905), „Cultura Franţei în lumina evoluţiei limbii ei" (1913), „Spirit şi cultură în limbă" (1925). A publicat şi numeroase studii asupra literaturilor popoarelor romanice, mai ales asupra celei italiene.

Vostokov, Aleksandr Hristoforovici (1781—1864), lingvist şi filolog rus, întemeietor al lingvisticii ruse şi al gramaticii comparate a limbilor slave prin lucrarea sa fundamentală „Consideraţii asupra limbii slave" (1820). A publicat o „Descriere a manuscriselor ruse şi slave aflate la Muzeul Rumeanţev" (1842), indispensabilă şi azi pentru paleografia rusă, şi în 1843 prima ediţie ştiinţifică a „Evangheliei lui Ostromir" (text din 1056—1057).

vot (lat. *votum* „dorinţă"; DR.) **1.** *Drept de vot*, drept recunoscut cetăţenilor de a-şi exprima, prin folosirea unui buletin de vot, voinţa de a alege reprezentanţi în organele reprezentative (centrale sau locale). În Republica Socialistă România, *d. de v.* este universal, egal, direct şi secret. Votul este *universal*, deoarece este recunoscut fără nici o restricţie oricărui cetăţean care a împlinit o anumită vîrstă, cu excepţia debililor mintali şi a celor lipsiţi de acest drept prin hotărîre judecătorească; este *egal*, din cauză că este recunoscut tuturor cetăţenilor în aceleaşi condiţii; el se exercită *direct*, deoarece poate fi exprimat numai personal; şi *secret*, deoarece se exercită luîndu-se toate măsurile de garanţie pentru a nu se afla pe cine a votat alegătorul. **2.** Mod de adoptare a hotărîrilor de către organele de stat colegiale, de către organizaţiile obşteşti etc. **3. a)** *Vot deliberativ*, vot al cărui rezultat este obligatoriu. **b)** *Vot consultativ*, vot al cărui rezultat nu este obligatoriu, reprezentînd o formă de sprijin dată activităţii unui organ de stat sau unei organizaţii obşteşti. **c)** *Vot deschis*, vot care se exprimă public. **d)** *Vot secret*, vot care se exprimă prin bile sau prin buletine. **4.** *Vot de încredere*, vot prin care parlamentul se declară de acord cu politica sau cu un act al guvernului. **5.** *Vot de neîncrede-*

re, vot prin care parlamentul se desolidarizează de politica sau de un act al guvernului, avînd ca efect demisia acestuia.

votiv, obiect realizat sau oferit în urma unei promisiuni făcute divinității (ex. monedele romane bătute în sănătatea împăratului, jocuri sportive, slujbe religioase, tablouri v.).

Vouet *[vué]*, Simon (1590—1649), pictor francez. A locuit mai multă vreme la Roma. A decorat plafoanele și panourile palatelor Luvru, Luxemburg și Saint-Germain, introducînd un stil vizibil influențat de continuatorii lui Rafael și pe care el a căutat să-l transmită elevilor săi: Le Sueur, Le Brun, Mignard. Prin inovațiile sale, el marchează un moment hotărîtor în orientarea artei franceze. A fost și un apreciat portretist.

vrăbie *(Passer)*, gen de pasăre sedentară din ordinul paseriformelor, cu cioc conic, scurt, cu coadă destul de lungă și trunchiată; spatele este de culoare brună cu dungi negre, iar pîntecele cenușiu. La noi trăiește atît *v. de casă (Passer domesticus)*, cît și *v. de cîmp (Passer montanus)*.

vrac (TEHN.), mod de depozitare și de transport în grămezi neordonate și fără ambalaj al unor materiale sub formă de pulbere, granule sau bucăți.

Vraca, George (1896—1964), actor român, artist al poporului. Născut la București. A absolvit cursurile Conservatorului de artă dramatică. S-a remarcat în interpretarea unor roluri principale din repertoriul clasic și modern, universal și național („Hamlet", „Visul unei nopți de vară", „Cum vă place", „Negustătorul din Veneția", „Macbeth", „Richard al III-lea" de Shakespeare, „Din jale s-a întrupat Electra" de Eugen O'Neil, „Vlaicu-Vodă" de Al. Davilla, „Fîntîna Blanduziei" de V. Alecsandri ș.a.). Interpretările lui G. Vraca excelau prin adîncimea înțelegerii rolului, distincția și eleganța ținutei, gestica sobră și dicțiunea exemplară. A fost director de teatru, animator, conducător de colective artistice. Ca actor de cinematograf

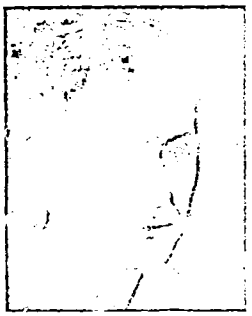

G. Vraca

s-a remarcat în filmul „Tudor". Laureat al Premiului de stat.

vraconián (STRAT.), subetaj de la baza cenomanianului, considerat de unii autori ca alcătuind partea superioară a albianului. Depozitele **v.** sînt caracterizate prin anumite specii de amoniți, belemniți, lamelibranhiate etc. În Republica Socialistă România există în bazinul Babadag și în sudul Dobrogii, în Carpații Orientali, în Banat și în Munții Metaliferi etc.

Vrancea, vechi ținut românesc, situat în *Țara Vrancei*, denumit așa de către slavi, poate din pricina pădurilor de brad; înseamnă „țara neagră". Populată cu sate de răzeși, a fost multă vreme în timpul evului mediu o regiune care se bucura de o oarecare autonomie, conducîndu-se după *obiceiul pămîntului*. Domnul Moldovei avea în **V.** un dregător special, *vornicul de Vrancea*, subordonat starostelui de Putna.

Vrancei, *Munții* ~, munți în Carpații de la curbură, între văile Zăbalei la sud și Oituzului la nord, masivul Lăcăuț la vest și depresiunea Țara Vrancei la est. Sînt alcătuiți din gresii, marne și conglomerate aparținînd flișului și sînt fragmentați de văi adînci în masive și culmi: masivul Coza (1 629 m), culmea Zboina Frumoasă (1 657 m), masivul Zboina Neagră (1 374 m) și Măgura Casinului (1 164 m).

Vranghel, Ferdinand Petrovici (1796—1870), navigator și explorator rus. A condus o expediție care a cercetat țărmul nord-estic al Siberiei (1820—1824); a făcut o serie de observații de teren în Kamciatka și Alaska.

Vranghel, insulă sovietică în Oceanul Înghețat, situată între Marea Siberiei de Est și Marea Ciukotka, despărțită de continent prin strîmtoarea De Long. Suprafața: 7 300 km². Relief muntos în partea centrală, iar pe țărm cîmpii litorale. Altitudinea maximă: 1 100 m. Vegetație de tundră.

Vranghel, Piotr Nikolaevici (1878—1928), baron rus, general țarist. A condus armatele contrarevoluționare din Ucraina de sud și din Crimeea în timpul războiului civil (1920). Trupele sale au fost zdrobite complet de către Armata Roșie în noiembrie 1920.

Vrănceanu, Gheorghe (n. 1900), matematician român, profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Are lucrări în domeniile: analizei matematice (a dat o nouă demonstrație teoremei pregătitoare a lui Weierstrass și

Vedere din Munții Vrancei

a utilizat-o în studiul stabilității sistemelor mecanice), geometriei diferențiale, privind spațiile neolonome introduse de el în 1926, spațiile cu conexiune

Gh. Vrânceanu

afină, grupurile de olonomie ale spațiilor cu conexiune afină, spațiile Riemann, spațiile cu conexiune proiectivă, spațiile parțial-proiective, spațiile cu conexiune conformă, grupurile de automorfisme, proprietățile topologice ale spațiilor cu conexiune afină constantă, proprietățile globale ale grupurilor Lie, invarianții ecuațiilor cu derivate parțiale de ordinul al doilea (teorema lui Vrânceanu), teoriei relativității generalizate (a dat o teorie unitară a cîmpului, plecînd de la o hipersuprafață neolonomă V_5^4). Este creatorul școlii de geometrie diferențială globală din București. Op. pr.: „Spațiile neolonome" (1936), „Curs de geometrie analitică și proiectivă" (2 vol., 1943, 1945), „Lecții de geometrie diferențială" (3 vol., traduse și în limbile franceză și germană, 1951—1960). Laureat al Premiului de stat.

Vrchlický *[vírhliţchi]*, Jaroslav (1853—1912), poet, dramaturg și critic literar ceh. În poezia lui **V.**, influențată de romantismul francez, se întîlnesc două tendințe contrare: încrederea în om și în viață („Vise de fericire", 1876; „Patria mea", „Balade sătești") și neîncrederea pesimistă izvorîtă din neputința adaptării la condițiile societății în care a trăit și pe care nu o dată a denunțat-o cu amărăciune („Din adîncuri", 1875; „Sfinxul", „Ce a dat viața" ș.a.). Varietatea tematică, stilul sever și maiestuos, ampla cadență a versurilor caracterizează creația lui **V.**

vréme (METEOR.), stare a atmosferei la un moment dat și într-un loc determinat, caracterizată prin totalitatea elementelor meteorologice (temperatură, presiune, umiditate atmosferică, nebulozitate, precipitații, vînt etc.). Este determinată de radiația solară și de circulația maselor de aer.

„Vremea", revistă socială și culturală, apărută la București între 23 februarie 1928 și 6 septembrie 1944, sub direcția lui Vladimir Al. Donescu. **V.** a publicat alături de articole politice, economice, sociologice, versuri și proză, cronici literare, dramatice, plastice etc. Din 1938 revista a căpătat o orientare profascistă.

vríe (AV.), mișcare de rotație a unui avion în jurul unei axe verticale. **V.** poate fi *normală*, cînd axa longitudinală a avionului este verticală ori aproape verticală, sau *plată* (reprezentînd o mișcare anormală și periculoasă a avionului), cînd axa longitudinală a avionului formează cu orizontala un unghi mai mic de 45°.

Vries *[vri:s]*, Hugo de (1848—1935), botanist olandez. A fost profesor la universitățile din Amsterdam și din Würzburg. A emis ipoteza după-care substratul material al ereditățn îl constituie *pangenele*, particule ipotetice localizate în celulă, independente de restul organismului și de condițiile de mediu; ca urmare a acestui fapt, **V.** neagă ereditatea caracterelor dobîndite. După **V.**, la baza procesului de evoluție stau m u t a ț i i l e, prin care apar brusc specii noi. Teoria lui **V.**, numită *teorie mutaționistă*, are un pronunțat caracter metafizic și este în prezent abandonată.

Vries *[vri:s]*, Theun de (n. 1907), scriitor olandez progresist, militant socialist. A scris romane de atitudine critică, cu tematică din istoria politică sau culturală a Olandei („Rembrandt", 1931; „Libertatea poartă haină roșie", 1945; „Omoară lupii, păstorule!", 1946; „O stafie umblă prin Europa", 1948, trad. rom.; „Fata cu părul roșu", 1956, trad. rom.; „Cîntec de nuntă pentru Swaantje", 1956; „Motetul cardinalului", 1962). Premiul național olandez pentru literatură (1963).

Vrînceanu, Spiridon (1892—1916), militant al mișcării muncitorești din România, muncitor în transporturi. La 13 iunie 1916, în timpul demonstrației din Galați împotriva războiului imperialist dezlănțuit de marile puteri, a fost împușcat împreună cu mai mulți muncitori de către polițiști.

Vrubel, Mihail Aleksandrovici (1856 - 1910), pictor rus. A fost membru al Academiei de artă. Dotat mai ales ca decorator, **V.** s-a impus de la începutul creației sale prin desenul remarcabil, prin bogata fantezie și printr-un cromatism strălucitor („Poveste orientală", „Întîlnirea Anei Karenina cu fiul ei"). După 1890, în opera sa se resimte o puternică depresiune sufletească, exprimată prin teme inspirate mai ales din literatură, care subliniază drama singurătății („Demonul", „Liliacul", „Spre noapte" etc.), învăluite într-o atmosferă romantică, de vrajă și de poezie, transmițătoare de neliniște și realizate prin intermediul unei tușe agitate.

vtori- (în evul mediu în țările române), element de compunere slav, care, adăugat unei titulaturi, arăta gradul unuia dintre subalternii dregătorului; înseamnă „al doilea" (ex. *vtorilogofăt*, *vtorispătar*, *vtoripaharnic* etc.).

vu (TELEC.), unitate de măsură a volumului semnalelor audio în telecomunicații, egală cu volumul unui semnal care determină la vumetru aceeași deviație ca și o undă sinusoidală al cărei nivel este un decibel față de volumul de referință standard.

Vucetici, Evgheni Viktorovici (1908), sculptor sovietic. De timpuriu a manifestat o înclinare deosebită pentru compozițiile monumentale, pentru formele viguroase și pentru portretistică. Creator fecund, **V.** este autorul unui mare număr de lucrări reprezentative ale sculp-

turii sovietice: „Monumentul ostaşului sovietic", din Berlin, „Să transformăm săbiile în pluguri", „Monumentul generalului M.A. Efremov" etc.

Vuia, Traian (1872—1953), inventator român. A urmat

Tr. Vuia

temporar cursurile Şcolii politehnice şi apoi pe cele ale Facultăţii de drept din Budapesta, obţinînd în 1901 titlul ştiinţific de doctor în ştiinţe juridice. Preocupat de problema realizării zborului mecanic, a plecat în 1902 la Paris, unde s-a ocupat de studiul construcţiei aeronavelor mai grele decît aerul. Între 1903 şi 1906 a conceput şi a construit un avion monoplan cu cadru din ţevi de oţel, cu aripi de pînză de in impermeabilizată, întinsă pe un schelet metalic şi avînd forma aripilor liliacului, echipat cu motor cu anhidridă carbonică, cu o singură elice şi cu tren de aterizare prevăzut cu roţi pneumatice. La 18 martie 1906, la Montesson, Vuia a efectuat cu acest avion primul zbor din lume realizat exclusiv cu mijloacele proprii de bord ale aparatului. În continuarea preocupărilor sale în domeniul zborului mecanic, între 1918 şi 1922 a conceput şi a construit două tipuri de elicoptere. În 1925 a realizat un generator de abur original, cu circulaţie forţată unică, cu presiune şi temperatură înalte şi cu un randament termic ridicat. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost preşedintele *Frontului naţional român din Franţa* al luptătorilor antifascişti.

Vuillard *[vüiár]*, Jean Edouard (1868—1940), pictor, desenator şi decorator francez, unul dintre principalii reprezentanţi ai n a b i s m u l u i. Opera sa capitală este decoraţia teatrului Champs Elysées. A pictat portrete („Theodore Duset", „Siga Kapferer" etc.), flori, naturi moarte etc., într-un colorit delicat, interioare intime, de o rafinată subtilitate.

vulcán, formaţie geologică, reprezentînd de cele mai multe ori o proeminenţă de formă conică, formată prin erupţia la suprafaţa Pămîntului a lavelor, cenuşelor, bombelor şi gazelor dintr-un focar cu topituri magmatice aflate în adîncime. Se disting: *v. activi*, care continuă să erupă în zilele noastre sau au erupt într-o perioadă apropiată, şi *v. stinşi*, a căror activitate a încetat cu multe milenii în urmă. După modul de manifestare a erupţiei se disting următoarele tipuri de **v.**: a) *tip islandic*, cu erupţii liniare de lave fluide bazice, neînsoţite de explozii; b) *tip hawaian*, cu erupţii centrale liniştite de lave fluide bazice; c) *tip strombolian*, cu erupţii de lave fluide bazice, însoţite de explozii ritmice ale gazelor care aruncă bombe vulcanice; d) *tip vulcanian*, cu erupţie de lave vîscoase care se consolidează uneori în coşul vulcanic, fiind apoi expulzate sub formă de cenuşă, lapili şi bombe vulcanice prin explozii puternice ale gazelor; e) *tip peleean*, cu erupţie de lavă foarte vîscoasă, care se ridică în crater sub forma unui stîlp; f) *tip Bandai-San*, cu explozii foarte puternice, care aruncă în aer vechiul aparat vulcanic etc. În cazul cînd **v.** este situat pe fundul unei mări sau al unui ocean, produsele activităţii vulcanice submarine (lave, bombe, cenuşă etc.) suferă o serie de transformări fizico-chimice în raport cu erupţiile vulcanice de la suprafaţă, ceea ce le schimbă structura şi compoziţia. Unii **v.** submarini se pot ridica deasupra apei, dînd astfel naştere unor insule vulcanice. **V.** actuali se găsesc în special în Oceanul Pacific (ex. Mauna Loa şi Kilauea), mai puţin în Marea Mediterană (Etna şi Vezuviul) sau în alte regiuni. Pe teritoriul Republicii Socialiste România se găsesc **v.** stinşi, de tip mixt strombolian şi vulcanian, în lanţul vulcanic Perşani, Harghita-Călimani-Oaş, precum şi în Munţii Apuseni. De activitatea acestor **v.** este legată formarea multor zăcăminte de minereuri din regiunile miniere Baia Mare, Brad, Săcărîmb, Zlatna ş.a. **V.** şi a p a r a t v u l c a n i c. — *V. noroios*, ridicătură de formă conică, numită impropriu *vulcan*, formată prin erupţia la suprafaţa Pămîntului a gazelor degajate dintr-un zăcămînt de hidrocarburi care au antrenat nămol (ex. *v.n.* de la Policiori, reg. Ploieşti).

Vulcan, oraş raional în reg. Hunedoara, situat pe valea Jiului de Vest, subordonat administrativ oraşului regional Petroşeni. 21 620 loc. (1965). Centru minier (huilă).

Vulcan v. **Hefaistos.**

Vulcan, Iosif (1841—1907), scriitor şi publicist român. S-a născut la Holod (raionul Beiuş). A studiat dreptul la Budapesta. A fost membru al Academiei Române. Ca scriitor, este autorul a numeroase versuri, nuvele, romane, piese de

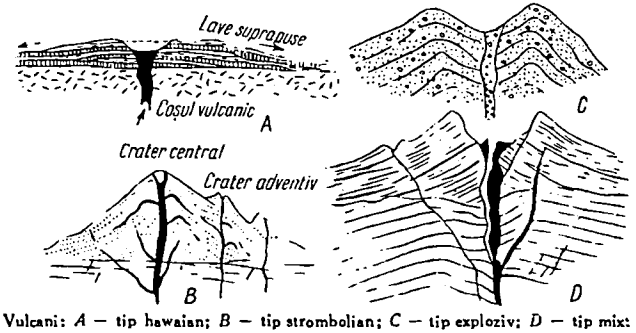

Vulcani: *A* — tip hawaian; *B* — tip strombolian; *C* — tip exploziv; *D* — tip mixt

teatru („Poezii", 1866; „Lira mea", 1882, „Ştefan-vodă cel Tînăr", 1893 etc.), de inspiraţie patriotică, erotică şi socială. Animator al culturii româneşti transilvănene, a fost iniţiatorul şi preşedintele Asociaţiei pentru

I. Vulcan

întemeierea unui teatru românesc în Transilvania şi a înfiinţat mai multe reviste („Umoristul", „Gura satului", „Şezătoarea"), cea mai însemnată dintre ele fiind periodicul „Familia", pe care l-a condus timp de mai multe decenii, obţinînd colaborarea unor scriitori de seamă ai epocii şi în care a debutat şi Eminescu.

„Vulcan" - Bucureşti, *Uzina ~*, unitate constructoare de maşini. A luat fiinţă în anul 1904. În anii puterii populare, uzina a fost modernizată şi mult extinsă. Produce instalaţii termoenergetice, instalaţii tehnologice pentru industria petrolieră, chimică, siderurgică, alimentară şi a materialelor de construcţii şi alte produse.

vulcanism, totalitatea proceselor geologice legate de erupţia pe suprafaţa Pămîntului a unor topituri magmatice sub formă de lavă, bombe, cenuşe şi gaze vulcanice etc. **V.** se manifestă în prezent în regiunile în care se continuă mişcările scoarţei terestre, care duc la formarea lanţurilor muntoase (ex. regiunea din jurul Oceanului Pacific şi regiunea mediteraneană), precum şi în regiunile cu fracturi importante ale scoarţei Pămîntului (ex. regiunea est-africană). V. şi v u l c a n.

vulcanizáre (CHIM.), operaţie de modificare a structurii cauciucului, prin care acesta trece dintr-o stare relativ plastică într-o stare elastică. Se execută prin încălzirea cauciucului cu un agent de **v.** la 130—160°C. Prin **v.** cauciucul devine insolubil în solvenţii obişnuiţi ai cauciucului nevulcanizat şi îşi păstrează proprietăţile elastice în limite mai largi de temperatură. Dintre agenţii de **v.**, cel mai utilizat este sulful. Un rol important îl au acceleratorii de **v.**, mai ales cei organici (ex. mercaptobenztiazolul), care, adăugaţi în cantităţi mici în procesul de **v.**, micşorează durata operaţiei, permit coborîrea temperaturii de lucru etc.

Vulcano, insulă italiană din Arhipelagul Liparelor, situat în sudul Mării Tireniene, formată din trei conuri vulcanice ridicate deasupra nivelului mării. Suprafaţa: circa 30 km². Altitudinea maximă: 386 m. După erupţiile din 1888 şi 1890 se află în stadiul de fumarolă.

vulcanocárst, carst format pe roci eruptive, reprezentat prin forme de suprafaţă (lapiezuri, alveole, doline etc.) şi prin forme de adîncime (grote cu stalactite şi stalagmite, draperii etc.), rezultat în urma acţiunii de dizolvare a feldspatului plagioclaz din rocile eruptive de către apele meteorice. În accepţia ştiinţifică de carst, fenomenul **v.** din masivul Căliman (grotele Haosului, Ruinelor şi Palatul de Ciocolată), dezvoltat în piroclastite intens silicifiate, este unic în lume.

vulcanologíe, ramură a ştiinţelor geologice care studiază fenomenele vulcanice actuale şi pe cele care au avut loc în trecutul geologic al Pămîntului. Studiile de **v.** urmăresc prevederea principalelor erupţii vulcanice, descoperirea zonelor în care s-au acumulat substanţe minerale utile ca rezultat al activităţii vulcanice, stabilirea posibilităţilor de utilizare în scopuri practice a energiei termice a vulcanilor etc.

Vulgata (lat. *vulgus* „popor, mulţime"), traducerea latină a Bibliei, făcută de „părintele bisericii" Ieronim între anii 390 şi 405 şi recunoscută oficial de biserica romano-catolică. Ieronim a tradus „Vechiul testament" din ebraică, iar „Noul testament" din greacă.

Vulpăşeşti, sat de olari din regiunea Bacău, care produce o ceramică nesmălţuită, de veche tradiţie ca tehnică şi formă. Exclusiv neagră în trecut, ceramica de **V.** este astăzi şi neagră, şi roşie, diferenţele de culoare provenind din felul deosebit de ardere. Olarii din Vulpăşeşti aprovizionează cu vase un mare număr de sate din preajma Romanului şi a Bacăului.

vúlpe (*Vulpes vulpes*), specie de mamifer carnivor din familia canidelor, cu botul îngust, urechile ascuţite, coada lungă şi stufoasă. Blana este de culoare roşcată. Se hrăneşte mai ales cu şoareci, mai rar cu iepuri şi cu păsări, iar în timpul verii chiar şi cu vegetale. Trăieşte şi la noi prin păduri. — *V. argintie*, specie de vulpe cu blană neagră şi cu luciu argintiu; a

Vúlpe argintie

fost obţinută, pe calea selecţiei, din specia *Vulpes fulvus* din Canada.

vulpe-de-máre (*Raja clavata*), specie de peşte din familia raidelor, lung de 0,70—1,5 m şi avînd greutatea de 5—8 kg, cu corpul puternic turtit şi lăţit dorsoventral, de formă

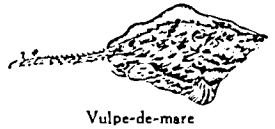

Vulpe-de-mare

rombică, acoperit cu plăci osoase prevăzute cu cîte un spin. Trăieşte în Marea Neagră pînă la adîncimea de 25—45 m. Din ficatul **v.-de-m.** se extrage vitamina A şi un ulei folosit în industrie.

vúltur (ZOOL.), nume dat unor specii de păsări răpitoare de zi, mari, cu aripi lungi, cu picioare puternice, dar cu gheare slabe şi neascuţite, inapte pentru prinderea unei prăzi vii. Capul şi gîtul sînt de obicei golaşe, iar ciocul lung, foarte

ascuțit și mult încovoiat în jos. Se hrănesc mai ales cu cadavre. — *V. negru (Aegypius monachus)*, specie de vultur cu lungimea de 110 cm și anvergura aripilor de 220 cm, cu penele de culoare brună-întunecat, aproape neagră. Cîteva perechi cuibăresc în Carpați și în Munții Dobrogii. — *V. sur* (sau *pleșuv*) *(Gyps fulvus)*, specie de vultur cu aproape aceleași dimensiuni ca și vulturul negru, cu penele de culoare brună-cenușie-roșcată, mai deschisă pe fața ventrală. — *V. pescar (Pandion haliaëtus)*, specie de vultur cu partea dorsală de culoare brună-închis și cea ventrală albă. Se hrănește cu pești.

vulturică (BOT.; *Hieracium*), gen de plante erbacee perene, păroase, cu peri simpli, stelați sau glanduloși și cu flori galbene, rareori portocalii, dispuse în inflorescențe terminale. Unele specii sînt stolonifere (ex. *Hieracium pilosella, Hieracium auricula* etc.). Crește prin locuri înierbate uscate, prin tufărișuri însorite, prin păduri și în munți.

Vulturilor, *Lacul* ~, lac (0,6 ha) de origine nivală (provenind din zăpezi), situat în Munții Buzăului, în masivul Siriu. Adîncimea maximă: 2 m. Lacul vulturilor mai este cunoscut și sub numele de *Lacul Siriu*.

Vulturul (ASTR.), constelație ecuatorială care se vede vara pe cerul de seară. Steaua sa

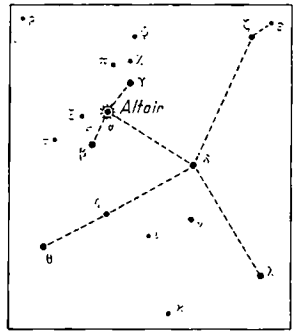

Constelația Vulturul

cea mai strălucitoare, Atair sau A l t a i r, este de 10 ori mai strălucitoare decît Soarele, se află la distanța de circa 16 ani-lumină și are mărimea stelară 0,8.

vúlvă (ANAT.), segmentul extern al aparatului genital feminin.

vumétru (TELEC.), instrument electric de măsură a volumului semnalelor audio, compus dintr-un voltmetru magnetoelectric cu redresor. Este etalonat în *vu* pentru a indica nivelul în decibeli față de unda sinusoidală standard. V. și v o l u m.

Vurgun, Samed (1906—1956), poet sovietic azerbaidjan, promotor al poeziei azerbaidjene noi. În poezia sa (vol. „Jurămîntul", 1930; poemele „26", 1935; „Negrul vorbește", 1948; „Cărțile arse", 1947) și în drama lirică-eroică („Vaghil", 1937; „Hanlar", 1939), V. a îmbinat căldura lirismului intim cu patosul romantic revoluționar.

Vvedenski, Nikolai Evghenievici (1852—1922), fiziolog rus. A fost profesor la Universitatea din Petersburg. A studiat fenomenele de inhibiție la nivelul sistemului nervos. Inhibiția este, după el, un proces activ, strîns legat de procesul de excitație, o formă specială a excitației însăși. V. a creat noțiunea de *parabioză*. În lucrările sale a dezvoltat vederi evoluționiste înaintate asupra proceselor fiziologice și biologice.

W

w */dublu ve/*, literă existentă în alfabetul mai multor limbi moderne care folosesc alfabetul latin (limbile germanice, polonă etc.); nu face parte din alfabetul limbii române, dar apare în cuvinte străine care păstrează grafia limbii de origine (ex. *watt, whisky, wolfram*) şi în nume proprii străine (ex. *Wagner, Washington, Basedow, Wrocław*). Se citeşte diferit după limba din care provine cuvîntul respectiv (în general *v* în cuvintele de origine germană şi *u* semivocalic în cele de origine engleză).

Waage */vó:gə/*, Peter (1833—1900), chimist norvegian. A fost profesor la Universitatea din Oslo. În 1864—1867, împreună cu C.M. Guldberg, a descoperit *legea acţiunii maselor*.

Wachmann, Eduard (1836—1908), dirijor, profesor şi compozitor român, unul dintre

Eduard Wachmann

înaintaşii muzicii noastre naţionale. A studiat la Viena şi la Paris. S-a întors apoi în ţară şi a ocupat diverse funcţii: dirijor de teatru (Craiova, Bucureşti), prim-dirijor al Societăţii Filarmonice din Bucureşti, la conducerea căreia a pus bazele vieţii noastre concertist-simfonice (1866—1906), profesor şi director la Conservatorul din Bucureşti. A compus vodeviluri, muzică corală, lucrări cu caracter didactic, piese instrumentale ş.a.

Wachmann, Ioan Andrei (1807—1860), compozitor, profesor şi animator al vieţii muzicale româneşti. A iniţiat forme de învăţămînt muzical şi a colaborat cu C. Caragiale la alcătuirea unei trupe româneşti de teatru muzical. A compus cîteva zeci de operete şi vodeviluri („Triumful amorului", „Pepelea", „Iudita şi Olofern", „Zamfira", „Mihai Viteazul la Călugăreni" ş.a.). **W.** a cules muzică populară şi a scris un tratat teoretic („Principiuri generale de musică europeană modernă", 1846).

Wad Medani, oraş în estul Sudanului, situat pe malul stîng al Nilului Albastru. 53 680 loc. (1961). Port fluvial, nod feroviar şi centru comercial (pentru desfacerea bumbacului).

Wagner, Anselm (1766—1806), pictor român din Banat, de origine germană. A studiat la Timişoara, apoi la Viena, după care a lucrat în mai multe oraşe transilvănene (Sibiu, Cluj). În istoria artei bănăţene, **W.** figurează ca primul pictor laic. Portretist, a reprezentat, în ulei sau în miniatură pe fildeş, figuri de burghezi şi de aristocraţi („Doamna Zsombory", „Contele Toldy" ş.a.), care, cu toate inegalităţile execuţiei, se remarcă prin acuitatea observaţiei psihologice. A executat şi compoziţii de gen.

Wagner, Max Leopold (1880—1962), lingvist german, specialist în romanistică. A fost profesor la universităţile din Berlin, Roma, Coimbra şi Illinois, membru al unor academii din Italia şi din Germania. Cunoscător a numeroase limbi, s-a ocupat îndeosebi de limba sardă şi de domeniul iberoromanic (mai ales de iudeospaniolă şi de spaniola americană), apoi de argourile unor limbi romanice şi neoromanice. Op. pr.: „Viaţa rurală a Sardiniei oglindită în limba ei" (1921), „Caracterele generale ale iudeospaniolei din Orient" (1930), „Limba şi dialectele Americii spaniole" (1949), „Limba sardă. Istoria, structura, spiritul" (1950), „Dicţionar etimologic sard" (1957—1962).

Wagner, Richard (1813—1883), mare compozitor, dramaturg, dirijor, teoretician al artei şi eseist german, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai romantismului muzical. S-a născut la Leipzig într-o familie de actori. A studiat la Dresda şi la Leipzig. A călătorit mult, cunoscînd metropolele şi principalele centre muzicale europene, fie ca muzician, fie ca refugiat politic, urmărit de poliţie pentru ideile sale republicane, fie peregrinînd, uneori în condiţii aventuroase, sub urmărirea creditorilor. Geniul său muzical s-a relevat şi s-a format sub influenţa muzicii lui Weber, Mozart şi în special

a simfonismului lui Beethoven. Operele sale „Dragostea interzisă" (1836), „Rienzi" (1840), „Vasul fantomă" (sau „Olandezul zburător", 1841), „Tannhäuser" (1845) şi „Lohengrin" (1848) l-au impus în viaţa artistică. Fire orgolioasă şi egocentrică, **W.** a avut o existenţă agitată, inconsecventă. Creaţia sa, rod al unui temperament şi al unei fantezii înflăcărate, cu veleităţi mesianice, a împins revoluţia romantică pînă la ultimele ei consecinţe. Sub influenţa lui Feuerbach şi Heine a adoptat ideile republicane ale mişcării Tînăra Germanie. Dar după înfrîngerea revoluţiei din 1848, influenţa operelor lui Schopenhauer, Nietzsche şi Gobineau, precum şi schimbarea condiţiei sale sociale ca favorit al regelui Ludovic al II-lea al Bavariei l-au făcut să adere la pangermanismul rasist. Această ipostază de apostol al unei religii politico-artistice a fost exploatată ulterior de ideologia nazistă. Ideile sale sînt cuprinse în numeroase eseuri despre muzică, teatru, politică, religie şi despre corelaţia lor, dintre care mai importante sînt „Arta şi revoluţia" (1848), „Opera de artă a viitorului" (1850), „Opera şi drama" (1851) ş.a. **W.** s-a considerat pontiful unui cult artistic, înrădăcinat în cultura germanică, inspirată din tărîmurile mitului şi ale vechilor legende nordice, cu personaje eroice, supradimensionate, care se mişcă într-o lume supranaturală. Această artă, sinteză a tuturor artelor, gravitînd în jurul dramei muzicale, trebuia să dea naştere acelei opere naţionale, „unice şi indivizibile", care să fie pentru germani ceea ce tragedia clasică fusese pentru greci. Drama muzicală wagneriană se opune divertismentului operei tradiţionale, bazîndu-se pe o „acţiune sacră", alegorie a dramei interioare, psihologice, şi pe sonorităţi menite să dezvăluie substanţa esenţială a sentimentelor omeneşti, „să exprime inexprimabilul", printr-o unitate indisolubilă cu textul dramatic (scris de **W.** însuşi pentru majoritatea partiturilor sale). Inspirată de concepţia schopenhaueriană a artei, tematica fundamentală a creaţiei lui **W.** o constituie ciocnirea dintre natura senzuală a omului şi natura sa spirituală, dintre voluptate şi renunţarea ascetică la ea. Oscilînd între violenţa primitivă a pasiunii şi voinţei, pe de o parte, şi tristeţea lirică iremediabilă, pe de altă parte, între

R. Wagner

dinamismul acţiunii eroice şi meditaţia febril-pesimistă, morbidă, fără ieşire, între urmărirea perseverentă şi tenace a scopului şi cultul sumbru al disperării şi renunţării fataliste, în care dragostea şi moartea se identifică, creaţia sa exercită o putere de seducţie care ţine de fascinaţie. Noua concepţie despre spectacolul teatral şi despre drama muzicală a impus construirea teatrului din Bayreuth (localitate devenită centru de propagare a operei wagneriene), care şi-a asumat sarcina reeducării cîntăreţilor-actori şi instrumentiştilor în spiritul noului gust artistic. Această concepţie şi-a găsit întruchiparea în monumentala sa tetralogie („Aurul Rinului", 1854; „Walkiria", 1856; „Siegfried", 1870; „Amurgul zeilor", 1874), care vădeşte ambiguitatea sa ideologică, ea configurînd, printr-o lume de eroi şi mituri, exaltarea forţei şi a celui mai riguros pangermanism, căreia însă i se adaugă mitul social-moralizator al blestemului aurului ca origine a răului şi a nedreptăţii pe pămînt. Epuizînd posibilităţile încă nevalorificate ale sistemului muzical existent, **W.** a obţinut rezultate prestigioase în privinţa forţei expresive a cromatismului, căruia, prin alternare cu diatonismul, îi dă un sens dramatic, sugerînd antagonismul dintre natură, fericire, plenitudine şi nefericire, ură, întuneric. **W.** elimină vechile forme ale operei italiene, întemeiate pe antiteza recitativ-arie, precum şi împărţirea clasică a acesteia în episoade muzicale distincte. El introduce ca inovaţii „melodia infinită", reprezentare muzicală a „devenirii psihice continue", şi l a i t m o t i v u l, procedeu simbolic, aluziv, de sugerare şi de evocare a unor teme psihologice, a unor momente-cheie şi de caracterizare a unor personaje; înlocuieşte uvertura, ca rezumat al operei, prin preludii cu funcţie strict sugestivă, iar orchestra sa, extensiune a celei a lui Beethoven şi Berlioz, capătă o funcţie dramatică diriguitoare, subordonîndu-şi adesea vocile, cărora le creează dificultăţi în avantajul unor efecte noi (pe alocuri grandiloc-vente). Calitatea excepţională a artei lui **W.** este întruchipată, în afară de tetralogie, în capodoperele sale „Tristan şi Isolda" (1859), triumf al dragostei asupra morţii, „Parsifal" (1882), dramatică încleştare a evlaviei şi păcatului, şi „Maeştrii cîntăreţi din Nürnberg" (1867), satiră a vechilor canoane medievale şi apoteoză lirică a muzicii noi, în care **W.** îşi valorifică umorul de resurse populare ca una dintre laturile sale originale. Arta lui **W.**, prin sincretismul ei şi prin extinderea posibilităţilor de exprimare a inefabilului psihologic de la suavitate la stridenţă, i-a atras pe simbolişti şi pe impresionişti. Inovaţiile sale au influenţat pe Bruckner, Mahler, Debussy (la începutul activităţii), Schönberg, R. Strauss, Berg ş.a. Exponent al curentului de gîndire imprimat de „dreapta hegeliană" a ideologiei germane, care a suferit ulterior o involuţie violent reacţionară, **W.** a idealizat în muzica sa, într-o strălucitoare formă artistică, o dată cu tendinţele negative, momentul cel mai entuziast romantic al acestui curent.

Wagner von Jauregg *[fon ĭáurec]*, Julius (1857—1940), neuropsihiatru austriac. A fost profesor la Universitatea din

Viena. **W. von J.** a introdus în tratamentul paraliziei generale inoculările cu malarie. Op. pr.: „Mixedemul și cretinismul" (1912), „Profilaxia și tratamentul paraliziei progresive prin inoculări cu malarie" (1931). Laureat al Premiului Nobel (1927).

Wagram (Deutsch *[dóici]* **Wagram),** localitate în Austria, situată la nord-est de Viena. Aici a avut loc la 5—6 iulie 1809, în timpul războiului franco-austriac, o mare bătălie între armatele franceze comandate de Napoleon I și armatele austriece conduse de arhiducele Carol. Bătălia de la Wagram s-a încheiat cu victoria armatelor franceze.

„Wahrheit" *[vá:rhait]* (*„Die ~"*, „Adevărul"), organ de presă în limba germană al Comitetului regional Banat al P.C.R. și al Sfatului popular regional. Înființat în februarie 1957, apare de trei ori pe săptămînă, la Timișoara.

Waksman *[uę́:xmən]*, Selman Abraham (n. 1888), microbiolog american de origine rusă,

S. Waksman

profesor la Universitatea din California. A făcut studii asupra acțiunii microorganismelor, asupra descompunerii substanțelor organice și rolul acestora în producerea substanțelor antibiotice. În 1949 a descoperit streptomicina. Op. pr.: „Enzimele" (1926), „Antagonismele microbiene și substanțele antibiotice" (1945), „Streptomicina" (1949). Premiul Nobel (1952).

Walbrzych *[válbjüh]*, oraș în R.P. Polonă, situat la sud-vest de Wrocław. 124 000 loc. (1964). Industrie extractivă (cărbune superior), siderurgică, cocsochimică, de utilaj minier, chimică, de pielărie, textilă și a sticlei. Nod feroviar.

wálchia (PALEONT.), gen fosil de conifere. Erau arbori înalți, cu trunchiurile verticale, având ramurile primare verticilate și

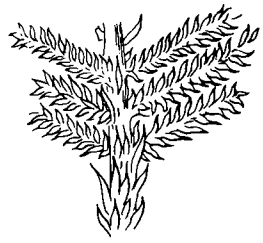

Walchia

ramurile secundare alterne, prevăzute cu frunze mici așezate pe două rînduri. A apărut din carboniferul superior și a durat pînă în permian.

Waldteufel *[váltöfél]*, Emile (1837—1915), compozitor francez. Elev al lui Marmontel la Conservatorul din Paris, **W.** a devenit celebru prin cele peste 300 de valsuri ale sale, care i-au adus supranumele de Johann Strauss al valsului francez.

Wales *[ueilz]*, peninsulă pe țărmul vestic al Mării Britanii, cuprinsă între Golful Bristol, canalul St. George și Marea Irlandei. Țărmul este fragmentat și stîncos. Cea mai mare parte a peninsulei este ocupată de Munții Cambrieni, cu relieful fragmentat de văi adînci și largi și cu numeroase forme glaciare. Altitudinea maximă: 1 085 m. Climă temperată oceanică. Păduri de foioase (stejar, făget) și pajiști. Zăcăminte de cărbune, de minereuri de fier și polimetalice.

Wales *[ueilz]*, *Prințul ~*, cap pe țărmul american al Strîmtorii Bering, la extremitatea vestică a peninsulei Seward (Alaska). Este punctul cel mai vestic al continentului american.

Walewski *[valefschi]*, Alexandre (1810—1868), om politic francez, fiul lui Napoleon I Bonaparte și al contesei poloneze Maria Walewska. A participat la răscoala poloneză din 1830—1831, după înfrîngerea căreia a emigrat în Franța. A fost ministru al afacerilor externe (1855—1860) și președinte al Congresului de la Paris (1856), calitate în care a susținut unirea Moldovei cu Țara Românească.

Walhalla, în mitologia scandinavă, reședința lui Odin, zeul războiului, unde erau găzduiți eroii căzuți pe cîmpul de luptă. Ajunși în **W.,** eroii deveneau semizei, își petreceau timpul în jocuri războinice și luau parte la ospețele zeilor.

Wallace *[uólis]*, Alfred Russel (1823—1913), naturalist englez. A cercetat flora și fauna Arhipelagului Malaez, de unde a colectat un bogat material botanic, zoologic, geologic. Este considerat unul dintre întemeietorii zoogeografiei. În același timp cu Darwin, dar independent de acesta, **W.** a ajuns la înțelegerea selecției naturale ca factor al evoluției viețuitoarelor, idee pe care a expus-o într-un articol („Cu privire la tendința viețuitoarelor de a se îndepărta indefinit de tipul inițial"), care a fost prezentat la Societatea linneană din Londra în același timp cu un scurt rezumat al teoriei lui Darwin (1858). **W.** a recunoscut prioritatea lui Darwin în elaborarea concepției despre evoluția lumii vii pe calea selecției naturale. Evoluționismul lui **W.** era însă limitat, deoarece el explica originea omului prin intervenția divinității.

Wallach *[válah]*, Otto (1847—1931), chimist german. A fost profesor la universitățile din Bonn și din Göttingen. A studiat compoziția uleiurilor vegetale utilizate în farmaceutică și a descoperit cu acest prilej o importantă clasă de substanțe organice, denumite de el *terpene*. Op. pr.: „Terpene și camfor" (1909). Premiul Nobel (1910).

Wallenstein *[válənștain]* **(Waldstein),** Albrecht von (1583—1634), general și om politic, originar din Cehia. A alcătuit pe cheltuială proprie o armată de mercenari, pe care a pus-o în slujba împăratului german Ferdinand al II-lea în timpul războiului de 30 de ani (1618—1648). A învins armatele daneze (1626—1627), dar a fost înfrînt de suedezi la Lützen (1632). Aflînd că urmărea crearea unui prin-

cipat independent, împăratul Ferdinand al II-lea a pus la cale asasinarea lui (1634).

Wallenstein *[válənștain]*, **(Valstein)** Carol (1795—1858), pictor de origine croată, stabilit în Țara Românească din 1817. A studiat la Brașov și la Viena. A lucrat din 1819 la București, unde a ocupat primul post în învățământul oficial artistic, ca profesor de desen la Colegiul sf. Sava (1830—1847). Tot aici, în 1837, **W.** a pus bazele unui muzeu de artă plastică. Este autorul cîtorva compoziții istorice, pictate naiv și fără o grijă deosebită pentru veridicitatea istorică („Bătălia de la Călugăreni", azi păstrată numai în versiunea litografiată de pictor, „Jurămîntul lui Mihai înconjurat de boieri", „Botezul lui Clovis"). A publicat primul manual-metodă în limba română pentru studiul desenului și al arhitecturii. A fost profesorul lui Th. Aman.

Wallis *[uális]*, *formula lui* ~ (MAT.), formula

$$\frac{\pi}{2} = \frac{2}{1}\cdot\frac{2}{3}\cdot\frac{4}{3}\cdot\frac{4}{5}\cdot\frac{6}{5}\cdot\frac{6}{7}\cdots\frac{2n}{2n-1}\cdot\frac{2n}{2n+1}\cdots,$$

care dă pe $\frac{\pi}{2}$ sub formă de produs infinit. Se datorește matematicianului englez J. Wallis (1616—1703).

Wallon *[valô]*, Henri (1879—1962), psiholog și pedagog marxist francez, militant pe tărîm obștesc, reprezentant de seamă al psihologiei copilului în Franța. A fost profesor la Sorbona și la Collège de France, fondatorul și directorul periodicului „Enfance". În timpul ocupației naziste a participat la mișcarea de rezistență. După eliberare, a elaborat, împreună cu P. Langevin, un proiect de reformă democratică a învățămîntului francez. **W.** a studiat evoluția psihică a copilului, și în special geneza conștiinței și a gîndirii, rolul societății în dezvoltarea personalității copilului, precum și trecerea de la act la gîndire, călăuzindu-se de metoda materialismului dialectic. Op. pr.: „Originile caracterului la copil" (1934), „Evoluția psihologică a copilului" (1941), „De la act la gîndire" (1942, trad. rom.), „Originile gîndirii la copil" (1945).

Walpole *[uó:lpoul]*, Horace (1717—1797), scriitor preromantic englez. Este unul dintre creatorii așa-numitului „roman gotic" sau „roman al ororilor și misterelor", a cărui apariție este legată de reînvierea interesului pentru medievalism (în sec. al XVIII-lea gotic era sinonim cu medieval) și care exprimă o reacție împotriva raționalismului iluminist, devenit anacronic într-o Anglie care trăia primele contradicții ale industrializării. Romanul lui **W.** „Castelul din Otranto" (1764) este o abilă construcție și, în același timp, o extraordinară îngrămădire de întîmplări tenebroase și supranaturale, de grozăvii și de mistere, plasate în Italia sec. al XII-lea. Corespondența sa are importanță documentară și artistică.

Walpole *[uó:lpoul]*, sir Hugh Seymour (1884—1941), romancier englez. Este autorul unor opere de subtilă analiză psihologică, inspirate din viața școlii și a familiei, în care trăsăturile realiste se împletesc cu elemente mistice-fantastice ale unui romantism tîrziu (ciclul de romane de aventuri cu subiect istoric „Cronica familiei Herries": „Herries pișicherul", 1930; „Judith Paris", 1931; „Fortăreața", 1932). A mai scris și romane pentru tineret.

Walpole *[uó:lpoul]*, sir Robert (1676—1745), om politic englez, șef al partidului liberal (whig). Conducător de fapt al guvernului britanic în 1721—1742, a promovat o politică economică menită să contribuie la dezvoltarea capitalistă a țării (încurajarea industriei, reducerea importului și creșterea exportului), iar pe plan extern o politică de consolidare a puterii coloniale a Angliei.

Walpurgis, misionară creștină din sec. al VIII-lea, canonizată. Sărbătoarea ei a luat locul unei sărbători păgîne de întîmpinare a verii. Amintirea datinilor păgîne se regăsește în legendele populare medievale potrivit cărora în „noaptea sf. Walpurgis" (30 aprilie—1 mai) vrăjitoarele și diavolii își dau întîlnire pe muntele Brocken (din masivul Harz din Germania) pentru preamărirea satanei. „Noaptea walpurgică" este reprezentată într-o scenă celebră din tragedia „Faust" de Goethe și în opera cu același nume de Gounod.

Walras *[valrá]*, Marie Esprit Léon (1834—1910), economist burghez elvețian, unul dintre întemeietorii școlii matematice în economia politică.

Walschap *[válshap]*, Gerard (n. 1898), romancier naturalist belgian de limbă flamandă. A fost influențat de Dostoevski, Hamsun și Unamuno. Romanele lui reliefează, în spirit anticlerical și anticonformist, antagonismul dintre credință și căutarea fericirii pămînțești, întemeiate pe un echilibru superior.

Walter, Bruno (1876—1962), dirijor și pianist german. A învățat și și-a început activitatea

B. Walter

artistică în Germania, ca dirijor la Opera din Berlin, apoi la cea din Viena (unde a fost director). A condus orchestra Gewandhaus din Leipzig. După instaurarea fascismului a emigrat în S.U.A. A întreprins turnee în lumea întreagă, venind și la București în 1922. S-a făcut celebru prin interpretarea creațiilor lui Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Wagner, Bruckner și mai ales Mahler (care i-a fost îndrumător și prieten). Stilul său dirijoral se caracteriza prin căldură emoțională, cantabilitate și largă desfășurare a planurilor construcțiilor muzicale

Walther, Balthazar, cronicar silezian. Atașat cîtăva vreme pe lîngă Mihai Viteazul, a asistat la evenimentele domniei acestuia și le-a descris într-o tipăritură din 1599, la alcătuirea căreia a folosit o scriere în limba

română despre viteazul domn, aparţinînd logofătului Teodosie Rudeanu.

Walther von der Vogelweide *[váltər fon der fógəlvaidə]* (c. 1170—c. 1230), poet german, cel mai de seamă reprezentant al liricii feudale („Minnesang") scrise în germana medie de sus, întemeietorul poeziei politice culte germane. În cursul peregrinărilor sale prin Europa a îmbrăţişat cauza împăraţilor împotriva papalităţii, ale cărei ambiţii le-a demascat o dată cu viciile clerului. Înzestrat cu sensibilitate, cu fantezie şi cu o deosebită capacitate de a concentra în imagini plastice trăiri pătimaşe, s-a distins mai ales pe planul liricii intime. Depăşind caracterul convenţional al poeziei de curte anterioare şi inspirîndu-se din unele specii ale poeziei populare, **W.** a pus bazele liricii erotice culte cu caracter realist. Creaţia sa (aproximativ 170 de poezii) a influenţat puternic generaţia următoare de poeţi, înscriindu-se în aria valorilor universale.

Walton *[uó:ltn]*, sir William Turner (n. 1902), compozitor englez. A fost înriurit la început de Brahms şi de Fauré, cristalizîndu-şi apoi un stil personal, de tendinţă predominant neoromantică. Creaţia sa cuprinde satira „Façade", o simfonie concertantă pentru pian şi orchestră, opera „Troilus şi Cresida", un balet, muzică de scenă şi de film (cele trei mari filme shakespeariene ale lui Laurence Olivier: Henric al V-lea, Hamlet şi Richard al III-lea), un oratoriu, simfonii, concerte, lucrări de cameră, piese pentru pian etc.

warant (DR.), în dreptul burghez, titlu la ordin făcînd dovada dreptului creditorului care a primit un gaj, în cazurile în care obiectul dat în gaj nu se află în păstrarea sa, ci a unui magazin general (ex. un siloz) care primeşte în depozit mărfuri.

Warburg, Otto Heinrich (n. 1883), biochimist german, profesor la Universitatea din Berlin. A făcut cercetări fundamentale asupra fermentaţiei, fotosintezei şi metabolismului. Are lucrări importante privitoare la biochimia fermenţilor respiratori (ex. *fermentul galben al lui W.*). Op. pr.: „Acţiunea catalitică a substanţei vii" (1928). Premiul Nobel (1931).

Waring *[uéəriŋ]*, Edward (1734—1798), matematician englez. A fost profesor la Universitatea din Cambridge. A enunţat teorema după care un număr natural N se poate descompune în suma a nu mai mult de 4 pătrate, de 9 cuburi etc., în general în suma a nu mai mult de r puteri a n-a,

$$N = a_1^n + a_2^n + \ldots + a_r^n$$

(unde r depinde numai de n, iar $a_1, \ldots, a_r$ sînt numere întregi). Această teoremă a fost demonstrată în 1909 de D. Hilbert şi este cunoscută sub numele de teorema Waring-Hilbert.

Warren *[uárin]*, Robert Penn (n. 1905), poet, romancier şi critic american. A debutat ca poet, versurile sale, reacţie conservatoare contra ritmului vieţii moderne mecanizate, de inspiraţie intelectuală, amintind prin simbolismul lor stilistic pe poeţii metafizici englezi din sec. al XVIII-lea. Mai tîrziu s-a orientat către forma narativă şi către tradiţiile baladei populare („Balada lui Billie Potts", 1940). Tema centrală a romanelor sale o constituie neputinţa de a împăca idealul moral abstract cu descompunerea şi cu corupţia reală a societăţii subordonate utilitarismului egoist şi vulgar („Toţi oamenii regelui", 1946; „Ceată de îngeri", 1955 ş.a.). Metodele sale inovatoare în critică şi în stilistică au cunoscut o largă răspîndire („Opinia liberă în America", 1937; „William Faulkner: două decenii de critică", 1951).

Warszawa v. **Varşovia.**

Warta *[várta]*, rîu în R.P. Polonă (822 km), principalul afluent pe dreapta al fluviului Odra (Oder). Izvorăşte din Podişul Olkusz şi străbate Cîmpia Polonă. Navigabil în aval de confluenţa cu Prosna (afluent pe stînga). Printr-un canal navigabil este legat de fluviul Vistula. Trece prin oraşele Czestochowa şi Poznan.

Wartburg, Walther von (n. 1888), lingvist elveţian, specialist în romanistică, profesor onorar la Universitatea din Basel. Op. pr.: „Dicţionar etimologic al limbii franceze" (în curs de apariţie, începînd din 1922), „Formarea popoarelor romanice" (1939), „Introducere în problematica şi metodica lingvisticii" (1943, trad. fr. 1946). Are numeroase studii de geografie lingvistică.

Washington *[uóşiŋtən]*, George (1732—1799), general şi om de stat american, militant pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord.

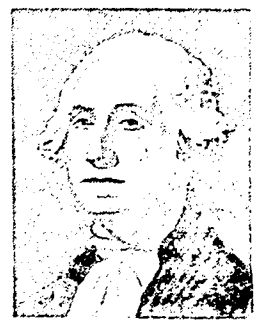

G. Washington

În 1775 a fost numit comandant suprem al tuturor forţelor militare ale coloniilor răsculate împotriva Angliei. A avut un rol decisiv în organizarea armatei americane care a repurtat victoriile de la Saratoga (1777) şi Yorktown (1781), hotărîtoare pentru obţinerea independenţei Statelor Unite. În 1787 **W.** a fost preşedintele Convenţiunii constituţionale care a adoptat Constituţia S.U.A., în vigoare şi azi. Ca preşedinte al S.U.A., (1789—1797) a dus o politică internă conservatoare şi centralistă, iar pe plan extern a fost un adept al izolaţionismului.

Washington *[uóşiŋtən]*, capitala Statelor Unite ale Americii, situată în estul ţării, pe rîul Potomac, în districtul federal Columbia. 2 250 000 loc., cu suburbiile (1963). Cel mai important centru politic şi cultural al ţării. În zona centrală a oraşului se află Casa Albă (reşedinţa preşedintelui S.U.A.) şi Capitoliul (sediul Congresului); în oraş există numeroase clădiri monumentale, statui, parcuri. Port la

Oceanul Atlantic, nod feroviar, aeroport. **W.** nu este un oraş industrial: are doar întreprinderi poligrafice şi alte întreprinderi industriale de interes local (alimentare, de prelucrare a rocilor de construcţie, şantier naval). De asemenea oraşul are numeroase muzee: Muzeul memorial Lincoln, Muzeul Jefferson, *National Gallery of Art*, cea mai mare construcţie de marmură din lume. Fundat în 1937, muzeul cuprinde pînze de Botticelli, Rafael, Van Dyck, Van Eyck, F. Hals, Tiziano, Velasquez, Chardin etc.; *Phillips Memorial Gallery* oferă o panoramă a picturii moderne; *Freer Gallery* conţine colecţii de artă orientală; *Corcoran Gallery* posedă opere de Rubens, Rembrandt, Daumier, Degas, Corot, Monet, Renoir; *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, specializată în arta bizantină, arta orientală, arta mexicană, posedă şi tablouri de El Greco şi pictură franceză contemporană. **W.** are cinci universităţi şi alte institute de învăţămînt superior şi mari biblioteci şi muzee. — *Istoric.* Oraşul a fost întemeiat în 1791 şi numit astfel după numele lui G. Washington. În 1800, la **W.** au fost mutate, de la Philadelphia, instituţiile guvernamentale. Ars de englezi în timpul războiului anglo-american (1812—1814), **W.** a fost reconstruit. În 1942 la **W.** a fost semnată *Declaraţia celor 26 de state*, care a contribuit la întărirea coaliţiei antihitleriste. **W.** este sediul *Organizaţiei Statelor Americane*. — *Conferinţa de la W.* (noiembrie 1921 — februarie 1922), a fost convocată din iniţiativa S.U.A., care nu ratificase tratatul de la *Versailles*, în urma primului război mondial, cu scopul reîmpărţirii sferelor de influenţă în Extremul Orient şi în zona Oceanului Pacific. La ea au participat S.U.A., Anglia, Franţa, Japonia, Italia, China, Belgia, Olanda, Portugalia şi au fost încheiate următoarele tratate: *Tratatul celor patru puteri* (S.U.A., Anglia, Franţa şi Japonia), care prevedea garantarea reciprocă a inviolabilităţii posesiunilor lor

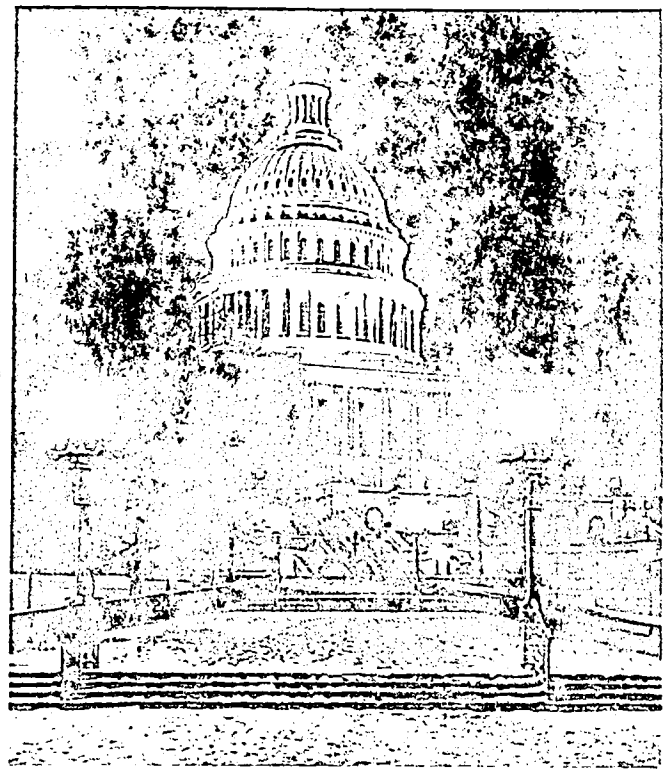

Washington. Capitoliul

din Oceanul Pacific; alianţa anglo-japoneză, încheiată în 1902, îşi pierdea astfel valabilitatea; *Tratatul celor nouă puteri*, care proclama renunţarea lor formală la crearea unor sfere de influenţă în China şi recunoaşterea principiului „porţilor deschise"; *Tratatul celor cinci puteri* (S.U.A., Anglia, Japonia, Franţa şi Italia), care stabilea raportul tonajului general al flotelor de linie ale statelor semnatare la proporţia: 5—5—3—1,75—1,75.

Washington *[uǫ́şiŋtən]*, stat în nord-vestul S.U.A. Suprafaţa: 176 617 km². Populaţia: 2 984 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Olympia*. Cel mai important oraş este Seattle. Teritoriul **W.** este străbătut de la nord la sud de lanţuri muntoase: Munţii Coastelor în vest şi Munţii Cascadelor (care ating 4 290 m în vîrful Rainier) în partea centrală. Ţărmul este foarte fragmentat şi mărginit de numeroase insule. În partea estică se întinde Podişul Columbiei. Principalul rîu este Columbia, cu afluentul său Snake. Păduri de conifere. Zăcăminte de cărbune, minereuri neferoase, aur. Este dezvoltată industria energetică (mari hidrocentrale: Bonneville, Grand Coulee ş.a.), atomică, metalurgia neferoasă (aluminiu, cupru ş.a.), constructoare de maşini (în special avioane şi nave), de prelucrare a lemnului, alimentară (conserve de peşte). Se cresc cornute mari pentru lapte, se cultivă (în special în est) grîu, pomi fructiferi, plante furajere. Se practică pescuitul marin şi fluvial.

„Washington Post" *[uǫ́şiŋtən poust]* (*„The ~"*), cotidian din S.U.A., fundat în 1877, exponent al unor cercuri politice moderate burgheze din capitala Statelor Unite. Apare la Washington.

Wassermann, August von (1866—1925), microbiolog german. A făcut cercetări importante asupra modificărilor

serice în cursul apariției imunității și a elaborat reacția de diagnostic a sifilisului, reacția Bordet-Wassermann. A demonstrat legătura dintre toxina tetanosului și celulele nervoase. Împreună cu Uhlenhuth a elaborat reacția de precipitație pentru diferențierea proteinelor de specie, de importanță în expertiza medico-judiciară. Op. pr.: „Tratat despre microorganismele patogene" (1912—1913).

Wassermann, Jakob (1873—1934), romancier german. Opera sa (arsă și interzisă de naziști) a contribuit la depășirea naturalismului și, prin aceasta, la dezvoltarea romanului modern. Influențat de Balzac, Tolstoi și Dostoevski, **W.** a abordat probleme sociale, și îndeosebi probleme psihologice ale contradicțiilor existenței burgheze, fără a depăși, în năzuința spre dreptate și umanitate, un crez individualist-utopic. Arbitrarul justiției burgheze, conflictul dintre generații, indiferența omului față de om, cotiturile vieții psihice a omului constituie temele unora dintre romanele lui **W.** („Povestea tinerei Renate Fuchs", 1900; „Caspar Hauser", 1908; „Cazul Mauritius", 1928, trad. rom.; „Etzel Andergast", 1931, trad. rom.; „A treia existență a lui Joseph Kerkhoven", 1934, trad. rom.). Viziunea romantic-generoasă, realismul, profunzimea și subtilitatea analizei, forța concentrată a narațiunii și tensiunea acesteia caracterizează arta lui Wassermann.

Waterloo, localitate în Belgia. Aici a avut loc, la 18 iunie 1815, bătălia decisivă dintre armata franceză, condusă de Napoleon I Bonaparte, și armatele coaliției antinapoleoneene, conduse de Wellington (armata anglo-olandeză) și Blücher (armata prusiană). Bătălia de la **W.** a fost urmată de pătrunderea armatelor coaliției în Franța și de înlăturarea definitivă a lui Napoleon I.

Watson *[uótsn]*, John Broadus (1878—1958), psiholog din S.U.A. Ca fondator al behaviorismului, a căutat să creeze o „psihologie obiectivă", restrîngînd obiectul psihologiei la manifestările exterioare ale conduitei, după schema S—R (stimul-răspuns). **W.** a aplicat în psihologia umană metode și interpretări folosite în psihologia animală, fără a ține seama de saltul calitativ existent între om și animal. Op. pr.: „Behavior. Introducere la o psihologie comparativă" (1914), „Psihologia din punctul de vedere al unui behaviorist" (1919).

Watt *[uót]*, James (1736—1819), mecanician și inventator

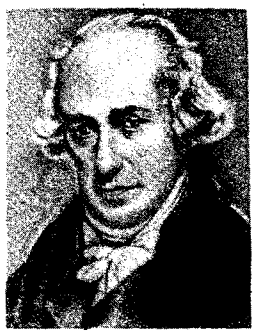

J. Watt

englez. Între anii 1763 și 1769, lucrînd ca inginer la Universitatea din Glasgow, a perfecționat mașina (pompa) cu abur a lui Newcomen, separînd cilindrul de cazan și de condensator și introducînd mecanismul numit *paralelogram articulat*. În 1776—1782 a conceput și a construit mașina cu abur cu dublu efect, destinată realizării unei mișcări de rotație continue a arborelui; la această mașină, el a înlocuit supapele prin mecanismul-sertăraș cuplat cu arborele mașinii printr-un excentric și o manivelă și prevăzut cu un volant pentru uniformizarea cuplului. În 1784 a brevetat o mașină cu abur universală prevăzută cu regulator centrifugal *(regulatorul Watt)*, care, datorită economicității ei, a cunoscut o largă utilizare, avînd un rol important în dezvoltarea producției industriale. După 1784 s-a ocupat de perfecționarea tehnologiei de fabricație a mașinilor cu abur.

watt (după numele inventatorului *J. Watt*; METR.), unitate de măsură a puterii în sistemul de unități SI, egală cu puterea care corespunde schimbului unei energii de un joule pe secundă. În electrotehnică, wattul este unitatea de măsură a puterii active și corespunde puterii dezvoltate într-un circuit străbătut de un curent continuu de un amper sub tensiunea de un volt aplicată la bornele circuitului. Are simbolul *W*.

Watteau *[vató]*, Antoine (1684—1721), pictor francez. Născut la Valenciennes, s-a stabilit de tînăr la Paris, unde a cunoscut îndeaproape lumea teatrului (unul dintre principalele sale izvoare de inspirație) și picturile lui Rubens, Tiziano, Veronese, adevărații săi maeștri, îndoita influență a Flandrei și a Veneției aflîndu-se la originea operei acestui artist profund original. După ce scurtă vreme pictează mai ales scene din viața militarilor, **W.** este solicitat din ce în ce mai mult de temele pe care i le oferă serbările galante din saloanele și parcurile Parisului. În acest cadru a realizat „Îmbarcare spre Citera", una dintre capodoperele sale, ca și „Bal mascat în grădină", „Concert în aer liber", „O conversație", „Reuniune pe terasă" ș.a. Caracteristicile creației lui **W.**, artist care a oglindit în

A. Watteau (autoportret)

opera sa viața de petreceri a clasei dominante a timpului său, sînt rafinamentul și grația. Evocator al stărilor de suflet complexe, ca în „Gilles" sau în „Indiferentul", **W.** învăluie într-o atmosferă enigmatică, pătrunsă de melancolie, cele mai multe dintre tablourile sale. **W.** este un colorist excepțional, egal desenator; el se servește de o gamă caldă de culori, care par iluminate din interior, printr-o tușă

amplă, precisă și nervoasă. Aceleași surprinzătoare efecte de culoare le obține în prestigioasele sale desene în sanguină, cretă și cărbune. **W.** a lăsat o operă considerabilă, executată în mai puțin de doisprezece ani. Influența ei asupra picturii franceze a sec. al XVIII-lea a fost hotărîtoare, reprezentînd o originală întruchipare a unei arte realiste rafinate care îmbină autenticitatea observației cu căutarea semnificațiilor spirituale a lucrurilor.

wattmetru (ELT.), instrument electric de măsură, indicator, pentru măsurarea puterii electromagnetice active.

wattóră (METR.), unitate de măsură a energiei, egală cu 3 600 de jouli. Are simbolul *Wh*.

wattormétru (ELT.), contor electric etalonat în wattore.

Wavrin, Jean de (sec. XV), cronicar francez care, pe baza povestirilor lui Walerand de **W,** nepotul său, participant, în calitate de căpitan al galerelor burgunde, la expediția de pe Dunăre din 1445 împotriva turcilor, relatează știri prețioase despre Țara Românească de la mijlocul sec. al XV-lea.

Weber *[véber]*, Carl Maria von (1786—1826), compozitor german. A primit îndrumări de la Michael Haydn, la Salzburg, desăvîrșindu-și cunoștințele prin contactul cu viața muzicală din diferite orașe (Wrocław, Stuttgart, Mannheim, Darmstadt, Praga, Dresda), în care a ocupat, pentru scurtă durată, diverse funcții. Pianist și dirijor remarcabil, **W.** s-a afirmat totodată în domeniul teatrului muzical, fiind cel mai important compozitor de opere înainte de Wagner și creatorul operei romantice germane. Cele mai importante opere ale lui **W.**: „Freischütz" (1821), „Euryanthe" (1823), „Oberon" (1826), au influențat creația succesorilor săi în acest gen. Atmosfera evocatoare, coloritul feeric, conturarea precisă a caracterelor, motivele pregnante, construcția de ansamblu, sugestivitatea tratării orchestrale, precum și baza intonațională germană, conferă operelor sale un farmec deosebit. **W.** a mai compus sonate și piese pentru pian (celebra „Invitație la dans", orchestrată de Berlioz), concerte, muzică vocală și instrumentală.

C. M. Weber

Weber *[véber]*, Ernst Heinrich (1795—1878), fiziolog și anatomist german. A fost profesor la Universitatea din Leipzig. Extinzînd și la alte organe de simț experiențele lui Bouguer referitoare la sensibilitatea ochiului, **W.** a demonstrat existența unei dependențe între creșterea intensității excitantului și creșterea intensității senzației corespunzătoare (legea Bouguer-Weber, sau legea fundamentală a psihofizicii).

Weber *[véber]*, Max (1864—1920), sociolog, istoric și economist german, apropiat de neokantianism și de pozitivism. Respingînd ideea legilor sociale obiective, **W.** a considerat că abstracțiile sociologice nu reflectă structura obiectivă a realității sociale, ci sînt simple instrumente de sistematizare și de înțelegere a faptelor istorice. Asemenea abstracții sînt, după **W.**, „tipurile ideale", pe care sociologul le construiește pornind de la valorile recunoscute în epoca lui și la care raportează fenomenele individuale. Polemizînd cu materialismul istoric, **W.** a formulat teoria eclectică a „pluralității" factorilor istorici, variantă a teoriei factorilor. Op. pr.: „Etica protestantă și spiritul capitalismului" (1905), „Economia și societatea" (1921).

Weber *[véber]*, Wilhelm Eduard (1804—1891), fizician german; a fost profesor la universitățile din Halle, Göttingen și Leipzig. Prin numeroasele sale experiențe a contribuit la dezvoltarea electromagnetismului. Împreună cu Gauss a elaborat sistemele de unități CGS electrostatic și CGS electromagnetic; ulterior, împreună cu R. Kohlrausch (1809—1858), a determinat raportul a două unități corespondente, găsindu-l egal cu viteza luminii.

wéber *[véber]* (după numele fizicianului *W. Weber*; METR.), unitate de măsură a fluxului magnetic în sistemul de unități SI; un weber este fluxul care, prin anularea lui în timp de o secundă, produce o tensiune electromotoare de un volt într-o spiră închisă străbătută de fluxul respectiv. Are simbolul *Wb*.

Webern *[vébərn]*, Anton von (1883—1945), compozitor austriac, unul dintre reprezentanții școlii vieneze contemporane. A studiat mai întîi muzicologia, apoi compoziția cu Schönberg, al cărui adept a devenit. A dus o existență modestă, nefiind cunoscut și apreciat a condus formații muzicale muncitorești, iar în timpul ocupației naziste i s-a interzis să profeseze. Primele sale lucrări (pînă la op. 17) sînt atonale, următoarele fiind construite pe principiul seriei. Muzica lui **W.** (două cantate, lieduri, piese pentru format de cameră și orchestrale) se caracterizează prin organicitatea structurii, concizie, un lirism oarecum ermetic, dar elevat.

Weddell *[uédəl]*, *Marea* ~, mare a Oceanului Atlantic, în ținutul Antarcticii, cuprinsă între peninsulele Țara lui Graham (la vest), Țara Prințesei Martha (la est) și insulele Orkney de Sud (la nord). Adîncimea maximă: 5 007 m. Importantă zonă pentru vînătoarea de balene.

Wedekind, Frank (1864—1918), dramaturg german, precursor al expresionismului. Dînd expresie unei revolte anarhice, **W.** demască, uzînd de fantezie și de grotesc, formele decadente ale vieții burgheziei, convenționalismul înăbușitor și fățărnicia morală a acesteia, care denaturează iubirea și femeia, făcîndu-le să decadă din punct de vedere moral. Fără a ignora condiționarea socială, **W.** a sublimat

sub influența freudismului, determinarea instinctuală a omului, a afirmat necesitatea triumfului vitalității și frumuseții, a unei comunități libere a oamenilor. Lumea eroilor săi este periferia societății (dramele „Deșteptarea primăverii", 1891; „Spiritul pămîntului", 1895; „Cutia Pandorei", 1904; „Marchizul de Keith", 1900). Remarcabile sînt și „Poeziile simpliciene", îndrăznețe satire îndreptate împotriva erei wilhelmiene, a militarismului, poliției și cenzurii burgheze.

Wedgwood *[uégiud]*, Josiah (1730—1795), ceramist englez, de orientare neoclasică; a descoperit substanțe noi și a perfecționat diferiți coloranți pentru ceramica de artă. Inventator al pirometrului care-i poartă numele. Piesele executate de **W.**: vase, camee, medalii, statuete se caracterizează prin aplicații în relief de altă culoare, cu motive inspirate din antichitate și sînt de o remarcabilă finețe. Și-a asociat pe Bentley și pe renumitul sculptor Flaxman. A deschis noi căi de industrializare a ceramicii.

Weerth, Georg (1822—1856), publicist și scriitor german, considerat de Engels ca primul poet al proletariatului german. Creația sa a fost influențată de opera lui Heine. A fost membru al Ligii comuniștilor și redactor la „Neue Rheinische Zeitung", în coloanele căreia a publicat satira „Viața și isprăvile vestitului cavaler Schnapphahnski" (1849, trad. rom. 1962), îndreptată împotriva iuncherimii prusace. În „Schițe umoristice din viața comercială germană" (1845—1848), opera sa principală, **W.** a demascat, cu îndrăzneală și autentic umor, practicile tranzacționale ale burgheziei, care pactizase cu iuncherimea. Pe linia celor mai bune reportaje se înscriu „Schițele din viața socială și politică a englezilor" (1854). Lirica lui **W.** oglindește momente din viața și din lupta proletariatului, încrederea în victoriile sale viitoare.

Wegener *[végənər]*, Alfred (1880—1930), meteorolog și geofizician german, profesor la universitățile din Hamburg și din Graz. A participat la două expediții daneze în Groenlanda (1906—1908 și 1912—1913), cînd a traversat, împreună cu L. Koch, insula în porțiunea ei cea mai lată, efectuînd numeroase cercetări meteorologice și geofizice; a organizat o mare expediție științifică germană pentru studiul Groenlandei (1930), în decursul căreia a murit, surprins de un viscol, în drum spre coastă. A emis în 1912 cunoscuta ipoteză a translației (derivei) continentelor, potrivit căreia în paleozoic ar fi existat o singură masă continentală, din care cu timpul s-au separat continentele actuale (de-a lungul unor sisteme de fracturi); acestea suferă o deplasare inegală spre vest, îndepărtîndu-se tot mai mult între ele. Mult timp combătută, această ipoteză este reluată astăzi de unii geofizicieni, care încearcă s-o explice pe baza unor observații și ipoteze noi privind structura internă a globului terestru.

Wegener *[végənər]*, Paul (1874—1948), actor, scenarist și regizor german de teatru și de film. A jucat la Deutsches Theater al lui M. Reinhardt. S-a distins în interpretarea viguroasă a caracterelor demonice din piesele lui Shakespeare, Strindberg ș. a.

Wehrmacht *[vérmaht]*, denumirea oficială dată în Germania forțelor armate hitleriste, constituite la 13 martie 1935.

Weierstrass *[váiərștra:s]*, Karl (1815—1897), matemati-

K. Weierstrass

cian german, membru al Academiei de Științe din Berlin. A fost profesor la Universitatea din Berlin. Împreună cu Cauchy, **W.** a pus bazele teoriei funcțiilor analitice. Au o importanță deosebită și lucrările sale privitoare la reconstruirea analizei matematice, fundamentată pe definiția riguroasă pe care a dat-o conceptului de număr real. — *Prima teoremă de aproximare a lui Weierstrass*: dacă $f(x)$ este o funcție continuă pe un segment $[a, b]$, atunci pentru orice $\varepsilon > 0$ există un polinom $P_n(x)$ de grad $n = n(\varepsilon)$ pentru care pe întreg segmentul are loc inegalitatea

$$|f(x) - P_n(x)| < \varepsilon.$$

— *A doua teoremă de aproximare a lui Weierstrass*: dacă $f(x)$ este o funcție continuă cu perioada 2π, atunci, oricît ar fi de mic numărul $\varepsilon > 0$, dat dinainte, se poate indica un polinom trigonometric

$$T_n(x) = a_0 + \sum_{k=1}^{n} (a_k \cos kx + b_k \sin kx), \text{ cu } n = n(\varepsilon),$$

astfel încît inegalitatea

$$|f(x) - T_n(x)| < \varepsilon$$

să aibă loc pentru orice x.

Weigand *[váigant]*, Gustav (1860—1930), lingvist german. A fost profesor la Universitatea din Leipzig. A întemeiat la Leipzig în 1893, cu ajutorul statului român, un institut pentru limba română și a publicat „Anuarul Institutului pentru limba română" (1894—1919), transformat în „Balkan Archiv" (1925—1928). A cercetat pe teren dialectele românești din sudul Dunării, publicînd studii asupra lor, însoțite de texte prețioase: despre aromâni în 1888 și 1894—1895, despre meglenoromâni în 1892, despre istroromâni în 1892 și 1893—1894; graiurilor dacoromâne le-a consacrat diferite monografii apărute în anuarul său, precum și „Atlasul lingvistic al teritoriului lingvistic dacoromân" (1909), care este unul dintre cele dintîi atlase lingvistice din lume (înregistrează însă numai fapte fonetice). În diverse studii s-a ocupat de problema raporturilor dintre limbile balcanice și a publicat gramatici practice ale limbii române (1903, ed. 2 1918), bulgare (1907) și albaneze (1912), dicționare etc.

Weigel *[váigəl]*, Helene (n. 1900), actriță germană. Din 1925, după o colaborare cu Max Reinhardt, a inițiat, alături de B. Brecht, cu care s-a căsătorit, un teatru popular, antiburghez și antifascist. Între 1933 și 1945 a trăit în exil, unde a dus o intensă activitate politică. După război, înapoiată în patrie (R.D.G.), realizează pe scena teatrului Berliner Ensemble (astăzi condus de ea), o serie de creații de renume mondial: „Mutter Courage", „Cercul de cretă caucazian" ș.a.), într-un stil artistic structurat pe direcțiile estetice ale lui B. Brecht.

Weill *[vail]*, Kurt (1900—1950), compozitor american de origine germană. Elev al lui Humperdinck și Busoni, și-a dobîndit popularitatea cu „Opera de trei parale", pe textul lui B. Brecht (1928). A scris 16 opere (printre care unele în colaborare cu Brecht), două balete, un concert pentru vioară, muzică de film, piese vocale ș.a., în care își afirmă tendințele realiste și populare.

Weimar *[váimar]*, oraș în partea de sud-vest a R.D. Germane, în districtul Erfurt, situat în bazinul Turingiei, pe rîul Ilm, afluent al rîului Saale. 45 320 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini (mașini agricole, mecanică fină, construcții metalice etc.), a mobilei, chimică, poligrafică etc. În oraș se află muzeul Goethe, casa-muzeu Schiller, monumente arhitectonice medievale, institute de învățămînt superior. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, **W.** a fost cel mai puternic centru al iluminismului german. Aici s-a întrunit Adunarea Constituantă, care a funcționat între 6 februarie 1919 și 21 mai 1920, și care a adoptat Constituția de la **W.** (11 august 1919); aceasta a consfințit înlăturarea monarhiei și a proclamat republica, cunoscută și sub numele de *Republica de la Weimar* (1919—1933).

Weinert *[váinərt]*, Erich (1890—1953), poet și publicist progresist german. A luptat în Spania în cadrul brigăzilor internaționale. Este unul dintre întemeietorii Academiei germane de arte. Creația sa literară, strîns legată de lupta clasei muncitoare, cuprinde: poezii politice, vehemente satire la adresa filistinismului Republicii de la Weimar, a militarismului și fascismului, songuri pline de vervă și de patetism, cîntece de luptă mobilizatoare („Chemări în noapte", 1947; „Camaradas", 1951), scrieri în proză („Memento Stalingrad", 1951; „Proză, scene și nimicuri", 1955), precum și traduceri din E. Pottier, T. Șevcenko ș.a. Premiul național al R.D.G.

Weingartner *[váingartnər]*, Felix von (1863—1942), dirijor austriac, compozitor și teoretician. S-a făcut cunoscut mai întîi în calitate de compozitor (cu opera „Sakuntala"). Ca șef de orchestră a activat în diverse orașe germane, la Berlin și la Viena. În același timp s-a făcut din ce în ce mai apreciat ca dirijor în centrele muzicale ale Europei și în Statele Unite. A scris studii și lucrări privitoare la arta dirijorală, la dezvoltarea simfoniei după Beethoven, la interpretarea simfoniilor acestuia, realizînd, printre altele, înregistrarea lor integrală pe discuri, serie care îl atestă ca pe o autoritate clasică în arta și știința dirijorală. A dirijat și la București de cîteva ori.

Weinheber *[váinhebər]*, Josef (1892—1945), poet austriac, continuator al tradiției clasicismului german, dar deschis și la inovațiile expresionismului. Opera sa, influențată de tonalitatea lirică a creației lui Hölderlin și Nietzsche, reflectă destinul tragic al artistului neînțeles de contemporanii săi, discrepanța dintre idealurile sale umaniste și realitate. A ilustrat toate speciile genului liric, de la odă și imn la simplul cîntec, excelînd prin virtuozitate și muzicalitate (volumele „Aristocrație și declin", 1934; „Cunună tîrzie", 1936; „Între zei și demoni", 1938).

Weismann *[váisman]*, August (1834—1914), zoolog german. A fost profesor la Universitatea din Freiburg im Breisgau. A făcut cercetări asupra sistematicii și embriologiei cladocerelor și dipterelor. **W.** a fost printre primii naturaliști care au aderat la darvinism. Teoria lui **W.** despre continuitatea plasmei germinative (cunoscută ulterior și sub numele de *weismannism*) postulează separarea organismului în două părți distincte: germenul, substanța ereditară localizată în celulele sexuale, și soma, corpul, inert din punct de vedere genetic. După **W.**, soma poate suferi modificări în cursul vieții, fără însă ca acestea să se transmită la nivelul germenului; ca atare, **W.** nu recunoaște posibilitatea eredității caracterelor dobîndite. Eroarea teoriei constă în afirmarea independenței absolute a germenului față de soma, în presupunerea că substanța ereditară este localizată exclusiv în celulele sexuale, precum și în caracterul speculativ al reprezentărilor despre structura germenului. Meritul lui **W.** constă în argumentarea ideii despre existența unei baze materiale a eredității. Op. pr.: „Studii asupra descendenței" (1876).

Weiss *[vais]*, Peter (n. 1916), romancier, dramaturg, regizor și pictor german. A emigrat în 1934, devenind în 1939 cetățean suedez. Romanele sale („Umbra vizitiului", 1960; „Punct de fugă", 1962) sînt caracterizate prin precizia sobră a relatării unor întîmplări obișnuite într-o limbă de o neobișnuită simplitate și claritate. A mai scris povestiri („Rămas bun de la părinți", 1961, și „Conversația celor trei", 1963), o piesă („Urmărirea și asasinarea lui Jean Paul Marat", 1964) și o dramă-oratoriu („Ancheta", 1965), aspră acuzare la adresa crimelor de război naziste din lagărele de concentrare.

Weitling *[váitling]*, Wilhelm (1808—1871), militant al mișcării muncitorești germane, unul dintre teoreticienii comunismului utopic, de profesiune croitor, și unul dintre conducătorii organizației muncitorești „Liga celor drepți". După înfrîngerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în S.U.A. A recunoscut rolul proletariatului ca făuritor al societății comuniste și necesitatea violenței

revoluționare; pe de altă parte însă a rămas pe pozițiile egalitarismului mic-burghez.

Welfen (Welfi), familie de mari stăpîni feudali, de origine suabă, ai cărei membri au fost duci ai Bavariei începînd din 1070. În 1137 au anexat Saxonia și au luptat cu familia Hohenstaufen pentru obținerea tronului imperial. Cei mai însemnați reprezentanți ai familiei **W.** au fost: *Henric Leul* (1129—1195), care în lupta cu împăratul Frederic I Barbarossa a pierdut cea mai mare parte a posesiunilor sale (1180), și *Otto al IV-lea*, împărat (1198—1218) al Imperiului romano-german. De la numele acestei familii vine denumirea partidei guelfilor din Italia.

Welles *[uélz]*, Orson (1915), actor, regizor și scenarist american de teatru și de cinematograf. Capodopera sa cinematografică este „Cetățeanul Kane" (1941), violentă și originală creație, inspirată de biografia magnatului presei americane Hearst, film considerat, prin revoluționarea mijloacelor de expresie ale cinematografiei, drept o dată istorică în evoluția acestei arte. Printre celelalte realizări ale sale sînt: „Doamna din Shanghai", „Machbeth", „Othello", „Procesul", „Falstaff" ș.a.

Wellington *[uéliŋtən]*, Arthur Wellesley (1769—1852), comandant de oști și om politic englez. Între 1808 și 1814 a comandat armata engleză din Peninsula Iberică, obținînd victorii asupra armatelor franceze. A participat la Congresul de la Viena, iar după reîntoarcerea lui Napoleon din insula Elba (1815) a fost numit generalisim al armatelor celei de-a șaptea coaliții antinapoleoneene, obținînd victoria de la Waterloo (iunie 1815). Prim-ministru (1828—1830) și ministru de externe (1834—1835) al Angliei.

Wellington *[uéliŋtən]*, capitala Noii Zeelande, situată în extremitatea sudică a Insulei Nordice, la capătul Strîmtorii Cook. 158 700 loc. (1964). Important centru comercial, port foarte activ, aeroport. Industrie constructoare de mașini (șantiere navale), chimică, textilă, de prelucrare a lemnului, alimentară (conserve din carne, morărit). Universitate și alte instituții de învățămînt și de cercetări științifice, muzee.

Wellington. Vedere generală

Wells *[uélz]*, Herbert George (1866—1946), prozator, istoric și sociolog englez. A studiat

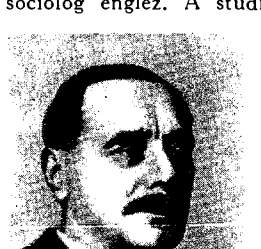

H. G. Wells

biologia, avîndu-l ca profesor pe Th. Huxley. Un timp a făcut parte din cercul fabienilor. A vizitat în două rînduri Uniunea Sovietică, unde l-a cunoscut pe Lenin. Situat pe pozițiile înaintate ale unui intelectual generos, el a militat în timpul primului război mondial pentru un ideal pacifist, iar mai tîrziu a sprijinit lupta de eliberare împotriva fascismului. Prima perioadă a creației sale este cea a romanelor științifice-fantastice. **W.** a urmat tradiția realismului fantastic al lui Swift și al altor înaintași, înscriind, cu mijloacele hiperbolizării și ale grotescului, o serie de intuiții, previziuni științifice surprinzătoare, pe fondul unei puternice polemici împotriva aspectelor negative ale societății capitaliste, progresul tehnic fiind urmărit sub aspectul consecințelor sale nefaste în condițiile acestei societăți („Mașina timpului", 1895; „Insula doctorului Moreau", 1896; „Omul invizibil", 1897; „Războiul lumilor", 1898; „Cînd se va trezi cel adormit", 1899; „Primii oameni în Lună", 1901 ș.a.). În romanele sociale, **W.** s-a inspirat nemijlocit din viața contemporană, zugrăvind banalitatea vieții micii burghezii apăsate de obiceiuri fără noimă („Roțile sorții", 1896; „Dragostea și domnul Lewisham", 1900; „Kipps", 1905; „Povestea domnului Polly", 1910), iar în romanele social-utopice a supus dezbaterii ideile despre progres și despre idealul unei vieți omenești („Anticipări", 1901; „Omenirea în formare", 1903; „Utopie modernă", 1905; „Războiul care pune capăt războiului", 1914; „Visul", 1924 ș.a.). Creația lui **W.** dezvăluie morala falsă și condițiile care înăbușă personalitatea umană și îi imprimă o dezvoltare unilaterală, monstruoasă, fără să vadă însă limpede adevărata ieșire din impas. Forma originală în care **W.** și-a exprimat opiniile a dat o deosebită pregnanță avertismentelor politice sugerate de el. Multe dintre romanele sale au fost traduse în limba română.

„**Welt**" („*Die*~"), cotidian din Republica Federală Germană, aparținînd trustului Springer. A fost înființat la Hamburg, în 1946.

Werbőczi *[vérböci]*, Ştefan (c. 1460—c. 1541), jurist şi om politic ungur, reprezentant al intereselor nobilimii. A fost judecător al curţii regale, reprezentant diplomatic, între 1517 şi 1525, al regelui Ladislau al II-lea şi palatin al Ungariei (1525). După înfrîngerea războiului ţărănesc condus de Gh. Doja (1514), **W.** a elaborat codul *„Tripartitum iuris inclyti regni Hungariae"* (cunoscut sub numele de *Tripartitul lui W.*), care fundamenta juridic legarea de glie a iobagilor. Adversar al Habsburgilor, **W.** l-a sprijinit, după dezastrul de la *Mohács* (1526) pe *Ioan Zápolya*, principele Transilvaniei, să devină rege al Ungariei.

Werfel, Franz (1890—1945), scriitor austriac, unul dintre întemeietorii expresionismului. A participat la primul război mondial, iar în timpul ocupaţiei naziste a trăit în Franţa şi în S.U.A., unde a şi murit. **W.** a debutat cu versuri de un intens patetism, străbătute de idei umaniste şi pacifiste, învăluite de o aură profetică şi vădind o sinceră simpatie pentru lumea celor obidiţi (volumele „Prietenul omenirii", 1911; „Noi sîntem", 1913; „Ziua judecăţii", 1919). Este autorul a numeroase romane („Verdi", 1924, trad. rom.; „Barbara sau Evlavie", 1929; „Ascultaţi vocea", 1937; „Steaua celor ce nu s-au născut", 1946), dintre care se remarcă opera sa de maturitate „Cele patruzeci de zile de la Musa Dagh" (1934, trad. rom.), zguduitoare evocare a persecuţiilor suferite de armeni din partea turcilor în timpul primului război mondial. A mai scris nuvele cu puternice accente realiste („Nu ucigaşul, ci victima este vinovată", 1920; „Moartea micului burghez", 1927; „Straşnica legendă a unui mare ticălos", 1937, în care denunţă fascismul spaniol), precum şi drame de mare răsunet („Juarez şi Maximilian", 1925; „Jakobowsky şi colonelul", 1944). În creaţia lui **W.** se insinuează accente mistice în ultima perioadă a vieţii („Cîntecul Bernadettei", 1941).

Wergeland *[vérgəla:n]*, Henrik Arnold (1808—1845), poet şi critic norvegian. Situat pe poziţii radicale nu lipsite de o vădită înclinaţie religioasă ale burgheziei democrate, **W.** şi-a închinat viaţa luptei pentru independenţa şi progresul Norvegiei. Temperament tumultuos, a participat la violente polemici literare şi politice. **W.** este autorul lucrării „Creaţia, omul şi mesia" (1830), amplu poem în genul „Legendei secolelor" a lui V. Hugo, considerat o „epopee a umanităţii şi biblie a republicanilor", în care imaginaţia neobişnuită a lui **W.** recurge la vaste şi originale viziuni nepămînteşti.

Werner, Abraham Gottlob (1750—1817), geolog şi mineralog german. A fost profesor la Academia de mine din Freiberg. În lucrările sale, **W.** s-a ocupat de clasificarea rocilor şi a mineralelor pe baza proprietăţilor lor fizice. Este reprezentantul de seamă al neptuniştilor din sec. al XVIII-lea, care considerau în mod greşit că toate rocile s-au format în mediu marin.

Werner, Alfred (1866—1919), chimist elveţian. A fost

A. Werner

profesor la Politehnica din Zürich. A studiat repartizarea spaţială a atomilor în combinaţiile azotului. Are lucrări fundamentale în domeniul combinaţiilor complexe. A studiat structura compuşilor anorganici şi a elaborat teoria coordinaţiei (1893). Op. pr.: „Stereochimie" (1904), „Consideraţii noi în domeniul chimiei anorganice" (1905). Premiul Nobel (1913).

Werner, Pierre (n. 1913), om politic luxemburghez, prim-ministru din 1959. Deţine totodată cîteva portofolii ministeriale. Este membru al Partidului creştin-social.

Wernher der Gartenaere (a doua jumătate a secolului al XIII-lea), poet german. Este autorul poemului satiric-educativ, cu puternice trăsături realiste, „Meier Helmbrecht", în centrul căruia apare, pentru întîia oară în literatura germană, ţăranul liber, conştient de condiţia sa socială.

Weser *[vézər]*, fluviu în R.F. Germană (432 km), format din confluenţa mai multor rîuri, dintre care cel mai important, Werra, izvorăşte din munţii Thüringer Wald, în R.D. Germană. Străbate Munţii Weser (formînd defileul Porţile Westfaliei), apoi Cîmpia Germaniei de Nord şi se varsă printr-un estuar în Marea Nordului. Navigabil. Vasele oceanice pătrund pe fluviu pînă la Bremen. Prin canale navigabile comunică cu Rinul şi cu Elba. Hidrocentrale.

Wessel, Johan Herman (1742—1785), poet satiric norvegian. A trăit în Danemarca. Epigramele şi povestirile sale („Povestiri comice", 1787), influenţate de realismul creaţiei populare, atestă un temperament boem şi spiritual, dotat cu discernămînt şi cu gust artistic. În tragedia parodistică, scrisă în alexandrini, „Dragostea fără ciorapi" (1772), **W.** a ridiculizat diletantismul grotesc al imitatorilor tragediei clasice franceze.

West *[uest]*, Benjamin (1738—1820), pictor de origine americană, stabilit în Anglia. Întemeietor, împreună cu Reynolds, al Academiei regale de pictură. Autor de portrete de aparat şi de compoziţii istorice, în care a introdus costumul modern („Moartea generalului Wolfe").

Westerwald, masiv muntos în R.F. Germană, situat în nord-vestul Masivului Şistos Renan. Este alcătuit din formaţii argiloase terţiare. Altitudinea maximă: 657 m (vîrful Fuchskauten). Exploatări de argilă refractară.

Westfalia, *pacea din* ~, pace încheiată în urma războiu-

lui de 30 de ani (1618—1648), în orașele Osnabrück (august 1648) și Münster (octombrie 1648).

westfalián (STRAT.), serie mijlocie a carboniferului din vestul Europei, caracterizată prin depozite continentale, cu resturi de plante (criptogame vasculare, pteridosperme) și care conțin bogate zăcăminte de cărbuni. La partea inferioară a **w.** s-a separat etajul namurian, reprezentat prin formații marine. Corespondentul **w.** în U.R.S.S. și în sudul Europei este *moscovianul*, reprezentat prin formații marine.

Westinghouse *[uéstiŋhaus]*, George (1846—1914), inventator și industriaș american. Este autor a peste patru sute de brevete, printre care brevetul pentru frîna cu aer comprimat pentru trenuri (care îi poartă numele), obținut în 1869, un brevet pentru transportul gazelor naturale etc.

Weydemeyer *[váidəmaiər]*, Joseph (1818—1866), militant al mișcării muncitorești germane și americane. Discipol și prieten al lui Marx și Engels. A fost unul dintre conducătorii primei organizații comuniste internaționale a proletariatului, Liga comuniștilor. După revoluția de la 1848—1849 din Germania, la care a participat activ, Weydemeyer a emigrat în 1851 în S.U.A., unde a desfășurat propagandă marxistă.

Weyden *[véidən]*, Rogier van der (c. 1399—1464), pictor flamand. Capodopera sa, „Coborîrea de pe cruce" (1435), realizată într-o factură puternic realistă, atestă un excepțional simț al intensității dramatice. O altă operă a sa, „Judecata din urmă" (1445), remarcabilă prin gravitatea sentimentului, explică profunda influență a acestui artist asupra artei europene a timpului. Reprezentat în Muzeul de artă a Republicii Socialiste România prin tabloul „Ecce Homo".

Weygand *[vegã]*, Maxime (1867—1965), general francez. A fost șeful statului-major în timpul primului război mondial. În calitate de comandant suprem al forțelor armate franceze în mai-iunie 1940, s-a pronunțat pentru semnarea armistițiului cu Germania hitleristă. A fost membru al guvernului de la Vichy. Ulterior a fost arestat și deținut de hitleriști (1942—1945).

whig *[uig]*, nume dat, în 1679—1680, adversarilor aducerii pe tronul Angliei a ducelui de York (Iacob al II-lea), organizați apoi într-un partid politic care reprezenta interesele burgheziei comerciale și bancare și ale noii aristocrații funciare. După dezmembrarea partidului **w.** (deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea), o parte însemnată a membrilor acestuia au intrat în Partidul liberal nou înființat.

Whistler *[uíslə]*, James Abbott McNeill (1834—1903), pictor și gravor american; a trăit la Paris și la Londra. Influențat de D. G. Rosetti, de arta japoneză și de impresionism, virtuos colorist, **W.** a cultivat o artă rafinată, subtilă, atentă la nuanțe, o predominantă preocupare a sa constituind-o căutarea acordurilor cromatice ale albului cu griul. Remarcabil portretist („Carlyle", „Miss Alexander", „Portretul mamei artistului" etc.), **W.** a mai pictat peisaje, învăluite într-o atmosferă de poezie („Nocturnă", „Armonie", „Capriccio").

Whitehead *[uáithed]*, Alfred North (1861—1947), matematician și filozof neopozitivist englez. În 1924 s-a stabilit în S.U.A. Și-a intitulat concepția filozofică *organicism*. Absolutizînd relațiile, **W.** consideră că adevărul cunoștințelor nu depinde de măsura în care ele reflectă realitatea, ci de „legătura organică" existentă între ele. El neagă cauzalitatea, necesitatea, reducînd obiectul la o succesiune de evenimente. A adus o contribuție însemnată la dezvoltarea logicii simbolice (matematice). Op. pr.: „Principia mathematica" (1910—1913, 3 vol., în colaborare cu B. Russell), „Conceptul de natură" (1920).

white-spirit *[uáit-spirit]*, (CHIM.), fracțiune obținută la distilarea primară a țițeiului, avînd limitele de fierbere între 135° și 200°C. Este utilizat ca solvent.

Whitman *[uítmən]*, Walt (1819—1892), poet american, considerat, alături de E.A. Poe, cel mai de seamă liric al țării sale. S-a născut într-o familie de oameni simpli. Și-a întrerupt studiile școlare la o vîrstă fragedă și a fost, pe rînd, comisionar,

W. Whitman

tipograf, institutor, dulgher. Lucrător intelectual sau manual, ziarist concediat în urma protestului său față de războiul mexican, infirmier în anii războiului civil, **W.** a dus o existență bogată în experiențe, care aveau să contribuie la făurirea viziunii sale despre lume. În 1855 publică placheta „Fire de iarbă" (trad. rom. 1958), capodoperă reeditată și considerabil amplificată pe măsura trecerii anilor. În intenția lor originală, „Firele de iarbă" constituiau un singur poem, concentrînd în microcosmul lor multitudinea și complexitatea vieții văzute prin prisma unei singure vieți. De la primele sale poeme („Eu cînt eul", „Cîntec despre mine însumi"), **W.** exaltă eul în măsura în care această hipertrofiere îi oferă o relație nemijlocită cu universul, deschizînd calea unui puternic sentiment de bucurie cosmică a vieții, a efortului, a creației. **W.** se adresează tuturor oamenilor, de orice condiție sau culoare, de pe orice meridian social sau geografic, solicitînd audiența celor mai simpli, celor mai de departe („Salut lumii"). Acest conținut își găsește expresia în versete de suflu profetic și de alură biblică, sugestive și evocatoare, care amintesc amploarea acordurilor simfonice,

utilizînd o frazeologie voit „prozaică" şi prolixă, retorică şi luxuriantă, genială prin forţa şi prin impetuozitatea ei. Antiliviesc prin natură, eliberînd poezia de orice tiranie a formei sau a limbajului preţios, dar sec, **W.** opune celor mai ingenioase inovaţii formale autenticitatea frustă şi rebelă a viziunii şi artei sale. Prin ditirambii de adîncă şi originală muzicalitate interioară, în care celebra democraţia, libertatea, viaţa în aer liber, senzualitatea, maşinismul, egalitatea, progresul, el a spart crusta convenţionalismului făţarnic al vieţii sociale americane, oferind, în schimb, un ideal ancorat în devenirea firească, grandioasă a realităţii imediate („Să lăsăm natura să vorbească, fără frîne, cu energia ei originară", spunea **W.**). Contemporan cu efortul de construcţie al ţării sale, **W.** a fost un artist cu o evoluţie profund dominată de reacţiile sale politice; el a salutat pe Lincoln ca simbol al emancipării („Bătăi de tobă"), a vibrat pentru Franţa revoluţionară şi a pledat cu o rară elocvenţă poetică pentru o lume eliberată de coşmarul războiului şi asupririi sociale. Vizionar, rapsod al democraţiei, **W.** a exercitat o influenţă considerabilă asupra poeziei moderne americane şi europene. În limba română au apărut mai multe traduceri din opera sa.

Whittier *[uítiə]*, John Greenleaf (1807—1892), poet şi publicist american. Poemele sale de factură tradiţională, deosebită de a lui Whitman sau Poe, contemporani cu el, oglindesc viaţa fermierilor, a oamenilor simpli („Cîntece de muncă", 1850) şi a populaţiei de culoare, constituind o chemare la desfiinţarea sclavajului („Voci de libertate", 1846; „În război şi alte poeme", 1864).

Whitworth *[uítuə:θ]*, sir Joseph (1803—1887), inginer şi industriaş englez. A introdus în 1841 filetul de strîngere cu unghiul de profil de 55° şi cu celelalte elemente date în toli, cunoscut sub denumirea de filet **W.**, utilizat şi în prezent în unele ţări; a inventat un procedeu de imprimare a mişcării de rotaţie proiectilelor de artilerie (în 1865), a introdus utilizarea presei hidraulice în operaţia de forjare în matriţă (în 1870) etc.

Widal *[vidál]*, Fernand (1862—1929), patolog şi clinician francez. Elev al lui Roux şi Mecinikov, a fost profesor la Facultatea de medicină din Paris. A făcut studii clinice şi experimentale asupra febrei tifoide şi a preparat în 1915 un vaccin complex împotriva febrei tifoide şi a paratifosului. A stabilit reacţia care-i poartă numele pentru diagnosticul febrei tifoide (aglutinarea bacteriilor prin serul bolnavului). A studiat componentele celulare ale exsudatului pleural, geneza edemelor în afecţiunile renale, preconizînd alimentaţie fără sare în bolile acestui organ. A dat o deosebită importanţă combinării metodelor fiziologice cu cele clinice. Op. pr.: „Nou tratat de medicină" (1920—1935, în colaborare).

widia (METAL.), carbură de wolfram, uneori şi de titan, în liant de cobalt (pînă la 15%), cu duritate foarte mare şi cu rezistenţă înaltă la uzură, folosită, sub formă de plăcuţe, la armarea sculelor aşchietoare şi a pieselor care lucrează în condiţii de frecare intensă (ex. sape de foraj).

widmannstätten *[vidmanştetən]* (METAL.), structură grosolană cu aspect acicular (lamele şi ace de ferită sau de cementită), caracteristică oţelurilor supraîncălzite turnate. Structura **w.** are proprietăţi mecanice inferioare şi poate fi îmbunătăţită printr-o recoacere de normalizare.

Widor *[vidór]*, Charles Marie (1845—1937), compozitor şi profesor francez. A compus muzică de orgă pe linia tradiţiei create de Franck, opere, muzică simfonică. **W.** este cunoscut îndeosebi prin „Tehnica orchestraţiei moderne" (1904), supliment la tratatul lui Berlioz.

Widukind (Wittekind) (sec. VIII), nobil saxon. În deceniile al optulea şi al nouălea ale sec. al VIII-lea s-a aflat în fruntea luptei saxonilor împotriva cuceritorilor franci, conduşi de Carol cel Mare. După cîteva înfrîngeri a renunţat la luptă, trecînd de partea francilor (785), şi s-a creştinat.

Wieland *[ví:lant]*, Christoph Martin (1733—1813), scriitor iluminist german, precursor al clasicismului. Sub înrîurirea enciclopediştilor francezi şi a filozofiei lui Shaftesbury, **W.** a evoluat de la pietism la raţionalism şi s-a situat pe poziţiile „despotismului luminat". Opera sa cuprinzătoare, scrisă într-o limbă fluidă, graţioasă şi elegantă, cu scînteietoare ironie, reflectă poziţia sa critică faţă de absolutismul feudal, scepticismul faţă de normele etice retrograde ale nobilimii. Principalele sale scrieri sînt: „Agathon" (1766—1767), primul roman evolutiv (gen dezvoltat mai tîrziu de Goethe şi de romantici), în care apare prefigurat idealul umanist al clasicismului german, şi romanul „Istoria abderiţilor" (1774 şi 1781), spirituală satiră la adresa justiţiei corupte, a prostiei şi a îngîmfării filistine. A mai scris romanele „Don Sylvio de Rosalva" (1764), al cărui erou aminteşte pe Don Quijote, „Oglinda de aur, sau regii din Seşian" (1772), în care, de sub vălul povestirii orientale, răzbat aluzii la problemele politice ale timpului, povestirea poetică „Musarion" (1768) şi poemul romantic „Oberon" (1780). **W.** a editat revista „Mercurul german" (1773—1810), una dintre publicaţiile iluministe de seamă. A făcut valoroase traduceri din Shakespeare, Aristofan, Euripide, Horaţiu, Cicero ş.a.

Wieland *[ví:lant]*, Heinrich (1877—1957), chimist german. A fost profesor la Universitatea din München. Are lucrări fundamentale legate de fenomenul oxidării în procesele vitale. A studiat constituţia acizilor biliari, numeroşi alcaloizi, pigmenţi animali, substanţe toxice de origine animală etc. Premiul Nobel (1927).

Wien v. **Viena.**

Wien *[ví:n]*, Wilhelm Carl Werner (1864—1928), fizician german; a fost profesor la universităţile din Würzburg şi din München. A adus contribuţii în domeniul termodinamicii radiaţiei, stabilind legea care îi poartă numele. De asemenea a studiat devierea razelor canal

în cîmpuri electrice şi magnetice. Premiul Nobel (1911). — *Legea lui W.* (sau *legea de deplasare a lui W.*), lege conform căreia, cu creşterea temperaturii unui corp radiant, lungimea de undă corespunzătoare radiaţiei de intensitate maximă se deplasează în spectru către valorile mici.

Wiene *[ví:nə]*, Robert (1881—1938), cineast şi regizor de teatru german, reprezentant al expresionismului în cinematografia germană. Este autorul filmului „Cabinetul doctorului Caligari" (1919), capodopera sa.

Wiener *[ví:nər]*, Norbert (1894—1964), matematician american; a fost profesor la Institutul tehnologic din Massachusetts. Este autor a numeroase studii privind teoria potenţialului, funcţiile armonice, şirurile şi transformatele Fourier, teoria probabilităţilor (în special procesele aleatoare staţionare) etc., precum şi tehnica calculului si reţelele electrice,

N. Wiener

a căror trăsătură caracteristică este legătura lor cu problemele ştiinţelor naturii şi ale tehnicii. Studiul analogiilor structurale dintre procesele care au loc în circuitele electrice şi procesele din alte sisteme tehnice, ca şi analogiile cu procesele din organismele vii, l-a condus la crearea şi la fundamentarea cibernetici. Lucrarea sa *Cibernetica sau control şi comunicaţie la animal şi maşină*, apărută în 1948, a exercitat o puternică influenţă asupra dezvoltării ştiinţei mondiale.

Wiener Neustadt *[ví:nər nóiştat]*, oraş în Austria, situat în partea sudică a bazinului Vienei. 33 850 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (material rulant, avioane, utilaj energetic), a hîrtiei, textilă etc. Nod feroviar şi rutier.

Wienerwald *[ví:nərvalt]*, masiv muntos în Austria, prelungire a Munţilor Tauern Joşi, dominînd bazinul Vienei şi format pe fliş. Altitudinea maximă: 893 m. Pe versanţii masivului Wienerwald cresc păduri de fag şi de stejar.

„Wiener Zeitung" *[ví:nər ţáitung]*, important cotidian austriac. Apare la Viena din 1703. În perioada ocupaţiei hitleriste (1938—1945), **W.Z.** şi-a suspendat apariţia.

Wieniawski, Henryk (1835—1880), violonist şi compozitor polonez, unul dintre cei mai străluciţi maeştri ai viorii de după Paganini. Elev al lui Massart la Paris, a întreprins turnee în Europa cu fratele său Józef şi în America cu Anton Rubinstein. A fost profesor la Conservatorul din Bruxelles. A scris numeroase compoziţii pentru vioară, printre care şi două concerte. Este autorul unei metode pentru acest instrument.

Wieprz *[viepj]*, rîu în R.P. Polonă (328 km), afluent pe dreapta al Vistulei. Izvorăşte din podişul Roztocze. Trece prin oraşele Lubartów, Deblin.

Wiesbaden *[ví:sbadən]*, oraş în R.F. Germană, centrul administrativ al landului Hessen, situat pe Rin la poalele munţilor Taunus. 261 100 loc. (1965). Industrie chimico-farmaceutică, constructoare de maşini, poligrafică, textilă, alimentară, a cimentului. Nod feroviar, port fluvial. Renumită staţiune balneară, cu ape termale cloruro-sodice. Centru turistic.

Wiest *[ví:st]*, Ludovic (1819—1889), compozitor român de origine austriacă. A studiat vioara şi compoziţia la Viena. În 1838 i s-a încredinţat conducerea orchestrei palatului lui Al. Ghica, domnul Ţării Româneşti. A dirijat diverse formaţii bucureştene simfonice şi de operă, apărînd şi ca solist violonist. A fost profesor de vioară la conservator, a întreprins turnee în Franţa, Italia, Rusia, Turcia. Compoziţiile sale, cele mai multe pentru vioară, sînt scrise pe baza valorificării elementelor de muzică populară.

wietenberg *[ví:tenberc]*, cultură materială din epoca mijlocie a bronzului, cu aria de răspîndire în Podişul Transilvaniei. A fost numită astfel după dealul Wietenberg (dealul Turcului) de lîngă Sighişoara, unde a fost descoperită pentru prima oară o aşezare caracteristică a acestei culturi.

Wilde *[uaild]*, Oscar (1856—1900), scriitor englez. A studiat

O. Wilde

la Oxford, unde a audiat prelegerile lui J. Ruskin. Ostil filozofiei şi moralei filistine a epocii victoriene, **W.** s-a situat pe poziţii literare nonconformiste, devenind însă un adept al estetismului şi amoralismului. Disprețul faţă de convenţiile morale, precum şi viaţa de ostentaţie cinică şi de scandal i-au atras doi ani de închisoare. A publicat versuri („Poeme", 1881), povestiri (volumele „Crima lordului Arthur Savile", 1891; „Prinţul fericit", 1888, poveşti-parabole cu semnificaţii moralizatoare şi critice), eseuri („Intenţii", 1891) ş.a. Romanul „Portretul lui Dorian Gray" (1891, trad. rom.), cea mai importantă operă a sa, este o ilustrare pregnantă a principiilor sale ideologice şi estetice. În creaţia sa dramatică („Salomeea", trad. rom.; „Evantaiul doamnei Windermere", 1893; „O femeie fără importanţă", 1894, trad. rom.; „Soţul ideal", 1895, trad. rom. ş.a.), care continuă tradiţiile comediei engleze din sec. al XVIII-lea (Sheridan), **W.** satirizează snobismul, frivolitatea şi făţărnicia „înaltei societăţi" a timpului.

lăsînd să se întrevadă, în subtext, preocupările sale proprii pentru problemele spirituale majore ale omului. Ultimele sale lucrări (poemul „Balada închisorii din Reading", 1898, trad. rom.), care vădesc sensibil depărtarea de principiile sale estetizante, sînt străbătute de idei generoase. Subtilitatea caustică a satirei şi ingeniozitatea paradoxului, verva scînteietoare a dialogului, bogăţia ornamentală şi rafinamentul cizelării stilistice a frazei au impus creaţia lui **W.** în special în dramaturgia de la finele secolului trecut.

Wilder *[uáildə]*, Thornton Niven (n. 1897), romancier şi dramaturg nord-american. **W.** a cultivat o artă rafinată, inovatoare şi oarecum în afara curentelor literare ale timpului său. Dintre scrierile sale în proză se remarcă romanele „Podul din San Luis Rey" (1927), o povestire filozofică în genul prozei sec. al XVIII-lea, „Cerul este destinul meu" (1934), peripeţiile picareşti ale unui comis-voiajor bigot, şi „Idele lui Marte" (1948), o evocare a Romei lui Cezar. În dramaturgie, **W.** a fost atras de experienţele de avangardă. Piesa „Orăşelul nostru" înfăţişează într-o viziune originală, cu accente apologetice, viaţa burgheziei dintr-un orăşel american la începutul secolului nostru.

Wilhelm, numele a doi regi ai Prusiei şi împăraţi ai Germaniei din dinastia prusiană de Hohenzollern: *W. I*, rege al Prusiei (1861—1888) şi împărat al Germaniei (1871—1888). În timpul domniei sale, tutelată de B i s m a r c k, s-a realizat, în urma războaielor cu Danemarca (1864), cu Austria (1866) şi cu Franţa (1870—1871), unificarea Germaniei în jurul Prusiei. *W. al II-lea*, rege al Prusiei şi împărat al Germaniei (1888—1918), a contribuit, prin patronarea politicii externe agresive şi expansioniste a cercurilor imperialiste germane, la declanşarea primului război mondial. Răsturnat de revoluţia din noiembrie 1918, *W. al II-lea* s-a refugiat în Olanda. A abdicat la 28 noiembrie 1918, Germania proclamîndu-se republică.

Wilkie *[uílchi]*, sir David (1785—1841), pictor englez. Succesor al lui Th. Lawrence la curtea regală, a realizat tablouri istorice („Asediul Saragosei") şi portrete („Portretul lui W. Scott şi al familiei sale" etc.). A pictat, de asemenea, scene de gen, ca „Lăutarul orb" sau „Tîrgul de la Pitlessie", compoziţie în care apar peste o sută cinci zeci de figuri, tratate cu o uşoară tendinţă caricaturală.

William I Cuceritorul, duce al Normandiei şi rege al Angliei (1066—1087). În fruntea unei puternice armate, **W.** a debarcat în Anglia şi a înfrînt decisiv pe regele anglo-saxon Harold în bătălia de la Hastings (1066), proclamîndu-se rege. Instituirea în Anglia a sistemului fiscal şi a instituţiilor judiciare şi administrative normande au dus la încheierea procesului de feudalizare în Anglia.

Williams *[uíliəmz]*, Eric Eustace (n. 1911), om politic din Trinidad, prim-ministru al statului Trinidad şi Tobago de la proclamarea independenţei acestuia (1962).

Williams *[uíliəmz]*, Tennessee (n. 1912), scriitor nord-american. Originar din sud, el evocă în cele mai multe dintre piesele sale ţinutul natal în lumina sumbră a descompunerii sociale şi morale. Este un puternic creator de atmosferă şi un explorator în adîncime al sufletului omenesc. Eroii săi se zbat între năzuinţa spre ideal şi condiţiile unei existenţe precare, dezumanizate, ostile. Printr-un joc halucinant, dar sugestiv de simboluri, uneori de inspiraţie psihanalitică, **W.** conferă personajelor sale o tragică măreţie. Problematica teatrului lui **W.** tinde, într-unele din piesele sale, spre dezvăluirea unor cazuri strict patologice sau a unor conflicte minore care îngustează semnificaţia socială şi universal-umană a acesteia. Principalele sale piese („Un tramvai numit dorinţă", 1947; „Menajeria de sticlă", 1945; „Vară şi fum", 1948; „Trandafirul tatuat", 1951; „Pisica de pe acoperişul încins", 1955; „Orfeu în infern", 1957) sînt traduse în numeroase limbi, printre care şi în limba română, şi figurează în repertoriul marilor scene ale lumii.

williamsonia (PALEONT.), gen fosil de benetitale, care aveau trunchiul simplu sau ramificat şi lung. Florile erau unisexuate şi cu peţiol lung. Cele mascule aveau capsule formate din microsporofile simple sau ramificate, purtînd saci polinici pe faţa lor superioară. **W.** a apărut din triasic şi a durat pînă în jurasic.

Willis *[uílis]*, Thomas (1621—1675), medic englez. A fost profesor la Universitatea din Oxford. Este cunoscut prin cercetările sale fundamentale asupra anatomiei şi fiziologiei creierului. A descris şi a denumit febra puerperală, a studiat demenţa paralitică şi diabetul zaharat.

Willstätter *[vílştetər]*, Richard (1872—1942), chimist german. A fost profesor la Universitatea din München, Berlin şi Zürich (Elveţia). Are numeroase lucrări în domeniul chimiei organice. A descoperit novocaina şi a cercetat atropina, cocaina ş.a. A studiat şi a lămurit structura clorofilei, a antocianilor (coloranţii roşii şi albaştri din flori şi fructe), a negrului de anilină. A cercetat chimismul acţiunii enzimelor. Premiul Nobel (1915).

Wilson *[uílsn]*, Charles Thomson Rees (1869—1959), fizician scoţian; a fost profesor la Universitatea din Cambridge. A adus contribuţii la studiul proceselor de condensare, al electricităţii atmosferice, al radiaţiilor X, γ şi cosmice etc. În 1912 a inventat c a m e r a c u c e a ţ ă (sau *camera W.*), unul dintre cele mai importante mijloace experimentale în fizica nucleară. Premiul Nobel (1927).

Wilson *[uílsn]*, Harold (n. 1916), lider al Partidului laburist din Marea Britanie (din 1963), prim-ministru al guvernului englez (din 1964). Membru al Comitetului Executiv al Partidului laburist (din 1952). A fost ministru în mai multe guverne laburiste.

Wilson *[uílsn]*, Thomas Woodrow (1856—1924), om de stat nord-american, mem-

bru al Partidului democrat. A fost președinte al Statelor Unite ale Americii între 1913 și 1921. **W.** a avut un rol însemnat în elaborarea Tratatului de la Versailles (1919) și în crearea Ligii Națiunilor.

Winckelmann *[vincəlman]*, Johann Joachim (1717—1768), istoric și critic de artă german, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai curentului neoclasic din sec. al XVIII-lea. Stabilit la Roma, a devenit bibliotecarul cardinalului Albani, celebru colecționar de artă. Martor al descoperirilor de la Pompei, Herculanum și Paestum, **W.** se consacră studiului artei antice, și în special a celei grecești. Printre numeroasele sale lucrări de filozofie, de critică și de istorie a artei, cele mai însemnate sînt: „Reflecții asupra imitației operelor grecești în pictură și sculptură" (1755) și în special „Istoria artei antice" (1764), în care prezintă pentru prima oară dezvoltarea artei antice grecești. Preluînd ideile platonice, **W.** vedea în noțiunea de „frumos" un reflex al „frumosului etern", cu caracter de universalitate. După părerea sa, această frumusețe ideală au știut s-o redea anticii, în special grecii, și de aceea ei trebuie imitați. Opera lui **W.** a avut, în epocă, o influență considerabilă.

Windaus, Adolf (1876—1959), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Göttingen. Are lucrări remarcabile în domeniul chimiei colesterolului și a substanțelor înrudite. A realizat sinteza parțială a vitaminei D și a cercetat structura vitaminei C. Premiul Nobel (1928).

Windelband *[vindəlbant]*, Wilhelm (1848—1915), filozof idealist german, întemeietorul școlii neokantiene de la Baden. S-a ocupat îndeosebi cu teoria valorilor, istoria filozofiei, domeniu în care a publicat lucrări erudite, și filozofia istoriei. A opus științele „nomotetice" (științele naturii, care cercetează legi) științelor „ideografice" (științele istorice, care studiază, după el, faptele individuale) și a negat legitatea obiectivă a dezvoltării sociale. Op. pr.: „Istoria și științele naturii" (1894), „Preludii", „Istoria filozofiei antice din Occident".

Windhoek *[vinthu:c]*, centrul administrativ al teritoriului Africa de Sud-Vest, situat în partea centrală a țării, la o altitudine de 1 657 m. 38 500 loc. Centru comercial. Industrie de confecții și alimentară. Aeroport, nod feroviar.

Windischgrätz *[vindișgreț]*, Alfred von (1787—1862), feldmareșal austriac. A participat la războiul împotriva Franței napoleoneene (1813—1814). În 1848 a înăbușit în sînge revoluția din Praga și din Viena, iar în 1849 a luptat împotriva revoluției din Ungaria.

windrover, mașină agricolă folosită la recoltarea în două faze a cerealelor păioase, secerîndu-le și depunîndu-le pe mirișe sub formă de brazdă continuă. **W.** este alcătuit din: aparatul de tăiere, rabatorul, platforma și pînza (banda) de transport și poate fi tractat sau purtat în fața tractorului.

Winnipeg *[uinipeg]*, lac glaciar în sudul Canadei. Suprafața: 24 300 km². Adîncimea maximă: 28 m. În lac se varsă rîurile Saskatchewan, Red ș.a. Apele lacului se scurg prin rîul Nelson în Golful Hudson. Țărmuri joase și mlăștinoase în vest și stîncoase în est. Navigabil.

Winnipeg *[uinipeg]*, oraș în sudul Canadei. 270 000 loc. (1962), cu localitățile subordonate 410 000 loc. Centru comercial (în special pentru grîu). Industrie constructoare de mașini, alimentară, de prelucrare a lemnului, textilă, poligrafică, de prelucrare a petrolului. Nod feroviar.

Winstanley *[uinstənli]*, Gerrard (1609—c. 1652), ideolog și conducător al mișcării diggerilor din timpul revoluției burgheze din Anglia, utopist. În lucrarea sa „Legea libertății" (1652), adresată lui O. Cromwell, dezvolta ideea potrivit căreia proprietatea privată asupra pămîntului era cel mai mare rău și izvorul tuturor calamităților sociale și cerea instituirea proprietății comune asupra pămînturilor și a produselor.

Winston *[uinstən]*, Henry (n. 1911), președinte național al Partidului Comunist din S.U.A. (din 1966). Membru al P.C. din S.U.A. din 1933, al Comitetului Național al partidului din 1938, iar al Consiliului Național al Comitetului Național din 1947, cînd a fost numit și secretar organizatoric al partidului.

Winterhalder, Enric (1808—1889), om politic liberal-radical și economist român, participant la revoluția de la 1848 din Țara Românească. Prieten și colaborator al lui C.A. Rosetti, a condus împreună cu acesta, în timpul revoluției, ziarul „Pruncul român", iar mai tîrziu ziarul radical „Românul", în coloanele căruia a militat pentru lărgirea democrației prin extinderea drepturilor electorale, introducerea învățămîntului tehnic și comercial și pentru dezvoltarea industriei naționale. A fost primul director al „Casei de depuneri și consemnațiuni", înființată în 1864, și unul dintre conducătorii „Casei de ajutorare și prevedere a lucrătorilor tipografi", înființată în 1858.

Winterthur *[vintərtur]*, oraș în nordul Elveției. 86 000 loc. (1963). Industrie siderurgică, constructoare de mașini (locomotive, motoare, mașini grele), chimică, textilă. Nod feroviar. Muzee, monumente arhitectonice medievale.

Wisconsin *[uiscónsin]*, stat în partea central-nordică a S.U.A., între Lacul Superior, lacul Michigan și fluviul Mississippi. Suprafața: 145 439 km². Populația: 4 107 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Madison*. Partea centrală și nordică este o regiune deluroasă cu numeroase lacuri, partea sudică o cîmpie care coboară de la vest la est. Frecvente urme glaciare. Zăcăminte de minereu de fier și de zinc. Industrie constructoare de mașini (motoare, mașini agricole, mijloace de transport, mașini electrice etc.), alimentară, de prelucrare a lemnului, ușoară. Principalul centru industrial este Milwaukee. Se cresc cornute mari și porcine. Se cultivă porumb, plante furajere, ovăz, legume, tutun, sfeclă de zahăr.

Wiśnowiecki *[visnoviéțchi]*, Michał Korybut, rege al Poloniei (1669—1673), în timpul căruia anarhia feudală a statului nobiliar s-a agravat, iar în urma luptelor cu turcii, prin tratatul de la *Buczacz* (1672), Polonia a pierdut *Podolia* și *Camenița*.

Witt *[vit]*, Ian de (1625—1672), om politic olandez, conducătorul de fapt al guvernului republicii între 1650 și 1672. Promovînd o politică de întărire a puterii comerciale și coloniale a Olandei, **W.** a intrat în conflict cu alte state colonialiste europene, ceea ce a dus la războaiele anglo-olandeze (1652—1654, 1665—1667 și 1672—1674), la care au participat, împotriva Olandei, Portugalia și Danemarca (1665—1667), precum și Franța și Suedia (1672—1674). A fost ucis în timpul unei răscoale din Haga, provocată de susținătorii familiei *Orania*.

Witte *[vite]*, Emanuel de (1617—1692), pictor olandez, celebru prin lucrările în care prezintă interioare de biserici și de locuințe, cu efecte savante de umbre și lumini în tonalități gri-argintii sau brune. După 1660, stabilit la Amsterdam, a executat numeroase peisaje citadine, în special aspecte din tîrguri.

Wittgenstein *[vitgənștain]*, Ludwig (1889—1951), filozof idealist austriac. A fost unul dintre inițiatorii neopozitivismului în cadrul cercului vienez. În 1929 a emigrat în Anglia, devenind profesor la Universitatea din Cambridge. A opus filozofia, în principiu, științelor naturii, considerînd că obiectul ei ar fi exclusiv cercetare asupra limbajului și, ca atare, ea ar avea un rol pur descriptiv. Prin opera sa fundamentală, „Tractatus logico-philosophicus" (1922), **W.** a adus contribuții de seamă la dezvoltarea logicii simbolice, dar a dat o interpretare idealist-subiectivă conceptelor acesteia și a susținut că legile logice, numite de el tautologii, nu spun nimic despre realitate, fiind rezultatul unei construcții pur subiective a sistemelor formalizate.

Wittstock *[vitștók]*, Erwin (1899—1962), scriitor german din România. S-a născut la Sibiu. A debutat în 1925 cu povestiri. Principalele sale volume de nuvele („Prietenia din Cocleți", 1936; „Oaspeți la vreme de seară", 1938) și romanul „Frate, ia-ți cu tine fratii", 1933 evocă mediul citadin al micii burghezii românești și săsești de la începutul secolului. După Eliberare, **W.** a colaborat la revistele „Neue Literatur", „Korunk" și „Utunk". O parte dintre nuvelele sale, reluate în variante noi, au fost reunite în volumul „Salba miresei" (1963).

Witwatersrand *[uitvótərzrənd]*, culme stîncoasă în podișul Transvaalului din Republica Sud-Africană, formînd cumpăna de ape între bazinele fluviilor Orange și Limpopo. Este deosebit de bogată în substanțe minerale utile, în special minereuri auroargentifere (cel mai mare zăcămînt de aur din lume) și de uraniu; de-a lungul ei s-a dezvoltat principala regiune industrială a Republicii Sud-Africane, care se întinde de la Johannesburg la Springs.

Witz *[vit]*, Konrad (1400—c.1445), pictor german aparținînd școlii suabe. Din opera sa s-a păstrat un mare altar, printre ale cărui scene se remarcă „Ester și Ahasverus", „Melhisedec oferind pîine lui Abraham", „Cezar și Antipater", „David". În arta lui **W.** se resimt influențele picturii flamande, în special a fraților Van Eyck. Figurile sale sînt viguros modelate, costumele și armurile luxoase, peisajele atent studiate, dar tonurile clare, de o intensitate brutală, îl apropie de tradiția picturii germane.

Włocławek *[vlotlávec]*, oraș în partea centrală a R.P. Polone, situat pe malul stîng al rîului Vistula. 68 800 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (aparate de precizie), chimică (îngrășăminte, stearină), de celuloză și hîrtie, ceramică, alimentară. În apropiere se află o hidrocentrală. Port fluvial, nod feroviar. Monumente istorice din sec. al XIV-lea.

Wodan v. **Odin.**

Wöhler *[völər]*, Friedrich (1800—1882), chimist german. A fost profesor la Universitatea din Göttingen. În 1827 a descoperit aluminiul, iar în 1828, prin sinteza ureei, a realizat prima sinteză organică,

Fr. Wöhler

demonstrînd astfel netemeinicia teoriei forței vitale. A făcut numeroase cercetări în colaborare cu J. Liebig. Prin diferitele sale lucrări (separarea cocainei, prepararea acetilenei etc.) a adus însemnate contribuții la dezvoltarea chimiei organice.

Wolf, Friedrich (1888—1953), scriitor german progresist. Membru al Academiei germane de artă. A participat la războiul civil din Spania. După începuturi expresioniste („Soarele negru", 1921), a scris drame revoluționare („Sărmanul Conrad", 1924; „Marinarii din Cattarro", 1930; „Thomas Münzer, omul cu stindardul curcubeu", 1953) și antifasciste („Floridsdorf", 1936; „Calul troian", 1936; „Profesorul Mamlock" 1938). Comedia „Primărița Ana" (1950) oglindește noi realități sociale din R.D.G. A scris și romane („Menetekel", 1951), povestiri și scenariul filmului „Consiliul zeilor". Laureat al Premiului național al R.D.G.

Wolf, Hugo (1860—1903), compozitor austriac. După studii la Viena, a activat un timp ca critic muzical (wagnerian înfocat, a atacat pe Brahms și Hanslick), dedicîndu-se apoi compoziției. Fire pasionată și sensibilă, **W.** a găsit expresia muzicală subtilă și adecvată cuvîntului îndeosebi în lieduri, gen în care a excelat. A mai scris două opere, remarcabile

ca melodie, dar care se resimt ca dramaturgie, lieduri concepute în cicluri unitare (pe versuri de Mörike, Eichendorff, Goethe, liedurile italiene, spaniole) ş.a.

Wolf, Rudolf (1816—1893), astronom elveţian. S-a ocupat cu studiul activităţii solare şi al influenţei acesteia asupra unor fenomene geofizice. — *Numărul lui W.*, indice al activităţii solare, egal cu numărul petelor solare plus de zece ori numărul grupelor de pete solare.

Wolfe *[ulf]*, Thomas Clayton (1900—1938), romancier american. Opera sa, alcătuită din patru voluminoase romane, dintre care două postume („Priveşte înapoi, îngere!", 1929; „Despre timp şi fluviu", 1935; „Ţesătura şi stînca", 1939; „Nu te poţi întoarce acasă", 1940), reprezintă epopeea autobiografică a unui american din sud, căutător al sensului vieţii şi lumii într-o epocă în care criza economică şi consecinţele ei puneau probleme de conştiinţă răscolitoare. Setea gigantică de cuprindere şi de redare a întregii sale experienţe, lupta patetică cu timpul şi efortul de a găsi un acord deplin al individului cu trecutul istoric, cu prezentul social, ca şi cu contextul natural, sînt redate într-un stil rapsodic, exuberant, al cărui verbalism impetuos şi a cărui frază amplă şi arborescentă coboară din arta lui W. Whitman.

Wolff, Christian (1679—1754), filozof idealist german. A sistematizat şi a popularizat raţionalismul lui Leibniz de pe poziţii dogmatice, metafizic-mecaniciste şi finaliste, agravate spre sfîrşitul vieţii sale de eclectism şi de pedantism scolastic. Reprezentant de seamă al iluminismului german, lucrările lui **W.** au fost cunoscute şi în ţările române.

Wolff, Wilhelm (1809—1864), militant al mişcării muncitoreşti germane, publicist, prieten şi colaborator apropiat al lui Marx (care i-a dedicat „Capitalul") şi Engels. A fost membru al C.C. al Ligii comuniştilor şi membru în redacţia revistei „Noua gazetă renană", condusă de Marx. În 1851 a emigrat la Londra.

Wolf-Ferrari, Ermanno (1876—1948), compozitor italian de origine germană. Autor de opere (printre care cinci opere comice după Goldoni), al unei simfonii de cameră, al unui concert pentru vioară, precum şi al unor piese pentru orgă şi violoncel, **W.-F.** a realizat în lucrările sale o sinteză armonioasă a scriiturii moderne şi a stilului melodic al sec. al XVIII-lea.

Wölfflin, Heinrich (1864—1945), istoric de artă şi estetician elveţian de limbă germană. A fost profesor la universităţile din Basel, Berlin, München şi Zürich. Sub înrîurirea lui Jacob Burckhardt a scris „Renaşterea şi barocul în Italia" (1888), în care caută să explice geneza barocului. Ulterior, reluînd unele dintre ideile lui Konrad Fiedler, publică „Arta clasică" (1899), în care susţine ideea autonomiei operei de artă ca o creaţie pur formală, şi „Concepţii fundamentale ale istoriei artei" (1915), considerată un moment de seamă în istoriografia artei din prima jumătate a sec. al XX-lea şi în care **W.** face o pătrunzătoare analiză vizuală a operei de artă. A mai scris: „Arta lui A. Dürer", „Reflecţii asupra istoriei artei" ş.a.

wolfrám (CHIM.), *W.* Element cu nr. at. 74; gr. at. 183,86; gr. sp. 19.1; p.t. 3 400°C; p.f. circa 4 700°C. Face parte din subgrupa a VI-a a sistemului periodic. Se găseşte în natură în mineralele wolframit (amestec izomorf de $FeWO_4$ şi $MnWO_4$), scheelit ($CaWO_4$) etc. Este un metal alb lucios. La temperatura obişnuită este stabil la aer. Prin încălzire la roşu se oxidează, trecînd în trioxid WO_3. E foarte stabil faţă de acizi. Topiturile bazice oxidante (ex. carbonat şi azotat de sodiu) îl dizolvă uşor. Formează combinaţii în stări de valenţă de la 2 la 6, ultimele fiind cele mai stabile şi mai importante. Se întrebuinţează la fabricarea filamentelor pentru lămpile cu incandescenţă şi ca adaos de aliere la oţeluri speciale (ex. oţel rapid). Sin. *tungsten.*

wolframít (MINER.), wolframat natural de fier şi de mangan, cristalizat în sistemul monoclinic, mai ales sub formă de prisme. Are culoarea brună-închis, neagră, iar luciul metalic. Se întîlneşte în filoane hidrotermale şi, mai rar, în pegmatite. Reprezintă principala sursă de extragere a wolframului. În ţara noastră, **w.** se găseşte la Cavnic (reg. Maramureş).

Wolfram von Eschenbach *[fon éşənbah]* (c. 1170—c. 1220), poet epic german. Puternică personalitate artistică, **W.** se distinge prin înţelegerea umană şi profunzimea motivării psihologice, ca şi prin maturitatea concepţiei artistice. Capodopera sa, epopeea „Parsival", prelucrare după romanul cavaleresc „Perceval" al poetului francez Chrétien de Troyes, este un tablou al moravurilor de curte. În ea se întîlnesc principiile eticii feudal-creştine despre mîntuire cu denunţarea clerului şi a tendinţelor autocrate ale bisericii catolice, a brutalităţii şi a superficialităţii normelor senioriale de viaţă. A mai scris poemul „Willehalm" (1215), care susţine ideea toleranţei religioase, şi cîteva poezii lirice de dragoste, sub titlul „Titurel".

Wolker, Jiří (1900—1924), scriitor şi critic literar ceh. Evoluţia concepţiei sale despre lume de la umanismul creştin la comunism o marchează volumele de poezii lirice „Un oaspete în casă" şi „Ora grea". Poezia lui **W.** este un imn închinat muncii şi omului, solidarităţii proletare şi luptei revoluţionare şi reia simplitatea stilistică a poeziei populare. Dramele sale („Spitalul", „Mormîntul", „Cel mai mare sacrificiu") au ca teme problema alegerii între idealul fericirii personale şi cel al luptei sociale.

wollastonít (MINER.), silicat natural de calciu, cristalizat în sistemul triclinic. Formează mase radiare, mai rar fibroase. Este de culoare albă, uneori incolor şi transparent. Se întîlneşte în skarnele de la Ciclova (Banat), de la Măgura Vaţei (Munţii Drocea) şi de la Băiţa Bihorului (reg. Crişana).

Wollny, Eward (1846—1901), agronom german. A fost profesor la Institutul agronomic din Berlin şi la cel din

München. A studiat influența agenților fizici (lumina, căldura, electricitatea, umiditatea aerului) asupra producției vegetale, punînd bazele „fizicii agricole". Op. pr.: „Despre folosirea electricității în agricultură" (1883), „Cultura cerealelor" (1885), „Descompunerea substanțelor organice și formarea humusului în sol" (1897) etc.

Wolsey *[úlzi]*, Thomas (c. 1471—1530), cardinal englez. Lord-cancelar al regelui Henric al VIII-lea, a dus o politică de consolidare a monarhiei împotriva parlamentului. Umanist de seamă și prieten cu Erasm, **W.** a sprijinit renașterea clasicismului antic în Anglia.

Wolverhampton *[úlvəkəmptən]*, oraș în Marea Britanie, în apropiere de Birmingham. 149 700 loc. (1962). Face parte din aglomerația industrială a Midlandului de vest, avînd uzine metalurgice (aluminiu ș.a.), constructoare de mașini (avioane, autocamioane, locomotive, mașini-unelte etc.), chimice, electrotehnice și mine de cărbuni. Nod feroviar. Monumente din sec. al XIII-lea.

Woodward *[úduəd]*, Robert Burns (n. 1917), chimist american, profesor la Universitatea din Harvard. A făcut cercetări fundamentale în domeniul chimiei organice. A realizat sinteza completă a clorofilei, sinteza unor antibiotice, anestezice ș.a. Premiul Nobel (1965).

Woog, Edgar (n. 1898), secretar general al Partidului Muncii din Elveția (din 1949). Membru al Partidului Comunist din Elveția din 1935. După crearea Partidului Muncii (1944), membru al C.C. (din 1944), iar în anii 1946—1949 vicepreședinte al C.C. al partidului.

Woolf *[ulf]*, Virginia (1882—1941), romancieră și eseistă engleză. În romanele sale „Camera lui Jacob" (1922), „D-na Dalloway" (1925), „Farul" (1927), „Orlando" (1928), „Valurile" (1931), care reprezintă faza ei de adeziune la psihanaliză, scriitoarea a abandonat concepția tradițională a romanului cu care a debutat, personajul obiectiv pulverizîndu-se, iar narațiunea clasică dizolvîndu-se într-un interminabil monolog interior, transcriere detaliată a trăirilor subiective ale eroilor. Pe alte căi decît J. Joyce, **W.** a căutat să comunice impresia de incoerență și de perpetuă fluență și discontinuitate pe care ar oferi-o viața și care pare a fi sursa unei filozofii pesimiste.

Wordsworth *[uś:dzuə:θ]*, William (1770—1850), poet romantic englez, aparținînd „școlii lakiste". După studii la Cambridge, însuflețit de ideile rousseauiste, a călătorit pe jos prin Elveția și prin Franța (1790—1792), iar mai tîrziu prin Germania. S-a stabilit în regiunea rurală a lacurilor din nord-vestul Angliei. În tinerețe, **W.** a fost un entuziast admirator al revoluției franceze, adept al aripii ei moderate. Ulterior și-a abandonat convingerile revoluționare. Culegerea sa „Balade lirice" (1798), publicată în colaborare cu Coleridge, constituie, împreună cu faimoasa ei prefață, un manifest al romantismului conservator, în care raționalismul iluminist este respins ca ideologie a burgheziei industriale, natura este exaltată și contrapusă civilizației burgheze mecanizate, iar trecutul patriarhal idealizat și opus prezentului mercantil. **W.** a combătut arta și poezia convențională de tip neoclasic, cerînd exprimarea nemijlocită a sentimentelor, într-un stil simplu, direct, în limba vie, vorbită a poporului. El a considerat că aspectul metric al poeziei și ritmul versurilor înseși trebuie să corespundă intonațiilor limbii orale. Inovațiile lui au avut o înrîurire considerabilă asupra poeziei engleze. Cele mai cunoscute poezii lirice ale lui **W.** sînt cele cu caracter meditativ, ca și cele dedicate farmecului naiv al naturii, interpretată de el într-un colorit mistic și ideal (ciclurile „Lucy", „Tintern Abbey", „Alice Fell", „Odă datoriei", „Odă înțelegerii nemuririi"). A închinat versuri țăranilor, simpatizați de el pentru simplitatea și candoarea mentalității și moravurilor. Din marele poem epic-didactic „Sihastrul" n-a realizat decît fragmente („Preludiul", „Plimbarea" ș.a.), scrise în versuri albe.

„Worker" *[uś:kə]* *(„The ~")*, ziar al Partidului Comunist din S.U.A. Apare la New York, de două ori pe săptămînă. Este continuatorul ziarului american „Daily Worker" (1924—1958), al cărui supliment duminical a fost din 1935.

Workshop *[uś:kşɒp]*, companie teatrală engleză, înființată în 1946 de un grup de actori de orientare progresistă. Condusă și animată de Joan Littlewood, lipsită de fonduri bănești și de sprijin oficial, **W.** și-a desfășurat activitatea timp de șapte ani în turnee prin centrele muncitorești din Anglia și prin orașele europene. În 1953 s-a stabilit în vechea clădire renovată a fostului Royal-Theatre din Londra. Repertoriul său cuprinde opere clasice și moderne cu răsunet în conștiința contemporaneității, de la Shakespeare la Brecht.

Worms *[vorms]*, *concordatul de la ~*, convenție încheiată în 1122 între papa Calixt al II-lea și împăratul Henric al V-lea, care încheia prima etapă a luptei pentru învestitură dintre papi și împărați; a fost un compromis, în urma căruia împăratul german avea cîștig de cauză în Germania, unde învestitura laică preceda pe cea religioasă, iar papa în Italia și Burgundia, unde învestitura religioasă o preceda pe cea laică.

Wouwerman *[váuvərman]*, Philips (1619—1668), pictor olandez, specializat în scene de vînătoare, cavalcade, asedii etc., în care a subliniat eleganța călăreților proiectați în peisaje largi sau tensiunea cailor angajați în acțiuni militare. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Pregătirea de vînătoare".

Wren *[ren]*, sir Christopher (1632—1723), matematician, astronom și arhitect englez. Prodigioasa sa activitate de arhitect (a proiectat și a construit peste 100 de edificii) este caracterizată prin căutarea unor compoziții clare și echilibrate, în mod pronunțat clasicizante (Biblioteca Trinity College,

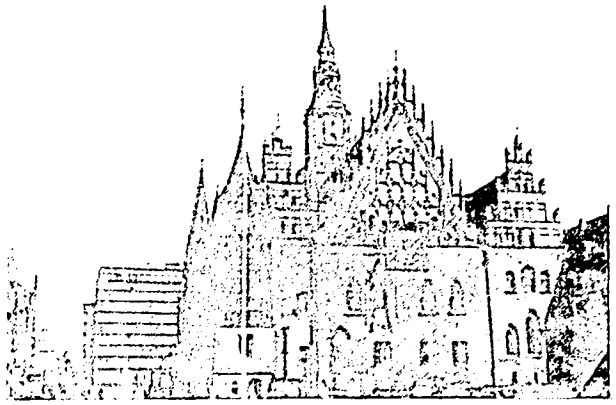

Wrocław. Primăria

Teatrul sheldonian din Oxford, Observatorul din Greenwich, Catedrala sf. Paul din Londra).

Wright *[rait]*, numele a doi constructori de avioane americani: *Wilbur* (1867—1912) și *Orville* (1871—1948), care au realizat mai multe tipuri de avioane și zboruri, numărîndu-se printre pionierii aviației.

Wright *[rait]*, Frank Lloyd (1869—1959), arhitect american, unul dintre promotorii și teoreticienii arhitecturii moderne. A studiat cu L.H. S u l l i v a n, devenind reprezentantul principal al curentului „organic" în arhitectura contemporană. S-a remarcat prin utilizarea rațională a materialelor de construcție, prin legătura dintre spațiul interior și mediul ambiant și prin înscrierea plasticii arhitecturale în peisaj. A scris „Arhitectura modernă" (1931), „Viitorul arhitecturii" (1953); a construit: Millard House-Pasadena (1923), „Casă deasupra cascadei" la Bear Run-Pennsylvania (1936), Muzeul Guggenheim (1956—1959) etc.

Wróblewski *[vrublévschi]*, Walery (1836—1908), militant al mișcării revoluționare poloneze și internaționale. A participat la răscoala de eliberare a poporului polon (1863—1864), după înăbușirea căreia a emigrat în Franța, unde a luat parte la apărarea Comunei din Paris (1871). După înfrîngerea Comunei a emigrat la Londra, unde a devenit membru al Consiliului General al Internaționalei I. A sprijinit activ lupta lui K. Marx și F. Engels împotriva lui Bakunin. A fost unul dintre liderii aripii de stînga a organizației revoluționare polone „Lud polski" întemeiate la Londra în 1872.

Wrocław *[vróțlaf]*, oraș în sud-vestul R. P. Polone, situat pe Odra. 469 000 loc. (1964). Industrie metalurgică, construcții de mașini (vagoane, locomotive, electromotoare, aparate de radio), chimică, textilă, alimentară, de pielărie. Nod feroviar, aeroport. Vechi centru comercial. Universitate, politehnică, institut de medicină, agronomic ș.a. Monumente istorice din sec. XIV—XVI, muzee, teatre. În trecut **W.** s-a mai numit și Breslau.

wronskianul funcțiilor $f_1(x),\ldots, f_n(x)$ (MAT.), determinantul

$$\begin{vmatrix} f_1(x) & \ldots & f_n(x) \\ f_1'(x) & \ldots & f_n'(x) \\ \vdots & & \\ f_1^{(n-1)}(x) & \ldots & f_n^{(n-1)}(x) \end{vmatrix},$$

ale cărui elemente sînt funcțiile $f_1(x),\ldots,f_n(x)$ și derivatele acestora pînă la ordinul $n-1$. Anularea identică într-un interval $[a,b]$ a wronskianului a n funcții reprezintă o condiție necesară ca cele n funcții să fie liniar dependente în acel interval. Neanularea wronskianului a n funcții reprezintă o condiție suficientă ca cele n funcții să fie liniar independente. Are o importanță deosebită în teoria ecuațiilor diferențiale liniare. Poartă numele matematicianului și filozofului polonez Józef Maria Hoene-Wroński (1778—1853).

Wundt, Wilhelm (1832—1920), psiholog, fiziolog și filozof german. A fost profesor de fiziologie la Heidelberg (continuator al lui H e l m h o l t z) și de filozofie la Zürich și la Leipzig. Fiind unul dintre fondatorii psihologiei experimentale, întemeietor al primului laborator de psihologie experimentală, creator de tehnici și aparate de laborator, **W.** a încercat să dea măsurători exacte ale unor procese psihice elementare (senzația, percepția, atenția). În interpretarea fenomenelor psihice s-a situat pe poziția dualistă a p a r a l e l i s m u l u i p s i h o f i z i c. A adunat un vast material privind istoria limbilor, miturilor, obiceiurilor, putînd fi considerat, prin monumentala lucrare „Psihologia popoarelor" (10 vol., 1900—1920), unul dintre inițiatorii psihologiei sociale ca disciplină aparte. În filozofie a fost un idealist eclectic.

Wuppertal, oraș în R.F. Germană, în landul Renania de Nord-Westfalia, situat pe rîul Wupper, afluent al Rinului. 422 900 loc. (1965). Centru comercial și nod feroviar. Industrie textilă, constructoare de mașini (mașini-unelte, utilaje, electrotehnică), chimică (fibre artificiale), produse farmaceutice, alimentară, a hîrtiei. Institute de învățămînt superior, muzee.

wurm, ultima epocă glaciară (a patra) în schema glaciațiilor cuaternare din Alpi. S-a extins și în Carpați, lăsînd urme evidente în masivele mai înalte.

Wurtz *[vürț]*, Adolphe (1817—1884), chimist francez. A fost profesor la Universitatea din Paris, membru al Academiei de medicină și al Academiei de științe. Este unul dintre creatorii teoriei atomice. Are lucrări în domeniul chimiei organice. A descoperit o metodă de preparare a hidrocarburilor saturate din derivați halogenați și sodiu metalic *(sinteza Wurtz)*, aminele, glicolul ș.a.

Würzburg *[vürțburc]*, *școala de la ~*, școală psihologică,

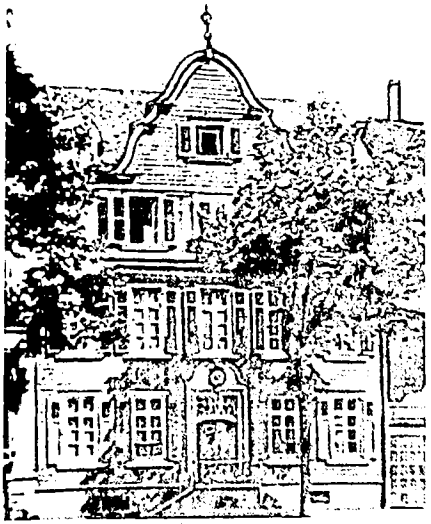

Wuppertal: Construcție în stil baroc

întemeiată în Germania, la începutul sec. al XX-lea, de O. Külpe (1862—1915). Principalii reprezentanți au fost N. Ach, K. Bühler, K. Marbe ș.a. Școala a încercat să studieze gîndirea prin metoda introspecției experimentale sau provocate, denumită adesea *metoda ș. de la W.* (urmărirea de către subiecți a propriilor lor stări subiective în cursul desfășurării unor procese de gîndire pentru a le relata amănunțit). Reprezentanții *ș. de la W.*, bazîndu-și cercetările pe o metodologie subiectivistă, au ajuns la concluzia greșită că este posibil să existe gînduri „pure", gîndire fără imagini și fără materializare în limbaj.

wyandótte *[uáiəndot]* (ZOOTEHN.), rasă de găini cu aptitudini de producție mixte (pentru ouă și carne). Greutatea corporală a cocoșilor este de 3—3,5 kg, iar a femelelor de 2,5—3 kg. Produce anual 150—180 de ouă. În ceea ce privește culoarea, are multe varietăți, cea mai răspîndită fiind cea albă. În țara noastră este crescută în număr mic.

Wyat *[uáiət]*, sir Thomas (1503—1542), poet englez din perioada Renașterii. În urma contactului direct cu umanismul italian, a adaptat în limba engleză o serie de forme poetice, printre care și sonetul, fiind, alături de Surrey, creatorul formei engleze a acestuia. Poeziile lui au apărut în „Culegerea lui Tottel" (1557).

Wycherley *[uíciəli]*, William (c. 1640—1716), autor dramatic englez din perioada Restaurației. Scrise cu măiestrie, distingîndu-se prin dinamism și prin dialoguri spirituale, comediile lui **W.** denunță, uneori cu un cinism exuberant, descompunerea morală a nobilimii engleze („Dragoste în pădure", 1671; „Gentilomul maestru de dans", 1672; „Provinciala", 1673).

Wyclif *[uíclif]*, John (c. 1320—1384), reformator religios englez, profesor la Universitatea din Oxford, precursor al Reformei. Exprimînd năzuințele orășenilor și ale cavalerilor, **W.** a luat atitudine împotriva bisericii catolice, preconizînd numeroase reforme radicale (lichidarea dominației papalității în Anglia, lichidarea indulgențelor, a tainelor bisericii, a adorării sfinților) și a susținut ideea subordonării bisericii, în problemele laice, regelui și a secularizării averilor mănăstirești. A considerat „Sfînta scriptură" drept unic izvor al doctrinei creștine. Mulți adepți ai lui **W.** au participat la răscoala din 1381, condusă de W. Tyler. Doctrina lui **W.** a fost condamnată ca eretică la conciliul de la Constanța (1415).

Wyoming *[uaióumiŋ]*, stat în partea central-vestică a S.U.A. Suprafața: 253 597 km². Populația: 343 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Cheyenne*. Partea estică a statului este un podiș înalt, puternic fragmentat; în vest se întind culmi ale Munților Stîncoși (Wind River, Teton ș.a.). În extremitatea nord-vestică se află vestitul parc național Yellowstone. Zăcăminte de petrol lignit, gaze naturale, minereu de fier, de cupru, aur, bauxită, roci de construcție etc. Principala ramură a economiei este creșterea animalelor (bovine și ovine), practicată pe întinsele pășuni naturale existente. Se cultivă pe mici suprafețe cereale, plante furajere, sfeclă de zahăr. Industria este reprezentată în special prin exploatări miniere, fabrici de zahăr, de preparate din carne, textile (de prelucrare a lînii). Este dezvoltat turismul.

Wyspiański *[vispiáńschi]*, Stanisław (1869—1907), dramaturg, poet și pictor polonez neoromantic, luptător pentru eliberarea Poloniei. A fost profesor la Academia de artă din Cracovia. A scris piese pe teme antice, cu simboluri etice și cetățenești contemporane („Meleagru", 1898; „Ahile", 1903; „Întoarcerea lui Ulise", 1907) sau inspirate din istoria Poloniei („Varșoviana", 1898; „Legiunea", 1900; „Eliberarea", 1903; „Noaptea lui noiembrie", 1904). Cele mai cunoscute sînt: „Nunta" (1901), cu ecouri autobiografice, acțiunea desfășurîndu-se într-un cadru folcloric, fantastic, „Anatema" (1899) și „Judecătorii" (1907). Creația dramatică a lui **W.**, în care se înscriu uneori intermezzouri lirice și muzicale, se remarcă prin viziunea ei critică și factura modernă, înnoitoare. Pictura sa de șevalet împletește evenimentele cu motivele simbolice, vădind o preocupare pentru redarea psihologiei personajelor. A lucrat fresce și vitralii pentru biserici.

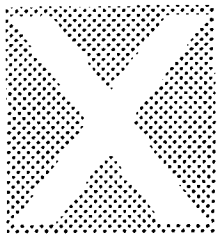

x *[iks]*, a douăzeci și șaptea literă a alfabetului limbii române. Notează un grup consonantic alcătuit din o velară și o siflantă: a) de obicei surdele *cs* (la începutul cuvintelor, ex. *xilofon*, și la sfîrșitul lor, ex. *ax*, uneori și în interior, ex. *axă*, *excedent*, *extemporal*, *lexic*); b) mai rar sonorele *gz* (numai în poziție intervocalică, ex. *examen*, *exemplu*, *exil*).

X, *radiație* ~ (FIZ.), radiație de natură electromagnetică, avînd lungimea de undă cuprinsă între 0,1 și 20 Å. V. și r a d i a ț i e.

xantină $C_5H_4N_4O_2$; 2,6-*dioxipurină*. Produs rezultat prin oxidarea hipoxantinei. Se găsește în urină, în unii calculi renali, în creier, ficat, mușchi etc.

xantofilă (gr. *xanthos* „galben" și *phyllon* „frunză"; BOT.), pigment galben asociat cu clorofila și carotenul în frunzele verzi, care devine vizibil toamna, cînd clorofila dispare și frunzele îngălbenesc.

xantogenáre (CHIM.), reacție în chimia organică al cărui produs final este un *xantogenat*. Are loc între alcooli, transformați în prealabil în alcoolați de sodiu sau de potasiu și sulfură de carbon. În industrie, reacția de **x.** se aplică celulozei în vederea obținerii viscozei. Sin. *sulfidare*.

xantogenáți (CHIM.), esteri ai acidului ditiocarbonic, $RO-CS-SNa$, stabili numai sub formă de săruri (de sodiu sau de potasiu). Se obțin prin tratarea alcoolaților, în mediu alcalin, cu sulfură de carbon. În mediu acid se descompun ușor, regenerînd alcoolul. Sînt substanțe solide, cristaline sau amorfe, de culoare galbenă pînă la portocaliu, solubile în apă. Importanță practică prezintă *xantogenații de celuloză*, obținut din alcaliceluloză (celuloză tratată cu hidroxid de sodiu) și sulfură de carbon, utilizat la fabricarea fibrelor de viscoză sau a celofanului. Unii **x.** (de exemplu cel derivat de la alcoolul amilic) sînt utilizați drept colectori la flotarea minereurilor sulfuroase (pirite, galenă etc.).

xantomatóză (gr. *xanthos* „galben"; MED.), boală produsă prin tulburarea metabolismului colesterolului. Se caracterizează prin creșterea în sînge a colesterolului și prin acumularea acestuia în formații papuloase sau nodulare, galbene-portocalii (xantoame), răspîndite pe piele sau în diferite organe. **X.** poate fi primitivă (ex. boala Hans-Schüller-Christian) sau secundară altor boli (diabet, hipotiroidism).

xantopsíe (gr. *xanthos* „galben" și *opsis* „vedere"; MED.), tulburare de vedere care constă în vederea în galben a obiectelor și ființelor înconjurătoare. Se întîlnește în cursul icterului, în intoxicația cu santonină etc.

Xénakis, Iannis (n. 1922), compozitor grec, elev al lui Messiaen. **X.** tinde să afirme o nouă viziune asupra muzicii concrete și electronice. Printre lucrările sale figurează piesa pentru orchestră „Metastasis", lucrarea „Concret PH", „Syrmos" pentru 18 instrumente de coarde, muzică electronică ș.a.

xénie (gr. *xenos* „străin"; GENET.), apariție, în generațiile obținute prin hibridare sexuată, a caracterelor organismului patern în endospermul seminței sau, mai rar, în pericarp; se datorește influenței gametului masculin și se bazează pe fenomenul dublei f e c u n d a ț i i.

xeno- (gr. *xenos* „străin"), element de compunere cu sensul „străin" (ex. *xenofob*).

Xenofan (sec. VI—V î.e.n.), filozof grec din Colofon. **X.** considera că pămîntul și apa (sau, după unii comentatori, numai pămîntul) sînt elementele materiale ale lumii. A formulat primul teza despre existența nenăscută, nepieritoare, imuabilă și unitară, care a stat apoi la baza concepțiilor școlii e l e a t e. A fost primul gînditor care a criticat deschis mitologia tradițională, afirmînd că zeii au fost creați de oameni după propriul lor chip.

Xenofon (c. 430 — c. 355 î.e.n.), istoric grec, discipol al lui Socrate, adversar al democrației ateniene și admirator al Spartei. În 401 î.e.n. a participat, ca membru al corpului de mercenari greci, la expediția persanului Cirus cel Tînăr împotriva fratelui său Artaxerxe al II-lea. După moartea lui Cirus în bătălia de la *Cunaxa*, **X.** a fost unul dintre conducătorii corpului de 10 000 de mercenari greci care se retrăgea spre patrie. Peripețiile acestei campanii și regiunile pe care le-a străbătut sînt descrise în lucrarea memoralistică „Anabasis", devenită celebră. Exilat din Atena pentru vederile sale

antidemocratice, **X.** l-a urmat, în 396 î.e.n., pe regele spartan Agesilau în campaniile din Asia Mică şi apoi în Grecia, luptînd la *Coroneea* (394 î.e.n.) împotriva concetăţenilor săi. A trăit restul vieţii în Elida şi la Corint. Opera sa, scrisă în dialectul atic, într-un stil limpede şi elegant, cuprinde „Memorabilele", conţinînd amintiri despre Socrate, „Hellenika", o istorie a Greciei (în şapte cărţi, care continuă opera lui Tucidide pînă în anul 362 î.e.n.), o biografie apologetică a regelui spartan Agesilau, o lucrare despre organizarea de stat a Spartei („Statul lacedemonienilor"), un eseu avînd ca subiect educaţia lui Cirus cel Tînăr („Cyropedia"), tratate de apicultură, de vînătoare şi de artă militară.

xenolít (gr. *xenos* „străin" şi *lithos* „piatră"; PETROGR.), fragment de rocă străin de roca eruptivă în care se află prins şi transformat, într-o măsură mai mare sau mai mică, sub influenţa temperaturii ridicate şi a reacţiilor chimice cu masa topită sau cu substanţele volatile degajate din aceasta.

xenomórf (gr. *xenos* „străin" şi *morphe* „formă"; PETROGR.; despre conturul mineralelor), care se caracterizează prin lipsa formelor cristalografice specifice diferitelor minerale. **X.** sînt, de exemplu, mineralele magmatice tîrzii, a căror formă corespunde spaţiului mărginit de cristalele formate mai de timpuriu.

xenón (CHIM.), *Xe*. Element cu nr. at. 54; gr. at. 131,30; p.t. −111,5°C; p.f. −107,1°C. Face parte din grupa gazelor nobile. În ultimul timp s-a descoperit că **x.** reacţionează cu fluorul.

Xenopol, Alexandru D. (1847—1920), istoric, sociolog, economist şi filozof român. S-a născut la Iaşi; studiile superioare şi le-a făcut, ca bursier al societăţii „Junimea", la Berlin, unde şi-a luat doctoratul în drept, şi la Giessen, unde şi-a luat doctoratul în filozofie (1871). A fost profesor de istorie a românilor la Universitatea din Iaşi începînd din 1883. În 1894—1903 şi 1906—1908 a condus revista „Arhiva". A fost membru al Academiei Române (ales în 1893), membru corespondent al Institutului Franţei şi profesor onorific la Sorbona. În ceea ce priveşte gîndirea sa social-politică, **X.** s-a manifestat încă din anii studenţiei ca un junimist disident, criticînd

A. D. Xenopol

teoria maioresciană a „formelor fără fond", şi ca un filopaşoptist. În 1878 a părăsit gruparea politică a „Junimii" şi s-a ataşat grupării liberalilor moderaţi. Concepţia despre lume a lui **X.** se caracterizează prin numeroase elemente materialiste, ca: recunoaşterea priorităţii materiei faţă de spirit şi unitatea materială a lumii; el a subliniat, în opoziţie cu neokantianismul, caracterul obiectiv al lumii, al cauzalităţii, al legilor, al spaţiului şi timpului. A promovat evoluţionismul şi a manifestat o mare încredere în posibilităţile omului de a reflecta autentic realitatea obiectivă, în perspectivele de progres ale ştiinţei şi ale societăţii. În problema corelaţiei dintre „regnurile" existenţei şi formele fundamentale ale mişcării, **X.** a rămas însă tributar unei viziuni metafizice şi mecaniciste, care a favorizat lunecarea sa frecventă în idealism în domeniul istoriei, făcîndu-l să considere în mod greşit că o dată cu apariţia regnului spiritual ideile ar dobîndi o acţiune determinantă. Sub influenţa teoriei factorilor, **X.** a alunecat uneori în agnosticism. Lucrările sale de istorie, sociologie, economie şi filozofie a istoriei au avut un larg răsunet european şi au marcat un moment important în dezvoltarea istoriografiei româneşti, pe care a ridicat-o la nivelul celor mai de seamă realizări ale istoriografiei europene. În studiile de istorie, remarcabile prin lărgimea informaţiei şi prin atenţia acordată aspectelor sociale şi economice, **X.** s-a preocupat de elucidarea unor probleme esenţiale ale istoriei naţionale, a demonstrat printr-o solidă argumentaţie continuitatea vieţii românilor pe teritoriul vechii Dacii („Teoria lui Roesler", 1884) şi a realizat prima vastă sinteză a istoriei românilor („Istoria românilor din Dacia Traiană", 14 vol., ed. a 3-a 1925—1930); rezumată în limba franceză în două volume („Histoire des Roumains de la Dacie Trayane...", Paris, 1896) şi prefaţată de Alfred Rambaud, această din urmă lucrare i-a adus premiul Academiei Franceze. **X.** a scris şi numeroase lucrări şi articole de filozofie a istoriei în diferite limbi europene („Principiile fundamentale ale istoriei", „L'hypothèse dans l' Histoire", „Cauzalitate în succesiune", „Noţiunea valorii în istorie", „Sociologia e storia", „Zur Logik der Geschichte" etc.), în care a căutat să demonstreze caracterul ştiinţific şi sistematic al istoriei. Publicate în volume sau în reviste de mare circulaţie internaţională, ele au fost remarcate de Rickert, Grice, Berr, Lacombe ş.a. **X.** a susţinut că, spre deosebire de alte ştiinţe „de repetiţie", în succesiunea fenomenelor istorice se manifestă nu legi, ci „serii istorice", că istoria este succesiunea ireversibilă, în esenţă nerepetabilă, individuală, a unor serii de fapte înlănţuite cauzal. Teoria istoriei elaborată de **X.**, deşi înrudită în unele aspecte (recunoaşterea individualului irepetabil) cu teoria lui W. Windelband şi H. Rickert, iar în altele cu şcoala pozitivistă (teoria factorilor), este de o mare originalitate, fapt care explică larga ei circulaţie internaţională. În studiile sale economice, **X.** a opus concepţiilor liber-schimbiste oficiale concepţia protecţionismului economic, menit să asigure crearea unei industrii naţionale şi dez-

voltarea celorlalte compartimente economice (comerț, finanțe, agricultură), potrivit nevoilor implicate de evoluția economiei capitaliste moderne. Alte op. pr.: „Studii economice" (1879; ed. a 2-a, adăugită, 1882), „Războaiele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărilor române" (2 vol., 1880), „Une énigme historique: Les Roumains au Moyen-Age" (Paris, 1885), „Istoria partidelor politice în România" (1910), „Românii și Austro-Ungaria" (1914). A scris și părțile referitoare la istoria românilor din volumele III—IV ale lucrării de sinteză „Histoire gencrale" (Lavisse-Rambaud).

Xenopulos, Grigorios (1867—1951), prozator și dramaturg neogrec, unul dintre întemeietorii literaturii grecești moderne. Creația lui **X.** oglindește lumea burgheziei din orașele Zante și Atena. Piesele sale de teatru se impun prin finețea analizei psihologice, realismul caracterelor și construcția scenică abilă („Secretul contesei Valeria", 1904; „Stella Violanti", 1909; „Tentația", 1910; „Ziua morților", 1911). Romanele sale au o pronunțată tendință de critică socială („Bogați și săraci", 1926; „Cinstiți și necinstiți", 1927; „Fericiți și nefericiți", 1928).

xerodérmie (gr. *xeros* „sec" și *derma* „piele"; MED.), boală de piele caracterizată prin uscăciune generalizată a pielii, însoțită de o descuamare pulverulentă. **X.** apare în special în avitaminoza A.

xerofíte (gr. *xeros* „sec" și *phyton* „plantă"; BOT.), plante care sînt adaptate pentru a trăi într-un mediu cu umiditate scăzută (ex. cactaceele și euforbiaceele de la tropice, unele graminee: colilia, păiușul, pirul crestat etc., și plantele cu frunze persistente: mirtul, măslinul, iarba-neagră).

xerofórm (FARM.), bismut tribromofenol. Este o substanță medicamentoasă, care se prezintă sub formă de pulbere galbenă cu miros de fenol. Se utilizează ca antiseptic intestinal (în unele diarei) și în pomezi (la pansamentele ulcerelor pielii).

xeroftalmíe (MED.) v. **xerozã.**

xerogél (CHIM.), sistem coloidal solid, obținut prin uscarea gelurilor. Datorită unui mare număr de capilare interne, prezintă o porozitate ridicată și o suprafață internă apreciabilă. **X.** este utilizat ca material puternic adsorbant în cromatografie, cataliză etc. (ex. silicagelul).

xeróză (gr. *xeros* „sec"; MED.), boală de ochi caracterizată prin uscarea și retracția conjunctivei, care devine albă. Secreția lacrimală dispare și în unele cazuri se opacifiază și corneea. **X.** apare în urma unor leziuni oculare cicatriceale sau în avitaminoza A și poate duce la pierderea vederii. Sin. *xeroftalmie.*

Xerxe, rege al perșilor (485—465 î.e.n.), din dinastia Ahemenizilor, continuator al politicii de cuceriri a lui Darius I. A întreprins, cu o armată uriașă pentru acea vreme, o expediție în vederea cuceririi Greciei. După ce a înfrînt rezistența regelui spartan Leonida la *Termopile*, a ocupat Atica și a incendiat Atena, dar, învins în bătălia navală de la *Salamina* (480 î.e.n.), a părăsit Grecia, lăsînd o armată sub conducerea lui Mardonius, care a fost înfrîntă la *Plateea* (479 î.e.n.).

xifoíd (gr. *xiphos* „sabie" și *eidos* „formă"; ANAT.), *cartilaj* ~, cartilaj în formă de vîrf de sabie cu care se termină osul stern în partea sa inferioară.

xilén (CHIM.), $C_6H_4(CH_3)_2$. Hidrocarbură aromatică mononucleară cu două grupe metil în moleculă (dimetilbenzen). Se cunosc trei izomeri de poziție posibili: ortoxilenul (cu p.f. 144°C), metaxilenul (p.f. 139°C) și paraxilenul (p.f. 138°C). **X.** tehnic, lichid incolor, volatil, inflamabil, insolubil în apă, este un amestec al celor trei izomeri. Se obține din gudroanele de cărbune sau din unele fracțiuni de țiței prin prelucrare petrochimică. Izolarea izomerilor în stare pură se face greu, deoarece au puncte de fierbere apropiate. Se utilizează ca materie primă pentru obținerea acidului ftalic (ortoxilenul), a acidului tereftalic (paraxilenul) etc.

xilenól, $C_6H_3OH(CH_3)_2$. Fenol derivat de la xilen. Se cunosc șase izomeri de poziție. **X.** se extrage din gudroanele de cărbune sau se prepară prin topirea alcalină a acizilor sulfonici ai xilenului. Este solid, cristalizat, greu solubil în apă, solubil în solvenți organici. Se întrebuințează la fabricarea unor coloranți, a unor medicamente, ca aditiv pentru uleiuri și benzine etc.

xilidínă, $C_6H_3NH_2(CH_3)_2$. Amină primară aromatică, derivată de la xilen. Se cunosc șase izomeri posibili. Este lichidă, insolubilă în apă, solubilă în solvenți organici, toxică, cu proprietăți asemănătoare anilinei. Se întrebuințează în sinteza coloranților și a medicamentelor, ca aditiv pentru benzine sau ca reactiv în laborator.

xilofág (gr. *xylon* „lemn" și *phagein* „a mînca"; BIOL., despre unele animale), care se hrănește cu lemn (ex. carii, larva fluturelui *Cossus*, larvele de cerambicide). **X.** sînt dăunători ai arborilor și provoacă deprecierea lemnului.

xilofón (gr. *xylon* „lemn" și *phone* „sunet"), instrument muzical de percuție, de origine asiatică, alcătuit dintr-o serie

Xilofon

de plăci de lemn acordate și fixate pe niște suporturi. Sunetele se produc prin lovirea cu ciocănele de sticlă, metal sau lemn. E folosit în ansambluri instrumentale, în orchestrele simfonice sau de operă, precum și în episoade solistice.

xilogravúră, procedeu tehnic de gravură, care constă în săparea unui desen pe o placă de lemn (păstrînd liniile în relief) și în imprimarea lui pe hîrtie. Varietățile **x.** sînt: gravura colorată, cu linie incizată, cu puncte albe pe fond negru etc. Ca una dintre cele mai vechi tehnici, **x.** a fost practicată în China și Japonia, apoi în Europa, o dată cu folosirea hîrtiei. A atins apogeul în Renaștere,

în Germania (Dürer, Holbein) și în Țările de Jos (L. de Leyda). Dezvoltată în sec. al XIX-lea, a fost reprezentată de G. Doré, Grandville, Menzel, iar în sec. al XX-lea de Fr. Masereel. În țara noastră, printre cei care practică **x.** sînt: V. Dobrian, Szabó Gy Béla ș.a.

xiloíd (PETROGR.; despre cărbunii de pămînt de tipul lignitului), care are calitatea de a păstra o structură foarte asemănătoare cu a lemnului. În Republica Socialistă România, lignitii **x.** se întîlnesc în depozitele pliocene din Subcarpați, din bazinul Baraolt ș.a.

xilolít (CONSTR.), material folosit pentru executarea pardoselilor termoizolante, format dintr-un amestec de rumeguș de lemn sau de plută și oxid de magneziu, la care se adaugă o soluție concentrată de clorură de magneziu și pigmenți (pentru pardoseli colorate).

xilologíe (gr. *xylon* „lemn" și *logos* „studiu"), știință care se ocupă cu studiul structurii lemnului și al proprietăților lui.

xilóză (CHIM.), $C_5H_{10}O_5$. Monozaharid de tipul aldopentozelor, răspîndit în natură ca o componentă a gumelor vegetale și sub formă de *xilan* (pentozan) în lemn, paie, coceni, coji de semințe etc. Din aceste materiale, **x.** se obține prin hidroliză acidă, după îndepărtarea glucozei prin fermentare.

Xingú *[șiŋgú]*, rîu în Brazilia, afluent pe dreapta al Amazonului (1 980 km). Izvorăște din Serra do Roncador, apoi străbate Podișul Brazilian, formînd numeroase praguri și cascade. Afluenții principali: Paranaiba (pe dreapta) și Iriri (pe stînga). Navigabil pe o lungime de 190 km de la vărsare.

xoanón, statuie sculptată în lemn din epoca arhaică a Greciei antice (cele mai vechi **x.** cunoscute sînt din sec. al VIII-lea î.e.n.), caracterizată prin silueta rigidă a trunchiului de copac din care se degajează. **X.** au fost înlocuite mai tîrziu de sculpturile în piatră.

Y

y *[igrec]*, literă veche grecească, existentă în alfabetul mai multor limbi moderne care folosesc alfabetul latin; nu face parte din alfabetul limbii române, dar apare în cuvinte străine care păstrează grafia limbii de origine (ex. *yoga, yterbiu*) şi în nume proprii străine (ex. *Ady, Vichy, Yale, New York*). Se citeşte diferit, după limba din care provin cuvintele respective şi după poziţia ei în cuvînt, avînd, în general, diversele valori ale lui *i* (vocală, semivocală, sau semn al muierii consoanei precedente).

Yadjurveda v. **Vede.**

Yafi, Abdallah (n. 1901), prim-ministru al Libanului (din aprilie 1966). Deţine concomitent şi portofoliile finanţelor şi informaţiilor. A mai fost prim-ministru în 1954 şi 1956.

Yama (în sanscrită „geamăn"), în mitologia indiană din perioada V e d e l o r, primul om, frate geamăn al soţiei sale *Yami*, prima femeie. **Y.** este totodată considerat ca zeu al morţilor şi judecător al acestora.

yankéi, denumire dată, începînd din sec. al XVII-lea, locuitorilor (îndeosebi de origină engleză) din Noua Anglie (regiune din nord-estul teritoriului de azi al S.U.A.). Prin extensiune, începînd din sec. al XIX-lea, termenul **y.** se foloseşte în S.U.A. pentru a desemna pe locuitorii din întreg nordul ţării. În afara hotarelor S.U.A., denumirea de **y.** se dă adeseori tuturor cetăţenilor Statelor Unite.

Yaoundé *[iaundé]*, capitala Camerunului, situată în sud-

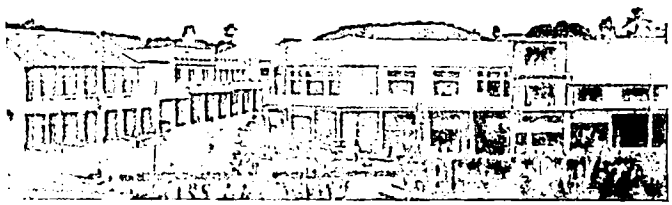

Vedere din Yaoundé

vestul ţării. 95 000 loc. (1964). Centru comercial. Întreprinderi de prelucrare a lemnului, de ciment, săpunuri, manufacturi de tutun, fabrici alimentare. Nod feroviar, aeroport.

Yapurá (Japurá), rîu în America de Sud, pe teritoriul Columbiei şi Braziliei, afluent pe stînga al Amazonului (1 928 km). Izvorăşte de pe versantul estic al munţilor Cordillera Central, străbate sudul Columbiei şi se varsă în Amazon prin mai multe braţe. Pe teritoriul Columbiei se numeşte *Rio Caquetá*.

yard (METR.), unitate de măsură pentru lungimi folosită în Marea Britanie, S.U.A. şi alte ţări, egală cu 0,912398 m. Are simbolul *yd*.

Yată, Ali (n. 1920), prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist din Maroc (din 1946). Membru al P.C. din Maroc din 1943 şi al C.C. al partidului din 1945.

Ybl, Miklós (1814—1891), arhitect ungur. După studii în Ungaria şi Austria, **Y.** a fost influenţat de arta lui Gottfried S e m p e r. Exponent de seamă al arhitecturii eclectice de nuanţă neorinascentistă. A lucrat mult în Budapesta, unde a realizat principalele sale proiecte: Opera, Biserica sf. Ştefan, noul palat regal etc.

Yeats *[ieiţ]*, William Butler (1865—1939), poet, dramaturg şi eseist irlandez. A studiat pictura, pe care a părăsit-o pentru a se dedica literaturii. Activitatea sa literară a fost în mare parte strîns legată de lupta pentru independenţa politică a Irlandei. A debutat cu versuri în care s-au întîlnit atmosfera vechilor legende gaelice, romantismul crepuscular, tendinţele prerafaelite, mistice, orfismul, elemente reluate în tot cursul creaţiei sale literare. Printre culegerile sale, cele mai cunoscute sînt „Peregrinările lui Oisin" (1888) şi două piese în versuri, „Contesa Cathleen" (1892) şi „Ţara dorinţei inimii" (1894). Eseist, s-a remarcat cu „Crepusculul celtic" (1893). Ca dramaturg a scris „Deirdre" (1907) şi „Piese pentru un teatru irlandez" (1912). Talentul său excepţional s-a relevat în „Vîntul printre trestii" (1899), culegere de versuri inspirate, unele, de legendele irlandeze, cele mai sugestive însă, asemenea

celor ale lui Maeterlinck, scrise sub impulsul interiorizat al amintirii unui peisaj, unui regret, unei stări de suflet incomunicabile. Artist original, **Y.** a asimilat profund experiența

W. B. Yeats

simboliștilor francezi pe care versurile sale o evocă („Turnul"). Poet de o rară fecunditate, **Y.** e unul dintre cazurile cele mai remarcabile de vitalitate lirică a ultimului veac. Este considerat cel mai mare poet de limbă engleză al epocii sale pentru fluiditatea, sugestia, muzicalitatea versului său, care creșteau o dată cu producția sa literară. Laureat al Premiului Nobel (1923). În limba română a apărut un volum selectiv din opera lui **Y.** („Versuri", 1965).

Yellowstone *[iélouston]*, vast platou în nord-vestul S.U.A., situat între culmile Munților Stîncoși, la 2 500 m altitudine. Suprafața: circa 8 850 km². Este format din roci vulcanice. Relief puternic fragmentat de văi adînci (canioane). Numeroase gheizere (peste 3 000). Păduri întinse. Faună bogată în bizoni, urși negri, lupi albi, berbeci sălbatici, castori etc. Regiunea a fost declarată parc național în 1872.

Yemen *(Republica Arabă Yemen)*, stat în sud-vestul Peninsulei Arabice, situat între Arabia Saudită, Aden și Marea Roșie. Suprafața: 195 000 km². Populația: 5 000 000 loc. (1964), în special arabi. Capitala: *Sanaa*. Limba de stat: araba. În vest se desfășoară o cîmpie litorală îngustă, spre țărm joasă și nisipoasă. Partea centrală a țării este constituită din masive muntoase înalte (2 000—3 000 m, altitudinea maximă 3 600 m) și din podișuri care coboară în trepte spre est, dominate de conuri de vulcani stinși. În est se întinde deșertul Rub' al Khali. Climă tropicală uscată, în regiunile mai înalte temperată, în est deșertică. Cursurile de apă sînt intermitente. Predomină vegetația de deșert și de semideșert; pe platourile înalte există savane uscate, iar în văile mai umede păduri rare și tufișuri. Zăcăminte de sare gemă, pietre semiprețioase (onix, agat, calcedonie, alabastru). Este o țară agrară în curs de dezvoltare. Agricultura se practică în special în cîmpia litorală și pe pantele munților (în terase). Se cultivă cereale (curmali, orz, grîu, porumb), leguminoase, plante citrice, viță de vie, bumbac, tutun, sesam, ricin, indigo, cafea de calitate superioară (numită moca, după portul prin care se exportă). Se cresc oi, capre, măgari și cai arabi. Pe litoral se practică pescuitul și recoltarea perlelor. Industria este reprezentată prin mici întreprinderi cu caracter meșteșugăresc (de prelucrare a cafelei, egrenare a bumbacului, țesături, covoare, obiecte de uz casnic), o fabrică de sticlă și una de ciment etc. Exportă mai ales cafea, bumbac, piei; importă în special produse industriale de larg consum și produse petroliere. — *Istoric.* În mileniile II—I î.e.n., pe teritoriul **Y.** au existat mai multe state arabe sclavagiste (Mina, Saba, Saba-Himiar), cunoscute prin agricultura foarte dezvoltată, bazată pe irigații, și prin rolul important pe care l-au avut în comerțul de tranzit dintre țările din Orient și cele din bazinul Mării Mediterane. După secole de dezvoltare independentă, întreruptă doar de scurte perioade de ocupație egipteană, persană și etiopiană, statele de pe teritoriul **Y.** au fost cucerite și incluse în califatul arab (sec. al VII-lea). La sfîrșitul sec. al IX-lea și începutul sec. al X-lea, **Y.** s-a desprins din califat ca urmare a răscoalei karmaților, dar a rămas în sfera de influență a califilor și a sultanilor Egiptului. În prima jumătate a sec. al XVI-lea a fost cucerit de turci. În 1839 Anglia a ocupat portul Aden. Ca urmare a puternicei mișcări antiotomane a triburilor yemenite, care a culminat cu răscoalele din anii 1904—1905 și 1910—1911, Turcia a fost nevoită să acorde **Y.**, în 1911, autonomie internă. După înfrîngerea Turciei în primul război mondial, **Y.** a devenit un regat de sine stătător. Imamul Yahya, proclamat în 1919 rege al **Y.**, a dus o politică de unificare și de centralizare a statului, înfrîngînd tendințele centrifuge ale feudalilor locali. După cel de-al doilea război mondial, lupta poporului yemenit împotriva exploatării feudale a luat amploare. În 1945 **Y.** a intrat în Liga Țărilor Arabe. În septembrie 1962, un grup de ofițeri patrioți în frunte cu generalul Abdullah al-Sallal a răsturnat regimul feudal monarhic și a proclamat republica arabă **Y.**, al cărei președinte a devenit Abdullah al-Sallal. Poporul yemenit a respins cu

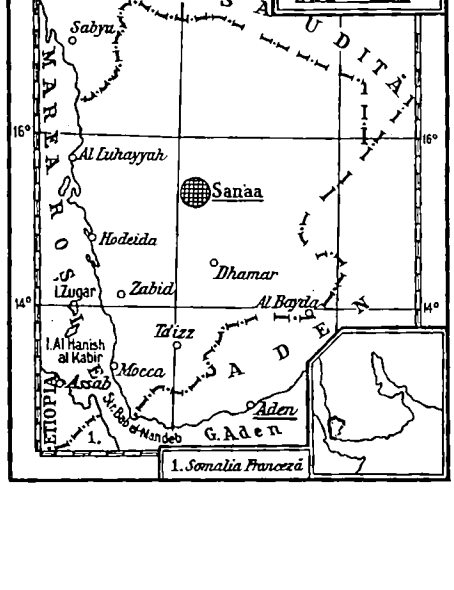

succes atacurile rebelilor monarhişti şi intervenţia străină. Totodată guvernul yemenit a elaborat un larg program de dezvoltare în domeniul social-economic. În 1965 a fost adoptată o constituţie provizorie. **Y.** întreţine relaţii diplomatice cu Republica Socialistă România.

yerba maté *(Ilex paraguayensis)*, arbust din familia acvifoliaceelor, originar din America de Sud, înalt de 3—6 m, cu frunze persistente, cu flori albicioase şi cu fructele bace de culoare roşie. Foarte răspîndit în America de Sud, mai ales în Brazilia. Din frunzele sale se prepară ceaiul cunoscut sub numele de ceai de Paraguay. Sin. *maté*.

Yersin *[iersẽ]*, Alexandre (1863—1943), microbiolog şi epidemiolog francez. Împreună cu E. Roux a izolat toxina difterică pură, deschizind astfel calea pentru prepararea serului antidifteric, şi a precizat noţiunea de purtător de germeni în difterie. În 1894 a descoperit, independent de Kitasato, agentul patogen al ciumei, care-i poartă numele.

yoga (în sanscrită „comuniune, contemplaţie"), şcoală tradiţională „ortodoxă" a filozofiei indiene, fundată prin sec. I i.e.n. de înţeleptul Patañjali, care a dat o interpretare teistă doctrinei s a n k h y a. **Y.** preconizează adîncirea autocunoaşterii în vederea eliberării eului individual de contingenţele vieţii materiale şi a contopirii cu spiritul universal, brahman, prin extazul mistic *(samadhi)*. Exerciţiile ascetice ale yoghinilor (încetinirea la maximum a respiraţiei şi a bătăilor inimii, realizarea stării de insensibilitate totală etc.) sînt practicate de adepţii a numeroase secte religioase indiene.

yohimbină (FARM.), alcaloid extras din planta *Corynanthe yohimbe* din familia rubiaceelor. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, inodoră, cu gust amar, solubilă în apă. **Y.** face parte din grupa substanţelor de blocaj adrenergic, care inhibă răspunsurile celulelor efectoare la adrenalină, noradrenalină şi mai puţin la impulsurile nervoase simpatice.

Yokohama, oraş în Japonia, situat în insula Honshu, pe ţărmul vestic al golfului Tokio. 1 590 000 loc., cu suburbiile (1963). Cel mai important port de export al Japoniei. Centru industrial. Industrie siderurgică, constructoare de maşini (material rulant, utilaj electroenergetic etc.), şantiere navale, rafinării de petrol, industrie chimică, textilă, alimentară, a sticlei şi ceramicii.

Yokosuka, oraş în Japonia, situat în insula Honshu, la intrarea în golful Tokio. 297 100 loc. (1963). Şantiere navale. Port maritim.

Yokohama. Vedere din port

Yonnel, Jean (n. 1891), actor francez de origine română. A studiat la Conservatorul din Paris. Angajat la Odéon în 1919, a interpretat roluri din repertoriul clasic şi romantic. Societar al Comediei franceze din 1929, a jucat în rolul Rodrigue din „Cidul" (Corneille), Hamlet (Shakespeare) şi a creat rolul regelui Ferrante din „Regina moartă" de Montherlant. Actor de mari resurse, cu un joc puternic interiorizat şi cu o dicţiune impecabilă, a apărut şi în film („Amok" după St. Zweig).

york (ZOOTEHN.), denumire dată raselor de porci englezeşti de culoare albă, după comitatul Yorkshire unde s-au format.

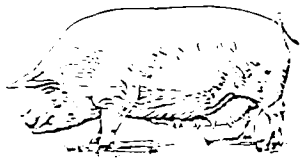

York

Din această grupă fac parte: yorkul mic, yorkul mare şi yorkul mijlociu. V. şi m a r e l e a l b; m i c u l a l b.

York *[iɔ:k]*, peninsulă în nord-estul Australiei, situată între golful Carpentaria şi Marea Coralilor. Relief muntos cu înălţimi mici în partea de sud-est şi de cîmpie în vest. Climă tropicală. Vegetaţie de păşuni. Zăcăminte de aur, plumb, bauxită etc. În extremitatea nordică a peninsulei se află Capul **Y.**, punctul cel mai nordic al Australiei.

York *[iɔ:k]*, familie nobiliară engleză, din care au făcut parte mai mulţi regi ai Angliei (Eduard al IV-lea, 1461—1483; Eduard al V-lea, 1483; Richard al III-lea, 1483—1485). A purtat un lung război pentru tron cu dinastia rivală *Lancaster*, cunoscut în istorie sub numele de *războiul celor două roze* (1455—1485). V. şi P l a n t a g e n e t.

Yorktown *[iɔ:ktaun]*, localitate în S.U.A. (Virginia), la sud-est de Richmond. În timpul războiului pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783), la **Y.** a fost înfrîntă şi a capitulat (19 octombrie 1781) armata engleză, condusă de Cornwallis.

Young *[iaŋ]*, *Planul* ~, plan de plată a reparaţiilor de război datorate de Germania după primul război mondial; a fost întocmit în 1929 de un comitet internaţional de experţi, sub conducerea bancherului american O. Young, şi a fost aprobat în locul Planului D a w e s în 1930. Prevedea eşalonarea pe o durată

de 59 de ani a reparațiilor de război ale Germaniei și o reducere a acestora cu 20% în comparație cu Planul Dawes, înlesnind penetrația capitalului american și refacerea potențialului industriei de război germane. În 1932, prin hotărîrile Conferinței de la Lausanne, *P.Y.* a fost anulat.

Young *[iaŋ]*, Edward (1683—1765), poet preromantic englez. Moartea soției și apoi a fiicei sale i-au inspirat lui **Y.**, retras departe de lume, un lung poem al durerii, „Cîntece de jale sau cugetări nocturne despre viață, moarte și nemurire" (1742—1745), cunoscut mai ales sub titlul de „Nopțile lui Young", în care sentimentele personale se îmbină cu meditația cucernică. Lucrarea, care a avut cîndva un mare răsunet european, a deschis calea pentru contemplația pesimistă, concretizată în marile teme romantice de mai tîrziu: tăcerea nopții, fascinația ruinelor, a melancoliei și a morții.

Young *[iaŋ]*, Thomas (1773—1829), savant englez. A elaborat studii în numeroase domenii ale științei: fizică, fiziologie, medicină, botanică, geofizică, tehnică, filologie etc. A contribuit la fundamentarea teoriei ondulatorii a luminii,

Th. Young

introducînd noțiunea de *coerență* și explicînd (în 1800), pe baza acesteia, fenomenul de *interferență*. Este primul care a folosit termenul de *energie*. În domeniul fiziologiei, **Y.** a explicat acomodarea ochiului prin deformarea cristalinului, a descris defectul de vedere numit *astigmatism* și a studiat circulația sîngelui. **Y.** a contribuit la descifrarea vechilor papirusuri egiptene. Op. pr.: „Teoria luminii și a culorilor".

ypresián (STRAT.), etajul superior al eocenului inferior, caracterizat prin faună de numuliți, echinide, lamelibranhiate, gasteropode etc., separat în bazinele paleogene vest- și sud-europene.

Ysaye *[izaí]*, Eugène (1858—1931), violonist, dirijor și compozitor belgian. A studiat mai întîi la Liège, apoi la Paris (cu Wieniawski) și la Bruxelles (cu Vieuxtemps), devenind unul dintre cei mai cunoscuți interpreți ai timpului. A fost profesor la Conservatorul din Bruxelles, iar în 1894 și-a fundat propriul său conservator și cvartetul care-i poartă numele. A compus șase concerte pentru vioară și orchestră, sonate pentru vioară solo, diferite piese pentru vioară, transcripții, o operă („Minerul Pière"). A fost profesorul lui J. Thibaud.

ytérbiu (CHIM.), *Yb*. Element cu nr. at. 70; gr. at. 173,04. Face parte din grupa lantanidelor. Formează combinații în stare de valență doi și trei, ultimele fiind cele mai stabile.

ýtriu (CHIM.), *Y*. Element cu nr. at. 39; gr. at. 88,92; gr. sp. 4,34; p.t. circa 1 500°C. Face parte din grupa a III-a a sistemului periodic. Se găsește în natură în aceleași minerale cu lantanidele, cu care se aseamănă din punct de vedere chimic. În combinații funcționează trivalent.

Yucatan, peninsulă mexicană situată în partea de nord a Americii Centrale, pe coasta Oceanului Atlantic. Suprafața: 180 000 km². Relief de cîmpie joasă. Climă tropicală secetoasă. Vegetație xerofilă.

Yukawa *[iucáua]*, Hideki (n. 1907), fizician japonez,

H. Yukawa

profesor la Universitatea din Kyoto, membru al Academiei Japoneze de Științe. Pentru a explica forțele nucleare, **Y.** a emis (în 1935) ipoteza existenței unei noi particule elementare, *mezonul*, cu masa intermediară între masele electronului și a protonului, particulă care ulterior a fost descoperită în razele cosmice. Premiul Nobel (1949).

Yukon *[iúcǫn]*, fluviu în America de Nord (3 290 km), pe teritoriul Canadei și al S.U.A. (Alaska). Se formează prin confluența rîurilor Lewes și Pelly în apropiere de Selkirk (Canada) și se varsă printr-o deltă întinsă în Marea Bering. Navigabil vara, în cursul mijlociu și inferior.

Yusof bin Ishak, Enche (n. 1910), președinte al Republicii Singapore de la proclamarea acesteia (1965).

Z

z *[ze]*, a douăzeci şi opta literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă. Este o consoană fricativă, dentală, sonoră.

Zabrze *[zábje]*, oraş în sudul R.P. Polone. 200 000 loc. (1964). Exploatarea cărbunelui (huilă), industrie siderurgică, constructoare de maşini (material rulant, utilaj industrial), chimică, a sticlei şi ceramicii. Institute de învăţămînt superior.

Zacconi, Ermete (1857—1948), actor de teatru şi de film, italian. Fiu de actori peregrini. Jocul său, pătruns de linia şcolii veriste, se distinge prin puterea compoziţională şi prin diversitatea interpretării. A jucat în special în piese de Shakespeare, Tolstoi, Hauptmann, Strindberg. Memorabil a fost în Hamlet, precum şi în Oswald din „Strigoii" de Ibsen.

zádă (BOT.) v. **larice.**

Zadkin, Ossip (n. 1890), sculptor francez de origine rusă, stabilit, în 1909, la Paris. Sculptura sa se remarcă printr-un joc de planuri concave şi convexe, fără un raport aparent cu realitatea obiectivă, ca şi prin utilizarea golurilor („Doamna cu evantai", 1925; „Pasărea", 1927; Monumentul de la Rotterdam, 1949, ridicat în memoria victimelor celui de-al doilea război mondial).

Zagreb, oraş în R.S.F. Iugoslavia, capitala Croaţiei, situat la poalele munţilor Medvednjca, pe malul stîng al rîului Sava. 430 800 loc. (1961). Important centru economic şi cultural. Industrie constructoare de maşini (maşini-unelte, material feroviar, aparataj electric, maşini textile), textilă, chimică (mase plastice), alimentară, prelucrarea lemnului (chibrituri), industria hîrtiei, pielăriei, sticlei. Anual se fac la **Z.** tîrguri internaţionale de mostre. Nod feroviar şi rutier. Numeroase monumente arhitectonice. Are Academie de ştiinţe şi arte, universitate (datînd din sec. al XVII-lea), institute de cercetări (Institutul de fizică nucleară etc.). Grădină botanică şi zoologică, teatre, muzee. — *Istoric.* Atestat documentar în 1094 ca centru al unui episcopat, **Z.** a devenit în 1242 oraş regal liber. Începînd de la mijlocul sec. al XIII-lea, a fost reşedinţa locţiitorului regelui Ungariei, căruia îi era subordonată Croaţia. Între 1526 şi 1918, **Z.** (sub denumirea germană de *Agram*) s-a aflat în stăpînirea Austriei. În 1918 a intrat în componenţa Iugoslaviei. Ocupat de trupele Germaniei hitleriste şi ale Italiei fasciste (aprilie 1941), **Z.** a fost eliberat în aprilie 1945 de către Armata populară de eliberare iugoslavă.

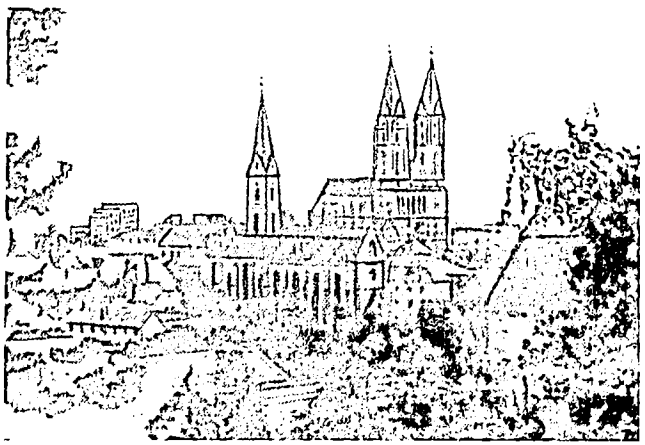

Vedere din Zagreb

Zagros, sistem muntos situat în vestul şi sud-vestul Podişului Iran, pe teritoriul Iranului şi al Irakului. Este format dintr-un număr mare de culmi paralele şi se întinde pe circa 1 600 km lungime. Format din calcare, prezintă un relief carstic dezvoltat. Altitudinea maximă: 4 547 m. Pe vîrfurile cele mai înalte se află cîţiva gheţari mici. Climă subtropicală continentală. Formaţii vegetale de pustiuri şi stepe montane; păduri de foioase apar izolat pe versantul sud-vestic.

Zaharescu, Barbu (n. 1906), economist român, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Membru al P.C.R.

din 1923, a desfășurat activitate publicistică încă din perioada ilegalității. La congresele al VII-lea și al VIII-lea ale P.C.R. a fost ales membru supleant, iar la Congresul al IX-lea al P.C.R. membru al C.C. al P.C.R. Este autorul primului curs de economie politică marxistă apărut în limba română. A publicat lucrări și studii de economie generală. Op. pr.: „U.R.S.S. după 15 ani" (1932, în colab.), „Karl Marx despre procesul de circulație al capitalului" (1955), „Karl Marx despre procesul de ansamblu al economiei capitaliste" (1965).

Zahari, Zograf (1810—1853), pictor bulgar. Desenator dezinvolt și cu imaginație, colorist de armonii complexe, **Z.** a lăsat o operă vastă în domeniul picturii religioase, care se remarcă atît prin măiestria artistică, cît și prin caracterul ei laic manifest. Printre operele sale se numără icoane (de la biserica Maicii Domnului din Koprivsciță, biserica Sf. Constantin și Elena din Plovdiv ș.a.), pictură murală (paraclisul sf. Arhangheli de la mănăstirea Bacikovo, biserica mănăstirii Rila ș.a.), în care se impune ca portretist. Între anii 1851 și 1852 a lucrat la Athos. **Z.** a lăsat un număr mare de schițe după natură, executate în spirit realist.

zaharificáre (CHIM.), proces chimic sau biochimic de scindare a polizaharidelor în produși cu grad de polimerizare mai mic sau chiar în monozaharide. Se utilizează pe scară industrială pentru prepararea glucozei din amidon sau din celuloză.

zaharimetríe (CHIM.), metodă cantitativă de evaluare a concentrației unei soluții de zaharoză, bazată pe proprietatea acesteia de a roti planul de polarizație a luminii liniar polarizate, unghiul de rotire fiind proporțional cu concentrația soluției. Determinarea se face cu ajutorul *zaharimetrului*, un polarimetru cu gradații specifice soluțiilor de zaharoză. **Z.** este larg folosită în industria zahărului la controlul fabricației.

zaharínă (CHIM.), $C_7H_5O_3NS$. Substanță solidă, cristalizată, cu p.t. 228°C, greu solubilă în apă, obținută prin deshidratare din sulfamida acidului benzoic. Pentru solubilizare se transformă în derivat sodat la azot (sare de sodiu). Soluția apoasă este de 500 de ori mai dulce decît o soluție de zahăr de aceeași concentrație. Nu este toxică și nici asimilabilă, fapt pentru care este folosită la îndulcirea alimentelor destinate bolnavilor de diabet.

Zaharov, Andreian Dmitrievici (1761—1811), arhitect rus, exponent de seamă al clasicismului. Operele sale sînt caracterizate prin monumentalitatea viziunii, prin logica distribuției maselor arhitectonice și a decorației (Palatul Amiralității din Leningrad, 1806—1823; Biserica sf. Andrei din Kronstadt etc.). A exercitat o puternică influență asupra dezvoltării arhitecturii ruse.

zaharóză (CHIM.), $C_{12}H_{22}O_{11}$. Dizaharidă foarte răspîndită în natură în aproape toate plantele, și în special în trestia de zahăr și în sfecla de zahăr, de unde se și extrage. Substanță solidă, cu p.t. 184°C, cristalizată, solubilă în apă, cu gust dulce. Prin hidroliză se desface într-o moleculă de glucoză și una de fructoză. Este forma cea mai comună de zahăr utilizată în alimentație. Se mai numește *sucroză*.

zaháruri (BIOCHIM.) v. **glucide.**

záhăr (CHIM.), denumire curentă a z a h a r o z e i, atribuită produsului extras din trestia de zahăr sau din sfeclă de zahăr, purificat și cristalizat în instalații corespunzătoare. Alături de zaharoză, în **z.** mai apar mici cantități de apă și impurități din materia primă. Este o substanță solidă, cristalizată. Prin încălzire se caramelizează, transformîndu-se într-un lichid de culoare brună-neagră. Este solubil în apă, cu gust dulce, total asimilabil de organismul animal. **Z.** constituie un aliment de bază al omului. În anul 1964 producția mondială de **z.** a fost de 57 828 mii tone, cele mai mari cantități de **z.** obținîndu-se în U.R.S.S., Cuba, S.U.A., Brazilia, India, Franța, R.F. Germană. În România, **z.** se obține din *sfeclă de zahăr*; principalele fabrici de **z.** se află la Bucecea, Luduș, Tg.-Mureș, Podari, Arad, Giurgiu, Bod, Roman, Sascut, Chitila. Producția de **z.** a României în anul 1965 a fost de 402 mii tone (față de numai 95 mii tone în 1938), iar în 1970 va ajunge la 600 mii tone. — *Z. invertit*, amestec echimolecular alcătuit din glucoză și fructoză, rezultat la hidroliza zaharozei. Prezintă activitate optică, rotind planul de polarizație al luminii spre stînga. Produs siropos, solubil în apă, cu gust dulce. Se mai numește *miere artificială*. V. și z a h a r o z ă.

zahereá (în evul mediu în țările române), denumire generală a proviziilor (făină, unt, miere etc.) pe care țările române erau obligate a le pune la dispoziția oștilor otomane din cetățile răsălelor sau aflate în expediții în regiunile apropiate.

Zahir Șah *(Mohammed Zahir Șah)* (n. 1914), regele Afganistanului. S-a urcat pe tron în 1933, urmînd tatălui său, Mohammed Nadir Șah, care a fost asasinat.

Zaicu, Ioan (1868—1914), pictor român din Banat. După studii făcute la Academia de arte frumoase din Viena, a desfășurat o intensă activitate artistică, împărțită între pictura de portrete și pictura murală bisericească. **Z.** este autorul lucrării „Fierar în repaos", unul dintre primele chipuri de muncitori din arta noastră.

Zakopane, oraș în sudul R.P. Polone, situat la poalele munților Tatra, la 840—1 000 m altitudine. 25 000 loc. (1960). Cea mai importantă stațiune balneoclimatică a țării, recomandată pentru afecțiuni nervoase și ale căilor respiratorii. Numeroase sanatorii și case de odihnă. Mare bază internațională a turismului, alpinismului și a sporturilor de iarnă.

zále 1. (IST.) Denumire a armurii confecționate din țesătură de inele de fier, folosită de războinici în antichitate și în evul mediu. **2.** (ARTE DEC.) *Zale cu chei*, piesă componentă a complicatului sistem de împodobire a taliei din portul femeiesc al ținutului pădurenilor (reg. Hunedoara), în care

se recunoaşte, pe lîngă o străveche artă de prelucrare a metalelor, urme ale practicii legate de magie. Zalele sînt lucrate din sîrmă de alamă şi formează un fel de lanţ, de care, din doi în doi centimetri, sînt agăţate 35 de chei mici, lucrate tot din alamă şi împodobite cu mici cercuri ştanţate.

Zalka *[zolco]*, Máté (1896—1937), scriitor şi militant al mişcării muncitoreşti ungare şi internaţionale. Luat prizonier în timpul primului război mondial în Rusia, **Z.** a organizat aici unităţi de gărzi roşii ungare printre prizonieri şi ulterior a luat parte la războiul civil. A murit în războiul civil din Spania, unde a comandat a XII-a Brigadă internaţională. În centrul activităţii sale literare se află lupta pentru libertatea popoarelor. Principala sa lucrare, romanul cu elemente autobiografice „Doberdó", înfăţişează momente din primul război mondial.

Zalomit, Ioan (1810—1885), primul profesor de filozofie al Facultăţii de litere din Bucureşti. A funcţionat şi ca profesor de filozofie şi de morală la Colegiul sfîntul Sava, ca director al Eforiei şcoalelor şi rector al Universităţii din Bucureşti. Cursurile sale au avut o orientare idealist-raţionalistă. Op. pr.: „Principiile şi meritul filozofiei lui Kant" (1848), „Starea instrucţiunii publice în România" (1862).

Zama, vechi oraş în Africa de nord, la sud-vest de Cartagina antică. Aici a avut loc, în anul 202 î.e.n., o bătălie între armata romană, condusă de *Publius Cornelius Scipio*, şi armata cartagineză, condusă de *Hanibal*, încheiată cu victoria Romei, care a pus capăt celui de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.).

zamác (METAL.), aliaj cu bază de zinc (peste 90%), conţinînd în proporţii variabile aluminiu, cupru şi magneziu. Este folosit la turnarea sub presiune a unor piese rezistente la coroziune.

Zambaccian, Krikor H. (1889—1962), colecţionar şi critic de artă român. A fost membru corespondent al Academiei R.P.R. A scris monografiile „Grigorescu", „Petraşcu", „Tonitza", precum şi volumele de eseuri „Pagini de artă", „Însemnările unui amator de artă" etc. Sprijinitor al multor artişti

K. H. Zambaccian

de seamă într-o epocă în care oficialităţile vechiului regim manifestau indiferenţă faţă de artă şi artişti, **Z.** a adunat o valoroasă şi bogată colecţie de tablouri, pe care a dăruit-o statului. — *Muzeul Z.*, colecţie de pictură şi sculptură, instalată în fosta locuinţă a lui **Z.** din Bucureşti şi devenită muzeu de stat în 1947. Fondul colecţiei, constituit din circa 250 de picturi, desene şi gravuri şi peste 40 de sculpturi, include tablouri reprezentative ale unor pictori români de seamă, ca Grigorescu, Andreescu, Luchian, Pallady, Petraşcu, Tonitza ş.a., precum şi tablouri ale unor renumiţi pictori străini, mai ales francezi (Delacroix, Corot, Cézanne, Sisley, Renoir, Matisse, Utrillo, Bonnard, Marquet, Picasso ş.a.). Muzeul cuprinde valoroase sculpturi ale lui Brîncuşi, Medrea, Han ş.a.

Zambezi, fluviu în sud-estul Africii, pe teritoriul Zambiei şi Mozambicului, care formează graniţa între Zambia şi Rhodesia (2 660 km). Izvorăşte din podişul Ba-Lunda şi se varsă în strîmtoarea Mozambic (Oceanul Indian). În cursul superior poartă numele de *Liba*. Afluenţi principali: Kafukwe, Loangwa şi Shiré. Pe **Z.**, în apropiere de oraşul Livingstone, se află renumita cascadă Victoria. Fluviul posedă mari resurse energetice; folosirea acestora însă abia a început. Navigabil pe unele porţiuni. Hidrocentrală.

Zambia, stat în Africa centrală, situat între Angola, Congo (Kinshasa), Tanzania, Malawi, Mozambic, Rhodesia şi Bechuanaland. Suprafaţa: 746 256 km². Populaţia: 3 710 000 loc. (1965), formată în special din negri bantu. Capitala: *Lusaka*. Limba oficială: engleza. Populaţia vorbeşte diferite dialecte bantu. Teritoriul **Z.** este un podiş slab vălurit, cu înălţimi de 1 000—1 400 m, cuprinzînd cîteva culmi muntoase şi depresiuni întinse. Climă subecuatorială. Reţea hidrografică deasă (fluviul Zambezi, cu afluenţii săi). Vegetaţie de savană şi sa-

vană cu păduri; de-a lungul riurilor, păduri-galerie. Mari zăcăminte de minereu de cupru, cobalt, polimetale, mangan, concentrate în partea central-nordică a **Z.** Țară în curs de dezvoltare, cu economie bazată pe exploatările miniere și pe agricultură. Industria extractivă participă în 1963 cu 46% la formarea venitului național. **Z.** deține unul dintre primele locuri în producția mondială de minereu de cupru și de cobalt. Există o serie de întreprinderi de preparare a minereurilor neferoase, fabrici de ciment, întreprinderi de prelucrare a lemnului și alimentare. Pe plantații se cultivă porumb pentru consumul intern și tutun pentru export, iar în gospodăriile țărănești predomină culturile de porumb, mei, sorg, manioc, arahide, bob. Se cresc bovine, în mai mică măsură oi, capre și porcine. **Z.** exportă minereuri și metale (peste 9/10 din volumul exportului), tutun, arahide; importă utilaj minier, combustibil, mărfuri de larg consum. — *Istoric.* Teritoriul actualului stat **Z.** a fost locuit din timpuri străvechi de triburi hotentote, peste care s-au suprapus, în urma migrațiunilor de la începutul mileniului I e.n., triburi bantu; acestea au dezvoltat în primele secole ale erei noastre o înfloritoare civilizație a fierului. Împreună cu Rhodesia de Sud și Mozambic, **Z.** face parte dintr-o regiune în care s-a dezvoltat în timpul evului mediu una dintre cele mai originale civilizații africane, cu centrul la Zimbabwe (Rhodesia de Sud). La sfîrșitul sec. al XVIII-lea au apărut pe teritoriul **Z.** portughezii. La sfîrșitul sec. al XIX-lea teritoriul țării a intrat în stăpînirea Companiei britanice a Africii de sud, întemeiată de C.J. Rhodes, iar în 1911 a devenit, sub denumirea de *Rhodesia de Nord*, protectorat al Angliei. În 1953 Rhodesia de Nord împreună cu protectoratele Rhodesia de Sud și Nyasaland au fost reunite de Marea Britanie în formațiunea neocolonialistă *Federația Rhodesia-Nyasaland* (desființată în 1963 ca urmare a luptei popoarelor din federație). În octombrie 1964 a fost proclamată independența de stat a țării, care a luat numele de *Zambia*. **Z.** este o republică; face parte din Comunitatea Britanică de Națiuni. Șeful statului și al guvernului este președintele. Puterea legislativă aparține Adunării Naționale.

zambilă *(Hyacinthus orientalis)*, plantă erbacee perenă din familia liliaceelor, înaltă de 20—25 cm, cu flori albe, galbene, roz sau violet-albastre, parfumate, crescute în ciorchine la vîrful lăstarilor. Se cultivă frecvent ca plantă decorativă.

Zambila

Zamboanga *[samboánga]*, oraș în Filipine, situat în partea de sud-vest a insulei Mindanao, pe țărmul strîmtorii Basilan (Marea Sulu). 24 900 loc. (1958), cu localitățile subordonate 117 000 loc. Port prin care se exportă ulei de cocos, fibre de Manila, cherestea.

zămcă (în evul mediu în Moldova), denumire slavă care desemna o cetate sau o întăritură.

Zamfirescu, Duiliu (1858—1922), scriitor român, membru al Academiei Române.

D. Zamfirescu

S-a născut la Plăinești (reg. Ploiești). După studii de drept, a fost mai întîi judecător și procuror. Între 1888 și 1906 a funcționat ca atașat și secretar de legație la Roma, Atena și Bruxelles. Reîntors în țară, a fost ministru de externe în 1920 și președinte al Camerei Deputaților. După debutul la „Literatorul" lui Macedonski, s-a orientat spre „Convorbiri literare". Poezia lui, inițial romantic-sentimentalistă, se impune ulterior prin notele ei de neoclasicism, descriind cu grație și sensibilitate peisajul campestru sau marin, ținuturile meridionale („Alte orizonturi", 1894; „Imnuri păgîne", 1897; „Poezii nouă", 1899). Autor al unor interesante nuvele și schițe („Nuvele", 1888; „Furfanțo", 1911 ș.a.), populate cu „oameni de prisos", femei enigmatice, bătrîni automatizați și figuri de arivișți. **Z.** s-a făcut cunoscut însă mai ales ca romancier. Ciclul „Comăneștenilor", alcătuit din cinci părți apărute în „Convorbiri literare" și „Literatură și artă" („Viața la țară", 1894; „Tănase Scatiu", 1896; „În război", 1897; „Îndreptări", 1900—1901; „Anna", 1916), realizează o cuprinzătoare frescă a societății românești de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Deși umbrit de concepțiile conservatoare și de intențiile educative manifeste ale scriitorului (în ultimele romane), ciclul surprinde veridic decadența vechii boierimi și ridicarea burgheziei arendășești, **Z.** dovedindu-se, mai ales în „Viața la țară" și „Tănase Scatiu", un excelent creator de tipuri (îndeosebi a figurii de arivist), analist fin și remarcabil pictor al naturii. Vasta sa corespondență atestă valoroase intuiții estetice, **Z.** fiind, prin susținerea autenticității și a tehnicii procesului-verbal, un precursor al lui Camil Petrescu. A tradus din poezia lui G. Leopardi și G. Carducci.

Zamfirescu, George Mihail (1898—1939), scriitor român. S-a născut la București. A debutat în 1918 cu versuri publicate în „Literatorul". A fost redactor la „Facla", „Adevărul" ș.a., conducător de companii teatrale („Masca", „13 + 1"), director de scenă la Teatrul național din Iași (1933—1939). Primul său volum, „Flamura albă" (1924), cuprinde, tratate în spirit polemic, episoade din război și

din anii imediat următori. După volumul de nuvele „Gazda cu ochii umezi" (1926) și „Madona cu trandafiri" (1931), roman al mediului provincial obtuz, **Z.** a conceput ciclul epic „Bariera", dedicat periferiei bucureștene și alcătuit din „Maidanul cu dragoste" (1933), „Sfînta mare nerușinare" (1935), „Cîntecul destinelor" (1939) și „Bariera" (publicat postum). Ciclul reconstituie, în tonalități realiste alternînd cu altele naturaliste și folosind analiza psihologică, atmosfera pitorească și sordidă a periferiei bucureștene interbelice și relevă în același timp contradicția dureroasă dintre setea de puritate, de fericire și mizeria materială și morală a locuitorilor ei. Comedia tragică „Domnișoara Nastasia" (1927) este un emoționant tablou al aceleiași periferii, în care năzuința eliberării oamenilor simpli din cătușele unei existențe sufocante se dovedește irealizabilă. A mai scris piesele „Cuminecătura" (1925), „Idolul și Ion Anapoda"

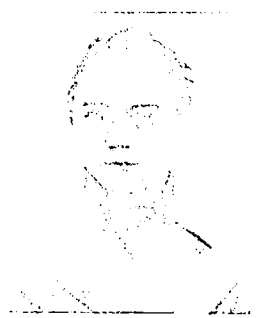

G. M. Zamfirescu

(1935), „Sam, poveste cu mine, cu tine, cu el" (1939), culegerea de articole despre teatru „Mărturii în contemporaneitate" (1938).

Zamfirescu, Mihail (1839—1878), poet român. S-a născut la București. A colaborat la „Revista contimporană", „Revista Carpaților", „Familia" etc. Versurile sale, grupate în volumul „Aurora" (1858) și în culegerea „Cîntece și plîngeri" (1874), scrise în maniera lui Heliade și Bolintineanu, cîntă dragostea de patrie, exprimă într-o formă patetică blazarea romantică sau speculează în lungi poeme fantasticul macabru. A rămas cunoscut și prin bufoneria literară „Muza de la Borta Rece", îndreptată împotriva poeților de la „Convorbiri literare" și publicată parțial.

zămites (PALEONT.), gen fosil de gimnosperme din clasa

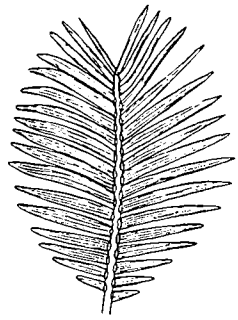

Zamites

Cycadophyla, caracterizat prin foliolele ascuțite, dese și cu nervuri paralele. A trăit din jurasic pînă în cretacicul inferior. În Republica Socialistă România s-a găsit în jurasicul de la Anina.

Zamolxe (Zamolxis), zeul suprem în religia geto-dacilor. Pe cît se pare, **Z.** trebuie considerat o divinitate htoniană (a pămîntului), distinctă la început de Gebeleizis, cu care a fost asimilat ulterior. **Z.** întruchipa fertilitatea solului și domnea asupra împărăției morților, întrunind totodată unele atribute profetice pe care le regăsim în cultul lui Dionysos-Bachus. Cultul lui **Z.** ca zeu suprem reflectă existența statului centralizat geto-dac. În ipostaza de mare preot, care deținea primul loc în ierarhia socială după rege, **Z.** propovăduia nemurirea și răsplătirea drepților pe lumea cealaltă. Potrivit legendelor geto-dace transmise de autorii greci, **Z.** a fost la origine profet și legiuitor; Herodot și Strabo îl prezintă ca sclav și elev al lui Pitagora.

Zamoyski, Jan (1542 — 1605), om politic polon, adept al consolidării regimului nobiliar; cancelar (din 1578) și mare hatman al coroanei (din 1580). A încercat să instituie dominația Poloniei asupra țărilor române, ajutîndu-l pe Ieremia Movilă să ocupe scaunul Moldovei (august 1595) și pe Andrei Báthory să devină principe al Transilvaniei (martie 1599). Adversar al creării unui stat feudal românesc unificat, a dus o politică ostilă lui Mihai Viteazul; în septembrie 1600 a condus expediția din Moldova, reînscăunînd pe Ieremia Movilă, iar în octombrie 1600 pe cea din Țara Românească, înscăunînd pe Simion Movilă.

Zane, Gheorghe (n. 1897), economist și istoric român, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. A publicat lucrări în domeniul istoriei economice și sociale, istoriei gîndirii economice, economiei politice, finanțelor publice ș.a. În cercetarea științifică a folosit cu preferință metoda istorică. Op. pr.: „Marx și Bălcescu" (1927), „Economia de schimb în Principatele Române" (1930), „Elemente pentru studiul economiei politice" (1938), „Chestiuni de economie politică" (1939), „Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin" (1959), „Mișcarea revoluționară de la 1840, preludiul revoluției românești de la 1848" (1964).

Zanne, Iuliu A. (1855—1924), folclorist român. S-a născut la Bursa (Turcia), unde tatăl său, Alexandru Zanne, participant la revoluția din 1848, se afla în exil. A lucrat ca inginer la căile ferate române. Între 1895 și 1903 a tipărit „Proverbele românilor" (în zece volume), cea mai cuprinzătoare operă de paremiologie românească. Culegerea reproduce manuscrisul lui I. Golescu, „Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povești", proverbele și zicătorile din „Povestea vorbii" de A. Pann etc., precum și un foarte bogat material adunat și clasificat de autor.

Zanzibar, insulă în Oceanul Indian, în imediata apropiere a coastei de est a Africii. Suprafața: 1 658 km². Populația: 325 000 loc. (1963). Face parte din Republica Unită Tanzania. Insula este înconjurată de numeroase recife coraliere. Relief de cîm-

pie joasă, cu numeroase forme carstice. Climă ecuatorială, cu precipitații bogate. Principalul oraș: *Zanzibar*. — *Istoric*. Datorită poziției sale geografice favorabile, insula **Z.** a fost, încă din antichitate, un important centru politic și comercial al Africii orientale, avînd un rol de seamă în dezvoltarea comerțului între țările Orientului, Africa și țările din bazinul Mediteranei. În sec. al X-lea, în perioada penetrației masive a arabilor pe coastele răsăritene ale Africii, **Z.** a făcut parte, împreună cu alte state africane de pe coasta răsăriteană a Africii, din Imperiul Zany. În 1502 insula a fost cucerită de colonialiștii portughezi, iar de la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea a fost posesiune a sultanatului *Oman*. În 1861 **Z.** a devenit sultanat independent. Pe la mijlocul sec. al XIX-lea, **Z.** a intrat în sfera de influență engleză, iar în 1890 a fost declarat protectorat al Angliei. Lupta de eliberare națională s-a intensificat mai ales după cel de-al doilea război mondial. În 1962 a fost creat Partidul Comunist din **Z.** și Liga Tineretului Comunist, care, împreună cu alte partide politice progresiste din **Z.**, au luptat pentru dobîndirea independenței țării. În iunie 1963, **Z.** a obținut autonomia internă, iar în decembrie 1963 s-a proclamat stat independent (republică din ianuarie 1964). În aprilie 1964 **Z.** s-a unit cu Tanganica, formînd Republica Unită Tanganica și **Z.**, care, în octombrie 1964, și-a schimbat denumirea în Republica Unită Tanzania.

Zanzibar, oraș în Tanzania, situat pe țărmul vestic al insulei Zanzibar. 57 900 loc. (1958). Port renumit pentru exportul de cuișoare și ulei de cuișoare, ca și pentru alte produse tropicale. Industrie alimentară (ulei de cuișoare), meșteșuguri.

Zapata, Emiliano (c. 1877—1919), conducător al mișcării țărănești din sudul Mexicului în timpul revoluției din 1910—1917. Înainte de izbucnirea revoluției mexicane a organizat și a condus un detașament de „guerilleros" împotriva dictaturii lui Porfirio Diaz. A elaborat un program revoluționar, intitulat „Planul Ajalao", prin care revendica restituirea către țărani a pămînturilor acaparate de moșieri, exproprierea latifundiilor prin răscumpărare parțială și confiscarea pămînturilor aparținînd dușmanilor revoluției. A fost asasinat de reacțiune.

zapateádo, dans solistic, de origine spaniolă, în măsură ternară, ale cărui accente ritmice se marchează prin lovituri de călcîi.

zapcíu (în evul mediu în Țara Românească), dregător mărunt, însărcinat cu conducerea unei plase, subdiviziune administrativ-teritorială a județului.

zaphrentís (PALEONT.), gen de celenterat antozoar din ordinul tetracoralierilor. Avea o

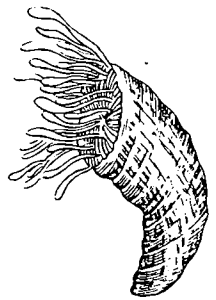

Zaphrentis

formă conică alungită, cu septul principal situat într-o adîncitură; celelalte septe nu atingeau întotdeauna centrul caliciului. Speciile acestui gen au evoluat din silurianul superior pînă în permian, avînd maximum de dezvoltare în carboniferul inferior.

Zapolska, Gabriela (1860—1921), scriitoare poloneză. A debutat sub influența naturalismului, scrierile sale ulterioare avînd puternice trăsături realiste. A scris nuvele și romane („Káska Karjatyda", 1888), dar este cunoscută mai ales prin dramaturgie („Moralitatea doamnei Dulska", 1907, trad. rom.; „Cei patru", 1912; „Domnișoara Maliczenska", 1912). **Z.** s-a inspirat în general din viața oamenilor din popor, preocupîndu-se mai ales de condiția femeii, supusă înjosirii, strivită de ipocrizia și de filistinismul moralei burgheze.

Zápolya, Ioan, voievod al Transilvaniei (din 1510) și rege al Ungariei (1526—1540). A condus armata nobililor unguri care a înfrînt decisiv, în 1514, oastea țăranilor răsculați în frunte cu Gheorghe Doja. Întreaga sa domnie este o continuă luptă cu Ferdinand I de Habsburg, în care scop a încheiat tratate cu Francisc I, regele Franței, cu Anglia, cu sultanul Soliman Magnificul. În această luptă sfîrșită prin pacea de la Oradea (1538), a primit un ajutor important din partea domnului Moldovei, Petru Rareș.

Zápolya, Ioan Sigismund, principe al Transilvaniei (1541—1551 și 1556—1571). A domnit la început sub tutela mamei sale, Isabella, și a episcopului Martinuzzi. Pierzînd tronul ca urmare a intervenției Habsburgilor (1551), s-a retras în Polonia, de unde a revenit, în 1556, cu ajutorul turcilor, al lui Alexandru Lăpușneanu, domnul Moldovei, și al lui Pătrașcu cel Bun, domnul Țării Românești. A susținut calvinismul și apoi unitarianismul.

zaporojéni, denumire a cazacilor așezați în aval de pragurile (cataractele) Niprului. Erau supuși Poloniei, formînd o oaste liberă care avea obligația de a apăra hotarele împotriva tătarilor. S-au răsculat în mai multe rînduri împotriva stăpînirii panilor polonezi; pe la jumătatea sec. al XVII-lea, sub conducerea hatmanului Bogdan Hmelnițki, au înfrînt în mai multe bătălii pe polonezi și s-au declarat independenți, unindu-se apoi cu Rusia. În cadrul luptei antiotomane, domnii țărilor române au făcut deseori apel la ajutorul lor. Între **z.** și moldoveni a existat o strînsă colaborare, mai ales la sfîrșitul sec. al XVI-lea și în prima jumătate a sec. al XVII-lea. V. și cazaci.

Zaporojie, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, așezat pe valea fluviului Nipru. 550 000 loc. (1965). Industrie siderurgică, cocsochimică, a aluminiului, constructoare de mașini (agregate electroenerge-

tice, automobile etc.), de produse refractare. Pe malul drept al Niprului se află marea hidrocentrală Dneproghes „V.I. Lenin". Important port fluvial şi nod feroviar. Institute de învăţămînt superior.

Zápotocký *[zápotoţchi]*, Antonín (1884—1957), militant al mişcării muncitoreşti cehoslovace, unul dintre creatorii P.C. din Cehoslovacia (1921). Membru al C.C. din 1921 şi secretar al C.C. al P.C. din Cehoslovacia între 1922 şi 1929. În 1929—1939 a fost secretar al Consiliului Central al Sindicatelor Roşii din Cehoslovacia. În timpul ocupaţiei hitleriste a fost deţinut în lagăre de concentrare (1939—1945). După eliberarea ţării a fost preşedinte al Consiliului Central al Sindicatelor (1945—1950), preşedinte al Consiliului de Miniştri (1948—1953), şi preşedinte al Republicii Cehoslovace (1953—1957).

Zarand, vechi comitat constituit în sec. al XV-lea pe un mare teritoriu din vestul Transilvaniei, făcînd parte din P a r t i u m. Între 1552 şi 1716, o mare parte din **Z.** s-a aflat sub stăpînirea turcească. Reînfiinţat pe un teritoriu mai mic, a fost desfiinţat în 1876 şi împărţit între comitatele limitrofe. Populaţia românească îl numea comitatul Crişului, după numele rîurilor care-l străbat.

Zarandului, *Munţii* ~, munţi în sud-vestul Munţilor Apuseni, cuprinşi între Mureş şi Crişul Alb. Domină spre vest Cîmpia de Vest printr-o cuestă tectonică. Sînt formaţi dintr-un mozaic de roci (şisturi cristaline, granite, tufuri vulcanice, calcare etc.). Relief de culmi scunde. Altitudinea maximă: 860 m (vîrful Highiş). Păduri de foioase şi păşuni. Sînt cunoscuţi şi sub numele de *Munţii Highiş-Drocea.*

Zarathustra, profet legendar persan din prima jumătate a mileniului I î.e.n., fondatorul z o r o a s t r i s m u l u i. Grecii îl numeau *Zoroastru.*

Zargidava, localitate getodacică, menţionată de geograful Ptolemeu în Moldova centrală, la est de Siret, neidentificată arheologic.

Zarifopol, Paul (1875—1934), publicist şi eseist român. S-a născut la Iaşi. A făcut studii de filologie şi filozofie la Leipzig, întreţinînd cu I.L. Caragiale strînse legături de prietenie. Corespondenţa dintre ei prezintă un deosebit interes pentru istoria literară. După război, **Z.** a susţinut o rubrică permanentă în paginile „Adevărului literar" şi a fost primul redactor-şef al „Revistei fundaţiilor regale" (ianuarie-mai 1934). A iniţiat ediţia critică „Opere" de I.L. Caragiale, din care a publicat trei volume (1930—1932), însoţite de studii introductive, valoroase şi prin datele inedite, cunoscute direct de la sursă. E autorul unor interesante eseuri critice cu privire la G. Flaubert, M. Proust, L. Tolstoi. Volumele „Din registrul ideilor gingaşe" (1926), „Artişti şi idei literare române" (1930), „Încercări de precizie literară" (1931), „Pentru arta literară" (1934) îi relevă, pe lîngă tendinţele anticlasiciste, adîncimea remarcabilă a observaţiei, spiritul caustic, asociativ şi disociativ de mare mobilitate intelectuală.

Zarlino, Giuseppe (1517—1590), compozitor şi teoretician muzical italian. A studiat cu A. Willaert. A scris numeroase compoziţii religioase şi profane, care însă, în majoritate, s-au pierdut. Autor al unor celebre tratate („Institutioni armoniche", „Dimostrationi armoniche" şi „Sopplementi musicali"), în care pentru prima oară este formulată ideea armoniei ca fenomen independent de polifonie şi este enunţată teoria asupra acordurilor rezultînd din sunete suprapuse în terţă şi asupra modurilor majore şi minore.

zărzăr *(Armeniaca vulgaris)*, arbore din familia rozaceelor, înalt pînă la 10 m, cu frunze lat-ovale şi flori de culoare albă. Fructul este globulos, de culoare galbenă-portocalie sau roşie pătată pe partea însorită. Zarzărul se cultivă sporadic în grădini.

zarzuélă, gen al operetei spaniole, asemănător operei comice franceze, operei bufe italiene şi singspielului german; apărut în sec. al XVII-lea, prin introducerea unor interludii muzicale într-o piesă de teatru. Numele provine de la acela al unui castel din apropierea Madridului, unde acest gen a fost prezentat pentru prima oară. Creatorul său este socotit Calderón, iar primul compozitor de **z.** a fost Riso.

zaţ (POLIGR.), material tipografic constituit din litere, semne, linii, rînduri etc., care va constitui viitoarea formă de tipar.

Zau de Cîmpie, comună în raionul Luduş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, situată în Cîmpia Sărmaşului. 4 510 loc. (1965). Exploatări de gaze naturale (gaz metan). Industrie a materialelor de construcţie.

Zavadski, Iuri Aleksandrovici (n. 1894), actor şi regizor sovietic. Elev al lui Stanislavski şi Vahtangov. Din 1940 conducător al Teatrului Mossoviet, **Z.** tinde a se apropia cît mai mult de spiritul şi de gustul artistic contemporan. Repertoriul lui **Z.** cuprinde deopotrivă opere clasice ca şi opere de frunte ale dramaturgiei sovietice contemporane.

Zavattini, Cesare (1902), scenarist cinematografic, ziarist şi critic italian. Este unul dintre animatorii neorealismului („Sciuscia", „Hoţii de biciclete"), explorator predilect al conştiinţei alienate de inhibiţiile falsei morale. Opera sa este străbătută de un puternic sentiment de simpatie pentru cei deposedaţi, pentru iluziile şi dezamăgirile lor. A semnat şi scenariul la „Miracol la Milano" (1951), în colaborare cu De Sica, ca şi la pateticul „Umberto D." (1952) şi „Ciociara" (1960), după romanul lui A. Moravia.

zavéscă (în evul mediu în Moldova), taxă specială plătită vistieriei pentru redeschiderea unui proces. Se mai numea *herîie, gloabă.*

Zawadzki, Aleksander (1899—1964), militant al mişcării muncitoreşti polone. Membru al P.C. din Polonia din 1923. A fost unul dintre organizatorii pe teritoriul U.R.S.S. a Uniunii patrioţilor poloni (1943). În 1944—1945 a fost locţiitor al comandantului suprem al

armatei polone (creată în 1943 pe teritoriul U.R.S.S.). Membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Muncitoresc Polonez (din 1944), al Biroului Politic al C.C. al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (din 1948) și secretar al C.C. al P.M.U.P. (1948—1954). În 1952—1964 a fost președinte al Consiliului de Stat al R.P. Polone.

zăbún, denumire dată unor haine bărbătești, piese ale portului popular, variate ca material și croială. În Moldova și într-o parte din sudul Munteniei, **z.** este o haină groasă, vătuită și uneori trasă cu șiruri cusute la mașină. În Transilvania, în părțile Aradului, **z.** are forma unei veste (cu croiala inspirată din vechea uniformă a armatei austriece), de catifea ori de postav albastru sau negru, împodobită cu cusături

Zăbun

galbene, formînd un fel de brandenburguri, și cu nasturi de metal.

zăcămînt (GEOL.), acumulare naturală de substanțe minerale utile; prezintă un interes economic. Formele zăcămintelor sînt variate și depind de condițiile de formare ale substanței minerale care le alcătuiesc. După forma lor se deosebesc: *z. stratiforme, lenticulare, filoniene, în cuiburi* sau *corpuri neregulate.* Dimensiunile **z.** sînt foarte variate. Se cunosc astfel filoane și sisteme de filoane urmărite pe o distanță de peste 100 km, precum și cuiburi care au o extensiune de numai cîțiva metri. **Z.** se clasifică, după modul de formare, în: *magmatogene, sedimentare* și *metamorfice. Zăcămintele magmatogene* rezultă prin procesul de cristalizare magmatică, prin reacția componenților volatili din magme cu rocile învecinate sau

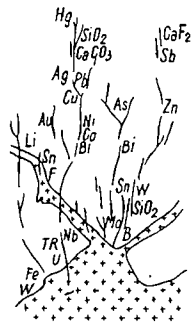

Zăcăminte magmatogene

prin depuneri din soluțiile hidrotermale și se împart în *zăcăminte magmatice, pegmatitice, pneumatolitice, de contact* și *hidrotermale.* a) *Zăcămintele magmatice* rezultă din procesele de diferențiere a magmei. Se cunosc *z.m.* de platină, crom, cupru, nichel, cobalt, fier, diamante, fosfor etc. (ex. *z.m.* de nichel de la Poiana Mărului, reg. Brașov, de crom de la Tisovița, Eibenthal și Plavișevița din Banat etc.). b) *Zăcămintele pegmatitice* rezultă prin consolidarea reziduurilor magmatice, bogate în componenți volatili (v. și p e g m a t i t). Sînt o sursă însemnată pentru exploatarea feldspaților, a micelor, a pietrelor prețioase, a pămînturilor rare etc. (ex. **z.** pegmatitice de la Răzoare, reg. Maramureș, de la Muntele Rece, reg. Cluj, de la Teregova și Voislova, reg. Banat, de la Voineasa, reg. Argeș ș.a.). c) *Zăcămintele pneumatolitice* (v. și p n e u m a t o l i t) se formează din soluții magmatice reziduale foarte fierbinți (ex. unele zăcăminte de minereuri de molibden, staniu, wolfram și bismut). d) *Zăcămintele de contact* (sau *pirometasomatice*) se formează prin reacțiile chimice care au loc între substanțele volatile degajate de o magmă și rocile calcaroase înconjurătoare. Acestea sînt transformate într-un agregat de minerale silicatate, denumit s k a r n, căruia i se asociază minereu sub formă de oxizi și sulfuri (ex. **z.** de molibden, bismut și bor de la Băița Bihorului, reg. Crișana, **z.** de fier de la Ocna de Fier, reg. Banat ș.a.). e) *Zăcămintele hidrotermale* se formează prin depunere din soluțiile hidrotermale, considerate ca rezultatul ultimului stadiu de diferențiere magmatică. Se împart în *z. hipotermale,* cînd mineralele se depun la temperaturi cuprinse între 500 și 300°C (ex. **z.** de molibdenit, wolframit, casiterit etc.), *z. mezotermale,* depuse la temperaturi de 300—175°C (ex. **z.** de aur, argint, cobalt, uraniu, zinc, plumb etc.), și *z. epitermale,* depuse la temperaturi sub 175°C (ex. **z.** de aur nativ asociat cu argint, telururi aurifere, sulfuri de argint, sulfosăruri, cinabru, stibină, **z.** de sulfuri din reg. Maramureș, de aur și de argint de la Brad ș.a.). *Zăcămintele sedimentare* rezultă prin procesele de dezagregare și de descompunere a unor roci și zăcăminte preexistente, urmate de un prealabil transport și apoi sedimentate. În funcție de procesele de concentrare se deosebesc: zăcăminte sedimentare detritice, de evaporare, reziduale, biogene și de precipitare chimică (ex. **z.** de săruri de potasiu de la Tîrgu-Ocna, reg. Bacău, **z.** de bauxită din munții Pădurea Craiului, **z.** de sare și de petrol din Subcarpați ș.a.). *Zăcămintele metamorfice* rezultă prin procesul de metamorfism regional. Cuprind: a) *zăcăminte metamorfizate,* al căror minereu preexista, avînd o altă origine, iar metamorfismul regional determinînd numai modificări în compoziția mineralogică, în structura și în textura lui; b) *zăcăminte metamorfice propriu-zise,* în care concentrațiile de substanțe minerale utile s-au născut în timpul metamorfismului pe seama altor roci (ex. **z.** de fier de la Teliuc, Ghelar, Vadu-Dobrii, reg. Hunedoara, **z.** de mangan de la Răzoare, reg. Maramureș, Arșița-Șarul Dornei, Dealul Rusului, reg. Suceava ș.a.).

zăgán *(Gypaëtus barbatus),* vultur mare cu capul complet acoperit cu pene și cu două

Zăgan

tufe de pene negre în formă de barbă sub cioc. Penajul are culoarea neagră-cenuşie pe spate, coadă şi aripi, albă-gălbuie pe cap, gît şi faţa ventrală. Este răspîndit în Caucaz, în Asia Mică şi în Himalaia, în Europa fiind din ce în ce mai rar. În ţara noastră este ocrotit prin lege, fiind foarte rar.

Zăganul, culme vestică a masivului Ciucaş din Carpaţii Orientali (1 886 m), formată pe conglomerate. Obiectiv turistic.

Zăgănescu, Pavel (1815—1897), parucic în compania de pompieri a Bucureştilor în timpul revoluţiei din 1848. La 13/25 septembrie 1848 a condus lupta eroică a pompierilor împotriva unei coloane turceşti, cunoscută în istorie sub numele de „lupta din Dealul Spirei". După 1848 a activat în armată, iar din 1869 în viaţa politică, fiind de mai multe ori deputat.

Zălau, oraş raional în reg. Cluj, reşedinţă de raion, situat pe valea Zălaului. 15 110 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului şi alimentară. — *Raionul Z.*, cu 110 220 loc. (1965). Industrie alimentară, de prelucrare a lemnului, a materialelor de construcţie. Pomicultură, cultura cerealelor şi a plantelor tehnice, viticultură. Creşterea animalelor.

zălóg *(Salix cinerea)*, arbust din familia salicaceelor, înalt

Zălog

pînă la 5 m, cu lujeri cenuşii-verzui şi frunze lanceolate. Creşte în zona de cîmpie, pe locuri foarte umede.

Zănoaga, lac glaciar situat în masivul Retezat. Suprafaţa: circa 9 ha. Adîncimea maximă: 29 m (cel mai adînc lac glaciar din ţara noastră). Interes turistic. Faună ihtiologică bogată în salmonide.

zăpádă 1. (METEOR.) Precipitaţii atmosferice solide, constînd din cristale de gheaţă care se asociază, formînd fulgi. Cînd temperatura solului este mai scăzută de 0°C, **z.** se acumulează, formînd un *strat de zăpadă*, care în regiunile polare şi în regiunile montane înalte este constant (*zăpezi perene*), pe cînd în zonele temperate are o durată variabilă (două-trei luni). 2. (CHIM.) *Zăpadă de bioxid de carbon*, bioxid de carbon în stare solidă. Se mai numeşte *zăpadă carbonică*. V. şi gheaţă uscată.

zăpór (GEOGR.), îngrămădire de sloiuri de gheaţă într-un punct anumit al unui rîu, îndeosebi la coturi sau la secţiuni de scurgere mai înguste. **Z.** se produc în perioada topirii podului de gheaţă primăvara şi foarte rar în timpul iernii. Datorită **z.**, nivelul apei din amonte se ridică mult (depăşind nivelurile maxime înregistrate) şi se produc inundaţii mari. Pe Dunăre, cel mai frecvent se formează **z.** la Cotul Pisicii (în aval de Galaţi) şi la Ciuperceni-Calafat.

zărgán *(Belone belone)*, specie de peşte din familia belonidelor, cu corpul alungit şi cilindric, acoperit cu solzi mici, caduci şi cu fălcile prelungite într-un vîrf asemănător unui cioc, falca inferioară fiind mai lungă decît cea superioară. În ţara noastră trăieşte pe litoralul Mării Negre subspecia *Belone belone euxini*, lungă de circa 50 cm şi cu greutatea de aproape 100 g. **Z.** are oasele colorate în verde ca smaragdul, datorită unui pigment biliar, numit biliverdină.

Zărneşti, oraş raional în reg. Braşov, situat la poalele

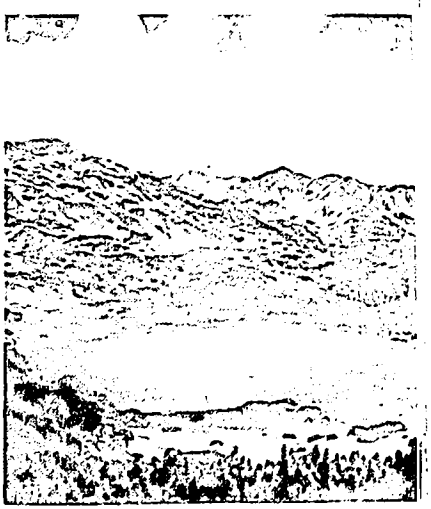

Lacul Zănoaga

Munţilor Piatra Craiului, subordonat administrativ oraşului Braşov. 17 780 loc. (1965). Industrie de prelucrare a lemnului (cherestea, ambalaje de fag etc.). Aici se găseşte *Fabrica de celuloză şi hîrtie Zărneşti*, care datează din 1853; ea produce celuloză din răşinoase, hîrtie de ambalaj, hîrtii subţiri etc.

zăvói (SILV.), pădure de mică întindere, situată în lunca rîurilor mari. Este compus din salcie sau plop, uneori din ambele specii.

zăvór (TEHN.), dispozitiv folosit pentru blocarea mecanică, comandată sau automată, a unuia dintre organele mobile principale ale unui aparat, maşină, instalaţie etc. în anumite condiţii de exploatare (ex. **z.** unor aparate electrice care împiedică deschiderea capacului cînd aparatul se află sub tensiune).

zbat (NAV.), pală metalică sau din lemn, montată la periferia unei roţi (roată cu **z.**), care constituie propulsorul unei nave cu maşini cu abur destinate navigaţiei pe ape interioare cu adîncime mică.

zbórnic (bg. *sbornik*) 1. Culegere cuprinzînd legende hagiografice, comentarii religioase, tîlcuri ale scripturii etc. Cele mai vechi **z.** (sec. XIV—XVI) care au pătruns pe teritoriul ţării noastre au fost slavoneşti şi au circulat în

manuscris. Două **z.** în limba slavonă au fost tipărite de diaconul Coresi în 1568 și 1580. **2.** Codice manuscris obținut prin copierea sau broșarea laolaltă a unor texte variate: relatări istorice, scrieri religioase și apocrife, lucrări literare diverse etc.

zburătór[1] (în tradițiile populare românești), ființă fabuloasă, imaginată ca un duh care coboară noaptea din văzduh pentru a chinui în somn fetele pubere. Corespunzător oarecum silfului (din mitologia celtică și germanică), el personifică zbuciumul fizic și moral pricinuit de primii fiori ai dragostei. Credința în zburător este consemnată pentru prima dată de Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei". Mitul **z.** a fost valorificat artistic de I. Heliade-Rădulescu în „Balada Zburătorul" și de Eminescu în poemele „Călin" și „Luceafărul".

zburătór[2] (NAV.) **1.** Velă pătrată, purtată de un arbore vertical al unei nave cu pînze, reprezentînd a patra pînză, în înălțime, de la baza arborelui. După denumirea catargului care poartă pînza, ea se numește *z. mic*, *z. mare*, *z. artimon* etc. **2.** Vergă care susține vela pătrată cu același nume.

zdrobitoáre (TEHN.), mașină folosită pentru mărunțirea sau separarea prin strivire, rupere, smulgere etc. a unor materiale textile, a unor fructe, legume, semințe etc.

Zeayyen, Youssef (n. 1931), președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Arabe Siria între septembrie și decembrie 1965 și apoi din martie 1966. Face parte din conducerea regională (siriană) a partidului Baas.

zébră, nume generic dat speciilor de cai sălbatici africani cu blana vărgată de benzi alternative, deschise și închise. **Z.** trăiesc în herghelii mici în savane. Cea mai cunoscută specie de zebră este *Equus grevyi*, înaltă de 1,5 m.

Zebră

zébu *(Bos indicus)*, rasă de bou domestic care are pe spate o cocoașă de grăsime. Este adaptat atît la viața din regiunile calde și umede, cît și din regiunile secetoase și aride, și

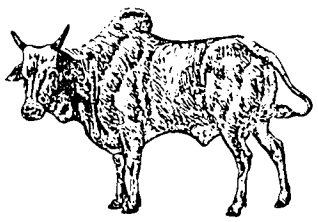

Zebu

prezintă rezistență la infecțiile de piroplasmoze. Trăiește în Asia, Africa, America de Sud, Madagascar ș.a.

Zecchi, Carlo (n. 1903), dirijor și pianist italian. A studiat cu Artur Schnabel. Interpretările sale se caracterizează prin acuratețe stilistică. A întreprins turnee și în România.

zéchstein (STRAT.) v. **turingian.**

zecimál (MAT.) **1.** Adj. **a)** *Partea întreagă a unui număr zecimal*, numărul scris la stînga virgulei unui număr zecimal. **b)** *Partea zecimală a unui număr zecimal*, numărul scris la dreapta virgulei unui număr zecimal. **c)** *Sistem de numerație zecimal*, sistem de numerație cu baza 10; este cel mai utilizat sistem de numerație. V. numerație. **2.** Subst. *Zecimalele unui număr zecimal*, fiecare dintre cifrele scrise la dreapta virgulei unui număr zecimal.

Zeeman, Pieter (1865—1943), fizician olandez; a fost profesor la Universitatea din Amsterdam. A efectuat cercetări asupra legăturii dintre fenomenele optice și cele electromagnetice. În 1896 a descoperit influența unui cîmp magnetic asupra emisiei luminii *(efectul Z.)*. Premiul Nobel (1902). — *Efectul Z.*, apariția unor linii suplimentare în spectrele de emisie sau de absorbție ale atomilor aflați într-un cîmp magnetic. Se datorește formării unor noi nivele de energie ale atomilor *(nivele Z.)* în urma interacțiunilor dintre momentele magnetice electronic (orbital sau de spin) sau nuclear cu cîmpul magnetic exterior. *E.Z.* permite obținerea de informații asupra structurii atomului, constituind calea cea mai directă pentru cercetarea magnetismului atomic. O importantă aplicație a e. *Z.* este construcția de masere care folosesc nivelele **Z.** ale ionilor paramagnetici din cristale.

zefír, vînt slab, călduț, care bate primăvara.

zéghe, haină țărănească lungă, de croială largă, lucrată din postav gros, care se poartă în anotimpul rece. Numeroase variante ale **z.** se întîlnesc în diferitele regiuni ale țării (z. de Năsăud, de exemplu, este confecționată din pănură albastră, cu o ornamentație realizată din șireturi negre aplicate).

Zeia, rîu în U.R.S.S., afluent pe dreapta al Amurului (1 208 km). Izvorăște din sudul Munților Stanovoi. În cursul mijlociu traversează numeroase praguri. Navigabil în cursul inferior.

zeínă (BIOCHIM.), proteină din grupa prolaminelor (gliadinelor), care se găsește în bobul de porumb. Neavînd toți acizii aminați (îi lipsește lizina și triptofanul), nu este o proteină completă pentru alimentație.

Zeiss */țais/*, Carl (1816—1888), optician german. În 1846 a organizat la Jena un atelier de fabricație a lentilelor și microscoapelor.

Zeitblom */țáitblom/*, Bartholomäus (1455—1518), pictor german. A executat numeroase tablouri cu subiect religios și a pictat în special altare pentru mănăstirile și bisericile din Suabia. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin „Bunavestire" („Fecicara") (1497, fragment dintr-un poliptic).

Zeleński */jeléńschi/*, Tadeusz (cunoscut și sub pseudonimul *Boy*) (1874—1941), scriitor și critic literar polonez. În scrierile sale, printre care cea mai însemnată este culegerea

de poezii satirice „Cuvinte", a demascat fățărnicia moralei catolice și falsul patriotism al burgheziei liberale. În critică a inițiat o metodă denumită „boysm", caracterizată prin ascuțită perspicacitate psihologică, folosirea inteligentă și eficace a amănuntului anecdotic și abilitate în evocarea personajelor. A făcut valoroase traduceri din literatura franceză.

Zeletin, Ștefan (pseudonimul lui *Ștefan Motăș*) (1882—1934), sociolog, economist și filozof român. A fost profesor la Universitatea din Iași. În lucrarea sa „Burghezia română, originea și rolul ei istoric" (1925), a luat atitudine, de pe pozițiile burgheziei, împotriva punctelor de vedere agrariene, tradiționaliste, demonstrînd necesitatea obiectivă a evoluției României spre civilizația industrială. **Z.** a susținut un punct de vedere determinist în sociologie, într-o perioadă cînd teoria idealist-eclectică a factorilor predomina în literatura sociologică românească, și a recunoscut, în opoziție cu concepțiile conservatoare, faptul că organismele suprastructurale burgheze sînt produsul necesar al transformărilor social-economice. În spirit apologetic însă, **Z.** a afirmat rolul permanent progresist al burgheziei, a justificat procesul de spoliere a maselor țărănești ca izvor necesar al acumulării capitaliste și a calificat drept reacționară orice mișcare politică ostilă burgheziei. Din această perspectivă a condamnat mișcarea socialistă, lupta politică și economică a clasei muncitoare. El a susținut capacitatea de perfecționare a capitalismului și posibilitatea autotransformării lui, pe baze „neoliberaliste", în socialism („Neoliberalismul", 1927). În studiile sale de filozofie, **Z.** a dezvoltat opinii idealiste, spiritualiste („Evanghelia naturii", vol. I, 1915; „Gînduri despre lume și viață", 1928).

Zelinski, Nikolai Dmitrievici (1861—1953), chimist sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. și profesor de chimie analitică și organică la Universitatea din Moscova. Are lucrări fundamentale în domeniul chimiei organice. A studiat stereochimia hidrocarburilor saturate, chimia hidrocarburilor în general și a petrolului în special, fenomenul hidrogenării și dehidrogenării catalitice, chimia aminoacizilor, a albuminelor ș.a.

zelóți 1. Denumire a membrilor unei grupări politice din Palestina antică, reprezentînd interesele țăranilor, meseriașilor și micilor negustori, îndreptată împotriva dominației romane și a aristocrației și marii preoțimi iudaice. **2.** Denumire a membrilor grupării politice radicale din Tesalonic, care s-a situat în fruntea marii răscoale populare din Imperiul bizantin (1342—1349), în a doua fază a acesteia (1345—1349), cînd au fost efectuate o serie de reforme radicale (exproprierea stăpînilor funciari în favoarea țăranilor și orășenilor săraci, eliberarea țăranilor șerbi etc.) și s-a instaurat republica orășenească. După o rezistență eroică, răscoala condusă de **z.** a fost înfrîntă de împăratul Ioan Cantacuzino cu ajutorul turcilor.

Žemaite *[jemáite]*, Iulia Antonovna (1845—1921), scriitoare lituaniană. Opera sa, realist-critică (povestiri, nuvele, schițe și piese de teatru), scrisă într-o limbă populară, pătrunsă de un adînc filon democratic, înfățișează în tablouri zguduitoare viața grea a țărănimii lituaniene, și mai ales a femeii din popor („Pe moșie", „Nora", „Cap deștept"). Ea a influențat dezvoltarea ulterioară a literaturii lituaniene.

zen (în sanscrită *dhyana* „contemplare, meditație"), sectă budistă din Japonia, care preconizează, ca mijloc al „aflării adevărului" și al „mîntuirii", contopirea cu Buddha prin exerciții ascetice și meditație mistică. Se mai numește *secta inimii lui Buddha.*

„Zend-Avesta" v. **„Avesta".**

zenit (ASTR.), punct al sferei cerești, opus n a d i r u l u i, aflat la intersecția prelungirii verticalei locului cu emisfera cerească superioară.

Zenobia, regină a Palmyrei (266—272 e.n.). Profitînd de criza din Imperiul roman, s-a emancipat de sub autoritatea acestuia, extinzînd dominația regatului Palmyrei asupra Siriei, Egiptului și a unor teritorii din Asia Mică. În timpul **Z.,** statul sclavagist al Palmyrei a cunoscut apogeul înfloririi sale. Înfrîntă de *Aurelian,* **Z.** a murit în captivitate la Roma.

Zenodot (Zenodotos) din Efes (sec. III î.e.n.), renumit filolog. Este primul cărturar căruia i s-a încredințat conducerea vestitei biblioteci din Alexandria. Din lucrările sale filologice, cea mai celebră și mai originală este ediția „Iliadei" și a „Odiseii", prima diortoză (ediție critică) alexandrină a poemelor homerice.

Zenon, împărat al Imperiului roman de răsărit (474—491), de origine isaurian. Domnia lui a fost tulburată de lupte pentru tron, de conflicte religioase (între ortodocși și monofiziți), de acțiunile ostrogoților în Balcani, pe care a reușit să-i îndrepte însă spre Italia.

Zenon din Citium (c. 336—264 î.e.n.), filozof grec, întemeietorul școlii s t o i c e. Discipol al cinicului Krates, al megaricului Stilpon și al platonicianului Polemon, **Z.** a deschis școala sa filozofică proprie la Atena în 308 î.e.n. A afirmat că la baza lumii se află un principiu material pasiv și unul activ, focul pătruns de o rațiune divină *(logos).* Materialist în gnoseologie, a considerat reprezentările senzoriale ca „întipăriri" ale lucrurilor în suflet. Potrivit eticii lui, produs specific al epocii eleniste, scopul omului trebuie să fie „viața conformă cu rațiunea", dezrădăcinarea pasiunilor și dobîndirea prin aceasta a independenței față de împrejurările exterioare. Din opera lui **Z. din C.** s-au păstrat numai fragmente.

Zenon din Eleea (c. 490—430 î.e.n.), filozof grec, reprezentant al școlii e l e a t e. Pentru a apăra doctrina dascălului său P a r m e n i d e privitoare la existența unitară și imuabilă, **Z. din E.** a formulat un număr de a p o r i i (dificultăți, paradoxuri logice), menite să arate contradicțiile la care duc ipotezele contrare filozofiei eleate

care recunosc multiplicitatea, mişcarea şi devenirea. Cele mai cunoscute aporii ale lui **Z. din E.** sînt cele menite să dovedească imposibilitatea logică a mişcării: „Ahile şi broasca ţestoasă", „Săgeata", „Dihotomia" şi „Stadionul". Deşi au avut drept scop să apere o concepţie metafizică, antidialectică, aporiile lui **Z. din E.** au dezvăluit, în fapt, contradicţiile dialectice inerente mişcării, devenirii, spaţiului şi timpului, infinitului etc., precum şi categoriilor care le oglindesc, contribuind astfel în mod obiectiv la dezvoltarea dialecticii şi a logicii dialectice. Ele îşi păstrează şi astăzi actualitatea, întrucît se raportează la unele probleme complexe din domeniul fundamentelor matematicii (infinitul actual şi potenţial).

Zenta, oraş în R.S.F. Iugoslavia, în apropierea căruia, în septembrie 1697, armatele austriece, conduse de *Eugeniu de Savoia,* au obţinut o victorie hotărîtoare asupra turcilor în timpul războiului dus de Liga sfîntă împotriva Imperiului otoman, încheiat cu pacea de la Karlowitz (1698—1699).

zeoliţi (gr. *zeo* „fierb" şi *lithos* „piatră"; MINER.), grup de minerale care reprezintă alumosilicaţi hidrataţi de calciu şi de alcalii. Au proprietatea de a pierde apa treptat prin încălzire sau în atmosferă uscată, modificîndu-şi corespunzător proprietăţile fizice. Procesul este reversibil. Cristalizează în sisteme diferite, în cristale izometrice, în agregate lamelare, sferolitice, fibroase ş.a., de culoare albă-gălbuie sau roşiatică, cu luciu sticlos pînă la sidefos. Se depun din soluţiile hidrotermale; unii dintre ei se întrebuinţează la dedurizarea apelor. În Republica Socialistă România se găsesc în fisurile sau în vacuolele din melafirele Munţilor Metaliferi, reg. Maramureş, în skarnele de la Moldova Nouă, Oraviţa, Ciclova (Banat), Băiţa Bihor şi la Valea Leucii (reg. Crişana).

Zeppelin *[ţépəlin],* Ferdinand von (1838—1917), constructor de dirijabile german. S-a ocupat de construcţia de aerostate dirijabile cu schelet metalic rigid, dintre care primul a fost experimentat în 1900 deasupra lacului Constanţa. În 1905 şi 1906 a realizat tipuri noi de dirijabile, numite zepeline, care au fost utilizate în timpul primului război mondial. Dirijabile de acest tip au continuat să fie folosite pînă în 1940, realizînd transporturi de persoane şi mărfuri la distanţe mari şi transoceanice.

„Zeri i Popullit", organ de presă al C.C. al Partidului Muncii din Albania. A fost înfiinţat în 1942. Apare zilnic, la Tirana.

zermacúp (zermacub), monedă turcească de aur, care a

Zermacup (avers)

Zermacup (revers)

circulat în ţările române în sec. XVIII—XIX.

Zermelo, Ernst (1871—1953), matematician german. A fost profesor la Göttingen, Zürich. Este fondatorul teoriei axiomatice a mulţimilor. Are lucrări şi în domeniile calculului variaţiilor şi al aplicării teoriei probabilităţilor la studiul sistemelor dinamice.

zéro 1. (MAT.) **a)** *Numărul zero,* primul număr cu care începe şirul numerelor naturale. Se notează cu cifra zero (0) şi permite scăderea în cazul în care descăzutul este egal cu scăzătorul. **b)** *Numărul zero,* mulţimea tuturor mulţimilor echivalente cu mulţimea vidă (∅). **c)** *Numărul zero,* primul număr definit prin axiomele lui Peano (primele axiome ale lui Peano sînt: 1) zero este număr natural; 2) orice număr natural admite un succesor). **d)** *Cifra zero* (0), simbolul cu care se notează numărul zero (**a**, **b**, **c**). **e)** *Elementul zero,* element al unui grup abelian aditiv G, notat cu 0, care are proprietatea: $a+0=a$ oricare ar fi a din G. Se numeşte şi *element neutru al grupului.* **f)** *Zeroul unei funcţii* $f(x)$, elementul a din domeniul de definiţie al unei funcţii cu proprietatea: $f(a) = 0$ (ex. funcţia $3x^2-2x-1$ are **z.** $x=1$ şi $x=-1/3$). Altfel exprimat, a este rădăcină a ecuaţiei $f(x)=0$. **2.** (FIZ., TEHN.) Punct care serveşte ca origine a scării prin care se exprimă valorile unei mărimi fizice. — *Z. absolut* (notat 0°K), punctul zero al scării termodinamice absolute (scara Kelvin). De temperatura 0°K ne putem apropia oricît de mult, dar ea nu poate fi atinsă. În scara Celsius are valoarea −273,15°C. **3.** (LINGV.) *Desinenţă* (sau *sufix*) *zero,* absenţa unui afix gramatical la o formă flexionară, care este marcată, faţă de alte forme cu afixe exprimate, tocmai prin lipsa unei mărci formale propriu-zise (ex. rom. *dor* are la singular desinenţa zero faţă de pluralul *doruri* cu desinenţa *-uri,* iar pers. I *bat* de la prezentul indicativ al verbului *a bate* are atît desinenţa zero, cît şi sufix zero faţă de alte persoane ale aceluiaşi timp, *batem, bateţi,* unde apar ambele afixe).

Żeromski *[jerómschi],* Stefan (1864—1925), prozator şi dramaturg realist polonez. A obţinut primele succese cu „Ne sfîrtecă corbii şi ciorile" (1895) şi „Povestiri" (1896), dar şi-a cîştigat celebritatea cu romanul „Oameni fără adăpost" (1900), satiră a unui intelectual cu intenţii umanitare, dar incapabil de a înfrunta aspectele concrete ale realităţii cotidiene. Romanul istoric „Cenuşă" (1904), tragică epopee a Poloniei din epoca lui Napoleon, este una dintre cele mai reprezentative opere ale literaturii poloneze moderne, iar „Ecourile pădurii" (1905, trad. rom.) este o

evocare a răscoalei din 1863. Din opera sa narativă se mai remarcă: „Riul credincios" (1912), trilogia „Lupta împotriva Satanei" (1916—1919) și „Vîntul mării" (1922), iar dintre operele dramatice „Roza" (1909), „Sulkowski" (1910), „Turoń" (1923) și comedia „Prepelița mea a fugit" (1924). Proza inovatoare a lui **Z.** se remarcă prin măiestria compoziției, analizei și descrierii, ca și prin îmbinarea originală a lirismului cu elementele naturaliste.

zerovalént (CHIM.; despre un element), care are valența egală cu zero.

zéstre (DR.) v. **dotă.**

zéta, *funcția* ~ (MAT.) **a)** Funcția analitică, de variabila complexă $s = \sigma + it$, cu $\sigma > 1$, definită de relația

$$\zeta(s) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^s}.$$

A fost introdusă de B. Riemann și are un rol important în teoria analitică a numerelor. Ipoteza lui Riemann, nedemonstrată încă, afirmă că toate zerourile nereale ale funcției $\zeta(s)$ au partea reală egală cu $\frac{1}{2}$. **b)** Funcția

$$\zeta(z) = -\int \wp(z)\, dz,$$

unde $\wp(z)$ este funcția eliptică a lui Weierstrass.

Zetkin *[fétchin]*, Clara (1857—1933), militantă de seamă a mișcării muncitorești germane și internaționale. Membră a Partidului social-democrat din Germania din 1881, a participat la lupta împotriva militarismului, colonialismului și războiului. Din inițiativa ei s-a hotărît, la conferința internațională a femeilor socialiste de la Copenhaga (1910), sărbătorirea Zilei internaționale a femeii la 8 martie. În 1915 a organizat la Berna conferința internațională a femeilor socialiste împotriva războiului imperialist. A fost unul dintre întemeietorii Ligii „Spartacus" și ai Partidului Comunist din Germania. Membră a C.C. al P.C.G. din 1919. A fost membră a Comitetului Executiv și a Prezidiului Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a din 1921.

Clara Zetkin

zețáj (IND. EXTR.), metodă de separare a minereurilor după natura mineralelor componente, pe baza diferenței de greutate specifică. În *mașina de z.*, materialul granular (minereul) este antrenat cu ajutorul unui curent de apă, fiind alternativ ridicat și lăsat să cadă pe o sită, obținîndu-se stratificarea granulelor de minereu în ordinea densității.

Zeus (în mitologia greacă), divinitate supremă, tatăl zeilor și al oamenilor, identificat de romani cu Iupiter. Zeu al cerului, al luminii, al ploii, al fulgerelor și tunetelor, a căpătat, începînd din perioada homerică, și atributele sociale de zeu al dreptății și al ordinii stabilite. Potrivit mitului, **Z.** este fiul Reei și al lui Cronos, pe care l-a detronat, alungînd pe titani din cer și instaurînd stăpînirea zeilor olimpieni. După Hesiod, a fost căsătorit succesiv cu șapte zeițe: Metis, Temis, Eurinome, Ceres, Mnemosina, Latona și Hera, cu care a

Zeus

avut numeroși copii (Atena, Afrodita, Apolo, Artemis, Ares, Hefaistos ș.a.), iar din dragostea sa cu femei muritoare s-au născut mai mulți eroi, dintre care cel mai ilustru este Hercule.

Zeus din Olimpia, statuie celebră, considerată printre cele șapte minuni ale lumii antice, executată în crisoelefantină (lemn placat cu aur și fildeș) de către Fidias (între anii 437 și 432 i.e.n.). Plasată în marele templu din Olimpia, statuia avea o înălțime de 12 m și îl înfățișa pe zeu așezat pe tron, avînd în mîna dreaptă o statuetă a zeiței Victoria, iar în mîna stîngă un sceptru. A fost distrusă în sec. al V-lea e.n.

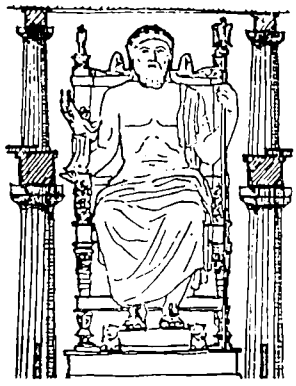

Zeus din Olimpia

Zeuxis (sec. V i.e.n.), renumit pictor al Greciei antice. Cea mai fecundă parte a creației sale s-a desfășurat între anii 420 și 380 i.e.n. Spre sfîrșitul vieții a pus bazele școlii de pictură din Efes. După cucerirea Greciei de către romani, marile sale opere („Familie de centauri", „Penelopa", „Zeus înconjurat de zei" ș.a.) au fost transportate la Roma și apoi la Constantinopol, unde au dispărut. Contemporanii îl considerau ca pe unul dintre cei mai iscusiți interpreți ai corpului feminin („Elena la baie"). **Z.** picta cu culori puține, amestecate cu mult alb, ceea ce făcea ca lucrările sale să apară monocrome.

zghihară de Huși (VITICULT.), soi de viță de vie autohton, cu struguri neuniform aripați și boabe albe-gălbui, rotunde, nearomate. Produce vinuri de masă de larg consum.

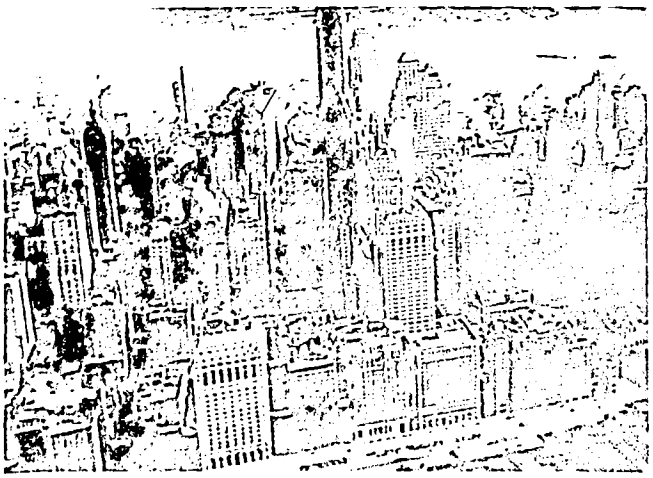

Zgîrie-nori

zgîrie-nóri (ARHIT.), denumire dată construcțiilor-turn cu multe etaje. Cel mai înalt **z.-n** din lume este Babel-Building din New York (129 etaje și 388 m înălțime).

zglăvoácă *(Cottus gobio)*, specie de pește din familia cotidelor, cu corpul lung de 6—12 cm, lipsit de solzi, și cu capul mare, larg, turtit. Trăiește în apele repezi de munte. Este dăunător, deoarece consumă icrele păstrăvului. Sin. *babele*.

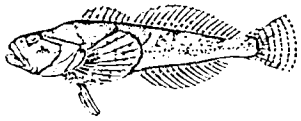

Zglăvoacă

zgómot 1. (FIZ., MED.) Sunet supărător care afectează sănătatea și munca omului. Din punct de vedere fizic, **z.** reprezintă un amestec de numeroase sunete simple, ale căror frecvențe alcătuiesc un spectru practic continuu (ex. **z.** unei mașini, scîrțîitul unei pile, detunătura unei arme de foc, clacsonatul unui automobil etc.). Omul este capabil să perceapă sunetele cu o frecvență între 16 și 20 000 Hz. **Z.** afectează sănătatea omului în mod permanent și pretutindeni (în întreprinderi industriale, în orașe, în mijloacele de transport, în clădiri social-culturale sau în cele de locuit). El poate produce afecțiuni ale aparatului auditiv, ale altor organe, afecțiuni psihice (influențînd sistemul nervos central), reducerea productivității muncii și a capacității de înțelegere și de vorbire. Astfel, muncitorii care lucrează în condiții de **z.** (în special cei de la încercarea motoarelor de avioane cu reacție) prezintă la sfîrșitul zilei de muncă tulburări ca astenie, oboseală și somnolență, cefalee, irascibilitate, scăderea acuității auditive etc. Tulburările patologice produse de **z.** sînt numeroase și depind de intensitatea, timpul de expunere și frecvența undei sonore. Acțiunea de protejare a omului împotriva acestui factor nociv reprezintă o problemă generală și complexă de protecție a muncii, iar măsurile ce se iau în acest scop privesc toate sectoarele în care omul își desfășoară munca și locurile în care se odihnește. Intensitatea **z.**, în locurile de muncă sau de odihnă, este limitată prin norme. Dintre măsurile curente ce se iau pentru combaterea **z.**, mai importante sînt: îndepărtarea surselor de **z.**, înlocuirea proceselor tehnologice zgomotoase, insonorizarea locurilor de muncă zgomotoase, construcția de cabine insonore, izolarea fonică a clădirilor, limitarea circulației vehiculelor etc. Ca măsuri de protejare individuală a muncitorilor din mediile deosebit de zgomotoase se recomandă purtarea de antifoane, întreruperea lucrului prin pauze scurte petrecute în medii liniștite etc. Paralel cu asemenea măsuri, se desfășoară o muncă de educație cetățenească pentru ca, în cadrul normelor de conviețuire socială, să se acorde atenția cuvenită problemei respectării liniștei. Pentru cunoașterea modului în care reacționează organismul omenesc la **z.**, se efectuează examene medicale periodice ale celor ce muncesc în diferite medii zgomotoase. **2.** (TELEC.) Semnal parazit care se suprapune peste semnalele utile, provocînd distorsiunea acestora. Se datorește fluctuațiilor neordonate (determinate de agitația termică) ale curenților electrici din tuburile electronice, dispozitivele semiconductoare și conductele electrice ale instalațiilor de telecomunicații și de telemecanică, ale undelor electromagnetice produse de surse naturale atmosferice și cosmice etc. În lipsa oricărei emisii, difuzoarele radioreceptoarelor, receptoarele telefonice etc. emit sunete caracteristice nepurtătoare de mesaje, care constituie *z. de fond*.

zgripțor[1], animal fantastic înaripat, cu gheare de pasăre, inspirat de ornamentica orientală; este folosit în decorația cahlelor medievale românești atît din Transilvania, cît și din Moldova. Ca motiv decorativ

Zgripțor

se regăsește și în olăria țărănească, fiind reprezentat pe strachinile lucrate în centrul V a m a.

zgripțor[2] **(zgripșor)**, monedă austriacă de argint, care a circulat în țările române în sec. XVII—XVIII.

Zgripțuroaică, animal fantastic din basmele populare

românești. Are înfățișare de pasăre, cu cap și aripi de vultur și trup de leu. E nemaipomenit de lacomă și locuiește „pe celălalt tărîm". Voinicul sau Făt-Frumos îi salvează puii din ghearele unui balaur și, drept răsplată, **Z.** îl ridică, în împrejurări dramatice, pe tărîmul celor vii; terminîndu-li-se hrana, eroul e silit să-și taie o porțiune din coapsă pentru a astîmpăra foamea năprasnică a dihaniei. **Z.** poartă uneori și numele de *pajură*.

zgură (METAL.), reziduu rezultat în urma topirii metalelor sau a aliajelor, care cuprinde în special oxizii din fondanți și din ganga minereului, resturile nearse ale combustibilului, componentele pămîntoase din încărcătură etc. Prin **z.** se elimină cea mai mare parte din elementele nedorite ale produselor metalurgice. — *Z. expandată*, material spongios cu greutate specifică aparentă mică, obținut prin răcirea bruscă, într-o cantitate limitată de apă, a zgurii de furnal topite și întrebuințat ca material termoizolant sau ca agregat pentru betoane ușoare. — *Z. granulată*, material cu aspectul de nisip fin, cu muchii și colțuri ascuțite, obținut prin răcirea bruscă, în apă multă, a zgurii de furnal topite și întrebuințat ca agregat pentru betoane, la fabricarea cărămizilor etc.

zi (ASTR.), intervalul de timp dat de durata rotației Pămîntului în jurul axei sale. — *Zi siderală*, intervalul de timp între două treceri consecutive ale punctului ♈ la meridianul locului, aproape egal cu durata de rotație a Pămîntului în jurul axei sale (23 de ore, 56 de minute și 4 secunde). — *Zi solară*, intervalul de timp dintre două treceri consecutive ale Soarelui la meridian. — *Zi solară medie*, media zilelor solare dintr-un an. *Z.s.m.* este mai lungă decît ziua siderală cu 3 minute și 56 de secunde.

zibelină (ZOOL.) v. **samur.**

zicătoáre (LIT.), comunicare concisă, generalizatoare, asemănătoare maximei, uneori rimată, prin care poporul face o constatare de ordin general, filozofic. Ea poate exprima un principiu etic, o normă de conduită, o legătură dintre unele fenomene naturale și viața omenească etc. (ex. „Ai carte, ai parte"; „Ploaia de mai aduce mălai").

Zichy, Mihály (1827—1906), pictor și desenator ungur. A fost membru al Academiei Ungare. A trăit cea mai mare parte a vieții în Rusia, unde a devenit pictorul oficial al țarului Nicolaie I. În lucrările sale predomină temele de gen, salonarde. Mai spontan și cu deosebite calități de desenator apare în ilustrațiile executate pentru operele lui Lomonosov, Gogol, Rustaveli, Shakespeare, Goethe, Dumas ș.a.

zid (CONSTR.), element de construcție, cu grosime mică în raport cu celelalte dimensiuni, așezat vertical și executat din cărămidă, din beton sau din blocuri de piatră (naturală ori artificială). **Z.** au rolul de a delimita și de a izola o încăpere, un teren etc., precum și de a prelua forțele exterioare aplicate direct asupra construcției, transmițîndu-le la fundație. — (HIDROTEHN.) *Z. de gardă*, element masiv al unei construcții hidrotehnice, destinat să apere un mal sau o construcție așezată pe malul unei ape de acțiunea erozivă a curentului de apă.

zidărie (CONSTR.), masă de materiale de construcție, constituită din cărămizi sau din blocuri de piatră naturală ori artificială, care intră în execuția unui element de construcție. După modul de realizare a **z.,** se deosebesc: *z. cu mortar*, ale cărei elemente componente sînt legate între ele printr-un strat de mortar; *z. uscată*, executată prin așezarea strînsă a elementelor componente (între care nu se introduce mortar), dispuse astfel încît să formeze legături transversale ori longitudinale sau solidarizate cu piese metalice.

Zidul chinezesc, una dintre cele mai vechi și mai monumentale construcții ale Asiei. Ridicat de împăratul Șe-Huan-Ti în sec. al III-lea î.e.n., pentru a proteja teritoriul Chinei de invaziile triburilor din stepă, **Z.c.** a fost refăcut adeseori în decursul veacurilor. Forma sa actuală datează din timpul dinastiei Min (sec. XIV—XVII). **Z.** se întinde între golful Po-Rai, trecînd pe la nord de Pekin și prin marginea de sud a deșertului Gobi. Zidul are peste 3 000 km lungime și 10 m înălțime.

Ziegler *[ʃtiːglər]*, Karl (n. 1898), chimist german. A făcut cercetări fundamentale în domeniul combinațiilor organometalice, descoperind *catalizatorii stereospecifici*. Premiul Nobel (1963), împreună cu chimistul italian Giulio Natta.

Zielona Góra *[jelóna gúra]*, oraș în sud-vestul R.P. Polone. 61 400 loc. (1964). Industrie constructoare de mașini (material rulant, electrotehnică, utilaj industrial), de prelucrare a lemnului, a hîrtiei, textilă (lînă, mătase), alimentară. Monumente istorice din sec. XIII—XVI.

Ziffer *[ʃifər]*, Alexandru (1880—1962), pictor maghiar din România. A studiat la Budapesta și apoi la München, cu Simon Hollósy și Azbe. În 1906 s-a stabilit la Baia Mare, unde, din 1927, a început să predea la cursurile școlii libere de pictură, devenind un reprezentant de frunte al acestei școli. Bogata sa operă se compune în mare parte din naturi moarte și din peisaje, în care a evocat, cu un puternic simț al armoniilor de culoare, gama cromaticii specifice priveliștilor băimărene.

zigóma (din gr. *zeugos* „unire, jug"; ANAT.), proeminență simetrică a feței, situată inferior și lateral față de orbită. Corespunde osului zigomatic sau malar. **Z.** reprezintă ceea ce în vorbirea curentă numim *pomeții obrajilor*.

zigomórfe (despre flori), cu un singur plan de simetrie, care poate fi median (la mazăre, salcîm etc.), transversal (la brebenei), oblic (la petunii).

zigót (BIOL.), celulă rezultată din unirea a doi gameți. La organismele unicelulare, **z.** rămîne în stare de celulă unică, iar la organismele pluricelulare, prin diviziune sau segmentare, formează embrionul.

zigurát, edificiu monumental cu caracter religios de forma unei piramide în trepte, cuprins în complexul arhitectural al

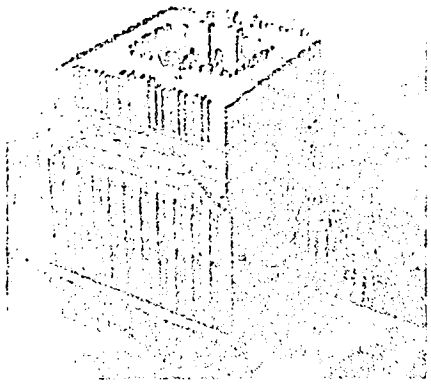

Zigurat (reconstituire)

palatelor Mesopotamiei antice (Caldeea, Babilon şi Asiria). Pe ultima platformă se afla construcţia unui templu destinat atît cultului, cît şi cercetărilor astronomice.

Zille *[ţile]*, Heinrich (1858—1929), desenator german. În multe dintre lucrările sale, a reprezentat, cu o linie plină de umor amar, lumea copiilor berlinezi. A colaborat la revista umoristică „Simplizissimus".

Zilot Românul (c. 1780—c. 1850), cronicar român. Prima lui cronică, „Domnia lui Constandin-vodă Hangerli" (1800), scrisă în versuri stîngace şi prolixe, vădeşte preocuparea pentru concluzii moralizatoare. O altă cronică, în proză şi versuri, relatează evenimente de la a doua domnie a lui Alexandru Ipsilanti (1796) pînă la pacea de la Bucureşti (1812). Naraţiunea, deşi monotonă, aduce unele detalii inedite despre incursiunea din 1802 a pazvangiilor sau despre perioada 1806—1812 şi condamnă, de pe poziţia maselor, comportarea abuzivă a domnitorilor fanarioţi. Resentimentele împotriva acestora şi dorinţa de a vedea reînscăunate domniile pămîntene străbat şi scurta cronică în versuri greceşti „Domnia lui Ion-vodă Caragea", ca şi poemul alegoric „Dăslușire". Mai tîrziu, concepţia lui politică alunecă spre conservatorism, **Z.** comentînd cu ostilitate răscoala din 1821 a lui Tudor Vladimirescu („Jalnica cîntare...") şi revoluţia din 1848 („Leatul 1848").

zimáză (BIOCHIMIE), enzimă intracelulară care se găseşte în drojdia de bere. Catalizează biochimic fermentaţia alcoolică.

zímbru *(Bison bonasus)*, specie de bovideu sălbatic, cu lungimea de circa 3,5 m, înălţimea la greabăn de circa 1,8 m şi greutatea de 500 — 700 kg. Are capul masiv, coarne rotunde, coamă pe ceafă şi barbă pe gît, iar corpul masiv este prevăzut cu o cocoaşă pe spate. Larg răspîndit odinioară în pădurile Europei şi Caucazului, z. a fost vînat intensiv pentru carne şi blană; astăzi z. există în număr foarte mic şi este ocrotit în rezervaţiile naturale din U.R.S.S. şi din Polonia. În ţara noastră a fost răspîndit în lanţul carpatic şi în pădurile din munţii Bihor, din Muntenia, Moldova etc., dar a fost complet exterminat. În prezent, **z.** a fost introdus în parcul de vînătoare de la Haţeg, unde există cîteva exemplare.

Zimmerwald *[ţimərvald]*, localitate în Elveţia, unde a avut loc, în septembrie 1915, prima conferinţă generală a socialiştilor internaţionalişti din timpul primului război mondial. La lucrările conferinţei de la **Z.** au participat 38 de delegaţi din 11 ţări, printre care şi România. Partidul Social-Democrat din România (P.S.D.R.) a avut un rol activ în organizarea conferinţei. Delegaţii la conferinţă s-au împărţit în trei grupări, cea mai numeroasă fiind formată din centrişti. Aripa de stînga a conferinţei avea în frunte pe V. I. Lenin. Conferinţa a adoptat un manifest antirăzboinic, dar care nu arăta mijloacele de ieşire din război. Cu toate slăbiciunile ei, conferinţa de la **Z.** a constituit un pas important spre unirea elementelor internaţionaliste, care au constituit nucleul Internaţionalei a III-a.

Zimnicea, oraş raional în reg. Bucureşti, reşedinţă de raion, port la Dunăre. 13 230 loc. (1965). Industrie alimentară şi textilă. — *Raionul Z.*, cu 75 570 loc. (1965). Industrie alimentară şi textilă. Cultura cerealelor, a plantelor tehnice şi creşterea animalelor. Pescuit. În apropierea oraşului se află importanta staţiune arheologică, geto-dacică şi feudală *Cetate*.

zimogéne (BIOCHIM.), precursori ai enzimelor, care, sub acţiunea activatorilor (chinaze), sînt transformaţi în enzime active: ex. tripsinogenul (zimogenul) se transformă în tripsină (enzimă activă). Se mai numesc *proenzime*.

zi-múncă, unitate de măsură a cantităţii şi a calităţii muncii prestate de cooperatorii din cooperativele agricole de producţie în producţia obştească, pe baza căreia se face retribuirea muncii cooperatorilor.

zi-pereche-animale, unitate de măsură convenţională, folosită în agricultură, care exprimă volumul de lucru efectuat timp de zece ore de un atelaj cu două animale.

zinc (CHIM.), *Zn*. Element cu nr. at. 30; gr. at. 65,38, gr. sp. 7,13; p.t. 419,4°C; p.f. 906°C. Face parte din grupa a II-a secundară a sistemului periodic. Se găseşte în natură sub formă de sulfură de **z.** (blendă) şi de carbonat de **z.** (smitsonită). Se obţine prin reducerea oxidului de **z.**, *ZnO*, cu cărbune. Este un metal alb-albăstrui, cu luciu intens. La aer se acoperă cu un strat de oxid. Se dizolvă uşor în acizi, ca şi în hidroxizi alcalini. În combinaţii funcţionează bivalent. Se întrebuinţează ca agent reducător, sub formă de aliaje (ex. alama), şi la zincare.

zincáre (METAL.), operaţie de acoperire cu un strat de zinc a produselor din oţel (tablă, sîrmă, ţevi etc.) prin scufundare într-o baie de zinc topit, prin depunere electrolitică, prin difuziune (şerardizare) etc., în scopul măririi rezistenţei lor la coroziunea atmosferică.

zincográfie (POLIGR.), procedeu de executare a formelor de tipar pentru ilustraţii liniare în tonuri şi semitonuri (clişee) cu ajutorul fotografierii şi al metodelor de copiere şi corodare pe metal (zinc).

zingirlíu (turc. *zingirlí* „cu lanț"), denumire a unei monede de aur turcești, bătută la Istanbul în 1716; a circulat și în țările române în sec. XVIII—XIX.

Zinin, Nikolai Nikolaevici (1812—1880), chimist rus. A fost profesor la Universitatea din Kazan și academician (1865). A făcut cercetări în domeniul chimiei organice, realizînd, printre altele, sinteza anilinei prin reducerea nitrobenzenului, procedeu folosit larg în industrie.

zinwaldít (MINER.), silicat natural de litiu, potasiu și fier din grupa micelor, cristalizat în sistemul monoclinic; se găsește sub formă de lamele sau de mase solzoase, de culoare cenușie-brună sau verzuie. **Z.** se întîlnește mai ales în unele granite metamorfozate prin soluții hidrotermale. Este folosit la extragerea litiului.

zircón (MINER.), silicat natural de zirconiu, cristalizat în sistemul pătratic. Se găsește în cristale prismatice galbene, portocalii, roșii, mai rar incolore. Este răspîndit ca mineral accesoriu în granite, sienite, diorite, gnaise, sub formă de cristale mari în pegmatite, precum și acumulat secundar în aluviuni. Din **z.** se prepară oxidul de zirconiu, folosit la fabricarea creuzetelor refractare și rezistente la acizi, a sticlelor de cuarț rezistente la acizi și la temperaturi înalte etc.

zircóniu (CHIM.), *Zr*. Element cu nr. at. 40; gr. at. 91,22; gr. sp. 6,52; p.t. 1855°C; p.f. circa 3 600°C. Face parte din grupa a IV-a secundară a sistemului periodic. Se găsește în natură sub formă de zircon, $ZrSiO_4$, și de bioxid de zirconiu, ZrO_2. Se obține prin reducerea tetraclorurii de **z.** cu sodiu metalic sau prin descompunerea termică a tetraiodurii de **z.** Este stabil la aer, ca și față de acizii și alcaliile diluate. Combinațiile stabile corespund stării de valență 4. **Z.** apare în puține combinații și cu valența 2 și 3. Acestea sînt puternic reducătoare și trec ușor la starea tetravalentă. Se întrebuințează la fabricarea unor oțeluri speciale, la construcția reactoarelor nucleare, ca material refractar sub formă de bioxid de **z.** etc.

Zirra, Alexandru (1883—1946), compozitor și pedagog român. A studiat la Iași și la Milano. A fost profesor și director la Conservatorul din Iași, precum și director al Operei române din București. Prin operele sale („Alexandru Lăpușneanu", „O făclie de Paști", „Capra cu trei iezi", „Furtuna", „Hanul Ancuței", „Cetatea Neamțului") s-a impus ca unul dintre promotorii creației românești de operă în perioada dintre cele două războaie. A mai scris poemele simfonice „Țiganii" și „Uriel da Costa", lucrări pentru orchestră, două cvartete de coarde, o sonată pentru vioară și pian, lieduri, coruri. Este autorul unui tratat de armonie.

Zítek, Josef (1832—1909), arhitect ceh, reprezentant al neorinascentismului. După studii în Italia și Belgia, **Z.** s-a făcut remarcat ca urbanist (planul de sistematizare a orașului Weimar) și mai ales ca arhitect (muzeul din Weimar, teatrul național din Praga, Rudolfinum în Praga etc.). Caracteristice pentru construcțiile sale sînt proporțiile armonioase, volumele clare, decorația echilibrată, în spiritul tradițiilor Renașterii italiene.

Zittel *[țitəl]*, Karl Alfred von (1839—1904), paleontolog german. A fost profesor la Universitatea din München. A studiat mai ales fauna jurasică și cretacică. Op. pr.: „Tratat de paleontologie" (5 vol., 1880—1893).

ziua de muncă, durata timpului în cursul căruia lucrătorul prestează zilnic muncă. Mărimea ei este în mod obiectiv determinată de gradul de dezvoltare a forțelor de producție, de nivelul productivității sociale a muncii și de caracterul relațiilor de producție. **Z. de m.** se împarte în timp de muncă necesar și timp de supramuncă. În societățile bazate pe exploatare, această împărțire are un caracter antagonist, în timpul de supramuncă obținîndu-se plusprodusul, însușit gratuit de exploatatori. În goana după plusprodus, clasele exploatatoare tind să mărească **z. de m.** Durata **z. de m.** poate fi modificată numai în cadrul anumitor limite; limita minimă a **z. de m.,** la care ea nu poate fi redusă niciodată, o constituie timpul de muncă necesar. Limita maximă a **z. de m.** este impusă de timpul necesar lucrătorului pentru odihnă, alimentație etc. *(limită fizică)* și de timpul necesar lui pentru satisfacerea trebuințelor sale intelectuale și sociale *(limită morală)*. În capitalism, lupta pentru reducerea și limitarea **z. de m.,** condiționată de menținerea nivelului salariilor, constituie o latură principală a luptei dintre proletariat și burghezie, raportul de forțe dintre aceste două clase avînd un rol determinant în ce privește stabilirea duratei **z. de m.** În 1866 Congresul general al muncii de la Baltimore (S.U.A.) și apoi Congresul Internaționalei I (Geneva) au lansat lozinca **z. de m.** de 8 ore, lupta pentru aceasta devenind parte integrantă a luptei proletariatului din întreaga lume. În ajunul primului război mondial, în majoritatea țărilor capitaliste durata **z. de m.** era de 10—12 ore. În România, după unele date oficiale, în 1913 **z. de m.** era de 12—14 ore. Sub influența creșterii mișcării revoluționare, în 1919 a fost încheiată la Washington o convenție cu privire la introducerea **z. de m.** de 8 ore. După cel de-al doilea război mondial, într-o serie de țări capitaliste dezvoltate, durata săptămînii de lucru s-a redus. În unele părți ale lumii (Nigeria, Taivan, Coreea de sud), numărul orelor de lucru săptămînal este și astăzi ridicat, variind între 72 și 75 de ore. În socialism, **z. de m.** se stabilește planificat de statul socialist, potrivit intereselor oamenilor muncii, pe baza factorilor obiectivi specifici fiecărei etape de dezvoltare. În Republica Socialistă România, durata **z. de m.** este de 8 ore, iar pentru unele categorii de lucrători, în funcție de anumite condiții stabilite prin lege, **z. de m.** este redusă la 7 și la 6 ore.

Zizin, stațiune balneo-climatică în raionul Sf. Gheorghe, reg. Brașov, situată la poalele Mun-

ţilor Ciucaş. Ape minerale carbogazoase, bicarbonatate, cloruro-sodice, indicate în terapeutica gastritelor, colecistitelor cronice, afecţiunilor ginecologice şi căilor urinare. Apa minerală de **Z.** se îmbuteliază.

Žižka *[jîjca]*, Jan de Trocnov (c. 1360—1424), conducător al mişcării husite, remarcabil comandant de oşti, mic nobil ceh. S-a afirmat ca un talentat militar în timpul bătăliei de la Grünwald (1410) împotriva cavalerilor teutoni. A condus şi a organizat armatele husite, formate din ţărani, meşteşugari şi mici nobili,

J. Žizka

înzestrate cu care taborite şi cu tunuri. Începînd din iulie 1420, cînd a înfrînt lîngă Praga o puternică armată condusă de împăratul Sigismund, armata husiţilor, condusă de **Ž.**, a respins trei „cruciade" organizate de papalitate şi de reacţiunea feudală, obţinînd victorii remarcabile. Reprezentînd tendinţele moderate din tabăra taboriţilor, **Ž.** a militat pentru unitatea mişcării husite, pentru înţelegere între taboriţi şi calixtini. A murit de ciumă la asediul oraşului Přibyslav.

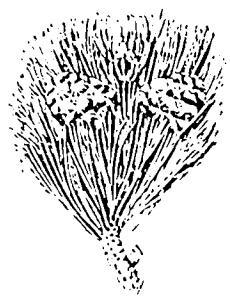

Zimbru

zîmbru *(Pinus cembra)*, arbore din familia pinaceelor, înalt pînă la 25 m, cu scoarţa cenuşie şi frunze aciforme, grupate cîte cinci. Lemnul de **z.** fiind tare, rezistent şi de calitate superioară, este folosit în sculptură. În ţara noastră creşte sporadic în zona alpină.

zîne, personaje feminine din basmele populare româneşti, întruchipări de cele mai multe ori ale bunătăţii şi frumuseţii. **Z.** sînt nemuritoare şi au puteri miraculoase, pe care le folosesc de obicei pentru a-l ajuta pe eroul pozitiv, aflat în impas. Uneori apar însă şi ca genii ale răului. Pot fi întîlnite sub mai multe nume: *z. zorilor, z. zînelor, z. munţilor, z. apelor* ş.a.

zîrnă *(Solanum nigrum)*, plantă erbacee anuală din familia solanaceelor, cu tulpina înaltă de 12—50 cm, cu flori albe dispuse în inflorescenţe umbeliforme sau aproape racemoase şi cu fruct bacă neagră.

Zlatna, localitate de tip urban în raionul Alba, reg. Hunedoara, situată pe valea Ampoiului. 6 680 loc. (1965). Exploatări de minereuri auro-argentifere. Industria metalurgiei neferoase (uzină chimico-metalurgică, care produce cupru, sulfat de cupru cristalizat, aur şi argint, acid sulfuric etc.). Pe teritoriul de azi al oraşului a existat, în timpul stăpînirii romane din Dacia, municipiul *Ampelum*, centru administrativ al minelor de aur din Munţii Apuseni. **Z.** a fost în evul mediu unul dintre cele mai importante centre miniere ale Transilvaniei (aur şi mercur). La **Z.** s-a introdus în 1838 prima maşină cu abur din Transilvania. În timpul revoluţiei de la 1848—1849 din Transilvania a fost unul dintre centrele importante de luptă ale revoluţionarilor români.

Zlatoust, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat în sudul Uralului. 175 000 loc. (1965). Industrie siderurgică (oţeluri superioare) şi constructoare de maşini (maşini pentru construcţii, instrumente de precizie, construcţii metalice).

zlot (rus. *zoloto* „aur"), denumirea mai multor monede de aur, dintre care, în sec. XV—XVII, au circulat în ţările române **z.** tătăreşti (de fapt florini genovezi, ajunşi aici prin cetăţile genoveze din Crimeea), **z.** polonezi şi **z.** ungureşti. Alături de acestea au existat şi **z.** de argint, folosiţi şi ca monedă de calcul, mai cunoscuţi dintre ei fiind **z.** turceşti, care au circulat în ţările române mai ales în sec. al XVIII-lea. De la **z.** de-

Zlot polonez

rivă numele unei dări *(zloţii)*, pe care o stringeau *zlotaşii*.

Zmeica, lac din complexul lagunar Razelm, cuprins între lacurile Sinoe şi Goloviţa, de care este separat prin grinduri puţin înalte. Suprafaţa: 52 km². Adîncimea maximă: 2 m. Apa lacului prezintă o concentraţie ridicată în săruri (8—10 g/l). Importanţă piscicolă.

Zmeu, personaj din basmele populare româneşti, întruchipare fabuloasă a forţelor răului. Locuieşte de obicei „pe celălalt tărîm", are o înfăţişare monstruoasă, amestec de om şi animal. Înzestrat cu o forţă fizică excepţională şi cu darul metamorfozării, avînd însă o inteligenţă precară, cade învins întotdeauna de forţele binelui.

zméur *(Rubus idaeus)*, arbust tufos din familia roza-

Zmeur

ceelor, înalt pînă la 2,5 m, cu ramuri ghimpoase, flexibile, frunze argintii pe faţa inferioară, flori albe şi fructe compuse (polidrupe), roşii, aromate şi dulci. Creşte spontan în pădurile de munte; se cultivă şi în grădini.

zodiác 1. (ASTR.) Regiune a cerului de o parte şi de alta a eclipticii, împărţită în 12 zone, după constelaţiile numite zodiacale în care se află Soarele în cele 12 luni ale anului: Berbecul, Taurul, Gemenii, Racul, Leul, Fecioara, Balanţa, Scorpionul, Săgetătorul, Capricornul, Vărsătorul şi Peştii. Cele 12 zone sînt notate cu anumite semne, numite semnele zodiacului. **2.** (LIT.) V. *rojdanic.*

Zogu, Ahmed (1895—1961), conducător al reacţiunii moşiereşti din Albania; a acaparat puterea în 1924, iar în 1928 s-a proclamat rege. A capitulat în faţa invadatorilor fascişti italieni (1939).

Zoíl (Zoilos) (sec. IV î.e.n.), retor şi gramatic grec. Lipsa de obiectivitate manifestată în analizarea operelor lui Homer, Platon şi Socrate a făcut din **Z.** un simbol al criticului invidios, sclav al ideilor preconcepute.

zoizít (MINER.), silicat natural de calciu şi aluminiu din grupa epidotului, cristalizat în sistemul rombic. Apare în cristale alungite de culoare cenuşie, gălbuie sau verzuie, cu luciu sticlos. **Z.** se formează în unele roci eruptive, prin transformarea hidrotermală a plagioclazilor bazici, şi în şisturi cristaline (ex. **z.** din şisturile cristaline din Carpaţii Meridionali).

Zola, Émile (1840—1902), romancier francez, iniţiator şi teoretician al naturalismului. S-a născut la Paris. Începuturile sale literare se află sub semnul romantismului. S-a remarcat la început cu articole de critică de artă, ca apărător al noilor tendinţe în pictură („Ed. Manet"). Cu întîiul său roman important, „Thérèse Raquin" (1867, trad. rom.), inaugurează curentul literar al cărui mentor a fost. După modelul savanţilor biologi, el caută să transpună în roman cauzalitatea observată în ştiinţele experimentale, fără a renunţa prin aceasta la transcrierea emoţiei şi a impresiei de intensitate pe care o oferă realul, uneori hipertrofiat de o fantezie înflăcărată. În jurul anului 1870 a conceput un vast ciclu de romane, „Rougon Macquart", ca istorie naturală a unei familii plebeiene sub cel de-al doilea imperiu, frescă balzaciană care în intenţia sa avea să fie pentru cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea ceea ce „Comedia umană" fusese pentru prima.

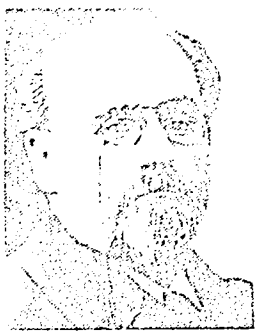

E. Zola

Operă capitală a lui **Z.**, realizată cu o putere de muncă impresionantă în aproape un sfert de veac, acest ciclu de „romane experimentale", considerat ca o „epopee sociologică", numără 20 de volume. Un loc central în această frescă îl ocupă capodopera sa, „Germinal" (1885, trad. rom.), roman din viaţa de infern a minerilor din nordul Franţei, halucinantă reprezentare a maselor în mişcare, a conflictelor de clasă din această vitregită regiune. Pasiunea sa de cercetător obiectiv al vieţii sociale şi prezenţa în centrul acestuia a proletariatului, de care **Z.** s-a simţit în mod irezistibil atras, au făcut din noua clasă socială un erou al creaţiei sale epice. Explorînd un domeniu inedit în literatură, remarcabil prin puternica expresie artistică şi tradus în nenumărate limbi, „Germinal" a avut un imens răsunet, consacrînd pe **Z.** ca pe un scriitor de notorietate mondială. Minuţiozitatea observaţiei vieţii, care nu fuge dinaintea imaginilor celor mai brutale, şi forţa de evocare a ambianţei, întemeiată pe o atentă şi directă documentare, ştiinţa de a urmări reacţiile sufletului colectiv se remarcă şi într-unele din celelalte volume ale ciclului: „Pîntecele Parisului" (1873), galerie de tipuri ale negustorimii mic-burgheze, egoiste şi rapace; „Excelenţa-sa Eugène Rougon" (1883, trad. rom.), denunţare a corupţiei cercurilor politice; „Crîşma" (1877), tablou sumbru al ravagiilor alcoolismului; „Nana" (1879), demascare a desfrîului marii burghezii; „La bucuria doamnelor" (1883), descriere a efectelor concentrării întreprinderilor capitaliste; „Pămîntul" (1887), tulburătoare evocare a luptei pentru pămînt a ţăranilor; „Bestia umană" (1890, trad. rom.), „Banii" (1891, trad. rom.) şi „Dr. Pascal" (1893), care încheie ciclul, precum şi „Prăpădul" (1892, trad. rom.), comemorare întunecată a războiului din 1870. Ulterior, **Z.** publică seria celor trei oraşe („Lourdes", 1894; „Roma", 1896, şi „Paris", 1898), ca şi „Cele patru evanghelii" (1899—1902: „Fecunditate", „Muncă", „Adevăr"), ultimul („Justiţia") urmînd să fie un act de dreptate pătruns de un anticlericalism pronunţat. Nuvelist, **Z.** a publicat în volumul „Serile la Médan" (1880), redactat de scriitorii care se considerau naturalişti, „Atacul de la moară" (trad. rom.). Prin cele mai bune opere ale sale, **Z.** a depăşit limitele naturalismului, ca şi ale realismului critic, prin acuitatea şi recea obiectivitate a observaţiei, luciditatea şi îndrăzneala abordării temelor epocii. Spre sfîrşitul vieţii sale, prin curajul cu care a pledat pentru nevinovăţia căpitanului Dreyfus, condamnat pe nedrept de cercurile militariste, **Z.** şi-a afirmat conştiinţa cetăţenească (articolul „Acuz", apărut în „Aurore" şi adresat preşedintelui Republicii). Creaţia lui **Z.**, rechizitoriu energic, de un realism necruţător, la adresa capitalismului, cu tot tributul plătit fie concepţiilor utopice ale lui Fourier, fie concepţiilor fataliste ale eredităţii, precum şi în ciuda deficitului de subtilitate psihologică, a exercitat, prin precizia materială, amploarea, intensitatea şi dinamismul viziunii şi al stilului, o considerabilă influenţă asupra dezvoltării romanului în sec. al XX-lea.

Zolnay, George Julian (1863—1949), sculptor american de origine maghiară. A studiat la Bucureşti cu K. Storck, la

Paris şi la Viena. Stabilit în S.U.A. în 1892, a desfăşurat o bogată activitate ca artist şi ca pedagog (director al Şcolii de arte frumoase din Chicago). **Z.** este autorul a numeroase monumente, în care cultivă tradiţiile sculpturii academiste. Reprezentat în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România prin mai multe lucrări (bustul lui Gr. Alexandrescu, proiect de monument funerar).

Zomba, capitala statului Malawi, situată la sud de lacul Nyasa, la o altitudine de peste 950 m. Circa 18 000 loc. Centru comercial. În viitor se prevede mutarea capitalei la *Lilongwe*.

Zona Canalului Panama, porţiunea din teritoriul republicii Panama străbătută de canal, arendată şi administrată de Statele Unite. Suprafaţa: 1 432 km². Populaţia: 54 000 loc. (1964). Centrul administrativ: *Balboa Heights*. Limba oficială: engleza. Cea mai mare parte a populaţiei este ocupată în activităţi legate de deservirea canalului Panama.

„Zona liberului-schimb", denumire dată Asociaţiei europene a liberului-schimb. V. şi Asociaţia europeană a comerţului liber.

zonalitatea sedimentelor marine (PETROGR.), distribuţia sedimentelor marine într-o anumită succesiune, mai mult sau mai puţin evidentă, datorită variaţiei distanţelor de transport şi de depunere faţă de ţărm, a condiţiilor climatice, a compoziţiei chimice a apelor etc. În această zonalitate se încadrează prezenţa sedimentelor grosiere în apropierea ţărmului mării şi trecerea la sedimente din ce în ce mai fine spre larg, existenţa unor fişii de mîluri cu diatomee aproximativ în lungul paralelelor 60° din cele două emisfere, dispoziţia zonală a unor zăcăminte sedimentare de aluminiu, fier, mangan ş.a.

zonáre (AGR.), lucrare cu caracter tehnic-economic prin care se delimitează cele mai favorabile zone de cultură a plantelor agricole în funcţie de cerinţele acestora faţă de factorii pedoclimatici. În lucrările de **z.,** de mare importanţă sînt prevederile planurilor de stat în legătură cu necesitatea aprovizionării oraşelor, asigurarea materiei prime pentru industrie etc.

zona zoster (MED.), afecţiune cutanată, caracterizată printr-o erupţie de vezicule reunite în grup, apărînd pe traiectul ramificaţiilor superficiale ale unui nerv. **Z.z.** apare în urma localizării unui virus specific pe traiectul unui nerv. Se manifestă prin dureri locale, înroşire a pielii şi stare generală rea.

zónă 1. (DR.) *Zonă liberă,* parte din teritoriul unui stat, de obicei în porturi, înăuntrul căreia nu se aplică dispoziţii vamale. — *Z. denuclearizată,* teritoriu sau regiune geografică în cuprinsul căreia statele respective se obligă a nu produce sau depozita arme atomice şi pe care statele din afară se obligă să nu le atace cu asemenea arme. V. şi demilitarizare; neutralitate. **2.** (EC). *Zonă monetară,* grupare de ţări ale căror monede sînt legate de valuta uneia dintre ele, mai puternică din punct de vedere economic şi politic şi care are rol conducător. *Z.m.* se caracterizează în principal prin următoarele: între monedele ţărilor membre şi moneda ţării conducătoare se stabileşte un curs fix care nu poate fi modificat fără acordul acesteia; rezervele valutare, inclusiv aurul şi alte mijloace de plată străine ale ţărilor membre, sînt concentrate la băncile din ţara conducătoare; operaţiile financiare externe ale ţărilor membre se fac prin intermediul băncilor din această ţară; există acelaşi regim valutar în toate ţările, plăţile în cadrul zonei fiind libere, iar cele din afara zonei fiind supuse acelorași restricţii. Prin crearea acestor zone, ţările mai puternice îşi asigură avantaje în raport cu celelalte prin *schimbul neechivalent,* exportul de capital şi controlul întregii lor economii cu ajutorul mecanismului valutar al zonei. Principalele *z.m.* existente sînt: *zona lirei sterline, zona dolarului* şi *zona francului francez.* **3.** (GEOGR.) *Zonă climatică,* regiune a globului terestru cu caracteristici climatice proprii, determinate de variaţia latitudinală a elementelor climatice. V. şi climă. **4.** (GEOL.) *Zonă de oxidaţie,* partea superficială a unui zăcămînt metalifer, situată deasupra nivelului hidrostatic, în care, prin acţiunea proceselor de oxidare, dizolvare, hidratare şi carbonatare asupra mineralelor primare din zăcămînt, se formează minerale noi, în special oxizi, carbonaţi, sulfaţi, silicaţi şi chiar metale native. Oxidarea transformă partea superioară a zăcămintelor metalifere, determinînd uneori îmbogăţiri, alteori sărăcire în metal. Cunoaşterea zonei de oxidaţie, cu toate transformările petrecute, reprezintă un ajutor preţios în activitatea de prospectare, explorare şi exploatare a unui zăcămînt metalifer. Partea superioară a *z. de o.,* care apare la suprafaţa Pămîntului, poartă denumirea de pălărie de fier (ex. *z. de o.* a zăcămîntului de la Altîntepe din Dobrogea). — *Z. de cimentaţie* (sau *de îmbogăţire secundară*), zona superficială a zăcămintelor metalifere, în care unele metale şi sulfuri metalice sînt precipitate din soluţii de infiltraţii de alte sulfuri şi îndeosebi de pirită *Z. de c.* se formează la adîncimea corespunzătoare nivelului hidrostatic, soluţiile avînd un caracter descendent, formate prin alterarea sulfurilor primare din zăcăminte de către apele de infiltraţii în apropierea suprafeţei. Prin cimentare se realizează concentraţii importante de cupru, argint etc. — *Z. plastică,* zonă din adîncul globului terestru, constituită în cea mai mare parte din siliciu şi magneziu *(sima),* avînd o densitate de 3,4 kg/dm³ şi în care se presupune că sînt împlîntate blocurile continentale formate din siliciu şi aluminiu *(sial),* care au o densitate medie de 2,7 kg/dm³. V. şi izostazie. **5.** (BOT.) *Zonă generatoare,* inel de celule meristematice, situat în rădăcinile şi tulpinile plantelor, care, prin diviziuni continue, dă naştere unor ţesuturi secundare care îngroaşă an de an organele plantei. **6.** (FIZ.) *Zonă de tăcere,* regiune cuprinsă între aproxi-

mativ 50 şi 150 km depărtare de o sursă sonoră puternică (ex. o explozie), în care sunetul nu se aude. Prin absorbţie în aer şi prin împrăştiere pe obstacole, undele sonore care

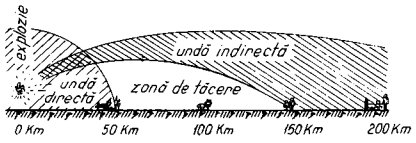

Zonă de tăcere

se propagă la suprafaţa solului sînt complet atenuate pînă la o depărtare de 40—50 km. În schimb, undele care se ridică în atmosferă sînt mult mai puţin atenuate. Datorită neomogenităţilor de temperatură pe care le întîlnesc în straturile superioare (25—50 km altitudine), aceste unde se refractă şi se reflectă deasupra *z. de t.*, întorcîndu-se pe sol într-o regiune situată între aproximativ 150 şi 300 km depărtare de sursă. **7.** (IND. EXTR.) *Zonă izolatoare*, porţiune de galerie avînd lungimea de 30—50 m, în care se creează condiţii speciale (prin umezire şi prin introducerea unor cantităţi mari de pulbere de steril) pentru amestecul exploziv de grizu sau de praf de cărbune şi aer în scopul reducerii pericolului de aprindere a acestuia.

zonită (MED.), imagine radiologică corespunzînd unui proces pneumonic cu localizare segmentară. **Z.** poate fi de natură tuberculoasă, pneumococică, gripală.

zoocóre, plante ale căror fructe sau seminţe sînt adaptate pentru răspîndirea prin intermediul animalelor, prezentînd formaţiuni corespunzătoare: cîrlige, peri sau ţepi, înveliş cleios, anexe cărnoase etc. Ex. fructele de brusture, stejar, alun, ciulin etc., seminţele de lintiţă, brebenei, rostopască, ştir, lobodă etc.

zoofór (ARTĂ) **1.** Platbandă decorată cu ornamente de tip zoomorf floral şi geometric, în relief sculptat. **2.** Friza în ordinul ionic sau corintic.

zoogeografíe v. **geografia animalelor.**

zoolatríe (gr. *zoon* „animal" şi *latreia* „slujire"), cult al animalelor în diverse religii antice (ex. în Egipt, India, Indonezia etc.), care este legat într-o oarecare măsură de t o t e m i s m, dar nu a preluat de la acesta credinţa în legătura de rudenie cu animalul venerat. O rămăşiţă a **z.** în Grecia antică o constituia faptul că zeii cu chip de om erau reprezentaţi şi prin dubluri animalice (ex. vulturul lui Zeus, bufniţa Atenei, ciuta Dianei etc.). Rămăşiţe de **z.** se găsesc şi în creştinism (reprezentarea sfîntului duh sub chip de porumbel, însemnele evangheliştilor etc.).

zoologíe (gr. *zoon* „animal" şi *logos* „ştiinţă"), ramură a biologiei al cărei obiect îl constituie studiul animalelor. Problemele de bază ale **z.** sînt: recunoaşterea şi inventarierea speciilor animale din fauna globului, studiul structurii, dezvoltării, al filogeniei şi clasificarea animalelor, răspîndirea, modul de viaţă şi relaţiile lor cu mediul înconjurător, raporturile cu celelalte vieţuitoare, constituţia şi dinamica diferitelor populaţii sau faune din anumite regiuni, importanţa lor teoretică, rolul lor în economia naturii şi mai ales în viaţa practică a omului. În decursul timpului, o dată cu lărgirea ariei preocupărilor sale, **z.** s-a diferenţiat într-o serie de discipline, fiecare cu obiectul ei specific de studiu, după cum urmează: *morfologia animalelor* (forma externă a animalelor); *anatomia animalelor* (structura internă); *histologia* (structura microscopică a organelor şi a ţesuturilor); *citologia* (celula animală); *embriologia* (formarea şi dezvoltarea embrionului); *zoologia sistematică* (clasificarea animalelor, strîns legată de evoluţie), *paleozoologia* (animalele fosile); *fiziologia animalelor* (funcţiunile organismului animal); *ecologia* (relaţiile dintre animale şi mediu); *etologia* (comportamentul şi obiceiurile animalelor); *zoogeografia* (răspîndirea animalelor pe globul pămîntesc). Ramuri specializate ale **z.** sînt: *entomologia, helmintologia, ihtiologia, ornitologia, parazitologia* etc. Paralel cu celelalte discipline biologice, **z.** a cunoscut o evoluţie în timp, atît în ce priveşte problematica generală, cît şi în privinţa metodelor de cercetare şi de interpretare a fenomenelor. În România s-a dezvoltat o valoroasă şcoală de **z.,** reprezentată prin E. Racoviţă, Gr. Antipa, D. Voinov, P. Bujor, N. Leon, A. Caradja, I. Borcea ş.a.

zoométru (ZOOTEHN.), instrument folosit pentru efectuarea măsurătorilor de înălţime, lungime şi lărgime la animale.

zoonóză (MED.), boală infecţioasă sau parazitară care se transmite de la animale la om. Se cunosc peste o sută de **z.,** provocate de virusuri, rickettsii, bacterii, protozoare, helminţi (ex. cărbunele, febra aftoasă, morva etc.).

zooplanctón (BIOL.), totalitatea organismelor animale care intră în compoziţia planctonului. **Z.** este format din protozoare, rotifere, crustacee inferioare etc.

zoospór (BIOL.), nume dat sporilor prevăzuţi cu flageli, cu ajutorul cărora se pot deplasa în apă (ex. la flagelatul *Noctiluca*, la heliozoarul *Clathrulina*, la ciuperca *Plasmopara viticola*, care produce mana viţei de vie, la ciuperca *Phytophthora infestans*, care produce mana cartofului etc.).

zootehníe (gr. *zoon* „animal" şi *techne* „ştiinţă, meşteşug, artă"), ştiinţă care are drept obiect cunoaşterea, producerea, creşterea, alimentaţia, ameliorarea şi exploatarea animalelor domestice. Progresele mari înregistrate în biologie şi în special în genetică în ultimul deceniu, trecerea la sistemul de creştere şi exploatare a animalelor în mari complexe şi unităţi agricole dau în prezent acestei ramuri un profund caracter industrial. În studiul **z.** se disting două părţi: *z. generală*, care studiază şi defineşte principiile şi metodele generale referitoare la specie, rasă, alimentaţie, reproducţie, transmiterea caracterelor ereditare şi influenţa mediului, şi *z. specială*, care cuprinde studiul raselor din fiecare specie de animale domestice şi teh-

nica exploatării animalelor din fiecare specie şi rasă, pe categorii de vîrstă, de stare fiziologică etc. În ţara noastră, ştiinţa zootehnică este ilustrată prin personalităţi ca prof. N. Filip, G. K. Constantinescu, P. Spînu, N. Teodoreanu, V. Gligor, Th. Nica ş.a. În anii puterii populare, ca urmare a dezvoltării bazei materiale a ştiinţei, cercetările în domeniul zootehniei au fost larg amplificate prin Institutul de cercetări zootehnice, staţiunile experimentale şi instituţiile de învăţămînt. Aceste cercetări au dus la crearea de noi tipuri şi rase de animale, paralel cu elaborarea unor metode noi şi eficiente în domeniul alimentaţiei animalelor şi tehnologiei nutreţurilor, al reproducţiei şi însămînţărilor artificiale, precum şi în ce priveşte selecţia şi creşterea.

Zopyr, satrap persan, care, potrivit unei legende, şi-ar fi tăiat nasul şi urechile pentru a pătrunde în Babilon, asediat de perşi, pretinzînd că Darius I a ordonat mutilarea lui. Dobîndind încrederea babilonenilor, a deschis porţile oraşului în faţa armatelor lui Darius.

zoréle (BOT.), nume dat unor plante volubile, anuale

Zorele

sau perene, din familia convolvulaceelor, aparţinînd genurilor *Ipomoea* şi *Pharbitis*. Au frunze cordate, întregi sau lobate, flori mari de diferite culori şi fructe capsule doniscente. Sînt răspîndite în regiunile tropicale şi subtropicale; în ţara noastră se cultivă, ca plante ornamentale, *Ipomoea rubrocaerulea, Ipomoea bona-nox, Pharbitis purpurea* şi *Pharbitis hederacea*.

Zorilă, personaj fabulos al basmelor populare româneşti, care personifică ivirea zorilor. Alături de Murgilă, Decuseară, Serilă, Mezilă, Miez de Noapte, sau Decătreziuă ş.a., face parte din seria de întruchipări a diferitelor momente succesive care alcătuiesc cronologia unei zile.

„Zori noi", organ de presă al Comitetului regional Suceava al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Apare zilnic, la Suceava. Din august 1946 pînă în mai 1951 a purtat titlul „Lupta poporului", iar între iunie şi decembrie 1951 s-a numit „Făclia Sucevei".

Zorn *[sorn]*, Anders (1860—1920), pictor şi gravor suedez. A pictat portrete, peisaje, nuduri. Caracteristica picturii sale, care aminteşte vag de impresionişti, este fluiditatea tuşei. Apreciat acuafortist, a cultivat un desen puternic haşurat („Renan", „Rodin").

zoroastrísm, religie a popoarelor antice din Asia Centrală, Iran şi Azerbaidjan, caracterizată prin dualismul principiilor contrare ale binelui şi răului (*Ahura-Mazda* şi *Angra-Mainyu* în limba persană, *Ormuzd* şi *Ahriman* în limba greacă). **Z.** a apărut la începutul mileniului I î.e.n., rămînînd religie dominantă pînă în sec. al VII-lea e.n. Drept fondator al lui trece reformatorul mitic al mazdeismului, profetul persan *Zarathustra*, numit de greci *Zoroastru*. Cartea „sfîntă" a **z.** este „Avesta". Cultul divin era oficiat de *magi*. **Z.** a influenţat mozaismul prin miturile despre venirea „mîntuitorului", „sfîrşitul lumii", „învierea morţilor" şi „judecata de apoi". **Z.** dăinuie şi azi în forma *parsismului*, care reuneşte un număr mic de credincioşi *(parşi)* în India şi în Iran.

Zoroastru, numele grec al profetului persan Zarathustra, fondatorul zoroastrismului.

Zorrilla y Moral *[θoríl'a]*, José (1817—1893), poet şi dramaturg romantic spaniol. Lirica lui se remarcă prin virtuozitate şi armonie, dar vădind uneori şi facilitate („Cîntecele trubadurului", 1840—1841; „Granada", 1852, neterminat). A fost cel mai fecund şi mai popular dramaturg al epocii (comedii şi drame istorice: „Cizmarul şi regele"; „Don Juan Tenorio", 1844).

Zoser, faraon egiptean din dinastia a III-a (2780—2680 î.e.n.). În timpul său a fost construită străvechea piramidă în trepte de la Sakkarah.

Zosimos (sec. V), istoric grec. Scrierea sa „Istoria nouă", compusă din şase cărţi, care tratează istoria Imperiului roman de la August pînă la cucerirea Romei de către vizigoţi (410), se ocupă mai pe larg de evenimentele de după anul 395 şi cuprinde date referitoare la istoria Daciei în sec. III—IV.

Zosin, Panait (1873—1942), medic român, fruntaş al mişcării ateiste din ţara noastră. A fost profesor la Facultatea de medicină din Iaşi. Este autor a numeroase lucrări de psihiatrie, balneologie, medicină socială (unele premiate de Academia Română). În 1897 a editat împreună cu Panait Muşoiu revista „Mişcarea socială", în care au apărut şi traduceri din Engels. A condus, împreună cu S. Moruzi, revista „Îndrumarea" (1908—1909). Asupra concepţiei lui **Z.** s-a exercitat şi influenţa lui V. Conta, iar în ultima parte a vieţii aceea a pozitivismului. El a relevat necesitatea liberei-cugetări, a apropierii intelectualilor de proletariat, a emancipării spirituale a maselor, a luptei împotriva religiei şi superstiţiilor.

Zoşcenko, Mihail Mihailovici (1895—1958), scriitor sovietic rus, remarcabil exponent al prozei umoristice noi. În culegerea „Povestirile lui Nazar Ilici, domnul Sinebriuhov" (1922), scrisă în perioada adeziunii sale la gruparea „Fraţii Serapion", **Z.** a ridiculizat încercările micii burghezii de a se adapta, formal şi interesat, noilor realităţi socialiste. În povestiri („Suferinţele lui Werther", 1933, şi „Luminile marelui oraş", 1936), filonul satiric se îmbină în mod original cu cel liric. Folosirea abilă a limbajului vorbit, a argoului, stilul şarjat confesional, la persoana întîi, uneori voit telegrafic, alteori uscat şi protocolar, abundenţa

și precipitarea situațiilor imprevizibile conferă umorului lui **Z.** un farmec irezistibil. A mai scris povestiri biografice („Kerenski", 1937, trad. rom.; „Taras Șevcenko", 1939), volumul de nuvele satirice „Cartea albastră" (1935), volumul pentru copii „Povestiri despre Lenin" (1941—1942). Originalitatea și verva satirei sale l-au făcut cunoscut și apreciat și peste hotare.

Zotta, Mihai (1800—1864), unul dintre cei dintîi medici români, protomedic al Moldovei, întemeietor, împreună cu doctorul Cihac, al Societății de medici și naturaliști din Iași. A făcut cele dintîi studii de patologie profesională la noi în țară și cele dintîi analize terapeutice ale apelor minerale din Moldova (Slănic, Șarul Dornei, Borca, Hangu și Strunga). Op. pr.: „Colica saturnină" (1826).

Zrenjanin *[zrénianin]*, oraș în R.S.F. Iugoslavia, în ținutul autonom Vojvodina, port pe canalul Bega. 57 000 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini (mașini agricole, construcții și reparații navale), chimică (rafinărie de petrol), alimentară (carne, unt, zahăr), textilă etc.

Zrínyi *[zríńi]*, Miklós (1620—1664), poet și om politic ungur. Adept al unei monarhii centralizate naționale și neobosit luptător pentru o Ungarie independentă. S-a remarcat prin faptele sale de arme în bătăliile cu turcii. Este autorul primului poem epic din literatura maghiară („Bătălia de la Szigetvár", 1645—1646), operă cu numeroase elemente realiste și populare. A mai scris poezii lirice, pamflete, lucrări cu caracter militar. Admirator al lui Matei Corvin, a scris „Reflecții despre viața regelui Matei" (1656—1657).

Zsigmondy *[jigmondi]*, Richard Adolf (1865—1929), chimist austriac. A fost profesor la universitățile din Graz și din Göttingen. A studiat natura soluțiilor coloidale și a elaborat metode de cercetare a acestora. A construit ultramicroscopul. Premiul Nobel (1925).

Zubcu-Codreanu, Nicolaie (1850—1878), militant în mișcarea socialistă din România, medic de profesie. Împreună cu dr. Russel și C. Dobrogeanu-Gherea, a făcut parte din conducerea cercului revoluționar secret de la București. A organizat apariția, în 1877, a ziarului „Socialistul". A făcut propagandă revoluționară prin „scrisori" trimise unor personalități din rîndurile intelectualității. A luat parte la războiul pentru independență (1877—1878) ca medic voluntar.

Zuckmayer *[țúcmaiər]*, Carl (n. 1896), dramaturg german. Format în climatul expresionismului tîrziu, s-a afirmat prin piesa „Via veselă" (1925), inspirată din viața țăranilor din Renania. Dintre operele scrise în anii următori se remarcă drama „Căpitanul din Köpenick" (1931), satiră savuroasă a militarismului epocii wilhelmiene. În 1933, persecutat de naziști, a emigrat, iar în 1946, întors în Germania, a scris tragedia „Generalul diavolului", care a suscitat vii polemici, întrucît conținea o justificare a supunerii ofițerilor germani față de dictatura fascistă. Piesele „Carlo Mierendorf. Portretul unui socialist german" (1947) și „Cîntecul din soba încinsă" (1950) marchează o temporară apropiere a lui **Z.** de cercurile de stînga din Republica Federală Germană. A mai scris versuri și povestiri.

Zuiderzee *[zőidərze:]*, golf olandez al Mării Nordului, format în 1282 prin coborîrea țărmului și invadarea lacului *Flevo* de apele mării. Adîncimea maximă: 4 m. Pentru trecerea vapoarelor au fost săpate canale. În partea de nord a golfului **Z.** a fost construit un dig (terminat în 1932), lung de 30 km, care separă o mare parte din golf de apele mării. Partea internă a golfului, separată de mare, se numește *Ijsselmeer*, cea externă *Watten*. Lucrările de asanare a golfului, începute în 1920, prevăd evacuarea apei de pe o suprafață de 2 250 km². Teritoriul golfului a fost împărțit în 5 poldere, dintre care trei au fost date în folosință. Pe țărmul golfului Zuiderzee se află orașul *Amsterdam*.

Zuloaga *[θuloága]*, Ignacio (1870—1945), pictor spaniol. În opera sa, care se resimte de influența lui El Greco și Velásquez, sînt tratate scene ale vieții populare spaniole, legate în special de cursele de tauri („Loje la cursa de tauri"). **Z.** a executat numeroase portrete („Familia unchiului Daniel") și peisaje în genul peisajului toledan al lui El Greco.

zulúși (amazulu, zulu), populație negroidă din Africa de sud, aparținînd grupului bantu. La începutul sec. al XIX-lea, **z.** s-au constituit într-o puternică uniune de triburi și au luptat împotriva cotropitorilor buri și englezi.

Zurbarán *[θurbarán]*, Francesco (1598—1664), pictor spaniol. Cu excepția unor scurte călătorii la Madrid făcute la chemarea lui Velásquez, **Z.** a trăit la Sevilla și în mediul mistic al mănăstirilor din Andaluzia, pentru care a executat cea mai mare parte din operele sale („Apoteoza sf. Toma d'Aquino", „Vizita sf. Hugues", „Funeraliile sf. Bonaventura" ș.a.). În opera sa se resimt influențele lui Caravaggio, pe care îl depășește prin sinceritatea portretelor și o mai liberă punere în pagină. Spirit realist, **Z.** a pictat numai după model și s-a ferit de rezolvări compoziționale, iluzioniste. Figurile sînt grave, monumentale și de o încordare emoțională, în care se întrevăd elanurile mistice. **Z.** a modelat viguros formele și a folosit o cromatică cu tonuri clare, roz, azur și diferite nuanțe de roșu. În Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, **Z.** este reprezentat prin lucrările „Călugăr" și „Sf. Blasius".

Zürich *[țürih]*, lac glaciar situat în partea de nord a Elveției, în Podișul Elvețian, la 409 m altitudine. Suprafața: 88,5 km². Adîncimea maximă: 143 m. Prin rîul Limmat, apele lacului se scurg în bazinul Rinului.

Zürich *[țürih]*, cel mai mare oraș din Elveția, situat în nordul țării, pe malul lacului cu același nume. 440 000 loc. (1964). Centru financiar de importanță mondială, sediul unor mari bănci și companii de asigurare. Industrie constructoare de mașini (mașini-

Zürich. Vedere generală

unelte, utilaj electrotehnic, aparate de precizie etc.), chimică, textilă (mătase, bumbac), de prelucrare a lemnului, poligrafică şi a hîrtiei. Nod feroviar şi aerian internaţional. Universitate, institut politehnic, muzee, monumente arhitectonice medievale.

zvîrlúgă *(Cobitis taenia)*, specie de peşte din familia cobitidelor, cu corpul lung de circa 10 cm, cu gura prevăzută cu 6 mustăţi şi cu un ţep mobil,

Zvîrlugă

erectil şi bifid sub ochi, pe osul suborbital. Trăieşte în apele stătătoare sau lin curgătoare şi este comestibil. Serveşte mai ales ca nadă la cîrlige.

Zweig *[ţvaig]*, Arnold (n. 1887), scriitor şi eseist german. Membru al Academiei germane de artă. În 1933 a emigrat în Palestina, iar în 1948 s-a stabilit în Berlinul democrat, participînd activ la viaţa social-politică. După debuturi influenţate de impresionism şi freudism, **Z.** a evoluat spre poziţii realist-critice. După romanul „Nuvelele despre Claudia" (1912), au urmat tragedia „Abigail şi Nabal" (1913), povestiri („Cartea de povestiri", 1916; „A doua carte de povestiri", 1923), eseuri („Lessing, Kleist, Büchner", 1925) ş.a. **Z.** a atins punctul culminant al creaţiei sale realist-critice cu ciclul de romane, format din „Cazul sergentului Grişa" (1927, trad. rom. 1963), „Tînăra din 1914" (1931), „Şcoala Verdunului" (1935, trad. rom. 1960), „Instaurarea unui rege" (1937), „Armistiţiul" (1954), „A venit vremea" (1957). În aceste romane, **Z.** abordează tema războiului, a militarismului, capitalismului şi fascismului, a rasismului şi antisemitismului, precum şi a condiţiei umane, alienate de acestea. În creaţia lui **Z.** se întîlnesc cunoaşterea caracterelor şi a situaţiilor cu înţelegerea suferinţelor omeneşti, precum şi resursele unei fantezii fecunde cu cele ale măiestriei artistice.

Zweig *[ţvaig]*, Stefan (1881—1942), scriitor austriac. În 1939 a emigrat în S.U.A. şi apoi în Brazilia. **Z.** a debutat sub influenţa lui Rilke, Hofmannsthal, Baudelaire şi Verhaeren. După primele succese ca poet („Cununi timpurii", 1906) şi prozator (volumul de povestiri „Prima trăire", 1911), s-a afirmat şi ca dramaturg. După primul război mondial, care imprimase creaţiei sale unele accente pesimiste (poemul dramatic „Ieremia", 1917), **Z.** a scris o suită de lucrări într-o viziune umanistă modernă, încercînd să redea măreţia omului, frămîntările şi tragediile sale, lupta pentru adevăr şi promovînd ideea posibilităţii apropierii şi înţelegerii între popoare. În această perioadă apar primele eseuri biografice (Balzac, Dickens, Dostoevski, R. Rolland, Hölderlin, Kleist, Nietzsche, Stendhal, Tolstoi ş.a.), în care glorifică geniul creator. Temeinica lor documentare şi interpretarea originală sînt însă uneori umbrite de subiectivism. Tot în aceşti ani a scris şi valoroase nuvele psihologice („Amok", 1922, trad. rom.; „Simţuri rătăcite", 1927, trad. rom.), cu tendinţe de critică socială, dar şi cu unele înclinaţii spre naturalism. Monografiile „Triumful şi înfrîngerea lui Erasm din Rotterdam" (1934) şi „Castellio împotriva lui Calvin" (1936) include protestul său umanist împotriva fascismului, a cărui acuzare reiese nemijlocit din nuvela psihologică „Jucătorul de şah" (1941, trad. rom.). Dintre biografiile sale istorice se remarcă: „Joseph Fouché" (1929, trad. rom.), „Maria Antoaneta" (1932, trad. rom.), „Maria Stuart" (1935, trad. rom.), „Magellan" (1937, trad. rom.). Împreună cu J. Romains este autorul comediei „Volpone"

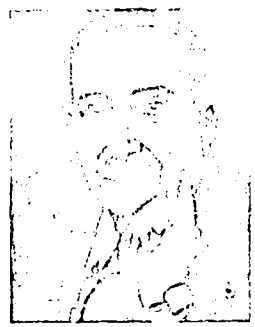

St. Zweig

(1927), după B. Jonson. Scrierea sa autobiografică „Lumea de ieri. Amintirile unui european" (1944) evocă viaţa socială şi culturală austriacă dintre cele două războaie mondiale. Operele lui **Z.** se caracterizează prin dragostea generoasă faţă de oameni, ascuţimea şi inteligenţa observaţiei, subtilitatea analizei psihologice, naraţiunea patetică şi captivantă, susţinută de un stil viu şi colorat.

Zwickau *[ţvícau]*, oraş în R.D. Germană, în districtul Karl Marx-Stadt, situat pe rîul Mulde, afluent al Elbei, într-o regiune cu mari zăcăminte de cărbuni. 128 500 loc. (1964).

Nod feroviar. Exploatări miniere. Industrie constructoare de mașini (automobile, mașini-unelte, tractoare, mecanică de precizie), chimică, textilă. Institute de învățămînt superior tehnic, monumente arhitectonice din sec. XV—XVI.

Zwinger *[tsvíngər]*, celebru palat din Dresda, capodoperă a barocului german, construit între 1711 și 1722. Avariat de bombardamentele aviației anglo-americane în 1945, a fost restaurat în 1963.

Zwingli *[tsvíngli]*, Ulrich (1484—1531), umanist și reformator elvețian. Preot la Zürich, **Z.** a dezvoltat, independent și mai radical decît Luther, o doctrină teocratică reformistă, pe care și-a expus-o în 1523 în cursul unei dispute publice sub forma a 67 de teze. Opera sa „De vera et falsa religione commentarius" (1525) considera Biblia ca singur fundament al autorității, opunînd-o dogmelor și practicilor catolicismului. A murit în bătălia de la Kappel dintre cantoanele adepte ale doctrinei sale și cele catolice, care se împotriveau extinderii reformei. Partizanii săi s-au raliat ulterior fie lui Calvin, fie lui Luther.

Zworykin, Vladimir Kuzmici (n. 1889), inginer electrotehnician și om de știință american, de origine rusă. Între 1912 și 1917, ca asistent la Institutul tehnologic din Petersburg, sub conducerea lui B.L. Rozing, a făcut cercetări în domeniul televiziunii, iar în 1917 și 1918, la Collège de France, sub conducerea lui P. Langevin, a făcut cercetări asupra razelor X. În 1919 a emigrat în S.U.A., unde a lucrat la Universitatea din Pittsburgh, la Institutul politehnic din Brooklyn și în laboratoarele R.C.A. Autor a peste o sută de invenții în domeniul electronicii, **Z.** este cunoscut mai cu seamă pentru inventarea iconoscopului în 1931, pentru lucrările care au condus la realizarea multiplicatoarelor electronice, perfecționarea cinescopului, lucrările privind optica electronică, televiziunea în culori, electronica medicală etc.

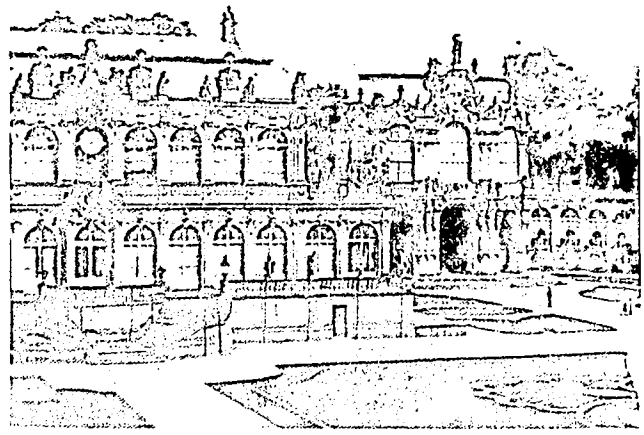

Zwinger

Zyraxes, conducător (rege) daco-get din Dobrogea la sfîrșitul sec. I î.e.n.; a fost înfrînt în anul 28 î.e.n. de generalul roman M. Licinius Crassus.

COLECTIVELE REDACȚIONALE ALE VOLUMULUI IV AL DICȚIONARULUI ENCICLOPEDIC ROMÂN

COLECTIVUL DE AGROSILVICĂ

Acad. Gh. Ionescu-Șișești, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. T. Bordeianu, prof. univ., dr. docent; acad. N. Cernescu, prof. univ., dr. docent; acad. G. Constantinescu, prof. univ., dr. docent; acad. A. Vasiliu, prof. univ., dr. docent; D. Davidescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. ing. V. Gligor, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; M. Moțoc, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing. agr.; I. Popovici, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; I. Staicu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; M. Botzan, ing. agr.; C. Băicoianu, prof. univ., dr. docent; I. Lungu, conf. univ., dr. docent; B. Mănescu, dr. ing.; G. Mureșan, dr. ing.; Th. Nica, prof. univ., dr. docent; I. Poenaru, ing. agr.; N. Ștefan, conf. univ., dr. ing.; Gh. Valuță, prof. univ., dr. docent.

COLECTIVUL DE ARTE

Acad. G. Oprescu, prof. univ., *conducătorul colectivului*. **Arhitectură**: Gh. Curinschi, lector univ., dr. arhitect; **Artă plastică**: M. Popescu, critic de artă; E. Schileru, critic de artă, lector univ.; A. Pavel, cercetător pr.; P. Petrescu, șef sector cercetare; C. Răchițeanu, muzeograf pr.; A. Teodosiu, muzeograf specialist; C. Suter, critic de artă; A. Nanu, lector univ. **Cinematografie**: I. Barna, regizor. **Coregrafie**: E. Magyar; V. Ciortea Proca, conf. univ. **Folclor**: C. Bărbulescu, cercetător pr. **Muzică**: Z. Vancea, prof. univ.; P. Brîncuș, lector univ.; P. Codreanu, muzicolog; G. Firca, muzicolog; E. Pricope, muzicolog; V. Tomescu, muzicolog. **Teatru**: Fl. Tornea, critic dramatic, O. Flegont, cercetător.

COLECTIVUL DE BIOLOGIE, BOTANICĂ, ZOOLOGIE

Acad. E. Pop, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*. **Biologie generală**: N. Botnariuc, prof. univ., dr. docent; O. Necrasov, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; V. Preda, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent. **Botanică**: acad. Șt. Péterfi, prof. univ., dr. docent; acad. E. Rădulescu, prof. univ., dr. docent; Gh. Anghel, prof. univ., dr. docent; I. Ciobanu, prof. univ., dr. docent; E. Cupcea, conf. univ.; E. Ghișa, conf. univ., dr. docent; I. Pop, șef lucrări; E. Țopa, dr. docent. **Zoologie**: acad. E. Pora, prof. univ., dr. docent; M.A. Ionescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; Șt. Kiss, șef lucrări; Z. Matic, conf. univ., dr.; N. Mihail, cercetător pr.; V. Pop, prof. univ., dr. docent; A. Robert, șef lucrări; B. Stugren, șef lucrări, dr.; C. Wittenberger, șef sector cercetare, dr.

COLECTIVUL DE CHIMIE

Acad. I. Murgulescu, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. E. Angelescu, prof. univ., dr. docent; acad. C. D. Neniţescu, prof. univ., dr. docent; E. Bratu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; V. Sahini, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr.; P. Spacu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; C. Albu, lector univ.; M. Brezeanu, conf. univ., dr.; Gh. Costeanu, prof. univ.; I. Drimuş, conf. univ.; I.V. Nicolescu, prof. univ., dr. docent; R. Vilcu, conf. univ., dr.

COLECTIVUL DE DREPT

Tr. Ionaşcu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; E.A. Barasch, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; O. Căpăţînă, cercetător pr.; A. Cristescu; V. Dongoroz, prof. univ., consultant ştiinţific, dr. docent; T. Drăgan, prof. univ.; V. Economu, cercetător pr., dr. docent; M.I. Eremia, cercetător pr., dr.; E. Glaser, şef secţie cercetare; S. Kahane, conf. univ.; L. Miller, şef sector cercetare; A. Naschitz, şef sector cercetare, dr.; I. Nestor, şef sector cercetare; M. Onescu, prof. univ.; E. Roman, cercetător pr.; I. Stoenescu, prof. univ., dr. docent; I. Vintu, şef secţie cercetare, dr. docent; S. Zilberştein, şef sector cercetare.

COLECTIVUL DE ECONOMIE

Acad. V. Malinschi, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; M. Biji, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ.; M. Mănescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ.; R. Moldovan, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; C. Murgescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; I. Rachmuth, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ.; Gh. Zane, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, şef secţie cercetare, dr. docent; Gh. Bădăluţă; N.N. Constantinescu, prof. univ., dr.; O. Constantinescu, lector univ.; Gh. Creţoiu, conf. univ., dr.; S. Daniel, ing., conf. univ.; I. Desmireanu, şef sector cercetare; D. Dimitriu, şef sector cercetare; M. Dulea, şef sector cercetare, lector univ.; C. Ionescu, conf. univ., dr.; N. Ivanciu, conf. univ., dr.; I. Mărculescu, prof. univ., dr. docent; A. Popper, conf. univ.; E. Prahoveanu, lector univ.; V. Puchiţă, conf. univ., dr.; V. Trebici, conf. univ.; I. Văcărel, conf. univ., dr.; I. Zaharia, conf. univ.

COLECTIVUL DE FILOZOFIE, LOGICĂ, ISTORIA RELIGIEI, ATEISM

Acad. A. Joja, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. C.I. Gulian, prof. univ., dr. docent; D. Bădărău, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, dr. docent; M. Breazu, prof. univ.; N. Bagdasar; I. Banu, prof. univ.; O. Bădina, conf. univ., dr.; P. Bieltz, asist. univ.; Al. Boboc, lector univ., dr.; I. Cernea, conf. univ., dr.; O. Cheţan, cercetător pr.; N. Gogoneaţă, şef sector cercetare, dr.; L. Grünberg, conf. univ., dr.; F. Mahler; I. Mărculescu; P. Nicoară; Z. Ornea; S. Popescu, cercetător pr.; P. Popovici, conf. univ.; V. Săhleanu, conf. univ., dr. docent; R. Stoichiţă, conf. univ.; I.M. Ştefan; U. Tomin, şef sector cercetare, dr.; O. Trăsnea, lector univ.

COLECTIVUL DE FIZICĂ

Acad. Ş. Ţiţeica, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. E. Bădărău, prof. univ., dr. docent; I. Agîrbiceanu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; F. Ciorăscu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ.; V. Novacu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; A. Corciovei, şef de laborator, conf. univ., dr.; Tr. Creţu, lector univ.; O. Gherman, conf. univ., dr.; V. Marian, prof. univ., dr. docent; M. Rosenberg, şef de laborator, conf. univ., dr.

COLECTIVUL DE GEOGRAFIE, GEOLOGIE

V. Ianovici, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului.* **Geografie**: T. Morariu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; C. Herbst, conf. univ.; I. Rădulescu, conf. univ., dr.; A. Ban, cercetător pr., dr.; I. Băcănaru, cercetător pr.; N. Caloianu, lector univ.; Ş. Dragomirescu, cercetător; Gh. Dragu, lector univ.; N. Dumitrescu, ing.; A. Ghenovici, cercetător; P. Giştescu, şef sector cercetare, dr.; S. Gruescu, cercetător; H. Grumăzescu, cercetător pr.; I.D. Ilie, lector univ.; I. Iordan, cercetător; I. Leţea, asist. univ.; D. Oancea, cercetător; Al. Roşu, şef sector cercetare, dr.; I. Velcea, şef sector cercetare, dr. **Geologie**: acad. M. Filipescu, prof. univ., dr. docent; D. Giuşcă, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; G. Cioflica, conf. univ., dr.; C. Ghenea, şef sector cercetare, dr.; E. Hanganu, lector univ., dr.; L.T. Lazăr, ing.; E. Liteanu, şef sector cercetare; I. Mareş, asist. univ.; S. Pauliuc, lector univ., dr.; A. Pricăjan, ing.; D. Rădulescu, conf. univ., dr.; G. Răileanu, prof. univ., dr. docent; N. Tătărîm, lector univ., dr.

COLECTIVUL DE ISTORIE MEDIE, MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

Acad. A. Oţetea, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; I. Apostol, L. Bányai prof. univ., dr. docent; D. Berindei, cercetător pr.; P. Cernavodeanu, cercetător pr.; Miron Constantinescu, prof. univ.; Fl. Constantiniu, cercetător; C.C. Giurescu, prof. univ., dr. docent; E. Lazea, cercetător; R. Manolescu, conf. univ., dr.; D. Mioc, şef sector cercetare; P.P. Panaitescu, dr.; Şt. Pascu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; N. Stoicescu, cercetător pr.; M. Vlasiu, cercetător pr.

COLECTIVUL DE ISTORIE A MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI

Gh. Vasilichi, *conducătorul colectivului*; T. Georgescu, prof. univ., dr.; M. Oişteanu, prof. univ.; J. Brill, prof. univ.; N. Copoiu, şef sector cercetare, dr.; A. Deac, conf. univ., dr.; P. Nichita, şef sector cercetare; C. Niri, conf. univ.; I. Oprea, cercetător, dr.; V. Zaharescu, cercetător.

COLECTIVUL DE ISTORIE VECHE, ARHEOLOGIE

Acad. C. Daicoviciu, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. E. Condurachi, prof. univ., dr. docent; K. Horedt, conf. univ., dr. docent; D. Protase, cercetător pr., dr.; I.I. Russu, şef sector cercetare, dr. docent; N. Vlassa, muzeograf pr.

COLECTIVUL DE LINGVISTICĂ

Acad. I. Iordan, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; M. Avram, şef sector cercetare, dr.

COLECTIVUL DE LITERATURĂ ROMÂNĂ

Acad. M. Beniuc, prof. univ., dr. docent; G. Ivaşcu, conf. univ., *conducătorii colectivului*; D. Micu, conf. univ., dr.; Al. Piru, conf. univ., dr. docent; O. Papadima, şef sector cercetare, dr.; D. Petrescu, asist. univ.; I. Roman; Al. Săndulescu, cercetător; Th. Virgolici, cercetător; G. Şerban.

COLECTIVUL DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Ş. Cioculescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului.* Al. Balaci, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; J. Livescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; M. Novicov, prof. univ.; S. Baer-Răducanu, lector univ.; Gh. Barbă, lector univ.; C. Barborică, lector univ.; A. Birtolan-Vanci, asist. univ.; I. Brăescu, conf. univ., dr.; F. Caloianu, lector univ.; I.C. Chiţimia, conf. univ., dr. docent; N.N. Con-

deescu, prof. univ., dr. docent; D. Derer, asist. univ.; L. Diaconiță, lector univ.; O. Drimba, conf. univ., dr.; N. Façon, prof. univ., dr. docent; T. Gane, conf. univ.; M. Gheorghievici, lector univ.; M. Isbășescu; Z. Iuffu, lector univ.; A. Kovács, lector univ., dr.; A. Kővári, lector univ.; M. Laszlo, lector univ.; D. Mazilu; M. Miroiu, asist. univ.; V. Nemoianu, asist. univ.; T. Nicolescu, conf. univ., dr.; T. Radian, lector univ.; V. Șoptereanu, conf. univ., dr.; A. Toader, lector univ.; F. Vanț Ștef, lector univ.; T. Vasilescu, conf. univ.; N. Zega, conf. univ., dr.

COLECTIVUL DE MATEMATICĂ, ASTRONOMIE

Acad. Gr. C. Moisil, prof. univ., dr. docent; acad. N. Teodorescu, prof. univ., dr. docent; Călin Popovici, prof. univ., dr. docent, *conducătorii colectivului;* P. Constantinescu, conf. univ., dr.; N.N. Mihăileanu, prof. univ., dr. docent; acad. Gh. Mihoc, prof. univ., dr. docent; M. Neculcea, prof. univ., dr.; acad. M. Nicolescu, prof. univ., dr. docent; C. Teleman, lector univ., dr.; V. Teodorescu, lector univ., dr.

COLECTIVUL DE MEDICINĂ UMANĂ, BIOCHIMIE, FARMACOLOGIE, CULTURĂ FIZICĂ

Acad. Șt. M. Milcu, prof. univ., dr. docent, *conducătorul colectivului*; acad. Gr. Benetato, prof. univ., dr. docent; acad. T. Burghele, prof. univ., dr. docent; acad. A. Kreindler, prof. univ., dr. docent; I. Ardeleanu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; E. Soru, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, conf. univ., dr. docent; V. Bologa, prof. univ., dr. docent; Gh. Niculescu, prof. univ., dr. docent; R. Păun, prof. univ., dr.; N. Sterescu, șef sector cercetare, dr. **Cultură fizică**: I. Șiclovan, conf. univ.

COLECTIVUL PENTRU PROBLEME MILITARE

I. Teclu, general de armată, *conducătorul colectivului*; T. Lupescu, general-locotenent; H. Florescu, general-maior; I. Burlacu, general-maior, ing.; C. Burada, colonel; C. Șerbu, colonel; E. Plati, colonel; Ș. Lupu, colonel; B. Gromică, colonel; I. Medianu, colonel; T. Tamaș, colonel.

COLECTIVUL DE PSIHOLOGIE, PEDAGOGIE

Al. Roșca, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent; Stanciu Stoian, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent, *conducătorii colectivului*; I. Antohi, conf. univ., dr.; I. Bălănescu, conf. univ.; M. Giurgea, conf. univ., dr.; P. Popescu-Neveanu, conf. univ., dr.; T. Slama-Cazacu șef secție cercetare, dr.

COLECTIVUL DE SOCIALISM ȘTIINȚIFIC ȘI PRESĂ

V. Roman, prof. univ., ing., *conducătorul colectivului*. **Socialism științific**: Gh. Andreescu, lector univ.; P. Beraru; C. Dimitriu, prof. univ.; M. Enghel, conf. univ.; R. Florian, conf. univ.; I. Iancu, conf. univ.; M. Nedelea, lector univ.; M. Petrescu, conf. univ.; A. Pop, conf. univ.; I. Rădulescu; L. Stancu, lector univ.; I. Turcu, lector univ., dr. **Presă**: N. Ignat; V. Pop; H. Dona, conf. univ.

COLECTIVUL DE TEHNICĂ

Acad. E. Carafoli, prof. univ., dr. docent; acad. R. Răduleț, prof. univ., dr. docent; G. Bărănescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ., *conducătorii colectivului*. **Construcții**: Tr. Mătăsaru, ing., prof. univ.; V. Nicolau, ing., prof. univ.; E. Răzvan, ing.; Al. Steopoe, prof. univ., dr. docent. **Construcții de mașini și metalurgie**: Gh. Buzdugan, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ.; M. Bănărescu, ing., prof. univ.; D. Boiangiu, ing., conf. univ.; E. Botez, ing., prof.

univ.; V. Cristea, ing.; Şt. Gheorghiu, ing., prof. univ.; Şt. Mantea, ing., prof. univ.; M. Mustafa, conf. univ., dr. ing.; Al. Rău, ing., prof. univ.; H. Segal, ing., conf. univ.; C. Vasiliu, conf. univ., dr., ing. **Electrotehnică şi telecomunicaţii**: Gh. Cartianu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ.; C. Dinculescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ.; C. Bălă, conf. univ., dr. ing.; S. Călin, prof. univ., dr. ing.; S. Condrea, ing., prof. univ.; M. Drăgănescu, prof. univ., dr. ing.; N. Galan, ing. asist. univ.; A. Ifrim, conf. univ., dr. ing.; C. Neumann, ing.; Al. Timotin, conf. univ., dr. ing.; A. Ţugulea, conf. univ., dr. ing. **Industrie uşoară**: Gr. Bălănescu, ing.; V. Cociu, ing., conf. univ.; B. Cotigaru. lector univ.; D. Dima, conf. univ.; I. Ionescu-Muscel, ing., prof. univ.; E. Iordan, ing., lector univ.; I. Popescu, ing.; O. Popescu, ing.; S. Mărcuş, ing.; M. Popovici, conf. univ., dr. ing.; S. Rădulescu, ing. **Mine şi petrol**: I. Tocan, conf. univ., dr. ing. **Transporturi**: N. Patraulea, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing.; N. Tipei, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ing., prof. univ.; P. Frîncu, şef lucrări, dr. ing.; D. Mateescu, ing., cercetător pr.; C. Năstase, ing., prof. univ.; T. Oroveanu, ing., conf. univ.; A. Popa, conf. univ., dr. ing.; C. Severineanu, ing., prof. univ.

REDACŢIA INTERNĂ

Coordonator principal: Dimitrie Macrea, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ., dr. docent în ştiinţe filologice.

Redactor şef al Editurii politice: Florica Mezincescu.

Redactori coordonatori: Radu Sommer; Aurora Chioreanu.

Artă: Elena Hanciu, redactor principal; Vasile Drăguţ, redactor, cercetător; Mihai Pădureleanu, redactor; Nina Turcu, redactor, muzicolog. **Biologie, botanică, zoologie, agrosilvică**: Stelian Beldescu, redactor principal; ing. Vasile Herdea, redactor principal, şef sector cercetare; ing. Paul Varga, redactor principal, dr. în agronomie, şef de laborator; Lucia Năstase, redactor. **Chimie**: ing. Elena Sburlea, redactor. **Economie, socialism ştiinţific, drept**: Aneta Spornic, redactor principal, conf. univ., dr. în economie; Alexandru David, redactor; Dumitru Mureşan, redactor, asist. univ.; Florica Bodnăraş, redactor, lector univ.; Alexandru Bolintineanu, redactor, dr. în ştiinţe juridice, şef sector cercetare; Vasile Papadopol, redactor. **Filozofie, psihologie, pedagogie**: Radu Tomoiagă, redactor principal; Petru Vaida, redactor principal. **Fizică**: Gheorghe Roşca, redactor, asist. univ. **Geologie**: Cezar Dimofte, redactor, asist. univ. **Istorie, geografie**: Gheorghe Rădulescu, redactor principal; Nicolae Nicolescu, redactor principal; Marcel Popa, redactor, Horia Matei, redactor; Cristina Şanta, redactor, cercetător; Nicolae Vasenciuc, redactor. **Lingvistică şi coordonare lexicografică**: Vasile Breban, redactor principal, şef sector cercetare; Mircea Seche, redactor principal, şef sector cercetare; Gheorghe Bulgăr, redactor principal, conf. univ.; Florenţa Sădeanu, redactor, cercetător pr.; Luiza Seche, redactor, cercetător; Anicuţa Tudor, redactor; Fany Popescu, redactor; Valeria Pop Petruţ, redactor; Marieta Cristea, redactor. **Literatură**: Aurel Martin, redactor şef secţie, critic literar; Macri Baclagian, redactor principal; Cornel Radu Constantinescu, redactor; Gabriela Adameşteanu Ionescu, redactor; Alexandru Chiriacescu, redactor. **Matematică, astronomie**: Eliferie Rogai, redactor principal, asist. univ. **Medicină**: Alexandrina Stancu Ardeleanu, redactor principal, cercetător pr. **Presă şi politică mondială**: Petru Clinca, redactor. **Probleme militare**: Septimiu Ijacu, redactor principal. **Tehnică**: ing. Marcel Sand, redactor principal, conf. univ., dr.; ing. Alexandru Dănescu, redactor principal, conf. univ., dr.; ing. Dumitru Dragu, redactor principal, şef lucrări.

Prezentarea grafică: L. Altbuch; B. Wolf; C.D. Constantinescu. *Desene*: E. Becheş; E. Berlescu; I. Costescu; P. Popescu; Şt. Radu; A.Voinescu. *Hărţi*: C. Rădulescu. *Coperta*: D. Stănescu.

PLANȘE CUPRINSE ÎN VOL. IV

(în afara textului)

Atacul de la Smîrdan. N. Grigorescu ..... 32— 33
C. *Ressu.* Cosași odihnindu-se ..... 64— 65
România revoluționară. C.D. Rosenthal ..... 128—129
Tudor Vladimirescu. Th. Aman ..... 160—161
România. Harta fizică ..... 192—193
România. Harta administrativă ..... 192—193
România. Harta generală a industriei ..... 224—225
România. Harta generală a modului de folosință a terenului 224—225
Teatrul în România I ..... 240—241
Teatrul în România II ..... 240—241
Teatrul în România III ..... 240—241
Teatrul de operă și balet în România ..... 240—241
Rembrandt. Haman implorînd iertare Esterei ..... 256—257
Rubens. Ignatius de Loyola ..... 288—289
Sculptura românească I ..... 336—337
Sculptura românească II ..... 336—337
Sculptura românească III 336—337
Sculptura românească IV ..... 336—337
Struguri ..... 352—353
Sînge ..... 352—353
Aparatul respirator la om ..... 384—385
Aparatul urinar la om ..... 384—385
J. Al. Steriadi. Hamali în port ..... 416—417
Fr. Șirato. Circiumărese ..... 448—449
Tiziano. Ecce homo ..... 496—497
Steaguri I ..... 496—497
Steaguri II ..... 496—497
Suceava. Tg.-Mureș ..... 544—545
Tg.-Mureș. Timișoara ..... 544—545
Sportul în Republica Socialistă România I ..... 576—577
Sportul în Republica Socialistă România II ..... 576—577
N. Tonitza. Coadă la pîine ..... 608—609
I. Țuculescu. Interior țărănesc cu macat în dungi ..... 640—641

1957

Transformarea socialistă a agriculturii I ..... 704—705
Transformarea socialistă a agriculturii II ..... 704—705
Transformarea socialistă a agriculturii III ..... 704—705
Transformarea socialistă a agriculturii IV ..... 704—705
Transformarea socialistă a agriculturii V ..... 704—705
Stuf ..... 704—705
Unirea Principatelor Române ..... 736—737
Vagoane construite în România ..... 736—737
Velásquez. Portretul lui Filip al IV-lea ..... 832—833
Voroneț ..... 864—865
Biserica din Ribița. Biserica din Filipeștii de Pădure ..... 864—865
Radiotehnică. Telecomunicații. Telemecanică I ..... 896—897
Radiotehnică. Telecomunicații. Telemecanică II ..... 896—897
Silvicultură I ..... 928—929
Silvicultură II ..... 928—929